

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINES SUPERIORES
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA: ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUE
UNUSQUIQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT URO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO

SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPREHENDI SIT OBIIVM QUINAM PATRES
ET IN QUIDIS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRARUM

SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM RITIVITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTEM
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTINQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SÆCULORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COORDINATORUM.

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECAE CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS XCV.

BEDÆ TOMUS SEXTUS ET ULTIMUS. — PAULI WINFRIDI TOMUS UNICUS.

VENIUNT 6 VOLUMINA 42 FRANCIS GALLICIS.

PARISIIS EXCUSUS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM VULGO D'ENFER NOMINATA
SEU PETIT-MONTRGUE.

1851

7935

PATROLOGIA

CURSUS COMPLETUS

INSTITUTIO THEOLOGICA, LITURGICA, CANONICA, ECONOMICA
ORDINIS S. PATRI, DOCTORUM SCIENTIFICORUM REPERTORIUM

AB EVO APOSTOLICO AD INNOCENTIUM IN TEMPORA

RECURSUS CHRONOLOGICUS

OMNIA QUE EXISTERE NON DEBENT IN CHRONICA PARS
RECURSUS SACRI

QUIA CHRONICA HISTORIA, QUAE IN CHRONICA PARS
RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

RECURSUS SACRI

VENERABILIS BEDÆ

ANGLOSAXONIS PRESBYTERI

OPERA OMNIA

EX TRIBUS PRÆCIPUIS EDITIONIBUS INTER SE COLLATIS,

REMP

COLONIENSI, DUABUSQUE IN ANGLIA STUDIO DOCTISSIMORUM VIRO-
RUM SMITH ET GILES;

NON SINE INGENUÆ LITTERATORUM PLÄUSU IN LUCEM VULGATIS,

NOVISSIMÆ AD PRÆLUM REVOCATA, MELIORI ORDINE DIGESTA, VARIIS MONUMENTIS AUCTA, ET, QUOD MAXIMÆ
EST, INNUMERIS, QUIBUS SCATEBANT, VITIIS DILIGENTER EXPURGATA;

ACCEDUNT

PAULI WINFRIDI DIACONI

SCRIPTA QUÆ SUPERSUNT UNIVERSA,

EX VARIIS, HISQUE OPTIMIS, FONTIBUS COLLECTA, RECENSITA, EMENDATA, ATQUE IN UNUM CORPUS, QUOD NUNC
HACTENUS PRÆSTITIT, COADUNATA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

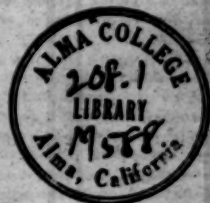
BIBLIOTHECÆ CLERICI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ BRACHIOS EDITORE,

BEDÆ TOMUS SEXTUS ET ULTIMUS. — PAULI WINFRIDI TOMUS UNICUS.

VENIUNT 6 VOLUMINA 42 FRANCIS GALLICIS.

PARISIIS EXCUSUS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM VULGO DENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUX.

1851

7935

ELENCHUS AUCTORUM

ET OPERUM QUE IN HOC TOMO XCV CONTINENTUR.

VENERABILIS BEDA.

Historia ecclesiastica gentis Anglorum.	Col.	23
Beda Chronologia continuata auctore anonymo.		289
Appendix ad Ven. Bedæ Opera, complectens elucidationes in illa Opera, præsertim vero in Historiam ecclesiasticam.		291

PAULUS WINFRIDUS DIACONUS.

PAULI WINFRIDI DIACONI OPERA HISTORICA, SIVE OPERUM EJUS OMNIUM PARS PRIMA.	419
Historia Langobardica.	433
Vita sancti Gregorii Magni.	673
Libellus de Ordine et Gestis episcoporum Metensium.	673
Passio sancti Cypriani.	725
Vita sancti Arnolfi.	731
Historia Miscella.	739
PAULI WINFRIDI DIACONI OPERA ASCETICA, SIVE OPERUM EJUS OMNIUM PARS SECUNDA.	1159
Homiliarius.	1159
PAULI WINFRIDI DIACONI OPERUM PARS TERTIA.	1583
Epistolæ.	1583
Carmina.	1591
Appendix ad Opera Pauli Diaconi, complectens Sexti Pompei Festi de verborum Significatione fragmentum.	1603

BEDÆ VENERABILIS PRESBYTERI

ANGLO-SAXONIS

OPERA HISTORICA

SIVE

OMNIUM EJUS OPERUM PARS QUARTA.

SECTIO TERTIA. -- HISTORIA ECCLESIASTICA.

PETRI FRANCISCI CHIFFLETH

DISSERTATIO PRÆLIMINARIS

DE AUCTORE HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ GENTIS ANGLORUM.

CAPUT PRIMUM.

DE SANCTI BEDÆ PRESBYTERI ÆTATE, ADEOQUE VERO
DIE OBITUS, VEROQUE ANNO.

Non ingrata (opinor) accidet erudito lectori hujus
questionis tractatio, cum in ea explicanda, ab octin-
gentis fere annis ad hanc usque diem laboratum
esse cognoverit, et adhuc item esse sub judice. So-
lem Occidentis Bedam scite appellavit cardinalis
Bellarminus, ut vere dici possit, solis hujus luce
nihil esse clarius, occasu nihil obscurius. Scribit ipse
de se Beda ad finem Historiæ suæ Anglicanæ, quam
concludit in anno Dominicæ Incarnationis septingen-
tesimo trigesimo primo, se tunc egisse annum æta-
tis nonum supra quinquagesimum; unde habetur
natum esse illum anno Christi sexcentesimo septua-
gesimo secundo. Sed de ejus ætate, deque anno ac
die obitus tanta est opinionum diversitas, ut mirum
sit in tam illustri argumento, inter Anglos, Italos,
Germanos, Gallos, omniumque gentium scriptores
convenire hactenus non potuisse. Ejus obitum anno
ipso 731 quo Historiæ suæ finem imposuit, ascribunt
Hermannus Contractus, Chronicon Augiense, An-
nales sancti Nazarii, Anonymus Floriacensis, Hepi-
dannus, Sigebertus, et Conradus abbas Urspergensis,
ut de cæteris taceam. Hos vero omnes redarguit
ipse Beda (cujus obitum in mensem Maium vulgo
referunt), cum ad finem Historiæ suæ meminit Ta-
cuini eodem anno 731, die mensis Junii decima, in
Doroverensem archiepiscopum consecrati. Willel-
mus Malmesburiensis, et Mauhæus Westmonaste-
riensis Bedam obiisse scribunt anno 734, die
Ascensionis Dominicæ, vii Kalendas Junii. Sic et
Continuator Historiæ Anglicanæ post Bedam, lib. 1,
cap. 6 et 8, quem anonymum profertur Commelinus
in Editione Heidelbergensi anni 1587 Scriptorum
Britanniæ, visus est a Willelmo Malmesburiensi
distinguere, cum tamen ex illo totus constet, excep-
tis libri terti postremis tribus capitulis, quamvis
totum illum non contineat; unde merito a Balæo in
Catalogo scriptorum Angliæ est prætermisus. Sed
hic dies huic anno non congruit, ut est evidens ex
computi regulis. Michael Alfordus, in Annalibus
Anglo-Saxonis, Bedæ obitum eodem Christi anno
734 ascribit, sed in alium quemdam diem refert,
quod non satis explicat. Simeon Dunelmensis, anno
735, die Ascensionis, vii Kalendis Junii; cui adha-

A sit in editione Heidelbergensi auctor recapitulationis
chronicæ ad calcem Historiæ a Beda conscriptæ:
quibus lapis offensionis fuisse videtur quod vere anno
illo dies Ascensionis incurrit in diem Maii 26, hoc est,
vii Kalendas Junii. Sed non praverunt isti alii
sue sententiæ incommoda, de quibus constabit ex
infra dicendis. Lambertus Scafnaburgensis in annum
rejecit 736. Et denique (ne hic omnes colligam) flu-
ctuavit Baronius in ista chronologia; nam in Mariy-
rologio, ad diem Maii 27, Bedæ vitam desinivit an-
nis xciv; porro in Annalibus, anno Christi 731, nu-
mero 19, pervenisse eum censuit ad annum ætatis
centesimum quintum, Christi septingentesimum
septuagesimum sextum. Rationes ejus infra expendam.

Mibi omnium instar est epistola Cuthberti ad Cuth-
winum de transitu Bedæ, quam quidem ediderunt
Surius et Baronius, sed longe emendatorem Si-
meon Dunelmensis, libro I Historiæ Dunelmensis,
cap. 15. Ex hac epistola oculati testis conclusio
emigrasse e vita Bedam presbyterum anno Christi
762, ætatis suæ nonagesimo, die mensis Maii 26,
feria quarta, ad vespertim, in pervigilio Ascensionis
Dominicæ, adeoque ipsa die ecclesiastica Ascensio-
nis, a primis vespertis inchoata, non autem ipso die
Ascensionis naturali a media nocte deducto.

Clara sunt ista ex ipsis verbis etatæ epistolæ Cuth-
berti, ubi disertè ait illum beatam animam exhalasse
quarta feria ad vespertim, septimo Kalendas Junii,
sive die mensis Maii 26. Accurate. Fuit enim anno
Christi 762, Pascha 18 Aprilis, Ascensio Maii 27.
Quod ergo præmiserat Cuthbertus, vitam duxisse
illum usque ad diem Ascensionis Dominicæ, exclusive
intelligendus est, vel accipiendus de die Ascensionis
(ut dixi) ecclesiastico, qui a primis vespertis, adeoque
a feria quarta exeunte incipiebat. Huic porro asser-
tioni ex Cuthberti epistola de promptè jungenda sunt
veterum testimonia de Bedæ ætate nonagenaria. Ete-
nim annis Christi 751 et 773 fuit æque Pascha 18 Apri-
lis, idemque festorum mobilium, adeoque Ascensionis
cursus. Sed anno 751 erat Beda annorum lxxix;
anno vero Christi 773, si adhuc in vivis fuisset Beda,
attingisset annum ætatis centesimum primum. Nobis
ergo incumbit probare obiisse Bedam nonagenaria-
rum, ut ejus ex hac vita transitum in anno potius
762 quam in duobus aliis constituamus.

Expressæ id asseritur in epitaphio Bedæ, quod
refert Wion in Ligno vitæ, libro v, cap. 101, scite

admonens inditum fuisse illud sancti Bedæ sacris reliquiis, ex quo et Giero, ubi primum sepultus fuerat, translati sunt in civitatem Dunelmensem; et eadem theca cum S. Cuthberti corpore tunc adhuc incorrupto incluse ab Elfredo presbytero: quod factum anno Christi circiter millesimo colligitur ex Simeone Dunelmensi, lib. i Hist. Dunelmensis, cap. 14, et lib. iii, cap. 7, et ex Richardo priore, lib. ii de episcopis Hagustaldensibus, cap. 1. Est vero epitaphium huiusmodi, quod ad nostra usque tempora legebatur in ejus sarcophago, teste Possævino in Apparatu, referturque in Editione Antuerpiensi Historiæ gentis Anglorum anni 1550, et in Coloniensi anni 1601.

Beda Dei famulus, monachorum nobile sidus,

Finibus e terræ profuit Ecclesiæ.

Solers iste Patrum scrutando per omnia sensum,

Eloquio viguit, plurima composuit.

Annos in hac vita ter duxit vitæ triginta,

Presbyter officio, utilis ingenio.

Junii septenis viduatur carne Kalendis

Anglicana angelicam commisit patriam.

Aliud epitaphium quatuor duntaxat hexametrorum versuum, Bedæ primo tumulo inscriptum refert, et pudendum prorsus, tantique viri mausoleo indignum merito notat Continuator anonymus Historiæ Anglicanæ, lib. i, cap. 8.

Hanc ipsam Bedæ ætatem nonagenariam confirmant Carthusiani Colonienses in Additionibus ad Usuardi Martyrologium, anno 1521 editis, ad vii Kalendas Junii, cujus natalem eodem die, vel, secundum alios, sequenti, celebrari movent. Nataque videtur sacerdotum Factorum ea diversitas ex hora obitus sancti Bedæ, qui fuit feria quarta ad vespem, adeoque 26 Maii, ut ex Cuthberto retulimus; sepultura vero, quam depositionem vulgo appellant, incidit in feriam quintam, quæ fuit dies ipsamet Ascensionis Christi, et Maii mensis 27. Unde factum ut in Necrologiis suprema Bedæ dies, modo 26, modo 27 Maii adnotaretur, priore calculo ad animæ egressum, posterioreque ad sepulture officium exacto. Sic ergo Carthusiani Colonienses septimo Kalendas Junii: « Eodem die (vel secundum alios, sequenti) in Angliā, depositio Venerabilis Bedæ presbyteri et confessoris, doctoris præcipui; qui, ut ipse de seipso refert, cum esset annorum septem in monasterio traditus, inter observantiam disciplinæ regularis, et quotidianam cantandi in ecclesia curam, semper aut discere, aut docere, aut scribere dulce habuit. Tandem plenus dierum et sanctitatis, nonagenarius obiit die quo petierat, hoc est, die Ascensionis Domini. Illo enim die, libato sensu et hilaris vultu, cum cantasset antiphonam, *O Rex gloriæ*, etc., emisit spiritum. »

His accedit auctor Vitæ beati Aleuini, Bedæ quondam discipuli, ubi hæc legimus: « Deo amabilis Beda presbyter, die quo voluit, et petiit, eo scilicet quo Rex gloriæ Christus, triumphator super omnes ascendit celos, ab Incarnatione Domini 751, septimo Kal. Junii, a sancti obitu vero Gregorii 127 anno consummatus, ad Dominum migravit nonagenarius, sicut quorundam affirmatio est. Nam nono decimo ætatis suæ anno levita, trigesimo vero sacerdos efficitur. A quo tempore, qui ante per triginta annos dixerat Ecclesiæ profutura, usque quinquagesimo nono, cum sudore non inertis, dignis memoria libris inserere proprio studuit. Per alios autem triginta annos, ferunt ea quæ scripserat correxisse, discipulos quoque non mediocriter omnium liberalium artium studiis erudisse. » Scribat hæc auctor ante octingentes abhinc annos, « ex his quæ Sigulfo institutore suo, Aleuini porro fidelissimo discipulo referente cognoverat. » Sic plane ut in Editis, legi in Codice ms. sanctæ Mariæ Kibensis, ne quis hic a typographo mendum suspiceret. Nec tamen vacat hic locus suspitione erroris ab antiquo librario inculcati; quomodo enim scribitur Beda obiisse anno

A Christi 751 nonagenarius, qui anno eodem testatur fuisse se annorum non amplius quinquaginta novem? aut quomodo scriptor a se libros, et annos 751 a se primum editos, per triginta annos correxit, si ad annum ætatis nonagesimum non pervenit? Denique quomodo dici potest obiisse Beda anno 751, die Ascensionis Dominicæ, et septimo Kalendas Junii, cum ex veteris computi regulis certissimum sit illo anno 751 Ascensionem Domini non vii Kalendas Junii, sed vi Idus Maii evenisse? Corruptus ergo est hic locus, non auctoris hallucinatione, sed librarii vitio, et pro 751, scripsit auctor absque dubio 762, quo anno Beda triginta annis a prima librorum suorum editione transactis nonagenarius fuit. Unde et pro anno ab obitu sancti Gregorii papæ 127 reponendus est annus 159, quia magnus Gregorius anno 604, indictione 7, die mensis Martii duodecima, ad superos exolat.

C Hanc porro epocham de ætate Bedæ præclare confirmant quatuor epistolæ inter epistolas sancti Bonifacii, quondam a Nicolao Serario seorsim editas, quæ in recentioribus Bibliothecæ Patrum Editiones postmodum translatae sunt, ad numeros 89, 95, 111, et 150.

Inter has prima est ordine temporis, ad numerum 111, quæ est Lullæ archiepiscopi Moguntini ad Cuthbertum abbatem, qua mittit ad eum pallam holosericam, petens ab eo libros « beatæ memoriæ Bedæ, de Edificatione templi, vel in Cantica canticorum, sive epigrammatum heroico metro sive elegiacum compositum (si fieri potest) omnes; sin autem, de Edificatione templi libros tres. Fortassis difficilis petitio; sed nihil arbitror esse difficile veræ charitati. »

In secunda ordine temporis, quæ est numero 89, significat Cuthbertus abbas se accepisse a Lullæ pallam holosericam ad reliquias beatæ memoriæ Bedæ ab eo destinatas, mittitque ad eum ex Bedæ scriptis libellos duos de viro Dei Cuthberto (fuerat hic Lindisfarnensis episcopus) metro et prosa compositos, excusans plura se mittere non potuisse propter hiemis asperitatem, qua scriptorum manus hebetata torquerant, ac promittens, quæcunque de Bedæ opusculis ipsi decissent, se ad illam quamprimum ea parare licuisset, transmissurum. Ejus hæc sunt verba: « Gratanter quidem munuscula tuæ charitatis suscepi, et eo gratantius quo te hæc intimo devotionis affectu mittere cognovi, id est, holosericam ad reliquias beatæ memoriæ Bedæ magistris nostri, ob recordationem et illius venerationem destinasti. Et rectum quidem mihi videtur ut tota gens Anglorum in omnibus provinciis, ubiqueque reperti sunt, gratias Deo referant, quia tam mirabilem virum, præditum diversis donis, tamque ad exercenda dona studiosum, similiterque in bonis moribus viventem Deus illis in sua natione donavit, quia per experimentum, ad pedes ejus nutritus hoc quod narro didici, etc. Nunc vero, qui rogasti aliquid de opusculis beati Patris, cum meis pueris, juxta vires, quod potui tuæ dilectioni præparavi: libellos de viro Dei Cuthberto metro et prosa compositos, tuæ voluntati direxi; et si plus potuissem, libenter voluissem, quia præsentia præterita hiemis multum horribiliter insulam nostræ gentis in frigore et gælu, et ventorum et imbrium procellis diu lateque depressit; ideoque scriptoris manus, ne in plurimorum librorum numerum perveniret, retardata est, etc. De opusculis vero beatæ recordationis Bedæ quæ adhuc descripta non habes, promitte, me, si vixerimus, tunc voluntati adjuvaturum. »

In tertia epistola, quæ est numero 95, memor promissi Cuthbertus abbas mittit ad Lullam Bedæ librum de Edificio templi. In quarta epistola petit auctor quicunque est, reliqua de opusculis Bedæ, quem etiam nuper et vivis abisse significat; sic enim ait: « Interea rogamus ut reliqua de opusculis sagacissimi investigatoris Scripturarum Bedæ monachi,

quem nuper in domo Dei, vice candelæ Ecclesiæ scientiæ Scripturarum fulsisse audivimus, conscripta nobis transmittere dignemini. » Hæc est epistola numero 150, quæ ex tomo IX Annalium Baronii in Serarii Collectionem traducta est, et Bonifacio Moguntino archiepiscopo male ascripta, cum vere sit Lulli ejus successoris, quod gemina ratione sic ostendo. Prior potius ex tribus epistolis supra memoratis. Per primam petierat Lullus a Cuthberti omnia Bedæ opuscula, e quibus cum pauca obtinisset, quorum mentio in epistolis Cuthberti 89 et 95 supererat, ut reliqua quæ sibi deerant postulare. Hoc vero facit epistola illa 150. Altera ratio est, quod constat Bedam Bonifacio fuisse superstitem. Etenim Bonifacius glorioso martyris vitam sibi in coelum stravit anno Christi 755, secundum Serarii accuratos calculos. Porro Lullus post Bonifacium jam episcopus misit pallam holonicam ad cohonestandas Bedæ recens exstipiti reliquias. Ejusdem ergo Lulli est epistola illa ad Cuthbertum abbatem, quæ est in collectione centesima quinquagesima, in qua Bedæ nuper in Ecclesiâ lucentia, adeoque tunc vita jam perfecti, mentionem facit.

Cum igitur ex his liquide appareat Bedam in vivis fuisse ultra annum Christi 755, examissum ætas ejus nonagenaria, quam ex ejus epitaphio alisque argumentis astruximus, obitum ejus defigit in anno 762, qui fuit Lulli post Bonifacium sedentis septimus. Lullus ad annum ætatis pervenit 87, episcopus post Bonifacium 32.

Mirum certe est ab Alfordo, in Annalibus suis, referri has epistolas de obitu Bedæ ad annum 734, nec attendisse illum ad Bonifacii et Lulli chronologiam, quam ex Nicolai Serarii Moguntia: potuerat habere perspectam. Nec minus mirum est in anno obitus Bedæ tam longe aberratum esse a Wilhelmo Malmesburiensi, aliisque eum secutis Anglicanarum rerum scriptoribus; cujus rei rationem ipse attingit Malmesburiensis, cum ait, lib. 1 Reg., cap. 3: *Seputum cum Beda omnem pene gestorum notitiam, usque ad sua tempora.*

Addit Alfordus, in Annalibus Ecclesiæ Anglo-Saxonice, ad annum 734: « Quod scimus et lugemus verum esse; nam primus post Bedam, in rerum gestarum narratione ipse omnino merito censetur Malmesburiensis. » Porro obitum Wilhelmi Malmesburiensis referi Balcanus in annum Christi 1142. Scribere coepit triginta ante annis: ex hac hypothese fluxerint ab obitu Bedæ ad Malmesburiensem librorum editionem anni fere trecenti et quatuordecim. Tanto intervallo sopita apud Anglos temporum scientia, quid mirum si in somniorum quædam phantasmata evigilaret, et a vero ipsomet Bedæ obitu triginta fere annis aberraverit? Id evenisse certis argumentis demonstravimus.

Nunc restat et doctissimi Baronii objectioni sub initium propositæ satisfaciam. Is anno Christi 731, numero 19, asserit, aut pervenisse Bedam ad annum ætatis sue centesimum quintum, aut illius non esse epistolam ad Wicherham presbyterum, de æquinoctio juxta Anatolium, quam tamen ipse ad finem Historiæ Anglicanæ scriptis suis annuenerat videtur: quia scilicet in ea epistola exemplum profert de Paschate anni quo scribebat, Christi 776, et sequentes 777, quorum adnotorum epactas, regulares, concurrentes, lunas quartas decimas primi mensis, earumque ferias, Dominicas denique paschales accurate designat, prout in Bedæ cyclo decemnovennali tertio decimo continentur. Tum hæc præclenter subjicit: « Quod si hæc de longa Bedæ ætate non placent, ut nova et hæcenus inaudita, tunc incumbit labor his qui negant non esse Bedæ citatam nuper epistolam, falsoque recenseri inter ipsius scripta monstrare, et nos vetera promenti hand invitus acquiescimus, parati semper sequi firmiora tradentem. »

Ad hæc ego, agnoscere me, ut verum et germanum Bedæ opus, epistolam illam de æquinoctio juxta

A Anatolium, quæ incipit: « Libenter accepti litteras tuæ benignitatis, » finit autem in his verbis: « Ante æquinoctium, fuisse confirmet; » appendicem vero illam quæ incipit: « Primo anno circuli decemnovennalis, » et anorum 776 et 777, mentionem facit, tanquam spuriam rejicio. Illam Bedæ epistolam de æquinoctio, vidi in Codice veteri Bibliothecæ Genevensis, vulgata longe emendatiorem, quam proxime sequebatur, ex libro de Ratione temporum caput 29, de concordia maris et lunæ. Abest enim citata appendix tanquam ad propositum nihil pertinens, quam videre est tanquam in proprio loco, in libro de Argumentis lunæ, tomo primo inter Operâ Bedæ. Unde apparet non esse illam Bedæ, sed auctoris incerti qui scribebat anno 776, adeoque annis quatuordecim post obitum ipsius Bedæ. Quod vero in eodem tractatu de argumentis lunæ laudatur Ulpericus, id a recentiore manu glossa esse no dubita. Longe enim post annum Christi 776 vivit Ulpericus, sive Helericus, cujus Computi vidimus in manuscriptis duas Editiones, priorem anni 905, posteriorem anni 930; his enim annis scribere se proficitur, ex capite, cui titulus est: *Qualiter inveniantur anni ab Incarnatione Domini.* Unde et redargua Josiam Simlerum, qui in suo Gesneri Bibliothecæ Beovario, Ulpericum claruisse dicit anno Domini 1069. Quod vero addit fuisse illum sancti Galli monachum, vix probari nobis potest, cum ex ejus Computi præfatione colligi videatur, fuisse ipsam potius Autissiodorensis. Quia tamen in ea præfatione instabilitatis se ipse accenset, ac per plura monasteria vagatum se esse significat, negare non ausim quin inter sancti Galli monachos etiam aliquando versatus sit. Hujus præfationis vult præfationis hic subijcio epistolam Cuthberti de obitu sancti Bedæ, hujus epistolam de æquinoctio juxta Anatolium ex Codice Genevensi multis locis meliorem reddidit, et Computi Helerici præfationem ad Asprum, quem Patrem sanctissimum nuncupat, fortasse monasterii sancti Germani Autissiodorensis abbatem, aut coabbatem, et alteram præfationem cum epilogo.

Addam pro corollario, loco fabulæ quæ circumfertur de titulo Venerabilis angelica manu descripto in epitaphio ejus versu:

Hæc sunt in fossa Bedæ Venerabilis ossa,

hujus nomenclatura ipsammet originem, ex Gabrielis Bucelini Menologio Benedictino ad sextum Kalendas Junii: « Scriptorum ejus, inquit, tanta fuit auctoritas, ut ex ordinatione episcoporum Britannia in Ecclesiis publice legerentur. Conque in lectionibus hominibus ejus nomen, ex more, auctoris Venerabilis Bedæ presbyteri præfigerent, aliter enim dum viveret prædicare non præsumentes, obtinuit in hodiernam usque diem mos, ut qui a principio, dum viveret, non sanctus, sed Venerabilis nuncupabatur, ob ipsam tam illustri nomenclaturæ rationem, Venerabilis deinceps perpetuo diceretur. »

D Restat ut de sancti Bedæ sepultura, tumula, ac reliquiis, quæ a mo hinc inde observata sunt, hanc in locum coniciam. Monui supra sepulchrum primo ejus corpus in Cirvo, unde evolans felix anima intraverat in gaudium Domini sui, ære Christiane anno 702. Inde translatum fuisse post annos circiter cxxxviii in sacrum ædem Dunelmensem, cum sancti Cuthberti corpore tom adhuc incorrupto. Logo deinde apud Heliandum Frigidii monis monachum, libro xlviii Chronicorum, clericos Laudunenses, ipse consumpta ecclesiâ sua, ut ad eam reparandam aliquid subsidii colligerent, supplicationem decrevit per Galliam et Angliam, in qua vobiscum sanctæ Mariæ Laudunensis reliquiis miraculis inclitas circumferebant. « Hi de Saresberia, inquit, venerunt ad abbatem sanctimonialium quæ dicitur Wiltona (vix ad tria millaria, ut addit Albericus hæc refert in Chronico, ad annum 1145), ubi ostensa est eis sepultura Venerabilis Bedæ presbyteri, juxta quæ mo

sepulta est mulier illa versificatrix inclyta. Ibi jacebat quidam longo jam tempore febricitans, ad sepulcrum Venerabilis Bedæ presbyteri, quia plures ibi conseruerant sanari. » His addit de suo Albericus: « Hic oritur quæstio utrum requirendum sit quid sit veritas de sepultura Venerabilis Bedæ; vel si utrumque stare potest, et quod hic dicitur, et quod in legenda translationis beati Cuthberti de corpore Venerabilis Bedæ scribitur. Sed dicunt quidam quod fuerunt duo Bedæ, primus qui fecit homilias, et ipse de Wiltonia, juxta quem sepulta est mulier versificatrix inclyta. » In Monastico Anglicano, tomo I, parte I, pag. 4, lego quod in ecclesia Glastoniensi requiescunt ossa Venerabilis Bedæ sagacissimi doctoris. » At Volaterranus, libro XIV, in Anthropologia: « Depositum, inquit, Bedæ Genuæ visitur. »

Tertium Bedam duobus aliis priorem indicat Bedæ ipse Venerabilis in Vita sancti Cuthberti apud Surium et Henschenium, 20 Martii, cap. 57: « Non audebam, inquit, interrogare (sanctum Cuthbertum) quæ essent tentationes de quibus dixerat; tantum rogavi ut ministros susciperet. Annuit ille, et quoddam nostrum secum retinuit, in quibus erat major Beda presbyter, qui ministerio ejus familiariter semper adesse consueverat, idemque donationum acceptionumque ejus conscius erat indubius: quem ob id maxime secum manere voluit, ut si cujuslibet acceptis muneribus digna recompensatione non respondisset, admonitione recoleret, et priusquam obiret, sua cuique restitueret. » De majore hoc seu seniore Beda libens acceperim quod de ejus sepulcro refert Helinandus, et quod ait Hermannus, et alii plerique, obiisse illum anno 431. Sic Beda minor majori illi totis uno et quadraginta annis fuerit superstes, quippe mortuus, ut ostendimus, anno Christi 762, die Maii mensis 26. Hos duos Bedas Girvenses, majorem et minorem, qui non distincterunt, in varios prochronismos incurrisse necesse est.

CAPUT II.

DE TRANSITU BEDÆ, ET EJUS CONVERSATIONE.

Epistola Cuthberti ejus discipuli, et oculati testis, ad Cuthwinum condiscipulum (a).

Dilectissimo in Christo Collectori Cuthwino, Cuthbertus condiscipulus in Deo æternam salutem.

Munusculum quod misisti multum fibenter accepi, multumque gratanter litteras tuæ devotæ eruditionis legi: in quibus (quod maxime desiderabam) missas, videlicet, et orationes sacrosanctas pro Deo dilecto Patre ac nostro magistro Beda a vobis diligenter celebrari reperi. Unde delectat magis pro ejus charitate, quantum fruor ingenio, paucis sermonibus dicere quo ordine migravit et sæculo, cum etiam hoc te desiderasse et poposcisse intellexi. Gravatus quidem est infirmitate maxima creberrimi anhelitus, sine dolore tamen, ante diem Resurrectionis Dominicæ, id est, fere duobus hebdomadibus; et sic postea lætus et gaudens, gratiasque agens omnipotenti Deo omni die et nocte, imo horis omnibus, usque ad diem Ascensionis Dominicæ, id est, septima Kal. Junii, vitam ducebat, et nobis suis discipulis quotidie lectiones dabat: et quidquid reliquum erat diei, in psalmodum decantatione occupabat; totam quoque noctem in lætitia et gratiarum actione pervigil ducebat, nisi tantum modicus somnus impediret. Evigilans autem statim consueta repetivit, et expansis manibus Deo gratias agere non est oblitus. Vere fateor quia neminem alium unquam oculis meis vidi, nec auribus audivi, tam diligentes gratias Deo vivo referre. O vere beatus vir! Canebat sententiam beati Pauli apostoli: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis (Hebr. x);* et multa alia de

A sancta Scriptura, in quibus nos a somno animæ exsurgere, præcogitandum horam ultimam, admonebat. Et in nostra quoque lingua, hoc est, Anglica, ut erat doctus in nostris carminibus, nonnulla dixit. Nam et tunc hoc Anglico carmine componens, multum compunctus aiebat (Sequitur apud Simeonem quatuor circiter versus Anglica lingua et Anglico characterē descripti), quod ita Latine sonat: *Ante necessarium exitum prudentior quam opus fuerit, nemo existit; ad cogitandum, videlicet, antequam hinc profisciscatur anima, quid boni vel mali egerit, qualiter post exitum judicanda fuerit.* Cantabat etiam antiphonas secundum nostram consuetudinem, et suam, quarum una est: *O Rex gloriæ, Domine virtutum, qui triumphator hodie super omnes cælos ascendisti, ne derelinquas nos orphanos, sed mitte promissum Patris in nos Spiritum veritatis. Alleluia.* Et cum venisset ad illud verbum, *Ne derelinquas nos orphanos*, prorupit in lacrymas, et multum flevit; et post horam cœpit repetere quæ inchoaverat; et sic per totum diem faciebat. Et nos hic audientes, luximus cum illo; altera vice legimus, altera ploravimus; imo semper cum fletu legimus. In tali lætitia quinquagesimales dies usque ad diem præfatum deduximus; et ille multum gaudebat, Deoque gratias agebat, quia sic meruisset intimari. Referebat et sæpe dicebat: *Flagellat Deus omnem filium quem recipit (Hebr. ii);* et multa alia de sancta Scriptura. Sententiam quoque sancti Ambrosii: « Non sic vixi, ut me pudeat inter vos vivere; sed nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus (Paulinus, in Vita S. Ambrosii). » In istis autem diebus duo opuscula multum memoria digna (exceptis lectionibus quas acceperimus ab eo, et cantu psalmodum) facere studebat. Evangelium, scilicet, sancti Joannis, usque ad eum locum in quo dicitur: *Sed hæc quid inter tantos?* in nostram linguam ad utilitatem Ecclesiæ convertit, et de libris Rotarum Isidori episcopi excerptiones quasdam, dicens: « Nolo ut discipuli mei mendacium legant, et in hoc post obitum meum sine fructu laborent. » Cum venisset autem tertia feria ante Ascensionem Domini, cœpit vehementius agrotare in anhelitu, et modicus tumor in pedibus ejus apparuit. Totum autem illum diem docebat, et hilariter dictabat, et nonnunquam inter alia dixit: « Discite cum festinatione; nescio quando subsistam, et si post modicum tollat me factor meus. » Nobis autem videbatur quod suum obitum bene sciret. Et sic noctem in gratiarum actione pervigil duxit. Et mane illucescente, id est, quarta feria, præcepit diligenter scribi quæ cœperamus. Et hoc factu usque ad tertiam horam, ambulavimus deinde cum reliquiis sanctorum, ut consuetudo illius diei postulat. Unus vero erat ex nobis cum illo, qui dixit illi: « Adhuc, magister dilectissime, capitulum unum deest; videtur tibi difficile, plus te interrogari? » At ille: « Facile est, inquit, accipe tuum calamum, et tempera, et festinanter scribe. » Quod ille fecit. Non

C autem hora dixit mihi: « Quædam pretiosa in mea capsella habeo; id est, piperem, oraria, et incensa; sed curre velociter, et presbyteros nostri monasterii adduc ad me, ut et ego munuscula, qualia Deus donavit, illis distribuam. Divites autem in hoc sæculo, aurum, argentum, et alia quæque pretiosa dare student; ego autem cum multa charitate et gaudio fratribus meis dabo quod Deus dederat. » Et allocutus est unumquemque, monens et obsecrans pro eo missas et orationes diligenter facere, quod illi libenter se facturos spondederunt. Lugebant autem et flebant omnes, maxime quod dixerat quia amplius lacrimam suam in hoc sæculo non essent visuri. Gaudebant autem quia dixit: « Tempus est ut revertar ad eum qui me fecit, qui me creavit, qui me ex ni-

(a) Ex Historia Ecclesiæ Dunelmensis, Simeone Dunelmensi monacho auctore, lib. I, cap. 15. Nos tamen pauca quædam vel supplēvimus, vel emenda-

vimus ex epistolæ hujus editione jam olim vulgata cum Operibus Bedæ, et apud Surium, et Baronium, in Annalibus.

hilo tormavit. Multum tempus vixi, bene mihi pius Judex vitam meam prævidit. Tempus resolutionis meae instat, quia cupio dissolvi et esse cum Christo. » Sic et alia multa utilitatis causa ad nostram edificationem locutus, in letitia diem usque ad vespertum duxit. Et præfatus puer nomine Wilberch dixit: « Adhuc una sententia, magister dilecte, non est descripta. » At ille: « Scribe, inquit, cito. » Post modicum dixit puer: « Modo sententia descripta est. » At ille: « Bene, inquit, veritatem dixisti, consummatum est. Accipe meum caput in manus tuas, quia multum me delectat sedere ex adverso, loco sancto meo in quo orare solebam. » Et sic in pavimento suæ casulæ, decantans *Gloria Patri, et Filio, et*

A Spiritui sancto, cum Spiritum sanctum nominasset, spiritum e corpore exhalavit ultimum, ac sic regna migravit ad celestia. Omnes autem qui viderunt beati Patris obitum, nunquam se vidisse ullum alium in tam magna devotione atque tranquillitate vitam finisse dicebant, quia (sicut audisti) quousque anima ejus in corpore fuit, *Gloria Patri* et alia quædam ad gloriam Dei cecinit, et expansis manibus Deo vivo et vero gratias agere non cessabat. Scito autem, frater charissime, quod multa narrare possem de eo; sed brevitatem sermonis ineruditio lingue facit, Attamen cogito, Deo adjuvante, ex tempore plenius de eo scribere quæ oculis vidi et auribus audivi.

IN BEDÆ HISTORIAM ECCLESIASTICAM

CHIFFLETII MONITUM.

Ante omnia monendus es, mi lector, de hujus operis de gestis Anglorum, quod præ manibus est, variis Editionibus. Antiquissimam, adeoque primam, quam quidem noverimus, nemo (opior) desideraverit, qui Joannem Gravium Editioni suæ Antuerpiensi anni 1550 sic præloquentem viderit: « Damus en tibi, amice lector, venerabilis Bedæ Ecclesiasticam Anglorum Historiam, semel duntaxat, quod sciam, ante annos quinquaginta procusam; sed adeo depravate, ut difficile judicare possis, præsteritne prorsus non fuisse typis mandatam, quam hoc modo in hominum manus devenisse. Mentior, si non in uno hujus operis terminone supra mille et quinquaginta errataprehenderim; et plus negotii fortasse nobis in restituendo, quam auctori in condendo fuerit. » Notari hic putamus Editionem Argentinensem anni 1514, cujus exemplar superest in Bibliotheca reipublicæ Augustanæ; quam Editionem quia ipsi non vidimus, Gravi relatu nosse sit modo satis. Sed poterat Gravius in hoc Bedæ opere expurgando juvari Editione Parisiensi anni 1544, per Franciscum Jametium, qui primus collecta Bedæ opera tribus tomis in vulgus emisit. Hactenus ergo Anglicana Bedæ Historia triplici in statu lucem aspexit. Primum sola, Argent-rati 1514, Antuerpiæ 1550, in parvo folio, Colonie 1601, in-16, et Cantabrigiæ Anglosaxonica, in-folio, 1644, cum versione Anglicana Alfredi regis. Secundo prodit cum velustioribus aliquot rerum Britannicarum Scriptioribus, Heidelbergæ, typis Commelini, in-folio, 1587, cujus ipsius Editionis plurima exemplaria Renatus Potelierus, Lugdunensis typographus, mutata prima pagina, eodem anno 1587, Lugduni a se procusa esse mentitus est, suoque ipsius nomine venum exposuit: quare, hujus anni Editionem Lugdunensem ab Heidelbergensi diversam frustra recensueris. Tertio denique prodit Anglicana Bedæ Historia, cum aliis ejus operibus, Parisiis, per Jametium, tomis tribus, anno 1544. Ibi-

dem anno 1554, tomis octo; Basileæ item tomis octo, per Joannem Hervagium, 1563, et denique Colonie totidem tomis, per Antonium Hierat, 1642. Ex his omnibus Heidelbergensis Editio anni 1587, et Cantabrigiensis anni 1644, cæteris accuratioribus sunt; nec tamen plane illimes, ut apparebit ex subiectis notis. Nostram hanc profitemur omnium absolutissimam, et emendatissimam, ope manuscriptorum aliquot Codicum, inter quos principem locum obtinet codex sancti Maximini Trevirensis, optimæ notæ, et vetustissimus; ex quo præsertim sperare audeo me præclarum hoc opus, haud exiguo Gallicæ pariter et Anglicanæ Historiæ emolumento atque ornamento, ad ipsius auctoris mentem primævo suonitori restituisse.

De ratione scribendi moneo, ubique retinuisse me ex Codice Trevirensi bonæ notæ, ac pervetusto, antiquariam pingendi formam, quia ex Bedæ ipsius mente atque ingenio profectam esse non dubitavi, nempe in vocibus, Gaius, reverentissimus, inluminare, Britannia, adsertio, adtestatio, adicere, Nordan-hymbrorum, adlati, confisæ, inlisæ, adsisere, inlusus, inruptio, adlaturus, conlocarunt, adceleranti, Scotti, conroderet, conlapsus, inlatus, adsumptio, adsertiones, applicavit, adsentatio, adpropinquare, intellegunt, intellegentia, adplicuit, adfigunt, adgregatis, inlicita, adsensus, adsediti, adlictiones, adsurgere, inlustravit, expectatis, suppositis, idolatria, supplantatio, inlecebris, exsolvamus, adquirere, Doruvernensis, negligentia, utilimus, exsecretur, proicere, contentus, redemtus, aquilonalis, Hrofensis, Agilbertus, Cuthbertus, et similia multa; quæ non ideo ex illo sancti Maximini Trevirensis manuscripto Codice expressimus, ut ea in usus communes invehereamus; sed ne a mente aberraremus doctissimi Bedæ, cujus hanc fuisse scribendi formam non possumus dubitare.

DE EODEM HISTORIA SMITH MONITUM

Damus en, lector, tibi Historiam ecclesiasticam jam olim sæpissime variis in locis procusam. Antiquissima atque prima omnium impressio facta est in inclyta civitate Argentinensi anno millesimo quingentesimo. Hoc vero opus tunc non prodit solum, sed una cum scholastica Historia Petri Trecentis, alias Comestoris, et ecclesiastica Historia Eusebii per Rufinum cum additione Rufini. Editionem istam patri meo suppeditavit vir clarissimus Joannes Batteley archidiaconus Cantuariensis. Erroribus typo-

graphicis scatet, crassius vero eis, adeoque nullius periculi; de cætero a Codice satis antiquo facta esse videtur. Convenit enim cum optimis Mss. in propriis nominibus, capitulis, multisque variis lectionibus. Secundo prodit una cum supradictis historiis in imperiali oppido Hagenaw anno millesimo quingentesimo sexto, accurate Henrico Gran inibi incola; qui tamen priorem Editionem auctoritate alicujus ms. Codicis emendasse aut castigasse non videtur, sed solummodo istam verbatim de novo procedisse.

Hujus impressionis mihi copiam fecit ex bibliotheca collegii Christi Cantabrigiæ vir celeberrimus atque antiquitatum omne genus peritissimus Thomas Bakerus, S. T. B., quem ob præcipuam ejus erga me benevolentiam atque honoris causa nomino. Postea hæc ipsa Bædæ historia typis mandata est anno 1550 Antverpiæ, Lovanii 1569, Heidelbergæ et Lugduni 1587, Coloniae 1601; inter cætera etiam ejusdem auctoris opera Parisiis per Jametum anno 1544, ibidem quoque anno 1554, Basilæ item per Joannem Hervagium 1563, denique Coloniae per Antonium Hierat 1642. His verò omnibus castigator Editio opera et studio Abrahami Wheloci Cantabrigiæ anno 1644 Latine et Saxonice præditi. Latini autem textum vir doctissimus ad fidem trium Codicum mss. edidit, et commentationibus longioribus tam historicis quam ecclesiasticis illustravit. Opus sane omni laude dignum, sed nec omnibus numeris absolutum, imo nec paucis nec levibus vitiis librans. Prodiit tandem Latine anno 1684. Parisiis auctor noster emendatio studio Petri Francisci Chiffletii societatis Jesu presbyteri, imo, si ipsi eruditissimo Editori credas, emendatissima, ope manuscriptorum aliquot Codicum, inter quos principem locum obtinet Codex sancti Maximini Trevirensis, optimæ notæ et vetustissimus, ut evidentissime probat Chiffletius ex scribendi ratione perspicua, quam Codex ille retinuit. Nec tamen hæc impressio penitus illimis, ut abunde constabit alicui ad imam nostræ Editionis paginam oculum vertenti, ubi Chiffletii sphalmata præcipue notantur.

Itaque viris doctrina conspicuis visum est non utilem modo, sed et ferme necessariam esse novam Bædæ Editionem. Id ergo oneris sibi primum imposuit vir cl. Thomas Galeus, S. T. P., non ita pridem decanus Eboracensis, qui quamplurimos alios historicos tum Britannicos tum Anglicanos publici juris faciendo de patria sua olim fuerat optime meritus. Postquam vero multos mss. Codices contulisset, nonnullasque notas atque commentationes collegisset, aliis, credo, negotiis implicitus, onus detrectavit, idque suscipere meo patri persuasit, quocum vir idem celeberrimus pro singulari sua humanitate varias lectiones et doctissimas observationes communicavit. Tandem igitur pater id laboris subiit, et ut Editionem suam priorum mendis ac vitiis expurgaret, in mss. Codicibus exquirendis et comparandis multum desudavit, et vel sua vel amicorum industria omnes, quos in Britannicis bibliothecis invenire potuit, accurate contulit. Hinc infinita variarum lectionum mole obrutus, necessarium duxit ut rationem aliquam excogitaret, qua tam gravi onere se levare posset. Et quidem observans multos Codices esse inferioris et atatis et notæ, et quo nuperiores fuerint, eo et lectionum et errorum pleniore, recognoscens quoque hos ex antiquioribus fuisse descriptos, lectiones illis recentiorum Codicum prorsus nihili habuit, et in conferendis alioqui antiquissimos maxime incubuit.

Codex ms. omnium vetustissimus non ita pridem erat penes egregium illum litterarum fautorem Joannem Morum episcopum nuper Eliensem, hodieque in bibliotheca regia Cantabrigiæ asservatur, antiquioribus litteris Anglo-Saxonice exaratus circa annum 757 post nostri auctoris obitum secundum, ut patet ex quibusdam notulis chronologicis ad calcem libri positis, quæ in hunc annum concurrunt. His autem verbis scribuntur.

« Anno dXLVII Ida regnare cœpit a quo regalis Nordalhyndbrorum prosapia originem tenet et XI

A annos in regno permansit. Post hunc Glappa i annum, Adda viii, Aedilric iv, Theodric vii, Friduvald vi. Husa vii, Aedilfrid xxiv, Aedunni xvii, Osuold ix, Osuni xxviii, Egfrid xv, Aldfrid xx, Osred xi, Conrad i, Osric xi, Ceolulf viii.

« Baptizavit Paulinus ante an. cxi.

« Eclipsis ante an. lxxiii.

« Penda moritur ante an. lxxix.

« Pugna Egfridi ante an. lxiii.

« Aelfsuni ante an. lviii.

« Monasterium et Uirraemonda ante an. lxiv.

« Comete vise ante an. viii.

« Eodem an. Pater Eggeret transivit ad Christum.

« Angli in Brittania ante an. cccxii.

Hisce pene omnibus in annum 757 concurrentibus, cl. Wanleio (a) in Mss. Anglo-Saxonice versatissimo verisimile videtur huncipsum Codicem eodem anno, Ceolulfo adhuc regnante, seu saltem ante Eadberti

B inaugurationem, duobus quoque annis post Bædæ obitum, in Wiremuthensi monasterio fuisse scriptum. Adde quod manus hujusce Codicis bene convenit cum exemplari Pastoralis Gregorii Magni papæ, quod Willibaldus diaconus scripsit, hoc est, inter an. 751, quo diaconatum suscepit, et an. 740, in quo creatus fuit presbyter. Convenit quoque cum aliis in dubitate vetustatis et libris et diplomatis, præcipue cum illa Valdharii Londoniensis antistitis epistola ad Berwaldum archiepiscopum, quam in appendice, num. 24 excudimus. Probabile est Codicem post paucos ab ejus scriptioe annos in Galliam fuisse asportatum; crebra enim habentur distinctiones, emendationes, etc., ab homine Gallo exaratas, qui ægre manum Anglo-Saxonice legebat; et hæc quidem adnotationes in manu Gallicæ passim occurrentes circa initium libri nongentis fere abhinc annis scriptæ videntur. Denique ad calcem quoque hoc scribitur: « Item ex Decretis papæ Gregorii Junioris qui nunc Romanam catholicam regit matrem Ecclesiam. » Hic autem Gregorius videtur intelligi tertius, qui Gregorio secundo in pontificatu successit anno 751, et mortuus est anno 741. In Gallia conservatus fuit hic Codex satis diligenter usque ad conclusionem fœderis initii inter Guelmum Magnam Britannię regem et Ludovicum regem Christianissimum apud Ryswickum; cum vir quidam doctissimus eum cum multis aliis Codicibus rarissimis tam Græcis quam Latinis publica auctione emerit, et eos omnes admodum reverendo domino possessori vendiderit. Hoc autem παλαιον antiquitate veneranda, auctoritate maxima, fide optima atque certissima, ex ipso Bædæ autographo, in ipso monasterio ubi Bæda historiam composuit, ut videtur, scriptum, patri meo episcopo ille philobibulus utendum præbuit. Quod quidem bis summa cura cum Chiffletiana Editione collatum ad verbum a nobis imprimitur. Patri enim religio fuit de Codicis tam admirandæ vetustatis fide, nisi ubi librarium falso scripsisse aperte deprehenditur, vel aliquantulum decedere. Neque immerito; duobus enim Codicibus, qui Saxonice litteris exarantur, et in Cottoniana bibliotheca asservantur (Tiberius, C. 2, A. 14), et tertio quoque in bibliotheca regia ante Normannicam conquestionem, ut videtur, scripto, cum eo una comparatis, in propriis nominibus, antiqua voces compositas scribendi methodo, et in omnibus fere adeo conveniunt; et in lectionibus adeo nugatoris,isque paucis, differunt, ut nulla ratio omnino esset, cur textus ex Moriano Codice optime constitutus vel tantulum mutaretur.

C

(a) Vide ejus Catalogum librorum Septentrionalium, p. 288.

Bedæ præfatio.

(Smith Hist. eccles. Anglic.)

GLORIOSISSIMO REGI^a CEOLULPHO

BAEDA FAMULUS CHRISTI ET PRESBYTER.

Historiam gentis Anglorum ecclesiasticam quam A nuper edideram, libentissime tibi desideranti, rex, et prius ad legendum ac probandum transmissi, et nunc ad transcribendum ac plenius ex tempore meditandum retransmitto; satisque studium tuæ sinceritatis amplector, quo non solum audiendis Scripturæ sanctæ verbis anrem sedulus accommodas, verum etiam noseendis priorum gestis sive dictis et maxime nostræ gentis virorum illustrium, eam vigilantissime impendis. Sive enim historia de bonis bona referat, ad imitandum bonum auditor sollicitus instigatur; seu mala commemoret de pravis, nihilominus religiosus ac pius auditor sive lector devitando quod noxium est ac perversum, ipse sollertius ad exsequenda ea quæ bona ac Deo digna esse cognoverit accenditur. Quod ipsum tu quoque vigilantissime deprehendens, B Historiam memoratam in notitiam tibi simulque eis quibus te regendis divina præfecit auctoritas, ob generalis curam salutis latius^a propalari desideras. Ut autem in his quæ scripsi, vel tibi [Al. add. magnanime rex] vel cæteris auditoribus sive lectoribus hujus Historiæ occasionem dubitandi subtraham, quibus hæc maxime auctoribus didicerim breviter intromare curabo.

Auctor ante omnes atque adiutor opusculi hujus^a Albinus abba reverentissimus [Al. abbas reverendissimus] vir per omnia doctissimus extitit; qui in Ecclesia Cantuariorum a beatæ memoriæ Theodoro archiepiscopo et Hadriano abbate viris venerabilibus atque eruditissimis^a institutus, diligenter omnia que

^a Ceolulpho. Nordanhybrorum, scil., regi, de quo vide Hist., v. 24. Alius autem fuit ejusdem nominis rex Occid. Saxonum, a. D. 527; alius Merciorum a. 819.

^b Sanctæ. Codd. vulg., sacræ, decepti abbreviatura Mss.

^c Propalari. Codd. vulg., propagari, corrigentes scilicet auctorem.

^d Albinus. Scriptores summi nominis, Baronius, Contius, imo et Lelandus ipse, confundunt hunc Albinum cum Flacco Albino, alias Alcuino, cum tamen ille, integro fere sæculo inferior, discipulus Ecgbereti archiepiscopi Ebor., obiit abbas Turon. a. 804; hic autem discipulus Theodori archiepiscopi, et Hadriani abbatis Cantuar. obiit ipse abbas Cantuar. a. 732. Ad hunc Albinum Beda de auxilii accepti beneficio epistolam scripsit, quam vide suo loco.

^e Institutus, diligenter. Chiff., institutus diligenter. Sic posuit comma post diligenter, commodius, ut ipsi videbatur, ad sensum, sed contra stylum auctoris.

^f Presbyterum. Auctor Historiæ de Antiq. Britt. D Eccl. appellat Nothelmum Lundeniensi Ecclesiæ episcopum, levi quidem lapsu, sed cum inde malevolis quibusdam occasio censuræ data fuerit, et Wheloco

in ipsa Cantuariorum provincia vel etiam in contiguis eidem [Al., ejusdem] regionibus a discipulis beati papæ Gregorii gesta fuere, vel monumentis literarum vel seniorum traditione cognoverat: et [Al. om. et] ea mihi de his quæ memoria digna videbantur, per religiosum Lundeniensi Ecclesiæ^f presbyterum Nothelmum, sive literis mandata sive ipsius Nothelmi viva voce referenda, transmissi. Qui videlicet Nothelmus postea Romam veniens, nonnullas ibi beati Gregorii papæ simul et aliorum pontificum epistolas, perscrutato ejusdem sanctæ Ecclesiæ Romanæ scrinio permissu^g ejus qui nunc ipsi Ecclesiæ præest Gregorii pontificis, invenit, reversusque nobis nostræ Historiæ inserendas, cum concilio præfati Albini reverentissimi Patris adtulit. A principio itaque voluminis hujus usque ad tempus quo gens Anglorum fidem Christi percepit, ex priorum maxime scriptis hinc inde collectis ea quæ promeremus [Al. promemus] didicimus. Exinde autem usque ad tempora præsentia, quæ in Ecclesia Cantuariorum per discipulos beati papæ Gregorii sive successores eorum vel sub quibus regibus gesta sint, memorati abbatis Albini industria Nothelmo, ut diximus, perfecte cognovimus. Qui etiam^h provinciæ Orientalium simul et Occidentaliumⁱ Saxonum hæc non et Orientalium Anglorum atque Nordanhybrorum, a quibus præsulibus vel quorum tempore regum gratiam Evangelii perceperint, nonnulla mihi ex parte prodiderunt. Denique hortatu præcipue ipsius Albini ut hoc opus adgredi auderem provocatus sum. Sed et Dani-

etiam erroris monitum hic esto Nothelmum Lundeniensi Ecclesiæ presbyterum tantum fuisse, Cantuariensis autem episcopum, a. 735, ultra Bedæ Historiæ terminum.

^g Ejus qui nunc... Gregorii. Plerique hic Gregorium Secundum intelligunt, cujus zelus in Germanis ad fidem convertendis, et custodia bibliothecæ pontificiæ ante ipsum pontificatum auctoribus argumento fuerunt, ut epistolas perscrutandi licentia Nothelmo concessa, ab illo pontifice peteretur. Sed temporis ratio nullatenus admittit. Obiit enim Gregorius Secundus 17 Januarii, a. 731, eique in pontificatu successit Gregorius tertius 22 Februarii ejusdem anni. Beda autem decimæ diei Junii sequentis meminit ad consecrationem Tatuini, Hist. v. 24. Præfationem igitur hanc Ceolulpho non nisi post librum absolutum transmittens, imo post recognitionem retransmittens, clausulam hanc tempore Gregorii tertii scripsit, eumque hic pontificem designat.

^h Provincia. De provinciarum Saxoniarum limitibus, vide appendicem, n. 2.

ⁱ Saxonum. Vulg. Saxonum post Orientalium ponunt.

hel [Al., Daniel quoque] reverentissimus Occidentali-
um Saxonum episcopus qui nunc usque superest,
nonnulla mihi de Historia ecclesiastica provinciæ ip-
sius simul et proxima illi Australium Saxonum nec
non et Vectæ insulæ, literis mandata declaravit. Qua-
liter vero per ministerium Cediti et * Ceadda religio-
sorum Christi sacerdotum, vel provinciæ Merciorum
ad fidem Christi quam non noverat, pervenerit, vel pro-
vincia Orientalium Saxonum fidem quam olim exsolfla-
verat, recuperaverit, qualis etiam ipsorum Patrum vita
vel obitus extiterit, diligenter a fratribus monasterii
quod ab ipsis conditum Læstingæu cognominatur, agno-
vimus. Porro in provincia Orientalium Anglorum quæ
fuerint gesta ecclesiastica, partim ex scriptis vel tradi-
tione priorum, partim reverentissimi abbatis Esi relatio-
ne comperimus. At vero in provincia Lindissi quæ sint
gesta erga fidem Christi, quæ successio sacerdotalis
extiterit, vel literis reverentissimi Antistitis Cyniber-
cti, vel aliorum fidelium virorum viva voce didicimus.
Quæ autem in Nordanhymbrorum provincia ex quo
tempore fidem Christi perceperunt usque ad præsens
per diversas regiones in Ecclesia sint acta, non uno
quolibet auctore, sed fidei innumerorum testium qui
hæc scire vel meminisse poterant adserctione cognovi,

* *Ceadda*. Al., *Ceaddæ*; sed de nostra lectione
vid. hist. iv, 2, 3.

^b *Me ipse*. Al., *me ipsum*. Sed de nostra corre-
ctione vid. Bedam in peroratione Hist. v, 25.

* *Præterea omnes*. Diu mirabar unde tot Codices
hanc clausulam ponerent in fine Historiæ contra op-
tima Exemplaria. Sed accedens tandem ad Ms. Cot-
tonianum 1, inveni hiatum hoc loco relictum, et clau-
sulam in obscuro ad finem libri insertam. Habuit C

A exceptis his quæ per meipsum nosse poteram. Inter
quæ notandum, quod ea quæ de sanctissimo Patre et
antistite Cudhercto vel in hoc volumine vel in libello
Gestorum ipsius conscripti, partim ex eis quæ de illo
prius a fratribus Ecclesiæ Lindisfarnensis scripta re-
peri adsumpsi simpliciter fidem Historiæ quam lege-
bam accommodans, partim vero ea quæ certissima fide-
lium virorum adestatione per b me ipse cognoscere
potui solleter adicere curavi. Lectoremque suppli-
citer obsecro, ut si qua in his quæ scripsimus aliter
quam se veritas habet posita repererit, non hoc nobis
imputet qui, quod [Al., quæ] vera lex historiæ est,
simpliciter ea quæ fama vulgante collegimus ad in-
structionem posteritatis literis mandare studuimus.

* *Præterea omnes* ad quos hæc eadem Historia
B pervenire poterit nostræ nationis legentes sive au-
dientes suppliciter precor, ut pro meis infirmitatibus
et mentis et corporis apud supernam ^d *elementiam*
sæpius intervenire meminerint; et in suis quique
provinciis hanc mihi suæ remunerationis vicem re-
pendant, ut qui de singulis provinciis sive locis su-
blimioribus quæ memoratu digna atque incolis grata
credideram diligenter adnotare curavi, apud omnes
fructum piæ intercessionis inveniam.

scriba præ oculis Exemplar primævum cui contraol-
cere non ausus est, sed fuerunt forte alia quibus
etiam tunc temporis morem gerebat. Suspensio igitur
iudicio clausulam ad præsens reposuit, ubi ne-
glecta dehinc jacens, omnibus qui hunc Ms. sequio-
ribus sæculis excerpserunt, errandi occasionem de-
dit.

^d *Clementiam*, Chiff. solus, *patriam*.

BEDÆ VENERABILIS PRESBYTERI

ANGLO-SAXONIS

HISTORIA ECCLESIASTICA.

(Smith Historica ecclesiastica Anglicana.)

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De situ Britanniae vel Hiberniae, et praeiis earum incolis.

* *Britannia* Oceani insula, cui quondam Albion
nomen fuit, inter Septentrionem et Occidentem lo-
cata est, Germaniæ, Galliæ, Hispaniæ, maximis
Europæ partibus multo intervallo adversa. Quæ per
milia passuum octingenta in Boream longa, latitudinis
habet milia ducenta, exceptis duntaxat prolixioribus

^a *Britannia*. Hanc descriptionem excerptit Bedæ e
variis auctoribus; præcipue vero e Plinio, Solino,
Orosio, et Gilda.

^b *Quadrages octies*. Tria milia sexingenta miliaria.

^c *Rutubi portus*. Anton. Itin. Ritupæ; Inscriptio
Amerbach. et Scholiast. Juvenalis Battelli, Riputia;
Angli Bedæ tempore, Reptacaestir; Nennius Ms. Du-

D diversorum promonteriorum tractibus, quibus effi-
tur ut circuitus ejus ^b *quadrages octies septuaginta*
quinque milia compleat. Habet a Meridie Galliam
Belgicam, cujus proximum litus transmeantibus ape-
rit civitas quæ dicitur ^c *Rutubi portus*, a gente An-
glorum nunc corrupte Reptacaestir vocata, interpo-
sito mari a ^d *Gessoriac* ^e *Morinorum* gentis litore
proximo, trajectu milium quinquaginta, sive, ut
^f *quidam* scripsere, ^g *stadium* quadrigentorum quin-
nelm. et aliis, Ruoiachyn, hodie Richborough.

^d *Gessoriac*. Quod nunc Bononia. Tab. Peut.

^e *Morinorum*. Gens Galliæ a Neoporto ad Estapu-
las porrecta, adjuncto forte Pago Pontio.

^f *Quidam scripsere*. Dio Cassius scilicet, et Anto-
minus.

^g *Stad*. ccccl. Mille passus quinquaginta sex.

quaginta. A torgo autem, unde Oceano infinito patet, A
Orcadas insulas habet.

Opima [Al., optima] frugibus atque arboribus insula, et alendis apta pecoribus ac jumentis; vineas etiam quibusdam in locis germinans: sed et avium ferax terra marique generis diversi. Fluvii quoque multum piscosis, ac fontibus præclara copiosis, et quidem præcipue Issicio abundat et anguilla. Capluntur autem sæpissime et vituli marini et delphines, necnon et ballenæ: exceptis variorum generibus-conchyliorum; in quibus sunt et musculæ, quibus inclusam sæpe margaritam, omnis quidem coloris optimam inveniunt, id est, et rubicundi, et purpurei, et jacinthini et prasinii, sed maxime candidi. Sunt et cochleæ satis superque abundantes, quibus tinctura coccinei coloris conficitur, cujus rubor pulcherrimus nullo unquam solis ardore, nulla valet pluviarum injuria pallescere; sed quo vetustior est, eo solet esse venustior. Flabet fontes salinarum, habet et fontes calidos, et ex eis fluvius balnearum calidarum omni ætati et sexui per distincta loca juxta suum cuique modum accommodos. Aqua enim (ut a sanctus Basilius dicit) fervidam qualitate recipit, quoniam per certa quædam metalla transcurrit, et fit non solum calida, sed et ardens. Quæ etiam venis metallorum, æris, ferri, et plumbi et argenti facunda, gignit et lapidem gagatem plurimum optimumque: est autem nigrogemmeus et ardens igni admotus, incensus serpentes fugat, adritu calefactus adplicia detinet æque ut succinum. Erat et civitatibus quondam b viginti et octo nobilissimis insignita, præter castella innumera, quæ et ipsa muris, turribus, portis, ac seris erant instructa firmissimis.

Et quia prope sub ipso Septentrionali vertice mundi jacet, lucidas æstate noctes habet; ita ut medio sæpe tempore noctis in quæstionem veniat intuentibus, utrum crepusculum adhuc permaneat vespertinum, an jam advenit matutinum, utpote nocturno sole non longe sub terris ad Orientem Boreales per plagas redeunte: unde etiam plurimæ longitudinis habet dies æstate, sicut et noctes contra in bruma, sole nimirum tunc Lybicas in partes secedente, id est, horarum decem et octo: plurimæ item brevitatis noctes æstate et dies habet in bruma, hoc est, sex solummodo æquinoctialium horarum: cum in Armenia, Macedonia, Italia, cæterisque ejusdem lineæ regionibus longissima dies sive nox quindecim, brevissima novem compleat horas.

Hæc in præsentii, juxta numerum librorum quibus

^a S. Basilius. Hexamer. Hom. iv. "Ἡ δὲ καὶ θερμότερα ἐκ μετᾶλλον ποιότητος κατὰ τὴν διεξόδον προσλαβούσα, ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ κινούντος αἰτίας ζῆσιν αἰνιτται, ὥς τὰ πολλὰ, καὶ πυρῶδες.

^b Viginti et octo civitatibus. De his vide append. n. 3.

^c Tractu Armorican. Britannia minore, quæ Armore, id est, Ad mare Britanniæ insulæ ex adverso jacet.

^d Scythia. Pro concessio habetur Bedam hic Scythiam velle Citeriorem quæ hodie Scandia dicitur, Sueviam, Daniam et Norwegiam complectens. Quo sensu et mare, patriæ Hengusti et Britanniæ in-

lex divina scripta est, quinque gentium linguis, unam eandemque summæ veritatis et veræ sublimitatis scientiam scrutatur et confitetur, Anglorum, videlicet, Brittonum, Scottorum, Pictorum et Latinorum, quæ meditatione Scripturarum cæteris omnibus est facta communis. In primis autem hæc insula Brittones solum a quibus nomen accepit, incolas habuit, qui de tractu Armoricano, ut fertur, Britanniæ advecti, Australes sibi partes illius vindicarunt.

Et cum plurimam insulæ partem, incipientes ab Austro, possedissent, contigit gentem Pictorum de Scythia, ut perhibent, longis navibus non multis Oceanum ingressam, circumagente flatu ventorum, extra fines omnes Britanniæ Hiberniam pervenisse, ejusque Septentrionales oras intrasse, atque inventa ibi gente Scottorum, sibi quoque in partibus illius sedes petisse, nec inpetrare potuisse. Est autem Hibernia insula omnium post Britanniæ maxima, ad Occidentem quidem Britanniæ sita; sed sicut contra Aquilonem ea brevior, ita in Meridiem se trans illius fines plurimum protendens, usque contra Hispaniæ Septentrionalia, quamvis magno æquore interjacente pervenit. Ad hanc ergo usque pervenientes navigio Picti, ut diximus, petierunt in ea sibi quoque sedes et habitationem donari. Respondebant Scotti, quia non ambos eos caperet insula, sed possumus, inquit, salubre vobis dare consilium quid agere valeatis. Novimus insulam aliam esse non procul a nostra, contra ortum solis, quam sæpe lucidioribus diebus de longe aspicere solemus. Hanc adire si vultis, habitabilem vobis facere valeatis: vel si qui restiterit, nobis auxiliariis utimini. Itaque petentes Britanniæ Picti, habitare per Septentrionales insulæ partes cœperunt, nam Austrina [Al., Austrinas] Brittones occupaverant. Cumque uxores Picti non habentes peterent a Scottis, ea solum conditione dare consenserunt, ut ubi res perveniret in dubium, magis de feminea regum prosapia, quam de masculina regem sibi eligerent: quod usque hodie apud Pictos constat esse servatum.

Procedente autem tempore Britannia post [Al., præter] Brittones et Pictos, tertiam Scottorum nationem in Pictorum parte recepit; qui duce Reuda de Hibernia progressi, vel amicitia vel ferro sibimet inter eos sedes quas hactenus habent, vindicarunt: a quo videlicet duce usque hodie Dalreudini vocantur, nam lingua eorum daal partem significat. Hibernia autem et latitudine sui status, et salubriterjacens Scythica vallis appellatur Nennio.

Procedente tempore. Quando Scotti primum in Britanniæ venerint incertum est; Beda tamen eorum introitum ante Romanorum tempora ponere videtur.

Dalreudini. Nomen ex ipsa Hibernia allatum, ubi Dalrieda, hodie Rout, Scotiæ moderna: proxime adjacet. Portio regis Edæ, quem Beda contracte Reudam appellat, sequiores historici Reutherum. Hujus populi sedes in Scotia his regionibus extendebatur, Cantiera, Knapdalia, Lorna, Argathella, et Braidalbin, una cum insulis adjacentibus.

tate, ac serenitate aerum multum Britanniae praestat, ita ut raro ibi nix plusquam triduana remaneat: nemo propter hiemem aut fœna secat aestate, aut stabula fabricet jumentis; nullum ibi reptile videri soleat, nullus vivere serpens valeat: nam sæpe illo de Britannia adlati serpentes, mox ut proximante terris navigio, odore aeris illius ad tacti fuerint, intereunt: quin potius omnia pene quæ de eadem insula sunt contra venenum valent. Denique vidimus, quibusdam a serpente percussis, rasa folia codicum qui de Hibernia fuerant, et ipsam rasuram aquæ immisam ac potui datam, talibus protinus totam vim veneni grassantis, totum inflati corporis absumsisse ac sedasse tumorem. Dives lactis ac mellis insula, nec vinearum expers, piscum volucrumque, sed et cervorum caprearumque venatu insignis. Hæc autem proprie patria Scottorum est: ab hac egressi, ut diximus, tertiam in Britannia Brittonibus et Pictis gentem addiderunt. Est autem sinus maris permagis, qui antiquitus gentem Brittonum a Pictis secernebat, qui ab Occidente in terras longo spatio erumpit, ubi est civitas Brittonum munitissima usque hodie quæ vocatur ^a Alcluth: ad cuius videlicet sinus partem Septemtrionalem Scotti, quos diximus, advenientes, sibi locum patriæ fecerunt.

CAPUT II.

Ut Britanniam primus Romanorum Gaius Julius adierit.

Verum eadem Britannia Romanis usque ad Caium Julium Cæsarem inaccessa atque incognita fuit: qui anno ab Urbe condita sexcentesimo nonagesimo tertio, ante vero Incarnationis Dominiæ tempus anno ^b sexagesimo, functus gradu consulatus cum ^c Lucio Bibulo, dum contra Germanorum Gallorumque gentes qui Rheno tantum flumine dirimebantur, bellum gereret, venit ad Morinos, unde in Britanniam proximus et brevissimus transitus est, et navibus onerariis atque actuariis circiter octoginta preparatis, in Britanniam transvehitur, ubi acerba primum pu-

^a Alcluth. Brittonodunum, hodie corrupte Dunbarton, arx ad Cluidam fluvium, paulo post Bedæ tempora, i. e. a. 786. Eadhereto Regi Nordanhymb. et Oengo regi Pictorum data, Hovenden. A. 869, per Dacos funditus deleta. Brompion.

CAP. II. Totum hoc caput ex Orosio, vi, 9.

^b Tertio. De hoc anno notandum quod non respiciat introitum J. Cæsaris in Britanniam, sed consulatum ejus cum Bibulo.

^c Sexagesimo. Hoc unum Beda Orosio addidit, annum nempe Incarnationis ad annum Urbis conditæ.

^d Lucio. Bibulus patrem habuit et filium Lucios, ipse vero Marcus fuit.

^e Legiones. Al., legiones tres, vel XII; al., sex, vel XII.

^f Labienus. Q. Laberius Dirus, Cæs., B. G., l. v. Labienus enim a Cæsare in Gallis relictus, multis ibi rebus gestis, postea ad Pompeium defecit, et non nisi in prælio Mundensi perit. Laberii autem fatum Cantiani sibi vendicant, et tumuli etiam locum ostendunt ad St. Stour juxta Chilham. Ledandus, ex Vet. Chron., tradit Labienum, id est, Laberium, occisum juxta Chestonwood prope Rhoffam.

gna fatigatus, deinde adversa tempestate correptus, plurimam classis partem, et non parvum numerum militum, equitum vero pene omnem disperdidit. Regressus in Galliam, ^g legiones in Hiberna [Al., Hibernia] dimisit, ac sexcentas naves utriusque commodi fieri imperavit: quibus iterum in Britanniam primo vere transvectus, dum ipse in hostem cum [Al. add. ingenti] exercitu pergit, naves in anchoris stantes, tempestate correptæ, vel conlissæ inter se, vel arenis inlissæ ac dissolutæ sunt: ex quibus quadraginta perierunt, cæteræ cum magna difficultate reparatæ sunt. Cæsaris equitatus primo congressu a Britannis victus, ibique ^h Labienus tribunus occisus est: secundo prælio cum magno sporum discrimine victos Brittanos in fugam vertit: inde ad flumen Tamesim ⁱ [Al., Tamensim] ^j profectus. In hujus ulteriore ripa Cassobellauno duce, immensa hostium multitudo condecorat, ripamque fluminis ac pene totum sub aqua vadum acutissimis ^k sudibus præstruxerat: quarum vestigia sudium ibidem usque hodie visuntur, et videtur inspectantibus quod singulæ earum ad modum humani femoris grossæ, et circumfusæ plumbo immobiliter erant in profundum fluminis infixæ [Al. add. hæveant]: quod ubi a Romanis deprehensum ac vitatum est, barbari legionum impetum non ferentes, silvis sese obdidere [Al., abdidere], unde crebris irruptionibus Romanos graviter ac sæpe lacerabant. Interea Trinovantum firmissima civitas cum ^l Androgio duce datis quadraginta obsidibus Cæsari sese dedit [Al., dedit]: quod exemplum secutæ urbes aliæ complures in fœdus Romanorum venerunt. Iisdem demonstrantibus, Cæsari oppidum Cassobellauni inter duas paludes situm, obtentu insuper silvarum munitum, omnibusque rebus confertissimum, tandem gravi pugna [Al., bello] cepit. Exin Cæsar a ^m Britannia reversus in Galliam, postquam legiones in Hiberna misit, repentinis bellorum tumultibus undique circumventus et confictus est.

^g Profectus. Al.: profectus est, quem uno tantum loco vadis transmeabilem ferunt.

^h Sudibus. A quibus vadum Cowy stakes juxta Lalam Cambdeno appellatur. Quod vero Orosius tradit fluvium, uno tantum loco transmeabilem, in eo erratum esse constat, cum auctores indigenæ tot vada Cæsari conjecturis suis subpeditaverint, Brentfordiam, Kingstonam, Chertseiam, Wellingfordiam. Quare nec reperitur hæc clausula in Mss. Bedæ. Sed vide Alfredi regis Paraphr. Sax. ad hunc locum Orosii.

ⁱ Androgio. Mandubratio Cæs., B. G., lib. v. Mandu in multis vocibus reperitur, veromandui, Cartismandua, Manduessendun, Maudubii; et forte Androgio corruptum a Maudubrogio quod utrique nomini proxime accedit.

^j Oppidum Cassobellauni. Verolanium fuisse putatur, hodie S. Albans. In ea regione Cassii, quorum Cæsar meminit, et a quibus forte Cassobellaunus nomen accepit, sedes suas habuerunt. Quas fabulas Lucie Cassobellauno et Androgio assuerint nostrates historici, vide si lubet Galf. Mon. et Math. Westm.

^k Britannia. Al., Britannis pro Britannis, ex abbreviatione primorum codicum.

CAPUT III.

Ut eandem secundus Romanorum Claudius adiens, Orcadas etiam insulas Romano adiecerit imperio. Sed et Vespasianus ab eo missus, Vectam quoque insulam Romanis subdidit.

Anno autem ab Urbe condita septingentesimo nonagesimo octavo Claudius imperator, ab Augusto quartus, cupiens utilem [Al. add. se] reipublice ostentare principem, bellum ubique et victoriam undecunque quaesivit. Itaque expeditionem in Britanniam movit, quae excitata in tumultum propter non redhibitos [Al., redditos] b transfugas videbatur. Transvectus in insulam est, quam neque ante Julium Caesarem, c neque post eum quisquam adire ausus fuerat, ibique sine ullo praelio ac sanguine intra paucissimos dies plurimam insulæ partem in dedicationem recepit. d Orcadas etiam insulas ultra Britanniam in Oceano positas Romano adjecit imperio, ac sexto quam profectus erat mense Romam rediit, filioque suo Britannici nomen imposuit. Hoc autem bellum quarto imperii sui anno complevit, qui est annus ab Incarnatione Domini quadragessimus sextus, e quo etiam anno fames gravissima per Syriam facta est, quae in Actibus apostolorum per prophetam Agabum praedicta esse memoratur. Ab eodem Claudio Vespasianus, qui post Neronem imperavit, in Britanniam missus, etiam Vectam insulam Britanniae proximam a Meridie, Romanorum ditioni subjugavit; quae ha-

CAP. III. Hoc etiam caput Orosio debetur.

^a Octavo. Par., nono; Antw. et Col. Edd., septimo. Chiffletius causam agens Ms. sibi Treverensis, pro nono anno strenue certat, aliosque carpit quod octavum vel septimum exhibeant, cum tamen certum sit alterutrum chronologiae propius accedere, quam nonum. Claudii expeditionem Beda ad quartum imperii ejus annum ponit, et ad annum Christi 46; jam vero hos annos ad annum U. C. apertantes, necesse est ut in annum 797, vel 798, incidamus. Occisus enim est Caius 24 die Jan. a. U. C. 794, qui a. D. 42 respondet. Quartus igitur Claudii successoris annus aliam partem anni U. C. 797 habet, maximam vero 798, qui anno D. 46 convenit, et quem omnes veteres Bedae Manuscripti clare exhibent.

^b Transfugas. Suetonius nominat Adminium, Caligula, 44, Dio BERICUM, lib. LX; ubi totam Claudianae expeditionis historiam fuisse prosequitur.

^c Neque post eum quisquam. Augustus a. U. C. 727 contra Britannos in Galliam venit, sed ab oratoribus eorum pacatus, rediit. Proximo anno arma in eosdem meditantem motus Cantabrigi impediunt. Tiberius Roma pedem fere nunquam extulit. Caius Oceanum tantum invisit, et spolia ridicula reducens triumphum frustra quaesivit.

^d Orcadas. Hoc nullo modo concedit Tacitus laudem hanc Agricolae suo propriam volens; sub ejus auspiciis imperante demum Domitiano, Romanam classem inaequitas ad id tempus Orcadas insulas invenisse ait, et domuisse. Sed cum bellum Britannicum temporibus Claudii, duce A. Plautio et victore per vii annos continuos gestum fuerit, non impossibile est quod hic de Orcadibus a Claudio receptis ex Eusebio et Eutropio asseritur.

^e Quo anno fames. Annalium conditores famem hanc Claudii anno 2 assignit. Orosius tamen et Beda Eusebium sequuntur.

^f Triginta m. p. Cambdenus viginti tantum numerat.

^g Duo oppida. Camalodunum et Verolamium, ar-

Abet ab Oriente in Oceanum f triginta circiter milia passuum, ab Austro in Boræam duodecim, in Orientalibus suis partibus mari sex milium, in Occidentalibus trium a meridiano Britanniae litore distans. Succedens autem Claudio in imperium Nero, nihil omnino in re militari ausus est. Unde inter alia Romani regni detrimenta innumera Britanniam penè amisit; nam g duo sub eo nobilissima oppida illic capta atque subversa sunt.

CAPUT IV.

Ut Lucius Britannorum rex missis ad Eleutherum papam litteris Christianum se fieri petierit.

Anno ab Incarnatione Domini centesimo quinquagesimo sexto Marcus Antonius Verus, decimus quartus ab Augusto, regnum cum Aurelio Commodo B fratre suscepit: h quorum temporibus cum Eleutherus [Al., Eleutherius] vir sanctus pontificatus Romanæ Ecclesiae praeeset, misit ad eum Lucius Britanniarum [Al., Britannorum] rex epistolam, obsecrans ut per ejus mandatum Christianus efficeretur: et mox effectum pie postulationis consecutus est, susceptamque fidem Britanni usque in tempora Diocletiani principis inviolatam integramque quietam in pace servarant.

CAPUT V.

Ut Severus receptam Britanniam partem pello a cætera distinxerit.

Anno ab Incarnatione Domini centesimo octogesima reginæ Boadiceæ. Suetonius tamen Paulinus provinciam restituit. Tacit.

^h Quorum temporibus. Usque ad hæc verba Beda sumit exordium hujus capituli ex Orosio; non tamen Orosio imputatam vellemus difficultatem quæ videtur esse in annis Marci et Commodi imp. et Eleutheri pontificis. Annus enim Urbis C. 911, quem Orosius assignat juncto fratrum imperio, respondet anno Christi 161, in quo nihil est difficultatis in epistola Lucii regis ad Eleutherum, imo ipse est annus in quo Eusebius et Beda in Chronica de fratrum initio consentiunt, sicut notavi ad locum. Sed Beda hic in Historia, explicans Orosii æram Urbis per æram Incarnationis, ad a. 911 affigit a 156, et tamen epistolam Lucii in eadem tempora admitti postulat. Quibus rationibus id fecerit incertum est, nec est quod in eis explicandis nimium hæreamus. Sufficiat observare quod sicut Beda hic communem, imo et suam ipsius chronologiam in annis Marci et Commodi anticipat, ita et eandem in annis Eleutheri anticipare intelligendus est; sicut Marci et Commodi initium ponit in a. 156, et eorum finem in a. 167, sic etiam Eleutheri pontificatum in annis parallelis statutum voluit, ita ut ultimus fratrum annus cum primo pontificis semper conveniat. Hoc quidem Bedam voluisse patet ex recapitulatione in hujus Historiæ fine, ubi Eleutherum præselem factum dicit a. 167. Quamcumque igitur rationem admittamus, eadem erit Bedæ in utroque libro intentio, nempe finem imp. cum initio pontificis componere. Cui nihil necesse est Commodum filium hic introducere, sicut multi fecerunt, satis enim est temporis in fratrum imperio quo possit, ut quidem debuit peragi hoc regis cum Eleuthero commercium.

Quod ad Lucii regnum, gesta, obitum, quorum Beda non meminit, ea iis relinquo qui tradita de Lucio collegerunt.

ⁱ Octogesimo nono. Euseb., monogesimo tertio; sed pergit Beda in eodem computo quem capite præcedente secutus est. Unde colligo variationem non fuisse scribarum, sed auctoris.

simo nono, Severus genere Afer Tripolitanus, ab oppido Lepiti, decimus septimus ab Augusto imperium adeptus, ^adecem et septem [Al., octo] annis tenuit. Hic natura sævus, multis semper bellis lacessitus, fortissime quidem rempublicam, sed laboriosissime rexit. Victor ergo civilium bellorum quæ ei gravissima occurrerant, in Britannias defectu pene omnium sociorum trahitur, ubi magnis gravibusque præliis sæpe gestis, receptam partem insultæ a cæteris indomitis gentibus, non muro, ut quidam æstimant, sed vallo distinguendam putavit. ^bMurus etenim de lapidibus, vallum vero quo ad repellendam vim hostium castra muniantur sit de cespitibus, quibus circumcisis, e terra velut murus extruitur altus supra terram, ita ut in ante sit fossa, de qua levati sunt cespites, supra quam sudes de lignis fortissimis præfiguntur. Itaque Severus magnam fossam firmissimumque vallum crebris insuper turribus communitum, a mari ad mare duxit: Ibiq[ue] apud Eboracum oppidum morbo obiit. Reliquit [Al., relinquens] duos filios, Bassianum et Getam: quorum Geta hostis publicus iudicatus interit; Bassianus [Al. add. vero] Antonini cognomine adsumpto, regno potius est.

CAPUT VI.

De imperio Diocletiani, et ut Christianos persecutus sit.

Anno Incarnationis Dominicæ ducentesimo octogesimo sexto, Diocletianus tricesimus tertius ab Augusto imperator ab exercitu electus, annis viginti fuit, Maximianumque cognomento Herculum socium creavit imperii. Quorum tempore Carausius quidam, genere quidem infimus, sed consilio et manu promptus, cum ab observanda Oceani litora quæ tunc Franci et Saxones infestabant, positus, plus in perniciem quam in proventum reipublicæ ageret, ereptam prædonibus prædam nulla ex parte restituendo dominis, sed sibi soli vindicando; accendens [Al., accedens] suspicionem, quia ipsos quoque hostes ad ineursandos fines artificii [Al., artificii] negligentia permitteret. Quamobrem a Maximiano iussus occidi, purpuram sumpsit ac Britannias occupavit; quibus sibi per septem annos fortissime vindicatis ac retentis, tandem fraude Alecti socii sui interfectus est.

^a *Decem et septem annis.* Euseb. et plurimi chronologorum, octo; sed latendum est quod Bedæ Mss., tum in Chronico tum in Historia habent septem. Eorum auctoritatem ibi agnovi, hic sequor. Imperavit autem Severus, secundum exactam calculationem, a. xvii, m. vii, d. iii.

^b *Murus de lapidibus, vallum de cespitibus.* Excepta hac distinctione nihil additum est Orosio in hoc capite. An recte tamen murum a vallo distinguat Beda valde apud criticos dubitatum est. In auctoribus qui hoc ipsum opus Severi memoriz tradiderunt, voces illæ promiscuæ usurpantur, sed de re nihil certi est quod Bedæ suppositionem evertat. De quo plenius in cap. 12 hujus libri ipse se explicat.

^c *Cap. VI.* Hoc etiam caput totum Orosii est.

^d *Per decem annos.* Nempe a decimo nono anno Diocletiani qui Eusebio est annus Christi 304, ad annum Constantini M. sextum qui est illi 313, quo anno expleto cessavit persecutio. Et intra hos annos includitur hujus et sequentis capitis historia. Vide

A *Alectus* [Al. add. vero] postea ereptam Carausio insulam per triennium tenuit, quem Asclepiodotus præfectus prætorio [Al., prætorii] oppressit, Britanniamque post decem annos recepit.

Interea Diocletianus in Oriente, Maximianus Hercullius in Occidente, vastari Ecclesias, affligi interdicque Christianos decimo post Neronem loco præceperunt [ccciv]: quæ persecutio omnibus fere ante actis diuturnior atque immanior fuit; nam ^e per decem annos, incendiis Ecclesiarum, proscriptionibus innocentum, cadibus martyrum incessabiliter acta est. Denique etiam Britanniam tum plurima [Al., complurima] confessionis Deo devotæ gloria sublimavit.

CAPUT VII.

B *Passio sancti Albani et sociorum ejus, qui eodem [Al., eo] tempore pro Domino sanguinem fuderunt.*

Siquidem ^d in ea passus est sanctus Albanus [cccv], de quo presbyter Fortunatus in Laude virginum, cum beatorum martyrum qui de toto orbe ad Dominum venirent [Al., venerunt] mentionem faceret, ait:

^e Albanum egregium fecunda Britannia profert.

^f Qui videlicet Albanus paganus adhuc, cum perfidorum principum mandata adversum Christianos sævirent, clericum quemdam persecutores fugientem hospitio recepit: quem dum orationibus continuis ac vigiliis die [Al., diu] noctuque studere conspiceret, subito divina gratia respectus exemplum fidei ac pietatis illius cepit æmulari, ac salutaribus ejus exhortationibus paulatim edoctus, relictis idolatriæ tenebris Christianus integro ex corde factus est. Cumque præfatus clericus aliquot diebus apud eum hospitaretur, pervenit ad aures nefandi principis confessorem Christi cui necdum fuerat locus martyrii deputatus, penes Albanum latere. Unde statim jussit milites eum diligentius inquirere. Qui cum ad tugurium martyris pervenissent, mox se sanatus Albanus pro hospite ac magistro suo, ipsius habitu, [id est, s] caracalla qua vestiebatur indutus, militibus exhibuit, atque ad judicem vincitus perductus est.

Contigit autem judicem ea hora qua ad eum Albanus adducebatur, aris adsistere ac dæmonibus hostias

append., n. 4. Respice etiam Bedæ Chronicon ad Diocletianum.

^d *In ea.* In primo, ut videtur, vel secundo anno persecutionis prædictæ, antequam Diocletianus et Maximianus purpuram deposuerunt.

^e *Albanum egregium.* Fortunatus, viii, 4.

^f *Qui videlicet Albanus.* Martyrium hujus sancti Gildas paucis absolvit, Beda ejus historiam fuscè prosequitur ex Actis martyrum, quorum primus auctor ignoratur. Capgravius, seu potius Joannes Timuth, plura tradidit, sed Ecclesia sequens Anglicana Bedæ narrationem solam adoptavit, eam novem lectionibus distributam in publica officia transferens. Vide etiam Biblioth. Cott., Julius D., vii, 29; Tiberius D., iii; Faustina B., iv, 1.

^g *Caracalla.* Vestis sacerdotalis. Vide Paraphrasin Saxoniam ad locum. De hac veste in monasterio Eliensi post multa sæcula reperta vide Thomam Walsingham, p. 103, a. D. 1313.

offerre. Jamque vidisset Albanum, mox ira successus nimia quod se ille ultro pro hospite quem susceperat militibus offerre ac discrimini dare præsumpsisset, ad simulacra dæmonum quibus adsistebat eum jussit pertrahi: Quia rebellem, inquiens, ac sacrilegum celare quam militibus reddere maluisti, ut contemptor divum meritam blasphemiae suae poenam lueret, quaecumque illi debebantur supplicia tu solvere habes, si a cultu nostrae religionis discedere tentas. At sanctus Albanus qui se ultro persecutoribus fidei Christianum esse prodiderat, nequaquam minas principis metuit; sed accinctus armis militiae spiritualis, palam jussis illius parere nolle pronuntiabat. Tum judex: Cujus, inquit, familiae vel generis es? Albanus respondit: Quid ad te pertinet [AL., refert] qua sim stirpe genitus? sed si veritatem religionis audire desideras, Christianum jam me esse, Christianisque officiis vacare cognosce. At judex: Nomen tuum quaero, quod sine mora mihi insinua. Et ille: Albanus, inquit, a parentibus vocor, et Deum verum ac vivum qui universa creavit adoro semper et colo. Tum judex repletus iracundia dixit: Si vis perennis vitae felicitate perfui, diis magnis sacrificare ne differas. Albanus respondit: Sacrificia haec quae a vobis redduntur dæmonibus, nec auxiliari subjectis possunt, nec supplicantium sibi desideria vel vota complere. Quinimmo quicumque his sacrificia simulacris obtulerit, aeternas inferni penas pro mercede recipiet. His auditis judex nimio furore commotus, cædi sanctum Dei confessorem a tortoribus præcepit, autumans se verberibus, quam verbis non poterat, cordis ejus emollire [AL., emoliri] constantiam. Qui cum tormentis afficeretur acerrimis, patienter hæc pro Domino, immo gaudenter ferebat. At ubi judex tormentis illum superari vel a cultu Christianae religionis revocari non posse persensit, capite eum plecti jussit.

Cumque ad mortem duceretur, pervenit ad flumen quod muro et harena ubi feriendus erat, meatu rapidissimo dividebatur: viditque ibi non parvam hominum multitudinem utriusque sexus, conditionis diversae, et ætatis, quæ sine dubio, divinitatis instinctu ad obsequium beatissimi confessoris ac martyris vocabatur, et ita fluminis ipsius occupabat pontem ut intra vespere transire vix posset. Denique cunctis pene egressis, judex sine obsequio in civitate substiterat. Igitur sanctus Albanus cui ardens inerat devotio mentis ad martyrium oculis pervenire, accessit ad torrentem, et dirigens ad cælum oculos, illico siccatō alveo, vidit undam suis cecidisse ac viam dedisse vestigiis. Quod cum inter alios etiam ipse carnifex

A qui eum percussurus erat, vidisset, festinavit ei ubi ad ^a locum destinatum morti venerat occurrere.: divino nimirum admonitus instinctu, projectoque ense quem strictum tenuerat, pedibus ejus advolvitur, multum desiderans ut cum martyre vel pro martyre quem percutere jubebatur, ipse potius mereretur percuti. Dum ergo is ex persecutore factus esset collega veritatis et fidei, ac jacente ferro esset inter carnifices justa cunctatio, montem cum turbis reverentissimus Dei confessor ascendit: qui opportuna lætus, gratia ^b decentissima, quingentis fere passibus ab arena situs est, variis herbarum floribus depictus, immo usquequaque vestitus, in quo nihil repente arduum, nihil præceps, nihil abruptum, quem lateribus longe lateque deductum in modum æquoris natura complanat, dignum videlicet eum, pro insita sibi specie venustatis, jam olim reddens qui beati martyris cruore dicaretur. In hujus ergo vertice sanctus Albanus dari sibi a Deo aquam rogavit, statimque incluso meatu ante pedes ejus fons perennis exortus est, ut omnes agnoscerent etiam torrentem martyri obsequium detulisse: neque enim fieri poterat ut in arduo montis cacumine martyr aquam quam in fluvio non reliquerat, peteret, si hoc opportunitum esse non videret. Qui videlicet fluvius ministerio persoluto, devotione completa officii testimonium relinquens, reversus est ad naturam. Decollatus itaque martyr fortissimus ibidem accepit coronam vitae quam repromisit Deus diligentibus se. Sed ille qui piis cervicibus impias intulit manus gaudere super mortuum non est permissus: namque oculi ejus in terram una cum beati martyris capite deciderunt. Decollatus est ibi tum etiam miles ille, qui antea superno nutu correptus sanctum Dei confessorem ferire recusavit: de quo nimirum constat, quia etsi fonte baptismatis non est ablatus, sui tamen est sanguinis lavacro mundatus ac regni cælestis dignus factus est ingressu. Tum judex tanta miraculorum cælestium novitate percussus, cessari mox a persecutione præcepit, honorem referre incipiens cædi sanctorum, per quam eos opinabatur prius a Christianae fidei posse devotione cessare. Passus est autem beatus Albanus die decimo Kalendarum Juliarum, juxta civitatem Verolanium, quæ nunc a gente Anglorum ^c Verlamacæstir sive Vætlingacæstir appellatur, ^d ubi postea redeunte temporum Christianorum serenitate ecclesia est, mirandi operis, atque ejus martyrio condigna exstructa. In quo videlicet loco usque ad hanc diem curatio infirmorum et frequentium operatio virtutum celebrari non desinit.

Passi sunt ^e ea tempestate ^f Aaron et Julius

^a Locum destinatum. Olim Holmhurst ut vulgo legitur, sed ut in optimo Exemplari Johannis Timuth, in Bibliotheca Lambethana, *Holynhirst*.

^b Decentissima. Chiff. solus, *decentissimus*.

^c Verlamacæstir sive Vætlingacæstir. Priore nomine ab alveo Verlamæ qui veteri urbi ad Orientem, posteriore a via Romana Vætlingsstreet quæ ad Occidentem fuit.

^d Ubi postea ecclesia. Ecclesiam hanc Britannicam

bellis Saxonibus dirutam rex Offa restituit circa a. 793. Et hanc iterum a Danis vastatam renovarunt fideles sub Gaufrido abbate a. 1229.

^e Ea tempestate. Hæc usque ad finem capitis e Gilda sunt, sect. 8.

^f Aaron et Julius. Horum uterque in urbe Legionum ecclesiam insignem habuit suo nomine decoratam. Tres enim egregiæ antiquis temporibus fuerunt ecclesiæ, una Julii martyris, virgineo Deo dicatarum

^a legionum urbis cives, alique utriusque sexus diversis in locis^b per plures, qui diversis cruciatibus torti et inaudita membrorum dissectione lacerati, animas ad supernæ civitatis gaudia perfecto agone miserunt.

CAPUT VIII.

Ut, hac cessante persecutione, Ecclesia in Britannia aliquantulum [Al., aliquantulum] usque ad tempora Arrianæ vesaniæ pacem habuerit.

At ubi turbo persecutionis quievit [cccciii], progressi in publicum fideles Christi qui se tempore discriminis silvis ac desertis abditivæ spefunci occultabant [Al., occultaverant], renovant ecclesias ad solum usque destructas, basilicas sanctorum martyrum fundant, construunt, perficiunt, ac veluti victicia signa passim propalant, dies festos celebrant, sacra mundo corde atque ore conficiunt: mansique hæc in Ecclesiis Christi quæ erant in Britannia pax usque ad tempora Arrianæ vesaniæ, quæ corrupto orbe toto, hanc etiam insulam extra orbem tam longe remotam veneno sui infecit erroris: et hac quasi via pestilentia trans Oceanum patefacta, non mora omnis se lues hæreseos ejusque, insulæ novi semper aliquid audire gaudenti et nihil certi firmiter obtinenti infudit.

His temporibus Constantinus qui vivente Diocletiano Galliam Hispaniamque regebat [ccccvii], vir summæ mansuetudinis et civilitatis in Britannia morte [Al., mortem] obiit. Hic Constantinum filium ex concubina Helena^d creatum imperatorem Galliarum reliquit. Scribit autem Eutropius, quod Constantinus^e in Britannia creatus imperator, patri in regnum successerit: cuius temporibus Arrianæ hæresis exorta et in Nicæna synodo detecta atque damnata, nihilominus exitabile perfidiæ suæ virus, ut diximus, non solum orbis totius, sed et insularum Ecclesiis aspersit.

choro venustata, altera vero beati Aaron socii ejusdem nomine fundata, et canonicorum ordine præclaro nobilitata, tertia vero metropolitana sede Cambriæ totius insignita. GERALD. CAMB., lib. i, §.

^a Legionum urbis. Hanc Stapletonus in sua Bedæ Interpretatione Leicestriam appellavit. Interpretes Cambdeni Excestriam.

^b Per plures. Martyrologia vetera, inter quos Bedæ, agunt de Socratis et Stephani sanctorum martyrum memoria in Britannia, et scriptores eos huic persecutioni attribuant, xv Kal. Oct. Notkerus, ad x Kal. Julii, numerat dcccclxxxix. Naclerus innumeros dicit.

^c CAP. VIII. Prima pars hujus capituli usque ad obtinenti infudit Gildæ est, reliqua Orosii, licet Beda Eutropium solum citet.

^d Hanc etiam insulam, et infra insularum Ecclesiis. Applicatur hic generalis status Ecclesiæ istius sæculi ad Britanniam nostram; alias autem et testimoniis Constantini, Athanasii, Hilarii, etc., abunde patet episcopos Britannicæ fidei orthodoxæ semper adhesisse.

^e Creatum. Chiffi. solus procreatum.

^f In Britannia creatus imperator. Eutropius, lib. x. Laudandus est hoc loco Paraphrastes regius qui antecessoris sui Constantini natalitia huic insulæ suæ vendicat in interpretatione Saxonica. Et merito factum, sed id non testatur Eutropius, creatum imperatorem dicens, non natum filium.

CAPUT IX.

Ut, regnante Gratiano, Maximus in Britannia imperator creatus, cum magno exercitu [Al. add. in] Galliam redierit.

Anno ab Incarnatione Domini trecentesimo septuagesimo septimo Gratianus quadragesimus ab Augusto, post mortem Valentis sex annis imperium tenuit; quamvis jamdudum antea cum Patruo Valente, et cum Valentiniano fratre regnaret: qui cum adflictum et pene conlapsum reipublicæ statum videret, Theodosium^f Hispanum virum, restituendæ reipublicæ necessitate apud Syrmium purpura induit, Orientisque et Thraciæ simul præfecit imperio. Quæ tempestate Maximus, vir quidem strenuus et probus, atque Augusto dignus nisi contra sacramenti fidem per tyrannidem emerisset, in Britannia^g invitatus propemodum ab exercitu imperator creatus in Galliam transit. ^h Ibi [Al., ubi] Gratianum Augustum subita incursione perterritum atque in Italiam transire meditantem, dolis circumventum interfecit, fratremque ejus Valentinianum Augustum Italia expulit. Valentinianus in Orientem refugiens, a Theodosio paterna pietate susceptus, mox etiam imperio restitutus est: clauso videlicet intra muros Aquileiæ, [Al. add. et] capto atque occiso ab eis Maximo tyranno.

CAPUT X.

Ut, Arcadio regnante, Pelagius Britto [Al., Brito, Breito, Bruto] contra gratiam Dei superba bella suscepit.

Anno ab Incarnatione Domini trecentesimo nonagesimo quarto [Al., septimo] Arcadius filius Theodosii cum fratre Honorio, quadragesimus tertius ab Augusto regnum suscipiens, tenuit annos tredecim. ⁱ Cujus temporibus Pelagius^j Britto contra auxilium gratiæ supernæ venena suæ perfidiæ longe lateque dispersit, utens cooperatore^k Juliano de Campania,

^l Hispanum virum. Chiffi. solus, virum Hispanum.

^m Vir probus. Longe aliam de Maximo ideam dedit nobis pro more suo satyrico Gildas, sed Beda hic alios auctores Orosium et Prosperum sequitur.

ⁿ Invitus propemodum. Hoc Maximus ipse sancto Martino professus est, ut Sulpitius Severus, in Vita Martini, sub finem.

^o Ibi Gratianum. Gratianus Parisiis Merobaudis magistri militum proditione superatus effugiens, Lugduni captus atque occisus est. Prosper, ad an. 385. Sed vide Greg. Tur., i, 38, 43, et Socrat., Hist. Eccl. v, 11.

^p Intra muros Aquileiæ. Oros., vii, 35. Tertio ab Aquileia lapide. Prosper, ad a. 389.

^q Cujus temporibus. Hæresis Pelagiana originem ducit a temporibus Arcadii, sed diffusa est præcipue temporibus Honorii et Theodosii minoris, vide Prosper., ad a. 414. Seriem annorum digessit ex professo Garnerius, ad Marium Mercatorem, a pag. 127.

^r Britto. Ut ab illo distingueretur qui Pelagius Tarentinus dicitur. Acc., epist. ad Paulin. 106. Atque etiam ut a Pelagio quovis Gallo, Scotlove commentitio distingueretur.

^s Juliano de Campania. In præfatione Bedæ ad Cantica Editiones vulgares hunc Julianum Celanensem de Campania vocant. In Petri Diac. l. de Incarnat. Edanensem, sed in Prosperi Chronico recte Eclanensis dicitur. Est autem Eclanum urbs Hirpi-

quem dudum ^a amissi episcopatus intemperans cupiditate exagitabat : quibus sanctus Augustinus sicut et ceteri Patres orthodoxi multis sententiarum catholicarum millibus responderunt, nec eorum tamen dementia corrigere valebant : sed quod gravius est correpta eorum vesania magis augescere contradicendo quam favendo veritati voluit ^b emundari : quod pulchre ^c versibus heroicis Prosper ^d rhetor insinuat, cum ait :

Contra Augustinum narratur serpere quidam
Scriptor, quem dudum livor adurit edax.
Quis caput obscuris contextibus atque cavernis
Tollere, humo miserum propulsi angustium?
Aut hunc fruge sua aequorei pavere Britanni,
Aut hic Campanio gramine corda ^e tument.

CAPUT XI.

Ut, regnante Honorio, Gratianus et Constantinus in Britannia tyranni creati; et mox prior in Britannia, secundus in Gallia, sint interempti.

Anno ab Incarnatione Domini quadringentesimo septimo, tenente imperium Honorio Augusto filio Theodosii ^f minore, loco ab Augusto quadringentesimo quarto, ^g ante biennium Romanæ inruptionis quæ per Alaricum regem Gothorum facta est, cum gentes Alanorum, Suevorum, Vandalorum, multæque cum his aliæ proititis Francis, transito Hreno, totas per Gallias sævirent, apud Britannias ^h Gratianus municipis tyrannus creatur et occiditur. Hujus loco Constantinus ex infima militia, propter solam spem nominis sine merito virtutis eligitur : qui continuo ut invasit imperium in Gallias transit; ibi saepe a barbaris incertis fœderibus inlusus detrimento magis reipublicæ fuit : unde mox jubente Honorio Constantinus comes in Galliam cum exercitu profectus, apud Arelatem civitatem eum clausit, cepit, occidit : Constantemque filium ejus quem ex monacho Cæsa-

norum in confinibus Campaniæ et Apuliæ, utrique provinciæ pro variis imperii divisionibus deputata. Eclano destructo, sedes Frequentium, vulgo Fregento, translatus fuit. HOLSTENIUS, in Cluverii Italia.

^a Amissi episcopatus. Hæc sunt verba Prosperi ad a. 440. Julianum portò et Florum, una cum Oronio et Fabio et aliis ejusdem sectæ, episcopatibus suis exiit Cælestinus papa.

^b Emundari. Vulg. omnes, emendari, excepto Mori Ms.

^c Versibus heroicis. Carmine, scilicet, in Obtrectorem Augustini, Cælestium, ut videtur, quem allusione poetica Equorei Britanni, id est, Pelagius, et Campanum gramen, id est, Julianus, livore impleverunt.

^d Rhetor. Vossius, Hist. Lat., II, conjicit legi hic debere Rhegiensis, supponens Prosperum episcopum Rhegiensem fuisse, cum tamen ille nusquam episcopus fuit.

^e Tument. Al., huic tument.

^f Minore. Mss. omnes; Minoris, non excepto Mori; quidam Edd., majoris; alii, junioris. Mirum quam infelici concordia omnes Mss. habent Minoris. Chiffletius merito proficitur reponere se ex vero, et ex Bedæ ipsius mente Minore. Major enim, inquit, Theodosii filius fuit Arcadius. Res quidem ipsa loquitur, sicut et Beda etiam ipse in Chronico ad a. 4377. « Honorius, inquit, cum Theodosio minore fratre suo filio annis xv. »

^g Ante Biennium. Ab his verbis usque ad apud Viennam interfecit, exscribitur Orosius, VII, 40, 42.

A rem fecerat, Gerontius comes suus apud Viennam interfecit.

Fracta est autem Roma a Gothis anno millesimo sexagesimo quarto suæ conditionis [ccccix], ex quo tempore Romani in Britannia ⁱ regnare cessarunt, post annos ferme quadringentos septuaginta ex quo Gaius Julius Cæsar eandem insulam adiit. Habitabant autem intra vallum quod Severum trans insulam fecisse commemoravimus, ad plagam Meridianam, quod civitates, farus [Al. fana fores], pontes, et strætæ ibidem faciæ usque hodie testantur : cæterum ulteriores Britanniæ partes, vel eas etiam quæ ultra Britanniam sunt insulas ^j jure dominandi possidebant.

CAPUT XII.

Ut Brittones a Scottis vastati Pictisque, Romanorum auxilia quaesierint, qui secundo venientes, murum trans insulam fecerint; sed hoc confestim a præfatis hostibus interrupto [Al., hi interrupti], majore sint calamitate depressi.

Exin Britannia [Al. Britannia omni] in parte Brittonum, omni armato milite, militaribus copiis universis, tota floridæ juventutis alacritate, spoliata quæ tyrannorum temeritate abducta nusquam ultra donum rediit, prædæ tantum patuit, utpote omnis bellici usus prorsus ignara : denique subito duobus gentibus transmarinis vehementer sævis, Scottorum a Circio, Pictorum ab Aquilone, multos stupet gemitque per annos. Transmarinas ^k autem diciuntur hæc gentes, non quod extra Britanniam essent positæ; sed quia a parte Brittonum erant remotæ, duobus ^C sinibus maris [Al. finibus mari] interjacentibus, quorum unus ab Orientali mari, alter ab Occidentali, Britanniæ terras longe lateque inrumpit, quamvis ad se invicem pertingere non possint. Orientalis habet in ^l medio sui urbem Giudi [Al.,

^h Gratianus. De hoc, illisque imperatoribus et comitibus hujus capituli vide Zosimum VI; Sozomen., IX, ab 14 ad 17; Olympiodorum, apud Photium, Cod. 80.

ⁱ Regnare cessarunt. Hoc verum respectu prioris auctoritatis, sed alias Romanum imperium in Britannia movit iterum lacertos sub Honorio, et aliquandiu sub Valentiniano etiam tertio.

^j Jure dominandi. Romani hujus domini successio heu, quantis utrinque vulneribus constitit ! donec nostris tandem temporibus felici incolarum unione sub augustissima monarchia, tota imperii æmulatione in generalem obedientiam cessit.

CAP. XIII. De hoc capite, exceptis descriptionibus sinuum et Mari a Beda insertis, vide Gildam, a sectione 14 ad 17.

^k Transmarinas autem. Quicquid sit de testimoniis classicis, ex hac descriptione non possum dubitare quin, secundum Bedam, Scotti simul cum Pictis tunc temporis et a multis retro annis, fixas habitationes ad Septentrionalia Fretorum, infra insulam Britanniam proprie dictam, haberint.

^l Medio sui. Nescio quo infortunio scriptores, inter quos Buchananus ipse, Giudi urbem quaesiverint in medio isthmi ad fluvium Caron, infra et versus Occidentem, ut alii ad Cairpentalech, cum revera situm habuit in medio maris vel sinus Orientalis, in insula Insikeith vel Inshcolme, sicut Occidentalis ex adverso habet supra se, ad dextram, Alcluth, sive Dunbritton.

Guidi]. Occidentalis supra se, hoc est, ad dexteram sui habet urbem Alcluth, quod lingua eorum significat petram Cluth; est enim juxta fluvium nominis illius.

Ob harum ergo infestationem gentium, Brittones a legatos Romam cum epistolis mittentes [ccccxv], lacrymosis precibus auxilia flagitabant, b subjectiōnemque continuam dummodo hostis imminens longius arceretur, promittebant. Quibus mox legio destinatur armata, quæ c ubi in insulam advecta et congressa est cum hostibus, magnam eorum multitudinem sternens, ceteros sociorum finibus expulit: eosque interim a dirissima depressione liberatos hortata est instruere inter duo maria trans insulam murum qui arcendis hostibus posset esse præsidio: sicque domum cum triumpho magno reversa est. At insulani murum quem jussi fuerant, non tam lapidibus quam cespitibus construentes, utpote nullum tanti operis artificem habentes, ad nihil utilem statuerunt. Fecerunt autem eum inter duo freta vel sinus de quibus diximus maris, per millia passuum plurima: ut ubi aquarum munitio decrat, ibi præsidio valli fines suos ab hostium inruptione defenderent: cujus operis ibidem facti, id est, valli latissimi et altissimi usque hodie certissima vestigia cernere licet. Incipit autem duorum ferme milium spatio a monasterio d Aebercurnig ad Occidentem, in loco qui sermone Pictorum e Peanfahel, lingua autem Anglorum Pennellun appellatur; et tendens contra Occidentem terminatur juxta urbem Alcluth.

Verum priores inimici ut Romanum militem abesse conspexerant, mox advecti navibus inrumpunt terminos, cæduntque omnia, et quasi maturam segetem obvia quæque metunt, calcant, transeunt: unde rursum mittuntur Romam legati [ccccxvi], flebili voce auxilium implorantes, ne penitus misera patria deleteretur, ne nomen Romanæ provinciæ quod apud eos tam diu claruerat, exterarum gentium improbitate obrutum vilesceret. Rursum mittitur legio, quæ inopinata tempore autumnii adveniens magnas hostium strages dedit, eosque qui evadere poterant omnes trans maria fugavit, qui prius anniverſarias prædas transmariæ [Al. add., milite] nullo obſistente cogere solebant. Tum Romani denunciare Brittonibus, non se ultra ob eorum defensionem tam laboriosis expeditionibus posse fatigari: ipsos potius monent arma corripere et certandi cum ho-

a Legatos. De legationibus respice quæ dicta sunt in Chronico ad Honorium. Et quæ ulterius dicenda sunt de legationibus et muro ad hoc caput in append., n. 5.

b Subjectiōnemque. Chiff. solus, subjectiōnem eorum.

c Ubi in insulam. Mss. vetl., ubi insulam.

d Aebercurnig. Hujus loci nomen adhuc restat ad ostium fluvii Caron, monasterii tamen nihil. Sedes erat Tramuini episcopi Pictorum, de quo Bedæ, iv, 12, 26.

e Peanfahel. Angl. Pennellun, a sono Vindovalam diceret. Nennius Scottice Cenail vocat, cap. 49, sicut etiam hodie levi variatione Kenneil dicitur.

f Viginti et sex annos tenuit. Nempe ab obitu Ho-

stibus studium subire, qui non aliam ob causam quam si ipsi inertia solverentur eis possent esse fortiores. Quin etiam, quod et hoc sociis quos derelinquere cogeantur aliquid commodi adlaturum putabant, murum a mari ad mare recto tramite inter urbes quæ ibidem ob metum hostium factæ fuerant, ubi et Severus quondam vallum fecerat, firmo de lapide conlocarunt: quem videlicet murum hætenus [Al., vidimus hætenus] famosum atque conspiciunt, sumptu publico privatoque, adjuncta secum Brittanorum [Al., Romanorum] manu construebant, octo pedes latum et duodecim altum, recta ab Oriente in Occasum linea, ut usque hodie intuitibus clarum est: quo mox condito dant fortia segni populo monita, præbent instituendorum [Al., instruendorum] exemplaria armorum. Sed et in litore Oceani ad Meridiem quo naves eorum habebantur, quia et inde Barbarorum inruptio timebatur, turres per intervalla ad prospectum maris collocant, et valledicunt sociis tanquam ultra non reversuri. Quibus ad sua remeantibus, cognita Scotti Pictique reditus denegatione, redeunt confestim ipsi, et solito confidentiores facti omnem Aquilonalem [Al., Aquilonarem] extremamque insulæ partem pro indigenis ad murum usque capessunt. Statuitur ad hæc in edito arcis segnis, ubi trementi corde stupida die [Al., diu] noctuque marcebat. At contra non cessant uncinata hostium tela: ignavi propugnatores miserrime de muris tracti solo adlidebantur. Quid plura? relictis civitatibus ac muro, fugiunt [Al. add. disperguntur]. Insequitur hostis, adcelerantur strages cunctis crudeliores prioribus. Sicut enim agni a feris, ita miseri cives discerpuntur ab hostibus: unde a mansionibus ac possessionibus suis ejeti, imminens sibi famis periculum latrocinio ac rapacitate mutua temperabant, augentes externas domesticis motibus clades, donec omnis regio totius cibi sustentaculo, excepto venandi solatio, vacuaretur.

CAPUT XIII.

U, regnante Theodosio minore, cujus tempore Palladius ad Scottos in Christum credentes missus est, Brittones ab Aetio consule auxilium flagitantes non impetraverunt.

Anno Domini incarnationis quadringentesimo vigesimo tertio, Theodosius Junior post Honorium quadragesimus quintus ab Augusto regnum suscipiens f viginti et sex annos tenuit; cujus anno imperii g octavo Palladius ad Scottos in Christum

norii. Sic in Trev. et in Cantabrigiensi, recte. Falso enim in Editis legitur viginti et septem annos. Quippe obiit Honorius anno Christi 423, 15 Augusti, ut observat Theophanes; Theodosius autem anno 430, v Kal. Augusti. Quare dici non potest quod imperat Theodosius Junior post Honorium annis xxvii, qui ex præmissis ne vigesimum quidem sextum imperii annum totum implevit.

g Octavo. Baronius, ad a. 429, vii, dicit ex Prospero corrigendum esse Bedam, dum ait anno octavo imperii Theodosii Junioris missum esse Palladium a Cælestino Rom. pont., nam pontificatus ipsius Cælestini ab eo tempore post annos octo contigit, nempe Decimo sexto ejusdem Theodosii. Error Baronii quem supra notavi ad Chronicon in annis Honorii, hic

«*credentes* a pontifice Romano Ecclesie Cælestino primus mittitur episcopus [ccccxxx]. Anno autem regni ejus vigesimo tertio, Aetius [AL., Boetius] vir industrius, qui et patricius fuit, tertio cum Symmacho gessit consulatum. Ad hanc paupercula Brittonum reliquias mittunt epistolam [ccccxlv], cujus hoc principium est: «*Aetio ter consuli gemitus Brittanorum*; » et ^b in processu epistolæ, ita suas calamitates explicant: «*Repellunt Barbari ad mare, repellit mare ad Barbaros; inter hæc oriuntur duo genera funerum, aut jugulamur, aut mengimur.* » Neque hæc tamen agentes quicquam ab illo auxilii impetrare quiverunt, utpote qui gravissimis eo tempore bellis cum Bledia [AL., Bleda, Bleda] et Attila regibus Hunnorum erat occupatus. Et quamvis anno ante hunc proximo Bleda Attilæ fratris sui sit interemptus insidiis, Attila tamen ipse adeo intolerabilis reipublicam remansit hostis, ut totam pene Europam excisis in vasque civitatibus atque castellis conroderet. Quin et iisdem temporibus ^c *fames* Constantinopolim invasit: nec mora pestis secuta est; sed et plurimi ejusdem urbis muri cum quinquaginta septem turribus corruerunt; multis quoque civitatibus conlapsis fames et aerum pestifer odor plura [AL., plurima] hominum milia jumentorumque delevit.

CAPUT XIV.

Ut Brittones fame famosa coacti [AL., fame coacti], *Barbaros suis e finibus pepulerint; nec mora, frugum* ^d *copia, luxuria, pestilentia, et exterminium gentis secutum sit.*

Interea Brittones fames sua [AL., fames illa, fames] C præfata magis magisque adficiens [ccccxvi], ac famam suam malitia posteris diuturnam relinquens, multos eorum coegit victas infestis prædonibus dare manus, alios vero nunquam, quin potius confidentes in divinum ubi humanum cessabat auxilium, de ipsi montibus, speluncis ac saltibus continue rebellabant: et tum primum inimicis qui per multos annos prædas in terra agebant, strages dare coeperunt. Revertuntur ergo impudentes [AL., imprudentes] grassatores ^e *Hiberni domus* [AL., domum], post non longum tempus reversuri; Picti in extrema parte insulæ tunc primum et deinceps quieverunt, prædas tamen nonnunquam exinde et contritiones de Brittonum gente agere non cessarunt. Cessante autem vasta-

otiam recurrit in annis Theodosii. Annos enim quibus Theodosius regnavit ante Honorii obitum, Beda Honorio merito adnumerat. Ac proinde non ex Prospero Beda, sed ex Beda Baronius corrigendus est.

^a *Credentes... primus.* Verba hæc sunt antiquissimorum Bedæ Mss., nec ullam mutationis admittunt suspicionem, sicut nec dubium aliquid quin Scotti ubicunque fuerint, Christianam fidem cum Palladio mitteretur, ex parte saltem receperint, vide etiam Chronicon, ad n. 4403.

^b *In processu epistolæ.* Polydorus Virgilius, nescio unde acceptam epistolam dedit integram, sed sine ulla Mss. auctoritate.

^c *Fames.* Hæc sunt verba Marcellini Comitis ad eos. Aetium ut et Syrachum, indict. 14, et ad eos. Ardubrem et Callepium, indict. 15, quæ Beda e Gildæ satyra Brittonibus applicat capite sequenti.

PATROL. XCV.

A tione hostili, tantis frugum copiis insula quantas [AL., quantis] nulla retro ætas meminit, affluere cepit: cum quibus et luxuria crescere, et hæc continuo omnium lues scelerum comitari adceleravit, crudelitas præcipue, et odium veritatis amorque mendacii, ita ut si quis eorum mihi, et veritati aliquatenus propior videretur, in hunc quasi Britannie subversorem, omnium odia telaque sine respectu contorquerentur. Et non solum hæc sæculares viri, sed etiam ipse grex Domini ejusque pastores egerunt; ebrietati, animositati, litigio, contentioni, invidia, cæterisque hujusmodi facinoribus sua colla, abjecto levi jugo Christi, subdentes. Interea subito corruptæ mentis homines acerba pestis corripuit, quæ in brevi tantam ejus multitudinem stravit ut ne sepeliendæ B quidem mortuis vivi sufficerent: sed ne morte quidem suorum nec timore mortis, hi qui supererant a morte animæ qua peccando sternerbantur, revocari poterant: unde non multo post acrior gentem peccatricem ultio diri sceleris secuta est. Initium namque est consilium quid agendum, ubi querendum esset præsidium ad evitandas vel repellendas tam feras tamque creberrimas gentium Aquilonium [AL., Aquilonariarum] irruptiones: placuitque omnibus cum suo rege Vortigerno ut Saxonum gentem de transmarinis partibus in auxilium vocarent: quod Domini nutu dispositum esse constat, ut veniret contra improbos malum, sicut evidentius rerum exitus probavit.

CAPUT XV.

Ut invitata [AL., add. in] *Brittaniæ gens Anglorum, primo quidem adversarios longius eiecerit* [AL., ab eis compulerit]; *sed non multo post juncto cum his fœdere, in socios arma verterit.*

Anno ab Incarnatione Domini quadringentesimo quadringentesimo nono [AL., quadringentesimo nono], Marcianus cum Valentiniano quadringentesimo sexto ab Augusto regnum adeptus, septem annis tenuit. Tunc Anglorum sive Saxonum gens, invitata a rege præfato, in Britanniam tribus longis navibus advehitur, et in ^f Orientali parte insulæ jubente eodem rege locum manendi, quasi pro patria pugnatura, re autem vera hanc expugnatura, suscipit. Initio ergo certamine cum hostibus qui ab Aquilone ad aciem ^g venerant, victoriam sumpserunt Saxones. Quod ubi

^d *Copia, luxuria, pestilentia.* Chiff. solus, *copia, pestilentia.*

^e *Hiberni.* Notanda certe est hoc loco appellatio proprietatis. Hibernos vocat Scottos qui cum Albionensibus fœderati identidem ex Hibernia in Brittones revertebantur, sed eos qui cum Pictis in extrema parte insulæ remanebant, sub Pictis includit, licet illi etiam contritiones agere non cessabant.

^f *Orientali.* Ethelwerdus et Annales Saxonicæ, ad a. 449, dicunt Hengistum et Horsa advectos in locum quem vulgo Hyppwinesfleot nominant quique hodie Ebsfleete esse putatur in Thaneto insula, quam ideo illis a rege in locum manendi concessam tradit Nennius, cap. 28, et ab eo W. Malm.

^g *Venerant.* Ad Stanfordiam usque venisse, ibique primum certamen fuisse, et primum locum habitationis Saxonibus inter Brittones ibi donatum legimus. Hen. Hunt., lib. II.

domi nuntiaturum est, simul et insulæ fertilitas, ac segnitia Brittonum: mittitur confestim illo classis prolixior armatorum ferens^a manum fortio- rem, quæ præmissæ adjuncta cohorti invincibilem fecit exercitum. Susceperunt ergo qui advenerunt, donantibus Britannis, locum habitationis inter eos, ea conditione ut hi pro patriæ pace et salute contra adversarios militarent, illi militantibus debita stipendia conferrent. Advenerant autem de tribus Germaniæ populis fortioribus, id est, Saxonibus, Anglis, Jutis [Al., Vitis]. De^b Jutarum [Al., Vitarum] origine sunt Cantuarii et Victuarii [Al., vectuarii], hoc est, ea gens quæ Vectam tenet insulam, et ea quæ usque hodie in provincia Occidentalium Saxonum Jutarum natio nominatur, posita contra ipsam insulam Vectam. De Saxonibus, id est, ea regione quæ nunc^c antiquorum Saxonum cognominatur, venire Orientales Saxones, Meridiani Saxones, Occidui Saxones. Porro de^d Anglis, hoc est, de illa patria quæ Angulus dicitur, et ab eo tempore usque hodie manere desertus inter provincias Jutarum et Saxonum perhibetur, Orientales Angli, Mediterranei Angli, Mercii, tota Nordanhymbrorum progenies, id est, illarum gentium quæ ad Boream Humbri fluminis inhabitant cæterique Anglorum populi sunt orti. Duces fuisse perhibentur eorum primi duo fratres Hengist et Horsa [Al., Hengistus et Horsus]; e quibus Horsa postea occisus in bello a Brittonibus, hactenus in Orientalibus Cantiae partibus^e monumentum habet suo nomine insigne. Erant autem filii Victgilsii, cujus pater Vitta, cujus pater Vecta [Al., filii Victgilsii cujus pater Vecta], cujus pater Voden, de cujus stirpe multarum provinciarum regum genus originem duxit. Non mora, ergo confluentibus certatim in insulam gentium memoratarum caeteris, grandescere populus cepit advenarum, ita ut ipsis quoque qui eos advocerant indigenis essent terrori. Tum subito inito ad tempus federe cum Pictis quos longius jam bellando pepulerant, in socios arma vertere incipiunt. Et primum quidem annonas sibi eos affluentius ministrare cogunt, quærentesque occasionem divortii, protestantur, nisi profusior sibi alimentorum copia daretur, se cuncta insulæ loca rupto federe vastaturos. Neque aliquanto [Al., aliquando] segnius minas

^a Manum fortio- rem. Quinque millia, cyulis octodecim delata.

^b Jutarum. In his antiqua Getarum et Gothorum nomina, contra omnes librorum, qui Vitas volunt, conatus; adhuc supersunt, sicut et eorum patria in Jutia seu Jutlandia notissima Danieli regni provincia.

^c Antiquorum Saxonum. Temporibus Bedæ Eald- seze in cervice Cimbricæ Chersonesi, Holsatiam proprie dictam, Dithmarsiam, Stormariam, et Wagriam complectens.

^d Anglia. Anglia vetus, hodie etiam Anglen, sita est inter Saxones et Gotos habens oppidum capitale quod sermone Saxonico Sleswik nuncupatur, secundum vero Danos Halthaby. *ÆTHELWEARD.*, l. 1.

^e Orientales. Chiffi. solus, *Orientales Angli, Mercii.*

^f Monumentum. Locus prælii in campo Æglestrep, monumentum in vico Horsted.

Cap. XVI. Vide Gildam., sect. 25 et 26.

^g Ambrosio. Hunc Ambrosium Beda in Chronico

A effectibus prosequuntur: siquidem, ut breviter dicam, accensus manibus paganorum ignis, justas de sceleribus populi, Dei ultiones expetiit, non illius impar qui quondam a Chaldaeis succensus Hierosolymorum moenia, immo [Al., imo et] ad ficia cuncta consumpsit. Sic enim et hic agente impio victore, immo disponente justo Iudice, proximas quasque civitates agrosque depopulans, ab Orientali mari usque ad Occidentale, nullo prohibente, suum continuavit incendium, totamque prope insulæ pereuntis superficiem obtexit. Ruebant ædificia publica simul et privata, passim sacerdotes inter altaria trucidabantur, præsules cum populis, sine ullo respectu honoris ferro pariter et flammis absumebantur, nec erat qui crudeliter interemptos sepulchræ traderet. Itaque nonnulli de miserandis reliquiis, in montibus comprehensi acervatim [Al., catervatim] jugulabantur: alii fame confecti procedentes manus hostibus dabant, pro accipiendis alimentorum subsidii æternum subituri servitium, si tamen non continuo trucidarentur: alii transmarinas regiones dolentes petebant: alii perstantes in patria trepidi pauperem vitam in montibus, silvis, vel rupibus arduis suspecta semper mente agebant.

CAPUT XVI.

Ut Brittones primam de gente Anglorum victoriam, duxæ Ambrosio Romano homine, sumpserint.

At ubi hostilis exercitus, exterminatis dispersisque insulæ indigenis, domum reversus est, ceperunt et illi paulatim vires animosque resumere, emergentes de latibulis quibus abditii fuerant, et unanimo [Al., unanimi] consensu auxilium cæleste precantes ne usque ad interaccionem usquequaque delerentur. Utebantur eo tempore duce^f Ambrosio Aureliano viro modesto [ccccxvi], qui solus forte Romanæ gentis præfate tempestati superfuera, occisis in eadem parentibus regum nomen et insigne ferentibus. Hoc ergo duce vires capessunt Brittones, et victores provocantes ad prælium, victoriam ipsi, Deo favente, suscipiunt. Et ex eo tempore^g nunc cives, nunc hostes vincebant, usque ad annum obsessionis^h Badonici montis [ccccxci], quando non minimas eisdem hostibus strages dabant, i quadragesimo

D ponit sub Zenone, unde quidam observantes imperium Romanum tunc temporis de successione laborare, Ambrosium in purpuram elevatum fuisse tradiderant. Quæ autem de illo et parentibus ejus, gestisque legitimis quibus Regnum impletur xxxii annorum, ea omnia vel fabulosa vel incerta saltem iudico; liber de Victoria Aurelii Ambrosii quem GILD. Mox., II, 1, meminit, vel penitus periit vel nunquam visus est.

^f Nunc cives, nunc hostes. De variis eorum temporum præliis vide Chron. Sax., ab a. 453 ad a. 597, ex una parte, et Nennium, a cap. 35 ex altera, ubi brevi habes intuitu quidquid alii utringue diversimode reliquerunt.

^g Badonici montis. Polydorus Virgilius hunc locum ponit ad Blacamore in agro Ebor., contra omnium fidem, qui in Urbe Bathonia, vel Bannesdown consentiunt.

^h Quadragesimo circiter et quarto. Verba Gildæ

cirriter et quarto anno adventus eorum in Britanni-
am. Sed hæc a postmodum.

CAPUT XVII.

Ut Germanus episcopus cum Lupo Britanniam navi-
gans, et primo maris, et postmodum Pelagianorum
tempestatem divina virtute sedaverit.

^b Ante paucos sane adventus eorum annos hære-
sis Pelagiana per ^c Agricolam inlata, Severiani epi-
scopi filium, fidem Britanniarum fœda peste commu-
laverat. Verum Britanni cum neque suscipere
dogma perversum gratiam Christi blasphemando ul-
latenus vellent, ^d neque versutiam nefariæ persua-
sionis refutare verbis certando sufficerent, inveni-
unt salubre consilium, ut a Gallicanis antistitibus
auxilium belli spiritualis inquirant. Quam ob causam
collecta ^e magna synodo quærebatur in commune,
qui illic [Al., illuc] ad succurrendum fidei mitti de-
berent : atque omnium iudicio electi sunt [Al., eli-
gebantur] apostolici sacerdotes Germanus ^f Antissio-
dorensis, et Lupus ^g Trecaenæ [Al., Trecassinæ]
civitatis episcopi, qui ad confirmandam fidem gra-
tiæ celestis Britannias [Al., Britanniam] venirent.
Qui cum prompta devotione preces et iussa sanctæ
Ecclesiæ suscepissent, intrant Oceanum, et usque
ad medium itineris quo a Gallico sinu Britannias us-
que tenditur, secundis flatibus navis tuta volabat.
Tum subito occurrit pergentibus inimica [Al., occur-
rit inimica] vis dæmonum, qui tantos talesque viros
ad recuperandam tendere [Al., pertendere] populo-
rum [Al., populis] salutem inviderent : concitant
procellas, cælum diemque nubium nocte subducunt ;
ventorum furores vela non sustinent ; cedebant mi-
nisteria victa nautarum ; ferebatur navigium ora-

sunt : Quique quadragesimus quartus, ut novi, ordi-
tur ; al., oritur, annus mense jam primo ; al., uno,
emmeno qui et mææ nativitatæ est. Quibus perpensis
annorum numerus a Gilda editus tempus potius
scribendi quam Saxonum adventum spectare videatur.
Scripsisse, scilicet, Gildam anno a pugna Ba-
donica 44, anno ipsi imprimis notabili, cui et natali-
tius fuit. Hæc si vera est interpretatio aliam nobis
dabit hujus temporis chronologiam. Vid. Usser., ad
a. 520.

^a Postmodum. Vide cap. 22.

CAP. XVII. Capita quinque sequentia ad 22, de-
sumpta a Constantio presbytero Lugdunensi qui Vi-
tam sancti Germani scripsit. Vide Surium, ad 31 Ju-
lii, et Ms. in Biblioth. Cotton.

^b Ante paucos. Quot annos ante adventum Saxo-
num sanctus Germanus in Britanniam venerit Beda
non dicit. Prosper adventum ejus ponit ad a. 429,
eique alterum consecaneum addit ad a. 432, nempe
adventum Palladii in Scotiam. Utrumque Beda in
Historia notat, Palladii ad a. 430 vel 431, ipsissimis
Prosperi verbis, cap. 13, Germani in hoc loco, ver-
bis etiam Prosperi quoad occasionem adventus, in
reliquis Constantii, utpote auctoris coevi, summa-
que famæ, et sancti Vitæ ex professo scribentis.
Sed tanta est differentia hujus calculi Prosperiani
a temporibus quæ Constantius assignat, et in quibus
Beda eum sequitur, ut difficile sit resolutu cui adhæ-
reamus. Ante paucos annos indefinitum est, et pos-
set extendi ad Prosperi numeros in sancti Germani
annis includendos, nisi Cælestinus interesset, cujus
tempora ab hoc calculo nimium distant.

^c Agricolam Severiani. Qui fuerint Agricola et
Severianus parum constat quod autem Agricola

tionem, non viribus : et casu dux ipse vel pontifex
fractus corpore, lassitudine ac sopore resolutus est.
Tum vero quasi repugnante cessante, tempestas
excitata convulvit, et jam navigium superfusus flu-
ctibus mergebatur. Tum beatus Lupus, omnesque
turbati excitant seniores elementis furentibus oppo-
nendum ; qui periculi inmanitate constantior Chris-
tum invocant, et adsumpto in nomine sanctæ [Al.,
sanctissimæ] Trinitatis levi aquæ spargine [Al.,
aspergine] fluctus sævientes opprimit, collegam
commonet, hortatur universos, oratio uno ore et
clamore profunditur : adest Divinitas, fugantur ini-
mici, tranquillitas serena subsequitur, venti e con-
trario ad itineris ministeria revertuntur, decursusque
brevi spatiis pelagi, optati litoris quiete potiuntur.
Ibi conveniens ex diversis partibus multitudo excep-
pit sacerdotes, quos venturos etiam vaticinatio ad-
versa prædixerat. Nunciabant enim sinistri spiritus
quod timebant, qui imperio sacerdotum dum ab ob-
sessis corporibus detruduntur, et tempestatis ordi-
nem et pericula quæ intulerant fitebantur, victosque
se eorum meritis et imperio non negabant.

Interea Britanniarum insulam apostolici sacerdotes
raptim opinione, prædicatione, virtutibus impleve-
runt : divinusque [Al. add. et] per eos sermo, quoti-
die non solum in ecclesiis, verum etiam per trivia,
per rura prædicabatur ; ita ut passim et fideles ca-
tholici firmarentur, et depravati viam correctionis
agnoscerent. Erat illis apostolorum instar, et gloria
et auctoritas per conscientiam, doctrina per litteras,
virtutes ex meritis. Itaque regionis universitas in eo-
rum sententiam prompta transierat. Latebant abdit

non fuerit Leporius, et quod Severianus non fuit
Sulpitius Severus, ab omnibus fere contra Baleum
conclusum est.

^d Neque... sufficerent. Hæresis Pelagiana, licet ab
auctore Brittone derivata, in remotis tamen regionibus
propagata fuit, patriamque reliquit felici erroris
ignorantia involutam.

^e Magna synodo. Prosper ait quod adactione Pal-
ladii diaconi papa Cælestinus Germanum vice sua
misit, ut, deturbatis hæreticis, Britannos ad catholi-
cam fidem dirigat. Et hoc iterum Prosper ipse con-
firmat in opere contra Collatorem, cap. 41, quod
opus a temporis injuriis immunis fuit quam Chro-
nicon : certum tamen est nec Bedam nec Constanti-
um Cælestini meminisse in missione sancti Ger-
mani. Jacobus ergo Sirmondus concilium hoc, quod
incerti loci vocat, in suam temporum Seriem inve-
rens, non ponit cum Prospero a. 429, sed cum Sige-
berto a. 446. Addens inter alia : « Quod cum in vul-
gari Prosperi Chronico Cælestini papæ temporibus
a. 429 affixa est Germani legatio, insitit ut apparet
mendi suspicione non caret, ab iis fortasse qui cum
Palladium in eas oras a Cælestino missum legissent,
Germanum itidem ab eodem in Britanniam destina-
tum credere, quod neque a Beda, neque a Con-
stantio, vel Errico, neque ab ullo scriptore antiquo
est proditum. » Sirmondi Notæ posthumæ, t. III
Labbe., p. 1508.

^f Antissiodorensis. De Auxerre. Præter Constantium
prosa, Hericus Antissiodorensis monachus versu
sancti Germani Vitæ sex libris scripsit, imo et ejus
etiam miracula duobus.

^g Trecaenæ. De Troyes in Campania Gallicana.
Lupi Vitam vide apud Surium, ad 29 Julii.

sinistræ persuasionis auctores, et more maligni spiritus, gemebant perire sibi populos evadentes, ad extremum diuturna meditatione concepta præsumunt inire conflictum. Procedunt conspicui divitiis, veste fulgentes, circumdatis adsentatione multorum: discrimenque certaminis subire maluerunt, quam in populo quem subverterant pudorem taciturnitatis incurere, ne viderentur se ipsi silentio damnasse. ^a Illic plane immensa multitudo, etiam cum conjugibus ac liberis excita [Al., excitata] convenerat, aderat populus ^b expectator, et futurus iudex, adstabant partes dispari conditione dissimiles; hinc divina fides, inde humana præsumptio; hinc pietas, inde superbia; inde Pelagius auctor, hinc Christus. Primo in loco beatissimi sacerdotes [Al. add. Germanus atque Lupus] præbuerunt adversariis copiam disputandi, quam sola nuditate verborum, diu inaniter et aures occupavit et tempora: deinde antistites venerandi, torrentes eloquii sui cum apostolicis et evangelicis imbribus ^c profuderunt: miscebatur sermo proprius cum divino, et adsertiones ^d molestissimas lectionum testimonia sequebantur: convincitur vanitas, perfidia confutatur; ita ut ad singulas verborum objectiones errare se, dum respondere nequirit [Al., nequivit], faceret: populus arbiliter vix manus continet, iudicium tamen clamore testatur.

CAPUT XVIII.

Ut idem filiam tribuni cæcam inluminaverit, ac deinde ad sanctum Albanum perveniens, reliquias ibidem et ipsius acceperit, et beatorum apostolorum, sive aliorum martyrum posuerit.

Tum subito quidam tribunitiæ potestatis cum confuge procedit in medium, filiam decem annorum cæcam curandam sacerdotibus offerens, quam illi adversariis offerri præceperunt: sed hi conscientia puniente deterriti, jungunt cum parentibus preces, et curationem parvulæ a sacerdotibus deprecantur: qui inclinatorum animo adversarios intuentes, orationem breviter fundunt: ac deinde Germanus plenus Spiritu sancto, invocat Trinitatem; nec mora, adhærentem lateri suo capsulam cum sanctorum reliquiis collo avulsam manibus comprehendit, eamque in conspectu omnium puellæ oculis adplicavit, quos statim evacuatos tenebris lumen veritatis implevit. Exultant parentes, miraculum populus contremiscit: postquam diem ita ex animis omnium suasio iniqua deleta est, ut sacerdotum doctrinam sitientibus desideris sectarentur.

Compressa itaque perversitate damnabili, ejusque auctoribus confutatis, atque animis omnium fidei pu-

^a Illic. H. Boethius hunc Conventum Londini habitum dicit, lib. viii. Florilegus synodum appellat et Verulamii factam a. 446. Quidam scriptores conventum hunc Britannicum cum synodo Gallicana confundunt.

^b Expectator. Al., et spectator futurus et... expectatur. Omnes lectiones Codd. vet. a se habent.

^c Profuderunt. Locus quo sanctus Germanus ad populum concionatus est, sacello in ejus nomine consecrato insignitus, adhuc ostenditur.

^d Molestissimas. Chiff. solus, modestissimas; Constantius, violentissimas, cui molestissimas sensu accedit.

Arkte compositis, sacerdotes beatum Albanum martyrem, acturi [Al., auctori] Deo per ipsum gratias [Al. add. acturi] petierunt, ubi Germanus omnium apostolorum, diversorumque martyrum secum reliquias habens, facta oratione, jussit revelli ^a sepulcrum, pretiosa ibidem munera conditurus; arbitrans opportunum ut membra sanctorum ex diversis regionibus collecta, quos ^b pares meritis receperat cælum, sepulcri quoque unius teneret hospitium. Quibus depositis honorifice, atque sociatis, de loco ipso, ubi beati martyris effusus erat sanguis, massam pulveris ^c secum portaturus abstulit, in qua apparebat, cruore servato, rubuisse ^d martyrum cædem, persecutore pallente. Quibus ita gestis, innumera hominum eodem die ad Dominum turba conversa ^e est.

CAPUT XIX.

Ut idem causa infirmitatis ibidem detentus, et incendia domorum orando restinxerit; et ipse per visionem a suo sit languore curatus.

Unde dum redeunt, insidiator inimicus, casualibus laqueis præparatis, Germani pedem lapsus occasione cepit, ignorans merita illius, sicut Job beatissimi, afflictione corporis propaganda: et dum aliquandiu uno in loco infirmitatis necessitate tenebatur, in vicina qua manebat casula exarsit incendium: quod consumptis domibus quæ illic palustri harundine tegebantur, ad eum [Al., illud] habitaculum in quo idem jacebat, flabris stimulantibus ferebatur. Concursus omnium ad antistitem convolvit, ut elatus [Al., elatis] manibus periculum quod imminabat evaderet: quibus increpatis, moveri se, fidei præsumptione non passus est. At multitudo omnis desperatione perterrita, obviam currit incendio. Sed ut Dei potentia manifestior appareret, quidquid custodire tentaverat turba, consumitur; quod vero jacens et infirmus defenderat, reserato [Al., reservato] hospitio sancti viri, expavescens flamma transilivit, ultra citraque desævians, et inter globos flammantis incendii, incolume tabernaculum quod habitator inclusus servabat, emicuit. Exultat turba miraculo, et victam se divinis virtutibus gratulatur. Excubabat diebus ac noctibus ante tugurium pauperis vulgus sine numero; hi animas curare cupientes, hi corpora. Referrî nequeunt quæ Christus operabatur in famulo, qui virtutes faciebat infirmus: et cum debilitati suæ nihil remedii pateretur adhiberi, quadam nocte candentem niveis vestibus vidit sibi adesse personam, quæ manu extensa jacentem videretur ad tollere, eumque consistere firmis vestigiis imperabat: post

^a Sepulcrum... munera conditurus. Horum revelationem, et sæculi super eis repertis devotionem, vide Florileg., ad a. 794.

^b Pares. Chiff. solus, paribus.

^c Secum portaturus. Infra muros Autissiodori basilicam his reliquiis condendis exædificans sancti Albani nomine dedicavit. Eranicus, lib. i de Miraculis sancti Albani. De aliis autem sancti reliquiis, a monachis Moguntiz, Ottoniz, et Coloniz Agrippinzæ vendicatis, legant alibi quibus ejusmodi lites cordi sunt.

^d Martyrum. Boni Codd., sed non optimi, martyris.

quam horam ita fugatis doloribus recepit pristinam A sanitatem ut die reddito iūneris laborem subiret in-trepidus.

CAPUT XX.

Ut iidem episcopi Brittonibus in pugna auxilium cæ-
leste tulerint, sicque domum reversi sint.

Interea ^a Saxones, Pictique bellum adversum Brit-
tones junctis viribus susceperunt, quos eadem ne-
cessitas in castra contraxerat: et cum trepidi partes
suas pene in pares judicarent, sanctorum antistitum
auxilium petierunt: qui promissum maturantes ad-
ventum, tantum paventibus fiduciæ contulerunt, ut
accessisse maximus crederetur exercitus. Itaque
apostolicis ducibus Christus militabat in castris.
Aderant etiam Quadragesimæ venerabiles dies, quos
religiosiores reddebat presentia sacerdotum, in tan-
tum ut quotidianis prædicationibus instituti, certatim
populi ad gratiam baptismatis convolarent. Nam
maxima exercitus multitudo undam lavacri salutaris
expetiit, et ecclesia ad diem Resurrectionis dominicæ
frondibus contexta componitur, atque in expeditione
campestri instar civitatis aptatur. Madibus baptismate
procedit exercitus, fides fervet in populo, et conter-
rito [Al., contrito, contempto] armorum [Al., arma-
torum] præsidio, divinitatis expectatur auxilium.
Institutio vel forma castitatis [Al., castrorum] hostibus
nunciatur, qui victoriam quasi de inermi exercitu
presumes, adsumpta alacritate festinant; quorum
tamen adventus exploratione cognoscitur. Cumque
emensa sollemnitate paschali, recens de lavacro pars
major exercitus arma capere [Al., caperet], et
bellum parare temeraret [Al., add. et], Germanus
^b ducem se prælii proficitur [Al., profiteretur], eligit
expeditos, circumjecta percurrit, et e regione qua
hostium sperabatur adventus, vallem circumdatam
mediis montibus intuetur. Quo in loco novum com-
ponit exercitum, ipse dux agminis. Et jam aderat
ferox hostium multitudo, quam adpropinquare intue-
bantur in insidiis constituti. Tum subito Germanus
signifer universos admonet, et prædicat ut voci suæ
uno clamore respondeant; securusque hostibus qui se
inasperatos adesse confiderent, ^c Alleluia [Al.,

^a Saxones. Quod Saxones in Britannia fuerint in
primo sancti Germani adventu, eruditus haud parum
negotii dedit. Quidam Saxones hic pro Scottis poni
volunt errore librorum Constantii et Bedæ; alii erro-
rem quaerunt in Prosperi Chronico, qui e Beda et
Constantio corrigi debeat; alii vero Saxones aiunt
tunc temporis advenisse non ad fixam habitationem,
sed expeditione tantum militari ex fœdere cum Pictis
inito. Harum solutionum prima ex omnibus Mss. re-
futatur, secundam Prosperi ipsius explicatio contra
Collatorem convellit. Ultima suas quidem habet dif-
ficultates, sed rationes etiam suas quæ maxima ex
parte æquilibrium tollant.

^b Ducem. Ne quis incongruum putet quod Germa-
nus exercitum ducat, noverit illum antequam epis-
copus esset ducatum et regimen temporale Autissio-
dorensis territorii administrasse. De quo auctor
Vite ejus ait: « Deserituri mundi militiæ, cælestis
assumitur. »

^c Alleluia. Sanctus Gregorius, in Job. xxvii, 6, hæc
habet verba: « Ecce lingua Britannia quæ nil aliud
noverat quam barbarum frendere, jamdudum in

Alleluia] tertio repetitam [Al., repetitum] sacerdotes
exclamant. Sequitur una vox omnium, et elatum
[Al., elevatum] clamorem repercussu aere montium
conclusa multiplicat: hostile agmen terrore proster-
nitur, ut [Al. add. ruisse] super se non solum rupes
circumdatas, sed etiam ipsam cæli machinam contro-
miscunt, trepidationique injectæ vix sufficere pedum
pernicitas credebatur: passim fugiunt, arma projici-
unt, gaudentes vel nuda corpora eripuisse discrimi-
ni: plures etiam timore præcipientes, flumen quod
[Al., mensi erant] transierant devoravit. Ultionem
suam innocens exercitus intuetur, et victoriæ con-
cessæ otiosus spectator efficitur. Spolia colliguntur
exposita, et cælestis palmæ gaudia milles religiosus
amplectitur. Triumphant pontifices hostibus fuis sine
B sanguine, triumphant victoria fide obtenta, non
viribus.

Composita itaque insula securitate multiplici, se-
peratisque hostibus vel invisibilibus vel carnis con-
spicuis, reditum moluntur pontifices. Quibus tran-
quillam navigationem, et merita propria et interces-
sio beati martyris Albani paraverunt, quietosque eos
suorum desideriis felix carina ^d restituit.

CAPUT XXI.

Ut renascentibus virgultis Pelagianæ pestis Germanus
cum Severo Britanniam reversus, prius claudo ju-
veni incessum, deinde et populo Dei, condemnatis
sive emendatis hæreticis, gressum recuperarit fidei.

^e Nec multo [Al. add. post] interposito tempore,
nuntiatur ex eadem insula, Pelagianam perversita-
tem iterato paucis auctoribus dilari: rursusque ad
beatissimum virum preces sacerdotum omnium de-
feruntur, ut causam Dei, quam prius obtinuerat,
tutaretur [Al., tueretur]. Quorum petitioni festinus
obtemperat. Namque adjuncto sibi Severo totius
sanctitatis viro, qui erat discipulus beatissimi Patris
Lupi Treccassenorum episcopi, et tunc Trevis ordin-
natus episcopus gentibus primæ Germaniæ verbum
[Al. add. Dei] prædicabat, mare conscendit, et
consentientibus elementis tranquillo navigio Britta-
nias petiit.

Interea sinistra spiritus pervolantes [Al., provo-
lantes] totam insulam, Germanum venire invitis va-
divinis laudibus Ebræum cœpit Alleluia resonare. »
Hoc Beda ad Anglorum conversionem retulit, II, 4,
et post eum J. Diaconus, in Vita Gregorii, non ob-
servato quod liber ille scriptus erat ante Anglorum
conversionem, ac proinde hæc verba Gregorii præ-
lium hujus capitis, ejusque Alleluia respexerunt,
præsertim eam id ut jamdudum factum prædicet.

^d Restituit. Remansit. Codd. vulg.: Remansit in
insula genus utrumque [al., gens utraque] hostes et
cives, Angli et Brittones, quorum Angli pro regno,
Brittones pro vita certabant. Hæc clausula quæ in
variis lectionibus sequitur nullam habet veterum
Mss. auctoritatem; docet tamen quis fuerit sensus
illius temporis cum hæc verba addebantur, id est,
quod in primo sancti Germani adventu Saxones in
Britannia remanebant pro imperio decertantes.

^e Nec multo. Hæc etiam verba calculum Prosperi
turbant. Nam si primus Germani adventus fuit a. 429,
vel multum temporis ad secundum adventum inter-
poni oportet, vel plures annos in secundo fluxisse
quam rebus et historiæ Germani convenire possint,
prout infra patet.

ticinationibus nunciabant; in tantum ut Elafius quidam regionis illius primus, ut in occursum [Al., occursum] sanctorum sine ulla manifesti nuncii relatione properaret, exhibens secum filium quem in ipso flore adolescentiæ debilitas dolenda damnaverat. Erat enim arescentibus nervis contracto poplite, cui per siccitatem cruris usus vestigiis negabatur. Hunc Elafium provincia tota subsequitur: veniunt sacerdotes, occurrit inscisa multitudo, confestim benedictio, et sermonis divini doctrina profunditur. Recognoscunt populum in ea qua reliquerat [Al., reliquerant] credulitate durantem: intelligunt culpam esse paucorum, inquirunt auctores, inventosque condemnant. Cum subito Elafius pedibus advolvitur sacerdotum, offerens filium, cujus necessitatem ipsa debilitas etiam sine precibus adlegabat: sit communis omnium dolor, præcipue sacerdotum, qui conceptam misericordiam ad divinam clementiam contulerunt: statimque adolescentem beatus Germanus sedere compulsi, adirectat poplitem debilitate curvatum, et per tota infirmitatis spatia medicabilis dextera percurrit, salubremque tactum sanitas festina subsequitur, ariditas succum, nervi officia receperunt, et in conspectu omnium filio incolumitas, patri filius restituitur. Implentur populi stupore miraculi, et in pectoribus omnium fides catholica inculcata firmatur. Prædicatio deinde ad plebem de prævaricationis emendatione convertitur, omniumque sententia pravitatis auctores qui erant expulsi insula, sacerdotibus adducuntur ad Mediterranea deferendi, ut et regio absolutione et illi emendatione fruerentur. Factumque est ut in illis locis multo ex eo tempore fides intemerata perduraret.

Itaque, compositis omnibus, beati sacerdotes ea qua venerant prosperitate redierunt. Porro Germanus post hæc ad Ravennam pro pace Armoricanæ gentis supplicaturus advenit, ibique a Valentiniano, et Placidia matre ipsius summa reverentia susceptus, migravit ad Christum. Cujus corpus honorifico agmine comitantibus virtutum operibus, suam deferitur ad urbem. Nec multo post Valentinianus ab Aetii

* *Post hæc.* Constantius auctor est Germanum ex Britannia reversum, alterum mox iter iniisse Arelatum, quo tempore Galliarum prætorio præfectus est auxiliaris. Qui, ut inquit Sirmondus, præfecturam gessit anno 449, et proximis. Continuo sanctus Germanus Ravennam perrexit, ad placandum Aetium Armoricanis infensum, quod defecissent, cujus criminis causa miseri Alemanni puniendi, atque ulciscendi dedebantur. Dum Ravennæ esset venit mors ejus, et suppellectilis distributio, in qua obiter notandum, Placidie matris imperatoris sortii obtigisse capsulam reliquiarum, in eaque pulveris annon aliquod sanguinei Verolamio ablatis? Ex toto patet Germanum rediisse secunda vice e Britannia sub ultimis tantum vite sue annis, et, si Bedæ et Constantii chronologia abjiciatur, postquam maximum diutini episcopatus spatium in Britannia transegisset. Quod tamen legendibus Nennium et historicos nostrates, persuasum foret, nisi tot absurda de sancto Germano, ejusque conversatione in Britannia tradidissent. Denique, duo sunt calculi de magni hujus viri legationibus Britannicis, alter Prosperi ab a. 429 ad 435, alter Constantii et Bedæ ab a. 446 ad a. 453, seu

A patricii quem occiderat satellitibus interimitur, anno imperii Marciani sexto, cum quo simul Hesperium concidit regnum.

CAPUT XXII.

Ut Brittones, quiescentibus ad tempus exteris, civilibus sese bellis contriverint, simul et majoribus flagitiis submerserint.

Interea Britannia [Al., Britanniæ] cessatum quidem est parumper ab externis, sed non a civilibus bellis. Manebant exterminia civitatum ab hoste dirutarum ac desertarum, pugnabant contra invicem qui hostem evaserant cives. Attamen recente adhuc memoria calamitatis et cladis infectæ servabant utcumque reges, sacerdotes, privati, et optimates suum quique ordinem. At illis decedentibus, cum successisset ætas tempestatis illius nescia, et præsentis solum serenitatis statum experia, ita cuncta veritatis ac justitiæ moderamina concussa ac subversa sunt, ut earum non dicam vestigium, sed ne memoria quidem, præter [Al., præterquam] in paucis, et valde paucis ulla appareret. Qui inter alia inenarrabilem scelorum facta, quæ historicus eorum Gildas [Al., Gildas] flebilis sermone describit, et hoc addebant [Al., addebat], ut nunquam genti Saxonum sive Anglorum secum Britanniam incolenti, verbum fidei prædicandum committerent. Sed non tamen divina pietas plebem suam, quam præcivit, deseruit, quin multo digniores genti memoratæ præcones veritatis, per quos crederet, destinavit.

CAPUT XXIII.

C *Ut sanctus papa Gregorius Augustinum cum monachis ad prædicandum genti Anglorum mittens, epistola quoque illos exhortatoria ne a laborando cessarent, confortaverit.*

Siquidem anno ab Incarnatione Domini quingentesimo octogesimo secundo, Mauricius ab Augusto quinquagesimus quartus imperium suscipiens, viginti et uno [Al., uno et viginti] annis tenuit. Cujus anno regni decimo [dxxii] Gregorius, vir doctrina et actione præcipuus, pontificatum Romanæ et apostolicæ sedis sortitus, rexit annos tredecim menses sex, et dies decem; qui divino admonitus instinctu anno circiter. Uterque suos habet nodos quibus extricandis parem hacienus inveni neminem.

D *Cap. XXII.* De his vide Gildam, sect. 26. Ibi ille multa paucis conclusit, et historicæ operis parti finem imposuit. Exinde procedit ad reges et sacerdotes populumque ejus temporis increpandos. Ut non necesse quidem fuerit Bedæ ulteriora crimina, Evangelii nempe detentionem, illis imputare. Sed nec tamen id fecisse Bedam crediderim quod historicus esset Saxonicus, ut quidam volunt, nam historicus Brittonum Gildas genti suæ in eo non pepercit. Facile Brittones excusatos velim quod Saxonibus inimicis Evangelium non prædicarent, sed eum neglectum non Beda solus notavit, Gregorius papa id quaeritur, non solum de Brittonibus, sed etiam de Gallis. Liber Gildæ est de Excidio Britanniæ, satis hodie notus. Gildas auctor fere ignoratur, nimia, scilicet, distinctione obrutus. Hinc tot cognomina, Albanus, Sapiens, Badonicus, Historicus, cum revera unus est idemque Gildas, cujus ætatem habes supra, cap. 16, Historiam per magnam lucusque hujus Bedæ operis partem.

decimo quarto ejusdem principis, adventus vero Anglorum in Britanniam anno circiter centesimo quinquagesimo, misit servum Dei Augustinum, et alios ^a plures cum eo monachos timentes Dominum, prædicare verbum Dei genti Anglorum. Qui cum jussis pontificalibus obtemperantes, memoratum opus adgredi cœpissent, jamque ^b aliquantulum [Al., aliquantum] itineris confecissent, perculsi timore inerti, redire domum potius, quam barbaram, feram, incredulamque gentem, cujus ne linguam quidem nossent, adire cogitabant, et hoc esset utius communi consilio decernebant. Nec mora, Augustinus, quem eis episcopum ordinandum si ab Anglis susciperetur disposuerat, domum remittunt, qui a beato Gregorio humiliter supplicatu obtineret ne tam periculosam, tam laboriosam, tam incertam peregrinationem adire deberent. Quibus ille exhortatorias mittens ^c litteras, in opus eos verbi, divino confisos auxilio, proficisci suadet. Quarum videlicet litterarum ista est forma:

Gregorius servus servorum Dei, servis Domini nostri.

^a Quia melius fuerat bona non incipere, quam ab his quæ cœpta sunt cogitatione retrorsum redire, summo studio, dilectissimi filii, oportet ut opus bonum quod, auxiliante Domino, cœpistis, impleatis. Nec labor vos ergo itineris, nec maledicorum hominum linguæ deterreat: sed omni instantia, omnique fervore, quæ inchoastis, Deo auctore, peragite: scientes quod laborem magnum major æternæ retributionis gloria sequitur. Remeanti autem Augustino ^d præposito vestro, quem et abbatem vobis constituimus, in omnibus humiliter obedite: scientes hoc vestris animabus per omnia profuturum, quidquid a vobis fuerit in ejus admonitione completum. Omnipotens Deus sua vos gratia protegat, et vestri laboris fructum in æterna me patria videre concedat: quatenus etsi vobiscum laborare nequeam, simul in gaudio retributionis inveniar, quia laborare,

^a Plures. Vide cap. infra 25.

^b Aliquantulum. Ex epistolis Gregorij ad Stephanum abbatem Lerinensem, et Protasium episcopum Aquensem, et Arigium patricium, colligitur concessisse socios Augustini in Provincia, non longe ab insula Lerinensi.

^c Litteras. Collectionem litterarum quas Gregorius de hac missione scripsit, una cum serie itineris hujus Britannici, vid. append., n. 6.

^d Præposito. Monasterii sancti Andreæ quod Gregorius Romæ fundavit, et e quo monachi ad hoc ministerium extracti sunt.

^e Data. Frustra hic Baronius Bedam carpit in annis Maurilij, tum mendoso utens Ms., tum in principio imperij Mauritanij supputando deceptus. Loco enim anni post consulatum ejusdem 15 quem genuini Codices Bedæ exhibent, ille ex Codice quodam corrupto legit 14. Deinde annum Mauricii decimum quartum ipse undecimum statuit, primos Mauricii annos tardius consignans, vel potius omittens.

^f Etherium Arelatensem. Pro concessio habetur error hic esse, Etherium poni pro Virgilio, cum Etherius tunc temporis Lugdunensis episcopus fuit. Sed an in eo consistat error valde dubitandum est. Primo enim epistola quæ in Beda est ad Etherium Arelatensem, non invenitur eo titulo in Gregorii

scilicet, volo. Deus vos incolumes custodiat, dilectissimi filii. ^g Data die decima Kalendarum Augustarum, imperante domino nostro Mauricio Tiberio piissimo Augusto anno decimo quarto, post consulatum ejusdem domini nostri anno decimo tertio, indictione decima quarta.

CAPUT XXIV.

Ut Arelatensi episcopo [Al., archiepiscopo] epistolam pro eorum susceptione miserit.

Misit etiam tunc isdem venerandus pontifex ad Etherium Arelatensem episcopum [ocxvi], ut Augustinum Britanniam pergentem benigne susciperet, litteras, quarum iste est textus:

^h Reverentissimo et sanctissimo fratri Etherio coepiscopo, Gregorius servus servorum Dei.

ⁱ Licet apud sacerdotes habentes Deo placitam caritatem religiosi viri nullius commendatione indigeant; quia tamen aptum scribendi se tempus ingressit, fraternitati vestræ nostra mittere scripta curavimus: insinuantes, laetores præsentium Augustinum servum Dei, de cujus certi sumus studio, cum aliis servis Dei, illic [Al., illuc] nos pro utilitate animarum, auxiliante Domino, direxisse: quem necesse est ut sacerdotali studio sanctitas vestra adjuvare, et sua ei solatia præbere festinet. Cui etiam, ut promptiores ad suffragandum possitis existere, causam vobis injunximus subtiliter indicare. Scientes quod, ea cognita, tota vos propter Deum devotione ad solaciandum, quia res exigit, commodetis. Candidum præterea presbyterum, communem filium, quem ad gubernationem patrimonij [Al., patrimoniali] Ecclesiæ nostræ transmisimus, caritati vestræ in omnibus commendamus. Deus te incolumem custodiat, reverentissime frater. Data die decima Kalendarum Augustarum, imperante domino nostro Mauricio Tiberio piissimo Augusto, anno decimo quarto, post consulatum ejusdem domini nostri anno decimo tertio, indictione decima quarta.

Registro. Deinde habetur in Registro alia epistola ad Virgilium Arelatensem, ejusdem quidem tenoris, sed alterius formæ. Exinde colligo erratum potius esse in epistola, quam in nomine. Augustino abeunte Gregorius plures epistolas scripsit eodem die, earum originales in scrinio apostolico simul jacentes Nothelmus transcripsit, et quidni potuit unam pro alia sumere, et illam quæ ad Etherium Lugdunensem scripta fuit, loco ejus quæ ad Virgilium Arelatensem, nominibus et titulis lapsu transposita ad Bedam afferret. SMITH. — Ad Etherium Arelatensem. Imo ad Etherium Lugd., ut scite assertit Sirmundus, t. I Conc. Gall., in not. ad p. 420. Præfuit Etherius Lugd. ex a. 589 ad 602, ut colligitur ex Actis concilij, et ex Rom. Pont. epist. Hæc porro epist. Greg. M. data est x Kal. Aug., indict. 14, adeoque a. 596. Cui geminam habes l. vi Regist., epist. 52, inscriptam: *Palladio episcopo de Sanctonis, Pelagio de Turonis, et Sereno de Massilia, episcopis Galliarum a paribus* (Vid. Patrol. tom. LXXXVII, col. 836). Unde apparet fuisse illam commendatitiam circularem. In hunc errorem de Etherii sede inductus videtur Beda a Nothelmo presbytero a quo hanc et alias epistolas Angliam spectantes de Romanæ Ecclesiæ scrinio acceptas et ad se delatas fuisse Beda ipse profitetur in præfatione suæ Historiæ ad Ceolwulfum regem. CAUVL.

CAPUT XXV.

Ut veniens Britanniam Augustinus, primo in insula Tanato, regi Cantuariorum prædicaret; et sic accepta ab eo licentia, Cantiam prædicaturus intraverit.

Roboratus ergo confirmatione beati Patris Gregorii Augustinus cum famulis Christi qui erant cum eo, rediit in opus verbi, pervenitque Britanniam [p. 100]. Erat eo tempore rex Ædilbertus in Cantia potentissimus, qui ad confinium usque Humbræ [Al., Humbr] fluminis maximi quo Meridiani et Septentrionales Anglorum populi dirimuntur, fines imperii tetenderat. Est autem ad Orientalem Cantie plagam Tanatos insula non modica, id est, magnitudinis iuxta consuetudinem estimationis Anglorum, a familiarum sexcentarum, quam a continenti terra secerat fluvius Vantsumu, qui est latitudinis circiter trium stadiorum, et duobus tantum in locis est transmissibilis: utrumque enim caput protendit in mare. In hac ergo adpulcit servus Domini Augustinus, et socii ejus viri ut ferunt ferme quadraginta. Acceperunt autem, præcipiente beato papa Gregorio, de gente Francorum interpretes, et mittens ad Ædilbertum, mandavit se venisse de Roma, ac nuncium ferre optimum, qui sibi obtemperantibus, æterna in cælis gaudia, et regnum sine fine cum Deo vivo et vero futurum, sine ulla dubietate [Al., dubitatione] promitteret. Qui, hæc audiens, manere illos in ea quam adierant insula, et eis necessaria ministrari donec videret quid eis faceret, jussit. Nam et antes fama ad eum Christianæ religionis pervenerat, utpote qui et uxorem habebat Christianam de gente Francorum regia, vocabulo ^b Bereta [Al., nomine Beretam]; quam ea conditione a parentibus acceperat, ut ritum fidei ac religionis suæ cum episcopo quem ei adiutorem fidei dederant, nomine ^c Ludhardo, inviolatum [Al., inviolatam] servare licentiam haberet.

Post dies ergo [Al., add. aliquot] venit ad insulam rex, et residens sub divo, jussit Augustinum cum sociis ad eum ibidem advenire colloquium. Caverat enim ne in aliquam domum ad se introirent, vetere usus augurio, ne superventu suo, si quid maleficæ artis habuissent, cum superando deciperent. At illi non dumoniaci [Al., demoniaci], sed divina virtute præditi veniebant, crucem pro vexillo ferentes argenteam, et imaginem Domini Salvatoris in tabula depictam, lætantesque canentes, pro sua simul et eorum propter quos et ad quos venerant salute æterna, Domino supplicabant. Cumque ad jussionem regis residentes, verbum ei vitæ, una cum omnibus qui aderant ejus comitibus prædicarent, respondit

^a Familiarum. Hidarum sive carrucarum. Portio terræ est centum circiter acrarum cujus cultura familie alende sufficiat.

^b Bereta. Fuit Charibereti Francorum regis filia, et Clotarii primi neptis.

^c Ludhardo. Episcopo Sylvanectensi in Gallia, ut tradit Thomas Sprotus auctor Historiæ monast. sancti Augustini Cant., et ex eo Gulielmus Thorn, in suo Chronico, cap. 3, licet nulla ejus mentio sit apud San-Marthanos in episcopis Sylvanectensibus. De eo

A ille dicens: « Pulchra sunt quidem verba et promissa quæ adfertis; sed quia nova sunt, et incerta, non his possum adensum tribuere, relictis eis quæ tanto tempore cum omni Anglorum gente servavi. Verum quia de longe huc peregrini venistis, et ut ego mihi videor perspexisse, ea quæ vos vera et optima credebatis, nobis quoque communicare desiderastis; nolumus molesti esse vobis: quin potius benigne vos hospitio recipere, et quæ victui sunt vestro necessaria, ministrare curamus: nec prohibemus quin omnes quos potestis fidei vestræ religionis prædicando societis. » ^d Dedit ergo eis mansionem in civitate Doruvernensi, quæ imperii sui totius erat metropolis, eisque, ut promiserat, cum administratione victus temporalis, licentiam quoque prædicandi non abstulit.

B lit. Fertur autem quia adpropinquantes civitati, more suo cum cruce sancta, et imagine magni regis Domini nostri Jesu Christi, hanc lætantiæ consona voce modularentur: *Deprecamur te, Domine, in omni misericordia tua, ut auferatur furor tuus et ira tua a civitate ista, et de domo sancta tua, quoniam peccavimus. Alleluia.*

CAPUT XXVI.

Ut idem in Cantia primitivæ Ecclesiæ et doctrinam sibi imitatus et vitam, atque in urbe regis sedem episcopatus acceperit.

At ubi datam sibi mansionem intraverant, ceperunt apostolicam primitivæ Ecclesiæ vitam imitari [p. 100]; orationibus, videlicet, assiduus, vigiliis, ac jeuniis serviendo, verbum vitæ quibus poterant prædicando, cuncta hujus mundi velut aliena spernendo, ea tantum quæ victui necessaria videbantur, ab eis quos docebant, accipiendo, secundum ea quæ decabant ipsi per omnia vivendo, et paratum ad patientiam adversa quæque, vel etiam ad moriendum pro ea quam prædicabant veritate, animum habendo. Quid mora? Crediderunt nonnulli, et baptizabantur, mirantes simplicitatem innocentis vitæ, ac dulcedinem doctrinæ eorum cælestis. (Erat autem prope ipsam civitatem ad Orientem Ecclesiæ in honorem ^e sancti Martini antiquitus facta, dum adhuc Romani Britanniam incolerent, in qua regina, quam Christianam fuisse prædiximus, orare consueverat. In hac ergo et ipsi primo convenire, psallere, orare, missas facere, prædicare et baptizare ceperunt; donec D rege ad fidem converso, majorem prædicandi per omnia, et ecclesias fabricandi vel restaurandi licentiam acceperunt.

At ubi ipse etiam inter alios defectatus vita mundissima sanctorum, et premissis eorum suavissimis, quæ vera esse miraculorum quoque multorum osten-

vide Henschenium, ad diem 24 Februarii.

^d Dedit eis mansionem. In ea urbis parte quæ Stabegate dicta est, ut W. Thorn tradit.

^e Sancti Martini. In hac Ecclesiæ episcopus postea positus qui archiepiscopo in publicis regis et Ecclesiæ negotiis occupato suppetias daret, ad confirmationes, ordinationes, aliaque ministeria sibi demandata, donec Lanfranci temporibus episcopo moriente neminem surrogari placuit, et sic ibi cessavit episcopi et a nomen et officium.

sione firmaverant, credens ^a baptizatus est, cōpere A plures ad audiendum verbum confluere, ac relicto gentilitatis ritu, unitati se sanctæ Christi Ecclesiæ credendo sociare. Quorum fidei et conversioni ita congratulatus esse rex perhibetur, ut nullum tamen egeret ad Christianismum; sed tantummodo credentes arctiori dilectione, quasi concives sibi regni cælestis, amplecteretur. Diderat enim a doctoribus auctoribusque suæ salutis, servitium Christi voluntarium, non coactitium esse debere. Nec distulit, quin etiam ipsis doctoribus suis locum sedis eorum gradui congruum, in ^b Doruvernī [Al., Dorovernia] metropoli sua donaret, simul et necessarias in diversis ^c specieb. possessiones conferret.

CAPUT XXVII.

Ut idem episcopus factus, Gregorio papa, quæ sint Britannia gesta mandavit, et [Al. add. de] simul necessariis ejus responsa petens acceperit.

^d Interea vir Domini Augustinus venit ^e Arelas, et ab archiepiscopo ejusdem civitatis Ætherio, juxta quod jussa sancti Patris Gregorii acceperant, archiepiscopus genti Anglorum ordinatus est [dxcvii], reversusque Britanniam, misit continuo Romanum Laurentium presbyterum, et Petrum monachum, qui beato pontifici Gregorio gentem Anglorum fidem Christi suscepisse, ac se episcopum factum esse referrent [dxcviii]: simul et de eis quæ necessariæ videbantur questionibus, ejus consulta flagitans. Nec mora, congrua quæsitui responsa recepit; quæ etiam huic Historiæ nostræ commodum duximus indere.

1. Interrogatio beati [Al. om. beati] Augustini episcopi Cantuariorum Ecclesiæ. De episcopis, qualiter cum suis clericis conversentur, vel de his quæ fidei oblationibus accedunt altario [Al., altari]; quantæ debeant fieri portiones, et qualiter episcopus agere in Ecclesia debeat.

Respondit Gregorius papa [Al., responsio Gregorii papæ] urbis Romæ. Sacra Scriptura testatur, quam te bene nosse dubium non est, et specialiter beati Pauli

^a Baptizatus. Hoc factum die Pentecostes ut fert Traditio. Et quidem a. 597, antequam Augustinus in Gallias ordinandus transiret, id enim et narratio et res ipsa requirit.

^b Doruvernī. Ipse Ædilbertus Regulbium demigravit, ibique novum sibi palatium condidit.

^c Specieb. Possessiones ab Ædilberto donatas vide Mon. Angl. 1, de Mon. Cantuar. Ubi nota etiam obiter quod in quibusdam harum donationum chartis errores nonnulli in typos irrepserunt, quos e Ms. Aul. Trin. Cantab. corrigere liceat.

^d Interea. Sunt qui Augustinum negant iterum transfretasse, et ordinatum volunt in primo per Gallias transitu. Hoc autem non solum contra Bedam est, sed contra rei ipsius rationem. Quis enim putet Augustinum factum episcopum antequam sciret habiturum se populum cui præesset; deinde si ordinandus foret antequam Britanniam intraret, cur non Romæ potius a Gregorio ipso, quam Arelate ab Ætherio. Recte igitur a Beda dictum est Augustinum e reliquis designatum qui ordinaretur si ab Angelis susciperentur, cap. 23. Atque hoc comperto, tunc et non antea deordinatione cogitat. Quod autem hic urgetur a brevitate temporis inter Augustini ordinationem, et celebrem baptismum cujus Gregorius meminit in epistola ad Eulogium Alexandrinum, nihil

ad Timotheum Epistolæ, in quibus cum erudire studuit qualiter in domo Dei conversari debuisset.

^f Mos autem sedis apostolicæ est, ordinatis episcopis præcepta tradere, ut in omni stipendio quod accedat, quatuor debeant fieri portiones; una videlicet episcopo et familiæ propter hospitalitatem, atque susceptionem; alia clero; tertia pauperibus; quarta ecclesiis reparandis. Sed ^g quia tua fraternitas monasterii regulis erudita, seorsum fieri [Al., vivere] non debet a clericis suis, in Ecclesia Anglorum, quæ auctore Deo nuper adhuc ad fidem adducta est, hanc debet conversationem instituire, quæ initio nascentis Ecclesiæ fuit patribus nostris; in quibus nullus eorum ex his quæ possidebant, aliquid suum esse dicebat, sed erant eis omnia communia.

B ^h Si qui vero sunt clerici extra sacros ordines constituti, qui se continere non possunt, sortiiri uxores debent, et stipendia sua exterius accipere. Quia et de hisdem patribus [Al., patribus] de quibus præfati sumus, novimus scriptum quod dividebatur singulis prout cuique opus erat (Act. iv, 35). De eorum quoque stipendio cogitandum atque providendum est, et sub Ecclesiastica regula sunt tenendi, ut bonis moribus vivant et canendis psalmis invigilent, et ab omnibus illicitis et cor et linguam et corpus Deo auctore conservent. Communi autem vita viventibus jam de faciendis portionibus, vel exhibenda hospitalitate, et adimplenda misericordia, nobis quid erit loquendum? Cum omne quod superest, in causis piis ac religiosis erogandum est, Domino omnium magistro docente: C Quod superest, date elemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis (Luc. xi, 41).

II. Interrogatio Augustini. Cum una sit fides, sunt [Al., cur sunt, cur cum sunt] Ecclesiarum diversæ consuetudines, et altera consuetudo missarum in sancta Romana Ecclesia, atque altera in Galliarum tenetur?

Respondit Gregorius papa. Novit fraternitas tua [Dist. 3.] Romanæ Ecclesiæ consuetudinem, in qua se meminit nutritam. Sed mihi placet [Al. add. ut],

habet momenti. Satis enim est temporis in brevissimo calculo ad utrumque opus peragendum. Quis dubitet episcopum ad populum suum quam citissime reversurum, populum ad episcopum reversum quam citissime conflurum? Et exinde quidem concludo Gregorium recepisse nuntium hujus baptismi Anglorum, et episcopatus Augustini quod Eulogio transmisit, hoc ipso tempore per Laurentium et Petrum hic expresse ab Augustino missos continuo postquam reversus est.

ⁱ Arelas. Rationem ordinationis ab episcopo Arelatensi potius quam ab alio, habes partim in hoc ipso capite responsione 7. Ecclesia Arelatensis habuit ab antiquo singulares præeminencias, et cum ab aliis invaderetur, precibus et argumentis sibi non defuit. De quo vide Quenellum, ad Leonis 1 opp. ^f Mos... est. GRATIAN., CAUS. XII, q. 2, c. 30.

^g Quia tua fraternitas. GRAT., CAUS. XII, q. 8, c. 8. ^h Si qui vero. Editio Paris. a. 1518 apud Spelman. inserit hoc loco aliam interrogationem: « Opto doceri an clerici continere non valentes possint contrahere. Et si contraxerint, an debeant ad sæculum redire. » Cui pars responsionis primæ in Beda, ab his verbis Si qui vero, etc., applicatur. GRATIAN., parte 1, dist. 32. Item xii, q. 1.

sive in Romana, sive in Galliarum, sen in qualibet Ecclesia, aliquid invenisti quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicite eligas, et in Anglorum Ecclesia, quæ adhuc ad fidem nova est, institutione præcipua, quæ de multis Ecclesiis colligere potuisti, infundas. Non enim pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda sunt. Ex singulis ergo quibusque Ecclesiis, quæ pia, quæ religiosa, quæ recta sunt elige, et hæc quasi infasciculum collecta, apud Anglorum mentes in consuetudinem deponere.

III. *Interrogatio Augustini.* Obscuro quid pati debeat, si quis aliquid de Ecclesia furto [Al., furto] abstulerit?

Respondit Gregorius. Hoc tua fraternitas [Grat., caus. xii, q. 2, c. 11] ex persona furis pensare potest, qualiter valeat corrigi. Sunt enim quidam qui habentes subsidia furtum perpetrant; et sunt alii qui hæc in re ex inopia delinquant: unde necesse est ut quidam damnis, quidam vero verberibus; et quidam districtius [Al. strictius], quidam autem levius corrigantur. Et cum paulo districtius agitur, ex caritate agendum est, et non ex furore: quia ipsi hoc præstatur qui corrigitur, ne gehennæ ignibus tradatur. Sic enim nos fidelibus tenere disciplinam debemus, sicut boni patres carnalibus filiis solent, quos et pro culpis verberibus feriunt, et tamen ipsos quos doloribus addigunt habere heredes querunt; et quæ possident ipsis servant quos irati insequi videntur. Hæc ergo caritas in mente tenenda est, et ipsa modum correptionis dicat [Al. dicet], ita ut mens extra rationis regulam omnino nihil faciat. Addes [Al., addis, addas] etiam, quomodo ea quæ furto de Ecclesiis abstulerint reddere debeant. Sed absit ut Ecclesia cum augmento recipiat quod de terrenis rebus videtur amittere, et lucra de vanis querere.

IV. *Interrogatio Augustini.* Si debeant duo germani fratres singulas sorores accipere, quæ sunt ab illis longa progenie generate?

Respondit Gregorius. Hoc fieri modis omnibus licet: nequaquam enim in sacris eloquiis invenitur quod huic capitulo contradicere videatur.

V. *Interrogatio Augustini.* Usque ad quam generationem fideles debeant cum propinquis sibi conjugio copulari? et novercis et cognatis si liceat conjugio?

Respondit Gregorius. Quædam terrena lex [Grat., xiv, q. 2, c. 20] in Romana republica permittit, ut sive frater et soror, seu duorum fratrum germanorum vel duarum sororum filius et filia misceantur. Sed experimento didicimus ex tali conjugio sobolem non posse succrescere. Et sacra lex prohibet cognationis turpitudinem revelare. Unde necesse est ut

* *Querere.* Chiffi. solus: *Querere*; sed propriis acceptis rebus, ampliora non requirit Ecclesia.

^b *Et novercis...* Ed. Par. 1518, apud Spelman., non habet hæc de novercis et cognatis; sed de eis aliam interrogationem facit post sanguinem fudit.

^c *Tertia.* Vide epist. Felicis et Gregorii, Regist. l. xii, epist. 10; append. n. 6.

A jam tertia vel quarta generatio fidelium licenter sibiungi debeat: nam secunda quam prædiximus, a se omni modo debet abstinere. Cum noverca autem miscere [Al., misceri] grave est facinus, quia et in lege scriptum est: *Turpitudinem patris tui non revelabis* [Levit. xviii, 7]. Neque enim patris turpitudinem filius revelare potest. Sed quia scriptum est: *Erunt duo in carne una* [Gen. ii, 24], qui turpitudinem novercæ, quæ una caro cum patre fuit, revelare præsumperit, profecto patris turpitudinem revelavit. Cum cognata quoque miscere prohibitum est, quia per conjunctionem priorem caro fratris fuerat facta. Pro qua re etiam Johannes Baptista capite truncatus est, et sancto martyrio consummatus, cui non est dictum ut Christum negaret, et [Al. add. tamen] pro Christi confessione occisus est; sed quia isdem Dominus noster Jesus Christus dixerat: *Ego sum veritas* [Joan. xiv, 6]; quia pro veritate Johannes occisus est, videlicet et pro Christo sanguinem fudit.

^d Quia vero sunt multi in Anglorum gente qui, dum adhuc in infidelitate essent, huic nefando conjugio dicuntur admixti, ad fidem venientes admonendi sunt ut se abstineant, et grave hoc esse peccatum cognoscant. Tremendum Dei iudicium timeant, ne pro carnali dilectione [Al., delectatione] tormenta æterni cruciatus incurrant. Non tamen pro hac re, sacri corporis ac sanguinis Domini communione privandi sunt, ne in eis illa ulcisci videantur, in quibus se per ignorantiam ante lavacrum baptismatis adstrinxerunt. In hoc enim tempore sancta Ecclesia quædam per fervorem corrigi, quædam per mansuetudinem tolerat, quædam per considerationem dissimulat, atque ita portat et dissimulat, ut sæpe malum quod adversarius portando et dissimulando comescat. Omnes autem qui ad fidem veniunt, admonendi sunt, ne tale aliquid audeant perpetrare. Si qui autem perpetraverint, corporis et sanguinis Domini communione privandi sunt: quia sicut in his qui per ignorantiam fecerunt, culpa aliquatenus toleranda est, ita in his fortiter insequenda, qui non metuunt sciendo peccare.

VI. *Interrogatio Augustini.* Si longinquitas itineris magna interjacet, ut episcopi non facile valeant convenire, an debeat sine aliorum episcoporum præsentia episcopus ordinari?

Respondit Gregorius. Et quidem in Anglorum Ecclesia, in qua adhuc solus tu episcopus inveniris [Vid. l. ii, m, 28; iv, 2], ordinare episcopum non aliter nisi sine episcopis potes. Nam quando de Gallis episcopi veniunt [Al., veniant], qui in ordinatione episcopi testes adsistant? Sed fraternitatem tuam ita volumus episcopos ordinare [Grat., dist. lxxx, c. 6],

^d Quia vero sunt. Editio Paris. a. 1518 inserit hic septimam interrogationem: «Declarari posco an si turpiter conjunctis sit indicenda separatio, et sacre communions deneganda oblatio?» Cui pars responsionis quæritur in Bedæ, ab his verbis: *Qui vero sunt multi, etc.*, applicatur.

ut ipsi sibi episcopi longo intervallo minime disjunctantur; quatenus nulla sit necessitas, ut in ordinatione episcopi, pastores quoque alii quorum præsentia valde est utilis, facile debeant convenire. Cum igitur auctor Deo ita fuerint episcopi in propinquis sibi locis ordinati, per omnia episcoporum ordinatio sine aggregatis tribus vel quatuor episcopis fieri non debet. Nam in ipsis rebus spiritualibus ut sapienter et mature disponantur, exemplum trahere a rebus etiam carnalibus possumus. Certe enim dum conjugia in mundo celebrantur, conjugati quique convocantur, ut qui in via jam conjugii præcesserunt, in subsequents quoque copulæ gaudio misceantur. Cur non ergo et in hac spiritali ordinatione, qua per sacrum ministerium homo Deo conjungitur, tales conveniant, qui vel in propectu [*Al.*, profectu] ordinati episcopi gaudeant, vel pro ejus custodia omnipotenti Deo preces pariter fondant.

VII. *Interrogatio Augustini.* Qualiter debemus cum Galliarum Britanniarumque episcopis agere?

Respondit Gregorius. In Galliarum episcopis [*Al.*, episcopos] nullam libi auctoritatem tribuimus (*Grat.*, xv, 2, c. 3): quia ab antiquis prædecessorum meorum temporibus Palli Arelatensis episcopus accepit, quem nos privare auctoritate percepta minime debemus. Si igitur contingat ut fraternitas tua ad Galliarum provinciam transeat, cum eodem Arelatense episcopo debet agere, qualiter, si qua sunt in episcopis vitia, corrigantur. Qui si forte in disciplinæ vigore tepidus existat, tuæ fraternitatis zelo accendendus est. Cui etiam epistolam fecimus (*Lib.* xi, *indict.* 4, *epist.* 68), ut cum tuæ sanctitatis præsentia in Galliis, et ipse tota mente subveniat, et quæ sunt Creatoris nostri jussioni contraria, ab episcoporum moribus compescat. Ipse autem extra auctoritatem propriam [*Al.*, ex auctoritate propria] episcopos Galliarum judicare non poteris; sed suadendo, blandiendo, bona quoque opera eorum imitationi monstrando, pravorum mentes ad sanctitatis studia reforma: quia scriptum est in lege: *Per alienam messem transiens, sulcem mittere non debet, sed manu spicas contrere et manducare* (*Deut.* xxiii, 25; *Grat.*, vi, q. 3). Falcem enim iudicii mittere non potes in ea segete quæ alteri videtur esse commissa; sed per affectum boni operis, frumenta dominica vitiorum

A snorum paleis exspolia, et in Ecclesiæ corpore monendo et persuadendo quasi mandendo converte. Quidquid vero ex auctoritate agendum est, cum prædicto Arelatense episcopo agatur, ne prætermitti possit hoc, quod antiqua Patrum institutio invenit [*Al.* add. effectum]. Britanniarum vero omnes episcopos tuæ fraternitati committimus, ut indocti doceantur, infirmi persuasionem roborentur, perversi auctoritate * corrigantur.

VIII. *Interrogatio Augustini.* Si prægnans mulier debeat baptizari? aut postquam genuerit, post quantum tempus possit ecclesiam intrare? aut etiam ne morte præoccupetur quod genuerit, post quot dies hoc liceat sacri baptismatis sacramenta percipere? aut post quantum temporis huic vir suus possit in carnis copulatione conjungi? aut si menstrua consuetudine tenetur, an ecclesiam intrare ei liceat, aut sacræ communionis sacramenta percipere? aut vir suæ conjugi permistus, priusquam lavetur aqua, si ecclesiam possit intrare? vel etiam ad mysterium communionis sacræ accedere? Quæ omnia rudi Anglorum genti oportet haberi [*Al.*, habere] comperta.

Respondit Gregorius. Hoc non ambigo fraternitatem tuam esse requisitam, cui jam et responsum reddidisse me arbitror. Sed hoc quod ipse dicere et sentire potuisti, credo quia mea apud te volueris responsione firmari. Mulier etenim prægnans cor non debeat baptizari, cum non sit ante omnipotentis Dei oculos culpa aliqua secunditas carnis? Nam cum primi parentes nostri in paradiso deliquissent, immortalitatem quam acceperant recto Dei iudicio perdididerunt. Quia itaque idem omnipotens Deus humanum genus pro culpa sua funditus extinguere noluit, et immortalitatem homini pro peccato suo abstulit; et tamen pro benignitate suæ pietatis, secunditatem ei sobolis reservavit. Quod ergo naturæ humanæ ex omnipotentis Dei dono servatum est, qua ratione poterit a sacri baptismatis gratia prohibere? In illo quippe mysterio, in quo omnis culpa funditus extinguitur, valde stultum est, si donum gratiæ contradicere posse videatur. Cum vero enixa fuerit mulier (*Grat.*, dist. v, c. 1), post quot dies debeat ecclesiam intrare, Testamenti veteris præceptione didicisti (*Levit.* xi), ut pro masculo diebus triginta tribus, pro femina autem diebus sexaginta sex debeat abstinere.

* *Corrigantur.* Editio Paris. quam novam Spelmannus vocat, id est, anni, ut videtur, 1545, inserit hic Obsecrationem Augustini. Obsecro ut reliquias sancti Sixti martyris nobis transmittantur. *Concessio Gregorii.* Fecimus quod petisti, quatenus populus qui in loco quondam sancti Sixti martyris corpus dixerunt venerari, quod tuæ fraternitati nec verum nec veraciter sanctum videtur, certa sanctissimi et probatissimi martyris beneficia suscipiens, colere incerta non debeat. Mihi tamen videtur quia si corpus quod a populo ejusdem martyris esse creditur, nullis illi miraculis coruscat, et neque aliqui de antiquioribus existunt, qui se a parentibus passionis ejus ordinem audisse fateantur, ita reliquias quas petisti, seorsum condendæ sunt, ut locus in quo præfatum corpus jacet modis omnibus obstruatur, nec permittatur populus certum deserere, et incertum venerari. Occasio hujus obsecrationis fuisse dicitur, quod Au-

gustinus invenisset in Cantio traditionem de Sixto quodam cujus reliquias a Britannis olim colebantur. Hanc ille falsam merito suspicatus, veras, quas petiit, reliquias petiit. Sed de hac obsecratione vel responsione Beda nihil habet. Additiones has dedit Spelmannus sine ullo Ms., eas Benedictini Editores Gregorii epist. 64 Lib. xi, *indict.* 4, ex fide quorundam Mss. Gregorianorum, typis reddiderunt, eandem igitur, ne quid lector desideret, textui Bedæ genuino supposui.

* *Præceptione.* Codd. vulg.: *Præcepto manifestum est, quod ita habet: « Mulier si suscepto semine pepererit masculum, triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ; omne sanctum non tanget; non ingredietur in sanctuarium, donec impleantur dies purificationis suæ. Sin autem feminam pepererit, sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. »*

Quod tamen sciendum est quia in mysterio accipitur. Nam si hora eadem qua genuerit, actura gratias intrat ecclesiam, nullo peccati pondere gravatur: voluptas etenim carnis, non dolor in culpa est. In carnis autem commixtione voluptas est; nam in prolis prolatione gemitus. Unde et ipsi primæ matri omnium ^a dicitur: *In doloribus paries* (Gen. iii, 6). Si itaque enixam mulierem prohibemus ecclesiam intrare, ipsam ei pœnam suam in culpam deputamus. Baptizare autem vel enixam mulierem, vel hoc quod genuerit, si mortis periculo urgetur, vel ipsam [Al., ipsa] hora eadem qua gignit [Al., genuit], vel hoc quod gignitur, eadem qua natum est, nullo modo prohibetur: quia sancti mysterii gratia sicut viventibus atque discernentibus, cum magna discretione providenda est; ita his quibus mors imminet, sine ulla dilatione proferenda; ne dum adhuc tempus ad præbendum redemptionis mysterium quæritur, interveniente paululum mora inveniri non valeat qui redimatur.

Ad ejus vero [Al., ergo] concubitus vir suus accedere non debet, quoadusque qui gignitur, ablatur. Prava autem in conjugatorum moribus consuetudo surrexit, ut mulieres, filios quos gignunt, nutrire [Al., quos gignunt filios, alere] contemnunt, eosque aliis mulieribus ad nutriendum tradant, quod videlicet ex sola causa incontinentiæ videtur inventum: quia dum se continere nolunt, despiciunt lactare quos gignunt. Hæ itaque quæ filios suos ex prava consuetudine aliis ad nutriendum tradunt, nisi purgationis tempus transierit, viris suis non debent admisceri: quippe quia et sine partus causa, cum insuetis [Al., consuetis suis] menstruis detinentur, viris suis misceri prohibentur; ita ut morte lex sacra feriat, si quis vir ad menstruatam mulierem accedat (Levit. x). Quæ tamen mulier dum consuetudinem menstruam patitur, prohiberi ecclesiam intrare non debet; quia ei naturæ superfluitas in culpam non valet reputari: et per [Al., pro] hoc quod invita patitur, justum non est ut ingressu ecclesiæ privetur. Novimus namque quod mulier quæ fluxum patiebatur sanguinis, post tergum Domini humiliter veniens, vestimenti ejus simbriam tetigit, atque ab ea statim sua infirmitas recessit (Luc. viii). Si ergo in fluxu sanguinis posita, laudabiliter potuit Domini vestimentum tangere, cur quæ menstruum sanguinis patitur, ei non liceat Domini ecclesiam intrare? Sed dicitis: Illam infirmitas compulit; hæ vero de quibus loquimur, consuetudo constringit. Perpende autem, frater carissime, quia omne quod in hac mortali carne patimur ex infirmitate naturæ, est digno Dei iudicio post culpam ordinatum. Esurire namque, sitire, æstare, algere, lassescere, ex infirmitate naturæ est. Et quid est aliud, contra famem alimenta, contra sitim potum, contra æstum auras, contra frigus vestem, contra lassitudinem requiem querere, nisi medicamentum quidem [Al., quoddam] contra ægitudines explorare? Femine itaque et menstruis sui

sanguinis fluxus egritudo est. Si igitur bene præsumsit [Al., præsumpsit] quæ vestimentum Domini in languore posita tetigit, quod uni personæ infirmanti conceditur, cur non concedatur cunctis mulieribus, quæ naturæ suæ vitio infirmantur? Sanctæ autem communionis mysterium in eisdem diebus percipere non debet prohiberi. Si autem ex veneratione magna percipere non præsumit, laudanda est; sed si percipere non judicanda. Bonarum quippe mentium est, et ibi aliquo modo culpas suas agnoscere, ubi culpa non est; quia sæpe sine culpa agitur quod venit ex culpa: unde etiam cum esurimus, sine culpa comedimus, quibus ex culpa [Al., comedimus, ex culpa autem] primi hominis factum est ut esurimus. Menstrua enim consuetudo mulieribus non ali-

qua culpa est, videlicet quæ [Al., quia] naturaliter accedit [Al., accedit]. Sed tamen quod natura ipsa ita vitata est, ut etiam sine voluntatis studio videatur esse polluta, ex culpa venit vitium, in quo se ipsa qualis per iudicium facta sit, humana natura cognoscat. Et homo qui culpam sponte perpetravit, reatum culpæ portet invitus. Atque ideo feminae eum semet ipsis considerent, et si in menstrua consuetudine ad sacramentum dominici corporis et sanguinis accedere non præsumant, de sua recta consideratione laudanda sunt; dum vero percipiendi [Al., percipiendi] ex religiosæ vitæ consuetudine, ejusdem mysterii amore rapiuntur, reprimendæ, sicut prædiximus, non sunt. Sicut enim in Testamento Veteri exteriora opera observantur, ita in Testamento Novo, non tam quod exterius agitur, quam id quod interius cogitur, sollicita intentione adtenditur, ut subtili sententia puniatur. Nam cum multa lex velut immunda manducare prohibeat; in Evangelio tamen Dominus dicit: *Non quod intrat in os, coinquinat hominem; sed quæ exeunt de ore, illa sunt quæ coinquinant hominem* (Matth. xv, 11). Atque paulo post subiecit exponens: *Ex corde exeunt cogitationes malæ* (Matth. xv, 19). Ubi ubertim indicatum est, quia illud ab omnipotente Deo pollutum esse in opere ostenditur, quod ex pollutæ cogitationis radice generatur. Unde Paulus quoque apostolus dicit: *Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum* (Tit. i, 15). Atque mox ejusdem causam coinquinationis adnuntians subjungit: *Coinquinata sunt enim et mens eorum et conscientia*. Si ergo ei cibus immundus non est cui mens immunda non fuerit: cur quod munda mente mulier ex natura patitur, et in immunditiam reputetur?

Vir autem cum propria conjuge dormiens (Grat., de penit. dist. vii, q. 4, c. 7), nisi lotus aqua, intrare ecclesiam non debet; sed neque lotus intrare statim debet. Lex autem veteri populo præcepit, ut mixtus vir mulieri, et lavari aqua debeat, et ante solis occasum ecclesiam non intrare: quod tamen intellegi spiritualiter potest. Quia mulieri vir miscetur, quando illicite concupiscentiæ animus in cogitatione

^a Dicitur. Vulg., Dei præceptum transgressæ dictum est: « Multiplicabo ærumnas tuas et dolores tuos, etc. »

ne per delectationem coniungitur; quia nisi prius ignis concupiscentiæ a mente deferreat, dignum se congregationi fratrum æstimare non debet, qui se gravari per nequitiam prævæ voluntatis videt. Quamvis de hac re diversæ hominum nationes diversa sentiant, atque alia custodire videantur, Romanorum tamen semper ab antiquioribus usus fuit, post admixtionem propriæ conjugis, et lavacri purificationem quærere, et ab ingressu Ecclesiæ paululum reverenter abstinere. Nec hæc dicentes, culpam deputamus esse conjugium; sed quia ipsa [Al., ista] licita admixtio conjugis sine voluntate [Al., voluptate] carnis fieri non potest, a sacri loci ingressu abstinendum est; quia voluntas ipsa esse sine culpa nullatenus potest. Non enim de adulterio, sive fornicatione, sed de legitimo conjugio natus fuerat qui dicebat: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea* (Psal. I, 7). Qui enim in iniquitatibus conceptum se noverat, a delicto se natum gemebat: quia portat [Al. add. arbor] in ramo humorem villi, quem traxit ex radice. In quibus tamen verbis non [Al., tamen non] admixtionem conjugum iniquitatem nominat, sed ipsam videlicet voluptatem admixtionis. Sunt etenim multa quæ licita probantur esse ac [Al., licita ac] legitima, et tamen in eorum actu aliquatenus fœdamur; sicut sæpe irascendo culpas insequimur, et tranquillitatem in nobis animi perturbamus: et cum rectum sit quod agitur, non est tamen adprobabile quod in eo animus perturbatur. Contra vitia quippe delinquentium iratus fuerat qui dicebat: *Turbatus est præ ira* [Al., a furore] *oculus meus* (Psal. vi, 8). Quia enim non valet nisi tranquilla mens in contemplationis lucem suspendere, in ira suum oculum turbatum dolebat: quia dum male acta deorsum insequitur, confundi atque turbari a summorum contemplatione cogebatur. Et laudabilis ergo est ira contra vitium, et tamen molesta, qua [Al., quia] turbatum se aliquem reatum incurrisse æstimabat [Al., æstimat]. Oportet itaque legitimam carnis copulam [Al., legitimam copula], ut causa prolis sit, non voluptatis; et carnis commixtio, creandorum liberorum sit gratia, non satisfactio vitiorum. Si quis vero suam conjugem [Al., sua conjuge] non cupidine voluptatis raptus, sed solummodo creandorum liberorum gratia utitur, iste profecto sive de ingressu ecclesiæ, seu [Al., sive] de sumendo dominici corporis sanguinisque mysterio, suo est iudicio relinquendus; quia a nobis prohiberi non debet accipere, qui in igne positus nescit ardere. Cum vero non amor ortandi [Al., ortandæ, optandæ, oriendæ, procreandæ] sobolis, sed voluntas dominatur in opere commixtionis: habent conjuges etiam de sua commixtione quod delectant. Hoc enim eis concedit sancta prædicatio, et tamen de ipsa concessione metu animum concutit. Nam cum Paulus apostolus [Al. add. Corinthiis scribens] diceret: *Qui se continere non potest, habeat uxorem suam*, statim subungere curavit: *Hoc autem dico secundum indulgentiam*,

non secundum imperium (I Cor. vii, 9). Non enim indulgetur quod licet, quia justum est. Quid igitur indulgere dixit, culpam esse demonstravit. Vigilanti vero mente pensandum est, quod in Sina monte Dominus ad populum locuturus, prius eundem populum abstinere a mulieribus præcepit. Et si illuc ubi Dominus per creaturam subditam hominibus loquebatur, tanta provisione est munditia corporis requisita, ut qui verba Dei perciperent mulieribus mixti non essent: quanto magis mulieres, quæ corpus Domini omnipotentis accipiunt, custodire in se munditiam carnis debent, ne ipsa inestimabilis mysterii magnitudine graventur? Hinc etiam [Al., etenim] ad David de pueris suis per sacerdotem dicitur, ut si a mulieribus mundi essent, panes propositionis acciperent, quos omnino non acciperent, nisi prius mundos eos David a mulieribus fateretur? Tunc autem vir qui post admixtionem conjugis lotus aqua fuerit, etiam sacræ communionis mysterium valet accipere, cum ei iuxta præfinitam sententiam, etiam ecclesiam licuerit intrare.

IX. *Interrogatio Augustini.* Si post inlusionem quæ per somnium solet accidere, vel corpus Domini quilibet accipere valeat; vel, si sacerdos sit, sacra mysteria celebrare?

Respondit Gregorius. Hunc quidem Testamentum veteris legis (Grat. dist. vi, c. 1), sicut in superiori capitulo jam diximus, pollutum dicit, et nisi lotum aqua, usque ad vesperam intrare ecclesiam non concedit. Quod tamen aliter populus spiritalis intellegens, sub eodem intellectu accipiet quo præfati sumus: quia quasi per somnium inluditur qui tentatur immunditia, veris imaginibus in cogitatione inquinatur; sed lavandus est aqua, ut culpas cogitationis lacrymis abluit: et nisi prius ignis tentationis recesserit, reum se quasi usque ad vesperum cognoscat. Sed est in eadem inlusione valde necessaria discretio, quæ subtiliter pensari debeat, ex qua re accidat menti dormientis: aliquando enim ex crapula, aliquando ex naturæ superfluitate et infirmitate, aliquando ex cogitatione contingit ita. Et quidem cum ex naturæ superfluitate vel infirmitate evenierit, omnimodo hæc inlusio non est timeunda; quia hanc animum nescientem [Al., animus nesciens] pertulisse magis dolendum [Al., dolendus] est, quam fecisse. Cum vero ultra modum appetitus gulæ in sumendis alimentis rapitur, atque idcirco humorum receptacula gravantur, habet exinde animus aliquem reatum, non tamen usque ad prohibitionem percipiendi sancti mysterii, vel missarum sollempnia celebrandi: cum fortasse aut festus dies exigit, aut exhiberi mysterium, pro eo quod sacerdos alius in loco deest, ipsa necessitas compellit. Nam si adsunt alii qui implere ministerium [Al., mysterium] valeant, inlusio pro crapula facta, a perceptione sacri mysterii prohibere non debet; sed ab immolatione sacri mysterii abstinere, ut arbitror, humiliter debet: si tamen dormientis mentem turpi imaginatione [Al., suggestionem] non concusserit. Nam sunt quibus ita

plerumque inlusio nascitur, ut eorum animus, etiam in somno corporis positus, turpibus imaginationibus non foedetur. Quia in re unum ibi ostenditur, ipsa mens rea, non tamen vel suo iudicio libera, cum se, etsi dormienti corpore, nihil meminit vidisse, tamen in vigiliis corporis, meminit in ingluviem cecidisse. Sin vero ex turpi cogitatione vigilantis oritur inlusio dormientis, patet animo reatus suus: videt enim a qua radice inquinatio illa processerit, quia quod cogitavit sciens, hoc pertulit nesciens. Sed pensandum est, ipsa cogitatio utrum suggestionem, an delectationem, vel, quod majus est, peccati consensu acciderit. Tribus enim modis impletur omne peccatum; videlicet suggestionem, delectationem, consensu. Suggestio quippe fit per diabolum, delectatio per carnem, consensus per spiritum: quia et primam culpam serpens suggestit, Eva velut caro delectata est, Adam vero velut spiritus consensit: et necessaria est magna discretio, ut inter suggestionem atque delectationem, inter delectationem et consensum, iudex sui animus præsideat. Cum enim malignus spiritus peccatum suggerit in mente, si nulla peccati delectatio sequatur, peccatum omnimodo perpetratum non est; cum vero delectari caro cœperit, tunc peccatum incipit nasci: si autem etiam ex deliberatione consentit, tunc peccatum cognoscitur perfici. In suggestionem igitur peccati initium est, in delectationem fit nutrimentum, in consensu perfectio. Et sæpe contingit ut hoc quod malignus spiritus seminat in cogitatione, caro in delectationem trahat: nec tamen anima eidem delectationi consentiat. Et cum caro delectare [Al., delectari] sine animo nequeat, ipse tamen animus carnis voluptatibus reluctans, in delectatione carnali aliquo modo ligatur invitatus, ut ei ex ratione contradicat, ne [Al., nec] consentiat; et tamen delectatione ligatus sit, sed ligatum se vehementer [Al. om. vehementer] inge-

^a Quapropter et captivus erat. Facile hic est sensum videre, sed difficile ad verba Codicum reducere. Quisque sibi in conjecturis indulsit. Quidam habent *Captivus non erat. . . . lege mentis*. Chiff. post *pugnabat*, periodo facta, ponit *Repugnabat igitur*. Ego verba Codicum veterum. Mori et duorum Cotton. textui insero, quia hic ad amussim concordant; placeant alii sibi in lectione supponenda.

^b *Invitus*. Has quaestiones una cum responsionibus Editores opp. Gregorii solent ponere in Registro epistolarum illius papæ, lib. xi, indict. 4, epist. 64. Et habet quidem scriptum hoc naturam epistolæ decretalis, Beda tamen epistolam non vocat, sed libellum (*Vide u. 1*), cum ordinariam epistolæ molem excedat, et plurima simul majoris momenti argumenta tractet. Quocunque tamen nomine appelleretur, conservationem ejus Bedæ debemus; nam eo ipso quo apparuit sæculo, a. 740, Bonifacius Moguntinus de eo tanquam de dubitato vel perditio ad Nothelmum archiep. Cantuar. sic scribit: « Obsecro ut illius epistolæ qua continentur, ut dicunt, interrogationes Augustini pontificis, ac prædicatoris primi Anglorum, et responsiones sancti Gregorii papæ, exemplar mihi dirigere curetis, quod in tertia generatione propinquitates fidelibus licet matrimonia copulare; et ut scrupulosa diligentia investigare studeatis, si illa conscriptio supradicta Patris nostri Gregorii esse comprobetur annon; quia in scrinio Romanæ

miscat. Unde et ille cælestis exercitus præcipuus miles gemebat dicens: *Vide aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis* (Rom. vii, 23). Si autem captivus erat, minime pugnabat; sed et pugnabat: ^a quapropter et captivus erat, et pugnabat igitur [Al., et pugnabat. Repugnabat igitur] legi mentis, cui lex qua membris est, repugnabat. Si autem pugnabat, captivus non erat. Ecce itaque homo est, ut ita dixerim, captivus et liber; liber ex iustitia quam diligit, captivus ex delectatione quam portat ^b invitatus.

CAPUT XXVIII.

Ut papa Gregorius epistolam Arelatensi episcopo, pro adjuvando in opere Dei Augustino, miserit.

^B Illucque responsiones beati papæ Gregorii ad consulta reverentissimi antistitis Augustini. Epistolam vero ^c quam se Arelatensi episcopo fecisse commemorat, ad Virgilium ^d Etherii successorem dederat [Bc]: cujus hæc forma est:

« Reverentissimo et sanctissimo fratri Virgilio cœpiscopo, Gregorius servus servorum Dei.

Quantus sit affectus venientibus sponte fratribus impendendus, ex eo quod plerumque solent caritatis causa invitari, cognoscitur. Et ideo si communem fratrem Augustinum episcopum ad vos venire contigerit, illi illum dilectio vestra, sicut decet, affectuose dulciterque suscipiat, ut et ipsum consolationis suæ bono refoveat [Al., honore foveat] et alios, qualiter fraterna caritas colenda sit, doceat. Et quoniam sæpius evenit, ut hi qui longe sunt positi, prius ab aliis quæ sunt emendanda, cognoscant: si quas fortasse fraternitati vestræ sacerdotum vel aliorum culpas intulerit, una cum eo residentes sublimi cuncta investigatione perquirite, et ita vos in ea quæ Deum offendent, et ad iracundiam provocant, districtos ac sollicitos exhibete, ut ad aliorum emendatio-

^D Ecclesiæ, ut affirmant scrinarii, cum cæteris Exemplaribus supradicti pontificis quæsitæ non inveniebatur. » Quid Nothelmus rescripserit non constat; sed ab initio hanc fuisse epistolam in Beda, præter Ms. Mori quod Bonifacii scriptio antiquius est, ipsa ad Nothelmum missio ostendit, et continua sequentium sæculorum testimonia, non solum in libris Bedæ, sed aliorum auctorum qui de rebus ibi tractatis scripserunt, atque hanc epistolam ut summæ auctoritatis laudaverunt. Ad cumulum probationum accedunt successorum Gregorii, et Ecclesiæ totius confirmationes in juris canonici Corpore, quibus hæc rescripta Gregorii in legum ecclesiasticarum formam transierunt, quarum in notis infra textum suis locis citationes posuimus.

^e *Quam commemorat*. Nempe capite præcedenti, in septima responsione: Quomodo cum episcopis Gallie et Brittonum agat.

^d *Etherii successorem*. Nisi Greg. Turon. alium Virgilio prædecessorem ab aliis receptum dedisset, facile vellem suspensum retinere de Beda iudicium in Etherio suo Arelatensi. Non enim obiter tantum, aut semel, de Etherio solo loquitur, sed per seriem historiarum suarum, et successionis Arelatensis. Non erat illi ignotus Virgilius, et quidni aliquid fuerit in horum episcoporum chronologia quod obscuris illis temporibus perierit?

nem et vindicta culpabilem feriat, et innocentem A
falsa opinio non affligat. Deus te incolumem custo-
diat, reverentissime frater. Data die decima Kalen-
darum Juliarum, imperante domino nostro Mauricio
Tiberio piissimo Augusto anno decimo nono, a post
consulatum ejusdem domini nostri anno decimo
octavo, indictione quarta. »

CAPUT XXIX.

*Ut idem Augustino pallium, et epistolam, et plures
verbi ministros miserit.*

Præterea idem papa Gregorius Augustino epi-
scopo, quia suggererat ei multam quidem ibi esse
messem, sed operarios paucos, misit cum præfatis
legatariis suis plures cooperatores, ac verbi mini-
stros [dci]: in quibus primi et præcipui erant Melli-
tus, Justus, Paulinus, Rufinianus; et per eos gene-
raliter universa b quæ ad cultum erant ac ministe-
rium Ecclesiæ necessaria, vasa videlicet sacra, et
vestimenta altarium, ornamenta quoque ecclesiarum,
et sacerdotalia vel clericalia indumenta, sanctorum
etiam apostolorum ac martyrum reliquias, nec non
et Codices plurimos. Misit etiam literas in quibus
significat se ei pallium direxisse, simul et insinuat
qualiter episcopos in Britannia constituere debuisset;
quarum litterarum iste est textus:

« Reverentissimo et sanctissimo fratri Augustino
coepiscopo Gregorius servus servorum Dei.

« Cum certum sit pro omnipotente Deo laboran-
tibus ineffabilia æterni regni præmia reservari; no-
bis tamen eis necesse est honorum beneficia tri-
buere, ut in spiritalis operis studio ex remunera-
tione valeant multiplicius insudare. Et quia nova
Anglorum Ecclesia ad omnipotentis Dei gratiam, eo-
dem Domino largiente, et te laborante perducta est,
usum tibi pallii in ea ad sola missarum sollempnia
agenda concedimus: ita ut per loca singula duode-
cim episcopos ordines, qui tuæ subiaceant ditioni,
quatenus Londoniensis civitatis episcopus semper in
posterum a synodo propria debeat consecrari, atque
honoris pallium ab hac sancta et apostolica, cui Deo
auctore deservio, sede percipiat. Ad Eburacam
vero civitatem te volumus episcopum mittere, quem
ipse judicaveris ordinare; ita duntaxat, ut si eadem
civitas cum finitimis locis verbum Dei receperit, ipse
quoque duodecim episcopos ordinet, et metropolitani
honore perfruatur; quia ei quoque, si vita comes
fuerit, pallium tribuere Domino favente [AL., fa-
ciente] disponimus, quem tamen tuæ fraternitatis vo-
luntus dispositioni subjacere; post obitum vero
tuum ita episcopis quos ordinaverit præsit, ut Lun-

doniensis episcopi nullo modo ditioni subiaceat. Sit
vero inter e Londoniæ et Eburacæ [AL., Londonien-
sis et Eboracensis] civitatis episcopos in posterum
honoris ista distinctio, ut ipse prior habeatur qui
prius fuerit ordinatus: communi autem consilio et
concordi actione quæque sunt pro Christi zelo
agenda; disponant unanimiter, recte sentiant, et ea
quæ senserint, non sibiimet discrepando perficiant.
Tua vero fraternitas non solum eos episcopos quos
ordinaverit, neque hos tantummodo qui per Ebu-
racæ episcopum fuerint ordinati, sed etiam omnes
Britanniæ sacerdotes habeat Deo Domino nostro Jesu
Christo auctore subjectos; quatenus ex lingua et
vita tuæ sanctitatis, et recte credendi et bene vi-
vendi formam [AL., normam] percipiant, atque obli-
vium suum fide ac moribus exsequentes, ad cælestia,
cum Dominus voluerit, regna pertingant. Deus te
incolumem custodiat, reverentissime frater. Data die
decima Kalendarum Juliarum, imperante Domino
nostro Mauricio Tiberio piissimo Augusto anno de-
cimo nono, post consulatum ejusdem domini, anno
decimo octavo, indictione quarta. »

CAPUT XXX.

*Exemplar epistolæ quam Mellito abbati Britanniæ
pergenti misit [AL., miserit].*

Abeuntibus autem præfatis legatariis, misit post
eos beatus Pater Gregorius literas memoratu dignas
[dci], in quibus aperte quam studiose erga salvationem
nostræ gentis invigilaverit, ostendit, ita scribens:

« Dilectissimo filio Mellito abbati Gregorius servus
servorum Dei.

« Post discessum congregationis nostræ quæ tecum
est, valde sumus suspensi redditii, quia nihil de pro-
speritate vestri itineris audisse nos contigit. Cum
ergo Deus omnipotens vos ad reverentissimum virum
fratrem [AL., . . . tissimum fratrem] nostrum Augu-
stinum episcopum perduxerit, dicite ei, quid diu
d mecum de causa Anglorum cogitans tractavi: videli-
cet quia fana idolorum destrui in eadem gente minime
debeant; sed ipsa quæ in eis sunt idola destruantur;
aqua benedicta fiat, in eisdem fanis aspergatur, altaria
construantur, reliquie ponantur: quia si fana eadem
bene constructa sunt, necesse est ut a cultu dæmonum
in obsequio [AL., obsequia] veri Dei debeant commu-
tari; ut dum gens ipsa eadem fana sua non videt de-
strui, de corde errorem deponat, et Deum verum
cognoscens ac adorans, ad loca quæ consuevit, fami-
liarius concurrat. Et quia boves solent in sacrificio
dæmonum multos occidere, debet eis etiam hac de
re aliqua sollempnitas immutari: ut die dedicationis,

mesb. Hovedenum, Eadmerum, T. Stubbs, etc.
De Eburacæ finitimis quædam in appendice appo-
sui, n. 8.

d *Mecum cogitans.* Scripserat Gregorius ad regem
Ædilbertum ut idolorum cultus exsequeretur, fano-
rum adificia everteret, sed veritus ne nimio ibi ab-
reptus zelo fuerit, Mellitum cum aliis mandatis in
ipso itinere insecutus est. Epistolam ad Ædilbertum
habet infra, cap. 52, nam hæc epistola ad Mellitum
plane extra suum ordinem posita est, sicut et aliz.

a *Post consulatum.* Mori Ms., PC., quam abbrevia-
tionem quidam Mss. reddiderunt pontificatus.

b *Quæ ad cultum.* De his liber Cantuariensis Aulæ
Trin. Cantab. speciatim tractat, cujus de libris
Apographum dedit Wanleus in suo Catalogo Mss.,
pag. 172. Hoc denuo recensitum vide in Append.,
n. 7.

c *Lundoniæ et Eburacæ.* Quas lites hæc litteræ in-
ter sedes Cantuariæ, Eburacæ, Londoniæ, et sancti
Andree in Scotia sequioribus sæculis protulerint,
satis in Historiis narratum est. Vide Will. Mal-

vel natalitii [*Al.*, natalitiis] sanctorum martyrum quorum illic reliquiae ponuntur, tabernacula sibi circa easdem ecclesias quae ex fanis commutatae sunt, de ramis arborum faciant, et religiosis convitiis sollemnitatem celebrent; nec diabolo jam animalia immolent, et [*Al.*, sed] ad laudem Dei in esu suo animalia occidant, et donatori omnium de satietate sua gratias referant: ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant. Nam duris mentibus simul omnia abscidere [*Al.* abscindere] impossibile esse non dubium est, quia et is qui summum locum ascendere nititur, gradibus vel passibus non autem saltibus elevatur. Sic Israelitico populo in Aegypto Dominus se quidem innotuit; sed tamen eis sacrificiorum usus quae diabolo solebat exhibere, in cultu proprio reservavit, ut eis in suo sacrificio animalia immolare praeciperet; quatenus cor mutantes, aliud de sacrificio amitterent, aliud retinerent: ut etsi ipsa essent animalia quae offerre consueverant, vero tamen Deo haec et non idolis immolantes, jam sacrificia ipsa non essent. Haec igitur dilectionem tuam praedicto fratri necesse est dicere, ut ipse in praesenti illic positus perpendat qualiter omnia debeat dispensare. Deus te incolumem custodiat, dilectissime filii. Data die decima quinta Calendarum Juliarum, Imperante domino nostro Mauricio Tiberio piissimo Augusto anno decimo nono, post consulatum ejusdem domini anno decimo octavo, indictione quarta. »

CAPUT XXXI.

Ut Augustinum per litteras, ne de virtutibus suis gloriaretur, hortatus sit.

Quo in tempore misit etiam Augustino epistolam super miraculis quae per eum facta esse cognoverat, in qua eum, ne per illorum copiam periculum elationis incurreret, his verbis hortatur:

« Scio, frater carissime, quia omnipotens Deus per dilectionem tuam in gentem quam eligi voluit, magna miracula ostendit: unde necesse est ut de eodem dono caelesti et timendo gaudeas, et gaudendo pertimescas. Gaudeas videlicet, quia Anglorum animae per exteriora miracula ad interioram gratiam pertrahuntur: pertimescas vero, ne inter signa quae sunt, infirmus animus in sui praesumptione se elevet, et unde foras [*Al.*, foris] in honorem tollitur, inde per inanem gloriam intus cadat. Meminisse etenim debemus quia discipuli cum gaudio a praedicatione redeuntes, dum caelesti Magistro dicerent: Domine, in nomine tuo etiam demonia nobis subjecta sunt; protinus audierunt: Nolite gaudere super hoc, sed potius gaudete quia nomina vestra scripta sunt in caelo. In privata enim et temporali laetitia mentem posuerant qui de miraculis gaudebant; sed de privato ad communem, de temporali ad aeternam laetitiam revocantur quibus

A dicitur: In hoc gaudete quia nomina vestra scripta sunt in caelo. Non enim omnes electi miracula faciunt; sed tamen eorum nomina omnium in caelo tenentur adscripta. Veritatis etenim discipulis esse gaudium non debet, nisi de eo bono quod commune cum omnibus habent, et in quo fidem laetitiae non habent. Restat itaque, frater carissime, ut inter ea quae operante Domino exterius facis, semper te interius subtiliter iudices, ac subtiliter intelligas, et temetipsum quis sis, et quanta sit in eadem gente gratia, pro cuius conversione etiam faciendorum signorum dona percepisti. Et si quando te Creatori nostro seu per linguam, sive per opera reminisceris deliquisse, semper haec ad memoriam revoces, ut surgentem cordis gloriam memoria reatus premat. Et quicquid de faciendis signis acceperis vel accepisti, haec non tibi, sed illis deputes [*Al.* add. eis] donata, pro quorum tibi salute collata sunt. »

CAPUT XXXII.

Ut Aedilberto regi litteras et dona miserit.

Misit [*Al.* add. et] idem beatus papa Gregorius eodem tempore etiam regi Aedilberto epistolam [poci], simul et dona in diversis speciebus perplura [*Al.* perpulcra]: temporalibus quoque honoribus regem glorificare satagens, cui gloriae caelestis suo labore et industria notitiam provenisse gaudebat. Exemplar autem praefatae epistolae hoc est:

« Domino gloriosissimo atque praecellentissimo filio Aedilberto regi Anglorum, Gregorius episcopus.

C « Propter hoc omnipotens Deus bonos quosque ad populorum regimina perducit, ut per eos omnibus quibus praelati fuerint, dona suae pietatis impendat. Quod in Anglorum gente factum cognovimus: cui vestra gloria idcirco est praeposita, ut per bona quae vobis concessa sunt, etiam subjectae vobis genti superna beneficia praestarentur. Et ideo, gloriose filii, eam quam accepisti divinitus gratiam, sollicita mente custodi, Christianam fidem in populis tibi subditis extendere festina, zelum rectitudinis tuae in eorum conversione multiplica, idolorum cultus insequere, fanorum aedificia everte, subditorum mores et [*Al.*, ex] magna vitae munditia, exhortando, terrendo, blandiendo, corrigendo, et boni operis exempla monstrando aedifica: ut illum retributorem invenias in terra. Ipse enim vestrae quoque gloriae nomen etiam posteris gloriosius reddet, cujus vos honorem quaeritis et servatis in gentibus.

« Sic etenim Constantinus quondam piissimus imperator, Romanam rempublicam a perversis idolorum cultibus revocans, omnipotenti Deo Domino nostro Jesu Christo secum subdidit, seque cum subjectis populis tota ad eum [*Al.*, Deum] mente convertit.

Augustini, cap. 27, quo certior factus est de ejus consecratione et miraculis de quibus ad Eulogium Alexandrinum scripsit.

« Festina . . . zelum. Hujus quantum poenituit Gregorium vide supra, in epistola ad Mellitum.

* Gentem. Vulgg. plurimi et vet., gente, sed Mori Ns. et Chiff., gentem.

b De miraculis. Haec pars tantum est epistolae, principio et fine omissis, de quibus vide appendicem, inter epistolas Britannicas. Ex integra epistola perfecta nullus dubito quin responsio fuerit ad nuntium

Unde factum est ut antiquorum principum nomen A suis vir ille laudibus vinceret, et tanto in opinione præcessores suos, quanto et in bono opere superaret. Et nunc itaque vestra gloria cognitionem unius Dei, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, regibus ac populis sibi met subjectis festinet infundere, et antiquos gentis suæ reges laudibus ac meritis transeat, et quanto in subjectis suis etiam aliena peccata deteraserit, tanto etiam de peccatis propriis ante omnipotentis Dei terribile examen securior fiat.

« Reverentissimus frater noster Augustinus episcopus, in monasterii regula edoctus [AL., doctus], sacre Scripturæ scientia repletus, bonis auctore Deo operibus præditus, quæque vos ammonet, audite, devote peragite, studiose in memoria servate: quia si vos eum in eo quod pro omnipotente Domino loquitur, auditis, isdem omnipotens Deus hunc pro vobis exorantem celerius exaudiat [AL., exaudiet]. Si enim, quod absit, verba ejus postponitis, quando [AL., quomodo] eum omnipotens Deus poterit audire pro vobis, quem vos negligitis audire pro Deo? Tota igitur mente cum eo vos in fervore fidei stringite, atque adnissum [AL., adnissum] illius virtute quam vobis divinitus tribuit, adjuvate [AL., adjuvante], ut regni sui vos ipse faciat esse participes, cujus vos fidem in regno vestro recipi faciatis [AL., facitis] et custodiri.

« Præterea scire vestram gloriam volumus, quia sicut in Scriptura sacra ex verbis Domini omnipotentis agnoscimus, præsentis mundi jam a terminus juxta est, et sanctorum regnum venturum est, quod nullo unquam poterit sine terminari. Adpropinquante autem eodem mundi termino, multa imminet quæ antea non fuerunt: videlicet immutationes aeris, terroresque de cælo, et contra ordinationem [AL., ordinem] temporum tempestates, bella, fames, pestilentia, terræ motus per loca; quæ tamen non omnia nostris diebus ventura sunt, sed post nostros dies omnia subsequenter. Vos itaque, si qua ex his evenire in terra vestra cognoscitis, nullo modo vestrum animum perturbetis; quia idcirco hæc signa de fine sæculi præmittuntur, ut de animabus nostris

^a Terminus juxta. Ne mireris Gregorium hæc de mundi termino subabrupte inferre. Ille enim, præsigio ducto a variis quæ tunc orbem invaserant calamitatibus, opinionem imbibere terminum mundi sæculo illi imminere. Unde non solum in hac epistola ad regem, sed in aliis ejus scriptis hortatur passim aliquid ex hoc principio peti.

^b In nomine. Sæpius mutato nomine, antiquum hodie Christi, sancti Salvatoris obtinet.

^c Monasterium. Liber ms. A. T. C. alique meminerunt fani antiqui, et ecclesiæ sancti Pancratii, ratione etiam nominis reddita unde Augustinus illi sancto ecclesiæ dedicaverit. Sed de eis nihil in Beda, imo nec in chartis Ædilberti.

^d Petri et Pauli. Huic apostolorum nomini a temporibus Dunstani nomen Augustini additum, quod veterem appellationem in communi usu absorpsit.

^e Ditavit. Tres donationum chartas habemus in mon. Ang., ubi supra notavi, quartam in ms. A. T. C. quam posui in append., n. 9. De quarum chartarum auctoritate antiqua lis est. Ea fuit mona-

deamus esse solliciti, de mortis hora suspecti, et venturo judici in bonis actibus inveniamur esse præparati. Hæc nunc, gloriose Fili, paucis locutus sum, ut cum Christiana fides in regno vestro excreverit, nostra quoque apud vos locutio latior exrescat, et tanto plus loqui libeat, quanto se in mente nostra gaudia de gentis vestræ perfecta conversione multiplicant.

« Parva autem exenia transmissi, quæ vobis parva non erunt, cum a vobis ex beati Petri apostoli fuerint benedictione suscepta. Omnipotens itaque Deus in vobis gratiam suam quam cœpit, perficiat, atque vitam vestram, et hic per multorum annorum curricula extendat, et post longa tempora in celestis vos patriæ congregatione recipiat. Incolumem excellentiam vestram gratia superna custodiat. domine filii. Data die decima Kalendarum Juliarum, imperante domino nostro Mauricio Tiberio piissimo Augusto anno decimo nono, post consulatum ejusdem anno decimo octavo, indictione quarta. »

CAPUT XXXIII.

Ut Augustinus Ecclesiam Salvatoris instauraverit, et monasterium beati Petri apostoli fecerit; et de primo ejus abbate Petro.

At Augustinus, ubi in regia civitate sedem episcopalem, ut prædiximus, accepit, recuperavit in ea, regio fultus adminiculo, Ecclesiam quam inibi antiquo [AL., antiquorum] Romanorum fidelium opere factam fuisse didicerat, et eam ^b in nomine sancti Salvatoris Dei et Domini nostri Jesu Christi sacra-
vit [DCCXVIII], atque ibidem sibi habitationem statuit, et cunctis successoribus suis. Fecit autem et ^c monasterium non longe ab ipsa civitate ad Orientem, in quo, ejus hortatu, Ædilbert ecclesiæ beatorum apostolorum ^d Petri et Pauli a fundamentis construxit, ac diversis donis ^e ditavit [AL., dotavit], in qua et ipsius Augustini, et omnium episcoporum Doruvensium, simul et regum Cantia ^f poni corpora possent. Quam tamen ecclesiam non ipse Augustinus, sed ^g successor ejus Laurentius consecravit. ^h Primus autem ejusdem monasterii abbas Petrus presbyter fuit, qui legatus Galliam missus, ⁱ de-

chorum, et præcipue Cantuariensium in chartis cudentis licentia ut etiam verarum fidem suspectam reideret. Vide quæ Papebrochius, in Propyl., t. II April., et Mabillon., de Re diplom., utrinque de his rebus congresserunt. Sed præter chartas regis, habuerunt etiam monachi bullam Augustini, licet de ejus veritate semper dubitatum est, et ms. A. T. C. ipsa sua Apologia id abunde probavit.

^f Poni corpora. Legibus illius sæculi illicita fuisse dicitur intra civitates sepultura. Regium autem et episcoporum Doruv. corpora in mon. hoc Petri et Pauli ponebantur donec Cuthbertus archiep. sepulture licentiam in mon. Christi obtinuit, ubi et ipse sepultus est anno 758.

^g Successor. Certe non diu abest Augustini mors.

^h Primus abbas. Succedunt Johannes, Rufinianus, Gratosus, Petronius, Nathanael, qui cum Augustino, aut postea cum Mellito et Justo in Angliam venerunt.

ⁱ Demersus. Martyrologium Anglicanum et Ferrarius Petri natalem ponunt viii Id. Jan., Benedictionum

mersus est in sinu maris qui vocatur ^a Amfleat, et a ab incolis loci ignobili traditus sepulturae: sed omnipotens Deus ut qualis meriti vir fuerit demonstraret, omni nocte supra sepulcrum ejus lux caelestis apparuit, donec animadvertentes ^b vicini, qui videbant sanctum fuisse virum qui ibi esset sepultus, et investigantes unde vel quis esset, abstulerunt corpus, et in Bononia civitate juxta honorem tanto viro congruum in ecclesia posuerunt.

CAPUT XXXIV.

Ut Ædilfrid rex Nordanhymbrorum, Scottorum gentes prælio conterens, ab Anglorum finibus expulset.

His temporibus regno Nordanhymbrorum præfuit rex fortissimus et gloriæ cupidissimus Ædilfrid, qui plus omnibus Anglorum primatibus gentem vastavit Brittonum; ita ut Sauli quondam regi Israeliticæ gentis comparandus videretur, excepto dumtaxat hoc, quod divinæ erat religionis ignarus. Nemo enim in tribunis, nemo in regibus plures eorum terras, exterminatis vel subjugatis indigenis, aut tributarias genti Anglorum, aut habitabiles fecit.

et Molanus in Kal. Jan. Forte hic translationis, ille obitus dies fuerit.

^a Amfleat. Vugo Ambletenau.

^b Vicini. Pietas hæc Funeritio comiti tribuitur a Malebranc in Morinis, lib. III, cap. 4. Requiescit Petrus celeberrime Bononiæ in ecclesia Canonicorum. Vide Gotselinum, de Translatione sancti August., II, 28.

^c Degsastan. Hic locus, Bedæ sæculo tam celebris, hodie ignotus est. Plura sunt in ea regione

Cui merito poterat illud quod benedicens filium patriarcha in personam [Al., persona] Saulis dicebat aptari: *Benjamin lupus rapax, mane comedet prædam, et vespere dividet spolia.* Unde motus ejus profectibus Ælan [Chiff., Edam] rex Scottorum qui Britanniam inhabitant, venit contra eum cum immenso ac forti exercitu; sed cum paucis aufugit victus. Siquidem in loco celeberrimo qui dicitur ^c Degsastan, id est, Degsa lapis, omnis pene ejus est cæsus exercitus. In qua etiam pugna Theodhald [Al., Theobaldus] frater Ædilfridi, cum omni illo quem ipse ducebat exercitu peremptus est. Quod videlicet bellum Ædilfrid anno ab Incarnatione Domini sexcentesimo tertio, regni autem sui, quod viginti et quatuor annis tenuit, anno undecimo, perfecit: ^B porro Focatis anno, qui tum Romani regni apicem tenebat, primo. ^d Neque ex eo tempore quicquam regum Scottorum in Britannia adversus gentem Anglorum usque ad hanc diem in prælium venire audebat.

oppida nomine ad hanc pugnam probabili appellata. Editor Annal. Sax. eam ponit ad Dalston, juxta Carloli., episcopus Carloli. ad Dawston juxta Jed-brough.

^d Neque... quisquam. Fordonus, III, 31, ait Eugenium Aidani filium successisse anno 106, et regiones Saxonum, aliquandoque Pictorum gravibus irruptionibus infestasse. Sed hoc contra Bedam, qui Scottorum quietem testatur usque ad ann. 731, quo et ipse vixit. Vide v, 21.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

De obitu beati papæ Gregorii.

His temporibus, id est, anno dominicæ incarnationis sexcentesimo ^a quinto, beatus papa Gregorius, postquam sedem Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ tredecim annos, menses sex, et dies ^b decem gloriosissime rexit, defunctus est, atque ad æternam regni cælestis sedem translatus. De quo nos convenit, quia nostram, id est, Anglorum gentem de potestate Satanae ad fidem Christi sua industria convertit, latior in nostra historia ecclesiastica facere sermonem, quem recte nostrum appellare possumus et debemus apostolum. Quia cum primum in toto orbe pontificatum gereret, et conversis jam dudum ad fidem veritatis esset prælatus Ecclesiis,

^a Quinto. Indictione octava, vide Chron. ad Phocam. Ita et Paulus diaconus lib. IV Hist. Lombard., Bedam secutus. Joannes diaconus et plerique alii an. 604 ponunt, indict. 7. Mortuus est initio Martii qui secundum Julianum calculum in an. 615 intrat. Florentius Vigorn., et Math. Westm., et Chron. ass. A. T. C. consentiunt in an. 605, obitum S. Gregorii ponentes IV Id. Martii, feria sexta.

^b Decem. Numeratis scilicet diebus consecrationis atque obitus.

^c Felix. J. diaconus Quartum scribit, sicut et Mar-

C nostram gentem eatenus idolis mancipatam, Christ fecit Ecclesiam, ita ut apostolicum illum de eo liceat nobis proferre sermonem: quia etsi aliis non est apostolus, sed tamen nobis est; nam signaculum apostolatus ejus nos sumus in Domino. Erat autem natiōe Romanus, a patre Gordiano, genus a proavis non solum nobile, sed et religiosum ducebat. Denique [Al., deinde] ^c Felix ejusdem apostolicæ sedis quondam episcopus, vir magnæ gloriæ in Christo et Ecclesia, ejus fuit ^d atavus.

Sed et ipse nobilitatem religionis non minore quam parentes et cognati virtute devotionis exercuit. ^e Nobilitatem vero illam quam ad sæculum videbatur habere, totam ad nanciscendam supernæ gloriæ dignitatis divina gratia largiente convertit. Nam

D tyrologium Rom. ante Baronii emendationem qui Tertium vult, sed invalidis tantum argumentis.

^d Atavus. Non necessarium est hoc stricte accipi pro patre abavi, et avo proavi, sed hac voce unus ex majoribus, non habita ratione gradus aut consanguinitatis intelligi potest.

^e Nobilitatem vero illam. Abhinc omnia fere Bedæ verba transcripsit Paulus diaconus in Vita Greg., ut et paucis mutatis Joannes, licet dicat se scripsi papalis auctoritatem, papa largiente, pene in cunctis secutum.

muta.⁹ repente habitu sæculari, monasterium petiit, A in quo tanta perfectionis gratia cepit conversari, ut, sicut ipse postea flendo solebat attestari, animo illius habentia cuncta subter-essent, ut rebus omnibus quæ voluntur, emineret, ut nulla nisi caelestia cogitare soleret, ut etiam retentus corpore, ipsa jam carnis claustra contemplatione transiret, ut mortem quoque quæ pene cunctis pœna est, videlicet ut ingressum vitæ et laboris sui præmium, amaret. Hoc [AL., hæc] autem ipse de se, non profectum jactando virtutum, sed deslendo potius defectum quem sibi per curam pastorem incurrisse videbatur, referre consueverat. Denique tempore quodam secreto, cum diacono suo Petro colloquens, enumeratis animi sui virtutibus priscis, mox dolendo subjunxit: ^b At nunc ex occasione curæ pastoralis sæcularium hominum negotia patitur, et post tam pulchram quietis suæ speciem, terreni actus pulvere sædatur. Cumque se pro descensione multorum ad exteriora sparserit, etiam cum interiora appetit, ad hæc procul dubio minor redit. Perpendo itaque quid tolero, perpendo quid amisi: dumque intueor illud quod perdidici, sit hoc gravius quod porto. Hæc quidem sanctus vir ex magnæ [AL., magna] humilitatis intentione dicebat: sed nos credere decet, nihil eum monachicæ perfectionis perdidisse occasione curæ pastoralis, imo potiore tunc sumpsisse profectum de labore conversionis multorum, quam de propriæ [AL., propriæ] quondam quiete conversationis habuerat: maxime quia et pontificali functus officio ^c domum suam monasterium facere curavit; et dum primo de monasterio abstractus, ad ministerium altaris ordinatus, atque Constantinopolim ^d apocrisarius [AL., apocrisarius] ab apostolica sede directus est, non tamen in terreno conversatus palatio propositum vitæ caelestis intermisit. Nam quosdam fratrum ex monasterio suo, qui eum gratia germanæ caritatis ad regiam urbem secuti sunt, in tutamentum cepit observantia regularis habere; videlicet ut eorum semper exemplo, sicut ipse scribit, ad orationis placidum litus, quasi anchoræ fune restringeretur, cum incessabili causarum sæcularium impulsu fluctuaret, concussamque sæculi actibus mentem inter eos quotidie per studiosæ lectionis roboraret alloquium. Horum ergo consortio non solum a terrenis est munitus incurisibus, verum etiam ad caelestis vitæ exercitia magis magisque succensus.

Nam hortati sunt eum, ut librum beati Job magnis involutum obscuritatibus, mystica interpretatione disscuteret: neque negare potuit opus quod sibi frater-nus amor multis utile futurum imponebat. Sed eum-

dem librum, quomodo juxta litteram intelligendus, qualiter ad Christi et Ecclesiæ sacramenta referendus, quo sensu unicuique fidelium sit aptandus, per triginta et quinque libros expositionis miranda ratione perdocuit. Quod videlicet opus in regia quæ dem urbe apocrisarius inchoavit, Romæ autem jam pontifex factus explevit [AL., implevit]. Qui cum esset regia in urbe positus, nascentem ibi novam hæresim de statu nostræ resurrectionis, cum ipso ex quo orta est, initio, juvante se gratia catholica veritatis, attrivit. Siquæ dem Eutychius, ejusdem urbis episcopus dogmatizabat corpus nostrum in illa resurrectionis gloria impalpabile, ventis aereque subtilius esse futurum: quod ille audiens, et ratione veritatis, et exemplo dominicæ resurrectionis probavit hoc dogma orthodoxæ fidei omnimodis esse contrarium. Catholica etenim fides habet, quod corpus nostrum [AL. add. in] illa immortalitatis gloria sublimatum, subtile quidem sit per effectum spiritualis potentia, sed palpabile per veritatem naturæ: juxta exemplum dominici corporis, de quo a mortuis suscitato, dicit ipse discipulis: *Palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me viditis habere* (Luc. xxiv, 39). In ejus adsertione fidei venerabilis Pater Gregorius in tantum contra nascentem hæresim novam laborare contendit, tanta hanc instantia, ^e juvante etiam piissimo imperatore Tiberio Constantino, comminuit, ut nullus exinde sit inventus qui ejus resuscitator existeret. Alium quoque librum composuit egregium, qui vocatur *Pastoralis*, in quo manifeste lucet patefecit, quales ad Ecclesiæ regimen assumi, qualiter ipsi rectores vivere, qua discretionem singulas quasque audientium instruere personas, et quanta consideratione propriam quotidie debeant fragilitatem pensare. Sed et omelias [AL., homilias] Evangelii numero quadraginta composuit, quas in duobus codicibus æqua sorte distinxit. Libros etiam Dialogorum quatuor fecit, in quibus rogatu Petri diaconi sui, virtutes sanctorum quos in Italia clariores nosse vel audire poterat, ad exemplum vivendi posteris collegit: ut sicut in libris Expositionum suarum quibus sit virtutibus insudandum, edocuit, ita etiam descriptis sanctorum miraculis, quæ virtutum earundem sit claritas ostenderet. Primam quoque et ultimam Ezechielis prophete partem, quæ videbantur obscuriores, per homilias viginti et duas, quantum lucis intus habere demonstravit. Excepto libello Responsionum, quem ad interrogationes sancti Augustini primi Anglorum gentis episcopi scripsit, ut et supra docuimus, totum ipsum libellum his inserentes historiis; ^f libello quoque synodico.

^a Sicut ipse ... cum suo Petro. In prologo Dialogorum. Et similia scribit in præfat. Moralium ad Leandrum, et in lib. i, epist. 4, 5, 6, etc.

^b At nunc. AL., At nunc infelix animus meus, etc.

^c Domum suam. Sub honore S. Andr. ap. juxta basilicam SS. Joannis et Pauli ad Clivum Scauri in Cælo monte.

^d Apocrisarius. Responsalis, negotiorum curator. A papa Pelagio secundo apud Tiberium Constantinum

Aug. Duo tunc erant quæ præcipue Rom. Ecclesiæ, totamque vexabant Italiam, schisma scilicet ob Tria Capitula, et bellum Long bardicum.

^e Juvante. Vide Chronicon, N. 4536.

^f Libello synodico. Ad reliquos patriarchas pro more Ecclesiæ scripto. Hunc libellum vide apud J. Diacon. in Vita Greg., lib. ii, sect. 3. Plura ejusmodi exempla ab aliis pontificibus, habes in Libro Diurn. Rom. pont., p. 26, etc.

* quem cum episcopis Italiæ de necessariis Ecclesiæ causis utilissimum composuit, et familiaribus ad quosdam literis. Quod eo magis mirum est, tot enim ac tanta condere volumina potuisse, quod omni pene juventutis suæ tempore, ut verbis ipsius loquar, crebris viscerum doloribus cruciabatur, horis momentisque omnibus fracta stomachi virtute lasscebat, lentis quidem [AL., quoque], sed tamen continuis febribus anhelabat. Verum inter hæc, dum sollicitus pensaret quia Scriptura teste: Omnis filius qui recipitur, flagellatur; quo malis presentibus durius deprimebatur, eo de æterna certius presumptione respirabat.

Hæc quidem de immortali ejus sint dicta ingenio, quod nec tanto corporis potuit dolore restringi [AL., restringi]. Nam alii quidem pontifices construendis ornandisque auro vel argento ecclesiis operam dabant: hic autem totus erga animarum lucra vacabat.

Quidquid pecuniæ habuerat, sedulus hoc dispergere ac dare pauperibus curabat, ut iustitia ejus maneret in sæculum sæculi, et cornu ejus exaltaretur in gloria; ita ut illud beati Job veraciter dicere posset: *Auris audiens beatificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum cui non esset adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum. Iustitia indutus sum, et vestivi me sicut vestimento et diademate, iudicio meo. Oculus fui cæco, et pes claudus. Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius auferendam prædam* (Job. xlix, 41, 47). Et paulo post: *Si negavi, inquit, quod volebant pauperibus, et oculos viduæ expectare feci. Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea crevit mecum miscratio, et de utero matris meæ egressa est mecum* (Job. xxxi, 47, 48).

Ad ejus pietatis et iustitiæ opus pertinet etiam hoc, quod nostram gentem per prædicatores quos huc direxit, de dentibus antiqui hostis eripiens, æternæ libertatis fecit esse participem: ejus fidei et saluti congaudens, quamque digna laude commendans, ipse dixit in Expositione beati Job: *Ecce lingua Britanniæ, quæ nil aliud noverat quam barbarum frendere, jam dudum in divinis laudibus Hebræum cepit Alleluia sonare* [AL., resonare]. Ecce quondam tumidus, jam substratus sanctorum pedibus servit Oceanus, ejusque barbaros motus quos terreni principes edomare ferro nequiverant, hos pro divina formidine sacerdotum ora simplicibus verbis ligant, et qui catervas pugnantium

A infidelis [AL., infideles] nequaquam metueret, jam nunc fidelis humilium linguas timet. Quia enim perceptis [AL., præceptis] cælestibus verbis, clarescentibus quoque miraculis, virtus ei divinæ cognitionis infunditur, ejusdem divinitatis terrore refrænatur, ut prave agere metuat, ac totis desideriis ad æternitatis gratiam [AL., gloriam] venire concupiscat. Quibus verbis beatus Gregorius hoc quoque declarat, quia sanctus Augustinus et socii ejus, non sola prædicatione verborum, sed etiam cælestium ostensione signorum, gentem Anglorum ad agnitionem veritatis perducebant.

Fecit inter alia beatus papa Gregorius, ut in ecclesiis sanctorum [AL., beatorum] apostolorum Petri et Pauli super corpora eorum missæ celebrarentur. Sed et in ipsa missarum celebratione tria verba maximæ perfectionis plena^d superadjecit: *Disce nos in tua pace disponas, atque ab æterna damnatione nos eripi, et in electorum tuorum jubeas grege numerari* *.

Rexit autem Ecclesiam temporibus imperatorum [AL., om. imperatorum] Mauricii et Focati. Secundo autem ejusdem Focati anno transiens ex hac vita migravit ad veram quæ in cælis est vitam. Sepultus vero est corpore in ecclesia beati Petri apostoli, ante secretarium, die quarto Iduum Martiarum, quandoque in ipso cum ceteris sanctæ Ecclesiæ pastoribus resurrecturus in gloria: scriptumque in tumba ipsius epitaphium hujusmodi:

Suscipe, terra, tuo corpus de corpore sumptum,
Reddere quod vales vivificante Deo.
Spiritus astra petit, levi nil jura nocebunt,
Cui vite alterius mors magis ipsa via est.
Pontificis summi hoc claudunt membra sepulcro,
Qui innumeris semper vivit ubique bonis.
Esuriem dapibus superavit, frigora veste,
Atque animas monitis textit ab hunc sacris.
Implebatque actu, quidquid sermone docebat,
Esse tunc exemplum, mystica verba loquens.
Ad Christum Anglos convertit pietate magistra,
Acquirens fidei ægmina gente nova.
Hic labor, hoc studium, hæc tibi cura, hoc pastor agebas,
Ut Domino offerres plurima lucra gregis.
Hisque Dei consul factus letare triumphis:
Nam mercedem operum jam sine fine tenes.

^b Nec silentio prætereunda opinio quæ de beato Gregorio, traditione majorum ad nos usque perlata est: quia videlicet ex causa admonitus, tam sedulam erga salutem nostræ gentis curam gesserit. Dicunt, quia die quadam cum advenientibus nuper mercatoribus multa venalia in forum fuissent conlata, multi- que ad emendum confluxissent, et ipsum Gregorium inter alios advenisse, ac vidisse inter aliaⁱ pueros venales positos, candidi corporis, ac venusti vultus, capillorum quoque forma egregia. Quos cum aspiceret, interrogavit, ut aiant, de qua regione vel terra

* Quem cum episc. Ms. Mori, quem episcopis; al., coepiscopis.

^b Ipse dixit in Expositione Job. Lib. xxvii, cap. 8.

^c Super corpora. Acquisitis numerosissimis olivetis, etc. J. diacon., 1, sect. 20.

^d Superadjecit. J. Diaconus, lib. ii, § 17. Gelasius papa antiquum Missale recognovit, Gregorius Gelasianum, unde ortus liber Sacramentorum in quo hæc verba ad canonem apponit

* Al. add., Por Christum Dominum nostrum.

ⁱ Ad Christ. Angl. conv. Al., Anglos ad Christum vertit.

^b Fidei. Ed. J. Diac., fideique.

^c Nec silentio. Ms. Barlow hic orditur cap. 2.

^d Pueros. Consuetudo etiamnum multis in locis Belgii observata pueros in S. Gregorii festo scholas ad discendum alphabetum primum intrare, et S. Greg. habetur ibi patronus addiscendum litteras.

essent adlati. Dictumque [Al. om. que] est quod de Britannia insula, cujus incolæ talis essent aspectus Rursus interrogavit utrum iidem insulani, Christiani, an pagani adhuc erroribus essent implicati. Dictumque est quod essent pagani. At ille intimo ex corde longa trahens suspiria : « Heu, proh dolor ! inquit, quod tam lucidi vultus homines tenebrarum auctor possidet, tantaque gratia frontispicii mentem ab interna gratia vacuum gestat ! » Rursus ergo interrogavit, quod esset vocabulum gentis illius. Responsum est, quod Angli vocarentur. At ille [Al. om. At ille] : « Bene, inquit ; nam et angelicam habent faciem, et tales angelorum in cælis decet esse coheredes. Quod habet nomen ipsa provincia de qua isti sunt adlati ? » Responsum est, quod *Deiri* vocarentur iidem provinciales. At ille : « Bene, inquit, *Deiri*, de ira eruti, et ad misericordiam Christi vocati. Rex provincie illius quomodo appellatur [Al. vocatur] ? » Responsum est, quod *Aella* [Al., Elle, Aelle, Alle, Ealle] diceretur. At ille adducens ad nomen ait : « *Alleluia*, laudem Dei Creatoris illis in partibus oportet cantari. » Accedensque ad pontificem Romanæ et apostolicæ sedis, nondum enim erat ipse pontifex factus, rogavit ut genti Anglorum in Britanniam aliquos verbi ministros, per quos ad Christum converteretur, mitteret ; seipsum paratum esse in hoc opus Domino cooperante perficiendum, si tamen apostolice pape hoc ut fieret, placeret. Quod dum perficere non posset, quia etsi pontifex concedere illi quod petierat voluit, non tamen cives Romani, ut tam longe ab Urbe recederet [Al., secederet] potuere permittere ; mox ut ipse pontificatus officio functus est, perfecit opus diu desideratum : alios quidem prædicatores mittens, sed ipse prædicationem ut fructificaret, suis exhortationibus ac precibus adiuvans. Hæc juxta opinionem quam ab antiquis accepimus, Historiæ nostræ ecclesiasticæ inserere opportunum [Al., optimum] duximus.

CAPUT II.

Ut Augustinus Brittonum episcopos pro pace catholica, etiam miraculo celesti coram eis facto, monuerit ; quare illos spernentes ultio secuta sit.

[bcnr.] Interea Augustinus adjutorio usus Ædibereci regis, convocavit ad suum colloquium episcopos sive doctores proximæ Brittonum provincie, in

^a Angelicam. Huic traditioni fidem aliquam addit quod cum ipse Gregorius ad Anglos convertendos iter ingressus esset, revocatus fuit accessu Locustæ, cujus nomen suggestit *Loco standum* esse. Atque hoc serio a J. Diacono scribitur. Vide lib. I, § 24.

^b Pontificem. Paulus Diaconus hunc Pelagium vult, Joannes Diaconus Benedictum, Pelagii prædecessorem.

^c Precibus. Imo et nummis, nam de patrimonio, cujus collectioni Candidum præfecit lib. I, cap. 24, in ep. ad Ætherium, ex aliis epistolis patet, magnam partem insumptam in pueris ethnicorum emendis ut ad Christum educarentur.

^d Interea. Annum hujus synodi Beda non exhibet. Ran. Cestr. pont. an. 599, Spelman. an. 601, Sigelæret an. 602, Flor. Wigorn. an. 603. Et quidem cum Beda locum ei assignet post prælium Degaстан, quod fuit an. 605, ego ante illum saltem annum hæc syn-

A loco qui usque hodie lingua Anglorum *Augustinae* ac, id est, robur Augustini, in confinio Huicetiorum [Al., Huicetiorum, Uuicti, Vect.], et Occidentalium Saxonum, appellatur : cœpitque eis fraterna admonitione suadere, ut pace catholica secum habita, communem evangelizandi gentibus pro Domino laborem susciperent. Non enim ^a Paschæ Dominicum diem suo tempore, sed a quarta decima usque ad vicesimam lunam observabant : quæ computatio octoginta quatuor annorum circulo continetur. Sed et alia plurima unitati ecclesiasticæ [Al., Ecclesiæ] contraria faciebant. Qui cum longa disputatione habita, neque precibus, neque hortamentis, neque increpationibus Augustini ac sociorum ejus assensum præbere voluissent, sed suas potius traditiones universis, quæ per orbem sibi in Christo concordant, Ecclesiis præferrent, sanctus Pater Augustinus hunc laboriosi atque longi certaminis finem fecit, ut diceret : « Obsecremus Deum, qui habitare facit [Al., fecit] unanimes in domo Patris sui, ut ipse nobis insinuare cælestibus signis dignetur, quæ sequenda traditio, quibus sit vias ad ingressum regni illius properandum. Adducatur aliquis æger, et per ejus preces fuerit curatus, hujus fides et operatio Deo devota atque omnibus sequenda credatur. » Quod cum adversarii inviti licet concederent, allatus est quidam de genere Anglorum, oculorum luce privatus : qui cum oblatus Brittonum sacerdotibus, nil curationis vel sanationis horum ministerio perciperet ; tandem Augustinus justa necessitate compulsus, flectit genua sua ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, deprecans ut visum cæco, quem amiserat, restitueret, et per illuminationem unius hominis corporalem, in plurimorum corde [Al., cordibus] fidelium spiritalis gratiam lucis [Al., gratiæ lucem] accenderet. Nec mora, illuminatur cæcus, ac verus summæ lucis præco ab omnibus prædicatur Augustinus. Tum Brittones confitentur quidem intellexisse se veram esse viam justitiæ quam prædicaret Augustinus : sed non se posse absque suorum consensu ac licentia priscis abdicare moribus. Unde postulabant ut secundo [Al., secunda] synodus pluribus advenientibus fieret.

Quod cum esset statutum, venerunt, ut perhibent, septem Brittonum episcopi et plures viri doctissimi, maxime de nobilissimo eorum monasterio, odum ponere non possum.

^a Episcopos sive Doctores. Vide n. 14, *Doctori atque antistiti sui sedem episcopatus donavit.*

^b Augustinae ac. Villam plerique hic quærun, Ausrick, Spelman ; Ossentree, Hammond ; Ake, al. Rock, Tomkins, cujus de hac re epistolæ duas vide C. C. C. Oxon. inter Fulmanni Collectiones, vol. II. Sed videtur hoc colloquium habitum non in villa quavis, sed sub dio, ad insignem aliquam quercum. Sicut moris erat majoribus nostris convenire, non ex substitutione, sed ad liberiores populi concursus.

^c Paschæ. De hac controversia vide append. n. ix.

^d Septem. Ad hunc numerum episcoporum non desunt auctores in scribis aptandis. *Lhandav*, sive *Tar*, quæ et *Morganensis* est a comitatu ; *S. Asaph*, sive *Lhan-Elwri* ; *S. Paterni*, com. Cardigan, postea

quod vocatur lingua Anglorum ^a *Bancornaburg*, cui tempore illo Dinoot [*Al.* *Dinoth*] abbas præfuisse narratur, qui ad præfatum ituri concilium, venerunt primo ad quemdam virum sanctum ac prudentem, qui apud eos anachoreticam ducere vitam solebat, consulentes, an ad prædicationem Augustini suas deserere traditiones deberent. Qui respondebat: « Si homo Dei est, sequimini illum. » Dixerunt: « Et unde hoc possumus probare? » At ille: « Dominus, inquit, ait: *Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde* (*Matth.* xi, 29). Si ergo Augustinus ille mitis est et humilis corde, credibile est quia Jugum Christi et ipse portet, et vobis [*Al.*, nobis] portandum offerat: sin autem inmitis ac superbus est, constat quia non est de Deo, neque nobis ejus sermo curandus [*Al. add. est*]. » Qui rursus aiebant: « Et unde vel hoc dinoscere valemus? » Procurate, inquit, ut ipse prior cum suis ad locum synodi adveniat, et si vobis adpropinquantibus adsurrexerit, scientes quia famulus Christi est, obtemperanter illum audite: sin autem vos spreverit, nec coram vobis adsurgere voluerit, cum sitis numero plures, et ipse spernatur a vobis. » Fecerunt ut dixerat. Factumque est ut venientibus illis sederet Augustinus in sella. Quod illi videntes, mox in iram conversi sunt, eumque notantes superbiam, cunctis quæ dicebat contradicere laborabant. Dicebat autem eis: Quia in multis quidem nostræ consuetudini, immo universalis Ecclesiæ contraria geritis: et tamen si in tribus his mihi obtemperare vultis, ut Pascha suo tempore celebretis; ut ministerium baptizandi, quo Deo renascimur, juxta morem sanctæ Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ compleatis; ut genti Anglorum una nobiscum verbum Domini prædicetis: cætera quæ agitis, quamvis moribus nostris contraria, æquanimiter cuncta tolerabimus. ^b At illi nil horum se facturos, neque illum pro archiepiscopo habituros esse respondebant: conferentes ad invicem, Quia si modo nobis adsurgere noluit, quanto magis si ei subdi cœperimus, jam nos pro nihilo contemnet.

Quibus vir Domini Augustinus fertur minitans predixisse, quia si pacem cum fratribus accipere

A nolent, bellum ab hostibus forent accepturi; et si nationi Anglorum nolissent viam vitæ prædicare, per horum manus ultionem essent mortis passuri. Quod ita per omnia, ut prædixerat, divino agente judicio patratum est.

Siquidem post hæc ipse de quo diximus, rex Anglorum fortissimus Aedilfrid, collecto grandi exercitu, ad civitatem Legionum, quæ a gente Anglorum *Legacnestir*, a Brittonibus autem rectius ^c *Carlegion* appellatur, maximam gentis perfidæ stragem dedit [hexim]. Cumque bellum acturus videret sacerdotes eorum, qui ad exorandum Deum pro milite bellum agente convenerant, seorsum in tutiore loco consistere, seiscitabatur qui essent hi, quidre acturi illo convenissent. Erant autem plurimi eorum de monasterio Bancor, in quo ^d tantus fertur fuisse numerus monachorum, ut cum in septem portiones esset cum præpositis sibi rectoribus monasterium divisum, nulla harum portio minus quam trecentos homines haberet, qui omnes de labore manuum suarum vivere solebant. Horum ergo plurimi ad memoratam aciem, peracto jejunio triduo, cum aliis orandi causa convenerant, habentes defensorem nomine Broemailum, qui eos intentos precibus a barbarorum gladiis protegeret. Quorum causam adventus enim intellexisset rex Aedilfrid, ait: « Ergo si adversum nos ad Deum suum clamant, profecto et ipsi quamvis arma non ferant, contra nos pugnant qui adversus nos inprecationibus persequuntur. Itaque in hos primum arma verti jubet, et sic ceteras nefandæ militiæ copias non sine magno exercitus sui damno delevit. Extinctos in ea pugna ferunt, de his qui ad orandum venerant, viros circiter mille ducentes, et solum quinquaginta fuga esse lapsos. Broemail ad primum hostium adventum cum suis terga vertens, eos quos defendere debuerat, inerimes ac nudos ferientibus gladiis reliquit. Sicque completum est præsagium sancti pontificis Augustini, ^e quamvis ipso jam multo ante tempore ad cælestia regna sublato, ut etiam temporalis interitus ultione [*Al.* ultionem] sentirent perfidi, quod oblata sibi perpetuæ salutis consilia spreverant.

in sede *Menevensi* inclusa; *Bangor*; *Cestre*; *Hen*, sive *Here-ford*; *Wiccior*, sive *Wigorn*. His addi possent *S. Kebii*, et *Guentonia*, vetustissima loca, si citra Sabrinam vagari nolumus. Imo in tot catalogis cur non videmus matrem omnium *Carlegionem*, quæ postea *Meneriam* secessit? Hujus sedis episcopus non adfuisse dicitur synodo Augustiniane, evens scilicet juri suo metropolitico. Et justa quidem ratio illa absentiae esset, sed justa etiam presentie. Nihil igitur de hac re Beda, nec inde aliquid observandum puto, nisi quod historici sequentium temporum septem episcopos præter metropolitanum statuere voluerunt.

^a *Bancornaburg*. Ad Devam fluvium non procul a Cestria, vulgo *Bangor is-y-Coed*, id est subter Sylvam, ut distinguatur a Bangor ad Menai vel Meneu fretum, ubi sedes episcopalis est. Monasterii Bancornensis ampla memorat Gul. Malmesb. in sua ætate vestigia, quæ ferme evanuerunt. Suspicio tamen haud minimam eorum pariem veteris Bonii fuisse, e nummis

Romanis ibi erutis.

D ^b At illi. De hac responsione vide append. n. 10. ^c *Carlegion*. Super Devam, vulgo Westches ex Urbem enim cognominem quæ super Icam jacet, Brittones metropoliticiam habebant, procul ad Austrum positam.

^d *Tantus numerus*. Notandum est etiam aliud fuisse monasterium Bancor in Ultonia Hiberniæ juxta sinum Petreæ Fergusianæ, vulgo Cnocfergus, quod tam numero monachorum quam aliis circumstantiis describitur a S. Bernardo in Vita S. Malachie, modo adeo parvi, ut alterum alterius archetypum fuisse manifestum sit.

^e *Quamvis ipso jam multo ante tempore ad cælestia regna sublato*. Hæc clausula non reperitur in Paraphrasi Saxonica; unde colligunt multi, interpolationem esse post tempora regis Alfredi, ad tollendam hæc cædis monachorum Bancornensium quæ Augustino, si in vivis fuisset, imputari posset. De aliis argumentis videantur qui utrinque de hac re scri-

CAPUT III.

Ut idem Mellitum ac Justum episcopos fecerit; et de obitu ejus.

Anno dominicæ incarnationis sexcentesimo quarto Augustinus, Britanniarum archiepiscopus, ordinavit duos episcopos, Mellitum videlicet et Justum: Mellitum quidem ad prædicandum provincie Orientalium Saxonum, qui Tamense fluvio dirimuntur a Cantia [Al., Cantio], et ipsi Orientali mari contigui, quorum metropolis Londonia civitas est, super ripam præfati fluminis posita, et ipsa multorum emporium [Al., emporium] populorum terra marique venientium: in qua videlicet gente tunc temporis Sabert^{us} nepos Aedilberti ex sorore Rricula regnabat, quamvis sub potestate positus ejusdem Aedilberti, qui omnibus, ut supra dictum est, usque ad terminum Humbræ [Al., Humber] fluminis, Anglorum gentibus imperabat. Ubi vero et hæc provincia verbum veritatis prædicante Mellito accepit, fecit rex Aedilbert in civitate Londonia ecclesiam sancti Pauli apostoli, in qua locum sedis episcopalis et ipse et successores ejus haberent. Justum vero in ipsa Cantia Augustinus episcopum ordinavit in civitate Dorubrevi [Al., Doroverni], quam gens Anglorum a primario quondam illius qui dicebatur *Hrof, Hrofa* castræ cognominat. Distat autem a Doroverni millibus passuum ferme viginti quatuor ad occidentem, in qua rex Aedilbert ecclesiam beati ^b Andreæ apostoli fecit, qui etiam episcopis utriusque hujus ecclesie dona multa, sicut et Dorovernensis [Al., Doroverniensis], obtulit: sed et territoria ac pos-

se: quod ad lectionem autem, et possum et debere profiteri, quod in omnibus quos evolvi codicibus Latinis, nunquam ullum inveni cui hæc clausula non adesset, idque sine ulla mendæ aut fraudis suspitione. Idem etiam Whelocum de tribus quos ille habuit miss. video testantem in epistola ad Dn. Simm. Dewes, dat. 26 Jan. 1639, quæ habetur in Amplissimo Thesaur. Hon. domini Roberti comitis Oxon. Ibi porro Augustini minis non sine culpa aliquid notatis, quæstioni de cæde monachorum respondet, « Se necire: sed ex omissione Saxonicæ nihil arguendum esse. Quia moris est Paraphrasti in qualibet fere linea tollere, et subinde addere. » Ita ille.

^a *Hrof.* Harpsfeldius ad hoc nomen ait, « Quæ adhuc familia, aut ejusdem saltem nominis, apud Cantianos residet, p. 67. In Aut. Itinerario nomen loci est *Durobrovis*. Chartæ antiquæ in textu *Hrofensi* ante 600 annos scriptæ habent *Hrofrevi*, civitas *Roibi*. In Tabb. Peul. stationum militarium *Robia*.

^b *S. Andreæ.* Respectu habito ad monasterium et quo Augustinus et socii ad prædicandum missi sunt.

^c *Defunctus est.* Annum Augustini emortualem Beda non notat. Inde orta est varietas opinionum, quas omnes recensere non opus est, cum Beda eas in angustum reduxerit. Nam an. 604 Augustinus ordinavit Mellitum et Justum episcopos (II, 3). An. octavo Phocas, indictione 13, qui est an. 610, Mellitus delatit literas Roma a papa Bonifacio ad archiepiscopum Laurentium. Intra hunc igitur terminum necesse est fuisse annum quo Augustinus vivus et mortuus est. Mabillonius, e tabella Cantuar. Mon. Aug., I, p. 24, calculat ad an. 607, addens legendam Eliensem, qua illa ecclesia ab Augustino fundata traditur an. 607. Sed hoc adeo fabulsum apparet, ut etiam Cantuariensi traditioni injuriam fa-

Asiones in usum eorum qui erant cum episcopis, adiecit.

^e Defunctus est autem Deo dilectus Pater Augustinus [bcv], et positum corpus ejus foras, juxta ecclesiam beatorum apostolorum Petri et Pauli, cuius supra meminimus, quia ea necdum fuerat perfecta, nec ^d dedicata. Mox vero ut dedicata est, intro inlatum, et in [Al., inlatum in] porticu illius aquilonali decenter ^e sepultum est: in qua etiam sequentium archiepiscoporum omnium sunt corpora tumulata, præter duorum tantummodo, id est, Theodori et Bertualdi, quorum corpora [Al., om. corpora] in ipsa ecclesia posita sunt, eo quod prædicta ^f porticus plura capere nequivit. Habet hæc in medio pene sui, altare in honore beati papæ Gregorii dedicatum, in quo per omne sabbatum, a presbytero loci illius ^g Agenda eorum solemniter celebrantur. Scriptum vero est in tumba ejusdem Augustini epitaphium hujusmodi:

HIC REQUIESCIT DOMNUS AUGUSTINUS

DORUVERNENSIS ARCHIEPISCOPUS PRIMUS.

Qui olim huc a beato Gregorio Romanæ urbis pontifice directus, et a Deo operatione miraculorum suffultus, Aedilbertum regem, ac gentem illius ab idololorum cultu ad Christi fidem perduxit, et completis in pace diebus officii sui, defunctus est septimo Kalendas Junias, eodem rege regnante.

CAPUT IV.

Ut Laurentius cum corpiscopis suis Scottos unitatem sanctæ Ecclesiæ, et maxime in Pascha observando sequi monuerit, et ut Mellius Romam venerit.

Successit [Al., add. autem] Augustino in episco-

ciat. Chronologia vero cœnobii S. Augustini, quæ apud x scriptores subjicitur Chronico G. Thorni sine nomine auctoris, sed quæ ex collatione appareat habuisse auctorem T. Helmham, si modo ejus fuerit ms. A. T. C.; illa, inquam, Chronologia exhibet obitum Gregorii et Augustini, eodem anno, illius quidem iv Idus Martii feria sexta, hujus vero vii Kal. Junii feria quarta; annus autem est 605. Whartonus duos characteres profert pro an. 604, sed unus, nempe ille de Gregorio, quem Whartonus certissimum vult, est directe contra Bedam, qui Gregorii mortem ponit an. 605; alter est ex errore calculi in Chronico W. Thorni, x Script., p. 1763, ubi Augustini obitum ponit feria tertia, licet Chronologia supradicta e qua Thorni computum suum habuit, clare exhibet feriam quartam, tam in editione x Scriptorum, p. 2229, quam in ms. A. T. C. Concludo igitur Augustinum obiisse an. 605, vii Kal. Junii feria quarta.

^d *Dedicata.* An. DCXIII.

^e *Sepultum.* Eodem anno.

^f *Porticus.* Hæc porticus erat in veteri ecclesia ubi nunc est capella B. Virginis. Thorns.

^g *Agendæ.* Sic et in concilio Claveshovien. an. 747. « Septimo decimo constitutum est præcepto ut dies natalitius beati papæ Gregorii, et dies quoque depositionis, qui est vii Kal. Junii, S. Augustini archiep. atque confessoris, qui genti Anglorum missus a præfato papa et Patre nostro Gregorio scientiam fidei, baptismi sacramentum, et cælestis patriæ notitiam primus attulit, ab omnibus, sicut decet, honorifice venerantur: ita ut uterque dies ab ecclesiasticis et monasterialibus feriatus habeatur, nomenque ejusdem beati Patris et doctoris nostri Augustini in Litanie decantatione, post S. Gregorii vocacionem semper dicatur. » SPELM., Conc. tom. I, p. 250.

patum Laurentius [bcv], quem ipse idcirco adhuc vivens ordinaverat, ne se defuncto status Ecclesiæ tam rudis, vel ad horam pastore destitutus, vacillare inciperet. In quo et exemplum sequebatur primi pastoris Ecclesiæ, hoc est, beatissimi apostolorum principis Petri, qui fundata Romæ Ecclesia Christi Clementem sibi adiutorem evangelizandi, simul et successorem consecrasset perhibetur. Laurentius archiepiscopi [Al., archiepiscopatus] gradu potius strenuissime fundamenta Ecclesiæ, quæ nobiliter jacta vidit, augmentare [Al., augmentari], atque ad profectum [Al., perfectum] debiti culminis, et crebra voce sanctæ exhortationis, et continuis piæ operationis exemplis provehere curavit. Denique non solum novæ quæ de Anglis erat collecta, Ecclesiæ curam gerebat, sed et veterum Britanniæ incolarum, necnon et Scottorum qui Hiberniam insulam Britanniæ proximam incolunt, populis pastorem impendere sollicitudinem curabat. Siquidem ubi Scottorum in præfata ipsorum patria, quomodo et Brittonum in ipsa Britannia vitam ac professionem minus ecclesiasticam in multis esse cognovit, maxime quod Paschæ sollemnitatem non suo tempore celebrarent, sed, ut supra docuimus, a decima quarta luna usque ad vicesimam dominicæ resurrectionis diem observandum esse putarent; scripsit cum coepiscopis suis, exhortatoriam ad eos epistolam: obsecrans eos et contestans unitatem pacis et catholicæ observationis cum ea quæ toto orbe diffusa est Ecclesia Christi, tenere; cujus videlicet epistolæ principium hoc est:

[bcix.] « Dominis carissimis fratribus episcopis, vel abbatibus per universam Scottiam, Laurentius, Mellitus et Justus, episcopi, servi servorum Dei.

« Dum nos sedes apostolica, more suo sicut in universo orbe terrarum, in his Occiduis partibus ad prædicandum gentibus paganis dirigeret, atque in hanc insulam, quæ Britannia nuncupatur, contigit introisse antequam cognosceremus: credentes quod juxta morem universalis Ecclesiæ ingrederentur, in magna reverentia sanctitatis tam Brittones quam Scottos venerati sumus; sed cognoscentes Brittones, Scottos meliores putavimus. Scottos vero per « Da-

^a *Daganum.* Is e monasterio Banchor Hibernico, episcopus Scottorum legatus est, ut perhibent, ad conferendum cum Laurentio de rebus inter Ecclesias controversis. Eundem arbitror, dum abbas tantum esset, regulam S. Molvæ vel Lugidi Gregorio papæ obtulisse, nam levia sunt quæ obijciuntur. Scripsit etiam, ut Baleus auctor est, ad Brittanorum Ecclesias librum unum, quem si quis vidisset, plura et certiora de Daganò haberemus.

^b *Columbanum.* Hæc præjudicia Columbanus non solum per Britannias, sed etiam in Galliis retinuit. Imo et discipuli ejus tonsuram aliosque ritus Hibernicos mordicus tenebant. Eustasius successor in mon. Luxoviensi, factum defendit, sed conscius scandali tollendum postea laboravit, et regulas SS. Benedicti et Columbanii ad unitatem reducere conatus est. Nota Vitam Columbanii editum esse Basil. et Colon. inter Opp. Bedæ tom. III, licet Jonas monachus Bobiensis seipsum in præfatione auctorem profiteatur.

^c *Sed quantum.* Nescio unde hoc interpretantur

A ganum episcopum in hanc, quam superius memoravimus, insulam, et ^b Columbanum abbatem in Gallis venientem, nihil discrepare a Brittonibus in eorum conversatione didicimus. Nam Daganus episcopus ad nos veniens, non solum cibum nobiscum, sed nec in eodem hospitio quo vesebamur, sumere voluit. Misit idem Laurentius cum coepiscopis suis, etiam Brittonum sacerdotibus literas suo gradui eondignas, quibus eos in unitate catholica confirmare satagit [Al., satagit]. ^c Sed quantum hæc agendo profecerit, adhuc præsentia tempora declarant.

His temporibus venit Mellitus, Londoniæ episcopus, Romam, ^d de necessariis Ecclesiæ Anglorum [Al., add. causis] cum apostolico papa Bonifacio tractaturus. ^e Et cum idem papa reverentissimus cogeret synodum episcoporum Italiæ [Al., in Italia], de vita monachorum et quiete ordinaturus, et ipse Mellitus inter eos adsedit anno octavo imperii Focatis principis, indictione decima tertia, tertia [Al., quarta] die Kalendarum Martiarum [bcx]: ut quæque [Al., quæcunque] erant regulariter decreta, sua quoque auctoritate subscribens confirmaret, ac Britanniam rediens, secum Anglorum Ecclesiis mandanda [Al., mandata] atque servanda deferret, una cum epistolis quas idem pontifex Deo dilecto archiepiscopo Laurentio, et clero universo, similiter et Aedilberto regi atque genti Anglorum direxit. Hic est Bonifacius, quartus a beato Gregorio Romanæ urbis episcopo [Al., episcopus], qui impetravit a Focate principe, donari Ecclesiæ Christi templum Romæ quod Pantheon vocabatur ab antiquis, quasi simulacrum esset omnium deorum: in quo ipse, eliminata omni spurcitia, fecit ecclesiæ sanctæ Dei genitricis, atque omnium martyrum Christi; ut exclusa multitudine demonum, multitudo ibi sanctorum memoriam haberet.

CAPUT V.

Ut defunctis Aedilberto et Sabercto regibus, successores eorum idolatriam resuscitarent, ob quod et Mellitus ac Justus a Britannia discesserint.

^f Anno ab incarnatione dominica sexcentesimo

quidam in prosperam partem.

^d *De necessariis.* Quæ fuerint illa necessaria Bedæ non dicit. Supplet hunc defectum Baronius e legenda S. Edwardi, de qua vide G. Malmsh. de Pont. II sub initium, et Mellitum profectum vult ad consulendum de validitate consecrationis ecclesiæ Westmonasteriensis per manus Petri apostoli, in quo paucis, ut puto, satisfaci.

^e *Et cum idem.* Fortuitus prorsus videtur Melliti adventus quoad hanc synodum. Vita etiam quiescent monachorum de quibus cogebatur synodus non magis tangebatur Anglicanam, quam aliam Ecclesiam. Sed cum ibi interesset Mellitus, suffragium dedit, et decreta domum retulit, una cum litteris ad Laurentium et Aedilbertum. Decretum synodi et litteras ad Aedilbertum vide in append., n. 11.

^f *Anno ab I. D. bcxvi.* Sic habet Tr., pro quo mendose in edit. ccxiii, mutata, ut saepe fit, in binarium quinarium nota. Annum 616 habet recapitulatio ad finem Hist. Timide Alfredus rex in Versione Saxonica, circa 616. CHIFFL.

*decimo sexto, qui est annus vicesimus primus ex quo Augustinus [AL. add. episcopus] cum sociis ad prædicandum genti Anglorum missus est, Aedilbert rex Cantuariorum, post regnum temporale, quod quinquaginta et ^b sex annis gloriosissime tenuerat, æternæ celestis regni gaudia subiit: qui tertius quidem in regibus gentis Anglorum, cunctis australibus eorum provinciis quæ Humbræ fluvio et contiguis ei terminis sequestrantur a borealibus, imperavit; sed primus omnium cæli regna conscendit. Nam primus imperium huiusmodi Aelli rex Australium Saxonum; secundus Caelin rex Occidentalium Saxonum, qui lingua eorum Caulin vocabatur; tertius, ut dixi, Aedilbert rex Cantuariorum; quartus Reduald rex Orientalium Anglorum, qui etiam vivente Aedilberto eidem suæ genti ducatum præbebat, obtinuit; quintus Aeduin rex Nordanhymbrorum gentis, id est, ejus quæ ad borealem Humbræ fluminis plagam inhabitat, majore potentia cunctis qui Britanniam incolunt, Anglorum pariter et Brittonum populis præfuit, præter Cantuarii [AL., Cantuarios] tantum; nec non et Mevanias Brittonum insulas, quæ inter Hiberniam et Britanniam sitæ sunt, Anglorum subiecti imperio; sextus Osuald et ipse Nordanhymbrorum rex Christianissimus, hisdem finibus regnum tenuit; septimus Oswiu [AL., Oswi, Oswin] frater ejus, æqualibus pene terminis regnum nonnullo tempore coercens, Pictorum quoque atque Scottorum gentes, quæ septentrionales Britanniæ fines tenent, maxima ex parte perdomuit, ac tributarias fecit. Sed hæc postmodum. Defunctus vero est rex Aedilbert die ^c vigesima quarta mensis Februarii, post viginti et unum annos acceptæ fidei, atque in porticu sancti Martini, intra ecclesiam beatorum apostolorum Petri et Pauli sepultus, ubi et Berctæ condita est.

Qui inter cætera bona, quæ genti suæ consulendo conferebat, etiam ^d decreta illi iudiciorum, juxta exempla Romanorum, cum consilio sapientium constituit; quæ conscripta Anglorum sermone hactenus habentur et observantur ab ea: in quibus primitus posuit, qualiter id emendare deberet, qui aliquid rerum vel Ecclesiæ, vel episcopi, vel reliquorum ordinum furto auferret: volens scilicet tuitionem eis, quos et quorum doctrinam susceperat, præstare.

Erat autem idem Aedilbert filius Irminrici [AL., Irminrici], cujus pater Octa, cujus pater Oeric [AL., Orrie], cognomento Oisc, a quo reges Cantuariorum solent ^e Oiscingas cognominare. Cujus pater Hengist, qui cum filio suo Oisc invitatus a Vurtigerno [AL.,

A Vurtigerio] Britanniam primus intravit, ut ^f supra retulimus.

At vero post mortem Aedilberti, cum filius ejus Eadbald regni gubernacula suscepisset, magno tenellis ibi adhuc Ecclesiæ clementis detrimento fuit. Si quidem non solum fidem Christi recipere noluerat, sed et fornicatione pollutus est tali, qualem nec inter gentes auditam Apostolus testatur, ita ut ^g uxorem patris haberet. Quo utroque scelere occasionem dedit ad priorem vomitum revertendi, his qui sub imperio sui parentis, vel favore vel timore regio, fidei et castimonie jura susceperant. Nec supernæ flagella distractionis perfido regi castigando et [AL., vel] corrigendo deluere: nam crebra mentis vesania et spiritus immundi invasione premebatur.

B Auxit autem procellam hujusce [AL., huiusmodi] perturbationis, etiam mors Sabercti regis Orientalium Saxonum, qui ubi regna perennia petens, tres suos filios, qui pagani perduraverant, regni temporalis heredes reliquit, coeperunt illi mox idolatriæ, quam vivente eo aliquantulum intermisisse videbantur, palam servire, subjectisque populis idola colendi liberam dare licentiam. Cumque viderent pontificem celebratis in ecclesiis missarum sollempniis, Eucharistiæ populo dare, dicebant, ut vulgo fertur, ad eum barbara inflati stultitia: « Quare non et nobis porrigis panem nitidum, quem et patri nostro ^h Saba [AL., Sæba], sic namque eum appellare consueverant, dabas, et populo adhuc dare in ecclesia non desistis? » Quibus ille respondebat: « Si vultis ablui fonte illo salutari quo pater vester ablutus est, potestis etiam panis sancti, cui ille participabat, esse participes: sin autem lavacrum vitæ contemnitis, nullatenus valebit panem vitæ percipere. » At illi: « Nolumus, inquit, fontem illum intrare, quia nec opus illo nos habere novimus, sed tamen pane illo refici volumus. » Cumque diligenter ac sæpe ab illo essent admoniti, nequaquam fieri posse ut absque purificatione sacrosancta quis oblationi sacrosanctæ communicaret [AL., communicet], ad ultimum furore commoti, aiebant: « Si non vis adsentire [AL., adsentiri] nobis in tam facili causa quam petimus, non poteris jam in nostra provincia demorari. » Et expulerunt eum, ac de suo regno cum suis abire jusserunt.

D [CCXVII.] Qui expulsus inde, venit Cantiam, tractaturus cum Laurentio et Justo coepiscopis, quid in his esset agendum. Decretumque est communi consilio, quia satius esset ut omnes patriam redeuntes, libera

^a Decimo sexto. AL., tertio, septimo, a similitudine numeralium VI, III, VII, in Codicibus antiquis.

^b Sex. AL., tribus, eodem quo supra errore.

^c Vigesima quarta. AL., vigesima septima, eodem quo supra errore.

^d Decreta. Restant adhuc hæc decreta in celeberrimo textu Roffensi, quem Ernulfus episcopus reliquit. Eorum exordium Spelmannus edidit Conc. I, pag. 127. Reliqua Hiccesius in suo Thesouro Diss. Epist. pag. 89. Novam editionem molitus est Elstobus, sed morte præreptus præclarum opus relinque-

re coactus est imperfectum.

^e Oiscingas. Patronymicum Saxonice, ut *Geising*, *Wodening*, *Aetheling*, etc.

^f Supra. I, 15.

^g Uxorem patris. Post mortem Berctæ aliam duxerat Aedilbertus, quam historici ob incestum nullo dignantur nomine.

^h Saba. Saxonibus antiquis nomina abbreviare ac contrahere non insolitum fuit, sic Cuthulfum et Cuthwinum in Cutham, Ceolricum in Ceolam, Sabertum in Sabam, etc.

ibi mente Domino deservirent, quam inter rebelles fidei barbaros sine fructu residerent. Discessere itaque primo [Al., primi] Mellitus ac Justus, atque ad partes Galliarum succedere, ibi rerum finem expectare disponentes. Sed non multo [Al. add. post] tempore qui præconem a se veritatis expulerant [Al., depulerant], dæmoniacis cultibus impune serviebant. Nam egressi contra gentem Geissorum in prælium, omnes pariter cum sua militia corruerunt, nec, licet auctoribus perditis, excitatum ad scelera vulgus potuit re-corrige [Al. corrigi], atque ad simplicitatem fidei et caritatis quæ est in Christo, revocari.

CAPUT VI.

Ut correptus ab apostolo Petro Laurentius Eodaldum Regem ad Christum converterit, qui mox Mellitum et Justum ad prædicandum revocaverit.

Cum verò et [Al. om. et] Laurentius Mellitum Justumque secuturus ac Britanniam esset relicturus [pccxvii], jussit ipsa sibi nocte in ecclesia beatorum apostolorum Petri et Pauli de qua frequenter jam diximus, stratum parari, in quo cum post multas preces ac lacrymas ad Dominum [Al. Deum] pro statu Ecclesiæ fusas, ad quiescendum membra posuisset atque obdormisset, apparuit ei beatissimus apostolorum princeps, et multo illum tempore secretæ noctis flagellis a artioribus afficiens, sciscitabatur apostolica districtione, quare gregem quem sibi ipse crederat, relinqueret, vel cui pastorum oves Christi in medio luporum positas fugiens ipse dimitteret. « An mei, inquit, oblitus es exempli, qui pro parvulis Christi, quos mihi in indicium suæ dilectionis commendaverat, vincula, verbera, carceres, afflictiones, ipsam postremo mortem, mortem autem crucis, ab infidelibus et inimicis Christi ipse cum Christo coronandus pertuli? » His beati Petri flagellis simul et exhortationibus animatus imulus Christi Laurentius, mox manè facto venit ad regem, et relecto [Al. rejecto] vestimento quantis esset verberibus laceratus ostendit. Qui multum miratus, et inquires quis tanto viro tales ausus esset plagas infligere: ut audivit quia suæ causæ salutis episcopus ab apostolo Christi tanta esset tormenta plagasque perpassus, extimuit multum; atque anathematizato omni idolatriæ cultu, ad dicato connubio non legitimo, suscepit fidem Christi, et baptizatus, Ecclesiæ rebus quantum valuit, in omnibus consulere ac favere curavit. Misit etiam Galliam, et revocavit Mellitum ac Justum, eosque ad suas Ecclesias libere instituendas [Al. restituendas; al., instruendas] redire præcepit: qui post annum ex quo abierunt, reversi sunt [pccxviii]; et Justus quidem ad civitatem Hrofi, cui præfuerat, rediit, Mellitum vero Lúdonienses episcopum recipere

A noluerunt, i'olairis magis pontificibus servire gaudentes. Non enim tanta erat ei, quanta patri ipsius regni potestas, ut etiam nolentibus ac contradicentibus paganis antistitem suæ posset Ecclesiæ reddere. Verumtamen ipse cum sua gente, ex quo ad Dominum conversus est, divinis se studuit mancipare præceptis. Denique et in monasterio beatissimi apostolorum principis, ecclesiæ sanctæ Dei genitricis fecit, quam consecravit archiepiscopus Mellitus.

CAPUT VII.

Ut Mellitus episcopus flammam ardentis suæ civitatis orando restinxerit.

Hoc enim regnante rege [pccix] beatus archiepiscopus Laurentius regnum^b cæleste consecndi, atque in ecclesia et monasterio sancti apostoli Petri juxta prædecessorem suum Augustinum sepultus est die quarto Nonarum Februariarum: post quem [Al., postquam] Mellitus, qui erat Landoniæ episcopus, sedem Doruvernensis Ecclesiæ tertius ab Augustino suscepit: Justus autem adhuc superstes Hrofensem regebat Ecclesiæ, qui cum magna Ecclesiæ Anglorum cura ac labore gubernarent, susceperunt scripta exhortatoria a pontifice Romanæ et apostolicæ sedis Bonifacio, qui post Deusedit Ecclesiæ præfuit, anno incarnationis dominicæ sexcentesimo de imo nono [Al., octavo]. Erat autem Mellitus corporis quidem infirmitate, id est podagra, gravatus, sed mentis gressibus sanis [Al., sanus], alacriter terrena quæque transiens, atque ad cælestia semper amanda, petenda et quærenda pervolans. Erat carnis origine nobilis, sed culmine mentis nobilior.

Denique ut unum virtutis ejus, unde cætera intelligi possint, testimonium referam; tempore quodam civitas Doruvernensis per culpam incuriæ igni [Al. igne] correpta, crebrescentibus cœpit flammis consumi: quibus cum nullo aquarum injectu posset aliquis obsistere, jamque civitatis esset pars vastata non minima, atque ad episcopium furens se flamma dilataret, confidens episcopus in divinum, ubi humanum deerat, auxilium, jussit se obviam savientibus, et huc illicque volantibus ignium globis effrui. Erat autem eo loci ubi flammarum impetus maxime incubebat, martyrium beatorum quatuor Coronatorum. Ibi perlatus obsequentium manibus episcopus, cœpit orando periculum infirmus abigere, quod firma fortium manus multum laborando nequiverat. Nec moratus, ventus qui a meridie flans, urbi [Al., ubi] incendia sparserat, contra meridiem reflexus, primo vim suam furoris a læsione locorum quæ contra erant, abstraxit, ac mox funditus quiescendo, flammis pariter sopitis atque extinctis compeccit. Et quia vir Dei igne divinæ caritatis fortiter ardebat, quia [Al., qui]

Laurentio non exstat, Molanus autem vidit et Capgrave abbreviavit. Dicitur Laurentius non solum litteras scripsisse, sed iter etiam in Scotiam suscepisse, et synodum in insula Mannia tenuisse ad pacem Ecclesiarum stabilendam, et multa miracula undequaque perpetrasse, de quibus nihil in Bedæ Memoria ejus in Martyrologiis celebratur 2 Febr.

^a Artioribus. Sic mss. vet.; al., acrioribus.

^b Cæleste consecndi. Idem Gotselinus qui Augustini Vitam et translationem scripsit, scripsit et Laurentii, Melliti et aliorum. Fuit ille Gotselinus, ut obiter dicam, monachus Bertinianus, qui in Angliam a S. Anselmo Cantuar. evocatus. Rameæque primum, deinde Doruvernensis cœsedit. Hujus auctoris et operis meminit W. Malm. de Pont. Quod scripsit de

tempestates potestatum aëriarum a sua suorumque A
lesione crebris orationibus vel exhortationibus repel-
lere consueverat, merito ventis flammisque mundia-
libus prævalere, et ne sibi suisque nocerent, obti-
nere poterat.

Et hic ergo postquam annis quinque rexit Ecce-
siam, Aedbaldo regnante migravit ad caelos, sepul-
tusque est cum patribus suis in sæpedito monasterio
et ecclesia beatissimi apostolorum principis, anno ab
incarnatione Domini sexcentesimo vicesimo quarto,
die octavo kalendarum Maiarum [AL., Martiarum].

CAPUT VIII.

Ut Bonifacius papa Justo successoris ejus pallium et
epistolam miserit.

[DCXIV.] Cui statim successit in pontificatum Ju-
stus, qui erat Hrofensis Ecclesie episcopus. Illi
autem Ecclesie Romanum pro se consecravit epi-
scopum, data sibi ordinandi episcopos auctoritate a
pontifice Bonifacio, quem successorem fuisse Deus-
dedit supra meminimus; cujus auctoritatis ista est
forma:

« Dilectissimo fratri Justo, Bonifacius. Quam de-
voto, quamque etiam vigilanter pro Christi Evange-
lio elaboraverit vestra fraternitas, non solum epi-
stolæ a vobis directæ tenor, immo indulta desuper
operi vestro perfectio indicavit. Nec enim omnipotens
Deus, aut sui nominis sacramentum, aut ve-
tri fructum laboris deseruit, dum ipse prædicatoribus
Evangelii fideliter repromisit: *Ecce ego vobiscum
sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*
[AL., mundi] (Matth. xxviii, 20). Quod specialiter
injuncto vobis ministerio ejus clementia demonstra-
vit, aperiens corda gentium [AL., gentilium] ad susci-
piendum prædicationis vestræ singulare mysterium.
Magno enim præmio ^a fatigiorum vestrorum delecta-
bilem cursum, bonitatis suæ suffragiis illustravit,
dum creditorum vobis talentorum fidelissimæ nego-
tiationis officiis uberem fructum impendens, ei, quod
signare possetis multiplicatis generationibus præpara-
vit. Hocque etiam illa vobis repensatione collatum
est, qua [AL., qui] injuncto ministerio jugiter persi-
stentes, laudabili patientia redemptionem gentis
illius expectastis [AL., expectatis], et vestris et pro-
ficere meritis, eorum est salvatio propinata; dicente
Domino: *Qui perseveraverit usque in finem, hic sal-
vus erit* (Matth. xxiv, 13). Salvati ergo estis spe pa-
tientie, et tolerantie virtute, ut infidelium corda
naturalis ac superstitioso morbo purgata, sui conse-
querentur misericordiam Salvatoris. Susceptis nam-
que apicibus filii nostri ^b Adulvaldi regis, reperimus
quanta sacri eloquii eruditione, ejus animum ad
veræ conversionis et indubitæ fidei credulitatem

fraternitas vestra perduxerit. Qua ex re de longani-
mitate clementiæ cælestis certam adsumentes fidu-
ciam, non solum suppositarum ei gentium plenissi-
mam salutem, immo quoque vicinarum, vestræ
prædicationis ministerio credimus subsequendam:
quatenus, sicut scriptum est, consummati operis
vobis merces a retributore omnium bonorum Domino
tribuat. Et vere per omnem terram exisse sonum
eorum, et in fines orbis terræ verba ipsorum, univer-
salis gentium confessio suscepto Christianæ sacra-
mento fidei protestetur [AL., protestatur].

« Pallium præterea per latorem præsentium fra-
ternitati tuæ, benignitatis studiis invitati direximus,
quod videlicet tantum in sacrosanctis celebrandis
mysteriis utendi licentiam imperavimus: conceden-
tes etiam tibi ordinationes episcoporum, exigente
opportunitate, Domini præveniente misericordia ce-
lebrare: ita ut Christi Evangelium plurimorum ad-
nunciatione, in omnibus gentibus quæ necdum con-
versæ sunt, dilatetur. Studeat ergo tua fraternitas,
hoc quod sedis apostolicæ humanitate percepit, in-
temerata mentis sinceritate servare. Intendens ejus
rei similitudine tam præcipuum indumentum humeris
tuis bajulandum susceperis. Talemque te Domini im-
plorata clementia exhibendum stude, ut indulti nu-
meris præmia non cum reatitudine, sed cum com-
modis animarum, a te tribunal summi et venturi
Judicis repræsentes. Deus te incolumem custodiat,
dilectissime frater. »

CAPUT IX.

C De imperio regis Aedui, et ut veniens ad evangelizan-
dam ei Paulinus, primo filium ejus cum aliis fidei
Christianæ sacramentis imbuerit.

Quo tempore etiam gens Nordanhymbrorum, hoc
est, ea natio Anglorum quæ ad aquilonalem Humbræ
fluminis plagam habitabat, cum rege suo Aedui,
verbum fidei prædicante Paulino, cujus supra memi-
nimus, suscepit [DCXXV]. Cui videlicet regi in auspi-
cium suscipiendæ fidei et regni cælestis, potestas
etiam terreni creverat imperii: ita ut, quod nemo
Anglorum ante eum [AL. add. fecit], omnes Britanniæ
fines, qua vel ipsorum vel Brittonum provinciæ ha-
bitant [AL., habitabantur], sub ditione acceperit. Quin
et ^c Mevanias insulas, sicut et supra docuimus, im-
perio subjugavit Anglorum: quarum prior quæ ad
D austrum est et situ amplior, et frugum proventu at-
que ubertate felicio, nongentiarum sexaginta familia-
rum mensuram, juxta æstimationem Anglorum; se-
cunda trecentarum et ultra spatium tenet.

Huic autem genti occasio fuit percipiendæ fidei,
quod præfatus rex ejus, cognatione junctus est regi-
bus Cantuariorum, accepta in conjugem Aedilbergæ
filia Aedilbereti regis, quæ alio nomine Tatæ [AL.

pitis, filio et successore Aedilbereti, quem nomine
Auduvaldi papa sæpius vocat.

^c Mevanias. Camblenus dicit legi debere *Mena-
rias*, et forte non male, sed verum est tamen, quod
ipse fatetur, *Mevanias* in Codicibus legi, sic enim vo-
tusissimi se habent mss. Non opus est dicere priorem
insulam hodie *Anglesey*, secundam *Man* appellari.

^a Fatigiorum vestrorum. Sic Tr. Fatigata dixit Be-
da fatigationes in laboribus pro animarum lucro
suscepitis: quam nos vocem, licet peregrinam reti-
nuimus, pro ea quæ est in Vulgatis, *fatigiorum
vestrorum*. In ms. S. Germani de Pratis lego *fatiga-
tionum vestrarum*. CHIFFL.

^b Adulvaldi. (AL., Adelvaldi, Edilvaldi, Aethelvaldi,
Eadvaldi.) Idem est cum Eodbaldo præcedentis ca-

[ate] vocabatur. Hujus consortium cum primo ipse missis procis a fratre ejus Aedbaldo, qui tunc regno Cantuariorum præerat, peteret [Al., petierat]: responsum est, non esse licitum Christianam virginem pagano in conjugem dari, ne fides et sacramenta cælestis regis consortio profanarentur regis qui veri Dei cultus esse: prorsus ignarus. Quæ cum Aeduino verba nuncii referrent, promisit se nil omnimodis contrarium Christianæ fidei quam virgo colebat, esse facturum: quin potius permissurum ut fidem cultumque suæ religionis cum omnibus qui secum venissent, viris sive feminis, sacerdotibus seu ministris more Christiano servaret. Neque abnegavit se etiam eandem subiturum esse religionem; si tamen examinata a prudentibus sanctior ac Deo dignior posset inveniri.

Itaque promittitur virgo, atque Aeduino mittitur, et juxta quod dispositum fuerat, ordinatur episcopus vir Deo dilectus Paulinus qui cum illa veniret, eamque et comites ejus, ne paganorum possent societate pollui, quotidiana exhortatione et sacramentorum cælestium celebratione confirmaret.

Ordinatus est autem Paulinus episcopus a Justo archiepiscopo, sub die duodecima Calendarum Augustarum, anno ab incarnatione Domini sexcentesimo vicesimo quinto: et sic cum præfata virgine ad regem Aeduinum quasi comes copulæ carnalis advenit. Sed ipse potius toto animo intendens, ut gentem quam adibat, ad agnitionem veritatis advocans, juxta vocem Apostoli, uni viro sponso [Al. om. sponso] virginem castam exhiberet Christo. Cumque in provinciam venisset, laboravit multum, ut et eos qui secum venerant, ne a fide decederent [Al., discederent], Domino adjuvante, contineret, et aliquos, si forte posset, de paganis ad fidei gratiam prædicando converteret. Sed sicut Apostolus ait, quamvis multo tempore illo laborante in verbo, deus sæculi hujus excecavit mentes infidelium, ne eis fulgeret illuminatio Evangelii gloriæ Christi.

Anno autem sequente venit in provinciam quidam sicarius, vocabulo Eumer [Al., Eumerus], missus a rege Occidentalium Saxonum, nomine Cuichelmo, sperans se regem Aeduinum regno simul et vita privaturum: qui habebat sicam bicipitem toxicatam; ut si ferri vulnus minus ad mortem regis sufficeret, peste juvaretur veneni. Pervenit autem ad regem primo die Paschæ, juxta annum^a Deruventionem [Al., Goruventionem], ubi tunc erat^b villa regalis, intravitque quasi nuncium domini sui referens: et cum simulatam legationem ore astuto volveret, exsurrexit repente, et evaginata sub veste sica, impetum fecit in regem. Quod cum videret Lilla minister regi [Al., regis] amicusissimus, non habens scutum ad

manum quo regem a nece defenderet, mox interposuit corpus suum ante ictum pungentis: sed tanta vi hostis ferrum infixit, ut per corpus militis occisi etiam regem vulneraret. Qui cum mox undique gladiis impeteretur, in ipso tumultu etiam alium de militibus, cui nomen erat Frodheri [Al., Fordheri], sica nefanda peremit.

Eadem autem nocte sacrosancta Dominici Paschæ pepererat regina filiam regi, cui nomen Eanfled. Cumque idem rex, præsentem Paulino episcopo, gratias ageret diis suis pro nata sibi filia, e contra episcopus gratias cepit agere Domino Christo, regique adstruere, quod ipse precibus suis apud illum obtinuerit, ut regina sospes et absque dolore gravi sobolem procrearet. Cujus verbis delectatus rex, promisit se abrenunciatis idolis Christo serviturum, si vitam sibi et victoriam donaret pugnanti adversus regem, a quo homicida ille, qui eum vulneraverat, missus est: et in pignus promissionis implendæ, eandem filiam suam [Al. om. suam] Christo consecrandam Paulino episcopo assignavit; quæ baptizata est die sancto Pentecostes, prima de gente Nordanhymborum, cum^c undecim [Al., duodecim] aliis de familia ejus.

Quo tempore curatus a vulnere sibi pridem inflicto, rex, collecto exercitu, venit adversus gentem [Al., regem] Occidentalium Saxonum, ac bello inito, universos quos in necem suam conspirasse dicerat, aut occidit, aut in deditionem recepit. Sicque victor in patriam reversus, non statim et inconsulte sacramenta fidei Christianæ percipere voluit: quamvis nec idolis ultra servivit, ex quo se Christo servituum esse promiserat. Verum primo diligentius ex [Al. add. eo] tempore, et ab ipso venerabili viro Paulino rationem fidei ediscere, et cum suis primatibus quos sapientiores noverat, curavit conferre, quid de his agendum arbitrarerentur. Sed et ipse cum esset vir natura sagacissimus, sæpe diu solus residens, ore quidem tacito, sed in intimis cordis multa secum conloquens, quid sibi esset faciendum, quæ religio servanda tractabat.

CAPUT X.

Ut papa Bonifacius eundem regem missis literis sit hortatus ad fidem.

D [DCXXV.]^d Quo tempore exhortatorias ad fidem literas a pontifice sedis apostolicæ Bonifacio accepit, quarum ista est forma:

^e Exemplar epistolæ beatissimi et apostolici papæ urbis Romanæ [Al., Romæ] Ecclesiæ Bonifacii, directæ viro glorioso Aeduino regi Anglorum.

« Viro glorioso Aeduino regi Anglorum, Bonifacius episcopus servus servorum Dei.

« Licet summæ divinitatis potentia humanæ locu-

^a Deruventionem. Derwent.

^b Villa regalis. Aldby.

^c Undecim. Math. Westm. triginta dicit. Codices Bedæ editi, excepto A. 1, habent duodecim, sed quam male vide Paraphrasin Saxoniam ms. C. C. C., quæ sic locum exprimit, cum undecim aliis feminis e familia reginæ, et infans fuit duodecima.

^d Quo tempore. Licet Beda ponat has Bonifacii literas post acta prioris capitis quibus annum assignat 626, necesse tamen est datas fuisse eas an. 625. In illo enim anno Bonifacius obiit 22 Octobris. Quo tempore igitur hic, idem est Bedæ quod interea alibi.

^e Exemplar epistolæ, etc., om. ed. Cantab. et Lugdun., et quædam mss.

tionis officiis explanari non valeat, quippe quæ sui magnitudine ita invisibili atque investigabili æternitate consistit, ut hæc [Al., eam] nulla ingenii sagacitas, quanta sit, comprehendere disserereque sufficiat: quia tamen ejus humanitas ad insinuationem sui resecretis cordis januis, quæ de semetipsa profertur, secreta humanis mentibus inspiratione clementer infundit; ad adnuntiandum vobis plenitudinem fidei Christianæ, sacerdotalem curavimus sollicitudinem prorogare [Al., prærogare], ut perinde Christi Evangelium, quod Salvator noster omnibus præcepit gentibus prædicari, vestris quoque sensibus inserentes, salutis vestræ remedia [Al., remedio] propinentur. Supernæ igitur majestatis clementia, quæ cuncta solo verbo præceptionis suæ condidit et creavit, cælum videlicet et terram, mare et omnia quæ in eis sunt, dispositis ordinibus quibus subsisteret, æterni Verbi sui consilio, et sancti Spiritus unitate dispensans, hominem ad imaginem et similitudinem suam ex limo terræ plasmatum constituit, eique tantam præmii prærogativam indulsit, ut eum cunctis præponeret, atque servato termino [Al., tempore] præceptionis, æternitatis subsistentia præmuniret. Hunc ergo Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, quod est individua Trinitas, ab ortu solis usque ad occasum, humanum genus, quippe ut creatorem omnium atque factorem suum, salutifera confessione fide veneratur et colit: cui etiam summitates imperii rerumque potestates submissæ sunt, quia ejus dispositione omnium prælato regnorum conceditur. Ejus ergo bonitatis misericordia totius creaturæ suæ ^a dilatandi subdi etiam in extremitate terræ positarum gentium corda frigida, sancti Spiritus fervore in sui quoque agnitione mirabiliter est dignata succendere.

Quæ enim in gloriosi filii nostri Andubaldi regis, gentibusque ei subpositis illustratione, clementia Redemptoris fuerit operata, plenius ex vicinitate locorum vestram gloriam conijicimus cognovisse. Ejus ergo mirabile donum, et in vobis certa spe, cælesti [Al., spei cælestis] longanimitate conferri confidimus. Cum profecto gloriosam conjugem vestram, quæ vestri corporis pars esse dignoscitur, æternitatis præmio per sacri baptismatis regenerationem illuminatam agnovimus. Unde præsentī stylo gloriosos [Al., gloriosius] vos adhortandos cum omni affectu intimæ caritatis curavimus; quatenus abominatis idolis, eorumque cultu, spretisque sanorum favitibus, et auguriorum deceptilibus blandimentis, creditis in Deum Patrem omnipotentem, ejusque Filium Jesum Christum, et Spiritum sanctum, ut [Al., et] credentes, a diabolicæ captivitatis nexibus, sanctæ et individue Trinitatis cooperante potentia absoluti, æternæ vitæ possitis esse participes.

Quanta autem reatitudinis culpa teneantur obstricti hi qui idolatriarum perniciosissimam supersti-

tionem [Al., suppositionem] colentes amplectuntur, eorum quos colunt, exempla perditionis insinuant; unde de eis per Psalmistam dicitur: *Omnes dii gentium demonia, Dominus autem caros fecit* (Psalm. xcv, 5). Et iterum: *Oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt; nares habent, et non odorabunt; manus habent, et non palpabunt; pedes habent, et non ambulant*: similes ergo efficiuntur his qui spem suæ confidentiæ ponunt in eis (Psalm. cxiii, 5-8). Quomodo enim juvandi quemlibet possunt habere virtutem hi, qui ex corruptibili materia inferiorum etiam, subpositorumque tibi manibus construuntur? quibus videlicet artificium humanum adcommoans eis inanimatam membrorum similitudinem contulisti? qui nisi a te moti fuerint, ambulare non poterunt; sed tanquam lapis in uno loco positus, ita constructi [Al., constricti], nihilque intelligentiæ habentes, ipsaque insensibilitate obruti, nullam neque lædendi neque juvandi facultatem adepti sunt? Quæ ergo mentis deceptione eos deos, quibus vos ipsi imaginem corporis tradidistis, colentes sequimini, judicio discreto reperire non possumus.

Unde oportet vos, suscepto signo sanctæ crucis, per quod humanum genus redemptum est, execrandam diabolicæ versutiæ subplantationem, qui divinæ bonitatis operibus invidus æmulusque consistit, a cordibus vestris abjicere, injectisque manibus hos, quos eatenus materiæ compage vobis deos fabricastis, confringendos diminuendosque summopere procurate [Al., procurare]. Ipsa enim eorum dissolutio corruptioque, quæ nunquam viventem spiritum habuit, nec sensibilitatem a suis factoribus potuit quolibet modo suscipere, vobis patenter insinuet quam nihil erat quod eatenus colebatis: dum profecto meliores vos qui spiritum viventem a Domino percepistis, eorum constructioni [Al., constructione] nihilominus existatis: quippe quos Deus omnipotens exprimi hominis quem plasmavit cognatione, deductis [Al., deductus; al., deductos] per sæcula innumerabilibus propaginibus pullulare constituit. Accedite ergo ad agnitionem ejus qui vos creavit, qui in vobis vitæ insufflavit spiritum, qui pro vestra redemptione Filium suum unigenitum misit, ut vos ab originali peccato eriperet, et ereptos de potestate nequitie diabolicæ pravitatis [Al. om., pravitatis], cælestibus præmiis muneraret.

Suscipite [Al. add. ergo] verba prædicatorum, et Evangelium Dei quod vobis adnunciant; quatenus credentes, sicut sæpius dictum est, in Deum Patrem omnipotentem et in Jesum Christum ejus Filium, et [Al. add. in] Spiritum sanctum, et inseparabilem Trinitatem; fugatis dæmoniorum sensibus, expulsaque a vobis sollicitatione venenosi et deceptibilis hostis, per aquam et Spiritum sanctum renati, ei cui credideritis, in splendore gloriæ sempiternæ cohabitare, ejus ^b opitulante munificentia, valeatis

^a Dilatandi subdi. Al., dilatandi gratia, subdi; al., dilatandi gratia, subdendique; al., dilatandæ subsidio; al., dilatandæ subsidii; al., dilatandæ subsidii.

^b Opitulante munificentia, etc. Al., opitulatione et munificentia; al., opitulante munificentia; al., opitulatione munificentia.

« Præterea benedictionem protectoris vestri beati Petri apostolorum principis vobis direximus; id est, camisiā cum ornatura in ^a auro una, et ^b lena anciriana una: quod petimus, ut eo benignitatis animo gloria vestra suscipiat, quo a nobis noscitur destinatum. »

CAPUT XI.

Ut conjugem ipsius, per epistolam, salutis illius sedulam agere curam monerit.

[ccxxv.] Ad conjugem quoque illius Aedilbergam hujusmodi [Al., ejusmodi] litteras idem pontifex misit.

Exemplar epistolæ beatissimi et apostolici Bonifacii papæ urbis Romæ, directæ Aedilbergæ reginæ Aeduini regis.

« Domine gloriosæ filię Aedilbergæ reginæ, Bonifacius episcopus servus servorum Dei.

« Redemptoris nostri benignitas humano generi quod pretiosi sanguinis sui effusione a vinculis diaboli captivitatis eripuit, multe providentiæ [Al., multa providentia] quibus salvaretur propinavit remedia; quatenus sui nominis agnitionem diverso modo gentibus innotescens, Creatorem suum suscepto Christianæ fidei agnoscerent sacramento. Quod equidem in vestræ gloriæ sensibus celesti conlatum munere mystica regenerationis vestræ purgatio [Al., regeneratio vestræ purgationis] patenter innuit. Magno ergo largitatis dominicæ beneficio mens nostra gaudio exultavit, quod scintillam orthodoxæ religionis in vestri dignatus est ^c confessione succendere. Ex qua re non solum gloriosi conjugis vestri, imo totius gentis subpositæ vobis intelligentiam in amore sui facile inflammaret.

« Didicimus namque referentibus his, qui ad nos gloriosi filii nostri Audubaldi regis laudabilem conversionem nunciantes pervenerunt, quod etiam vestra gloria Christianæ fidei suscepto mirabili sacramento piis et Deo placitis [Al., placidis] jugiter operibus enitescat, ab idolorum etiam cultu, seu sanorum auguriorumque inlecebris se diligenter absteineat, et ita in amore Redemptoris sui immutata [Al., immutata] devotione persistens invigilet, ut ad dilatandam Christianam fidem incessabiliter non desistat operam commodare: cumque de glorioso conjugē vestro paternā caritas sollicitē perquisisset, cognovimus [Al., om. cognovimus] quod eatenus abominandis idolis serviens, ad suscipiendam vocem prædicatorum suam distulerit obedientiam exhibere. Quā ex re non modica nobis amaritudo congesta est, ab eo quod pars corporis vestri ab agnitione summæ et individue Trinitatis remansit extranea. Unde paternis officiis vestræ gloriosæ Christianitati nostram commotionem nec [Al., non] distulimus conferendam [Al., conferre]; adhortantes, quatenus divinæ inspirationis imbuta subsidiis, importune et opportune agendum non differas, ut et ipse Salvatoris nostri Domini Jesu Christi cooperante potentia

^a Auro una. Al., auro unam et lenam ancyrīanā unam.

^b Lena Anciriana. Sacerdoti capa esset, militi est

A Christianorum numero copuletur; ut perinde intermerato societatis lædere jura teneas maritalis consortii. Scriptum namque est: *Erunt duo in carnā una* (Gen. ii, 24). Quomodo ergo [Al., om. ergo] unitas vobis conjunctionis inesse dici poterit, si a vestræ fidei splendore interpositis detestabilis erroris tenebris ille remanserit alienus.

« Unde orationi continuæ [Al., continuo] insistent, a longanimitate celestis clementiæ illuminationis ipsius beneficia impetrare non desinas: ut videlicet quos copulatio carnalis affectus unum quodammodo corpus exhibuisse monstratur, hos quoque unitas fidei etiam post hujus vitæ transitum in perpetua societate conservet. Insiste ergo, gloriosa filia, et summis conatibus duritiā cordis ipsius religiosæ divinorum præceptorum insinuatione mollire summo pere dematura: infundens sensibus ejus, quantum sit præclarum quod credendo suscepisti mysterium, quantumve sit admirabile quod renata præmium consequi meruisti. Frigiditatem cordis ipsius sancti Spiritus adnunciatione succende; quatenus amoto torpore perniciosissimi cultus, divinæ fidei calor ejus intelligentiam tuarum adhortationum [Al., exhortationum] frequentatione succendat, ut profecto sacræ Scripturæ testimonium per te expletum indubitanter perclareat [Al., præclareat]: Salvabitur *vir infidelis per mulierem fidelem* (I Cor. vii, 14). Ad hoc enim misericordiam dominicæ pietatis consecuta es ut fructum fidei creditoriūque tibi beneficiorum Redemptori tuo multiplicem resignares. Quod equidem suffragante præsidio benignitatis ipsius, ut explere valeas, assiduus non desistimus precibus postulare.

« Illis ergo præmissis, paternæ vobis dilectionis exhibentes officia, hortamur, ut nos reperta portitoris occasione, de his quæ per vos superna potentia mirabiliter in conversatione [Al., conversione] conjugis vestri, summisque vobis gentis, dignatus fuerit operari prosperis quantocius nunciis reveletis [Al., reveletis] quatenus sollicitudo nostra, quæ de vestri vestrorumque omnium animæ salute optabilia desideranter expectat, vobis nunciantibus relevetur [Al., reveletur], illustrationemque divinæ propitiationis in vobis diffusam opulentius agnoscentes, hilari confessione largitori omnium bonorum Deo et beato Petro apostolorum principi uberes merito gratias exsolvamus.

« Præterea benedictionem protectoris vestri beati Petri apostolorum principis vobis direximus; id est speculum argenteum, et pectinem eboreum [Al., eburneum] inauratum: quod petimus, ut eo benignitatis animo gloria vestra suscipiat, quo a nobis noscitur destinatum. »

CAPUT XII.

Ut Aeduini per visionem quondam sibi exuli ostensam, sit ad credendum provocatus.

[ccxxvi.] Hæc quidem memoratus papa Bonifacium, ab Ancyra allatum.

^c Confessione ms. Mori solus; reliqui, conversione.

cus de salute regis Aeduini ac gentis ipsius, literis agebat. Sed et oraculum caeleste quod illi quondam exulanti apud Redualdum regem Anglorum pietas divina revelare dignata est, non minimum ad suscipienda vel intelligenda doctrinae monita salutaris sensum juvit illius. Cum ergo videret Paulinus difficulter posse sublimitatem animi regalis, ad humilitatem viæ salutaris, et suscipiendum mysterium vivificæ crucis inclinari, ac pro salute illius, simul et gentis cui præerat, et verbo exhortationis apud homines, et apud divinam pietatem verbo deprecationis ageret; tandem, ut verisimile videtur, didicit in spiritu, ut quod vel quale esset oraculum regi quondam cælitus ostensum. Nec exinde distulit quin continuo regem ammoneret explere votum, quod in oraculo sibi exhibitio se facturum promiserat, si temporis illius ærumnis exemptus, ad regni fastigia perveniret.

Erat autem oraculum huiusmodi: Cum a persequente illum Aedilfrido, qui ante eum regnavit, per diversa occultus loca vel regna, multo annorum tempore profugus vagaretur; tandem venit ad [Al. add. regem] Redualdum, obsecrans ut vitam suam a tanti persecutoris insidiis tutando servaret: qui libenter eum excipiens, promisit se quæ petebatur [Al., petebat], esse facturum. At postquam Aedilfrid in hac eum provincia apparuisse, et apud regem illius familiariter cum sociis habitare cognovit, misit nuncios, qui Redualdo pecuniam multam pro nece ejus offerrent: neque aliquid profecit. Misit secundo, C misit tertio, et copiosiora [Al. add. auri et] argenti dona offerens, et bellum insuper illi si contemnere-
tor, indicens. Qui vel minis fractus, vel corruptus muneribus, cessit deprecanti, ut sive occidere se Aeduinum, seu legatariis tradere promisit. Quod ubi fidissimus quidam amicus illius animadvertit, intravit cubiculum quo dormire disponebat; erat enim prima hora noctis, et evocatum foras; quid erga eum agere rex promississet, edocuit et insuper adjecit: Si ergo vis, hac ipsa hora educam te de hac provincia, et ea in loca introducam, ubi nunquam te vel Redualdus vel Aedilfridus invenire valeant. Qui ait: Gratias quidem ago benevolentia tue; non tamen hoc facere possum quod suggeris, ut pactum quod cum tanto rege iniit, ipse primus irritum faciam, cum ille mihi nil mali fecerit, nil adhuc ini-
micitiarum intulerit. Quin potius, si moriturus sum, ille me magis quam ignobilior quisquam me morti tradat. Quo enim nunc fugiam, qui per omnes Britanniæ provincias, tot annorum temporumque curricula vagabundus, hostium vitæ insidias? Abente igitur amico remansit Aeduin solus foris, residensque mæstus ante palatium, multis cœpit co-

gitationum æstibus affici, quid ageret, quoque pedem verteret nescius.

Cumque diu tacitis mentis angoribus et cæco carperetur igni, vidit subito tempeste noctis silentio adpropinquantem sibi hominem vultus habitusque incogniti: quem videns, ut ignotum et inopinatum, non parum expavit. At ille accedens salutavit eum, et interrogavit, quare illa hora, cæteris quiescentibus et alto sopore pressis, solus ipse mæstus in lapide pervigil sederet. At ille vicissim sciscitabatur quid ad eum pertineret, utrum ipse intus an foris noctem transigeret. Qui respondens ait: Ne me æstimes tuæ mæstitiæ et insomniorum, et forinsecæ et solitariæ sessionis causam nescire: scio enim certissime qui es, et quare mœres, et quæ ventura B tibi in proximo mala formidas. Sed dicito mihi quid mercis [Al., mercedis] dare velis ei, si qui sit, qui his te mœroribus absolvat, et Redualdo suadeat, ut nec ipse tibi aliqui mali faciat, nec tuis te hostibus perimendum tradat. Qui cum se omnia quæ posset, huic tali pro mercede beneficii datorum esse responderet, adjecit ille: Quid si etiam regem te futurum extinctis hostibus in veritate promittat, ita ut non solum omnes tuos progenitores, sed et omnes qui ante te reges in gente Anglorum fuerant, potestate transcendas? At Aeduin constantior interrogando factus, non dubitavit promittere, quin ei qui tanta sibi beneficia donaret, dignus ipse gratiarum actionibus responderet. Tum ille ter-
tio: Si autem, inquit, is qui tibi tanta taliaque dona C veraciter adventura prædixerit, etiam consilium tibi tuæ salutis ac vitæ melius atque utilius quam aliquis de tuis parentibus aut cognatis unquam audivit, ostendere potuerit, num ei obtemperare, et monita ejus salutaria suscipere consentis? Nec distulit Aeduin quin continuo polliceretur in omnibus se secuturum doctrinam illius, qui se tot ac tantis calamitatibus ereptum, ad regni apicem proveheret. Quo accepto responso, confestim is qui loquebatur cum eo, imposuit dexteram suam capiti ejus, dicens: Cum hoc ergo tibi signum [Al. om. signum] advenerit, memento hujus temporis, ac loquelæ nostræ, et ea quæ nunc promissis adimplere ne differas. Et his dictis, ut ferunt, repente disparuit, ut intelligeret non hominem esse qui sibi apparuisset, D sed spiritum.

Et cum reginus juvenis solus adhuc ibidem sederet, gavisus quidem de collata sibi [Al., pia et benigna] consolatione, sed multum sollicitus ac mente sedula cogitans quis esset ille, vel unde veniret [Al., venisset] qui hæc sibi loqueretur, venit ad eum præfatus amicus illius, latoque vultu salutans eum: Surge, inquit, intra, et sopitis ac relictis curarum anxietatibus, quieti membra simul et animum com-

* Persequente illum Aedilfrido. Fuit Aeduin filius e' hæres Aellæ Deirorum regis; moriente patre Trimulus relictus, ab Aedilfrido Bernicorum rege qui Accam filium Aellæ duxit uxorem, tum regno tum patria exclusus, et apud Redualdum potentissimum Orient. Sax. regem profugus. Notatum hic esto

hunc Aellam Aeduini patrem fuisse regem ad cujus nomen Gregorius alludit in capite primo. Nam absurde Codex A. T. C., pag. 14, traditionem illam torquet ad Aellam regem Occid. Saxon., patrem Cissæ.

pone, quia mutatum [Al., immutatum] est cor regis, nec tibi aliquid mali facere, sed fidem potius pollicitam servare disponit: postquam enim cogitationem suam, de qua tibi ante dixi, reginæ in secreto revelavit, revocavit eum illa ab intentione, ammonens quia nulla ratione conveniat tanto regi amicum suum optimum in necessitate positum auro vendere, immo fidem suam, quæ omnibus ornamentis pretiosior est, amore pecuniæ perdere. » Quid plura? Fecit rex ut dictum est: nec solum exulem nunciis hostilibus [Al., hostibus] non tradidit, sed etiam eum ut in regnum perveniret, adjuvit. Nam mox redeuntibus domum nunciis, exercitum ad debellandum Aedilfridum collegit copiosum, eumque sibi occurrentem cum exercitu multum impari, non enim dederat illi spatium quo totum suum congregare atque adunare exercitum, occidit in finibus gentis Merciorum ad a orientalem plagam amnis qui vocatur Idlae: in quo certamine et filius Redualdi, vocabulo Raegenheri, occisus est: ac sic Aeduinus juxta oraculum quod acceperat, non tantum regis sibi infesti insidias vitavit, verum etiam eidem perempto in regni gloriam successit.

Cum ergo prædicante verbum Dei Paulino Rex credere differret, et per aliquod tempus, ut diximus, horis competentibus solitarius sederet, quid agendum sibi esset [Al. add. et], quæ religio sequenda sedulus secum ipse scrutari consuevit, ingrediens ad eum quadam die vir Dei, imposuit dexteram capiti ejus, et an hoc signum agnosceret requisivit. Qui cum tremens ad pedes ejus procidere vellet, levavit eum, et quasi familiari voce affatus: « Ecce, inquit, hostium manus [quos timuisti, Domino dominante, evasisti; ecce, regnum quod desiderasti, ipso largiente percepisti. Memento ut tertium quod promissisti, facere ne differas, suscipiendo fidem ejus, et præcepta servando, qui te et a temporalibus adversis eripiens, temporalis regni honore sublimavit; et si deinceps voluntati ejus, quam per me tibi prædicat, obsecundare volueris, etiam a perpetuis malorum tormentis te liberans, æterni secum regni in cælis faciet esse participem. »

CAPUT XIII.

Quale consilium idem cum Primatibus suis de percipienda fide Christi habuerit; et ut Pontifex ejus suas aras profanaverit.

Quibus auditis, rex suscipere quidem se fidem quam docebat, et velle et debere respondebat. Verum adhuc cum amicis principibus [Al., principatibus; al., principalibus], et consiliariis suis sese de hoc collaturum esse dicebat, ut si et illi eadem cum illo sentire vellent, omnes pariter in fonte vitæ Christo consecrarentur. Et annuente Paulino, fecit ut dixerat. Habito enim cum sapientibus consilio, sciscitabatur singillatim ab omnibus, qualis sibi doctrina hæc eatenus inaudita, et novus divinitatis qui prædicabatur cultus videretur.

* Ad Orientalem plagam. Prope Idleton.

A Cui primus pontificum ipsius Coifi [Al., Coefi; al. Cyfi] continuo respondit: « Tu, vide, rex, quale sit hoc quod nobis modo prædicatur: ego autem [Al. om. autem] tibi verissime quod certum didici, profiteor, quia nihil omnino virtutis habet, nihil utilitatis religio illa [Al., habet religio] quam hucusque tenuimus: nullus enim tuorum studiosius quam ego culturæ deorum nostrorum se subdidit; et nihilominus multi sunt qui ampliora a te beneficia quam ego, et majores accipiunt dignitates, magisque prosperantur in omnibus quæ agenda vel adquirenda disponunt. Si autem dii aliquid valerent, me potius juvare vellent, qui illis impensius servire curavi. Unde restat, ut si ea quæ nunc nobis nova prædicantur, meliora esse et fortiora, habita examinatione, perspexeris, absque ullo cunctamine suscipere illa festinemus.

Cujus spationi [verbisque prudentibus alius optimum regis tribuens assensum, continuo subdidit: « Talis, inquit, mihi videtur, rex, vita hominum præsens in terris, ad comparisonem ejus quod nobis incertum est temporis, quale cum te residente ad cenam cum ducibus ac ministris tuis tempore brumali, accenso quidem foco in medio et calido effecto cenaculo, furentibus autem foris per omnia turbinibus hiemalium pluviarum vel nixium, adveniensque unus passerum domum citissime pervolverit [Al., pervolvit], qui cum per unum ostium ingrediens, mox per aliud exierit. Ipso quidem tempore quo intus est, hiemis tempestate non tangitur, sed tamen parvissimo [Al., minimo] spatio serenitatis ad momentum excurso, mox de hieme in hiemem regrediens, tuis oculis elabitur. Ita hæc vita hominum ad modicum apparet; quid autem sequatur, quidve præcesserit, prorsus ignoramus. Unde si hæc nova doctrina certius aliquid attulit [Al., attulerit], merito esse sequenda videtur. » His similia et cæteri majores natu ac regis consilarii divinitus admoniti prosequabantur.

Adjecit autem Coifi, quia vellet ipsum Paulinum diligentius audire de Deo quem prædicabat, verbum facientem. Quod cum jubente rege faceret, exclamavit, auditis ejus sermonibus, dicens: « Jam olim intellexeram nihil esse quod colebamus: quia videlicet quanto studiosius in eo cultu veritatem quærebam, tanto minus inveniebam. Nunc autem aperte profiteor, quia in hac prædicatione veritas claret illa, quæ nobis vitæ, salutis et beatitudinis æternæ dona valet tribuere. Unde suggero, rex, ut templa et altaria quæ sine fructu utilitatis sacravimus, ocuis anathemati et igni contradamus [Al., tradamus]. » Quid plura? præbuit palam adsensum evangelizanti [Al., evangelizandi] beato Paulino rex, et abrenunciata idolatria, fidem se Christi suscipere confessus est. Cumque a præfato pontifice sacrorum suorum quæreret, quis aras et fana idolorum cum septis quibus erant circumdata, primus profanare deberet; ille respondit: « Ego. Quis enim ea quæ per stulti-

tiam colui, nunc ad exemplum omnium aptius quam A ipse per sapientiam mihi a Deo vero donatam destruiam? » Statimque abjecta superstitione vanitatis, rogavit sibi regem arma dare et equum emissarium, quem ascendens, ad idola destruenda veniret [Al., venit]. Non enim licuerat pontificem sacrorum vel arma ferre, vel præter [Al., præterquam] in equa equitare. Accinctus ergo gladio accepit lanceam in manu, et ascendens emissarium regis, pergebat ad idola. Quod aspiciens vulgus, æstimabat eum insanire. Nec distulit ille, mox ut propiabat [Al., appropiabat; al., appropinquabat] ad fanum, profanare illud, in- jecta in eo lancea quam tenebat : multumque gavi- sus de agnitione veri Dei cultus, jussit sociis des- truiere ac succendere fanum cum omnibus septis suis. Ostenditur autem locus ille quondam idolorum non longe ab Eburaco ad orientem, ultra amnem Dorwentionem, et vocatur hodie ^a Godmundin- gaham, ubi pontifex ipse inspirante Deo vero pol- luit ac destruxit eas quas ipse sacraverat aras.

CAPUT XIV.

Ut idem Aeduini cum sua gente fidelis sit factus; et ubi Paulinus baptizaverit.

Igitur accepit rex Aeduini cum cunctis gentis suæ nobilibus, ac plebe perplurima fidem et lavacrum sanctæ regenerationis, anno regni sui undecimo, qui est annus dominicæ Incarnationis sexcentisimus vi- cesimus septimus, ab adventu vero Anglorum in Britanniam annus circiter centesimus octogesimus. Baptizatus est autem Eburaci die sancto Paschæ, pridie Iduum Aprilium, in ecclesia sancti Petri apo- stoli, quam ibidem ipse de ligno cum catechizaretur atque ad percipiendum baptismi imbueretur, citato opere construxit. In qua etiam civitate ipse doctiori atque antistiti suo Paulino sedem episcopatus dona- vit. Mox autem ut baptismum consecutus est, curavit, docente eodem Paulino, majorem ipso in loco et augustiorem de lapide fabricare basilicam, in ejus medio ipsum quod prius fecerat, oratorium include- retur. Præparatis ergo fundamentis in gyro prioris oratorii per quadrum cœpit ædificare basilicam. Sed

^a Godmundingaham. Hodie etiam nomen retinet Godmundham, id est, Deorum Septum. Locus cele- bris non solum Saxonice, sed etiam Romanis, imo Britannicis idololatriis. Juxta situm est Delgovitum, quod Cambdenus deducit a Brittanico Delgwe, quod apud illum deorum statuas denotat, hodie Wigton, id est, Idolorum oppidum.

^b Perficiendum. Perfectum ab Osualdo rege, suc- censum est an. 1069. Restitutum a Thoma I archiep., conflavit an. 1137. Tandem tempore Edwardi I regis, sub Joanne thesaurario, et Romano, Meltono, et Thoresbeio archiepiscopis, ad hodiernam ampli- tudinem erectum est. Sm. Dux. STUDD.

^c Adgefrin. Hodie, Yeverin in Glendale.

^d Gleni. Bowent.

^e Maelmun. Millfield.

^f Sualua. Huic baptismi Paulini parilem tradide- runt de Augustino scriptores ejus miraculorum. Et certe quod magnum fidelium numerum usque ad de- cem milia baptizaverit Augustinus, auctoritatem habemus Gregorii papæ in epistola supradicta ad Eulogium Alexandrinum; quod autem id fecerit in fl. Sualua juxta vicum Cataractam, id videtur erratum

præquam altitudo parietis esset consummata, rex ipse impia nece occisus opus idem successori suo Osualdo ^b perficiendum reliquit. Paulinus autem ex eo tempore sex annis continuus, id est, ad finem usque imperii regis illius, verbum Dei, adnuente ac favente ipso, in ea provincia prædicabat : credebant- que et baptizabantur quotquot erant præordinati ad vitam æternam : in quibus erant Osfrid et Eadfrid filii regis Aeduini, qui ambo ei exuli nati sunt de Quoquenburga filia Cearli regis Merciorum.

Baptizati sunt tempore sequente et alii liberi ejus de Aedilberga regina progeniti, Aedilhun, et Aedil- thryd filia [Al., filia], et alter filius Vuscfrea quorum primi albatu adhuc rapti sunt de hac vita, et Eburaci in ecclesia sepulti. Baptizatus est et Yffil filius Os- fridi, sed et alii nobiles ac regii [Al., et egregii] viri non pauci. Tantus autem fertur tunc fuisse fervor fidei ac desiderium lavacri salutaris gente Nordan- hymbororum, ut quodam tempore Paulinus veniens cum rege et regina in villam regiam [Al. om. regiam] quæ vocatur ^c Adgefrin [Al., Adgebrin], triginta sex diebus ibidem cum eis catechizandi et baptizandi officio deditus moraretur : quibus diebus cunctis a mane usque ad vesperam nil aliud ageret quam con- fluentem eo de cunctis viculis ac locis plebem Chri- sti verbo salutis instruere, atque instructam in fluvio ^d Gleni, qui proximus erat, lavacro remissionis ab- luere. Hæc villa tempore sequentium regum deserta, et alia pro illa est facta in loco qui vocatur ^e Mael- min [Al., Melmun; al., Malmun; al., Melmin]. Hæc quidem in provincia Berniciorum; sed et in provin- cia Deirorum, ubi sæpius roanere cum rege solebat, baptizabat in fluvio ^f Sualua [Al., Sualica; al., Sual- la], qui ^g vicum Cataractam præterfluit. Nondum enim oratoria vel baptisteria in ipso exordio nascentis ibi Ecclesiæ poterant ædificari. Attamen in ^h Campodono, ubi tunc etiam villa regia erat, fecit basilicam, quam postmodum pagani a quibus Aeduini rex occisus, cum tota eadem villa succenderunt : pro qua reges posteriores fecere sibi villam in re- gione quæ vocatur ⁱ Loidis. Evasis autem ignem al-

esse confundentis Augustinum cum Paulino. Nam si Augustinus baptizaverit in fl. Sualua, non verisimile erit fuisse in Sualua ad Cataractam, sed in Sualua ad ostia Medwagæ. Sed tribuunt Augustino scriptores iter boreale consilio multum diverso, hinc ad ele- vandos ejus labores, auctoritatem et miracula; illinc ad assignandum illi monachorum Bangorensium cæ- dem; pari utrinque, ut videtur, veritatis specie.

^g Vicum Cataractam. Edd., exc. A. 1 et C. 1, vi- cum juxta Cataractam. Ms. C. 1 Cataractum habet.

^h Campodono. Nominis similitudo situm hujus loci videtur affligere ad Cambodunum, quod auctores in- terpretantur Almonbury, corrupte ab Albanbury, quia hæc basilica a Paulino consecrata in memoriam S. Albani dedicata fuit. Non indignum tamen notam est, quod Paraphrasis Saxonica vertit Campodono, Dona- felda, unde Galeus inferi, fuisse forte Tanfield. quod quidam jacet juxta Rippon, propius fluvio Sualua, ubi Paulinus baptizavit.

ⁱ Regione Loidis. Non in ipso oppido, sed in villa de Osunthorp quæ juxta jacet, et regem conditorem in nomine ostendit. Vide III, 21.

tare, quia lapideum erat: et servatur adhuc in monasterio reverentissimi abbatis et presbyteri Thryduulf [Al., Tridulf], quod est in silva * Elmete.

CAPUT XV.

Ut provincia Orientalium Anglorum fidem Christi susceperit.

[DCXXVII.] ^b Tantum autem devotionis Aeduii erga cultum veritatis habuit, ut etiam regi Orientalium Anglorum * Earpualdo [Al., Carpualdo; al., Erpualdo; al., Eorpualdo] filio Redualdi persuaderet, relictis idolorum superstitionibus, fidem et sacramenta Christi cum sua provincia suscipere. Et quidem pater ejus Reduald iamdudum in Cantia sacramentis Christianæ fidei imbutus est, sed frustra: nam rediens domum, ab uxore sua et quibusdam perversis doctoribus seductus est, atque a sinceritate fidei depravatus habuit posteriora pejora prioribus; ita ut in morem antiquorum Samaritanorum et Christo servire videretur, et diis quibus antea serviebat, atque in eodem fano et altare haberet ad sacrificium Christi, et arulam ad victimas dæmoniorum. Quod videlicet fanum rex ejusdem provincie Alduulf [Al., Aldorlf], qui nostra ætate fuit, usque ad suum tempus perdurasse, et se in pueritia vidisse testatur.

Erat autem præfatus rex Reduald natu nobilis quamlibet actu ignobilis, filius Tytili, cujus pater fuit Vuffa, a quo reges Orientalium Anglorum Vuffingas appellant. Verum Eorpuald non multo postquam fidem accepit tempore, occisus est a viro gentili, nomine Richercto [Al., Richberto]; et exinde tribus annis provincia in errore versata est, donec accepit regnum frater ejusdem Eorpualdi Sigberct [LCXXXI], vir per omnia Christianissimus atque doctissimus, qui vivente adhuc fratre cum exsularet in Gallia, fidei sacramentis imbutus est, quorum participem, mox ubi regnare cœpit, totam suam provinciam facere curavit. Cujus studiis gloriosissime favit Felix

* *Elmete.* Hujus silvæ magnitudinem dedit antiqua Scheda Saxonica, quæ in multis mss. habetur, et a Galeo edita est Hist. Script. t. I, secundum quam Elmedsæta continet sexcentas hidas. Ab ea denominatur villa de Berwick, ubi murorum rudera antea præbuerunt conjiçendi villam Bedæ regiam eo loci positam fuisse. Licet Beda nihil dicit de villa regia in silva Elmete, sed de monasterio tantum Thryduulf; quod in nupera Cambdeni editione huic etiam oppido assignatur, sed certam aliquam de eo notitiam nemo huc usque invenit. In territorio Elmete non solum Bervicum, sed et alia circumvicina continentur. Robertus de Graystones Angl. Sac. I, pag. 739, dicit Robertum de Stichill ep. Dunelm. confirmatum fuisse a Godofrido Ebor. apud Scirburnam in Elmete. De hujus autem regionis antiquitatibus vide librum Thoresbei nuperrime editum.

^b *Tantum autem, etc. Al., tantam autem, ut fertur, devotionem.*

^c *Earpualdo persuaderet.* Earpualdi conversionem Fl. Wigorn., M. Westm. et Chron. Sax. ponunt anno 632, initium regni Sigbercti anno 636. Sed huic calculo series Historiæ in Beda videtur adversari. Earpualdo enim statim post conversionem occiso, et Sigbercto, post tres annos usurpationis Richercti, in regnum succedente, Felix episcopus ad eum missus est ab Honorio Cantuar. Post 17 annos, ab eodem Honorio Thomas Felici successor datus est; et post 5 annos, ab eodem Honorio Berctigils sive Bonifacius

A episcopus, qui de Burgundiorum [Al., Burgundionum] partibus, ubi ortus et ordinatus est, cum venisset ad Honorium archiepiscopum, eique indicasset desiderium suum, misit eum ad prædicandum verbum vitæ prælatæ nationi Anglorum. Nec vota ipsius in casuum cecidere; quin potius fructum in ea multiplicem credentium populorum pius agri spiritalis cultor invenit. Siquidem totam illam provinciam juxta sui nominis sacramentum, a longa iniquitate atque infelicitate liberatam, ad fidem et opera justitiæ, ac perpetuæ felicitatis dona perduxit, accepitque sedem episcopatus in civitate ^d Domnoc [Al., Dumnoc; al., Dummoc]: et cum decem ac septem [Al., septemdecim] annos eidem provincie pontificali regimine præisset [Al., præfuisset], ibidem in pace vitam fini-

B vit.

CAPUT XVI.

Ut Paulinus in provincia Lindissi prædicaverit; et de qualitate regni Aeduii.

[DCXXVIII.] Prædicabat autem Paulinus verbum etiam provincie Lindissi, quæ est prima ad meridianam Humbræ fluminis ripam, pertingens usque ad mare, præfectumque Lindocolinæ civitatis, cui nomen erat * Blaecca, primum cum dono sua convertit ad Dominum. In qua videlicet civitate et ecclesiam operis egregii de lapide fecit: cujus tecto vel longa incuria, vel hostili manu dejecto, parietes hactenus stare videntur, et omnibus annis aliqua sanitatum miracula in eodem loco solent ad utilitatem eorum qui fideliter quærunt ostendi. In qua ^e ecclesia Paulinus, transeunte ad Christum Justo, Honorium pro eo consecravit episcopum, ut in sequentibus suo loco dicemus.

De hujus fide provincie narravit mihi presbyter et abbas quidam vir veracissimus de monasterio * Peartaneu [Al., Partanei; al., Peartanig; al., Peortaneu], vocabulo Deda, retulisse sibi quandam

Thomæ supponitur, et sic perducimus ad annum 633, quo Honorius obiit. Jam vero recollectis his 22 annis, id est, 17 Felicis et 5 Thomæ, initium Sigbercti incidit in annum 631, et conversio et cædes Eorpualdi cum Richercti tyrannia, in annum 627.

^d *Domnoc.* Hodie *Dunwich*, jam mari obruta. Sedes divisa primo cum Helmaham, deinde illuc translata, postea Thetfordiæ posita, denique Nordovici.

^e *Blaecca.* Hujus nomen Beda referre contentus est, alii prosapiam etiam a Wodeno ad Eanferthum deductam tradiderunt, et præfecturam Castrî Thongi ejus fidei ab Hengisto commissam, una cum universis agri Lincolnienis copiis, non alio, quod novi, fundamento, præter generalem Fl. Wigorn. conclusionem de Lindisfarorum prosapia.

^f *Ecclesia.* Conjectura est stetitisse hanc ecclesiam, ubi hodie S. Pauli est, eamque olim S. Paulini fuisse. Nominum similitudo faciem hic fidem conciliavit.

^g *Peartaneu.* De hujus monasterii fundatione nihil restat apud auctores: Loci situs non preceat a Bardney, in cujus dotatione absorptæ videntur vicinæ pietatis reliquæ. Walterus de Gaunt in charta de restauratione crenobii Bardneienensis concedit decimam de toto dominio suo in Parteney. In prædicta vero Parteney ecclesiam cum pertinentiis suis, hospitale S. Mariæ Magdalenæ... una cum ^h *franciplegii* in Parteney. Mon. Ang. I, p. 145. Vide Bedam in, 11.

seniorem baptizatum se fuisse die media a Paulino A episcopo, præsente rege Aeduino, et multam populi turbam in fluvio Treenta juxta civitatem quæ lingua Anglorum * Tiouulfingacaestir [Al., Tuif-Tuif-Uulfingacaestir] vocatur : qui etiam effigiem ejusdem Paulini referre esset solitus, quod esset vir [Al. om. vir] longæ staturæ paululum incurvus, nigro capillo, facie macilenta, naso adunco pertenui, venerabilis simul et terribilis aspectu. Habuit autem secum in ministerio et Jacobum diaconum, virum utemque industrium ac nobilem in Christo et Ecclesia, qui ad nostra usque tempora permansi.

Tanta autem eo tempore pax in Britannia, quaquaversum imperium regis Aeduini pervenerat, fuisse perhibetur, ut, sicut usque hodie in proverbio dicitur, etiam si mulier una cum recens nato parvulo vellet totam perambulare insulam a mari ad mare, nullo se lædente valeret. Tantum [Al. add. quoque] rex idem [Al. om. idem] utilitati suæ gentis consuluit, ut plerisque in locis ubi fontes lucidos juxta publicos viarum transitus construxit, ibi ob refrigerium vianum, erectis stipitibus æreos^b caucos suspendi juberet, neque hos quisquam, nisi ad usum necessarium, contingere præ magnitudine vel timoris ejus auderet, vel amoris vellet. Tantum vero in regno excellentiæ habuit, ut non solum in pugna ante illum vexilla gestarentur, sed et tempore pacis equitantes inter civitates sive villas aut provincias suas cum ministris, semper antecedere signifer consueisset : necnon et incedente illo ubilibet per plateas, illud genus vexilli, quod Romani * Tufam, Angli vero appellant Tuuf, ante eum ferri solebat.

CAPUT XVII.

Ut idem [Al., Aeduinus] ab Honorio papa exhortatorias literas acceperit, qui etiam Paulino pallium miserit.

Quo tempore præsulatum sedis apostolicæ Honorius Bonifacii successor habebat, ^a qui ubi gentem Nordanhymbrorum cum suo rege ad fidem confessionemque Christi, Paulino evangelizante conversam esse didicit, misit eidem Paulino pallium, misit et regi Aeduino literas exhortatorias, paterna illum caritate accendens, ut in fide veritatis quam acceperant [Al., acceperat], persistere semper ac proficere curarent

^a *Tiouulfingacaestir*. In hujus loci situ parum certi est. Memoriam tamen baptismi Southwella sibi vindicat, et pietas regum, et possessiones episcoporum Ebor. Paulini successorum, et collegiata sacerdotum ecclesia inibi instituta privatæ ejus loci historiæ fidem consecraverunt.

^b *Caucos*. M. Westm. habet, *per calamos æreos conduxit*, male : nam Beda expresse dicit, *caucos suspendi juberet*. Vasa ad bibendum posita. De his Treb. Pollio : *Item in caucos et scyphos pondo undecim*. Aedilberctus rex Cantie ep. ad S. Bonifacium Mog. : *Caucum argenteum intus deauratum pensantem libras tres*.

^c *Tufam*. Muta signa sunt, *Aquilæ, Dracones, Vexilla, Flamulæ, Tufæ, Pinne*. Vegetius, lib. III, cap. 5. Genus vexilli apud Romanos ex confertis plumarum globis. Sic apud nostrates etiam ad tempora Richardi II. Charta Gervasii de Clifton militis concedit et confirmat Roberto de Bevere. *tes une*

[Al., curaret]. Quarum videlicet literarum iste est ordo :

[DCXXXIV.] « Domino excellentissimo atque præcellentissimo filio Aeduino regi Anglorum, Honorius episcopus servus servorum Dei, salutem.

« Ita Christianitatis vestræ integritas circa sui Conditoris cultum, fidei est ardore succensa, ut longe lateque resplendeat, et in omni mundo annunciata, vestri operis multipliciter referat fructum. Sic enim vos reges esse cognoscitis, dum Regem et Creatorem vestrum orthodoxa prædicatione edocti, Deum venerando creditis, eique, quod humana valet conditio, mentis vestræ sinceram devotionem exsolvit. Quid enim Deo nostro aliud offerre valebimus, nisi ut in bonis actibus persistentes, ipsumque auctorem humani generis constantes, eum colere, eique vota nostra reddere festinemus? Et ideo, excellentissime filii, paterna vos caritate qua convenit, exhortamur, ut hoc quod vos divina misericordia ad suam gratiam vocare dignata est, sollicita intentione et assiduis orationibus servare omnimodo festinetis ; ut qui vos in præsentī sæculo ex omni errore absolutos, ad agnitionem sui nominis est dignatus perducere, et celestis patriæ vobis præparet mansionem. Prædicatoris igitur vestri domini mei apostolicæ memoriæ Gregorii frequenter lectione occupati, præ oculis affectum doctrinæ ipsius, quem pro vestris animabus libenter exercuit, habetote ; quatenus ejus oratio, et regnum vestrum populumque augeat, et vos omnipotenti Deo inreprehensibiles repræsentet.

« Ea vero quæ a nobis pro vestris sacerdotibus ordinanda sperastis, hæc pro fidei vestræ sinceritate, quæ nobis multimoda relatione per præsentium portitores laudabiliter insinuata est, gratuito animo adtribuere ulla sine dilatione prævidemus [Al., prævidimus] ; et duo pallia utrorumque [Al., utriusque] metropolitanorum, id est, Honorio et Paulino direximus, ut dum quis eorum de hoc sæculo ad auctorem suum fuerit accessit [Al., accessit], in loco ipsius alter [Al., alterum] episcopum ex hac nostra auctoritate debeat subrogare. Quod quidem tam pro vestræ charitatis affectu, quam pro tantarum provinciarum patriis quæ inter nos et vos esse noscuntur, sumus invitati concedere, ut in omnibus devo-

^d *Tuffe de plume*. Quidam Tufam per crucem et globum describunt, et crucem in Cantiam reportatam capite 20. Aeduini Tufam fuisse volunt.

^e *Qui ubi*. Hæc epistola ad Aedwinum nullam temporis notam habet appositam, sed ex adjuncta epistola capitis sequentis ad Honorium Cant., patet scriptas fuisse ambas anno 634, licet Aedwinus tunc mortuus esset ; sed ejus obitus papæ aures nondum attigerat. Quod autem tot anni effluerint a conversione Aedwini anno 627, usque ad ejus notitiam papæ transmissam, vel saltem ad papæ cum pallii responsum, id tribui potest, vel tardis fidei in magna parte Nordanhymbrani regni progressibus de quo vide II, 42, 43, et III, 2 ; vel difficultati enatæ de mutua consecratione metropolitanorum, quæ moram in hoc negotium injicere possent ; quin nō c necesse fuit pallia immediate a consecratione mitti ; imo neque ulla Laurentio vel Melito Justi decessoribus pallia missa in Beda legimus.

tionem vestram nostrum concursum, et juxta vestra desideria præberemus. Incolumem excellentiam vestram gratia superna custodiat. »

CAPUT XVIII.

Ut Honorius, qui Justo in episcopatum Dorovernensis Ecclesiæ successit, ab eodem papa [Al. om. eodem papa] Honorio pallium et literas acceperit.

^a Hæc inter Justus archiepiscopus ad cælestia regna sublevatus [Al., sublatus est] quarto Iduum Novembrium die [dcxxx], et Honorius pro illo est in præsulatum effectus [Al., electus]: qui ordinandus venit ad Paulinum, et occurrente sibi illo in Lindocolino quintus ab Augustino Dorovernensis Ecclesiæ consecratus est antistes [dcxxxi]. Cui etiam præfatus papa Honorius misit pallium et literas, in quibus decrevit [Al., decrevit] hoc ipsum, quod in epistola ad Aeduinum regem missa decreverat: scilicet ut cum Dorovernensis vel Eboracensis antistes de hac vita transierit, is qui superest consors ejusdem gradus, habeat potestatem alterum ordinandi, in loco ejus qui transierat, sacerdotem; ne sit necesse ad Romanam usque civitatem per tam prolixa terrarum et maris spatia pro ordinando archiepiscopo semper fatigari. Quarum etiam textum litterarum in nostra hæc historia ponere commodum duximus.

[dcxxxiv.] « Dilectissimo fratri Honorio, Honorius.

« Inter plurima quæ Redemptoris nostri misericordia suis famulis dignatur bonorum munera prærogare, illud etiam clementer collata suæ pietatis munificentia tribuit, quoties per fraternalis affatus [Al., effectus] unanimum dilectionem quadam contemplatione alternis aspectibus representat. Pro quibus majestati ejus gratias indesinenter exsolvimus, eumque votis supplicibus exoramus, ut vestram dilectionem in prædicatione Evangelii laborantem [Al., elaborantem] et fructificantem, sectantemque magistri et capitis sui [Al., vestri] sancti Gregorii regulam, perpetui [Al., perpetua] stabilitate confirmet, et ad augmentum Ecclesiæ suæ potiora per vos

A suscitet incrementa; ut fide et opere, in timore Dei et caritate, vestra adquisitis decessorumque vestrorum quæ per domini Gregorii exordia pullulat, convalescendo amplius extendatur; ut ipsa vos dominici eloquii promissa in futuro respiciant, vosque vox ista ad æternam festivitatem evocet: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* [Matth. xi, 28]. Et iterum: *Euge, serve bone et fidelis; quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui* [Matth. xxv, 21]. Et nos equidem, fratres carissimi, hæc vobis pro æterna caritate exhortationis verba præmittentes, quæ rursus pro Ecclesiarum vestrarum privilegiis congruere posse conspiciamus, non desistimus impetire. Et tam juxta vestram petitionem, quam B filiorum nostrorum regum vobis per præsentem nostram præceptionem [Al., præsentem nostra præceptionem] vice beati Petri apostolorum principis, auctoritatem tribuimus, ut quando unum ex vobis divina ad se jusserit gratia vocari [Al., evocari], is qui superstes fuerit alterum in loco defuncti debeat episcopum ordinare. Pro qua etiam re singula vestræ dilectioni pallia pro eadem ordinatione celebranda direximus, ut per nostræ præceptionis auctoritatem possitis Deo placitam ordinationem efficere; quia ut hæc vobis concederemus, longa terrarum marisque intervalla, quæ inter nos ac vos obsistunt, ad hæc nos condescendere coegerunt, ut nulla possit Ecclesiarum vestrarum jactura per cujuslibet occasionis obtentum quoquo modo provenire [Al., pervenire]; sed potius commissi vobis populi devotionem plenius propagare. Deus te incolumem custodiat, dilectissime C frater. Data die tertio Iduum Junii, imperantibus dominis nostris Augustis, ^b Heraclio anno vicesimo quarto, post consulatum ejusdem anno vicesimo tertio; atque Constantino filio ipsius anno vicesimo tertio, et consulatus ejus anno tertio; sed et Heraclio felicissimo Cæsare item filio ejus anno tertio, indictione ^c septima, id est, anno dominicæ incarnationis sexcentesimo tricesimo quarto. »

^a Hæc inter. Annum obitus Justi Bedæ non dedit, et hinc illæ tenebræ huic historiæ parti offusæ. Plurimi volunt Justum tres tantum annos sedisse et obiisse anno 627, et tunc vel Honorium successisse, vel sedem vacasse. Alii Justo plures annos tribuunt usque ad annum 632, 633, etc. De sede autem vacante nihil in Bedæ, nec de Justi obitu ante temporis periodum infra harum litterarum conspectum; sed necesse fuit Honorium consecrari Lincolnæ, ante annum 633, priusquam Paulinus ab Eboracensi provincia secederet; nec tamen post annum 631, ut spatium daretur viginti duobus annis Felicis et Thomæ ante obitum Honorii, quem certum est obiisse anno 635; de quo vide notam supra ad cap. 15. Justus igitur obitum ego posui an. 630, Honorii consecrationem an. 631, pallium an. 634.

^b Heraclio anno xxiv, etc. Corruptus erat et mutilatus hic locus in omnibus editionibus, in quibus siglæ P. C. perperam redduntur, pro consulatus, cum aliud nihil sonent quam post consulatum; et omittuntur hæc verba, atque Constantio filio ipsius anno xxiii, unde totius subscriptionis turbatur sensus. Heraclius imperare cepit v Octobris, indic. 14, anno Christi Dionysiano 610, sed anno 602 divinæ incar-

nationis, secundum Theophanem, qui annos incarnationis octonario minuire solet, uti Georgius Syncellus et alii fere Græci. Idem Heraclius anno Christi 611 consulatum auspicatus est. — Heraclio ex Eudocia conjugē Augusta natus est Heraclius junior, dictus novus Constantinus, die tertia mensis Maii, indictione 15, Christi 612. Hic anno vii Heraclii parentis, Christi 617, die 1 Januarii, indictione 5, consul renuntiatus est. Heraclius, novi Constantini filius, magni Heraclii nepos, nascitur et baptizatur tertio Novembris, indictione 5, anno Heraclii Magni xi. Christi Dionysiano 631. Quare anno 634, tertio Idus Junii, in cursu erat annus tertius Heraclii pueri Cæsaris: unde restat difficultas ex illis verbis. et consulatus ejus anno iii ad Constantinum spectantibus. Posito enim Constantini consulatus exordio ad annum 617, uti ex Theophane retulimus, consequenter anno 634 in cursu erat consulatus, Constantini annus xvii. Legendum ergo videtur, et consulatus ejus anno xvii, nisi forte novum ei consulatus exordium fuit, quando illi natus est Heraclius filius, quod a Græcorum nemine adnotatum reperio. CUFFL.

^c Septima. Hic ad marginem Baronius ponit sextam, ut calculum accomodat ad annum 635, quem vel in

CAPUT XIX.

Ut primo idem Honorius, et post Johannes litteras genti Scottorum pro Pascha [Al., Paschæ observatione] simul et pro Pelagiana hæresi miserit.

[CCXXXIV.] Misit idem papa [Al. om. papa] Honorius [Al. add. Romanæ sedis pontifex] litteras etiam genti Scottorum, quos in observatione sancti Paschæ errare [Al., errasse] compererat, juxta quod supra docuimus: sollerter exhortans, ne paucitatem suam in extremis terræ finibus constitutam, sapientiores antiquis sive modernis quæ per orbem erant Christi Ecclesiis æstimarent; neve contra Paschales computos, et decreta synodalia totius orbis pontificum, aliud Pascha celebrarent.

[CCXL.] Sed et Johannes qui successori ejusdem Honorii Severino successit, cum adhuc esset electus in pontificatum, pro eodem errore corrigendo litteras eis magna auctoritate atque eruditione plenas direxit, evidenter adstruens, quia dominicum Paschæ diem a quinta decima luna usque ad vicesimam primam, quod in Nicæna synodo probatum est, oportet inquiri. Necnon et pro Pelagiana hæresi, quam apud eos reviviscere didicerat, cavenda ac repellenda, in eadem illos epistola admonere curavit; cujus epistolæ principium hoc est:

« Dilectissimis et sanctissimis • Tomiano [Al., Thomiano], Columbano, Cromano [Al., Chromano], Dinnao [Al., Dinnano], et Baithano episcopis; Cromano [Al., Chromanno], Ervanoque [Al., Hermiano], Laistrano, Scellano, et Srgeno [Al., Segiano] presbyteris; Sarano, cæterisque doctoribus seu abbatibus Scottis, Hilarius archipresbyter, et servans locum sanctæ sedis apostolicæ, Johannes diaconus, et in Dei nomine electus: item Johannes primicerius, et servans locum sanctæ sedis apostolicæ, et Johannes servus Dei, consiliarius ejusdem apostolicæ sedis.

« Scripta quæ perlatores ad sanctæ memoriæ Severinum papam adduxerunt, et eo de hac luce migrante, reciproca responsa ad ea quæ postulata fuerant, siluerunt. Quibus resecatis, ne diu tantæ quæstionis caligo indiscussa remaneret, reperimus quosdam provincie vestræ contra orthodoxam fidem, novam ex veteri hæresim renovare conantes, Pascha nostrum in quo immolatus est Christus, nebulosa caligine refutantes, et quarta decima luna cum Hebræis celebrare nitentes. » Quo epistolæ principio manifeste declaratur, et nuperrime temporibus illis

ms. suo invenit, vel inveniendum putavit. In dando tempore hujus epistolæ laborarunt Chiffletius et alii, quisque suos corrigens mss., infelicitèr omnes. Nam Codices ipsi veteres in uno et vero consentiunt.

• Tomiano, etc. Fuit Tomianus archiepiscopus Armachensis, Dinnaus episcopus Connorensis, Baithanus Clonmacnoisensis; Cromanus abbas Roscreensis; Segenus Huensis. Reliquorum sedes titulosve non invenio.

• Noram ex veteri. Vetis hæresis fuit Pascha cum Hebræis semper celebrare; Nova aliquando tantum, ita scilicet annis, quibus Paschæ dies in quartam decimam lunam incidit. Vide append. n. 9.

A hanc apud eos hæresim coortam, et non totam eorum gentem, sed quosdam in eis hac fuisse implicitos.

Exposita autem ratione Paschalis observantiæ, ita de Pelagianis in eadem epistola subdunt: « Et hoc quoque cognovimus, quod virus Pelagianæ hæreseos apud vos denuo reviviscit: quod omnino hortamur ut a vestris mentibus hujusmodi venenatum superstitionis facinus auferatur. Nam qualiter ipsa quoque execranda hæresis damnata est, latere vos non debet; quia non solum per istos ducentos annos abolita est, sed et quotidie a nobis perpetuo anathemate sequeuta damnatur: et hortamur, ne quorum arma combusta sunt, apud vos eorum cineres suscitentur. Nam quis non execretur superbum eorum conamen et impium, dicentium posse sine peccato hominem existere ex propria voluntate, et non ex gratia Dei? Et primum quidem blasphemie stultiloquium est, dicere esse hominem sine peccato; quod omnino non potest, nisi unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus qui sine peccato est conceptus et parvus. Nam cæteri homines cum peccato originali nascentes testimonium prævaricationis Adæ, etiam sine actuali peccato existentes, portare noscuntur, secundum Prophetam dicentem: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum et in peccatis concepit me mater mea (Psalm. l., 7). »

CAPUT XX.

Ut occiso Aeduino Paulinus Cantiam rediens, Hrofsensis Ecclesiæ præsulatum suscepit.

At vero Aeduini cum decem et septem annis genti Anglorum simul et Brittonum gloriosissime præsesset, e quibus sex etiam ipse, ut diximus, Christi regno militavit, rebellavit adversus eum • Cædualla rex Brittonum, auxilium præbente illi Penda viro strenuissimo de regio genere Merriorum, qui et ipse eo tempore, gentis ejusdem regno annis viginti et duobus varia sorte præfuit: et conserto gravi prælio in campo qui vocatur • Haethfelth, occisus est Aeduini die • quarta Iduum Octobris, anno dominicæ Incarnationis sexcentesimo tricesimo tertio, cum esset annorum quadraginta et octo: ejusque totus vel interemptus vel dispersus est exercitus. In quo etiam bello, ante illum unus filius ejus • Osfrid juvenis bellicosus cecidit, alter Eadfrid necessitate cogente ad Pendam regem transfugit, et ab eo postmodum regnante Usualdo, contra fidem jurisjurandi peremptus est.

Quo tempore maxima est facta strages in Ecclesia

• Cædualla. Vide omnino quomodo omnia hæc bella narrat Galf. mon. in sua Hist. reg. Britt., lib. xi per totum.

• Haethfelth. Saltus in Eboracensi comitatu inter Donam fluvium et Exholme insulam.

• Quarta Iduum Octob. Sanctis enim ille adnumeratur, eique ecclesiæ dedicatur. Ejus tamen memoria celebratur in Martyrologio Anglicano ad quartum diem Decembris.

• Octo. Edit., septem, sicut et Interp. Sax., sed contra mss.

• Osfrid. Cum Godboldo rege Orcadum qui ad auxilium ejus venerat. RAD. DICET., p. 784.

vel gente Nordanhymbrorum, maxime quod unus ex A
ducibus a quibus acta est, paganus, alter quia barbarus erat pagano savior. Siquidem Penda cum omni Merciorum gente idolis deditus, et Christiani erat nominis ignarus : at vero Caedualia, quamvis nomen et professionem haberet Christiani, adeo tamen erat animo ac moribus barbarus, ut ne sexui quidem miliebris, vel innocuæ parvulorum parceret ætati, quin universos atrocitate ferina morti per tormenta contraderet, multo tempore totas eorum provincias debacchando pervagatus, ac totum genus Anglorum Britanniæ finibus erasurum se esse deliberans. Sed nec religioni Christianæ, quæ apud eos exorta erat, aliquid impendebat honoris. Quippe cum usque hodie moris sit Brittonum, fidem religionemque Anglorum pro nihilo habere, neque in aliquo eis magis B
communicare ^a quam paganis. Adlatum est autem caput Aeduini regis Eburacum, et inlatum postea in ecclesiam beati apostoli Petri, quam ipse cœpit, sed successor ejus Osualdus perfecit, ut supra docuimus, positum est in porticu sancti papæ Gregorii, a cujus ipse discipulus verbum vitæ susceperat.

Turbatis itaque rebus Nordanhymbrorum hujus articulo cladis, cum nil alieni præsidii nisi in fuga esse videretur, Paulinus adsumpta secum regina Aedilberge quam pridem adduxerat, rediit Cantiam navigio, atque ab Honorio archiepiscopo et rege Eadbaldo multum honorifice susceptus est. Venit autem illoc duce Basso, milite regis Aeduini fortissimo, habens secum Eanfledam [AL., Eanfredam] C
filiam, et Vusefream filium Aeduini, neenon et Yff [AL., Ifm] filium Osfridi filii ejus, quos postea mater

^a Quam paganus. Vide supra in hujus libri capite iv.

^b Caput. Corpus autem ejus in ecclesia Pharensi tumulatum.

^c Daegberecto. Clotarii filio et Chilperici nepoti, cujus frater Charibertus genuerat Berctam Aedilbergæ matrem. Ipsa ad villam Liming, a rege fratre

metu Eadbaldi et Osualdi regum, misit in Galliam nutriendos regi ^c Daegberecto [AL., Dagberecto] qui erat amicus illius, ibique ambo in infantia defuncti, et juxta honorem vel regis pueris, vel innocentibus Christi congruum, in ecclesia sepulti sunt. Attulit quoque secum vasa pretiosa Aeduini regis perplura, in quibus et crucem magnam auream, et calicem aureum consecratum ad ministerium altaris, quæ hactenus in ecclesia Cantia conservata monstrantur.

Quo in tempore, Hrofensis Ecclesia pastorem minime habebat, eo quod Romanus præsul illius ad Honorium papam a Justo archiepiscopo legatarius missus, absorptus fuerat fluctibus Italici maris : ac per hoc curam illius præfatus Paulinus, invitatione Honorii antistitis et Eadbaldi regis suscepit ac tenuit, usquedum et ipse suo tempore ad caelestia regna cum gloriosi fructu laboris ascendit. In qua Ecclesia moriens, pallium quoque, quod a Romano papa acceperat, reliquit.

Reliquerat autem in Ecclesia sua Eburacensi Jacobum diaconum, virum utique ecclesiasticum et sanctum, qui multo exilne tempore in Ecclesia manens, magnas antiquo hosti prædas, docendo et baptizando eripuit : cujus ^d nomine vicus in quo maxime solebat habitare, juxta Cataractam, usque hodie cognominatur. Qui quoniam cantandi in ecclesia erat peritissimus, recuperata postmodum pace in provincia, et crescente numero fidelium, etiam magister ^e ecclesiasticæ cantionis juxta morem Romanorum seu Cantuariorum multis cœpit existere : et ipse senex ac plenus dierum, juxta Scripturas, Patrum viam secutus est.

datam, monasterium condidit, ubi velum, prima Anglorum, sumpsit, vitamque finivit. Memoria ejus in Anglicano Martyrologio celebratur 10 Sept.

^d Cujus nomine vicus. Hodie Akeburg.

^e Ecclesiasticæ cantionis. De hac vide append. n. 42.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Ut primi successores Aeduini regis, et fidem suæ gentis prodiderunt [AL., perdidit], et regnum porro Osualdus Christianissimus rex utrumque restauravit.

At interfecto in pugna Aeduino, suscepit pro illo regnum Derorum, de qua provincia ille generis propapam et primordia regni habuerat, filius patris ejus Aelfrici, vocabulo Osric, qui ad prædicationem Paulini, fidei erat sacramentis imbutus [DCCXXXI]. Porro

^a In has duas provincias. In Deiram quæ ab Humbra incipiens, ad Tesam fluvium terminabatur, et in Berniciam quæ a Tesa usque ad Twedam protendebatur. Unde etiam quidam reges Nordhymbrorum regnabant super solos Deiros, sicut Aelle; quidam super solos Bernicios, sicut Adda filius ejusdem Aelle; quidam super utrosque sicut Aeduinus filius ejusdem Aelle, et sanctus Osualdus, et post eum fra-

ter ejus Osuiu. A tempore cujus Osuiu utraque regio sub uno regno remansit. Ita Ric. Hag., x Scr., p. 286. Harum tamen provinciarum terminos longe aliter dederunt quidam. Deiros ad Twedam, Bernicios ad fretum Edinburgicum extendentes; et Bernicios quidem ad Fretum inveniamus, Deiros vero non ultra Tesam fluvium.

ter ejus Osuiu. A tempore cujus Osuiu utraque regio sub uno regno remansit. Ita Ric. Hag., x Scr., p. 286. Harum tamen provinciarum terminos longe aliter dederunt quidam. Deiros ad Twedam, Bernicios ad fretum Edinburgicum extendentes; et Bernicios quidem ad Fretum inveniamus, Deiros vero non ultra Tesam fluvium.

inimico, patriam sunt redire permisi, accepit pri-
mus eorum, quem * diximus, Eanfrid regnum Berni-
ciorum. Qui uterque rex ut terreni regni insulas sor-
titus est, sacramenta regni cælestis quibus initiatus
erat, anathematizando prodidit [Al., perdidit], ac se
præcis idolatriæ sordibus polluendum perdendumque
restituit.

Nec mora, utrumque rex Brittonum Ceadualla im-
pia manu, sed justa ultione peremit [dcxxxiv]. Et
primo quidem proxima æstate Osricum, dum se¹ in
oppido [Al., oppidi] Municipio temerarie obsedisset,
erumpens subito cum suis omnibus imparatum cum
suo exercitu delevit. Dein cum anno integro provin-
cias Nordanhymbrorum non ut rex victor possideret
sed quasi tyrannus sæviens disperderet, ac tragica
cæde dilaceraret, tandem Eanfridum inconsulte ad se
cum duodecim lectis [Al., electis] militibus, postu-
landæ pacis gratia venientem simili sorte damnavit.
Infaustus ille annus et omnibus bonis exorsus usque
hodie permanet, tam propter apostasiam regum An-
glorum qua se fidei sacramentis exuerant, quam
propter vesanam Brittonici [Al., Britannici] regis
tyrannidem. Unde cunctis placuit regum tempora
computantibus, ut ablata de medio regum perfido-
rum memoria, idem annus sequentis regis, id est,
Oswaldi, viri Deo dilecti, regno adsignaretur: quo,
post occisionem fratris Eanfridi, superveniente cum
parvo exercitu, sed fide Christi munito, infandus
Brittonum dux cum immensis illis copiis quibus nihil
resistere posse jactabat, interemptus est; in loco qui
lingua Anglorum^c Denisesburna, id est, Rivus [Al.,
oriens] Denisi vocatur.

CAPUT II.

*Ut de ligno Crucis quod idem rex contra Barbaros
pugnaturus exerebat, inter innumera sanitatum mira-
cula, quidam a dolentis [Al., adolescens] brachii sit
languore curatus.*

Ostenditur autem usque hodie et in magna vene-
ratione habetur locus ille, ubi venturus ad hanc pug-
nam O-wald^d signum sanctæ crucis erexit [dcxxxv],
ac flexis genibus Dominum deprecatus est, ut in tanta
rerum necessitate suis cultoribus cælesti succurreret
auxilio. Denique fertur quia facta citato opere cruce,
ac fovea præparata in qua statui deberet, ipse fide
servens hanc arripuerit, ac foveæ imposuerit, atque

utraq[ue] manu erectam tenuerit, donec adgesto a mi-
liibus pulvere, terræ sigeretur. Et hoc facto, elata in
altum voce cuncto exercitui proclamaverit: « Flet-
amus omnes genua, et Dominum omnipotentem vi-
vum ac verum in commune [Al., communi] depre-
cemur, ut nos ab hoste superbo ac feroce sua mise-
ratione defendat: scit enim ipse quia juxta pro salute
gentis nostræ bella suscepimus. » Fecerunt omnes ut
jusserat; sic incipiente diluculo in hostem progressi,
juxta meritum suæ fidei, victoria potiti sunt. In cujus
loco orationis innumera virtutes sanitatum noscun-
tur esse patratæ, ad indicium, videlicet, ac memo-
riam fidei regis. Nam et usque hodie multi de ipso
ligno sacrosanctæ crucis astulas [Al., hastulas] exci-
dere solent, quas cum in aquas miserint eisque
languentes homines aut pecudes potaverint sive
asperserint, mox sanitati restituntur.

Vocatur locus ille lingua Anglorum^e Hefenfelth
[Al., Heosenfeld], quod dici potest Latine Cælestis
campus, quod certo utique præsagio futurorum anti-
quitus nomen accepit: significans nimirum quod
ibidem cælestis erigendum trophæum, cælestis in-
choanda victoria, cælestia usque hodie forent miracula
celebranda. Est autem locus [Al. add. ille] juxta
murum illum, ad Aquilonem, quo Romani quondam
ob arcendos Barbarorum impetus, totam a mari ad
mare præcinxere Britanniam, ut supra docuimus. In
quo videlicet loco consuetudinem multo jam tempore
fecerant fratres Hagustaldensis ecclesiæ quæ non
longe abest, advenientes omni anno pridie quam pos-
tea idem rex Oswald occisus est, vigiliis pro salute
animæ ejus facere, plurimaque psalmodum laude ce-
lebrata, victimam pro eo mane sacræ oblationis
offerre. Qui etiam crescente bona consuetudine, nu-
per^f ibidem ecclesia constructa [Al. add. atque de-
dicata], sacrationem et cunctis [Al., omnibus] hono-
rabiliorum locum omnibus [Al. om. omnibus] fecere.
Nec immerito, quia nullum, ut comperimus, fidei
Christianæ signum, nulla ecclesia, nullum altare
in tota Berniciorum gente erectum est, priusquam
hoc sacræ crucis vexillum novus militiæ ductor, dic-
tante fidei devotione, contra hostem immanissimum
pugnaturus statueret.

hunc esse hodiernum Dilston. Nihil tamen ibi reperi-
tur quod illi opinioni faveat nisi nominis quædam
similitudo, eaque non ex Bedæ, sed ex mala ejus
lectione. Nam loci situs, et Historiæ narratio ad Occi-
dentem in gis Borealem tendunt. Vide append.,
n. 13.

^d Signum sanctæ crucis. Res'ant in archivis Du-
nelm. plurimæ chartæ cum antiquo sancti Cuthberti
sigillo annexo. In quo exhibetur caput sancti Oswaldi
ex una parte, et crux ejus ex altera. Vide impressum
in Append. n. 13.

^e Hefenfelth. Neque hunc locum puto hodiernum
Halton, vel, ut legendum voluit, Halidon, sed magis
ad Aquilonem a muro Romano.

^f Ibidem ecclesia. Restat adhuc ad Occidentem
Aquilonalem ab Axeloduno ecclesia sancti Oswaldi.
Sed de his plura in Append., n. 13.

* Diximus. Vulgg.: diximus, Osricum regnum Dei-
rorum, secundus vero Eanfrid Berniciorum. Uter-
que, etc.

^b In oppido Municipio. Non oppidi, ut scriptores
absurde textum Bedæ corruperunt: sed oppido mu-
nicipio; oppido quod pro municipio habetur, vel Mu-
nicipium appellatur: sicut etiam Paraphrasis Saxon.
recte vertit. Horum unum tantum in hac provincia
novimus, et quidni illud fuerit, nempe Eburaeum,
quod Aurelius Victor in sua Cæsarum Historia, ex-
presse Municipium appellat? Poterat quidem vox
Municipium, ut pote in sequioribus sæculis latiore
sensu sumi, sed expressio Bedæ in hoc loco pecu-
liarem quandam designationem involvit, regni, scilicet,
Deirensis urbem primariam, quæ etiam revera muni-
cipium ab antiquo fuerat.

^c Denisesburna. Audax forte ninium qui neaverit

Nec ab re est unum e pluribus quæ ad hanc crucem A patrata sunt, virtutis miraculum enarrare. Quidam de fratribus Hagustaldensis [AL., Augustald] ecclesiæ, nomine Bothelm, qui nunc usque superest, ante paucos annos dum incautus forte noctu in glacie incederet, repente corruens brachium contrivit, ac gravissima fracturæ ipsius cœpit molestia fatigari; ita ut ne ad os quidem adducere ipsum brachium ullatenus dolore arcente valeret. Qui cum die quadam mane audiret unum de fratribus ad locum ejusdem sanctæ crucis ascendere disposuisse, rogavit ut aliquam sibi partem de illo ligno venerabili rediens adferret, credere se dicens quia per hoc, donante Domino, salutem posset consequi. Fecit ille ut rogatus est, et reversus ad vesperam, sedentibus jam ad mensam fratribus, obtulit ei aliquid de veteri musco quo superficies ligni erat obsita. Qui cum sedens ad mensam non haberet ad manum ubi oblatum sibi munus reponeret, misit hoc in sinum sibi. Et dum iret cubitum, oblitus hoc allecubi deponere, permisit suo in sinu permanere. At medio noctis tempore, cum evigilaret, sensit nescio quid frigidi suo lateri adiacere, admotaque manu requirere quid [AL. add. cœpit] esset, ita sanum brachium manumque reperit, ac si nihil unquam tanti languoris habuisset [AL., habuissent].

CAPUT III.

Uti idem rex postulans de gente Scottorum antistitem, accepit Aedanum, eidemque in insula Lindisfarnensis sedem episcopatus donaverit.

Idem ergo Osuuld, mox ubi regnum suscepit, desiderans totam cui præesse cœpit gentem fidei Christianæ gratia imbui, cujus experimenta permaxima in expugnandis Barbaris jam ceperat, misit ad majores natu Scottorum, inter quos exulans ipse baptismatis sacramenta, cum his qui secum erant militibus, consecutus erat; petens ut sibi mitteretur antistes, cujus doctrina ac ministerio gens quam regebat Anglorum, dominicæ fidei et dona disceret, et susciperet sacramenta [ccxxxv]. Neque aliquanto tardius quod petiti impetravit: accepit namque pontificem Aedanum [AL.; Aidanum] summæ mansuetudinis et pietatis ac moderaminis virum, habentemque zelum Dei, quamvis non plene secundum scientiam. Namque diem Paschæ dominicum more suæ gentis, cujus sæpius mentionem fecimus, a quarta

decima luna usque ad vicesimam observare solebat. Hoc etenim ordine Septentrionalis Scottorum provincia, et omnis natio Pictorum illo adhuc tempore Pascha dominicum celebrabat, æstimans se in hac observatione sancti ac laude digni Patris Anatolii scripta secutam (Vide infra, c. 25, et Bed. Chron., n. 4230). Quod [AL. add., quidem] an verum sit, peritus quisque facillime cognoscit. Porro gentes Scottorum, quæ in Australibus Hiberniæ insulæ partibus morabantur, jamdudum ad admonitionem apostolicæ sedis antistitis, Pascha canonico ritu observare didicerunt (Vid. n. 19).

Venienti [AL., veniente] igitur ad se episcopo, rex locum sedis episcopalis in insula Lindisfarnensi, ubi ipse petebat, tribuit. Qui videlicet locus accedente ac B recedente reumate bis quotidie instar insulæ maris circumluitur undis, bis renudato littore contiguus terræ redditur; atque ejus admonitionibus humiliter ac libenter in omnibus auscultans, Ecclesiam Christi in regno suo multum diligenter ædificare ac dilatare curavit. Ubi pulcherrimo sæpe spectaculo contigit, ut evangelizante antistite qui Anglorum linguam perfecte non noverat, ipse rex suis ducibus ac ministris interpres verbi existeret cælestis: quia nimirum tam longo exilii sui tempore linguam Scottorum jam pleno didicerat. Exin [AL., exinde] cœpere plures per dies de Scottorum regione venire Britanniam atque illis Anglorum provinciis quibus regnavit rex Osuuld, magna devotione verbum [AL. add. Dei] fidei prædicare, et credentibus gratiam baptismi, quicumque sacerdotali erant gradu præditi, ministrare. Construebantur ergo ecclesiæ per loca, confluebant ad audiendum verbum populi gaudentes, donabantur munere regio possessiones, et territoria ad instituenda monasteria, imbuebantur præceptoribus Scottis parvuli Anglorum, una cum majoribus studiis et observatione disciplinæ regularis.

Nam monachi erant, maxime qui ad prædicandum venerant. Monachus ipse episcopus Aedan, utpote de insula quæ vocatur Hii, destinatus [AL., Ily, destinatus] : cujus monasterium in cunctis pene Septentrionalium Scottorum, et omnium Pictorum monasteriis non parvo tempore arcem tenebat, regendisque eorum populis præerat: quæ videlicet insula ad jus quidem Britanniæ pertinet, non magno ab ea freto

* Insula Lindisfarn. « A fluvio Lindis excurrente in mare: qui duorum pedum habens latitudinem, non nisi cum recesserit mare videri potest. Continet autem hæc insula octo miliaria per ambitum. Nunc vocatur insula Sacra, quia SS. Aedanus, Finanus, Tuda et Cuthbertus, cum aliis ejusdem Ecclesiæ præsulibus ibidem corpore requieverunt; posteaque plures monachi, diversique sæculares per Danos sunt martyrisati et sepulti. » SIM. DUN., p. 68, 69. Illius insulæ territoria vide ibidem.

† Insula Hii. « Est ea longa duo milia passuum, supra mille lata. Ibi duo monasteria sunt fundata, unum Nigrorum monachorum, aliud sanctarum monialium ordinis sancti Augustini rochetam deferentium; et ibi Refugium. Monasterium vero monachorum usque ad tempus R. Malcolm viri sanctæ Margaretæ fuit locus sepulturæ, et sedes regalis quasi omnium regum Scottiæ et Pictiniæ. » FORD., Scotich.,

II, 4. « In cœnobio veteri divi Columbæ, insularum episcopi sedem statuerunt, vetere domicilio quod erat in Eubonia, id est, Mannia, ab Anglis capto. Remanet adhuc inter veteres ruinas sepulcrum sive cœmeterium commune omnium nobilium familiarum quæ in Occidentalibus insulis habitabant. Eminent inter cæteros tumuli tres, modicis intervallis distantes, tribus impositis domunculis in Orientem versis. In occidentali ejusque parte lapis inscriptus quorum tumuli sunt indicat. In medio est TUMULUS REGUM SCOTTIÆ. In dextro REGUM HIBERNIÆ. In sinistra parte REGUM NORVEGIÆ. In reliquo cœmeterio seorsum, clare insularum familiae habent sua conditoria. Circa eam sex proximæ insulæ, exigue nec tamen infelundæ, ab antiquis regibus, et insularum regulis cœnobio Columbæ donate fuerunt. » BUCHAN.

discreta, sed donatione Pictorum, qui illas Britanniae plagas incolunt, jamdudum monachis Scottorum tradita, eo quod illis prædicantibus fidem Christi perceperint.

CAPUT IV.

Quando gens Pictorum fidem Christi perceperit [Al., suscepit].

Siquidem anno Incarnationis dominicæ quingentesimo sexagesimo quinto, quo tempore gubernaculum Romani imperii post Justinianum Justinum [Cod. Mori, Justinianus] minor accepit, venit de Hibernia presbyter et abbas habitu et vita monachi insignis, nomine Columba [Al., Columbanus, Columban] Britanniam, prædicaturus verbum Dei provinciis Septentrionalium Pictorum, hoc est, eis quæ arduis atque horrentibus montium jugis, ab Australibus eorum sunt regionibus sequestrate. Namque ipsi Australes Picti, qui intra eosdem montes habent sedes, multo ante tempore, ut perhibent, relicto errore idolatriæ, fidem veritatis acceperant, prædicante eis verbum Nynia episcopo reverentissimo et sanctissimo viro, de natione Brittonum [cccxciv], qui erat Romæ regulariter fidem et mysteria veritatis edoctus; cujus sedem episcopalem, sancti Martini episcopi nomine et ecclesiam insignem, ubi ipse etiam corpore una cum pluribus sanctis requiescit, jam nunc [Al. om. nunc] Anglorum gens obtinet. Qui locus ad provinciam Berniciorum pertinet, vulgo vocatur Ad candidam easam, eo quod ibi ecclesiam de lapide, insolito Brittonibus more fecerit.

Venit autem Britanniam Columba, regnante Pictis Bridio filio Meilochon, rege potentissimo, nono anno regni ejus, gentemque illam verbo et exemplo ad fidem Christi convertit: unde et præfatam insulam ab eis in possessionem monasterii faciendi accepit. Neque enim magna est, sed quasi familiarum quinque, juxta æstimationem Anglorum: quam successores ejus usque hodie tenent, ubi et ipse sepultus est [pxcvii], cum esset annorum septuaginta

* *Montium Jugis.* Monte Grampio. Cujus jugum altissimum hodie Drum albin, Dorsum Albionis, appellatur.

b *Romæ.* Dicitur Ninia Romam adiisse tempore Damasi papæ, an. 370; ordinatum Brittonibus fuisse a Siricio an. 394; in reditu sanctum Martinum salutasse, virum regulari disciplina celeberrimum, sed non avunculum, ut Hect. Boethius tradit. Hac occasione Ecclesiam suam sancto Martino dedicavit. Ut et moris fuit illis temporibus.

c *Ad Candidam Casam.* Whitherne in Gallovidia. Ubi Ninia obiit, an. 432. Quo etiam anno sanctus Patricius Hiberniam intravit, sicut Palladius anno præcedente Scotiam. Codex ms. Thoresbei ad hunc locum Bedæ habet notam sequentem litteris majoribus scriptam in corpore textus: *Ubi Ordo Premonstratensis habet sedem et electionem episcopalem.*

d *Bridio.* Hic a Cruthneo primo Pictorum monarcha tricesimus quartus numeratur in Scotchronico. Successerunt, Gardard qui fundavit ecclesiam collegiatam de Ab-rnethy; Constantinus qui fundavit ecclesiam Dunkeld. Ab hoc octavus Drunsken, in quo Pictorum regnandi defect potestas.

f *Familiarium.* Unus cod., *milliarium*, male.

† *Dearmach.* Adamnanus in Vita sancti Columbæ,

A septem, post annos circiter triginta et duos ex quo ipse Britanniam prædicaturus adiit. Fecerat autem, priusquam Britanniam veniret, monasterium nobile in Hibernia, quod a copia roborum & Dearmach lingua Scottorum, hoc est, Campus roborum, cognominatur. Ex quo utroque monasterio plurima [Al., plurima] exinde monasteria per discipulos ejus et in Britannia et in Hibernia propagata sunt: in quibus omnibus idem monasterium insulanum, in quo ipse requiescit corpore, principatum teneret [Al., tenet].

B Habere autem solet ipsa insula rectorem semper abbatem presbyterum, cujus juri et omnis provincia, et ipsi etiam episcopi, ordine inusitato, debeant esse subjecti, juxta exemplum primi doctoris illius, qui non episcopus, sed presbyter extitit et monachus: de cujus vita et verbis nonnulla a discipulis ejus feruntur scripta haberi. Verum qualescumque fuerit ipse, nos hoc de illo certum tenemus, quia reliquit successores magna continentia ac divino amore regularique institutione insignes: in tempore quidem summæ festivitatis dubios circulos sequentes, utpote quibus longe ultra orbem positus nemo synodalia paschalis observantiæ decreta porrexerat; tantum ea quæ in propheticiis, evangelicis et apostolicis litteris discere poterant pietatis et castitatis opera diligenter observantes. Permansit autem hujusmodi observantia paschalis apud eos tempore non paucis, hoc est, usque ad annum dominicæ Incarnationis septingentesimum decimum quintum [Al., sextum], per annos centum quinquaginta.

C At tunc veniente ad eos reverentissimo et sanctissimo Patre et sacerdote Ecgherto, de natione Anglorum, qui in Hibernia diutius exulaverat pro Christo, eratque et doctissimus in Scripturis et longæ vitæ perfectione evimius, correcti sunt per eum et ad verum canonicumque Paschæ diem translati, quem tamen et antea non semper in luna quarta decima cum Judæis, ut quidam rebantur, sed in die quidem [Al., quadam] Dominica, alia tamen quam

lib. 1, cap. 3, dicit Columbam in mediterranea Hiberniæ parte monasterium quod Scottice dicitur Dairmach fundasse. Illud idem est cum Augustiniano eo cenobio quod hodie Durrogh, et Durnach dicimus in comitatu Regis, et male a quibusdam cum cenobio Armachano confunditur.

D * *Ipsi etiam episcopi.* Sed non quoad auctoritatem spiritualem. Vide Adamnanum Vitam sancti Columbæ. 1, 26: « Alio in tempore quidam de Numinensium provincia proselytus ad sanctum venit, qui se in quantum potuit humiliter gessit, quod nullus sciret quod episcopus esset; sed tamen hoc sanctum non potuit latere. Nam alia die Dominica, a sancto jussus Christi corpus ex more conficere, sanctum advocat, ut simul quasi duo presbyteri dominicum panem frangerent. Sanctus proinde ad altarium accedens, repente intuitus faciem ejus, sic eum compellat: Benedicat te Christus, frater, hunc solus episcopus episcopali ritu frange panem. Nunc scimus quod sis episcopus. Quare huc usque te occultare conatus es, ut tibi a nobis debita non redderetur veneratio? Quo auditio sancti verbo humilis peregrinus valde stupefactus Christum in sancto veneratus est, et qui erant præsentibus nimis admirati glorificaverunt Deum. » Apud Canis., tom. V, pars. II, p. 579.

decebat hebdomada celebrabant. Sciebant enim, ut Christiani, resurrectionem dominicam quæ prima Sabbati facta est prima Sabbati semper esse celebrandam: sed ut barbari et rustici, quando eadem prima Sabbati quæ nunc Dominica dies cognominatur [Al., nuncupatur] veniret minime didicerant. Verum quia gratia caritatis fervere non omiserunt [Al., omiserant], et huius quoque rei notitiam ad perfectum percipere meruerunt, juxta promissum Apostoli dicentis: *Et [Al., om. et] si quid noster sapitis, et hoc quoque vobis Deus revelabit* [Al., revelavit]. De quo plenius in sequentibus suo loco dicendum est.

CAPUT V.

De vita Aedani episcopi.

Ab hac ergo insula, ab horum collegio monachorum, ad provinciam Anglorum instituendam in Christo, missus est Aedan, a accepto gradu episcopatus [dcxxxv]. Quo tempore eidem monasterio^b Segeni abbas et presbyter præfuit. Unde inter alia vivendi documenta, saluberrimum abstinentiæ vel continentiæ clericis exemplum reliquit: cujus doctrinam id maxime commendabat omnibus, quod non aliter quam vivebat cum suis, ipse docebat. Nihil enim huius mundi querere, nil amare curabat. Cuncta quæ sibi a regibus vel divitibus sæculi donabantur, mox pauperibus qui occurrerent erogare gaudebat. Discurrere per cuncta et urbana et rustica loca, non equorum dorso, sed pedum incessu vectus, nisi si major forte necessitas compulisset, sequebatur: quatenus ubicumque aliquos vel divites vel pauperes incedens aspexisset, confestim ad hos divertens, vel ad fidei suscipiendæ sacramentum si infideles essent, invitaret; vel si fideles, in ipsa eos fide confortaret, atque ad eleemosynas operumque bonorum executionem, et verbis excitaret et factis.

In tantum autem vita illius a nostri temporis segnitia distabat, ut omnes qui cum eo incedebant, sive ad tonsi, seu laici, meditari deberent, id est, aut legendis Scripturis, aut psalmis discendis [Al., dicendis] operam dare. Hoc erat quotidianum opus illius, et omnium qui cum eo erant, ubicumque locorum devenissent. Et si forte evenisset, quod tamen raro evenit, ut ad regis convivium vocaretur, intrabat cum uno clerico, aut duobus; et ubi paululum recessiebatur, acceleravit [Al., accelerabat] oculos ad legendum cum suis, sive ad orandum egredi. Cujus

^a *Accepto gradu episcopatus.* Quis hic non videt Hyensium de episcopatu sententiam? Gradus eis fuit, et accipiendus ad missionem, nec aliter secundum eos mitti Aedanus potuit.

^b *Segeni.* Quartus hic abbas a sancto Columba fuit. Secundus Baithanus, tertius Virgnus, vel Ferganus. Hic est Segenus ad quem inter alios Johannes papa electus litteras misit, II, 19; ad quem etiam Cummiannus scripsit in epistolarum Hibernicarum Sylloge, uterque de pascha.

^c *Scripturis.* Non defuerunt alii libri, si H. Boethio fides, quibus legendis operam darent. Arcam enim libris refertam Fergusius R. a Roma direpta devulit, et in Hebrides secum deportatam, in Jona

exemplis informati tempore illo religiosi quique viri ac feminae, consuetudinem fecerunt per totum annum, excepta remissione quinquagesimæ paschalis, quarta et sexta Sabbati jejunium ad nonam usque horam protelare. Nunquam divitibus honoris sive timoris gratia, si qua deliquissent, retinebat; sed aspera illos invectione corripiebat. Nullam potentibus sæculi pecuniam, excepta solummodo esca si quos hospitio suscepisset, umquam dare solebat, sed ea potius quæ sibi a divitibus donaria pecuniarum largiebantur, vel in usus pauperum, ut diximus, dispersebat, vel ad redemptionem eorum qui injuste fuerant venditi, dispensabat. Denique multos quos pretio dato redemerat, redemptios postmodum suos discipulos fecit, atque ad sacerdotalem usque gradum erudiendo atque instituendo provexit.

Ferunt autem quia cum de provincia Scottorum rex Osuald postulas et antistitem, qui sibi suæque genti verbum fidei ministraret, missus fuerit^d primo alius austerioris animi vir, qui cum aliquandiu genti Anglorum prædicans nihil proficeret, nec libenter a populo audiretur, redierit patriam, atque in conventu seniorum retulerit, quia nil prodesse docendo genti ad quam missus erat, potuisset, eo quod essent homines indomabiles, et duræ ac barbaræ mentis. At illi, ut perhibent, tractatum magnum in concilio quid esset agendum, habere cœperant; desiderantes quidem genti quam petebantur, salutem [Al., petebant salutem] esse, sed de non recepto quem miserant prædicatore dolentes. Tunc ait Aedan, nam et ipse concilio intererat, ad eum de quo agebatur sacerdotem: «Videtur mihi, frater, quia durior justo indoctis auditoribus fuisti, et non eis juxta apostolicam disciplinam [Al., doctrinam] primo hac doctrinæ mollioris porrexisti, donec paulatim enutriti verbo Dei, ad capiendâ perfectiora et ad faciendâ sublimiora Dei præcepta sufficerent.» Quo audito, omnium qui consedebant ad ipsum ora et oculi conversi [Al., oculos convertentes], diligenter quid diceret discutiebant, et ipsum esse dignum episcopatu, ipsum ad erudiendos incredulos et indoctos mitti debere decernunt, qui gratia discretionis, quæ virtutum mater est, ante omnia probatur [Al., probabatur] imbutus; sicque illum ordinantes, ad prædicandum miserunt.

Qui ubi tempus accepit, sicut prius moderamine discretionis, ita postmodum et cæteris virtutibus ornatus apparuit.

insula locavit, simul cum suæ gentis egregie gestis in Codices redactis. Hinc longa expectatio de perditis T. Livii Decadibus. Atque his fidem dedit Hæctor non generali tantum assertionem, sed personali testimonio suorum ipsius oculorum, quibus aliquam chartarum partem vidit, earumque descriptionem confecit, circumstantiis adeo minutis explicatam, ut nisi concessa auctoris probitate, narrationis veritatem in dubium revocare piaculum sit. Vide Boeth., lib. vii.

^d *Primo alius.* Ejus nomen Cormannus, apud Hæctorium, lib. ix.

CAPUT VI.

De religione ac pietate miranda Osualdi regis.

Hujus igitur [Al., reverentissimi] antistitis doctrina rex Osuald cum ea cui praeerat gente Anglorum institutus [DCXXXV - DCXLII], non solum incognita progenitoribus suis regna caelorum sperare didicit; sed et regna terrarum plusquam ulli majorum suorum, ab eodem uno Domino [Al., omnipotenti Deo] qui fecit caelum et terram, consecutus est. Denique omnes nationes et provincias Britanniae, quae in quatuor linguas, id est, Brittonum, Pictorum, Scottorum et Anglorum divisae sunt, in ditione accepit.

Quo regni culmine sublimatus, nihilominus, quod mirum dictu est, pauperibus et peregrinis semper humilis, benignus et largus fuit. Denique fertur quia tempore quodam cum die sancto Paschae cum praefato episcopo consedisset ad prandium, positusque esset in mensa coram eo discus argenteus regalibus epulis refertus, et jamjamque [Al., refertus, jamque] essent manus ad panem benedicendum missuri, intrasse subito ministrum ipsius qui suscipiendorum inopum erat cura delegata, et indicasse regi quia multitudo pauperum undecumque adveniens maxima per plateas sederet, postulans aliquid eleemosynae a rege: qui mox dapes sibiimet adpositas deferri pauperibus, sed [Al. om. sed] et discum confringi, atque eisdem minutatim dividi praecipit. Quo viso pontifex qui adsidebat delectatus tali facto pietatis, adprehendit dextram ejus, et ait: « Nunquam inveterascat haec manus. » Quod et ita juxta votum benedictionis ejus provenit. Nam cum interfecto illo in pugna, manus cum brachio a caetero essent corpore resectae, contigit ut hactenus incorruptae perdurent. Denique ^a in urbe regia, quae a regina quondam vocabulo Bebbia cognominatur, loco locum argenteo in ecclesia sancti Petri ^b servantur, ac digno a cunctis honore venerantur.

Hujus industria regis, Deirorum et Berniciorum provinciae, quae eatenus ab invicem discordabant, in

^a *In urbe Regia.* Bebbanburgh, hodie Bamburgh; locus ab Ida rege Nordanhyumb. conditus dicitur Sax. Chr.

^b *Servantur.* Sim. Dun., pag. 2, ait: « Quae etiam ad nostram usque aetatem, utriusque meritum, regis, scilicet, atque pontificis, gratia suae incorruptionis ostendit. Sicut nostrae, hoc est Dunelmensis Ecclesiae monachus Suardbrandus qui nuper, episcopatum Wilhelmo administrante, defunctus est, saepius se vidisse attestatus est. » Walter. de Witlesey scribit brachium allatum ad monasterium Petri de Burgo per Winegotum de Bebeberch. Ingulfus, ad an. 1018, meminit prioris qui tempore Danicarum cladum aufugit a Petriburgo cum nonnullis fratribus, assumpto secum brachio sancti O. waldi R. ad insulam de Heli. Ostensum tamen est in Petriburgo post multos annos R. Stephano, Alexandro ep. Lincoln., etc.

^c *Acha.* Quae praeter Anfridum et Osualdum alios quinque filios, Osunium, Ostasum, Florilego Osam dictum, Osuidum, Oslacum et Offam, unamque filiam nomine Aebbam abbatissam de Godingham R. Aedilfrido peperit. F. L. Ugonon.

^d *Eo tempore.* Tacente Beda de anno adventus Birini, variant hic, ut semper, auctores. Ego Chronicon

A unam sunt pacem, et velut unum compaginatam in populum. Erat autem nepos Aeduini regis ex sorore ^e Acha, dignumque fuit, ut tantus praecessor talem haberet de sua consanguinitate et religionis heredem et regni.

CAPUT VII.

Ut provincia Occidentalium Saxonum verbum Dei, praedicante Birino, suscepit; et de successoribus ejus Agilberto et Leutherio.

^a Eo tempore [DCXXXIV] gens Occidentalium Saxonum qui antiquitus ^e Gevissae vocantur, regnante Cynigilso [Al. Cynigisto] fidem Christi suscepit, praedicante illis verbum Birino episcopo, qui [Al., ipse autem Birinus] cum consilio papae Honorii venerat Britanniam; promittens quidem se illo praesente in intimis ultra Anglorum partibus quo nullus doctor praecessisset, sanctae fidei semina esse sparsurum. Unde et jussu ejusdem pontificis, per Asterium Genuensem episcopum in episcopatus consecratus est gradum. Sed Britanniam perveniens, ac primum Gevissorum gentem ingrediens, cum omnes ibidem paganissimos inveniret, utilis esse ratus est ibi potius verbum praedicare, quam ultra [Al., ultro] progrediens, eos quibus praedicare deberet, inquirere.

Itaque evangelizante illo in praefata provincia [DCXXXV] cum rex ipse catechizatus, fonte baptismi cum sua gente ablueretur, contigit tunc temporis sanctissimum ac victoriosissimum regem Nordanhybrorum Osualdum adfuisse, eumque de lavacro exeuntem suscepisse, ac pulcherrimo prorsus et Deo digno consortio, cujus erat filiam accepturus in conjugem, ipsum prius secunda generatione Deo dicatum sibi accepit in filium. Donaverunt autem ^c ambo reges eidem episcopo civitatem quae vocatur ^d Dorcic [Al., Dorcinea, Dorkeacaester], ad faciendum inibi sedem episcopalem; ubi factis dedicatisque ecclesiis, multisque ad Dominum pio ejus labore populis advocatis, migravit ad Dominum, sepultusque est in eadem civitate, et post annos multos, Haedde episco-

Saxonum praecipue secutus sum, non solum quod ubique alios post Bedam historicos auctoritate superet, sed praecipue quod in rebus Occid. Saxon. peculialem fidem mereatur, cum ab incolis illius regni, ut notat Wartonus, scripta fuerit.

^e *Gevissae.* Saxonum est pro Occidentalium. Sic Visigothi, praeposita tantum Saxonica expletiva Ge.

^f *Ambo Reges.* Osualdus enim habuit per utrumque regnum superius dominium, sicut dicit Beda capite praecedente. Ita Aedilbertus et Saebertus reges in Paulino templo consenserunt; II, 3.

^g *Dorcic.* Dorchester in agro Oxoniensi ad Tamesis confluentes; altera enim est ejusdem nominis pagi Dorsetensis villa. Nota etiam quod haec regio licet postea ad Mercios transiret, tunc tamen Occid. Saxonum regibus paruit. Fuit Occid. Sax. primo unus episcopus, nempe ille in Dorcic; mox duo, unus in Wintonia, alter in Scireburnia. His duobus, tempore R. Edwardi tres additi, Wellensis, Cridiensis, Cornubiensis, nec multo post sextus in R. mesburia. W. MALM., de Pont. III. Mansit hic sedes episcopalis ad Gulhelmi primi tempora, quando a Remigio episcopo Lincolniam translata est.

patum agente, * translatus inde in Ventam civitatem, A atque in ecclesia beatorum apostolorum Petri et Pauli positus est.

Defuncto autem et rege, successit in regnum filius ejus Coinualch [DCLXIII], qui et fidem ac sacramenta regni caelestis suscipere renuit, et non multo post etiam regni terrestri potentiam perdidit. Repudiata enim sorore Pendan regis Merciorum quam duxerat, aliam accepit uxorem: ideoque bello petitus, ac regno privatus ab illo, secessit ad regem Orientalium Anglorum, cui nomen erat Anna: apud quem triennio exulans fidem cognovit ac suscepit veritatis [Al., veritatem]. Nam et ipse apud quem exulabat rex erat vir bonus, et bona ac sancta sobole felix, ut in sequentibus docebimus.

Com vero restitutus esset in regnum Coinualch, venit in provinciam de Hibernia pontifex quidam, nomine Agilbertus [DCL] natione quidem Gallus, sed tunc legendarum gratia Scripturarum in Hibernia non parvo tempore demoratus, conjunxitque se regi, sponte ministerium prædicandi adsumens: cujus eruditionem atque industriam videns rex, rogavit eum, accepta ibi sede episcopali, suæ genti manere pontificem. Qui precibus ejus adnuens, multis annis eidem genti sacerdotali jure præfuit. Tandem rex, qui Saxonum tantum linguam noverat, pertæsus barbaræ loquelæ, subintroduxit in provinciam alium suæ linguæ episcopum vocabulo Uini [DCLXIV], et ipsum in Gallia ordinatum; dividensque in duas parochias provinciam, huic in civitate Venta, quæ a gente Saxonum Uintaneastir appellatur, sedem episcopalem [Al. episcopatus] tribuit: unde offensus gravior Agilbertus, quod hoc ipso inconsulto ageret rex, b rediit Galliam, et accepto episcopatu Parisiæ civitatis, ibidem senex ac plenus dierum obiit. Non multis autem annis post abscessum ejus a Britannia transactis, pulsus est c Uini [Al., et Uini] ab eodem rege de episcopatu [DCLXVI]; qui secedens ad regem Merciorum, vocabulo Uulfheri, emit pretio ab eodem sedem Lundoniæ civitatis, ejusque episcopus usque ad vitæ suæ terminum mansit. Sicque provincia Occidentalium Saxonum tempore non paucis absque præse fuit.

Quo etiam tempore rex præfatus ipsius gentis, gravissimis regni sui damnis sæpissime ab hostibus addictus, tandem ad memoriam reduxit, quod eum

pridem [Al., quem pridem] perfidia regno pulerit [Al., depulerit], fides [Al., fide] agnita Christi in regnum revocaverit: intellexitque quod etiam tunc destituta [Al., etiam quod destituta tunc etiam] pontifice provincia, recte pariter divino fuerit destituta præsidio. Misit ergo legatarios in Galliam ad Agilbertum, summissa illi satisfactione deprecans ad episcopatum suæ gentis redire. At ille se excusans, et eo venire non posse contestans quia episcopatu propriæ civitatis ac parochiæ teneretur adstrictus: ne tamen omnino petenti nil ferret auxilii, misit pro se illo presbyterum Leutherium, nepotem suum, qui ei, si vellet, ordinaretur episcopus; dicens quod ipse eum dignum esse episcopatu judicaret. Quo honorifice a populo et a rege suscepto, rogaverunt Theodorum, tunc archiepiscopum Doruvernensis Ecclesiæ, ipsum sibi antistitem consecrari: qui consecratus in ipsa civitate [DCLXX], multis annis episcopatum Gevissarum, ex synodica sanctione, solus sedulo moderamine gessit (Vid. IV, 12).

CAPUT VIII.

Ut rex Cantuariorum Earconbert idola destrui præceperit; et de filia ejus Ercongota, et propinqua Aedilberge, sacratis Deo virginibus.

Anno dominicæ Incarnationis sexcentesimo quadragesimo, Eadbald rex Cantuariorum transiens ex hac vita, Earconberto filio regni gubernacula reliquit: quæ ille suscepta viginti quatuor annis et aliquot mensibus nobilissime tenuit. Ille primus regum Anglorum in toto regno suo idola relinqui ac destrui, simul et jejuniis Quadrageinta dierum observari principali auctoritate præcepit. Quæ ne facile a quopiam posset contemni, in transgressores dignas et competentes punitiones proposuit. Cujus filia Earcongota, ut condigna parenti soboles, magnarum fuit virgo virtutum, serviens [Al., semper, indesinenter semper serviens] Domino in monasterio quod in regione Francorum constructum est ab abbatissa nobilissima, vocabulo d Fara, in loco qui dicitur e In Brige. Nam eo tempore necdum multis in regione Anglorum monasteriis constructis, multi de Britannia monachicæ [Al., monasticæ] conversationis gratia, Francorum vel Galliarum monasteria adire solebant; sed et filias suas eisdem erudiendas, ac sponso cælesti copulandas mittebant; maxime in D Brige et in f Cale, et in g Andilegum monasterio:

virtutibus librum scripsit Jonas monachus Bobiensis, insertum editionibus operum Bedæ t. III, et a Surio et Mabilonio denuo editum.

^e In Brige. Tractus Brigius, Sylva Brigensis, a qua Sylva, provincia hodie Brie nomen accepit. In hac regione Fara cœnobium virginum condidit Eboriacense, quod a fundatrice Farmonaster adhuc dicitur.

^f Cale. Chelles in pago Parisiaco, quasi centum stadiis a Lutetia. Villa quondam regia, ad Matronam fluvium, in quo loco Bathildis cœnobium sanctimonialium virginum construxit.

^g Andilegum. Prolixam de hujus loci situ notam dedit Chiffletius, et, quod mirum est, relicto vero, quem præ oculis habuit situ, falsum a longe quæsitum. Hadrianus enim Valesius, in Notitia Galliarum, verbo Andelacum vulgo Andelys-snr-Seine, monasterium Andilegum de quo loquitur Beda, nobis quasi

* Translat. Hedde fuit monachus et abbas de Sireasahaleh, de cujus successione in episcopatu vide IV, 12. Is sedem transtulit de Dorcestria, una cum corpore sancti Birini ad Wintoniam, an. 683, pontificatus sui decimo, nisi male numerent Annales breves Winton. Ang. Sacr. I, 193. Ex hac translatione infinitæ postea lites ortæ inter monachos Winton., et canonicos Dorciæ. sub annum 1224. Celebratur memoria sancti Birini 3 Dec.

^b Rediit. Agilberti reditum in Galliam non pono ante an. 664, quod eo annosynodo Pharensi interfuit; III, 25.

^c Uini... emit. Unde post mortem in serie episcoporum Londinensium non meruit recenseri. M. WESTM., an. 666.

^d Fara. Quæ Burgundofara dicitur, id est, nobili fara, seu familia apud Burgundos genita. De hujus

inter quas erat Saethryd, filia uxoris Annæ regis Orientalium Anglorum, cujus supra meminimus, et filia naturalis ejusdem regis Aedilberg: quæ utraque cum esset peregrina, præ merito virtutum, ejusdem monasterii Brigensis est abbatissa constituta. Cujus regis filia major Sexbur uxor Earconberti regis

A Cantuariorum, habuit filiam Earcongotam, de qua sumus dicturi.

Hujus autem virginis Deo dicatæ [A., dedicatæ], multa quidem ab incolis loci illius solent opera virtutum et signa miraculorum usque hodie narrari. Verum nos de transitu tantum illius quo cælestia

digito monstravit. Refert enim ex Codice regio hæc verba de sancta Clotilde regina Francorum dicta: « Fecit et aliud monasterium super fluvium Sequanæ in loco qui dicitur Andeleus, non longe a muris civitatis Rotomagensis in nomine Dei genitricis. » Distat Rotomago vii fere leucas, inquit Valesius, sed Mabillon. iv tantum milliaria; et ante aliquot annos ex cella sue prioratu veteri, Benedictinarum abbatia evasit. Annus mortis tam sanctæ Færæ, quam Earcongotæ ignotus. SMITH. — In Andilegum monasterio. Oppido mirum est, neutra in Gallia Christiana, inter Francorum regni abbatias ullam fieri mentionem nobilissimæ hujus Parthenonis, in qua supra mille abhinc annos, uti et in Brige, et in Gale, et in Britannia insula dicandas Deo virgines, Beda ipso teste, constat fuisse transmissas. Hoc nobis quasi digito monstrare visus est Hadrianus Valesius, vir doctus, in Notitia Galliarum, verbo Andeliacum; ubi refert de sancta Clotilde regina, ex Codice regio: « Fecit et aliud monasterium super fluvium Sequanæ, in loco qui dicitur Andeleus, non longe a muris civitatis Rotomagensis, in nomine Dei Genitricis. » Distat a Rotomago septem fere leucas; estque ipsum Andelagum monasterium, cujus mentio in Chronico Fontanellensi, tomo III Spicilegii Dacheriani, pag. 243. Sed quomodo dici potest hoc monasterium non longe a muris Rotomagensibus positum, si ab illis distat septem fere leucas? De Bedæ Andilego succurrit aliud; quod nempe in Alsatia positum sit, et a sancta Salaberga edificari cœptum sit, et postmodum a Richarda imperatrice perfectum atque ampliatum. Hermannus Contractus, in Chronico, ad annum 887: « Richarda imperatrix, adulterii cum Luitwardo, Vercellensi episcopo, qui apud eam et imperatorem familiariter in palatio vivebat, ab imperatore et aliis incusata, divino judicio ab omni se virorum commitione integram, et eatenus virginem esse comprobavit, quamvis jam duodecim annis in conjugio imperatoris apparuerit. Moxque ab eo separata, in Andelause cœnobium virginum a se constructum secessit, ibique sedula in divino servitio virgo regina permansit. » Inter schedas Patris Stephani Voyrin, ad hunc Hermannum locum hæc reperi annotata: Divinum quod vocat iudicium, fuit ab igne non violari. Nam ipsa in candida veste pyram ardentem ingressa lædi non potuit. Mira illa vestis ab incendio intacta servatur in Stivagensi cœnobio Præmonstratensium in Lotharingia, quod illa habuit ab imperatore Carolo, longe antequam a Præmonstratensibus possideretur; et conjunxit Andel censi, ut constat ex litteris, tum ipsius, tum Lucii Tertii pontificis: in quibus clare dicitur Carolum superstitem fuisse uxori suæ; quod tamen Hermannus historicus non satis congruit. Sic habent litteræ Lucii anno 1181 datæ: « Locum Stivagii, in quo fundata est abbatia, quæ ex institutione Caroli quondam Romanorum imperatoris, post decessum Richardis sue conjugis, quæ eundem locum in propriam possessionem tenuerat, Andelaceusi monasterio, quod eadem imperatrix a fundamentis construxerat, et præente jam dicto imperatore, Romano Ecclesie delegaverat, firmitate perenni dignoscitur subjacere. » Litteræ Richardis ipsius, datæ Kalendis Maii, anno 880, de bonis abbatissæ Stivagiensis, exstant Stivagii. Hæc annotabat Voyrinus, vir angelicæ morum innocentie et pretatis, pertinacis studii, ingenii præstantis, multa conscribendis libris de publico meriturus, nisi vita excessisset in flore ætatis. Gaspar Bruschius, in Chrono-

logia monasteriorum Germaniæ: « Anflow, inquit, antiquitus Andelaha, ab ejusdem nominis fluvio, vel Helionis cœnobium, in pago Helisatia, sancto Fabiano, et Felicitati sacrum, canonissarum celebri loco natarum opulentum collegium ad montana Vosagi situm, fundatum, ac pro duodecim canonissis, totidemque canonicis liberalissime dotatum est anno Christi 880, aut (ut alii volunt) 888, a sancta Richarda, Scotorum regis filia, Caroli Crassi Romanorum imperatoris conjuge; quæ per divortium a marito segregata, ibi vixit, mortua, et honorifico tumulo post summam aram in sublime collocata sepulta est. » Ex Bruschio Stephanus Vitis Richardum Hibernam fuisse contendit, nempe Scotia majore ortam. Hujus meminit Molanus, in Additionibus ad Usuardum, 18 Septembris. Wion eadem die, libro iii Ligni vite, et lib. iv, cap. 3, inter sanctas imperatrices Occidentis. Viti in ejus scriptis Raderus in Bavaria sancta; et de illa quoque, ac de ejus monasterio, Joannes Ruyr, in Antiquitatibus Vosagi, parte iii, lib. i, cap. 10. Quod tamen aiunt hi omnes, fundatum a Richarda hoc monasterium, non sic accipias, quod illa sacram hanc domum prima erexit; sed quod jam olim fundatam, ac postea neglectam et semiditutam restituerit, locupletaverit, et ædificiis proventibusque auxerit, ad piarum ac nobilium virginum commodam stationem. Primo autem fundatum fuerat, ut opinor, a sancta Salaberga, in cujus Vita hæc auctor ipsi suppar: « Quid plura? Auctore Deo omnem spem suam post Deum beato viro (Walberto Luxoviensi abbati) committens, viro converso, proliisque Deo sacratis, religionis ve-te accepta, inito cum beato Walberto consilio, connivente existente marii, cœnobium puellarum in suburbio Lingonicæ urbis, in hereditate vel successione paterna conatur extruere; quod propriis redditibus prædiorum suorum, ex successione hereditatis paternæ Christum faciendo heredem, nobiliter ditavit. » Et post pauca: « Qui locus licet Austrasiarum finibus immineret, vicinus tamen Burgundie erat, distans a Luxovio monasterio paulo minus millibus quadraginta; ibique adunatis centum, seu amplius, tam ex nobilibus liberis, quam ex proprio officio puellis, Christo Domino dicavit. Sed cum pars maxima fabricæ monasterii constructa esset, cepit famula Christi, præsa-go utpote Spiritu Dei repleta, cum viro Dei trutinare animo, non esse in eodem loco puellarum cœnobium tutum, nihilque stabilitatis habere, vel munitionis locum. Nam licet barbaries procul abesset, regum tamen limitibus hinc inde admistis, periculi indicium futuris temporibus erat: quod periculum nos deinceps vidimus. Denique nuper civile bellum inter reges Francorum Theodericum, et Dagobertum, circa illos fines est actum; ibique vicinia quæque depopulata, agri, villæ, ædes, et ipsa (quod gravior est) sanctorum corpora igne sunt cremata. » Suburbium intellige diocesis seu territorium, ut passim legere est in antiquis. Est autem Andilegum in superiore Alsatia, qui Burgundia et Austrasie veterum regnorum fines erant; unde et modo in eorum uno, modo in altero computabatur: et aberat Luxovio quadraginta fere milliariis, hoc est, leucis horariis admodum tredecim. Non poterat melius designari monasterium quod Salaberga centum puellis de consilio Walberti Luxoviensis abbatis paraverat, quas deinde Laudunum transduxit. Sed Andilegi parietinas ducentis post annis (ut censeo) in-tauravit Richardis heroïna, imo et in melius reparavit. CNIEL.

regna petiit, aliquid breviter dicere sufficiat. Imminente ergo die suæ vocationis. cœpi circuire [Al., circum ire] in monasterio easulas infirmarum Christi famularum, earumque vel maxime, quæ vel ætate protractæ [Al. protracta], vel probitate erant morum insigniores: quarum se omnium precibus humiliter commendans, obitum proxime suum, quem revelatione dixerat, non celavit esse futurum: quam videlicet revelationem huiusmodi esse perhibebat: Vidisse se albatorum catervam hominum idem monasterium intrare; hosque a se interrogatos quid quærerent, aut quid ibi vellent, respondisse quod ob hoc illo fuerint destinati, ut aureum illud numisma quod eo de Cantia venerat, secum adsumerent. Ipsa autem nocte, in cuius ultima parte, id est, incipiente aurora, præsentis mundi tenebras transiens, supernam nigravit ad lucem, multi de fratribus ejusdem monasterii, qui aliis erant in ædibus, jam manifeste se concentus angelorum psallentium audisse referebant, sed et [Al., referebant. Et] sonitum quasi plurimæ multitudinis monasterium ingredientis; unde mox egressi dignoscere quid esset, viderunt lucem cœlitus emissam fuisse permaximam, quæ sanctam illam animam carnis vinculis absolutam, ad æterna patriæ cœlestis gaudia ducebat [Al., deducebat]. Addunt et alia, quæ ipsa nocte in monasterio eodem divinitus fuerit ostensa miracula: sed hæc nos ad alia tendentes suis narrare permittimus. Sepultum est autem corpus venerabile virginis et sponsæ Christi, in ecclesia beati protomartyris Stephani: placuitque post diem tertium ut lapis quo monumentum tegebatur amoveretur, et altius ipso in loco reponeretur: quod dum fieret, tantæ fragrantia suavitatis [Al., fragrantæ suavitatis] ab imis ebullivit, ut cunctis qui adstantibus fratribus ac sororibus quasi opobalsami cellaria esse viderentur aperta.

Sed et matertera ejus, de qua diximus, Aedilberg, et ipsa Deo dilectam perpetuæ virginis gloriæ in magna corporis continentia conservavit: quæ ejus esset virtutis, magis post mortem claruit. Cum enim esset abbâtissa, cœpit facere in monasterio suo ecclesias in honorem omnium apostolorum, in qua suum corpus sepeliri cupiebat. Sed cum opus idem ad medium ferme esset perductum, illa ne hoc perficeret, morte præcepta est, et in ipso ecclesiæ loco ubi desiderabat, condita. Post cuius mortem fratribus alia magis curantibus, intermissum est hoc ædificium annis septem, quibus completis, statuerunt ob nimietatem laboris, hujus structuram ecclesiæ funditus relinquere; ossa vero abbâtissæ illo de loco elevata in aliam ecclesiam, quæ esset perfecta ac

A dedicata transferre. Et aperientes sepulcrum ejus, ita intemeratum corpus invenere, ut a corruptione concupiscentiæ carnalis erat immune: et ita denuo lotum, atque aliis vestibus indutum, transtulerunt illud in ecclesiam beati Stephani martyris; ejus, videlicet, natalis ibi solet in magna gloria celebrari die Nonarum Juliarum.

CAPUT IX.

Ut in loco in quo occisus est rex Osuald, crebra sanctorum miracula facta; utque ibi primo jumentum cujusdam vivantis, ac deinde puella paralytica sit curata.

B Regnavit autem Osuald Christianissimus rex Northanhymbrorum novem annis, adnumerato etiam illo anno, quem et feralis impietas regis Brittonum, et apostasia demens regum Anglorum detestabilem fecerat. Siquidem, ut supra (Cap. 1) docuimus, unanimi omnium consensu firmatum est, ut nomen et memoria apostatarum de catalogo regum Christianorum prorsus aboleri deberet, neque aliquis regno eorum annus adnotari. Quo completo annorum curriculo, occisus est commisso gravi prælio, ab eadem pagana gente paganoque rege Merciorum, a quo et prædecessor ejus Aeduini peremptus fuerat, in loco qui lingua Anglorum nuncupatur ^a Maserfelth, anno ætatis suæ trigesimo octavo, ^b die quinto mensis Augusti [OSUALD].

Cujus quanta fides in Deum, quæ devotio mentis fuerit, etiam post mortem, virtutum miraculis claruit. Namque in loco ubi pro patria dimicans a paganis interfectus est, usque hodie sanitates infirmorum et hominum et pecorum celebrari non desinunt. Unde contigit ut pulverem ipsum ubi corpus ejus in terram corruit, multi auferentes, et in aquam mitentes, suis per hæc [Al., hoc] infirmis multum commodi adferrent. Qui videlicet mos adeo increbuit, ut paulatim ablata exinde terra fossam ad mensuram staturæ virilis reddiderit. Nec mirandum in loco mortis illius infirmos sanari, qui semper dum viveret infirmis et pauperibus consulere, eleemosynas dare, opem ferre non cessabat. Et multa quidem in loco illo, vel de pulvere loci illius facta virtutum miracula narrantur: sed nos duo tantum quæ a majoribus audivimus, referre satis duximus.

Non multo post interfectionem ejus exacto tempore, contigit ut quidam equo sedens iter juxta locum ageret illum; cuius equus subito lassescere, consistere, caput in terram declinare, spumas ex ore demittere, et augescente dolore nimio, in terram cœpit ruere. Desiluit [Al., desilivit] eques, et stramine substrato cœpit expectare horam, qua aut

^a *Maserfelth.* Duo comitatus hunc locum sibi claimant. Lancastria juxta Winwicum nomen loci Maserfelth exhibuit, et inscriptionem in ecclesia Winwici ab antiquo conservatam, non omisso argumento quod in Northanhymbrorum regno situm habeat, ubi Penda Osualdum aggressus est. Salopia vero suam etiam habet Maserfeldam, hodie Oswestre sive Oswaldstre, qui Brittanice Crux Osualdi dicitur, atque in eo comitatu pugna una quæ nempe Osualdus eum a Penda nuper devicto cepit. Ab hac sententia

stat auctor Vitæ sancti Osualdi apud Capgraviū, auctoritatem ejus confirmante Cambdeno. Est autem Oswestre ab urbe Salopie septem fere milliariis versus Walliam, a Fossa R. Offe miliario non plane dimidio. In quo quidem campo ecclesia quæ Candida ecclesia dicitur in sancti Osualdi honore fundatur. M. n. Ang. 1, p. 58.

^b *Quinto Augusti.* Quo etiam die memoria ejus in Martyrologio celebratur. Vide IV, 14.

melioratum reciperet Jumentum, aut relinqueret mortuum. At ipsum diu gravi dolore vexatum, cum diversas in partes se torqueret, repente volutando devenit in illud loci ubi rex memorabilis occubuit. Nec mora, quiescente dolore cessabat ab insanis membrorum motibus, et consueto equorum more, quasi post lassitudinem in diversum latus vicissim sese volvere, statimque exsurgens quasi sanum [Al., sanus] per omnia, virecta [Al., vireta] herbarum avidius carpere cepit.

Quo ille viso, ut vir sagacis ingenii, intellexit aliquid miræ sanctitatis huic loco quo equus est curatus, inesse; et posito ibi signo, non multo post ascendit equum, atque ad hospitium quo proposuerat, accessit: quo dum adveniret, invenit puellam ibi, neptem patris-familias, longo paralysis morbo gravatam: et cum familiares domus illius, de acerba puellæ infirmitate ipso præsentē quærentur, cepit dicere ille de loco ubi caballus suus esset curatus. Quid multa? imponentes eam carro, duxerunt ad locum [Al. add. illum], ibidemque deposuerunt. At illa posita in loco, obdormivit parumper; et ubi evigilavit, sanatam se ab illa corporis dissolutione sentiens, postulata aqua, ipsa lavit faciem, crines composuit, caput linteo cooperuit, et cum his qui se adduxerant, sana pedibus incedendo reversa est.

CAPUT X.

Ut pulvis loci illius contra ignem valuerit.

Eodem [Al., eo] tempore [dcxliii] venit alius quidam de natione Brittonum, ut ferunt, iter faciens juxta ipsum locum in quo præfata erat pugna completa; et vidit unius loci spatium cætero campo viridius ac venustus: cepitque sagaci animo conjicere quod nulla esset alia causa insolitæ illo in loco viriditatis, nisi quia ibidem sanctior cætero exercitu vir aliquis fuisset interfectus. Tullit itaque de pulvere terræ illius secum inligans in linteo, cogitans quod futurum erat, quia ad medelam infirmantium idem pulvis proficeret; et pergens itinere suo pervenit ad vicum quemdam vespere, intravitque in domum in qua vicani [Al., vicini] cenantos epulabantur: et susceptus a dominis domus, resedit et ipse cum eis ad convivium, adpendens linteolum cum pulvere quem adtulerat, in una posta [Al., uno poste] parietis. Cumque diutius epulis atque ebrietati vacarent, accenso grandi igne in medio, contigit volantibus in altum scintillis, culmen domus, quod erat virgis contextum ac fæno tectum subitanis flammis impleri. Quod cum repente convivæ terrore confusi conspicerent [Al., respicerent], fugerunt foras nil [Al., nihil] ardenti domui, jamjamque periturae prodessē valentes. Consumpta ergo domo flammis, posta solummodo in qua [Al., postis in quo] pulvis ille inclusus pendebat, tuta ab ignibus et intacta remansit. Qua visa virtute, mirati sunt valde; et perqui-

rentes subtilius, invenerunt quia de illo loco adsumptus erat pulvis ubi regis Osualdi sanguis fuerat [Al., erat] effusus. Quibus patefactis ac diffamatis longe lateque miraculis, multi per dies locum [Al., multi locum] frequentare illum, et sanitatum ibi gratiam capere sibi suisque cœperunt.

CAPUT XI.

Ut super reliquias ejus lux cælestis tota nocte steterit; et ut per eas sint demoniaci curati.

Inter quæ nequaquam silentio prætereundum reor, quid virtutis ac miraculi cælestis fuerit ostensum, cum ossa ejus inventa, atque ad ecclesiam in qua nunc servantur, translata sunt [dcxliii]. Factum est autem hoc per industriam reginæ Merciorum Osthrydæ, quæ erat filia fratris ejus, id est Osui [Al., ejus Osui] qui post illum regni apicem tenebat, ut in sequentibus dicemus.

Est monasterium nobile in provincia Lindissi, nomine a Beardanen, quæ eadem regina cum viro suo Aedilredo multum diligebat, venerabatur excolebat, in quo desiderabat honoranda patris sui ossa recondere: cumque venisset carrum in quo eadem ossa ducebantur, incumbente vespere, in monasterium præfatum, noluerunt ea qui erant in monasterio libenter excipere: quia etsi sanctum eum noverant, tamen quia de alia provincia ortus fuerat, et super eos regnum acceperat, veteranis eum odiis etiam mortuum insequabantur. Unde factum est ut ipsa nocte reliquæ adlatæ foris permanerent, tentorio tantum [Al., tamen] majore supra carrum in quo inerant, extenso. Sed miraculi cælestis ostensio, quam reverenter eæ suscipiendæ [Al., ea suscipiendæ] a cunctis fidelibus essent, patefecit. Nam tota ea [Al., ipsa] nocte columna lucis a carro illo ad cælum usque porrecta, omnibus pene ejusdem Lindissæ provinciæ locis conspicua stabat. Unde mane facto fratres monasterii illius, qui pridie abnuarent, diligenter ipsi petere cœperunt, ut apud se eadem sanctæ ac Deo dilectæ reliquæ conderentur. Lota igitur ossa intulerunt in thecam, quam in hoc præparaverant, atque in ecclesia juxta honorem congruum posuerunt: et ut regia viri sancti persona memoriam haberet æternam, vexillum ejus super tumbam auro et purpura compositum adposuerunt, ipsamque aquam in qua laverunt [Al., laverant] ossa, in angulo sacrarii fuderunt. Ex quo tempore factum est, ut ipsa terra quæ lavaerum venerabile suscepit, ad abigendos ex obsequiis corporibus demones, gratiæ salutaris haberet effectum.

Denique tempore sequente, cum præfata regina in eodem monasterio moraretur, venit ad salutandam eam abbatissa quædam venerabilis, quæ usque hodie superest, vocabulo Aedilbild, soror virorum sanctorum Aedilvini et Aldevini, quorum prior episcopus in Lindissi provincia, secundus erat abbas

* Beardanen. Bardney. Prima hujus monasterii fundatio incerta, deletis adeo per Danos ejus munitis. Ab antiquo tamen ad tantam magnitudinem emicuit, ut ccc monachos semel habuerit, et eorum

abbas Lindissæ Dominus fuisse dicatur. Ejus restauratio debetur Waltero de Gaunt, an. 1115. Mon. Ang., 1, p. 142.

in monasterio quod vocatur Peartaneu (Vid. lib. A II, 16), a quo non longe et illa monasterium habebat. Cum ergo veniens illo, loqueretur cum regina, atque inter alia, sermone de Osualdo exorto, diceret quod et ipsa lucem nocte illa supra reliquias ejus ad cælum usque altam vidisset, adjecit regina quia de pulvere pavimenti in quo aqua lavacri illius effusa est, multi jam sanati essent infirmi. At illa petiit sibi portionem pulveris salutiferi dari; et accipiens, indigatam [Al., illigatam] panno condidit in capsella, et rediit. Transacto autem tempore aliquanto, cum esset in suo monasterio, venit illic quidam hospes, qui solebat nocturnis sæpius horis repente ab immundo spiritu gravissime vexari: qui cum benigne susceptus post cœnam in lecto membra posuisset, subito a diabolo arreptus, clamare [Al., inclamare], dentibus frendere, spumare, et diversis motibus cœpit membra torquere. Cumque a nullo vel teneri vel ligari potuisset, cucurrit minister, et pulsans ad ostium, nuntiavit abbatisse. At illa aperiens januam monasterii, exivit ipsa cum una sanctimonialium seminarum ad locum virorum; et evocans presbyterum, rogavit secum venire ad patientem. Ubi cum venientes viderent multos adfuisse qui vexatum tenere et motus ejus insanos comprimere conati, nequaquam valebant, dicebat presbyter exorcismos [Al., exorcismum], et quæque [Al., quæcunque] poterat pro sedando miseri furore agebat. Sed nec ipse, quamvis multum laborans, proficere aliquid valebat. Cumque nil salutis furenti superesse videretur, repente venit in mentem abbatisse pulvis ille præfatus, statimque jussit ire ministram, et capsellam in qua erat; adducere. Et cum illa adferens quæ jussa est, intraret atrium domus, in cujus interioribus dæmoniosus torquebatur, conticuit ille subito, et quasi in somnum laxatus deposuit caput, membra in quietem omnia composuit.

Continere omnes, intentique ora tenebant,

quem res exitum haberet solliciti expectantes. Et post aliquantum horæ spatium, resedit qui vexabatur, et graviter suspirans: « Modo, inquit, sanus sapio, recepi enim sensum animi mei. » At illi sedulo sciscitabantur quomodo hoc contigisset. Qui ait: « Mox ut virgo hæc cum capsella quam portabat, adpropinquavit atrio domus hujus, discessere omnes qui me premebant spiritus maligni, et me relicto nusquam comparuerunt. » Tunc dedit ei abbatisa portionculam de pulvere illo [Al., toto]; et sic data oratione a presbytero illo, noctem quietissimam duxit: neque aliquid ex eo tempore nocturni timoris aut vexationis ab antiquo hoste pertulit.

^a Ossa. Tempore Danicarum irruptionum an. 910, ossa sancti Osualdi a Berdeneia ad Glocestriam translata dicuntur, curante Aedilredo Merciorum rege. SIM. DUN. BROWNT. Infinita vero sunt loca non solum in Anglia, sed in Belgio etiam, et Hibernia, quæ reliquias sancti Osualdi vendicant, ut plures legendæ earum disquisitioni non sufficerent.

CAPUT XII.

Ut ad tumbam ejus sit puerulus e [Al., a] febre curatus.

Sequente dehinc tempore [DCLXIII] fuit in eodem monasterio puerulus quidam longo febrium incommodo graviter vexatus; qui cum die quodam sollicitus horam accessionis expectaret, ingressus ad eum quidam de fratribus: « Vis, inquit, minate, doceam te quomodo cureris ab hujus molestia [Al., hujus modi] languoris? Surge [Al. add. inquit], ingredere ecclesiam, et accedens ad sepulcrum Osualdi, ibi reside, et quietus manens adhære tumbæ. Vide ne ex eas inde, nec de loco movearis, donec hora recessionis febrium transierit. Tunc ipse intrabo, et educam te inde. » Fecit ut ille suaserat, sedentemque B ad tumbam sancti, infirmitas tangere nequaquam præsumpsit; quin [Al., quoniam] in tantum timens aufugit, ut nec secunda die, nec tertia, neque umquam exinde eum auderet contingere. Quod ita esse gestum qui referebat mihi frater inde adveniens adjecit, quod eo adhuc tempore quo mecum loquebatur, superasset in eodem monasterio jam juvenis ille, in quo tunc puero factum erat hoc miraculum sanitatis. Nec mirandum preces regis illius jam cum Domino regnantis, multum valere apud eum qui temporalis regni quondam gubernacula tenens, magis pro æterno regno semper laborare ac deprecari solebat.

Denique ferunt quia a tempore matutinæ laudis sæpius ad diem usque in orationibus perstitit, atque ob crebrum morem orandi, sive gratias agendi C Domino semper ubicunque sedens, supinas super genua sua manus habere solitus sit. Vulgatum est autem, et in consuetudinem proverbii versum, quod etiam inter verba orationis vitam finierit. Nam cum armis et hostibus circumseptus, jamjamque videret se esse perimendum, oravit [Al. add. ad Dominum] pro animabus exercitus sui. Unde dicunt in proverbio: « Deus miserere animabus, dixit Osuald cadens in terram. »

^a Ossa igitur illius translata et confecta sunt in monasterio quo [Al. quod] diximus: porro ^b caput, et manus cum brachiis a corpore præcisas, jussit rex qui occiderat, in stipitibus suspendi. Quo post annum veniens cum exercitu successor regni ejus Osuin [Al., Osuin], abstulit ea, et caput quidem in D cimiterio Lindisfarnensis ecclesiæ: in regia vero civitate manus cum brachiis condidit (Vid., supra, cap. 6).

CAPUT XIII.

Ut in Hibernia sit quidam per reliquias ejus a mortis articulo revocatus.

Nec solum inelyti fama viri Britanniæ fines lustravit universos, sed etiam trans Oceanum longe radios

^b Caput. Ab omnibus, ut puto, concessum est caput sancti Osualdi postea repositum in loco cum corpore sancti Cuthberti, et cum eo tandem Dunelmam delatum et inter Brachia ejus inventum. Vide W. Malm., de Pontif., lib. III, in Edmundo et Ranulpho episcopis Dunelm.

salutiferæ lucis spargens, Germaniæ simul et Hiberniæ partes attingit [DCLXXIX]. Denique reverentissimus antistes Acca solet referre, quia cum Romam vadens, apud sanctissimum Fresonum gentis archiepiscopum [Al., episcopum] Vilbrordum cum suo antistite Vilfrido moraretur, crebro eum audierit de mirandis quæ ad reliquias ejusdem reverentissimi regis in illa provincia gesta fuerint, narrare.

Sed et in Hibernia cum presbyter adhuc peregrinam pro æterna patria duceret vitam, rumore sanctitatis illius [Al., ejus] in ea quoque insula longe latæque jam percubuisse ferebat: e quibus unum quod inter alia retulit miraculum, præsentī nostræ Historiæ inserendum credidimus.

«Tempore, inquit, mortalitatis quæ Britanniam Hiberniamque lata strage vastavit, percussus est ejusdem clade pestis inter alios scholasticus quidam de gente Scottorum, doctus quidem vir studio literarum; sed erga curam perpetuæ suæ salvationis nihil omnino studii et industriæ gerens: qui cum se morti proximum videret, timere cœpit et pavere, ne mox mortuus, ob merita scelerum ad inferni claustra raperetur, clamavitque me, cum essem in vicino [Al., vicina] positus, et inter ægra tremens suspiria, flebili voce talia mecum querebatur: Vides, inquit, quia jamjamque [Al., jam] crescente corporis molestia ad articulum subeundæ mortis compellor: nec dubito me post mortem corporis statim ad perpetuam animæ mortem rapiendum, ac infernalibus subdendum esse tormentis: qui tempore non paucio inter studia divinæ lectionis, vitiorum potius implicamentis quam divinis solebam servire mandatis. Inest autem animo, si mihi pietas superna aliqua vivendi spatia donaverit, vitiosos mores corrigere, atque ad imperium divinæ voluntatis totam ex integro mentem vitamque transferre. Verum novi non hoc esse meriti mei, ut inducias vivendi vel accipiam vel me accepturum esse confidam, nisi forte misero mihi et indigno venia [Al., veniam], per auxilium eorum qui illi fideliter servierunt, propitiari dignatus fuerit. Audivimus autem, et fama celeberrima [Al., fama est creberrima], quia fuerit in gente vestra rex mirandæ sanctitatis, vocabulo Osuald, cujus excellentia fidei et virtutis, etiam post mortem, virtutum frequentium operatione claruerit: precorque, si aliquid reliquiarum illius penes te [Al. add. depositum] habes, adferas mihi, si forte mihi Dominus per ejus meritum misereri voluerit. At ergo respondi: Habeo quidem de ligno, in quo caput ejus occisi a paganis infixum est; et, si firmo corde credideris, potest divina pietas per tanti meritum [Al., merita] viri,

^a *Frater ejus.* Nescio unde quidam scripserunt Osuam fuisse Aedilfridi filium nothum, contra omnem historicorum fide dignorum auctoritatem.

^b *Decem et novem annos.* Temere Whartonus, Ang. Sacr. 1, p. 529, Bedam hic corrigendum putat, substituendo undecim annos pro decem et novem: non animadverso quod præter undecim annos quibus Ecclesiæ Hrofensis præfuit, ab a. 633 ad a. 644, effluxerant octo anni quibus Eboracæ sedit ab a. 625, ad mortem Aedum R. a. 635. Bedam enim non dicit xix

A et hujus vitæ spatia longiora concedere, et ingressu te vitæ pereunis dignum reddere. Nec moratus ille [Al., illi], integram se in hoc habere fidem respondebat.

«Tunc benedixi aquam, et astulam roboris præfati inmittens obtuli agro potandum. Nec mora, melius habere cœpit, et convalescens ab infirmitate, multo deinceps tempore vixit: totoque ad Deum corde et opere conversus, omnibus ubicumque perveniebat, clementiam pii Conditoris et fidelis ejus famuli gloriam prædicabat.»

CAPUT XIV.

Ut, defuncto Paulino, Ithamar pro eo Hrofensis Ecclesiæ præsulatum suscepit; et de humilitate mirabili regis Osuini, qui ab Osuiu crudeli cæde peremptus est.

B Translato ergo ad cælestia regna Osualdo, suscepit regni terrestris sedem pro eo ^a frater ejus Osuiu [DCLXII], juvenis triginta circiter annorum, et per annos viginti octo laboriosissime tenuit. Impugnatus videlicet [Al. add. a pagano rege Penda] et ab ea quæ fratrem ejus occiderat pagana gente Merciorum, et a filio quoque suo Alehfrido, necnon et a fratre, id est, fratris sui qui ante eum regnavit filio Oidilvaldo [Al., Adilvaldo].

Cujus anno secundo, hoc est, ab Incarnatione dominica anno sexcentesimo quadagesimo quarto, reverentissimus Pater Paulinus, quondam quidem Eboracensis [Al., quondam Eboracensis], sed tunc Hrofensis episcopus civitatis, transivit ad Dominum sexto Iduum Octobrium die: qui ^b decem et novem annos, menses duos, dies viginti unum episcopatum tenuit; ^c sepultusque est in secretario [Al., sacratio] beati apostoli Andreæ, quod rex Aedilbert a fundamentis in eadem Hrofi civitate construxit. In cujus locum Honorius archiepiscopus ordinavit Ithamar, oriundum quidem de gente Cantuariorum, sed vita et eruditione antecessoribus suis æquandum.

Habuit autem Osuiu primis regni sui temporibus consortem regis dignitatis, vocabulo Osuini, de stirpe regis Aeduini, hoc est, filium Osrici, de quo supra retulimus, virum eximie pietatis et religionis: qui provinciæ Derorum [Al., Dierorum] in maxima omnium rerum affluentia, et ipse amabilis omnibus præfuit [DCLII]. Sed nec cum eo ille qui ceteram

D Traushumbræ gentis partem ab Aquilone, id est Berniciorum provinciam regebat, habere pacem potuit; quin potius, ingravescentibus causis dissensionum, miserrima hunc cæde peremit. Siquidem congregato contra invicem exercitu, cum videret se Osuini cum illo qui plures habebat auxiliares, non posse bello configere, ratus est, utilius tunc demissa annos quibus sedi præfuit, ut Whartonus male legit, sed quibus episcopatum tenuit.

^c *Sepultus.* Tempore Gundulfi episcopi Lanfrancus archiep. veterem ecclesiam beati Andreæ funditus destruxit, novamque basilicam condidit, et ossa sancti Paulini de terra levata, in scrinio honorifice collocavit. Factum id quarto Iduum Januarii; quo die in Ecclesia Hrofensis annua ejus memoria stata solemnitate celebratur.

intentione bellandi, servare se ad tempora meliora. Remisit ergo exercitum quem congregaverat, ac singulos domum redire præcepit, a loco qui vocatur * *Vilfaraesdun*, id est, Mons Vilfari, et est a vico Cataractone decem ferme millibus passuum contra sol-titalem occasum secretus: divertique ipse cum uno tantum milite sibi [Al., suo] fidelissimo, nomine *Tondheri* [Al., *Condheri*], celandus in domo comitis *Hunvaldi*, quem etiam ipsum sibi amicissimum autumabat. Sed, heu, prohi dolor! longe aliter erat: nam ab eodem comite proditum eum *Osinu* [Al., *Osin*], cum præfato ipsius milite per præfectum suum *Aediluinu* detestanda omnibus morte interfecit. Quod factum est die ^b decima tertia [Al., quarta decima] *Kalendarum Septembrium*, anno regni ejus nono, in loco qui dicitur ^c *Ingellingum*; ubi postmodum, castigandi hujus facinoris gratia, monasterium constructum est: in quo pro utriusque regis, et occisi videlicet, et ejus qui occidere jussit, animæ redemptione cotidie Domino preces offerri debeant.

Erat autem rex *Osinus* et aspectu venustus, et statura sublimis, et affatu jucundus, et moribus civilis, et manu omnibus, id est [Al., om., id est], nobilibus simul atque ignobilibus largus: unde contigit ut ob regiam ejus et animi, et vultus, et meritorum dignitatem ab omnibus diligeretur, et undique ad ejus ministerium de cunctis prope provinciis viri etiam nobilissimi concurrerent. Cujus inter cæteras virtutis et modestiæ [Al., virtutes et modestiam], et, ut ita dicam, specialis benedictionis glorias, etiam maxima fuisse fertur humilitas, ut uno probare sat erit exemplo.

Donaverat equum optimum antistiti *Aidano*, in quo ille quamvis ambulare solitus, vel annuum fluentem transire, vel si alia quælibet necessitas inisteret, viam peragere posset. Cui cum parvo interfecto tempore pauper quidam occurreret elemosynam petens, desiliens ille præcepit, equum, ita ut erat stratus regaliter, pauperi dari: erat enim multum misericors, et cultor pauperum, ac velut pater mise-

* *Vilfaraesdun*. Hunc locum quamvis accurate satis a Bedæ descriptum invenire non possum. Conjecturam misit vir doctus *Ellerton* fuisse; ejus quidem nominis plures sunt loci in ea regione, omnes tamen cataractæ propiores quam ut ad situm a Bedæ datum accommodentur. *Chronicon* ms. *Dunelm*. *Wolfræthdon* vocat, sed nihil inde colligendum est, neque enim datur ibi locus ejus nomina, neque, si daretur, ab antiqua lectione recedendum esset ex superiorum Mss. auctoritate.

^b *Decima tertia*. Unde ad hunc diem in margine *Martyrologii Dunelm.*: « In Britannia natalitiae sancti *Osinii* regis et martyris. » *Male* *Math.* *Paris.*, decimo.

^c *Ingellingum*. Hodie *Gilling* prope *Richmont*. Monasterii ibidem nulla restant vestigia. Sed conditum fuit ab *Eanflæda* *Osinæ* uxore et *Osinii* propinqua, eique præpositus abbas *Thumhere* *Osinii* consanguineus, de quo vide, postea, III, 24, 24. Sancti *Osinii* corpus ad *Tinemut* am delatum jacuit donec revolutionibus temporum oblivioni daretur. Tandem a. 1065, tempore *Thostii* comitis, et *Aegilunii* præsulis *Dunelm.*, non sine revelatione a rege ipso sarcophaga-

rum. Hoc cum regi esset relatum, dicebat episcopo, cum forte ingressuri essent ad prandium: « Quid volui-ti, domine antistes, equum regium, quem te conveniebat proprium [Al. om. proprium] habere, pauperi dare? Nunquid non habuimus equos viliores plurimos, vel alias species quæ ad pauperum dona sufficerent, quamvis illum eis equum non dares, quem tibi specialiter possidendum elegi? » Cui statim episcopus. « Quid loqueris, inquit, rex? Nunquid [Al., num] tibi carior est ille filius equæ, quam ille filius Dei? » Quibus dictis, intrabant ad prandendum. Et episcopus quidem residebat in suo loco. Porro rex. venerat enim [Al. om. enim] de venatu [Al. add. ei], cæpit consistens ad focum calefieri cum ministris: et repente inter calefaciendum recordans verbum quod dixerat illi antistes, discinxit se gladio suo, et dedit illum ministro, festinusque accedens ante pedes episcopi contrivit, postulans ut sibi placatus esset, « Quia nunquam, inquit, deinceps aliquid loquar de hoc, aut judicabo quid vel quantum de pecunia nostra filiis Dei tribuas. » Quod videns episcopus, multum pertimuit, ac statim exurgens levavit eum, promittens se multum illi esse placatum, dummodo ille residens ad epulas tristitiam deponeret. Demque rex, jubente ac postulante episcopo, lætitiæ reciperet, cæpit e contra episcopos tristis usque ad lacrymarum profusionem effici. Quem dum presbyter suus lingua sua patria, quem rex et domestici ejus non noverant, quare lacrymaretur interrogasset: « Scio, inquit, quia non multo tempore victurus est rex: nunquam enim ante hæc [Al., antehæc] vidi humilem [Al., tam humilem, humiliorum] regem. Unde [Al. om. unde] animadverto illum ejus ex hac vita rapiendum: non enim digna est hæc gens talem habere rectorem. » Nec multo post, dira antistitis præsagia tristi regis funere, de quo supra diximus, impleta sunt.

Sed et ipse antistes *Aedan* non plus quam duodecimo post occisionem regis quam amabat die, id est, ^d pridie *Kalendarum Septembrium*, de saculo

gum lapideum inventum est in oratorio beate *Mariæ* virg. transactis a sepultura ejus annis 415, et ossa in sepulchro cum magno honore collocata. *Historiam* v. de in. ms. *Vita sancti Osini*, *Bibl. Cott.*, *Julius*, a. 10, et apud *Math. Westm.*, a. 1110. *Richardus* abbas sancti *Albani* transtulit *Osinii* reliquias ab antiquo oratorio in novum feretrum. *Iben*, *Florileg.* Interea tamen monachi *Girvenses* ossa sancti *Osinii* ad se in *Girvum* transferebant, postquam *Waltheof* comes *Nor-hymbriæ* eis ecclesiam sanctæ *Mariæ* et *Osinii* dedisset, secum non parvo tempore habuerunt, et postmodum ad priorem locum retulerunt. *Liber Benefactorum Dunelm.*, *Bibl. Cott.*, *Dominian.*, a. 7. Idemque testantur *Ecclesiæ Dunelm.* Monumenta.

^d *Pridie Kal.* Ad hunc diem in margine *Martyrologii Dunelm.*: « In Britannia, sancti *Aidani* primi *Lindisarn.* episcopi. Eodem die Commemoratio sanctarum reliquiarum ejusdem Ecclesiæ. » Harum reliquiarum indicem vide in append., n. 14. Non indiguum notatu quod ab hoc die initium fuit sancto *Cuthberto* propositi monachalis, super visione habita de sancti *Aidani* obitu. Vide *Bedæ Vitam sancti Cuthberti*, cap. 4.

ablatus, perpetua laborum suorum a Domino præmia recepit [DCL].

CAPUT XV.

Ut episcopus Aidan novis et tempestatem futuram prædiceret, et oleum sanctum quo hanc sedarent, dederit.

Qui cujus meriti fuerit, etiam miraculorum signis internus arbiter edocuit [DCLXII-DCL], e quibus tria memoriæ causa ponere satis sit. Presbyter quidam nomine ^a Uta [AL., Witta], multæ gravitatis ac veritatis vir, et ob id omnibus, etiam ipsis [AL. om., ipsis] principibus sæculi honorabilis, cum mitteretur Cantiam ob adducendam inde conjugem regi O-ua, filiam videlicet Aeduni regis Eanfl-dam [Vid. lib. II, c. 9, 20], quæ occiso patre illuc fuerat adducta : qui terrestri quidem itinere illo venire, sed navigio cum virgine redire disponebat, accessit ad episcopum Aidanum, obsecrans eum, pro se suisque qui tantum iter erant adgressuri, Domino supplicare. Qui benedicens illos, ac Domino commendans, dedit etiam oleum sanctificatum : « Scio, inquit, quia ubi navem ascenderitis, tempestas vobis et ventus contrarius superveniet : sed tu memento ut hoc oleum quod tibi do, mittas in mare ; et statim quiescentibus ventis, serenitas maris vos læta prosequetur, ac cupito itinere domum remittet. » Quæ cuncta ut prædixerat antistes, ex ordine completa sunt : et quidem imprimis furentibus undis pelagi, tentabant nautæ anchoris in mare missis navem retinere, neque hoc agentes, aliquid proficiebant : cumque verentibus [AL., mergentibus, ferventibus, furentibus] undique et implere incipientibus navem fluctibus, mortem sibi omnes imminere, jamjamque adesse viderent, tandem presbyter reminiscens verba antistitis, adsumpta ampulla, misit de oleo in pontum, et statim, ut prædictum erat, suo quievit a fervore. Sicque factum est, ut vir Dei et [AL. om., et] per prophetiæ spiritum tempestatem prædiceret futuram, et per virtutem ejusdem spiritus, hanc exortam, quamvis corporaliter absens, sopiverit. Cujus ordinem miraculi non quilibet dubius relator, sed fidelissimus [AL., fidissimus] mihi nostræ Ecclesiæ presbyter, Cynimund vocabulo, narravit, qui se hoc ab ipso Uta [AL., Witta] presbytero, in quo et per quem completum est, audisse perhibebat.

CAPUT XVI.

Ut idem admotum ab hostibus urbi regiæ ignem orando amoverit.

Aliud ejusdem Patris memorabile miraculum ferunt multi qui posse potuerunt [DCLXII-DCLV]. Nam [AL. add., cum] tempore episcopatus ejus, hostilis Merciorum exercitus, Penda duce, Nordanhymbro-

rum regiones impia clade longe lateque devastans, pervenit ad urbem usque regiam, quæ ex Bebbæ quondam reginæ vocabulo cognominatur, eamque [AL., cum, quam] quia neque armis, neque obsidione capere poterat, flammis absumere conatus est : discissisque vinctis quos [AL., vinctis quæ] in vicinia urbis invenit, advexit [AL., adduxit] illo pluri-
mam congeriem trabium, tignorum, parietum, virgeorum [AL., virgarum], et tecti fenei [AL. add., aliarumque rerum], et his urbem in magna altitudine circumdedit, a parte quæ [AL., quæ] terra est contigua : et dum ventum opportunum cerneret, inlato igne comburere urbem in-
us est. Quo tempore reverentissimus antistes Aidan in insula Farne, quæ duobus ferme [AL., fere] millibus passuum ab urbe procul abest, morabatur. Illo enim sapius secretæ [AL. secrete] orationis et silentii causa secedere consuevit. Denique usque hodie locum sedis illius solitariæ in eadem insula solent ostendere. Qui cum ventis ferentibus [AL., furentibus] globos ignis, ac fumum supra muros urbis [AL., ignis] exaltari conspiceret, fertur elevatis ad caelum oculis manibusque, cum lacrymis dixisse : « Vide, Domine, quanta mala facit Penda. » Quo dicto, statim mutati ab urbe venti, in eos qui accenderant, flammarum incendia retorserunt, ita ut aliquot læsi, omnes territi, impugnare ultra urbem cessarent quam divinitus juvari [AL., servari] cognoverant.

CAPUT XVII.

Ut ^b apposta ecclesiæ cui idem accumbens obierat, ardente cætera domo, flammis absumi nequiverit ; et de interna vita ejus [AL., illius].

Hunc cum dies mortis egredi e corpore cogeret [DCLVI], completis annis episcopatus sui sexdecim [AL., septemdecim], erat in villa regia, non longe ab urbe de qua præfati sumus. In hac enim habens ecclesiæ et cubiculum, sapius ibidem diverti ac manere, atque inde ad prædicandum circumquaque exire consueverat : quod ipsum et in aliis villis regis facere solebat, utpote nil propriæ possessionis, excepta ecclesiæ suæ et adjacentibus agellis habens. Tetenderunt ergo ei agrotanti tentorium ad Occidentalem ecclesiæ partem, ita ut ipsum tentorium parieti hæreret ecclesiæ. Unde factum est, ut adclivis [AL., adclivis] destinæ quæ extrinsecus ecclesiæ pro munimine erat adposita, spiritum vitæ exhalaret ultimum. Obiit autem septimo decimo episcopatus sui anno, pridie Kalendarum Septembrium. Cujus corpus mox inde translatum ad insulam Lindisfar-nensium, atque in cæmeterio fratrum sepultum est. At interjecto tempore aliquanto, cum fabricata esset ibi basilica major, atque in honorem beatissimi

^a Uta. Presbyter illustris, abbasque monasterii quod vocatur ad Capræ Caput. Vide, infra, III, 21.

^b Apposta... Destinæ... c Appostam sive destinam celebrat Beda trabem ligneam, quæ, ut fulero sacra ades ex lignis fabrefacta, a parte Occidentis sustinebatur. Atamen Beda haud paulo antiquior Vitruvius, lib. V de Architectura, cap. 12, ubi agit de portubus et structuris in aqua faciendis, destinæ appellat, sic

enim habent mss. Codices a Philandro laudati vincula seu catenas, quoniam arce lignæ cementis confectæ, et in aqua devolvende constringebantur, unde destinæ vincula dicte in antiquis Glossariis. Daos istos vocis huius intellectus sic colligo : Est destinæ id quod aliud quilibet coercetur vel cohibetur, sive districtum, ne diffuset ; sive suffultum, ne corruat. c CHIFFLEY.

apostolorum principis dedicata, illo ossa ejus translata, atque ad dexteram altaris juxta venerationem tanto pontifici dignam condita sunt.

Successit vero ei in episcopatum Finan [DCLII], et ipse illo ab Hii Scottorum insula ac monasterio destinatus, ac tempore non paucio in episcopatu permansit. Contigit autem post aliquot annos, ut Penda Merciorum rex cum hostili exercitu hæc in loca perveniens, cum cuncta quæ poterat ferro flammæ perderet, vicus quoque ille in quo antistes obiit, una cum ecclesia memorata flammis absumeretur. Sed mirum in modum sola [Al. om. sola] illa destina cui incumbens obiit, ab ignibus circum cuncta vorantibus, absumi non potuit. Quo clarescente miraculo, mox ibidem ecclesia restaurata, et hæc eadem destina in munimentum est parietis, ut ante fuerat, forinsecus adposita. Rursumque peracto tempore aliquanto, evenit per culpam incuriæ, vicum eundem, et ipsam pariter ecclesiam ignibus consumi. Sed ne tunc quidem eandem tangere flammæ destinam valebat: et cum magno utique miraculo ipsa ejus foramina ingrediens, quibus ædificatio erat adfixa, perederet [Al. perderet], ipsam tamen lædere nullatenus sinebatur. Unde tertio ædificata ibi ecclesia, destinam illam non ut antea de foris in fulcimentum domus adposuerunt; sed intro ipsam ecclesiam in memoriam miraculi posuerunt, ubi intrantes genu flectere, ac misericordiæ cælesti supplicare deberent. Constatque multos ex eo tempore gratiam sanitatis in eodem loco consecutos: quin etiam astutis [Al., assutis, hastutis] ex ipsa destina excisis et in aquam missis, plures sibi suisque languorum remedia conquisiere.

Scripsi autem [Al. om. autem] hæc de persona et operibus viri præfati; nequaquam in eo laudans vel eligens hoc, quod de observatione Paschæ minus perfecte sapiebat: immo hoc multum detestans, sicut in libro quem de Temporibus composui, manifestissime probavi, sed quasi verax historicus, simpliciter ea quæ de illo sive per illum sunt gesta, describens, et quæ laude sunt digna in ejus actibus laudans, atque ad utilitatem legentium memoriæ commendans: studium, videlicet, pacis et caritatis, continentiae et humilitatis; animum iræ et avaritiæ victorem, superbiæ simul et vanæ gloriæ contemptorem; industriam faciendi simul et docendi mandata cælestia, sollertiam lectionis et vigiliarum, auctoritatem sacerdote dignam, redarguendi superbos ac potentes, pariter et infirmos consolandi, ac

^a Monasterio destinatus. Satis est horum verborum positio ad confutandum absurdum eorum errorem qui Hii insulam nomine Hiidestinatus appellarunt.

^b Orientalium Anglorum. Finita conversionis Northanhymbrorum historia sub regibus Aeduino, Osualdo, Osulo et Osuino a II, 15, ad hoc usque caput, resumit jam Beda quod restabat de conversione Orient. Anglorum.

^c Bonus. In II, 15, doctissimus dicitur, utpote qui in Gallia doctorum conversatione familiariter usus erat, et mutuas cum Desiderio Cadurcensi episc. litteras scripsit, quæ, secundum Pitsæum, apud Helvetios in

pauperes recreandi vel defendendi clementiam. Qui, ut breviter multa comprehendam, quantum ab eis qui illum novere didicimus, nil ex omnibus quæ in evangelicis, vel apostolicis sive propheticiis literis faciendæ cognoverat, prætermittere, sed cuncta pro suis viribus operibus explere curabat. Hæc in præfato antistite multum complector et amo, quia nimirum hæc Deo placuisse non ambigo. Quod autem Pascha non suo tempore observabat, vel canonicum ejus tempus ignorans, vel suæ gentis auctoritate ne agnitus sequeretur devictus, non adprobo, nec laudo. In quo tamen hoc adprobo, quia in celebratione sui Paschæ non aliud corde tenebat, venerabatur, et prædicabat, quam quod nos, id est, redemptionem generis humani per passionem, resurrectionem, ascensionem in cælos mediatoris Dei et hominum Iominis Jesu Christi. Unde et hanc non, ut quidam falso opinantur, quarta decima luna in qualibet feria cum Judæis, sed die Dominica semper agebat, a luna quarta decima usque ad vicesimam; propter fidem videlicet dominicæ resurrectionis quam una Sabbati factam, propterque [Al. om. quæ] spem nostræ resurrectionis quam eadem una Sabbati quæ nunc Dominica dies dicitur veraciter futuram cum sancta Ecclesia credebatur.

CAPUT XVIII.

De vita vel morte religiosi regis Sigberti.

His temporibus [DCLXXX] regno Orientalium Anglorum (Vid. lib. II, c. 15, not.), post Earpaldum Redualdi successorem, Sigbert frater ejus præfuit, homo bonus ac religiosus: qui dudum in Gallia, dum inimicitias Redualdi fugiens exularet, lavacrum baptismi percepit, et patriam reversus, ubi regno potitus est, mox ea quæ in Galliis bene disposita vidit imitari cupiens, instituit scholam in qua pueri literis erudirentur: juvante se episcopo Felice quem de Cantia acceperat, eisque pædagogos ac magistros juxta morem Cantuariorum præbente.

Tantumque rex ille cælestis regni amator factus est, ut ad ultimum relictis regni negotiis [DCLXXXIV], et cognato suo Ecgrico [Al., Ecgrico] commendatis, qui et antea partem ejusdem regni tenebat, intraret monasterium quod sibi fecerat, atque accepta tonsura pro æterno magis regno militare curaret. Quod dum multo tempore faceret, contigit gentem Merciorum duce rege Penda adversus Orientales Anglos in bellum procedere, qui dum se inferiores in bello hostibus conspicerent, rogaverunt Sigbert-

monast. sancti Galli exstare dicuntur.

^d Inimicitias. Fuit enim Sigbert frater tantum uterius Earpaldi, et per invidiam a Vitrico rege in exilium actus.

^e Scholam. Plures hic ponunt scholas historici W. Malm., Flor., Hunt, per loca, opportunis locis. Sed Beda de una tantum loquitur, in qua cepta fuit scholarum institutio, et in qua eminentior apparuit. De his vide pauca in append., n. 15.

^f Monasterium. In Bedrichsburde hodie Saint-Edmundsbury. Thom. Eliens., in Vita sanctæ Aedil-dritæ.

etum ad confirmandum militem secum venire in A a præfato rege Sigbercto acceperat, velocissima prælium. Illo nolente ac contradicente, invitum [Al. add. de] monasterio eruentes duxerunt in certamen, sperantes minus animos militum trepidare, minus præsentē duce quondam strenuissimo et eximio posse fugam meditari. Sed ipse professionis suæ non immemor, dum optimo esset vallatus exercitu, nonnisi virgam tantum habere in manu voluit: occisusque est una cum rege Eggrice, et cunctus eorum, insistentibus paganis, cæsus sive dispersus exercitus.

Successor autem regni eorum factus est Anna [icxxv], filius Eni, a de regio genere, vir optimus, atque b optimæ genitor sobolis [Al., optimi genitoris soboles], de quibus in sequentibus suo tempore dicendum est: c qui et ipse postea ab eodem pagano Merciorum duce, a quo et prædecessor ejus, d occisus est [DCLIV].

CAPUT XIX.

Ut Furseus apud Orientales Anglos monasterium fecerit; et de visionibus vel sanctitate ejus, cui etiam caro post mortem incorrupta testimonium perhibuerit.

Verum a dum adhuc Sigbercti regni insulas [Al., insulas] teneret, supervenit de Hibernia vir sanctus, nomine Furseus [icxxiii], verbo et actibus clarus, sed egregiis insignis virtutibus, cupiens pro Domino, ubicumque sibi opportunum inveniret, peregrinam ducere vitam. Qui cum ad provinciam Orientalium pervenisset Anglorum, susceptus est honorifice a rege præfato: et solitum sibi opus evangelizandi exsequens, multos et exemplo virtutis et incitamento sermonis, vel incredulos ad Christum convertit, vel jam [Al., etiam] credentes amplius in fide atque amore Christi confirmavit.

Ubi quadam infirmitate corporis arreptus, angelica meruit visione perfrui, in qua admonitus est cæpto verbi ministerio sedulus insistere, vigiliisque consuetis et orationibus indefessus incumbere; eo quod certus sibi exitus [Al. add. esset], sed incerta ejusdem exitus esset hora futura, dicente Domino: Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam. Qua visione confirmatus, curavit locum monasterii, quem

a De Regio genere. Fuit Eni frater Redualdi. El. Uic. Chronologia.

b Optimæ a bolis. Vide hujus libri caput 7. Nota etiam soboli ibi recitate additam fuisse Uithbergam quæ monasterii Heliensis sanctimonialis erat, et quæ, secundum Thomam Eliensem, post interfectionem patris, apud Dyracham solitarie vixit. Filiiab is Annæ addendi sunt etiam duo filii Alduulfus et Jurminus. lxxv.

c Qui et ipse. In horum regum successione auctores qui ponunt Ecarpaldi conversionem, a. 652 et Sigbercti accessum a. 636. Eggrici etiam, et Annæ tempora pro suo modulo postponunt. Nihil hic absolute certum est; ego Bedæ rationes, ut maximæ auctoritatis, quoad potui, secutus sum.

d Occisus est. Annæ cædes secundum historicos incidit in a. 654. Thomas Eliensis, loco citato, n. 7, addit annum regni ejus 19. Inde colligere possumus horum regum tempora secundum Bedæ methodum. Sigberctus venit a. 630. Eggricus circa a. 633. Utrique occisi a. 635. Sepultus est Anna rex apud Bilde-

a præfato rege Sigbercto acceperat, velocissima construere, ac regularibus instituere disciplinis. Erat autem monasterium silvanum [Al., silvarum], et maris vicinitate amœnum, constructum in castro quodam, quod lingua Anglorum Cnobheresburg, id est, urbs Cnobheri vocatur; quod deinde rex provincie illius Anna, ac nobiles quique augustioribus ædificiis ac donariis adornarunt. Erat autem vir iste de nobilissimo genere Scottorum, sed longo animo quam carne nobilior. Ab ipso tempore pueritiæ suæ curam non modicam lectionibus sacris simul et monasticis exhibebat disciplinis, et, quod maxime sanctos decet, cuncta quæ agenda didicerat, sollicitus agere curabat.

Quid multa? Procedente tempore et ipse sibi monasterium in quo liberius cælestibus studiis vacaret, construxit: ubi correptus infirmitate, sicut libellus de Vita ejus conscriptus sufficienter edocet, raptus est e corpore: et a vespera usque ad galli cantum corpore exutus, angelicorum agminum et aspectus intueri, et laudes beatas meruit audire. Referre autem erat solitus, quod aperte eos inter alia resonare audiret: Ibunt sancti de virtute in virtutem. Et iterum: Videbitur Deus deorum in Sion. Qui reductus in corpore, et die tertia rursum eductus vidit non solum majora beatorum gaudia, sed et maxima malignorum spirituum certamina, qui crebris accusationibus improbi, iter illi cælesti intercludere contendebant; nec tamen, protegentibus eum angelis, quicquam proficiebant: de quibus omnibus si quis plenius scire vult, id est, quanta fraudis solertia dæmones et actus ejus et verba superflua, et ipsas etiam cogitationes, quasi in libro descriptas, replicaverint; quam ab angelis sanctis, quæ a [Al., sanctisque ac] viris iustis sibi inter angelos apparentibus læta vel tristitia cognoverit, legat ipsum, de quo dixi, s libellum Vitæ ejus, et multum ex illo, ut reor, profectus spiritualis accipiet.

In quibus tamen unum est, quod et nos in hac historia ponere multis commodum duximus. Cum ergo in altum esset elatus [Al., elevatus], jussus est ab angelis qui eum ducebant, respicere in mundum. At

burge, ubi et Jurmanus filius, postea ad Bedrichswordam translatus.

d Dum adhuc. Qui Sigbercti regnum ordiuntur a. 636. Fursei introitum ponunt a. 637, citius certe quam par est. Nam Furseus non venit in ipso regni Sigberctini initio, sed tantum dum adhuc regi insulas teneret, nec deposuit rex insulas nuperrime acceptas, sed ad ultimum tantum relictis regni negotiis. Quare medium Fursei adventui annum elegi.

i Cnobheresburg. Hodie Burghcastle in agro Suffolciensi ad Ostia Garienis fl.

k Libellum vitæ ejus. Sancti Fursei res gestas antiqui auctores tres, duobus quisque libris, altero vitæ, altero miraculorum descripserunt. Primus scriptor anonymus non multo post Furseum vixit, siquidem Beda toties ipsum laudat, ac nonnunquam de verbo sequitur. Secundi auctoris iidem anonymi etas non facile distingui potest. Tertius Arnulfus abbas Latinæcensis, qui vertente sæculo xi utriusque anonymi geminam lucubrationem in duos, Vitæ, scilicet, et Miraculorum, libros redegit, locisque aliquot interpolavit. MABILLON., Act. Ben. t. II, p. 299.

ille oculos in inferiora deflectens, vidit quasi vallem A ticipes esse debetis. » Contradicens angelus : « Non, inquit, [Al. add. hoc] propter avaritiam, sed propter salvandam ejus animam suscepit : » cessavitque ignis. Et conversus ad eum angelus : « Quod incendisti, inquit, hoc arsit in te. Si enim hujus viri in peccatis suis mortui pecuniam non accepisses, nec pena ejus in te arderet. » Et plura locutus, quid erga salutem eorum qui ad mortem [Al. om. ad mortem] perniterent, esset agendum, salubri sermone docuit. Qui postmodum in corpore res itutus, omni vite sue tempore signum incendii quod in anima pertulit, visibile cunctis in humero maxillaque portavit : mirumque in modum quod anima in occulto passa sit, caro palam [Al. add. omnibus] prænônstrabat. Curabat autem semper, sicut et antea facere consuevit, B omnibus opus virtutum et exemplis ostendere et prædicare sermonibus. Ordinem autem visionum suarum, illis solummodo qui propter desiderium compunctionis interrogabant, exposcere volebat. Superest adhuc frater quidam senior monasterii nostri qui narrare solet, dixisse sibi quemdam multum veracem ac religiosum hominem, quod ipsum Furseum viderit in provincia Orientalium Anglorum, illaque visiones ex ipsius ore audierit : adjiciens quia tempus hiemis fuerit acerrimum, et glacie constrictum, cum sedens in tenui veste [Al., iste] vir [Al. add. Dei], ita inter dicendum propter multitudinem [Al., magnitudinem] memorati timoris vel suavitatis, quasi in media ætatis caumate sandaverit.

Cum ergo, ut ad superiora redeamus, multis annis in Scotia verbum Dei omnibus annuncians, tumultus inruentium turbarum non facile ferret, relictis omnibus quæ habere videbatur, ab ipsa quoque insula patria discessit : et paucis cum fratribus per Brittones in provinciam Anglorum devenit, ibique prædicans verbum, ut diximus, monasterium nobile construxit. Quibus rite gestis, cupiens se ab omnibus sæculi hujus, et ipsius quoque monasterii negotiis alienare, reliquit monasterii [Al., monasterium], et animarum curam fratri suo ^a Fullano, et presbyteris Gobbano [Al., Gabbano, Galbano, Golbano] et Dicullo, et ipse ab omnibus mundi rebus liber, in anachoretica conversatione [Al., anachoretam conversus] vitam finire disposuit. Habuit alterum [Al. om. alterum] fratrem, vocabulo ^b Ultanum, qui de monasterii probatione diuturna, ad heremiticam pervenerat [Al., pervenire] vitam. Hunc ergo solus petens, annum totum cum eo in continentia et orationibus, in quotidianis manuum vixit laboribus.

Den turbatam incursione gentilium provinciam videns, et monasteriis quoque periculum imminere prævidens, dimissis ordinate omnibus, navigavit Galliam, ibique a rege Francorum Hloduo [Al., est pr. Kal. Nov. circa a. 656, sepelitur in Fossensi monasterio.

^a Fullano. Hic, mortuo Furseo, in Brabantiam cum fratre Ultano profectus, Fossense monasterium condidit, ejusque cura Ultano relicta in Nivaleusi Parthenone, sanctæ Gertrudis virginis contubernalis aliquandiu vixit. Denum aliquando ad Fossense mon. Rhodio Cameracensis diocesis oppido proximum, fratris visendi gratia tendens, in silva seu villa Sonesia a nefario homine, cum tribus sociis interemptus

^b Ultanum. Ille post annos aliquot monasterio Perronæ ubi frater suus sepultus jacebat, abbas præfectus est. Obiit circa a. 680. Colitur in Martyrolog. Bened., aliisque Kal. Maii. Distinguendus ab Ultano monacho Lindisf., qui vi d. Aug. memoratur.

Chlodoveo], vel patricio Ercunaldo honorifice susceptus, monasterium construxit in loco * Latinico noniuto, ac non multo post infirmitate correptus, diem clausit ultimum (Circa an. 630). Cujus corpus idem Ercunaldus [Al., Erchenaldus] patricius accipiens, servavit in porticu quadam ecclesie, quam in villa sua, cui nomen est [Al., erat] ^b Perrona, faciebat, donec ipsa ecclesia dedicaretur. Quod dom [Al., eum] post dies * viginti septem [Al., sex] esset factum, et corpus ipsum de porticu ablatum, prope [Al. propter] altare esset recondendum, inventum est ita inlesum ac si eadem hora de hac luce fuisset egressus. Sed et post annos quatuor, constructa domuncula cultiore receptui corporis ejusdem, ad Orientem altaris adhuc sine macula corruptionis inventum, ibidem digno cum honore translatum est; ubi merita illius multis saepe constat, Deo operante, claruisse virtutibus. Hæc de [Al., Hæc de] visionibus, et de ^a corporis ejus incorruptione breviter attingimus, ut quanta esset viri sublimitas legentibus notius existeret. Quæ cuncta in libello ejus sufficientius, sed [Al. om. sed] et de aliis commitionibus ipsius, quisque [Al., quisquis] legerit inveniet.

CAPUT XX.

Ut, defuncto Honorio, pontificatu sit functus Deusdedit; et qui [Al. add. et] in tempore illo Orientalium Anglorum, qui Hrofsensis Ecclesie fuerint antistites.

Interea * defuncto Felice Orientalium Anglorum episcopo [pexlvi] post decem et septem annos accepti episcopatus (Vid. lib. II, c. 15, not.), Honorius loco ejus ordinavit Thomam diaconum ejus de provincia Gyrriorum: et hoc [Al. om. hoc] post quinque annos sui episcopatus de hac vita subtracto, Berctgilsium, cognomine Bonifacium, de provincia Cantuariorum, loco ejus substituit [pexlii]. Et ipse quoque Honorius, postquam metas sui cursus implevit, ex hac luce migravit anno ab Incarnatione Domini sexcentesimo quinquagesimo tertio, pridie Kalendarum Octobrium: et cessante episcopatu per annum et sex menses, electus est archiepiscopus ca-

* ^a Latinicacum. Vulgo Lagny, in pago Briegio positum, ad ripam fl. Matronæ, sex supra Lutetiam Parisiorum milliariis Gallicis. Monasterium ibi construi coeptum est, Erchinoaldo palatii præfecto prædium et subsidia conferente, sub principatu Chlodovei r. Dagoberti filii, a. circa 644, rectoremque habuit Fursemum ad annum vitæ ipsius supremum, quo Furseus substituto Emiliano seu Emilianio Britanniam repetens, in Pontivensi vico Maceris dicto mortem obiit.

^b Perrona. Hodie Peronne, castrum sive palatium antiquum ad Summam fl. distingui debet a Perona villa super Savum fl. ubi nunc castrum Cameracensium, et abbatia sancti Andree Ord. sancti Bened.

* ^c Viginti septem. Varie leguntur Fursei celebritates, quorum unam, scilicet, sepulturam, Beda incertam reddidisse incusatur. Ille enim dicit sepultum post xxvii dies a positione corporis in porticum, cum Anonymus vitæ ejus auctor xxx asserat. Sed utri potius credendum, non tanti est ambigere.

^d Corporis ejus. Reliquiæ sancti Fursei asservantur Perronæ: in ecclesia collegiata nomini ejus dicata, præter os capitis quod Launiaci ponunt.

* Defuncto. Felix cum defungeretur sepultus est in

A thedræ Doruvemensis sextus Deusdedit de gente Occidentalium Saxonum: quem ordinaturus venit illuc Ithamar [pexlv], antistes Ecclesie Hrofsensis [Al., antistes Hrof.]. Ordinatus est autem die septimo Kalendarum Aprilium, et rexit Ecclesiam annos novem, menses septem [Al., quatuor], et duos dies; et ipse, defuncto Ithamar, consecravit pro eo Damliamum qui de genere Australlum Saxonum erat oriundus [pexlxiv].

CAPUT XXI

Ut provincia Mediterraneorum Anglorum sub rege Præda Christiana sit facta.

His temporibus Middilangli, id est, Mediterranei Angli, sub principe Præda [Al., Penda] filio Penda regis, fidem et sacramenta veritatis perciperunt [pexliii]: qui cum esset juvenis optimus, ac regis nomine ac persona dignissimus, prælatus est a patre regno gentis illius; venitque ad regem Nordanhymbrorum Osuiu, postulans filiam ejus Alchlfledam sibi conjugem dari. Neque aliter quod petebat impetrare potuit, nisi dum Christi ac baptismi, cum gente cui præerat, acciperet. At ille audita prædicatione veritatis, et promissione regni celestis, speque resurrectionis ac futuræ immortalitatis, libenter se Christianum fieri velle confessus est, etiamsi virginem non acciperet: persuasus maxime ad percipiendam fidem a filio regis Osuiu, nomine Alchfrido, qui erat cognatus et amicus ejus, habens sororem ipsius [Al., ejus] conjugem, vocabulo Cynsburgam, filiam Penda regis.

^c Baptizatus est ergo a Finanò episcopo, cum omnibus qui secum venerant comitibus ac militibus eorumque famulis universis, in vico regis illustri qui vocatur ^f Ad murum. Et acceptis quatuor presbyteris, qui ad docendam baptizandamque gentem illius, et eruditione et vita videbantur idonei, multo cum gaudio reversus est. Erant autem presbyteri Cedd [Al., Cetta], et Adda, et Betti, et Diuma, quorum ultimus natione Scottus, cæteri fratre de Anglis. Adda autem erat frater Uttan, presbyteri illustis, et abbatibus monasterii quod vocatur ^g Ad Capræ [Al., Ca-

^d Domnoc sede sua, inde translatus ad Seham, hodie Soham, quæ est villa juxta stagnum quam volentibus ire in He i quondam periculosum navibus, nunc factu via per palustre arundinetum, transitur pedibus. Sunt ibi adhuc indicia ecclesie a Danis dirute et incensæ, quæ ibi habitatores pariter exustos ruinis operuit suis. Corpus vero sancti multo post quæsitum et repertum, in Rameseieense Cœnobio humatum est. W. Malm., de Pont. II. Ejus memoria celebratur die 8 Martii.

^f Ad murum. Vulgo Walton. Sed ejus loci situs convenire non potest cum distantia quam Beda assignat a mari. Non procul autem a Novocastro est Waebottle, ejus et ipsius nomen ædificium ad murum exhibet. Eo igitur loci vicum regium quo Præda baptizatus fuit statuendum censeo, duodecim circa mille passus a mari situm.

^g Ad Capræ Caput. Hodie Gateshead. Ubi nulla remanent antiqui monasterii Uttani vestigia. Recentioris quidem pulcherrimam videmus capellam, vix adhuc ruinis succumbentem. Traditum est cellam fuisse sanctimonialium Novocastrensium, licet ejus historiam apud auctores vix inveneris.

præ] caput, cujus supra meminimus. Venientes ergo in provinciam memorati sacerdotes cum principe, prædicabant verbum, et libenter auditi sunt, multique quotidie et nobilium et infirmorum [Al., infirmorum], abrenunciata sorde idolatriæ, fidei sunt fonte abluti.

Nec prohibuit Penda rex quin etiam in sua, hoc est, Merciorum natione, verbum, si qui vellent audire, prædicaretur. Quin potius odio habebat, et despiciebat eos, quos fide Christi imbutos, opera fidei non habere deprehendit, dicens contemnendos esse eos et miseros qui Deo suo in quem crederent obedire contemnerent. Cepta sunt hæc biennio ante mortem Penda regis. Ipso autem occiso [dclvi], cum Osui rex Christianus regnum ejus acciperet, ut in sequentibus dicemus (Vid., *infra*, cap. 24), factus est Diuna unus ex præfatis quatuor sacerdotibus episcopus Mediterraneorum Anglorum simul et Merciorum, ordinatus a Finano episcopo. Paucitas enim sacerdotum coegbat unum antistitem duobus populis præfici. Qui cum paucis sub tempore non paucam Domino plebem adquisisset, defunctus est apud Mediterraneos Anglos [dclviii], in regione quæ vocatur ^a Infepplingum [Al., Infebbingum]: suscepit pro illo episcopatum Ceollach, et ipse de natione Scottorum, qui non multo post, relicto episcopatu, reversus est ad insulam Hii, ubi plurimorum caput et arcem Scotti habuere cœnobiorum: succedente illi in episcopatum Trumheri viro religioso, et monachica vita instituto [dclix], natione quidem Anglo, sed a Scottis ordinato episcopo; quod temporibus Vulfheri regis de quo in sequentibus dicemus, factum est.

CAPUT XXII

Ut Orientales Saxones fidem quam dudum abjecerant, sub rege Sigbercto, prædicante Cæddo, receiverint.

Eo tempore [dcliii] etiam Orientales Saxones fidem quam olim, expulso Mellito antistite, abjecerant (Vid. lib. II, c. 5), instantia regis Osui receiverunt. Erat enim rex ejusdem gentis Sigberct, qui post Sigberctum cognomento ^b Parvum regnavit, amicus ejusdem Osui regis, qui cum frequenter ad eum in provinciam Nordanhymbrorum veniret, solebat eum hortari ad intelligendum deos esse non posse qui hominum manibus facti essent; dei creandi materiam lignum vel lapidem esse non posse, quorum recisuræ vel igni absumerentur, vel in vasa quælibet humani usus formarentur, vel certe despectui

^a Infepplingum. Quenam sit hæc regio inexploratum est. In Merciorum confinio est Reppington, sono ad regulas etymologicas non prorsus congruo, nec multum abhorrente. Ab eo tota centuria nomen habet, in eo plures Merciorum reges vixerunt, in eo æpuli sunt, quidni et episcopus; cum ibi non solum habitacula magnatibus, sed monasterium etiam divinis officiis olim conditum fuerit. Propius ad nomen accedit Heppingham, cujus in cartuario tertio Dunelm peculiaris mentio facta est.

^b Parvum. Regum Orient. Saxon. hæc est successio. Erchenuni; Sleda; Seberct; Sexred; Seward; Sigberct fratres; Sigberct Parvus; Sigberct Bonus qui est proselyta hujus capituli.

A habita foras projicerentur, et pedibus conculcata in terram verterentur. Deum potius intelligendum majestate incomprehensibilem, humanis oculis invisibilem, omnipotentem, æternum, qui cælum et terram et humanum genus creasset, regeret, et judicaturus esset orbem in æquitate; cujus sedes æterna non in vili et caduce metallo, sed in cælis esset credenda: meritoque [Al., æterna.... meritoque] intelligendum, quia omnes qui voluntatem ejus a quo creati sunt discerent et facerent, æterna ab illa præmia essent percepturi. Hæc et hujusmodi multa cum rex Osui regi Sigbercto amabili et quasi fraterno consilio sæpe inculcaret, tandem juvante amicorum consensu credidit, et facto cum suis consilio, cum exhortatione, faventibus cunctis et advenientibus fidei, baptizatus est cum eis a Finano episcopo in villa regia cujus supra meminimus (Cap. *immediate præced.*), quæ cognominatur Ad murum. Est enim juxta murum, quo olim Romani Britanniam insulam præcinxere, duodecim millibus passuum a mari Orientali secreta.

Igitur rex Sigberct æterni regni jam civis effectus, temporalis sui regni sedem repetiit [Al., petiit], postulans ab Osui rege ut aliquos sibi doctores daret, qui gentem suam ad fidem Christi converterent ac fonte salutari abluerent. At ille mittens ad provinciam Mediterraneorum Anglorum, clamavit ad se virum Dei Cædd, et dato illi socio altero quodam presbytero, misit prædicare verbum genti Orientalium Saxonum. Ubi cum omnia perambulantes multam Domino Ecclesiam congregassent, contigit quodam tempore eundem Cædd redire domum, ac pervenire ad ecclesiam Lindisfaronensem, propter colloquium Finani episcopi; qui ubi prosperatum ei opus Evangelii comperit, fecit eum Episcopum in gentem [Al., gente] Orientalium Saxonum, vocatis ad se in ministerium ordinationis aliis duobus episcopis: qui accepto gradu episcopatus, rediit ad provinciam, et majore auctoritate ceptum opus explens, fecit per loca ecclesias, presbyteros et diaconos ordinavit, qui se in verbo fidei et ministerio baptizandi adjuvarent, maxime in civitate quæ lingua Saxonum ^c Ythancaestir appellatur. Sed et in illa quæ ^d Tilaburg cognominatur: quorum prior locus est in ripa ^e Pentæ annis, secundus in ripa Tamen-sis: in quibus, collecto examine famulorum Christi, disciplinam vitæ regularis, in quantum rudes adhuc capere poterant, custodire docuit.

^c Ythancaestir. Quæ Romanis Othona dicta, nunc Fanum sancti Petri ad aggerem, extremo Dengiensis centuriæ promontorio impositum. Anglice, S. Peter's on the Wall.

^d Tilaburg, Tilbury, ubi Cambdenus Cæddæ sedem ponens vulpat, non tamen puto Cambdenum velle sedem strictæ episcopalem, ea enim Londini fuerit, sed mansionem majorem ad commodum populi accessum collocatam, sicut et in altera parte dioceseos aliam Ythancaestrie habuit.

^e Pentæ Freshwell, e cujus fontibus unus genium Pante nomen retinet, licet hodie et annis et civitas absorpti sint.

Cumque tempore non paucō in præfata provincia, gaudente rege, congaudente universo populo, vitæ cælestis institutio quotidianum sumeret augmentum, contigit ipsum regem instigantē omnium honorum inimico, propinquorum suorum manu interfici [DCLX]. Elant autem duo germani fratres qui hoc facinus pararunt; qui cum interrogarentur quare hoc facerent [AL., cur hoc fecerint], nil aliud respondere potuerunt, nisi ob hoc se iratos fuisse et inimicos regi, quod ille nimium [AL., nimirum] suis parere soleret inimicis, et factas ab eis injurias mox obsecrantibus placida mente demitteret. Talis erat culpa regis pro qua occideretur, quod evangelica præcepta devoto corde servaret: in qua tamen ejus morte innoxia, juxta prædictum viri Dei, vera est ejus culpa punita. Habuerat enim unus ex his qui eum occiderunt comitibus, illicitum conjugium, quod cum episcopus prohibere et corrigere non posset, excommunicavit eum, atque omnibus qui se audire vellent præcepit ne domum ejus intrarent neque de cibis illius acciperent. Contempsit autem [AL. add. hoc] rex præceptum, et rogatus a comite, intravit epulaturus domum ejus: qui cum abiisset, obviavit ei antistes. At rex intuens eum, mox tremefactus desiluit [AL. add. de] equo, ceciditque ante pedes ejus, veniam reatus postulans. Nam et episcopus pariter desiluit: sederat enim et ipse in equo. Iratus autem tetigit regem jacentem virga quam tenebat manu, et pontificali auctoritate protestatus [AL., protestans]: « Dico tibi, inquit, quia noluiisti te continere a domo perditī et damnatī illius, tu in ipsa domo mori habes. » Sed credendum est quia talis mors viri religiosi non solum talem culpam diluerit, sed etiam meritum ejus auxerit: quia [AL., quæ] nimirum ob causam pietatis, quia propter observantiam mandatorum Christi contigit.

Successit autem Sigbercto in regnum Suidhelm, filius Sexbaldi [DCLX], qui baptizatus est ab ipso Ceddē in provincia Orientalium Anglorum, in vico regio qui dicitur ^a Rendlaesham, id est, Mansio Rendili; suscepitque eum ascendentem de fonte sancto Aedilvald rex ipsius gentis Orientalium Anglorum, frater Anna [AL., Annæ] regis eorundem.

CAPUT XXIII.

Ut idem episcopus Cedd locum monasterii construendi ab Oidilvaldo rege accipiens, orationibus ac jejuniis Domino consecraverit; et de obitu ipsius.

Solebat autem idem vir Domini, cum apud Orientales Saxones episcopatus officio fungeretur, sæpius etiam ^b suam, id est, Nordanhybrorum provinciam

^a Rendlaesham. Viculus agri Suffole. ad Deben fl.

^b Suam. Duplex officii provincia ambigua Ceddæ etiam patriam reddidit; quidam in agro Eburacensi, quidam Londoniæ natum voluerunt, sed cum Beda hic Ceddæ provinciam data opera declaret, Suam inquit, id est Nordanhybrorum, parum videtur dubii cujus regionis indigena fuerit.

^c Regnum habebat. M. West. in suo regum Nordh. Catalogo hujus Oidilvaldi non meminit, prævalenscente Osui regis imperio adeo fere extincta est minoris potestas; fuisse tamen regem et sanguinis propin-

A exhortandi gratia revisere: quem cum Oidilvald filius Osualdi regis [DCLIII—DCLXIV], qui in Deirorum partibus ^e regnum habebat, virum sanctum et sapientem, probumque moribus videret, postulavit eum possessionem terræ aliquam a se ad construendum monasterium accipere, in quo ipse rex et frequentius ad deprecandum Dominum verbumque audiendum advenire, et defunctis sepeliri deberet. Nam et seipsum fideliter credidit multum juvari eorum orationibus quotidianis, qui illo in loco Domino servirent. Habuerat autem idem rex secum fratrem germanum ejusdem episcopi, vocabulo Cælin, virum æque Deo devotum, qui ipsi ac familiæ ipsius verbum et sacramenta fidei, erat enim presbyter, ministrare solebat, per cujus notitiam maxime ^B ad diligendum noscendumque episcopum pervenit. Favens ergo votis regis antistes, elegit sibi locum monasterii construendi in montibus arduis ac remotis; in quibus latronum magis latibula ac lustra ferarum, quam habitacula fuisse videbantur hominum: ut, juxta prophetiam Isaïæ, in cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, oriretur viror calami et junci, id est, fructus bonorum operum ibi nascerentur, ubi prius vel bestię commorari, vel homines bestialiter vivere consueverant.

Studens autem vir Domini acceptum monasterii locum primo precibus ac jejuniis a pristina flagitiorum sorde purgare, et sic in eo monasterii fundamenta jacere, postulavit a rege, ut sibi totum Quadragesimæ tempus quod instabat, facultatem ac ^C licentiam ibidem orationis causa demorandi concederet. Quibus diebus cunctis, excepta Dominica, jejunium ad vesperam usque [AL. om. usque] juxta morem protelans, ne [AL., nec] tunc quidem nisi panis permodicum, et unum ovum gallinaceum cum parvo lacte aqua mixto percipiebat. Dicebat enim hanc esse consuetudinem eorum, a quibus normam disciplinæ regularis didicerat, ut accepta nuper loca ad faciendum monasterium vel ecclesiam, prius orationibus ac jejuniis Domino consecrent. Cumque decem dies Quadragesimæ restarent, venit qui clamaret eum ad regem. At ille, ne opus religiosum negotiorum regalium causa intermitteretur, petiit presbyterum suum Cynibillum, qui etiam frater germanus erat ipsius, pia cæpta complere. Cui cum ille libenter adquiesceret, expleto studio juniorum et orationis, fecit ibi monasterium, quod nunc ^d Laestingæu vocatur, et religiosiis moribus, juxta ritus [AL., ritum] Lindisfarnensium ubi educatus erat, instituit.

quitas, et monasterii fundatio sub titulo regio satis probant: unde illi et nomen et jus regis merito a Beda tribuitur.

^d Laestingæu. Hujus monasterii non minus quam conditoris patria diu quesita fuit; Alfordus eam in agro Eburacensi primum, deinde in Orient. Saxon., tandem in Nordanhybrorum provincia invenit, revera nullibi. Sed jam non amplius dubitatur quiri Laestingam fuisse, non procul a Streanaeshaleh. Dugdalius locum in suum monasticon inseruit, sed in eo nihil additum lucit Bedæ capiti.

Qui cum annis multis et in præfata provincia episcopatum administraret, et hujus quoque monasterii statutis ^a propositis [AL., præpositis] curam gereret, casu contigit ut ad ipsum monasterium tempore mortalitatis adveniens, factus ibidem infirmitate corporis, obiret [DECLXIV]: qui primo quidem foris sepultus est; tempore autem procedente, in eodem [AL. om. eodem] monasterio ecclesia est in honorem beatæ Dei Genitricis de lapide facta, et in illa corpus ipsius ad dexteram altaris ^b reconditum.

Dedit autem episcopus regendum post se monasterium fratri suo Ceadda, qui postea episcopus factus est, ut in sequentibus dicemus. Quatuor siquidem huc quos diximus, germani fratres, Cedd et Cynibill [AL., Cenibill] et Caelin et Ceadda, quod raro invenitur, omnes sacerdotes Domini fuere præclari, et duo ex eis etiam summi sacerdotii gradu functi sunt. Cum ergo episcopum defunctum ac sepultum in provincia Nordanhymbrorum audirent [AL., audissent] fratres qui in monasterio ejus erant in provincia Orientalium Saxonum, venerunt illo de suo monasterio homines circiter triginta, cupientes ad corpus sui Patris, aut vivere si sic Deo placeret, aut morientes ibi sepeliri: qui libenter a suis fratribus et commilitonibus suscepti, omnes ibidem superveniente præfata pestilentia clade defuncti sunt, excepto uno puero, quem orationibus patris sui a morte constat esse servatum. Nam cum multo post hæc tempore viveret, et Scripturis legendis operam daret, tandem didicit se aqua baptismatis non esse regeneratum, et mox fonte lavaeri salutaris ablutus, eum postmodum ad ordinem presbyterii promotus est, multisque in Ecclesia utilis fuit: de quo dubitandum non credideim, quin intercessionibus, ut d. xi, sui patris, ad cuius corpus dilectionis ipsius gratia venerat, sit ab articulo mortis retentus, ut et ipse sic mortem evaderet æternam, et aliis quoque fratribus ministerium vite ac salutis docendo exhiberet.

CAPUT XXIV.

Ut provincia Merciorum, occiso rege Penda, fidem Christi susceperit: et Osui, præcepta victoria, possessiones et territoria ad construenda monasteria dederit.

His temporibus [ICLV] rex Osui cum acerbas atque intolerabiles pateretur irruptiones sæpe dicti regis Merciorum, qui fratrem ejus occiderat, ad ultimum necessitate cogente promisit se ei innumera et majora quam credi potest ornamenta regia vel donaria in pretium pacis largiturum, dummodo ille domum rediret, et provincias regni ejus usque ad internecionem vastare desineret. Cumque rex perfidus nullatenus precibus illius assensum præberet,

^a *Propositis*. Ita Mss. vet. non quasi statuta proposuerit, sed quod statuerit præpositos, unde Saxon. Paraphras. vertit, posuisse illum Propositum et Aldermannos.

^b *Reconditum*. Memoria ejus celebratur septimo die Januarii.

^c *Cynise*. Ex hac uxore habuit Penda quinque filios Peadan, Uolfherum, Aedilredum, Merovaldum, et Mercelmum, præter nothum filium nomine Osuar-

A qui totam ejus gentem a parvo usque ad magnum delere atque exterminare decreverat, re-pexit illa ad divinæ auxilium pietatis, quo ab impietate barbarica posset cripi: votoque se obligans: « Si paganus, inquit, nescit accipere nostra donaria, offeramus ei qui novit, Domino Deo nostro. » Vovit ergo quia si victor existeret, filiam suam Domino sacra virginitate dicendam [AL., sacrandam] offerret; simul et duodecim possessiones prædiorum ad construenda monasteria donaret: et sic cum paucissimo exercitu se certaminè dedit. Denique fertur quia tricies majorem pagani habuerint exercitum; siquidem ipsi triginta legiones ducibus nobilissimis instructas in bello habuere, quibus Osui rex cum Alechfrido filio, perparvum, ut dixi, habens exercitum, sed B Christo duce confusus, occurrit. Nam alius filius ejus Ecgfrid eo tempore in provincia Merciorum apud reginam ^c Cynise obses tenebatur. Filius autem Osualdi regis Oidilvald, qui eis auxilio esse debuerat, in parte erat adversarius, eisdemque contra patriam et patrum suum pugnaturis [AL., pugnaturus] ductor exstiterat, quamvis ipso tempore pugnandi sese pugna subtraxerat, eventumque discriminis tuto in loco expectabat. Initio ergo certamine fugati sunt et cæsi pagani. Duces regii triginta qui [AL., triginta, qui] ad auxilium venerant pene omnes interfecti: in quibus Aedilheri frater Annæ regis Orientalium Anglorum qui post eum regnavit, auctor ipse belli, perditis militibus sive auxiliis interemptus: et quia prope fluvium ^d Uinnæd pugnatum est, qui tunc præ inundantia pluviarum late alveum suum immo omnes ripas suas transierat, contigit ut multo plures aqua fugientes, quam bellantes perderet ensis.

Tunc rex Osui, juxta quod Domino voverat, pro conlata sibi victoria gratias Deo referens, dedit filiam suam Aelfledam quæ vix dum unius anni ætatem impleverat, perpetua ei virginitate consecrandam: donatis insuper duodecim possessionibus terrarum, in quibus ablato studio militiæ terrestri, ad exercendam militiam caelestem, supplicandumque pro pace gentis ejus æterna, devotioni sedula: [AL., devotione sedule] monachorum locus facultasque suppeteret. E quibus videlicet possessionibus, sex in provincia Deirorum, sex in Berniorum dedit. Singula vero possessiones, decem erant familiarum, id est, simul omnes centum viginti. Intravit autem præfata regis Osui [AL., præfata Osui] filia Deo dedicanda monasterium quod nuncupatur ^e Heruteu, id est, insula cervi, cui tunc Hild abbatissa præfuit (Vid. l. iii, 25; iv, 23): quæ post biennium comparata possessione decem dum, filiasque duas Ciniburgam, et Cynisuitham. Aliam quoque ejus filiam, nomine Uilburgam, Eriduoldo Subregulo, monasterii Certeseiensis fundatori nuptam, memorant Radulphus de Diceto, et Vitæ sanctæ Osithæ scriptor.

^d *Uinnæd fl.* Hodie Broad Are, qui villam Loidis alluit.

^e *Heruteu*. Hodie Hartlepole in agro Dunelmensi.

familiarum in loco qui dicitur ^a Streanaeshaleh, ibi monasterium construxit; in quo memorata regis filia, primo discipula vitæ regularis, deinde etiam magistra exstilit, donec completo undeseaginta annorum numero, ad complexum et nuptias Sponsi cælestis virgo beata intraret. In quo monasterio et ipsa, et pater ejus Osuiu, et mater ejus Aeanfled, et pater matris ejus Aeduini, et multi alii nobiles in ecclesia sancti apostoli Petri sepulti sunt. Hoc autem bellum rex Osuiu in regione Loidis (Vid. l. ii, 14), tertio decimo regni sui anno, decimo septimo die Kalendarum Decembrium cum magna utriusque populi utilitate confecit. Nam et suam gentem ab hostili paganorum depopulatione liberavit, et ipsam gentem Merciorum finitimarumque provinciarum, deserto capite perido, ad fidei Christianæ gratiam convertit.

Primus autem in provincia Merciorum, simul et Lindisfarorum ac Mediterraneorum Anglorum, factus est episcopus Dioma, ut supra diximus (Vid. l. iii, c. 21), qui apud Mediterraneos Anglos defunctus [Al. add. est] ac sepultus est [bclvi] : secundus Cellach, qui relicto episcopatus officio vivens ad Scottiam rediit, uterque de genere Scottorum : tertius Trumheri, de natione quidem Anglorum, sed edoctus [Al., doctus] et ordinatus a Scottis, qui erat abbas in monasterio quod dicitur Ingetlingum. Ipse est locus in quo occisus est rex Osuin, ut supra meminimus (Vid. l. iii, c. 14). Nam regina Aeanfled propinqua illius, ob castigationem necis ejus injustæ, postulavit a rege Osuiu [Al., Osniu], ut donaret ibi locum monasterium construendi [Al., monasterio construendo] præfato Dei famulo Trumheri, quia propinquus et ipse erat regis occisi : in quo videlicet monasterio orationes assidue pro utriusque regis, id est, et occisi, et ejus qui occidere jussit, salute æterna ficerent. Idem autem rex Osuiu tribus annis post occisionem Pendan regis, Merciorum genti, necnon et cæteris Australium provinciarum populis præfuit : qui etiam gentem Pictorum maxima ex parte regno Anglorum subiecit.

Quo tempore donavit præfato Penda [Al., Penda], filio regis Pendan, eo quod esset cognatus suus, regnum Australium Merciorum, qui sunt, ut dicunt, familiarum quinque millium, discreti fluvio Treanta ab Aquilonalibus Mercis [Al., Aquilonaribus Mercis], quorum terra est familiarum septem millium. Sed idem Penda proximo vere multum nefarie peremptus est, prodicione, ut dicunt, ^b conjugis suæ, in ipso tempore festi paschalis [bclviii]. Completis autem tribus annis post interfectionem Pendan regis, rebellaverunt adversus regem Osuiu duces gentis Merciorum Immin, et Eafha [Al., Eafha, Eabba, Eaba], et Eadbert., levato in regem Wifhere, filio ejusdem Pendan adolescente, quem occultum servaverant, et cæcis principibus regis non proprii, fines suos for-

atiter simul et libertatem receperunt : sique cum suo rege liberi, Christo vero regi pro sempiterno in cælis regno servire gaudebant. Præfuit autem rex idem genti Merciorum annis decem et septem, habuitque primum episcopum Trumheri, de quo supra diximus (Cap. 21), secundum Jaruman, tertium Cealdan, quartum Cynfridm. Omnes hi per ordinem sibiim succedentes sub rege Uulfhere, gentis Merciorum episcopatu sunt functi.

CAPUT XXV.

Et questio sit mota de tempore Paschæ, adversus eos qui de Scottia venerant.

Interem Aidano episcopo de hac vita sublato, Finan pro illo gradum episcopatus, a Scottis ordinatus ac missus acceperat [bclvi] : qui in insula Lindisfarnensi fecit ecclesiam episcopali sedi congruam ; quam tamen more Scottorum, non de lapide, sed de robore secto totam composuit, atque harundine texti, quam tempore sequenti reverentissimus archiepiscopus Theodorus in honore beati apostoli Petri dedicavit. Sed episcopus loci ipsius [Al., illius] Eadbert ablata harundine, plumbi laminis eam totam, hoc est, et tectum et ipsos quoque parietes ejus cooperire curavit.

His temporibus questio facta est frequens et magna, de observatione Paschæ (Vid. append., n. 9), confirmantibus eis qui de Cantia, vel de Gallis advenierant, quod Scotti Dominicum Paschæ diem contra universalis Ecclesiæ morem celebrarent. Erat in his acerrimus veri Paschæ defensor, nomine Ronan [Al., Sonan], natione quidem Scottus, sed in Gallia vel Italia partibus regulam ecclesiasticæ veritatis edoctus ; qui cum Finano confliens, multos quidem corripuit, vel ad solertiores veritatis inquisitionem accendit : nequaquam tamen Finanum emendare potuit ; quin potius, quod esset homo ferocis animi, acerbiorum castigando, et apertum veritatis adversarium reddidit. Observabat autem Jacob diaconus quondam, ut supra docuimus, venerabilis archiepiscopi Paulini, verum et catholicum Pascha, cum omnibus quos ad correctionem [Al., correptionem] viam erodire poterat. Observabat et regina Eanfled eum suis, juxta quod in Cantia fieri viderat, habens secum de Cantia presbyterum catholicæ observationis, nomine Romanum : unde nonnunquam contigisse fertur illis temporibus, ut bis in anno uno Pascha celebraretur. Et cum rex Pascha dominicum solutis jejuniis faceret, tunc regina cum suis persistens adhuc in jejunio diem Palmarum celebraret. Hæc autem dissonantia paschalis observantiæ vivente Aedano patienter ab omnibus tolerabatur, qui patienter intellexerant, quia eisi Pascha contra morem eorum qui ipsum miserant facere non potuit, opera tamen fidei, pietatis et dilectionis, juxta morem omnibus sanctis consuetum, diligenter exsequi curavit : unde ab omnibus etiam his qui de Pascha aliter sentiebant, me-

^a Streanaeshaleh Whitby, agri Eboracensis portus.

^b Conjugis. Aethfleda filia naturalis Osuiu regis. Licet sint qui affirmant Pendam non ab uxore, quæ

Christiana fuit, sed malis pagane matris artibus subitum fuisse.

rito diligebatur : nec solum a mediocribus, verum ab A
ipsis quoque episcopis, Honorio Cantuariorum, et
Felice Orientalium Anglorum, venerationi habitus est.

Defuncto autem Finano qui post illum fuit, cum
Colmanus in episcopatum succederet [OCLXII], et ipse
missus a Scottia, gravior de observatione Paschæ
necnon et de aliis ecclesiasticæ vitæ disciplinis con-
troversia nata est : * unde movit hæc quæstio sensus
et corda multorum, timentium ne forte accepto
Christianitatis vocabulo, in vacuum currerent, aut
eucurrissent. Pervenit et ad ipsas principum aures,
Osuui, videlicet, regis, et filii ejus Alechfridi ; qui ni-
mirum Osuii a Scottis edoctus ac baptizatus, illo-
rum etiam lingua optime imbutus, nihil melius quam
quod illi docuissent autumabat. Porro Alechfrid ma-
gistrum habens eruditionis Christianæ Uilfridum vi-
rum doctissimum : nam et Romam prius propter
doctrinam ecclesiasticam adierat, et apud Dalphinum
archiepiscopum Galliarum Lugduni multum temporis
egerat, a quo etiam tonsuræ ecclesiasticæ coronam
susceperat, hujus doctrinam omnibus Scottorum tra-
ditionibus jure præferendam sciebat : unde ei etiam
donaverat monasterium quadraginta familiarum in lo-
co qui dicitur Inhrypum ; quem videlicet locum paulo
ante eis qui Scottos sequelantur in possessionem
monasterii dederat. Sed quia illi postmodum data sibi
optione, magis loco cedere quam suam mutare con-
suetudinem volebant, dedit eum illi qui dignam loco
et doctrinam haberet, et vitam. Venerat eo tempore
Agilbertus, Occidentalium Saxonum episcopus, ejus
supra meminimus, amicus Alechfridi regis, et Uilfridi
abbatis, ad provinciam Nordanhymbrorum, et apud
eos aliquandiu demorabatur ; qui etiam Uilfridum,
rogatu Alechfridi, in præfato suo monasterio presby-
terum fecit. Habebat autem secum ipse presbyterum
nomine Agathonem. Mota ergo ibi quæstione de Pa-
scha, vel tonsura [Vid. append., n. 9], vel aliis rebus
ecclesiasticis, dispositum est ut in monasterio quod
dicitur Strenaeshalch, quod interpretatur Sinus fari,
cui tunc Hild abbatissa Deo devota femina præfuit,
synodus fieri et hæc quæstio terminari deberet. Vene-
runtque illo reges ambo, pater scilicet et filius ;
episcopi, Colman cum clericis suis de Scottia, Agil-
bertus cum Agathone et Uilfrido presbyteris. Jaco-
bus et Romanus in horum parte erant : Hild abbatissa
cum suis in parte Scottorum, in qua erat etiam
venerabilis episcopus Cedd, jamdudum ordinatus a
Scottis, ut supra docuimus, qui et interpres in eo
concilio vigilantissimus utriusque partis exstitit.

Primusque rex Osuii præmissa præfatione, quod
oporteret eos qui una Deo servirent, unam vivendi
regulam tenere, nec discrepare in celebratione Sa-
cramentorum cælestium, qui unum omnes in cælis
regnum exspectarent ; inquirendum potius quæ esset
verior traditio, et hanc ab omnibus communiter esse
sequendam : jussit primo dicere episcopum suum
Colmanum, qui esset ritus, et unde originem ducens
ille quem ipse sequeretur. Tunc Colmanus : « Pascha,

inquit, hoc quod agere soleo, a majoribus meis ac-
cepi, qui me huc episcopum miserunt, quod omnes
Patres nostri, viri Deo dilecti, eodem modo cele-
brasse noscuntur [Al., cognoscuntur]. Quod ne cui
contemnendum et reprobandum esse videatur, ipsum
est quod beatus evangelista Johannes discipulus spe-
cialiter Domino dilectus, cum omnibus quibus præ-
erat Ecclesiis, celebrasse legitur. » Quo hæc et his
similia dicente, jussit rex et Agilbertum proferre in
medium morem suæ observationis, unde initium ha-
beret, vel qua hunc auctoritate sequeretur. Respondit
Agilbertus : « Loquatur, obsecro, vice mea discipu-
lus meus Uilfrid presbyter, quia unum ambo sapimus
cum cæteris qui hic assident ecclesiasticæ traditio-
nis cultoribus ; et ille melius ac manifestus ipsa lin-
gua Anglorum, quam ego per interpretem, potest
explanare quæ sentimus. » Tunc Uilfrid, jubente rego
ut diceret, ita exorsus est : « Pascha quod facimus,
inquit, vidimus Romæ ubi beati apostoli Petrus et
Paulus vixere, docuere, passi sunt et sepulti, ab om-
nibus celebrari : hoc in Italia, hoc in Gallia, quas
discendi vel orandi studio pertransivimus, ab omni-
bus agi conspeximus : hoc Africam, Asiam, Ægy-
ptum, Græciam, et omnem orbem, quacumque Christi
Ecclesia diffusa est, per diversas nationes et linguas,
uno ac non diverso temporis ordine gerere [Al., ge-
ri] comperimus : præter hos tantum, et obstinationis
eorum complices, Pictos dico et Brittones, cum qui-
bus de duabus ultimis Oceani insulis, et his non to-
tis, contra totum orbem stulto labore pugnant. » Cui
hæc dicenti respondit Colmanus : « Mirum quare
stultum appellare velitis laborem nostrum, in quo
tanti apostoli qui super pectus Domini recumbere di-
gnus fuit, exempla sectamur ; cum ipsum sapientis-
sime vixisse omnis mundus noverit. » At Uilfridus :
« Absit, inquit, ut Johannem stultitiæ reprehenda-
mus, cum scita legis Mosaicæ juxta literam servaret,
judaizante adhuc in multis Ecclesia, nec subito va-
lentibus apostolis omnem legis observantiam quæ a
Deo instituta est, abdicare. Quomodo simulacra quæ
a dæmonibus inventa sunt, repudiare omnes qui ad
fidem veniunt, necesse est : videlicet ne scandalum
facerent eis qui inter gentes erant Judæis. Hinc est
enim quod Paulus Timotheum circumcidit, quod ho-
stias in templo immolavit, quod cum Aquila et Pri-
scilla caput Corinthi totondit : ad nihil videlicet utile,
nisi ad scandalum vitandum Judæorum. Hinc quod ei-
dem Paulo Jacobus ait : Vides, frater, quot millia sunt
in Judæis qui crediderunt ? et omnes hi æmulatores
sunt legis. Nec tamen hodie clarescente per mundum
Evangelio necesse est, immo nec licitum fidelibus
vel circumcidi, vel hostias Deo victimarum offerre
carnalium. Itaque Johannes secundum legis consue-
tudinem quarta decima die mensis primi ad vespe-
ram, incipiebat celebrationem festi Paschalis, nil
curans hæc Sabbato, an alia qualibet feria proveni-
ret. At vero Petrus cum Romæ prædicaret, memor
qua Domini prima Sabbati resurrexit a mortuis,

* Vulgg. omnes, excepto Mori, unde merito movit.

ac mundo spem resurrectionis contulit, ita Pascha A faciendum intellexit, ut secundum consuetudinem ac præcepta legis, quartam decimam lunam primi mensis, æque sicut Johannes Orientem ad vesperam semper expectaret: et hac exorta, si Dominica dies, quæ tunc prima Sabbati vocabatur, erat mane ventura, in ipsa vespera Pascha Dominicum celebrare incipiebat, quomodo et nos [Al., nos omnes] hodie facere solemus. Sin autem Dominica non proximo mane post lunam quartam decimam, sed sexta decima, aut septima decima, aut alia qualibet luna, usque ad vicesimam primam esset ventura, expectabat eum, et præcedente Sabbato, vespere, sacrosancta Paschæ sollemnia inchoabat; sique fiebat, ut Dominica Paschæ dies nonnisi a quinta decima luna usque ad vicesimam primam servaretur. Neque hæc evangelica et apostolica traditio legem solvit, sed potius adimplet, in qua observandum Pascha a quarta decima luna primi mensis ad vesperam, usque ad vicesimam primam lunam ejusdem mensis ad vesperam præceptum est: in quam observantiam imitandam, omnes beati Johannis successores in Asia post obitum ejus, et omnis per orbem Ecclesia conversa est. Et hoc esse verum Pascha, hoc solum fidelibus celebrandum, Nicæno concilio non statutum noviter, sed confirmatum est, ut ecclesiastica docet Historia. Unde constat vos, Colmane, neque Johannis, ut autumatis, exempla sectari, neque Petri, cujus traditioni scientes contradicitis, neque legi, neque Evangelio in observatione vestri Paschæ congruere. Johannes enim ad legis Mosaicæ decreta tempus paschale custodiens, nil de prima Sabbati curabat; quod vos non facitis, qui nonnisi prima Sabbati Pascha celebratis. Petrus a quinta decima luna usque ad vicesimam primam diem Paschæ Dominicum celebrabat; quod vos non facitis, qui a quarta decima usque ad vicesimam lunam diem Dominicum Paschæ observatis; ita ut tertia decima luna ad vesperam sæpius pascha incipiatis, cujus neque lex ullam fecit mentionem, neque auctor ac dator Evangelii Dominus in ea, sed in quarta decima vel vetus Pascha manducavit ad vesperam, vel novi testamenti sacramenta in commemorationem suæ passionis, Ecclesiæ celebranda tradidit. Item [Al., itemque], lunam vicesimam primam, quam lex maxime celebrandam commendavit, a celebratione vestri Paschæ funditus eliminatis: sique, ut dixi, in celebratione summæ festivitatis, neque Johanni, neque Petro, neque Legi, neque Evangelio concordatis.

illis contra Colmanus: « Numquid, ait, Anatolius vir sanctus, et in præfata Historia ecclesiastica multum laudatus, legi vel Evangelio contraria sapuit, qui a quarta decima usque ad vicesimam Pascha celebrandum scripsit? Numquid reverentissimum Patrem nostrum Columbam [Al., Columban], et successores ejus viros Deo dilectos, qui eodem modo Pascha fecerunt, divinis paginis contraria sapuisse, vel egisse credendum est? cum plurimi fuerint in eis, quorum sanctitati cælestia signa, et virtutum

quæ fecerunt miracula, testimonium præbuerunt: quos ipse sanctos esse non dubitans, semper eorum vitam, mores et disciplinam sequi non desisto. »

At Uilfridus: « Constat, inquit, Anatolium virum sanctissimum, doctissimum, ac laude esse dignissimum; sed quid vobis cum illo, cum nec ejus decreta servetis? Ille enim in Pascha suo regulam utique veritatis sequens, circulum decem et novem [Al., novemdecim] annorum posuit, quem vos aut ignoratis, aut agnitum et a tota Christi Ecclesia custoditum, pro nihilo contemnitis. Ille sic in Pascha dominico quartam decimam lunam computavit, ut hanc eadem ipsa die more Ægyptiorum quintam decimam lunam ad vesperam esse fateretur. Sic item vicesimam die [Al., idem.... diem] Dominico Pascha adnotavit, ut hanc declinata eadem die esse vicesimam primam crederet. Cujus regulam distinctionis vos ignorasse probat, quod aliquoties [Al., aliquotiens] Pascha manifestissime ante plenilunium, id est, in tertia decima luna facitis. De Patre autem vestro Columba et sequacibus ejus, quorum sanctitatem vos imitari, et regulam ac præcepta cælestibus signis confirmata sequi perhibetis, possem [Al., possum] respondere; quia multis in judicio dicentibus Domino, quod in nomine ejus prophetaverint, et dæmonia ejecerint, et virtutes multas fecerint, responsurus sit Dominus quia nunquam eos noverit. Sed absit ut de patribus vestris hoc dicam: quia Justius multo est de incognitis bonum credere, quam malum. Unde et illos Dei famulos, ac Deo dilectos esse non nego, qui simplicitate rustica, sed intentione pia Deum dilexerunt. Neque illis multum obesse reor talem Paschæ observantiam, quandiu nullus advenerat, qui eis instituti perfectioris decreta quæ sequerentur, ostenderet: quos utique credo, si qui tunc ad eos catholicis calculator adveniret, sic ejus monita fuisse secuturos, quomodo ea qui noverant ac didicerant, Dei mandata probantur fuisse secuti. Tu autem et socii tui, si audita decreta sedis apostolicæ, immo universalis Ecclesiæ, et hæc literis sacris confirmata sequi contemnitis, absque ulla dubitatione [Al., dubietate] peccatis. Etsi enim patres tui sancti fuerunt, numquid universali quæ per orbem est Ecclesiæ, Christi, eorum [Al., horum] est paucitas uno de angulo extremæ insulæ præferenda? Et si sanctus erat ac potens virtutibus ille Columba vester, immo et noster si Christi erat, numquid [Al., num] præferri potuit beatissimo apostolorum principi, cui Dominus ait: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum?* »

Hæc perorante Uilfrido, dixit rex: « Vere, Colmane, hæc illi Petro dicta sunt a Domino? » Qui ait: « Vere, rex. » At ille: « Habetis, inquit, vos proferre aliquid tantæ potestatis vestro Columbæ datum? » At ait ille: « Nihil. » Rursum [Al. add. autem] rex: « Si utrique vestrum, inquit, in hoc sine ulla controversia consentiunt, quod hæc prin-

cialiter [*Al.*, principaliter hæc] Petro dicta, et ei claves regni cælorum sint datæ a Domino? » Responderunt: Etiam, utique. » At ille ita conclusit: « Et ego vobis dico, quia hic est ostiarius ille cui ego contradicere nolo; sed in quantum novi vel valeo, hujus cupio in omnibus obedire statutis; ne forte me adveniente ad fores regni cælorum, non sit qui reseret [*Al.*, reserat], averso [*Al.* adverso] illo qui claves tenere probatur. »

Hæc dicente rege [*Al.* add. elevatis in cælum manibus],naverunt adsidentes quique sive adstantes, majores una cum mediocribus; et abdicata minus perfecta institutione, ad ea quæ meliora cognoverant, sese transferre festinabant.

CAPUT XXVI.

Ut Colman victus domum redierit; et Tuda pro illo episcopatu sit junctus; qualisque illis doctoribus fuerit habitus Ecclesiæ.

Finitoque conflictu, ac soluta concione, Agilbertus domum rediit. Colman videns spretam suam doctrinam, sectamque esse despectam, adsumptis his qui se sequi voluerunt, id est, qui Pascha catholicum, et tonsuram coronæ, nam et de hoc quæstio non minima erat, recipere volebant, in Scottiam regressus est, tractaturus cum suis quid de his facere deberet. Cedd, relictis Scottorum vestigiis, ad suam sedem rediit, utpote agnita observatione catholici Paschæ. Facta est autem hæc quæstio anno dominicæ Incarnationis sexcentesimo sexagesimo quarto, qui fuit annus Osui regis vicesimus secundus; episcopatus autem Scottorum, quem gesserat in provincia Anglorum, annus tricesimus. Si quidem Aidan decem et septem annis, Finan decem, Colman tribus episcopatum tenuere.

Reverso autem [*Al.* add. in] patriam Colmano, suscepit pro illo pontificatum [*Al.* episcopatum] Nordanhybrorum famulus Christi Tuda, qui erat apud Scottos Austrinos eruditus atque ordinatus episcopus, habens juxta morem provincie illius coronam tonsuræ ecclesiasticæ, et catholicam temporis paschalis regulam observans: vir quidem bonus ac religiosus, sed permotico tempore Ecclesiam regens. Venerat autem [*Al.*, enim] de Scottia, tenente adhuc pontificatum Colmano, et diligenter ea quæ ad fidem et veritatem pertinent, et verbo cunctos docebat et opere. Porro fratribus, qui in Lindisfarnensi Ecclesia, Scottis abeuntibus, remanere mauerunt, ^a præpositus est abbas jure vir reverentissimus ac mansuetissimus Eata, qui erat abbas in monasterio quod dicitur [*Al.*, vocatur] ^b Mailroz:

^a *Præpositus est abbas jure.* Quæ ab origine instituta est a Colmano regiminis forma in ecclesia Lindisf. eadem in Dunelmensi etiam quæ successit hodiernum retenta est, et hujus ecclesiæ præpositus, licet prior tantum nomine, se tamen et dignitate sit abbas.

^b *Mailros.* Hoc monasterium interius in confinio Scottiæ positum immerito confunditur cum Lindisfarnensi a Gul. Lambardo. Collect. Vespas., p. 5.

^c *Non multo post.* Cum Eata 14 annis ecclesiæ Lindisf. abbas loco præfuisset, septem annis eidem,

quod aiunt Colmanum abiturum [*Al.*, abeuntem] petiisse et impetrasse a rege Osui, eo quod esset idem Eata uncs de duodecim pueris Aidani, quos primo episcopatus sui tempore de natione Anglorum erudiendos in Christo accepit. Mulum namque eundem episcopum Colmanum rex pro insita illi prudentia diligebat. Ipse est Eata, qui non multo post eidem Ecclesiæ Lindisfarnensi episcopus factus est. Abiens autem domum Colman adsumpsit secum ^d partem ossium reverentissimi Patris Aidani; partem vero in ecclesia cui præerat, reliquit, et in secretario ejus condi præcepit.

Quantæ autem parsimonie, cujus [*Al.*, cujusque] continentie fuerit, ipse cum prædecessoribus suis testabatur etiam locus ille quem regebant [*Al.*, regebat], ubi abeuntibus eis, excepta ecclesia, paucissimæ domus repertæ sunt, hoc est, illæ solummodo, sine quibus conversatio civilis esse nullatenus poterat. Nil pecuniarum absque pecoribus habebant. Si quid enim pecunie a divitibus accipiebant, mox pauperibus dabant. Nam neque ad susceptionem potentium sæculi, vel pecunias colligi, vel domus prævideri [*Al.* providere] necesse fuit, qui nunquam ad ecclesias nisi orationis tantum, et audiendi verbi [*Al.*, verbum] Dei causæ veniebat. Rex ipse, cum opportunitas exegisset, cum quinque tantum aut sex ministris [*Al.* om. ministris] veniebat, et expleta in ecclesia oratione discedebat. Quod si forte eos ibi refici contingeret, simplici tantum et quotidiano fratrum cibo contenti, nil ultra querebant. Tota enim fuit tunc

solicitude doctoribus illis, Deo serviendi, non sæculo; tota cura cordis excolendi, non ventris. Unde et in magna erat veneratione tempore illo religionis habitus; ita ut ubicunque clericus aliquis aut monachus adveniret, gaudenter ab omnibus tanquam Dei famulus exciperetur. Etiam [*Al.*, et jam] si in itinere pergens inveniretur, adcurrerant, et flexa cervice vel manu signari, vel ore illius se benedici gaudebant; verbis quoque horum exhortatoriis diligenter auditum præbebant. Sed et diebus Dominicis ad Ecclesiam, sive ad monasteria certatim, non reficiendi corporis, sed audiendi sermonis Dei gratia confluebant: et si quis sacerdotum in vicum forte deveniret, mox congregati in unum vicini, verbum vitæ ab illo expetere curabant. Nam neque alia ipsis sacerdotibus aut clericis vicos adeundi, quam prædicandi, baptizandi, infirmos visitandi, et, ut breviter dicam, animas curandi causa fuit: qui in tantum erant ab omni avaritiæ peste castigati, ut nemini territoria ac possessiones ad construenda monasteria,

auctoritate episcopi præfuit, ab anno 678, quo consecrari meruit, ad annum 685 in unum quo Guthbertum successorem accepit. Colitur Eata 25 Octobris.

^d *Partem ossium.* Ex hac distributione reliquiarum Aedani satis patet quo jure Glastonienses apud se conditum tradunt. Non tamen prorsus sine fundamento hoc sibi attribuant. Codex enim Ms. J. Wessington prioris Dunelm, dicit quod quædam ossa Aedani episcopi Edmundus rex Glastoniam advexit cum esset in expeditione Aquilonali (Pag. 38).

nisi a potentibus [Al., potestatibus] sæculi coactus, acciperet [Al., coacti acciperent] (vid. supra, cap. 25). Quæ consuetudo per omnia aliquanto post hæc tempore in Ecclesiis Nordanhymbrorum servata est. Sed de his satis dictum.

CAPUT XXVII.

Ut Egerbert, vir sanctus de natione Anglorum, monachicam in Hibernia vitam duxerit.

Eodem anno Dominicæ incarnationis sexcentesimo sexagesimo quarto, facta erat [Al., est] eclipsis solis a die tertio mensis Maii, hora circiter decima diei: quo etiam anno subita pestilentia lucis, depopulatis prius Australibus Britanniaë plagis, Nordanhymbrorum quoque provinciam corripens, atque acerba clade diutius longe lateque desæviens, magnam hominum multitudinem stravit. Quæ plaga præfatus Domini sacerdos Tuda raptus est de mundo, et in monasterio quod dicitur ^b Paegnalaech, honorifice sepultus. Hæc autem plaga Hiberniam quoque insulam pari clade premebat. Erant ibidem eo tempore multi nobilium simul et mediocrium de gente Anglorum, qui tempore Finani et Colmani episcoporum, relicta insula [Al. om. insula] patria, vel divinæ lectionis, vel continentioris vitæ gratia illo secesserant. Et quidam quidem vox se monastica conversationi fideliter manciperunt, alii magis circumcunda per cellas magistrorum, lectioni operam dare gaudebant: quos omnes Scotti libentissime suscipientes victum eis quotidianum sine pretio, libros quoque ad legendum, et magisterium gratuitum præbere curabant.

Erant inter hos duo juvenes magnæ indolis, de nobilibus Anglorum, Aedilun et Egerbert, quorum prior frater fuit Aediluni, viri æque Deo dilecti, qui et ipsa ævo sequente Hiberniam gratia legendi adiit, et bene instructus patriam rediit, atque episcopus in provincia Lindissi factus, c multo Ecclesiam tempore

^a Die tertio mensis Maii. Hujus eclipsis sæpius meminit Bedæ, semel in libro de temporibus, iterum in Chronico propria dicto, n. 4622, utrobique ad v. Notus Maias, quod tertio mensis diei respondet. Hoc tamen astronomis non parvum negotium facessit; utpote regulis artis prorsus incongruum. Gerhardus Mercator, qui eclipsim hanc a Bedæ visam, et tertio illo die Maii observatam fuisse sibi petauit, auctoritati ejus adeo innixus est, ut evinde tanquam a fundamento novæ hypotheseos structuram efformare non sit veritus. Sed Historiam Bedæ ecclesiasticam insipientibus, v. 25, clarum erit eclipsin hanc novem annis nativitatem ejus præcessisse. Cum igitur ab alis accepisset eclipsim initio mensis Maii factam, et ex sua arte cognovisset non nisi novissimi temporis evenire potuisse, Neomenia diem ex cycli decennovales Dionysiani abaco indagandum esse censuit, ex quo cum aureum anni illius numerum xix die Maii 3 primam lunam indicare deprehenderit, non alio quam illo solis illam defectionem factam esse conclusit. Nondum enim satis perspectum fuerat quam esset fallax cyclica illa Neomenias eruendi ratio: cujus errorem suo tempore per ipsa phenomena toto orbi patefactum fuisse Marianus Scottus declaravit, de a. 1082 quo idem ipse xix cycli annus decurrebat, ita scribens: Prima paschalis luna iv Non. Aprilis toto orbi apparuit, cum ii Non. Aprilis esse deberet, ad quem scilicet aureus numerus xix

nobilissime rexit. Hi ergo cum essent in monasterio quod lingua Scottorum ^d Rathmelsigi appellatur, et omnes socii ipsorum vel mortalitate de sæculo rapti, vel per aia essent loca dispersi, correpti sunt ambo morbo ejusdem mortalitatis, et gravissime afflicti; o quibus Egerbert, sicut mihi referebat quidam veracissimus et veneranda cantie presbyter qui se hæc ab ipso audisse perhibebat, cum se æstimasset esse mortuum, egressus est tempore matutino de cubiculo quo infirmi quiescebant, et resiliens solus in loco opportuno, cepit sedulus cogitare de actibus suis, et compunctus memoria peccatorum suorum faciem lacrymis abluebat, atque intimo ex corde Deum precabatur, ne adhuc mori deberet, priusquam vel præteritis negligentias quas in pueritia sive infantia

commiserat, perfectius ex tempore castigaret, vel in bonis se operibus abundantius exerceret. Vovit etiam v. tum, quia adeo peregrinus vivere vellet, ut nunquam in insulam in qua natus est, id est, Britanniam, rediret; quia præter sollemnem canonici temporis psalmodiam, si non valetudo corporis obsisteret, quotidie Psalterium totum in memoriam divinæ laudis decantaret; et quia [Al., decantaret, quod] in omni septimana diem cum nocte jejunium transiret. Cumque finitis lacrymis, precibus et votis, domum rediret, invenit sodalem dormientem: et ipse quoque lectulum conscendens, cepit in quietem membra laxare. Et cum paululum quiesceret, expergefactus sodalis repperit eum, et ait: O frater Egerberte, o quid fecisti? Speramus quia pariter ad vitam æternam intraremus. Verumtamen scito quia quæ postulasti, accipies. Didicerat enim per visionem, et quid petisset, et quia petita impetrasset. Quid multa? Ipse Aedilun proxima nocte defunctus est: at vero Egerbert de cussa molestia ægritudinis convaleuit, ac multo postea [Al., post] tempore vivens, acceptumque sacerdotii gradum condignis orans actibus, post

in vulgatis Kalendaris cernebatur appositus. Usque. Br. Eccl. Ant. p. 491.

^b Paegnalaech. WAGHELE Chr. Saxon., p. 40, ad a. 664. WENALET II. Hunt. lib. iii, p. 194. Ejusdem loci variæ lectiones, ex erronea acceptione litterarum Saxonicarum, monasterium autem ipsum ubi fuerit parum constat. Proxime sonat Pineenheale, hodie Fincheale duobus a Duncelmolinariis ad Vedram II. Geriæ quidem ejus Antiquitates ultra sanctum Godricum non assurgunt, qui v. xii tempore Henrici R. I. et Hugonis de Puteo episc. fundatoris; fuisse tamen antea temporibus Saxonibus locum celebrem ipsa concilia ibi octavo sæculo convocata, nec enim alibi fuisse dignoscitur, satis declarant. Donec alia igitur sepultura Tudam potiore jure vendicat, liceat nobis tanti viri reliquias perferri.

^c Multo tempore. Ab a. 679 ad a. 701. Fuit Aediluni episcopus secundus Sidnacestræ. Primus Eadhaedus fuit, de quo capite sequente.

^d Rathmelsigi. Rath in lingua Scottorum vicum vel casurum denotat. Mellis et Melifontis eodem fuit ecclesia; licet is locus qui Mellis nomen hodie retinet tribus passuum milibus a Melifonte sit remotus: nomine, ut videtur, utrique dato a sancto Mel episcopo beati Patricii discipulo, et sororis ipsius Darerchæ filio; de quo videndus in Patricii Vita Jocelinus, cap. 50, 102 et 186.

multa virtutum bona [Al. dona], ut ipse desiderabat, A nuper, id est anno dominicæ Incarnationis septingentesimo vicesimo nono, cum esset ipse annorum nonaginta, migravit ad regna cælestia. Duxit autem vitam in magna humilitatis, mansuetudinis, continentie, simplicitatis et iustitiæ perfectione. Unde et genti suæ, et illis in quibus exulabat nationibus Scottorum sive Pictorum, [Al., add. et] exemplo vivendi, et instantia docendi, et auctoritate corripiendi, et pietate largiendi de his quæ a divitibus acceperat, multum profuit. Addidit autem votis quæ diximus, ut semper in Quadragesima non plus quam semel in die reficeret, non aliud quam panem ac lac tenuissimum, et hoc cum mensura gustaret : quod videlicet lac pridie novum in [Al. om. in] phiala ponere solebat, et [Al., ut] post noctem ablata superficie crassiore, ipse residuum cum modico, ut diximus, pane bibeat. Cujus modum continentie etiam quadraginta diebus ante natale [Al., natalem] Domini, totidem quoque post peracta sollemnia Pentecostes, hoc est, Quinquagesimæ, semper observare curabat.

CAPUT XXVIII.

Ut defuncto Tuda, Uilfrid in Gallia, [Al. add. et] Cead-da apud Occidentales Saxones, in [Al. om. in] provincia Nordanhymbrorum sint ordinati episcopi.

Interea rex * Alchfrid misit Uilfridum presbyterum ad regem Galliarum, qui eum sibi suisque consecrari faceret episcopum [DCCXLV]. At ille misit eum ordinandum ad Agilberctum, de quo supra diximus, qui, relicta Britannia, Parisiacæ civitatis factus erat episcopus; et consecratus est magno cum honore ab ipso, convenientibus plurimis episcopis in vico regio qui vocatur ^b in Compendio. Quo adhuc in transmarinis partibus propter [Al., post] ordinationem demorante, imitatus industriam filii rex Osui [Al., regis Osui], misit Cantiam virum sanctum, modestum moribus, Scripturarum lectione sufficienter instructum, et ea quæ in Scripturis agenda didicerat, operibus solerter exequentem, qui Eboracensis Ecclesiæ ordinaretur episcopus. Erat autem presbyter vocabulo Cead-da, frater reverentissimi antistitis Cediti, cujus sæpius meminimus (Supra, cap. 21, 22, 23, 26), et abbas monasterii illius quod vocatur Laestingæu. Misitque rex cum eo presbyterum suum vocabulo Eadhaedum (Vid. l. IV, c. 12), qui postea regnante Ecgrido, Hrypensis Ecclesiæ præsul factus est. Verum illi Cantiam pervenientes, invenerunt archiepiscopum Deusdedit jam migrasse de sæculo, et necdum alium pro eo constitutum fuisse pontificem. Unde diverterunt ad provinciam Occidentalium Saxonum, ubi erat Uini episcopus : et ab illo est vir præfatus consecratus antistes, adsumtis in societatem ordinationis duobus de Brittonum gente episcopis, qui Dominicum Paschæ diem, ut sæpius dictum est,

secus morem canonicum a quarta decima usque ad vicesimam lunam celebrant. Non enim erat tunc ullus, * excepto illo Uine, in tota Britannia canonice ordinatus episcopus. Consecratus ergo in episcopum Cead-da, mox cepit ecclesiasticæ veritati et castitati curam impendere; humilitati, continentie, lectioni operam dare; oppida, rura, casas, vicos, castella propter evangelizandum, non equitando, sed apostolorum more pedibus incedendo peragraré. Erat enim de discipulis [Al., discipulus] Aidani, eisdemque actibus ac moribus juxta exemplum ejus, ac fratris sui Cediti, suos instituere curavit auditores. Veniens quoque Britanniam Uilfrid jam episcopus factus, et ipse perplura catholicæ observationis moderamina Ecclesiis Anglorum sua doctrina contulit. Unde factum est, ut, crescente per dies institutione catholica, Scotti omnes qui inter Anglos morabantur, aut his manus darent, aut suam redirent ad patriam.

CAPUT XXIX.

Ut Uighardus presbyter ordinandus in archiepiscopum, Romam de Britannia sibi missus : quem remissa mox scripta papæ apostolici [Al. om. apostolici], ibidem obisse narraverint.

His temporibus [DCLXVII] reges Anglorum nobilissimi, Osui provincie Nordanhymbrorum, et Ecgreret Cantuariorum, habito inter se consilio, quid de statu Ecclesiæ Anglorum esset agendum, intellexerat enim veraciter Osui, quamvis educatus a Scottis, quia Romana esset catholica et apostolica Ecclesia, adsumpserunt cum electione et consensu sanctæ Ecclesiæ gentis Anglorum, virum bonum, et aptum episcopatu presbyterum nomine Uighardum, de clero Deusdedit episcopi [Al., archiepiscopi], et hunc antistitem ordinandum Romam miserunt : quatenus accepto ipse gradu archiepiscopatus, catholicos per omnem Britanniam Ecclesiis Anglorum ordinare posset antistites.

Verum Uighardus Romam perveniens, priusquam consecrari in episcopatum [Al., episcopum] posset, morte præreptus est, et hujusmodi literæ regi Osui Britanniam remissæ sunt :

« Domino excellenti [Al., excellentissimo], Filio Osui regi Saxonum, Vitalianus episcopus, servus servorum Dei.

« Desiderabiles literas excellentiæ vestræ suscepimus : quas relegentes, cognovimus ejus piissimam devotionem, ferventissimumque amorem, quem habet propter beatam vitam ; et quia dextera Domini protegente ad veram et apostolicam fidem sit conversus, sperans ut sicut in sua gente regnat, ita et cum [Al., in] Christo in futuro conregnare. Benedicta igitur gens, quæ talem sapientissimum, et Dei cultorem promeruit habere regem : quia non solum ipse Dei cultor extitit [Al., existit], sed etiam omnes subjectos

* Alchfrid. Cui pater Osui provinciam Derorum sub se regendam dederat.

^b In Compendio. Compiègne, villa regia in Suessionibus ad Axonæ et Isaræ Confluentem. In qua regnante apud Francos Pipino synodus est habita, et

Carolus Calvus monasterium in honore beatæ Mariæ virginis exstruxit quod nunc sancti Cornelii appellatur.

* Excepto illo Uine. Nempe erat Uine in Galliis ordinatus. Vide hujus libri caput septimum.

suos meditatur die ac nocte ad fidem catholicam atque apostolicam pro suæ animæ redemptione converti. Quis enim audiens hæc suavia, non lætetur? Quis non exultet et gaudeat in his piis operibus? Quia et gens vestra Christo omnipotenti Deo credidit, secundum divinorum prophetarum voces, sicut scriptum est in Isaia: *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.* Et iterum: *Audite insulæ, et attendite populi de longe.* Et post paululum: *Parum, inquit, est ut mihi sis servus ad suscitandas tribus Jacob, et sæces Israel convertendas. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremam terræ.* Et rursum: *Reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt.* Et post pusillum: *Dedi te in sædus populi, ut suscitares terram, et consideres hereditates dissipatas, et dices his qui vincti sunt: Exite; et his qui in tenebris: Revelamini.* Et rursum: *Ego Dominus vocavi te in iustitia, et apprehendi manum tuam, et servavi; et dedi te in sædus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes [Al., sedentem] in tenebris.* Ecce, excellentissime fili, quam luce clarius est, non solum de vobis, sed etiam de omnibus prophetatum [Al., prophetarum] gentibus, quod sint credituræ in Christo omnium conditore. Quamobrem oportet vestram celsitudinem, utpote membrum existens Christi, in omnibus piam regulam sequi perenniter principis apostolorum, sive in Pascha celebrandum, sive in omnibus quæ tradiderunt sancti apostoli Petrus et Paulus, qui ut duo luminaria cæli illuminant mundum, sic doctrina eorum corda hominum quotidie inlustrat credendum. »

* Et post nonnulla, quibus de celebrando per orbem totum [Al. om. totum] uno vero Pascha loquitur.

« Hominem denique, inquit, docibilem, et in omnibus ornatum antistitem, secundum vestrorum scriptorum tenorem, minime valuimus nunc reperire pro longinquitate itineris. Profecto enim dum huiusmodi apta repertaque persona fuerit, eum instructum ad vestram dirigemus patriam, ut ipse et viva voce, et per divina oracula omnem inimici zizaniam ex omni vestra insula cum divino nutu eradiciet. Munuscula a vestra celsitudine beato principi apostolorum directæ, pro æterna ejus memoria suscepimus, gratiasque ei agimus, ac pro ejus inco-lumitate jugiter Deum deprecamur cum Christi cle-

ro. Itaque qui hæc obtulit munera, de hac subtra-ctus est luce, situsque ad limina apostolorum, pro quo valde sumus contristati cum [Al., cur] hic esset defunctus. Verumtamen gerulis harum nostrarum litterarum vestris missis, beneficia sanctorum [Al. add. martyrum], hoc est, reliquias beatorum apostolorum Petri et Pauli, et sanctorum martyrum Laurentii, Joannis et Pauli, et Gregorii atque Pan-cratii eis fecimus dari, vestræ excellentiæ profecto omnes contradendas. Nam et conjugii vestræ, nostræ spiritali filiæ, direximus per præfatos gerulos cru-cem clavem auream habentem de sacratissimis vin-culis beatorum apostolorum Petri et Pauli: de cujus pio studio cognoscentes, tantum cuncta sedes apo-stolica una nobiscum lætatur, quantum ejus pia opera coram Deo fragrant [Al., flagrant] et ver-nant. Festinet igitur, quæsumus, vestra celsitudo, ut optamus, totam suam insulam Deo Christo di-care. Profecto enim habet protectorem, humani ge-neris redemptorem Dominum nostrum Jesum Chri-stum, qui ei cuncta prospera impertiet, ut novum Christi populum coarcevet, catholicam ibi et apo-stolicam constituens fidem. Scriptum est enim: *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis.* Nimirum enim quærit, et impetravit, et ei omnes suæ insulæ, ut optamus, subduntur. Paterno itaque affectu salutantes vestram excellentiam, divinam precamur jugiter clementiam, quæ vos vestrosque omnes in omnibus bonis ope-ribus auxiliari dignetur, ut cum Christo in futuro regnetis sæculo. Incolumem excoellentiam vestram gratia superna custodiat. »

Quis sane pro Uighardo repertus ac dedicatus sit antistes, libro sequente opportunius dicetur.

CAPUT XXX.

Ut Orientales Saxones tempore mortalitatis ad idola-triam reversi, sed per instantiam Jarumanni epi-scopi mox sint ab errore correcti.

Eodem tempore [DCLXV] provincia Orientalium Saxonum post Suidhelmum, de quo supra diximus [Supra, c. 22], præfuere reges ^b Sigheri et Sebbi, quamvis ipsi regi Merciorum Uulsphere subjecti. Quæ videlicet provincia cum præfate mortalitatis clado premeretur, Sigheri cum sua parte populi, relictis Christianæ fidei sacramentis, ad apostasiam conver-sus est. Nam et ipse rex, et plurimi de plebe sive optimatibus, diligentes hanc vitam, et futuram non quærentes, sive etiam non esse credentes, cæpe-

* Et post nonnulla de celebrando. Quæstio de Pa-scha toties recurrit, ut Bedæ in litteris papalibus, etc., quæ de ea scripta sint repetere abstinerit tum in litteris Honorii papæ ad clerum Hibernicum, an. 639, II, 19, tum in litteris Laurentii Cant., ad eos-dem, II, 4. Idem facit in his litteris Vitaliani papæ. De quo Usserius, in notis ad ep. Hib. Syll. n. 9, p. 126, observat hunc defectum ex antiquissimis Whitbiansis cænobiis schedis aliquo modo suppleri posse; in quibus præfixo titulo Vitalini, haud dubie Vitaliani, papæ urbis Romæ, subjectum reperit: « Nunquam enim celebrare debemus sanctum Pa-scha nisi secundum apostolicam et catholicam fi-

dem, ut in toto orbe celebratur a Christiana plebe, id est, secundum apostolicam regulam cccxviii san-ctorum Patrum, et computum sanctorum Cyrilli et Dionysii. Nam in toto terrarum orbe sic Christi una columba, hoc est Ecclesia immaculata sanctum Pa-schæ Resurrectionis diem celebrat. Nam Victoris regulam Paschæ sedes apostolica non approbavit, ideo nec sequitur dispositionem ejus pro Pascha. »

^b Sigheri et Sebbi. Ille Filius Sigberti cognomento Parvi, hic Seuuardi, qui, fide Christiana turpiter prodita, ab Occ. Sax. rege Occisus est. Male Harps-feldius hunc Aedilredi filium vocat.

runt fana quæ derelicta erant, restaurare, et adorare simulacra : quasi per hæc possent a mortalitate defendi. Porro socius ejus, et coheres regni ejusdem Sebbi, magna fidem perceptam cum suis omnibus devotione servavit, [*Al. add. et*] magna, ut in sequentibus dicemus, vitam fidelem felicitate complevit. Quod ubi rex Uultheri comperit, fidem videlicet provincie ex parte profanatam, misit ad corrigendum errorem, revocandamque ad fidem veritatis provinciam Jaruman episcopum, qui successor erat Trumheri : qui multa agens solertia,

A juxta quod mihi presbyter qui comes itineris illi et cooperator verbi extiterat, referebat, erat enim religiosus et bonus vir, longe lateque omnia pervagus, et populum et regem præfatum ad viam justitiæ reduxit : adeo ut relictis, sive destructis fanis arisque quas fecerant, aperirent ecclesias, ac nomen Christi, cui contradixerant, confiteri gauderent, magis cum fide resurrectionis in illo mori, quam in perfidiæ sordibus inter idola vivere cupientes. Quibus ita gestis, et ipsi sacerdotes, doctoresque eorum domum redire lætantes.

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ut defuncto Deusdedit, Uighard^a ad suscipiendum episcopatum, Romam sit missus : sed illo ibidem defuncto, Theodorus archiepiscopus ordinatus, et cum Hadriano abbate sit Britanniam missus.

Anno memorato præfata eclipsis et mox subsequentis pestilentie, quo et Colmam episcopus unanimi catholicorum intentione superatus ad suos reversus est, ^b Deusdedit sextus Ecclesiæ Doruvernensis episcopus obiit pridie Iduum Juliarum [*DCLXIV*]; sed et Erconberet rex Cantuariorum eodem mense ac die defunctus, Ecgbercto filio sedem regni reliquit, quam ille susceptam per novem annos tenuit. Tunc cessante ^c non paucio tempore episcopatu, missus est Romam ab ipso simul et a rege Nordanhymbrorum Osuio, ut ^d præcedente libro paucis diximus, Uighard, presbyter, vir in Ecclesiasticis disciplinis doctissimus, de genere Anglorum, potentibus hunc Ecclesiæ Anglorum archiepiscopum ordinari : missis pariter apostolico papæ donaris, et aureis atque argentensis vasis non paucis. Qui ubi Romam pervenit, cujus [*Al. cui*] sedi apostolice tempore illo Vitalianus præerat, postquam itineris sui causam præfato papæ apostolico patefecit, non multo post et ipse et omnes pene qui cum eo advenerant socii, pestilentia superveniente deleti sunt.

At apostolicus papa habito de his consilio, quæsit sedulus quem Ecclesiis Anglorum archiepiscopum mitteret. Erat autem in monasterio ^e Hiridano [*Al. Niridano*] quod est non longe a Neapoli Campaniæ, abbas Hadrianus, vir natione Afer, sacris literis diligenter imbutus, monasterialibus simul et Ecclesiasticis disciplinis institutus, Græcæ pariter et Latine linguæ peritissimus. Hunc ad se accitum papa jussit episcopatu accepto Britanniam venire. Qui indignum se tanto gradui respondens, ostendere se posse dixit alium, cujus magis ad suscipiendum episcopatum

B et eruditio conveniret, et ætas. Cumque monachum quemdam de vicino virginum monasterio, nomine Andreæ, pontifici offerret, hic ab omnibus qui [*Al. add. eum*] novere, dignus episcopatu judicatus est. Verum pondus corporeæ infirmitatis, ne episcopus fieri posset, obstitit. Et rursum Hadrianus ad suscipiendum episcopatum actus est : qui petens [*Al. petiit*] Inducias, si forte alium, qui episcopus ordinaretur ex tempore posset evenire.

Erat ipso tempore Romæ monachus Hadriano notus, nominis Theodorus, natus [*Al. add. ex*] Tharso Ciliciæ, vir et sæculari et divina literatura, et Græcæ instructus et Latine, probus moribus, et ætate venerandus, id est, annos habens ætatis sexaginta et sex [*Al., xlv*]. Hunc offerens Hadrianus pontifici, ut episcopus ordinaretur obtinuit : his tamen conditionibus interpositis, ut ipse eum perduceret Britanniam, eo quod ^f jam bis partes Galliarum diversis ex causis adiisset ; et ob id majorem hujus itineris peragendi notitiam haberet, sufficiensque esset in possessione hominum propriorum : et ut ei doctrinæ cooperator existens, diligenter adtenderet ne quid ille contrarium veritati fidei, Græcorum more, in Ecclesiam cui præesset, introduceret. Qui subdiaconus ordinatus, quatuor expectavit menses, donec illi coma cresceret, quo in coronam tonderi posset. Habuerat enim tonsuram more Orientalium sancti apostoli ^g Pauli. Qui ordinatus est a Vitaliano papa anno dominicæ Incarnationis sexcentesimo sexagesimo octavo, sub die septima Kalendarum Aprilium, Dominica. Et ita una [*Al. om. una*] cum Hadriano, sexto Kalendas Junias Britanniam missus est. Qui cum pariter per mare ad Massiliam, et deinde per terram Arbelas [*Al., Arelatem*] tradidissent Johanni archiepiscopo civitatis pervenissent et illius scripta commendatitia Vitaliani pontificis, retenti sunt ab eo, quousque Ebrinus major domus

^a Ad suscip. episc. *Al.*, episcopum ; *al.*, suscipiendam episcopiam.

^b Deusdedit. Codex A. T. D., p. 25 b, dicit nomen illi primitus fuisse Fritonas.

^c Non paucio tempore. Ab an. 664, pridie Iduum Juliarum, ad an. 668 die septima Kalendarum Aprilium. Whartonus autem numerat a 28 Julii.

^d Præcedente. Cap. 29.

^e Hiridano. Ita Codex Mori, sed Codices primæ auctoritatis in hac voce differunt. Alii enim habent Niridano, et quidem recte. Locus est juxta montem Cassinum.

^f Jam bis variis ex causis adiisset. Atque hinc major suspicio de Hadriano quam de Theodoro fuit vide infra.

^g Pauli. Vide append. de tonsura, n. 9.

regiæ copiam pergendi, quoquo vellent, tribuit eis. **A** Qua accepta Theodorus profectus est ad Agilbertum Parisiorum episcopum, de quo ^a superius diximus, et ab eo benigne susceptus, et multo tempore habitus est. Hadrianus [Al. add. vero] perrexit primum ad Emme Senonum, et postea ad Faronem Meldorum episcopos, et bene sub [Al. cum] eis diutius fuit: coegerat enim eos imminens hiems ut ubicumque potuissent quieti manerent. Quod cum nuntii certi narrassent regi Ecgberto, esse [Al., adesse] scilicet episcopum quem petierant a Romano antistite, in regno Francorum, misit illo continuo Raedfridum [Al., Regelfridum] prefectum suum, ad adducendum eum: quo cum venisset, adsumpsit Theodorum cum Ebrini [Al., Ebroini] licentia, et perduxit eum ad portum cui nomen est ^b Quentavic, ubi fatigatus infirmitate aliquantisper moratus est: et cum convalescere cœpisset, navigavit Britanniam. Hadrianum autem Ebrinus retinuit, quoniam suspicabatur eum habere aliquam legationem imperatoris ^c ad Britanniae reges adversus regnum, cuius tunc ipse maximam curam gerebat. Sed cum nihil tale illum habere vel habuisse veraciter comperrisset, absolvit eum, et post Theodorum ire permisit. Qui statim ut ad illum venit, dedit monasterium beati Petri apostoli, ubi archiepiscopi Cantiae sepeliri, ut ^d præfatus sum, solent. Præceperat enim Theodoro abeunti Dominus apostolicus, ut in diœcesi sua provideret, et daret ei locum in quo cum suis apte degere potuisset.

CAPUT II.

Ut Theodoro cuncta peragrante, Anglorum Ecclesiæ cum catholica veritate, literarum quoque sanctorum cœperint studiis imbui; et ut Puta pro Damiano Hrofensis Ecclesiæ sit factus antistes.

Pervenit autem Theodorus ad Ecclesiam suam secundo postquam consecratus est anno, sub die sexto Kalendarum Juniarum, dominica [DCLXIX] et fecit in ea annos viginti et unum, menses tres, dies viginti sex. Moxque peragrata ^e insula tota, quaquaversum Anglorum gentes morabantur, nam et libentissime ad omnibus suscipiebatur atque audiebatur, rectum vivendi ordinem, ritum Paschæ celebrandi canonicum, per omnia comitante et cooperante Hadriano, disseminabat. Isque primus erat in archiepiscopis [Al., archiepiscopus, om. in] cui omnis Anglorum Ecclesia manus dare

B consentiret. Et quia literis sacris simul et sæcularibus, ut diximus, abundanter ambo erant instructi, congregata discipulorum caterva, scientiæ salutariæ quotidie flumina irrigandis eorum cordibus emanabant: ita ut etiam metricæ artis, astronomiæ [Al., astronomiæ] et Arithmeticæ ^f Ecclesiasticæ disciplinam inter sacrorum apicum volumina suis auditoribus contraderent. Indicio est quod usque hodie supersunt de eorum discipulis, qui Latinam ^g Græcamque linguam æque ut propriam in qua nati sunt, norunt. Neque unquam prorsus ex quo Britanniam petierunt Angli, feliciora fuere tempora; dum et fortissimos Christianosque habentes reges cunctis barbaris nationibus essent terrori, et omnium vota ad nuper audita cælestis regni gaudia penderent, et quicumque lectionibus sacris cuperent erudiri, haberent in promptu magistros qui docerent.

Sed et sonos cantandi in ecclesia, quos eatenus in Cantia tantum noverant, ab hoc tempore per omnes Anglorum Ecclesias discere cœperunt: primusque, excepto Jacobo de quo ^h supra diximus, cantandi magister Nordanhybrorum Ecclesiis, Aeddi cognomento Stephanus fuit, invitatus de Cantia a reverentissimo viro Ulfrido, qui primus inter episcopos qui de Anglorum gente essent, catholicum vivendi morem ecclesiis Anglorum tradere didicit.

C Itaque Theodorus perlustrans universa, ordinabat locis opportunis episcopos, et ea quæ minus perfecta reperit, his quoque juvantibus corrigebat. In quibus et Ceadda episcopum cum argueret ⁱ non fuisse rite consecratum; respondens ipse voce humilima: « Si me, inquit, nosti episcopatum non rite suscepisse, libenter ab officio discedo: quippe qui neque me umquam hoc esse dignum arbitrabar; sed obedientiæ causa jussus subire hoc, quamvis indignus, consensi. At ille audiens humilitatem responsionis ejus, dixit, non eum episcopatum dimittere debere; sed ipse ordinationem ejus denuo catholica ratione consummavit. Eo autem tempore quo defuncto Deus dedit, Doravernensis Ecclesiæ episcopus querebatur, ordinabatur, mittebatur, Ulfridus quoque de Britannia Galliam ordinandus est missus: et quoniam ante Theodorum rediit, ipse etiam in Cantia presbyteros et diaconos, usquedum archiepiscopus ad sedem suam perveniret, ordinabat. At ipse ve-

dum tamen hoc non primum illi hoc peculiare datum, sicut a quibusdam putatur, sed commune cum suis prædecessoribus vel vere concessum, vel saltem allegatum fuisse. Vide Malin. de Pont. 1.

^f Ecclesiasticæ. Non vulgaris tantum arithmeticæ, sed ejus quæ tractat calculos ad Ecclesiæ usum directos, quam artem Beda tradit in libris de Ratione Temporum.

^g Græcamque. Vide append. n. 15.

^h Supra. II, 16, 20. III, 25.

ⁱ Non fuisse rite. Duo in Ceaddæ ordinatione Theodorus erroris arguebat. Primum, quod ordinatus est ad sedem quæ Ulfridi electione jam plena fuit. Secundum, quod in ordinatione ejus, episcopi in Uni societatem pro ministerio assumpti, ex his erant qui Britannicum Paschæ morem sequebantur; vide III, 28.

^a Superius. III, 25, 26, 28.

^b Quentavic. Vicus Galliæ in pago Pontivo ad Quentam fl. In eo situm fuit mon. S. Jodoci, cuius et nomen retinet, Saint-Josse-sur-Mer. BALUZ. Sed vulgo Estaples dicitur.

^c Imperatoris. Constantini Pogonati, qui jam recens ad imperium accesserat, et turbatis Francorum rebus nova inferre detrimenta poterat. Præsertim cum hoc ipso anno mortuo Clotario III Ebrinus Theodericum ejus fratrem contra Childericum in regnum elevaverat. Quæ ei postea acciderunt, satis demonstrant non vana fuisse quas undique concepit suspiciones.

^d Præfatus I, 33, II, 3.

^e Insula tota. Acceperat enim a papa Vitaliano bullam privilegii qua episcopus Cantuar. super totam Ecclesiam Anglicanam auctoritatem haberet. Notan-

niens mox in civitate Hrofi, ubi defuncto Damiano A episcopatus jam diu cessaverat, ordinavit virum magis ecclesiasticis disciplinis institutum et vite simplicitate contentum, quam in sæculi rebus strenuum, cui nomen erat Putta; maxime autem modulandi in ecclesia more Romanorum, quem a discipulis beati papæ Gregorii didicerat, peritum

CAPUT III.

Ut Ceadda, de quo supra dictum est, provinciæ Merciorum sit episcopus datus; et de vita et de obitu et sepultura ejus.

Eo tempore [DCLXIX] provinciæ Merciorum rex Uulfheri præfuit, qui cum a mortuo Jarumanno, sibi quoque [AL., quique] suisque a Theodoro episcopum dari peteret, non eis novum voluit ordinare episcopum; sed postulavit a rege Osuiu, ut illis episcopus Ceadda daretur, qui tunc in monasterio suo, quod est in Laestingæu, quietam vitam agebat, Uilfrido administrante episcopatum Eboracensis Ecclesiæ, necnon et omnium Nordanhymbrorum, sed et Pictorum, quousque rex Osuiu imperium protendere poterat. Et quia moris erat eidem reverentissimo antistiti, opus Evangelii magis ambulando per loca, quam equitando perficere; jussit eum Theodorus ubicumque longius iter instaret, equitare, multumque renitentem, studio et amore pii laboris, ipse cum manu sua levavit in equum; quia nimirum sanctum esse virum comperit, atque equo vehi quo esset necesse, compulit. Susceptum itaque episcopatum gentis Merciorum simul et Lindisfarorum [AL., Lindisfarnorum] Ceadda, juxta exempla Patrum antiquorum, in magna vite perfectione administrare curavit: cui etiam rex Uulfheri donavit terram quinquaginta familiarium, ad construendum monasterium in loco qui dicitur Ad e Baruæ, id est, Ad nemus, in provincia Lindissi, in quo usque hodie instituta ab ipso regularis vite vestigia permanent.

Habuit autem sedem episcopalem in loco qui vocatur Lyccidfelth, in quo et defunctus ac sepultus est: ubi usque hodie sequentium quoque provinciæ illius episcoporum sedes est. Fecerat vero sibi mansionem non longe ab ecclesia remotiorem; in qua secretius cum paucis, id est, septem vel octo fratribus, quoties a labore et ministerio verbi vacabat, orare ac legere solebat. Qui cum in illa provincia duobus annis ac dimidio Ecclesiam gloriosissime rexisset, adfuit superno dispensante judicio, tempus,

a Mortuo. Jarumanni obitus quam opportunum dedit Ceaddæ recessum ad conservandam Ecclesiæ unitatem.

b Ambulando. Vide supra III, 28.

c Ad Baruæ. Evanuit hujus loci notitia, nescio tamen an ad Barton super Humbram poni non possit.

d Habuit sedem. Ante Ceaddam habuit Lyccidfelth episcopos, Diumam an. 656, Ceollach an. 658, Trumhere an. 659, Jarumanum an. 662. Vide lib. III, 21. Jarumanno successit hic Ceadda an. 669. Cum in synodo 1075, episcopatus in celebriora loca transferrentur, Petrus episcopus sedem suam ad Cestriam movit, Robertus ejus successor Coventriam. Paulo post Rogerus Lichfeldiam retulit, condita ibidem an. 1148 magnifica ecclesia in honore B. Mariæ Virginis

de quo loquitur Ecclesiastes: *Quia tempus mittendi lapides, et tempus colligendi.* Supervenit namque clades divinitus missa, quæ per mortem carnis, vivos Ecclesiæ lapides de terrenis sedibus ad ædificium celeste transferret. Cumque plurimis de Ecclesia ejusdem reverentissimi antistitis de carne subtractis, veniret hora ipsius ut transiret ex hoc mundo ad Dominum; contigit die quadam ut in præfata mansionem forte ipse cum uno tantum fratre, cui vocabulum erat s Ouini, commoraretur, cæteris ejus sociis pro causa opportuna ad ecclesiam reversis. Erat autem idem Ouini monachus magni meriti, et pura intentione supernæ retributionis mundum derelinquens, dignusque per omnia, cui Dominus specialiter sua revelaret arcana, dignus cui fidem narranti audientes accommodarent. Venerat enim cum regina h Aedilthyde de provincia Orientalium Anglorum, eratque primus ministrorum, et princeps domus ejus. Qui cum crescente fidei fervore sæculo abrenunciare disponeret, non hoc segniter fecit; sed adeo se mundi rebus exiit, ut relictis omnibus quæ habebat, simplici tantum habitu indutus, et securim atque asciam in manu ferens, veniret ad monasterium ejusdem reverentissimi Patris, quod vocatur Laestingæu. Non enim ad otium, ut quidam, sed ad laborem se monasterium intrare signabat. Quod ipsum etiam facto monstravit: nam quo minus sufficiebat meditationi Scripturarum, eo amplius operi manuum studium impendebat. Denique cum episcopo in præfata mansionem pro suæ reverentia devotionis inter fratres habitus, cum illi intus lectioni vacabant, ipse foris quæ opus esse videbantur, operabatur. Qui cum die quadam tale aliquid foris ageret, digressus ad ecclesiam sociis, ut dicere cõperam, et episcopus solus in oratorio loci, lectioni vel orationi operam daret, audit repente, ut postea referebat, vocem suavissimam cantantium atque lætantium, de cælo ad terras usque descendere: quam videlicet vocem ab euro-austro, id est, ab alto brumalis exortus [AL., exortam], primo se audisse dicebat, ac deinde paulatim eam sibi adpropinquare, donec ad tectum usque oratorii in quo erat episcopus, perveniret: quod ingressa, totum implevit atque in gyro circumdedit. At ille dum sollicitus in ea quæ audiebat, animum intenderet, audivit denuo, transacto quasi dimidiæ horæ spatio, ascendere de tecto ejusdem oratorii idem lætitiæ canticum, et ipsa qua venerat via, ad cælos usque cum

et S. Ceaddæ. Dirutam bellis civilibus nitore plurquam pristino restituit episcopus Hacketus. Fuit hæc sedes in archiepiscopatum evecta sub Offa Merciorum rege. Mercis et Orientalibus Anglis in provinciam datis a papa Hadriano, sed statim sub Leone successore pristina auctoritas ad Cantuariam rediit.

e Defunctus. Ejus memoria celebratur die 2 Martii.

f Mansionem. Vide append. n. 16.

g Ouini. In Martyrologio Benedictino, v Non. Martias fit commemoratio B. Ouini monachi, qui fuit major familias S. Aedilthridis, cum ad regem Ecgridum sponsa accederet. Idem ejus exemplum secutus est cum religionem intraret.

h Aedilthyde. Ejus historiam vide hujus libri cap. 19.

ineffabili dulcedine reverti. Qui cum aliquantulum A horæ quasi adtonitus maneret, et quid hæc essent [Al., hoc esset] sollerti animo scrutaretur, aperuit episcopus fenestram oratorii, et sonitum manu faciens, ut sæpe consueverat [Al., consuevit], si quis foris esset, ad se intrare præcepit. Introivit ille concitus, cui dixit antistes: « Vade cito ad ecclesiam, et hos septem fratres huc venire facito; tu quoque simul adesto. » Qui cum venissent, primo admonuit eos ut virtutem dilectionis et pacis, ad invicem et ad omnes fideles servarent: instituta quoque disciplinæ regularis, quæ vel ab ipso didicissent et in ipso vidissent, vel in Patrum præcedentium factis sive dictis invenissent, indefessa instantia sequerentur. Deinde subjunxit diem sui obitus jam proxime instare. « Namque hospes, inquit, ille amabilis, qui fratres B nostros visitare solebat, ad me quoque hodie venire, meque de sæculo evocare dignatus est. Propter quod revertentes ad ecclesiam, dicite fratribus ut et meum exitum Domino precibus commendent, et suum quoque exitum, cujus hora incerta est, vigiliis, orationibus, bonis operibus prævenire meminerint. » Cumque hæc et hujusmodi plura loqueretur, atque illi percepta ejus benedictione, jam multum tristes exissent, rediit ipse solus qui carmen cæleste audierat, et prosternens se in terram: « Obsecro, inquit, Pater, licet [Al., licetne] aliquid interrogare? Interroga, inquit, quod vis. At ille: Obsecro, inquit, ut dicas quod erat canticum illud lætantium quod audivi, venientium de cælis super oratorium hoc, et post tempus redeuntium ad cælos? Respondit ille: Si vo- C cem carminis audisti, et cælestes supervenire cœtus cognovisti, præcipio tibi in nomine Domini, ne hoc cuiquam ante meum obitum dicas. Revera autem angelorum fuere spiritus, qui me ad cælestia quæ semper amabam ac desiderabam, præmia vocare venerunt, et post dies septem se redituros, ac me secum adducturos esse promiserunt. » Quod quidem ita ut dictum [Al., prædictum] ei erat, opere completum est. Nam confestim languore corporis tactus est, et hoc per dies ingravescente, septimo, ut promissum ei fuerat, die postquam obitum suum dominici corporis et sanguinis perceptione munivit, soluta ab ergastulo corporis anima sancta, ducentibus, ut credi fas est, angelis comitibus æterna gaudia petivit. Non autem mirum si diem mortis, vel potius diem Domini lætus aspexit, quem semper usque dum veniret, sollicitus expectare curavit.

Namque inter plura continentia, humilitatis, doctrinæ, orationum [Al., orationis], voluntariæ paupertatis, et cæterarum virtutum merita, in tantum erat timori Domini subditus, in tantum novissimum suorum in omnibus operibus suis memor, ut sicut mihi frater quidam de eis qui me in Scripturis [Al., om. illius] erudiebant et erat in monasterio ac magisterio illius [Al., add. divinis] educatus, vocabulo Trumberet, referre solebat, si forte legente eo

vel aliud quid agente, repente flatus venti major adsurgeret, continuo misericordiam Domini invocaret, et eam generi humano propitiari rogaret. Si autem violentior aura insisteret, jam clauso codice procideret in faciem, atque obnixius orationi incumbere. At si procella fortior, aut nimbus perurgeret, vel etiam corusci ac tonitrua terras et æra terrent; tunc veniens ad ecclesiam sollicitus orationibus ac psalmis, donec serenitas aeris rediret, fixa mente vacaret. Cumque interrogaretur a suis, quare hoc faceret, respondebat: « Non legistis, quia intonuit de cælo Dominus, et Altissimus dedit vocem suam [Al., sonitus]. Misit sagittas suas, et dissipavit eos, fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. Movet enim æra Dominus, ventos excitat, jaculatur fulgura, de cælo intonat, ut terrigenas ad timendum se suscitet, ut corda eorum in memoriam futuri iudicii revocet, ut superbiam eorum dissipet; et conturbet audaciam, reducto ad mentem tremendo illo tempore, quando [Al., cum] ipse cælis ac terris ardentibus, venturus est in nubibus potestate magna et majestate ad judicandos vivos et mortuos. Propter quod, inquit, oportet nos admonitioni ejus cælesti, debito cum timore et amore respondere; ut quoties ære commoto, manum quasi ad teriendum munitans exerit, nec adhuc tamen percussit, mox imploremus ejus misericordiam, et discussis penetralibus cordis nostri, atque expurgatis vitiis ruderibus, solliciti a unquam percussu mereamur, agamus. »

Convenit autem revelationi et relationi præfata fratris de obitu hujus antistitis etiam sermo reverentissimi Patris Ecgberti, de quo ^a supra diximus, qui dudum cum eodem Ceadda adolescente, et ipse adulescens in Hibernia monachicam in orationibus et continentia, et meditatione divinarum Scripturarum vitam sedulus agebat. Sed illo postmodum patriam reverso, ipse peregrinus pro Domino usque ad finem vitæ permansit. Cum ergo veniret ad eum longo post tempore, gratia visitationis, de Britannia vir sanctissimus et continentissimus, vocabulo Hygbald, qui erat abbas in provincia Lindissi, et ut sanctos decebat, de vita priorum Patrum sermonem facerent, atque hanc æmulari gauderet, intervenit mentio reverentissimi antistitis Ceadda; dixitque Ecgbert: « Scio hominem in hac insula adhuc in carne manentem, qui cum vir ille de mundo transiret, vidit animam Ceddi fratris ipsius cum agmine angelorum descendere [Al., descendendum; Al., descendere] de cælo, et assumta secum anima ejus, ad cælestia regna redire. » Quod utrum de se an de alio aliquo diceret, nobis manet incertum, ^b dum tamen hoc quod tantus vir dixit quia verum sit esse non possit incertum.

Obiit autem Ceadda sexto die Nonarum Martiarum, et sepultus est primo quidem juxta ecclesiam sanctæ Mariæ; sed postmodum constructa ibidem ecclesia beatissimi apostolorum principis Petri, in eandem

^a Supra. III, 27.

^b Dum tamen, etc., usque ad incertam deest A. I. et Chiff.

sunt ejus ossa translata. In quo utroque loco, ad inefficium virtutis illius, solent crebra sanitarum miracula operari. Denique nuper phreneticus quidam, dum per cuncta errando discurreret, devenit ibi vespere, nescientibus, sive non curantibus loci custodibus, et ibi tota nocte requiescens, mane sanato sensu egressus, mirantibus et gaudentibus cunctis, quid ibi sanitatis [AL., quod sanitatem] Domino largiente consequeretur, ostendit. Est autem locus idem sepulcri tumba lignea in modum domunculi facta coopertus, habente [AL., habens] foramen in pariete, per quod solent hi qui causa devotionis illo adveniunt, manum suam immittere, ac partem pulveris inde adsumere: quam cum in aquas miserint atque has infirmantibus jumentis sive hominibus gustandas dederint, mox infirmitatis ablata molestia, [AL. add. ad] cupitæ sospitatis gaudia redibunt [AL., redeunt].

In cuius locum ordinavit Theodorus Uynfridum, virum bonum ac modestum, qui, sicut prædecessores ejus, provinciis Merciorum et Mediterraneorum Anglorum et Lindisfarorum episcopatus officio præesset: in quibus cunctis Uulferhi, qui adhuc supererat, sceptrum regni tenebat. Erat autem Uynfrid de clero ejus cui ipse successerat, antistitis, et diaconatus officio sub eo non paucio temporeungebatur.

CAPUT IV.

Ut Colman episcopus, relicta Britania, duo monasteria in Scotia, unum Scottis; alterum Anglis, quos secum adduxerat, fecerit.

Interea Colmanus, qui de Scottia erat episcopus, relinquens Britanniam [cclxvii], tulit secum omnes quos in Lindisfarnensium insula congregaverat Scottos: sed et de gente Anglorum viros circiter triginta, qui utrique monachicæ conversationis erant studiis imbuti. Et relictis in Ecclesia sua fratribus aliquot, primo venit ad insulam Hii, unde erat ad prædicandum verbum [AL., add. Dei] Anglorum genti destinatus. Deinde recessit ad insulam quandam parvam, quæ ad occidentalem plagam ab Hibernia procul secreta, sermone Scottico a Inisboufinde, id est, insula ritula alba, nuncupatur. In hanc ergo perveniens, construxit monasterium, et monachos inibi, quos de utraque natione collectos adduxerat, collocavit. Qui cum invicem concordare non possent, eo quod Scotti tempore æstatis quo fruges erant colligendæ, relicto monasterio per nota sibi loca dispersi vagarentur; at vero hieme succedente redirent, et

a Inisboufinde. Ad hanc insulam, quæ adhuc suum nomen retinet, Colmanus recessit an. 667, sicut Usserius citat Ultonienses Annales, ad an. 667: « navigatio Columbanii episcopi cum reliquiis sanctorum ad insulam Vacca Alba, in qua fundavit ecclesiam. » Et ad an. 675: « Ejusdem Columbanii episcopi insula Vacca Alba pausa, » sive vitæ terminus. Ubi Columbanii nomine, inquit Usserius, Colmanum Lindisfarnensem episcopum designari non est dubium, quem et domum abeuntem assumptis secum partem ossium reverentissimi Patris Aedani, Beda quoque commemorat. In hac insula S. Riachus, longe ante Colmani tempora, S. Pairicii et Darer-

A his quæ Angli præparaverant, communiter uti desiderarent [AL., desiderabant]: quæsitiv Colmanus huic dissensionem remedium, et circumiens omnia, prope vel longe, invenit locum in Hibernia insula, aptum monasterio construendo, qui lingua Scottorum Mageo nominatur; emique partem ejus non grandem, ad construendum ibi monasterium, a comite ad cuius possessionem pertinebat: ea conditione addita, ut pro ipso etiam qui eis locum commodaret, consistentes ibi monachi Domino preces offerrent. Et constructo statim monasterio, juvante etiam comite ac vicinis omnibus, Anglos ibidem locavit [AL., collocavit], relictis in præfata insula Scottis. Quod videlicet monasterium usque hodie ab Anglis tenetur incolis. Ipsum namque est quod nunc grande de modico effectum, Muigeo [AL., Maigeo; al., Injugeo] consuevit vocatur, et conversis jamdudum ad meliora instituta omnibus, egregium examen continet monachorum, qui de provincia Anglorum ibidem collecti ad exemplum venerabilium Patrum sub regula et abbate canonico, in magna continentia et sinceritate proprio labore manuum vivant [AL., vivunt].

CAPUT V.

De morte Osuii et Ecgerberti regum; et de synodo facta ad locum Herisforda, cui præsidebat archiepiscopus Theodorus.

Anno Dominicæ Incarnationis sexcentesimo septuagesimo, qui est annus secundus, ex quo Britanniam venit Theodorus, Osuii rex Nordanhymbrorum, pressus est infirmitate, quæ et mortuus est anno ætatis suæ quinquagesimo octavo, qui in tantum eo tempore tenebatur amore Romanæ et apostolicæ institutionis, ut si ab infirmitate salvaretur, etiam Romam venire, ibique ad loca sancta vitam finire disponderet, Uilfridumque episcopum ducem sibi itineris fieri, promissa non parva pecuniarum donatione, rogaret. Qui defunctus die decima quinta Kalendarum Martiarum, Ecgrifidum filium regni heredem reliquit: cuius anno regni tertio Theodorus cogit [AL., coegit] concilium episcoporum, una cum eis qui canonica Patrum statuta et diligenter et nosset, magistris Ecclesiæ pluribus. Quibus pariter congregatis, diligenter ea quæ unitati pacis ecclesiasticæ congruerent, eo quo pontificem decebat animo, cepit observanda docere. Cujus synodica actionis hujusmodi textus est:

« In nomine Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, regnante in perpetuum, ac gubernante

cha sorore nepos, episcopalem sedem fixisse dicitur.

b Mageo, Muigeo. Vulgo Maio. Sedes episcopalis in proximo ad Inisboufindem continentem collocata, et Tuamensi archiepiscopatus hodie annexa, cum an. 1559 Eugenius Mac Brenoan postremus Magonensis dictus fuerit episcopus. Quo in loco, uti Bedæ ætate grande Anglorum fuisse monasterium audivimus, ita etiam S. Cormaci et Adamnani tempore, Centum Saxoniorum sanctorum fuisse habitaculum libri Ballimorensis collector confirmat. Usser. Pr. p. 499.

c Magistris. Vide append. n. 17.

suam Ecclesiam eodem Domino nostro Jesu Christo, A placuit convenire nos, juxta morem canonum venerabilium, tractaturos de necessariis Ecclesiae negotiis. Convenimus autem die vigesima quarta mensis Septembris, indictione ^a prima, in loco qui dicitur Herutford [AL., Herudford]. Ego quidem Theodorus, quamvis indignus, ab apostolica sede destinatus Doruvernensis Ecclesiae episcopus; et consacerdos ac frater noster reverentissimus Bisi Orientalium Anglorum episcopus: quibus etiam frater et consacerdos noster Uilfrid Nordanhybrorum gentis episcopus per proprios legatarios adfuit. Adfuerunt et fratres ac consacerdotes nostri, Putta episcopus Castellii Cantuariorum quod dicitur Hrofescastir, Leutharius episcopus Occidentalium Saxonum, Uynfrid episcopus provinciae Merciorum. Cumque in unum convenientes juxta ordinem quique suum resedissemus: Rogo, inquam, dilectissimi fratres, propter timorem et amorem Redemptoris nostri, ut in commune omnes pro nostra fide tractemus; ut quaeque decreta ac definita sunt a sanctis et probabilibus Patribus, incorrupte ab omnibus nobis serrentur. Haec et alia quamplura quae ad caritatem pertinebant, unitatemque Ecclesiae conservandam, prosecutus sum. Cumque explessem praelocationem, interrogavi unumquemque eorum per ordinem, si consentirent, ea quae a Patribus canonice sunt antiquitus decreta, custodire. Ad quod omnes consacerdotes nostri respondentes dixerunt: Optime omnibus placeat, quaeque definierunt sanctorum canones Patrum, nos quoque omnes alacri animo libentissime servare. Quibus statim protuli eundem ^b librum canonum, et ex eodem libro decem capitula quae per loca notaveram, quia maxime nobis necessaria sciebam, illis coram ostendi, et ut haec diligentius ab omnibus susciperentur, rogavi.

Capitulum primum. Ut sanctum diem Paschae in commune omnes servemus Dominica post quartam decimam lunam mensis primi.

Secundum. Ut nullus episcopus parochiam alterius invadat, sed contentus sit gubernatione creditae sibi plebis.

^a *Prima.* Colligit hinc Whartonius annum hujus synodi fuisse potius 672 quam 673. Sed hoc contra Bedae ipsius calculum in Recapitulatione chronica, et seriem ipsam indictionum.

^b *Librum Canonum.* Non puto hunc fuisse librum aliquem peculiarem a Theodoro compositum, sed Collectionem canonum Ecclesiae in concilio Chalcedonensi approbatam, et a Dionysio Exiguo non diu antea in Latinum sermonem traductam, et in Ecclesiam Occidentalem receptam. Theodorus enim rogato fratrum consensu, non ad novellas aliquas constitutiones a se formatas, sed ad ea quae a Patribus canonice sunt antiquitus decreta, protulit eundem librum canonum, nulla alterius mentione facta et ex eodem libro decem capitula, quae per loca notaverat. Tantum adfuit a libro novo canonum componendo, ut antiquos et libro Canones vix exscripserit quidem.

^c *Ipsi.* Mira fuit hic Editorum, Ignorantia dicam an oscitantia? qui legerunt episcopi, unde absurdissimam dederunt eruditis controversiam, ac si in hac etiam Ecclesia, sicut in Iliensi traditur, episcopi abbatibus obediendam debeant.

Tertium. Ut quaeque monasteria Deo consecrata sunt, nulli episcoporum liceat ea in aliquo inquietare, nec quicquam de eorum rebus violententer abstrahere.

Quartum. Ut ipsi monachi [AL., episcopi] non migrent de loco ad locum, hoc est, de monasterio ad monasterium, nisi per demissionem [AL., permissionem] proprii abbatis; sed in ea permaneant obedientia quam [AL. add. rem] tempore suae conversionis [AL., conversationis] promiserunt.

Quintum. Ut nullus clericorum relinquens proprium episcopum, passim quolibet discurrat, neque alicubi veniens absque commendatitiis litteris sui praesulis suscipiatur. Quod si semel susceptus [AL. add. est et] noluerit invitatus redire, et susceptor et is qui susceptus est excommunicationi subiacebit.

Sextum. Ut episcopi atque clerici peregrini contenti sint hospitalitatis munere oblato; nullique eorum liceat ullum officium sacerdotale absque permisso episcopi in cujus parochia esse cognoscitur, agere.

Septimum. Ut his in anno synodus congregetur; sed quia diversae causae impediunt, placuit omnibus in commune, ut Kalendis Augustis in loco qui appellatur ^d Clofeshoch, semel in anno congregemur [AL., congregetur].

Octavum. Ut nullus episcoporum se praefert alteri per ambitionem; sed omnes agnoscant tempus et ordinem congregationis suae [AL., consecrationis].

Nonum capitulum in commune tractatum est. Ut plures episcopi, crescente numero fidelium, augerentur; sed de hac re ad praesens siluimus.

Decimum capitulum [AL. om. capitulum] pro conjugiiis. Ut nulli liceat nisi legitimum habere conubium. Nullus incestum faciat, nullus conjugem propriam, nisi, ut sanctum Evangelium docet, fornicationis causa, relinquat. Quod si quisquam propriam expulerit conjugem legitimo sibi matrimonio conjunctam, si Christianus esse recte voluerit, nulli alteri copuletur; sed ita permaneat, aut propriae reconcilietur coniugi.

^e His itaque capitulis in commune tractatis ac definitis, ut nullum deinceps ab aliquo nostrum oriat

^d *Clofeshoch.* Vulgo *Cliff.*, juxta *Hrofes caestir*. Somnerus tamen in Dictionario suo Saxonico, ad vocem *Abbington*, aliam profert opinionem quae observatu non indigna videatur. Notaverat Cambdenus illius loci nomen olim *Sheoesham* fuisse, et ibi eodem regiam positam, ibi cum de arduis regni tractaret negotiis, concursum populi factum. Inde Somnero visum est vero non absimile, loci nomen mendose scriptum *Sheofesham* pro *Clofesham*, unumque et eundem fuisse utriusque nominis loci situm. Et situs quidem loci, plus quam sonus huius opinioni favere videatur, fuit enim non solum in ipso insulae mediotallo, sed in ea provincia quae Aedilbal-dus, qui concilio Clofeshoch princeps sedebat, et ad cujus regnum a Cantiano canones aptati sunt, imperium tenuit. Imo habita sunt concilia ejus loci quae restant, eis temporibus quibus reges Merciorum superius provinciarum dominum exercebant, dum reges Cantiae in humillimum statum, licet a summa insolentia, redacti sunt. Sed in his nihili ultra conjecturam, et illam certe valde fluctuantem.

contentionis scandalum aut alia pro aliis divulgarentur, placuit ut quæque definita sunt unusquisque nostrum manus propriæ subscriptione confirmaret. Quam sententiam definitionis nostræ Titillo [Al., titulo] notario scribendam dictavi. Actum in mense et indictione supra scripta [Al., supra scriptis]. Quisquis igitur contra hanc sententiam, juxta decreta canonum, nostra etiam consensione, ac subscriptione manus nostræ confirmatam, quoquo modo venire eamque infringere tentaverit [Al., tentavit], noverit se ab omni officio sacerdotali et nostra societate separatam. Divina nos gratia in unitate sanctæ suæ Ecclesiæ viventes, custodiat incolumes. »

Facta est autem hæc synodus anno ab incarnatione Domini sexcentesimo septuagesimo tertio, quo anno rex Cantuariorum Ecgerbert mense Julio obiit, succedente in regnum fratre Hlothere, quod ipse annos undecim et menses septem tenuit. ^a Bisi autem episcopus Orientalium Anglorum, qui in præfata synodo fuisse perhibetur, ipse erat successor Bonifacii, cujus supra meminimus, vir multæ sanctitatis et religionis. Nam Bonifacio post decem et septem episcopatus sui annos defuncto, episcopus ipse [Al. om., ipse] pro eo, Theodoro ordinante, factus est. Quo adhuc superstitē, sed gravissima infirmitate ab administrando episcopatu prohibito, duo sunt pro illo, Aecci, et Baduvini, electi et consecrati episcopi: ex quo usque hodie provincia illa duos habere solet episcopos.

CAPUT VI.

Ut deposito Uynfrido, Sæxunlf episcopatum [Al., episcopiam] ejus acceperit, et ^b Earconald Orientalibus Saxonibus sit episcopus datus.

Non multo post hæc elapso tempore [DCLXXIV],

^a Bisi. Hic successit Bonifacio an. 670, eique coadjutores dati Aecca ad Domnoe. Beaduni ad Helmham, post concilii celebrationem, an. 673.

^b Earconald deest Ed. C. I., male.

^c Cujusdam inobedientiæ. Quænam fuit illa Uynfridi inobedientia Beda non dicit. Verum si quis ejusce temporis res gestas ac consilia perpendat, non aliarum factum inveniet quam quod sedem suam in plures dividendam non concederet. Licet enim Theodorus in concilio de augendo numero episcopatum ad præsens siluerit, fixum tamen id animo habuisse, tum capitulum nonum de eo propositum, tum Ecclesiæ necessitas satis demonstrant. A Uynfrido igitur refragante vix effugi potuit archiepiscopi censura quin eum sede turbaret, quam in commune detrimentum solus occupare voluit. Factum hoc secundum Florentium an. 675.

^d Constructor. Munificentia scilicet Peadræ, Ulfheri, et Aediltheredi fratrum regum Mercie, et Kynenburgæ et Kynesuithæ sororum. Fuit autem Sexuulfus Merciorum episcopus ab an. 675 ad an. 691, cum antea abbas fuisset monasterii Medhamsted ab an. 664, quo, secundum Ulfheri chartam, fundatum est.

^e Medeshamsted. Nomen hoc vulgo desumptum a fonte voraginoso in medio Nei fluvii, qui hodie evanuit: sed revera a vendentibus pratis quibus fluvius ibi cingitur, et a quibus *Locus habitationis in pratis* dicitur. A monasterio S. Petro dicato, et privilegiis Vaticanis imbuto, burgus S. Petri appellatus est, et in eo sedes episcopalis saluberrimo concilio posita. Ecclesia episcopo digna, post Danorum incendia, et rebellium furem restat adhuc insigne antiquitatis

A offensus a Uynfrido Merciorum episcopo per meritum ^e ejusdam inobedientiæ Theodorus archiepiscopus, deposuit eum de episcopatu post annos accepti episcopatus non multos; et in loco ejus ordinavit episcopum Sexuulfum, qui erat ^d constructor et abbas monasterii quod dicitur ^e Medeshamsted, in regione Gyrviurum. Depositus vero Uynfrid rediit ad monasterium suum quod dicitur Ad Barux, ibique in optima vitam conversatione finivit.

Tunc etiam Orientalibus Saxonibus, quibus eo tempore præfuerunt Sebbi et Sigheri, quorum supra meminimus, Earconvaldum constituit episcopum in civitate Lundonia: cujus videlicet viri in episcopatu, et ante episcopatum vita et conversatio fertur fuisse sanctissima, sicut etiam nunc cælestium signa virtutum indicio sunt. Etenim usque hodie feretrum ejus caballarium, quo infirmus vehi solebat, servatum a discipulis ejus, multos febricitantes vel alio quolibet incommodo fessos sanare non desistit. Non solum autem suppositi eidem feretro vel adpositi curantur ægroti, sed et astula de illo abscessæ atque ad infirmos adlatæ, citam illis solent adferre medelam.

Hic sane priusquam episcopus factus esset, duo præclara monasteria, unum sibi, alterum sorori suæ Aedilbergæ construxerat, quod utrumque regularibus disciplinis optime instituerat. Sibi quidem in regione Sudergeona, juxta fluvium Tamensæm, in loco qui vocatur ^f Cerotaesei, id est, Ceroti insula; sorori autem in orientali [Al., Orientalium] Saxonum provincia, in loco qui nuncupatur ^g In Berecingum, in quo ipsa Deo devotarum mater ac nutrix posset existere feminarum. Quæ suscepto monasterii regimine, condignam se in omnibus episcopo fratre, et

monumentum. In claustris monasterialis fenestris pingebatur legenda martyrii Uulfhadi et Rufini filiorum R. Uulfheri a patre ipso occisorum, cujus sceleris poenitentia excitatus monasterium condidit. Narrationem fusc Dugdalus posuit Mon. Angl. II, p. 119. Sed de hoc nihil in Beda.

^f Cerotaesei. Hodie Chertsey. Confluxu rivulorum in Thamesin situm habet insularem, sed insula non est. Hoc monasterium Earconualdus per adminiculum Frithuoldi, qui Uulfherio subregulus fuit, opulentia rerum et monachis implevit. Splenduit ibi religio usque ad Danos, qui, ut cætera, locum illum pessumdedere, ecclesiæ successa, una cum monachis et abbate. At vero rex Eadgarus illud refecit, veteribus undique chartis conquisitis, quarum testimonio prædia revocaret ad locum, quæ quidam ex magnatibus seu vi, seu vetustatis auctoritate occuparant ad jus suum. W. Malm. Pont. II, p. 154.

^g In Berecingum. Hodie Berking. In latere Lundoniæ ad octo milliaria situm. Ibi Earconualdi soror Aedilberga habuit cohærentes sibi sanctitatis et potestatis socias Hildelidam proximo loco successorem, ad quam exstat emissus beatissimi Aldhelmi de Virginiū Laude Codex, de qua vide infra capite 10. Uulfidam quæ paucis annis Eadgari regis tempora prævenit. Quarum orationibus, locus ille nunquam omnino destructus, etiam tempore Normannorum, ut pleraque alia, numero sanctimonialium et adium pulchritudine ad supremum evectus. Idem W. Malm. ibidem. Aedilberga autem alia fuit Occ. Sax regina, Inæ uxor, quæ post Hildelidam monasterio Berecingensi præfuit et sanctis adnumerata est.

ipsa recte vivendo et subjectis regulariter et pie consulendo præbuit; ut etiam cælestia indicio fuere miracula.

CAPUT VII.

Ut in monasterio Bericinesi, ubi corpora sanctimonialium feminarum poni deberent, cælesti sit luce monstratum.

[DCLXXVI] In hoc etenim monasterio plura virtutum sunt signa patrata, quæ et ad memoriam ædificationemque sequentium, ab his qui novere, descripta habentur a multis: e quibus et nos aliqua Historiæ nostræ ecclesiasticæ inserere curavimus. Cum tempestas sæpe dictæ cladis late cuncta depopulans, etiam partem monasterii hujus illam qua viri tenebantur, invasisset, et passim quotidie raperentur ad Dominum; sollicita mater congregationis, qua hora etiam eam monasterii partem, qua ancillarum Dei caterva a virorum erat secreta contubernio, eadem plaga tangeret, crebrius in conventu sororum perquirere cœpit quo loci [Al., loco] in monasterio corpora sua poni et cimiterium fieri vellent, cum eas eodem quo cæteros exterminio raptari e mundo contingeret. Cumque nihil certi responsi, tametsi sæpius inquirens, a sororibus accepisset, accepit ipsa cum omnibus certissimum supernæ provisionis [Al., promissionis] responsum. Cum enim nocte quadam expletis matutinæ laudis psalmodiis, egressæ de oratorio famulæ Christi, ad sepulera fratrum, qui eas ex hac luce præcesserant, solitas Domino laudes decantarent, ecce subito lux emissa cælitus veluti linteum magnum venit super omnes, tantoque eas stupore perculit, ut etiam canticum quod canebant tremefactæ intermitterent. Ipse autem splendor emissæ lucis, in cujus comparatione sol meridianus videri posset obscurus, non multo post illo elevatus de loco, in meridianam monasterii partem, hoc est, ad occidentem oratorii secessit, ibique aliquandiu remoratus et ea loca operiens, sic videntibus cunctis ad cæli se alta subduxit; ut nulli esset dubium, quin ipsa lux quæ animas famularum Christi esset ductura vel susceptura in cælis, etiam corporibus earum locum in quo requietura, et diem resurrectionis essent expectatura, monstraret. Cujus radius lucis tantus exstitit [Al. erat], ut quidam de fratribus senior qui [Al. add. in] ipsa hora in oratorio eorum cum alio juniore positus fuerat, referret mane, quod [Al., quod mane] ingressi per rimas ostiorum vel fenestrarum radii lucis, omnem diurni luminis viderentur superare fulgorem.

CAPUT VIII.

Ut in eodem monasterio puerulus moriens, virginem quæ se erat secutura, clamaverit [Al., vocaverit]; utque alia de corpore egressura, jam particulam futuræ lucis aspexerit.

[DCLXXVI] Erat in eodem monasterio puer trium circiter, non amplius, annorum, Aesica nomine, qui propter infantilem adhuc ætatem in virginum Deo dedicatarum solebat cella nutriri, ibique medicari. Illic præfata pestilentia tactus, ubi ad extrema per-

venit, clamavit tertio [Al., ter] unam de consecratis Christo virginibus, proprio eam nomine quasi præsentem alloquens, Eadgyd, Eadgyd, Eadgyd; et sic terminans temporalem vitam, intravit æternam. At virgo illa quam moriens vocabat, mox in loco quo erat, eadem adtacta infirmitate, ipso quo vocata [Al., vocitata] est die de hac luce subtracta, et illum qui se vocavit ad regnum cæleste secuta est.

Item quædam ex eisdem ancillis Dei cum præfata tacta morbo, atque ad extrema esset perducta, cœpit subito circa mediam noctem clamare his quæ [Al., qui] sibi ministrabant, petens ut lucernam quæ inibi accensa erat, exstingerent: quod cum frequenti [Al., sequenti] voce repeteret, nec tamen ei aliquis obtemperaret, ad extremum intulit: « Scio quod hæc insana mente loqui arbitramini; sed jam nunc non ita esse cognoscite: nam vere dico vobis, quod domum hanc tanta luce impletam esse perspicio, ut vestra illa lucerna mihi omnimodis esse videatur obscura. » Et cum ne adhuc quidem talia loquenti quisquam responderet, vel adsensum præberet, iterum dixit: « Accendite ergo lucernam illam, quamdiu vultis; attamen scitote quia non est mea: nam mea lux [Al., mea lux: nam], incipiente aurora, mihi adventura est. » Cœpitque narrare quia apparuerit sibi quidam vir Dei [Al. om. Dei] qui eodem anno fuerat defunctus, dicens quod adveniente diluculo perennem esset exitura ad lucem. Cujus veritas visionis cita [Al., ita] circa exortum diei puellæ morte probata est.

CAPUT IX.

Quæ sint ostensa cælitus signa cum et ipsa mater congregationis illius e mundo transiret.

Cum autem et ipsa mater pia Deo devotæ congregationis Aedilburga esset rapienda de mundo, apparuit visio miranda cuidam de sororibus, cui nomen erat Toretyd, quæ multis jam annis in eodem monasterio commorata, et ipsa semper in omni humilitate ac sinceritate Deo servire satagebat, et adiutrix disciplinæ regularis eidem matri existere, minores docendo vel castigando curabat. Cujus ut virtus juxta Apostolum in infirmitate perficeretur, tacta est repente gravissimo corporis morbo, et per annos novem pia Redemptoris nostri provisione multum fatigata: videlicet ut quicquid in ea vitii sordidantibus inter virtutes per ignorantiam vel incuriam resedisset, totum hoc caminus diutinæ tribulationis excoqueret. Hæc ergo [Al., autem] quadam nocte incipiente crepusculo, egressa de cubiculo quo manebat, vidit manifeste quasi corpus hominis, quod esset sole clarius, sindone involutum in sublime ferri, elatum videlicet de domo in qua sorores pausare solebant. Cumque diligentius intueretur quo trahente levaretur sursum hæc quam contemplabatur species corporis gloriosi, vidit quod quasi funibus auro clarioribus in superna tolleretur, donec cælis patentibus introducta, amplius ab illa videri non potuit. Nec dubium remansit cogitanti de visione, quin aliquis de illa congregatione citius esset moriturus, cujus anima per bona quæ

fecisset opera, quasi per funes aureos levanda esset ad cælos : quod revera ita contigit. Nam non multis interpositis diebus, Deo dilecta mater congregationis ipsius, ergastulo carnis educta est; cuius talem fuisse constat vitam, ut nemo qui eam noverit, dubitare debeat quin ei exeunti de hac vita cælestis patriæ patuerit ingressus.

In eodem quoque monasterio quædam erat femina sanctimonialis, et ad sæculi huius dignitatem nobilis et in amore futuri sæculi nobilior : quæ ita multis jam annis omni corporis fuerat officio destituta, ut ne unum quidem movere ipsa membrum valeret. Hæc ubi corpus abbatissæ venerabilis in ecclesiam delatum, donec sepulturæ daretur, cognovit, postulavit se illo afferri, et in modum orantium ad illud adclinari. Quod dum fieret, quasi viventem adlocuta, rogavit, ut apud misericordiam pii conditoris impetraret se a tantis tamque diutinis cruciatibus absolvi. Nec multo tardius exaudita est : nam post dies duodecim, et ipsa educta ex carne, temporales afflictiones [Al., temporalem afflictionem] æternæ mercede mutavit.

Cum vero præfata Christi famula Toretygd tres adhuc annos post obitum dominæ in hac vita teneretur, in tantum ea quam prædiximus infirmitate decoccta est, ut vix ossibus hæreret, et ad ultimum, cum tempus jam resolutionis ejus instaret, non solum membrorum cæterorum, sed et linguae motu caruit. Quod dum tribus diebus et totidem noctibus ageretur, subito visione spiritali recreata, os et oculos aperuit; aspectansque [Al., aspiciensque] in cælum, sic ad eam quam intuebatur visionem, cœpit loqui : « Gratus mihi est multum adventus tuus, et bene venisti. » Et hoc dicto, parumper reticuit, quasi responsum ejus quem videbat, et cui loquebatur, expectans. Rursumque quasi leviter indignata subjunxit : « Nequaquam hoc læta ferre queo. » Rursumque modicum silens, tertio dixit : « Si nullatenus hodie fieri potest, obsecro ne sit longum spatium in medio [Al. medio et]. » Dixit; et sicut antea, parum silens, ita sermonem conclusit : « Si omnimodis ita definitum est, neque hanc sententiam licet immutari, obsecro ne amplius quam hæc solummodo proxima nox intersit. » Quibus dictis, interrogata a circumsedentibus, cum quo loqueretur : « Cum carissima, inquit, mea matre Aedilberge. » Ex quo intellexere quod ipsa ei tempus suæ transmigrationis in proximum nunciare venisset. Nam et ita ut rogabat, transacta una die ac nocte, soluta carnis simul et infirmitatis vinculis, ad æternæ gaudia salutis intravit.

CAPUT X.

Ut ad cymiterium ejusdem monasterii orans cæca lumen [Al., lucem] receperit.

Successit autem Aedilburgi in officio abbatissæ devota Deo famula, nomine Hildild, multisque annis, id est, usque ad ultimam senectutem eidem

* Supra. Vide III, 50.

monasterio strenuissime, in observantia disciplinæ regularis, et in earum quæ ad communes usus pertinent rerum providentia præfuit. Cui cum propter angustiam loci in quo monasterium constructum est, placuisset ut ossa famulorum famularumque Christi quæ ibidem fuerant tumulata, tollerentur, et transferrentur omnia in ecclesiam beatæ Dei Genitricis, unoque conderentur in loco : quoties ibi claritas luminis cælestis, quanta sæpe fragrantia mirandi apparuerit odoris, quæ alia sint signa ostensa, in ipso libro de quo hæc excerpimus, quisque legerit, inveniet.

Sane nullatenus prætereundum arbitror miraculum sanitatis, quod ad ipsum cymiterium Deo dicatæ congregationis factum idem libellus refert. Erat quippe in proximo comes quidam, cujus uxor ingruente oculis caligine subita, tantum per dies eadem molestia crebrescente gravata est, ut ne minimam quidem lucis alienius posset particulam videre. Cui dum aliquandiu cecitatis hujus nocte clausa maneret, repente venit in mentem, quia si ad monasterium [Al. add. esset] delata virginum sanctimonialium, ad reliquias sanctorum peteret, perditam posset recipere [Al., accipere] lucem. Nec distulit quin continuo, quod mente conceperat, expleret. Perduta namque a puellis suis ad [Al., in] monasterium, quia in proximo erat, ubi fidem suæ sanationis integram se habere professæ est, introducta est ad [Al., in] cymiterium : et cum ibidem diutius flexis genibus oraret, nihilo tardius meruit exaudiri. Nam exurgens ab oratione, priusquam exiret de loco, petita lucis gratiam recepit : et quæ famularum manibus adducta fuerat, ipsa libero pedum incessu domum læta reversa est; quasi ad hoc solummodo lucem amitteret temporalem, ut quanta sanctos Christi lux in cælis, quæ gratia virtutis possideret, sua sanatione demonstraret.

CAPUT XI.

Ut rex ejusdem provincie Sebby, in monachica vitam conversatione finiret.

Eo tempore [DCCXIV] præerat regno Orientalium Saxonum, ut idem etiam libellus docet, vir multum Deo devotus, nomine Sebby, cujus * supra meminimus. Erat enim religiosus actibus, crebris precibus, piis elemosynarum fructibus plurimum intentus; vitam privatam et monachicam cunctis regni divitiis et honoribus præferens, quam et olim jam, si non obstinatus conjugis animus divortium negaret, relicto regno subliisset. Unde [Al. add. et] multis visum et [Al., ut] sæpe dictum est, quia talis animi virum, episcopum magis quam regem ordinari deceret. Cumque annos triginta in regno miles regni [Al. om. regni] cælestis exegisset, correptus est corporis infirmitate permaxima, qua et mortuus est : ammonuitque conjugem, ut vel tunc divino se servitio pariter manciperent, cum amplius pariter mundum amplecti, vel potius mundo servire non possent. Quod dum ægre impetraret ab ea, venit ad antisitem Londoniæ

civitatē, vocabulo * Ualdheri, qui Erconualdo successerat; et per ejus benedictionem, habitum religionis quem diu desiderabat [Al., desiderarat], accepit. Attulit autem eidem et summam pecuniæ non parvam, pauperibus erogandam, nil [Al., nihil] omnimodis sibi reservans; sed pauper spiritu magis propter regnum cælorum manere desiderans.

Qui cum ingravescente præfata ægritudine, diem sibi mortis imminere sensisset, timere cœpit homo animi regalis, ne ad mortem veniens tanto adfectus dolore, aliquid indignum suæ personæ, vel ore proferret vel aliorum motu gereret membrorum. Unde accito ad se præfato urbis Lundeniæ in qua tunc ipse manebat, episcopo, rogavit ne plures eo moriente quam ipse episcopus et duo sui ministri adessent. Quod dum [Al., cum] episcopus libentissime se facturum promitteret, non multo post idem vir Dei, dum membra sopori dedisset, vidit visionem consolatoriam, quæ omnem ei anxietatem memoratæ solitudinis auferret, insuper et qua die esset hanc vitam terminaturus, ostenderet. Vidit enim, ut post ipse referebat, tres ad se venisse viros claro indutos habitu; quorum unus residens ante lectulum ejus, stantibus his qui secum advenerant [Al., advenerunt] comitibus, et interrogantibus de statu ejus quem languentem visitare venerant [Al., venerunt], dixit quod anima ejus, et sine ullo dolore, et cum magno lucis splendore esset egressura de corpore: sed et tertium exinde diem quo esset moriturus insinuavit. Quod ita utrumque ut ex visione didicit completum est. Nam die dehinc tertio completa hora nona, subito quasi leviter obdormiens, sine ullo sensu doloris emisit spiritum.

Cujus corpori tumulando præparaverant sarcophagum lapideum: sed cum huic corpus imponere cœpissent, invenerunt hoc mensura palmi longius esse sarcophago. Dolantes ergo lapidem in quantum valebant, addiderunt longitudini sarcophagi quasi duorum mensuram digitorum. Sed nec sic quidem corpus capiebat. Unde facta difficultate tumulandi, cogitabant aut aliud [Al., alium] quærere loculum, aut ipsum corpus, si possent, in genibus inflectendo breviare, donec ipso loculo caperetur. Sed mira res, et non nisi cælitus facta, ne aliquid horum fieri deberet, prohibuit. Nam subito adstante episcopo, et filio regis

* Ualdheri. Annus obitus Earconualdi incertus, clarum tamen est fuisse ante regem Saebbae Recessum, tempore scilicet Ualdheri, qui successisse videtur an. 694, licet Savilius in Fastis ponat an. 697, etiam postquam fixisset Recessum Saebbae an. 694, quod impossibile est. Earconualdi corpus frustra reventibus Bereringo et Cherteseia, in ecclesia sua S. Pauli sepulchrum, reliquæ ejus in scrinium elevata, et cultui solemniter positæ an. 1148. M. West. Earconualdi dies obitus in Martyrologio consignatur ad 30 Aprilis, translationis ad 44 Novembris.

^b Doctoris gentium. Sepulchrum regis Sebbæ ibi visum fuisse traditur usque ad magnam ecclesiæ conflagrationem an. 1666.

^c Quartus. Tempora epp. Occ. Sax. usque ad Leutherium an. 670, vide III, 7. Illi successit hic Haeddi an. 676.

^d Subreguli. Coinvalch sine prole extincto circa

ejusdem ac monachi [Al., monacho] Sighardo, qui post illum cum fratre Suefredo regnavit, et turba hominum non modica, inventum est sarcophagum illud congruæ longitudinis ad mensuram corporis, adeo ut a parte capitis etiam cervical posset interponi; a parte vero pedum, mensura quatuor digitorum in sarcophago corpus excederet. Conditus est autem in ecclesia beati ^b doctoris gentium, cujus edoctus monitis cælestia sperare dedicerat.

CAPUT XII.

Ut episcopatum Occidentalium Saxonum pro Leuthario Haeddi, episcopatum Hrofensis Ecclesiæ pro Putta Cuichelm, et pro ipso Gsfmund acceperit: et qui tunc Nordanhymbrorum fuerint episcopi.

^c Quartus Occidentalium Saxonum antistes Leutharius fuit. Siquidem primus Birinus, secundus Agilbertus, tertius exstitit Uini. Cumque mortuus esset Coinvalch, quo regnante idem Leutharius episcopus factus est, acceperunt ^d subreguli regnum gentis, et divisum inter se tenuerunt annis circiter decem: ipsique regnantes defunctus est ille, et episcopatu functus est Haeddi pro eo: consecratus [Al. add. est] a Theodoro in civitate Lundenia. Cujus episcopatus tempore devictis atque amotis subregulis, Caedualia suscepit imperium: et cum duobus annis hoc tenuisset, tandem superni regni amore compunctus reliquit, eodem adhuc præsule Ecclesiæ gubernante; ac Romam abiens, ibi vitam finivit, ut in sequentibus latius dicendum est.

^c Anno autem Dominicæ incarnationis sexcentesimo septuagesimo ^e sexto, cum Aedilred rex Merciorum, adducto maligno exercitu, Cantiam vastaret, et ecclesias ac monasteria sine respectu pietatis [Al., amoris] vel divini timoris sedaret, civitatem quoque Hrosi, in qua erat Putta episcopus, quamvis eo tempore absens, communi clade absumpsit. Quod ille ubi comperit, ecclesiam videlicet suam rebus ablatis omnibus depopulatam, divertit ad Sexuulfum Merciorum antistitem, et accepta ab eo possessione ecclesiæ ejusdem et agelli non grandis, ibidem in pace vitam finivit, nil omnino de restaurando episcopatu suo agens: quia sicut supra diximus, magis in ecclesiasticis quam in mundanis rebus erat industrius; sed in illa solùm ecclesia Deo serviens, ubicumque rogabatur, ad docenda Ecclesiæ [Al., ecclesiastica]

an. 674, successit in provincie administratione uxor Sexburga per unum annum, nec cessit imperio, ut W. Malm. ait, nisi vita destitueret; M. Westm. vero scribit, Indignantibus regni magnatibus et nolentibus sub sexu femineo militare, a regno expulsam. Atque huic quidem notioni favet regni in subregulos distributio. Notandum tamen quod eodem tempore quo illi regnasse perhibetur, regum nomina Aescuini et Kentuini annales ad Caedualiam implent, dum nullius e subregulis mentio facta est. Alia autem Occ. Sax. regina fuit regis Earconberti uxor III, 5 iv, 49.

^e Sexto. Felellit hic Baronium Editio Opp. Bedæ Coloniensis, qui loco Sexti Septimum legit, contra, mss. et Editiones meliores. Causam invasionis reddunt scriptores insolentem quandam Hlotarii regis Cantiae responsonem; qua autem de re fuerit non traditur.

carmina divertens. Pro quo Theodorus in civitate A Hrofi Caichelmum consecravit episcopum. Sed illo post non multum temporis, præ inopia rerum, ab episcopatu decedente, atque ad alia loca secedente, Gebmundum pro eo substituit antistitem.

Anno dominicæ incarnationis sexcentesimo septuagesimo^a octavo, qui est annus imperii regis Ecgfridi octavus, apparuit mense Augusto stella quæ dicitur cometa; et tribus mensibus permanens, matutinis horis oriebatur, excelsam radiantis flammæ quasi columnam præferens. Quo etiam anno orta inter ipsum regem Ecgfridum, et reverentissimum antistitem Uilfridum dissensione, pulsus est idem antistes a sede sui episcopatus, et duo in locum ejus substituti episcopi, qui Nordanhymbrorum genti præessent: Bosa videlicet, qui Deirorum, et Eata, qui Berniciorum provinciam gubernaret: hic in civitate Eburaci, ille in Hagustaldensi, sive in Lindisfarnensi Ecclesia cathedrali habens episcopalem, ambo de monachorum collegio in episcopatus gradum adsciti. Cum quibus et Eadhaed in provincia Lindisfarorum, quam nuper rex Ecgfrid, superato in bello et fugato Uulphere, obtinuerat, ordinatur episcopus. Et hunc primum eadem provincia proprium accepit præselem, secundum Aediluin, tertium Eadgarum, quartum Cyniberctum, quem in præsentem habet. Habebat enim ante Eadhaedum, antistitem Sexuulfum, qui etiam Merciorum et Mediterraneorum Anglorum simul episcopus fuit: unde et expulsus de Lindissi, in illarum provinciarum regimine permansit. Ordinati sunt autem^b Eadhaed, Bosa, et Eata Eboraci ab archiepiscopo Theodoro: qui etiam post tres abscissionis Uilfridi annos, horum numero duos addidit antistites [dclxxxi], Tunberctum ad Ecclesiam Hagustaldensem, remanente Eata ad Lindisfarnensem, et Trumvini ad provinciam Pictorum, quæ tunc temporis Anglorum erat imperio subjecta. Eadhaedum de Lindissi reversum, eo quod Aedilred provinciam recepisset, Hrypensi Ecclesiæ præfecit.

CAPUT XIII.

Ut Uilfrid episcopus provinciam Australium Saxonum ad Christum converteret.

Pulsus est autem^a ab episcopatu suo Uilfrid, et multa diu loca pervagatus, Romam adiit, Britanniam rediit;

^a Octavo. Antiquus scribendi modus lectores minus exercitatus in errore induxit, ut septimum nonum que pro octavo legerint.

^b Eadhaed. Hic cum reliquis episcopis Lindisfarorum proprie dictis, sedem habuit in Sidnacestria prope Gainsbrough, per novem successiones usque ad Brititredum. De Eadhaedo vide supra iii, 28.

^c Et si propter, etc. In Ed.: Quæ tamen illo abente propter acerbam hostium oppressionem proprium episcopum habere nequiverit.

^d Inimicitias. Harum causa assignatur præjudiciis ab Ermenburga contra Uilfridum conceptis. Aedilthyde prima Ecgfridi regis uxore quæ Uilfrido patrocinium præbuit in monasterium secedente, Ermenburga quæ in thoro regis successit summum hunc illi favorem in odium et invidiam vertit. Hoc certe volunt ejus historiæ scriptores an recte vide append. n. 18.

et si propter^d inimicitias memorati regis in patria [Al., patriam] sive parochia sua recipi non potuit, non tamen ab evangelizandi potuit ministerio cohereri: siquidem divertens ad provinciam Australium Saxonum, quæ post Cantuarios ad austrum et ad occidentem usque ad Occidentales Saxones pertingit, habens terram familiarum septem millium, et eo adhuc tempore paganis cultibus serviebat; huic verbum fidei et lavaerum salutis ministrabat [dclxxviii]. Erat autem rex gentis ipsius [Al., illius] Aedilualch, non multo ante baptizatus in provincia Merciorum, præsentem ac suggerentem rege Uulfehre, a quo etiam egressus de fonte, loco filii susceptus est: in cujus signum adoptionis, duas illi provincias donavit, Vectam videlicet insulam, et^e Meanvarorum provinciam in gente Occidentalium Saxonum. Itaque episcopus, concedente, imo multum gaudente rege, primos provincie duces ac milites sacrosancto fonte abluebat, verum presbyteri Eappa, et Padda, et Burghelm, et Oiddi [Al., Burghelin, Oiddia], ceteram plebem, vel tunc, vel tempore sequente baptizabant. Porro regina nomine Eabae [Al., Eabae] in sua, id est, Huiciorum provincia, fuerat baptizata. Erat autem filia Enfridi, fratris Eanheri, qui ambo cum suo populo Christiani fuere. Cæterum tota provincia Australium Saxonum divini nominis et fidei erat ignara.

Erat autem ibi monachus quidam de natione Scottorum, vocabulo Dicul, habens monasteriolum [Al., monasterium] permodicum in loco qui vocatur^f Bosanham, silvis et mari circumdatum, et in eo fratres quinque sive sex, in humili et paupere vita Domino famulantes. Sed provincialium nullus eorum vel vitam æmulari, vel prædicationem curabat audire.

Evangelizans autem genti episcopus Uilfrid, non solum eam ab ærumina perpetuæ damnationis, verum et a clade infanda [Al., nefanda] temporalis interitus eripuit. Siquidem tribus annis ante adventum ejus in provinciam, nulla illis in locis pluvia ceciderat, unde et fames acerbissima plebem invadens impia nece prostravit. Denique ferunt [Al., fertur] quia sæpe quadraginta simul aut quinquaginta homines inedia macerati procederent ad præcipitium ali-

^e Meanvarorum. Permanet adhuc hujus provincie memoria in comitatu Hantensi, centuriis *Meansbrough, Eastmean, Westmean, et Mansbridge*.

^f Bosanham et Selaesæu. Ex his monasteriis quæ adhuc situm suum et nomen retinent, surrexit Cissancaestir, hodie *Chichester*, cum sedes episcopales ab ignobilibus et incommodioribus locis ad urbes transferrentur. Ecclesia paulo post condita a Radulpho episcopo, et post subitam conflagrationem ab eodem recondita cum auxilio et munificentia Henrici primi regis, pulchram spectantibus faciem exhibet. Nomen loci a Cissa Aellæ filio qui primus ibi Saxonum regnum fundavit, regulis etymologicis non male convenit, sed si verum est quod antiquarii volunt, Brittones ibi positam habuisse suam Caersei, actum erit de Cissa, altiorque apparebit Cissæ origo.

quod sive ripam maris, et junctis misere manibus, A pariter omnes aut ruina perituri, aut fluctibus absorbendi deciderent. Verum ipso die, quo baptisma fidei gens suscepit illa [Al. add. illo], descendit pluvia serena sed [Al., et] copiosa, reffloruit terra, rediit [Al., rediitque] viridantibus arvis annus lætus et frugifer. Sicque abjecta prisca superstitione, exsufflata idolatria, cor omnium et caro omnium exultaverunt in Deum vivum: intelligentes, eum qui verus est Deus, et interioribus se bonis, et exterioribus celestia gratia ditasse. Nam et antistes cum venisset in provinciam, tantamque ibi famis penam videret, docuit eos piscando victum querere. Namque mare et flumina eorum piscibus abundabant; sed piscandi peritia genti nulla nisi ad anguillas tantum inerat. Collectis ergo undecumque retibus anguillaribus, B homines antistitis miserunt in mare, et divina se juvante gratia mox cepere pisces diversi generis trecentos: quibus trifariam divisit, centum pauperibus dederunt, centum his a quibus retia acceperant, centum in suos usus habebant. Quo beneficio multum antistes cor omnium in suum convertit amorem, et libentius eo prædicante celestia sperare coeperunt, cujus ministerio temporalia bona sumpserunt.

Quo tempore rex Aedilualch donavit reverentissimo antistiti Uilfrido terram octoginta septem familiarum, ubi suos homines qui exules vagabantur, recipere posset, vocabulo Selæseu [Al., Heleseu], quod dicitur Latine *Insula vituli marini*. Est enim locus ille undique mari circumdatus præter ab occidente, unde habet ingressum amplitudinis quasi jactus fundæ: qualis locus a Latinis peninsula, a Græcis solet chersonesos vocari. Hunc ergo locum cum accepisset episcopus Uilfrid, fundavit ibi monasterium, ac regulari vita instituit, maxime ex his quos secum adduxerat fratribus: quod usque hodie successores ejus tenere noscuntur. Nam ipse illis in partibus annos quinque, id est, usque ad mortem Ecgfridi regis, merito omnibus honorabilis, officium episcopatus et verbo exercebat et opere. Et quoniam illi rex cum præfata [Al., præfati] loci possessione, omnes qui [Al. quæ] ibidem erant, facultates cum agris et hominibus donavit, omnes fide Christi institutos, unda baptismatis abluit; inter quos, servos et ancillas ducentos quinquaginta: quos omnes ut [Al., non solum] baptizando a servitute dæmonica salvavit, [Al. add. sed] etiam libertate donando humanæ jugo servitutis absolvit.

* CAPUT XIV.

Ut intercessione Osualdi regis, pestifera mortalitas sit sublata.

In quo tunc monasterio nonnulla celestis gratiæ

* CAPUT XIV. Magna hic est differentia mss. in numerandis capitulis. Nec hic titulus nec proxime sequens est in indice capitulorum Codicis Mori, etiamsi caput 14 sit in ipso Codice, quod et de Codice Cottoniano II notandum est, sed in Codice Cottoniano I deest hoc caput 14 de Osualdo, et notatur in margine manu valde antiqua: *Hic deest folium*. Exinde etiam sequiores mss. vel argumenta capitulum 14 et 15, vel

caput specialiter [Al., spiritualiter] ostensa fuisse perhibentur [Al., perhibent]; utpote ubi nuper expulsa diaboli tyrannide Christus jam regnare coeperat: e quibus unum quod mihi reverentissimus [Al., reverentissimus ac religiosissimus] antistes Acca sæpius referre, et a fidelissimis ejusdem monasterii fratribus sibi relatum asserere solebat, memoriam mandare commodum duximus. Eodem ferme tempore quo ipsa provincia nomen Christi susceperat, multas Britanniæ provincias mortalitas sæva corripiebat, quæ cum præfatum quoque monasterium, cui tunc regendo religiosissimus Christi sacerdos, vocabulo Eappa, præfuit, nutu divinæ dispensationis attingeret; multique sive de his qui cum antistite illo venerant, sive de illis qui de eadem provincia Saxonum nuper ad fidem fuerant vocati, passim de hac vita raperentur; visum est fratribus triduanum jejunium agere, et divinam suppliciter [Al., jugiter] obsecrare clementiam, ut misericordiam sibi dignaretur impendere, et [Al. om. ei] sive periclitantes hoc morbo a præsentī morte liberaret, seu raptos e mundo a perpetua animæ damnatione servaret.

Erat tunc temporis in eodem monasterio puerulus [Al., parvulus] quidam de natione Saxonum, nuper vocatus ad fidem, qui eadem tactus infirmitate, non pauco tempore recubans in lectulo jacebat. Cum ergo secunda memorati jejunii ac supplicationum dies ageretur, contigit forte ipsum puerum, hora ferme secunda diei, in loco in quo æger jacebat, solum inveniri: cui divina dispositione [Al., dispensatione] subito beatissimi apostolorum principes dignati sunt apparere. Erat enim puer multum simplicis ac mansueti animi, sinceraque devotione sacramenta fidei quæ susceperat servans. Salutantes ergo illum verbis piissimis apostoli dicebant: « Noli timere, filii, mortem pro qua sollicitus es: nos enim te hodierna die ad celestia sumus regna perducturi. Sed primum exspectare habes donec missæ celebrentur, ac viatico dominici corporis ac sanguinis accepto, sic infirmitate simul et morte absolutus ad æterna in cælis gaudia subleveris. Clama ergo ad te presbyterum Eappan, et dicito illi quia Dominus exaudivit preces vestras, et devotionem ac jejunia propitiis aspexit: neque aliquis de hoc monasterio, sive [Al. add. de] D adjacentibus ei possessionibus hac clade ultra moriturus est; sed omnes qui alicubi de vestris hac ægritudine laborant, resurrecturi a languore, pristina sunt sospitate [Al., pristina sospitati] recuperandi, præter te solum qui hodierna es die liberandus a morte, et ad visionem Domini Christi cui fideliter servisti, perducendus in cælum: quod divina vobis misericordia per intercessionem religiosi ac Deo

caput ipsum 14 omittunt, prout ab hoc vel illo veteri Codice transcripti fuerint. Sed cum argumenta et dispositio capitulum bene conveniant subjecio in vulgaribus mss., unusque e veteribus mss. folium deesse fateatur, et recepti ordinis mutatio confusionem aliquam lectoribus pariat, ego in antiquorum Codicum dissonantia vulgarem dispositionem secutus sum.

dilecti regis Osualdi, qui quondam genti Nordanhymbrorum et regni temporalis auctoritate et Christianæ pietatis quæ ad regnum perenne ducit devotione sublimiter præfuit, conferre dignata est. Hac etenim die idem rex ab infidelibus in bello corporaliter extinctus, mox ad sempiterna animarum gaudia adsumptus in cælum et electorum est sociatus agminibus. Quærant in suis codicibus in quibus defunctorum est adnotata depositio, et inveniant illum hac, ut diximus, die raptum esse de sæculo. Celebrant ergo missas per cuncta monasterii oratoria hujus, sive pro [Al., per] gratiarum actione [Al., actionem] exaudiat suæ deprecationis, sive etiam in memoriam præfati regis Osualdi, qui quondam ipsorum genti præerat. Idemque pro eis quasi pro suæ gentis adventis supplex orabat ad Dominum: et cunctis convenientibus ad ecclesiam fratribus communicent omnes sacrificiis celestibus, et ita soluto jejunio corpus quoque suis reficiant alimentis.

Quæ cum omnia vocato ad se presbytero puer verba narrasset, interrogavit eum sollicitus quales essent habitu vel specie viri qui sibi apparuissent. Respondit: « Præclari omnino habitus et vultus erant, lætissimi ac pulcherrimi, quales nunquam ante videram, neque aliquos hominum tanti decoris ac venustatis esse posse credebam. Unus quidem attonus erat ut clericus, alius barbam habebat prolixam: dicebantque quod unus eorum Petrus, alius vocaretur Paulus: et ipsi essent ministri Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, ad tuitionem nostri monasterii missi ab ipso de cælis. » Credidit ergo verbis pueri presbyter, ac statim egressus requisivit [Al., quæsit] in annali suo, et invenit eadem ipsa die Osualdum regem fuisse peremptum: vocatisque fratribus, parari prandium, missas fieri, atque omnes communicare more solito præcepit: simul et infirmanti puero, de eodem sacrificio dominicæ oblationis particulam deferri mandavit.

Quibus ita gestis, non multo post, eadem ipsa die puer defunctus est, suæque mortis probavit vera fuisse verba quæ ab apostolis Christi audierat. Sed et hoc ejus verbis testimonium perhibuit, quod nemo præter

^a Ex eo tempore. Non prorsus immerito docti viri observantes hoc caput deesse in multis etiam veteribus mss., ejusque scopum in sancti Osualdi cultum adeo prone collimare, adsutum igitur Bedæ judicaverunt. Sed cum caput ipsum sit in Codicibus Mori et Cotton. II, et Cottonianus alter folium sibi deesse prædicat, addito quod hujus generis narrationes Bedæ non sint absimiles, non operæ pretium duxi severam nimis hic exercere censuram. Certum est multam populi devotionem ad S. Osualdum directam, sicut hymni solemnes in ejus festa compositi adhuc testantur. Vide append. n. 49.

^b CAPUT XV. De positione hujus capituli in antiquis mss. vide notam ad caput superius.

^c De Regio genere. Fuit hic Caedualia Cynbereti filius, Ceaddæ nepos, Cuthæ sive Cuthuini pronepos, Ceaulini magni abnepos. Tres enim filios habuit Cuthuinus, Ceaddam Caedualis avum, Cutham Inæ proavum, et Cynibaldum Osualdi Clitonis avum.

^d Ducibus. Cantio eum veterano exercitu redeuntibus.

^e Andhuno. Florentius Aedithunum vocat.

A ipsum tempore illo ex eodem est monasterio raptus de mundo; ex qua nimirum visione multi qui hæc audire potuerunt, ad exorandam in adversis divinam clementiam, et ad salutaria jejuniorum remedia subeunda sunt mirabiliter accensi; et ex eo tempore non solum in eodem monasterio, sed et in plebsque locis aliis, cæpit annuatim ejusdem regis ac militis Christi natalitius dies missarum celebratione venerari.

¶ CAPUT XV.

Ut Caedualia rex, interfecto rege Geuissorum Aedilualch, provinciam illam sava cæde ac depopulatione attriverit.

Interea superveniens cum exercitu Caedualia, juvenis strenuissimus de regio genere Geuissorum, cum exularet a patria sua, interfecit regem Aedilualch, ac provinciam illam sava cæde ac depopulatione attrivit [DCLXXXV]; sed mox expulsus est a ducibus regis, Bercthuno et Andhuno, qui deinceps regnum provincie tenuerunt: quorum prior, postea ab eodem Caedualia, cum esset rex Geuissorum, occisus est, et provincia graviore [Al. add. est] servitio subacta [DCLXXXVI]. Sed et Iní qui [Al., is qui] post Caedualiam regnavit, simili provinciam illam adfectione plurimo annorum tempore mancipavit. Quare factum est ut toto illo tempore episcopum proprium habere nequiret [Al., nequiverit]; sed revocato domum Uilfrido primo suo antistite, ipsi episcopo Geuissorum, id est, Occidentalium Saxonum qui essent in Venta civitate, subjacerent.

¶ CAPUT XVI.

Ut Vecta insula Christianos incolas suscepit, cujus regii duo pueri statim post acceptum baptismam sint interempti.

Postquam ergo Caedualia regno potitus est Geuissorum [DCLXXXVI], cepit et insulam Vectam, quæ eatenus [Al., hactenus] erat tota idolatriæ dedita; tragica [Al., stragica] cæde omnes indigenas exterminare, ac suæ provincie homines pro his substitui contendit, voto se obligans, quamvis necdum [Al., nondum] regeneratus, ut ferunt [Al., ut fertur], in Christo, quia si cepisset insulam, quartam partem ejus,

^f In Venta. Ibi tunc temporis fuit Haedda episcopus. De quo Theodorus in suis Decretis: « Nolumus, imo nobis non convenit, ipso fratre nostro sanctissimo Haedda superstite, qui Ecclesiam Uentanam tam insigniter nobilitavit, auctoritate summi pontificis Agathonis transferendo corpus beatissimi Birini Occidentalium Saxonum apostoli a Villa Dorcacestrensi ubi reconditum erat, una cum sede in Uentanam civitatem, cujus etiam labore ac studio, apostolicoque mandato, ex tunc primo confirmata est in ipsa civitate sedes episcopalis dignitatis, Parochiam suam in aliquo lare decimando. » De Caedualia vide supra IV, 42, et V, 7. SMITH. In Venta. Sic Trev. Cod. cum edit. Anglosaxonica, pro eo quod habent cæteri vulgati omnes, *inventi in civitate*. CHIFFL.

^g CAPUT XVI. In indice capitum Codicis Mori hic est titulus capituli 14, licet in ipso Codice præponatur duo superiora capita sub numero 14, et hoc caput de Vecta sit tantum continuatio numeri 14. Quod et de Codice itidem Cottoniano II notandum est. Vide supra ad caput 14.

simul et prædæ, Domino daret. Quod ita solvit, ut hanc Uilfrido episcopo, qui tunc forte de gente sua superveniens aderat, utendam pro Domino offerret. Est autem mensura ejusdem insulæ, juxta æstimationem Anglorum, mille ducentarum familiarum. Unde data est episcopo possessio terræ trecentarum familiarum. At ipse partem quam accepit, commendavit cuidam de clericis suis, cui nomen Bernuini, et erat filius sororis ejus, dans illi presbyterum nomine Hildila, qui omnibus qui salvari vellent, verbum ac lavacrum vitæ ministraret.

Ubi silentio prætereundum non esse reor, quod in primitiis [Al., primitia] eorum qui de eadem insula credendo salvati sunt, duo regii pueri, fratres videlicet Arualdi regis insulæ, speciali sunt Dei gratia coronati: siquidem imminetibus insulæ hostibus, fuga lapsi sunt de insula, et in proximam Jutorum [Al., Vitorum] provinciam translati: ubi cum delati essent in locum qui vocatur ^a *Ad lapidem*, occulendos æ a facie regis victoris credidissent, proditi sunt, atque occidi jussi. Quod cum audisset abbas quidam et presbyter, vocabulo Cyniberet, habens non longe ab inde monasterium in loco qui vocatur ^b *Hreutford*, id est, *Vadum harundinis*, venit ad regem, qui tunc eidem [Al. iisdem] in partibus occultus curabatur a vulneribus quæ ei inflicta fuerant prælianti in insula Vecta: postulavitque ab eo, ut si necesse esset pueros interfici, prius eos liceret fidei Christianæ sacramentis imbui. Concessit rex, et ipse instructos verbo veritatis, ac fonte salvatoris [Al., salutaris] ablutos, de ingressu regni æterni certos reddidit. Moxque illi, instantie carnificæ, mortem læti subierunt temporalem per quam se ad vitam animæ perpetuam non dubitabant esse transiuros. Hoc ergo ordine, postquam omnes Britanniarum provinciarum fidem Christi susceperant, suscepit et insula Vecta, in qua tamen ob ærumnam æternæ subjectionis, nemo gradum ministerii ac sedis episcopalis ante Danibelem, qui nunc Occidentalium Saxonum [Al. add. et Geuissorum] est episcopus, accepit.

Sita est autem hæc insula contra medium Australlium Saxonum et Geuissorum, interposito pelago latitudinis trium millium quod vocatur ^c *Solvente*: in quo videlicet pelago bini æstus Oceani qui circum Britanniam ex infinito Oceano septentrionali erumpunt, sibimet invicem quotidie compugnantes occurrunt, ultra ostium fluminis ^d *Homelea*, quod per terras Jutorum, quæ ad regionem Geuissorum pertinent,

^A præfatum pelagus intrat; finitoque conflictu, in Oceanum refusi, unde venerant, redeunt.

CAPUT XVII.

De synodo facta in campo Haethfelda [Al., *Hetfeld*], *præsidente archiepiscopo Theodoro.*

His temporibus [DCLXXX] ^a audiens Theodorus fidem Ecclesiæ Constantinopoli per hæresim Eutychetis multum esse turbatam, et Ecclesias Anglorum quibus præerat ab hujusmodi labe immunes perdurare desiderans, collecto venerabilium sacerdotum doctorumque plurimorum cœtu, cujus essent fidei singuli sedulus inquirebat, omniumque unanimem in fide catholica reperit consensum: et hunc synodalibus literis ad instructionem memoriamque sequentium commendare curavit, quarum videlicet literarum istud exordium est:

^B « In nomine Domini nostri Jesu Christi Salvatoris, imperantibus dominis piissimis nostris Egfrido rege Hymbronensium, anno decimo regni ejus, sub die quintadecima Kalendas Octobres, indictione octava; et Aedilredo rege Mercinensium, anno sexto regni ejus; et Alduulfo [Al., Aduulfo] rege Estranglorum [Al., Estanglorum], anno decimo septimo regni ejus; et Hlothario rege Cantuariorum, regni ejus anno septimo: præsidente Theodoro, gratia Dei archiepiscopo Britanniarum insulæ, et civitatis Doruvernensis; una cum eo sedentibus cæteris episcopis Britanniarum insulæ viris venerabilibus, præpositis sacrosanctis Evangelistis, in loco qui Saxonico vocabulo Haethfelth [Al., Hetfeld] nominatur, pariter tractantes, fidem rectam et orthodoxam exposuimus; sicut Dominus noster Jesus Christus [Al. om. Christus] incarnatus tradidit ^C discipulis suis, qui præsentialiter viderunt et audierunt sermones ejus, atque sanctorum Patrum tradidit symbolum, et generaliter omnes sancti et universales synodi, et omnis probabilius catholicæ Ecclesiæ doctorum chorus. Hos itaque sequentes nos pie atque orthodoxe, juxta divinitus inspiratam doctrinam eorum professi credimus consonanter, et confitemur secundum sanctos Patres, proprie et veraciter Patrem et Filium et Spiritum sanctum Trinitatem in unitate consubstantiali, et unitatem in Trinitate, hoc est, unum Deum in tribus subsistentiis vel personis consubstantialibus, æqualis gloriæ et honoris. ^D Et post multa hujusmodi quæ ad rectæ fidei confessionem pertinebant, hæc quoque sancta synodus suis literis addit

^a *Ad Lapidem.* Inter Uentam et Hantonam viculus est Stoneham, qui nomine suo hunc locum vindicat.

^b *Hreutford.* Hodie *Redbridge*, ponte ibidem loco vadi constructo. In Calendario Dunelm. Wilhelmus prior de Redefordæ memoriam habuit ii Kal. Apriles. ^c *Solvente.* Wormius in Musæo suo, pag. 4, reliquias hujus nominis observavit in creta, seu terra saponaria et promontoriis hujus freti eruta, quæ ab Anglis *solet erd* appellari consuevit.

^d *Homelea.* Vulgo *Hamble*.

^e *Audiens.* Dum synodus generalis sexta Constantinopoli sederet contra hæresim Eutychetis et Monothellitarum, Agatho papa anam Romæ habuit ad declarandam Occidentalis Ecclesiæ fidem, et metropo-

litani in suis quique provinciis per Italiam, Galliasque convocatis episcopis, suffragia sua Constantinopolim mittenda detulerunt. Hoc igitur Theodorus ex parte Anglicanæ Ecclesiæ hoc loco præstat. Hoc etiam Uilfridus cum Romæ esset in causa appellationis coram in synodo, omnium Britannicarum Ecclesiarum nomine, ex mera et certa sua scientia præstitit. Vide v. 20. Aliæ assignantur causæ hujus synodi, confirmatio fundationis monasterii. Meleshamsted, et bullæ papalis de eadem promulgatio, de quibus Uilfridus Romam missus a Uulphi rege Merciorum, sed de his nihil in Beda, nec quidquam ibi declaratum præter fidei symbola. Sed seriem historiarum Uilfridi vide simul positam append. n. 19.

[*Al.*, *addidit*] : « Suscepimus [*Al.*, suscipimus] sanctas et universales quinque synodos beatorum et [*Al. om. et*] Deo acceptabilem Patrum; id est, qui in Nicæa congregati fuerunt trecentorum [*Al.*, trecenti] decem et octo, contra Arium impiissimum et ejusdem dogmata; et in Constantinopoli centum quinquaginta, contra vesaniam Macedonii et Eudoxii et eorum dogmata; et in Epheso primo ducentorum, contra nequissimum Nestorium et ejusdem dogmata; et in Chalcedone sexcentorum [*Al.*, ducentorum] et triginta, contra Eutychen [*Al.*, Eutychetem] et Nestorium, et eorum dogmata; et iterum in Constantinopoli, quinto congregati sunt concilio, in tempore Justiniani minoris, contra Theodorum [*Al.*, Theodoretum], et Theodoretum et hæc epistolas et eorum dogmata contra Cyrillum. » Et paulo post : « Et synodum quæ facta est in urbe Roma, in tempore ^b Martini papæ beatissimi, indictione octava, imperante Constantino piissimo anno nono. Suscepimus et glorificamus Dominum nostrum Jesum, sicut [*Al. add. et*] isti glorificaverunt; nihil addentes vel subtrahentes: et anathematizamus corde et ore quos anathematizarunt; et quos susceperunt, suscepimus: glorificantes Deum Patrem sine initio, et Filium ejus unigenitum ex Patre generatum ante sæcula, et Spiritum sanctum procedentem ex Patre et Filio inenarrabiliter, sicut prædicaverunt hi quos memoravimus supra, sancti apostoli, et prophetæ, et doctores. Et nos omnes subscripsimus [*Al.*, subscribimus], qui cum Theodoro archiepiscopo fidem catholicam exposuimus. »

CAPUT XVII.

De Johanne cantatore sedis apostolicæ, qui propter docendum Britanniam venerit [*Al.*, venerat].

Intererat huic synodo, pariterque catholicæ fidei ^a decreta firmabat vir venerabilis Johannes archicantor [*Al.*, archicantor] ecclesiæ sancti apostoli [*Al. om. apostoli*] Petri, et abbas monasterii beati Martini, qui nuper venerat a Roma per jussionem papæ Agathonis; duce reverentissimo abbate Biscopo [*Al.*, Bisi episcopo], cognomine Benedicto, cujus supra meminimus [*Al. om. cuj. sup. mem.*]. Cum enim idem Benedictus construxisset monasterium Britanniæ, in honorem beatissimi [*Al. om. beatissimi*] apostolorum principis, juxta ostium fluminis Uiri, venit Romam cum cooperatore ac socio ejusdem operis Ceolfrido, qui post ipsum ejusdem monasterii abbas fuit, quod et ante sæpius facere consueverat, atque honorifice a beatæ memoriæ papa Agathone susceptus est [*DCLXXVIII*]; petiitque, et accepit ab eo in munimentum libertatis monasterii [*Al. om. monasterii*] quod fecerat, epistolam privilegii ex auctoritate apostolica firmatam; juxta quod Ecgfridum regem voluisse, ac licentiam dedisse

^a *Suscepimus.* In majorem cautelam suscipiuntur omnes synodi generales contra omnes hæreses, sicut moris fuit. Hujusmodi confessionum formas ab episcopis in suo accessu factas vide Libro Diurno Rom. pont., a pag. 26 ad 52.

^b *Martini.* Additur hæc synodus quia directe cele-

^A *noverat*, quo concedente et possessionem terræ largiente, ipsum monasterium fecerat.

Accepit et præfatum Johannem abbatem Britanniæ perducendum; quatenus in monasterio suo ^d cursum canendi annum [*Al.*, per annum], sicut ad sanctum Petrum Romæ agebatur, edoceret: egitque abbas [*Al.*, abbas] Johannes ut jussionem acceperat pontificis, et ordinem videlicet, ritumque canendi ac legendi viva voce præfati monasterii cantores edocendo, et ea quæ totius anni circulus in celebratione [*Al.*, celebrationem] dierum festorum poscebat, etiam literis mandando: quæ hactenus in eodem monasterio servata, et a multis jam sunt circumquaque transcripta. Non solum autem idem Johannes ipsius monasterii fratres docebat, verum ^B de omnibus pene ejusdem provinciæ monasteriis ad audiendum eum, qui cantandi erant periti, confluebant. Sed et ipsum per loca in quibus doceret, multi invitare curabant.

Ipsæ autem excepto cantandi vel legendi munere, et aliud in mandatis ab apostolico papa acceperat, ut cujus esset fidei Anglorum Ecclesia, diligenter edisceret, Romamque rediens referret. Nam et synodum beati papæ Martini, centum quinque episcoporum consensu non multo ante Romæ celebratam, contra eos maxime qui unam in Christo operationem et voluntatem prædicabant, secum veniens attulit; atque in præfato religiosissimi abbatis Benedicti monasterio transcribendam commodavit. Tales namque ^C eo tempore, fidem Constantinopolitanæ Ecclesiæ multum conturbaverunt; sed Domino donante prodii jam tunc et vici sunt. Unde volens Agatho papa, sicut in aliis provinciis, ita etiam in Britanniā qualis esset status Ecclesiæ, quam ab hæreticorum contagiis castus, ediscere; hoc negotium reverentissimo abbati Johanni Britanniā destinato injunxit. Quamobrem collecta pro hoc in Britanniā synodo quam diximus, inventa est in omnibus fides inviolata catholica: datumque illi exemplar ejus Romam perferendum.

Verum ille patriam revertens, non multo postquam Oceanum transiit, arreptus infirmitate, ac defunctus est [*DCLXXXI*]: corpusque ejus ab amicis propter amorem sancti Martini cujus monasterio præerat, Turonis delatum, atque honorifice sepultum est. Nam et benigno Ecclesiæ illius hospitio, cum Britanniā iret, exceptus est: rogatusque multum a fratribus, ut Romam revertens, illo itinere veniret, atque ad eam diverteret Ecclesiam. Denique ibidem adjutores itineris et injuncti operis accepit: qui etsi in itinere defunctus est, nihilominus exemplum catholicæ fidei Anglorum Romam perlatum est, atque ab apostolico papa omnibusque qui audire vel legere, gratantissime susceptum.

brata est contra eos qui unam in Christo operationem et voluntatem prædicabant. Vide caput proxime sequens.

^c *Decreta firmabat.* Vide append., n. 17.

^d *Cursum canendi.* Vide append., n. 12.

CAPUT XIX.

Ut Aedilthyrd regina virgo perpetua permanserit, cuius nec corpus in monumento corrumpi potuerit.

Accepti autem regi Ecgrid conjugem nomine Aedilthyrdam [DCLX], filiam Anna regis Orientalium Anglorum, cuius sæpius mentionem fecimus, viri bene religiosi, ac per omnia mente et opere egregii: quam et alter ante illum vir habuerat uxorem, princeps videlicet Australium Gyruiorum, vocabulo Tondberet. Sed illo post modicum temporis ex quo eam accepit defuncto, data est regi præfatio: cuius consortio cum duodecim annis uteretur, perpetua tamen mansit virginitatis integritate gloriosa; sicut mihi met sciscitanti cum hoc an ita esset quibusdam venisset in dubium, beatæ memoriæ Uilfrid episcopus referebat, dicens se testem integritatis [Al., virginitatis] ejus esse certissimum: adeo ut Ecgridus promiserit se ei terras ac pecunias multas esse donaturum, si reginæ posset persuadere ejus uti connubio, quia sciebat illam nullum virorum plus illo diligere. Nec diffidendum est nostra etiam ætate fieri potuisse, quod ævo præcedente aliquoties factum fideles historiæ narrant: donante uno eodemque Domino, qui se nobiscum usque in finem sæculi manere pollicetur. Nam etiam signum divini miraculi, quo ejusdem feminæ sepulta caro corrupta non potuit, indicio est quia [Al., quod] a viri contactu incorrupta duraverit.

Quæ multum diu regem postulans ut sæculi curas relinquere, atque in monasterio, tantum vero regi Christo servire permitteretur; ubi vix aliquando impetravit, intravit monasterium ^a Aebbæ abbatissæ, quæ erat amita regis Ecgridi, positum in loco quem ^b Coludi urbem nominant, accepto velamine sanctimonialis habitus a præfato antistite Uilfrido [DCLXXI]. Post annum vero ipsa facta est abbatissa in regione quæ vocatur ^c Elge; ubi constructo monasterio virginum Deo devotarum perplurium mater virgo, et exemplis vitæ cælestis esse cœpit et monitis [DCLXXII].

^a Aebbæ. Fuit Aebba virgo regio Nordanhybro-
rum sanguine prognata, Aedilfridi filia, Osui et
Osualdi soror, Ecgridi amita. Primam habuit man-
sionem super Deruentam fluvium in vico hodie suo
nomine insignito, vulgo *Elchester*. Postea Coldin-
ghamiam, quæ Bedæ Coludi urbs dicitur, transmigra-
vit. Alia fuit ejusdem nominis et monasterii abba-
tissa an. 870 quæ, naribus labioque abscissis, furorem
Danicum evasit, et reliquas sorores ad suum exem-
plum induxit. Bedæ autem Aebba vixit tempore S.
Cudberti, eique familiaris fuit, vide Bedam in Vita
S. Cudberti, cap. 10; obiit an. 684, habetque me-
moriæ in Martyrologio Anglicano die Augusti 25.

^b Coludi urbem. Hodie vicus in Mæatis sub Merchia
Scotiæ, ubi probabile est sitam fuisse Ptolemæi *Colan-
nam*. Quod autem recentiores a Colideis deducant,
id plane Bedæ in mentem non venit. Non enim erant
Colidei sed Celdei, locisque nomina dederunt non a
cultu quem inibi exercebant, sed a cellis quas inco-
luerunt. Hunc locum propter reverentiam Dei et
S. Cudberti Eadgarus rex Scotiæ dedit monasterio
Dunelm. ad sustentationem ejusdem monasterii: sed
processu temporis placuit priori et fratribus ibidem
ecclesiam erigere, et monachos ejusdem monasterii
locare. Codex ms. Westington, pag. 58. Chartas ali-

A De qua ferunt, quia ex quo monasterium petiit,
nunquam lineis, sed solum laneis vestimentis uti
voluerit: raroque in calidis balneis, præter immi-
nentibus sollempniis majoribus, verbi gratia Paschæ,
Pentecostes, Epiphaniæ, lavari voluerit; et tunc
novissima omnium, lotis prius suo suarumque mi-
nistrarum obsequio cæteris quæ ibi essent famulis
[Al., famulabus] Christi. Raro [Al. add., etiam]
præter majora sollempnia, vel arctiorem necessitatem,
plus quam semel per diem manducavit: semper, si
non infirmitas gravior prohibuisset, ex tempore
matutinæ synaxeos, usque ad ortum diei, in ecclesia
precibus intenta persisterit. Sunt etiam qui dicant
quia per prophetiæ spiritum, et pestilentiam qua
ipsa esset moritura, prædixerit, et numerum quoque
eorum, qui de suo monasterio hac [Al., hoc] essent
de mundo rapiendi, palam cunctis præsentibus
intimaverit. Rapta est autem ad Dominum in medio
suorum [DCLXXIX], post annos septem ex quo abba-
tissæ gradum susceperat: et æque ut ipsa jusserat,
non alibi quam in medio eorum, juxta ordinem
quo transierat; ligneo in locello sepulta.

Cui successit in ministerium abbatissæ soror ejus
Sexburg [DCCXV], quam habuerat in conjugem Ear-
conberet rex Cantuariorum. Et cum sedecim annis
esset sepulta, placuit eidem [Al. add. sorori] abba-
tissæ levare ossa ejus, et in locello novo posita in
ecclesiam transferri; jussitque quosdam fratribus
quærere lapidem, de quo locellum in hoc facere
possent: qui, ascensa navi, ipsa enim regio Elge
undique est aquis ac paludibus circumdata, neque
lapides majores habet, venerunt ad civitatulam
[Al., civitatem] quandam desolatam, non procul
inde sitam, quæ lingua Anglorum ^d Grantacaestir vo-
catur: et mox invenerunt juxta muros civitatis lo-
cellum de marmore albo pulcherrime factum, oper-
culo quoque similis lapidis aptissime tectum. Unde
intelligentes a Domino suum iter esse prosperatum,
gratias agentes retulerunt ad monasterium.

quot hujus mansionis originales vide append., n. 20.

^c Elge. Illa enim Aedilthydis patria fuit, ibi fra-
trem habuit Alduulfum Or. Ang. regem, sororesque
summa pietatis fama, de quibus vide in, 8. Historici
tamen aliam hic tradunt mutati cenobii occasionem,
quod Ecgridus neque, libertatis a conjugio conces-
sæ penitens, monasterio Coludano vim inferre cona-
tus est. Et longa hic narratur legenda itineris non
magis periculis quam miraculis pleni, ut maritum ef-
fugeret; de quibus vide Historiam Eliensis Ecclesiæ
Biblioth. Cotton. Nero A. 15, editam in Monastico
1, p. 87. In hoc loco Aedilthyde in sanctorum
canonem nomine S. Audry recipi meruit, et
locum in Martyrologio Romano habuit die Junii 25.
Dies translationis in Martyrologio Anglicano pro festo
habita est die Octobris 17. De Aedilthyde vide plura
Wil. Malm. de pont. IV, p. 273, 295. T. Walsingham
in Ric. I, p. 558. Ecclesia Eliensis ab Aedilthyda
constructa an. 673, combusta a paganis an. 870
Post aliquot annos quodammodo resarcita clericis
accessit ad an. 970, Aedilulodus Ep. Uinton mona-
chus replevit anno eodem; Henricus primus sedem
episcopalem instituit an. 1108.

^d Grantacaestir. In pejore statu est hodie *Grant-
chester* juxta Cantabrigiam.

Cumque corpus sacræ virginis ac sponsæ Ch.isti aperto sepulcro esset prolatum in lucem, ita incorruptum inventum est ac si eodem die fuisset defuncta, sive humo condita; sicut et præfatus antistes *Ulfrid*, et multi alii qui novere, testantur. Sed certiori notitia medicus *Cynfrid*, qui et morienti illi, et elevata de tumulo adfuit: qui [*Al. om.* qui] referre erat solitus quod illa infirmata habuerit tumorem maximum sub maxilla. « Jusseruntque me, inquit, incidere tumorem illum, ut efflueret noxius humor qui inerat: quod dum facerem, videbatur illa per biddum aliquanto levius habere; ita ut multi putarent quia [*Al.*, quod] sanari posset a languore. Tertia autem die prioribus adgravata doloribus, et raptâ confestim de mundo, dolorem omnem ac mortem perpetua salute ac vita mutavit. Cumque post tot [*Al.*, tam multos] annos elevanda essent ossa de sepulcro, et extento desuper papillone, omnis congregatio, hinc fratrum, inde sororum, psallens circumstaret; ipsa autem abbatissa intus cum paucis ossa elatura et dilutura [*Al.*, elevatura et delatura] intrasset, repente audivimus abbatissam intus voce clara proclamare: Sit gloria nomini Domini. Nec multo post clamaverunt me, intus [*Al.*, undique] reserato ostio papillonis: vidique elevatum de tumulo, et positum in lectulo corpus sacræ Deo virginis quasi dormientis simile. Sed et discooperto vultus indumento, monstraverunt mihi etiam vulnus incisuræ quod feceram, curatum; ita ut mirum in modum pro aperto et hiante vulnere cum quo sepulta erat, tenuissima tunc cicatricis vestigia parerent [*Al.*, apparerent]. » Sed et lintamina omnia quibus involutum erat corpus integra apparuerunt, et ita nova, ut ipso die viderentur castis ejus membris esse circumdata. Ferunt autem quia cum præfato tumore ac dolore maxillæ sive colli premeretur, multum delectata sit hoc genere infirmitatis, ac solita dicere: « Scio certissime quia merito in collo pondus languoris porto, in quo juvenulam me memini supervacua monilium pondera portare: et credo quod ideo me superna pietas dolore colli voluit gravari, ut sic absolvere reatu supervacue levitatis; dum mihi nunc pro auro et margaritis, de collo rubor tumoris, ardorque promineat. » Contigit autem tactu indumentorum eorumdem, et dæmonia ab obsessis effugata [*Al.*, fugata] corporibus, et infirmitates alias aliquoties esse curatas. Sed et loculum in quo primo sepulta est, nonnullis oculis dolentibus saluti fuisse perhibent; qui cum suum caput eidem loculo apponentes orassent, mox doloris sive caliginis incommodum ab oculis amoverent. Laverunt igitur virginem [*Al.* virginis] corpus, et novis indutum vestibus intulerunt in ecclesiam, atque in eo quod adlatum erat, sarcophago posuerunt, ubi usque hodie in magna veneratione habetur. Mirum vero in modum ita aptum corpori virginis sarcophagum inventum est, ac si ei specialiter præparatum fuisset: et locus quoque capitis

seorsum fabrefactus, ad mensuram capitis illius aptissime figuratus apparuit.

Est autem *Elge* in provincia Orientalium Anglorum regio familiarum circiter sexcentarum, in similitudinem insulæ, vel paludibus, ut diximus, circumdata, vel aquis: unde et a copia anguillarum quæ in iisdem paludibus capiuntur, nomen accepit; ubi monasterium habere desideravit memorata Christi famula, quoniam de provincia eorumdem Orientalium Anglorum ipsa, ut præfati sumus, carnis originem duxerat.

CAPUT XX.

Hymnus de Illa.

Videtur opportunum huic Historiæ, etiam hymnum virginittis inserere, quem ante annos plurimos in laudem ac præconium ejusdem reginæ ac sponsæ Christi elegiaco metro composuimus, et imitari morem sacræ Scripturæ, cujus Historiæ carmina plurima indita: et hæc metro ac versibus constat esse composita.

Alma Deus [*Al.*, Dei] Trinitas, quæ [*Al.* qui] sæcula
[cuncta gubernas,

Adnæ jam cœptis, alma Deus Trinitas.

Bella Maro resonet, nos pacis dona canamus:

Munera nos Christi, bella Maro resonet.

Carmina casta mihi, fœdæ non raptus Helenæ.

Luxus erit lubricis, carmina casta mihi.

Dona superna loquar, miseræ non prælia Trojæ,

Terra quibus gaudet: dona superna loquar.

En Deus altus adit venerandæ Virginis alvum:

Liberet ut homines, en Deus altus adit.

Femina Virgo parit mundi devota parentem,

Porta Maria Dei, femina Virgo parit.

Gaudet amica cohors de Virgine matre Tonantis:

Virginitate micans gaudet amica cohors.

Hujus honor genuit casto de germine plures,

Virgineos flores hujus honor genuit.

Ignibus usta feris virgo non cessat Agatha,

Eulalia et perfert ignibus usta feris.

Castâ feras superat mentis pro culmine Tecla,

Euphemia sacra castâ feras superat.

Læta ridet gladios ferro robustior Agnes,

Cæcilia infestos læta ridet gladios.

Multus in orbe viget per sobria corda triumphus,

Sobrietatis amor multus in orbe viget.

Nostra quoque egregia jam tempora virgo beavit

Aedilthyra nitet nostra quoque egregia.

Orta patre eximio, regali et stemmate clara:

Nobilior domino est, orta patre eximio.

Percipit inde decus reginæ, et sceptra sub astris,

Plus super astra manens, percipit inde decus.

Quid petis, alma, virum, sponso jam dedita summo

Sponsus adest Christus, quid petis, alma, virum?

Regis ut ætherei matrem jam credo sequaris

Tu quoque sis mater regis ut ætherei.

Sponsa dicata Deo bis sex regnaverat annis,

Inque monasterio est sponsa dicata Deo.

* Sponsæ Christi. *Al.* add.: Et ideo veraciter reginæ quia sponsæ Christi.

Tota sacra polo celsis ubi floruit actis,
 Reddidit atque animam tota sacra polo.
 Virginis alma caro est tumultuata bis octo Novembres,
 Nec putet in tumultu virginis alma caro.
 Christe, tui est operis, quia vestis et ipsa sepulcro
 Inviolata nitet : Christe, tui est operis.
 Hydros et ater abijt sacre pro vestis honore,
 Morbi diffugiunt, hydros et ater abijt.
 Zelus in hoste furit quondam qui vicerat Evam :
 Virgo triumphat ovans, zelus in hoste furit.
 Aspice, nupta Deo, quæ sit tibi gloria terris :
 Quæ maneat caelis, aspice, nupta Deo.
 Munera læta capis festivis fulgida lædis,
 Ecce venit sponsus, munera læta capis.
 Et nova dulcisono modularis carmina plectro
 Sponsa hymno exultas et nova dulcisono.
 Nullus ab Altiuthroni comitatu segregat agni,
 Quam affectu tolerat nullus ab Altiuthroni.

CAPUT XXI.

Ut Theodorus episcopus inter Ecgridum et Aedilredum
 reges pacem fecerit.

Anno regni Ecgridi nono [DCLXXIX], conserto
 gravi prælio inter ipsum et Aedilredum regem Mer-
 ciorum juxta fluvium ^a Treanta, ^b occisus est Ael-
 fuini frater regis Ecgridi, juvenis circiter decem et
 octo annorum, utrique provincie multum amabilis.
 Nam et ^c sororem ejus quæ dicebatur Osthryd, rex
 Aedilred habebat uxorem. Cumque materies belli
 acrioris et inimicitie longioris inter reges populos-
 que feroces videretur exorta, Theodorus Deo dilectus
 antistes, divino functus [At., fretus] auxilio, saluti-
 fera exhortatione coeptum tanti periculi funditus ex-
 stinguit incendium : adeo ut, pacatis alterutrum regi-
 bus ac populis, nullius anima hominis pro interfecto
 regis fratre, sed debita solummodo multa [At., mul-
 tia] pecunie regi ultori daretur. Cujus fœdera pacis
 multo exinde tempore inter eosdem reges eorumque
 regna durarunt.

CAPUT XXII.

Ut vincula ejusdam captivi, cum pro eo missæ canta-
 rentur, soluta sint.

In præfato autem prælio quo occisus est rex Ael-
 fuini, memorabile quoddam factum esse constat,

^a Treanta. Si hoc prælium consertum est ad au-
 strum Treanta fluvii, probabile est locum habuisse
 Aedinstow, quem accolæ ab Aeduno ibi interfecto
 deducunt; et huic opinioni favent Malmsburiensis
 Codices editi, in quibus hujus regii juvenis nomen
 Aedunus dicitur. Cerrum tamen est Aedunum in
 agro Eboracensi juxta Haethfaeth occisum, ac Malms-
 buriensis Aedunum procedere ex errore vel preli-
 vel scriptorum. Cujus generis innumera habent illius
 auctoris editiones. Non obstante igitur hujus oppidi
 nomine, incertus adhuc restat hujus prælii locus.

^b Occisus est. Aelfuini eadem prædixerat Uilfridus
 cum a rege Ecgrido Eboraco pulsum subsannatores
 qui propter regem erant, in risum crepantes deride-
 bant. Contigit enim ut, anno revoluta, eodem die
 quo episcopus præjudicium in Eboraco passus fuerat,
 eadaver regii adolescentis illatum urbi longum indi-
 ceret justitiam.

^c Sororem. Ex hac affinitate factum est, ut Uilfri-
 dus episcopatu pulsus, in regno Merciorum manere
 non permissus, sed apud Fresones in abscessu, et

A quod nequaquam silentio prætereundum arbitror, sed
 multorum salutem, si referatur, fore proficuum. Oc-
 cisus est ibi inter alios, de militia ejus juvenis, vo-
 cabulo Inna, qui cum die illo et nocte sequenti inter
 eadavera occisorum similis mortuo jaceret, tandem
 recepto spiritu revixit, ac residens sua vulnera,
 prout potuit ipse alligavit : dein modicum requies
 levavit se, et coepit abire sicubi amicos qui sui ca-
 ram agerent, posset invenire. Quod dum faceret, in-
 ventus est, et captus a viris hostilis exercitus, et ad
 dominum ipsorum, comitem videlicet Aedilfredi regis,
 adductus : a quo interrogatus quis esset, timuit se
 militem fuisse confiteri; rusticum se potius et pau-
 perem, atque uxoreo vinculo conligatum fuisse re-
 spondit; et propter victum militibus adferendum in
 B expeditionem se cum suis [At., sui] similibus venisse
 testatus est. At ille suscipiens eum, curam vulneribus
 egit; et ubi sanescere [At., sanari] coepit, noctu eum,
 ne aufugeret, vinciri præcepit. Nec tamen vinciri
 potuit; nam mox ut abire qui vinxerant, eadem
 ejus sunt vincula soluta.

Habebat enim germanum fratrem cui nomen erat
 Tunna, presbyterum et abbatem monasterii in civi-
 tate quæ hæcenus ab ejus nomine ^d Tunnacæstir
 cognominatur : qui cum eum in pugna peremptum
 audiret, venit quærere si forte corpus ejus invenire
 posset, inventumque alium illi per omnia simillimum,
 putavit ipsum esse : quem ad monasterium suum de-
 fereas, honorifice sepelivit, et pro absolutione ani-
 mæ ejus sæpius missas facere curavit. Quarum cele-
 bratione factum est quod dixi, ut nullus eum posset
 vincire, quin continuo solveretur. Interea comes qui
 eum tenebat, mirari et interrogare coepit quare li-
 gari non posset, an forte ^e literas solutorias de qua-
 libus fabula ferunt, apud se haberet, propter quas
 ligari non posset. At ille respondit nihil se talium
 artium nosse; ^f Sed habeo fratrem, inquit, presby-
 rum in mea provincia, et scio quia ille me interfe-
 ctum putans, pro me missas crebras [At., celebrare]
 facit : et si nunc in alia vita essem, ibi anima mea per
 intercessionem ejus solveretur a pœnis. ^g Dumque
 aliquanto tempore apud comitem teneretur, animad-
 verterunt qui cum diligentius considerabant, ex

Australes Saxones in reditu refugium quæsit.

^d Tunnacæstir. Si Bedæ Tunnacæstir sit hodiernum
 Timmouth, alia apparet nominis origo, quam abbatibus
 Tunne ad locum relatio, situs scilicet monasterii ad
 ostia Tini fluvii. Sed Bedæ non dicit Timmoutham a
 Tunna dictam, sed Tunnacæstriam, quæ non alia
 ratione a lectoribus Timnuthæ ponitur, quam quod
 illam sono proximam invenimus, nec alium locum ha-
 bent quem ei substituant. De monasterio Timnuthensi
 vide notam ad Lugdunum III, 41. Porro quo
 loci Tunnacæstir fuerit incertum restat. Quod autem
 fuerit abbas Tunna e Bedæ historia manifestum est.
 Ille enim Bedæ fere coævo ignotus esse non potuit.

^e Literæ solutorie. Qualia fuerunt apud antiquos
 ἑπίστα γράμματα, id est, incantationes quedam
 obscuræ quas et Cræsum in rogo dixisse ferunt. Et
 Olympæ Milesio et Ephesio luctantibus, aiant Mile-
 sium luctari non potuisse, quod alter Ephesias talo
 pedis alligasset. Ea autem re comperta litterisque illis
 solutis, Ephesium trices prostratum fuisse tradunt, ^g
 Stridas.

vultu et habitu et sermonibus ejus, quia non erat de paupere vulgo, ut dixerat, sed de nobilibus. Tunc secreto advocans eum comes, interrogavit eum intentius unde esset, promittens se nihil ei mali facturum pro eo, si simpliciter sibi quis fuisset, proderet. Quod dum ille faceret, ministrum se regis fuisse manifestans, respondit: « Et ego per singula tua responsa cognoveram quia rusticus non eras, et nunc dignus quidem es morte, quia [Al., quod] omnes fratres et cognati mei in illa sunt pugna interempti; nec te tamen occidam, ne fidem mei promissi prævaricer. »

Ut ergo convaluit, vendidit eum Lundoniam Freso [Al., Fresoni; al., Frisoni] cuidam; sed nec ab illo cum illuc duceretur ullaenus potuit alligari. Verum cum alia atque alia vinculorum ei genera hostes imponerent [Al. add. dissoluta sunt]; cumque vidisset qui emerat vinculis eum non potuisse cohiberi, donavit ei facultatem sese redimendi si posset. A [Al. om. A] tertia autem hora quando missæ fieri solebant, sæpissime vincula solvebantur. At ille dato jurejurando ut rediret, vel pecuniam illi pro se mitteret, venit Cantiam ad regem Hlothæri, qui erat filius sororis Aedilthrydæ reginæ de qua supra dictum est, quia [Al., qui] et ipse quondam ejusdem reginæ minister fuerat: petiitque et accepit ab eo pretium suæ redemptionis, ac suo domino pro se, ut promiserat, misit.

Qui post hæc patriam reversus atque ad suum fratrem perveniens, replicavit ex ordine cuncta quæ sibi adversa, quæve in adversis solatia provenissent: cognovitque, referente illo, illis maxime temporibus sua fuisse vincula soluta quibus pro se missarum fuerant celebrata sollemnia. Sed et alia quæ periclitanti ei commoda contigissent et prospera, per intercessionem fraternam et oblationem hostiæ salutaris cælitus sibi fuisse donata intellexit. Multique hæc a præfato viro audientes accensi sunt in fide ac devotione pietatis ad orandum, vel ad eleemosynas faciendas, vel ad offerendas Domino victimas sacræ oblationis, pro ereptione suorum qui de sæculo migraverant: intellexerunt enim quia [Al., quod] sacrificium salutare ad redemptionem valeret et animæ et corporis sempiternam.

^a Supra. III, 24, 25.

^b *Heresuid.* Asserit hic Beda Heresuidam Hildæ sororem in monasterio Calensi seclusam vixisse, unde multa proferunt auctores argumenta quibus Bedam erroris insinuant, in eo præcipue quod cum Hilda propositum religionis intrandæ cum sorore Heresuida in monasterio Calensi sumpserit anno 648, monasterium Calense constructum non fuit a Baldhilda fundatrice. Sed adeo incerta sunt tempora foundationis Calensis monasterii, ut difficile sit affirmare auctorem qui non præcise ab illis temporibus vixit hallucinatum, præsertim in historia tam celebri, cuius sanctimoniales Anglicanæ tanta pars fuerunt.

^c *In præfata provincia.* Orientalium sc. Anglorum, sicut Beda hoc ipso in loco expresse affirmat: quare fœdus est eorum error, qui Hildam in monasterium Calense ad sororem Heresuidam transiisse exinde colligunt. Nam id quidem in proposito habuit, sed in præfata provincia retenta, ab Aidano episcopo revocata est.

A Hanc mihi historiam etiam quidam eorum, qui ab ipso viro in quo facta est audire, narrarunt: unde eam quia liquido comperi, indubitanter Historiæ nostræ Ecclesiasticæ inserendam credidi.

CAPUT XXIII.

De vita et [Al. om. vita et] obitu Hilde abbatissæ.

Anno post hunc sequente, hoc est, anno dominicæ incarnationis sexcentesimo octogesimo, religiosissima [Al., religiosa] Christi famula Hild, abbatissa monasterii quod dicitur Streaneshalch, ut ^a supra retulimus, post multa quæ fecit in terris opera cælestia, ad percipiendâ præmia vitæ cælestis de terris ablata transivit die quinta decima Kalendarum Decembrium, cum esset annorum sexaginta sex: quibus æqua portione [Al., partitione] divisus, triginta tres primos in sæculari habitu nobilissime conversata complevit, et totidem sequentes nobiliter in monachica vita Domino consecravit. Nam et nobilis natu erat, hoc est, filia nepotis Aedui regis, vocabulo Hererici: cum quo etiam rege, ad prædicationem beatæ memoriæ Paulini, primi Nordanhymbrorum episcopi, fidem et sacramenta Christi suscepit, atque hæc usquedum ad ejus visionem pervenire meruit, intemerata servavit.

Quæ cum, relicto habitu sæculari, illi soli servire decrevisset, secessit ad provinciam Orientalium Anglorum [DCLXVIII]: erat namque propinqua regi illius, desiderans exinde, si quo modo posset, derelicta patria et omnibus quæcumque habuerat, in Galliam pervenire, atque in monasterio Cale peregrinam pro Domino vitam ducere, quo facilius perpetuam in cælis patriam posset mereri. Nam et in eodem monasterio soror ipsius ^b Heresuid, mater Alduulfi regis Orientalium Anglorum, regularibus subdita disciplinis, ipso tempore coronam expectabat æternam: cujus æmulata exemplum, et ipsa proposito peregrinandi annum totum ^c in præfata provincia retenta est: deinde ab Aidano episcopo in [Al. om. in] patriam revocata, accepit locum unius familie ad ^d septentrionalem plagam Uiri fluminis, ubi æquo anno uno monachicam cum perpaucis sociis vitam agebat.

Post hæc facta est abbatissa in monasterio quod vocatur ^e Heruteu [DCL]; quod videlicet monasterium factum erat non multo ante a religiosa Christi fa-

D ^d *Septentrionalem.* Interiit, ut videtur, hic locus, nisi per eum intelligamus ecclesiam S. Hildæ cujus certa initia sunt sequiorum temporum, et quæ in Australi Tinæ fluminis potius quam septentrionali Uiri plaga sita est. Non impossibile tamen est, quod sicut monasterium Gyruense cum Uireuthensi coaluit, non obstante parallela loci distantia, ita ecclesia hæc, licet ad Tinam posita, a Uiuo nomen accipiat: nusquam enim invenire potui monasterium a septentrionali plaga Uiri, nisi illud quod Benedictus Biscop fundavit.

^e *Heruteu.* Hodie *Hertlepool*, maris fluxu tantum non insula. Quod reliquum est ibi monasterii, non primæ est institutionis, sed ordinis Fratrum Minorum. Ecclesia parochialis Hertensis, una cum multis aliis in ea regione possessionibus, accessit ad monachos de Gishurn in agro Eboracensi donatione domini Brucei fundatoris.

mula ^a Heiu, quæ prima seminarum fertur in provincia Nordanhymbrorum propositum vestemque sanctimonialis habitus, consecrante Aedano episcopo, suscepisse. Sed illa post non multum tempus facti monasterii, secessit ad civitatem Calceariam quæ a gente Anglorum ^b Kaelcacaestir [*Al.*, Kalcacestir] appellatur, ibique sibi mansionem instituit. Prælatæ autem regimini monasterii illius famula Christi Hild, mox hoc regulari vita per omnia, prout a doctis viris discere poterat, ordinare curabat : nam et episcopus Aidan, et quique noverant eam religiosi, pro insita ei sapientia et amore divini famulatus, sedulo eam visitare, obnixæ amare, diligenter erudire solebant.

Cum ergo aliquot annos huic monasterio, regularis vitæ institutioni multum intenta præesset [DCLVIII], contigit eam suscipere etiam construendum sive ordinandum monasterium in loco qui vocatur ^c Streaneshalch, quod opus sibi injunctum non segnitè implevit. Nam eisdem quibus prius monasterium, etiam hoc disciplinis vitæ regularis instituit : et quidem multam inibi quoque [*Al.*, multum videretur esse] justitiæ, pietatis, et castimonie, cæterarumque virtutum, sed maxime pacis et caritatis custodiam docuit : ita ut in exemplum primitivæ Ecclesiæ nullus ibi dives, nullus esset egens, omnibus essent omnia communia, cum nihil cujusquam esse videretur proprium. Tantæ autem erat ipsa prudentiæ, ut non solum mediocres quique in necessitatibus suis, sed etiam reges ac principes nonnunquam ab ea quærent consilium, et invenirent. Tantum lectioni divinarum Scripturarum suos vacare subditos, tantum operibus justitiæ se exercere faciebat, ut facillime viderentur ibidem qui ecclesiasticum gradum, hoc est, altaris officium apte subirent plurimi posse reperiri.

Denique quinque ex eodem monasterio postea episcopos vidimus, et hos omnes singularis meriti ac sanctitatis viros, quorum hæc sunt nomina, Bosa, Aetla, ^d Ofsfor, Johannes et Uilfrid. De primo supra diximus, quod Eboraci fuerit consecratus antistes : de secundo breviter intimandum, quod in episcopatum Dorciccaestræ [*Al.*, Dorcacaestræ] fuerit ordina-

^a *Heiu*. Lelandus aliique hanc Begam volunt, eique mansionem struunt primam in Copelandia, vulgo S. Bees, secundam ad septentrionalem plagam Uiuiri fluminis, tertiam ad Heruteu, quartam ad Calceariam, ultimam ad Hacanos, ubi obiit. Hanc opinionem invenimus nullo, nisi nominis similitudine, fundamento innixam. Monasterium enim in Copelandia non a S. Bega positum fuit, sed in ejus honorem tempore Henrici primi. Et Heiu, quæ locum habuit ad septentrionalem plagam Uiuiri, plane alia fuit ab ea quæ apud Hacanos obisse dicitur, ut in hujus capitis sequela manifestum est.

^b *Kaelcacaestir*. Cambdeno *Tadcaster*, Dodsworthio et Galæo *Newton Kyme*; ms. Ingleby, *Abberforth*.

^c *Streaneshalch*. Occasionem hujus translationis vide in, 24.

^d *Ofsfor*. In *Monastico I*, p. 121, ex Registro Uirgorn. in Bibl. Cotton. Tiberius a. 15, fol. 10 a. edita est charta venerandæ antiquitatis concessa ab Eguine Offori successore, in qua testatur ex altera ejus parte regem Aethilfredum donasse Ofsforo monasterium Fledanburg. Ita charta tantum secundaria, idque ex

tus : de ultimis infra dicendum est, quod eorum primus Hagustaldensis [*Al.*, Augustald], secundus Eboracensis Ecclesiæ sit ordinatus episcopus. De medio nunc dicamus, quia cum in utroque Hildæ abbatissæ monasterio lectioni et observationi Scripturarum operam dedisset, tandem perfectiora desiderans, venit Cantiam ad archiepiscopum beatæ recordationis Theodorum : ubi postquam aliquandiu lectionibus sacris vacavit, etiam Romam adire curavit, quod eo tempore magnæ virtutis æstimabatur : et inde cum rediens Britanniam adisset, divertit ad provinciam Huiciorum [*Al.*, Huictiorum] cui tunc rex Osric præfuit; ibique verbum fidei prædicans, simul et exemplum vivendi sese videntibus atque audientibus exhibens, multo tempore mansit. Quo

tempore antistes provincie illius, vocabulo Bosel, tanta erat corporis infirmitate depressus, ut officium episcopatus per se implere non posset : propter quod omnium judicio præfatus vir in episcopatum pro eo electus, ac jubente Aediredo rege, per Vilfridum beatæ memoriæ antistitem qui tunc temporis mediterraneorum Anglorum episcopatum gerebat, ordinatus est [DCCXI] : pro eo quod archiepiscopus Theodorus jam defunctus erat, et necdum alius pro eo ordinatus episcopus. In quam videlicet provinciam [*Al.*, in qua prov.] paulo ante, hoc est, ante præfatum virum Dei Boselum, vir strenuissimus et doctissimus, atque excellentis ingenii, vocabulo ^e Tatfrid, de ejusdem abbatissæ monasterio electus est antistes [DCLXXX] : sed priusquam ordinari posset, morte immatura præreptus est.

Non solum [vero præfata Christi ancilla et abbatissa Hild, quam omnes qui noverant ob insigne pietatis et gratiæ matrem vocare consueverant, in suo monasterio vitæ exemplo præsentibus exstitit : sed etiam [*Al.* add. in] plurimis longe manentibus, ad quos felix industriæ ac virtutis ejus rumor pervenit, occasionem salutis et correctionis ministravit. Oportebat namque impleri somnium quod mater ejus Bregusuid in infantia ejus vidit : quæ cum vir ejus ^f Hereric exularet sub rege Brittonum Cerdice, ubi et veneno periit, vidit per somnium, quasi subito subla-

apographo est, edita regis vero ipsius primaria quæ in anteriori parte ponitur, vel in Registro non fuit, vel ab exscriptoribus ommissa est. Utramque chariam inter multas alias summa humanitate mihi impertivit honorabilis admodum dominus Somers non ex Registro, sed ab ipso autographo, quod suam antiquitatem prima facie ostendit, eamque optime conservatam. Monumentum est quantivis pretii et tanto possessore dignum. Vide append. n. 21.

^e *Tatfrid*. Primus episcopus Uuigorn. designatus fuit Tatfrid anno 680; illo ante consecrationem defuncto, successit Bosel ad an. 691; in ejus infirmum locum successit Ofsfor; huic obeunti an. 692 successit Eguine, cujus chartam de Fledanburg habes in append. ad not. priorem.

^f *Hereric*. Aeduino exsuli nati sunt de Quoeneburga filia Creodæ (Beda, Cearli), regis Merciorum, duo filii Osfrithus et Eadfrithus, cujus filius exstitit Herericus, qui de Beorsuitha (Beda, Bregusuid) genuit S. Hildam abbatissam constructricem monasterii quod vocatur Streaneshalch, ac S. Hereswitham Eastanglorum reginam. FLORENT. Genealog.

tum eum quasierit cum omni diligentia, nullumque ejus usquam vestigium apparuerit. Verum cum solertissime illum quasisset, extemplo se reperire sub veste sua monile pretiosissimum : quod dum attentius consideraret, tanti fulgore luminis refulgere videbatur, ut omnes Britannia fines illius gratia splendoris impleret. Quod nimirum somnino veraciter in filia ejus de qua loquimur, expletum [Al., impletum] est : cujus vita non sibi solummodo, sed multis bene vivere volentibus exempla operum lucis præbuit.

Verum illa cum multis annis huic monasterio præesset, placuit pio provisorii salutis nostrae, sanctæ ejus animam longa etiam [Al. add. in] infirmitate carnis examinari [p. lxxiv], ut, juxta exemplum Apostoli, virtus ejus in infirmitate perficeretur. Percussa etenim febris, acri cœpit ardore fatigari ; et per sex continuos annos eadem molestia laborare non cessabat : in quo toto tempore nunquam ipsa vel conditori suo gratias agere, vel commissum sibi gregem et publice et privatim docere prætermittebat. Nam suo prædicto exemplo, monebat omnes, et in salute accepta corporis Domino obtemperanter serviendum, et in adversis rerum sive infirmitatibus membrorum fideliter Domino esse gratias semper agendas. Septimo ergo suæ infirmitatis anno, converso ad interanea dolore, " ad diem pervenit ultimum, et circa galli cantum, percepto viatico sacrosanctæ communionis, cum accersitis ancillis Christi quæ erant in eodem monasterio, de servanda eas invicem, immo cum omnibus pace evangelica admoneret ; inter verba exhortationis læta mortem vidit, immo, ut verbis Domini loquar, de morte transiit ad vitam.

Qua videlicet nocte Dominus omnipotens obitum ipsius in alio longius posito monasterio quod ipsa eodem anno construxerat et appellatur *b* Hacanós, manifesta visione revelare dignatus est. Erat in ipso monasterio quædam sanctimonialis femina, nomine Begu, quæ triginta et amplius annos dedicata Domino virginitate, in monachica conversatione serviebat. Hæc tunc in dormitorio sororum pausans, audivit subito in aere notum campanæ sonum, quo ad orationes excitari vel convocari solebant, cum quis eorum de sæculo fuisset evocatus : apertisque, ut sibi videbatur, oculis aspexit, detecto domus culmine, fusam desuper lucem omnia replevisse : cui videlicet luci dum [Al., cum] sollicita intenderet, vidit animam præfatæ Dei famulæ in ipsa luce comitantibus ac ducentibus angelis ad cælum ferri. Cumque somno excussa videret cæteras pausantes circa se sorores, intellexit vel in somnio vel in visione mentis ostensum sibi esse quod viderat. Statimque exsurgens nimio timore perterrita cucurrit

A ad virginem quæ tunc monasterio abbatissæ viæ præfuit, cui nomen erat Frigyd, fleuque ac lacrymis multum perfusa, ac suspiria longa trahens nuntiavit, matrem illarum omnium Hild abbatissam jam migrasse de sæculo, et se aspectante cum luce immensa ducibus angelis ad æternæ limina lucis et supernorum consortia civium ascendisse. Quod cum illa audisset, suscitavit cunctas sorores, et in ecclesiam convocatas, orationibus ac psalmis pro anima matris operam dare monuit. Quod cum residuo noctis tempore diligenter agerent, venerunt prius diluculo fratres qui ejus obitum nuntiarent, a loco ubi defuncta est. At illæ respondentes dixerunt se prius eadem cognovisse : et cum exponerent per ordinem quomodo hæc vel quando didicissent, inventum est, eadem hora transitum ejus illis ostensum esse per visionem, qua illam referebant exisse de mundo. Pulchraque rerum concordia procuratum est divinitus, ut cum illi exitum ejus de hac vita viderent, tunc isti introitum ejus in perpetuam animarum vitam cognoscere. Distant autem inter se monasteria hæc tredecim ferme millibus passuum.

B Ferunt autem quod eadem nocte, in ipso quoque monasterio ubi præfata Dei famula obiit, cuidam virginum Deo devotarum quæ illam immenso amore diligebat, obitus illius in visione apparuerit, quæ animam ejus cum angelis ad cælum ire conspexerit, atque hoc ipsa qua factum est hora, his quæ secum erant famulis [Al., famulabus] Christi manifeste narraverit, easque ad orandum pro anima ejus, etiam priusquam cætera congregatio ejus obitum cognovisset, excitaverit. Quod ita fuisse factum mox congregationi mane facto innotuit. Erat enim hæc, ipsa hora cum aliis nonnullis Christi ancillis in extremis monasterii locis seorsum posita, ubi nuper venientes ad conversationem [Al., conversionem] feminae solebant probari, donec regulariter institutæ in societatem congregationis susciperentur.

CAPUT XXIV.

Quod in monasterio ejus fuerit *c* frater cui donum canendi sit divinitus concessum.

In hujus monasterio abbatissæ fuit frater quidam divina gratia specialiter insignis, quia [Al., qui] carmina religioni et pietati apta facere solebat ; ita ut quicquid ex divinis litteris per interpretes disceret, hoc ipse post pusillum verbis poeticis maxima suavitate et compunctione compositis, in sua, id est, Anglorum lingua proferret. Cujus carminibus multorum sæpe animi ad contemptum sæculi, et [Al. add. ad] appetitum sunt vitæ cælestis accensi. Et quidem et alii post illum in gente Anglorum religiosa poemata facere tentabant ; sed nullus eum [Al., ei] æquiparare potuit. Namque ipse non ab hominibus, neque per hominem institutus canendi artem didicit ;

^a Ad diem pervenit ultimum. Obiit S. Hilda die 15 Kal. Decembr. Flor. Uigorn. an. 680. Ossa Hildæ abbatissæ Glastoniam advexit Eadmundus rex, dum esset in expeditione aquilonali. Ms. Wessington, p. 50.

^b Hacanós. Locus in *Whitby Strand*, 13 milliaria a *Whitby*, 5 a *Scardoburgo*.

^c Frater cui, etc. Al. : *Fratri cuidam canendi donum divinitus sit concessum*.

sed divinitus adjutus gratis canendi donum accepit. Unde nihil unquam frivoli et supervacui poematis facere potuit; sed ea tantummodo quæ ad religionem pertinent, religiosam ejus linguam decebant. Siquidem in habitu sæculari usque ad tempora profectionis ætatis constitutus nil carminum aliquando didicerat. Unde nonnunquam in convivio, cum esset lætitiæ causa ut omnes per ordinem cantare deberent, ille ubi adpropinquare sibi citharam cernebat, surgebat a media cœna et egressus ad suam domum repedabat.

Quod dum tempore quodam faceret, et relicta domo convivii egressus esset ad stabula jumentorum quorum ei custodia nocte illa erat delegata, ibique hora [Al. add. jam] competenti membra dedisset sopori, adstitit ei quidam per somnium, eumque salutans, ac suo appellans nomine: « Caedmon, inquit, canta mihi aliquid. » At ille respondens, « Nescio, inquit, cantare; nam et ideo de convivio egressus huc secessi, quia cantare non poteram. » Rursum ille qui cum eo loquebatur, « Attamen, ait, mihi cantare habes. » « Quid, inquit, debeo cantare? » At ille, « Canta, inquit, principium creaturarum. » Quo accepto responso, statim ipse cœpit cantare in laudem Dei conditoris versus, quos nunquam audierat, quorum iste est sensus: « Nunc laudare debemus auctorem regni cælestis, potentiam creatoris, et consilium illius facta Patris gloriæ. Quomodo ille cum sit æternus Deus, omnium miraculorum auctor exstitit, qui primo filiis hominum cælum pro culmine tecti, dehinc terram custos humani generis omnipotens creavit. » Hic est sensus, non autem ordo ipse verborum quæ dormiens ille canebat; neque enim possunt carmina, quanvis optime composita, ex alia in aliam linguam ad verbum sine detrimento sui decoris ac dignitatis transferri. Exurgens autem a somno, cuncta quæ dormiens cantaverat, memoriter retinuit, et eis mox plura in eundem modum verba Deo digni carminis adjunxit.

Veniensque mane ad villicum qui sibi præerat, quid doni percepisset indicavit, atque ad abbatissam perductus, jussus est, multis doctioribus viris præsentibus, indicare somnium et dicere carmen, ut universorum judicio quid vel unde esset quod referebat, probaretur. Visumque est omnibus, cælestem ei a Domino concessam esse gratiam. Exponebantque illi quandam sacræ historiæ sive doctrinæ sermonem, præcipientes ei, si posset, hunc in modulationem carminis transferre. At ille suscepto no-

gotio abiit, et mane rediens, optimo carmine quod jubebatur, compositum reddidit. Unde mox abbatissa amplexata gratiam Dei in viro, sæcularem illum habitum relinquere, et monachicum suscipere [Al. recipere] propositum docuit, susceptumque in monasterium cum omnibus suis fratrum cohorti associavit, jussitque illum seriem sacræ historiæ doceri. At ipse cuncta quæ audiendo discere poterat, rememorando secum et quasi mundum animal, ruminando, in carmen dulcissimum convertebat; suaviusque resonando, doctores suos vicissim auditores sui [Al. suos] faciebat. Canebat autem de creatione mundi, et origine humani generis, et tota Genesis historia, de egressu Israel ex [Al. de] Aegypto et ingressu in terram repromissionis, de aliis plurimis sacræ Scripturæ historiis, de incarnatione dominica [Al. Domini ac] passionē, resurrectione, et ascensione in cælum, de Spiritus sancti adventu, et apostolorum doctrina. Item de terrore futuri judicii, et horrore pœnæ gehennalis, ac dulcedine regni cælestis multa carmina faciebat; sed et alia perplura de beneficiis et judiciis divinis, in quibus cunctis homines ab amore scelerum abstrahere, ad dilectionem vero et sollicitiam bonæ actionis excitare curabat. Erat enim vir multum religiosus, et regularibus disciplinis humiliter subditus; adversum vero illos qui aliter facere volebant, zelo magis fervoris accensus: unde et pulehro vitam suam fine conclusit.

Nam propinquante hora sui decessus [Al., discessus], quatuordecim diebus, præveniente corporea infirmitate, pressus est [DCLXXX]; adeo tamen moderate, ut et loqui toto eo tempore posset et ingredi. Erat autem in proximò [Al., proxima] casa, in qua infirmiores et qui prope morituri esse videbantur, induci solebant. Rogavit ergo ministrum suum vespere incumbente, nocte qua de sæculo erat exiturus, ut in ea sibi locum quiescendi præpararet: qui miratus cur hoc rogaret, qui nequaquam adhuc moriturus esse videbatur, fecit tamen quod dixerat. Cumque ibidem positi vicissim aliqua gaudente animo, una cum eis qui ibidem ante inerant, loquerentur ac jocarentur, et jam mediæ noctis tempus esset transcensum, interrogavit [Al. add. omnes], si Eucharistiam intus haberent. Respondabant. « Quid opus est Eucharistia? neque enim mori adhuc habes qui tam hilariter nobiscum velut sospes loqueris. » Rursus ille: « Et tamen, ait, asserite mihi Eucharistiam. » Quæ accepta ^b in manu, interrogavit, si omnes placidum erga se animum, et

^a *Caedmon*. Caedmonem obiisse circa annum 680 plerique conjiciunt, aut paulo serius. De ejus sanctiorumque aliorum reliquiis sic agit Malmesb., l. iii de Gestis pontif., p. 154 b Ed. Lond. « Inventa sunt noviter (id est, ante initium sæculi xii), et in eminentiam elata, sanctorum corpora, Trumvini ep., Osui regis, et Aelfledæ filiz ejus, quæ eidem monasterio post Hildam præfuit: nec non et illius monachi quem divino munere scientiam Cantus accepisse Beda refert. Cujus non fuisse apud Deum popolare meritum, miracula modo multa, ut ferunt, superne demissa præcedunt indicium. » Consignatus est hujus sancti na-

talis in Martyrologio Anglicano die 11 Feb.; licet Hugo Menardus die 10 Feb. retulerit. Recensent eum Baleus cent. i, et Pitsæus ætate 7 inter illustres Angliæ scriptores: sed in hoc ambo haudquaquam, quod « dormiendo divina pronuntiasset carmina tradant, quæ vigilantes quidam ex ejus ore scriptabant. » Id enim verò Beda non scribit.

^b *In manu*. De hoc ritu Eucharistiæ accipiendæ, manu a viris, linteamine mundo a feminis, agit Baron. in Annot. ad Martyr. 15 Ang. lit. c, ostenditque in Occidente aequè ac Oriente diu in usu fuisse etiam cessante persecutione.

sine querela controversiæ ac rancoris haberent. Respondabant omnes placidissimam se mentem ad illum, et ab omni ira remotam habere: eumque vicissim rogabant [Al. add. an] placidam erga ipsos mentem habere [Al., haberet]. Qui confestim respondit: « Placidam ego mentem, filiioli, erga omnes Dei famulos gero. » Sicque se cælesti muniens viatico, vitæ alterius ingressui paravit; et interrogavit, quam prope esset hora qua fratres ad dicendas Domino laudes nocturnas excitari deberent. Respondabant, « Non longe est. » At ille: « Bene ergo, expectemus horam illam. » Et signans se signo sanctæ crucis, reclinavit caput ad cervical, modicumque obdormiens, ita cum silentio vitam finivit. Sicque factum est ut quomodo simplici ac pura mente tranquillaque devotione Domino servierat, ita etiam tranquilla morte [Al., mente] mundum relinquens ad ejus visionem veniret, illaque lingua quæ tot salutaria verba in laudem Conditoris composuerat, ultima quoque [Al., quæque] verba in laudem ipsius, signando sese, et spiritum suum in manus ejus commendando clauderet: qui etiam præcius sui obitus exstitisse, ex his quæ narravimus, videtur.

CAPUT XXV.

Qualis visio cuidam viro Dei apparuerit, priusquam monasterium Coludanæ urbis esset incendio consumptum.

His temporibus [pcl. xxix] monasterium virginum quod Coludi urbem cognominant, cujus et supra meminimus, per culpam incuriæ flammis absumptum est. Quod tamen a malitiâ inhabitantium in eo, et præcipue illorum qui majores esse videbantur contigisse, omnes qui novere facillime potuerunt advertere. Sed non defuit puniendis admonitio divinæ pietatis quæ correcti, per jejunia, fletus et preces iram a se, instar Ninivitarum, justi Judicis averterent.

Erat namque in eodem monasterio vir de genere Scottorum, * Adamnanus vocabulo, ducens vitam in continentia et [Al., vel] orationibus multum Deo devotam, ita ut nihil unquam cibi vel potus, excepta [Al., exceptis] die Dominica et quinta Sabbati perciperet; sæpe autem noctes integras pervigil in oratione transigeret. Quæ quidem illi districtio vitæ arctioris, primo ex necessitate emendandæ suæ pravitatis obvenerat. Sed procedente tempore necessitatem in consuetudinem verterat.

Siquidem in adolescentia sua sceleris aliquid commiserat, quod commissum, ubi ad cor suum rediit, gravissime exhorruit, et se pro illo puniendum a

A districto Judice timebat. Accedens ergo ad sacerdotem a quo sibi sperabat iter salutis posse demonstrari, confessus est reatum suum, petiitque ut consilium sibi daret quo posset fugere a ventura [Al. add. Dei] ira. Qui auditio ejus commissio dixit: « Grande vulnus grandioris curam medelæ desiderat: et ideo jejuniis, psalmis et orationibus, quantum vales, insiste, quo præoccupando faciem Domini in confessione propitium eum invenire merearis. » At ille quem nimius reæ conscientia tenebat dolor, et internis peccatorum vinculis quibus gravabatur, oculus desiderabat absolvi: « Adolescentior sum, inquit, ætate, et vegetus corpore: quidquid mihi imposueris agendum, dummodo salvus fiam in die Domini, totum facile feram, etiamsi totam noctem B stando in precibus peragere, si integram septimanam jubeas abstinendo transigere. » Qui dixit: « Multum est ut tota septimana absque alimento corporis perdures; sed biধানum vel triduanum sat est observare jejunium. Hoc facito, donec post modicum tempus rediens ad te, quid facere debeas, et quamdiu pœnitentiæ insistere tibi plenius ostendam. » Quibus dictis, et descripta illi mensura pœnitendi, abiit sacerdos, et ingruente causa subita, secessit [Al. add. in] Hiberniam unde originem duxerat [Al., traxerat], neque ultra ad eum juxta suum conductum rediit. At ipse memor præcepti ejus simul et promissi sui, totum se lacrymis pœnitentiæ, vigiliis sanctis, et continentie mancipavit; ita ut quinta solum Sabbati et Dominica, sicut prædixi C reficeret [Al., reficeretur], cæteris septimanæ diebus jejunus permaneret. Cumque sacerdotem suum Hiberniam secessisse ibique defunctum esse audisset, semper ex eo tempore juxta conductum ejus memoratum, continentie modum observabat; et quod causa divini timoris semel ob reatum compunctus coeperat, jam causa divini amoris delectatus præmiis indefessus agebat.

Quod cum multo tempore sedulus exsequeretur, contigit eum die quadam de monasterio illo longius egressum, comitante secum uno de fratribus, peracto itinere redire: qui cum monasterio propinquarent et ædificia illius sublimiter erecta aspicerent, solutus est in lacrymis vir Dei, et tristitiam cordis vultu indice probebat. Quod intuens comes, quare faceret D inquisivit. At ille: « Cuncta, inquit, hæc quæ cernis ædificia publica vel privata, in proximo est ut ignis absumens in cinerem convertat. » Quod ille audiens, mox ut intraverunt monasterium, matri congregationis, vocabulo Aebbae, curavit indicare. At illa me-

* Adamnanus. In Coludiensi mon. Adamnanus presbyter vixit, cujus sanctitatem Beda prædicat iv, 25. Ejus natalem in Catalogo SS. Hiberniæ, hoc die retulit Henricus Fitzsimon qui Adamnanum vocat; at non recte abbatem facit, et forte cum Hiensi abbate confudit. Eundem hoc die habet Joannes Wilsonus in priore Editione Martyrologii Anglicani: ast in posteriori ejusdem Martyrologii Editione ad xvi Martii, hæc scimus qua causa, revocavit. Utrobique præfectum vocat Colud. mon.; non recte, nam

et viris et feminis una Aebba præerat, David Camerarius eum refert ad xxvii Jan.: « Hoc, inquit, eodem die S. Adamnanus abb. Coludius, de quo vide Westmonast. ad an. 701. » At neque abbas fuit hic; et Westim. de altero agit Adamnano. Monachum fuisse asserunt, Hugo Menardus lib. ii Observat., ad xxix Aug., et Lessaues lib. iv de Gestis Scottorum. De eo quoque fuse agit Nicolaus Harspeld., sec. 7, Capgr. in Vita S. Aebbae; Trithemius lib. iii de Viris illustrib. ord. S. Benedicti, cap. 124.

rito turbata de tali præsagio vocavit ad se virum, et diligenti-
us ab eo rem, vel unde hoc ipse nosset, inquirebat. Qui ait: « Nuper occupatus noctu vigiliis et psalmis, vidi adstantem mihi subito quendam incogniti vultus: cuius præsencia cum essem exterritus, dixit mihi ne timerem; et quasi familiari me voce alloquens, Bene facis, inquit, qui tempore isto nocturno [AL., nocturnæ] quietis non somno indulgere, sed vigiliis et orationibus insistere maluisti [AL., valuisti]. At ego, Novi, inquam [AL., inquit], multum mihi esse necesse vigiliis salutaribus insistere, et pro meis erratibus sedulo Dominum deprecari. Qui adjiciens, Verum, inquit, dicis, quia et tibi [AL., quia ibi] et multis opus est peccata sua bonis operibus redimere, et cum cessant a laboribus rerum temporalium, tunc pro appetitu æternorum bonorum liberius laborare; sed hoc tamen paucissimi faciunt. Siquidem modo totum hoc monasterium ex ordine perlustrans singulorum casas ac lectos [AL., lectulos] inspexi, et neminem ex omnibus præter te erga sanitatem animæ suæ occupatum reperi: sed omnes prorsus et viri et femine aut somno torpent inertes, aut ad peccata vigilant. Nam et domuncule quæ ad orandum vel legendum factæ erant, nunc in commensationum, potationum, fabulationum, et cæterarum sunt inlecebrarum cubilia conversæ. Virgines quoque Deo dicatæ, contempta reverentia suæ professionis, quotiescumque vacant, texendis subtilioribus indumentis operam dant quibus aut seipsas ad vicem sponsarum in periculum sui status adornent, aut externorum sibi virorum amicitiam comparent. Unde merito loco huic et habitatoribus ejus gravis de cælo vindicta flammis sævientibus præparata est. » Dixit autem abbatissa: « Et quare non citius hoc compertum mihi revelare voluisti? » Qui respondit: « Timui propter reverentiam tuam, ne forte nimium conturbaberis; et tamen hanc consolationem habeas, quod in diebus tuis hæc plaga non superveniet. » Qua divulgata visione, aliquantulum loci incolæ paucis diebus timere, et seipsos intermissis facinoribus castigare coeperunt. Verum post obitum ipsius abbatissæ redierunt ad pristinas sordes, immo scelerationes fecerunt. Et cum dicerent, Pax et securitas, extemplo præfatæ ultionis sunt pœna multati.

Quæ mihi cuncta sic esse facta reverentissimus meus compresbyter Aedgils referebat, qui tunc in

illo monasterio degebat. Postea autem discedentibus inde ob desolationem plurimis incolarum, in nostro monasterio plurimo tempore conversatus ibidemque defunctus est. Hæc ideo nostræ Historiæ inserenda credidimus, ut admoneremus lectorem operum Domini, quam terribilis [AL. add. sit] in consiliis super filios hominum; ne forte nos tempore aliquo carnis inlecebris servientes minusque Dei iudicium formidantes, repentina ejus ira corripiat, et vel temporalibus damnis juste sæviens affligat, vel ad perpetuam perditionem districtius examinans tollat.

CAPUT XXVI.

De morte Ecgridi et Hlothi regum.

Anno dominicæ incarnationis sexcentesimo octogesimo quarto, Ecgrid rex Nordanhymbrorum misso a Hiberniam cum exercitu duce Bereto, vastavit misere gentem innoxiam et nationi Anglorum semper amicissimam; ita ut ne ecclesiis quidem, aut monasteriis manus parceret hostilis. At Insulani, et quantum valere, armis arma repellebant, et invocantes divinæ auxilium pietatis, cælitus se vindicare continuis diu imprecationibus [AL., precationibus] postulabant. Et quamvis maledici regnum Dei possidere non possint, creditum est tamen quod hi qui merito impietatis suæ maledicebantur, ocius Domino vindice pœnas sui reatus luere. Siquidem anno post hunc proximo idem rex, cum temere exercitum ad vastandam Pictorum provinciam duxisset, multum prohibentibus amicis et maxime beatæ memoriæ Caddereto qui nuper fuerat ordinatus episcopus, introductus est, simulantibus fugam hostibus, in angustias inaccessorum montium, et cum maxima parte copiarum quas secum adduxerat, extinctus anno ætatis suæ quadragesimo, regni autem quinto decimo, die xiii Kalendarum Juniarum. Et quidem, ut dixi, prohibuerunt amici ne hoc bellum iniret; sed quoniam [AL., quomodo] anno præcedente noluerat audire reverentissimum Patrem Ecgerbertum, ne Scottiam nil se lædentem impugnaret, datum est illi ex pœna peccati illius, ne nunc eos qui ipsum ab interitu revocare cupiebant, audiret.

Ex quo tempore spes cœpit et virtus regni Anglorum fluere, ac retro sublapsa referri. Nam et Picti terram possessionis suæ quam tenuerunt Angli et Scotti qui erant in Britannia, [AL. add. est] Brittonum quoque pars nonnulla, libertatem receperunt, quam

^a Hiberniam. Annales Hibernici memorant præcisum tempus et locum quo Ecgridi exercitus Hiberniam intravit; vide Ogygia, p. 250.

^b Caddereto. Vide Vitam S. Caddereti, cap. 24 et 27.

^c Scottiam. Quoniam mentio hic facta est de Scottia, historici Scottiæ modernæ prælium quod Beda ponit in priore anno in Hibernia factum, æque ac posterioris quo Ecgrid occisus est, ad se trahunt, et rem omnem suis circumstantiis decoratam in Galbridia ponunt. Vid. H. Boetj. et Buchan. in Eugebo quinto. Et fuit proculdubio hæc fatalis Ecgrido pugna in Scottia Albionensi: Sim. Dunelm., p. 5, 5, non solum regionem, sed ipsum locum pugne fixit, « extinctum dicens regem apud Nechtanesmere, quod est stagnum Nectani, ejusque corpus in Hii insula columbæ sepultum. » Sed quod Hiberniam pro-

prie dictam non invasit, id sine nimia in Bedam vi affirmari non potest. Imo clarum est Scottiam ipsam, a qua ut nil se lædente invadenda Ecgerbertus regem dissuadet, eandem esse cum Hibernia, quam Beda supra descripsit ut « gentem nationi Anglorum semper amicissimam. » Hoc pro sua ingenuitate confessus est D. Jacobus Dalrymple in suis de Historia Scottica Collectionibus, p. 34. Utinam non insinuas- set Bedam minus ingenuum non solum contra naturalem hominis indolem, sed contra ipsius historiæ scopum, ut conferenti 1, 34, apparebit.

^d Nil se lædentem. Merito usus est Ecgerbertus hoc argumento, quia adeo expertus fuerat gentem Hibernicam non solum innoxiam, sed semper amicissimam. Vide III, 27.

et hactenus habent per annos circiter quadraginta **A** sex; ubi inter plurimos gentis [Al., plurimas gentes] Anglorum vel interemptos gladio, vel servitio addictos, vel de terra Pictorum fuga lap-^{os}, etiam reverentissimus vir Dei Trumvini qui in eos episcopatum acceperat, recessit cum suis qui erant in monasterio * Aebbercurnig, posito quidem in regione Anglorum, sed in vicinia freti quod Anglorum terras Pictorumque disternat; eosque ubicumque poterat, amicis per monasteria commendans, ipse in sapredicto famulorum famularumque Dei monasterio quod vocatur Streanaeshalch, locum mansionis elegit; ibique cum paucis suorum in monachica distributione vitam non sibi [Al. om. sibi] solummodo, sed et multis utilem plurimo annorum tempore duxit: ubi etiam defunctus, in ecclesia beati Petri apostoli, juxta honorem et vita et gradu [Al., gratia] ejus condignum ^b conditus est. Præerat quidem tunc eidem monasterio regia virgo Aelfled una cum matre Eanflode quarum ^c supra fecimus mentionem. Sed, adveniente illic episcopo, maximum regendi auxilium simul et suæ vitæ solatium devota Deo doctrix invenit. Successit autem Ecgfrido in regnum ^d Alfrid, vir in Scripturis doctissimus, qui frater ejus et filius Osui regis esse dicebatur: destructumque regni statum, quamvis intra fines angustiores, nobiliter recuperavit.

Quo videlicet anno, qui est ab incarnatione dominica sexcentisimus octogesimus quintus, Illothieri Cantuariorum rex, cum post Ecgbertum fratrem suum qui novem annis regnaverat, ipse duodecim annis regnasset, mortuus erat octavo Idus Februarias [Al., Februarii]. Vulneratus namque est in pugna Australium Saxonum, quos contra eum Eddic filius Ecgberti adgregarat, et inter medendum defunctus. Ac post eum idem Eddic anno uno ac dimidio regnavit: quo defuncto regnum illud ^e per aliquod temporis spatium reges docti vel externi disperdiderunt; donec legitimus rex Uietred, id est, filius Ecgberti, confortatus in regno, religione simul et industria gentem suam ab extranea invasione liberaret.

* Aebbercurnig. Vide notam ad hunc locum 1, 12.

^b Conditus est. De Trumvini reliquiis vide G. Malm., supra, in nota ad Caedmonem, iv, 24

^c Supra, iii, 15, 24.

^d Alfrid. Is, quia nothus, quamvis Ecgfrido senior, sub regno fratris seu vi seu indignatione in Hiberniam secessit: nec impossibile est tutelam ei ab Hibernis concessam, ansam aliqualem belli Hibernici Ecgfrido præbuisse. Hic apud Driffield in orientali parte agri Eboracensis sepultus est, ibique monumentum ejus hodie ostenditur.

^e Per aliquod temporis spatium. Ea occasione Caedwalla cum fratre Mollone, quantis potuit conatibus, provinciam invasit impone se decessurum arbitratus, sed non ita ut sperabat imparatos aut animi vacuos provinciales offendit; siquidem post multa incommoda accepta Caedwallam in terga vertunt, fratresque Mollone in tugurium quoddam compulso, domunculam ipsam succedunt; non tamen Caedwalla destitit quin dolorem suum crebris accolarum dis-

CAPUT XXVII.

U' vir Domini Cudbert [Al. Cudbertus] sit episcopus factus: utque in monachica adhuc vita positus vixerit vel docuerit.

Ipsò etiam anno quo finem vitæ accepit rex Ecgfrid, episcopum, ut diximus, fecerat ordinari Lindisfarnensium Ecclesiæ, virum sanctum et venerabilem Cudbertum qui in insula permodica quæ appellatur ^f Farne, et ab eadem ecclesia novem ferme millibus passuum in Oceano procul abest, vitam solitariam per annos plures in magna corporis et mentis continentia duxerat. Qui quidem a prima ætate pueritiæ, studio religiosæ vitæ semper ardebat; sed ab ineunte adolescentia monachicum et nomen adsumpsit et habitum. Intravit autem [Al., enim] primo monasterium ^g Mailros, quod in ripa Tuidi fluminis positum, tunc abbas Eata, vir omnium mansuetissimus ac simplicissimus regebat: qui postea episcopus Hagu-staldensis, sive Lindisfarnensis Ecclesiæ factus est, ut supra memoravimus: cui tempore illo præpositus Boisil magnarum virtutum et prophetici spiritus sacerdos fuit. Hujus discipulatu Cudbert humiliter subditus, et scientiam ab eo [Al. add. sanctarum] Scripturarum et bonorum operum sumpsit exempla.

Qui postquam migravit ad Dominum Cudbert eidem monasterio factus [Al. om. factus] præpositus, plures et auctoritate magistri, et exemplo suæ actionis regularem instituebat ad vitam. Nec solum ipsi monasterio regularis vitæ monita simul et exempla præbebat, sed et vulgus circumpositum longe lateque a vita stultæ consuetudinis ad caelestium gaudiorum convertere curabat amore. Nam et multi fidem quam habebant, iniquis profanabant operibus: et alii qui etiam tempore mortalitatis, neglectis fidei sacramentis quibus erant imbuti, ad erraticam idolatriæ medicamina concurrerant; quasi missam a Deo conditore plagam, per incantationes, vel fylacteria, vel alia quælibet demoniacæ [Al., dæmoniacæ] artis arcanæ cohibere valerent. Ad utrorumque ergo corrigendum errorem crebro ipse de monasterio egressus, aliquoties equo sedens, sed sæpius pedes [Al., pedibus] incedens, circumpositas veniebat ad villas, et viam veritatis prædicabat errantibus; quod ipsum

D pendii sarciret, reique actionem in successorem suam transfunderet, qui 30000 auri maris solutis pacem concessit. Vide Chr. Sax. ad an. 686, 687, 694, collat. cum Malm. l., 1, 2.

^f Farne. Locus ab ipsis Aedani temporibus recessit et meditationi dicatus, vide iii, 16. Ibi postea vixit frater Bartholomæus, scripsitque librum Meditationum Farnensium qui in bibliotheca Dunelm. adhuc conservatur.

^g Mailros. Situm illud fuit in valle Scottiæ hodiernæ, a Berwico ultimo Angliæ oppido 20 millibus passuum dissitum. Deletum antiquum monasterium restituit S. David Scottorum rex, Malcolmii Pii et Margareta Sanctæ filius, et Cisterciensi ordini cum pluribus aliis attribuit. Monast. tom. II, p. 1057. Facta est abbatia S. Mariæ de Mailros feria secunda Paschæ, et Richardus primus abbas Mailros constitutus an. 1156. Chron. de Mailros, p. 163. Seriem novemdecim abbatum ad an. 1268 habes p. 226.

etiam Boisil suo tempore facere consueverat. Erat A quippe moris eo tempore populis Anglorum, ut veniente in villam clerico vel presbytero, cuncti ad ejus imperium verbum audituri confluerent; libenter ea quæ dicerentur, audirent; libentius ea quæ audire et intelligere poterant, operando sequerentur. Porro Cudbercto tanta erat dicendi peritia, tantus amor persuadendi quæ cœperat [AL., docuerat], tale vulgus angelici lumen, ut nullus præsentium latebras ei sui cordis celare præsumeret; omnes palam quæ gesserant, confitendo proferrent, quia nimirum hæc eadem illum latere nullo modo putabant [AL., putarent]; et confessa dignis, ut imperabat, penitentię fructibus abstergerent. Solebat autem ea maxime loca peragere, [AL. add. et] illis prædicare in viculis, qui in arduis asperisque montibus procul positi, aliis hor- B rori erant ad visendum, et pauperie pariter ac rusticitate sua doctorum arcebant accessum. Quos tamen ille pio libenter mancipatus labori tanta [AL., tantum] doctrinæ sollertis excolebat industria, ut de monasterio egressus sæpe ebdomade [AL., hebdomada] integra, aliquando duabus vel tribus, nonnunquam etiam mense pleno domum non rediret; sed demoratus in montanis, plebem rusticam verbo prædicationis simul et opere virtutis ad cælestia vocaret.

Cum ergo venerabilis Domini famulus multos in Mailrosensi monasterio degens annos, magnis virtutum signis efulgeret [AL., efulgeret], transtulit eum reverentissimus abbas ipsius Eata ad insulam Lindisfarnensium, ut ibi quoque fratribus custodiam disciplinæ regularis et auctoritate præpositi intimaret, et propria actione præmonstraret. Nam et ipsum locum tunc idem reverentissimus Pater abbatibus jure regebat. Siquidem a temporibus ibidem antiquis et episcopus cum clero, et abbas solebat manere cum monachis; qui tamen et ipsi ad curam episcopi familiariter pertinerent. Quia nimirum Aedan qui primus ejus loci episcopus fuit, cum monachis illuc et ipse monachus adveniens, monachicam in eo conversationem instituit: quomodo et prius beatus Pater Augustinus in Cantia fecisse noscitur, scribente ei reverentissimo papa Gregorio, quod et ^a supra posuimus. « Sed quia tua fraternitas, inquit, monasterii regulis erudita, seorsum fieri non debet a clericis suis; in Ecclesia Anglorum, quæ nuper auctore Deo ad fidem perducta est, hanc debet conversationem instituere, quæ initio nascentis Ecclesiæ fuit Patribus nostris; in quibus nullus eorum ex his quæ possidebant aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. »

CAPUT XXVIII.

Ut idem in vita anachoretica et fontem ac arente [AL., saxosa] terra orando produxerit, et segem de labore manuum ultra tempus serendi [AL., reddendi] acciperit.

Exin Cudberet crescentibus meritis religionis intentionis, ad anachoreticæ quoque contemplationis, quæ diximus, silentia secreta pervenit [pclxxvi]. Verum quia de vita illius et virtutibus ante annis plures sufficienter et versibus heroicis, et simplici oratione conscripsimus, hoc tantum in præsentī commemorare satis sit, quod aditurus insulam protestatus est fratribus, dicens: « Si mihi divina gratia in loco illo donaverit, ut de opere manuum mearum vivere queam, libens ibi morabor; sin alias, ad vos citissime Deo volente revertar. » Erat autem locus et aquæ prorsus et frugis et arboris inops, sed et spirituum malignorum frequentia humanæ habitationi amicus accommodus: sed ad votum viri Dei habitabilis per omnia factus est, siquidem ad adventum ejus spiritus recessere [AL., recesserunt] maligni. Cum autem ipse sibi ibidem expulsis hostibus mansionem angustiam circumvallante aggere, et domos in ea necessarias, juvante fratrum manu, id est, oratorium, et habitaculum commune construxisset, jussit fratres in ejusdem habitaculi pavimento foveam facere: erat autem tellus durissima et saxosa, cui nulla omnino spes [AL., species] venæ fontanæ videretur inesse. Quod dum facerent, ad fidem et procer famuli Dei, alio die aqua plena inventa est, quæ usque ad hanc diem, sufficientem cunctis illo advenientibus gratiæ suæ cælestis copiam ministrat [AL., subministrat]. Sed et ferraenta sibi ruralia cum frumento adferri rogavit, quod dum præparata [AL., præfata] terra tempore congruo seminaret, nil omnino, non dico spicarum, sed ne hericæ quidem ex eo germinare usque ad ætatis tempora contigit. Unde visitantibus se ex more fratribus, hordeum jussit adferri, si forte vel natura soli illius, vel voluntas esse superni largitoris, ut illius frugis ibi potius seges oriretur. Quod dum sibi adlatum, ultra omne tempus serendi, ultra omnem spem fructificandi, eodem in agro sereret, mox copiosa seges exorta desideratam proprii laboris viro Dei refectionem præbebat.

Cum ergo multis ibidem annis Deo solitarius serviret [pclxxxiv], tanta autem erat altitudo aggeris quo mansio ejus erat vallata, ut eadum tantum ex ea, cujus introitum sitiebat, aspicere posset, contigit ut congregata synodo non parva sub præsentia regis Eegfridi juxta fluvium Alne [AL., Alnæ], in loco qui dicitur ^b Adtuifyrdi, quod significat, ad duplex vadum, cui beatæ memoriæ Theodorus archiepiscopus præsidebat, uno animo omniumque [AL., unanimo]

^a Supra. Vide responsonem Gregorii ad primam interrogationem Augustini, 1. 27.

^b Adtuifyrdi. Quicquid Bedæ hic narrat de synodo Twyford plane, ut mihi quidem videtur, demonstrat synodum fuisse ad Twyford Northumbriæ, et vere ecclesiasticam, sub præsentia quidem Eegfridi Northumbriæ regis, sed præsentie Theodoro archiepiscopo Doruvern. Et ne quis miretur quod Theodo-

rus tam longe a sede sua functiones exerceat, videat iv, 2, cum nota annexa e G. Malm. Pont. I. Quod autem plures sint in aliis Angliæ partibus Tuifordæ, Bedæ expresse hanc distinguit a situ ad fluvium Alne. Et si legenda S. Cuthberti hanc Tuifordam ponat juxta fluvium Slu, id nullius est contra Bedam auctoritatis, nec aliquid probat nisi errorem preli, quo S ponitur pro A, et u pro n.

omnium] consensu ad episcopatum Ecclesie Lindisfarnensis eligeretur. Qui cum multis legatariis ac litteris ad se premissis, nequaquam suo monasterio posset erui; tandem rex ipse prefatus, una cum sanctissimo antistite Truine, nec non [Al. om. nec non] et aliis religiosis ac potentibus viris insulam navigavit. Conveniunt et de ipsa insula Lindisfarnensi in hoc ipsum multi de fratribus, genuflectunt omnes, adjurant per Dominum, lacrimas fundunt, obsecrant; donec ipsum quoque lacrimis plenum dulcibus extrahunt latebris, atque ad [Al., in] synodum pertrahunt. Quo dum perveniret, quamvis multum renitens, unanima cunctorum voluntate superatur, atque ad suscipiendum episcopatus officium cololum submittere compellitur: eo maxime victus sermone, quod famulus Domini Boisil, cum ei [Al. om. ei] mente prophetica cuncta quae eum essent superventura patefaceret, antistitem quoque eum futurum esse ^a praedixerat. Nec tamen statim ordinatio decreta, sed peracta hieme quae imminabat, in ipsa sollemnitate Paschali completa est ^b Eburaci sub praesentia praefati [Al. om. praefati] regis Ecgridi, convenientibus ad consecrationem ejus septem episcopis in quibus beatae memoriae Theodorus primatum tenebat. Electus est autem primo in episcopatum Hagustaldensis Ecclesiae pro ^c Tunbercto qui ab episcopatu [Al., episcopis] fuerat depositus: sed quoniam ipse plus Lindisfarnensi Ecclesiae in qua conversatus fuerat, dilexit praefici; placuit ut Eata reverso ad sedem Ecclesiae Hagustaldensis cui regendae primo fuerat ordinatus, Cudberct Ecclesiae Lindisfarnensis gubernacula susceperet.

Qui susceptum episcopatus gradum ad imitationem beatorum apostolorum virtutum ornabat operibus. Commissam namque sibi plebem et orationibus protegebat adsiduus, et admonitionibus saluberrimis ad caelestia vocabat. Et, quod maxime doctores juvare solet, ea quae agenda docebat, ipse prius agendo praemonstrabat. Erat quippe ante omnia divinae caritatis igne servidus, patientiae virtute modestus, orationum devotioni solertissime intentus, affabilis omnibus qui ad se consolationis gratia veniebant; hoc ipsum quoque orationis loco ducens, si infirmis fratribus opem suae exhortationis tribueret; sciens quia qui dixit, *Diliges Dominum Deum tuum*; dixit et, *Diliges proximum* [Al. add. tuum sicut teipsum].

^a *Praedixerat.* Vide Bedae Vitam S. Cuthberti, cap. 8.

^b *Eburaci.* Rex Ecgridus et Theodorus archiepiscopus dederunt S. Cudbercto in civitate Eburaca totam terram a muro ecclesiae S. Petri usque magnam partem versus occidentem, et a muro ipsius ecclesiae usque murum civitatis versus austrum. ^c *Sim. DUNELM. I, 9.*

^c *Tunbercto.* De eo vide IV, 12. Causa hujus depositionis ignoratur, sed ipsa depositio praesentiam Theodori arguit, sub cujus auspiciis ecclesiastica disciplina tunc temporis vigeat.

^d *Duobus.* In ms. Mori, etc., hic incipit caput 27, eique apponitur in indice titulus sequentis capituli; sed ob rationes redditas in notis ad caput 14 non mutatur Chiffletii ordo vel numerus.

^e *Lugubaliham.* Rex Ecgridus praesente Theo-

^A *Erat* [Al. add. et] abstinentiae castigatione insignis. erat gratia compunctionis semper ad caelestia suspensus. Denique cum sacrificium Deo victimae salutaris offerret, non elevata in altum voce, sed profusus ex imo pectore lacrymis, Domino sua vota commendabat.

^d Duobus autem annis in episcopatu peractis, repetiit insulam ac monasterium suum [DCLXXXVII], divino admonitus oraculo quia dies sibi mortis vel vitae magis illius quae sola vita dicenda est, jam adpropiaaret introitus: sicut ipse quoque tempore eodem nonnullis, sed verbis obscurioribus, quae tamen postmodum manifeste intelligerentur, solita sibi simplicitate pandebat; quibusdam autem hoc idem etiam manifeste revelabat.

^B

CAPUT XXIX.

Ut idem jam episcopus obitum suum proxime futurum Herebercto anachoretae praedixerit.

Erat enim [Al. add. quidam] presbyter vitae [Al. add. et morum probitate] venerabilis, nomine Hereberct [Al., Heriberct], jamdudum viro Dei spiritualis amicitiae foedere copulatus; qui in insula stagni illius pergrandis de quo Deruentionis fluvii primordia erumpunt, vitam ducens solitariam, annis singulis vel visitare et monita ab eo perpetuae salutis audire solebat. Hic cum audiret eum ad civitatem ^e Lugubaliham [Al., Leguraliam] devenisse, venit ex more, cupiens salutaribus ejus exhortationibus ad superna desideria magis magisque accendi. Qui dum sese alterutrum caelestis vitae poculis debriarent, dixit

^C inter alia antistes: « Memento, frater Hereberct, ut modo quidquid opus habes, me interroges, mecumque loquaris: postquam enim ab invicem digressi fuerimus, non ultra nos in hoc saeculo carnis obtutibus invicem aspiciemus. Certus sum namque quod tempus meae resolutionis instat, et velox est depositio tabernaculi mei. » Qui haec audiens provolutus est ejus vestigiis, et fusus cum genui lacrymis, « Obsecro, inquit, per Dominum, ne me deseras, sed tui memor sis fidissimi sodalis, rogesque supernam pietatem, ut cui simul in terris servivimus, ad ejus videndam gratiam simul transeamus ad caelos. Nosti enim quia ad tui oris imperium semper vivere studui, et quicquid ignorantia vel fragilitate deliqui, aequae ad tuae voluntatis examen mox emendare curavi. » Incubuit precibus antistes, statimque edo-

^D doro archiepiscopo una cum terra praedicta apud Eboracum dedit. ^e S. Cudbercto Villam Crecam et tria in circuitu ipsius Villae millaria, ut haberet Eboracum iens vel rediens, mansionem ubi quiescere posset: ubi monachorum habitationem instituit. Et quia illa terra minus sufficiens erat, Lugubaliham, quae Luel vocatur, in circuitu quindecim millaria habentem in augmentum suscepit: ubi etiam sanctimonialium congregatione stabilita, regnam dato habitu religionis consecravit, et in profectum divinae servitutis scholas instituit. Aliae quoque terrarum possessiones ei donatae sunt, quas hic longum est, et non necessarium ponere: scriptae sunt in cartulis ecclesiae. *Sim. Dun., I, 9.* Illarum donationum chartam e registris *Dunelm.* ex scriptam, cum subscriptis Theodori et septem episcoporum nominibus, vide append. n. 22.

ctus in spiritu impetrasse se [Al. om. se] quod petebat a Domino : « Surge, inquit, frater mi, et noli plorare, sed gaudio gaude quia quod rogavimus, superna nobis clementia donavit. »

Cujus promissi et prophetiæ veritatem sequens rerum astruxit eventus, quia et digredientes ab invicem non se ultra corporaliter viderunt, sed uno eodemque die, hoc est, tertia decima Kalendarum Aprilium, egredientes e corpore, spiritus eorum mox beata invicem visione conjuncti sunt, atque angelico ministerio pariter ad regnum cæleste translati. Sed Herebert divina prius infirmitate decoquitur; illa, ut credibile est, dispensatione dominicæ pietatis, ut si quid minus haberet meriti a beato Cudbercto, suppleret hoc castigans longæ aegritudinis dolor : quatenus æquatus gratia suo intercessori, sicut uno eodemque tempore cum eo de corpore egredi, ita etiam una atque indissimili sedo perpetuæ beatitudinis meruisset recipi.

Obit autem Pater reverentissimus in insula Farne, multum deprecatus fratres ut ibi quoque sepeliretur, ubi non parvo tempore pro Domino militarat. Attamen tandem eorum precibus victus assensum dedit, ut ad insulam Lindisfarnensium relatus, in ecclesia deponeretur. Quod dum factum esset, episcopatum Ecclesiæ illius anno uno servabat venerabilis antistes Ulfrid, donec eligeretur qui pro Cudbercto antistes ordinari deberet.

Ordinatus est autem [Al., om. autem] post hæc Eadberet [DCLXXVIII], vir scientia divinarum [Al. om. divinarum] Scripturarum simul et præceptorum cælestium observantia, ac maxime eleemosynarum operatione insignis; ita ut, juxta legem, omnibus annis decimam non solum quadrupelum, verum etiam frugum omnium atque pomorum, necnon et vestimentorum partem pauperibus daret.

CAPUT XXX.

Ut corpus illius, post undecim annos sepulture, sit corruptionis immune repertum; nec multo post successor episcopatus ejus de mundo transierit.

[DCCXVIII] Volens autem latius demonstrare divina dispensatio, quanta in gloria vir Domini Cudberet post mortem viveret, cujus ante mortem vita sublimis crebris etiam miraculorum patebat indicis, transactis sepulture ejus annis undecim, immisit in animo [Al., animos] fratrum ut tollerent ossa illius, quæ [Al., qui] more mortuorum consumpto jam et in pulverem redacto corpore reliquo [Al., corpore, reliqua], sicca inveniendi putabant : atque in novo recondita loculo, in eodem quidem loco, sed supra pavimentum dignæ venerationis gratia locarent. Quod dum sibi placuisse Eadbercto antistiti suo referrent, adnuit consilio eorum, jussitque ut die depositionis ejus hoc facere meminissent. Fecerunt autem ita : et aperientes sepulcrum, invenerunt

A corpus totum quasi adhuc viveret, integrum, et flexilibus [Al., flexibilibus] artuum compagibus multe dormienti quam mortuo similis; sed et vestimenta omnia quibus indutum erat, non solum interemerata, verum etiam prisca novitate et claritudine [Al., claritate] miranda parebant [Al., apparebant]. Quod ubi videre fratres, nimio mox timore perculsi, festinauerunt referre antistiti quæ invenerant, qui tum forte in remotiore ab ecclesia loco reclusus undique pelagi fluctibus cincto, solitarius manebat. In hoc etenim semper Quadragesimæ tempus agere, in hoc quadraginta ante dominicum natale dies in magna continentia, orationis et lacrymarum devotione transigere solebat : in quo etiam venerabilis prædecessor ejus Cudberet priusquam insulam Farne peteret, B aliquandiu secretus [Al., secretius] Domino militabat.

Adtulerunt autem ei et partem indumentorum quæ corpus sanctum ambrant, quæ cum ille et munera gratanter acciperet et miracula libenter audiret, nam et ipsa indumenta quasi patris adhuc corpori circumdata miro deosculabatur affectu, « Nova, inquit, indumenta corpori pro his quæ tulistis, circumdate, et sic reponite in arca quam parastis. Scio autem certissime quia non diu vacuus remanebit locus ille, qui tanta miraculi cælestis gratia sacratus est; et quam beatus est cui in eo facultatem quiescendi Dominus totius beatitudinis auctor atque largitor præstare dignabitur. » Hæc et hujusmodi plura ubi multis cum lacrymis et magna compunctione antistes lingua etiam tremente complexit, fecerunt fratres ut jussu erat, et involutum novo amictu corpus novaque in theca reconditum, supra pavimentum sanctuarii posuerunt. Nec mora, Deo dilectus antistes Eadberet morbo correptus est acerbior, ac per dies crescente multumque ingravescente ardore languoris, non multo post, id est, pridie Nonas Maias etiam ipse migravit ad Dominum : cujus [Al. add. etiam] corpus in sepulcro benedicti Patris Cudbercti ponentes, adposuerunt desuper arcam in qua incorrupta ejusdem Patris membra locaverant : in quo etiam loco signa sanitatum aliquoties facta, meritis amborum testimonium ferunt, e quibus aliqua in libro Vitæ illius olim memoriæ mandavimus. Sed et in hac Historia quædam quæ [Al., unum quod] nos nuper audisse contigit, superadjicere commodum duximus.

CAPUT XXXI.

Ut quidam ad tumbam ejus sit a paralyti sanatus [Al., curatus].

Erat in eodem monasterio frater quidam, nomine Badudegn, tempore non paucis hospitum ministerio deserviens, qui nunc usque superest, testimonium habens ab universis fratribus cunctisque supervenientibus hospitibus [Al. om. c. sup. hosp.] quod vir

* Herebert. Vide Bedæ Vitam S. Cudbereti, cap. 28. In insula stagni Derwentonis fl. juxta Keswick, in qua Herebert mansionem vitæ solitariæ posuit, constructa est postea ecclesia in honorem

sancti illius anachoretæ, et devotio in locum indulgentiis episcopalibus communita. Vide append. n. 25.

esset multæ pietatis ac religionis, inunctoque sibi officio supernæ tantum mercedis gratia subditus. Ille cum quadam die lenas sive saga quibus in hospitale utebatur, in mari lavasset, rediens domum repentina medio itinere molestia [*Al. add. corporali*] tactus est, ita ut corruens in terram et aliquandiu pronus jacens, vix tandem resurgeret; resurgens autem sensit dimidiam corporis sui partem a capite usque ad pedes paralysis languore depressam: et maximo cum labore baculo innitens domum pervenit. Crescebat morbus paulatim, et nocte superveniente gravior effectus est, ita ut, die redeunte, vix ipse per se exsurgere aut incedere valeret. Quo affectus incommodo, concepit utilissimum [*Al., utile*] mente consilium, ut ad ecclesiam quoquo modo posset perveniens, intraret ad tumbam reverentissimi Patris Cudberti, ibique genibus flexis supplex supernam pietatem rogaret, ut vel ab huiusmodi languore, si hoc sibi utile esset, liberaretur; vel si se tali molestia diutius castigari divina providente gratia oporteret, patienter dolorem ac placida mente sustineret inlatum. Fecit igitur ut animo disposuerat, et imbecilles artus baculo sustentans intravit ecclesiam; ac prosternens se ad corpus viri Dei pia intentione, per ejus auxilium Dominum sibi propitium fieri precabatur: atque inter preces velut in soporem solutus sensit, ut ipse postea referre erat solitus quasi magnam latamque manum caput sibi in parte qua dolebat, tetigisse, eodemque tactu totam illam quæ languore pressa fuerat corporis sui partem, paulatim fugiente dolore, ac sanitate subsequente, ad pedes usque pertransisse [*Al., subsequente pertransisse*]. Quo facto, mox evigilans sanissimus surrexit, ac pro sua sanitate Domino gratias denuo referens, quid erga se actum esset fratribus indicavit: cunctisque congaudentibus ad ministerium quod sollicitus exlibere solebat, quasi flagello probante castigatior rediit.

Sed et indumenta, quibus Deo dicatum corpus Cudberti, vel vivum antea, vel postea defunctum vestierant, etiam ipsa a gratia curandi non vacarunt, sicut in volumine Vitæ et virtutum ejus quisque legerit, inveniet.

CAPUT XXXII.

Ut alter ad reliquias ejus nuper fuerit ab oculi languore curatus.

Nec silentio prætereundum quod ante triennium

^a Dacore. Annis cadens in fl. Aymot qui paulo superius erumpit e lacu Hulswalter et comitatus Westm. meriz et Cambriz dividit. Adhuc traditio est de antiquo mon. ad hujus annis ripas posito, a

A per reliquias ejus factum [*ccccxviii*], super mihi per ipsam in quo factum est, fratrem immoluit. Est autem factum in monasterio quod juxta annem ^a Dacore constructum ab eo cognomen accepit, cui tunc vir religiosus ^b Suidbert abbatis jure præfuit. Erat in eo quidam adolescens cui tumor deformis palpebram oculi fœdaverat, qui cum per dies crescens oculo interitum minaretur, curabant medici hunc adpositis pigmentorum fomentis emollire, nec valebant. Quidam abscidendum esse dicebant [*Al., docebant*]; alii hoc fieri metu majoris periculi vetabant. Cumque tempore non paucio frater præfatus tali incommodo laboraret, neque imminens oculo exitium humana manus curare valeret, quin [*Al. add.*] potius per dies augesceret, contigit eum subito divinæ pietatis gratia per sanctissimi Patris Cudberti reliquias sanari. Nam quando fratres sui corpus ipsius post multos sepulturæ annos incorruptum reperierunt [*Al., repererant*], tulerunt partem de capillis quam more reliquiarum rogantibus amictis dare, vel ostendere in signum miraculi possent.

Harum particulam reliquiarum eo tempore habebat penes se quidam de presbyteris ejusdem monasterii, nomine Thruired, qui nunc ipsius monasterii abbas est. Qui cum die quadam ingressus ecclesiam, aperuisset thecam reliquiarum, ut portionem earum roganti amico præstaret, contigit et ipsum adolescentem cui oculus languebat, in eadem ecclesia tunc adesse. Cumque presbyter portionem quantam voluit, amico dedisset, residuum dedit adolescenti, ut suo in loco reponeret. At ille salubri instinctu admonitus, cum accepisset capillos sancti capitis, adposuit palpebræ languenti, et aliquandiu tumorem illum infestum horum adpositione comprimere ac mollire curabat. Quo facto, reliquias, ut jussus erat, suas in theca recondidit, credens suum oculum capillis viri Dei quibus ad tactus [*Al., ad tactus*] erat, oculus esse sanandum. Neque [*Al., add. enim*] eum sua fides fecellit. Erat enim, ut referre erat solitus, tunc hora circiter secunda [*Al., horam... secundam*] diei. Sed cum alia, quæque dies illa exigebat, cogitaret et faceret, imminente hora ipsius diei sexta, repente contingens oculum, ita sanum cum palpebra invenit, ac si nil unquam in eo deformitatis ac tumoris apparuisset.

quo etiam annis viculis ipse nomen retinet.

^b Suidbert. Non temere confundendus hic Suidbert cum Suidberto episcopo Verdensi, de quo Beda fuit infra v, 12.

LIBER QUINTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ut * Oidiluald [Al., Oidilvaldus] successor Cudberci in anachoretica vita, laborantibus in mari fratribus, tempestatem orando sedaverit.

[DCLXXVII.] Successit autem viro Domini Cudbercto, in exercenda vita solitaria quam in insula Farne ante episcopatus sui tempora gerebat, vir venerabilis Oidiluald, qui multis annis in monasterio quod dicitur Inhyrpyum, acceptum presbyteratus officium condignis gradu ipse [Al., ipso] consecrabat actibus. Cujus ut meritum vel vita qualis fuerit, certius clarescat, unum ejus narro miraculum quod mihi unus e fratribus propter quos et in quibus patratum est, ipse narravit: videlicet Gudfrid, venerabilis Christi famulus et presbyter, qui etiam postea fratribus ejusdem Ecclesie Lindisfarnensis in qua educatus est, abbatibus jure praeiuit. « Veni, inquit, cum duobus fratribus ahiis ad insulam Farne, loqui desiderans cum reverentissimo Patre Oidilualdo: cumque allocutione ejus refecti et benedictione petita domum rediremus, ecce subito, positus nobis in medio mari, interrupta est serenitas quae vebamur, et tanta ingruit tamque fera tempestatis hiems [Al., tempestas hiemis], ut neque velo neque remigio quicquam proficere, neque aliud quam mortem sperare valeremus. Cumque diu multum cum vento pelagoque frustra certantes tandem post terga respiceremus, si forte vel ipsam de qua egressi eramus, insulam aliquo conamine repetere possemus, invenimus nos undiqueversum pari tempestate praelusos, nullamque spem nobis [Al. om. nobis] in nobis restare salutis. Ubi autem longius visum levavimus, vidimus in ipsa insula Farne, egressum de fatibulis suis amantissimum Deo Patrem Oidilualdom iter nostrum inspicere. Audito etenim fragore procellarum ac ferventis Oceani, exierat videre quid nobis accideret: cumque nos in labore ac desperatione positos cerneret, flectebat genua sua ad Patrem Domini nostri Jesu Christi pro nostra vita et salute precaturus [Al., deprecaturus]. Et cum orationem compleret, simul tumida æquora placavit; adeo ut cessante per omnia sævitia tempestatis, secundi nos venti ad terram usque per plana maris terga comitarentur. Cumque evadentes ad terram, naviculam quoque nostram ab undis exportaremus, mox eadem quæ nostri gratia modicum siluerat, tempestas rediit, et toto illo die multum [Al. om. mul-

tum] furere non cessavit, ut palam dassetur intelligi, quia modica illa quæ provenerat intercedendo quietis ad viri Dei preces nostras evasione gratia cælitus donata est [Al., esset]. »

Mansit autem [Al., itaque] idem vir Dei in insula Farne duodecim annis ibidemque defunctus [Al. add. est]; sed in insula Lindisfarnensi juxta præfatorum corpora episcoporum, in ecclesia beati [Al., sancti] apostoli Petri sepultus est. Gesta vero sunt hæc temporibus Aldfridi [Al. Adfridi] regis [DCCXIX], qui post fratrem suum Ecgrifridum genti Nordanhymbrorum decem et novem [Al., octo] annis praeiuit.

CAPUT II

Ut episcopus Johannes mutum et scabiosum [Al. om. et scabiosum] benedicendo curaverit.

Cujus [Al., Hujus] regni principio defuncto Eata episcopo [DCLXXV], Johannes, vir sanctus, Hagustaldensis Ecclesie præsulatum suscepit: de quo plura virtutum miracula qui eum familiariter noverunt, dicere solent, et maxime vir reverentissimus ac veracissimus^b Berethun, diaconus quondam ejus, nunc autem abbas monasterii quod vocatur Inderauula, id est, in silva Derorum: e quibus aliqua memoria tradere commodum duximus. Est [Al. add. autem]^c mansio quædam secretior, nemore raro et vallo circumdata, non longe ab Hagustaldensi ecclesia, id est, unius ferme milliarii et dimidii spatio interfluente Tino amne separata, habens cœmeterium sancti Michaelis archangeli, in qua vir Dei sæpius ubi opportunitas adridebat temporis, et maxime in Quadragesima, manere cum paucis, atque orationibus ac lectioni quietos operam dare consueverat. Cumque tempore quodam, incipiente Quadragesima, ibidem mansurus adveniret, jussit suis querere pauperem aliquem majore infirmitate vel inopia gravatum, quem secum habere illis diebus ad faciendam eleemosynam possent [Al., posset]: sic enim semper facere solebat.

Erat autem in villa non longe posita quidam adulescens mutus, episcopo notus, nam sæpius ante illum percipiendæ eleemosynæ gratia venire consueverat, qui ne unum quidem sermonem unquam profari [Al. proferre] poterat; sed et scabiem tantam ac furfures habebat in capite, ut nil unquam capillorum ei in superiore parte capitis nasci valeret, tantum in circuiitu horridi crines stare videbantur. Hunc

defunctus hibus Maii, et in suo monasterio sepultus. Processu temporis ejus reliquie translatae, et juxta feretrum S. Joannis ad altare suum in ecclesia Beverlaci recondita. In Martyrologio nomen ejus scribitur inter sanctos ad 15 Maii.

^c Mansio. Hæc mansio cum oratorio et cœmeterio posita fuit in monte ripæ Tini amnis imminente, qui Anglico Erneshow, Latine mons Aquila dicitur, et ad Septentrionem sita. Vide de eo plura Richard. Pr. Hagust. x Script., p. 291.

* Oidiluald. In solitaria vita successit S. Cudbercto an. 697, et 12 annis transactis defunctus est anno 699, meritisque est locus in Martyrol. ad 23 Martii, et in tabulis Benedictinis 8 Idus Martii. Vide de hoc Vitæ pros. S. Cudbereti cap. ult., et cap. 45 Vitæ metricæ.

^b Berethun. Diu diaconus S. Joannis episcopi, postea in monasterio Inderauuda abbas ab eodem S. Joanne constitutus, in decrepita ætate circa A. D. secundum Capgr. 740, secundum Lelandi Collect. 753

ergo adduci præcipit episcopus, et ei in conspectu ejusdem mansionis parvum tugurium fieri in quo manens quotidianam ab eis [Al., eo] stipem acciperet. Cumque una Quadragesimæ esset impleta septimana, sequente Dominica jussit ad se intrare pauperem, ingresso eo linguam proferre ex ore ac sibi ostendere jussit; et adprehendens eum de mento, signum sanctæ crucis lingue ejus impressit, quam signatam revocare in os, et loqui illum præcepit: Dicitō, inquit, aliquid verbum, dicitō Gae [Al., Gea; al., Gie], quod est, lingua Anglorum, verbum adfirmandi et consentiendi, id est etiam. Dixit ille statim, soluto vinculo lingue, quod jussus erat. Addidit episcopus nomina litterarum: « Dicitō A, » dixit ille A. « Dicitō B; » dixit ille et hoc. Cumque singula litterarum nomina dicente episcopo responderet, addidit et syllabas ac verba dicenda illi proponere. Et cum in omnibus consequenter responderet, præcepit eum sententias longiores dicere; et fecit: neque ultra cessavit tota die illa et nocte sequente, quantum vigilare potuit, ut ferunt qui præsentēs fuere, loqui aliquid, et arcana suæ cogitationis ac voluntatis, quod nunquam antea potuit, aliis ostendere; in similitudinem illius diu claudi qui curatus [Al., add. est] ab apostolis Petro et Johanne, exsiliens stetit et ambulabat; et intravit cum illis in templum ambulans, et exsiliens, et laudans Dominum; gaudens nimirum uti officio pedum, quo tanto erat tempore destitutus. Cujus sanitati congaudens episcopus præcepit medico, etiam sanandæ scabredini capitis ejus curam adhibere.

Fecit ut jusserrat, et juvante benedictione ac precibus antistitis nata est cum sanitate cutis venusta species capillorum, factusque est juvenis limpidus vultu et loquela promptus, capillis pulcherrime crispis, qui ante fuerat deformis, pauper et mutus. Sicque de percepta lætatus sospitate, offerente etiam ei episcopo ut in sua familia manendi locum acciperet, magis domum reversus est.

CAPUT III.

Ut [Al. add. idem] puellam languentem orando sanaverit.

[cclxxvi.] Narravit idem Berethun et aliud de præfato antistite miraculum. Quia cum reverentissimus vir Uilfrid post longum exilium in episcopatum esset Hagustaldensis Ecclesiæ receptus, et idem Joannes, defuncto Bosa viro multæ sanctitatis et humilitatis, episcopus pro eo Eboraci substitutus, venerit ipse tempore quodam ad monasterium virginum in loco qui vocatur ^a Uetadun, cui tunc Heriburg abbatisa præfuit. « Ubi cum venissemus, inquit, et magno universorum gaudio suscepti essemus, indicavit nobis abbatisa, quod quædam de numero virginum quæ erat filia ipsius carnalis, gravissimo lan-

guore teneretur: quia phlebotomata est nuper in brachio, et cum esset in studio, tacta est infirmitate repentini doloris, quo mox incremente, magis gravatum est brachium illud vulneratum, ac versum in tumorem, adeo ut vix duabus manibus circumplecti posset, ipsaque jacens in lecto præ nimietate doloris jam moritura videretur. Rogavit ergo episcopum abbatisa ut intraret [Al., intrare] ad eam, ac benedicere illam dignaretur, quia crederet eam ad benedictionem vel tactum illius mox melius habituram. Interrogans autem ille quando phlebotomata esset puella, et ut cognovit quia in luna quarta, dixit: Multum insipienter et indocte fecistis in luna quarta phlebotomando. Memini enim beatæ memoriæ Theodorum archiepiscopum dicere, quia periculosa sit satis illius temporis phlebotomia, quando et lumen lunæ, et rheuma Oceani in cremento est. Et quid ego possum puellæ, si moritura est, facere? At illa instantius obsecrans pro filia quam oppido diligebat, nam et abbatisam eam pro se facere disposuerat, tandem obtinuit ut ad languentem intraret. Intravit ergo me secum adsumto ad virginem quæ jacebat multo, ut dixi, dolore constricta, et brachio in tantum grossescente, ut nihil prorsus in cubito [Al., cubitu] flexionis haberet: et adstans dixit orationem super illam, ac benedicens egressus est. Cumque post hæc hora competente consideremus ad mensam, adveniens quidam clamavit me foras [Al., ducens foras], et ait: Postulat Quoenburg [Al., Quen-burg], hoc enim erat nomen virginis, ut ocius regrediari ad eam. Quod dum facerem, reperi illam ingrediens vultu hilariorem, et velut sospiti similem. Et dum adsiderem illi, dixit: Vis petamus bibere? At [Al., Et] ego; Volo, inquam, et multum delector, si potes. Cumque oblato poculo biberemus ambo, cepit mihi dicere quia ex quo episcopus oratione pro me, et benedictione completa egressus est, statim melius habere incipio; etsi necdum vires pristinas recepi, dolor tamen omnis et de brachio ubi ardentior inerat, et de toto meo corpore, velut ipso episcopo foras eum exportante, funditus ablati est, tametsi tumor adhuc brachii manere videretur. Abeuntibus autem nobis inde, continuo fugatum dolorem membrorum fuga quoque tumoris horrendi secuta est; et erepta morti ac doloribus virgo, laudes Domino Salvatore una cum cæteris qui ibi erant, servis illius referebat. »

CAPUT IV.

Ut conjugem comitis infirmam aqua benedicta curaverit.

Aliud quoque non multum huic dissimile miraculum de præfato antistite narravit idem abbas, dicens: « Villa erat comitis cujusdam qui vocabatur ^b Puch, non longe a monasterio nostro, id est,

^a Uetadun. Hodie Watton, id est humida villa, ex aquis et paludibus quibus septa est. Monasterium antiquum in orientali parte provincie Eboracensis, in quo hujus capitis miraculum a Joanne episcopo factum est. Longo tempore dirutum restituit in usum

Gilbertinorum Eustacius filius Joannis tempore regis Stephani. De hoc monasterio vide etiam x Script. p. 415, una cum longa narratione, de miraculo Aluredi abbatis Rievallensis.

^b Puch. Villa hujus comitis dicta est Burton au-

duum [Al., duorum] ferme millium spatio separata : A solito consolantium sermone : Bene convalescas, et
 cujus conjux quadraginta ferme diebus erat acerbis-
 simo languore detenta, ita ut tribus septimanis non
 posset de cubiculo in quo jacebat, foras efferri. Con-
 tigit autem eo tempore virum Dei illo ad dedican-
 dam ecclesiam ab eodem comite vocari. Cumque
 dedicata esset ecclesia, rogavit comes eum ad pran-
 dendum in [Al. om. in] domum suam ingredi. Re-
 nuit episcopus, dicens se ad monasterium, quod
 proxime [Al., proximum] erat, debere reverti. At
 ille, obnixius precibus instans, vovit etiam se elee-
 mosynas pauperibus daturum, dummodo ille digna-
 retur eo die domum suam ingrediens jejunium sol-
 vere. Rogavi et ego una cum illo, promittens etiam
 me eleemosynas in alimoniam inopum dare, dum
 ille domum comitis pransurus ac benedictionem dat-
 urus intraret. Cumque hoc tarde ac difficulter im-
 petraremus, intravimus ad reficiendum. Miserat autem
 episcopus mulieri quæ infirma jacebat, de aqua
 benedicta quam in dedicationem ecclesiæ consecra-
 verat, per unum de his qui mecum venerant fratri-
 bus, præcipiens ut gustandam illi daret, et ubicun-
 que maximum ei dolore inesse didicisset, de ipsa
 eam aqua lavaret. Quod ut factum est, surrexit statim
 mulier sana, et non solum se infirmitate longa
 carere, sed et perditas dudum vires recepisse sen-
 tiens, obtulit poculum episcopo ac nobis : cœptum-
 que ministerium nobis omnibus propinandi usque ad
 prandium completum non omisit; imitata socrum
 beati Petri [Al. add. apostoli], quæ cum febrium
 fuisset ardoribus fatigata, ad tactum manus Domini-
 cæ surrexit, et sanitate simul ac virtute recepta,
 ministrabat eis. »

CAPUT V.

Ut item [Al., idem; al. om., item] puerum comitis
 orando a morte revocaverit.

Alio item tempore vocatus ad dedicandam eccle-
 siam comitis vocabulo * Addi, cum postulatam com-
 plessset ministerium, rogatus est ab eodem comite
 intrare ad unum de pueris ejus qui acerrima ægri-
 tudine premebatur, ita ut, deficiente penitus omni
 [Al., omnium] membrorum officio, jamjamque mori-
 turus esse videretur; cui etiam oculus jam tunc
 erat paratus in quo defunctus condi deberet. Ad-
 didit autem vir etiam lacrimas precibus, diligenter
 obsecrans ut intraret oraturus pro illo, quia multum
 necessaria sibi esset vita ipsius; crederet vero quia
 si ille ei manum imponere [Al., imposeret] atque
 eum benedicere voluisset, statim melius haberet.
 Intravit ergo illo episcopus, et vidit eum mœstis
 omnibus jam mortui proximum, positumque loculum
 juxta eum in quo sepeliendus poni deberet; dixit-
 que orationem ac benedixit eum, et egrediens dixit

stralis duobus millibus passuum a Beverlaco. Yol-
 frida ejus filia monialis facta apud Beverlic, cujus
 matrem, ut ex capite patet, liberaverat S. Johannes
 acerbissimo languore. Puch dedit cum filia mane-
 rium de Walkington. Yolfrida obiit in Id. Mart. an.
 742, cujus ossa sepulta sunt Beverlaci. Manerium

solito consolantium sermone : Bene convalescas, et
 cito. Cumque post hæc sederent ad mensam, misit
 puer ad dominum suum, rogans sibi poculum vini
 mittere, quia sitiret. Gavisus ille multum quia bi-
 bere posset, misit ei calicem vini benedictum ab
 episcopo; quem ut bibit, surrexit continuo, et ve-
 terno infirmitatis discusso, induit se ipse vestimen-
 tis suis; et egressus inde intravit, ac salutavit
 episcopum et convivas, dicens, quia ipse quoque de-
 lectaretur manducare et bibere cum eis. Jusse-
 runt eum sedere secum ad epulas, multum gauden-
 tes de sospitate illius. Residebat, vesebatur, bibe-
 bat, lætatur, quasi unus e convivis agebat; et
 multis post hæc annis vivens, in eadem quam acce-
 perat salute permansit. Hoc autem miraculum me-
 moratus abbas non se præsentem factum, sed ab his
 qui præsentem fuere, sibi perhibet esse relatum,

CAPUT VI.

Ut clericum suum cadendo contritum, æque [Al. om.
 æque] orando ac benedicendo a morte revocaverit.

Neque hoc prætereundum silentio [Al. add. arbi-
 tror], quod famulus Christi Herebald [Al., Heribald],
 in seipso ab eo factum solet narrare miraculum,
 qui tunc quidem in clero illius conversatus, nunc
 [Al. add. in] monasterio quod est juxta ostium Tini
 fluminis, abbatis jure præest. « Vitam, inquit, illius,
 quantum hominibus æstimare fas est, quod [Al.,
 quam; al., quia] præsens optime cognovi, per omnia
 episcopo dignam esse comperi. Sed et cujus meriti
 C apud internum testem [Al., judicem] habitus sit, et
 in multis aliis, et in meis maxime expertus sum :
 quippe quem ab ipso, ut ita dicam, mortis limite re-
 vocans, ad viam vitæ suæ oratione ac benedictione
 reduxit. Nam cum primævo adolescentiæ [Al. add.
 meæ] tempore in clero illius degerem legendi qui-
 dem canendique studiis traditus, sed non adhuc ani-
 mum perfecte a juvenilibus cohibens iulecebris, con-
 tigit die quadam nos iter agentes cum illo deve-
 nisse in viam planam et amplam aptamque cursui
 equorum : cœperuntque juvenes qui cum ipso erant,
 maxime laici, postulare episcopum ut cursu majore
 equos suos invicem probare liceret. At ille primo
 negavit, otiosum dicens esse quod desiderabant; sed
 ad ultimum multorum unanimi intentione devictus :
 D Facite, inquit, si vultis, ita tamen ut Herebald ab
 illo se certamine funditus [Al. om. funditus] absti-
 neat. Porro ipse diligentius obsecrans, ut et mihi
 certandi cum illis copia daretur, fidebam namque
 equo quem mihi ipse optimum donaverat, nequa-
 quam impetrare potui.

« At, cum sæpius huc atque illuc spectante me
 et episcopo, concitatis in cursum equis reverteren-
 tur; et ipse lascivo superatus animo non me potui

de Walkington est hodie etiam episcopi Dunel-
 mensis.

* Addi. Hic comes fuit de Burton Boreali, quam
 villam cum ejusdem ecclesiæ advocacione dedit ec-
 clesiæ de Beverlaco tempore S. Johannis archiepi-
 scopi.

cohibere, sed, prohibente licet illo, ludentibus me miscui, et simul cursu equi contendere cepi. Quod dum agerem, audiui illum post tergum mihi cum gemitu dicentem : O quam magnum vae facis mihi sic equitando ! Et ego audiens, nihilominus cœptis institi velitis. Nec mora, dum fervens equus quoddam itineris concavum valentiorē impetu transiliret, lapsus decidi, et mox velut emoriens sensum penitus motumque omnem perdidit. Erat namque illo in loco lapis terræ æqualis oblectus cespiti tenui, neque ullus alter in tota illa campi planitie lapis inveniri poterat ; casuque evenit, vel potius divina provisione, ad puniendam inobedientiæ meæ culpam, ut hunc capite ac manu quam capiti ruens subposueram, tangerem, atque infracto pollice capitis quoque junctura solveretur ; et ego, ut dixi, simillimus mortuo flerem. Et quia moveri non poteram, tetendunt ibidem pabulionem in qua jacerem. Erat autem hora diei circiter septima [Al., circiter horam... septimam], a qua ad vesperum usque quietus, et quasi mortuus permanens, tunc paululum revivisco, serorque domum a sociis, ac tacitus tota nocte perduro. Vomebam autem sanguinem, eo quod et interanea essent ruendo convulsa. At episcopus gravissime de casu et interitu meo dolebat, eo quod me speciali diligeret affectu : nec voluit nocte illa juxta morem cum clericis suis manere, verum solus in oratione persistens noctem ducebat pervigilem, pro mea, ut reor, sospitate supernæ pietati supplicans. Et mane primo ingressus ad me, ac dicta super me oratione, vocavit me nomine meo, et quasi de somno gravi excitatum interrogavit si nossem quis esset qui loqueretur ad me. At ego aperiens oculos, aio : Etiam tu es antistes meus amatus. Potes, inquit, vivere ? Et [Al., At] ego : Possum, inquam, per orationes vestras, si voluerit Dominus. Qui imponens capiti meo manum, cum verbis benedictionis rediit ad orandum : et post pusillum me revisens [Al., ad me revertens] invenit sedentem et jam loqui valentem : cœpitque me interrogare, divino, ut mox patuit, admonitus instinctu, an me esse baptizatum absque scrupulo nossem : cui ego, absque ulla me hoc dubietate scire respondi, quia salutari fonte in remissionem peccatorum essem ablatus ; et nomen presbyteri a quo me baptizatum noveram, dixi. At ille : Si ab hoc, inquit, sacerdote baptizatus es, non es perfecte baptizatus : novi namque eum, et quia cum esset presbyter ordinatus, nullatenus, propter ingenii tarditatem, potuit catechizandi vel baptizandi

^a Mansit. Historici affirmant Johannem in episcopatu Eboracensi triginta tres annos mansisse, et cum ob ætatem officio suo minus sufficeret, secessisse ad monasterium suum Beverlac, et ibi post tres annos defunctum. Et licet Beda hoc loco videatur asserere Johannem post trigesimum tertium annum præsulatus mox obiisse, non tamen id nimis stricto sensu intelligendum est ; nam eodem tempore quo Uilfrid episcopatum recepit, id est, an. 686, Bosa defunctus, et Johannes in ejus locum substitutus, v. 3. Primo igitur anno episcopatus fixo, tricesimum tertium in 718 incidere necesse est, et tres anni etiam secessui conceduntur usque

A ministerium discere, propter quod et ipse illum ab hujus præsumptione ministerii quod regulariter implere nequibat, omnimodis [Al., omnino] cessare præcepi. Quibus dictis, eadem hora me catechizare ipse curavit ; factumque est ut, exsufflante illo in faciem meam, confestim me melius habere sentirem. Vocavit autem medicum, et dissolutam mihi emicranii [Al., mei cranii, om. mihi] juncturam componere atque alligare jussit. Tantumque mox accepta ejus benedictione convalui, ut in crastinum ascendens equum, cum ipso iter in alium locum facerem : nec multo post plene curatus, vitali etiam unda perfusus sum.

^a Mansit autem in episcopatu annos triginta tres, et sic cælestia regna conscendens sepultus est in porticu sancti Petri, in monasterio suo, quod dicitur *In silva Derorum*, anno ab incarnatione Dominica septingentesimo vicesimo primo. Nam cum [Al. add. post] præ majore senectute minus episcopatu administrando sufficeret, ordinato in episcopatum [Al., episcopum] Eboracensis Ecclesiæ Uilfrido presbytero suo, secessit ad monasterium [Al. add. suum] præfatum, ibique vitam in Deo digna conversatione complevit [DCCXVIII].

CAPUT VII.

Ut Caedualia, rex Occidentalium Saxonum, baptizandus Romam venerit : sed et successor ejus Ini [Al. om. Ini] ead. m beatorum apostolorum limina devotus adierit.

Anno autem regni Aldfridi tertio [DCLXXXVIII], ^C Caedualia [Al., Cedualla], rex ^C Occidentalium Saxonum, cum genti suæ duobus annis strenuissime præesset, relicto imperio propter Dominum regnumque perpetuum, venit Romam, hoc sibi gloriæ singularis desiderans adipisci, ut ad limina beatorum apostolorum fonte baptismatis ablueretur, in quo solo didicerat generi humano patere vitæ cælestis introitum : simul etiam sperans quia mox baptizatus, carne solutus, ad æterna gaudia jam mundus transiret : quod utrumque ut mente disposuerat, Domino juvante [Al., adjuvante] completum est. Etenim illo perveniens, pontificatum agente Sergio, baptizatus est die sancto Sabbati Paschalis, anno ab incarnatione Domini sexcentesimo octuagesimo nono : et in albis adhuc positus, languore correptus, [Al. add. est] a carne, et beatorum est regno [Al., consortio] sociatus in cælis. Cui etiam tempore baptismatis papa memoratus Petri nomen imposue-

ad an. 721, quo obiit.

^b Caedualia. Is prædicationum in Cantia et alibi penitens Romam perrexit. Bromton X Script. p. 742. Duasque chartas concessisse dicitur, priorem Uilfrido an. 680, in qua concessit Pagaham cum appendiciis : posteriorem Theodoro et Ecclesiæ Christi Cant., an. 687, in qua concessit Geddinge et Wdetun. Evidentia Eccl. Christi Cant. X Script., p. 2207.

^c Occidentalium Saxonum. Aniquius dicti Geisæ. Vide notam ad III, 7. Si quis aliud velit, noverit Geisissos etiam deduci a Geisio, proavo Cerdici. Fuit Cerdicus filius Elesæ, nepos Esleæ, pronepos Geisi.

rat, ut beatissimo apostolorum principi, ad cuius sacratissimum corpus a sinibus terræ pio doctus amore venerat, etiam nominis ipsius consortio jungeretur: qui in ejus quoque ecclesia sepultus est: et jubente pontifice epitaphium in ejus monumento scriptum [Al., scriptum est, ut] in quo et memoria devotionis ipsius fixa per sæcula maneret, et legentes quoque vel audientes exemplum facti, ad studium religionis accenderet. Scriptum est ergo hoc modo:

Calmen, opes, subolem, pollentia regna, triumphos,

Exuvias, proceres, mœnia, castra, lres;

Quæque patrum virtus, et quæ congresserat ipse
Caedual armipotens, liquit amore Dei,

Ut Petrum, sedemque Petri rex cerneret hospes,

Cujus fonte veras sumeret almus aquas,

Splendificumque jubar radianti carperet haustu,

Ex quo vivificus fulgor ubique fluit.

Percipiensque alacer reditivæ præmia vitæ,

Barbaricam rabiem, nomen et inde suum

Conversus convertit ovans, Petrumque vocari

Sergius antistes jussit, ut ipse pater

Fonte renascentis, quem Christi gratia purgans

Protinus ablatum vexit in arce poli.

Mira fides regis! clementia maxima Christi,

Cujus consilium nullus adire potest!

^a Sospes enim veniens supremo ex orbe Britannii,

Per varias gentes, per freta, perque vias,

Urbem Romuleam vidit, templumque verendum

Aspexit, Petri mystica dona gerens.

Candidus inter oves Christi sociabilis ibit:

Corpore nam tumultum, mente superna tenet.

Commutasse magis sceptrorum insignia credas,

Quem regnum Christi promeruisse vides.

^a Sacratissimum, etc. Al., sanctissimum corpus per longa locorum intervalia pio.

^b Etiam nominis.... Al., etiam nomen referret: qui.

^c Ablatum. Edit., ablatum: al. ablatum.

^d Sospes. Al., Hospes.

^e Saxonum. Sanderus legendum putat Brittanorum, eumque confirmat Baronius, addens tres Caedualas a Beda memoratos: primum, qui occidit Aeduinnum, ii, 20; secundum qui interfecit Aedilualchum, iv, 15; tertium, qui huic Caedualæ successit, ibidem; sed in hoc deceptus est errore Codicum, qui loco lui ponunt ls, quem Baronius Caedualam tertium esse putavit. Duo igitur tantum fuisse Caedualæ, unus rex Brittonum, ii, 20, alter vero Saxonum fuit; nec solum titulo tenus, quia Saxones debellavit, ut arbitratu Baronius, sed quia de regio genere Geuissorum editus, ut Beda diserte testatur, iv, 15. Vide etiam notam ad cap. jam cit.

^f Successit. Chron. Sax. et ab eo Flor. Wig. asserunt Inim abiisse Romam an. 728, sed constat tam ex Beda quam ex Chron. Sax. Inim Caedualæ successisse an. 688, et post regnum 57 annorum Romam profectum: Romam igitur petiisse an. 725 necesse est.

^g De stirpe regia. Lui enim fuit filius Cenredi, Cenredus Ceolwaldi, Ceolwaldus Cuthwulfi, Cuthwulfus Cuthwini, Cuthwinus Celmi, Celmus Cynerici, Cynericus Creodde, Creodda Cerdici.

^h Et ipse relicto. Longam hujus derelictionis historiam narrat G. Malm. i, 2. Ubi rex pia reginæ fraude allectus omnem hujus mundi pompam despiciere didicit.

Hic depositus est Caedual [Al., Cedual], qui et Petrus, rex Saxonum, sub die duodecimo Kalendarum Maiarum, indictione secunda; qui vixit annos plus minus triginta, imperante domino Justiniano piissimo Augusto, anno et [Al., ejus] consulatus quarto, pontificante apostolico viro domno [Al., domino] Sergio papa anno secundo.

Abeunte autem Romam Caedualia [dcccxxv],^f successit in regnum lui [Al., lui] de stirpe regia; qui cum triginta et septem annis imperium tenuisset gentis illius, et ipse, relicto regno [Al., imperio] ac i junioribus [Al., junioribus] commendato, ad limina beatorum apostolorum Gregorio pontificatum tenente profectus est, cupiens in vicinia sanctorum locorum ad tempus peregrinari in terris, quo familiarius a sanctis recipi mereretur in cælis: quod his temporibus plures de gente Anglorum, nobiles, ignobiles, laici, clerici, viri ac femina: certatim facere consueverunt.

CAPUT VIII.

Ut, Theodoro defuncto, archiepiscopus gradum Berctuald suscepit: et inter plurimos quos ordinavit, etiam Tobiam virum doctissimum Hrofensi Ecclesie fecerit antistitem.

Anno autem post hunc quo Caedualia Romæ defunctus est proximo, id est, sexcentesimo nonagesimo incarnationis Dominicæ, Theodorus beatæ memoriæ archiepiscopus senex et plenus dierum, id est, annorum octoginta octo, defunctus est: quem se numerum annorum fuisse habiturum, ipse jamdudum somnii revelatione edoctus suis prædicere solebat. Mansit autem in episcopatu annis viginti duobus, sepultusque est in ecclesia sancti Petri, in qua omnium episcoporum Doruvernensium sunt corpora de-

ⁱ Junioribus. Aethelhardo ejus successor, et Oswaldo cliioni, contra quem eodem adhuc pugnavit anno Aethelhardus.

CAPUT VIII. Edd. vulgæ. ponunt hic distinctum caput et argumentum: De Obitu Theodori archiepiscopi.

^j Defunctus est. Baronius, recensita Theodori morte, adjungit Adrianum abbatem pariter obiisse: venit ille quidem cum Theodoro in Britanniam, sed ad cælum ivit multo posterius. Nam teste Beda, v, 21, anno post obitum Uilfridi proximo, id est an. 710 defunctus est.

^k Theodorus. Hic excitavit fidelium voluntatem ut in civitatibus et villis ecclesias fabricarent, parochias distinguerent, et assensus regio his procuravit: ut si qui sufficientes essent super proprium fundum construere ecclesias, earumdem perpetuo patronatu gauderent: si inter limites alterius alicujus domus ecclesias facerent, ejusdem fundi domini notarentur pro patronis. ELMIAN.

^l In qua omnium. Archiepiscopi ante Theodorum non in ipsa ecclesia sepulti sunt, sed in porticu illius aquilonali, ii, 5. In hac S. Petri ecclesia archiepiscopi sepulti sunt, usque dum Cadherctus archiepiscopus a Romano pontifice et rege Eadberto an. 758 liberam in ecclesia Christi sepulturam impetravit: construxit igitur prope ecclesiam Christi in honorem S. Johannis Baptistæ basilicam, ubi ipse et successores, excepto Lamberto, condebantur. X Script., p. 1295, 1772, 2210; SPELM. Conc. i, p. 289.

posita: de quo una cum consortibus ejusdem sui gradus recte ac veraciter dici potest, quia corpora ipsorum in pace sepulta sunt, et nomen eorum vivet in generationes et generationes. Ut enim breviter dicam, tantum profectus spiritalis tempore præsulatus illius Anglorum Ecclesiæ, quantum nunquam antea potuere, cœperunt. Cujus personam, vitam, ætatem, et obitum, epitaphium quoque monumenti ipsius versibus heroicis triginta et quatuor palam ac lucide cunctis illo advenientibus [Al., venientibus] pandit; quorum primi sunt hi:

Hic sacer in tumba pausat cum corpore præsul

Quem nunc Theodorum lingua Pelasga vocat.

Princeps pontificum, felix, summusque sacerdos

Limpida discipulis dogmata disseruit.

Ultimi autem hi:

Namque diem nonamdecimam September habebat,

Cum carnis claustra spiritus egreditur.

Alma novæ scandens felix consortia vitæ,

Civibus angelicis junctus in arce poli.

* *Tumba.* S. Theodori corpus una cum S. Augustini aliorumque reliquiis levatum est anno 1191, octavo Id. Septemb., teste Gotselino monacho, cuius hæc verba in lib. II Transl. cap. 27: « Prænominatissimi autem Theodori remoto in translatione tumbæ operculo sua omnibus assatim satisfecit purificatione, ita ut in claustrum fratrum etiam hæc erumperet oblectatio. Jacebat uti a primordio erat depositus integra forma metropolitani sacerdotii pallio et monachili tantum obductus cuculla. Tanta erat gratia, ut arbitraretur adhuc solida vigere carne. » etc.

^b *Claustra.* Al., claustro.

* *Successit.* Codices vulg. ponunt hic caput novum cum argumento, ut supra cap. 8.

^d *Beretwald.* Chron. Sax., Pol., Virg. alique hunc dicunt primum ex Anglis archiepiscopum, superiores omnes Italos aut Romanos facientes; sed contra auctoritatem Bedæ, qui testatur in, 20, Deusedit fuisse de gente Occidentalium Saxonum, et Theodorum, IV, 1, de Tharso Cilicæ oriundum. Will. Malm. Beretwaldum prodit prius Glastoniæ, quam in Raculf monasterio, abbatiam tenuisse. Gale. Script. xv, p. 308. Hic a papa Vitaliano suscepit pallium. X Script., p. 1640. Huic archiepiscopo Waldheri ep. London. mittit epistolam de discordiis inter regem West-Saxonum et suæ patriæ regnatores. Quam e libro Cottoniano, qui inscribitur Augustus II, excerptam vide in Append. n. 21. Alius Beretwald, sive Beorthwald memoratur, filius fratris Ethelredi regis apud Heddium, c. 39.

* *Abbas.* An. 679 Beretualdo abbati et ejus monasterio Illotharius rex Cant. dat terram in Thanato in loco dicto Westanea, et XII mansiones in Sturia. X Script., p. 2207, et vide chart. ipsam in append. n. 25.

^e *Genladæ.* Ilodæ Ilaladæ.

* *Raculf.* Oppidum a Romanis olim Regolbium, de quo vide Johannis Battellii Antiq. Rutupin., a Saxonibus Raculfminster, hodie *Reculver* dictum. Juxta idem tempus, quo Aedilbert suam curiam Augustino dedit et Raculfi palatium sibi et successoribus fecit, monasterium etiam ibi construebatur, cujus abbas ultimus fuit Wenredus. Mon. Angl. Tom. I, p. 26. Sed secundum Chron. Sax., an. 669, Ecgbert rex dedit Basso presbytero Raculf, in quo monasterium edificaret.

^b *Electus.* Sergius papa primum totius Britanniæ Beretualdo confirmavit, ut duæ epistolæ ejus docent, una regibus Athelredo, Alfredo et Adulfo, altera episcopis Britanniæ scripta. Will. Malus. Pont. I.

* *Successit autem Theodoro in episcopatu* Beretuald, qui erat abbas in monasterio [Al. add. quodam], quod juxta ostium aquilonale [Al., aquilonare] fluminis Genladæ positum [Al. add. quod] Raculfe nuncupatur: vir et ipse scientia Scripturarum imbutus, sed et ecclesiasticis simul ac monasterialibus disciplinis summe instructus, tametsi prædecessori suo minime comparandus: qui electus est quidem in episcopatum anno Dominicæ Incarnationis sexcentesimo nonagesimo secundo, die primo mensis Julii, regnantibus in Cantia Uictredo et Snaebhardo [Al., Uictredo et Suebardo]; ordinatus [Al. add. est] autem anno sequente tertio die Kalendarum Juliarum, Dominica a Goduine [Al., B Godwino] metropolitano episcopo Galliarum: et sedit in sede sua pridie Kalendarum Septembris Dominica; qui inter multos quos ordinavit antistites, etiam Gebmundo Hrofensis Ecclesiæ præsule defuncto, Tobiam pro illo consecravit, virum Latinæ,

ⁱ *Secundo.* Canon. Lichfeld., primo, sed male.

ⁱ *Uictredo.* Hic 50,000 marcis auri ab Ina pacem emit: et an. 694 dat ecclesiæ beate Marice apud Lyminges, terram 4 aratorum Wilhelmestun vocatam. X Script. p. 2208, et vocat concilium Baccanceldense, Spelm. Conc. I; Chron. Sax. Etiam dat hoc ipso anno, non an. 695, ut vult Spelmannus, Eabbe, abbatissæ de Menstre, terram 4 aratorum in insula Tenetis dictam Humantium. Spelm. Conc. I, 192. Item sub hujus auspiciis concilium Berghamstedæ celebrari dicitur an. 696, namque is annus est Uictredi, qui regnum incepit an. 691, quintus. Ibid. 194. Eodem anno, non 690, ut vult Thorn. apud X Script. t., p. 1771, dat monasterio SS. Petri et Pauli terram 5 aratorum in Littleborne. Item supradictæ abbatissæ terram dictam Haeg, 40 manentium. X Script., 2234. An. 699 ecclesiæ suæ ditionis liberas facit a tributis. Spelm. Conc. I, p. 193. Hic etiam edificavit S. Martini ecclesiam in villa Dover et monachos illi imposuit, Mat. Westm., an. 692.

^k *Snaebhardo.* Quis hic fuit, dubium est. Thorn. asserit eum Cantii regnum violenter obtinuisse; sed Matth. Westm. prodit eum Uictredi fuisse fratrem; et Flor. Wig., postquam dixisset Withredum in regno fuisse confortatum, subjungit cum eo Suebhardum partem regni tenuisse; sed si partem imperii vitavit Suebhardus, confortatus in regno alter dici vix potest: verisimile est igitur hos fuisse fratres, junctisque viribus amice administrasse rempublicam. Ille dedit Eabbe abbatissæ 44 manentes in Insudaney et 12 manentes in Sturreye; item terram duorum aratorum in Sturie, et trium aratorum in Bodesham. X Script., p. 1770 et 2231.

^l *Galliarum.* Perperam hic legunt aliqui *Walliarum*. Bedæ enim, v. 12, expresse dicit Beretualdum trans mare ivisse ordinandum, sed non a Sergio papa, ut scribit Baronius, sed a Goduino, Galliarum episcopo.

^m *Gebmundo.* Quo anno hic obiit incertum. Chr. Sax., Flor. Wig., Matth. Westm. et alii ann. 695 defunctum prædicant; quod videtur verum: quia si Gebmundus tunc superfuisset, Beretuald forsitan mare non transiisset, sed ab illo consecrationem potius accepisset. Tobian quoque ejus successorem a 694 Baccanceldensi concilio interfuisse constat. E contra Gebmund Berghamstedensi concilio an. 696 adfuisse dicitur; et exstat privilegium Uictredi an. 696, in quo illius fit mentio. Warthonus quidem hoc concilium et privilegium nil moratur. Angl. Sacr. t. I. In hac re ego vero quid decernam, dubius hæreo.

Græca et Saxonica lingua atque eruditione multipliciter [Al., multiplici] instructum.

CAPUT IX.

Uⁱ Ecgeret vir sanctus ad prædicandum in Germaniam venire voluerit, nec valuerit: porro Uictbert advenit [Al., adierit] quidem; sed quia nec ipse aliquid profecisset, rursus in Hiberniam unde venerat, redierit.

Eo tempore [DCLXXXIX] venerabilis, et cum omni honorificentia nominandus famulus Christi et sacerdos^a Ecgeret, quem in Hibernia insula peregrinam ducere vitam pro adipiscenda in cælis patria^b retulimus, proposuit animo pluribus prodesse; id est, inito opere apostolico, verbum Dei aliquibus earum^c quæ nondum audierant, gentibus evangelizando committere: quarum in Germania plurimas noverat esse nationes, a quibus Angli vel Saxones qui nunc Britanniam incolunt, genus et originem duxisse noscuntur; unde hactenus a vicina gente Brittonum corrupte Germani [Al., Germani] nuncupantur. Sunt autem Fresones, Rugini, Danai, Hunni [Al., Dani, Huni], antiqui Saxones Boructuari [Al., Boructuarii]: sunt [Al. add. etiam] alii perplures hisdem in partibus populi paganis adhuc ritibus servientes, ad quos venire præfatus Christi miles circumnavigata Britannia disposuit, si quos forte ex illis ereptos Satanæ ad Christum transferre valeret, vel si hoc fieri non posset, Romam venire ad videnda atque adoranda beatorum apostolorum ac martyrum Christi limina cogitavit.

Sed ne aliquid horum perficeret, superna illi oracula simul et opera restiterunt. Siquidem electis sociis strenuissimis et ad prædicandum verbum idoneis, utpote actione simul et eruditione præclaris, præparatisque omnibus quæ navigantibus esse necessaria videbantur, venit die quadam mane primo ad eum unus de fratribus, discipulus quondam in Britannia, et minister Deo dilecti sacerdotis^d Boisili, cum esset idem Boisil præpositus monasterii Mailrosensis sub abbate Eata, ut^e supra narravimus, referens ei visionem quæ sibi eadem nocte apparuisset: « Cum expletis, inquit, hymnis matutinalibus in lectulo [Al., lecto] membra posuisses [Al., deposuisses], ac levis mihi somnus obrepisset, apparuit magister quondam meus et nutritor amantissimus Boisil, interrogavitque me, an eum cognoscere possem. Aio: Etiam, tu es enim Boisil. At ille: Ad

A hoc inquit, veni, ut responsum Domini Salvatoris Ecgereto adferam, quod te tamen referente oportet ad illum venire. Dic ergo illi quia non valet iter quod proposuit, implere: Dei enim voluntatis est ut ad Columbæ monasteria magis pergat docenda. » Erat autem Columba primus doctor fidei Christianæ transmontanis Pictis ad aquilonem, primusque fundator monasterii quod in Hii insula multis diu Scottorum Pictorumque populis venerabile mansit. Qui videlicet Columba nunc, a nonnullis composito a Cella et^f Columba nomine, Columcelli vocatur. Audiens autem verba visionis Ecgeret, præcepit fratri qui retulerat ne cuiquam hæc alteri referret, ne forte inlusoria esset visio. Ipse autem tacitus rem considerans, veram [Al., veracem] esse timebat: nec tamen a præparando [Al., parando] itinere, quo ad gentes docendas iret, cessare volebat.

At post dies paucos rursus venit ad eum præfatus frater, dicens quia et ea nocte sibi post expletos Matutinos [Al., expletas Matutinas] Boisil per visum apparuerit, dicens: « Quare tam negligenter ac tepide dixisti Ecgereto quæ tibi dicenda præcepi? At nunc vade, et dic illi quia, velit nolit, debet ad^g monasteria Columbæ venire, quia aratra eorum non recte incedunt: oportet autem eum ad rectum hæc tramitem revocare. » Qui hæc audiens denuo præcepit fratri, ne hæc cui [Al., cuiquam] patefaceret. Ipse vero, tametsi certus est factus de visione, nihilominus tentavit iter dispositum cum fratribus memoratis incipere. Cumque jam navi imposuissent quæ tanti itineris necessitas poscebat, atque opportunos aliquot dies [Al., diebus] ventos exspectarent, facta est nocte quadam tam sæva tempestas, quæ perditis nonnulla ex parte his quæ in navi erant rebus, ipsam in littus [Al., latus] jacentem inter undas relinqueret: salvata sunt tamen omnia quæ erant Ecgereti, et sociorum ejus. Tum ipse [Al., ille] quasi propheticum illud dicens, « Quia propter me est tempestas hæc, subtraxit se illi protectioni, et remanere domi passus est. »

At vero unus de sociis ejus, vocabulo Uictbert, cum esset et ipse contemptu mundi ac doctrinæ scientia insignis, nam multos annos in Hibernia peregrinus anachoreticam in magna perfectione vitam egerat [DCLX], ascendit navem, et Fresiam perveniens duobus annis continuis genti illi ac regi ejus^h Rathbedo [Al., Radhbedo] verbum salutis

^a Ecgeret. Colitur is 24 Aprilis, ut cernere est in Martyrol. Romano alisque. Circa an. 889 Fresiam ire disposuit. Suidbert enim ordinatus est an. 693, v. 11. Uilbrord et socii Fresiam venerunt an. 692, v. 10. Uictbert duobus annis, id est, an. 690 et 691, incassum in Fresia prædicabat. Ecgeretum igitur, qui Uictbertum misit, visio prohibuit ne iret Fresiam, circa an. 689.

^b Retulimus. Vide III, 27.

^c Quæ nondum. At vero an. 605 inter Germanos fidem prædicavit Offo quidam Anglus satus ex regio sanguine. Spelm. Conc. I, 426, et Unfrid episcopatu privatus, circa an. 679, Romam iturus, flante Favonio, pulsus est Fresiam, ibique prædicabat Christum, v. 20.

^d Boisili. « Non. 1 Jul. In Britanniis depositio beati Boisili presbyteri et confessoris. » Martyrol. Dunelm.

^e Supra. Vide IV, 27.

^f Columba. De hoc et Pictorum conversione vide III, 4, ubi notatum est eum, cum 77 annos natus esset, circa an. 597 fuisse sepultum; natus est igitur circa an. 520. Hujus natalis quinto Junii celebratur.

^g Monasteria Columbæ. Ecgeretum viæ ad catholicam Pascha Hienses convertentem v. 22.

^h Rathbedo. « Narrat Vincentius in Speculo Historiali de prædicto rege Fresonum, quod cum prædicatione Wilfranni episcopi ad hoc inductus esset ut baptizaretur, cum unum pedem in lavacro intinxisset

prædicabat, neque aliquem tanti laboris fructum apud barbaros invenit auditores. Tunc reversus ad dilectæ locum peregrinationis [ocxci], solito in silentio vacare Domino cœpit; et quoniam externis [Al., exterius] prodesse ad fidem non poterat, suis amplius ex virtutum exemplis prodesse curabat.

CAPUT X.

Ut a Uilbrord [Al., Wilbrord] in Fresia prædicans, multos ad Christum converterit; et ut socii ejus Hewaldi [Al., Ewaldi] sint martyrium passi.

Ut autem vidit vir Domini Egberti, quia nec ipse ad prædicandum gentibus venire permittebatur, retentus [Al. add. est] ob aliam sanctæ Ecclesiæ utilitatem de qua oraculo fuerat præmonitus, nec Uiciberct illas deveniens in partes, quicquam proficiebat, tentavit adhuc in opus verbi mittere viros sanctos et industrios, in quibus eximius Uilbrord presbyterii gradu et merito præfulgebat. Qui cum illo advenissent, erant autem numero ^b duodecim, divergentes ad Pippinum ducem Francorum, gratanter ab illo suscepti sunt: et quia nuper ^c ceteriorem Fresiam, expulso inde Rathbedo [Al., Radhbedo] rege, ceperat, illo eos ad prædicandum misit; ipse quoque imperiali auctoritate juvans, ne qui [Al., quis] prædicantibus quicquam molestiæ inferret; multisque eos qui fidem suscipere vellent beneficiis adtolens: unde factum est, opitulante gratia divina, ut multos in brevi ab idolatria ad fidem converterent Christi [ocxcn].

Horum secuti exempla duo quidam presbyteri de natione Anglorum, qui in Hibernia multo tempore pro æterna patria exulaverant, venerunt ad provinciam antiquorum Saxonum, si forte aliquos ibidem prædicando Christo acquirere possent. Erant autem unius ambo, sicut devotionis, sic etiam vocabuli: nam uterque eorum appellabatur Hewald; ea tamen

A distinctione, ut pro diversâ capillorum specie unus Niger Hewald, alter Albus Hewald diceretur: quorum uterque pietate religionis imbutus, sed Niger Hewald magis sacrarum litterarum erat scientia instructus [Al., instructus]. Qui venientes in provinciam, intraverunt hospitium cujusdam villici, petieruntque ab eo, ut transmitterentur ad satrapam qui super eum [Al., eos] erat, eo quod haberent aliquid legationis et causæ utilis [Al., utilitatis], quod deberent ad illum perferre. Non enim habent regem iidem antiqui Saxones, sed satrapas plurimos suæ genti præpositos, qui ingruente belli articulo mittunt æqualiter sortes, et quemcumque sors ostenderit, hunc tempore belli ducem omnes sequuntur, huic obtemperant; peracto autem bello, rursus æqualis potentiæ omnes fiunt satrapæ. Suscepit ergo eos villicus, et promittens se mittere eos ad satrapam qui super se erat, ut petebant, aliquot diebus secum retinuit.

Qui cum cogniti essent a barbaris quod essent alterius religionis, nam [Al. add. hymnis] et psalmis semper atque orationibus vacabant, et quotidie sacrificium Deo victimæ salutaris offerebant, habentes secum vascula sacra et tabulam altaris vice dedicatam, suspecti sunt habiti, quia si pervenirent ad satrapam et loquerentur cum illo, averterent illum a diis suis et ad novam Christianæ fidei religionem transferrent, sique paulatim omnis eorum provincia veterem cogeretur nova [Al., in novam] mutare culturam. Itaque rapuerunt eos subito, et interemerunt: Album quidem Hewaldum veloci occisione gladii, Nigellum autem longo suppliciorum cruciatu et horrenda membrorum omnium dissectione: quos interemptos in Rheno [Al., Rhenum] projecerunt. Quod cum satrapa ille quem videre volebant audisset, iratus est valde quod ad se venire volentes pe-

set, alterum pedem retrahens interrogavit ubinam plures majorum suorum essent in inferno, an in paradiso: et audiens plures esse in inferno, ait: Sanctius est ut plures quam pauciores sequar. ^a Capgr. in Vita S. Willibrordi, ubi etiam narratur quomodo idem Rathbedus deceptus est a diabolo in angelum transfugato, et domos aureas ei pollicente.

^a Uilbrord. Natus est in provincia Nordanhymbrana, paterque Wilgis dictus; puer traditur in Ilyris nutriendus, quo relicto monasterio, in Hiberniam Egberti fama allectus proficiscitur, ibique duodecim annis permanens tandem cum 12 sociis Fresiam tendit Christum prædicaturus. Capgr. in Willibrordi. Ibi a Sergio papa episcopus constitutus usque ad senectam vixit, tandemque sibi coepiscopum ad ministerium implendum debilis substituit. Ejus memoria celebris est viii Idus Novembris.

^b Duodecim. Apud Surium 1 Martii horum nomina a Marcellino quodam, qui se unum ex iis fingit, hoc ordine memorantur: Willibrordus, Swibertus, Acca, Wigbertus, Willibaldus, Winibaldus, Lebuinus, duo Ewaldi, Werenfridus, Marcellinus; hi omnes fuere presbyteri: denique Adelbertus levita, filius regis Deirorum: sed hic qui se vocat Marcellinum participemque hujus conversionis gloriæ, non videtur esse is quem se simulat, sed nuperus potius quidam et imperitus fabularum confictor. Hic enim inter duodecim apostolos Hewaldos duos numerat, sed ex Beda constat hos duos esse ab illis 12 diversos: nam

narrantur illorum duodecim exempla secuti, ad antiquos Saxones, non ad Fresiam ad quam illi duodecim divertebant, pervenisse. Inter hos etiam Uiciberctum ponit, jussuque Rathbedi occisum tradit: sed probabile est ex hoc Bedæ loco illum Fresiam nunquam repetiisse, sed ad Hiberniam in a solito silentio vacasse Domino usque ad mortem, aliosque viros sanctos duodecim ab Egberto missos esse. Accam etiam, quem stulte dicit a Uilfrido postea constitutum Hagustaldensem episcopum, his adjungit: constat tamen ex v, 21, eum nunquam ex Anglia profectum, nisi cum Romam iverit cum Uilfrido.

^c Citeriorem Fresiam. Hanc Rathbedo adeptam Beda vocavit, vel eas terras quæ nunc Hollandiæ comitatu continentur; quæ sane Anglis, apud quos Beda scribit, ceteriores sunt quam reliqua ultra Flevum lacum Fresia sit: aut certe est citerior Fresia, qui circa Mosam Vahalinque tenditur Brabantia Geldrique et Cisirhenanæ Clivæ tractus, quem fortassis Fresones regno Franciæ avulsam tenebant. Eo facit quod Annales Metenses a Chesno Scriptorum Francorum tomo III editi, tradant a B. Pipinum ducem Seniore avum hujus, populum inter Carbonariam Silvam et Mosam fluvium et usque ad Fresiorum fines vastis limitibus habitantem, justis legibus gubernasse. Ea igitur Gallis citerior Fresia est quæ ad Mosam flumen pertinebat, Anglis vero quæ nunc Hollandia.

regrini non permitterentur; et mittens occi it vica-
nos illos omnes, vicumque incendio consumpsit.
Passi sunt autem præfati sacerdotes et famuli Chri-
sti quinto Nonarum Octobrium die.

Nec martyrio eorum cælestia defuere miracula.
Nam cum perempta eorum corpora amni, ut diximus,
a paganis essent injecta, contigit ut hæc contra im-
petum fluvii decurrentis, per quadraginta fere millia
passuum, ad ea usque loca ubi illorum erant [Al.,
essent] socii, transferrentur. Sed et radius lucis per-
maximus atque ad cælum usque altus omni nocte
supra locum fulgebat illum ubicumque ea pervenisse
contingeret, et hoc etiam paganis qui eos occiderant
intuentibus. Sed et unus ex eis in visione nocturna
apparuit cuidam de sociis suis, cui nomen erat Tilmon,
viro illustri, et ad sæculum quoque nobili, qui de
militie factus fuerat monachus; indicans quod eo loci
corpora eorum posset invenire, ubi lucem de cælo
terris radiasse conspiceret. Quod ita completum est.
Inventa namque eorum corpora juxta honorem mar-
tyribus condignum recondita sunt, et dies passionis
vel inventionis eorum congrua illis in locis veneratione
celebratur. Denique gloriosissimus dux Fran-
corum Pippin ubi hæc comperit misit, et adducta
[Al., comperit,... adducta] ad se eorum corpora
condidit cum multa gloria in ^b ecclesia Coloniae
civitatis, juxta Rhenum. Fertur autem quia in loco in
[Al. om. in] quo occisi sunt fons ebullierit, qui in eo-
dem loco usque hodie copiosa fluenti sui dona pro-
fundat [Al., perfundat].

CAPUT XI.

Ut viri venerabiles Suidbert in Britania, Uilbrord
Romæ sint in Fresiam ordinati episcopi.

Primis sane temporibus adventus eorum in Fresiam
[bcxcii], mox ut comperit Uilbrord datam sibi prin-
cipe licentiam ibidem prædicandi, acceleravit venire
Romam, cujus sedi apostolicæ tunc Sergius papa
præerat, ut cum ejus licentia et benedictione, deside-
ratum evangelizandi gentibus opus iniret, simul et
reliquias beatorum apostolorum ac martyrum Christi

^a Passi. In Westphalia passos Gallican. Martyro-
log. prodit.

^b Ecclesia. Collegiata S. Cuniberti. Gall. Mart.

^c Suidbertum. Secundum Pseudo-Marcellinum natus
est Suidbertus in provincia Nordanhymbrana ex pa-
rentibus Sigebercto comite Nortringani et Bertha
comitissa; quinto decimo ætatis anno monasterium
Beardaneu intravit, novemque ibi annis actis, pres-
byteratum suscepit. Idem auctor memorat eum in
Fresia a paganis incarcerationem et ab angelo in liber-
tatem vindicatum, dein visum cæco, vitamque mor-
tuo restituentem; sed fides vix videtur esse adhi-
benda historię quot lineis fere tot erroribus re-
fertæ.

^d Ordinavit. Suidbert ordinatus est anno 695,
Berctuald nondum reverso. Sed Marcellinus eum
an. 695 ordinatum narrat, et ideo ait a Uilfrido fuisse
consecratum, quia Ecgerbet, archiepiscopus Ebor,
gravi morbo laborabat: Baronius vero in hac re non
sequens Marcellinum quem in cæteris non satis pèrite
exscribit, aliam rationem profert, scilicet quia Uil-
frid fuit apostolicæ sedis legatus. Marcellini quidem
ratio plane falsa est, quia Ecgerbet tunc non erat
archiepiscopus Ebor., et Baronii non est satis

A ab eo se sperans accipere, ut dum in gente cui prædi-
caret destructis idolis ecclesias institueret, haberet in
promptu reliquias sanctorum quas ibi introduceret;
quibusque ibidem depositis, consequenter in eorum
honorem quorum essent illæ [Al., essent, illa Sing.],
singula quæque loca dedicaret. Sed et alia perplura
quæ tanti operis negotium quærebat, vel ibi discere,
vel inde accipere cupiebat. In quibus omnibus cum
sui voti compos esset effectus, ad prædicandum
rediit.

Quo tempore fratres qui erant in Fresia verbi mi-
nisterio mancipati, elegerunt ex suo numero virum
modestum moribus et mansuetum corde Suidbertum
qui eis ordinaretur antistes, quem Britanniam desti-
natum ad petitionem eorum ^d ordinavit reverentia-
simus Uilfrid episcopus, qui tunc forte patria pulsus
in Merciorum regionibus exulabat. Non enim eo tem-
pore habebat episcopum Cantia, defuncto quidem
Theodoro, sed necdum Beretualdo successore ejus
qui trans mare ordinandus ierat, ad sedem episcopatus
sui reverso.

Qui videlicet Suidbert accepto episcopatu. de
Brittania regressus, non multo post ad gentem
Boructuarorum accessit, ac multos eorum prædicando
ad viam veritatis perduxit. Sed expugnatis non longo
post tempore Boructuaris a gente antiquorum Saxo-
num, dispersi sunt quolibet hi qui verbum receperant;
ipse [Al., ipseque] antistes cum quibusdam Pippinum
petiit, qui interpellante Blithrydæ [Al., Bliththrudæ]
conjugæ suæ, dedit ei locum mansionis in insula qua-
dam Rheni, quæ lingua eorum vocatur *In littore*: in
qua ipse, constructo ^e monasterio quod hactenus
hæredes ejus possident, aliquando continentissimam
gessit vitam, ibique ^f diem clausit ultimum.

Postquam vero per annos aliquot in Fresia, qui
advenerant docuerunt [bcxcvi], misit Pippinus, fa-
vente omnium consensu, virum venerabilem Uil-
brordum Romam, cujus adhuc pontificatum Sergius
habebat, postulans ut eidem Fresonum genti archi-
episcopus ordinaretur. Quod ita ut petierat impletum

liquida, nam si Cantia tunc episcopum habuisset, si
Berctualdus ad sedem reversus esset, ille, ut ex hoc
Beda loco videtur, Suidbertum consecrasset.

^e Monasterio. Quod construxit in villa ejus insulæ
Werda dicta in honorem B. Virg. Mariæ.

^f Diem clausit. Breves Francorum Annales ab And-
rea du Chesne, tom. II Francic. Scriptorum editi,
ad an. 715 ista habent: « Depositio Suitberthi epi-
scopi. » Pseudo-Marcellinus obiisse illum tradit an.
717, Kal. Mart. feria sexta, hora 12. Verum hoc,
æque ac pleraque alia toto illo opere, infelicitur.
Etenim illo anno cyclo solis 26, lit. Dom. C, non in
feriam sextam, sed in secundam inciderunt Martii
Kal. Et repugnat quæ sub nomine S. Ludgeri epi-
scopi composita est epistola. Nam cap. 4 ait annum a
Nat. Dom. 748 fuisse tricesimum tertium post cele-
brem transitum sanctissimi Suiberti. Unde sequeretur
anno 715 obiisse, cyclo solis 24, lit. Dom. F, ac
tunc quidem Kal. Martii fuerunt, feria 6, an. 804.
Suidbert a Leone III canonizatus est, diciturque
esse primus, qui in sanctorum numerum postmodum
est ascriptus. Vide S. Ludgeri epistolam apud
Surium i Mart. et Corn. a Lap. in Ecclesiast.
c. XLIV.

est anno ab incarnatione Domini sexcentesimo nonagesimo sexto. Ordinatus est autem in ecclesia sanctæ martyris * Cæcilie, die natalis ejus, imposito sibi a papa memorato nomine Clementis: ac mox remissus ad sedem episcopatus sui, id est, post dies quatuordecim ex quo in Urbem venerat.

Donavit autem ei Pippin locum cathedræ episcopalis in castello suo inlustri, quod antiquo gentium illarum verbo ^b Uiltaburg, id est, Oppidum Uiltorum, lingua autem Gallica Trajectum vocatur; in quo ædificata ^c ecclesia, reverentissimus pontifex longe lateque verbum fidei prædicans, multosque ab errore revocans, plures per illas regiones ecclesias, sed et ^d monasteria nonnulla construxit. Nam non multo post alios quoque illis in regionibus ipse constituit antistites ex eorum numero fratrum qui vel secum, vel post se illo ad prædicandum venerant; ex quibus aliquanti jam dormierunt in Domino. Ipse autem Uilbrord, cognomento Clemens, adhuc ^e superest [dcxxxv] longa jam venerabilis ætate, utpote tricesimum et sextum in episcopatu habens annum, et post multiplices [Al., multiplicis] militiæ cælestis agones ad præmia remunerationis supernæ tota mente suspirans.

CAPUT XII.

Ut quidam in provincia Nordanhybrorum a mortuis resurgens, multa et tremenda et desideranda quæ viderat narraverit.

His temporibus [dcxcvi] miraculum memorabile, et antiquorum simile in Britannia factum est. Namque ad excitationem viventium de morte animæ, quidam aliquandiu mortuus ad vitam resurrexit corporis, et multa memoratu digna quæ viderat, narravit; e quibus hic aliqua breviter perscrutando esse putavi. Erat ergo paterfamilias in regione Nordanhybrorum quæ vocatur Incuneningum, religiosam cum domo sua gerens vitam; qui infirmitate corporis tactus, et hac crescente per dies ad extrema perductus, primo tempore noctis defunctus est; sed diluculo reviviscens ac repente residens, omnes qui corpori flentes assederant, timore immenso percussus in fugam convertit: uxor tantum quæ [Al. add. eum] amplius amabat, quamvis multum tremens et pavidam, remansit: quam ille consolatus: « Noli, inquit, timere, quia jam vere resurrexi a morte qua tenebar, et apud homines sum iterum vivere permissus; non tamen ea mihi qua ante consueveram conversatione, sed multum dissimili ex hoc tempore vivendum est. » Statimque surgens abiit ad villulæ oratorium, et

* Cæcilie. S. Cæcilia colitur xvi Novemb. Alcuinus, apud Mabillon. Act. Ben. sæc. iii, tradit Clementem consecratum in Ecclesia B. Petri.

^b Uiltaburg. Beda videtur hic confundere duos locos diversos, nam verisimile est Uiltaburg fuisse locum 5600 passuum a Trajecto distantem, qui nunc dicitur Uitenburg. Cluver., Germ. Antiq. II, 36.

^c Ecclesia. Hanc in honore sancti Salvatoris consecravit. Bonif., ep. 97, apud Bibl. Patr. sæc. viii. Item aliam in Trajecto in honore S. Martini construxit.

^d Monasteria. Unum condidisse dicitur Esternaci.

A usque ad diem in oratione persistens, mox omnem quam possederat substantiam in tres divisit portiones, e quibus unam coniugi, alteram filiis tradidit, tertiam sibi ipse [Al., sibi ipsi] retentans, statim pauperibus distribuit. Nec multo post sæculi curis absolutus ad monasterium ^e Mailros, quod Tuidi fluminis circumflexu maxima ex parte clauditur, pervenit; acceptaque tonsura, locum secretæ mansionis quam præviderat abbas, intravit: et ibi usque ad diem mortis in tanta mentis et corporis contritione duravit, ut multa illum, quæ alios laterent, vel horrenda, vel desideranda vidisse, etiamsi lingua sileret, vita loqueretur.

Narrabat autem [Al., enim] hoc modo quod viderat: « Lucidus, inquiens, aspectu, et clarus erat indumento qui me ducebat. Incedebamus autem tacentes, ut videbatur mihi, contra ortum solis solstitialem; cumque ambularemus, devenimus ad vallem multæ latitudinis ac profunditatis, infinitæ autem longitudinis; quæ ad lævam nobis sita, unum latus flammis ferventibus nimium terribile, alterum forenti grandine ac frigore nivium [Al., nimum] omnia perflante atque verrente non minus intolerabile præferebat. Utrumque autem erat animabus hominum plenum, quæ vicissim hinc inde videbantur quasi tempestatis impetu factari. Cum enim vim fervoris immensi tolerare non possent, prosiliebant miseræ in medium frigoris infesti: et cum neque ibi quippiam requiei invenire valerent, resiliabant rursus urendæ in medium flammarum inextinguibilem.

Cumque hac infelici vicissitudine longe lateque, prout aspicere poteram, sine ulla quietis intercapidine innumerabilis spirituum deformium multitudo torqueretur, cogitare cœpi quod hic fortasse esset infernus, de cuius tormentis intolerabilibus narrare sæpius audivi. Respondit cogitationi meæ ductor qui me præcedebat: Non hoc, inquiens, suspicaris; non enim hic infernus est ille quem putas.

« At cum me hoc spectaculo tam horrendo perterritum paulatim in ulteriora produceret, vidi subito ante nos obscurari incipere loca, et tenebris omnia repleri. Quas cum intraremus, in tantum paulisper condensatæ sunt, ut nihil præter ipsas aspicerem, excepta dumtaxat specie et veste ejus qui me ducebat. Et cum progredereur sola sub nocte per umbras, ecce subito apparent ante nos crebri flammarum tetra globi, ascendentes quasi de puteo magno, rursumque decedentes in eundem. Quo cum perductus essem, repente ductor meus disparuit, ac

* Superest. Ille autem non obiit ante annum 736. Gallicanum enim Martyrolog. prodit eum rexisse Ecclesias 40 annos, et in monasterio Esternaco parochiæ Trevirensis esse depositum; quod monasterium ita defuncti hujus miraculis claruit, ut postea illius nominis titulo sit insignitum. S. Bonifacius Mogunt. autem episcopus in ep. 97 ait eum prædicasse per 50 annos, usque ad debilem senectutem. Bibl. Patr., sæc. viii. Cum igitur episcopatum iniiit an. 696, necesse est eum obiisse circa an. 745.

^f Incuneningum. Forsan Cuningham prov. in Scotia.

^e Mailros. De hoc vide iv, 27.

me solum in medio tenebrarum et horridæ [Al., horrendæ] visionis reliquit. At cum iidem globi ignium sine intermissione modo alta peterent, modo ima baratri repeterent, cerno omnia quæ ascende-
bant fastigia flammimarum plena esse spiritibus hominum, qui instar favillarum cum fumo ascendentium nunc ad sublimiora projicerentur, nunc retractis ignium vaporibus relaberentur in profunda [Al., profundum]. Sed et fœtor incomparabilis cum eisdem [Al., ejusdem] vaporibus ebulliens, omnia illa tenebrarum loca replebat. Et cum diutius ibi pavidus consisterem, utpote incertus quid agerem, quo verterem gre-sum, qui me [Al., qui mihi] finis maneret : audio subitum [Al., subito] post terga sonitum immensissimi fletus ac miserrimi, simul et cachinnum crepitantem quasi vulgi indocti captis hostibus insultantis. Ut autem sonitus idem clarior redditus ad me usque pervenit, considero turbam malignorum spirituum, quæ quinque [Al. om. quinque] animas hominum moerentes ejulantesque, ipsa multum [Al., vero] exultans et cachinnans medias illas trahebat in tenebras : e quibus videlicet hominibus, ut dignoscere potui, quidam erat adonusus ut clericus, quidam laicus, quidam femina. Trabentes autem eos maligni spiritus descenderunt in medium [Al., medio] baratri illius ardentis; factumque est ut cum longius subeuntibus eis, fletum hominum, et risum dæmoniorum clare discernere nequirem, sonum tamen adhuc promiscuum in auribus haberem. Interea ascenderunt quidam spirituum obscurorum de abyso illa flammivoma, et adcurrentes circumdederunt me, atque oculis flammantibus, et de ore ac naribus ignem putidum efflantes angebant, forcipibus quoque igneis quos tenebant in manibus, minitabantur me comprehendere, nec tamen me ullatenus contingere, tametsi terrere præsumebant. Qui cum undiqueversum hostibus et cæcitate tenebrarum conclusus huc illucque oculos circumferrem, si forte alicunde quid auxilii quo salvarem, adveniret, apparuit retro via [Al., viam] qua veneram quasi fulgor stellæ meantis inter tenebras, qui paulatim crescens et ad me ocius festinans ubi adpropinquavit, dispersi sunt et aufugerunt omnes qui me forcipibus rapere quærebant spiritus infesti.

Ille autem qui adveniens eos fugavit erat ipse qui me ante ducebat : qui mox conversus ad dexterum iter, quasi contra ortum solis brumalem me ducere cœpit. Nec mora, exemplum tenebris in auras me serens lucis eduxit : cumque me in luce aperta duceret, vidi ante nos murum permaximum, ejus neque longitudini hinc vel inde, neque altitudini ullus esse terminus videretur. Cœpi autem mirari quare ad murum accederemus, cum in eo nullam januam vel fenestram vel ascensum alicui conspicerem. Cum ergo pervenissemus ad murum, statim nescio quo ordine fuimus in summitate ejus. Et ecce ibi campus erat latissimus ac fœtissimus, tantaque fragrantia vernantium flosculorum plenus, ut omnem mox fœtorem tenebræ fornacis, qui me pervaserat,

A effugaret admirandi hujus suavitas odoris. Tanta autem lux cuncta ea loca perfuderat, ut omni splendore diei, sive solis meridiani radiis videretur esse præclarior. Erantque in hoc campo innumera hominum albatorum conventicula, sedesque plurimæ agminum lætantium. Cumque inter choros felicitum incolarum medios me duceret, cogitare cœpi quod hoc fortassè esset regnum cælorum, de quo prædicari sæpius audivi. Respondit ille cogitatui meo : Non, inquit, non [Al. om. non] hoc est regnum cælorum quod autumas.

Cumque procedentes transissemus, et has beatorum mansiones spirituum, aspicio ante nos multo majorem luminis gratiam quam prius; in qua etiam vocem cantantium dulcissimam audivi; sed et odoris fragrantia miri tanta de loco effundebatur, ut is quem antea degustans quasi maximum rebar, jam permodicus mihi odor videretur : sicut etiam lux illa campi florentis eximia, in comparatione ejus quæ nunc apparuit lucis, tenuissima prorsus videbatur, et parva. In cujus amœnitatem loci cum nos intraturos sperarem, repente ductor substitit; nec mora, gressum retorquens, ipsa me qua venimus via reduxit.

Cumque reversi [Al., reversione] perveniremus ad mansiones illas lætas spirituum candidatorum, dixit mihi : Scis quæ sint ista omnia quæ vidisti? Respondi ego. Non. Et ait : Vallis illa quam aspexisti flammis ferventibus et frigoribus horrenda rigidis, ipse est locus in quo examinandæ et castigandæ sunt animæ illorum, qui differentes constiteri et emendare scelera [Al. add. sua] quæ fecerant, in ipso tandem mortis articulo ad pœnitentiam confugiunt, et sic de corpore exeunt : qui tamen quia confessionem et pœnitentiam vel in morte habuerunt, omnes in die judicii ad regnum cælorum perveniunt [Al., perveniunt]. Multos autem preces viventium et elemosynæ et jejuniæ et maxime celebratio missarum, ut etiam ante diem judicii liberentur, adjuvant. Porro puteus ille flammivomus ac putidus quem vidisti, ipsum est os gehennæ, in quo quicumque semel inciderit nunquam inde liberabitur in ævum. Locus vero iste florifer, in quo pulcherrimam hanc juventutem jocundari ac fulgere conspicias, ipse est in quo recipiuntur animæ eorum qui in bonis quidem operibus de corpore exeunt, non tamen sunt tantæ perfectionis, ut in regnum cælorum statim mereantur introduci : qui tamen omnes in die judicii ad visionem Christi et gaudia regni cælestis intrabunt. Nam quicumque in omni verbo et opere et cogitatione perfecti sunt, mox de corpore egressi ad regnum cælestæ perveniunt : ad cujus vicina [Al., vicinia] pertinet locus ille, ubi sonum cantilenæ dulcis cum odore suavitatis ac splendore lucis audisti. Tu autem quia nunc ad corpus reverti et rursus inter homines vivere debes, si actus tuos curiosius dis-utere, et mores sermonesque tuos in rectitudine ac simplicitate servare studueris, accipies et ipse post mortem locum mansionis inter hæc

quæ cernis agmina letabunda spirituum beatorum. Namque ego cum ad tempus abscessissem a te, ad hoc feci ut quid de te fieri deberet agnoscerem. Hæc mihi cum dixisset, multum detestatus sum reverti ad corpus, delectatus nimirum suavitate ac decore loci illius quem intuebar, simul et consortio eorum quos in illo [Al. add. esse] videbam. Nec tamen aliquid ductorem meum rogare audebam: sed inter hæc nescio quo ordine repente me inter homines vivere cerno. »

Hæc et alia quæ viderat idem vir Domini, non omnibus passim desidiosus ac vitæ suæ incuriosis referre volebat, sed illis solummodo qui, vel tormentorum metu perterriti, vel spe gaudiorum perennium delectati, profectum pietatis ex ejus verbis haurire volebant. Denique in vicina cellæ illius habitabat quidam monachus, nomine Illaengils, presbyteratus etiam quem bonis actibus adæquabat [Al., operibus adornabat], gradu præeminens, qui adhuc superest, et in Hibernia insula solitarius ultimam vitæ ætatem pane cibario et frigida aqua sustentat. Illic sæpius ad eundem virum ingrediens, audivit ab eo repetita interrogatione, quæ et qualis essent quæ exutus corpore videret [Al., viderat]; per cujus relationem, ad nostram quoque agnitionem pervenire quæ de his pauca perstrinximus. Narrabat autem visiones suas etiam regi Aldfrido viro undecumque doctissimo; et tam libenter, tamque studiose ab illo auditus est, ut ejus rogatu [Al. add. in] monasterio supra memorato inditus, ac monachica sit tonsura coronatus, atque ad eum audiendum sæpissime cum illas in partes devenisset accederet. Cui videlicet monasterio tempore illo religiosæ ac modestæ vitæ abbas et presbyter * Aediluald præerat, qui nunc episcopalem Lindisfarnensis Ecclesiæ cathedram condignis gradu actibus servat [Al., tenet].

Accepit autem in eodem monasterio locum mansionis secretiorem, ubi libenter continuis in orationibus famulatu sui Conditoris vacaret. Et quia locus ipse super ripam fluminis erat situs, solebat hunc creber [Al., crebro] ad magnum castigandi corporis affectum ingredi, ac sæpius in eo supermeantibus undis immergi; sicque ibidem quamdiu sustinere posse videbatur, psalmis vel precibus insistere,

* Aediluald. Fuit primo minister S. Cudberti. Vit. S. Cudb. 30. Postea abbas Mailrosensis, v. 12. Denique episcopus factus circa an. 724 crucem lapideam fabricari fecit quæ multis post sæculis maximam religionis famam apud Aquilonales Anglos obtinuit. Sim. Dun. de Dun. Eccl. I, 12. Is etiam Evangeliorum librum, quem Eadfridus episcopus in honorem B. Cudberti manu propria scripserat, auro gemmisque perornari jussit. Ibid. II, 12. Eum defunctum scribit Malm. an. 738; Flor. Uig., an. 739; Sim. Dun., an. 740. Sepultus est in æde Lindisfarnensi: post annos vero 135 asportatæ inde sunt ejus exuvie, uti et S. Cudberti aliorumque sanctorum, ne Danorum furori exponerentur; et cum diu cum sacro illo thesauro monachi de loco in locum discurrissent, ad Dunelmum tandem translatae sunt. S. Aediluald colitur 12 Februarii.

† Aedilredum. Pendan regis filius, an. 675 Uulfridi fratri successit. An. 676 Cantiam vastavit, iv,

fixusque manere ascendente aqua fluminis [Al. add. ei] usque ad lumbos, aliquando usque ad collum; atque inde egrediens ad terram nunquam ipsa vestimenta uda atque [Al., vel] algida deponere curabat, donec ex suo corpore calefierent et siccarentur. Cumque tempore hiemali defluentibus circa eum semifractarum crustis glaciæ, quas et ipse aliquando contriverat quo haberet locum standi sive immergendi [Al. add. se] in fluvio, dicerent [Al., dicerentque] qui videbant: « Mirum, frater Drycthelme (hoc enim erat viro nomen), quod tantam frigoris asperitatem ulla ratione tolerare prævalet! » Respondebat ille simpliciter, erat namque homo simplicis ingenii ac moderatæ naturæ: « Frigidiora ego vidi. » Et cum dicerent: « Mirum quod tam austeram tenere continentiam velis! » Respondebat: « Austeriora ego vidi. » Sicque usque ad diem suæ vocationis infatigabili celestium bonorum desiderio corpus senile inter quotidiana jejunia domabat, multisque et verbo et conversatione salutis [Al., salutis causa] fuit.

CAPUT XIII.

Ut e contra alter ad mortem veniens, oblatum sibi a daemonibus codicem suorum viderit peccatorum.

At contra, fuit quidam in provincia Merciorum cujus visiones ac verba, non autem et conversatio [Al., verba et conversatio], plurimis, sed non sibi metipsi profuit. Fuit autem [Al. add. quidam] temporibus Coenredi, qui post ^b Aedilredum regnavit [pccc], vir in laico habitu atque officio militari positus; sed quantum pro industria exteriori regi placens, tantum pro interna suimet negligentia displicens. Admonebat ergo illum sedulo ut confiteretur, et emendaret ac relinqueret scelera sua, priusquam subito mortis superventu tempus omne poenitendi et emendandi perderet. Verum ille, frequenter licet admonitus, spernebat verba salutis, seseque tempore sequente poenitentiam acturum esse promittebat. Hæc inter tactus infirmitate, decidit in lectum, atque acri cepit dolore torqueri. Ad quem ingressus rex, diligebat enim eum multum, hortabatur ut vel tunc antequam moreretur, poenitentiam ageret commissorum. At ille respondit [Al., respondebat], non se tunc velle confiteri peccata sua, sed cum ab infir-

D 12. An. 680, ad hujus petitionem, Agatho papa litteris suis confirmavit privilegia Peadæ et Uulfridi regum et Sexuulfi, quibus liberarunt Medeshamstede monasterium ab omni servitute vel regi vel episcopo peragenda. Chr. Sax., an. 675, An. 679, inter hunc et Ecgridum Theodorus pacem fecit, iv, 21; et Aedilred recuperavit Lindisfarorum provinciam, quam Ecgrid Uulfridi superato obtinuerat, iv, 12. An. 691, Uulfrid, jubente Aedilredo, apud quem episcopatu pulsus aliquantisper mansit, Offsorum consecrat, iv, 23. Aedilred etiam dedit S. Eguino Eveshamiam, ubi monasterium construxit an. 701. An. 703, eidem dedit Castellum de Chadbury et vetus monasterium de Stratforda. Mon. Angl., II, 851. An. 704, in Beardeni monasterio, quod dicitur III, 11, maxime dilexisse, monachus fuit. Chr. Sax. Et mox abbas, v, 20. Malm. de Reg. I. iv. Et 13 annos ibidem devote peregit. Mon. Angl., II, 851.

mitate resurgeret; ne [Al. add. forte] exprobrarent sibi sodales, quod timore mortis faceret ea quæ sospes facere noluerat; fortiter quidem, ut sibi videbatur, locutus, sed miserabiliter, ut post patuit, dæmonia [Al., dæmoniaca] fraude seductus.

Cumque morbo ingravescente, denuo ad eum visitandum ac docendum rex intraret, clamabat [Al., clamavit] statim miserabili voce: « Quid vis modo? Quid huc venisti? Non epim mihi aliquid utilitatis aut salutis potes ultra conferre. At ille: Noli, inquit, ita loqui, vide ut sanum sapias. Non, inquit, insanio, sed pessimam mihi scientiam certus præ oculis habeo. Et quid, inquit, hoc est? Paulo ante, inquit, intraverunt domum hanc duo pulcherrimi juvenes, et resederunt circa me, unus ad caput, et unus ad pedes; protulitque unus libellum perpulchrum, sed vehementer modicum, ac mihi ad legendum dedit, in quo omnia quæ unquam bona feceram, intuenti scripta reperi, et hæc erant nimium pauca et modica. Receperunt codicem, neque aliquid mihi dicebant. Tum subito supervenit exercitus malignorum et horridorum [Al., horrendorum] vultu spirituum, domumque hanc et exterius obsedit, et intus maxima ex parte residens implevit. Tunc ille qui et obscuritate tenebræ faciei et primatu sedis major esse videbatur eorum, proferens codicem horrendæ visionis, et magnitudinis enormis, et ponderis pene importabilis, jussit uni ex satellitibus suis mihi ad legendum deferre [Al., deferri]. Quem cum legissem, inveni omnia scelera, non solum quæ opere vel verbo, sed etiam quæ tenuissima cogitatione peccavi, manifestissime in eo tetricis [Al., tetricis] esse descripta litteris. Dicebatque ad illos qui mihi adsederant viros albatos et præclaros: Quid hic sedetis, scientes certissime quia noster est iste [Al., ipse]? Responderunt: Verum dicitis [Al., dicitis]; accipite, et in cumulum damnationis vestræ ducite. Quo dicto, statim disparuerunt: surgentesque duo nequissimi spiritus, habentes in manibus vomeres [Al., cultra; al., furcas], percusserunt me, unus in capite, et alius in pede: qui videlicet modo cum magno tormento irrepunt in interiora corporis mei [Al., in mea viscera], moxque ut ad se [Al. om. se] invicem perveniunt, moriari, et paratis ad rapiendum me dæmonibus, in inferni claustra pertrahar. »

Sic loquebatur miser desperans, et non multo post defunctus poenitentiam quam ad breve tempus cum fructu veniæ facere supersedit, in æternum sine fructu poenis subditus facit. De quo constat quia, sicut beatus papa Gregorius de quibusdam scribit, non pro se ista cui non profuere, sed pro aliis videri, qui ejus interitum cognoscentes, differe tempus poenitentiae, dum vacat, timerent, ne improvise mortis articulo præventi impenitentes perirent. Quod autem codices diversos per bonos sive malos spiritus sibi vidit offerri, ob id superna dispensatione factum est, ut meminimus facta et cogitationes nostras non in ventum diffuere, sed ad examen summi Judicis

cuncta servari; et sive per amicos angelos in fine nobis ostendenda, sive per hostes. Quod vero prius candidum codicem protulerunt angeli, deinde atrum dæmones: illi perparvum, isti enormem: animadvertendum est quod in prima ætate bona aliqua fecit, quæ tamen universa prave agendo juvenis obnubilavit. Qui si e contrario erro es pueritia corrigere in adolescentia, ac bene faciendo a Dei oculis abscondere curasset, posset eorum numero sociari de quibus ait Psalmus: *Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (Psalm. xxxi, 1). Hanc historiam, sicut a venerabili antistite Pecthelmo didici, simpliciter ob salutem legentium, sive audientium, narrandum esse putavi.

CAPUT XIV.

Ut item alius moriturus deputatum sibi apud inferos locum poenarum viderit.

Novi autem ipse fratrem, quem utinam non nossem, cujus etiam nomen, si hoc aliquid prodesset, dicere possem; positum in monasterio nobili, sed ipsum ignobiliter viventem. Corripiebatur quidem sedulo a fratribus ac majoribus loci, atque ad castigatorem vitam converti ammonebatur. Et quamvis eos audire noluisse, tolerabatur tamen ab eis longanimiter, ob necessitatem operum ipsius exteriorum: erat enim fabrilis artis singularis. Serviebat autem multum ebrietati et cæteris vitæ remissioris inlecebris; magisque in officina sua die [Al., diu] nocturne reside-re, quam ad psallendum atque orandum in ecclesia audiendumque cum fratribus verbum vitæ concurre-re consuevit. Unde accidit illi, quod solent dicere quidam, quia qui non vult ecclesiæ januam sponte humiliatus ingredi, necesse habet in januam inferni non sponte damnatus introduci. Percussus enim languore atque ad extrema perductus vocavit fratres, et multum mœrens ac damnato similis cepit narrare, quia videret inferos apertos et Sathanan dimersum [Al., demersum; al., immersum] in profundis [Al., profundum] tartari, Caiphanque [Al., Caiphan quoque] cum cæteris qui occiderunt Dominum, juxta eum flammis ultricibus contraditum: in quorum vicinia, inquit, heu misero mihi locum despicio [Al., aspicio] æternæ perditionis esse præparatum. Audientes hæc fratres, cœperunt diligenter exhortari, ut vel tunc positus adhuc in corpore poenitentiam faceret [Al., ageret]. Respondebat ille desperans: « Non est mihi modo tempus vitam mutandi, cum ipse viderim judicium meum jam esse completum. »

Talia dicens, sine viatico salutis obiit, et corpus ejus in ultimis est monasterii locis humatum, neque aliquis pro eo vel missas facere, vel psalmos cantare, vel saltem orare præsumebat. O quam grandi distantia divisit Deus inter [Al. om. inter] lucem et tenebras! Beatus protomartyr Stephanus passurus mortem pro veritate, vidit cælos apertos, vidit gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei; et ubi erat futurus ipse post mortem, ibi oculos mentis ante mortem, quo laxior occumberet, misit. At contra, faber

ste tenebrosæ mentis et actionis, imminente morte, A vidit aperta tartara, vidit damnationem diaboli et sequacium ejus; vidit etiam suum infelix inter tales carcerem, quo miserabilius ipse desperata salute periret, sed viventibus qui hæc cognovissent causam salutis sua perditione relinqueret. Factum est hoc nuper in provincia Berniciorum; ac longe lateque diffamatum, multos [Al., multosque] ad agendam et non differendam scelerum suorum poenitentiam provocavit. Quod utinam exhinc etiam nostrarum lectione litterarum fiat!

CAPUT XV.

Ut plurimæ Scottorum Ecclesiæ, instante Adamnano, catholicum Pascha susceperint; uique idem librum de Locis Sanctis scripserit.

Quo tempore [pcca] p[ri]ma pars Scottorum in Hibernia, et nonnulla etiam de Brittonibus in Britannia, rationabile et ecclesiasticum Paschalis observantiæ tempus Domino donante suscepit. Siquidem * Adamnan presbyter et abbas monachorum qui erant in insula Hii, cum legationis gratia missus a sua gente, venisset ad Aldfridum regem Anglorum, et aliquandiu in ea provincia moratus, videret ritus Ecclesiæ canonicos; sed et a pluribus qui erant eruditiores esset sollemniter admonitus, ne contra universalem Ecclesiæ morem, vel in observantia Paschali, vel in ^b aliis quibusque decretis cum suis paucissimis, et in extremo mundi angulo positus vivere præsumeret, mutatus mente est; ita ut ea quæ viderat et audierat in Ecclesiis Anglorum, suar suorumque consuetudini libentissime præferret. Erat enim vir bonus et sapiens, et scientia Scripturarum nobilissime instructus.

Qui cum domum rediisset, curavit suos qui erant in Hii, quive eidem erant subditi monasterio, ad eum quem cognoverat, quemque ipse toto ex corde susceperat, veritatis callem perducere, nec valuit. Navigavit [Al. add. itaque] Hiberniam et prædicans eis, ac modesta exhortatione declarans legitimum Paschæ tempus, plurimos eorum, et pene omnes qui ab Hiiensium dominio erant liberi, * ab errore avito correctos ad unitatem reduxit catholicam, ac legitimum Paschæ tempus observare perdocuit. Qui cum celebrato in Hibernia canonico Pascha, ad suam insulam revertisset, suoque [Al., suisque in] monasterio catholicam temporis Paschalis observantiam instantissime prædicaret, nec tamen perficere quod conabatur posset, contigit eum ante expletum anni circulum migrasse de sæculo [pccn]. Divina utique gratia disponente, ut vir unitatis ac pacis studiosissimus ante ad vitam raperetur æternam, quam, redeunte tempore Paschali, graviolem cum eis qui eum ad ve-

ritatem sequi volebant, cogeretur habere discordiam.

^d Scripsit idem vir de Locis Sanctis * librum legentibus multis utilissimum; cujus auctor erat docendo ac dictando Galliarum episcopus Arculfus, qui locorum gratia sanctorum venerat Hierosolymam, et lustrata omni terra repromissionis, Damascum quoque, Constantinopolim, Alexandriam, multas [Al., multasque] maris insulas adierat; patriamque navigio revertens, vi tempestatis in occidentalia Britanniae littora delatus est: ac post multa, ad memoratum Christi famulum Adamnanum perveniens, ubi doctus in Scripturis sanctorumque locorum gnarus esse compertus est, libentissime est ab illo susceptus, [Al. add. et] libentius auditus; adeo ut quæque ille se in Locis sanctis memoratu digna vidisse testabatur, cuncta mox iste litteris mandare curaverit. Fecitque opus, ut dixi, multum [Al., multis] utile, et maxime illis qui longius ab eis locis in quibus patriarchæ et apostoli erant, secreti, ea tantum de his quæ lectione didicerint, norunt. Porrexit autem librum hunc Adamnan Aldfrido regi, ac per ejus est largitionem etiam minoribus ad legendum contraditus. Scriptor quoque ipse multis ab eo muneribus donatus, [Al., add. in] patriam remissus est. De cujus scriptis aliqua decerpere, ac nostræ huic Historiæ inserere commodum fore legentibus reor.

CAPUT XVI.

Quæ in eodem libro de loco Dominicæ nativitat, passionis, et resurrectionis commemoraverit.

^c Scripsit ergo de loco Dominicæ nativitat in hunc modum: « Bethleem, civitas David, in dorso sita est angusto ex omni parte vallibus circumdato [Al., circumdato], ab occidente in orientem mille passibus longa, humili [Al., humilis], sine turribus muro per extrema plani verticis instructo; in cujus orientali angulo quasi quoddam naturale semiantrum est, cujus exterior pars nativitat Dominicæ fuisse dicitur locus; interior Præsepe Domini nominatur. Hæc spelunca tota interius pretioso marmore tecta, supra locum ubi Dominus natus specialius traditur, sanctæ Mariæ grandem gestat ecclesiam. » Scripsit item hoc modo de loco passionis ac resurrectionis illius: « Ingressis [Al., ingressus] a septentrionali parte urbem Hierosolymam, primum de locis sanctis pro conditione platearum divertendum est ad ecclesiam Constantinianam, quæ Martyrium appellatur. Hanc Constantinus imperator, eo quod ibi crux Domini ab Helena [Al. add. ejus] matre reperta sit, magnifico et regio cultu construxit. Dehinc ab ocaseu Golgothana videtur ecclesia, in qua etiam rupis apparet illa, quæ quondam ipsam adfixo [Al., ipsa infixo] Domini

* Adamnan. Fastis Benedictinis colitur ix Kal. Octob. Fuit et alius S. Adamnanus, presbyter Coludiensis, iv. 25.

^b Aliis. E quibus fuit tonsura, v. 21, juxta finem.

^c Ab err. avit. correct. Al., errore correctos, om. avito; al., erroris habito correctos.

^d Scripsit. Scripsit et Vitam S. Columbæ, quam in tres libros digessit.

Librum. Hoc Adamnani opusculum exstat apud

Maillon., Act. Ben. sæc. iii, part. ii, p. 502. Incerturn est, cum Adamnanus legatus ad Aldfridum venerit, vel suum librum ei porrexerit. Hoc autem constat, quod ad regem venerit ante an. 705, quia eo anno rex mortuus est: cum etiam Matt. Westm. asserat eum an. 701 ad Aldfridum missum, in re tam obscura ejus auctoritatem tutus sequor. (Vide Patrol. t. LXXXVIII, col. 779.)

corpore crucem pertulit, argentam modo pergrandem sustinens crucem, pendente magna desuper ærea rota cum lampadibus. Infra ipsum vero locum Dominicæ crucis, excisa in petra crypta est, in qua super altare pro defunctis honoratis sacrificium solet offerri, positis interim in platea corporibus. Hujus quoque ad occasum ecclesiæ, anastasis, hoc est, resurrectionis Dominicæ rotunda ecclesia, tribus cineta parietibus, duodecim columnis sustentatur, inter parietes singulos latum habens spatium viæ, quæ tria altaria in tribus locis parietis mediæ continet, hoc est, australi, aquilonali, et occidentali. Hæc bis quaternas portas, id est, introitus per tres e regione parietes habet, e quibus quatuor ad vulturum, et quatuor ad curum spectant. Hujus in medio monumentum Domini rotundum petra excisum est, cujus culmen intrinsecus stans homo manu contingere potest, ab oriente habens introitum, cui lapis ille magnus adpositus est; quod intrinsecus feramentorum vestigia usque in præsens ostendit. Nam extrinsecus usque ad culminis summitatem totum marmore tectum est. Summum vero culmen auro ornatum, auream magnam gestat crucem. In hujus ergo monumenti aquilonali parte sepulcrum Domini in eadem petra excisum [Al. add. est], longitudinis septem pedum, trium mensura palmarum pavimento altius eminet; introitum habens a latere meridiano, ubi die noctuque duodecim lampades ardent, quæ auctor intra sepulcrum, octo supra in margine dextro. Lapis qui ad ostium monumenti positus erat, nunc fissus est; cujus pars minor quadratum altare, ante ostium nihilominus ejusdem monumenti stat; major vero in orientali ejusdem ecclesiæ loco quadrangulum aliud altare sub linteaminibus exstat. Color autem ejusdem monumenti et sepulcri albo et rubicundo permixtus esse videtur. »

CAPUT XVII.

Quæ item de loco ascensionis Dominicæ, et sepulchris patriarcharum [Al. add. scripserit].

De loco quoque Dominicæ ascensionis præfatus auctor hoc modo refert : « Mons Olivarum altitudine monti Sion par est, sed latitudine et longitudine præstat, exceptis vitibus et olivis raræ ferax arboris, frumenti quoque et hordei fertilis. Neque enim brucosa, sed herbosa et florida soli illius est qualitas : in cujus summo vertice, ubi Dominus ad cælos ascendit, ecclesia rotunda grandis, ternas per circuitum cameratas habet porticus, desuper tectas. Interior namque domus propter Domini corporis meatum camerari et tegi non potuit : altare ad orientem habens angusto [Al., angusto] culmine protectum, in cujus medio ultima Domini vestigia,

^a In eo. Quod vide editum infra suo loco.

^b Hæddi. Aeddi quidam erat qui fuit cantandi magister, iv, 2, et qui scripsit Vitam S. Uilfridi a Galeo editam inter Script. XV. Alius etiam Hædda fuit, qui post Sexuelli obitum Lichfeldensi parochiæ an. 691 præfectus est, et Leggestrensi etiam post ejectionem Uilfridum. Malm. Pont. IV, et Angl. Sacr. I, 428. Noster vero primo abbas fuit apud

A cælo desuper patente ubi ascendit, visuntur. Quæ cum quotidie a credentibus terra tollatur, nihilominus manet; eandemque adhuc speciem veluti impressa signata [Al., signatam] vestigiis servat. Hæc circa ærea rota jacet, usque ad cervicem alta, ab ocrasu habens introitum, pendente desuper in trocheis magna lampade, tota [Al., totaque] die et nocte lucente. In occidentali ejusdem ecclesiæ parte [Al. add. sunt] fenestræ octo, totidemque e regione lampades in funibus pendentes usque Hierosolymam per vitrum fulgent; quarum lux corda intuentium cum quadam alacritate et compunctione pavefacere dicitur. In die ascensionis Dominicæ per annos singulos, missa peracta, validi flaminis procella desursum venire consuevit, et omnes qui in ecclesia adfuerint terræ prosternere. »

B De situ etiam Chebron [Al., Hebron] et monumentis Patrum ita scribit : « Chebron quondam civitas et metropolis regni David, nunc ruinis tantum quid tunc [Al., tum] fuerit ostendens. Uno ad orientem stadio speluncam duplicem in valle habet, ubi sepulchra patriarcharum quadrato muro circumdantur, capitibus versis ad aquilonem; et hæc singula singulis tecta lapidibus instar basilicæ dolatis; trium patriarcharum candidis, Adam obscurioris et vilioris operis, qui haud longe ab illis ad [Al., in] borealem extremamque muri illius [Al., illius loci] partem pausat. Trium quoque seminarum viliores et minores memoriæ cernuntur.

C « Mamre [Al., Mambre etiam] collis mille passibus [Al. add. est] a monumentis his ad boream, herbosus valde et floridus, campestem habens in vertice planitiem; in cujus aquilonali parte quercus Abraham duorum hominum altitudinis truncus ecclesia circumdata est. » Hæc de opusculis excerpta præfati scriptoris ad sensum quidem verborum illius, sed brevioribus strictisque comprehensa sermonibus, nostris ad utilitatem legentium Historiis indere placuit. Plura voluminis illius si qui [Al., si quem; al., si quis] scire delectat, vel in ipso illo volumine, vel in eo quod de illo dudum strictim excerptimus, epitomate requirat.

CAPUT XVIII.

Ut Austrates Saxones episcopos acceperint Eadbertum et Eollan [Al., Eollam], *Occidentales Danielem* [Al., Danielem] et *Aldhelmu*; et de scriptis ejusdem Aldhelmi.

Anno Dominicæ Incarnationis septingentesimo quinto, Aldfrid rex Nordanhymbrorum defunctus est anno regni sui vicesimo necdum impleto; cui succedens in imperium filius suus Osred, puer octo circiter annorum, regnavit annis undecim. Hujus regni principio antistes occidentalium Saxonum ^b Hæddi

Sireane-balc (vide not. ad iii, 7), postea consecratus episcopus an. 676, iv, 12. An. 678 : « Regiam libertatem insulæ Glastoniæ de rege Centwino ad vetustam ecclesiam impetravit, et liberam electionem fratribus ibidem Deo servientibus ab eodem rege perquisivit, ut haberent jus eligendi et constituendi sibi rectorem secundum Regulam S. Benedicti. » Usseri Brit. Eccl. Ant., p. 59. Script. XV, p. 308.

[*Al.*, Heddi] celestem ^a migravit ad vitam. Bonus quippe erat vir ac justus et episcopalem vitam, sive doctrinam magis insito sibi virtutum amore ^b quam lectionibus institutus exercebat. Denique reverentissimus antistes Pecthelm, de quo in sequentibus suo loco dicendum est, qui cum successore ejus Aldhelmo multo tempore adhuc ^c diaconus sive monachus fuit, referre est solitus, quod in loco quo defunctus est, ob meritum sanctitatis ejus multa sanitatum [*Al. om. sanitatum*] sint patrata miracula, hominesque provincie illius solitos ablatum inde pulverem propter languentes in aquam mittere, atque hujus gustum sive aspersionem multis sanitatem aegrotis et homini-

bus et pecoribus conferre : propter quod frequenti ablatione [*Al.*, oblatione] pulveris sacri, fossa sit ibidem facta non minima.

Quo defuncto, episcopatus provincie illius in duas parochias ^d divisus est. Una data [*Al. add. est*] ^e Daniheli, quam usque hodie regit ; altera ^f Aldhelmo, cui annis quatuor strenuissime præfuit : ambo et in rebus ecclesiasticis, et in scientia Scripturarum sufficienter instructi. Denique Aldhelm, cum adhuc esset presbyter, et abbas monasterii quod ^g Mailduff urbem nuncupant, scripsit, jubente synodo sue gentis, ^h librum egregium adversus errorem Brittonum, quo vel Pascha non suo tempore celebrant, vel ⁱ alia

Hujus etiam cum consensu et licentia Baldred rex dedit ecclesie Glastoniensis aliquot hidas et captivam piscium. Haeddi etiam Glastoniae, Caeddualla pagano annuente, Lantokay dedit, quam donationem confirmat Ina in magno suo privilegio ann. 725 facto. Script. XV, p. 308, 311. Subscripsit tribus chartis a Caeddualla, Baldredo et Ina, Aldhelmo abbati Malmshuriensis factis. Vide Aldhelmi Vit. apud Angl. Sacr. II, 11, 12. Ille transtulit S. Birini corpus ad Ventanam civitatem, III, 7.

^a *Migravit.* ^c Haeddi episcopus in superiore cœmeterio monachorum in pyramide saxeæ quondam nobiliter excelsa adhuc requiescit. ^e Usser. Antiq., p. 59. Chron. Sax. ait hunc an. 703 obiisse, et Matth. Westm. an. 704. Sed apparet ex hoc cap. illum non defunctum fuisse ante an. 703. Colitur Nonis Julii.

^b *Quam lectionibus.* Gulielm. Malm. de hac re non parvo ^c movetur scrupulo, quippe qui legitur ejus formales epistolas non nimis indocte compositas, et Aldhelmi ad eum scripta maximam vim eloquentiæ et scientiæ redolentia. ^d Malm. Post. II.

^e *Diaconus.* Postea episcopus Candidæ Casæ, v, 24.

^f *Divisus.* Remanserunt autem episcopo Wintoniensi duæ provincie tantum, Hamptonensis sc. et Sutheriensis : alteri vero provincie, Wiltunensis, Dorsetensis, Berucensis, Somersetensis, Devonienensis, Cornubiensis. Matth. West. An. 704 divisis est synodali concilio. Angl. Sacr. II, 20.

^g *Daniheli.* Discipulus Mailduff dicitur. Bedæ quidem auxilio fuit in condenda Historia [*Præf. ad Hist.*], et primus potestatem episcopalem habuit insula Vecta, IV, 16. An. 721 Romam profectus est. Flor. Univ. An. 751 Tatunum archiepiscopum consecravit. An. 744 episcopatu cessit. Chr. Sax. Et Melduni quantum vixit monachum exercebat, ibidemque sepultus est ; quamvis Wintonienses eum apud se habere contendunt. Malm., Pont. II. An. 745 mortuus est : obitum tamen in an. 746 Mailrosensis et Mat. Westm. distulere. An. 745 Cuthredus rex Geissorum cum consensu et scientia Danihelis optimatumque Meldunensi monasterio ^x mansiones apud Undecim largitus est. Angl. Sacr. II, 25. Inter Bonifacii Moguntini episcopi epistolas tertiam Daniheli huic scriptam invenimus, et inter Serarii ad hanc Bonifacii epistolam notas responsio Danihelis inseritur. Item inter easdem Bonifacianas tres etiam ipsius Danihelis exstat, viz. tricesima tertia inscripta omnibus Christianis, sexagesima sexta episcopo Forthere, sexagesima septima ipsi Bonifacio. Biblioth. Patr. XIII, 71, 145, 82, 85.

ⁱ *Ibid. Aldhelmo.* Kenterus regis Inæ consanguineus fuit illi pater. Adrianum abbatem Mailduffumque habuit puer magistros. Primo Melduni monachus, deinde in Meldunensem abbatem erectus an. 675 a Leutherio episcopo, monasterium suum quod Mailduffus inchoaverat, auxit et ampliavit, et in eo tres ecclesias, unam S. Petro, alteram B. M. Mariæ, tertiam

S. Michaeli construxit. Loca plura illi data sunt ejusque cœnobio a regibus comitibusque Merciorum et West-Saxonum, viz. a comite K nfritho 10 cassatos, a rege Ethelredo 45 cassatos, a Berthualdo subregulo 40 cassatos, a Caeddualla rege 140 manentes, a Baldredo 100 manentes vice 100 cassatorum, ab Ina rege 45 cassatos. Condidit quoque hic cœnobium juxta fl. From, ubi S. Johanni ecclesiam consecravit ; nec non aliud apud Bradeford, ubi ecclesiam S. Laurentio dedicavit. Sergio pontifice itit Romam et monasteriis suis privilegia apostolica acquisivit. An. 70 ; episcopus factus Schireburni, monasteriis suis abbates præponere statuebat, sed monachi restiterunt, et neminem præter ipsum quamdiu vixerit voluerunt. In Schireburno etiam ecclesiam construxit, et abunde consulit per Inæ chartam ecclesiarum omnium cœnobiorumque West-Saxonum libertatibus. Tandem in Daultinge, agri Somersetensis villa obiit, et ab Egunino Uuigornensi episcopo Meldunum delatus, in S. Michaelis ecclesia sepultus est an. 709, in vigilia S. Augustini, viii Kal. Jun., et in terra diu jacuit, donec post 246 annos pia Ethelsani regis cura efferebatur et locaretur in scriptorio. Hæc et plura vide in S. Aldhelmi Vita apud Angl. Sacr. II. Ina hujus consilio dicitur construxisse Glastingense monasterium X Script., p. 758. Et quidem an. 704 decreto nostri præsulis Ina fertur concessisse monasterio Glastoniensi, ut sit omni impedimento rerum secularium tributoque libera. XV Script., p. 309. Aldhelmus colitur 25 Maii.

^h *Mailduff.* ⁱ Mailduffus vitam eremiticam ducens sub castello de Bladon, quod Saxonice dicitur Ingeb-bone castell. Regia habitatio et ejus manerium non longe fuit a castello apud Brokenberg, prædictus Eremita petiit a Castellanis tugurium sibi fieri sub castello et obtinuit. Ille cum sibi necessaria deficerent, scholares sibi in disciplinatum adunavit. Brevi autem tempore scholares in exiguum conventum coaluerunt. florum consortio S. Aldhelmus a plenum informatum artem dialecticam adiecit erudire. Unde hinc fugiens ad pedes Adriani abbatis per aliquod tempus studuit, et sufficienter edoctus Meldunum repetiit. Qui postea cum sociis suis sub Mailduffo monacho antonus est, vivente Mailduffo post tionsionem ejus annos 14. ^j Leandi Collect., III, 158 ; Monast. Angl. I, 50. Mailduffus fuit natione Scotus. Malm. Reg. I, 2. Tempore Mailduff vix 60 cassatos ejus cœnobium habebat. Tot enim cassatis annumeratur villa Brocheneberge. Angl. Sacr., II, 12.

^k *Librum egregium.* Hunc Geruntio regi Brittonum Cornubiensium inscripsit. Quem vide apud Bonitac. Epist. in Biblioth. Patr., XIII, 85.

^l *Alia.* ^m Præterea ad Aldfridum regem Northumbrorum edidit librum hæc continentem capitula, De septenarii numeri dignitate collecta ex Veteris et Novi Testamenti floribus et disciplinis philosophorum, De ammonitione fraternæ charitatis, De insensibilium rerum natura, quæ secundum metaphoram sermocinari figurantur, De pedum regulis. De Mea-

perplura ecclesiasticæ castitati et paci contraria gerunt, multosque eorum qui Occidentalibus Saxonibus subditi erant Brittones, ad catholicam Dominicæ Paschæ celebrationem hujus lectione perduxit. Scripsit et de Virginitate librum eximium, quem in exemplum Sedulii geminato opere, et versibus hexametris, et prosa composuit. Scripsit et alia nonnulla, utpote vir undecumque doctissimus: nam et sermone nitidus, et scripturarum, ut dixi, tam liberalium quam ecclesiasticarum erat eruditione mirandus. Quo defuncto, pontificatum [Al., episcopatum] pro eo suscepit ^a Fortheri [Dcccx], qui usque hodie superest; vir et ipse in Scripturis sanctis multum eruditus.

Quibus episcopatum administrantibus [Dccxi] ^b statutum est synodali decreto, ut provincia Australium Saxonum, quæ eatenus ad civitatis Ventanæ, cui tunc Danihel præerat, parochiam ^c pertinebat, et ipsa sedem episcopalem ac proprium haberet episcopum: consecratusque est eis primus antistes Eadberct, qui erat abbas monasterii beatæ memoriæ Uilfridi episcopi, quod dicitur ^d Selaeseu [Al., Selaeu]; quo defuncto, Eolla [Al., Ceolla] suscepit officium pontificatus. Ipso autem ante aliquot annos ex hac luce subtracto, episcopatus usque hodie cessavit.

CAPUT XIX.

Ut Coinred Merciorum, et Offa orientalium Saxonum rex [Al., reges] in monachico habitu Romæ vitam finierint; et de vita vel obitu Uilfridi episcopi.

Anno autem imperii Osredi quarto [Dccxi], ^e Coia-

plasma, De Sinalimpha, De Scansione et eclipsi versuum, De metro alterna interrogatio et responsio. Composuit et epistolas multas. ^a Angl. Sacr., II, 7. Extant apud Bibl. Patr. XIII: De laude virginum carmen, De octo principalibus vitiis, Liber de ænigmatibus, poetica nonnulla, et Liber de laude virginitatis.

^a Fortheri. Subscripsisse fingitur Baecanceldensi concilio an. 798 habit, X Script., 2211. Spelm., Conc. I, 317. Ex appositis vero hujus, Danielis et Acce nominibus, qui diu ante obierunt, constat hæc acta esse spuria. Huic Beretuald misit epistolam, quæ est 58 inter epistolas S. Bonifacii. An. 737, cum Frithogitha West-Saxonum regina profectus est Romam. Chr. Sax. Westm. ait hoc factum an. 738.

^b Statutum est. Secundum Westm. an. 711 episcopatum administrantibus Daniele et Fortheri; non vero, ut Spelm. videtur Conc. I, 209, Aldhelmo: quem jam defunctum Beda hoc loco diserte testatur.

^c Pertinebat. Quare pertinuit, vide iv, 43.

^d Selaeseu. Vide iv, 13.

^e Coinred. Uulfridi filius qui Aedilredi patri exemplum secutus ipse in monachum se Romæ confert, miserando militis exitu maxime compunctus, de quo vide v, 43. Malm. de Reg. I, 4. An. 708 dedit mon. Evesham. Hamton. Mon. Angl. II, 852. Dedit etiam S. Eguino 81 mansas in ambitu loci qui Hetheholm, alias Aethenne dicitur. Lel. Collect. I, 299.

^f Constantino. Ille, natione Syrus, ordinatus est die 25 mensis Martii an. 708, et Ecclesiam rexit Romanam usque ad diem octavam mensis Aprilis an. 715.

^g Ceolredo. An. 715 hic et Ina pugnabant apud Wodnesbeorhe. Chr. Sax. vel apud Bonebiry X Script., p. 775, quorum victoria in dubio remansit. Westm.

red, qui regno Merciorum nobilissime tempore aliquanto præfuerat, nobilis multo regni sceptrâ reliquit. Nam venit Romam, ibique adtonsus, pontificatum habente ^f Constantino; ac monachus factus, ad limina apostolorum, in precibus, jejuniis et elemosynis usque ad diem permansit ultimum; succedente in regnum ^g Ceolredo filio Aedilredi, qui ante ipsum Coinredum idem regnum tenebat. Venit autem cum illo et filius Sigheri regis orientalium Saxonum, cuius ^h supra meminimus, vocabulo ⁱ Offa, juvenis amantissimæ ætatis et venustatis, totæque suæ genti ad tenenda servandaque regni sceptrâ exoptatissimus. Qui pari ductus devotione mentis, reliquit ^j uxorem, agros, cognatos et patriam propter Christum, et propter Evangelium, ut in hac vita centuplum acciperet, et in sæculo venturo vitam æternam. Et ipse ergo ubi ad loca sancta Romam pervenerunt [Al., pervenit], adtonsus, et in monachico vitam habitu complens, ad visionem beatorum apostolorum in cælis, diu desideratam, pervenit.

Eodem sane anno quo hi Britanniam reliquere, antistes eximius Uilfrid, post quadraginta et quinque annos accepti episcopatus, diem clausit extremum in provincia quæ vocatur ^k Inundalum: corpusque ejus loculo inditum, perlatum est in monasterium ipsius, quod dicitur Inhrypum, et juxta honorem tanto pontifici congruum, in ecclesia beati apostoli Petri sepultum. De ejus statu vitæ, ut ad priora rependantur, paucis quæ sunt gesta, memoremus, cum esset puer bonæ indolis, atque ætatem moribus transiens

An. sequente mortuus est, et sepultus in Licefeld. Malm. ait eum fuisse immatura morte miserabilem, et S. Bonifacius Mogunt. in ep. 19 ad Aethelbaldum successorem ejus narrat, quod ^l Ceolredum apud comites suos splendide epulantem malignus spiritus arripuit, qui eum ad fiduciam damnandæ legis Dei suadendo pellexit, potantem subito in insaniam mentis convertit: ut sine poenitentia et confessione furibundus et amens, et cum diabolis sermocinans, et Dei sacerdotes abominans, ab hac luce sine dubio ad tormenti inferni migravit. ^m Spelm. Conc. I, 253.

ⁿ Supra. Vide iii, 30.

^o Offa. Regnavit in regno orientalium Saxonum post Sigehardum et Seofridum paucis annis, iuvitque Romam hortatu Kinesuithæ Pendan regis filæ cuius nuptias suspiraverat cum Coinredo rege et Eguino episcopo. Malm. de gest. regum II, 6. et Mat. Westm., an. 705. Eguinus vero domum rediit de Roma epistolam privilegii ad munimen monasterii sui de Evesham secum ferens. Kenredi et Offæ et Egwini chartas, et Constantini epistolam de dotatione cœnobii Evesham vidit apud Spelm. Conc. I, 209, etc. An. 705 dicitur dedisse Offenham Evesham monasterio. Monast. Angl. II, 851.

^p Uxorem. Si aliam uxorem præter Kynesuitham habuit, nomen non constat. Kynesuitha vero uxor ejus proprie appellari non potuit, desponsata enim et tantum fuit, non nupta. Vide Capgr. Verius dici potest eam hunc, quam hunc eam reliquisse; constat enim illam propter virginitatis honorem ejus nuptias spervisse.

^q Inundalum. Oundle in agro Northamptonensi juxta Stamford. Petroburgenses aiunt hoc monasterium semper ad se pertinuisse, nec fuisse unquam Uilfridi monasterium, sed Hæddius et ex eo Beda aliter. Galeus conjicit primo fuisse Uilfridi, postea ad Petroburgenses spectare.

[*Al.*, transigens], ita se modeste et circumspecte in omnibus gereret [*Al.*, gerebat], ut merito a majoribus quasi unus ex ipsis amaretur, veneretur, amplecteretur, ubi quantum decimum ætatis contigit annum, monasticam sæculari vitam prætulit. Quod ubi patri suo narravit, jam enim mater obierat, libenter ejus votis ac desideriis cælestibus adnuit, eumque cœptis insistere salutaribus jussit. Venit ergo ad insulam Lindisfarnensem, ubique monachorum famulatus se contradens, diligenter ea quæ monasticæ castitatis ac pietatis erant, et discere curabat et agere [p. cxlviii]. Et quia acris erat ingenii, didicit citissime psalmos, et aliquot codices; necdum quidem adtonsus, verum eis quæ tonsura majores sunt virtutibus, [*Al. add.* id est] humilitatis et obedientiæ, non mediocriter insignitus: propter quod et a senioribus, et [*Al.*, a] cœtaneis suis justo colebatur affectu. In quo videlicet monasterio cum aliquot annos Deo serviret, animadvertit paulatim adolescens animi sagacis, minime perfectam esse virtutis viam quæ tradebatur a Scottis; proposuitque animo venire Romam, et qui ad sedem apostolicam ritus ecclesiastici sive monasteriales servarentur, videre. Quod cum fratribus referret, laudaverunt ejus propositum, eumque id quod mente disposuerat [*Al.*, disposuit], perficere suadebant. At ille confestim veniens ad reginam * Eanfledam, quia notus erat ei [*Al.*, cui notus erat], ejusque consilio et suffragiis præfatu fuerat monasterio sociatus, indicavit ei desiderium sibi inesse beatorum apostolorum limina visitandi: quæ delectata bono adolescentis proposito, misit eum Cantiam ad regem Erconbertum [p. cxlii], qui erat filius avunculi sui, postulans ut eum honorifice Romam transmitteret. Quo tempore ibi gradum archiepiscopi ^b Honorius, unus ex discipulis beati papæ Gregorii, vir in rebus ecclesiasticis sublimiter institutus servabat. Ubi cum aliquandiu demoratus adolescens animi vivacis, diligenter his quæ inspiciebat discendisc operam daret, supervenit illo alius adolescens, nomine Biscop, cognomento * Benedictus, de nobilibus Anglorum, cupiens et ipse Romam venire: cujus supra meminimus.

Hujus ergo comitatus rex sociavit Ulfridum,

* Eanfledam. Aeduini regis filia, quæ prima de gente Nordanhymbrorum baptizata est; n. 9. Patre occiso Cantiam cum matre profecta; n. 20. Unde conjux revertitur regi Oswio; m. 15. A quo apud Ingethugum locum monasterii postulat in memoriam regis Oswini ibi occisi; m. 24. Illa verum Pascha observare dicitur; m. 25. Defuncta denique apud Streaneshalch sepulta est; m. 24.

^b Honorius. De eo vide n. 15, 16, 18, 20, et m. 11, 20.

* Benedictus. De eo vide iv. 18, et ejus Vitam supra editam (Patrol. tom. præced., col. 715).

^d Dalfnum. Nullus unquam episcopus hoc nomine Ecclesiam Lugdunensem rexit. Hujus verum nomen fuisse Annemundus omnes prædicant: et Ebroinum majorem domus regis hujus sceleris reum faciunt, qui sub Baldhildis nomine tunc regnum administrantis id peregit, non ipsam Baldhildam. Nam quisquis hujus reginæ Acta legit, quantum ab inferenda episcopis piis sanctisque nece abhorrens fuerit statim

utque [*Al.*, atque] illum secum Romam perduceret [*Al.*, perducere] jussit [p. cxlii]. Qui cum Lugdunum pervenissem, Ulfrid a Dalfino, civitatis episcopo, ibi retentus [*Al.*, retento] est, Benedictus cœptum iter naviter [*Chiff.*, cœptum lintre navali iter] Romam usque complevit. Delectabatur enim antistes prudentia verborum juvenis, gratia venusti vultus, alacritate actionis, et constantia ac maturitate cogitationis: unde et omnia quæ necesse habebat, abundanter ipsi cum sociis suis, quamdiu secum erant, donabat: et insuper offerebat, ut si vellet, partem Calliarum non minimam illi regendam committeret, ac filiam fratris sui virginem illi conjugem daret, eumque ipse loco adoptivi semper [*Al. om.* semper] haberet. At ille, gratias agens pietati quam erga eum, cum esset peregrinus, habere dignaretur, respondit propositum se magis alterius conversationis habere, atque ideo, patria relicta, Romam iter agere cœpisse.

Quibus auditis, antistes misit eum Romam [p. cxliv], dato duce itineris, et cunctis simul quæ necessitas poscebat itineris largiter subministratis; obsecrans [*Al.*, observans] sedulo, ut cum patriam reverteretur, per se iter facere meminisset. Viens vero [*Al. add.* Ulfridus] Romam, et orationibus ac meditationi rerum ecclesiasticarum, ut animo [*Al.*, omnino] proposuerat, quotidiana mancipatus instantia, pervenit ad amicitiam viri doctissimi ac sanctissimi, Bonifacii videlicet archidiaconi, qui etiam consiliarius erat apostolici papæ; cujus magisterio quatuor Evangeliorum libros ex ordine didicit, computum Paschæ rationabilem, et alia multa quæ in patria nequiverat ecclesiasticis disciplinis accommodata, eodem magistro tradente percepit; et cum menses aliquot ibi studiis occupatus felicibus exegisset, rediit ad ^d Dalfinum in Galliam [p. cxlv], et tres [*Chiff.*, sex] annos apud eum commoratus, attonsus est ab eo, et in tanto habitus amore, ut heredem sibi illum facere cogitasset. Sed ne hoc fieri posset, antistes crudeli morte præreptus est [p. cxlviii], et Ulfrid ad suæ potius, hoc est, Anglorum gentis episcopatum reservatus. Namque * Baldhild regina, missis militibus, episcopum jussit interfici, quem ad locum

videbit. MARILLON. Act. Ben., sæc. ii, 777.

^d * Baldhild. Natione Saxonica, vili prætio vendita Erchinoaldo viro illi tri apud Francos, cujus nuptias postea fugiens in conjugium Chlodovei II regis attollebatur. Quo mortuo, pro Chlotario suo filio regnum administravit. Edificavit Kalense et Corbeïense monasteria, aliisque cœnobiiis fuit munifica. In Kalense tandem secessit monasterium, et ibi usque ad mortem conversata est. Ibid. SMITH.—Brunehildam habuit Ed., crasso errore. Fuit enim Brunichilda uxor Sigiberti Chlotarii filii, Chlodovei Magni nepotis, vafritiæ nomine, et horrendo mortis genere infamis; postquam annorum ferme l. intervallo Baldhild in regiam Francorum familiam enupsit, morum integritate insignis femina, et ipsa sanctorum catalogo inscripta; conjux Chlodovei II, Dagoberti filii, Chlotarii II nepotis, pronepotis Chilperici, qui Sigiberti, Brunichildæ mariti, frater fuit. Danda est autem venia homini Anglo Bedæ, quod in Francorum historia minus peritus fuerit. Non enim Baldid regina (ut ipse ait) missis mili-

quidem quo decollandus erat, secutus est Uilfrid clericus illius, desiderans cum eo, tametsi ipso multum prohibente, pariter occumbere. Sed hunc ubi peregrinum atque oriundum de natione Anglorum cognovere carnifices, pepercere illi, neque eum trucidare cum suo voluere pontifice.

At ille Britanniam veniens, conjunctus est amicis ^a Alchfridi regis, qui catholicas Ecclesie regulas sequi semper et amare dixerat. Unde et ille [Al., illi], quia catholicum eum esse comperit, mox donavit terram decem familiarum in loco qui dicitur ^b Stanford, et ^c non multo post monasterium ^d triginta familiarum in loco qui vocatur Inhyrpyum [bcl.xi]; quem videlicet locum dederat pridem ad construendum inibi monasterium ^e his qui Scottos sequebantur. Verum quia illi postmodum optione data maluerunt loco cedere, quam Pascha catholicum ceterosque ritus canonicos juxta Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ consuetudinem recipere, dedit hoc illi, quem melioribus imbutum disciplinis ac moribus vidit.

Quo in tempore [bcl.xiv] ad jussionem præfati regis presbyter ordinatus est in eodem monasterio ab Agilbercto episcopo Geuissorum, cujus supra meminimus, desiderante rege ut vir tantæ eruditionis ac religionis sibi specialiter individuum comitatu sacerdos esset ac doctor. Quem non multo post detecta et eliminata, ut et [Al. om. et] supra docuimus, Scottorum secta Galliam mittens, cum consilio atque consensu patris sui Osuii, ^f episcopum sibi rogavit ordinari, cum esset annorum circiter triginta, eodem Agilbercto tunc episcopatum agente Parisiæ civitatis [Al., Parisiæ civitate]; cum quo et alii undecim episcopi ad dedicationem antistitis

tibus Dalfinum Lugdunensem episcopum jussit interfici; sed tantum ad regium conventum adduci, ut objecta ab adversariis crimina præsens purgaret. Quod ne faceret veriti calumniatores, ut pœnam talionis imminenter a se averterent, sanctissimum archipræsulē non decollarunt (ut addit Bedæ); sed nocui in lecto decubentem, cultellis compunctum imple interfecerunt. Clara sunt hæc omnia ex Dalfini, sive Annemundi rebus gestis, quas passim delibavimus ex tabulis Lugdunensium Ecclesiarum, in quibus ille ut pro justitia passus, vere martyr colitur die mensis Septembris octava et vicesima. CHIFFL.

^a Alchfridi. Hunc auctores confundunt cum Aldfrido. Sed eorum nomina plane sunt diversa. Hic etiam fuit filius Oswii legitimus, et vivo patre mortuus est, Aldfridus vero puticius, post Ecgridum fratrem regnavit. Hic Uilfridum habuit magistrum, Aldfridum Hiberni doctores erudebant.

^b Stanford. Oppidum est in Australi parte Lincolnie hoc nomine insignitum; sed videtur esse justa ratio dubitandi, utrum hic sit locus, quem vult Bedæ. Oppidum sane, si credamus Hen. Huntingd., maxime antiquum est; ejus enim lib. secundo Hist. Saxonum circa an. 449 Scottos et Pictos in fugam vertisse dicuntur. Et quidem Ms. Wess., p. 38, a, hæc habet: « In Stainforth est cella in honore sancti Leonardi per sanctum Uilfridum primo constituta, postea per regem Willelmum conquestorem et Willelmum Dunelm. priorem et conventui Dunelm. donata monachis inhabitanda. » Sed cella per sanctum Uilfridum non fuit hic constituta ob hanc ipsam rationem, quia hæc Stanfordia sita est in provincia Lindisse, quæ tunc

convenientes, multum et honorifice ministerium impleverunt. Quo adhuc in transmarinis partibus demorante, consecratus est in episcopatum Eburaci, jubente rege Osuo, Ceadda vir sanctus, ut ^h supra memoratum est, et tribus annis Ecclesiam sublimiter regens, dehinc ad monasterii sui, quod est in Laestingæi, curam ⁱ secessit, accipiente Uilfrido episcopatum totius Nordanhymbrorum provincie.

Qui deinde regnante Ecgrido, ^j pulsus est episcopatu [bcl.xxviii], et alii pro illo consecrati antistites, quorum supra meminimus: Romanque iturus, et coram apostolico papa causam dicturus, ubi navem conscendit, flante Favonio pulsus est Fresiam, et honorifice susceptus a Barbaris ac rege illorum Aldgilo, prædicabat eis Christum, et multa eorum ^k millia verbo veritatis instituens [Al., instruens], a peccatorum suorum sordibus fonte Salvatoris abluit; et quod postmodum ^l Uilbrord reverentissimus Christi pontifex in magna devotione complevit (Vid. lib. v, c. 11, 12), ipse primus ibi opus evangelicum cepit. Ibi ergo hiemem cum nova Dei plebe feliciter exigens, sic Romam veniendi iter repetiit; et ubi causa ejus ventilata est, præsentē Agathone papa et pluribus episcopis, universorum judicio absque crimine accusatus fuisse [Al., fuisse], et episcopatu esse dignus inventus est [bcl.xxix]. Quo in tempore idem papa Agatho cum synodum congregaret Romæ centum viginti quinque episcoporum, adversus eos qui unam in Domino Salvatore voluntatem atque operationem dogmatizabant, vocari jussit et Uilfridum, atque inter episcopos considentem dicere fidem suam simul et provincie sive insule de qua venerat: cumque catholicus fide [Al. om. fide] cum suis esset inventus, placuit hoc inter cætera ejusdem synodi

cum Alchfrid rex terram ad eum locum Uilfrido dedit, non fuit sub potestate regis Nordanhymbrorum, sed Merciorum. Locus igitur hujus nominis in regno Nordanhymbrorum est inveniens, et forsan Stanford ad fluvium Derwentem in agro Ebor. locus est, quem querimus.

^c Non multo post. Circa an., credo 661. Nam tendit Romam cum Benedicto, qui Britanniam, juxta Flor. Unig., reliquit an. 653. In Gallia autem apud Dalfinum aliquandiu commoratus Romam venit an. 654. Unde post multos menses, ut scribit Heddius, proximo forsan anno Dalfinum rediit; apud quem cum mansisset tres annos, post ejus decollationem Britanniam venit an. 658. Vide Pagi, in Ann. Baron., an. 658. Deinde conjunctus amicis Alchfridi regis cum tres annos in ejus curia mansisset, abbas Hripensis factus est, circa an. 661. EADMERI Vit. sancti Uilfridi, apud Mabillon., Act. Ben., sec. iii, par. 1, p. 200.

^d Triginta. Quadraginta, iii, 25.

^e His qui Scottos. Eatan abbati Mailrosensi et sancto Cuthbercto et aliis monachis Mailrosens. Vide Cuthb. Vitam, 7, 8.

^f Episcopum. Vide iii, 28; iv, 2.

^g Honorifice. « In sella aurea sedentem more eorum sursum elevarunt, portantes in manibus soll episcopi intra oratoria nullo alio attingente hymnosque et cantica in choro canentes. » Hædrus, in Vita sancti Uilfridi, 12.

^h Supra. Vide iii, 28.

ⁱ Secessit. Vide iv, 3.

^j Pulsus. Vide iv, 12.

^k Uilbrord. Vide v, 11, 12.

gestis inseri, scriptumque est hoc modo : « Uilfridus Deo amabilis episcopus Eboracæ [Al., Eboracensis] civitatis, apostolicam sedem de sua causa appellans, et ab hac potestate de certis incertisque rebus absolutus, et cum aliis centum viginti quinque episcopis [Al., coepiscopis] in synodo in iudicii sede constitutus, et pro omni Aquilonali parte, Britanniae et Hiberniae insulis quae ab Anglorum et Brittonum, necnon Scottorum et Pictorum gentibus incoluntur, veram et catholicam fidem confersus est, et cum subscriptione [Al., conscriptione] sua corroboravit. »

Post hæc reversus [Al., veniens] Britanniam, provinciam * Australiæ Saxorum ab idolatriæ ritibus ad [Al. add. veram] Christi fidem convertit [DCLXXXI].

Vecia quoque insulae verbi ministros destinavit : et secundo anno Aldfridi qui post Ecgfridum regnavit, * sedem suam et episcopatum, ipso rege in-
 sente, recepit [DCLXXXVI]. Sed post quinque annos deinde accusatus, ab eodem ipso rege et plurimis episcopis præsulatu ^d pulsus est [DCCXI] : veniensque Romam, cum præsentibus accuatoribus acciperet locum se defendendi, considentibus episcopis pluribus cum Apostolico papa Johanne, omnium iudicio probatum est accusatores ejus non nulla in parte falsas contra eum machinasse calumnias : scriptumque [Al. add. est] a præfato papa regibus Anglorum Aedilredo et Aldfrido, ut eum in episcopatum suum, eo quod injuste fuerit condemnatus, facerent recipi [DCCIV]. Jovit autem causam absolutionis ejus lectio synodi beatae memoriae papæ Agathonis, quæ quondam ipso præsentem in urbe, atque in eodem concilio inter episcopos residente, ut prædiximus, acta est. Cum ergo [Al., enim] causa exigente synodus eadem coram nobilibus et frequentia populi jubente apostolico papa diebus aliquot legeretur, ventum est ad locum ubi scriptum erat : « Uilfridus, Deo amabilis episcopus Eboracæ civitatis, apostolicam sedem de sua causa appellans, et ab hac potestate de certis incertisque rebus absolutus, » et cætera quæ supra posuimus. Quod ubi lectum est, stupor adprehendit audientes ; et silente lectore cœperunt alterutrum requirere quis esset ille Uilfridus episcopus. Tunc Bonifacius, consiliarius apostolici papæ, et alii per plures qui eum temporibus Agathonis papæ ibi viderant [Al., ubi viderunt], dicebant ipsum esse episcopum qui nuper Romam accusatus a suis atque ab apostolica sede iudicandus advenit [Al., advenit] : « qui jamdudum inquit, æque accusatus huc adveniens, mox audita ac dijudicata causa et controversia utriusque partis, a beatae memoriae papæ Agathone probatus [Al., prolatus] est contra fas a suo episcopatu repulsus ; et tanti apud eum habitus est, ut ipsum in concilio quod congregarat episcoporum [Al., episcopum], quasi virum incorruptæ fidei et animi probi residere præciperet. Quibus auditis, dicebant omnes una cum ipso

A pontifice, virum tantæ auctoritatis qui per quadraginta prope annos episcopatu fungebatur, nequaquam damnari debere, sed ad integrum culpis accusationum absolutum, patriam cum honore reverti.

Qui cum Britanniam remeans in Gatharum partes devenisset, tactus est infirmitate repentina, et ea crescente adeo pressus, ut neque equo vehi posset, sed manibus ministrorum portaretur in grabato [DCCV]. Sic delatus [Al. add. est] in Maeldum civitatem Gathæ, quatuor diebus ac noctibus quasi mortuus jacebat, habitu tantum pertenui quia viveret demonstrans. Cumque ita sine cibo et potu, sine voce et addito quatrifido perseveraret, quinta demum infrescente [Al., influente] die, quasi de gravi experrectus somno exurgens resedit ; apertisque

B oculis, vidit circa se chorus psallentium simul et flentium fratrum ; ac modicum suspirans interrogavit, ubi esse Acca presbyter ; qui statim vocatus intravit, et videns eum melius habentem ac loqui jam valentem, flexis genibus gratias egit Deo cum omnibus qui aderant fratribus. Et cum parum consedis-
 sent, ac de supernis judiciis trepidi, aliqua confabulari [Al., aliquantum fabulari] cœpissent, jussit pontifex ceteros ad horam egredi, et ad Accam presbyterum ita loqui exorsus est : « Visio mihi modo tremenda apparuit, quam te audire ac silentio tegere volo, donec sciam quid de me fieri velit Deus. Ad-

C stitit enim mihi quidam candido præclarus habitu, dicens se Michaellem esse archangelum : et ob hoc, inquit, missus sum ut te a morte revocem : donavit enim tibi Dominus vitam per orationes ac lacrymas discipulorum ac fratrum tuorum, et per intercessionem beatae suæ genitricis semperque virginis Mariæ. Quapropter dico tibi, quia modo quidem ab infirmitate hac sanaberis ; sed paratus esio, quia post quadriennium revertens, visitabo te ; patriam vero perveniens, maximam possessionum tuarum [Al. om. tuarum] quæ tibi ablatae sunt, portionem recipies, atque in pace tranquilla vitam terminabis. Convaluit igitur episcopus cunctis gaudentibus, ac Deo gratias agentibus, cœptoque itinere Britanniam venit.

Lectis autem epistolis quas ab apostolico papa advexerat, Bertuald archiepiscopus, et Aedilred quondam rex, tunc autem abbas, libentissime faverunt : qui videlicet Aedilred accitum ad se Coinredum quem pro se regem fecerat, amicum episcopo [Al., amico] fieri petiit, et impetravit. Sed Aldfrid Nordanhymborum rex eum suscipere contempsit, nec longo tempore superuit : unde factum est ut rogante Osredi filio ejus, mox * synodo facta juxta fluvium Nidd, post aliquantum utriusque partis conflictum, tandem cunctis faventibus, in præsulatum sit * suæ receptus Ecclesiae. Sicque quatuor annis, id est, usque ad diem obitus sui, vitam duxit in pace. Defunctus est autem [Al. add. quarto Idus

* Australium. Vide iv, 15.

† Vectæ. Vide iv, 16.

* Sedem suam. Eboracensem, v, 3.

^d Pulsus. In Merciorum regiones, iv, 15 ; v, 11.

* Synodo. Vide Hedd., 58, et Spelm., Conc. I, 203, t. Sux. Hagustaldensis sua dicitur, quia an. 674 eam ipse in honorem sancti Andree apostoli construxit. Ric. Hac., cap. 3.

Octob.] in monasterio suo quod habebat in provincia Undatum sub regimine Cudualdi abbatis; et ministerio fratrum perlatus, in primum suum monasterium quod vocatur Iuhrypum, positus [Al. add. que] est in ecclesia beati apostoli Petri, juxta altare ad Austrum (pccx), ut et [Al. om. et] supra docuimus; et hoc de illo supra [Al. om. supra] epitaphium scriptum :

Ulfrius hic magnus requiescit corpore presul,
Hanc Domino qui aulam ductus pietatis amore
Fecit, et eximio sacravit nomine Petri,
Cui claves celi Christus dedit arbitri orbis;
Atque auro ac tyrio devotus vesuit ostro.
Quin etiam sublime crucis radiante metallo,
Hic posuit trophæum, necnon et quatuor auro
Scribi Evangelii præcepit in ordine libros;
Ac thecam et rutilo hic condignam condidit auro;
Paschalis qui etiam sollemnia tempora cursus
Catholici ad justum correxerat dogma canonis,
Quem statuere Patres, dubioque errore remoto
Certa suæ genti ostendit moderamina ritus :
Inque locis istis monachorum examina crebra
Colligit, ac monitis cavuit quæ regula Patrum
Sedulus instituit : multisque domique forisque
Jactatus nimium per tempora longa periclis,
Quindicies ternos postquam egit episcopus annos,
Transiit, et gaudens caelestia regna petiuit.
Dona, Jesu, ut grex pastoris calle sequatur.

CAPUT XX.

Ut religioso abbati Hadriano Albinus, Ulfrido in episcopatum Acca successerit.

Anno post obitum præfati Patris proximo (pccx), id est, quinto Osredi regis, reverentissimus Pater Hadrianus abbas (Vid. lib. iv, c. 1), cooperator in verbo Dei Theodori beatæ memoriæ episcopi, defunctus est, et in monasterio suo in ecclesia beatæ Dei Genitricis sepultus (Vid. lib. ii, c. 6); qui octo annos quadragesimus primus, ex quo a Vitaliano papa directus est cum Theodoro; ex quo autem Britanniam venit, tricesimus nonus. Cujus doctrinæ simul et Theodori inter alia testimonium perhibet, quod ^b Albinus discipulus ejus qui monasterio ipsius in regimine successit, in tantum studiis scriptura-

rum institutus est, ut Græcæ quidem linguam non parva ex parte, Latinam vero non minus quam Anglorum, quæ sibi naturalis est, noverit.

Suscepit vero pro Ulfrido episcopatum Hagustaldensis Ecclesiæ ^c Acca presbyter ejus, vir et ipse strenuissimus, et coram Deo et hominibus magnificus; qui et ipsius ecclesiæ suæ, quæ in beati Andreæ apostoli honorem consecrata est, ædificium multifario decore ac mirificis ampliavit operibus. Dedit namque operam, quod et hodie facit, ut adquisitis undecumque reliquiis beatorum apostolorum et martyrum Christi, in venerationem illorum poneret altaria, distinctis porticibus in hoc ipsum intra muros ejusdem ecclesiæ, sed et historias passionis [Al. passionum] eorum, una cum cæteris ecclesiasticis

^B voluminibus, summa industria congregans, amplissimam ibi ac nobilissimam bibliothecam fecit, necnon et vasa sancta et luminaria aliaque hujusmodi quæ ad ornatum domus Dei pertinent, studiosissime paravit. Cantorem [Al., cantorem] quoque egregium, vocabulo [Al., nomine] Mahan, qui a successoribus discipulorum beati papæ Gregorii in Cantia fuerat cantandi sonus edoctus, ad æ suosque instituendos accersit, ac per annos duodecim tenuit; quatenus et quæ illi non noverant, carmina ecclesiastica doceret; et ea quæ quondam [Al. om. quondam] cognita longo usu vel negligentia inveterare cœperant, hujus doctrina priscum renovarentur in statum. Nam et ipse episcopus Acca cantor erat peritissimus, quomodo etiam in litteris sanctis doctissimus, et in catholica fidei confessione castissimus, in ecclesiasticæ quoque institutionis regulis solertissimus existerat; et usquedum [Al. add. sua] præmia piæ devotionis accipiat [Al., acciperet], existere non desistit [Al., destitit] : utpote qui a pueritia in clero sanctissimi ac Deo dilecti Boza, Eboracensis episcopi, nutritus atque eruditus est; deinde ad Ulfridum episcopum spe melioris propositi adveniens, omnem in ejus obsequio usque ad obitum illius explevit ætatem : cum quo etiam ^d Romam veniens multa illic quæ in patria æquiverat, Ecclesiæ sanctæ institutis [Al., institutionis] utilis ad-didit.

^D obiitque an. 737. In Martyrolog. Rom. nonum diem Jan. anniversarium habet.

^c Acca. Ille prius fuit abbas, quam episcopus, Acca enim abbati suum Hexameron Beda inseriit. Et fuit et ille abbas Hagustaldensis, nam sanctus Ulfred moriens Accan presbytero cœnobium in Hagustaldense in possessionem dare præcepit. Bedæ, 82. Ad Accam etiam Beda suam explanationem super Lucam et Marcum et alia scripsit. An. 732 episcopatu pulsus ob rationem nescio quam. Obiit an. 740, xiii Kal. Novemb. Illic Hag., 14, 15 : « Corpus ejus ad Orientalem plagam Hagustaldensis ecclesiæ extraparietem sepultum est. De quo loco post annos plusquam ccc depositionis suæ a quodam presbytero divina revelatione translatus est ac in ecclesia intra feretrum positum. » Miracula quædam quoque de ejus reliquiis narratur. SIM. DUNELM., pag. 101.

^d Romam. Vide v, 19.

^a Ulfridus. De hoc vide plura in append., n. 19.

^b Albinus. Beilam adjuvabat in historia scribenda. Pref. ad Hist. Benedictus fuit a Beretualdo Dominica in Octavis Paschæ quæ tunc fuit x Kal. Mart. Elm. W. Thori. Chron. asserit eum esse primum Anglicum qui regebat istud monasterium, sed perperam, quia Benedictus Biscop de nobilibus Anglorum regimen monasterii a Theodoro accepit. Beda, in Hist. abb. Wir., ann. 752. « In pace consummatus, sepultus est in ecclesia Dei genitricis juxta beatum Hadrianum prædecessorem suum; sed in translatione sancti Augustini sociorumque ejus idem pater Albinus cum beato Hadriano cæterisque ibidem conscriptis de præfata ecclesia Dei genitricis in majorem ecclesiam est translatus, positoque in muro retro altare sancti Gregorii. » TAUX. Male igitur Quercetanus, in præfat. ad Op. Alcuini, statuit eum esse eundem cum Alwino seu Albino, qui, ut Matt. West. refert, episcopus fuit apud Lichefeldiam an. 754,

CAPUT XXI.

Ut Ceolfrið abbas regi Pictorum architectos ecclesiæ, simul et epistolam de catholico Pascha, vel de [Al., Pascha et] tonsura miserit.

Eo tempore [dccc] Naiton, rex Pictorum, qui Septemtrionales Britanniae plagas inhabitant, admonitus ecclesiasticarum frequenti meditatione scripturarum, abrenunciavit errori, quo eatenus in observatione Paschæ cum sua gente tenebatur, et se suosque omnes ad catholicum Dominicæ Resurrectionis tempus celebrandum perduxit. Quod ut facilius et majori auctoritate perficeret, quæsit auxilium de gente Anglorum, quos jamdudum ad exemplum sanctæ Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ suam religionem instituisse cognovit. Siquidem misit legatarios ad virum venerabilem * Ceolfriðum, abbatem ^b monasterii beatorum apostolorum Petri et Pauli, quod est ad ostium Uiuri amnis, et juxta amnem Tinam, in loco qui vocatur ^c In Gyruum, cui ipse post Benedictum, de quo ^d supra diximus, gloriosissime præfuit; postulans ut exhortatorias sibi ^e litteras mitteret, quibus potentius confutare posset eos qui Pascha non suo tempore observare præsumerent; simul et de tonsuræ modo vel ratione qua clericos insigniri deceret: excepto quod etiam ipse in his non parva ex parte esset imbutus. Sed et architectos sibi mitti petiit, qui juxta morem Romanorum ecclesias de lapide in gente ipsius facerent, promittens hanc in honorem beati apostolorum principis dedicandam; se quoque ipsum cum suis omnibus morem sanctæ Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ semper imitaturum, in quantum dumtaxat tam longe a Romanorum loquela et natione segregati hunc ediscere potuissent. Cujus religiosi votis ac precibus favens reverentissimus abba Ceolfrið, misit architectos quos petebatur [Al., petebat], misit illi et litteras scriptas in hunc modum:

* Domino excellentissimo et gloriosissimo regi Naitano, Ceolfrið abbas in Domino salutem.

* Catholicam sancti Paschæ observantiam, quam a nobis, rex Deo devote, religioso studio quæstisti, promptissime ac libentissime tuo desiderio, juxta quod ab apostolica sede didicimus, patefacere satagimus. Scimus namque cælitus sanctæ Ecclesiæ donatum, quotiens ipsi rerum Domini, discedendæ, docendæ, custodiendæ veritati operam impendunt. Nam et vere omnino dixit quidam sæcularium scriptorum, quia felicissimo mundus [Al., mundi] statu ægeretur, si vel reges philosopharentur, vel regnarent Philosophi. Quod si de Philosophia hujus

* Ceolfriðum. De hoc vide Hist. abb. Wir. et Gyru.

^b Monasterii. Numero singulari, quia duo monasteria ab uno abbate regobantur, vel, sicut rectius dicere possumus, in duobus locis positum est unum monasterium.

^c In Gyruum. Hodie Jarrow in agro Dunelmensi.

^d Supra. Vide iv, 18; v, 19.

* Litteras. Vix dubium est, quin Beda cum Ceolfriðo in eodem monasterio degens suo abbati in ardua hac questione exponenda auxilio fuit. Sed et

A mundi vere intellegere, [Chiff. add. id est] de statu hujus mundi merito diligere [Chiff., dicere] potuit homo [Chiff. add. mortalis] hujus mundi; quanto magis [Al. add. vel] civibus patriæ cælestis in hoc mundo [Al., mundum] peregrinantibus optandum est et totis animi viribus supplicandum, ut quo plus in mundo quique valent, eo amplius ejus qui super omnia est judicis mandatis auscultare contendant, atque ad hæc observanda secum eos quoque qui sibi commissi sunt, [Al. add. et] exemplis simul et auctoritate instituant? Tres sunt ergo regulæ sacris inditæ litteris, quibus Paschæ celebrandi tempus nobis præfinitum, nulla prorsus humana licet auctoritate mutari; e quibus duæ in lege Mosi divinitus statutæ, tertia in Evangelio per effectum Dominicæ passionis et resurrectionis adjuncta est. Præceptum enim lex ut Pascha primo mense anni, et tertia ejusdem mensis septimana, id est, a quinta decima die usque ad vicesimam primam fieri deberet: additum [Al. add. que] est per institutionem apostolicam ex Evangelio, ut in ipsa tertia septimana diem Dominicam expectare, atque in ea temporis Paschalis initium tenere debeamus. Quam videlicet regulam triforem quisquis rite custodierit, nunquam in adnotatione festi Paschalis errabit. Verum si de his singulis enucleatius ac latius audire desideras, scriptum est in Exodo, ubi liberandus de Ægypto populus Israel, primum Pascha facere jubetur, quia dixerit Dominus ad Moysen et Aaron: *Mensis iste vobis principium mensium primus erit in mensibus anni. Loquimini ad universum cætum filiorum Israel, et dicite eis: Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas. Et paulo post: Et servabitis eum usque ad quartam decimam* [Al. add. diem] *mensis hujus. Immolabique eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam.* Quibus verbis manifestissime constat, quod ita in observatione paschali mentio sit diei quartæ decimæ, ut non tamen in ipsa die quarta decima Pascha fieri præcipiatur; sed adveniente tandem vespere [Al., vespere] diei quartæ decimæ, id est, quinta decima luna, quæ initium tertiæ septimanæ faciat, in cæli faciem prodeunte, agnus immolari jubeatur: et quod ipsa sit nox quintæ decimæ lunæ, in qua percussis Ægyptiis, Israel est a longa servitute redemptus. *Septem, inquit, diebus azyma comedetis.* Quibus item verbis tota tertia septimana ejusdem primi mensis decernitur sollemnis esse debere. Sed ne putaremus easdem septem dies a quarta decima usque ad vicesimam esse computandas [Al., supputandas], continuo subjecit: *In die*

stylus et ipsa materia factum Bedæ esse non obscure significat. Secundum Baronium hæc litteræ an. 699 scriptæ sunt; sed mallet cum Higdeno in Polychr. dicere scriptas an. 710, eodem sc. an. quo Hadrianus abbas pr. cap. defunctus prædicatur; huic quoque conjecturæ favere videtur tempus Hiltensium conversionis ad canonicum Pascha, quam Beda cap. seq. non multo post has litteras scriptas accidisse memorat, licet non effecta est ante an. 716.

primo non erit fermentum in domibus vestris. Quicumque comederit fermentum, peribit [Al., fermentum in domibus vestris peribit] anima illa de Israel. A die primo usque ad diem septimum, et cætera, usquedum ait: In eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti. Primum ergo diem azymorum appellat eum in quo exercitum eorum esset educturus de Ægypto. Constat autem quia non quarta decima die, in cujus vespera agnus est immolatus, et quæ proprie Pascha sive Phase dicitur; sed quinta decima sunt educti ex Ægypto, sicut in libro Numerorum apertissime scribitur. Profecti igitur de Ramesse quinta decima die mensis primi, altera die [Al. add. fecerunt] Phase filii Israel in manu excelsa. Septem ergo dies azymorum, in quarum prima eductus est populus Domini ex Ægypto, ab initio, ut diximus, tertiæ septimanæ, hoc est, a quinta decima die mensis primi, usque ad vicesimam primam ejusdem mensis diem completam computari oportet. Porro dies quarta decima extra hunc numerum separatim [Al., separatim] sub Paschæ titulo prænotatur, sicut Exodi sequentia patenter edocent; ubi cum dictum esset: In eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti; protinus adjunctum [Al., additum] est: Et custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo. Primo mense, quarta decima die mensis comedetis azyma usque ad diem vicesimam primam ejusdem mensis ad vesperam. Septem diebus fermentatum non invenietur in domibus vestris. Quis enim non videat, a quarta decima usque ad vicesimam primam, non septem solummodo, sed octo potius esse dies, si et ipsa quarta decima annumeretur? Sin autem, ut diligentius explorata Scripturæ veritas docet, a vespera diei quartæ decimæ usque ad vesperam vicesimæ primæ computaverimus, videbimus profecto quod ita dies quarta decima vesperam suam in [Al. om. in] festi Paschalis initium prorogat [Al., porrigat], ut non amplius tota [Al. add. sola] sacra sollemnitatis quam septem tantummodo noctes cum totidem diebus comprehendat: unde et vera esse probatur nostra diffusio, qua tempus paschale primo mense anni, et tertia ejus hebdomada celebrandum esse diximus. Veraciter enim tertia agitur hebdomada, quod a vespera quartæ decimæ diei incipit, et in vespera vicesimæ primæ completur. Postquam vero Pascha nostrum immolatus est Christus, diemque nobis Dominicam, quæ apud antiquos una vel prima Sabbati, sive Sabbatorum vocatur, gaudio suæ resurrectionis fecit esse sollemnem; ita hanc [Al. add. nunc] apostolica traditio festis paschalibus inseruit, ut nil omnimodis de tempore Paschæ legalis præoccupandum, nihil minuendum esse decerneret. Quin potius statuit ut expectaretur juxta præceptum legis idem primus anni mensis, expectaretur quarta decima dies illius, expectaretur vespera ejusdem: Et cum hæc dies in Sabbatum forte incidit, tolleretur unusquisque agnum per familias et domos suas, et immolaret [Al., immolarent] eum ad vesperam, id est, præpararent

A omnes Ecclesiæ per orbem, quæ unam catholicam faciunt, panem et vinum in mysterium carnis et sanguinis Agni Immaculati, qui abstulit peccata mundi: et præcedente congrua lectionum, orationum, [Al. add. et] cæremoniæ paschalis sollemnitate, offerrent hæc Domino in spem futuræ suæ redemptionis. Ipsa est enim eadem nox in qua de Ægypto per sanguinem agni Israelitica plebs crepta est; ipsa in qua per resurrectionem Christi liberatus est a morte æterna populus omnis Dei. Mane autem inlucescere diei Dominica, primam paschalis festi diem celebrarent. Ipsa est enim dies in qua resurrectionis suæ gloriam Dominus multifario piæ revelationis gaudio discipulis patefecit. Ipsa prima dies azymorum, de qua multum distincte in Levitico scriptum est: Mense primo, quarta decima die mensis [Al. add. hujus], ad vesperam, Phase Domini est, et quinta decima die mensis hujus sollemnitas azymorum Domini est. Septem diebus azyma comedatis. Dies primus erit celeberrimus sanctusque. Si ergo fieri posset [Al., potuisset] ut semper in diem quintum decimum primi mensis, id est, in lunam quintam decimam Dominica dies incurreret, uno semper eodemque tempore cum antiquo Dei populo, quanquam sacramentorum genere discreto, sicut una eademque fide Pascha celebrare possemus. Quia vero dies septimanæ non æquali cum luna tramite procurrit, decrevit apostolica traditio, quæ per beatum Petrum Romæ prædicata, per Marcum evangelistam et interpretem ipsius Alexandriæ confirmata est, ut adveniente primo mense, adveniente in eo [Al. om. in eo] vespera diei quartæ decimæ, expectetur etiam dies Dominica, a quinta decima usque ad vicesimam primam diem ejusdem mensis. In quacumque enim harum inventa fuerit, merito in ea Pascha celebrabitur: quia nimirum hæc ad numerum pertinet illarum septem dierum, quibus azyma celebrari jubetur. Itaque sit ut nunquam Pascha nostrum a septimana mensis primi tertia in utramvis partem declinet: sed vel totam eam, id est, omnes septem legalem azymorum dies, vel certe aliquos de illis teneat. Nam etsi saltem unum ex eis, hoc est, ipsum septimum adprehenderit, quem tam excellenter Scriptura commendat: Dies autem, inquit, septimus Derit celebrior et sanctior, nullumque servile opus fiet in eo; nullus arguere nos poterit, quod non [Al., nos] recte Dominicum Paschæ diem, quem de Evangelio suscepimus, in ipsa quam lex statuit, tertia primi mensis hebdomada celebremus. Cujus observantiæ catholica ratione patefacta, patet e contrario error irrationabilis eorum qui præfixos in lege terminos, nulla cogente necessitate, vel anticipare, vel transcendere præsumunt. Namque sine ratione necessitatis alicujus anticipant illi tempus in lege præscriptum, qui Dominicum [Al., cum Dominicam] Paschæ diem a quarta decima mensis primi, usque ad vicesimam putant lunam esse servandum. Cum enim a vespera diei tertiæ decimæ vigiliis sanctæ noctis celebrare incipiunt, claret quod illam [Al.,

illum] in exordio sui [Al., suo] Paschæ diem statuit, *cujus nullam omnino mentionem in decreto legis inveniant.* Et cum vicesima prima die mensis Paschæ Dominicum celebrare reliquunt, patet profecto, quod illam per omnia diem a sua solemnitate secerant, quam lex majore præ cæteris festivitate memorabilem sæpe numero commendat: sicque diem Paschæ ordine perverso, et aliquando in secunda hebdomada totam compleant, et nonquam in hebdomadæ tertiæ die septimo ponant; rursumque qui a sexta decima die mensis sapiedi usque ad vicesimam secundam Pascha celebrandum magis autumant, non minore utique errore, tametsi altero latere, a recto veritatis tramite divertunt, et veluti naufragia Scyllæ fugientes, in Charybdis voraginem submergendi decidunt. Nam cum a luna sexta decima primi mensis oriente, id est, a vespera diei quintæ decimæ Pascha incipiendum doceant; nimirum constat quia quartam decimam diem mensis ejusdem, quam lex primitus et præcipue commendat, a sua prorsus solemnitate secludunt: ita ut quintæ decimæ, in qua populus Dei ab Aegypcia [Al., Aegyptiac] servitute redemptus est, et in qua Dominus suo mundum sanguine a peccatorum tenebris liberavit, in qua etiam sepultus spem nobis post mortem beatæ quietis tribuit, vix vesperam tangerent. Idemque pœnam erroris sui in semetipsos recipientes, cum in vicesima secunda die mensis, Paschæ diem statuunt Dominicum, legitimos utique terminos Paschæ aperta transgressione violant, utpote qui ab illius diei vespera Pascha incipiunt, in qua hoc lex consummari et perfici debere decrevit. Illam in Pascha diem adsignent primam, *cujus in lege mentio nulla usquam reperitur, id est, quartæ primam septimanæ.* Qui utrique [Al., utique] non solum in diffinitione et computo lunaris ætatis, sed et in mensis primi nonnunquam inventionem falluntur. Quæ disputatio major est, quam epistola hac [Al., hæc] vel valeat comprehendere, vel debeat. Tantum hoc dicam, quod per æquinoctium vernale semper inerrabiliter possit inveniri, qui mensis juxta computum lunæ, primus anni, qui esse debeat ultimus. Æquinoctium autem, juxta sententiam omnium Orientalium, et maxime Aegyptiorum, qui præ cæteris doctoribus calculandi palmam tenent, duodecimo Kalendarum Aprilium die provenire consuevit, ut etiam ipsi horologica inspecti ne probamus [Al., probavimus]. Quæcumque ergo luna ante æquinoctium plena est, quarta decima videlicet vel quinta decima existens, hæc ad præcedentis anni novissimum pertinet mensem, ideoque Paschæ celebrando habilis non est. Quæ vero post æquinoctium vel in ipso æquinoctio suum plenilunium habet, in hac absque ulla dubietate, quia primi mensis est, et antiquos Pascha celebrare solitos, et nos ubi Dominica dies advenerit, celebrare debere noscendum est. Quod ita fieri oportere illa nimirum ratio cogit, quia in Genesi scriptum est, quod fecit Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut præset diei; et luminare minus, ut præ-

set nocti: vel, sicut alia dicit editio, luminare majus in inchoationem diei; et luminare minus in inchoationem noctis. Sicut ergo prius Sol a medio procedens Orientis, æquinoctium vernale suo præfixit exortu: deinde Luna, Sole ad vesperam [Al., vesperum] occidente, et ipsa plena a medio secuta est Orientis: ita omnibus annis idem primus Lunæ mensis eodem necesse est ordine servari, ut non ante æquinoctium, sed vel ipsa æquinoctii die, sicut in principio factum est, vel eo transcenso plenilunium habere debeat. At si uno saltem die plenilunium tempus æquinoctii præcesserit, non hanc primo mense [Al., mense] anni incipientis, sed ultimo potius præteriti lunam esse adscribendam; et ideo festis Paschalibus inhabilem, memorata ratio probat. Quod si mysticam quoque vos in his rationem audire delectat, primo mense anni, qui etiam mensis novorum dictus est, Pascha facere jubemur; quia renovato ad amorem caelestium spiritu mentis nostræ, Sacramenta Dominicæ Resurrectionis, et ereptionis nostræ celebrare debemus, tertia ejusdem mensis septimana facere præcipimur; quia ante legem et sub lege promissus, tertio tempore sæculi cum gratia venit ipse qui Pascha nostrum immolaretur Christus: quia tertia post immolationem suæ passionis die resurgens a mortuis, hanc Dominicam vocari, et in ea nos annuatim Paschalia ejusdem resurrectionis voluit festa celebrare: quia nos quoque ita solum veraciter ejus sollemnia celebramus, si per fidem, spem et caritatem Pascha, id est, transitum de hoc mundo ad Patrem, cum illo facere curamus. Post æquinoctium veris, plenilunium mensis præcipimur observare Paschalis; ut videlicet primo sol longiorem nocte faciat diem, deinde luna plenum suæ lucis orbem mundo præsentet; quia primo quidem Sol justitiæ, in cujus penis est sanitas, id est, Dominus Jesus, per resurrectionis suæ triumphum cunctis mortis tenebras superavit: ac sic ascendens in celos, misso desuper Spiritu, Ecclesiam suam quæ sæpe Lunæ vocabulo designatur, internæ gratiæ luce replevit. Quem videlicet ordinem nostræ salutis Propheta contemplatus aiebat: *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo.* Qui ergo plenitudinem lunæ paschalis ante æquinoctium provenire posse contenderit, talis in mysteriorum celebratione maxime a sanctarum quidem Scripturarum doctrina discordat; concordat autem eis qui sine præveniente gratia Christi se salvari posse confidunt: quia [Al., qui] etsi vera lux tenebras mundi moriendo ac resurgendo nunquam vicisset, perfectam se habere posse justitiam dogmatizare præsumunt. Itaque post æquinoctialem solis exortum, post plenilunium primi mensis hunc ex ordine subsequens; id est, post completam diem ejusdem mensis quartam decimam, quæ cuncta ex lege observanda accepimus, expectamus adhuc monente Evangelio in ipsa hebdomadæ tertiæ tempus diei Dominicæ, et sic demum votiva Paschæ nostri festa celebramus, ut indicemus nos non cum antiquis exussim Aegypciæ servitutis jugum venerari, sed redemptionem totius mundi, quæ in antiqui

Dei populi liberatione præfigurata, in Christi autem A re-urrectione completa est, devota fide ac dilectione colere, utque [Al., atque] resurrectionis etiam nos-ter, quam eadem die Dominica futuram credimus, spe nos certissima gaudere signemus. Hic autem quem vobis sequendum monstramus, Computus Pasche, decemovenerali circulo continetur; qui dudum quidem, hoc est, ipsis Apostolorum temporibus, jam servari in Ecclesia coepit, maxime Romæ et Aegypti, ut supra jam diximus. Sed per industriam Eusebii qui a beato martyre Pamphilo cognomen habet, distinctius in ordinem compositus est; ut quod eatenus per Alexandriæ pontificem singulis annis per omnes Ecclesias mandari consueverat, jam deinde congesta in ordinem serie lunc quartæ decimæ, facillime posset ab omnibus scribi. Cujus computum Paschalis Theophilus Alexandriæ præsul in centum annorum tempus Theodosio imperatori composuit. Item successor ejus Cyrillus seriem nonaginta et quinque annorum in quinque decemoveneralibus circulis comprehendit: post quem Dionysius Exiguus totidem alios ex ordine pari schemate subnexuit, qui ad nostra usque tempora pertingebant. Quibus termino adpropinquantibus, tanta hodie calculorum exuberat copia, ut etiam in nostris per Britanniam Ecclesiis plures sint qui mandatis memorie veteribus illis Aegyptiorum argumentis, facillime possint in quolibet spatia temporum Paschales protegere circulos, etiamsi ad quingentos usque et triginta duos voluerint [Al., volverint] annos; quibus expletis, omnia quæ ad solis et lune, mensis et septimanæ consequentiam spectant, eodem quo prius ordine recurrunt. Ideo autem circulos eisdem temporum instantium vobis mittere supersedimus, quia de ratione tantum temporis Paschalis instrui quærentes, ipsos vobis circulos Paschæ catholicos abundare probastis.

Verum his de Pascha succinete, ut petistis, stric-ctissime commemoratis, tonsuram quoque, de qua pariter vobis litteras fieri voluistis, hortor ut eccle-siasticam et Christianæ fidei congruam habere cure-tis. Et quidem scimus quia neque apostoli omnes uno eodemque sunt modo adtonsi, neque nunc Ec-clesia catholica sicut una fide, spe et caritate in Deum consentit, ita etiam una atque indissimili totum per orbem tonsuræ sibi forma congruit. Denique ut su-periora, id est, patriarcharum tempora respiciamus, Job exemplar patientiæ, dum ingruente tribulationum articulo caput totondit [Al., totundit], probavit utique quia tempore felicitatis capillos nutrire consueverat. At Joseph, et ipse castitatis, humilitatis, pietatis cæ-terarumque virtutum executor ac doctor eximius, cum servitio absolvendus, attonsus esse legitur: patet profecto quia tempore servitutis, intonsus in carcere crinibus manere solebat. Ecce uterque vir Dei diver-sum ab altero vultus habitum foris præmonstrabat, quorum tamen intus conscientia in parili virtutum sibi gratia concordabat. Verum, etsi [Al., si] profliteri nobis liberum est, quia tonsuræ discrimen non no-ceat, quibus pura in Deum fides, et caritas in proxi-

um sincera est; maxime cum nunquam Patribus catholicis sicut de Paschæ vel fidei diversitate con-flictus, ita etiam de tonsuræ differentia legatur ali-qua fui-se controversia; inter omnes tamen quas vel in Ecclesia, vel in universo hominum genere re-perimus tonsuræ, nullam magis sequendam nobis am-plotendamque jure dixerim, ea quam in capite suo gestabat ille, cui se contenti Dominus ait: *Tu es Pe-trus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferni* [Al., inferi] *non prævalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni calorum* [Math. xvi, 18]. Nullam magis abominandam detestandamque merito cunctis fidelibus crediderim; ea quam habebat ille, cui gratiam sancti Spiritus comparare volent dieit idem Petrus: *Pecunia tua tecum sit in perditio-nem, quoniam donum Dei existimasti per pecuniam* [Al., pecunia] *possideri: non* [Al. add. enim] *est tibi pars neque sors in sermone hoc* [Act. viii, 20, 21]. Neque vero ob id tantum in coronam adtondemur, quia Petrus ita attonsus est; sed quia Petrus in me-moriam Dominicæ passionis ita attonsus est, idcirco et nos qui per eandem Passionem salvari desidera-mus, ipsius passionis signum cum illo in vertice, summa videlicet corporis nostri parte gestamus. Sicut enim omnis Ecclesia quia per mortem sui vivi-ficatoris Ecclesia facta est, signum sanctæ crucis ejus in fronte portare consuevit, ut crebro vexilli hujus munimine a malignorum spirituum defendatur incursibus; crebra hujus [Al., ejus] admonitione do-centur, se quoque carnem suam cum vitis et concu-piscentiis crucifigere debere: ita etiam oportet eos, qui vel monachi votum, vel gradum clericatus ha-bentes arctioribus se necesse habent pro Domino continentiae frenis astringere. Formam quoque co-ronæ quam ipse in passione [Al. add. sua] spineam portavit in capite, ut spinas ac tribulos peccatorum nostrorum portaret, id est, exportaret et auferret a nobis, suo quemque in capite per tonsuram præferre, ut se etiam inrisiones et opprobria pro illo libenter ac promte omnia [Al. prompto animo] sufferre ipso etiam frontispicio doceant: ut coronam vitæ æternæ, quam repromisit Deus diligentibus se, se semper expectare, proque hujus perceptione et adversa se mundi et prospera contemnere designent. Cæterum tonsuram eam quam magum ferunt habuisse Simo-nem, quis, rogo, fidelium non statim cum ipsa magia primo detestetur, et merito exsufflet aspectu? Quæ [Al., exsufflet? Quæ aspectu] in frontis quidem su-perficie, coronæ videtur speciem præferre; sed ubi ad cervicem considerando perveneris, decurtatam eam quam te videre putabas, invenies coronam; ut merito talem Simoniacis et non Christianis habitum convenire cognoscas: qui in præsentem quidem vitam a deceptis hominibus putabantur digni perpetuæ gloria coronæ; sed in ea quæ hanc sequitur vitam, non so-lum omni spe coronæ privati, sed æterna insuper sunt pena damnati. Neque vero me hæc ita prose-cutum æstimes, quasi eos qui hanc tonsuram habent, condemnatos [Al., condemnandos] judicem, si fide et

operibus unitati catholice faverit: immo confidenter profiteor, plurimos ex eis sanctos ac Deo dignos extitisse, ex quibus est ^a Adamnan, abbas et sacerdos Columbiensium egregius, qui cum legatus suæ gentis ad Aldfridum regem missus, nostrum quoque monasterium videre voluisset, miramque in moribus ac verbis prudentiam, humilitatem, religionem ostenderet, dixi illi inter alia conloquens: « Obsecro, sancte frater, qui ad coronam te [Al. om. te] vitæ quæ terminum nesciat [Al. add. te] tendere credis, quid contrario tuæ fidei habitu terminatam in capite coronæ imaginem portas? et si beati consortium Petri quæris, cur ejus quem ille anathematizavit, tonsuræ imaginem imitaris? et non potius ejus cum quo in æternum beatus vivere cupis, etiam nunc habitum te, quantum potes, diligere monstras? » Respondit ille: « Scias pro certo, frater mi dilecte, quia etsi Simonis tonsuram ex consuetudine patria habeam, Simoniacam tamen perfidiam tota mente detestor ac respuo: beatissimi autem apostolorum principis, quantum mea parvitas sufficit, vestigia sequi desidero. » At ego: « Credo, inquam, vere quod ita sit; sed tamen indicio fit [Al., sit], quod ea quæ apostoli Petri sunt, in abdito cordis amplectimini, si quæ ejus esse nostis, etiam in [Al. om. in] facie tanetis. Namque prudentiam tuam facillime dijudicare reor, quod aptius multo sit, ejus quem corde toto abhominaris, cujusque horrendam faciem videre refugis, habitum vultus [Al., vultum] a tuo vultu Deo jam dicato separare; et e contra, ejus quem apud Deum habere patronum quæris, sicut facta vel monita cupis sequi, sic etiam morem habitus te imitari condeccat. » Hæc tunc [Al. add. cum] Adamnano dixi, qui quidem quantum [Al. om. quantum] conspectis Ecclesiarum nostrarum statutis [Al. add. quantum] profecisset, probavit, cum reversus ad Scottiam, multas postea gentis ejusdem turbas ad catholicam temporis Paschalis observantiam sua prædicatione correxit: tametsi eos qui in Hii insula morabantur monachos, quibusque speciali rectoris jure præerat necdum [Al., nec] ad viam statuti melioris reducere valebat. Tonsuram quoque, si tantum sibi auctoritatis subesse, emendare meminisset. Sed et tuam nunc prudentiam, rex, admoneo, ut ea quæ unitati catholice et apostolice Ecclesie concinnant [Al., concinunt], una cum gente cui te Rex regum et Dominus dominorum præfecit, in omnibus servare contendas. Sic enim fit ut post acceptam temporalis regni potentiam, ipse beatissimus apostolorum princeps cælestis quoque regni tibi tuisque cum cæteris electis libens pandat introitum. Gratia te Regis æterni longiori tempore regnantem, ad nostram omnium pacem custodiat incolumem, dilectissime in Christo fili. »

^a Adamnan. De hoc vide v, 45.

^b Hii. De Hiensibus vide in, 4; v, 15.

^c Osredo. Illic Aldfrido successit an. 705, v, 48. Turpem viam sanctimonialium stupris exagitans tandem cognatorum insidiis prope mare pugnans juxta fines australes cæsus est. Malms. de Gest. Reg. I, 3; Westm., an. 717; Chr. Sax., an. 716.

A Hæc epistola cum præsentē rege Naitono, multisque viris doctioribus esset lecta, ac diligenter ab his qui intelligere poterant, in linguam ejus propriam interpretata, multum de ejus exhortatione gavisus esse perhibetur; ita ut exurgens [Al., surgens] de medio optimatum suorum consensu genua flecteret in terram, Deo gratias agens, quod tale munusculum de terra Anglorum mereretur accipere. « Et quidem et antea novi, inquit, quia hæc erat vera Paschæ celebratio, sed in tantum modo [Al., tantummodo] rationem hujus temporis observandi [Al., observandum] cognosco, ut parum mihi omnimodis [Al., omnino] videar de his antea intellexisse. Unde palam profiteor, vobisque qui adsidetis præsentibus protestor, quia hoc observare tempus Paschæ cum universa mea gente perpetuo volo; [Al. add. et] hanc accipere debere tonsuram quam plenam esse rationis audimus [Al., audivimus], omnes qui in meo regno sunt clericos decerno. » Nec mora, quæ dixerat, regia auctoritate perfecit. Statim namque jussu publico mittebantur ad transcribendum, discendum, observandum, per universas Pictorum provincias circuli Paschæ decennovenales, obliteratis per omnia erroneis octoginta et quatuor annorum circulis. Adtondebantur omnes in coronam Ministri altaris, ac Monachi: et quasi novo se discipulatu beatissimi apostolorum principis Petri subditam, ejusque tantandam patrocinio gens correcta gaudebat.

CAPUT XXII.

C Ut Hiienses monachi, cum subjectis sibi monasteriis canonicum, prædicante Ecgbercto, celebrare Pascha cæperint.

Nec multo post illi quoque qui insulam ^b Hii incolebant monachi Scotticæ nationis, cum his quæ sibi erant subdita monasteriis, ad ritum Paschæ ac tonsuræ canonicum Domino procurante perducti sunt. Siquidem anno ab incarnatione Domini septingentesimo sexto decimo, quo ^c Osredo occiso, ^d Coenred gubernacula regni Nordanhymbrorum suscepit, cum venisset ad eos de Hibernia Deo amabilis, et cum omni honorificentia nominandus Pater ac sacerdos Ecgberct, cujus superius memoriam ^e sæpius [Al., sæpe] fecimus, honorifice ab eis et multo cum gaudio susceptus est. Qui quoniam et doctor suavissimus, et eorum quæ agenda docebat erat exsecutor devotissimus, libenter auditis ab universis, immutavit piis ac sedulis exhortationibus inveteratam illam traditionem parentum eorum, de quibus apostolicum illum licet proferre sermonem, quod æmulationem Dei habebant, sed non secundum scientiam; catholicoque illos, atque apostolico more celebrationem, ut diximus, præcipuæ sollemnitatis sub figura coronæ perpetis [Al., perpetuæ] agere perdocuit. Quod

^d Coenred. Filius Cuthwini. Hic et ejus successor Osric « hoc tantum memorabile habuerunt, quod domini sui licet merito ut putabant occisi sanguinem luentes, sædo exitu auras polluerent. » Malms. Reg. I, 5.

^e Sæpius. Vide in, 4 et 27; v, 10, 11

mira divinæ constat factum dispensatione pietatis, ut quoniam gens illa quam [Al., quæ] noverat scientiam divinæ cognitionis libenter ac sine invidia populis Anglorum communicare curavit : ipsa quoque postmodum per gentem Anglorum in eis quæ [Al., quam] minus habuerat, ad perfectam vivendi normam perveniret. Sicut e contra Brittones, qui nolebant Anglis eam quam habebant, fidei Christianæ notitiam pandere, credentibus jam populis Anglorum et in regula fidei catholicæ per omnia instructis, ipsi adhuc inveterati et claudicantes a semitis suis, et capita sine corona prætendunt, et sollemnia Christi sine Ecclesiæ Christi societate venerantur.

Susceperunt autem Hiienses monachi, docente Egbercto, ritus vivendi catholicos sub abbate Duanchado, post annos circiter octoginta, ex quo ad prædicationem gentis Anglorum Aidanum miserant antistitem. Mansit autem vir Domini Egberct annos tredecim in præfata insula, quam ipse velut nova quadam reducente gratia ecclesiasticæ societatis et pacis Christo consecraverat; annoque Dominicæ incarnationis septingentesimo vicesimo nono [Al., octavo], quo Pascha Dominicum octavo Kalendarum Maiarum die celebrabatur, cum missarum sollemnia in memoriam ejusdem Dominicæ resurrectionis celebrasset, eodem die et ipse migravit ad Dominum, ac gaudium summæ festivitatis quod cum fratribus quos ad unitatis gratiam converterat, inchoavit, cum Domino et apostolis cæterisque cæli civibus completum, immo idipsum celebrare sine fine non desinit. Mira autem divinæ dispensatio provisionis erat, quod venerabilis vir non solum in Pascha transivit de hoc mundo ad Patrem; verum etiam cum eo die Pascha celebraretur, quo nunquam prius in eis locis celebrari solebat. Gaudebant ergo fratres de agnitione [Al., cognitione] certa et catholici temporis Paschalis; lætabantur de patrocinio pergentis ad Dominum Patris, per quem fuerant correcti; gratulabatur ille quod eatenus in carne servatus est, donec illum in Pascha diem suos auditores, quem semper antea vitabant, suscipere ac secum agere videret. Sicque certus de illorum correctione reverentissimus Pater exsultavit, ut videret diem Domini : vidit, et gavisus est.

* Filios. « Quorum Eadberct 23, Aedilberct 11, Alric 34 annis paterna tenentes instituta haud decore exitu regnum contaminaverunt, nisi quod Aedilberct fortuito urbis incendio et Alric infausto adversus Mercios prælio gloriam temporum suorum non parum obnubilaverunt. » Malms. de Reg. 1, 1. Bromton apud X Script., 742, hos vocat Egfredum, Edbrictum, et Cuthredum.

^b Supra. Vide v, 8.

* Ecclesiæ. Hanc construxit rex Aedilberct, n. 3. Lanfrancus archiepiscopus postea renovavit, et Willielmus archiepiscopus an. 1150, tertio Non. Maii, dedicavit. Gervasii Act. pontif. Cant. in Lanfranc. et Willielmo.

^d Alduulf. Tatwinum consecravit. Vide infra. An. 752 obtinuit ab Aedilbaldo rege Merciorum vectigal annuum unius navis sibi et successoribus vecedii. Idem dono accepit ab Eadbercto rege Cant. terram decem aratorum in Andsohesham et donationem a

CAPUT XXIII.

Qui sit in præsentis status gentis Anglorum, vel Britannicæ totius.

Anno Dominicæ incarnationis septingentesimo vicesimo quinto, qui erat [Al. add. annus] septimus Osrici regis Nordanhybrorum qui Coenredo successerat, Uictred filius Egbercti, rex Cantuariorum, defunctus est nono die Kalendarum Maiarum; et regni quod per triginta quatuor semis annos tenebat, « filios tres, Aedilberctum, Eadberctum, et Alricum [Al., Aldricum] reliquit heredes. Anno post quem proximo Tobias, Hrofensis Ecclesiæ præsul defunctus est, vir ut ^b supra meminimus, doctissimus. Erat enim discipulus beatæ memoriæ magistorum, Theodori archiepiscopi et abbatis Hadriani : unde, ut dictum est, cum eruditione litterarum vel ecclesiasticarum vel generalium, ita Græcam quoque cum Latina didicit linguam, ut tam notas ac familiares sibi eas, quam nativitatibus [Al., novitatibus] suæ loquelam haberet. Sepultus vero est in porticu sancti Pauli apostoli, quam intro ^c ecclesiam sancti Andræ sibi ipse in locum sepulcri fecerat. Post quem episcopatus officium ^d Alduulf, Berctualdo archiepiscopo consecrante suscepit.

* Anno Dominicæ incarnationis septingentesimo vicesimo nono, apparuerunt comete duæ [Al., duo] circa solem, multum inluentibus terrorem incurrentes. Una [Al., unus] quippe solem præcedebat, mane orientem; altera [Al., alter] vespere sequebatur occidentem, quasi orienti simul et occidenti diræ cladis præsagæ [Al., præsagi] : vel certe una [Al., unus] diei, altera [Al., alter] noctis præcurreret exortum, ut utroque tempore mala mortalius imminere signarent. Portabant autem faciem [Al., faciem] ignis contra aquilonem, quasi ad accendendum adclinem : apparebantque mense Januario, et duabus ferme septimanis permanebant. Quo tempore gravissima Saracenorum lues Gallias misera clade vastabat, ^f et ipsi non multo post in eadem provincia dignas suæ perfidiæ pœnas luebant. Quo anno sanctus vir Domini Egberct, ut supra commemoravimus, ipso die Paschæ migravit ad Dominum : et

^d Nothelmo archiepiscopo an. 758 confirmari obtinuit. Oblisse dicitur a Florentio an. 741, a Sim. Dun. et Chr. Mail. et Pseudo-Asserio an. 759.

* Anno domin. incarn. dccxxix. Sic vere Trev. et Anglo Saxonica, cum falso in vulgatis aliis legeretur dccxxviii. Ratio in promptu est quia ibidem Beda Pascha dominicum octavo Kalendarum Maiarum die evenisse dicit; quod anno convenit 729, ut clarum est ex veteri computo. CHIFFL.

^f Et ipsi. Secundum fidem omnium fere historicorum Saraceni duas clades a Carolo Martello acceperunt, necnon primam quam hic Beda indicat an. 752. Vide Mabillon. sec. iii Ben., part. 1, p. 526, et Pagi in ann. Bar. 752. Sed ne hic sit verus hujus cladis annus, videtur esse obstaculo, quod an. 751 Historiam suam Beda absolvit : nisi cum Pagi, quem vide an. 729, dicamus, ^c eum postea verba illa et hujus victoriæ mentionem in suam Historiam inservisse.

mox peracto Pascha, hoc est, septima Iduum Martii die, ^a Osric rex Nordanhymbrorum, vita decessit, cum ipse regni quod undecim annis gubernabat, successorem fore ^b Ceolulfum [Al., Ceoldulfum] decrevisset, fratrem illius qui ante se regnaverat, Coenredi regis, ejus regni et principia et processus tot ac tanti redundare rerum adversantium motibus, ut quid de his scribi debeat, quemve habitura [Al., habituri] sint ^c finem singula, necdum aciri valeat.

Anno Dominicæ incarnationis septingentesimo tricesimo primo, ^d Bericuald archiepiscopus, longa consumptus ætate, defunctus est die Iduum Januariarum; qui sedit [Al., egit] annos triginta septem, menses sex, dies quatuordecim; pro quo anno eodem factus est archiepiscopus, vocabulo ^e Tatnini, de provincia Merciorum, cum fuisset presbyter in monasterio quod vocatur ^f Brindun. Consecratus est autem in Doroverni civitate, a viris venerabilibus Danihele Uentano, et Inguldo Londoniensi, et Alduino [Al., Adwaldo] Lyccitfeldensi, et Alduulfo Hrofensi antistitibus, die decima Junii mensis, Dominica; viri religione et prudentia insi-

^a Osric. Filius Alfridi.

^b Ceolulfum. Huic Beda Historiam inscribit. Incepit regnum secundum Chr. Sax. an. 731, secundum Westm. an. 730, sed secundum Bedam an. 729. An. 735 capius est, attonsus et remissus in regnum Westm. An. 737 fit monachus in mon. Lindisfarne. S. Cadloredo conferens thesauros regis et terras, id est Bregetne et Wereword cum suis appendiciis, simul et ecclesiam quam ibidem ipse edificaverat. Alias quoque quatuor villas, Wadecestre, Hooitingsham, Eadlingham, Eaguulgham. An. 760 in Lindisfarncensi monasterio sepultus est; sed succedente tempore ab Egredo ejusdem loci antistite, ad Northam translatus, de cursum posthac multorum annorum curricula caput illius Dunelmum translatum est una cum alijs sanctorum reliquijs. ^c Sim. Dun., p. 9. Hoc rege monacho facto data est Lindisfarncensis ecclesiæ monachis licentia bibendi vinum vel cervisiam, qui ante illud tempus non nisi lac vel aquam bibebant. ^d Ibid., p. 139.

^e Finem. Et pessimum quidem habuere finem. Nam apud historicos vix quid in prov. Nordanh. historia legimus nisi vel clades vel depositiones regum. Vide Will. Malm. de Reg. 1, 5; Chron. Sax., an. 757, 759, 764, 778, 789, 790, 794 et alibi; Bromton., p. 795.

^d Bericuald. Vide v, 8.

^e Tatnini. Epistolam Gregorii papæ de promotione Tatnini ad primum totius Britannie vide apud Malm. Pont. 1, an. 732. Hic benedixit Nodwaldum Albini successorem in abbatem. Chron. Thorn. Obiit an. 734. in Kal. Aug. juxta Florent., juxta Birchingstunum Kal. Aug. juxta Thorn., an. 735, ultimo die Julii. Vide ejus epitaph. Lel. Coll. II, 116.

^f Brindun. Monasterium juxta Bredon montes in Com. Unigorn., quod Eamulus avus Offæ regis Merc. in honore B. Petri construxit, et quod Offa postea an. 780 multis prædiis ditavit. Mon. Angl., 1, 122.

^g Ingulld. Chartæ Croilaudensi an. 716, et an. 798 concilio Baccancelensi subscriptus legitur. Ingulf. et X Script., p. 2212. Mortuus est an. 745, testibus plerisque historicis; an. 744 juxta Hoveden et Historiam Londinensem.

^h Danihel. De Danihele et Fortheri vide v, 18.

ⁱ Alduini. Qui et Wor nominatur, successit Hæddæ morienti an. 721. Obiit an. 707. Angl. Sacr., 1, 428.

agnis, sacris quoque litteris nobiliter instructus.

Itaque in presenti, Ecclesiis Cantuariorum Tatnini et Alduulfi episcopi præsent. Porro provinciæ Orientalium Saxonum ¹ Ingulld episcopus; provinciæ Orientalium Anglorum Aldberet et Hadulac episcopi; provinciæ Occidentalium Saxonum, ² Danihel et Fortheri episcopi; provinciæ Merciorum, ³ Alduini episcopus; et eis populis qui ultra amnem Sabrinam ad occidentem habitant, ⁴ Walchstod episcopus; provinciæ Huiciorum ⁵ Ulfrid episcopus; provinciæ Lindisfarorum ⁶ Cyniberet [Al., Cymbert] episcopus præest. Episcopatus ⁷ Vectæ insulæ ad Danihelem pertinet, episcopum Uentæ civitatis. Provincia Australium Saxonum jam aliquot annis absque episcopo manens, ministerium sibi episcopale ab Occidentalium Saxonum antistite quaerit. Et hæc omnes provinciæ ceteræque australes ad confinium usque Hymbræ fluminis, cum suis quæque [Al., quæque] regibus, Merciorum regi ⁸ Aedilbaldo subjectæ sunt. At vero provinciæ Nordanhymbrorum, cui rex Ceolulph præest, quatuor nunc episcopi præsulatum tenent; ⁹ Ulfrid in Eboracensi Ecclesia, Edilwald in Lindisfaronensi [Al. add. Ecclesia], ¹⁰ Acca

¹ Walchstod. Herefordiæ episcopus, ubi primus sedit Putta, iv, 12. De cruce ab eo ad ornatum domus Dei inchoata, itemque ejus et suorum antecessorum epitaphium sepulcro illis a Cuthberto constructo inscriptum vide Malm. Pont. IV.

² Ulfrid. Successit Ecgino an. 717. Obiit an. 742, juxta Annales Ebor. Unigorn. An. 745, juxta Florentium.

³ Cyniberet. De successionem episcoporum Lindisfarorum vide iv, 12. Obiit an. 732. Sim. Dun., p. 99.

⁴ Vectæ. Vide iv, 46.

⁵ Aedilbaldo. Hic an. 716 incepit regnare. An. 735 expugnavit Sumurum. An. 740 per impiam fraudem vastabat partem Nordanhymbrorum. An. sequenti Cuthredus Rex Occ. Sax. acriter in eum bellum gessit. An. 745 hic et Cuthredus pugnavant contra Brittones. An. 749 privilegium Merciorum ecclesiis et monasteriis concessit. An. 757 occisus est in Secandune a suis auctoribus morte fraudulenta, et sepultus est in Ireopandune. Bonifacii epistolam ad eum vide Spelm. Conc. 1, 232.

⁶ Ulfrid. Successit S. Johanni, v, 6, seditque an. 45. De tempore quo defunctus est, variant scriptores. Continuator Epit. Bedæ ejus obitum referi ad an. 745, Chr. Sax. ad an. 743; Westm. ad an. 743, Tho. Stubbs ad an. 736, Sim. Dun. ad an. 735. Epitomen et Chron. Sax. auctoritatem sequi propter eorum antiquitatem venerabilem maxime ardet, non obstante quod prior an. 732, et posterius an. 734 Egeberetum episcopum factum prodit, Ulfrido sc. non adhuc defuncto, sed potius sedem ultro relinquire. Sed sequenda est forsitan opinio, quam Pagi an. 731 de hac re scripserunt. Arbitratur enim Ulfridum Ebor. defunctum an. 732, secundum Epit. Bedæ, et auctores eos, qui Ulfridi hujus mortem an. 745 vel seqq. illigant, errare existimat, ideo scilicet deceptos, qui interpretati sunt Bedæ Epit. Continuatorem ad an. 745 de Ulfrido Ebor., cum potius interpretandas videatur de Ulfrido episcopo Huiciorum. ⁷ Lis inextricabilis inter Cantuarienses et Eborac. versatur, quod dicant Cantuarienses se Ulfridum seniores habere, contra Eboracenses contendant hunc minorem ab archiepiscopo Odono Cantiam translatum. ⁸ Malm., Pont. III, 1.

⁹ Acca. De hoc vide v, 20.

in Hagustaldensi, ^a Pecthelm in ea quæ Candida casa vocatur, quæ nuper multiplicatis fidelium plebibus, in eadem pontificatus addita, ipsum ^b primum habet antistitem. Pictorum quoque natio tempore hoc et iædus pacis cum gente habet Anglorum, et catholica pacis ac veritatis cum universali Ecclesia particeps existere gaudet. Scotti qui Britanniam incolunt suis contenti finibus nil contra gentem Anglorum insidiarum moluntur aut fraudum. Brittones, quamvis et maxima ex parte domestico sibi odio gentem Anglorum, et totius catholicæ Ecclesiæ statum Pascha minus recte moribus quæ improbis impugnent; tamen et divina sibi et humana prorsus resistente virtute, in vultu cupitum possunt obtinere propositum: quippe qui quamvis ex parte sui sint juris, nonnulla tamen ex parte Anglorum sunt servitio mancipati. Quæ [Al., Et; al., Quæ] adridente pace ac serenitate temporum, plures in gente Nordanhymbrorum, ^c tam nobiles, quam privati, se suosque liberos, depositis armis satagunt magis accepta tonsura, monasterialibus adscribere votis, quam bellicis exercere studiis. Quæ res quem sit habitura finem, posterior ætas videbit. Ille est inpræsentiarum universæ status Britannicæ, anno adventus Anglorum in Britanniam circiter ducentesimo octogesimo quinto, dominicæ autem incarnationis anno septingentesimo tricesimo primo: in cuius regno perpetuo exsulet terra, et congratulante in fide ejus Britannia, lætentur insulæ multæ, et confiteantur memoriæ sanctitatis ejus.

CAPUT XXIV.

Recapitulatio chronica totius Operis; et de persona Auctoris.

Verum ea quæ temporum distinctione latius digesta sunt, ob memoriam conservandam, breviter recapitulari placuit.

Anno igitur autem incarnationem Dominicam sexagesimo, Gaius ^d Julius Cæsar, primus Romanorum, Britannias bello pulsavit, et vicit; nec tamen ibi regnum potuit obtinere.

Anno ab incarnatione Domini 46, ^e Claudius, secundus Romanorum, Britannias adiens, plurimam insulæ partem in dedicationem recepit; et Orcadas quoque insulas Romano adjecit imperio.

Anno incarnationis Dominicæ [Al., ab incarn. Domini] 167, Eleuther Romæ præsul factus, quindecim annos Ecclesiam gloriosissime rexit: cui litteras rex Britanniæ ^f Lucius mittens, ut Christianus efficeretur petiit, et impetravit.

^a Pecthelm. S. Aldhelmi primo Scireburnensis episcopi diaconus, v. 18. Obiit an. 735. Flou.

^b Primum. Primum quidem fuit novæ erectionis, sed Ninnias olim ibi fuit episcopus, ut. 4.

^c Tam nobiles. Vide de hac re Bedam fusius querentem in epistola ad Ecgbertum archiepiscopum infra elita.

^d Julius. Vide I. 2.

^e Claudius. Vide I. 3.

^f Lucius. Vide I. 4.

^g Severus. Vide I. 5.

^h Maximus. Vide I. 9.

ⁱ Gothis. Vide I. 11.

Anno ab incarnatione Domini 189, ^a Severus imperator factus, decem et septem annis regnavit, qui Britanniam vallo a mari usque ad mare præcinxit.

Anno 381, ^b Maximus in Britannia creatus imperator, in Galliam transiit, et Gratianum interiecit.

Anno 409, Roma a ^c Gothis fracta [Al. add. est]: ex quo tempore Romani in Britannia regnare cessarunt.

Anno 450, ^d Palladius ad Scottos in Christum credentes a Cælestino papa primus mittitur episcopus.

Anno 449, ^e Marcianus cum Valentiniano imperium suscipiens, septem annis tenuit: quorum tempore Angli a Brittonibus accersiti [Al., arcessiti] Britanniam adierunt.

Anno 538, eclipsis solis facta est xiv Kalendas Martii, ab hora prima usque ad tertiam.

Anno 540, eclipsis solis facta est xii Kalendas Julias [Al., Julii], et apparuerunt stellæ pene hora dimidia ab hora diei tertia.

Anno 567, Ida regnare cœpit, a quo regalis Nordanhymbrorum prosapia originem tenet, et duodecim annis in regno permansit.

Anno 565 [Al., 562]. ^f Columba presbyter de Scotia venit Britanniam ad docendos Pictos, et in insula Ilii monasterium fecit.

Anno 596, ^g Gregorius papa misit Britanniam Augustinum cum monachis, qui verbum Dei genti Anglorum evangelizarent.

Anno 597, venire Britanniam præfati ^h doctores, **C** qui fuit annus plus minus centesimus quinquagesimus adventus Anglorum in Britanniam.

Anno 601, misit papa Gregorius ⁱ pallium Britanniam Augustino jam facto episcopo, et plures verbi ministros, in quibus et Paulinum.

Anno 605, pugnam [Al. add. est] ad ^j Degastanæ.

Anno 604, Orientales Saxones fidem Christi percipiunt [Al., perceperunt] sub rege Sabereio antistite ^k Mellito.

Anno 605, Gregorius [Al. add. papa] ^l obiit.

Anno 616, ^m Aedilbert rex Cantuariorum [Al. add. gentis] defunctus est.

Anno 625, ⁿ Paulinus a Justo archiepiscopo ordinatur genti Nordanhymbrorum antistes.

Anno 626, ^o Eanfled, filia Aedolui regis, baptizata [Al. add. est] cum duodecim in sabbato Pentecostes.

ⁱ Palladius. Vide I. 15.

^h Marcianus. Vide I. 15.

ⁱ Columba. Vide III. 4.

^g Gregorius. Vide I. 23.

^l Doctores. Vide I. 25.

^k Pallium. Vide I. 29.

^j Degastanæ. Vide I. 34.

^m Mellito. Vide II. 5.

ⁿ Obiit. Vide II. 1.

^o Aedilbert. Vide II. 5.

^p Paulinus. Vide II. 9.

^q Eanfled. Vide II. 9.

Anno 627, ^a Aeduini rex baptizatus cum sua gente A in Pascha.

Anno 635, Aeduine rege perempto, Paulinus ^b Cantiam rediit.

Anno 640, ^c Eadbald rex Cantuariorum obiit.

Anno 642 [Al., 645], ^d Osuald rex occisus.

Anno 644, ^e Paulinus, quondam Eboraci, sed tunc [Al. nunc] Hrofensis antistes civitatis, migravit ad Dominum.

Anno 651, ^f Osuini rex occisus, et Aidan episcopus defunctus est.

Anno 653, ^g Middilangli sub principe Penda, fidei mysteriis sunt imbuti.

Anno 655, ^h Penda periit [Al., Penda rex Merciorum occisus est], et Mercii sunt facti Christiani.

Anno 664, ⁱ eclipsis facta: ^j Earconberct rex Cantuariorum defunctus, et ^k Colman ^l cum Scottis ad suos reversus est; et pestilentia venit; et Ceadda ac Uilfrid ^m Nordanhymbrorum ordinantur episcopi.

Anno 668, ⁿ Theodorus ordinatur episcopus.

Anno 670, ^o Osui rex Nordanhymbrorum obiit.

Anno 673, ^p Ecgbert, rex Cantuariorum obiit; et synodus facta est ad ^q Herutforda, præsente Ecgrido rege, præsidente archiepiscopo Theodoro, utillima, decem capitulorum.

Anno 675, Uulfheri, rex Merciorum, postquam septem decem annos regnaverat, defunctus, Aedilredo fratri reliquit imperium.

Anno 676, ^r Aedilred vastavit Cantiam.

Anno 678, [Chiff., 677] ^s cometa apparuit; Uilfrid episcopus a sede sua pulsus est ab Ecgrido rege; et pro eo Bosca, Eata et Eadhaeth consecrati antistites.

Anno 679, ^t Aelfuini occisus.

Anno 680, synodus facta est in campo ^u Haethfeltha de fide catholica, præsidente archiepiscopo Theodoro: in qua adfuit ^v Johannes abba Romanus. Quo anno ^w Hild abbatissa in Streanaeshalch obiit.

Anno 685, ^x Ecgrid rex Nordanhymbrorum occisus est [Al., obiit]. ^y Anno eodem Hlothri rex Cantuariorum obiit.

Anno 688, ^{aa} Caeduald rex Occidentalium Saxonum Romam de Britannia pergit.

Anno 690, ^{bb} Theodorus archiepiscopus obiit.

^a Aeduini. Vide II, 14.

^b Cantiam. Vide II, 20.

^c Eadbald. Vide III, 8.

^d Osuald. Vide III, 9.

^e Paulinus. Vide III, 14.

^f Osuini. Vide III, 14.

^g Middilangli. Vide III, 21.

^h Penda. Vide III, 24.

ⁱ Eclipsis. Vide III, 27.

^j Erconberct. Vide IV, 1.

^k Colman. Vide III, 26.

^l Cum Scottis, etc. Al., cum suis ad Scottos; al. om. ad suos.

^m Nordanhymbrorum. Vide III, 28.

ⁿ Theodorus. Vide IV, 1.

^o Osui. Vide IV, 5.

^p Ecgbert. Vide IV, 5.

^q Herutforda. Vide IV, 5.

^r Aedilred. Vide IV, 12.

Anno 697, Osthryd regina a suis, id est, Merciorum primatibus, interempta.

Anno 698 [Al., 699], Berctred dux regius Nordanhymbrorum a Pictis interfectus.

Anno 704, ^{cc} Aedilred, postquam triginta unum [Al. om. unum] annos Merciorum genti præsuit, monachus factus, Coenredo regnum dedit.

Anno 705, ^{dd} Aldfrid rex Nordanhymbrorum defunctus est.

Anno 709, ^{ee} Coenred rex Merciorum, postquam quinque [Al., sex] annos regnabat, Romam pergit.

Anno 711, Berctrid præsfectus cum Pictis pugnavit.

Anno 716, ^{ff} Osred rex Nordanhymbrorum interfectus, et rex Merciorum Ceolred defunctus; et vir Domini ^{gg} Ecgbert Hiienses monachos ad catholicum Pascha et ecclesiasticam correxit tonsuram.

Anno 725, ^{hh} Uictred rex Cantuariorum obiit.

Anno 729, ⁱⁱ cometa apparuerunt, sanctus Ecgbert transiit. Osric mortuus est.

Anno 731, Berctuald archiepiscopus ^{jj} obiit. Anno eodem Tatnui consecratus archiepiscopus nonus Dorovernensis Ecclesiae, Aedilbaldo rege Merciorum quintum decimum agente annum imperii.

Hæc de Historia Ecclesiastica Britanniarum [Al., Brittanorum], et maxime gentis Anglorum, prout vel ex litteris antiquorum, vel ex traditione majorum, vel ex mea ipse cognitione scire potui, Domino adjuvante digessi ^{kk} Baeda famulus Christi [Al., Dei famulus] et presbyter monasterii beatorum apostolorum Petri et Pauli, quod est ad Uiueraemuda et Ingyruum.

Qui natus in territorio ejusdem monasterii [DCLXXIX], cum essem annorum septem, cura propinquorum datus sum educandus reverentissimo abbati Benedicto, ac deinde Ceolfrido; cunctumque ex eo tempus vite in ejusdem monasterii habitatione peragens, omnem meditandis Scripturis operam dedi: atque inter observantiam disciplinæ regularis et quotidianam cantandi in ecclesia curam, semper aut discere, aut docere, aut scribere dulce habui.

Nono decimo autem vite meæ anno diaconatum [DCCXI]; tricesimo gradum presbyteratus [DCCXII], utrumque per ministerium reverentissimi episcopi Johannis, jubente Ceolfrido abbate, suscepi.

D ^a Cometa, etc. Vide IV, 12.

ⁱ Aelfuini. Vide IV, 20.

^u Haethfeltha. Vide IV, 17.

^v Johannes. Vide IV, 18.

^w Hild. Vide IV, 23.

^x Ecgrid. . . Hlothri. Vide IV, 26.

^y Anno eodem. . . obiit om. Edit.

^{aa} Caeduald. Vide V, 7.

^{bb} Theodorus. Vide V, 8.

^{cc} Aedilred. Vide V, 9.

^{dd} Aldfrid. Vide V, 18.

^{ee} Coenred. Vide V, 19.

^{ff} Ofred. Vide V, 22.

^{gg} Ecgbert. Vide V, 22.

^{hh} Uictred. Vide V, 23.

ⁱⁱ Cometa. . . Ecgbert. . . Osric. Vide V, 23.

^{jj} Obiit. . . Tatnui. Vide V, 23.

^{kk} Beda. De hoc nostro auctore vide plura in ejus Vita infra edita.

Ex quo tempore accepti presbyteratus usque ad annum ætatis meæ quinquagesimum nonum [cccxxi], hæc in Scripturam sanctam meam meorumque necessitati ex opusculis venerabilium Patrum breviter adnotare, sive etiam ad formam sensus et interpretationis eorum superadjicere curavi.

In principium Genesis, usque ad nativitatem Isaac, et jectionem [Al., ejectionem, dejectionem, reprobationem] Ismahelis, libros iv [Al., iii].

De Tabernaculo, et vasis ejus, ac vestibus Sacerdotum, libros iii [Al., iv].

In primam partem Samuhelis, id est, usque ad mortem Saulis, libros iii.

De ædificatione templi, allegoricæ expositionis sicut et cætera, libros ii.

Item in Regum librum xxx questionum.

In Proverbia Salomonis, libros iii.

In Cantica canticorum, libros vii [Al., viii; al., vi].

In Isaiam, Danihelem, duodecim prophetas, et partem Hieremie distinctiones capitulorum ex tractatu B. Hieronymi excerptas.

In Esram [Al., Esdram] et Neemiam, libros iii.

In Canticum Habacum, librum i.

In librum beati Patris Tobie, explanationis allegoricæ de Christo et Ecclesia, librum i.

Item, capitula lectionum in Pentateuchum Moisi, Josue, Judicum.

In libros Regum, et Verba dierum.

In librum beati Patris Job.

In Parabolas, Ecclesiasten, et Cantica canticorum.

In Isaiam Prophetam, Esram quoque, et Neemiam.

In Evangelium Marci, libros iv.

In Evangelium Lucæ, libros vi.

Omeliarum Evangelii, libros ii.

In Apostolum quæcumque in opusculis sancti Augustini exposita inveni, cuncta per ordinem transcribere curavi.

In Actus Apostolorum, libros ii.

In Epistolas vii [Al., vi] catholicas, libros singulos.

n Apocalypsin sancti Johannis, libros iii.

Item, Capitula lectionum in totum Novum Testamentum, excepto Evangelio.

Item, librum epistolarum ad diversos: quarum [Al., om. quarum] de sex ætatibus sæculi una est; de mansionibus filiorum Israel, una; una [Al. om. una] de eo quod ait Isaias: Et claudentur ibi in carcerem, et post dies multos visitabuntur; de ratione Bissexti, una; de Aequinoctio, juxta Anatolium, una.

Item, de historiis sanctorum; librum vitæ et passionis sancti Felicis confessoris de metrico Paulini opere in prosam transtuli.

Librum vitæ et passionis sancti Anastasii, male de Græco translatus, et pejus a quodam imperito emendatum, prout potui, ad sensum [Al., prout ad sensum] correxi.

Vitam sancti Patris, monachi simul et antistitis, Cudberti, et prius heroico metro, et postmodum plano sermone descripsi.

Historiam abbatum monasterii hujus, in quo supernas pietati de servire gaudeo, Benedicti, Ceolfredi, et Huæberti in libellis duobus.

Historiam Ecclesiasticam nostræ insulæ ac gentis, in libris v.

Martyrologium de natalitiis sanctorum martyrum diebus; in quo omnes quos invenire potui, non solum qua die, verum etiam quo genere certaminis, vel sub quo judice mundum vicerint, diligenter [Al. om. diligenter] adnotare studui.

Librum Hymnorum, diverso metro, sive rhythmo.

Librum Epigrammatum heroico metro, sive elegiaco.

De Natura rerum, et de Temporibus libros singulos.

Item, de Temporibus librum unum majorem.

Librum de Orthographia, alphabeti ordine distinctum.

Item, librum de metrica Arte; et huic adjectum [Al., adjunctum] alium de Schematibus sive Tropis libellum, hoc est, de figuris modisque locutionum, quibus Scriptura sancta contexta est.

Teque [Al., Te] deprecor, bone Jesu, ut cui propitius donasti verba tuæ [Al. add. sapientiæ vel] scientiæ dulciter haurire, dones etiam benignus, aliquando ad te fontem omnis sapientiæ pervenire, et parere [Al., apparere] semper ante faciem tuam.

BEDÆ CHRONOLOGIA

CONTINUATA AUCTORE ANONYMO.

^a Anno 731, Ceolulf rex captus et adtonsus et re-missus in regnum, Acca episcopus de sua sede fugatus.

Anno [Al. add. ab incarnatione Domini] 732, Egbert pro Uilfrido episcopus ^b factus.

Anno 733, eclipsis facta est solis xix [Al., xviii] Kalendas Septembris circa horam diei tertiam; ita

^a Anno 731... fugatus om. Edit.

^b Factus. Edit.: factus. Cymbertus episc. Lindisfarorum obiit.

^c Anno eodem Tatuini archiepiscopus, accepto ab apostolica auctoritate pallio, ordinavit Aluic et Sigfri-

D ut pene totus orbis solis, quasi nigerrimo et horrendo scuto videretur esse coopertus ^c.

Anno 734, luna sanguineo rubore perfusa, quasi hora integra ii Kalendarum Februariarum circa galli cantum, dehinc nigredine subsequente ad lucem propriam ^d reversa.

Anno eodem, Tatuini episcopus obiit.

dum episcopus, add. in Edit., desunt ms. Mori.

^d Reversa. Hactenus Codex Mori, et omnes melioris notæ mss.; sed quoniam quæ sequuntur in editis Codd. exstant, mihi etiam inter alios fas erit puncta hæc chronologica adjungere.

Anno 735, Nothelmus archiepiscopus ordinatur; A et Ecgbertus epi-copus, accepto ab apostolica sede Pallio, primus post Paulinum in archiepiscopatum confirmatus est; ordinavitque Fruidbertum et Fruidwaldum episcopos, et Bæda presbyter obiit.

Anno 737, nimia siccitas terram fecit infecundam; et Ceolulfus sua voluntate adtonsus, regnum Eadbercto reliquit.

Anno 739, Edilhartus Occidentalium Saxonum rex obiit; et Nothelmus archiepiscopus.

Anno 740, Cudbertus pro Nothelmo consecratus est. Aedilbaldus rex Merciorum, per impiam fraudem vastabat partem Nordanhymbrorum; eratque rex eorum Eadbertus occupatus cum suo exercitu contra Pictos. Aedilwaldus quoque episcopus obiit, et pro eo Conuulfus ordinatur antistes. Aruini et Eadbertus interempti.

Anno 741, siccitas magna terram occupavit. Ciro-lus rex Francorum obiit; et pro eo filii Caroloman et Pippin regnum acceperunt.

Anno 745, * Ulfrid episcopus, et Ingualdus Lundo-niæ episcopus, migraverunt ad Dominum.

Anno 747, Herefridus vir Dei obiit.

Anno 750, Cudretus, rex Occidentalium Saxonum, surrexit contra Aedilbaldum regem et Oengusum. Theneorus atque Eanredus obierunt. Eadbertus Campum Cyil cum aliis regionibus suo regno addidit.

Anno 756, anno regni Eadbercti quinto, Idibus Januarii, eclipsis solis facta est. Postea eodem anno et mense, hoc est, nono Kalendarum Februa-

riarum, luna eclipsim pertulit, horrendo et nigerrimo sento.

Bonifacius, qui et Uinfridus, Francorum episcopus, cum quinquaginta tribus martyrio coronatus est; et pro eo Hedgerus consecratur archiepiscopus a Stephano papa.

Anno 757, Aedilbaldus rex merciorum a suis tutoribus noctu morte fraudulenta miserabiliter peremptus occubuit: Beonredus regnare cepit: Cymuulfus [Al., Cynewulfus] rex Occidentalium Saxonum obiit. Eodem etiam anno Offa, fugato Beonredo, Merciorum regnum sanguinolento quæsitiv gladio.

Anno 758, Eadbertus rex Nordanhymbrorum Dei amoris causa et cœlestis patriæ, violentia accepta sancti Petri tonsura, filio suo Osuulfo regnum reliquit.

Anno 759, Osuulfus a suis ministris facinorose occisus est; et Edilwaldus anno eodem a sua plebe electus, intravit in regnum: cujus secundo anno magna tribulatio mortalitatis venit et duobus ferme annis permansit, populantibus duris ac diversis ægritudinibus, maxime tamen dysenteria languore.

Anno 761 Oengus Pictorum rex obiit, qui regi sui principium usque ad finem facinore eruento tyrannus perduxit carnifex: et Osuini occisus est.

Anno 765 Aluchedus rex susceptus est in regnum.

Anno 766, Ecgbertus archiepiscopus prosapia regali ditatus ac divina scientia imbutus, et Eriuthbertus [Al., Frithbertus] vere fideles episcopi ad Dominum migraverunt.

* *Ulfrid. Episcopus forsas Huiciorum, non Eboracensis.*

APPENDIX

AD OMNIA VENERABILIS BEDÆ OPERA,

PRÆSERTIM AD HISTORIAM ECCLESIASTICAM.

(Smith edit. Hist. eccles. gentis Anglorum.)

NUM. I [Smith, H].

De provinciarum Heptarchiæ limitibus.

Britannia nostra irruptionibus Barbarorum quamplurimum fatigata, Vortigernus rex ad propulsandam hostium vim et rabiem gentem Saxonum accivit; qui ducibus Horsa et Hengisto fratribus e transmarinis regionibus huc frequentes advolarunt. Neque vero in nostram insulam gens una confluit, sed certatim ingens caterva de tribus Germaniæ populis fortioribus, Saxonibus, Anglis, Jutis. De Jutarum origine sunt Cantuarii; et Vectarii qui Vectam insulam tenebant; et qui in provincia Occidentalium Saxonum contra ipsam insulam Vectam positi, Jutarum natio quondam nominati sunt. De Saxonibus venerunt Orientales, Meridiani, Occidui Saxones. Porro de Anglis, Orientales, et Mediterranei Angli, Merci, tota denique Nordanhymbrorum progenies.

Quas regiones sive comitatus post Heptarchiam a Saxonibus constitutam regna singula complexa fue-

rint, jam ostendemus, Cantuariorum autem provincia ab Australi Oceano usque ad flumen Thamesin protensa est, et totam Cantiam continebat. Saxonum Australlum provincia Suthsexiam et Suthreiam. Orientalium Saxonum, Essexiam, Middlesexiam, Hertfordiæ partem. Occidentalium Saxonum, Cornwalliam, Devoniam, Dorsetiam, Somersetiam, Uintoniam, Suthamptoniam, Bercheriam. Merciarorum etiam provincia sita est in gente Occidentalium Saxonum, in agro se. Hantoniensi. Anglorum Orientalium regnum complexum est Norfolkiam, Suthfolciam, Cantabrigiam cum insula Ely. Merciorum, Gloucestriam, Herefordiam, Unigorsiam, Warricum, Leicestram, Rutlandiam, Nortamptoniam, Lincolniam, Huntingdoniam, Bedfordiam, Buckinghamiam, Uxenfordiam, Staffordiam, Salopiam Nottinghamiam, Cestriam, Hertfordiæ partem alteram. Mercia autem dividitur in Australem et Aquilonalem: Merci Australes, qui sunt familiarum quique milium, discreti fluvio Treanta ab Aquilonalibus Mercois, quorum terra est

familiarum septem millium. Hæc etiam provincia continet Middilanglos, sive Anglos Mediterraneos, quales erant Uarucenses, Staffordienses et alios medias Angliæ regiones incolentes; Lindisfaros, Insulæ Lindesiensis incolæ; Transsabinos; Gyrivos, apud quos Petroburgense Monasterium est, et qui juxta vel infra paludem habitant; Huicicis, hodie Uigornenses; denique Mercios proprie dictos, qui Aquilonalem regni partem usque ad Mersum fluvium possidebant. Ultimam Heptarchiæ regnum est provincia Nordanhymbrorum, quæ ceteram Angliæ partem Bodotriam usque extensa continebat; et olim in duo regna divisa est, in provincias Berniciorum et Deiorum. Deiorum provincia terminum habuit Tesam fluvium, vel Tinnam, non vero, ut alii, Twedam: Berniciorum a mari Scotico terminata est.

NUM. II [Smith, III].

De viginti et octo Britannicis civitatibus.

Erat antem Britannia quondam civitatibus viginti et octo nobilissimis insignita, præter castella innumera, quæ et ipsa muris, turribus, portis ac seris erant instructa firmissimis. Civitatum quoque nomina hæc erant Britannicæ.

Cair Guorthigirn. Vortig. Guortigir. Guorthigirn. — Cair Mawtep. Muncip. Mincip. — Cair Meguod. Meguod. Meigud. — Cair Ebroanc. Ebruc. Ebroanc. — Cair Caratauc. Taratauc. Caratauc. — Cair Manchgaid. Maguod. Mauchguit. — Cair Cant. Taint. — Cair Peris. — Cair Legion. — Cair Segeint. Legeint. Regeint. — Cair Gwent. Gwern. Gwelint. — Cair Lerion. — Cair Penssavelcoit. Penssavelcoit. Penssavelcoit. — Cair Celemon. Celeimon. Ceigmon. — Cair Guintuig. Guntuig. Guntuig. Guntung. — Cair Lladit. Lladit. — Cair Colun. Colun. — Cair Casteit. Gesteit. — Cair Granth. Granth. Grant. — Cair Londen. — Cair Guowrangon. — Cair Dain. Dain. Dauri. — Cair Guorion. Guorion. — Cair Legion. Legion Guarnuc. Guarenie. — Cair Britto. Brito. — Cair Droithan. Droithoi. — Cair Urnath. Urnath. Urnac. — Cair Luiteith. Luiteit.

Ut autem lectoris fastidium aliquatenus allevem, præter nuda et barbara nomina visum est adijcere commentationem eruditissimam, quam de his urbibus olim edidit doctissimus archiepiscopus Arnachanus Jacobus Us-serius.

1. Cair Guorthigirn, quam a Guorthigerno Britannorum rege, in regione quæ vocatur Gwernies, ædificatam esse confirmat Ninnus, hæc a vetere Scholiasta explanatione addita: «Guasmorie juxta Luguballiam ibi ædificavit, urbem scilicet, quæ Angliæ Palmecaster dicitur.» Galfridus Monemuthensis (*Hist. Brit.*, l. viii, c. 2): «In natione Hering, super fluvium Guacæ (Vaga ea est, sive Gwy fluvius, qui inter Monemuthenses in Sabrinæ influit æstuarium) in monte qui Cloarchus nuncupatur, sitam fuisse inquit. Alii in regione Cambriæ Gorthrenia dicta positam fuisse existimant, et Gorthrenion Radnorensium castrum ex ejus rudinibus existisse. Vide Lhuydii fragment. fol. 29, 21, et Camdeni Britanniam, pag. 479.

2. Cair Mincip, vel Muncip, apud Henr. Huntingdoniensem perperam Mercipit scriptum. Est Verulamium juxta oppidum sancti Albani, quod Romanorum temporibus municipium fuisse ex Tacito constat.

3. Cair Meguod, al. Meg od, vulgo Meiod, in Montgomariensi comitatu posita, et Ptolemæo ac Anonymo Mediolanum olim dicta.

4. Cair Ebrauc, aliis Cair-Branc, Eboracum est (*Alfred. Berct.* et H. Huntingdon).

5. Cair Caratauc, H. Huntingdoniensi, Cair-Cue-rat perperam appellata. Cair-Caratauc autem in Salopæ finibus inter Themidem (sive Temum) et Colunum fluvios sitam fuisse, ostendit in fragmento Britannicæ descriptionis Humfridus Lhuydus. Gal-

A fridus Monemuthensis (*Hist. Brit.* l. iii, c. 9; l. vi, c. 45) et glossator Ninnus Salesburiam interpretatur.

6. Cair Manchgaid, vel Mauchgaid. Putatur esse Antonini vel Mancannum, id est, Manchester in Lancastrensi, vel Manduessedum potius, id est, Manchester in Warwicensi agro positum. Est et Menegid in Anglesæ, locus a Caradoeo Lhancarvanensi in anni 875 historia commemoratus.

7. Cair Cant, al. Kent, id est, Cantuaria (*Alfred. Berct.* et H. Huntingdon.).

8. Cair Peris, id est, Portchestre (*Ibid.*) Vid. Galfrid. Monemuth., lib. v hist. Britan., cap. 8 (*Edit. Heidelb.*).

9. Cair Legion, quæ Guilhelmo Malmesburiensi (*Lib. 1 de Gestis regum Anglorum*, cap. 3 et 6) et Alfredu Beverlaciensi est Cestria, sive Westchester. Eadem quæ Bedæ, lib. ii *Histor.*, cap. 2, est «civitas Legionum, quæ a gente Anglorum Legacaster, a Britonibus autem rectius Carlegion appellatur, ut et Florentio Wigorniensis, ad annum (secundum Dionysium) 834, quæquam ibi Mattheo Florilego, ad annum 835, Legecestria Anglice Wirball sit dicta; ex Annalibus Anglo-Saxonum Bedæ subnexis, non satis recte ut videtur intellectis, in quibus sic legimus: «The geddyon on aore westre ceastre on Wirthealum, sio is legacaster geien.»

10. Cair Segeint, Segontiacorum in agro Southanloniensis civitas, quæ fuit super Thamesin non longe a Redinge, et vocatur Silcestre, ut Alfredu Beverlaciensis et Henricus Huntingdoniensis annotant, qui tamen haud recte (ut puto) Silcestre solum ad Thamesin posuerunt. Est et Cair Seint in Arvonis, de qua ad numerum 18, Episcopus vero Silcestrie, regis Arthuri tempore, Manganio cuidam collati, lib. ix *Historie Britannicæ*, cap. 45, Galfridus meminit.

11. Cair Gwent, quæ Alfredu Beverlaciensi et H. Huntingdoniensi, Wintonia est, sive Wincestria; Romanis Venta Belgarum olim dicta, de qua ad num. 15. Est et Venta Silurum, quæ in agro Monemuthensi non longe a Cair Leon posita, antiquum nomen Cair West etiamnum retinet. Fit mentio Diwanti, sive Dwani [sa Ms., et Duviani] ad Guintonia episcopatum Arthuri regis tempore promoti, in *Historia Britannica*, lib. ix, cap. 15.

12. Cair Lerion, id est, Leicestria (*Alfred. Beverlaci.* et H. Huntingdon.).

13. Cair Penssavelcoit. Galfridus Monemuthensis (etiamque sequens Eulogii auctor, libro 7, et Mattheus interque Parisiensis ac Westminsterienses, ad annum gratiæ 52) Cair Penhelcoit interpretatur Exoniæ, pro qua in *Heidelbergensi Britannicæ Historie Editione* (lib. iv, cap. 16) et in vetere Averniana, per errorem substituta est Oxonia. Verum Oxoniæ, quæ dicitur Saxonicæ hanc castræ (vulgo contractus Excester) ut Romanis Iscam Danimorum, ita a Britannis (testante etiam Asserio Meaveusi in *Gestis Aelfredi regis*, anno 876) Cair Wise vel Cair Ise appellatam fuisse constat. Itaque Camdenus uolens, hæc repudiata sententia, Galfridi Penhelcoit, Ptolemæi Uzelham, et Cornubiensium Lesturthelli, Nini vero Pontani cod. Ptolemæi Iscolin, et Somersetensium Iwekester, fuisse existens, prout aliud nomen Britannicum, Montem editum in silva, posterius, Pontem ad Ivel in silva, interpretatus. Mihi tamen Nini Penssavelcoit, Gulielmi Petrianiensis (*In Gestis*, l. i, p. 199), Ordrici Vitalis (*Hist. eccles.* l. iii; *ibid.*, p. 400) et Gulielmi Gemeticensis (*Hist. Norman.* l. vii, c. 54; *ibid.*, p. 286) Penvesellum potius fuisse videatur; quæ Penssæ hodie dicta, primo Gulielmi Normanni in Angliam apud ea cæcis est. Cui et Britannici vocabuli est adjectio non male convenit, cum si vestrius septibus densa fuerit, in qua hæc sita est, Sussexiensis regio.

14. Cair Celemon, quam Camdenus Somersetensium Camalot fuisse conjicit.

* Luguballiam. Carleolun. Vid. infr., num. 12, et Camden. in Cumberlnd.

15. *Cair-Guintgic*, quæ Norwicum fortasse fuerit (Britannis *Cair-Guntin* appellatum) vel potius Win-wick Lancastrensis. Veteri Nini glossatori Win-cestria sive Wintonia est.

16. *Cair Ligualid*, al. *Leguit*, et *Lualid*, id est, Luguballia, quæ Huntingdoniensi *Cair-Leil*, vulgo *Carile* dicitur.

17. *Cair Colun* vel *Colon*, quæ Galfrido Monemuthensi (*Lib. v Britan. Hist.*, cap. 6) et H. Huntingdoniensi, Colcestria est; ad Coln fluvium sita, et Antonino in Itinerario Colonia appellata. Hartechiam etiam Mervinæ urbem, ad mare Hibernicum positam, *Cair Colun* olim fuisse dictam, Camdenus in Merionethshire affirmat.

18. *Cair Custeint*, id est, urbs Constantii vel Constantini. *Cair-Selont* est, prope *Caer-nervon*. Constantii enim filii Constantini Magni sepulcrum monstrari juxta urbem, quæ vocatur *Cair Segeint*, refert Ninius: ut litteræ, inquit, quæ sunt in lapide tumuli ejus ostendunt, et antiquam urbem Constantii imperatoris, filii Constantini Magni, in Arvoniam collocat Britannicus scriptor vitæ Gruffoni filii Conani Venedotiz principis, quamquam anno Dom. 1265 apud *Caer-nervon* prope *Snoudunam*, corpus maximi principis, patris imperatoris nobilis Constantini, fuisse inventum, et rege Edovardo I jubente in ecclesia honorifice collocatum, Matthæus Westmonasteriensis narret, ut ad Constantium Constantini M. patrem quem Eboraci in Britannia, potius quam ad Constantium Constantini filium, quem Mopsocrensis vel Mopsuestiæ in Cilicia mortuum esse legimus, referenda ista videantur. Vide, an non ad Constantinum tyrannum, ex Camdeno, pag. 498, lib. xxviii, cum sect. 19. Is vero an. 407 in *Caer Segont* imperator appellatus, in Gallia (non Britannia) anno 411, casus est.

19. *Cair-Grauth*, al. *Grant*, id est, Granteceastria, quæ modo dicitur *Cantebriga*, inquit Henr. Huntingdoniensis, *Histor. lib. i*; nomine nimirum a *Granta* ducto, quem idem, libro v, fluvium *Cantabrigiæ* appellat. Ejus Guilielmus de Ramseye abbas Crulandensis, in *Vita Guthlaci*, ita meminit:

Est apud Angligenas a Grontæ flumine, longo Orbe per anfractus stagnosos et fluviæles, Circumfusa palus.

et ante eum Felix Crulandensis monachus, qui ejusdem Guthlaci vitam Ælfwadi Orientalis Anglorum regis jussu descripsit: « Est in medietate Britannicæ partibus immensæ magnitudinis teterrima palus, quæ a Grontæ fluminis ripis incipiens, haud procul a castello quem dicunt nomine Grontæ, » etc., ubi Saxonice interpres flumen grantes ea, castellum granteceaster reddidit. *Granteceaster* vero suo tempore civitatulam desolatam fuisse testatur Beda, lib. iv *Histor.*, cap. 19, ex cujus ruinis existimant nonnulli crevisse *Cantabrigiam*; quæ ab Asserio Menevensi, Fabio Ethelwerdo, Anglo-Saxonice *Annalibus*, Florent. Wigorn. Rog. Hoveden. et Matth. Florileg. (in anni 875 et 876 historia) *Grantebrige* et *Grantanbrige* vocatur, a qua et toti circumjacenti comitatui inditum est nomen *Grantebrige-hire*, in charta Edredi regis ann. 948 data, apud Ingulphum, et *Cantebrigesire*, apud Henr. Huntingdonensem (*Fol. 170, b*) et Rog. Hovedenum (*Fol. 305 b*, et 315 b, et 337 a, *Edit. Londin.*). Pagus *Grantebrigenis* Guilielmo Malmesburiensi. (*De Gest. reg. Anglor. lib. i, cap. 6*). Unde etiam Alpheo Beverlaciensi *Caer Grant* expositur *Cantebrige*.

20. *Cair Lundein*, aliis *Cair Lud*. Londinum est, regni metropolis.

21. *Cair Guiragon*, aliis *Guoragon*, id est, Wigornia. Britannis *Cair Wrangon*, Anglis Worcester appellata. A Constantio rege fundatam, Rossus Warwicensis; olim Romanorum superbiam mœnibus

A fuisse affirmat alius. Vid. Camden. in Worcester-shire.

22. *Cair Daun*, Antonino *Donus*, vulgo *Danca-ster*.

23. *Cair Guricon*, vel *Guorichon*, quæ vel Warwicum est (Warwicum, si Warwicensem Johannem Rossus audire libeat, veniens sanctus Dubricius, sedem habuit episcopalem ubi nunc Castrum Warwici situm est; ecclesiamque in honorem beatæ Marizæ condidit, quæ usque dies nostros apparuit) vel Ptolemæi Viroconium, id est, Wroxeter in Salopiensi comitatu.

24. *Cair Legion guar Usic*, Britannis *Cair Leon ar Usk*, id est, urbs Legionis ad Iscam fl. adhuc appellata.

25. *Cair Brithon*: quæ Huntingdoniensi et Camdeno (*Pag. 175*) est *Cair Bristolou*, id est Bristollia. Prius vero illud vocabulum ad Dun-Britton sive Britannodunum propius accederet, Alclud olim dictum, Britannicæ et Picticæ dictionis antiquum terminum, cui regis Arthuri temporibus Eledanum, sive Eidenium, ordinatum fuisse episcopum, Britannica prodit historia (*Lib. ix, cap. 15*).

26. *Cair Darithou*, vel *Draiton*; nam sic apud Huntingdoniensem legitur, ut forte Salopiensium *Draiton* fuerit.

27. *Cair Urnach*, quæ Camdeno Uriconium Antonini, Viroconium Ptolemæi, et Salopiensium Wroxeter fuisse videtur.

28. *Cair Luit coyt*, quæ Galfrido Monemuthensi (*Histor. Britan. lib. ix, cap. 3*) collat. cum *Ranulph*, lib. v *Polychron.*, c. 6, ubi septimum Arthuri prælium factum scripsit juxta Lincolniam in silva Celidonis, quæ Britannice vocatur *Caer Coit Celedon*, Alpheo Beverlaciensi, Henr. Huntingdoniensi et Ranulpho Cestrensi (*Polychron. lib. i, cap. 47*) est Lincolnia, de qua Galfridus Monemuthensis: « *Cair Lind-coit* in Lindisiensi provincia inter duo flumina super montem locata, alio nomine Lindicolium nuncupatur. » Ita ille *Libro ix* Historiæ Britannicæ, cap. 3, ubi Arthurum, cæsis sex Saxonum millibus, eos inde usque ad nemus Celidonis insecutum fuisse narrat. Unde septimum illud prælium, quod contra Saxones Arthurum gessisse in silva Celidonis, id est, *Caer coit Celedon* prodit Ninius, juxta Lincolniam factum fuisse, in *Polychronici* sui libro v, cap. 6, scribit Ranulphus, ne quis ad Scotorum Albiensium silvam Caledoniam in Albania, quo Saxones nunquam penetrarunt, referendum illud fuisse existimet. *Lind coit* (a silvis) Camdeno, pag. 404.

Pro 15, 18, 6 et 13, Henricus Huntingdoniensis, in primo historiarum suarum libro, sequentes sex supponit.

1. *Cair Glou*, id est, Gloucecastriam, de qua Ninius: « *Glovus* ædificavit urbem magnam super ripam fluminis Sabrinæ quæ vocatur Britannico sermone *Cair-Glovi*, Saxonice autem Gloucester. » Vid. Guil. Malmesbur., lib. iv de Pontificib. (sub finem *Catalogi Wigor. episc. collat. cum Ms.*), et infra finem cap. 6.

2. *Cair Cei*, id est, Cicecastriam, vulgo Chichester.

3. *Cair Ceri*, id est, Circecastriam, vulgo Circester, et Circeur, de qua Asserius Menevensis, in *Gestis Aelfredi*, an. 879: « *Cirenceastre* adit, quæ Britanice *Cair-Ceri* nominatur, quæ est in meridiana parte Hwiccorum. »

4. *Cair Dorm*, id est, Dormeceastre, quæ sita in Huntingdoniensi provincia, super flumen quod vocatur Nen, penitus destructa est. Hodie Dornford dicitur.

5. *Cair Dauri*, vel (ut apud Alpheum Beverlaciensem est) *Cair Dorin*, id est, Dorcestriam.

6. *Cair Merdin*, quæ nunc quoque sic vocatur. Vox vero *Cair*, his omnibus præposita, Britannis

* Prælium. Silvæ Celidoniz,

urbem vel eas rum significat, ut præter alios, libro 1 itinerarii Cambriae, cap. 5, notat Gualdus Cambrensis, Johannes Canus (*De Antiquit. Cambriae*, l. 1) ex Gervasio Tilberiensis (*in decis.*, cap. 47) Cair lingua Trojana civitatem dici addit; et *Cambria* murum quoque significare. Ut quemadmodum ^a Hebraei קרר murum, et קרר urbem vocant, ita Britannis vox non absimilis Cair et moenia et urbem mœnibus civitatem denotet. Cujus vocabuli origine etiam in magna Cairo Aegypti observant nonnulli, et in ipsa quoque Carthagine; quam Carthadam dictam scribit Solinus, ^c quod Phœnicum ore exprimit civitatem novam. Unde et ipsam, et cognomen illi urbem in Hispania exstructam, ^d a Græcis Καρὴν πύλιν dictam fuisse ^e notum est.

NUM. III [Smith IV].

De tempore quo sanctus Albanus protomartyr Britannicus aliique sub Diocletiano et Herculo Christiani nominis hostibus martyrio coronati sunt.

Quo anno Diocletianea persecutio apud Britannos cepta est, inter scriptores ecclesiasticos valde disputatur. Si vero fides aliqua sit apud historicos nostræ gentis antiquissimos, Gildam scilicet et ipsum Baedam, controversia hæc quam facillime djudicabitur. Gildas enim affirmat Christi præcepta a Britannis tepide saltem suscepta esse, apud quosdam tamen integre usque ad persecutionem Diocletiani tyranni novemque in qua subversæ per totum mundum sunt ecclesie; eodemque furoris turbine per omnes gentes grassante, sanctum Albanum Vero ansem, Aaron et Julium Legionum urbis cives, et cæteros utriusque sexus diversis in Britanniæ locis summa animi magnitudine in acie Christi peratitisse, et reliquos qui supererant silvis ac desertis abditis speluncis re occultasse, donec bilu- tro necium ad integrum adimpleto, quasi post hiemale et prolixam noctem nova cæli serenitas parataque tempora et tranquilla redirent. Gildas etiam fidei facit testimonium Baedæ, qui in Chronico suo hæc habet: « Decimo et nono anno Diocletiani, ipse in Oriente, Maximianus Hercules in Occidente vastari ecclesias, affligi interlicque Christianos præcipuit. Secundo anni persecutionis anno Diocletiani Nicomedie, Maximianus Mediolani purpuram deposuerunt... Hæc persecutio iam crudelis et crebra flagrabat, ut intra unum mensem xvi milia martyrum pro Christo passi inveniantur; nam et Oceanum limum transgressa, Albanum, Aaron et Julium Britanniæ cum aliis pluribus viris ac feminis felici errore damnavit. » Idem fere in Historia ecclesiastica scriptum legimus: « Diocletianus et Hercules interlic Christianos decimo post Neronem loco præceperunt; quæ persecutio omnibus fere ante actis diuiniurior ac immanior fuit, nam per decem annos incessabiliter acta est... In ea passus est sanctus Albanus... » Et Gildas (*Sect.* 7, 8) igitur et Baeda (*L.* 1, 6, 7; *Chron.*, in *Dioclet.*) confirmant Albanum socius uir in ea persecutione trucidatus esse, quæ per decennium fere non deferbuit, et decimo nono Diocletiani anno orta est. Ideoque frustra si tempus conerunt, qui dum annum horum passionis consi-

gnant aliquem ante nonum decimum Diocletiani, ad suas partes invitum et reluctentem Baedam cogere moluntur; nec ii quoque videntur loca hæc Baeda percreta penitus atque comprehensa habuisse, qui ea ad definitum Diocletiani imperatoris annum trahi posse negant. Alfordus vero (*Annal. Eccl. Brit.*, a. 286) cum putasset se ex argumentis aliis sententiam suam, Albanum, scilicet, passum esse anno 246, satis stabilitam dedisse, ad suas ait manus pervenisse Baeda manuscriptum colicem, qui opinioni ejus manifeste astipulatus est. Clausula enim, quæ in impressis Codicibus sic se habet: « Siquidem in ea passus est sanctus Albanus... » in ejus Codice ms. ita legitur: « Siquidem in eodem anno dominice incarnationis ducesimo octogesimo sexto passus est sanctus Albanus. » Ego vero, qui et plures, credo, et antiquiores Codices quam potuit Alfordus, vidi, ne in uno quidem e quadranta istiusmodi clausulam reperio. Non est autem cur unus Codex, antiqui licet, auctoritate nitamur, quem hoc in loco interpolatum reliquorum omnium testimonium pronuntiat.

Sed licet Gildas et Baeda luculentissime testantur sanctum Albanum sup. alio tempore passum esse, nonnulla tamen in historicis aliis occurrunt, quæ Baedæ chronologiam dubiam atque impeditam faciunt. Si enim ante nonum decimum Diocletiani annum persecutio in Britannia non orta fuerit, necesse est eam sub imperio Constantii Cæsaris exarsisse. Nam ex quo tempore Constantius Cæsar occupatus est, ab an. sc. 292, Britanniæ administratio ex omnium Annalium fide illi credita est. Eusebius vero (*Hist.* viii, 13, *Suppl.* viii; *Vit. Constant.* i, 13, etc.) scribit Constantium, cum imperium Romanum a quatuor Augustis regebat (Diocletiano et Maximiano imperatoribus, et Constantio et Galerio Cæsaribus), diversum a collegis vitæ suæ institutum fuisse æmulatum, a nefaria illorum impietate puras manus atque inviolatas servasse, profundissime pacis intra imperii sui fines auctorem subditis suis permisit e, ut absque molestia divino cultui interserirent; nec ecclesiarum aedes everitisse, nec quidquam adversus Christianos molitum esse. Lactantius etiam (*De Mort. Pers.* sect. 16) tradit vexatam esse universam terram, et præter Gallias, hoc est, regiones illas quibus præfatus est Constantius, ab Oriente usque ad Occasum tres acerbissimas bestias saviisse. Ideo adhuc superstiti Constantio (*Sozom.*, *Hist.*, l. i, c. 6), neque Gallis, neque Britannis contra leges visum est Christianam religionem profiteri, cum Ecclesie in aliis regionibus persecutionum fluctibus jactarentur.

Nollem quidem de Constantii fama detrabere, aut nobilissimorum historicorum fidem alio pacto minuire; cum tamen et veritas ipsa postulat, flagitate quoque Baeda noster me ejus patrocinium suscipere, ne quis adeo Constantii defendendi studio abripiatur, ut mihi iratus et offensus sit, si historicos illos ad examen revocandos duxerim. Fateor Constantium fuisse virum summe mansuetudinis et clementie, neque Diocletianum suspectam prudentiam nec Maximiani sanguinariam temeritatem habuisse; quando vero sola Cæsaris dignitate ornaretur, neque

^a Hebraei. Num. xxv, 4. Certe nomine Parthis civitatem significari, Hermolaus grammaticus ex Stephano auctor est.

^b Nonnulli. Vid. Johannis Twini Commentar. Britan., lib. ii, a pag. 108 ad 113.

^c Quod. Solin., Polyhist., cap. 27, Edit. Salmasii, vel 30 Delirii.

^d Græcia. Stephan. Byzant., in Καρχηδόν; Polyb., Hist. lib. ii.

^e Notum est. Viginti et octo civitates in Britannia primis, quod scio, numeravit Gildas; post Gildam Baeda, Nennius, H. Huntingdonensis, Alfredus Beverlacensis, Ranulphus Cestrensis, Radulphus Marham, auctor Eulogii, aliique. Alii adhuc sunt, qui his

plures addunt. Reptacestre, Cair Paladour, Cair Baddon optimo jure recensentur. Dicit Gildas, et alii, has fuisse urbes celebres temporibus Brittonum et Romanorum. Quod multæ plures fuerint istis temporibus, ex Antonino et Marciano et Ptolemaeo facile colligitur. Ptolemæus circa Morum Picticum designat urbes septem ultra triginti; qui tamen multas omisit æque antiquas et nobiles, ac sunt ex iis pluresque quis recensuit, sed nec Breviarium sub Theodoro factum certiores nos facit de numero civitatum. Quadragenta et sex ponit stationes: has omnes fuisse urbes quis præstabit? Porro stationes hæc fere omnes fere limitaneæ et quasi marginales; urbium interiorum paucae memorantur

rerum summam ipse teneret, sed in Occidentalibus provinciis administrandis imperatori suprema auctoritate munio adiumento esset, non ausus est se non præbere edictis imperatoris obedientem. Et cum jam litteræ ad Maximianum et Constantium a Diocletiano eo nomine perlatæ essent, ut eadem clade foedissima, qua ille Orientem, etiam Occidentem isti prosternerent: Lactantius (*De Mort. Pers. sect. 15*) agnoscat Constantium, ne dissentire a maiorum præceptis videretur, conventicula, id est, parietes, qui restitui poterant, dñi passum esse, verum autem Dei templum, quod est in hominibus, servasse. Notatur autem dignum est Eusebium, vel quod reor in Gallis gestarum ignarus et in his scribendis plane hospes et peregrinus fuerit, vel quod sibi et Christianis Constantii gratiam conciliare cuperet, nullam Constantio impietatis notam inurere, e contra asserere eum Christianis tam benignum, amicum, gratiosum fuisse, ut nec ecclesias everteret; qua in re aperte sine contradicito auctori libri de Mortibus persecutorum, quem tamen novisse fecit, quam Eusebium, Occidentalis Ecclesiæ statum ab omnibus agnoscitur. Concedendum est igitur ecclesias saltem Christianorum directas esse, permittente Constantio. Neque vero Christianos ipsos a committit incendio penitus intactos servare potuisse principem hunc clementissimum, habemus ipsum Eusebium confitentem. Testatur enim Galliam quolque (*Euseb., de Martyr. Pal. c. 15*) et quæcunque ad Oceanum solis porrigitur, Hispaniam, Mauritiam et Africam duobus primis persecutionis annis furorē belli expertas esse. Hoc etiam ulterius probatur ex libellis quibusdā, quod Gruterus operi suo ornatiissimo inseruit (*Inscript. vol. 1, p. 280*). Clonia enim in Hispania in pulchra columna hoc inscriptioni legimus: DIOCLETIANUS IOVIS ET MAXIMIANI HERCULIS CAES. AUGG. AMPLIFICATO PER ORIENTEM ET OCCIDENTEM IMP. ROM. ET NOMINE CHRISTIANORUM DELETO QUI REPUBLICAN EVERTERANT. Rursus ibidem est altera hæc inscriptio: DIOCLETIAN. CAES. AUGG. GALIENUS IN ORIENTE ADOPT. SUPERSTITIONE CHRISTIANORUM DELETA, ET CULTU DEOR. PROPAGATO. Legitur hæc etiam Arevaci Hispaniæ in columnis pluribus. At non tantum in Hispaniis ejusmodi fuisse de Christiana religione prostrata erecta tropæa, sed toto orbe Romano facilitatem existimavit Baronius (*An. 304*). Huc spectat præclarus quidam et plane singularis nummus Herculi Maximiani (*Spanhem., de præstant. num. vol. 1, diss. 5*), in quo Herculem videtur hydra illius multorum capitum, cum quæ decerit, victorem, cum inscriptione: HERCULI DEBELLATOKI. Per Hydram autem resurgentem post tot funera Christianorum gentem intendit designare novus, scilicet, ille Hercules, qui velut de eversa eadem ac triumphata cum Jovio suo collega, hoc apud posteros monumentum voluit perennare. Ex his inscriptionibus recte colligitur Hispaniam quæ cum Gallia et Britannia fuit sub ditione Constantii, Christianorum sanguinem si ut et alias provincias inundasse. Hinc Prudentius Cæsar-Augustanorum martyrum fortitudinem merito celebrat (*Aspi. Epigram. hym. 4*), asseritque eorum turbas adeo ingentes fuisse, ut Carthago vel Roma ipsa vix eam numero martyrum et animi magnitudinem superarent. Quantas etiam strages dedit Dacicus preses per universam Hispaniam Martyrologia et martyrum Acta abunde demonstrant.

Sed forsā objicietur Hispanias Maximiano Herculi, qui nativa fuit et ingenua feritas, non Constantio subditas fuisse, et hoc docere Lactantium libro de Mortibus persecutorum (*Cap. 8*): « Nam cum ipsam imperii sedem teneret Italiam (nempe Hercules) subjacerentque opulentissimæ provinciæ vel Africa vel Hispania, non erat in custodiendis opibus tam diligens, quarum illi copia suppetebat. » Lactantium vero non eo modo debere intelligi, ut eo auctore Hispanias Herculo commissas arbitremur, fieri negotio probari existimo. Imperator enim Julianus,

A quem credo non penitus ignorasse quæ provinciæ Constantio avo ejus regende conceditæ fuerint, disertis verbis affirmat in oratione sua secunda in laudem imperatoris Constantii, Herculum Romam atque Italiam et Libyam, nemon Sardiniam ac Siciliam obtinuisse, et Constantium avum suum Galliarum bellicosissimas nationes et Occidentales Iberos, et insulas omnes in Oceano sitas. Et nisi Hispanias Constantii imperio acceussemus, non possumus quæ in Actis sancti Marcelli centurionis scribuntur (*Baron. 298, sect. 5*) omnino intelligere. In civitate Tingitana cum Marcellus, quia diis sacra facere nollet, militiam recusaret, Anastasius Fortunatus præses dixit: « Temeritatem tuam dissimulare non possum, et ideo perferam impioribus, et Cæsari ipsi. » Et idem in epistola sua ad Agricolaum præsidem Mauritanie (*Sect. 8*): « Mies hic (nempe Marcellus) coram omni populo in deos et in Cæsarem multa blasphemata locutus est. » Ex his Actis igitur ostenditur locum quo passus est sanctus Marcellus, sub imperio cujusdam Cæsaris fuisse; si d non Galerij Cæsaris, cui historici assignant partem Romani orbis regendam Illyriam, quæ a Tingitana civitate quam maxime disjuncta est. Sub imperio igitur Constantii Cæsaris sanctus Marcellus martyrio coronatus est, scilicet in Mauritaniam Tingitanam, quæ iis temporibus Hispaniæ provinciæ annexata est, et eidem vicario subdita. Aurelius Victor scribit nihil Herculi commissum, præter Italiam Africanque, Constantio vero, cuncta quæ trans Alpes Gallie sunt. Credo quidem juxta morem loquendi his temporibus usitatum verba hæc Hispaniam complecti, quæ procul dubio postea semper eodem, quos Gallia, principes habuit. Certe præfecto Galliarum subdita est, et procul dubio quatuor præfectura, Galliarum, scilicet et Italiæ, Illyrii, et Orientis a diviso inter quatuor principes imperio ortum habuerunt. Anonymus quoque scriptor a Valesio in Ammiano Marcellino suo editus scribit, postquam Constantius ad summam Augusti dignitatem evectus esset, Severum suscepisse Italiam, et quidquid Herculi obtinebat; nihil tamen ei concedit præter Paenoniā, Italiam, et Africam. Denique Eutropius tradit Constantium provinciis, quibus jam imperabat, contentum, administrationem Africae atque Italiæ, quas Hercules olim gubernabat, recusasse; sed nihil oilei de Hispania, quia curam istius provinciæ jandudum suscepserat. Si igitur his optime fidei scriptoribus convenire et congruere Lactantium volumus, diverso plane sensu locus hic accipitur necesse est. Lactantius forsā de universo Herculi imperio generatim locutus est, quod antequam Constantius Cæsarem dignitatem consecutus esset tenuit. Ideo vero nullam Galliarum mentionem fecit, quod bellis perpetuis per quinquaginta annos flagraverant, adeoque spoliata erant et direpta, ut non potuissent in earum provinciarum numero poni, quæ arden avaritia et effrauentis Herculi cupiditatibus restinguendis magnam pecuniæ copiam subministrarent. Hispania igitur licet Constantii ditionibus accensenda esset, illi tamen vis magna persecutionis incubuit.

D Omisso etiam, quod ex Eusebio de Galliis persecutionem duobus annis expressit citatur, rationem aliam jam proferam, quæ satis feliciter evincit, Gallias a generali totius Romani orbis clade non penitus liberatas fuisse. Constantius enim presbyter Lugdunensis, scriptor gravis simul et antiquus, tradit sanctum Peregrinum primum Ecclesiæ Autissiodorensis episcopum et lectorem ejus Joannem, paulo ante quam Constantius imperator dominatum luit, martyrii coronam meritos (*In Vit. S. Germ., apud Sar., Jul. 31*). « Non post multum tempus imperator est ordinatus doctrina Christiana refulgens, qui persecutione remota clausas ecclesias patefecit et eis catholicos præpositos ordinavit. » Christianus hic imperator non alius esse potuit, quam Constantius; et quoniam hic imperium acceperit paulo post horum martyrium,

neceſſe eſt perſecutionem Diocletianeam hic intelligi.

Certum igitur videtur etiam in illis regionibus quibus Conſtantius imperabat perſecutionem locum habuiſſe. Quamdiu enim ſolum Caſarſis poteſtatem habuit, et ſuit ab imperatore ſecundus, licet erga Chriſtianos optime eſſet animatus, non auſus eſt tamen adeo a preceptis imperatorum diſſentire, ut per omnes ſuas provincias eorum edicta promulgare recuſaret. Quibus palam divulgatis, ordinarii iudices et ipſi provinciarum præfecti, etiam invito Caſare, vel ut poteſtorum principum gratiam aucuparentur, vel ut ipſorum malevolentiae et crudelitati ſatiſfacerent, in Chriſtianos forſan animadvertant. Si etiam verba Lactantii, dicentis univerſam terram præter Gallias vexatam fuiſſe, vulgari popularique ſenſu accipiamus, eaſque de Gallis proprie dictis, non de integro Conſtantii imperio intelli gamus, ex hoc diligentissimo rerumque in Occidente geſtarum huius peritiſſimo ſcriptore manifeſtum videtur in Hispaniis et Britanniiſ cladem hanc Chriſtianos percuſiſſe; nam juxta illum et vexabatur univerſa terra, et præter Gallias ab Oriente uſque ad Oceanum tres acerbiffimæ beſtie sævebant. Quo loco Lactantius non Iſpanias ex calamitate communi excipit, nec Britannia, ſed Gallias ſolas.

Licet igitur Eusebiiſ alique hiſtoriographi Chriſtiani Conſtantii clementem ab celebrant, eumque ab initio amicum tradunt, ideo tamen clementis putabatur, quia diſſimilis cæterorum fuit; nec ea qua imperatores reliqui nativa barbarie et feritate ad omne nefas incitatus. Et quoniam tum demum, poſtea quam imperatoris nomen accepit, perſecutionis edictum revocavit, reliquitque ſucceſſorem ſibi filium, qui non ſolum cultui ac Deo ſuo Chriſtianos reddidit, ſed et ipſe fidem Chriſti amplectatus eſt, non eſt mirandum hiſtoricos illos totis viribus conatos eſſe injuriarum omnium a Conſtantio Chriſtianiſ illatarum memoriam penitus deſcere. Argumenta igitur quæ ab hiſtoricis Chriſtianiſ deſumuntur ad evitendam auctoritatem Baedæ non ſatis valent. Itaque anno nono decimo Diocletiani, vel ſaltem viceſimo, martyres hi Britannici paſſi ſunt. Neque vero horum martyrium ad tertium vel quartum Diocletiani annum, ſive annum Chriſti 286, vel proximum, ut Alfordo credimus, ad Diocletiani genium factus, ejuſque mantatorum impiger exſecutor, edictum contra Chriſtianos in Britanniam miſit. Sed ſi credimus iſtorum temporum hiſtoriographis, bellis in Bagaudas, aliasque barbaras nationes uſque ad defectionem ſub Caruſio Britannicam adeo exercitatus eſt, ut ei otium non fuerit Chriſtianos perſequendi, iſis qui ſub ipſo militabant exceptis. Et poſtquam Caruſius an. 287 ſibi Auguſti titulum arrogaveſſet, exiſtimandum non eſt Maximianum in Britanniam quæ ab imperio ejus defeceſſet, edicta ſua negligenda et conculcanda miſſere voluiſſe.

NUM. IV [Smith V].

De Prætenturis murisque quos Romani in Britannia fecerunt; et de legationibus quas Britones, Pictiſ Scottique in provinciam Romanam irrupentibus, Romanis auxilium implorantes mittebant.

Cum Romani infinitas et immenſas regiones longe lateque in poteſtatem ſuam redegeſſent, quo facilius ſe ſuosque fines tuerentur, et barbarorum injurias propulſarent, ditionis ſuæ terras clauderant limitibus quibuſdam, alibi a natura poſitis, alibi arte conſtructis. Prioris generiſſunt maria, montes, ingentia flumina; poſterioris ſunt ſæpæ, caſtra, arces, concaedes, ſtipites, muri. Romani igitur in Britanniam armis ſibi munientes viam, ulteriori illa parte, vel ut aſpera et inſuperſera, vel quod invicti incolæ ab mani Romanorum impetuſe et patriam fortiter defenderent, barbaris relicta, ceterior hæc in provinciam redacta eſt, et diverſis temporibus prætenturis limitata eſt, de quibus ſingulis ſuo ordine ſententiam proferam.

A Cum jam Britannia maxima ex parte ſub ditionem Romanam redacta eſſet, Agricola primam prætenturam poſuit; quodcumque enim terrarum ſpatium fuerit inter Rodoticiam et Glottam, non in quo quilibet vel vallo, ſed præſidiis firmabatur (*Tacit. Vi. Agric.*), ſubmotis velut in aliam inſulam hoſtibus.

Agricola vero urbem Romanam redeuntem, in Britannia omnia in pejus ruebant, et Hadriano principe Romanum imperium adminiſtrante, provinciales ſub poteſtate ejus teneri non poterant. Imperator igitur Britanniam petiit, in qua multa correxit, et alteram fecit prætenturam, æ murum, ſcilicet per octoginta millia paſſuum primus duxit, qui Barbaros Romanosque divideret (*Spartian. in Adrian.*). Illi enim moris fuit æ in plurimis locis, in quibus Barbari non fluminibus, ſed limitibus dividerentur, ſtipitibus magnis in modum muralis ſæpis funditis jactis atque connexis, Barbaros ſeparare. Scotus quoque, ille hiſtoricus, qui Rotam temporum ſcripſit: æ Hadrianus, inquit, vallum portentosa molis æ cepſitibus et terra exciſis montis iſtar aliiſſima ſoſſa ante adjecta a Tinæ oſtiis ad Eſcam fluvium, a mari Germanico uſque Oceanum primus omnium duxit. Quod iſdem verbis habet Hector Boetius. Ad Eſcam autem oſtium hoc vallum terminas docet hæc inſcriptio apud Camdenum in Cumberlândia;

IMP. CAES. TRA
HADRIANO
AVG
LEG. II. AVG F

Indicatque hoc opus fuiſſe legionis ſecundæ. Ad hunc murum pons Aelia (*Camden. in Vollo*), claſſis Aelia, cohors Aelia, ala Sabina, quæ ab Aelio Adriano et Sabina ejus uxore nomina ſumpſerunt.

Sed regnante Pio, iterum deus Terminis Lollii Urbici armis ceſſit. Barbaris enim res novas molientibus, et Romanorum ſocios bello læceſſentibus, Urbicus illos magnis cladiſ affectis, et juxta Capitolinum (*In Antonino*), Britanos et vicis alio muro cepſitibus ſubmotis barbaris ducto. Alium autem eam ob cauſam vocat hiſtoricus, quia diverſus fuit ab illo, quem Hadrianus inter lunc et Tinæ fluminum oſtia poſuerat; Lollius ergo non in iſto loco, ſed ulteriori limitem fecit, nimirum inter Clottæ et Lodovæ freta, in ipſo loco ubi Julius Agricola imperii Romani terminos fixit. Quod Romana inſcriptiones clare evincunt a Camdeno diligentiffimo productæ. Ut autem ad hanc rem firmamentum aliquid adjungatur, pace Thomæ Hearni viri doctiſſimi et celeberrimi antiquarii in medium proferam inſcriptionem aliam in vallo Scotæ reſerta, et in illius Spicilegium et Notas (*Pag. 761*) ad finem ornatiffimæ ſuæ Gulielmi Nubrigeniſ Editionis tranſcriptam.

IMP. C. T. AELIO
HADRIANO. ANTO
NINO. AVG. P. P.
VEX. LEG. VI. VIC.
P. F. OPUS VALLI
P. ∞ ∞ ∞ ∞ C. XLI.

D Murum etiam hunc poſitum fuiſſe, dum fuit Lollius Urbicus in Britannia legatus, docet muſſa quædam inſcriptio, quam inde ad Glaſgowenſem bibliothecam tranſlatam vir erudiſſimus et de re antiquaria optime meritus Gulielmus Nicholſonſ Drenſis episcopus patri humaniſſime communicavit.

LEG. II. A
LOLLIO. VR
LEG. AVG. PR. P

Belli igitur in Britannia conſecti et hujus muri ad cohibendos hoſium impetus oppoſiti gloriæ Antonino principi et Lollio legato danda eſt. Poſtquam vero hi tumultus eſſent compoſiti, Brigantæ vicinis ſois graves, et terra marique Ordovicibus infeſti motum fecere; ſed brevi negotio extincti et ſentio, multatis Brigantibus, qui primi flammam accenderant,

ut author est Pausanias in Arcadicis sic scribens : Ἀπερίγνωτο δὲ (sc., Antoninus Pius) τὸν ἐν Βρεταννίᾳ βαρύνοντα τὴν πόλιν, ὅτι ἐπισθάνειν καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ὅλοις ἤρξαν τὴν Γενουθίαν πολεῖν ὑπάρχοντες Ῥωμαίων. Quam autem sit illa Genoumia provincia, penitus ignoratur, nisi Camdeno nostro fidem habeamus (In Ordovicis), qui arbitrat Genouthiam, sive Guinethiam, intelligi, ubi est Ordovicum sedes. Hunc vero Pausanias locum cl. Scoto Britannus dominus Robertus Sibbaldus alio modo interpretatur, et conjicit vocem hanc ἀπερίγνωτο intelligi debere de vallo quodam sub Antonio imperatore structo, quo Brigantes et Barbaros a provincialibus secluderet. At huc interpretatio mihi non maxime arridet. Brigantes enim ipsi perinde, ut Ordovices, in Romana provincia infra Vallum Hadriani sedem habuerunt. Antoninus igitur murum ducendo inter Glottam et Bodotriam is vel minimam terræ particulam adimere non potuit; ideoque vox ἀπερίγνωτο in nullo sensu accipitur, nisi de Brigantibus magna terræ suæ parte ideo unitatis, quod comprovinciales inimico impetu lacescebant. Hoc Antonini Vallum ab æcolis vocatur Grume's Ditch, sive Gryn's fossa, et a Grymo quodam nepote E. genii Scotorum regis nomen duci videtur. Sed juxta cl. Hearnum (Spicileg. et Not., p. 76) nihil aliud est quam Grume's Ditch. Grume enim vel gruma erant provinciarum limites. Græci eas γρόμας et γρόμωνες, et tandem γρόμα nominarunt; et licet uno in loco apud Suidam γρόμα scribitur, γρόμα rectius legendum est.

Post hæc Caledoniis pro libertate tuenda et servitute declinanda cum Romanis crebro decertantibus, tandem eo ventum est, ut imperator Severus litteras a Britannia præfecto acceperit (Herodian. l. ii), quæ docebant Barbaros illic seditiones agitare, regionem omnem incursionibus ac depopulationibus vastare; quare majori manu ad resistendum, vel etiam principis ipsius præsentia opus esse. Quibus auditis, in Britanniam illico cum ingenti exercitu profectus est, et transgressus amnes aggresque (Hadrianum scilicet et Antoninum) qui objecti Barbaris Romanorum fines discernunt (Ibid.), ad extremam usque insulæ partem venit; et tandem per omnem terram hostilem opera lectica propter imberillitatem vectus (Xiphilin. Dion. Epit. in Sever.). ad socios reversus est, Britanniam ad fœdus faciendum coactis; et ne in posterum Barbari Romanam provinciam invaderent, Britanniam (quod maximum ejus imperii decus est (Spartan. in Severo)) muro per transversam insulam ducto, utrinque ad finem Oceani munivit; unde etiam Britannici nomen accepit; post murum desique aut vallum missum ad Liburcam rediit non solum victor, sed etiam (ut sibi visum est) in æternum pace laudatus.

Severus igitur murum Barbaris objecit, de loco vero ab historicis disputatur. Buchananus contendit imperatorem hunc ab astuario Glotte ad confluentem Forthæ et Aveni vallum duxisse (Lib. i, p. 16; iv, 116; v, 155). Et Tillemontius varias rationes affert ad firmandam illius sententiam (Hist. imp., not. 28 ad hist. Severi). Frustra vero Buchananus Bædæ sibi in subsidium vocat, qui Severi murum a Scotico illo inter Aebecurning et Fennelun plane distinguit (Hist. eccl. i, 12). Cum enim Romana Legio ad deiciendos hostes missa omnes trans maria fugasset, sociis valectura non murum Scotieum reiecit, sed a murum a mari ad mare recto tramite iter urbes quæ ibidem quo metum hostium factæ fuerant, ubi et Severus quondam vallum fecerat, firmo de lapide collocavit, quem videlicet murum bæcienus famosus atque conspicuus, sumptu publico privatoque, adjuncta secum Britannorum manu construebat, octo pedes latum et duodecim altum, recta ab Oriente in occasum linea, ut usque hodie insistentibus clarum est. Ille autem accurate notatur

A muri apud Northumbros latitudo, nisi quod quinque vel sex pedes tantum latus sit in acclivibus et præruptis montibus, qui ab ipsa natura septi fere et muni contra ferocissimam i inimicorum rabiem videbantur. Atque hoc ipso in loco vallum Severi positum fuisse verba illa Venerabilis Bædæ clare evincunt (Hist. eccl. iii, 2), quibus situm celestis campi (sive Hefenfeld) non longe ab Hagus aldensi ecclesia et Tina fl. positi describit: Est autem locus juxta murum illum ad Aquilonem, quo Romani quondam ob arcendos Barbarorum impetus, totam a mari ad mare præinxerunt Britanniam. Necnon et illa, quibus ad murum, non procul etiam a Tina situm nobis designat: Est juxta murum, quo olim Romani Britanniam inulam præinxerunt (Ibid. c. 22). Cum igitur murus ille eo in loco, ubi Severus quondam vallum fecerat, fuerit collocatus, Severus, si Bædæ fas sit credere, non in Scotia, sed eodem fere loco, in quo antea Hadrianus cespitium, etiam suum statuit.

B Tillemontius vero tam in ecclesiastica quam civili historia versatissimus sententiam huic contrariam defendit. Constat enim affirmat Agricola ultra limitem, de quo jam locuti sumus, in partes Scotias penetrasse, et Buchananum nullum reliquis dubitandi locum quin Romani satis totam ab injuria Barbaro unam civitatem juxta Sterlinum constituerint; hoc quoque firmum argumentum esse eos istam Britanniam partem longo tempore possedisse; et cum concedatur, Antoninum murum suum cespitium inter Glottam et Bodotriam posuisse, neminem dicere Romanos ullam suæ diutius partem Barbaris usquam cessione; et hæc, imperante Commodus, hostes murum transierint, liquere tamen Ulpium Marcellum qui ad Caledonios debellandos missus est, istos intra antiquos terminos cohibuisse; ipsum denique Severum Barbaros Romanam provinciam hostili animo iterum ingressos non modica regionis parte cedere coegisse, ideoque unum suum non ubi olim Hadrianus, sed inter Glottam et Bodotriam condidisse. Ob eam etiam causam ab hac sententia non deductus est, quod historicorum nemo de novis in Britannia victoriis post Severi tempora rehortatus unquam loquitur. Id enim, inquit, quod de Carausio affirmatur, nulla auctoritate nititur; et si aliquam veritatis speciem habeat, dicitur tantum illum Severi vallum firmius reddidisse. Pergitque ostendere tam ex Gilda quam ex ipso Bæda certum esse seculo quinto barbaros ultra Glottam et Bodotriam freta fuisse retentos, Romanosque provinciam reliquam tenuisse.

C Ut tanto viro plenius respondeam, Britannicam isius temporis historiam breviter perstringam. M. Aurelio et L. Vero imp., Septentrionales Britanni in apertam factionem eruperunt, et spreto Antonini Pii more, provinciam gravi-simis belli incommodis affecerunt. Adversus quos Calphurnius Agricola prætor missus est; qui intra Hadriani vallum hostes continuit; ideo enim verisimile est quod eos ultra Antonini limitem recedere non compulerit, quoniam ad vallum ceterum in Ottadinis quidam Aulus Licinius Clemens Calphurnii Agricolæ nomen aræ inscripsit (Apud Cambd., in Ottadinis), quam deæ Suræ consecraverat. Imperante etiam Commodus, bellum gravissimum in Britannia geiebatur. Quippe cum Britanni essent cum murum transgressi (Dio, in Commodus) qui inter ipsos et Romanorum castra intercedebat (scilicet Vallum Hadriani) vastassentque multa, Romano duce et militibus quos secum habebat caesis; Commodus contra eos Ulpium Marcellum misit, qui maximas atque gravissimas strages Barbarorum cecidit. Quo facto, quinquaginta parum abfuit quin virtutis ipsius ergo cum Commodus necaret, tamen ipsius duxisset, et bello Britannico nondum finito, militibus equestris loci viros Perennis præfecit

* Sibbaldus. In epistola quadam meo patri missa, data Aug. 5 1706.

(*Lamprid.*, in *Commodo*), amotis senatoribus. Quamobrem eidem milites graviter irati sunt, et oburgati quod seditionem fecissent, miserunt in Italiam mille qui gentes ex suorum numero delectos; qui cum iam Romam adventassent, Perennem in suspicionem regni affectati trahebant, et sibi deductum tamquam exercitus et Commodi hostem obtruncabant. Quo interfecto Pertinax Britanniam veniens seditiones compevit; verum ingens periculum adiit, seditione legionis pene occisus, certe inter occisos relictus; postea veniam legationis petiit, dicens sibi ob defensam disciplinam infestas esse legiones. Audivit orantem Commodus, et successorem designavit Clodium Albinum (*Capitolin.*, in *Albino*). Qui, excepto illo brevi tempore, quo Iulius Severus sub Commodio prefectus est Britanniae, provinciam hanc subactis Barbaris nationibus strenue administravit, donec cum Severo de imperio decertans Lugduni Galliarum interfectus est. Virio autem Lupo sub Severo in Britannia, propretore, Caledonii fecit cum Romanis fœdos inisset (*Dio*, in *Severo*), promissa non præstavit, parati ad defendendos Mæatas, qui provinciam incursionibus vastabant, ideoque coactus fuit Lupo a Mæatis magna pecunia pacem redimere. Quicquid autem Britanniae est ultra murum Antonii Pii, Caledonia a Tacito, et ejus incolæ Caledonii vocantur. Incolunt Mæatæ juxta murum (Hadriani) qui insulam in duas partes dividit (*Ibid.*). Iterum vero Mæatis sociisque seditionem agitantibus, Severus ipse Britanniam venit, hostesque ad fœlus faciendum coegit, ea conditione, et ut non parva regionis parte cederent; et ut contra novos impetus in posterum socios tutaretur, utrinque finem Oceani communivit. Post hæc vero facta est iterum defectio Britannorum (*Ibid.*): et quoniam Caledonii simul et Mæatæ decertant, Severus comparabat se, ut ipsemet bellum illic gereret. Verum mors quæ sequente anno insecuta est, bellum distulit, iratamque imperatoris manum continuat.

Credibile est igitur ex horum temporum historia Barbaros patriam cito recuperasse, Romanosque e tota illa regione, quæ inter duos valla jacet, si non ipso Pio, Marco tamen Aurelio imperante, expulisse. Sub Commodio etiam ex Dione constat Ulpium Marcellum Britannos profligasse, intraque murum Hadriani quem transgredi essent, cohibuisse. Postquam autem exercitus seditiones fecerit, credi non potest Barbaros ulterius fuisse submotos, quamdiu Commodus Romano orbi imperavit. Neque vero Albinus provinciae terminos probatbat; cum enim, eo occiso, Britannia in Severi potestatem redacta est, Dio affirmat istius insulae partem paulo minus quam dimidiam Romanorum fuisse (*Xiphilin.*, in *Severo*), et Mæatas qui ad murum habitabant in Romanam provinciam arma sumpsisse. Licet etiam Severus Caledonios Mæatasque non parva regionis sue parte cedere postea coegerit, tamen neutros regione integra multavit, neque gentes istas in Romanam provinciam redegit. Neque enim Barbaros ad hoc profligaverat, ut non jure timeret eos in fide Romana diu non mansuros, et si unquam deficienti opportunitatem nascerentur, nihil reveritos pactorum idem, in Romanorum fines irrupturos. Quod quidem, ut diximus, fecerunt, et post obitum Severi Antoninum compulerunt non parvam illam regionem (*Xiphilin.*, in *Antonino*), quam pater ejus armis acquisiverat, iis cito lacerare remittere. Verisimile est igitur Severum sapientissimum imperatorem Mæatis ex eo, quod maximam patriæ suæ partem amiserant, iratis, ideoque rimam se in pristinam libertatem vindicandi occasionem capturos, murum, ubi olim Hadrianus suum duxerat, objecisse. Neque enim ita stupidus Severus fuit, ut ultra Mæatarum sedes vallum duceret, quos, ubi primum opportunum erat, in provinciam bellum illaturus haud dubie praevidit. Ergo et horum contubus maturus obviam iretur, æquum est ut credamus imperatorem illum Hadriani murum

A refecisse, ut Romanos ab irruptionibus Mæatarum, qui ad hunc murum incolebant, defenderet. Et si, quod a doctissimo Camdeni translate notatur (*Edm. Gibson, not ad Vall. Piet.*), ulla auctoritate nititur, nullas erit in posterum de hac re ambigendi locus. Dicitur enim lapidem non procul a Lugavallio juxta murum nuper repperit esse, qui his verbis inscribitur: *Sept. Severo Imp. qui murum hunc condidit*. Quod autem dicit Tillemontius de victoriis post Severi tempora a Barbaris nunquam in Britannia repperitis, neque novis regionibus Romano imperio adjunctis, id nulla vi cogit ut concedam. Licet enim falsum esse fateamur, quod Nennius de Carausio narrat, negandum tamen non est Theodosium Valentianum temporibus totam inter Antonii et Severi valla provinciam recuperasse, vigiliisque et prætoris tutatum esse, et Valentiam arbitrio principis vocasse. Dato etiam, quod juxta Gildam et Baedam liquet Barbaros a muro inter duo freta Dunbritannicum et Edenburgicum quinto seculo erecto, ne in Romanorum fines hostili furore irrumperent, impeditos, ex eodem Baeda tamen constat Severi vallum fere usque ad hæc ipsa tempora Romanæ provinciae litem fuisse: et habitabant, inquit, (Romani) intra vallum quod Severum transiulam fecisse commemoramus, ad plagam Meridianam, quod civitates, lana, pontes et strata iidem factæ usque hodie testantur; cæterum ultiores Britanniae partes, vel eas etiam quæ ultra Britanniam sunt insulas, jure dominandi possidebant (*Hist. eccl.*, t. 11). Baeda autem hoc observavit, postquam de Roma anno 411 a Gothicis capta locus esset.

Certum est igitur Severi vallum a Tintæ fluminis ostio per transversam insulam ductum: ideo frustra iis qui contrariam sententiam defendunt, aliquo modo illud favere videtur, quod in vulgari Aurelii Victoris et Eutropii occurrit Codicibus, Severum in Britannia vallum per xxxii milia passuum a mari ad mare deduxisse. In antiquissimis quidem Eutropii Exemplaribus centenarii notam huic numero fuisse præfixam, tum ex veteribus Latinis qui cum secuti sunt scriptoribus colligimus (ut beato Hieronymo in Eusebiano suo Chronico, P. Orosio, Aurelio Cassiodoro in Fastis consularibus, et ipso Baeda in Chronico) tum ex Græco illius metaphrasta Pœanio, qui δύο και τριάντα προς τοῖς ἑξατοῖς σταδία reddidit, et Georgio Syncello, qui eandem Pœanii summam mille stadiorum numero exprimentam putavit, unicuique σταδίου sive milliario Italico septem stadia cum dimidio attribuens. At neque xxxii neque cxxxii milliarii spatium loci situs admittit; sed lxxxii vera lectio videtur, ita ut, librarium vitio, numeri quinquagenarii notam in quibusdam Codicibus penitus omissam, in aliis cum nota centenarii, quod facile fieri potuit, commutatam fuisse, jure suspicari liceat.

Alia etiam restat adhuc tollenda difficultas; disputatur enim inter viros doctos, utrum murus Severi cespitiū fuerit an lapideus. Baeda, qui cespitiū fuisse censebat, sententiam suam hoc modo exponit: «Receptum, inquit, partem insulae a cæteris indomitis gentibus non muro, sed vallo distinguendam putavit. Murus etenim de lapidibus, vallum vero, quo ad repellendam vim hostium castra muniantur, fit de cespitiū» (*Hist. eccl.*, t. 15). Doctissimus vero Usserus in contrariam opinionem discessit (*Brit. Eccl. antiq.*, p. 517), arbitratus latiorum vallum idem quod murum valere eruditum illum presbyterum ignorasse. Nam et hanc ipsam, inquit, Severi structuram, quam Eutropius et cum eo Hieronymus, Orosius atque Cassiodorus Vallum, hoc omnibus antiquior S. Martians in Severo suo Murum appellavit; promissæ etiam ista usurpata fuisse docens, quum in ejusdem Severi Vita porro adjicit: Post murum aut vallum missum in Britannia. Unde quod in vulgata Aurelii Victoris Epitome de Severo scriptum legitur: —Hic in Britannia vallum per xxxii passuum millia a

« mari ad mare deduxit. — in Victore ab Andrea Schotto edito sic expressum invenitur: — His majora aggressus, Britanniam, quoad ei utilis erat, pulsus hostibus muro munivit, per transversam insulam ducto utrinque ad finem Oceani. — Illa tamen viuri et valli fallaci distinctione deceptus Baeda, Severi opus hoc non lapideum sed cespitium fuisse crederet. » Hæc Usseus; sed, ut mihi videtur, Baeda distinctione hæc in majorem non inductus est errorem, quam ipse vir clarissimus, qui duobus verbis (valle, scilicet, et muro) rem unam designat. Usseus enim exemplis, quæ ex Spartano et Victore protulit, non probavit vallum idem sonare ac murum lapideum, sed vallum duntaxat murum posse nominari. Atqui hoc nemo nequam negavit: vox enim murus late sumpta et cespitium lapideumque complectitur. Itaque licet auctores Latini vallum alio nomine murum vocant, non tamen nimis temere concludendum est eos per vallum murum lapideum intelligere, præsertim cum sæpe in usum veniat ut appelletur vallum murus cespitius. Fallitur igitur Baeda, qui inter murum et vallum adeo acute et subtiliter distinxerit, ut nullo modo vocem unam pro altera accipere possit. Usseus vero æque fallitur (*Ibid.*), qui vallum idem cum muro lapideo significare hanc solum ob rationem existimet, quod apud auctores antiquos murus nomen sit. Usseus vero pergit, affirmatque murum lapideum a legione romana postremo constructum, non collocatum fuisse ubi Severus suum duxerat, sed ubi paulo ante Britannii illum sibi tam inutilem cespitium statuerant. « Nulla enim ratio suadet, ut homines suæ mentis compotes centum milia pass. retro cederent, et tantum territorium spatium hostibus ultro concederent; relictoque loco totius insulæ angustissimo, eoque munitioni maxime accommodato, alium quaerent, in quo muros triplo prope priore productior ex necessitate esset statuendum. » Si autem Britannorum murus cespitius his posterioribus temporibus, cum Romani valedixerunt Britannia, in lapideum commutatus est, concludendum est ipsum Severum murum suum non de cespitibus sed lapidibus fecisse. Sed, ut mihi videtur, hæc doctissimi Usseii non est satis stabilis et certa conclusio. Nam ut supra ostenditur, antiquissimi auctores qui de Severi opere aliquid scripserunt, omnes dicunt Severum vallum inter duo maria deduxisse, neque vir eruditissimus omnino probavit vallum idem quod murum lapideum valere. Si igitur Severus lapideum non condidit, dubiandum non est, quin murus hic a Romanis domum aleumibus constitutus est. Quod porro confirmatur ex eo quod Johannes Fordonus de novissima Scotorum et Pictorum incursione tradit: « Victores, inquit, citato repente rurali vulgo, cum suis sarpis quilibet, et lignis, raris, tridentibus et fossoriis patulas in (muro) rimas foraminaque crebra perforaverunt, quibus ubique promptum habebant aditum eam et recessum. Ab illis ergo foraminibus hæc deinde materia nomen hodieque assumit, quod Anglica lingua sonat Thirle-Wall, Latine vero murus dicitur perforatus (Scoti Chron., m, 10). » Castrum autem Thirle-Wall, latente ipso Usseio (*Brit. Eccl. Antiq. p. 318*), adhuc cernitur in Northumbria et Cumbria confinio positum inter Tinam et Irthingum; et provide sane, eo loci aditum in provinciam sibi reserant Barbari, ubi via libera nulli interjecto flumine in interiores Angliæ partes patet. Idcirco verisimile est Britannos hostibus magnam patriæ suæ partem concessisse, arbitantes eos sibi benevolos et amicos facere: hostes tamen non placandos, per rupto in Northumbria muro, strages horribiles edidisse. Gildas etiam ipse huic argumento fidem et firmamentum non exiguum adjungit; ex eo quidem constat Scotos Pictosque omne territorium spatium trans Clottæ et Bodotriæ sinus pleno dominandi jure possedisse. Romana legio quæ Britannis in subsidium missa est, hostes non ulterius quam trans ma-

ria fugavit. Ideoque murus Antonini et Britannicæ provinciae et Barbarorum tyrannidis terminus fuit; Barbarique proprie dici possunt earum indigenæ terrarum, quas jam muro i-to tenus longo tempore tenebant. Gildas autem eumque fere exscribens Baeda testatur (*Gild., sect. 15; Bed., hist. eccl. i, 12*) Scotos Pictosque, Romanis ad suos redeuntibus, Picti Scottique novas reportaverint victorias, necesse est ut novas regiones sibi arvis ultra Antonini murum acquisiverint. Omnem enim terram possidebant Antonini muro tenus, cum jam Romani contra eorum impetum provinciam defenderent. Ideo murus de quo Gildas loquitur, alius esse non potest quam is, quem inter Ithnam et Tinam fl. positum videmus. Quidam vero Pictos tunc primum pro indigenis omnem Aquilonalem partem Antonini muro tenus capessivisse et Gilda Baedaque conantur evincere, qui astruunt Pictos in extrema parte insulæ tunc primum et deinceps requiescere prædas et contentiones nonnunquam facientes. Sed clausula hæc non eo modo exponenda est, ut omnium historicorum fidei contradicat, qui fixum olim Pictorum domicilium fuisse certissime affirmant. Sensus igitur hujus clausulæ, potius hic erit: Picti qui hactenus in Britania fuerunt, continuis Britannorum et Romanorum infestationibus obnoxii, ab illis sæpe velitationibus læssiti, bello petiti, nonnunquam in loco et provincia pulsati, quique hactenus nunquam quiete in suis vixere sedibus, quamdiu Romani pro Britannis pugnaverint, nunc primum, Romanis palam subsidium denegantibus et Britannis non ultra sese opponentibus, requieverunt; et licet jam diu eandem insulæ partem habitassent, non tamen ante liberi erant ab infestationibus Romanorum. Ad murum igitur Antonini incolebant, et curcis (quodam navigii genere) Scythicam vallem sive fretum Bodotriæ transiunt, subito omnem insulam usque ad Severi murum subjectam sibi reddiderunt. Usseus denique (*Brit. Eccl. Antiq. p. 319*) clausulam hanc hoc modo intelligit: « Picti in Aquilonali parte insulæ tunc primum et deinceps non quidem simpliciter habitaverunt, sed requieverunt, id est, a terræ Britannicæ vastatione et dirissima, quam ante descripserat Gildas, depressione cessaverunt. Quamquam enim prædas et contributiones nonnunquam fecisse eos subiciat, nihil scilicet tamen inducias desolato populo factas, et quævis vastationem (sive ut Baeda explicat (*Hist. eccl. i, 14*), cessavisse vastationem hostilem) in verbis proxime sequentibus aperte proficitur. » Quæ interpretatio Pictos Britannicæ incolas olim fuisse plane docet. Usseus vero ut majorem vim afferat argumentis, quibus probare conatus est Severum condidisse murum lapideum, addit, postremum hunc murum tramite a mari usque ad mare... directo libratum fuisse testari Gildam; alterum illum vero inter Tinæ et Escæ ostia non recto sed obliquo et incurvato tramite fuisse ductum, quæ adhuc supersunt illius vestigia intentionum oculis demonstrare. Sed voces hæc, *tramite directo*, nimis stricto sensu accipi velat Baedæ auctoritas (*Ibid.*, i, 12); qui murum ipsum lapideum inter Tinam et Ithnam recto tramite ductum esse pronuntiat. Postremo arguitur magnificum illud quod Severi muro a Spartano tribuitur elogium, quum maximum ejus imperii decus fuisse asserit, postulare vel flagitare potius videri, ut Severum murum lapideum statuisse existimemus. Sed, ut videtur, pari ratione dici potest Ildarii et Antonini muros maximam etiam illorum imperii gloriam fuisse, nisi forsitan censeamus horum vallum tam ingenti mole aut altitudine non esse, aut tam firmis crebrisque turribus communita, quam Severi; ideoque non tantis laudibus ad omnem memoriam commendata. Quod illustrissimum devictæ ab hoc imperatore Britannicæ monumentum Oro-

sius (*Hist. vii. 47*) et qui ejus verba exscribit Baeda (*Hist. eccl. i. 5, et Chron.*) hoc modo celebrant: « Severus, inquit, magnam fossam firmissimumque vallum, crebris insuper turribus communivit a mari ad mare duxit. » Sed an crebris turribus Hadriani aut Antonini valla communita fuerint, a nemine historicorum confirmatur; ista tamen non satis firma fuisse et ad resistendum hostibus valentia ex hoc abunde demonstratur, quod Severo necesse fuerit provinciam firmiore aggere præcingere.

De Severi muro hactenus. Jam inde historicorum nemo de muro in Britannia vel condito vel relecto usquam locutus est, donec Carausius sumpta purpura Britannias occupavit. De Severi autem muro a Carausio restituto sic scribit Nennius Elvodus discipulus: « Severus construxit (murum) a Penguau, quæ villa Scotice Cenail, Anglice vero Pennelton dicitur, usque ad ostium fluminis Cluth et Cair-pentaloch) sed nihil profuit. Carausius postea remediavit imperator et vii castellis munivit inter utraque ostia; domumque rotundam politis lapidibus sub ripam fluminis Carun, quod a suo nomine nomen accepit, fornitem triumphalem in victoriæ memoriam erigens, construxit (*Hist. Brit., c. 19*). » Sed qui fabulis nec veria nec verisimilibus delectatur, credat Nennio de his temporibus scribenti. Si illi aliqua fides sit, « Carausius pro occisione Severi cum omnibus ducibus Romanicæ gentis qui erant cum eo in Britannia, transverberavit omnes regulos Britonum, et vindicavit valde Severum ab illis (*Ibid., c. 20*). » Sed quis non primo intuitu videt omnia hæc ficta esse et commentitia? Carausius enim longo post Severi mortem intervallo sibi imperium arripuit; neque Severus a Britonum regulis occisus est, sed jam senex Eboraci morbo gravissimo extinctus. Quomodo etiam Severi murum inter Glottam et Bodotriam restituere potuit; cum luce clarius constat, Severum non eo loco sed inter Tinæ et Ithunæ ostia murum struxisse? Quam insolens commentus est fluvium Carun a Carausii nomine nomen accepisse! Et ut hoc credibilem videatur, quam stupide mutavit Carausii nomen in Carutium! Præterea domum rotundam politis lapidibus fornitem triumphalem in victoriæ memoriam erexisse tyrannum asserit, cum tamen nihil simile habeat arcus triumphalis, sed sacellum ejusdem dei, puta dei Termini, fuisse videatur, ut conjuncti viri doctissimi Buchananus et Camdenus (*Buch. Rer. Scot. Hist. i. 16; Camd., Descript. S. ot. prov.*), quos credo longe meliores antiquarios, quod Nennium, qui vix aliquid præter fabulas in suam Britonum historiam concessit.

Jam autem prætereo laudes a Zosimo de Diocletiano habitas (*Hist. l. ii*), quod imperium Romanum extremis in limitibus ubique ejus providentia oppidis et castellis atque burgis munimtum esset, omnesque copię militares in iis domicilium haberent, si- neque non posset ut Barbari transirent, ubique copias hostium repellendorum causa occurrentibus. Cum enim nunquam fuerit Diocletianus in Britannia, divisoque imperio, Orientales ejus partes rexit, Historicus de istis certe limitibus intelligendus est. Missam etiam facio sapientiam illam expeditionem Constantii (*Eumen. Paneg. Const.*), quæ Caledones Moscosque Pictos domuit. Neque enim constat limites ab eo vel mutatos fuisse vel relectos. Spero etiam calumniam quam Zosimus de Constantino tulit (*Ibid.*), quem falsissime asserit præsidiorum munitionem abstulisse, majorem militum partem de limitibus submotam in oppidis præsidii nullius egentibus collocasse, et a Barbaris vexatos præsidio nudasse. Victor enim tradit Constantinum extra et castella pluribus locis commode possidere. Tandem ad Valentiniani primi tempora venio, quibus Theodosius, Britannis Barbarica conspiratione ad ultimam reductis inopiam, illic properavit, fusisque variis gentibus, et instaurabat urbes et præsidaria castra, limitesque vigiliis tuebatur et prætenturis, recuperatamque pro-

vinciam, quæ in ditionem cesserat hostium, ita rediderat statui pristino, ut eodem referente, et rectorem haberet legitimum, et Valentia deinde vocaretur arbitrio principis (*Amm. Marcell., l. xxviii. c. 3*). Nova autem hæc provincia, quicquid a Tina ad fossam Edenburgensem erat, continebat; Reliqua enim Britannia jam olim in quatuor partes distincta est. Britannia prima dicebatur omnis regio Australis quæ hinc mare Britannicum, illinc Tanisim et Sabrinum fretum interjacet. Secunda Silures, Dimetas et Ordovices continebat. Flavia Casariensis quicquid terrarum a Tanisi ad Humbrum erat. Maxima Casariensis ab Humbrum ad Vallum Severi porrigitur. Quinta autem provincia, quia olim sub Antonino imperatore fuit in fide Romana, fursusque in potestate Barbarorum concesserat, a Theodosio recuperata esse dicitur; et ab imperatoris Valentianii nomine Valentia appellata est; et cum hanc Theodosius prætenturis munivit, verisimile est eum Antonii vallum renovasse.

Britannia aliquandiu quietem habuit, donec, Gratiano occidentale imperium administrante, Maximus ibi tyrannidem arripens in Gallias ingenti militum numero transit, provinciam omni presidio spoliavit, et Quotidum Pictorum quæ incursibus obviari reliquit. Sed Gildas sapiens Maximus iratus ita conqueritur: « Insula nomen Romanum, nec tamen morem legemque tenens, quia potius abiciens germanæ plantationis amarissimam, ad Gallias magis comitante satellitum caterva, Maximum imperatoris insignibus, quæ nec decenter unquam gessit, non legitime, sed ritu tyrannico initiatum mittit.... Exin Britannia omni armato milite, militaribus copiis, rectoribus licet immanibus, ingenti juventute spoliata, quæ comitata vestigia supradicti tyranni domum ausquanti ultra rexit; et omnis belli hæus penitus ignara, duabus primum gentibus transmarinis vehementer sævis, Sctorum a Circlo, Pictorum ab Aquilonæ, calcabilis multos stupet, gemitque annos. » Primus autem qui Barbaris se opposuit, dicitur Stilico ante consulatum suum, qui in ætate 400 incidit. Ille hanc laudem meruit est, vel a Claudio pœta (*Paneg. 2 in Stilic.*), vel ejus sensu ab hac insula:

Me quoque vicinis perentem gentibus, inquit, Munivit Stilico, totam cum Scotis ferrea. Movit; et infesto spumavit remigæ Tethys. Illius effretum curis, ne tela timerem Scotia, nec Pictum tremere, ne litore lato Prospicerem dubils venturum Saxona ventis.

Munivit autem Stilico insulam, Romana legione ad limitem constituta, quæ inimicorum impetum propulsaret: de qua idem Claudianus (*Lib. de Bello Get.*):

Venit et extremis regio præsentia Britannis Quæ Scoto dal frena truci.

Ultimas denique prætenturas quas Romani ad tuncdam provinciam posuerunt, alteram non tam lapideam quam cespitiibus constructam, alteram lapideam, illam inter freta Glottæ et Bodotriæ, hanc in Northumbria, Gildas et Baeda accurate describunt. Cum tamen obscurum est et dubium quo tempore Britannii tres illas legiones Romanis miserint, quibus flebili voce auxilium implorabant, ne Aquilonales gentes Romanam provinciam penitus delerent; uberi et fusa disquisitione earum tempora distinguere conabor.

Ut vero in hac controversia clarius innotescat veritas, primo Baeda sententiam explicabo, deinde doctorum virorum qui auctorem nostrum impugnant argumenta refellere et eretere conabor. Baeda autem, postquam Romam (anno 409) captam et Constantinum (anno 411) occisum esse dixerit, parat Britanniam omni armato milite omnique juventute, quæ tyrannorum (primum Maximi, postea Constantini et Constantis ejus filii) temeritate, in Gallias abducta est, spoliata, prædæ ferocissimarum gentium patuisse. In Chronico etiam (*In Honorio*) post

septimum annum Honorii, quo reliquie Stephani invente sunt, hoc est post annum 414, murorum constitutionem et duas primas legationes describit: deinde duodecimi anni Honorii, quo Hieronymus mortuus est, mentionem facit. Ceteras igitur habemus temporis notas, quæ hos eventus angusto admodum spatio includunt. Et sequitur inter annos 414 et 419 (septimum et duodecimum ex quo Honorius et Theodosius simul regnarunt) hæc contigisse. Sed quidam vir doctissimus (*Stillingfleet. Brit. Eccl. Antiq. l. v*) ideo Bædam culpæ arguit, quod de mi-cro Britannum casu et auxilio a Romanis impetrato post Constantini necem narravit, cum Gildas d-lucide videatur asserere hæc ambo paulo post accidisse, quam Maximus purpuram sibi illegitime assumisset, et omnes fere copias, quæ insulam tuerentur, secum abduxisset in Galliis. Idcirco prima Barbarorum irruptio interitum Maximi insecuta est, et tempus quo Gratianus Municipis imperium invaserit, antecessit; Britannis quoque tunc eunice auxilium flagitantibus Romani legionem firmissimam in subsidium miserunt, sub duce forsitan Stilichone, qui illo tempore res Britannicas summo studio diligenterque curabat. Sed concedamus harum rerum historiam defectionem Maximi apud Gildam immediate narrationis ordine subsequendam esse; non tamen sequetur id Gildam voluisse, ut crederemus earum rerum, quas simul narratione miscuit, tempora non distinguere debere. Ille enim non in animo habuit accuratam et justam historiam scribere, sed populorum suorum vitia et infortunia declamatorio quodam more perstringere; ideoque quamplurima querens conjunxit, quæ si spectemus chronologiam, sunt maxime disjuncta. Quod facillime ex hoc ipso Historiæ loco probabitur, si modo observabimus quomodo Maximi tempora et trium vastationum legationumque, quarum ultima ad Actium ter consulem in annum 446 incidit, simul confunduntur. Præterea si prima subsidia in Britanniam missa incursantes Barbaros paulo post Maximi necem repellebant, legio etiam secunda quæ Britannis iterum laborantibus opem tulit, hæc ante Gratiani tempora advecta est. Hæc enim Britanniam venit eo ipso anno quo prima legio domum repeiit, vel saltem proximo. Si igitur hoc modo Gildas accipiendus est, vir et vehementissime errat, qui legionem alteram initii regni Valentini tertii missam fuisse existimat. Distinguenda igitur sunt tempora, et anni, quibus facta sunt iugula, quæ a Gilda confuse narrantur, accurate notandi. Non dubitandum est quin Maximus, eo quod in Gallias copias Britannicas abduxerit, primus omnium, quas hæc insula postea accepit, cladum causam dederit; sed Barbaris nationibus a Stilichone repulsis, quietem suam pristinam et potentiam adeo recuperaverat provincia, ut militibus otium fuit anno 407 novos tyrannos Marcum, Gratianum, et occisis illis Constantium denique eligendi. Qui collectis undique copiis, quicquid prius a Maximo relictum fuerat, militaris roboris exhausit (*Gul. Malm. de Reg. Angl., l. i, c. 4*) et Britannia siue præsidio, sine milite relicta, in Galliam transiit. Cum nemo igitur esset qui resisteret, Transrhenani Barbari (*Zosm., l. vi*) et antiqui provincie hostes cuncta simul anno 409 pro libitu invadentes, eo tum incolas insule Britannicæ redegerunt, ut ab imperio Romano deflecerent, et Romanorum legibus non amplius obediens arbitratu suo viverent. Et hoc quidem fecerunt non sine auctoritate et venia ipsius imperatoris legitimi. Honorius enim, litteris ad civitates Britannicas scriptis, eos hortabatur, ut rebus suis consulerent. Ab hoc ergo tempore Romani in Britannia regnare cessarunt, et insula, ut auctor est Procopius (*Her. Vandal. l. i, c. 2*) nunquam deinceps recuperari potuit. Licet enim Romani ad Brittones bis flagitantes subsidia legionem miserint, non tamen illam ob causam miserunt, ut regionem sibi audaciam defenderent, sed ut sociis suis, qui ab ho-

stibus Romani imperii magnis calamitatibus afflicti sunt, auxilium darent. Aquilonales igitur gentes insulanorum res latrocinio fedare adorti sunt: gliscibat in dies id malum, apparebatque brevi totam insulam alienatam iri, nisi ejusmodi conatibus mature obviam iretur. Id veriti Britanni, et Sctorum Pictorumque infestationes non amplius ferentes, anno 414, vel proximo, Romam mittunt, ac eorum precibus fatigatus Honorius legionem misit ex Gallia, quæ juxta Paulum Diaconum (*Hist., l. xiv*) magnam Barbarorum multitudinem stravit, ceterosque Britannie finibus expulit; sed mox ut discessere Romani, advecti iterum navibus hostes obviam quæque sibi conculcant ac devorant. Rursum autem advolant Romani, cæsumque hostem trans maria fugant. Scriptores ergo antiquissimi testantur primas duas vastationes, ideoque primas legationes sub Honorio principe contigisse; si autem sub Honorio contigerint, ad nullum tempus melius referri possunt quam ad id quo Constantius comes Gallias a tyrannus et Gotthis liberavit, id ipsum, scilicet, tempus quod Bæda in Chronico notavit.

Doctissimus vero Stillingfleet statum imperii tam impeditum fuisse ac turbidum dicit, ut hoc tempore Britannis periclitantibus opem ferre nullo modo Romani potuerint; Alanos, Suevos, Vandalos Hispanias; Francos, Burgundiones, Gothos Gallias occupasse; Jovinum et Sebastianum fratres post Constantium in Galliis imperium invasisse; et licet Gotthi in Hispanias ingressi Barbaros fortiter debellaverint, Romanas tamen res in Galliis in tantis angustias reductas esse, ut Constantius qui tum imperium ibi administravit, ex Hispaniis illos revocare, et iis ad habitandum dare secundam Aquitanicam et civitates quasdam confinium provinciarum cogeretur. Sed ignoscat lector mihi cum Bæda potius quam cum Stillingfleet, eruditissimo licet, sentienti. Anno enim 314, ut narrat Orosius, Constantius comes apud Arelatum Gallie urbem consistens, magna gerendarum rerum industria Gothos a Narbona expulit, atque abire in Hispaniam coegit. Anno proximo, juxta Ildatum, Alanus rex Gothorum Barcenonæ occisus est. Cui succedens Vallia in regno, cum Constantio initio, scilicet, anni 416, pace mox facta, Alanis et Vandalis Silingis in Lusitania et Bæticæ seculentibus adversatur, annoque 417, Romani nominis causa, intra Hispanias cedes magnas efficit Barbarorum. In fœdere enim quod Vallia Gothorum rex cum Constantio pepigit continuabatur ut nationes barbaras, quæ obtinebant Hispaniam, Gotthi bello fatigarent, et quicquid terrarum ereptum est hostibus, cederet imperio Romano, ut colligitur ex Orosio. Itaque Vallia postquam gentes barbaras, ut erat in fœdere, dimisisset, a Constantio ad Gallias revocatus est; non quod ei opus erat ad tuendam Gallicanam provinciam, quæ tum quidem alta pace fruebatur, sed ut virtutis sue præmium acciperet. Illam enim ob causam Aquitanie possessione aucus est, quod anno 419 contigit. Neque enim quod annum audiendus Ildatus, qui præcedente anno Valliam in Gallias revocatum scribit: et cum sit vix credibile ut Honorius eodem anno quo corpus septem provinciarum constitutione ad Agricolam præfectum prætorium Galbarum xv Kal. Martias data resituerat (*Hist. Franc. script. per And. du Chêne, t. i, p. 85, 84*), et mandaverat ut singulis annis a 15 die Augusti ad 15 Septembris in Aræa:ensi urbe concilium haberent, mox corpus dissolveret, et magnam illius partem Gotthis concederet. Huc igitur patet Alanos, Suevos, Vandalos aut Gothos Gallicanæ provincie quietem ab initio scilicet anni 416 ad annum 419 nunquam turbasse. Quod ad Francos et Burgundiones attinet, non constat istos illas turbas dedisse post interfectos tyrannos, et vel ad suam patriam redisse, vel si partem Gallie, donantibus Romanis, obinvenerint, ita se in novis sedibus gessisse, ut eorum probetur fides gratusque animus et beneficii memor. Cum igitur ab anno 416 incunte ad an-

num 419 Occidentale imperium summa quiete fruetur, nulla ratio afferri potest quæ sententiæ Baedæ duas primas ad Honorium legationes his temporibus consignantis evertende omnino sufficiat. Quod enim Sabellius et Blondus loquuntur de legionibus ab Aetio missis (*Sabell., Ennead. VIII, l. 1; Blond., Decad. I, l. 1*), prima anno circiter 422, altera sub duce Galii ne Ravennate circa annum 426, nihil me moveat: quoniam Baedæ fides antiquior est, quam ut historicorum tam recentium auctoritati cederet. Tertia autem ad Aetium sub Valentiniano tercio legato notissima est. Britannii enim cum jam Pictorum et Scottorum infestationes sustinerent non possent, Aetio in et Symmacho Coss., auxilium Aetii implorant, ut liquet ex eorum epistola apud Baedam (*Hist. eccl., l. 43*); neque vero quicquam ab illo auxilii impetare quiverunt, utpote qui gravissimis eo tempore bellis cum Attila Hunnorum rege erat occupatus.

NUM. V [Smith VII].

§ I. — De libris Gregorianis.

In primis habetur in librario Biblia Gregoriana in duobus voluminibus; quorum primum habet rubricam in primo folio, de capitulis libri Genesis. Secundum volumen incipit a prologo beati Jeronimi super Ysaïam prophetam. In principio vero librorum in eadem voluminibus inseruntur quedam folia, quorum aliqua purpurei, aliqua rosei sunt coloris, quæ contra lucem extensa mirabilem reflexionem ostendunt. Habetur etiam in eodem librario Psalterium Augustini quod sibi misit idem Gregorius, in cujus primo folio incipiunt meditationes quedam devote taliter annotatæ: *Ecce quantum spatium sum in memoria mea, etc.*, usque ad folium quintum, ubi incipit: *Omnia Scriptura divinitus inspirata*. Et in altera parte ejusdem folii est Simbolum apostolorum, oratio Domini: a. *Gloria in excelsis, et Sanctus, Sanctus, Sanctus, etc.* In sexto folio incipit Psalterium. In fine vero ejusdem Psalterii sunt ymni tam nocturnales quam diurnales. Primus ymnus pro medio noctis est iste: *Medie noctis tempus est*. Secundus ad galli cantum: *Eterne rerum conditor*. Ad matutinas: *Splendor paterne glorie*. Ad primam: *Venite fratres ociosi*. Ad tertiam: *Jam surgit hora tertia*. Ad sextam: *Bis ternas horas explicans*. Ad nonam: *Ter hora trina vol utur*. Ad vespers: *Deus creator omnium*. Ad completorium: *Te deprecamur, Domine*. In quadragesima: *Christe qui lux es et dies*. Ymnus pro die Dominico: *Rex æterne Domine*. De Natali Domini ymnus: *Intende qui regis Israel, super cherubim qui sedes a patre Effre, excita potentiam tuam et veni*. Ac deinde sequitur pro eodem ymno: *Veni, Redemptor gentium, usque ad finem*. In Pascha ymnus: *Hic est dies verus Dei*. In festo apostolorum Petri et Pauli: *Apostolorum passio*. De sancto Johanne evangelista: *Amore Christi nobilis*.

In vestiario etiam habetur textus Evangeliorum, in cujus principio x canones annotantur. Et vocatur textus sancte Mildrede, eo quod quidam rusticus in Thaneto super eundem textum falsum jurans oculos amittere perhibetur.

Est etiam aliud Psalterium supra tabulam magni altaris positum, quod habet exterius ymaginem Christi argenteam planam cum quatuor evangelistis. In hujus Psalterii primo folio incipit: *Omnia Scriptura divinitus inspirata*. In tertio folio incipit epistola Damasi pape ad leoninum, et in fine, versus ejusdem Damasi, ac deinde epistola Ieronimo ad Damasum cum Ieronimi versibus. Deinde in quarto folio de Origine psalmodum, in cujus fine distinguit Psalterium in quinque libros. Præmus liber finit a psal. XL, videlicet: *Beatus qui intelligit, qui sic habet: Fiat fiat*; secundus liber a psal. LXXI, videlicet: *Deus judicium tuum, qui sic habet: Fiat fiat*; tertius liber a psal. LXXXVIII, videlicet: *Misericordias Domini, qui sic habet: Fiat fiat*; quartus liber a psalmo CV, videlicet: *Con-*

A stemini enim, qui sic habet: Fiat fiat; quintus liber a psalmo CL, videlicet: *Laudate Dominum de celis, qui sic habet: Omnia spiritus laudet Dominum*. In quinto folio ejusdem Psalterii sequitur expositio de alleluia secundum Hebræos, Caldeos, Syros, et Latinos. Item interpretatio Glorie apud Caldeos. Item interpretatio psalmi CXVI per singulas literas. In sexto folio sequitur quando psalli vel legi debeat quomodo Ierosolimus scribit. Item ordo psalmodum per a, b, c, d. In septimo folio de literis Hebræis quæ in psalterio tribuuntur. In octavo folio interpretatio psalmodum usque ad folium undecimum, ubi incipit textus psalterii cum ymagine Samuelis sacerdotis; et in fine ejusdem Psalterii sunt ymni de matutinis, de vespers, et de Dominico die, sicut in alio Psalterio prenotato habentur.

Item in librario habetur alius textus Evangeliorum in quo x canones preponuntur cum prologo qui sic incipit: *Prologus canonum*.

B Item supra tabulam magni altaris ponitur liber cum ymagine Christi erecta argentea, et dextra benedicente, in quo continetur confictus apostolorum Petri et Pauli cum Simone Mago et passio eorundem. Item passio sancti Andree apostoli. Item passio sancti Jacobi. Passio sancti Thome apostoli. Passio sancti Bartholomei apostoli. Passio sancti Mathei apostoli et evangeliste. Passio sanctorum apostolorum Simonis et Jude. Vita sancti Johannis apostoli et evangeliste.

Item est et alius liber positus supra eandem tabulam magni altaris, qui habet exterius ymaginem divine Magestatis argenteam deauratam, cum lapidibus crystallinis et berillis per circuitum positus, in quo continetur passionarium sanctorum incipiens a sancto Appollinare, et finiens in passione sanctorum martyrum Simplicii, Faustini et Beatrix.

Item supra eandem tabulam ad magnum altare ponitur liber, cujus exterior apparatus habet unum magnum berillum in medio cum pluribus aliis lapidibus crystallinis ex omni parte, in quo continetur expositio super Epistolas et Evangelia a Dominica III post octavas Pasche, usque ad Dominicam III post octavas Pentecostes. Et hec sunt primitie librorum totius Ecclesie Anglicane.

§ II. — De vestimentorum donatione.

Vestimenta enim sacra ac sacerdotalia indumenta usque in presens in vestiario conservantur: videlicet, una cappa olosERICA saphirei sive azurei coloris cum aureis circumferenciis et lapidibus anteriori in parte superiori ornata, die capæ olosrice purpurei coloris aureis circumferenciis reliquis similibus adornate, tres cappe olosERICA purpurei coloris sed opere polimito aurei ac lactei coloris ex omni parte contexte, et una casula olosERICA purpurei coloris aurea t-xtura et lapidibus superius a parte posteriori ornata. Nec sine misterio sunt tanta ac talia primitiva nostre dotacionis insignia contemplanda. Per unicam enim cappam saphirei sive azurei coloris intelligi poterit unitas et stabilitas fidei Christiane. Per duas cappas quæ sunt ejusdem purpurei coloris cum casula, datur intelligi quod Christus designans LXX duos discipulos misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem et locum quo erat ipse venturus; et quod idem dicit: *Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, in medio illorum sum*. Ementitas vero coloris purpurei designat, quod virtute sanguinis Christi, si ejus sequendo vestigia alter alterius onera portemus, cum apparuerit similes ei erimus et videbitur eum similes est. Ut ergo congruenciam binarii cum unitate servemus, spem venie in contricione sequatur spes gracie in confessione, et sic sit spes glorie in satisfactione quæ in colore purpureo les gatur; quæ triplex spes a fidei unitate ac stabilitate quæ triplex est procedit: prima a fide preceptorum, secunda a fide signorum, tertia a fide promissorum. Quod

D

tres sunt eæpe ejusdem purpurei coloris sed opere polimito cerulei sive aurei ac nivei coloris ex omni parte contexte, congrue intelligitur caritas quæ in tribus consiliis, secundum Apostolum, in corde puro, conscientia bona et fide non ficta. Per lactem ergo sive nivem colorem cordis intellige puritatem, per ceruleam sive aureum colorem conscientie honestatem, per purpuram fidei integritatem. Per opus texture ex omni parte polimitum, virtutum varietatem attinge, quæ in caritate fundatur. Quod autem color purpureus in his tribus cappis polinitis et alius duabus principatum tenet, datur intelligi quod fundamentum aliud nemo potest ponere preter illud quod positum est, quod est Christus Jesus, a quo omnis edificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. Et nota quod numerus capparum numero legationum, videlicet, Melitii, Justii, Paulini, et Rufiniani, adjunctis Laurencio presbitero et Petro abbate, respondit.

§ III. — De vasis aureis et argenteis a sancto Augustino datis.

De vasis vero aureis et argenteis quæ commemorant Bedæ et alii historiographi huic monasterio a beato Gregorio eidem Augustino transmissa collata fuisse, quid jam scribere debeo, quod sine suspitione notare nequeo, penitus hic ignoro. Quidam enim dicunt quod tempore quo Dani impiissimi istam terram vastarunt, propter frequentes eorum in partibus istis irruptiones, omnia in locis abditis abscondita fuerant, quæ nondum sunt patefacte. Alii dicunt quod tempore regis Ricardi Primi, pro carcerali redemptione, preacta xenia duci Austrie extracta ab isto monasterio fuerant. Alii etiam opinantur, quod tempore quo Egelsinus abbas timore Wilhelmi conquestoris fugit in Daciam anno Domini MLXX, qui istud monasterium cum omnibus eidem pertinentibus contulacavit, et quendam monachum nomine Scottandum in abbatem prefecit; hujusmodi jocalia cum paribus aliis fuisse in abditis conservata quæ posterioribus non sunt nota.

§ IV. — De reliquiis a sancto Augustino collatis quas beatus Gregorius eidem transmisit.

Reliquie enim quas ex dono sancti Gregorii fertur beatus Augustinus huic monasterio primitus contulisse, usque in presens in vestiario plures assunt: videlicet, crux geminata sive duplicata, quæ a Thoma Spiro et ab aliis bifurcata notatur de ligno Dominico, et de tunica inconsulti, de capillis beate Marie, de virga Aaron, de reliquiis apostolorum et martyrum cum pluribus aliis quæ in domo vestiarii venerabiliter collocantur.

Quod ad libros atinet, acripe, quod de iis scribit Cl. Unanleius in locupletissimo suo Catalogo librorum veterum septentrionalium pag. 173: « Horum venerandorum Codicum Biblia Gregoriana duobus voluminibus scripta agmen ducunt, quæ quidem Biblia sacra non ita pridem in Anglia exstitisse, docet Petitio Apologetica catholicorum, uti sese appellant, laicorum Jacobo I. Magnæ Britannicæ regis, mense Julio, a. D. 1604, exhibita; in qua habentur hæc verba: « Ipsissima illa Biblia et eadem numero quæ a sancto Gregorio huic misit cum nostro apostolo S. Augustino, usque adhuc conservata speciali Dei providentia; » quæ quidem verba citantur a D. D. Sutcliffe in Responsione sua ad eandem petitionem apologeticam, pag. 87.

« Codicem secundum, scilicet, Psalterium, nondum diligenter perscrutatus vidi.

« Codices tertium et quintum, nempe libros Evangeliorum, utrosque adhuc, etsi mutilos, exstare arbitror, hunc in Bibliotheca Bodleiana quæ est Oxoniæ; illum iconibus historicis ornatum, in Bibl. C. C. C. C. Etenim uterque Codex vetustatem priscorum seculorum redolet; uterque litteris majoribus et rotundioribus Romanis exaratus, quæ a litteris id genus

A Anglo-Saxonice multum discrepant, utriusque tum membranæ tum atramentum exteri opificii; in utroque exstantibus et canonibus Eusebiani, siquidem in margine passim inveniuntur notæ et numeri ad eas pertinentes; utrumque in Angliam ante annos octingentos advectum ostendunt distinctiones et emendationes Cod. Bodleiani in Saxonica manu vetusta scriptæ, et testamentum Ealdburgæ in Cod. C. C. C. C. circa annum 850 factum, quo recensetur quæ ipsa de lit. legata abbatiæ sancti Augustini, ad quam olim pertinuit hic Codex. Quidni ergo affirmem utrumque Codicem esse antiquissimos istos canones, sua venerandos quos in Ecclesiæ Anglo-Saxonice inenarrabilis ad sanctum Augustinum mittendis curavit beatus papa Gregorius?

« Codex Quartus, scilicet Psalterium, videtur deperditus. Exstat tamen in Bibliotheca Cottoniana Vespas. A. I. Psalterium divi Hieronymi Romanum, litteris majoribus Anglo-Saxonice mille abhinc annis exaratum, in quo habentur littere iidem majoribus, sed peregrinis, ante Psalmos, ea omnia, eodemque ordine, quæ in hoc Codice Gregoriano scripta esse dicuntur. Unde alterum alterius apographum fuisse facile eredo.

« Codex Sextus, Septimus et Octavus, nondum mihi compartuerunt. Eorum autem plurima videntur extare in bibliothecis apographa velusta. Quin et sextus ille Codex videtur processu temporis Saxonice versus, quippe quod in Homiliariis Saxonice eadem passionibus, etc., inveniuntur, et forte idem dicendum est de septimo volumine.

« Hos Codices dicit Annalium scriptor primitivus esse librorum totius Ecclesiæ Anglicanæ; cui non inficis ibo, modo meminerit lector antiquarius Augustinum sæcum in Angliam protulisse Gregorii Magi librum de Cura Pastoralis, sicuti testatur præfatio poetica Aelfredi regis versionis suæ hujusce operis præmissa.

NUM. VI [Smith VIII].

Quod Augustinus plura millia non in finitibus Eboracæ, sed in Cantio, baptizaverit.

Augustini episcopi et sociorum opera anno 597 Anglo-Saxones magno numero Christianam fidem sunt amplexi, et in solennitate dominicæ nativitatis supra decem millia baptismi aquis sunt lustrati. Quod patet et responso Gregorii ad Alexandrinæ Ecclesiæ episcopum Enologium, cui anno sequente hoc modo scriptus pontifex ille celeberrimus: « Dum gens Anglorum in mundi angulo posita, in cultu lignorum ac lapidum peribula nunc usque remaneret, ex vestra mihi orationis adiutorio placuit, ut ad eam monasterii mei monachum in predicationem transmittere Deo auctore debuissim. Qui data a me licentia, a Germaniarum episcopis episcopus factus, cum eorum quoque solatiis ad prædictam gentem in finem mundi perductus est, et jam nunc de ejus salute et opere ad nos scripta pervenerunt: quia tantis miraculis vel ipse, vel hi qui cum eo transmissi sunt, in gente eadem coruscant, ut apostolorum virtutes in signis quæ exhibent, imitari videantur. In solennitate autem dominicæ Nativitatis, quæ hæc prima indictione transacta est, plus quam decem millia Angli ab eodem nuntiati sunt fratre et coepiscopo nostro baptizati.

Multos igitur baptizatos constat: quo tamen loco et in qua provincia sunt baptizati, ambigitur. Passim creditur juxta Eboracum fuisse in fluvio Sarlæ, Eo inclinat Ranulphus in Polyehronico, Birchingtonus, Gotselinus in Vita S. Augustini, et alii. Sed difficile est opinari statim a conversatione Augustinum cito Cantium reliquisse, ubi humanissime ab Aedilberto rege exceptus magnam siue dubio habuit animarum me-sem; et peregre profectum Eboracenses, inter quos nemo tam cito legitur prædicasse, baptismo abluisse. Et ipse Baeda aperte confirmat, Eanledam (Hist. eccles. II, 9) filiam Ae-

duini regis Nordanhymbrorum, primam de gente illa, diu post mortem Augustini baptizatum fuisse. Fieri igitur non potuit, ut in finitimis Eboracæ, tot millia tingeret Augustinus, si Eanfleda prima ex illa gente aqua baptismatis abluta est.

Quod igitur de Scalæ fluvio dicitur et multis ibi baptizatis, in Paulini potius episcopi Eboracensis, quam in Augustini laudibus ponendum est. Nam Bæda ejus fluvii meminit in provincia Beiorum, et ait Paulinum (*Hist. eccles. II, 14*) sæpius ibi manere solitum in illo fluvio quamplurimos baptizasse. Et bene reddit rationem, cur in flumine sacramentum illud traderetur: « Non enim, inquit, oratoria vel baptisteria in ipso exordio nascentis ibi Ecclesiæ poterant edificari. » Quod quia de Cantio etiam dici potuit, Augustinus ibi in flumine aliqui multa hominum millia potuit baptizare, et illud Gregorius intelligere. Unde factum, ut, Paulini et Augustini baptismi in unum miscerentur, cum distinguere potius et loco et tempore deberent.

NUM. VII [Smith IX].

De controversiis quæ in Ecclesia acciderunt de celebratione Paschatis.

In omni fere sæculo ingenti contentione agitata est de die Paschatis controversia. Quæ licet nihil ad Christianæ religionis integritatem aut puritatem, sed ad disciplinam solum spectare videatur, licet de ritu et consuetudine ecclesiastica, quæ pro variis locis et temporibus mutationem subit, non de fide ipsa moveatur quæstio, tamen utrinque adeo acriter pugnat in est, ut utraque pars se invicem hæreseos argueret, et concordie unitatisque vinculum scinderetur.

Hæc autem de Paschate lis sub Aniceo pontificatu primum cepit. Ille enim episcopatum administrante, sanctissimus Polycarpus qui juxta morem Asiaticarum ecclesiarum Pascha luna 14, in quemcunque diem incideret, cum Judæis celebrabat, propter hanc quæstionem Romanæ adventiens, cum Aniceo de illa colloquium habuit. Cum tamen nequæ Aniceus Polycarpo poterat persuadere ut suum observandi morem deponeret, neque contra Polycarpus Aniceo ut consuetudinem Asiaticam observaret, charitatis vincula nequitiam ruperunt, sed communiarunt inter se mutuo, et in ecclesia Aniceus ritus qui in Eucharistia peragi solent Polycarpo obeundi potestatem concessit (*Iren. ep. ad Vict.*). Atque tandem cum pace alter ab altero discessit; et omnes ecclesiæ, tum eorum quæ 14 die festum Paschatis observabant, tum eorum qui secus, pace inter se ipsas fruebantur, Romana igitur Ecclesia non luna quarta decima primi mensis cum Polycarpo, sed Dominica eam proxime sequente celebrabat; nec tamen illum propterea dissidium fuit excitatum. Sub Victoris vero pontificatu longe magis exarsit illa controversia inter Asiaticos episcopos et Romanum. Concilium Romæ ad eam proficandam celebratum est; et varia in aliis Ecclesiis tum Orientis tum Occidentis concilia coacta fuere; quæ uno consensu judicioque communi eandem de illius festi observatione tulere sententiam. Ex hac enim parte cum Romana Ecclesia steterunt Palestina, Alexandria, Pontus, Gallia, Carthæna provincie, et Achæie episcopi; ex illa solummodo Asia episcopi, cum tamen reliquæ totius orbis Ecclesiæ alio more uterentur (*Euseb. Hist. v, 25*).

Polycrates vero Ephesinus, qui episcopis Asiæ præerat, morem sibi a majoribus traditum retinendum esse acriter contendens, traditionem istam ab ipsis apostolorum Philippi et Joannis temporibus ad sua usque propagatam dixit. Et contra Victor (*Socr. v, 22*), qui Romanum, et ceteri qui alias partes Occidentis incolebant, consuetudinem quam tenebant, Petrum et Paulum ipsis reliquisse: omnes etiam illi Orientalis Ecclesiæ episcopi, qui eandem cum Occidentalibus de hac re sententiam ediderunt,

A ritum hunc ab apostolis ad ipsam continua successione manasse in suis literis affirmarunt. Habuit igitur utrinque contententes Ecclesiæ eandem consuetudinis auctoritatem; ambæ suam esse apostolicam præ se ferunt.

Cum enim neque respu neque damari poterunt consuetudines, quæ ab ipsis apostolis profuderint, necesse fuit, quoniam variz essent, ut adhiberetur examinatio, quæ magis ex duabus tam diversis disciplinæ Dei conveniret. Quod quidem fecit gravissima sanctissimaque synodus Nyceæ celebrata, Syris enim et Mesopotamis in causa festi claudicantibus, atque una cum Judæis solennitatem agentibus, Nicæni Patres rati tempus esse opportunum omnia quæ incommoda essent corrigendi, unam et catholicam servandi paschatis regulam statuit (*Athan. de syn. Arim. et Seleuc.*). Indignum plane videbatur ut sacratissimum istud festum Judæorum ritum et consuetudinem mutatiagerent Christiani (*Epist. Constant. in Euseb. Vita Constant., III, 18, 19*): periculum quoque erat, ne duplex Pascha uno eodemque anno periretur. Qui enim luna 14 Pascha celebrabant, de æquinoctio nihil curantes, quandoque illud peragebant uno anno post æquinoctium, et altero ante æquinoctium, quia in illud tempus luna 14 incurrebat. Maxime etiam incongruum, et indecorum videbatur, ut in tam soleuni religionis nostræ festo esset dissensio, ut iidem diebus alii jejuniis vacarent, alii agitarent convivium. Et cum Pascha in urbe Roma, in Italia, in tota Africa, in Ægypto, Hispania, Gallia, et Britannia, in Libya, et universa Græcia, in diocesi Asiatica et Pontica, in Cilicia denique, una et consentiente sententia conservaretur; justum erat, ut pauciores Ecclesiæ majores numeri consuetudinem amplecterentur, et omnes communi consilio eam ratam cuperent, quæ nihil cum Judæorum perfidia haberet commercii. Ideoque in hac synodo constitutum fuit, ut Dominica proxime sequente lunam decimam quartam primi mensis Paschalis celebraretur solennitas.

C Sed antequam ulterius progrediar, notandum est illos (*Magdeb. Centur.*) vehementer errare qui putant Britannos non a Romanis et Occidentalibus, sed ab Orientalibus ritum Paschatis edoctos. Diserte enim testatur Constantinus in epistola, quam de hac re scripsit, eodem modo ac Romæ in Britannia Pascha celebrari solium. Ex eadem quoque constat epistola Asiaticas Ecclesias, quæ Victore pontifice cum Judæis festum suum egerunt, alitem quamplurimas ante Nicænum concilium catholicum Pascha agnovisse: et Syros, Mesopotamosque, qui idem cum Victore senserunt, in istorum sententiam transiisse.

Ab hoc igitur concilio Paschalis celebritatis die definitio, decreto universæ Ecclesiæ obtemperarunt. Syri enim mox se dicto audientes præstiterunt (*Athan. ibid.*), et concilium eorum Antiochiæ habitum (*Conc. tom. II, pag. 561*) confirmans Nicænum, primo suo canone deponendos qui Judaicum pascha observarent ecclesiasticos, et laicos a communione prohibendos statuit. Mesopotami quoque idem fecerunt, qui Andrianum et sectatores suos quartadecimanos a communi Ecclesiæ unitate amputarunt (*Epiph. hæc. 70*). Qui autem hujus concilii œcumenici auctoritati et judicio morem gerere pertinaciter recusabant, in hæreticis habiti sunt, et vocati Quartadecimani. Quare eos inter hæreticos recensent S. Epiphanius (*Hæc. 50*), Theodoretus (*Rec. Fab. III, 4*), et Augustinus (*De Hæc., 29*). Et septimus canon primi concilii Constantinopolitani illos in his numerat qui, abjuratis erroribus, per unionem in Ecclesiam recepti sunt.

Ne vero in celebrando Paschate error aliquis obreperet; si non Nicænum ipsum concilium, sancti patres, tamen occasionem errandi auferre studentes [*Leon. s. ep. ad Martian. Aug.*], omnem hanc curam Alexandrino episcopo delegarunt: quoniam apud

Ægyptios hujus supputationis antiquitas tradita esse videtur peritia, per quam, qui annis singulis dies Paschalis solennitatis eveniret, sedi apostolice indicaretur, ut hujus scripti ad longinquiores Ecclesias indicium generaliter percurreret. De igitur Paschali ex Alexandrini episcopi litteris cognito, et Romani pontificis litteris Ecclesiis omnibus promulgato, sacro Epiphaniæ die diaconi in singulis ecclesiis illud annuntiare consueverant. Etiam ante Nicænum concilium vixisse hunc Ecclesie morem, ut a Romano pontifice Paschatis dies indicaretur, non latet ex concilio primo Arelatensi, quod an. 314 habuit: est sic enim se habet canon 1. ad Silvestrum Romanum pontificem cum ceteris directus: «Primo loco de observatione Paschæ Dominici; ut uno die et uno tempore per omnem orbem a nobis observetur, et juxta consuetudinem litteras ad omnes tu dirigas.

Niceni quoque Patres, si S. Ambrosio sit fides (*Ambros. de Pasch. ad ep. Amiliæ, et Dion. Exig. de Pasch.*), ut nullus omnino in posterum daretur ambigendi locus, super celebritate memorata congregatis peritissimis calculanti, decem et novem annorum colligere rationem, et quasi quandam constituerunt circulum, ex quo exemplum in annos reliquos gigneretur. Hunc autem circulum Enneadecaeterida nuncupaverunt. Sed hoc maxime incertum est, et Hieronymo potius et Baedæ credendum est, qui Enneadecaeteridam paulo post Nicænum concilium Enneadecaeterida concionasse scribunt, quæ, quasi concilii nomine esset composita, usum et auctoritatem apud nonnullos obtinuerit. Si autem ipsa synodus istiusmodi cyclum condidisset, Latini erroneum suum 84 annorum cyclum omnino respicerent, et novum a tot sanctitate et doctrina inclitis Patribus institutum essent amplexi. Illos vero ad Leonis Magni pontificatum usque nullo decemnovennali cyclo usos esse mox probaturus sum.

Est et aliud, quod consensus ille celeberrimus servandum decrevit, quod etiam hoc tempore vel prius definitum confirmamus ex canone qui inter apostolicos numeratur Octavus; non licere scilicet Pascha more Judaico ante æquinoctium vernali celebrare. Quod autem venerandi Patres de hac re senserint, ulterius patet ex Constantini epistola (*Euseb. Vita Const., lib. 18*), quam ex eodem concilio scripsit: quæ vetat ne Christianis aliquid communis et sit cum inimicissima Judæorum turba; ideoque ne cum iis uno eodemque anno geminum Pascha fiant. Ille autem nullo modo coningit, nisi uno anno post, altero ante æquinoctium ageretur festum. Quod quidem apud Judæos aliquando factum est, cum mensis eorum Paschalis quinto die Martii inciperet, et tertio Aprilis clauderetur. Quod ad ipsum æquinoctium attingit, juxta Theophilum, Ambrosium, Cyrillum, ceterosque qui de celebratione Paschatis scripserunt, ad 21 Martii adduxim est. Et si ecclesiastica traditioni adhibenda fides est, Nicæni Patres ipsi hunc diem fixum et immobilem æquinoctii vernali cardinem statuerunt.

Illic igitur a tam nobili et tam veneranda synodo stabilitus, qui non putaret omnibus in posterum de Paschali festo rite celebrando controversiis jam tandem finem fuisse impositum? Alter vero se res plane habuit. Frequentes enim post synodum decreta contentiones inter Orientis atque Occidentis Ecclesias eruperunt. Nam anno Christi 387 dissidium de die Paschali factum fuisse prodit S. Ambrosius in epistola ad episcopos per Amiliam, scribens: «Unde necesse fuit, quia etiam post Ægyptiorum supputationes, et Alexandrinæ Ecclesiæ definitionem, episcopi quoque Romanæ Ecclesiæ per litteras plerique meam adhuc expectant sententiam, quid existimem scribere de die Paschæ.» Quidam autem Latini festum ipsomet die æquinoctii, videlicet 21 Martii celebrandum existimant: et in veto to Latinorum Laterculo apud Bucherium (*De Cyclo Victorii,*

p. 292) signatur Pascha die 18 Aprilis, qua die etiam indicitur in canone Victorii Aquitani, luna xvi, cujus memoria ab utroque scriptore a die 3 Aprilis colligitur. Denique Alexandrini, quos Ambrosius sequitur et defendit, Pascha die 25 Aprilis egerunt. Eo igitur anno aliter Romæ, aliter Alexandriæ et Mediolani festivitas illa celebrata est.

Subsecutus est haud magno intervallo annus 414, quo Innocentius papa primus de die Paschali in dubitationem adductus, ad Aurelium primate Carthaginiensem hæc scribit: «Cum ante undecimum Kalendarum Aprilium pene luna xvi colligatur (nam quippiam minus est), itemque cum ante diem quartum Kalendarum earundem veniat vigesima tertia; existimavi x Kalendarum memoratum die festam Paschali celebranda, quoniam in vigesima tertia luna nullum Pascha ante hoc factum esse cognovimus.» Dubitabat Pontifex an Paschalem solennitatem 22 Martii, quo labente die cæpit luna xvi, inchoaret, an differret ad diem 23 ejusdem mensis, quo luna xvi inceperit, qui erat extra terminum Paschalem. Credibile est vero cum die 22 solennitatem illam instaurasse.

Post triennium, anno Christi 417, in Romana Ecclesia Pascha peractum fuit die 25 Martii, ab Alexandrinis vero die 22 Aprilis, uti scribit Paschasius episcopus Lilythanus in Sicilia, ad S. Leonem papam: «Tunc, inquit, cum declinatur, ne x Kalendas Martii die Pascha teneretur, celebratum est die vii Kalendas Aprilis,» jubente Zosimo papa, ut idem ibidem præmonet.

Leone etiam Magno pontifice, fuerunt binæ de Paschatis die in Ecclesia Christiana contentiones: prima anno Christi 444, altera anno 455. Sancius autem Leo, ne qua diversitas in principis festi observatione oriretur, annum illum 444 expectandum non ratus, prius adhuc anno 443 labente, ab Alexandrino primum episcopo Cyrillo sententiam exquisivit; tum etiam a Paschasio Lilythæi in Sicilia præsule. Respondit uterque co Christi anno 443, proximi anni 444 Pascha celebrandum nono Kalendas Martii, seu 25 Aprilis; etsi Latini indicereat in septimum Kalendas Aprilis seu 26 Martii. Acquivit autem horum opinionis S. Leo, et ex Prosperi Chronici (*Apud Labb., tom. 1, pag. 455*) clare haurimus, ubi sic de Paschate hujus anni legimus: «Hoc anno Pascha Domini iv Kalendas Martii celebratum est.»

At de Paschate anni 455 fuit major contentio. Alexandrini festum suum scisciebant vii Kalendas Martii seu 24 Aprilis; Latini autem octiduo antea, nempe xv Kalendas Martii, Aprilis 17. Erat utique juxta regulas proprias legitimum Pascha indictum, eoque tanto justior et difficilior contentio videbatur. Id prævidens S. Leo et schisma quoddam in Ecclesia pertimescens, mature occurrendum censuit. Anno igitur 455 binas scripsit epistolas: primam ad imperatorem Marcianum, alteram ad Eudociam Augustam. Quos amice et obnixè rogat, ut Alexandrinos monent, ne Pascha in vii Kalendas Martii diffundi permittant. Marcianus imperator partibus suis non defuit, sed ab Ægyptiis aliisque Orientalibus episcopis, quid super hæc re sentirent, accurate quaesivit. Et Proterius Alexandrinus inter ceteros rogatus, fusarum Leonis dedit epistolam, qui Pascha dominicum in vii Kalendas Martias differendum ostendit. Acceptis his simul et Marciani litteris, quibus idem significatum est, pacis studio Leo Orientalium opinionem, invidius tamen, est amplexus.

Apud Gregorium etiam Turonensem legimus aliquam fuisse in Gallis anno 377 in observando Paschate diversitatem: «Eo anno, inquit, dubietas Paschæ fuit. In Gallis vero nos cum multis civitatibus xiv Kalendas Martias sanctum Pascha celebravimus. Alii vero cum Hispanis xii Kalendas Aprilis solennitatem hanc tenebant.»

Est et aliud hujusmodi varietatis exemplum in eodem Turonensi, dum de quinto decimo Childeber-

junioris regis anno loquitur, qui est vulgatus Christi 590. « Dubitas, ait, Pascha fuit, ob hoc, quod in cyclo Victorius luna xv Pascha scriptis fieri. Sed ne Christiani, ut Judaei, sub hac luna hac solennia celebrarent, addidit: Latini autem xxii. » Qui autem Pascha cum Alexandrinis luna xv instaurarunt, festum vii Kalendas Aprilis egerunt: qui vero Luna xxii, iv Nonas Aprilis, octiduo serius.

Denique inter Scotos Britonesque et Romanam Ecclesiam magna animorum contentione agitata est diuturna controversia. Brittones enim Scoticque Paschatis diem Dominica quidem celebrabant, sed luna xiv, si in eam Dominica dies incurreret: et hunc celebrandae solennitatis modum contra Romanam Ecclesiam diu et pertinaciter defendebant. Sed de his postea fusius enarrabimus.

His igitur rite expositis, jam querendum est unde ortum habuit tanta in unoquoque saeculo diversitas. Unde vero haec oriri potuit, quam ex varietate cyclorum qui olim in usu fuerunt in diversis Ecclesiis? Latini quidem in Paschali festo proleudo ad octiduum usque Leonis Magni cyclo annorum lxxxiv utebantur, sicut Paschasius testatur hunc cyclum nomine Romanae supputationis designans. Alexandrini vero, et qui eos sequebantur, Enneadactericum in ordinando Paschate adhibebant. Neque tantum cycli a se invicem differrebant, sed etiam canones qui in ea sollemnitate designa da servabatur. Victorius enim Aquitanus (*In praef. ad Can. Pasch.*), explicans originem dissensionum quae circa Pascha legitimo tempore instaurandum Latinam inter et Alexandrinam Ecclesiam saepius contigerunt, diversos utriusque canones Paschales recenset. In primis Latini et a tertio Nonas Marti usque in tertium Nonas Aprilis, diebus scilicet 29, observandum maxime censuerunt, ut quocumque eorum die luna fuerit naa, efficiat primi mensis initium. Itaque Latini neomenias Paschales a die 5 Martii inclusive ad diem 5 Aprilis exclusive viginti novem dierum spatio extendebant (*Noris., de Cycl. Pasch. Lat.*). At Alexandrini citissimam neomeniam ab octavo die Martii auspiciabant, tardissimam vero in diem 5 Aprilis prolecebant. Unde uti in limine mensis Paschalis triduo a Latinis differrebat, ita pariter et in termino triduo ab iisdem discrepabat. Ex hac diversa utriusque Ecclesiae regula fiebat ut Latini, inquit Victorius, et decimas quartas postea lunas mensis ejusdem (*Paschalis*) a xv Kal. Aprilis usque in xvii Kalendas Maii assererent esse servandas; ita ut lunae xiv Paschales a die 18 Martii ad diem 15 Aprilis spatium mensis lunaris cavi diffunderentur. At Alexandrini qui triduo tardius citissimam neomeniam scisciebant, lunas xiv a die 21 Martii ad 18 Aprilis, partem Latinis numero dierum 29 servato, protraherant. Alium Latinorum canonem ita Victorius describit: « Nec minus ejusdem dominicae resurrectionis peragendo mysterio destinatum quam decimam sextam; nec amplius quam viginti novem secundam lunam aliquando recipiunt. » Alexandrini vero uno die citius quam Latini, nempe etiam luna xv Pascha peragebant, nec illud ultra lunam xvi transmittabant. Postremus denique Latinorum canon limen ac metam Dominicam paschalem prodebat. Nam antiquiores citissimam Dominicam Paschalem a die 21 Martii, et tardissimam a 21 Aprilis advocabant. At postea Latini Nicenum aequinoctium die 21 Martii aliam admittentes (*Leon. ep. ad Marc. imp.*), Dominicas Paschales intra diem 22 Martii ad 21 Aprilis clauderant, ut triginta dierum spatio lunaris mensis ratio servaretur. Verum Alexandrini, qui in Neomenias ac variis lunae xiv diebus designandis lunaris mensis terminos nequaquam transgrederi sunt, Dominicas Paschales a die 22 Martii ad diem 25 mensis Aprilis extenderunt, nempe quatuor ultra Latinos.

Ex hisce tam diversis in Paschali mense ordinando regulis factum est ut saepe Orientalis Ecclesia, quae Alexandrinorum cyclum ad miserat, ab Occidentali

A in die ac frequenter in mense etiam Paschali denunciando dissideret. Immo ipsimet Latini episcopi nequaquam secum invicem conveniebant; eo quod aliqui Alexandrinorum canones servabant, ut de Melitaniensi Ecclesia sub pontificatu S. Ambrosii supra ostendi.

Hinc discrepantia Ambrosii temporibus anno 387 contingebat, quia juxta Latinorum regulam non licuit Dominicam Paschalem ad 2 Aprilis extendere, ad quem usque deum Alexandrini festum illo anno promovendum censuerunt. Sed cum hic annus fuerit sextus cyclo annorum 84, cyclo solis iv, et lit. G, et cum luna xxvi fuerit Kal. Januarii conjuncta cum feria vi, neomenia proxima incidit in diem 6 Jan. arii et ab hac tertia die 6 Martii. Haec altera cum Latinis esset Paschalis, luna xiv colligebatur die 19 Martii feria vi, ac proinde die 24 Dominica luna xvi Pascha erat celebrandum. Etenim juxta Latinos si luna xiv feria sexta proveniret, sequens Dominica, id est luna xvi, festivitatis Paschalis sine ambiguo, si credamus Victorio, deputa a est. At Alexandrini omni a lunatione Martii, quae illis, uti expta ante diem octavum, non erat Paschalis, neomeniam mensis Paschalis die 5 Aprilis recipientes, cum ejusdem xiv luna caderet in diem 18 Aprilis Dominicam, Pascha in alteram Dominicam diem 25 Aprilis diffunde-bant.

Pascha anni 414, de quo Innocentius papa dubitabat, ostendit Latinos qui maxime a consuetudine Alexandrinorum, qui absque scrupulo xv luna festum celebrabant, abhorruisse. Ex eo enim qui aliquot horae defuerint, antiquum luna xvi 22 Martii die accenderetur, an Pascha in xxiii lunam prorogandum esset dubitavit, festum xv luna celebrandum non agnoscens.

Dissensio, quae anno 417 sub Zosimo pontifice contigit, dilucide probat, ad eum usque a mun in Romana Ecclesia nunquam Pascha excessisse diem 21 Aprilis. Zosimus enim, volens antiquum hunc Dominicam Paschalis limitem transgredi, festum die 22 Aprilis cum Alexandrinis insaurare recusabat. Annus autem 417 fuit xxxvi cyclo annorum 84, quo luna xxviii in Kal. Jan. notabatur, ideoque neomenia proxima incidit in diem 4 Januarii, et ab hac tertia in diem 4 Martii. Hinc ortae sunt difficultates gravissimae. Nam cum ea lunatio esset extra limem mensis Paschalis, mensis embolismus superaddi debuit, qui, cum diebus triginta componatur, exitum habebat die 2 Aprilis, ac proinde neomenia Paschalis inchoanda erat die 5 Aprilis; quae tamen dies apud Latinos erat ultra metam neomeniarum Paschalium, quarum tardissima die 2 Aprilis inibat. At si mensem embolismum eavum praeter ordinem fecissent, cum tamen luna xiv, hoc est dies 15 Aprilis, vel xv, hoc est 16 Aprilis, fuerint Dominicae, Pascha vel ad diem 22 istius mensis, una die, vel ad 23, biduo ultra terminum erat transferendum. Romana igitur Ecclesia tunc temporis, ne vel Neomeniam Paschalem ultra limitem, vel festum ipsum ultra antiquum terminum promoveret, satis duxit, cum xxviii luna Kal. Januarii incidit, vel uno die initium mensis Paschalis praevectere, vel unum ex mensibus in plenum ex cavo commutando, neomeniam non a 4 sed 5 Martii deducere.

Hinc annus cyclo Latinorum lxxiii, Domini 444, notatus in Kal. Jan., eadem luna xxviii, ac feria vii, in eadem omnino difficultates Occidentalem Ecclesiam redigebat. Non enim poterat a neomenia quae inibat 2 Aprilis mensem Paschalem inchoare, quia cum luna xv haud ipsis Paschalis contingeret die 16 Aprilis Dominica, festum in diem 23, biduo videbatur ultra terminum, protrahendum erat. Hinc et alias fecerant Latini, mensem Paschalem a die 5 Martii inchoandum putabant, cujus luna xv habebatur die 19 Dominica, ideoque Pascha agenda erat die 26 Martii, luna apud ipsos xxii. Paschasino vero ostenduntur Latini recusantes Pascha ultra diem 21 Aprilis

lis extendere, revera positum a majoribus terminum non transilire, licet festum 25 Aprilis celebrarent; et Leoni papæ suggerente Pascha *Passionis* intra antiquum terminum die 21 Aprilis peragi, etiam si Pascha *Resurrectionis* ad 23 Aprilis prorogeretur, Leo hanc interpretationem legitimam esse ac justam arbitratus est, et tunc primum veterum metam transgressus cum Alexandrinis de Paschali Dominica ordinanda consensit.

Sed licet existimaverit S. Leo quadam ratione defendi posse quod in decimum et in nonum Kalendas Maias nonnunquam proferebatur festivitas, putavit tamen nimis insolentem et apertam transgressionem fuisse Paschalem observantiam perducere ad octavum Kalendas Maias, cuem diem Pascha anno 455 Alexandrini statuerunt. Idcirco Leo die 17 Aprilis, luna xvi, festum instaurandum censebat, a die 2 Aprilis neomenia deducta, non a 4 Aprilis, cui fuit affixa juxta Orientales Neomenia, qui vero secundum Latinos erat extra initium mensis Paschalis terminum. Etiam si vero pontifex xv Kal. Maii potius observandum Pascha protestaretur, Marciam tamen rescripto atque auctoritate victus, in Latina quoque Ecclesia juxta Alexandrinorum sententiam die 24 Aprilis celebrandum decrevit. Ille autem observatum cum Cyrillo dignum est, quam S. Theophilus (*In Prolog. Pasch.*) primam, vel decimam quartam, vel vigesimam primam confirmat. Latinos lunam tertiam, vel decimam sextam vel vigesimam tertiam nuncupasse, et saepe neomenias biduo ante Alexandrinos auspiciatos esse; quod luculentissime ex hujus anni 455 neomenia patet.

A synodo autem Nicæna ad Leonis usque Magni tempora nullo decennovenarii cyclo utebantur Latini. Quo pontificatum administrante, Victorius Aquitanus Hilari Leonis archidiaconi jussu primus anno 457 enneaecacteridem ad Latinorum canones partim inflexam, per dodecaginta solis cyclos circumductam, in periodum annorum 532 ingeniose convertit; et medius inter Latinos et Alexandrinos incedens, neomeniam citantem Paschalem in die 7 Martii collocavit, biduo ultra Latinorum, sed uno die citra Alexandrinorum lunem. Hoc quidem fecit, ut dissensiones de festivitate Paschali eximeret, ut veritas inlagaretur, et dissensu opinionis error tolleretur. Sed quamvis Victoriana priodus omne de mense Paschali discordiam extinxerit, veteres tamen de die Paschali contentiones reliquit. Nam cum Victorius juxta Latinorum canones lunam xv a Paschali solemniter exclusisset, quod eadem in Dominicam diem in suo cyclo includebat, Pascha una hebdomade tardius, quam Alexandrini, designavit. Rursus cum metam neomenias Paschalibus in die 3 Aprilis, biduo citra Alexandrinos, posuerit, Pascha quandoque octiduo citius Alexandrinis indicit (*Bucher. in comm. in Vict. Can., c. 8*); ita ut in toto cyclo bis ac trices diverso ab Alexandrino cyclo die Pascha denotaret.

Et quidem, ut scribit Gregorius Turonensis, anno 577 Pascha octiduo citius quam Alexandrini indicit Victorius. Galli enim, ut supra dixi, qui eum sequebantur, xv Kal. Maii seu 18 Aprilis celebrabant, neomeniam a die 3 Aprilis advocantes. Alexandrini vero hoc anno, qui fuit vii enneaecacteridos, neomeniam a die 5 Aprilis seiscenibus, cum luna xiv caderet in diem 18 Dominicam, pascha in diem 25 translatam est. Hispani tamen, ab utrisque diversi, indubie Latinorum veterum placita sectabantur, qui aliquando die ipso æquinoctii, 21 Martii celebrabant, in Nicænam synodum pedare se non credentes, si Dominicam Pascha eodem die adhibebant. Id enim non Patres Nicænos sibi habuisse sibi persuaserant, ne ante æquinoctium, non item ne in ipso æquinoctio, Pascha perageretur.

Anno vero 590, juxta eundem Gregorium, octavo tardius quam Alexandrini festum inibat Victorius et concordēs et Latini. Alexandrini, et Galli qui eos imitabantur, suo cyclo secundo 26 die Martii, xv luna,

A Pascha designabant; sed Galli alii Victorii canonem observantes, ideoque ante lunam xvi Pascha nunquam admittentes, ad 2 Aprilis lunam suam xvii differendum ducebant. Anno etiam Christi 50 diversas de ejusdem anni Paschate opiniones in Italia fuisse colligimus ex libro Victorii epis. op. Capuani, cujus fragmenta recitat Beda (*Cap. 49 de temp. Rat., et in opus. de Aquin. vern.*), eo quod Victorius Pascha octiduo morabatur. Erat annus xix cycli Alexandrini, et in eo indicabatur luna xiv die xv Kal. Maii, Pascha viii Kal. Maii, luna 21. Hic pariter erat annus Victorianæ periodi dxxiii, in qua Pascha notabatur x Kal. Maii (sed Alexandrini viii Kal. Maii), luna xvi. Victorius enim mensem Paschalem Aureo Alexandrinorum numero xix a die 2 Aprilis aspiciebatur, cum Ægypti biduo neomeniam morarentur.

A Latinis autem et Occidentaliis solis Victorii canon admissus est, nec tamen ab omnibus. Ac in Italia quidem a Mediolanensibus minime receptum facile ex eo colligimus quod eorum presul Ambrosius jam inde ab anno 585 Alexandrinorum methodum Latinæ prætulit, et in Ecclesiam suam iniecit, antea saltem ante inductam conservaverit. Postquam etiam Dionysius Exiguus anno 525 Paschalem annorum xcv cyclum evulgaverit, Romana Ecclesia diuturniorum de Paschate rite instaurando contentio-nem, quas aliquot sæculis cum Alexandrina Ecclesia, uno Oriente toto, exercebat, jam tandem peritæ, Dionysianum cyclum ad Ægyptiorum canones formatum admisit.

Hujusmodi circulum primus Eusebius Cæsarea Palæstinae episcopus composuit (*Beda, de Rat. temp., cap. 32*). Papa deinde Theophilus Alexandrinus centum annorum cursum Theodosio seniori principi dedicavit. Post quem successor ejus Cyrillus seriem nonaginta et quinque annorum in quinque decennovenariis circulis comprehendit (*Dion. Exig., ep. 1 de Rat. Paschæ*); et hunc secutus Dionysius Exiguus totidem alios ex ordine pari schemate subiecit.

Circulus autem hic Dionysianus in xii annos communes, id est dierum 354, et septem annos embolomæos, id est dierum 355, dividitur (*Beda de Rat. temp., cap. 45*). Primus namque et secundus anni communes, tertius est embolomæus; quartus et quintus communes, sextus embolomæus; septimus communis, octavus embolomæus; nonus et decimus communes, undecimus embolomæus; duodecimus et tertius decimus communes, quartus decimus embolomæus; quintus decimus et sextus decimus communes, septimus decimus embolomæus; octavus decimus communis, nonus decimus embolomæus. Qui utique et communes et embolomæi ab exordio primi mensis initium sumunt, cujus exordium hac regula debet observari, ut nunquam luna Paschæ xiv vernum præcedat æquinoctium, sed vel in ipso æquinoctio, hoc est xii Kal. Aprilis, vel eo transgresso legitima procedat. Unde fit ut ab octavo Iduum Martii usque in Nonarum Aprilium diem lunaris anni sint querenda primordia.

Ipsa autem luna xiv, primam xii Kal. Aprilis, novissime xiv Kal. Maias occurrent; diem festi Paschæ ab xi Kal. Aprilis usque in vii Kal. Maias facit inquirendum.

Hunc igitur cyclum cum a Romana Ecclesia accepit Augustinus, a Gregorio Magno in Britanniam missus, modis omnibus tentavit ut Brittones, qui alio utebantur cyclo, ad rursus Romanam concordiam revocaret (*Hist. eccles. i, 2*). Illi vero mortis sui veteris tenaces a susceptis semel institutis recedere noluit, eoque demum evasit istorum pertinacia, ut sanguine mille ducentorum monachorum frangi aut extirpi non potuerit. Se tñ quoque, qui libenter insidiam incolebant, eodem quo Brittones tempore solennitatem Paschæ celebrabant; ad eam Romanam consuetudinem odium habuerunt, ut Doganus eorum episcopus ad Laurentium ab Augustino secundum D. robernesem præsentem veniens (*Ibid., 41*), non solum cibum cum Romanis, sed nec in eodem hospitio quo vestebantur, sumere relicit. Horum animos tenere episcopi

patris modesta aggressi sunt Laurentius et collegæ. A perseverasse, auctor est Usserius in historia de Antiquitatibus Britannicis; idemque patet tum ex Bedæ libro quinto capite vicesimo tertio, tum ex Bonifaciana epistola centesima vigesima nona.

Hunc apud Scottos Pictosque sollem exitum habuit Paschalis controversia, quæ nunc, ut olim, ex diversitate cyclorum originem habuit. Anglorum enim Ecclesia Alexandrinam enneaeceterida recipiebat: Scottica vero et Britannica computationem quandam sequebantur, quæ octoginta quatuor annorum circulo contenta est (*Hist. eccl. vi. 2; v. 21*); neque cum Romana Ecclesia a 15 luna ad 31 Dominicas Paschales celebrandas indixerunt, sed a luna 14 ad 20. In hoc quidem cyclorum cum supputatione aniquitas a Latinis usurpata congruebat, quod LXXXIV is esset annorum; in hoc vero discrepabat, quod non, ut Latini, a 16 luna ad 22, sed a 14 ad 20 Paschales Dominicas numeraret.

In synodo Pharensi an. 664, Uilfridus, postea Eboracensis episcopus (*Hist. eccl. iii. 23*), contra Colmanum episcopum Lindisfarneensem Petri apostoli auctoritatem profert, affirmatque enim, cum Romæ prædicaret, ita Pascha faciendum statuisse, ut Dominica ejus dies nonnisi a quinta decima luna æque ad vicesimam primam servaretur. De traditione etiam a Petro repetita similiter etiam ad Naitonum Pictorum regem scripsit postea Ceolfridus (*Hist. eccl. v. 21*); qui non solum Scottorum Brittonumque calculum rejicit, sed etiam illos damnat; qui a 16 die primi mensis usque ad 22 celebrandum Pascha æstimabant. Nempe boni hi viri, quod Romæ suo tempore videbant observatum ad apostolicam traditionem et Petri institutionem referendum fuisse non dubitabant, quum Alexandrinorum illum Paschalem calculum sexto demum post Christum sæculo primum a Romanis receptum fuisse constet. Eorum enim majores a 16 luna ad 22 Pascha suum celebrasse, id est, ut Ceolfridus rei ignarus judicat, in Carybdis voragine submergendos decisisse, supra ostendimus.

Defuncto Finano, cum Colmanus in episcopatum successisset (*Ibid.*), et ipse missus a Scotia; gravior de observatione Paschæ, nec non et de aliis ecclesiasticæ vitæ disciplinis controversia nata est. Mota ergo questione de Pascha et tonsura, ubi id in monasterio quod dicebatur Stregheshach indicta synodus anno 664. In qua post longam Colmani et Uilfridi concertationem, auditis utriusque partis suffragiis, rex Osui in gratiam Uilfridi sententiam tulit. Erat tum Uilfrid sacerdos in monasterio Hripensi, ex quo paulo ante ejecti Scotti, qui sibi sibi optione magis loco cedere, quam suam mutare consuetudinem volebant. Quorum exemplo Colmanus videns spretam suam doctrinam, sectamque esse despectam, adsumtis his qui se sequi voluerunt, in Scottiam regressus est (*Ibid.*, 26).

Circa annum 700 per Adampanum presbyterum et abbatem Hiensium monachorum (*Hist. eccl. v. 15*), qui legationis gratia missus in Angliam, Romanos illic mores didicerat, plurima pars Scottorum in Hibernia, et nonnulla de Brittonibus in Britannia, ecclesiasticum Paschalis observantia tempus suscepit. Altamen suos qui erant in insula Hii, quive erant subditi monasterio, ad veritatis callem perducere non valuit. Secuta est dehinc ejusdem questionis agitatio auctore Aldhelmo (*Ibid.*, 18), tum abbate Meldunensi, qui jubente quadam synodo epistolam adversus errores Brittonum scripsit, eam scilicet quæ exstat inter Bonifacianas ordine centesima vigesima nona. Post quem memorandus venit Ceolfridus abbas Girwensis et Uuirenuthensis (*Ibid.*, 21), cujus eruditam epistolam ad Naitonum Pictorum regem commemorat Baeda; cujus lectione effectum est ut rex surgens de medio optatum suorum consensu gêna flecteret in terram, Deo gratias agens, quod tale manusculum de terra Anglorum mereretur accipere: velletque perpetuo canonicum Paschæ tempus observare cum universa gente sua, et accipere tonsuram, quam plenam esse rationis audierat.

Postremo, anno insequente, uti Beda proximo capite addit, Hienses cum his quæ sibi erant subditi monasteriis ad ritum Paschæ ac tonsuræ canonicum perducti sunt, opera Egberti monachi Angli, qui in Hibernia peregrinus degebat. Hunc tandem exitum habuit diutina illa altercatio, tametsi aliquas inolitæ superstitionis reliquias in Cambria penes Brittones

A perseverasse, auctor est Usserius in historia de Antiquitatibus Britannicis; idemque patet tum ex Bedæ libro quinto capite vicesimo tertio, tum ex Bonifaciana epistola centesima vigesima nona.

Hunc apud Scottos Pictosque sollem exitum habuit Paschalis controversia, quæ nunc, ut olim, ex diversitate cyclorum originem habuit. Anglorum enim Ecclesia Alexandrinam enneaeceterida recipiebat: Scottica vero et Britannica computationem quandam sequebantur, quæ octoginta quatuor annorum circulo contenta est (*Hist. eccl. vi. 2; v. 21*); neque cum Romana Ecclesia a 15 luna ad 31 Dominicas Paschales celebrandas indixerunt, sed a luna 14 ad 20. In hoc quidem cyclorum cum supputatione aniquitas a Latinis usurpata congruebat, quod LXXXIV is esset annorum; in hoc vero discrepabat, quod non, ut Latini, a 16 luna ad 22, sed a 14 ad 20 Paschales Dominicas numeraret.

In synodo Pharensi an. 664, Uilfridus, postea Eboracensis episcopus (*Hist. eccl. iii. 23*), contra Colmanum episcopum Lindisfarneensem Petri apostoli auctoritatem profert, affirmatque enim, cum Romæ prædicaret, ita Pascha faciendum statuisse, ut Dominica ejus dies nonnisi a quinta decima luna æque ad vicesimam primam servaretur. De traditione etiam a Petro repetita similiter etiam ad Naitonum Pictorum regem scripsit postea Ceolfridus (*Hist. eccl. v. 21*); qui non solum Scottorum Brittonumque calculum rejicit, sed etiam illos damnat; qui a 16 die primi mensis usque ad 22 celebrandum Pascha æstimabant. Nempe boni hi viri, quod Romæ suo tempore videbant observatum ad apostolicam traditionem et Petri institutionem referendum fuisse non dubitabant, quum Alexandrinorum illum Paschalem calculum sexto demum post Christum sæculo primum a Romanis receptum fuisse constet. Eorum enim majores a 16 luna ad 22 Pascha suum celebrasse, id est, ut Ceolfridus rei ignarus judicat, in Carybdis voragine submergendos decisisse, supra ostendimus.

Frustra etiam Colmanus sancti Johannis apostoli exemplum ad ritum suum confirmandum adduxit. Beatus enim Johannes et Asiatici qui ejus exemplum sectabantur, Pascha suum quarta decima luna in qualibet feria cum Judæis celebrabant; at Colmanus cum suis, non in qualibet feria, sed in die Dominica semper agebat a luna quarta decima ad vicesimam; et novam ex veteri hæresim renovare conans (*Hist. eccl. ii. 29*), eo quod vetus, scilicet, hæresis fuit Pascha cum Hebræis semper celebrare, nova antiquando tantum, iis annis, quibus Paschæ dies Dominica in 14 lunam inciderit.

Scotti vero rectissime observant Anatolium eorum more a 14 luna ad 20 celebrandum Pascha verisipisse. Et responsio plane nulla est Uilfridi, dicentis Anatolium sic in Pascha Dominico 16 lunam computasse, ut hanc eadem ipsa die more Egyptiorum 15 lunam ad vesperam esse fateretur; sic vicesimam die dominico paschæ adnotasse, ut hanc decimam nata eadem die esse vicesimam primam crederet (*Hist. ecclesiast. iii. 25*). Etenim procut omni dubio Anatolius Dominicam Paschæ citius cum Quartadecimanis luna Alexandrinorum 14 admisit (*Canon. Anatol. apud Bucher.*); eandemque ultimam nunquam ultra 20 eorum lunam diffudit. In hoc vero plane a Scottis dissensit, quod decennovenalem circulum posuerit, et disertis verbis affirmaverit ad veram Paschæ rationem nunquam pervenire eos qui cyclum LXXXIV annorum observant.

Jam autem querendum est an juxta hunc Brittonum, Pictorum Hibernorumque cyclum idem esset, ac juxta Alexandrinorum; primi mensis initium ac finis, eademque quarta decima vicesimæque terminus. Et quidem mihi verisimile videtur in his cyclis diversis hæc omnia esse dissimilia. Beda enim testatur Egbertum, quo docente Hienses Pascha Catholice suscepunt, anno 729 Pascha Dominicum octavo Kal. Maias celebrasse, quod die nunquam prius in eis

locis, apud Scottos scilicet, celebrari solebat (*Hist. A. eccl. v. 21*). Octavus autem dies Kal. Maiarum fuit luna Alexandrinorum vicesima, ideoque si Scotti eorum regulas observassent, hoc die certe festum suum egissent; quod cum non fecerint, alias in suo calculo rationes probasse illos affatim evincitur. Ex his etiam verbis id notandum venit, Paschales Dominicas intra angustiores limites conclusas fuisse apud Scottos, quam apud Alexandrinos; apud Scottos enim nunquam Pascha ad octavum Kal. Maias diffusum est: ex quo satis apposite colligendum est eos ex parte secuto esse regulas Latinorum, ex quibus antiquo es nunquam Pascha suum ultra xi Kal. Maias, Leo et recentiores ultra ix Kalendarum earundem extendendum existimant. Computationem quoque eorum omnem fuisse ab Alexandrina diversissimam ulterius ostenditur ex Commiani ad Segenium epistola, qui affirmat se decemnovennalem Nicænorum Patrum cyclum invenisse Scottico, cuius auctorem, locum, tempus incertum habuit, esse contrarium in Kalendis, in his-exto, in epacta, in 14 luna, in primo mense, in aequinoctio: suos quoque facere communem de embolismo, et embolismum de communi, neque solum una septimana, sed mense integro ab Ecclesia reliqua in celebrando Paschate disjunctos esse.

Usserius (*Brit. Eccl. Ant.*, p. 485) scribit Hibernos anno Christi 650, cyclum lxxv annorum secutos Paschalem Dominicam Kalendis Aprilibus, integra ante tempus in Alexandria enneadecateride, a Romanis jam recepta, præstitum septimana observasse; cum anno proxime insequente totarum quatuor hebdomadarum inter utrumque calculum intercederet differentia, illis 21 Aprilis, Romanis vero 24 Martii die Pascha suam celebrantibus; quo diu Commiani narrationem spectare minime dubitavit idem vir eruditissimus: « Mihi, quos novimus sapientes et humiles esse; et ad Romanos venientes, tertio anno ad nos usque pervenerunt.... Et in uno hospitio cum Græco et Hebræo, Scythia et Aegyptiaco, in ecclesia S. Petri simul in Pascha, in quo mense integro disjuncti sumus, fuerunt. Scottorum igitur Britonumque cycli illi Alexandrinorum luit multum dispar: sed an fuerit illi Latino-rum similis, ne non satis comperiri habere lateat.

Bucherius quidem in commentario suo in Victorii canonem (*Pag. 141*) existimat Palladium ad Scottos missum anno 431, cum ceteris Ecclesie Romanæ ritibus Latinorum cyclum induxisse. Quod certe verisimile esse confutandum est. Cum vero affirmet Scottos juxta Bædam (*Hist. eccl. iii. 25*) Pascha quandoque 13 luna peregrasse, hoc non eodem sensu accipiendum est apud Bædam ac apud Bucherium. Bæda enim solummodo hoc vult, Scottos sæpius Pascha incepisse tertia decima luna ad vespem, quando, scilicet, quarta decima etiam luna jam acceperat; incepit enim hæc, si Judæis credamus, ad vespem tertiæ decimæ.

Doctissimus vir Henricus Noris cardinalis, in dissertatione de cyclo Paschali Ravennate, annorum xcv, collegit ex Bæda ac veteri scriptore librorum de Mirabilibus sacre Scripturæ, in Hibernia Victorii cyclum in usu fuisse. Sed quæ de dubiis circulis ex Bæda adducti, hoc non probant. Et licet Hibernicus auctor operis de Mirabilibus sacre Scripturæ usus fuerit cyclo Victorii, non exinde sequetur Hibernicam Ecclesiam in investigando Paschate hanc periodum seculum esse. Aldelmus vero abbas Meldunensis aperte scribit (*Epist. ad Gerunt.*), eos non Victorii Paschalis laterculi curriculum, quod 522 annorum circulis continetur, posteris sectandum decrevisse; sed juxta Sulpicii Severini (vel Severi) regulam, qui lxxxv annorum cursum descripsit, Paschale sacramentum celebrasse.

NUM. VIII [Smith. IX b].

De tonsura clericorum.

Præter Paschalis temporis dissonantiam fuit in An-

glorum, et Brittonum Scottorumque Ecclesiis diversa etiam tonsuræ ratio. Angli enim Christiana fide, Romanis docentibus, imbuti, tonsuram illam omnibus anteponendam censuerunt, quam a consuetudine Romanorum ad suum usum traduxerant, et cuius originem ad beatum apostolum Petrum referebant, quamque illi qui vel monachi votum vel gradum clericatus habebant ferendam esse judicabant, ad formam coronæ quam in passionis sua spineam portavit in capite, Servator noster effictam et figuratam. Scotti vero et Britones Patrum et antecessorum suorum ritum imitati, tonsuram Romanorum pertinenter repudiabant, et suam ab aure ad aurem defendebant, quæ Simoni Magi ab Anglis attributa est, et hoc nomine infamata, quo facilius nova posset admitti, quæ coronam referebat.

Qui vero tendendum caput integrum, vel rasi capitis coronam ab apostolis præceptam fuisse volunt, voces et mores novissime suæ ætatis illi primæ et apostolicæ accommodasse videntur. Mihi enim est illud longe probabilius, prioribus quatuor saltem sæculis in unum clericis supra alios fideles præceptum fuisse, ne capillo essent nimium prolixo; de corona vero aut de toto capite tendendo sermonem adhuc fuisse nullum.

Quod beatus Paulus Corinthiis omnibus fidelibus præcepit, id præcipue clericis mandatum esse testatur quidam Damasus tribuitur liber Pontificalis, decretumque fuisse vult ab Aniceto pontifice qui juxta illum et constituit ut clericus comam non nutriat secundum præceptum apostolicum (*Labb. Conc. t. 1*). » Hinc colligere est ante Aniceti decretum solitos fuisse clericos capillos longiores habere, neque coronas in capite ex crinibus lécisse. At nunc que Anicetus tonsuram sphaericam instituit, sed illam solum que in detonsis crinibus consistit, et quæ fidelibus omnibus communis esse debuit; quin et infidelibus si qui modestiam proliterentur. Præcepto enim huic non dubium est satisfecisse eos qui comam non ad præsum tendebant, sed paulo longiorem demitterent, cum illud solum haberetur vetitum, crines in femineum morem submittere et inonans servare.

Ineunte vero sæculo sexto, vel certe quinto exeunte, non ante, corona jam in Ecclesiis aperte inducta videtur. Eo enim tempore, ut Gregorius Turonensis refert, natus est Nicetius Treverorum episcopus, qui et cum partu fuisset effusus, omne caput ejus, ut est consuetudo nascentium infantum, a capitulis eadem cernebatur; in circuli vero modicorum pilorum ordo apparuit, ut putares ab eisdem coronam clerici fuisse signatam (*Greg. Tur. Vit. Patr. c. 17*). » Cæpit ergo sæculo quinto corona illa clericalis; cui nulla alia res videtur præbuisse initium, nisi ea, qua tunc flagrabant episcopi, vehementissima voluntas monachorum vitam imitandæ, qui sanctitatem suam et omni virtutum genere hominum undaqueque æstimationem et reverentiam sibi conciliabant.

Ex monachis vero antiquioribus plurimos fuisse crinitos nos docent Hieronymus (*Ad Eustoch. de Custod. Virg.*); qui excandescit adversus quosdam rati femineo aientes comam: « Viros fuge, inquit, quibus feminei, contra Apostolum, crines; et Augustinus monachos capillos nutriendis reprehendens his verbis: « Veniam circumferentes hypocritam, timeat ne vilior habeatur tonsa sanctitas quam ornata, ut, videlicet, qui eos videt, antiquos illos, quos legitimus, cogitat, Samuelem et cæteros qui non tondentur (*De Opere monach. c. 31*); et denique Epiphanius qui, hæretici 80, monachos Mesopotamiæ culpavit, quod prolixam et intonsam more muliebri gestarent comam. Illosque vero tonsos fuisse ex antiquo tum ex hac ipsa notum reprehensione liquet, tum quod Julianus, Arostata dictus, antequam Cæsar a Constantino fieret, ut melius monasticam vitam simularet, ad eum usque tonsus est, testante Sozomenu, in Historiæ libro tertio, capite primo. Pachomius quoque, qui quarta ætate floruit, in Regula suæ

capite nonagesimo sexto admittit tonsuram, siquidem præcipit « ut nullus attondeat caput absque majoris imperio. » Et Paulinus Nolanus de monachis sui temporis hoc modo : « Conservuli et compallidi nostri, horrentibus ciliciis humile, sagulis palliati, reste succincti, casta infirmitate capillum ad eum casu, et inæqualiter semitonsi, et destituta fronte prærasi (Epist. 7). » Et alio loco hæc optat ut peccata sua ipsius capilli non accisione medii tondeantur, sed ad vivum quasi novacula dente premantur (Epist. 4). » Simili modo Salvianus monachum Afrum depingens, eum dicit palliatum et pallidum et recisis comarum fluentium jubeis usque ad cutem tonsum. Ea autem deformitate tondebant comam, ut ostenderent summam fuisse sibi voluptatem ut hominibus essent despectui. Sed quanto volebant esse contemptui, tanto majore erant in honore. Hinc plurimi clericorum monastica et sanctioris vite studio vestitum et habitum tonsuramque ascetarum assuebant. Nam brevis illa coma clericorum apud Sidonium, quæ et monachorum simul et penitentium communis erat cum clericis, de tali *ἐκκάρσι* est intelligenda. Sidonius enim nescivit an Maximus Palatinus monachum ageret, an clericum, penitentemne, eo quod ei erat coma brevis, barba proluxa (Epist. 24). Communis igitur erat tunc temporis monachorum et clericorum tonsura, eam verisimiliter ob causam, quod monachi ad summum clericatus gradum et honorem frequenter promoverentur, non mutato habitu et clerici professionem monachalem, accipiebant cum habitu et tonsura congruente. Cupiebant enim monachorum duriorum ac humiliorum vitam imitari, ideoque inanem vestimentorum pompam et sæcularem cultum sunt aspernati.

Sic lente ac sensim ad coronealem tonsuram perventum est : primis quatuor sæculis breves et modestos capillos, sed non strictim tonsos clerici gerebant. In quinto sæculo comam ad cutem usque tondebant; et sequente tandem coronis capita eorum sunt insignita. Ad clericos igitur ea tonsura quæ ad cutem nimirum crines demit, a monachis transit, quemadmodum et a clericis postea ad monachos consuetudo capillorum coronæ. Procedente enim tempore, avo, scilicet, Gregorii Turonensis, qui sub finem sæculi sexti decessit, monachi et clerici non distinguebantur, et idem erat tonderi et clericum fieri; unde monachi quoque ob coronam abbatum manibus traditam clerici censebantur. Et observat Ceolfridus abbas Girsensis sæculi octavi initio, non clericos solum, sed et monachos formam coronæ spinæ in capite per tonsuram præferre (Bed., Hist. eccl., v, 21).

Hujus autem tonsuræ figuram optime explicat Isidorus Hispalensis episcopus his verbis : « Quod vero detonso capite superius, inferius circuli corona relinquatur, sacerdotium regnumque Ecclesiæ in eis existimo figurari. Tiara enim apud veteres constituebatur in capite sacerdotum. Hæc ex bysso confecta rotunda erat quasi sphaera media, et hoc significatur in parte capitis tonsa. Corona autem latitudo aurei circuli, quæ regum capita cingit (De Off. eccl., l. ii, c. 4). » Tonsura igitur clericalis olim non fuit parvus circulus in summo capitis vertice, sed circulus major maximam partem capitis complectens. Comparatio enim illa cum aureo circulo quo caput reges cingunt, necnon verba illa, « detonso capite superius, inferius circuli corona relinquatur, » magnæ fuisse olim amplitudinis coronam istam manifeste docent. Et ea pars capitis quam capillus in orbem attonsus ambivit, locus coronæ fuit, quæ a fronte incipiens per tempora usque ad occipitum in orbem currens, supra aures substricta totum caput cingit.

Hæc est figura tonsuræ clericalis, quæ per totum semper Occidentem usitata est, non vero per totum; ex

A concilio enim Toletano iv certum est in quibusdam partibus Hispaniæ coronam nondum obtinuisse. Hujus autem synodi canon quadragesimus primus sic se habet : « Omnes clerici, vel lectores, sicut levitæ et sacerdotes, detonso superius toto capite, inferius solum circuli coronam relinquunt; non sicut hucusque in Galliciæ partibus facere lectores videntur, qui prolixis, ut laici, comis, in solo capitis apice modicum circulum tondent. Ritus enim iste in Hispania hucusque hæreticorum fuit. Unde oportet ut pro amputando Ecclesiæ scandalo, hoc signum dedecoris auferatur, et una sit tonsura vel habitus, sicut totius Hispaniæ est usus. Qui autem hoc non custodierit, fidei catholicæ reus erit. » Hic docemur ante an. 653, quo synodus ista celebrata est, provinciarum omnium Hispaniæ clericos tonsura coronali usos esse, eos vero qui Galliciæ incolebant hanc non antea suscepisse.

Probatur ex Gregorio Turonensi Gallos coronam gestasse; reliquum est ut jam de Roma dicam et Italia. Istiusmodi autem tonsuram ibi etiam in usu fuisse satis patebit ex picta imagine Gregorii magni, quam Johannes diaconus in istius pontificis Vita descripsit (Lib. iv, c. 84). Quæ ad capillum et barbam spectant, hic solum dicam : « Barba paterno more subfulva et modica; ita calvaster, ut in media fronte gemellos concinuos rarosculos habeat, et dextrorsum reflexos; corona rotunda et spatiosa, capillo subnigro et decenter intorto, sub auriculæ medium propendente. » Gregorii igitur temporibus, quibus Augustinus in Angliam missus est, corona Romæ obtinuit. Unde factum est ut apostolici legati eandem tondendi consuetudinem quæ Romæ viguit in Britanniam invexerint. Quod primum Angliis persuasit Augustinus, Angli postmodum Scottis et reliquis ejusdem insule populis; qui quidem diu et pertinaciter reluctati sunt, donec initio sæculi octavi Scotti, instantibus Adamnanno et Egbereto, et Picti, Ceolfrido abbate Naitono eorum regi epistolam de hac ipsa rescribente, tonsuram una cum catholico Paschate Romanam susceperunt. Brittones vero, adhuc inveterati, capita sine corona prætendebant (Bed., Hist. l. v, 22).

Hanc autem Scottorum Brittonumque tonsuram in antedicta epistola accurate depingit Ceolfridus. Fateatur ipse eos *ἐκκάρσι* dimidia ex parte rotunda usos esse, nec Petri tonsuræ admodum dissimili, nisi quod perfectum orbem non reddebat, sed a tergo quasi interrupta et decurcata terminabatur. Sic enim eam describit : « In frontis quidem superficie coronæ videtur speciem præferre; sed ubi ad cervicem considerando perveneris, decurcata eam, quam te videre putabas, invenies coronam. » Circulum integrum non absolvit, sed hemicyclii figuram retulit, aut lunæ in cornua coeuntis. Ea porro tonsura dicitur ab aure ad aurem in veteri libro canonum quem citat cl. Usserius, quæ ideo per Romanam abolita est, inter plures alias causas, « ut a Simone Mago Christianos discerneret, in cujus capite cæsaries ab aure ad aurem tonsa anteriore parte, cum antea magi in fronte circum habebant (Antiq. Brit. Eccl., p. 479). » Magis juxta hunc auctorem tota et « sola frons anterior tegi solebat. » Sed Simon Magus tondebat, si huic credamus, dimidiam partem, quæ frontem spectat, aliam, quæ versus occipitum est, ferro intactus. Quam tonsuræ figuram juxta Romanos et Anglos Scotti et reliqui imitabantur. Sed licet his anterior capitis pars attondebatur, tamen non attonsa est integra; pili enim in fronte usque ad aures relictii sunt, ut ex his semicirculus concinnaretur. Nam coronæ dimidiata fuit, vel semicirculi forma, illa Scottica tonsura, hoc uno differens a Catholica, quod non totum circumcuius capitis pervaderet, sed per frontem ducta usque ad utramque aurem veniret, occipitio tonsuræ omnis immuni.

Sed quare hujus tonsuræ Simon Magus auctor di-

ciur? Quis unquam decessit ante Ceolfri dum abbatem Magum dimidiatam coronam instituisse? Erat quidem apud Anglos eo tempore ras vulgarissima ab illo latiusmodi tonsuram sumpsisse initium; unde vero hoc isti acceperint, non ipsi explicant. Forsan autem ideo hoc affirmant, quod cum Romanæ tonsuræ quam amplectebantur sanctus Petrus ab iis auctor prædicaretur, tonsuræ gentium sibi exoritur a sua dissimili origine, ad maiorem dissidii exacerationem; in Simonem Magum sancti Petri capitalem inimicum derivant. Sed plane nullam aliam ob causam a sancto Petro coronam ortum habuisse dicitur, quam quod ex illo insigni et decantato Hieronymi placito Ecclesiæ singula in traditionum apostolicarum ordine reponant suos velutiores et incalptos usus. Cum enim ea est consuetudinis alioquin vastitas, ut ejus primordia memoriam hominum effugiant, facile adducitur vulgus ut credat ab iis ipsis ortum eam habere, a quibus habent et ipsæ Ecclesiæ ubique singule. Ideoque si sanctus Petrus nullius tonsuræ auctor fuit, nulla ratio afferri potest cur Simon Magus inimicus ejus aliam a tonsura Petri diversam institueret. Verisimilius autem est, ut ex vetusto illo Canonum Codice apud Usserium constat, auctorem ejus existisse subulicum quemdam regis Loigeri filii Nil, ut ipse Patricius in sermone quodam asserbat.

Sed præter Simoniacam hanc et Petri tonsuram fuit et alia comæ tendendæ in Hibernia ratio. Nam in illo catalogo sanctorum Hiberniæ a reverendissimo archiepiscopo Armachano publicato (*Ibid.*, p. 474), et in tres sanctorum ordines distincto; in tertio ordine, nonnulli cœsarierum, quæ eadem videtur cum antiqua tonsura, pro oporona habuisse dicuntur. Diversas regulas et missas habebant, et diversam tonsuram; alii enim habebant coronam, alii cœsariem, et more antiquo clericorum quibus comam nutrire non licebat, sed licebat cœsariem habere, id est, comam certa mensura tenens tonsuram.

Columbanus Hibernus in Gallia constitutus Scottorum tonsuram aliosque ritus præferebat, uti ex concilio Matiscomensi anno 624 habito et Agrestii causa coacta apparet. Agrestius autem, ut Jonas in Vita Eustasii auctor est (*Mabil.*, Act. Ben., sæc. II), adversus beati Columbanum regulam garriens, inter alias calumnias addit, capitis comam offer tondendi, alio charactere exprimi, et ab omnium more desciscere, notans, videlicet, Scotticam tonsuram, quæ dimidiatam coronam reddebat. Eustasius aliis Agrestii calumniis fecit satis; ad tonsuræ accusationem, quia rem dissimulare non poterat, nec aliis forsitan approbati posse putabat, nihil respondit. Sed reversus e concilio Matiscomensi, ut scandalum de tonsura inusitata aliisque moribus ab Ecclesia Romana alienis excoheret, sancti Benedicti regulam cum Columbanus instituit conjunxit. Hinc auctor libri de Vita beati Salebergæ affirmat sub Waldeberti, qui Eustasio paulo post concilium successit regimine, complura monasteria ex regula duntaxat sanctorum Benedicti et Columbanus edificata fuisse; et Ordericus Vitalis Eustasium nominatim subjicit Benedictinis institutis, affirmans eum a beato Mauro Benedicti normam suscepisse (*Hist. eccl.*, I. viii).

Idem autem Baeda, qui statuit Petrum tonsuræ Romanæ, Simonem Scotticæ auctorem, ait Græcos suam tonsuram a beato Paulo derivasse. Narrat enim Theodorum illum, natum e Tarsis Ciliciæ, relicto suo in Oriente monasterio, Romam venisse, electumque demum esse a pontifice, ut ad archiepiscopatum Cantuariensem eveheretur; qui primum subdiaconus ordinatus, per quatuor menses expectavit, donec illi comæ cresceret, quo in coronam tondendi posset. Habuerat enim tonsuram, more Orientalium, sancti Pauli apostoli (*Bed. Hist. eccl.*, IV, 1). Sed supra ostendi Paulum nullam instituisse tonsuram. Et veri-

similimum est tonsuram hanc Orientalem, cui auctoritatem veniebantur a Paulo, non clericorum fuisse, sed monachorum, qui caput totum pressius tondabant, nullo residuo capillorum circulo, quæ erat clericorum coronæ. Id emergit, ni fallor, ex Bædæ verbis. Nam Theodorus monasticam amplectus erat sectam; et monachi capillos omnes detondebant, ut supra ostensum est, nulla unquam memorata coronæ. Cum autem Theodorus quatuor expectavit menses, dum comæ cresceret, quo in coronam tondendi posset, necesse est ut ei integrum caput tonderetur; ideoque certum videtur eum tonsuram monasticam habuisse. Germanus quoque Constantinopolitanus in sua rerum ecclesiasticarum Theoria abunde confirmat monachos toto capite tondendi. Et Dionysius Areopagita pseudonymus meminit *κρονιστου*; hoc est, omnium capillorum detonsionis, tanquam characteris imprimendi capiti monachali, sine quo non procederet monachi consecratio.

Sed probabile est etiam tonsuram clericorum apud Græcos non fuisse circulare. Licet enim supradictus Germanus loquatur de coronæ ab Orientalibus gestitæ, ea tamen in omnibus Orientis locis non recepta est. Neque enim *τοῦ ἀγίου σχήμα* in 21 canone concilii in Trullo de Corona, sed de equali totius capitis detonsione accipiendum est, ut fusiis probavit Salmasius (*Epist. de cœs. et com.*, p. 449). Et Ratramnus affirmat de clericis Græcis morem his fuisse barbam quidem non tondere, caput vero crine totum nudare.

Hæc omnino de origine, antiquitate, et diversitate tonsuræ clericalis adnotanda duxi. Neque possum non mirari tam Anglorum quam Scottorum perinaciam, qui de re adeo indifferenti tam ferociter utrique dimicabant. Ceolfridus testatur nunquam legi Patribus Catholicis de tonsuræ differentia aliquam fuisse controversiam; et tonsuræ discrimen non nocere, quibus pura in Deum fides, et charitas in proximum sincera est: et tamen de hac re, etsi minuta, contentio modum fere omnem superavit. In his vero rebus, sicut ab Ecclesiæ Catholica sententia recedere nemini licet, ita convenit Ecclesiæ pastores sic moderari auctoritatem suam, ne imbecilles animos, propriis sensibus nimium addictos, incaute ad secessionem provocent.

NUM. IX [Smith, XII].

De cantu ecclesiastico.

Ab apostolis et apostolicis viris ecclesiasticæ cantus initia fuisse decussissimum cardinalis Mona in libro de divina Psalmodia tam evidenter ostendit, ut nihil ejus eruditioni adjungi possit. Jam vero querendum est quem canendi ritum Ecclesia Anglo-Saxonica sequeretur. Legimus autem apud Bædam Augustinum et socios Dorobernensi civitati appropinquantes litaniam consona voce esse modulatos (*Hist. eccl.*, I, 25, 2); et postea in sancti Martini ecclesia non solum orare et missas facere, sed etiam psallere solitos fuisse. Quo vero more psallebant, nisi eo quem habuit Romana Ecclesia, unde hi gentis Anglorum apostoli imitabantur. Nos autem illum canendi rationem per Britanniam propagasse ex eo manifestum est, quod Jacobus Diaconus a Paulino in Ecclesia Eboracensi relictus, qui cantandi in ecclesia erat peritissimus, magister ecclesiasticæ cantionis in ea provincia juxta morem Romanorum seu Cantuariorum multis fuisse dicitur (*Hist. eccl.*, II, 20). Ex quibus constat morem Romanorum et Cantuariorum eundem esse. Sui autem canendi in ecclesia Cantuanos omnes Anglorum Ecclesias didicisse Bæda alio loco disertis verbis testatur (*Hist. eccl.*, IV, 1); ubi et narrat quod primus, excepto Jacobo, cantandi magister Nordanhymbrorum Ecclesiis, Addi, cognomento Stephanus, fuit, invitatus de Cantia a reverendissimo viro Ulfirido, Eboracensi episcopo. Benedictis quoque Biscope

Roma rediens ad monasterium suum juxta ostium fluminis Uiri ordinem cantandi, psallendi et in ecclesia ministrandi juxta morem Romanæ institutionis suis tradidit (*Hist. eccl.* iv, 18), accepto ab Agathone papa archicantore ecclesiæ beati apostoli Petri et abbate monasterii beati Martini Johanne, quem sui futurum magistrum monasterii Britanniæ adduxerat. Nec solum idem Johannes ipsius monasterii fratres docebat, verum de omnibus pene ejusdem provinciæ monasteriis ad audiendum eum qui cantandi erant periti confluebant. Post Ulfridum quoque Aca Hagustaldensis episcopus cantorem egregium, vocabulo Mahan, qui a successoribus discipulorum beati papæ Gregorii in Cantia fuerat cantandi sonos edoctus, ad se suosque instituendos accessit et per duodecim annos tenuit, quatenus et quæ illi non novant carmina ecclesiastica doceret, et ea quæ quondam cognita longo usu vel negligentia inveterare ceperunt hujus doctrinæ priscum renovarentur in statum (*Hist. eccl.* v, 20). Perspicue igitur elicitur consuetudinem psallendi, quæ apud Cantuarios et Romanos floruit, omnes Anglo-Saxonum Ecclesias edoctas fuisse.

Quod autem ad hunc Romanorum ritum attinet, quis alius auctor ejus dici potest, quam ipse Gregorius ille magnus, qui Augustinum in Britanniam ad prædicandum misit, qui et cantandi methodum ipse instituit? Narrat enim Johannes Diaconus eum more Solomonis, propter musicæ compunctionem dulcedinis, Antiphonarium centonem, cantorum studio-issimum, utiliter compilasse, scholam quoque cantorum, quæ hactenus eisdem institutionibus in sancta Romana Ecclesia modulatur, constituisse; et hinc esse, quod, hujus Gregorii tempore, cum Augustino, tunc Britannias adveniente, per Occidentem quoque Romanæ institutionis cantores dispersi, Barbaros insigniter docuerunt (*Greg. Vit.* ii, 6). Idcirco Gregorii discipuli ejus canendi ritum didicerunt, et Anglorum Ecclesiis longe lateque tradiderunt.

Sanctus Gregorius Magnus cantum planum instituit, qui de plano procedens singulas notas brevis temporis equali mensura dimittit (*Bona de Div. Psalm.*, p. 431). Non enim variarum vocum concordem discordiam, et concinam per intervallo- rum distantiam melodiam observavit; sed certos tantum limites, et terminos cujusque toni constituit, certosque vocum transitus, et progressionem secundum naturalem diatonici generis dispositionem. Observat autem Franchinus (*Lib.* i, c. 8) sanctum Gregorium in nocturnis responsoriis vehementer et dissolute somnolentos ad vigilandum hortari, in antiphonis plane atque suaviter sonare, in introitibus quasi voce præconis ad divinum officium evocare, in alleluia et versibus divino júbilo dulciter gaudere, in tractibus et gradualibus protense atque humiliter procedere, in offertoriis et communionibus quandam servare mediocritatem.

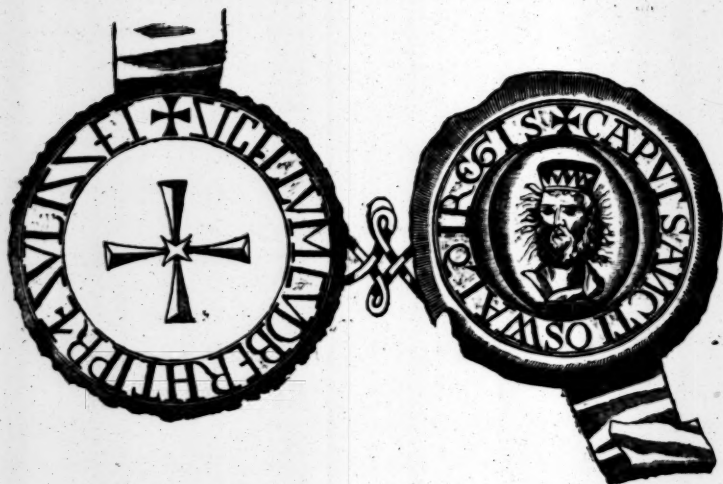
Johannes Diaconus queritur Gallos et Germanos Gregorianis cantibus quædam propria miscuisse, cujus rei hanc reddit rationem. « Alpina siquidem corpora vocum suarum tonitruis altiusne perstreptentia susceptæ modulationis dulcedinem proprie non resultant, quia bibuli gutturis barbara feritas, dum inflexionibus et repercussionibus mitem nititur edere cantilenam, naturali quodam fragore, quasi plaustro per gradus confuse sonantia rigidas voces jactat, sicutque audientium animos, quos mulcere debuerat,

A exasperando magis ac obstrependo conturbat (*Greg. Vit.* i, ii, c. 6). Refert deinde qualiter Carolus Magnus cantum Ecclesiarum Gallie ad Romanæ dulcedinis præscriptum revocavit, directis in Gallias ea de causa duobus cantoribus a sanctissimo papa Adriano. Scribit Henricus de Kynghton, canonicus Leycestrensis, lib. ii de Eventibus Angliæ, circa annum 1073 fuisse quemdam ignominiosum obbatem nomine Thurstinum, qui inter cæteras stultitiæ suæ ineptias Gregorianum cantum in officio aspernatur, monachos cepit compellere, ut Guillelmi cujusdam Fiscanensis monachi cantum exercerent. Hinc liquet quam ægre tulerint Occidentales Ecclesiæ minimam aliquam cantus Gregoriani mutationem.

NUM. X [Smith, XIII].

De loco quo Cædwalla rex Britanorum a rege Osualdo interemptus est.

B Camdeus atque qui cum sequuntur existimant nomen loci quem Baeda Denisesburna, hoc est, rivum Denisi, appellat, librarium vitio fuisse corruptum, et legendum esse Devilesburne; cujus nominis vestigia reperiunt in hodierno Dilston, qui locus in libris antiquis nominatur Devilston. Sed omnes manuscripti Codices, consentiente testimonio, non Devilesburn, sed Denisesburn, clare exhibent. Baeda quoque (*Hist. eccl.* iii, 2) testatur ipsum victoriam locum Hefensfelth, juxta murum Picticum, ad Aquilonem jacere; sed oppidum Dilston non solum ad austrum Muri, sed etiam Tinæ fluminis est situm. Eo ipso etiam loco Osualdus rex erexit crucem; ibique postea Ecclesia constructa est, in qua fratres Hagustaldensis Ecclesiæ vigiliis pro salute sancti Osualdi facere solebant; eum autem et crux et ecclesia sancti Osualdi ad Aquilonem plagam muri inveniuntur, sequi videtur et Hefensfelth et Denisesburn ibi quoque quærendos esse. Camdeus scribit locum quem olim Hefensfelth, sive campum celestem, vocarunt, hodie eodem sensu Haledon appellari. Et quidem est oppidum nomine Hallington, quod Aquilonem versus ii vel iii mill. pass. ab Osualdi ecclesia et cruce abest, et quod, ut Thomas Errington Arn. istius prædii possessor testatur, in antiquo chirographo Haledown dicitur. Est tamen tradito quædam, viculum Binglefield præcis temporibus Hefensfelth vocatum esse. Binglefield autem inter Hallington et murum jacet, et rivulo quodam nomine Erringburn ab Hallington dividitur; et cum sit juxta murum ad Aquilonem, Bædæ descriptioni satis convenit. Sed forsitan tota illa regio quæ inter Hallington et murum sita est, nomine Hefensfelth ab hac victoria olim insignita est. Juxta antiquam traditionem pugnatum est in agris de Cockley, oppido infra ecclesiam et crucem Osualdi et inter Erringburn et murum sito, et prælium forsitan illud commissum est in agris Cockleianis, deinde prope Erringburn usque ad campos Hallingtonianos summa contentione sustentatum. Sed utrum pugna collata fuerit in agris de Cockley, an in iis de Hallington, aut Binglefield; Erringburn videtur fuisse rivus Denisi sive Denisesburn, ubi Cædwalla est interemptus. Est enim juxta murum Picticum et crucem S. Osualdi, ad Aquilonem, ubi Baeda illum esse invenendum docet. Adeo celebris erat Crux illa S. Osualdi, ut Convantus Danelmensis olim ea in Sigillo suo utebatur. Ex una enim istius parte caput S. Osualdi, et crux ejus ex altera exhibebatur: quod ex subjecta tabula (*Vid. pag. seq.*) clarius elucescet.

NUM. X [Smith, XIV].

De schola a Sigbercto Orientalium Anglorum rege instituta.

Magna jamdiu nec facili negotio dijudicanda agitata est de hac Sigberctina schola inter viros doctos controversia; aliis eam fuisse ingeniarum artium celebritate florentem toto Marte tuentibus, aliis eodem studio et pari aestu grammaticalem tantum, in qua pueri lingua vernacula instruantur, affirmantibus. Qui enim academix Cantabrigiensis causam egerunt, et in prebando eam esse, quam sit illa Oxoniæ, antiquiorem, multum non tam laboris, quam ut ipsis videbatur, officii collocarunt; dederunt operam, ut mirifica verborum elegantia, gravitate et copia scholæ hujus laudem celebrarent, et liberales disciplinas a pio rege erga bonas litteras et viros literatos egregie animato ibi si non renovatas, constitutas tamen et quasi in tuto positas prædicarent. Oxonienses vero, quibus academix Cantabrigiensis antiquitas ita molestia est, ut quicquid ætatis illi conceditur, suæ detractum putant; omni qua possunt industria famam ejus eruditorum plurimum approbatione nixam labefactare invidi conantur, recte sentientes Sigbercti scholam multis annis Aluredianam antecessisse. Cum ergo hoc de quo jam ambigitur, inter celeberrimas litterarii orbis academias, et utrinque inter viros doctrinæ et ingenii fama illustres disceptatur, huic controversiæ me tantis litibus dirimendis imparem non immiscuissem, nisi Baedæ auctoris nostri explicandi necessitas quædam, magis quam voluntas mea, impulisset. Coactus igitur, quid de hac re cogito, in medium proferam; et ut clarius innotescat, qua cum parte veritas stet, ipsius Baedæ locum sic se habentem expendamus.

His temporibus regno Orientalium Anglorum post Earpualdum Reduvaldi successorem Sigbercti frater ejus præfuit, homo bonus ac religiosus: qui dudum in Gallia dum inimicitias Reduvaldi fugiens exsularet, lavacrum baptismi percepit, et patriam reversus, ubi regno potitus est, mox ea quæ in Galliis bene disposita vidit imitari cupiens, instituit scholam in qua pueri litteris erudirentur: juvante se episcopo Felice quem de Cantia acceperat, eisque pedagogos ac magistros juxta morem Cantuariorum præbente.

Anne vero his verbis pedagogium vulgare tantum depingitur, ubi, præter documenta quorundam pueros ad religionem virtutemque informantia, quæ lingua etiam patria tradi solebant nihil viguisse est judicandum? (Antiq.

A Oxon. p. 35.) Scholam suam plane ad studiorum in Gallia normam rex sapientissimus accommodavit, magistrisque, quales scholæ Cantuariorum præfecti sunt, præposuit suæ.

Nihil autem liquidius constat, quam quod Gallia celebrioribus scholis et præceptoribus liberalium doctrinarum cognitione excellentibus referia semper esset. Illam enim semper abundasse eloquentissimis viris (Hieron. adv. Vigil.) et in civili jure eruditis, nostratibusque dicendi olim magistros præbuisse testatur Juvenalis:

Gallia easidicos docuit facunda Britannos.

Antoninus etiam cognomento Pius et rhetoribus et philosophis per omnes provincias, ideoque per Gallias, et honores et salaria detulit. (Jul. Capit. in Vit. Anton. Pii.) Et Tacitus de Augustoduno loquens (Annal. III, 43), et nobilissimam ait Galliarum sobolem liberalibus studiis ibi operantem. Cumque civitas illa latrocínio Bagaudicæ rebellionis obsessa e-set ac gravissima clade percussa, et antiqua illa litterarum sedes Mæmianæ scholæ (Eumen. de schol. instaur.), et quondam pulcherrimo opere et studiorum frequentia illustres barbarorum rabie dirutæ sunt; quas tamen Constantius, et honestissimam ibi Galliarum juventutem ingenuis artibus eruditam; videns, ad pristinam gloriam restituit. Nec minus præclarum est certamen Græcæ Latinæque eloquentiæ apud Lugdunensem aram; quodque a Plinio notatur (Epist. IX, 11): et Lugduni bibliopolas esse non putabam. Unde verissime colligitur civitatem hanc sub primis imperatoribus fuisse omni doctrina florentissimam. Odilo etiam Cluniacensis abbas in libro de Vita Maioli Lugdunum urlem et philosophiæ nutricem ac matrem appellat, quæ totius Galliæ ex antiquo more et ecclesiastico jure non immerito retinet arcem. Idem in libro de Vita Adaltheidis Aug.: et lætabatur, inquit, adventu ejus tota Burgundia, exultabat Lugdunum philosophiæ quondam mater et nutrix. Et in libro de Miraculis S. Aigulfi abb. Lerinensis, qui Sigberctino sæculo claruit, legimus et clericum quendam dixisse se esse canonicum Lugdunensis Ecclesiæ et de scholis venire. (Mabill., sæc. II, p. 639.) Q. Symmachus etiam, qui Valentiniæ et Theodosii temporibus cæteros suæ ætatis solerti ingenio et vera facundia antecelluit, fletur (Epist. IX, 83) se et quiddid in se est cælo Gallico debere, præcepta rhetoriæ pectori senem Garunnæ alumnum immulsisse, et esse sibi cum Galliarum scholis per doctorem justam cognita-

tionem. Missas facio Massilienses scholas vetustate et claritate nobilissimas, et doctissimos illos professores (Anon. Profess.), qui Narbone, Tolosæ, Burdigalæ et apud Pictavos juventuti docendæ præfecti sunt, et municipalem denique scholam (Anon. in grat. act. ad Grat.) apud Vesontionem. Præterea etiam quod Hieronymus ad Rusticum monachum scribit de studiis Galliarum, quæ illo tempore vel celeberrima fuerunt; quia inter utriusque Academiarum patronos hujus loci sensus magno impetu et pertinacia etiamnum disputatur.

Ad Gratiani autem Constitutionem pergo (Cod. Theod. xiii, 3, 11), in qua præcipitur, « ut in singulis urbibus quæ metropoles vocantur, optimi quique erudiendæ præsideant juventuti, rhetores scilicet et grammatici Atticæ Romanæque doctrinæ. » Cum vero grammatice eos audimus, non primarium litterarum magistris accipimus: verum tam late eorum pomariæ procurrisse scire oportet, ut quidquid humanioris ferme litteraturæ est, ambitu suo complecterentur, atque adeo grammaticos quosdam Latinos Bordegalenses philologos Ansonius vocat. Singula igitur in Gallia civitates archiepiscopales, et nonnullæ etiam ex inferioribus urbibus, etiam metropoles non essent, Gratiani tempore professores publicos habuerunt. Unde brevi, ut ad hanc legem Hospinianus notat (De Templis, p. 419), adeo liberalium artium et linguarum studia ibi florere cœperunt, ut divus Hieronymus in epistola quadam ad Rusticum Galliam studiis florentissimam appellaret.

Quandiu igitur Gallia Romanæ ditioni suberat, acerrimis ingenis, liberalissimis studiis, optima doctrina excellebat. Irruentibus vero Barbaris nationibus, et per longum temporis spatium Europam fere universam ferro flammæque vastantibus, rerum facies adeo mutata est, ut pactum maximam fecerint et artes simul et religio. Sed quamvis disciplina, dum furor bellicus per omnia sæviret, ubique frigere et collabi cœperat, tamen non sunt penitus conculcata. Fides enim Christi in Gallia, impiorum licet irruptionibus diu et plurimum vexat, semper viguit, semperque Gallicam ornabant Ecclesiam Latini saltem litteris eruditi episcopi. Neque enim fieri potuit ut doctrina omnis artiumque scientia prorsus exstinguerentur, religione salva. Hinc videtur non maxime a veritate alienum, Galliarum episcopos prudentissimam illam erudiendæ juventutis rationem a Gratiano principe olim institutam, licet non uberrima ea qua sub proprio Romanorum imperio poterant utilitate et fructu, ea tamen qua poterant, semper observasse.

Verum ex quo Francorum reges, relicto cultu idolorum, se sanctæ Christi Ecclesiæ adunaverint, artesque simul et vera religio emergerint, moris hujus non obscura vestigia apud eorum temporum historicos reperies. Gregorius enim ille Turonensis sub Gallo episcopo litterarum studiis mancipatus est (Greg. Tur. Vit. in ius Oper.). Et Gregorius Magnus Cesariensi Viennensem vehementer oburgavit, quod grammaticam exposuit et secularibus litteris studuit (Jean. Di. c. Greg. Vit. iii, 55). Sanctus Germanus quoque abbas Grandivallensis traditus est beato Modesto Trevirensi episcopo, qui cum eum sagacis ingenii cerneret puerum, liberalibus litteris erudit (Mabill. Act. Ben. sæc. ii, p. 511). Cyprianus porro et Messianus presbyteri unum cum Stephano Diacono, qui vitam, res gestas, virtutes et miracula sancti Cesarii Arelatensis scripserunt, erant ejusdem Cesarii discipuli. Fr. dobertus etiam abbas Cellensis apud urbem Treccianam pontificis Ragnesi scholis parentum studio mancipatur. Ac Leodegarius Augustodunensis episcopus a Didone Pictaviensi fuit strenue enutritus, et diversis studiis quibus sæculi potentes studere solent, adplene in omnibus disciplinæ lima est politus (Ibid., p. 681). Præfectus denique Arver-

nensis episcopus in Schola Iciodrensis episcopi litteris eruditus est (Ibid., p. 646).

Sed per varias bellorum procellas quæ sæculo octavo Galliam infestarunt, cum omnia et quies amica Musis fuissent prærupta, ubique litterarum studia languerant, donec Carolus Magnus ea postliminio excitavit denuo, et strenue laboravit, ut in episcopaliibus civitatibus scholæ publicæ ibi antiquitus constitutæ instaurarentur. Quamobrem epistolam generalem ad metropolitano, episcopos, abbates et alios misit, ut « episcopia et monasteria præter regularis vitæ ordinem etiam in litterarum meditationibus docendi studium impendant. » Et proinde episcopi et abbates in concilio Cabilonensi ii congregati juxta hujus sapientissimi imperatoris præceptum decernunt: « Oportere se scholas constituere, in quibus et litteræ solertia disciplinæ, et sacræ Scripturæ documenta discantur. »

Idem curavit Ludovicus Angustus ejus filius, ut constat tum ex ipsius Vita et concilio Parisiensi ii, tum ex Wandalberto Prumiensi monacho, in præfatione ad Vitam sancti Goaris, ubi scribit apud Gallias multos annos litterarum studia jacerisse, quousque sua ætate principum liberalitate et optimorum virorum solertia disciplinarum studia profecerunt. Hoc etiam ipsum statuerunt Eugenius II et Leo IV pontifices, in duobus conciliis Romæ habitis, ex quibus posterius prioris canones confirmat. Canon autem qui ad hanc rem pertinet, sic se habet: « De quibusdam locis ad nos refertur, non magistros neque curam inveniri pro studio litterarum. Idcirco in universis episcopis subjectisque plebibus et aliis locis in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia habeatur, ut magistri et doctores constituantur, qui studia litterarum liberaliumque artium ac sancta habentes dogmata, assidue doceant, quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata. » Simile etiam confirmatur in concilio Valentino iii, Lotharii imperatoris jussu in causa Valentini episcopi celebrato. Ex his autem liquet nihil in synodis superius memoratis præcipi quod non fuit antiquitus institutum, neque scholas in episcopis singulis, principibus his et præsulibus auctoribus, nuper erectas esse, sed potius eorum munificentia et consiliis ad splendorem pristinum revocatas.

Nec solum apud ecclesias quas exornat episcopalis cathedra scholæ exstiterunt, sed in monasteriis etiam: juvenus in pietate, religione et bonis litteris eruditus est. Quot viri magni, non tantum Gallicæ, sed etiam catholice Ecclesiæ lumina, Lirinenium disciplina et cura instituti sunt? Quandiu enim Lupi Trecentis, Honorati et Hilarii Arelatensium, Maximi Regiensis, Eucherii Lugdunensis, Vincentii Lirinenensis laus et commendatio, quam credo perpetuam fore ac perennem, tam a Christiana quam litteraria republica celebrabitur, tandiu etiam hujus illustrissimi monasterii fama et gloria in ore doctissimorum omnium permanebit. Illius quoque, natione Britannus, et e discipulis sancti Germani, in suo monasterio geometriam, rhetoricam, grammaticam et arithmeticam docuit; fuitque omnium artium peritissimus; ex cujus schola singulari doctrina et mirifica scientia viri in Gallias profecti sunt, inter quos præcipui Gildas Ruyensis abbas, Samson et Maglorius Dolensis episcopi, et Paulus episcopus Oxismiorum, qui in suis quæ condiderunt cœnobii eadem colenda studia quæ a magistro didicerant procul dubio statuerunt. Et sanctus Columbanus Hibernia oriundus ibique liberalibus studiis instructus, et postea in monasterio Banchoresis regularis disciplinæ cultui operam dans, cum duodecim fratribus in Gallias transit, conditisque duobus monasteriis, Francorum animos ad ingenuarum doctrinarum scientiam adeo accendit, ut brevi schola ejus Luxovii ingenti discipulorum frequentia et copia augetur (Ibid., p. 8). Eustasio

* Nonnullæ. Augustodunum, Tolosa, Pictavi, Massilia.

enim doctore, qui in regendo Luxoviensi monasterio Colombano successit, quamplurimi in morum castitate et ingenuis artibus adeo informati sunt, ut inde vitæ integritate et doctrinæ fama commendati in abbatibus et episcopos electi essent (*Ibid.*, p. 118). Neque prius ordinis sui apud Sublacum fundamenta posuit sanctus Benedictus, quam puerorum institutionem in se suscepit. Totes sunt Maurus et Placidus senatorii generis pueri, alique quos a tenerioribus annis educavit, et pietatis litterarumque studiis erudit. E quibus Maurus in Galliam adveniens monasterium prope Aureliam exstruxit, ubi multorum nobilium pueri ab eo aliisque doctoribus omni eruditione sunt imbuti. Hujus etiam opera Benedicti regula in Gallias inventa, monasteria ubique surgere ceperunt, in quibus humaniores litteræ et disciplinæ omnes docebantur. Benedictinorum denique scholæ adeo florebant, ut plurimi non solum vitæ sanctitate insignes, sed et omni studiorum genere præstantissimi ad pontificales infelices sunt evecti.

Forsan etiam alii fuerunt loci in Galliis præter episcopata et monasteria, in quibus omnis studiorum facultas Sigberti temporibus vigeat. Omitto enim quod aliorum locorum mentio facta sit in duobus Romanis conciliis supradictis, videntur nonnulli bonas litteras sibi didicisse, quam in episcopatibus et monasteriis scholæ. Aliquos quidem in aula regia educatos, et disciplinis quibus erudiri nobilium liberos decet, ornatos novimus. Alios quoque legimus probatissimis magistris traditos fuisse liberalibus doctrinis imbuendos, quos tamen non liquet in episcopatu aut comitatu earum cognitionem consecutos esse.

Ostenso igitur quod scholæ, quas bene dispositas imitaretur Sigbertus, Gallia plane habuerit, in quibus juvenes elegantioribus litteris excolerentur, et præceptis philosophiæ informarentur, proinde loco quaerendum est qualis illa fuerit schola Cantuariorum. In iisdem certe artibus tractandis atque cognoscendis apud Cantuarios, ac in Gallia, adolescentes eorum suum maximum posuere ex hoc ipso Bædæ loco patet: quod non medioere est argumentum scholam etiam in Cantia institutam, perinde ut eas in Gallias, ingeniarum artium fuisse domicilium. Hoc etiam ex eo confirmatur, quod sanctus Livinus per quinquennium institutionem habuit sanctum Augustinum primum Cantuarie antistitem, et tam in sacris quam humanis litteris feliciter eruditus ab eo presbyteratus gradum suscepit (*Ibid.*, p. 435). Gotelinus quoque in Vita sancti Augustini testatur Aedilbertum regem episcopatu et monasteria condidisse, in eum procul dubio fmem, ut viri eruditi a Gregorio in Britanniam missi ibi litteras docerent, et Anglos ad fidem Christi conversos ad omne ecclesiasticum officium instruerent. Hinc licet in primis hujus Ecclesiæ cunabulis ecclesiastica munera a peregrinis hominibus necessario essent obeunda, defunctis tamen sancti Gregorii discipulis, ex nostratibus inventi sunt qui episcopali dignitate et cathedra honestarent. « Paulino enim Hrofensi de hac vita substracto, Honorius archiepiscopus in ejus locum Ithanarum ordinavit, oriundum quidem de gente Cantuariorum, sed vita et eruditione antecessoribus suis æquandum; in quo nihil perfecte sanctitatis quantum ad vitam, nihil elegantie Romanæ quantum ad scientiam desiderares; ita primus in patriam pontificalis honoris in Angli persona ferens gratiam, provincialibus suis nonnullam dignitatem adiecit (*Bed. Hist. eccl.* iii, 14). » Quo mortuo, Deusdedit consecravit Damianum (*Hist. eccl.* iii, 20), qui de genere Australium Saxonum erat oriundus; et ubi post obitum Damiani episcopatus jam diu cessaverat, ordinavit Theodorus Puttam et ecclesiasticis disciplinis et modulandi peritia more Romanorum a discipulis beati papæ Gregorii institutum. Defuncto quoque Thoma Orientalium Anglorum episcopo (*Ibid.*), Honorius Berctgilsum cognomine Bonifacium de provincia Cantuariorum loco ejus sub-

stituit. Postquam etiam Honorius metas sui cursus implevisset, electus est archiepiscopus cathedræ Duroverniensis Deusdedit de gente Occidentalium Saxonum; quo migrante de sæculo, reges Osuin et Egbert assumperunt cum consensu ecclesiæ virum bonum, et aptum episcopatum presbyterum nomine Uighardum (*Hist. eccl.* iii, 20), qui a Romanis beati Gregorii papæ discipulis in Cantia Duroverni, scilicet quæ urbs, ut Lelandus scribit, tunc academici præ se ferebat speciem, fuerat omni ecclesiastica institutione sufficienter edoctus. Erkenwaldus denique sub Theodoro archiepiscopo episcopus Londonien-sis, discipulus fuit beati pontificis Melliti (*Leland. Collect.* vol. I, p. 20). Ex quibus exemplis, feliciter satis et cumulate probatur ante archiepiscopum Theodorum summam docendæ juventutis curam fuisse apud Cantuarios adhibitam.

Nec infirmum hujus rei argumentum est, quod Bæda noster de Codicibus plurimis mentionem fecerit (*Hist. eccl.* i, 20), quos Gregorius, postquam in Angliam omnia quam prospere successisse audierat, Augustino misit, ut gens Saxonica litterarum omnium studio versaretur. Quem postea missus Benedictus Biscop monasterium suum, crebris itineribus ratione illa Romam confectis, magna librorum copia locupletavit. Si autem licet conjecturam facere de libris quos Gregorius misit, ex iis quos Benedictus secum Roma abduxit, universas certe artes liberalissimas doctrinasque sunt complexi. In hujus enim monasterio Bæda ipse educatus ingenue, et in legendis libris ab illo undique collectis tempus fere totum consumens, disciplinis omnibus se instruebat. Nec quidem verisimile est Benedictum sui privati comitibus diligentem, quam Gregorium integræ Saxonice Ecclesiæ, curam habuisse.

Equidem pluribus in locis præter Cantiam se juvenes Anglica litterarum et humanitatis studiis debebant. Aidano enim natione Scotto in Angliam accersito, ut ejus doctrina et ministerio gens Northanhymbrana fidei Christianæ gratiam acciperet, donabantur a rege Osualdo et possessiones et territoria ad instituenda monasteria, et præceptoribus Scottis parvuli Anglorum una cum majoribus imbebantur studiis, et observatione disciplina regularis (*Hist. eccl.* iii, 3). Ex Aidani Schola illustri prodierunt viri et eruditionis fama et celebritate nominis florentissimi, quorum ex doctrina et industria fructus cepit uberrimis tam ecclesiastica quam litteraria republica. Nec pejus de ecclesiæ meritis est monasterialis sanctæ Hildæ schola apud Streaneshale (*Hist. eccl.* iv, 23), quæ istam præcipue habuit gloriam, ut ex ea non pauci ad summum ecclesiastici honoris apicem eveherentur. Si autem in aliis nostræ Britannicæ Scholis juvenus litteris omnibus exculta sit, nullus datur dubitandi locus, quin in sede omnium in Britannico orbe potentissima artes maxime flourerint. Neque enim hoc obscure ab historicis notatur. Nam et sanctus Uilfridus postquam aliquot annos apud Lindisfarpen transegerat, aliquandiu, Honorio gradum archiepiscopi tenente, apud Cantuarios demoratus, diligenter his quæ incipiebat discendis operam dabat (*Hist. eccl.* v, 19). Et Offor in utroque Hildæ abbatissæ monasterio cum lectioni et observationi Scripturarum se dedidisset, tandem perfectiora desiderans venit Cantiam ad archiepiscopum Theodorum (*Hist. eccl.* iv, 25). Hinc abunde convincitur scholam Cantianam studiis saltem theologicis ceteras longe antecellere. Cum autem reliqua omnia studia ipsis temporibus ad theologiam referebantur, eoque viam faciebant humaniores litteræ artesque liberales, ut probant ipsius Bædæ libri disciplinarum ingenuarum totum ambitum complexi, necesse est etiam in artibus docendis Cantuariorum academiam aliis præstitisse.

Schola igitur apud Durovernienses constituta satis celeberrima fuit etiam ante Theodorum archiepiscopum (*Hist. eccl.* iv, 2). Cum vero præul ille doctissimus

cum Hadriano abbate Britanniam pervenerit, amplius illam longe et illustriorem reddidit. Et quia litteris sacris simul et secularibus abundanter ambo erant instructi, congregata discipulorum caetera, scientie salutaris quotidie flumina irrigandis eorum cordibus emanabant, ita ut etiam metrice artis, astronomie et arithmetice ecclesiasticæ disciplinæ inter sacrorum apicum volumina suis auditoribus contraderent. Et eorum discipuli fuerunt adeo eruditi, ut Latinam Græcæque linguam æque ut propriam in qua nati sunt norint, inter quos erat Albinus qui Hadriano in monasterii regimine successit (*Hist. eccl.* v, 20), et Aldhelmus Schireburnensis episcopus.

His igitur rationibus aperte comprobatur et Gallias et Cantiam tam artium quam theologie antiquitus studio inclarusse. Cum vero duo eruditissimi apud Oxonienses viri et de re antiquaria optimè meriti, alter in sua ornatissima Historia et Antiquitatibus universitatis Oxoniensis, alter in lectissimis suis Adnotationibus, quibus Aluredi magni Vitam et litterato equite Johanne Spelmano scriptam et a se nuper editam illustravit, Sigbertinam erga scholam male animo affecti, multum operis et diligentie ad celebritatem ejus everterendam contulerint, instituti mel ratio postulat ut si quid habeam quod eorum argumentis respondeam, in medium denique proferatur.

Fullerus autem, in Historia quam de Ecclesia Britannica Londini edidit, sua saltem sententia perspicue satis ostendit, apud Gallos artes ingenuas magnopere invaluisse, ex his sancti Hieronymi ad Rusticum monachum verbis: «Audio religiosam te habere matrem, quæ aluit, quæ erudit, infantem, ac post studia Galliarum quæ vel florentissima sunt, misit Romam, non parens sumptibus, ac absentiam filii spe sustinens futurorum, ut ubertatem Gallici nitoremque sermonis gravitas Romana condiret. Sentient tamen viri hi doctissimi, quod nihil amplius exinde colligendum, quam monachum illum lingua vernacula probe instructum, magistri puta Gallicani auspiciis et in schola tantum grammaticali, Romam se matris impulsu contulisse, ut artibus viro accommodis, hoc est, academicis, ingenium expoliret. Quod quidem, inquit, opus factum non fuisset, si Universitas jam tum in Gallia florisset (*Antiq. Oxon.*, p. 35).

Verumtamen si de his quæ supra adnotavimus de Gallorum scholis nullo artificio, nulla subtili interpretatione, se potuerit expedire, necesse est illos beati Hieronymi verbis vim maximam inferre. Ille enim eloquentissimus Pater certe nihil aliud vult quam quod Rustici mater eum Romam miserit, quasi ad academiam omnium in Romano Imperio nobilissimam. Eo enim adolecentes studiorum gratia ex omnibus provinciis confluebant. Hinc ex Africa juvenis, licet et illic artium liberalium scholæ (*Salvian. de Gub. Dei.* lib. vi), illic philosophorum officinæ, cunctæ denique vel linguarum gymnasia vel morum, existerunt, cupiditate discendi ac potentissimæ civitatis professores se conferbat: cumque aliquam Africa jam olim nutricula casticorum audiret, et S. Augustinus (*Lib. vi Conf., cap. 8*) Romam processerat, ut jus disceret. Eodem modo ex ipsa Gallia scholares addiscendo juri certatim excommabant, Sic Paulinus Nolanus (*Vid. Vitam ejus cum Opp. editam*) Burgigale præceptorem habuit Ausonium, sub quo in poeticis et rhetoricis studiis mirum quantum profecit: Ausonio tamen a Valentiniano in aulam evocato, ut Gratiani filii studiis præset, Paulinus, Burgigala relicta, Romam profectus est, ibique causas forenses magna felicitate tractavit. Rutilius quoque Numatianus de Palladio quodam Gallo agens (*Itin.* 1, vers. 207-8):

Facundus juvenis Gallorum nuper ab arvis
Missus, Romani discere jura fori.

Et S. Germanus (*Vide Vitam ejus a Constantio scri-*

ptam) ut et in eum profectio litterarum plena conflueret, post auditoria Galliarum intra urbem Romanam juris scientiam plenitudini perfectionis adiecit. Similiter Q. Symmachus, qui apud Gallos eloquentia addiscenda inenituit juvenis, postea et in domicilio Latiarum facundia otio et studio torpere se scribit (*Lib. viii, ep. 68*). Rusticus igitur, ut ferebat eorum temporum consuetudo, Romam profectus est, non quod Galliarum scholæ bonarum litterarum studiis non essent vel florentissimæ, sed ut facundiam, quæ apud suos imbutus est, elegantia et gravitate Romanorum ingeniis insita condiret, ut sale Romano Gallicanæ siccaret abundantiam, et juris scientia, quæ tunc potissimum Romæ viguit, ornaretur. Denique ut magis appareret quales scholæ saculo Hieronymiano apud Gallos fuerint, liquet illis temporibus Salonium (*Eucher. Lugd. ep. ad Salon.*, et *Gennad. Catal. vir. ill. in Salo.*) et Veranum in Lirinensi insula sub Honorato et Hilario magistris primo enutritis, deinde fuisse consummatos a doctissimis viris Salviano et Vincentio, qui humanæ et divinæ literatura instructi eloquentia pariter cæterisque studiis exercebant. Eodem tempore Sidonius Apollinaris (*Vide ejus Vitam a Savarone scriptam*) Arvernensis in disciplinam traditus est Indimagistria celeberrimo Eusebio et Oeno sub quibus cum litteris Græcæ et Latinæ strenuam navasset operam, tandem omni cura indulsit philosophiæ, mathematicis, jurisprudentiæ, quibus rebus ante alios eruditior evasit. Qui etiam laudat Hædicium nobilissimum Arvernum (*Sid. Apoll., l. iii, ep. 3*), quoniam ob ejus peritiam gratiam Arvernum udiçue gentium confluebant studia litterarum; eique debebatur, quod et sermonis Gallici equamque depositura nobilitas, nunc oratorio style, nunc etiam camonalibus modis imbutabatur. Hoc modo quoque Sidonius Aspro citharam ex matre Arverno scribit (*Ep. 21, l. iv*): «Hic te imbuendum liberalibus disciplinis grammaticis rhetoricisque florentia studia monuit certante foverunt, unde tu non tam medioeriter institutus existi, ut tibi liceat Arvernos vel propter litteras non amare. S. Remigius quoque Rheimensis fuit episcopus et egregie scientiæ» (*Greg. Tur., Hist. Franc., l. ii*), et apud suos et rhetorice adprimo imbutus studio. Postremo, legimus (*Mabil., Act. Ben., in Vita Casarii Arel.*) Julianum Pomerium gente Maurum in Galliam profectum, et in civitate Arelatensis scholam rhetoricam aperuisse. Quamvis igitur, ne in verbo ludamus, Universitas proprie dicta, quatuor facultatibus constans, in qua certi honoris gradus litterati solemniter rite conferantur, B. Hieronymi ætate non floreret, pro certo tamen existerant academici sive scholæ, in quibus liberalia studia colebantur.

Jam autem spero in defendendis Galliarum scholis a me cumulatissime satisfieri: restat tamen Cantuariensium insignis gymnasium ab Oxoniensium objectionibus vindicandum. Ostendit autem Fullerus Sigbertum scholam eam ad Cantuariensium exemplar omnibus modis conformasse. Et contra historiographum Oxoniensem ille celeberrimus affirmat (*Antiq. Oxon.*, p. 35). Baedam nihil de civitate ipsa Cantuariæ, sed et de integra provincia locutam, et juxta morem Cantuariorum habere. Sed probent Oxonienses, si possint, auctorem nostrum per totum opus suum ecclesiasticum vocem hanc de integra provincia unquam intellexisse. Est porro verisimilimum Cantuariorum provinciam Sigberti tempore intra modicos regni Cantix fines fuisse circumscriptam. Licet enim archiepiscopi Dorbernenses metropolitani jus in regiones alias asseruerint, constat tamen neminem ex his tantam potestatem ante Theodorum plenam auctoritatem possedisse. Sed ut objectioni huic levi abunde respondeam, patet ex hoc Baeda loco vocem Cantuariorum vel de ipsa Cantuaria, vel summum de diocesi ista accipiendam. Nam dicitur Sigbertum auxilio suo juvasse episcopum et Felix quem de Cantia acceperat. Nihil autem adest nobilitas illo

antiquarios, quare eum qui de Cantia advenerat, putemus magistros non præbuisse juxta quod in Cantia fieri viderat, sed juxta morem integræ Cantuariorum provincie, cum tamen nusquam, ubi laudabiles Cantuariorum consuetudines notaret, nisi in ipsa Cantuaria apud Honorium archiepiscopum, commoratus sit (*Hist. eccles.* II, 15). Postquam enim de Burgundiorum partibus ad archiepiscopum venisset, eique indicasset desiderium suum, de Cantuaria certe Honorii sede missus est ad prædicandum verbum vitæ Orientalibus Angliis. Tandem vero Oxoniensis orator præ suo nimirum facili et liberali in adversarios animo concedere dignatus est, Baedam « morem Cantuariensium sensisse, eorumque vestigiis instituisse Sigbertum, » strenue tamen contendit, « si scriptores omnes audiamus, præter pædagogium vulgare ac documenta quædam pueris ad religionem informantia, quæ lingua etiam vernacula tradi solebant, nil ibi viguisse fatendum. » Verum neminem adeo audacem ac temerarium fore arbitrabar, ut de alicujus rei veritate ad scriptores omnes provocet, nec tamen unum ex iis testem citare possit qui fidem assertioni suæ faciat. Quoniam igitur iis quæ libere affirmantur, nullo periculo negatione simplici respondetur, vel nullos omnino scriptores pro iis facere fateantur Oxonienses, vel assertionem suam, quam negamus prorsus, testium aliqua tandem auctoritate confirmet.

Pergit vero suo modo Oxoniensis, et stylo superbiēntē satis et censorio Fullerum, qui sedente apud Cantuarienses Theodoro geometriæ, arithmeticæ musicæque prælectiones Cantuariæ exstitisse a Baeda haberi refert, « falsarium nequissimum » vocat. Sed, bone vir, animus tuus plus quam sat est concitatus et constantiam ac sanitatem ferme videtur amisisse. Nihilne, « ne tantillum quidem apud Baedam occurrat de loco, quo Theodorus ille et Adrianus scholas aperuerint? Nonne hoc ipso capite in quo de eorum schola Baeda loquitur (*Hist. eccles.* IV, 2), apertissime pronuntiat musicam ecclesiasticam eatenus, hoc est a temporibus discipulorum B. papæ Gregorii ad Theodorum usque, in Cantia notam fuisse ac celebrem? Quo concessio, anne verisimile est eruditissimum illum archiepiscopum, qui proculdubio liberales scientias non tantum tuebatur, sed ubicunque eas inveniret positas, auctores reddidit, artem musicam aliasque quibus juvenes a Gregorii discipulis in Cantia institutos esse supra probavimus, adventu suo e Cantia, e propria Ecclesia ac sede exterminasse? Hoc quidem barbari, rudis et indocti est: verum non sapientissimi, non Theodori. Quod si igitur in Cantia schola fuit liberalium disciplinarum domicilium, quo in loco melius eam collocabimus quam Cantuariæ, ubi Theodorus suam archiepiscopalem cathedram habuit, et Adrianus monasterio præfectus est, in quo cum suis apte degere, et maximam erudiendæ juventutis curam gerere potuisset? Denique Baeda ipse in præfatione sua ad Historiam, ut omnem de hac re dubitationem penitus tollam, disertis verbis testatur, « Albinum abbatem reverendissimum virum et per omnia doctissimum, in Ecclesia Cantuariorum a beatæ memoriæ Theodoro archiepiscopo et Hadriano abbate viris venerabilibus atque eruditissimis institutum. » Et ex Baeda supra ostendimus, Offorum perfectiora desiderantem venisse Cantiam ad archiepiscopum Theodorum. Bertualdus etiam (*Leland., de Script., in Berthowaldo*), postea archiepiscopus, relicto Glastoniensi monasterio, Cantiam migravit eo consilio, quo reliqua Saxonum ingeniorum turba; quæ ad Theodorum et Adrianum tanquam ad bonarum litterarum fontes ipsos confluēbat ingenti juxta ac ardenti studio discendi. Qui et habuit Aldhelmum contubernii sodalem (*Ma'ms., de Pontif.* I, v), et cum eo pariter litteris studuit. Et Tobias Hrofensis Doroverni Cantiorum educatus (*Leland., in Tobia*), præceptoribus his undecunque doctissimus usus est. Malnsburiensis quoque de sancto Ald-

A helmo scribit parentem ejus non degeneris magistri scholæ tradidisse filium primis imbuedum elementis, sed Adriano abbati sancti Augustini. « Cumque jam majusculus e Cantia in Uuest-Saxones remeasset, in Meldunensi monasterio liberales artes plenitudini scientiæ adjecit: quas tamen ut medullitus combiberet, iterum Cantia; studuit ad pedes Adriani. » Videmus ergo Theodorum in ecclesia sua juvenes docuisse, discipulosque Adriani in Cantia ad pedes ejus studuisse, in schola certe beati Petri monasterii, cui Cantuariæ abbas præfuit, supra omnes fere suo sæculo doctos viros litteratos. Quibus igitur inurenda est infamis illa Falsarii macula, qua Fullerus ab eorum iracundo nimis et moroso oratore indignissime notatur, Oxonienses ipsi judicent.

Ideo nullo modo congruum videtur Cricladæ id gloriæ tribuere, ut juxta anonymum quemdam ibi Theodorum aliquando prælegisse dicamus. Cum enim superius monstravimus ex indubitata auctoritatis scriptoribus, Anglorum gentem illum in Cantia magistrum habuisse, nihil moramur incertum aliquem sine nomine, sine pondere, sine fide auctorem. Neque enim cum ipsis qui eum laudant satis convenit; nam personæ ac temporis quoque ratione dissentit, Greeksladam a Theodori institutoris disciplina sic fuisse dictam asserens, cum revera Theodorus, ut Twynus quidem affirmat, restitutor tantum accesserit iis Scholis (*Lib. II, sect. 8*). Si autem Oxonienses, per quod hic innotatus scriptor de Theodoro apud Greeksladam tenente scholas scriptis, suæ causæ firmitati aliquid sperant adjungere, totum ejus et integrum testimonium verum esse defendant; non est enim cur testem vera falsis miscentem audiamus. Quod tamen non facturos opinor, ne Greeksladenses scholas a Theodoro erectas Sigbertina posteriores esse fateantur.

Objectant vero iterum Oxonienses quod « eos in quorum usum Sigbert scholam instituit pueros vocat Baeda, nempe quales manum ferulæ haud dum subdlexerant, neque tanquam academicos convenisse illos vel inde liquidissime patet, quod pædagogos iisdem impositos tradidit, quam vocem ad puerulos, virgas et flagra nondum elucatos pertinere, quis est qui nescit (*Antiq. Oxon., p. 39*)? » Verum quod hic obijcitur, adeo leve est, adeo nugatorium, ut mihi quidem responsione ulla vix dignum videatur. Neque aliquid amplius omnino reponerem, nisi id istorum triumphi et inauditi contumacia flagiarent. Quis autem insignem illum apud Oxonienses antiquarium ignorasse dixerit, tam adolescentes quam pueros proprie dictos et infantes, præcipue apud auctores monasticos, puerorum nomine contineri? Si qui hoc ausus sit dicere, illum certe graviore telo quam acumine grammaticali transfiget (*Ibid.*). Pueros autem, imo et infantes illo sensu accipi, plurimum qui Baedano sæculo floruerunt auctorum testimonio demonstrari potest. Quot enim, qui pueri appellantur, cum in philosophiæ, tum theologiæ studiis versatos legimus? Notum est enim, Modwaldum episcopum, cum Germanum Grandivallensem abbatem sagacis ingenii cerneret puerum, litteris eum liberalibus instituisse (*Mabill., Act. Ben., sæc. II, p. 511*). Vulfrannus quoque episcopus Senoniensis « in puerili ætate constitutus magistri catholici traditus est sacrarum litterarum studiis imbuedus; qui per omne pueritiæ vel adolescentiæ tempus exercens usque ad virilem ætatem ab hac intentione animum non reflexit (*Ibid., sæc. III, part. I*). » Et Bercharius postquam disciplinis institutus est, puer dicitur (*Ibid., sæc. II, p. 835*). Theodorus etiam Cantuariensis in Capitulis suis scribit infantes monasterii XIV annis carnem manducare. Item in Statutis Ordinis sancti Benedicti, in Spicilegio Acheriano: « Statuimus quod infantes qui recipiuntur in monasteriis et quotidie audiant regulam exponi, et scholam non exeant, donec legitime sint ætatis, et tunc professionem faciant, et benedictionem accipiant secundum formam regulæ. » Iidem pueri

monasterii dicuntur apud Theodorum, ubi vetantur pueri monasterii ante xv annos ordinari. Denique Baeda ipse infantulus bonæ spei et divina et sæculari literatura imbutus est (*In ejus Vita*). Et pueros igitur et infantes liberalibus doctrinis olim informatos non contemnenda testium copia ostendimus; jam autem castiganda est magna eorum de pædagogis contentio; et hic quidem, quoniam objectio tam inepta fusiorum ulterioresque disquisitionem non capit, satis erit dicere quod pædagogare idem sonet quam docere (*Sur., in Vita SS. Severin. et Victorin., n. 2*), et ingenuarum artium magistri etiam a pædagogi nominentur.

Sententiam autem nostram reddit firmissimam Baedæ Historiæ regius interpret, qui vocem *pueri geonge menn*, et pædagogos *larceowas* reddidit. Jamque Oxoniensis præter convicia nihil habet quod responat; interpretem, scilicet, inscitie postulat, et versionem e Latino Exemplari imperite admodum, et qua erat ea ætas cæcitate, pingui plane Minerva ductam fuisse satis pro imperio pronuntiat. En vero quam gratum Oxonienses erga eruditissimum eorum academiciæ fundatorem gerunt animum? Si modo universitatis Cantabrigiensis famam minuire ejusque antiquitatis gloriam extenuare possint, mendaces, maledicos, ingratos esse non pudet. Illustrissimus certe rex Aluredus non adeo rudis erat et barbarus, non adeo Latine linguæ inscius, ut non potuerit Saxonice illam versionem et accurate et erudite fecisse. Fuit enim liberalissime educatus; scriptores optimos Latinos non tantum ad intelligendum, sed ad vertendum imitandumque cognovit; habitus est istis temporibus in primis doctus, grammaticus, orator, philosophus, historicus, musicus, Saxonice poetos princeps, idem etiam architecturæ et geometriæ peritissimus; ipsius versiones adeo solide fuerunt, adeo elegantes, adeo ad vivum expressæ, ut lectores mirum in modum delirarent. Quod autem ad ipsam hanc versionem attinet, rex eruditissimus verbum de verbo tam acute, tam fide reddidit, ut etiam uniuscujusque voculæ vim propriam optime servaverit, nil denique, ut verbis utar Hækesii viri summi et doctrina omnigena ornatissimi qui litteraturam Saxonice et ipse novit optime, eamque si non multis sæculis perdidit, pessime neglectam tamen nobis restituit, nil, inquam, regis versionibus perfectius dici possit. « Bone Deus! Quam in illis natus, facilis et simplex sermo, præcipue in Ecclesiasticæ Historiæ Baedæ paraphrasi; cujus augustissimum auctorem, sive dictionis in ea puritatem, sive perspicuitatem styli, sive hypotyposin illam miram, qua res omnes quasi ob oculos legentis ponit, species, Cæsari in dicendo æqualem censelis (*Præf. ad 1. Edit. Gram. A. Sax., p. 12*). » Nihil igitur in historiographo Oxoniensi apparet ingenuum, modestum, pudicum; et quoniam regem interpretem contumeliis quam illiberaliter insecutus est, necesse est vel illius versionem nunquam legerit, vel non omnino, vel saltem pessime intellexerit.

Sed quid si vox pædagogos hoc in loco eo sensu quo volunt Oxonienses accipitur? Fatendum est quidem in iisdem scholis, quæ liberalioribus scientiis inclaruerunt, multos ab ipsa pueritia primis grammaticæ rudimentis ediscendis operam dedisse, donec altiori eruditioni pares evaderent; et ob eam forsitan rationem Baeda noster et pædagogorum qui pueros primas litteras docerent, et magistrorum qui ingenuis studiis eos instruerent, mentionem fecerit. Licet igitur concedamus pueros præceptoribus, quales in ludis grammaticalibus dominari soleant, in disciplinam traditos fuisse, cum tamen ex Baeda constat magistros quoque in Sigbertina schola juventuti informandæ præfuisse, non video quo modo hac concessio vel Oxoniensium causæ prosit, vel Cantabrigiensibus noceat. Huic autem conjecturæ maximam fidem facit

A consimilis puerorum erudiendorum apud Cantuarios ratio; apud quos sanctum Aldhelmum primas litteras didicisse supra ostendimus, et omni eruditione postea fuisse institutum.

Pergit autem Fullerus, et quo pueros artium et scientiarum capaces esse probaret, Asserium Mena-vensem accersit, scholares quos Oxonii nutriti Alfredus pueros vocitantem. Et hic quidem mirum quid respondeat antiquarius ille nobilissimus (*Antiq. Oxon., p. 40*); a Fullero scire vult in quonam Codice vocem illam *pueris* deprehenderit, dicit se præter alia bene multa et Parkeri et Cambdeni Exemplaria consuluisse, nec in eorum aliquo vox ea comparuit; iterum igitur Fullero falsarii notam inurit; et non pueros tantum, sed et infantes Oxonii priscis temporibus studuisse concedere audet, si id Asserii suffragio verbisque apographi cujuspiam, quantumvis mancis et fugientibus, modo ne interpolatis, confirmarit. Cave autem, bene vir, ne quod

B magno satis hiatu promiseris, invitum prestare cogaris. Quid autem si ex vestro Cambdeniani Asserii apographo ipsos infantes in Alurediana schola studuisse monstraverim? Tum profecto necesse est, Oxonienses, fateamini oratorem vestrum in illi maxime incubuisse, ut aliquid tandem proferret, quod risibilem se arguat, qui quidem hac in re nihil non ridendum protulit. Audiamus igitur Asserium: « Aethelweard omnibus juniori ludi literariæ disciplinæ, divino consilio et admirabili regis providentia, cum omnibus pene totius regionis nobilibus infantibus, et etiam multis ignobilibus, sub diligentibus magistrorum cura traditus est. » Anne hic nihil minus quam pueri? imo certe nondum puerorum, memorum infantium multitudinem in scholam suam rex studiosissime congregavit.

A rege igitur Sigberto quod liberalium artium schola institueretur, abunde satis, ut arbitror, demonstratum est. Jam mihi diligentissime est querendum quem locum rex prudentissimus potissimum elegerit in sempiternam philosophiæ Musarumque sedem. Cum autem viri ingenio præstantissimi clarissimique de hac re litem sibi invicem gravem acerrimamque intenderint, Cantabrigiensis academia illustrissimum regem fundatorem suum esse confirmante, Oxoniensibus contra omnino negantibus, spero meam sententiam, si modo validis rationibus innitatur, apud utroque ad persuadendum valituram; nihil enim præjudicati huic causæ afferro, ut pote qui alumnus fuerim utriusque academiciæ, nec necessitudine quadam sola, sed voluntate pariter utrique devinctus. Si igitur quod sentio libere dicam, non quidem diffidendum est Cantabrigiensium causam mihi saltem longe et meliorem et probabiliorē esse videri, et inique Oxonienses facere, qui de istorum antiquitate detrudere conantur. Ipsi enim videant annon necessario concedendum est rationibus æque validis probari posse Sigbertum Cantabrigiæ scholam instituisse, ac Oxonii Aluredum suam.

D Nam non certissime constat ex antiquissimis historiis an ipsa academiciæ fundamina Aluredus posuerit. Procul dubio Asserius, qui vitam Aluredi tum succincte in Annalibus, tum copiose in libro de illius Regibus Gestis descripsit, Oxoniensis academiciæ nusquam meminit, multo minus fundationis ejus, licet Aluredus fuit in primis familiaris. Est autem plane incredibile tam præclarum et memorabile facinus Asserium prætermittere voluisse, præsertim si talis instituta est academia, qualem nobis exhibent Chronicon novi monasterii Winton, et Johannes Rossus, ubi et ipse inter celeberrimos professores fuerit; qui certe fusius prosequitur plurima minoris momenti, qualia sunt privilegia scholæ Anglo-Saxonum Romanicæ, et quæ de ea schola loquitur, quam in suo palatio Aluredus instituit. Nec historicorum nostrorum per annos cccc et amplius, licet res gestas Alu-

redi ceteras copiose enarrant, omnesque opportunitum maxime ad eam rem haberent locum, reperiri quoniam existimo qui scholas publicas Oxonii ab eo aut institutas aut instauratas memorie prodidit, ante Rannulphum Cestrensem; cuius vestigiis, qui post eum insecuti sunt, fore incedentes, eadem pari fide referunt, de veritate quidem parum solliciti.

Oxonienſes vero adversariis Asserium nihil de Oxoniis locutum predicanſibus obijciunt clausulam quamdam in Codice illo Asserii a Camdeno edito, in quo legitur exortam esse pessimam ac teterrimam Oxoniæ discordiam inter Grimbalduſum doctissimosque illos viros quos secum adduxit, et veteres scholasticos quos ibidem invenisset; qui leges et legendi formulas a Grimbaldo institutas amplecti recusabant, et retinebant mordicus eas olim a Gilda, Melkino, Nennio, Kentigerno et aliis sanctis, et postea a viro Germano comprobatas. Hinc liquere asserunt Aluredum scholas Oxonii instituisse, nec tamen primitus, sed potius restituisse ex testimonio Asserii.

Sed paco horum doctissimorum virorum merito videtur dubitari an ista clausula ab Asserio ipso fuerit conscripta, an potius a nepore aliquo falsario mala fide assuta. In universis enim optimis fidei manuscriptis exemplaribus tota hæc historia de Oxoniensi dissidio non invenitur; neque tantum in eo Codice quo usus reverendissimus Matthæus Cantuariensis, sed et in iis omnibus quos vidit Lelandus, siquidem ille testatur Asserium nonnisi tecte, suppresso ejus nomine, de Vado Isidis scripsisse, et disertis verbis affirmat eum nec Græcolada, nec Lechelada, nec Lathelada, vocabulorum mere Saxonicorum, et neque transmigrationis meminisse, ne per umbram quidem (*Leland., in Comment. ad Cynn. Cantuar., voce Isidis VADUM*). Si vero Asserius de discordia illa, de veteribus scholasticis, et de Gilda ceterisque aliquod locutus esset, transmigrationis certe per umbram saltem meminisset. Gildas enim et reliqui qui ab hoc Pseudo-Asserio memorantur, si ipsis Oxoniensibus Græcoladensium scholam ad Theodori usque tempora floruisse dicentibus fides ulla adhibenda est, isti scholæ multo prius, quam fleta transmigrationis fieri potuisset, leges vivendi et disciplinam dabant. Desideratur denique hic paragraſus ex Exemplaribus istis bene multis quæ antiquarius Oxoniensis consuluisset se scribit. Credi enim vix potest ut tam strenuus illius academice vindex, quod ad augendam firmandamque Camdeniani Codicis fidem adeo pertinet, sciens omiſſisset, si in suis Codicibus hæc clausulam invenisset. Et plane incredibile est antiquiores historicos illos Æthelweardum, Ingulphum, Marianum Scottum, Florentium Wigornienſem, W. Malmsburiensem, reliquosque per ceteros et amplius annos ab Asserio restitutione scholarum Oxoniensium per Aluredum, aut hæc discordiam universos per omnia sæcula penitus tacere voluisse, si in Exemplaribus Asserii istiusmodi paragraſum legissent. Ex quibus colligitur ad veritatem quam proxime accedere, nusquam existisse exemplar aliud, in quo hæc clausula reperitur, quam illud cujus cl. Camdenus mentionem fecerit, clausulamque ipsam a falsario quodam Oxoniensi forsitan insertam esse.

Porro antequam dissidii mentionem fecisset Asserius, si juxta historie conscribendæ ratio habita fuisset, eum necessario oportebat Oxoniensibus academiæ ejusque celebriſſe sive institutionis sive restitutionis meminisse. Quod autem ad scholas Oxoniensium attinet, nihil de iis apud Asserium, ne tecte quidem habetur, quidquid secus dicit Lelandus. Siquidem scholæ in quæ Aluredus Æthelweardum filium natu minorem cum omnibus pene totius regionis infantibus in liberalibus artibus nutrirî curavit, intra parvuli sui autæ regie parietes circumscripta est, ut liquet ex ipsius Asserii narratione, qui scribit illos nobilitum in regali familia fore nutritos. Atque hæc

scholæ, non Oxoniensi, quoniam octavam partem annuorum reddituum Aluredus destinavit, ex mente Asserii et antiquorum omnium historicorum qui Asserium explicant. Si igitur concedent Oxonienses Menevensem non imperitissime, non insulſissime scripsisse, eumque ne dicam optime, sed mediocriter solum novisse, quod consequitur, cum antecedentibus connectere, necesse est ut fateantur clausulam hanc, non ab Asserio scriptam esse, sed ab Oxoniensi aliquo historiæ ejus imprudenter assutam, qui dum scholam ab Asserio memoratam stulta Oxoniensem credit in errorem lepidissimum est inductus.

Quod etiam fidei clausulæ Editioni Camdenianæ insertæ plurimum derogabit, cl. Spelmanus vidit Asserium antiquitus manuscriptum, eum ipsum archetypum, ex quo auctorem istum archiepiscopus primo divulgavit, ut quidam verisimiliter existimant; verisimiliter, inquam, sive characterem Saxonico affinem species, sive virgulas et apices ex rubrica factos, quibus iste præsul Mss. a se lectos notare solitus est. In eo Ms. clausulæ quæ per iodum de dissidio proxime præcedunt, quæque sequuntur, in textu videbantur antiquioris et maxime indubitatae scripturæ, cum alie libri partes a manu recentiore sint et substitutæ videantur; nusquam autem toto libro clausulam istam de dissidio doctissimus eques deprehendit, neque quidquam omnino quod aliter se haberet atque id quod archiepiscopus edidit. Quare utrum archiepiscopus Cottonianum Codicem publici juris fecerit, ut Spelmanus arbitratur, an Lancelanum, et alii, tute affirmare possumus utrumque Codicem Camdeniano isto longe esse antiquiorem. Codex enim hic, juxta ipsius Camdeni sententiam, ad summum temporibus Ricardi II exaratus dicitur, cum librarii et Saxonico characterē et Saxonico affini jamdudum in scribendis libris uti desiissent, et quidem Wynns ipse in sua ad cl. Camdenum epistolâ fatetur Exemplar hoc non esse antiquissimum. Neque vero antiquitatem Exemplaris Parkeriani vel tantillum elevabunt epilogus et Henrici Huntingdonensis versus in laudem Aluredi ad finem Codicis inserti, antiquitatis enim studioso cuilibet notissimum est quod in Mss. usu eveniat sæpissime, et fini et margini recente manu plurima inscribi. Hoc autem verisimile esse ex Cottoniano Exemplari satis apparebit, quod literis Saxoniciſſis scribitur, cui etiam desunt epilogus et carmina.

Credi etiam vix potest veteres scholasticos in seria cum Grimbaldo contentione commenta illa de Gilda, Melkino, Nennio, Kentigerno, Germano unquam protulisse, quoniam ex historiis de Vita et Actis eorundem ea omnia facillime refelli possunt; neque enim aliquis ex integra historicorum turba viros hosce Oxonii studuisse, multo minus ibi consensuisse unquam dixit. Et quod magis ad evertendum hujus clausulæ auctoritatem facit, non solum non coheret cum reliquo historie corpore, sed nec sibi recto constat. Fatuus, scilicet, iste falsarius ea confudit et commisit quæ inter se jungi copularique non possunt. Nullo enim temporum ordine conservato, sanctum Germanum ait Oxoniam advenisse, amique dimidium illic moratur ordines et instituta supra, hoc est, a Gilda reliquisque, mirum in modum comprobasse. Qui quidem Germanus diu ante ex hac vita excessit, quam horum aliquis nasceretur.

Porro narratio hæc non congruit cum adventu Grimbaldi, qui, ut ait Hydensis liber, in annum 885 incidit. Conveni enim inter omnes Grimbalduſum in Angliam jam recentem per aliquantum temporis spatium ab Ælfredo domi apud se retentum, ut ipse ab eo privatim institueretur, priusquam Oxoniam mitteretur. Universitas autem, juxta Codicem Wintoniensem, a Camdeno laudatum, secundo ab adventu Grimbaldi anno a difficiari cæpta est, nihilominus hic articulus Grimbalduſum publico dissidio Oxoniæ

causam præbuisse refert, quod anno 886 erupit, cum ante tres annos cepta paulatim creverat, anno, scilicet, uno ante conditam Universitatem, biennio autem ante Grimbaldi adventum. » Huic vero objectioni a fructibus et supputatione chronologica sumptæ nihil aliud respondent Oxonienses, quam quod errores chronologici apud historicos nostros, imo apud ipsum Asserium vel mediocriter versato lectori sunt manifesti. Quasi non essent alie rationes validissimæ cur articulum huic afflueret et commentitionem esse censeamus. Licet enim error chronologicus ad abrogandam huic clausulam fidem per se non satis valeat, argumenta tamen reliqua ad hoc ipsum probandum excogitata quamplurimum confirmat.

« Si etiam circumstantias alias jam comparantes inter se conferamus, quomodo verisimile arbitremur Aelfredum principem, qui collapsas in patria litteras tam graviter ferret, quique tam iniris modis eas instaurandas suscepit, pati voluisse tanto atque tam vehementer ab se expellito operi fraudem fieri jurgis paucorum scholasticorum, nullius sane momenti? Deinde domo profectum ipsum Oxoniam usque litibus suis componendis rem adhuc adeo indecimus reliquisse, ut ipsius professores obscuriorum scholasticorum tædio, cepto jam ab his commisso opere, desisteret compellerentur? Certe parum conveniebat hoc cæteræ regis dignitati atque disciplinæ; qui quavis animo alias leni, tamen acer et rigidus eorum exactor fuit quæ bene consultæ semel constituerat.

« Neque vero Johannes Rossus (quem Apologia multum celebrat) huic commento dissidi inter Grimbaldum et Oxonienses orti quidquam ponderis adjicit. Narrat enim quam mirum in modum litteræ a Grimbaldio restitute in his terris floruerint; quod tamen si formulæ docendi, quas ipse instituerat, rejectæ fuissent, præsertim tam cito, ab ipso fieri certe non potuit. Postea vero in sua senili ætate, dicit Rossus, studio relicto, adiit Quintoniam.

« Verum ulterius sciscitemur ubinam gentium veteres illi scholastici agerent, Aelfredo regnum jam aspiciant; qui cum tam parvi ætatis in veteribus Universitatis putatitæ institutis tuendis, regi non præsto essent, neque operam suam deferrent, cum doctorum virorum inopia foras tum despicere necesse haberet? Scholasticos, si qui fuerint, quod atinet, præterquam quod nulla ex parte eorum auxilii facta sit mentio, doctrina admodum exigua præditos fuisse comperimus, cum rex ipse nos edocet quod sub initia regni sui perpauci eis Hambrum fuerint qui Latinam epistolam vernacule scirent reddere. »

Quantumcumque igitur valeat cl. Camdeni auctoritas, quem obstupescenda eruditionis virum libenter agnoscimus, ejusque mores sanctissimi et vitæ probitas omnium artificii et fraudis suspicionem penitus tollunt, non tamen adeo valere debet, ut Exemplarium omnium, quæ adhuc compaeruerunt, fidem sola imminuat, et objectiones illas a cl. Spelmanno contra hujus articuli *Auctoritatem* allatas infirmet et diluat, præsertim cum tales sint, tantamque habeant vim et pondus, ut Oxoniensium quisquam nondum aliquid ausus sit reponere.

De Pseudo-Asserio hætenus. Ad ea jam pergamus quæ cl. Twynus ex Malmshuriensi laudat (*Apol. l. n. sect. 172*). Introducit autem historicum hoc modo loquentem: « Rex Aluredus Dei servus Nertum sæpius adiit, suisque nonnumquam utebatur consiliis; consilio namque Neoti abbatis scholas publicas variarum artium apud Oxoniam prius instituit. » Affirmat etiam se hæc invenisse in ejus de Gastoniensis cœnobii antiquitate libello. Scripsit certe Malmshuriensis istiusmodi libellum, quem cl. Gabeus ipsis Oxoniis publici juris fecit. Sed ostendat mihi aliquis Oxoniensium, oculatissimus licet, unum gentium per totam hanc historiolum eam, quæ

A citavit Twynus, reperiantur? Quis autem unquam, nisi qui sonam et existimationem suam prorsus abjiceret, cum ex veris historicis aliquid probare non possit, ad fabulas et ficta monumenta confugerit?

Sed ne præter fragmenta, quibus causam suam defenderent, nihil habere videatur, Cantabrigienses urgent argumento ex certo et indubitato Malmshuriensi opere desumpto. Aium Malmshuriensem testari bonas litteras Oxonii ante Aelfredum floruisse, ab eo tamen auctas et promotas, Grimbaldum fuisse e Galliis evocatum, causamque evocationis fuisse, ut litterarum studium in Anglia sopitum et pene extinctum sui suscitaræ industria (*Not. in Vit. Aelfr., Edit. Angl., p. 178, Antiq. Oxon., p. 15*). Asserunt historicum hunc diligentissimum per studium academiam Oxoniensem voluisse (*Malm., de Reg., l. n. c. 4*); deinde colligant, principis hoc turpissime posito, scholares ibi studuisse, licet præciores quam ante Danorum invasionem; intercursum litterarum studium Oxoniis resuscitaturum, non de novo conditum fuisse Grimbaldum. Quis vero unquam, qui mentem ab omni præjudicio liberam gerit, in animum induxit vocem hanc de turba studentium, vel de loco quo studia litterarum excolerentur, non de studiis ipsis intelligere? Malmshuriensem certe, cum hæc scripserit, credo nihil omnino de Oxoniensi academia cogitasse, sed hoc sommmodo voluisse ostendere, nullum scilicet, fuisse in Alfreddi regno litterarum peritum, doctrinæque studia per universam Angliam diu intermissa et pene perditâ Grimbaldi opera fuisse suscitata.

Argumentum quoque aliud huic non dissimile a Constantii Vita sancti Germani trahitur, ubi regionis illius (id est, Britannia) universitas in Germania sociorumque sententiam prompta dicitur transiisse. Contendunt autem universitatem hoc in loco idem sonare cum cætera hominum in unum locum congregata et societate studiorum conjuncta (*Antiq. Oxon., p. 10*), sed plane nihil aliud significat quam regionem illam integram, totam, universam. Nec minus ridicula sunt et absurda quæ Oxonienses de sancto Gilda garriunt, dum illum vendicant pro suo. Auctor quidem viam hujus Sancti dicit cum cum valde iussisset pio magistro Iluto Iren perrexisset, ut et aliorum doctorum sententias in philosophicis atque in divinis litteris exquireret. Iren igitur perrexit, hoc est, Hiberniam, quæ aliis Ireno et Iris dicitur, cujus incolæ Irenses etiam nominantur. Tunc enim Hibernia sub sancto Patrieii discipulis et sanctitatis et eruditionis laude florebat. Ipsi quoque Angli, fide Christi suscepta, frequentes in Hiberniam doctrinæ gratia sunt profecti. Oxonienses vero Iren eandem esse cum Hibernia omnino negant, et sagaces conjiciunt ea voce Oxonium tacite subintelligi. Modo enim mutant Iren in Iken, deinde in Iken, et Yhen, denique in Rydyehen, quod lugubri Britannica Oxonium sonat, et tum quidem omne quod volunt, se egregie conficere arbitrantur. Necesse est vero ut qui tantopere in verbis ludant, irrisione omnium ipsi ludantur: et fieri non potest ut qui nugas has inaptas legerit, severissimus licet sit et natura tristissimus, risum tenere ullo modo possit.

Redeamus vero ad Aluredum, quem Oxonienses fundatorem suum prædicant. De tempore autem quo hoc præstitit, non satis inter scriptores convenit (*Ibid., p. 11*). Alii annos 872, 873, aut proximum, assignant. Sed hoc tempore rex illustrissimus adeo rebus bellicis exercitatus est, ut nullo modo studiis liberalioribus promovendis vacare potuerit. Lotandus anno 879 id gloriæ debere affirmat, cum, factis nimirum inter Alfredum et Gothfridum induciis, Anglis aliquandiu respirare datum est; Pseudo-Asserius vult hæc in annum 883, triennio ante insignem illam discordiam, incidisse; Annates cœnobii Ikenensis 886, Chronicon denique ejusdem cœnobii auctoris 895 nominat. Sed si sanctus Neotus, ut Oxoniensis historiographus scribit (*Ibid.*), præcipuus in re-

stauranda academia partes agebat, et sacre theologiae erat praelector; aut si ad consilium beati Neoti abbatis, ut Bromptonus testatur, scholas publicas variarum artium apud Oxoniā primus instituit Alfredus, lelandi procul dubio tarditate peccatur, ideoque cæteris qui annum posteriorum assignant. Sanctus enim Neotus anno 877 decessit. Postquam enim de ejus morte egit illius Vitæ scriptor, num. 21 subdit (eo tempore, anno, videlicet, ab incarnatione Domini 877. viii Id. Januarii, Guthrunum Danorum ducem cum magno classium apparatu Angliam invasisse.) (*Mabill., Act. Ben., sæc. iv, part. II.*) Adeo ut eodem aut præcedenti anno, sancti Neoti obitus reponendus sit. Illud quoque argumentum est, quod ea quæ Alfredo regi prænuuntiavit Neotus, se ad optatum litteris portum, id est, ad mortem, accedente, in proximo adimplenda esse vaticinatus est, ex num. 48. Atqui Alfredum Guthrun insectatus est anno 877, idemque ab eodem Alfredo superatus post pascha insequentis anni. sancto Neoto inter pugnandum Alfredo apparente et opitulante, qui Alfredum ad prælium trepidantem viso prius animaverat, ex num. 26, ac proinde jam tum e vivis excesserat. Certe Asserius ubi cladis Alfredo per Guthrunum anno 878 inflicte et a Neoto prædictæ mentionem facit, sic de ea agit, quasi Neotus jam vivere desisset: « Quod beatissimus vir Neotus, inquit, adhuc vivens in carne, qui erat cognatus suus, intimo corde doluit, maximamque adversitatem ob hoc ei venturam spiritu prophetico plenus prædixerat. » Itaque anno 878, cum Alfredus Guthruno cedere compulsus est, mortem obierat Neotus, cujus mors proinde in annum 877 aut præcedentem revocanda est. Cum igitur Alfredus in prioribus regni annis bellis fuerit nimis implicatus, non potuit, vivente Neoto, scholas Oxoniæ vel instituere, vel instaurare; et cum Neotus anno 877 fato concesserit, necessario consequitur eum non in ista academia theologiae prælegisse, neque hortatu ejus regem litterarum studia Oxoniæ collapsa in pristinum statum restituisse. Cum denique scriptores ii, qui Alfredo hujus rei gloriam tribuunt, magnam quoque honoris partem Neoto deberi fateantur, ostendo quod Neotus ut scholas Oxonienses fundaret regi non suaserit, a Cantabrigiensibus sumetur illico regem, cui suasisse dicitur, de fundanda academia non omnino cogitasse.

Sed si adhuc Oxonienses pertinaciter contendunt scholas suas ante annum quo Neotus obierit institutas esse, novum argumentum, quo adversarii insignem illam de discordia apud Asserium periodum convellant, suppediabant. Pseudo-Asserius enim tradit per tres annos, post, scilicet, novas scholas ab Alfredo institutas, haud magnam inter veteres scholasticos et Grimbaldum doctissimosque illos viros quos secum adduxit fuisse dissensionem, anno vero 886 pessimam inter eos fuisse exortam discordiam. Ex quo constat Grimbaldum suosque anno circiter 883 academiam Oxoniensem in melius restituisse. Si vero dicatur scholas, dum adhuc Neotus in vivis esset, ante annum 877 ab Alfredo fuisse reparatas, procul omni dubio Asserius, qui fuit Alfredi et æqualis et familiaris, hanc male fictam periodum nunquam scripsit.

¶ Verum ut hoc de instaurata consilio Neoti Academia figmentum prorsus obruam, constat id retulisse Asserium, et anonymum Neoti Vitæ scriptorem, qui tamen meminit libertatis Anglorum Romanæ scholæ a Marino papa concessæ, rogatu Alfredi regis, quem hac de re Neotus sollicitasse dicitur, tamen apud Asserium neque id invenio, qui tamen indultam a Marino libertatem commemorat. Quis autem non videt silentium coarcti auctoris, qui ex professo de rebus ab Alfredo splendide gestis scripsit, et biographi, qui sancti Neoti gesta in litteras referre in se suscepit, apud doctos viros multo magis valitu-

rum, quam cæcotentium monachorum scriptorumve longo post Aluredi ætatem intervallo florentium fallax mendaxque testimonium?

Sancto Neoto autem addit historiographus (*Pag. 15*) Oxoniensis Johannem Erigenam, sive Scotum, quem dicit fuisse monachum Ecclesiæ Menevensis, et academicos in logica, musica et arithmetica instituisse; quem etiam eodem quo Neotum ac Asserium tempore in artibus prælegisse, reclamatione scriptores quicumque, asseveranter affirmant. Sed pace hujus viri doctissimi, qui hoc et asseveranter et audacter affirmaverit, mihi ab illo de hac re dissentiendum esse non infirmis rationibus probabo. Johannes autem Erigena seu Scottus, qui fuit Caroli Calvi familiaris, et sub initia regni ejus in Galliam accessit, adeo non fuit monachus Menevensis, ut neque monachus omnino fuerit. Ille enim nusquam monachus apud auctores ejus ætatis æquales appellatur; deinde ipse in suorum operum inscriptione, ubi officia seu dignitates suas exprimere solent auctores, nusquam monachi nomen usurpat, ut patet ex præfatione ad librum de divina Prædestinatione, cujus hoc exordium: « Dominis illustribus... Hingmaro et Parthulo... Johannes servus vester devotus in Domino salutem. » Idem probat ejusdem præfatio in Areopagitica: « Gloriosissimo catholicorum regum Carolo Johanne extremus sophiæ studentium. » Denique versibus Græco-Latinis, quos pervetusto Glossario Græco Latino idem apposuit, hunc titulum præfixit: *Versus Johannis*. Ad hæc, si is fuisset monachus, aliquando in monasterium quoddam se recepisset, cum e contrario semper in palatio Caroli Calvi versatus sit, ut ex Parduli Laudunensis antistitis epistola intelligitur.

Hic igitur Johannes monachus non fuit, neque etiam Menevensis, aut, ut historiographus vult, ad sanctæ Meneviæ natus. Genere enim Scottus erat, testante in primis Nicolao papa I, in epistola Carolo regi majori inscripta: « Relatum est apostolici nostri, quod opus beati Dionysii Areopagiti quidam vir Johannes genere Scottus, nuper in Latinum transulerit. » Hincmarus quoque, cui Johannes familiaris erat, in posterioris operis de prædestinatione, cap. 51, Johannem Scottigenam appellat. Scottigenam etiam dicit Anastasius Bibliothecarius, in epistola ad Carolum Calvum de Areopagitica; eorumque versione, qua in epistola dicitur quoque barbarus, in finibus mundi positus. Et hinc est quod ætatis illius auctores in scriptis Gothescalci causa editis, eum passim Johannem Scottum, imo suppresso Johannis nomine, Scotum, Scotum illum, quemdam Scotum persepe nominant.

Quod autem adhuc infelicius accidit, eodem quo Neotus et Asserius tempore Johannes prælegisse dicitur. Si vero Asserius ad Aluredum non venerit, donec jam diu Neotus esset mortuus, fieri non potuit ut hi uno eodemque tempore Oxoniæ academicos instituerent. Ostendi jam satis Neotum anno 877 obiisse, nec minus liquet Asserium ante annum 884 ad Aluredum non esse profectum. Nec cum quibusdam dicatur duos fuisse Asserios, alterum qui juxta Florilegum et Florentium obiit episcopus Scireburnensis anno 885, quem Oxonienses suum vendicant; alterum Menevensem, qui Aluredi gesta scripsit. Apparet enim eos qui ejus obitum ad annum 885 revocant, et unum hominem in duos dividunt, in errore gravissimum inductos esse. Constat enim Asserium a Menevia anno 884 ad regem fuisse advocatum, qui duo ipsi monasteria tradidit, et sequentis temporis successu Exanceastre cum omni parochia, quæ ad se pertinebat in Saxonia et Cornubia, hoc est, ut mihi visum est, Scireburnensem diocesim, in qua civitas Exoniensis et Cornubia sita est. Eum autem fuisse episcopum Scireburnensem ultimis Athelredi archiepiscopi temporibus ante annum 889, quo iste archiepiscopus de-

* Scriptorem. Floruit sæculo duodecimo, quem vide apud Mabillon., sec. iv, part. II.

functus est, manifesto colligitur ex testamento Aelfredi regis, in quo rex dat centum marcas inter alios Assero episcopo de Schireburn. Ingulphus quoque testatur hunc ipsum post adventum ejus in Angliam a Schireburn sedisse. Et Aelfredus ipse, in præfatione sua ad Gregorii Pastoralē, Wulfstigeo episcopo, qui Londinensem Ecclesiam circa annum 898 regere incepit, inscripta, Asseri episcopi sui meminit. Denique Chronicon Saxonicum et Annales Asseriani eum anno 910 diem obiisse verbis disertissimis testantur. Unus idemque igitur fuit et Menevensis et Schireburnensis Asserius, qui Sighelmo in illo episcopatu successit. Sighelmus enim anno 883, juxta Chronicon Saxonicum et alios, Romam et in Indiam Aelfredi elemosynas deportavit. Et Werstanus successit Asserio anno 910, quo Plegmundus, plurimis episcopis tunc in fata cedentibus, et Wintoniensi et Schireburnensi parochiis in plures divisus, septem episcopos uno die consecravit. Hinc vehementer errat Malmsburiensis et alii qui eum sequuntur, qui dicunt Sighelmum Asserio posteriorem fuisse, et inter Asserium et Werstanum, Sighelmum, Ethelwardum, et sedis per annos septem vacationem interponunt. Neque fides iis historicis adhibenda est, qui scribunt septem episcopos, inter quos Werstanus invenitur, mandato Formosi papæ jamdudum defuncti de ea re, ut male finxerunt, misso, uno die anno 904, vel sequenti, consecratos esse.

Ex his igitur abunde convincitur Johannem, Neotum et Asserium, artes et theologiam Oxoniis non docuisse. Comparat autem inter prælectores qui tunc temporis Oxoniis floruerunt, Johannes alius, monachus dictus, qui geometriam et astronomiam explicabat. Hunc Asserius Ealdsaxonem vocat, Ethelginganque monasterii cœnobiarcham primum. Ex hoc uno tres effluerunt recentiores Oxoniensis academæ antiquitatis assertores, Johannem, scilicet, Menevensē, Scotum, et Ethelgingensem. Si vero alii præter hunc ultimum ab Aluredo in palatium acciti essent, procul dubio Asserius, qui viros doctos ab Aelfredo adhibitos accurate commemorat, illos silentio non præterisset. Male igitur illi operam collocarunt, qui in defendendis adeo stupidis et nuperis, qui hoc absurdissime affirmarunt, scriptoribus, tantopere insudarunt.

Sed neque Johannes Ealdsaxo unquam Oxoniis prælegit. Asserius enim aperte indicat scholam Aluredianam non Oxoniis fixam fuisse, sed in aula regia, aut in curto, ut verbo Asseriano utar, institutam, omnesque doctos viros, quos Asserius studiosissime enumerat, ut Uuerferthum Uigornensem, Plegmundum Dorobernensem, Athelstanum et Uuerwulfum capellanos, Grimbaldum et Johannem presbyterum et monachos ex Gallia invitatos; Asserium denique ipsam, Alfredum et ejus regionis juventutem in regali familia docuisse. Grimbaldum vero Oxoniis prælegisse ex eo probatur, quod sub choro seu cancello antiquissimæ ecclesiæ sancti Petri in Orientali Oxoniæm plaga Hypogæum sancti Grimbaldi etiamnum ostenditur. Sed cum fabula hæc ex sola Pseudo-Asserii auctoritate pendeat, et nemo ex antiquis et indubitata fidei scriptoribus idem affirmet, e contra cum ex iis abunde constet Grimbaldum nunquam Oxoniis fuisse, hoc mihi quidem dignissimum videtur, quod in nuperis plane et ridiculis Oxoniensium ligmentis habebatur.

Sed ex Johanne Rosso antiquario Uuarwicensi ideo colligitur Aluredum Oxoniensium scholæ auctorem fuisse quod regem illum celeberrimum tres aulas construxisse memoret, nominibus Universitatis Aula-um, Magnæ, Minoris, et Parvæ insignitas. Quæ vero Rossus de antiquitate Oxoniensis academæ fundatione scripsit, adeo male ficta sunt omnia, ut ne veritatis quidem speciem præ se ferant. Quod autem ad has aulas attinet, eas nullibi Aluredi tempore existisse quam certissimum est. Omnes nomen illud ex eo ob-

tinuerunt, quod Universitas eas emerit de denariis magistri Uuilelmi de Dunelmia. Prima, quæ hoc nomen habuit, emptionis tempore, ut ex chartis constat, vocata est Domus Angularis, quam hospitale de Brackly habuit ex dono magistri Roberti de Prestun, quæ sita est in parochia beate Mariæ, propinquior domui quæ fuit quondam Galfridi Justet versus Aquilonem. Hospitale autem domum hanc anno 1233 Universitati vendidit, unde nomen Aulae Universitatis in vico scholarum obtinuit. Multis post hæc annis, ut historio-raphus Oxoniensis testatur (*Antiq. Oxon. part. II, p. 57*), sexto quippe Edwardi III, Domini, scilicet, 1332, tenementum amplissimum, ad Richardum de Tekene aliosque pertinens, coemptum est; quod ea tempestate Aula Selverniana, vulgo Selverne-Hall, ante vero Ludlow-Spicer's-Hall, appellabatur; regnante autem Henrico Tertio, Aula Dunelmensis, vulgo Durham-Hall, ab Andrea quodam de Durham Oxon. Burgesi, nomine innotuit. Hoc itaque domicilio potius magistri ac scholarum, eodem se contulerunt, perpetuum sodaliti sui habitaculum destinantes; quod ducto deinceps ab academia, cujus sub auspiciis florebat, nomine, Magna Aula Universitatis (Major utique duabus illis erat, quæ Aulae propterea minores dicebantur), nuncupari cepit. Adhuc autem exstant statuta hujus Magnæ Aulae Universitatis, pro scholaribus magistri Uuilelmi de Dunelmio emptæ, quibus appensum erat sigillum academice publicum ceræ viridi impressum, in thesaurario collegii Universitatis in paxide A. A. Habemus igitur illum ipsam historiographum Rossi signenta refulgentem, latentemque Aulas istas non ideo Universitatis dictas, quod eas Aluredus fundavit, sed quod eas Universitas longo post tempore coemerit.

Omnia igitur quæ Oxonienses protulerunt de academia sua ab Aluredo fundata, falsa esse et commentitia abunde ostendi. Si ergo iis concedatur illustrissimum illum regem Oxoniensem scholam instituisse, necesse est ipsi fateantur pari ratione ostendi posse, quod Sigbertus scholam suam, de qua tantopere disputatur, Cantabrigiæ posuerit.

Oxonienses vero obijciunt neminem ex antiquis scriptoribus testari scholam Cantabrigiæ a Sigberto fundatam, primum hoc affirmare Polydorum Virgilium, non tantum extraneum et nuperum hominem, sed quem omnes fere in historia infidum vel indiligentem certe uno ore consentiunt. Notatu vero dignissimum est eos qui Polydorum mala fide historiam suam scripsisse asserunt, singulos fere eam ob causam illi subitrasci, quod Britannicas Galfridi fabulas rejiceret, inter quos Lelandus, qui tamen hæc in re cum Polydoro consentit. Verisimile est etiam Polydorum primum non fuisse hujus conjecturæ auctorem; Lelandus enim, qui paulo post Virgilium scripsit, tradit consensum scriptorum Sigberto et Felici attribueri gloriam Gymnasii Cantabrigiæ, auspice Christo, instituti (*Comm. in Cygneam Cant., voce GRANTA*). Unius autem Polydori sententia nullo modo dici potest scriptorum consensus. Porro si hujus fides merito in suspicionem vocetur, Lelandus et reliqui qui idem hoc asseruerunt consarcinandis fabulis non sunt arguendi: quorum sententia et auctoritas, utpote doctissimorum virorum, credo, plus semper valitura est, quam ridiculi et absurdi errores Bromptoni et Higdeni et aliorum, qui horum premunt vestigia, affirmantium ex Asserio vel male, vel potius non omnino intellectu Aluredum Oxoniensis academice fuisse fundatorem.

Sed historiographus Oxoniensis (*Antiq. Oxon., p. 58*) rogat quænam indicia dedit Baeda, quibus nomen Cantabrigiam se velle ostendit? Illic autem facillime respondeatur indicis æque claris Baedam locum Sigbertinæ scholæ fuisse Cantabrigiam indigitare, ac Aluredianæ Oxoniæ ostendere Asserium. Neque enim dicatur, si academia a Sigberto condita fuerit, eam

* *Schireburni*. Vide etiam Lelandi excerpta ex Vita Grimbaldi, in Collect., vol. II, p. 18.

sibi vendicaturam esse Grantcestriam. Nam ex Baeda constat civitatem illam his temporibus fuisse desolatam (*Hist. eccl.* iv, 47). Et certissimum videtur, deficiente illa vel potius sedem suam aliquatenus mutante, Cantabrigiam ex ruinis ejus emergisse. Procul dubio Aluredi temporibus Cantabrigia villa fuit florentissima, ut patet ex Asserio et Chronico Saxonico (An. 875). Ibi enim legimus eam satis amplam fuisse, in qua magnus Dacorum exercitus hiemaret. Et quidem fieri vix potuit ut ex nihilo tantum oppidum, quod nomen universæ provincie daret, subito nasceretur. His autem temporibus urbe illa a Dacis devastata, et Johanni Rosso credamus, rex Edwardus dictus Senior eam ad clerimoniam augmentandam, sicut pater suus Oxoniæ, sic ipse Cantabrigiam ab antiquo cum cæteris studiis generaliter suspensam, desolatam et destructam, iterum ad primam gloriam erexit (*Hist. reg. Angl.*, p. 96). Si autem hæc vera sint, quis, quæso, alius ante Sigbertum nominari potest, qui scholam hanc in regionibus instituerit? Necesse est vero Oxonienses faterentur auctoritatem Rosi, academice Oxoniensis alumni, et ejus antiquitatis strenui propugnatoris, hæc in requamplarium valere, præcipue apud ipsos qui maxime hujus sententia freti sunt Aluredum scholam suam restituisse, tres Aulos fundasse, ibique doctores in artibus prælegisse. Si enim negant Edwardo gloriam Cantabrigiam reparandi, pari jure Cantabrigienses istam Rosi historie partem veram esse negare possunt, ubi de Alfredo Universitatem Oxoniæ restitente verba facit.

Verum argumentum illud non infirmum est Sigbertum Cantabrigie scholam non instituisse, quod, scilicet, Malmaburiensis et alii cum scholas literarum per loca instituisse tradiderint. Sed objectionis hujus vim penitus franget auctoritas Baedæ, qui scholæ solummodo mentionem fecerit. Eos autem nihil moror, qui in quodam Baedæ Codice manuscripto scholas legunt. In omnibus enim, quos ego vidi, manuscriptis vox illa scholam clare exhibetur.

Hactenus satis feliciter ostendi Cantabrigiam fuisse locum in qua Sigbertus scholam posuerit. Est vero alia objectio validissima, quæ vix, ut arbitror, repulsioni cedit. Petrus Blesensis, in sua Ingulphi Continuatione, tradit Joffridum abbatem Croylandensem, Henrico II temporibus, transmississe ad Mainerium suum de Cotenham, juxta Cantabrigiam, monachos quosdam suos philosophicis theorematibus et aliis scientiis instructissimos, qui quotidie Cantabrigiam advenies, et conducto horreo publico suas scientias profitentes, in brevi temporis excursu grandem discipulorum numerum contraxerunt; qui mox adeo accrevit, ut nec horreum, nec ulla ecclesiæ eorum receptaculo sufficeret. Ex isto fonte, ut pergit Blesensis, parvo qui crevit in fluvium jam inguom, videmus nunc lætificatam civitatem Dei, et totam Angliam faciam frugiferam per plurimos magistros et doctores de Cantabrigia excentes ad similitudinem sanctissimi paradisi. Hic autem fatendum est nihil omnino habituros quod respondeant Cantabrigienses, nisi Oxonienses ipsi viam monstrarent. Cum enim his obicitur ideo Oxoniæ ante Aluredum artium non fuisse domicilium, quod rex ipse non edocet sub initia regni sui perpaucos cis Humlarum fuisse qui Latinam epistolam vernacule scirent reddere, mox respondent scholares Danorum injuriis Oxoniis tunc fuisse expulsos, et idcirco academiam illam doctis viris primis Aluredi annis non floruisse. Hæc vero ipsa repensione uti Cantabrigienses possunt. Nam post restitutam ab Edwardo seniore academiam, Chronicon Saxonicum nos docet Danos anno 1040 Orientalem Angliam occupasse, ibique per tres menses obvia quæque contrivisse, prædas egisse, villas crouasse, inter quas Cantabrigiam civitatem victores incenderunt. Hinc factum est ut Sigbertina schola a Musis fuerit deserta, donec, Henrico II imperante, sub auspiciis Joffridi abbatis et

A monachorum ejus ad pristinam sedem redierunt.

Tota igitur hæc de academiarum antiquitate controversia pertractata, si non ostendi Sigberti scholam fuisse Cantabrigie, hoc saltem satis constabit, vel omnes illas fabulas ab Higdeno, Rosso, aliisque de academia Oxoniensi ab Aluredo fundatas confictas penitus esse rejiciendas; vel Oxoniensium fandum esse, invitis, licet Cantabrigiam, regnante Sigberti, artibus et scientiis fuisse vel florentissimam. Utrum horum malum accipiant. Ego quidem de utrisque partibus vehementer expeto, ut ea omnia, quæ vel nullius vel dubie auctoritatis sunt, missa fiant, neque sit inter doctos viros de fabulis aut saltem incertis narrationibus tam gravis et acerba contentio. Utraque autem academia gloriam summam, celebritatem maximam, semper habebunt, licet nec hanc Aluredus, nec illam Sigberti instituerit. Et quidem mea saltem sententia Oxoniensis satis antiqua erit, si paulo ante Ingulphi tempora, qui illi studio traditus est docendus, nata esse dicatur; et ne magna quidem honoris parte Cantabrigiensis spoliabitur, si eam ante Joffridum abbatem institutam non fuisse statuatur. Nihil autem liquidius constat, quam quod ea quæ ab historicis de academiis ante hæc tempora traduntur, vel plane falsa esse, vel saltem dubie incertæque fidei.

Denique si schola Sigbertina Grantæ non est instituta, verisimilimum est eam positam fuisse vel in civitate Domnoe, in qua Felix sedem episcopatus acceperat; vel apud Scham, ubi, ecclesia constructa et dedicata (*Hist. Romes. Galei Edit.*, p. 82), cum non minimum monachorum aggregat. Supra enim abunde comprobatur scholas præcipue in episcopis et monasteriis fuisse erectas.

NUM. XI [Smitt, XV].

Index plurimum Ecclesie Dunelmensis; ex libro antiquo plurimis in locis adeo vitiat, ut nullo modo legi possit.

Anno Domini m^o CCC^o LXXIX° Liber iste ius est de reliquiis in ferra sancti per Dominum Segbruk tunc Feretrarium ad dictam reliquie et quales hab quæ parte aut in quo gradu

In primis in primo et supremo gradu Australi ymago beate Marie virginis argentea et deaurata. Item ymago argentea et deaurata cum costa ejusdem inclusa in pectore ymaginis. Item una crux nigra quæ vocatur Blak rode of Scotland. Item alia crux cristallina in custodia sacristie. Item una crux aurea cum lapidibus et pede argenti deaurato. Item una crux quæ vocatur sancte Margarete regine Scocie. Item una cuppa argentea deaurata et d. no comitisse Cancie cum vexillo sancti Cuthberti. Item unum brachium argentatum cum osse sancte Lucie virginis. Item ymago beati Cuthberti argentea ex dono domini Wilelmi episcopi. Item crux cum pede ex dono domini Thome Langley episcopi Dunelm.

Item in gradu sub primo, unus textus Evangeliorum ornatus cum argento et auro cum ymagine Trinitatis in una parte. Item unus cervus deauratus cum vestimento sancti Johannis Baptiste incluso. Item in altera parte crux sancti Johannis Baptiste cristallina cum imagine crucifixi. Item cophinus radii et glauci coloris in cistula viridi, qui jacebat super loculum sancti Cuthberti infra feretrum per cc. annos et amplius.

Item in gradu tertio et supremo in cistula ammulata, capæ sancti Cuthberti in qua jacebat in terra per xi annos. Item cophinus eburneus cum vestimento sancti Johannis Baptiste. Item liber sancti Boysili magistri sancti Cuthberti. Item una cistula eburnea cum vestimento sancti Cuthberti tassillato. Item deaurata sancti Oswaldi eburnea. Item duo

nigres Griffonis. Item v sudaria pro reliquiis por-
landis.

Item una..... ornata auro et argento cum os-
sibus et diversis reliquiis apostolorum. Item pixis
cristallinus cum sanguine beati viri sancti Thome
martiris Cantuariensis.

Item capsula argentea cum cathena argentea cum
diversis reliquiis beate Marie Magdalene. Item una
fiola cristallina cum capillis et peplis sancte Marie
Magdalene. Item una fiola cristallina cum costa san-
cti Laurencii et ossibus ejusdem et carbonibus. Item
una bursa de panno aureo cum uno spectaculo cris-
tallino et diversis fragmentis reliquiarum sine billis.
Item unum album caput de lapide israelitico cum
ymagine crucifixi in dorso. Item dens sancte Mar-
garete regine Scottorum, et una petra aquile, et
crines sancte Marie Magdalene, et una pars virge
Moysi, et unum par de Bediis sancti Thome comitis
Lancastrie in duabus bursis cum uno signo de albo
velweto.

Item una fiola cristallina ornata cum argento
deaurato cum vestimento sancti Johannis Baptiste et
de scutella ejusdem, et de capite beati Johannis
Crisostomi, et de costa sancte Margarete martiris.
Item una bursa serica cum scutis armorum cum
vestimento sancti Malachie episcopi, et de cilicio et
unguibus ejusdem, et de pulvere sancti Amphibii
martiris, et quoddam os sancte Petronille virginis.
Item quoddam os sancte Martine virginis et martiris,
et de capa sancti Edmundi confessoris, et quoddam
os sancti Andree, et de panno sancte Barbare virginis,
et de capillis sancti Bernardi abbatis in bursa cum
scutis varii coloris ut supra. Item una cistula argentea
anemalata cum osse de capite sancti Benedicti, et uno
dente sancti Egidii cum osse brachii ejusdem.

Item una bursa rubra cum reliquiis sancti Petri
apostoli. Item os Separii confessoris. Item unum os
sancti Egidii in uno Qwybyne de argento. Item de
vestimentis et pulvere sancti Dionysii, et de capillis
sancti Bartholomei eremite de Farne et monachi
Dunelmensis in fiola cristallina. Item particula panni
quem sancta Ebba dedit sancto Cuthberto in quo ja-
cuit per ccccviij annos et v menses, et pars casule
in qua jacuit per xi annos in uno corporay case glauce
stipato.

Item tria ova griffina. Item una..... de rubeo
velweto brodada cum agno Dei. Item i cophini cum
capillis et cilicio venerabilis Roberti de Staupo, et
de ossibus sancti Columbe abbatis cum aliis reliquiis.
Item unus cophinus rubeus cum vexillo sancti Oswal-
di, et de ossibus sancti Patricii, et reliquiis sancti
Juliani martiris et Sebastiani martiris et Eugenie
virginis, et de barba sancti Godrici.

Item una parva crux deaurata cum lapidibus et
particula dominice crucis inclusa. Item de presepio
domini in una bursa serica de bleweto. Item una
parva crux argentea cum iii ossibus sanctorum.
Item de barba sancti Godrici. Item lignum sistulum,
de ligno quo sanctus Laurencius fuit fustigatus, et
quedam minuta ossa sancti Concordii martiris, et
quedam particula de costa sancti Bernardi abbatis,
et de capillis ejusdem, et quedam junctura sancti
Laurencii in parte igne cremata, in fiola cristallina
ornata argento. Item de ossibus sanctorum martirum
Nerei, Achillei, et os sancti Felcisi martiris, et unum
os sancti Germani episcopi, et de casula sancti Acce
episcopi, et unum os sancti Balbini in una bursa se-
rica quartillata cum albis castillis.

Item unus pixis cristallinus cum lacte beate Marie
Virginis. Item de sepulcro beate Marie Virginis et
camisia ejusdem, et de sepulcro et peplis Anne ma-
tris ejusdem in fiola cristallina cum pede de argento.
Item pixis nigri coloris cum dente sancti Stephani,
et de capite et ossibus ejusdem. Item in una bursa de
rede rone una petra de sepulcro Domini, et una petra
de Ecclesia de Bedlecum, et una petra de sepulcro in
monte Synai, et de rupe super quem mulgebat sancta

A Maria mater Domini lac suum, et de oleo sancte Marie
de Sorcinay.

Item una cistula eburnea ornata auro et argento,
cum cirotecis sancti Cuthberti ex dono domini Ri-
cardi de Kirtly monachi Dunelmensis. Item unum
Godet cum treacle ex dono Johannis de Kellawe.
Item una fiola cristallina cum pede cuprio deaurato,
cum ossibus sancti Jacobi, et de vestimento ejusdem,
et de vestimento sancti Jacobi Zebedi. Item de pe-
tra ubi Dominus fuit natus, et de sepulcro Domini,
et de reliquiis sancte Elene in una bursa alba.

Item de vestimento sancti Johannis ewangeliste in
fiola cristallina, et de costa Edwardi regis et marti-
ris. Item de fauce sancti Nicholai et de cilicio vesti-
mento, osse et tumba ejusdem, et de osse sancti
Exuperii in una bursa serica varii coloris. Item una
fiola cristallina cum parva cruce inclusa. Item de
vestimento sancti Johannis ewangeliste in tabulis
deauratis cum aquila.

B Item Marie virginis imago eburnia. Item de osse
sancti Sebastiani, et de osse sancti Fabiani, et dens
sancte Cecilie virginis, et reliquie apostolorum Phi-
lippi et Andree, et de vestimento sancte Cristine vir-
ginis, in bursa alba ornata cum rubéis tassellis. Item
una fiola cristallina ornata cum argento deaurato,
cum manna sepulcri sancte Marie, et quodam osse
sancti Christofori, et articulo digiti sancti Stephani,
et de pane quem benedixit Dominus, et de osse ca-
pitis sancti Petri, et de osse sancte Elene, et de osse
sancti Laurencii, et de tunica sancti Gregorii, et de
ligno Domini, et ossa sancti Egidii. Item unum par-
vum feretrum argenteum deauratum cum o-se digiti
sancti Firmini martiris.

Item una fiola cristallina cum vestimento sancti
Johannis ewangeliste, et de costa sancti Edwardi
regis. Item dentes et ossa sancti Ciriaci martiris in
una bursa de albo Samyt. Item unus pixis ornatus
lapidibus cristallinis, cum carne et pinguedine sancti
Thome martiris, et de vestimentis in quibus sepultus
fuit.

C Item de lorica sancti Oswaldi regis..... et de
cruce quam erexit in..... uno scrinio.....
Item..... pixis cristallinus niger cum spongea,
et de sepulcro Domini, et de lapide super quem sedit
Jesus in pretorio Herodis. Item de ligno sub quo fue-
runt tres angeli cum Abraham. Item una peryle alba
et conca mire stitute.

Item una crux argentea cum ligno crucis. Item de
panno sancte Barbare virginis in pixide eburnea.
Item tres dentes sancti Aydani episcopi cum aliis
reliquiis in una bursa rubra de sindone. Item de
fauce sancti Nicholai, et de cilicio, et de vestimento,
et de oleo, et de osse, et de tumba ejusdem in una
cistula argentea anemalata.

Item una junctura digiti sancti Mauricii martiris,
et unus dens sancte Margarete martiris, et costa
sancti Remigii episcopi, in una plata argentea deau-
rata et quadrangulata. Item costa sancti Mauricii
martiris, et de tunica sancti Bede doctoris, et de
velo sancte Agathe virginis, et de sancto Blaseo, et
de sancto Silvestro, et ossa de Innocentibus in fiola
cristallina cum pede argenteo deaurato. Item de os-
sibus sancte Brigide virginis et de ejus zona, et de
ossibus sancti Columkille abbatis, et de ossibus
sanctorum Innocentium in una bursa de rubeo sin-
done.

Item una crux argentea cum crucifixo deaurato.
Item una fiola cristallina cum vestimento sancti Ypo-
liti et sancte Katherine. Item de ossibus sancti Theo-
baldi in una fiola cristallina cum pede argenteo
deaurato, et vestimentum sancti Theobaldi cum ima-
ginibus crucifixi inscriptis et deauratis in dorso
ejusdem.

Item de panno intincto in sanguine beati Theobaldi
archiepiscopi Eborum. Item..... cistula arge-
tea anemalata et cum ymaginibus. Item reliquie sancto-
rum confessorum Gregorii, Silvestri et Leonis, et de

vestibus et capillis sancti Boysili presbyteri, in una A cistula eburnea.

Item de petra super quam Christus ad celos ascendit, et de presepio et cunabulo ejusdem, et de monte Calvarie, et de lapide super quem natus est Christus, et de loco ubi crucifixus est, et de presepio Domini et de tunica ejusdem, et de lapidibus trans Jordanem, et de sudario cum aliis reliquiis Domini nostri Jesu Christi, in pixide cristallino ornato cum cupro, cum un pedibus. Item eadem in parva bursa rubea cum magna billa. Item pecten eburneum sancti Dunstani in una bursa serica varii coloris.

Item de barba sancti Godrici et de lorica ejusdem, et de ossibus sancte Paule et Eustochie filie sue in capsula argentea deaurata. Item una crux argentea deaurata, cum cristallo inter pedem et crucem et cum aliis lapidibus diversi coloris. Item de ligno Domini, et de sepulcro ejusdem, et de lapide qui jacuit ad caput Domini in sepulcro, et de ligno paradisi, et de monte Calvarie in pixide cristallina. Item una spina coronæ Domini nostri Jesu Christi ex dono Domini Thome de Hattefeld episcopi Dunelm. in siâ aurea conclusa in techa de coreo.

Item unus pixis eburneus cum reliquiis sine billis. Item de carne sancti Oswini regis et martiris, in siâ cristallina cum pede deaurato. (*Script. recentiore sed antiqua manu*: At mendax erat scriptor, quia jacet incorruptus).

Item duo ova griffina.

Item una crux argentea sancti Andree cum junctura ejusdem.

Item unum cornu eburneum ab Oswaldo Item leo de linono in quo de vestimentis sancti Thome, continetur os sancti Ieronimi presbyteri, junctura ejusdem quam

Item una crux argentea erat deaurata cum lapidibus.

Item una cistula eburnea cum vestimento sancti Johannis Baptiste.

Item una cistula eburnea cum diversis reliquiis sine billis.

Item una crux argentata cum ossibus Innocentium.

Item cistula eburnea cum oleo sancte Katerine in duabus foliis vitriis et cum oleo sancti Nicholai in una siâ vitrii sancti Merini.

Item una cistula eburnea cum oleo sancte Katerine, et sancti Nicholai, et sancte Marie de Sardinia.

Item cistula eburnea cum reliquiis de sancto Acca episcopo; et de sudario et casula ejusdem, per CCC annos in terra jacentibus; et de ossibus sancti Exuperii martiris in cistula eburnea, et de cilicio et capillis barbe sancti Godrici, et de tunica ejusdem, et de oleo sancte Marie de Sarcines.

Item in supremo gradu Australis partis versus Occidentem.

Ymago beate Marie alba in tabernaculo. Item siâ cristallina cum pede argenteo cum reliquiis sine billis.

Item de ossibus sancti Patricii martiris, et de vestimento sancti Johannis Baptiste, et de pulvere ossium ejusdem, et de latere sancte Magarete, et de scutella sancti Johannis Baptiste in siâ cristallina. Item de lorica sancti Edwini archiepiscopi in cistula eburnea, et de cilicio ejusdem. Item in bursa variata de glauco et rubeo, de sepulcro Domini, et de templo Domini, et de spongea Domini, et de querentayn, et de mensa Domini, et de monte Oliveti, et de sepulcro virginis Marie, et de lapide super quem natus est Johannes Baptista, et de lapide et vase, in quo lavabantur pedes apostolorum. Item una crux argentea deaurata, cum lapidibus preciosis, in qua continentur de ligno Dominice crucis, et de mensa Domini, et de reliquiis sanctorum Philippi, Stephani, et Laurencii martirum, et sanctarum Elene et Barbare virginum.

Item liber sancti Cuthberti cum textu Ewangeliorum.

Item textus Ewangeliorum ornatus auro cum cru-

cifico deaurato cum multis evidenciis et monumentis.

Item unus textus ewangelicus cum vita sancti Cuthberti, ornatus in una parte cum crucifixo argenteo deaurato, et in alia parte cum ymaginibus eburneis. Item una crux sancti Aydani de nigro Geete.

Item unus textus parvus ornatus cum crucifixo deaurato ex una parte, et maiestate ex altera. Item unum ovum griffinum cum vestimento sancti Johannis ewangeliste.

Item unum feretrum argenteum et cuculla sancti Elphegi cum aliis reliquiis. Item due capse argenteæ cum sacris ligniolis inclusis. Item unus lapis qui dictus est de pane verso in lapidem. Item unum parvum feretrum de cupro anemalato cum reliquiis beati Christofori, beati Stephani, beati Bartholomei, sancte Elene, cum particula columnæ ubi Christus erat flagellatus. Reliquia ista ex dono Johannis de Claxton. Item de ligno Domini, de palma Domini, de pulvere carnis beati Dionisii. De ossibus beati Quintini cum aliis sine billis in uno plat quadrangulo cum ymagine Christi ex una parte, et ex alia parte ymago beate Virginis.

Item textus ewangelicus cum Vita sancti Cuthberti in uno volumine, ornatus auro et argento, in una parte cum crucifixo et sepulcro Domini, et in altera cum ascensione Domini. Item unus dens sancti Gengulphi valens contra morbum caducum, in parvo pixide argenteo cum tribus pedibus. Item cingulum sancti Godrici. Item dens sancti Willelmi Eborum in scrinio quadrangulo ornato argento. Item os sancti Johannis de Bridillington in uno cristallo ornato argento cum pede argenteo et scriptura ex dono domini Willelmi Appilby monachi.

Item caput sancti Aydani ornatum in cupro deaurato et lapidibus preciosis. Item duo ova griffina.

Item de presepio Domini et circumcissione Domini et de sancto Johanne Baptista, et de sancto Jacobo fratre Domini, et de ossibus Innocentium, et de sancto Sebastiano, et de capite sancti Blasii, et de petra qua lapidatus fuit sanctus Stephanus, et de sancto Nicholao, et de vestimento ejusdem et de corrigia qua ligatus fuit sanctus Gervasius, et de osse sancti Alkmundi, et de sancto Exuperio mariæ; et de annunciatione sancte Marie, et de osse sancti Acce, et de sancto Anastasio, et de fauce sancti Nicholai, et de sanctis martiribus Mario, Marta, Audepha, Abecuc, in una bursa de panno aureo. Item caput et ossa unius virginis XI millia virginum. Item caput sancti Ceolwulphi regis et postea monachi, et caput sancti Boysili presbyteri in uno pheretro ornato cum argento et auro et ymaginibus

Item cilicium sancti Boysili presbyteri in una turri eburnea cum ymaginibus auro et argento mire decoratis.

Item agnus Dei in argento. Item xx lapides cristallini et tres hyrele. Item una crux ornata argento et auro, cum crucifixo eburneo.

Item tabernaculum deauratum cum ymaginibus.

Item unum pecten Malachie archiepiscopi. Item unum pecten sancti Boysili presbyteri in casa nigra. Item una crux eburnea. Item unum ovum griffinum ornatum et divisum. Item una plata argentea cum vestimento beate Marie virginis. Item diverse rei que sine billis in bursa varii coloris. Item relique sancte Radagundis cum aliis reliquiis in una capsula alba in duabus bursis albis. Item Ewangelium sancti Johannis ewangeliste in bursa polimita.

Item duo superaltaria de Jasper, et duo de Gele nigro, ornata argento et auro inclusa in duabus cistulis ligneis: que altaria fuerunt consecrata in honore sancti Blasii martiris, et sancti Johannis episcopi in Beverleaco decimo die mensis Maii anno Domini etc. MCCC primo.

Item una stola cum II manipulis quas sancta Etheldreda dedit sancto Alfrido, in cistula cum staminis. Item ossa et relique diversorum sanctorum in cistula

multum eburnea, que inferius titulantur ad tale signum. (*Hic inseritur signum manus.*)

Item duo ova griffina. Item unus baculus pastoralis cuprius cum capite Item una cistula glauca cum reliquiis contentis in billa appensa eidem. Item argentea deaurata una crux, continens ossa sancti Ypoliti martiris.

Item unus pannus cera infusus qui corpus sancti Cuthberti circumdederat in sepulcro, et vestimentum ejusdem in cista rubea de velveto ex dono domine de Baldeu. Item duo sandalia in casa de nigro correo.

Item lodex duplicis texture qui corpus sancti Cuthberti circumdederat in sepulcro, circumdederat ei Elfheda abbatissa in cista viridi.

Item de lorica sancti Godrici Item cilicio et tunica, de vestimento et pane ejusdem, in duabus bursis albis. Item de reliquiis Malasi et Herini abbatum. Item de capillis plurimorum sanctorum. Item ossa sancti Candidi martiris, et de osse sancti Seomidi martiris, et de reliquiis sanctorum Gregorii, Silvestri, et Leonis, et reliquiis sancte Radagundis virginis, et de sancto Augustino episcopo, et de sancto Gregorio martire, et dens sancti ilberti cum aliis multis que continentur in una alba cistula ligata cum arecalco et uno pixide eburneo. Item caput baculi pastoralis.

Item in libri pontificales. Item unus liber Gallicus. Item pontificatus sermones duo. Item Gallorum historia. Item libri qui vocatur Polistor historiarum Gaii, Julii, etc., lini oratorum Romæ, coopertus cum pelle de sely. Item quatuor particule de ebore longe et curvate. Item passio Christi depicta in pergamena. Item duo vetera superaltaria de Geete. Item hic delictum una corona de corio cooperto cum glauco velveto. Item episcopi Thome de Hatfeld pro astiliudiis et quedam parbres et quedam fragmenta lapidum et unum meruscalis dedita ad opus nove camere feretrarie. Omnia ista sunt in armariole qui subest proxime pavementum, et in custodia feretrarii.

Item de pectore sancte Graciane virginis et martiris, scilicet inter mamillas. Item pars lapidis de sepulcro sancti Dionisii martiris sanguine ejus intincta. Item de capillis plurimorum sanctorum. Item os sancti Secundi avunculi sancti Mauricii ducis legionis Thebeorum. Item de carne Bartholomei de Farne. Item sancti Candidi martiris et sancti Mauricii socii. Item de P quo solum fuit corpus sancti Cuthberti in casula sua. Item de trono ubi sedebat Jesus cum XII discipulis. De lapide in quo scripsit Dominus quando interrogaverunt eum discipuli de jure, de monte Thabor ubi transfiguratus est Jesus et Dominus cum Moyse loquutus est. Pars de sepulcro Domini. De ligno carceris sancti Johannis Baptiste et sancti Stephani prothomartiris. Pars Jacobi, Zacharie et Symonis. De duodecim thronis apostolorum. Omnia ista in una cistula multum eburnea. *Hic iterum inseritur signum manus.*

Deinde sequitur superiorum reliquiarum index alphabeticus, post quem hoc memorandum.

Memorandum quod recolende et bone memorie Robertus... odes de Novo Castro super Tynam juris regni Anglie peritus et senescallus prioratus Dunelm. ac sancti Cuthberti constans et fidelis amicus, necnon pro iuribus et liberatibus ejusdem sancti recuperandis et conservandis adiutor et operator assiduus, confraterque spiritualis capituli Dunelmensis, decimo die mensis Januarii, anno Domini millesimo cccc^{to} quadragesimo sexto, contulit feretro sancti Cuthberti unam crucem auream ad pedes ejusdem sancti in orientali gabulo feretri predicti pendentem, habentem ex una parte quinque lapides preciosos, videlicet in medio ejusdem crucis unum saphirum pulcrum et visu delectabilem, et in quolibet angulo sive cornera unum lapidem rubeum preciosum, una

A cum parvis margaritis in quatuor extremitatibus predictæ crucis circulariter affixis, et ex altera parte ejusdem crucis diversas reliquias, videlicet de columpna lapidea ad quam Christus ligatus fuit et flagellatus, et de lapide sepulcri ejusdem de petra excisii, in quodam berillo ad modum crucis facto inclusas.

NUM. XII [Smith XVI].

De mansionem quam sanctus Ceadda sibi fecerat.

Ex veteri pergamena ms. penes decanum et capitulum Lichfeldensis ecclesie Dugdallius in volumine tertio Monastici (pag. 219) tradit, Lichfeldiæ esse duo monasteria, aliud in occidentali plaga in honore beate Mariæ Virginis constructum; aliud, quod vocatur Statio S. Ceaddæ, in orientali plaga, ubi S. Ceadda orationes et prædicationes populo faciebat, quod nunc vocatur Stowe. Ad hanc mansionem sive cellam Wifadus et Rufinus filii Wifheri regis Merriorum, ut patet ex eorum passione (*Mon. Angl.* II, 119), dicuntur venisse, dum S. Ceadda episcopus fuerit Lichfeldensis, et ab eo fuisse baptizati. Quamobrem Wifherus ratus quod Christianam fidem amplexi essent, utrumque filium quos sibi Ermenilda peperisset, si hinc historico ulla habeatur fides, impia clade occidit. Sed tota hæc de horum fratrum interitu historica ficta esse omnino videtur. Rex enim Wulferus, qui ab horum passionis scriptore Paganus dicitur, ab initio regni sui Christianam fidem acceperat, et statim rex factus, Christianam rem promoveri, ecclesias et monasteria fundare cum ditare cœperat; adeo ut de eo scriperit Malmshuriensis (*De Reg.* I, 4), Wollerum Christianitatem vix in regno suo palpitantem, et per fratrem initiatam, favore suo enixissime juisse. Et quidem fieri non potuit ut rex filios suos ex eo trucidaret, quod a S. Ceadda baptismum suscepisset. Ipse enim (*Bed. Hist. eccl.* IV, 3), mortuo Jarumanno, sibi suisque a Theodoro episcopum dari petiit; datoque illis Ceadda antistite, eum benigne suscepit, et donavit illi terram quinquaginta familiarium ad construendum monasterium in loco qui Ad Baruæ dicitur. Porro circa annum 668 aiunt hos martyrio affectos: quod certe ab omni veritate alienum est. Eo enim anno Lichfeldiæ nondum sederat Ceadda, qui non ante annum sequentem hunc episcopatum administravit.

Aifordus autem (*In Annal.*, an. 669, sect. 1) existimat hanc historiam non penitus esse rejiciendam; fatetur illam iis quæ Bedæ de Wulfero et Ceadda tradidit nullo modo coherere; ait vero, paucis mutatis, posse omnia subsistere, et dicendum censet baptizatos illos prius ab aliquo Merclorum episcopo, quam Wulferus regnare cœpisset, præsertim Pende parentis tempore, qui Christianum nomen extinguere, pluribus extinctis regibus, laboravit. Sed neque sic quæ in narratione ista displicent et inter se pugnant componi possunt. Wulferus enim cum in regem levatus est, teste Bedæ, fuit adolescens. Ideoque verisimile non est eum habuisse duos filios adolecentes Pende sui patris tempore, qui triennium et amplius ante quam ipse regare incœperit interfertus est. Denique silentium Bedæ, apud plurimos maxime valet, qui certe hæc non reieciisset, præcipue cum istud Wulferi regis facinus impium causa fuisse dicitur monasterii de Stone in agro Staffordiensi construendi, quo immanitatem suam rex facti poenitens bono opere elueret.

NUM. XIII [Smith XVII].

De Magistris Ecclesiæ.

Magistri Ecclesiæ, ut mihi videtur, non alii fuerunt quam clerici doctores et in rebus ecclesiasticis bene instituti, qui una cum episcopis suis ad synodum venerunt, quales erant Hadrianus abbas, et Benedictus Biscop, ambo in canonicis Patrum institutis versatissimi. Illi vero ad concilium non ideo sunt

perfecti, ut auctoritate sua decreta vel facerent vel firmerent, sed tantum ut episcopos, quibus solis ecclesiasticarum legum ferendum jus erat, eruditione sua et consilio adjuvarent. Constat enim ex ipsa actione synodica, cujus textum historiae suae Beda inseruit, archiepiscopum et collegas suos integram canonum faciendorum potestatem habuisse. Nam ante synodi decreta Theodorus primo suum nomen, deinde omnium qui tunc adfuerunt episcoporum nomina posuit; eorumque solis suffragiis et consensu definita sunt omnia et stabilita. Haethfeldense etiam concilium, paucis post annis habitum, celebratum est praesidente Theodoro gratia Dei archiepiscopo Britanniae insulae et civitatis Dorvernis, una cum eo sedentibus cæteris Britanniae insulae.

Hoc quidem certissimum est, ante hoc tempus inferioris ordinis clericos in synodis locum obtinuisse. Quod patet ex canone quarto quarti Toletani concilii anno 633 celebrati. « Quintodecimo autem Kalendarum Juniarum congreganda est in unaquaque provincia synodus, propter vernale tempus, quando herbis terra vestitur, et pabula germinum inveniuntur. Hora itaque diei prima, ante solis ortum, efficiantur omnes ab ecclesia, obseratisque foribus, cuncti ad unam jamam, per quam sacerdotes ingredi oportet, ostiarii stent: et convenientes omnes episcopi pariter introeant, et secundum ordinationis suae tempora resideant. Post ingressum omnium episcoporum atque concessum, vocentur deinde presbyteri quos causa probaverit introire. Nullus se inter eos ingerat diaconum. Post hos ingradientur diaconi probabiles, quos ordo poposcerit interesse: et corona facta de sedibus episcoporum, presbyteri a tergo eorum resideant, diacones in conspectu episcoporum stent. Deinde ingradientur laici, qui electione concilii interesse meruerunt. Nullus autem episcoporum a cetera communi secedat, antequam hora generatis secessionis adveniat. Concilium quoque nullus solvere audeat, nisi fuerint cuncta determinata: ita ut quaecunque deliberatione communi finiuntur, episcoporum singulorum manibus subscribantur. Idem ostenditur ex concilio Cloveshoviæ sub Cuthberto archiepiscopo anno 747 celebrato, ubi ex diversis Britanniae provinciis sacri ordinis praesules, cum plurimis sacerdotibus Domini, et minoribus quoque ecclesiastici gradus dignitatibus, ad locum synodalem dicuntur convenisse. Hinc liquet tam presbyteris quam diaconis sedem in conciliis fuisse concessam: nihilominus Toletanus canon solis episcopis legislativum jus et potestatem ascribit; et Cloveshoviensæ synodi canones praesules qui cæteris magisterii loco a deo praelati sunt, sua auctoritate tantum insistant. Episcopos denique leges ecclesiasticas ferendi facultatem habuisse solos ulterius colligi potest ex sexto et nono capitulis synodi apud Celichey anno 816, sub Wulfredo archiepiscopo, cui tamen adfuerunt abbates, presbyteri, diacones, cum quibus praesides de necessariis et utilitatibus Ecclesiasticarum tractaverunt.

Neque hoc ex eo falsum probabitur quod Johannes, qui episcopos non fuit, sed tantum archicantuator ecclesiae S. Petri, et abbas monasterii beati Martini, Haethfeldensæ synodo subscripserit, et decreta ejus firmaverit. Johannes enim iste legatus erat Agathonis Romani pontificis, et tum ex Beda patet (*Hist. eccles. iv, 18*), qui testatur eum et illud in mandatis ab apostolico papa accepisse, ut cujus esset fidei Anglorum Ecclesia diligenter edisceret, Romamque rediens referret; et tum ex synodo Romana anno 679 habita (*Spelm., Conc. tom. i, p. 160*), cujus auctoritate et consilio simul et jussione Agathonis Johannes in Britanniam directus est, cui etiam insuper Agatho synodum beati Martini papae conscriptam centum quinque episcoporum consensu non multo ante Rheinis celebratam tribuit, non solum ad suae legationis testimonium atque confirmationem, sed ut quicquid

A sanctus Theodorus archiepiscopus cum sapientibus et fidelibus et viris religiosus in Anglorum provinciis, Christi Ecclesiae et universo populo Dei ibidem positus profuturum melius ac religiosius in Christo invenire potuisset, cum praedicta auctoritate roboraret. Johannes igitur non sua, sed pontificia auctoritate decreta firmabat: ideoque ex hujus subscriptione non sequitur alios Ecclesiae magistros hujusmodi legatione non munitos eandem potestatem habuisse.

NUM. XIV [Smith XVIII].

De causa dissensionis quae orta est inter regem Egfridum et Uilfridum antistitem.

Uilfridi Vitæ scriptores nos certos faciunt Egfridum primis regni annis Uilfrido amicitias fuisse vehementer strictum. Et quidem, quandiu Aedilthyra cum Egfrido fuit, bene Uilfrido successit. Sed illa istius monitis et consilio divortium a rege impetrante, et monasterium ingressa, rex sponsae dilectae divortium non leviter ferens, Uilfridum non eo affectu quo antea coluit, sed iram diu tacito contra illum sub pectore gessit, et expectata hora ob istiusmodi causam eum de sede sui episcopatus expulit. (*Vita S. Etheldrae apud Mabill., sac. ii, p. 750.*) Hac origine odium regis in Uilfridum ortum est: quod videns Ermenburga, quam sibi rex postea matrimonio copulaverat, animum illius iniecit quibusdam simultatibus magis inflammatis. Regina etiam ideo intus offensa est, quod Uilfridus illius multibrem inconstantiam, intemperantiam lubricae ostentationis, oppressionem ac rapinam violente damnationis, quae in ea magno cum tumore vigeant, et multoties notaverat. Quamobrem regis animum commotum sentiens, fraudulentis sermonibus ejus gloriam regi cepit admirando enarrare. Nam exposita divitiarum abundantia, cœnobiorum multitudine, ædificiorum magnitudine, subditorum principum turba, intulit: et quid amplius ipse tibi, quam tu sibi? totum regnum tuum episcopatus ipsius est. Talibus verbis rex permotus, et quasi suae utilitati consuleretur, ad ea totus arrectus, melius suis rebus consuli non putavit, quam si Uilfridus suis omnibus privaretur, et episcopatus ipsius in plures episcopos divideretur. Regis igitur animus Edilthyrae causa a Uilfrido alienatus est, neque prima in eum Ermenburga Egfridum irritavit: licet Eddius, Frigedonus, Eadmerus et alii, credidisse videntur inimicitias eorum ab hac ortum habuisse.

NUM. XV [Smith XIX].

(E bibliotheca Cottoniana Aug. II, 16).

Charta Hodilredi parentis Sebii regis Orientalium Saxonum.

In nomine Domini nostri Jesu Christi Salvatoris. Quotiens sanctis ac venerabilibus locis vestris aliquid afferre videmur, vestra vobis reddimus, non nostra largimur. Quapropter ego Hodilredus parens Sebii, provincia East-Saxonum, cum ipsius consensu, propria voluntate, sana mente, integroque consilio tibi, Hedlure abbatisse, ad augmentum monasterii tui quae dicitur Beddanhaam perpetualliter trado, et de meo jure in tuo transcribo terram quae appellatur Boeingahaam, Budinahaam, Deccanahaam, Ancenla-beshaam, et campo in silva quae dicitur Uuidmundesfelt quae simul sunt conjuncta et manentium usque ad terminos quae ad eum pertinent, cum omnibus ad se pertinentibus, cum campis, silvis, pratis et marisco, et tam tu quam posteris tui teneatis, possideatis, et quaecunque voleris de eadem facere terra liberam habeatis potestatem. Actum mense Martio, et testes competenti numero ut subscriberent rogavi. Si quis contra hanc donationis chartulam venire temptaverit aut corrumpere, ante omnipotentem Deum, et Jesum Christum Filium ejus, et Spiritum sanctum. id est, inseparabilem Trinitatem, sciat se condemna-

tum et separatam ab omni societate Christiana.....
Hanc chartulam donationis in sua nihilominus firmitate et ut firma et inconcussum sit donum. Terminis sunt autem isti hujus terre cum quibus astringitur: ab Oriente Writola Burna, ab Aquilone Centices triow et Hanchem stede, ab Australe flumen Tamisa. Si quis autem hanc donationem sugere voluerit, sugat Deus bona sua in regione vivorum cum sanctis suis sine fine. Amen.

† Ego Sebbi rex East-Sax. pro confirmatione subscripsi, Ego Oedilredus donator subscripsi. † Ego Erenwaldus episcopus consensi et subscripsi. Ego Uulfriðus episcopus consensi et subscripsi. † Ego Hædde episcopus consensi et subscripsi. Ego Guda presbyter et abbas consentiens subscripsi. † Ego Egobaldus presbyter et abbas consensi et subscripsi. † Ego Hædona presbyter et abbas cons. et subs. † Ego Hloc presbyter et abbas consentiens subs. Signum manus Sebbi regis. Signum manus Sigheardi regis. Signum manus Sueabredi regis.

De terra qua donavit Odilredus xl. a. manentium.

Charta Sueabredi regis East-Saxonum.

In nomine Domini nostri Jesu Christi Salvatoris. Quamvis solus sermo sufficeret ad testimonium, attamen pro cautella futurorum temporum, ne quis forte posterum fraudulentam ignorantie piaculum perperam incurrat, idcirco scedulis saltim vilibus pro ampliore firmitatis supplicacione necessarium reor adnectere. Quapropter ego Sueabred rex East-Saxonum, et ego Pæogdhalh, cum licentia Aedelredi regis comis, aliquantulum agri partem, pro remedio animarum nostrarum, Uualdrið episcopo in dominio donare decrevimus, id est, xxx cassaiorum, in loco qui dicitur Tineahom, in provincia quæ nuncupatur Middelseaxan. Hæc autem terra his locorum limitibus designatur: ab oriente et austro flumine Tamisæ terminata, a septentrione plaga torrente ejus vocabulum est Fisceburna. Possessionem autem hujus terre taliter ut supra diximus, cum campis sationalibus, pascualibus, pratis, paludibus, piscuariis, fluminibus, clusuris, omnibusque ad eam pertinentibus, in dominio supradicti episcopi possidendam perpetuale jure tradidimus; et liberam habeat potestatem agendi quodcumque voluerit. Porro ut firmiter hujus donationis largitio jugiter servaretur etiam testes adjunximus, quorum nomina subter tenenter inserta. Si quis vero successorum nostrorum hanc donationis nostræ munificentia augere et amplificare maluerit, auget Dominus partem ejus in libro vite. Si quis a diverso, quod absit, tyrannica potestate fretus, infringere temptaverit, sciat se ante tribunal Christi tremendum rationem redditurum, maneatque nihilominus in sua firmitate hæc chartula scripta anno ab incarnatione Domini nostri occiv, indictione ii, tertia decima die mensis Junii, quod est Idus Junii.

† Ego Coenredus rex Merc. hanc terram Waldhario episc. pro remedio animæ meæ in dominio donare decrevi in loco qui dicitur Tinecanham et libenti animo propria manu crucem infixi. † Ego Gjolred Merc. hanc donationem quam ante donavit propinquus meus Coenrædus rex et ego cõfirmavi in loco Arcencale et signum sanctæ crucis expressi. † Ego Hædda episc. consensi et subscripsi. † Ego Cotta ab. con. et sub. † Suebædus rex East-Saxonum propria manu. † Ego Peolthath signum manus imposui.

† Ego Friðored sign. m. † Eadred sig.
† Aelric signum m. † Scelfrine sig.
† Coenheard sig. m. † Cymmi sig.
† Lulla sig. m. † Welfhat sig.

* *Manentium.* Inter testes qui huic chartæ subscripserant, leguntur Erenwaldus Londoniensis, Ulfriðus Eboracensis ejectus, et Huedde Lichfeldensis episcopus. Unde constat chartam hanc factam fuisse

A † Cudræd sig. m.
† Cynric sig. m.
† Uilloc sig. m.

† Pagara sig.
† Tudima sig.
† Eadberht sig.

NUM. XVI (Smith xx).

(Charta de cella de Goldingham in ecclesia Dunelmensi conservata.)

Charta Dunecani regis Scottorum.

Ego Dunecanus filius regis Malcolm, constans hereditarie rex Scotiæ, dedi in elemosina Sancto Cuthberto et suis servitoribus Tiningeham, Aldeham, Seuchale, Cnolle, Hathermuth, et de Broccesmythe omne servitium quod inde habuit Fodañus episcopus, et hæc dedi in tali quantia cum saca et soca, qualem unquam meliorem habuit sanctus Cuthbertus, ab illis de quibus tenet suas elemosinas. Et hoc dedi pro meipso, et pro anima patris mei, et pro fratribus meis, et pro uxore mea, et pro infantibus meis. Et quoniam volui quod istud donum stabile esset sancto Cuthberto, feci quod fratres mei concesserunt. Qui autem istud voluerit destruere, vel ministris sancti Cuthberti aliquid inde auferre, maledictionem Dei, et sancti Cuthberti, et meam habeat. Amen. Crux Dun † eani regis. Ead † gari. Scriptoris W † entonis. Ace † ard. Ul † f. Malco † lumb. Vui † get. Her † mer. Hem † ming. Aelf † ric. Feo † dbold. Ea † rnull.

Hæc charta tam signis crucis, quam sigillo appendente corroboratur. In sigillo cernitur effigies hominis armati equo sedentis, circa quam inscriptio hæc est: † SIGILLUM DUNECANI REGIS SCOTORUM. Dunecanus regnavit annis 1095 et proximo.

Charta Eadgari regis.

Eadgarus rex Scottorum, omnibus suis hominibus Scottis et Anglis salutem. Sciat quod ego de in elemosinam Deo omnipotenti et Sancto Cuthberto domino meo et ecclesie Dunelmensi et monachis in eadem ecclesia Deo servientibus et in perpetuum servituri pro animabus patris mei et matris meæ, et pro salute corporis mei et animæ meæ et fratrum meorum et sororum mearum, et pro omnibus antecessoribus et successoribus meis, mansionem de Goldingham, et cum ista mansione has subscripserim mansiones, scilicet: Aldcambus, Lummesdene, Regintun, Ristun, Swinewde, Farndun, Elton, aliam Eitun, Preneget, Gramesmythe. Has superscriptas mansiones concedo Deo et sancto predicto et monachis ejus cum omnibus terris, silvis, et aquis, et teloneis, et fracturis navium, et omnibus consuetudinibus quæ pertinent ad predictas mansiones, et quas pater meus in eis habuit quietas et solidas secundum voluntatem illorum in perpetuum libere disponendas.

Ejusdem.

Eadgarus rex Scottorum, omnibus per regnum suum Scottis et Anglis salutem. Sciat me ad dedicationem venisse ecclesie sanctæ Mariæ apud Goldingham: quæ quidem dedicatio ad Dei laudem et ad meum placitum grata omnibus et accepta honorabiliter est adimpleta; et ego eidem ecclesie super altare obtuli in dotem, et donavi villam totam Swintun cum divisis sicut Liulf habuit, liberam et quietam in perpetuum habendam ab omni calumpnia, et ad voluntatem monachorum sancti Cuthberti disponendam, pro animabus patris et matris meæ et pro salute animæ meæ et fratrum et sororum meorum. Donavi etiam monachis xliiii animata ad restaurandam illam eandem terram, et constitui eandem pacem in Goldingham eundo et redeundo et ibidem manendo, quæ servatur in Etlunde, et in Noreham. Insuper etiam statui hominibus in Goldingham scire sicut ipsi elegerunt et in manu mea firmaverunt, ut

inter an. 691, quo Ulfriðus iterum effectus est et Hædde consecratus, et an. 694, quo rex Sebbi Erenualdo jam defuncto, a Uualdario habitam religionis accepit.

unoquoque anno de unaquaque carruca dimidiam marcam argenti monachis persolvant. Testibus Ælfw. oter, et Thor longo, et Ælfrico pincerna, et Algaro presbitero, et Osberno presbitero, et Cnut earl's, et Ogga, et Lesing, et Swein Ulkill's, et Ligulf de Bebbanburch, et Uhtred Eilaues sune, et Uuizet hwite, et Tigerne.

Sigillum est Rex coronatus cum sceptro in dextra, et gladio in sinistra, in throno sedens. Sigilli inscriptio hæc: † YNAGO EDGARI SCOTTORUM BASILEY. Eadgarus regnavit ab anno 1097 ad annum 1107.

Alia ejusdem.

Eadgarus rex Scottorum, omnibus in regno suo Scottis et Anglis salutem. Sciatis quod ego concedo et dono domino meo sancto Cuthberto et monachis ejus Paxtun, ita sicut ego eam habui cum hominibus, terris et aquis; et monachi eam possideant ita libere et quiete sicut Coldingham ad voluntatem suam. Valete.

Alia ejusdem.

Eadgarus, Dei gratia rex Scottorum, omnibus suis fidelibus per regnum suum Scottis et Anglis salutem. Sciatis quod ego dono in elemosinam Deo et sancto Cuthberto, et monachis ejus Fiscwic tam in terris quam in aquis et cum omnibus sibi adjacentibus, et nominatim illam terram quæ jacet inter Horverdene et Cnapadene, pro anima patris et matris meæ, et pro salute animæ meæ et fratrum meorum et sororum, liberam et quietam tenendam et habendam et ad voluntatem monachorum sancti Cuthberti domini mei disponendam. Valete.

Chartæ Alexandri primi.

Alexander, Dei gratia rex Scottorum, omnibus per regnum suum Scottis et Anglis salutem. Sciatis quod ego dono Deo et sancto Cuthberto domino meo et monachis ejus omnia quæ habebant tam in terris quam in aquis, die quo frater meus rex Eadgarus vivus et mortuus fuit, ita libera et quieti cum omnibus consuetudinibus sicut monachi predicti illo eodem die melius et quietius habuerunt illam eandem terram, et nominatim illam terram quæ jacet inter Horevoredane et Cnapadene, sicut breve fratris mei Eadgari eis testatur.

Breve ad priorem Algarum et conventum Dunelmensem de Suintune.

Alexander Dei gratia rex Scottorum, priori A. et totius conventui ecclesiæ sancti Cuthberti salutem. Mando et præcipio vobis ut nullo modo intretis placitum neque in aliquam diratiocinationem de terra de Suintune, antequam veniat ante me. Tibi etiam domne prior, notum facio, quia de multis rebus multa vobis habeo secrete loqui quam citius fieri poterit. Valete.

Ejusdem.

Alexander Dei gratia rex Scottorum, A. priori omniæ congregationi sancti Cuthberti salutem. Sciatis quod ego dono et concedo ex mea parte Deo et sancto Cuthberto et vobis suis monachis Swintonam totam liberam et quietam tenendam et omnino habendam, sicut breve fratris mei Eadgari regis vobis testatur. Et præterea præcipio et defendo, ne aliquis vestrum ullo modo de eadem Swintuna placitet aut respondeat ulli homini nisi ego ipse ore ad os vel meis litteris præcepero. Quia ego et frater meus Da-

a Davidis. Hic postea, cum rex erat, dedit canonicis S. Andree insulam de Lochleven hac charta, quæ in Archivis Dunelmensibus usque hodie conservatur: « David rex Scottorum episcopis, abbatibus, comitibus, vicecomitibus et omnibus probis hominibus totius terræ suæ salutem. Sciatis me concessisse et dedisse canonicis sancti Andree insulam de Lochleven, ut ipsi ibi instituant ordinem canonicalem, et Keledei qui ibidem inventi fuerint, si regulariter vi-

vid elemosinam fratris nostri Eadgari, et nostram similiter sancto prædicto et vobis monachis acquiramus.

Alexander regnavit ab anno 1107 ad annum 1124. In Sigilli ejus obversa facie cernitur rex cum corona, habitu regio indutus, cum gladio in dextra et orbe in sinistra, in throno sedens. Inscriptio est: † ALEXANDER DEO RECTORE REX SCOTTORUM. In aversa facie, eques armatus cum eadem inscriptione.

Chartæ a Davidis comitis.

David comes Johanni episcopo et Colbano et Cospatrico et omnibus suis fidelibus salutem. Vos ipsi sciitis quod judicatum fuit ante me inter monachos sancti Cuthberti et drengos meos de terra de Horevoredane; scilicet quod si ipsi monachi haberent legales testes, vel breve fratris mei, quieti eis illa prædicta terra remaneret. Et ideo volo sciatis quod ego ipse vidi breve et donum fratris mei Eadgari regis quod ad vos etiam misi, et quicquid illud breve eis testatur, volo et concedo ut libere et quiete habeant. T. Will. nepotis mei, et Osb. capell. et Hug. de Morevilla.

Ejusdem.

David comes Algaro priori et ceteris fratribus suis de Dunelmo salutem. Sciatis quod ego ex mea parte dono vobis et concedo Swintonam ita liberam et quietam et voluntatem vestram inde faciendam, sicut frater meus Eadgarus rex vobis eam dedit et super altare obtulit, et sic suum breve eam ad vestrum opus testatur. Et nolo amodo ullo modo pati ut aliquis vobis aliquam injuriam vel molestiam inde faciat, pro certo sciatis. T. Mathildis reginæ et Will filii sui.

In Sigillo Davidis comitis cernitur eques armatus cum hac inscriptione: † SIGILLUM DAVIT COMITIS ANGLORUM REGINE FRATRIS. Mathilda soror ejus Henrico I regi Angliæ nupsit.

Chartæ Henrici comitis.

Henricus comes filius regis Scotiæ, justiciariis, baronibus, vice comitibus, præpositis, ministris et omnibus probis hominibus suis totius comitatus sui Northumberlandiæ Francis et Anglicis salutem. Sciatis quod terræ et possessiones monachorum Dunelmæ sunt in pace mea et in custodia mea; propterea mando et præcipio firmiter omnibus officialibus meis, quatinus manteneant homines eorum et res suas, et prohibeo ne quis eis injuste forisfaciat super meum plenarium forisfactum. Testibus Eng. Cancell. et Gill. de Unfranvill. apud novum Castell.

Ejusdem.

Henricus comes filius regis Scotiæ, Gisl. de Unfranvill. constabulo suo et ceteris baronibus et hominibus suis omnibus salutem. Sciatis quod terra monachorum Dunelm. et possessiones suæ in propria manu mea sunt, et in propria mea protectione, et in mea pace; propterea mando vobis omnibus et præcipio, quatinus terræ suæ et possessionibus suis omnibus pacem teneatis, et teneri faciatis ab omnibus vestris, constanter et ubique, sicut me diligitis. Testibus Osberto priore de Jeddewidh, et Ricard. priore de Hestaudesham. Apud Jeddewidh.

Henricus filius fuit Davidis I regis Scotiæ, et obiit, vivente patre, anno 1162. Sigillum ejus idem fere est ac Davidis patris sui, cum comes erat, cum hac tamen

vere voluerint, in pace cum eis et sub eis maneat; et si quis illorum ad hoc resistere voluerit, volo et præcipio, ut ab insula ejiciatur. Test. Roberto episcopo sancti Andree, Andrea episcopo de Katen., Waltero Cancell., Nicholao clerico, Hugone de Morevill., Waltero filio Alani. Apud Berwic. » Sigillum Davidis, mutato nomine, idem erat ac Alexandri primi.

Inscriptio : † SIGILLUM HENRICI COMITIS NORTHUMB-
BERLANDIÆ FILII REGIS SCOTIÆ.

Charta^a Gospatricii comitis de Dunbar.

Omnibus sanctæ Ecclesiæ Dei filiis sullimioribus et inferioribus, ordinatis et laicis, Gospatricius comes frater Dolfini salutem. Sciatis me concessisse et dedisse Deo et sancto Cuthberto et monachis ejus in elemosinam villam de Ederham et ecclesiam ejusdem villæ cum omnibus capellis suis, et aliam villam quæ dicitur Nesebite, liberam et quietam in perpetuum possidendas, cum omnibus quæ ad easdem villas pertinent in terris et aquis, et pratis, et pascuis pro anima Malcolmi regis et filiorum ejus regum Eadgari, Alexandri, et pro rege David, et filio ejus Henrico, et pro me ipso et uxore mea et filiis meis et pro animabus omnium parentum meorum. Et si aliquis huic elemosinæ meæ vult contradicere, inter eum et Deum sit. Testibus Willelmo filio Dun., Gosp. filio ejus, Ulkil filio Meld., Raud. F. Lind., S. presbytero, Johanne capellano, Gosp. filio Crin., et Aldan fratre ejus, et Lambert Dap. Valete. Quicumque hæc abstulerit, Deus sibi et hanc vitam et regnum celorum auferat.

Gospatricii filii ejus.

Gospatricius comes omnibus filiis sanctæ Ecclesiæ salutem. Sciatis me concessisse et hæc carta mea confirmasse Deo et fratribus ecclesiæ sancti Cuthberti Dunelmæ ibidem Deo servientibus elemosinam quam pater meus eis dedit et ego, nominatim Ederham et Nesbit et ecclesiam de Ederham cum omnibus pertinentiis quas pater meus eis dedit et carta sua confirmavit. His testibus, Andr. archidiacono, Adam fratre suo, Nigello capellano, Ketello filio Dolfini, Ernaldo, Alden dapifero, Adam filio Alden, Adam filio Gospatricii.

Charta Thor Longi.

Omnibus sanctæ matris Ecclesiæ filiis, Thor Longus in Domino salutem. Sciatis quod Edgarus dominus meus rex Scottorum dedit mihi Ednamham desertam, quam ego suo auxilio et mea propria pecunia inhabitavi, et ecclesiam in honore sancti Cuthberti fabricavi. Quam ecclesiam cum una carrucata terræ Deo et sancto Cuthberto et monachis ejus in perpetuum possidendam dedi. Hanc igitur donationem feci pro anima domini mei regis Eadgari, et pro animabus patris et matris illius, et pro salute fratrum et sororum ipsius, et pro redemptione Lefwini fratris mei dilectissimi, et pro meimet ipsi tam corporis quam animæ salute. Et si quis hanc meam donationem sancto prædicto et monachis sibi servientibus aliqua vi vel ingenio auferre præsumperit, auferat ab eo Deus omnipotens vitam regni cælestis, et cum diabolo et angelis ejus poenas sustineat æternas. Amen.

Ejusdem.

Domino suo karissimo David comiti, Thor omnino suus salutem. Sciatis, domine mi, quod Eadgarus rex frater vester dedit mihi Ednamham desertam, quam ego suo auxilio et mea pecunia inhabitavi, et ecclesiam a fundamentis fabricavi, quam frater vester rex in honore sancti Cuthberti fecit dedicari, et una carrucata terræ eam dotavit. Hanc eandem ecclesiam pro anima ejusdem domini mei regis Eadgari et pa-

^a *Gospatricii.* Anno 1139 rex David hæc Gospatricii donationem confirmavit. Confirmationem quoque suam anno 1167 renovavit, « exceptis tamen triginta solidis quos monachi dabunt filio ejus Gospatrico et hæredibus pro condredio regis unoquoque anno, et excepto exercitu regis unde monachi attendent regi, et Gospatricius erit de exercitu quietus. »

^b *Roberti.* Hanc chartam rex David confirmavit : quam confirmationem una cum Roberti charta Alexander et Urbanus papæ postea inspexerunt. Quorum omnium instrumentorum certificatorium, quando

iris et matris vestræ, et pro salute vestra et regis Alexandri et Mathildis reginæ sancto prædicto et monachis ejus dedi. Unde vos precor sicut dominum meum karissimum, ut pro animabus parentum vestrorum et pro salute vivorum hanc donationem sancto Cuthberto et monachis sibi in perpetuum servituri concedatis.

Sigillum Thor Longi est effigies hominis sedentis, nudi caput, tenentis capulum gladii in dextra, et laminam ejusdem in sinistra. Hæc autem est Sigilli inscriptio : THOR ME MITTIT AMICO. David comes donationem hanc confirmavit.

Charta^b Roberti episcopi sancti Andrea.

Omnibus sanctæ matris Ecclesiæ fidelibus clericis et laicis tam presentibus quam futuris Robertus Dei gratia Andree episcopus salutem. Notum sit vobis omnibus quod nos coram Domino nostro rege David et Turstino archiepiscopo Ebor. et Ranulpho Dunelm. episcopo et Johanne Glascuensi episcopo, et Gaufrido abbate S. Albani, et aliis multis personis convocavimus Algarum priorem S. Cuthberti de Dunelmo ante hostium ecclesiæ S. Johannis evang. in Rokesburgh, ibique quantum ad episcopalem auctoritatem pertinet, presentis carte attestatione et munimine clamavimus, concessimus et confirmavimus ecclesiæ de Cullingham, liberam et quietam in perpetuum tam a nobis quam a successoribus nostris ab omni calumpnia consuetudine et Cana et Cunevethe, atque ab omni servitio quod ad nos pertinet vel ad successores nostros. Quare volumus et episcopali auctoritate confirmamus quatenus ecclesiæ de Cullingham et omnes ecclesiæ vel capelle quæ a modo canonice ad ecclesiæ S. Cuthberti, pertinerint libere et quiete sint in perpetuum ab omni episcopali auxilio et Cana et Cunevethe, ita ut liberaiores et quietiores sint quam alie aliquæ ecclesiæ quæ fuerint in Lothonie. Et prohibeo ne aliquis a modo episcopus, archidiaconus vel decanus aliquis omnino ulterius consuetudinem vel auxilium ab eis exigat nisi forte gratis dare voluerint. Hæc omnia fecimus prece et consilio domini regis David et prædictorum episcoporum fratrum nostrorum pro amore S. Cuthberti et fraternitate Dunelm. monachorum, xvi Kal. Aug. in festo sancti Kenelmi martiris, an. ab incarn. Domini 1127. Testibus presentibus Roberto fratre meo, Blahano presbytero de Litun, Aldulpho presbytero de Aldhanstoc, Henrico presbytero de Lemiale, etc. Godwino presbytero dapifero, Godwino camerario, etc., cum multis aliis personis religiosis tam clericorum quam laicorum.

NUM. XVII [Smith XXI].

Chartæ quedam quæ ante conquestum factæ sunt, omnes nuper in possessione honoratissimi D. D. Somers.)

Charta regis Æthilredi ad Ostforum episcopum.

Apostolus Paulus de extremo judicio Domini manifestissime loquens ita refert : *Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque prout gessit, sive bonum, sive malum.* Quid autem sit quod Apostolus pro meritis suis quosque percepturos affirmat, ipse Dominus in Evangelio suo manifestat dicens : *Ibunt impii in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.* Hoc sane tremendum ac terribile omnipotentis Domini judicium ego Æthilred, Christo largiente, rex tota cordis formidine sine cessatione

orta est controversia de procuracionibus inter Hugonem sancti Andree episcopum et conventum Dunelmensem, Bernardus prior de Novoburgo, Willelmus abbas de Alnewick, Galtridus prior de Brinkeburne, et magister Bernardus ad Urbanum papam miserunt ; a quo hi una cum J. archidiacono Dunkeldensi istam litem terminandi potestatem acceperunt. Et quidem adhuc exstat in archivis Dunelmensibus scriptum transmissum domino papæ, continens allegationes utriusque partis sub horum sigillis, excepto tamen archidiacono Dunkeldensi, qui se subtraxit.

perhorresco; quapropter ut ibidem sub presentia almi iudicis veniam merear adipisci pro abolitione criminum, vel meorum, vel conjugis quondam mee Osthritæ, terram que dicitur Fledanburg, quadraginta quatuor cassatorum capacem Ostorro episcopo in possessionem tradidi, ut quemadmodum primitus tradita fuerat rursus per illius diligentiam monachorum in ea sub abbate degentium honestissima conversatio recuperetur. Si quis autem perperam contra hanc donationem fractionis animo venire temptaverit, eamque infringere conatus sit, sciat se sub tremendo examine penas debitas laturum.

† Ego Aethilred propriam donationem corroborans titulo sanctæ crucis subscripsi. † Ego Headda episc. consensi et subscripsi. † Ego Torcheuuald comes regis consensi et subscripsi. † Ego Eadwald consensi et subscripsi. † Ego Cille consensi et subscripsi. † Ego Osfrith consensi et subscripsi. † Ego Ecfriht consensi et subscripsi. † Ego Tuðdal consensi et subscripsi. † Ego Gudblac consensi et subscripsi. † Ego Sigivald consensi et subscripsi. † Ego Folchere consensi et subscripsi. † Ego Berhtred consensi et subscripsi. † Ego Ostorro episc. donationem quam a rege accepi propria manu confirmando subnotavi.

In dorso charta Ecgini episcopi.

Reverentissime semper memorie pontificis Ostorri ego Ecgine, Deo dispensante, successor in episcopatum existo. Monasterium autem cui nomen est Fledanburg, quod in hac eadem chartula ex altera ejus parte eidem predicto predecessori meo subscriptione regali traditum asservatur, huic venerabili nostro secundum sæculum principi, Aethilheardæ, quantum id a me fieri potest, in possessionem concedo. Ea tamen conditione ut semper mihi cœnobialis viæ statuta serventur. Pro recompensatione vero hujus nostre donationis in loco cuius nomen est Aet Sæstfordæ xxi cassatorum terram ab eo in ius ecclesiasticum accipi. Sciendum tamen me rationali quadam causa compulsus id voluisse facere. Ut ei xliiii manentium terram pro viginti manentium dapem, id est ea conditione ut post diem ejus terra ista sine contradictione alienius ad Uvegernensem ecclesiam in ius episcopali sedis sit donata mihi, et illi Ostorroque meo antecessori, in elemosinam sempiternam. Pax confirmantibus atque servantibus. Minuentibus vero vel contradicentibus dispersio perveniat sempiterna. Aethelric, Aethelgyrd, Aethelberht, Omoling abb. Hii sunt confirmatores et testes.

Charta Aldredi subreguli Huiciorum.

† Begnantie Domino in sæcula sæculorum. Ego Aldred subregulus Huiciorum cum licentia venerabilis episc. Tilheri monasterium illud in Flædanbyrg dabo Aethelburge propinque meæ, coram testibus infra nominatis, ea conditione, ut ipsa tam diu vivat possideat, et postquam viam patrum incedat ad Uvegernensem ecclesiam in ius episcopali sedis reddat. Et ei præcipio in alio nomine superi polorum Rectoris, ut ipsa nec Dei nec meam habeat licentiam hoc in aliud mutare, nisi ita implere sicut præceptum erat Aelfredi et Aethelheardi Egeuinique episc., qui hanc terram prius obtinuerunt, nobisque tradiderunt. Sed ipsa hanc nostram elemosinam perficiendo impleat. Ego Aldred hanc meam donationem signo sanctæ crucis confirmabo. † Ego Tilhere episc. hanc meam petitionem subscribendo confirmabo. † Ego Aethelburg abb. iustissime consentiendo subscripsi. † Ego Creda abb. † Ego Bacola abb. † Ego Tadhære. † Ego Gudheard. † Ego Humberht presb. † Ego Cyneberht. † Ego Cuthred. † Ego Duda. † Ego Ceolba. Omnes consentiendo subscripsimus atque confirmabimus testimonium nostrum.

• Hæc charta facta est circa an. 692.

A Charta Offæ regis Merciorum et Aldredi subreguli Huiciorum.

† In nomine Domini nostri Jesu Christi, qui cuncta sæcula jugiter pio moderamine regit. Constat ergo et incunctanter verum esse potest omnia quæ hic humanis cernuntur viribus, vana ad caduca transitoria quæ fieri, atque ea quæ hominum oculis velantur semper mansura et sine fine stabiliter perdurare in sæcula. Unde et certissime notum est ex auctoritate testimoniorum sacrorum voluminum, quod cum istis fugitivis mundanis rebus sempiterna mercare possint celestia regna. Quapropter ego Offa, gratia gratuita Dei Patris concedente, Merciorum rex, majorum meorum imitans exemplum, cogitavi ergo in corde meo quatenus ex his sceptis regalibus mundanis regni perceptis a conditore ac largitore omnium bonorum aliquid quamvis minus dignum, pro remedio animæ meæ et pro adipiscenda premia polorum, in usus monasticæ liberalitatis, ecclesiis donarem; ideo quæ ego et Aldredus subreguli Huiciorum, in commune, pro Domino omnipotenti et pro æterna salute animæ nostræ, terram bis quinos mansionis habentem, id est, vicum qui nominatur OEigate ad monasterium quod propriæ nuncupatur æt wiogornæ cœstre, et ad ecclesiam beatæ Mariæ matris Domini quæ ibi fundata est libenter in ecclesiasticam possessionem donanter concedimus, eadem per omnia liberatis dicione in ejusdem ecclesiæ iure permanendam qua eandem ecclesiam Aethilbaldus rex avo meo Eanulfo conscripsit, id est, ut in omnibus causis magnis et modicis libera et inconcussa permanent usque in sæculum tamdiu fides Christi forte inter Anglos in Britannia maneat... Sit ab omni vi regum et principum et subditorum ipsorum. In summo Dei nomine precipimus. Ut hæc munificentia nostra pro Christo concessa eo firmiore stabilimento perpetuoque permaneat testium et consentientium episc. porum abbatum ac principum nostrorum signa et nomina in hac cartula testimonij infra perscripta adnotare curavimus.

† Ego Offa, Domino concedente, rex Merc., huic nostre donationi pro maiore firmitate vasilum crucis Christi propria manu impressi. † Ego Aldredus, Deo dono subregulus Huiciorum, hanc donationem nostram munies signum salutiferæ crucis cunctis gentibus inpono. † Ego Eadberhtus, Christo Domino concedente episc., his dictis consensi et subscripsi. † Ego Berhtunus, Domino et Patre donante præsul, his statutis consensi et subscripsi. † Ego Ceolulfus, gratia Dei permittente, antistite, his rebus consensi et subscripsi. † Ego Tilherus, predestinatione dante sacerdos, his causis consensi et subscripsi. † Ego Alberhtus, Domino tribuenti ecclesiæ pontifex, his donis consensi et subscripsi.

† Signum manus Botuini † Signum manus Esne abb. † Signum manus Folcberhti † Signum manus Eadbalði princi. † Signum manus Brordani † Signum manus Eadbalði princi. † Signum manus Beorht- † Signum manus Brordan præfecti.

Charta Uthredi subreguli Huiciorum.

† In nomine Domini nostri Jesu Christi. Ego Uthredus præ predestinatione Dei concedente, aliquos regimen propriæ gentis Huiciorum tenens, exempla patrum meorum sequens quatenus ex mundani hujus regiminis portione aliquos in ecclesiasticam libertatem pro redemptione animæ meæ largiendo donarer. Ideoque aliquam agelli partem cum licentia atque permissu piissimi regis Merciorum Offan meo videlicet charo fidelique ministro Ceolmundo his quaternas mansiones cum omnibus ad se pertinentibus..... in habens homine..... juris ecclesiastici //

perpetuum pro Domino omnipotenti donabo, quatenus illo vivere habeat, et possideat, et post se cuiusque voluerit hominum iure hereditario eadem libertate qua illi concessum est possidendum relinquat. Est autem rus illud in australi parte montis qui nominatur Breodon, in aquiloni plaga rivuli qui vocatur Carent, protendens a fumine illo Carent, ascendens usque ad summitatem montis supradicti Breodon, in cuius cacumine urbs est antiquo nomine Baerintenburg. Ibi est terminus agri illius rursus in monte et a meridie descendens per plautium fluvius Carant. Unde ut eo firmius..... hinc hac donatio mea pro ereptione animæ meæ concessa permaneat tertium et consentientium signa et nomina perscribo.

† Ego Offa rex Merc. huic donationi subreguli mei consentiens et pro maiore firmitate signum sanctæ crucis infixi. † Ego Aldredus regulus meam munificentiā corroborans signum venerabile crucis Christi imposui. † Ego Eadberhtus gratia domini epi-copi consensi et subscripsi. † Signum manus Curan ab. † Signum manus Uvillan ab. † Ego Berthunus Dei dono antistes consensi et subscripsi. † Signum manus Tredan ab. † Signum manus Bacolan ab. † Ego Tilherus Dei munere præsul consensi et subscripsi. † Signum manus Uvillan ab. † Signum manus Tilberhti abbatis. † Signum manus Brordani principis. † Signum manus Esni principis. † Signum manus Cudredi præfecti. † Signum manus Berhtwaldi principis. † Signum manus Eadbalði principis. † Signum manus Cyneberhti præfecti. † Signum manus Eadbalði principis. † Signum manus Uvaldes præfecti. † Signum manus Duddan pincerni.

† Certa sunt hæc anno Dominicæ incarnationis dcc° lvi° regni Offan regis Merciorum illi° annus.

Charta Offe regis.

† Cuncta labilis vitæ huius subsistentia momentanea et caduca præ oculis decessu præsentium proximorum cernentes, festinandum nobis est summo opere ut operemur ad omnes, sicut veridica apostolici dogmatis comprobatur assertio, maxime autem ad domesticos fidei. Quapropter ego Offa, cælica fulgente clementia, rex Merciorum simulque aliarum circumquaque nationum ad ecclesiam quam Eanulfus avus meus in honore beati Petri, principis apostolorum construxit, ubi dicitur *Et Breodune*, pro salute animæ meæ priusque meorum largior terram xx manentium ubi dicitur *Et Wersdhille* et *Et Costune*, cum sylva quæ eidem telluri adiacet, ut cum pratis, pascuis, aquarum rivulis, sine ullo obstaculo contradictionis posterum meorum principum vel ducum in usum episcopi Weogernensis ecclesiæ maneat. Sit autem terra illa libera ab omni exactione regum et principum, ac subditorum ipsorum, præter pontis et arcis restaurationem et hostilem expeditionem. Anno autem Dominicæ incarnationis dcc° lxxx° conscripta est hæc donatio telluris a me et ab episcopis ac principibus meis, quorum infra nomina annotabo.

† Ego Offa Dei dono rex hanc meam donationem signo sanctæ crucis munio. † Ego Cynedryht Dei gratia regina Merc. huic donationi regis consensi et subscripsi.

† Ego Joanberhtus archiep. † Signum manus Brordani principis.

† Ego Eadberhtus episc. † Signum manus Berhtwaldi ducis.

† Ego Ciolwulfus episc. † Signum manus Eadbalði principis.

† Ego Tilherus episc. † Signum manus Eadbalði ducis.

Concilium apud Clofeshoas, tempore Biornwulfi, regis Merciorum.

in nomine trino divino, qui est Deus benedictus in sæcula amen. Thy gere dhe wer from Cristes ge-

A byrde agen eahla hund wint and xxy. and sio æfterre indictio was in rime and was Biornwulfes rice Mercna cyninges. dha was sioæððlic gemoth on dhære meran stowe dhe mon hateh Clofeshoas. and dher se siofæ cyning Biornwulf. and his bisc. and his aldor men and alle dha wiotan dhisæ dhæde dher gesomnade weront. Dha was tiolo micel sprec ymb wudu leswe to subthine onagagura west on scyrhytle. Waldon dha swangerefan dha læswe forðhur gedrefan and dhone wudu gedhogian. dhan hit ald geryhto weron. Dhan cæth se biscop and dhara hina wiotan dhet hio him neren maran ondet dhan hit aræded was on Aethelbaldes dæge dhrim hunde swina mæst and se biscop dha tugen abten twæde dhas wuda and dhas mæstes. Dha gerehte Wulfred arcebisce. and alle dha wiotan dhet se biscop and dha bigen mosten mid adhe gecythan dhet hit sua wære aræden on Aethelbaldes dæge and him mare to ne sohte. and he dha sona se biscop beweddade Eadwulfe dham aldormen dhas athæs biforan allum dham wiotum and him mon dhone geleddæ ymb. xxx næhta ið dham bisc. stole et Wiogoerna cæstre. In dha thid was Hama swangerefa to subthine and he rad dhet he was et cæstre and dhone aadh gesæh and geæcæwade sua hine his aldor mon heht Eadwulf and he hine hwelthe ne greitte. Hii sunt nomina et vocabula qui in synodali concilio fuerunt congregati.

† Signum manus Biornwulfi regis Mercior. † Wulfred. arc. episc. consensi hanc conditionem. † Oethelwald episc. consensi. † Hæthun episc. consensi. † Heaberht episc. consensi. † Bionna episc. consensi. † Eadwulf episc. consensi. † Wilred episc. consensi. † Wigthga episc. consensi. † Alhstan episc. consensi. † Humberht episc. † Ceolberht episc. † Cynred. episc. † Torhthelm prior. † Eanmund abb. † Wihtrud abb. † Cuthwulf abb. † Eanmund abb. † Eadberht dux. † Biornoth dux. † Sigred dux. † Cudthred dux. † Eadwulf dux. † Mucel dux. † Uhtred dux. † Althheard dux. † Bolom. † Aldran. † Byuna. † Wighelm. † Heaberht episc. † Eadgar pr. † Wigberht pr. † Heahstaf pr. † Brada pr. † Cuthbald pr. † Regengar pr. † Cuthbert pr. † Eegmund pr. † Heahferth diac. † Wighelm. diac. † Cyneberht diac.

Mid alra otherra priosta butan dhisum mæsse priostum Efen lx.

Chirographum Alhwini episcopi Huiciorum et Aethelwulfi ducis.

† In nomine Domini. Certe ea quæ sunt a sapientibus et prudentibus etiam a pontificibus et p... ceris salubria ac necessaria componenda caracteribus litterarum, et certis signis secularium scribenda sunt et notanda, ne forte philosophorum et stoicorum scientia in oblivionem tradatur. De qua rei ego Alhwine, gratia Dei provincie Illiciorum præsul, et mea familia, in Weogerna civitate nos donabimus Aethelwulfe duce et conjuge ejus Wulfrithy terram xi cassatorum in duobus locis hoc est æt Codes Wellan et æt Sture, et illis hæc terras conscripsimus in eorum dies, sub ista conditione, ut seipsos habeant reconciliatos et conjunctos, tam viventes quam post, ad Wegernensem civitatem. cum suis corporculis et optimis omnibus bonis eorum, quas illi habeant. si habeat Deus provisorum quod in hac patria pausant in ista parte maris etiam et in hanc rem conciliaverunt ut ille præfatus princeps Aethelwulf illius Ecclesiæ libertates in Weogerna cæstre. et monasteriorum quæ ad se pertinent. cum recta amicitia et bona devotione sine fraude sic custodiat tandiu ei hic vita fuerit. et ille nunquam istud nec frangat, nec minuat, nec ullis junioribus suis consentiat et Aethelwulf dux habeat hanc rem episcopo et familiæ ejus in quatuor Evangeliorum Christi libris cum suo arrato custodiat et sub Dei fœnore panum. ut sic firmior custodiat. Et postquam ille vel illa conjux viam patrum incedant. terras illas præfatas ad ecclesiam in ex-

D

stre sine ullo obstaculo remeantur. cum omnibus bonis quæ ibi tunc habeantur. et si hoc contingat quod non optamus. quod aliquis per diabolicam doctrinam hoc frangere presumat sit episcopus et ejus familia liberii suam propriam terram ad perfrendum. sicut sibi placeverit. pax et felicitas sit consentientibus et servantibus hoc nostrum præceptum hic et in futuro. contradicentibus vero vel inuentibus æterna ultio vel dispersio super illos perveniat nisi ante hic Deo et hominibus emendaverint cum satisfactione. Certa est hujus donationis cartula anno Incarn. Christi dccc° et lvo indictione iiii°. in metropole quæ nominatur Wegrunnan cæstor.

† Hii sunt teste et confirmatores hujus donationis quorum hic nomina infra notata videntur.

† Ego Aethelwulf dux consensi et subscripsi. † Ego Ahlwine episc. hanc meam donationem consensi et subscripsi.

† Ego Cuthheard pr. et præpos. † Baldred diacon. consen.

† Ego Ahlmund pr. consen.	† Eneferth diac.
† Ego Wulfheard pr. consen.	† Wuibhere diac.
† Ego Ecglberht pr. consen.	† Putta.
† Ego Ciolberht pr. consen.	† Leofmon.
† Ego Dæhlheh pr. consen.	

Compositio inter Burgredum regem Merciorum et Wulfredum.

† Regnante in perpetuum Deo et Domino nostro Jesu Christo, anno Dominicæ Incarnationis dccc. lxxvi. indictione vero decima. Ego Burgred rex Merciorum cum consensu et licentia. seniorum meorum libenti animo. concedens donabo aliquam partem agri regni meo a Deo dati Wulfred. do duos manentes. at soeges lxxa. pertinentem in loco ubi ruricolii nominant Wulfredinleah. ut habeat sibi et bene perfuat. in æternum hereditatem et cuicumque voluerit. post se. derelinquat in jus perpetuum et omnium bonorum ad istam terram pertinentibus antiquitus et olim constitutis in campis et in pascuis et in partibus et in silvis et quidquid ad terram istam pertinent. Ego Burgred rex Merciorum hanc meam munificentiam augebo. Wulfred. et ei constituam lxx. porcis saginam in commone illa silvatica taxatione huius ruricolii. Wulfredinleah. nominant et v. plaustrorum de virginis bonis et unicuique anno unum roborem ad ædificium. et alias materias necessarias. et lignaria exabundantia ad ignem sicut illi necesse sit et silvaticam taxationem. pertinentem ei etiam dabo aliternecum in campo et silvo sicut ad terram duorum manentium pertinent. Ego Wulfred. pro commutatione. et commutatione istius terriunculi et Wulfredinleah dedi Burgrede regi Merc. terram v. manentium in huius hominis diem liberatum. et cccc siclos in argento puro et duos hirculos cum omnibus subpellecilibus suis et viii. boves et l. porcos et cc. segites cum gramine toto. et xxx. modios de ordio triturato sine contribulibus et suburbano; hæc prænominata terrihuncula et Wulfredinleah sibi hida his terminibus circumdatur; Dhis seond dha lond gemære at Wulfredinleah. of sture on hunigbroc. ap eiter broce. on dhone aldan hæge. ondlong hæges. on dhone aldan wey. ondlong weges on dha miclæu strete. ondlong strete on fower gemære howswa on calebroc ondlong broces howswa on horsa broc. ondlong broces howswa on dha dic. ondlong dices on sture eft of sture on dha dic ondlong dices how on cuth dhed-rtreo. ondlong dices on heasecan berh. of heah secan berge on dha dic. ondlong dices on Wenferdh ondlong Wenferth how æft on sture. Si quis autem hanc meam donationem servare voluerit. conservet eum superna pietas hic et in celis. Siquis vero minuire vel frangere tentaverit sciat se anathematatum coram summo Deo nisi hic digne emendaverit Deo et hominibus et hic testes aderant quorum infra nomina liquesunt.

A † Ego Burgred rex Merc. hanc meam donationem cum signo sanctæ crucis Christi firmabo. † Ego Aethelswith regina consensi et subscripsi. † Ego Ceolworth consensi et subscripsi. † Ego Wulfsig episcopus consensi et subscripsi. † Ego Eadwald episc. consensi et subscripsi. † Ego Ceorred episc. consensi. † Ego Alhthun episc. consensi. † Ego Deorlaf consensi et subscripsi. † Ego Aldred ab Humberht dux. Beornoth dux. Beornard dux. Eamberht dux. Mucel dux. † Ego Aethelwulf dux. Aethelheard. Berthilferth. Aethelred. Berhtrie. Ceolmund. Boldred. Eadgar. Mucel.

Charta Aethelredi ducis Merciorum, ut recte suspicatur Wantelius suspectæ vetustatis et fidei

† Regnante in perpetuum Domino nostro Jesu Christo. Eiusdem autem incarnationis dccc. lxxx°. iii. Indictione vero secunda. Ego Aethelred divina largiente gratia principatu et dominio gentis Merciorum suffultus. donatione tradeo Aethelwulfo terram v.

B manentium in loco qui dicitur Hymeltun. Hanc autem supradictam terram. cum omnibus ad eam pertinentibus. Id est sylvis. pratis. pascuis. salisque coctionibus. Id est VI. vascula possint præparari salva libertate sine aliquo tributo dominatoris gentis prædicte sive ducum iudiciumve et præsidium. Id est statione sive in operatione plaustrorum nisi solo illi qui huic prædicte terre Hymeltune dominus existat. Cum testimonio et consensu ipsorum damus. quorum hic nomina inferius scripta cernuntur. Hæc supradictæ optimatum gentis Merciorum gubernante Aethelredo duce. Acta est in Hrisbyri ubi tunc ipsorum conventio publica fuerunt colloquentes sibi invicem de necessariis gentis prædicte statutis. Osecrantes omnes ævi sequens cujuslibet dictionibus homines per tremendum destructi iustique iudicis examen ut hæc traditio sive in terra prædicte. sive in vico salis absque omni censu atque tributo perpetuo libera permaneat. Et si quis id quod non optamus. corrumpendo foederaverit. sciat se rationem redditurum in die iudicii coram Deo et angelis ejus nisi prius digna satisfactione emendare curaverit. Tertium autem consentientium et scribentium nomina hæc sunt.

C Ego Aethelred Merciorum gentis ducatum gubernans confirmare et subscribere curavi. Wulfred episc. consensi et subscripsi. Ego Werfrith episc. consensi et subscripsi. Deorlaf episc. consensi. Athelwald ealdorman. Aedulf ealdorman. Beornath ealdorman. Aethelferth ealdorman. Alhthelm ealdorman. Eardwulf. Elfwald. Eadnoth. Aelfred. Aethelmund. Dhis sindon dha land gemære ærest on dhane blaean pyt of dhan pytte how upon how eathland eal swa dhe oxa went how hit cymeth on dhone mæ hege to graftune how in how æsebed of dhæm æsebedde how on dhrim geum dhanane on dhone holan weg of dhan wege to dhas biscespes wuda how in die weg. of dham wege in dhone lytlan graf dhonene in dha ealdan dic. dhonene how in grobles dene. dhanene on dha portstræt of dhan wege in mærford of dhan forda in hnutlen. of dhan fenne in eald cotan how to graf brygge. of dhan brygge in dhane wic weg of dhan wege on uffan lege. of dhære lege on lytlan broc dhanene on hymel broc andlang broces how op of dhan broce in Egebyrhtige croft how upthard be dhan croft in dha stræt æt ipwæl hylle æfter strate in hennu dhanene in rugan mædewan of rugen mædewan how eft on dhone blaean pyt.

Charta Unerfrithi episcopi.

† In usses Dryhtnes nomam hælendes cristes ic Unerfrith biscop mid alles dhas heoredes leafe on Weogrona ceastre ge gunges ge aldes selle cyneswithe mire megan dhreora hida lond on alhmunding tunc dhas in hida dhe higen me gebocedan aer on dhreora monna dag. Nu gewrite ic hit eft hire mid ina leafe dhaet dhreora hida lond on dhreora monna dag and heo hæbbe dha wudu raeddenne in dhæm

wuda dhe dha ceorlas brucath. and ee ic hire lete to A
dhaet ceorla graf to sundran. and elles dhaet twega
hida lond and dha ceorlas and se alhmunding snaed
here into preosda byrig dha hwile hit unagen seo.
Ond cynewidh hit to næwung othrum men ne lete
dha hwile hit unagen se butun to hire bearna sunum
swa hweolcum swa heo dhone wille gif heo lilgen.
gif heo dhone ne lilgen. lete hit to sweolcum hire
mega swelce hit hire to gee'nraign wille. Ond ic
Uwerfrith biscop biddu and halsigu dhaet dhis dhereora
hida lond and ee dhaet twega dhone hit agen seo
dhaet hit se agefen into clife to dham biscop rice
butan eghweolcum widherewide. Ond ee ic Uwerfrith
biscop and all higen halsegath usse æterrylgend
dhaet heora nænig dias gefe gewonige aer hit swa
agen se swa hit on dhisum gewrite stondeh. and
all higen eodan to minum bure on weogorna ceastre
and me saldan heora hond setene dhis geraednes-
se. dhara noman her beneoethan awriten stondath.
and heo hit haebben egiwæs to frow butun agefen
elee gere dhreo mittan hwates to ciriceatte to clife.

Inferiori parte hujus cartæ sunt semiliteræ hujus
vocis : viz. cyrographum.

† Werfrith episc.	† Wulf.
† Cynhel abb.	† Cynhelm.
† Werfrith pre.	† Cenfrith.
† Ecfrith pr.	† Cynhelm.
† Wighard.	† Heabred.
† Berthelm.	† Wulfgar.
† Eardwulf.	† Eardwulf.
† Wulfred.	† Cynelaf.
† Berthelm.	† Wigfrid.
† Cynah.	† Wulfrie.
† Eamberht.	† Ceolhelm.

Charta Eadredi regis.

† Concedente gratia Dei anno Dominicæ incarna-
tionis dccc. xlvii. contigit post obitum Eadmundi
regis. qui regimina regnorum. Angulsaxna et Nor-
thymbira. Paganorum. Brettonumque septem anno-
rum intervallo regahiter gubernabat. quod Eadred
frater ejus uterius. electione optatum subrogatus.
pontificali auctoritate eodem anno catholice est rex
et rector. ad regna quadriperiti regiminis conse-
cratus. qui denique rex in villa quæ dicitur regis.
Cynges tun. ubi et consecratio peracta est. plura plu-
rimis perenniter condonavit charismata; hoc potest
pro certo Wulfrie. pedisequus alacriter confutare.
quen honorifice idem rex locupletata largitate laetifi-
cat. concedens ei terram vii. manentium jure per-
petuo usufruendam certis tramitibus uti fertur infe-
rior terminatam ad waring tune. magnis rebus ac
modicis præter arcem. atque pontem. agonisque ob-
sequium usurpatam

Ista porro usurpatio. anno Dominicæ incarnationis
dccc. xlvii. et primo temporalis cæli laterculo quo
sceptri diadematam angulsaxna cum Northymbiris.
et Paganorum cum Brettonibus gubernabat. his testi-
bus quorum nomina subsequuntur conscribentibus
hoc modo peracta est.

† Eadred rex. cum archiepisc. ceterisque præsu-
libus hanc tellurem triumphali tropheo usurpavit.

† Oda archiepisc. † Wulfstan archiep. † Dheodred
episc. † Aethelbæp episcopus. † Wulfgar episcop.
† Koenwald episcop. † Aelfrie episcop. † Wulfhelm
episcop. † Wulf-ige pontif. † Aelfred pontif. †
Aethelgar pontifex. † Aethelwald pontifex. † Ho-
æl regulus. † Marcant. Cadmo. † Aethelmund
dux. † Albbelm aldermon. † Aethelstan comes. †
Eadric princeps. † Osulf hængerefa. † Urin. Inor-
cer. eorl. † Grim; et coll eorl. † Eadred abbd.
† Wigstan abbd. † Dunstan abbd. † Uhtred.

Augentes regale elogium beatæ regis æterni retri-
butionis augmentum accipiant. Amen.

Charta Oswoldi episcopi.

† Ego Oswold. largo Christi carismate præsul di-
catus. Dominicæ Incarnationis anno dcccclxii. an-
nuente rege Anglorum Eadgaro. ejusque utriusque
ordinis optimatibus. quamdam roris particulam ut.
videlicet ca-satos quos olim quedam possidebat ma-
trona nomine Aldhryth in loco qui celebri a soli-
colis nuncupatur Cungle. vocabulo cuidam regis mi-
ni-tro nomine Alf-wold perpetualiter concedo ut ipse
cum omnibus utensilibus eam quamdiu vixerit ha-
beat et post obitum ejus mater si superstes fuerit
eamdem recipiat. Sin alias post obitum ipsius ad
usum pontificis in Wigurna ceastre redeat immunis.
Aeclesie vero munus et sepultura præsulis in Wi-
gurna ceastre dicioni deveniat. Alius plena gloriatur
libertate excepta expeditione rata pontis arcisve
constructione. Siquis autem hanc nostram donatio-
nem in aliud quam constitutus transferre voluerit.
privatur consortio sanctæ Dei æclesiæ æternis ha-
rathri incendiis lugubris jugiter cum Juda Christi
proditore ejusque complicitibus puniatur. si non satis-
factione emendaverit congrua nostrum deliquit de-
cretum.

Ejusdem.

† Largitate mirabili conditoris homini tempora-
libus quibus libet potenti indulum est. quo respectu
pietatis solamen revelationis satagat dignanter im-
pendere cunctis. illisque permaxime qui Deo latram
exhibentes temporalis vinculi sibi sunt adstricti una-
nimitate; Unde ego Oswaldus magnifica poliarehis
Christi allubescente dinami Wegernensium parro-
chie prælatus. A me quoque hujusmodi animi de-
votione fieri arbitratus. cum jussu et hortamine
Eadgari anglicus cohortis basilei. necnon etiam
cum voluntate Aellhere Merciorum finium ducis. tibi
fratri meo Osulfo contuli quinque mansorum et dimi-
dii possessionem telluris. sed tamen in tribus a se
invicem divisam locis. uno videlicet in eo loco cui
vocabulum est. æt. Grimanleag. III^{or}. mansas cum
omnibus ad se rite pertinentibus; secundo vero æt
Masleage unum mansum cum cunctis pertinentibus
ad ipsum; Tercio itaque. æt Wican mansum videli-
cet dimidium; hæc autem omnia in perpetuæ heredi-
tatis stabilitate tibi concessi. cum omnibus utilita-
tibus jure debito ad illam terram respicientibus. vi-
delicet cum terris. campis. pratis. pascuis. silvis.
venationibus. cum piscuariis. ut habendo lineas.
et potiundo omni vitæ tuæ spatio perfruaris; demum
quæ te obeunt. duobus quibus magis volueris hæ-
rentibus perpetuo habendam derelinque. sicque dum
ipsi pertransierint sæculum. in potestate sanctæ Ma-
riæ sedis restituantur; Augentes et conservantes hoc
donum conservet eos omnipotens Deus in celesti sua
gloria sine penali metu. minuentes et spoliantes
sciant se in novissimo judicio coram omnium justo
Deo ipso iudice rationem reddituros; Dhis syndan
dhæs londes gemæru æt grimanleage dhe higen bis-
ceope gesald habbath ægest of selerne þe higna ge-
mære on sceæccanbath and swa be þdhære aira
ofesce in dha neowan dic and swa up ond long dhre
neowan dice dhaet on dha aldan hege strowe and
seoththan a ond long dhære aldan hege stowe on
dhone falc hearpath dhaet up ondlong dhæs hearpo-
thes to dhæm cristes mæle and swa from dhæm
cristes mæle of dunward ond long are ealdre dic
werward and northward dhaet mair broc and
seodhdhan a swa albroc ligeth upward to mosse-
tena gemære and swa bi mossetena gemære ofer
sihtferdh on dhone aldan cyninges hagan dhaet swa
ondlong dhæs aldan cyninges hagan northward to
dhæm aldan stodfaldode and dhonne from dhæm al-
dan stodfaldode bi beonetselena gemære on sihtferth
and swa ondlong sihtferdhes in bæle swa ondlong
bæles in se ferne. Dhis syndan dhæs londes gemæru
æt masleage of dhæm aljan selda westreh on gear-
nec swa ondlong broces on dhone gemær hagan

dhæt onðlong hagan ofer fild burnan on timber ryeg
 dhonon on beastine hryeg swa estweard on blacan
 brygge. dhonon eft on dhione aldan feld. This syn-
 don dhara halse hilde lond gemæru æt wican ærest
 of turlinge forða on horsacroft of horsacrofte be
 wulfices gemære in dhæt pull of dhæm pulle up-
 weard bi dhære wellan dhæt up in dha lanan onð-
 long lanan northweard dhæt on ætlinge gerstun in
 dha hegean onlong hegean eastweard dhæt on la-
 warn onðlong lawarn how on streonhali be streon-
 hali how in temedan up ongean stream onðlong te-
 medan how eft in turlingeford. and seo salt wellin-
 ge dhe hyrð into grimaleage in brad setena sele
 oðer into moseleage in dham ilcan sele. Dhises ealles
 dhe her on dhisere bec ewedh an oswod bisceop
 his bræðer Osulf dtheora manna dæg sethe hit
 awende æt unforworthum diungum god adilgie his
 noman ut lifes bocum buion be ær to bote gecyrræ.
 Scriptum est hæc caria his testibus consentientibus
 quorum inferius nomina notantur; sit autem terra
 ista libera omni regi nisi ecclesiastici censi.

† Ego Oswald episc. consensi. † Wulfrie presbyter.

† Eadgar presb. † Wistan presb. † Aelfred cler-
 icus. † Wulfhun cl. † Aelfstan cl. † Eadwine
 cl. † Aelfgar cl. † Wulfneah cl. † Tuna cl. † Ead-
 weard cl. † Aethelstan presbyter. † Brihtan cl.
 † Wulgar cl. † Wenstan cl. † Ulfic cl. † Leof-
 wine cl. † Wulfnoth clericus.

Alia ejusdem.

† Anno Domini Incarnationis dcccc. lxxvii. Ego
 Oswald Wicgurnæ urbis antistes duas mansas æt
 Bradanbeorh et æt Holenfesten, germano meo Osul-
 fo, duobusque post se quibus voluerit hæredibus
 libens impertior, et deinde ad usum præfate urbis
 episcopi redeat. Nam clerici ejus urbis campu tres
 mansas æt specra pro illa quæ dicitur æt Bradan-
 beorh et æt Holenfesten receperunt ut quamdiu vi-
 talis status alicui eorum superfluit habeant et pos-
 sideant, et deinceps ad usum ordine præfato rever-
 tatur præsulis. Hæc autem in ea facta sunt ratione,
 ut annis singulis pastione adveniente centum porcos
 usul eorum necessarios sine alicujus contradictione
 pascantur. Sancta Maria et sanctus Michael cum
 sancto Petro et allum godes haigum gemiltien dhis
 haldendum gif hwa botan gewyrhtum hit abrecan
 wille god zime to ryhtere bote gecerre, gif he dhonne
 nelle hæbbe him wiðh. god gemære on dham yte-
 mestan darge dhysses lifes. Ithi sunt testes hujus re-
 conciliationis quorum infra nomine notantur.

† Wulfrie mæssepreost. † Aelfred clerc. † Byrhtan
 clerc. † Ulfic clerc. † Eadgar mæssepreost. † Wul-
 fun clerc. † Wulgar clerc. Wulfch clerc. † Ae-
 thelstan mæssepreost. † Aelfstan clerc. † Aelfgar
 clerc. † Leofwine clerc.

Charta Eadgari regis.

† In nomine Domini nostri Jesu Christi, omnis
 quidem larga munificentia regum testamento liti-
 rarum roboranda est ne posteritatis successio igno-
 rans in malignitatis fribolum infelicitur corruiat.
 Quamohrem ego Eadgar, divina collubescence gratia
 totius Albionis rex primiceriusque quandam ruris
 particulam x. scilicet cassatorum loco qui vulgari.
 Cygltun, dicitur meo fideli ministro, quippe hu.usce
 quosticis insula noto Alfwold nuncupatur onomate
 in æternam largior hereditatem ut ipso vita comite
 cum omnibus utensilibus pratis videlicet pascuis
 silvis voti compos habeat, et post vitæ suæ termi-
 num quibuscunque voluerit cleronomis innumem de-
 relinquit.

Sit autem prædictum rus omni terræ servitutis
 jugo liberum tribus exceptis rata videlicet expediti-
 one pontis arcive restauratione. Si quis igitur
 hanc nostram donationem in aliud quam constitui-
 mur transferre voluerit privatus consortio sanctæ
 Dei ecclesiæ æternis barathri incendiis lugubris ju-

Agiter cum Juda Christi proditore ejusque comitibus
 puniatur. Si non satisfactione ementaverit congrua
 quod contra nostrum deliquit decretum.

His metis præfatum rns hinc inde giratur. Dhis
 synt dha lond gemæra into cyngtune of weles bur-
 nan in how sie of dham sice in dha die of dham die
 in dham mere on dha stræt of dhære stræt in morth-
 hlau of morthhlau on dhorndune eastwearde of
 dhorndune on hūybbanbyrge of dhanbyrge on dhone
 fulan pyt of dhan fulan pyt on. wellan of dham
 wellan on mercena mere of mercena mere on succan
 pyt of succan pyt on grundlinga broc andlong stream-
 es of dham streames on fidestan of dham stane on
 hragra dhorn of rhagra dhorn eft in weles burnan.

Anno ob incarnatione Domini nostri Jesu Christi.
 dcccc. lxxviii. Scripta est hujus donationis singra-
 pha his testibus consentientibus quorum inferius no-
 mina caraxantur.

† Ego Eadgar rex Anglorum cum consensu docto-
 rum meorum con signo sanctæ crucis roboravi.

† Ego Dunstan archiepisc. Doroverneusis ecclesiæ
 Christi possedi et subscripsi. † Ego Oscitel archi-
 episc. consensi celeriter.

† Ego Aelfstan episc. † Ego Aethelstan dux.
 consignavi.

† Ego Aethelwold episc. † Ego Aethelwine dux.
 consensi.

† Ego Osulf episc. con- † Ego Byrhtnoth dux.
 firmavi.

† Ego Wynige episc. † Ego Byrhtferdh m.

† Ego Oswold episc. † Ego Aelfwine m.
 roboravi.

† Ego Wulfrie episc. † Ego Wulfstan m.
 consensi.

† Ego Aescwig abb. † Ego Aethelward m.

† Ego Osgar abb. † Ego Eannlf m.

† Ego Aelfstan abb. † Ego Osulf m.

† Ego Aethelgar abb. † Ego Wulfstan m.

† Ego Aelfric abb. † Ego Leofwine m.

† Ego Cyneward abb. † Ego Aelfward m.

† Ego Aelfere dux. † Ego Aethelmund m.

† Ego Aelfch dux. † Ego Oswald m.

† Ego Ordgar dux. † Ego Leofwine m.

Ejusdem.

Orthodoxorum vigoris ecclesiastici monitu ere-
 berherrime instrumitur, ut illi oppido subjecti suppeditantes famulemur, qui totius mundi fabricam miro
 ineffabilique serie disponens microcosmum Adam vi-
 delicet tandem quadriformi plasmatum materia almo
 ad sui similitudinem instinctum spramine, univer-
 sisque in infinitis formaverat uno probandi causa
 excepto veititque præficiens paradisiacæ amantitatis
 jocunditate collateralana Eva scilicet comite decentis-
 sime collocavit. Larvarica pro dolor seductus cavil-
 latione, versipellis suasibilisque tergiversatione vi-
 raginis plectus anathematis alogia ambro pomum
 momordit vitellum et, sibide posteris in hoc erum-
 pnosus dejectus seculo letum promeruit perpetuum.
 Vaticanantibus siquidem prophetis et celitus superni
 regis diuturna clandestino præsagia dogmate pro-
 mentibus nitide orthodoxis, eulogium ex supernis
 deferens, ut non Jedorum seditiosa lingua fatetur
 loquacitas, sed priscorum atque modernorum, lepli-
 dissimam ambiens facundiam, Arrianas Sabellianas-
 que proterendo neuias anagogico infrustrans famine
 nosque ab obtundi cecitate umbraminis ad superno-
 rum alacrimoniam patrimoniorum advocans, ange-
 lus supernus elapsus luminibus in aurem intemeratæ
 virginis ut evangelica promulgant famina. Stupenda
 cecinitis videtur carmina. Cui ecclesiæ tota catho-
 lica consona voce alitubando proclamant. Beata es
 virgo Maria que credidisti perficeretur in te que dicta
 sunt tibi a Domino. Mirum dictu incarnatur Verbum
 et incorporatur scilicet illud, de quo evangelista su-

peremineus universorum altitudine sensuum inquit. *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* et reliqua. Qua videlicet sumpta de Virgine incarnatione antiquæ virginis facinus demittit et cunctis mulieribus nitidis præluens tam-matibus decus irrogatur. Intacta igitur redolente Christi divinitate passaque ipsius humanitate libertas additis elementer contigit servulis. Hinc ego Eadgar altithrono ammiculante Anglorum ceterarumque gentium in circuitu trivialium persistentium basileus. ut hujus libertatis altithroni moderatoris clementia merear. obtinere consortium cœnobio loco celebri qui ab hujus prosapie solicolis WIGORNA . . . nobili nuncupatur vocabulo situm. geneticricque domini nostri semper virgini MARIE. necnon beato Petro apostolorum principi. ejusque coapostolo Paulo dedicatum habetur monachis regulariter degentibus monastici æternam privilegii concedo libertatem, quatenus post decessum N. egregii cujus temporibus hæc libertatis restauratio Christo suffragante concessa est. Quem sibi universa præparati cœnobii congregatio aplo elegerit consilio. secundum regularia beati Benedicti instituta abbatem juste ex eodem fratrum cuncto eligens constituit. Hujus privilegii libertas deinceps usu perpetuo a cunctis teneatur catholicis. nec extraneorum quispiam tyrannica fretus contumacia in prædicto monasterio jus arripere exerceat potestatis. sed ejusdem cœnobii collegium perpetuo ut prædixi libertatis gloriatur privilegio. Sit autem præfatum monasterium omni terrene servitutis eodem tenore liberum, quo a præcessore nostro a rege videlicet Cœnulfio orthodoxæ fidei strenuissimo fuerat uti vetusto continetur privilegio Bzoanobio duce optinente solutum. agri equidem qui ad usus monachorum domino nostro Jesu Christo ejusque geneticrici MARIE priscis modernisque temporibus a regibus et religiosis utriusque sexus hominibus et a me ipso restituendo jure concessi sunt. Tempore siquidem quo cura quæ domino devoto concessi animo injuste a sancta Dei ecclesia ablata fuerant. perdidit quæ novas sibi hereditarias kartas usurpantes ediderunt. Sed in Patris et Filii et Spiritus sancti nomine præcipimur. ut catholicorum nemo easdem recipiat sed a cunctis repudiata fidelibus inathemate deputentur. veteri jugiter vigente privilegio. Hæc sunt nomina terrarum quæ ad Wigorniam pertineant.

Præphato quoque cœnobio trium jugerorum quantitas et duo prædia in famosa urbe quæ ab accolis dicitur Unigorna ceaster accidunt quæ sub ejusdem conditione libertatis perpetualliter in nomine Domini nostri Jesu Christi. heberi præcipio. et ad usum conficiendi salis duobus in locis xviii. doliorem sicut on middelwic x. and on neodhomæst wic viii. et quarum foruacium statio on wittune and vas quæ dicitur westringce cum uno manso et dimidium mansi in loco qui dicitur Noarun. et dimidium mansi in loco qui dicitur æst westwuda ejusdem perpetualliter sint libertatis.

Si quis vero tam epilepticus philargiriæ seductus amentia quod non optamus hanc nostræ municipalitatis dapsilitem ausu temerario infringere temptaverit. sit ipse alienatus a consortio sanctæ Dei ecclesiæ necnon et a participatione sacrosancti corporis et sanguinis Jesu Christi Filii Dei per quem totus terrarum orbis ab antiquo humani generis inimico liberatus est. et cum Juda Christi proditore sinistra in parte deputatus. n. prius hic digna satisfactione humili penituerit quod contra sanctam Dei ecclesiam rebellis agere præsumpsit. nec in vita hæc practica veniam nec in theoria requiem apostata obtineat ullam. sed eternis baratri incendiis trusus cum Anania et Saphyra jugiter miserimus crucietur.

Anno Dominiæ incarnationis. dcccc.lxxii. scripta est. hujus municipalitatis singrapha his testibus consentientibus, quorum inferius nomina secundum

A uniuscujusque dignitatem utriusque ordinis decussim Domino disponente parantur.

Ego Eadgar Britannicæ Anglorum monarchus hoc tam-mate donum agiæ crucis rohoravi. Ego Dunstan Dorobertensis ecclesiæ archiepiscopus. ejusdem regis benevolentiam confirmavi. Ego Oswold Eboracensis basilicæ primas huic regali dono assensum prebui. Ego Aewelwold Unintoniensis presul edis canonice subscripti ne manu propria depinxit. Ego Aelfstan Lundoniensis cathedræ pontifex signum sanctæ crucis lætus impressi. Ego Aelfwold Seirburnensis cathedræ antistes hoc intrepidus donum corroboravi. Ego Brihwelm plebis Dei famulus hujus regis dapsilitati lætabundus applausi. Ego Alfwold legis Dei catascopus testudinem agiæ crucis jussu regis impressi. Ego Alftan Rofensis sedis archimandrita tauma crucis agiæ hilaris imposui. Ego Eadelm commissarum plebium specular hoc eulogium gaudens firnavi. Ego Wynsige Dei allubescens gratia spiritalis ovilis opilio hanc largitionem consolidavi. Ego Adhulf domjao cordus ammiculante hoc donum tropheo sanctæ crucis confirmavi. Ego Alldhrydh præfati regis cœnulatana hoc simabma cum sigillo sanctæ crucis subscripsi.

Ego Aelfric abb. suberipsi. Ego Aesewig abb. consensi. Ego Osgar abb. dictavi. Ego Aedhelgar abb. impressi. Ego Cineward abb. depinxit. Ego Follbriht abb. descripsi. Ego Aelfeah abb. confirmavi. Ego Sideman abb. corroboravi. Ego Osward abb. consensi. Ego Brihteah abb. impressi. Ego Godwine abb. consensi. Ego Brihnoth abb. assensi. Ego German abb. firmavi. Ego Aelfere dux. Ego Orlac dux. Ego Aethelwine dux. Ego Brihnoth dux.

This is so freolse et dhara landa hoc dbe Eadgar cuning geutha into Wigera ceastre gode to lufe et sancta Marian and sancte Benedicte.

C Charta Osuualdi archiepiscopi.

† Regnante domino nostro Jesu Christo. anno ejusdem Domini incarnationis dcccc.lxxxiii. regni vero regis nostri Aethelredi anno quinto. ego Osu. ualbus divina largiente clementia Eboracensis ecclesiæ archiepiscopus. non minus episcopalem adeptus sedem quæ est in Wogerna monasterio in regione Merciorum. cuidam consanguineo meo nomine Eadwig pro ejus humillima obediencia et conjugi ejus nomine Wulfgyuu trade in possessionem perfruendam terram trium mansarum in loco ubi dicitur Wulfrint diebus quibus vixerint. Quod si viri vite decursus supertranscenderit conjugis suæ terminum, sit ipsi primus terræ ipsius possessor; si autem ipsa virum supervixerit. maneat ipsa prima ejusdem telluris hæres et post se si prolem habuerint posteritati relinquant. Si vero non habuerint quobus quibus voluerit hereditibus qui diutius manserit post se derelinquat. Sit autem terra illa libera ab omni secularis rei negotio præter pontis et arcis restaurationem et contra hostes expeditionem. Scripta est autem hæc cartula et corroborata virorum nominibus quæ hic infra signo crucis Christi prenotata esse conspiciuntur.

† Ego Oswold archiep.	† Ego Godinge diae.
† Ego Wynsige presb.	† Ego Leofstan diae.
† Ego Aethelstan presb.	† Ego Wulfstan cl.
† Ego Aelfsige presb.	† Ego Cynethegn cl.
† Ego Eadgar presb.	† Ego Wulgar cl.
† Ego Wistan presb.	† Ego Leofwine cl.
† Ego Eadward presb.	† Ego Ulfic cl.
† Ego Aethelsige presb.	† Ego Aelfnoth cl.
† Ego Wulfward dæc.	† Ego Athelwold cl.
† Ego Aethelric diae.	† Ego Wulfnoth cl.

† Dhis syndon dhara dhreora hida land gemæro to Wulferingetune ærest of hmyel more up ondlong bolan broces dhaet hit cymedh to monning hæmra

dice and swa ondlong dhæs dices dhæt on dhone salt herpath, and swa ondlong dhæs herpadhes how on saltere dene ondlong dhære dene on dhone herpadh be westan fugel mere ondlong dhæs herpadhes on saltere wellan of saltere wellan east riht on salt broc and swa ondlong salt broces eft on hymel moor æt wudu forða.

Compositio inter Wulftricum et Wulstanum archiepiscopum.

† Her sputeladh on dhisum gewrite ymbe dha forwerda dhe Wulfric and se archibiscop geworhton dha he beget dhæs arceb. swuster him to wife. how is dhæt he behet hyre how land æt eolre tune and æt ribbel forða hire dæg. and he behet hire how land æt cnihte wican. how he wolde hit hire begytan dhreora manna dæg æt dham hireden on Wincelcumbe. and sealde hyre how land æt eanulfin tune togyfene and to sylenne dham dhe hire leofest were on dæge and æfter dæge. dhar hire leofest ware. and behet hire. i. mances godes. and XXX. manna. and XXX. horsa. Nu was dhises to gewithese Wulstan arceb. and Leofwine ealdorman. and Aethelstan bise. and Aelfword abb. and Brihteh munuc. and manig god man to eacan heom. ægdhær ge gealode ge gawede. how dhas Torwerda dhus geworhte wæran. Nu syndon to dhysum forwordan twa gewrita. other mid. dham arceb. on wigere ceastre. and other mid Aethelstane bise. on herforða. Ad imam pag. vox (cyrographum) dimidiata.

Charta Leofsinii episcopi.

† Christo creaturarum propriarum omnia uniuersa regna suo in pondere et mensura disponente. Sanctorum Scripturarum præcipui cultores suis hoc statuerunt dogmatibus quatinus quidquid mortalium uellent addere necessitatibus litterarum apicibus neceretur. Ne forte in posteris rationes ad inuicem conpectas obliuio siue potius insidiosa fraus succedentium deleat. Propter quod ego Leofsinus episc. Dei omnipotens providentia pontifex meo fideli ministro Godrico. aliquam partem ruris id est. i mansam in loco qui uulgaliter Biscopas Dun nominatur cum omnibus ad eundem locum rite pertinentibus. pascuis. campis. pratis. et synderlice xv. mæd aceras on dhære ea furlunga forne gean tidington. and nigodhe healf æcer on scot homme. and xii. aceras yrthlandes betwyx dhære ea and dhære dic æt dham stangedelfe. and dhone hagan on wærinewican. and dhone helprices læge. and dhone dhriddan æcer hæn landes on biscopas dunc. ob ejus ergamine benivolentiam humilique famulatu dignoque pretio libenti animo condono ut ipse uita comite possideat salubriterque perfruat. Limite uero uitæ illius transacta duobus quibuscumque elegerit in sua tamen progenie post se delinquit hereditibus. Deinceps autem sanctæ matri Wiornocensi reddatur ecclesiæ. Maneat igitur prænominata tellus libera ab omni mundiali seruitute tributorum exceptis sanctæ Dei ecclesiæ necessitatibus aut communi expeditione vel pontis arcisue restauratione. Dhis sind dha land gemæro into biscopas dunc. ærest in fule wellan. of dhære wellan andlang dhæs gemæres into cloptunes gemæro andlang dhæs gemæres how on dhone seldene stret of dhære strate how on dhone pyt. of dham pyte on dha heafda. ondlang dhara heafda on dhone bradan mere midde warden. of dham mere andlang æres on ælfrices bryce. of dhære bryce andlang furh on slahhyll. swa dhar on dha heafda in dha sealt stret. of dhære strate innon scot broc. Ondlang broces how on buon dhone croft dhe wynstan bylde dhar upon dha dic dhe he gediehte how on scot riwes gemæro. Ondlang dhæs gemæres how on Wilnum digcotan gemæro. ondlang dhæs gemæres how on berlandes heafda. ondlang dhæs gemæres how on æeldes heafda. ondlang dhara heafda how on ælbede gemæro. of ælbede gemæro how on grentes

A mere how upon dhone greþan weg. ondlang dhæs wegges how eft in fule wyllan. Scripta est etiam hæc cartula. Anno dominicæ incarnationis. Millesimo xvi. indictione xiii. His etiam limitibus præfata circumgirata tellus. His testibus ad stipulantibus quorum nomina inferius caraxata cernuntur.

† Ego Wulstannus archiepisc. Eboracensis Ecclesiæ confirmavi. † Ego Leofsinus episcopus hanc meam donationem cum signo crucis corroboravi. † Ego Aethelstanus episc. subscripsi.

† Ego Godwine sacerdos. † Ego Aeglwine leuita.
† Ego Wulfwine sacerdos. † Ego Byrtmar leuita.
† Ego Aelmær sacerdos. † Ego Wulstan leuita.
† Ego Wulfiw sacerdos. † Ego Berhtwine leuita.

Charta Lyfingi episcopi.

† Anno Dominicæ Incarnationis Millesimo xxxviii. indictione vi. Ego Lyfingus superni Rectoris fultus iuamine Wiogerna ciuitate ecclesiæ cum licentia Haroldi regis. ac Leofrici ducis Merciorum meo fideli homini qui agnosceitis noto Aedhelr. . . . nuncu vocabulo ob ejus fidele obsequium quandam ruris particulam v. uidelicet mansam in loco quem illius terræ solicolæ Hylcromban. et Boctum uocitant libenti concedo animo cum omnibus ad se rite pertinentibus ut ipse uita comite fideliter perfruat. et post uitæ suæ terminum duobus quibus uoluerit cleronomis derelinquat. Quibus etiam ex hac uita migratis rus prædictum ad usum primatis ecclesiæ in Wiogerna ciuitate restituitur immunis. Sit autem prædicta terra libera ab omni sæculari negotio tribus exceptis. id est. expeditione pontis arcisue ædificatione. Sed et his confinis præfata circumcincta habetur.

Ego Harald. rex. hanc præfatum donationem concessi. Ego Aelfric Christi largitione archiepisc. caractere sanctæ crucis consignavi. Ego Lyfing episc. dignum duxi. Ego Aethelstan episc. confirmavi. Ego Duduc episc. titulavi.

C Ego Godwine dux. Ego Odda miles.
Ego Leofric dux. Ego Brythric miles.
Ego Thuni dux. Ego Edwine miles.

Ejusdem.

† Ego Lyfing superni Rectoris fultus iuamine in Wiogerna ciuitate ecclesiæ cum licentia Heardennu regis ac Leofrici ducis Merciorum meo fideli homini qui agnosceitis noto Aegelfric nuncu vocabulo ob ejus fidele obsequium quandam ruris particulam ii: uidelicet mansam in loco quem illius terræ solicolæ. Elmleah uocitant libenti concedo animo cum omnibus ad se rite pertinentibus ut ipse uita comite fideliter perfruat. Et post uitæ suæ terminum duobus quibus uoluerit cleronomis derelinquat. Quibus etiam ex uita migratis rus prædictum ad usum primatis ecclesiæ in Wiogerna ciuitate restituitur immunis. Sit autem prædicta terra libera ab omni sæculari negotio tribus exceptis id est expeditione pontis arcisue ædificatione. Sed et his confinis præfata terra circumcincta habetur. Dhis synd dhaland gemær into Elmlea how is dhon ærest of netelcumbe æster wulfrices gemære in dhone steort of dham steorte andlang wegges on fulan bryc of fulan brycce andlang west broces ongean stream in ealda ford of ealda forða on halsbroc of halsbroke into dham halan of dham halan andlang pohwoges innon neodthere hæma gemære æfter dham gemære in nottestan of nottestane andlang gemære inbyrdinge wican æter dham more in wifundhdhes mere of wifundhdhes mere andlang heafdon on hin hæma gemær æfter hin hæma gemær in dha ealdan stræt dher ofer dha stræt æster dham gemære in salt wyllan of saltwyllan in sege hæma gemær of sege hæma gemær on æsc hæma gemær into dhære munuca gemær up to dhære hystre of dhære hystre in pohweg how on hal-broc of halsbroke andlang dhæs ryceweges innan scirford of scirforda ofer dhære stanyhta weg

how on calc stanes mor of calcstones more how est A
innan neteclumbe.

† Ego Heardcnut rex præfatam donationem concessi. † Ego Aelfric Christi largitione archiepisc. cum caractere sanctæ crucis consignavi. † Ego Etsie archiepisc. confirmavi. † Ego Lyfing episc. dignum duxi. † Ego Aeweslan episc. addeco. † Ego Duduc episc. aduuo. † Ego Aelsweard episc. † Ego Godwine dux. † Ego Leofric dux. † Ego Harald dux. † Ego Godwine abb.

† Ego Aelfric abb.	† Ego Aelfric miles.
† Ego Aelfwine abb.	† Ego Brythric miles.
† Ego Aethelwine sacerd.	† Ego Bryhtwine min.
† Ego Eistan sacerd.	† Ego Leofric min.
† Ego Wulfwi sacerd.	† Ego Aethelric min.
† Ego Wulfweard sacerd.	† Ego Dobba min.
† Ego Wilstan sacerd.	† Ego Atsere min.
† Ego Wulfstan sacerd.	† Ego Aelewi min.
† Ego Leofwine diacon.	† Ego Eadwi min.
† Ego Eadwi diacon.	† Ego Thuri min.
† Ego Odda miles.	† Ego Wigod min.
† Ego Brythric miles.	† Ego Godric min.

Ejusdem.

† Anno Dominicæ incarnationis millesimo xlii. indictionis x. Ego Lyfing. superni Rectoris fulgus juvenem præsul cum licentia Heardacnuti regis Anglorum ac consensu Leofrici ducis Merciorum uuo meo fideli qui a gnosticis noto Aethelric nuncupatur vocabulo ob ejus fidele obsequium quandam runis particulam vi. videlicet mansas quod solito vocitatur nomine Beonetleog cum omnibus ad se rite pertinentibus liberaliter concessi. ut ipse vita comite fideliter perfruat et post vitæ suæ terminum duobus quibus voluerit cleronomis derelinquat. quibus etiam ex hac vita migratis rus prædictum cum omnibus utensilibus ad usum primatis ecclesiæ Dei in Wiogorna ceastre restitatur immunis.

His sydon dha land gemæru to beonet leahge. of sæfern in bæle. andlang bæle in fule broc. of fule broce in sihsyrdh. of sihsyrdh in dha ealdan rode andlang dhære ealdan rode to dhære nither bogenan. ac of dhære nyther bogenan ac est in dha ealdan rode andlang dhære rode to dhyrm gemære of dhyrm gemære in doferic. andlang doferic elt in sæfern.

And dha hagan on porte how is se orðceard æt mærdice on dne dhar to byrhtu how syndon dha between ælfrices smiðes and eadwines addan sunan and æne mæd splot beastan sæfern fornegean hyltun and twegen ofnas æt dhære sealt wic.

Ego Lifing episc. consensi. Ego Earnwig cl. Ego Eistan pre-b. Ego Wulfwi presb. Ego Wilstan presb. Ego Wulfstan presb. Ego Wulfwerd presb. Ego Leofwine diac. Ego Aelfstan diacon. Ego Dhrukyl diacon. Ego Byrhtmar diacon. Ego Godric cler.

Ejusdem.

† Anno Dominicæ Incarnationis millesimo xlv. consensu monasterialis familie quodam..... vocitatur nomine Sapertun quodam mea m..... rite pertinentibus campis. pascuis. pratis l..... quamdiu vivat. et post vitam suam duob..... his defunctis. ad episcopalem sedem resti..... libera. præter pontis arcisve restaurati..... Hi sunt testes et consentientes donationis..... † Ego Lyfingus episc. hanc prephatam d..... † Ego Wulfric abb. Ego Aeglwine sac. Ego Godwi... † Ego Manni abb. Ego Wulfwig sac. Ego Odda.... † Ego Godwine abb. Ego Wilstan sac. Ego Aelfric... † Ego Aelfric abb. Ego Wulfstan sac. Ego Berh....

Charta Ealdredi episcopi.

† Her swuteladh on dhissum gewrite. how Eal-dred b. hæfth genneun wulfgeate sumne dal landes. how is other healf hid on dham tune dhe dicford is genamad. to habbanne and to brucane dheora manna

dæg. and after hyr dæge. gange dhat land est agean to dham dhe se wyll dhe dhone biseoprices wealde on wigera ceastre and big syn æltre undertheodde. and gehersume. and dham hlafordscipe folghen dhe dhone biseop beo. and gif hig ænigne from bygedon dholian dhære are. and disses is to gewitnisse eall se hired on wigera eastre and se hired on eofeshamme. and se hired on perseceor. and Leofric eorl. and Odda eorl. and Aelfric his broðhor. and Berhtic ælfgares sunu. and Owine. and Wagan. and Aeglic dhæs b. broðhor. and Geolmer. and Atsur. and Esebearn. and Ordwig. and Aethestan fætta. and Aelfward æt langa dune. and ealle dha yldestan dhegnas on Wigera ceastre scire denisse and englisce. and hredde he dha odhra healle hida for are dhreora manna dæg to cinges banne.

NUM. XVIII (Smith IX).

Carta Aedbaldi regis de Northbourne.

B In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Ego Aedbaldus rex gloriosi regis Aedelberti filius, quem protodotor et apostolus Anglorum Augustinus cum suo regno ab æternis inferorum cruciatibus eripuit, et dealbato fonte baptismatis sanctorum collegio copulavit, per venerabilem Laurentium beati Augustini discipulum quem ipse pater novelle adhuc Anglorum Ecclesiæ sibi successorem in archiepiscopatum ordinaverat, tandem sermonibus assiduus et magis ac pagis in seipso pro me passis ac ostensis a voluturo scelerum lotus, et ad agnitionem creatoris omnium creaturarum promotus, Dominum Deum meum recognosco et adoro. Proinde ego Aedbaldus in solio paterno confirmatus, patris vestigia imitans et ecclesias Dei quas viriliter instantia patris Augustini fundavit, et terris multisque honoribus ditavit augens et confirmans, monasterio apostolorum Petri et Pauli in suburbio Dorovernie civitatis fundato, et prærogative ecclesiasticæ libertatis privilegio munito, terris ac variis honoribus ditato, ad honorem Dei et sanctorum apostolorum sanctique Augustini pro remedio animæ mei patris meæque parentumque meorum gratanter concedo, et amabiliter do quandam partem terræ regni mei xxx aratrorum nomine Northborne in usum monachorum ibidem Deo famulantium, ubi ipse Pater Augustinus et pater meus requiescunt, ubi etiam archiepiscopus et reges sibi succedentes requiescere decreverunt, ubi et corpus meum sepeliri præcipio. Hanc autem præfatam terram in omnibus ad se pertinentibus, pascuis, paludibus, pratis, silvis, ac finibus maritimis ita liberam ac quietam dono ac doto, sicut pater meus aut ego unquam liberis habuimus. Hujus donationis confirmationem tropæ agie crucis, et charta mea regia consignavi, assidentibus et collaudantibus archiepiscopo, baptista scilicet meo Laurentio, et subscribe cum regina mea Aemma filisque meis Egfrido ac Ercumberto, cum duobus episcopis Mellito Lundeniensis et Justo Rofensis Ecclesiæ, cæterisque multis comitibus et optimatibus meis confaventibus et subscribe, in hujus donationis fautores et auctores vitam æternam optantibus, in invidentes seu minuentes Dei omnipotentis et sanctorum apostolorum et patris nostri Augustini terribilem interminationem. Ego Laurentius gratia Dei archiepiscopus signo sanctæ crucis sicut regem vidi, facere hoc donum confirmo. Ego Emma Francorum regis filia, regis Eadbaldis copula, vexillo adorandæ crucis armavi. Ego Mellitus Lundeniæ episcopus signo sanctæ crucis quæ vidi astipulor. Ego Justus Rofensis episcopus laudo et subscribo. Ego Egbertus signo crucis libenter corroboro. Ego Ercumbertus attestante venerandæ gratanter concedo contestor et subscribo. Ego Suardus consensi. Ego Guthardus subscribo. Actum est autem anno ab incarnatione salvatoris nostri Jesu Christi sexcentesimo octavo decimo, indictione sexta.

NUM. XIX [Smith XXII].

Copia de Registro III Dunelm., p. 157. Electio beati Patris Cuthberti, et donatio sibi facta de Creec.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen. Anno dominicæ incarnationis scilicet octogesimo quinto congregata synodo juxta fluvium Alne in loco qui dicitur Twyforth, cui Theodorus archiepiscopus Dorvernensis præsedebat, cum Cuthbertus multis legatariis ac literis ad se præmissis nequaquam sua insula posset erui, tandem ego Egfridus rex Northumbrorum cum antistite Trumwine et aliis religiosiis viris insulam navigavi et invitum ad synodum pertraxi, ubi omnium jussione episcopatus officium suscepere compellitur. Cui et omnibus successoribus suis cum consilio Theodori archiepiscopi, et Trumwini et totius consilii, pro salute animæ meæ et successorum meorum, donavi villam quæ vocatur Creec, et tria milliaria in circuitu ipsius villæ. Donavi etiam civitatem quæ vocatur Lugubalia, et in circuitu ejus quindecim milliaria, ut hæc tam ipse quam successores sui ad Dei servitium in perpetuum habeant, ita sicut ego habui libera et quietam et secundum suam voluntatem disponendam.

Ego Theodorus archiepiscopus Dorvernensis subscripsi.

Ego Bosa episcopus subscripsi.

Ego a Cedde Orientalium Saxonum episcopus subscripsi.

Ego Sexul Merciorum episcopus subscripsi.

Ego Eata Haugstaldens episcopus subscripsi.

Ego Trumwine Pictorum episcopus subscripsi.

Ego Ceadda Lichfeldens episcopus subscripsi.

Ego Eadhed Lindissi episcopus subscripsi.

Hæc donatio scripta est tempore Agathonis papæ, anno ætatis regis Egfridi XL, regni vero ejus XV.

Dominus Johannes de Kingston, et dominus Richardus de Castro Bernardi recipientur originale istius copię per indenturam de Rogero de Alverton per præceptum domini prioris.

NUM. XX [Smith XXIII].

Indulgentia Thomæ Appleby episcopi Carliot. anno 1574, concessa illi qui ad insulam S. Herberti devotionis causa sunt profecti.

Thomas permissione divina Karliolensis episcopus dilecto filio vicario de Crosthwaite, etc. Dignum iudicamus atque justum ut nos, qui ex debito officii nostri testes veritatis esse tenemur, perhibeamus testimonium veritati. Sane siquidem, nobis nuper sacras paginas legentibus, inter cetera comperimus Ven. Bedam presbyterum doctorem famosissimum in libro suo de Gestis Anglorum scripsisse et testimonium perhibuisse Herbertum presbyterum discipulum sancti Cuthberti fuisse, qui in insula fluvii Derwentionis vitam duxit solitariam atque sanctam, solebat tamen sanctum Cuthbertum semel in anno annis singula visitare, et monita salutaria ab eo recipere. Contigit autem dictam sanctum Cuthbertum apud civitatem Lugubaliam quæ nunc Karleolum nominatur advenire, quod audiens dictus Herbertus more solito ad eum accessit. Cui sanctus Cuthbertus inter cetera narravit dissolutionem sui corporis infra breve imminere, et quod hoc fuit sibi divinitus revelatum. Quod audiens dominus Herbertus ad pedes sancti antistitis cum lacrimis se project, deprecans eum et orans ut a Domino impetraret quod, sicut ipsi in vita sua uno eodemque spiritu Domino deservierunt, uno et eodem tempore, ac simul morte perveniente, ab hoc seculo transmigrarent. Dictus vero

^a Cedde. Hæc charta plane fictitia est: Cedde enim obiit anno 664; Sexuifus quoque non factus est Merciorum episcopus, nisi post obitum Ceaddæ qui huic chartæ subscripsi se dicitur; qui tamen anno 672 defunctus est.

^b Ordinatione. Ex hæc epistola constat quod adeo

A antistes Cuthbertus, super cubitum suum paulisper recubans, cito post se erexit et Herberto presbytero dixit: Frater Herberte, gaude gaudio magno, quia quod a Domino petivimus impetravimus. Quod non diu postea fuerat adimpletum. Nam tertio decimo die Aprivium dictus antistes in insula Pharensi et Herbertus in insula supradicta ambo decesserunt. Et quia hoc sanctum factum plurimis ac fere omnibus credimus esse incognitum, nec bonum esse videatur quod hoc homines latet quod Dominus ad gloriam sanctorum suorum dignatus est patefacere, tibi mandamus firmiter injungentes quatenus dicto XII^a die Aprivium ad dictam insulam Herberti accedens, et missam de sancto Cuthberto etiam cum nota facias celebrari, et has literas nostras parochianis tuis publicari, adjiciens ad hoc quod omnibus et singulis diebus ad locum prædictum causa devotionis et in honorem sancti Cuthberti et ad memoriam dicti Herberti accedentibus XL dies indulgentie concedimus per presentes-Script. apud Rosam

NUM. XXI [Smith XXIV].

Epistola Ualdharrii Londoniensis episcopi ad Berctualdum Cantuariensem.

Domino reverendissimo et catholicorum Patrum præconis beatissimo Berctualdo totius Britanniæ gubernacula regenti Ualdharus tuæ almitatis supplex servulus salutem. Quærere etenim tuæ sanctitatis consilium prospere rebus succedentibus, tuisque sapientissimis jussionibus famulari animus devotus mihi semper inerat; quanto magis in adversis et in difficultibus rerum eventibus tuæ providæ considerationis industriam consulari voluntaria necessitas meam in sciolum parvitatem perurget. Inde ergo nunc instante necessitatem causa quid agi debeat tuæ benivolentiae ingenium flagitante inquirere operis præsum reor. Latere quidem tuam notitiam potuisse non arbitror quanta et qualia inter regem West-Saxorum nostræque patriæ regnatores discordiarum jurgia inter pululabant; et quod adhuc infelicis est, ecclesiastici etiam in hæc ipsam dissensionem qui sub ipsis regiminis gubernacula sortiantur volentes nolentesque de utraque parte implicantur. Sæpe tamen in utrarumque partium conventibus pacem verbis firmabant foedusque ingerunt ut exules eliminarentur a nobis et ipsi nobis inferre non molirentur tantum malum quantum minabant dictis. Quæ omnia opere adhuc non implebantur. Ante paucos autem dies hoc placitum communi consensione condixerunt ut in Idus Kalendarum Octobrium in loco qui dicitur Bringtonford omnes advenissent reges amborum partium, episcopi et abbates iudicesque reliquos. Et ibi adunato concilio omnium dissimulatum causæ determinarentur, et in quod unusquisque convictus sit offendisse alio recta emendatione satisfaciat. Huic autem concilio illis rogantibus nostrisque juvenibus propriisque causis nostræ ecclesiæ cogentibus me præsentem inesse concedet. Maxime utrisque promittentibus illam pactionis conditionem se observaturos quam ego et eorum præsul pacifice et unanimiter paciscēbamur. Inde per omnipotentem rerum conditorem tuæ sanctitatis privilegium obsecro ut mihi innotescere digneris quid de hac re agere debeam, quia nullo modo possum inter illos reconciliare et quasi obsec pacis fieri, nisi maximum communionis consortium inter nos misceatur, quod nec volo nec ausus sum agere, nisi tuæ licentiæ voluntas adveniret, quia memor sum quomodo in præteriti anni synodo statutum est, illis non communicandum, si non tuum iudicium in ordinatione episcoporum implere

gravis, Coenredo regnante, de ordinatione episcoporum lis intenta est inter archiepiscopum et episcopum West-Saxonum, ut communionis vinculum scinderetur. Anno autem 704 Coenredus Aedilredo jam monacho facto successit; et cum sit maxime verisimile controversiam illam de ordinandis episcopis

festinarent, quod adhuc neglectui habentes non perficiebant. Ideo ergo licet illis invitantibus nostrisque supplicantibus tui oris imperio obedire memet ipsum amplius paro. Tuque, optime pater, utere prudenti consilio ut vel consentiam voci deprecantium si ita placuerit, vel subterfugiam et meipsum a colloquio hujus concilii subtraham si ita iustum judicaveris. Tantum ut omnimodo in eodem sensu tecum semper maneam. Hac enim pro causa ad conventum Coenredi regis episcoporumque ejus et ducum reliquorum ejus quem nuper de reconciliatione Aelfdrydæ inter se habuerunt licet advocatus non veni, quia ignarus tui quid de hac re tuæ religionis prærogativa decernere voluisset, ut postquam hoc didicerim liberius consensissem. sin aliorum inventionem me prius miscuissem. Quid plura. elego quæ elegis, renuo quæ refuervis, et idipsum in omnibus tecum sapiam.

Hoc tibi per litteras intimare curavi ne inter plures devulgatum innotescat. Orantem pro nobis altitatem vestram divina trinitas jugiter tuere dignetur.

NUM. XXII [SMITH XXV].

Charta regis Hlotharii facta anno 679.

In nomine Domini nostri Salvatoris Jesu Christi. Ego Hlotharius rex Cantuariorum pro remedio anime mee dono terram in Tenid quæ appellatur Westanæ tibi Hercuuld tuoque monasterio cum omnibus ad se pertinentibus campis pascuis meriscis silvis modicis fonnis piscaris omnibus ut dictum est ad eandem terram pertinentia, sicut nunc usque possessa est juxta notissimos terminos a me demonstratur et proacupatoribus meis eodem modo tibi tuoque monasterio conserimus, teneas possideas tu, posterique tui in perpetuum defendant, a nullo contradicatur, cum consensu archiepiscopi Dheodori et Edrico filium fratris mei necnon et omnium principum, sicuti tibi donata est, ita tene et posterit tui. Quisquis contra hanc donationem venire temptaverit, sit ab omni christianitate separatus, et a corpore et sanguini Domini nostri Jesu Christi suspensus. Manentem hanc donationis chartulam in sua nihilominus firmitate, et pro confirmatione ejus manu propria signum sancte crucis expressi, et testes ut subscriberent rogavi. Actum in civitate Recuulf in mense Maio indictione septima.

In ipso ante memorato die adjunxi aliam terram in Sturia juxta notissimos terminos a me demonstratus et proacupatoribus meis cum campis et silvis et pratis sicuti ante memorabimus supradictam terram; ita ista sit a me donata eodem modo cum omnibus ad se pertinentia, in potestate abb. sit in perpetuum a me donata; a nullo contradicatur, quod absit, neque a me, neque a parentibus meis, neque ab aliis. Si aliquis aliter fecerit, a Deo se damnatum sciat, et in die iudicii rationem reddet Deo in anima sua.

† Signum manus Hlotharii regis donatoris. † Signum manus Cambereti. † Signum manus Cæbredi. † Signum manus Osfridi. † Signum manus Irminfredi. † Signum manus Aedilmaeri. † Signum manus Hæcani. † Signum manus Aeldredi. † Signum manus Aldhodi. † Signum manus Cudhardi. † Signum manus Bernhardi. † Signum manus Uuelhisci.

NUM. XXIII [SMITH XXVI].

Indulgentia Willelmi Dunblanensis episcopi visitantibus incorruptum corpus S. Cudberti concessa.

Universis Christi fidelibus ad quos præsens scriptum pervenerit, Willelmus Dei gratia Dunblanensis Ecclesiæ episcopus eternam in Domino salutem. Inter preclaros Christi confessores, quorum præsentia

ex eo ortum habuisse quod episcopus West-Saxonum diocesim suam quam latissime diffusam in plures dividi non permetteret, credibile est Hæddi, qui obiit

A corporalis Anglicane patriarchatus Ecclesiæ, beatus Cuthbertus non mediocre sanctitatis preconium dimo-
seitur habere. Nec immerito laudibus humanis attol-
latur: cujus meritis infirmi sanitatis gratiam conse-
quuntur. Cujus caro carie carens et prorsus integra
perseverans dormientem potius quam mortuum præ-
sentare videtur. Membra namque beati viri incorrupta
penitus manere non solum Venerabilis Bede scriptura
testatur, verum etiam quamplurima sanctorum asser-
unt testimonia et ipsius sacratissimi corporis trans-
latio evidentissime comprobavit. Nos igitur tanti
confessoris considerantes insignia, de misericordia
summe et individue Trinitatis, omnipotentis Dei, Pa-
tris et Filii et Spiritus sancti, gloriosæ Virginis Mariæ
genitricis Dei, et beatorum apostolorum Petri et
Pauli, et sancti Cuthberti confessoris, omniumque
sanctorum Dei meritis confidentes, omnibus paro-
chianis nostris et aliis quorum dyocesanis hanc nos-
tram indulgentiam ratam habuerint, de peccatis
suis vere contritis et confessis, qui ad feretrum ejus
devotionis et orationis causa advenierint, et de bonis
sibi a Deo collatis feretro suo cum devotione aliquid
attulerint, quadraginta dies de injuncta sibi peniten-
tia misericorditer relaxamus. Dat. apud Dunelm.
vi Kal. Martii anno Domini millesimo ducentesimo
octogesimo quarto. Ex autographo in ecel. Dunelm.

NUM. XXIV [SMITH XXVII].

Charta Uithredi regis Cantuariorum.

† In nomine Domini Dei nostri Jesu Christi. Ego Uithredus rex Cantuariorum providens mihi in futuro decrevi dare aliquid omnia mihi donanti et consilio accepto bonum visum est conferre basilicæ beate Mariæ genitricis Dei quæ sita est in loco qui dicitur Limgæ terram in aratorum quæ dicitur Pleghestun cum omnibus ad eandem terram pertinentibus juxta notissimos terminos, id est, Bereweg et Meguines rædri et stretleg. terræ quoque partem ejusdem Dei genitricis beate Mariæ similiter in perpetuum possidendam perdo, cujus vocabulum est Numining seta ad pastum videlicet ovium trecentorum. ad Australem quippe fluminis quæ appellatur Limgæ. Terminos vero hujus terræ ideo non ponimus quoniam ab accolis undique cepti sunt. Quam donationem meam volo firmam esse in perpetuum ut nec ego seu heredes mei aliquid imminuere præsumant. Quod si aliter temptatum fuerit a qualibet persona sub anathematis interdictione sciat se prævaricari. ad cujus confirmationem pro ignorantia litterarum † signum sanctæ crucis expressi et testes idoneos ut subscriberent rogavi, id est Berhtuoldum archiepiscop. virum venerabilem.

† Ego Berhtuoldus episc. rogatus consensu et subscripsi. † Signum manus Uithredi regis. † Signum manus Aedilburgæ reginæ. † Signum manus Enfridi. † Signum manus Aedilfridi. † Signum manus Hagana. † Signum manus Botta. † Signum manus Bernhaendi. † Signum manus Theobul. † Signum manus Frodi. † Signum manus Aelcha. † Signum manus Aesica. † Signum manus Adda. † Signum manus Egisberhti. Actum in mense Julio indictione xiii. (An. scilicet. 700. vel 715.)

Charta Aethilbaldi regis Merciorum.

Ego Aethilbald, Domino donante rex non solum Marcensium sed et omnium provinciarum quæ generale nomine Sutangi dicuntur, pro remedio anime mee et relaxatione piaculorum meorum, aliquam terræ particulam id est x. cassatorum venerando comite meo Cyniberhte ad construendum conebium in provincia, cui ab antiquis nomen inditum est Hu-mærae juxta fluvium vocabulo Stur cum omnibus neces-

anno 705, tunc temporis fuisse Orientalium Saxonum præsullem. Hæ litteræ igitur scriptæ sunt vel anno 704, vel proximo.

sariis ad eam pertinentibus cum campis silvisque cum piscariis praeque in possessionem ecclesiasticam benigne largiendo trado; ita ut quandiu vixerit, potestatem habent tenendi ac possidendi cuicumque voluerit vel eo vivo vel certe post obitum suum relinquendi. Est autem supra dictus ager in circuitu ex utraque parte supranominali fluminis, habens ex Aquilone plagam quam nominant Cynibre, ex Occidente vero aliam cui nomen est Moereb, quarum pars maxima ad praefatum pertinet agrum. Si quis autem hanc donationem violare temptaverit, sciat se in tremendo examine tyrannidis ac praesumptionis suae Deo rationem terribiliter redditurum. Scripta est autem haec cartula anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi septuagesimo tricesimo vi. indictione quarta.

† Ego Aedilbald rex Britanniae propriam donationem confirmans subscripsi. † Ego Uuor episcopus consensi et subscripsi. † Ego Unilfridus episcopus iubente Aedilbaldo regi subscripsi. † Ego Aedilric subregulus atque comes gloriosissimi principis Edhilbal... huic donationi consensi et subscripsi. † Ego Ibe ac si indignus abbas consensi et subscripsi. † Ego Beardberht frater atque dux praefati regis consensi et subscripsi. † Ego Ebbella consensum accommodans subscripsi. † Ego Unoc comes subscripsi. † Ego Oba consensi et subscripsi. † Ego Sigibed consensi et subscripsi. † Ego Bercol, cons. et subs. † Ealdouf cons. et subs. † Ego Cusa cons. et subs. † Ego Dede cons. et subs.

NUM. XXV.

COMMENTARIUS IN LIBRUM BOETII DE TRINITATE^a.

Christianæ religionis, etc. Volens Philosophus descendere ad tractandum de proposita questione, praemittit commendationem fidei catholicae, eo, scilicet, quod in illa instruere intendit. In qua commendatione confutat Amrum, Sabellum, ac Vigilantium, eosque qui in solis nominibus attendunt distinctionem personarum, sicut sequens littera declarabit. Hanc ergo fidem commendat ab auctore, ubi dicit *Christianæ*, cuius, scilicet, Christus auctor est, etiam ab usu, ubi dicit *religionis*, cum ejus usus sit exercere religionem, et a dignitate, ubi dicit *reverentiam*; sola enim digna reverenda sunt; et ab affectu, ubi dicit *salutarie*; hoc enim efficit in credente quod confert ei salutem; et ab aptitudine, ubi dicit *universalium praecepta*; quæ scilicet universaliter dicuntur, quia nullum respiciunt. Evangelium enim nec sexum nec ætatem respuit, nec uni genti datum est, sicut sex, sed omnibus oblatum. Ibi quidem dicitur: *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob*, hic autem gratia se offert omnibus. Commendat iterum fidem a cultu, ubi dicit quod *cultus ejus* per omnes cardines mundi emanavit, *colitur* ab Austro, ab Oriente, ab Occidente, et Septentrione. Christianam religionem appellat fidem catholicam, quia Christiani sunt religiosi, plures usus, re Christi; id est, plures sunt qui volunt haberi religiosi per fidem catholicam, tamen male de illa sentientes. Sed licet, quantum in se est, eam deturpare conantur, tamen suum non amittit nitorem. Unde subdit: *Sed ea fides*, etc. Sed cum pluribus modis accipitur fides, videndum est de qua fide hic dicatur. Fides enim quandoque accipitur pro credulitate, ut quod credimus Christum natum ex virgine, mortuum, crucifixum fuisse, tertia die resurrexisse, ac vivos et mortuos judicaturum, sed hæc fides non discernit inter fideles et infideles, habens enim habent et demones. Unde Jacobus: *Demonibus credunt et contremiscunt*. Item dicitur fides virtus, quod ita definitur ab Apostolo: *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium*. Sed hæc definitio magis est data secundum effectum fidei, quam secundum ejus naturam. Dicitur enim *substantia rerum*

sperandarum, quia per fidem subsistit in nobis speranda; ea enim nos facit sperare ea quæ non videntur; non autem dicitur *substantia rerum sperandarum*, eo quod tantummodo de illis de quibus est spes, quoniam spes solummodo est de futuris et de bonis. Fides autem et de futuris, et praesentibus, et praeteritis, et etiam tam de bonis quam de malis. Per fidem enim credimus Deum in principio omnia creasse, et Christum carnem suscepisse de Virgine, etc., hujusmodi quæ jam prætereunt. Credimus etiam verum corpus Christi esse super altare, dum missa celebratur; et iterum credimus futura, ut resurrectionem mortuorum, et consimilia; et credimus quod boni accipiant premia, mali vero supplicia. Et sic est fides et de bonis et de malis. Largior ergo est fides quam spes, sed tamen ideo dicitur esse fides substantia sperandarum, ut per hoc notetur, quod sicut spes non est nisi de illis quæ non videntur, sic nec fides. Sequitur: *Argumentum non apparentium*; sic quod credimus Filium de Patre genitum, Spiritum sanctum ab utroque procedere, et resurrectionem mortuorum. Hæc enim non possumus probare aliquibus argumentis, sed sola fides stat pro argumento, ut si quis quæreret: Unde scis partum Virginis, vel futurum statum electorum? non habeo aliud argumentum, nisi quod indubitanter credo illud quod propheta et alii qui per Spiritum sanctum sunt locuti, inde dixerunt, quod Deus nullo modo falleret, cum in eis loqueretur, et miracula faceret, etc. Ex maxima parte quæ dixerunt video completa, et cætera complenda non ambigo. In his ergo sola fides est pro argumento, quia fides non habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum; vel argumentum non apparentium, quia fides est tantummodo non ex apparentibus. Sed constat quod fides est; ergo constat non apparentia esse; et ita est fides argumentum non apparentium, id est, quod non apparentia sint. Sine ista fide nulla virtus est, nullum meritum. Quid hæc est prima gratia, quæ quilibet virtutem sine actu saltem natura, et hæc est fides quæ credimus quod dicitur catholica. Unde in Symbolo: *Hæc est fides catholica, quam nisi quisque crediderit*, etc. Hæc est una apud omnes. Unde Apostolus: *Una fides, unum baptismum*. Si autem hoc dicatur de fide quæ credimus, tunc non dicitur una numero, sed genere, ut habetur super Epistolas. Fides enim virtus, quæ in me est, in nullo alio esse potest, sed tamen videtur esse eadem cum illa quæ in est, quia est illi consimilis. Hic ergo agit de fidei virtute, vel potius de fide, quæ credimus. Dicit igitur quod illa pollet maxime, et nulla alia et *salutarie*, id est, quæ sola confert salutem. Vel *solitarie*, quia ista tantum pollet, non sectæ hæreticorum: illa dico quæ vocatur *catholica, vel universalis*, et est vel subiusjunctivum. Eadem namque est catholica vel universalis, Catholice enim est conveniens vel uniens. Inde fides catholica; quia uniens; vel universalis, quia sicut omne universale plura continet, quæ unit in eadem natura, sic fides catholica omnes unit in eis sacramentis, in eadem spe et in eadem charitate. Quid plura? Omnes unit indifferenter in uno novo homine. Unde in Actibus apostolorum *multitudinis credentium cor unum et anima una*. Et apostolus: *In Christo non est Judæus vel gentilis, vel vir, vel femina*. Nulla enim est personarum acceptio apud Deum, quasi dicat: Nec quod est Judæus vel vir, aliquid affert ad salutem, nec quod est gentilis vel femina aliquid affert ad salutem. Et alibi: *Fides est prima unio mentis ad Deum*. Ipse etiam duas hic ponit causas, quare dicatur *catholica vel universalis*; sed altera videtur etymologica esse hujus quæ dicitur universalis, hæc, scilicet, per universos terminos emanavit. Regula dicuntur a regendo, eo quod nos regant docendo quid vitare, quid lacere debeamus. *Universalis*, quia omnes complecti-

^a Vide, si placet, textum libri de Trinitate inter Boetii Opera, Patrologiæ tom. LXIV, col. 1247. Edit.

tur, intelligitur auctoritas; dicitur quæ magna est, ipsa namque conferat salutem; emanavit, id est, deluxit pedetentim uno climato ad aliud clima, quia est forsitan aliquis locus in quo ipsa non incolitur. Cur hæc? Posita commendatione fidei catholice subiungit quid sentiat de distinctione trium personarum in eadem essentia. Aliud enim ipse, aliud sectæ hæreticorum sentiunt, qui hæretici dicuntur, id est, divisi; hæresis enim, divisio, ipsi autem ab unitate Ecclesiæ sunt divisi, et est in hoc loco fundamentum fidei nostræ ponendum. Est igitur fundamentum fidei nostræ ut credamus unam esse divinam essentiam, et tres personas distinctas; distinctas quidem, sed non disjunctas; indivisas, sed non conjunctas. Item quod Pater genuit sibi Filium consubstantialiæ, et quod Spiritus sanctus procedit ab utroque. Item quod tres personæ subjectæ, quam ex parte. Partim hinc aut fidei attestatur Novum ac Vetus Testamentum. Unitate namque essentie, invocatur Vetus Testamentum, ubi dicitur: *Israel, Deus tuus Deus unus est. Et: Non erit in te Deus recens, neque adorabis deos alienos.* Item Veritas in Evangelio: *Ego et Pater unum sumus. Qui videt me, videt et Patrem;* per hæc verba aperte declarans, et essentie simplicitatem, et personarum distinctionem, unum referens ad substantiam, ego et Pater ad personas. Hanc iterum personarum distinctionem Veteris Testamenti pandit auctoritas, ibi, scilicet: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Cum enim dicendo non sit locutus ad angelum vel ad aliquam creaturam Deus, aperte personarum pluralitatem demonstravit, quam etiam philosophi ex creaturis cognoverunt, ut Plato et alii. Intellexerunt enim cogitationem et *νοῦν*, sed in tertio signo defecerunt magi Pharaonis, quia licet cogitationem et *νοῦν* philosophica indagatione intellexerint, tamen personam Spiritus sancti nullatenus comprehendere potuerunt. Quod Pater ab æterno Filium genuerit, ex his verbis manifestum est: *Ego hodie genui te.* Per hodie enim quod presentiam temporis designat, notatur æternitas, quæ nescit præteritum vel futurum; per genuit perfectio, ut non sit Filius imperfectus Deus, sed coæternus Patri et consubstantialis. Græci dicunt Spiritum a Patre procedere, non autem a Filio, eo scilicet quod in Symbolo quod in Nicæna synodo fuit publicatum non reperitur; ob id etiam promulgatum est ut qui aliud dixerit *anathema sit.* Ideoque dicunt nos esse sub anathemate; quod falsum est, quia non dicimus aliud, id est, contrarium, in eo potius ipsi aperte contra Apostolum dicunt; dicit enim: *Quia mittit Spiritum Filii sui clamantem in cordibus nostris, Abba Pater;* et alia plures auctoritates id consonant. Fuerunt enim quidam ignominiosi, quorum nomina jam aures Catholicorum offendunt, qui ex parte subjecti non concederent unum Deum tres esse personas, hoc argumento seipso confundentes vel illudentes: Nihil est id cuius est; sed divina essentia est trium personarum, quare non sunt tres personæ. Sed contra hos aperte Augustinus, in libro de Trinitate: « Tres personas, inquit, ejusdem substantiæ dicimus. » Sed non propter hoc videretur negare tres personas esse unam et eandem essentiam, subdit quasi corrigendo: « Vel tres personas eandem essentiam dicimus, non autem ex eadem essentia, quasi aliud sit natura, et aliud persona. » Ecce quomodo proficitur idem esse naturam et personam, et ideo unam naturam esse tres personas, et tres personas unam naturam. Item pertinet ad nostræ fidei fundamentum Verbi incarnatio, ut, scilicet, credamus Dei Filium assumpsisse carnem ex Virgine et in Virgine. Quam carnem et creando assumpsit, et assumendo creavit non de nihilo carnem sibi in utero Virginis creando, vel formando, sicut quidam hæretici senserunt, sed potius de substantia Virginis carnem assumpsit, quam assumendo creavit, id est, purificavit, non conceptus libidinoso lege concipiendi; et ideo immunis ab omni peccato, non tamen a poena pec-

PATROL. XCV.

cati: hanc enim sustinuit non necessitate sicut cæteri homines, sed sola voluntate. Unus et idem Deus et homo, homo et Deus et eadem persona. Duæ namque in ipsa naturæ, divina, scilicet, et humana; tres substantiæ, caro, et anima, et divinitas. Sic ergo hæc, etc., quæ ad incarnationem pertinent, credere debemus, sic et resurrectionem mortuorum, et hæc ad fundamentum fidei nostræ pertinent. In hoc quod dicitur de trinitate, confutat Sabellium, qui propter simplicitatem substantiæ impie confudit personarum trinitatem, eosque simul qui modificant Deum, vel in nominibus attendunt trinitatem. In hoc quod dicitur unitate, confutat Arium, qui propter personarum distinctionem nefarie distrahit substantiæ simplicitatem, ut superius monstravimus. Pater, inquit catholici, est Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus. Hinc emerit Vigilantiana hæresis. Vigilantius enim transferens naturalium rationes ad theologiam, tres deos asserebat. Dicebat enim hoc argumentum necessarium: Socrates est homo, Plato est homo, Cicero est homo; ergo sunt tres homines, et non unus homo. Item: Socrates est albus, Plato est albus, Cicero est albus; ergo sunt tres albi, et non unus albus. Ergo si Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus, erunt tres dii, et non unus Deus. Deceptus fuit, putans quod sicut in naturalibus ad pluralitatem personarum subintrat pluralitas nomen naturæ et ipsam naturam, ut possit dici tres homines, ita in Deo ad pluralitatem personarum subintrat pluralitas nomen naturæ et ipsam naturam, non [Leg. ut] possit dici tres dii. Hinc fertur beatus Ambrosius, miræ simplicitatis vir, respondisse quod « Deus non salvat mundum in dialectica » Fertur etiam præcepisse quod in litania diceretur: *A dialecticis, Libera nos, Domine.* Augustinus tamen, quem Deus servaverat contra hæreses, argumentum Vigilanti hoc modo falsificavit: « Non valet, inquit, Vigilanti, tua complexio. Nam ab alia humanitate est Socrates homo, ab alia Plato, ab alia Cicero; et ideo sequitur: Ergo sunt tres homines. Sed ab una et eadem Delitate est Pater Deus, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus, et ideo non sequitur: Ergo sunt tres dii. » Ubi autem dicit Augustinus quod « ab alia humanitate est Socrates homo, ab alia Plato, » videtur signare his verbis uniuscujusque hominis esse unam naturam, unam dico singularitatem essentie, ut quidam male interpretantes hunc locum putant. Nulla enim natura est singularitate essentie, nisi tantum natura trium personarum. Humanitas enim non dicitur una singularitate essentie, sed potius dicitur una unione; nec unitas Socratis est una singularitate, sed potius unione, eo, scilicet, quod unit spiritum cum alio. Eadem enim est natura omnium hominum, quod bene ostendit Augustinus super Genesim, ubi dicit quod « Deus in sex diebus creavit omnes naturas omnium rerum. » Nuncigitur causas diversas in ipsis naturis, non naturas diversorum. Non est igitur alia natura Socratis, alia Platonis, sicque in cæteris rebus. Quid est ergo quod dicit Augustinus? Non dicit alia singularitatem essentie, sed alia æternitate. Ex eo namque quod naturam humanam subintrat æternitas, quam facit accidentium multitudo, ex hoc, inquam, nomen naturæ et ipsam naturam subintrat pluralitas, ut possint dici: Iste est unus homo, et iste alius homo, et etiam isti duo, vel tres, vel plures homines. Sed quia natura divina est una et eadem singularitate essentie, nec ipsam potest subintrare æternitas (nulla enim ibi est accidentium varietas), ideo nec natura nec nomen naturæ divinæ pluralitatem potest recipere. Quare non potest dici duo vel tres dii, et ideo intelligenda est prædicta beati Augustini auctoritas, quæ dissolvit Vigilanti complexionem postquam fertur etiam feci se invectionem hoc modo: « Non amplius, inquit, vocaberis Vigilantius, sed Dormitantius. » et hæc sunt initia rationum quæ habet Boethius ad dissolvendam questionem. Dicunt tamen quidam Augustinum fecisse prædictum hæretici argumentum.

13

antequam esset conversus. Ubi *Pater*. Continuatio. Hoc habet fides catholica, quod *Pater est Deus, Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus*. Hoc etiam constat quod non est nisi unus Deus; igitur *Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unus Deus, non tres dii*. In hoc quod dicit: *Pater et Filius, et Spiritus sanctus*, distinguendo tres personas, confutat Sabellium, cuius fuit hæresis ut eadem persona esset, *Pater et Filius et Spiritus sanctus*. Dicebat enim quod *Pater processus in Virginem Filius est*. Hinc etiam dictus est *Patrispassianus*: quem volentes devitare, vix libertini Semiariani facti sunt, a prædicato consentientes Catholicis, sed a subjecto non dissentientes ab Ario, ut loco suo patebit. In hoc quod dicit *unus*, confutat Arium, Vigilantium, eorumque sequaces, quos omnes aperte redarguit Hieronymus, dicens, in epistola de explanatione fidei ad Damasum papam: « Confundentes Arium, unam eandemque Trinitatis essentiam dicimus; proprietatem Sabelli declinantes, tres personas expressas sub proprietate distinguimus. » Item: « Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, id est, personas, vel, ut Græci exprimunt, hypostases, id est, substantias confitemur. » Ecce contra eos Hieronymus. *Cujus conjunctionis*, id est, quod ita inde referunt ex prædictis: cuius *Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unus Deus, non tres dii*. Est ratio, id est, argumentum *indifferentiæ*, et est una pars composita. Sed hic ad intelligendam indifferentiam præmittende [Leg. præmittende] sunt auctoritates Augustini et Hilarii, quibus ipsi voluerunt distinguere personarum trinitatem in eadem substantia, quantum in saculo potest cognosci. Ad hanc enim pro modulo capacitatis nostræ declarandam dicit Augustinus: « In *Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque connexio, vel concordia*. » Sed sicut ex formula verborum haberi potest, volens Augustinus quoquo modo insinuare quod ineffabile erat et incomprehensibile, confugit ad mathematicam. Arithmeticis unitatem principium numerorum constituunt, ex ipsa enim omnes numeri procreantur; illa autem simplex est, et ex nullo procreata. Generantur equidem numeri alii ex aliis, sed generatio in numeris nihil aliud quam multiplicatio eorum, per eundem numerum, vel per alium facta: per eundem, sicut binarius multiplicatus per se generat quaternarium, bis bini namque quatuor sunt; per alium, sicut binarius multiplicatus per ternarium generat senarium, bis enim terni, vel ter bini, senarium reddunt. Cum igitur unitas sit principium numerorum, generatio in numeris nihil sit aliud quam multiplicatio, prima generatio in numeris sit multiplicatio unitatis. Multiplicatur et unitas per se, hoc modo: Unus unus, si hæc dictio, scilicet unus sit in usu; sed quia non est in usu, loco illius dicimus idcirco: Semel unum generat ex se unitatem, non se tamen, nec aliam, sed sibi æqualem. Se non generat, quia non ad hoc multiplicatur, ut sit unitas, cum jam constet unitatem esse: aliam vero non generat, quia in ipsa multiplicatione non fit distractio simplicis essentiæ unitatis, imo per multiplicationem sui generat unitatem in eadem singularitate essentiæ. Unde apparet illud argumentum esse falsum hæretici: *Deus genuit Deum; ergo aut se aut alium Deum*. Hunc mentitum esse comprobamus per prædicta. Unitas enim per se multiplicata generat unitatem, nec se, nec aliam. Sed quoniam tantum est dicere semel unum, quantum unum cantandum, aut nota est æqualitas (sic), ideo dicimus, quia dum unitas multiplicatur, generat æqualitatem in eadem essentia. Sed quia dicitur æquale semper respectu illius cui est æquale, et illud cui est æquale respectu illius quod est ei æquale, ideo ex unitate et æqualitate procedit connexio unitatis et æqualitatis in eadem singularitate essentiæ: vere tamen unitas generat connexionem, quia non multiplicatur ad hoc ut sit connexio, sed ex unitate et æqualitate procedit connexio tribus attributa personis. Sicut enim unitas ex se ge-

nerat æqualitatem in eadem essentia, nec generat connexionem, sed procedit connexio ex unitate et æqualitate, ita si liceat minima maximis comparare, *Pater ex se Filium sibi consubstantialem, non alium Deum; nec genuit Spiritum sanctum, sed procedit Spiritus sanctus a Patre et Filio in ejus essentiæ simplicitate*. Inde etiam quod Filio attribuitur æqualitas, dicitur Deus creare omnia in Filio, et non in Spiritu sancto, cum tamen opera Trinitatis sint indivisa. In æqualitate enim creat Deus omnia, quia quantum substantialis forma unicuique attribuit, tantum creat Deus in illo. Quantum enim attribuit humanitas homini, tantum, nec plus, nec minus, creat Deus in homine. Homo namque quod aliquando nascitur strummosus vel monoculus, vel habens aliquid huiusmodi, habet ex contingenti, non ex creatione; et sic est in cæteris rebus. Item quia Filius dicitur æqualitas, dicitur Deus formas creare in Filio, quod satis potest exponi; sed his qui sese profundius intelligant, exponendum est. Sicut enim unitas principium est numeri, ita ut dicit Boetius in *Arithmetica*, æqualitas principium est multiplicativitatis. Ubi autem multiplicitas, ibi majoritas; quia minoritas, quare et inæqualitas. Est igitur æqualitas principium æqualitatis, inæqualitas autem omnium in formis consistit, solis enim formis a se separantur res et discernuntur. In materia enim omnia creavit. Cum Filius dicatur æqualitas, ut præmonstratum est, æqualitas autem principium sit inæqualitatis, quæ in formis consistit, merito dicitur Filius vel Pater in Filio formas creare. Eandem iterum personarum distinctionem volens declarare Hilarius, confugit ad similitudines. Ait enim: « Accendatur lucerna, et sumatur alia ejusdem longitudinis, et ejusdem magnitudinis et in cera et in ligno, et accendatur ad aliam, totum lumen necessario sumit ab illa. Si enim partiretur, suum totum non remaneret, sed totum remaneret lumen. Ergo non pars, sed totum lumen sumptum est. Ejusdem igitur prorsus substantiæ est lumen sumptum, et lumen a quo sumitur. Sed et a lumine a quo sumitur, et a lumine sumpto, procedit splendor, qui totus est in lumine sumpto, et totus in lumine a quo sumitur, id est, ejusdem prorsus substantiæ est cum illis. » Et nota quod cum fiat hic mentio de igne, non agitur de carbone vel flamma, sed de splendore, cum his tribus modis dicitur ignis, sicut aperit Chalcidius super *Timæum* Platonis. Cum ergo splendor sit accidens, quomodo dicitur ejus aliqua esse substantia? sed substantia luminis dicitur; verum esse illius sicut aliqua dicitur esse substantia albedinis, imo formæ. Vere dicuntur esse, sed de hoc alias; licet ergo eadem prorsus sit substantia prædictorum, ita tamen sunt mirabili lege naturæ distincta, ut non possit dici veraciter: Lumen a quo sumitur est lumen sumptum, vel lumen procedens, vel e converso. Imo splendor a quo sumitur, alius a splendore sumpto, et splendor sumptus est alius a splendore procedente. Sic igitur, si liceat minima maximis comparare, *Pater qui genuit, et Filius generatus, et Spiritus sanctus procedens, unus et ejusdem prorsus substantiæ sunt, et tota divinitas in Patre, tota in Filio, tota in Spiritu sancto; nec tamen Pater est Filius, vel Spiritus sanctus, imo alius Pater a Filio, alius Filius a Spiritu sancto, sed hoc tamen deest ad perfectionem similitudinis, quod similitudo ista circa corporea consistit, et idcirco in eiventu locali remotio, quæ nullo modo esse potest in tribus personis*. Austrahatur igitur splendor de flamma, ita tamen quod nulla fiat, id est, confusio vel conglobatio luminum. In anima patet. Anima enim ex se generat sapientiam suam, et intra se, et ex sapientia et ex anima procedit dilectio, quæ anima suam diligit sapientiam, et sapientia animam; nullaque est ibi localis distinctio, nec substantiæ confusio. Sic *Pater genuit Filium ex se, nec extra se, sed in eadem essentia; et ut ab utraque procedit Spiritus sanctus, in eadem prorsus substantia, nec est ibi localis distinctio, vel substantiæ confusio, sive conglobatio; sic*

igitur fugit ad similitudines beatus Hilarius, insinuare volens trium personarum distinctionem, quantum in hoc sæculo cognosci potest. Ex prima igitur similitudine habeatur trium personarum distinctio in eadem essentia, et quod Deus genuit Deum, nec se, nec alium Deum; ex secunda vero habeatur idem modus essentie in tribus personis; ex tertia habeatur nullam ideo esse localem distinctionem, vel substantiæ conglotationem, sive confusionem. Et sciendum est has similitudines valere ad exponendum illud Apostoli: *Figura et splendor*. Quod enim dixit *figura*, retulit ad hoc quod Filius dicitur unitatis æqualitas, id est, primus tetragonus. Est namque semel unum primus tetragonus, qui rationibus prædictis Filio Dei attribuitur. Unde Sibylla Hispana: « Cum perveneris, inquit, ad costas primi tetragoni sedentis ad costas tetragonorum stantium æternorum, » etc., sic primum tetragonum Filium Dei designans, per tetragonos angelos. Ideoque hunc sedentem, illos vero stantes asseverans, quasi hujus regnare, illorum vero utilium famulantium astare est proprium. Quod autem dixit *splendorem*, tulit ad hoc quod Filius dicitur *lumen de lumine*. Iterum Hilarius altius descendens distinguit trinitatem personarum, in eadem essentia theologicè dicens: « In æterno infinitas, species in imagine, usus in munere, » Quid in tamen aut hæc verba non intelligens, aut nova de more suo volens invenire, transmutavit: « In æterno infinitas, sic dicens, in Patre æternitas, species in imagine, » etc. Sed de hoc non curo. Quod igitur Hilarius dicit *in æterno infinitas*, theologicè dictum esse nemo debet ambigere. Infinitum enim nomen est abnegationis, æternum vero nomen positio is. Theologia autem alia est affirmationis, alia negationis, sicut beatus Dionysius utendo utraque bene declarat. Theologia affirmationis est per quam affirmamus de Deo quæ digne possunt dici de Deo; ut cum dicimus: *Deus est vita, Deus est veritas*, et cætera hujusmodi. Et secundum theologiam affirmationis data est illa descriptio de Deo à Parmenide philosopho, quam utrum [F. ultro] dedisset aliquis sanctiorum: « Deus, inquit, est, cui quodlibet esse quod est, est esse omne id quod est. » Quid sibi voluit philosophus? Nunquid per *omne* et *quodlibet* pluralitatem in Deo constituit? Absit. Imo tantum pluralitatem vocabulorum complexus est. Intellexit igitur quod Deum esse justum, non est aliud quam Deum esse, vel Deum esse magnum, fortem, piæ, et cætera hujusmodi, quam Deum esse Deum: nullam enim pluralitatem ponunt in Deo omnia prædicta. Hoc enim dicit Augustinus: *Quidquid est in Deo, est Deus*, id est, fortitudo in Deo Deus est, sapientia in Deo Deus est, veritas in Deo Deus est: quod in nullis creatoris verum esse potest. Theologia negationis est, quod per omnia rerum vocabula de Deo negamus, sicut facit beatus Dionysius in Hierarchy sua dicens: « Deus non est veritas, non est sapientia, non est virtus. » Non multo post vero omnia vocabula quæ negaverat, affirmat de Deo per theologiam affirmationis, dicens: « Deus est vita, Deus est veritas, sapientia, virtus; » non quod fuit sibi contrarius, non quod modo affirmat, ante autem negaverat. Absit. Cum enim affirmat Deum esse vitam, affirmat Deum esse Deum; cum vero negat Deum esse vitam, vel alia hujusmodi, non negat Deum esse Deum, imo negat à Deo vocabulorum proprietatem ac statuum discretionem. Omnia enim vocabula formas sequuntur, quoniam a formis rebus sunt data. Ut hoc nomen *homo* ab humanitate datum est, sic hoc nomen *lapis* a lapiditate. Et quia vocabula formas sequuntur, formis autem habent quæque distinguuntur, ideoque sunt statuum discretiva. Audito enim hoc nomine *homo*, cum rem quæ est homo intellectu discernimus a lapide et ab aliis rebus, nullum tamen hominem diserte comprehendentes. Sic etiam quod hoc nomen *justus*, datum est à justitia,

A hoc nomen vero *fortis* datum est ab alla qualitate, scilicet, à fortitudine, dum de homine diversos statuum discernunt. Aliud est enim hominem esse justum, esse fortem, aliud etiam esse hominem, quam esse justum, quam fortem. Sed non est ita in Deo. Dum enim ad Deum transferuntur vocabula, nullo modo statuum discretiva esse possunt. Si enim status ad Deum translata discernerent, nullo modo si Deus es-et justus, fortis dici potuisset, cum Deus quidem simplex sit: alium enim statum poneret justus, fortis alium. Dum igitur negavit Dionysius a Deo prædictam vocabulorum proprietatem, statuumque discretionem attendens. Ergo cum dicitur, Deus est justitia, vel justus, vel veritas, etc., quæ de Deo digne dici possunt, nulla sit æstatuum discretio, nec prædicatur qualitas, vel quantitas, sed substantia supra substantiam, id est, hyperusia, ut idem Boethius est dicturus. Nulli enim status in Deo sunt, quibus discerni possit ab aliis rebus, si aliis dicere possim, neque intelligi potest. Unde Basilus super Hierarchy ubi dicit: *Deus non est vita*: « Dum Deum, inquit, intelligo, intellectus potius accedit ad nihilum, quam ad aliquod, » id est, ad remotionem omnium. Quasi dicat: Considerans Deum, potius intelligo quid non sit, quam quid sit; nec tamen dixit *ad nihilum*, sed *potius ad nihil*. Dum enim cuncta removeantur, intelligitur Deus quoquomodo, ut cum dicimus: Deus est quod neque est sol, neque luna, neque cælum, neque mundus. Quid non sit quidem, scimus; quid sit vero, non ad plenum intelligimus, et ita quoquo modo datur subintelligi. Unde Augustinus: « Quid Deus sit intelligere neque, quid mente circumdare. » Ut dum auditur hoc nomine *homo*, rem hujusmodi intelligimus, id est, mente circumdamus; auditu hoc nomine *Deus*, nihil mente circumdamus. Non est enim hoc nomen datum ex aliqua forma, quæ Deum informet, et a cæteris rebus distinguat. Sed ne nimis immoremur, revertamur ad propositum. Infinitas igitur nomen est theologicæ negationis. Dum enim omnes res a Deo removeamus, et Deum in obscuritate suæ infinitatis intelligimus. Cum igitur infinitum nomen sit negationis, nihil habet ponere, imo si attendatur vis vocabuli, secundum hoc quod Deus dicitur infinitus, non potest in Deo considerari generatio, vel emissio, vel processio, sed tantum omnium rerum a Deo remotio datur intelligi. *Æternus* autem nomen est theologicæ affirmationis, habetque aliquid ponere. Cum enim æternus sit, quod cum sit omnium terminus, nullus ejusdem est terminus; non coæternus complicit principium, simpliciter. Licet igitur Pater et Filius et Spiritus sanctus sit idem æternum, et ita æternum substantiæ nomen sit, tamen quia Filius est principium de principio, æternum autem simpliciter complicit principium, attingit hoc nomen *æternus* personam Patris. Additur *infinitas*. Nam licet Pater et Filius et Spiritus sanctus sint idem infinitum, tamen cum Pater sit principium non de principio, Filius vero sit principium de principio, et Spiritus sanctus sit de Patre et Filio; in Patre, inquam, est auctoritas. Et enim soli convenit ab aliquo non esse, redundat infinitas. Sic igitur quoniam æternitas notat principium, infinitas vero sine principio, quæ duo simul conjuncta personam Patris exprimunt; sic, inquam, per hoc quod dixit, *In æterno infinitas*, personam Patris insinuat. Bene ad distinguendam personam Filii, dixit *Species in imagine*. Est enim Filius similitudo Patris, usquequaque expressa. Bene etiam per hoc quod dixit, *Usus in munere*, personam Spiritus sancti insinuat. Cum enim necesse sit personam ad se referri, ut Pater dicitur Filius Pater, et Filius Patris Filius, necessario, ut dicit beatus Augustinus, Spiritus sancti nomen attribui debuit, sub quo referretur ad Patrem et ad Filium, a quo similis procedit. Non enim poterat dici Spiritus Patris Spiritus, jam etenim essent duo Filii. Nec poterat dici Pater Spi-

* Forte legendum: statuum discretionem attendit. Edit.

ritus Pater, vel Filius Spiritus Filius, jam enim essent duo Patres. Datum est igitur hoc nomen donum Spiritui sancto, ut possimus dicere donum datoris donum et dator doni dator. Si igitur per hoc quod dixit *In munere*, personam insinuat Spiritus sancti, bene autem addit *Usus*, per dona enim Spiritus sancti utimur Deo. Sic igitur distinguens personas, dixit Hilarius: « In aeterno infinitas, species in imagine, usus in munere. » His itaque declaratis, antequam ad sequentia transeamus, cavendum est ab Ariana hæresi. Arius enim nefarie substantiæ divinæ veritatem detrahens, tres personas non esse homousion, sed homousion constituit, id est, non esse unius substantiæ, sed consimilis. Illo enim unum, *U-ia substantia*; non *consimile* interpretatur; et ad hoc probandum his argumentis usus est: « Christus, inquit, verus Deus est, sed ante sæcula voluntate Patris factus et constitutus. » Et hoc conabatur probare isto argumento: « Pater genuit Filium. Aut igitur volens aut nolens; sed nolens non genuit, quia nemo eum cogere potuit. Igitur volens genuit. Ergo ante fuit voluntas Patris quam Filius; et ita, inquit, non sunt ejusdem substantiæ. Si enim ejusdem substantiæ, et ejusdem voluntatis; ergo si non ejusdem voluntatis, nec ejusdem substantiæ. » Illic argumento respondet Augustinus. « Queritur, inquit, ab hæretico utrum Deus sit nolens aut volens, ut eadem culpa in eundem redundet. Si enim volens, igitur non erit ejusdem substantiæ cum seipso, secundum illum; nolens autem non est Deus, quia nemo eum cogit. Ergo mentitur ille dicens Filium non ejusdem substantiæ cum Patre. » Item Augustinus contra Arium: « Non constat, inquit, quod hæreticus fecit, dum dicit Christum esse verum Deum. In lege enim quam ipse accipit, scriptum est: *Israel, Deus tuus, Deus unus est*. Sed aut hoc dictum est de Patre, aut de Filio, aut de Spiritu sancto, aut de duobus, aut de tribus. Si de Patre tantum, ergo Filius non est Deus, quod ipse concedit. Si de Filio tantum, ergo Pater non est Deus, quod ipse non negat. Si de Spiritu sancto tantum, ergo nec Pater est Deus, nec Filius, quod tamen ipse concedit. Si de Patre et de Filio tantum, Spiritus sanctus non est Deus, quod ipse affirmat. Ergo necesse est ut tres personas unum Deum concedat, cum legem teneat quæ dicit non esse nisi unum solum Deum, et ipsum esse verum Deum dicat. » Item Augustinus contra Arium, contra hoc, scilicet, quod dicit Christum factum ante tempora, et ita non esse coæternum Patri. « Queratur, inquit, an ex nihilo sit factus, an ex aliquo. Si ex aliquo, igitur ex Patre, cum nihil esset nisi Pater. Ergo ejusdem naturæ est cum Patre. Sicut enim gignit res reon ejusdem naturæ, id est, homo hominem, leo leonem, bos bovem, sic Deus necessario Deum genuit, ejusdem prorsus naturæ. » Ecce quam recta fronte contradicit eis Augustinus qui dicunt aliam humanitatem esse Socratis, aliam Platonis, et uniuscujusque hominis esse humanitatem singularitatemque essentiae, dum non inveniunt, eandem sic exponunt, id est, consimilem. Non enim facit Augustinus contra Arium, sed sicut intelligeret, cum esset hæreticus, sententiam, Patrem et Filium esse homousion, id est, consimilem substantiæ, quod idem in Deo est quod natura. « Sed si ex nihilo concedit esse factum, quæro, inquit Augustinus, per quem factus. Ipse enim dicit hunc Christum dicto præcepto et voluntate Patris tam invisibilis quam visibilis ex nullis existentibus fecisse; ergo cum omnia per Filium esse facta dicat, et Filium factum concedat, necessario Filium per se factum dicit, qui non erat antequam factus esset. Item si ante tempus concedat Christum esse factum, ergo Christus æternus, cum nihil ante tempus nisi æternum. Si autem aliquod tempus dicat creatum ante sæcula in quo sit factus Christus, quod vero per quem sit creatum, cum nondum Christus esset, per quem omnia esse facta concedit? » Adhuc Arius vult probare hoc argumento Patrem esse alterius substan-

tiam quam Filium. *Pater, inquit, misit Filium, et Filius fuit missus, sed alius est missus, alius mittens. Ergo Pater et Filius non sunt ejusdem substantiæ.* « Falsum est, inquit Augustinus, quia homo mittit hominem, cum sit ejusdem naturæ mittens et missus; sed quia ibi potest fieri separatio, transferamus ad ignem. Ignis enim mittit splendorem, et est tamen eadem substantia splendoris et ignis, nec tamen attendenda est ad omnia similitudo. Splendor enim, qui est in pariete, si possit loqui, non veraciter dicit: *Ubi ego sum, et Pater meus est mecum.* » Et notandum quod cum dicit hominem mittentem et missum esse ejusdem naturæ, ut supra, similiter est contra eos qui dicunt aliam esse humanitatem Socratis, et aliam Platonis: non est sic intelligendum ab alii singularitate essentiae, sed potius ab alia, id est, ab altera, ut superius diligenter exposuimus. Item Incarnatio Filii ad hoc compulsi Arium, maxime ut aliam diceret esse substantiam Patris, aliam Filii. Putavit enim hæreticus quod si una et simplex esset substantia trium personarum, quia constat Filium esse incarnatum non sine substantia divina, necesse esset substantiam Patris et Filii et Spiritus sancti incarnari, et propter hoc substantiam, quæ Pater est, et sic tres personas esse incarnatas, deceptus fuit hæreticus. Aliiter sentit fides catholica. Conflatur enim unam et indivisam esse substantiam trium personarum, et tamen Filium sic incarnatum, quod non Patrem vel Spiritum sanctum, cum tamen indivisæ sint personæ; et ubi Filius, ibi et Pater et Spiritus sanctus. Quod quomodo sit, scribi non potest, sed aliquantum per quamdam similitudinem potest dari subintelligi per tria pronomina, scilicet, *hoc, et id, et idem*. Cum enim dico *hoc*, demonstro de quo velim loqui simpliciter, sic, scilicet, quod non noto per *hoc* præcisse locutionem cum aliquo; ut autem proloquar *id*, per *id* loquor de eadem substantia, quæ et ante, sic tamen pendet locutio ex præcedentibus. Cum enim *id* dicatur in respectu, semper trahit secum *id* ad quod refertur; dum autem postea proloquar *idem*, de eadem substantia noto fieri locutionem, sic quod æqualiter refertur *idem* ad *id*, et ad *hoc*. *Hoc* ergo exprimit personam Patris, quia sicut *hoc* non ostendit pendere locutionem ex præcedenti, cum faciat primam cognitionem, sic Pater a se ipso est, non ab alio. *Id* autem Filio convenit, quia sic de eadem substantia fit locutio per *id* de quo et per *hoc*, non tamen simpliciter. *Id* enim trahit *hoc*, cum ad ipsum refertur; sic Filius ejusdem substantiæ est cum Patre, et ad eum habet referri a quo et habet esse. *Idem* vero ad minus retinet proprietatem Spiritus sancti, quia sicut per *idem* ejusdem substantiæ prorsus fit locutio de quo per *id* et per *hoc*, tamen non simpliciter trahit *id* ad *hoc*, cum ad ea referatur æqualiter; sic Spiritus sanctus ejusdem prorsus substantiæ est, et eadem substantia cum Patre et Filio, nec habet esse a se, sed æquali ex procedit a Patre et Filio, et æqualiter refertur ad utrumque.

D Nunc igitur omnino ententes investigemus, si fieri possit, qualicunque similitudine Verbi Incarnationem. Proloquo igitur *hoc*, mens concipit *hoc*: sed nihil aliud nisi tantummodo *hoc*. Sed postea proloquo *id*, mens concipit *id*, sed non sine *hoc*: *id* enim trahit *hoc* secum, cum ad illud refertur. Nec tamen concipit *hoc* et *hoc*, sic quod cum eadem substantia fit locutio per utrumque pronomen. Sic, si liceat minima maximis comparare, Virgo concepit Filium, sed non sine Patre, vel Spiritu sancto; nec tamen concepit Patrem, vel Spiritum sanctum, sed manente una et indivisibili substantia trium. Et nota quod cum dixi *Virgo concepit Filium, sed non sine Patre, non retuli sine ad conceptum*. Sic enim concipit Filium, quod non Patrem vel Spiritum sanctum, sed potius retuli *sine* ad *Filium*, quia ab æterno in Patre, et Pater in ipso est. Item aliam constituit hæresim Arius. Dicit enim Filium tantummodo assumpsisse Spiritum, non animam. Et hoc putat Evangelistam sonuisse cum

dixit : *Verbum caro factum est.* Non enim dixit, factum est anima. Illudque ita exponit : *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum,* id est, divinitatem. Sed contra hoc Augustinus : « *Quæro, inquit, quod exponat, quod idem Christus dicit, Tristis est anima mea usque ad mortem, et illud : Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam; et illud : Non derelinques animam meam in inferno.* Quomodo enim divinitas potest contristari? Aut quomodo seipsum potuit Deus ponere? Aut quomodo in inferno derelinquere, nisi sicut est in omnibus per essentiam? Nullo modo. » Auctoritas autem illa evangelistæ intelligenda est sic. Patrem etenim pro toto posuit per synecdochen, id est, carnem pro homine. Mentitus est igitur Arius, qui Christum tantum carnem assumpsisse, et Christum non esse coeternum Deo Patri, nec ejusdem substantiæ cum Patre asseruit : et quia nefarie trium personarum simplicitatem essentiae distraxit, idcirco dum ad Constantinum iret, volens more solito suam infirmare hæresim, divertit ad consuetam naturæ, ibique diruta sunt ejus viscera vitæ damnationem (sic). Constantinus quoque in hanc lapsus hæresim, vitam terminasse dicitur. Nunc vero, salva unitate divini substantiæ, ad inquisitiones, ubi posset latere venenum, nos transferamus? Quare ergo a persona ponat aliquid commune in tribus personis esse, quod unaquæque est persona? Ad hoc dicimus quod nihil ponit commune, hoc nomen persona, in tribus personis, eo quod datum est a personali distinctione, non a subjecta unione. Ex hoc enim quod dicitur persona, magis distinguitur a Filio, quam ostendatur habere aliquid commune cum Filio; sed hic ab aliorum ordiendum est. Vocabulorum enim quæ de bono dicuntur, alia dicuntur secundum relationem, alia denotant relationem inter personas, alia Dei ad creaturas. Inter personas, ut Pater, Filius, donum, consilia; ad creaturas, ut Dominus, creator, principium. Ut autem ait Augustinus in libro de Trinitate, « non ante fuit Dominus quam ejus esset servus. » Itaque temporaliter coepit esse Domini-us, quum creatura in tempore facta coepit ei subservire. Similiter coepit Deus creator ex tempore esse, ex quo fecit creaturas. Non enim creavit (sic) eas, nec Creatori sunt coeternæ. Quod autem aliqua temporaliter dicantur de Deo, et sine murmuratione, ostendit Augustinus per similitudinem rei, quæ incipit esse pretium sine sui mutatione, in quarto de Trinitate. « Nummus, inquit, cum dicitur pretium, relative dicitur, nec tamen mutatus est cum coeperit esse pretium, neque cum dicitur pignus, et si quæ similia. Si ergo nummus nulla sui mutatione potest relative dici, quanto facilius de incommutabili substantia Dei accipiendum est, ut quamvis temporaliter incipiat dici, non tamen substantiæ Dei aliquid accidisse dicitur, vel intelligatur, sed illi creaturæ ad quam dicitur. Quod autem incipit temporaliter dici, quod ante non dicebatur, manifestum est relative dici, non secundum accidens, quod ei aliquid acciderit, sed secundum accedens ejus ad quod dicitur. » Pater igitur ex tempore Deus est, Dominus et creator*, et tamen verum est; Dominus omnium est ab æterno, creator est ab æterno; sed non ab æterno Dominus vel creator. Non debet mirum videri, quod aliquid ei competere ex tempore dicitur. Namque assumpsisse carnem, ex tempore convenit Filio Dei, et etiam hoc nomen Christus, Christus tamen ab æterno. Sic igitur hæc nomina quæ ex tempore conveniunt Deo, ad creaturas pernotant relationem : quod dico generaliter, quod nomen denotans relationem ad creaturas per se prolatum non fecit personalem distinctionem, sed potius unitatem essentiae designat. Unde non potest subintrare ipsum nomen pluralitas, sed in singulari numero dicitur de tribus personis, ut Pater et Filius et Spiritus sanctus : non tres domini, vel creatores, sed

A tres unus Dominus, unus creator, unum principium. Dicunt tamen quidam quod prædicta tria nomina modo relationem notant, modo substantiam. Quod autem Dominus nomen sit essentiale, voluit habere ex illo loco *Qui ascendit super oceanum, Dominus nomen illi,* et expositores : *Nomen, scilicet, essentiale.* Sic etiam quod principium sit nomen datum ex unione substantiæ, voluit habere, ex illo loco Joannis : *Principium qui et loquor vobis.* Ibi enim expositior dicit quod ipsum esse principium est idem quod ipsum esse : dicunt item quod creator dicitur actu, et creator natura. Creator actu habet esse ex tempore, et notat relationem ad creaturas. Creator natura, id est, habens potentiam creandi habet esse ab æterno, et sic est nomen substantiæ. Alioquin si res non essent, nec Spiritus sanctus esset principium. Pater quidem Filii et Spiritus sancti, Filius Spiritus, scilicet, ab æterno est principium, sed Spiritus sanctus nullius esset principium. Sed nota quod licet principium absolute positum designat relationem ad creaturas, tamen ex adjuncto facit distinctionem personalem ut cum de eo principium non de principio, personam Patris exprimo; dum principium de principio, personam Filii; dum principium de Patre et Filio, personam Spiritus sancti. Propter hoc ergo non valet illud argumentum : *Pater est principium non de principio, Filius est principium de primo; sed primum non de primo non est principium de primo. Igitur Pater et Filius non sunt idem principium, vel igitur sunt duo principia.* Primum enim quod ex adjuncto facit personalem distinctionem, prolatum, licet dicatur in respectu ad creaturas, tamen substantiæ unitatem declarat; per simile autem potest falsificari : *Pater est Deus non de Deo, Filius est Deus de Deo; sed Deus non de Deo non est Deus de Deo; igitur Pater et Filius non sunt idem Deus, vel ergo sunt duo dii.* Et hoc quoque eadem ratione falsum, qua et præmissum. Deus enim licet sit nomen substantiæ, tamen ex adjuncto, scilicet, non de Deo, personam Patris notat; cum, scilicet, de Deo, personam Filii. Sequitur, cum tres personæ sint unum principium, an sint principium sine principio. Et de Patre constat quod ipse est et principium non de principio. Querendum est igitur an Filius et Spiritus sanctus sint principium sine principio. Et dico quoniam duplex est questio. Si enim hic sit sensus : Filius est principium sine principio, id est, ita est et principium, quod nunquam incepit, verum est. Si ergo talis sit sensus, et principium sine principio, id est, principium non de principio, est verum, non tunc esset Pater. Hoc idem dico de Spiritu sancto, de quo etiam quaeritur an sit principium de principio. Sed hoc nec affirmamus nec negamus. Non affirmamus, ne videamur personas confundere; jam usus retransit prædictam, ut horum complorationem ad designandam Filii personam. Non negamus, ne videamur sonare Spiritum sanctum a nullo procedere, et maxime quia neutrum in auctoritate invenimus. Sic ergo habeatur de nominibus significantibus relationem ad creaturas. Nomina autem designantia relationem unius personæ ad aliam, semper faciunt personalem distinctionem, ut Pater, et hujusmodi. Nomina vero quæ dicuntur secundum substantiam, id est, secundum se, id est, non in respectu, alia sunt data ex substantiæ unione, alia ex distinctione personali. Ex identitate, ut Deus justus, omnipotens; et hoc non subintrat pluralitas. Ex distinctione, ut persona. Ex hoc enim quod Pater distinctus est quadam proprietate a Filio, et Filius a Patre, habet dici Pater et esse persona, et Filius alia persona. Quod autem Augustinus dicit : *Persona dicitur a se,* sic intelligendum est, id est non dicitur in respectu. Non idem dicitur dici a se, quod sit datum ex identitate essentiae. Sed dicit aliquis : Esi nunquam Pater esset Pater, nec Filius esset Filius, quod tamen impossibile est, nec tamen minus

* Hoc membrum phrasim sensum hereticum præferre videtur. Forte legendum : *Pater igitur Deus, ex tempore Dominus est et creator.* Eutr.

esset Pater persona, vel Filius, quod in naturalibus patet. Sicut Adam in paradiso nec pater erat, nec filius, nisi dicatur filius Dei creatione, et tamen tunc erat persona. Non videtur ergo hoc nomen *persona* ex aliqua distinctione Patri vel Filio convenire. Ad hoc dico quia licet nec pater nec filius esset Adam, habebat tamen esse persona ex distinctione. Inde namque dicitur persona, quasi *per se una cum sit rationalis*, cum distincta et discreta ab omni alia re. Sic ergo hoc nomen *persona* datum ex personali distinctione, et sonat hoc, scilicet, habens personalem distinctionem. Quidam tamen dicunt quod in singulari numero nomen est essentiae, et ponit aliquid commune in tribus personis sicut Deus. Cum enim Pater est persona, et Filius est persona, non aliud dixi de Patre, aliud de Filio; sed si addatur *alia*, ut si dicatur: Pater est alia persona a Filio; vel de Spiritu sancto: Est tertia persona; vel in plurali dicatur: Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres personae; jam faciet pluralem distinctionem. Item, ut dicit Augustinus: « Hoc solum nomen est, quod cum secundum de dicatur, de singulis personis, non singulariter accipitur in summa, sed pluraliter; et est inventum, ut dicit Augustinus, hoc nomen *persona*, ut cum quaeretur quid tres, vel quid tria, uno nomine responderetur, scilicet, tres personae. Præter prædicta est unum solum nomen, scilicet, trinitas, quod de nulla persona singillatim dicitur, sed similiter de omnibus nunc est substantiale, sed pluralitatem designat. » Et nota quod cum dixi hoc nomen Deus et consimilia ponere aliquid commune in tribus personis, abusus cum hoc nomine *commune*; non tamen sine auctoritate. Dicit enim Fulgentius adferre Diaconum quod plura sunt tribus personis communia, quædam vero propria. Communia, ut Deum esse sapientem, justum, piûm; sed et ipse Fulgentius abusus est hoc nomine, quod est *commune*. Quod enim hoc nomen commune dicitur tribus personis, sic est intelligendum, id est, non est datum ex personali distinctione, sed ex substantiæ unitate. Aliiter enim est falsum. Si enim attendatur propria vis vocabuli, nihil prorsus tribus personis commune est. Si enim aliquid commune est eis, aut igitur substantiale, aut accidentale, quod in Deo nullatenus considerari potest. Item si Deum esse tribus personis est commune, ergo illo participant, sed nec Pater, nec Filius, nec Spiritus sanctus Deus est participatione deitatis, imo tantum natura: nihil igitur tribus personis est commune, si vis vocabuli attendatur. At dicit aliquis: Nunquid Deus est a deitate Deus? Nunquid Deus est a bonitate bonus? Concedo. Ergo bonitas est aliquid, unde Deus est bonus, quod non est Deus: falsum est. Ab hoc loco emersit eorum hæresis qui negarunt bonitatem, sapientiam, deitatem esse Deum; ita quod illa ponatur ex parte, scilicet, nisi ita intelligatur: deitas est Deus, id est, ille quia est deitas, est Deus, ut semper redundant illa vocabula ex parte Patri; decepti sunt in hoc Ario consentientes, illud quod est in creaturis in creatore attendentes. Dum enim dicitur: Deus est bonus a bonitate, vel est homo ab humanitate, tunc appositum sub qua latet venenum, consignificat causam et participationem. Dum vero dicitur: Deus est a deitate, vel Deus bonus a bonitate, tunc propositio non significat causam, vel participationem, ut ipsi semiarriani senserunt, imo significat essentiam. Et est talis sensus: Deus est Deus a deitate, id est, ita est Deus, quod est ipsa deitas. Sic unitas est unitas una, et bonitas est bona; et sic per singula attendendum est, quæ hoc modo de Deo dicuntur. Omnes enim hæ constructiones: Deus est a deitate, et tres personae sunt unius essentiae, unius nature, et cætera huiusmodi, sunt intransitivæ, sicut in Rhemensi concilio sancitum est, ut hoc quaesivit archiepiscopus ab illo qui dux est illorum qui huiusmodi constructiones fortassis esse transitivas sentiebant; et quaerendum est adhuc ab illa secta quid sibi velit: cum

A dicit: Nihil quod sit Christi est adorandum; quia si velint dicere possessio, vel pars Christi, verum dicunt. Si autem velint dicere divinitas, quæ est natura Christi, non est adoranda, damnabile est. Tunc enim intransitiva est constructio, et est sensus: Natura trium personarum, id est, natura quæ est tres personarum, natura Filii, vel Christi natura, quæ est Filius, vel Christus. Item dicit aliquis: Pater, Filius, Spiritus sanctus, sunt una deitas, unus Deus; suntne idem? Quia si idem, ergo aut genere, aut specie, aut numero. Sicut enim quæcunque sunt differunt [F. differentia], genere, vel specie, vel numero habent differre; sic quæcunque sunt idem, genere, aut specie, aut numero, sunt idem. Ad hoc dicimus quod tres personae non sunt idem genere, non specie, nihil enim eis est substantiale; non concedimus idem esse numero, ne incidamus in Sabellianam hæresim. Si enim idem sunt numero, necessario ille idem Deus qui est Pater est Filius, sicut ille idem qui est Filius, est Cicero, et ita erit personarum confusio. Dicitur igitur illam dictionem essentiam idem, esse datam in naturalibus, nunc esse transferendam ad divina; sic etiam dicimus tres personas non differre, si proprie differre accipiatur, non enim differunt genere vel specie, quoniam non participant contrariis qualitatibus. Iterum numero non differunt, si proprietates vocabuli attendatur, differre enim numero est in logica differre pluralitate accidentium, quæ in Deo nullatenus excogitari possunt. Nulla igitur differentia est in tribus personis, et hoc est quod dicit Boethius: « Cujus conjunctionis ratio est indifferentia. » Sed dicit aliquis: Alia est persona Patris a persona Filii, et alia persona Spiritus sancti; ergo tres personae differunt. Falsum est: *alia* namque non est ibi nomen differentiarum, imo negationis. Est talis sensus: Alia est persona Patris, alia persona Filii, et alia persona Spiritus sancti, id est, persona Patris non est persona Filii, vel Spiritus sancti; et ut omnino possimus nobis cavere locutionibus interrogantibus utrum tres personae differant, sic distinguendum est, ut sit hic sensus: Differunt, id est, distinguuntur, vel distant, verum est; si vero sit sensus: Differunt, id est, contrariis qualitatibus participant, falsum est. Item si interroget quis, Distant numero, id est, pluralitate accidentium? (sic enim dicitur in logica), falsum est; si vero dicas: Distant numero, id est, numerositate, sic, scilicet, quod potest dici de Patre, Est una persona, de Filio quod sit alia, de Spiritu sancto quod sit tertia persona, verum est. Unus Deus igitur Pater et Filius et Spiritus sanctus; et Pater et Filius et Spiritus sanctus, unus Deus. Sed hic cavendum est. Dicent enim: « Pater est Deus, concedimus. Idem Deus est Filius: » hoc est distinguendum. Si enim hoc totum supponatur, idem Deus, non est concedendum, ne incidamus in Sabellianam hæresim, idem enim ad Patrem relatur. Sicut enim cum dicimus: Homo currit, idem disputat, idem refertur ad hominem, ut de eo præcessit locutio, et est talis sensus: Idem homo currens disputat; sic cum dicitur, Pater est Deus, idem Deus est Filius necessario, si hoc totum supponatur, idem Deus, idem refertur ad Deum, ut de eo præcesit locutio. Et est talis sensus: Deus Pater est Deus Filius, quod Sabelliani dicunt. Sic igitur distinguendum est: Pater est Deus, idem Deus est Filius; si hoc totum, scilicet, idem Deus supponatur, falsum est. Si vero idem non supponatur, sed prædicetur de Deo, et Filius de Deo, ut sit talis sensus: Pater est Deus, Deus est idem Filius, id est, Deus Filius est, idem Deus cum Patre, verum est. Aliiter est falsum. Deus enim Pater non est idem Deus quod Filius, licet idem Deus cum Filio. Quod bene testatur illa glossula super Joannem, quæ dicit *cujus Dei*. Ac si diceret: Dei Patris, ac Dei Filii, ac Dei Spiritus sancti, et ut prorsus distinguantur tres personae in eadem essentia: Ita dicendum est: Pater est Deus, alius idem Deus est Filius, et personae

* Phrasis manca, quæ sic restitui debet: *Ut per alius person. propr. et per idem, etc.* Edit.

lis proprietates per idem Deus essentiae simplicitas insinuetur. Queritur iterum utrum natura trium personarum sit adoranda, et utrum cum personae sint ejusdem naturae, liceat dicere: Tres personae sunt una natura. Semiariani dicunt tres personas esse una natura, utentes ablativo, vel per unam naturam; et ita dicunt Patrem non esse naturam, et Deum non esse naturam. Natura enim nomen est abstractionis, et sic in naturalibus tria sunt: scilicet, nomen personae, quae quodammodo habet subesse, et nomen unionis, et nomen naturae, quae quodammodo habet superesse, ut Socrates, homo, humanitas; sic in Deo persona, Deus et natura. Et sicut nomen unionis, Pater, de nomine personae; nomen vero naturae, non de nomine personae. Dicimus enim: Socrates est homo, non tamen dicimus: Socrates est humanitas; sic Deus de persona Pater, non tamen natura de persona, ut dicamus Pater est Deus, non tamen Pater est natura, vel Deus est natura, utentes nominativo. Sic etiam dicunt naturam divinam non esse adorandam, sed Deum esse adorandum, et personam. Sic igitur dicunt quod nihil Christi est adorandum, id est, nulla natura, nec divina, scilicet, nec humana; et hoc voluit habere ex auctoritate beati Augustini, ubi dicit: « Natura non assumpsit naturam, sed persona. » Adorandum est igitur, inquit, qui assumpsit, scilicet, persona; non qui non assumpsit, id est, natura. Sed aut [F. utrum] tres personae sint una natura necne, hoc explicabimus prius, ostendendo an sit concedendum: Natura est adoranda. Dicimus igitur quod natura nomen est abstractionis, quod licet translatum ad Deum nullam significet abstractionem, tamen semper hoc nomen, natura, prolatum, abstractionem dat intelligere ex prima inventionem, sed abstractio naturae tribus personis nulla est. Igitur simplici quaerenti, Est natura divina adoranda? dicam ita: Et qui negat, haereticus est, eo quod hoc nomen, natura, ad Deum translatum non significet abstractionem. Sapienti vero hoc idem quaerenti, postquam perventum est ad collocationem, dicit, ut sola distinctionis proprietates negetur: Non est adoranda, eo quod semper d. intelligere abstractionem hoc nomen natura; ut vero sensus et rei veritas attendatur, affirmo esse adorandam. Sicut enim de eo qui aquam liberit negamus quod liberit substantiam, non rei veritatem negantes, sed ita dictionis proprietatem, sic sapienti quaerenti [an] natura divina sit adoranda, sit sola dictionis proprietates, non rei veritas negetur, dicimus Non; ut sola rei veritas, non dictionis proprietates affirmetur, dicimus Ita. Et quare hoc? Ut, scilicet, observetur dictionis proprietates, nec fiat natura a tribus personis abstractionem. Duo enim in disputatione attenduntur, scilicet, et dictionis proprietates, et rei veritas. Ad hoc autem ut subit veritas locutioni, tria sunt necessaria: scilicet, res et locutio, et opinio. Et si locutio et opinio adfuerint, veritas inest locutioni, etiam si tertium desit, scilicet, res. Etsi enim non ita sit in re ut dicatur, tamen si opinetur proferens utrum dicatur, non mentitur, sed est verax. Mentiri enim est contra conscientiam loqui. Quare si desit opinio, et alia duo adfuerint, scilicet, res et locutio, tamen mentitur proferens dicendo; namque, etc. Vera propositio mentitur aliquis quandoque, quia contra conscientiam loquitur, sic extra falsam propositionem proferendo non mentitur, cum sic sentiat esse ut affirmat. Dum enim Judaeus dicebat de Christo: *Tu es Rex Judaeorum*, licet verum diceret, tamen mentiebatur, eo quod aberat opinio; nec tamen mendacium dicebat, quia ad hoc esset necesse ut falsum diceret, cum mendacium sit falsa significatio vocis, cum intentione fallendi. Quare omnis qui dicit mendacium mentitur, sed non omnis qui mentitur dicit mendacium, sicut patet in praemis o exemplo. Sicut ergo cum Judaeus dicit Christus: *Tu es Rex Judaeorum*, adest quidem dictionis proprietates, et verum est quod dicit, deest tamen intentionis veritas, sic extra cum

A dicitur, Natura est adoranda, abest distinctionis proprietates, et tamen subest rei veritas et intentionis. Attendens igitur Augustinus dictionis proprietatem solam, et non rei veritatem, dixit: « Natura non assumpsit naturam, » non negans veritatem rei, sed dictionis proprietatem, licet aliae causae inveniantur quare dixit, scilicet propter quosdam haereticos, qui dicebant naturam naturae immistam. Verumtamen nec vidi nec inveni aliquem qui auderet profiteri se vidisse praemissam auctoritatem in Augustino. Nota quod cum dicitur: Deus est nomen naturae, et non personae, isti genitivi non consignant possessorem, sed creaturam. Non enim negatur quin similiter nominat hoc nomen, Deus persona, sicut natura; imo causalis est sensus, Deus est nomen datum ex substantiae unionem, non autem ex personali distinctione. Expedito utrum sit concedendum: Natura est adoranda, restat inquirendum utrum cum tres personae sint ejusdem naturae, sit concedendum quod tres personae sint una natura, sicut conceditur per genitivum, ita sit concedendum per nominativum. Sed satis declarat hoc Augustinus in libro de Trinitate: « Tres personas, inquit, ejusdem essentiae dicimus, vel tres personas eandem essentiam dicimus; non autem ex eadem essentia, quasi aliud sit natura, aliud persona. » Ecce quomodo Augustinus ne hoc quod tres personae dicuntur esse ejusdem substantiae, videretur excludere, quod dicerentur eadem substantia, adjunxit: « Vel tres personas eandem essentiam dicimus. » Juxta Augustinum igitur dicimus quod tres personae sunt ejusdem naturae, et quod tres personae sunt una natura, utentes nominativo. Hoc etiam contradicenti probamus hoc modo: Tres personae sunt ejusdem naturae, et non participatione; igitur tres personae sunt una natura. Et tamen non dicitur: Tres personae sunt ejusdem naturae. Observatur dictionis proprietates, eo, scilicet, quia nomina, natura et persona, translative sunt ab istis rebus ad Deum. In istis rebus autem quia natura nomen est abstractionis, et habet superesse, persona vero subesse, ideo autem dicimus alicuius esse naturae, non tamen aliqua natura. Dum igitur dicimus tres personas esse ejusdem naturae, et observatur dictionis proprietates, et rei veritas; dum vero tres personas eandem dicimus naturam, quia natura nomen est abstractionis, licet in Deo nulla sit abstractio, non observamus dictionis proprietatem, sed rei veritatem. Et nota non esse concedendum Patrem et Filium de eadem essentia, scilicet, ejusdem essentiae; Filius enim est de essentia Patris, Pater vero de nulla. Jam enim esset genitus vel procedens. Queritur iterum utrum cum Pater sit natura, et Filius ejusdem naturae, et Spiritus sanctus sit eadem natura, et e converso, utrum, inquam, sit concedendum: Natura genuit naturam, vel natura personam, vel persona naturam. Ad hoc dico quoniam nullum istorum affirmo vel nego, quia errorem possent haec verba inducere. Jam enim videretur quod iidem genuerunt se. Utrumque enim esset natura nomen essentiae; quare enim esset magis nomen personae cum dicitur, Natura genuit, quam cum dicitur, Natura est Pater. Sed nullus catholicus negat quin de eodem loquar cum dico: Divinitas est Pater, Divinitas est Filius; de nullo autem hoc verum est, nisi de divina essentia. Quare non posset falsificari illud argumentum etiam: Deus genuit Deum, hic enim Deus personam notat. Non nego, ne videam diversificare naturam in tribus personis sonare, scilicet, quod alia sit natura Filii, alia natura Patris. Sed cum dico Divinitas est Pater, per hoc nomen loquor de divina natura. Sed etiam, cum dico Divinitas est Filius; cum divinae naturae ergo attribuiam esse Patrem et esse Filium, quare eidem non attribuiam habere Filium vel Patrem, aut etiam genitum esse, aut genituram esse? Videtur namque idem esse habere filium, et esse habere patrem, sed forsitan non prorsus idem. Licet sit verum: Quisquis est pater habet filium, vel genuit, non tamen quidquid, ut, scilicet, per neutrum

fiat comprehensio. Universitati namque personæ convenit gignere, non nature, tamen non assertive protuli, sed sub quæstione, sub conditione tamen omnia prædicta concederem. Ille namque qui est natura persona genuit illum qui est vel natura vel persona. Item quæritur quomodo tres personæ dicuntur unus Deus, an, scilicet, unus ab unione, an unus ab unitate. Sic namque dicitur unus in logica. Ad hoc dicimus quod non unus ab unione, sicut species vel genus dicitur; non enim Deus unit plura, quæ eo participant substantialiter, vel accidentaliter; non enim tres personæ sunt unus Deus participatione; sed quomodo unus? Nonquid singularitate? ut sit unus Deus, id est singularis. Absit, hoc enim tenet Sabelliana hæresis. Si enim esset singularis Deus, jam una persona est tantum Deus. Contra quod ait Augustinus in libro Questionum veteris et novæ legis: *Non est, inquit, singularis Deus, sed unus Deus*. Quomodo igitur unus? Identitate essentiae vel substantiæ. Item quærenti: Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unus solus Deus? ita est distinguendum: Si solus removeat distinctionem personarum, ut hoc totum, scilicet, Unus solus Deus, id est, sunt Deus Pater, et non Deus Filius, vel Deus Filius, et non Deus Spiritus sanctus; vel sunt Deus Filius, vel sunt Deus Spiritus sanctus, falsum est, hoc namque sentit Sabelliana hæresis. Si autem solus removeat pluralitatem deorum, ut Deus prædicetur de tribus personis, unus vero et solus prædicetur de Deo, et sit talis sensus: Pater et Filius, et Spiritus sanctus sunt unus solus Deus, id est, sunt Deus, et ita quod non plures dii, sed unus solus, verum est. Item si dicatur ita, e converso: Unus solus Pater est Deus, est Filius, est Spiritus sanctus, falsum est, nisi Deus tantum subiiciatur. Unus vero et solus de Deo prædicentur, sicut superius diximus, Deus Pater est Deus, idem Deus est Filius: aliter falsum est. Si enim hoc totum, scilicet, Unus solus Deus, subiiciatur, falsum est. Illic enim sensus: Deus Pater est Pater et Filius et Spiritus sanctus; vel, Deus Filius est Pater et Filius et Spiritus sanctus; vel, Deus Spiritus sanctus est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Ad maiorem ergo distinctionem sic dicendum est: Non unus solus Deus (ut hoc totum supponatur) est Pater et Filius et Spiritus sanctus, non tres dii sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus, sed tres unus solus Deus, sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus, ut sit personarum distinctio, per unum solum Deum essentia simplicitas observetur. Item dicenti: Unus est Deus, qui est Pater et Filius et Spiritus sanctus: distinguendum est ita: Si qui faciat personalem relationem, falsum est; si vero ad substantia simplicitatem referatur, verum est. Sed nunc prodeamus: Illa persona quæ est Filius, facta est homo; sed esse hominem est esse aliquid; ergo illa persona quæ est Filius, est facta aliquid quod non est ab æterno. Ergo illa persona facta est, et aliquid quod est persona, aut quod non est persona, falsum est. Sed hic dicendum est quot modis aliquid dicatur fieri. Quinque namque modis dicitur aliquid fieri: aut transformatione substantia fit aliquid, aut transsumptione, aut partium conjunctione, aut participatione; sed multipliciter, aut unione, et hoc multipliciter. Transformatione substantia duobus modis: vel mutatione materie, vel mutatione substantialis forme. Mutatione substantialis forme, ut aqua fit lapis, et uxor Lot facta est statua: hæc enim statua facta est substantialis forme mutatio, ut ipsius substantia. Manet enim prorsus idem corpus, mutata est namque hic species, non genus; sed per transmutationem fit substantia aliquid, ut panis fit corpus Christi, transit namque substantia panis in corpus Christi, non forma, sed potius hæc subsistunt in aere vel sine substantia. Si enim hic contingat quod alibi est impossibile, non est mirum, cum etiam ipsum corpus Christi ineffabili modo conceptum sit, et tota incarnatio mirabili modo processerit. Dicunt tamen quidam quod nihil transit in corpus Christi, sub qui-

A hæc accidentibus ante erat substantia panis, sub eisdem post consecrationem est corpus Christi; et sic exponunt illam auctoritatem: *Invisibilis sacerdos visibiles creaturas, in substantiam corporis et sanguinis sui verbo suo secreta potestate commutat, id est, sub eisdem accidentibus esse facit*. Cum quæritur autem ab eis quod deveniat substantia panis, quæ antea sub illis accidentibus fuerat, dicunt illam relabi in primordiali materia, vel perire ex toto. Non enim habet pro inconvenienti, si creatura pereat transfusione, sicut fit aqua mistum per transfusionem, scilicet, vini et aquæ. Partium conjunctione, ut corpus fit ex membris, et domus ex pariete et tecto et fundamento. Participatione, aut informatione, aut inhabitatione, aut alio tertio modo. Informatione, aut substantiali aut accidentali. Substantiali, ut materia informatione humanitatis fit homo; accidentali, ut Socrates informatione albedinis fit albus. Inhabitatione, ut homo iustus fit Deus. Non enim est natura, sed participatione. Quomodo? Non substantiali, vel accidentali, sed inhabitatione, id est, quia Deus inhabitat ipsum. Item tertio modo fit aliquid secundum participationem, ut infidelis per suscriptionem baptismi fit Christianus, non quod sit, sed quia participat sacramento; et idcirco dicitur iste modus sacramentaneus unione aut spiritali, aut personali. Spiritali, sicut multitudinis credentium factum est cor unum et anima una, eo scilicet, quod spiritaliter uniti sunt in uno fervore charitatis. Personali unione, ut Filius Patris factus est homo. Nullus enim prædictorum modorum ei convenit. Non enim transformatione substantia factus est, quia non desit esse Deus, cum factus est homo, nec habebat esse ab aliqua substantia forma quæ transmutaretur. Nec transfusione, non enim natura divina immista est humane, quod sentit Eulychiana hæresis. Dicit enim Christum ex duabus naturis consistere, sed non in duabus, altera enim prædicat immistam alteri; nec partium conjunctione, quia Christus non constat ex partibus integralibus; nec participatione, quia humanitas non est Christo substantialis vel accidentalis. Etsi enim forsitan concederem quod homini illi esset humanitas substantialis, sicut et mihi, quia verus homo fuit, sicut et ego sum, non tamen concederem ideo aliquid esse substantiale Christo, quia Christus nomen est personæ, cui nihil substantiale vel accidentale, sicut verum est corpus vel animam esse partes illius hominis, non tamen esse partes Christi. Unde Augustinus: *« Absit ut in Christo partes esse dicamus. »* Nec tamen dico distinguens inter hominem et Deum, ac si essent diversæ regulæ. Nam unus et idem est Deus et homo, et homo et Deus una persona est; sed sic diverso modo loquuntur sancti de Christo, secundum diversas in ipso naturas. Unde Augustinus in libro de Trinitate dicit: *« Christus in quantum homo, minor est se ipso; in quantum Deus, maior est se ipso. »* Et super illum locum: *Propter quod dedit ei nomen quod est super omne nomen*, etc., dicunt: Augustinus etiam alter dicit: *« Deo dedit, non homini; »* alter vero dicit: *« Homini dedit, non Deo. »* Quid singula persequor? Nullus enim modus ei aptari potest nisi personalis unio, quæ usque ad tempus Christi fuit inaudita. Non majus miraculum fuit auditum unquam, quam quod tertia persona humanitatem, scilicet, assumpsit uniendo in eadem persona, nec satis est compositum, factus est homo, id est, humanatus; anima enim dicitur incorporata, nec tamen est corpus, vel corporea, non ita verum est de Christo, quod sit humanatus, et non sit homo, idcirco ita exponendum est: Persona facta homo, et Deus et homo est, id est, et humanata ita quod illa persona est Deus et homo Deus, et Deus et homo est illa persona. Sic igitur dicimus, quod non sequitur: Deus factus est homo, ergo factus est aliquid. Non enim idcirco est factus aliquid, sed assumpsit humanitatem sibi unione personali uniendo. Vel sane possumus concedere quod sit factus homo aliquid, juxta Ac-

gustinum, qui dicit: « Aliud ex Patre, aliud ex matre, sed non alius. » Si aliud est ex matre, ergo aliquid est matre, et illud non est ab æterno; ergo est factus aliquid quod non est ab æterno. Nec inde sequitur: Ergo est factus aliquid, quod est persona facta esset persona, nec aliquid quod non sit persona, jam enim essent duo, quod est falsum; sed est factus aliquid, id est, homo, et ipse est persona. Item Christus est Deus, et non solum Deus illud quod quia homo. Ergo est Deus et aliud persona Deus, falsum est, qui illud propter quod dicitur non solum Deus esse, sed homo et Deus. Vel possumus ita distinguere: Est aliud, id est, persona homo; et esse hominem non est esse Deum, verum est; et aliud, id est, aliud ejus quod non est Deus, falsum est. Sed instabit aliquis hoc modo: Christus est aliud quam Deus, Christus est duo; falsum est, quia cum esse hominem est assumptisse humanitatem personali unione, et hoc non est esse duo. Item queritur: Cum illa persona quæ facta est homo sit divina natura, utrum, inquam, concedendum est: Facta est homo. Ad hoc dicimus quod cum natura sit nomen abstractionis, licet nullam faciat in Deo, si ita dicitur: Natura facta est homo, videbitur versibilitas unius naturæ in aliam denotari, quod falsum est, et propter hoc quod deest dictionis proprietates, non est absolute concedendum; veritas tamen quæ subest locutioni non est neganda, cum dicat Leo papa: « Assumpta est a maiestate humilitas, ab æternitate infirmitas, a virtute immortalitas, et natura inviolabilis unita est naturæ passibili. » De eodem Gregorius: « Venit ad nos calcata divinitas. » Item queritur utrum tres personæ sint Deus simplex. Ad quod dicimus quod si simplex ponatur contra pluralitatem deorum, ut accipiat pro simplicitate essentiae, verum est; si vero pro singularitate, falsum est. Tunc enim dicent quod tres personæ essent, Pater vel Filius, vel Spiritus sanctus. Item queritur, quare dicatur: Pater genuit Filium. Filius genitus est a Patre, et Spiritu procedente, et utrum possit dici: Pater gignit vel gignit Filium, vel Spiritus procedet. Ad hoc dicimus quod nullum verbum ad loquendum de Deo translatum tempus consignificat. Non enim dicitur, Pater genuit Filium, eo quod genuit consignificat præteritionem, sed quia consignificat perfectionem; ut, scilicet, denotet perfectionem generationis Filii a Patre. Elegit ergo Ecclesia sancta dicere: Pater genuit Filium, ut [per] perfectum præteritum denotetur perfectio generationis; non autem gignit, vel gignet, ne per præsens vel futurum generationis insinuetur imperfectio. Unde Gregorius super Job: « Dominus Jesus Christus in eo quod virtus et sapientia Dei est, de Patre ante tempora natus est, vel potius quia non cœpit nasci, nec desuit, dicamus verius, semper natus. » Non autem possumus dicere: Semper nascitur, ne imperfectus esse videatur. At vero ut æternus designari valeat et perfectus, et semper dicamus, et natus, quatenus et natus ad perfectionem pertinet, et semper ad æternitatem, quamvis hoc ipsum quod perfectum dicimus multum ab illius veritatis expressione dividimus, quia quod factum non est non potest dici perfectum, et tamen infirmitatis nostræ verbis dicimus condescendentes: *Estote perfecti sicut et Pater vester celestis perfectus est.* In psalmo quoque dicitur: *Ego hodie genui te.* Hodie dixit, quia non præterit illa generatio: *genui*, quia initio caret. De Spiritu sancto autem elegit Ecclesia dicere *procedens*, utens, scilicet, præsentis, eo, scilicet, quod quotidie dat nobis illum Deus. Sed hic queritur utrum cum Filius dixit: *Ego a Patre processi*, sint Filius et Spiritus sanctus unum procedens aut duo procedentes. Ad hoc dicimus quoniam si unum referatur ad substantiam, vel prædicetur *procedens* de eo, verum est; si autem unum ad personam referatur, vel conjungatur ei *procedens*, ut sit sensus: Filius et Spiritus sanctus sunt unum procedens, id est, sunt Filius procedens, vel Spiritus sanctus proce-

dens, falsum est. Similiter si duo referatur ad substantiam, falsum est; si ad personam, verum est. Et nota quod et Filius procedat a Patre et Spiritus sanctus. Hæc tamen est differentia, quia Filius procedit ut natus, Spiritus sanctus ut datus. His declaratis, quoniam de divina substantia sæpiissime fecimus mentionem, videndum est, cum pluribus modis accipiat substantiam, quomodo in Deo accipiat. Concedunt enim Græci Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse tres hypostases, vel prosopas, et ejusdem usiosis, et ejusdem usiæ. Sed prius videamus quot modis accipiat hoc nomen *substantia*. In naturarum libro dicitur enim substantia, tum a sustando, tum a subsistendo, tum ab utroque. Ubi dicitur a sustando, sic a Græcis dicitur hypostasis, a nobis vero substantia proprie, et in hac acceptione convenit materiæ, quæ habet substare. Trō enim *sub* interpretatur, inde hypostasis substans usia a substantiando dicitur. Sic vocatur a Græcis usiosis, a nobis vero proprie substantia; et sic convenit formæ, quæ est vere substantia, eo quod se subsistit fluxum materiæ. Ea quæ determinat, ut ab utroque dicitur, id est, a sustando, vel a subsistendo, ita dicitur a Græcis usia, ab aliis vero essentia, et in hac acceptione convenit composito ex utroque, id est, ex materia et forma, vel retinenti proprietatem compositi ex utroque; et quia compositum constat essentia et substantia, ideo dicitur substans et subsistens, non a substantia vel substantia. Substans dicitur, quia retinet proprietatem materiæ, a qua habet essendi perfectionem, est enim quoddam distinctum vel discretum. Anima autem dicitur substantia, non quod sit materia, vel forma, vel compositum ab utroque, sed quia retinet proprietatem compositi ex utroque. Substat enim accidentibus, ut vitis et virtutibus, et est subsistens, vel quoddam distinctum et determinatum, et hoc bene distinguit Boethius in libro qui est de duabus Naturis et una persona Christi. Hoc etiam tetigit in com. super cath. R. dicens: « Cum significat tres substantias materia, forma, et compositum: hic agit de composito, » etc. In Deo autem utuntur Græci prædictis vocabulis. Dicunt tres personas esse ejusdem usiæ, ejusdem usiosis, sed tres hypostases, tres personas. Usia tamen non dicunt simpliciter, sed hyperusia, scilicet, supersubstantia, ut idem Boethius docet in sequentiis. Cum igitur hæc distinctio fiat in his omnibus apud Græcos, assignanda est ratio unde id proveniat. Unius ergo usiæ vel una usia dicuntur a Græcis tres personæ, eo scilicet, ut dicit Boethius alibi, quia sunt, hoc enim usia translaturum est ab his rebus ad Deum. In his autem rebus dicitur usia essentia. Illud enim quod constat ex materia et forma, et hoc est quod est, hujus retinet proprietatem, tantum habet esse his rebus, materia enim vel forma per se non dicuntur esse, secundum Augustinum. Hoc igitur modo translaturum est ad Deum, qui vere est, et tamen secundum theologiam negationis possumus dicere: Deus non est, scilicet, non participat æternitate. Sed secundum theologiam affirmationis dicimus: Deus est, id est, ipsa entitas. Sed quia usia in rebus ponit susceptibile contrariorum, eo quod significat compositum ex utroque, ideo ne translaturum ad Deum idem ponat, dicunt Græci hyperusiam, id est, supersubstantiam. Non tamen negamus Deum esse usiam. Quoniam ergo tribus personis unum est esse, ideo et ipsæ unius usiæ esse dicuntur, cum hoc nomen usia eis conveniat, eo, scilicet, quod sunt. Unius autem usiosis dicuntur esse tres personæ, eo, scilicet, ut idem Boethius dicit alibi, quia nullo indigent ad hoc ut sint, et hæc est quodammodo translationis proprietates observata. In his enim tribus usiosis dicitur forma quæ materiam ducit ad esse, non tamen indiget aliquo, ad hoc ut ipsa sit, secundum Platonem. Sic igitur dicitur una usiosis trium personarum, quia Deus simplex forma est, dicunt, omnium rerum omnibus confers esse, nullo tamen indigens ad

suum esse, et quia in his rebus hypostas' proprie dicitur substans. Ut autem substanti quæque res accidentibus, ita distinguuntur; ideo translatum ad Deum personalem innuit distinctionem, non tamen aliquam accidentium susceptionem. Idemque dicuntur tres hypostas'es, id est, tres personæ. Prosopa enim sumptum est ab histriouibus, prosopa enim et prosopopœia ejusdem naturæ sunt vocabula. Prosopopœia namque dicitur transformatio. Inde prosopa dicebantur tres personæ, personas representabant histrones, qui se transformabant, tum in puerum, tum in juvenem, tum in senem, et secundum uniuscujusque ætatem diversam vocem proferebant, ad quantitatem foraminum larvarum. Sic igitur dicuntur prosopa, id est, tres personæ. Sed nunc paulisper considerandum est quid sit persona, utrum, scilicet, illa discretio, quam dedit Boethius, possit convenire tribus personis, quæ est hujusmodi: *Rationalis naturæ individua substantia*. Quidam enim obintelligentes Boethium, dixerunt hanc non esse datam catholicæ, hoc modo personantes: *Si persona est individua substantia rationalis naturæ, ergo tres personæ sunt individua substantiæ, quod falsum est. Una enim et individua substantia trium personarum est*. Contra eos dicimus hanc definitionem non esse datam, secundum hoc quod substantia dicitur usia vel usiosis, imo secundum hoc quod substantia dicitur hypostasis. Secundum quam acceptionem et am bene posset dici tres personas tres substantiæ esse, nisi sancta Ecclesia hunc modum loquendi refutaret, uti dicit Boethius in libro de duabus Naturis et una persona, *ne, scilicet, videretur essentia divina fieri distractio*. Ut igitur usui loquendi satisfaciamus, ita sone possumus personam describere: Persona est individua hypostasis rationalis naturæ. Sed nonne hypostasis idem sonat quod persona? Imo cum dicitur: Persona est rationalis naturæ individua hypostasis, idem est ac si diceretur: Persona est rationalis naturæ individua persona. Sed sic idem per idem describitur. Dico igitur quod substantia habet determinationem, scilicet, rationalis naturæ individua, restringitur circa personam, et ita cum substantia pluribus modis accipitur, cum hac determinatione sonat quantum hypostasis; et ita hypostasis non est apponendum cum prædicis, ad hoc ut descriptionem personæ perficiat. Sed sufficit descriptio Boethii secundum quod illam exposuimus, ut, scilicet, hoc nomen *substantia*, per illa quæ illi in descriptione omnium generum restringatur circa hypostasim, non tamen potest dici descriptio illa de tribus personis, prohibente usu Ecclesiæ, qui jam contraxit hoc nomen *substantiam*. Quidam tamen dicunt hanc descriptionem datam esse de naturalibus. Et nota hanc personam, vel illam, non esse partes Dei. Extirpanda est enim hæresis vetularum, quæ jurant per tres partes Dei, imo, ut dicit Augustinus, non est minus quod una persona, quam duæ, vel duæ quam tres, nec minus quid tres quam duæ, vel duæ quam una. Sed forsitan dum vetulæ jurant per tres partes Dei, volunt dicere hoc de corpore Christi, alioquin hæresim sonat juramentum. Item quæreret aliquis: Sunne tres personæ coæternæ? Estne Patri Filius coequalis? Item: Estne Pater coæternus Filio? Hoc non affirmo, non nego. Non affirmo, ne videar ponere auctoritatem in Filio, vel in Spiritu sancto. Item negare non audeo, ne videar dicere Patrem non esse ejusdem æternitatis cum Filio, quia Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unus æternus. Si autem inveniat in aliqua auctoritate tribus æternis, exponendum est, non promulgandum, quia hic usus hodie abolevit. Sic igitur exponere: Sunt tres, quorum unus quisque est æternus, et tres unus æternus invenimur.

NUM. XXVI.

CUCULUS SIVE VERIS ET HIEMS CONFLICTUS.

(Gilles, tom. II.)

VER, HIEMS, PALEMON.

Conveniunt subito cuncti de montibus altis

A Pastores pecudum vernali luce sub umbra
Arborea, pariter lætas celebrare Camanas.
Adkui et juvenis Daphnis, seniorque Palæmon.
Omnes hic cuculo laudes cantare parabant.
Ver quoque fl-rigero succinctus stemmate venit;
Frigida venit illicis rigidis hirsuta capillis;
Iis certamen erat cuculi de carmine grande.
Ver prior adludit ternos modulamine versus:

VER.

Opto meus veniat cuculus, charissimus ales.
Omnibus iste solet fieri gratissimus hospes.
In tectis, modulans rutilo bona carmina rostro.
Tum glacialis hiems respondit voco severa.

HIEMS.

Non veniat cuculus, nigris sed dormiat antris;
Iste famen [Al., famem] secum semper portare suescit.

VER.

B Opto meus veniat cuculus cum germine læto,
Frigora depellat, Phœbo comes almus in ævum;
Phœbus amat cuculum crescentem luce serena.

HIEMS.

Non veniat cuculus, generat quia forte labores,
Prælia congeninat, requiem disjungit amatam.
Omnia disturbat, pelagi terræque laborant.

VER.

Quid tu, tarda hiems, cuculo convicia cantas?
Qui torpore gravis, tenebrosus tectus in antris,
Post epulas Venetis, post stulti pocula Bacchi.

HIEMS.

Sunt mihi divitiæ, sunt et convivia læta,
Est requies dulcis, calidus est ignis in æde.
Hæc cuculus rescit [Al., nescit]; sed perfidus ille
[laborat].

VER.

C Ore refert flores cuculus, et mella ministrat,
Ædificatque domus, placidas et navigat undas,
Et generat soboles, lætos et vestiet agros.

HIEMS.

Hæc inimica mihi sunt, quæ tibi læta videntur.
Sed placet optatas gazas numerare per arcas,
Et gaudere cibis simul et requiescere semper.

VER.

Quis tibi, tarda hiems, semper dormire parata,
Divitias cumulat, gazas vel congregat ullas,
Si Ver vel Æstas ante tibi nulla laborat?

HIEMS.

Vera refers: illi, quoniam mihi multa laborant,
Sunt etiam servi nostra ditione subacti,
Jam mihi servantes domino, quæcunque laborant.

VER.

D Non illis dominus, sed pauper inopque superbis
[Al., superbus],
Nec te jam poteris per te tu pascere tantum,
Ni tibi, qui veniet, cuculus alimonia [Al., alimonia]
[præstet].
Tum respondit ovans sublimi e sede Palæmon,
Et Daphnis pariter, pastorum et turba piorum.

PALEMON.

Desine plura, Hiems, rerum tu prodigus, atrox:
Et veniat cuculus pastorum dulcis amicus.
Collibus in nostris erumpant germina læta,
Pascua sint pecori, requies et dulcis in arvis,
Et virides rami præsentent umbracula fessis;
Uberibus plenis veniantque ad mœstra capellæ,
Et v-lucres varia Phœbum sub voce salent.
Quapropter citius cuculus nunc ecce venit,
Tu jam dulcis amor, cunctis gratissimus hospes,
Omnia te expectant, pelagus tellusque polusque:
Salve, dulce decus, cuculus, per sæcula salve.

PAULUS WINFRIDUS

DIACONUS

WARNEFRIDI FILIUS.

NOTITIA HISTORICA.

(Ex Fabricio, Biblioth. Med. et Inf. Latinitatis.)

Paulus Winfridus, Warnefridi filius, Forojuliensis sive Aquileiensis patriarchii diaconus, Desiderii, ultimi Langobardorum, regis notarius sive cancellarius, et post eum a Carolo M. an. 774 captum, captivus et ipse, inde o. fidem atque amorem constantem erga Deiderium inquisit et exsul, mox monachus Casinensis et propter ingenium atque doctrinam Carolo M. etiam dilectus et honoratus, ut carmina Caroli ad Paulum servata a Leone Ostiense lib. i Chronici Casinensis, cap. 15, satis superque testantur. De hoc Paulo præter Leonem consulendus Petrus Diaconus libro de Viris illustribus Casinensibus cap. 8, eruditus Joan. Baptistæ Mari notis illustratus, atque e recentioribus Dan. Guil. Möllerus diss. de Paulo Diacono, Atdorf 1686 in-4. Joan. Hubnerus noster centuria secunda Bibl. historice Hamb. pag. 65 seq., ut tanquam notiores Vossium, Labbeum, tom. II, p. 170 et 778 seq., Caveum aliosque præteream. Scripta Pauli sunt: *Epitome librorum* xv. Verrii Flacci, (a) nobilis veteris grammatici de verborum significatione, a Sexto Pompeio Festo jam in breviorem formam redactum. Hanc epitomen Carolo M. dicavit præmissa epistola, cujus hæc est inscriptio: *Largiatu munere, sapientia potentiaque præfulgido Domino regi Carolo, regum sublimissimo, Paulus ultimus servulus.* De editionibus hujus epitomes reliquiarumque Festi et Verrii, non repetere est animus quæ dixi lib. iv Bibl. Latine cap. 6. Anonymus Mellicensis de S. E., cap. 67: « Paulus vir doctus scribit inter alia librum utilissimum, qui inscribitur De significatione verborum. »

Magnam quoque sui partem (b) Historia Miscella huic Paulo debet. Nam priores undecim libri sunt iidem ac decem libri Eutropii, nisi quod aliqua subinde de suo Paulus addat: Eutropium exinde con-

tinuat Paulus, cujus sunt libri (c) quinque sequentes, a tempore Juliani Apostatæ usque ad tempora primi Justiniani. Cæteri, nempe decimus septimus et qui consequuntur, a Landulpho Sagace additi sunt, potissimum ex Theophane, sive ex Anastasio Bibliothecario, qui Theophanem ex Græco Latine vertit. De Historiæ Viscellæ editionibus, quæ ex Canisii recensione etiam exstat, tom. XIII. Bibl. Patrum Lugd., pag. 201 seq. dixi in Bibl. Latina lib. iii, cap. 9, et de Landulpho atque Anastasio supra, suo loco.

Homiliarius (d) præter rem Alcuino (e) ascriptus a nonnullis, Paulo (f) tribuendum opus ex probatorum Ecclesiæ doctorum lucubrationibus jussu Caroli M. in Ecclesiarum usus selectas complexum homilias in Evangelia dominicalia atque anniversaria. Tulit ætatem viditque lucem variis in locis, ut Spira 1482, Basileæ 1495, 1505, Col. 1517, 1525, 1530, 1539, Lugd. 1540, 1525, Paris. 1537, 1569, in-fol. Neque diversum opus puto quod in bibliotheca Antissiodorensi invenisse se referunt doctissimi scriptores Itinerarii litterarii, Gallice a. 1717, in-4 vulgati, Edmundus Martene et Ursinus Durandus, pag. 56. Licet enim Ebrardi nomen Codex ille manserit. Homiliarii Patrum, Caroli Magni jussu digesti, præferat, tamen librarii illum potius quam collectoris esse crediderim.

Obiit hunc librum Domino, Germane, tibi que

Ebrardus supplex: supplicis esto memor.

Anteret hoc nullus, cujus præcordia Christus

Possidet, fratrum ne patiat eum.

Quin etiam fratris munus volumus probando

Insistet parili quidquid amore valet.

Nam petit in cœtu fratrum solemniter illum

Ad laudem Domini nocte dieque legi.

Nomina eorum quorum homilia in hac *synagoga*

(a) Sueton. de Grammaticis, cap. 17, ubi eum Augusti nepotibus præceptorem electum fuisse indicat.

(b) Miræus ad Siebert., cap. 80 de S. E.

(c) Leo Ostiense lib. i, cap. 15, ubi duo pro quinque libellis Paulo tribuuntur.

(d) Vide Cangium in hac voce.

(e) Ut in versione Hispanica quæ lucem vidit Valentia 1552, in-fol.: *Homiliario recopilado por Alcuino.*

(f) Siebertus Gemblacensis in Chronico, nec non Albericus, Trium Fontium monachu., ad an. Chr. 807, pag. 152, tom. II Accession. historicarum illustris Leibnitzii: « Carolus imperator per manus Pauli Diaconi decerpens optima quæque de scriptis catholicorum Patrum, lectiones unicuique festivitati conve-

nientes per circulum anni in Ecclesia legendas compilari fecit. » Florus, diaconus Lugdunensis, in librum homiliarum totius anni ex diversorum Patrum tractatibus ordinatum, in thesauro anecdotorum Edmundi Martene et Ursini Durand, tom. V, pag. 612.

O prudens lector, vitæ cui cura perennis,

Perlege præsentem studioso pectore librum, etc.

Flora de hoc opere et veteri Theotissa ejus versione v. c. Joan. Henricus a Seelen in Selectis litterar. pag. 252 seq.; Joan. Dav. Köler, de Bibliotheca Caroli M. Atdorf. 1727 in-4, § 6. Simile opus in lectiones epistolicas diebus Dominicis et festis in Ecclesia receptas ex antiquis Ecclesiæ doctoribus collegit ediditque Laur. Surius, Colon, 1596, in-fol.

leguntur, hæc sunt: Alcuinus, ejus libri tres de A File exstant pag. 118 seq. Edit. Basil., separatim etiam excusi deinde Francof. 1553, et inter opera. Ambrosius, sæpius. Anselmus, tom. II, pag. 56, b. Augustinus, sæpius. Joannes Chrysostomus. Fulgentius Carthag., p. 21, b. t. II, p. 53, b. 67. Gregorius Magnus, sæpius. Haymo, pag. 31, b. t. II, pag. 43, b. 68, b. 73, b. (a) Henricus, pag. 20, b. 3, b. 126, b. 133, b. 140, b. 142, b. 145, 147, b. 152, 160, b. 163, b. tom. II, p. 21, b. Hieronymus, sæpius. Hilarius, tom. II, p. 60. Joannes Chrysostomus, sæpius. Isidorus, p. 17, b. Leo magnus, sæpius. Maximus, sæpius. Sanctus Severianus Gabalen-sis, p. 27.

Joan. Mabillonius, lib. I de Re diplomatica, c. 11, § 15: « In scribendis diplomatibus, tum libris, post auream ætatem, qui singula vocabula singulis punctis distinguebant, nulla fere verborum distinctio a potariis facta est usque ad Carolum Magnum, qui, procurante Alcuino (Epist. 15), punctorum distinctiones vel subdistinctiones resituit. Hoc in negotio princeps piissimus adhibuit Paulum Warnefridi et Alcuinum, diaconos peritissimos, in quibus ille hominibus per annum legi solitas, et aliquot Augustini epistolas; hic vero librum qui Comes appellatur, interpunctionibus illustravit. Interpunctionum tamen ille usus serius in diplomatibus obtinuit, etc. »

Per cola distinguant proprios et commata versus,
Et punctos ponant ordine quosque suo.

Historia Winilorum. [Al., *Vinnlorum*], qui postea dicti sunt Longobardi, usque ad excidium illius regni a. 773, opus eximium libris vi, post Editiones veteres, Ascensianam, Augustanam anni 1515, cum Jorname, et Basileensem Sigismundi Gelenii an. 1552, cum Suetonio et aliis in lucem datas, singulari studio recensitum a Bonav. Vulcanio cum Jorname et aliis rerum Gothicarum scriptoribus (b) Lugd. Bat. 1597, 1618, in-8°, tum ab (c) Hugone Grotio Amst. 1655, in 8°, et a Jano Grutero, in Scripturis Latinis Historiæ Augustæ minoribus, Hanov. 1611, in-fol. Circa idem tempus Fridericus Lindenbrogii Pauli libros hosce ad manus scriptos Codices recognitos etiam notis illustravit, addito supplemento insigni capitum postremorum libri sexti, 59-61, quod deinde in Freheri scriptoribus Francis ex Manusc. Palatino et in Bibliotheca Patrum Edit. Lugd. tom. XIII, in qua, pag. 161, illi libri exstant, pag. 332, recusum legitur. Præclara editio Lindenbrogiana lucem vidit Hamburgi 1611, in-4°, hoc titulo: *Diversarum gentium historiæ antiquæ scriptores tres, Jorname episcopus de regno- rum ac temporum successionibus. Ejusdem Historia de origine Gothorum; Isidorus Hispalensis de Gothi-s, Vandalis et Suevis. Ejusdem Chronicon rerum Visigothorum.* Pauli Warnefridi F. diaconi de *Gestis Longobardorum libri vi.* Denique hosce Pauli libros cum variis lectionibus Codicum Ambrosiani et Modestiensis, et notis clarissimi viri Horatii Blanci exhibuit laudatissimus Muratorius tom. I *Thesauri scriptorum Italiae*, p. 395, Mediolan. 1723, in-fol.

Vita sancti Gregorii I papa, libris iv, laudata Siegebarto, atque edita a Joan. Mabillonio, sec. I Benedictina, p. 385, atque inde in novissima operum sancti Gregorii Editione, tomo IV, Paris. 1706, in-fol. Vide et laudati Mabillonii *Analecta* Edit. novæ p. 438 seq. Meminit Paulus ipse lib. III de *Gestis Longobardorum*, c. 21.

(a) Ille est Ericus Antissiodorensis qui vitam sancti Germani Antissiodorensis ad Carolum Calvum scripsit metrico stylo sex libellis intra an. C. 875 et 877, cujus homilia post. Pauli Diaconi tempora oportet insertas esse, sicut Haymonis quoque, cujus et Lupi Ferrariensis discipulus iste Ericus fuit. Vide Carolum le Coite, ad an. C. 839, n. 19, tom. VIII *Annal.*

Libellus de numero et ordine episcoporum, qui sibi ab ipso prædicationis exordio in civitate Metensi successerunt usque ad an. 777. flagitante scriptus Angilrammo episcopo. Exstat in Freheri *Corporis historiae Francicæ*, pag. 171, et in *Bibl. Patrum* Edit. Lugd., tom. XIII, pag. 329, et novissime in Augustini Calmeti *Historia civili et ecclesiastica Lotharingæ*, edita Gallicè Nanceii 1728, in-fol. Ex hoc libello fragmentum de *Caroli M. majoribus et liberis*, in Andrea du Chêne tom. II *Scriptorum de rebus Francorum*, p. 201, et de *Beato Arnulfo*, Pappoli successore, in Petri Pithœi duodecim *Scriptoribus*, p. 2-8. Meminit Paulus ipse vi, 16, de *Gestis Longobardorum*, et Sieghertus, cap. 80, qui *Gesta pontificum Metensium* appellat. Ex hoc libello petium *Epitaphium Arigisi* [Al., *Anchisi*] principis Beneventi, obvium in Peregrini historia Principum Longobardorum, apud celeb. Muratorius, tom. I *Thesauri scriptorum Italiae*, pag. 395, et *Epitaphium sanctæ Hildegardis* tom. III *Act. sanctor.*, Aprilis, pag. 789, quod Alcuino Baronius præter rem tribuerat.

Miracula sancti Arnulphi, qui primo major-domus regis Francorum, postea Metensium episcopus, eremiticam vitam, notante Siegherto, expetiit, diemque obiit an. 632. Editæ tomo tertio operum Bedæ Venerabilis, et deinde Paulo auctori vindicata a Surio, 24 Augusti. Meminit Paulus ipse vi, 15, *Hist. Longobard.*

Martyrium sancti Cypriani Carthaginiensis, editum in Cypriano Jacobi Pamelii, in Oxoniensi autem Joannis Felli, aliisque Editionibus, et in *Ruinarti Actis selectis martyrum* omisum; Tillemontio etiam judice (Tom. IV *memoriar. H. E.*, p. 638, *Edit. Paris.*), juniore Paulo, qui tempore Caroli Calvi scripserit, tribuendum videtur.

Vita sancti Benedicti, qui an. 543, et sancti Mauri, qui an. 584, *sanctæ Scholasticæ virginis*, sancti Benedicti sororis, quæ circa an. 542 obiit, prodierunt Romæ 1590, in-4°, in parte tertia Poematum T. Prosperi Martinengi, et apud Mabillonium, sæculo I Benedictin. Sed in *Actis sanctor.*, tom. III, Martii 21, pag. 275, et tom. I, Januar. 15, pag. 1059, et tom. II, Februar. 10, pag. 593, omisæ illas esse video. *Veracem et insignem historiographum* res sancti Benedicti narrante vocat Leo Ostiensis, II, 44. Versus autem elegi reciproci de sancti Benedicti miraculis, in quibus prius hemistichium hexametri, posteriore hemistichio pentametri repetitur, eidem Leonii, lib. I, cap. 15 memorati, quorum initium:

Ordiam unde tuos, sacer o Benedicte, triumphos,

exstant in Pauli lib. I de *Gestis Longobardorum*, cap. 26, et in Aimoini sermone de sancto Benedicto, in *Bibl. Floriacensi*, cap. 284. Versus similes reciproci in *sanctam Scholasticam* apud Arnoldum Wion, libro tertio *Ligni Vitæ*, ad 10 Februar., tom. II, pag. 47, incipiunt:

O Benedicte soror Benedicti nomine Christi,
Eximique patris o benedicta soror.

In hoc carmine testatur Paulus se heroico etiam carmine ejusdem virginis laudes cecinisse:

Versibus heronicis alias, castissima, laudes
Scripsimus ecce tibi versus heroici.

Minus verisimilis sententia Baronii, qui sancto Berthario tribuit; nec Bedam auctorem mihi persuase-

Francor., pag. 586, et *Acta sanctor.*, tom. quarto, Junii 25, pag. 829 seq.

(b) Confer, si placeat, quæ in Bibliotheca Latina, lib. III, cap. 47

(c) Illustris Sparvenfeldius, teste Leibnitio, in Leibnitianis, pag. 167, edere voluit Crises exterorum de Gothiis, velut supplementum sylloges Grotianæ

rim, quamlibet in Bedæ Operibus, distichis octo etiam auctiora, leguntur tomo VII, pag. 350 seq.

Ex epistolis ejus pluribus *Epistola de regula sancti Benedicti*, (a) ad Carolum M. scripta nomine Theodamari, abbatis Casinensis, exstat apud Angelum a Nuce, in notis ad Leonis Ostiensis lib. vii, cap. 12. Idem Angelus testatur sub Pauli nomine legisse se *Expositionem regulæ sancti Benedicti*, quam tamen ejus esse negat, quanquam expositam a Paulo illam regulam fuisse testatur Leo, lib. i, cap. 15, et Ruthardo Monacho, Rabani ac Strabi auditori, tribuere maluit Hugo Menardus.

Epitaphium in Venantium Fortunatum exstat lib. ii de Gestis Longobardorum, cap. 25.

Sermo de Assumptione sanctæ Mariæ, in Edmundi Martene tom. IX veterum Monumentorum, pag. 266.

Hymnus in sanctum Joannem Baptistam, qui incipit: *Ut queant laxis*, in Breviario Romano, 24 Junii, et passim alibi.

Universas fere annales computi lectiunculas rhythmicè composuisse, legas apud Leonem Ostiensem, lib. i, cap. 15, sive, ut est apud Petrum diaconum, cap. 8 de illustribus Casinensibus: *universas lectiunculas a principio mundi usque ad suam ætatem, una cum annali computo rhythmicè composuisse.*

Addit Petrus, scriptos fuisse ab eo versus ad Carolum imperatorem, et ad Arichem Beneventanum principem, generum Desiderii regis Longobardorum ultimi. Illi ad Arichem exstant in Camilli Peregrini Historia principum Longobardorum, Neap. 1643, in-4º, pag. 255.

Ex homiliis ejus quinquaginta eidem Petro memoratis, nonnulli, teste Joan. Baptista Maro Manuscripti in bibl. Medicea et Casinensi. Unus etiam typis exscriptus inter opuscula sanctorum aliquot Patrum Lugd. 1615, pag. 450, in illud Matth. xviii, 23: *Simile est regnum celorum homini regi.* Incip. *Præsens sancti Evangelii lectio.*

Sylogon chronologicam cum quadam historiola sub titulo *ignoti Casinensis* ab an. 840 ad 875, edita a Camillo Peregrino in Historia principum Longobardorum, et recusa tomo secundo Thesauri Muratoriani, et Burmanniani nono, ad Paulum auctorem nonnulli referunt.

Librum de *Gestis episcoporum Papiensium*, quem se vidisse testatus est Galesinius, nemo adhuc in lucem protulit.

Hymnus de passione sancti Mercurii, ejus martyris memoria 25 Nov. recolitur, editus a Petro Piperno, Beneventano, lib. v de Effectibus magicis, cap. 20, Neapoli 1647, in-4º. Alterum de translatione corporis

(a) Fragmenta epistolarum ad Carolum M. quæ edidit Baluzius tom. I Misc., pag. 362 seq. non Pauli Diaconi sunt, sed Paulini Aquileiensis episcopi. Itaque hoc in præstantissimi Cavei Historia litteraria

A *sancti Mercurii Beneventum*, sive nullum reperit, sive repertum omisit.

Hymnus in festo Assumptæ sanctæ Virginis, 15 Augusti, qui incipit: *Quis possit amplo fame præpotens*, in breviario Beneventano.

Vita sancti Mauri versibus reciprocis, quorum initium:

Dux, via, vita tuis, decus et laus gloria, virtus,
Jesu lux lucis, dux, via, vita tuis.

Vide Joan. Baptistæ Mari notas ad Petrum Diaconum, pag. 168, qui et aliqua insuper, inquit, fragmenta manuscripta sub nomine Pauli Diaconi, mutila tamen et huius, nos custodimus, videlicet Vitam Germani, sanctissimi Constantinopol. Patriarchæ, Orationem in transitu Petri Damiani, de dimittendo episcopatu, in qua fit mentio de sancto Arnulpho, Metensi episcopo. Vitam sancti Petri Damasceni episcopi, nec non alterius Petri pariter martyris.

Teste Petro Diacono, cap. 9, et Hildericus ejusdem B Pauli auditor de origine præceptoris sui, vita, institutione, doctrina, religione, habita lucidissimos versus composuit. Hoc ipsum est quod e Bibl. Casinensi sub titulo Epitaphii laudatus Marus notis ad cap. 8 edidit. Constat versibus xlii, hoc initio:

Perspicua clarum nimium tua fama per ævum.

Paulus Diaconus, præter sermonem de Assumptione sanctæ Mariæ dedit etiam homiliam in illud: *Intravit Jesus in quoddam castellum*, quam junctum cum sermone de Assumptione edidit P. Martene vet. Mon. tom. IX, pag. 270.

Versus seu epitaphium ab Ailderico Paulo huic positum, ex Ms. Codice Casinensi multo emendatius quam a Miræo factum sit, edidit P. Cattula Hist. Casin. tom. I, part. i, pag. 26. En ejus initium.

Perspicua clarum nimium cum (b) fama per orbem.

D. Abbas le Beuf, in dissert. sur l'Histoire ecclésiast. et civile de Paris, tom. I, pag. 411, etc., versus nonnullos Pauli hujus vulgavit, nempe, pag. 411, carmen hexametron ad Petrum Pisanum Caroli Magni in grammatica doctorem. Incipit: *Candida Lumbifido*. Pag. 412, *Versus Pauli missi ad regem*. Incipit: *Cinthius occiduas*, etc. Pag. 414, exstat supplex libellus carmine expressus Pauli ad Carolum libertatem pro fratre suo in bello capto, et septennio captivo implorantis. Tum sequitur ejusdem Pauli epistola ad Theudemarum abbatem Casinensem, qua ardenti se teneri desiderio significat ab aula sese expediendi, et Casinensi cœtui sese conjungendi.

emendandum. Neque Pauli versus de miraculis sancti Benedicti, de quorum Editionibus supra sunt perditis ascribendi.

(b) Miræus, tua.

PAULI WINFRIDI

DIACONI

OPERA HISTORICA,

SIVE

OPERUM EJUS OMNIUM PARS PRIMA.

AD PAULI DIACONI

LANGOBARDICAM HISTORIAM

PROLEGOMENA.

(Muratori, Rerum Italicarum Script.)

T. A. Muratorii praefatio.

Paulus, quem vulgo Diaconum eruditi appellant, natione Langobardus, patrem habuit Warnefridum; quæ causa est, ut etiam Warnefridi cognomento doneur. Ipso teste lib. iv, cap. 59, de Gest. Langob. Ejus abavus Leuphis ex Langobardorum genere cum eis in Italiam venit. Proavus Lupicis in Castro Forojuliensi in provincia Venetiæ, cum lares fixisset, inde in captivitatem ab Avaribus ductus, tandem Forum Julii reversus, res et familiam ibi reparavit. Ille, ait idem Paulus, genuit avum meum Arichim, Arichis vero patrem meum Warnefrid, Warnefrid ex Theudelinda conjuge sua genuit me Paulum, meumque germanum Arichim, qui nostrum avum cognomine retulit. Forojulii natus et ipsum Paulum, auctor est Herkempertus, uno tantum sæculo ab eo distans, in fusiore Historia Langobardorum apud Camillum Peregrinum, ubi Diaconum Paulum laudat, « qui fuit ortus ex Forojuliensi civitate. » At in ejus epitaphio Hildericus abbas, discipulus olim Pauli ipsius, ipsum genitum dicit, « nitidos ubi sæpe Timavi amnis habet cursus; » quæ verba Aquileiam potius designare videntur patriam Pauli. Hinc autem factum ut apud plerumque Diaconus Aquileiensis appelletur, quo tamen nomine fortasse non illius patria, sed Ecclesia cujus clero se addixit, indicatur; Forum enim Julii æque, ac Aquileia uni episcopo, seu patriarchæ subest. Adolescens Ticinum profectus, et in regali aula educatus se litterarum studio totum dedit, charas propterea Ratchisio, Cuniberto, et Desiderio Langobardorum regibus. Si fides Leoni Marsicano, in Chronico Casinensi, lib. i, cap. 15, capta a Carolo Magno Papa, et Langobardorum viribus omnino accisis, Paulus in Franciam ductus eidem regi Carolo familiaris admodum fuit. At cum ab annulis excitata calumnia accusatus deinde fuisset conceptæ in Carolum conjurationis, et obdurate fidei in Desiderium olim regem suæ gentis, Carolo mandante, in Diomedis insulam relegatus fuit. Post aliquot exsilii annos inde fugiens, apud Arichium Beneventi ducem magno in honore vixit, atque eo tandem principe e vivis sublato, in sacra Casini montis solitudine monachus factus, ibi

(a) Hanc præfationem videsis infra, col. 000.

A reliquum vitæ cursum piissime consummavit. Leonem Marsicanum, clausis oculis, in ejusmodi narratione descripserunt subsecuti scriptores. At celeberrimus Mabillonius, in Annal. Benedictin., ad ann., Ch. 777, inter veterum fabellas hocce Pauli exsilium referendum censet. Quod extra dubitationis aleam est, Casinatibus monachis se adjunxit Diaconus, atque in eo monasterio Idibus Aprilis circiter annum Christianæ æræ 799 diem clausit extremum.

Varis scriptis Paulus Diaconus suam apud posteros famam propagavit. Nempe reliquit *Appendicem ad Eutropii Historias*, a Valentiniano et Valente Augustis deductam usque ad Justinianum, de qua jam supra egimus in (a) Præfatione ad *Historiam Miscellam*. Libellum quoque, seu *Historiam episcoporum Metensium*, rogatus ab Angelramno ejus urbis episcopo, scripsit. Tum *Vitam sancti Gregorii Magni papæ*; et præter *Homiliam* de sancto Benedicto, seorsum editam, *Homiliarum* prolixum jussu Caroli Magni concinnavit, ad totius anni festa accommodatum, et decrepium ex homiliis sanctorum Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Origenis, Leonis, Bedæ, etc. Quæ omnia publicis typis edita habentur, ut et quædam *epistolarum fragmenta*, a Baluzio vulgata. Eidem quoque tribuuntur *Vita, sive passio sancti Cypriani, Vita sanctorum Benedicti, Mawi, et Scholasticæ virginis, Carmen* de eadem *sancta Scholastica*, et *Hymni* quidam, quos inter celeberris in honorem sancti Johannis Baptistæ nempe, *Ut queant laxis*, etc. Sed hæc incerta. *Vita sancti Arnulphi* apud Belam eidem Paulo Diacono tributa, non alia est ac quæ legitur in *Historia episcoporum Metensium*. Dicitur etiam litteris consignasse *Commentarium in Regulam sancti Benedicti*, qui in quibusdam Codicibus mss. occurrit; verum vir cl. Mabillonius Hildemaro potius tribuendum hoc opus contendit. Si Galesino credimus, *Historiam* quoque *episcoporum Papiensium* Paulus reliquit. Galesnium ego tanti non facio, ut eundem in hac re judicem idoneum putem. Certe nemo alius hanc aut antea, aut postea vidit, et ne ipsi quidem Ticinenses, quorum tamen intererat aut servare, aut redimere, et opellam sibi gratissimam.

Fragmenta alia operum Pauli Diaconi innuit Joannes Baptistae Marus, in notis ad opusculum Petri Diaconi de Viris illustr. Casin.

Quod est ad *Historiam*, seu libros sex, de *Gentis Langobardorum*, quam nunc recudimus, certissimum auctoritatem illa habet Paulum nostrum, eamque ille scripsit postquam monasticam vitam professus fuit. Egregium sane opus, quo sublato, jejuna et manca nimis foret apud Italos Langobardici regni et populi historia. Sunt qui putent eam nil nisi fabulosa enarrasse de origine ac transmigratione Langobardorum, et potissimum Cluverius Pauli Diaconi fide nunc hic prorsus elevare non dubitat. Et profecto nulla fere populorum, aut familiarum origo est quae talis non scateat, et nec ipse Paulus ejusmodi meritis caret. Attamen tam acri atque ampla sententia minime colligenda, et ne in his quidem continenda videtur Pauli auctoritas, qui praeterquam quod de gente sua, qua cum floruit, multa rescire potuit, se etiam alibi perquam accuratum, et eruditum exhibet, et praeculis etiam habuit *Historiam Langobardicam*, a Secundo Tridentino eodem saeculo scriptam, quo in Italiam Langobardi eruperunt. Prodit *Historia* haec Augustae Vindelicæ anno 1515, tum Basilicae anno 1532, ac deinde Lugduni Batavorum anno 1595. In haec Editionibus opus in haec verba desit: *Francorum, Ararumque pacem custodiens*. At *Fridericus Lindenbrogus* Editioni *Hamburgi* anno 1611 fragmentum addidit, quod et *Freherus* inter *Historicos Francicos Hannoverae* anno 1613 editus ex Codice ms. Palatino exhibuit. Laciniam eandem ego quoque in hac Editione attexam, una cum aliis ad-

ditamentis ab anonymo antiquo factis, et ab eodem *Frehero* evulgatis. Nihil minus cum in aliis *Historiae Langobardicae* ms. desideretur fragmentum illud, equidem praestare nolim Paulo nostro sine dubitatione et hoc esse tribuendum. Certe *Gruterus* de hoc supplemento agens extare ait ipsum in unico illo ms., « cui tantum quisque tribuat, quantum licet affirmationi testis unius. » Imo eruditissimus *Pagius*, in *Critic. Baron.*, ad ann. 774. num. 7, « Non dubito, inquit, quin additamentum illud sit alicujus junioris auctoris. » Id autem *Pagius* ex eo evincit, quod additamenti auctor statuat *Papiam* debellatam, *Desiderium* regem captum, finemque habuisse regnum *Langobardorum* « anno dominicae Incarnationis 775, cum tamen ex communi calculo *historiorum veterum* ac monumentorum constet ea contigisse anno tantum subsecute, hoc est, 774. Illorum temporum aequalis fuit *Paulus Diaconus*, imo testis oculatus prostratae gentis suae, ac proinde tali non potuit in assignando anno tam memorabilis excidii. Ad haec *Paulus* de regibus suis copiose, amice, atque honorifice semper locutus est; fragmenti autem scriptor animo averso ac nimis jejune de postremis regibus scribit; et « *Desiderium* quemdam ducentem *Langobardorum*, » veluti hominem ignotum, appellat, qui tamen *Tusciae* dux erat, et novissimus regnum *Langobardicum* rexit. Tandem, ut hoc moneam, in *Bibliotheca sanctorum Patrum*, tom. X, impressa legitur *Langobardica haec Historia*, uti ad calcem *Historiae Gothorum* a *Grotio* editae *Amstelodami* anno 1635, desiderato tamen fragmento *Freheriano*.

HORATII BLANCI ROMANI

AD LECTOREM MONITUM.

Com nova Pauli Diaconi Editio collectioni huic, quae doctissimum *Muratorium* auctorem habet, ex praeposita ratione temporum accedere deberet, idque mihi oneris a Palatinis nostris impositum esset, ut meam in viros doctrina et sortis praestantia eximios, mihiq; multis nominibus beneficentissimos, observantiam et obsequium, atque in opere ipso diligentiam pro viribus ostenderem, cogitare carpi quodam celebrati auctoris exemplum inter vulgata seligere; plura enim circumferuntur non leviter inter se discordantia, ut ea simul conferenti patebit. Erat animus castigatorem quoad fieri posset Editionem praebere, quodque in recendendis aliis auctoribus curavimus, id maxime in *Paulo Warnefrido* praestare; homo quippe nationis *Langobardicae* res amplissimi hujus olim regni ab adventu gentis in Italiam, unicus illiterati aevi scriptor, non inielegans pro temporum infelicitate, servavit, ita ut eodem amisso, maxima in Italica historia lacuna fieret, et inclytae hinc Urbis jactura, quae ad regiae sedis majestatem elevata per universam ferme Italiam late dominabatur, et veteri labente Romano imperio, Gothorumque avulsa fortuna, Italicae potentiae decorem in se accepit, atque firmavit. Et sane si Paulum nostrum aulicus, quae tenebrae in *Langobardici* regni rebus non inducuntur, quantusque orbi decor non effluerit, tacentibus ceteris pene scriptoribus omnibus, et verbum unum aut alterum vix ad alia proferendo pronuntiantibus? Quae denum juri nostro caligo induceretur, si tendorum leges a *Langobardicis* deductae, atque in haec diem servatae *Pauliana* lectione minime juvarentur? His igitur de causis expetebat accuratorem diligentiam Paulus, eamque ut pro viribus adhiberem, *Friderici Lindenbrogii* exemplum comparavi typis Plantinians vulgatum, gratiasque iterum rependo viro doctissimo D. Joanni Gaspari Berettae *Cassinensi* monacho, qui libri hujus duo frustra quaesiti usum praebit, cum *Ambrosianum* alterum parem loco movere religio sit;

C atque *Lindenbrogianam* Editionem ob id potissimum caeteris praetuli, quod magni nominis vir, et antiquitatum peritissimus, manuscriptorum Codicum ope varias addidit lectiones, ac eruditissimis notis illustravit, nomine suo per initiales tantum litteras designato, quod Angelum a Nuce *Cassinensem* abbatem in suis notis ad Leonem *Ostiensem* in errorem traxerat, cum hanc a se probatam Editionem *Bonaventurae Vulcanio* tribuat, quae reddenda est auctori suo *Lindenbrogio*. Acceptionem praeterea futuram fore litteratis viris putavi, si ex nova mea collatione cum aliis veteribus Codicibus gemina lectio cognosceretur; quamobrem doctiss. *Josephi Antonii Sixii Ambrosianae bibliothecae praefecti* beneficio vetus ms. Exemplum optima nota adhibui post *Historiam Miscellam* eodem uno tomo alligatam, ejusque specimen characteris in sequenti tabula lucum volui ad probandam antiqui Codicis fidem. Occurrit praeterea Codex alter cum forte in *Modoetensis* basilicae D archivo comes *Donatus Sylva* doctissimus, et ego, inter fragmenta chartarum, adnidente humanis-immo canonico Brenno vetera monumenta investigarem ad *Langobardos* nostros pertinentia; sed refugit animus infelicem fortunam, perditamque operam, ac veterum vel calamitatem, vel negligentiam. Occurrit, inquam, inter plures mss. Codices ibidem servatos *Historia* Pauli nostri caeteris auctoribus in iis quae ad eandem basilicam spectant, quaeque in *Ascensiana* Editione paucis variantibus leguntur, ut suo loco notavi; hujus etiam specimen dedi sequenti tabula, sed certiorum fortasse notam alteram aevi ejus, in quo scriptus est Codex ille, quis necum arguet a sequenti claustra, quam idem librarius una characterum forma, et continenti serie, inter Italicae descriptionem circa finem lib. II, loco satis incongruo, inseruit, fol. ms. 25. Haec ibi leguntur.

« Regnante Ottone Minore imperatore mense Augusti totum apparuit stella cometa percurrente indi-

ctione III. In ipso anno hoc fuit XII Kal. Februarii. Luna amisit lumen suum quasi hora una. et terremotus factus est magnus. juxta gallorum cantus. pro indictione III.

Item regnante Ottone imperatore genitor super et scripti Ottonis Minoris pro indictione XIII. Hoc fuit pridie Kal. Novembris apparuit signum in cœlo. visa sunt veraciter ad partem sententioris circa gallorum cantus cœlum claruit sicut aurora. In ipsa claritate columna candida nimis apparuit erecta a terra. capud ejus usque ad sententionale stellam. ex utraque parte ejus cœlum flamineum erat sicut ignis et illie apparuerunt nebulae sulphureæ tenebrosæ plenæ imbribus. Visa sunt hec omnia quasi fere hora quarta.

Cumque tertia indictio semel tantum in annos imperii Ottonis Minoris incidit; is enim, etsi duplicem epocham habeat, longiorem non ultra protulit quam ad annum imperii 16, quo post infelicem cum Græcis pugnam dum occupanda Transylberia Italia inhiaret, postliminio reversus Romæ occubuit anno Christi 985, ut accuratiores historici notant, hinc indictio tertia 975 anno est assignanda, quo stella cometes apparuit, et sequenti 976, quo lunaris eclipsis, et terræmotus factus est, indictio quarta; eosque duos continuos annos nostra numerandi ratione distinctos bene amannensis iste, quisquis fuerit, unum tantum asserit; suis quippe temporibus non a Nativitate, sed ab incarnatione annorum periodus deducebatur, eaque de causa Februarii mensis quartæ indictionis in eodem anno recusetur quo tertia effluerit indictio. Cæterum eclipsin hanc, terræmotum, atque alia phænomena eo libentius notavi, quod nulla in ejus ævi scriptoribus hactenus mihi occurrerit mentio, atque inde asserere posse crediderim Codicem hunc Modottiensem sub Ottone Minore scriptum fuisse; congruit enim ipsa characterum forma, ut periti cognoscent, frequensque apud veteres erat usus insigniores suorum temporum res per istas clausulas memorie tradere, ac aliorum libris inserere, quod Mabillonius, alique plures animadveruerunt. Sed ad Pauli editionem redeo.

Servato Lindenbrogiano textu, variantes ab ipso vulgatas lectiones, et meas utriusque laudati Codicis in calce adjecti, signatis initialibus litteris, nempe A. M., et L. quibus Ambrosianus, Modottiensis, et Lindenbrogianus Codex suo quisque loco notatur cum vel minimum a præposito exemplo discordet; placet enim eruditus viris religiosa isthæc diligentia, qua sæpe vitati auctorum loci, puritati suæ restituantur; nec piguit assiduum tot aliorum scriptorum lectioni laborem hunc improbum addere, in quo adiutorem habui accuratissimum Philippum Argelatum nostrum, ut amplius tibi, lector humanissime, supellex foret, ac judicio tuo Pauli mentem in ipsa Exemplarium copia commodius investigare posses. Ambrosiani præsertim Codicis ope, qui altero antiquior ad illius tempora propius accedit, et multis in locis peculiarem habet lectionem, ut plurimum castigatiorem. Apposui præterea Lindenbrogii notas, quibus vir eruditissimus plura in auctore nostro ex Græca et Latina penitiori antiquitate illustravit ornavitque concinnitate maxima, et doctrina, cumque in iis perlegendis animadverterim laudatissimum virum ab iis quæ ad historiam pertinent non libenter abstinuisse, quod et in epistola sua manifeste proficitur, id mihi laboris tribui suscipiendum: temere quidem, si cum viro ed. orum operum fama clarissimo nullius ego nominis in scenam venire cogitasset occasione affectata, sed ipso propemodum alliciente, ac opportunitate congrua, illius Manibus morem potius gessisse mihi videor, quod unice optavi. Noverat enim

A oculatissimus Lindenbrogius non uno in loco Paulum nostrum a veritate aberrare, in iis præcipue, quæ suam ætatem præcesserant, vel temporum ordinem non satis indicasse, imo aliquoties manifeste prævertisse. Præterea cum triplicem historiam unico filo Paulus duxerit, Græcam, Francicam, et Langobardicam, quod plurimæ potentissimas hæc inter nationes res intercesserint, singulas non semper cæteris respondentibus ita contextuit, quin erroris notetur; quæ causa fuit ut severiores critici in eum acerbius insurrexerint. Verum æquioribus ingeniis jamdiu persuasum historiæ hanc plurimi faciendam, si quæ ab impuris fortasse fontibus hausta expurgentur. Id equidem optaverat Lindenbrogius, et observationibus suis celebratissimi viri data occasione præstiterunt, Baronius præsertim sacræ princeps historiæ, cum Langobardicorum temporum seriè ex instituto suo percurreret. Id ego iterum tanti viri faciem secutus perpetuis notis absolvendum tentavi, ut lectoribus præsto essent in ipsa Pauli lectione argumenta, quibus narratarum ab eo rerum ordo vel corrigatur, vel explicetur.

Animum ad hanc operam dedit præstantissimorum virorum auctoritas, excellentiss. nempe comitis Caroli Archinti, et marchionis Theodori Alexandri Trivulzii, qui ex doctrina peritæque suæ, non ex tenuitate mea rem æstimantes, ita me monitis et eruditionis copia frequenter apud eos de re litteraria sermone pene obstrinxerunt, ut jam erubescerem ab eorum sententia declinare, verius ne desidia tribueretur mea longior excusatio. Satis itaque duxi patronorum meorum arbitrio vinci, arripeoque calamo, id primum curæ fuit, ut Langobardicorum regum chronologiam ab ipso Alboini adventu in Italiam, anno scilicet 568 usque ad Liutprandi obitum, quo Paulus historiam absolvit ita disponerem, ut singulorum regum anni quos noster enumerat loco suo serie continui notarentur, in quo plurimum ab eruditis viris laboratum est. Ad eos ipse investigandos non alias volui conjecturas, quam quæ ab ejusdem ævi scriptoris testimoniis deducerentur, si forte occurrerent, vel ex datis regionum diplomatum, atque utinam uberior eorum copia in vulgus prodiret, ut certior chronologie rationem inire possemus cum ex hactenus vulgatis nonnulla sint in numeralibus notis vel temporum injuria, vel negligentia librorum vitata. Hoc ipse conatu, quandoque a recentiorum historicorum chronologia discessi, potissimum Sigonii; sed argumenta subjunxi, quibus aliorum auctoritatis minime deferendum putavi. Non absimili ratione per ducum Langobardicorum ætates excurri, Camilli Peregrinii, aliorumque hujus notæ virorum, sententias recensendo.

In iis vero locis quibus noster veterum aliorum testimoniis fuletur pari modo notavi, ut major homini fides accederet, et celebrem controversiam de origine gentis Langobardicæ in ipso Historiæ in tio consulto repeti ex doctissimis viris Cluverio et Grotio: rem enim eruditione sua ita exegerunt, ut vix novi aliquid afferri possit, proderique in ipso historiæ vestibulo altius fontem repetere. Hæc ego, lector humanissime, tuam inire gratiam putavi, et si probes gaudium, si errore notes, lucrum a castigatione tua obveniet. Id postremo te monitum volo in hac Editione nostra, ut in aliis Lindenbrogii et Grotii, summam caput non bene suis locis appositam. Caput enim 48 in superiori 47 initium habet ab iis verbis *Apud Beneventum*, etc., quo summa ejusdem retrahenda esset; ne tamen variam ab Editi caput divisionem darem, atque ita majus incommodum oriretur, errorem dissimulavimus. Vale.

LANGOBARDORUM REGUM CATALOGUS.

I. AGELMUNDUS. Ex prosapia Gungineorum, mortuis Ibor et Ayone ducibus, Langobardorum rex salutatur. Paul., col. 432, a Bulgaris occisus relicta filia captiva, col. 434.

II. LAMISSIO. Agelmundi alumnus cum Amazone pugnat col. 433. Regnum accipit, et Agelmundi necem vindicat. Moritur, col. 434.

III. LETHU. Regnavit annis XL. Filio regnum reliquit, col. 436.

IV. HILDEHOC.

V. GUDEHOC. Langobardos in Rugorum regionem duxit, col. 436.

VI. CLAFFO. Filius Gudehoc, col. 438.

VII. TATO. Filius Claffonis. Herulorum regnum delevit, col. 438. A Wachone fratris sui Zuchilonis filio vita et regno privatus, col. 462.

WACHO. In regis fastis a Paulo minime numeratus, neque a Rothari rege in suo legum prologo, quod regnum vi occupaverit, col. 462.

VIII. WALTARI. Filius Wachonis genere Lithingus, ut antecedentes reges, regnavit annis septem, col. 464.

IX. AUDOINUS. Langobardos in Pannoniā duxit, Gepidos vicit, col. 464. Rodelindam uxorem habuit, et filium Alboinum, col. 465.

X. (I. *) ALBOINUS. Cunimundum Gepidorum regem occidit, ejus filiam Rosemundam uxorem habuit mortua Clotsinda, col. 475. Langobardos in Italiam duxit, col. 485. Consilio Rosemundæ conjugis ab Helmiche occisus, regnavit annis tribus, col. 498.

XI. (II.) CLEPHO. Massanam conjugem habuit, regn. an. unum menses sex, a familiare suo jugulatus, col. 501.

XII. (III.) AUTHARI. Clephonis filius primus Flavius appellatus Brexellum expugnat, col. 519. Theodolindam Garibaldi Bajoriorum regis filiam ducit, col. 532. Veneno sublatus regn. annos vi, col. 540.

XIII. (IV.) AGILULPHUS. Taurinatum dux Theodolindæ alter maritus a Langobardis in regnum levatus, col. 540. Filias habuit N. Godescalchi Parmensis uxorem, col. 552. et Gundibergam, col. 566. Aladoaldum filium, quem regi consortem facit, col. 566. Regnavit annos xxv, col. 578.

XIV. (V.) ALADOALDUS. In insaniam lapsus a regno ejecitur postquam cum matre x annos regnaverat, col. 579.

XV. (VI.) ARIODALDUS. Qui Aladoaldo successit regn. an. xii, col. 579, uxorem habuit Gundibergam, ut puto.

XVI. (VII.) ROTHARI. Genere Arodus. Leges edidit, ibid. Regn. annos xvi et menses iv, col. 585.

XVII. (VIII.) RODOALDUS. Rothari filius, huic Paulus uxorem dedit Gundibergam, quæ fortasse post Ariodaldum Rothari superat, col. 586. Occisus a Langobardo cujus uxorem vitaverat. Regn. an. vii, dieb. v, col. 588.

XVIII. (IX.) ARIPERTUS. Fil. Gundualdi Theodolindæ fratris regn. annos ix, col. 590.

XIX. (X.) BERTARIDUS et GODEBERTUS. Ariperti filii. Regn. ann. i, mens. iii, col. 612. Ob mutuum discordiam a Grimualdo Beneventano duce regnum occupatur occiso Godeberto, et Bertarido in fugam acto, col. 590.

XX. (XI.) GRIMOALDUS. Confirmato regno uxorem ducit Ariperti regis filiam, col. 591. Dum columbam sagitta ferire niteretur, nono post phlebotomiam die, rupta vena, moritur, col. 612. Regn. annos ix, relicto Garibaldo filio. *Ibid.*

XXI. (XII.) BERTARIDUS. Iterum in regnum non sine miraculo vocatus, col. 613. Cunibertum filium regni consortem facit, col. 614. Moritur postquam solus et cum filio regn. an. xviii, col. 615.

XXII. (XIII.) CUNIBERTUS solus. Hermelindam uxorem habuit ex Saxonum Anglorum genere ortam, col. 616. Cum Alachi rebelles pugnavit, et vicit, col. 617. Regn. solus an. xii, col. 656.

XXIII. (XIV.) LIUTBERTUS. Cuniberti filius puer admodum sub Ansprando tutore a Ragunberto Taurinatum duce Godeberti regis filio, e regno dejecitur, col. 637.

XXIV. (XV.) RAGUNBERTUS. Eodem anno mortuus. *Ibid.*

XXV. (XVI.) ARIPERTUS. Ragunberti filius. Liutpertum regem in bello captum occidit. *Ibid.* Ansprandum tutorem in fugam egit, in ejus uxorem et filiam sæviit, col. 659. Ticino flum. mersus, col. 646. Regn. cum patre et solus usque ad aetatem xii, col. 647.

XXVI. (XVII.) ANSPRANDUS. Bajoris ad quos confugerat juvantibus Aripertum vincit, post victoriam regno potius tres menses tantum vixit. *Ibid.*

XXVII. (XVIII.) LIUTPRANDUS. Ansprandi filius paulo ante patris mortem rex appellatus. *Ibid.* Præclara multa gessit. Morbo cessit. Regn. ann. xxxi, mens. vii, col. 670.

XXVIII. (XIX.) S. RACHISIUS.

XXIX. (XX.) AHISTULFUS.

XXX. (XXI.) DESIDERIUS. Sub quo regnum Langobardorum a Carolo Magno eversum.

* Ex quo Italiam obtinere Langobardi.

EPITAPHIUM PAULI DIACONI

AB HILDERICO ABBATE ILLIUS DISCIPULO SCRIPTUM.

Perspicua clarum nimium cum fama per ævum
 Astra simul junctum pangant te cœtibus almīs;
 Meridicos, levita, tuos quis, summe, triumphos
 Lucifluis, Paule, potuit depromere dictis?
 Et sua, sed lector properans huc noscat, et hospes
 Sacrato tumulo requiescere membra sub isto;
 Laudis, amande, tuæ summam carmine digno
 Plurimos actus dignum est reserare canendo.
 Eximio dudum Bardorum stemmate gentis,
 Viribus atque armis, quæ tunc opibusque per orbem
 Insignis fuerat, sumpsisti generis ortum.
 Nam digna est, postquam nitidos ubi sæpe Timavi
 Annis habet cursus, genitus tu prole fuisti.
 Divino instinctu regalis protinus aula
 Ob decus et lumen patriæ te sumpsit alendum;
 Cum tua post Tibridem populis et regibus altis
 Hunc placida cunctis vita, studiumque maneret,
 Omnia sophiæ cœpisti culmina sacræ,
 Rege monente pio Ratchis, penetrare decenter,
 Curiosa captasses digne cum dogmata, cujus
 Resplendens cunctos, superis ut Phœbus ab astris,
 Arctos rutilo decorasti lumine gentes.
 Et sic jam nimium, fluidi cum gloria sæcli
 Condignis ditaret ovans te sedule gazis,
 Lucis ob æternæ vitam sine fine beatam
 Audacter sprevisi hujus devotus honores:
 Regis et immensi fretus pietate polorum
 Vernanti huc Domino properasti pectore Christo
 Subdita colla dare Benedicti ad septa beati.
 Exemplis mox compta tuis ubi concio sacra,
 Num jubar ut fulgens cœpit radiare coruscis.
 In te nam pietas jugiter, dilectio dulcis,
 Zectareus et pacis amor, patientia victrix,
 Simplicitas solers nimium, concordia summa,
 Cunctis simulque bonum, semper venerande, manebat;
 Nunc ideo cœli te gemmea regna retentant,
 Videream retinens pariter per sæcla coronam.
 Hoc tibi posco, sacer, gratum sit carmen honoris,
 Hilderic en cecini quod lacrymando tuus;
 Quem requiem captare tuis fac quæso perennem
 Sacratīs precibus, semper amande Pater.

NOBILISSIMIS AMPLISSIMISQUE VIRIS,

D. OTTONI A DURING,

ECCLESIE BREMENSI DECANO, PRÆPOSITOQUE VALLIS-LILIORUM,

D. VITO ORTELIO WINSEMIO, JC.

SERENISSIMI REGIS DANIE CONSILIARIO ATQUE HAMBURGENSIS ECCL. DECANO.

D. D. F. L. B.

Amplissimi viri, vetustate nobiles, nobilitate felices, præclara semper mihi visa est veteris poetæ Lucilii sententia, monentis ante omnia nos debere commoda

... patriæ prima putare,

Deinde parentum, tertia jam postremaque nostra.

Meritissimo enim, optimoque jure primas sibi partes

postulat terra quæ genuit, quæ aluit, quæ educavit, quæ latentis in nobis divinæ mentis scintillas eruit, conflavellavit, fovit; quod equidem mihi præstitum ingenue fateor: utque aliqua redhostirem, hanc Pauli Historiam denuo luci dare volui. In qua etsi præcipue de Langobardis agat, non raro tamen aliorum Germaniæ populorum mentionem facit. Nescio satis

quid Historia utilis dare possem : ex ea quomodo A
saecularium sortium variaverit urna discere, et velut
ex arce

.. hominum errores longe lateque per orbem

despicere licet ; quæ etiam virtute sua præponderat,
quantumvis impolito et barbaro stylo scripta. Id
quod tunc accidisse æquo animo ferendum est. Ita
tunc tempora erant, raro aliquis Mercurialibus gra-
tiis litabat, adeo deserta erant studia, adeo unus
ubique ingenia marcorum oppresserat, nec accendebatur
tiro æmulatione sectanda. Quanta admiratione (di
boni!) hæc essent, si istis temporibus contigissent,
cum quod rebus deerat, dos eloquentium supplebat,
nunc sub verborum vilitate jacent res maximæ. Quid
enim prohibet sic putare, res ab eis maximas gestas,
qui bellicosissimis viris, et contra quos Mars haud
ausit (ut Comicus loquitur) hiscere, terrori fuerunt.
Hi enim sunt quos Alexander vitandos pronuntiavit,
Pyrrhus pertimuit, Cæsar exterruit, hi denique sunt
in quibus Romanorum aliorumque pax desit. Verum
ne Germanos meos nimium amando ipsemet odiosus
sim, ad vos mihi potius, viri amplissimi, flectatur
oratio, qui cum in nobili gente inter nobiles maxime
estis, vos selegi quibus præcipue hunc librum offer-
rem, morem in hoc imitans majorum, et ut illi pri-
mitias quasdam frugum, aliaque dona dis suis libare
solebant : sic ego vobis hæc libamenta studiorum.
Quæ vestra amplitudo, atque humanitas est, ea be-
nigne suscipite, ac me vobis commendatum habete.
Lugduni in Belgio, prid. Id. Julii, anno 1595.

F. LINDENBROGII PRÆFATIO.

Ut hanc de Langobardis Historiam ederem, movit
me unica, eaque honestissima causa, communis pa-
triae, hoc est Germaniæ amor. Cum enim viderem
paucissimos esse qui majorum nostrorum egregia
facta litteris tradidissent, atque ex iis optimum
quemque in communem (id quod di voluerunt) lo-
cum abissee, ne et hic similem fortunam pateretur,
ei malo subsistendum censui. Et quamvis hic noster

Paulus inter proletarios et imi subsellii scriptores
locandus sit, tamen si rectum serio amamus, falen-
dum erit, disci ex eo quædam posse quæ frustra quis
apud alios quærat. Ut jure hic Varronianum illud
dicatur : « Neque in bona segete nullum est spicum
nequam, neque in mala non aliquid bonum. » Ejusce
rei ergo novam hanc editionem paravi, nec me ab
incepto amovere potuit stylus ejus, qui non illa

... grandia indomiti Ciceronis verba manatur ;

imo in aliquibus locis barbarus est. Unde fit ut cum
summo tædio a multis, maxime iis qui nil, nisi quod
splendidum atque scholasticum est, pati possunt,
hujusmodi libri legantur. Ut vero tædulos istos ali-
quantulum reconciliarem, insidiæ mihi auribus fa-
ciendæ fuerunt, idæque notas quasdam, velut epi-
citharisma post fabulam, addidi, in quibus quæ ad
mores antiquos pertinebant, aliaque loca quæ minus
a vulgo intelligi posse putabam, explanare volui :
quod an feliciter sub manus cesserit, probe doctorum
B judicium esto. Nam fungos istos, et qui naso plus
quam ratione judicant, nullus moror. Dedita autem
opera observavi, ne ad rem, quam docere cupio, pro-
bandam, nimis multa exempla congererem, quamvis
id mihi difficile non fuisset ; sed relinquere hunc
campum illis malui, in quo se exerceant, qui hinc
palmas expetunt. Sed nec quæ ad historiam faciunt,
mihi notare mens fuit, ne offensam eorum incurre-
rem quibus fortassis hæc res elaborata jam diu. Ut
nunc porro constet, ad quorum fidem hæc editio
adornata sit, sic habe. Usus sum ms. exemplari,
quod mihi suppeditavit V. C. et de litteris egregie
meritis Abrahamus Ortelius : tum duobus impressis,
altero ab Ascensio anno 1514, altero Augustæ Vin-
delicorum anno 1515, quorum conciliator mihi fuit
amicus meus Franciscus Raphelengius F. Ex his
potissimum ms. et Augustanam editionem secutus
sum, quia in omnibus fere conveniebant, immo ne-
scio quid γρίστον magis habere videbantur. Ascen-
C siana vero mille locis discrepabat, sed ego eas tan-
tum variantes lectiones excerpere volui quæ aliquis
momenti erant, nam omnes enotare cui bono ? Illis
igitur, quisquis lector eris, et tu in primis felix statu
Germania frui, studiisque meis fave.

JOANNES TRITEMIUS

ABBAS SPANHEIM.

In Catalogo de Scriptoribus ecclesiasticis.

Paulus monachus Cassiniensis cœnobii, ordinis A
S. Benedicti, natione Italus, vir in divinis Scripturis
eruditissimus, et in secularibus litteris nobiliter
doctus, ingenio subtilis, et clarus eloquio, propter
scientiam apud Carolum imperatorem in magno præ-
tiorum habitus fuit. Ille olim ante conversionem suam
diaconus fuit Aquileiensis Ecclesiæ, et a Desiderii
ultimi regis Langobardorum cancellarius, et cum
eodem captus a Carolo in Galliam ductus, demum
monachus factus est. Scripsit tam metro quam prosa
oratione non pauca volumina, de quibus ego tantum
reperi subjecta. Rogatu Adelburgæ filię Desiderii
regis addidit

Ad Chronicon Eutropii lib. II.
Gesta episcoporum Metensium, lib. I.
Vitam Gregorii papæ primi, lib. I.
Vitam S. Arnulphi, lib. I.
Vitam S. Benedicti metricæ, lib. I.
Gesta Langobardorum, lib. VI.
Hymnos plures diverso metro, lib. I.
Epistolarum ad diversos, lib. I.

Jussu Caroli ordinavit historias, et lectiones per to-
tum annum, singulis festivitibus sanctorum con-
gruentes. Et alia multa digessit, et scripsit. Claruit
ejusdem Caroli Magni temporibus, anno 780.

a Desiderii hujus Paulus non meminit, quemad-
modum nec Haistulphi, qui ante hunc regnavit,

anno 753, ut scribit Regino, apud quem plura lib. II
de his duobus regibus volenti legere licet.

PAULI WARNEFRIDI^a

DIACONI FOROJULIENSIS

DE GESTIS LANGOBARDORUM.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De Germania, quod plures nutrat populos, ideoque ex ea multae gentes egrediantur.

Septentrionalis plaga, quanto magis ab aestu solis remota est, et nivali frigore gelida, tanto salubrior corporibus hominum, et propagandis est gentibus magis^b coaptata: sicut e contra omnis meridiana

^a Ita hujus auctoris verum nomen esse ipsemet scribit in hac historia, lib. IV, cap. 59. Diaconum eum plera pars vocat, alii etiam monachum, ut et ms. exemplar *Pauli Cassiniensis monachi*. Videtur autem primo fuisse Atriensem; nam in veteribus glossis, ubi sub ejus nomine citantur fragmenta Festi, quem hic noster nimis pot magno reipublicae litterariae damno laceravit, *Paulus Atheniensis* vocatur, quod vir magnus corruptum putat, scribendumque *Paulus Atriensis*; qui, ut suspicari licet, tunc temporis Atriensis fuit, postea diaconus, ultimo monachus. Saxo Grammaticus eum solummodo Paulum vocat, nullo praeterea addito nomine, quem, si lubet, vide libro VIII *Lindenbrogii*. Codices nostri mss. ex quibus varias lectiones hic annotavimus ita inscribantur: Ambrosianus: *Incipit Historiae Langobardorum liber primus*; Modiolensis vero: *Pauli diaconi de Gestis Langobardorum*.

^b Al., deest *et magis*. Lindenbrogius. Ita in Ambrosiano.

^c Al., eo morbis est abundantior. Lind.

^d Septentrionalis plagae praestantiam a frigore potissimum, et nivibus, unde nobis fortasse horror, Paulus arguit, ut Langobardos suos, quos inde deducit, vel hoc naturae beneficio conspicuos asseveret: nec immerito quidem; nam et veterum testimonio, ac recentiorum commercii notissimae hoc tempore regioni quis hanc laudem abripuerit? *Macrobius* antiquis celebratissimos sub coelo Septentrionali positos novimus; unde apud *Plutarchum Quatuor natural.* cap. 50: «*Asclepiades ait Aethiopes celerius senescere, anno scilicet trigesimo: idque propterea quod eorum corpora nimio solis aestu exurantur. In Britannia contra senium anno cxx inchoari; quod corpora ob frigiditatem istarum regionum igneam in sese contineant naturam; et corpora Aethiopum rariora esse, quod relaxentur calore solis; in Septentrionalibus regionibus corpora densiora, ideoque etiam vivaciora, a iisque de causis Hippocrates, libro de Aere, locis, et aquis, Macrobius dicit, ait, τοὺς ἀνθρώπους τούτους μᾶλλον εὖ εἶναι ἐτήριον, etc., τάς τε ἄλλα ἀγρωτέρα ἢ ἡμῶν τετρα. Homines autem istos longioris esse vitae, quam ceteros aequum est, moresque agrestes potius quam mansuetos.*

A regio, quo solis est fervori vicinior, eo semper^e morbis abundat, et educandis minus est apta mortalibus. Unde fit ut tantae populorum multitudines, Arctoo sub axe oriantur: ut non immerito universa illa regio Tanai tenuis, usque ad occidentum, licet et propriis loca in ea singula nuncupentur nominibus, generali tamen vocabulo^f Germania vocetur; quamvis et duas ultra Rhenum provincias Romani,

^e Modiolensis habet: *universa illa regio usque ad occidentum litus, licet loca singula nuncupentur proprio nomine, generali tamen, etc.* Utraque lectio fortasse manca, quippe maximam Germaniae divisionem, qua in Septentrionem porrigitur non satis designat: a vulgata vero minime recedendum crediderim, cum plures indicet fines, et sensus sit universam illam Europae partem Asiae conterminam, ab axe Arctoo ad Tanaim, et ad litus occidentum generali Germaniae vocabulo vocitari, ita ut non exigua pars Moscovitici, ac Polonici regni, Suecia, Dania, et Norvegia Germaniae ascriberentur, maxima tamen divisione, non ea qua Romani Germani distinxerunt, ut idem Paulus monet. Tanais etenim fluvius, cujus origo, et cursus, etsi veteribus non satis exploratus, cum falso a Rhiphaeis montibus in devium iter abduxerint, Europam ab Asia distinguebant. Lucanus lib. III:

Qua Cræso fatalis Halys, qua vertice lapsus
Rhiphaeo Tanais diversi nomina mundi
Imposuit, rijs, Asiaque et terminus idem
Europæ, mediæ dirimens conlata terræ.

^f Tacitus lib. I de Moribus Rom. exactiori stylo Germaniam describit. «*Germania omnis a Galliis, Rhetisque, et Pannoniis Rheno, et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu, aut montibus separatur: cætera Oceanus ambit, lato^g sinus, et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* » Facile tamen ad Taciti verba locum hunc Pauli accommodaveris, si Tanaim a Rhiphaeis montibus (quos Tacitus innuere videtur) cum veteribus deduxeris: eos enim Paulus in Plinio suo Europae fines optime noverat lib. IV, cap. 13: «*Exeundum, inquit, deinde est ut externa Europæ dicantur, transgressisque Rhiphaeos montes litus Oceani Septentrionalis in læva donec perveniat Gadeis, etc.* »

^g Quid sibi velit hæc verba: *ut non immerito, etc., Germania vocetur*, minime asseveraverim, nisi forte ad notissimam Germaniae etymologiam respexerit, ut numerum exercituum vel ab ipso nomine indicare voluerit.

cum ea loca occupassent, superiorem, inferioremq[ue] Germaniam dixerint^a. Ab hac ergo populoſa Germania, sæpe innumerabiles captivorum turmæ abductæ meridianis populis pretio distrahuntur; multæ quoque ex ea, pro^b eo quod tantos mortalium germinat, quantos alere vix ſufficit, sæpe gentes egreſſe ſunt, quæ nihilominus, et partes Asiæ, ſed

A maxime ſibi contiguam Europam, affligerunt. ^c Teſtatur hoc ubique urbes erutæ, per totam Illyricum, Galliamque: ſed maxime ^d miſeræ Italiæ, quæ pene omnium illarum eſt gentium experta ſævitiam ^e Gothi ſiquidem, Wandalique, Rugi, Heruli, atque Turcilingi, nec non etiam aliæ feroces, et barbaræ nationes e Germania ^f prodierunt.

^a Frequens apud hiſtoricos et geographos hæc Germaniæ diviſio in inferiore et ſuperiore, ad tempora circiter Auguſti referenda, ut ex Dione Caſſio, Tacito, aliſque probat Cellarius in Geograph. antiq. lib. II, cap. 3, pag. 369.

^b Eo quod tantos mortalium turmas germinat, quantas alere, etc. Lindenbrog. et Madoet.

^c Teſtantur hucusque urbes. etc. Madoet.

^d Per miſeram Italiam Lind., Miſera Italia Madoet.

^e Hunni, Heruli, Turingi. Lind., Gothi ſiquidem, Wandal, queruloſi Heruli, atque Turcilingi, etc.

^f Inexplicabilis ferme nodus in ipſo veſibulo nobis occurrit, ſi gentium earum, quas hic Paulus recenset origines enarrare velimus, antiquasque ſedes in tanta rerum obſcuritate certiſſe inveſtigare. Sedulo quidem viri doctiſſimi, et de antiquitate optime meriti, duras hæc provincias tentarunt, quorum fortasſe diligentior Philippus Claverius in ſua Germ. antiq. Verum iſ non uno in loco Pauli noſtri fidem radicitus evellere niſus eſt; Langobardos enim non e Scandinavia miſraſſe, at Semnionibus continenſibus auctoritate Strabonis, Taciti, ac Paterculi, cap. 26, lib. III, contendit, idemque de cæteris gentibus hoc loco memoratis dicto lib. III, cap. 46, unde ad pleniorẽ illuſtrationem Pauli noſtri, ejus hic verba ſubnectere non incongruum duxi. Vandalis igitur genuino reſtituto nomine, hæc habet: « Videndum igitur nunc quæ nationes Vandalici fuerint generis. Plinius nominat ſolos Burgundiones, Varrinos, Carinos, Guttones: quorum hi ad Viſtulam amnem, Varrini in Mechelburgenſi ducatu, haud procul Albi flumine ſedes habuerunt: intra quos fines multi etiam alii populi apud ſinum Codanum ſiti fuerunt. Verum nil mirum. Plinius nullius generis populos omnes recenset, ſed unoſ atque alteros tantum, quos viſum fuit: proinde ex cæteris auctoribus ſunt ſupplendi. Wandalis igitur adjicio Lemovios, ſive Herulos, Rugios, Tidinos, Suardones, Eudoses, Anglos, Caviones, Theuringos, Nutiones, et Langobardos. Cum Burgundiones, Guttones, et Varrini, ac Langobardi Vandalici fuerint generis, de reliquis inter hos ſitis dubitari non poteſt. De illis tribus nationibus diſerto teſtatur Plinius, de Langobardis, fabuloſus equidem, idoneus tamen quantum ad hoc probandum attinet teſtis eſt Paulus Diac. qui in Geſtis Longobard. ex mera nationum nominumque ignorantia Vandalos diverſos facit a Winiliſ, bellaque inter hæc duo nomina, ceu alieniſſimas inter ſe nationes geſta narrat. Verba ejus lib. I, cap. 4, hæc ſunt: Gothi ſiquidem, etc., et continuo cap. 2: Pari etiam modo, etc. Falſum hoc eſſe de Scandinavia ſatis ſuperque mihi ſupra in Longobardis convictum eſt. Credo in eadem cum Diacono fuiſſe opinionẽ, et Jorlandem, qui in Scanzia ſua memorat gentem Viniviloth, quod vocabulum ſuſpicioſum natum e genuina Vandalorum appellatione Vindoli. Sic quippe eidem Jorlandi ſunt Finnaithæ, ac Svethidi, qui nulli alii fuere quam Finni, et Svethi, ſive Svedi, ut ſupra oſtenſum. Pergit Diaconus cap. 7 in hæc verba: — Igitur egreſſi de Scandinavia Winili cum Ibor et Ayone ducibus, in regionem quæ appellatur Scoringia venientes, per annos illic aliquot conſederunt. Illo itaque tempore Ambii, et Aſſi Wandalorum duces, vicinas quaſque provincias bello premebant. Hi jam multis elati victoriis nuntios ad Winilos

mittunt, ut aut tributa Wandalis perſolverent, aut ſe ad belli certamina præpararent; — et cap. 9: — Certum eſt tamen Langobardos ab intactæ ferro barbæ longitudine, cum primitus Winili dicti fuerint, ita poſtmodum appellatos; nam juxta illorum linguam lang longam, bart barbam ſignificat. — Idem Sigebertus narrat, additque uterque prælium inter Winilos, et Wandalos commiſſum. De Bello Langobardorum cum finitimis verum fuerit, item de nomine Winilorum; at de origine e Scandinavia omnino falſum; nihilo enim magis quam cæteri iſti Wandal, Gothi, Rugii, atque Turcilingi, et alii e Scandinavia proſecti ſunt: ſicet et Gothos, et Rugios, et Herulos e Scandinavia Jorlandes deduxerit. Varius hic, et inexplicabilis pene error rudi illi atque imperito Jorlandis Diaconique ſæculo inde natus eſt, quod unus ejuſdem Wandalorum gentis appellatio multis modis pro ratione dialectorum variata ſuit. Fuerunt igitur Langobardi alio vocabulo appellati Vinili, id eſt Vindili, ſeu Vmdali, non proprio, ac peculiari, ſed communi omnibus nationibus ſinum Codanum inter Viſtulam, Albinque. et Chaluſum incolentibus. Bellum eos reliquis Wandalis inter Albin, et Viadrum moviſſe, inde maxime crediderim, quia et ipſi a communi eorum appellatione poſtmodum in exteris regionibus ſeparati fuerunt, quemadmodum, et Gothones, Burgundiones, Heruli, ac Rugii, de quibus omnibus mox plura dicam. Vocabulum autem Vinili, ſive Vinnuli, Winili, ac Winuli propriam fuiſſe Wandalorum appellationem, quaſi Vindili, ac Vinduli ex Helmodi maxime patet Hiſtoria ſclavica; ſic enim ſcribit lib. I, cap. 11: — Ubi ergo Poloniam ſinem facit, pervenitur ad ampliſſimam ſclavorum provinciam. eorum qui antiquitus Vandal, nunc autem Vinithi, ſive Vinuli appellantur. Horum primi ſunt Pomerani, quorum ſedes protenduntur uſque ad Odoram, et mox alter fluvius, id eſt Odora vergens in Boream, tranſit per medios Vinulorum populos, dividens Pomeranos a Valziſ. — Et deinde: — Poſt Odora igitur levem meatum, et varios Pomeranorum populos ad occidentalem plagam occurrit Vinulorum provincia, eorum qui Tholenzi, ſive Redarii dicuntur. — Nihilo magis, mi Helmode, ita me muſæ bene ament, Vinithorum, ſive Vinidorum, id eſt ſclavorum, propria appellatio fuit Vinuli, quam Vandal. Vindos equidem, ſive Venedos fuiſſe ſclavos, id eſt Sarmatas, ſupra ſatis validis certiſque probatum eſt mihi argumentis. At Vandalos, ſive Vindelos, fuiſſe Germanos citra Viſtulam colentes, jam cccc circiter annis ante Venedorum, ſive ſclavorum in Germaniam tranſmigrationem, teſtati ſunt luculentiſſimi auctores I linus, et Tacitus, quorum hic etiam tam vetuſtam eam indicat jam tum habitam fuiſſe appellationem, uti unum ex ipſius dei Tuitionis filiis eo nomine appellatum fuiſſe quidam crediderint. Revoco igitur illud vocabulum Vinuli, et idem Vinili, quod unus Langobardis leviori errore tribuit Diaconus ad Vandilorum, ſive Vandulorum, et Vindelorum, nomen. Venedi autem, ſive Vinedi, id eſt ſclavi, cur Vindeli, et Vandal appellati ſint nulla alia fuit ratio, niſi quæ et Marcomannos Suevos, poſtque hos etiam ſclavos, ſive Venedos, qui ſibi ipſis, et cæteris ſclavis dicuntur Czechi, Bojohemos nominari fecit: quum Bojohemi proprie fuerint Boji Galli ante Marcomannos regionem Hercinia ſylva incinctam habitantes, quæ inde nomen Bojohemi acce-

CAPUT II.

De Scandinavia insula, et quia ex ea Winilorum, hoc est, Langobardorum gens est egressa.

Pari etiam modo, et Winilorum, hoc est Lango-

pit: nempe ut Marcomanni, et postmodum Czechi, quia Bojohemum occuparunt dicti sunt Bojohemi: sic Vinidi Sarmatæ, quia Vandalorum obsederant agros, appellati sunt Vandali, cui appellationi haud parum causæ præbuit, quod Vinidorum, ac Vindilorum nomina, haud omnino sibi invicem absimilia, etc.)

Adversus hæc Hugo Grotius in suis prolegomenis ad Historiam Gothicam, Wandalicam, et Langobardicam, etsi Cluverii suppresso nom ne, gentes eas, aliasque Paulo memoratas Scandinaviæ restituitur, acerbis fortasse, quam par erat, invehitur rerum Suedicarum amore accensus: immo lubidine quadam sociis pene omnibus recentioris ævi hæc in re communi, qua singuli nostras a suis ereptas opes, et eversum imperium acerrime contendunt, æternam profecto famam e nostris spoliis sibi mordicus vindicantes. Grotius itaque postquam Gothorum origines contra Cluverii sententiam ad Scandinaviam, immo ad Suedos revocavit, hæc de Wandalis, et Langobardis eruditissime disserit: « De Wandalis quid est quod quisdam hoc tempore asserre se putent posse exploratus, quam mille abhinc annis Procopius aituli, qui in Africa cum Wandalis sapissime est collocutus, præterea Glimerem Wandalarum regem, proceresque Wandalos Constantinopolim perductos quotidiana familiaritate cognovit? Credibile est hominem, adeo omnia antiqua percunctandi cupidum, id vel non præcipue quæsisse, unde essent illi Hispaniæ, Africæque inessores Wandali, aut Glimerem, et alios ejus gentis primores ex fama antiqua, carminibusque perpetua memoria preditis nihil habuisse certi quod responderent? Is autem Procopius Wandalarum primo Wandalos non minus, quam Ostrogothos, quam Westrogothos, quam Gepidas, populos esse dicit Gothicos, nominibus distinctos, origine, ac moribus congruentes: linguam præterea ipsis esse Gothicam, neque se dubitare quin olim una gens fuerint, ac ne temere id dixisse putetur, Gothicorum quarto rursum Gothicis populis Wandalos accenset: eosque pariter cum Gothis et patria sede ad Meotidem paludem venisse memorat. Accedat Jornandes, qui ubi Scanzie recenset populos, ponit et Viniviloth, quæ vox Winolorum possessionem significat. *O*t enim possessio est etiam priscis Saxonibus, unde *feot*, sive feudum fiduciaria fructuum possessio. *I*i autem qui Græcis Vandili, aliis Vandalii, Vandali, Wandali, Tabulæ veteri Wanduli, Paulo Warnefridi sunt Winili, Adamo Bremensi Vinuli, aliis Winuli, mutatis vocalibus, ac *D* littera, aut addita, aut extrita, quod crebrum Germanis, et ante monuimus. Procopio, et Jornandi testem de Wandalarum origine mox addam Paulum Warnefridi, ubi ad Langobardos pervenero. Non ignoravit pleraque hæc vir ille lectionis plurimæ, sed ingenio fisus, ut alibi sæpe, cedere his noluit. Quid igitur ipsum in hac re, ut ante de Gothis a vetustissima opinione depulsi? Lubido quadam. Quil tamen obtendat videamus. Sub Vindeliciis Plinius in Germania comprehendit Burgundiones, Varrinos, Carminos, Guttones, ubi est Vindelici in codicibus vult legi Vindeli. Facile largior unam eandemque esse vocem terminatione, quæ libera externis, diversam non invitæ agnosco. At quid id causæ mæx nocet, cum Wandalos jam olim, et ut credo inter primos, nam eo me inducit Jornandes in Germaniam pervenisse, ibique nonnullos reliquisse sui sanguinis, et nominis populos, ut et Gothi fecere non negem? Et hoc quidem ad discutiendum quod objicitur satis est. Ceterum, ut dicam quod sentio, rebusque per antiquitatem obscuris lucis, quantum potero, adferam, non

A bardorum gens, quæ postea in Italia feliciter regnavit, a Germanorum populis, a originem ducens, licet et aliæ causæ egressionis eorum asseverentur, ab insula quæ Scandinavia dicitur adventavit, cujus etiam in-

credo aut Wandalos, aut Suedos gentis esse nomen, sed sicut Jazyges quidam dicti sunt Metanastæ, et Latini Sarmatæ vagi, sic et Germanorum quosdam arbitror non a se ipsis, sed ab iis, qui primi eorum vim sensere, quomodo a Tungris orta Germanorum appellatio, dictos modo Suevos, modo Wandalos. Cur autem alii hoc, alii illo nomine, id censeo fortuitum, prout visum est populis, quos attigerant, nam voce et hæc, et illa eos significari, qui non certis se tenent sedibus, sed nunc hæc, nunc illuc ambulant, novere omnes qui Germanicum sermonem, etc.) Et infra: « Non ergo querendum nobis est, quam late patuerit Wandalarum appellatio: patere enim tam late potuit, quam ipsa vagandi, alienaque occupandi mos: sed unde illi qui Hispaniam, ac post Africam tenuere Wandali, de his enim nunc agimus, ortos se et crediderint, et dixerint: qua in re deceptos eos fuisse non magis credibile est, quam si quis de Batavis velit idem suspicari, qui a Cattis se ortos Tacito, Romanisque aliis aliquot post sæculis prædicabant. Quibus accedat Dexippi veteris historici testimonium. Scripsit enim is Galieni temporibus, ut ex Trebelio et Eunapio discimus. Is autem eos de quibus agimus Wandalos, non ab interna Germania, ubi Wandalos ponit Tacitus, sed ab Oceani littore venisse memorat: de Langobardis illis dico, quorum ingens tum alibi, tum postremo in Italia potentatus fuit. Cui potius credam quam Paulo

C a Lindenbrogius legit: « Originem ducens e Scandinavia Baltei, seu Baltici maris insula, novarum sedium querendarum gratia ob multitudinem profecta est, licet aliæ causæ egressionis eorum asseverentur. Cujus, etc.) Longum esset hic veterum repetere fabulas, et errores de insula Scandinavia, Plinii præsertim, unde non paucos hausit Paulus noster, quod eam Latini, et Græci, ut Zieglerus in suo peculiari libello scripsit, fere incognitam habuerunt: argumento est quod isthic terrarum zonam frigidam perpetuis damnatam nivibus, omnique animantibus impatientem dixerunt magno consensu, etc. Ita Plinio, et Solino appellatur, Jornandi Scanzia, veteribus Baltia, et Basilia, ut allatis testimoniis probant Cluverius, Grotius, Cellarius, alique in illius descriptione, Zieglero Schondia, atque hæc de illius etymologia scribit: « Mansit illi Schondia nomen, quod amœnitatem, ut dixi, sive ut verbum verbo reddam, pulchritudinem significat, quoniam cœli beneficio, telluris obsequio, portuum, et emporiorum commoditate, maritimus opibus, lacuum, et fluminum piscatione, venatione nobilium ferarum, auri, argenti, æris, et plumbi inexhaustis venis, coloni industria agro exercendo, oppidorum frequentia, civilibus institutis nullæ cedit beata regioni. » Verum hæc eruditorum consensu nominis etymologia reprobata, eaque penes cæteros invaluit, quam Grotius ex Jornande colligit cit. prolegom. pag. 3: « Quia omnes ejus terræ populi excisas rupes (ut legit ipse) pro castellis habebant, eaque ipsa munimenta Scantzen dixerunt. Hinc factum Scandia, et addito *au* vocabulo, quod terram significat, *Scandinavia*. » Illius descriptio summam ex ipso Zieglero apud quem tabulæ: « Circumscribitur autem ab Occidente Oceano Hyperboreo, a Septentrione terra incognita, ab Oriente parte Russiæ albæ, et mari Baltico, a meridie Gothano sinu, et parte Daciæ. Complectitur vero imperia regia, tria Nordvegiæ, Sveciæ, Gothiæ. Dynastias vero quæ regibus parent 37. » Peninsula verius quam insula, tanteque magnitudinis, ut veteribus alterius orbis venerit appellatione, ut apud Plin. lib. iv cap. 16.

soluz * Plinius secundus in libris quos de Natura rerum composuit, mentionem facit. Hæc ergo insula, sicut retulerunt nobis qui eam lustraverunt, non tam

A in mari est posita, quam marinis fluctibus, b propter planitiem c marginum, terras ambientibus circumfusa. d Intra hanc ergo constituti populi, dum in tan-

quam Paulo Warnefredi Langobardo? Quid enim in his a nostra memoria remotis adeo rebus haberi certius potest, quam quod gentis ejusque carmina, et a majoribus ad posteros manans perpetua fama servavit? Ejus hæc sunt in Langobard. *Pari modo*, etc. Langobardos recte Winnulos, id est vagos vocat, quos tamen mox cum Wandalis ait pugnasse, quia ejusdem vocis mutata temporibus pronuntiatio effecerat, ut aliud id nomen putaretur: quod cum recte observaverit Germaniæ descriptor laudem ei promeritam lubens reddo. Secutus Paulum Bremensis et ipse eosdem dici ait Wandalos pro Winulos. Sed addendus est Pauli illius notissimis locis alius minus cognitus ex miscella ejus historia, namque ubi ad Theodosii filiorum pervenit tempora sic ait ipse, ut dixi, Langobardus:—Eodem tempore erant Gothi, et aliæ gentes multæ, et maxime trans Danubium habitantes: ex quibus rationabiliores quatuor sunt, Gothi scilicet, Huisigothi (mendose editur Hypogothi, quod ex aliis ejusdem scriptoris locis evincitur: solebant autem HU. pro W. poni), Gepides, et Vandali, et nomen tantum, et nihil aliud mutantes, omnes autem fidei erant Arianzæ malignitatis. Isti sub Arcadio, et Honorio Danubium transeuntes, locati sunt in terra Romanorum, et Gepides quidem, ex quibus postea divisi sunt Langobardi, et Avars, villas quæ sunt circa Singidonem, et Sirmium habitavere. — Et ex Græcorum non editis libris excerptis nobis eruditissimus Salmasius, — Γεπαίδες οἱ λεγόμενοι Λαγγοβαρδοί, id est, Gepidæ, qui dicuntur Langobardi; — sic et Constantinus Porphyrogeneta CP. Imp. ex Theopanis Historia transcripsit, — Γεπαίδες ἔξ ὧν ὕστερον διακρίθησαν Λαγγοβαρδοί: Gepidæ ex quibus dissidio facto orti Langobardi. — Si ex Gepidis sunt Langobardi illi, quorum Paulus meminit, sane primitus ex Gothis: Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapia ducunt originem, quæ verba sunt Jornandis, atque idem unde proprium nomen acceperint nescire nos non patitur: nam quod cum primum Gothi e Scanzia tribus navibus exiissent, navi una tardius vecti qui fuerunt, dissociato a gentilibus cæteris consilio, suo insulam Vistulæ amnis insederint, unde post in longinquiora sunt profecti, originem Gepidarum nominis Jornandes a mora ipsorum deducit: apud quem male Gepanta pro Gepaita nunc legitur, est enim Gepait Germanis is qui moram fecit, isque sonus etiam clarior auditur in eodem nomine, ut a Græcis effertur Γεπαίδες; etiam Procopius, ubi gentes illas cognatas, moribusque, et sermone connexas memorat Gothis, id est Ostrogothis, Wisigothis, et Vandalis, addit Gepidas, et Gepidarum principii nomen ait fuisse Ostrogotho, neque vero primus hanc Langobardis suis dedit Paulus Warnefredus, sed ante eum idem scripserat Prosper Aquitanus, vir optimæ fidei, episcopus Rhegiensis, cujus, ubi ad Theodosii ventum est tempora hæc sunt verba:—Langobardi ab extremis Germaniæ sinibus, Oceanique protinus littore, Scandiaeque insula magna egressi, et novarum sedium avidi, Ibone et Ajone ducibus Vandalos primum vicerunt. — Hos secutus auctores Otto Frisingensis Langobardis non minus quam Gothis originem e Scanzia assignat. Quid vero his, qui se opponit homo minime elinguis, nihilne habet quod pro se dicat? habet sane; sed, si quid ego video, leve admodum. Langobardos, ait, multo ante hujus exitus tempora in interiore Germania ponunt Strabo, Tacitus, Ptolemæus, ponunt sane, nec uno loco: ad Viadrum Tacitus, cis Albim et Strabo, et post Tacitum Ptolemæus. Facilis solutus nodus, si quis consideret nomen hoc nihil aliud significare, quam promissæ barbæ homines, ut omnes Germani norunt, et Paulus ille agnoscit. Talia autem ex habitu nomina diversis locis, atque temporibus,

nunc his, nunc illis hominibus ab iis ad quos accedunt dari solent. Erat quidem Germanis usitatum, memorante Tacito, — crimem barbarumque submittere, nec nisi hoste cæso exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum; — et exemplum in civili Batavo habemus apud eundem scriptorem. Sed quoties ingens agmen uno eodemque oris habitu accesserat, non mirum si ea novitas, nunc hic, nunc illic novo nomini causam dedit. Quid commune Domitio Alenoharbo, et Friderico Barbarossa, alique piratæ ejusdem nominis? nihil (immo Μαροπωρύνοισι, et Langobardis), nisi quod eadem fuit oris species, unde appellatio eadem exorta est. Omnia quæ luc usque disputavimus in unum collecta firmat imperator CP. quem modo nominavi Constantinus Porphyrogeometes [Porphyrogeneta], auctorem laudans in Sanctorum album a Græcis relatum Theophanem; ait enim unius Gothica originis esse, et Gothos ita proprie dictos, et Gepidas, et Wandalos: ex Gepidis autem esse Langobardos. Credamus ergo veteribus, quando hic novi Scriptores nihil credi dignius attulere, Wandalos, Ostrogothos, Westrogothos, Gepidas, Langobardos, omnes Scanzie, et quidem ei parti, quam Sueones tenent, suam debere originem. Northmannorum autem posteriori vocabulo Sueones, vel præcipue contineri. Ille fusius quam præpositus nobis notarum modus expetebat e Cluverio, et Grotio exscriptisse lectoribus fortasse non injucundum. Erunt enim integræ dissertationis loco ad Langobardorum originem cognoscendam postquam Cluverius a Paulo, aliisque mediis ævi Scriptioribus abscissit, multosque recentiorum in suam sententiam adduxit, abrogata veterum fide. Reliqua vero quæ Bodinus in medium protulit, ut Langobardos e Gallia sua deduceret, a Langonibus nempe, ac Bardis, omnibus pene scriptoribus sunt reprobata.

Cæterum ad Grotii partes, immo Pauli nostri mens adhuc libenter calculus accedit, si tamen tanti est, ut numerum faciat, constantissimæ gentis illius traditioni plurimum tribuens, quæ unica rerum gestarum memoriam inter arma, et frequentes migrationes, et, quod magis est, inter feroces, ac illiteratos mores diu servavit, et cicuratis in Italia Langobardis, sero quidem in historiam concessit, Pauli nostri potissimum beneficio. Traditionem hanc unicuique Langobardis monumentum antiquitatis aperte fatetur in suo legum præmio Autharis ipse Rex, qui cæterorum nomina regum ex memoria senum recenset; unde non mirum si vel anachronismus irrepserit, vel manca, et minus exacta rerum series habeatur.

Accedit

a Lindenbrogius notat lib. iv, cap. 13. Locus iste a Cluverio excussus lib. iii Germaniæ antiq., cap. de Scandinavia.

b Propter planitiem marginum terras ambientibus. Hæc in Ascensiana editione desunt: Lindenbr.

c Marginum. Al., marium. Lind.

d Audi Cluverium hoc loco. e Quid hoc, quæso, est dicere: Non est in mari sita, sed fluctibus marinis circumfusa? Video quid hominem deceperit. Audiverat ab aliquo de Selandia insula, quæ littoribus est planis, quam ille intellexit Scandiarum esse maximam, audiverat item de immensa illi Scandinavia peninsulam hanc potius esse quam insulam. Narrationes has duas pro oblivione, ut credo, postea confundens unam inde fecit insulam parvam, non tam in mari positam, quam marinis fluctibus circumfusam; quibus verbis peninsulam indicare voluit. Hæc igitur Ptolomæi, Diaconique, et si quæ aliorum fuerint similes nugæ, repudiandæ sunt, ne dum eas amplectimur, graviorum auctorum fidei injuriam faciamus.

am multitudinem ^a pullulassent, ut jam simul habitare non valerent, in tres, ut fertur, omnem catervam partes dividentes, ^b quæ ex illis pars patriam relinquere, novasque deberet sedes exquirere, sorte perquiri.

CAPUT III.

Quod Ibor et Ayo, primi duces Winilorum, cum matre sua Gambaia fuerunt.

Igitur ea pars, cui sors dederat genitale solum excedere, exteræque ^c arva sectari, ordinatis super se duobus, Ibor scilicet et ^d Aione, qui et germani erant, et juvenili adhuc ætate floridi, et cæteris præstantiores, ad exquirendas quas possint incolere terras, sedesque statuere, valedicentes suis simul et patriæ, iter arripiunt. Horum erat ducum mater, nomine ^e Gambaia, mulier ^f quantum inter suos, et ingenio acris, et ^g consiliis provida; de cuius in rebus dubiis prudentia non minimum confidebant.

CAPUT IV.

De septem viris apud Germaniam dormientibus.

Haud ab re esse arbitror, paulisper narrandi or-

Accedit etiam ad firmandam Paulo fidem sanctissimi pontificis Gregorii cognomento Magni testimonium, mea quidem sententia plurimi faciendum; quippe tot ipse cum Langobardis pace, belloque in ipso gentis in Italiam adventu res gessit, ut illius originem, et novisse deberet, et a Jornande fideliter enarratas (erat enim infelici sæculo divinarum, humanarumque rerum peritissimus) observavit. Hinc libro Da'oz. III, cap. 38, hæc habet: « Mox illa terribilia a cæcisigna secuta sunt ut haste, atque acies igitur quæ ab Aquilone viderentur. Mox efferat Langobardorum gens de vagina sue habitationis educta in nostram cervicem grassata est, » eaque verba de vagina sue habitationis a Jornande profecto exscripserat lib. I cap. 4 edit. nostræ, pag. 193.

Denum non incongrua huic loco quæ præfatur Albertus Krantius in sua Dania: « Operæ pretium, inquit, visum est uniuscujusque regni res seponere, ut suum cuique decus respondeat, divisimque recognoscatur quid rerum Dacia, quid Svecia (quæ et Gothia) quidque Norvegia peregerit. Nam regnum Langobardorum in Italia (quam Galliam veteres Itali dixerat Cisalpinam) constitutum, Danorum gloria est Scania egressorum: Gothorum autem decus subegisse Italiam, vastasse urbem Romam, diu regnum in Italia, diu in Galliis et Hispaniis tenuisse. Norvegi vero proprium sibi vindicarunt maritima Franciæ de quo nomine dixisse Normanniam, inde in Mediterraneam Italiam usque penetrasse, ac in Apulia, Calabriaque primo ducatum, et in Sicilia comitatum, postea nobile regnum in utraque Sicilia, quod usque in hanc diem durat, fundasse. »

^a Pullulassent. Modoet. populassent.

^b Modoet., quædam ex illis pars patriam relinquens, ut novas deberet, etc. Lindenb., quamnam ex illis patriam esset relictura, ut novas sedes exquirerent sorte discurrunt.

^c Arva sectari, et terras petere. Lind.

^d Aione, al. Agnone, et sic infra quoque Lindenb., ita M. Hic revocanda sunt, quæ de egressu Langobardorum his ducibus scripserat Prosuper Aquilanus loco a Grotio citato.

^e Saxo Grammaticus, Hist. Danicæ, lib. viii, eam appellat Gambaia.

^f Alias, quantum inter barbaras. Lind.

^g Alias, cum filiis provida. Lind.

^h Sic editio Augustana, Ms., circumversus. Alias

A dinem postponere, et quia adhuc stylus in Germania vertitur, miraculum quod illic apud omnes celebre habetur, sed et quædam alia breviter intimare. In extremis ^b Circium versus Germaniæ finibus, in ipso Oceani littore, antrum sub eminenti rupe conspicitur, ubi septem viri (incertum ex quo tempore) longo sopiti sopore quiescunt, ita illæsis non solum corporibus, sed etiam vestimentis, ut ex hoc ipso, quod sine ulla per tot annorum curricula corruptione perdurant, apud indociles easdem et barbaras nationes, venerationi habeantur. Hi denique quantum ad habitum spectat, Romani esse cernuntur. E quibus dum unum quidam, cupiditate stimulatus, vellet exuere, mox ejus, ut dicitur, brachia aruerunt, pœnaque sua cæteros proterruit, ne quis eos ulterius contingere auderet. ⁱ Videris ad quem eos profectum, per tot tempora, Providentia divina conservet. Fortasse horum quandoque, quia non aliter nisi Christiani esse putantur, gentes illæ prædicatione salvandæ sunt.

CAPUT V.

De gente Scrito-Winorum.

Huic loco ^j Scritobini, sic enim gens illa nomina-

circumversis (ut M.), alias in extremis autem Germaniæ finibus. Lind. Retinendum omnino Circium.

^k Septem sanctorum martyrum Dormientium historiam sub Decio Ephesi coronatorum ex Metaphraste, Cedreno, aliisque Græcis auctoribus refert Baronius in an. ad an. Ch. cclxiv, et in Martyrol. Rom. 27 Julii. De aliis septem ex Gregorio Turonensi, et Sigeberto, quos eosdem esse putat ac eos quorum hic meminit Paulus, ea fortasse conjectura, quod auctor noster ab eodem sancto Gregorio Acta sancti Hospitalii pene ad verbum historię suæ, nec non alia plerique inseruerit, ut infra notabimus. Verum sanctus Gregorius in Majori Monasterio vulgo Marmoutiers prope Turonum, et Paulus in extremis Germaniæ finibus Circium versus, hoc est ad ipsum Oceani litus locum dedere Dormientibus; unde alios esse facilius mihi persuadeam; etsi non me lateat, citatam a doctissimo Baronio epist. S. Gregorii Tur. a recentioribus inter supposititias amandari. Cæterum an Paulo sit habenda fides integrum cuique quod libuerit.

^l Alias, Scritofanni, Lind., Scritobini. Ambros., Scritobini. Modoet. hos a saltando vocatos scribit. Durat hodie illa vox apud Germanos; nam Scriten est divaricare, et diducere pedes, vel, ut Paulo placet, saltare; in quo ille cum Græcis convenit, qui id *σκιρτάν* dicunt. In nomine dissentit a Procopio, in cuius de bello Gothico lib. II *Σκριτρίνοι* vocantur; ab aliis Scritofini. Lind. De iis Claverius lib. III Germ. antiq. cap. 38: « In cuius (Scandinaviæ insulæ) extremis, versus Circium, in ipso Oceani littore Scritofinnos collocat Paul. Diacon. lib. I, cap. 4 et 5, qui, hodieque in extremo Finnomarchiæ versus Septentriones littore, ad Rubæas promontorium dicuntur the Scritfader, » et infra pag. 175: « Nomen illorum a Procopio, lib. II de rebus Gothicis, citatur *Σκριτρίνοι*, vocabulo depravato pro *Σκριτρίνο* Scritofinni, nam etiam nunc totum hoc genus appellatur Finnem, et Fennem. Neque enim eorum placet intemptativa *σκριτρί*, qui nuper in Diacono juxta atque Jornande legendum docuerunt Scritobini, tanquam a voce *bein*, quæ pedem sive crux significat, eorum deductum sit nomen, quia Diaconus tradit ad saliendo Germanica lingua id formatum. Ex Fennorum, sive Finnomorum eos fuisse nomine pariter, ac genere, si non tot auctorum *F* vel *φ* scribentium unanimis persuadere poterit consensus; id solum movisset, quod hodieque

tur, vicini sunt, qui etiam æstatis tempore nivibus non carent, ^a nec aliis, ^b utpote feris ipsis ratione non dispares, ^c quam crudis agrestium animantium carnibus vescuntur; de quorum etiam ^d hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Illi a siliendo, juxta linguam barbaram etymologiam ducunt. Salibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo, ad arcus similitudinem, feras assequuntur. ^e Apud hos est animal, ^f non satis assimile cervo, de cuius ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicæ, genu tenus apertam conplexi, sicut jam fati, ^g ut relatum est, Scritobini utuntur. Quibus in locis circa æstivale solstitium, ^h per aliquot dies, etiam noctu clarissima lux cernitur, diesque ibi multo majores quam alibi habentur, sicut e contrario, circa ⁱ brumale solstitium, quamvis diei lux adsit, sol tamen ibi non videtur, diesque minimi quam usquam alibi, noctes quoque longiores existunt. Quia scilicet, quanto magis a ^j sole longius disceditur, tanto sol ipse terræ vicinior apparet, et umbræ longiores crescunt. Denique in Italia, sicut et antiqui scripserunt, circa diem natalis Domini, novem pedes in umbra staturæ humanæ, hora sexta metiuntur. Ego autem in Gallia Belgica, in loco qui ^k Totonis villa dicitur, constitutus, status mei umbram metiens, decem et novem, et semis pedes inveni. Sic quoque contrario

Danis, Norvagiis, ac Sveonibus; sibi quoque ipsis appellantur Skrikfinner, vel, ut illorum fert orthographia, Skrikfänder. ^a A Cluverio minime in his dissentit Grotius in proleg., qui et alias hujus gentis appellationes e veterum testimoniis adfert. Ceterum de situ eorum hæc Adamus Bremensis de situ Danicæ: « In confinio Sveonum, vel Nordmannorum contra Boream habitant Scritofinni, quos aiunt cursu feras præire; civitas eorum maxima Helsingaland, et Helsingaland regio est, etc. »

^a Alias, nec aliter fieri potest, quam ut crudis agrestium animantium carnibus, etc. Lind.

^b Ambros. et Modoet., nec aliud.

^c Modoet., quin.

^d Modoet., hirsutis.

^e Scritofinnorum mores paulo aliter describit Procopius de bello Gotthico, etsi eos, errore maximo, ad ultimam Thulen ablegat; lib. II, cap. 15, edit. nostræ pag. 287.

^f Aliis deest *et non*. Lindenb.

Legendum fortasse non satis ab simile cervo; namque de fera illa quam hic Paulus describit hæc sæpe laudatus Cluverius lib. I Germ. antiq., pag. 135: « Est hodieque animal in illis terris magnitudine, et cornibus cervo haud ab simile, vocabulum ei vulgare *een rhene*, et quo nomen traxisse, modo dictum tegumentum genus (nempe rhennonem Cæsare, et Salustio memoratum, quod describit Isidorus lib. XIX, cap. 25) quod Paulus vidit in Italia, aut Gallia, haud dubium est; nam quod quidam Grammatici hodie dictum fuisse rhennonem *ἀντὶ τῶν ῥεννῶν*, id est ab agnitis pellibus, id falsum esse testatur Varro lib. IV de Lingua latina, qui Græcæ linguæ haud ignarus, peregrinum id, atque Gallicum affirmat esse vocabulum, et item Isidorus, qui Germanicum. »

Non satis pro non multum, habet infra Paulus cap. VI, Anastasius Bibliothecarius alique hujus notæ scriptores; quanta dicendi elegantia ipsi viderint.

^g Modoet., qua, ut relatum est Scritobini, etc. Lindenb., qua, ut ferebatur Scritofinni, etc.

^h Hæc verba usque ad illa *quamvis diei*, in Ascensiana editione desunt. Lindenb.

ⁱ Modoet., pro *brumale*, legit *pruinale*.

A modo, quanto propinquius meridiem versus ad solem acceditur, tantum semper umbræ breviores videntur, ^j in tantum, ut solstitio æstivali respiciente sole de medio cæli, in Ægypto, et Hierosolymis, et in eorum vicinitate constitutis locis, nullæ videantur umbræ. In Arabia vero hoc ipso tempore sol supra medium cæli, ad partem Aquilonis cernitur, umbræque versa vice contra meridiem videntur.

CAPUT VI.

De duobus umbilicis Oceani maris, qui sunt ex utraque parte Britannicæ.

Nec satis ^a procul ab hoc de quo præmisimus litore, contra occidentalem partem, qua sine fine Oceanum pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago est, quam usitato nomine maris umbilicem vocamus, quæ bis in die fluctus absorbere, et rursum evomere dicitur, sicut per universa illa littora, accedentibus, et recedentibus fluctibus, celeritate nimia fieri comprobatur. Hujusmodi vorago, ^b sive vertigo, a poeta Virgilio Charybdis appellatur ^c, quam ille in freto Siculo esse suis in carminibus loquitur, hoc modo dicens:

Dextrum Scylla latus, lævum ^d implicata Charybdis Obsidet, atque imo baratri ter gurgite ^e vastos Sorbet in abruptum fructus, rursusque sub auras Erigit alternos, et sidera verberat unda.

^f Tò longius aliis deest. Lind.

^g Al., Turonis villa. Lind.

Servandum omnino Totonis nomen contractum. Theotonis villa notissima in historiis Francorum; ibi enim sub Merovingis, et Carlovingis regibus diu stetit celeberrimum palatium, in quo Carolus Magnus habito conventu procerum, advocatisque filiis Pipino et Ludovico, regnum partitus est, ac testamentum condidit nova servanda pacis constitutione, aliisque solemnibus roboratum. An. rer. gest. a Carolo Magno anno DCCCX, et VI. Michael Germanus apud Mabill. de Re diplom. lib. IV, cap. 141. Exstat adhuc illius constitutum sub nomine Capitularis Caroli Magni dati ad villam Theotonem anno ejus imp. V. Hodie Gallis Thionville ad Mosam fluvium, haud longe ab urbe Mettensi, de qua Paulus noster Historia episcoporum illius optime meritus.

ⁱ Al., in tantum ut circa solstitium æstivale respicienti solem de medio cæli in Ægypto, et Syene, et eorum vicinia nullæ, etc. Lindenb.

^j Hæc Paulus forte a Plinio, Hist. natur. lib. II, cap. 75. Notissimi ex sphaera populi *ἀσχοι, ἀσπισχοι, ἱερόσχοι, περὶσχοι*, hoc est qui nullas, aut utrinque habent umbras, alterumbres, ac circumbres, de Arabibus vero-vulgatissimum illud:

Ignotum vobis, Arabes, venitis in orbem, Umbras mirati nemorum non ire sinistras.

^a Nec satis, alias nec multum. Lind.

^b Sive vertigo, aliis desunt. Lind. ita et in Modoet.

^c Æneid. lib. III, aut tamen etiam Thule attribunt, ut et Stat. lib. V, Sil. I.

... E refluxo circumsona gurgite Thole.

Quod vero addit, naves ibi absorberi, ac rursum evomi, idem tangit et Ovidius Metamorph. lib. XIII, fab. 8.

Scylla latus dextrum, lævum inquietata Charybdis Infestat, vorat hæc rapta, revomit carinas.

Lindenbrogius.

^d Implicata, alias implicata. Lind.

^e Vastos, alias vasto. Lind.

Ab hac sane de qua diximus ^a vertigine, saepe naves raptim, cursimque attrahi affirmantur, tanta celeritate, ut sagittarum per aera lapsus imitari videantur, et nonnunquam in illo baratro horrendo nimis ^b exitu percunt. Saepe cum jam jamque mergendae sint, subitis undarum molibus retroactae, tanta rursus agilitate exinde elongantur, quanta prius ^c attractae sunt. Affirmant esse et aliam hujusmodi voraginem, inter Britanniam insulam ^d, Galliamque provinciam; cui etiam rei astipulantur ^e Sequanica, Aquitanicaque littora, quae bis in die tam subitis inundationibus opplentur, ut qui fortasse aliquantulum introrsus ^f littore repertus fuerit, evadere vix possit. Videas earum regionum flumina ^g, fontem versus cursu velocissimo relabi, ac per multorum militum spatia, dulces fluminum lymphas, in amaritudinem verti. Triginta ferme a Sequanico littore ^h Evodia insula millibus distat, in qua, sicut ab illius incolis asseveratur, vergentium in eandem Charybdim aquarum garrulitas ⁱ auditur. Audivi quemdam nobilissimum Gallorum referentem, quod aliquantae naves, prius tempestate convulsae, postmodum ab hac eadem Charybdi voratae sunt. Unus autem ex omnibus viris solummodo, qui in navibus illis fuerant, morientibus caeteris, dum adhuc fluctibus spirans supernataret, vi aquarum ^j fluentium abductus ^k ad oram usque immanissimi illius baratri pervenit. Qui cum jam profundissimum, et sine fine patens chaos aspiceret, ipsoque povere praemortuus, se illuc ruiturum exspectaret, subito quod sperare non poterat, saxo quodam superjectus insedit. Decursis siquidem ^l jam omnibus, quae sorbendae erant, aquis, ^m ora illius fuerant margines denudati. Dumque ibi inter tot angustias anxius, vix ob ⁿ metum palpitans resideret, dilatamque ad modicum mortem nihilominus oppe-

^a Vertigine, alias voragine. Lind.

^b Exitu. Modoet., exitu.

^c De hac voragine Cluverius: « Nunc ad confinia Norvagiae, Finnmarkiaeque esse vulgari vocabulo Maelstroom, vel, ut alii vocant, Muskostroom inter insulas Laffot et Uveroer nemo harum regionum peritus ignorat. » Zieglerus in tab. Nordvegiae, haec addit: « Mare inter insulas, et Nordvegiam dicitur Tyalleslund, Euripas, vel angustiae Stafwen insula, etc. Lofoth, etc. Langanas, etc. Vastral, etc. Inter tres has insulas mare appellatur Muskostroom, id est aestus. Hic mare sorbetur intra cavernas accedente fluxu, et reflatur refluxu, quanto maximo impetu deferuntur torrentes. Navigatur hoc mare donec inferius est faucibus scopulorum: et qui iniquo tempore inciderint feruntur praecipites in voraginem. Naufragiorum reliquiae perraro redduntur, et si quando reddunt, reperiuntur robore atrita collisione scopulorum, ut laugine quasi obducta videantur. Haec est potentia naturae fabulosas Symplegadas, et formidatam Maleam, et Siculam Charybdim, et omnia miracula superans: quae naturam efficere reliquo mari compertum mortalibus est. »

^d Ambros., Gallitiamque.

^e Al., Sequanica, Aquitanicaque littora Lind. ita Modoet.

^f Al., ad littora deprehensus. Lindenb. Modoet., ad littora repertus.

^g Fontem. Modoet., fontes.

^h Frequentius Ebodia vulgo Ornay, et Aldernay. Gulielmus Camdenus in sua Britannia: « Primataque

A riret, conspicit ecce subito, quasi magnos aquarum montes de profundo resilire, navesque, quae absorptae fuerant, primas emergere. Cumque una ex illis ei contigua fieret, ad eam se nisu ^a quo potuit apprehendit. Nec mora, celeri volatu prope litus advectus, metuendae necis casus evasit, proprii postmodum periculi relator existens. Nostrum quoque, id est, Adriaticum mare, ^b quod licet minus, similiter tamen Venetiarum, Ilystriaeque littora pervadit, credibile est parvos hujusmodi, occultosque habere meatus, quibus et recedentes aquae sorbeantur, et rursus ^c invasurae littora revomantur. Illis itaque praebatis ad coeptam narrandi seriem redeamus.

CAPUT VII.

B Quod Winili in Scoringam venerunt; et quia Ambri, et Assi Wandalarum duces eis tributa persolvere mandaverunt.

Igitur egressi ^a de Scandinavia Winili, cum Ibor, et Ayone ^b ducibus, in regionem quae appellatur Scoringa venientes, per annos illic aliquot conserunt. Illo itaque tempore, Ambri et Assi, Wandalarum duces, vicinas quasque provincias bello premebant. Ili jam multis elati victoriis, nuntios ad Winilos mittunt, ut, aut tributa Wandalis persolverent, aut se ad belli certamina praepararent. Tunc Ibor, et Ayo, annitente matre Gambara, deliberant melius esse armis libertatem tueri, ^c quam tributorum eandem solutione sedare; mandant per legatos Wandalis, pugnatos se potius quam servituros. Erant siquidem tunc Winili universi, aetate juvenili florentes, sed numero exigui, quippe qui unius non nimiae amplitudinis ^d insulae, tertia solummodo particula fuerint.

Normanniae, sive Lexobiorum littori Alderney adjacet, quae in regis Archivii Aureney, et Aurigney dicta, ut Aurica illa videatur, quae apud Antonium inter Britannici maris insulas habetur. Haec vix septem a promontorio Normanniae le Hague abest mill., etc. Hinc in occasum scopulosa cautium eminentia procurrit nautis metuenda, quibus Casquettes appellantur.

^a Al. deest rō auditur. Lindenb.

^b Al. deest rō fluentium. Lindenb.

^c Modoet., ora usque immanissima illius, etc.

^d Al., ora illius voraginis denudata relicta erant.

D Lind. Ita Modoet.

^a Al., propenso metu, palpitansque resideret. Lind.

^b Lind. et Modoet., quo potuit accedens apprehendit.

^c Quod licet Oceano dissimile, tamen Venetiae, Istriaque littora pervadat. Lind.

^d Al., invaso littore revomantur, Lind., invaso littore revertantur. Modoet.

^e Alii addunt, seu Scandinavia insula. Lind.

^f Sanctus Prosper Aquitanus in chronico.

^g Al., quam tributorum pensione sedare. Lindenbrog.

Modoet., quam tributi eos pro solutione sedari.

^h Hinc evince aut Paulo Scandinaviae notitiam, quam in ipso Plinio legerat immense magnitudinis, portionem tantum ejus, quod sit notum, Hillevionum gente D. incolente pagis, alterumque orbem terrarum appellari memoria excidisse, aut sibi forte fuisse compertum Winilos ab una ex adjacen-

CAPUT VIII

De Wodan, et Frea, ridicula fabula.

Refert hoc loco antiquitas ridiculam fabulam, quod accedentes Wandali ad ^a Wodan, victoriam de Winilis postulaverint, illeque responderit, se illis victoriam daturum ^b quos primum oriente sole ^c conspexisset; ^d tunc accessisse Gambaram ad Fream, uxorem Wodan, et Winilis victoriam postulasse, Freamque consilium dedisse, ut Winilorum mulieres, solutos crines erga faciem, ad barbæ similitudinem ^e componerent, manequ primo cum viris adessent, seseque a Wodan videndas pariter ^f et regione, qua ille per fenestram, Orientem versus, erat solitus aspicere, collocarent; stque ita factum fuisse. Quas cum Wodan conspiceret Oriente sole dixisse: Qui sunt isti ^g Langobardi? Tunc Fream subjunxisse, ^h ut quibus nomen tribuerat, victoriam

tibus Scandinaviæ insulis non nimis amplitudinis, ob angustiam loci novas ferro sedes occupaturos emigrasse, notiorisque regionis tantum expresso nomine, rem nobis undequaque tenebris obvolutam tradidisse.

^a Al., ad Goddanum, et sic infra quoque Lind. Amb. et Modoet. habent Godan.

^b Quos primum, al., priores. Lind.

^c Cumque ita factum fuisset, eosque Godan oriente sole intente conspiceret, dixit. Modoet.

^d Tunc accessisse dicitur et Gambara. Amb.

^e Componerent, al., dimitterent. Lind.

^f E regione. Amb., in regione.

^g Langobardi? Amb., Longobardi?

^h Vetusitorem hujus fabulæ scriptorem Paulo exstare non puto: nam et Saxo Grammaticus libro viii ejus ex Paulo meminit, ubi tamen pro Frea, Frig, scriptum est. Verba hæc sunt: « Primum itaque Blekingam advenit, ac deinde Moringam præternavigantes ad Gutlandiam se appulerunt, ubi et Paulo teste, auctore Frig dea, Langobardorum vocabulum, quorum postea gentem condiderunt, traduntur accepisse. » Lindenb. Quæ Paulo Frea, et Saxoni Grammatico Frig ridiculi alterius Wodan uxor, Adamo Bremensi Frisco turpissimus ille de quo infra mutato genere socius.

ⁱ Inde vocatos Langobardos etiam Otto Frisingensis scribit lib. ii, cap. 43 de Gestis Friderici imperatoris, et Gunterus lib. ii.

Dicitur a longis ea Langobardia barbæ.

A quibus alii dissentiunt, qui eos a Bardis Saxoniarum populis dictos affirmant. Lind. Inter eos qui a Paulo dissentiunt præcipue numerandus Bodinus, in Methodo historiæ, nam eos a Langonibus et Bardis, ut supra notavi, ortos esse voluit, et dici; verum hæc adversus illum habet Erycius Puteanus, Hist. Insubr. lib., cap. ii, n. 7: « Ingenii hæc nugæ sunt, nulli enim gente, plures ingenio Bardi, maleque Festo hallucinanti Bodinus credidit in voce Bardus; licet vates Gallorum, et cantores Bardi dicti sint. Langones vero in Gallia Lingones fuerunt: ut sic quidem Lingobardi prisco vocabulo dicendi essent, quos nemo non Longobardos, non nemo Germanica voce Langobardos appellavit, etc. »

^j Godan, Modoet., Gwodan.

Ambros., adjecta lit. D. Goddan dixerunt.

^k Adoratur. Amb. adorabatur. Alius erat Wodan deus Sveonum, de quo bene M. Adamus in Septentrionalium populorum Historia, nuper ex generosisimi D. Henrici Ranzovii bibliotheca edita: « In hoc templo (Ubsola patrio sermone vocato) quod totum ex auro paratum est, statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in

A condonaret; sique Winilis Wodan victoriam concessisse. Hæc risu digna sunt, et pro nihilo habenda. Victoria enim non potestati est attributa hominum, sed e cælo potius ministratur.

CAPUT IX.

Quare Winili Langobardi appellati sint, et quod Wota ipse sit, qui apud Romanos Mercurius dicitur.

Certum est Langobardos, ab intactæ ferro barbæ longitudine, cum primitus Winili dicti fuerint, ita postmodum appellatos. ⁱ Nam juxta illorum linguam, lang longam, Baert barbam significat. ^j Wodan sane, quem adjecta littera Gwodan dixerunt, ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur, et ab universis Germaniæ gentibus ut Deus ^k adoratur; ^l qui non ^B circa hæc tempora, sed longe antierius, nec in Germania, sed in Græcia fuisse perhibetur.

medio solum habeat triclinium, hinc et inde locum possident Wodan et Frisco. Quorum significatione ejusmodi sunt. Thor, inquit, præidet in aere, qui tonitrus, et fulmina, ventos, imbresque serenat, et fruges gubernat. Alter Wodan, id est, fortior bella regit, hominumque ministrat virtutem contra inimicos. Tertius est Frisco pacem, voluptatemque largiens mortalibus, cujus etiam simulacrum fingunt ingenti Priapo, Wodanem vero sculptunt armatum, sicut nostri Martem sculperé solent. Thor autem cum sceptro Jovem exprimere videtur. » Hactenus ille. A nostro Wodan, quem eundem cum Romanorum Mercurio facit, etiamnum hodie Belgæ diem Mercurii Woensdag dicunt corrupte pro Wodensdag. Sic etiam ab uxore Wodani Frea, Freidag (Danis Freidag) id est Veneris dieni deductum puto: quanquam id non certo affirmare ausim. Erravit autem, et male patriam linguam intellexit P. Nannius, qui putat Woensdag a lucro dictum, quia Romanorum Mercurius lucri præses cluebatur, quemadmodum nec illud mihi verisimile sit Freidag dici quasi liberationis diem, quia Venus libertatis dea: Pro Wodan autem clariss. J. Lipsius in Comment. ad Tacitum legendum censet Wostam, vel Wodam, a lucro nomine deducto, quod si cui magis placuerit, legat ita. Lindenb. Cluverio hæc Lipsii etymologia non probatur. Ejus hæc sunt verba lib. i Germ. ant., pag. 226: « Nequaquam ita sim felix, mi Lipsi, a lucro majoribus tuis dictus fuit dies Mercurii, quasi a patrio vocabulo Wonen, quod est lucrifacere, sive parum, quod ipsum est a verbo Winnen, id est, lucrari, sive parere; sed ab ipso Mercurii Trismegisti vocabulo Godan, unde etiamnum Vestophalis idem dies dicitur Godensdach, et nonnullis tuis popularibus contracte (ut in plerisque vocibus apud vos in medio duarum vocalium eliditur) Goensdach, reliquis Woensdach, contracte itidem a Vvodensdach, quod a Wodan, etc. » Et infra: « Porro ex jam dictis satis etiam patet in Diaconi Gothefridique exemplaribus pro Godan, Wodan, et Gotan, Wotan, male atque imperite supponi Godam, Wodam, et Gotam, Wotam, tamquam accusativi casus a nominativis Goda, Woda, Gota, Wota, etc. » At nec ipse Cluverius absque castigatione a Grotio in citatis prolegomenis ad suam hist., ubi reprobatis iis quæ congesserat ille ut demonstraret eandem esse vocem Theut, et Dan, explicata earum genuina significatione scribit: « Wodan a Woden, quod est ferociter, creditus Germanis veteribus præsidere paci, ac bellis deus, quem ob duplicem potestatem, Latinorum alii Mercurium, alii Martem dicere maluerunt. Idem est qui, ommissa littera duriore Othynus aliis scribitur, etc. »

^l Al., quod non tantum circa, etc. Lind.

CAPUT X.

Quomodo Langobardi Wandalos vicerunt, et de fame Langobardorum.

Winili igitur, qui et Langobardi, commisso cum Wandalis praelio, acriter utpote pro libertatis gloria decertantes, victoriam capiunt; qui magnam postmodum famis penuriam ^a in eadem Scoringa provincia perpassi, valde animo consternati sunt.

CAPUT XI.

Quia Langobardi in Mauringam transire volentes, ab Assisipittis sunt impediti.

De qua egredientes, dum in ^b Mauringam transire disponent, Assisipitti eorum iter impediunt, denegantes eis ^c omnimodis per suos terminos transitum. Porro Langobardi, cum magnas hostium copias cernerent, neque cum eis, ob paucitatem exercitus, congredi auderent, dumque quid agere deberent, decernerent, tandem necessitas consilium reperit. Simulant se in castris suis habere ^d cynocephalos, id est, canini capitis homines. Divulgant apud hostes hos pertinaciter bella gerere, humanum sanguinem bibere, et si hostem assequi non possint, proprium potare cruorem. Utque huic assertioni fidem facerent, ampliant tentoria, plurimosque in castris ignes accendunt. ^e His hostes auditis, visisque ^f creduli effecti, bellum, quod minabantur, jam tentare non audent.

^a Al., famem, commensusque penuriam. Lind. Mauringiae pariter ac supra memoratae Scoringiae certos fines designare in tanta Scriptorum varietate vix longa dissertatione possibile cuiquam fuerit, ne dum brevibus hisce nostris excursionibus, clarissimus Leibniti^{us} e recentioribus in suo libello de Origine Francorum haec habet: «Maurungianam, vel potius Mauringiam, sive Mauringiam fuisse sitam ad mare Balticum constat ex Paulo Warnefridi, vulgo Diacono, iter Langobardorum (etsi fictitium describente) praeterquam quod ipso vocabulo indicatur. Est enim Mauringia regio maritima, ut Morini, ut Aremorica; et hodieque eadem fere regio Pomerania appellatur, sunt enim Pomerani Slavico sermone siti ad mare, ut Polabi, siti ad Albim, lube enim Albis est Slavis.» Ad haec illustranda Joannes Georgius Eccardus et suam nominis etymologiam addit, ejusque argumento certiores fines designat, vel ab ipso Leibnitio pro quo pugnat hac parte varius: «Paulus Diaconus, inquit, eandem regionem Mauringiam vocat, et Scoringiae, sive regioni Chersonensi Cimbrica littorali, quae insulas Danicas respicit vicinam fuisse indicat. Post Moringiam idem hic auctor Golandam, sive Gothorum regionem ponit, non quod ipsa Gothorum regio Mauringiae proxime adsit fuerit: sed quod intermediae gentes tunc a Gothis dominarentur. Poterit autem optimo jure Wagria, et vicinae provinciae, una cum Lavenburgicis, et Meclenburgicis terris Mauringia vocari a suis Moris, sive paludibus, et lacubus. Nullibi enim tam frequentes paludes, quam hic locorum invenies. Et videtur Slavi irruentes inde adsitam regionem Pomeraniam, sive, ut ipsi loquuntur, Pomerorze nominasse, non tam quod mari (ita enim integro littori nomen Pomeraniae conveniret) quam quod veteri Mauringiae vicina esset, etc. Ea vero quae Galli potissimum Scriptores contra Leibnitium congesserunt non est hujus loci referre, satisque fuerit aliquantum lucis Paulo nostro ex clariss. viro attulisse; cui etsi fides illius, hoc

CAPUT XII.

De monomachia duorum virorum fortium, quorum unus e Langobardis, alter e Assisipittis fuit.

Habebant tamen apud se virum fortissimum, de cujus fidebant viribus, posse se procul dubio obtinere quod vellent, hunc solum praeter omnibus pugnaturum obijciunt. Mandantque Langobardis ut unum, quem vellent suorum mitterent, qui cum eo ad singulare certamen exiret, ea videlicet conditione, ut si suus bellator victoriam caperet, Langobardi itinere ^b quo venerant abirent: sin vero superaretur ab altero, tunc se Langobardis transitum per fines proprios non vetituros. Cumque Langobardi quem e suis potius adversus virum bellicosissimum mitterent, ambigerent, quidam ex servili conditione sponte se obtulit, promittit se provocati hosti congressurum, ea ratione ut, si de hoste victoriam caperet, a se suaque progenie servitutis ^c nexum auferrent. Quid plura? Gratanter quae postulaverat esse facturos pollicentur. Aggressus hostem expugnavit, et vicit; ^d Langobardis transeundi facultatem, sibi suisque, ut optaverat jura libertatis ^e indeptus est.

CAPUT XIII.

Quod Langobardi in Mauringam transierunt, ac deinde ad ulteriora loca progressi sunt.

Igitur Langobardi tandem in Mauringam pervenientes, ut bellatorum possint ampliare numerum, plures a servili ^m jugo ereptos, ad libertatis statum perducunt, utque rata eorum haberi posset ⁿ liber-

loco praesertim, suspecta, jam praemisimus ex Grotio, quae minime adhuc abrogandam fortasse suadeant.

^b De his ita laudatus Eccardus ad Leibnitium de de Orig. Francorum: «Assisipitti, quos supra Mauringiam commemorat Paulus, toto caelo ab Usipetibus inferioris Rheni accolis differunt, et significant Asos residuos, qui scilicet non iverant in Septentrionem cum Odino.»

^c Omnimodis. Amb., omnimodo.

^d Modoet., dumque quaerent, quid agere deberent, tandem, etc. Lind. pro decernerent, al., quaerent.

^e κυροειπάδους, καρπινόχους, aliaque id genus monstra tinnit etiam in immanissimae illius belluae ventre absorptus olim cum navi Lucianus Verae Historiae lib. i.

^f Simile strategema Belisarii apud Agathiam lib. v: Νυκτὸς δὲ ἐπὶ τρυφῆς, φρυκτωρίας ἀνίστατε πολλὰς ἐπὶ μίγῃ τοῦ πεδίου σταδωννύμιναις, ἵνα δὲ οἱ πολέμοι ὁρῶντες, οὐκ εἰδὲν μίγῃστον εἶναι τὸ στρατόν, ταῖς πυρραῖς ἀνακαταρῶντες. Nec vanum hoc strategema, nam ex igne in castris incenso de hostium copiis judicari solitum, etiam Caesar indicat, lib. ii de Bello Gallico. Quae castra, ut fumo atque ignibus significabatur, amplius mille iix in latit. patebant. Lind.

^g Alis deest. Lind. Ita in Modoet.

^h Modoet., per quod venerant.

ⁱ Al., nezum. Lind.

^j Amb. et Modoet., sese facturos, etc.

^k Modoet., Langobardi adium transeundi exhibuit; sibi, et suis quae optaverat jura, etc.

^l Amb., adeptus.

^m Amb., conditione.

ⁿ Amb. et Mod. habent ingenuitas. Notandus ritus manumissionis. Nam qui in legibus Langobardorum titulo de manumissionibus habentur, alterius generis sunt. Lind. Forte veteribus Langobardis mos erat manumittendi servos per traditionem, aut jactum

tas, sanciant more solito per sagittam, immurmurantes nihilominus, ob rei firmitatem, quædam patria verba. Egressi itaque Langobardi de Mauringa, ^a applicuerunt in Gollanda, ubi aliquanto tempore commorati dicuntur. Post hæc ^b Anthabet, Bathaib, pari modo et Vurgundaib, per annos aliquot possedisse, quæ nos arbitrari possumus esse vocabula pagorum, seu quorumcunque locorum ^c.

sagittæ, isque recentioribus exsolvit. Plura quidem manumissionum genera recensentur a Rege Rothari, lib. II Legum, tit. 35, ut animadvertit Lindenbrogius. Solemnior vero ea, per quam quis *fulfreal* fecisse dicebatur, cuius hæc formula: *Qui fulfreal (liberum interpretatur Lindenbrogius in suo Glossario ad easdem leges, a germanico fulfreg) et a se extraneum, id est, amund (sive extra potestatem, ut Grotius explicat in suo Nomenclatore, edit. nostræ pag. 370 B) sic debet facere: tradat eum prout in manus alterius hominis liberi, et per garantinæ (sive cessionem, idem Grotius) ipsum confirmet, et ille secundus tradat eum in manus tertii eodem modo, et tertius tradat eum in quartum, et ipse quartus ducat eum in quadrivio, et thingat in vadia (emancipet ab obligatione) et gisiles (testes) ibi sint, et dicant sic: De quatuor viis ubi volueris ambulare liberam habebas potestatem, etc.* ita ut per quadrivium ad quatuor orbis plagas plena vagandi libertas non incongrue significetur. Erat etiam manumissio, qua servus per *impans*, id est in volum regis dimittebatur, et in sacrosanctis ecclesiis per manducationem sacerdotis circa altare; ac demum alia, per quam, ut ab ipsa lege arguo minorem servus acquirerebat libertatem, eaque *aldium* quis fecisse dicebatur. *Aldio* latinum nostrum liberum respondere notavit Grotius, loco citato. Invaluit etiam quandoque apud nos alius manumittendi modus a lege Salica per excussionem denarii de manu servi, ut videre est in pacto ejusdem legis, tit. 50.

^a Al., *applicuere sese in Regulandiam*. Lind. Modoet., *Regulandiam* librarii vitio pro *Rugulandiam*, quæ Rugiorum terra, idque hinc cum Gollanda, commune, quod Rugii natio et ipsa Gothica, ut Procopius asserit Hist. Gothicæ lib. III edit. nostræ pag. 505, D.

^b Al., *Antaibos, et Bantaibos pari modo, et Burgundaibos dicuntur per annos*, etc. Lind. Modoet., *Antaibos, et Purgandaibos* in reliq. cum Lindenbrogio. Ambros. pro *Vurgundaib*, legit *Vurconthaib*.

^c Immo vero regionum. Ad illustrationem Pauli nostri hoc loco eruditissimus Eecardus ad Leibnitium de Orig. Francorum pag. 255: *«Mauringia transmigrata dicit venisse Langobardos in Gollandam, hoc est Gothorum terram. Illos enim præsertim sub Hermanerico in omni litore maris Baltici etiam eis Vistulam imperasse Jornandes non obscure prodit. Ex Gothorum patria eis in Anthaib, hoc est Antaurum regionem, sive Poloniam, deinde in Bathaib descendisse refert. Bathaib hoc sine dubio est Gepidarum terra, vetus nempe Dacia. Gepidæ enim dicti sunt quasi Gothorum residui a *beiten, biden*, manere, residuum esse. Et *pide, beite, bathe* pro residuo regulariter dici potest, præsertim si a more veteri ut *e* enunciatum. Bathaib ergo est Bathorum, sive residuorum, scilicet Gothorum regio, qui idem ac Gepidæ. *Burgundaib* est Burgundionum terra, quam scilicet Gepidæ proximam tenuerunt antequam Galliam intrarent, etc.*

^d Al., *Ibore, al., Ebore, et Agione*. Lind.

^e Al., *a Scatinavia, seu (ut dixi) Scandavia adduxerunt*. Lindeng.

^f Hæc verba non leguntur in Amb.

^g Modoet., *Agelmundus*. Langobardorum regum series, quam hic Paulus ab Agelmundo exorditur,

CAPUT XIV.

Quia, mortuis Ibor et Ayone ducibus, Langobardi primam regem Agilmundum habuerunt.

Mortuis interea Ibor, et ^d Ayone ducibus, qui Langobardos ^e a Scandinavia eduxerant, ^f et usque ad hæc tempora rexerant, nolentes jam ultra Langobardi esse sub ducibus, regem sibi ad cæterarum instar gentium statuerunt. Regnavit igitur super eos primus ^g Agelmundus, filius Ayonis, ex prosapia

post septimum regem Tatonem non bene convenit cum præmio legum a Rege Rothari editarum. Hujus præmii partem Carolus Sigonius Historiæ suæ ad annum Christi octavum attexit. Integrum vero ex ipsis Mss. schedis hic adnotandum censui ad auctoris nostri supplementum. Ne tamen probatæ hominis fidei fraudem facere videar, lectores monitis volo recentiori manu, et non sine mendis ab uno, vel altero illius amanuensium esse transcriptum, nullo addito testimonio codicis, in quo ista legebatur. Nec dissimulavero beneficium viri cl. Josephi Antonii Saxii Ambrosianæ Bibliothecæ præfecti, cuius humanitate præsto sunt codices omnes, quodque mihi præ cæteris jucundissimum penitioris eruditionis suæ largissimum apparatus.

IN NOMINE DOMINI.

^a Incipit edictum, quod renovavi cum primitibus meis iudicibus ego in Dei nomine Rothar rex vir excellentissimus, septimus decimus rex generis Langobardorum anno regni mei, Deo propitio, octavo, ætatisque meæ trigesimo octavo, indictione secunda, et post adventum in provincia Italia Langobardorum, ex quo Alboin tunc temporis rex, procedente divina potentia adjunctus anno septuagesimo sexto feliciter. Datum Ticino in Palatio. Quanta pro subjectis nostris, quanta nostra fuerit sollicitudinis cura, vel sit subter adnexata norma declarat, tam propter assiduas præcipue fatigationes pauperum, quam etiam propter superfluas exactiones ab his qui maiorem virtutem habent, quos vni patri cognovimus. Ob hoc considerantes Dei omnipotentis gratiam, necessarium esse prospeximus præsentem corrigere, et componere legem, quæ priores omnes renovata, et emendata, et quod deest adiciat, et quod superfluum est abscindat, in uno providimus volumine complectenda, quatenus liceat unicuique salva lege et iustitia quiete vivere, et propter operationem etiam inimicos laborare, suosque fines defendere. Tamen quantum hæc ita se habent, utile prospeximus propter futuri temporis memoriam, et ante nomina regum antecessorum nostrorum, ex quo genti Langobardorum reges cœperunt esse memorati, in quantum per antiquos homines didicimus, in hoc membrano adnotari iussimus. In hoc fuit: — Primus Agelmundus; ⁱ, Lamsio; ⁱⁱ, Leithe; ^{iv}, Gildrech; ^v, Gudeach, filius Gildrech. Leg., *Hugo de hoc*; ^{vi}, Casso, filius Gudehoc. Leg., *Daffo fil. de hoc*; ^{vii}, Tato, filius Cassonis, et ^{viii}, Unichis, filius Tatonis; ^{ix}, Unabo, filius Unichis, nepos Tatonis; ^x, Valamir; ^{xi}, Alboin, qui exercitum ut supra in Italiam adduxit; ^{xii}, Clepes ex genere Belleos; ^{xiii}, Aginulfus Turingus; ^{xiv}, Autari filius Depex ex genere Aravad; ^{xv}, Audofal filius Aginulfi; ^{xvi}, Araund ex genere Caupus; ^{xvii}, Ego in Dei nomine, qui dicor Rothar rex, filius Nandigi ex genere Arodus; Nandigus filius Noctonis; Nocto filius Alamano, filius Chiltonis, Chiltonis Wes, filius Fronconis; Fronco filius Faconis; Faco filius Mamonis; Mammo filius Obthora.

Rothar jura dedit, quæ lector prima videbit.

De Unichi, et Unabo regibus ^{viii} et ^{ix} loco præsentis catalogi, quem emendatis in Sigonii scheda numeris ita distinximus, altum apud auctorem nostrum silentium, ut si genuina hæc prolegi lectio,

^a ducens originem Gungincorum, quæ apud eos generosior habebatur. Hic, sicut a majoribus traditur, tribusq[ue] triginta annis Langobardorum tenuit regnum.

CAPUT XV.

De meretrice quæ septem infantulos peperit, ex quibus Lamissio unus fuit, et de monomachia ejus cum Amazone.

His temporibus quædam meretrix, uno partu septem puerulos enixa, belluis omnibus mater crudelior, in piscinam projecit necandos. Hoc si cui impossibile videtur, relegat historias veterum, et inveniet non solum septem infantulos, sed etiam novem unam mulierem ^b simul peperisse. Et hoc certum est maxime apud ^c Ægyptios fieri. Contigit itaque ut rex Agelmundus, dum iter carperet, ad eandem piscinam deveniret. Qui cum equo retento miserandos infantulos miraretur, hastaque, quam manu gerebat, huc illucque eos inverteret, unus ex illis manu injecta hastam regiam comprehendit. Rex misericordia motus, factumque altius admiratus, cum magnum futurum pronuntiavit. Moxque eum e piscina levare præcepit, atque nutrici traditum, omni cum ^d studio mandavit alendum. Et quia eum de piscina, quæ eorum lingua ^e lama dicitur, abstulit, ^f Lamissio eidem nomen imposuit. Qui cum adolevisset, adeo strenuus juvenis effectus est, ut et bellicosissimus exstiterit, et post Agelmundi funus, regni gubernacula ^g rexit. Ferunt hunc, dum Langobardi cum rege suo iter agentes ad quemdam fluvium pervenissent, et ab Amazonibus essent prohibiti ultra permeare, cum earum fortissima in fluvio natau pugnasse, eamque peremisse, sibi que laudis gloriam, Langobardis quoque transitum ^h paravisse: hoc siquidem inter utraque acies prius constitisse, quatenus si ⁱ Amazona eadem Lamissionem superaret, Langobardi a flumine recederent; sin vero a Lamissione, ut et factum est, ipsa vinceretur, Langobardis eadem permeandi flu-

manca sit Pauli series: contra vero Andoinus Aiboini prædecessor memoria excidit Rothari, ita ut si regis fastis eundem addideris, Rotharis ipse xviii rex habeatur. Expunctisque Unichi, et Unabo, ut Paulus habet, jam Rotharis non xvii, sed xvi loco regnaverit. Quod miror, haud observasse oculatissimum vtrum Sigonium nostrum; quippe si Langobardis, ut ait lib. i de regno Italia: edit. Wecheliana: pag. 4, ^D præerat Alboinus Andoini filius Rex jam decimus numeratus, cum ad Rotharim veneris uterque manifesti erroris evincitur. Recedit etiam a Paulo nostro hæc prologi lectio in epoche adventus Langobardi. etsi nos cap. 21 ad eundem firma fronte remittat. Sed hæc infra. Interim juvat ex aliis etiam monumentis primos Langobardorum reges cum Paulo novisse.

^a Al., ducens et prosapiam, et originem Gungincorum. Lind. et Modoet. Gungingos, sive Guniugos, Grotius interpretatur Ben-volos, eoque nomine familia regis Agelmundi appellabatur, ut alia Adelungorum, de qua infra.

^b Amb. et Modoet., semel.

^c Hæc Paulus a Plinio suo excerptis, lib. vii, cap. 5, de prodigiosis partibus: c Tergminos, ille, nasci certum est Horatorum, Curatorumque exemplo. Supra intra ostenta adducitur, præterquam in Ægypto, ubi fecit ostu Nilus, etc.

A tanta copia præberetur. Constat sane, quia hujus assertionis series, minus veritate subnixæ est. Omnibus etenim, quibus veteres historie notæ sunt, patet, gentem Amazonum, longe antea, quam hæc fieri potuerunt, ^k esse deletam, nisi forte quia loca eadem ubi hæc gesta feruntur, non satis historiographis nota fuerunt, et vix ab aliquo eorum vulgata sunt, fieri potuerit, ut usque ad id tempus, hujuscemodi iuibi mulierum genus haberetur. Nam et ego referri a quibusdam audiui, usque hodie in ^l intimis Germaniæ finibus gentem harum existere feminarum.

CAPUT XVI.

Quomodo Bulgares noctu super castra Langobardorum irruentes, Agelmundum regem interfecerunt, et filiam ejus captivam duxerunt.

^B Igitur transmeato Langobardi, de quo dixeramus, flumine, cum ad ultiores terras pervenissent, illic per tempus aliquod commorabantur. Interea cum nihil adversi suspicarentur, ^m et essent quieti, longa nimis securitas, quæ semper detrimentorum mater est, eis non modicam perniciem peperit. Nocte denique cum negligentia resoluti quiescerent cuncti, subito super eos ⁿ Bulgares irruentes, plures ex iis sanciant, multos prosternunt, ^o et in tantum per eorum castra debachati sunt, ut ipsum Agelmundum regem interficerent, ejusque unicum filiam sorte captivitatis auferrent.

CAPUT XVII.

Quomodo Lamissio rex effectus est, et qualiter Bulgares superavit.

^C Resumptis tamen post hæc incommoda Langobardi viribus, Lamissionem, de quo superius dixeramus, sibi regem constituerunt. Qui ut erat juvenili ætate fervidus, et ad belli certamina satis promptus, ^p non aliud nisi Agelmundi necem ulcisci cupiens, in Bulgares arma convertit. Primoque prælio mox commisso, Langobardi hostibus terga dantes ad castra refugunt. Tunc rex Lamissio ista conspiciens, elevata altius voce omni exercitui clamare cœpit, ^q ut

^d Al., custodia. Lind. et Mod.

^e Vocem etiam apud Festum reperies. *Lacuna*, aquæ collectio, a lacu derivatur, quam alii lamam, alii lustrum dicunt. Beatus Rhenanus legendum putat Qualamam, a scaturigine. Nam *quellen* Testonica lingua scaturire sonat. Lind.

^f Lamissio, quasi *Lamis-sohu*, filius piscinæ, Grotio.

^g Modoet., suscepit.

^h Paravisse, et inter utrasque, etc. Modoet.

ⁱ Al., Amazon eundem. Lind. et Modoet.

^j Al., constat autem hujus assertionis seriem minus esse veritati suffulcam. Lind.

^k Vide Jornandem de rebus Geticis, cap. 8, et quæ in peculiarem libellum congestit P. Petitus.

^l Al., ultimis. Lind.

^m Al., essent longa sub quiete minime solliciti, securitas, etc. Lind., et essent longa in quiete nimis solliciti, etc. Modoet.

ⁿ Al., Bulgari, et sic semper. Lind.

^o Al., tandiu, tamque atrociter per eorum castra grassantes, etc. Lind. Modoet., debachati sunt diu vagantes, ut ipsum, etc.

^p Al., conservatoris sui Agelmundi. Al., alumni sui Agelmundi, ut in Modoet. Lind.

^q Modoet., ut opprobrium, quod pertulerunt meminissent.

opprobriorum, quæ pertuerant, reminiscerentur, A gnauerat, tertius ad regni gubernacula ^d Lethu ascendit. Qui cum quadraginta ferme annos regnasset, Hildehoc filium, qui quartus fuit ^f in numero regni successorē reliquit. Hoc quoque defuncto, quintus ^g Gedeohoc regnum suscepit.

CAPUT XIX.

Bellum inter Edongar regem Torcilingorum, et Feletheum regem Rugorum, et quomodo Langobardi, superatis ab Odoacre Rugis, eorum provinciam possederunt.

His ^h temporibus inter ⁱ Odoachar, qui in Italia per aliquot jam annos ^j regnabat, et ^k Feletheum, qui et Fava dictus est, Rugorum regem, magnarum inimicitiarum fomes ^l exarsit. Qui Feletheus illis diebus ulteriorem Danubii ripam incolebat, ^m quam a Norici finibus idem Danubius separat. In his ⁿ Noricorum finibus, beati tunc erat Severini ^o cœnobium, qui ^p omni abstinentiæ sanctitate præditus multis jam erat virtutibus clarus. Qui cum hisdem in locis, ad vitam usque metas habitasset, nunc tamen ejus ^q corpus Neapolis retinet. Ille sæpius hunc de quo diximus Feletheum, ejusque conjugem, cujus vocabulum ^r Gisa fuit, ut ab iniquitate quiescerent,

parietes tantum quos Danubio non potuit transferre dimisit; sed mox in eum ultio denuntiata pervenit; nam intra mensis spatium a Friderico fratris filio interfectus prædam pariter amisit et vitam. Quapropter rex Othacar Rugis intulit bellum, quibus etiam devictis, et Friderico fugato, patre quoque Fava capto, eum ad Italiam cum noxia conjuge supra memorata, videlicet Gisa, transmigravit.

^s Al., quam Onerici finis, id est, Danubii separant.

^t Al., Onericorum. Lind.

^u Eugippius ubi supra : « Tunc itaque sanctissimus Dei famulus Severinus de partibus Orientis adveniens in vicinis Norici Ripensis, et Pannoniorum partibus, quod Asturis dicitur oppido morabatur, » a barbaris excisum, ut prædixerat. Frequens postmodum, ut ait Aventinus in Annal. Bojor. servata hoc loco Eugippio fide, et Bathaviz, et Quintianæ (Quintanorum colonia est) in Vindelicia, atque Vienne in Norico habitavit. Bathaviæ in ripa eidem extat dedicatum templum, estque, ut appellatur, parochia; a Vienna vero ad tertium lapidem pagus est Severinus, cognomen adhuc retinens. In notis ad Eugip. Cella rudera in pago Siferinga exstare testatur Lazius, et pago nomen esse a S. Severino. Cuspinianus isthic villam, ubi cellæ Severini vestigia ob ejus memoriam emisse se testatur. Distant magno milliari a Vienna. At monasterium majus fuisse ait Lazius in loco qui Heyligstat dicitur, id est Locus sanctus, a sanctorum isthic habitatione. Inde saxa abstulit sanctus Leopoldus ad Neuburgi claustralis ædificationem, etc. »

^v Al., omni scientia, et prærogativa sanctitatis præditus. Lind., omni scientia, et sanctitate. Modoet.

^w Al., corpusculum Neapolim. Lind. Ita Modoet. S. Severini Noricorum Apostoli corpus anno sexto depositionis ejus, ut ait Eugip., migrantibus in Italiam Romanis a Rugorum servitute liberatis, primum in Montem Feretrum, inde vero auctoritate Gelasii Pontificis, petente illustri femina Barbaria, in castrum Lucullanum, et postremo instantibus Campaniæ littora Saracenis anno Chr. dcccxc, Neapolim translatum, et in celebri monasterio sancti Severini per Joannem abbatem solemnem pompam conditum, ubi et adhuc religiose asservitur. Acta Sanctorum Bolland.

^x Al., Gisa, ut supra.

CAPUT XVIII

Quod, mortuo Lamissione, regnum Lechu suscepit, et post hunc, filius ejus Hildeoc, post quem quoque Bodeac regnavit.

Defuncto post hæc Lamissione, qui secundus re-

^a Al., mentis oculos dedecus acceptum, ut eorum, etc. Lindembrogius.

^b Al., expetendos, obeundosque. Lind.

^c Amb. et Modoet., audaciores.

^d Al., Leth. Lind. et Modoet.

^e Al., Gildeochum filium suum. Lind. Modoet., Gildehoc.

^f Al., in regnum numero fuit, regni successorē reliquit. Lind.

^g Al., Gedeochis. Lind. Gudeoc. Ambr.

^h Erravimus hucusque velut in labyrintho per varias Langobardorum sortes et regiones ab eisdem occupatas, chronologico filo destituti, nullum præbente Paulo, vel alio quopiam scriptore, ni debili conjecturæ conatu temporum ordinem divinare potius, quam investigare velimus. Liceat hinc securiori gressu Historici nostri vestigiis adhærere. Certam epochen eversionis regni Rugorum, quam hic noster innuit a Cassiodoro habemus. Verba ejus hæc sunt e Chronico excerpta : Boetius V. C. Cos. Hoc Cos. Odovacer, Phœba rege Rugorum victo, captoque positus est. Anonymus vero Cuspinianus a Pagio relat, hæc addit : « Sub consulatu ejusdem (nempe Boetii) pugna facta est inter Odoacrem regem, et Febanum regem Rugorum, et vici Odoacer, et adduxit captivum Febanum regem sub xvii Kal. Decembris. » Consulatus Boetii communiori calculo incidit in annum Domini nostri Jesu Christi cccclxxxvii et xii regni Odoacris in Italia.

ⁱ Al., Odoacrem. Lind.

^j Al., regnarat. Lind.

^k Amb., Fleba. Cassiod., Phœba. Anonym. Cuspiniani, Febanus; aliis, Faba, Fava, Favianus, Fava, Fethia. Eugippio in Vita sancti Severini, Feletheus, et Felectus, aliis Filetus, Feletus, Sava, et Seletus, ut notarunt doctissimi Patres Bollandio success. ad Acta sancti Severini.

^l Causam belli inter Odoacrem et Feletheum excitati narrat Eugippius cap. 12 : Fridericus (erat is Feletheo frater) B. Severini morte comperta pauper, et impius barbara cupiditate semper immanior, vestes pauperibus deputatas, et alia nonnulla credidit auferenda. Cui sceleris sacrilegium copulas, calicem argenteum, ceteraque altaris ministeria præcepit auferenda, etc. Abrasis omnibus monasterii rebus,

verbis caelestibus monuit. Quibus pia verba spernentibus, hoc quod eis postmodum contigit, longe antea futurum praedixit. Adunatis ergo Odoacar gentibus, quae ejus ditioni parebant, id est, Turcilingis, et Herulis, Rugorumque parte, quos jam dudum possederat, nec non etiam Italiae populis, venit in Rugiland, pugnavitque cum Rugis, ultimaque eos clade conficiens, Feletheum insuper eorum regem extinxit. Vastataque omni provincia, Italia repetens, copiosam secum captivorum multitudinem abduxit. Tunc Langobardi de suis regionibus egressi, venerunt in Rugiland, quae Latino eloquio Rugorum patria dicitur, atque in ea, quae erat solo fertilitas, aliquantis commorati sunt annis.

CAPUT XX.

Mortuo Gedeoco, regnavit Claffo, et post hunc Tato, qui delevit regnum Herulorum.

Inter hæc moritur Gudehoc, cui successit Claffo filius suus. Defuncto quoque Claffone, Tato ejusdem filius, septimus ascendit ad regnum. Egressi quoque Langobardi de Rugiland, habitaverunt in campis patentibus, qui sermone barbarico *feld* appellantur. Quo in loco dum per trium annorum spatia morarentur, bellum exortum est inter Tatonem, atque Rodulfum, Herulorum Regem. Qui cum primitus fœdera necerent, causa inter eos discordia ista fuit. Germanus Rodulphi Regis, ad Tatonem ferendae pacis gratia venerat, qui cum

* Al., Igitur Odoacer gentibus suae ditionis congregatis, utpote Turgilingis, seu Turingis, Erulis, Rugorumque parte, quam jam dudum possidebat, necnon, et Italiae populis, venit in Rugilandam, pugnansque cum Rugis, etc. Lind.

† Amb. et Modest., possidebat.

* Ceteri omnes Feletheum cum uxore Gisa captum, et in Italiam abductum asserunt, quos inter anonym. Cuspinianus supra relatus diem addit acti ab Odoacre in urbe Roma triumphi, post quem forte Feletheus occisus.

† Al., et itaque Italiam repetens. Lind.

† Al., Rugilandam. Lind.

† Al., regio. Lind.

Quot annis Langobardi Rugorum regionem incoluerint ex Procopio deducere licet lib. II, cap. 14: *Ἦνικα μόντοι Ἀναστάσιος Ῥωμαίων τὴν βασιλείαν παρέλαβεν, οὐκ ἔχοντες Ἑρούλοι ἐπ' οὓς τινες ἀνθρώπων τὸ λαπὸν ἔλθοιεν, καταβήμενοι τὰ ὅπλα, πονυχὶ ἐμμενον, χρίσας τε αὐτοῖς ἐνιαυτὸν τριῶν ἐν ταύτῃ δὴ τῇ ἐρήνῃ ἐτρίβον καὶ αὐτοὶ, ἐς ὅταν ἀρχόμενοι, Ῥοδούλφον ἀνίσταν, σπῶν τὸν ἡγεμόνα, ἰκαχίζον, φερόντες τε αὐτὸν παρ' αὐτὸν μαλ' ἀκόντες τε καὶ γυναικῶν ἱαλόντων ἄλλοις τε τίσιν αὐτὸν ἱερσχιζόντες ἰνόμεσι, κόσμῳ οὐδενὶ ἰλιδορῶντο. Ῥοδούλφος τε τὴν ὕβριν ὡς ἡμιστα ζέων, ἐπὶ Λογγιβάρδους οὐδὲν ἀκούοντας ἐστράτευσεν οὐδὲ τινα σφίσιν ἡμάρτανά ἐπινειγῶν. οὐδὲ λυσεν τινὰ τῶν ἐγγεμεμένων σπείραντων, ἀλλὰ πόλεμον ἐπιφέρων αἰτίαν οὐκ ἔχοντα.*

† Suscepit ab Anastasio (ut in edit. nostra pag. 286.) E) Romani habentis imperii, non habentes Heruli quos deinceps invaderent, armis depositis quiescere, ac triennio pacilla stetit, quam graviter perierat, Rodulfo regi suo maledicebant, ipsumque aditantes, mollem et effeminatum vocabant, aliusque id genus conviciis per summum dedecus ejus verberabant. Permotus contumelia Rodulfus in Langobardos plane insolens expeditionem suscepit, nullus delicti postulant, nec violatas pactiones pratexens, sed bellum inferens ex animi mera libidine. Tertio igitur anno imperii Anastasii a Rodulfo in Langobardos arma sunt illata, isque Christi Domini ccccxciii. Atqui de Rugorum regione in campos feld tribus ante annis venerant, ut Paulus ait cap. seq. Consequens erit ab anno Christi ccccxxviii (Odoaceris victoria insigni, vel paulo post ad ccccxi Anastasii primum Rugorum regionem habitasse. Cui temporum rationi nihil in Paulo nostro repugnans observo. Ceterum ex hoc Procopii loco notandum Langobardos jam tum fuisse Christianos, sed Arianæ perditionis infectos.

† Al., Gedeochus. Lind.

† Al., ejus. Lind.

† Al., Tato, et sic infra quoque. Lind.

† Al., filden., Lind. Feiden legunt Germani pene omnes plurali numero a *feld*, servata grammatices ratione, et sensus est non eos tantum campos de quibus hic loquitur Paulus, sed quemlibet alium Germanica lingua *feld* appellari. Eos vero designat Wolfgangus Lazius lib. XII de Migrationibus gentium, ubi

de septima Langobardorum habitatione verba facit: *Postremo mediterranea potentes Istrum versus campestris sub Herulorum regia tributo ea acciperunt, quæ in Moravia hodie extensa late cernuntur, etc.*

† Alteram belli causam, immo nullam, inter Rodulphum Herulorum regem, et Langobardos narrat Procopius, cui si potior habenda fides, miror Langobardum hominem Italia in suos commentum fuisse. Sequitur ille dicto cap. 14: *Ὅτε ἐπὶ τῷ Λογγιβάρδῳ ἀκοῇ ἔλαβον, πείψαντες παρὰ τὸν Ῥοδούλφον, ἀνεπυθάνοντο, καὶ τὴν αἰτίαν ἡξίουν ἐπείν, ὅς δὴ ἦνικα Ἑρούλοι ἐν ὅπλοις ἐπ' αὐτοὺς ἵνασι κοινολογοῦνται· εἰ μὲν τι ἀπεστειρήκασι τὰς ἐστράδας, ἀλλ' αὐτίκα μάλα ἔν μὲν γὰρ αὐτὸ ἀποτίσιν· εἰ δὲ μέμονται μίτρῳ σφίσι τεταχθαι τὸν φόρον, ἀλλὰ μίτῳ ποιήσαν αὐτὸν οὐ μήποτε Λογγιβαρδαὶ οὐκ ὀφείτω ἔσοται. Ταῦτα μὲν τοὺς πρίσβεις προτεινόμενοις ἔν ᾧπερ δὲ Ῥοδούλφος ἀποπειράμενος πρός αὐανεν. Οἱ δὲ καὶ αὐτὸς πρίσβεις ἐτέρους παρ' αὐτὸν στείλαντες, περὶ αὐτῶν πολλὰ λοιπαροῦντες ἐκείνους. Οὗτοι δὲ καὶ τὸν δευτέρων ἀπαλλογόμενοι, τρίτοι πρίσβεις παρ' αὐτὸν ἤκουτες, ἐπέειπον, Ἑρούλους πόλεμον ἀπρὸς αὐτοὺς μὴδεὶς σφίσιν ἐπινειγῶν· ἐν γὰρ ἑαίνοι γνῶμαι τοιαύτη ἐπ' αὐτοὺς ἴσται, καὶ αὐτοὶ οὐχ ἰκούσιν· ἀλλ' ὡς μάλιστα ἀναγκασμένοι ἀντετάσσονται τοῖς ἐπιούσι, μαρτυράμενοι τὸν θίον, οὐ ὑπὲρ τῆς ῥοπῆς καὶ βραχυῖα τι· τὸ παράπαν ἰκμὰς πάσῃ τῇ ἀνθρώπων δυνάμει ἀντίστροφος ἴσται· αὐτὸν τε εἰκὸς τῆς τοῦ πολέμου αἰτίας ἡγμένον, ἀμφοτέρους προτεκνύσαι τῆς μάχης τὸ πέρας. Οἱ μὲν ταῦτα εἰπόν, διδίστασθαι ταῦτα τοὺς ἐπίοντας· οἰόμενοι. Ἑρούλοι δὲ ὑποτεταμένοι τὸν πάντων οὐδὲν, Λογγιβαρδαὶς ἐγνώσαν ἐς χεῖρας ἵνασι. Ἦνικα δὲ ἀμφοτέροι ἀγχοστάτη ἀλλήλων ἐγένοντο, τὸν μὲν ὑπερβὴν Λογγιβαρδῶν αἶρα, ἐνεδίαινα μείλινη τιλ νεφέλη καὶ ἐς ὅταν παχυσὶ καλύπτεσθαι ὑπὲρ δὲ τοὺς Ἑρούλους αἰθρία ὑπερνώδης εἶναι. Οἱς δὲ τεκμηριούμενος ἔκαστην ἂν τις ἐπὶ τῷ σπῶν πονήρῳ ἐς τὴν ἑμβολὴν Ἑρούλους ἵνασι. Οὐ γὰρ τε τούτου περὶ τὸν βαρβαρὸς πέρας εἰς μάχην καθίσταται οἱ· εἰ εἶναι. Οὐ μὲν τοι οὐδὲ τούτῳ Ἑρούλοι προτείχον τὸν νοῦν. Ἀλλὰ παντάπασιν ἀπρὸς τὴν αἰτίαν, πολλὰ τῷ καταφρονέματι ἐπὶ τοὺς πολέμιους ἐχώρουν, πλεθὺ ὁμίλων τὸ τοῦ πολέμου σταθμώμενοι πέρας. Ἐπὶ δὲ ἡ μάχην ἐν χειρὶ γένοι, θνήσκουσι μὲν τῶν Ἑρούλων πολλοί, θνήσκουσι δὲ καὶ Ῥοδούλφος αὐτός. Οἱ τε ἄλλοι πάντες φεύγοντες ἀνεκράτους, οὐδεμῶς ἀλγὺς μεμνημένοι. Καὶ τὸν πολέμιον σφίσιν ἐπισπομένον, οἱ μὲν πλείστοι αὐτοῦ ἐπίσπον, ὀλίγοι δὲ τινες δ' ἐσώθησαν.*

† Quo Langobardi auditio mittunt, qui ex ipso Rodulfo scitarent supplices causam movendi contra se belli, de quo Heruli consilia ac sermones conferrent. Si qua sint fraudati vectigalium parte spondent se illico repensuros cum magno fenore: si levius esse tributum querantur, haud grave Langobardis fore majus pacisci. Proponentes hæc legatos Rodulfus remittit munitibus, ac porro pergit. Ab eadem gente mittitur altera cum eadem precibus enixis legatio: qua similiter repulsa, gerentes ad ipsam tertiam, denuntiandum non esse Heru-

expleta legatione patriam repeteret, contigit ut A
ante regis illius domum, quæ Rumetruda dicebatur,
transitum haberet. Illa multitudinem virorum et no-
bilem comitatum aspiciens; interrogabat quis ille
esse possit, quæ tam sublimis obsequium haberet.
Dictumque est illi: Rodulphi regis germanoni legä-
tione: perfunctâ patriam regressi. Mitti b puella, qui
eum invitaret, ut c vini poculum dignaretur accipere.
Ille corde simplici; ut invitatus fuerat, venit. Et
quia erat iuventus pusillus, edm fastu superbiæ puellâ
desepit; verbâque adversus eum irrisoria protulit.
At ille verecundia pariter et indignatione perflatus,
talâ rursus verba respondit, quæ ampliorem puellæ
confusionem afferrent. Tunc illa furore femineâ
succensa, dolorem cordis cohibere non valens, d sec-
lus, quod mente conceperat explere contendit. Si-
mulat patientiam, vultum exultat, eamque verbis
jucundioribus denuncens, ad sedendum invitat. Ta-
lique eum in loco sedere constituit, quo parietis se-
nestræ ad scapulas haberet. Quam fenestram quasi
ob hostilis honorem, re autem vera, ne enim aliqua
pulsaret suspicio, velamine tegeret pretioso, c præ-
cipiens atrocissima bellua propriis pueris, ut eum
ipsa quasi ad pincernam toquens, Misce dixisset, illi
eum a tergo lanceis perforarent, factumque est.
Mox crudelis femina signum dedit, c iniqua mandata
perficuntur. Ipseque vulneribus transfixus in terram
corruens expiravit. Ea cum Rodulfo regi nuntiata
fuissent, tam crudele germani funus ingemuit, dolo-
ri-que impatiens, ad ultiscendam fratris mortem
exaruit, fœdusque, quod cum Talone pepigerat
irrumpeus, eidem bellum indixit. h Quid plura?
Convenerunt utrorumque in campis potentibus acies.
Rodulfus suos in pugnam dirigit, ipse in castris re-

lis, ut arma de nihilo in se intendant: se enim tali
inadvertentibus animo opposituros aciem, non sua vo-
luntate, sed summa necessitate adductos, ac testatos
Deum, cuius ad nutum vel modicus vapor omnibus
humanis viribus retundendis par omnino futurus sit.
Convenientissimum autem esse ipsam belli causis
pernotum, utrique genti pugne exitum pro imperio
consuere. Hæc illi, quibus aggressores terrum
iri existimabant. At nihil prorsus veriti Heruli, con-
siliu urgent configendi cum Langobardis. Ut in
propinquo steteret acies, cœli partem, quæ Langobar-
dis imminchat, nubes atra densissimaque obdixit:
supra Herulos maxime sudum erat. Unde quis con-
jecisset Herulos in prælium sibi exitiale vadere; nec
tristius eo portentum offerri posse barbaris certamini
se offerentibus. Sed neque hoc mentem advertentes
Heruli, cum summa securitate ac superbissimo
contemptu hostem petant, de eventu belli auguran-
tes ex armatorum multitudine. Ubi ad manus ven-
tum est, magna sit Herulorum cades, eaque Ro-
dulfus ipse involvitur; ceteri omnes consueverunt
in fugam, virtus inmemores; insequentibus ho-
stibus, plerique ibidem oppellunt; pauci admodum
elabuntur. i

a Al., perfunctum. Lind. et Madoet.

b Al., puellam que. Lind.

c Al., deest vini. Lind. et Madoet.

d Madoet., motum.

e Præcipiens pueris suis rem atrocissimam. Lind.

f Factumque ita est; nam mox erudessit, etc. Lind.

g Al., itaque mandata peragunt, etc. Lind.

sidens, de spe victoriæ nihil ambigens, ad tabulam
ludit. f Erant siquidem tunc Heruli bellorum usibus
exercitati, multorumque jam strage notissimi. Qui
sive ut expeditius bella gererent, sive ut illatum ab
hoste vulnus contemnerent, h nudi pugnant, ope-
rantes solimmodo corporis verecunda. Horum ita-
quæ viribus rex indubitanter fidens, dum ipse securus
ad tabulam luderet, unum e suis in arborem, quæ
forte aderat, ascendere jubet, quatenus i ei suorum
victoriam celeriter referret, comminatus ejus se caput
abscissurum, si Herulorum aciem fugere nuntiaret.
m His cum Herulorum flecti acies, et a Langobardis
eos opprimi conspiceret, interrogatus a rege sapius
quid Heruli gererent, eos optime pugnare respondit.
n Nec prius malum quod cernebat loqui audens
B aperuit, quam universæ acies hostibus terga præbe-
rent. o Qui licet sero tandem in vocem erumpens:
Vae tibi, inquit, misera Herolia, quæ cœlestis Do-
mini plecteris ira. Ad hæc verba commotus rex ait:
Numquid fugiunt Heruli mei? At ille: Non, inquit,
hoc ego, sed tu rex ipse dixisti. Tunc ut in talibus
fieri assolet, rex ipse et omnes perturbati, dum quid
agerent hasitarent, supervenientibus Langobardis,
graviter caduntur. Rex quoque ipse nequidquam
fortiter faciens, exsinctus est. Herulorum vero
exercitus dum hac illaque diffugeret, p tanta super
eos cœlitus ira respexit, ut viridantia camporum lina
cernentes, natatiles aquas esse putarent. q Dumque
quasi nataturi brachia extenderent, crudeliter ho-
stium feriebantur a gladiis. Tunc Langobardi, pa-
triam victoria, tingentem, quam in castris repererant,
inter se prædam dividunt. Tato vero Rodulfi vexil-
lum, quod r bandum appellant, ejusque galeam, quam
in bello gestare consueverat, abstulit, atque jam ex

h Hec verba aliis desunt. Lind.

i Al.: Erant tunc Heruli bellandi periti, multo-
rumque strage notissimi. Lind., bellorum, sive exerci-
tium usibus, multorumque strage, etc. Madoet.

j Alias se contemnere indicarent. Lind.

k Morem hunc nonnullis Germanis populis, lino
et Galis fuisse pluribus veterum testimoniis probat
laud. Cluverius, Germaniæ antiquæ lib. 1, cap. 41,
quibus addendus Procopius de Antis eadem referens
cit. hist. lib. III, c. 14, edit. nost. pag. 515, col. 1.

l Alias sibi suorum. Lind.

m Al., aut Herulorum flecti acies, et Langobardos eos
D opprimere se videre diceret. Lind.

n Amb. et Madoet., non audens.

o Tunc enim licet sero in vocem prorumpens. Lind.

p Al., Herolia. Lind.

q Al., plecteris ira. Lind.

r Al., tanta amentia cœlitus immissa perciti sunt.
Lind.

s Proxima vero fabula si actos Herulos in lini
campis ita præpeditos consideres, ut ad aperiendam
fuge viam extentis brachiis lino defluerent, et nudi
speciem natantium insequentibus præberent.

t Al., ingentem prædam, quam in castris Rodulfi
reppererant inter se dividunt. Lind.

u Suidas: Βάνδον καλοῦσι Ῥωμαῖοι τὸ σήματόν τὸ ἐν
πύλῳ. Glossarium Latino-Græcum: Bandu n lignum;
legendum σῆμα. Constantinus Magnus, ad silvestrum
papam: Ὁποῖος καὶ τὰ βασιλικά σήματα, καὶ πῶτα
τὰ σῆμα, καὶ τὰ βάνδα, καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήματα τῶν
βασιλέων; παραδεδωκέναι. Hinc Βανδοφόρος; ἐπὶ δὲ τῷ

illo tempore ita omnis ^a Herulorum virtus concidit, A ut ultra super se regem omnino non haberent. Jam hinc Langobardi ditiores effecti, ^b aucto de diversis gentibus, quas superaverant, exercitu, ultro coeperunt bella expetere, et virtutis gloriam circumquaque ^c protelare.

CAPUT XXI.

De morte Tatonis, et regno Wachonis, et quomodo

σημειὼν τοῦ Βάνδου βασιλέως, na jam vixit ab optimo Gesnero editum et emendatum, nec opus fuerat ea denuo ab aliis repeti. O senium! o mores! Lind.

^a Excisum Langobardorum victoria Herulorum regnum Procopius etiam tradit dicto cap. 14. Inde prosequitur gentis illius historiam, asseritque, post infelicem pugnam, partem eorum in Rugorum regione stetisse, atque illinc urgente fame ad Gepædum fines confugisse; postremo transito Istro flumine cum Romanis in Illyrico, imperante Anastasio, concessisse; at brevi nostris molestos a Justiniano vi coerctis, illiusque benignitate agris donatos, Christiana religione institutos. Partem alteram in Thulen insulam, pro qua reponenda est Scandinavia, ut illibi notatum, migrasse, atque illinc a reliquis Herulis in Illyrico degentibus Aordum regii sanguinis virum, qui suis imperaret, ascitum fuisse narrat contra hęc Pauli verba, isque cum longo itinere tardior diu expectaretur, impatientes Heruli alterum a Justiniano regem petiverunt, qui Suartium dedit; sed Aordo adveniente, a Suartina, et mox ab imperatore defecerunt.

^b Aucto a tot diversis gentibus, quas superaverant. Lind. et Modoet.

^c Al., prolatere. Lind.

^d Al., post hunc belli triumphum: Lind.

^e In Modoet., Walcho. Minime recensendus in regis fastis ex Pauli sententia, quam non est assecutus ipsius epitomator in argumento prapostito presentis capiti 21. quippe post Tatonem, quem septimum dixerat Langobardorum regem, octavum numerat Waltarim, exploso, ut in prologo legum a rege Rothari editarum, Wacone, qui non legibus patriis, sed vi regnum abrupperat, occiso patruo suo Tatone, atque Hidelchi Tatonis filio, seu verius nepote, in fugam ad Gepædes acto. Eaque de causa in illius locum Rotharis Hidelchim, vel Unichim, ut nostra habet lectio fortasse in Langobardicis nominibus vitata, numero 8 reposuerat, eique successorem dederat filium Unabo, de quo ne verbum quidem in Paulo nostro.

^f Amb., Luchilonis. Modoet., Zachilonis, ut eum ab hac luce privaret, et ita Lind.

^g Amb., Hiltchis.

^h Modoet., Taddonis.

ⁱ Al., Gepidas, et sic infra quoque variat. Lind.

^j Juxta hic etiam Wachonis fortunam ex Procopio repetere, lib. in Belli Goth., 35: Ἡλικ Λαγροβαρδὸν Οὐάκας ἔρχεν, ὃν τίς οἱ ἀνέμεις Ῥισουλὸς ὄνομα ἦν δὲ ὁ νόμος, ἐπιστὰς Οὐάκας τελευτήσεν, ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐκάλεσεν. Προνοήσας οὖν Οὐάκας ὅπως εἰς τὸν ταῖδα τὸν αὐτοῦ ἡ ἀρχὴ ἄρχοιτο, ἐξήλεγχε Ῥισουλὸν ἐπὶνεργόν, αἰτίαν οὐκ ἔχων, φυγὴν ἀνδρώπων ἐξήμισεν. Ὅς δὲ ἦν ἡβὼν ἀναστάς τῶν πατρίων, ἔην ἰλιγροὶ τισὶν ἐς τοὺς Οὐάκας ἀνίστασιν φέρονται, αἰτῶν οἱ ἀπολειμμένον ἐν ταῖς θ. οἰν. Χρημασι δὲ Οὐάκας τοὺς βαρβάρους τοῦτον ἀνέμεις τὸν Ῥισουλὸν κτείνει. Τὸν δὲ Ῥισουλὸν παῖδον ὁ μὲν εἰς ἐπὶτελευτῆς νόσω, ὁ δὲ ἕτερος (Ἰδίσγος ὄνομα) ἐς Σαλαβηνοὺς φέρονται. Οὐ πολλὰ μὲν οὖν ὥστε οἱ, ὁ μὲν Οὐάκας νόσος εἰς ἀνδρώπων ἀναίστητο. Ἐς δὲ τὸν Οὐάκας, τὸν Οὐάκου υἱόν, ἡ Λαγροβαρδὸν ἦλθεν ἀρχή. Ἡ δὲ, παῖδι κομιδῇ ὄντι, ἐπίτροπος καταστάς Αὐδούν, τὴν ἀρχὴν διουκίτο. Δυνάμει τε πολλῇ ἀπ' αὐτοῦ χρώμενος, αὐτὸς τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐς μακρὰν ἔσχε, τοῦ παῖδος τοῦτον νόσω αὐτίκα ἐξ ἀνδρώπων ἀναίστητος.

Wacho Suavos superavit; et de uxore ejus, et filiabus; et de regno Waltari filii ejus.

At vero Tato ^a post hæc de belli triumpho non diu lætatus est. Irruit namque super eum ^b Wacho filius germani sui ^c Zuchilonis, et eum ab hac luce privavit. Confluxit quoque adversus Wachonem, ^d Hildechis filius ^e Tatonis, sed superante Wachone devictus, ad ^f Gepidos confugit, ibique ^g profugus ad vitæ finem usque permansit. Quam ob causam ^h Ge-

ⁱ Quo tempore Langobardis Vaces imperabat, nepotem habebat (fratris filium dixerim servata propria significatione τοῦ ἀνδρὸς) nomine Risiulfum, quem lex ad regnum vocabat, postquam ex vita Vaces migrasset. Vaces autem id provide curans, ut filio suo principatum relinqueret, Risiulfum criminatus, absque causa, exilio multavit. Statim ille ex patria ad Varnos cum paucis profugit, relictis ibi duobus filiis. Hos barbaros pecunia Vaces ad Risiulfum eadem perpellit. Filiorum Risiulfii alter verbo exstinguitur; alter cui nomen Ildisgum ad Sclavenos evadit. Naud multo post morbo Vaces obijt, ac Langobardorum principatus Valdalo obvenit Vaci filio, cui admodum puero tutor adhibitus Aduinus regnum administrabat. Hinc multa auctus potentia, brevi ipse regnum obtinuit, cum puerum repente morbus oppressisset. Supplendam ex his Warnefridi historiam, probandamque prologi lectionem ceuseo, etsi Procopius Wachoni, vel, ut ipse Græca dialecto pronuntiavit, Vaci regnum asserat, fratris filio post ipsius mortem unice tribuendum, quod ex minus exacta Langobardicarum rerum notitia fortasse exciderat. Novissæ tamen oportet ejusdem ævi scriptorem, Tatonis filium, et nepotem, quorum primum Risiulfum appellat, Ildisgum alterum. Utrumque item recensuit Rotharis rex, etsi diversis nominibus, a quo juxta patrias leges non tam qui regnaverant, quam qui regnasse debuerant numerati, expunctis iis, qui per vim regnum occupaverant. Hinc si legeris in Paulo nostro Hidelchis nepos Tatonis, non filius, ut ipse habet, qui certe Procopio Ildisgus, concordēs omnes habebimus, nisi me fallit opinio melioribus argumentis illico cessura. Interim Procopio nostrum cedere velim. Ab eodem Græco auctore dicto cap. 35 certam habemus temporis notam, quo Hidelchis ad Gepædes confugit; nempe Justiniano imperante, ac Vigilio summo pontifice Constantinopoli degente, anno belli Gothici 14 qui eruditorum calculo 548 æræ Christianæ numeratur.

^k Belli hujus Langobardos inter et Gepædes exitum narrat idem Prooc., cit. cap. Quæ de Hidelchi scribit hic refero ad uberiorem Langobardicæ historiæ copiam: Ἡλικ τὸν τὸν Γήκαισι τε καὶ Λαγροβαρδαῖς ὁ πόλεμος κατέστη, ὡς πῶρ μοι εἴρηται, Ἰδίσγος εὐθὺς Λαγροβαρδὸν τοὺς οἱ ἐπισπουμένους καὶ Σαλαβηνοὺς πολλοὺς ἐπαγομένους, ἐς Γήκαιδας ἦλθε. καὶ αὐτὸν Γήκαιδας κατέστη ἐπὶ τὴν ἀρχὴν Ἰπιδια εἶχον. Γενόμενον δὲ τὸν ἐν τῷ παρόντι πρὸς Λαγροβαρδας σπονδῶν, ὁ μὲν Αὐδούν τὸν Ἰδίσγον εὐθὺς ἀπὸ πρὸς φίλων ἐξέτατε Γήκαιδων. Οἱ δὲ τὸν μὲν ἀνθρώπον ἐκδούναι οὐδὲν ἐνεύσαν. Ἐκίλευον δὲ αὐτὸν ἐνδύνει ἀπαλλὰχτην. ὅποι βούλοιο, διατάξασθαι. καὶ ὁ μὲν ἔμελλε μοιμαῖε εἶναι τοὺς ἐπομένους καὶ Γήκαιδων τισὶν ἰδελοῦσι, ἐς Σαλαβηνοὺς αὐτὸς ἀφίκετο. Ἐνθεν ἐς ἀναστάς παρὰ Τωτταν τε καὶ Γόθους ἦλ, στρατεύμα οὐχ ἥσσον ἢ ἐς ἑκαταχιλίους εἶναι αὐτῷ ἔχων. Ἐς τὴν Βαυθίαν ἀφίκεται, Ῥωμαῖοις τισὶν ὑπαντήσας, ὃν Αἰζαρος ἦναιτο, ἐς χεῖρας ἦλθε, τρεφόμενος τε αὐτοὺς, πολλοὺς ἐκταεν. Οὐ μόντοι Γόθοις ἐνέμεινεν, ἀλλ' Ἰστρον ποταμὸν διαβάς κῦβις ἐς Σαλαβηνοὺς ἀπὸκώρησεν.

^l Nato demum, ut dixi, bello Gepædes inter ac Langobardos, proximus Ildisgus cum Langobardis, qui se ipsi adjunxerant, ac numerosi Sclavenorum manu ad Gepædes se contulit. Ac sperabant Gepædes fore ut illum in regnum inducerent. Jam vero facta cum

pdi cum Langobardis ex tunc inimicitias contraxere. Eodemque tempore Wacho super Suevos irrui, eosque dominio suo subjugavit. Hoc si quis mendacium, et non rei existimat veritatem, relegat prologum edicii, quem rex Rotharii de Langobardorum legibus composuit, et pene in omnibus hoc Codicibus, sicut nos in hac historiola inseruimus, scriptum reperiet. Habuit autem Wacho uxores tres, hoc est, primam Ranicundam filiam regis Turingorum. Deinde duxit Austrigosam filiam regis Gepidorum, de qua habuit filias duas. Nomen uni Wisegarda, quam tradidit in matrimonium Theodeberto regi Francorum. Secunda autem dicta est Walderada, quæ sociata est Cuswald alio regi Francorum, quam ipse odio habens, uni ex suis, qui dicebatur

Langobardis pace, exemplo Auduinus a Gepædibus, tanquam amicis illis repetiit. Illi tradere nolentes hominem, hortati sunt, ut inde quorunque vellet evaderet. Nulla is interposita mora cum suis ac nonnullis Gepædibus voluntariis, sese ad Sclavenos rettulit. Hinc profectus Toitlam, Gothosque adire instituit; armatorum non minus sex millia secum habens. Agrum ingressus Venetum, cum obvia Romanorum manu, quam Lazarus ducebat confligit, eaque in fugam acta multos occidit. Nec tamen se admiscuit Gothis; sed iterum transitio flumine ad Sclavenos concessit. Post hæc ad Græcos etiam Constantinopolim confugit, et a Justiniano humanissime acceptus, scholæ militum præpositus. Verum Goar homine Gotho suadente fugitivus iterum ad Gepædes concessit, ubi noxius imperatori, arte Auduini brevi et vitam amisit. Procop., l. iv, c. 27.

* Modœt., non esse existimat. Lind., et non esse verum existimat.

* Al., Rotharis. Lind.

* Al. deest rō inseruimus. Lind. Si genuina in Sigonii schedis recitata prologi lectio, mirum profecto Paulum nostrum ad eundem provocare, cum adeo ab ipso discordet, ut supra observavimus. Cæterum perquirenti mihi diligenti cura, vel editas Langobardorum leges, quas habere potui, vel manuscriptoras, quæ in Codice optimæ notæ servantur in hac Ambrosiana bibliotheca, l. O, n. 55, 4, nusquam prologus iste occurrit; unde suspicor etiam Warnefridi ævo non omnibus legum Codicibus fuisse præpositum. Illius vero pars apud Sigonium et quamplures alios frequentissima.

* Al., Ranicundam nomine filiam, etc. Lind.

* Amb., Austrigosam. Modœt., Austrigosam. Lind., Hostricosam.

* Al., Theodeberto, et sic semper in hoc nomine variat. Lind.

* Modœt., Chusupald. Lind., Supald.

* Al., hæc verba usque ad illa Tertiam vero desunt. Lind.

* Meminit utriusque Francorum reginæ D. Gregorius Turonensis in sua historia, sed earum alteram appellans cuiusdam regis filiam, generis Langobardici nullum præbuit testimonium, quod a nostro expetendum. At hic duo errores corrigendi, ut scribit Pagi-
us in sua Critica histor. chronol. ad ann. 556, num. 16, alter librarii, alter ipsiusmet Pauli, qui de rebus regum Francorum sæpe non bene edoctus fuit. Loco enim Cuswald, legendum Teuwald, id est Theodobaldo. Eddio Gruteri magis depravata, habet enim Cusupald juxta ms. Palatinum. Ex Turonensi emendandus Paulus, qui vult Theodoaldum uni ex suis, qui dicebatur Garipald, Waldradam in conjugium tradidisse. Id enim a Chlotario, non vero a Theodovaldo factum, et Garivaldus, non regis domesticus, sed dux tributarius Bajoriæ præfectus. Vide cætera apud eundem.

A Garipald, in conjugium tradidit. Tertiam vero Wacho uxorem habuit, Herulorum regis filiam nomine Salingam. Ex ipsa natus est filius quem Waltari appellavit, quique Wachone mortuo super Langobardos jam octavus regnavit. Hi omnes Lithingi fuerunt, sic enim apud eos quædam nobilis prosapia vocabatur.

CAPUT XXII.

Mortuo Waltari regnavit Audoin, qui Langobardos in Pannoniam adduxit.

* Waltari ergo cum per septem annos regnum tenuisset, ab hac luce subtractus est. Post quem notus Audoin regnum adeptus est, qui non multo post tempore Langobardos in Pannoniam adduxit.

B

* Al., Saligam. Lind.

* Amb. et Modœt., Walteri. Lind., Waltaritus.

* Amb., notus. Librarii fortasse licentia, qui et ipse Pauli mentem non est assecutus. Servandam censeo editorum lectionem ex supra notatis. Quippe noster infelices filium et nepotem Tatonis præterierat, quos si cum Procopio, et Rothari reposueris, Waltari jam decimus rex numerabitur.

* Amb. et Modœt., Adalingi. Lind., Adelingi. De hujus nominis significatione Cluverius German. Antiq. lib. 1, pag. 12, Nobiles homines, uti nunc etiam vulgo in Germania patrio sermone appellantur die Aedeleute, et die Adelen, aliaque dialecto Eddelude, et Eddelen; et ipsa nobilitas der Adel: sic olim nobiles dicebantur pro dialectorum varietate thi Adalinge, Athalinge, Aetheling, Eddeling, haud dubie ab illo primitivo nobilitatis vocabulo Adal, sive Ahal, Athel, et Adel. Adalingi sunt in veteri carmine ad Ludovicum regem, et apud Paul. Diac., etc., ubi Langobardorum regibus octo enumeratis hæc addit: Hi omnes Adalingi fuerunt; sic enim apud eos quædam nobilis prosapia vocabatur. Non quædam mehercules apud Langobardos, sed quævis apud omnes Germaniæ nationes, etc. At pace tanti viri genericum nobilitatis nomen poterat etiam uni Gudehoci prosapie, quæ in Waltari puero linem habuit ob extremam veterum nobilitatem irruptum fuisse, ut Gungingorum alterum ejusdem naturæ generi Aze-mundi. Superfluum esset a cæteris etiam nationibus exempla repetere.

* Waltari locus datur in regis fastis a Paulo, itemque a rege Rothari, exploso patre Wachone, non alia, ut opinor, ex causa, nisi quod puerulus iste regis Claffonis prosapie princeps, etsi adnente patre regnum per vim obtinuerit, vivo adhuc filideli, ut Procopius refert citato cap. 35, jure patriisq; legibus confirmatum sub Audoini tutela, brevi licet spatio, administraverit.

* Amb., quatuor.

* Amb., decimus, continuato librarii errore, ut supra notavi.

* Quo tempore Auduinus Langobardos in Pannoniam duxerit explicat idem Paulus infra lib. II, cap. 7; unde Langobardorum in Pannoniam migrationi annus Christi 526 est assignandus, quod et Siebertus in Chronico testatur. Procopius, cap. 32, lib. III, belli Gothici, ubi alius repetit res barbarorum Occidentis imperium lacerantem, de hac migratione verba facit, asseritque Langobardos Justiniano donante in Pannoniam venisse. Λαγγοβαρδας δὲ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς διαρπάσαντο Νορικό τε πόλιν, καὶ τοὺς ἐπὶ Παννονίας ὀχυρώμασι τε καὶ ἄλλοις χωρίοις πολλοῖς, καὶ χρήμασι μεγάλους ἄγαν. διὰ τοιούτου ἐξ ἡδὺν τῶν πατρῶν Λαγγοβαρδαὶ ἐξαναστάντες, ἐνθὺς ποταμοῦ Ἰστρου ἰδρύσαντο, Γαλαίαν οὐ πολλὰ ἄποθεν. Cum autem urbem Noricum, et Pannoniæ munitiones, aliaque loca, ac pecuniam insuper maximam Just-

D

CAPUT XXIII.

Bellum Gepidorum cum Langobardis, in quo Alboin filium regis Gepidorum exstinxit.

Gepidi ergo ac Langobardi ^a conceptam jamdudum rixam tandem parturiunt, bellumque ab utrisque partibus præparatur. Commisso itaque prælio, dum ambæ acies fortiter dimicarent, et neutra alteri cederet, contigit ut in ipso certamine, ^b Alboin filius Audoini, et Turismodus ^c Turisindi filius, sibi obvii fierent, quem Alboin spata percutens, de equo præcipitatum exstinxit. Cernentes Gepidi Regis filium, per quem ^d magna ex parte bellum constiterat, interisse, mox dissolutis animis fugam ineunt. Quos ^e Langobardi insequentes acriter sternunt, cæsisque quamplurimis ad detrahenda occisorum spolia revertuntur. Cumque peracta Langobardi victoria, ad sedes proprias remeassent, regi suo Audoino suggerunt, ut ^f ejus Alboin convicia fieret, cujus virtute in prælio ^g victoriam cœpissent, ^h utque patri in periculo, ita et in convivio ⁱ comes esset. Quibus Audoin respondit se hoc facere minime posse, ne ritum gentis infringeret. Scitis enim, inquit, non esse apud nos consuetudinem, ut regis cum patre filius prandeat, nisi prius a rege gentis externæ arma suscipiat ^j.

CAPUT XXIV.

Quomodo Alboin cum quadraginta viris ad Turisendum regem, cujus filium interemerat, profectus est, arma ab eo petens, ut cum suo patre possit in convivio residere, et quomodo a Turisendo arma accepit.

His Alboin a patre auditis, quadraginta solummodo juvenes secum tollens, ad ^k Turisendum, ^l cum quo dudum bellum gesserat, regem Gepidorum profectus est, causamque qua venerat intimavit. Qui

nianus Augustus Langobardis donasset, eam illi ob causam, patriis sedibus relictis, in adversa fluminis ripa condescerant, haud procul a Gepædibus. ^m Narrat inde seq. cap. 34 ortum inter Gepædes et Langobardos bellum, legationemque ad imperatorem ab utroque gentium illarum rege expeditam, ut auxilia impetrarent, additque: *Ἦρξε δὲ τότε Γοτθαύδων πρὸς Θεορίον ὁνομα, τὸν δὲ ἑτίμων Ἀυδοίνου.* Tunc temporis Thoroisus imperabat Gepædibus; Auduinus Langobardis.

^a Al., *conceptra jamdudum rixa, tandem in apertum exarserunt bellum, quod ab utrisque partibus pro facultatibus adparabatur.* Lind. Imo pluries Gepædes inter et Langobardis instructum fuisse bellum auctor est citatus Procopius lib. III, cap. 34, et lib. IV, cap. 18, apud quem res gestæ utriusque gentis ante hanc Langobardorum victoriam hic in supplementum Pauli nostri recensendæ: eaque fortasse non alia fuit quam quæ ab ipso Procopio narratur lib. IV, cap. 25, cujus ab Audoino lætus nuntius Constantinopolim missus, anno belli Gothici XVII, qui ære Christianæ 551.

^b Al., *Alboini filius Audoinus.* Lind. Vitiatum quidem lectio; nam ex Procopio cæterisque scriptoribus liquido constat Auduinum præcessisse Alboinum.

^c Turisindum, sive Thorisinum Gepædibus regem eo tempore, quo Auduinus Langobardis imperabat asserit et Procopius, ac parem Wachoni hujus fortunam refert, exturbato e Gepædum regno Ustrigotho Elementi regis filio, qui ad Auduinum fugiens, ut Ildisus ad Gepædes, per impium scelus ab Audoino occisus, pretium fuit occisi pariter a Thorisino Ildiagi,

A eum benigne auscipiens, ad suum convivium invitavit, atque ad suam dexteram, ubi Turismodus ejus quondam filius sedere consueverat, collocavit. Inter hæc dum ⁿ apparatus varii epulas caperent, Turisendus jamdudum sessionem filii mente revolvens, nati-que sonus ^o ad animum reducens, præsentemque peremptorem ejus loco residere conspiciens, alta trahens suspiria, sese continere non potuit: sed tandem dolor in vocem prorupit. Amabilis, inquit, mihi locus iste est, sed persona quæ in eo residet, satis ad videndum gravis. Tunc regis alter qui aderat filius, patris sermone stimulatus, Langobardos injuriis lacessere cœpit, asserens eos, quia ^p suris inferius candidis utebantur fasciis, equabus, quibus ^q crurum tenuis pedes albi sunt, ^r similes esse, dicens:

B Fœtule sunt equæ quas similitis. Tunc unus e Langobardis ad hæc ita respondit: Perge, ait, in campum ^s Asfeld, ibique proculdubio poteris experiri quam valide istæ, quas equas nominas, prævaleant calcitrare, ubi sic tui dispersa sunt ossa germani, quemadmodum ^t vilis jumenti in mediis pratis. His auditis Gepidi, confusionem ^u ferre non valentes, vehementer in ira commoti sunt, manifestasque injurias vindicare nituntur. Langobardi e contra parati ad bellum, omnes ad gladium capulos manus ^v injiciunt. Tunc rex a mensa prosiliens, sese in medium objecit, suosque ab ira belloque compescuit, interminans primitus eum puniri, qui primus pugnam commisisset, non esse victoriam Deo placiam dicens, cum quis in domo propria ^x hostem perimit. C Sic denique jurgio compresso, jam deinceps lætis animis ^y convivium peragunt. Sumensque Turisendus arma Turismodi filii sui, ea Alboin tradidit, ^z eumque cum pace incolumem ad patris regnum remisit.

vel Hideichis, anno belli Gothici XVIII. Vide Procop. lib. IV, cap. 27.

^d Magna suæ partis bella constiterant. Modoet. et Lind.

^e Al., *to Langobardi deest.* Lind.

^f Modoet. et Amb., *ut ei.*

^g Al., *virtutem.* Lind.

^h Ut sicut in patris periculo. Mod.

ⁱ Al., *communis.* Lind. et Mod.

^j Vide quæ notavit Petrus Pithæus J. C. Adversar. lib. I, cap. I. Lindenbrogii.

^k Al., *Turisindum.* Lind.

^l Al., *Cum quo paulo ante gesserat.* Lind.

^m Al., *Apparatus epulas sumerent.* Lind.

ⁿ Amb., *ad memoriam.*

^o In suris. Mod. et Lind.

^p Amb. et Mod., *crure.*

^q Al., *esse persimiles, addiditque dicens, faciles sunt equæ, quas refertis, seu simulas.* Lind.

^r Amb. et Mod., *fœtidæ sunt inquit, equæ quas simulas.* Lind., *fœtiles.*

^s Amb., *Feld.* Idem sonat Germanica lingua quod Latinis *campus*, at hic accipitur a Paulo pro loco pugne designato.

^t Pili. Mod. et Lind.

^u Amb., *quam a Langobardis perpassi fuerant, vehementer, etc.*

^v Al., *adjiciunt.* Ms., *mittunt.* Lind.

^x Mod. et Lind., *hospitem.*

^y Al., *consilium.* Lind.

^z Al., *eumque ad patris regnum incolumem redire permisi.* Lind.

Reversus ad patrem ^a Alboin, ejusdem conviva hinc effectus est. Qui dum cum patre laus regis delicias caperet, ordine cuncta retulit, ^b quæ sibi apud Gepidos in Tarisendi regia contigissent. Mirantur qui aderant, et laudant audaciam Alboin, nec minus attollunt laudibus Tarisendi maximam fidem.

CAPUT XXV.

De regno Justiniani et victoriis ejus.

Hac tempestate ^c Justinianus Augustus Romanum Imperium felici sorte regebat, qui et bella prospere gessit, et in causis civilibus misericors exstitit. Nam per ^d Belisarium Patricium Persas fortiter devicit, perque ipsum Belisarium Wandalorum gentem, capto eorum rege Gelismero, usque ad Internecionem delevit, Africamque totam, post annos ^e nonaginta et sex, Romano Imperio restituit. Rursumque Belisarii viribus, Gothorum in Italia gentem, capto ^f Witthicis eorum rege superavit. Mauros quoque post hæc Africam infestantes, eorumque regem ^g Attilam, per Joannem ^h exconsulem mirabili virtute protrivit, pari etiam modo, et alias gentes belli jure compressit. Quam ob causam propter horum omnium victorias, ut Alamannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, ⁱ Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanusque diceretur, ^j habere agnomina meruit. Leges quoque Romanorum, quarum prolixitas nimia erat, et inutilis dissonantia, mirabili brevitate corripuit. Nam omnes constitutiones principum, quæ utique multis in voluminibus habebantur, intra duodecim libros coarctavit, idemque volumen Codicem Justinianum appellari præcepit. Rursumque singulorum magistratuum, sive ^k judicum leges, ^l quæ usque ad duo millia pene libros erant extensæ, intra quinqua-

^a Al., Alboinus tam claris armis insignitus, mox ejusdem conviva effectus est. Lind.

^b Al., quæ illi regis contigissent. Al., quæ illi regia, mensaque contigissent. Lind.

^c Justinianum in imperium a Justino avunculo ascitum anno Christi 527 Kal. Aprilis, nempe illius natali die jam liquido constat. Ego vero Langobardicas res ipso imperante gestas quantum potui ad illius annos imperii revocaui.

^d MS., Belisarium; al., Bilisarium.

^e Mod., nonaginta et septem. Alii ita legunt: annos, et jure, et vi Romano. Tamen Regino etiam nonaginta et sex annos ponit, alii nonaginta septem. Lind.

^f Al., Witthico. Lind.

^g Ms., Antalam: alii, Attalam, Antitalan. Lind.

^h Mod., proconsulem, et ita Lind.

ⁱ Mod., Atticus, Albaricus.

^j Sic restitui ex corrupta Ascensiana editione. Nam in Ms. et August. tantum erat, Alamannicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanus. Rectum autem esse, quemadmodum scripsi, confirmat Agathias lib. 1 et ipse Justinianus loco non uno.

^k Al., judicum, jurisconsultorumque leges. Lind.

^l Al., quæ pene ad duo millia librorum erant extensæ. Lind.

^m Al., Novellam. Lind.

ⁿ Vide Procopium, de ædificiis Justiniani Cæsaris, lib. 1. Lind.

^o Et si plures inter historicos et jurisconsultos nostros in laudes sacratissimi principis Justiniani sint profusi, non defuerunt qui et hæresim Aphthardocitarum, hoc est, incorruptibilitatem, eidem exprobrave-

rint, aliaque memoria quidem indigna. Sed ab illa resipuisse probant veterum testimoniis eminentissimis Baronius, alique. Laudavit cum Paulo nostro Justinianum sum. pont. Agatho, et Odilbertus Mediolanensis archiepiscopus.

^p Anno Christi 514.

^q Librum hunc in psalmos eodem anno scripsit, quæ se monasticæ vitæ dicavit in suo celebri vivario ad Scyllacium urbem, ubi ortum habuerat. Nongenario majorem occubuisse constat. Incertum quo anno.

^r Imo vero præfectus prætorio ex Athalarici beneficentia, cui charissimus fuit; nam Senatoris Cassiodoro cognomen a suis libris plerique arguunt.

^s Anno DXXV æræ Christ.

^t Exiguus cognomento, natione Scythæ, Græcæ Latinaque linguae peritissimus, cycli paschalis auctor, Sac. Canonum collector celebratissimus, qui Paulo nostro, et Bedæ, lib. de temp. Ratione, dicitur Abbas Romanæ urbis; Cassiodoro amicus, et socius, ab eoque monachus tantum appellatus, ut notat Pagius in sua Critica, ad an. 527, n. 10.

^u Al., profunda scrutinia. Lind.

^v De Prisciano idem Cassiodorus, de Orthographia, cap. 32.

^w Eosque Vigilio sum. pontifici dicavit viii Idus Aprilis tertio anno post cons. Basilii viri cl., indict. 7, qui communi calculo incidit in 544. Ingenitæ plausu ante confessionem beati Petri clero et populo recitavit.

^x Al., pater primum. Lind.

^y Al., Sublaco. Lind.

CAPUT XXVI.

De beato Benedicto, et miraculis, et laudibus ejus.

His quoque diebus beatissimus Benedictus ^a Pater, et pius, in loco qui ^b Sublaco dicitur, qui ab urbe Roma quadraginta millibus abest, et postea in castro

* Cassini, quod ^b Harum appellatur, et magnæ vitæ A
meritis, et apostolicis virtutibus effulsit. Cujus Vi-
tam, sicut notum est, beatus papa Gregorius in suis
Dialogis suavi sermone composuit. Ego quoque pro
parvitate ingenii mei ad honorem tanti Patris, sin-
gula ejus miracula, per singula disticha elegiaco
metro hoc modo contexui;

* Ordinar unde tuos, sacer o Benedicte, triumphos,
Virtutum cumulos ordinar unde tuos?

Euge, beate Pater, meritum qui nomine prodis,
Fulgida lux sæcli, euge, beate Pater.

Nursia plaude satis tanto sublimis alumno,
Astra ferens mundo, Nursia plaude satis.

O puerile decus transcendens moribus annos
Exsuperansque sepes, o puerile decus,

Flos, paradise, tuus desepit florida mundi,
Sprevit opes Romæ, flos, paradise, tuus.

Vas ^d pædagogæ tulit diremptum pectore tristi;
Læta reformatum vas pædagogæ tulit.

Urbe * vocamen habens tironem cautibus abdit,
Fert pietatis opem urbe vocamen habens.

Laudibus antra sonant mortalibus abdita cunctis,
Cognita, Christe, tibi laudibus antra sonant.

Frigora, flabra, nives, ^f fers tu tribus impiger annis.
Temnis amore Dei frigora, flabra, nives.

Fraus veneranda placet, pietatis furti probantur,
Qua sacer altus erat, fraus veneranda placet.

Signat adesse dapes ^g Agapes, sed lividus obstat,
Nil minus alma fides, signat adesse dapes.

^h Orgia rite colit, quia Christo commodat aurem,
Abstemiūm pascens orgia rite colit.

ⁱ Pabula grata ferunt avidi ad spelæa subulei,

* Al., in Cassino. Lind.

^b Amb., *Aurum*. Lind. Al., *Aurum, Clarum, vel Bacrum*. Modoet., *Art.*, quæ lectio cæteris omnibus præstantior, et veterum Cassini montis descriptioni congruentior, ut in Marco poeta aliisque.

* Omnes hi versus, usque ad 27 capit., Ascensianæ Editioni desunt. Lind. In Mss. nostris leguntur.

^d Pædagogam dixit nutricem divi Benedicti, quæ fugientem ab Urbe secuta de fracto capisterio lamentabatur, ut scribit divus Gregorius, nempe vase ad purgandum triticum, quam vocem adhuc apud Sabinos audivisse memini.

* Sanctus Romanus monachus ab Urbe nomen habens, qui cum desiderio sancti Benedicti cognovisset, et secretum tenuit, et adjutorium impendit, eique sanctæ conversationis habitum tradidit et, in quantum licuit, ministravit. ^e D. Greg.

^f Al., *persers*. Lind. Et ita in Amb.

^g Sic indigebant prisci Christiani convivia ad quæ pauperes vocabantur. De his bene Tertullianus, ut alia ejus loca omittam, Apologet. cap. 39: « Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit, vocatur enim *ἀγάπη*, id quod *dilectio* penes Græcos. Quantiscunque sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumptum, siquidem inopes quoque refrigerio isto juvamus. » Vide Cyprianum, Testim. lib. III; Cassianum, collat. 24, cap. 12. De agape Christianorum multa passim præter ea, quæ notavit Lindenbrogius. At hic Paulo nostro agapis appellatione sancti Romani dilectio explicatur, quæ panem quotidie sancto Benedicto fene demittebat, alligato eidem tintinnabulo, quod, immittebat diabolo saxum, attritum fuit.

^h Græcorum more pro sacris, at parum felici Mi-

Pectoribus lactis pabula grata ferunt.

Ignis ab igne perit, lacerant dum viscera sentes
Carneus æthereo ignis ab igne perit.

ⁱ Pe-tis iniqua latens procul est deprensa sagaci,
Non tulit arma crucis pestis iniqua latens.

^k Lenia flagra vagam sistunt moderamine mentem,
Excludunt pestem lenia flagra vagam.

Unda perennis aquæ nativo e marmore manat,
Arida corda rigat unda perennis aquæ.

^l Gurgitis ima calybs capulo divulse petisti,
Deseris alta petens gurgitis ima calybs.

Jussa paterna gerens ^m dilapsus currit in æquor,
Currit vectus aquil jussa paterna gerens.

Præbuit unda viam prompto ad præcepta magistri,
Cursori ignaro præbuit unda viam.

B Tu quoque, parve puer, raperis nec occidis undis,
Testis ades verax, tu quoque parve puer.

Perfida corda gemunt ⁿ stimulis agitata malignis,
Tartareis flammis perfida corda gemunt.

Fert alimenta corax digitis oblata benignis,
Dira procul jussus fert alimenta corax.

* Pectora sacra dolent inimicum labe peremptum,
Discipuli excessum pectora sacra dolent.

^p Lyris amœna petens duclibus comitatis opimis,
Cœlitus attraheris Lyris amœna petens.

Anguis inique furis loco spollatus, et aris,
Amisissis populis anguis inique furis.

Improbe sessor abi, sine dentur marmora muris,
* Cogaris imperio, improbe sessor abi.

^q Cernitur ignis edax falsis insurgere flammis,
C Nec tibi gemma micans cernitur ignis edax.

C Dum struitur paries lacerantur viscera fratris,

nerva; orgia quippe ab ira dicebantur sacra Bæcho, nec bene paschalibus Christianorum solemnibus conveniunt, in quibus olim a Christo monitus sacerdos divo Benedicto cibum apposuit.

^r Pastores cum et cibum afferrent corporis, ab ejus ore in suo pectore alimenta cæcebat vitæ. ^s Divus Greg.

^t Cæodemon sub nigra merulæ imagine divo Benedicto molestus, signo crucis in fugam vertitur.

^u Monachus virga leniter cæsus in oratione perseverat.

^v Falcastrum, ut scribit divus Gregor., quod de manu Gothi, qui ad conversionem venerat, in lacum exciderat. Retentum manubrium divus Benedictus tulit de manu ejus, et misit in lacum; et mox ferrum a profundo rediit, atque in manubrium intravit.

^w Sanctus Maurus, jussu divi Benedicti super lacum siccum pede currens sanctum Placidum eripit.

^x Florentius presbyter invidia percitus divo Benedicto infectum veneno panem misit, quem corvus abstulit.

^y Immissis in hortum puellis Florentius, quem veneno de medio tollere non potuerat, tentationis periculo in fugam vertit. Mox vero de solario precipitem, exanimatumque presbyterum dum Benedicto discipuli læti hauriant, ipse lacrymatur.

^z In Cassidum montem venit, quæ Lyris amnis ad radices labitur.

^{aa} De lapide gravato per insidentem diabolum signo crucis hostem efficit, eumque facile monachi tollunt ad extruendas cellas

Sospes adest frater dum struitur paries.
 Abdita facta patent, patulo ^a produntur ^b edaces,
 • Muneris accepti abdita facta patent.
 Sæve tyranne tuæ frustrantur retia fraudis,
 Frena capis vitæ, sæve tyranne, tuæ.
 Mœnia celsa Numæ nullo ^d vertentur ab hoste,
 • Turba gravis vertet mœnia celsa Numæ.
 Plecteris ^f hoste gravi, ne lites munus ad aram,
 Munera fers aris plecteris hoste gravi.
 • Omnia septa gregis, præciturum est tradita genti,
 Gens eadem reparat omnia septa gregis.
 Fraudis amice puer, suado captaris ab Hydro
 Hydro non caperis fraudis amice ^h puer.
 Mens tumefacta sile. ⁱ tace, et ne carpe videntem,
 Cuncta patent vati, mens tumefacta sile.
 J Pellitur atra fames delaris coelitus escis,
 Nihilominus mentis pellitur atra fames.
 Pectora cuncta stupent, quod eras sine corpore præ-
 [sens.
 Quod ^k pervisa mones pectora cuncta stupent.
 1 Vocis ad imperium sacris non esse sinuntur,
 Intersunt sacris vocis ad imperium
 Tellus hiulea sinu ^m corpus propellit humatum,
 Jussa tenet corpus tellus hiulea sinu.
 Perfidus ille draco mulcet proparare fugacem,
 Sistit iter vitium perfidus ille draco.
 Exitiale malum capitis decussit honorem,
 Il procul imperiis exitiale malum.
 Fulva metalla pius, nec habet, promittit egenti;
 Coelitus excepit fulva metalla pius.
 • Tu miserande cutem variant cui pelle colubæ,
 Incolumem recipis tu miserande cutem.
 Aspera saxa vitrum rapiunt, nec frangere possunt;
 Illæsum servant aspera saxa vitrum.
 Cur prome conde times stillam præbere lecyti?
 Dolia ^o certe fluunt, cur prome conde times?
 Unde medela tibi spes est cur nulla salutis,
 Qui semper ^p metuis unde medela tibi?
 Ah ^q miserande senex! hostili concidis ictu,

^a Amb., *probantur*.

^b Monachis extra cellam paratam cenam absens moverat, narratisque cibis, et numero potatorum calicem obijurat.

^c Totilæ regis notissima fraus, et de illius vita divi Benedicti vaticinium.

^d Amb., *subruuntur*.

^e Turbo ait eretel, etc. Amb.

^f Clericus energumenus, cui prædixerat, si ad sacros ordines accederet, futurum fore ut iterum a diabolo vexaretur.

^g Cassinensis monasterii eversionem Theoprobos monacho prædicit, quæ irruentibus Langobardis facta est; cumque ad historiam gentis illius pertineat, vide que notavit doctiss. Mabillon. in divi Gregorii dialog. de tempore istius irruptionis. At Paulus noster Langobardus, et ipse amore suorum fortassis, hæc addit:

Gens eadem reparat omnia septa gregis, quod utique verum est; nam subsequentes Langobardi principes de Cassinensi monasterio, atque universa Benedictinorum familia sunt optime meriti.

^h Exhilaratus nomine, qui serpentem in abscondito vini vasculo monitus reperit.

ⁱ Amb., *tacita*, monachus Defensoris filius super-

A Ictu sed resipis ab miserande senex!
 Barbara lora manus ignaras criminis arcent,
 Sponte sua fugiunt, barbara lora manus.
 Ille superbus equo reboans clamore minaci,
 Stratus humi recubat ille superbus equo.
 Colla paterna ferunt extincti viscera nati,
 • Viventem natum colla paterna ferunt.
 Omnia vincit amor, • vinxit soror imbre beatum
 Somnus abest oculis, omnia vincit amor.
 Simplicitate placens instar, petit alta, columbæ
 Regna poli penetrat simplicitate placens.
 O nimis apte Deo mundus cui panditur omnis
 Abdita qui lustras, o nimis apte Deo.
 Flammeus orbis habet justum super æthera nantem,
 Quem pius ussit amor flammeus orbis habet.
 B Ter vocitatus adest testis novitatis habendus,
 Charus amore patris ter vocitatus adest.
 Dux bone bella monens exemplis pectora firmas,
 Primus in arma ruis, dux bone bella monens.
 Congrua signa dedit vitæ consortia linquens,
 Ad vitam properans congrua signa dedit.
 Psalmicen assiduus nunquam dabat otia plectro,
 Sacra canens obiit psalmicen assiduus.
 Mens quibus una fuit tumulto retinentur eodem,
 Gloria par retinet mens quibus una fuit.
 Splendida visa via est facibus stipata coruscis,
 Qua sacer ascendit splendida visa via est.
 Rupea septa petens nacta est errore salutem,
 Errorem evasit rupea septa petens:
 C Pœmata parva dedit famulus pro munere supplex,
 Exsul, inops, tenuis, pœmata parva dedit.
 Sint precor apta tibi cœlestis tramitis index,
 O Benedicite pater, sint precor apta tibi.
 Hymnum quoque singula ejusdem Patris miracula
 continentem metro Iambico Archilocho iia teximus.
 Fratres alacri pectore,
 Venite concentu pari,
 Fruamur hujus inclytæ,
 Festivitatibus gaudiis.

bis elatus dum sancto Benedicto ministraret.

^j Aliis hi duo versus desunt. Lind.

^k Amb., *prævisa*.

^l Amb.:

Vocis ad imperium temunt dare frena loquellis,

Amb. et Lind.:

D E bustis fugiunt vocis ad imperium.

Sanctimoniales, quæ post mortem a sacris discedere ac iterum, benedicente sanctissimo Patre, in terrasse visæ sunt.

^m Pueri monachi corpus, qui a monasterio ad patrem absque benedictione discesserat.

ⁿ Al.:

Tu miserande cutem varia cum pelle colubæ.

Ms., *variant qui fella colubri*. Lind. Et hanc postremam lectionem habet. Amb.

^o Al., *cerne fluunt*. Lind. et Amb.

^p Amb. et Lind., *perimis*.

^q Amb., *lacrymande*.

^r Al., *videndi*. Lind.

^s Amb., *vicit*.

^t Laudavit etiam Paulus simili carmine ac metro sanctam Scholasticam et Maurum abbatem.

Hac Benedictus aurea
 Ostensor arcti tramitis,
 Ad regna conscendit Pater,
 Captans laborum præmia,
 Effulsit ut sidus novum,
 Mundana pellens nubila.
 Aetatis ipso limine,
 Despexit avi florida.
 Miraculorum præpotens,
 Afflatus alti flamine,
 Resplenduit prodigiis
 Venturo sæclo præcìnens.
 Laturus esum pluribus,
 Panis reformat vasculum,
 Arcum petens ergastulum,
 Exstinxit ignes ignibus.
 Fregit veneni bajulam
 Crucis per arma cymbiam,
 Coercuit mentem vagam,
 Leni flagello corporis.
 Funduntur amnes rupibus.
 Redit calybs e gurgite,
 Curri per undas obsequens,
 Peplo puer vitat necem.
 Virus patescit abditum,
 Mandata præpes efficit,
 Hostem ruina conterit.
 Cedit fremens leo grave.
 n^a imo fit moles levis:
 Rogus migrat fantasticus,
 Fractum revisit sospitas,
 Excessus absentum patet.
 Rector vaser deprenderis,
 Inique possessor fugis;
 Futura prænosecmini.
 Arcana cor non contigit.
 Fundantur ædes somniis,
 Tellus vomit cadavera,
 Dracone frenatur fugax,
 Æther pluit numismata.
 Vitrum resistit cautibus,
 Manant olivo dolia,
 Vincum resolvit visio,
 Vitam receptant funera.
 Tanti potestas luminis,
 Voto sororis vincitur,
 Quo plus amat quis plus valet.
 Enare quem cernit polum

^a Amb., *immota*.

^b Amb. et Modet., *bivium*, *usque dum huc veniret*, quæ probata lectio etiam in sermone Petri Dam. Ostiensis episcopi, qui Paulum a verbo *libet* usque ad illa in *ejus laudem composuit* lectioni suæ inseruit.

^c Marci poetæ versus; ceteros lege apud cit. Martinengium.

^d Amb., *factum est*.

^e Al.: « Langobardorum rex nonus, qui ex Radelinda conjuge Alboinum, de quo jam pluscula scripsimus, post multa præclare gesta fato concessit. Post cujus funus, justaque peracta, Alboinus exepominatus rex decimus ad regendam Langobardorum, cunctorum, etc. » L.

A

Non ante seclis cognitum
 Noctu jubar effulgorat,
 Quo totus orbis cernitur,
 Flammiisque subvehi pius.
 Hæc inter instar nectaris
 Miranda plectro claruit.
 Nam pinxit apte lineas
 Vitæ sacræ sequacibus,
 Jam dux alumni sat potens,
 Adsis gregis suspiriis,
 Gliscat bonis hydram cavens,
 Sit callis ut sequax tui.

Libet me breviter referre quod beatus Gregorius papa minime in hujus sanctissimi Patris Vita descripsit. Denique cum divina admonitione a Sublaco in B hunc, ubi requiescit, locum, per quinquaginta ferme millia, adventaret, tres eum corvi, quos alere solitus erat, sunt circumvolantes secuti, cui ad omne^b convivium, usque dum hic veniret, duo angeli in figura juvenum apparentes, ostenderunt ei quam viam arripere deberet. In loco autem isto, quidam Dei servus tunc habitaculum habebat, ad quem divinitus ita dictum est:

^c His tu parces locis, alter amicus adest;

Huc autem, hoc est in Cassini arrem perveniens, in magna se semper abstinencia coarctavit; sed præcipue quadragesimæ tempore inclusus, et remotus a mundi strepitu mansit. Hæc omnia ex Marci poetæ carmine sumpsi, qui ad eundem Patrem huc veniens aliquot versus in ejus laudem composuit, quos in C his libellis, cavens nimiam longitudinem, minime descripsi. Certum tamen est hunc egregium Patrem vocatum cœlitus ob hoc ad hunc fertilem locum et cui opima vallis subjacet, advenisse, ut hic multorum monachorum, sicut et nunc Deo præsule^d facta est, congregatio fieret. His cursim, quæ omittenda non erant, narratis, ad nostræ seriem revertamur historię.

CAPUT XXVII.

De morte Audoin, et regno Alboin, et quomodo Alboin Cunimundum, regem Gepidorum, superavit, et filiam ejus Rosemundam in matrimonium duxit.

Igitur Audoin, de quo præmiseramus, ^a Langobardorum rex, ^b Rodelindam in matrimonio habuit, quæ ei Alboin virum bellis aptum, et per omnia strenuum peperit. Mortuus itaque est Audoin, ac deinde regum jam decimus Alboin, ad regendam patriam cunctorum votis accessit. Qui cum famosia-

^c Quænam fuerit Rodelinda ex Procopio discimus, lib. iv, cap. 25: « καὶ Ἀμαλφρίδος Γότθος ἀνὴρ, Ἀμαλφρίδος μὲν θυγατρὶδος τὰς Θεοδέρχου τοῦ Γότθου βασιλέως ἀδελφὴς. Ἑρμηνφρίδου δὲ υἱὸς τοῦ Θεοδέρχου ἡγεσάντου ὄντος Βελισσάριος μὲν ἦν Οὐγγῶν ἐς Βυζάντιον ἤγχε, βασιλεὺς δὲ Ρωμαίων ἄρχοντα κατέστησεν, καὶ τὸν αὐτοῦ ἀδελφόν, Ἀύδον ἢ Λαγγολφδὸν ἄρχοντα καθήγγισεν. » Et Amalafridus (e numero ducum erat) vir Gothus, ex filia nepos Amalafridæ sororis Theoderici Gothorum regis, et filius Hermenefridi regis Thuringorum. Hunc Amalafridum cum Vittigo Byzantium deportatum a Belisario Romanorum ducem imperatorem creavit, et sororem ejus Audoino Langobardorum regi collocavit. ^d

simum, et viribus ^a clarum ubique nomen haberet, Clotarius rex Francorum, ^b Clotsiundam ei suam filiam in matrimonium sociavit, de qua unam tantum filiam Alpsiundam nomine genuit. Obiit interea Turisendus rex Gepidorum, cui successit Cunimundus in regno. Qui vindicare veteres Gepidorum injurias cupiens, rupto cum ^c Langobardis fœdere, bellum potius, quam pacem elegit. Alboin vero cum Avaribus, qui primum Huni, postea a regis proprii nomine ^d Avars appellati sunt ^e, fœdus perpetuum iniit, dehinc ad præparatum a Gepidis bellum profectus est. Qui cum adversus eum ^e diverso ^f properarent, Avars, ut cum Alboin statuerant, eorum patriam invaserunt. Tristis ad Cunimundum nuntius veniens, invasisse Avars ejus terminos edicit. Qui prostratus animo, et ^g utrisque in angustiis positus, hortatur tamen suos primum cum Langobardis confligere. Quos si superare valerent, demum Hunnorum exercitum ^h patria pellerent. Committitur ergo prælium, pugnatumque est totis viribus. Langobardi victores effecti sunt, tanta in Gepidos ira sævientes, ut eos ad internecionem usque delerent, atque ex

A copiosa multitudine, vix nuntius superesset. In eo prælio Alboin Cunimundum occidit, caputque illius sublatum, ad bibendum ex eo ^b poculum fecit, quod genus poculi apud eos ^c scala dicitur, lingua vero Latina patera vocatur. Cujus filiam nomine Rosimundam, cum magna simul multitudine diversi sexus, et ætatis, duxit captivam. Quam, quia Clotsiunda obierat, in suam, ut post patuit, perniciem duxit uxorem. Tunc Langobardi tantam adepti sunt prædæ, ut jam ad amplissimas pervenirent divitias. Gepidorum vero genus ita est diminutum, ut ex illo jam tempore ultra non habuerint regem, sed universi, qui superesse ⁱ bello poterant, aut Langobardis subjecti sunt, aut usque hodie Hunis eorum patriam possidentibus, duro imperio subjecti gemant.

B ^k Alboin vero ita præclarum longe lateque nomen percurrebit, ut hactenus etiam tam apud ^l Bajoariorum gentem, quam et Saxonum, sed et alios ejusdem linguæ homines, ejus liberalitas, et gloria, bellorumque felicitas, et virtus, in eorum ^m carminibus celebretur. Arma quoque præcipua sub eo fabricata fuisse a multis huc usque narratur.

^a Alboini regis nomen pluribus celebrat Nicetius Trevisensis episcopus a doctiss. Sirmondo editus tom. I Conc. Gall. : « Stupentes sumus, ait ille, cum gentes illum tremunt, cum reges venerationem impendunt, cum potestates sine cessatione laudant, cum et ipse imperator suis ipsum proponit, quod animæ remedium non festinus requirit. » Et infra : « Talis ornatus, talis vir, qualis Alboinus rex esse dicitur, talis fama quem mundus sic præponit, quare non convertitur, aut quare tardus ad requirendam viam salutis apparet? » Scribebat enim Nicetius anno Domini. circ. 563 ad Clodovisundam reginam, ut maritum ab Ariana perfidia totis viribus revocare curaret.

^b Amb., Clotsiundam; Clotsiunda. Lind. Quo conjugio potentissimi regis gener et quatuor Francorum regum Alboinus cognatus. Vide Gregor. Tur., Hist. Franc., lib. iv, cap. 55.

Al., Langobardis a patre icto sedere. Lind.

Modoet., Abbares.

^c Theophylactus, lib. vii, cap. 8.

^d Al., præpararentur. Lind.

^e Amb., utrinque. Modoet., tristicque, et ita Lind.

^h Barbaris hoc receptum, nam de Scythiis ita scribit Strabo, lib. vii : καὶ μάλιστα τῶν Σκυθῶν ἐξοθυτοῦνται, καὶ σαρκοφαγόντων, καὶ τοῖς κραισίς ἐκπύμασι χρωμένων. Plinius, lib. vii, cap. 11 : « Priores anthropophagos, quos ad Septentrionem esse diximus, decem dierum itinere supra Borystenem amnem ossibus humanorum caput bibere, cutibusque cum capillo pro mantelibus ante pectora uti. » Ammian. Marcell., lib. xxv : « Scordisci, longe nunc ab hisdem provinciis disparati, sævi quondam et truces, ut antiquitas docet, hostis captivorum Bellonæ litantes, et Marti, humanumque sanguinem in ossibus capitum humanorum bibentes avidus. » Lind.

ⁱ Nondum exolevit hæc vox usitata non Germanis solum, sed et aliis populis. Isidorus, Etymolog. lib. xi, cap. 5 : « Calices, et calathi, et scale poculorum genera, antea ex ligno facta, unde et vocata. Græci omne lignum cala dicebant. » Lind.

^j Al., bello superstities esse poterant. Lind.

^k Hæc alii desunt. Lind. Læzios ad hunc Pauli locum, hæc scribit : « Hactenus Diaconus : quæ li

quido ostendunt nobilissimæ gentis interitum, ut de aliis sedibus Gepidarum nobis deinceps opus hæud sit inquirere. Quippe qui cladi superfuerant supra Jazyges in montium anfractibus occultati Avarum atque Hunnorum servitio subieciuntur, et hodie adhuc Hungaris posteritati Avarum ac Hunnorum subesse his, de quibus locuti supra sumus locis, ac finibus dignoscuntur. » Eversis Gepidorum regni epochen, haud consentientibus scriptoribus, temere non assignaverim. Sigebertus, in Chronico, anno 547 tribuit, abbas Biclariensis anno 7 Justinii, qui Christi 571, eruditiorum calculo. Doctissimus Pagius, in sua Critica, certiorum a Procopio deducere tentat, relatisque iis quæ supra excerpimus de libri iv c. 23, contendit hæc accidisse anno Christi 551. Ego vero maximæ auctoritatis viro non subscriperim, eo quod narratum a Procopio bellum alterum fuisse putem ab hoc extremo Gepidis exitiali, primumque revera Auduinum inter ac Thorisinum, postremum inter eorum filios Albuinum et Cunimundum, eo ductus argumento, quod idem Procopius anno sequenti referat Ildisgum ad Gepidos, Ustrigothum ad Langobardos confugisse, ibique utrumque ex pacto necatos, quod utique regno everso venire non poterat. Quamobrem a Biclariensem accedo, et Justiniano imperante hæc acta fuisse crediderim, tamen prioribus imperii annis, quippe septimo Alboinus jam in Italiam venerat.

D ^l Al., Bajoariorum. Lind.

^m Tacitus, de Moribus Germanorum : « Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memorie et annalium genus est; » ad quem locum lege notata doctissimo Lipsio. Non absimilia his fuisse puto carmina quæ Bardi decantabant, de quibus Ammian. Marcellin., lib. xv : « Bardi fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus, cum dulcibus Lyre modulis cantabant. » Athenæus, lib. vi, c. Posidonio : κίθον, φασί, περιάγονται μὲν ἐκ τῶν πολεμουσῶν συμβιωτῶν, οὗς καλοῦσι Παρσιτικούς. οὗτοι δὲ ἐγκώμια αὐτῶν καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγουσιν ἀνθρώπων συνεστῶτας, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς τῶν κατὰ μέρος ἐκείνων ὑποκρινόμενοι τὰ δὲ αὐτοῦσιν αὐτῶν ἐστὶν (sic) οἱ καλούμενοι Βάρδοι ποιεῖται δὲ οὗτοι τυγχάνουσι μετ' ὥδης ἐκείνους λέγοντες.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

Quomodo Langobardi conducti a Narsete chartulario, eidem contra Gothos auxilium praestitērunt.

Igitur cum circumquaque frequentes Langobardorum victoriz personarent, Narsis^a chartularius imperialis, qui tunc praerat Italiae, bellum adversus Totilam Gothorum regem praeparans, cum jam pridem Langobardos^b foederatos haberet, legatos ad^c Alboin^d dirigit, quatenus ei pugnatio cum Gothis, auxilium ministraret. Tunc Alboin^d electam e suis manum direxit, e^e qui Romanis adversum^f Gothos suffragium ferrent, qui per maris Adriatici sinum in Italiam transvecti, sociatique Romanis, pugnam inierunt cum Gothis. Quibus usque ad internecionem delitis, pariter cum Totila suo rege, honorati multis

^a Glossarium χαρτουλάς, chartularius; sed hoc aliis non probatur, qui discrimen inter χαρτουλάς et chartularium faciunt. Suidas eundem esse cum seriniario dicit: Σερινάριος, ὁ χαρτουλάριος τοῦ ἐπιρ-
χου, ὁ ἄρων τὸ σκρίνιον, ἥτοι τὸ κιβώτιον. Jam vero χαρτουλάς auctor Etymologici etiam σκριάριον vocat, ut hinc aliquo modo lueri possit interpretatio Glossarii. Officium ejus pene ex Leonis et Anthemii verbis colligitur l. iii. C. de canon. lit. tit., ubi sic scribitur: Chartularios, qui de cohortalibus officiis antiscujusque provinciae largitionales titulos retractare constituntur. Emittebant etiam σύμβολα, id est communitoria, ut D. Cajacius docuit. Erant sub dispositione praepositi sacri cubiculi, ideoque a vetere scholiaste Juliano¹ Patricii const. xv. tit. 60, cubicularii interpretantur chartularii. Sic Narsetem, quem alii chartularium vocant, cubicularium nominat Cedrenus Georgius τῷ καὶ ἐπὶ ἐπιμέλῃ Ναρσῆς ὁ κυβικυλάριος εἰς Ῥώμην, πολεμῆσαι τοῖς Γότθοις. Fit etiam magni chartularii mentio apud Curopalatum, quemadmodum et chartularii magistrum equitum et pedum. C. Theod. l. v de divers. offic. et apparit. quo pertinet Zonaras lib. iii. καὶ Παῦλον τὸν τῶν βασιλικῶν ἱπποκόμον ἐπιστάτην, χαρτουλάριον ἢ Ῥωμαίων οὐδὲ τούτων λέγειν ῥωμῆ; cui simile Niceia² Θεόδωρος ὁ χούμνος χαρτουλάριος ἐν τῶν ἱπποσταδίων.

^b Al., sibi foederatos. Lind.

^c Al., Alboinum. Lind.

^d Al., electam ei bellatorum manum. Lind.

^e Procopius lib. iv, cap. 26, Narseis copias adversus Totilam, et belli apparatus referens, haec scribit: καὶ Αὐδούν¹ ὁ Λαγγοβαρδῶν ἡγούμενος, χρημασι πολλοῖς ἀναπειθείς Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ, καὶ τῇ τῶν ἐμάχμιας συνθήκῃ, πεντακοσίους τε καὶ διαχίλους τῶν οἱ ἐπομένων ἀπολεξάμενος ἄνδρας, ἀγροῦς τὰ πόλεμικα, εἰς ἐμάχμιαν αὐτῷ ἐπέμψεν· οἳ καὶ θεραπεύσαν μάχμιαν ἰατρῶν ἔδωκε πλεον² ἢ τρισχίλων. Et Auduinus Langobardorum rex a Justiniano Angustio multa pecunia, et foederis sanctione inductus, delecto suorum habito, bis mille ducentos bellatores egregios auxilio miorat, hisque in famulatum addiderat amplius tria pugatorum millia.

^f Al., Gelas. Lind.

¹ Dissimulat noster Langobardorum saevitiam, et impia suorum gesta primo in Italiam adventu sibi sociali foedere obstrictam; sed ea rursus a Procopio repetenda lib. iv, cap. 55: Νάρσης δὲ περικχαρὴς τοῖς συμπατριώταις γινόμενος, ἱκαναγέρον ὡς αἰεὶ τὸν θῆον ἀπαντα (ὅπερ καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος ἐγένετο) τὰ τε ἐν ποσὶ διωκεῖτο. Καὶ πρῶτα μὲν τῶν οἱ ἐπιστομμένων Λαγγοβαρδῶν ἡλίσσεν τὰς ἀποτίας (οἳ γὰρ πρὸς τῇ ἀλλῇ ἐς

A muneribus, victores ad propria remearunt. Omni- que tempore, quo Langobardi Pannoniam possederunt, Romanae reipublicae adversum æmulos adju- tores fuerunt.

CAPUT II

Quomodo Narsis Buccellinum et Amingum Francorum duces superavit, et de morte Leutharii tertii ducis.

His temporibus Narsis etiam^a Buccellino duci bel- lum intulit^b, quem Theudebertus rex Francorum cum in Italiam introisset, reversus ad Gallias cum Hamingo alio duce, ad subjiciendam Italiam derelique- rat. Qui Buccellinus cum pene totam Italiam dire- ptionibus vastaret, et Theudeberto suo regi de praeda Italiae munera copiosa conferret, cum i in Campania hiemare disponderet, tandem in loco, cui^c Tannetum

R τὴν διατακὴν παρανομίᾳ τὰς τε ἀποδομίας, αἷς ὅν ἐντύ-
χοιεν, ἐναπίπρασον, καὶ γυναικὶ ταῖς εἰς τὰ ἱερὰ κατα-
φυγούσαις βιάζομεναι (ἐπλησιασίου) χρημασι μεγάλους
αὐτοὺς δεινυσάμενος, εἰς τὰ πατρία ἰδὼ ἄρξιν ἵνασι,
Βαλεριανὸν τε καὶ Ἀρμιανὸν, τὴν αὐτοῦ ἀδελφίδα, ἐν
τοῖς ἐπομένους ἐξυγίσθη· τὰς οὖν ἄρξας εἰς τὰ Ῥωμαίων
ὄρια σφίσι κτείνους, ὅπως μὴδεν ἐν τῷ ἀποπορεύῃ λυ-
μῶνται. Narses successu laetus (nempe insigni
victoria adversus Totilam, qui eo bello ceciderat) ad
Deum omnia, verum utique auctorem perpetuo refe-
rebat, atque instantia digerebat. Ac primū redimere
pretio voluit indignam licentiam Langobardorum,
quos secum duxerat: cum praeter alia in inanis-
simis vitae scelera, obvias domos delerent igit, et feminis,
quae sacris aedibus se commiserant, turpem vim affer-
rent. Quare magna pecunia donatos remisit in pa-
triam, Valeriano, ac Damiano nepoti suo, eorumque
copiis demandata cura, eos ad Romani imp. limitem
deducendi, ut in via ab injuria et maleficio tempera-
rent. Et haec gesta sunt anno Imper. Justiniani
xxvi, belli Gothici xviii, qui Christi 552.

C ^a Al., Butilino, et sic semper. Lind.
^b Anno Christi 554 Buccellinum a Narsete interem-
ptum ex Procopio atque illius continuatore Agathia
Valesius alique Francicarum rerum scriptores opti-
me arguunt, veterum plerisque chronographis inter
se de tempore dissentientibus. Ab utroque Graeco
scriptore Francorum in Italiam expeditionem sub
Theudeberto rege, ab Agathia infelicem illius fortu-
nam cognoscimus, et Buccellini atque Leutharii cla-
dem, qui patratum in Italia scelerum poenas ultori
Deo dederunt. De Buccellino D. Gregor. lib. i Dia-
log.

^c In Campania castrametatum Buccellinum refert
Agathias, properante in Franciam reditu Leuthario,
vana Gothici regni spe inflammatum.

^d Al., Tanneta. Lind. et Madoet. Ad ripas Casilini
fluminis, qui et Vulturum dicitur, bellatum fuisse

D constat ex citato Agathia lib. ii, locusque in-cryptis
carminibus celebratus, ut Constantinus Porphyrogen.
in Them. imperii Orient. lib. ii, them. xi, τὸν δὲ
Βουκελτίνον κατεπολέμησεν ὁ Ναρσῆς παρὰ τὸν ποταμὸν
Κασυλίνον: Buccellinum vero Narses praio vici ad
flumen Casilinum; D. Gregor. Turon. alique plu-
rimi. Locum autem Tannei a Paulo memoratum
assignare me non posse ingenue fateor, nisi divinare
velim eundem fuisse qui a Porphyrogen. memoratur
lib. de Administ. imp. cap. 27: ἢ δὲ κάπτα ἢ πῶλες
ὑπερμεγέθους καὶ ἰσχυροῦς τῶν Οὐκαυδίων, ἥτοι τῶν
Ἀρρικίων καὶ κατὰ τὴν αἰὶν ἐρημοκρασίαν δὲ οὕτως
δύσους ἐν αὐτῇ Λαγγοβαρδοῖ. Καὶ πάλιν τῶν Ἀρρικίων

nomen est, gravi bello a Narsete superatus, exstinctus est. ^a Hamingus vero dum ^b Widin Gothorum comiti, contra Narsetem rebellanti, auxilium ferre conatus fuisset, utrique a Narsete superati sunt. Widin captus Constantinopolim ^c exsiliatur. Hamingus vero, qui ei auxilium præbuerat, Narsetis gladio perimitur. Tertius quoque Francorum dux nomine ^d Leutharius, Buccellini germanus ^e, dum multa præda onustus ad patriam cuperet reverti, inter Veronam et Tridentum, juxta lacum Benacum ^f propria morte ^g defunctus est.

CAPUT III.

Quomodo Narsis Sinduald Herulorum regulum sibi rebellantem exstinxit.

Habuit nihilominus Narses certamen adversus ^h Sinduald ⁱ Brebitorum regem, qui adhuc de Herulorum ^j stirpe remanserat, quem secum in Italiam veniens, simul Odoascar adduxerat ^k. Huic Narses fideliter sibi primum adherenti, ^l multa beneficia contulit, sed novissime superbe rebellantem, et regnare cupientem, bello superatum et captivum celsa de trabe suspendit ^m. Eo tempore quoque Narses patricius, per Dagisteum magistrum militum, virum bellicosum et fortem, ⁿ universos Italiae fines obtinuit. Hic Narses prius quidem chartularius fuit, deinde propter virtutum merita ^o patriciatus honorem promeruit. Erat autem vir piissimus, in religione

ἐπαρχομένων κατ' αὐτὴν ἐκδομένην ἐπίσκοπος Λαυδοῦρος πᾶσιν εἰς τὴν γῆρα τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἐπὶ νόμισεν αὐτὸ καπᾶντον: « Capua erat urbs ingens: capta vero a Vandilis sive Africis destructa est, atque ita cum deserta jaceret, inhabitavit eam Langobardi. Mox Africis rursum ingruentibus, Landulfus episcopus ad pontem fluminis castrum erexit, quod Capanitem appellavit, ^p ignotumque sibi Cluverius asserit, cui Tanneti oppidum prope Parmam exploratis.

^q Hamingum, Francici exercitus in Italia ducem, altero post Buccellinum et Leutharium anno victum necatumque contendunt scriptores Gallici qui supra. Ejus in Narsetem ac Romanos odium Menander Protector lib. 1.

^b Al., Widino. Lind.

^c Al., in exsilium abiit. Lind.

^d Al., Leuthardus. Lind.

^e Nazione Alemanni.

^f Ad urbem Cenedam, vel, ut scribit Agathias, Cenesam.

^g Fœda nempe rabie, ita ut suas ipse dentibus carnes lacerans ejulansque occubuerit, deletio vi morbi universo illius exercitu.

^h Al., Sindualdum. Al., Ilduald. Lind.

ⁱ Amb., Bretonorum. Modocet. Bretonorum. Lind. alias legit Bretonorum, Brionum, Bentorum, Britonorum.

^j Hoc aliis deest. Lind.

^k Narsetis in Sindualdem beneficia enarrat idem Agathias lib. 1, pag. 387. Prætulera enim Aruthi, ac ducem Herulorum constituerat. Laudatur etiam ab eodem auctore Sinduald probata in Romanos fidei ac bellicæ virtutis, qua contra Buccellinum strenue pugnavit. Vide pag. 391, col. 2.

^l Sigebert. an. 549.

^m Dagisthæi potissimum virtute Roma Gothis erepta, suisque restituta anno xxi imp. Justiniani, ut Procop. refert lib. iv, cap. 53, pag. 567, in causa fuit ut universa etiam Italia recuperaretur, eoque sensu intelligendum esse Paulum nostrum hoc loco putaverim.

A catholicus, in pauperes munificus, in ⁿ reparandis basilicis satis studiosus, vigiliis et orationibus in tantum studens, ut plus supplicationibus ad Deum profusus quam armis bellicis victoriam obtineret ^o.

CAPUT IV.

De signis pestilentie et mortalitate, quæ tempore Narsetis Italiam vastavit.

Hujus temporibus, in provincia præcipue Liguriæ, maxima pestilentia exorta est ^p. Subito enim apparebant quædam signacula per domos, ostia, vasa, vel vestimenta, quæ si quis voluisset abluere, magis magisque apparebant. Post annum vero expletum, cæperunt nasci in inguinibus hominum, vel in aliis delicatioribus locis, glandulæ in modum nucis seu ^q dactyli, quas mox sequebatur febrium intolerabilis æstus, ita ut in triduo homo exstingeretur. Sin vero aliquis triduum transegisset, habebat spem vivendi. Erant autem ubique luctus, ubique lacrymæ. Nam, ut vulgi rumor habebat, fugientes cladem vitare, relinquebantur domus desertæ habitatoribus, solis catulis eas servantibus, ^r peculia sola remanebant in pascuis, nullo astante pastore. Cerneres pridem villas seu castra repleta agminibus hominum, postera vero die universis fugientibus cuncta esse ^s in summo silentio. Fugiebant filii, cadavera insepulta parentum relinquentes. Parentes oblii pietatis viscera, natos relinquebant æstuantem. Si quem forte antiqua pietas

^t Hunc honorem summam dignitatem Justinianus vocat Inst. lib. 1, tit. 12, et quæ sola morte solvatur. ^u Nam, ut Cassiodorus scribit lib. vi, form. ii, mox ut datus fuerit (hic honor) in vitæ tempus reliquum homini fit coævus, ornatus individui cingulum fidei, quod nescit ante deserere quam de mundo contingat exire, ^v etc. Vide, sodes, totum locum, nam egregie huc facit. Lind.

^w Al., recuperandis. Lind. et Amb.

^x Eximios habet Narses laudatores Nicephorum, Procopium atque Agathiam, aliosque Græcos historicos: at iis omnibus præstantiorem Evagrium l. iv, cap. 23, a Baronio relatum. ^y De Narsete, qui familiariter cum eo vixere illud perhibent, ita ipsum ex divino numine pendisse, atque id omnis generis pietate coluisse, et Virginem eandemque Dei Genitricem ita veneratam esse, ut illa manifesto ei apparens quando prælium committendum esset præciperet, neque illum facile prius in aciem descendisse quam tempus opportunum ab ea cognovisset.

^z Extremo Justiniani imp. anno, qui ære Christianæ 565, inguinariam luem in Italia grassatam esse recte notavit ex hoc Pauli nostri capite sacra: principes historia: Baronius: scribit enim noster paulo inferius « inter hæc Justiniano principe vita decedente. » Astipulatur etiam D. Gregorii Magni testimonium Dialog. lib. iv, cap. 26.

^{aa} Suidas, δακτύλοι κατὰ πολλοὺς οἱ βαλῶναι τῶν τοιοῦτων. Alter etiam Nicolai dicebantur. Glossæ Isidori: Nicolaus dactylus, quod nomen eis indidit Augustus Cæsar, cui creberrime « Syria a Nicolao Damasceno ejusmodi dactyli mittebantur: quos tamen non dactylos fuisse, sed placentas scribitur Hesychius illustrius in Vitis philosophorum, et ex eo Suidas in Nicolao Damasc. Pro placentis etiam Sereanus Sammoniceus usurpat.

Grana peregrini piperis diffinito quinque Nicolao molli, quæ mane inserta capesses. Lind.

^{bb} Al., pecuaria. Al., pecora. Lind.

^{cc} Al., in summa vastitate et silentio. Lind.

perstringebat, ut vellet sepelire proximum, restabat ipse insepultus, et dum obsequebatur, perimebatur; ^a dum funeri obsequium præbebat, ipsius funus sine obsequio manebat. Videres sæculum in antiquum redactum silentium. ^b Nulla vox in rure, nullus pastorum sibilus, nullæ insidiæ bestiarum in pecudibus, nulla damna in domesticis volucribus. Sata transgressa metendi tempus, intacta expectabant messorum, vinea amissis foliis radiantibus uvis illæsa manebat, hyeme propinquante, nocturnis vel diurnis horis personabat tuba bellantium, audiebatur a pluribus quasi murmur exercitus. Nulla erant vestigia comeantium, nullus cernebatur percussor, et tamen visum oculorum superabant cadavera mortuorum. Pastoralia loca versa fuerant in sepulturam hominum, et habitacula humana facta fuerant confugia bestiarum. Et hæc quidem mala intra Italiam tantum, usque ad fines gentium Alamannorum et Bajuvariorum, ^c solis Romanis acciderunt. Inter hæc Justiniano principe vita decedente, ^d Justinus minor rempublicam apud Constantinopolim regendam suscepit. His quoque temporibus Narses patricius, cujus ad omnia studium vigilabat, Vitalem episcopum ^e Antinæ civitatis, qui ante annos plurimos, ad Francorum regnum confugerat, hoc est, ad ^f Agonthisensem civitatem, tandem comprehensum, apud Siciliam ^g exilio damnavit.

CAPUT V.

De invidia Romanorum adversus Narsem.

Igitur deleta, ut dictum est, vel superata, Narses omni Gothorum gente, ^h Hunnis quoque, de quibus

^a Modoet., dum inferre obsequium meditabatur ipse funus, etc. Lind., dum conferre obsequium defunctis præmeditabatur, ipse sine obsequio futurum cadaver remanebat.

^b Al., nulla vox audiebatur, nisi gementium in morte, nullus pastorum, etc. Lind.

^c Assertioni huic Pauli nostri difficile congruunt ea quæ refert divus Gregorius Turon., de Rhemensi populo a lue servato, intercedente sancto Remigio, Arvernensi ope sancti Galli, ac Treverensi sancti Nicetii, nisi ad subsequentes annos diram hanc in iis regionibus calamitatem revocaveris.

^d Justinus junior Dulcissimi ex Vigilantia Justiniani sorore mense Novembri ejusdem anni 565 a Joanne Exscholastico patr. archa coronatus suscepit imperium.

^e Quæ barbarorum incursione diruta, ejusque sedes episcopalis post victoriam Rotharis ad Scultennam Torcellum translata fuit per Paulum episcopum. Vitalis hujus fuga ob schisma, de quo infra, et fortasse unus episcoporum, qui Narsem diris devoverant, neque alius hic Narses, eisi dubitet Baronius, quam Eunuchus ille patriciusque.

^f Modoet., *Magothiense n. Magontensem*. Lind.

^g Baronius ad hæc verba scribit: Porro non tanta sibi arrogasse Narsem virum pium, ut in Episcopos manus injiceret, quisque sciat, nisi cum id jussu ipsi fuit pluribus literis a Pelagio papa Joannis hujus prædecessore, prout quæ recitata sunt superius ipsis Pelagii literæ facile demonstrant, etc., nempe quæ recitaverat anno 556, num. 4 et seqq.

^h Al., his quoque. Lind. et Amb.

ⁱ Al., contraxit. Lind.

^j Al., Justinus Augustus. Lind.

^k Ms., gynæceo. Lind.

^l Al., deponere ac delazera. Lind.

A diximus, pari modo devictis, dum multum auri, sive argenti, seu cæterarum specierum divitiis acquisisset, magnam a Romanis, pro quibus multa contra eorum hostes laboraverat, invidiam ¹ pertulit, qui contra eum Justino Augusto et ejus conjugi, Sophiæ, in hæc verba suggererunt dicentes: Quia expedierat Romanis, Gothis potius servire quam Græcis, ubi Narses imperat eunuchus, et nos servitio premit, et hæc noster piissimus princeps ignorat. Aut libera nos de manu ejus, aut certe et urbem Romam, et nosmetipsos gentibus trademus. Cumque hoc Narses audisset, hæc breviter retulit verba: Si male feci cum Romanis, male inveniam. Tunc Justinus in tantum adversus Narsem commotus est, ut statim in Italiam Longinum mitteret præfectum, qui Narses locum obtineret. Narses vero his cognitis valde pertimuit; et in tantum, maxime ab eadem Sophia Augusta territus est, ut regredi ultra Constantinopolim non auderet. Cui illa inter cætera, quia eunuchus erat, hæc fertur mandasse, ut eum puellis in ^k gynæceo lanarum faceret pensa dividere. Ad quæ verba Narses dicitur hæc responsa dedisse: Talem se eidem telam orditurum, qualem ipsa dum viveret, ^l deponere non posset. Itaque odio, metuque exagitatus, in ^m Neapolitanam civitatem secedens, legatos mox ad Langobardorum gentem dirigit, mandans, ut ⁿ paupertina Pannoniæ rura desererent, et ad Italiam, cunctis refertam divitiis, possidendam venirent. Simulque multivoda pomorum genera, aliarumque rerum species, quarum Italia ferax est, mittit, C quatinus eorum ^o ad veniendum animos posset illi-

^m Amb., *Neapolim Campaniæ civitatem*. Lind., *Neapolim Campaniæ civitatem secedit, unde legatos*. Modoet., *Neapolim Campaniæ civitatem accedit, legatos mox*.

ⁿ Modoet., *paupertima*.

^o Adversus hæc pluribus argumentis, quæ hic recensere longum esset eminentiss. Baronius carmine potissimum Corippi probare contendit Narsem in indignationem Romanorum venire non potuisse, quod jam ante Constantinopolim revocatus a Justiniano, Justiniani ipse inaugurationi interfuisset neque inde reversum. At eruditus viris exploratissimum est Narses tres uno eodemque tempore fama illustres fuisse. Spado noster patricius, atque Italiæ præfectus, Aratii frater alter, de quibus Procopius lib. II de Bello Gothico, cap. 13. Tertius ille, de quo Theophanes ad ann. 6 Justiniani, Theophylactus in Historia Mauriciana. Secundus ille Aratii frater ceciderat in bello Persico, Justiniano imp., ut Procop. scribit lib. II, cap. 25. Postremus fortasse ille idem est de quo Miscel., lib. XVII, a Phoca igne crematus, ad quem divi Gregorii Magni datae literæ, lib. I, atque de ipso Corippi carmina; nam optime conveniunt iis quæ refert Theophanes loco cit. Erat ergo in Italia Justiniano imperante Narses, atque inde per injuriam revocatus potuit Langobardos accessivisse, quod utneque Græci scriptores retulerunt, Latini plures cum Iulio nostro asserunt, Anastasius Bibl. in Vita Joannis III, Hist. Miscel., lib. XVII; Mellitus; Isidorus Ispalensis; Marius Aventicensis; Siebertus, atque plures. Cedendum itaque contra Baronii sententiam Latinorum testimonio, quibus in re præsentis notior esse potuit Narses rebellio, ejusque cum barbaris amicitia notissima passim a Græcis, et Procopio potissimum narrata. Inno viderant nostri Langobardos ipsos ingentibus remissis paulo ante a Narsete donatos, of-

cere. Langobardi ^a læta nuntia, et quæ ipsi præoptabant, gratanter suscipiunt, deque futuris commodis animos attollunt. Continuo apud Italianam terribilia noctu signa visa sunt, hoc est, igneæ acies in cælo apparuerunt, eum scilicet, qui postea effusus est sanguinem ^b coruscantes

CAPUT VI.

Qualiter Alboin ad suum auxilium Saxones ascivit.

Alboin vero ad Italianam cum Langobardis profecturus, ab ^c amicis suis vetulis Saxonibus auxilium petit, quatenus ^d spatiosam Italianam cum pluribus possessurus intraret. Ad quem Saxones plusquam viginti millia virorum cum uxoribus simul et parvulis, ut cum eo ad Italianam pergerent, juxta ejus voluntatem venerunt. ^e Hoc audientes Clotarius et Sigisbertus, reges Francorum, ^f Suavos aliasque gentes in locis de quibus iidem Saxones exierant ^g posuerunt.

CAPUT VII.

Quomodo Alboin cum Langobardis, relicta Pannonia, ad Italianam venit.

Tunc Alboin sedes proprias, hoc est Pannoniam,

fictique specie extra Italianam ab illius nepote ductos, ut supra notavi. Atque hinc fortasse iterum irruptionibus Langobardis frequens Italici rumor de Narsetis rebellionem, quæ ipso jam mortuo Constantino-poli forsân dissimulata, minime obstitit quin illius cadaver in urbem regiam reciperetur, inane victoriarum, ac bellicæ virtutis premium. Neque hominis laudata pietas evincit Narsetem justo dolori minime indulisse: quippe Bonifacius etiam Comes, qui laudatorem habuit divum Augustinum, Vandalos ad occupandam Africanam excitavit. Id unum Paulo nostro minime probaverim Langobardis poma, et varias rerum species, quarum Italia serax est misisse: quippe socii Romanis in bello Gothico gustaverant pridem, et famem atque libidinem in Italia expleverant.

^a Amb., læti nuntio.

^b Al., tali coruscatione protendentes. Lind.

Signa hæc præcessisse Langobardorum irruptionem testatur divus Gregor. M., Dial. I. III, cap. 38: « Mox enim illa terribilia in cælo signa secuta sunt, ut hæc, atque acies igneæ ab Aquilonis parte viderentur. Mox effusa Langobardorum gens de vaginâ suæ habitationis educta in nostram cervicem grassata est. » Item Homil. pr. in Evang. « Prius quam Italia gentili gladio feriendâ traderetur, igneas in cælo acies vidimus, ipsamque qui postea humani generis fusus est sanguinem coruscantes. »

^c Ms., inimicis. Lind.

^d Al., spatiosam regionem. Lind.

^e Fallitur hic Paulus, si forte librarius pro Cuntarmino, vel altero quopiam Sigeberti fratre posuerit Clotarium patrem, qui parantibus expeditionem Langobardis minime superflui; excesserit enim et vivis anno 561, ut Marius in Chronico restatur. Clotarii regis filiam Clodiosindam Alboino uxorem supra notavi.

^f Al., Suevos, et sic semper. Lind. ita Mod.

^g Amb., introduxerunt.

^h Al., recipient. Lind.

Doctiss. Pagi, in sua Critica, anno 569, ad hæc Pauli verba: « Hunnis Marcianus imper. Daciam, quam nunc Transilvaniam vocamus assignarat, ut annis 454 vidimus, sed post Langobardorum discessum sedes extenderunt usque ad Anisum Duivium, indeque Bajoriam summopere afflixere, etc. »

ⁱ Eruditorum plures Marii Avenicensis auctoritate, qui Langobardorum in Italianam irruptionem cum

A amicis suis Hunnis contribuit, eo scilicet ordine, ut si quo tempore Langobardis necesse esset reverti, sua rursus arva ^b repeterent. Igitur Langobardi, relicta Pannonia, cum uxoribus, et nativis, omnique suppellectili, Italianam propeant possessuri. Habituaverunt autem in Pannonia annis quadraginta duobus; de qua egressi sunt mense Aprili, per indicationem primam, alio die post sanctum pascha, cujus festivitatis eo anno, juxta calculi rationem, ipsis Kalendis Aprilibus fuit, cum jam a Domini Incarnatione, anni quingenti sexaginta octo essent ⁱ evoluti.

CAPUT VIII.

Quomodo Alboin ad Italianæ fines veniens montem regis ascendit, et de bisontibus feris

B Igitur cum rex Alboin cum omni exercitu suo, vulgique ⁱ promiscui multitudine, ad extremos Italianæ fines pervenisset, montem qui in eisdem locis prominet ascendit; indeque, prout conspiciere potuit, ^k partem Italianæ contemplatus est. Qui mons propter hanc, ut fertur, causam ex eo tempore Mons regis appellatus est. ^l Ferunt in hoc monte bisontes

anno 3 Cons. Justinii alligavit, in an. 569 contra Pauli testimonium insignem hæc epochen rejiciunt. Ego vero his adhaerem, qui nostro lidem asseverant, cum pluribus liqueat argumentis ex divi Gregorii Magni litteris, præmio legum Rotharis, et Sigeberti testimonio, haud relicta Procopio. Scripsit divus Gregorius, indict. 13, lib. V, Edit. noviss. doctiss. Bened. sancti Mauri, ad Constantiam Augustam: « Viginti autem et septem annos ducimus, quod in hac Urbe inter Langobardorum gladios vivimus, » et ad Phocam imp., lib. XIII, indict. 6: « Qualiter enim quotidianis gladiis, et quantis Langobardorum incursionibus ecce jam per triginta quinquæ annorum longitudinem premimur nullis explere suggestionibus valeamus. » Cuiusque prima data sit anno æræ Christ. 593, detractis xxvii, ad 568 revolvimur, eademque ratione secunda, quæ data est 603. Mihi quæ verosimile videtur sanctissimum pontificem ab ipsa potius gentis incursione quam a firmata illius dominatione calamitatum periodum deduxisse; contra Theophanis chronologia; ait ille: « In ipsis kalendis Aprilis egressi sunt Langobardi de Pannonia, et secunda indicatione coepere prædari in Italia; tertia vero indicatione dominari coeperunt in Italia. » Quis enim sibi perscrasset e Pannonia in Italianam venientes Langobardos tantum temporis impendisse? Vel si prima indicatione venerant, manūs in alterum annum colubis? Firmatur etiam Pauli chronologia ex citato Rotharis procemio; datum quippe indicatione secunda (quæ indicit in annum 613) post adventum in provinciam Italianam Langobardorum, ex quo Alboinus tunc temporis rex advenit anno septuagesimo sexto, ^m apertissime notat annum 68. Repugnante vero Paulo nostro huic lectioni, lib. IV, cap. 44, ubi legitur *septuagesimus septimus*, emendanda potius in dicto capite lectionis, quam evertenda chronologia placet argumentum. Procopius tandem contra nostrum minime pugnat, quippe ut supra notavi, etsi anno belli Gothici 14 migrationis Langobardorum in Pannoniam meminert, res tamen alius repetenda, et ad primos Justiniani annos revocanda, ita ut XLII annis in ea regione habitaverint.

^j Amb., promiscui serus multitudine, etc.

^k De Pannonia in Italianam descendens Alboinus per continentes Julias Alpes fortasse iter habuit, quæ Gothorum rex Alaricus venerat. De his plura Cluverius, Italianæ antiq. lib. pr.

^l De his vide Claver., Germ. antiq. lib. III, c. 47.

feras enutriti; nec mirum ^a cum usque ad Pannoniam pertingat, quæ horum animantium ferax est. Denique retulit mihi quidam veracissimus senex, tale se corium in hoc monte occisi bisonis vidisse, in quo quindecim, ut aiebat, homines, unus juxta alium, potuisset cubare.

CAPUT IX.

Quomodo Alboin Venetiarum fines ingressus in Foro Julii Gisulfum suum nepotem ducem constituit.

Indeque Alboin cum Venetæ fines, quæ prima est Italiae provincia, sine aliquo obstaculo, hoc est civitatis, vel potius castri Foro-Juliani terminos introisset, pendere cepit eni potissimum primam provinciarum quam cœperat committere deberet. Siquidem omnis Italia, quæ versus meridiem, vel potius ^b in Eurnum extenditur, Tyrrheni, ^c sive ^d Adriatici maris fluctibus ambitur, ab Occiduo vero et Aquilone, jugis Alpium ita circumcluditur, ut nisi per angustos meatus, et per summa juga montium, non possit habere introitum. Ab Orientali vero parte, qua Pannonia conjungitur, et ^e largius patentiem et ^f planissimum habet ingressum. Igitur, ut diximus, dum Alboin animum intenderet, quem in his locis ducem constituere deberet, Gisulfum, ut fertur, ^g suum nepotem, virum per omnia idoneum, qui eidem ^h strator erat, quem lingua propria ⁱ Marpahis appel-

^a Mod., cum usque huc Pannonia pertingat.

^b Ms. Lind., in Corum. Amb., Atruriam.

^c Pro et barbari sæculi scriptoribus passim in usu.

^d Adriani maris. Lind.

^e Modocet., locum.

^f Al., plenissimum. Lind.

^g Hæc verba non leg. in Amb.

^h Suidas, Στράτωρ εἰδὸς ἀξιωματός, officium autem tale, ut dominum in equum sustolleret, eumque duceret. Spartianus: « Cum illum in equum strator suus levaret, pugione latus confo lit. » Constantinus Magnus: καὶ κρατοῦντες τὸν χαλὸν τοῦ ἱπποῦ αὐτοῦ στρατοῦρος ὀφθαλμοὶ ἐπορεύσαντο. Unde etiam equestrores, et protostratores dicti. Auctor Vitæ Cypriani: « Venerunt ad eum principes duo, unus strator officii Galerii Maximi proconulis, qui Aspasio Paterno successerat, et alius equestrores a custodiis ejusdem officii, etc. » De protostratoribus videndus Europalata. Sed et statores hi dicebantur, ut ante citatum exemplum indicat, et hæc inscriptio vetus:

D. M.
M. ANTONIUS
HILUTAS AN
TONIO. FOR
TORI. AUGUSTO
RUM ALUMNO
BENE MERENTI
FECIT.

Quid autem illud Marpahis sit, planè subodorrare nequeo: veriorē puto lectionem ms. Co-ficiis, in quo Marpahis legitur, qui sic dictus est, quod jussione[m], et imperium habeat in equos; sicut sculthais, quod in legum transgressores. Mar equum feminam es e pauci non sciunt, unde etiam Marscalc equarum servus. Nam scalc servum significat, non Germani modo, sed et Getis, quos certum est Germaniæ idiomate usos; in eorum libris sic legitur, in Cantico Simeonis, quod vidi apud Illust. Josephum Scaligerum: Fra leitais scalk theinana. Nunc dimittis servum tuum. Apud hunc nostrum autem Paulum stratorem eum-

lant, Foro-Julianæ civitati et toti regioni illius præficere statuit. Qui ¹ Gisulfus non prius se regimen ejusdem civitatis, et populi suscepturum edixit, nisi ei quas ipse eligere voluisset Langobardorum ² Faras, hoc est generationes, vel lineas tribueret. Factumque est, et annuente sibi rege, quas optaverat Langobardorum præcipuas prospicias, ut cum eo habitarent, accepit: et ita demum ductoris honorem adeptus est. ³ Poposcit quoque a rege generosarum equarum greges, et in hoc quoque liberalitate principis exauditus est.

CAPUT X.

Qui reges eo tempore Francis imperabant, et de Benedicto papa.

^B His diebus quibus Langobardi Italiam invaserunt, Francorum regnum, mortuo jam rege Chlotario, ejus filii quadrifarie regebant divisum, primusque ex his ^m Aripertus sedem habebat apud Parisios, secundus vero Guntramus, civitati præsidebat Aurelianensi: tertius quoque ⁿ Hilpericus cathedram habebat apud ^o Suessionas, in loco Chlotarii patris sui: quartus nihilominus ^p Sigisbertus, apud urbem regnabat Mettensem ^q. Hoc etiam tempore, Romanam Ecclesiam vir sanctissimus Benedictus papa regebat ^r. Aquileiensi quoque civitati, ejusque populis

dem esse, quem Galli grand écuyer dicunt, vir magnus putabat, cujus opinionem hic apponere visum est. Lind. In pacto leg. Salice Marescalcus distinguitur a Stratore ita ut primo eorum cura commissæ fuerit, alter sternendis tantum equis et domino adduceandis operam daret.

ⁱ Amb., Machedonas.

^j Al., Sigulfus. Lind.

^k Foræ vox etiam in leg. Langob. legitur, tit. 61, § 1: De eo quod cum fara migrare permittitur, etc. Lind. Al., pharas hoc est generationes tribueret ad habitandum. Itaque annuente rege, quas optavit Lang., etc. Lind. et Mod.

^l Hinc plerique deducunt extimæ dignitatis in Italia institutionem, primumque Gisulfum ducem asserunt, ea notione, qua vulgo utimur.

^m Al., Heribertus. Lind.

ⁿ Al., Chilpericus. Lind.

^o Al., Senones, et ita Mod.

^p Al., Sigibertus. Lind. Sichipectus. Mod.

^q Annum emortualem Chlotarii cap. 6 hujus libri notavi. De ipsius filiis, hæc habet Gregor. Turon. lib. iv, cap. 22, quæ Paulus excerptit: « Sic inter se hi quatuor, id est Charibertus, Gunthramnus, Chilpericus, atque Sigibertus divisionem legitimam faciunt. Deditque sors Chariberto regnum Childberti, sedemque habere Parisiis, Gunthramno vero regnum Chlodomeris, ac tenere sedem Aurelianensem, Chilperico vero Regnum Chlotacharii patris ejus, cathedramque Suessionas habere; Sigiberto quoque regnum Theodoricæ, sedemque habere Rheimensis. In editione Forbeniana hæc notata leguntur. De divisione autem regni alter disserit Gregorius Turon. lib. iv, cap. 24, ubi dicit non Senonas, sed Suessionas: nec Mettenses, sed Remen., nec Aripertum, sed Charibertum primum filiorum Chlotarii. Sabellius autem Eusebius. 8, lib. v, dicit quod Parrisiis Aripertus maximus natus regnavit, in Aurelianensi Gunthramnus, Chilpericus in Suessionibus, in Mettensibus Sigibertus. »

^r Anno dclxxv quo Langobardi in Italiam venerant Joannes hujus nominis III, pontificatum gerebat, illiusque successor Benedictus I cognomento Bonosus,

peatus a Pauli patriarcha præerat. Qui Langobardorum barbariam metuens, ex ^b Aquileia ad Grados insulam confugit, secumque omnem suæ thesaurum Ecclesiæ deportavit. Hoc anno ^d superiori hyeme, tanta nix in planitie cecidit, quanta in summis Alpibus cadere solet. Sequenti vero ætate, tanta fertilitas exstitit, quanta nulla ætas asseveratur meminisse. Eo quoque tempore, comperta Huni, qui et Avars, morte Chlotarii regis, super Sigisbertum ejus filium irruunt. Quibus ille in Turingia occur-

Arens, eos juxta a Albim fluvium potentissime superavit, eisdemque petentibus pacem dedit. Huic Sigisberto de Hispaniis adveniens, a Brunichildis matrimonio juncta est, de qua ille filium Chilpericum nomine suscepit. Rursumque Avars cum Sigisberto in locis, ubi et prius, pugnantes, Francorum protegentes exercitum, victoriam sunt adepti.

CAPUT XI.

De morte Narsētis.

Narsēs vero de a Campania Romam regressus,

creatus est anno dclxxiii. In errore traxerat Paulum Anasiasius, qui hæc habet: « Benedictus, natione Romanus, ex patre Bonifacio, sedit annos quatuor, menses duos, dies quindecim. Ejusdem tempore gens Langobardorum invasit totam Italiam, simulque et fames nimia, ut etiam multitudo castrorum se traderet Langobardis, ut temperare posset inopiam famis. » Quæ non de tempore adventus, ut Paulus habet, sed de latiori dominatione, ut indicant verba illa totam Italiam sunt accipienda.

^a In M. non leg., in editione Forheniana non legit., merito quidem; non convenit enim schismaticorum principi Paulino, de quo plura apud eminentiss. Norisium. Hunc falso ferunt a sancto honorato Mediolanensi episcopo fuisse consecratum, de quo accuratissima dissertatio inter miss. Codices Biblioth. Ambrosianæ, quæ factum est, ut ex antiquo Breviario Ambrosiano error hic, qui diu invaluerat, expungeretur.

^b Mod. et Lind., Aquilegia semper.

^c Paulinum Aquileiensem archiepiscopum, non Paulum metu Langobardorum de Aquileia in Gradum insulam, exportato ecclesiæ thesauro, migrasse, accuratissime probat eminentiss. Norisius in sua dissertat. de quinta Synodo, eundem illum, de quo Pelagii papæ I, ad Narsetem epistolæ, ejusque successorem post Probinum, Heliam, auctoritate Pelagii II sedem etiam in insulam transtulisse, quod et Gradensi synodo confirmatum. Utinam sedet hodie amplissimus Patriarcha, cujus olim latissima jurisdictio; integram quippe regionem a Pannonia ad Abduam flumen, Rheinamque II, continebat. De Aquileensi patriarchatu multa Baronius, Norisius, alique rerum sacrarum scriptores.

^d Hæc verba usque ad illa *Sequenti vero*, aliis desunt. Ita erat in Madoet., sed recentiori characterē sunt addita.

^e Alpen. Al., Alben. Lind., Alben. Mod.

Bellum Hunnicum Sigeberti Regis refert D. Gregor. Turonensis lib. iv, cap. 26.

^f Athanagildi filia, vide Turonens. lib. iv, cap. 28; de illius nuptiis exstat carmen Fortunati. Sed turbat Paulus chronologiam, quæ Gallicis scriptoribus restituta.

^g Ms. de Samnio. Lind., Cannia, Amb. mendose quidem, constat enim ex Anastasio de Campania residisse Narsetem. Scribit ille: « Ut cognovit Joannes papa, quia suggestionem suam ad imperatorem contra Narsetem senatorem misissent Romani, festinus venit Neapolim: cepit eum Joannes papa rogare, ut reverteretur Romanum. Tunc Narsēs dixit ei: Dic, sanctissime Papa, quid mali feci Romanis? Vadam ad pedes ejus qui me misit, ut cognoscat Italia quomodo totis viribus laboravi pro ea. Respondit Joannes papa dicens: Citius ego vadam, quam tu de hac terra egressus fueris. Reversus est ergo Narsēs cum Joanne sanctissimo papa. Hinc sanctiss. Papa retinuit se in cimiterio sanctorum Tiburtii, et Valeriani, et habitavit ibi multum temporis, ut etiam episcopos ibi consecraret. Narsēs vero ingressus Romanam non post multum temporis mortuus est. » Anno labente dclxxiii vel lxxix insequente communi inter eruditos conjectura, cum in gestis Alboini regis altum sit de Narsete silentium. Hactenus de Narsete

illis veterum testimoniis, quæ jamdiu in vulgus prodierant, nunc etiam addenda quæ viri clar. Benedicti Bacchini beneficio paulo ante legimus in Agnello, sive Pontificale Ravennate, magni quidem facienda, et quæ alibi frustra quaesieris. Pontificale in Vita sancti Agnelli xxvii Ravennatis episcopi: « In diebus istius expulsi sunt Franci de Italia per Narsetem patricium. Et post hæc apparuit stella comis mense Augusto usque in Kal. Octobris. Et mortuus est Justinianus Augustus Constantinopoli quadragesimo anno imperii sui, et luctus ingens ubique fuit, et mæror nimis de tali orthodoxo viro. Et apparuerunt signa rubra in cælo, et civitas Fano igne concremata est, et multitudo hominum flamma consumpta est; castrumque Cæsenatum incendio devoratum est. Tertio vero anno Justiniani minoris imperatoris Narsis patricius de Ravenna evocatus, egressus est cum divitis omnibus Italiæ, et fuit Rector xvi annis, et vixit duos reges Gothorum, et duces Francorum jugulavit gladio. » Sequitur in Vita Petri Senioris xxviii: « Eo anno (nempe II indictione, quæ Petrus fuerat Romæ consecratus) occupata Venetia a Langobardis est, et invasa, absque bello expulsi sunt. Anno quinto Justiniani II imperatoris pestilentia boum, et interitus ubique fuit; post vero deprædata a Langobardis

Tuscia, obsederunt Ticinum, quæ civitas Papiæ dicitur. » Et mox: « Tunc illis temporibus in Cæsarea juxta Ravennam a Longino prefecto palatocipiam, (sive ut legitur clar. Muratorius) palorum copi in modum muri propter metum gentis extructa est; deinde paulatim Romanus defecti Senatus, et post Romanorum libertas cum triumpho sublata est. A Basilii namque tempore consulatum agentis, usque ad Narsetem patricium provinciales Romani usque ad nihilum redacti sunt. Post hæc vero exierunt Langobardi, et transierunt Tusciam usque ad Romanam, et ponentes ignem, Petram-Pertusam incendio concremaverunt. Et contruxerunt predicti Langobardi Forum Corneli, et consummata est civitas ab eis. In diebus illis excitata est gens Avarorum, in Pannonia deventi sunt. Narsisque patricius obiit Romæ, postquam gessit multas victorias in Italia cum denudatione omnium Romanorum, Italiæ in Palatio quievit; nonageimo quinto vitæ suæ anno mortuus est. » En ergo alterum præstantissimum de Narsete, ejusque cum Romanis inimicitia, et obitu testimonium a scriptore, qui, ut in accuratissima sua prælatione, quæ nostræ huic editioni accedit, Muratorius noster probat, anno 839 vixerat, quique non hanc Historiam Pauli, ut credidit Bacchinus, sed communia utrique monumenta Langobardicarum rerum viderat, ut ex varietate narrationis mihi persuadeo, et infra notabitur. Annum igitur emortualem Narsētis obsidionem Ticini præcessisse constat; dum Langobardi Tusciam deprædabantur, Agnellus enim in verbis a Basilii namque tempore, alius repetit res Narsētis, Romanorumque fortunas, quæ sub eodem Patricio penitus exciderant, justasque inimicitias causas præbebant. Optime igitur convenit inter Anastasium et Agnellum, cum potuerit Narsēs et Ravennam, unde revocatus fuerat, in Campaniam se recipere, moxque Romam, ubi et vivis excessit ferme centenarius, eaque gravis ætate, quam doctiss. Ba-

ibidem non ^a post multum tempus, ex hac luce sub-
tractus est. Cujus corpus positum in locello plum-
beo, cum omnibus ejus divitiis Constantinopolim est
perlatum.

CAPUT XII.

De Felice episcopo Tarvisiano.

Igitur Alboin cum ad fluvium ^b Alpem venisset,
ibi ei Felix episcopus ^c Tarvisianæ ecclesiæ occurrit.
Cui rex, ut erat largissimus, omnes suæ ecclesiæ fa-
cultates postulanti concessit, et per suum ^d pragma-
ticum postulata firmavit.

CAPUT XIII.

De hoc eodem Felice, et Fortunato sapientissimo viro.

Sane quia hujus Felicis fecimus mentionem, lib. I
quoque pauca nos de venerabili et sapientissimo
viro Fortunato retexere, qui hunc Felicem suum
asseverat socium fuisse. Denique hic de quo loqui-
mur Fortunatus, natus quidem in loco qui ^e Dupla-
villis dicitur fuit, qui locus haud longe a Genitense
Castro, vel Tarvisiana distat civitate; sed tamen
Ravennæ nutritus, et doctus, in arte grammatica,
sive rhetorica, seu etiam ^f metrica, clarissimus ex-
stitit. Illic cum oculorum dolorem vehementissimum
pateretur, et nihilominus Felix iste ipsius socius
pari modo oculos ^g doleteret, uterque ad basilicam
beatorum Pauli atque Joannis, quæ intra eandem
urbem sita est, perrexerunt, in qua etiam altarium

ronius calculo facto designabat. Hoc unum in Agnell'o
mibi non bene notum: Italix in palatio quievit, quæ
de sepulcro illius intelligenda, nisi pro Constantino-
poli irrepserit Italia.

^a Al., paulo post. Lind.

^b Al., Blavem, Plavem. Lind. Plabem., Amb. Pla-
vem., Modoet. Quæ lectio cæteris præstat. Cluver.:
Ultra Silim amnem, Altinumque, et Tarvisium oppida,
Plavis est amnis in primis Italix magnus, vulgo nunc
accolis Italix la Piave, Germanis di Pleiß, dictus.

^c Modoet., Tharusianæ. De hoc Felice sibi charis-
simo Fortunatus in suo carmine.

Qua mea Tarvisus residet, si molliter intras
Illostrem socium Felicem, queso, require,
Cui mecum lumen Martinus reddidit olim.

^d Hoc est rescriptum; vide Mabillon. de Re diplo-
mat. pag. 19; Glos. Du Chesne hoc verbo. Cæterum
notanda regis humanitas, qua forsitan animos Italorum
in ipso adventu ad se trahere conabatur.

^e Qui et Duplavelis vicus ad Plavim amnem inter
Tarvisium et Cenetam Rheginoni memoratus Chro-
nic. lib. I, et ipsi Fortunato poetæ ejus et patria
Cluverius fuisse autumat in edito colle ad levam
amnis ripam, ubi nunc vulgari appellatione vicus
San Salvador.

^f Al., Geometrica. Lind. et Mod.

^g Al., eorumdem dolore laboraret. Lind.

^h Al., postquam fratres isti. Lind. et Mod.

ⁱ Al., Italiam invaderent, ipsius sanctissimas reli-
quias in Gallia sitas visitare decreverit: quod iter suum
per flumina, montes, valles, oppida, pagos, ipse in car-
minibus suis dilucide describit. Qui postquam, etc.
Lind.

^j Al., fluenta Tiliamenta, et Reunam. Al., Reuniam.
Lind. Mod., per fruenta alia Menti, et Reunam per
Osopum. Amb., properanti Reunam, cæl. non leg.

^k Al., Agantum. Lind.

^l Al., Lecha. Lind.

^m Hæc omnia restituenda ex lectione Cluverii Ital.
antiq., pag. 490: Properanti per fluenta Tiliamenti

in honorem beati Martini confessoris constructum
propinquam habet fenestram, in qua lucerna ad ex-
hibendum lumen est constituta, de ejus oleo, mox
sibi ^b isti, Fortunatus scilicet et Felix, dolentia lu-
mina tetigerunt: Illico dolore fugato, sanitatem
quam optabant adepti sunt. Quæ de causa Fortuna-
tus in tantum beatum Martinum veneratus est, ut
relicta patria, paulo ante quam Langobardi ^c Italiam
invaderent, Turonis ad ejusdem beati viri sepulcrum
properaret. Qui sibi, ut in suis ipse carminibus re-
fert, illic properandi per ^d fluentia Menti, et Rou-
nam, perque Osopum et Alpem Juliam, perque
^e Agantum castrum, Dravumque et Byrrum fluvios,
ac Briones et Augustam civitatem, quam Virdo
et ^f Lech fluentant, iter fuisse describit ^g. Qui post-
quam ^h Turonum juxta votum proprium adventit,
Pictavis ⁱ pertransiens illic habitavit, multorum ibi-
dem sanctorum gesta, partim prosa, partim metrali
oratione conscripsit. Novissimeque in eadem civitate
primum presbyter, deinde ^j episcopus ordinatus est,
atque in eodem loco digno tumulatus honore quie-
scit. Hic beati Martini Vitam quatuor in libris he-
roico versu contexuit, et multa alia, maximeque
hymnos singularum festivitatum, et præcipue ad sin-
gulos amicos versiculos, nulli poetarum secundus,
suavi et deserto sermone composuit. Ad ejus ego
tumulum, cum illic orationis gratia adventassem,

et Reuniam, per Osopum, et Alpem Juliam, perque
Agantum castrum, Dravumque et Byrrum fluvios, ac
Briones, et Augustam civitatem, quam Virdo et Lech
fluentant, ex ipa restituta lectione Fortunati lib. IV
de Vita sancti Martini:

Pergis ad Augustam, qua n Virdo Lycusque fluentant,
Illic ossa sacræ venerabere martyris Afræ.
Si vacet ire viam, neque te Bajorius obstat,
Qua vicina sedent Breonum loca perge per Alpem
Ingrediens rapido qua gurgite volvitur Oenus.
Inde Valentini benedicti templa require:
Norica rura petens, ubi Byrrus vertitur undis.
Per Dravum iter iter, qua se castella supinant:
Hic montana sedens in colle superbit Aguntus.
Hinc pete raptæ vias, ubi Julia tenditur Alpis
Altiis assurgens, et mons in nubila pergit.
Inde Foro Julii de nomine principis exi,
Per rupes, Osopæ, tuas, qua labitur unda,
Et superinstat aquis Reunia Tiliamenti.

^k Augustam hic intelligi Vindelicorum Augusturg,
apud quam duo flumina Licus, et Virdo, vulgo nunc
sunt Lech, et Wertach, hinc Vipitenum oppidum
nunc est Stiertzingen: Byrrus amnis nunc Aicha, in
Aisacum apud vicum Pyrbak conflens Littamum, et
Loncium, atque Agantum sunt hodie Lutach, Lientz,
et Innichen. Tiliamentum, sive Tilavemptus amnis,
vulgo nunc Tagliamento. Reunia castellum nunc Ra-
gonia in Tilavempti sinistri ripa. Osopum, sive Osu-
pum ad idem flumen in eminenti saxo castellum aliud,
quod nomen retinet Osopo. Alpem Juliam hic falso
Paulum vocasse Noricas Alpes pluribus contendit cit.
Cluverius.

^l Al., Turonis. Lind.

^m Amb., adveniens. Lind.

ⁿ Negarunt nonnulli Venantium Fortunatum fuisse
Pictaviensem episcopum contra Pauli testimonium; at
liquido constat ex relatis per Pagium anno 568,
num. 4, in sua critica ad Baronium, imo invocatum
fuisse in litaniis monasterii sancti Cypriani ex-
tra muros Pictavienses. Illius in Gallia peregrinatio-
nem doctiss. vir anno 565 notat.

noe epitaphium rogatus ab ^a Apro, ejusdem loci ab-
bate, scribendum contextui :

^b Ingenio clarus, sensu celer, ore suavis,
Cujus dulce melos pagina multa canit;
Fortunatus apex vatum, venerabilis actu,
Ausonia genitus hac tumulatur humo.
Cujus ab ore sacro sanctorum gesta priorum
Discimus : hæc monstrant carpere lucis iter.
Felix quæ tantis decoraris, Gallia, gemmis :
Lumine de quarum nox tibi tetra fugit.
Hos modicos prompsi plebeo carmine versus,
Ne tuus in populis, sancte, lateret honor.
Redde vicem misero, ne iudice spernar ab æquo
Eximius meritis posce, beate, precor.

Hæc paucis de tanto viro, ne ejus vitam sui cives
funditus ignorarent, delibavimus; nunc ad historie
seriem revertamur.

CAPUT XIV.

Quomodo Alboin Venetiarum provinciam cepit.

Igitur Alboin Vincentiam, Veronamque, et reliquas
Venetiæ civitates, ^c exceptis Patavio, et Montesilicis,
et Mantua, cepit. Venetia enim non solum in paucis
insulis, quas nunc Venetias dicimus, constat; sed
ejus terminus a Pannoniæ finibus usque ^d Adduam
fluvium protelatur. Probatum hoc Annalibus libris, in
quibus Pergamus civitas esse legitur Venetiarum.
Nam et de lacu Benaco in historiis ita legitur: ^e Be-
nacus lacus Venetiarum, de quo Mintius fluvius egre-
ditur. ^f Eneti enim, licet apud Latinos una littera
addatur, Græce laudabiles dicuntur. Venetiæ etiam
Histria connectitur, et utraque pro una provincia
habentur. Histria autem ab Histrio flumine cognomi-
natur, quæ secundum Romanam historiam, amplior
quam nunc est, fuisse perhibetur. Hujus Venetiæ
Aquileia civitas exstitit caput, pro qua nunc Forum
Julii, ita dictum, quod Julius Cæsar negotiationis
forum ibi statuerat, habetur.

^a Ita ms.; al., a presbytero. Lind. In Mod., rogatus
ab ejusdem loci Ab.

^b Hi versus in Ascensiana editione desunt. Lind.
In Mod. recentiori manu sunt addita.

^c Ms. et Augustana editio: *Exceptis Patavinum, et
Montesilicis, et Mantuam.* Lind. Vitiata lectione, ut
infra patebit.

^d Al., ad Duam. Lind.

^e Sunt verba Servii, et Isidori Orig. lib. xiii, cap.
19. Benacus hodie Lago di Garda.

^f Al., Henetum enim, licet apud Latinos aspiratio in
u vertatur, Græci laudabilem dicunt. Lind. Enetum
enim, licet apud Lat. una lit. ad., Græci laudabilem di-
cunt. Mod.

Cluverius lib. i Ital. antiq., pag. 129, relatis Servii
verbis: « Inde venit quidam Enetus rex, qui Vene-
tiam tenuit, a cujus nomine Enetiam dictam posteri
Venetiam nominaverunt. Hæc addit: Servius dicto
loco an scripserit Enetus rex, et Enetiam equidem
adhuc dubito, et facile suspicer, ut Gallorum trans
Alpes populus promissæ apud auctores legit. Modo
Ædvi, modo Hædvi, etc. Sic apud Servium quoque
vocabula ista Enetus, et Enetiam, postea ab ex-
scriptoribus facta Enetus atque Enetiam: nisi apud
Paul. Diac. malum grammaticum potius quam histo-
ricum bonum ita scriptum foret: Eneti licet apud La-
tinos una littera addatur Græce laudabiles dicuntur, etc.
Unam ille litteram intelligit u, quia Latinis diceban-
tur Veneti, qui Græcis Ένοι. At laudabilis, sive

CAPUT XV.

De Liguria secunda Italiæ provincia.

Non ab re esse arbitror, si etiam cæteras Italiæ
provincias breviter attingamus. Secunda provincia
^b Liguria, a legendis, id est, colligendis leguminibus,
quorum satis ferax est, ⁱ nominatur, in qua Medio-
lanum est, et ^j Ticinus, quæ alio nomine Papiæ ap-
pellatur. Hæc usque ad Gallorum fines extenditur.
Inter hanc et ^k Suaviam, hoc est, Alemannorum
^l patriam, quæ versus septentrionem est posita, duæ
provinciæ, id est Rhetia prima, et Rhetia secunda,
inter Alpes consistunt, in quibus proprie Rheti ha-
bitare noscuntur.

CAPUT XVI.

De quinta Italiæ provincia, quæ Alpes Cottie ap-
pellantur, et de sexta, quæ Thuscia dicitur.

Quinta vero provincia Alpes ^m Cottie dicuntur,
quæ sic a Cottio rege, qui Neronis tempore fuit, ap-
pellatæ sunt, hæc a Liguria in ⁿ Eburum versus, usque
ad mare Tyrrhæum extenditur, ab occiduo vero Gal-
lorum finibus copulatur. In hac ^o Aquis, ubi aquæ ca-
lidæ sunt, Dertona, et monasterium Bobium, ^p Genu
quoque et ^q Saona civitates habentur. Sexta provin-
cia ^r Thuscia est, quæ a thure, quod populus istius su-
perstitiose in sacrificiis deorum suorum incendere
solebat, sic appellata est. Hæc habet intra se Cir-
cium versus, Aureliam, ab Orientis vero parte Um-
briam. In hac provincia Roma, quæ olim totius mun-
di caput exstitit, est constituta. In Umbria vero quæ
istius in parte ponitur Perusium, et lacus Clitorius,
^s Spoletumque consistunt. Umbria autem dicta est,
quod imbris superfluit, num aquosa clades olim
populos devastaret.

CAPUT XVII.

De Campania Italiæ septima provincia, et de Lucania,
sive Britia, quæ est octava.

Septima quoque provincia Campania, ab urbe Ro-
prædicabilis, Græce non dicebatur Έντρος, sed Αἰνέτρος,
a voce primitiva αἰνός, quæ laudem et encomium si-
gnificat. Vera quidem hæc, at aspera Grammatico-
rum more; nec pro Paulo pugnantibus deerunt exem-
pla in aliis vocibus dyphthongo contra rationem sola
pronuntiationis affinitate variata. Sed quorsum ista?
^t Probat hæc laudat. Cluverius, qui veteres Hi-
striæ fines plurimis pro more veterum testimoniis de-
signat.

^u Al., secunda igitur post Venetiam est Liguria.

Lind.

Iterum insultat Cluver. his verbis: « De cætero
nomen id unde genti inditum, parum compertum ha-
beo, fabulæ quippe sunt, et nugamenta putida, quæ
barbari jam sæculi grammatici de eo adnotarunt, in
quibus Paul. Diac. Reliqua vide lib. i, cap. 7.

^v Al., Ticinum. Lind. et Mod.

^w Mod., Sueviam.

^x Al., provinciam. Lind. et Mod.

^y Al., Coccie, Coccia, et sic semper. Lind.

^z Ms. in Corum. Lind. In quorum. Amb.

^{aa} Al., copulatur in aquis. Lind.

^{ab} Jenna. Mod.

^{ac} Al., Saona. Lind.

^{ad} Quasi από τῶν θυρῶν, a sacri fecundo.

^{ae} Ms., Spoleum. Al., Spolettum. Lind. In Plin-
ius lib. iii cap. 14, Solinus cap. 8, Servius ad xii
Virg., et Isidor. Orig. ix cap. 2.

ma usque ad ^a Siler Lucaniae fluvium perducitur, in A qua opulentissimae urbes, Capua, ^b Neapolis, et ^c Salernus, constitutae sunt. Quae ideo Campania appellata est, propter uberrimam Capuae planitiem; ceterum ex maxima parte montuosa est. Porro octava Lucania, quae nomen a quodam luco accepit, a Silere fluvio inchoat cum ^d Brutia, quae ita a reginae quondam suae nomine appellata est, usque ad fretum Siculum per ora maris Tyrrheni, sicut et duae superiores, dextrum Italiae cornu tenens, pertingit, in qua ^e Pestus, et Lanus, Cassianum, et Conventia, Rhegiumque sunt positae civitates.

CAPUT XVIII.

De Appenninis Alpibus, quae nona est Italiae provincia, et de Emilia, quae est decima.

Nona denique provincia in Appenninis Alpibus nuncupatur, quae inde originem capiunt, ubi Cottiarum Alpes finiuntur. Hae Appenninae Alpes per mediam Italiam^f pergentes, Tusciam ab Emilia, Umbriamque a Flaminia dividunt. In qua sunt civitates, ^g Ferentinus, et ^h Montepellum, Bobium, et Urbinum, necnon et oppidum quod Verona appellatur. Alpes autem ⁱ Appenninae dictae sunt a ^j Punicis, hoc est, Hannibale, et ejus exercitu, qui per easdem Romam tendentes transitum habuerunt ^k. Sunt qui Alpes Cottias et Appenninas, unam dicunt esse provinciam: ^l sed hos Victorini revincit Historia, quae Alpes Cottias, per se provinciam appellat. Decima porro Emilia, a Liguria incipiens inter Appenninas Alpes et Padifluentia, versus Ravennam pergit. Hae locuplebilibus urbibus decoratur, Placentia scilicet Parmaeque, Regio et Bononia, Corneliique foro, ejus castrum ^m Imolas appellatur. Exstiterunt quoque qui Emiliam et Valeriam, Nursiamque unam provinciam dicerent; ⁿ sed horum sententia stare non potest, quia inter Emiliam et Valeriam, Nursiamque Tuscia et Umbria sunt constitutae.

^a Al., Silerum. Lind. Silerem. Mod.

^b Mod., Neapolim.

^c Al., Salernum. Lind.

^d Amb., Briccia, quae ita a regione. Nominis etymologiam a Jornande fortasse acceperat Paulus: at meliorem vide in geographis.

^e Al., Pestum, et Lanum. Lind.

^f Al., extense. Lind.

^g Al., Ferromanum. Lind.

^h Ms., Monsbellium; al. Monsbellus. Lind. Monte-bellum. Mod.

ⁱ Al., Apeninae. Lind.

^j Al., a Pænis. Lind.

^k Adductis Isidori et Servii locis, unde forsitan haec Paulus exscripsit, merito Cluverius exclamat: «Ecquid hos homines ullam Italiae cognitionem habuisse dixeris? ecquid Romanas historias de bello Hannibaleo unquam legisse credideris? Vix arbitror, quippe qui tam rudis, imperitusque rerum Rom. esse potest, qui ignoret, quo tractu sint Penninae, sive ut alii scripserunt Penninae Alpes, quas Hannibal cum Punico suo exercitu ferro, igni acetoque rupisse traditur? nempe, qui nunc vocatur Mons Jovis, sive alio nomine Mons D. Bernhardi.

^l Ms. Lind., Victoris, et ita in Amb.; al., Sed tales

CAPUT XIX.

De Flaminia undecima Italiae provincia, et de Piceno, quae duodecima computatur.

Dehinc undecima provinciarum est Flaminia, quam inter Appenninas alpes et mare est Adriaticum posita; in qua nobilissima urbium Ravenna, et quinque aliae civitates consistunt, ^o Graeco vocabulo Pentapolis dictae. Constat autem Aureliam, Emiliamque, et Flaminiam, a constratis viis, quae ^p ab urbe Roma veniunt, et ab eorum vocabulis, a quibus sunt constratae, talibus nominibus appellari. Post Faminium duodecima ^q Picenus occurrit, habens ab Austro Appenninos montes, et altera vero parte Adriaticum mare. Haec usque ad fluvium ^r Piscariam pertendit, in qua sunt civitates, ^s Firmus, Asculum, et Pinnis, et vetustate consumpta ^t Adria, quam Adriatico pelago nomen dedit. Hujus habitatores cum a Sabinis illuc properarent, in eorum vestigio picus consedit, ^u atque hac de causa Picenus nomen accepit.

CAPUT XX.

De Valeria, et Nursia, quae pro tertia decima ponitur, et Samnio, quae est decima quarta.

Porro tertia decima provincia Valeria, cui est Nursia annexa, inter Umbriam et Campaniam, Picenumque consistit, quae ab Oriente Samnitum regionem attingit. ^v Hujus pars occidua, quae ab urbe Roma initium capit, olim ab Etruscorum populo Etruria dicta est. Haec habet urbes Tyburim, ^x Carsilis, Reate, ^y Furconam, et Amiternum, regionemque Marsorum, et eorum lacum qui Fucinus appellatur. Marsorum quoque regionem, ideo intra Valeriam provinciam aestimo computari, quia in catalogo provinciarum Italiae minime ab antiquis descripta est. Si quis autem hanc per se provinciam esse vera ratione comprobaverit, hujus rationabilis sententia modis erit omnibus tenenda. Quarta decima Samnium, intra Campaniam, et mare Adriaticum, Apuliamque a Piscaria incipiens habetur. In hac sunt

dictores revincunt historiae, et ita Mod. Ita impressi libri. Sed in Ms. Victoris legitur. Est autem Sextus Aurelius Victor, ejus haec verba in excerptis imp. Rom. in Nerone: «Pontum in jus provinciae Polemonis Reguli permissu redegit, a quo Polemoniaeus Pontus appellatus est, itemque Cottias Alpes, Cottio rege mortuo.» Lind.

^m Alias, Imola. Lind.

ⁿ Al., sed eorum sententia, quia mendax sit in multis probatur. Lind. et Mod.

^o Ms. et alii, Quae Graeco vocabulo Pentapolim appellantur. Lind.

^p Al., ad urbem Romam ducunt. Lind.

^q Al., Picenum. Lind.

^r Al., Piscariam. Lind. et Mod.

^s Al., Firmus, Asculum, Pinnis, quae jam vetustate consumpta est, et Adria. Lind. et Mod.

^t Non ab hac Hadria Piceni, sed ab altera ad Padi ostia contendit Cluver. nomen accepisse Adriaticum mare.

^u Ita Festus, et Strabo. Alii a Pico Saturni filio.

^v Aliis haec verba desunt. Lind.

^x Al., Carsulos, vel Carsiolis. Lind. Carsiolis. Mod.

^y Al., Furconum, vel Furconium. Lind.

urbes, ^a Theate, Aufidena, ^b Hisernia, et antiquitate consumpta Samnium, a qua tota provincia nominatur, et ipsa harum provinciarum caput ditissima Beneventus. Porro Samnites nomen ^d accipere olim ab hastis, quas ferre solebant, ^e quasque Græci samia appellant.

CAPUT XXI.

De Calabria, et Apulia, et Salento, quæ decima quinta provincia appellatur.

Quinta decima provinciarum est Apulia, cum sociata sibi Calabria, intra quam est regio Salentina. Hæc ab Occidente vel Africo habet Samnium, et Lucaniam, a solis vero Ortu Adriatico pelago finitur. Hæc habet urbes satis opulentas, Luceriam, ^f Sepontum, Canusium, Agerentiam, Brundisium, et Tarentum, et in sinistro Italiæ cornu, quod quinquaginta millibus extenditur, aptam mercimoniis Ilydruntum. Apulia autem a perditione nominatur, citius enim ibi solis fervoribus terræ virentia perduntur.

CAPUT XXII.

Sexta decima provincia Italiæ Sicilia est. Septima decima Corsica, octava decima Sardinia.

Sexta decima provincia Sicilia insula computatur, quæ Tyrrheno mari, seu Ionio ^g alluitur, ^h de Siculi ducis proprio nomine nuncupatur. Septima decima Corsica. Octava decima Sardinia ponitur, quæ utraque Tyrrhenis fluctibus ambiuntur. Porro Corsica, a duce suo Corso, Sardinia a ⁱ Sarde Herculis filio nominatur.

CAPUT XXIII.

Ob quam causam aliqua pars Italiæ, Cisalpina vocatur Gallia.

Certum est tamen Liguriam, et partem Venetiæ, Æmiliam quoque, Flaminiamque, veteres historiographos Galliam Cisalpinam appellasse. Inde est quod Donatus grammaticus, in expositione Virgilii, Mantuam in Gallia esse dixit. Indeque est quod in Romana Historia legitur Ariminum in Gallia constitutum. Siquidem antiquissimo tempore, Brennus rex Gallorum, qui apud Senones urbem regnabat, cum trecentis millibus Gallorum Senonum ad Italiam venit, eamque usque ad Seno-Galliam, quæ a Gallis

Senonibus vocitata est, occupavit. Causa autem cur Galli in Italiam venerint, hæc fuisse describitur. Dum enim vinum degustassent ab Italia delatum, aviditate vini illecti, ad Italiam transierunt. Horum centum millia non longe a Delphos insula properantes, Græcorum gladiis extincti sunt. Alia vero centum millia in ^l Galatiam ingressa, primum Gallo-Græci, postea vero Galatæ appellati sunt. Et hi sunt quibus Doctor gentium scripsit Epistolam Paulus. Centum millia quoque Gallorum, quæ in Italia remanserunt, Ticinum, Mediolanumque, Bergamum, Brexiamque construentes, Cisalpinæ Galliæ regioni nomen dederunt. Istique sunt Galli Senones, qui olim urbem Romuleam invaserunt. Sicut enim dicimus Galliam Transalpinam, quæ ultra Alpes habetur, sic Galliam hac parte quæ infra Alpes est vocitamus Cisalpinam.

CAPUT XXIV.

Quare Italia sic vocatur, ut quid etiam Ausonia, vel Latium, dicitur.

Italia quoque quæ has provincias continet, ab Italo, Siculorum duce, qui eam antiquitus invasit, nomen accepit. Sive ob hoc Italia dicitur, ^k quia magni in ea boves, hoc est, itali habentur. Ab eo namque quod est italus, per diminutionem licet una littera addita, altera immutata, vitulus appellatur. Italia etiam Ausonia dicitur, ab Ausono Ulyssis filio. Primus tamen Beneventana regio hoc nomine appellata est, postea vero tota sic cepit Italia vocitari. Dicitur quoque etiam Latium Italia, pro eo quod Saturnus Jovem filium suum fugiens, intra eam invenisset latebram. ^l Igitur postquam de Italiæ provinciis, vel ipsius nomine, intra quam res gestas describimus, sufficienter est dictum, nunc ad historiæ ordinem redeamus.

CAPUT XXV.

Quomodo Alboin Mediolanum ingressus est.

Alboin igitur Liguriam introiens, indictione ingrediente tertia, ^m tercio Nonas Septembris, sub temporibus Honorati archiepiscopi, Mediolanum ingressus est. Dehinc universas Liguriæ civitates, præter has quæ in littore maris sunt positæ, cepit. Honoratus vero archiepiscopus Mediolanum deserens, ⁿ ad

^a Al., Theata. Lind.

^b Al., Esernia, quæ est antiquitate consumpta. Lind.

^c Al., Beneventum. Lind.

^d Al., accipere olim a Samnio colle, quem primum insederant. Lind.

^e Ita Ms. et Augustana Editio. Puto tamen legendum quas Græci *σαῖνα* appellant. Hesychius: *Σαῖνον, ἀπὸ τοῦ βαρβαρῶν*, quam lectionem Plinius confirmat lib. iii, cap. 12: « Samnitium, quos Sabellos et Græci Saunitas dixerunt, coloniam Bovianum vetus, etc. » Lind. Ex his Plinii verbis, aliisque veterum historicorum arguit Cluverius, Samnites non ab hastis, sed a Sabinis dictos, vide lib. iii Ital. antiq., pag. 648.

^f Al., Sipontum. Carvisium. Lind.

^g Amb., abluir.

^h Nominis etymologiam insulæ celebratissimæ melioribus veterum testimoniis a funde recentiores deducunt, eamque vulgatissimam quisque novit.

ⁱ Al., Sardo.

^l Al., Galactiam. Lind. Galitiam. Amb.

^k Ex Festo sumptum. Lind.

^l Universæ Italiæ partitionem antecedentibus capitibus a Paulo designatam scio pluribus esse improbatam, ut pote veteribus provinciarum divisionibus non omnibus locis respondentem. Atqui variis variis temporibus fuisse Italiæ provincias peritus quisque antiquitatis minime negaverit, lacunamque pene immensam in historia, labente Romano imperio. Hinc argumentum pro nostro sumpserim ejusdem regionis homine, qui vicinorem sibi rerum statum novisse debuerat. Cautumque velim iis tantum argumentis oppugnari, quæ veterum testimoniis fulciantur. Doctissimi viri jam diu plures disputarunt, eisque notata referre operosissimum quidem fuisset, et quod tardum lectoribus ad historiam properantibus ferret eaque de causa consulto prætermisi.

^m Al., ad Nonas Septembris. Lind. et Mod.

ⁿ Annales Mediolanenses sanctum Honoratum ad Januenses fugisse ferunt dolore actum, quod auctor fuisse tradenda Alboino civitatis, quam contra patrum ferocissimus rex diriperat.

Genuensem urbem confugit. Paulus quoque patriarcha, annis duodecim sacerdotium gerens, ab hac luce subtractus est, regendamque Ecclesiam Probino reliquit.

CAPUT XXVI.

Quomodo Ticinensis civitas tribus annis obsessa est, et quia Langobardi Tusciam invaserunt.

Ticinensis eo tempore civitas ultra tres annos obsidionem perferens, se fortiter continuit, Langobardorum exercitu non procul juxta eam ab occidentali parte residente. ^a Interim Alboin, eiectionis militibus, invasit omnia, usque ad Tusciam, præter Romam, et Ravennam, vel aliqua castella, quæ erant in littore maris constituta. Nec erat tunc virtus Romanis, ut resistere possent, quia et ^b pestilentia, quæ sub Narsete facta est, plurimos in Liguria et Venetiis extinxerat, et post annum quem diximus fuisse uberatis fames nimia ingruens universam Italiam devastabat. Certum est autem tunc Alboin multos secum ex diversis quas vel alii reges, vel ipse ceperat, gentibus ad Italiam adduxisse, unde usque hodie eorum in quibus habitant vicos, Gepidos, Bulgares, Sarmatas, Pannonios, Suavos, Noricos, sive aliis hujusmodi nominibus appellamus.

CAPUT XXVII.

Quomodo Alboin Ticinum ingressus est.

At vero Ticinensis civitas post tres annos, et aliquot menses obsidionem perferens, tandem se Alboin et Langobardis obsidentibus tradidit. In quam cum Alboin per portam, quæ dicitur sancti Joannis, ab Orientali urbis parte introiret, equus ejus in portæ medio concidens, ^c quamvis calcaribus stimulatus, quamvis hinc inde ^d a stratore verberibus cæsus,

^a Optime quidem hoc loco Pauli mentem est assecutus Bernardus Saccus in sua Historia Ticinensi. ^b Triennalem (scribit ille) fuisse Papie obsidionem apud omnes scriptores constat, Platina etiam hoc attestante in Vita Joannis III. Alboino rege cum exercitus parte urbem acerrime premente, ac diu, noctuque infestantem, et ne de civitate liberanda cogitare Longinus aut imperator posset, alteram exercitus partem Alboinus Padum trajicere, et in Æmilienses, et Tuscos populos arma vertere jussit: uno itaque tempore, unaque gente exagitata tribus in regionibus Italia fuit, nullo duce, aut exercitu Longobardico furori castra opponente.

^b Al., pestis inguinaria. Lind.

^c Amb., quamvis hinc inde hastarum verberibus cæsus.

^d Mod., a tractorio.

^e Paulo aliter a scriptoribus rerum Ticinensium urbis deditio refertur, ac Dalmatium presbyterum pietate sua, et miraculo iratum Alboini animum compescuisse.

^f De palatio Theoderici fusius Agnellus, in Vita sancti Petri Senioris, 28.

^g Ascensiana Editio: post tantam miseriam de spe jam fidens capit animum ad meliora levare. Augustana *avri* *toû* relevare habet revelare. Lind.

^h Hæc verba postquam tres annos, et sex menses regnavit, negotium dederunt Baronio, Camillo Peregrinio, aliisque pluribus in constituendo anno emortuali regis Alboini. Laudatisimus Peregrinus, in sua Historia princip. Langobard., dissert. de annis ducatus Zotonis, in Carolum Sigonum insurgit ob distinctam duplicem epocham adventus Langobardorum in Italiam, eorumque regni constituti; nihilo minus adhuc

A non poterat elevari. ^e Tunc unus ex eisdem Longobardis, taliter regem allocutus est, dicens: Memento, domine rex, quale votum vovisti. Frange tam durum votum, et ingredieris urbem. Vere etenim Christianus est populus in hac civitate. Siquidem Alboin voverat quod universum populum, quia se tradere noluisset, gladio exstingeret. Qui postquam tale votum dirumpens, civibus indulgentiam promissit, mox equus ejus consurgens, ipse civitatem ingressus, nulli læsionem inferens, in sua promissione permansit. Tunc ad eum omnis populus ^f in palatium quod quondam rex Theudericus construxerat concurrens, ^g post tantas animi miseras, de spe jam fidus futura, cæpit relevare.

CAPUT XXVIII.

B *Quomodo Alboin, postquam tribus regnavit annis, consilio suæ conjugis, ab Helmechis interfectus est.*

Qui rex ^h postquam in Italia tres annos et sex menses regnavit, insidiis suæ conjugis interemptus est. Causa autem interfectionis ejus, hæc fuit. Cum in convivio, ultra quam oportuerat apud Veronam lætus resideret, cum poculo, quod de capite Cunimundi regis sui soceri fecerat, reginæ ad bibendum vinum dari præcepit, atque eam ut cum patre suo lætanter biberet, invitavit. Hoc ne cui videatur impossibile, veritatem in Christo loquor, ego hoc poculum vidi in quodam die festo, ⁱ Ratchis principem ut illud convivis suis ostentaret, manu tenentem. Igitur Rosemunda ubi rem animadvertit, altum concipiens in corde dolorem, quem compescere non valens, mox in mariti necem, patris funus vindicatura exarsit. Consiliumque mox cum ^j Helmichis, qui regis ^k schilpor, hoc est armiger et collactaneus erat,

Sigonio adhaerendum, quem vir clar. Bacchinius, in dissert. hist. chronolog. ad Vitam Petri Senioris Ravenn. episc., vindicavit, ut sensus sit post captam ab Alboino Papiam regni Langobardici annos a Paulo numeratos, quod et aliorum testimonio probatur, Sigeberto potissimum, et Hermanno contracto, qui, ut Pagius notavit, in fusiori Chronico, scribit Alboinum, occupata Papiâ, ibi sedem regni statuentem, ^l tri annos, et sex menses in Italia regnasse, ^m qua mente accipiendus etiam Turonensis, lib. iv, cap. 35, minime cum Baronio corrigendus.

ⁱ Al., Ratichis. Lind.

^j Al., Helmiges. Lind. Helmigis. Mod.

^k Magnorum virorum hoc munus erat. Nam de Narsete scribit Corippus, eum armigerum fuisse Justini, lib. ii:

Armiger interea domini vestigia lustrans,
Eminet excelsus super agmina vertice Narset.

Curopolata eos *σπουδαίους* vocat; Procopius, ut puto, *δορυφόρους*. Ita enim de Odoacre, lib. i belli Getici ex ms. illust. Josephi Scaligeri: *Ἦν δὲ τις ἐν αὐτοῖς Ὀδίαρος ὄνομα, ἐκ τῶν βασιλέων δορυφόρους τῶν, nisi p. tius ibi δορυφόρους domesticos velis interpretari, nam ita hi dicebantur.* Socrates, lib. i, cap. 13: *τῶν δορυφόρων τις, οὗς αἰχμὴν καλεῖ ὁ βασιλεὺς.* De his lib. xii Cod., tit. 47, et ibi Jac. Cujacius J. C. Fit etiam in notitia imper. Romani armigerorum mentio: *« Armigeri propugnatores seniores, armigeri propugnatores juniores. »* Sed illi diversi ab h. s. fuere, quemadmodum et apud Gunterum, lib. vii. Armigeros vulgares tantum milites esse puto, vel satellites, nam eos veteres grammatici armigeros interpretantur. Sed et apud Paulum nostrum *ἀντὶ τοῦ schilpor*, schilphor legere mallet, quæ vox Germanis usitata. Lind.

ut regem interficeret iniiit. Qui reginæ persuasit ut ipsa ^a Peredeo, qui erat vir fortissimus, in hoc consilium aseiret. ^b Peredeo cum reginæ suadenti tanti nefas consensum adhibere nollet, illa se noctu in lectulo suæ vestiarie, cum qua Peredeo stupri consuetudinem habebat, supposuit, ubi Peredeo rem nescius veniens cum regina concubuit. Cumque illa, patrata iam scelere, ab eo quaereret quam se esse existimaret, et ipse nomen suæ amicæ quam esse putabat, nominasset, regina subiunxit: Nequaquam ut putas, sed ego Rosemunda sum, inquit. Certe nunc talem rem Peredeo perpetrata habes, ut aut tu Alboin interficias, aut ipse te suo gladio exstinguat. ^c Tunc ille intellexit malum quod fecit, et qui sponte noluerat, tali modo in regis necem coactus assensit. Tunc Rosemunda, dum se Alboin meridiè sopori dedisset, magnum in palatio silentium fieri præcipiens, omnia alia arma subtrahens, spatham illius ad lectuli caput, ne tolli, aut evaginari posset, fortiter colligavit, et ^d juxta consilium Helmichis Peredeo interfectorem, omni bestia crudelior, introduxit. Alboin subito de sopore expergefactus, malum quod imminabat intelligens, manum citius ad spatham porrexit, quam strictius religatum extrahere non valens, apprehenso tamen scabello supradaneo, se cum eo per aliquod spatium defendit. Sed heu, proh dolor! vir bellicosissimus, et summæ audaciæ, nihil contra hostem prævalens, quasi unus ^e de inermibus interfectus est, unusque mulierculæ consilio periit, qui per tot hostium stragos bello ^f famosissimus exstitit. ^g Cujus corpus cum maximo Langobardorum fletu, et lamentis, sub ejusdam scalæ ascensu, quæ palatio erat contigua, sepultum est. Fuit autem statura procerus, et ad bella peragenda toto corpore coaptatus. Hujus tumulum nostris in diebus ^h Giselbertus, qui dux Veronensium fuerat, aperiens, spatham ejus, et si quid in ornatu ipsius inventum fuerat, abstulit. Qui

^a Al., Peredeum. Lind. Peredeum, qui erat vir fortis. in hoc consilium affectaret. Peredeus, etc. Mod.

^b Mod., Peredeus, semp. r.

^c Modoet., Tunc ille intellexit, quod fecit, et quod sponte, etc.

^d Al., juxta consilium initum Peredeum, et Helmigem interfectores. Lind. Peredi, et Helmichis. Mod.

^e Ms., de incestis. Al., de inertibus. Lind., ut in Mod.

^f Al., fortunatissimus. Lind.

^g Agnellus, in Pontif. Ravennate et Vita Petri senioris, paulo aliter occisi Alboini historiam refert. Peredeo socium criminis, ut Paulus habet, minime novit, occisumque, vel ab ipso reluctantem Helmige narrat, metu patrati adulterii a Rosemunda regina in tantum scelus adacto. In cæteris convenit cum Paulo nostro, additque: ^h Superatusque rex interfectus est. Voluerunt Langobardi hunc interimere homicidam, et reginam cum eo, sed notum consilium, venit Veronam donec furor populi conquiesceret. Sed iurgantes fortiter Langobardi contra eam, depopulato palatio cum multitudine Gepidorum et Langobardorum mense Augusto Ravennam venit, et honorifice a Longino præfecto suscepta est cum omni ope regia. ⁱ Ex iis apparet de loco actæ tragediæ minime cum Paulo convenire Agnellum, nisi forte Alboinus in villa prope Veronam occisus sit; neque de fuga, quæ Longini favore in nostro, ut cap. seq. in Agnello Gepidorum

ob hanc causam vanitate solita apud ^j indoctos homines Alboin se vidisse jactabat.

CAPUT XXIX.

Quia Helmichis regnare voluit, sed non potuit.

Igitur Helmichis, extincto Alboin, regnum ejus invadere conatus est; sed minime potuit, quia Langobardi nimium de morte illius dolentes, cum melioribus extingueret. Statimque Rosemunda Longino præfecto Ravennæ mandavit ut citius navem dirigeret, quæ eos suscipere posset. Longinus tali nuntio latus effectus, festinanter navem direxit, in quam Helmichis cum Rosemunda jam sua conjuge, noctu fugientes ingressi sunt, auferentesque secum ^k Albuindam regis filiam, et omnem Langobardorum thesaurum, velocius Ravennam perverunt. Tunc Longinus præfectus suadere cepit Rosemundæ ut Helmichis interficeret, et ejus se nuptiis copularet. Illa, ut erat ad omnem nequitiam facilis, dum optat Ravennatum domina fieri, ad tantum perpetrandum facinus assensum dedit, atque dum Helmichis se in balneo ablueret, ^l egredienti ei de lavacro, veneni poculum, quod salutis esse asseverabat, propinavit. Ille ubi sensit se mortis poculum bibisse, Rosemundam, evaginato super eam gladio, quod reliquum erat bibere coegit. Sicque Dei omnipotentis judicio interfectores iniquissimi uno momento perierunt.

CAPUT XXX.

Quomodo Longinus post eorum mortem Albuindam cum Langobardorum thesauro imperatori direxit; et de Peredeo, quomodo in Constantinopolim leonem occidit.

His ita peremptis, Longinus præfectus Albuindam cum Langobardorum thesauro Constantinopolim ^m ad Tiberium imperatorem direxit. Affirmant aliqui etiam Peredeum pariter cum Helmichis et Rosemunda Ravennam venisse, atque exinde cum Albuinda Constantinopolim directum esse, ibique in ⁿ spectaculo populi coram imperatore leonem miræ magni-

suorum et Langobardorum factione Rosemundæ facilis fuit. Marius: ^o Anno 4 consulatus Justinii Junioris Augusti, indictione 5, Albuenus rex Langobardorum a suis, id est Helmegis cum reliquis, consentiente uxore sua Verona, interfectus est, et superscriptus Helmegis cum antedicta uxore ipsius, quam sibi in matrimonium sociaverat, et omni thesauro, tam quod de Pannonia exhibuerat, quam quod de Italia congregaverat, cum parte exercitus Ravennæ se reipublicæ tradidit.

^h Ms., Gislepert. Lind.

ⁱ Al., indoctos homines purgando Alboinum id jusisse jactabat. Lind.

^j Al., se et Helmigem. Lind.

^k Al., Albuindam, et sic infra. Lind. et Mod.

^l Al., egredienti mortis poculum, quod salutare asseruit, propinavit. Lind.

^m Amb., ad imperatorem direxit. Agnellus loco cit.: ⁿ Tunc Longinus præfectus abstulit omnes Langobardorum thesauros, et cunctas opes regias, quas Rosemunda de Langobardorum regno attulerat, una cum Rosemundæ et Alboini regis filia ad Justinum imp. Constantinopolim transmisit; et gavisus est imp., et auxit præfecto plurima. ^o Justinus imp., non Tiberio illius successore, sublatum e vivis Alboinum cæteri omnes asserunt, expetitque superius notata chronologia. Hinc emendanda Pauli lectio.

^p Amb., conspex. u.

itudinis occidisse. Cui, ut ferunt, ne aliquid malignum in regia urbe, quia a vir fortis erat, moliretur, jussu imperatoris oculi evulsi sunt. Qui sibi post aliquod tempus duos cutillos aptavit, quibus in utrisque suis manicis absconsis, palatium petiit, atque se quaedam ad Augusti utilitatem, si ad eum intrmitteretur, locuturum promisit. Ad quem Augustus duos sibi familiares, qui ejus verba susceperunt, patricios misit. Qui cum ad Peredeum venissent, ille ad eos, quasi aliquid eis secretius dicturus propius accessit, atque amb s utraque manu gladiis, quos absconsos habebat, fortiter vulneravit, ita ut statim in terram corruerent, et expirarent. Sic Samsonis illius fortissimi ex aliqua parte non absimilis, suas injurias ultus est, et pro amissione duorum luminum, duos imperatori viros utilissimos interemit.

CAPUT XXXI.

De regno Cleph, qui secundum regnavit.

Langobardi vero apud Italiam, omnes communi consilio Cleph nobilissimum de suis virum, in urbe Ticinensium sibi regem statuerunt. Illic multos Romanorum viros potentes, alios gladio extinxit, alios ex Italia exturbavit. Iste cum annum unum et

^a Mod., *magne virtutis.*

^b Ambos cultris illis e manica tractis graviter ita sauciavit, ut statim in terram corruentes expirarent. L. Fortiter ita sauciavit, etc., ut supra, Mod.

^c Mod., Cleph. Lind., Clohem, seu Clephem.

^d Extincto Alboino, et cum ipso regia ipsius propasie, Clephonem sibi regem statuerunt Langobardi in ordine XIII; supplendae enim catalogus Rotharis, qui Andoinum, sive Andoinum, praefermiserat, vel, ut ipse mihi persuadeo, amanuensis vitio in citatis doctiss. Sigonii schedis minime legitur.

^e Mala quae sub Alboino, Clephone regibus, ac xxx ducibus Italis illata sunt, videre est in libris Dialog. et epist. divi Gregorii Magni, Gregorii Turonensis, aliorumque illius aevi scriptorum, eaque saevitiae monumenta collegit Baronius ad an. 575.

^f Asae. Mod. *Measana*, vel *Ansare*. Lind.

^g Saevitia nempe sua odium in se atque arma traxerat, actae tragodiae modus intercidit.

A sex menses, cum Massana sua conjuge, regnum obtinisset, a puero de suo obsequio gladio jurgatus est.

CAPUT XXXII.

Quomodo duces Langobardorum per decem annos sine rege fuerunt, per quos Italia subjugata est.

Post ejus mortem Langobardi per annos decem regem non habentes sub ducibus fuerunt. Unusquisque enim ducum suam civitatem obtinebat. ^b Zaban Ticinum, Uvaillari Bergamum, Alachis Brixiam, Evin Tridentum, Gisulfus Forum-Julii. Sed et alii extra hos in suis urbibus triginta duces fuerunt. His diebus multi nobilium Romanorum ob cupiditatem interfecti sunt, reliqui vero per hostes divisi, ut tertiam partem suarum frogum Langobardis persolverent, tributarii efficiuntur. ¹ Per hos Langobardorum duces septimo anno ab adventu Albuuin, et totius gentis, spoliatis ecclesiis, sacerdotibus interfectis, civitatibus subrutis, populisque, qui more segetum excreverant, extinctis, exceptis his regionibus quas Albuuin cepit, Italia ex maxima parte capta et a Langobardis subjugata est.

^b Zaban Ticinum, Alboin Mediolanum, Wallari Pergamum, Alachis Brixiam, Evin Trentum. Mod. Zabbanus Ticinum, Alboinus Mediolanum. Lind. Vallarus Bergamum, Comus Trentum, seu Tridentum. Lind. Evin Trid. Amb.

^c Gummarth alter Langobardorum dux a divo Gregorio M. memoratur ad Populonium Etruriae, lib. Dialog. II, cap. 2.

^d Al., ob cupiditatem ducum. Lind.

^e Al., hospites. Lind. partes. Mod.

^f In ms. titulum hoc caput ita legebatur: *Itaque mortuo Cleph, per decem annos absque rege fuere Langobardi: tantummodo duces praerant.* Lind.

^g Non septem annis ab adventu Albuuin, sed longo plus tempore in Italia grassati sunt Langobardi, ut ex allatis testimoniis constat, idque Paulus ex Gregorio Turonensi in Historiam suam transtulit illius verba male interpretatus.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Quia duces Langobardorum ad praedandum in Gallia directi sunt.

Igitur aliquanti ex ducibus Langobardorum, a cum

a Varias Langobardorum irruptiones in Gallias ante Sieberti regis mortem accuratissime pro more suo distinguit Pagus in critica Baron., ad an. 575. Primam asserit Mummulo patriciatum provinciae gerente, qui Amato ejusdem dignitatis viro a Langobardis victo necatoque successerat, ut refert divus Greg. Turonens., lib. IV, cap. 56 et 57. In ea victi Langobardi ad civitatem Ebrudunensem, et Saxones postmodum Langobardorum socii in territorio Regiensis civitatis ad Stablonem vicum, Alboino regnante. Alteram a Fredegario in Epit. cap. 68, et Mario, in Chronico, relatum, Talardeo et Nuicione ducibus Langob., qui a Wulico et Theudofredo Guntrammi ducibus victi fuerunt; annos a Mario notatur his verbis: Clebus rex Langob. a puero suo interfectus est, et eo anno iterum Langobardi in valle

valido exercitu Gallias ingrediuntur. Horum adventum vir Dei Hospitius, qui apud b Niceam erat inclusus, sancto sibi revelante Spiritu, longe ante praevидit, ejusdemque urbis civibus quae mala immine-

D ingressi sunt, et Clusas obtinuerunt, et in monasterio sanctorum Acaunensium diebus multis habitaverunt, et postea in Bacci pugnam contra exercitum Francorum commiserunt, ubi pene ad integrum interfecti sunt, pauci fuga liberati. Quae licet a Mario in an. 8 Cons. Justini, et ind. 7 referantur, optime vir clar. emendata chronologia ad annum 576 revocavit. De hac irruptione Paulus noster minime verba facit. Postremam, quae Amo, Zaban et Rhodano ducibus superiorem excepit: eoque tempore gesta sunt quae divus Gregorius Turonensis et Paulus noster de sancto Hospitio narrant, qui Langobardorum irruptionem praedixerat. Hoc igitur ordine restitui debent omnia quae de Langobardis in Galliam irruentibus ex divo Greg. Paulus noster exscripsit.

^b Divus Gregor., *Niciam*.

rent prædixit. Erat enim vir iste magnæ abstinentiæ, et probabilis vitæ, qui ^a constrictus carnem catenis ferreis, induto desuper cilicio, solo pane in cibo cum paucis dactylis utebatur. In diebus autem Quadragesimæ, radicibus herbarum Ægyptiarum, quibus ^b eremitæ utuntur, ^c exhibentibus sibi negotiatoribus, alebatur. Per hunc Dominus magnas virtutes operari dignatus est, quæ scriptæ habentur ^d in libris venerabilis viri Gregorii Turonensis episcopi. Igitur vir iste sanctus adventum Langobardorum in Gallias hoc modo prædixit. Venient, inquit, Langobardi in Gallias, et devastabunt civitates septem, eo quod increverit malitia eorum in conspectu Domini. Est enim omnis populus perjurii deditus, furtis obnoxius, rapinis intentus, homicidiis promptus, in quibus non est iustitiæ fructus. Non decimæ dantur, non pauper alitur, non tegitur nudus, non suscipitur hospitio peregrinus. Ideo hæc plaga ventura est super populum istum. Monachis quoque suis præcipiens dixit: Abscedite vos a loco isto, auferentes vobiscum quæ habetis. Ecce enim gens ^e appropriat quam prædixi. Dicentibus illis: Non relinquemus te, sanctissime Pater, ait: Nolite timere pro me. Futurum est enim ut injurias inferant mihi, sed non nocebunt usque ad mortem.

CAPUT III

De Langobardo qui beatum Hospitium extinguere voluit.

Discedentibus autem monachis, advenit exercitus Langobardorum. Qui dum ^f cuncta quæ repperat, vastaret, ad locum ubi vir sanctus inclusus erat, pervenit. At ille per fenestram turris se eis ostendit. Illi vero circumeuntes turrim, dum aditum quærent, per quem ad eum ingredi possent, et minime invenirent, duo ex eis ^g ascendentes tectum discooperuerunt illud. Et videntes eum ^h cinctum catenis, indutumque cilicio, dicunt: Hic malefactor est, et homicidium fecit, ideo in his ligaminibus vinctus tenetur. ⁱ Vocatoque interprete, sciscitantur ab eo quid mali fecerit, ut tali supplicio arctaretur. At ille fatetur se homicidam esse, omniumque criminum reum. Tunc unus, extracto gladio, ut ejus caput ^j amputaret, mox ejus dextra ^k in ipso ictu dirigit, nec eam ad se potuit revocare. Qui relictum gladium in terræ dejecit. Hæc videntes socii ejus, clamorem in

^l celo dederunt, flagitantes a sancto, ut quid eis agendum esset clementer insinuaret. Ipse vero, imposito salutis signo, ærens brachium sanitati restituit. Langobardus autem qui ^m sanatus fuerat, et ad fidem Christi conversus, statim clericus, deinde monachus effectus est, atque in eodem loco, usque ad finem vitæ suæ, in Dei servitio permansit. Beatus vero Hospitius dum Langobardis Dei verbum loqueretur, duo duces, qui eum venerabiliter audierunt, incolumes patriæ ⁿ redditus sunt; quidam vero, qui ejus verba despexerant, in ipsa provincia miserabiliter perierunt.

CAPUT III.

Quomodo Langobardorum exercitui Amatus patricius bellum intulit, et quomodo ab eisdem vinctus est et occisus.

^B Igitur devastantibus Langobardis Gallias, ^o Amatus, ^p patricius provinciæ qui Guntramno regi Francorum parebat, contra eos exercitum duxit, commissoque bello terga vertit, ibique exstinctus est. Tantamque stragem tunc Langobardi de Burgundionibus fecerunt, ut non possit colligi numerus occisorum. Ditatique inestimabili præda, ad Italiam revertuntur.

CAPUT IV.

Quomodo Langobardi Galliam ingressi a Mummulo patricio sunt devicti.

Quibus discedentibus ^q Ennius, qui et Mummulus, accersitus a rege, patriciatus honorem emeruit. Irruentibus iterum Langobardis in Gallias, et usque ^r Mustiascalmes accedentibus, qui locus Ebredunensi adjacet civitati, Mummulus exercitum movit, et cum ^s Burgundionibus illic proficiscitur. Circumdatisque Langobardis cum exercitu, ^t factis etiam concisis per devia silvarum, irrui super eos, multosque ex eis interfecit. Nonnullos vero cepit, et regi suo Guntramno direxit. Langobardi quoque his patratris, ad Italiam sunt regressi.

CAPUT V.

Quomodo Saxones cum Langobardis in Italiam venerunt.

Post hæc Saxones, qui cum Langobardis in Italiam venerant, ^u in Gallias perrumpunt, et intra territorium Rhegense, id est, apud Stablonem ^v villam, castra constituunt, discurrentes per villas urbium vicinarum, diripientes prædas, abducentes ca-

^a Amb., constrictis ad carnem catenis. Modoet, constrictus a carne.

^b Amb., Ægyptii. Mod., eremitæ utebantur.

^c Ex his divi Greg. verbis Ruinartus et Mabillon. frequentissima eo tempore Gallos inter et Ægyptios commercia deducunt.

^d Hist. Franc. lib. vi, cap. 6. Lind.

^e Amb., appropriat.

^f Modoet., cuncta quæ repperant devastabant, ad locum ubi vir sanctus inclusus erat pervenerunt.

^g Amb., vinctum.

^h Al., vocatumque in partem interrogant. Lind. Vocatumque interpretem sciscitantur. Mod.

ⁱ Al., amputaret dextram erigit, sed ejus dextra mox, etc. Lind.

^j Mod., in ipso ictu suspensa dirigit.

^k Mod., cælum.

^l Ms., renatus. Lind.

^m Mod., reducti.

ⁿ Qui nuper Celsi successor exstiterat, inquit divus Gregor., lib. iv, cap. 42.

^o Al., patricius provinciæ Alemannicæ. Lind.

^p Amb., Emius. Mod., Eunius, ut leg. in divo Greg.

^q Al., Mustiam Scalmes, vel Musciam Scalmes. Lind. Muscias Scalmes. Amb. Ad divi Gregor. varias lectiones notavit Ruinartus in Cod. Corb. Musciascalmes. Bec., Musciascalmes.

^r Al., Francis. Lind. Servanda prima lectio, ut habet divus Gregor.

^s Gregor. Turon., lib. iv, cap. 22, actisque Codicibus per divortia viarum. Lind.

^t In Gallias perrumpunt, non leg. hæc in Amb.

^u Al., Stablonem. Lind.

prios, vel etiam cuncta vastantes. Quod cum Mummulus comperisset, super eos cum exercitu irruit, multosque ex eis interfecit, ac donec nox finem faceret, cadere non cessavit. Ignaros enim repererat homines, et nihil de iis quæ acciderant autumantes. Mane autem facto statuunt Saxones exercitum, præparantes se fortiter ad bellum, sed intercurrentibus nuntiis pacem fecerunt. Datisque muneribus Mummulo, relictis captivis, et universa præda, ad Italiam revertuntur.

CAPUT VI.

Quomodo Saxones cum uxoribus, et parvulis suis, iterum Galliam ingressi sunt.

Igitur regressi Saxones in Italiam, assumptis secum uxoribus, atque parvulis suis, cum omni suppellectili, rursum ad Gallias deliberant^a venire, scilicet ut a Sigisberto rege suscepti, ejus possint adiutorio ad patriam remeare. Certum est autem hos Saxones ideo ad Italiam cum uxoribus et parvulis advenisse, ut in ea habitare deberent. Sed quantum datur intelligi, noluerunt Langobardorum imperiis subjacere. Sed neque eis a Langobardis permissum est in proprio jure subsistere, ideoque astimantur ad suam patriam repedasse. Ili Gallias ingressuri, duos ex se cuneos faciunt, et unus quidem cuneus per Niceam urbem, alter vero per Ebredunum ingressus est, illa revertens via, quam anno superiore tenuerat. Ili quia^b tempus messium erat, colligentes, ac triturantes frumenta comedeabant, ac suis animantibus ad esum præbebant. Deprædabantur pecora, sed nec ab incendiis abstinebant. Qui cum ad^c Rhodanum amnem pervenissent, ut transmeato eo regno se Sigisberto, conferrent, occurrit eis Mummulus cum valida multitudo. Tunc illi viso eo valde timentes, datis pro redemptione sua multis auri numismatibus, Rhodanum transire permisi sunt. Qui dum ad Sigisbertum regem pergunt, multos in itinere negotiatione sua deceperunt, venundantes^d regulas æris, quæ ita nescio quomodo erant coloratæ, ut auri probati atque examinati speciem simulant. Unde nonnulli hoc dolo seducti, dantes aurum et æs accipientes, pauperes sunt effecti. Pervenientes tandem ad regem Sigisbertum, ad locum unde prius egressi fuerant, redire permisi sunt.

^a Mod., redire.

^b Al., tempus messium erat colligendarum, metentes, ac triturantes frumenta comedeabant. Lind., et ita Mod.

^c Al. deest. Lind.

^d Al., bractæ, et laminæ æris pro aureis; erant enim ita nescio quo fucō coloratæ. Lind.

^e Al., Suevis. Lind. et Mod.

^f Mod., extrudere.

^g Al., nolentibus Saxonibus. Lind.

^h Amb., hoc.

ⁱ Non prætermisit hoc Tacitus de moribus Germanorum. Ejus hæc verba: « Aliis Germanorum usurpatum, rara, et privata cujusque audentia, apud Catos in consensum vertit, crinem, barbamque submittere, nec nisi hoste cæso exuere votivum obligatumque virtuti oris habuit. » Exstat quoque simile votum in narratione de Apollonio Tyrio, quam si quis tanti fecerit legat, ibi. Lind.

CAPUT VII.

Quomodo Saxones de patria sua Suavos, et alias gentes, quæ ibi residebant, expulserunt.

Qui dum ad suam patriam venissent, invenerunt eam a^e Suavis, et aliis gentibus, sicut supra commemoravimus, retineri. Contra quos insurgentes, conati sunt eos^f destruere, ac delere. At illi obtulerunt eis tertiam partem regionis, dicentes: Simul possumus vivere, et sine collisione communiter habitare. Cumque illi nullo modo acquiescerent, dehinc obtulerunt eis medietatem; post hæc duas partes, sibi tantum tertiam reservantes. ^g Nolentibus autem illis, obtulerunt cum terra etiam omnia pecora; tantum ut a bello cessarent. Sed nec^h iis Saxones acquiescentes, certamen expetunt, atque inter se ante certamen qualiter uxores Suavorum dividerent statuunt. Sed non eis ut putabant evenit. Nam commisso prælio, viginti millia ex eis interempta sunt. Suavorum vero quadringenti octoginta ceciderunt, reliqui vero victoriam capiunt. Sex millia quoque Saxonum, qui bello superfuert, devoverunt se, ⁱ neque barbam, neque capillos incisuros, nisi se de hostibus Suavis ulciscerentur. Qui iterum pugnam aggredientes, vehementer adriti sunt, et sic a bello quieverunt.

CAPUT VIII.

Quomodo tres duces Langobardorum, hoc est, Amo, Zaban, et Rhodanus, a Mummulo devicti sunt.

Post hæc tres Langobardorum duces, id est, Amo, ⁱ Zaban, ac Rhodanus, Gallias irruerunt. Et Amo quidem Ebredunensem carpens viam, usque^k Machovillam, quam Mummulus munere regis meruerat, accessit, ibique tentoria fixit. Zaban vero per^l Diensem descendens urbem, usque Valentiam venit. Rhodanus autem Gratianopolim aggressus est. Et Amo quidem Arelatensem debellavit provinciam, cum urbibus quæ circumsitæ sunt, et usque ad ipsum Lapideum campum, qui adjacet urbi Massiliensi, accedens, universa quæ reperire poterat depopulatus est. ^m Aquinensibus autem obsidionem parans, viginti duabus libris acceptis argenti, ab eodem loco discessit. Rhodanus quoque et Zaban, pari modo incendiis et rapinis loca ad quæ accesserant demoliti

^D ¹ Al., Laban; et sic semper Gregorius Turon. enim Raban vocat. Lind.

^k Al., Machonem villam. Lind. Machaovillam. Mod. Quæ lectio vet. Cod. Corb. et Bellov., Hist. Franc. divi Greg., ut observat Ruinartus hoc loco.

^l Hæc lectio Ruinartus probatur in notis ad divum Greg., qui hæc addit: « Alii Deensem, quod perinde est. Namque Dia, seu Dea, Vocontiorum civitas episcopalis etiam nunc celebris. Tamen Bellov. habet Verdunensem, et Corb. Virdunensem, quamquam prima manu scriptum fuisset Vinsunensem; sed correctio ejusdem est ævi ac Codex Ms. Et quidem Freherus in marg. monet in Ms. scilicet Palatino haberi Virdunensem. Unde Valesius existimat duo hanc urbem nomina habuisse, Latinum unum, Deam scilicet, alterum Gallicum, quod est Virdunum, etc. »

^m Al., Aquensibus. Lind.

sunt. Quæ cum Mummulo patricio perlata fuissent, cum valida manu veniens primum cum Rhodano, qui Gratianopolim debellabat, conflixit, et multos de ejus exercitu peremit, ipsumque Rhodanum lancea vulneratum ad montium excelsa fugere compulsi. Qui exinde cum quingentis viris, qui ei remanserant, per devia silvarum prorumpens, ad Zaban, qui tunc Valentiam urbem obsidebat, pervenit, eique omnia quæ acta fuerant nuntiavit. Qui pariter dum ad Ebre-dunensem urbem omnia deprædantes venissent, ibi eis ^a Mummulus cum innumero exercitu occurrit, commissoque prælio eosdem vicit. Tunc Zaban et Rhodanus Italiam repentes, ^b Secutum devenere. Quam urbem Sisinnius magister tunc militum, a parte retinebat imperatoris. ^c Ad quem puer Mummuli adveniens, litteras ei directas a Mummulo porrexit, eumque citius adventare dixit. Quo comperto, Zaban et Rhodanus exinde mox ad propria discesserunt. His auditis, Amo, collecta omni præda, Italiam rediturus proficiscitur, sed resistentibus nivibus, prædam ex magna parte relinquens, vix cum suis Alpinum tramitem erumpere potuit, et sic ad patriam pervenit.

CAPUT IX.

Quomodo Franci Anagnis castrum Langobardorum ceperunt, et quomodo Ragilo comes a Francorum duce Chramniche occisus est.

His diebus advenientibus Francis, Anagnis castrum, quod super Tridentum, in confinio Italiae positum est, se eisdem tradidit. Quod ob causam comes Langobardorum, de ^d Lagare Ragilo nomine, ^e Ana-

^a Al., Mummulum cum exercitu occurrentem habuerunt, commissoque prælio ab eodem victi sunt. Lind.

^b Al., Segisium. Lind. Vulgo Suze ad Duriam amnem.

^c Ad quem puer a Mummulo missus litteras pertulit Mummulum adveniente significantes. Lind. Pueri vox sic posita posteriorum temporum scriptoribus nil aliud quam famulum denotat. Ea notione Sidonius usus est lib. I, epist. 11: « Si venatione nuntiata procedit, arcum lateri innectere citra gravitatem regiam judicat. Quem tamen, si cominus avem feramque venanti monstres, aut vianti Deus obtulerit (sic lego ex Ms., qua aliquando usus, sceda; vulgo, venanti monstres, aut vianti) manui post tergum reflexæ puer inserit, nervo lorove fluctantibus. » Lind.

^d Al., Lagare Ragilo. Sed et ita in Ms. legitur: quam ob causam comes Langobardorum id... volens Ragilo nomine Anagnis veniens deprædatus est eam. Lind.

^e Al., ad Magnos, et sic infra quoque Lind.

^f Al., Eoinus, et sic infra. Lind.

^g Francorum in Italiam contra Langobardos excursus iste a Sigonio in an. 577 merito recensetur; de locis hoc capite memoratis, vide Cluverium in sua Italia.

^h Brunichilde. Lind. et Mod.

ⁱ Hæc item a Gregorio Turon. acceperat Paulus, bellumque inter Sigebertum, Guntramnum, et Chilpericum, vide lib. IV. Sigebertum a duobus sicariis cultro veneno infectis e vita sublatum constat arte Fredegundis Chilperici regis uxoris, quod et sanctus Germanus ante prædixerat Sigeberto, monens ne Chilperico fratri mortem parando in locum eaderet quam fecisset. Communi litteratorum calculo annus immortalis Sigeberti 575 numeratur.

^j Fusius narrat Joannes Aventinus in Ann. Bojor.:

agnis veniens, deprædatus est. Qui cum de præda reverteretur, in campo Rotiliano ab obvio sibi duce Francorum Chramnicis, cum pluribus e suis, peremptus est. Qui Chramnicia non multum tempus Tridentum veniens devastavit. Quem subsequens ^k Evia, Tridentinus dux, in loco qui Salurnis dicitur suis cum sociis interfecit, prædamque omnem quam ceperat excussit. ^l Expulsisque Francis Tridentinum territorium recepit.

CAPUT X.

De morte Sigisberti Francorum regis; et de nuptiis Evia ducis.

Hoc tempore Sigisbertus rex Francorum occisus est, fraude Hilperici germani sui, cum quo bellum traierat. Regnumque ejus Childebertus ejusdem filius adhuc puerulus, cum ^m Brunichilde matre ⁿ regendum suscepit. Evia quoque dux Tridentinorum, de quo præmisimus, accepit uxorem filiam Garibaldi ^o Bajoariorum regis.

CAPUT XI.

De morte Justinini minoris.

Per hæc tempora apud Constantinopolim, ut supra præmisimus est, ^p Justinus minor regnabat, vir omni avaritiæ deditus, contemptor pauperum, senatorum spoliator. ^q Cui tanta fuit cupiditatis rabies, ut arcas juberet ferreas fieri, in quibus ea quæ rapiebat auri talenta congereret. ^r Quem etiam ferunt in hæresim Pelagianam dilapsum. Hic cum a divinis mandatis aurem cordis averteret, justo Dei iudicio, ^s amisso rationis intellectu, amens effectus est.

^t Fraude Fredegundæ uxoris Hilperici a duobus perfligis Sigebertus nihil minus metuens, quippe ab eisdem fratris consilia exploratus, confoditur. Exercitus sine duce, quo quemque timor tulit, fuga dilapsus est. Brunhylda capta, Hyldebertus impubis immuni entis periculo ereptus a Gundovalda duce in Germaniam abducitur: in Mediomatricum urbe rex salutatur. ^u Et infra: « Porro Theodoperti filius Garivalda Sigeberti mortem divulgat, Thessalonum simul perisse dicitur. Deinde ducatum Bajoariorum intercipit, Bojos in sua verba jurare cogit, et quo angustior foret (contempta Hyldeberti pueritia, Hilperici et Guntramni regum Franciæ ignavia, quod stupris, luxuque perditis, mutuis insuper seipsos vulneribus conficerent), regem se appellat. Deinde ut opes firmaret suas, Langobardorum proceres affinitate sibi jungit; dat in matrimonium Evino duci ^v Tridentino filiam, alteram Theodolindam nomine, etc., Utario regi Langobardorum despondet. »

^w Justinum Juniorum anno 565 imp. suscepisse notavi lib. II, cap. 4, eminentiss. Norisii conjecturam secutus in aurea dissert. de v synodo.

^x Hæc isidem fere verbis Hist. Miscel. lib. XVI, quæ fortasse ab eodem Paulo fuerunt inserta.

^y Legerat hoc Paulus in divo Gregor. Turonensi, qui solus hæresim Justinum exprobravit.

^z Justinum ob plures acceptas elades in phrenesim incidisse Grecis Latinisque illius ævi scriptoribus narratur. Evagrius, lib. V, cap. 12, addit Sophiæ Augustæ legationem ad Chosroem regem Persarum de viri sui calamitate conquerentis, induciasque a victore petentis. Morb. elatus Justinus in biduarius fratrem suum irruit, injuriisque laceravit; sed luco post mentis usu respiciens iterum honestavit. Abbas Bielaensis, qui tunc temporis Constantinopolim debebat, in suo Chronico, hæc scribit: « Justi-

• Hic Tiberium Caesarem ascivit, qui ejus palatium vel singulas provincias gubernaret; hominem justum, utilem, strenuum, sapientem, eleemosynarium, in judiciis æquum, in victoriis clarum, et, quod his omnibus supereminet, verissimum Christianum. Hic cum multa de thesauris quos Justinus aggregaverat pauperibus erogaret, Sophia Augusta frequentius eum increpabat, quod rempublicam redeisset in paupertatem, dicens: Quod ego multis annis congregavi, tu infra paucum tempus prodige dispergis. Aiebat autem ille: Confido in Domino, quia non deerit pecunia fisco nostro, tantum ut pauperes eleemosynam accipiant, ut captivi redimantur. Hoc est enim magnum thesaurum facere, dicente Domino: *Thesaurizate vobis thesauros in cælo, ubi neque æugo, neque tinea corrumpit, et ubi fures non effodiunt, nec furantur.* Ergo de his quæ tribuit Dominus, congregemus in cælo thesauros, et Dominus nobis augere dignabitur in sæculo. Igitur Justinus cum undecim annis regnasset, amentiam quam incurrerat tandem cum vita finivit. Bella sane quæ per Narsetem patricium Gothis, vel Francis, illata e superioribus per anticipationem diximus, hujus temporibus gesta sunt. Denique et cum Roma temporibus Benedicti papæ, vastantibus omnia per circuitum Langobardis, famis penuria laboraret, multa millia frumenti navibus ab Ægypto dirigens eam suæ studio misericordiæ relevavit.

CAPUT XII.

De principatu Tib. Constantini, et de bonis actibus ejus.

Mortuo ergo Justino, Tiberius Constantinus, Romanorum regum quinquagesimus, sumpsit imperium. Hic cum, ut superius diximus, sub Justino adhuc

nus imp. gravi infirmitate concutitur, quæ infirmitas ab aliis quidem cerebri motio, ab aliis demonum vexatio palabatur. Iique Baronii sententiam firmaverim ad Justinum hunc il ea referentis quæ dicit Gregor. Turonensis. in lib. de Glor. martyr., cap. 6, narrat, per virtutem sancti Freni, quod maximum nunc felicitas hujus metropoleos decus, et presidium, ab illusionibus demonum imperatorem Justinum liberatum.

^a De anno quo Tiberius Cæsar adoptatus fuit a Justino, et ad imp. vocatus, pluribus post Baronium disputantur. Eruditi, argumento potissimum ducto e lapide Romano, quem Boetianum appellant, ac tandem universorum ferme consensu 574 assignatus est, dies adhuc incerto. Rei actæ largissimum testimonium in Evagrio, lib. v, cap. 15, Cedreno, Greg. Turon., Miscel., aliisque passim. Hoc unum differunt inter se, quod alii Joanne patriarcha, ceteri Eutychie astante, atque universo senatu, Tiberius adoptatus fuerit; alii in omnibus reponendus est Joannes, quippe constat sanctum Eutychie tunc temporis exsilem ab ipso Tiberio fuisse postea revocatum.

^b Al., in cælo. Lind. Hæc item in Greg. Turon. et Miscel. fere ad verbum.

^c Al., xii. Lind., et ita Mod. Quæ lectio vero propius accedit, quippe non undecim tantum annos regnavit Justinus, sed communi eruditiorum calculo duodecim, menses decem, depositusque fuit die 5 Octobris anni 578, ut ex Norisio recentioribus.

^d Al., amentia quam incurrerat, tandem vitam finivit. Lind. et Mod.

• Noster his verbis ea quæ superius narravit ma-

^a Cæsar palatium regeret, et multas quotidie elemosynas faceret, magnam ei Dominus auri copiam subministravit. Nam deambulans per palatium, vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua erat crux Domini sculpta, et ait: I Crux Domini, qua frontem nostram et pectora munire debemus, ecce eam sub pedibus conculcamus. Et citius dicto jussit eandem tabulam auferri, defossaque tabula, atque erecta, invenit subter et aliam hoc signum habentem, qui et ipsam jussit auferri. Qua amota, reperiunt et tertiam, jussuque ejus cum hæc fuisset ablata, invenit magnam thesaurum, habentem supra mille auri centenaria. Sublatumque aurum, pauperibus adhuc abundantius quam consueverat largitur. Narses quoque patricius Italiæ, cum in quadam civitate, intra Italiam, domum magnam haberet, cum multis thesauris ad supra memoratam urbem advenit. Ibi in domo sua occulte cisternam magnam fodit, in qua multa millia centenariorum auri argentique reposuit. Interfectisque omnibus conscis, uni tantummodo seni hæc, per juramentum ab eo exigens, commendavit. Defuncto vero Narsete, ^e supradictus senex ad Cæsarem Tiberium veniens, dixit: Si, inquit, mihi aliquid prodest, magnam rem tibi, Cæsar, dicam. Cui ille: Dic, ait, quod vis, proderit enim tibi, si quid nobis profuturum esse narraveris. The-saurum, inquit, Narselis habeo reconditum, quod in extremo vitæ positus celare non possum. Tunc Cæsar Tiberius gavisus mittit usque ad locum pueros suos, præcedentem vero senem hi sequuntur attoniti. Pervenientesque ad cisternam, deopertam ingrediuntur. In qua tantum auri vel argenti repertum

^b seni hæc, per juramentum ab eo exigens, commendavit. Defuncto vero Narsete, ^e supradictus senex ad Cæsarem Tiberium veniens, dixit: Si, inquit, mihi aliquid prodest, magnam rem tibi, Cæsar, dicam. Cui ille: Dic, ait, quod vis, proderit enim tibi, si quid nobis profuturum esse narraveris. The-saurum, inquit, Narselis habeo reconditum, quod in extremo vitæ positus celare non possum. Tunc Cæsar Tiberius gavisus mittit usque ad locum pueros suos, præcedentem vero senem hi sequuntur attoniti. Pervenientesque ad cisternam, deopertam ingrediuntur. In qua tantum auri vel argenti repertum

manifesto revocat; at nos chronologiæ ordinem sub locis notavimus.

^f Al., violentia. Lind.

^g Al., dirigens Tiberius. Lind.

^h Inde Curapatii vocati lib. i C., de Comit. et Trib. scholar. De his bene Corippus, de Laudibus Justinii, lib. i:

Cum magni regeres divina parata patris,
Par exstans curis, solo diademate dispar,
Ordine pro rerum vocitatus Curapatii.

Agathias eos solummodo curatores dictos scribit lib. v: Ἀγὰρ τῇ τε τῶν ἱππῶν ἀξία τετραπλῆν, καὶ πρὸς τὸ προσιδὲν τίθεσθαι, καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῶν βασιλέως οἰκίας καὶ κτημάτων ἀρχὴν εὐκνήστῃ. Κουράτορας δὲ τοὺς καλοῦσι Ῥωμᾶς. Formulam eorum vide apud Cassiodorum, lib. vii. Lind.

ⁱ Al., suppeditavit mihi quodam judicio. Lind.

^j Itinararius ad divum Gregor. Turon. optimo notavit leg. C. Theodos. qua imp. prohibuerant ne crux Domini in solo signaretur.

^k Tertullianus, de Corona Militis, cap. 4: Ad omnem progressum, atque promotum ad omnem aditum, ad exitum, ad vestitum, ad calcatum, ad lavacra, ad mensas, ad lamina, ad cubilia, ad sodalia, quæcumque nos excusatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. Lind.

^l Hæc omnia Greg. Turon. et Miscel.

^m Amb., in quadam Italia civitate.

ⁿ Al., puero, qui juramentum ab eo obstrictus erat commendavit. Lind. et Mod.

^o Al., supradictus puer jam senex effectus. Lind.

^p Post v. pueros suos, hæc aliis desunt. Lind.

est, ut per multos dies vix a deportantibus potuisset evacuari. Quæ ille pene omnia secundum suum morem erogatione largiflua^a dispensavit egenis. Hic cum Augustalem^b coronam accepturus esset, eumque juxta consuetudinem ad spectaculum Circi populus expectaret, insidias ei præparans, ut^c Justinianum, Justinii nepotem, ad dignitatem imperatoriam sublimaret, ille per, loca sancta prius procedens, dehinc vocato ad se^d pontifice urbis, cum consulis ac præfectis palatium ingressus, indutus purpura, diademate coronatus, throno imperiali impositus, cum immensis laudibus in regni gloria confirmatur. Quod ejus adversarii audientes, nihilque ei, qui in Deo spem suam posuerat, officere valentes, magno sunt confusionis pudore cooperti. Transactis autem paucis diebus, adveniens Justinianus, pedibus se projecit imperatoris, ob meritum gratiæ, quindecim ei auri centenaria deferens. Quem ille secun-

A dum patientiæ suæ ritum colligens, sibi in palatio assistere jussit. Sophia vero Augusta, immemor promissionis quam quondam in^b Tiberium habuerat, insidias ei tentavit ingerere. Procedente autem eo ad villam, ut juxta ritum imperialeⁱ triginta diebus ad vindemiam jucundaretur, vocato clam Justiniano, voluit eum sublimare in regno. Quo comperto Tiberius cursu^j veloci Constantinopolim regreditur, apprehensamque Augustam omnibus thesauris spoliavit, solum ei^k victus quotidiani alimentum relinquens. Segregatisque pueris ejus ab ea, alios de fidelibus suis posuit, qui ei parerent, mandans ut nullus prorsus de anterioribus, ad eam haberet accessum. Justinianum vero verbis solummodo increpatum, tanto in posterum amore dilexit, ut filio ejus filiam suam promitteret, rursumque filio suo filium ejus expeteret.^m Sed hæc res quam ob causam nescio, minime ad effectum pervenit. Hujus

^a Integram hanc de Narsetis thesauro narrationem a divo Gregorio Turonensi Paulus noster accepit, et ipse fortasse auctor Hist. Miscel. atque Anastasius Bibliothecarius. Græcis historicis ne verbum quidem, eaque de causa communiter inter fabulas numeratur. At meo quidem judicio, quidquid de thesauro quisque sibi persuadeat, malo usus est argumento Pagine, ut Paulum nostrum erroris evinceret, hæc scribens: «Secundo fabulosum, quod idem Paulus, lib. ii, cap. 12, de Narsete tradit, eum scilicet Romæ ex^b ante subtractum esse, ejusque corpus positum in locello plumbeo cum omnibus ejus divitiis Constantinopolim esse perlatum. Si enim Narses, ut postea refert Paul., lib. iii, cap. 12, cum multis thesauris Constantinopolim advenit, ibique occulte cisternam magnam fodit, in qua thesaurum suum reposuit, ac in ea urbe defunctus sit, ut idem habet, quomodo Romæ mori potuit, omnesque ejus divitiæ Constantinopolim Roma perferri? » At, pace tanti viri, Paulus noster minime sibi contradicit; quippe si bene sensum narrationis ejus teneo, non Constantinopoli thesaurum absconditum scribit, sed «in quadam civitate intra Italiam, » atque, ut in Ambr. legitur, «Italia, » unde postmodum, «mortuo Narsete, » Constantinopolim est allatus, eoque sensu accipiendus Gregorius Turon., cujus eadem fere sunt verba. Cæterum laudatæ Narsetis pietati servorum eadem non consentire dicendum est, etsi Latinis scriptoribus tanto viro avaritiæ nota inuratur.

^b Anno scilicet 578 quo Justinus e vivis excesserat.
^c Justinianus Germani filius Romano exercitui dux a Tiberio præpositus.

^d Optime de hoc ritu Curopalata: Μετὰ δὲ τοῦτο, ὁ νῆος βασιλεὺς ἐπὶ σκηνταρίου καθισθὲν ἐπαίρεται εἰς ὕψος, καὶ φαίνεται πᾶσι τοῖς κάτωθεν ἰσταμένοις πλάθει. Κατέχουσιν δὲ τὰ μὲν ἐμπροσθεν τῆς ἀσπίδος αὐτοῦ τὸ ῥοσάκιον καὶ πατὴρ ἀναγορευόμενον, τὸν ζῶν ἄν, καὶ ὁ πατριάρχης. Τὰ δὲ ἐκ πλαγίων καὶ ὀπίσθεν, οἱ ἐν ἀξιωματικῇ ὑπὲρ ἔχοντες. Ὦρον δεσπόται, σεβαστοκράτορες, ἰδὼν ὄντι. Εἰ δὲ μὴ, οἱ κρείττους καὶ εὐγενέστεροι τῶν ἀρχόντων· εἰ δ' οὐκ ἐστὶ πατὴρ, τὰ μὲν τῆς ἀσπίδος ἐμπροσθεν ὁ ἐντιμώτερος τῶν ἀξιωματικῶν ἢ τῶν ἀρχόντων μετὰ τοῦ πατριάρχου. Τὰ δὲ γὰρ ὀπίσθεν, ὡς ἐπομέν. Corippus, lib. ii:

Quatuor ingentem clypeis sublimior orbem
Attollunt lecti juvenes, manibusque levatus
Ipse ministrorum supra stetit.

Plura lege apud Petrum Pythæum J. C., Advers. lib. ii, cap. 6. Post levationem vero a patriarcha ungebatur. Curopalata: Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπαίρει μὲν ὁ νῆος βασιλεὺς, ὁ, τὴν ἄν φορὴν ἐπὶ κεφαλῇ. Εὐθὺς δὲ πάν-

τες ὅσοι εὐρίσκονται ἐν τῷ ναῷ ἀποκαλύπτουσι τὰς κεφαλὰς ἰστανται. Ὁ δὲ πατριάρχης χρίει στούραι-
δός τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως τῷ θείῳ μύρῳ, ἐπὶ δὲ μὲν μεγάλη τῇ φορῇ τὸ, ἅγιος. Luitprandus, lib. vi: «Miro ornato, miroque apparatu susceptus ab eodem summ. Pontific., etc., unctionem suscepit imperii. » Ideoque sæpissime hæc ita juncta videbis, in regem sublimatus, unctusque. Lind.

^e Sancto nempe Eutychio patriarcha Const., qui non diu post Joannis Scholastici mortem, anno 577, expetente universo populo, clarusque miraculis in suam sedem ab ipso Justino ac Tiberio fuerat restitutus.

^f Hæc iterum Paulus cum cæteris omnibus in presenti capite narratis a divo Gregor. Turon. pene ad verbum in suam transtulit Historiam.

^g Mod., mendax.

^h Al., Tiberio fecerat. Lind.

ⁱ Non novum hoc apud historicos, maxime illos qui imperatorum Vitas scripserunt. Non solum autem vindemiarum tempore feriæ erant, sed et messium; de his agitur Cod. Theod., de feriis, lib. ii: «Omnes dies jubemus esse juridicos, illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus accipit, æstivis fervoribus mitigandis, et autumnii letibus decerpendis. » Nam tunc temporis causam agere, aut dicam alicui scribere, legibus non licebat, quod et Statius tangit lib. iv Silvarum:

Certe jam latius non miscent jurgia leges,
Et pacem piger annus habet, messesque reversæ
Dimisere forum, nec jam tibi turba reorum
Vestibulo, querulique rogant exire clientes.

Minutius Felix, in Octavio: «Ad vindemiam feræ judicium curam laxaverant. » Post electionem quoque imperatoris feriari moris erat. Curopalata: Δεκα δὲ ἡμέρας, ἡ πλείους, ἡ ἑγρὸς ἐλάττους τούτων (οὗδ' γὰρ ἐστὶ νουμισμένοις ἀριθμὸς ἡμέρας, ἀλλ' ὅπως ἀν' βούλοιο τὸ βασιλεὺς) ἑορτάζονται πανταχοῦ.
^k Amb., velocissimo; et mox spoliatam pro spoliavit.

^l Victum quotidianum, et amicum relinquens. L. et M.

^m Causam cur Sophia Augusta post mariti obitum sit aversata Tiberium paulo aliter narrat Histor. Miscel., lib. xvi, ex Zonara fortasse: «Nempe cum acclamatum esset Anastasia Augusta: Tu vinas; salva, Domine, quos imperare jussisti, » iratam esse rei novitate, qua spe deciderat se Augustam, uxoremque Tiberio futuram, ipsius namque matrimonium ignorabat, quod vix credibile in imperatore.

ⁿ De maximo clementiæ Tiberii exemplo dubita-

exercitus ab eo ^a directus Persas potentissime debellavit, ^b victorque regrediens, tantam molem prædæ, cum viginti pariter elephantis detulit, ut humanæ crederetur posse sufficere cupiditati.

CAPUT XIII.

De aureis quos Hilperico imperator direxit, et de beato Gregorio.

Ad hunc ^c Hilpericus Francorum rex suos legatos

tionem inficiunt, quæ a Græcis auctoribus narrantur de Justiniano; constat enim Tiberium, abrogata illius potestate, quod in Persas non eadem quæ prius fortuna uteretur, Mauricium suffecisse; cumque de tempore vix liquido constet, Simocata enim, lib. III, cap. 15, vivo adhuc Justino, Evagrius, lib. V, cap. 49, et Biclariensis, inter Latinos, habeant: Tiberius post mortem Justiniani cum jam imperiale coronam gestaret, Justiniano potestatem abrogavit, facilius mihi persuaserim utraque de causa, conjunctionis nempe ac desidiæ, Mauricium Justiniano fuisse subrogatum.

^a Alii, in Persidem missus, Persas potentissime debellavit. Lind.

^b Hæc Justiniani de Chosroe rege Persisique victoria narratur a Theophylacto, lib. III, cap. 12 et seq., Theophane, aliisque Græcis scriptoribus. Ad superiores tamen annos est revocanda, nempe ad 575. Ex nostratibus Biclariensis, ad an. 9 Justiniani: Cosdroes Persarum imp. cum nimia multitudine exercitus ad vastandos Romanorum terminos promovet: cui Justinianus, dux Romanæ militiæ, et magister militum Orientis a Tiberio destinatus bellum parat; et in campos qui inter Daras et Nezinios ponuntur forti pugna congressus, habens secum gentes fortissimas, quæ barbaro sermone Herfiam nuncupantur, memoratum imperatorem bello superat. Quo cum suo exercitu in fugam verso, castra ejus pervadit, et provincia Persidæ fines victor Justinianus vastat, exsuviasque eorum pro triumpho Constantinopolim dirigit, XXIV elephantis inter cætera, qui magnam spectaculum Romanis in urbe Regia exhibuerunt.

^c Alii: Chilpericus. Lind.

^d Alii, nummos. Lind.

^e Amb., habentes quadrigam, etc.

^f Alii, equum. Lind. et Mod.

^g Ad hæc tempora revocanda sunt quæ scribit Menander Protector Edit. Regiæ Paris., pag. 124:

κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ἐπὶ τοῦ Τιβερίου Κωνσταντίνου Καίσαρος βασιλείας, ἐν τῇ Θράκῃ συνέβη τὸ Σελανδρῶν ἄνθος μὴ καὶ πονηλῶδων ἐκείνων, etc. Ὅτι ὁ Καίσαρ ἐστὲς κατὰ τὴν Ἰταλίαν χρυσίον συχρὺν, ἀρχὴν κενταρίων τριάκοντα, ἀπὸ τῆς δὲ πρὸς Πλαυρονίους ὁδοῦ, ἀξιωματικῶς πατὴρ ἐκκρίσθητο ἐκ τῆς πρεσβυτέρως Ῥωμῆς. κατὰ δὲ τὴν βασιλείαν τριαντα ἄκρην ἐπὶ τοῦτο, ἐφ' ᾧ δέσποινος τῇ Καίσαρι προσπαγαίει, τῇ Ἰταλίᾳ ἐκτετραχμῆται τὰς τῶν Λογγιβαρδῶν ἐπιδρομὰς ἐπαμῖναι. Ὁ δὲ Καίσαρ, ἐπεὶ αὐτὸς ὁ πόλεμος ὁ Γερμανὸς ἀπαντα τὴν καὶ διεκέντῳ γὰρ ὁδὸς. Ἐκείνους στρατιῶν οὐχ οὐδὲ τὴν ἐκπέμπειν. Οὐδὲ μὴν ἅμα τῇ ἑω καὶ κατὰ τὴν ἐσπέρην πολέμια γὰρ αὐτὸ εἶναι εἶδεν. Χρόματα δὲ ὁδὸς ἐπὶ τῇ Πλαυρονίᾳ, ἐφ' ᾧ τινὰς τῶν ἡγεμόνων τοῦ Λογγιβαρδῶν ἔθνους (ἐπὶ τῇ γὰρ ἐστὶ αὐτὴ δύναμις) πῶσαι τοῦ πόλεως ἡμεῖς τοῦ μεταβαλεῖσθαι ὡς Ῥωμαῖους ἔην τῇ κατ' αὐτοὺς δυνάμει. καὶ τοῦτο τῇ Ἰταλίᾳ μὴ ἐνοχλεῖν. Τοῦτο δὲ καὶ κατὰ τὴν ἑω πολέμιασιν, καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐπικρατεῖα ἐπικουρήσαι ἀπειθοῦντων δὲ τῶν Λογγιβαρδῶν, οἷα εἶδος. Τὴν ἐπὶ τὴν ἵνα, καὶ τινος τῶν φραγγιτῶν ἡγεμόνων διὰ τῆς τῶν χερματῶν ἐπιδοτικῆς ἐταιρίσασθαι. καὶ ταῦτα σελεῖσθαι τε καὶ ἐκτρέφει τῶν Λογγιβαρδῶν τὴν δύναμιν. Circa quantum imper. Tiberii Constantinum annum centum fere millia Sclavorum in Thraciam irrupe-

dirigens, multa ab eo ornamenta, ^a aureos etiam singularum librarum suscepit, ^b habentes ex una parte effigiem imperatoris, et perscriptum in circulo: TIBERII. CONSTANTINI. PERPETUI. AUGUSTI., et ab alia parte habentes ^c quadrigam et ascensorem, continentes scriptum: GLORIA ROMANORUM &c. Hujus in diebus beatus ^d Gregorius diaconus, qui post papa exstitit, cum esset apocrisarius, apud eandem re-

runt, etc. Cæsar misit in Italiam magnam auri quantitatem usque ad centum triginta pondo, quæ Pamphronius nomine, dignitate patricius, a seniori Roma ad imperatorem attulerat. Is tunc ad regiam venerat, ut precibus a Cæsare imperaret ut Italiam a Langobardorum excursionibus oppressam in libertatem vindicaret. Cæsar vero, cui omnia præ bello Persico nullius momenti erant, quippe qui totus in illud incumberet, exercitum mittere non potuit, neque bellum in Oriente, et in Occidente simul sibi gerendum statuit, sed pecunias dedit Pamphronio, quibus, si qua posset, aliquos Langobardorum persuaderet ad Romanos transire, una cum eorum exercitu, et Italiam minime turbare. Si Langobardi renuerent, ut verisimile erat, bellatum fore ire, Francorum ducum aliquos mercede sibi socios adiungere, et hac ratione Langobardorum potentiam labefaceret, atque infringeret.

^b Varie discussum est inter eruditos quo pontifice sanctus Gregorius M. apocrisarii sedis apostolicæ munere Constantinopolim fuerit legatus. Melior tamen conjectura probatur ea qua eminentissimus Norisius Pelagium II assertit hoc ei muneris injunxisse, atque in S. R. E. cardinalem diaconum legisse initio sui pontificatus et imperii Tiberii Cæsaris. Apocrisarii munus passim in rerum Græcarum scriptoribus occurrit, eaque officii summa, ut procurandis Ecclesiæ negotiis apud imperatorem vacaret, quod et in glossariis notatur. Vir clar. Bacchini, in Pontif. Ravennate, ad Vitam Joannis Rom., animadvertit ex epistola ejusdem divi Gregorii ad Castorium, delegata exarchis imperatoria potestate, Romanos pontifices suos etiam apocrisarios Ravennam misisse. Exstat ad divum Gregor. Pelagii II epistola data IV Nonas Octobris, indict. 3 Christi anno 585, dum Constantinopoli apocrisarii munere fungeretur, ad res Langobardicas hoc tempore cognoscendas aptissima, eamque in supplementum Pauli nostri de Baronio excerpti:

^c Pelagius episcopus dilecto filio Gregorio venerabili diacono.

^d Omnia quidem quæ necessaria fuerunt per Honoratum notarium tibi curavimus indicare, quem cum fratre et coepiscopo Sebastiano ad dilectionem tuam direximus: ut quia in illis partibus ad Ravennam usque nunc cum viro glorioso domino Decio patricio fuit, ipse sua relatione studeat te de omnibus informare; vel si necessaria judicaveris, possis domino imperatori suggerere, quia tantæ calamitates ac tribulationes nobis a perfidia Langobardorum illatæ sunt contra proprium jusjurandum, ut nullus possit ad referendum sufficere. Prædictum autem fratrem Sebastianum quomodo suscepimus, vel quali apud nos te suggerente fuerit charitate, ipsius poteris relatione cognoscere. Qui etiam jam promisit nobis necessitates vel pericula totius Italiæ piissimo domino imp. suggerere. Loquimini ergo et tractate pariter, quomodo nostris celeriter possitis subvenire periculis, quia ita hic coangustata est respubl., ut nisi Deus piissimi in corde principis inspiraverit ut insitam sibi misericordiam suis famulis largiatur, et super illam diacipsin, vel unum magistrum militum, et unum ducem dignetur concedere, in omni simus angustia destituti, quia maxime partes Romanæ

giam urbem, Morales,^a libros composuit, Eutychium-
que ejusdem urbis episcopum, de resurrectione ^b er-
rantem, in conspectu ejusdem Augusti superavit.
Hac etiam tempestate ^c Faroald primus Spoletano-
rum dux, ^d cum Langobardorum exercitu classem
invadens, opulentam urbem, spoliata cunctis divitiis
nedam reliquit ^e.

CAPUT XIV.

De morte Prohini patriarchæ.

Mortuo vero apud Aquileiam patriarcha ^f Prohi-

omni presidio vacuata videntur. Et exarchus scri-
bit nullum posse nobis remedium facere, quippe qui
nec ad illas partes custodiendas se testetur posse
sufficere. Imperet ergo illi Deus nostris velociter
periculis subvenire atqueam nefandissimæ gentis
exercitus loca, quæ a republica detinentur, Deo
sibi contrario (quod absit) prævaleant occipare,
etc. ^g

Harum litterarum stimulis et divi Gregorii opera
gesta esse, quæ supra notavi ex Monandro credere,
nisi metachronismi vitio arguerer.

^a Verius dixisset scribere incepit, quippe Mora-
lium libros Constantinopoli reversus absolvit.

^b De sancti Eutychii errore idem sanctus Grego-
rius, comment. in Job, vers. et rursus *circumdabor
pelle mea*, enarratis his quæ scripserat patriarcha de
resurrectione, nempe futuram abque palpabili carne,
subdit: « Tunc itaque de hac re in longa contentione
perduci, gravissima cœpimus a nobis similitudine re-
siliire. Cum pia memoriæ Tiberius Constantianus im-
per. secreto me et illum suscipiens, quid inter nos
discordiæ versaretur agnovit, et utriusque partis al-
legationes pensans, eundem librum, quem de re-
surrectione scripserat, suis quoque allegationibus
destruens, deliberavit ut flammis cremari debuisset.
A quo ut egressi sumus, me agritudo valida, eum-
dem vero Eutychium agritudo, et mors protinus est
secuta, etc. » Unde facile animum actæ disputationis
conferre licet, nempe ultimum sancti Eutychii, qui
fatalis etiam Tiberio fuit.

^c Al., *Pharoaldus*. Lind.

^d Fidem astruit Paulo Agnellus in Vita sancti Joan-
nis, xxxii, Agilulphi regis tempore Ravennatis Ec-
clesiæ episcopo. Scribit ille: « Hic autem aiunt qui-
dam cives civitatem classis ab hostili populo ope
multa Ecclesiæ tribus vicibus emit; non solum civi-
tatem, sed et habitantes in ea cum suburbanis suis
omnibus ut factum suum emit. » Quæ licet in Fa-
roaldi tempora quadratè non convenient, subsequen-
tem infelicissimæ urbis fortunam declarent.

^e Hic inserenda sunt quæ refert Mabillonius tom. II
vel. anal. ex subscriptione in calce Collectanei
ex libris sancti Augustini, per Eugipium presbyterum
et abbatem Lucullanensem excerpti, quæ ita le-
gitur, nempe Reduce Neapolitanæ urbis episcopo.
« Et eo jubente ego Petrus notarius sanctæ Ecclesiæ
catholicæ Neapolitanæ, ut potui, emendavi sub die
iduum Decembrium, imperatore domino nostro Tibe-
rio Constantinopoli Augusti anno septimo, post consu-
latum ejusdem Augusti anno tertio, indictione quinta
decima, obsidentibus Langobardis Neapolitanam ci-
vitatem. » Irruptionis Langobardorum in Transtyre-
nam Italiam, et Neapolitanæ urbis obsidionis sub
xxxvi diebus minime Paulus meminit; sed infra,
cap. 33 hæc scribit: « Circa hæc tempora putatur
esse factum quod de Anthari rege refertur. Fama
est enim tunc eundem regem per Spoletum Bene-
ventum pervenisse, eandemque regionem cepisse, et
usque etiam Regium extremam Italiæ civitatem vici-
nam Siciliæ perambulasse; » clarissimamque urbem

A no, qui Ecclesiam unum rexerat annum, eidem Ec-
clesiæ sacerdos Helias præficitur.

CAPUT XV.

De morte Tiberii Constantini Augusti, et de imperio
Mauricii.

Tiberius igitur Constantinus, postquam imperium
septem rexerat annis, sentiens sibi diem mortis
imminere, una cum consilio ^b Sophiæ Augustæ,
^c Mauricium genere Cappadocem, virum strenuum,
ad imperium elegit, ornatamque suam filiam rega-

a Joanne tantum Consino invasam refert infra, lib.
iv, cap. 35. At, ni fallor, consentaneum allato testi-
monio subodorare licet in Constantino Porphyro-
geneta tantopere a Peregrinio in sua dissertat. de
tempore instituti ducatus Beneventani exagitato,
ipseque Paulus id minime sibi, ut par erat, explora-
tum aperte fatetur; unde mancam illius Historiam
evincere possumus, non tamen supplere, deficientibus
antiquarum rerum uberioribus monumentis. Ad Ti-
berii tempora revocavit etiam ex Anastasio Biblio-
thecario, aliisque Latinis scriptoribus, Langobardo-
rum impetum in ipsam Romam Sigonius, hæc scri-
bens: « Proximo anno (nempe 579) Longobardi
communi consilio Etruriam, quæ in ditione Roma-
norum remanserat invadere, et, si res pro pere ce-
deret, ipsam demum adoriri Romam decrevere.
Quare contractis undique copiis, infesto agmine in
lines irruerunt, ac populationibus effuse factis,
agrisque late igne ferroque vastatis, oppida Romanæ
ditionis aggressi sunt. Eo impetu Sutrium, Polimari-
um, Orta, Tuderium, Ameria, Perusia, Luceoli, et
alia vix ostentata oppugnatione adducta. » Et infra:
« Longobardi inde spe certiore, sive prædæ, sive
victoriæ Romanæ illecti in agrum Romanum proces-
serunt, ac pecoribus, quæ adipisci potuerunt, abactis,
fœde in homines etiam, arbores, ac segetes, et lecta
occurentia, sævierunt, ac demum urbi ipsi castra
admovent. Erat urbs non solum sine presidio, sed
etiam sine d. e., quodque calamitatem civitatis aug-
mebat, ne frumentariæ quidem rei, si diutius susti-
nenda obsidio esset, affatim erat, quod et continuè
Langobardorum incursionem agrestes in agris sine
periculo versari non paterentur, et ea æstate mes-
sium nihil fecissent, et priorum annorum inopia ipsa
Ecclesiæ horrea jam prope fudit exhaustisset.
Quod cum Benedictus pontifex pro sua prudentia cer-
neret, exemplo litteras ad Tiberium misit, orans ut
si agrorum vastationi atque Urbis obsidioni obviam
ire præ longo marium ac terrarum intervallo non
posset, saltem se inopiæ ac famis impendentis peri-
culo liberaret, ac magnum frumenti numerum mari
ad Urbem submitteret. Quod postquam accepit Tibe-
rius, continuo naves onerarias in Ægyptum ad co-
emendum frumentum ire atque inde Romam contende-
re jussit. Interim Longobardi cum tentata Urbis
oppugnatione sapius a muris Romanorum virtute
repulsi minus opinione proficessent, Urbem obsidione
cinxerant, etc. » Frumento tandem in Ostiæ portum
allato, atque inde Romam quamquam contra ten-
dentibus Langob. evecto, de relinquenda ii obsi-
dione cogitavit, « ac Romanis petentibus inducia
concesserunt. »

^f Nomen Prohini aliis deest. Lind. Notanda vetus-
sima patriarchæ appellatio.

^g Nempe quatuor annos, menses decem, et dies
totidem solus, cæteros cum Justino patre.

^b Quoniam pacto Sophiæ Aug., quam supra rebel-
lantem dixerat, in gratiam imp. redierit, id omnino
relicto Paulus.

^c Arabisim Cappadociæ oppidum patriam habuit
Mauricius genere Romanus.

libus ornamentis ^a ei eam tradidit, ^b dicens : Sit ^A tibi imperium meum cum hac puella concessum; utere eo felix, memor semper ut aequitate et iustitia delecteris. ^c Haec postquam dixit, de hac luce ad æternam patriam ^d migravit, magnum locum populis de sua morte relinquens. ^e Fuit enim summae bonitatis, in elemosynis promptus, in iudiciis iustus, in iudicando cautissimus, nullum despiciens, sed omnes in bona voluntate complectens, omnes diligens, ipse quoque est dilectus a cunctis. Quo defuncto, Mauricius indutus purpura, redimitus diademate, ad Circum processit, acclamatique sibi ^f laudibus, ^g largitus populo munera, primus ^h ex Græcorum genere in imperio confirmatus est.

CAPUT XVI.

De regno Authari, et quanta securitas ejus tempore fuit.

At vero Langobardi, cum per annos decem sub potestate ducum fuissent, tandem communi consilio Authari Clephonis filium supra memorati principis,

^a Al., eidem nuptum dedit. Lind. Chronicon Alexandrinum : « Data illi (nempe Mauricio) in uxorem a Tiberio novo Constantino filia Constantina, 14 Augusti. » Zonaras, annal. 14, Edit. Regiæ Paris., f. 72, addit Tiberium sententem ex plithi mortem sibi imminere Charitonem filium Germano, Constantinam Mauricio in matrimonium dedisse, et utrumque Casarem appellasse. Inde Mauricius imp. coronari iussisse.

^b Vi morli non pronuntiavit ipse orationem Tiberius, sed ipsius jussu Joannes rhetor, qui quæstoris munere fungebatur : eam pluribus refert Zonaras lib. xviii, cap. 6, elegantissimam sane pioque dignam imperatore, divus etiam Greg. Turon., unde Paulus æc habet, aliique plures.

^c Aliis deest. Lind.

^d Altera post orationem die.

^e Sunt verba divi Greg. Turon., lib. vi, cap. 30.

^f Al., laudibus, et plausibus. Lind. Exempla ejus rei abunde in Vitis imperatorum habentur. Corippus :

Landibus immeritis regnantium nomina tollunt,
Justino vitam ter centum vocibus optant,
Auguste totidem Sophiæ plebs tota reclamant,
Mille canunt laudes vocum discrimine mille.
Justinum, Sophiamque pares duo lumina mundi
Esse ferunt : Regnate pares in secula, dicunt.
Felicis annos dominis felioibus orant.
Insonuit vox illa diu, tandemque quævit.
Lind.

^g Bis hoc fiebat in electione imperatoris a senatorii ordinis viro, vocabanturque ea missilia επιχομμία. Cyropalata : « Πιπτονται εις τον λαον α λιγους επιχομμια. Έστι δι τοιούτων. Τμήματα εις παντων κοποντες, και εν εκάστου τμήματι νομισματα χρυσά μιν τρία, άργυρά δι τσαυτα, και τρία εις οδών περιούσαντες, πιπτονται εις το πλήθος. Lind.

^h Al., in Græcorum imperio confirmatus. Lind.

ⁱ Anno 586 cum Pagio Autharis electionem assigno, pluribus in diversam sententiam euntibus, qui ut subsequentium rerum chronologiam servare possint, annos ducum contra Pauli testimonium ad minorem numerum perstringere coguntur, vel, ut Sigonius et Baronius habent, ad antecedentem an. electionem retrahunt. Aldas Biellariensis, in Chronico : « Anno Leovigildi 15, Longobardi in Italia Regem sibi ex suo genere eligunt vocabulo Autharie, cujus tempore et multæ Romani omnino sunt cæsi. » Anus vero Leovigildi 15, Chr. 586, minime respondet, si cum Pagio numeretur. Eminentissimus Baronius ex divo Gregorio proximum Autharie ele-

¹ regem sibi statuerunt. Quem etiam ob dignitatem Flavium appellaverunt, quo prænomine omnes qui postea fuerunt Langobardorum reges feliciter usi sunt. Hujus in diebus ob restorationem regni, duces qui tunc erant omnem substantiarum suarum medietatem regalibus usibus tribuunt, ut esse possit unde rex ipse, sive qui ei adhererent, ejusque obsequiis per diversa officia dediti, alerentur. Populi tamen aggravati ¹ per Langobardos hospites partiantur. Erat sane hoc mirabile in regno Langobardorum, nulla erat violentia, nullæ struebantur insidiæ. ^m Nemo aliquem injuste angariabat, nemo spoliabat. ⁿ Non erant furta, non latrocinia, unusquisque quo libebat securus sine timore pergebat.

CAPUT XVII.

^B Quomodo Childebertus Italiam introivit, sed facta pace discessit.

Hoc tempore Mauricius imperator, Childeberto regi Francorum quinquaginta millia solidos ^o per legatos suos ob hoc direxit, ut cum exercitu super

etioni miraculum clavis sancti Petri narrat, quod subsequenter fortasse annis accidit.

¹ Al., aderant. Lind. et Mod.

^k Ex legibus Langobardis, quid simile conjicere licet, de tribuit regi debitis, quæ tertio quoque anno in Palatium inferebantur, ut Gualla scribit. Quod et notasse memini virum eruditissimum Sinapium, editis in Arte medica libris laudatum, in suis mss. commentariis, in quos totius ferme antiquitatis selectissimos flores congescit. Eos excellentiss. comes Carolus Archintus genio doctrinaque sua servavit, et in florentissimam bibliothecam congestit. Sinapius enim frequenti literatorum hominum infelicitate pressus, eo fortune injuria miseriarum venerat, ut in hoc Mediolanensi nosocomio vita finitus, commentarios hosce suos, unicam hereditatem, primis occupantibus reliquerit.

^l Amb., pro Langobardis hospitibus.

^m Nec aliquem injuste angariabant, neminem spoliabant. Modœt. Glossarium, Angaria περιπαγία, άνορία, έργασία. Inde angariare verbum, et angarianus, qui agrum locat, ut angariam accipiat, ut habetur in veteribus Glossariis, quæ docti viri de augariis et parangariis scripserunt non compio, quin potius lectores ad eorum libros remitto. Lind.

ⁿ Adversus hæc eminentissimus Baronius, ann. 585 : « Hæc Paulus ; sed Longobardus et ipse sua genti nimium favit ; non ita cæteri, qui hoc tempore vivere, præsertim vero Gregorius papa, qui sæpe ob ingentia ab eisdem scelera perpetrata, ipsos Longobardos gentem nefandissimam nominat, compluraque de eisdem refert, quæ contraria omnino iis quæ a Paulo narrantur esse noscuntur. » Non negaverim tamen sub Authario rege Langobardorum savitiam temperasse novam regni formam, quæ prioribus deprædationibus fortasse cessatum, cautumque ne Langobardos homo Italis, ut ante, molestus liberis jure belli uteretur, quippe jam de retinenda Italia Langobardi cogitabant, captisque munitioribus urbibus, afflicticæ universa gente merito sperabant. Nisi forte venientis in Italiam Childeberti fama perciti novum sibi presidium sub uno rege paraverint, ac mitiores effecti Italos a Francis divertere tentaverint.

^o Baronius ex Cedreno hanc Mauricii legationem ad Childebertum Francorum regem, ejusque in Italiam expeditionem, in anno tertio illius imperii narrat, eumque respondere assertit Chr. 588. Gregorius vero Turonensis in anno Childeberti regis nono, qui cum Pagio 584 respondet. Exstant apud Duchêne in

Langobardos irrueret, eosque de Italia exterminaret. Qui cum innumera Francorum multitudine in Italiam subito introivit. Langobardi vero in civitatibus communies se, intercurrentibus legatis, oblatibus muneribus, pacem cum Childeberto fecerunt. Qui cum ad Gallias remeasset, cognito imperator Mauricius quia cum Langobardis foedus inierat, a solidos quos ei ob Langobardorum b detrimentum dederat repetere cepit. Sed ille suarum virium potentia fretus, pro hac re nec responsum reddere voluit.

CAPUT XVIII.

De expugnatione Brexelli, et de fuga Doctrulfi ducis.

His ita gestis, Authari rex Brexillum civitatem, super Padi marginem sitam, expugnare aggressus est, in quam c Doctrulf dux a Langobardis confugerat, seque partibus imperatoris tradens, sociatus militibus Langobardorum exercitui fortiter resistebat. d Iste ex Suavorum, hoc est, Alemannorum gente oriundus, inter Langobardos creverat, et quia erat forma idoneus, ducatus honorem meruerat. Sed cum occasionem ulciscendae suae captivitatis reperit, e contra Langobardorum illico arma surrexit. Adversus quem Langobardi gravia bella gesserunt; tandemque eum

sua collectione Scriptorum Francicorum epistolae ad Childebertum regem directae occasione istius expeditionis, et alterius, de qua noster infra: primas duas ad hanc pertinere iudico, alteram ad postremam, de qua cap. 50. In his legimus plura quae noster praetermisit a Graecis contra Langobardos acta, expugnationem scilicet Mutinae, Alini, ac Mantuae, necnon deditionem Parmae, Rhegii, et Placentiae, dum Graeci ad eas obsidendas proficiscerentur.

a Al., solidorum. Lind.

b Al., expulsionem. Lind.

c Al., Doctrulfus. Lind. et Modoet.

d Haec verba non leg. Item sequentia: *Erat forma idoneus, ducatus honorem meruerat: sed cum.* Lind.

e Modoet., contra Langobardos illico in arma surrexit.

f Modoet., Brexillum vi capta est.

g Pacem inter Autharium regem et Smaragdum praecessisse annum 586, argumento est epistola f Pelagii II, ad episcopos Istriae, quam dicto anno datam communiter affirmant. In ea haec leguntur:

« Pelagius, etc., dilectissimis fratribus Eliæ, aliisque episcopis, etc.

« Quod ad dilectionem vestram, fratres filique charissimi, nostra tardius scripta dirigimus, non malevolae voluntatis, aut dissimulationis, vel negligentiae fuisse credatur; sed, sicut notis, temporalis qualitas et hostilis necessitas hactenus impedit. Nam sicut ait Dominus per prophetam: *Nunquid obliviscetur mulier filium uteri sui?* Non ergo credatur nos viscerum nostrorum divisionem non cum gravi fletu, ac gemitu doluisse; sed utinam, charissimi, illuminet Dominus oculos cordis vestri, ut nostri cordis gemitus pro vobis videre possitis. *Quis enim, sicut ait beatus Apostolus, infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?* Et alibi: *Quia si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra.* Postea ergo quam Deus omnipotens pro felicitate Christianissimorum principum, per labores, atque sollicitudinem filii nostri excellentissimi Smaragdi exarchi et chartularii sacri palatii pacem nobis interim vel quietem donare dignatus est, cum omni sollicitudine festinamus praesentia ad vos scripta dirigere, etc. »

A cum militibus, quos juvabat exsuperantes, Ravennam cedere compulerunt. f Brexillus capta est, muri quoque ejus ad solum usque destructi sunt. g Post haec Authari rex cum Smaragdo patricio, qui tunc Ravennae praerat, usque in annum tertium pacem fecit.

CAPUT XIX.

De morte Doctrulfi, et quali epitaphio honoratus est.

Hujus sane Doctrulfi, de quo praemisimus, adminiculo, saepe Ravennatum milites adversum Langobardos dimicarunt. Exstructaque classe Langobardos, qui h classe urbem tenebant, hoc adjuvante pepulerunt. Cui cum vitae explesset terminum, honorabile sepulcrum ante limina beati Vitalis martyris tribu-
B tes, tali ejus laudes epitaphio extulerunt:

Clauditur hoc tumulo, i tantum sed corpore, Doctrulf.
Nam meritis tota vivit in i urbe suis.

Cum k Bardis fuit ipse quidem, nam gente l Suavis:

Omnibus et populis iude suavis erat.

Terribilis visu facies, sed m mente benignus,

Longaque robusto pectore barba fuit.

Hic et n amans semper Romana et publica signa,

Vastator gentis adfuit ipse suae.

o Contempsit charos, dum nos amat ille, parentes,

Hanc patriam reputans esse Ravenna suam.

Hujus prima fuit p Brexelli gloria capiti.

Quo residues cunctis hostibus horror erat.

Exstat ejusdem pontificis altera epistola de rebus Langobardicis ad Aunarium, sive Aunaharium, episcopum Altissiodorensis, ut asserit Sirmondus in sua Collect. concil. Gallican., qua dictum episcopum rogavit ut Francorum reges a Langobardorum confederatione divelleret, eaque ad superiora xxxvi ducum tempora revocanda est, ut pote data anno 580 vel sequenti, juxta lectionem Sirmondi. Ex ea caeterisque passim notatis evinces Paulum nostrum summis tantum labiis, ut est in dictione, Langobardicam historiam gustasse, et maxima rerum gestarum momenta silentio praeteriisse. Idque manifestus apparet ex altero veterum Graecorum insigne monumento his Mauricii temporibus inserendo ex Theophylacto, ac Theophane, quibus post clarissimam Romanorum de Persis victoriam ad Martyropolim, altera de Langobardis memoratur ad ipsam veterem Romam, ut appellant recentiorum temporum Graeci scriptores: Ρωμῇ δὲ, scribit Theophylactus, lib. III, cap. 4, Πρεβύτας ταῖς τῶν Λογγοβάρδων ἀντιτείνον ἰσχύος, et Theophanes, anno 580, secundum Alexandrinos, Τὸν τῷ ἔτει. μνηὶ Σεπτεμβ. ἰνδιχτ. γ'. οἱ Λογγοβάρδοι κατὰ Ρωμῶν πολὺν χρόνον, i hoc tempore, mense Septembri, indictione sexta, Langobardi cum Romanis bello confligit. j Praecesserit vero inducias hoc capite memoratas haec Romanorum victoria, etsi Graecorum characteres huic temporis non bene conveniant, probabilis fortasse conjectura.

k Amb., Classem.

l Al., Doctrulfus corpore solo. Lind. Amb., pro Doctrulf, Doctron.

m Al., orbe. Lind.

n Mod., Vadis. Al.:

Ex validis fuit ipse quidem, nam gente Suava
Ortus adhuc juvenis captus ab hoste fuit.

Lind.

i Amb., Suavis.

j Al., corda benigna. Lind.

k Al., arma sequens semper Romana. Lind.

l Amb., contemnit.

m Amb., Brexilli.

Qui Romana potens valuit ^a post signa juvare
 Vexillum primum Christus habere dedit.
 Inde etiam retinet dum ^b classe fraude Feroaldus
 Vindicet ut classem, classibus arma parat.
 Puppibus exiguus decertans amne ^c Badrino
^d Bardorum innumeras vicit et ipse manus
 rursus et in terris Avarem superavit Eois.
 Conquirens dominis maxima palma suis.
 Martyris auxilio Vitalis salus ad istos
 Pervenit, victor saepe triumphat ovans.
 Cujus et in templis petiit sua membra jacere,
 Hæc loca post mortem ^e bustis habere juvat.
 Ipse sacerdotem ^f moriens petiit ista Joannem,
 His rediit terris cujus amore pio.

^a Al., *præsignâ*. Lind.

^b Al.,

... classem classibus arma
 Armis opponit membra nostra diu.
 Lind. et Mod.

^c Mod. *Brandino*.

^d Al.

Largo hic Bardorum vires contrivit opesque
 Ipsorum titulis clarus ad astra datus
 Martyris auxilio, etc.

Lind.

^e Al., *fausta futura putans*. Lind.

^f Al.:

... moriens hæc dona petivit
 Qui exaratis lætus ad astra abiit.
 Lind.

^g Anno 577, Pelagius ad pontificatum ascendit, ac de illius electione hæc habet Anastasius, unde fortasse Paulus: « Ordinatur absque jussione principis, eo quod Langobardi obsiderent civitatem Romanam, et multa vastatio ab eis fieret in Italia. »

^h Aquileiensis schismatis historia, quam rebus Langobardicis Paulus noster intexuit, alius puriori e fonte repetenda, ne cum ipso in maximis errores, quos infra cum viris doctrina, et purpura clarissimis, Baronio nempe, ac Norisio, suis locis notabo. Damnato Pelagianorum principe Origene, qui Ruffinum monachum Aquileiensem errorum propagatorem in Occidente habuit, nova turbarum et calamitatum series incipit. Quippe Theodorus Cæsarex Cappadocum metropolita, cognomento Ascides, Origenis defensor acerrimus, Justinianum per summam fraudem decepit, suadens Acephalos ad subscribendam synodum Chalcedonensem adduci posse si tria tantum capitula, quibus offendeantur, corrigeret. Acephalorum gens « Alexandrie nata erat (scribit Norisius); plurimi enim ab Alexandrino antistite, quod Chalcedonensem synodum admiserat rebellantes, cum sine capite dogmatizarent, Acephali dicebantur. » Capitula vero hæc proposuit Theodorus nempe: « Si damnetur Theodorus episcopus Mopsuestenus Nestorii magister, cujus laudes habentur in epistola Ibe præsulis Edessenii in synodo Chalcedonensi recitata. » Dein: « Si prohibeantur libri Theodoretii contra XII capitula sancti Cyrilli in Ephesina synodo consecrata, quos libros Patres Chalcedonenses non condemnant contenti dicto contra Nestorium a præsentē Theodoretō anathematē. » Tandem: « Si rejiciatur memorati Ibe epistola ad Marim Persam, in qua laudat Theodorum, sanctum Cyrillum accusat, ac Ephesine synodum latæ citra examen præceptis contra Nestorian sententiæ insinuat, Theodora Augusta, quæ palam Acephalis studebat, id ipsum Justiniano inculcat: « Sed eo consilio ut ubi semel Chalcedonensis concilii correctio in aliquibus fieret, jam universum ejusdem auctoritas collaberetur. » Annuit his principes, atque anno 543, ut contendit Noris., primum hoc adversus tria capitula edictum emisit, cui subscribere patriarchæ, renuente Stephano diacono Vigiliopocrisario. Hinc jurgia et lites ac mox « divisa in partes Ecclesia, nam Oriens quidem edictum Justiniani receperat, Occidentales, Illyrici, Itali, Galli, Hispani, Africani, pro tribus capitulis depu-

A

CAPUT XX.

De sacerdotio Pelagii papæ, et errore Eliæ patriarchæ.

Denique post Benedictum papam, ^a Pelagius Romanæ Ecclesiæ pontifex, absque jussione principis ordinatus est, eo quod Langobardi Romam per circuitum obsiderent, nec posset quisquam a Roma progredi. ^b Illic Pelagius Eliæ Aquileiensi episcopo, nolenti tria capitula Chalcedonensis synodi suscipere, epistolam satis utilem misit, quam beatus Gregorius, cum esset adhuc diaconus, conscripsit.

B

gnabant. » Motus ingentibus tumultibus imp. plena synodo questionem in regia urbe decidendam curavit, sub Acephalorum sectæ conciliandæ specie episcopos ad synodum sacris divalibus congregans, Vigiliumque pontificem ad se accersivit. Hic de urbe Roma in Siciliam navigans, et inde Constantinopolim, honore summo a Justiniano exceptus contra Acephalos decretum illico promulgavit, et Mennam Constantinopolitanum patriarcham a communione suspendit, quod plurimos episcopos ad subsignandum Justiniani decretum compulisset. Mox vero mutata sententia, ad eundem judicatum scripsit, et propugnata hucusque tria capitula damnavit. Lætus imp. novo edicto hæc iterum publicavit, sed frementibus Occidentali-bus Ecclesiis sero compertum est ex Vigili judicato lites auctas, nullamque spem nisi in œcumenica synodo ad quam episcopi accedere jussit. Interim Vigilius judicatum e Mennæ manibus repetiit, quo integra Patribus in concilio causa foret, et trium capitulorum questioni velut induciæ faceretur. At eorum impatiens Theodorus librum contra tria capitula edidit, et imp. suasit, ut, recusantibus Occidentali-bus ad synodum accedere, edictum ipse contra tria capitula publica-ret, quod et fecit, Orientalibus episcopis factionis suæ præmio donatis, ac cæteris damnationi capitulorum minime subscribentibus exilio multatis. Ad-versus hæc Vigilius, ut par erat, insurgens, in imp. iram incidit, quam ut vitaret e Placidianis ædibus ad ecclesiam sancti Petri in Ormisda confugit, indeque, accepto securitatis sacramento, in Placidianis ædes iterum rediit; sed cum violatam fidem in dies cognosceret, Chalcedonem transfretavit, rursusque accepta fide Constantinopolim revocatus a Justiniano mitius est habitus, et fidei professionem a Menna patriarcha, Theodoro Cæsarensi episcopo, aliisque ad bonam frugem redeuntibus, accepit, revocatis etiam imperatoris edictis, ut res integra ad synodum deferretur, quæ tandem anno 553 Constantinopoli est habita cLXV Patribus in ea sedentibus. Vigilius adesse recusavit, et scripto libello, quem vocant Constitutum, acta synodi exauctoravit, quod pari numero Patrum ex Oriente atque Occidente congre-gandam fuisse contenderet; sed adnidente Justiniano cuncta in synodo v sunt absoluta, atque inter cætera, quæ longum esset hic recensere, tria capitula dam-nata. Mutata iterum sententia, Vigilius synodum approbavit, et constitutum aliaque prius pro tribus capitulis scriptis derogavit, ac postmodum Romam redux in itinere mortuus est.

C

D

Vigilio successor Pelagius, hujus nominis I, Justiniani persuasione tria capitula damnavit in Italorum odium, ut Vigili memoria, incidit, quia jam sibi plures persuaserant novo decreto sacrosanctæ Chalcedonensis synodi auctoritatem labefactari. Venetiarum, et Istriæ episcopi supra cæteros refragabantur, et schismate facio in partes secesserant, adeo ut Pelagius per Narsetem patricium, et præfectum vi cogere tentaverit repugnantes ad recipiendam synodum. At illi Narsetem ipsum diris devoverunt, quod supra notavi, et Paulino Aquileiensi patriarcha, ut Paulus habet, instigante, provincialem conventum habuere, atque in eo tria capitula a Chalcedonensibus Patribus non damnata a quoquam proscriptis posse negarunt. Mortuo

CAPUT XXI

De bello Childeberti contra Hispanos.

Interea Childebertus, rex Francorum, bellum adversum Hispanos gerens, eodem acie superavit. Causa autem hujus certaminis ista fuit. Childebertus rex Ingundem sororem suam Herminigildo, Lewigildi Hispanorum regis filio, in conjugium tradiderat. Qui Herminigildus prædicatione a Leandri episcopi a Hispaniensis, atque adhortatione suæ conjugis, ab Ariana hæresi, qua pater suus languebat, ad catholicam fidem conversus fuerat, quem pater impius, in ipso sacro paschali dei securi percussus interemerat. Ingundis vero post mariti et martyris funus, de Hispaniis fugiens, dum Gallias repedare vellet, in manus militum incidens, qui in limite adversum Hispanos,

interim Justiniano, Justinus successerat, qui laceratos schismate provincias novisque in dies excitas questiones videns, edictum fidei publicavit, optimo consilio, sed inani eventu, revocatoque de Italia Narsete schismatici Veneti animosiores facti, advenientibus Langobardis statim adhaeruerunt, ut hoc etiam armorum præsidio insulentes insurgent, nullisque monitis Joannis III, qui Pelagius I successerat, Benedicti, et Pelagii II, ad bonam mentem revocari potuerunt, quanquam horum postremus in ipsos beneficentissimus fuerit ob translata sedem in insulam Gradum, quod et Paulus narrat; probat enim Norisius in eadem Gradensi synodo, qua Pelagius acclamatus est, contra v synodum iterum a schismaticis episcopis juratum. Post hæc, pactis Langobardos inter et Smaragdum inducitis, Pelagius ad schismaticos conversus modis omnibus eos ad Ecclesiam revocare curavit, pluresque dedit epistolas ad Eliam, quarum primam supra notavi, aliasque recepit Baronius, eas vero a sancto Gregorio conscriptas Paulus noster testatur, etsi pontifex beatus in suis epistolis, ubi de Pelagii notatis litteris mentionem facit, id modestæ causæ retinuerit.

Pelagius datis ad Eliam narratis litteris cum surdis canere se intelligeret, abjecto calamo, armata manu cum schismaticis agendum ratus, scribit Norisius, contra eosdem Smaragdum patricium concitavit. Illi, vero datis Mauricio imp. precibus, id obtulerunt per litteras ad Smaragdum datas, ut nullatenus quemquam sacerdotum pro causa communionis inquietare præsumeret, quæ sunt verba libelli ad imper. sub Gregorio transmissi, in quo cum legatur hæc: «Dum Smaragdus gloriosus chartularius Patrem nostrum sanctæ mem. Eliam archiepiscopum Aquileiensis Ecclesiæ pro causa ipsa pluribus contristaret, manifesti erroris evincitur noster cum de Elia scribat a nolenti tria capitula Chalcidonensis synodi suscipere, cum ipse pro tribus capitulis tantis schisma foveret.

a Al., *Heleandri*. Lind. et Mod.

b Mod., *Hispanensis*.

c Amb., *dic*.

d Hæc item narrat divus Gregorius cognomento Magnus, lib. III Dialog., cap. 31, et Gregor. alter Turonensis, Historiæ Franc. lib. V, cap. 39, qui hæc de Ingunde sancti Hermenegildi uxore: «Sed Ingundis Sieberti regis filia cum magno apparatu in Hispanias directæ ab avia Goisvintha (erat enim Brunichildis Sieberti regis uxoris mater, quam ex Athanagildo rege priore marito suscepserat) cum gaudio magno suscipitur, quam nec passa est in religione catholica diu commorari, sed ut rebaptizaretur in Ariana hæresi blandis coepit sermonibus illicere, sed illa viriliter reluctans coepit dicere: Sufficit satis me ab originali peccato baptismi salutari semel ablutam fuisse, et sanctissimam Trinitatem in una æqualitate esse confessam, etc. Hæc illa audiens, iracundiæ fu-

A Gothosque residebant, cum parvo filio capta, atque in Siciliam deducta est, ibique diem clausit extremum. Filius vero ejus imperatori Mauricio a Constantinopolim est transmissus.

CAPUT XXII

De Francorum exercitu, qui in Italiam venit.

Rursum Mauricius Augustus, legatos ad Childebertum mittens, eum ut contra Langobardos in Italiam exercitum dirigeret persuasit. Childebertus existimans suam adhuc germanam apud Constantinopolim vivere, legatis Mauricii acquiescens, ut suam posset sororem recipere, iterum adversum Langobardos Francorum exercitum ad Italiam direxit. Contra quos dum Langobardorum acies properarent, Franci et Alamanni dissensionem inter se habentes,

B rore successa, apprehensam per comam capitis puellam in terram collidit, et diu calcibus verberatam, ac sanguine cruentatam jussit expoliari, et piscinæ immergi, sed, ut asserunt multi, nunquam animum suum a fide nostrâ reflexit.

c Al., qui *limitem Hispanum adversus Gothos protegebant*. Lind.

f In Africa perisse Ingundem scribit citat. Gregor. Turon., neque de illius fuga cum Paulo concordat. Scribit ille: «Igitor, ut superius diximus, Ingundis, a viro cum imperatoris exercitu derelicta, dum ad ipsum principem cum filio parvulo duceretur, in Africa defuncta est, et sepulta. Quæ divi Gregorii narratio, mea quidem sententia, vero propius accedit; constat enim a sancto Hermenegildo Constantinopolim ad Mauricius imp. sanctum Leandrum ablegatum fuisse, ut auxilia contra motam Arianorum persecutionem impetraret, ibique memoratum episcopum cum divo Gregorio Magno amicitiam iniisset; idemque Turonensis Græcorum arma sancto Hermenegildo fœderata narravit, lib. V, cap. 39 hæc addens: «At ille (nempe Leuvigildus), datis præfecto imp. triginta mil. solidorum ut se ab ejus solatio revocaret, commoto exercitu contra eam venit; Hermenegildus vero, vocatis Græcis, contra patrem egreditur, relicta in urbe conjuge sua. Cumque Leuvigildus ex adverso veniret, relictus a solatio, cum videret nihil se prævalere posse, ecclesiam quæ erat propinqua expetiit, etc. Cæterum sancti Hermenegildi martyrium superveniente paschalis festivitatis die, ut refert divus Gregor. M., contra Baronii sententiam, anno 583 recentiores assignant, testimonio potissimum ab. Bieleriensis. Scribit ille: «Anno 5 Mauricii, qui est Leovegildi 17 annus, Hermenegildus in urbe Tarconensi a Sisberto interficitur. Franci Galliam Narbonensem occupare cupientes cum exercitu ingressi, etc. Cujus expeditionis meminit etiam divus Gregor. Turon. dicto lib. VII, cap. 28:

D «Leuvigildus vero Hermenegildum filium suum, quem ante dicta mulier habuit, morti tradidit. Quibus de causis commotus Gunthramnus rex in Hispanias destinat, etc. et eo loco notandum hanc quam Paulus Childeberto expeditionem tribuit, Gunthramno ejus patruo assignasse, nisi fortasse uterque in Hispanos irruit, et, ut Valesius contendit, duo fuerint post martyrium sancti Hermenegildi cum Hispanis Francorum bella. De Ariani Leuvigildi persecutione, vide Chronic. Gothorum Isidori æra 608.

e Vide in appendice ad histor. Franc. divi Gregor. Turonensis varias epistolas Childeberti et Brunichildis ad Athanagildum sancti Hermenegildi filium datas, atque ad imp. aliosque, cum ille Constantinopoli degeret, quibus antiquitatum peritissimæ PP. congregationis sancti Mauri Editionem suam illustrant.

h Mod., *et*.

i Mod., *sororem*.

sine ullius lucri conquisitione, ad patriam sunt reversi.

CAPUT XXIII.

De aquæ diluvio, et miraculo quod factum est in basilica sancti Zenonis.

Eo tempore fuit aquæ diluvium in finibus Venetiarum et Liguriæ, seu cæteris regionibus Italiæ, quale post Noe tempus creditur non fuisse. Factæ sunt a lavina possessionum, seu villarum, hominumque pariter et animantium magnus interitus. Destructa sunt itinera, dissipatæ sunt viæ, tantumque a Athesis fluvius tunc excrevit, ut circa basilicam beati Zenonis martyris, quæ extra Veronensis urbis muros sita est, usque ad superiores fenestras aqua pertingeret, licet beatus Gregorius, post papa, scripsit in eandem basilicam aquam minime introisse. Urbis quoque ejusdem Veronensis muri ex parte aliqua eadem sunt inundatione subruti. Facta est autem hæc inundatio sexto decimo Kal. Novembris. Sed et tantæ coruscationes et tonitrua fuerunt, quantæ fieri vix æstivo tempore solent. Post duos quoque menses, eadem urbs Veronensium magna ex parte incendio concremata est. In hac diluvii effusione in tantum apud urbem Romam fluvius Tiberis excrevit, ut aquæ ejus super muros urbis influerent, et maximas in ea regiones occuparent. Tunc per alveum ejusdem fluminis, cum multa serpentium multitudine, draco etiam miræ magnitudinis per urbem transiens, usque ad mare descendit. Subsecuta statim est hæc inundationem gravissima pestilentia, quam ingui-

^a Al., lacuna. Lind.

Glossæ Isidori: *Lavina lapsum inferens*, legitur etiam apud divum Hieronymum. Apud Diaconum quoque, in continuatione Historiæ Eutropii, lib. xviii: « Factæ sunt lacunæ possessionum, seu villarum, » legendum « factæ sunt lavina possessionum, seu villarum. » Nam vulgata lectio plane corrupta. Lind.

^b Mod., *Adæxis*.

^c Mod., *atque confessoris*.

^d Amb., *licet et sicut beatus Gregorius*, etc.

^e Amb., *aqua minime introierit*.

^f Al., *inundatio Kal. Novembris*. Lind. et Mod. De utraque Tiberis et Athesis inundatione divus Gregor. Magnus, lib. iii Dialog., cap. 19, qui miraculum exundantium aquarum ad basilicam sancti Zenonis, præsentem rege Autharico, factum asserit. Annum ex altero Gregorio Turonensi conjicere licet, lib. x, cap. 1. Scribit ille: « Anno 15 Childeberti regis (qui Christi 589) Diaconus noster ab urbe Roma cum sanctorum pignoribus veniens sic retulit, quod anno superiore mense nono tanta inundantia Tiberis fluvius urbem Romam obtexit, ut ædes antiquæ diruerent, horrea etiam Ecclesiæ subversa sint, in quibus nonnulla tritici modiorum nulla perire. Multitudo etiam serpentum cum magno dracone in modum trabis valide per hujus fluvii alveum in mare descendit, etc. » Eminentissimus Baronius draconem fuisse putat unam ex repentibus bestiis miræ magnitudinis quas Plinius boas appellat, aliquando in regionibus prope Tiberim visas.

^g Hæc Paulus de Gregor. Turon., qui loco citato sequitur: « Subsecuta est de vestigio clades, quam inguinariam vocant: nam medio mense 11 adveniens primum omnium juxta illud quod in Ezechiele propheta legitur: *A sanctuario meo incipite*, Pelagium papam percussit; quo defuncto, magna strages populi de hoc morbo facta est. » Pelagii vero pontificis

nariam appellant. Quæ tanta strage populum devastavit, ut de inestimabili multitudine vix pauci remanerent. Primumque Pelagium papam virum venerabilem percussit, et sine mora exstinxit. Deinde pastore interempto, sese per populos extendit.

CAPUT XXIV.

De pontificatu beati Gregorii, et clade quæ tunc Romæ facta est.

In hac tanta tribulatione beatissimus Gregorius qui tunc levita erat, a cunctis generaliter papa electus est. Qui dum septiformem litaniam fieri ordinasset, intra unius horæ spatium, dum hi Dominum deprecarentur, octoginta ex eis subito ad terram corruentes, spiritum exhalaverunt. Septiformis autem litania ideo dicta est, quia omnis urbis populus a beato Gregorio in septem partes deprecaturus Dominum est divisus. In primo namque choro, fuit omnis clerus; in secundo, omnes abbates cum monachis suis; in tertio omnes abbatissæ cum congregationibus suis; in quarto omnes infantes; in quinto omnes laici; in sexto universæ viduæ; in septimo omnes mulieres conjugatæ. Ideo autem de beato Gregorio plura dicere omittimus, quia jam ante aliquot annos ejus vitam, Deo auxiliante, teximus, in qua quæcumque dicenda fuerant, juxta tenuitatis nostræ vires, universa descripsimus.

CAPUT XXV.

Quomodo beatus Gregorius Anglos convertit.

Hoc tempore idem beatus Gregorius, Augustinum, et Mellitum, et Joannem, cum aliis pluribus

obitum anno 590 pluribus firmat doctis. Pagius, in sua Critica, quæ mihi chronologiæ perpetuus filius, nisi aliter manifesta ratio suadeat.

^a Anno 590, die 5 Septembris, divus Gregorius pontifex consecratus, crassante quidem inguinaria peste, quæ Pelagium sustulerat. Quæ de litanis refert Paulus noster ab altero Gregorio Turonens. exscripsit, ut indicat ordo personarum et locorum unde septiformis litania ducta est, qui minime respondet alteri ab ipso Gregorio Magno distributo in suo sermone hoc tempore habito, cujus initium *Oportebat, fratres charissimi*, ut notavit eminentissimus Baronius, cui placuit conjectura repetitis fuisse ordine vario litanias, eaque de causa Gregorius etiam ordinem varium notatum.

^b Exstat adhuc divi Gregorii Magni Vita per Paulum nostrum descripta, quæ scriptis ejusdem sancti Pontificis præponitur in postrema castigatori Editione PP. Benediclinorum sancti Mauri.

^c Non uno eodemque tempore divus Gregorius Augustinum et Mellitum in Angliam misit. Exstant in Registro epist., lib. vi, indict. 14, anno Christi 596, plures divi Gregorii epistolæ, quibus Augustinum Theoderico et Theoderico regibus Francorum, et Brunichildi reginæ, itemque variis Galliæ episcopis et abbatibus commendat. Quo tempore data etiam et altera ad episcopum Alexandrinum Eulogium, qua calamitates a Langobardis passas dolet his verbis: « Quanta autem nos a Langobardorum gladiis in quotidiana nostrorum civium depredatione, vel detractione atque interitu, patimur, narrare recusamus, ne dum dolores nostros loquimur, ex compassione, quam nobis impenditis, vestros augemus. » Libro vero xi, indict. 4, commendat Mellitum et Laurentium presbyterum ad Augustinum missos. Occasione dætarum epistolarum pluribus disputatum est, præcipue inter scriptores rerum Francicarum, at perbello

monachis timentibus Dominum, in Britanniam misit, eorumque prædicatione ad Christum Anglos convertit.

CAPUT XXVI.

De morte Eliae patriarchæ, et sacerdotio Severi.

His diebus defuncto Elia Aquileiensi patriarcha, postquam quindecim annos sacerdotium gesserat, a Severus huic succedens regendam suscepit Ecclesiam. Quem Smaragdus patricius veniens de Ravenna in Grados, per semetipsum a basilica extrahens, Ravennam cum injuria duxit, cum aliis tribus ex Istria episcopis, id est, Joanne Parentino, et Severo, atque Vendemio, nec non etiam Antonio jam sene Ecclesiæ defensore. Quibus comminans exilia, atque violentiam inferens, communicare compulit Joanni Ravennati episcopo trium capitulorum daminatori, qui tempore papæ Vigili, vel Pelagii, a Romanæ Ecclesiæ desciverat societate. Exempto vero anno, a Ravenna ad Grados reversi sunt. Quibus nec plebs communicare voluit, nec cæteri episcopi eos receperunt. Smaragdus patricius, a dæmonio non injuste correptus, successorem Romanum patricium accipiens, Constantinopolim remeavit. Post hæc facta est synodus decem episcoporum in Mariano, soluti sunt nodi in adjunctis notis ad eandem in laudata Edit. PP. Benedict. Vide etiam Pagium, anno 596.

a Defuncto Elia Aquileiensi patriarcha, Severus, ut narrat Paulus, ei successit, quem pro tribus capitulis acerrime pugnantem Smaragdus ad Gradum veniens in Ecclesia cepit, ac militari licentia injuriis et verberibus lacessitum secum Ravennam deduxit, ubi coram archiepiscopo tria capitula damnare coactus fuit, atque una cum Severo Joannes Parentinus, Severus Tergestinus, ac Vendemius Cenetensis episcopus capti, qui et tria capitula damnare coacti. Ad pleniorum illustrationem presentis capituli addam verba doctissimi Norisii: « Hic Pauli diaconi textus corrigendus, qui cum dicat tres episcopos cum Severo Ravennam deductos, postea in fine capituli Edit. Grotii eos veluti quinque recenset hoc pacto: Severus, Parentinus, Joannes Patricius, Vendemius, ac Joannes; nam ita prorsus legendum est: Severus Tergestinus, Joannes Parentinus, Vendemius. Idem vero scriptor ibidem ait de Smaragdo, vi illos in Joannis Ravennatis sententiam adegisse. Quibus, inquit, comminans exilia, etc. Ita catholicum episcopum, ac Romanæ fidei vindicem, ob historici ignorantiam, ab apostolica sede rebellem fingit, etc. De hac Severi captivitate hæc scribunt schismatici ad Mauricium: Post hoc ordinato in sancta Aquileiensi ecclesia beatis, archiepiscopo nostro Severo, quæ contumeliæ illatæ sint, et quibus injuriis, ac cæde corporali fustium, et quæ violentia ad Ravennatem civitatem fuerit perductus, atque reductus in custodiam, quibusve necessitatibus oppressus atque contritus fuerit, potuit ad Domini nostri pias aures sine dubio pervenire. Ex quibus patet errare Sigonium, dum scribit Smaragdum ob captum vexatumque Severum a Mauricio ex Italia revocatum, dato eidem successore Romano patricio; nam schismatici hoc minime reticissent, neque an factum imperatori innotuisset subdubitasent. Ms. Aquileiensis Smaragdum uti sacrilegum a dæmonio invasum fuisse comminiscuntur, hæc enim schismatici publicabant, quæ plebem in errore detinerent, etc. Interim ubi per Istriam ac Venetias vulgatum est Severum ac collegas Ravennæ tria capitula condemnasse, eorum præsentiam singuli quique fugebant, nec ante communioni ecclesiasticæ admissi sunt, quam in synodo

A ubi receperunt Severum patriarcham Aquileiensem dantem libellum erroris sui, quia trium capitulorum damnatoribus communicarat Ravennæ. Nomina vero episcoporum, qui se ab hoc schismate cohæserunt, hæc sunt: Petrus de Altino clarissimus, Ingeniuus de Sabione, Agnellus Tridentinus, Junior Veronensis, Horuntinus Vicentinus, Rusticus de Tarvisio, Fonteius Feltrinus, Agnellus de Acilio, Laurentius de Lunensis. Cum patriarcha autem communicaverunt isti episcopi: b Severus, Parentinus, Joannes Patricius, Vendemius, et Joannes. Hac tempestate rex Authari ad Istriam exercitum misit, cui exercitui Ewin dux Tridentinus præfuit. Qui post prædas, et incendia, facta pace in annum unum, magnam pecuniam regi detulerunt. Alii quoque Langobardi in insula c Amacina Francionem magistrum militum, qui adhuc de Narsetis parte fuerat, et jam se per viginti annos continuerat, obsidebant. Qui Francio post sex menses obsidionis suæ Langobardis eandem insulam tradidit, ipse vero, ut d optaverat, dimissus a rege, cum sua uxore et supellectile Ravennam properavit. Inventæ sunt in eadem insula divitiæ multæ, quæ ibi de singulis fuerant civitatibus commendatæ d.

Iterum pro tribus capitulis cautionem dato sacramento præstarent. Indicta autem fuit synodus Marani, quod munitissimum modo Venetorum oppidum est stagnis Adriatici maris fere circumdatum in Foro Julensi littore ad Celinam anmem situm. Decem episcopos eo convenisse scribit Paulus, etc. Nomina vero episcoporum in editis libris ita recensentur Petrus de Altino clarissimus, Ingeniuus, etc., ut supra. At si decem convenere, cur novem tantum schismaticorum nomina exprimuntur? Et hic error in Codicem irrepsit; nam clarissimus male apponitur ut epithetum Petro Altinati, est enim nomen episcopi Concordiensis, qui anno 529 alteri synodo interfuit. Itaque hoc pacto legendum: Petrus de Altino, Clarissimus de Concordia. Laurentius etiam Bellunensis dici debet, neque enim Lunensis episcopus in Liguria ad Macram erat suffraganeus Aquileiensis metropolitæ, et in altera synodo proxime habita scribitur Laurentius Bellunensis: est autem Bellunum Venetiæ urbs. Porro omnes fere illi episcopi synodo anni 529 nomen dederant. Tarvisinus tamen et Vicentinus tunc non adfuerunt, et Solario Veronensi Junior subrogatus fuerat.

b Cætera usque ad punctum aliis desunt. Lind.

c Mod., a domino juste correptus. Al., Smaragdus autem patricius juste correctus, etc. Lind.

d To decem, non legitur in Mod.

e Mod., Mauriano.

D f Amb., Horocius. Mod., Horontius. Lind., Herentius.

g Amb., Beldunensis, Maxentius Juleiensis, et Adrianus Polensis.

Mod., Velunensis, Maxentius Viliensis, et Adrianus Polcesensis.

Lind., Velunensis, Maxentius Juliensis, et Adrianus Polensis.

h Amb., scilicet Severus, etc.

i Al., Eoinus. Lind.

j Amb., Amencina, al., Amacina, al., Cumacina, ut in Mod., quæ lectio castigatio, quippe sermo est de insula in Lario lacu xx mil. pas. ab urbe Como.

k Al., obtulerat. Lind.

l Gesta hæc omnia Carolus Sigonius anno 587 narrat; si vero pseudosynodus in Mariano sunt subsecuta, ut Paulus innuere videtur, ad subsequentes annos sunt revocanda.

CAPUT XXVII

Quomodo rex Authari sororem Childeberti in matrimonium accepit.

At vero Flavius rex Authari legatos ad Childeberty misit, petens ejus germanam suo matrimonio sociari. Cumque Childebertus, acceptis muneribus a Langobardorum legatis, suam germanam^a eorum regi se daturum promississet, advenientibus tamen Gothorum de Hispania legatis, eandem suam germanam, eo quod gentem illam ad fidem catholicam conversam fuisse cognoverat, repromisit.

CAPUT XXVIII.

Quomodo Franci in Italiam introierunt, et a Langobardis devicti sunt.

Inter hæc legationem ad imperatorem Mauricium direxit, mandans ei ut quod prius non fecerat nunc contra Langobardorum gentem bella susciperet, atque cum ejus^b consilio ab Italia removeret. Qui nihil moratus exercitum suum ad Langobardorum debellationem in Italiam direxit. Cui Authari rex et Langobardorum acies non segniter obviam pergunt, proque libertatis statu fortiter configunt.^c In ea pugna Langobardi victoriam capiunt, Franci vehementer cæsi, nonnulli capti, plurimi etiam per fugam elapsi, vix ad patriam revertuntur.^d Tantaque ibi strages facta est de Francorum exercitu, quanta nusquam alibi memoratur. Mirandum sane est cur Secundus, qui aliqua de Langobardorum gestis scripsit, hanc tantam eorum victoriam præterierit, cum hæc quæ præmisimus de Francorum interitu in eorum historia hisdem ipsis pene verbis exarata legantur.

CAPUT XXIX.

Quomodo rex Authari in Bajoariam perrexit, ut suam sponsam videret.

Flavius vero rex Authari legatos post hæc ad Bajoariam misit, qui Garibaldi eorum regis filiam sibi in matrimonium peterent. Quos ille benigne suscipiens, Theudelindam suam filiam Authari se daturum promisit. Qui legati revertentes cum hæc Au-

A thari nuntiassent, ille per semetipsum suam sponsam videre cupiens, paucis secum, sed expeditis ex Langobardis adhibitis, unumque sibi fidelissimum, et quasi seniore secum ducens, sine mora ad Bajoariam perrexit. Qui cum in conspectu Garibaldi regis, juxta morem legatorum, introducti essent, et is qui cum Authari quasi senior venerat, post salutationem, verba, ut moris est, intulisset, Authari cum a nullo illius gentis cognosceretur, ad regem Garibaldum propinquius accedens, ait: Dominus meus Authari rex me proprie ob hoc direxit, ut vestram filiam ipsius sponsam, quæ nostra domina futura est, debeam conspiciere, ut qualis ejus forma sit, meo valeam domino certius nuntiare. Cumque rex hæc audiens filiam venire jussisset, eamque Authari, ut erat satis eleganti forma, tacito nutu contemplatus esset, eique per omnia satis complacuisse, ait ad regem: Quia talem vestræ filię personam cernimus, ut eam merito nostram reginam fieri optemus, si placet vestræ potestati de ejus manu, sicut nobis postea factura est, vini poculum sumere præoptamus. Cumque rex id fieri debere annuisset, illa, accepto vini poculo, ei prius qui senior esse videbatur propinavit. Deinde cum Authari, quem suum esse sponsum nesciebat, porrexisset, ille postquam bibit ac poculum redderet, ejus manum, nemine animalverente, digito tetigit, dexteramque suam sibi a fronte per nasum ac faciem produxit. Illa hoc suæ nutrici rubore perlusa nuntiavit. Cui nutrix sua ait: Iste nisi ipse rex et sponsus tuus esset, te omnino tangere non auderet. Sed interim sileamus, ne hoc patri tuo fiat cognitum. Re enim vera digna persona est, quæ tenere debeat regnum, et tuo sociari conjugio. Erat autem tunc Authari juvenili ætate floridus, statura decens, candido crine perflusus, et satis decorus aspectu. Qui mox a rege commeatu accepto, iter patriam reversuri arripiunt, deque Noricorum finibus festinanter abscedunt. Noricorum siquidem provincia, quam Bajoariorum populus inhabitabat, habet ab Oriente Pannoniam, ab Occidente Suaviam, a Meridie Ita-

^a Al., eorum regi promisit, legationemque ad imperatorem, etc. Anno 587, Autharis legationem ad Childeberty regem, ut Clodosuindam sororem sibi in matrimonium daret excepit, altera Reccaredi Gothorum regis, sancti Permenegildi fratris, qui Leuvigildo patri successerat, regnumque institutione sancti Leandri ab Ariana peste purgaverat; ejus legationis meminit sanctus Gregorius Turon., lib. ix, cap. 16, 25 et 28. Unde repetere licet difficultates quas ob mortem Ingundis, quæ Reccaredo etiam imponebatur, datus decem solidorum millibus Brunichildi et Childeberty, legati sustulerunt. Clodosinda vero an Reccaredo uxor fuerit, non bene liquet; Baddo enim regina ejus uxor ut Toletano concilio subscripsit, nisi fortasse, ut Marianus, Rer. Hispan. lib. vi, cap. 1, asserit, ea mortua, Clodosuindam duxerit; at repugnant chronologica notæ dicti concilii, ut Pagius animadvertit.

^b Amb., consilio eos ab Italia, etc.

^c Al., ita ut Langobardi vincerent omnes. Galli autem vehementer afflicti, etsi multi capti, plurimi tamen per fugam elapsi. Lind.

^d Hæc etiam de Childeberty in Italiam expedi-

tionem meditante narrat pluries cit. Gregor. Turon., lib. 9, cap. 20, additque Childeberty eidem Reccaredi legato Felici, quem ad Gunthramnum patruum, ut de petito matrimonio deliberaret, ablegabat, in mandatis etiam dedisse, ut ab eo paranti sibi expeditionem in Italiam impetraret auxilia, ad quæ Gunthramnus: « Non possum, inquit, in Italiam exercitum meum dirigere, ut ultro eos morti tradam; gravissima enim lues Italiam nunc devastat. » Cohibere tamen non potuit ardentem ætate, atque desiderio juvenem, paternæ quippe ditiori recuperandæ inhabitabat. De illius exercitus clade idem Gregor., lib. ix, cap. 25: « Commotus ducibus, cum exercitu illuc abeuntibus configunt pariter. Sed nostris valde cæsis, multi prostrati, nonnulli capti, plurimi etiam per fugam lapsi, vix in patriam redierunt. Tantaque ibi fuit strages de Francorum exercitu, ut olim similis non recolatur. » Eaque clades communiter anno 588 notatur.

^e Amb., Teulindam.

^f Al., flava casarie. Lind.

^g Al., cum suis in Italiam reversus est, Noricorum finibus festinanter abscedens. Lind.

hiam, ab Aquilonis vero parte Danubii fluente. Igitur Authari cum jam prope Italiae fines venisset, secumque adhuc, qui eum deducebant, Bajoarios haberet, erexit se quantum super equum cui praesidebat potuit, et toto annisu securiculam, quam manu gestabat, in arborem quae proximior aderat fixit, eamque fixam reliquit, adjiciens haec insuper verba: Talem Authari a feritam facere solet. Cumque haec dixisset, tunc intellexerunt Bajoarii, qui eum eo comitabantur, eum ipsum regem esse Authari. Denique post aliquod tempus, cum, propter Francorum adventum, perturbatio Garibaldo regi advenisset, Theudelinda ejus filia cum suo germano, nomine Gunduald, ad Italiam confugit, seque adventare Authari sponso nuntiavit. Cui statim ille obviam cum magno apparatu nuptias celebraturus in campo Sardinis, qui supra Veronam est, occurrens, eandem cunctis latantibus in conjugium Idus Maias accepit. Erat autem tunc ibi inter ceteros Langobardorum duces, Agilulf dux Taurinensis civitatis. Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam, quod in regis septis situm erat, cum magno tonitruorum fragore vi fulminis ictum fuisset, habebat tunc Agilulf quemdam de suis aruspice puerum, qui per artem diabolicam quid futurum portenderent ictus fulminum intellige-

^a Al., ictum, seu feritam. Lind. Feritam. Amb. Ferita est plaga, sive ictus. Sic explicatur in legibus Langob., tit. III, § v, tit. x, § III.

^b Mod., cum eo erant et comitabantur eum, ipsum, etc.

^c Verebatur enim Childebertus ne Boji, qui ejus tributarii erant, ea regum affinitate ad Langobardos desciscerent. Garibaldo Tassilonem successisse constat, incertum an ipse adveniente Childeberto ad Autharim fugerit, vel in bello perierit.

^d Anno 589.

^e Al., aruspice peritum. Lind.

^f Sed fata nequeunt immutari, haec aliis desunt. Lind.

^g Amb., Constantinopolim.

^h Al., Constantinopoli legatione perfunctus cum eidem regi, etc. Lind.

ⁱ Mod., ultimum se.

^j Haec quae Paulus more suo trunca narrat fusius recensenda. Childebertus ad Mauricium legatos direxerat Bodegisilum, Evantium, et Gripponem. Hi Carthaginem appulerant, atque unus e famulis Evantii monile mercatori abstulerat. Mercator cum sua precibus repetere non potuisset, vi famulum retinens, gladio ab eodem occisus est. Cognita caede praefectus, comitante militum caterva statim ad legatos venit, rixaque inter eos orta, legati Bodegisilus et Evantius a militibus occisi. Tum Grippio violata gentium jura, et pacis foedera querens, ad Mauricium venit, qui se legatorum Childeberti mortem ultimum promiserat. De frequentibus legationibus Childeberti ad Mauricium plura sunt monumenta in historiis Graecorum et Francorum.

^k Al., Aldoaldus, et Holo; et sic semper. Lind. et Mod.

^l Greg. Turon., Chedinus.

^m Ms., Libitionis. Lind. Philippus Cluverius, in sua Ital. antiqua, lib. I, cap. 14, ut Caninus campos et Bilitionis oppidum certius investigaret, haec de Gregorio Turonensi, quae ad Pauli nostri illustrationem conducunt, repetiit: His a Grippone Childeberto velatis (nempe quae supra notavi), confestim exercitum in Italiam commoveri jubet, ac viginti duces ad Langobardorum gentem debellandam dirigit. Appro-

bat, qui secrete cum Agilulf ad requisita naturae consideret, eidem dixit: Mulier ista, quae modo regi nostro nupsit, tua non post multum tempus conjux futura est. Quod ille audiens, caput se ejus amputaturum, si haec de re amplius quid diceret, comminatus est. Cui ille: Ego quidem, inquit, occidi possum, sed fata nequeunt immutari, nam certe ad hoc ista in hanc patriam femina venit, ut tuis debeat nuptiis copulari. Quod ita quoque post factum est. Hoc tempore, quam ob causam incertum, Ansul cognatus regis Authari, apud Veronam est interfectus.

CAPUT XXX.

Quomodo iterum Francorum exercitus in Italiam venit.

Hac etiam tempestate Grippio legatus Childeberti regis Francorum, cum a Constantinopoli remeasset, et eidem regi suo quomodo honorifice ab imperatore Mauricio susceptus fuisset, nuntiasset, et quia injurias quas apud Carthaginem perpessus fuerat imperator ad voluntatem Childeberti regis ultum iri promississet, Childebertus confestim iterato in Italiam exercitum Francorum cum viginti ducebus ad debellandam Langobardorum gentem direxit. E quibus ducebus, Andualdus, et Olo, et Cedinus, eminentiores fuerunt. Sed Olo cum importune ad Bili-

pinquantes autem ad terminum Italiae, Andovaldus cum vi ducebus dextram petiit, atque ad Mediolanensem urbem advenit, ibique eminens in campestris castra posuerunt. Olo autem dux ad Bilitonem hujus urbis castrum, in campis situm Caninis, importune accedens, jaculo sub papilla sauciatus cecidit, et mortuus est. Hi autem cum egressi fuissent in praeda, ut aliquid victus acquirerent, a Langobardis irruentibus passim per loca prosternebantur. Erat autem stagnum quoddam in ipso Mediolanensium urbis territorio, quod Ceresium vocitant, ex quo parvus quidem fluvius, sed profundus egreditur. Super hujus lacus littus Langobardos residere audierant. Ad quem cum appropinquarent, priusquam flumen, quod diximus, transierant a littore illo, unus Langobardorum, stans lorica protectus et galea, contum manu gestans, vocem dedit contra Francorum exercitum dicens: Hodie apparebit cui Divinitas obtinere victoriam praestet. Tunc pauci transeunt contra Langobardorum hunc, decertantes prostraverunt eum, et ecce omnis exercitus Langobardorum in fugam versus praeteriit. Hi quoque transeunt flumen, nullum de iis reperiunt, nisi tantum recognoscentes apparatus castrorum, ubi vel focos habuerant, vel tentoria fixerant. Cumque nullum de iis deprehendissent, ad castra sua regressi sunt. Cedinus autem cum xiii ducebus laevam Italiae ingressus v castella cepit, etc. ut ex eodem auctore habet Paul. Addit vero Cluverius: Hic igitur auctor situm Caninorum camporum clarius indicat. Namque Bilitio castrum, sive castellum, hodieque in radicibus alpium Rhaeticarum supra lacum Verbanum, qui vulgo dicitur acolis Lago Maggiore ad Ticinum amnem situm, detorto paulum vocabulo dicitur Belizona, et Belinona. Ducum igitur Childeberti regis ex Gallia cum exercitu profectorum Andovaldus dextro itinere, quod hodieque maxime frequentatur, ex Helvetiis per montem divi Gothardi, et vallem Lepontinam juxta Ticini ripam ad Bilitonem oppidum, sive castellum, atque inde Mediolanum venit. Chedinus vero laevo itinere per Grisonum, quos vocant, oppida, Curiam, et Clavennam, atque hinc per Larium lacum et Conium oppidum in ejusdem Mediolanensis urbis agrum pervenit, etc.

tonis castrum accessisset, jaculo sub mamilla sauciatus cecidit, et mortuus est. Reliqui vero Franci cum egressi fuissent ad prædandum, a Langobardis irruentibus passim per loca singula prosternebantur. At vero Andualdus, et sex alii duces Francorum, ad Mediolanensem urbem advenientes, ibi^a emin in campestribus castra posuerunt. Quo loco ad eos imperatoris legati venerunt, nuntiantes adesse exercitum in solatio eorum, dicentesque: Quia post triduum cum eisdem veniemus. Et hoc vobis erit signum, cum videritis villæ hujus, quæ in monte sita est, domus incendio concremari, et fumum incendii ad caelos usque sustolli, noveritis nos cum exercitu quem pollicemur adventare. Sed expectantes Francorum^b duces diebus sex juxta placitum, nullum ex iis quos legati imperatoris promiserant venisse contemplati sunt. Cedinus autem cum^c tredecim ducibus lavam Italiæ ingressus, quinque castella cepit, a quibus etiam sacramenta exegit^d. Per Placentiam vero exercitus Francorum usque Veronam vegerunt, et deposuerunt castra plurima per pacem^e post sacramenta data, quæ se eis tradiderant, nullum ab eis dolum existimantes. Nomina autem castrorum, quæ diruerunt in territorio Tridentino, ista sunt: Tesana, ^f Maletum, ^g Semiana, ^h Appianum, Fagitanum, ⁱ Cimbra, Vitianum, Brentonicum, ^j Volenes, Ennemase, et duo in Alsua, et unum in Verona^k. Hæc omnia castra cum diruta essent a Francis, cives universi ab eis ducti sunt captivi. Pro^l Ferruge vero castris, intercedentibus episcopis, Ingenuino^m de

A Savione, et Agnello de Tridentino, data est redemptio, pro capite uniuscujusque viriⁿ solidi sexcenti. Interea Francorum exercitum, cum esset tempus æstivum, propter inconsueti aeris incommoditatem, dysenteriae morbus graviter exagitare cepit, quo morbo plures interierunt ex eis. Quid plura? Cum per tres menses Francorum exercitus Italiam pervageretur, nihilque proficeret, neque se de inimicis ulcisci posset, eo quod se in locis firmissimis contulissent, neque regem attingere valeret, de quo ultio fieret, qui se intra Ticinensem urbem munierat, ^o ut diximus, infirmatus aeris intemperantia, ac^p fame constrictus, redire ad propria destinavit. Qui reverentes ad patriam, in tantum^q famis penuriam perpersi sunt, ut prius vestimenta propria, insuper etiam et arma, ad^r coemendum victum præberent, quam ad genitale solum pertingerent^s.

CAPUT XXXI.

Quomodo rex Authari Beneventum perrexit.

Circa hæc tempora putatur esse factum quod de Authari rege refertur. Fama est enim tunc eundem regem per^t Spoletium Beneventum pervenisse, eandemque regionem cepisse, et usque etiam Regium extremam Italiæ civitatem vicinam Siciliæ perambulasse. Et quia ibidem intra maris undas columna quædam esse posita dicitur, usque ad eam equo sedens accessisse, eamque de hastæ suæ cuspidetigisse dicens: ^u Usque hic erunt Langobardorum fines. Quæ columna usque hodie dicitur persistere, et Columna Authari appellari^v.

Clusam, dicitur Volagne, et Volagne. Postremi illius loci, qui vocatur in vulgatis Pauli Exemplaribus in Ferruge, nescio an non-corruptum sit vocabulum a vero genuinoque Verruca, ^y quod eidem Cluverio Castella della Pietra.

¹ Amb., Femigero.

^m Al., de Salvone, et Aginello de Tridento. Lind. Ita Mod., cui Agnello Amb., Saviano. Cluver., capit. cit.: ^o Locus Sublacione, sive Sublacione, ex itinere ductu atque intervallo deprehenditur fuisse circa oppidum Brixen in ceteriori Alpium latere ad flumen Asiæcum situm, episcopatus titulo conspicuum Paulo Diac., Lang. Rer. lib. III, cap. 26. Episcopale his in oris memoratur oppidum Sabio, cujus vocabulum postea cap. 32 est Savio, etc. Est hodie oppidulum x circiter milia passuum a Brixena disjunctum, vulgari vocabulo Saben., unde episcopalem sedem translata esse Brixenam annales horum locorum testantur. Is igitur locus extra controversiam est antiquum illud oppidulum Sabio, seu Savio.

ⁿ Al., solidus unus usque ad solidos sexcentos. Mordet., Amb. et Lind.

^o Al., exercitus, ut dixi, labefactus aeris intemperie. Lind.

^p Mod., fame constrictus exercitus, etc.

^q Al., famis violentiam. Lind.

^r Ms., comedendum. Lind.

^s Hæc pene ad verbum ex divo Greg. Turon., lib. X, cap. 3.

^t Al., Spoletum. Lind. Spoletinum. Mod.

^u Aliis deest. Lind.

^v Ad hæc Camillus Perègrinus, in sua dissertat. Quando ducatus Beneventanus sit institutus: «Et quidem non est qui nesciat scriptores, si quando res parum, aut nil sibi exploratas enarrare contingat, famæ tunc illas tribuere, suamque solere deponere fidem; quem morem a Paulo servatum (ut interim alterum

^a Amb., omnes.

^b Amb., Duces exercitum diebus, etc.

^c Ms., tredecim millibus. Lind.

^d Amb., sequitur: Pervenit etiam exercitus Francorum usque Veronam, et deposuerunt, etc.

^e Al.: Post sacramenta autem data, gentes quæ se eis crediderant peremptæ sunt, nullum ab eis dolum existimantes. Lind. et Mod.

^f Al., Maletunum, Sermosanum. Lind.

^g Mod., Sermosana. Amb., Sermiana.

^h Amb., Apit panii.

ⁱ Al., Cumbra, Britianum, vel Brixianum. Lind. Mod., Britianum.

^j Al., Belones, al., Balonesene, Mase. Lind. et Mod. Amb., Volaernes.

^k Ad hæc Cluverius, Ital. antiquæ lib. I, cap. 15:

«Ex his pleraque esse trans Athesim in Rhætorum agro, sequenti capite patebit. Pro istis vocibus Volenes, Ennemase, alia Exemplaria habent Balenesene et Mase. Ego fere conjecerim scriptum fuisse Volenes, et Malesene: quorum illud trans Athesim postea monstrabo, in Benaci ripa media regione inter Brentinum, et Brentonicum, hodieque dicitur oppidum Malesene.» Et infra, cap. seq.: «De Cimbra nihil plane liquet. Tesana vulgo hodie vocatur Tessina inter Feltriam et Tridentum. Medium his intercedit Vivianum in edito colle apud Brentæ ripam situm, ex cuius nomine colligo vitiosum esse apud Paul. Diac. vocabulum Vitianum, pro quo alia Exemplaria habent longe corruptius Brixianum; nisi quod figura litteræ X propius accedit ad U quam T. Appianum supra Tridentum vulgo nunc appellatur Altiano. Semiana vulgo nunc inter Alsugam et Feltriam apud Cismonem amnem, dicitur Mean. Inter hoc et Feltriam est vicus vulgari vocabulo Faian; is forte fuerit Facitana. Hinc vero Volenes is haud dubie vicus est, qui vulgo nunc apud Athesim supra Veronam prope

CAPUT XXXII.

De Zottone primo Beneventorum duce.

* Fuit autem primus Langobardorum dux in Benevento nomine Zotto, qui in ea principatus est per curricula viginti annorum ^b.

CAPUT XXXIII.

Quomodo Authari rex legatos ad Guntramnum misit, et de ejus mirabili visione.

Interea Authari rex legationem verbis pacificis ad Guntramnum regem Francorum, patrum scilicet Childeberti regis, direxerat, a quo legati iidem jucunde suscepti, sed ad Childebertym, qui ei nepos ex fratre erat, directi sunt, ut per ejus ^d nutum pax cum gente Langobardorum firmaretur ^e. Erat autem Guntramnus iste, de quo diximus, rex pacificus, et omni bonitate conspicuus. Cujus unum factum satis admirabile, libet nos huic nostrae historiae breviter inserere, praesertim cum hoc Francorum Historia noverimus minime contineri. Is cum venatum quodam tempore in silvam isset, et, ut solet fieri, hac illaque discurrentibus sociis, ipse cum uno fidelissimo tantum suo remansisset, gravissimo somno depressus, caput in genibus ejusdem fidelis sui reclinans, obdormivit. De ejus ore parvum animal, in modum reptilis egressum, tenuem rivulum ^f propter discurs-

ejus consilium dissimulem, de quo paulo post) haud difficili divino conjectura; certo enim certius noluit ille constanti sententia affirmare quod de columna Autharis vulgo blaterabant Beneventani figmentum, quae quovis alio casu, sive a regis, sive ab alterius viri nomine, cum tale obtinuisset cognomen, ejusmodi fabulam somniant, ansam nacti opportunam, quoniam Langobardi universam fere possidentes Italiam, ultra fretum in Siciliam non trajecerunt unquam, atque suarum dynastiarum terminos defixis demonstraverunt columnis, aliquandoque ad Rhegium posita columna fines praescripsit regionis. At haec utcumque optimi iudicii minime Paulo fidem abrogant; quinimo ex ipso Autharis tempore frequentior postmodum Langobardis marchas repeterem.

^a Non leg. in Modet.

^b Nullus in Paulo nostro locus occurrit qui gravior litteratis viris negotium dederit quam praesentis capituli; ex eo enim investigantes initium Beneventani ducatus in diversas quique sententias abierunt. Primus qui sibi quaestionem hanc proposuerit Antonius Caraccioli, in suo Propylaeo ad iv chronologos ab ipso editos, nactus dubitandi occasionem ab Herchemperto, in catalogo ducum Beneventi, qui aperte tradit ab ipso anno 568, quo Langobardi cum Alboino rege Italiam sunt ingressi, Zotonis ducatum initium habuisse, et Leone Ostiensi, lib. i Chronic. Cassin., cap. 48, qui cum narret urbem eam a Symbachio Graecorum patricio captam anno 891, addit ducatum Beneventanum durasse annis cccxx, unde iis detractis de cccxxi, ad annum Christi 571 revolvebatur, eamque opinionem firmat argumento potissimum epistola divi Gregorii Magni ad Joannem Ravennatem episcopum, indict. 10, quae designat annum 592. Cumque in ea Aroges, qui Paulo Arichis, Zotonis in ducatu successor, nominetur, et ex Paulo constet eundem a rege Agilulpho, ut est illius conjectura, non multo post quam ille regnum iniit, videlicet eodem anno 591, vel summum anno seq. 592, concludit, non posse dari, uti sane dandi sunt, duci Zotoni annos xx, nisi ab anno 592 retrocedendo deveniamus ad annum 571. Non placuit haec ratio Camillo Peregrinio, in citata sua dissert. de tempore institutionis ducatus Beneventani, utque

^A rebat, ut transire posset, satagere coepit. Tunc isdem in cuius gremio quiescebat spatham suam vagina ex-emplam super eundem rivulum posuit, super quam illud reptile, de quo diximus, ad partem aliam transmeavit. Quod cum non longe exinde, in quoddam foramen montis ingressum fuisset, et post aliquantum spatii regressum, super eandem spatham praefatum rivulum transmeasset, rursus in os Gunthramni de quo exierat introivit. Gunthramnus ^e post haec expergefactus, mirificam se visionem vidisse narravit. Retulit enim apparuisse sibi in somnis quod fluvium quendam per pontem ferreum transisset, et sub monte quodam introisset, ubi multa auri pondera aspersisset. Is vero in cuius gremio caput tenerat, cum dormisset, quid de eo viderat ei per ordinem ^B retulit. Quid plura? Effusus est locus ille, et inestimabiles thesauri, qui ibidem antiquitus positi fuerant, sunt reperti. De quo auro ipse rex postmodum ^b ciborum solidum mirae magnitudinis et magni ponderis fecit, multisque illud pretiosissimis gemmis decoratum ad sepulcrum Domini Hierosolymam transmittere voluit. Sed cum minime potuisset, idem supra corpus beati Marcelli martyris, quod in civitate ^c Cavallonno sepultum est, ubi sedes regni illius erat, poni fecit, et est ibi usque in praesentem diem. Nec est usquam

Caraccioli fundamenta everteret, Leonis potissimum Ostiensis lectionem ex Ms. Casinensi dubiam fecit, aaseruitque in Ms. Codice non 320, nec 318, sed trecentos triginta legi, ut in Veneta, et Parisiensi Editione. Hinc allatis Constantini Porphyrogenetae verbis, lib. de Adm. imp., cap. 27, longius excurrit, atque ducatus institutionem ante adventum Alboini in Italiam vix audet affirmare, primos illos Langobardos Romanorum in exercitu Narsetis socios a Procopio memoratos auctores indicans. Eamque conjecturam viro acerrimi iudicii miror tantum imposuisse, cum ex ipso Procopio exiguis illorum numerum appareat, et, quod magis est, idem auctor est extra Italiam ab ipso Narsete sub honoris specie fuisse amandatos, ne in sociorum res ulterius irrumperent. Utcumque tamen se res habeat, inclinatus animus ad Caraccioli argumentum ex epistola divi Gregorii illius aevi scriptoris, quaecumque fuerit Ostiensis lectio, neque urgent ea quae addit vir doctiss. ad Chronicon ducum Beneventi in sua comparatione annorum dictorum ducum cum aera Christiana, quippe nodos omnes jam ante solvit div. Benedictus Bachini, in Pontific. Raven., dissertat. de aetate Petri Senioris, etc., sua nova comparatione cum Camillo Peregrinio, quam vide. Inclinat etiam animus cum ^D Caraccioli argumento Neapolitanae obsidionis, quam supra notavi Tiberio Caesare imperante, quia cognoscimus Langobardos in Transiberinam Italiam excurrisse longe prius quam Paulus noster ex vulgi rumore sibi persuaserit.

^c Suscepti, ac ad Childebertym. Amb. et Lind.

^d Al., votum. Lind.

^e Vide D. Gregor. Turon. lib. x, cap. 3.

^f Mod., qui prope.

^g Post haec de somno expergefactus. Mod.

^h Poruli genus est in modum foliorum colocasiorum factum, ut interpretatur scholiastes Horatii Porphyrio, ad illum serm. lib. ii od. 7 versum:

Obliviosa laevia Messico
Ciboria exple

Hesychius, καθάριον, ἀρρύπτιον ὄνομα ἐπὶ ποταπίου.

ⁱ Amb., Cabilono. Mod., Cabilomno.; Lind., Cabilonensi, ab ipso Gunthramno rege fundatum.

illum opus ex auro effectum, quod ei valeat compari. Sed nos his breviter quæ relatu digna erant contactis, ad historiam revertamur.

CAPUT XXXIV.

De morte Authari regis, et de regno Agilulfi.

Interim dum legati Authari regis in Francia morarentur, rex Authari apud Ticinum Nonas Septembris veneno, ut tradunt, accepto ^a moritur, postquam sex regnaverat annos. Statimque a Langobardis legatio ad Childebertum regem Francorum missa est, quæ Authari regis mortem eidem nuntiaret, et pacem ab eo ^b expeteret. Quod ille audiens, legatos quidem suscepit, pacem vero in posterum se daturum promisit. Qui tamen præfatos legatos post aliquot dies promissa pace absolvit. Reginam vero Theudelindam, quæ satis placebat Langobardis, permiserunt in regia consistere dignitate, suadentes ei ^c ut sibi quem voluisset ex omnibus Langobardis virum eligeret, talem scilicet qui regnum regere utiliter posset. Illa vero consilium cum prudentibus habens, Agilulfum

^a Mortuus Autharis rex, anno 590, quo divus Gregorius Magnus ad pontificatum evectus; exstat illius epistola ad universos Italiæ episcopos, indict. 9, ex qua impius Autharis regis edictum paulo ante quam moreretur cognoscimus. In ea legitur: « Quoniam nefandissimus Autharit in hac quæ nuper expleta est paschali solemnitate Langobardorum filios in fide catholica baptizari prohibuit; pro qua culpa eum divina Majestas exstinxit, ut solemnitatem Paschæ alterius non videret, etc. »

^b Mod., expectaret.

^c Mod., ut quem ipsa vellet.

A duces Taurinatium, et sibi virum, et Langobardorum genti regem elegit. Erat enim isdem vir strenuus, et bellicosus, et tam forma quam animo ad regni gubernacula coaptatus. ^d Quem statim regina ad se venire mandavit, ipsaque ei ^e obviam ad Laumellum oppidum properavit. Qui cum ad eam venisset, ipsa sibi post aliquot verba vinum propinari fecit. Quæ cum prior bibisset, residuum Agilulfo ad bibendum tribuit. Is cum reginæ accepto poculo manum honorabiliter osculatus esset, regina cum rubore subridens, non debere ^f sibi manum osculari ait, quem osculum sibi ad os jungere oporteret. Moxque cum ad suum basium erigens, ^g ei de suis nuptiis, deque regni dignitate aperuit. Quid plura? Celebrantur cum magna lætitia nuptiæ; suscepit Agilulfus, qui ^h erat cognatus regis Authari, inchoante jam mense Novembris, regiam dignitatem. ⁱ Sed tamen congregatis in unum Langobardis, postea, mense Maio, ab omnibus in regnum apud Mediolanum levatus est.

^d Cui regina statim ad se, ut mandarat venienti obviam ad Laumellum oppidum properavit, et accepto poculo vinum propinari fecit. Lind.

^e Juxta se eum sedere fecit, alique post aliqua verba vinum, etc. Lind.

^f Sibi manum, sed os osculari. Lind.

^g Al.: deque regni dignitate adeunda decretum suum aperuit. Lind.

^h Mod., fuit. Amb., fuerat.

ⁱ Al.: sed tunc paucis tantum congregatis in unum Langobardis, postea, mense Maio, etc.

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Quod Agilulfus rex pro captivis legatos in Franciam misit.

Confirmata igitur Agilulfi (qui et ^a Ago dictus est) regia dignitate, ^b causa eorum, qui ex castellis Tridentinis captivi a Francis ^c ducti fuerant, ^d Agnellum episcopum Tridentinum in Franciam misit. Qui exinde rediens aliquantos captivos, quos ^e Brunibildis regina Francorum ex proprio pretio redemerat, revocavit. ^f Evin quoque dux Tridentinorum ad obviendam pacem ad Gallias perrexit, qua et impetrata regressus est.

^a Divo Gregorio Turonensi Paulus etiam nuncupatur lib. x, cap. 5: « Venere legati, inquit, mortuum Apatharium regem nuntiantes, Paulumque in ejus locum substitutum, indeque nominis mutationem factam putat eminentissimus Baronius, quod ad Catholicos veniens Agilulfus, ut infra narratur, hoc novum sibi assumpserit.

^b Al., ad redimendos eos qui Tridento captivi, etc. Lind.

^c Mod., deducti.

^d Agnellus iste Tridentinus episcopus cum schismaticis in causa trium capitulorum Romano Pontifici Catholicisque adversabatur; Gradensi, et Maranensi pseudosynodis subscriptis, atque suggestioni schismaticorum ad Mauricium imp., ut notavit eminentissimus Norisius.

C

CAPUT II.

De siccitate quæ eodem anno fuit, et de locustis.

Hoc anno fuit siccitas nimium gravis a mense Januario usque ad mensem Septembrium, et facta est magna ^a penuria famis. Venit quoque et magna locustarum multitudo in territorium Tridentinum, quæ majores erant quam ceteræ locustæ. Hæ, mirum dictu, herbas ^b paludesque depastæ sunt, segetes vero agrorum exigue contigerunt. Sequenti quoque anno pari nihilominus modo adventarunt ^c.

^a Al., brunehildis. Lind.

^b Al., Eoinus, vel Ennius. Lind.

^c Al., penuria annonæ, et famis valida, etc. Lind.

^d Al., fruticesque. Lind.

^e Supplenda Pauli etiam hoc loco Historia ex Registro epist. divi Gregorii Magni; inter eas enim datas indictione 10 plures occurrunt quibus Ariulphi ducis in Romanos impetum sanctissimus pontifex dolet, eique modis omnibus occurrere tentat, epist. quæ in ordine novis. PP. Benedictinorum sancti Mauri tertia ad Velocem Magistrum militum data hæc scribit: « Et pridem expressimus gloriæ vestræ quia milites illuc erant parati venire; sed quoniam inimicos congregatos et huc discurrere epistola vestra significaverat, hæc eos hic causa retinuit. Nunc vero utile est visum ut aliquanti illuc milites transmittantur.

CAPUT III.

Quod rex Agilulfus Minulfum occidit, et de rebellionem Gaidulfi, et Ulfari.

His diebus Agilulfus rex occidit ^a Minulfum ducem de insula ^b sancti Juliani, eo quod se superiori tempore Francorum ducibus tradidisset. ^c Gaidulfus vero Pergamensis dux in civitate sua Pergamo rebellans contra regem se communit; sed datis obsidibus pacem ^d cum eo fecit. Rursum se Gaidulfus in insula Comacina reclusit, Agilulfus vero rex in eandem Comacina insulam ingressus, ^e homines Gaidulfi exinde expulit, et thesaurum, quem ibidem a Romanis positum venerat, Ticinum transtulit, Gaidulfus vero iterato Pergamum confugiens, ibique ab Agilulfo rege ^f obtentus, rursus in gratiam receptus est. Rebellavit quoque dux ^g Ulfari contra Agilulfum regem apud Tarvisium, et obsessus captusque est ab eo.

tur, quos gloria tua admonere, et hortari, ut parati sint ad laborem student. Et occasione inventa, cum gloriosis filiis nostris Maurilio et Vitaliano loquere, et quæcunque vobis, Deo adiutore, pro utilitate reipublicæ statuerint, facite. Et si huc vel ad Ravennates partes nec dicendum Ariulphum cognoveritis excurrere, vos a dorso ejus ita sicut viros decet fortes laborate, quatenus opinio vestra ex laboris vestri qualitate amplius in republica, Deo auxiliante, proficiat, etc. » Altera vero in ordine 29, ad ipsos Maurilium et Vitalianum data, qua sibi Ariulphum ad urbem Romam excurrere nuntiatum fuisse scribit, idipsum hortatur ut a tergo insistant, et sequenti 30 ad eisdem de dubia Suanensium fide, quos ad Ariulphum descivisse argumento erant ipsius Langobardi ducis litteræ, sedulo monet, paratumque illius exercitum si ad Urbem excurrere cognoverint, ut loca ducis deprædantur invit. Et in quadragesima sexta, ad Joannem Ravennatem episcopum, idipsum lacrymis repetit scribens : « Quod multis scriptis vestræ beatitudinis minime respondi, non hoc torpori meo, sed languori deputate, quia, peccatis meis facientibus, eo tempore quo Ariulphus ad Romanam urbem veniens, alios occidit, alios detruncavit, tanta moestitia affectus sum, ut in colicam molestiam caderem. » Nec sola ducis Ariulphi sævitia sanctum pontificem dolore maximo afflictebat; sequitur ille in dicta epistola, quæ supra cæteras Romanæ rei hoc tempore faciem exhibet : « Valde autem mirabar quid esset quod illi mihi notissima sollicitudo vestræ sanctitatis huic urbi meisque necessitatibus minime prodesset; sed scriptis vestris discurrentibus, agnovi vos quidem sollicite agere, sed tamen apud quem agere possitis non habere. Peccatis ergo hoc meis deputo, quia iste qui nunc interest, et pugnare contra inimicos nostros dissimulat, et nos facere pacem vetat (Romanum patricium intelligit), quamvis jam modo, etiamsi velit facere, omnino non possumus, quia Ariulphus exercitum Authari et Nordulphi habens eorum sibi dari precaria desiderat, ut nobiscum aliquid loqui de pace dignetur, etc. » Et infra : « Si quando tamen est aliquis cum eo (nempe Romano patricio) locus obtinendi, agat apud eum fraternitas vestra, ut pacem cum Ariulpho, si ad aliquid parum possumus faciamus, quia miles de Romana urbe ultus est, sicut ipse novit. Theodosiaci vero qui hic remanserunt, rogam non accipientes, vix ad murorum quidem custodiam se accommodant, et destituta ab omnibus civitas, si pacem non habet, quomodo subsistet? » Et infra : « De Neopolitana vero urbe excellentissimo Exarcho

CAPUT IV.

De peste apud Ravennam, et de bello Childeberti cum filio Hilperici.

Hoc anno fuit ^a pestis inguinaria iterum apud Ravennam, Grados, et Istrian nimium gravis, sicut et prius ante triginta annos exstiterat. Hoc etiam tempore Agilulfus rex cum ^b Avaribus pacem fecit. Childeberty quoque bellum gessit cum consobрино suo Hilperici filio, in quo prælio usque ad triginta millia hominum cæsa sunt. Fuit autem tunc hiems frigida nimis, qualem vix aliquis prius recolebat fuisse. In regione quoque Brionum sanguis de nubibus fluxit. ^c Et interim fluvii quasi rivuli cruoris emanaverunt.

CAPUT V.

Quod Codicem dialogum batus Gregorius Theudelinde reginæ direxit.

His diebus sapientissimus et beatissimus papa Gregorius ^a Romanæ urbis, postquam alia multa ad utilitatem sanctæ Ecclesiæ scripserat, etiam libros quatuor de Vita sanctorum ^b composuit, quem Codicem

instanter imminente vobis indicamus, quia Arigis, ut cognovimus, cum Ariulpho se fecit, et reipublicæ contra fidem venit, et valde insidiatur eidem civitati, in quam si celeriter dux non mittatur, omnino jam inter perditas habetur. » Ariulphum vero eundem illum fuisse Spoletinorum ducem seq. cap. 27 a Paulo memoratum ambi non posse crediderim, illiusque victoriam ad Camerinum hæc omnia subsequatam fuisse.

^a Al., Menulfum. Lind.

^b Al., sancti Julii. Lind.

^c Al., Gaidulfus vero Bergomensis dux in civitate sua Bergamo. Lind.

^d Al., cum rege. Lind.

^e Al., auxiliarii Gaidulfi. Lind. Homines hic eo significatu accipiendi quo apud jur. consult. Sic apud Capitolinum, in Pertinace : « Tam lucri cupidus fuit, ut apud vada Sabatia mercaturas exercuerit imperator per homines suos, non alter quam privatus solebat. » Sic apud Symmachum homo meus, epist. 27, lib. iii, epist. 54, lib. v. Vide D. Cujacium, Observationum lib. viii, cap. 14. Lind.

^f Al., captus. Lind.

^g Al., Ulfaris dux Tarvisinus contra Agonem, seu Agilsum. Lind.

^h Pluries inguinariam pestem per varias Italie regiones grassatam fuisse, tum ex Paulo nostro, cum ex aliis nostrarum rerum scriptoribus liquido constat.

ⁱ Al., Abbaribus, et sic infra. Lind.

^j Al., Chilperici. Lind.

^k Al., Et intra Rheni fluvii aquas rivulus cruoris emanavit. Al., et interni fluvii rivulus aquas cruoris emisit. Al., et Maternæ fluvii, etc. Lind.

^l Al., Rom. urbis episcopus. Lind.

^m Anno scilicet æræ Christianæ 593, vel 594, ut ex ipso Dialogorum libro desumitur; lib. enim iii, cap. 19, legitur : « Ante hoc fere quinquennium, quando apud hanc Romanam urbem alveum suum Tiberis egressus est. » Et lib. iv, cap. 26 : « In ea quoque mortalitate, quæ ante triennium hanc urbem vehementissima clade vastavit, inundationem ex divo Gregor. Turonensi anno 589, et inguinariam pestem 590 notavi; unde varias has temporum notas minime accommodaveris, nisi protracta longius peste, extrema illius tempora sanctissimum pontificem intellexisse credideris. Alteram vero chronologicam notam habemus ex epist. ejusdem sancti pontif. ad Maximianum episcopum Syracusanum, qua scribens : aliqua de miraculis Patrum, quæ in Italia facta, » eundem

Dialogum, id est, duorum locutionem, quia eum A colloquens cum suo diacono Petro ediderat, appellavit. Hos igitur libros præfatus papa Theudelindæ reginæ direxit, quam sciebat utique et Christi fidei deditam, et in bonis ^a actibus esse præcipuam.

CAPUT VI.

De bonis actibus ejusdem Theudelindæ reginæ.

Per hanc quoque reginam multum utilitatis Dei Ecclesia consecuta est. Nam pene omnes ecclesiarum ^b substantias Langobardi, dum adhuc gentilitatis errore tenerentur, invaserunt; sed hujus salubri supplicatione rex permotus, et catholicam fidem tenuit, et multas possessiones Ecclesie Christi largitus est, atque episcopos, qui in depressione et abiectione erant ad dignitatis solitæ honorem reduxit.

CAPUT VII.

Quod Tassilo a Childeberto Francorum rege rex ordinatus est.

His diebus ^d Tassilo a Childeberto rege Francorum apud Bajoarium ^e rex ^f ordinatus est. Qui mox cum exercitu in Sclavorum provinciam introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima præda remeavit.

CAPUT VIII.

Quod Romanus patricius civitates quas Langobardi tenebant invasit, et quia rex Agilulfus Maurisionem ducem occidit, et quia cum beato Gregorio et Romanis pacem fecit.

Hac etiam tempestate Romanus patricius et

rogat ut ea quorum meminit indicet; cumque data sit ea epistola indiet. 11 subsequenti anno editos Dialogos optime conjecit.

^a Al., *artibus*. Lind.

^b Mod., *sublimitates*.

^c Exstat adhuc diploma regis Agilulphi in tomo V Bullarii Cassinensis, et apud Ughellum, in sua Italia sacra, quo sancto Columbano abbati et sociis habitantibus ad basilicam sancti Petri in valle Bobiensis possidenda cessit ab omni parte per circuitum milliarum quatuor, sive culto, sive inculco. ^d Datum Mediolani, in palatio, sub die 1x Kal. Aug., regni nostri felicissimi octavo, per indictione quinta. ^e In his tamen chronologicis notis errorem irrepsisse dicendum est; nam si Agilulphus, ut Paulus noster supra cap. ultimo libri tertii scribit, suscepit inchoante jam mense Novembri regiam dignitatem; sed tamen congregatis in unum Langobardis, postea, mense Maio, ab omniibus in regnum apud Mediolanum levatus est, necnon illius regni epoche initium habeat, vel ab inchoata, vel a confirmata regia potestate, octavus regni ejus annus in indictionem quintam incidisse non potuit; ex epistola enim divi Gregorii liquido constat postremum Pascha vivo Authario rege celebratum ad annum 590 esse referendum, eoque anno octava indictio decurrebat; quamobrem Agilulphus post Septembrem, inchoata jam indictione nona, et suscepit regnum, et in eo fuit confirmatus, atque inde si numerus annorum regni ejus ad octavum ducatur, in indictionem primam, non vero quintam, ut in Editis legitur, veniemus. Exstant etiam alia regis Adalaphi diplomata, quibus hoc Agilulphi confirmatur, eaque infra notabimus.

^d Mod., *Tassilo*.

^e To rex non leg. in Amb.

^f Anno scilicet 593, ut Sigebertus, et Hermannus Contractus in Chronico.

^g Glossarium Graecolatium. *ἑταροι*, proceres. principes. Lind. Exarchi appellatio viris eruditiss

A exarchus Ravennæ, Romam properavit. Qui dum Ravennam revertitur, ^b recepit civitates, quæ a Langobardis tenebantur, quarum ista sunt nomina: Sutrium, Polimartium, ^c Horta, Tuderum, Ameria, ^d Perusia, Luceolis, et alias quasdam civitates. Quod factum cum regi Agilulfo nuntiatum esset, statim Ticino egressus cum valido exercitu civitatem Perusium petiit, ibique per dies aliquot ^e Maurisionem ducem Langobardorum, qui se Romanorum partibus tradiderat, obsedit, et sine mora captum, vita privavit. Hujus regis adventu in tantum ^f beatus Gregorius papa exterritus est, ut ab expositione templi, de quo in Ezechiele legitur, desisteret, sicut ipse quoque in suis homiliis refert. Rex igitur Agilulfus ^g rebus compositis, Ticinum repedavit. Nec multum post, suggerente maxime Theudelinda regina, sua conjuge, sicut eam beatus Gregorius suis epistolis sapius admonuit, cum eodem sanctissimo papa Gregorio, atque Romanis, pacem firmissimam pepigit, eidemque reginæ idem venerabilis sacerdos, ^h pro gratiarum actione, hanc epistolam direxit.

CAPUT IX.

Epistola beati Gregorii ad Theudelindam reginam.

ⁱ Gregorius Theudelindæ reginæ Langobardorum.

^j Quia excellentia vestra ad faciendam pacem studiosius, et benigne se sicut solet impenderit, renuntiant filio nostro Probo abbate, cognovimus. Nec enim aliter de Christianitate vestra confidendum

quasi *ἐκ τοῦ ἀρχοντος*, a principe. Summi fuit nomen magistratus, qui vices imperatoris in provinciis gerebat, legimus *exarchos Italiae, Africae*, etc. Exarchus Italiae Ravennæ residebat, unde fuit etiam appellatus. Longinus a Justino imperatore contra Langobardos missus primus hoc nomen in Italia et auctoritatem habuit.

^k Mod., *retinuit*.

^l Ms., *Hortetuder*. Al., *Hortam Faider*. Lind.

^m Al., *Perusium*. Lind.

ⁿ Al., *Mauritionem*. Lind. et Mod.

^o Divi Gregorii verba præfat. in lib. II super Ezechielem: « Quia multis curis prementibus Ezechielis prophetae librum coram charitate vestra totum per ordinem perscrutari non licuit, bonis desideriis placuit parere, ut saltem extrema ejus visio, quæ ei facta est de edificio in monte constituto, quæ et cunctis est visionibus ejus obscurior, exponi debuisset. Et quidem voluntati vestræ me parere necesse est. Sed duo sunt quæ hac in re perturbant animum meum, unum quod hæc eadem visio tantæ obscuritatis nebulis tegitur, ut vix in ea aliquid intellectu interlucente videatur. Aliud, quod jam Agilulphum Langobardorum regem ad obsidionem nostram summopere festinantem Padum transisse cognovimus; unde pensate, fratres charissimi, in caliginosis et mysticis sensibus penetrare quid valeat mens misera tinoris sui perturbationibus occupata, etc. » Recitata vero homelia 22, hæc ait: « Nemo autem me reprehendat, si post hanc locutionem cessavero, quia, sicut omnes cernitis, nostræ tribulationes excreverunt. Undique gladii circumfusi sumus, undique imminens mortis periculum tememus. Alii detruncati ad nos manibus redeunt, alii capti, alii interempti nuntiantur. Jam cogor linguam ab expositione retinere, quia tædet animam meam vitæ meæ, etc. »

^p Al., *extincto Mauricionem*. Lind. et Mod.

^q Amb., *gratia religionis*.

fuit, nisi quia in causa pacis laborem et bonitatem vestram omnibus monstraretis. Unde omnipotenti Deo gratias agimus, qui ita cor vestrum sua pietate regit, ut sicut fidem rectam tribuit, ita quoque placita sibi vos semper operari concedit. Non enim, excellentissima filia, de sanguine qui ab utraque parte fundendus fuerat, parvam te credas adquisisse mercedem. Ex qua re voluntati vestrae gratias referentes, Dei nostri misericordiam deprecamur, ut honorum vobis vicem in corpore et anima, hic et in futuro compenset. Salutantes vos praeterea paterna dilectione, hortamur ut apud excellentissimum conjugem vestrum illa agatis, quatinus Christianae reipublicae societatem non renuat. Nam sicut et vos scire credimus, multis modis est utile, si se ad ejus amicitiam conferre voluerit. Vos ergo more vestro quae ad gratiam partium pertinent semper studete, atque ubi causa mercedis se dederit, elaborate, ut bona vestra amplius ante omnipotentis Dei oculos commendetis. »

CAPUT X.

Item ejusdem epistola ad Agilulfum regem.

« Gregorius Agilulfo regi Langobardorum.

« Gratias excellentiae vestrae ^a refero, quia petitionem nostram audientes, ^b pacem, quam utrisque esse partibus credebamus profuturam, sicut de vobis confidentiam habuimus, ordinastis, ex qua re excellentiae vestrae prudentiam et ^c bonitatem valde laudamus, quia pacem diligendo, Deum vos, qui auctor est ejus, amare monstrastis. Nam si (quod absit) facta non fuisset, quid agi ^d debuit, nisi ut cum peccato, et periculo partium, miserorum rusticorum sanguis, quorum labor utrisque proficit, funderetur. Sed ut prodesse nobis eandem pacem quemadmodum a nobis

^a Mod., *referimus*.

^b Mod., *pacem, quae utrisque est partibus profutura*, etc.

^c Al., *veritatem*. Lind.

^d Al., *habuit*. Lind.

^e Lind. et Mod., *epistolis*.

^f Amb., *summopere*.

^g Al., *seditio*. Lind.

^h Mod., *debuit*.

ⁱ Ex registro epist. divi Gregorii apparet has datas indicatione 2. At si sequenti mense Januario apparuit stella cometes, et Joannes archiepiscopus Ravennae mortuus est, isque anno 595, ut Baronius, et ex Agnello Bacchinus contendit, e vivis sublatus est, ad superiores annos firmata Langobardos inter et Romanos pax esset revocanda. Minime vero acceptam hanc chronotaxin everterem argumento potissimum alterius epistolae ejusdem sancti pontificis ad Innocentium Africae praefectum, lib. x, datae subsequente indicatione 3, in qua scribit: « Cognoscentes igitur quale studium in preparandis dromonibus gesseritis, sollicitudinem vestram desiderato nuntio relevamus, indicantes cum Langobardorum rege usque ad mensem Martium futurae quartae indicationis, de pace, propitiantie Domino, convenisse. Quae si retineatur ignoramus, quia idem rex obiisse postea nuntiatus est, licet adhuc habeatur incertum. » Cumque in ea pacem ad proximam quartam indicationem sanctam fuisse aperte constet, datas etiam antecedenti 2 gratulatorias ad Agilulphum et Theodolindam necessario dicendum est ex brevitate temporis, qua nondum constabat de

A facta est, sentiamus, paterna charitate vos salutantes, petimus ut, quoties occasio se dederit, ducibus vestris per diversa loca, et maxime in his partibus constitutis, vestris praecipiat ^a exemplis, ut hanc pacem sicut ^b promissum est pure custodiant, et occasiones sibi aliquas non quaerant, unde aut contentio quaedam aut ^c ingratitude nascatur, quatenus voluntati vestrae ^d gratias agere valeamus. Latores vero praesentium litterarum, sicut revera homines vestros, in eo quo decuit affectu suscepimus, quia justum fuit ut viros sapientes, et qui pacem factam Deo propitio nuntiarent, cum charitate et suscipere, et dimittere deberemus ^e. »

CAPUT XI.

De stella comete, et morte Joannis episcopi, et Evin ducis, et de Bajoarii.

B Inter haec sequenti mense Januario, apparuit stella cometa mane et vespere per totum mensem. ^f Eo quoque temporis ^g mense defunctus est Joannes archiepiscopus Ravennae, cujus in locum ^h Marianus civis Romanus substitutus est. Evin quoque dux in Tridento mortuus, datus est eidem loco dux Gaidoadus vir bonus, ac fide catholicus. Hisdem ipsis diebus Bajoarii usque ad duo millia virorum super Sclavos irruunt, superveniente ⁱ Cacano omnes interficiuntur. Tunc primum caballi silvatici, et bubali in Italiam delati, Italiae populis miracula fuerunt.

CAPUT XII.

C *De morte Childeberti Francorum regis, et de bello Atavarum cum Francis, et de transitu Guntramm regis.*

Hac etiam tempestate Childebertus rex Francorum aetatis anno vigesimo quinto cum uxore propria, sicut fertur, vi veneni ^m exstinguitur. Huius quoque,

valetudine regis. Ex ea etiam epistola cognoscimus pacis conditiones, quas minime Paulus recensuit, eamque fuisse pretio comparatam ex eodem lib. epist. facile quis arguet, atque ad id fortasse respiciunt ea quae ad Constantiam Augustam scribit: « Viginti autem jam et septem annos ducimus, quod in hac urbe inter Langobardorum gladiis vivimus. Quibus quam multa hac ab Ecclesia quotidianis diebus erogantur, ut inter eos vivere possimus, suggerenda non sunt. Sed breviter indico, quia sicut in Ravennae partibus dominorum pietas apud primum exercitum Italiae sacellarium habet, qui causis supervenientibus quotidianas expensas faciat, ita et in hac urbe ex causis talibus eorum sacellarius ego sum. Et tamen haec Ecclesia, quae uno eodemque tempore clericis, monasteriis, pauperibus, populo, atque insuper Langobardis tam multa indesinenter expendit, ecce adhuc ex omnium Ecclesiarum premitur afflictione, etc. » Quantum vero laboris, et studii impenderit sanctissimus pontifex ad eam, reluctantibus Graecis, comparandam, plures aliae indicant epist., quas longum esset hic recitare.

^j Amb., *eo quoque tempore*.

^k Ita etiam appellatur in decreto Gratiani, ceteris Marini. Defuncti Joannis Romani nepos. Exstant ad utrumque plures divi Gregorii epistolae, quas omnes diligentius cura recensuit vir clar. Bacchinus, ad Pontif. Ravenn.

^l Amb., *Cacano regē*.

^m Anno videlicet habente 596, ut ex epistolis divi Gregorii ad Theodericum et Theodebertum ejus filios

qui et Avars dicuntur, a Pannonia in Thuringiam ingressi, bella gravissima cum Francis gesserunt. Brunichildis tunc regina cum nepotibus adhuc puerulis ^a Theodeberto et Theuderico regebat Gallias, a quibus accepta Huni pecunia, revertuntur ad propria. Mortuus quoque est Gunthramnus rex ^b Francorum, regnumque illius Brunichildis regina suscepit, cum nepotibus adhuc parvulis filiis Childeberti.

CAPUT XIII.

Quia Cacanus legatos ad Agilulfum misit, et de pace cum Gallicino patricio.

Per id tempus Cacan rex Hunorum legatos ad Agilulfum Mediolanum mittens, pacem cum eo fecit. Romanus quoque patricius moritur, cui Gallicinus successit, et cum Agilulfo rege pacis concordiam iniit.

CAPUT XIV.

De pace Agilulfi cum Francis, et de morte Zangrulfi et Warnecautii.

^c Hoc etiam tempore Agilulfus cum Theuderico rege Francorum pacem perpetuam fecit. Post hæc Agilulfus rex rebellantem sibi Zangrulfum Veronensium ducem exstinxit. ^d Gaidulfum quoque Pergamensem ducem, cui jam bis pepercerat, peremit: pari etiam modo et ^e Warnecautium apud Ticinum occidit.

CAPUT XV.

De peste apud Ravennam, et mortalitate apud Veronam.

Subsequenti tempore rursus Ravennam et eos,

recte collegit Baronius. Hermannus Contractus longe aliter ac noster illius obitum narrat: «Childebertus, inquit, rex Francorum fortis, et strenuus, filius Sigeberti, anno 21 regis, ætatis vero 25, veneno, ut aiunt, a conjuge accepto moritur.» Brunichildis avia tutelæ, ut noster habet, filii ejus crediti sunt. Vide Fredegarium, cap. 16.

^a Mod., Theodeberto, et Theoderico, semper.

^b Amb., Burgundionum. Guntramno Burgundiæ regi superstitem fuisse Childebertum contra Baronii sententiam jam liquido constat; legimus enim apud Fredegarium: «Regnum ejusdem Childebertus assumpsit,» et apud Greg. Tur., lib. iv de Miraculis sancti Martini, cap. 37: «Tempore quo post obitum gloriosissimi regis Gunthramni Childebertus, rex Aurelianensium, urbem adiit, etc.» De illius obitu Fredegarus, cap. 13: «Anno 53 regni Gunthramni, v Kal. Aprilis, ipse rex moritur, sepultusque est in ecclesia sancti Marcelli in monasterio quod ipse construxerat.» Ex his, atque solari eclipsi per eundem Fredegarium narrata superiori anno Bollandiani successores clarissimi Henschenius et Papebrochius in præliminari exegesi de genealogia regum Dagobertinorum, ad tomum III mensis Martii, ann. emortualem Gunthramni 593 firmarunt. Cæterum piissimi regis virtutes ita claruere, ut in album sanctorum relatus fuerit, eique sacer dies 28 Martii, ut videre est in cit. Actis sanctorum Bollandii. Quæ vero ad Langobardos nostros pertinet, hoc etiam tempore a Paulo non integre relata, silentio minime prætereunda Cotronensis urbis expugnatio, ingensque captivorum numerus abductus anno 596, ut ex epistola divi Gregorii Magni colligere possumus. Ea data est ad Theotistam patriciam, quæ summo pontifici, ut et cæteri plures, magnum auri pondus ad redimendos captivos largita fuerat. Vide lib. vii, indict. 15.

^c Hac etiam tempestate. Mod.

^d Al., Gaidulfum quoque Bergomensem. Lind.

A qui circa oram maris erant, pestis gravissima vastavit. Sequenti quoque anno mortalitas valida populos Veronensium attrivit ^f.

CAPUT XVI.

De signo sanguineo in cælo, et bello Francorum inter se.

Tunc etiam signum sanguineum in cælo apparuisse visum est, et quasi hastæ sanguineæ, et lux clarissima per totam noctem. Theudiberius rex Francorum eo tempore cum ^g Clotario patruale suo ^h bellum gerens, ejus exercitum vehementer afflixit.

CAPUT XVII.

De morte Ariulfi ducis Spoletani, et de ducatu Thudelapii.

Sequenti anno Ariulfus dux, qui ⁱ Faroaldo apud Spoletum successerat, moritur. Illic Ariulfus cum bellum contra Romanos in Camerino gessisset, victoriamque patrasset, requirere a suis hominibus cœpit quis vir ille fuerit quem ipse in illo bello quod gesserat tam strenue pugnante vidisset. Cui cum sui viri responderent se ibi nullum aliquem fortius facientem quam ipsum ducem vidisse, ille ait: Certo multum et per omnia me meliorem ibi alium vidi, qui quoties me adversæ partis aliquis percutere voluit, ille vir strenuus me semper suo clypeo protexit. Cumque dux ipse prope Spoletum, ubi basilica beati martyris Sabini sita est, in qua ejusdem venerabile corpus quiescit, advenisset, interrogavit cujus hæc tam ampla domus esset. Responsum est ei a viris

^e Al., Warnecausum. Lind. et Mod. Warnecantium. A.

^f Hæc eadem ferme Pontif. Raven. in Vita sancti Mariniani xxx, cap. 2: «Istius igitur temporibus circa commorantes marina littora, maximeque in hac civitate Ravennæ gravissima peste vastati sunt, et volutatio anni circulo Veronenses cives valida mors consumpsit. Post hoc visum est terribile in cælo signum, et velut hostes sanguinei per totam noctem dimicantes, et lux clarissima lustrata est.»

^g Ms., Lothario, et sic infra quoque Lind. servanda Editorum lectio.

^h Bellum inter Theodebertum Austrasiæ ac Theodoricum Burgundiæ reges contra Clotarium II Neustriæ regem narrat Fredegarus in Chron., cap. 20, Aimoinus, lib. iii, cap. 88, eique narratam a Paulo meteororum apparitionem parem faciunt, atque in annum 600 incidisse communiter firmant recentiores. Susceptum instigante potissimum Brunichilde Theodeberti, et Theoderici avia infelicem Clotario exitum habuit. Pugnatum quippe in Senonensium ditione ad fluvium Aroanem, haud procul a Dromello vico: «Ibi, scribit Fredegarus, dicto cap. 20, exercitus Clotarii gravissime trucidatus est. Ipsoque cum his qui remanserunt in fugam verso, pagos et civitates ripe Sequanæ, quæ se ad Clotarium traderant, depopulantur, et vastantur. Civitates ruptæ nimis, pluritas captivorum ab exercitu Theoderici et Theodeberti exinde deducitur. Clotarius oppressus vellet nollet per pactionis vinculum firmavit, ut inter Sigonam et Ligerim usque mare Oceanum, et Britannorum limitem, pars Theoderici haberet, et per Sigonam et Isaram ducatum integrum Dentelini usque Oceanum mare Theodebertus reciperet. Duodecim tantum pagi inter Isaram, et Sigonam, et mare litoris Oceani Clotario remanserunt.»

ⁱ Al., Faroaldo. Lind.

^j Mod., Sabini episcopi.

Adelibus, Sabinum ibi martyrem requiescere, quem Christiani quoties in bellum contra hostes irent, a solitum haberent in suum auxilium invocare; Ariulfus vero cum adhuc esset gentilis, ita respondit: Qui potest fieri ut homo mortuus aliquid venti auxilium præstet? Qui cum hoc dixisset, equo desiliens, eandem basilicam conspecturus intravit. Tunc, aliis orantibus, ipse picturas ejusdem basilicæ mirari cœpit. Qui cum figuram beati martyris Sabinii depictam conspexisset, mox cum juramento affirmavit dicens, talem omnino eum virum qui se in bello protexerat formam habitumque habuisse. Tunc intellectum est beatum martyrem Sabinum eidem in prælio adiutorium contulisse. Igitur, mortuo Ariulfo, duo filii Faroaldi superioris ducis inter se propter ducatum decertantes, ^b unus ex ipsis qui cum victoriam adeptus esset, nomine Theudelapius, ducatum suscepit.

CAPUT XVIII.

De prædicatione facta a Langobardis in cœnobio sancti Benedicti.

* Circa hæc tempora cœnobium beati Benedicti

^a Al.: *præsidium haberent, ac eum propterea in suum auxilium vocarent.* Lind.

^b Al.: *alter eorum Theudelapius nomine victoria potius ducatum suscepit.* Lind.

* Celebris est doctorum Scriptorum conatus (inquit Bacchini in dissertat. historico-chronolog. de ætate Petri Senioris, etc., ad Pontif. Raven.) ut Paulum Warnefridi cum Leone Ostiensi, et Ostiensem ipsum cum Ostiensi componant, ubi de monasterii Casinensis per Langobardos eversione, et de temporis spatio quod inter ejus desolationem et Petronacis opera factam restorationem effluxit. Disceptatio est pluribus per Camillum Peregrinum in chronologia Ducum Beneventanorum, abbatem Angelum a Nuce, Bollandum, Mabillonium, Bacchini, aliosque præstantissimos viros, quorum argumenta singula hic enumerare longissimum esset. Ex iis ad Pauli nostri emendationem potius quam illustrationem satis fuerit carpisse vetustiora hujus rei monumenta, ex quibus evincitur ad superiora tempora contra Pauli testimonium insignem hanc celeberrimi monasterii eversionem esse referendam. Avo proximior imo actæ tragediæ testis Gregorius Magnus, lib. dialogorum II, cap. 17, hæc habet, cum de prædicatione sancti Benedicti loquitur. « Vir quidam nobilis Theoprobis nomine; ejusdem Benedicti Patris fuerat admonitione conversus, etc. Hic cum quadam die ejus cellam fuisset ingressus, hunc amarissime flentem reperit. Cumque diu subsisteret, ejusque non finire lacrymas videret, nec tamen ut vir Dei consueverat orando plangeret, sed mœrendo, quamnam causa tanti luctus existeret inquisivit. Cui vir Dei illico respondit: Omne hoc monasterium quod construxi, et cuncta quæ fratribus præparavi omnipotentis Dei judicio genibus tradita sunt. Vix tamen obtinere potui ut mihi ex hoc loco animæ concederentur. Cujus vocem tunc Theoprobis audivit, nos autem cernimus, qui destructum modo a Langobardorum gente ejus monasterium scimus. Nocturno enim tempore, et quiescentibus fratribus nuper illic Langobardi ingressi sunt, qui diripientes omnia, ne unum quidem hominem illic tenere potuerunt, etc. » Anastasius Bibliothecarius, in Vita Pelagii II: Fugientes, inquit, ex cœnobio fratres Romam profecti sunt.... atque ex concessione sancti Pelagii papæ II, et Tiberii Mauricii imperatoris juxta Lateranense patriarchium monasterium construxerunt, » et ex eo fortasse Leo Ostiensis in Chron. Cassin., lib. pr.,

▲ Patris, quod in castro Cassino situm est, a Langobardis noctu invaditur. Qui universa diripientes, ne unum quidem de monachis tenere potuerunt, ut propheta venerabilis Benedicti Patris, quam longe ante præviderat, completeretur, qua dixit: Vix apud Deum obtinere potui, ut ex hoc loco mihi animæ concederentur. Fugientes quoque ex eodem loco monachi Romam petierunt, secum codicem sanctæ regolæ, quam præfatus Pater composuerat, et quædam alia scripta, nec non pondus panis, et mensuram vini ^d, et quicquid ex suppellectili subripere poterant, deferentes. Cæterum post beatum Benedictum Constantinus, post hunc Simplicius, post quem Vitalis, ad extremum Bonitus congregationem ipsam rexit, sub quo hæc destructio facta est.

CAPUT XIX.

De morte Zottonis, et ducatu Arichis.

Mortuo igitur Zottone Beneventanorum duce, * Arigis in loco ipsius a rege Agilulfo missus successit, qui ortus in Foro Julii fuerat, et Gisulfi Foro Juliani ducis filios educarat, eidemque Gisulfo consan-

cap. 2: « Fratres Romam profecti sunt, atque ex concessione Romani pontificis Pelagii, qui tunc sedi apostolicæ præerat juxta Lateranense patriarchium monasterium construxerunt, ibique per centum et triginta annos, quod Casinense monasterium destructum permansit, habitaverunt. » Ad perspicuam horum explicationem omnium vice referam verba doctissimi Mabillonii in Annal. Benedictinis, lib. VII: « Casino tum præerat Bonitus abbas, successorem in regendo apud Lateranum grege Casinensi sortitus Valentinianum, qui annis multis, teste Gregorio, Lateranensi monasterio præfuit. Unus hic locus sufficit emendandæ communi nostrorum sententiæ, qui hanc eversionem anno supra quingentesimum octogesimo nono ponunt. Gregorius quippe Dialogos suos scribere aggressus est anno nonagesimo tertio. Jam vivere tum desierat Valentinianus, qui multis ante annis hoc est annis minimum decem, Lateranensi monasterio præfuerat. Ergo longe ante annos decem eversum fuerat Casinense monasterium, et monachi inde fugati, quibus Pelagius continenter Lateranensi basilicæ locum ad construendum monasterium concesserat, anno utique circiter octogesimo, qui quartus erat ejus pontificatus annus. Nec refert quod Gregorius ejus successor, Dialogorum librum secundum scribenti, nupera dicatur hæc eversione. Nupera enim apud Gregorium non semel accipitur pro decem, imò et pro viginti annorum spatio, ut duo ejus loca manifeste probant, a me alius relata in notis ad hunc Gregorii locum, etc. » De Leonis vero testimonio infra hæc habet, cap. 3: « Corrigenus in eo prædictus auctor, quod subdit Casinates apud Lateranum perseverasse per centum et decem annos, quod Casinense monasterium destructum permansit, alius Codex habet centum et triginta annos, sed utrobique diminuto temporis intervallo, cum a Pelagio secundo, cujus pontificatu hæc eversione contigit, ad Gregorium III, quo pontifice sacri cœnobii a Petronace instauratio facta dicitur a Leone, anni fere cxi. intercesserint. Verum Gregorii III loco substituendum est Gregorius II, qui cum anno 715 pontificatus inierit, annis minimum cxxxv Casinensis monasterii ruina perseveravit, etc. »

^d De iis in regula D. Benedicti, cap. 39 et 40. Emina vini mensura dicitur, de qua curiosa multi, quæ non sunt hujus loci.

* Al., *Arichis*. Lind. et Mod. al., *Arigiso*.

Ex subsequenti Beneventani ducis successione,

guineus erat. Ad hunc Arigis exstat epistola beati Gregorii papæ in hunc modum directa.^a

CAPUT XX.

Epistola beati Gregorii papæ ad eundem Arichis.

^a Gregorius ^b Arigis duci.

^a Quia sic de gloria vestra, sicut revera de filio nostro confidimus, petere a vobis aliqua fiducialiter provocamus, arbitantes, quod minime nos patiamini ^d contristare, maxime in tali re, unde vestra anima multum poterit adjuvari. Indicamus ^e autem propter ecclesias beatorum Petri ac Pauli, aliquantas nobis trabes necessarias esse, et ideo Sabino subdiacono nostro inunximus, de partibus ^f Briccorum aliquantas incidere, et ut usque ad mare in locum aptum trahere ^g debeat. Et quia in hac re solatiis indiget, salutantes gloriam vestram, paternam charitatem petimus, ut ^h actionariis vestris, qui in loco sunt ⁱ deputatis, ut homines, qui sub eis sunt, cum bobus suis in ejus transmittere solatium debeant, quantum vobis concurrentibus, melius quod ei inunximus possit perficere. Nos enim promittimus, quia dum res perfecta fuerit, dignum vobis ^j xenium, quod non sit ^k injuriosum, transmittemus. Nam

hic etiam firmatur chronotaxis annorum inscripti Ducatus Beneventani, quam supra libro III, capit. 32, cum Caraculo exhibui; nam si Zoto principatus est Beneventi per curricula viginti annorum, et successorem habuit Arigim, ut noster vocat, vel Archim, ut Chronic. Ducum Beneventi, vel Archim, ut Anonym. Cassinensis, vel demum Arogem, ut D. Gregorius Magnus, jam liquido constat ex epistola dicti sancti pontificis ad Joannem episcopum Ravennatensem, cujus verba recitavi, Indict. x, anno scilicet Domini nostri Jesu Christi 594, quo data est, Archim ad principatum Beneventanum jam elatum fuisse, atque Neapolitanæ civitati cum Ariulpho alio duce insidias parasse, cumque Paulus noster Agilulphi regis beneficio principatum accepisse scribat, necessario dicendum paulo post regis inaugurationem id accidisse: unde si retro numerum xx annorum duxeris jam ad Caracoli tempora venies, quantum licet in tanta rerum caligine: neque turbant ea, quæ doctis. Peregrinus ex recentioribus Chronologis opponit: major enim ejusdem ævi scriptoribus habenda fides, nec argumentum ab ipso Paulo nostro deductum: nempe Zotonis ducatus initia ex tempore Autharii regis esse revocanda, quia noster hujus regis acta narrans de Zotone verba facit: frequentissimum illi quippe fuit multa per anticipationem refert, ut ipse non uno in loco professus est.

^a Data est indict. v; vide lib. XII, num. 23 edit. Patrum Benedict. sancti Mauri.

^b Amb., Arichis.

^c Amb., vos. Ms. L., neminem vos.

^d Amb., contristari.

^e Amb. et Mod., autem vobis propter, etc.

^f Amb. et Mod., Briciorum. Lind. al., Briziorum, al., Brictorum.

^g Amb., deducere, nec leg. verbum debeat.

^h Amb., acinaris.

ⁱ Mod., demandetis.

^j Mod., exenium.

^k Amb., indignum.

^l Pontif. Raven. in Vita Mariniani XXX episcopi, hæc ex Paulo fortasse repetit. ^a Capta est inter hæc Agilulphi regis filia cum Gudelschalcho viro suo ab exercitu Gallinici patricii de civitate Parmense, et in hanc urbem Ravennæ capti ducti sunt, ^b et infra: ^c Igitur, ut diximus, semper bellum fuit inter Ravennenses et Langobardos, et discordia grandis propter

scimus nos considerare, et filiis nostris, qui bonam nobis voluntatem exhibent, respondere. Unde iterum petimus, gloriose illi, ut ita facere debeat, ut et nos possimus vobis esse pro prædito beneficio debitores; et vos mercedem pro sanctorum ecclesiis habeatis.

CAPUT XXI.

De captivitate filiae regis Agilulphi, et quia rex Agilulfus Cacanum artificem direxit.

His diebus capta est filia regis Agilulphi, cum viro suo Godescalco nomine, de civitate Parmensi, ab exercitu Gallinici patricii; et ad urbem ¹ Ravennatium sunt deducti. Hoc quoque tempore misit Agilulfus rex Cacanum regi Avarorum artifices ad faciendas naves, cum quibus isdem Cacanum insulam quamdam in Thracia expugnavit.

CAPUT XXII.

De basilica beati Joannis in Modicia, quam Theudelinda regina edificavit.

Per idem quoque tempus Theudelinda regina basilicam beati Joannis Baptistæ, quam in ^m Modicia ⁿ construxerat, qui locus supra Mediolanum duodecim millibus abest, dedicavit, multisque ornamentis filiam suam, quæ capta a Ravennatibus fuerat. Et propter ipsam iram civitas Cremona a prædicto capta et destructa est rege, et Mantua nimis vexata est, et disrupta.

^m Amb., Modica; al., Modoetia, et ita alibi quoque L. Tristanus Calchus, Hist. Mediol. lib. IV: ⁿ Modoetiam vulgus appellat; quæ tamen dictio a Paulo usurpatur. Nos vero innotitur inscriptione saxi vetustissimis litteris ad hunc modum ibidem insculpti.

C. SERTORIUS L. F. OUF. VETERANUS LEG. XVI. CURATOR. CIVIUM. OMN. OR. NOGENTIACI.

Opulentum oppidum est, et Lambro attluit. Eoque lapidis argumento Moguntiacum oppidum appellatum fuisse contendit. Notanda tamen in eo lapide varia lectio Romanor. pro omni. or. et Apianum, unde Gruterus exscripsit, eundem hic Mediolani ad sancti Victoris legisse. Balthasar Fidelis Modoetiensis basilicæ archipresbyter in libro quem ad Leonem X. Pontif. Max. scripsit, Modiciam a census modicitate appellatam fuisse putat, et Calcho de veteri Moguntiaci nomine subscribit: utcumque se res habet Eudodio lib. VI, epist. 10 Moditia dicitur, ut animadvertit doctis. Fontaninus in sua dissertat. de corona ferrea. Ego vero in vetustis chartulis omnibus noni, et decimi sæculi apud eximium antiquitatis, bonarumque litterarum cultorem comitem Donatum de Sylva, et in ipso archivio basilicæ Modoetiensis promiscue Modiciam, et Modicam legi.

^a Quæ sequuntur solummodo in Ascensiana editione habentur ^b construxit pro se, et pro viro suo, et pro filiis, ac filiabus, et cunctis Langobardis Italiensibus, ut ipse sanctus Joannes pro nobis interpellator sit ad Dominum Deum nostrum Jesum Christum pro nobis, nos omnes unanimiter pollicemur illi omni anno in die Nativitatis suæ, hoc est vii Kalendas Julii de nostris facultatibus transmissuros honorifice ad oraculum ejus ut per illius interpellationem habeamus juvamen Domini nostri Jesu Christi tam in bello, quam in aliis totis omnibus, quocumque ituri sumus. Ab illo ergo die in omnibus actibus eorum coperunt invocare sanctum Joannem, ut illis præberet auxilium in virtute Domini nostri Jesu Christi, et illi omnes permanebant illi: victoresque existerunt super cunctos adversarios suos. Locus autem ille supra Mediolanum duodecim millibus est; quem regina dedicandum curavit, multisque ornamentis auri et argenti mirifice decoravit, prædiisque

auri, argentique decoravit, prædiisque sufficienter deditavit. Quo in loco etiam Theudericus quondam Gothorum rex palatium construxit, pro eo quod æstivo tempore locus ipse, ut pote vicinus Alpibus, temperatus, ac salubris existit.

CAPUT XXIII.

De palatio quod construxit.

Ibi etiam præfata regina suum palatium condidit, in quo aliquid et de Langobardorum gestis depingi fecit. In qua pictura manifeste ostenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tondebant, vel qualis illis vestitus, qualisve habitus

ditavit, familiasque, et possessiones multas eidem loco addixit in honorem sancti Joannis Baptistæ. Dicamus assertionem scripturæ Theodolindæ reginæ una cum filio suo Adalwaldo rege sancto Joanni patrono suo de dono Dei, et de dotibus chartulam suæ donationis, quam in suorum præsentia scribere fecit. Si quis quolibet tempore hanc testem voluntatis suæ corruerit, in iudicii extremi die cum Juda traditore damnetur. Ordinatio vero ejus talis fuit. De rebus sancti Joannis nullo modo se debet aliquis intrimitere, nisi tantum sacerdotes, qui ibi deserviunt die ac nocte, tanquam famuli ac famulæ, qui ibi subiecti sunt communiter debeat vivere. Quoniam vero in Ms. et Augustana Editione deerant, ideo in textum recipere nolui. Lind. In Ms. Modociensi leguntur, paucis hisce variantibus, vers. ut ipse S. Joannes, ita sequitur: « Sit intercessor pro cunctis Langobardis ad Dominum, et illi voverunt inter se unanimiter majores natu cum rege suo, et una cum Theodolinda regina, atque dixerunt: Si sanctus Joannes, etc. Vers. *adversarios eorum*, sequitur: « Qui locus ille supra Mediolanum XII mill. adest, dedicavit, multisque ornamentis auri et argenti mirifice decoravit, prædiisque ditavit, familias, ac possessiones multas in eodem loco subjugavit in honore sancti Baptistæ Joannis. Dicamus offerntionem Scripturæ Theodolindæ reginæ, etc.

* Quam maxime (scribit idem Fidelis) Langobardi hoc templum coluerint, cuppæ, coronæ, cruces, tabulæ aureæ, smaragdus, hyacinthis, electoriis, carbunculis, margaritis, aliisque immuneris lapillis ornatae, altaris magni palla cum aurea, tum argentea, et syphus ille admirabilis optimi sapphyri, atque alia regia ornamenta relicta testantur. Hæc omnia in insigni cimeliario ejusdem basilicæ servantur adhuc, perpetua Langobardicæ pietatis monumenta, eaque pluries DD. canonicorum beneficio non sine ingenti animi gaudio curiose spectavi. Placeat hic regias coronas e suis archetypis expressas in adverso folio exhibere. Primam quidem non tam auro, quam ferrea lamina decoram: eam ex uno Dominicæ passionis clavo confectam loci hujus incolæ firmissime tenent, solemnique cultu cruci appositam singulis annis populorum piæ venerationi colendam exponunt, de illa Sigonius lib. 1 de Regno Italiae, anno 591: « Auctores Mediolanenses patrios secuti annales asserunt coronam ei, nempe Agilulpho, impositam fuisse, a Theodolinda regina institutam, auream illam quidem, verum circulo ferreo interiore intextam, unde post ferreæ coronæ nomen Italico Langobardorum regno enituit. »

Agilulphi regis alteram, quam figuræ Domini nostri Jesu Christi, elevata in signum crucis dextera, et sinistra librum apertum tenentis, mystico Græcorum A et Ω signatum: a lateribus figuræ angelorum, et XII apostolorum per spatia columnis distincta: eam extrema superiori parte pyropi, et smaragdi LXV circum exornant, sine ullis radiis, aut liliis, pondo unciarum XXI, den. XXII, quod etiam notavit Mabillonius in Itinere Italico pag. 212, inferiori vero inscripto lemmate AGILULF. GRAT. DI VIR.

erat. Siquidem e cervicem usque ad occipitum radentes nudabant, capillos a facie usque ad os dimissos habentes, quos in utramque partem in frontis discrimine dividebant. Vestimenta vero eis erant laxa, et maxime linea, qualia Angli-Saxones habere solent, ornata institis latioribus, vario colore contextis. Calcei vero eis erant usque ad summum pollicem pene aperti, et alternatim laqueis corrigiarum retenti. Postea vero cœperunt hosis uti, super quas equitantes tubrugos birreos mittebant, sed hoc de Romanorum consuetudine traxerunt.

GLOR. REX TOTIUS ITAL. OFFERET. SCO. JOHANNI BAPTISTÆ IN ECCL. MODICIA, amplissimo quidem titulo imperantibus adhuc ejus ævo in Italia per exarchos suos Græcis imperatoribus, qua ducatus Romanus, exarchatus Ravennæ, atque Neapolitanorum fines protendebantur. Pendet ab ea corona crux aurea, gemmis et margaritis ornata, unciarum XXIV den. XIV. Postremam Theodolindæ vocant, nullo tamen inscripto lemmate, auream pariter, smaragdus ornata pondo unciar. XIV, denar. XIX. Pendet etiam ex ea crux altera pondo unc. XV, den. VII, gemmis ab utroque latere splendens. Coronas hæc cum suis crucibus, et cætera notabiliora dona itidem præsentat marmorea tabula supra majorem basilicæ januam, barbaro quidem sæculo insculpta, ut informes figuræ satis indicant, et præcipue veluti demissus de Christi Domini stomacho Jordanes fluvius, unde aquas hausisse ad baptizandum D. Joannem Baptistam exprimere voluerat artifex infelicitissimus. A latere insculptæ coronæ tres, totidemque pendentes ab ipsis crucibus, ita ut hoc unum in citata clar. Fontanini dissertatione minime probaverim cap. 9, § 4.

Coronam ferream semper sua cruce fuisse destitutam: aliis enim duabus in Modociensi lapide parem aspicio: neque oculatissimo viro id vitio vertendum, quippe Romæ scribens ad Modociensem basilicam non accesserat; sed nunc observasse juvabit, ne fastidiosius quibusdam irrisoribus ejus argumentandi vis contra ocularem antiqui lapidis aspectum aliquando stomachum faciat. In eo etiam insculpta visitur aurea gallina cum pullis suis, et vasculi plures, ejusdem reginæ Theodolindæ, ac Langobardorum munificentie dona, eandem prorsus formam exhibentia, quam singula in gimeliario re ipsa nunc servant, ita ut ex archetypis delineata tunc temporis fuisse dubitari non possit.

^b Mod., palatium magnum.

^c Mod., sibi.

^d Verba, et de Langobardorum gestis depingi fecit. In qua pictura, al. desunt Lind. Mod., in quo aliquid de Langobardorum gestis manifeste ostenditur.

^e Moc., Sequæ de cervice.

^f Etiam hoc Gothis usitatum fuit. Sidonius Apollinaris lib. 1, epist. 2, « Aurium legulæ, sicut mos gentis est crinum superjacentium flagellis operiuntur, ubi flagellis crinum significantur cirri, commune Germanorum ornamentum: unde etiam cirrigeri vocantur, ut optime docuit vir clarissimus, et nunquam sine laude loquendus Justus Lipsius in notis ad Germaniam Taciti, ubi et quædam de vestitu Germanorum addit, quæ opera pretium legere. Lind.

^g Mod. et Lind., ad pollicem pedis aperti.

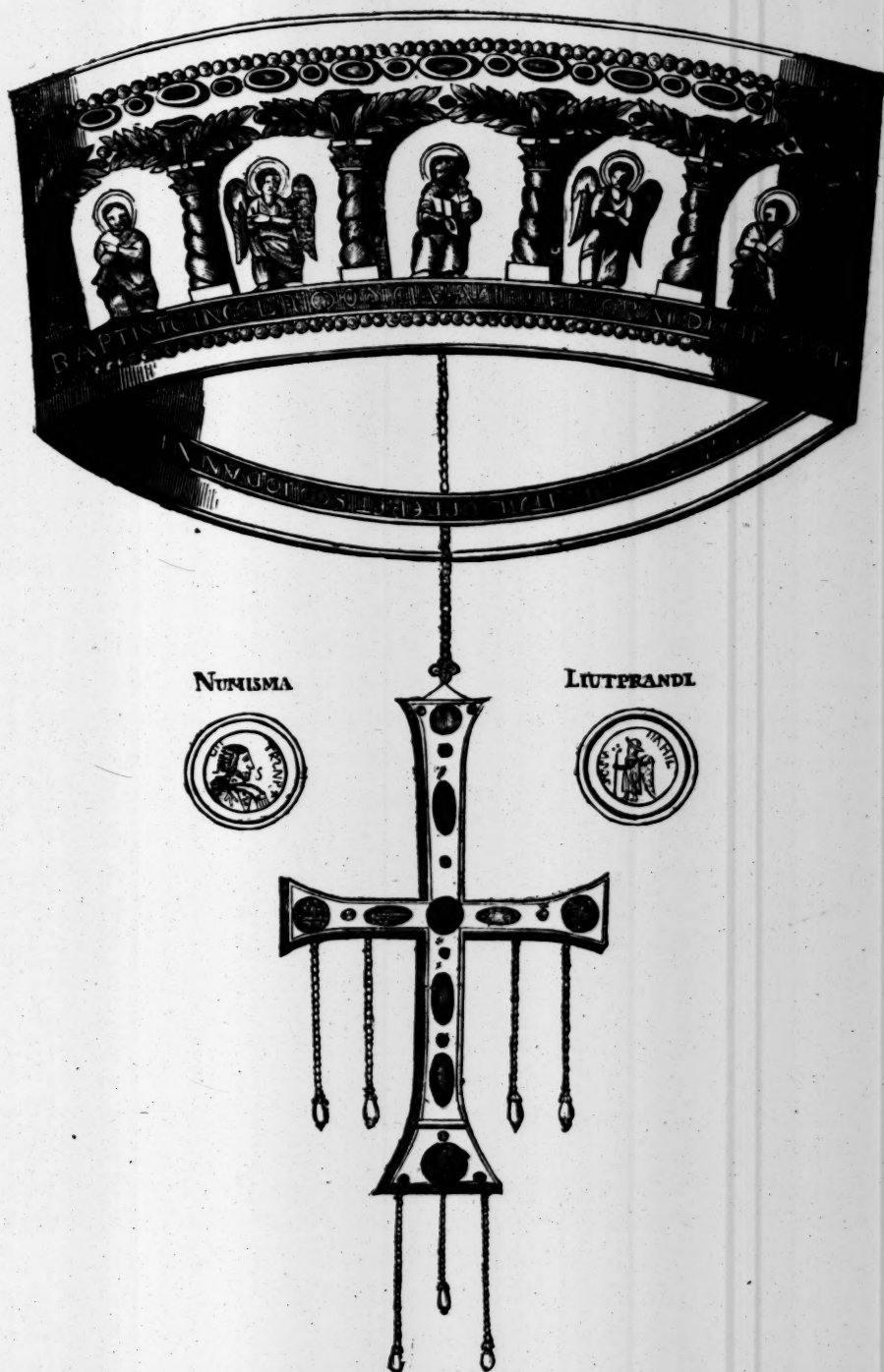
^h Plane Germanicum vocabulum, Lind.; Latine tibialia. Vide Glos. Du Cange.

ⁱ Tò quas non leg. in Mod.

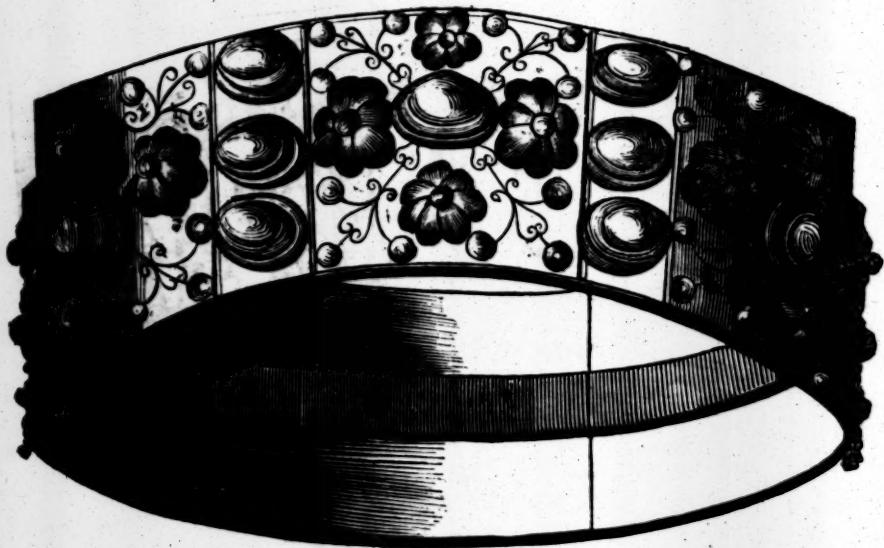
^j Isidor. Etymolog. lib. XIX, cap. 22: « Tubrucos vocatos dicunt, quod tibias, braccasque tegant. » Lind. Glossario, « lauea ocrea, ocreis, aut calcei coriaceis superimponi solita. » Byrreus, coloris rubi.

^k Amb., de Romana, non de sua consuetudine traxerant.

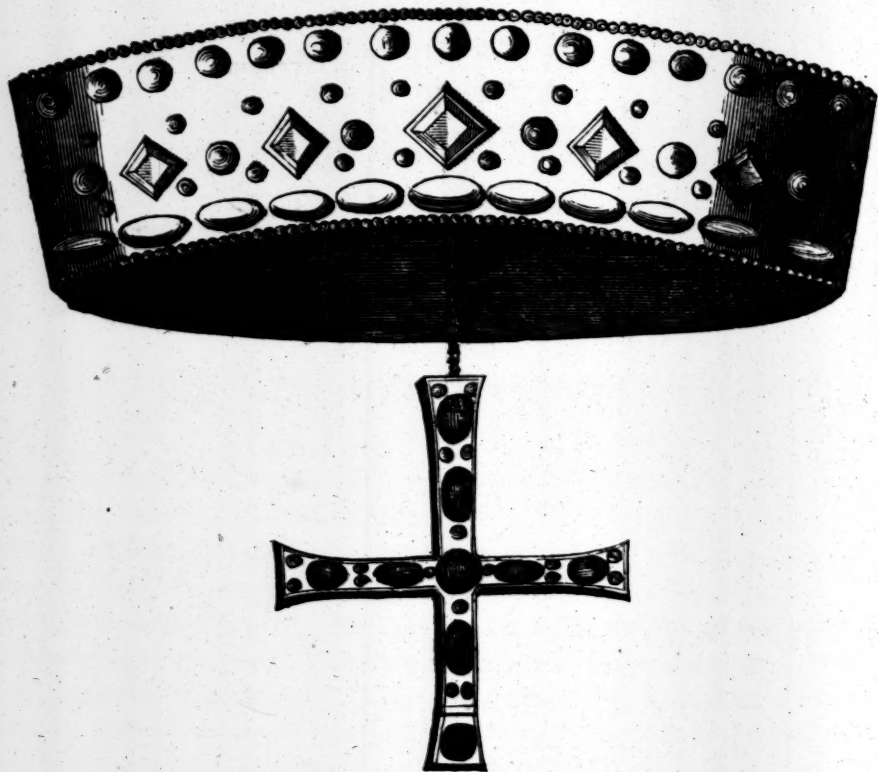
CORONA AUREA AGILULPHI REGIS

CORONA AUREA VULGO FERREA DICTA.

CORONA AUREA THEODOLINAE REGINAE

Ad Monitum Historiæ Miscellæ infra, col. 743-744.

SPECIMEN CHARACTERVM HISTORIAE
MISCELLAE*ex Codice Ambrosiano pergameno Siglit Grin*

INERT HISTORIA ROMANÆ LIB. PRIMVS

Primus Italia ut quibusdā placet. regnavit
Janus. Deinde Saturnus. Iovē filium egregia fugi-
ens. incivitate quæ ex ei nomine Saturnia dicta est
cuius ruines hæcenus cernuntur. in fribusque. aut
specul ab urbe. Hic Saturnus quia Italia latuit. ab ei
latebra latum appellata est. Ipse d' em adhuc rudē populos domos
edificare. terras incolere. plantare vineas docuit. atq; humanis
morib; vivere. cū arceæ semiferi gl'ndi tantū modo alimentis
utā sustentarent. Et aut in peluncis. aut frondib; virgulisq; con-
tasculis habitarent. Ipse q' iam ei nummos aereos p'imi instituit. pro
quib; meritis ab indocibili & rustica multitudine d' appellatus est.
ost hunc picus ei filius de quo fabulose dicit. quod aqua d' famolis
simamaga Curce nāmine. ob contemptū ei amorē in aue sui nominis
fuit mutatus. Post hunc ei filius Faunus. qui fuit pater Saturni. cui
mā carmen a Nycostrada creditur latinas litteras repperisse.

Ita d' Italia vementine quo cū quidā
certamine confixat; quib; ab utriusque pene cōruptis. regē vultū q' ultra
6 decē annos regnaverat. ut fecit. unūq; italico d' d' rei publicæ uox rediit.
Quis u' restitit adhuc quæ derustamā & uigili felicitate d' d' in sequentia
dō p'sule libello p' m'da sui T;

CAPUT XXIV.

De subversione Patavinæ urbis.

Usque ad hæc tempora Patavium civitas fortissime militibus repugnantibus Langobardis rebellavit. Sed tandem injecto igne tota flammis vorantibus concremata est, et jussu regis Agilulfi ad solum usque destructa est; milites tamen qui in ea fuerant Ravennam remeare permissi sunt.

CAPUT XXV.

De pace facta cum Avaribus, et quod Langobardi Istriam sunt ingressi.

Hac tempestate Agilulfi legati regressi a Cacanò pacem perpetuam factam cum Avaribus nuntiaverunt. Legatus quoque Cacanì cum eis adveniens ad Gallias perrexit, denuntians Francorum regibus, ut sicut cum Avaribus, ita pacem habeant cum Langobardis. Inter hæc Langobardi cum Avaribus et Sclavis Istrorum fines ingressi, universa ignibus et rapinis vastaverunt.

CAPUT XXVI.

De nativitate Adaloldi filii Agilulfi, et invasione montis Silicii.

Agilulfo quoque regi tunc nascitur filius de Theudelinda regina, in Modiciæ palatio, qui Adalold-

^a Al., Avaribus Hunis. Lind.

^b Amb. semper, Modiciæ.

^c Al., Adalold, al., Adaloldus, et sic infra. Lind.

^d Al., Constantino, et Avorante, qui fuit strator, etc. Lind.

^e Mauricius imperasse annos xx, menses tres, dies aliquot, erudiis exploratissimum, itemque apud veteres plerosque scriptores annos incompletos pro completis numeratos fuisse, ut Paulus noster hoc loco. Zonaras, in Annal., nullam incepti anni rationem habuit in imperio Mauricii, scribit enim: Ἐβασε δὲ Μαυρίκιος ἑτὼν ἑξήκοντα καὶ τριῶν, εἰκοσι βραδύνας ἡμετέρας. ^f Mortuus est Mauricius anno ætatis sexagesimo tertio, regni vigesimo. ^g Exeunte scilicet Novembri anni 602, indictione 6 jam inchoata. Horribilem infelicis imp. obitum, quem plures Græci scriptores narrant ex Chronico Alexandrino repetimus: Ἐκράθη δὲ Μαυρίκιος Τιβέριος μετὰ τῆς γυναῖκος καὶ ἑκτὸν τέκνον αὐτοῦ εἰς τὸν ἄγιον Αὐτίνουμον πλησίον Πραυνίτου, καὶ τῇ κ' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἡμέρᾳ τρίτῃ ἑσπέρῃ πλησίον Χαλκιδῶνος αὐτὸς Μαυρίκιος Τιβέριος; καὶ Πίτρος, Ἰουστίνος, καὶ Ἰουστινιανὸς, καὶ Πίτρος δὲ ὁ ἀδελφὸς Μαυρίκιου κουροπαλάτης ὢν, συσχεθὲς καὶ αὐτὸς; ἑσπέρῃ σαι δὲ ε' διαδρόμους πλησίον τοῦ Ἀρπίτα. Κωνσταντῖνος ὁ Ἀρῆς ἀπὸ ἐπάρχων γενόμενος πραΰτηριν, καὶ λογθέτης, καὶ κουράτωρ τῶν Ὀρμίσδου, καὶ Θεοδοσίου ὁ υἱὸς Μαυρίκιου, καὶ κομηντέλος ὁ πατριχίος, καὶ στρατάρχης. καὶ αὐτὸς ἑσπέρῃ πέραν πλησίον τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου πρὸς βάλασσαν, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐγένετο κυνέρωτον. ^h Comprehensus vero Mauricius Tiberius cum uxore et octo liberis in æde sancti Autonomi juxta Præneta, et 27 die ejusdem mensis, feria tertia, occiditur ad Chalcedonem ipse Mauricius Tiberius; ac Petrus, Justinus, et Justinianus. Et Petrus Mauricii germanus Curopalata captus et ipse. Interfecti sunt in Diadromo ad Aceritam. Constantinus Lardis ex præfecto factus prætorio Logothetes, et Curator Hormisdi, filius præterea Mauricii Theodosius, et Commentiolus patricius, et militæ præfectus casus est trans urbem ad sancti Cononis propter mare.

Jussu est filiorum suorum mortem aspicere, cumque ultimum matris subripisset, ac in illius locum filium suum morti tradendum suppemisset, non tulit imp., dolumque indicavit, ea sepius verba pronun-

das est appellatus. Sequenti tempore, Langobardi castrum montis Silicii invaserunt. Per idem tempus repulso apud Ravennam Gallicino, rediit Smaragdus, qui prius fuerat Ravennæ patricius.

CAPUT XXVII.

De morte Mauricii imperatoris.

Igitur Mauricius Augustus postquam uno et viginti annis rexit imperium cum filiis Theodosio et Tiberio, et Constantino a Foca, qui fuit strator Prisci patricii, occiditur. Fuit autem utilis reipubl. Nam sæpe, contra hostes dimicans, victoriam obtinuit. Hunni quoque, qui et Avars appellantur, ejus virtute devicti sunt.

CAPUT XXVIII.

De Gaidoaldo, et Gisulfo ducibus, et de baptismo Adaloldi.

Hoc anno Gaidoaldus dux de Tridento, et Gisulfus de Forojulli, cum antea a regis Agilulfi societate discordarent, ab eo in pace recepti sunt. Tunc etiam baptizatus est prænominatus puer Adaloldus, filius Agilulfi regis, in sancto Joanne in Modicia, et susceptus de fonte est a Secundo servo Christi de Tridento, cujus sæpe fecimus mentionem. Fuit autem

tians: Justus es, Domine, et rectum judicium tuum. Vide Theophylactum, qui spectaculum projectorum in mare cadaverum, et ad litus pluries fluctibus actorum extremam tragoediæ scenam accessisse narrat. Laudes Mauricii frequentis in æ apud historicos Græcos, quibus tamen avaritiæ notatur, qua petitem a Cacanò in singulos captivos milites dimidium aureum tradere recusavit; quamobrem Cacanus barbara ferocia, xii mil. numero, omnes occidit.

ⁱ Amb., utilis reipublicæ, sed avaritia deditus nimia.

^k Bella inter Mauricius et Cacanum Avarum regem fusius narrant plures Græci scriptores, Theophylactus, Nicephorus, Zonaras, Manasses, Cedrenus, et auctor Chronicæ Alex., inter Latinos Historia Miscella, lib. xvi, ex Theophane.

^l Al., Gaidoaldus. Lind.

^m Al., in ecclesia sancti Joannis. Lind. et Mod.

ⁿ Maximus Annalium pater Baronius putat eundem istum Secundum fuisse illum Secundinum abbatem, ad quem plures divi Gregorii datæ sunt litteræ. ^o Erat, inquit, iste abbas magni nominis inter Langobardos existens, ut ex aliis ipsius Gregorii litteris ad Theodolindam reginam datis apparet, huncque ipsum apud Paulum Diaconum (errore putò librariorum) non Secundinum, sed Secundum invenimus nominatum, a quo fuisse baptizatum filium Theodolindæ reginæ Adovaldum idem affirmat, non alio titulo ipsum quam servum Dei appellans, et patria Tridentinum, ubi idem auctor agit de ejus obitu. Citat eum ipse frequenter; nam ab eo scriptum esse de Longobardis historiam tradit, etc. ^p At in ipsa etiam divi Gregorii epistola ad Theodolindam, lib. xiv, indict. 7, Edit. novis, in Mss. omnibus legi Secundum notavit Gussanvillaus. In ea cognoscimus librum in causa trium capitulorum scriptis esse, ad quem ut subtilius responderet divus Gregorius regina petierat; sed hic morbum causatus, synodum quæ tempore Justiniani facta fuerat pro responso interim ad cognoscendum eorum rerum seriem transmisit. Dona etiam varia post hæc, quibus demerere tantum virum conatus est, quem sciret continere potuisse Langobardos in communionem catholicam, ut scribit Baronius laudatus anno 399, num. 15 et 16. Occubuisse ferunt Tridenti anno circiter 615. Vide Vossium, de Hist. Lat., etc.

festi paschalis dies eo tempore a septimo Idus Aprilis.

CAPUT XXIX.

De captu Cremonae, et Mantuae, et de morte filiae regis, et de bello Francorum.

Erat autem iis diebus adhuc discordia Langobardis cum Romanis propter captivitatem filiae regis. Qua de causa Agilulfus rex egressus Mediolano, mense Julio, obsedit civitatem Cremonensem cum Sclavis, quos ei Caeanus rex Avarorum in solatium miserat, et cepit eam duodecimo Kalendas Septembris, et ad solum usque destruxit. Pari etiam modo expugnavit Mantuam, et interruptis muris ejus cum arietibus, dans veniam militibus qui erant in ea revertendi Ravennam, ingressusque in eam die Iduum Septembris. Tunc etiam partibus Langobardorum se tra-

a VII Id. Aprilis in Mod. et aliis non leguntur.

Anno scilicet 605 quo Pascha septimo Idus Aprilis celebratum fuit, indictione 6 currente, de nato Adalardo Theodolindae gratulatus est divus Gregorius citata epistola, haec scribens additis muneribus: « Scripta quae ad nos dudum a Genensibus partibus transmissis gaudii vestri nos fecere participes, propterea quod omnipotentis Dei gratia et filium vobis donatum, et quod valde excellentiae vestrae est laudabile, catholicae cum fidei novimus societatem. Nec enim de Christianitate vestra aliud credendum fuerat, nisi id studere vos, ut quem divino munere suscepistis, catholicae rectitudinis auxilio muniretis, ut et Redemptor noster familiarem te suam famulam cognosceret, et Langobardorum genti novum regem in timore suo feliciter enutrieret. Unde oramus omnipotentem Deum, ut et vos in mandatorum suorum via custodiatis, et eundem excellentissimum filium nostrum Adulouvaldum in suo faciat amore proliferare, quatenus sicut hic inter homines jam magnus est, sic quoque et bonis actibus ante Dei nostri oculos sit gloriosus. » Et infra, post ea quae de Secundo notavi: « Excellentissimo autem filio nostro Adulouvaldo regi transmittere phylacteria curavimus, id est, crucem cum ligno sanctae crucis Domini, et lectionem sancti Evangelii theca Persica inclusam. Filiae quoque meae sorori ejus tres annulos transmisisti, duos cum hyacinthis, et unum cum albulis: quae eis peto per vos dari, ut apud eos nostra charitas ex vestra excellentia condiciatur. Paterna praeterea charitate persolentes salutationis officium, petimus ut excellentissimo filio nostro regi conjugi vestro pro nobis de facta pae gratias referatis, atque ejus animum, sicut consuevistis, ad pacem de futuro per omnia provocetis, quatenus mercedem populi innocentis, qui in scandalo perire poterat, ante conspectum Dei inter multa bona quae agitis invenire possitis. »

b Amb., Avaribus.

c Ms., viam. Lind.

d Amb. et Mod., ingressus est in eadem Id. Septembris.

e Al., Vulturina. Lind. Cluverius ad haec Pauli nostri verba, haec habet: « Hic cum Vulturina castrum cum Patavio, Monte Silicii, Mediolano, Cremona, Mantua, ac Brixello connumeretur, miror ego quid Blondo et aliis in mentem venerit, cur id ad Addux in Larium lacum influxum traserint, indeque vallem Tellinam initio dictam Vulturinam, contenderint, cum ea a Tello castro id cognomen ferat. At castrum illud Diaconi, sive Vulturina, ut quidam habent Exemplaria, sive, ut alia, Vulturina, seu denique, quod forte rectius, Vulturina dendum sit, nullus alius est locus quam qui tenuis nunc vicus inter Cremonam et Brixellum, sinistrae Padi ripae a regione Caneti appositus est, vulgari vocabulo Valdoria. »

didit castrum, quod a Vulturina vocatur. Milites vero a Brixellum oppidum igni cremantes, fugerunt. Iis ita patris, reddita est filia regis a Smaragdo patricio, cum viro, et filiis, ac rebus cunctis; factaque est pax a mense nono, usque ad Kalendas Aprilis, indictione octava. Filia vero regis mox a Ravenna Parmam rediit, et ob difficultatem partus periclitata, statim defuncta est. Hoc anno Theodebertus et Theudericus reges Francorum adversus Clotarium patrum suum dimicarunt, in quo certamine ex utraque parte multa millia ceciderunt.

CAPUT XXX.

De transitu beati Gregorii papae, et ejus sanctitate.

Tunc etiam beatus Gregorius migravit ad Christum, cum jam Focas per indictionem octavam anno regnaret a secundo. Cujus in locum ad apostolatus

f Al., Brixellum. Lind.

g Al., menses novem. Lind.

h Anni scilicet 605. Congruit huic Pauli historiae datum recitatae divi Gregorii epistolae, indict. 7, nempe post mensem Septembris anni 605, cujus etiam anni, mense Novembri, nomen a divo Gregorio Turonensi aliisque annum a mense Martio inchoantibus appellato, pax cum Langobardis est inita in annum ferme, ac dimidium.

i Amb., rediens ob difficultatem, etc. Mod., Parmam rediit, quae ob difficultatem, etc.

j Tunc statim in Amb. non legitur.

k Non bene Paulus secundum annum Imperii Phocas cum morte divi Gregorii per indictionem octavam alligavit; constat enim sub finem anni 603 Phocam imperare coepisse, currente sexta indictione, ex his Chronici Alexandrini verbis: Καὶ τὸ Νοεμβρίον μηνὶ τῆς αὐτῆς Ἰνδίκτιωνος, ἐπαύστασις γέγονε Μαυρικίου παρὰ Φωκᾶ στρατιώτου, μετὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ Μαυρικίος μὲν Τιβέριος σὺν τῇ γυναικὶ Κωνσταντίνῃ καὶ παισὶν ὅ, τοῦτ' ἐστιν ἡ μὲν Ἀρρετι, Θεοδοσίῳ, Τιβέριῳ, Πέτρῳ, Παύλῳ, Ἰουστίνῳ, καὶ Ἰουστινιανῷ, καὶ τρεῖσι θύλαις, Ἀναστασίῳ, Θεοκτίστῃ, καὶ κλεοπάτρᾳ πρῶτῃ τῇ χ' τοῦ αἰῶνος, κατὰ Ῥωμαίων Νοεμβρίῳ τῇ νυκτὶ τῇ ἐπὶ κ', διαφανούσας παραστάντες. Φωκᾶς δὲ τῇ κ' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἡμέρα ἑ' στείεις ὑπὸ Κυριακοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν σεβασταῖον οἶκον τοῦ ἀρχιῶ Ἰωάννου ἐν τῇ ἑβδόμῃ, τῇ κ' τοῦ ἰσθίου μηνὸς, ἡμέρα Κυριακῇ εἰσῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατεθείς εἰς ὄχημα ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου εἰσελθὼν διὰ τῆς χρυσοῦς πόρτας, καὶ τὸν Τρωαδασίων ἐμβόλων, καὶ τὰς μέσας ὁδὸς εἰς τὸ Παλάτιον, μηνὸς ὁδὸς ἀντικαταστὰς, ἀλλὰ πάντων εὐφημοῦντων. » Novembri mense ejusdem indictionis (nempe sextae) Phocas cum exercitu contra Mauricium seditionem movit; et Mauricius Tiberius cum uxore Constantina, et novem liberis, sex maribus, nempe Theodosio, Tiberio, Petro, Paulo, Justino, et Justiniano, et tribus virginibus Anastasia, Theoctiste, et Cleopatra, 22 mensis Dil, qui Romanus est Novembri, noctu, illucescente jam 25 die, qui fuit feria sexta, fugit. Phocas autem 25 ejusdem mensis feria sexta a Cyriaco patriarcha Constantinopolitano in aede veneranda sancti Joannis, quae est in hebdomo inauguratus, 25 die dicti mensis die Dominico ab hebdomo per Auream portam, et Troadesias porticus, medianque urbem totam, usque ad Palatium, nemine resistente, sed cunctis applaudentibus, curru vectus, Constantinopolim ingresses est. » Sanctus vero Gregorius a mortuus est, et sepultus in basilica beati Petri apostoli, ante sacrum, die 12 Martii, » ut Anastasius habet, anno 604 septima indictione; cumque secundus Phocas imperii anni 604 octava quidem decurrebat indictio, sed anno

cmortuali sancti Gregorii minime respondens.

officium Sabinianus est ordinatus. Fuit autem tunc hiems frigida nimis, et mortuæ sunt vites pene in omnibus locis. Messes quoque a partim vastatæ sunt a muribus, b partim percussæ uridine evanuerunt. Deboit etenim tunc mundus c famem sitique pati, quando, decedente tanto doctore, animas hominum spiritualis alimonie penuria sitique ariditas invasit. Libet me sane pauca de ejusdem beati Gregorii papæ scriptis, quamdam epistolam huic opusculo inserere, ut possit liquidius agnosci, quam humilis iste vir fuerit, quantæque innocentie, et sanctitatis. Illic denique cum accusatus apud Mauritium Augustum, ejusque d filios fuisset, quod Malcum quemdam episcopum in custodia pro solidis occidisset, scribens pro hac re epistolam e Sabiniano suo f apocrisiario, qui erat apud Constantinopolim, inter cætera sic ait : « Unum est quod breviter suggeras serenissimis g dominis nostris, quia si ego servus eorum in mortem Langobardorum me miscere voluissim, hodie Langobardorum gens, nec regem, nec duces, nec comites haberet, atque in summa confusione divisa esset. Sed quia Deum timeo, in mortem cujuslibet hominis me miscere formido. Malcus autem isdem episcopus

a Verba partim vastatæ sunt a muribus, aliis desunt. Lind.

b Anastasius, in Sabiniano : « Eodem tempore fuit fames in civitate Romana gravis. Facta autem pace cum gente Langobardorum, et jussit aperiri horrea Ecclesie, et venditari frumentum populo, etc. » Ex quibus manifestus apparet frigus, et sterilitatem, ex qua fames ingens, in anno 605 notandam esse, cum prima hiems post Gregorii obitum sedente Sabiniano fuerit.

c Amb., fame si'ique perire.

d Al., filium. Lind.

e Amb., Savino; sed servanda editorum lectio; constat enim epistolam hanc scriptam fuisse ad Sabinianum diaconum, eundem illum qui Gregorio in pontificatu successit.

f Isidorus in Glossis : Apocrisiarius minister Romane Ecclesie a secretis, legatus a secretis. Eorum arripissime in libris jure consultorum mentio fit. Dicebantur etiam Adresponsi. Novel. 25, cap. 1 : Habeat item adresponsum, sive apocrisiarium.

g Mod., domino nostro.

h Al., sed die quod me causam nesciente a Bonifacio, etc. Lind.

i Verba et abductus est, non leg. in Mod.

j Amb., innocentie.

k Al., se servum nominavit. Lind. Cum esset summus pontifex se servum nominavit, etc., Mod.

l Amb., quantæ innocentie vir iste fuit.

m Amb., noluerat.

n Anni Domini nostri Jesu Christi DCV, indictione octava.

o Filia etiam hæc Theodeberti regis Adaloaldo nondum tunc desponsata in puerili ætate fuisse ex Theodeberti patris ætate bene colligitur. Is enim tunc temporis vix annum vicesimum attingerat, ut ex Annal. Francorum.

p Verba regis Francorum, et desponsata est eidem regio puero filia regis Theodeberti, in aliis desunt. Lind.

q Ad hæc verba respiciunt quæ Fredegarius in suo Chronico scripsit, num. 45, ad historiam nostram illustrandam optime convenientia. « Langobardorum gens quemadmodum tributa XII millia solidorum ditioni Francorum annis singulis dissolvere debebat referam : vel quo ordine duas civitates, Augustam et Sisium

neque in custodia fuit, neque in aliqua afflictione, sed die qua causam dixit, et abductus est, nesciente me, a Bonifacio notario in domum ejus ductus est, ibique prandidi, et honoratus est ab eo, et nocte subito mortuus est. » Ecce quantæ l humilitatis vir iste fuit, qui, cum esset summus Dei pontifex, h se servum hominum nominavit? Ecce l quantæ innocentie, qui nec in morte Langobardorum, qui utique et increduli erant, et omnia devastabant, sese m voluit admiscere.

CAPUT XXXI.

De regno Adaloaldi, et de pace facta cum Francis.

Igitur n sequenti ætate mense Julio levatus est Adaloaldus rex super Langobardos apud Mediolanum in Circo, in præsentia patris sui Agilulfi regis, astantibus legatis Theodeberti o regis Francorum, et desponsata est eidem regio puero filia p regis Theodeberti, et firmata est pax perpetua cum Francis q.

CAPUT XXXII.

Bellum Francorum cum Saxonibus.

Eodem tempore Francis cum Saxonibus pugnantibus, magna strages ab utrisque partibus facta est.

cum territoriis ad partem Francorum cassaverant non abscondam. Defuncto Clepeo summo principe, duodecim duces Langobardorum XII annis sine regibus transierunt : ipsoque tempore, sicut supra scriptum legitur, per loca in regno Francorum proruperunt. Ea præsumptione in compositione Augustam et Sisium civitates, cum integro illorum territorio et populo partibus Guntchramni tradiderunt. Post hæc legationem ad Mauritium imperatorem dirigunt. Illi XII duces, singulique legatarios destinant, pacem et patrociniū imperii petentes. Idemque et alios legatarios XII ad Guntchramnum et Childebertum destinant, ut patrociniū Francorum, et defensionem habentes, XII millia solidorum annis singulis his duobus regibus in tributa implerent ; vālem cui nomen Amotegis partibus Guntchramni cassantes, h legatis, ubi plus congruebat, patrociniū sibi firmarent. Post hæc integra devotione patrociniū eligunt Francorum. Nec mora, post permissu Guntchramni et Childeberti, tunc Autharium ducem super se Langobardi sublimant in regnum. Alius Autharius, idemque dux cum integro suo ducatu se ditioni imperii tradidit, ibique permansit. Et Autharius rex tributa, quæ Langobardi ad partem Francorum spondiderant, annis singulis reddidit. Post ejus discessum filius ejus Ago in regno sublimatus, similiter implese dinoscitur. Anno 35 regni Clotarii, legati tres nobiles p ex genere Langobardorum, Agilulfus, Pompegius, et Gauto (al., Guto) ab Agone rege ad Clotarium regem destinantur petentes, ut illa XII millia solidorum, quos annis singulis Francorum ætatis dissolvebant, debuisset cassare, exhibentes ingeniose secretis in millia solidos : ex quibus Warnacharius mille, Gundesaldus mille, et Chucus mille acceperunt. Clotario vero 35 millia solidorum in-imul exhibebant, quos consilio suprascriptorum, qui occulte xeniti fuerant, Clotarius accepit, et ipsa tributa ad partem Langobardorum cassavit, et amicitiam perpetuam cum Langobardis sacramentis et pactis firmavit. » Corrigen-da hic plura, quæ Fredegarius de Langobardicis rebus non bene comperta recitat, nempe Agilulfum Autharium filium fuisse, ac XII tantum duces defuncto Clephone Langobardis imperasse Mauricii tempore. At quæ in Francia gesta sunt eundem novisse non inficiabor.

Apud Tielnum quoque in basilica beati Petri apostoli, Petrus cantor sulphine ictus.

CAPUT XXXIII.

De pace facta cum Smaragdo patricio, et de captis Tusciae civitatibus.

Sequenti denique mense Novembrio, rex Agilulfus pacem fecit cum Smaragdo patricio in annum unum, accipiens a Romanis duodecim millia solidorum. Civitates quoque Tusciae, hoc est Balneum regis, et urbs vetus a Langobardis invasae sunt. Tunc etiam mense Aprili, et Maio, apparuit in caelo stella, quam cometem dicunt. Delphine Agilulfus rex iterum fecit pacem cum Romanis tribus annis.

CAPUT XXXIV.

De morte Severi patriarchae, et de sacerdotio Joannis, et Candidiani.

Illis diebus defuncto Severo patriarcha, ordinatur Joannes abbas patriarcha in Aquileia vetere, cum

^a Al., *inducias*. Lind.

^b Mod., *Balneum regis*.

^c Anno scilicet 606.

^d Mod., *ordinatus est in ejus lo o Joannes*, etc.

^e Mod. et Lind. *Romanus*.

^f Expunctis de libri III, cap. 26, erroribus, quos noster ibi plures cumalaverat, non alio de fonte quam ex libris ipis schismaticorum, ea quae post Maranensem pseudosynodum gesta sunt, ex doctiss. Norisio prosequar, acta divi Gregorii in eadem causa recensens, qui Pelagio successit, et non minori cura revocandis ad Ecclesiam schismaticis iniecit. Initio enim Severum Aquileiensem episcopum datae coram Joanne Ravennate archiepiscopo fidei praevaricatorem Romanum cum ceteris schismaticis episcopis vocavit, ut epist. lib. I, additis divalibus jussionibus, quas imperaverat. Severus iis acceptis collegas evocat, habitaque ab iis, qui Langobardorum ditioni suberant, tumultuaria synodo, ea fuit sententia, ne quis Romanum accederet, datisque litteris ad Mauricium, Romanam sedis iudicium declinare statutum est. Interim a Severo congregatis Istriae episcopis, in unam pariter sententiam itum est, ut a pontifice Caesarem appellarent, datisque litteris, Mauricium commentis suis eo adduxerunt, ut ad Gregorium, et Romanum exarchum rescriberet, ne molestia eisdem inferretur, verberat enim ne vi adhibita Istros, qui suis adhuc partibus adhaerebant, ad Langobardos praeiores faceret. Quosque Romanus exarchatum tenuit nulla spes Gregorio schismaticos corrigendi, neque dum Callinicus in eadem permansit auctoritate, donec, isto Constantinopolim revocato, Smaragdus iterum in Italiam venit, quem ex praeteritis bene gestae rei memoria in Severum et schismaticos suis litteris iterum provocavit. Occiso inter haec Mauricio, quem nunquam sibi faventem habuit Gregorius, Phoea imperante meliores animo spes jam conceperat, cum paulo post ad superos abiit. Ceterum nec Severus Aquileiensis diu superstes; nam et ipse anno 613 satis concessit, et quia, ut scribit Joannes Diaconus a Norisio recitatus in Vita sancti Gregorii cap. 38, ad unitatem sanctae universalis Ecclesiae redire non meruit, ad schidendum quoque suae ipsius dioceseos unitatem Romanum pontificem sua vecordia suscitavit, adeo ut ab ipso illius obitus tempore Aquileiensis diocesis in duos metropolitanos, Cathocorum videlicet et schismaticorum divisa sit, neque potuit postmodum, licet omnes generaliter ad unitatem de schismate repedaverint, ad pristinae conjunctionis unionem usque hactenus reformari. Gradensibus enim Catholicis, Aquileiensibus schismaticum episcopum expellentibus, utrique parti suus accessit, Candidianus Avuntius Catholicis, Joannes abbas schismaticis,

A consensu regis et Gisulfi ducis. In Grados quoque ordinatus est Romanis Candidianus antistes. Rursum mense Novembrio, et Decembrio, stella cometes apparuit. Candidiano quoque defuncto apud Grados ordinatur patriarcha Epiphanius, qui fuerat primicerius notariorum ab episcopis, qui erant sub Romanis; et ex illo tempore ceperunt duo esse patriarchae.

CAPUT XXXV.

De invasione Neapolitanae civitatis, et de morte Eleutherii falsi imperatoris.

Hac aetate Joannes Consinus invasit Neapolim, quem de eadem civitate non multos post dies Eleutherius patricius expulit, eumque interfecit. Post haec isdem Eleutherius patricius eunuchus imperii jura suscepit. Qui dum a Ravenna Romam pergeret, in castris Luceolis a militibus interfectus est, caputque ejus Constantinopolim imperatori delatum est.

Candidianum exarchum, Joannem Agilulphum tuebantur; constat enim ex registro epistol. divi Gregorii quam accepti in ejus aula schismatici forent: imo jam rumor erat ad eosdem Theodolindam reginam descivisse, qua de causa multas ad eam litteras dedit, ut lib. III Reg. et aliam, quam supra retuli, cum de nato Aladvaldo gratulatus est. Ceterum quae hic noster addit de ordinato Joanne schismatico cum consensu regis, et Gisulfi ducis in Aquileia vetere, leguntur etiam in Chronico Danduli ab Ughello relato, ex quo et Norisius, alique notant, explodendus Martianus, quem successorem Severo fact. Marciano, scribit Dandulus, successit Candidianus patriarcha in ipsa superscripta metropoli Gradensi. Sub cujus tempore per consensum Agilulphi regis Langobardorum, Gisulphus dux per vim episcopum in Foro Julii ordinavit Joannem abbatem. In quo tres episcopi consenserunt, Deo sibi contrario, et ordinarunt, etc. Sedit an. v.

^a Al., *Epiphanius*. Lind.

Anno 615 ut communiter cum Ughello: de eodem haec Dandulus: «Hic natione Istriae de oppido Hamagi, vir catholicus, et Scripturis divinis satis eruditus, presbyter et notarius hujus sedis ab Helia patriarcha factus, in Concilio Gradensi officium sibi commissum sufficienter exercuit, et a Severo patriarcha postea primicerius notariorum constitutus est, nunc vero ab episcopis, clero, et populo, qui in devotione Romanorum existebant, patriarcha in Grado electus, et consecratus est, et propterea Gradensis deinde appellatus.»

^b Primicerius nihil aliud est, quam princeps; vel primus; quemadmodum primicerius numerariorum, tabulariorum, sic etiam dicebatur secundicerius, tertiocerius. Nicephori Gregorae temporibus haec appellatio desit, et primicerium dominum appellarunt. Sic ipse scribit Hist. Rom. lib. VII, pag. 109: *Τῶς θεωρητίας καὶ τῶν θεῶν ἀρχηγόν, ἀντὶ μεγάλου πραιμικριον, μέγαν κύριον ὀνομάζουσι νῦν*. De origine nominis diversi diversa sentiunt; alii dictos putant quasi prima cera, hoc est ab eo, sive catalogo inscriptos, alii *τὸ certus* productionem tantum vocis esse, nihilque praeterea significare. Lind.

^c Non a tempore ordinati Epiphanii, sed Candidiani, et Joannis, ut citatis Joannis Diaconi verbis optime probat Norisius.

^d Amb., *Eleutherius patricius eunuchus imperii jura suscepit*.

^e Anastasius Bibliothecarius in sanctum Deusdedit: «Eodem tempore veniens Eleutherius patricius et cubicularius Ravennam occidit omnes qui in nec Joannis exarchi et iudicis reipublicae fuerant mixti. Hic venit Romam, et susceptus est a sanctissimo

CAPUT XXXVI.

De pace facta cum imperatore.

Hac etiam tempestate misit rex Agilulfus ^a Stablicianum notarium suum Constantinopolim ad ^b Focam imperatorem. Qui rediens cum legatis imperatoris, facta pace annuali, Agilulfo regi iidem legati imperialia munera obtulere.

CAPUT XXXVII.

De Foca Augusto, et ejus necē, et imperio Fracili.

Focas igitur, ut prænissum est, extincto Mauricio, ejusque filiis, Romanorum regnum invadens, per octo annorum curricula principatus est. Ille, rogante papa Bonifacio, ^d statuit sedem Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ caput esse omnium Ecclesiarum, quia Ec-

clesia deditur papæ optime. Qui egressus de Roma venit Neapolim, quæ tenebatur a Joanne Compso Intarta (seu, ut alii legunt, Antarta). Qui Eleutherius patricius pugnando ingressus est Neapolim, et interfecit tyrannum, reversusque est Ravennam, et data roga militibus, pax facta est in tota Italia. ^e Et in Bonifacio V sancti Deusdedit successore: ^f Eodem tempore ante dies ordinationis ejus Eleutherius patricius, et eunuchus factus Intarta assumpsit regnum, et veniente eo ad civitatem Romanam, in castrum, quod dicitur Luceolis, ibidem a militibus Ravennatis interfectus est. Cujus caput ductum est Constantinopolim ad piissimum principem. ^g Ex his actæ rei seriem perspicue noscimus, imo et tempus paulo serius, quam noster hæc indicatur: quippe sede vacante, ante ordinationem Bonifacii, Eleutherius rebellis et ipse ut Joannes Consinus occisus fuerat, anno scilicet 618. Vide quæ notavit Camillus Peregrinus in Dissertat. finium ducatus Benevent. ad Merid. pag. 33.

^a Al., Stablicianum. Lind.

^b Anib., Focacem.

^c Non completos tamen: quippe anno 602, 25 Novembris, coronatus fuerat, ut supra notavi, et, eodem teste Chronico Alexandrino, anno Christi 610, ut communiter numerant eruditi, mense Octobri, feria secunda, Heraclius in imperatorem inauguratus est.

^d Mod.: statuit sedem Rom., et apost. Eccl. primam esse, cum prius Constantinopolitana, etc., scriberet.

^e Anastasius, in Bonifacio III, unde fortasse Paulus: « Ille obtinuit apud Phocam principem ut sedes apostolica beati Petri apostoli caput esset omnium Ecclesiarum, id est Ecclesia Romana, quia Ecclesia Constantinopolitana primam se omnium Ecclesiarum scribebat. » Celeberrima hæc in Anna Ibus ecclesiasticis questio de titulo oecumenici, sive universalis, quem sibi per summam ambitionem arrogare conatus fuerat Joannes cognomento Jejunator Constantinopolitanus episcopus, divi Gregorii Magni temporibus, eaque novatio, quæ suas altius radices habebat, ut tentatum nempe toties primatum, adversantibus Romanis pontificibus, firmaret in sede Constantinopolitana, sanctum pontificem adeo, ut par erat, offendi, quod vix ab ecclesiastica censura in Joannem ipsum, religiosum alioquin virum, temperaverit. Exstant plures de hac re in illius registro epistolæ ad Apocrisiarum suum, ad Joannem ipsum, ad Alexandrinum et Antiochenum episcopos, ad Augustam, et ad Mauricium imperatorem, quas inter vicesima libri v citatæ Editionis plura continet argumenta quibus novam hanc appellationem concussit; inani tamen conatu quoad Mauricius imperavit, apud quem Joannes episcopus plurimum grata pollebat. At his omnibus varia sorte de hac vita sublati, Bonifacius hujus nominis III, qui Gregorio post Sabinianum successit, id a Phoca Mauricii successore tandem obtinuit, sedente in Constantinopolitana sede Cyriaco, ut edicto proposito sanciverit « decere ejusmodi nomen Romanam

Alesia Constantinopolitana ^a primam se omnium Ecclesiarum scribebat. ^b Idem alio papa Bonifacio petente jussit in veteri fano, quod Pantheon ^c vocabant, ablatis idololatricæ sordibus, ecclesiam beatæ semper virginis Mariæ et omnium martyrum fieri, ut ubi quondam omnium non deorum, sed dæmonum cultus ^d erat, ^e ibi deinceps omnium fieret memoria sanctorum. Hujus tempore ^f Prasini, et Veneti per Orientem et Egyptum civile bellum faciunt, ac se mutua carne prosternunt. ^g Persæ quoque adversus reipublicam gravissima bella gerentes, multas Romanorum provincias, et ipsam Hierosolimam auferunt; ^h et destruentes ecclesias, sancta quoque profanantes, ⁱ inter ornamenta locorum sanctorum, etiam vexillum

^j tantum Ecclesiam, ipsique soli convenire Romano pontifici, ut diceretur universalis, non autem episcopo Constantinopolitano, ^k ut refert eminentissimus Baronius, anno Christi 606, apud quem hoc anno ex Theophane repetitis vide similitates inter Phocam et Cyriacum, quibus motum imp. hæc in odium edidisse putat celebratissimus auctor.

^a Al., eodem. Lind.

^b Amb., antea vocabatur.

^c Mod., agebatur.

^d Anastasius item in sancto Bonifacio IV: « Eodem tempore petiit a Phocæ principe templum, quod appellatur Pantheon, in quo fecit ecclesiam sanctæ Mariæ semper virginis, et omnium martyrum. » De hujus celeberrimi templi dedicatione, quod etiam nunc Romæ visitur vulgari appellatione sancta Maria della Rotonda, vide Pabeprochium, in Vita sancti Bonifacii IV, ad diem 25 mensis Maii, et Pagium, ann. 607, num. 3.

^e Ita vocabantur factiones aurigarum, de quibus vide Plin., lib. vii, cap. 53; Suetonium, in Domitiano, cap. 7; Tertullian., de Spectaculis, cap. 9; Cassiodorum, lib. iii Variar. epist. 13; Suidam, Isidorum, Celserium, initio imper. Romani. Lind.

^f Al., Per se Lind.

^g Et destruentes ecclesias sanctas, profanantesque inter, etc. Amb.

^h Al., Veterum ornamenta locorum, et communium, etiam vexillum sanctum Dominicæ crucis asportarunt. Lind., et ita Mod. et Amb.; sed non legitur tæceturum. Errat hic Paulus Hierosolimam a Cosroe rege captam cum annis imperii Phocæ illigis; constat enim ex Theophane atque auctore Chronici Alexandrini, Heraclio imperante, indictione 2, quæ in annum 614 incidit, insignem hanc calamitatem accidisse, quæ nulli fusius quam in ipso Chronico Alexandrino, ejus verba repetimus: ΙΝΑ β, δ' μετά υπ. Ηρακλίου αὐτοῦ τὸ γ' καὶ ἀπὸ αβ τοῦ Ισλαμίου μὲνός γράφεται, βασιλείας Ηρακλίου υἱοῦ Κωνσταντίνου ἔτους β. Τούτῳ τῷ ἔτει περὶ μὲν τὸ ἰσουλὸν θρόνον ἀναστῶν ὤκισεν ἡμῖν συνέβη πάθος. Μετὰ γὰρ πολλῶν τῶν ἀνακλῆς πόλεων ἤλυ καὶ Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ Περσῶν, καὶ σφάζονται πολλὰ χιλιάδες ἐν αὐτῷ κληρικῶν, μοναχῶν, μοναστηρίων περιθνήσκον. Εμπύραται τὴν δασποτικὴν μνήμη, καὶ οἱ περιθνήσκον τοῦ Θεοῦ νομί. Καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ τιμὰ κατακαίρεται. Τὰ σέβασμα τοῦ σταυροῦ ὅληα σὺν τοῖς ἱεροῖς σπείναι ἀναριθμήτως οὕτω λαμβάνεται παρὰ Περσῶν, καὶ Ζαχρῆας πατριάρχης, καὶ αἰγυπτῶς γίνεται. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν πολλῷ χρόνῳ οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ, ἀλλ' ἐν ἡμέραις ὀλίγαις συμβέβαι. Καὶ τῇ δ' Ὀρτομίου μὲνός, κατὰ Ῥωμαίων Σεπτεμβρίου μὲνός, τὸς τρίτης ἰνδικτιῶνος, ἐν τῇ τρίτῃ ὥρῃσι ἀποδεχθεὶς τὸ ζωοποιῶ σταυρὸν ὁ τιμὸς σπέρρος, καὶ αὐτὸς συννέβηται αὐτῷ ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ πενήμις παρὰ Νικαῖα πατρικίου. Καὶ τῇ καὶ τοῦ ὑπερβερετίου, κατὰ Ῥωμαίων Ὀκτωβρίου μὲνός, ἡμέρα ζ', τῇ ἐπὶ κυριακῇ νυκτὶ, περὶ τῇ τριμῇ ὁρᾷ ἀπὸ τῶν ἁγίων τῶν, ἐκ τῶν ἐμμελῶν τῷ κατὰ τὸν Σεβαστὰ μετὰ τὸ λα-

ⁱ Tούτῳ τῷ ἔτει περὶ μὲν τὸ ἰσουλὸν θρόνον ἀναστῶν ὤκισεν ἡμῖν συνέβη πάθος. Μετὰ γὰρ πολλῶν τῶν ἀνακλῆς πόλεων ἤλυ καὶ Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ Περσῶν, καὶ σφάζονται πολλὰ χιλιάδες ἐν αὐτῷ κληρικῶν, μοναχῶν, μοναστηρίων περιθνήσκον. Εμπύραται τὴν δασποτικὴν μνήμη, καὶ οἱ περιθνήσκον τοῦ Θεοῦ νομί. Καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ τιμὰ κατακαίρεται. Τὰ σέβασμα τοῦ σταυροῦ ὅληα σὺν τοῖς ἱεροῖς σπείναι ἀναριθμήτως οὕτω λαμβάνεται παρὰ Περσῶν, καὶ Ζαχρῆας πατριάρχης, καὶ αἰγυπτῶς γίνεται. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν πολλῷ χρόνῳ οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ, ἀλλ' ἐν ἡμέραις ὀλίγαις συμβέβαι. Καὶ τῇ δ' Ὀρτομίου μὲνός, κατὰ Ῥωμαίων Σεπτεμβρίου μὲνός, τὸς τρίτης ἰνδικτιῶνος, ἐν τῇ τρίτῃ ὥρῃσι ἀποδεχθεὶς τὸ ζωοποιῶ σταυρὸν ὁ τιμὸς σπέρρος, καὶ αὐτὸς συννέβηται αὐτῷ ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ πενήμις παρὰ Νικαῖα πατρικίου. Καὶ τῇ καὶ τοῦ ὑπερβερετίου, κατὰ Ῥωμαίων Ὀκτωβρίου μὲνός, ἡμέρα ζ', τῇ ἐπὶ κυριακῇ νυκτὶ, περὶ τῇ τριμῇ ὁρᾷ ἀπὸ τῶν ἁγίων τῶν, ἐκ τῶν ἐμμελῶν τῷ κατὰ τὸν Σεβαστὰ μετὰ τὸ λα-

Dominicæ crucis abducunt. Contra hunc Focam
• Heraclianus, qui Africam regebat, rebellavit, atque
cum exercitu veniens, eum regno vitæ privavit,
remque publicam Romanam ejusdem filius Heraclius
b suscepit regendam.

CAPUT XXXVIII.

*De morte Gisulfi ducis, et de prædatione Forojulianæ
urbis, et cæteris malis, quæ Langobardi ab Hunnis
sunt perpressi.*

Circa hæc tempora rex Avarorum, quem sua lin-
gua c Cacanum appellant, cum innumerabili multitu-
dine veniens, Venetiarum fines ingressus est. Huic
Gisulfus Forojulianus dux cum Longobardis, quos
habere poterat audacter occurrit. Sed quamvis forti
animositate contra immensam multitudinem bellum
cum paucis gereret, undique tamen circumseptus cum
omnibus suis pene extinctus est. Uxor vero ejusdem
Gisulfi, nomine Romilda, cum Langobardis qui eva-
serant, sive eorum uxoris, et filiis, qui in bello
perierant, d intra murum Forojuliani castrî muni-
vit septa. Huic erant filii Taso, et c Caco, jam adole-
scentes, Radoaldus vero et Grimoaldus adhuc in
puerili ætate erant constituti. Habebat vero et filias
quatuor, quarum una f Appa, alia Gaila vocabatur,
duarum vero nomina non tenemus. Communiabant se
quoque Langobardi et in reliquis castris, quæ iis vi-
cina erant, hoc est, in c Cormones, h Nomaso, Oso-
po, Artenia, i Reunia, j Glemona, vel etiam k in Ibligine,

A cujus positio omnino expugnabilis existit. Pari etiam
modo, et in reliquis castellis, ne Hunnis, hoc est l A-
varibus, præda fierent, se communiere. Avars vero
per omnes Forojulianorum fines discurrentes, omnia
incendiis et rapinis vastantes, Forojulianum oppidum
obsidione claudunt, et totis viribus expugnare mo-
liuntur. Horum rex, id est, m Cacan, dum circa mu-
ros n armatus cum magno equitatu perambulare, ut
qua ex parte urbem facilius expugnare posset inqui-
reret, hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum
cerneret juvenili ætate florentem, meretrix nefaria
concupivit, eique mox per nuntium mandavit, ut si
se in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem
cum omnibus qui aderant traderet. Quod rex barba-
rus audiens, eidem malignitatis dolo, quod mandave-
rat se facturum promisit, eamque in matrimonium
spondidit accipere. Illa vero nihil morata, portas Fo-
rojuliensis castrî aperuit, et ad suam cunctorumque
qui aderant perniciem o hostem introduxit. Ingressi
vero Avars cum rege suo Forum-Julii, universa quæ
invenire poterant rapinis diripiunt. Ipsamque urbem
flammis concremant, universos quos repperant ca-
pivos abducunt, fallaciter tamen eis promittentes quod
eos unde digressi fuerant, Panconia in finibus collo-
carent. Qui cum patriam revertentes, et ad campum
quem sacrum nominant pervenissent, omnes qui jam
in majori ætate constituti erant Langobardos peri-
mere gladio statuunt, mulieres vero p et parvulos
captivitatis sorte dividunt. Taso vero et Cacco, q seu

φθῖναι αὐτὸν παρ' αὐτῶν, ὁ δὲ αὐτὸς αὐτὴν τῷ μνημο-
νεύοντι Νικήτᾳ. καὶ εὐθέως αὐτῇ τῇ χυριακῇ ἐκα-
ρύχθη ἐν τῇ ἀγωνιάτῃ μεγάλη ἐκλογίᾳ ὡς ἰνέχθη.
καὶ τῇ τρίτῃ, καὶ τετάρτῃ προσκεκυνηθὲν ὑπὸ ἀνδρῶν.
πέμπτη δὲ καὶ παρασκευὴ ὑπὸ γυναικῶν. c. l. 2.
Her. 4 post consulat. Heraclii Augusti, m. A 22 Ja-
nuarii scribitur: Imp. Heraclii Junioris Constantini
anno 2. Hoc mense Junio malum nobis accidit æter-
nis lacrymis prosequendum. Præter alias enim mul-
tas Orientis civitates etiam Hierosolyma a Persis capta
est, multo milibus in ea clericis, monachis, sacris
virginibus, occisis. Incenditur Dominicum sepulcrum,
nobilissimaque Dei templa. Et, ut verbo dicam, pre-
tiosa omnia evertuntur. Veneranda Crucis ligna una
cum sacris vasis, quorum innumerus fuit numerus, a
Persis auferuntur. Ipse Zacharias patriarcha captivus
ducitur. Atque hæc omnia non longo facta sunt tem-
pore, sed intra paucos dies accidere. 14 Goripæzi
mensis, qui Romanis est September, indictione 3, in
tertia vitalis Crucis exaltatione, accepta est sacra
sponsa, quæ una cum vitali Cruce exaltatur in magna
ecclesia, missa a Niceta patricie. 28 Hyperberethæi,
sive Octobris, die Sabbati, ea nocte quæ præcedit Do-
minicam, veneranda lancea e sacris Hierosolymorum
locis allata est, quam quidam familiaris execrabilis
Sorbaræ, acceptam a barbaris, dedit Nicetæ, de quo
diximus. Et statim die Dominico in maximo et san-
ctissimo templo proclamata est, simul ac illata est.
Tertia et quarta feria a viris adorata est, quinta et
sexta a feminis.

• Heraclius etiam appellatur pater imp. Heraclii in
Chron. Alexandrino.

b Anno 610.

c Avarorum reges Cacanōs appellatos fuisse, passim
in historicis testimonia.

d Intra muros Forojuliani castrimonia septa est.
Mod.

e Al., Cato, et sic infra. Lind.

C f Al., Pappa. Lind. et Mod.

g Al., Conibona. Lind.

h Mod., Nemasapo. Amb., Nemas Oso-
po; al., Nemas; al., Nemas Oso-
po. Lind.

i Al., Reumari. Lind.

j Ms., Glemona. Lind.

k Al., in Bilige. Lind. et Mod. Al., Mibligine.

Cluverius, in Italia antiqua, ad hunc Pauli locum
c Osopum item castellum, sive Osopium, seu O-
supum (sic scilicet varia Exemplaria Pauli Diacon. hoc vo-
cabulum variant) ad idem flumen, hodieque vulgo dici-
tur Oso-
po supra Reuniam in nativo eminentique saxo
circumjectis campis conspicuum. Prope sunt Artenia,
et Glemona castella: quorum illud nunc Artegna
patria lingua vocant incolæ; hoc vero Ghiemona,
et corruptius Gemon, etc. Nemasum ejusdem Pauli
Diac. ex vicinitate hactenus enarratorum conjicio esse
eum vicum qui ad Fellam flumen, haud ita procul a
Tilavempti confluent, et Ventione oppido, vulgo nunc
dicitur Mazo. Sed Exemplaria Diaconi vehementer hic
variant, alia quippe habent Nemaso, alia Nomaso, alia
Nemas, quædam Nemas, et nonnulla Memaso, ex quibus
pleraque tamen habent primam syllabam Ne. Me-
moratur iterum lib. v. cap. 22. Apud Nemas ca-
strum, quod non longe a Foro Julii distat, extinctus
est. Reliquum illud castellum Ibligo, aliis in exem-
plaribus est Ibligo, et in nonnullis Biligo, videtur esse
is vicus qui, infra Terecentum oppidum in dextra turri
fluminis tripasitus, e regione supradictorum castel-
lorum vulgo nunc vocatur Biliris.

l Al., Avaribus, seu Bavaribus. Lind.

m Al., jam dictus Cacan. Lind.

n Mod., armatus cum exercitu perambulare.

o Mod., hunc.

p Verba et parvulos sorte captivitatis dividunt. Taso
vero, al. non leguntur. Lind.

q Al., cæterique Gisulfi et Romilda filii. Lind.

Rodoaldus, filii Gisulfi, et Romildæ, cum hanc Avarorum malitiam cognovissent, statim ascensis equis, fugam arripiunt. E quibus unus Grimoaldus puerulum fratrem suum, dum existimaret, ut pote parvulum, super equum currentem se tenere non posse, melius ducens eundem gladio perimere, quam captivitatis jugum sustinere, eum occidere voluit. Cum igitur ut eum percuteret lanceam elevasset, puer lacrymans exclamavit, dicens : ^b Noli me pungere, quia possum me super equum tenere. Qui injecta manu eum per brachium apprehendens, super nudum equi dorsum posuit, ^c eundemque ut se contineret hortatus est. Puer vero, frenum equi manu arripiens, fugientes germanos et ipse secutus est. Quo comperto Avaræ, mox ascensis equis, eos percutiunt, et reliquis veloci fuga evadentibus, Grimoaldus puerulus ab uno eorum qui velocius cucurrerat capitur, nec ^d tamen eum suus comprehensor gladio ferio propter parvitatem ætatis dignatus est, sed sibi eundem potius servitutum reservavit. ^e Cumque eum ad castra revertens apprehenso ejusdem equi freno reduceret, deque tam nobili præda exsultaret (erat enim ipse puerulus elegantis forma, micantibus oculis, lacteo crine perfusus), qui cum se captivum trahi doleat, ingentes animos ^f angusto in pectore versans, ense quem in illa ætate habere poterat vagina exemit, ^g seque trahentem Avarum, quantulo annisu voluit, capitis in cervice percussit. Moxque ad cerebrum ictus perveniens, hostis ab equo dejectus est. Puer vero Grimoaldus, ^h verso equo fugam lætabundus arripiens, tandem fratribus junctus est, eisque liberatione sui nuntiata, insuper hostis interitu inæstimabile gaudium fecit. Avaræ vero omnes Langobardos, qui jam in virili ætate erant, gladio perimunt, mulieres vero et parvulos captivitatis jugo adducunt. Romildam vero, quæ totius malitiæ caput exstitit, rex ⁱ Avarum propter jusjurandum sicut ei apoponderat nocte una quasi in matrimonio habuit, novissime vero duodecim Avaribus tradidit, qui eam per totam noctem vicibus sibi succedentes libidine vexarent. Postmodum quoque palum in medio campo configi præcipiens, eandem in ejus ^j acumine inseri mandavit, ^k hæc insuper exprobrando inquit : Talem te dignum est maritum habere. Igitur dira proditrix patriæ tali exitio periit, quæ amplius suæ libidini, quam civium et consanguineorum saluti prospexit.

^a Equum se tenere. Amb.

^b Amb., Noli, frater mi, me pungere, etc.

^c Amb. et Mod., eundemque ut si posses se, etc.

^d Al., tamen eum comprehensum. Lind.

^e Al. : Cumque hostis ad castra revertens apprehenso ejusdem equi freno eum reducendo, de tam, etc. Lind.

^f To angusto non leg. in Amb. Item vagina.

^g Al. : Inque hostis præcæntis caput quantulo annisu voluit percussit. Lind.

^h Mod. non leg. verso.

ⁱ Al., Avarorum, et ita semper. Lind.

^j Mod., acumine.

^k Receptum etiam hoc genus supplicii Sclavis fuit. Helinoldus Historiæ Slavorum cap. 53 : Quanta enim mortium genera Christicolis intulerint, relatu difficile est, cum his quidem viscera ex-

Fillæ vero ejus non matris libidinem secutæ, sed castitatis amori studentes, ne ab Avaribus contaminarentur, crudorum pullorum carnes sibi inter mammas sub fascia posuerunt, quæ ex calore putrefactæ odorem fœtidum exhalabant. Cumque eas vellent Avaræ contingere, non sustinentes fœtorem, putabant eas naturaliter ita fœtere, procul ab eis cum execratione recedentes, atque dicentes omnes Langobardas fœtidas esse. Ilac igitur arte Avarum libidinem puellæ nobiles evadentes, et ipsæ castæ servatæ sunt, et utile servandæ castitatis, si quid tale feminis contigerit, mandaverunt ^l exemplum. Quæ postea per diversas ^m regiones venundatæ, juxta nobilitatem suam dignis sunt nuptiis ⁿ potitæ. Nam una earum Alamannorum regi, alia vero dicitur ^o Bajoriorum principi nupsisse.

CAPUT XXXIX.

De genealogia Pauli Arnefridi.

^p Exigit vero locus, postposita generali historia, pauca etiam privatim de mea, ^q qui hæc scribo, genealogia retexere, et quia res ita postulat, paulo superius narrationis ordinem replicare. Eo denique tempore quo Langobardorum gens de Pannoniis ad Italiam venit, ^r Leuphis meus abavus, ex eodem Langobardorum genere cum eis pariter adventavit. Qui postquam aliquot annos in Italia vixit, diem claudens extremum, quinque ex se genitos filios adhuc parvulos reliquit, quos ^s tempestas ista captivitas, de qua nunc diximus, ^t comprehendens, omnes ex castro Foro-Julienſi, in Avarum patriam exsules deduxit. Qui cum per multos annos in eadem regione captivitatis miseriam sustinuissent, et jam ad virilem pervenissent ætatem, cæteris quatuor, quorum nomina non retinemus, in captivitatis angustia persistentibus, quintus eorum germanus, nomine ^u Lupicis, qui noster postea proavus exstitit, inspirante sibi (ut credimus) misericordia auctore, captivitatis jugum abicere statuit, et ad Italiam, quo gentem Langobardorum residere meminerat, tendere, atque ad luertatis jura studuit repedare. Qui cum iter aggressus fugam arripisset, tantum pharetram, et arcum, et aliquantulum cibi propter viaticum gerens, nesciretque omnino quo pergeret, ei lupus adveniens comes itineris, et ductor factus est. Qui cum ante cum pergeret, et frequenter post se respiceret, et cum stante subsisteret, atque cum pergente præiret,

transerint palo circumducentes, hos cruci affixerunt irridentes signum Redemptionis nostræ. ^v Lind. Tunc primum hoc tormenti genus in Italia visum plures notaverunt.

^l Al., vilem formam. Lind.

^m Amb., provincias.

ⁿ Amb., potitæ.

^o Gailan Gariobaldo Bajorum regulo nupsisse scribit Joannes Aventinus in Annalibus gentis illius.

^p Amb., Exigit vero nunc locus, etc.

^q Verba hæc scribo, non leg. in Amb.

^r Amb. et Mod., Leuphis, al., Leuchis. Lind.

^s Mod., tempestate.

^t Mod., comprehensus.

^u Mod., Leuphis. A. Leupiyis. L. Leuchis, vel Leuphis.

intellexit sibi eum divinitus datum esse, ut ei iter quod nesciebat ostenderet. Cumque per aliquot dies per montium solitudines hoc modo pergerent, panis eidem viatori, quem exiguum habuerat, omnino defecit. Qui cum jejunans iter carperet, et jam a fame tabefactus defecisset, tetendit arcum suum, et eundem lupum, ut eum in cibum sumere posset, sagitta interficere voluit. Sed lupus ictum ferientis præcavens, ab ejus visione elapsus est. Ipse autem, recedente eodem lupo, nesciens quo pergeret, insuper famis penuria nimium debilis effectus, cum jam de vita desperaret, sese in terram projiciens obdormivit, videtque quemdam virum in somnis talia sibi verba dicentem: Surge, qui dormis: arripe viam in hanc partem contra quam pedes tenes; illac etenim est Italia, ad quam tendis. Qui statim surgens, in illam partem, quam in somnis audierat, pergere coepit: nec mora, ad habitaculum hominum pervenit. Erat enim Sclavorum habitatio in illis locis. Quem cum una mulier jam vetula vidisset, statim intellexit eum fugitivum esse, et famis penuria laborare. Ducta autem misericordia super eum, abscondit eum in domo sua, et secreto paulatim ei victum ministravit, ne si ei usque ad saturitatem alimoniam præberet, ejus vitam funditus exstingeret. Denique sic competenter ei pastum præbuit, quousque ipse recuperatus vires accipere potuisset. Cumque eum jam validum ad iter faciendum vidisset, datis ei cibariis, ad quam partem tendere deberet, admonuit. Qui post aliquot dies Italiam ingressus, ad domum in qua ortus fuerat pervenit. Quæ ita deserta erat, ut non solum tectum non haberet, sed etiam rubis et sentibus plena esset. Quibus ille succisis, intra eosdem parietes vastam ornum reperiens, in hac suam pharetram suspendit. Qui postea consanguineorum, et amicorum suorum muneribus ditatus, et domum reedificavit, et uxorem duxit, sed nihil de

A rebus, quas geni or suus habuerat, exclusus jam ab is, qui eas invaserant longa et diuturna possessione, conquirere potuit. Iste, ut jam superius præmisi, exstitit meus proavus. Ille etenim genuit avum meum Arichim, Arichis vero patrem meum Warnefrid, Warnefrid ex Theudelinda conjugē suā genuit me Paulum eumque germanum Arichim; qui nostrum avum cognomine retulit. Illis paucis de propriæ genealogiæ serie delibatis, nunc generalis historiæ revertamur ad tramitem.

CAPUT LX.

De ducatu, et de morte Tasonis, et Saconis.

Mortuo, ut diximus, Gisulfo Forojuliensi duce, Taso et Cacco filii ejus eundem ducatum regendum susceperunt. Illi suo tempore Sclavorum regionem, B quæ Zellia appellatur, usque ad locum qui Medaria dicitur, possederunt. Unde usque ad tempora Ratichis ducis, iidem Sclavi pensionem Forojulianis ducibus persolverunt. Hos duos fratres Gregorius patricius Romanorum in civitate Opitergio dolosa fraude peremit. Nam promittens Tasoni, ut ei barbam, sicut moris est, incideret, eumque sibi filium faceret, ipse Taso cum Cacccone germano suo, et electis juvenibus ad eundem Gregorium nihil mali metuens adventit. Qui mox cum Opitergium cura suis esset ingressus, statim isdem Patricius civitatis portas claudi præcepit, et armatos milites super Tasonem ejusque socios misit. Quod Taso cum suis compariens, audacter se ad prælium præparavit, ultimumque sibi data pace valedicentes, per singulas civitatis plateas hac illacque dispersi, quoscunque obvios habere poterant trucidantes, cum magna stragem de Romanis fecissent, ad extremum etiam ipsi perempti sunt. Gregorius vero Patricius propter jurandum quod dederat, caput Tasonis sibi deferri jubens, ejus barbam sicut promiserat perjurus abs- C cidit.

dum, ut in omnibus protectionis tuæ munitis auxilio, caelestem benedictionem accipiat, et præsentis vitæ præsidii gaudeat et æternæ. Et Proceres quidem eligebant aliquem magnæ dignitatis virum, cujus sibi manu prima barba cederetur. Sic Taso Langobardus dux Forojuliensis Gregorium patricium, et exarchum Ravennæ eam in rem elegerat, a quo per fraudem et perfidiam est interemptus. Quippe jurejurando pollicitus erat Gregorius se Tasoni barbam sicut moris erat incisurum, eumque sibi filium facturum, etc., ut Paulus in libro iv de Gestis Langobard., ex quo apparet cujusquis manu primam barbam posuisset, ei fuisse filii adoptivi loco. Primæ barbæ tonsio et festivi simul convivii apparatus, tum propinquis et amicis d.ri soliti, dies quoque ipsa, qua barba ponebatur, barbatoria vocabatur. Vide plura apud eundem.

¹ Al. electis muneribus ad eundem Opitergium cum suis esset ingressus, statim dictus patricius, etc. Lind.

² Amb., suspicans.

³ Mod., per singulas civitatis plateas prout poterant, etc., alias per singulas civitatis plateas in se irruentes trucidantes, cum magnum, etc. Lind.

⁴ Rem aliter narrat Fredegaricus in Chronica ad annum ix Dagoberti regis, qui 651, vel ut ipse fortasse numerat 650, respondet. Innuerat ipse Ariwaldum accepto statim regno de occidendo Tasone, non Forojuli, sed Tuscia duce cog tasse; inde se-

^a rō fame, non leg. in Mod.

^b Mod., primis.

^c Mod., hominis.

^d Al., Sicque competentem ei victum præbuit, donec vires recuperavit. Lind.

^e Amb., animavit.

^f Amb., intra eosdem parietes aulam reperiens.

^g Amb. et Mod., Cagellia. Lind. Aglia. Regio Pannoniæ superioris, quæ nunc Ciliensis comitatus dicitur, vel Zembylnensis a Zemblin oppido, pars est Regni Hungariæ superioris.

^h Amb., Rutigis.

ⁱ Al., Nam cum promitteret Tasoni barbam ut moris est incidere, eumque filium faceretur, etc. Lind. Morem hunc veterum eruditissime Adrianus Valesius explicat in suis Notis ad Berengarium, ubi quid Romanis esse barbarioris celebrare pluribus exemplis indicans, hæc addit: Mansere et apud Christianos prisca moris vestigia. Adolescentem enim radendum deducebant in ecclesiam parentes, et propinqui, amicique, et per presbyteri, vel etiam episcopi ministerium primam lanuginem posituro lausta precabantur. In libro Sacramentorum Gregorii papæ cum oratione ad capillaturam reperitur, et oratio ad barbas tonendas, quæ talis est: Deus, cujus spiritu creatura omnis incrementis adulta congaudet, exaudi precas nostras super hunc famulum tuum ill. juvenilis ætate decore lactantem, et primis auspiciis attende-

CAPUT XLI.

De Grasulfo duce Forojuliano, et de adventu Radoaldi et Grimoaldi in Beneventum.

His ita a peremptis, dux Forojulianus Grasulfus Gisulfus germanus constituitur. Radoaldus vero et Grimoaldus, despectui ducentes sub patri sui Grasulfi b potestate degere, cum essent jam prope juvenilem aetatem, ascensa navicula remigantes ab Beneventi fines perveniunt. Exinde ad c Arichim Beneventanorum ducem, suum quondam pædagogum, properantes, ab eo gratissime suscepti, et filiorum loco sunt habiti. His temporibus mortuo Tassilone duce Bajoariorum, filius ejus Garibaldus, d in Agunto a Sclavis devictus est, et Bajoariorum termini prædantur. Resumptis tamen Bajoarii viribus, et prædas ab hostibus excutunt, et hostes de suis finibus pepulerunt e.

CAPUT XLII.

De facta pace cum imperatore, et Francis, et depopulatione Histriae, et morte Gundualdi.

Rex vero Agilulfus pacem cum imperatore in annum unum, itemque in alterum faciens, cum Francis

quitur : c Eo anno Charoaldus rex Langobardorum legatos ad Hisacium Patricium secretius mittens, rogat ut Tasonem ducem provinciae Thoscanæ, quo poterat ingenio interficeret. Huius beneficii vicissitudine tributa, quæ Langobardi de manu publica (d est imp.) recipiebant tria centenaria auri annis singulis, unde unum centenarium auri Charoaldus rex partibus imp. de præsentē cassaret. Hisacius patricius hæc audiens, tractabat quibus ingenis hæc potuisset implere. Tasonem ingeniose mandans, dum in offensa Charoaldi regis erat, cum ipso amicitias obligaret : ipse vero contra Charoaldum regem ei auxiliaretur. Tali præventus est fraude, Ravennam pergit. Hisacius ei obviam mandans præ timore imperatoris Tasonem cum suis infra muros Ravennæ urbis armatum non audebat recipere. Cumque Taso credens arma suorum foris urbem relinquens, in Ravennam fuisset ingressus, statim qui fuerant præparati super Tasonem irruunt, et ipsum et suos totos, qui cum eo venerant, interficiunt. Charoaldus rex unum centenarium auri, sicut promiserat partibus Hisacii, et imperii cassavit : duo tantum centenaria deinceps a parte Langobardorum a Patricio Romanorum annis singulis implentur. Unus centenarius centum libras auri capit. Post hæc continuo Charoaldus rex moritur. e Aimoins Hist. Francor. etsi Fredegarius transcribere soleat, de occiso Tassone lib. iv, cap. 32, cum Paulo nostro concordat.

a Amb., peractis.

b Amb., imperio ; al., sub patri sui potestate, nec leg. Grasulfi. Lind.

c Al., Raichis. Ms. Lind. Archis. Amb. et Mod.

d Al., in Maguntii. Lind.

e Plura de Sclavis, aliisque gentibus, quæ varias hoc tempore regiones occupaverunt, nobis a Paulo servata sunt, quæ nullibi legimus. Aguntum Norici oppidum ab Aquileia xc millia passuum, a Julio Carnico lx dissitum. Vide Antonini itinerarium.

f Amb., pacis concordiam renovavit.

g Vide quæ notavi supra cap. 28, num. 99.

h Al., inter Francos. Lind. Anno 17 regni Theoderici novissimum hoc bellum inter Theodebertum, Clotarium et Theodericum gestum fuisse Fredegarius in suo Chronico testatur, ideoque anno Domini 615, alligatur. Pugnam est apud Tolbiacum, victusque Theodebertus Coloniam se recepit. Persecutus est eum Theodericus, captumque suorum prodicione ad aviam Brunechildem direxit. c Hæc illum fieri

A quoque iterato f pacem renovat. Hoc nihilominus anno Sclavi Histriam interfectis militibus lacrimabiliter deprædati sunt. Sequenti quoque mense Martio defunctus est apud Tridentum Secundus servus Christi, de quo sæpe jam diximus, qui usque ad sua tempora succinctam de Langobardorum gestis composuit historiolum s. Eo tempore rex Agilulfus cum imperatore iterato pacem composuit. Occisus quoque est his diebus Theodebertus rex Francorum, et facta est pugna gravissima h inter eos. Gundualdus etiam Theudelindæ reginæ germanus, qui erat dux in civitate Astensi, nemine sciente auctorem mortis ipsius, hoc ipso in tempore sagitta ictus interit i.

CAPUT XLIII.

B De morte Agilulfi, et de regno Adaloldi, et ejus expulsionem, et regno Arialdi.

Igitur Agilulfus rex, qui et Ago est appellatus, postquam viginti et quinque annos regnaverat, diem clausit extremum, relicto in regno filio suo i Adaloldo admodum puero k, cum Theudelinda matre l. Sub his ecclesiæ restauratæ sunt, et multæ

clericum rogavit. At non post multos dies impie nimis post clericatum perimi jussit, s scribente Jona in Vita sancti Columbani. Occisi post eum fuere duo ipsius filii Clotaricus, et Meroveus puer, eliso ad petram cerebro.

C Fusus hæc idem Fredegarius, qui secundas Theodolindæ nuptias cum Agone rege narrans, primas cum Anthario, vel ignoravit, vel, ut pote brevi tempore dissolutas, consulto præterivit : c Ago, scribit ille, rex Langobardorum accepit uxorem Grimoaldi, et Gundaldi germanam, nomine Theudelindem, ex genere Francorum (alias Bajoariorum) quam Childebertus habuerat desponsatam. Qui eam cum consilio Brunechildæ postposuisset, Gundaldus cum omnibus rebus se cum germana Theudelinde in Italiam transtulit, et Theudelindem in matrimonium Agoni tradidit. Gundaldus de gente nobili Langobardorum accepit uxorem, de qua duos filios habuit his nominibus Gundebertum, et Haribertum. Ago rex filius Antharii regis de Theudelinda habuit filium nomine Odoaldum, et filiam nomine Gundebergam. Dum Gundaldus a Langobardis nimium diligeretur, factione Agonis regis, et Theudelindæ, cum ipsum jam zelo teneret, ubi ad ventrem purgandum in faldæone sedebat, sagitta saucius moritur. e Ex his plura conveniunt cum Paulo nostro ; at laudatam insigni pietate Theodolindam in tam sævum facinus contra fratrem consensisse, ut Fredegarius innuere videtur, apud eundem sit fides ; nisi eo Gundobaldi regnandi libido excesserit, ut in regem cognatum suum, ipsamque sororem insurrexerit, meritasque dederit pœnas. Id vero notandum, quod de Childeberto narrat, Brunechildis consilio, a pactis cum Theodolinda nuptiis distracto. Alii er hæc historiam habet noster, quem cæteri sequuntur.

f Al., Adalvaldo, et sic semper. Lind.

g Natus erat Adaloldus anno 605 et fuit festi Paschalis dies eo tempore septimo Idus Aprilis, ut Paulus habet, itaque annos jam tresdecim numerabat.

i Anno scilicet 616 quippe levatus in regnum anno 591, cum annos 25 regnaverit, mors illius huic anno est alliganda, non subsequenti, ut Sigebertus in Chronico. Doctis, Pagius id firmat etiam diplomate regis Adaloldi ejus filii, ac successoris, favore monasterii Bobiensis apud Ughellum tom. IV quod legitur, Datum Ticino in Palatio sub die viii Kal. Aug., anno felicissimi regni nostri sexto indictione nona feliciter. e Nam, scribit ille, si anno 621, indictione nona

* dationes per loca venerabilia largitæ. Sed cum Adaloaldus eversa mente insaniret, postquam cum matre decem regnaverat annis, de regno ejectus est, et a Langobardis in ejus loco Arinaldus substitutus est. De cujus regis gestis, ad nostram notitiam minime aliquid pervenit. Circa hæc tempora beatus Colum-

insignito sextum regni annum numerabat, profecto hoc anno ante diem xvi Julii regnum capessierat.

^a Amb., donationes.

^b Id religiosæ reginæ tribuendum: exstat etiam aliud diploma ejusdem Regis Adaloaldi favore monasterii Bobiensis apud Ughellum loco citato tom. IV.

^c Fredegarius in suo Chronico num. 49 plura quam Paulus noster de Adaloaldo narrat: « Ipsoque anno 40, inquit ille, Clotarii Adaloaldus rex Langobardorum filius Agonis regis, cum patri suo successit in regnum, legatum Mauricii imperatoris nomine Eusebium, ingeniose ad se venientem benigne suscepit. Innotuit in balneo nescio quibus unguentis, ab ipso Eusebio persuadetur: et post inunctionem nequicquam aliud, nisi quod ab Eusebio hortabatur, facere non poterat. Persuusus ab ipso, ut primates nobiliores cunctos in regno Langobardorum interficere ordinaret. Quod cum jam, vel xii ex eis, nullis culpis exstantibus, gladio crucidasset, reliqui cernentes eorum esse vitæ periculum. » — « L. Charoaldum ducem Taurinensem, qui germanam Adaloaldi Regis habebat uxorem, nomine Gundeborgam omnes seniores, et nobilissimi Langobardorum gentis conspirante consilio in regnum eligunt sublimadam. Adaloaldus rex veneno hausto interiit. Charoaldus statim regnum arripuit. » Hanc Adaloaldi mentis eversionem arte venefica procuratam ex pari sorte Arichis filii, quam infra Paulus refert, ingenio suo conjecerat eminentias. Baronius, firmatque Fredegarius, qui nobis emendandi Pauli rationem præbet; emendandus tamen et ipse eo in loco, quo imperium Mauricii cum anno quadragesimo regni Clotarii II conjungit, cuius vice reponendus Heraclius. Notavimus enim anno 602 Mauricius a Phoca illius successore necatum fuisse, et Clotarii quadragesimus annus incidit in annum Christi 624, ut ipse numerat Fredegarius, 45 regni annos a morte Chilperici patris eidem assignans, incompletos tamen ut observat Pagius ex Almoineo, qui 44 tantum a dicto tempore regnasce scribit. Quod vero pertinet ad Langobardos nostros, Paulum inter et Fredegarium optime convenire crediderim de tempore, quo Adaloaldus, mente, regnoque cecidit; quippe, si decem anni ab obitu Agilulphi numerentur cum nostro, ad 626 veniemus, biennio post quam Adaloaldum Eusebius unguento infecerat, tantumque temporis interces-isse probabilis conjectura, quousque xii jam ducibus crucidatis, reliqui periculum sibi metuentes Arioaldum, quem Fredegarius Charoaldum appellat, veneno sustulerint. Verum in figendo regni Arioaldi initio durior conatus. Citatus Pagius in sua Critica ad annum 626 contra recentiores omnes chronologos, imo et Paulum nostrum, vivente adhuc Adaloaldo regnasce Arioaldum contendit, argumento epistolæ Honorii pontificis Romani ad Isacium Ravennæ exarchum, incerto anno dato, ut asserit Baronius, qui eas ita recitat. « Delatum est ad nos, episcopos Transpadanos Petro Pauli filio suadere conatos esse, ut Adaloaldum regem desereret, Arioaldoque tyranno se applicaret. Quamobrem quæ Petrus pravis eorum consiliis respuit obedire, et sacramenta Regi Agoni Adalwaldi patri præstita (nempe quando Adaloaldus levatus est in regnum vivente patre, apud Mediolanum in Circo) sancte cupit servare, et quia hoc Deo, et hominibus est ingratum, ut qui tale facinus vindicare deberent eorum ipsi suatores existant: rogamus vos, ut postquam Adalwaldum divino in regnum, ut speramus, auxilio reduxeritis, prædictos episcopos

A banus ex * Scotorum genere oriundus, postquam in Gallia in loco qui Luxovius dicitur, monasterium construxerat, in Italiam veniens a Langobardorum rege gratanter exceptus est, cœnobiumque, quod Bobium appellatur, in Alpibus Cottiiis ædificavit, quod quadraginta millibus ab urbe dividitur Ticinensi. Quo

Romam mittere velitis, ne scelus hujusmodi impunitum relinquamus. » Addit ad hæc Pagius: « Præterea Jonas, qui hoc tempore vivebat, in Vita sancti Bertulfi, qui anno 627 sancto Attalæ in Abbatiam Bobiensem successit num. 11 tradit Bidulphum monachum monasterii Bobiensis missum fuisse a sancto Attalæ abbate Bobiensi ad Ticinum urbem, ibique obvium habuisse Arioaldum regem Langobardorum. Et infra: Bertulfum, postquam sancto Attalæ in abbatiam Bobiensem successisset, regnante

B Arioaldo Romam ad Honorium venisse. » Hinc ad Adaloaldum rediens contendit eundem fuisse in regnum restitutum, argumento diplomatum, quibus monasterio Bobiensi bona per Agilulphum patrem donata confirmat. Data sunt, primum ad Attalæ abbatem, Ticino in Palatio sub die octavo Kal. Augusti felicissimi regni nostri sextodecimo, per Indictionem quintam decimam. Alterum ad Bertulfum abbatem, Papiæ sub die xvi-mensis Augusti anno regni nostri feliciter xvii per indictionem primam. Eaque vide apud Ughellum in Italia Sacra, et tomo II Bullarii Cassinensis. Ego vero, etsi doctissimo viro subscriperem, ubi occupatum vivente Adaloaldo ab Arioaldo regnum asserit, eoque sensu Fredegarii mentem acceperim, cum scribat omnes seniores, et nobilissimos Langobardorum gentis conspirante consilio in regnum elegisse sublimandum, et postmodum illius obitum narret; de restituto in regnum Adaloaldo minime consentio, contra Pauli, et Fredegarii historiam: iis enim contestibus, regis dementioni, illius obitus excepti, nec diplomatum datis deferendum est, cum in epoche regni Adaloaldi minime consentiant, ut oculatissimus vir, alique plures notaverant, imo Adaloaldo cum Pagio in regnum restituto, universa chronotaxis convulsa minime congrueret cum annis regis Rotharis, quos infra ex illius prologo certius notatos comperimus. Assigno itaque initium regni Arioaldi post 624 qui Clotarii xi annus, et cum Paulo duodecim regni ejus annos numerans, ipsosque incompletos, ut ipse non uno in loco numeravit, circa 636. Eræ Christianæ initium subsequentis Rotharis assigno, meliorem chronologiæ rationem a peritoribus libentissime accepturus. Hoc unum certe a severarum Paulum nostrum Arioaldi regis Gundeborgam uxorem Rodoaldo tradidisse, quippe non unico Fredegarii testimonio id evincitur, sed verbis etiam Jonæ in Vita sancti Bertulfi num. 12; scribit ille: « Arioaldum generum Agilulphi, cognatum Adalwaldi secæ Arianz credulum, post Adalwaldi obitum regnum Langobardorum suscepisse, » imo sua etiam historia Paulus manifesti erroris evincitur, ut infra sequenti capite 49.

^d Fatente Paulo gesta regis Arioaldi minime novisse, doctiss. Baronius quædam collegit, ex Jonæ potissimum libro, eaque vide in anno 626, ubi optime animadvertit hinc de Theodolinda regina mentionem nullam occurrere, arguitque jam satis concessisse celeberrimam reginam, ante quam filius Arioaldus mentis eversionem pateretur. In basilica Modoetensi anniversariæ preces ad expiationem peccatorum ejus adhuc solenni ritu recitantur xi Id. Januarii, qui fortasse dies emortualis, utcumque sæpius id minime probent.

^e Mod., Gothorum, et ita legit a) Lind.

^f Al., Luxovium. Amb. Mod. et Lix. cui al., Lezorium.

in loco et multæ possessiones a singulis principibus sive Langobardis largitæ sunt, et magna ibi facta est congregatio monachorum ^a.

CAPUT XLIV

De morte Arioaldi, et regno Rothari, et quia dux Arichis filium suum Aionem ad regem direxit.

Igitur Arioaldus postquam super Langobardos duodecim annis regnum tenuit, ab hac luce subtractus est. Langobardorum regnum Rothari genere ^b Arodus suscepit ^c. Fuit autem viribus fortis, et justitiæ tramitem sequens, sed tamen fidei Christianæ non rectam lineam tenens, Arianæ hæreseos perfidia maculatus est. Siquidem Ariani minorem Patre Filium, Spiritum quoque Sanctum minorem Patre et Filio ad suam perniciem dicunt. Nos autem Catholici Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, in tribus personis unum et verum Deum, æquali potentia, eademque gloria constitemur. Hujus temporibus pene per omnes civitates regni ejus duo episcopi erant, unus Catholicus, et alter Arianus. In civitate quoque Ticinensi usque nunc ostenditur, ubi Arianus episcopus, apud basilicam ^d Sancti Eusebii residens, bapti-

^a Non bene sibi compertam Paulus noster ævi hujus Langobardorum historiam ingenue fatetur, et revera chronologicum ordinem turbavit. Sancti Columbani abbatis in Italiam adventus ad Agilulphi, non Arioaldi regis tempora est revocandus; constat enim ex Jona in illius Vita post victum, necatumque Theodebertum, a quo in exsilium, instigante Brunehilde regina, pulsus fuerat, lustrata prædicatione ac miraculis Germania, quo se cum sociis receperat, in Italiam properasse, ut Scлавos, qui Venetorum regionem tenebant, ad Christianæ religionis veritatem converteret. Infelicissimi regis cædem in ipso exitu Galliis prædixerat, futuramque triennio post apertissime comminatus ferocientis animum nequaquam compe-cuit. Anno hæc 612 facta est, ideoque in Italiam venit regnante Agilulpho, cujus etiam jussu ad Bonifacium IV summum pontificem de schismate trium capitulorum prolixam sane direxit epistolam, paulo post ejus adventum, ut ex ipsa colligo. Ebuliebant enim adhuc post divi Gregorii tempora schisma, unde rex minus prosperos regno suo timebat eventus. Cæterum Agilulphi, et Adaloaldi donationes insigni huius monasterio jam ante notavi; nec minor subsequentium regum liberalitas fuit, Liutprandi potissimum. Plura servantur adhuc in ejus archivo antiqua monumenta, ut non semel me audivisse memini a D. Cælestino Lorence Cassinensi monacho; atque utinam vir doctissimus, et antiquitatum peritia exercitissimus eruditorum commodo aliquando in vulgus emittat.

^b Al., Harodus. Lind. Arodum se dicit etiam ipse Rotharis in suo legum proœmio, ubi majores etiam suos recenset. Vide lib. I, cap. 14.

^c Annos XII. Regni Arioaldi non ab Adaloaldi morte, sed ab ipsius acclamatione vivo adhuc Adaloaldo Paulum nostrum numerasse puto, ita ut ab anno XL Clotarii, quo Adaloaldus veneno mentis usum amiserat, ad annum Christi 636 descendamus, cui regni Rotharis initium est alligandum, ipsius testimonio: quippe cum in suo legum prologo profiteatur eas edidisse anno regni sui octavo, Indictione. II anno post adventum Alboini septuagesimo sexto, manifeste annus Christi 544 indicatur, quo secunda indictio decurrebat, et ab anno 568 quo Langobardi in Italiam venerant septuagesimus sextus numerabatur, non vero septuagesimus septimus, ut librariorum vitio in hoc capite legitur, quod emendo, lectione

Asterium habuit, cum tamen ecclesiæ Catholicæ alius episcopus præsideret. Qui tamen Arianus episcopus, qui in eadem ^e civitate fuit Anastasius nomine, ad fidem Catholicam conversus, Christi postea Ecclesiæ rexit ^f. Illic Rothari rex, Langobardorum leges, quas sola memoria et usu retinebant ^g, scriptorum serie composuit, codicemque ipsum edictum appellari præcepit. Erat autem jam ex quo Langobardi in Italiam venerant annus septuagesimus septimus, sicut idem Rex in sui edicti testatus est prologo.

CAPUT XLV.

De morte Arichis Beneventani ducis, et ducatu Aionis.

Ad hunc regem Arichis dux Beneventi filium suum Aionem direxit. Qui cum Ravennam venisset, ^h Ticinum pergens, ibi ei Romanorum malitia talis potio datæ est, quæ eum mente excedere faceret, atque ex eo tempore nunquam pleni sanique sensus fuit. Igitur cum dux Arichis, hujus de quo diximus pater, jam maturus annis ad diem ultimum propinquasset, sciens filium suum Aionem non recti esse sensus, ⁱ Radoaldum et Grimoaldum, jam florem juventutis

ipsius edicti, tam nostra, quam codicis monasterii Cavensis, ut notavit Camillus Peregrinus in appendice ad lib. I. Hist. principum Langobard. pag. 229, imo vel ipsa calculi ratione, nam septuagesimus septimus non incidit in Indictionem secundam. Octo igitur annos de 614 deducens ad 636 redeo. Nec eorum sententia placet, qui vitium irroperisse in numeris annorum regni Rotharis arbitrantur, alios ingenio suo reponentes; nam constans est Mss., editorumque lectio, atque si tantum liceret, jam in antiquum chaos revolutis, tertia quæque linea in historiis calami nobis erit usus. Scio neque Sigebertum, neque alios chronotaxi meæ convenire; at mihi præstant semper ejusdem ævi testimonia, e quibus nisi causa cognita discessero.

^d Hinc usque ad verbum præsideret, in aliis non leg. Lind.

^e Al., civitate præsedet, fuit, etc. Lind.

^f Anastasius nempe hujus nominis II sanctorum albo scriptus, cujus memoria recolitur die XXI Maii. Synodo generali anni 679 sub Agathone papa subscriptus, et tertio Kal. Junii anni 680 requievit in Domino, sepultus in veteri cathedrali ecclesia Ticinensi. Vide Acta Sanctorum Bollandii, et Ughellum in Ital. Sac.

^g Ideo Rotharis rex in peroratione legum Langobard.: Inquirentes, et rememorantes antiquas leges Patrum nostrorum. Vocabantur autem Langobardorum leges *Auricabeones*, quemadmodum Gothorum *Bellagines*. Glossæ Isidori (quas habeo ab Illustrissimo D. Josepho Scaligero, unico [quod præfatus dixerim meorum studiorum fautore]) Anelabeo, vel Auricabeo, lex Langobardorum. De Geticis Jordanes in eorum gestis: « Physicam tradens (scilicet Diceneus) naturaliter propriis legibus vivere fecit, quas usque nunc conscriptas Bellagines nuncupat. » Sed quid voces istæ significant, adhuc querendum censeo. Lind.

^h Ms., Cannum. Lind.

ⁱ Turbant equidem quæ doctissimus Peregrinus Paulo nostro ad hunc locum opponit, scribens: « Ipse viderit Paulus quo pacto hic Arichis antequam esset dux, pædagogus fuit Radoaldi et Grimoaldi; cumque in ducatu vixisset annos quinquaginta, illos florem juventutis habentes sibi et filio ducatus successores instituit, ut tradit cap. seq., nisi eadem significazione id Paulo dicitur credamus, quæ Pere-

habentes, quasi proprios filios Langobardis qui ad-
erant commendavit, eisque dixit quod melius eos
regere isti quam Aio filius suus posset.

CAPUT XLVI.

De morte Aionis, et de ducatu Radoaldi.

Defuncto ergo Arichis, qui ducatum ^a quinquaginta tenuerat annis, Aio ejus filius Samnitum ^b ductor effectus est, cui tamen Radoaldus et Grimoaldus, sicut seniori fratri et domino, ^c per omnia paruerunt. Qui Aio cum anno et mensibus quinque Beneventanum ducatum regeret, venientes Sclavi cum multitudine navium a longe a civitate Seponto castra posuerunt. Qui occultas foveas circa sua castra facientes, cum Aio super eos absentibus Radoaldo et Grimoaldo venisset, eosque debellare vellet, equus ejus ^e in unam de eisdem foveis cecidit, atque irruentibus super eum Sclavis, simul cum ^f aliquantis viris exstinctus est. Quod cum Radoaldo nuntiatum fuisset, cito veniens, ^g eisdem Sclavis propria illorum lingua locutus est. Cumque propter hoc segiores ad bellum reddidisset, mox super eos irruens, magnaue strage eos prosternens, et Aionis mortem ultus est, et de illis finibus eos qui remanent hostes fugam petere coegit.

grinius ipse Erchemperto provecioris ætatis juveni pueri appellationem convenire potuisse putat argumento lapidis sui Casapullani: Hic EST POSITUS SECUNDUS PUER Q. VIXIT ANNOS XXII.

^a Ms., *quinque*. Lind. Nostris ut in Edit.

^b Zottonis i Beneventanorum ducis mortem cum anno aræ Christianæ 611 supra, cap. 19, num. 64, conjunxit, atque illinc annos quinquaginta, quibus Arichis illius successor principatum tenuerat ducens, ad 661 cum ipso Camillo Peregrinio accedo.

^c Participes attamen principatus, ut non obscure hic indicat noster.

^d Fortassis legendum *non longe*; quippe cum ad mare fuerit Adriaticum antiqua urbs Apuliæ Sipontum, facile Sclavi de Venetiarum finibus solventes ad eandem appulerant.

^e Al.: *In unam foveam cecidit, ubi a Sclavis interemptus periiit*. Superveniens autem Radoaldus cum uno de eisdem Sclavis propria illorum lingua locutus est. Cumque eos propter hoc facinus sæviores ad bellum vidisset mox super eos, etc. Lind.

^f Amb. et Mod., *aliquantis aliis*, etc.

^g Vicini etenim Sclavis olim in Foro-Julienſi ducatu, unde Beneventum venerant Radoaldus, et Grimoaldus, ipsorum linguam ab ipsa puerili ætate didicisse potuerant.

^h Al., *a Luna urbe Tusciæ*. Lind.

ⁱ Hæc Fredegarius, in suo Chronico, Clodovei regis tempore acta refert post absolutam Gundeburgam, de qua infra. Scribit ille: « Chrotharius cum exercitu Genavam maritimam Albinganum, Varicottim, Saonam, Ubitergium, et Lunam civitates littoris maris de imperio auferens, vastat, rumpit, incendio concremans populum diripit, spoliât, et captivitate condemnât, murosque earum usque ad fundamentum destruens vicos has civitates nominare præcepit. » At male Opitergium inter civitates ad mare Ligusticum numerat, cujus positionem optime describit noster; constat enim fuisse inter Plavem et Liquentiam fluvios in finibus Venetiarum, hodie dicitur Oderzo. At locus fortasse corruptus, ut indicat vocabulum *Varicottim*, cujus significationem nulli adhuc, quod sciam, divinare licuit.

^j Al., *Scutleria*. Lind.

CAPUT XLVII.

De civitatibus quos Rothari cepit.

Igitur Rothari rex Romanorum civitates ^h ab urbe Tusciæ Lunense universas quæ in littore maris sitæ sunt usque ad Francorum fines cepit. Opitergium quoque civitatem inter Tarvisium et Foro-Julii positam, pari modo expugnavit et diruit ⁱ. Cum Ravennatibus, et Romanis bellum gessit, ad fluvium Æmilie, qui i Scultenna dicitur; in quo bello a parte ^k Romanorum reliquis terga dantibus, octo millia ceciderunt. Eo tempore magnus Romæ terræ motus factus est, magnaue fuit inundatio aquarum. Post hæc fuit clades ^l scabierum, ^m ita ut nullus potuisset mortuum suum agnoscere propter nimium inflationis tumorem. Apud Beneventum vero mortuo Radoaldo ⁿ duce, ^o qui ducatum quinque rexerat annis, Grimoaldus ejus germanus dux effectus est, gubernavitque ducatum Samnitium annis viginti et quinque. Illic de captiva puella, sed tamen nobili, cujus nomen ^p Ita fuit, Romualdum filium et duas filias genuit. Qui cum esset vir bellicosissimus, et ubique insignis, venientibus eo tempore ^q Græcis, ut oraculum sancti Michaelis archangeli in monte Gargano situm deprædarentur, Grimoaldus super eos cum exercitu veniens, ^r ultima eos cæde prostravit.

^k Al.: *Romanorum reliquis aperte terga dantibus*. Lind.

^l Amb., *Scabearum*.

^m Perperam hæc Paulus ad Rotharis tempora trahit, cum ad superiora sint referenda ex Anastasii testimonio in sanctum Deusdedit, qui diras hæc clades post occisum Joannem Compsinum illico narrat his verbis: « Eodem tempore factus est tremotus magnus mensis Augusto, indictione undecima, » sen, ut in aliis emendationibus Mss.: « Indictione sexta; » quippe nullus sanctus Deusdedit pontificatus annus in indictionem undecimam incidit. « Post hæc secuta est clades in populo, percussio Scabierum, » ut nullus potuisset mortuum suum cognoscere. »

ⁿ Al. verba qui ducatum quinque rexerat annis, non leguntur. Lind.

^o Amb., *It*.

^p Al., *Sarracenis*. Lind., et ita Mod.

^q Ad hunc Pauli locum Camillus Peregrinius, in sua dissertat. finium ducatus Beneventani ad Septentrionem: « Græcis, ait, sacrilega ista cum ascribat, vereor ne imponat nobis Paulus suspectæ mihi semper fidei auctor in his quæ suorum Langobardorum officere possunt decori, cur enim potius non credam talia ab iis commissæ, quos constat Cassinense monasterium superioribus annis diripuisse, ac idololatriam, sive Arianam hæresim; nam discrepant de hoc auctores, ad annum usque 663 fuisse sectatos, nempe Longobardos, ducatus Beneventani, cum cæterum sit manifestum Græcos ex antiquo ritu impenso studio sancti Michaelis nomen coluisse. » Et infra: « Credam igitur vere tunc Græcos cum Langobardis ad Garganum pro ejus loci possessione, sicut pro aliis alibi, frequenter confluisse, atque hos victoria potitos sacram archangeli specum diripuisse. » Firmat conjecturam suam acerrimo ingenio vir pluribus argumentis, et potissimum lectione Actorum sancti Barbatii episcopi, quæ in celebratissimam collectionem suam contulerunt Bollandius Henscheniusque. In iis legitur post discessum Constantii imp. ab urbe Benevento, de quo infra, Romualdum ducem summo pontifici, cujus precibus illasi contra hostes Beneventani steterant, ingentia munera offe-

CAPUT XLVIII.

De morte Radoaldi ducis, et quia ei in ducatu Grimoaldus ejus germanus successit.

At vero rex Rothari, postquam annos ^a sedecim et menses quatuor regnum tenuerat, ^b vita decedens, Langobardorum regnum Rodoaldo suo filio reliquit. Hic cum juxta basilicam beati Joannis Baptistæ fuisset humatus, post aliquantum tempus quidam ^c iniqua cupiditate succensus, ejus sepulcrum noctu aperuit, et quidquid in ornamentis ejus corporis reperit abstulit. Cui beatus Joannes per visionem apparens, eum vehementer exterruit eique dixit: Cur ausus es corpus istius hominis contingere? Fuerit licet non recte credens, tamen mihi se commendavit. Quia

rentem, hæc ab eodem audisse: « Si munus tuæ salutis vis offerre, stude unum impendere sacrificium, ut beati Michaelis domum, quæ in Gargano sita est, et omnia quæ sub ditione Sipontini episcopatus sunt, sedi beatissimæ Genitricis Dei, cui nunc indigne præsum, in omnibus subdas; et quoniam absque cultoribus omnia depravantur, unde nec sedulum illie sacrificium persolvere potest, melius a nobis disposita tibi proficiant in salutem. » Cumque in iisdem Actis apertissime de Langobardorum idololatria constet ad ea usque tempora quibus sancti Barbati monitis viperæ, coriæ de arbore pendentes cultum exuerant, subodorat Peregrinus ab eisdem sacræ cryptæ desolationem patratam, addens testimonia anonymi Cassinensis, et Erchemperti, quibus Campanorum, hoc est Langobardorum, victoriam ann. 860 de Neapolitis, qui et Græcorum appellatione venerant, comparatur cum altera, « qua olim in Gargano, cum beato Michaeli archangelo agere festivitatis, corruerunt: » unde sibi persuadet victoribus potius quam victis prædæ occasionem fuisse. Uticunque tamen se res habeat, mea quidem sententia illius argumenta non adeo rem aperient, ut Paulum nostrum erroris evincamus, præsertim cum ipse minime scribat Græcos id facinus commisisse, verum unice tentasse, idque etiam sibi fortasse persuaserant ex vulgi rumore Langobardi Sipontini cæteris religione præstantiores, quibus in maxima erat veneratione sac. crypta, jam ante solemnî ritu consecrata; unde Græcorum adventum in deteriori causam verterant partium studio æmulos criminaturi. Cæterum jam ante Romualdi conversionem plures in Italia Transiberina Langob. Christianos, eosque catholicos fuisse, vel unica sancti Gregorii epistola ad Arichim ducem evincit, illum quippe filii appellatione donat, et futuram boni operis gratiam pollicetur, quod utique homini Ariano, vel ethnico, minime scripsisset. Nodos omnes rescinderet Modociensis aliorumque Codicum lectio, quæ pro Græcis hoc loco habet *Sarracenis*; at mihi non dispar labor ex aliis historicis hoc tempore in Apuliam Sarracorum adventum repetere.

^a Al., quindecim. Lind.

^b Mortem Rotharis regis ex ipsius edicti characteribus assigno sub initium anni 655. At initium regni Radoaldi ejus filii vel ipso vivente patre constituere cogor cum Benedicto Bacchiniu, ut ad Grimoaldi tempora conveniamus in ipsius edictum, quo Rotharis leges auxit et explicavit, ut infra narratur.

^c To iniqua non legitur in Mod.

^d Amb., pugillo.

^e Ab initio hujus capitis usque ad hoc verbum, desunt in Amb. Notavi, supra, Gundebergam non Rodoaldo, sed Arioaldo, uxorem fuisse, testimonio Jonæ, in Vita sancti Bertulfi, cui maxime deferendum, ut pote illius ævi scriptori. Accedit etiam Fredegarius, in suo Chronico, qui non tantum Arioaldo regi uxorem fuisse scribit, sed et illius successor

A igitur hoc facere præsumpsisti, nunquam in meam basilicam deinceps ingressum habebis. Quod ita quoque factum est. Quoties enim conque voluisset beati Joannis oraculum ingredi, statim velut a validissimo ^d pugili guttur ejus feriretur, sic subito retro ruebat impulsus. Veritatem in Christo loquor, hoc mihi ipse retulit, qui hoc ipsum suis oculis factum vidit.

CAPUT XLIX.

De morte Rothari regis, et regno Rodoaldi.

Rodoaldus igitur, post funus patris Langobardorum regnum suscipiens, Gundibergam Agilulfi et Theudelindæ sibi filiam in matrimonium sociavit. Hæc Gundiberga regina ad instar suæ genitricis,

B Rothari, vel, ut ipse vocat, Chrothario, cum quo non absimilem sevitiâ passa fuerat, quam cum priore marito, ex Adaulfi calumnia. Hæc ille scribit: « Gundeberga regina eo quod omnes Langobardi ei fidem cum sacramentis firmaverant, Chrotharium [al., Chrothacharium] quemdam unum ex ducibus de territorio Brissia ad se venire præcepit, compellens ut uxorem quam habebat relinqueret, et eam in matrimonium acciperet, per ipsam omnes Langobardi eum sublimarent in regnum. Quod Chrotharius libenter consentiens, sacramentis per loca sanctorum firmans, ne unquam Gundebergam postoneret, nec de honore gradus aliquid minueret, ipsamque unico amore diligens in omnibus honorem præstaret condigne, Gundeberga attrahente, omnes Langobardorum primates Chrotharium sublimant in regnum. Chrotharius cum regnare cepisset, multos nobilibus Langobardorum quos sibi senerat contumaces interfecit. Chrotharius fortissimam disciplinam et timorem in omni regno Langobardorum, pacem sectans, fecit. Chrotharius oblitus sacramenta quæ Gundebergæ dederat, eamque in unum cubiculum Ticini in aula palatii retrudit, eamque ad privatum habitum vivere fecit. Quinque annis sub ea retrusione finitur [Al., tenetur]. Chrotharius per concubinas baccharum assidue. Gundeberga vero eo quod esset Christiana in hac tribulatione benedicebat Deum omnipotentem, jejuniis et orationibus assidue pervacans. Quando Deo placuit, cum Aubedo legatarius directus a Clodoveo [Al., Chlothario] rege causa legationis ad Chrotharium regem Langobardorum usque Papiam cognomento Ticinum civitatem Italiæ pervenisset, cernens reginam, quam sæpius in legatione veniens viderat, et ab ipsa benigne semper susceptus fuerat, fuisse retransam, quasi injunctum habens exinde inter cætera Chrothario regi suggestit quod illam parentem Francorum, quam reginam habuerat, per quam regnum etiam assumpserat, non debuisset humiliare, multum exinde reges Francorum et Franci essent ingrati. Quam Chrotharius de præsentem reverentiam Francorum habens, jubet egredi foras, et post quinque circiter annos per totam civitatem, et foris, Gundeberga regali ordine per loca sanctorum ad orationem aggreditur [Al., egreditur]. De villis et opibus fisci quas habuerat Chrotharius ei restaurare præcepit. Quod usque diem obitus sui, et gradu dignitatis, et operibus pluribus, ditata, regio cultu post feliciter tenuit. Aubedo vero a Gundeberga regina fortiter remuneratur. » Non abs re nostra Papius rationem assignat ex divo Gregorio Turonensi, lib. iv, cap. 9, cur Aubedo Franciæ regis legatus Gundebergam dicat regum Francorum parentem, sive consanguineam; fuit quippe Theodolinda filia Garibaldi ducis Bajoariæ, qui uxorem habuit Valde-tradem, sive Valderadam, Franciæ reginam Theobaldi Austrasiæ regis viduam, quam mortuo Theobaldo Clotarius « strato suo copulavit; sed increpatus a sacerdotibus reliquit eam dans ei Garibaldum

sicut illa in Modicia, sic et ista intra Ticinensem civitatem basilicam in honorem beati Joannis Baptistae construxit. Quam mirè ex auro et argento pependisque decoravit, rebusque singulis optime ditavit, in qua et ejus corpus tumulatum quiescit. Hac cum de crimine adulterii apud virum accusata fuisset, proprius ejus servus Carellus nomine, a rege expetiit, ut cum eo qui reginae crimen ingesserat, ^a pro castitate suae dominæ ^b monomachia dimicaret. Qui dum cum crimatore illo singulare certamen inisset, eum cuncto populo astante superavit. Regina vero post hoc factum ^c ad dignitatem pristinam rediit.

CAPUT L.

De morte Rodoldi regis, et regno Ariperti.

Rodoaldus quoque (ut fertur) dum uxorem cujus-

ducem. ^a His addit Theodolindam neptem etiam fuisse Theodeberti Francorum regis, qui Wisegardam Walderadae matris sororem uxorem habuerat. Alii Theodolindam filiam fuisse scribunt Raginrudis sororis Theobaldi Austrasie regis; indeque cognationem deducunt, sed ex cit. testimonio erroris arguuntur. Ceterum jam ante notaverat oculatissimus Baronius ad annum 619, num. 5, errorem Pauli ex ipsa illius historia; quippe si Theodolinda post Agilulphi maritum sui obitum decem annis cum Adaloaldo filio regnaverat, et hinc Arioaldus substitutus est, isque regnavit annis duodecim, et post eum Rotharis sexdecim et menses quatuor, ad minimum supra quadragessimum aetatis annum Gundeburga jam venerat; imò si ab anno 605 quo eam duxus Gregorius Magnus assulis donaverat, ut in epist. quam rechari, cap. 28, rationem ducamus, jam forme sexagenariam compleremus, utcumque dubitare quis possit an diu-naria summi pontificis ad Gundeburgam, vel alteram Agilulphi filiam, Godescalci Parmensis uxorem, missa fuerint, cum nomen in praefata epistola minime legatur; sed hoc etiam dato, prima temporum ratio eo usque excurrit, ut absque Carelli opera Gundeburgam ab adulterii crimine purgatissimam reddat.

^a Al., pro contestatione castitatis suae dominæ. Lind.

^b Damnabile hoc iudicium, nulloque hujus generis, fortunae potius quam veritatis experimento, imò, ut Christianum hominem loqui decet, temerarii ausus, quibus alta dei judicia tentantur, ex ipsis Langobardum legibus in Italia nostra potissimum diu invaluerunt, totque occurrunt exempla, ut inanem operam quis praearet ea recensendo.

^c Copiosius narrat hanc Fred-garius, eaque de causa illius verba transcribo: « Gundeburga regina cum esset pulchra aspectu, benigna in cunctis, et pietate plenissima, Christiana, eleemosynis larga, praecellente bonitate ejus diligebatur a cunctis. Homo quidam nomine Adaulfus, ex genere Langobardorum, cum in aula palatii assidue ad obsequium regis conversaretur, quadam vice ad reginam veniens, cum in ejus staret conspectu, Gundeburga regina eum secuta et ceteros diligens dixit honeste sutoria Adaulfum fuisse formatum. Ille haec audire sibi formam statueret meae laudare dignum, strati quo jube me subjuungere. Illa fortiter demergens, cumque despiciebat, in faciem expuit. Adaulfus certans se vitæ periculum habere, ad Chaoaldum regem proximis occurrit, petens ut secretius ad suggerendum haberet locum ubi exponeret. Quo accepto, dixit ad regem: Domina mea regina tua Gundeburga apud Tasoneum ducem (Tuscia, seu, ut ipse paulo ante scripserat, in Tuscanâ provincia agentem) secretius tribus diebus locuta est, ut te veneno interficeret,

Adam Langobardi stuprasset, ab eo interfectus est, postquam septem diebus et ^d quinque regnaverat annis. Huic successit in regni regimine Aripertus, filius Gundualdi, qui fuerat germanus Theudelindae reginae. Ille condidit apud Ticinum oraculum Domini Salvatoris, quod extra portam Occidentalem, quem dicitur Marecca, situm est, quod ornamentis variis decoravit, et substantiis sufficienter ditavit.

CAPUT LI.

De morte Heraclii Augusti, et Constantini, qui ei successit, et regno alterius Constantini.

^e Illis diebus defuncto Heraclio Augusto, apud Constantinopolim, Heraclion ejus filius cum matre Martina regni jura suscepit, rexitque imperium duobus annis. Quo vita decedente, successit in locum ejus B Constantinus germanus ejusdem, alius filius Hera-

ipsum conjugatum sublimaret in regnum. Charoaldus rex his mendaciis auditis credens, Gundeburgam in Camello [Al., Camello, sed fortassis legendum Laumello, ut in Aimoio] castris in unam turrim exsilio trudit. Clotarius legatos dirigens ad Charoaldum regem, inquirens qua de re Gundeburgam reginam, parentem Francorum, humiliasset, ut exsilio retrudisset, Charoaldus his verbis mendacibus, quasi veritate subsisterent, respondit. Tunc unus ex legatis nomine Ansoaldus, non quasi injunctum habuisset, sed ex se, ad Charoaldum dixit: Liberare poteris de blasphemâ causam hanc. Jube illum hominem, qui hujuscemodi verba tibi nuntiavit, armare, et procedat alius ^d a parte reginae Gundeburgae, quique armatus ad singulare certamen, ut iudicio Dei his duobus confligentibus cognoscatur utrum hujus culpe reputationis Gundeburga sit innoxia, an fortasse culpabilis. Cumque hoc Charoaldo regi et omnibus primatibus palatii sui placuisset, jubei Adaulfum armatum confectum adire certaminis; et de parte Gundeburgae procurrentibus consilium Gundeburgae, et Harberto, homo nomine Pito contra Adaulfum armatus aggreditur. Cumque conflixissent certamine, Adaulfus a Pitone interficitur. Gundeburga statim de exsilio post annos tres regressa sublimatur in regnum. ^e Confer Aimoium, Histor. Francor. lib. IV, cap. 10.

^f Anno 614 non superasse Rodoaldum cum Baechemo puto, ne in duriores scopulos cum ceteris ab ista chronotaxi recedentibus veniam. Qui Pa di mentem repugnare contendunt, quanta sit habenda fides chronologo hujus notae dijudicent. Ego pro mea virili quae potui notavi, gratias vero me maximas habentium profiteor iis qui rectorem viam inveniaverint.

^g Anno 641 vita cessit Heraclius imperator, die 11 mensis Februarii, ut optime colligit Pagius, in sua Critica historico-chronologica, ex Chronico Orientali cum Nicephoro editato. Turbat hinc Paulus subsequenti imperatorum successionem; constat enim Heraclio mortuo Constantium ejus filium, non vero Heraclion, imperium suscepisse, eoque post centum et tribus diebus morbo, ut Nicephorus habet, vel veneno Martine novercae, Pyrrhique patriarchae opera propinato, Heraclionem Martine filium cum matre potestatem obtinuit, habitumque mensibus sex, quibus elapsis, Heraclionem, matrem ejus, et Valentinum, quo auctore tumultus exortus fuit, ab imperio administrando senatus repulit. Lingua vero Martine abscissa, amputataque Heraclionem caribus, isdemque in exilium actis, Constantino Constantini filium, et Heraclii nepotem, ad imperium thronum subvehit, ut Theophanes, Cedrenus et Zonaras narrant. Is imperium annis xxxvi rexit, ut communiter numeratur.

clii, imperavitque ^a mensibus sex. Hoc etiam mortuo, Constantinus ejusdem filius ad regni dignitatem ascendit, tenuitque regnum annis octo et viginti.

CAPUT LII.

De Cæsara regina Persarum.

Circa hæc tempora regis ^b Persarum conjux, nomine Cæsara, de Perside exiens cum paucis suis fidelibus, privato habitu, propter Christianæ fidei amorem, Constantinopolim venit. Quæ ab imperatore honorifice suscepta, post aliquot dies, ut desiderabat, baptismum consecuta, et ab Augusta de sacro fonte levata est. Quod vir ejus Persarum rex audiens, legatos Constantinopolim ^c ad Augustum direxit, quatenus eidem suam uxorem redderet. Qui ad imperatorem venientes verba regis Persarum nuntiant, qui suam requirebat ^d reginam. Imperator hæc audiens, remque omnino ignorans, eis responsum reddidit dicens: De regina quam queritis fateamur nos nihil scire, præter quod ad nos hic aliqua mulier privato habitu advenit. Legati vero responderunt dicentes: Si placet vestro conspectui, volumus hanc quam dicitis mulierem videre. Quæ cum jussu imperatoris advenisset, mox ^e ut eam conspicerent, ad ejus vestigia provolvuntur, eique venerabiliter quod eam suus vir requireret suggerunt. Quibus illa respondit: Ite, renuntiate regi ^f vestro et domino, quia nisi, sicut ego ^g jam credidi, ita et ipse in Christum crediderit, me jam ultra consortium tori habere non poterit. Quid multa? Reversi legati ad patriam, universa quæ audierant regi nuntiant. Qui nihil moratus, cum ^h sexaginta millibus viris Constantinopolim pacifice ad imperatorem venit, a quo gratanter et ⁱ satis digne susceptus est. Qui cum universis in Christum Dominum crederet, pariter cum omnibus sacri baptismatis unda perfusus, et ab Augusto de fonte levatus, catholica fide confir-

^a Al., mensibus septem. Hinc Constantinus, etc. Lind.

^b Al., Persarum regina Cæsarea nomine. Lind., et ita Mod., qui sequitur cum paucis suis.

Al., ad imperatorem. Lind.

^d Mod., uxorem.

^e Amb. et Mod., ut eam legati conspicerent.

^f Al., vestro nuper marito meo. Lind.

^g Al., jam in Christum credo. Lind.

^h Amb., duodecim.

ⁱ Al., multum. Lind.

¹ Fabula hæc, quæ in Hist. Miscel. quoque concessit, ab illa fortasse nata est quæ auctores habuit Theophyl. Simocatum et abbatem Heliariensem, ejusdem ævi scriptores, ad quos è vulgi rumore venerat: Chosroes namque II, vel arte, vel memor accepti beneficii a sancto Sergio martyre, cui pro restitutione sua in regnum votum fecerat, bene se animatum in religionem Christianam ostendit; at errores suos minime abjuravit, ut liquido constat ex epistola sancti Gregorii papæ ad sanctum Domitianum episcopum Melitine a Baronio aliisque allegata. Pura etiam fabulosa seripsit de hac re Fredregarius in suo Chronico. Cæterum Chosroes, vivo adhuc Heraclio imper., jussu filii Siroæ, sagittis confusus occubuit, anno Christi 627, ita ut hæc omnia non cum imperio Constantis, sed Heraclii, fuis-

sestus est. Multisque muneribus ab Augusto honoratus, accepta sua conjuge lætus et gaudens ad suam patriam repedavit ¹. Circa hæc tempora mortuo apud Forum Julii Graslulo duce Foro-Julienensi, ducatum Ago regendum suscepit. Apud Spoletum quoque ² Theudelapio defuncto, Atto eidem civitati duxerit efficitur.

CAPUT LIII.

De morte Ariperti, et Godeberti filii ejus, qui ei successit, et regno Grimoaldi, et interitu Caribaldi ducis.

Igitur ¹ Aripertus, postquam apud Ticinum per annos novem Langobardos rexerat, diem obiens, regnum duobus filiis suis adhuc adolescentibus, ^m Bertarido et Godeberto, regendum reliquit. Et ⁿ Godebertus quidem Ticini sedem regni habuit, Bertaridus vero in civitate Mediolanensi. Inter quos fratres, facientibus malignis hominibus, discordiæ et odiorum fomes surrexit, in tantum ut alter alterius regnum invadere conaretur ^o. Qua de re Godebertus Caribaldum Taurinatum ducem ad Grimoaldum Beneventanorum strenuum tunc ductorem direxit, invitans eum ut quantocius veniret et sibi adversus germanum suum Bertaridum auxilium ferret, regisque filiam, suam germanam, ei se daturum promittens. Sed legatus ipse fraudulenter contra suum dominum agens, Grimoaldum exhortatus est ut veniret, et Langobardorum regnum, quod adolescentes germani dissipabant, ipse arriperet, qui ætate maturus, consilio providus, et viribus fortis existeret. Grimoaldus, hæc audiens, mox animum ad regnum Langobardorum obtinendum erexit. Ordinatoque apud Beneventum Romualdo suo filio duce, ipse cum electa manu Ticinum profecturus iter arripuit, ac per omnes civitates ^p quas obviam habuit, sibi amicos et adjuutores ad regnum percipiendum accivit. Trasemundum vero comitem Capuanum per sent alliganda.

¹ Al., Theodelappo. Lind.

² Al., Aripertus. Lind.

^m Al., Berthari, al., Partharito, et Gundeberto; et sic semper Lind. et Mod.

ⁿ Amb., Godebertus semper.

^o Sigebertus, in Chronico, ad annum 660: « Aripertus Langobardorum rege defuncto, Godebertus et Bertharitis filii ejus annum agunt, non tam in regno componendo, quam de regno contendendo; atque anno sequenti Grimoaldus dux Taurinacium Godebertum filium Aripertis regis Langobardorum dolo perimit, et ejus regnum arripit. » Consentanea rerum ordini narratarum a Paulo post mortem Ariperti, hæc unus anni mora antequam Grimoaldus rerum potiretur; cumque vix dubitandi sit locus in statuendo initio regni Grimoaldi cum ipse profiteatur in suo legum edicto mense Julio, indictionis undecimæ, annum regni sui sextum currere, isque Christi Domini erat 668, hinc retrocedendo ad 661, quo mors Ariperti est assignanda, veniemus. Non animadvertit hæc Peregrinus, nulla ne interposita mora inter mortem Ariperti et initium regni Grimoaldi, quod serius in sua comparatione statuit, Paulum non bene prochronismi arguit in cit. sua disserat. fin. dæat. Beneventani ad Septentrionem.

^p Per quas iter habuit, Mod., eam habuit.

Spoletum, et Tusciam direxit, ut per eas regiones Langobardos suo consortio coaptaret. Qui imperata sibi strenue periticiens, ei cum multis adiutoribus apud ^a Æmiliam in itinere occurrit. Igitur Grimoaldus cum prope Placentiam cum robusta virorum multitudine advenisset, Garibaldum, qui legatus ad eum missus a Godeberto fuerat, Ticinum præmisit, ut eidem Godeberto de suo adventu nuntiaret. Qui ad Godebertum veniens, Grimoaldum citius adventare dixit. Cumque Godebertus ab eo quæreret quoin loco eitem Grimoaldo hospitium præparare deberet, Garibaldus ita respondit, quod dignum esset ut Grimoaldus, qui pro ejus causa venerat, ejusque sororem accepturus esset, hospitium intra palatium haberet. Quod ita quoque factum est. Nam adveniens Grimoaldus, intra palatium hospitium accepit ^b. Isdem vero Garibaldus, totius nequitie seminator, Godeberto persuasit, ut non aliter quam lorica sub veste indutus cum Grimoaldo locuturus veniret; ^c asserens quia Grimoaldus eum occidere vellet. Rursus isdem fallendi artifex, ad Grimoaldum veniens dixit, quod nisi se fortiter præpararet, eum Godebertus suo gladio perimeret, asseverans Godebertum quando cum eo ad colloquendum veniret, lorica sub veste gestare. Quid plura? Cum ad colloquium die crastino venissent, et Godebertum post salutationem Grimoaldus simplexatus esset, statim sensit quod lorica sub veste ^d gestaret. Nec mora, evaginato gladio eum vita privavit, regnumque ejus et omnem potentiam invadens, suæ subdidit ditioni. Habebat

^a Al., Æmiliam viam. Lind.

^b Post verbum factum est, hæc aliis desunt. Linden.; mansionem accepit. Amb.

^c Al., asserens se suspicari, quod eum Grimoaldus, etc. Lind.

^d Al., gestaret, idque ad cædem sui factum causatus, illico evaginato gladio, etc. Lind.

^e Amb., Raginbertum. Mod., Raunpertum. Lind., Raginpertum, al., Rambertum.

^f Verba, quod germ. ejus esset exstinctus, aliis desunt. Lind.

A autem tunc Godebertus jam filium parvulum nomine ^a Reginbertum, qui a Godeberti fidelibus sublatus et occulte nutritus est. Nec eum Grimoald persequi curavit, quippe qui adhuc infantulus esset. Quo audito Bertaridus, qui apud Mediolanum regnabat, ^f quod germanus ejus esset exstinctus, quanta potuit velocitate fugam arripuit, atque ad regem ^g Avarum Cacanum pervenit, uxorem Rodelindam, et parvulum filium nomine Cunibertum relinquens, quos ^h Grimoaldus Beneventum in exsilium direxit. His ita gestis Garibaldus, cujus instigatione, et ⁱ certamine ista patrata sunt, et non solum hæc egerat, sed et fraudem in legatione sua fecerat, dum munera quæ deferre Beneventum debuerat, non integra deportasset; talium ergo operum patrator, non diu lætatus est. Erat quidam parvus homunculus, ex propria familia Godeberti oriundus, in civitate ^j Taurinatum. Is cum Garibaldum ducem ipso sacratissimo Paschali die ad orationem in beati Joannis basilicam venturum sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens, lævaque manu se ad ^k columellam tugurii continens, unde Garibaldus transiturus erat, evaginatum ensem sub amictu tenens, cum juxta eum Garibaldus venisset, et pertransiret, ipse elevato ense, annisu eundem in cervicem percussit, ^l caputque protinus amputavit. Super quem qui cum Garibaldo venerant irruentes, multis eum ictibus vulneribus occiderunt. Qui licet occubuerit, tamen Godeberti sui domini injuriam insigniter ultus est ^m.

C ^a Al., Avarum, seu Hunnorum. Lind., Amb., Avarorum.

^b Amb., Grimoaldus in exsilium direxit.

^c Al., conamine. Lind.

^d Amb., Taurina. Qui.

^e Al., Columellam. Lind.; Columpnellam. Amb.

^f Verba caputque protinus amputavit, non legua. in Amb.

^g Modocet. sequitur, Grimoald regis filiam sumens uxorem pariter exercitum ad propria remisit.

LIBER QUINTUS.

CAPUT PRIMUM.

Quomodo Grimoaldus, confirmato regno, uxorem duxit filiam Ariperti regis.

^a Confirmato itaque Grimoaldus regno apud Ticinum ^b, non multo post tempore jam dudum pactam sibi Ariperti regis filiam, cujus germanum ^c Godebertum exstinxerat, duxit uxorem. Beneventanum vero exercitum, cujus auxilio regnum adeptus erat, multis ditatum muneribus remisit ad propria. Aliquantos tamen ex eis secum habituros retinuit, largissimas eis tribuens possessiones.

^a Al., confirmatus dehinc Grimoaldus in regno. Linden. et Amb.

^b Anno scilicet 662, ut supra notavi, ex dato editi, cujus characteres, ut in editis, legi etiam in cit.

D

CAPUT II.

De fuga Bertaridi, et quomodo ad Grimoaldum reversus est, et iterum in Franciam fugit.

Qui postquam comperit Bertaridum profugum Scythiam petiisse, et apud Cacanum demorari, eidem Cacanum Avarum regi per legatos mandavit, ut si Bertaridum in suo regno detineret, pacem quam Langobardis et secum hactenus habuerat, deinceps habere non posset. Hæc Avarum rex audiens, ascito Bertarido, dixit ei, ut in quam partem vellet pergeret, ne propter eum Avars cum Langobardis inimicitias contraherent ^d. Bertaridus vero, hæc audiens, Ita-

Ms. codice legum Langob. optimæ notæ in Bibliotheca Ambros.

^c Al., Gundebertum. Lind.

^d Firmiorem Cacanum fidem cum Bertharido cognov-

liam ad Grimoaldum revertens repetiit, audierat enim eum clementissimum esse. Igitur cum ad Laudensem civitatem venisset, misit ante se ad Grimoaldum regem^b Hunulfum sibi fidelissimum virum, qui suum ei adventum nuntiaret. Hunulfus vero ad regem veniens, Bertaridum^c in ejus fide adventare nuntiavit. Hæc ille audiens, fidenter promisit in sua eum fide venientem nihil mali passurum fore. Inter hæc Bertaridus adveniens, ad Grimoaldum ingressus, cum ejus se vestigiis adolvere conatus esset, rex eum clementer retinuit, atque ad os suum^d ad osculumque erexit. Ad quem Bertaridus: Servus tuus sum, inquit, sciens te Christianissimum et piū esse, cum possim inter paganos vivere, fretus de tua clementia, ad tua vestigia veni. Cui rex ut solebat jurando ita repromisit dicens: Per eum qui me nasci fecit, postquam in meam fidem ad me venisti, nihil mali in aliquo patieris, sed ita de te ordinabo, ut decenter vivere possis. Tunc ei in spatiosa domo hospitium^e præbens, eum post vitæ laborem, habere requiem jussit, præcipiens eidem ex publico victum, et quæcunque essent necessaria largius ministrari. Bertaridus vero cum ad hospitium sibi a rege præparatum venisset, mox ad eum Ticinensium civium cœperunt turmæ concurrere, ut eum vel viderent, vel pristina notitia cognitum salutarent. Verum quid non mala lingua irrumperet potest? Mox namque venientes ad regem quidam maligni adulatores regi denuntiant, quia nisi Bertaridus citius vita privaretur, ipse regnum protinus cum vita perderet; asseverantes ob hoc ad eum totam concurrere civitatem. Illis auditis Grimoaldus nimium credulus effectus, et quod promiserat oblitus, in innocentis Bertaridi statim necem accenditur, consiliumque iniiit, qualiter eum, quia jam hora tardior erat, in crastinum vita privaret. Cui denique ad vesperam diversos cibos, vina quoque præcipua, varique potionum genera transmisit, ut eum inebriare

scimus ex Eddio in Vita S. Wilfridi I, Eboracensis archiepiscopi, illius ævi scriptore, apud Mabillonium in appendice tom. IV, sæculi Benedictini. Adrianus Valesius, ut refert idem Mabillonius in observatione prævia, primus animadvertit ibi de Bertharido, quem Eddius Berchterum Campaniæ regem vocat, sermonem haberi: Pergentes itaque, scribit Eddius, sancti episcopi (nempe Wilfridus et Theodatus), viam Domino dirigente, pervenerunt ad Berchterum Campaniæ Regem (hoc est Langobardorum, ut ex eodem scriptore certo apparet, etsi Bolland. ad ejusd. pontif. vitam ab Eadmero scriptam, aliter non bene accipiat: nam ejusdem sancti Wilfridi reditum a Roma describens Eddius ait: *Per Campaniam et montana transcendente, in regionem Francorum pervenit*), virum humilem, et quietum, et trementem sermones Dei: qui peregrinos secundum præceptum Domini benigne suscipiens sancto pontifici nostro enuntiavit dicens: De Britannia inimici tui nuntios ad me mittentes, suis sermonibus salutantes me, et dona mihi maxima promittentes si te subterfugientem, ad dixerunt, episcopum angarizarem, et ad apostolicam sedem tendentem retinerem, quibus tam nefariam rem renuens dixi: Fui aliquando in die juventutis meæ exsul de patria expulsus sub pagano quodam rege Hunnorum degens, qui iniiit mecum fœdus in deo suo idolo, ut nunquam me inimicis prodidisset, vel

A posset, quatinus multa eadem nocte potatione resolutus, vinoque sepultus, de sua nihil salute cogitare valeret. Tunc unus, qui de ejus patris obsequio fuerat, cum eidem Bertarido^e ferculum regium attulisset, quasi eum salutaturus, sub mensa caput mittens, eidem secreta, quia rex eum occidere disponderet, nuntiavit. Bertaridus vero statim suo pincernæ præcepit, ut sibi in phiala argentea non aliud quam aliquantulum aquæ propinaret. Cumque hii qui diversi generis potiones ei a rege deferabant, de verbo regis eum rogarent ut totam phialam biberet, ille in honorem regis se totam bibere promittens, parum aquæ libabat de argenteo calice. Qui ministri dum hæc regi nuntiarent, quod ille avidissime biberet, rex lætus respondit: Bibat ebriosus ille, cras enim pariter eadem vina mista cum sanguine refundet. Bertaridus vero, Hunulfo citius ad se ascito, de sua morte ei consilium regis nuntiavit. Qui statim ad domum suam puerum misit, ut sibi lectisteria afferret, lectumque sibi juxta stratum Bertaridi fieri præcepit. Nec mora, rex Grimoaldus suos satellites direxit, qui domum in qua Bertaridus quiescebat, ne aliquo modo effugere posset, custodire deberent. Cumque cena finita esset, et, egressis omnibus, Bertaridus tantum et Hunulfus, ac vestiaris Bertaridi, remansissent, qui utique ei satis erant fideles, consilium ei aperuit et obsecravit eumⁱ ut cum Bertaridus fugeret, ipse eum^j quandiu pos et intra ejusdem cubiculum quiescere simularet. Cumque ille se hoc facturum spondidisset, Hunulfus pannos suos^k lectarios, et culcitram ursinamque pellem, supra dorsum ac cervicem Bertaridi imposuit, eumque ex consilio quasi rusticorum servum extra januam impellere cœpit, multasque ei injurias faciens, fusto eum percutere desuper, et urgere non cessabat, ita ut impulsus atque ictus sæpius ad terram corrueret. Cumque eundem Hunulfum regis satellites, qui ad custodiam positi erant, requirerent quid hoc esset:

dedisset. Et post spatium temporis venerunt ad regem paganum sermone inimicorum meorum nuntii, promittentes sibi dare sub jurejurando solidorum aureorum modium plenum, si me illis ad internecionem dedisset. Quibus non consentiens dixit: Sine dubio dii vitam succidant, si hoc piaculum facio irritans pactum deorum meorum. Ego vero quanto magis, qui Deum verum scio, animam meam pro totius mundi lucro in perditionem non dabo! Tunc vero sanctum pontificem nostrum, et suos socios cum honore et ducibus, sicut eum Dominus, ubique in peregrinatione protegens magnificavit, ad Apostolicam sedem olim optatam in gratiarum actione remisit.)

^a Amb., ad Grimoaldum revertitur.

^b Al., Hunulfum, et Anulfo. Lind.

^c Al., ad ejus fidem confugere. Lind.

^d Amb., atque ad osculum erexit.

^e Præbens, post tantum laborem eis requiem jussit habere. Amb.

^f Al., vino somnoque sepultus. Lind.

^g Ms. Lind., poculum.

^h Al., Partharitus cum suo vestitario remansit. Lind.

ⁱ Mod., ut cum Hunulfo Bertaridus fugeret.

^j Mod., quandiu posset ultra diem intra, etc.

^k Al., lectarios. Lind., lectarios. Amb., lectarios. M.

Servus iste, inquit, nequam lectum mihi in cubiculo istius ebrui Bertaridi ^a stravit, qui in tantum vino plenus est, ut quasi mortuus ita cubet. Sed satis est quod ejus huc usque amentiam secutus sum, jam deinceps in vita domini regis in domo propria manebit. Hæc illi audientes, et vera quæ audierant esse credentes, læti effecti sunt, et eum pariterque Bertaridum, quem putabant servum, quia opertum ne agnosceretur habebat caput, locum illis dantes, ^b bire permiserunt. Illis autem abeuntibus, vestiarius ille fidelissimus, obserato diligenter ostio remansit intrinsecus solus. Hunulfus vero Bertaridum de muri angulo, qui est a parte Ticini fluminis, per funem deposuit, eique quos potuit socios conjunxit. Qui arreptis quos in pascu invenerant equis, eadem nocte ad Astensem properant civitatem, ^c in qua Bertaridi amici manebant. Deinde Bertaridus quantocius Taurinensem urbem petens, ac ^e post claustra Italiæ transgressus, Francorum ad patriam pervenit. Sicque Deus omnipotens dispositione misericordie, et innocentem a morte eripuit, ^d et ex animo bona facientem ab offensione regem servavit.

CAPUT III.

De clementia Grimoaldi regis in Hunulfo, et vestiario Bertaridi.

At vero rex Grimoaldus dum Bertaridum in hospitio suo quiescere putaret, ab eodem hospitio usque ad palatium suum acies hominum hinc et inde astare fecit, ut per eorum medium Bertaridus deduceretur, quatenus effugere minime posset. Cumque a rege missi venissent, qui Bertaridum ad palatium evocarent, et ad ostium in quo eum quiescere putabant pulsa-sent, vestiarius ille, qui introrsus erat, rogabat eos dicens: Misericordiam cum eo facite, eumque paululum quiescere sinite, quia adhuc de itinere lassus, gravissimo somno deprimitur. Quod cum illi acquievisset, hoc ipsum regi nuntiaverunt, quia adhuc Bertaridus gravi somno quiesceret. Tunc ille: Sic inquit ^e hesterno sero vino se adeo opplevit, ut adhuc vigilare non possit? Quibus tamen præcepit, ut mox eum excitatum ad palatium deducerent. Qui venientes ad januum cubiculi, in quo Bertaridum sperabant quiescere, ceperunt acrius pulsare. Tunc vestiarius ille rursus eos rogare

^a Mod., statuit.^b Et qui adhuc Grimoaldo rebelles exstabant. Lind., Amb. et Mod.^c Tò post. in Mod. non leg.^d Amb., Et regem ex animo bona facere cupientem ab offensione servavit.^e Al., hesternæ cæna. Lind.^f Verba ad requisita eum naturæ residere suspicati sunt. Quem cum nec ibi reoverissent, in Amb. et aliis L. non leguntur.^g Al.: factum fuisset, remque omnem intellexisset, mox ad eum, etc. Lind.^h Mod., et cruciatibus.ⁱ Scrupissime hoc apud Historicos et alios scriptores legitur. Vide Cod. Tit. de iis qui ad eccles. confug. Primum autem hic mos ab Atheniensibus introductus, apud quos ara misericordie (ut vulgo jam notum) constituta erat, quam qui amplectebantur, eis vim fieri leges vetabant: ideo semper locus ille confugis

A cepit, ut quasi eundem Bertaridum aliquantulum adhuc dormire permitterent. Qui irati vociferantes jam satis ebriosum illum quievisse, mox calcibus ejusdem cubicali ostium confringunt, ingressique Bertaridum in lectulo requirunt. Quem cum non invenissent, ^f ad requisita eum naturæ residere suspicati sunt. Quem cum nec ibi reperissent, vestiarius illum interrogat, quid de Bertarido ^g factum fuisset. Quibus ille fugisse eum respondit. Quem statim capitis apprehensum furentes, eumque ad regis præsentiam perducetes, fugæ Bertaridi hunc esse consciunt, ideoque morte dignissimum dicunt. Quem rex dimitti præcepit, eumque per ordinem, qualiter Bertaridus effugisset, inquisivit. Ille regi universa sicut acta fuerant retulit. Tunc rex a circumstantibus requisivit dicens: Quid vobis de homine isto videtur, qui taliter perpetravit? Tunc omnes una voce responderunt, eum esse dignum multis suppliciis ^h excruciatum interire. At rex: Per eum qui me nasci fecit, inquit, dignus est homo iste bene habere, qui se pro fide sui domini mortui tradere non recusavit. Eumque mox inter suos vestiarios esse præcepit, admonens eum ut sibi eandem fidem quam erga Bertaridum habuerat servaret, multa se ei commoda largiurum promittens. Cum rex requireret quid de Hunulfo factum fuisset, ⁱ nuntiatum est ei quod in beati archangeli Michaelis basilicam confugium fecisset. Qui mox ad eum misit, sponte promittens quod nihil pateretur mali, tantum in sua fide veniret. Hunulfus vero talem regis promissionem audiens, mox ad palatium venit, atque ad regis vestigia provocatus, interrogatus ab eo est quomodo aut qualiter Bertaridus evadere potuisset. At ille cum ei cuncta ex ordine retulisset, rex ejus fidem et prudentiam collaudans, omnes facultates ejus, et quidquid habere poterat, eidem, clementer concessit.

CAPUT IV.

Quomodo Grimoaldus Hunulfum et vestiarium Bertaridi ad eundem Bertaridum remisit.

Cumque post aliquod tempus rex Hunulfum inquireret, utrum vellet ipsis diebus cum Bertarido esse, ille jurejurando ait, cum Bertarido prius se velle mori quam usquam alibi in summis deliciis vivere. Tunc rex vestiarius illum requisivit, dicens, utrum

Dabundabat, ut eleganter Statius scribit Thebaid. lib. XII:

Semper habet trepidos, semper locus horret agenis
Coctibus, ignotæ tantum felicitis aræ.

Sic etiam ad principum statuas confugiabant, l. unica, C. de iis qui ad princ. stat. confug., et hoc erat tutissimum refugium, ut jam viri doctissimi docuerunt. Confugientes quoque ad signa militaria tuli erant ab omni lesione: causam puto, quia Imperatorum et principum imagines illis plerumque annexæ. Tacit., lib. I Annal.: Neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primæ legionis: illis signa et aquilam complexus, religione se tutabatur, et ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, etc. Ammianus Marcellinus, lib. XIV: Qui fraudum conscius et noxiorum ad militaria signa confugit. Lind.

melius et cetera secum in palatio manere, an eum Bertarido in peregrinatione degere. Qui cum ei similis, sicut et Iulianus, respondisset, res eorum verba benigne suscipiens, eorumque fidem collaudans, præcepit Hunulfo ut quidquid vellet de domo sua tolleretur, pueros scilicet et equos, et diversam suppellectilem, et ad Bertaridum illensis properaret. Pari etiam modo et vestiarum illam absolvit. Qui omnia sua secundum benignitatem regis sufficienter tollentes, cum ejusdem regis adiutorio, Francorum in patriam ad suum dilectum Bertaridum sunt profecti.

CAPUT V.

Bellum Grimoaldi adversus Francos, et victoria ejus.

Hæc tempestate Francorum exercitus de a provincia egrediens, in Italiam introivit: contra quoque Grimoaldus cum Langobardis progressus, hæc eos arte decepit. Fugere quippe se eorum impetum simulans, castra sua simul cum tentoriis et diversis pariter re-ferta bonis, præcipueque vini optimi copia, abductis hominibus, omnino vacua reliquit. Quo dum Francorum acies advenientes, existimantes Grimoaldum eum Langobardis pavore deterritos castra integra reliquisse, mox huius effecti certatim cuncta invadunt, cænonique affluentissimam instrunt. Qui

^a Mod., provincia Gallie egrediens Italiam, etc.

^b Amb., constantin.

^c Mod., Rhenus.

^d Mod., ab Astense civitate.

Jam enim animo conceperat de Constantinopoli Romanum imperium ad eum transferre, quippe se invicem esse civibus cernebat ob eum fratrem Theodosium, admissa in sanctum papam Martinum et Maximum facinora, et Monothelitarum hæresim, ut Zonaras, Theophanes, Cedrenus alique Græci scriptores, affirmant, utroque in his de sequenti Langobardico bello mentio nulla occurrat, neque in Anastasio Bibliothecario; at subodorare licet ex ipsa necessitate si translationem imperii de Græcia in Italiam destinaverat, quam nisi de medio sublati Langobardi exsequi potuissent. Servatam hæc rerum seriem Paulo nostro debemus ex infra citandis Latinorum testimoniis firmam. Ceterum æta hæc anno decedente 662 cognoscimus ex e. Anastasio Bibliothecario, qui advenisse tempore in Italiam assertit per indictionem sextam, sancto Vitaliano pontifice, et postmodum quinta die mensis Julii, feria quarta, indictione c. superscripta, Romam ingressum fuisse, qui utique characteres anni 663 conveniunt, et eum statuta re: Grimoaldi ep. che bene conveniunt.

^f Mod., a Tarentum civitatem, etc.

^g Al., consulturus adiit. Lind.

^h Mod., diligenterque sollicitans.

In Ascensiana Editione ita hæc leguntur: «Ubi pro hoc ipso Dominum Deum consideret [Mod., Deum supplicaret, et ille orationem fundens ad Dominum dicebat] fideliter agebat prompto corde preces ad Dominum fundens, et dicens: Domine Jesu Christe Rex regum, et lumen verum, qui misisti Spiritum sanctum in specie ignis in apostolos tuos, transmittite Spiritum sanctum consolationis tue in os meum, ut possim consilium rectum dare hominibus istis qui venerunt in tuo nomine ad me. Eadem hora visæ sunt ei tres persone spirituales, quarum una archangelus Michaelis, secunda Joannis Baptiste, tertia apostoli Petri. Tunc unus ex istis dixit ad solitarii: «O imperator Constantine, quod ad talem rem, quam habet [Constantino talem rem habet] in corde suo disposi-

A dum diversis epistolis, multoque degravati vino somnoque quiescent, Grimoaldus super eos post noctis medium irruens, tanta eos cæde prostravit, ut vix pauci ex eis elapsi ad patriam valuerunt repedare. Qui locus ubi hoc gestum est prælium Francorum, usque hodie Rivus appellatur, nec longe distat ab Astensis civitatis mœnibus.

CAPUT VI.

Quomodo Constantinus Augustus Italiam veniens Beneventum obsedit.

His diebus Constantinus Augustus, qui et Constantinus est appellatus, a Italiam de Langobardorum manu arnere cupiens, Constantinopoli egressus, per Litoralia iter habens Athenas venit, indeque mare transgressus Tarentum applicuit. Qui tamen prius ad solitarii quendam, qui prophetice spiritum habere dicebatur, et ab illis studiosè ab eo scietans utrum gentem Langobardorum, quam in Italia habitabat, expellere et obtinere posset. A quo cum servus Dei spatium unius noctis expetisset, et pro hoc ipso Dominum supplicaret, factis mane, ita eidem Augusto respondit: Gens Langobardorum superari modo ab aliquo non potest, quia regina quædam ex illa provincia venit, basilicam beati Joannis Baptiste in Langobardorum finibus construxit, et propter hoc ipse beatus Joannes pro Langobardorum gente contin-

tan, Domini voluntas adhuc non est. Gens Langobardorum qui in Italia habitant superari nunc ab aliquo non potest, quia regina quædam que ex illa provincia venit, basilicam in honore Dei et sancti Joannis Baptiste construxit in Langobardorum finibus, et ornavit eam facultatibus honorificis, fecitque ut famuli et famule, et reliqua ibidem Deo servientibus subjecta sint, et sacerdotes in ipso oratorio [Mod., oraculo] Deo fideliter serviant, et propter hoc ipse sanctus Joannes pro Langobardorum gente continue intercedit. Ipsa vero gens suppliciter ac devote de suis facultatibus in honorem Dei et sancti Joannis Baptiste omni anno in die natiuitatis dicti Baptiste domini munera offert ad conservandum ipsum oratorium. [Mod., omnique tempore in die natiuitatis sue offert ad ipsum oraculum.] Locus in Modecia dicitur. Verumtamen [Mod., Vere tamen] tibi dicturi sumus in Deo: Responde tempus et dies, quando ipsum supramemoratum oratorium omnes habitatores terræ huius habebunt despectui, et omnes ejus facultates exinde expellent, et famulos ac famulas, qui ibi subacti [Mod., subjecti] sunt propter facultates eorum sæpe affligent, et sacerdotes, qui nunc ibi Deo servant die ac nocte, inquieti erunt nimis, et auferentur que eorum sunt. Propter quod ducetur vita eorum in amaritudine. Quando hæc inchoabuntur, et vos cunctis fieri, certe tunc ipsa gens peribit cum omnibus que ad illos pertinent, et stabunt in improperium omnibus gentibus, que in circuitu illorum sunt. Et dixit ad eos solitarii: Obsecro clementiam vestram si conversi fuerint ad superiore promissionem et conversationem suam, nonne invenient misericordiam? Responderuntque [Mod., si conversi sunt ad superiore promissionem illorum, nunquid invenient indulgentiam?] et dixerunt ad illum: Scis quid Veritas dixit: Convertimini ad me, et ego revertar ad vos. Eadem autem hora a conspectu ejus evanuerunt [Mod., eadem hora nusquam comparuerunt]. Factis autem mane ita eidem Constantino Augusto, ut supra scriptum est, per ordinem omnia diligenter revelavit. Tunc imperator libenter accepit verba ejus. Quod nos ita factum, etc.

que intercedit. Veniet autem tempus quando ipsum oraculum habebitur despectui, et tunc gens ipsa peribit. Quid nos ita factum esse probavimus, quia ante Langobardorum perditionem, eandem beati Joannis basilicam, quæ utique in loco qui Modicia dicitur est constituta, per viles personas ordinari conspeximus, ita ut indignis, et adulteris, non pro vitæ merito, sed præmiorum datione, isdem locus venerabilis largiretur.

CAPUT VII.

Quomodo Grimoaldus invitatus a filio suo Romoaldo Beneventum advenit.

Igitur cum, ut diximus, Constans Augustus Tarentum venisset, egressus exinde Beneventanorum fines invasit, omnesque pene per quas venerat Langobardorum civitates cepit. ^a Luceriam quoque opulentam Apuliæ civitatem expugnatam fortius invadens diruit, et ad solum usque prostravit. ^b Arentiam sane propter munitissimam loci positionem, capere minime potuit. Deinde cum omni suo exercitu Beneventum circumdedit, et eam vehementer expugnare cepit, ubi tunc ^c Romoaldus Grimoaldi filius, adhuc juveneculus, ducatum tenebat. Qui statim ut imperatoris adventum cognovit, ^d nutritium suum nomine Sesualdum ad patrem Grimoaldum trans Padum direxit, obsecrans ut quantocius veniret, filioque suo ac Beneventanis, quos ipse nutrierat, potenter succurreret. Quod Grimoaldus rex audiens, statim cum exercitu filio laturus auxilium, Bene-

ventum pergere cepit. Quem plures ex Langobardis in itinere relinquentes, ad propria remearunt, dicentes: quia expoliasset palatium, et jam non reversurus repeteret Beneventum. Interim imperatoris exercitus Beneventum diversis machinis vehementer expugnabat, ^e et contra Romoaldus cum Langobardis fortiter restitabat. Qui quamvis cum tanta multitudine congredi manu ad manum, propter paucitatem exercitus, non auderet, frequenter tamen cum expeditis juvenibus hostium castra irrumpens, magnas eisdem inferebat undique clades ^f. Grimoaldus ejus pater cum jam jamque properaret, eundem nutritium ejus, de quo præmisimus, ad filium misit, qui ei suum adventum nuntiaret. Qui cum prope Beneventum venisset, a Græcis captus, imperatori delatus est. Qui ab eo unde veniret requirens, ille se a Grimoaldo rege ^g venire, eundemque regem citius adventare nuntiavit. Statimque imperator exterritus consilium cum suis iniit, quatinus cum Romoaldo pacisceretur, ut Neapolim posset reverti.

CAPUT VIII.

Quomodo imperator, accepta obside Romoaldi sorore, a Benevento discessit.

Accepta ita obside Romoaldi sorore, cui nomen Gisa fuit, cum eodem pæcem fecit. ^h Ejus vero nutritium Sesualdum ad muros duci præcepit, mortem eidem minatus, si aliquid Romoaldo, aut civibus de Grimoaldi adventu nuntiaret, sed potius asseveraret eundem minime venire posse. Quod ille ita se factu-

^a Amb., Lucernam; al., Luceriam quoque opulentam civitatem, et Apuliam oppugnatam fortius. Lindenb. Opulentam Apulegiam, in Mod.

^b Al., Acheruntiam, vel Agerentiam. Lind., et ita in Amb. et Mod.

^c Al., Romualdus, vel Rumualdus. Lind.

^d Glossarium, Nutricius τροφός. Inscriptio vetus

MEMNIA TERTULLA
NUTRICIO SUO ET MATRI
BENEFICENTI. POSTERISQUE
SUIS ET SIBI.

Ulpianus eos lib. de Officio proconsulis, *Educatores* vocat. leg. 33, D. de manumiss. vindict. Justinianus lib. 1 Inst. tit. 6, § 5, aut *pædagogum*, aut *nutricium*, aut *educatorem*, aut *alumnum*, quem locum ita expressit Theophylus: καὶ τὸ εἶπεν, ὅτι παιδαγωγός μου ἔστω, ἢ τροφός, ἢ τροφεύς, ἢ ἀλόνμος. In alia inscriptione Τατὰ appellatur

TI. CLAUDIO EPAPHRODITO TATÆ
BENEFICER. FECER.

Quod vocabulum etiam apud Cuiropalatam reperitur, ubi τοῦ τατὰ τῶς αὐτῆς mentio fit. Sed an idem cum hoc sit, non facile dixerim. Lind.

^e Al., Et quamvis Romualdus cum Langobardis suis totum exercitum æquo Marte invadere non auderet, frequenter tamen, etc. Lind.

^f Hæc item de Beneventana obsidione refert antiquus auctor actorum sancti Barbatii. « Constantinus tum, qui et Constans est appellatus, eo tempore Constantinopolitanum regebat Imperium. Qui e Langobardorum manibus Italiam cupiens suæque reducere ditioni, sicut olim in præcedentium se fuerat potestate, innumera suorum collecta multitudine, mare transgressus, Tarentum penetravit: indeque profectus pene omnes Apuliæ urbes depopulatus est, pergensque opulentissimam urbem Luceriam gravissimis præliis cepit, eique omnibus prædonum directis manibus, eam ad solum usque prostravit. De cujus

excidio alacer effectus Augustus, concite sua castra movens juxta Beneventi mœnia collocavit. Nec mora, coacervato exercitu ad oppugnandam urbem cum diversis bellorum machinis suos magnas instituit. In qua urbe Romuald, de quo supra retulimus, cum paucis, sed validissimis inerat Langobardis, ibique sanctus Pater Barbatius morabatur cum illis. Circumdatus igitur terribiliter, atque inaudite ad capiendam eam novis certaminibus perplurimum temporis pugnaverunt. At contra Romuald, ut erat magnanimus, et imperterritus ei fortiter resistens, nunc ex muris, nunc per improvisam irruptionem, plurimam suorum hostium partem atirivit. Nam pro paucitate sui exercitus acies contra eos in patulis pavebat dirigere. Tamen cum expeditis incessabiliter hinc atque inde subito inimicorum prostrabat ætervas. Sed præfatus Aug. quanto plus sibi illum attentius cernebat obsistere, tanto ei ferventius nova certamina objiciebat, etc. » De vocato vero in auxilium Grimoaldo patre nulla in his actis fit mentio.

^g Amb. et Mod., venire dicit.

^h Pugnantis hæc invicem sibi notat Peregrinus in cit. dissert. de Finib. princip. Benev., traditam nempe a duce Romualdo imperatori obsidem Gisam post acceptum nuntium præsto jam sibi adesse cum valido exercitu patrem, Regemque Grimoaldum; at non bene Pauli mentem vir doctiss. est assecutus: e contra etenim noster post datam obsidem narrat: Sesualdum, qui a rege præmissus fuerat, ut illius adventum nuntiaret ad mœnia ductum fuisse, ut Romualdo spem auxilii colleret: subodoro enim ita inter Græcos et Langobardos pactum initum fuisse, ut nisi post certum tempus Grimoaldus opem ferret, se suosque daret Romoaldo: ideoque Græci, qui Sesualdum ceperant, solita fraude mortem minati, virum ad mœnia duxerunt, ut suis notus asseveraret Regem minime venire posse, quod mirabili virtutis exemplo æterna dignus laude Sesualdus facere recusavit.

rum, ut ei præcipiebatur, promisit; sed cum prope muros advenisset, ^a velle se Romoaldum videre dixit. Qui Romoaldus cum citius advenisset, sic ad eum locutus est: Constans esto, domine Romoalde, et habens fiduciam noli turbari, quia tuus genitor citius tibi auxilium præbiturus aderit. Nam scias eum hac nocte juxta ^b Sangrum fluvium cum valido exercitu manere; tantum obsecro, ut misericordiam exhibeas ^c meæ uxori, et filiis, quia gens ista perfida me vivere non sinet. Cumque hoc dixisset, jussu imperatoris caput ejus abscissum est, atque cum belli machina, quam ^d petrariam vocant, in urbem projectum est. Quod caput Romoaldus sibi deferri jussit, idque lacrymans osculatus est, dignoque in loculo tumulari præcepit.

CAPUT IX.

Quomodo imperatoris exercitum Nicola Capuanus comes afflixit.

Metuens igitur imperator subitum Grimoaldi regis adventum, dimissa Beneventi obsidione, Neapolim proficiscitur. Cujus tamen exercitum ^e Mittola Capuanus comes juxta fluentem Caloris ^f fluminis, in loco qui usque hodie Pugna dicitur, vehementer attrivit.

CAPUT X.

Quomodo Romoaldus Saburrum ab imperatore missum, cum viginti millibus vicit.

Postquam vero imperator Neapolim pervenit, unus ex ejus optimatibus, cui nomen Saburrus erat, ^g ab Augusto, ut fertur, viginti millia militum expetiit, seque cum ^h Romoaldo pugnaturum, victoremque epopondit. Qui cum accepto exercitu ad locum cui ⁱ Forinus nomen est advenisset, ibique castra posuisset, Grimoaldus, qui jam Beneventum advenerat, hæc audiens, contra eum proficisci voluit. Cui filius Romoaldus: ^j Non est opus, inquit, sed tantum partem nobis de exercitu vestro tribuite. Ego, Deo favente, cum eo pugnabo, et cum vicero, major utique gloria vestræ potentiae ascribetur. Factumque est, et ^k accepta aliqua parte de patris exercitu, pariterque cum suis hominibus contra Saburrum proficiscitur. Qui prius quam hel-

^a Verba velle se Romoaldum videre dixit. Qui Romoaldus cum citius advenisset, in Mod. non leg., et ita in al. not. Lind. Amb., velle se Rom. venire. Quod cum advenisset, etc.

^b Al., *Sagrum fluvium*. Lind.

^c Amb., cum mea uxore et filiis.

^d Sic vocabatur ultimis temporibus, cum antea scorpio, vel onager: cujus formam qui nosse avert, legat Ammiani Marcellini lib. xxiii, nam locus nimis longus est, ut hic describi queat. Nicetas Choniates πετροβόλα ὄργανον indigitat, eisque maxime barbaras gentes, uti idem scribit lib. iii de Gestis Alexii Angeli: ἅλλα καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, οἷς ἔχρωντο οἱ βάρβαροι.

^e Al., *Nicola*; al., *Mirula*. Lind. Milt., Mod.

^f Al., *Calbris*. Lind. Ad hunc Pauli locum Camil. Peregrinicus loco cit.: ^g Fluvium Calorem a Paulo pro Sabato dictum non dubito; quem prope Petrus Diaconus in Auct. ad Ostiensem lib. iv, cap. 46, agnoscit hunc locum appellatum Pugna. ^h Laudabili sane argumento; nimis acri tamen censura, hæc addit: ⁱ Sed eo Constantium recta, et festinato, ut Paulus perhibet, Neapolim recedentem et recta via diver-tisse, locorum et gestorum consueta est confusio. ^j

lum cum eo iniret, a quatuor partibus tobas insonare præcepit, moxque super eos audenter irruit. Cumque utraq; acies forti intentione pugnarent, tunc unus de exercitu regis nomine ^l Amalongus, qui regium contum ferre erat solitus, quemdam Græculum eodem conto utrisque manibus fortiter percutiens, de sella super quam equitabat sustulit, eumque in æra super caput suum levavit. Quod cernens Græcorum exercitus, mox immenso pavore perterritus, in fugam convertitur, ultimaque perniciæ casus, sibi fugiendo mortem, Romoaldo et Langobardis victoriam peperit. Ita Saburrus, qui se imperatori suo victoriæ tropæum de Langobardis promiserat patrare, ad eum cum paucis remeans ignominiam deportavit. Romoaldus vero, patrata de B inimici victoria, Beneventum triumphans reversus est, patrique gaudium et cunctis securitatem sub-lato hostium timore convexit.

CAPUT XI.

De malis quæ Constans Augustus Romanis intulit, et de prædationibus quas singulis regionibus fecit: et quomodo exstinctus est.

At vero Constans Augustus, cum nihil se contra Langobardos gessisse conspiceret, omnes sævitiz sue minas contra suos, hoc est Romanos retorsit. Nam egressus Neapoli Romam ^m perrexit. Cui sexto ab urbe milliario Vitalianus Papa cum sacerdotibus et Romano populo occurrit. Qui Augustus cum ad beati Petri limina pervenisset, obtulit ⁿ ei ^o pallium auro textum: et manens apud Romanos diebus duodecim, omnia quæ fuerant antiquitus instituta ex ære in ornamentum civitatis deposuit, in tantum, ut etiam basilicam beate Mariæ, quæ aliquando Pantheon vocabatur, et conditum fuerat in honorem omnium deorum, et jam ibi per concessionem superiorum ^p principum, locus erat omnium martyrum, discooperiret, ^q tegulasque æreas exinde auferret, easque simul cum aliis omnibus ornamentis Constantinopolim transmitteret. Deinde reversus imperator Neapolim, itinere terreno perrexit in ci-

Præcipitem sane hunc imperatoris recessum, rectumque iter Neapolim versus non video, unde arguere potuerit Peregrinicus nisi ex propria conjectura, quam probabilem licet, tanti non fecerim, ut Paulo fidem sit abrogatura, notata potissimum utriusque fluminis D positione, ut præsens o iam aspexi, ob quam nemo dixerit Constantem Benevento Neapolim recedentem enormiter divertisse.

^g Al., ab eo. Lind.

^h Al., *Grimoaldo*. Lind.

ⁱ Al., *Foranus*; al., *Formis*. Lind.

^j Al., *Non est opus, inquit, pater optime, te proficisci*. Lindenb.

^k Al., *annuente itaque rege cum parte exercitus in Saburcum egreditur*. Lind.

^l Al., *Amelongus*. Lind. et Mod.

^m Amb., *pervenit*.

ⁿ Amb., *ibi*.

^o Al., *pallium auro textili: sed manens Romæ per dies duodecim*. Lind.

^p Phocæ: nempe imp., ut supra noster scripserat.

^q Mod., *tegulasque æreas exinde simul cum aliis*, etc.

ynthem a Regium. Ingressusque Siciliam per indicationem septimam, habitavit in Syracusa, et tales afflictiones imposuit populo, seu habitatoribus, vel promeritoribus Calabriae, Siciliae, Africae atque Sardiniae, quales antea nunquam auditas sunt, ita ut etiam uxores a maritis, vel filii a parentibus separarentur. Sed et alia multa, et inaudita illarum regionum populi sunt perpessi, ita ut a nulli spes vitae remaneret. Nam et vasa et cuncta sanctorum Dei ecclesiarum imperiali jussu et Graecorum avaritia sublati sunt. Mansit autem imperator in Sicilia ab indicatione septima usque in duodecimam; sed tandem tantorum iniquitatum poenas luit, atque dum se in balneo lavaret, a suis extinctus est.

CAPUT XII.

De imperio Meletii, et de morte ipsius.

Interfectio igitur apud Syracusas Constante imperatore, Meletius in Sicilia regnum arripuit, sed absque Orientalis exercitus voluntate. Contra quem Italiae militie milites, alii per Istriam, alii per partes Campaniae, alii vero a partibus Africae, et i Sardiniae venientes, vehementer in Syracusas irruerunt, eumque vita privaverunt. Multo ex fideiis ejus detracti, multique Constantinopolim perducti sunt, cum quibus pariter et falsi imperatoris caput est depositum.

CAPUT XIII.

Quomodo Saraceni ab Alexandria venientes Siciliam depopulati sunt, et quidquid Constant Augustus de Roma abstulerat depradati sunt.

Haec audiens gens Saracenorum, quae Alexan-

^a Al., Regium. Ms., civitatem civium. Lind.

^b Amb., harum.

^c Amb., alicui spes vitae non remaneret.

^d Amb. et Madoet., vasa sacra, cimelia sanctarum ecclesiarum, etc.

^e Glossarium, μετὰ τὸν, cimetium. Hesychius: κρηλὶα σαρὴν δόρα, καὶ τὰ ἀποδρα γρηλὶα. De prioribus intelligunt viri docti versum Homeri Iliad. ζ.

Σὺ δ' ἄρα δῖαν ἄποινα.

Πολλὰ δ' ἐν ἀγροῦ πατρὸς κρηλὶα καίται,
Χαλκὸς τε, χρυσὸς τε πολὺκρητὸς τε σιδῆρος.

Posterior probat Triphiodorus de Ilii excidio

πολλὰ δὲ ἐρίμων

ἑρπαζον θιλάμων κρηλὶα.

Caesiodorus depositivas pecunias vocat libr. vi. form. 8: « Depositivae quoque pecuniae, quae longa veritate compentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostris applicantur aerariis. » Lind.

^f Mod., tantarum armorum iniquitatumque poenas luit.

^g Syracusis, in balneo, ab Andrea, Troili filio, sistula qua caesa infundebatur capiti graviter impacta, Constantem occubuisse scribunt Graeci Latiniq[ue] scriptores. Anastasius, in sancto Vitaliano interfectum fuisse narrat « 15 die mensis Julii, per indiet. 11. » At recentiores reponunt 12, ut legitur in Warnelfrido nostro et nonnullis Anastasii mss. Codicibus, argumento actionis 18 sextae synodi, in qua annis 13 consulatus Constantinii Pogonati numeratur, quod optime demonstrat Constantis mortem post inceptam indicationem 12 evenisse. Noster vero cum supra acciperet annos xvi eundem imperasse, in completos viroque extremos numeravit, ut alibi passim.

^h M., Mezentius, insigni formae decore a scriptor. laudatus.

A driam et aegyptum pervaserat, subito cum multis navibus venientes Siciliam invadunt, Syracusas ingreditur, multamque stragem faciunt populorum, vix paucis evadentibus, qui per munitissima castra et juga evadunt montium. Auferentes quoque praedam nimiam, et omne illud quod Constant Augustus a Roma abstulerat ornatum in aere et diversis speciebus, sicque Alexandriam reversi sunt.

CAPUT XIV.

De morte Gisa sororis Romoaldi.

Porro regia filia, quam de Benevento obsidem nomine Gisa sublata diximus, Siciliam veniens, diem clausit extremum.

CAPUT XV.

B De pluvii et tonitruis quae eo tempore nimiae factae sunt.

Hoc tempore tantae pluviae tantaque tonitrua fuerunt, quanta ante nullus meminere hominum, ita ut innumera hominum et animalium millia fulminibus essent perempta. Eo anno legumina, quae propter pluvias colligi nequiverant, iterum renata et ad maturitatem usque perducta sunt.

CAPUT XVI.

Quomodo rex Grimoaldus Trasemundum ducem apud Spoletum ordinavit, eique suam filiam in matrimonium tradidit.

At vero Grimoaldus, ereptis Beneventanis et eorum provinciis a Graecis, apud Ticinum ad palatium suum, repedare disponens, Trasemundum qui dudum Capuae comes fuerat, et ei ad percipiendum

ⁱ Mod., Italiae milites.

^j Al., Sardiniae Syracusas venientes cum vita privaverunt. Lind. et Mod.

^k Imo et ipse Constantinus Constantis filius a constantinopoli Siciliam venit, occisique Mezelio, ubi regiam regressus, Pogonati cognomen adeptus est, quod scilicet Byzantio solvens tenera adhuc laetitia fuerat, et e Sicilia promissam barbaram retulerat.

^l Vide Anastas. Bibliothec., in Vita Adeodati pontificis.

^m Amb. et Mod., quae jam Alexandriam, etc.

ⁿ Heraclio scilicet imperante, ac Cyro episcopo Alexandrino, quorum temporibus, anno 638, Aegyptus a Romanorum diuione sublata Saracenorum iugo cololum subegit.

^o Haec Siciliae cladem a Saracenis illantem cit. Anastasius refert in Vita pontif. Adeodati, qui sancto Vitaliano successerat, et cum ejusdem pontificatu Mezelii mortem illigat; at consentientibus cum Theophane Graecis scriptoribus haec accidisse anno secundum Alexandrinos 661, qui a Kal. Septembris anni 639 Latinis inchoatur, ad sancti Vitaliani tempora communiter retrahuntur.

^p Al., sublatam ab imp. diximus. Lind.

^q Amb., meminere.

^r Anastasius haec post mortem Adeodati accidisse narrat.

^s Al., Graecorum primitis. Lind.

Sed retinenda prima lectio, quove sensu sit accipienda, vide apud Camil. Peregr., in dissert. Duas Beneventanas in antiquas provincias an tributus, pag. 75.

^t Al., repedavit, postquam disponentes de Trasemundo, qui dudum Capuae comes fuerat, etc. Lind.

^u Comes hic est praefectus, et in Notitia imperii: « Comes Aegypti, comes Isauriae, Africae, Ita-

regnum strenuissima paruerat, data ei in matrimonium sua filia, Romoridi altera sorore, cum post Attonem, de quo superius diximus, apud Spoletum ductorem fecit indeque Ticinum reversus est.

CAPUT XVII.

Quod in Foro Julii post Grasulfum Ago ducem tenuit, et post hunc eorum ductor Lupus effectus est.

Siquidem, ut superius promiseramus, Grasulfo Foro-Julianorum dux defuncto, successor ejus in ducatu Ago datus, de cujus nomine usque hodie domus quædam intra Forum-Julii constituta domus Agonis appellatur. Quo Agone mortuo, Foro-Julianorum ductor Lupus efficitur. Hic Lupus in Grados insulam, quæ non longe ab Aquileia est, cum equestri exercitu, per stratum, quæ antiquitus per mare facta fuerat, introivit. Et depredata ipsa civitate, Aquileiensis Ecclesiæ thesauros exinde auferens deportavit. Huic Lupo quando Grimoaldus Beneventum perrexit, suum palatium commendavit.

CAPUT XVIII.

Quomodo Lupus dux contra Grimoaldum rebellavit.

Qui Lupus dum rege absente multa insolenter apud Ticinum egisset, quippe quia cum reversum non æstimaret, reverente rege, sciens eidem ea quæ non recte gesserat displicere, Forum-Julii petens, contra eundem regem suæ nequitie conscius rebellavit.

CAPUT XIX.

Quomodo ipse dux bellum contra Avaros gessit.

Tunc Grimoaldus nolens civile bellum inter Langobardos excitare, regi Avarum Caeano mandavit ut in Forum-Julii contra Lupum ducem cum exercitu veniret, eumque bello protereret. Quod et factum est. Nam veniente Caeano cum magno exercitu in loco qui s Fluvius dicitur, sicut nobis retulerunt seniores viri qui in ipso bello fuerunt, per tres dies Lupus dux cum Foro-Julianis adversus Caeani exercitum conflixit. Et prima quidem die validum ejus exercitum paucis suis vulneratis prostravit; secunda vero die jam aliquantis e suis vulneratis, et mortuis, pari modo multos ex Avaribus extinxit. Tertia vero die jam pluribus ex suis sanciat, sive peremptis, nihilominus magnum Caeani exercitum

fecit, etc., ubi et plura de ejus dignitate. Lind. At quæ Langobardis comitum fuerit dignitas et officium, vide apud eundem Peregr., in cit. dissertat.

^a Al., strenuam operam navaverat. Lind.

^b Amb.: successor ei in ducatu Adgodus, de cuius, etc.

Mod.: successor ei in ducatu Ago est constitutus.

^c Strata est via. Victor episcopus de persecutione Vandalorum, lib. III: Strata vero, vel semita, cadaveribus repleta exhalantem fetore mortuorum gradientes vivos omni ex parte necabant. Apud Germanos maxime adhuc in usu est. Lind.

^d Post translatum ab Aquileia metu Langobardorum in Grados insulam ecclesiæ thesaurum, ut supra narravit noster, primus sacrilegas iniecerat manus Fortunatus Gradensis episcopus, qui a Catholicis desciverat, et in castrum Cormones supra Aquileiam ad Arianos se receperat, Honorio summo Pontifice. Heraclius imperator, hortante Primigenio, catholico episcopo, Fortunati successore, aurum et argentum

A delevis, prædamque copiosam invexit. At vix quarto tantam super se multitudinem compendunt venientem, ut vix per fugam evadere possent.

CAPUT XX.

De morte Lupi ducis et quomodo Avaros Foro-Julianorum fines depredati sunt.

Hic itaque Lupo dux perempto, reliqui qui remanserant, sese per castella communiunt. Avaros vero per omnes eorum fines discurrerent, cuncta rapinis invadunt, vel supposito igne comburunt. Qui cum per aliquot dies hoc facerent, a Grimoaldo eis mandatum est, ut jam a devastatione quiescerent. Qui legatos ad Grimoaldum mittunt dicentes: Forum-Julii se minime relicturos, quam armis propriis conquiescent.

CAPUT XXI.

Quomodo Avaros volentes de Foro-Julii exire, Grimoaldi astutia expulsi sunt.

Tunc Grimoaldus, necessitate compulsus, exercitum i coadunari præcepit, quatenus Avaros de suis finibus exturbaret. In medio itaque campo sui castra contra Avarum hostium componens, cum exercitus partem exiguam haberet, et Caeanus ad eum legatos mitteret, eundem ipsum, quos habebat diversis habitu, variisque instructos armis, ante oculos legatorum per dies aliquot, quasi novus juxta exercitus adveniret, frequenter transire fecit. Avarum vero legati dum eundem ipsum exercitum, aliis et aliis modis præterire conspiciant, immensam Langobardorum multitudinem esse crediderunt. Quibus Grimoaldus ita dixit: Cum omni quum vidistis exercitus multitudine statim super Caeanum irruam, et Avarum exercitus disperdam, nisi de Foro-Julianorum finibus velociter exierint. His visis et auditis, legati Avarorum cum hæc suo regi nuntiassent, mox cum omni suo exercitu ad proprium reversus est regnum.

CAPUT XXII.

De Warnefrido filio Lupi.

Denique Lupo hoc modo, ut præmissimus, interempto, Warnefridus ejus filius voluit in loco patriæ apud Forum-Julii obtinere ducatum. Sed me-

plus remisit quam fuerat oblatum, ut scribit Bandulus, apud Ugheum, in Ital. sæc.

^a Amb., quippe quem reversurum, etc.

^b Mod., protereret.

^c Al., Fluvius. Lind.

^d Amb., intra.

^e Foro-Julianis neminem se velleturum, quos armis propriis conquiescent. Ms. Lind. Al.: Forum-Julii minime relicturos, ut quod armis propriis conquiescent, etc.

^f Amb., coadunare cepit. Lind., congregare cepit.

^g Amb. et Mod., Avarorum hospitem componens. ^h Verba et Caeanus ad eum legatos mitteret, non leg. in Amb.

ⁱ Al.: Aliis et aliis habitibus armisque instructum pertransire conspicerent, diversos esse putantes, immensam Langobardorum, etc. Lind.

^j Mod., cum omni hac quum vidistis multitudine, etc.

^k Amb., et Avaros disperdam.

^l Amb., Arnefrid. Ms. Lind., Arnefridus.

tuens Grimoaldi regis vires, fugit ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod corrupte vocitant Carantanum. Qui postea cum Sclavis adveniens, quasi ducatum eorum viribus resumpturus, apud ^a Nemas castrum, quod non longe a Foro-Julii distat, irruentibus super se Foro-Julianis, exstinctus est.

CAPUT XXIII.

De Wectari Foro-Julianorum duce, et de ejus victoria.

Deinde ordinatus est apud Forum-Julii dux ^b Wectari, qui fuit oriundus de ^c Vincentina civitate, vir benignus et populum suaviter regens. Ilunc cum audisset Sclavorum gens ^d Ticinum profectum esse, congregata valida multitudo, voluerunt super Foro-Julianorum castrum irruere. Et venientes castramentati sunt in loco qui ^e Broxas dicitur, non longe a Foro-Julii. Secundum divinam autem dispositionem contigit ut dux Wectari superiori vespere a Ticino reverteretur nescientibus Sclavis. Cujus comites cum ad propria (ut assolet fieri) remeassent, ipse hoc nuntium de Sclavis audiens, cum paucis viris, hoc est cum ^f viginti quinque contra eos progressus est. Quem Sclavi cum tam paucis venire conspicientes, irriserunt dicentes ^g patriarcham contra se cum clericis adventare. Qui cum ad pontem ^h Natisonis fluminis, qui ibidem est ubi Sclavi residebant, propinquasset, cassidem sibi de capite auferens, vultum suum Sclavis ostendit, erat enim calvo capite. Quem dum Sclavi quia ipse esset Wectari cognovissent, mox perturbati Wectari adesse clamitant. Deoque eos exterrente plus de fuga quam de praelio cogitant. Tunc super eos Wectari cum paucis quos habebat irruens,

^a Al., Neumasum. Lind. Vide quæ notavi supra, lib. iv, cap. 38, num. 162.

^b Ms. Lind., *Juvectari*, et sic infra quoque.

^c Al., Vincentia. Lind.

^d Al., Ticinum ad regem profectum. Lind.

^e Cluver., lib. i Ital. antiq., pag. 201: « Hic locus plurali numero vocabulo Broxas, quo situ ad Natisonem amnem fuerit, incertum est; supra Forum Julii tamen fuisse versus Carantanum Sclavorum regionem, quæ nunc Carinthia dicitur, verisimile est. »

^f Mod., viginti duo. Lind., viginti sex.

^g Mod.: Patriarcham cum transitu clericorum adventare.

^h Amb., Nasionis. De Natisone fluvio ejusque cursu, et illius ab altero, Natisa nomine, differentia, plura eruditissime congesti Cluverius, in sua Ital. antiq., lib. i, pag. 185, ibique scribit, « Pontem Natisonis fuisse apud vicum Tertium, quo loco mola frumentaria anni imposita conspicitur; » eamque conjecturam optimis firmat argumentis, quæ hic oneri essent.

ⁱ Mancum esse Pauli nostri hunc locum potius mihi persuadeam, quam hæc adeo incredibilia scripsisse; vix enim quinque millibus hædis jugulandis viginti quinque fortissimi viri uno impetu satis fuisse sent.

^j Al., Landheri. Lind.

^k Al., Radoaldus. Lind.

^l Auctor Vitæ sancti Barbatii episcopi apud Bolland. Theodoradam Romoaldo Beneventano duci jam ante adventum Constantis traditam fuisse scribit, eamque, hortante sancto episcopo, cum Beneventus ab imp. obsideretur, marito idola subripuisse, quæ cum nostro minime conveniunt, anno saltem obsidionem subsequenti matrimonium contractum affirmante. Auctori Vitæ sancti Barbatii astipulari videtur alter

A tanta eos strage prostravit, ut ex quinque millibus viris vix pauci qui evaderent remanerent ^l.

CAPUT XXIV.

De morte Wectari, et quomodo ei Laudaris successit, et de Rodoaldo qui post eum ducatum tenuit.

Post hunc Wectari ⁱ Laudari apud Forum-Julii ducatum tenuit. Quo defuncto, ei ^k Rodoaldus in ducatum successit.

CAPUT XXV.

Quomodo Grimoaldus filiam Lupi ducis Romoaldo suo filio sociavit.

Mortuo igitur, ut diximus, Lupo duce, Grimoaldus rex filiam ejus, nomine ^l Theoderadam, suo filio Romoaldo, qui Beneventum regebat, in matrimonium tradidit. Ex qua tres filios, hoc est, Grimoaldum, ^m Gisulfum, nec non et ⁿ Arichis genuit.

CAPUT XXVI.

Quomodo Grimoaldus de suis contemptoribus ultus est.

Rex quoque Grimoaldus de omnibus illis qui cum quando Beneventum profectus fuerat deseruerant suas injurias ultus est.

CAPUT XXVII

Quomodo Grimoaldus Forum-Popili expugnans delevit.

^o Sed et Forum-Popili, Romanorum civitatem, ejus cives eidem adversa quædam intulerant Beneventum proficiscenti, ^p missosque illius euntes et redeuntes a Benevento sæpius læserant, hoc modo delevit. Quadragesimorum tempore per ^q Alpen Bardonis Tusciam ingressus, nescientibus omnino Romanis, in ipso sacratissimo Sabbato paschali, super eandem civitatem, ea hora qua baptismus fiebat, anonymus Vitæ sancti Sabini octavo sæculo scriptæ, apud eundem Bolland., die 9 Februarii scribit iste, cap. v: « Eodem quoque tempore Langobardorum regni gubernacula sustinebat Grimoalt, qui filium suum Romoalt Beneventi principem instituit, eique Lupi, qui ex nobili prosapia exstiterat, filiam nomine Theodoradam, quam modo meminimus, in matrimonium dedit. Romoalt defunctus eam ad regendum Samnitum populum cum parvo filio reliquit. » Ex quibus facile colligi potest eodem tempore, quo Grimoaldus filium suum Beneventanorum ducem instituit, eidem et uxorem tradidisse. Cæterum laudatur Theodoradæ pietas, quæ in honorem sancti Canusini episcopi, visione ac miraculo monita, templum erexit, ejusque corpus marmoreo condidit sepulcro, altaris tegmina auro gemmisque decoravit.

^m Mod., Agisulfum.

ⁿ Mod., Arichit. Al., Arichitum. Lind.

^o Al., Forumpopuli. Lind.

^p Missi sunt legati, leg. Franc., lib. iv, cap. 7, lib. iv, cap. 42, et alibi. Lind.

^q De Alpe Bardonis et Berecto infra, lib. vi, c. 58, memorato Cluverius, dict. lib. i, pag. 293. Quove situ utrumque nomen fuerit arguit ex Chronicis Casinensis lib. i, cap. 9, et Liutprandi lib. i, cap. 2, ex quibus asserit: « Montis transitum nullum esse alium quam per quem celeberrimo hodieque itinere, ex Macræ nomine valle ab oppidis Sarzana, Ula, Villafranca, et Ponte-Tremulo, transitur ad Berectum, unde porro iter fert per Forum-Novum ad Parmam urbem. Romanorum etiam duces olim ex hac exercitus ductitasse supra ad Mutilum Bajorum castrum docui; sed hunc Bardonis montem Ligures tunc Apuam tenebant. »

inopinate irruit, tantamque occisorum stragem fecit, ut etiam diaconos ipsos, qui infantulos baptizabant, in ipso sacro fonte perimeret. Sicque eandem urbem dejecit, ut usque hodie paucissimi in ea commaneant habitatores.

CAPUT XXVIII.

De odio quod Grimoaldus adversus Romanos habuit.

Erat quidem Grimoaldo contra Romanos non mediocre odium, pro eo quod ejus quondam germanos ^a Tassionem et Cacconem in sua fide decepissent. Quam ob causam Opiatergium civitatem, ubi ipsi extincti sunt, funditus destruxit, eorumque qui ibi ^b aderant fines Foro-Julianis, Tarvisianisque et Cene-sibus, divisit.

CAPUT XXIX.

De Bulgarum duce Alzecone, et quomodo in Benevento cum suis ordinatus est.

Per hæc tempora Bulgarorum dux, Alzecone nomine, incertum quam ob causam a sua gente digressus, Italiam pacifice introiens, cum omni sui ducatus exer-

^a Al., *Tassonem, et Catonem*. Lind. et Mod.

^b Mod., *habitarerant*; al., *habuerant*. Lind.

^c *Tò loca non legitur in Amb.*

^d Al., *pretiosa*. Lind.

^e Amb., *Sepinum*; al., *Sepiam*. Lind.

^f Al., *Eerniam*. Lind.

^g Al., *alias multas cum suis, etc.* Lind.

^h Optime notavit Camillus Peregrinus de Bulgarorum in Italiam adventu non convenire Historiam Miscellam cum Paulo nostro. Hæc in ea lib. xix, leguntur: « Temporibus autem Constantinis, qui in Occidente regnavit, cum Orbatus, dominus jam dictæ regionis Bulgariae, seu Contragorum, vitam commutaret, ac filios quinque relinqueret, testa us est ne ullo modo a mutua cohabitatione separarentur, ipsique nulli alteri nationi servirent. Post breve autem tempus mortis illius in divisionem venientes quinque filii ejus altriuscuique sequestrati sunt una cum populo, quem unusquisque diioni suæ subiectum habebat. Et primus quidem filius ejus, qui dicebatur Butthajas, mandatum proprii custodiens patris, in progenitorum suorum terra permansit, etc. » Enumeratis inde cæteris quatuor, eorumque migrationibus, de quinto, cujus nomen reticuit, hæc habet: « Alter vero haud procul ab urbe Ravenna in Pentapoli veniens sub Christianorum imperio factus est. » Paulo astipulatur Ignotus Cassinensis, ab eodem Peregrinio editus, qui continenti serie plures historias narrans, n. 3, hæc scribit: « Alzeconus Bulgarius cum hominibus ad habitandum suscipitur, Græcorum Romanorumque Langobardi gentes superantes totam simul Beneventi possident patriam. » Suspiscatur ex his Peregrinus cum Ignotus auctor in unum locum contulerit Alzeconis adventum, et Langobardorum de Græcis atque Romanis ingentem victoriam, qua scilicet Beneventanam regionem latissime obtinuerunt, Constantis nempe tempore, ut aperissime noster asserit, suspiscatur, inquam, a Beneventano duce, atque illius patre rege Grimoaldo, contra Græcos in subsidium accersitos fuisse, inno a Ravennæ agris, in quibus primum hospitio accepti fuerant ad novas sedes abductos ibi regia beneficentia concessisse. Non recesserim ego nihilominus a nostro, parum fidens Ignoto, res multas longoque tempore dissitas in unum veluti fasciculum colligenti, utcumque placeat conjectura de Ravenna in Beneventanam regionem Bulgaros migrasse, desolatam fortasse Græcorum furore regionem iterum restauratos.

A citu ad regem Grimoaldum venit, ei se servitutum atque in ejus patria habitatum promittens. Quem ille ad Romoaldum filium suum Beneventum dirigens, ut ei cum suo populo ^a loca ad habitandum concedere deberet præcepit. Quos Romoaldus grantanter excipiens, eisdem ^d spatiosa ad habitandum loca, quæ usque ad illud tempus deserta erant, contribuit, scilicet ^e Sepianum, Bovianum, et ^f Iserniam, et ^g alias cum suis territoriis civitates ^h, ipsumque Alzeconem, mutato dignitatis nomine, ⁱ de duce gastaldium vocitari præcepit. Qui usque hodie in his, ut diximus, locis habitantes, quanquam et ^j Latine loquantur, linguæ tamen propriæ usum minime amiserunt.

CAPUT XXX.

B Quia, extincto tyranno Meztio; Constantinus in locum Constantis Augusti Romanorum princeps effectus est.

Igitur extincto, ut diximus, apud Siciliam ^k Constante Augusto, punitoque ^l qui ei successerat ^m Mezentio tyranno, Romanorum regnum Constantinus

ⁿ Al., *pro duce gastaldum, etc.* Quid sit, jam ab aliis notatum legitur sæpe in legibus Langobardorum. Accuratus præ cæteris laudatus Peregrinus, in dissertatione *Duc. Beneventanus in antiquas provincias an tributus*, ubi explicata civili Gastaldorum potestate, de militari disserens, Jacobum Cujacium lib. 1, de feudis, § *Si vero gastaldi*, urbes a nostro memoratas, Alzeconi jure gastaldie, non perpetuo et proprie in feudum, sed temporarie, ac quasi actoris loco datas asserentem ita castgat. « Haud, inquam, viro sane doctissimo consentiam; nam minime simplex, et una duntaxat, sed multiplex ac mista, ut dictum est, fuit gastaldorum prerogativa. Et insuper nec Alzeconus, sicut ducis dignitatem, et nomen deposuerat, ita vel acceptas ad incolendum urbes et oppida, vel suæ gentis, transacto sui gastaldatus anno, dimisisse videtur curam, cum Paulus aperte affirmet Bulgaros susceptas sedes ad suam usque ætatem incoluisse, qui in his locis habitantes, quanquam etiam Latine loquerentur, linguæ tamen propriæ usum minime amiserunt (ego addam, peculiarem habere ex propria gente gastaldum). Renuit itaque, me arbitro, rex Grimoaldus nomen ducis permittere Alzecono, non quod perpetuum ei nollet dare gastaldatum, sed quod ille sub Beneventano duce constituendus primitivam retinere non posset dignitatem; qui namque cum esset advena, temporaneam in locis perpetuo sibi suisque inhabitandis accipere debuisset dynastiam. » Ego vero, etsi a Cujacio minime discesserim in his quæ pertinent ad jura gastaldatus ejus generis, de quibus sermonem habuit, Alzeconis variam fuisse speciem opinor, nihilque illi commune cum cæteris gastaldis præter nomen, eumque revera jure perpetuo feudum habuisse, deposito ducis nomine, ne par Romoaldo domino suo, a quo beneficium acceperat, haberi posset.

^o Hoc est communi, popularique Italico sermone, ut interpretatur hunc locum cit. Peregrinus; nam sic Latine loqui apud Danem Aldigberium, Petrarcham et Boccacium, dicti sunt, qui haud prisca et Latini, sed usurpata nunc nobis Italica lingua utebantur. Utho etiam Frising., de Gestis Frederici II, cap. 13, eodem verbi usus est acceptione, cum Langobardos Italos a Latini sermonis elegantia laudat.

^p Mod., *Constantino*.

^q Al., *Meztio*; al., *Mezentio*. Lind. *Meztio* Amb,

Constantii Augusti filius suscepit regendum, Romaeque principalis est annis ^a decem et septem. Constantini sane temporibus Theodorus archiepiscopus ^b, et Adrianus abbas ^c viri aequae doctissimi, a Vitaliano papa missi in Britanniam, plurimas Ecclesiarum Anglorum doctrinae ecclesiasticae fruge fecundarunt. E quibus Theodorus ^d episcopus peccantium iudicia, quantis scilicet annis pro uno quoque peccato quis poenitere debeat, mirabili et discreta consideratione ^e descripsit.

CAPUT XXXI.

De uella cometa, et de operibus papae Doni.

In sequenti post tempore mense Augusto, a parte Orientis stella cometae apparuit ^a nimis fulgentibus radiis, quae post in semetipsam reversa ^b disparuit. Nec mora, gravis pestilentia ab eadem parte Orientis secuta, Romanum populum devastavit. His diebus Donus papa Romanae Ecclesiae locum qui Paradisus dicitur, ante basilicam beati apostoli Petri, ^c candidis magnis marmoribus mirifice oravit.

CAPUT XXXII.

Quomodo Bertaridus ad regnum Saxonum in Britannia ire disposuit.

Hac tempestate Francorum regnum apud Gallias Dagobertus regabat, cum quo rex Grimoaldus pacis foederis socius inerat. Cujus Grimoaldi vires Ber-

^a Mod., decem et octo. Amb., decem et novem, utque corrupte, servandusque hic est Editorum lectio. Gracis enim et Latinis historicis constat Constantinum Paganorum decem et septem annis imperasse; obiit initio mensis Septembris, indictione 14, teste Anastasio in Joanne V.

^b Cantuariensis, de quo Beda, in Hist. lib. iv, cap. 1: «Originatus est a Vitaliano papa anno dominicae incarnationis sexcentesimo sexagesimo octavo, sub die septimo kalendarum Aprilium, et ita una cum Adriano sexto kalendas Junias Britanniam missus est.»

^c Monasterii sancti Augustini Cantuariensis, de quo cit. Beda, lib. iv, cap. 2: «Cooperator Theodori in verbo Dei, et quis iuteris saceris simul et saecularibus abundanter ambo erant instructi, congregata discipulorum caetera, scientiae salutariae quotidie flumina in rigandis eorum cordibus emanabant; ita ut etiam metricae artis, astronomicae et arithmeticae ecclesiasticae disciplinam inter sacrorum apicum volumina suis auditoribus contradere, a sanctorum albo Adrianus abbas inscribitur, ejusque memoriam columi Anglicanae Ecclesiae 9 Januarii. Vide Acta sanctorum Holland., ad dict. diem.

^d Amb. et Mod., archiepiscopus.

^e Liber hic appellatur Ponentiale ejusque summaria capite refert Sigelmannus in Collectione conciliorum Angliae. Ms. asservatur in Bibliotheca sancti Benedicti Cantabrigiae: edidit etiam et alia scripta quae Labbeus anno VI suae Collectionis conciliorum vulgavit. Adversus Monothelitas concilium celebravit; ejus Ythari Mabillonius exhibet saeculo II Benedictino. Ad superiores transit die 19 Septembris anni 1690, teste Beda, lib. v, cap. 8.

^f Al., in secundo post anno, Lind.

^g Al., minus fulgentibus radiis, quae diversa postmodum dirigit. Lind.

^h De cometa isto Beda, lib. iv, cap. 12. Anastasius, in Dono: «Hic dum esset electus, per Augusti mensem apparuit stella a parte Orientis a gaudi cantu, usque mane, per menses tres. Cujus radii caelum penetrabant. In ejus visione surgentis omnes provinciae, et gentes mirabantur, quae post in semetipsam re-

taridus etiam apud Francorum patriam constitutus meluens, egressus e Gallia, ad Britanniam insulam Saxonumque regem properare disponit.

CAPUT XXXIII.

De morte Grimoaldi regis, et de reversione Bertaridi, et regno ejus.

At vero Grimoaldus cum nono die post ^a phlebotomiam in suo palatio constitutus, accepto arcu, colubam sagitta percutere nitus esset, ejus brachii vena disrupta est. Cui, ut ferunt, metici venenata medicamina supponentes, cum ab hac funditus privaverunt ^b luce. Hic edicto, quod Rothari rex compulerat, aliqua quoque capitula legis, quae ei utilia visa sunt, adjecti ^c. Fuit autem corpore praevallidus, audacia primus, calvo capite, barba prominente, non minus consilio quam viribus ^d decoratus. Sepultus est autem ejus corpus in basilica beati Ambrosii confessoris, quam dudum ipse intra Ticinensem construxerat civitatem. Hic post mortem Ariperti regis, expleto jam anno uno et mensibus tribus, Langobardum regnum invasit, regnavitque ipse ^e annis novem, relicto Garibaldo filio suo, quem ejus Ariperti regis filia genuerat, rege adhuc puerilis aetatis. Igitur, ut dicere ceperamus, Bertaridus egressus de Gallia navem ascendit, ut ad Britanniam insulam ad regnum Saxonum transiret. Cumque jam aliquantum per-

versa disparuit. Pro quo capitulo et maxima mors a parte Orientis subsecuta est. Cumque Doni electio recentiorum accuratiori calculo anno 676 alligetur, cometae apparitio in annum sequentem incidit, cui chronologi ferme omnes inter se dissentiant.

^a Haec item Anastasius in Dono: «Hic atrium beati Petri apostoli superius, quod est ante ecclesiam in quadriporticu, magnis marmoribus stravit, a Paradisus autem erat media pars atrii subjecta gradibus basilicae, et circumdata quadriporticu, ut allatis veterum testimoniois observat Valesius in notis ad carnes panegyricum de laudibus Berengarii.

^b Hic Pauli locus Mabillonio, in praefatione partis primae saeculi quarti Benedictini, lucem praebuit ad investigandam Dagoberti II restitutionem in Austrasiae regnum, ob quam scriptores ferme omnes rerum Francicarum maxime laborant. Constat enim Dagobertum, sancto Sigeberto patre Austrasiae rege ad superos vocato, Grimoaldi malitia, qui major domus dignitate, tutor pupillo datus fuerat, in Hiberniam exsilio pulsus, ut filio suo regnum traderet, atque inde, opera potissimum sancti Wilfridi Eboracensis archiepiscopi, revocatum fuisse. Annus restitutionis non bene liquet. Mabillonius, inquam, cum noster Dagoberto regnum tribuat ante mortem Grimoaldi, quam ab illius edicto et ipse anno 671 assignat, ante hunc annum restitutum fuisse putat. Negant alii Pauli fidem, et pro Dagoberto Clotarium III, vel Chidericum, reponunt, paribus inveni argumentis, quae non sunt hujus loci, tam ob eorum numerum quam varietatem, singulorum ferme scriptorum arbitrio et conjectura. Item fusi pertraciarunt Valesius, Cointius, et Henschenius in exegesi et dissertat. De tribus Dagobertis, alique plures. Mihi satis fuerit hoc obiter notasse.

^c Phlebotomum. Ms. Lind. Phlebotomum. Amb.

^d Amb., vita.

^e De his supra dixi. Vide leges Langob.

^f Mod., apus.

^g Mortuus anno 671, ut ex ipsius edicti prologo, et hoc Pauli testimonio, cui accedit Sigebertus in Chronico, novem et ipse regni annos Grimoaldo assignans.

pelagus navigasset, vox a littore audita est inquir-
rentis utrum Bertaridus in eadem nave consisteret?
Cui cum responsum esset quod Bertaridus ibi esset,
ille qui clamabat subiunxit: Dicitur illi ^a revertatur in
patriam suam, quia tertia dies est hodie quod Gri-
moaldi ab hac subtractus est luce. Quo audito, Ber-
taridus statim post se reversus est, veniensque ad
litus intrare personam non potuit quæ ei de Gri-
moaldi morte nuntiavit. Unde arbitratus est non hunc
hominem, sed divinum nuntium fuisse. Exindeque ad
patriam ^b rediens, cum ad claustra Italia venisset,
sem ibi omnia obsequia palatina omnemque regiam
dignitatem, cum magna Langobardorum multitudine
^c preparatam esse reperit. Exinde itaque Bertaridus
Ticinum reversus, exturbato ^d Garibaldo puerulo a
regno, ab universis Langobardis mense tertio post
mortem Grimoaldi in regnum levatus est. Erat autem
vir pius, fide catholicus, iustitiæ tenax, pauperumque
targissimus nutritor. Qui statim Beneventum misit,
exinde Rodelindam suam conjugem et ^e Cuniber-
tum filium suum revocavit.

CAPUT XXXIV.

*De monasterio quod construxit, vel quod regina ejus
adificavit.*

Qui et regni jura suscepit, in loco illo qui a parte
feminae Ticini est, unde ipse olim fugerat, monaste-
rium quod Novum appellatur Domino et ^f liberatori
suo, in honorem sanctæ virginis et martyris ^g Aga-
thæ, construxit. In quo multas virgines aggregavit,
rebusque diversis pariterque ^h ornamentis eundem

^a Amb., ut revertatur, etc.

^b Amb., tendens.

^c Amb. et Modet.: *Præparatam se reperit exspe-
ctare. Itaque Ticinum reversus, etc.*

^d Al., Grimoaldi puerulo a regno. Lind. Amb., pue-
ro, etc.

^e Amb., Cuniperium.

^f Al., liberatori suo Deo. Lind.

^g Ticinensium rerum scriptores ob eam causam
sanctæ Virginis Agathæ sacrum hoc templum a Berta-
rido constructum ferunt, quod nocte præcedente
festum ejusdem sanctæ virginis per civitatis membra
et regione annis demissis, Grimoaldi furorem decli-
naverit. Existat adhuc insigne sacrarum virginum
monasterium vulgari appellatione ab adjacenti clivo
sanctæ Agathæ in monte olim ordinis sancti Benedicti,
nunc sororum sanctæ Clare Conventualium, ejus
variam fortunam vide in Papia sacra P. Romualdi a
sancta Maria. In fronte hujus templi legitur hæc epi-
graphie: *Pertharitus Langobardorum rex templum hoc
sanctæ Agathæ virg. et mart. dicavit anno Christi 675.*
Hoc in sacro gynæceo Cuniperia, Cuniperii regis
filia, et Berthaldi nepos, subitissæ dignitate cir-
ruit, ut ex fragmento epigraphæ in illius tumulo
legitur:

DISCE QUI VELIS NOSCE... QUID TEGIT TUMULUS ISTE
VERNA.... QUALIS EST IMAGO PRETIOSO CLAUDITUR SAXO,
ERCA QUOS IN..... HIC ADINSTAR NIVIS MEMBRA S. L. UN-
TUR HONESTA, QUIQUI EJUS CUNIBERGÆ MATRIS DEI
ANILLA R. SUAVIS ISTA FUIT BLA.... HÆC FUIT SPECIE
PULCHRA.... INTER FOEMINAS PULCHRA. VIDETUR P. TACIE
SERENA, OCVLIS VERNANTIBUS QUIDEM HUIUS LUCI: RONTE
NUBIS INSCIA, LABIIS FLUENTIBUS MELLA. PRÆUIT
VIR.... VERE PATRIS NATA CUNIBERTI OPTIMI REGIS.
HUNC NUG.... CUIUS IN SE TOTUM GESTAVIT FILIA VUL-
TUM, QUÆ AB HA... ET IN QUÆ PATERNA DULCEDO VICUIT

locum ditavit. Regina vero uxor ejus Rodelinda basi-
licam sanctæ Dei genitricis extra muros ejusdem civi-
tatis Ticinensis, quæ ad Perticas appellatur, opus
mirabili condidit, ornamentisque mirificis decoravit.
Ad Perticas autem locus ipse ideo dicitur, ⁱ quia ibi
olim pertica, id est trabes, erectæ steterant, quæ ob
hanc causam juxta morem Langobardorum poni sole-
bant: ^j si quis enim in aliquam partem, aut in bello
aut quomolocunque extinctus fuisset, conugetus
ejus intra sepulcra sua periticam figebant, in cujus
summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ
illuc versa esset, ubi illorum dilectus obitisset, scilicet
ut sciri posset in quam partem is qui defunctus fuerat
quiesceret.

CAPUT XXXV.

De Bertarido, et regno Cuniperii filii ejus.

Igitur Bertaridus cum solus per annos septem
regnasset, octavo jam anno Cuniberium filium suum
in regno consortem accevit, cum quo pariter per
decem annos regnavit.

CAPUT XXXVI.

*De rebellionem Alachis prima, et quomodo
in gratiam rediit.*

Cumque in magna pace degerent, et ex omni parte
in circuitu tranquillitatem haberent, surrexit contra
eos filius iniquitatis. ^k Alachis nomine, per quem in
regno Langobardorum, perturbata pace, maximam po-
pulorum locum sunt strages. Hic dum deus esset in
Tridentina civitate, cum comite Bajuvariorum, quem
illi ^l graviamem dicunt, qui ^m Bauganum et reliquas

MENTIS, ET DICAT QUID TESTATUR NUDO VIRGINUM COL-
LEGII SACRUM CHRISTO SUP.

ⁿ Al., post-cessionibus. Lind.

ⁱ Consulendi de hoc ritu si quibus de pristina liti-
ratura (ut verbis Septimii utar) antiquis memoriz
tenor residet. Ego nil simile scio. Lind.

Accedit etiam ad Pauli testimonium recentius altis-
simi Aulici Ticinensis, in Hist. Gall., his verbis: *«Sunt
inter alia tria cœmeteria antiquissima tota urbe ve-
neranda, quæ fuerunt antiquitus multis ampliora
quam nunc: videlicet cœmeterium sanctorum Cier-
vasii et Protasii, quod usque ad tertium murum et
fossas civitatis extenditur; cœmeterium sancti Joannis
in Bugo, et cœmeterium sanctæ Mariæ in Pertica, in
cujus medio est capella sancti Adam, in qua sepulti
fuerunt Langobardorum reges et alii nobiles multi.*
Hoc cœmeterium fuisse dicitur unum de quatuor
principalibus muni, et ideo de longinquis partibus
eligebant ibi nobiles sepulcrum, facientes super se-
pulcra sua plantari singulas perticas cum aliquo
signo, per quod unusquisque suam discernere sepu-
lcrum: hinc est quod adhuc dicitur vulgo ecclesia
sanctæ Mariæ in Pertica. » De situ hujus cœmeterii
et ecclesiæ vide quæ disserui citatas Auctor in Papia
sacra.

^j Verba sequentia usque ad illa, *sectam ponebant*,
alii desunt. Lind.

^k Amb. et Mod., semper, Alabis.

^l Al., gravium. Vide leg. Salicas, Lind. Bene
Paulus noster graviamem dignitatem et officium
patrem facit Langobardorum comitibus. Pluries in lo-
gibus Salicis eorum occurrit mentio, ut animadvertit
doctus.

^m Ambros., Bauganum. Notissimum emporium sub
Athesis et Atagis confluite, nobis Bôlzap.

castella regebat, conflixit, eumque mirifice superavit. Quae de causa elatus, etiam contra regem suum Bertaridum manum levavit, atque se intra Tridentinum castellum rebellans communiuit. Contra quem rex Bertaridus progressus, cum eum extrinsecus obsideret, inopinate subito Alachis cum suis ^a civitatem egressus, regis castra protrivit, regemque ipsum fugam petere compulit. Qui tamen postmodum, faciente ^b Cuniberto regis filio, qui eum jam olim diligebat, in regis Bertaridi gratiam reversus est. Qui rex cum eum interficere aliquoties voluisset, Cunibertus ejus filius hoc fieri semper prohibuit, reputans eum de reliquo fidelem existere. Nec destitit apud patrem ^c obtinere quin etiam ei ducatum Brixiae contribueret, reclamante saepius patre, quod in suam hoc Cunibertus perneciem faceret, qui hosti suo ad regnandum vires praeberet. Brexiana denique civitas magnam semper nobilium Langobardorum multitudinem habuit, quorum auxilio metuebat Bertaridus Alachis potentior fore. His diebus rex Bertaridus in civitate Ticinensi portam contiguum palatio, quae et ^d Palatinensis dicitur, opere mirifico construxit.

CAPUT XXXVII.

De morte Bertaridi et regno Cuniberti.

Qui cum decem et octo annis, et primum solus, et post cum filio, regnum tenuisset, ab hac luce ^e subtractus est, corpusque illius juxta basilicam Domini Salvatoris, quam Aripertus ejus genitor construxerat, sepultum est. Fuit autem statura decens, corpore plenus, mitis per omnia, et suavis. At vero Cunibertus rex Hermelindam ex Saxonum Anglorum genere duxit uxorem. Quae cum in balneo Theodotem puel-

doctis. Lindenbrogius. Ex recentioribus D. Eccardus, in suis notis ad dictas leges et ad Catechesin Teotiscam, hujus vocis originem investigavit, atque a verbo *ragen* deduxit, quod explicat *eminerere*; nam ei graviones sunt iudices provinciales. Alii a *grau canus* deducunt, utraque tamen etymologia in eandem officii rationem concurrunt. Ex hoc vero Pauli nostri loco notandum praeter civilem potestatem, militarem quoque gravionibus fuisse.

^a Amb., *de civitate*.

^b Amb., *Cuniberto*, semper.

^c Mod., *precibus obtinere*. Al., *apud patrem onerare precibus*. Lind.

^d Amb. et Mod., *Platinensis*. Al., *Placensis*. Lind.

^e Amb., *substitutus est*. Non est sibi constans Paulus in Bertaridi regis annis enumerandis; antecedenti quippe cap. 35 decem et septem tribuit; hic decem et octo, amanuensium puto vitium; nisi fortasse hic etiam anni extremi sint incompleti. Sigebertus in Chronicon decem et septem assignat, etsi regni Bertaridi initium anno uno praevertat, quod cum anno 671 sit ascribendum, illius mors in 688 incidisse oportet.

^f Amb., *fluxis*.

^g Monasterium sanctae Mariae Theodotis vulgo nunc *della Posteria*. Servat adhuc Theodotis ejusdam memoriam, imo et alterius hujus nominis Deo sanctae virginis antiquus sepulchralis lapis in eadem ecclesia, qui sic legitur:

Coelliculae sic denum ejus prosapiam texam
Mater vixit virginum per annos plures,
In grege dominico pascens oviculas Christi,
Quas fovens docuit, arguit, correxit, amavit.

lam ex nobilissimo Romanorum genere ortam, elegantem corpore, et ^f flavis, prolisique capillis pensusque ad pedes decoratam, vidisset, ejus pulchritudinem suo viro Cuniberto regi laudavit. Qui ab uxore hoc libenter audire dissimulans, in magnum tamen puellae exarsit amorem. Nec mora, venatum in silvam, quam Urbem appellant, perrexit, secumque suam conjugem Hermelindam venire praecipit. Qui exinde noctu egrediens Ticinum rediit, et ad se Theodotem puellam venire faciens, cum ea concubuit. Quam tamen postea in monasterium, ^g quod de illius nomine intra Ticinum appellatum est, misit.

CAPUT XXXVIII.

Quomodo Alachis palatium Cuniberti invasit.

Alachis vero jam dudum conceptam iniquitatem parturiens, annitentibus Aldone et ^h Grausone Brexianis civibus, sed et aliis multis ex Langobardis, oblitus tantorum beneficiorum quae in eum rex Cunibertus impenderat, oblitus etiam iurjurandi quo ei se fidelissimum esse sponderat, cum Cunibertus abesset, regnum ejus et palatium intra Ticinum positum invasit. Quod Cunibertus ubi erat ⁱ audiens, ^j ad insulam, quae intra lacum Larium non longe a Como est, confugit, ibique se fortiter communiuit. Facta est autem magna tribulatio omnibus qui eum diligebant, et maxime sacerdotibus, et clericis, quos omnes Alachis exosos habebat. Erat autem eo tempore Ticinensis Ecclesiae episcopus vir domini Damianus, sanctitate praecipuus, liberalibus artibus sufficienter instructus. Is cum Alachis palatium invasisse conspiceret, ne quid ab eo ipse vel sua Ecclesia adversi pateretur, Thomam diaconum suum, sapientem scilicet et religiosum virum, ad eum misit, per quem

Invidus ne perderet ejus ex ovibus quamquam, Frontem rugatam tenens, erat quibus pectore pura
Cujus abstinebant a flagellis placide manus :
In tribuendo dapes egenis dapsiles erant.
Moribus ornata prodians, faultrix, atque honesta,
Patiens, magnanimis corde, dextraque pia :
Decebat sic, denique tali cum ex stirpe veniret
B... oleo ex novilli crescent, ut flavius fonte
... extra saga, genitorum exstitit magna.
Si ad carus rerum et praesentis studia aeceli
Tendatur oratio, multa sunt quae possumus dici.
Per te semper Virginis viscitur pulchrum delubrum.
Auferens vetusta, instauras villa cuncta.
Namque domicilia sita conubio ridunt
Vultu intuentium praecellentes moenia prisca
Nec sunt in orbe tales, praeter palatia regum :
Nec SS. Ecclesias, quae vibrant fundamine claro
Et piis exequantur O. N. I. a cunctis coluntur.
Hoc ergo Theodota alumnis suae Theodotae
Cui reliquisti nomen, dignitatem, cathedram
Nimis cum lacrymis afflicto pectore domna
Lapidibus sarcophagorum ornans excolui pulchris
Denos duosque circiter annos degens...
Egregia vitae spiracula clausit....

D. P. S. II. D. Mensis Aprilis, indictione tertia.
Nec probo litteralium notarum explicationem ab auctore Papiae sacrae, ad annum 926 eas referente, quippe is annus indictione 14, non vero tertia, notabatur. Avo puriori legerim de pecunia sua; sed Langobardico ingenue fateor me non ita facile expedire posse. Videant alii peritiores.

^h Amb., *Gusone*.

ⁱ Amb., *audiens*, statim ad insulam, etc.

^j Al.: *In insulam quae non longe a Comacino lacu est confugit*. Lind.

eidem Alachis benedictionem sanctæ Ecclesiæ suæ transmissit. Nuntiatum est Alachis Thomam diaconum aut fore asitare, benedictionemque ab episcopo detulisse. Tunc Alachis, qui, ut diximus, omnes clericos odio habebat, ita inquit ad suos: Ite, dicite illi: Si munda femoralia habet, intret; sin autem aliter, foris contineat pedem. Thomas vero cum hos sermones audisset, ita respondit: Nuntiate ei quia munda femoralia habeo, quippe qui ea hodie ^a lota indutus sum. Cui ^b Alachis: Ite iterato, et dicite illi quia ego non dico de femoralibus, sed de iis quæ intra femoralia habentur. Ad hæc Thomas ita respondit. Ite, dicite illi: Deus solus potest in me in his causis reprehensionem invenire, nam ille nullatenus potest. Cumque eundem diaconum Alachis ad se ingredi fecisset, asperæ satis et oburgando locutus est cum eo. Tunc omnes clericos et sacerdotes pavor et ^c odium tyranni invasit, æstimantes se ejus feritatem tolerare omnino non posse. ^d Cæperuntque amplius Cunibertum desiderare, quoniam ^e pervasorem regni superbum execrationi haberent, sed non diu ejus feritas et cruda barbaries pervasum regnum obtinuit.

CAPUT XXXIX.

Quomodo Cunibertus rursus suum palatium ingressus est.

Denique cum die quadam solidos super mensam numeraret, ^f unus tremissis de eadem mensa cecidit, quem filius Aldonis adhuc puerulus de terra colligens, eidem Alachis reddidit. Ad quem Alachis sperans puerulum parum intelligere, ita locutus est: Multos ex iis genitor tuus habet, quos mihi in proximo, si Deus voluerit, daturus est. Qui puer cum vespere domum ad patrem regressus esset, eum suis genitor requisivit si quid ^g in illo die rex locutus fuisset. Ille patri omnia ^h ut facta fuerant, et quod sibi rex dixerat, nuntiavit. Audiens hæc Aldo vehementer pertimuit, ⁱ fratremque suum Grausonem ascitum, ei omnia quæ rex maligne locutus fuerat nuntiavit. Qui mox cum amicis et iis quibus credere poterant consilium inierunt qualiter Alachis tyrannum ^j regno privarent, priusquam ipse eis aliquam læsionem facere posset. Qui maturius ad palatium profecti, ita Alachis dixerunt: Quid dignaris in civitate residere, ecce omnis civitas et universus populus tibi fidelis existit, et ebriosus ille Cunibertus ita dissolutus est, ut jam ultra nullas possit habere vires. Egredere, et vade in venationem, et exerce te cum

^A juvenibus tuis, nos autem cum reliquis fidelibus tuis defendemus tibi hanc civitatem. Sed et ita tibi promittimus, ut in proximo inimici tui Cuniberti caput afferamus. Qui eorum verbis persuasus, civitatem egressus, atque ad Urbem vastissimam silvam profectus est, ibique se jocos et venationibus exercere cepit. Aldo vero et Grauso euntes ad lacum Commacinum, ingressique navem, ad Cunibertum profecti sunt. Ad quem venientes, ejus pedibus provoluti, se contra eum nequiter egisse professi sunt, eique quid Alachis malitiose contra eos locutus fuerat, vel quale ipsi ad ejus perditionem consilium eidem dederunt, nuntiaverunt. Quid plura? Fleverunt pariter et inter se sacramenta dederunt, diem statuentes in quo Cunibertus veniret, ut ipsi civitatem Ticinensem contraderent. Quod et factum est. Nam die statuto Cunibertus Ticinum adveniens ab eis libentissime susceptus, palatium suum ingressus est. Tunc omnes cives, et præcipue episcopus, sacerdotes quoque et clerici, juvenes et senes, certatim ad eum concurrentes, omnesque cum lacrymis amplexantes, Deo gratias de ejus reversione inæstimabili gaudio repleti conclamabant. Quos omnes ille ut potuit consolans osculatus est. Nuntius subito ad Alachis pervenit adimplesse Aldonem et Grausonem quod ei promiserant, et caput Cuniberti attulisse, et non solum caput, sed et totum corpus, eumque affirmans in palatio sedere. Quod ille audiens animo consternatus est, multaque contra Aldonem et Grausonem furibundus et frendens comminans, exinde egressus, per Placentiam ad ¹ Austriam rediit, singulasque civitates partim blanditiis, partim viribus sibi ^m socias ascivit. Nam Vincentiam veniens, contra eum ejus civis egressi bellum paraverunt, sed mox victi ejus socii effecti sunt. Inde exiens Tarsivium pervasit pari modo etiam et ⁿ reliquas civitates. Cumque contra eum Cunibertum exercitum colligeret, et Foro-Juliani in ejus auxilium juxta fidelitatem suam vellent proficisci, ipse Alachis ad pontem Liguentis fluminis, quod a Foro-Julii quadraginta octo millibus distat, et est in itinere Ticinum pergentibus, in silva quæ Capulanus dicitur latens, cum Foro-Julianorum exercitus sparsim veniret, omnes eos sicut veniebant jurare sibi compulsi, diligenter cavens ne aliquis ex iis retro reversus venientibus hoc aliis indicaret. Sicque omnes a Foro-Julii venientes ejus sunt sacramenta astricti. ^o Quid plura? Cum omni Alachis Austria, e contra Cuniber-

^a Tota lota non leg. Amb.

^b Amb. et Mod.: Alachis iterum mandavit: Ego non dico, etc.

^c Tota odium non leg. Mod.

^d Amb. et Mod.: Cæperuntque tanto amplius, etc., quanto pervasorem.

^e Al., pervasorem; al.: quando majori superbum invasorem regni execrationi haberent. Sed non multum diu feritas et cruda barbaries vi invasum regnum obtinuit. Lind.

^f Unum ei tremisse. Amb. et Mod. Al., triens. Ms. Lind., tremensis. Tremissis genus nummi. Etiam in leg. Langobard., tit. 101, § 62; leg. Bejoariorum, tit. III, § 1, et alibi. Lind.

^g Amb., et.

^h Mod., ut facta fuerant nota fecit. Audiens, etc., et ita Lind.

ⁱ Fratrem suum Grausonem affatus omnia, etc.

^j Al., regno vitæque privarent. Lind.

^k Mod., desolatus. Al., desertus, et destitutus. Lind.

^l Amb. et Mod. Istriam semper, et ita legit alias Lindenbrog. Nec hæsitandum videtur quin Istriam reponamus ex lectione eorum quæ sequuntur.

^m Mod., socians associavit, et junxit.

ⁿ Al.: reliquas civitates ut contra Cunibertum exercitum colligeret, atque Foro-Juliani in ejus auxilium, etc.

^o Al.: Quid plura? Alachis et tota Istria contra Cunibertum cum suis venientes in campo, etc. Lind. Istria hic iterum habent Mod. et Amb.

tus cum suis venientes in campo, cui ^a Coronatæ A nomen est, castra posuerunt.

CAPUT XL.

Bellum Alachis adversus Cunibertum.

Ad quem Cunibertus nuntium misit, mandans ei ut cum eo singulare certamen iniret, nec opus esset utrorumque exercitum fatigari. Ad quæ verba Alachis minime consensit. Cui cum unus genere Tuscus ex suis ei persuaderet, virum bellicosum, fortemque eum appellans, ut contra Cunibertum audenter exiret, Alachis ad hæc verba respondit: Cunibertus quamvis ebriosus sit, et stupidi cordis, tamen satis est audax, et miræ fortitudinis. Nam tempore patris ejus, quando nos eramus juvenuli, habebantur in palatio ^b herbices miræ magnitudinis, quos ille supra dorsum eorum lanam apprehendens, extenso brachio a terra levabat, quod ego facere non poteram. Hæc ille Tuscus audiens, dixit ad eum: Si tu cum Cuniberto pugnam inire singulari certamine non audes, me jam in tuo adiutorio socium non habebis. Et hæc dicens, proripuit se, et statim ad Cunibertum confugit, et ^c hæc ipsi nuntiavit. Convenerunt itaque, ut diximus, utraque acies in campo Coronatæ. Cumque jam prope essent ut se contingere deberent, Zeno diaconus Ticinensis Ecclesiæ, qui custos erat basilicæ beati Joannis Baptistæ, quæ intra eandem sita est civitatem, quam quondam Gundiberga regina construxerat, cum nimium diligeret regem, et metueret ne rex in bello periret, sit ad regem: Domine rex, omnis vita nostra in tua salute consistit; si tu in bello perieris, omnes nos iste tyrannus Alachis per diversa supplicia extinguet. Placeat itaque tibi consilium meum. Da mihi apparatus armorum tuorum, et ego vadam, et pugnabo cum isto tyranno. Si ego abiero, tu recuperabis causam tuam; si vero vicero, major tibi, ^d quia per servum tuum viceris, gloria ascribetur. Cumque hoc rex se facturum esse denegaret, ceperunt ^e eum pauci qui aderant ejus fideles cum lacrymis deprecari, ut ad ea quæ diaconus dixerat, assensum præberet. Victus tandem, ut erat pii cordis, eorum precibus, et lacrymis, lorica suam, et galeam, atque ocreas, et cætera arma diacono præbuit, inque sua persona eum ad prælium direxit. Erat enim ipse diaconus ejusdem staturæ et habitus, ita ut cum fuisset de tentorio armatus egressus, rex Cunibertus esse putaretur ab omnibus. Commissum esse itaque prælium, et totis viribus de-

certatum. Cumque Alachis ibi magis intenderet ubi regem esse putaret, Cunibertum se extinxisse putans, Zenonem diaconum interfecit. Cumque caput ejus amputari præcepisset, ut, levato eo in conto, Deo gratias acclamarent, sublata casside, clericum se occidisse cognovit. Tunc furibundus exclamans: Heu me! inquit, nihil egimus, quando ad hoc prælium gessimus ut clericum occideremus. Tale itaque nunc facio votum, ut si mihi Deus iterum victoriam dederit, quod unum puteum de testiculis impleam clericorum.

CAPUT XLI.

Item bellum Cuniberti et Alachis, et de victoria Cuniberti, et quomodo triumphans Ticinum ingressus est.

B Igitur Cunibertus perdidisse ^f suos conspiciens, statim se eis ostendit, omniumque corda, sublato pavorē, ad sperandam victoriam confortavit. Instruuntur iterum acies, et hinc Cunibertus, inde Alachis, ad belli certamina præparantur. ^g Cumque prope essent ut se utraque acies ad pugnandum contingerent, Cunibertus ad Alachis iterato in hæc verba mandavit: Ecce quantus populus ex utraque parte consistit, quid opus est ut tanta multitudo pereat? Conjungamus nos ego et ille singulari certamine, et cui voluerit Dominus de nobis dare victoriam, omnem hunc populum salvum et incolumem possideat. ^h Cumque Alachis sui hortarentur ut faceret quod Cunibertus illi mandavit, ipse respondit: Ille facere ego non possum, quia inter ⁱ contos suos sancti archangeli Michaelis, ubi ego illi juravi, imaginem conspicio. Tunc unus ex illis: Præ pavorē, inquit, cernis quod non est, et tibi jam tarde est modo ista meditari. Conseruntur itaque acies perstreptentibus buccinis, et neutra parte locum dante, maxima populorum facta est strages. Tandem crudelis tyrannus Alachis interiit, et Cunibertus adjuvante Domino victoriam cepit. Exercitus quoque Alachis, comperta ejus morte, fugæ subsidium arripuit, e quibus quem mucro non perculit, Addua fluvius interemit. Caputque Alachis detrunctum, cruraque ejus succisa sunt, informentur tantum truncumque cadaver remansit. In hoc bello Foro-Julianorum exercitus minime fuit, quia cum invitus Alachis jurasset, propter hoc, nec regi Cuniberto, nec Alachis auxilium tulit, sed cum illi bellum commisissent, ipsi ad propria sunt reversi. **D** Igitur Alachis hoc modo defuncto, rex Cunibertus

^a Ad Abdus fluminis ripas positus, ut ex capite sequenti manifesto apparet.

^b Glossar., *πρόβατον ἀγρίον*. *Verbella*, ovis *verbis*. Sic scriptum est apud Licinium Rufin., tit. de Abigeatoribus; Leg. Francic. lib. II, cap. 75, et passim in istis legibus. Lind.

^c Amb., hæc ipse illi nuntiavit.

^d Mod., quia servus tuus viceris, etc.

^e Tò eum non leg. in Mod.

^f Al.: suos fere pietos ad fugam spectare conspici. Lind.

^g Al.: Cumque jam propinquæ acies essent, et se utraque ad pugnandum conseruerent, etc. Lind. Amb., pro contingerent, leg. conjungerentur.

^h Amb. et Mod.: Cumque ab Alachis sui deprecarent.

ⁱ Notandum hic mos veterum Langobardorum pa-

tronos gentis suæ in contis pingere solitos. Præcipuos illorum cultus in sanctum Michaelē archangelum præter templum in ejus honorem excitata, et historica plura monumenta, testes adhuc sunt nummi ab ea gente signati sacra illius imagine hastam et contum deferentes. Duos nuper aureos unius formæ exhibuit mihi vir litterarum amantissimus Hieronymus Antonius Reyna a regis rationibus, rei monetariæ peritia et officio præstantissimus, eosque in Luitprando rege descriptos dabimus. Argenteos etiam ejusdem formæ habuit Camillus Peregrinus, et utroque a Beneventanis dynastis excusos asserit, ea fortasse conjectura, quod apud eosdem vicina Gargani montis religio frequentiore sancti Michaelis cultum reddiderit.

corpus Zenonis diaconi ante fores basilicæ beati Joannis, quam ipse erexerat, mirifice sepeliri mandavit. Ipse vero a regnatoribus cum omni exultatione, et triumpho victoriæ, Ticinum reversus est.

* Amb., regnator.

LIBER SEXTUS.

CAPUT PRIMUM

Quomodo Romoaldus Tarentum cepit, et quomodo Theuderada monasterium sancti Petri edificavit.

Dum ista apud Langobardos trans Paulum geruntur, Romoaldus, Beneventanorum dux, congregata exercitus multitudine, Tarentum expugnavit, et cepit, parique modo Brundisium, et omnem illam quæ in circuitu est latissimam regionem suæ ditioni subjugavit. Coniux quoque ejus Theuderada, eodem tempore foras muros Beneventanæ civitatis, basilicam in honorem beati Petri apostoli construxit, quo in loco multarum ancillarum Dei cœnobium instituit.

CAPUT II.

De morte Romoaldi, et quomodo corpus beati Benedicti ad Gallias delatum est.

Romoaldus quoque postquam sedecim annos ducatum gessit, ab hac luce substractus est: post quem ejus filius Grimoaldus tribus annis Samnitum populos rexit. Huic in conjugio sociata fuit Wigilinda, soror Caniberti, filia Bertaridi regis. Defunctoque

* Mod., Theodorata.

^b Aliis deest *to Beneventanæ*. Lind. et Mod.

^c Mod., constituit.

^d Illi vero anni (bene scribit Bollandus in *commentario* prævio ad Vitam sancti Sabini episcopi Canusini) a morte patris, non a tempore quo is regnum invasit, numerandi videntur. Nam si anno demum 664, aut 665, post Gracos a Beneventi obsidione depulsos, cæsum Hunnorum opera Lupum, hos ipsos Foro-Julii ejectos, data Romoaldo est coniux, secundum jam aut tertium in principatu annum agentis, qui fiet verisimile, filio, qui nonnisi triennium patri superstes fuit, junctam matrimonio Wigilindam filiam Bertaridi adhuc pene puero (ut infra narrat Paulus). Deinde sequentium ducum chronologia optime constabit, si Romoaldi exordium anno 671, quo mortuus est pater, vel 672, statuamus, alias vacillatura. Successit itaque Grimoaldo vita functo anno Christi 671, imperavitque annis xvi.

* Sequitur laudatus Bollandus: « Ei (nempe Romoaldo) subrogatus, anno 687, Grimoaldus filius adhuc adulescens sub cura Theodoradæ matris, ut in Vita sancti Sabini, cap. 5, num. 16, dicitur, etc. » Cumque triennio in ducatu vixerit, ejus obitus anno 690 est assequendus.

^f Al., Wigilinda. Lind. Winiglanda. Mod.

^g Al., Parthariti. Mod. non legit *to regis*.

^h Grimoaldo Grimoaldi regis nepoti Gisulfus defuncti ducis frater successit anno dicto 690, congruitque firmata per Bollandum chronotaxis cum iis quæ de ipso Gisulfo scribit Anastasius in Joanne VI, et nosier, infra, cap. 27, unde illius obitus post decem et septem ducatus annos in 707 incidit: atque hæc ideo distinctius notavi, ut subsequenter rerum chronologia clarius emergat.

ⁱ Al., Winniperga; al., Winiperga. Lind. Mss. nostris Winniperga.

^j Al., monte. Lind.

Grimoaldo, Gisulfus ejus germanus doctior effectus est, præfuitque Benevento annis decem et septem. Huic sociata fuit Winiberta, quæ ei Romoaldum peperit. Circa hæc tempora, cum in castro Cassino, ubi beatissimi Benedicti sacrum corpus requiescebat, aliquantis jam elapsis annis, vasta solitudo existeret, venientes de Cenomannicorum vel Aurelianensium regione Franci, dum apud venerabile corpus pernoctare se simulassent, ejusdem venerabilis Patris, pariterque ejus germanæ venerandæ Scholasticæ, ossa auferentes, in suam patriam asportaverunt. Ubi singillatim duo monasteria in utriusque honorem beati Benedicti et sanctæ Scholasticæ constructa sunt. Sed certum est nobis os illud venerabile, et omni nectare suavius, et oculos semper cœlestia contuentes, cætera quoque membra, quamvis in cinerem defluxa, remansisse. Solum etenim singulariter Dominicum corpus non vidit corruptionem. Cæterum omnium sanctorum corpora, in aeternam postea gloriam reparanda, corruptioni subjecta sunt, his exceptis quæ ob divina miracula sine labe servantur.

^k Amb., Cassini.

^l Amb. et Mod., *requiescit ab aliquantis*, etc.

^m Al., Ceromannorum, vel Aurianensium. Lind. Ambr., Celmanicorum, vel Aurelianensium. Mod., Celimanicorum, vel Aurianensium.

ⁿ Sanctus nempe Aigulfus monachus, idemque martyr, de quo vide Acta sanctorum Bollandii et Mabillonii a Mumulo illius abbate missus, cui Cenomanni socii facti sunt, ut Adrevaldus in sua historia translationis scribit, et Franci mordicus contendunt.

* Frequentissima apud veteres Christianos hujus verbi acceptio pro nocturnis precibus ac psalmodiis, de quibus divus Hieronymus, Tertullianus, alique.

^p Amb., *simularent*.

^q Amb., in utroque honorem, hoc est, beati, etc.

^r Al. *to in cinerem non leg.* Ms. Lind., *illibata remansisse*. Mod.: *Cætera quoque membra quamvis defluxa remansisse*.

^s Celeberrimum ex hoc Pauli nostri capite controversiam de translatione corporis sancti abbatis Benedicti, ejusque sororis Scholasticæ, Casimatos inter et Floriacenses monachos, imo inter Italos nosros et Gallos multoties refreecatam præstantissimi viri jam diu pertractarunt. Attamen hic locus, quem ad suas quisque partes trahere studeat, ex meo instituto meam expetit qualemcumque animadversionem. Quamvis enim id unice mihi necessario tribuens, reliquam controversiam partem et subsequenter historicorum monumentis, vel sum. pontif. bullis, imperatorum regumque diplomatis, excitatam, et si quæ sunt alia ad causam conducentia, in tanto assertionum conflictu peritiorius explicandam libentissime relinquo. Refugit enim (ut Baronius, cujus ego non sum dignus vocari discipulus, in hac eadem re jam ante scripserat) refugit, inquam, animus tam densum hujus controversiæ adire spinetum.

Itali nostri, Leonis Ostiensis auctoritate, Pauli sensum ita explicandum contendunt, ut in prima ora-

CAPUT III.

De Rodaldo duce Foro-Juliano, et de Ansrit qui ejus ducatum invasit.

At vero Rodaldus, quem apud Forum-Julii præ-

tionis parte quæ tunc temporis de translatione corporis sancti Benedicti circumferebantur ex vulgi ore referat; in secunda vero ea quæ sibi ex veritate comperita fuerant. Scribit Ostiensis in suo Chronico Cassinate, cap. 44: « Qui vero Pauli Diaconi veracis utique et insignis historiographi testimonio super hoc (nempe translato corp. sancti Benedicti, et Sch.) se fulciri existimant, noverint consuetudinem hanc esse rerum gestarum scriptoribus, ut in narratione sua opinionem vulgi sequantur. Nam et apud Lucam beata Maria Joseph patrem Domini appellat dicens: *Ego et pater tuus dolentes quærebamus te*, et apud Marcum Herodes pro eo quod puella caput Baptistæ quasierit dicitur contristatus, quod virumque nequam verum fuisse nemo qui nesciat. » Addit ad hæc Lauretus Cassinensis, in suo libello de vera exist. corp. sancti Benedicti in Cassinensi Ecclesia, argumenta plura, ut Ostiensis explicationem firmet; ex quibus cum solidiora Nuceus in appendices 2 et 3 ad Leonem ipsum, typis Romanis excusas, contulerit, istius referam verba: « Mirum autem (scribit Nuceus) videri queat (quod notavit Lauretus) Pauli Warnefridi auctoritate adversarios niti. Cum Paulus postquam translationis, seu surreptionis, memoriam suis inseruisset commentariis, continuo subdat: « Sed certum nobis est os illud venerabile, et omni ne-ctare suavius, et oculis semper cœlestia contuentes, cætera quoque membra (nota), quamvis in cinerem defluxa, remansisse; » quo verborum circuitu quis non videt Paulum plane corrigere ac refutare narrationem quam ex aliorum utique monumentis, non enim suo ævo id accidisse refertur, prius exscriperat? Et fortassis id scriperat et vulgaverat antequam apud Cassinates de rei veritate sincerius edoceri potuisset; unde id postea retractavit subnectens certum ipsi et Cassinatibus fuisse integrum Benedicti corpus Cassini remansisse. Quippe non cineres tantum; sed « os et oculos, et cætera, hoc est membra. Non ergo surrepta. » In tertia vero appendice iterum argumentatur: « Nam quod ex Pauli Diaconi testimonio regeritur, satis superque in præcedenti nostra dissertatione rejectum est. Quid enim per « os et oculos semper cœlestia contuentes » animo percipere potuit Paulus, nisi calvariam tunc constantem cum cavo oculorum? Quid per cætera membra, nisi corporis universam compagem? Quod enim subdit, « licet in cinerem defluxa, » non asserendo, sed permittendo, et ex mente Gallorum loquitur, quasi diceret: Quamvis vobis concedam in cineres membra defluxisse, communis ea est mortalium conditio; « solus quippe Sanctus sanciorum non vidit corruptionem. » Cujus vi comparationis aperte indicat per membra cinerea aliud non intelligere voluisse, quam non incorrupta, sed in cineres sensim abeuntia, quæ cinerum appellatione non infrequenter accipi solere norunt eruditi, etc. »

Galli contra, pro quibus acerrime hucusque pugnarunt viri doctissimi, quos in sua dissertatione recensuit eorum postremus Mabillonius, sæculo II Benedictino, in hanc ferme sententiam hunc locum explicant, conceptis Mabillonii verbis: « Paulus (scribit ille) sancti Benedicti ossa Gallis concedit, sed membra in cineres defluxa Cassinatibus vindicat. Quæ membra? « os et oculos, et cætera » id genus, id est, carnea, « quamvis in cinerem defluxa. » Cætera, inquam, præter ossa, quæ ante Gallis assignaverat. Quippe nulla Cassinatibus membra concedit nisi « in cinerem defluxa. » Non ergo ossa, quæ non facile in cinerem resolvuntur. Unde cum Paulus in lib. vi, cap. 40, ait Petronacem ad sacrum corpus

misimus ducatum tenuisse, cum ab eadem civitate abesset, ^a Ansrit de castro ^b Reunia ducatum ejus absque regis nutu pervasit. Quo comperto, Rodaldus in Istriam fugit, ac deinde navigio per Raven-

beati Patris Benedicti pervenisse, vel membra in pulverem soluta synecdochicos intelligit, vel potius tumultum ipsum, eo loquendi modo figurato, quo continens pro re contenta accipitur. Verum ita sit, Paulus priorem sententiam retractaverit, certe quæ membra dicit remansisse Cassini, ea « in cinerem defluxa affirmat, etc. » Et inferius: « Denique certum est Paulum, non quidem sæcularem, sed jam monachum, in ipso monasterio Cassinensi scribendæ historiæ suæ dedisse operam, quod patet tum ex hoc loco, ubi ait: « sed certum est nobis os illud, etc., remansisse, » tum ex lib. I, cap. 26, ubi postquam sanctum Benedictum, quem suum ipsius Patrem identidem appellat, pluribus commendavit, de Marco poeta ac monacho, hæc scribit: « Huc autem, hoc est, in Cassini montem, perveniens, in magna se semper continentia coarctavit. Et hæc omnia ex « Marci poetæ carmine sumpsi, qui ad eundem Patrem huc veniens, etc. » Et paucis interpositis: « Certum est hunc egregium Patrem vocatum cœlestus ob hoc ad hunc fertilem locum, ut hic multorum monachorum, sicut et nunc, Deo præsul, « facta est, congregatio fieret, etc. » Concludit tandem Mabillonius: « Maneat ergo fixum Paulum non ex vulgi opinione, non ex ignoratione, sed ex sua et suorum Cassinatium sententia tum recepta locutum fuisse, dum Gallis ossa sancti Benedicti, Cassinatibus cineres attribuit, nec unquam sententiam retractasse. »

Hæc argumenta quæ Paulum nostrum respiciunt integra ferme retuli, ne partium studio teneri viderer; at minime dissimulanda est lectio Codicum nostrorum mss., qui pro verbo *requiescebat* Editorum, clare atque sine ulla vitiatæ scripturæ suspitione, habent *requiescit*; eaque lectio concordat cum altero ejusdem Pauli capite, 26 nempe libri I, ubi legimus: « Denique cum divina admonitione a Sublacu in hunc ubi requiescit locum per quinquaginta fere millia adveniret, etc. » Si vero genuina hæc fuerit, ut ex antiquo præsertim Ambrosiano Codice, cujus specimen in hac nostra Editione exhibuimus, persuadere mihi non temere possem, jam Paulum nostrum Italici et Cassinatibus suis faventem haberemus. Quinimo ex altera subsequenti nostrorum Codicum lectione argumenta Gallorum enervata conciderent, si vere, ut est in Ambrosiano et Moletensi, Paulus scriperat: « Sed certum est nobis os illud venerabile, et omni nectare suavius, et oculis semper cœlestia contuentes, cætera quoque membra, quamvis defluxa, remansisse. » Quippe sensus esset (nisi fortasse hallucinor) pro comperto habuisse Paulum in Cassino servatæ corpus sancti Benedicti, nempe « os, et oculos, et cætera membra, quamvis defluxa, » hoc est sua compage soluta; atque is ideo insigniora ista membra designavit, ut sacrum pignus magnificeret; continebat enim « os illud omni nectare suavius, et oculis semper cœlestia contuentes. » Nec satis constare puto quod Mabillonius absolute asseruit, Paulum nostrum postquam monachum induerat in Cassino monte hanc Langobardorum historiam scripsisse, quanquam vir doctissimus digna ingenio suo utatur conjectura, quippe scrupulus adhuc restat ex Leonis Ostiensis cap. 15 sui Chronici, ubi, de accusato Paulo verba faciens, Carolum regem, in virum scientissimum misericordia

^a Al., *Aufridus*. Lind.

^b Al., *Reunia*. Lind. Sed servanda prima lectio, ut alibi notavi.

nam Ticinum ad Cunibertum regem pervenit. An-
frit vero non contentus ducatum Forojulianensium
regere, insuper contra regem Cunibertum rebellans,
regnum ejus invadere voluit. Sed comprehensus in
Verona, ad regem ductus, evulsis oculis in exilium
retrusus est. Forojulianorum autem ducatum post
hæc, Ado frater Rodoaldi loci ^a servatoris nomine
per annum et menses septem gubernavit.

CAPUT IV.

*De synodo quæ apud Constantinopolim facta est, et
de epistola Damiani episcopi*

Dum hæc in Italia geruntur, ^b hæresis apud Con-
stantinopolim orta est; quæ unam in Domino nostro
Jesu Christo voluntatem et operationem assevera-
sericordia motum, ita proceres suos allocutum fuisse
narrat: « Dicite quid super hoc vobis videtur; at
illi: Jubete, inquit, ut eruantur ejus oculi, ne ali-
quando aliquas alicui contra vos litteras dirigat. Et
ubi, vel quando, ait rex, tam insignem historiogra-
phum aut poetam invenire valebimus? » Ergo ante-
quam accusatus historiam Paulus scripserat, testi-
monio Leonis, Warnefridi avo proximioris, qui bene
illum noverat, multaque nobis de illius vita gestisque
servavit, que alibi frustra quæsierimus. Meltensium
quidem episcoporum historiam Paulus scripserat; at
quis homo præsertim Gallus tanti fecerit, ut in ad-
mirationem traheret, ejusque merito iram exerce-
ret? Accedit etiam vetustius alterum ab Hildericio
abbate non obscurum argumentum in epitaphio quo
Magistri vitam et memoriam celebravit. In eo le-
gemus:

Divino instinctu regalis protinus aula
Ob decus et lumen patriæ te sumpsit alendum:
Cum tua post Tibridem populis et regibus altis
Tunc placida cunctis vita studiumque maneret,
Omnia sophiæ cepisti culmina sacre;
Rege momento pio Ratchis, penetrare decenter,
Plurima capti sses digne cum dogmata; cujus
Resplendens cunctas, superis ut Phoebus ab astris
Arctos, rutilo decorasti lumine gentes.

Quibus, ni mea me fallit sententia, Langobardorum
historiam innuit. Hinc sequitur Pauli monachatum
describens:

Hæc sint jam nimium fluxidi cum gloria sæcli, etc.;
resque in eo statu ab eodem gestas enumerat, ut in
integra illius epitaphii lectione ante nostram Editio-
nem. Atque inde conjecerim ipso Rachisio rege hor-
tante scribendæ Historiæ primam manum admo-
visse, utcumque in Cassino monte fractis Langobar-
dorum rebus fortassis absolverit. Sed plura jam oneri
essent.

^a Al., *servationis*. Lind. Locī servatores sunt qui
mittuntur a præfectis prætorio, vel comitibus, vel
præsidibus juris dicendi causa, ut explicat D. Cujacius,
Observationum lib. III, cap. 14. Lind.

^b Monothelitarum hæresis in Oriente initium ha-
buit non his temporibus, ut noster asserit, sed vel
ab ipso Christi anno 616 eruditorum dissertationibus
plurimis investigatum. Hoc tempore, scilicet anno
610, sexta synodus ad eam extirpandam, sancto
Agathone summo pontifice, atque imperante Con-
stantino Pogonato, coacta fuit. Exstant illius Acta,
quæ Baronius supplenda contendit scriptis Anastasii
Bibliothecarii in Vita dicti pontificis.

^c Mod., *Georgius*, et sic infra, eaque lectio ge-
nua; constat enim Georgium Constantinopolitanum
patriarcham sextæ synodo cum Macario interfuisse,
duo præcipua Monothelitarum capita; Georgius ne-
liore consilio ab errore respuit, ut Paulus etiam in-
fra narrat.

Antiochenus episcopus, maximus ille falsarius,

bat. Hanc autem hæresim excitarunt ^a Gregorius
patriarcha Constantinopolitanus, ^d Macarius, ^e Pyr-
rhus, Paulus et Petrus. Quam ob causam Constanti-
nus Augustus ^f centum quinquaginta episcopos con-
gregari fecit: inter quos etiam fuerunt legati sanctæ
Romanæ Ecclesiæ, missi ab Agathone papa, Joan-
nes Diaconus, et Joannes ^g Portuensis episcopus,
qui omnes eandem hæresim damnaverunt. Ea hora
tantæ araneorum telæ in medio populi ceciderunt,
ut omnes mirarentur. Ac per hoc significatum est
quod ^h sordes hæreticæ pravitatis depulsi sint. Et
Gregorius quidem patriarcha correctus est, cæteri
vero in sua ⁱ defensione ^j perseverantes anathematis
ultione percussi. Eo tempore Damianus, Ticinensis
Ecclesiæ episcopus, ^k sub nomine Mansueti Medio-

^B qui, lata per synodum sententia, ab honore decidit
pontificatus.

[•] Et hi quoque Constantinopolitani patriarchæ.
Vide Zonaram et Theophanem.

^f Numerus episcoporum (scribit Baronius) qui
synodo interfuisse dicuntur, diversus a diversis au-
ctoribus ponitur. Ducentos octoginta novem habent
Annales Græcorum, tam apud Cædrenum, quam apud
Theophanem. Photius, in epistola, sive libello, de
Synodo, numerat centum septuaginta; centum vero
quinquaginta Paulus Diaconus. Theodorus Balsamo
ponit centum septuaginta et unum. In ultima autem
actione ejusdem synodi numerantur subscripti om-
nes episcopi cum legatis, presbyteris et diaconis,
centum sexaginta sex; verum ipso synodi exordio
longe minor numerus habetur, quod episcopi omnes
tanta brevitate temporis minime pervenire potuerint
Constantinopolim. [•] His addo Anastas., in sancto
Leone II, c. Patres et ipsum numerantem.

^g Al., *episcopus Tulensis*. Lind. Anastasius ponti-
ficios legatos Constantinopolim ab Agathone missos
synodi celebrandæ causa, susceptis divalibus dono
prædecessori suo missis, ita nominat: « Et direxit
Abundantium Paternensem, Joannem Rhegitanum,
et Joannem Portuensem episcopos, Theodorum et
Georgium presbyteros, Joannem Diaconum et Con-
stantinum, Theodorum presbyterum Ravennatem,
atque religiosos servos Dei monachos, etc. » Hi ab
imperatore honore maximo accepti fuerunt, atque
dimissi, fraudem Macarii in synodo detexerunt, et
rectam Romanorum pontificum fidem optime vindica-
rant.

^h Hæc item ex nostratibus narrat Anastasius, et
Histor. Miscella.

ⁱ Mod., *dissensione*.

^j Amb. et Mod.: *perseverantes anathematizati sunt
divina ultione percussi*.

^k Eminentissimus Baronius, in notis ad Martyro-
logium, Paulum nostrum erroris arguit hoc loco,
quod asserat sanctum Damianum Papiensem episco-
pum epistolam scripsisse nomine Mansueti archiepi-
scopi Mediolanensis ad Constantinopolitanam syno-
dum contra Monothelitas, cum in concilio Romano
sub Agathone reperiatur subscriptus Magnus, non
autem Damianus episcopus Papiensis: « Sed (re-
spondet Ugheilius communiter probatus) si vir peri-
tissimus rerum ecclesiasticarum rectius hæc vice cal-
culos posuisset, advertissetque Magnum Popiliensem
se subscripsisse, non Papiensem, Anastasiumque,
qui eo concilio interfuerat præcessis-e hunc nostrum
Damianum Papiensem episcopum, non adeo demira-
tus fuisset Paulum Diaconum, qui eam epistolam at-
tribuit Damiano episcopo, qui per id tempus tantum
presbyter erat, illamque epistolam dictaverat anno
antequam succederet Anastasio, qui etiam ipse Ro-
mani concilii decretis subscripsisse reperitur. Nec
tamen Paulo Diacono dandum vitio est si duxerit pa-

lavenensis archiepiscopi, hac de causa satis utilem, rectaque fidei epistolam composuit, quæ in præfata synodo non mediocre suffragium tulit. Recta autem et vera fides hæc est, ut in Domino nostro Jesu Christo, sicut dum sunt naturæ, hoc est, Dei et hominis, sic etiam duæ credantur voluntates, sive operationes. Vis audire de eo quid deitatis est? *Ego, inquit, et Pater unum sumus.* Vis audire quid humanitatis? *Pater major me est.* Cerne secundum humanitatem eum in navi dormientem; cerne ejus divinitatem, cum evangelista ait: *Tunc surgens imperavit ventis, et mari, et facta est tranquillitas magna.* Hæc est sexta synodus universalis, Constantinopoli celebrata, quæ Græco sermone conscripta, temporibus papæ Agathonis, exsequente ac residente Constantino principe intra septa^a palatii sui.

CAPUT V.

De eclipsi lune et solis, et de pestilentia quæ Romæ et Ticini facta est.

^a His temporibus per indictionem octavam luna eclipsin passa est. Solis quoque eclipsis eodem pene tempore, hora diei quasi decima, quinto Nonas Maias effecta est, moxque subsecuta est gravissima^c pestis tribus mensibus, hoc est, Julio, Augusto, et Septembrio. Tantaque fuit multitudo morientium, ut etiam parentes cum filiis, atque fratres cum sororibus, bini per feretra positi, apud urbem Romam ad sepulcra deducerentur. Pari etiam modo hæc pestilentia Ticinum quoque depopulata est, ita ut cunctis civibus per juga montium seu per diversa loca fugientibus, in foro et per plateas civitatis herbarum et fructuum nascerentur. Tuncque visibiliter multis apparuit quia bonus et malus angelus noctu per civitatem pergerent, et, ex jussu boni angeli, malus angelus, qui videbatur venabulum manu ferre,

rum referre dixisse an presbyter an episcopus Damianus epistolam illam confecerit; gravi enim historico facile fuit unius anni morulam contempsisse ab exarata epistola.)

^a Quod vulgo Trullus, vel Trulla, appellabatur, et ut alii scribunt, Tholus, a forma superimposita testodinis.

^b Lunaris hujus eclipsis meminit etiam Anastasius, in Agathone, his verbis: «Indict. 8, luna eclipsim pertulit mense Junio, die 28.» Sed Pagius in Critica chronolog. ex Calvisio in opere Chronologico reponit: 28, feria secunda ineunte, hora tantum dimidia post mediam noctem, anno Christi 680, in quem incidit indictio 8. Solarem vero, quam hic narrat Paulus, idem Calvisius probat præcessisse lunarem, factamque anno præcedenti, die 13 Julii, feria quarta, horis quatuor post meridiem.

^c Similia de peste quæ Romæ atque in suburbiis et castris hoc tempore grassata est pene ad verbum habet Anastasius, in sancto Agathone. Ticinum etiam regiam Langobardorum urbem eadem calamitate desolatam addit Paulus, donec allatis ab urbe Roma beati Sebastiani martyris reliquiis, atque altare constituto in basilica beati Petri ad Vincula, dira lues cessavit. Appellationem sancti Petri ad Vincula utriusque Romæ ac Ticinensi basilicæ commune in eam sententiam traxisse puto doctiss. Baronium, aliosque, ut ab hoc Pauli capite dedicatio altaris ad honorem sancti Sebastiani martyris in Romana sancti Petri ad Vincula basilica repetatur, astipulante potissi-

mus quoties de venabulo ostium cujusque domus percussisset, tot de eadem domo die sequenti homines interirent. Tunc per revelationem cuidam dictum est quod pestis ipsa prius non quiesceret quam in basilica beati Petri, quæ ad Vincula dicitur, sancti Sebastiani martyris altarium poneretur. Factumque est, et delatis ab urbe Roma beati Sebastiani martyris reliquiis, mox ut in jam dicta basilica altarium constitutum est, pestis ipsa quievit.

CAPUT VI.

Quomodo per antiquum hostem Aldoni et Grausoni nuntiatum est quod eos Cunibertus occidere vellet.

Rex vero Cunibertus, dum post hæc cum stratore suo, qui lingua propria Marpaliis dicitur, consilium iniret in civitate Ticinensi, quomodo Aldonem et Grausonem vita privare deberet, repente in fenestra, juxta quam consistebant, una^d de majusculis musca consedit. Quam Cunibertus cultello ut exstingeret percutere volens, ejus tantum pedem abscidit. Aldo vero et Grausoni, dum ad palatium regis consilium nascentes venirent, cum basilicæ sancti Romani martyris, quæ prope palatium sita est, propinquassent, repente eis obvisus quidam claudus uno pede truncato factus est, qui eis dixit quod eos Cunibertus, si ad eum pergerent, occisurus esset. Qui hæc audientes, magno timore correpti, post altarium ejusdem basilicæ confugerunt. Moxque Cuniberto regi nuntiatum est quod Aldo et Grausoni in basilicam beati Romani martyris confugissent. Tunc Cunibertus stratorem suum arguere cœpit, ut quid consilium suum prodere^e debuisset. Cui suus strator ita respondit: Domine mi rex, tu scis quia postquam hoc consiliati sumus, ego a tuo conspectu non exivi, et quomodo hoc alicui dicere potui? Tunc rex ad Aldonem et Grausonem misit, interrogans

num varia lectione quam in margine adnotaverat ad ea verba *ab urbe Roma*, quorum vice posuit *ad urbem Romam*, ut sensus sit a catecombis allatum fuisse in Urbem corpus sancti Sebastiani, ut interpretatur Sigonius, lib. II de Regno Italiæ; ea vero neque in Lindebrogianis, neque in nostris Mss. occurrit. Ticinensium rerum scriptores uno ore asserunt sanctum Damianum episcopum, quem paulo ante noster memoravit, sancti martyris reliquias a Romano pontifice impetrasse, et solemnī pompa, erecto in ejus honorem altari, in ecclesia sancti Petri ad Vincula collocasse, addito voto, quo se clerumque astrinxit, ut tribus diebus ante festum, ipsoque festo die, episcopus cum clero solemnibus instantiis supplicationibus accederet sacra lacturus. Asserit etiam Baronius exstare adhuc in Romana basilica ex musivo opere imaginem ejusdem sancti, ut vere nostris etiam diebus aspiciat, promissa barba, unde commune pictorum error arguitur. At ego licet de Romani altaris antiquitate discordare non ausim, facile quippe in ea calamitate Paulo ante hoc Ticinense dedicatum fuit, hic Paulum de Ticinensi locutum fuisse crederem, doctissimique viri conjecturæ subscribo, ab eo u-que tempore propagatam ad posterum fuisse religionem, ut pestis tempore ad eam propulsandam sancti martyris nomen invocetur.

^d Al., de arviculis musca consedit. Lind.

^e Verba quæ prope palatium sita est, non leg. in Amb.

^f Al., ausus esset. Lind.

eos ad quid in locum sanctum confugium fecissent? **A** Qui respondentes dixerunt: Quia nuntiatum est nobis quod nos dominus rex occidere vellet. Iterato ex misit ad eos, sciscitans quis fuit ille qui eis nuntiaverit, mandans ut nisi ei nuntiatorem proderent, ejus gratiam invenire non possent. Tunc illi sicut factum fuerat regi ^a narraverunt, dicentes claudum hominem obvium se habuisse, qui unum pedem truncatum habebat, et genu tenus crure ligneo utebatur, et hunc fuisse sui interitus nuntium. Tunc intellexit rex muscam illam cui pedem truncaverat malignum spiritum fuisse, et ipsum sui ^b secreta consilii prodidisse. Qui statim Aldonem et Gausonem in sua fide de eadem basilica suscipiens, eisdem culpam pepercit, et in reliquum eosdem in loco habuit ^c filiorum.

CAPUT VII.

De Felice diacono grammatico.

Eo tempore floruit in arte grammatica Felix, patruus Flaviani præceptoris mei, quem in tantum rex dilexit, ut ei baculum argento auroque decoratum inter reliqua suæ largitatis munera condonaret.

CAPUT VIII.

De Joanne Bergomensis episcopo.

Per idem quoque tempus ^a Joannes episcopus Bergomatis Ecclesiæ, vir miræ sanctitatis exstitit. Qui cum regem Cunibertum in convivio dum sermoncinarentur offendisset, rex ei ad hospitium revertenti equum feroem et indomitum, qui immenso fremitu super se sedentes terræ allidere solebat, præparari fecit. Cui cum episcopus supersedisset, ita mansuetus exstitit, ut cum blando incessu usque ad domum propriam deportaret. Quod rex audiens, et episcopum ex eo die honore debito coluit, et ei ipsum equum, quem sua sessione dedicaverat, dono largitus est.

^a Amb., mandaverunt.

^b Amb., secreti nuntium fuisse.

^c Amb. et Mod., fidelium.

^d Interfuit sanctus Joannes episcopus Bergomensis concilio Romano contra Monothelitas sub sancto Agathone papa; ^e et cum Cuniperto Longobardorum regi (scribit Ughellus) ducique Grimoaldo, quem ab Ariana secta traduxit ad Christum, unice charus esset, ab iisdemque in favorem suæ Ecclesiæ quamplura privilegia retulisset, demum cum Cuniperto contra Alachium ducem Tridentinum Arianae sectæ sequacem profectus ad bellum, ab improspere fortuna eventu irreparabili cum rege detrimento accepto, haud longe a Bergamo post exquisita tormenta carceris squalorem, ob catholicam fidem, a superbo impioque victore cæsus est in ipso divi Alexandri templo, ibique tumulatus, etc.

^e Amb., vigiliis, ut in editis Anastasii exemplaribus: placet prima lectio; nam quæ *ἡσυχίας* Græcis, *Vergilias* Latinis dicuntur notissimæ stellæ.

^f Addit Anastasius et diem, nempe ^g post natale sancti Valentini.

^g Mod., *Vesuvius eructavit per*, etc. Al., *Bebius eructavit*. Ita Lindenbrog. et editæ Anastasii Viæ Pontiff. Cumque is auctor hæc evenisse referat sub Benedicto II, unicuique illius annus in pontificatu, nempe Christi 684, designatur. At hæc non bene Paulus illigat cum irruptione Saracenorum in Africam, de qua capite sequenti.

CAPUT IX.

De stella obscura quæ tunc apparuit, et de eructatione Vesuvii montis.

Hæc tempestate noctu stella juxta ^a Vergilias, cælo sereno, inter Domini Natalem et Theophaniam, apparuit, omnimodo inumbrata, veluti cum luna sub nube est constituta. Post hæc, mense Februarii ^b, die media, stella ab occasu exiit, quæ cum magno fulgore in partes Orientis declinavit. Dehiac, mense Martio, ^c Vesuvii eructavit incendium per dies aliquot, et omnia virentia circumquaque præ pulvere et cinere illius exterminata sunt.

CAPUT X.

Quomodo gens Saracenorum Africam cepit, et Carthaginem diruit.

B Tunc Saracenorum gens infidelis, et Deo inimica, ^a ex *Ægypto* in Africam cum nimia multitudine pergens, ^b obsessam Carthaginem cepit, captamque crudeliter depopulata est, et ad solum usque prostravit.

CAPUT XI.

De morte Constantini, et regno Justiniani, et victoria ejus de Saracenis.

Inter hæc Constantinus imperator apud Constantinopolim moritur, et ejus minor filius Justinianus Romanorum regnum suscepit, i cuius per decem annos gubernacula tenuit. Ille Africam a Saracenis abstulit, et cum eisdem pacem ^a terra marique ^b fecit. Ille Sergium pontificem, quia in erroris illius synodo, quam Constantinopoli fecerat, favere et subscribere noluit, misso Zacharia ^c protospathario suo, jussit Constantinopolim deportari. Sed militiæ Ravennæ, vicinarumque partium, jussa principis nefanda contemnens, eundem Zachariam cum contumeliis ab urbe Roma et injuriis pepulit ^d.

^a Ex *Ægypto et Africa*. Mod. et Lind.

^b Abdumelicus calipha, post subiectam Arabiam, Felicem Iltasum ad hæc expeditionem dimisit, eumque ducis Occidentis titulo insignivit. Is Carthaginem obsidione cinxit, et impressione facta occupavit, murosque nobilissimæ urbis ad solum usque destruxit, anno Christi 696, ut ex Noweirio Arabe firmat Pagius in dicto anno.

^c Constantinus Pogonatus, ex Anastasii testimonio in Joanne V, defunctus est initio mensis Septembris indict. 14, quæ ab eo mense incepserat, anno Christi 685. Successorem in imp. reliquit Justinianum, hujus nominis II, annos sexdecim vix attingentem, ut scribunt Theophanes, Zonaras, et Nicephorus, neque alia de causa Paulus minorem appellat, nisi legendum sit: *et ejus filius Justinianus minor*, etc.

^d Mod. et Lind., *trans maria*.

^e Pacem hanc scriptores omnes Byzantini, et præcipue Theophanes, Romanæ reipublicæ valde perniciosam improbant, quod Justinianus, dimissis Mardaitis, imperii vires fregerit.

^f *Spatharii* erant corporum custodes. Cedrenus: *ὅτι σπαθῆριος, ὁ σωματοφύλαξ ἱερῶν*. Inde *protospatharius*. Curopalata: *Ὁ πρωτοσπαθῆριος λέγεται, ὅτι ἔν κατὰ μὲν τὸ παλαιὸν πρῶτον τῶν σπαθῆριων παραμονῶν*. *νῦν δὲ οὐδεμίαν ὑπερτίαν ἔχει*. Lind.

^g Fusus hæc narrat Anastasius, in Sergio. Trullana hæc synodus, quinisexta etiam appellata paucis post annis, celebrata fuit in Trollo magni palatii

CAPUT XII.

Quomodo Leo Justiniani in exsilium trusi regnum invasit.

Contra hunc Justinianum Leo Augustalem dignitatem arripiens, eum regno privavit; regnumque Romanorum tribus annis regens, a Justinianum exsullem in Ponto servavit.

CAPUT XIII.

Quomodo Tiberius Leonem superans, et in carcerem conjiciens, imperator effectus est.

Rursumque Tiberius contra hunc Leonem^b insurgens, e regnum ejus invasit, eumque toto quo ipse regnavit tempore in eadem civitate in custodia tenuit.

CAPUT XIV.

Quomodo papa Sergius Aquileiensem synodum, nolentem sanctam quintam synodum suscipere, corripuit.

Hoc tempore synodus Aquileiæ facta ob imperitiam fidei, a quintum universale concilium suscipere dif-

Constantinopolitani, ad supplendam, ut Græci præferebant, quintam et sextam synodos, in quibus nulli canones editi erant ad disciplinam restaurationem et reformationem morum. De anno celebrationis illius maxima inter eruditos controversia, sed plures anno Christi 691 assignant. Vide Baronium, anno sequenti, ubi causas omnes refert cur Sergius synodo subscribere recusavit.

^a Exacto anno decimo imperii, ut scribit Nicephorus, Justinianus II a Leontio patricio, quem noster Leonem appellat, ab imp. exturbatus est. Illic Justinianus Orientalibus copiis prefectum honore privaverat, et integro triennio in custodia habuerat, mox dimissum Græciæ præfecerat. Memor Leontius injuriarum, juvante Callinico patriarcha, quem imp. paulo ante occidi mandaverat, in Justinianum insurgit, exosumque populis ob nimiam sævitiam facile deponit, lingua nasoque mutilatum in Chersonensem urbem deportat. Justinianus ab ea calamitate cognomen Rhinotmeti, Græco vocabulo est additum.

^b Amb., rebellans.

^c Apsimarum militari favore in imperium sublimatus, mutato nomine Tiberius appellatus, comitante raval classe, quæ ab Africa postquam eam Saraceni occupaverant re infecta redibat, Constantinopolim veniens, Leontium anno imperii sui tertio cepit, nasoque mutilatum in Monasterio Dalmatæ servandum militibus tradidit. ut Theophanes et Zonaras narrant.

^d Al., quæ tunc universale concilium. Lind.

^e Hæc Paulus ad verbum ex Beda, lib. vi de Ætibus mundi, et firmat Anastasius in Sergio, hæc scribens: « Hujus temporibus Aquileiensi Ecclesiæ archiepiscopus, et synodus quæ sub eo congregata est, qui sanctum quintum universale concilium ut pote errantes suscipere diffidebant, ejusdem beatissimi papæ monitis atque doctrinis instructi, conversi sunt, iisdemque venerabile concilium cum satisfactione suscepunt. Et qui prius sub erroris vitio tenebantur, doctrina apostolica sedis illuminati cum pace consonantes veritati ad propria relaxati sunt (vel, ut alias legitur, reversi sunt). » Id autem quo pacto eveniret fusius explicat eminentissimus Norisius, ex quo præcedenti lib. iv, cap. 34, schismatis historiam usque ad divisionem Aquileiensi dioceseos repetit. Prosequitur laudatiss. auctor cap. 1, § 6, ea quæ per schismaticos gesta sunt post Agilulphi mortem, cum Theodolinda regina, accepta a divo Gregorio Mag. v synodo, monitisque satis edocta catholicis manifesto adhæsit; unde Firminus, Petrus, Providentius, alique Istriæ episcopi ad nos accesserunt, eaque exemplo nonnulli Venetiæ antistes sub Langobardorum ditione constituti, solis Aquileiensibus in rebellionem perseverantibus, eo potissimum

Audit, donec salutaribus beati papæ Sergii monitis instructa, et ipsa cum cæteris Christi Ecclesiis annuere consentit^e. Facta autem est hæc synodus Constantinopoli, temporibus Vigilii papæ, sub Justiniano principe, contra Theodorum et omnes hereticos qui beatam Mariam solum hominem, non Deum et hominem, genuisse affirmabant. In qua synodo catholice est institutum ut beata Maria^f semper virgo Θεοτόκος diceretur, quia, sicut catholica fides habet, non hominem solum, sed vere Deum et hominem genuit.

CAPUT XV.

De Theodaldo rege Anglorum, quomodo Romam veniens baptizatus est, statimque obijt.

His diebus^g Cedoaldus rex Anglorum Saxonum, qui multa in sua patria bella gesserat, ad Christum conversus Romam properavit. Qui ad Cunibertum regem veniens, ab eo mirifice susceptus est: is cum

tempore quo pauci admodum in orbe universo v synodum recipere recusabant. Schismaticis paulo post sub Adaloaldo rege accessit Agrestinus ille monachus Luxoviensis monasterii, qui per Aureum, ejusdem regis notarium, ad sanctum Attalam Bobiensem abbatem litteras mittere non erubuit, ad detestandum schisma sollicitatus. Postremo Fortunatus episcopus Gradensis, quem supra notavi ad schismaticos aufugisse, sublato Gradensis Ecclesiæ thesauro. Hæc perdurasse schisma usque ad notata ferme Sergii tempora indubie demonstrant. At uterque citatus cardinalis observat sub Martino papa Aquileiensem antistitem anno 649 synodo Lateranensi interfuisse, itemque sub sancto Agathone subscripsisse litteris ad imperatorem datis, et cum eo plures ipsius episcopi suffraganei. At non unica hæc difficultas: emergit altera ex Pauli nostri verbis, imo Bedæ, quem ille transcripserat, scilicet, an synodus quæ in hoc Pauli capite Aquileiæ facta dicitur eadem illa sit quæ Pelagii papæ I tempore, an altera iterum Sergii tempore coacta. Priorem sententiam secuti sunt Baronius et Norisius, postremus ea potissimum nixus conjectura, quod ex illo adverbio *postea* non obscure colligatur, quod ille error, ac pravum de synodo v iudicium diu ante Sergium apud Aquileienses invaluerat. Alteram Bollandus in notis ad Vitam sancti Honorati, Pagius in Critica chronol. ad annum Christi 699, et alii plures. Palladius junior in historia Forojulensi vernacule scripta Bedæ ac Pauli nostri lectionem corrigit, et loco Sergii Pelagium reponit, ita ut ad primos accedat, sed huic, Bedæ et Pauli nostri Codices repugnant. Bollandus incongruum credidit Sergium synodum illam corripuisse dici, quæ et etiam annos præcesserat, Pagiusque putat Paulum Bedæ proximiorum illius mentem tenuisse, maxime cum citatis Anastasii verbis, sub Aquileiensi episcopo, qui Sergii tempore sedebat, synodus coacta dicitur, congruitque temporis ratio cum Pauli chronotaxi hæc ad Tiberii Apsimari tempora referentis. Inter omnes convenit schisma quod Vigilii papa factum est sub Sergio tandem, Deo juvante, cessasse.

^f Ms. Lind.: *Semper virgo, non sicut Theodorus dicebat, sed sicut Catholica, etc.*

^g Cedoaldum quem vocat noster, Beda Cedvald, Cedvallam, vel Ceadvallam nominat, et Angli quos recenset Baronius ad annum 689 Cedvaldradum. Nonnulli Britannorum, non vero Saxonum, regem fuisse contendunt, quos inter Sanderus ab eodem cardinale citatus, isque Paulum erroris arguit, quem, si revera fuisset, in Bedam vertere debuerat, cum ex eo noster hæc de Cedvallæ rege, ut alia plura, exscripserat: ad emendationem Galfridi auctoritate nituntur, qua ut se Baronius expedit, tres uno tempore Ced

Romam pervenisset, a Sergio papa baptizatus, Petrusque est appellatus, ^a et adhuc in albis constitutus, ad regna caelestia migravit. Cujus corpus in basilica beati Petri sepultum est, et hoc super se epithaphium descriptum habet :

Calmen, opes, sobolem, pollentia regna, triumphos,
Exuvias, proceres, monia, castra, lares,
Quaeque patrum virtus et quae congesserat iose
^b Cedoalod armipotens, liquit amore Dei,
Ut Petrum sedemque Petri rex cerneret hospes,
^c Cujus fonte meras sumeret almus aquas,
Splendificumque jubar radianti carperet haustu,
^d Ex quo vivificus splendor ubique fuit,
Perspicuusque alacer recidivæ præmia vitæ,
Barbaricum rabiem nomen et inde, numum.
Conversus convertit ovans, Petrumque vocari
Sergius antistes jussit ut ipse pater.

vallas ex ipso Beda recenset : primum eumque regem Britonum anno 633, alterum a Beda memoratum anno 678, diversum a nostro, quique successorem habuit postremum Cedvallam. ^a Verum Alfordus (ut notavit Pagius in Critica) anno 687, num. 10, ostendit cardinalem doctissimum falli tam in numero quam in patria et genere Cedvallarum; duo enim tantum Cedvalle fuere, et Cedvalle secundi successor, non Cedvalla, sed Ina, seu Ine, appellatus fuit. Ex duobus Cedvalis unus revera Britannus, alter Saxo fuit, nec solum titulo tenus Saxonum rex, quia Saxones debellavit, ut arbitratr Baronius, sed quia de regio Saxonum genere editus est, ut scriptores Angli constanter asserunt. ^b Annum baptismatis Cedvalle ita notat citatus Beda : « Pontificatum agente Sergio, baptizatus est die sancto Sabbati paschalis, anno ab Incarnatione Domini sexcentesimo octuagesimo nono; et in albis adhuc positus, langore correptus, duodecimo Kalendarum Maiarum die solutus est a carne, etc. » Martyrologio Anglicano Cedvalle regis nomen inscribitur, et inter sanctos numeratur.

^a Causa hujus ritus explicatur distinctione 4, tit. *Quare cand. vest. trad. Christ.* : « Post baptismum traditur Christianis vestis candida, quæ significat innocentiam et puritatem Christianam, quam post ablatus veteres maculas studio sanctæ conversationis immaculatam servare debet, ad representandam ante tribunal Christi. Cuncti vero renati albis induuntur vestibus ad ministerium resurgentis Ecclesiæ. Item utuntur baptizati albis vestibus, ut quorum primæ natiuitatis faciem vetusti erroris pannus fuscaverat, habitus secundæ regenerationis gloriæ præferat indumentum; tegitur enim post sacram unctionem caput ejus mystico velamine, ut intelligat se diademate regni et sacerdotali dignitate potiri. » Huc pertinent l. v. C. Theodos. de spectacul. illa verba : « Quinquagesimæ diebus, quandiu cælestis lumen lavacri imitantia novam sancti baptismatis lucem vestimenta testantur. » Lind.

^b Baronius notavit Anglos qui Cedvallam Cedvaldradi nomine vocant, versum hunc ita legere : *Rex Cedvaldradus liquit amore Dei.*

^c Al. : Cujus fonte sacras sumeret albus aquas. Lind.

^d Amb. : Ex quo vivificus fulgor ubique fuit.

^e Al. : Unda renascentem (quæ Christi gratia) purpans, Lind.

^f Al., in alta poli, Lind.

^g Hospes enim veniens suprema ex urbe Britanni. Lind.

^h Post versus hosce, quorum auctor fertur sanctus Benedictus Mediolanensis archiepiscopus, de quo infra, capite 29, Beda refert et alteram soluta oratione inscriptionem, nempe : ILLI DEPOSITUS EST CEDVALLA, QUI ET PETRUS, REX SAXONUM, SUI DIE DUODECIMO KALENDARUM MAIARUM, INDICATIONE SECUNDA, QUI VIXIT ANNOS PLUS MINUS TRIGINTA, IMPERANTE DOMINO JUSTI-

^a Fonte, renascentis quem Christi gratia purgans, Protius albatum vexit (in arce poli.
Mira fides regis, elementis maxima Christi,
Cujus consilium nullis adire potest.
^b Sospes enim veniens supremo ex orbe Britanni,
Per varias gentes, per freta, perque vias,
Urbem Romuleam vidit, templumque verendum
Aspexit Petri, mystica dona gerens.
Candidus inter oves Christi sociabilis ibit,
Corpore nam tunulum, mente superna tenet.
Committasse magis sceptrorum insignia credas,
Quem regnum Christi promeruisse vides ^h.

CAPUT XVI.

Quomodo regnum Francorum apud Gallias sub majoribus domus regis esse cæperit.

Hoc tempore apud Gallias Francorum regibus a solita fortitudine et scientia degenerantibus, hi qui majores domus regalis esse videbantur admini-

NIANO PISSIMO AUGUSTO, ANNO EJUS CONSULATUS QUARTO, PONTIFICANTE APOSTOLICO VIRO DOMINO SERGIO PAPA ANNO SECUNDO.

¹ Glossæ Isidori : *Architriclinius major domus*; dicitur etiam *provisor regis aulae*, vel *praefectus palatii*. Cedrenus eum *πρόσχωρον* vocat; cuius locum, quia unico huc facit, totum ascribam. In Leone leonemachio, p. 573: *ιστορίαι* [F. *ιστορίαι*] δὲ, ὅτι ἔθος τὸν βίον φραγίας κατὰ γένος ἄρχειν, καὶ μηδὲν δεύειν πλὴν τοῦ ἀλόγως ἰσθύνειν καὶ πίνειν. κατὰ δὲ τὸν Μαῖον μὴν προσηλίζεσθαι ἐπὶ παντὸς τοῦ ἔθνους, καὶ προσκυνεῖν αὐτοῖς, καὶ ἀντιπροσκυνεῖσθαι ὑπὸ αὐτῶν, διαμορφοῦσθαι τε κατὰ συνήθειαν, καὶ ἀντιδιδόναι αὐτοῖς, ἔχειν δὲ πρόσκωρον γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἔθνους εἰς τὸ διακινεῖν πάντα τὰ πράγματα. Annales Francorum a P. Pithæo j. c. editi : « Reges quidem dicebantur, sed potestas regis tota apud majorem domum habebatur, excepto quod chartæ et privilegia regis nomine scribebantur, et in Martis campum, qui rex dicebatur, plaustro bobus trahentibus vectus, atque in loco eminenti sedens, semel in anno a populi visus, publica dona solemniter sibi oblata accipiebat, stante coram majore domo, et quæ deinceps eo anno agenda essent populi annuntiant. Sicque rege domum redeunte, cætera regni negotia major domus administrabat. » Lind. Post pugnam Textricianam scriptores rerum Franciarum notant ad majores domus regiam auctoritatem fuisse delatam, ita ut « exin reges (ut scribit Erchanbertus) nomen, non honorem, habere cæperunt. Quibus tamen ubi constitutum fuerat, vicinus erat exuberans, custodiage jugis erga illos habebatur, ne aliquid jure potestatis agere possent. » In ea pugna, quæ anno 687 communiter tribuitur, Theodoricus rex victus, et Bertharius pessimi consilii auctor profugatus est, Pippinus sancti Arnulfi nepos ad altiore potentiam elevatus. Hinc turbatam a nostro chronologiam observare licet; cum enim junget sancti Arnulfi tempora cum obitu Cedvalle regis, qui anno 689 e vivis excesserat, quando Pippinus Heristallensis major domus hoc munereungebatur, et ad annum usque 714 cum vita dimisit. Sanctus vero Arnulfus jam ante annum 614, quo ad episcopatus ordinem promotus in regia Francorum regnum floruerat, nescio an major domus dignitate, quam Fredegarius Pippino tribuit, etsi sanctum episcopum consiliorum participem faciat. Hoc unum Paulo concesserim, vel ab eo tempore Francos reges in desidiu sensim incidisse, quod et Eginhardus in Vita Caroli Magni scribit : « Merovingorum, de qua Franci reges creare soliti erant, usque in Childericum regem, qui jussu Stephani Rom. pontificis depositus, ac detonsus, atque in monasterium trusus est, durasse perhibetur : quæ licet in illo finita possit videri, tamen jamdudum nullus vigoris erat, nec quidquam in se clarum, præter inane regis vocabulum, præferbat, » et cætera, quibus infelicem regum tunc temporis conditionem, non secus ac Erchanbertus, describit.

strare regni potentiam, et quidquid regibus agere A
mos est, cœperunt, quippe cum cœlitus esset dispo-
situm * ad horum progeniem Francorum transvehi
regnum. Fuitque eo tempore maior domus in regio
palatio Arnulfus, vir, ut postmodum elarnit, Deo
amabilis, et miræ sanctitatis. Qui post gloriam sæ-
culi Christi servitio se subdens, mirabilis in episco-
pato exstitit, ac demum eremiticam vitam eligens,
leprosis universa præbens obsequia, continentissime
vixit. De cujus mirabilibus apud Mettensem Ecce-
lesiam, ubi episcopatum gessit, liber exstat, ejusdem
miracula et vitæ abstinenciam continens. Sed et ego
in libro, quem de Episcopis ejusdem civitatis con-
scripsi, flagitante ^b Angilramno viro mitissimo, et
sanctitate præcipuo, præfatæ Ecclesiæ archiepi-
scopo, de hoc sacratissimo viro Arnulfo quædam B
ejus ^c miranda composui, quæ modo superfluum duxi
replicare.

* Ad ea respicit hic Paulus quæ in libro de Epi-
scopis Mettensibus scripserat, Caroli Magni genus ab
hoc sancto episcopo deducens, cui et Carolum tri-
nepotem facit per Anchesim sancti Arnulfi minorem
filium, Pippinum Heristallensem, Carolum Martel-
um, et Pippinum Brevem Caroli Magni patrem, qui,
ut ipse in eodem libro scribit, † Langobardorum gen-
tem bis jam a patre devictam, altero eorum rege,
cui Desiderius nomen erat, capto, alteroque qui di-
cebatur Aldegisus, et cum genitore suo [Fortasse ad-
dendum regnabat], Constantinopolim pulso, univer-
sam Italiam sine gravi prælio suæ subdidit ditioni,
et (quod raro fieri assolet) clementi moderamine vi-
ctoriam temperavit. ‡ Hæc de sancti Arnulfi filiis et
nequibus exploratissima, licet aliqui tertium eidem
filium, Walthesum nomine, sancti Wandregisili
abbatis patrem ascribant: de parentibus magna in-
ter viros eruditos controversia, de qua vide Mabillonium,
sæcul. II Benedictin., in Vita ejusdem sancti,
et stemma gentilitium ejusdem ad initium ejus-
dem tomi.

^b Al., Angilramno; al., Ageltramo. Lind. Mod.,
Angilramno. Amb., Angelramno

^c Amb., miracula.

^d Amb. et Mod., cunctis amabilissimus, postquam
etc.

* Mortem Bertradi regis Cuniberti patris lib. v,
cap. 37, n. 155, in ann. Christi 688 incidisse notavi,
cumque noster asserat Cunibertum post mortem pa-
tris duodecim annos regnasse, illius obitus cum anno
Christi 700 est alligandus.

^f Al., Alahim. Lind.

^g Amb. habet Georgii, ut in aliis etiam Editionibus
quibus Baronius utebatur, isque ad hunc Pauli lo-
cum notavit monasterium a Cuniberto rege constru-
ctum in suburbis Ferrariæ positum credi, nobile
illud et vetustissimum sub hac sancti marie Georgii
appellatione, eumque secutus est Mabillonius
in sæculo Bened., pag. 600, tom. I; sed viri doctis-
simi non animadvertunt ad ea quæ noster habet de
campo Coronatæ, ubi exstructum fuisse monasterium
haud obacere narrat; illum quippe lib. v, cap. 40,
ita designat, ut ad Abduam fluvium positum fuisse
dubitari non possit, in itinere ab Istria Ticinum ve-
nientibus, eaque positione longe a Ferrariâ dissitum.
Exstat adhuc ad Pontem Aureolum pagus nomine
Coronatæ, vulgo, leviter corrupto vocabulo, Cornate,
in latissimis campis ad Abduam fluvium. Incolæ
servant adhuc Langobardicæ victoriæ memoriam,
isique frequens in sanctum Georgium cultus. Quidni

CAPUT XVII.¹

De morte Cuniberti regis, et regno filii ejus Liutberti.

Inter hæc Cunibertus ^d cunctis amabilis princeps,
postquam duodecim annos Langobardorum regnum
posi patrem solus obtinuit, tandem ^e ab hac luce
subtractus est. Hic in campo Coronatæ, ubi bellum
contra ^f Alachis gessit, in honorem beati ^g Gregorii
martyris monasterium construxit. Fuit autem vir
elegans, et omni bonitate conspicuus, audaxque bel-
lator. Hic cum multis Langobardorum lacrymis juxta
basilicam Domini Salvatoris, quam quondam avus
ejusdem Aripertus ^h construxerat, sepultus est, re-
gnumque Langobardorum Liutberto filio, adhuc præ-
teritis ætatis, reliquit, cui tutorem Ansprandum virum
sapientem et illustrem ^a contribuit.

credam et ibi olim conditum fuisse monaste-
rium?

^h In urbe regia Ticinensi, ubi legitur adhuc in ea-
dem basilica apud Cassinenses monachos fragmen-
tum epitaphii ad illius tumulum appositum, quod refert
doctus. Murator. noster in lib. Antiquitatum Esten-
sium, part. pr., cap. 10, pag. 75:

Aureo ex fonte quiescant in ordine reges
Avus, pater, hic filius hejulandus teneatur
Cunigpert florentissimus ac robustissimus rex,
Qui in dominum Italia, patrem, atque pastorem,
Inde flebit maritum jam viduatæ gemet.
Aha de parte si originem quæras,
Rex tui avas, mater gubernacula tenuit regni;
Mirandus erat forma, pius; mens, si requiras,
Miranda.

Exstat apud eundem Muratorium epitaphium alte-
rum reginæ Raginthrudæ positum Ticini in atro
sanctæ Mariæ ad Perticæ; sed illius memoriam in
Paulo nostro non inveni. Raginthrudæ sancti Rachiis
filie, quæ cum matre Tasia non longe a Casino monte
monasterium condidit puellarum, meminit Leo
Ostiensis, cap. 8; an ad eum pertineat inscriptio illa
mihi non satis persuaserim, multoque minus cui re-
gum uxor fuerit divinare velim; reticent enim Paulus
nomina uxorum Adaloldi, Arioldi, Rotharis,
Ariberti I, Grimoaldi, Liutberti, et Ariberti II. Lapis
ita est inscriptus:

Condita priorum,
Raginthruda piis semper
Memoranda loquitis,
De vita cunctorum quam
Mors surgentibus aonis
Abstraxit subito regata sæcula tenentem,
Quæ, licet in paucis fuisset jura debus,
Taliter orabat concessi exordia regni
Templa Dei venerans, sacerdotesque ministros
Ecclesiæ sancto devota colebat honore,
Purpureas cotens simul et diadema vestes
Deposuit famulus Christo in capere certe,
Sicque suis manibus jejuna ministrat egenis
Ut regale decus vili mutaret anctus
Das mis. . . recreavit inanes.

ⁱ Mod., constituit. Siebertus, in Chronico, ad
annum 699, cum Paulo nostro scribit: † Mortuo Cu-
niperth Langobardorum rege, Liutperth filius ejus
puer in regnum succedit, Ansprandum habens tuto-
rem. ‡ Sed is auctor initium regni ejus, ad antece-
dentium regum, anno uno antevērit, et recte cum
nostra chronotaxi concordat Hieronymus Contractus
Cuniberti mortem anno 700 assignans.

CAPUT XVIII.

De Ragunberto duce Taurinensium, quomodo superato Liuberto regnum invasit, et eo anno occubuit.

Dehinc elapsis octo mensibus, Ragunbertus dux Taurinensium, quem quondam rex Godebertus cum exstingueretur a Grimoaldo reliquerat parvulum, de quo et superius diximus, cum valida manu veniens adversus Ansprandum, et Rotharit Bergomensium ducem, apud Novarias conflixit, eosque in campo exsuperans, regnum Langobardorum invasit, sed eodem anno mortuus est.

CAPUT XIX.

Quomodo Aripertus regnum invasit, et Liutbertum vivum comprehendit, et postea exstinxit.

Tunc filius ejus Aripertus, iterum bellum parans, pugnavit cum Liutberto rege apud Ticinum, cumque Ansprando, et Odone, et Tazone, nec non et Rotharit, ac Farone. Sed omnes hos bello exsuperans, Liutbertum infantulum vivum in bello comprehendit. Ansprandus quoque fugiens, in insulam se Commacinam communit.

Paulo item astipulator Sigebertus, anno 700: Ragunbertus dux Taurinensium Ansprandum tutorem regis Liuthperthi bello superat, et anno uno regnat, qui pro incompleto accipiendus est ita ut anno 701 Ragunberti obitus ab utroque auctore assignetur, reluctantem solum in Sigeberto continuati unius anni errore.

Al.: Tunc filius Godeberti regis, nomine Aribertus, rex factus est, iterum bellum parat. Lind. et Mod., qui, pro Ariberto, semper habet Ariperto.

Al.: Totone; al.: Zotone, et Tarone. Lind.

Al.: Pharaone, vel Pharon. Lind., Farone.

Pugna hæc Ariperti, hujus nominis II, Langobardorum regis, ejusque de Liutberto rege victoria, lucem accipit ab iis quæ doctissimus Baronius exscripsit ex Vita sancti Boniti exepiscopi Arvernensis, et hic ad uberiorem historiam copiam transcribo: Denique in Italiam ingressus (sanctus nempe Bonitus) a rege Longobardorum et devote et amanter acceptus est; qui cum viri Dei colloquiis frueretur, audivit ad se referri urbem (Ticinum) ab exercitu obsideri. At ille innox exsilien, jubet suos arma capessere, secumque contra hostes dimicaturus esse paratus ad pugnam. Conversus autem humiliter ad virum Dei: Quæso te, Pater, inquit, ut pro me Domino preces offeras. Nam mihi res est cum hostibus meis. Liceat mihi tua intercessionem ex illis palam referre. Mox inde urbem egressus, prælium cum hostibus inivit. Adeo vero paribus Ariperti (ita enim ille rex Longobardorum vocabatur) favit victoria, ut multis caesis atque prostratis, rege quoque in inguine vulnerato et capto, cum magno tripudio ad virum Dei redierit, eique pro precum illius suffragiis gratias agens, denuo se ejus orationibus commendavit multa cum humilitate, et in regno suo res necessarias illi præberi curaverit.

Al., expugnata Laude Pompeia. Lind. Mod., expugnata Laude, etc.

Al., Pergamum; al., Bergomum. Lind. Amb., Pergamum et Pergamenem, semper.

Varie harum machinarum appellationes. Erant enim quas λίσας vocabant. Earum sic meminit Cedrenus, pag. 614: Αὐτὸς δὲ σπῆρας ἐκ λόγων ἔχον πεπλεγμένας, βροταίαις βύρραις ἀνοθεν εὐστραταμέναις, καὶ τροχοῖς ἐχούσαις ὑπὸ τὰς τῶν βασιλευμένων κινῶν βροταίαις (λίσας τὰς τοιαύτας κατοννομάουσι μηχανάς) λαοῦ πλῆθος διχάλλας φέροντος καὶ σκαπῆνας, καὶ ἄλλα γεωργικά ὄργανα, ὥστε κατὰ μικρὸν ὑπὸ τῶν λίσας, καὶ τοῖς τεχνίταις προσαρμόσαι. etc. Erant etiam quæ dicebantur

CAPUT XX.

Quomodo Rotharit apud Bergamum regnans, ad Ariperto captus, vitæque privatus est.

At vero Rotharit dux, Bergamum civitatem suam rediens, regnum arripuit. Contra quem rex Aripertus cum magno exercitu proficiscens, expugnata primum et capta Laude, Bergamum obsedit, eamque cum arietibus et diversis belli machinis, sine aliqua difficultate, oppugnans, mox cepit, comprehensumque Rotharit pseudo-regem, ejus caput i barbaramque radens, Taurinis in exilium retrusit, quique ibidem post aliquot dies peremptus est. Liutbertum vero, quem ceperat, pari modo in balneo vita privavit.

CAPUT XXI.

Quomodo Ansprandus in Bojariam fugiens, cum Theudeberto eorum duce permansit.

Misit quoque exercitum adversus Ansprandum in insulam Commacinam. Quo comperto, Ansprandus fugit Clavennam, deinde per Curiam Rethorum civitatem venit ad Theudebertum Bojariorum ducem, et fuit cum eo per novem annos. Exercitus

elite. Auctor Vitæ Caroli Magni a P. Pithoeo J. c. editus: «Præparaverunt elitas ad debellandum præ virtute castrum.» Alia quoque genera Turpinus enumerat, cap. 9: «Septimo mense, apertis iuxta murum petriariis, et mangatellis, et trois.» Mangatellis significari putabat vir doctus eas machinas quas Galli Mantellos, seu Mantellettos, vocant, id est, vineas. De reliquis judicet lector. Lind.

Al., Rotarithum, et Freodonem regem. Lind.

Mos erat priscus captivos, et bello victos radere, quod et Sidonius Apollinaris tangit, lib. viii, epist. 9:

Sic tonso occipiti senex Sicamber,
Postquam victus es, sicias retrorsum
Cervicem ad veterem novos capillos.

Et abhi, in eodem scriptore. Sic capio versum Ovidii:

Jam tibi captivos mittet Germanis crines,
Culta triumphatæ mœnara gentis eris.

Morem autem hunc multis ante sæculis etiam apud alias gentes usitatum fuisse puto, conjecturam ducens ex Deuteronom. xvi, ubi de puella captiva ait: Quæ radet cesariem et circumcidet ungues, et deponet vestem, in qua capta est, etc. Sed et supplicii genus erat caput tondi; unde sæpiissime illa verba leguntur decerni, verberarique. Cedrenus, in Justino, p. 320: Τύψας αὐτὸν καὶ τὴν κεφαλὴν χείρας, καὶ γυμνὰς ὡς ἱπποδίσκος, διὰ μίσους τῆς πόλεως ἐθελόμενος. Ubi etiam vides asino eum impositum; usitatum enim hoc antiquis fuit, supplicio jam jam afficiendos, aënis, aut aliis animalibus, impositos, in spectaculum per plateas ducere. Agathias de Gabaræ interfectoriis, lib. iv: καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν ἦσαν, καὶ ἀνὰ τὰς λεωφόρους περιεγεγνήτες, μάλιστα δὲ κατὰ τοὺς κόλπους εἶναι καὶ πλῆθος ἄλσιν ἐνδεδυμένους. Sic Nicetas Choniates Andronicum camelo impositum narrat, lib. ii: Μεθ' ἡμέρας δὲ τινὰς καὶ τὸν ἑτερον τῶν ὀφθαλμῶν ἐξορῶντα, καὶ καθέδρῃ ἐπὶ καμήλων ψωμίσας, διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐθελόμενος. Sed hæc sunt aliter loci. Lind.

Al., insulam Comacinam. Illi vero per Coriam Rhedonum civitatem venit ad Theodebertum. Lind. et M.

Ex his Pauli verbis, aliisque sequenti cap. 35, quibus annum nonum a fuga Ansprandi conjungit cum decimo Theodeberti, Pagius, in Critica, ad ann. 712 initium tetrarchie Teodeberti ducis colligit, et cum ineunte anno 702 conjungit, fugam vero eum exeunte, ita ut altera Ariberti victoria de Liutberto bene cum eodem anno ineunte alligetur.

vero Ariperti insulam in qua Ansprandus confugerat invadens, ejus oppidum diruit.

CAPUT XXII.

Quomodo Aripertus Ansprandi uxorem filiumque ejus et filiam diversis modis deturpavit, et quomodo Liutprandum ad patrem suum in Bojariam ire permisit.

Rex igitur Aripertus, confirmato regno, Sigibrandum Ansprandi filium oculis privavit, omnesque qui ei consanguinitate juncti fuerant diversis modis affixit. Minorem quoque Ansprandi filium Liutprandum in custodia tenuit, ^a quem quia despicabilem personam et adhuc adolescentulum esse perspexit, non solum in ejus corpore vindictam aliquam minime ingressit, sed eum, ut ad patrem suum pergeret, abire permisit. Quod Dei omnipotentis nutu factum fuisse, qui eum ad regni gubernacula præparabat, dubium non est. Igitur Liutprandus ad patrem suum in Bojariam profectus, ei de suo adventu inestimabile gaudium fecit. Uxorem vero Ansprandi ^b Theuderadam nomine, rex Aripertus comprehendere fecit. Quæ cum se voluntate feminea reginam futuram esse jactaret, naso atque auribus abscissis, decore suæ faciei deturpata est. Pari etiam modo et germana Liutprandi, nomine ^c Aurona, deformis effecta est.

CAPUT XXIII

Quomodo apud Gallias major domus Anschis Arnulfi filius tunc erat.

Hoc tempore apud Gallias in Francorum regnum, ^d Anchis, Arnulfi filius, qui de nomine Anchisæ quondam Trojani creditur, appellatus, sub nomine ma'oris domus, gerebat principatum ^e.

CAPUT XXIV.

De morte Aldonis apud Forum-Julii, et ducatu Ferdulfi, qui a Sclavis occisus est.

Mortuo quoque apud Forum-Julii ^f Aldone, quem dixeramus loci servatorem fuisse, Ferdulfus ducatum suscepit, ^g qui de partibus Liguriæ exstitit homo lubricus, et elatus. Qui dum victoriæ laudem de ^h Slavis habere ⁱ cupiens, magna sibi et Foro-Julianis detrimenta inexit. Is præmia quibusdam Slavis dedit, ut exercitum Slavorum in eandem provinciam

^a Al., *Quem quia vilem sibi personam habuit, et adhuc adolescentem esse conspexit, non solum in corpus ejus non saviit*, etc. Lind. et Mod.

^b Amb., *Theodorata*.

^c Amb., Arona. Mod., Auruna. Ms. Lind., Au-
D rora.

^d Al., *Achies*. Lind. Mod., *Ansis*. Amb., *Anscis*.

^e Hæc item leguntur in libro de Episcopis Mettensibus a Paulo nostro scripta; nam fortasse Francos a Troja deductos ipse quoque legerat in historiis gentis illius, et Caroli Magni generi plaudens ubique recantavit. Notandus tamen præsentis capite continuatus illius error ex antecedenti sancti Arnulfi præpostera chronotaxi, quippe Anchis, vel Ansegisus, ut aliis dicitur, ante filium Pippinum ad superiora tempora est retrahendus.

^f Al., *Adone*. Lind., et ita Mod. et Amb.

^g Ms. Lind., *qui de partibus Liguriæ laudem*, etc.

^h Amb. et Mod., *Sclavis*, semper.

ⁱ Amb. et Mod., *cupit*.

^j Ms. Lind., *schuldazo*; al., *schuldabem*. Mod., *schuldabus*. Habetur sæpe hæc vox in legibus Langob.: tit. 415, § *Si quis schulthais, aut actorem regis occi-*

A sua adhortatione immitterent. Quod ita quoque effectum est. Causa autem magnæ in eadem Foro-Julii provincia perditionis ista fuit: irruerunt latrunculi Slavorum super gregem, et pastores ovium, quæ in eorum vicinia pascabantur, et de eis prædas abegerunt. Subsecutus est hos rector loci illius, quem ¹ sculdais lingua propria dicunt, vir nobilis, animoque et viribus potens, sed tamen eosdem latrunculos assequi non potuit. Cui exinde revertenti dux Ferdulfus obviam factus est. Quem dum interrogaret quid de illis latrunculis factum esset, ² Argaid (sic enim nomen habebat) eosdem fugisse respondit. Tunc ei Ferdulfus indignans, ita locutus est: Quando tu aliquid fortiter facere poteris, qui Argaid ³ ab ⁴ arga nomen deductum habes? Cui ille, ⁵ maxima stimulatus ira, ut erat vir fortissimus, ita respondit: Sic velit Deus, ut non antea ⁶ ego et tu, Ferdulfe, exeamus de hac vita, quam cognoscant alii quis ex nobis magis est arga. Hæc cum sibi invicem vulgaria verba locuti fuissent, contigit non post multos dies ut exercitus Slavorum, pro quorum adventu dux Ferdulfus præmia dederat, cum magnis viribus adventaret. Qui cum castra in summo montis vertice posuissent, et pene ex omni parte difficile esset ad eos accedere, Ferdulfus dux cum exercitu ⁷ veniens, cepit eundem montem circuire, ut per loca planiora super eos posset irruere. Tunc Argaid, de quo præmisimus, ita Ferdulfo dixit: Memento, dux Ferdulfe, quod me esse inertem et inutilem dixeris, et vulgari verbo arga vocaveris. Nunc autem ira Dei veniat super illum qui posterior e nobis ad hos Slavos accesserit. Et hæc dicens, verso equo per asperitatem montis, unde gravis erat ascensus, ad castra contendere cepit Slavorum. Ferdulfus vero opprobrium ducens, si non ipse per eadem difficilia loca super Slavos irrueret, cum per aspera quæque et difficilia inviaque loca secutus est. Quem suus exercitus turpe ducens locum non sequi, subsequi et ipse cepit. Videntes itaque Slavi eos per ⁸ devexa loca supervenire, præparaverunt se viriliter, et magis lapidibus ac securibus quam armis

ditur; Legibus Langobardorum Liutprandi regis, tit. 20, § 1, et alibi. Servatur etiam nunc in plurimis Germaniæ locis. Lind. In additionibus hæc ad leg. Salicas, § 14: « Et si gastaldius, aut sculdhais, vel loci præpositus, ubi doctiss. Eccardus: « HEISCHEN est querere, exigere, et schuld debium. Hinc compositum sculdahus, scultetus, Belg. schout, Germ. schultheis, et schultze, quæstorem, aut exactorem, proprie designat. Glossæ veteres: SCULDASIVS, pedaneus iudex. »

² Argaid ait ei (sic enim nomen habebat): Num Slavos frustra secutus es? Qui eosdem fugisse respondit, Lind.

³ Legum Langobardorum, tit. 420, § 1: « De ei qui alii arga dixerit. Si quis alium arga per furorem clamaverit, et negare non poterit, et dixerit, quod per furorem dixisset, tunc iuratus dicat quod eum arga non cognoverit. » Necdum exolevit hæc apud Germanos vox, quam ego e Græco deductam puto, nam illi ἀργός, pigrum et socordem dicunt. Lind.

⁴ Amb. et Mod., ego et tu, dux Ferdulfe.

⁵ Amb. et Mod., superveniens.

⁶ Mod., diversa.

contra eos pugnantes, pene omnes dejectos equis A est, Ratchis, et Ratchait, et * Ahistulfum viros strenuos genuit. Quorum ^d nativitas humilitatem matris ad gloriam erexit. Qui dux, congregatis omnium nobilium qui in bello de quo diximus obierant filiis, sic eos cum suis natis pariter nutritiv, ac si et ipsi ab eo geniti fuissent.

peremerunt, sique victoriam non viribus, sed casu, adepti sunt. Ibi omnis nobilitas periit Forojulianorum, ibi Ferdulfus dux cecidit, ibi et ille qui eum provocaverat exstinctus est. Tantique ibi viri fortes per contentionis malum et * imprudentiæ debellati sunt, quanti possent per unam concordiam et salubre consilium multa millia sternere æmulum. Ibi tamen unus e Langobardis, nomine Munichis, qui pater post Petri Forojulianorum et Ursi Cenetensis ducum exstitit, solus fortiter et viriliter fecit. Is cum de equo dejectus esset, et eum unus de Slavis subito invadens ejus manus fune colligasset, ipse manibus ligatis lanceam ab ejusdem Slavi dextera extrahens, eum cum ipsa percussit, et ligatus per aspera se loca dejiciens evasit. Hæc ideo vel maxime in hac B posuimus historia, ne quid alicui per contentionis malum simile contingat.

CAPUT XXV.

De ducatu Corvuli apud Forum-Julii, qui a rege exsecutus est.

Mortuo itaque Ferdulfo ducæ hoc modo, in ejus loco ordinatus est Corvulus, qui paucò tempore ducatum tenens, dum regem offendisset, evulsis oculis dedecore vixit.

CAPUT XXVI.

De Pemmo Forojulianorum ducæ, et de nativitate trium filiorum ejus.

Deinceps vero Pemmo ducatum promeruit, qui fuit homo ingeniosus, et utilis patriæ. Hic patre genitus ^b Billonense, qui de Belluno fuerat: sed propter seditionem quam illic fecerat, in Forum-Julii post veniens, ibi pacifice vixit. Hic Pemmo habuit conjugem Ratbergam nomine. Quæ cum esset facie rusticana, sæpe maritum deprecabatur, ut, se dimissa, aliam uxorem duceret, quam tanti ducis conjugem esse deceret. Sed ipse, ut erat vir sapiens, plus ejus mores, et humilitatem, verecundamque pudicitiam, quam corporis pulchritudinem, sibi complacere dicebat. De hac ergo conjugē tres Pemmo filios, hoc

* Amb., imprudentiam.

^b Al., Billione, qui de Billione non fuerat, sed propter, etc. Lind.

^c Al., Ahistulfum; al., Aistulfum. Lind.

^d Al., gnativitas. Lind.

* Al., dux Orsurum. Lind.

^f Al., Hirpinum, atque Ausinium. Lind.

* Restituit Baronius vitiatam horum nominum lectionem, ac pro Sura, Soram; pro Hirpinos, Arpinum; pro Arcon, Arcanum reponit: loca, ut ipse patri Soravus ait, parum inter se distantia, et adhuc notissima. De hac Gisulfi ducis deprædatione Anastasius, in Joanne VI: « Gisulfus dux gentis Langobardorum Beneventi, cum in omni sua virtute in Campaniam veniret, incendia et deprædationes multas exerceret, cumque captivos non paucos cepisset, et usque ad locum qui Horrea dicitur fossatum fecisset, nullusque exstisset qui ei potuisset resistere, denominatus pontifex, missis sacerdotibus cum apostolicis donariis, universos captivos de eorum manibus redemit, et illum cum suo stolo ad propria repedare fecit. » Acta hæc laudatus cardinalis anno 702 puta-

est, Ratchis, et Ratchait, et * Ahistulfum viros strenuos genuit. Quorum ^d nativitas humilitatem matris ad gloriam erexit. Qui dux, congregatis omnium nobilium qui in bello de quo diximus obierant filiis, sic eos cum suis natis pariter nutritiv, ac si et ipsi ab eo geniti fuissent.

CAPUT XXVII.

De Gisulfo Beneventanorum ducæ, quomodo Suram et alia castra invasit.

Hæc denique ætate, Gisulfus Beneventanorum * ductor, Suram Romanorum civitatem, et Hirpinos, atque * Arcem, pari modo oppida cepit. Qui Gisulfus tempore Joannis papæ cum omni sua virtute Campaniam venit, incendia et deprædationes faciens, multos captivorum cepit, et usque in locum qui Horrea dicitur castrametatus est, nullusque ei resistere potuit. Ad hunc pontifex missis sacerdotibus cum apostolicis donariis, universos captivos de eorum manibus redemit, ipsumque ducem cum suo exercitu ad propria repedare fecit.

CAPUT XXVIII.

De donatione quam Aripertus Romanæ Ecclesiæ fecit et de duobus Anglorum regibus.

Hoc tempore Aripertus rex Langobardorum, donationem patrimonii Alpium ^b Cotliarum, quæ quondam ad jus pertinuerant apostolicæ sedis, sed a Langobardis multo tempore fuerant ablata, restituit, et hanc donationem aureis exaratum litteris Romam direxit. His etiam diebus, duo reges Saxonum, ad vestigia apostolorum Romam venientes, sub velocitate, ut optabant, defuncti sunt.

CAPUT XXIX.

De Benedicto Mediolanensi archiepiscopo.

Tunc quoque venit Benedictus archiepiscopus Mediolanensis Romam, et causam egit pro Ecclesia Ticinensi. Sed victus est, eo quod a priscis temporibus ^d Ticinenses episcopi a Romana fuerant Ecclesia consecrati. Fuit autem isdem venerabilis Benedictus archiepiscopus, vir egregiæ sanctitatis, de quo per universam Italiam bonæ opinionis fama flagravat.

vii, nec ego illius chronotaxim quoad hanc Gisulfi excursionem loco movere ausim ex continenti Anastasii narratione.

D ^b Amb., Guttiarum. Vide Anast. in Joanne VII, Bedam, Adonem Viennensem, et Hermannum Contractum, a quo insignis hæc donatio cum anno 707 alligatur.

^d Ms. Lind.: Ticinensis episcopatus Romæ fuerat Ecclesia consecrata. Antiquissimæ hujus controversiæ rationes, quibus Mediolanenses archiepiscopi metropolitanorum jura in Ticinenses episcopos exercere irritò conatu non semel sibi asseverarunt, clamantibus integram libertatem Ticinensibus, accuratissime collegit vir cl. Ludovicus Antonius Muratorius noster, in aurea sua dissertatione, quam appendicis nomine apposuit ad tom. I Anecdotorum: in eam penitiora veterum monumenta vir antiquitatum peritissimus, et publici boni amantissimus, collegit, quæ commentarii vices rependant ad hunc Pauli locum. Exstat etiam peculiaris alter libellus auctore P. Eustachio a sancto Ubaldo, utrumque consulat lector: nam propositus notarum modus tanta non patitur.

CAPUT XXX.

De morte Trasemundi Spoletani ducti, et ducatu filii ejus Faroaldi.

Igitur defuncto ^a Trasemundo duce Spoletanorum, Faroaldus ejus filius in loco patris est subrogatus. Denique ^b Wachilap germanus fuit Trasemundi, et cum fratre pariter eundem rexit ducatum.

CAPUT XXXI.

De Justiniano imperatore, quomodo iterum regnum invasit, et suos rebelles occidit.

At vero Justinianus qui auctoritas principatu in Ponte exsulabat, auxilio ^d Terebelli Bulgarum regis regnum rursus recipiens, eos qui se expulerant patricios occidit. ^e Leonem quoque et Tiberium, ^f qui locum ejus usurpaverant, cepit, et in medio circo coram omni populo jugulari fecit. ^g Gallicinum vero patriarcham Constantinopolitanum, eratis oculis, Romam misit, Cyrumque abbatem, qui eum in Ponto exsulem aluerat, episcopum in loco Gallicini constituit. Hic Constantinum papam ad se venire jubens, honorifice sus-

^a Al., Trasimuldo. Lind.

^b Mod., Vulchilla. Al., cum quo Wolchilla ejus frater eundem rexit ducatum. Lind.

^c Exsulaverat. Mod.

^d Al., Trebellii. Lind.

^e Al., Leontium. Lind.

^f Leontium nempe qui Justinianum, Tiberium qui Leontium imperio exturbaverant: cum his Heraclius Tiberii frater, alique plures ex primoribus urbis. Vide Cedrenum, Zonaram, Theophanem, aliosque Graecos scriptores, ex Latinis Anastasium, in Joanne VII, Histor. Miscell. lib. xx, ubi haec leguntur: « Anno 7 imperii Absimar, etc., Justinianus cum ad regiam urbem una cum Trebelli venisset, cum subjectis Bulgaris castrametatus est ad portam Carsii, et usque ad Blacernas, et per tres dies alloquens eos qui erant de civitate, conviciis dehonebatur ab illis, qui eorum nec saltem verbum admittabant. At vero Justinianus cum paucis contribulis bello ex-capto, per aqueductum ingressus, et tumultum excitans, fodiendo urbem obtinuit, et post paululum tabernaculum in palatio Blacernarum tetendit. Igitur imperii sui primo anno, id est, quo imperium suum Justinianus recepit, multa dona Trebelli tribuens, simul et regalia vasa, dimisit eum in pace. Ceterum Absimarum urbem Apolloniadem fugiens adiit; insecutionem tamen perpressus apprehenditur, et ad Justinianum deducitur. Porro Heraclius victus a Thrace adductus est cum omnibus qui ei opitulabantur, quos in muro omnes suspensio interfecit. Cum autem ad Mediterranea destinasset, multos ex eis inventos, tam actores quam privatos, similiter interemit. Porro Absimarum atque Leontium victos catenis per totam urbem pompis fecit dehonebati. Cumque ludu equestres ageretur, ipseque in solio resideret, ducti sunt publice tracti, et projecti proni ad pedes ejus: quorum ille colla usque ad solutionem primi brachii calcavit, universa plebs acclamante: « Super aspidem ^g et basiliscum ambulasti, et conculcasti leonem, et ^h draconem. » Et ita hos destinatos in vivario animalium capitis animadversione punivit, etc. »

^g Al., Gallicinum, et sic infra. Lind.

^h To *quasi* non leg. in Mod. Tempus migrationis Constantii pontificis ad urbem C. P. ex Anastasio discimus. Scribit ille in Vita ejusdem: « Hisdem temporibus, misit supradictus imp. ad Constantinum pontif. sacram, per quam jussit eum ad regiam ascendere urbem. Qui sanctiss. vir, jussis imperialibus obtemperans, illico navigio fecit parari, quatenus iter aggrederetur marium, et egressus est a portu Romano die 5 mensis Octobris, indictione 9, etc., » quae ex-

^A cepit, ac ^b remisit. Quem prostratus in terram pro suis peccatis intercedere rogans, cunctas ejus Ecclesiae privilegia ^c renovavit. Qui cum exercitum in Pontum mitteret ad comprehendendum Philippicum, quem ibi relegaverat, multum eum isdem venerabilis papa prohibuit, ne hoc facere deberet sed tamen inhibere non potuit ^d.

CAPUT XXXII.

Quomodo Philippicus Justinianum peremit, et Augustale decus invasit.

Exercitus qui missus contra Philippicum fuerat ad partem Philippici se contulit, eumque imperatorem fecit. Qui Constantinopolim contra Justinianum veniens, cum eo ab urbe milliarii duodecimo pugnavit, ^B vicit, et occidit, regnumque ejus adeptus est. Imperavit autem Justinianus cum filio Tiberio in hac secunda vice ^k annos sex, quem Leo in expulsiōne illius naribus detruncavit. Qui post iterum assumpto imperio, quoties defluentem ^l guttam rheumatis manu eunte anno 710 currere inceperat.

^l Mod., condonavit. Anastasio, ubi haec item leuntur, renovavit.

^C Motus est Justinianus in Chersonenses, quod sibi exsulanti paravissent insidias, et ut savissimi erat animi, expedita contra illos classe, praeparat ut universi gladio trucidarentur, quod nemine resistente factum est, solis infantibus ad captivitatem servatis. Classis in reditu prope Byzantium tempestate fracta: inde ab imperatore in primores miseræ gentis et innoxios infantes crudelissime scivitum est, ut Theophanes, Cedrenus, alique Graeci narrant scriptores. His minime contentus, altero anno classem iterum paravit, ut omnia Chersonensium aedificia solo aequaret, et aratro proscinderet. Metu percussus, qui a cado supererant Chersonenses, Obajani Gazarorum principis auxilio freti, ab imp. manifesto rebellaverunt, et cum his Elias Spatharius, atque Bardanes genere Pergamæus, filius Nicephori, qui, mutato nomine, Philippicus appellatus, imperium arripuit. Hunc Justinianus cæsum, et tonsum, atque ferreis vineulis alligatum, in Cephaleniam insulam relegaverat, quod ex pseudo-monachi vaticinio imprudenter sibi summam rerum potestatem pollicitus fuerat, mox utrumque revocatum classi praefecerat. At acciditibus iis ad Chersonenses, Justinianus, audita rebellionē, primum in filiae familiarum iram explevit, inde classem ad capiendum Bardanem direxit; sed cum in militum manus venire non potuisset, ii, vel metuentes re infecta ad imp. redire, vel, ut in Agathonis diaconi peroratione legitur, fanatico quodam tumultu insanientes, Philippicum acclamantes, contra Justinianum eandem classem imperante Philippico moverunt. Acta haec dum Constantinus in urbe regia moraretur facile ab universo scriptorum consensu elicim ^s, eumque mitiora consilia suggestisse auctor est noster, unde supplendū Anastasius in Vita ejusdem pontificis.

^D ^k Modoei, annos septem; sed servanda Editorum lectio, etsi Baronius octo etiam annos Justiniano post recuperatum imperium assignet; nam error evincitur ex Anastasio, qui postquam Constantini pontificis reditum in urbem secutum fuisse scribat die 24 mensis Octobris, ind. 10, sequitur: « Post menses tres lugubre nuntium insonuit quod Justinianus Christianissimus imp. et orthodoxus imp. trucidatus est; » unde anno 711 nondum completo, indictione 10, a Septembri ejusdem inchoata, Justinianus e vivis sublatu est, cumque anno 705 restitutus fuerit, ut supra notari, sex tantum annos iterum imperavit.

^l Al., guttam emanantem manu deterisit. Lind. et Mod.

detersit, pene toties aliquem ex iis qui contra eum fuerant jugulari precepit ^a.

CALUT XXXIII.

De obitu Petri archiepiscopi, et sacerdotio Sereni.

Mortuo denique his diebus patriarcha Petro, Aquileiensis regimen Ecclesiae suscepit Serenus, qui fuit vir simplicitate praeclitus, et ad Christi servitium pronus ^b.

CAPUT XXXIV.

Quomodo Philippicum Anastasius superavit.

At vero Philippicus, qui et Barlanis dictus est, postquam in imperiali dignitate confirmatus est, Cyprium, de quo dixeramus, de pontificatu eiecit, ad gubernandum monasterium suum, et Pontum redire precepit. Hic Philippicus Constantino papae litteras pravi dogmatis direxit, quas ille cum apostolicae sedis consilio respuit. Et huius rei causa fecit picturas in porticu sancti Petri, quae gesta sex sanctorum synodorum universalium retinent. Nam et huiusmodi picturas, cum haberentur in urbe regia, Philippicus iusserat auferri, statuitque populus Romanus, ne haeretici imperatoris nomen, aut chartas, aut figuram solidi, susciperent. Unde nec ejus effigies in ecclesiam introducta est, nec nomen ad missarum solemniam prolatum. Hic cum sex annum unum et sex menses regnum gessisset, contra eum Anastasius, qui et Artemius dictus est, insurgens, eum regno expulit, oculisque privavit, nec tamen occidit. Hic Anastasius litteras Constantino papae Romam per Scho-

^a Addit Theophanes saevissimum imp. quoties a prandio vel coena surgeret, aliquem morti tradidisse, ita ut catholicae religionis laudem innumeris caedibus deturpaverit.

^b Ex hoc Pauli capite emendanda in Ughello Aquileiensium patriarcharum chronologia; ibi enim Petrus ante annum 604 non producit, et hic manifeste noster asserit eundem anno 711 et vivis excessisse; unde ante hunc omnino reposerim Agathonem, et male tributam schismatici notam a Petro deleverim; etenim si Sergio Rom. pontif. sedente schisma cessavit, ut inter historicos convenit, quomodo Petrus, qui sub Constantino Sergii, post utrumque Joannem VI et VII ac Si-innum, successore sedebat, in schismate perseverasse dicitur? multoque minus laus haec Sereno tribuenda, quam alter ante ipsum, et fortasse hic Petrus, si revera sedere cepit anno 670 abjurato errore sibi comparaverat. Neque Serenus synodo interfuit quae Aquileiae celebrata est (si tamen satis id constare credatur, ut supra notavi), cum et salutaribus beati papae Sergii monitis instructa, et ipsa (Aquileiensis) cum ceteris Christi Ecclesiis annuere consentit. Sereno quidem conveniunt quae refert idem Ughellus de palatio a sancto Gregorio II eidem, rogante Liutprando rege, transmissa, et hortatoria epistola ne jura Gradensis Ecclesiae invadere tentaret. De hac vide quae notavit doctus. Lucentius ad eundem Ughellum.

^c Al. deest *et Pontum*. Lind. In Beda, lib. vi de Aet. mundi, legitur, atque inde fortassis hac noster exscripsit. Cyro ejecto, et Joannem quendam improbitatis et pravae opinionis consortem in locum ejus promovit, scribit Theophanes, in Chronico. Philippicus enim, Stephani abbatis discipulus, qui fuerat Macarii, vix ad imp. elevatus, sextae synodo contrariam haeresim professus, ita insanire cepit, ut et ejusdem vi synodi imaginem ab annis jam aliquot prope, ac inter quartam sextamque scholam, in imperiali palatii vestibulo expositam dejici jussit, alioquin, inquit, non sustinens ingredi in regiam

lasticum patricium et exarchum Italiae direxit, quibus se factorem catholicae fidei et sancti sexti concilii praedictorem esse declaravit ^d.

CAPUT XXXV.

Quomodo Anspandrus, auxiliante sibi Theudeberto, cum Bojariis Aripertum superavit, et de morte Ariperti in flumine; et de fuga germani ejus Cuniberti, et regno Anspandri, et Liutprandi filii ejus.

Igitur postquam Anspandrus apud Bojariam jam novem expletis annis exulasset, promotus tandem Theudeberto decimo anno Bojariorum, ductor exercitu venit Italiam, pugnavit cum Ariperto, et facta est ex utraque parte multa strages populorum. Sed quamvis ad extremum nox praedium diremisset, certum tamen est Bojarios terga praebuisse, et Ariperti exercitum victorem ad castra remeasse. Sed dum Aripertus in castris manere nolisset, sed potius Ticinum civitatem introisset, et suis hoc factum desperationem, et adversarius audaciam, praebuit. Qui postquam in civitatem ingressus est, et sensit quia pro hoc facto suum exercitum offensum haberet, mox et arrepto consilio ut in Franciam fugeret, quantum sibi utile duxit, et palatio aurum sustulit. Qui dum trans fluvium Ticinum gravatus auro natare voluisset, ibi corruens suffocatus aquis extinctus est. Cujus in crastinum diem corpus inventum, in palatio ornatum, ac deinde ad basilicam Domini Salvatoris, quam antiquitus Aripertus construxerat, perlatum, ibique sepultum est. Hic in

non suam, etc., ut legitur in peroratione Agathonis diaconi a Combeldio vulgata, unde faciem accipiunt quae infra narratur de synodis in porticu sancti Petri a Constantino depictis.

^d Amb., concilio.

^e Al.: *Iusserat deleri et sanctorum statuas, et imagines ex omnibus templis eradi, jussitque ut de Monasterio Romanorum clerici Constantinopolitane Ecclesiae consentiret. Quapropter statuit cum papa populus Romanus*. Lind. At nihil de prima lectione mutandum, ut ab imperito quodam in ista factum puto, repugnantibus Mss. nostris, et notissimae historiae chronotaxi.

^f Haec item Beda, loco citato. Anastasius, in Constantino, addit ex hoc Romanorum decreto civile bellum exortum fuisse, recusantibus plerisque Petrum ducem ab imperatore datum recipere, sed illico pontificis opera sedatum, paulo post, nuntiata morte Philippici, penitus extinctam.

^g Theophanes, et Zonaras, alique, a Paulo nostro dissentiunt, et Philippico annos duos imperii tribuunt, sed jam ante notaverant viri doctissimi ex aliis etiam historicis monumentis a Paulo minime recedendum. Baronius exhibuit apertissimos characteres in Actis publicis de miraculo sanatae poellae arreptitiae imagine sancti Anastasii. Pagius addit et aliud testimonium ex citata peroratione Agathonis diaconi, qua Philippicum ipso sancto Pentecostes Sabbato, 11 indictionis (anno 713) comprehensum, excaecatumque cognoscimus, atque inde ad illius initium retrocedendo vera quae Paulus asserit conperimus.

^h Vide Anastas., in Constantino.

ⁱ Amb., Bojariam, semper.

^j Amb., accepto.

^k Al., ordinatum, et ita Mod. Al., in palatium perlatum. Lind.

^l Anno 712 Aripertum e vivis sublatum fuisse mani esse probant ratio temporis quo regnum tenuit, et initium Liutprandi regis; is enim eodem

diebus quibus regnum tenuit noctu egrediens, et hac illaque pergens, quid de eo a singulis civitatibus diceretur per semetipsum explorabat, ac diligenter qualem iustitiam singuli iudices populo suo facerent investigabat. Hic advenientibus ad se exterarum gentium legatis, vilibus coram eis vestibus, sive pellicis, utebatur, utque minus Italiam insidiarentur, nunquam eis ^a pretiosa vina, vel ceterarum rerum delicias ministrabat. Regnavit autem cum patre ^b Ragunberto, sive solus, usque ad annum duodecimum. Fuit quoque vir pius, eleemosynis deditus, ac iustitiae amator. In cuius temporibus, terrae ubertas nimia, sed tempora barbarica. Nujus germanus ^c Guntbertus eo tempore in Franciam fugiens, ibidem usque ad suae mortis diem permansit. Huic fuerunt filii tres, quorum qui major natus exstitit, Raginbertus nomine, nostris in diebus Aurelianensem civitatem rexit. Post cuius Ariperti funus, ^d Ansprandus, Langobardorum regno potitus, tres menses solummodo regnavit: vir per omnia egregius, et cuius sapientiae rari sequandi sunt. Cernentes Langobardi hujus interitum, ^e Liutprandus ejus filium in regali constituunt solio. Quod Ansprandus dum adhuc viveret audiens, valde laetatus est.

anno quo Aripertus excessit regnare coepit, ut Paulus alique scribunt, etsi Sigebertus id referat ad annum 710, Paulo in reliquis consentiens. ^a Ansprandus, ait ille, cum Bajoariis Italiam repetit; cum Aripertus conflixit, eoque fugiente, et in fluvium demerso, regnum Langobardorum recipit; Ansprandus post tres menses mortuo, Liutprandus filius ejus regnavit annis xxxii. ^b Baronius hoc loco Paulum hallucinatum scribit, et Aripertum non annos xii, sed tantum viii, regnasse. Verum cardinalis doctiss. initium Ariperti loco suo moverat, atque inde regnum ipsius decurtaverat. Liutprandi vero initium ab hoc anno demonstrant characteres in charta relata a Margarino, tomo II Bullarii Cassinensis, quae data dicitur ^c anno regni ejus nono decimo, die Kalendarum Decembris, indictione 12. ^d quia annus 731 a Kal. Septembris notatur. Ego addo et aliam donationis factae a Senatore filio Albini et Theodolinda ejus uxore monasterio monialium intra urbem Ticinensem erecto, in propria donantium domo, quam integram dabimus, Deo annuente, in Collectione diplomatum. In ea legitur: ^e Regnante Domino nostro Liutprando, viro excellentissimo rege, anno in Dei nomine tertio, v Kalendarum Decembris, indictione tertia decima. ^f Cumque indictione tertia decima annus 715 notetur, primus regni Liutprandi 712 in hac pariter indicatur. Similes chronologicae notae in diplomate Liutprandi apud Ughellum, tom. I, p. 411.

^a Mod., pretiosam cenam.

^b Al., Ragimberto, et ita in Amb. Al., Godiberto, seu Tangiberto, quem solus, etc. Lind.

^c Mod., Gunipertus.

^d Al., Lansprandus, et sic infra. Lind.

^e Ansprandus adhuc vivo, Liutprandus ejus filius in regno successor datus est a Langobardis, dum imminentem illius obitum cognoscerent, postremum hoc officii genus in optimum regem persolvantibus. Ticini sepultus est Ansprandus in sacello divi Adriani martyris, quod ipse construxisse fertur. Tumulo hae epigraphes inscripta:

Ansprandus honestus moribus, prudentia pollens, Sapiens, modestus, piens, sermone facundus.

CAPUT XXXVI.

Quomodo Theodosius Anastasium superavit, et regnum invasit, et de inundatione Tiberis.

Hoc tempore Anastasius imperator classem in Alexandriam contra Saracenos direxit. Cujus exercitus ad ^a aliud versus consilium, ab itinere medio Constantinopolitanam urbem regressus, Theodosium orthodoxum inquirens, imperatorem elegit, atque coactum in solio imperii confirmavit. Qui Theodosius apud ^b Aream civitatem Anastasium gravi praelio vicit; datoque sibi sacramento, eum clericum fieri ac presbyterum fecit ordinari. Ipse vero ut regnum accepit, mox in regia urbe imaginem illam venerandam ^c in qua sancta synodus erat depicta, et a Philippico fuerat dejecta, pristinum in locum erexit. His diebus Tiberis fluvius ita inundavit, ut, alveum suum egressus, multa Romanae fecerit exitia civitati, ita ut in via ^d Lata ad unam et semis staturam excreceret, atque a porta sancti Petri usque ad pontem ^e Milvium aquae se distendentes conjungerent.

CAPUT XXXVII.

De gente Anglorum, et rege Francorum Pippino, et bellis ejus, et quia ei Karolus suus filius successit.

His temporibus multi Anglorum gentis nobiles et ignobiles, viri et feminae, ^a duces et primates, divini amoris ^b instinctu Romam venire consueverunt. Apud regnum Francorum tunc temporis ^c Pippinus

Astantibus qui dulcia favi mellis ad instar Singulis promebat de pectore verba, Cujus ad aethereum spiritus dum pergeret axem, Post quinos udecies vitae suae circiter annos, Apicem reliquit regni praestantissimo nato Lyuthprando inclyto et gubernacula gentis. Datum Papiae, die Iduum Junii, indictione decima.

Atque hinc etiam firmatur regni Liutprandi epochae characteribus conveniens, imo et prologo ejus edicti in legibus Langobardorum, ut notavit eminentissimus Baronius.

^a Al.: Aliud adversis eum cupiens consilium ab itinere medio, etc. Lind. Amb., ad alium veniens consilium, etc.

^b Amb. et Mod., Nicæam; ita quoque Lind., eaque lectio emendatur; constat enim ex Graecis Latinisque scriptoribus Anastasium in urbem Nicæam confugisse, ibique frustra se contra Theodosium munivisse, ut Theophanes anno Incarn. secundum Alexandrinos 707 narrat, Nicephorus, Cedrenus, Historia Miscella, et Anastasius in Gregorio II. De anno quo Theodosius imperator est dictus vix adhuc liquet: Pagii mihi aridet sententia hae omnia, scilicet Tiberis inundationem, et initium Theodosii, uno tempore a Paulo alligata, invictis rationibus ad annum 716 referentis.

^c Amb.: In qua sancta synodus erat depicta, et a Philippico fuerat dejecta. Anast., loco citato: In qua sancta erat sex synodi depicta, etc.

^d Amb., Lateranensi, sed servanda prima lectio, ut perius quisque regionum urbis noverit.

^e Amb., Molvium.

^f Amb., duces, et privati, et ita in aliis. Lind.

^g A. et M., instinctu de Britannia Romam, etc. Et ita Lind.

^h Notavit Pagius Pippinum hunc Heristallam post pugnam Tetricianam principatum totius Franciae occupasse, ac majorem domus trium regnorum fuisse, atque inde, ab anno scilicet 687, originem potentiae Pippini deduxit ad annum usque 714, quo non diu post occisum Grimoaldum filium e vivis excessit.

obtinebat principatum. Fuit autem vir miræ audaciæ, qui hostes suos aggrediendo statim conterebat. * Nam supra suum quemdam adversarium Rhenum transgressus, cum uno tantum satellite suo irrui, eumque in suo cubiculo residentem cum suis trucidavit. Bella quoque multa cum Saxonibus, et maxime cum ^b Rathodo Frisionum rege, fortiter gessit. Hic et ^c alios filios habuit, sed ex his Carolus præcipuus exstitit, qui ei post in principatu successit.

CAPUT XXXVIII.

Quomodo Liutprandus rex Rotharit suum rebellem occidit, et de audacia ejusdem regis.

At vero Liutprandus rex cum in regno confirmatus esset, eum Rotharit ejus consanguineus perimere voluit. Is enim convivium ei in domo sua apud Ticinum præparavit, in qua domo viros fortissimos, qui regem convivantem exstinguerent, armatos abscondit. Quod cum Liutprando nuntiatum fuisset, eum ad palatium suum evocari præcepit; quem, sicut ei dictum fuerat, lorica sub veste indutum ipse manu pertractans reperit. Qui Rotharit cum se detectum cognovisset, statim post se exsiliens spatam evaginavit, ut regem percuteret. E contra rex suum enssem vagina exemit. Tunc unus e regis satellitibus, nomine Subo, Rotharit a tergo comprehendens, ab eo in fronte vulneratus est. Super quem Rotharit et alii insilientes eum ibidem occiderunt. Quatuor vero ejus filii qui non aderant, ubi inventi ibi perempti sunt. Fuit autem rex Liutprandus, vir multæ audaciæ, ita ut cum eum duo armigeri ejus occidere cogitarent, et hoc ei perlatum fuisset, in profundissimam silvam cum eis solus ^d egressus est, mox evaginatum gladium contra eos tenens, eisdem quia eum occidere

* Mod.: *Per Hinum fluvium, qui juxta Danubium fuit transgressus*, etc., et ita leg. al. Lind.

^b Amb., *Ratpodo*. Lind. Al., *Raboto*.

Annalista Mettensis eum vocat Radbodum, Beda Radhbedum. Victus is a Pippino anno circiter 590, filium suum nomine Theudsindam Grimoaldo, Pippini filio, in matrimonium dedit.

^c Pippino filii fuere Drogo et Grimoaldus ex Pletrude, Carolus et Childebrandus ex Alpaide. Carolus cognomento Martellus post patrem summa rerum potitus est, præmortuis jam ante Drogone ac Grimoaldo.

^d Amb., *ingressus est*.

* Amb. et Mod., *populum Romoaldus ejus filius regendum suscepit*. Lind. Al. leg. *suscepit*, pro *sublimavit*. Revocanda in hunc locum sunt quæ Paulus de Gislulfo I scripsit, cap. 2 hujus libri, annos ducebat ejus enumerans, qui, si post Grimoaldi triennium initium habuerunt, ab anno 690 sunt deducendi usque ad 707, ita ut Liutprandum regem Gislulfo non viderit. Turbat ordo historię Pauli, in qua cum rebus a Liutprando gestis obitus Gislulfi alligatur, sed pluries id in ejus historia quisquis notaverit.

^f Al., *Petronas*. Lind.

^g Leo Ostiensis, in sui Chronici lib. 1, cap. 4, Gregorium hunc tertium designat; sed, ut supra, lib. iv, cap. 18, num. 62, notavi, pro tertio secundus est reponendus, argumento Vitæ sancti Willibaldi Eistensis episcopi, quam primus ad hanc rem adduxit Camillus Peregrinus in sua serie abbatum Cassinensium: eidem subscripserunt Bollandus in sancto Gregorio II, Angelus a Nuce in suo Excursu chronologico ad Leonem Ostiens., n. 481 et seqq.; Ma-

A cogitaverunt impropere. Quod ut facere deberent hortatus est. Qui statim ejus pedibus provoluti, ei sunt cuncta quæ machinati erant professi. Et de aliis quoque similiter fecit. Sed tamen confessis mox tantæ malitiæ culpam pepercit.

CAPUT XXXIX.

De morte Gislulfi ducis Beneventani, et ducatu filii ejus Romoaldi.

Defuncto itaque Gislulfo Beneventanorum duce, Samnitus ^e populus Romoaldum ejus filium ad regendum se sublimavit.

CAPUT XL.

Quomodo beatus Petronax monasterium sancti Patris Benedicti apud Cassinum reparavit, et de monasterio sancti Vincentii.

B Circa hæc tempora ^f Petronax civis Brexianæ urbis, divino amore compunctus, Romam venit, hortatuque tunc ^g Gregorii apostolicæ sedis papæ, Cassinum castrum petiit, atque ad sacrum corpus beati Patris Benedicti perveniens, ibi cum aliquibus ^h simplicibus viris, jam ante residentibus, habitare cepit, ⁱ qui eundem venerabilem virum Petronacem sibi seniore statuerunt. Hic non multum tempus, cooperante misericordia, et suffragantibus meritis beati Benedicti patris, jamque evolutis fere ^j centum et decem annis, ex quo locus ille habitatione hominum destitutus erat, multorum ibi monachorum, nobilium et mediocriorum, ad se concurrentium, Pater effectus, sub sancto regulæ jugo, et beati Benedicti institutione, reparatis habitaculis, vivere cepit, atque hoc sanctum cœnobium in statum quo nunc cernitur erexit. Huic venerabili viro Petronaci in sequenti tempore sacerdotum præcipuus, et Deo dilectus pon-

billon. in An., Bacchini in dissert. de ætate Petri Senioris, alique. Petrus Diaconus ad Zachariæ pontificis tempora Petronacis in Cassinum adventum refert; sed noster huic manifeste repugnat. Ad Peregrinii argumentum addit Mabillonius, et cultum Cassinatium in sanctum Gregorium II, non vero III, et rationem temporis, xxxii nempe annorum, quibus Petronax instaurato Cassinensi monasterio præfuit, eaque retrocedendo a tempore Optati Petronacis successoris an. 752 a Stephano II ad Aistulfum regem Langobardorum legati, circa 720 venit, qui in pontificatu sedebat sanctus Gregorius hujus nominis II.

^h Simplicium virorum appellatione eremitas interpretatur Nuceus ad hæc verba, quæ in suum Chronicon, lib. 1, cap. 4, pene ad verbum transcribit Leo, hoc unum addens, Petronaci socios a Gregorio datos ⁱ aliquantos de Lateranensi congregatione fratres, ^j eam scilicet quæ, fugatis e Cassino monachis, sancti Pelagii papæ II et Tiberii Mauricii imp. concessione juxta Lateranum coaluerat.

^k Atque ab eisdem fratribus in Abbate prælatu, scribit Leo, cit. cap.

^l Numerum ex annorum legit Nucens etiam in ms. Codice Leonis Ostiensis, lit. B. Breviorem etiam numerum notarunt Adrevaldus Floriacensis, de mir. sancti B., lib. 1, cap. 115, et Ab. Uspersensis in Chronico. Leonis Codex alter signatus A., et Editio Veneta, ipsaque Parisiensis Nucæ habet cxxx, Regestrum Petri ab ipso citatum cxx, at in omnibus cum Mabillonio reponendi ad minimum cxxv. Bacchini, loco cit., Paulum paragonismi excusare tentat, sed et ipse sibi parum fidens in aliorum venit sententiam.

tifex Zacharias plura adjutoria contulit, libros ^a scilicet sanctæ Scripturæ, et alia quoque quæ ad utilitatem monasterii pertinent; insuper et ^b regulam, quam beatus Pater Benedictus suis sanctis manibus conscripsit, paternâ pietate concessit. Monasterium vero beati Vincentii martyris, quod juxta Vulturii Fluminis fontem situm est, et nunc magna congregatione refulget, a tribus nobilibus fratribus, hoc est, Tato, ^c Taso, et Paldo, jam tunc ædificatum, sicut viri eruditissimi Auberti ejusdem monasterii abbatibus, ^d in volumine quod de hac re composuit, scripta significant. Superstita sane adhuc beato papa Gregorio Romanæ sedis, Cumanum castrum a Langobardis Beneventanis pervasum est; sed a duce Neapolitano noctu superveniente quidam ex Langobardis capti, quidam perempti sunt; castrum quoque ipsum a Romanis est receptum. Pro cuius castri redemptione pontifex septuaginta libras auri, sicut primitus promiserat, dedit ^e.

CAPUT XLI.

Quomodo defuncto imperatore Theodosio, Leo ei successit in regno.

Inter hæc ^f defuncto imperatore Theodosio, qui

^a Amb., etiam.

^b Sacrum hunc regulæ Codicem anno 896 incendio crematum fuisse cum Teanensi monasterio, auctor est Leo, lib. 1, cap. 48. Nuceus tamen postremum libri caput ab igne servatum in suo Cassinensi monasterio gratulabatur n. 497.

^c Nomina Tato, Taso, et Paldo, non leguntur in Amb.; Madoetiensis habet Tassone, Catone, et Tato; Lind. Rhasono, etc., ut in Mod.; sed nihil variandum ab Editorum lectione; constat enim illustres hosce fratres generis nobilitate ac morum splendore ita fuisse appellatos. ^d Ille ex nobili genere orti, et jure consanguinitatis propinqui erant, ut pote ex duobus fratribus. Paldo quidem ex uno, Taso vero et Tato ex altero procreati, ^e ut narrat sanctus Autpertus abbas, in Vita sancti Paldonis. Relicta Beneventana urbe paternis opibus, ad sanctum Thomam Farfensis monasterii instauratorem confugerunt, eoque monente ad Vulturii fluminis ripam monasterium sancti Vincentii non sine miraculo construxerunt. In eo sanctus Paldo primus abbas, qui suscepit sacri cœnobii regimen an. ab Incarnat. Domin. 707, sub sancto papa Sisinnio, secundus Taso, postremus Tato. De his plura in citata Vita apud Ughellum, Bolland. et Mabillon.

^d Memoratum sancti Paldonis Vitam a sancto Autperto abbate ejusdem monasterii sancti Vincentii scriptam innuit Paulus: eam publici juris fecit Ferdinandus Ughellus, tom. VI Italiae sacræ. Cæterum de insigni monasterio sancti Vincentii hæc Nuceus ad Leonem Ostiensem, num. 495: « Distat hoc monasterium a Cassinensi duodecim plus minus passuum millibus; crevitque ad amplissimam opulentiam et sanctitatem. Nunc undique solitudinem spirat, et horrorem, omni monachorum cultu destitutum, abbatum tantum, ut vocant, commendatario commissum, etc. »

^e Vide Anastasium, in sancto Gregorio II, et Baronium, ad an. Christi 715.

^f Minime vero defuncto Theodosio. Regnavit is quidem anno uno, ut noster habet; sed vivens, lubensque sese imperio abdicavit. Θεοδοσιος δὲ σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ κληρακοὶ γεγονότες τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐν εἰρήρῃ διαΐξαν, ^g Theodosius autem cum filio ejus clericorum albo ascripti reliquum vitæ in pace transgere, ^h inquit Theophanes. Occasionem repetit Nicephorus a corrupto reipublicæ statu, quo impune

A uno solummodo imperium rexerat anno, ejus in locum Leo Augustus subrogatur.

CAPUT XLII.

Quomodo Carolus Francorum princeps Reginfridum superavit.

Apud Francorum quoque gentem Pippino vita exempto, ejus filius ⁱ Carolus, de quo præmiseramus, licet per multa bella, et certamina, de manu ^k Reginfridi principatum sustulit. Nam cum in custodia teneretur, ^l divino nutu ereptus aufugit, ac primum contra Reginfridum ^m cum paucis his terque certamen iniit, novissimeque cum apud ⁿ Viniacum magno certamine superavit. ^o Cui tamen unam, hoc est, Andegavensem civitatem ad habitandum concessit. Cunctam vero Francorum gentem, ipse gubernandam suscepit ^p.

CAPUT XLIII.

Quomodo Liutprandus rex donationem Ecclesiæ confirmavit, et quomodo filiam Theudeberti in conjugium accepit.

^q Eo tempore Liutprandus rex, donationem patri-
monii Alpii Cottiarum Romanæ Ecclesiæ confir-

bellis undique lacescebat, irruentibus in regiam urbem terra marique Saracenis. ^r Quibus rebus cognitis, tam militiæ præfecti, quam civiles magistratus, cum Theodosii imperitiam animadverterent, neque tantis hostium viribus sustinendis parem esse scirent, instare atque hortari cœperunt, ut imperio sese abdicaret, ac tuto se in ordinem cogi pateretur. Nec conditionem abnuvit ille, sed anno imperii vertente sponte se abdicavit, etc. ^s

^t Cognomento, Mariellus, Pippini Heristalli filius.

^u Al., Reginfridi, et sic infra. Lind.

^v Continuator Fredegarii, cap. 104: « His diebus Carolus dux a præfata femina Plichtrude sub custodia detentus, Dei auxilio liberatus est. » Ea Pippino cum Alpaide Caroli Martelli matre uno tempore duplicique conjugio uxor, Theudoaldum ex Grimoaldo filio nepotem, majorem domus, Austrasiorum auxilio et auctoritate sua tuebatur, Carolo infensa. Theudoaldo, paulo post pugnam silvæ Cottiae mortuo, Reginfridus apud Neustrasios major domus constitutus est, eaque belli causa cum Carolo.

^w Primo prælio inter Carolum et Ragenfridum pugnatum est in loco qui dicitur Amblava a flumine Amblava, vulgo Ambles, anno 716. Secondo in loco nuncupato Viniacio in pago Cameracensi, ^x anno sequenti, xii Kal. April. Continuator Fredegarii, cap. 106. Postremo in pago Sussionensi, anno 719 Cit. auctor, cap. 107.

^y Al., Provinciam. Lind. et Mod. Vincentiacum. Amb.

^z Verba, Cui tamen unam, hoc est, Andegavensem civitatem, ad habitandum concessit, al. desunt. Lind.

^{aa} Pagius in Critica chronolog. Baron. anno 719: Paulus ^{bb} recte quidem scribit Carolum tribus præliis de manu Reginfredi principatum Francorum sustulisse, sed perperam ait: Novissime eum apud Viniacum, etc. Pugna enim Viniaciensis secunda fuit, non tertia. Præterea Carolus nonnisi anno 724 civitatem Andegavensem Reginfredo concessit. ^{cc} Ille ex Annalista Mettensi, aliisque Francicarum rerum scriptoribus firmissime probat, etc.

^{dd} Anastas., in sancto Gregorio II: « Eo tempore Liutprandus rex donationem patrimonii Alpii Cottiarum, quam Aripertus rex fecerat, hicque repperat, admonitione tanti viri, vel increpatione, reditum confirmavit. » Post hæc de lunari eclipsi, et

mavit. Nec multum post idem regnator Guntrudam A
 a filiam Bojoariorum ducis, apud quem exsularat,
 in matrimonium duxit, de qua unam solummodo
 filiam genuit.

CAPUT XLIV.

*Quomodo Faroaldus classem invasit, et quia Theudo
 Bojoariorum dux ad apostolorum limina Romam
 venit.*

Per hæc tempora Faroaldus Spoletanorum ductor
 a classem e Ravennatum civitatem invasit; sed jussu
 regis Liutprandi, eadem Romanis reddita est. Contra
 hunc d Faroaldum ducem, filius suus Trasemundus
 insurrexit, eumque clericum faciens, locum ejus in-
 vasit. His diebus Theudo Bojoariorum gentis dux,
 orationis gratia, Romam ad beatorum apostolorum
 a vestigia t venit.

CAPUT XLV.

*Quod defuncto Sereno patriarcha, Calistus regimen
 Ecclesie suscepit; et de bello Pemmonis adversus
 Slavos.*

Apud Forum-Julii igitur, sublato e rebus humanis
 patriarcha Sereno, Calistus vir egregius, qui erat
 Tarvisianæ Ecclesiæ archidiaconus, annitente Liut-
 prando principe, Aquileiensem Ecclesiam regendam
 a suscepit. Quo, ut diximus, in tempore, Pemmo Fo-
 rojulianis præerat b Langobardis. Is cum jam nobi-
 lium, quos cum suis natis nutrierat, filios ad juveni-
 lem perduxisset ætatem, repente et nuntius venit,
 immensam Slavorum multitudinem, in locum qui
 c Lauriana dicitur adventasse. Cum quibus ille juve-
 nibus super eosdem Slavos terro irruens, magna C
 eos clade prostravit, nec amplius ibi aliquis a parte
 Langobardorum cecidit, quam d Sigualdus, qui erat
 jam ætate grandævus. Iste namque in superiori
 pugna, quæ sub Ferdulfo facta est, duos filios ami-
 serat. Qui cum prima et secunda vice, juxta volun-

adventu Theudonis Bajoariorum regis, de quo cap.
 sequenti; quamobrem ante 716, eodem auctore, do-
 natio hæc est retrahenda.

a Al., filiam Thodeberti. Lind. Amb., filiam Theut-
 perti. Mod., Theoperti.

b Al., classe. Lind.

c Non semel tentatam Langobardorum armis Ra-
 vennam sub rege Liutprando facile arguimus ex sub-
 sequenti cap. 49, et Anastasio, cui nulla de Faroaldi
 invasione mentio; sed tam nostro, quam Anastasio,
 concinniori quam par erat stylo, hæc tradenti-
 bus, integram rerum seriem reddere mihi quidem
 impossibile.

d Faroaldi hujus ducis tempore farfense monaste-
 rium a Langobardis antea dirutum opera sancti
 Thomæ Mauriennæ presbyteri iterum instauratum
 fuit, atque in historia pcccc monachorum a Saracenis
 decollatum multa huic monasterio Faroaldus iste
 concessisse dicitur.

e Al., vestibula. Lind.

f Anno 716 Theudonis II, Bajoariorum ducis, pe-
 regrinatio tribuenda ex Anastasio, qui eam cum lu-
 nari eclipsi ejusdem anni alligat, ut supra notavi.
 Accidit enim die 15 mensis Januarii, feria secunda,
 post horam quintam a meridie, ut scribit Calvisius in
 opere chronologico. Cæterum Theudo hic ille est
 quem sanctus Rudbertus Salisburgensis episcopus ad
 fidem Christianam convertit.

g Anno circiter 750, ut asserit Ughellus. Ad eundem
 sancti Gregorii II litteræ a Baronio ex chronico Dau-

tatem suam, se de Sclavis ultus esset, tertia vice,
 prohibente duce, et aliis Langobardis, non potuit
 inhiberi, sed ita eis respondit: Jam satis, inquit,
 meorum filiorum mortem vindicavi, etiam si adve-
 nerit, lætus suscipiam mortem. Factumque est; et
 ipse solus in eadem pugna peremptus est. Pemmo
 vero cum multis inimicorum prostravisset, metuens ne
 aliquem suorum amplius in bello perderet, cum
 eisdem Sclavis in eodem loco pacis concordiam iniit,
 atque ex illo jam tempore magis ac magis cœperunt
 Sclavi Foro-Julianorum arma formidare.

CAPUT XLVI.

*De adventu Saracenorum in Hispaniam, et quomodo
 eos Carolus et Eudo in Gallia superaverunt.*

Eo tempore gens Saracenorum in loco qui k Sep-
 tem dicitur ex Africa transfretantes, universam
 Hispaniam invaserunt. Deinde post decem annos cum
 uxoribus et parvulis venientes, Aquitaniam Galthæ
 provinciam, quasi l habitaturi, ingressi sunt. Ca-
 rolus siquidem cum Eudone Aquitanix principe tunc
 discordiam habebat. Qui tamen in unum se conjun-
 gentes, contra eosdem Saracenos pari consilio dimi-
 carunt. Nam irruentes Franci super eos, trecenta
 septuaginta quinque millia Saracenorum intereme-
 runt. Ex Francorum vero parte, mille et quingenti
 tantum ibi ceciderunt. Eode quoque cum suis super
 eorum castra irruens, pari modo multos interficiens,
 omnia devastavit m.

CAPUT XLVII.

*Quomodo Saraceni Constantinopolim obsederunt, et a
 Bulgaribus devicti sunt.*

Hoc etiam tempore eadem Saracenorum gens cum
 immenso exercitu veniens, Constantinopolim circum-
 dedit, ac per continuum triennium obsedit, donec
 multa instantia ad Deum clamantibus civibus, pluri-
 eorum fame et frigore, bello et pestilentia, perirent,

duli relatæ anno 729.

b Amb., et Langobardis.

c Al., Laurina. Lind.

d Al., Sivaldus. Lind. Sicualdus. Mod.

k Al., Septa. Lind. Anastas. Bibliothec., in Codic.
 regio Mazarin. et Thuan. habet: Agarenorum gens a
 loco qui Cepta dicitur ex Africa transfretantes, Hispa-
 niam ingressi, etc., fere ad verbum cum nostro. Addit
 hoc unum: Eudoni victoriam non sine miraculo
 datam, divisio in milites spongias quas anno præ-
 cedenti sanctus Gregorius cum benedictione miserat,
 de quo Floridatus etiam lib. de Pontif. Roman.

l Al., habitatores perpetui ingressi sunt. Lind.

m Baronius ex Chronico Pithæi, seu, ut commu-
 niter vocant, ex Annalibus Faldensibus, et Continuato-
 re Fredegarii, quibus accedunt Annalista Mettensis,
 alique recent., Saracenos in Galliis ex Hispaniis ab
 ipso Eudone in odium Caroli, vocatos narrat, insi-
 gnemque victoriam, qua rex perfidæ gentis Abdirama
 occisus est, communi calculo cum anno 725 illigavit.
 At Pagius, anno 752, n. 1 et seq., putat Continuato-
 rem Fredegarii, qui jussu Childebrandi, Caroli fratris,
 historiam scripserat, ob redintegratas post victoriam
 Carolum inter et Eudonem inimicitias, in odium Eu-
 donis, vocatos ab eodem Saracenos scripsisse, addu-
 ctisque pluribus horum temporum scriptoribus, tum
 in Baronio ipso, cum in Paulo et Anastasio, errorem
 notat, diversa enim cum Saracenis prælia simul
 mi-cent, et victoriam quæ anno 752 oliventi cum
 anno 725 male illigant.

* ac sic pertæsi obsidionis, abscederent. Qui inde egressi, Bulgarum gentem, quæ est ^b super Danubium, bello aggrediuntur. Et ab hac quoque vieti, ad suas naves refugium, quibus cum altum peterent, ingruente subito tempestate, plurimi, etiam mensis sive contritis navibus, perierunt. Intra Constantinopolim vero trecenta millia hominum pestilentia interierunt.

CAPUT XLVIII.

Quomodo Liutprandus rex corpus beati Augustini Ticinum advecit.

Liutprandus vero audiens quod Saraceni, depopulata Sardinia, etiam loca illa ubi ossa Augustini episcopi, propter vastationem barbarorum olim translata, et honorifice fuerant condita, fœdarent, misit eo, et, dato magno pretio, accepit, ^c et transtulit ea in urbem Ticinensem, ibique cum debito tanto Patri honore condidit. His diebus ^d Narnia civitas a Langobardis pervasa est.

^a Al., ac si per tempus obsidionis, etc.; al., ac si perterriti ab obsidione. Lind. Ac si a parte suæ obsidionis. Amb. Beda, quem transcripsit totidem verbis Paulus, habet ut in Editio: id tantum a nostro additum de peste C. P. urbis. Anno 717 ex Theophane colligimus regiam urbem Saracenos obsedis, at re infecta, multaque acceptis cladibus, anno sequenti discessisse, ita ut Beda simul et voster hoc loco sit emendandus. Liberatæ urbis memoriam notavit Baronius ex Menologio Græco. Exstat etiam oratio historica in Auctario Bibliothecæ Patrum, tomo II.

^b Amb., super Danubium posita.

^c Paulo astipulator Beda, in libro de sex ætatu-bus, Liutprandum regem e Sardinia corpus divi Augustini Hipponensis episcopi Ticinum transtulisse: annum translationis quampluribus frustra investigavit. Mabillonius in Musæi Italici tomo I, ex ejusdem regis diplomate, relato in Chronico ms. archivii Ecclesiæ sancti Petri in Cælo aureo, putavit ejusdem regis anno primo id factum: sed in Annalibus animadvertit basilicam illam inter ædificatas ab hoc rege connumerari, unde in tanta temporis angustia magnificum opus absolutum ibique reconditum sancti Augustini corpus vix credibile. Baronius alia utitur conjectura, et in annum 725 remisit, quod hoc anno Beda translationis narratione libro suo finem fecerat. Rei gestæ seriem ex Petri Oldradi epistola recenset, sed illa inter supposititias jamdiu est amandata. Non minor doctorum hominum conatus, post inventionem sacri pignoris, die prima Octobris anni 1695, circa illius, ut aiunt, identitatem. Doctissimus noster Saxius dissertationes plures de hac re diligentia sua collegit, et in Ambrosianam bibliothecam contulit, xxxiv diversorum auctorum in utramque partem adnitentibus calamis. Hos inter D. Joannes Gaspar Berretta Cassinensis, cui Lindenbergianam Pauli Editionem debeo, et doctrinæ penitioris frequentissimas delicias. Is peculiariter libello rem integram exegit.

^d Al. hæc verba, Narnia civitas, etc., usque ad finem cap., desunt. Lind. Amb. et Mod. habent; et in Amb., pro Narnia, legitur Narina. Anastasius, in sancto Gregorio II, ubi hæc cum Ravennæ obsidione, de qua in cap. sequenti, conjungit, bene habet Narnia.

* Al., obsedit classe, atque destruxit; sed vitiosa lectione, ut in Anastasio loco cit. Ibi legendum: Castrum pervadens classes, captos abstulit plures, et opes abstulit innumeratas. Ravennam an. 726 a Liutprando occupatam committere scribunt. Modum actæ rei ab uno tantum discimus Agnello, in sancto Joanne XXXIX Raven. episc. « Et Liutprandi regis

CAPUT XLIX.

Quas civitates Romanorum Liutprandus rex invasit, et de deterioribus factis Leonis Augusti.

Eo tempore rex Liutprandus Ravennam ^a obsedit, classem invasit atque destruxit. Tunc ^b patricius Paulus ex Ravenna misit qui pontificem interimerent. Sed Langobardis pro defensione pontificis repugnantibus, Spoletanis in ^c Salario ponte, et ex aliis partibus Langobardis Tusci resistentibus, consilium Ravennatum dissipatum est. Hac tempestate Leo imperator apud Constantinopolim sanctorum imagines depositas incendit. Romano quoque pontifici similia facere, si imperialem gratiam habere vellet, mandavit, sed pontifex hoc facere contempsit ^b. Omnis quoque Ravennæ exercitus, vel Venetiarum, talibus jussis uno animo resisterunt, et nisi eos ⁱ prohibuisset pontifex, imperatorem super se constituere fuisset aggressi. Rex quoque Liutprandus castra Æmilii, ⁱ Foronianum, et ^k Montem Bellium, Buxeta et Persiceta, Bononiam et Pentapolim, ^l Auxiniumque,

regnum Langobardorum regentis (Græcorum more genitivo usus, pro ablativo absoluto), ab ipsius exercitu prædicta civitas corona cincta, et devastata est, a suis decepta civibus, simulata fraude a porta quæ dicitur Vicus salutaris, quæ erat juxta fluvium Pantheum. Omnes cives cucurrerunt illuc, unus autem ex illis infensus suis civibus, promissa pecunia al-latis clavibus, subditiis modis Portæ, quæ pexit ad vicum Leprosorum, ubi est pons ex basibus factus, re-seratis claustris, omnibusque patefactis portis, inimici ingressi civitatem, et eam subverterunt. Nam judicio Dei ipse qui insidiator suorum civium fuit, et pilæ claustra aperuit, quamprimum tigni stipite perforessus interiit, etc. » Capta Urbe, Gregorius pontifex ad Venet. ducem eas literas dedit, quæ recenset Baronius anno prædicto, eorumque opera Græcis iterum restitutam innuit noster infra, cap. 54.

ⁱ Non unus Paulus patricius summo pontifici paraverat insidias, nec semel ipse; incitabat enim jussio-nibus suis Leo Isaurus, quod sibi sacras in imagines furenti apostolica fortitudine resisteret.

^a Al., Solariopara. Lind.

^b Ex Anastasio narrata fusius repete, quæ occa-sione mandatorum Leonis in Italia venerunt, ced-desque illustrium virorum, « tam in Campania quam in partibus (Ravennæ): alii (quippe) consentientes impietati imperatoris, alii cum pontifice et fidelibus se tenentes, » in partes discesserunt. Sacrarum ima-ginum destructores muneribus ad se trahere Langobardos nitebantur; sed hi religionis zelo cum Roma-nis « una se quasi fratres fidei catena constrinxerunt, desiderantes cuncti mortem pro defensione pontificis sustinere gloriosam. » Hinc frequentes hoc tempore inimicitie ac reconciliationes Romanos inter et Lan-gobardos, non alia de causa, ut mihi persuadeo, nisi ut Græcis communibus inimicis pro necessitate tem-poris resisterent, eorumque fractis viribus, jam Lan-gobardi armis iterum in Romanos insurgeliant.

ⁱ Græci scriptores injuria Romanos pontifices ac-cusant, Italiæ populos contra Leonem imp. excitasse, ita ut ab imperio defecerint. At hæc Pauli verba, qui-bus concurs est Anastasius, ex diametro, ut dicimus, o-positum evincunt.

^k Fenonianum. Amb. et Mod. Al., Fenoriarum. Lind.

^l Mod., montem Vellum. Lind., Pellium.

^l Amb. et Mod., Auximumque. De iis Cluver., Ita-lie antiquæ lib. I: « Oppidum Buxeta, quod pluralis numeri est vocabulum, in ipsa Æmilia regione est prope Padum circa Cremonam, vulgari nunc voca-

invasit. ^a Pari quoque modo tunc et Sutrium pervasit; ^A sed post aliquot dies ^b iterum Romanis redditum est. Per idem tempus Leo Augustus ad pejora progressus est, ita ut compelleret omnes Constantinopoli habitantes, tam vi quam blanditiis, ut deponerent, ubicunque haberentur, imagines tam Salvatoris quam sanctæ ejus Genitricis, vel omnium sanctorum, easque in medium civitatis incendio concremari fecit. Et quia plerique ex populo tale scelus fieri ^c præpediebant, aliquanti ex eis capite truncati, alii corporis parte multati sunt. Cujus errori Germanus patriarcha non consentiens, a propria sede depulsus est, et ejus in loco Anastasius presbyter ordinatus est.

CAPUT L.

De Romoaldo Beneventano duce, et Gisulfo filio ejus.

Romoaldus denique dux Beneventi uxorem sortitus est, Gunthergam nomine, quæ fuit filia Aunæ Liutprandi regis sororis. De qua filium genuit, quem nomine sui patris Gisulfum appellavit. Habuit rursum post hanc et aliam conjugem, nomine ^d Ravigundam, filiam Gaidoaldi ^e Brexiani ducis.

CAPUT LI.

De inimicitia Pemmonis contra Calistum patriarcham.

Gravis sane per idem tempus inter Pemmonem ducem et Calistum patriarcham discordiæ rixa sur-rexit. Causa autem hujus ^f discordiæ ista fuit. Adveniens anteriore tempore Fidentius episcopus de castro ^g Juliensi, cum voluntate superiorum ducum intra Forojuliani castrî muros habitavit, ibique sui

episcopatus sedem statuit. Quo vita decedente, Amator in ejus loco ^h ordinatus est. Usque ad eundem enim diem superiores patriarchæ, quia in Aquileia, propter Romanorum incursionem, habitare minime poterant, sedem non in Foro-Julii, sed ⁱ in Cormones, habebant. Quod Calisto, qui erat nobilitate conspicuus, satis displicuit, ut in ejus diœcesi, cum duce et Langobardis habitaret episcopus, et ipse tantum vulgo sociatus vitam duceret. Quid plura? Contra eundem Amatorem episcopum egit, eumque de Forojulii expulit, atque in illius domo sibi habitationem statuit. Hac de causa Pemmo dux, contra eundem patriarcham cum multis nobilibus Langobardis consilium iniit, apprehensumque eum ad castellum ^k Pontium, quod supra mare situm est, duxit, indeque eum in mare præcipitare voluit. Sed tamen, Deo inhibente, minime fecit, intra carcerem tamen eum retentum pane tribulationis sustentavit. Quod rex Liutprandus audiens, in magnam iram exarsit, ducatumque Pemmoni auferens, Ratchis ejus filium in ejus loco ordinavit. Tunc Pemmo cum suis disposuit ut in Sclavorum patriam fugeret; sed Ratchis ejus filius a rege supplicando obtinuit patri veniam, eumque in regis gratiam reduxit. Accepta itaque Pemmo fiducia quod nihil mali pateretur ad regem cum omnibus Langobardis cum quibus consilium habuerat perrexit. Tunc rex in judicio residents Pemmonem et ejus duos filios, Ratchait et Ahistulfum, Ratchis concedens, eos post suam sedem consistere præcepit. Rex vero, elevata voce, omnes illos qui Pemmoni adhæserant nominative

bulo Bosseto. Persiceta item oppidum, sive castrum, memoriam antiqui nominis servat, vulgo nunc S. Giovanni in Persiceto dictum, ab eodem viæ Emilie latere ix circiter millia a Mutina. Meminit ejus etiam Chronicon Cassinense, lib. 1, cap. 57, his verbis: « In comitatu Mutinensi, fundo, qui Persiceta dicitur. » Ab altero viæ latere, quod Apenninum spectat, haud procul a Bazano atque Saviniano oppidis est castrum Mons Pellius, vulgo nunc Monte Veglio, et Vejo, appellatum. Foronavianum castrum dubito an is locus fuerit qui nunc vicus apud Nuram flumen supra Placentiam vulgo dicitur Fugliano, sive Fuliniano; et vehementer suspicor scriptum fuisse ab ipso Paulo diacono Foronovanum castrum, quod oppidum antiquitus dicebatur Forum-Novum, nunc autem vulgo Fornuovo, apud Tari Cervique amouium confluentes, x mil. pas. a Parma, dissitum, etc. »

^a Mod. *Pari modo quo tunc et Sutrium pervasit.*

^b Plura de occupato restituitoque Sutrio narrat Anastas., in sancto Gregorio II: « Eodem tempore per indictionem 11 dolo a Longobardis pervasum est Sutriense castellum, quod per centum quadraginta dies ab eisdem Longobardis possessum est. Sed pontificis multis continuis scriptis atque commitionibus ad regem missis, quamvis multis datis muneribus, saltem omnibus suis nudatum opibus, castrum, donationem beatissimis apostolis Petro et Paulo antestam emittens, Longobardorum rex restituit, atque donavit. » Hinc annum ætæ rei cognoscimus, nempe 728, quò indictio 11 currebat. Post hæc sup-pendius est noster ex eodem Anastasio res gestas indictione 12 narrante, quas consulto fortasse Paulus præterit. Fædus nempe initum inter Eutychium Patricium et Liutprandum, « ut, congregatis exerciti-bus, rex subjeceret duces Spoletanum et Beneven-

tanum, et exarchus Roman, et quæ pridem de Pontificis persona jussus fuerat (nempe ut occideretur) imple-ret. Qui rex Spoletum veniens, susceptis ab utrisque ducibus sacramentis, atque obsidibus, cum tota sua cohorte in Neronis campum successit. Ad quem egressus pontifex, eique præsentatus, stoduit, ut potuit, regis mollire animum commitione pia. ita ut se prosterneret ejus pedibus, et promitteret se nulli inferre læsionem; atque sic ad tantam compunctionem piis monitis flexus est, ut quæ fuerat indutus exueret, et ante corpus apostoli poneret mantum, armillas et crucem argenteam. Post ora-tionem factam obsecravit pontificem ut memoratum exarchum ad pacis concordiam suscipere dignaretur, quod et factum est. »

^c Amb., *perpediabant.*

^d Amb., *Ranigundam. Lind., Raingundam, et Ra-gimundam.*

^e Al., *Briziani. Lind.*

^f Al., *Discordiæ fuit Fidentius episcopus Forojuliensis. Anteriori tempore de voluntate superiorum ducum intra Forojuliani castrî muros habitavit. Lind.*

^g Amb., *Juliensis. Mod., Forojuliensis.*

^h Mod., *episcopus.*

ⁱ Al., in *Commune. Lind. et Mod.*

^j Juliensis episcoporum antiquam sedem Julii Carnici vulgo nunc Zuglio ex hoc Pauli capite contra Baronii sententiam restituit eminentissimus Norisius in sua dissertatione de v synodo, cap. 9, § 4, invictisque rationibus ostendit Forum-Julii peculia-rem episcopum non habuisse, at ibi precario Julien-sem resedisse, idque Ughellus etiam non animadvertit, sed error expunctus est in additione episcopatum antiquatorum, quam vide.

^k Amb., *Notium.*

comprehendere jussit. Tunc Ahistulfus dolorem non A
ferens, evaginato pene gladio regem percutere voluit,
nisi eum Ratchis suus germanus cohíbisset. Hoc
modo iis Langobardis comprehensis, Hersemar,
qui unus ex eis fuerat, evaginato gladio, multis inse-
quentibus, ipse se viriliter defensans, in basilicam
beati Michaelis confugit. Ac deinde solus regis indul-
gentia impunitatem meruit, cæteris longo tempore in
vinculis ex cruciatis.

CAPUT LII.

Bellum Ratchis contra Sclavos.

Ratchis denique apud Forum-Julii dux, ut dixera-
mus, effectus, in ^a Carniolam, Sclavorum patriam,
cum suis ingressus, magnam multitudinem Sclavorum
interficiens, eorum omnia devastavit. Ubi cum Sclavi B
super eum subito irruissent, et ipse adhuc lanceam
suam ab armigero non abstulisset, eum qui primus ei
occurrit, ^b clava quam manu gestabat, percutiens,
ejus vitam exstinxit.

CAPUT LIII.

*Quomodo Rex Liutprandus Pippino Caroli regis filio
capillum totodit.*

Circa hæc tempora Carolus, ^c princeps Franco-
rum, ^d Pippinum suum filium ad Liutprandum dire-
xit, ut ejus juxta morem capillum susciperet. Qui
ejus cæsariem incidens, ei pater effectus est, mul-
tisque eum ditatum regiis muneribus, genitori re-
misit ^e.

CAPUT LIV.

*Saraceni rursum Collias repetentes a Francis supe-
rantur, et quomodo Liutprandus in solatium Fran-
corum ivit.*

Per idem tempus Saracenorum exercitus, rursum

^a Al., *Carmolam*. Lind.

^b Al., *elevata securi, quam manu*, etc. Lind.

^c Mod., *rex*.

^d *et Pippinum* al. deest. Lind.

^e Notavi supra, lib. iv, cap. 40, num. 108, veterum
hunc morem incidendi capillos ab Adriano Valesio
illustratum: eidem addendus hic Mabillonius in præla-
tione primæ partis sæculi in Benedictini, ubi obser-
vat morem hunc, qui Græcis etiam fuit, nam Constan-
tinus Pogonatus *mallones capillorum*, hoc est,
cirros, seu cincinnos, a Græco *mallōs*, Justiniani, et
Heraclii filiorum ad Benedictum Papam II direxit,
teste Anastasio: observat, inquam, morem hunc
Pippino primum fortasse introductum apud reges
Francorum, atque inde capillos in orbem compositos
gestasse, utin cereis Carolovingorum iconibus capi-
lli in orbem æquati ad humeros usque apparent;
nam antea Agathæ testimonio, qui superiori sæ-
culo vixerat, solenne erat regibus iis intonsam habere
comam a pueris.

^f Non tribus tantum his præliis a Carolo Martello
cum Saracenis bellatum, in Aquitania nempe, Nar-
bona et Provincia, sed et in aliis etiam Galliæ parti-
bus, variisque temporibus, ut ex rerum Francica-
rum scriptoribus apparet. Insigniores victorias no-
ster memorat. Eghinardus, in Vita Caroli Magni, de
Carolo Martello loquens, primas duas his verbis et
ipse narrat: *a* Carolus, etc., Saracenos Galliam occupa-
rentantes duobus magnis præliis, uno in Aquitania
apud Pictavium, altero juxta Narbonam apud Byrram
fluvium ita devicit, ut in Hispaniam eos redire com-
pelleret. *b* Narbonense prælium, quod anno 737

in Galliam introiens, multam devastationem fecit.
Contra quos Carolus non longe a Narbona bellum
committens, eos sicut et prius, ^f maxima cæde pro-
stravit. Iterato Saraceni Gallorum fines ingressi, us-
que ad Provinciam venerunt, ^g et capta Arelate,
omnia circumquaque demoliti sunt. Tunc Carolus
legatos cum muneribus ad Liutprandum regem mit-
tens, ab eo contra Saracenos auxilium poposcit. Qui
nihil moratus, cum omni Langobardorum exercitu
in ejus adjutorium properavit. Quo comperto, gens
Saracenorum mox ab illis regionibus aufugit. Liut-
prandus vero cum omnino exercitu ad Italiam rediit.
Multa idem reguator contra Romanos bella gessit, in
quibus semper victor exstitit, præter quod semel in
Arimino, eo absente, ejus exercitus cæsus est, et alia
vice cum apud vicum Pilleum, rege in Pentapoli de-
morante, magna multitudo horum qui regi munus-
cula, vel xenia, vel singularum Ecclesiarum ^h dona
deferabant a Romanis irruentibus cæsa vel capta est.
Rursus cum Raveenam Hildebrandus regis nepos et
Peredeo Vincentinus dux obtinerent, irruentibus su-
bito Veneticis, Hildebrandus ab eis captus est, Pere-
deo viriliter pugnans occubuit. In sequenti quoque
tempore Romani solita elatione turgidi, congregati
universaliter, habentes in capite Agathonem Perusi-
norum ducem, venerunt ut Bononiam ⁱ comprehen-
derent, ubi tunc Walcari, Peredeo et Rothari mora-
bantur in castris. Qui super Romanos irruentes,
multam de eis stragem fecerunt, reliquosque fugam
petere compulerunt ^j.

CAPUT LV.

*De Trasemundo duce Spoletano, et Gisulfo Beneven-
tano, et Gregorio et regno Hlprandi.*

His diebus ^k Trasemundus contra regem rebellavit.

gestum, fuse describitur a Continuatore Fredegarii
in sua appendice. Postremum in Provincia ab Eghi-
nardo præteritum narrat Annalista Mettensis.
Continuator idem Fredegarii, et Annales Nazariani
anno 759. Eidem interfuisse Liutprandum regem
omnes consentiunt, atque in ipsius epitaphio le-
gitur:

Deinceps tremere feroces
Usque Saraceni, quos dispulit impiger, ipsos
Cum premerent Gallos, Carolo poscente juvari.

^l Cætera quæ sequuntur usque ad verba: *Qui Gi-
sulvus cum propter ætatem*, etc., in A. deside-
rantur.

^h Mod., *benefactionem*.

ⁱ Al., *caperent*. Lind.

^j Tam pauca delibavit Paulus ex rebus a Roma-
nis feliciter gestis, ut vix aliquid ad historiam usum
vertere liceat, quodque magis dolendum, a scriptoribus
aliis supplere minime possumus, nullo, quod sciam,
de his verba faciente. Anastasius multa quidem ad
Langobardicas res conducentia præbuit, sed et ipse
memoratus in hoc capite silentio præterivit.

^k De rebellionem Trasemundi ducis a rege Liutprando,
plura scripsit Anastasius quam noster. Postremas
ille res a sancto Gregorio III gestas describens nar-
rat in sancto Zacharia Gregorii successore. *a* Hic
invenit totam Italian provinciam valde turbatam, etc.,
persequente Liutprando Longobardorum rege ex
occasione Trasimundi ducis Spoletini, qui in hac
Romana urbe, eodem rege persequente, refugium
fecerat. Et dum a prædecessore ejus beate mem.
Gregorio papa, atque a Stephano quodam patricio

Super quem rex cum exercitu veniens, ipse Trasemundus Romam fuga petiit. In ejus loco Hildericus ordinatus est. Mortuo autem Romualdo juniore Beneventanorum duce, qui viginti et sex ducatum tenuerat annis, ^b Gisulfus ejus filius adhuc parvulus remansit. Contra quem aliqui insurgentes, eum moti sunt extinguere. Sed Beneventanorum populus, qui suis ductoribus semper fidelis extitit, eos peregnerunt, sui ducis vitam servantes. Qui Gisulfus cum propter aetatem puerilem idoneus ad tantum populum regendum non esset, Liutprandus rex Beneventum tunc veniens, eum exinde abstulit, et apud Beneven-

et duce, vel omni exercitu Romano, praedictus Trasimundus redditus non fuisset, obsessione facta, pro eo ab eodem rege ablatae sunt a Romano ducatu civitates quatuor, id est, Ameria, Hortas, Polimartium et Blera. Et sic idem rex ad suum palatium est reversus per mensem Augustum, indictione 7. Trasimundus vero dux, habito consilio cum Romanis, collectoque generali exercitu ducatus Romani, ingressi sunt per duas partes in fines ducatus Spoletani. Qui continuo timore ducti, praeter multitudinem exercitus Romani, eidem Trasimundo se subdiderunt Marsicani, et Forconini, atque Balvenses, seu Prinenses. Deinde ingressi per Sabine territorium venerunt in Reatinam civitatem. Qui Reatini continuo et ipsi se subdiderunt. Exinde pergentes ingressi sunt Spoletum per mensem Decembrem, praedicta indict. Addit Paulus infra tunc extinctum a Trasimundo Hildericum, qui in illius locum a Liutprando successus fuerat. Eratque magna turbatio inter Rom. et Longobard., quoniam et Beneventani, et Spoletani cum Romanis tenebant. Sed dum idem Trasimundus Spoletinus dux noluit implere quae praedicto pontifici et patricio simul et Romanis promiserat pro recolligendis quatuor civitatibus, quae pro eo perierant, et aliis quae sponderat capitula, et praenominatus rex ad motionem contra ducatum Romanum se praepararet, in his praedictus b. m. Gregorius papa divina vocatione ex hac luce subtractus est, et divino nutu praenominatus sanctus. Zacharias in Pontificatum est electus, etc. Missa igitur legatione apud jam dictum regem Longob. salutaria illi praedicavit. Cuius sancti viri admonitionibus inclinat., praenominatas quatuor quas a ducatu Romano abstulerat civitates reddere promissit. Dumque motione militum facta ad comprehendendum Trasimundum ducem Spoletinum conjungeret se, exhortatione sancti viri exercitus Romanus in adiutorium praedicti regis egressi sunt. Et dum ipse Trasimundus suam deceptionem conspiceret, egressus et Spoletana civitate, sese praedicto tradidit regi. Is cum clericum fecit, addit Paulus seq. cap. 57. At in his Anastasii numeralibus notis error irrepsit; quippe si mense Augusto, indictionis 7, quae anno 739, decurrebat, Liutprandus a Romano ducatu in suum palatium reversus est, jam secundo mense, nempe Aprili ejusdem anni, quo Carolus, teste Continuatore Fredegarii, in Provinciam prope-
ravit, bello huic adesce non potuit, nisi quis putaverit, quod vix possibile, tam brevi temporis curriculo duobus his bellis expeditum, Saracenicis primum, inde Romano Ticinum remeasse. Insuper mense Decembri, quo Trasimundus Spoletum ingressus est, eadem septima indictio non currebat, sed octava, ut bene plures notaverunt. Ex ipso igitur Anastasio locum corrigo, et pro septima octavam indict. pono; sequitur enim ipse res postea gestas indiction. 10 narrans: « Et praedictis quatuor civitates, quas ipse ante hiemum per obsessionem factam pro praedicto Trasimundo duce Spoletino abstulerat, etc., redonavit. » Hinc anno 740 illius urbis obsidionem, et sequenti 41 mortem Hilderici, Trasemundi restitutionem in ducatu, Beneventanorum rebellionem, ac

tum suum nepotem Gregorium ducem ordinavit. Cui in matrimonio uxor sociata Giselberga nomine fuit. Ita rex Liutprandus e rebus compositis, ad suum solium remeavit. Gisulfumque suum nepotem paternae pietate erudiens, ei Conibergam, nobilioriam progenie, in matrimonium junxit. Ipse rex eo tempore in languore decidens, morti proximavit. Quem Langobardi vita excedere existimantes, ejus nepotem Hildeprandum foras muros civitatis, ad sanctae Dei genitricis ecclesiam, quae ad Pericas dicitur, in regem levaverunt. Cui dum contum, sicut moris est, traderent, in ejus e contra summatate,

legationem ad Carolum a sancto Gregorio III missam, ut auxilio esset Romanis contra Langobardos; tunc enim Liutprandus Italia de Spoletio, sive Benevento, audiens rursum cum exercitu Spoletum petiit, ut scribit noster, cap. sequenti; anno tandem 742, Trasemundi deditionem, Zachariae cum Liutprando colloquium, et urbium restitutionem, ut narrare prosequitur Anastas. loco cit.

^a Mod., septem.

^b Ejus initium supra, cap. 2, num. 8, cum anno 707 conjunxi, ergo an. circiter 733 Romualdus e vivis excessit.

^c Al., rebus Beneventanis compositis. Lind.

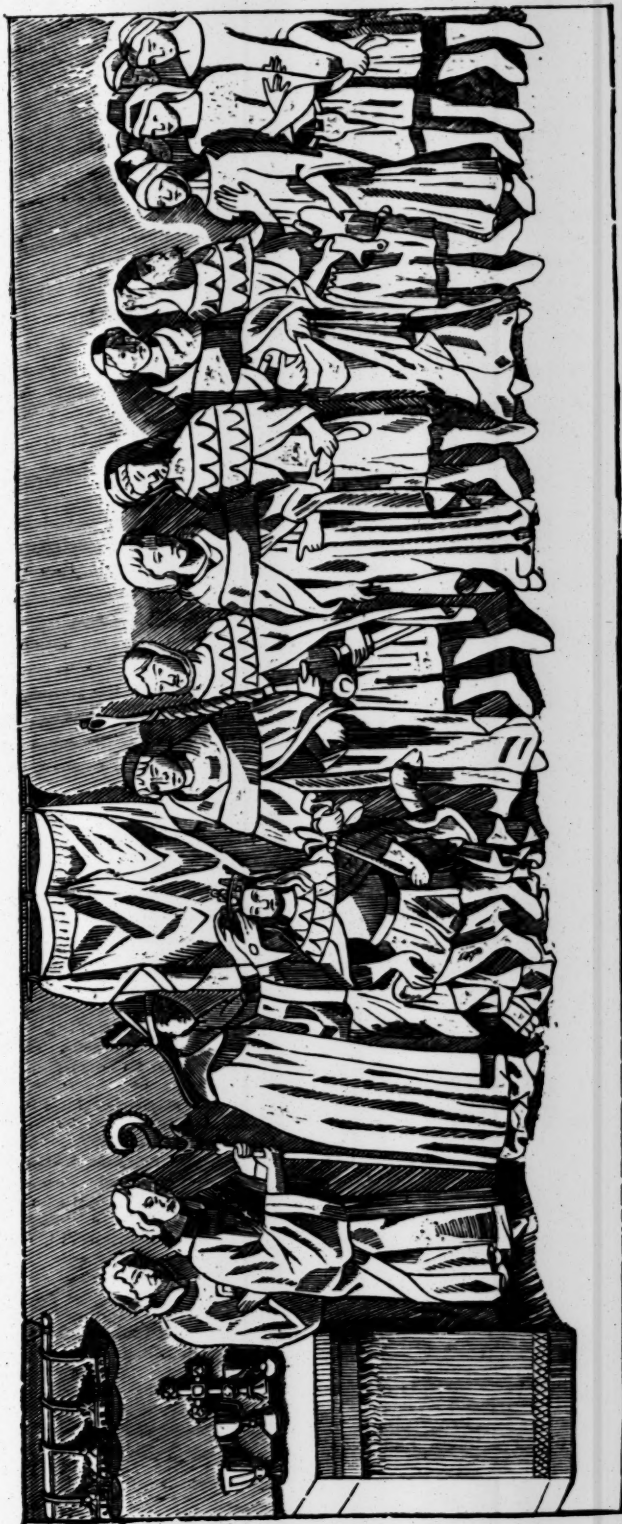
^d Amb., Scannipergam. Ita vocat eam Ostiensis, lib. 1, cap. 5, laudatque pie feminae pietatem, qua templum idolorum in castris Casino constructum in honorem beati Petri dedicavit.

^e Al., muros Ticinensis civitatis. Lind.

^f Annus quo Hildeprandus in regni consortium cum Liutprando est vocatus designat instrumentum in archivio Luceasi a Fiorentino in comment. de Rebus ad comitiss. Mathildem spect., lib. III, Ughello, in Italia Sacra, aliisque relatum his chronologicis notis: « Regnante domino Liutprando excellentissimo rege, regni ejus vigesimo quarto, et excellentissimo nepote ejus domino Hildeprando rege anno primo, mense Martio, indictione quarta, quae Christi anno 735 in cursu fuit. Mabillonius, in Museo Italico, et tom. II Sec. Bened., exhibet ejusdem Hildeprandi regis diploma, « Actum Ticini in palatio, sub die II Kal. April., anno felicitis regni nostri nono, per indictionem 12, » hoc est anno 744, quo Liutprandus e vivis excessit. Ex concordia istarum notarum nil haesitandum puto quin Paulum confuso temporum ordine plura tradidisse dicamus. Nam Liutprandi morbus et Hildeprandi consortium in regno, praecesserant Trasemundi rebellionem, cum qua praesenti capite cuncta copulavit. In illius tamen excusationem ejus mentem ita interpretor, ut ubi praesenti capite de Romualdo Beneventano verba facit, ad priora tempora illius retrahenda sit oratio, quod et indicat ipse in fine iis verbis: « Evolutis dehinc aliquot annis Trasemundus, etc. » iisque ad continuationem inceptae historiae iterum redit, ac postmodum cap. 57 absolvit, ab Anastasii tempore minime recedens, nam utriusque Trasemundi finis paulo ante obitum Liutprandi.

^g Hasta, sive conto, de quo hic sermo, traditi Langobardici regi veteribus signo pugnant acerrime qui Modoetiensis corone vetustatem a Gregorianis temporibus, ejusque Langobardorum regibus impositionem ante Caroli Magni successores impetunt, inaugurationem regiam per solam hanc traditionem ex hoc loco indicantes. Penultioris antiquitatis thesauros dissertationibus suis in alterutram partem de hac re in medium adduxerunt viri cl. Muratorius noster, t. II Anecdotorum, et Fontaninus peculiari libello, Biondi, Sigonii, Contii, Mabillonii, aliorumque judicia expendentes. Non est locus hic eorum argumenta repetere, neque animus in partem venire. In gratiam eruditorum imaginem lapidis in eadem Mo-

oculus avis volitando veniens, insedit. ^a Tunc aliquibus prudentibus hoc portento visum est significari, ejus principatum inutilem fore. Rex autem Liutprandus cum hoc cognovisset, non æquo animo accepit; tamen de infirmitate convalescens, eum regi sui consortem habuit. Evolutis dehinc aliquot annis, Trasemundus, qui Romam fugerat, Spoletum rediens, Hildericum exstinxit, rursumque contra regem rebellionis audaciam sumpsit.

CAPUT LXI.

Quia mortuo Gregorio Godeschalcus in Benevento dux factus est; et quomodo rex Liutprandus bellum in Pentapoli gessit.

At vero Gregorius dum apud Beneventum annis septem ducatum gessisset, vita exemptus est. Post ejus obitum ^b Godeschalcus dux effectus, annis tribus Beneventanis præfuit; cui in conjugio uxor sociata nomine Anna fuit. Rex ergo Liutprandus talia de Spoletu, sive Benevento, audiens, rursum cum exercitu Spoletum petiit. Qui Pentapolim veniens, ^c dum a Fano civitate forum Sempronii pergeret, in silvam quæ in medio est, Spoletani se cum Romanis sociantes, magna incommoda regis exercitui intulerunt. Qui rex in novissimo loco ^d Ratchis ducem et ejus fratrem Ahistulfum, cum Foro-Julianis constituit. Supra quos Spoletani et Romani irruentes, aliquos ex eis vulneraverunt. Sed tamen Ratchis cum suo germano et aliquibus viris fortissimis omne illud pugnae pondus sustinentes, viriliterque certantes, multisque trucidatis, se suosque inde, præter, ut dixi, paucos sauciatos, exemerunt. Ibi quidam Spoletanorum fortissimus, Berto nomine, nominative Ratchis acclamans, armis instructus super eum venit. Quem Ratchis subito percussit, equo dejecit. Cumque ejus socii eum perimere vellent, eum pietate solita fugere permisit. Qui manibus pedibusque reptans silvam ingressus evasit. Super Ahistulfum vero in quodam ponte duo fortissimi Spoletani a

doctiensi basilica positi e posteriori parte ambonis vulgandum curavi; in eo sedentis regis coronatio representatur astantibus clericis, et proceribus gentis.

^a Amb.: Tunc aliquibus prudentibus viris hæc portentum risum. Cætera usque ad finem capitis desiderantur.

^b Godeschalci hujus Beneventani ducis, qui successorem habuit Gisulfum II, meminit etiam Leo Ostiensis, lib. 1, cap. 5, eumque sequenti cap. 8, inter Gregorium dictumque Gisulfum non recensuit, cum extremo tantum pontifices et duces eo loco notaverit, ut bene animadvertit ibidem Nuceus. Hujus tamen rationem temporis, quo duces isti Beneventanis præfuerunt, minime probō. Cumque Romualdi initium anno 707 alligaverim, ejusdem annos xxvi numerans ad 733 venio, quo Gisulfum II ætate adhuc pueri et ducatu exturbatum puto. Inde Gregorii septem annis numeratis, ut noster habet, initium Godeschalci anno 740 tribuo, ejusque triennio expleto restitutionem Gisulfi II paulo ante 744 repono, quo Liutprandus rex e vivis excessit; meamque rationem ob id potissimum cum Paulo convenire puto, quod is restitutionem Gisulfi extremis Liutprandi temporibus narret.

^c Al., dum a Fano Fortunæ forum Sempronii pe-

tergo venientes, unum eorum adversa cuspidе feriens, de eodem ponte dejecit; alterum vero subito ad eum conversus, ^e vita privatum post socium mersit.

CAPUT LVII.

Liutprandus quid Spoleti egerit. Godeschalcus, audiens adventum ejus Beneventum, fugiens a Beneventanis exstinctus est.

At vero Liutprandus, Spoletum perveniens, Trasemundum ducatu expulit, eumque clericum fecit. Cujus in loco ^f Agibrandum suum nepotem constituit. Cum vero Beneventum properaret, Godeschalcus, audito ejus adventu, navem conscendere atque in Græciam fugere molitus est. Qui postquam uxorem et cunctam suppellectilem suam in navim imposuisset, ^g et novissime ille ascendere vellet, irruentibus Beneventanis Gisulfi fidelibus, exstinctus est. Uxor sane illius cum omnibus quæ habebat Constantino polim perlata est.

CAPUT LVIII.

Idem quid Beneventi egerit. De Baodolino miræ sanctitatis viro. Huic par Theudelapius, et Petrus Ticinensis episcopus.

Tunc rex Liutprandus Beneventum perveniens, Gisulfum suum nepotem iterum in loco ^h proprio ducem constituit. Rebusque ita compositis, ad suum palatium remeavit. Hic gloriosissimus rex multas in Christi honore per singula loca ubi degere solebat basilicas construxit. Hic monasterium beati Petri, quod foras muros Ticinensis civitatis situm est, et cælum Aureum appellatur, instituit. In summa quoque Bardonis alpe monasterium quod Bercetum dicitur ⁱ ædificavit. In Olonna nihilominus ^j suo probastio muro opere, in honorem sancti Anastasii martyris, Christo domicilium statuit, in quo et monasterium fecit. Pari etiam modo multa per loca singula divina templa instituit. Intra suum quoque palatium oraculum Domini Salvatoris ædificavit, et

teret. Lind.

^d Uterque hic frater in Langobardorum solium defuncto Liutprando evectus fuit, sed Ratchis, abdeato regno, in Cassinensi monasterio sanctitatis coronam promeruit.

^e Al., vita privavit, et fluvio immerisit. Lind.

^f Al., Ansprandum. Lind.

^g Al., pristino. Lind.

^h Non conditorem, sed auctorem, monasterii Berceti in monte Bardounum Liutprandum regem ex gestis Moderamni episcopi Rhedonensis a Frodoardo narratis, lib. 1, cap. 20, probat optime Mabillonius in Annales, lib. II, an. 718, illudque in honorem sancti Abundii martyris antea constructum, postea in honorem sancti Remigii, cujus reliquias e Rheimensi monasterio Moderamnus in Italiam contulerat, et miraculo monitis ibidem deposuerat, ita Liutprandus regia liberalitate per suum diploma bonis et ædificiis ditavit, ut a nostro conditoris loco habeatur.

ⁱ Hæc verba suo probastio, alias desunt. Scriptum est more isti sæculo usitato; sic hostium dicebant quod nos ostium, et harenam αντί τοῦ ἀρεῆαν. Probastium ergo est προάστιον, id est πρὸς τὰς πόλιν, Latine suburbanum. Nec aliter hic locus intelligendus. Lind.

quod nulli alii reges habuerant, sacerdotes et clericos instituit, qui ei quotidie divina officia decantarent. Ilujus regis temporibus fuit in loco cui Forum nomen est, juxta fluvium Tanarum, vir miræ sanctitatis ^a Baodolinus nomine, qui multis miraculis, Christi gratia suffragante, refulsit. Qui sæpe futura prædixit, absentia quoque quasi præsentia nuntiavit. Denique cum rex Liutprandus in Urbem silvam venatum isset, unus ex ejus comitibus, cervum sagitta percutere nisus, ejusdem regis nepotem, hoc est, sororis ejus filium, Aufusum nomine, nolens sauciavit. Quod rex cernens, valde enim eundem puerum amabat, cum lacrymis ejus incommodum lamentari cepit, statimque unum e suis equitem misit, qui ad virum Dei Baodolinum curreret, eumque peteret, ut pro vita ejusdem pueri Christum supplicaret. Qui cum ad servum Dei pergeret, puer defunctus est. Cui Christi famulus ad se pervenienti, ita dixit: Scio quam ob causam veneris, sed illud ^b quod postulas jam fieri non potest, quia puer ille defunctus est. Quod cum is qui missus fuerat regi quod a servo Dei audierat renuntiasset, rex licet doluerit quod effectum supplicationis suæ habere non potuit, tamen quia vir Domini Baodolinus spiritum prophetiæ habuerit, aperte cognovit. Huic quoque non dissimilis

^a Al., *Bandolinus*. Lind.

^b Mod., *quod postulare missus es*.

^c Al., *Theolapius*. Lind.

^d Al., *vitalibus actibus*. Lind.

^e Al., *suo loco in episcoporum vitis ponemus*. Lind.
De sancto Petro Ticinensi episcopo plura Hensechius die 7 Maii, apud eundem ex Grutero epitaphium, in quo de regia cognatione pariter hæc leguntur:

Inclutus prosapia, regumque stemmate tangens,
Nobilis eloquio, moribus nobilior.

^f Mod., *Regnum*.

^g Annus emortualis Liutprandi regis 744 ab omnibus notatur, ita ut in eo minime sit elaborandum, dies incerta, sed ante Kal. Junii vivere desiisse, aperte indicat Anastasius, in sancto Zacharia, unde supplenda est Pauli narratio. Noster enim omisit postremos Liutprandi conatus in urbem Ravennam, et Cæsenaſis caſtri occupationem, quibus acti Eutychius exarchus et Joannes archiepiscopus, precibus suis ita summum pontificem ad opem ferendam illexerunt, ut, relicta Roma, Ravennam, atque inde Ticinum, ad Liutprandum properaverit; ab eoque in vigiliis sanctorum apostolorum Petri et Pauli benigne, ut par erat, exceptus, paternis monitis id tandem obtinuit, ut a bello cessaret; atque ^h prædictus rex post multam duritiem inclinatus est fines Ravennatis urbis dilatare, sicut primitus detinebantur. Et duas partes territorii Cæsenaſis caſtri ad partem reipublicæ restituit. Tertiam vero partem de eodem caſtro sub obtentu retinuit, inito constituto, ut usque ad Kalendas Junii dum ejus missi a regia revertentur urbe, idem castrum, et tertiam partem, quam pignoris causa detinebat, parti reipublicæ restitueret. ⁱ Acta hæc indicatione 11 scribit Anastasius, nempe anno Christi 745. Hinc sequitur: ^k Regressus autem (sanctus Zacharius) in urbem Romanam cum omnibus

A apud Veronensem civitatem ^l Theudelapius nomine fuit, qui inter miranda quæ patrabat præſago etiam spiritu multa quæ erant ventura prædixit. Eo quoque tempore floruit ^m vita, vel actibus, Ticinensis Ecclesiæ episcopus Petrus, qui quia regis erat consanguineus, ab Ariperto quondam rege apud Spoleum exsilio fuerat retrusus. Huic beati martyris Sabini ecclesiam frequentanti isdem venerabilis martyr prænuntiavit, quod episcopus apud Ticinum futurus esset. Qui postea, cum id fuisset factum, basilicam eidem beato martyri Sabino, in solo proprio, apud eandem civitatem construxit. Hic inter reliquas optimæ vitæ quæ habuit virtutes, etiam virginitalis flore decoratus enituit. Cujus nos aliquod miraculum, quod posteriori tempore gestum est, ⁿ in loco proprio ponemus. At vero Liutprandus, postquam triginta et uno anno, septemque mensibus, ^o principatum obtinuit, jam ætate maturus, ^p hujus vitæ cursum explevit. Corpusque ejus ^q in basilica beati Adriani martyris, ubi et ejus requiescit genitor, sepultum est. Fuit autem vir multæ sapientiæ, consilio sagax, pius admodum, et pacis amator; bello potens, delinquentibus clemens, castus, pudicus, orator pervigil, eleemosynis largus, litterarum quidem ignarus, sed philosophis æquandus, nutritor gentis,

C qui secum erant, gratias agentes Deo, denuo natale beatorum principum apostolorum Petri et Pauli cum omni populo celebravit, et sese in orationibus dedit, petens, ab omnipotenti Deo misericordiam et consolationem fieri populo Ravennatum et Romano ab insidiatore et persecutore illo Liutprando rege. Cujus preces non despiciens divina clementia eundem regem ante diem superius constitutum de hac luce subtrahit, etc. ^r

^s Nostris diebus Liutprandi regis tumultus non in basilica divi Adriani, martyris, ut Paulus hic scribit, sed in altera sancti Petri in Cælo Aureo. Scriptores Ticinenses inde translatum putant; imo iterum loco motum scribunt in eadem basilica sancti Petri; quippe olim ad ingressum confessionis columnis quatuor impositus conspicebatur, nunc vero ex decreto sac. coac. Triden. humi stratus ante proximam aram sancto Severino Boetio dicatam. Hæc ibi legitur epigraphes:

D Flavius hoc tumulo Lymprandus conditur, olim Langobardorum rex inclutus, acer in armis Et bello victor, Sutriumque Bononia firmant Hoc et Ariminum, necnon invita Spoleti Mœnia, namque sibi hæc subiecit fortior armis. Roma suas vires jam pridem hoc milite multo Obsessa expavit; deinde tremuere feroces Usque Saraceni, quos dispulit impiger, ipso Cum premeret Gallos Karolo poscente juvari. Ungarus a solo hoc adjutus, Francus, et omnes Vicini grata debebant pace per omnes. Rege sub hoc fuisit, quod mirum est, sancta frequensque Religio, ut recolunt alpes, Ecclesiæ quarum Hanc habuit vincente ipso, et prægranda templa Quæ vivens struxit, quibus et famosus in orbe Semper et æternus lustrabit sæcula cuncta Præcipue Petro cœlesti hac sede dicata Clavigero statuit, cælo quam providus aureo Augustinus ubi huc aliunde abductus eodem Rege jacet, cujus doctrina Ecclesia fulget.

^a legum augmentator. Hic initio regni sui, Bojoario- A quam armis fidens, maxima semper cura Francorum
rum plurima castra cepit, plus semper orationibus, Avarumque pacem custodiens.

^a Exstant adhuc in collectione legum Langobar-
dicarum eae quas Liutprandus rex praedecessorum
regum edictis addidit. Imo urbi huic adhuc in usu
mensura *Liutprandi pes* appellata, in stillicidiorum
controversiis dirimendis usurpata. Longum es-et
singula pietatis monumenta repetere, quae rex in-
elytus posteris reliquit, donationum liberalitate de
monasteriis et ecclesiis optime meritis. Has inter
Comensis exhibet regia diplomata, quibus amplissima
praedia dono accepit. Laudatur etiam Liutprandus in
inscripto carmine ad lapidem tumuli beati Cumiani
episcopi, e sancti Columbani familia, in monasterio
Bobiensis, ubi haec leguntur :

Hic sacra beati membra Cu-
miani solvuntur
Cujus coelum penetrans animas
Angelis gaudet
Iste fuit magnus dignita-
te genere forma
Hunc misit Scotia fines ad
Italicos senem
Locatur Elvovio Domini con-
trictus amore
Ubi venerandi dogma Colum-
bani servando
Vigilans jejunans indefes-
sus sedule orans
Olympiadis quattuor
Uniusque circulo anni
Sic vixit feliciter ut felix
Modo credatur
Mitia, prudens, pius, fratribus
Pacefecit cunctis
Huic aetatis anni fuerunt
Novies deni
Lustrum quoque novum menses-
que quatuor simul

At pater egregie potens
Intercessor exiit
Pro gloriosissimo Liutprando
Rege qui tuum
Pretioso lapide tymbum
Decoravit devotus
Sit ut manifestum alium ubi
Tegitur corpus.
Deposuit est hic D. Comianus
Episcopus XIII. Kal. Septemb. Fecit
Joannes Magister.

Addam postremo nummum aureum illius imagine
signatum, de quo ante sermonem habui, Camilli
Peregrinii conjecturam sequens in antecedenti tabula
aenea col. 663 insculptum. Quo vero ad Paulum
nostrum, qui suam historiam ad subsequentes reges,
Hildeprandum, Rachisium, Aistulsum, et postremum
gentis illius Desiderium minime produxit, repeto
verba Erchemperti in ipso initio Hist. suae Langobar-
B dorum, quibus causam mutilatae narrationis ita rudi
stylo exponit : « Langobardorum seriem, egressum,
situmque regni, hoc est originem eorum, vel quomodo
de Scandinavia insula egressi ad Pannoniam, et iterum
a Pannonia in Italiam transmigraverunt, regnumque
susceperunt, Paulus vir valde peritus compendiosa
licet brevitate, sed prudenti composuit ratione, ex-
tendens nihilominus a Gammara, et duobus liberis
ejus, Historiam Ratchis pene usque regnum. In his
autem non frustra exclusit aetas loquendi, quoniam
in eis Langobardorum defecit regnum : mos etenim
historiographi doctoris est, maxime de sua stirpe dis-
putantis, ea tantummodo retexere quae ad laudis
cumulum pertinere noscuntur. » Si quid vero in hisce
meis notis imprudenter exciderit a catholica veritate
alienum, quod abomino, et maxime cavi, omne id
irritum, cassum, non scriptum, indictumque volo.

**SANCTI GREGORII MAGNI VITA,
AUCTORE PAULO DIACONO,**

MONACHO CASSINENSI.

(*Vide Patrologiæ tom. LXXV, col. 42-62.*)

**LIBELLUS
DE ORDINE EPISCOPORUM METENSIIUM.**

PROLEGOMENA.

**Dissertation
SUR L'ORIGINE APOSTOLIQUE**

DE L'EGLISE DE METZ,

PAR M. CHAUSSIER,

SUPÉRIEUR DU PETIT SÉMINAIRE DE CETTE VILLE.

L'Eglise de Metz, appuyée sur une tradition ancienne et constante, avait toujours cru que son origine remontait aux temps apostoliques, et que saint Clément, son fondateur et son premier évêque, avait reçu sa mission du prince des apôtres lui-même, lorsque, durant le siècle dernier, cette antique tradition fut contestée par des savants, dont les travaux et les opinions ne permirent plus de reporter les commencements du Christianisme à Metz au delà du milieu du IIIe siècle. La critique moderne, dont le zèle était excité par les récits apocryphes que des siècles d'ignorance avaient mêlés aux faits incontestables des siècles plus anciens, opérait alors une révision totale de l'histoire, pour la débarrasser, par la discussion des monuments, de toutes les erreurs qui

A obscurcissaient et souvent même dénaturaient la vérité des événements.

Mais il arrive ordinairement, aux époques de réactions vives, que l'application d'un bon principe ne se maintient pas dans les limites qu'une raison calme aurait fixées. Il y a toujours à craindre de l'entraînement, et, par suite, des excès, qu'il appartient à l'avenir d'apprécier et de réparer. Aujourd'hui l'on commence à comprendre que la critique du XVIIIe siècle a pu avoir aussi les siens, et il est des questions décidées par elle qu'il est permis de remettre en discussion. Il nous a paru que la question de l'origine apostolique de l'Eglise de Metz pouvait être de ce nombre (a). Nous nous proposons donc de la soumettre ici à un nouvel examen, dans le but de dé-

(a) L'histoire de la religion, tout en reconnaissant les services incontestables que lui ont rendus les travaux de la critique moderne, a eu à lui reprocher des exagérations. Les origines des Eglises ont été traitées par les savants avec des préventions qui, dans bien des cas, il est vrai, n'étaient pas sans fondement, mais qui, dans beaucoup d'autres cas, auraient dû faire place au respect. Les traditions les plus antiques et les plus constantes, dès qu'elles n'étaient pas appuyées sur des monuments incontestables et aussi anciens que ces traditions elles-mêmes, étaient regardées comme non avenues, et confondues dans une commune réprobation avec les opinions les plus controuvées et les plus dénuées d'autorité. Mais c'est surtout pour les miracles des saints que la critique a montré une défiance excessive et bien injuste. Il semblerait qu'à ses yeux il ne fût plus

vrai que Dieu se plaise à glorifier ses saints par des miracles, et que l'on dût douter de tous les prodiges qui ne sont pas inscrits dans les pages de l'Evangile.

B Sans doute, tous les faits miraculeux rapportés dans l'histoire des saints ne sont pas certains à l'égal des articles de foi; souvent même ils n'ont pas tous les caractères de certitude qui pourraient les mettre hors de toute discussion aux yeux de l'incrédulité. Mais quand ils sont appuyés sur une tradition et sur des monuments respectés dans l'Eglise, quand surtout ils sont reçus dans sa liturgie, ils présentent des motifs de crédibilité suffisants pour élever les enfants fidèles de l'Eglise. Au reste, cette proscription des miracles des saints n'a pas été sans soulever des réclamations de la part de savants distingués. Barocius, dans une dissertation placée en tête du Martyrologe romain publié par lui, fait voir que les Actes des

fendre les anciennes traditions de l'Eglise de Metz, et de faire voir que toutes les attaques de la critique moderne sont insuffisantes pour leur élever le caractère de haute probabilité qui leur a concilié pendant tant de siècles les justes respects de nos ancêtres.

Nous ne nous dissimulons pas qu'il y a quelque hardiesse de notre part à entrer dans une discussion où nous rencontrerons pour adversaires des savants de premier ordre, tels que D. Calmet, D. Cajot, et les auteurs érudits de l'Histoire de Metz (a). Mais heureusement nous n'y serons pas abandonnés à nos propres forces : nous aurons de puissants soutiens dans d'autres savants non moins distingués, et spécialement dans les Bollandistes, qui depuis longtemps ont pris, dans leur immortel ouvrage des *Acta sanctorum*, la défense de nos traditions antiques (b).

Le P. Longueval, dans sa dissertation sur le temps de l'établissement de la religion chrétienne dans les Gaules (c), a établi quelques principes qui vont nous servir de point de départ. Il prouve, 1° qu'il paraît certain que la religion chrétienne a été établie dans les Gaules dès le premier siècle par les disciples des apôtres ; 2° que la religion chrétienne, quoique établie dès sa naissance dans les Gaules, n'y fit que peu de progrès dans les deux premiers siècles. Ces propositions, qui nous paraissent une conséquence exacte de l'étude impartiale des monuments de la tradition, répondent déjà à un grand nombre de difficultés générales faites contre notre thèse par nos adversaires. Nous renverrons donc à la dissertation du P. Longueval pour cette partie de notre discussion, et nous entrerons tout de suite dans la question tout à fait spéciale de l'antiquité de l'Eglise de Metz.

Pour que le premier principe du P. Longueval soit vrai, il faut bien reconnaître que quelques villes des Gaules ont reçu des prédicateurs qui leur furent envoyés par les apôtres. Conçoit-on, en effet, que saint Pierre, qui, dans les premières années de son apostolat, parcourut une partie de l'Asie et de la Grèce pour y semer l'Evangile, ayant une fois établi au centre de l'Empire le siège de son gouvernement spirituel, soit resté pendant vingt-cinq ans à Rome sans s'occuper des provinces de l'Occident ? A peine est-il fixé dans cette ville, qu'il s'empresse d'envoyer saint Marc en Egypte avec le titre d'évêque d'Alexandrie ; et il aurait négligé la région des Gaules, une des plus voisines et des plus importantes par son étendue et sa population ! Comment supposer aussi que saint Paul, qui, après avoir évangélisé tant de peuples divers, se proposait de pousser ses conquêtes évangéliques jusque dans les Espagnes (Rom. xv, 24), ait

martyrs, dont les miracles ont été si généralement dédaignés par certains critiques, ont des caractères d'authenticité et de vérité qui doivent suffire aux esprits sans prévention ; et les Bollandistes, non-seulement discutent sagement et recueillent avec respect les miracles des saints, dans leur immense ouvrage, mais souvent ils reprochent aux critiques leur partialité et quelquefois même leur mauvaise foi. Pour en citer un exemple, voici en quels termes ils réclament contre le silence de notre légendiste touchant le miracle arrivé dans l'église de Saint-Etienne de Metz, lorsque sainte Glossinde, s'y étant réfugiée, reçut le voile de religieuse des mains d'un envoyé céleste : *Hoc miraculum dissimulat ac propemodum negat in Vita sanctæ Glodesindis nuperus quidam legendista Gallus. Crisi dicam, an fide pessima? Certe locum hunc nullibi sic scriptum reperit ut eum ipse tradit. Vide Acta sancti Joannis Gualberti, ad diem 12 Julii, pag. 314, ubi gravius ejus delictum in hoc genere castigamus. (Acta SS. Julii, die 25, ad Vitam S. Glodesindis, pag. 205, B.)*

(a) D. Calmet, dissert. sur les évêques de Metz, en tête de son Histoire de Lorraine. — D. Cajot, Au-

tout à coup laissé son zèle se refroidir dans la capitale du monde, au point de ne plus songer à envoyer au moins des prédicateurs aux provinces de l'Occident, qu'il ne pouvait évangéliser par lui-même ? Evidemment ces suppositions sont inadmissibles, et la première proposition du P. Longueval, n'eût-elle d'autre preuve que ces considérations, nous paraîtrait encore incontestable. La question se réduit donc à rechercher si l'Eglise de Metz n'est pas une de celles qui, dans les Gaules, ont eu l'honneur d'être fondées par les disciples des apôtres.

Le P. Longueval admet comme à peu près certaine la mission de saint Trophime à Arles vers le milieu du premier siècle. Dans la foule des Eglises qui prétendent à la même antiquité d'origine, il en distingue encore trois qui peuvent s'en glorifier avec plus de vraisemblance que les autres. « Il n'y a guère, dit-il, que les villes de Trèves, de Cologne et de Metz, où l'on trouve assez d'évêques pour continuer cette succession depuis le temps des apôtres. Mais, ajoute-t-il, les catalogues de ces Eglises et de quelques autres n'ont pas toute l'autorité nécessaire pour nous rassurer (Pag. 54). » Si cette dernière observation s'applique avec vérité aux Eglises de Trèves et de Cologne, dont les catalogues offrent en effet des lacunes assez longues et beaucoup d'incertitudes, il n'en est pas de même de l'Eglise de Metz. Les difficultés de chronologie qui ont surtout servi de fondement aux attaques des critiques contre la tradition de cette Eglise, et qui ont été la source des incertitudes qui arrêtaient le P. Longueval, peuvent recevoir une solution satisfaisante, comme nous le verrons bientôt. Exposons d'abord les raisons que nous avons de croire que parmi les anciennes Eglises des Gaules, qui, selon la doctrine du P. Longueval, ont dû avoir le privilège d'être fondées par les disciples des apôtres, l'Eglise de Metz est une de celles qui ont le plus de titres pour revendiquer cette antique origine.

Les bénédictins de Saint-Vanne, dans leur Histoire de Metz, et plus particulièrement encore D. Cajot, bénédictin de Saint-Arnould de Metz, dans son ouvrage intitulé *Les Antiquités de Metz*, après avoir montré ce qu'étaient les villes de la Gaule-Belgique lors de l'invasion des Romains, combien elles étaient rares, et combien peu elles méritaient le nom de villes, reconnaissent et prouvent que l'ancienne Metz, la ville capitale des Médiomatriens, que Ptolomée, dans sa Géographie, nomme *Diodunum Mediomatricorum* (d), se distinguait cependant entre toutes les autres villes de la province, soit par son antiquité, étant un des principaux et des plus anciens établissements celtiques de cette partie de la Gaule, soit

tiquités de Metz. — Histoire de Metz, par les Bénédictins de Saint-Vanne, t. I.

M. l'abbé Clouet, bibliothécaire de la ville de Verdun, a commencé la publication d'une Histoire ecclésiastique de la province de Trèves, où il s'attache à reproduire, sur l'origine des Eglises de cette province, les opinions des savants Bénédictins, sans soumettre leurs arguments à aucune discussion, et par conséquent sans faire un pas de plus à la question. Il est bien à regretter que les travaux, d'ailleurs si remarquables de M. Clouet, soient restés en dehors du mouvement de révision et de réparation qui se manifeste à notre époque.

(b) Voyez, dans les *Acta sanctorum*, les articles saint Patient, au 8 janvier ; saint Servais, au 13 mai ; saint Autor, au 10 août ; saint Adelphe, au 29 août, etc. Notre tâche eût été moins difficile et moins laborieuse, si ces savants eussent déjà eu traité l'article de saint Clément, premier évêque de Metz.

(c) Hist. de l'Eglise gallicane, t. I, p. 45.

(d) *Μεδιόματρικας, ὡν πόλις Διονοδοῦρον* (Ptolom., Cosmogr., l. xi, c. 9).

par son étendue et sa population, étant le principal centre de la grande nation des Médiomatriciens.

Après les premiers chocs des légions de César et des peuples de la Gaule, les Médiomatriciens, ayant compris qu'ils ne pouvaient longtemps résister aux armes de ce conquérant, préférèrent subir volontairement le joug des Romains plutôt que de s'y laisser contraindre par la force. Ils offrirent leur alliance à César, qui l'accepta. Au milieu des embarras que lui suscitaient d'autres tribus, il aimait mieux sans doute avoir cette puissante nation pour alliée, que pour ennemie. La fidélité constante et loyale des Médiomatriciens, et aussi l'étendue et la population de leur ville, engagèrent les Romains à en faire un des principaux sièges de leur puissance : en sorte que *Divodurum*, devenue leur alliée, loin de rien perdre de son état primitif; avait acquis, au premier siècle, une nouvelle et plus grande importance, comme point central de la domination romaine dans la Gaule-Belgique. C'est ce qu'attestent différents faits. 1° Des routes romaines convergeaient de divers points sur *Divodurum*. 2° Dès le premier siècle, les Romains l'embellirent de monuments remarquables. On peut citer un palais dans l'intérieur de la ville, et dans les faubourgs un amphithéâtre, et une naumachie alimentée par les eaux de Gorze. Ces eaux y étaient conduites par un aqueduc de vingt-deux kilomètres de longueur, passant, à Jouy, au-dessus de la Moselle, sur des arches d'une hauteur prodigieuse et d'une construction qui atteste les plus beaux jours de la puissance romaine (a). 3° On lit dans Tacite que ce fut dans cette ville que les légions romaines vinrent, des environs de Trèves, chercher un asile, après les malheurs qu'elles éprouvèrent durant la guerre contre Civilis (b). 4° Le même auteur nous dit que les légions de Vitellius y ayant été accueillies avec cordialité, *omni comitate*, se trouvèrent, dans une soirée, sur de faux bruits, saisies d'une terreur panique qui les fit courir aux armes, et que, dans leur lueur, elles se jetèrent sur les habitants paisibles et inoffensifs et en égorgèrent quatre mille (c). Une ville qui peut essuyer une aussi grande perte dans ses habitants, sans diminuer d'importance, doit certainement avoir une population considérable. 5° Les Romains avaient établi à *Divodurum* leurs magasins militaires et leurs manufactures de draps pour les légions. Les empereurs y avaient fait transporter et y faisaient conserver le dépôt de l'ameublement et des vêtements qui étaient à leur usage, lorsque les affaires du pays rendaient leur présence nécessaire dans la province (d).

Il est donc constant qu'au premier siècle, Metz était un point central des opérations des Romains dans la Gaule-Belgique, et que dès lors cette ville a

(a) Les Bénédictins citent en outre un grand nombre de bas-reliefs, d'inscriptions, et de pierres tumulaires d'origine romaine, trouvés à Metz et dans les environs (Voy. l'Histoire de Metz, t. I, et les Antiquités de Metz).

(b) *Legiones in Mediomatricorum sociam civitatem abscessere* (Tacit. Histor. I, vi, c. 70.)

(c) *Divoduri, Mediomatricorum id oppidum est, quanquam omni comitate exceptis subitus pavor exterruit, raptis repente armis ad cædem innoxie civitatis : non ob prædam aut spoliandi cupidinem, sed furore et rabie et causis incertis, eoque difficultioribus remediis ; donec precipibus ducis mitigati ab excidio civitatis temperavere. Cæsa tamen ad quatuor millia hominum* (Tacit. Historior. I, i, c. 65).

(d) Voyez l'Histoire de Metz, t. I, et les Antiquités de Metz.

(e) Le nom latin de Trèves, *Augusta Trepirorum*, prouve même que cette ville doit sa véritable fondation aux empereurs romains ; et, en effet, à l'époque de César, Trèves était si peu de chose qu'Induciomare, chef des Trévires, se préparant à la guerre

A dû se trouver par là même en relation continuelle avec la capitale de l'empire. Si Trèves rivalisa avec Metz sous ce rapport et devint la métropole de la province, ce ne fut que plus tard lorsque les empereurs jugèrent nécessaire de se fixer plus près du Rhin, pour s'opposer plus efficacement aux invasions devenues sans cesse menaçantes de la part des peuples Germains (e).

Toutes ces circonstances, comme on le voit, permettent de conclure, non sans quelque probabilité, que lorsque saint Pierre a envoyé des prédicateurs dans les Gaules, Metz dut être une des premières, et peut-être la première dans la Gaule-Belgique, qui eût part à un si grand bienfait.

Mais venons-en aux preuves positives de cet événement. Nous les trouvons dans la tradition de l'Eglise de Metz, et dans les monuments qui viennent à l'appui de cette tradition. A partir du siècle dernier, où la critique moderne est venue jeter du doute sur l'époque de la mission de saint Clément, et en remontant jusqu'aux temps les plus reculés, nous trouvons dans l'Eglise de Metz une croyance ferme, une tradition antique, constante, non interrompue, et consignée dans sa liturgie, qui nous apprend que saint Clément, son premier évêque, lui fut envoyé vers le milieu du premier siècle par l'apôtre saint Pierre, qui avait établi son siège à Rome, l'an 47 de Jésus-Christ; qu'entrepris à Metz, il jeta parmi les Médiomatriciens les premières semences de la foi, et parvint à y former un troupeau assez nombreux (f) : qu'il eut pour successeur sur le siège de Metz saint Celse d'abord, et après celui-ci saint Félix, qui tous deux avaient été ses coopérateurs dans l'accomplissement de sa mission apostolique; qu'enfin, depuis ces premiers prédicateurs, la série de nos évêques n'a éprouvé aucune interruption jusqu'à nos jours. A l'appui de cette tradition, l'Eglise de Metz nous montre le catalogue de tous les pontifes qui l'ont gouvernée depuis le 1er siècle jusqu'au xixe, et qui se sont succédés sans autres interruptions que de rares et courtes vacances. Or voici quelques remarques, qui feront apprécier la valeur de cette tradition et des monuments qui servent à la constater.

1° Elle a été fixée dans un ouvrage authentique que nous possédons, et qui est antérieur aux siècles que l'on est convenu d'appeler siècles d'ignorance. Nous avons une Histoire des évêques de Metz écrite vers l'an 778 par Paul Warnefride, diacre d'Aquilée, connu dans les lettres sous le nom de Paul Diacre. Cet écrivain, un des plus distingués de l'époque de Charlemagne, et dont nous possédons plusieurs ouvrages estimés, était ministre secrétaire d'Etat de Didier, roi des Lombards, lorsque Charlemagne vainquit et détrôna ce prince. Le docte conquérant sut

contre les Romains, ne jugea pas qu'il fût possible de s'y défendre : il en fit même sortir les vieillards et les enfants, et chercha à les mettre en sûreté au fond de la grande forêt des Ardennes.

(f) Ce troupeau assez nombreux en lui-même pouvait n'être pas très-apparent pour les infidèles : car il ne se trouvait pas concentré dans *Divodurum*; il appartenait à toute la nation des Médiomatriciens, comme le prouvent les anciennes limites du diocèse de Metz. En effet, cette nation s'étendait à l'est des Trévires jusqu'aux Tribouques, aux Nemètes, et aux Vangions, qui habitaient les bords du Rhin, et aux environs de Spire, de Worms, et de Strasbourg. Or telle était aussi l'étendue primitive du diocèse de Metz, qui s'avancait par Vic, Dieuze, Blamont, jusqu'à Sarrebourg et Saverne. Saint Clément et ses successeurs ont donc étendu leurs prédications à toute la nation des Médiomatriciens, et en ont été regardés comme les pasteurs, à une époque où les Médiomatriciens n'avaient pas encore perdu leur caractère de peuple particulier et distinct des nations circonvoisines.

apprécier le mérite de Warnefride et l'attirer à sa cour. Il le plaça quelque temps à Metz pour y fonder une école, et c'est là que Paul, à la prière de saint Angelramme, a écrit son Histoire des évêques de Metz sur les documents qui lui furent communiqués, et avec une sagesse de critique que n'ont pas imitée depuis les chroniqueurs qui ont traité le même sujet. Il est évident qu'en travaillant à cet ouvrage Paul Diacon avait sous les yeux : 1° les diptyques de l'Eglise de Metz, pour établir l'ordre de succession des évêques ; 2° des documents anciens, qu'il désigne dans son livre sous le nom de *relatio prisca, relatio antiqua* ; 3° qu'il s'est entouré autant que possible de ce que l'histoire générale de l'Eglise pouvait lui fournir, pour compléter l'histoire particulière qu'il avait à traiter. C'est ainsi qu'il suit pas à pas Grégoire de Tours dans tout ce qu'il raconte de saint Aurélien et du sac de Metz. Ce serait donc tomber dans une erreur manifeste que de dire, comme quelques auteurs ont voulu l'insinuer, que c'est de Paul Diacon que date cette tradition de l'Eglise de Metz. La critique et la probité de Warnefride, le soin qu'il a de se taire et de nous prévenir quand ses do-

cuments ne lui fournissent point de détails, l'état des lettres à l'époque et dans le pays où il vivait, nous donnent l'assurance qu'il n'a recueilli que des faits qui lui étaient attestés par des autorités graves, ou dont l'Eglise de Metz était en possession depuis longtemps. A l'Histoire des évêques de Metz de Paul Diacon est annexé un catalogue exprimant la durée de l'épiscopat de chaque évêque. Ce catalogue n'est autre chose évidemment que la copie des diptyques de l'Eglise de Metz, que Paul Diacon a eue sous les yeux en composant ce petit ouvrage. Comme il a écrit son opuscule en style soutenu, et qu'il a voulu présenter au saint évêque Angelramme une œuvre édifiante plutôt que scientifique, il n'a pas voulu sans doute la parsemer de chiffres, que du reste l'Eglise de Metz possédait déjà. Mais pour que tout fût réuni en un seul corps, il a fait extraire des diptyques et transcrire à la suite de son manuscrit le catalogue que l'on y trouve et qui par conséquent doit avoir l'autorité d'un document authentique (a).

B Outre l'ouvrage de Paul Diacon et le catalogue qui y est annexé, nous avons encore une histoire de nos évêques, intitulée *Chronique des évêques de Metz*. Cette

(a) L'opuscule *De Episcopis Metensis Ecclesie* de Paul Diacon est imprimé, avec les autres ouvrages qui nous restent de cet auteur, dans le tome XIIIe de la *Maxima Bibliotheca veterum Patrum*, éditée à Lyon, 1677. Le manuscrit d'après lequel cette Edition a été faite, était du ixe siècle, ou du moins conforme à un manuscrit du ixe siècle ; car le catalogue qui y est annexé s'arrête au quatrième successeur de saint Angelramme, à Walla, mort en 883.

D. Calmet, dans le 1er volume de son Histoire de Lorraine, donne, d'après un manuscrit du couvent de Saint-Arnoul de Metz, un texte de cet opuscule, bien différent, en ce qui concerne l'histoire de saint Clément, de celui qui est reproduit dans la *Maxima Bibliotheca veter. PP.* Mais le manuscrit de Saint-Arnoul a évidemment subi une énorme interpolation, qui a introduit dans l'œuvre de Paul Diacon, à la suite de ce qu'il a écrit sur saint Clément, un morceau contenant une grande partie des récits apocryphes qui ont eu cours aux xe et xie siècles, sur la vie de l'apôtre de Metz. En voici les preuves.

1° Le manuscrit de Saint-Arnoul n'est, selon D. Calmet, que du xie, ou, tout au plus, du xe siècle ; or, c'était à l'époque de ces sortes d'altérations, dont on peut dire que souvent elles ont été faites par des hommes plus pieux qu'éclairés, qui pensaient compléter l'œuvre d'un auteur plus ancien, en y insérant les récits populaires qui étaient en vogue de leur temps. Les *Gesta Trevirorum*, édités dans le même volume par D. Calmet, ont, de l'aveu de ce savant, subi de semblables interpolations.

2° Le manuscrit, beaucoup plus ancien, d'après lequel a été faite l'Édition publiée dans la *Maxima Bibliotheca veter. PP.*, ne contient rien de ces récits apocryphes. Or, autant il est facile d'expliquer leur insertion dans le manuscrit de Saint-Arnoul, autant il serait difficile d'expliquer leur retranchement dans un manuscrit du ixe siècle, si elles se fussent trouvées dans l'autographe de Paul Diacon.

3° Paul Diacon dit un mot de l'opinion de quelques personnes, relativement à l'absence de serpents dans le lieu où saint Clément fixa d'abord sa demeure : mais ce n'est qu'avec précaution, et en laissant à d'autres la responsabilité d'une assertion qui ne lui semblait pas avoir tous les motifs désirables de crédibilité. *Asseverant, dit-il, qui ejusdem loci habent cognitionem, quod ubi primitus habitavit, nec serpens consistere queat, sed et omnino noxia pestes locum illum refugiant unde olim vera salutis emanant insignia.* Voilà tout ce que l'on trouve dans Paul Diacon, qui puisse avoir quelque rapport avec ces prétendues merveilles racontées dans le manuscrit de Saint-Ar-

noul à la suite du passage que nous venons de citer. Mais qu'il y a loin de ce passage si réservé, et où la cause d'un phénomène, affirmé par des personnes qui connaissent les lieux, n'est pas même cherchée dans les actes personnels de saint Clément, à cette ridicule histoire de serpents insérée dans le manuscrit de Saint-Arnoul ! Il y a même une véritable contradiction entre l'esprit dubitatif du passage précédent et le ton affirmatif du fragment interpolé. Le même auteur, et Paul Diacon sur tout, ne peut avoir écrit dans la même page des choses aussi disparates.

4° Le style du fragment interpolé n'est pas celui de Paul Diacon : on n'y retrouve ni son goût ni son genre raisonnable ; les pensées en sont exagérées, les superlatifs et les épithètes s'y entassent ; enfin on y rencontre fréquemment des expressions telles que *præfatam urbem, amphitheatrum superius dictum, ou jam crebro nominatum, inibi, parvissimum*, etc. Ces locutions, qui ne sont nullement familières à Paul Diacon, indiquent une dégénérescence qui sent au moins le xe siècle. Que l'on en juge par le commencement de ce morceau que nous donnons ici : *Ferunt namque antiquiores nobis a senioribus prius cultui sanctæ religionis admodum deditis veracissimo per varios temporum successus relatu vulgatum hujus sanctissimi præsulis atque apostolici viri tam ingens quod oculi non decet miraculum. Eo namque temporis articulo quo idem venerabilis pontifex ad præfatam devenerat urbem, maxima ejusdem pagi clades devastabat plebem. Amphitheatrum enim jam superius dictum tanta erat serpentium multitudine plenum, etc.* Le reste était dans le même goût.

5° Enfin, on remarque même que l'altération de l'ouvrage de Paul Diacon a été progressive et s'est accrue avec le temps. C'est ce qu'on reconnaît les Bénédictins de Saint-Vanne (*Hist. de Metz*, t. I, p. 263, note), en collationnant les manuscrits des couvents de Saint-Arnoul, de Saint-Symphorien et de Saint-Clément de Metz.

Il nous est donc démontré par toutes ces raisons que le manuscrit de Saint-Arnoul a été réellement interpolé, et que pour avoir l'œuvre authentique de Paul Diacon, il faut recourir à l'Édition qui a été publiée dans la *Maxima Bibliotheca veter. PP.* Il est étonnant que les Bénédictins de Saint-Vanne, qui soupçonnaient l'altération du manuscrit de Saint-Arnoul, n'aient pas eu, non plus que D. Calmet, connaissance du vrai texte de Paul Diacon. Du moins ces savants ne raisonnent que d'après le texte altéré de Saint-Arnoul, sans supposer qu'il en existe un autre. Cette remarque est importante pour le sujet que nous avons entrepris de discuter.

chronique donne aussi la durée de l'épiscopat de chaque évêque; mais elle n'est que du XIe siècle (a). Enfin, nous possédons encore d'autres catalogues de même genre, mais ils sont tous postérieurs à celui de Paul Diacre (b).

2e Cette série d'évêques ne saurait être attaquée dans son intégrité. Ceux des premiers siècles, sur lesquels la critique aurait pu chercher à soulever des difficultés, sont la plupart honorés comme saints dans l'Eglise; leur tombeau a été vénéré, et leurs reliques ont été transférées et honorées dans divers lieux, jusqu'à la fin du siècle dernier. Aussi les savants dont nous combattons l'opinion, n'ont-ils jamais révoqué en doute l'existence d'aucun de ces évêques (c).

3e On ne saurait non plus attaquer par des raisons directes la durée assignée à l'épiscopat de chacun de ces évêques dans les divers catalogues cités plus haut. Car tous ces catalogues sont généralement d'accord sur la durée des épiscopats; les différences que l'on y rencontre viennent de fautes de copistes, ou bien de ce que les uns emploient des nombres ronds, tandis que les autres ajoutent aux années les mois et les jours.

Pendant les premiers siècles, où elle paraît suspecte à nos adversaires, la durée de ces épiscopats n'a rien que de conforme à la loi ordinaire de la succession, dans toute la série de nos évêques. Car durant les cinq siècles écoulés depuis le milieu du premier siècle jusqu'à l'an 550 où siégeait saint Villicus, vingt-quatre évêques sont montés sur le siège de Metz; et dans les cinq siècles suivants, c'est-à-dire de saint Villicus à Adalbéron III, qui fut élevé sur le siège de Metz en 1047, on en compte vingt-cinq. La différence d'un évêque ou deux, dans le même espace de cinq cents ans de part et d'autre, pourrait même, sans recourir à la combinaison fortuite des âges de l'ordination et de la durée inégale de la vie humaine, s'expliquer par le défaut de succession immédiate, qui dut se présenter plus fréquemment durant les premiers siècles, où l'administration des Eglises ne pouvait être aussi régulière qu'elle le fut depuis, lorsque la religion fut devenue dominante dans l'Etat.

(a) Cette Chronique a été imprimée dans le Spicilege de l'Achéry (*Edit. in-fol.*, t. II, p. 224).

(b) Voyez le *Monitum* du Spicilege de l'Achéry, placé en tête de la Chronique citée plus haut. Voyez aussi les Bollandistes (*Acta sanct.*, t. XXXVII, 29 août, art. S. Adelphe).

(c) Saint Clément a été inhumé dans la crypte de l'oratoire qu'il s'était fait près de l'amphithéâtre. Cet oratoire fut, depuis, un lieu sacré pour les chrétiens de Metz, et la plupart de nos anciens évêques y furent inhumés à côté de saint Clément. Plus tard on bâtit sur cet oratoire, sous le titre de Saint-Félix, une grande église qui, au XIe siècle, fut rebâtie et prit le nom de Saint-Clément. Aux environs de Saint-Clément, dans la partie du Sablon qui avoisine la ville, entre la Seille et la Moselle, se trouvaient plusieurs autres magnifiques églises, dont la plus célèbre fut celle qui, dédiée primitivement à saint Jean l'évangéliste, avait pris dans la suite le nom de Saint-Arnoul, lorsque le saint évêque de ce nom y fut inhumé et honoré. De là vient que ce lieu était désigné par les mots *ad Basilicas*. En 1552, toutes ces belles églises furent rasées par ordre du duc de Guise, et à leur place furent construites des fortifications, dans le but de mettre Metz en état de défense contre l'agression de Charles-Quint. Les reliques de saint Clément avec les reliques des saints évêques Victor I et II, Sambace, Phronime, Legonce et Explece, furent alors transférées *intra muros*, et déposées plus tard dans une église qui prit le nom de Saint-Clément. Les reliques de saint Siméon avaient été données, en 770, à l'abbaye de Sénonés

A Or, en mettant au bout l'un de l'autre tous ces épiscopats, à partir de celui de saint Hespérus, qui siégeait certainement à Metz en 535, la durée assignée dans nos catalogues à l'épiscopat de chaque évêque nous conduit jusqu'au milieu du premier siècle, pour le commencement de l'épiscopat de saint Clément: résultat qui confirme complètement l'antique tradition de l'Eglise de Metz.

Voilà donc une tradition et des monuments à l'appui, qui en saine critique ne peuvent assurément pas être méprisés, et l'on doit bien se garder de la confondre avec ces traditions et ces documents sans autorité que les savants ont eu trop souvent, nous en convenons, à combattre et à faire disparaître. Il nous semble que pour ébranler une tradition si ancienne, si imposante, si solidement appuyée par des monuments authentiques, si bien en harmonie avec l'état de notre patrie durant les premiers siècles de la domination romaine dans les Gaules, il faut des arguments puissants et bien positifs. Voyons donc les preuves de nos adversaires; si nous parvenons à montrer, comme nous l'espérons, qu'elles ne sont nullement péremptoires, notre thèse restera debout avec toute l'autorité que nous venons de lui revendiquer.

Les arguments de nos adversaires se rapportent à différents chefs. Nous allons les exposer de suite, et les réunir en un seul faisceau, afin que l'on ne puisse pas nous soupçonner d'en dissimuler la valeur. Nous y répondrons ensuite article par article.

1. Saint Victor Ier, cinquième évêque de Metz, a assisté à un concile de Cologne tenu en 345, ou du moins a souscrit au concile de Sardique tenu en 347, comme on le voit par les Actes de ces conciles; or, en donnant vingt ans d'épiscopat à chacun de ses quatre prédécesseurs, on arrive à peine au milieu du Ier siècle, pour y placer la mission de saint Clément et les commencements de l'Eglise de Metz. En outre, d'après Grégoire de Tours suivi par Paul Diacre, saint Autor, treizième évêque de Metz, a été enmené captif par Attila, lorsque ce prince barbare est venu saccager Metz en 451. Voilà donc deux dates qui fixent les commencements de l'Eglise de

par saint Angelramne. L'évêque Drogon, au IXe siècle, avait également retiré de Saint-Clément les reliques de saint Ruffe, qu'il avait accordées à l'abbaye d'Ottersheim, près Worms; celles de saint Adelphe, qu'il avait données à l'abbaye de Neuvillers, au diocèse de Strasbourg; et celles de saint Céleste et de saint Autor, dont il enrichit l'abbaye de Maurmoutier. L'église de Many, près Faulquemont, possède de temps immémorial des reliques de saint Céleste et de saint Autor, qui lui ont sans doute été données à l'époque de leur translation à Maurmoutier. Enfin, l'empereur saint Henri avait, au commencement du XIe siècle, transféré en Allemagne les reliques de saint Félix. Le corps de saint Patient avait été inhumé dans l'église de Saint-Jean *ad Basilicas*, et fut, en 1552, transféré *intra muros* dans l'église de Saint-Arnoul. Le corps de saint Urbice fut d'abord déposé dans l'église de Saint-Maximin au delà de la Seille, puis dans une chapelle construite en son honneur hors de la ville et près de la porte des Allemands, d'où, en 1552, il fut transféré dans l'église paroissiale de Saint-Eucaire. La plupart de ces reliques ont été perdues pendant la révolution de 1795. L'église de Saint-Martin de Pont-à-Mousson conserve encore quelques os de saint Clément, qui lui avaient été données depuis longtemps, et dont elle vient de rendre quelques fragments à la cathédrale de Metz. Telle est l'histoire des reliques de nos quinze premiers évêques. Comme l'existence des évêques suivants ne peut en aucune manière être révoquée en doute, nous ne pousserons pas plus loin ces indications.

Metz au moins deux siècles plus tard que ne le font A ces catalogues.

II. Nous avons une lettre de saint Ruffe, neuvième évêque de Metz, à saint Nicétius, archevêque de Trèves, son métropolitain. Or, saint Nicétius n'a occupé le siège de Trèves que vers 532, et saint Ruffe, selon nos catalogues, aurait dû vivre au commencement du IIIe siècle : autre difficulté de chronologie (a).

III. Il paraît bien qu'on a allongé la durée de l'épiscopat de plusieurs anciens évêques de Metz, pour atteindre les temps apostoliques ; car on doit regarder comme exorbitante et bien improbable la durée de l'épiscopat des évêques suivants, choisis parmi les plus anciens : saint Clément, qui a siégé 25 ans, saint Félix 42 ans, saint Siméon 30 ans, saint Ruffe 29 ans, saint Firmin 45 ans, saint Légonce 34 ans, saint Autor 49 ans, et saint Urbice 29 ans (b).

IV. Il est à croire aussi que, toujours dans le but B d'atteindre à cette antiquité, on a inscrit dans le catalogue des évêques de Metz des noms pris dans les catalogues des Eglises voisines. Car saint Clément, saint Légonce et saint Autor sont nommés dans le catalogue des évêques de Trèves, et saint Firmin dans celui des évêques de Verdun.

V. L'histoire de saint Clément est remplie de détails apocryphes, qui ne méritent aucune croyance. Comment admettre qu'arrivant à Metz vers l'an 50, il se soit établi dans les cavernes de l'amphithéâtre qui, à cette époque, ne pouvait être abandonné et encore moins être en ruine, vu qu'il ne devait être construit que depuis une vingtaine d'années ? Comment admettre que Metz, si peuplée alors, et cet amphithéâtre nouvellement construit, fussent des repaires de dragons et de serpents, que saint Clément aurait emmenés comme un troupeau se noyer dans la Seille ? Comment admettre qu'il ait dédié un autel à saint Pierre du vivant de cet apôtre, qu'il ait fait construire plusieurs églises à une époque où les chrétiens n'en bâtissaient pas encore, etc. ?

VI. Le culte de saint Clément était inconnu à Metz avant l'évêque Hériman, qui, en 1090, releva ses reliques, les renferma dans une chaise et les fit honorer dans une église qu'il fit bâtir et qu'il dédia en l'honneur de saint Clément (c).

VII. Comment croire que saint Patient, quatrième évêque de Metz, fût Grec d'origine, et envoyé par saint Jean l'évangéliste, vu que son nom même est latin ? Et l'histoire de la dent de saint Jean, que saint Patient aurait reçue de cet Apôtre, et qu'il aurait fait honorer comme une relique, n'est-elle pas contournée ?

VIII. On ne voit point de conciles tenus à Metz avant le VIe siècle, ce qui montre évidemment que

cette Eglise est très-récente, puisque partout on voit la célébration des conciles suivre de près l'établissement des grandes Eglises (*Hist. de Metz*, t. I, p. 199.)

IX. Enfin, si l'Evangile a été prêché et a eu des sectateurs à Metz dès le Ier siècle, comment supposer que la chose soit restée inconnue aux autorités de la ville qui, étant païennes, auraient dû s'en préoccuper ? Comment se persuader que les Romains aient permis que l'on exerçât publiquement et paisiblement au milieu d'eux, dans la ville de Metz, une religion contraire à la religion de l'Etat et prohibée par les édits des empereurs ? Car on ne cite à Metz ni martyrs, ni confesseurs de la foi durant les persécutions qui en ont tant fait ailleurs, et notamment à Trèves. Cependant l'empereur Maximien-Hercule, à qui le nom chrétien était si odieux, a certainement visité Metz. C'est ce qu'atteste l'inscription d'un monument trouvé dans cette ville (d).

Voilà les objections. Nous ne les avons point dissimulées, ni affaiblies : reprenons-les successivement pour y faire nos réponses.

I. Nous dirons d'abord avec les Bollandistes (e), que s'il fallait suivre la chronologie assignée par nos adversaires pour l'épiscopat de saint Victor et pour celui de saint Autor, on tomberait dans de graves difficultés. Cherchons d'abord dans la chronologie de nos anciens évêques une date sûre qui puisse nous servir de point de départ. L'épiscopat de saint Hespérius nous la fournit. Cet évêque a assisté et souscrit au premier concile de Clermont tenu en 555 (f), et nous devons regarder comme exacts les documents qui le font monter sur le siège épiscopal en 531. Or, 1° en faisant assister saint Autor, treizième évêque de Metz, au sac de cette ville par Attila en 451, et saint Hespérius, le vingt-troisième, au concile de Clermont en 555, on ne trouve que 84 ans de saint Autor à saint Hespérius, ce qui ne laisse, terme moyen, qu'environ 8 ans d'épiscopat pour chacun des dix évêques qui remplissent cet intervalle : tandis que, dans les cinq siècles suivants, aussi bien que dans toute la suite de nos évêques, la durée moyenne des épiscopats est d'environ 20 ans. Cette irrégularité dans la loi de succession de nos évêques accuse certainement une erreur dans la première de ces deux dates, puisque la seconde est incontestable. 2° D'après nos catalogues, les évêques, de saint Victor à saint Autor, ont dû siéger l'espace de près de 200 ans, et il n'y a que 104 ans du concile de Cologne à l'invasion d'Attila. Les mêmes catalogues donnent au moins 225 ans pour la somme des épiscopats de saint Autor à saint Hespérius, et il n'y a que 84 ans du sac de Metz par Attila au premier concile de Clermont. Il faut donc, d'un côté, regarder comme non avenue une tradition antique et constante, aussi

Cet argument négatif n'est objecté par aucun savant. Car on sait que l'on ne bâtissait point encore d'églises dans les premiers siècles, et que les Médiomatriens n'étaient guère dans l'usage d'élever des monuments sur les tombeaux de leurs défunts. Toutes les pierres tumulaires qui datent de cette époque, portent en effet le cachet du paganisme romain, que les chrétiens ne pouvaient imiter. Au reste cet argument prouverait trop, car on ne connaît dans le diocèse aucun monument d'origine chrétienne qui remonte au Ier siècle : et cependant le christianisme, de l'aveu de tout le monde, y était établi au moins dès le commencement du IVe siècle.

(e) Sur cette première difficulté, voyez les *Acta SS. Tom. XIV*, art. S. Servais, au 15 mai ; *Tom. XXXVII*, art. S. Autor, au 10 août, et art. S. Adelphe, au 29 août.

(f) *Hesperius in Christi nomine episcopus Ecclesie Metensis consensit et subscripsit* (*In Actis concilii Arvernensis I, apud Sirmond., Concilior. Gallicanor. T. I, ad annum 555*).

(a) Voyez ces difficultés de chronologie proposées par D. Calmet, dans sa dissertation sur les évêques de Metz (*Hist. de Lorraine*, t. I, p. 18 et suiv.). Nous ne parlons pas de saint Firmin ou Phronime, qu'un anachronisme de Baronius, dans le Martyrologe romain, fait assister au concile d'Agde en 506. On ne peut voir dans cette erreur que le résultat d'une distraction, car les Actes de ce concile portent : *Firminus presbyter, missus a domino meo Pappalo episcopo, subscripsit*. Cette souscription, comme on le voit, n'est pas même celle d'un évêque.

(b) Voyez D. Calmet à l'endroit cité plus haut, et l'abbé Clouet (*Hist. ecclésiast. de la province de Trèves*, p. 53, note).

(c) Histoire de Metz par les Bénédictins de Saint-Vanne, t. I, p. 210.

(d) Voyez D. Cajot (*Antiquités de Metz*, p. 167). — Nous ne parlons pas de l'absence d'antiquités monumentales, telles que pierres tumulaires, débris de constructions, etc., qui indiqueraient dans ces premiers siècles la présence du christianisme à Metz.

bien que des documents qui datent du VIIIe siècle, et qui ne portent en eux-mêmes aucun caractère de fausseté ni de supposition, et de l'autre reconnaître pour une suite de dix évêques une interruption de la loi historique des successions épiscopales. Ces deux conséquences sont bien graves en critique, et, pour être admises, elles ont besoin d'être appuyées sur des monuments tout à fait incontestables. Voyons donc si les sentiments qu'allèguent nos adversaires.

D'abord les Actes du concile de Cologne, auquel on prétend que saint Victor assista, ne peuvent être présentés comme un document d'une valeur irrécusable. Les Bénédictins de Saint-Vanne (*Histoire de Metz*, t. I, p. 216), avec Baronius, Tillemont, et d'autres savants, les regardent au contraire comme supposés, vu, disent-ils, que les noms des Pères qui y ont souscrit sont évidemment copiés sur les Actes du concile de Sardique tenu l'année suivante, et qu'Euphratas, évêque de Cologne, contre qui ce concile aurait été convoqué et qui y aurait été déposé et flétri, a cependant assisté l'année suivante au concile de Sardique, et a même été député par ce concile vers l'empereur Constance. Le P. Henschénius, dans sa savante dissertation sur saint Servais, évêque de Tongres, tout en admettant comme réelle l'existence de ce concile, en regarde cependant les Actes comme gravement altérés, au moins en ce qui concerne les noms propres. Ainsi, 1° il fait remarquer, d'après le P. Sirmond, que le mot *Laticlavo* est substitué au mot *Articlavo* qui est le nom ancien de la ville de Verdun. 2° Il cite comme mal à propos insérée dans ces Actes la souscription de Simplicius, évêque d'Auton, qui n'a vécu qu'au siècle suivant, tandis qu'en 346 c'est saint Cassien qui lui paraît avoir dû occuper le siège d'Auton. 3° Il penserait également que quelque demi-savant, ou quelque ignorant copiste, y aurait aussi inséré, à tort, ou au moins y aurait formé par l'altération d'un autre nom, celui d'Euphratas, évêque recommandable par sa science et sa vertu, et qu'il eût le successeur immédiat de celui qui aurait été déposé dans le concile. Les Pères du concile auraient lu le nom de celui-ci, pour ne point imposer à sa mémoire une flétrissure trop solennelle, ou bien peut-être le nom de cet évêque déposé avait-il quelque rapport avec celui d'Euphratas, que le correcteur ou le restaurateur inhabile aura cru devoir y substituer. Telles sont les principales altérations que Henschénius remarque dans les Actes de ce concile (a). Certes l'autorité d'un tel document est bien loin d'être irrécusable, quelle que soit d'ailleurs l'opinion que l'on adopte sur l'existence du concile de Cologne.

Le second monument que l'on oppose à nos catalogues est le texte des Actes du concile de Sardique tenu en 347, et auquel on prétend que saint Victor aurait également souscrit. Mais les souscriptions des évêques, dans les Actes de ce concile, parmi lesquelles on lit en effet le nom de Victor, même deux fois, sont données sans aucune indication de la ville épiscopale de chaque signataire. Ce n'est que par une supposition assez gratuite qu'on prétend que l'une de ces souscriptions, Victor, est celle de l'évêque de Metz. Une induction aussi conjecturale suffi-

rait-elle pour ruiner l'autorité de nos preuves positives?

En troisième lieu, le témoignage de Grégoire de Tours n'offre pas un argument plus solide; car cet historien se contredit manifestement lui-même sur le fait qui nous occupe, et le sens le plus raisonnable que l'on puisse donner à son texte est en faveur de nos catalogues, comme nous le verrons bientôt.

Enfin, la lettre de saint Raïfe, quatrième document que l'on allègue, n'est absolument d'aucune valeur, si ce n'est contre nos adversaires, comme nous nous réservons aussi de le démontrer plus bas.

Voilà donc les arguments les plus péremptoirs de nos adversaires, qui ne se trouvent fondés que sur des monuments apocryphes ou falsifiés, sur des monuments contradictoires, ou d'une autorité purement conjecturale : documents que l'on doit, par conséquent, regarder en saine critique comme tout à fait impuissants contre la tradition de l'Eglise de Metz, l'autorité de nos catalogues, et la loi régulière des successions épiscopales.

Que si, cependant, l'on veut que l'évêque de Metz ait véritablement souscrit au concile de Cologne, nous allons voir que cet évêque doit être saint Auctor, et non saint Victor.

En effet, dans son récit du sac de Metz et de la captivité de saint Auctor par Attila, Grégoire de Tours, suivi sur ce point par Paul Diacre, fait saint Auctor contemporain de saint Servais, évêque de Tongres. Il raconte comment saint Auctor a été prévenu par saint Servais de l'arrivée prochaine des barbares et du désastre futur de sa ville épiscopale (*Hist. Franc.* l. II, c. 5). Or saint Servais est un des Pères du concile de Cologne tenu en 346, et probablement aussi du concile de Sardique tenu en 347. Il est donc antérieur d'un siècle à Attila. D'un autre côté, en suivant les catalogues de nos évêques, saint Auctor aurait occupé le siège de Metz depuis vers l'an 326 jusque vers l'an 375. C'est donc ce dernier qui aurait souscrit au concile de Cologne avec son contemporain et son ami saint Servais; et dans les Actes que nous avons de ce concile, il faudrait lire Auctor au lieu de Victor. Une erreur de copiste aurait ainsi substitué ce dernier nom à la place du nom véritable dans les souscriptions des Pères du concile. Après les autres falsifications ou corrections signalées dans les Actes de ce concile par le P. Sirmond et par le P. Henschénius, et que nous avons mentionnées plus haut, les Bollandistes n'hésitent pas à admettre ici une erreur de même genre, qui a dû introduire dans ces Actes le nom de Victor à la place de celui d'Auctor; ils citent même des auteurs plus anciens qui ne doutent nullement de cette altération (b). D. Cajot se récrie, il est vrai; mais pour rejeter cette correction d'un texte fautif, il est obligé de faire une hypothèse semblable, tout à fait gratuite et bien plus difficile à expliquer, en mettant Aravatus ou Arvatus pour Servatus dans le texte de Grégoire de Tours. Entre les noms Auctor et Victor la différence n'est pas grande, surtout dans les écritures antiques. C'est à peu près le même nombre de traits presque identiques; et l'on conçoit

(a) Voici un extrait des propres paroles du P. Henschénius : *Simplicio datur episcopatus Augustodunensis, cum ibidem videatur tunc sedisse sanctus Cassianus, et post hunc Egemonius, ac dein saeculo sequenti Simplicius, ut diximus ad Vitam sancti Auctoris, à Mau. Licet nobis ergo, cum venia lectoris, indicare quod arbitremur aliud nomen quoniam in eundem textum irrepsisse, aut falso suppositum a scolo aliquo, aut ab imperito librario longe deformatum, ipsius scilicet episcopi Agrippinensis, ab aliis autem in concilio episcopis forsan alto silentio involutum ut fame illius consuleretur, aut pro nomine Euphrasii, Euprasiae aut alio simili deformatum; Euphrasie, in-*

quam, viri et eruditissimi et integerrimi, ut mos patet: imo quem arbitramur nequitas alterius detexisse et in ejus depositi locum fuisse subrogatum. (Acta SS., de S. Sereno, die 13 Maii, p. 210, C.)

(b) *Considerat hic Auctor cum sancto Servatio in concilio Agrippinensi; sed littera unica mutata per amanuensium inadvertentiam in Actis scribitur Victor: qui error jam ante observatus fuit a Meurissio, episcopo, in Historia episcoporum Metensium; ab Egidio Gelenio, lib. I de Magnitudine Coloniae Agrippinensis, synagmæ 6, notatione 5; Claudio Roberto, in Gallia Christiana, alitque (Acta SS. mensis Maii ad diem 13, de S. Seratio, p. 214, E).*

sans peine qu'ayant probablement sous les yeux un manuscrit de six à sept cents ans, altéré de vétusté, tels que devaient être les Actes du concile de Cologne au xe ou xie siècle, un manuscrit où sans doute les caractères des signatures étaient mal formés, comme c'est l'ordinaire, un copiste aura pu facilement être conduit à lire Victor au lieu d'Autor, qui est un nom propre rare dans l'Eglise, et qui peut-être lui était inconnu. Ce mot d'ailleurs ne se rencontrait qu'une fois dans son manuscrit; tandis que dans l'ouvrage de Grégoire de Tours le mot Servatius se trouve répété un trop grand nombre de fois pour que l'on puisse admettre la possibilité d'une erreur de copiste qui l'aurait substitué au mot Arvatus.

Quant aux Actes du concile de Sardique, les souscriptions qu'on y lit ont tant de rapport avec les souscriptions du concile de Cologne, que celles-ci une fois altérées, on conçoit aisément que cette prétendue correction soit passée dans les Actes du concile de Sardique, si toutefois on veut admettre que l'évêque de Metz y ait souscrit : ce que du reste rien ne prouve incontestablement, comme nous l'avons dit plus haut.

Pour compléter nos explications sur ce premier argument de nos adversaires, il nous reste, 1° à rendre compte de la captivité de saint Autor autrement que par l'invasion d'Attila, et 2° à faire voir que le sens le plus raisonnable du texte de Grégoire de Tours est conforme à la chronologie de nos catalogues.

1° A l'époque où nos catalogues fixent l'épiscopat de saint Autor, l'histoire mentionne une grande invasion des barbares de la Germanie dans les provinces septentrionales des Gaules. L'empereur Constantin venait de mourir : ces barbares, que la terreur de son nom avait maintenus jusqu'alors, ne tardèrent pas à traverser le Rhin, pour porter leurs ravages sur les provinces de la Gaule. Le César Julien fut envoyé en Occident pour les combattre, et ayant remporté sur eux une célèbre victoire en 557, il parvint à les repousser au delà du fleuve et à en délivrer les provinces de l'empire. Durant cette invasion, Metz et son territoire furent saccagés et le saint évêque Autor emmené captif jusqu'à un lieu appelé *Decempagi*, que l'on croit être la ville de Dieuze.

2° Puisque Grégoire de Tours fait saint Autor tout à la fois contemporain de saint Servais et d'Attila, il y a dans son récit un anachronisme évident, quelle que soit l'époque admise pour l'épiscopat de saint Autor. Il est vrai que D. Calmet, pour éviter l'anachronisme de saint Servais contemporain d'Attila, admet un second saint Servais, évêque de Tongres, inventé par Pagi; mais ce saint Servais II, tout à fait inconnu dans l'histoire, est rejeté par les autres critiques. Nous avons vu tout à l'heure que l'hypothèse qui substitue Arvatus à Servatius est également inadmissible. Nous pouvons ajouter que le mot Arvatus ne s'est rencontré dans aucun manuscrit de Grégoire de Tours, et qu'au viiie siècle Paul Diaire lisait déjà *Servatius*. C'est donc bien saint Servais, contemporain des conciles de Cologne et de Sardique, que désigne Grégoire de Tours au chapitre cinquième du livre second de son histoire des Francs.

Dans l'interprétation d'un auteur, entre deux hypothèses renfermant chacune un anachronisme, la critique veut que l'on admette celle qu'exigent les plus grandes autorités, et dont l'anachronisme trouve plus facilement sa raison dans les idées de l'auteur que l'on explique. Or, nous avons d'un côté nos ca-

atalogues, qui font saint Autor contemporain de saint Servais, et non d'Attila : et de l'autre, nous n'avons que le récit de Grégoire de Tours, qui implique contradiction. En outre, on explique facilement l'erreur de Grégoire de Tours dans le sens de nos catalogues. Les Bollandistes (a) ne trouvent rien d'étrange à supposer que cet auteur ait confondu ensemble diverses dévastations que Metz a eu à subir de la part des barbares d'au delà du Rhin, et qu'il ait attribué à Attila la captivité de saint Autor, quoiqu'elle ait eu lieu dans une invasion plus ancienne. En cela il n'aura fait que subir les idées de son temps et l'impression de terreur qui restait encore des ravages d'Attila.

L'invasion d'Attila, dit l'auteur des Annales du moyen âge, fut un événement prodigieux qui frappa vivement l'imagination des contemporains et de la postérité; à tel point que le souvenir ne put s'en effacer. Il semble même qu'on y rattache la désolation de plusieurs provinces, le sac d'une multitude de villes qui, peut-être, furent ruinées dans un autre temps et par d'autres invasions (b). Grégoire de Tours n'est pas d'ailleurs d'une exactitude à faire éloigner cette supposition, surtout en ce qui concerne les faits qu'il n'a point vérifiés par lui-même ou recueillis sur des documents sûrs. C'est ainsi que dans son Histoire des Francs, il intervertit et confond l'ordre de succession des rois Vandales, attribuant même à l'un ce qui appartient à l'autre (c). Rien donc de plus naturel dans son récit que l'anachronisme par lequel il fait saint Autor contemporain d'Attila.

Ainsi tout s'explique. L'erreur de Grégoire de Tours une fois reconnue et la rectification des Actes du concile de Cologne admise, les événements et les personnages reprennent leur place naturelle dans la chronologie. Mais il nous reste encore un document à discuter, la lettre de saint Ruffe à saint Nicétius son métropolitain.

II. Nous sommes étonnés, nous l'avouons, que le savant abbé de Sénonces ait jugé cette prétendue lettre de saint Ruffe digne de figurer parmi les pièces du procès qu'il intente à l'antiquité de l'Eglise de Metz. Car, pour adopter et défendre un pareil document, il faut se jeter dans les contradictions les plus palpables. Comment, en effet, saint Ruffe, neuvième évêque de Metz, a-t-il pu exister en 552, si, comme le prétend D. Calmet, saint Autor, treizième évêque de Metz et quatrième successeur de saint Ruffe, a vécu 70 ans plus tôt et a été emmené captif par Attila en 451? Que faire en outre des treize évêques intermédiaires entre saint Ruffe et saint Hespérus, si le premier a écrit à saint Nicétius en 552, et si le second a assisté au concile de Clermont en 555? Le fait est que, dans cette lettre, l'on ne trouve rien qui prouve qu'elle soit de saint Ruffe, évêque de Metz. Elle est intitulée : *Epistola Rufi episcopi ad Nicetium papam*, sans aucune indication d'époque ni de lieu (d). Si l'on ne trouve pas dans l'histoire un autre Ruffe que l'évêque de Metz auquel on puisse l'attribuer, ou un autre Nicétius, pape ou archevêque, que celui qui gouvernait l'Eglise de Trèves au vi^e siècle, à qui elle ait pu être adressée par notre saint évêque, il faut conclure que c'est un document supposé, ou que l'on ne connaît pas tous les personnages de l'histoire : car il est bien évident que, dans aucune hypothèse, cette lettre n'a pu être écrite en 552 par saint Ruffe, évêque de Metz, à saint Nicétius, archevêque de Trèves.

On voit maintenant de combien peu de valeur sont les documents invoqués par nos adversaires contre

(a) *Acta SS. Augusti, ad diem 10, de S. Auctore, n. 5.*
(b) *Annales du moyen âge, t. II, l. v, p. 212, Edit. in-8°, Paris, 1825.*

(c) Voyez les *Acta sanctorum, Maii die 13, de S. Servatio, p. 213, n. 14*, et l'histoire des Francs de Gré-

goire de Tours dans la collection des mémoires relatifs à l'histoire de France, publiés par M. Guizot.

(d) Voyez l'histoire de France de Duchesne, où cette lettre est rapportée, tom. I, p. 863.

l'origine apostolique de l'Eglise de Metz, et dans laquelle confusion, dans quelles contradictions, dans quelles inextricables difficultés on est entraîné en les admettant. Aussi aucun de nos adversaires n'a tenté de coordonner la chronologie de nos évêques selon ces documents : c'eût été chose impossible. En suivant, au contraire, la chronologie de nos catalogues, avec les explications bien simples que nous venons de donner, tout se conçoit, tout devient clair, tout se coordonne et s'accorde parfaitement. Ce n'est pas saint Victor qui a assisté au concile de Cologne, mais saint Autor, contemporain, non d'Attila, mais de saint Servais qui, comme lui, a souscrit au même concile. C'est par ce dernier qu'il a été prévenu de l'invasion des barbares qui ont saccagé Metz vers le milieu du IVe siècle et qui l'ont emmené captif. Enfin, la loi historique de la durée des évêchés se soutient dans toute la série de nos évêques, et l'on n'est pas obligé de fouler aux pieds des monuments anciens et dignes de respect.

L'article de la chronologie éclairci et fixé, les autres difficultés n'étant que des preuves négatives ou des obscurités de détail, sont trop secondaires pour ébranler notre thèse. Nous allons cependant y répondre.

III. C'est bien gratuitement, pouvons-nous dire avec les Bollandistes, que l'on regarde comme exorbitante et improbable la durée de l'épiscopat de plusieurs de nos anciens évêques, et que D. Calmet suppose qu'on l'a allongée, pour plusieurs d'entre eux, dans le but d'atteindre aux temps apostoliques. Nous avons déjà fait voir que, pendant les cinq premiers siècles de nos catalogues, auxquels ce reproche s'applique, la durée moyenne des évêchés est la même que dans les cinq siècles suivants, où les successions épiscopales sont tout à fait sûres. L'inspection de nos catalogues suffirait d'ailleurs pour faire tomber la supposition de D. Calmet. Car un faussaire de ce genre aurait-il laissé des évêchés de 5 ans 2 mois, de 5 ans 6 mois, etc., comme ceux de saint Victor II, de saint Bonnole, à côté d'épiscopats de 42 ans 6 mois, de 54 ans, etc., comme ceux de saint Firmin et de saint Légonce? N'aurait-il pas réparti ses additions d'une manière moins inégale et plus vraisemblable? Enfin, pourquoi voudrait-on que ce qui a eu lieu plus tard n'ait pu exister dans les siècles anciens? Du VIIIe au XIe siècle, sans sortir de nos catalogues, nous trouvons que saint Sigisbaud a siégé 24 ans; saint Chrodegang, 25 ans; saint Angelmanne, 25 ans; Drogon, 33 ans; Robert, 34 ans; saint Adalbéron I, 55 ans; Thierry II, 43 ans; Adalbéron III, 26 ans; et Etienne, 44 ans. Ce dernier fut sacré en 1021, plus d'une année après son élection, par le pape Calixte II son oncle, et mourut le 29 décembre 1065. Nos quatre derniers évêques d'avant la révolution de 1793 ont été évêques, M. de Feuillade, 28 ans; M. de Coislin, 56 ans; M. de Saint-Simon, 27 ans; et M. de Montmorency, 55 ans. Ce dernier fut fait évêque d'Orléans, en 1753; de Condom, en 1757; et de Metz, en 1760; il a vécu jusqu'en 1808 (a). D. Calmet et ses disciples ne sont donc pas fondés à porter contre nos catalogues une accusation de fausseté, parce qu'ils présentent quelques longs évêchés dans les premiers siècles, puisque cette difficulté n'en est pas une pour les siècles suivants.

IV. De ce que les noms de quelques-uns de nos anciens évêques se trouvent dans les catalogues d'autres Eglises, faut-il conclure que nos catalogues ont

été falsifiés par l'introduction d'évêques étrangers à l'Eglise de Metz? Nous ne le pensons pas. Le même nom, en effet, n'a-t-il pas pu être porté par différents personnages dans ces siècles anciens, comme cela a eu lieu plus tard et a lieu encore aujourd'hui? Dira-t-on que saint Abbon, qui siégeait à Metz au commencement du VIIIe siècle, a été inséré à tort dans nos catalogues, parce que, vers la même époque, un évêque nommé aussi Abbon occupait le siège de Verdun? La certitude de l'histoire de ces temps-là s'y oppose. Reconnaissons donc que cette identité de nom ne prouve rien contre l'autorité de nos catalogues. Ce qui le fait bien voir, c'est qu'elle tombe précisément sur des personnages bien connus, et dont l'existence comme évêques de Metz est indubitable. Personne, en effet, ne peut révoquer en doute que saint Clément ne soit le premier évêque de Metz; l'épiscopat de saint Autor se lie à l'histoire de Metz par des faits incontestables; saint Firmin est mentionné comme évêque de Metz dans le Martyrologe romain, et, enfin, les reliques de tous ces saints évêques ont été conservées jusqu'à ces derniers temps à Metz, ou dans les églises auxquelles elles ont été données (b). Que si l'on insistait sur la réalité des emprunts de ce genre, il faudrait les attribuer, non à l'Eglise de Metz, dont la série des évêques est trop inattaquable, mais aux Eglises voisines dont les catalogues, tout à fait insuffisants pour remonter aux temps apostoliques, sont d'ailleurs loin d'offrir la même certitude que celui de l'Eglise de Metz. Peut-être aussi que les soins donnés par quelques-uns de nos évêques à des peuples voisins dont les Eglises se trouvaient privées de pasteurs, auraient été la cause de l'insertion de leurs noms dans les diptyques de ces Eglises. Cette conjecture n'est pas tout à fait improbable, lorsqu'on se rappelle l'usage assez reçu parmi les premiers évêques des Gaules, de se regarder comme les missionnaires de toute une province, quand cette province manquait d'autres pasteurs. L'objection que nous réfutons ne peut donc fournir aucun argument sérieux contre l'autorité des catalogues de l'Eglise de Metz.

V. Mais en voici une autre qui paraît d'un plus grand poids aux yeux de nos adversaires, et sur laquelle ils insistent longuement. L'histoire de saint Clément est remplie de détails apocryphes qui ne méritent aucune croyance.

Des vérités historiques peuvent, nous n'en disons convenons pas, être embarrassées et obscurcies par des récits apocryphes. Le devoir d'une sage critique est alors, non pas d'abandonner la vérité avec l'erreur, mais de chercher à dégager l'une de l'autre, pour conserver la vérité et rejeter l'erreur. En reconnaissant des caractères de vérité à nos anciennes traditions, nous sommes loin de vouloir donner la même autorité à tout ce que des récits populaires, accueillis par de crédules auteurs, ont pu y ajouter. Nous nous en tenons, pour l'histoire de saint Clément, à l'œuvre authentique de Paul Diacre, c'est-à-dire à cette œuvre, telle qu'elle est reproduite dans la *Maxima Bibliotheca veterum Patrum*. Nous rejetons le texte altéré du manuscrit de Saint-Arnoul et des autres manuscrits du Xe siècle, dont nous avons prouvé l'interpolation (c). Or, c'est dans ces manuscrits falsifiés que se sont accumulées aux Xe et XIe siècles, toutes ces légendes incroyables, souvent ridicules, et auxquelles nos adversaires ont recours pour attaquer la vérité de l'histoire de saint Clément. Le texte véritable de Paul Diacre est grave, raison-

ne, est venu, en 1844, visiter la sainte Robe à Trèves, dans sa 49e année d'épiscopat; il a célébré, en 1845, le 50e anniversaire de son sacre, et est mort en 1846, après 54 ans d'épiscopat.

(b) Voir, plus haut, la note de la col. 681.

(c) Voir, plus haut, la note de la col. 679.

(a) L'histoire contemporaine nous offre des exemples non moins remarquables de longs évêchés. Monseigneur le cardinal de la Tour d'Auvergne, actuellement évêque d'Arras, a été institué par le concordat en 1802, et a, par conséquent, déjà 45 ans d'épiscopat. Monseigneur Droste de Vischering, évêque de Munster, frère de l'illustre archevêque de Colo-

nable, et exempt de ces histoires controuvées, que nous abandonnons volontiers à toutes les rigueurs de la critique. Ainsi, ce cinquième chef d'objection tombe de lui-même, sans qu'il soit nécessaire de nous y arrêter. Nous discuterons seulement quelques circonstances du récit de Paul Diacre, qui paraissent offrir de l'obscurité.

L'amphithéâtre étant de construction récente, comment Paul Diacre a-t-il pu dire que saint Clément s'y fit une demeure et un oratoire?—Cet auteur n'exprime cette circonstance qu'en en laissant la responsabilité à d'autres. *In cavernis, ut ferunt, amphitheatri hospitium habuit*; voilà ses expressions. Si on les pèse bien, on verra même qu'elles ne supposent nullement l'amphithéâtre en ruines, et qu'on a évidemment abusé des mots *in cavernis*, pour en venir à cette supposition. Que faut-il, en effet, entendre par ces cavernes de l'amphithéâtre? N'étaient-ce pas des chambres pratiquées sous les gradins, dont les unes étaient réservées pour les animaux employés dans les spectacles, et dont les autres servaient d'habitation aux gardiens ou à d'autres personnes auxquelles saint Clément, en partant de Rome, aurait bien pu être adressé et recommandé? Ou bien ces cavernes étaient-elles des espèces d'échoppes adossées à l'amphithéâtre, ou, enfin, d'autres cavités ou constructions voisines, qui tiraient leurs noms de ce monument? Quoi qu'il en soit, rien dans ces expressions ne suppose que saint Clément ait pris sa demeure dans l'intérieur même de l'amphithéâtre, et encore moins que ce monument fût en ruine.

Une autre circonstance que l'on objecte, c'est la consécration que fit saint Clément de son oratoire, sous le nom de Saint-Pierre, quoique cet apôtre fût encore vivant. Cela nous étonne, parce que nous at-

tachons à ces mots, *præceptoris sui nomine consecravit*, l'idée d'un culte rendu à saint Pierre, selon que cela se pratique aujourd'hui dans l'Eglise, à l'égard des saints auxquels on dédie des temples. Mais est-il bien sûr que saint Clément ait eu la même pensée, et que cette dédicace sous le nom de saint Pierre ne se bornait pas à donner à son oratoire le nom de son maître vénéré, dont il voulait rendre le souvenir présent à son troupeau, comme moyen de maintenir l'unité catholique? Plus tard sans doute, et peut-être même du vivant de saint Clément (car il survécut à saint Pierre), ce souvenir d'unité et de piété filiale se changea en un véritable culte, que la tradition nous a transmis. Quoi qu'il en soit, plus ou moins d'obscurité sur ces circonstances secondaires ne peut infirmer la vérité du fait principal, tel que nous l'avons établi.

VI. Supposons que le culte de saint Clément ait été, avant le XIe siècle, aussi inconnu à Metz qu'on l'affirme, que s'ensuivrait-il relativement à la question qui nous occupe? Rien évidemment. Car il ne s'agit pas ici du culte rendu à saint Clément, mais bien de son existence et de l'époque de cette existence. Or, de cette prétendue absence de culte, on pourrait tout au plus inférer que sa sainteté n'aurait pas été authentiquement constatée par l'Eglise, mais non qu'il n'aurait pas existé, ou bien qu'il n'aurait existé qu'au IIIe ou au IVe siècle. La circonstance de l'époque à laquelle un personnage florissait, n'est nullement ce qui détermine le culte qu'on lui rend; et supposé que saint Clément ait vécu au Ier siècle, il aurait pu être honoré comme saint après sa mort, si l'Eglise l'en eût jugé digne, aussi bien que s'il eût vécu au Ier siècle. Ainsi cette objection tombe à faux, et nous n'avons pas à la résoudre pour défendre notre thèse (a).

(a) Quoique ce ne soit pas ici le lieu de traiter des fondements du culte de saint Clément, comme l'objection que nous venons de réfuter attaque directement ce culte, nous ferons rapidement les observations suivantes.

De ce qu'avant l'élévation et la translation des reliques de saint Clément par l'évêque Hériman, on ne trouve pas dans l'histoire d'autre fait aussi saillant pour attester le culte rendu par l'Eglise de Metz à son premier évêque, conclure que ce culte n'existait pas et le faire dater de cet événement, c'est une manière fautive de raisonner, que l'on reproche à juste titre à la critique du XVIIIe siècle. C'est, en effet, assez sa méthode de rejeter des fastes de l'Eglise tout ce qu'elle ne trouve pas autorisé et appuyé par des monuments matériels, sans respect pour le témoignage des anciennes traditions des Eglises. Et cependant, en fait de culte, et spécialement à l'appui du culte des saints des premiers siècles, que peuvent présenter les Eglises, sinon leurs traditions, leurs usages, leurs pratiques immémorables? Ne semble-t-il pas qu'aux yeux de la critique, les traditions, les usages, le culte des Eglises pouvaient être anéantis, changés, ou formes subitement, selon le caprice ou la pitié mal entendue d'un évêque? A-t-on jamais vu dans l'Eglise aucun évêque s'aviser un jour d'établir le culte inconnu d'un personnage mort depuis des siècles? Porter une semblable accusation sans preuves, comme on le fait ici, contre un évêque éclairé et aussi zélé qu'était Hériman, n'est-ce pas faire une injure bien grande et bien gratuite à sa mémoire? et si, par impossible, une telle tentative eût été faite, comment admettre que tout le clergé et tous les fidèles d'un diocèse, sur la simple parole d'un évêque, se soient couchés sans réclamation, et aient rendu un culte solennel à un personnage inconnu jusqu'alors dans le catalogue des saints et dans la liturgie de leur Eglise? Il nous semble au contraire qu'on raisonnerait tout à fait juste en prenant le contre-pied de l'objection, et en disant: Hériman a relevé les

reliques de saint Clément et les a placées sur les autels, où, depuis, elles n'ont cessé d'être l'objet du culte du clergé et des fidèles du diocèse; donc le culte de saint Clément était en usage et admis de temps immémorial dans l'Eglise de Metz, à l'époque de Hériman: autrement l'honneur rendu à ces reliques eût été, dans cette Eglise, une innovation bien étrange, et dont il serait impossible de rendre raison.

Nous trouvons, en effet, le culte de saint Clément; comme celui de la plupart de nos autres saints évêques, établi dans les plus anciens monuments de notre liturgie. Il est vrai que ces monuments sont postérieurs à Hériman; mais l'office de saint Clément y a les mêmes caractères d'antiquité que celui des autres évêques, et il n'y a aucun doute que s'il nous était parvenu quelques documents qui nous fissent connaître l'état de la liturgie dans notre diocèse durant les siècles précédents, nous trouverions le nom de saint Clément en tête du catalogue des saints évêques de Metz honorés dans la liturgie de cette Eglise. Tout ce que nous apprenons, par l'histoire, des honneurs rendus à nos saints évêques, nous les montre groupés autour de saint Clément.

En effet, la crypte où saint Clément a été inhumé n'a-t-elle pas été le premier lieu sacré des chrétiens de Metz? N'a-t-elle pas été constamment l'objet de leur vénération pendant des siècles, à cause des saintes reliques qu'elle contenait? N'est-ce pas dans cette crypte comme dans un sanctuaire à part, qu'on déposait, pour être honorées d'un culte commun avec celles de saint Clément, les reliques de ses saints successeurs, dont quelques-uns sont nommés dans le Martyrologe romain? Ces derniers, qui ont certainement droit au culte public de l'Eglise, n'étaient pas honorés autrement que saint Clément dans cette antique sépulture, et Paul Diacre ne loue pas moins la sainteté de l'apôtre de Metz que celle de nos autres saints pontifes. Si plus tard, lorsque les miracles de saint Félix de Nole firent tant de

VII. Venons à saint Patient. Nous n'avons pas pour son histoire l'autorité de Paul Diacre, qui ne fait que le nommer, en lui donnant part à une phrase d'éloge commune à plusieurs successeurs de saint Clément. Nos chroniques le font Grec d'origine, envoyé par saint Jean l'évangéliste à une époque où l'Eglise de Metz, après avoir été gouvernée successivement par les deux compagnons de saint Clément, saint Céleste et saint Félix, était enfin restée sans pasteur. Cette mission de saint Patient par saint Jean l'évangéliste, est, dans l'histoire de ce saint évêque, le seul fait que nous croyons ne devoir pas être abandonné, sans toutefois y attacher aucune importance relativement à notre thèse générale. Son nom latin n'est point une difficulté réelle : car l'Asie mineure était devenue une province de l'empire depuis assez longtemps, pour que des familles romaines aient pu s'y être fixées en y conservant leurs noms latins. La plus grande difficulté, soulevée par les Bollandistes eux-mêmes (a), est dans la chronologie.

En suivant nos catalogues, on ne peut guère dater le commencement de l'épiscopat de saint Patient que de l'an 130; or, comment a-t-il pu être alors envoyé par saint Jean, qui avait cessé de vivre la troisième année du règne de Trajan, c'est-à-dire en l'an 100? Nous inclinons à croire qu'il s'est glissé une erreur de chiffre dans la durée de l'épiscopat de saint Félix, prédécesseur de saint Patient. Les catalogues

A lui donnent 42 ans et 6 mois d'épiscopat, ce qui, sans être impossible, paraît peu probable. Car si on le suppose âgé de 25 ou 30 ans lorsqu'il vint chez les Médiomatriens, avec saint Clément et saint Céleste, ses 42 ans d'épiscopat joints aux 25 années de saint Clément et aux 15 années de saint Céleste, lui assignent une vie de 105 à 110 ans. Si l'on suppose au contraire qu'il n'ait siégé que 15 années au lieu de 42, et qu'un copiste ait écrit par erreur XLII au lieu de XIII, tout s'arrange, tout devient facile (b). Ce saint évêque aurait tenu le siège jusque vers l'an 100; et, dans sa vieillesse, rencontrant des difficultés à recevoir de Rome un successeur, il se serait adressé à saint Jean, qui vivait encore. Cet apôtre lui aurait envoyé saint Patient, qui alors aurait siégé plus longtemps que ne le portent nos catalogues. S'il était permis de supposer une seconde faute ou une correction maladroite, on verrait qu'il n'était pas difficile à un copiste d'assigner 14 années d'épiscopat à saint Patient au lieu de 45, en écrivant XIV au lieu de XLV; en sorte que cesserait ce dernier, et non saint Félix, qui aurait eu un épiscopat de plus de 40 ans. La vétusté des manuscrits peut avoir mis les copistes dans des incertitudes qui auraient été la cause de ces erreurs de dates.

On peut encore résoudre la difficulté autrement, et admettre que saint Félix, âgé et infirme, ayant demandé un coadjuteur à saint Jean vers la fin du 1er siècle, aurait encore reçu longtemps après avoir

bruit dans l'Eglise et rendirent son culte si populaire, on adjoignit à la crypte de saint Clément une Eglise sous l'invocation du Thaumaturge de la Campanie, ce fut sans préjudice pour le culte rendu à nos saints évêques que cette crypte toujours vénérée renfermait. Ce fut de là, en effet, comme d'un trésor sacré, qu'à différentes époques on tira des corps saints pour enrichir d'autres Eglises de ces précieuses reliques, et que celui de saint Clément lui-même fut enfin extrait aussi pour être placé sur les autels.

Mais pourquoi avoir attendu si tard pour rendre aux reliques de saint Clément l'honneur qui ne leur a été décerné qu'au 11e siècle par l'évêque Hériman? Pourquoi ne les avoir pas relevées plus tôt de terre pour les exposer sur les autels? La réponse à cette question est évidente pour les personnes qui connaissent le profond respect dont l'Eglise d'Occident était pénétrée pour les reliques des saints. Ce respect allait jusqu'au point de n'oser toucher à ces ossements sacrés. Aussi se gardait-on bien de les déranger du lieu où ils avaient primitivement été déposés. Nous voyons un exemple de ce respect dans l'invention des reliques de saint Saturnin, apôtre de Toulouse. Lorsque au 14e siècle, Hilaire, évêque de cette ville, eut découvert le lieu de la sépulture de saint Saturnin, il eut grand soin de ne pas toucher à ces ossements précieux; il se contenta de faire creuser à l'encontre les fondations de la petite chapelle qui devait les renfermer. Le pape saint Grégoire le Grand, au 6e siècle, nous exprime toute l'étendue de cette vénération, dans sa réponse à l'impératrice Constantine, qui lui avait demandé des reliques de saint Paul, pour en enrichir l'Eglise qu'elle faisait construire en l'honneur de l'Apôtre des nations. Saint Grégoire refuse positivement d'envoyer des ossements sacrés à cette pieuse princesse, « parce que, dit-il, ce n'est pas l'usage à Rome, quand on donne des reliques, de jamais toucher au corps des saints; on se contente de donner quelques morceaux des étoffes qui les enveloppent. C'est, ajoute-t-il, une chose tout à fait défendue et même sacrilège à Rome et dans tout l'Occident, d'avoir seulement la volonté de toucher les ossements des saints. » *Romanis consuetudo non est, quando sanctorum reliquias dant, ut quidquam tangere præsumant de corpore, sed tantummodo*

in pyxide brandeum mittitur.... In Romanis namque vel totius Occidentis partibus, omnino intolerabile est atque sacrilegum, si sanctorum corpora tangere quisquam fortasse voluerit (S. Greg. Magni epist. 30, ad Constantinam Augustam; in ejus operibus, t. II, p. 708).

Ce n'est guère qu'au 8e siècle que l'on commença à faire céder ce religieux respect pour les corps des saints à l'avantage que la piété des fidèles devait retirer de leur exposition solennelle dans les églises. Nous lisons dans l'histoire de saint Chrodegang (8e siècle), qu'ayant été député par Pepin le Bref près du pape saint Etienne, pour l'engager à passer en France et à se soustraire ainsi à la tyrannie d'Astolfe, roi des Lombards, ce souverain pontife fit don à notre pieux évêque des corps des martyrs saint Gorgon, saint Nazaire et saint Nabor, bienfait extrêmement rare à cette époque. Ce fut sans doute à l'imitation du pape Etienne que saint Angeranne se permit, quelques années plus tard, de retirer de la crypte de saint Clément le corps de saint Siméon, pour le donner à l'abbaye de Sénonès; que Drogon, vers le milieu du 10e siècle, osa aussi en retirer quatre corps, ceux de saint Ruffe, de saint Adelphe, de saint Céleste, et de saint Autor, pour en gratifier d'autres abbayes; qu'au milieu du 11e siècle, le corps de saint Félix en fut également retiré et donné à l'empereur saint Henri; et qu'enfin l'évêque Hériman, vers la fin du même siècle, crut qu'il serait plus convenable d'exhumer le corps de saint Clément lui-même, et des autres saints évêques ensevelis à ses côtés, pour leur donner une place d'honneur sur les autels, selon l'usage qui avait prévalu dans l'Eglise. Sa piété lui inspira alors le dessein de remplacer la modeste crypte de saint Clément par une basilique qui lui fut dédiée. Y a-t-il dans tout cela rien qui prouve que le culte de saint Clément fût jusqu'alors inconnu à Metz, et n'est-ce pas plutôt la conclusion tout opposée qu'il faut admettre?

(a) *Acta SS. mensis Februarii, die 21, de S. Felice, p. 256, E.*

(b) L'usage des chiffres romains rendait ces erreurs faciles et communes, et les Bénédictins de Saint-Vanne admettent dans leur Histoire de Metz plusieurs corrections de ce genre. Voyez tom. I, p. 121, 178.

remis à ce coadjuteur le soin de son troupeau, qu'il ne pouvait plus désormais gouverner par lui-même; et sa mort, arrivée enfin vers l'an 150, aurait causé cette espèce de contradiction que nous trouvons entre les chiffres de nos catalogues et la tradition qui nous apprend que saint Patien reçut sa mission de l'Apôtre saint Jean. Mais, encore une fois, ce ne sont là que des obscurités de détail sur lesquelles il peut rester des difficultés, sans que notre thèse générale en soit ébranlée. Quant au fait de la mission de saint Patien par saint Jean l'évangéliste, la tradition qui l'atteste a bien pu s'altérer sur les circonstances : mais il nous semble qu'elle a dû avoir son origine dans la réalité du fait principal; et nous ne pensons pas qu'il faille l'abandonner comme fautive sur ce point, pour une incertitude de chronologie, qui, comme on vient de le voir, ne demeure pas sans solution. Parmi les circonstances dont le fait de cette mission a été surchargé, les unes nous semblent mériter peu de confiance, et les autres nous paraissent tout à fait inadmissibles (a).

VIII. Il n'y a point eu de conciles célébrés à Metz avant l'an 538, où une chronique manuscrite citée par Meurisse (*Histoire des évêques de Metz*, p. 76) en mentionne un qui paraît être le premier qui fut tenu dans cette ville. Ce qui montre évidemment, dit-on, que cette Eglise était très-récente, puisque partout on voit la célébration des conciles suivre de près l'établissement des grandes Eglises. — Pour nous, cette évidence ne nous frappe nullement : nous voyons même assez clairement, au contraire, que les auteurs de cet argument en ont senti tout le faible, puisqu'ils ont cru devoir, pour le rendre plus spécieux, faire de l'Eglise de Metz une grande Eglise, et généraliser un fait qui n'est point constaté pour toutes les grandes Eglises. Il est bien difficile, en effet, de se persuader que l'Eglise de Metz fut très-récente au VIe siècle, quand on voit son vingt-troisième évêque, saint Hespérius, assister au concile de Clermont en 535. Cette objection d'ailleurs prouverait trop; car s'il était incontestable que la tenue des conciles eût toujours suivi de près l'établissement des grandes Eglises, et si l'on admettait pour celle de Metz le titre de grande Eglise qu'on veut bien lui décerner ici, on ne pourrait pas même faire remonter au IVe siècle l'origine de cette Eglise, puisque ce n'est que vers le milieu du VIe qu'elle fut, pour la première fois, honorée de la présence d'un concile.

Mais répondons directement par les observations suivantes : 1° Les savants de Saint-Vanne n'exigent pas sans doute, en preuve de l'origine apostolique de notre Eglise, qu'il y ait eu des conciles tenus à Metz durant les trois premiers siècles : l'état d'oppression où se trouvait la religion chrétienne ne permettait pas ces éclatantes manifestations du gouvernement de l'Eglise. Dans les Gaules surtout, les Eglises étaient encore trop peu nombreuses et trop peu florissantes, pour que l'on pût songer à y célébrer des conciles. 2° Durant les IVe et Ve siècles, les provinces de la Gaule septentrionale furent si souvent dévastées par les barbares d'au delà du Rhin, que la tenue des conciles y rencontrait encore de très-grands obstacles. Dans ces temps de troubles et de calamités publiques, les voyages étaient dangereux et les communications très-difficiles. D'un autre côté, les hérésies qui agitaient les provinces centrales de l'empire n'atteignirent point le corps épiscopal dans le nord de la Gaule; et ces hérésies, comme on sait, étaient, dans ces siècles anciens, la cause ordinaire de la tenue des conciles. Aussi l'histoire nous apprend-elle qu'autant ces assemblées

étaient alors fréquentes dans les provinces rapprochées du centre de l'empire, autant elles étaient rares dans nos provinces reculées. 3° En établissant l'origine apostolique de l'Eglise de Metz, nous n'avons pas en la prétention de la présenter comme une grande Eglise, comme une Eglise mère d'autres Eglises, puisqu'au contraire il est notoire qu'elle est restée Eglise de second ordre, tandis que Trèves sa voisine est devenue métropole de la province. Si donc la nécessité d'un concile provincial se fut manifestée, c'est à Trèves, siège de l'autorité spirituelle et temporelle de la province, qu'il eût dû être convoqué, à moins que la nécessité d'instruire sur les lieux la cause d'un accusé n'eût exigé que l'assemblée se tint ailleurs, comme cela est arrivé, en 346, pour l'Eglise de Cologne. L'Eglise de Metz n'a pas eu la douleur de voir se présenter pour elle une semblable nécessité.

Concluons donc que, s'il n'y a pas eu de conciles célébrés à Metz avant le VIe siècle, ce n'est nullement parce que l'Eglise de Metz, était très-récente; mais c'est que, vu la difficulté et la rareté de la célébration des conciles dans nos provinces avant cette époque, il ne s'est point présenté de circonstances assez graves pour motiver la réunion à Metz d'une de ces saintes assemblées.

IX. Reste, enfin, à discuter l'absence de persécutions suscitées par les païens dans l'Eglise de Metz. Nous convenons que nos annales ne contiennent aucun document qui atteste que les chrétiens de Metz aient été persécutés pour leur religion, soit par leurs compatriotes païens, soit par les Romains qui ont fait ailleurs tant de généreux martyrs : et quoique l'on puisse dire peut-être que les documents de ce genre ont été anéantis avec bien d'autres au milieu des ruines dont Metz a été si souvent le théâtre durant les cinq premiers siècles de notre ère, nous admettrons volontiers tout de suite qu'il n'y a pas eu dans l'Eglise de Metz de persécutions contre les chrétiens. — Mais on conviendra que cet argument est tout à fait sans valeur dans la question qui nous occupe, si l'on veut bien peser les considérations suivantes.

1° A Metz, aussi bien que dans le reste des Gaules, les progrès du christianisme ont été lents et sans éclat, comme le prouve le P. Longueval. 2° Metz étant une ville grande et populeuse, le christianisme a pu se propager et y former un troupeau assez nombreux en lui-même, mais faible eu égard à la population, et par conséquent peu capable d'attirer l'attention de l'autorité. 3° Les Médiomatriens, qui restaient attachés au culte des idoles, avaient vu s'introduire parmi eux, avec les armées romaines, une si grande variété de dieux et de cultes inconnus à leurs ancêtres, qu'ils durent devenir assez indifférents en matière de religion, et ne voir pendant longtemps, dans le christianisme, qu'un dieu et qu'un rite de plus. 4° Les Romains n'étaient pas tous persécuteurs des chrétiens : il y avait souvent, dans les armées, des chrétiens, même parmi les chefs; l'exécution des décrets dépendait beaucoup des gouverneurs particuliers des villes, de la tranquillité et de l'union des habitants; et, dans un grand nombre de villes, des gouverneurs humains trouvaient toujours moyen de faire taire les dénonciateurs et de pallier la présence des chrétiens, en faisant disparaître pour un temps ce qu'il y avait d'ostensible dans leur culte. 5° Metz, étant une ville alliée, possédait une plus grande part d'autorité dans son administration que les villes qui, comme Trèves, ayant été réduites par les armes, étaient devenues

(a) Le fragment de la Vie de saint Céleste, recueilli par les Bollandistes (*Acta SS. Januarii*, t. I, p. 469), nous paraît presque une amplification

faite par son auteur, dans le but d'exercer son imagination sur un sujet pieux, plutôt que dans le but d'écrire la vie d'un saint.

presque entièrement romaines (a). 6° Les habitants de Metz, soit païens, soit chrétiens, naturellement paisibles (b), humains, et composés d'une seule nation indigène, étaient unis entre eux par des relations de société et souvent par des liens de famille, et devaient, par conséquent, tous concourir à éviter tout ce qui pouvait amener l'effusion du sang de leurs concitoyens, surtout après qu'ils eurent été avertis par le cruel exemple de Trèves, à quels affreux excès pouvaient conduire d'imprudentes dénonciations. 7° Il est impossible d'admettre une Eglise nombreuse et florissante à Trèves à la fin du IIIe siècle, sans convenir du même fait pour Metz, soit à cause du commerce réciproque de ces deux villes, soit parce que les relations avec Rome étaient au moins aussi faciles et aussi fréquentes pour Metz que pour Trèves. 8° La plupart de nos adversaires admettent que Metz eut des chrétiens et des évêques vers le milieu du IIIe siècle; c'est par conséquent à eux aussi bien qu'à nous de dire pourquoi l'empereur Maximien-Hercule et son ministre Riccius Varus n'y firent point de martyrs comme à Trèves. 9° Enfin, Metz n'est pas le seul exemple que l'on puisse citer d'une ville qui, renfermant une Eglise dans son sein, aurait cependant traversé les premiers siècles sans martyrs, malgré la publication des édits de persécution et la présence des princes persécuteurs. L'Eglise d'Arles, que le P. Longueval regarde comme fondée par les disciples des apôtres, n'a eu non plus aucun martyr, si l'on excepte saint Génès qui, étant greffier lorsque Maximien-Hercule vint à Arles, fut décapité par ordre de cet empereur, pour avoir refusé de transcrire l'édit de persécution que faisait publier ce mortel ennemi du nom chrétien.

Il n'est donc pas impossible qu'entourée de certaines circonstances, une Eglise particulière ait traversé les époques de persécutions païennes sans voir couler le sang de ses enfants; et cette dernière objection, ainsi que les précédentes, reste sans force pour ébranler les traditions de l'Eglise de Metz sur son origine apostolique.

Résumons enfin, et concluons. Le P. Longueval a prouvé le fait général de l'établissement du christianisme dans les Gaules dès le temps des apôtres; il met l'Eglise de Metz au nombre de celles qui peuvent, avec le plus de raison, prétendre à cette antiquité. L'état de Metz, dès les premiers temps de la domination romaine, rend cette assertion vraisemblable; et la tradition de cette Eglise, appuyée sur des

monuments respectables par leur antiquité et leur authenticité, revendique pour elle cet honneur avec une grande force de raison. La critique moderne a émis, il est vrai, une opinion contraire; mais en soumettant ses arguments à une discussion impartiale, nous n'en avons, ce nous semble, laissé aucun sans y répondre d'une manière, sinon toujours péremptoire, du moins toujours plausible et suffisante pour montrer leur inefficacité contre nos preuves positives.

Nous avons fait voir, en effet, que les monuments allégués contre la chronologie qui résulte de nos catalogues n'ont point dans la question présente, la valeur qu'on leur attribue; que le texte de Grégoire de Tours, en ce qui concerne saint Autor, doit s'interpréter en faveur de notre opinion; que les détails apocryphes, qui ont pris cours au Xe siècle, touchant l'histoire de saint Clément, ne peuvent en ébranler la vérité historique, telle que Paul Diaire l'avait recueillie dès le VIIe siècle. Nous avons montré que le culte de l'apôtre de Metz n'est point aussi récent qu'on voudrait le faire croire, quoique d'ailleurs cette circonstance ne soit d'aucun poids pour fixer l'époque de sa prédication; que la série de nos évêques n'a pu être allongée par l'insertion d'aucun nom qui y serait étranger; qu'enfin on ne peut tirer aucun argument solide contre la thèse que nous défendons, ni de la mission de saint Patient par saint Jean l'évangéliste, ni du défaut de persécution contre les chrétiens dans le pays messin durant les premiers siècles, ou du défaut de conciles célébrés dans la ville de Metz durant les deux siècles suivants.

La tradition, qui atteste l'origine apostolique de l'Eglise de Metz, demeure donc revêtue de tous les caractères d'une haute probabilité; et nonobstant les obscurités qui peuvent rester encore sur quelques circonstances d'un fait aussi difficile à éclaircir à cause de son antiquité et du défaut de documents détaillés, nous sommes en droit de conclure qu'on est plus près de la vérité historique en admettant la tradition de l'Eglise de Metz, qu'on ne le serait en la rejetant, pour suivre les enseignements opposés de la critique du XVIIIe siècle. En deux mots, cette tradition se présente à nous avec une autorité imposante, que n'ont pu ébranler toutes les attaques de la science moderne, et qui doit la rendre chère et digne de respect à tous les enfants de cette antique Eglise.

(a) Suétone nous assure que les villes alliées; et selon Tacite Metz était de ce nombre (Voir la note b col. 677), ne furent point réduites en provinces romaines comme les autres villes conquises par César. *Omnem Galliam, præter socias civitates, in provincie formam redegit* (Suet. in *Jul. Cæs.*, cap. 25).

(b) Une preuve du caractère pacifique et humain

des Médiomatriciens, c'est que, nonobstant leur valeur guerrière bien connue, ils eurent la sagesse de se tenir constamment en dehors de toutes les révoltes des nations voisines, qui firent tant de fois couler le sang sur le sol gaulois, pendant les premiers temps de la domination romaine.

MONITUM IN LIBELLUM SEQUEM.

(Pertz, *Monumenta Germaniæ historica*.)

Paulus Warnefridi, Aquileiensis Ecclesiæ diaconus, vir inter sæculi sui primos, cujus Historiam Langobardorum proxime edidit sumus, dum genti suæ superses in Francia degebat, (a) anno 784, petente Angilramno Mettensi episcopo et Caroli regis archicappellano (*Hist. Langobard.* vi, 46), Mettis ut videretur, libellum de Gestis episcoporum Mettensium conscripsit. Imitatus est in eo Gesta pontificum Ro-

manorum, jam tunc a longo tempore incluta, et juvenos pontificum Mettensium catalogos ex antiquis Patrum traditionibus, Gregorio Turonensi, Vita sancti Arnulfi, Fredegarii chronico, et ipsius Caroli regis narrationibus ita adornavit, ut locum inter sæculi octavi fontes obtineret moreatur. Cujus in editione instituenda uti sumus.

1. Fragmento Chesniano, quod an. 1636 tomo II

(a) Fastrada jam uxore Caroli, sed nulla ex ea prole edita, igitur post annum 783, ante Angilramni obitum, anno 791, et, si anonymo Salernitano

fides, nonnunquam ante bellum Caroli contra Arigisum, ducem Beneventi, an. 786, gestum.

Scriptorum Francicorum, pag. 201-206, insertum, A ab Agilulfo episcopo initium capit. Usus erat Ches-nius Codice optimæ notæ et integro, sed qui aliquot in locis lectu difficilis videretur: quare in universum quidem lectiones ejus retinui, nonnullas tamen ope

2. Codicis olim sancti Symphoriani Mettensis emendavi, versusque qui excederant supplavi. Usus sum eo Parisiæ, ubi in bibliotheca Regia numero 5294 signatus (Colbert. 2509, regius olim 4187, 5, 5) asservatur. Est membranaceus in-folio, sæculo xi exeunte vel initio xii jussu Constantini « Bettonis harundine » exaratus; atque jam olim a Labbeo evolutus erat, qui inde Vitas Adelberonis Mettensis episcopi, Adelphi abbatis, et sancti Romarici edidit. Lectiones ejus manum a Warnefridiana diversam jam eo produnt, quod nomina Germanorum propria, Rotheid, Adelheid, Hildegard, Romanam in eo terminationem induerunt. Contra

3. Editio princeps an. 1615 cura Marquardi Freheri in Corpore hist. Francicæ, pag. 171-177, prodierat e Codice qui Chesniano proximus, eo tamen ab illo differebat, quod epitaphia operi inserta non contineret. Subjungit pontificum Mettensium catalogum usque ad obitum Walæ porrectum.

4. Codex sancti Arnulfi Mettensis, quem Calmetus in Historiæ Lotharingiæ probationibus, col. 51-60 expressit, epitaphiis caret, atque pessimas aliquot lectiones exhibet; cæterum proxime ad alterum Mettensem accedit.

Itaque in prima operis parte, quæ minime ad historiam facit, Editionem Freheri cum Calmetiana contuli, in altera textum Chesnianaum ope præsertim Codicis sancti Symphoriani emendare, et ad antiquam scribendi rationem referre conatus sum. Illustrationibus nonnisi paucis opus erat.

INCIPIT LIBELLUS

DE ORDINE EPISCOPORUM

QUI SIBI AB IPSO PRÆICATIONIS EXORDIO IN METTENSIVITATE SUCCESSERUNT.

Textus primus.

(Ex Pertz, in Monumentis Germaniæ historicis.)

Postquam, peractis omnibus quæ cum Patre pro mundi salute gerenda disposuerat, Christus Dominus migravit ad cælos, statim ut promisso sancti Spiritus munere beati apostoli potiti sunt et confirmati, illico quam unusquisque eorum provinciam vel regionem prædicaturus aggredi deberet, communi consilio juxta divinam provisionem sorte decernunt. Singulis igitur ad sibi delegata loca pergentibus, beatus Petrus, qui in eorum numero primus erat et quasi dux fortissimus eminebat, ad eam quæ totius tunc mundi caput erat, hoc est urbem Romuleam, tota alacritate contendit, fundata prius apud Antiochiam ecclesia ac suæ sedis nomine dedicata.

Igitur cum Romam pervenisset, illico qui summus quasque urbes in occiduo positas Christo Domino per verbum fidei subjugarent, optimos eruditosque viros ex suo consortio direxit. Tunc denique Apollinarem Ravennam, Leucium Brundisium, Anatolium Mediolanum misit. Marcum vero, qui præcipuus inter ejus discipulos habebatur, Aquilegiam destinavit, quibus cum Hermagoram, suum comitem, Marcus præfecisset, ad beatum Petrum reversus, ab eo nihilominus Alexandriam missus est.

En igitur tempestate cum apud Galliam Belgicam Mediomatricum, quæ etiam Mettis appellatur, civitas in ipsa Mosellæ amnis ripa posita copiosis populorum turbis abundaret, ad eandem beatus Petrus apostolus

urbem Clementem nomine, virum egregium ac meritis probatum, sublimatum pontificali dignitate, direxit, cum quo pariter, sicut antiqua tradit relatio, ad eas quæ præcipuæ erant Galliarum urbes verbo fidei obtinendas, alii quoque religiosi doctores ab eodem apostolorum principe missi sunt.

Cum ergo pervenisset beatus Clemens Mediomatricum civitatem, in cavernis, ut ferunt, amphitheatrum quod extra eandem urbem situm est, hospitium habuit; in quo etiam loco oratorium Domino construens, altare in eo statuit, ac beati Petri apostoli præceptoris sui nomine consecravit. Is igitur venerandus sacerdos dum sedula admonitione ejusdem urbis populis prædicaret, cooperante sibi divina misericordia, maximam ex eis multitudinem a sordidissimorum cultibus et erroris cæcitate liberatam ad veræ fidei splendorem perduxit, primusque in illis regionibus ostensor Justitiæ et index veritatis enituit.

Denique asseverant qui ejusdem loci cognitionem habent, quod in amphitheatro, ubi primitus adveniens habitavit, usque in præsentem diem nec serpens consistere queat, sed et omnino noxiæ pestes locum illum refugiant, unde olim veræ salutis emanarunt insignia.

Successit huic vir Deo plenus Cælestis nomine, qui cælestem vitam cum regni cælorum annuntia-

NOTÆ.

* Ita 3. Incipit Vita beati Clementis Mettensium primi pontificis 2.

† Hoc loco in Codicibus 2 et 4 amplior de mira-

culis sancti Clementis narratio inseritur, quam, ut valde incertæ auctoritatis, nulliusque in historiæ Germaniæ momenti, omittendam duxi.

tione ducens, exemplis pariter et doctrinis credentium numerum dilatavit.

Post hunc denique regendam suscepit Ecclesiam Felix. Deinde Patiens. Post hæc quintus in ordine Victor. Deinde alius Victor. Post hæc Simeon septimus. Post quem Sambatus octavus. Quorum omnium studiis certum est, crevisse Dei Ecclesiam, quamvis eorum nobis specialiter occulta sunt gesta.

Rufus vero et Adulfus, qui sunt in numero nonus et decimus, magnis absque dubio in vita meritis fulsisse credendi sunt, quando quidem tali etiam post obitum fulsere miraculo. Horum denique corpora cum in basilica beati Felicis martyris essent humata, sicut ad nos usque decurrit relatio, vir quidam erat religiosus ac de animæ suæ cura sollicitus, qui nocturno tempore, ut privatis orationibus se Domino commendaret, universa quæ extra muros ejusdem civitatis sita erant oratoria indesinenti studio circumire solebat. Hic itaque dum ad prædictam beati Felicis martyris pervenisset basilicam, nec tamen ingrediendi ei esset concessa facultas, accessit juxta murum forinsecus ad eam partem qua prædictorum sacerdotum corpora requiescebant, atque ibi se in orationem tota mentis intentione prostravit. Qui dum post effusas preces ab oratione surrexisset, et in eorum sanctorum honorem ad quorum e regione sepulcra oraverat psalmi versiculum, id est : *Exsultabunt sancti in gloria*, pronuntiaret, mox ab intus vocem subjungentis audivit : *Lætabuntur in cubilibus suis*.

Succesit his sacris viris Firminus, deinde Legontius, de quorum aliquid vita præter nomina nihil ad nos deduxit relatio prisca.

Accepit deinde tertius decimus venerandus præsul Auctor gubernandam Ecclesiam, ea tempestate, quando non solum Gallia, sed universus pene Occidens barbarorum sævientium est perpressus sævitiarum. De quo viro, quamvis et alia ab eo insignia facta credantur, duo tantum ad nostram memoriam ejus miracula pervulgata sunt. Eo igitur tempore cum reverendus hic præsul vitam cunctis virtutibus decoratam duceret, Attila rex Hunnorum, omnibus bellis crudelior, habens multas barbaras nationes suo subjectas dominio, postquam Gundigarium, Burgundionum regem, sibi occurrentem protriverat, ad universas deprimendas Gallias suæ sævitie relaxavit habenas. Hujus adventu, beatus Servatius Tungrorum episcopus, præcognito, Romam ad beatorum apostolorum Petri et Pauli sacratissima corpora perrexit, ut per eorum sublimem meritum specialiter a Domino impetraret, quatenus iræ suæ indignationem averteret, et Tungrensium urbis populum a tanto exitio liberaret. Tunc ei divinitus per eundem beatum Petrum apostolum revelatum est,

A quod ita celesti esset judicio definitum, ut universa Gallia barbarorum foret infestationi tradenda, præter beati Stephani levitæ et protomartyris situm apud Mettis oraculum, in quo ipsius erat pretiosus cruor absque corruptionis labe reconditus. Hæc dum sancto Servatio revelata fuissent, festinus ad Gallias repedavit, invenitque jam Hunnorum examina per universas Gallias debacchari. Qui cum ab obsidione Mettensium, pro eo quod eorum civitatem inexpugnabilem ob murorum fortitudinem cernerent, recessissent, contigit beatum Servatium ipso tempore dum a Roma reverteretur Mettis devenire. Qui dum universa, sicut revelatione didicerat, sancto consacerdoti suo Auctori retulisset, ad civitatem propriam, hoc est Tungris, reversus est. Nec mora, post ejus egressionem murus civitatis Mettensis corruit, ingressumque hostibus superna dispositione patefecit. Mox vero beatus Auctor traditam civitatem inimicorum gladiis advertens, universos parvulos qui necdum sacri fontis ablutionem perceperant, baptizari præcepit. Igitur audientes Hunni, qui duodecimo exinde milliario situm castrum quod Scarponna dicitur obsidebant, Mettensis urbis moenia corruisse, iterato ad eam festina celeritate regressi sunt, incendiisque et rapinis universa vastantes, plures et civibus, cum eis qui baptizati fuerant, parvulos interemerunt, reliquos vero qui exitio superesse poterant, simul cum sancto Auctore episcopo captivos abducunt. Impletum sane est super beati Stephani levitæ et protomartyris domicilio, quod a beatissimo Petro apud Romam Christi famulo Servatio fuerat ante prædictum. Nam cum eandem basilicam procul furentes barbari aspicerent, ad eam cursim quasi opima spolia capturi properabant, cumque propius accederent, eorum oculis velut ingens saxum ac moles solida apparebat. Quam cum, cæcati mentibus, manibus per gyrum palparent, aditumque ingrediendi quærerent, nihil omnino eis aliud quam naturalis saxi durities videbatur. Denique sæpius abscedentes, rursusque revertentes, cum se nihil proficere cernerent, tandem fatigati discesserunt, suæque iniquitatis effectu frustrati sunt.

Quid etiam de hoc oratorio beatus Gregorius, Turonorum episcopus, in suis libris narraverit, non silebo. Refert enim : Priusquam hi hostes venirent, vidisse virum fidelem in visu quasi conferentem cum sanctis apostolis Petro ac Paulo beatum levitam Stephanum de hoc excidio, ac dicentem : Oro, domini mei, ut non permittatis obtentu vestro Mettensium urbem ab inimicis exuri, quia locus in ea est in quo parvitas meæ pignora continentur ; sed potius sentiant se populo aliquid me posse coram Domino. Quod si tantum facinus po-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Sambatus 4. ² sint 4. ³ rufus 3. ⁴ deest 3. ⁵ servasius 3. ⁶ quatenus i. s. i. a. deest 4. ad obsidionem 3.

NOTÆ.

^a Ex Gregorii Turon., Hist. eccl., II, 5.

^b Cf. Fredegarii Chron. lib. III, cap. 44.

^c Charpeigne, seu Sampeigne, ad Mosellam.

^d Lib. II, cap. 6.

« puli supercrevit, ut aliud fieri non possit, nisi
« civitas tradatur incendio, saltem vel hoc orato-
« rium non cremetur. » Cui illi aiunt: « Vade in pa-
« ce, dilectissime frater, oratorium tantum tuum
« carebit incendio. Pro urbe vero non obtinemus,
« quia dominicæ sanctionis super eam sententia jam
« præcessit. Invaluit enim peccatum populi, et cla-
« mor malitiæ eorum ascendit coram Domino. Ideo
« civitas hæc cremabitur incendio. » Unde non du-
bium est quod horum obtento, urbe vastata, orato-
rium permansit illæsum. »

Igitur exinde hostes ¹ dum ad oppidum quod ap-
pellatur Decempagos ², quod a Mettensi urbe tri-
ginta millibus abest, pervenissent, quia Deo nostro
semper de suis servulis cura est, et in ira miseri-
cordiam, sicut ait Psalmista, non continet, tantæ
subito eosdem Hunnos tenebræ circumvallaverunt,
ut quid agerent, vel quo se verterent, omnino nes-
cirent. Tunc causam tantæ calamitatis, ut in tali re
opus erat, sollicitè inquirentes, ab uno ex captivis
³ quos ducebant audiunt, quia propter servum cœ-
lestis Domini, Auctorem episcopum, quem in capti-
vorum numero se vidisse dicebat, talia paterentur.
Mox igitur facta inquisitione, beatum Auctorem re-
periunt; quem dum percunctarentur quod in munere
vellet accipere, ut a tanto eos periculo liberaret,
ille ad hæc respondit sibi nullum aliud gratius posse
munus offerri, quam si omnes quos ducebant capti-
vos sinerent ad propria remeare; quod illi si face-
rent, promittit se sine dubio a suo Domino impe-
traturum, ut ab illis quibus tenebantur tenebris
eruerentur: factumque est. Et mox in universo suo
Hunni exercitu captivos quos ducebant requirentes,
eos beato Auctori reddiderunt, a suis, ut eis pro-
missum fuerat, cessantibus tenebris, luce reddita,
angustiis liberati sunt. Sicque venerabilis Christi
famulus, dum ad modicum in captivorum sorte
deputatus est, multos pariter a captivitate resolvit.
O quantum potiori gloria de reductis iste civibus
triumphavit, quam crudeles barbari, qui eos antea
victores abduxerant, triumphare potuissent!

Veniamus et ad aliud miraculum, quod ejusdem
meritis cœlesti est virtute patratum. Quodam deni-
que tempore cum in oratorio beati protomartyris
Stephani, de quo supra retulimus, trabis ⁴ ab ipso
culminis fastigii dissoluta corruisset, marmor quod
in altari eximii candoris erat, ita confregit, ut in
duabus illud partibus omnino divideret. Adest bea-
tus Auctor, et cunctis qui aderant pro illato dis-
pendio contristatis, ipse vero fidens in Domino,
præcepit easdem fracturas sibi invicem copulari,
pararique sibi ministeria; quod desuper more solito

A divini sacrificii munus offerret. Strepentibus itaque
illis, et quid esset facturus intendentibus, mox
salutarem hostiam Deo obtulit. Illico omnis illa
confractio ita solidata est, quasi antea divisa mi-
nime fuisset. Est tamen in eodem marmore, quod
non mediocriter usque in præsentem diem possit
admirari. Nam ita apparet hactenus attentius cer-
nentibus quasi divisum, sed studiose contractatum
digitis ⁵, ita probatur solidum, ut nullius in eo
divisionis sentiat indicium. Non est dubium et
plura eum miranda patrasse, sed quantus qua-
lisque fuerit, ex his quæ relata ⁶ sunt plene ⁷ pos-
test agnoscere.

Successit huic quartus ac decimus Æpletius ⁸.
Deinde quintus decimus Urbicius. Sextus decimus
B Bonulus. Septimus decimusque Terentius. Octavus
decimus Gunsolinus ⁹. Exinde Romanus. Vicesimus
denique Fronimus. Post quem Cromatius ¹⁰. Deinde
Agathander ¹¹. Tres itaque isti quos præmisimus,
sicut in eorum nominibus attenditur, de origine
credendi sunt emanare ¹² Græcorum.

Post hos rexit Ecclesiam Sperus. Deinde Villi-
cus ¹³. Tum vicesimus quintus Petrus. Vicesimus ac
sextus Agiulfus ¹⁴, qui fertur, patre ex nobili sena-
torum familia orto ¹⁵, ex Clodovei regis Francorum
filia procreatus. Post istum exstitit nepos ipsius ¹⁶,
nomine Arnouldus. Quem secutus est Pappolus.

Post hos ad regimen ¹⁷ Ecclesiæ beatissimus Ar-
nulfus ascitus est, vir per omnia lumine sanctitatis
et splendore generis clarus. Qui ex nobilissimo for-
tissimoque Francorum stemmate ¹⁸ ortus, ita Dei
Ecclesiæ præfuit, ut et palatii moderator ¹⁹ exis-
teret. Illic denique et in corpore permanens, simul
et post vitæ exitum multa admiranda perpetravit ²⁰,
quæ si quis nosse desiderat, libellum qui de ejus
specialiter actibus conscriptus est, legat. Unum ta-
men ejus admirabile factum referam, quod satis
miratus sum quo ordine præterierit ²¹ is qui ejus
contexit Vitam. Illic denique cum poenitentiam pro
aliquibus excessibus ageret, contigit ut per Mosellæ
fluminis pontem transiret. Cumque subterfluentium
aquarum profundas nec visu penetrabiles gurgites
cerneret, non dubiæ spei fiduciam mente gerens,
extractum digito anulum in illam aquarum profun-
ditatem projecit: « Tunc, inquit, me putabo cul-
parum nexibus absolutum, quando istum quem pro-
picio recepero anulum. » Post aliquot vero annos
cum ad episcopatus ascendisset officium, ei die qua-
dam piscator quidam piscem attulit, quem ille sibi,
quia carnibus abstinere, ad refectionem vesperi-
nam jussit preparari. Cumque ²² eum ²³ minister ejus
officii more solito exenterasset ²⁴, eundem anulum

VARIANTES LECTIONES.

- ¹ igitur rex atque hostis 4. ² captis 3. ³ trabis 4. ⁴ revelata 3. ⁵ plenius 4. ⁶ æpletius 4. ⁷ gonsolo-
nus 4. ⁸ grammatus 4. ⁹ agathimber 4. ¹⁰ manare 3. ¹¹ villicus 4. ¹² agiulfus 2. ¹³ ortus 1. 4. ortu 3.
¹⁴ istius 4. ¹⁵ regimen 2. ¹⁶ stemate 2. ¹⁷ sub honore maiordomatus 1. ¹⁸ patravit 2. ¹⁹ cum 1. 2. 3.
²⁰ deest 2. ²¹ exinterasset 2.

NOTÆ.

^a Duose, seu Dieuze, duodecim mil. passibus a
Mettis distans.

^b Igitur Paulus ipsum inspexisse videtur.

^c Habetur in Codice Vitæ sancti Arnulfi Vindobonensi.

intra ipsius piscis intestinum reperit. Ille factum admiratus, sed rem nesciens, beato Arnulfo detulit. Quem ille ut vidit, statim recognovit, ac Deo omnipotenti, jam de remissione delictorum fidus, gratias retulit, ac deinceps non remissius vitam duxit, sed majori se potius abstinentia coarctavit. Nec dissimiliter pater hic venerabilis quam olim Gedeon ille signum a Domino poposcit. Ille etenim, ¹ indicium per vellus in area positum capere voluit, utrum in bello victoriam de inimicis habere potuisset; iste annulum in profundissimum fluminis gurgitem projiciens, experiri cupiit ² utrum de inimicis jam victoriam cepisset. Fortes quidem erant quos ille devicerat, sed hi quos iste superaverat fortiores. Hæc ego non a qualibet ³ mediocri persona didici, sed ipso totius veritatis assertore, præcelso rege Carolo, referente cognovi; qui de ejusdem beati Arnulfi descendens prosapia, ei in generationis linea trinepos exstabat. Nam venerandus iste vir, ut ad superiora redeam, juvenutis ⁴ suæ tempore ex legitimi matrimonii copula duos filios procreavit, id est, Anschisum ⁵ et Chlodulfum ⁶; cujus Anschisi ⁷ nomen ab Anchise patre Æneæ, qui a Troja in Italiam olim venerat, creditur esse deductum. Nam gens Francorum, ⁸ sicut a veteribus ⁹ est traditum, a Trojana prosapia trahit exordium. Cum igitur hos duos, de quibus præmissimus, venerabilis Arnulfus filios haberet, quoniam erat misericors et ad pietatis opera semper intentus, utrique filius suis cœpit suadere ut ei assensum præberent, quatenus omnes suas facultates ad usus pauperum dispertiret. Tunc major filius, id est, Chlodulfus, se hoc posse facere, id est, ut portionem sibi debitam patri ¹⁰ largiretur, omnimodis denegavit; at vero minor filius, id est, Anschisus, fides de Christi pietate sibi plura condonari, ad omnia quæ pater vellet se libenter obedire promittit. Agit venerandus pater gratias filio, et prædicit ei pluriora eumdem quam reliquerat habiturum; insuper benedixit eum ejusque cunctam progeniem nascituram in posterum. Factumque est. Nam et plures Anschisus quam reliquerat divitiæ accesserunt, et ita in eo poterna est constabilita benedictio ¹¹, ut de ejus progenie tam strenui fortesque viri nascerentur, ut non immerito ad ejus prosapiam Francorum translatus sit regnum.

Et ut hoc agnoscere possis, paucis, adverte ¹², docebo. Anschisus genuit Pippinum, quo nihil unquam potuit esse audacius; Pippinus genuit Carolum, viris omnino fortissimis conferendum, qui inter cætera et

A magna bella quæ gessit ita præcipue Saracenos devicit, ut usque hodie gens illa truculenta et perfida Francorum arma formidet. Hic itaque genuit Pippinum, sapientia nihilominus et fortitudine satis clarum, qui, inter reliqua quæ patravit, Wascones jamdudum Francorum ditioni rebelles cum Waifariorum principe felicitate ¹³ mira debellavit et subdidit. Hujus item filius magnus rex Carolus exstitit ¹⁴, qui Francorum regnum, sicut nunquam ante ¹⁵ fuerat dilatavit. Denique inter plura et miranda quæ gessit, Langobardorum gentem bis jam a patre devictam, altero eorum ¹⁶ rege, cui Desiderius nomen erat, capto, alteroque ¹⁷, qui dicebatur Adelgisus et ¹⁸ cum genitore regnantem suo, Constantinopolim pulso, universam ¹⁹ sine gravi prælio suæ subditi ditioni, et, quod raro fieri assolet, elementi moderatione victoriam temperavit. Romanos præterea, ipsamque urbem Romuleam, jampridem ejus præsentiam desiderantem ²⁰, quæ aliquando mundi totius domina fuerat, et tunc a Langobardis ²¹ depressa gemebat, duris angustiis exinens, suis addidit sceptris; cunctaque nihilominus Italia miti dominatione potius est. De quo viro nescias utrum virtutem in eo bellicam, an sapientiæ claritatem omniumque liberalium artium magis admireris peritiam.

Hic ex Hildegard conjugis quatuor filios et quinque filias procreavit. Habuit tamen, ante legale connubium ²², ex Himiltrude ²³ nobili puella, filium nomine Pippinum. Natorum sane ejus quos ei Hildegard ²⁴ peperit, ista sunt nomina: primus dictus est Carolus, scilicet patris ac proavi vocabulo nuncupatus; secundus item Pippinus, fratri atque avo æquivocus; tertius Lodovich ²⁵ qui cum Illothario ²⁶, qui biennis occubuit, uno partu est genitus; ex quibus jam Deo favente minor Pippinus regnum Italiae, Lodovich Aquitaniam tenent ²⁷.

Mortua autem Hildegard, rex excellentissimus Carolus Frastradam duxit uxorem. Quæ Hildegard apud urbem Metensem in beati Arnulfi oratorio ²⁸ requiescit. Pro eo denique, quod a beato Arnulfo jam fati ²⁹ reges originem ducerent, suorum ibi charorum defuncta ³⁰ corpora posuere. Nam ibi humatæ sunt duæ regis Pippini ³¹ filia, quarum una Rodthaid ³², altera Adalaid ³³ appellata est; ibi quoque et junioris regis Caroli duæ nihilominus tumulatæ sunt natæ, scilicet Adalaid et Hildigard; quæ Hildigard materno nuncupata nomine, matrem morientem citius subsecuta est ³⁴. Quarum omnium epitaphia a nobis ³⁵ jussu gloriosi regis Caroli composita ³⁶, ut de eis liquido lectori satisfaceret, subter annotare curavi.

VARIANTES LECTIONES.

- ¹ verum 4. ² cupit 1 - 3. ³ quolibet 2. ⁴ anchisum 4. ⁵ clodulfum 2. 4. ⁶ anchisi 2. 4. ⁷ ab antoribus 4. ⁸ pater 1. ⁹ sunt c. beneficia 2. ¹⁰ animadvertens 2. animadvertit 4. ¹¹ facilitate 1. 3. ¹² fuit 2. ¹³ ante 4. ¹⁴ græcorum 4. ¹⁵ alterumque 3. ¹⁶ ut 1. 3. ¹⁷ universa 2. ¹⁸ desideratam 2. ¹⁹ languobardis 2. ²⁰ connubium 2. ²¹ himiltruda 2. ²² hildegardis 2. ita deinceps, plane contra Pauli morem. ²³ lodovic 4. lodowicus 1. ludouicus 2. ²⁴ lothario 2. ²⁵ tenet 1. tenuit 2. ²⁶ oratorium 2. ²⁷ præfati 2. ²⁸ deest 2. ²⁹ rothaidis 2. ³⁰ adhelaidis 2. ³¹ est. Sed his media desunt 4. ³² a nobis deest 2. ³³ composita sunt. Epitaphium Rohaidis 2. media desunt.

NOTÆ.

^a Quæ sequuntur, in genealogias regum Francorum derivata sunt.

^b I e., Fredegario.

^c Patris Caroli M.

Epitaphium Rothaidis¹, filiae Pippini regis.

Hic ego quæ jaceo Rothaid de² nomine dicor,
 Quæ genus excelso nimium de germine ducor;
 Nam mihi germanus gentes qui subdidit armis
 Ausonias, fretus Carolus virtute Tonantis;
 Pippinus pater est, Carolo de principe cretus³,
 Aggarenum stravit magna qui cæde⁴ tyrannum.
 Pippinus proavus, quo non audacior ullus;
 Astabavus Anschise⁵ potens⁶, qui ducit ab illo
 Trojano Anchisa⁷ longo post tempore nomen.
 Hunc genuit pater iste sacer præsulque beatus
 Arnulfus, miris gestis qui fulget ubique,
 Hic me spe cujus freti posuere parentes.

Epitaphium Adheleidis, filiae cujus supra⁸

Perpetualis amor capiendæ et causa salutis,
 Pectore quem vigili huc properare facit,
 Nosse cupis cur busta sacer numerosa retinet
 Hic locus, astrigere qua patet aula poli?
 Iste sacer Domini qui post servavit ovile,
 Legitimi fuerat germinis ante pater;
 Cujus posteritas atavo confisa patrono,
 Hoc cupit in sancto ponere membra loco.
 Pippini hic proles Adheleid pia virgo quiescit,
 Quam simul et reliquis sancte tuere pater.

Epitaphium Hildegardis reginæ.

Aurea quæ fulvis⁹ rutilant elementa figuris,
 Quam clara exstiterint membra sepulta, docent.
 Hic regina jacet regi præcelsa potenti
 Hildegard Carolo quæ bene nupta fuit.
 Quæ tantum claræ transcendit stirpis alumnos,
 Quantum, quo genita est, Indica gemma solam.
 Huic tam clara fuit florentis gratia formæ,
 Qua nec in¹⁰ Occiduo pulchrior ulla foret.
 Cujus haut tenerum possint¹¹ æquare decorem
 Sardonix Pario¹², lilia mista rosis.
 Attamen hanc speciem superabant lumina cordis,
 Simplicitasque animæ, interiorque decor;
 Tu mitis, sapiens, sollers¹³, jucunda fuisti,
 Dapsilis et cunctis condecorata bonis.
 Sed quid plura feram, cum non sit grandior ulla
 Laus tibi, quam tanto complacuisse viro!
 Cumque vir armipotens sceptris junxisset avitis
 Cigniferumque¹⁴ Padum Romuleumque Tibrim¹⁵,
 Tu sola inventa es, fueris quæ digna tenere
 Multiplicis regni aurea sceptrum manu¹⁶.
 Alter ab undecimo jam te suscepit annus,
 Cum vos mellifluus consociavit amor;
 Alter ab undecimo rursum te sustulit annus,
 Heu genitrix regum! heu decus atque dolor!

A Te Francos, Suevus, Germanus et ipse¹⁷ Britannus,
 Cumque Getis¹⁸ duris¹⁹ plangit libera cohors.
 Accola te Ligeris, te deslet et Italia tellus,
 Ipsaque morte tua anxia Roma gemit.
 Movisti ad fletus et fortia corda virorum,
 Et lacrymæ clypeos inter et arma cadunt.
 Heu quantis sapiens et firmum robore semper
 Ussisti flammis pectus herile viri!
 Solatur²⁰ cunctos spes hæc sed certa²¹ dolentes,
 Pro dignis factis quod²² sacra regna tenes.
 Iesum²³ nunc precibus, Arnulfe, exores eorum
 Participem fieri hanc, pater alme, tuis.

Epitaphium Adeleidis filie Caroli regis quæ in Italia nata est, quando sibi eam ipse subegit²⁴.

B Hoc tumulata jacet pusilla puellula busto,
 Adeleid amne sacro quæ vocitata fuit.
 Huic sator est Carolus, gemino diademate pollens,
 Nobilis²⁵ ingenio, fortis ad arma satis.
 Sumpserat hæc ortum prope mœnia celsa Papie,
 Cum caperet genitor Italia regna potens²⁶:
 Sed Rhodanum properans raptâ est²⁷ de limine²⁸ vitæ,
 Ictaque sunt matris corda dolore procul.
 Excessit patrios non conspectura triumphos;
 Nunc Patris æterni regna beata tenet.

Epitaphium Hildegardis filie cujus supra²⁹.

Hildegard, rapuit subito te funus acerbum,
 Ceu raptat Boreas vere ligustra novo.
 Explevit necdum vitæ tibi circulus annum,
 Annua nec venit lux geminata³⁰ tibi.
 C Parvula non parvum linquis virguncula luctum,
 Confodiens jaculo regia corda patris,
 Matris habens nomen renovas de morte³¹ dolorem
 Postquam vixisti vix quadraginta dies.
 Pectore nos mesto lacrymarum fundimus amnes,
 Tu nimium felix gaudia longa petis³².
 Sed his quæ pretereunda non erant admodum³³
 breviter prælibatis, ad narrationis tramitem rever-
 tamur.

Post beatissimum denique Arnulfum Mettensi³⁴
 Ecclesiæ Goericus tricesimus, qui et Abbo vocitatus
 est, præfuit.

Deinde Godo³⁵ primus atque tricesimus episcopalis
 officii curam gessit.

Quo de mundo excedente³⁶ Chlodulfus cujus supra
 mentionem fecimus, beati patris Arnulfi genitilis fi-
 lius, Anschisi quoque, a quo semen propagatum est
 regium, germanus, ad episcopale culmen ob paternæ
 sanctitatis gloriam tricesimus atque secundus ascen-

VARIANTES LECTIONES.

¹ rothaidis 2. ² rothait nomine 1. rothaidis *Meurisse hist. des évêques de Metz, ex cod. S. Arnulfi Mett.*
³ ortus 2. ⁴ clade coni. Ch. ⁵ anschisa 2. ⁶ deest 2. ⁷ anschisa 2. ⁸ item e. alterius filie A. 1.
⁹ fulvis 2. ¹⁰ qua non 1. ¹¹ possunt 1. ¹² patrio 2. ¹³ sollers 2. ¹⁴ Liniferum 1. ¹⁵ tybrum 2. ¹⁶ duos
versus proxime sequentes ex codice suppleri, desunt apud Ch. ¹⁷ G. teque B. 2. atque B. *Meuriss.* ¹⁸ gentis 2.
¹⁹ deest 2. ²⁰ celatur 2. ²¹ creta 2. ²² quo 2. ²³ versus deest 1. in 2. non nisi Iesum..... exores :
 orum legitur; reliqua restituere conatus sum. ²⁴ E. f. K. magni A. q. n. de thalamo eius quando isdem
 I. s. 1. ²⁵ mobilis 1. ²⁶ petens 1. ²⁷ deest 1. ²⁸ lumine 1. ²⁹ eiusdem Karoli 1. ³⁰ genuina 2. ³¹ reno-
 vans de matre 2. de corde *Meur.* ³² petis. EXEMPLAR DE DATIONE PALLIE Johannes episcopus ser-
 vus servorum dei (etc.) wale (corr. waloni) venerabili episcopo mediomatricorum (etc.) sept. indict. 12.
 Data 8. Idus sept. . . . anno pontificatus sexto. indict. 12. † Bene valeat. Sed his ita in co-
 dice 2. carta textui inserta legitur. ³³ deest 1. 5. 4. ³⁴ mettensis 2. ³⁵ p. a. t. Godo 2. ³⁶ de hoc m. re-
 cedente 2

dit, de quo nihil ad nos amplius, præter quod a tali radice exortus est, fama perduxit.

Quo decedente ¹, fidelem populum moderaturus tertius atque tricesimus Abbo ascitus est.

Post quem ² Apatius, deinde Felix, gregi feliciter dominico pastores exstiterunt.

Dehinc Sigebaldus, generosis ortus natalibus, religioso cœtui antistes effectus est, vir per omnia utilitatibus Ecclesiæ deditus, sacrarum quoque culminum solertissimus restitutor. Hic de animarum statu sollicitus, duo monasteria condidit, e quibus unum Eleriacum ³ vel etiam Nova-cella ⁴ dicitur, alterum quoque Novum - quod - Villare ⁵ vocatur. Hunc dirus podagræ dolor vehementer afflixit; sed ille in æternis gaudiis mentem figens, dolores corporeos patientissime toleravit.

Jam hinc vir egregius et omnibus præconiis effectendus, Chrodegangus antistes eligitur, ex pago Hasbaniensi oriundus, patre Sigramno, matre Landrada, Francorum ex genere primæ nobilitatis progenitus. Hic in palatio majoris Caroli ab ipso enutritus, ejusdemque ⁶ referendarius exstitit, ac demum Pippini regis temporibus pontificale decus promeruit. Fuit autem omnino clarissimus omnique nobilitate cornuscus, forma decorus, eloquio facundissimus, tam patrio quamque etiam Latino sermone imbutus, servorum Dei nutritor, orphanorum viduarumque non solum altor ⁷ sed et clementissimus tutor. Cumque esset in omnibus locuples, a ⁸ Pippino rege omnique Francorum cœtu singulariter electus, Romam directus est, Stephanumque venerabilem papam, ut eunctorum vota anhelabant, ad Gallias evocavit. Hic clerum adunavit, et ad instar cœnobii intra claustrorum septa conversari fecit, normamque eis instituit, qualiter in Ecclesia militare deberent; quibus annonas vitæque subsidia ⁹ sufficienter largitus est, ut perituris vacare negotiis non indigentes, divinis solummodo officiis excubarent. Ipsumque clerum abundanter lege divina Romanæ imbutum cantilena, morem atque ordinem Romanæ Ecclesiæ servare præcepit, quod usque ad id tempus in Mettensi Ecclesia factum minime fuit. Hic fabricare jussit una

A cum adjutorio Pippini regis rebam ¹⁰ sancti Stephani protomartyris, et altare ipsius atque cancellos, presbyterium arcusque per gyrum. Similiter et in ecclesia beati Petri majori presbyterium fieri jussit. Construxit etiam ambonem auro argentoque decoratum, et arcus per gyrum throni ante ipsum altare. Edificavit præterea monasterium in parochia beati Stephani in pago Mosellensi, in honore beatissimi Petri apostoli, et ditavit illud opibus magnis, monachosque ibi constituit ¹¹ atque sub regula sancti Patris ¹² Benedicti in una charitate conjunxit. Construxit etiam alterum monasterium quod Gorzia ¹³ vocatur ¹⁴, ubi pari modo non modicam multitudinem adunavit monachorum. Expetiit denique a Paulo Romano pontifice tria corpora sanctorum martyrum, id est, beati Gorgonii, quod in Gorzia requiescit, et beati Naboris, quod in Hilariaco monasterio conditum est, et beati Nazarii ¹⁵, quod ultra fluvium Rhenum ¹⁶ in monasterio quod vocatur Lorishaim ¹⁷, ædificata in honore ipsius martyris miri decoris basilica, collocavit. Hoc siquidem prædium Chilliswindis quondam, religiosa femina, et Canero ¹⁸ ejus filius, eidem Chrodegango antistiti ad partem beati Stephani tradiderant ¹⁹. Fuit siquidem beatus iste vir in elemosynis largus, in charitate purissimus, susceptor hospitum atque peregrinorum; sed quoniam longum est bona quæ gessit ex ordine retexere, satis sit hæc pauca prælibasse de plurimis. Hic comœcravit episcopos quam plurimos per diversas civitates, presbyteros nihilominus aut diaconos, cæterosque ecclesiasticos ordines, sicut moris est Romanæ Ecclesiæ, in diebus Sabbatorum quaternis temporibus anni. Rexit ²⁰ Ecclesiam Mettensem annis viginti tribus, mensibus v, diebus v. Obiit ²¹ pridie Nonas Martias in diebus Pippini regis. Requiescit in Gorzia monasterio, quod ipse a fundamentis exstruxit.

Hic jam, Pater sanctissime Angilramne ²², narrationis serie ²³ vestram beatitudinem locus exspectat. Sed ego meæ tenuitatis non immemor, attentare minus idonee non audeo quæ de vestræ vitæ cursu laudabili majori stylo promenda sunt ²⁴.

VARIANTES LECTIONES.

¹ decedente 2. ² quem denique est a. 2. ³ elanacum 1. 3. hilariacum 4. ⁴ nova villa 1. 3. novum villare 4. ⁵ eiusdem ipse 4. ⁶ deest 2. ⁷ deest 2. ⁸ necessaria 4. ⁹ sedem 1. 3. ¹⁰ instituit 2. 4. ¹¹ deest 2. ¹² gorgia 4 ita deinceps. ¹³ vocatur 2. 4. ¹⁴ beatique nazarii 2. ¹⁵ reni 2. ¹⁶ lorsan 2. lorsam 4. ¹⁷ cangro 2. ¹⁸ tradideront 2. 4. ¹⁹ r. quoque 2. ²⁰ obiitque 2. ²¹ angelramne 2. angilramne 4. ²² seriem ²³ Explicunt pauca de gestis pontificum 2. Quæ sequuntur ex eodem codice descripsi.

NOTÆ.

^a Saint Avold.
^b Neuville.

^c Feretri operculum, umbraeculum.
^d Gorze, in pago Scarponensi.

GESTA EPISCOPORUM METENSIIUM.

Textus secundus^a.

(Ex D. Calmet in Historia Lotharingæ, tom. II.)

Postquam, peractis omnibus quæ cum Patre pro

mundi salute gerenda disposuerat, Christus Dominus

^a Duo textus ejusdem opusculi a Paulo Diacono exarati recudimus, quia in multis locis sunt diversi.

Ex Monito Pertiz judicabit lector quisnam sit interpolatus. EDIT.

migravit ad coelos, statim ut promisso sancti Spiritus munere beati apostoli potiti sunt et confirmati, illico quam unusquisque eorum provinciam vel regionem prædicaturus aggredi deberet, communi consilio juxta divinam provisionem sorte decernunt. Singulis igitur ad sibi delegata loca pergentibus, beatus Petrus, qui in eorum numero primus erat, quasi dux fortissimus eminebat, ad eam quæ totius tunc mundi caput erat, hoc est, urbem Romuleam, tota alacritate contendit, fundata prius apud Antiochiam Ecclesia, ac suæ sedis nomine dedicata.

Igitur cum Romam pervenisset, illico qui summas quasque urbes in Occiduo positas Christo Domino per verbum fidei subjugarent optimos eruditosque viros ex suo consortio direxit. Tunc denique Apollinarem Ravennam, Leucium Brundisium, Anatholium Mediolanum misit. Marcum vero, qui præcipuus inter ejus discipulos habebatur, Aquileiam destinavit. Quibus populis cum Hermagoram suum comitem Marcus præfecisset, ad beatum Petrum reversus, ab eo nihilominus Alexandriam missus est.

Ea igitur tempestate, cum apud Galliam Belgicam Mediomatricum, quæ etiam Metis appellatur, civitas in ipsa Mosellæ amnis ripa posita, copiosis populorum tribus abundaret, ad eam beatus Petrus apostolus Clementem nomine, virum egregium, ac meritis probatum, sublimatum pontificali dignitate, direxit; cum quo pariter, sicut antiqua tradit relatio, ad eas quæ præcipue erant Galliarum urbes verbo fidei obtinendas, alii quoque religiosi doctores ab eodem apostolorum principe missi sunt.

Cum ergo pervenisset beatus Clemens Mediomatricum civitatem, in cavernis, ut ferunt, amphitheatri, quod extra eandem urbem situm est, hospitium habuit, in quo etiam loco oratorum Domino construens, altare in eo statuit, ac beati Petri apostoli præceptoris sui nomine consecravit. Is igitur venerandus sacerdos dum sedula admonitione ejusdem urbis populis prædicaret, cooperante sibi divina misericordia, maximam ex eis multitudinem a sordidis idolorum cultibus et erroris cæcitate liberatam, ad veræ fidei splendorem perduxit, primusque in illis regionibus ostensor justitiæ et index veritatis enituit.

Denique asseverant, qui ejusdem loci cognitionem habent, quod in amphitheatro ubi primitus adveniens habitavit, usque ad præsentem diem, nec serpens consistere queat, sed et omnino noxiæ pestes illum locum refugium, unde olim veræ salutis tali emanarunt modo insignia. Ferunt namque antiquiores nobis a senioribus priscis cultui sanctæ religionis admodum deditis, veracissimo per varios temporum successus relatu vulgatum, hujus sanctissimi præsulis atque apostolici viri tam ingens quod oculi non deest miraculum. Eo namque temporis articulo, quo isdem venerabilis pontifex ad præfatam devenerat urbem, maxima ejusdem pagi clades devastabat plebem. Amphitheatrum quippe jam superius dictum tanta erat serpentium multitudine

plenum, ut non solum venire quisquam, sed nec appropinquare ad eundem auderet locum; nam ex eorum flatibus veneniferis mortalitas effluerat, non modo hominum, verum etiam equorum, boum, pecorum, cæterarumque bestiarum nimis crudelis.

Jam vero beatissimo Clemente mœnia ipsius propinquante civitatis, eadem ita se dilataverat pestis, ut nullus adeundi eam ac redeundi cursus fieret cuiquam salubris. Si quis namque portas ejus maxima coactus necessitate vellet exire, vel etiam appropinquare, confestim vi attactus veneni interibat miserrime. Nec mirum sane si anguis lubricus per dilecta sibi vascula corpora eorum prosternebat, de quorum mentibus jus proprium adhuc minime per sacri fontem baptismatis amiserat....

Postquam ergo admirabilis Trinitatis deificæ cultor delegatum sibi prædicationis officium omni cœpit mentis conamine explere, mox multitudo innumeralis languentium ad ejus studuit quem verum audiebant prædicare Dominum auxilium confluere, cognoscentes ab ore egregii pastoris non immerito serpentino se infectos veneno fuisse. Qui ubi eorum vidit indicibilem miseriam, statim saluberrimam non distulit conferre medicinam. Spopondit igitur veri Dei citius adfore eis elementiam, si detestabilem idolorum abicere non renuerent culturam. Tandem ergo non solum languentes, sed insuper pauci qui supererant, salubri inito consilio, sospites cunctis se promissere renuntiare simulacris, si beneficiis non fraudarentur a summi Dei præsule promissis.

Talia autem tanque diu a se desiderata vir Deo plenus audiens affamina, omnia paratus pro eis discrimina ferre, extemplo laudes cunctorum persolvit creatori præcipuas. Denique paucis secum aggregatis fratribus, sacræ obtulit munus oblationis, quod in sui commemorationem fidelibus devote Dominus præcepit peragere Christus. At vero posteaquam se suosque sacro munivit libamine, antiqui hostis veritus non est certamina adire, sed spe sua commissa cœli terræque Domino, cavernas adiit Theatri intrepide, pugnaturus cum antiquo serpente, videlicet diabolo. Ut autem sonitum pedum senserunt appropinquantium serpentes, mox ex cavernis cœperunt prodire, certatim cupientes devorare hominem Dei. Ille vero facto signo crucis, eminus ad eos properabat intrepidus, cujus dum virtuti resistere non valerent amplius, tumentia colla protinus deposuerunt.

Vir autem Dei, sicut refert antiquitas, stolam quam sanctissimo gerebat in collo statim deposuit, maximumque eorum, ea cuncto spectante populo, alligavit, atque usque ad fluvium Salizæ, qui juxta decurrit, vinctum, manibus adduxit propriis, eumque ibi solvens dixit: In nomine sanctissimæ et individue Trinitatis, quam ex beatissimi magistri mei Petri apostolorum principis prædicatione verum Deum agnovi, præcipio tibi ut nulli hominum ac bestiarum nocens, hoc flumen ocuis cum omni cohærente tibi

pestifera multitudine pertranseas, atque eas partes adeas, quo nullus habitationis humanæ usus haberi valeat. Vix ergo sanctus sacerdos verba compleverat, et ecce serpens immanissimus cum cæteris omnibus cœpit festinus abire, ut sibi antistes jusserrat egregius; atque post illum diem ita præfatus ab omni immunditia serpentium mundatus est locus, ut vix aliquando ibi, uti supra notificatum est, parvissimus vermiculus reperiatur.

Tunc vero cunctus populus tam magnam per Dei hominem cernens impleri virtutem, ab ejus ore avide satagebant audire veritatis verbum, cupientes spon- sionis propriæ exsequi promissum. Beatissimus igitur Clemens tantam populi cernens devotionem, maximas largitori totius boni reddidit gratias, eosque juxta morem instruens ecclesiasticum, admonuit ut se devotissime præpararent ad percipiendum sacri donum baptismatis; qui jussis illius in omnibus obedi- entes, unicæ sanctæ matris Ecclesiæ filii meruere effici participes. Denique cunctis abrenuntiantes sor- dibus idolorum, per aquam et Spiritum sanctum ipsius sanctis abluti manibus, universis non solum corporum, sed etiam, quod majus est, animarum ca- ruere languoribus. Tunc ergo nobilissima gemma præsulum, quotidieque, juxta Psalmographi dictum, de virtute studens proficere in virtutem, donec Do- mini deorum cernere mereretur visionem, post illam, quam supra diximus beati Petri apostoli ecclesiam, aliam, ut fertur, in honore sanctissimi Baptiste Joa- nis construxit basilicam, in qua multas diabolo abstrahens, Deo acquisivit animas, ipsamque fidelium instituit baptisterium fieri populorum per succeden- tia annorum curricula: in qua etiam tantus sacræ religionis inolevit usus, ut postea non modico tem- pore sanctissimum inibi monachorum sub regulari tramite Christo militaret collegium. Tertiam nihilo- minus affirmatur ædificasse ecclesiam, in cujus fun- damentis fecit miræ pulchritudinis cryptam, fontem- que inferius composuit mirificum, qui non modo habilis est ad potandum, sed insuper valde salutifer, si quis cum fide hiberit, ad omnem expellendum ægritudinis morbum. Ante ostium vero ipsius fontis consecravit aram in honorem præceptoris sui jam crebro nominati beati Petri apostoli, apostolorumque principis, ubi ipse venerandus antistes sepulcrum sibi quemadmodum usque hodie cernitur, fecit, in quo etiam non parvo tempore humatus jacuit.

Nos ergo non solum hæc quæ paucis memoravi- mus credere, verum etiam multa alia et fere innu- merabilia debemus non ambigere, quia nequaquam nimium ferocia ac indomabilia gentium colla Christo valeret subigere, nisi ipso, quod dixit Christus, *Sine me nihil facere potestis*, cooperante, ut ipsi prin- cipes sanctæ Dei Ecclesiæ, scilicet sancti apostoli, sequacesque eorum apostolici viri, quemadmodum in gestis illorum audivimus creberrime, hic quoque vir egregius et apostolicus, mira et magnifica creda- tur egisse. Ipse nempe Auctor noster ac Redemptor Dominus Jesus Christus in Evangelio omnibus suis

fidelibz legitur dixisse: *Amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora horum faciet*. Sed ut ad hæc quæ dicimus credenda incitemus animos fidelium, immittere hic visionem fidelis ejusdam, cujus nomen, quia adhuc superest, melius fore credimus reticendum, non duximus supervacuum. Hic itaque cum se post expletum diu- turni temporis officium, postque effusas devotissime Domino preces sopori dare vellet, in mente ei talis beatissimi devenit memoria Clementis; cœpit nam- que nimis præcordiorum perturbationibus de sæpe dicto præsule anxii, videlicet qui tot millia homi- num Christo potuit eo annuente subjugare, ut quid nullo pene virtutum fulgeret jubare? Hæc eo cogi- tante, vix aliquando ea valuit nocte somno opprimi; sed cum necdum dormiret, nec omnino disvigilaret, vir ante illum nimis claritatis astitit, ei que dixit: Quare, frater charissime, tam longo noctis spatio de almi præsulis, velut infidelis dubitare videris virtu- tibus Clementis? Scito absque aliqua ambiguitate, maximis illum in carne viguisse miraculis, adeo ut opinio virtutum illius tantum se dilataverit, quo ad Romanas arces non modo cæteris fidelibus, sed etiam ipsi apostolorum primo gratiam Dei in illo admiran- ti, clara pervenerit: peccatis vero Christiani populi exigentibus, sæpe rerum creator Dominus imitem barbarorum gentem super eos venire, atque illos, ecclesiasque, in quibus præcepta ejus audiebant et cõtemnebant, exterminare, cum ipsis sacræ Scriptu- ræ passus est voluminibus. Idcirco quæ istius, quem- admodum et plurimorum sanctorum, gesta omnino fere oblivioni sunt tradita. Sed quid mirum si mag- nis, dum advi-deret, fulserit virtutibus, cum adhuc, si peccantium fides non deficit, locus reliquiarum ejus non mediocribus coruscat miraculis? Tempori- bus namque nostris claudum unum omni penitus de- bilem corpore sanatum, tresque dæmoniis oculis munda- tos ante sanctissimum corpus illius, oculis pro- priis, non sine ingenti admiratione, vidimus.

Transiit vero nono die Calendarum Decembrium ab hac ærumnosa et instabili vita ad felicem et ange- licam patriam princeps maximus et Sacerdos, consens- nunc Domino cælorum, paratus intercedere apud illum pro peccatis fidelium populorum, ubi cum eo d lætatur feliciter in sæcula sæculorum. Amen.

Successit huic vir plenus Deo Cœlestis nomine, qui cœlestem vitam cum regni cælorum annuntia- tione ducens, exemplis pariter et doctrinis creden- tium numerum dilatavit. Post hunc denique regen- dam suscepit Ecclesiam Felix, deinde Patiens. Post hæc quintus in ordine Victor, deinde alius Victor. Post hos, Simeon septimus; post quem Sambatus octavus, quorum omnium studiis certum est crevisse Dei Ecclesiam, quamvis eorum nobis specialiter oc- culta sint gesta. Rufus vero et Adelpus, qui sunt in numero nonus et decimus, magnis absque dubio in vita meritis fulsisse credendi sunt; quando quidem tali etiam post obitum fulsere miraculo. Horum de-

nique corpora cum in basilicam beati Felicis martyris essent humata, sicut ad nos usque decurrunt relatio, vir quidam erat religiosus, ac de suæ animæ cura sollicitus, cui nocturno tempore, ut privatis orationibus se Domino commendaret, universa quæ extra muros ejusdem civitatis sita erant oratoria, indesinenti studio circuire solebat. Illic itaque dum ad prædictam beati Felicis martyris pervenisset basilicam, nec tamen ingrediendi ei esset concessa facultas, accessit juxta murum forinsecus ad eam partem qua prædictorum sacerdotum corpora requiescebant, atque ibi se in oratione tota suæ mentis intentione prostravit; qui dum post effusas preces ab oratione surrexisset, et in sanctorum honorem ad quorum e regione sepulcra oraverat, psalmi versiculum, id est: *Exsultabunt sancti in gloria*, pronuntiaret, mox ab intus voce subjungentis audivit: *Lætantur in cubilibus suis*.

Successit his sacris viris Firminus, deinde Legontius, de quorum aliquid vita, præter eorum nomina, nihil ad nos reduxit relatio prisca. Accepit deinde tertius decimus venerandus præsul Auctor gubernandam Ecclesiam ea tempestate, quando non solum Gallia, sed universus pene Occidens barbarorum sævientiam est perpeßus sævientiam; de quo viro, quamvis et alia ab eo insignia facia credantur, duo tamen ad nostram memoriam ejus miracula pervulgata sunt. Eo igitur tempore cum reverendus hic præsul vitam cunctis virtutibus decoratam duceret, Attila rex Hunnorum omnibus bellis crudelior, habens multas barbaras nationes suo subjectas dominio, postquam Gundigarium Burgundionum regem sibi occurrentem protriverat, ad universas deprimendas Gallias suæ sævitie relaxavit habenas. Hujus adventu beatus Servatius Tungrorum episcopus præcognito, Romam ad beatum apostolorum Petri et Pauli sacratissima corpora perrexit, ut per eorum sublime meritum specialiter a Domino impetraret, et Tongrensis urbis populum a tanto exitio liberaret. Tunc ei divinitus per eundem beatum Petrum apostolum revelatum est, quod ita celestis esset judicio definitum, ut universa Gallia barbarorum foret infestationi tradenda, præter beati Stephani levitæ et protomartyris situm apud Metas oraculum, in quo ipsius erat pretiosus eruer absque corruptionis labe reconditus. Hæc dum sancto Servatio revelata fuissent, festinus ad Gallias repedavit, inveniente jam Hunnorum examina per universas Gallias debacchari: qui cum ab obsidione Metensium pro eo quod eorum civitatem inexpugnabilem ob murorum fortitudinem cernerent, recessissent, contigit beatum Servatium ipso in tempore dum a Roma reverteretur, Metis devenire; qui dum universa sicut revelatione didicerat, sancto consacerdoti suo Auctori retulisset, ad civitatem propriam, hoc est Tongris, reversus est. Nec mora, post ejus egressionem, murus civitatis Metensis corruit, ingressumque hostibus superna dispositione patefecit. Mox ut beatus Auctor traditionem civitatem inimicorum gladiis advertebat, univer-

Asos parvulos, qui necdum sacri fontis abluitionem perceperant, baptizari præcepit.

Igitur audientes Hunni, qui xii milliario exinde situm castrum quod Scarponna dicitur obsidebant, Metensis urbis moenia corruisse, iterato ad eam festina celeritate regressi sunt, incendisque et rapinis universa vastantes, plures e civibus, cum eis qui baptizati fuerant parvulos, interemerunt; reliquos vero, qui exitio superesse poterant, simul cum sancto Auctore episcopo, captivos abducunt. Impletum sane est super beati Stephani levitæ et protomartyris domicilio quod a beatissimo Petro apud Romam Christi famulo Servatio fuerat ante prædictum. Nam cum eandem basilicam procul fidentes barbari aspicerent, ad eam cursim quasi optima spolia capturi properabant. Cumque propius accederent, eorum oculis velut ingens saxum ac mobilis solida apparebat; quem cum, cæcati mentibus, manibus per gyrum palparent, aditumque ingrediendi quærerent, nihil omnino eis aliud quam naturalis saxi durities videbatur. Denique sæpius abscedentes, rursumque revertentes, cum se nihil proficere cernerent, tandem fatigati discesserunt, suæque iniquitatis effectum frustrati sunt.

Quid etiam de hoc oratorio beatus Gregorius Tungrorum episcopus in suis libris narravit, non sileo. Refert enim prius quam hi hostes venirent, vidisse virum fidelem in visu quasi conferentem cum sanctis apostolis Petro ac Paulo beatum levitam Stephanum de hoc excidio, ac dicentem: Oro, domini, ut non permittatis obtentu vestro Metensem urbem ab inimicis exuri, quia locus meus est, in quo parvitas meæ pignora continentur; sed potius sentiant populi aliquid me posse cum Deo. Quod si tantum facinus populi supercrevit, ut aliud fieri non possit nisi civitas tradatur incendio, saltem hoc oratorium non cremetur. Cui illi aiunt: Yade in pace, dilectissime frater; oratorium tantum tuum carebit incendio, pro urbe vero non obtinebimus, quia Dominicæ sanctionis super eam sententia jam præcessit; invaluit enim peccatum populi, et clamor malitiæ eorum ascendit coram Domino; idcirco civitas hæc cremabitur incendio. Unde non dubium est quod horum obtentu, urbe vastata, oratorium permansit illæsum.

Igitur rex atque hostis, dum ad oppidum quod appellatur Decampagos, quod a Metensi urbe xxx millibus abest, pervenissent, quia Domino nostro semper de suis servulis cura, et mira misericordia, sicut ait Psalmista, non continet, tanta subito eosdem Hunnos tenebræ circumvallarunt, ut quid agerent, vel quo se varent, omnino nescirent. Tunc causa tante calamitatis, ut in tali re opus erat, sollicite requirentes, ab uno ex captivis quos ducebant audiant, quia propter celestis Dei Auctorem episcopum, quem in captivorum numero se vidisse dicebat, talia paterentur. Mox igitur facta inquisitione, beatum Auctorem reperiunt: quem dum percunctarentur quid in munere vellet accipere, ut a tanto eis periculo liberaret, ille ad hæc respondit sibi nullum

aliud gratius posse manus offerri quam si omnes A quos ducebant captivos, sicerent ad propria remeare; quod illi si facerent, promittit se aine dubio a suo Domino impetraturum, ut ab illis quibus tenebantur tenebris eruerentur. Factumque est, et mox in universo suo Hunni exercitu captivos quos ducebant requirentes, eos beato Auctori reddiderunt. Mox a suis, ut eis promissam fuerat, cessantibus tenebris, luce reddita, angustiis liberati sunt, sicque venerabilis Christi famulus dum ad modicum in captivorum sorte deputatur multos a captivitate resolvit. O quantum potiori gloria de reductis iste civibus triumphavit, quam crudeles barbari, qui eos antea quasi victores abduxerant, triumphare potuissent!

Veniam ad aliud miraculum, quod ejusdem meritis coelesti virtute patratum est. Quodam denique B tempore, cum in oratorio beati protomartyris Stephani, de quo supra retulimus, trabs ab ipso fastigio culminis dissoluta corruisset, marmor quod in altari eximii candoris erat, is confregit, ut in duobus illud partibus omnino divideret. Adest beatus Auctor, et cunctis qui aderant pro illato dispendio contristatis, ipse vero fidens in Domino, praecepit eandem fracturas sibi invicem copulari, pararique sibi ministeria quo desuper more solito divini sacrificii munus offerret. Stupentibus itaque illis, et quid esset facturus intendentibus, mox salutarem hostiam Deo obtulit. Illico omnis illa contractio ita solidata est, quasi antea minime divisa fuisset. Est tamen in eodem marmore, quod non mediocriter usque in praesentem diem possit admirari; nam ita apparet C hactenus cernentibus quasi divisum; sed studiose contrectatum digitis, ita probatur solidum, ut nullius in eo divisionis sentiaturs indicium. Non est dubium et plura eum miranda patrasse, sed qualis quantusque fuerit ex his quae relata sunt plenius potest agnosci.

Successit huic quartus ac decimus Aepelinus; deinde quintus decimus Urbicius. Sextus decimus Bonus. Septimus decimus Terentius. Octavus decimus Gonsolonus; exinde Romanus; vicesimus denique Fronimus; post quem Grammatius, deinde Agathimber. Tres itaque isti quos praemisimus, sicut in eorum nominibus attenditur, de origine credendi sunt emanare Graecorum. Post hos rexit Ecclesiam Sperus, deinde Vilicus, tum vicesimus quintus Petrus; vicesimus ac sextus Agulphus, qui fertur patre ex nobili senatorum familia ortus, ex Clodovaei regis Francorum filia procreatus. Post istum existit nepos istius, nomine Arnouldus, quem secutus est Pappolus. Post hos ad regimen Ecclesiae beatissimus Arnulphus ascitus est, vir per omnia lumine sanctitatis et splendore generis clarus; qui ex nobilissimo fortissimoque Francorum stemate ortus, ita Dei Ecclesiae praefuit, ut et palatii moderator existeret. Hic denique et in corpore permanens, simul et post vitae exitum multa admiranda patravit, quae si quis nosse desiderat, libellum ui de ejus specialiter actibus est conscriptus, legat.

Unum tamen ejus admirabile factum referam, quod satis miratus sum quo ordine praeterierit is qui ejus contexit Vitam. Hic denique cum poenitentiam pro aliquibus excessibus ageret, contigit ut per Mosellae fluminis pontem transiret, eamque subterfluentium aquarum profundos nec visu penetrabiles gurgites cerneret, non dubij apud fiduciam in mente gerens, extracto digito, anulum in illam aquarum profunditatem projecit. Tunc, inquit, me putabo culpae nexibus absolutum, quando itatum quem proiecio anulum recepero. Post aliquot vero annos, cum ad episcopatus ascendisset officium, ei die quadam piscator quidam piscem attulit, quem ille sibi, quia a carnibus abstinebat, ad refectorem vespertinum jussit preparari; eumque ejus minister officii, more solito, exenterasset, eundem anulum intra ipsius piscis intestinum reperit. Ille factum admiratus, sed rei nesciens, beato Arnulpho detulit: quem ille ut vidit, statim recognovit, ac Deo omnipotenti, jam de remissione peccatorum fidus, gratias retulit, ac deinceps non remissius vitam duxit, sed majori se potius abstinentia coarctavit. Nec dissimiliter Pater hic venerabilis quam olim Gedeon ille signum a Domino poposcit. Ille verum indicium per vellus in area positum capere voluit, utrum in bello victoriam de inimicis habere potuisset; iste anulum in profundissimum fluminis gurgitem projiciens, experiri cupit utrum de inimicis victoriam jam cepisset. Fortes quidem erant quos ille devicerat, sed hi quos iste superaverat fortiores. Hic ego non a qualibet mediocri persona didici, sed ipso totius veritatis assertore praeclaro rege Carolo referente cognovi, qui de ejusdem beati Arnulphi descendens prosapia, et in generationis linea trinepos exstabat.

Nam venerandus iste vir, ut ad superiora redeam, juventutis suae tempore, ex legitimi matrimonii copula duos filios procreavit, id est, Anchisum et Clodulphum, cujus Anchisi nomen ab Anchise patre Aeneae, qui a Troja in Italiam olim venerat, creditur esse deductum. Nam gens Francorum, sicut ab auctoribus est traditum, a Trojana prosapia trahit exordium. Cum igitur hos duos de quibus praemisimus, venerabilis Arnulphus filios haberet, quoniam erat misericors, et ad pietatis opera semper intentus, D utrisque filiis suis cepit suadere ut assensum praebere quatenus omnes suas facultates ad usus pauperum dispertiret. Tunc major filius, id est, Clodulphus, se hoc posse facere, id est, ut portionem sibi debitam patri largiretur, omnimodis denegavit. At vero minor filius, id est, Anchisus, fidens de Christi pietate sibi plura condonari, ad omnia quae pater vellet se libenter obedire promittit. Agit venerandus pater gratias filio, et praedicit ei plura eundem quam reliquerat habiturum; insuper benedixit eum ejusque cunctam progeniem nascituram in posterum, factumque est: nam plures Anchiso quam reliquerat divitiae accesserunt, et ita in eo paterna est stabilita benedictio, ut de ejus progenie tam strenui fortesque viri nascerentur, ut non immerito ad

eius prosapiam Francorum translatum sit regnum. Et ut hoc agnoscere possis, paucis animadvertite docebo.

Anchisus genuit Pippinum, quo nihil unquam potuit esse audacius; Pippinus genuit Carolum, viris omnino fortissimis conferendum, qui inter cætera et magna bella quæ gessit, ita præcipue Saracenos destrivit, ut usque hodie gens illa truculenta et perfida Francorum arma formidet. Hic itaque genuit Pippinum, sapientia nihilominus et fortitudine satis clarum, qui, inter reliqua quæ patravit, jam Wascones dudum Francorum ditioni rebelles, cum Waisario suo principe, felicitate miranda, debellavit et subdidit. Hujus item filius magnus rex Carolus exstitit, qui Francorum regnum, sicut numquam antea fuerat, dilatavit. Denique, inter plura et miranda quæ gessit, Langobardorum gentem his a patre devictam, altero Græcorum rege, ejus Desiderius nomen erat, capto, alteroque qui dicebatur Adelgisus, et cum genitore regnante suo Constantinopolim pulso, universam sine gravi prælio suæ subdidit ditioni, et, quod raro fieri assolet, clementi moderatione victoriam temperavit. Romanos præterea, ipsamque urbem Romuleam jam pridem ejus præsentiam desiderantem, quæ aliquando totius mundi domina fuerat, ei tunc a Langobardis depressa gemebat, duris angustis eximens, suis addidit sceptris, cunctaque nihilominus Italia miti dominatione potitus est; de quo viro nescias utrum virtutem in eo bellicam, an sapientiæ claritatem, omniumque liberalium artium magis admireris peritiam. Hic ex Hildegard conjugæ quatuor filios et quinque filias procreavit. Habuit tamen ante legale connubium ex Dimiltruda nobili puella, filium nomine Pippinum. Natorum sane ejus quos ei Hildegard peperit, ista nomina. Primus dictus est Carolus, scilicet patris ac proavi vocabulo nuncupatus; secundus item Pippinus fratri atque avo æquivocus. Tertius Lodovic, qui cum Lothorio qui biennis occubuit, uno partu est genitus. Ex quibus jam, Deo favente, minor Pippinus regnum Italiæ, Lodovic Aquitanix tenent. Mortua autem Hildegard regina, rex excellentissimus Carolus Fastegradam duxit uxorem, quæ Hildegard apud urbem Metensem in beati Arnulphi oratorio requiescit. Pro eo denique quod a beato Arnulpho jam fati reges originem ducerent, suorum ibi charorum defuncta corpora posuere. Nam ibi humate sunt duæ regis Pippini filix, quarum una Rotald, altera Adelaid appellata est. Ibi quoque et junioris regis Caroli duæ nihilominus tumulate natæ, scilicet Adelaid et Hildegard, quæ Hildegard, materno nuncupata nomine, matrem morientem citius subsecuta est.

Sed his quæ prætereunda non erant breviter prælibatis, ad narrationis tramitem revertamur. Post beatissimum denique Arnulphum, Metensi Ecclesiæ Goericus, trigesimus, qui et Abbo vocatus est, præfuit. Deinde Godo primus atque trigesimus, episco-

palis officii curam gessit; quo de mundo recedente, Clodulphus, ejus supra mentionem fecimus, beati Arnulphi genitilis filius, Anchisi quoque, a quo semen propagatum est regium, germanus, ad episcopale culmen ob paternæ sanctitatis gloriam trigesimus atque secundus ascendit; de quo nihil ad nos amplius, præter quod a tali radice exortus est, famus perduxit: quo decedente, fidelem populum moderaturus, tertius atque trigesimus Abbo ascitus est; post quem Aptatus, deinde Felix gregi feliciter dominico pastores exstiterunt. Dehinc Sigibaldus generosis ortus natalibus, religioso cœtui antistes effectus est, vir per omnia utilitatibus Ecclesiæ deditus, sacrorum quoque culminum solertissimus restitutor. Hic de animarum statu sollicitus, duo monasteria condidit, in quibus unum Hilariacum, vel etiam Nova-Cella dicitur, alterum quoque Novum-Villare vocatur. Hunc dirus podagræ dolor vehementer afflixit. Sed ille internis gaudiis mentem ligens, dolores corporeos patientissime toleravit.

Jam hinc vir egregius, et omnibus præconis effendus, Chrodegangus antistes eligitur, ex pago Hasbaniensi oriundus, patre Sigrano, matre Landrada, Francorum ex genere primæ nobilitatis progenitus. Hic in palatio majoris Caroli ab ipso enutritus, ejusdem ipse referendarius exstitit; ac deum Pippini regis temporibus, pontificale decus promeruit. Fuit autem omnino clarissimus omni que nobilitate coruscus, forma decorus, eloquio facundissimus, tam patrio quamque etiam Latino sermone imbutus est. Servorum Dei nutritor, orphanorum viduarumque non solum altor, sed et clementissimus tutor. Cumque esset in omnibus locuples, a Pippino rege omni que Francorum cœtu singulariter electus, Romam directus est, Stephanumque venerabilem papam, ut cunctorum vota anhelabant, ad Gallias evocavit. Hic clerum adunavit, et ad instar cœnobii, intra claustrorum septa conversari fecit, normamque eis instituit, qualiter in Ecclesia militare deberent; quibus annonas vitæque necessaria sufficienter largitus est, ut, perituris vacare negotiis non indigentes, divinis solummodo officiis excubarent; ipsumque clerum abundanter lege divina Romanaque imbutum cantilena, morem atque ordinem Romanæ Ecclesiæ servare præcepit, quod usque ad id tempus in Metensi Ecclesia factum minime fuit. Hic fabricare jussit, una cum adjutorio Pippini regis, a rebus sancti Stephani protomartyris, et altare ipsius atque cancellos, presbyterium arcusque per gymnasium. Similiter et in ecclesia beati Petri majore presbyterium fieri jussit. Construxit etiam ambonem auro argenteo decoratum, et arcus per gymnasium throni ante ipsum altare ædificavit.

Præterea monasterium in parochia beati Stephani in pago Mosilensi in honorem beatissimi Petri apostoli, et ditavit illud opibus magnis, monachosque ibi instituit; atque sub regula sancti Patris Benedicti un Dais, un couvercle qu'on mettait sur les autels et sur les tombeaux des saints (*Du Canq. REPA*).

* Al., *repam* (*Vide Vitam S. Eligii, l. II, c. 39, in fine l. V Spicileg.*). *Repa*, ou *reba* signifie un ciel,

in una charitate conjunxit. Construxit etiam alterum monasterium quod Gorgia vocatur, ubi parimodo non modicam multitudinem adunavit monachorum. Expetiit denique a Paulo Romano pontifice tria corpora sanctorum martyrum, id est, beati Gorgonii, quod in Gorgia requiescit; beati Naboris, quod in Hilariaco monasterio conditum est; beati Nazarii, quod ultra fluvium Rhenum in monasterio quod vocatur Lorsam, ædificata in honorem ipsius martyris miri decoris basilica, collocavit. Hoc siquidem prædium Chillisiundis quondam religiosa femina et Cangro ejus filius eidem Chrodegango antistiti ad partem beati Stephani tradiderunt. Fuit siquidem beatus iste vir in elemosynis largus, in charitate præcipuus, susceptor hospitum atque peregrinorum.

A Sed quoniam longum est bona quæ gessit ex ordine retexere, satis sit hæc pauca relibasse de plurimis. Illic consecravit episcopos plurimos per diversas civitates, presbyteros nihilominus ac diaconos, cæterosque ecclesiasticos ordines, sicut moris est Romanæ Ecclesiæ in diebus Sabbatorum quaternis temporibus anni. Rexit Ecclesiam Metensem annis **xxiii**, mensibus **v**, diebus **v**. Obiit **ii** Nonas Martias, in diebus Pippini regis. Requiescit in Gorgia monasterio, quod ipse a fundamentis construxit. Illic jam, pater sanctissime Angilramne, narrationis serie vestram beatitudinem locus exspectat; sed ego meæ tenuitatis non immemor, attentare minus idonee non audeo quæ de vestræ vitæ cursu laudabili majori stylo promenda sunt.

DE ORDINE METENSIIUM EPISCOPORUM.

Textus metricus.

(*Ex D. Calmet Historia Lotharingiæ.*)

Qui sacra vivaci studio domicilia lustras,
Noscendi tua tangit amor si pectora, quorum
Hæc fuerit procerum Christo acquisita labore,
Urbs præclara viris, seu quis has primus ad oras
Advexit lumen sublato errore vetusto;
Almiffuæ solers de vero Oriente fidei,
Perlege subjectum, breviterque docebere, carmen.
Cum Petrus æterni dux summus Romula Regis,
Quæ caput orbis erat, ad mœnia finibus omni
Schemate virtutum plenus venisset Eois,
Claros quosque viros summas cœlestibus armis
Qui caperent arces, ad vitæ gaudia mittit,
E quorum numero ^a Clemens vocitatus, ut ille
Qui Romæ Petro successerat, intulit urbi
Huic, quam olim Mettis veteres dixere coloni.
Egreus præsul divina voce salutem,
Primusque hic Domini digne fundavit ovile,
Aurea transmittens populi exempla futuris.
Justi successit merito, cui vita vocamen
Cœlestis tribuit, cœlesti dogmate pollens.
Tertius Ecclesiam ^b Felix feliciter auxit.
Quartus adest ^c Patiens, bene quem patientia com-
[psit.

Hinc fulsit ^d Victor, cui dat victoria nomen.
Hunc sequitur ^e sextus simili cognomine præsul.

Septimus Hebræo est ^f Simeon de sanguine cretus.
^g Sambatus octavus bene mystica Sabbata servat.
Post hos, ^h Ruffe, venis, flammis rubicundus amo-
[ris.

ⁱ Adelpus decimus fratrum dilector opimus.
Hinc ^j Firminus erat, cui firmum robore pectus.
Hos tu subsequeris duodecimus, alme ^k Legonti.
Floruit hinc ^l Auctor donis cœlestibus auctus.
^m Epletus hanc decimus tenuit quartusque cathe-
[dram.

C Claruit hæc decimus quintusque ⁿ Urbicius urbe.
Post ^o Bonulus, bonitatis opus de more peregit.
Trivisti assidue post limina sancta, ^p Terenti.
Octavus decimus ^q Langunsoloni habetur.
Inde capis, ^r Romane, decus venerabilis aulæ.
Post ^s Fronimus sanctum sapienter rexit ovile.
^t Grammatas instruxit large de grammate plebem
Emicat Ecclesiæ ^u Danaus Agatimber in æde.
Post hos ^v Sperus erat, quem spes fulcibat ab altis.
^x Villicus internas servat moderamine villas.
Vicenus quintusque ^y Petrus dat famina plebi.
Et genus et fulgens ^z Agiulfum vita decorat.
Hinc fuit Arnoaldus manans a stirpe Sicambra.
Chrifaçulum [servanda capis post, ^{aa} Papule, septa.
D Splenduit ^{bb} Arnulphus dehinc ampla luce beatus.

^a Obiit ix Kal. Decemb.

^b Obiit ii Id. Octob.

^c Obiit viii Kal. Mart.

^d Obiit vi Id. Januar.

^e Obiit x Kal. Octob.

^f Obiit xv Kal. Mart.

^g Obiit xviii Kal. Octob.

^h Obiit vii Id. Novemb.

ⁱ Obiit iv Kal. Septemb.

^j Obiit xv Kal. Septemb.

^k Obiit xii Kal. Mart.

^l Obiit iv Id. Aug.

^m Obiit iii Kal. Aug.

ⁿ Obiit xiii Kal. April.

^o Obiit vii Id. Octob.

^p Obiit iv Kal. Novemb.

^q Obiit ii Kal. Aug.

^r Obiit Idib. April.

^s Obiit vi Kal. Aug.

^t Obiit vii Kal. Maii.

^u Obiit iv Id. Maii.

^v Obiit x Kal. Sept.

^x Obiit xiv Kal. Maii.

^y Obiit v Kal. Octob.

^z Obiit x Kal. Sept.

^{aa} Obiit ii Kal. Decemb.

^{bb} Obiit xvii Kal. Sept.

Inde * Goericus præest, vocatus et Abbo.
 Post * Godo terdenus servat pia culmina primus.
 Subsequitur sancto * Chlodulphus germine cretus.
 Alter adest rursus præsul venerabilis * Abbo
 Apd's * Aptatus clerum moderatur habenis.
 Ostendit * Felix populi felicia regna.
 Extinus claret factis * Sigibaldus opimis.
 Nobilis in cunctis papa * Chrodegangus flabetur.

* Obiit xiii Kal. Octob.

* Obiit viii Id. Martii.

* Obiit viii Id. Martii.

* Obiit xviii Kal. Maii.

* Obiit xii Kal. Febr.

* Obiit xi Kal. Januarii.

* Obiit viii Kal. Novemb.

* Jam nunc tricenus pastorque octavus herili

Anxilio fultus traxit ad pia pascua vite

* Angelramus oves : quo tempore maximus armis

Rex Carolus sensu, formaque, animoque decorus,

Italix accepit Christi de munere sceptrum.

Quos simul excelsi, Stephano poscente beato,

Protegit atque regat felices dextra per ævum I.

* Obiit ii Non. Martii.

* Obiit viii Kal. Novemb

Addidi sunt hi quinque : Gundulphus. Decessit
 viii Id. Sept. Drogo archiepiscopus. vi Id. Decemb.
 Adventus. Prædie Kal. Septemb. Wala. vi Idus Apri-
 lis. Ruotpertus. Ordinatus est episc. x Kal. Maii.

APPENDIX.

CATALOGUE DES ÈVÈQUES DE METZ.

(Châssier, supérieur du petit séminaire.)

Dans ce catalogue, nous suivrons, pour nos an-
 ciens évêques, la chronologie de Meurisse, dans son
 Histoire des évêques de Metz, quoiqu'elle soit sus-
 ceptible de rectification sur quelques points que
 notre intention ne peut être de discuter ici. — Un
 grand nombre de nos anciens évêques sont honorés
 du titre de saint. Pour la plupart ce titre est fondé
 sur l'autorité la plus grande que puissent présenter
 les Eglises particulières, quand il s'agit de person-
 nages qui ont vécu dans les premiers siècles : leur
 culte a été admis de temps immémorial dans la li-
 turgie de l'Eglise de Metz (a) ; il est même, pour
 quelques-uns, passé des Antiquités, dans la liturgie
 des diocèses voisins ; et les noms de plusieurs se
 trouvent avec le titre de saint dans le Martyrologe
 romain. — Pour un certain nombre de ces anciens
 pontifes, le titre de saint n'est pas fondé sur des au-
 torités aussi respectables. On ne trouve point de
 traces de leur culte dans les monuments de notre
 ancienne liturgie ; seulement leurs noms sont inscrits
 dans le Martyrologe de Metz, ou dans le Martyrologe
 gallican de Du Saussay, qui, à cause de son défaut
 de critique, est de peu de poids, quand il s'agit
 d'attribuer à quelque personnage le titre de saint.
 — Dans le catalogue que nous donnons ici, à côté de
 chaque nom de saint, nous indiquerons l'autorité la
 plus grave qui lui attribue ce titre. La lettre L si-
 gnifie ancienne liturgie ; R, Martyrologe romain ;
 M, Martyrologe de Metz ; et G, Martyrologe gal-
 lican.

L'an
 de
 J.-C.

47 1. S. Clément. L.
 72 2. S. Cèleste. L.
 87 3. S. Félix. L. R.

B L'an
 de
 J.-C.
 150 4. S. Patien. L. R.
 143 5. S. Victor I. L.
 152 6. S. Victor II.
 154 7. S. Siméon. L.
 184 8. S. Sambare. L.
 202 9. S. Rufus. L. R.
 230 10. S. Adelphe. L. R.
 246 11. S. Fremin, ou plutôt Phronimus (b) L. R.
 292 12. S. Léonce. L.
 326 13. S. Autor. L.
 375 14. S. Explece. G.
 391 15. S. Urbice. L.
 420 16. S. Bonnote. G.
 425 17. S. Tereuse. L.
 445 18. S. Consolin. G.
 460 19. S. Romain. L.
 489 20. S. Fronime. L.
 496 21. S. Grammece. M.
 519 22. S. Agatimbre. L.
 531 23. S. Hespérius. G.
 548 24. S. Viflieus. M.
 572 25. S. Pierre. M.
 582 26. S. Ayulphe (c).
 594 27. S. Arnoald. M.
 621 28. S. Pappole. L.
 624 29. S. Arnoul. L. R.
 638 30. S. Goeric. L.
 656 31. S. Godon. L.
 664 32. S. Clodulphe. L. R.
 703 33. S. Abbon. G.
 712 34. Aptatus.
 719 35. S. Félix II. L.
 720 36. S. Sigisbauld. L.

(a) On trouve dans la bibliothèque du grand sé-
 minaire diocésain, un Bréviaire de Metz manuscrit,
 du commencement du xive siècle (vers 1325) ; un
 autre Bréviaire de Metz, imprimé en 1546 ; et un
 supplément pour les saints de Metz, à ajouter au
 Bréviaire romain, lorsque ce Bréviaire fut adopté
 dans le diocèse de Metz, en 1610. La bibliothèque de
 cette ville possède également six ou sept Missels ou
 autres livres liturgiques du diocèse, ou de maisons
 religieuses de la ville de Metz. Ces manuscrits sont
 du xive et du xve siècle ; sur deux des plus anciens

on trouve la date de 1324, sur un autre celle de 1348,
 et sur un des plus récents la date 1458. — Ce sont là
 les divers monuments qui nous ont servi à constater
 quels sont ceux de nos évêques qui ont été honorés
 comme saints dans notre ancienne liturgie.

(b) Voir Meurisse (Page 40). Le Martyrologe ro-
 main le nomme Firminus. C'est sous ce dernier nom
 que nous avons parlé de lui dans cet ouvrage.

(c) Saint Ayulphe ne reçoit le titre de saint que
 dans quelques anciennes chartes.

L'an de J.-C.		
744	37. S. Chrodegang.	L.
797	Vacance.	
769	58. S. Angelramne (a).	
762	Vacance.	
849	39. S. Gondulphe.	L.
825	40. Drogon.	
858	41. Advence.	
876	42. Walla.	
885	43. Robert.	
917	44. Wilgeric.	
927	45. Bennon.	
929	46. S. Adalbéron I.	
964	47. S. Thierry I.	G.
984	48. Adalbéron II.	G.
1005	49. Thierry II.	
1047	50. Adalbéron III.	
1073	51. Hériman (b).	
1090	52. Poppon.	
1104	53. Adalbéron IV.	
1118	54. Théoger.	
1120	55. Étienne.	
1164	56. Thierry III.	
1173	57. Frédéric.	
1174	58. Thierry IV.	
1179	59. Bertrand.	
1212	60. Conrad.	
1225	61. Jean d'Aspremont.	
1239	62. Jacques.	
1261	63. Philippe.	
1264	64. Guillaume.	
1270	65. Laurent.	
1280	66. Jean II.	
1283	67. Bouchart.	
1297	68. Gérard.	

(a) Nous ne trouvons le titre de saint donné à cet illustre évêque que chez les religieux du couvent de Saint-Nabor (aujourd'hui Saint-Avoid). Sur l'époque de sa mort et la durée de la vacance qui l'a suivie, voir les Bollandistes (*Acta SS*, 6 Septembris, art. S. Gondulphe).

(b) Il est qualifié de vénérable par le Martyrologe gallican.

(c) Il est mort à Avignon où l'avait appelé Clément VII, que la France reconnaissait comme pape légitime, durant le grand schisme qui affligeait alors

L'an de J.-C.		
1302	69. Regnault.	
1316	Vacance.	
1319	70. Henri.	
1324	71. Louis de Poitiers.	
1327	72. Adémar.	
1362	73. Jean de Vienne.	
1368	74. Thierry de Boppart.	
1384	75. Le bienheureux Pierre de Luxembourg (c).	
1387	76. Raoul de Coucy.	
1416	77. Conrad Bayer de Boppart.	
1459	78. George de Baden.	
1485	79. Henri de Lorraine.	
1506	80. Le cardinal Jean de Lorraine.	
1554	81. Nicolas de Lorraine.	
1548	Vacance.	
1550	82. Le cardinal Charles de Lorraine.	
1551	83. Robert de Léoncourt.	
1556	84. François de Beaupère.	
1569	85. Le cardinal de Guise.	
1578	86. Le cardinal Charles II de Lorraine.	
1608	87. Le cardinal de Givry.	
1612	88. Henri de Bourbon de Verneuil.	
1652	89. Le cardinal Mazarin (d).	
1658	90. François Egon de Fürstemberg.	
1668	91. Guillaume Egon de Fürstemberg.	
1669	92. D'Aubusson de la Feuillade.	
1697	93. Du Cambout de Coislin.	
1733	94. De Saint-Simon.	
1700	95. Le cardinal de Montmorency (e).	
1802	96. Bienaimé.	
1807	97. Jaffret.	
1824	98. Besson.	
1843	99. Du Pont des Loges.	

C l'Eglise. Il a été béatifié en 1527, par Clément VII le vrai pape de ce nom.

(d) Le cardinal Mazarin et les deux Egon de Fürstemberg, n'ayant pu obtenir leurs bulles du souverain pontife, ont abdicé après quelques années.

(e) Le cardinal de Montmorency, ayant émigré pendant la révolution de 1793, n'est point rentré en France au rétablissement du culte: il est mort à Altona en 1808.

S. CYPRIANI PASSIO

PAULO DIACONO ATTRIBUTA.

(Ex S. Cypriani Opp. Edit. Felli Oxon.)

Imperatore Valeriano quartum, et Gallieno ter-

VARIANTES LECTIONES.

¹ *Tusco et Basso* coss. Vet. Martyr. Saris. Gal. Poss. Nobilium imperatorum scripta ad me venerunt, ut hi

tium consulibus, tertio Kalendarum Septembris,

qui ceremonias exercebant, diis immolare, et ad sacrificandum compellantur invitati. Act. Pass.

FELLI NOTÆ.

Imperatore Valeriano. Actus passionis Cypriani secundum Editiones Manutii et Morellii, egregiam fabulam prologi loco præmittit, quæ sæculum in quo nata est satia proficitur, et sic se habet. « Cum gloriosum nomen Christi a gentilibus exosum, intentione maxima conaretur auferri, et esset persecutio apud urbem Romanam: beatissimus Cornelius pontificatum prædictæ urbis summis virtutibus præditus tunc regabat; comprehensusque a præside, et diuturnis tormentis afflictus gladio finivit temporalem vitam,

D percepturus a Deo sine fine perpetuam. Sed cum hoc odium fuisset etiam in Libycis terminis irrogatum, multi Christianorum populi valentes transitoriam vitam amittere, et illa quæ a Deo promissa sunt adipisci, diversis tormentis afflicti consummabantur. Ferunt etiam tunc a præside ciliatum calcis accensum, et in ore illius pronas cum thure exhibitas; præsidem dicere Christianis: Eligite e duobus unum, aut thura super his carbonibus offerte Jovi, aut in calcem demergimini. Tunc trecenti viri fide armati,

Carthagine ^a in secretario, Paternus proconsul Cypriano episcopo dixit: Sacratissimi Imperatores Valerianus et Gallienus, litteras ad me dare dignati sunt, quibus præceperunt, eos qui ¹ Romanam religionem non colunt, debere Romanas caeremonias recognoscere. ² Exquisivi ergo de nomine tuo; quid mihi ³ respondes? Cyprianus Episcopus dixit: Christianus sum, et Episcopus. ⁴ Nullos alios deos novi, nisi unum et verum Deum, qui fecit cælum et terram, mare et quæ in eis sunt omnia. Huic Deo nos Christiani deservimus, hunc deprecamur diebus ac noctibus, ⁵ pro nobis, et pro omnibus hominibus, et pro incolumitate ipsorum imperatorum. Paternus proconsul dixit: In hac ergo voluntate ⁶ perseveras? Cyprianus episcopus respondit: Bona voluntas, quæ Deum novit, ⁷ immutari non potest. Paternus proconsul dixit: Poteris ergo secundum præceptum Valeriani et Gallieni, exsul ad urbem Curubitanam proficisci? Cyprianus episcopus dixit: Proficiscor. Paternus proconsul dixit: Non solum de episcopis, verum etiam de presbyteris mihi scribere dignati sunt. Volo ergo scire ex te qui sint presbyteri qui in hac civitate consistunt. Cyprianus episcopus respondit: Legibus vestris bene atque utiliter censuistis, ⁸ delatores non esse. ⁹ Itaque detegi et

A deferri a me non possunt: in civitatibus autem suis inveniuntur. Paternus proconsul dixit: Ego hodie in hoc loco exquiro. Cyprianus dixit: Cum disciplina prohibeat, ut quis ¹⁰ se ultro offerat, et ¹¹ tuæ quoque censuræ hoc displiceat; nec offerre seipsi possunt: sed a te exquisiti inveniuntur. Paternus proconsul dixit: A me inveniuntur ¹². Et adiecit: Præceperunt etiam, ne in aliquibus locis conciliabula fiant, nec cæmeteria ingrediantur. Si quis itaque hoc tam salubre præceptum non observaverit, capite plectetur. Cyprianus Episcopus respondit ¹³: Fac quod tibi præceptum est ¹⁴. Tunc Paternus proconsul jussit beatum Cyprianum episcopum in exsilium deportari. Cumque diu ibidem moraretur, successit Aspasio Paterno proconsuli Galerius Maximus proconsul, qui sanctum Cyprianum episcopum ab exilio revocatum sibi jussit præsentari. Cumque Cyprianus sanctus martyr, electus a Deo, de civitate Curubitana, in qua exsilio præcepto Aspasii Paterni tunc proconsulis datus fuerat, regressus esset, ex sacro præscripto in hortis suis manebat. Inde quotidie sperabat veniri ad se, sicut illi ostensum fuerat. Et cum illic demoraretur, repente Idibus Septembris, Tusco et Basso consulibus, venerunt ad eum principes duo ¹⁵: Unus ¹⁶ strator officii Galerii Maximi

VARIANTES LECTIONES.

¹ Romanam religionem colunt, debere caeremonias recognoscere.

² Exquiro ergo Gal. Saris. Exquiro tibi de nomine tuo, quid mihi respondeas, Cod. Conch.

³ Respondens, Gal. Saris.

⁴ Nullos alios deos colo, Saris. Gal.

⁵ Pro nobis, et pro incolumitate, Saris. Gal.

⁶ Perseveras ut non sacrifices, Act. Pass.

⁷ Mutari non potest. Non solum de episcopis, Gal. Saris. Act. Pass.

⁸ Sic. Gal Saris. Nos delatores non esse, Act. Pass. Impr.

⁹ Itaque eos exhibere non possumus; sed nec ipsi se ultro offerunt, cum hoc Scriptura sancta prohibeat.

FELLI NOTÆ.

se ictu rapidissimo, Christum Dei Filium Deum facientes, jecerunt in ignem et inter vapores calcis pulverei sunt demersi; quos sibi Christus consecravit. In his autem diebus cum talia gererentur, beatus antistes Cyprianus Carthaginensem regebat Ecclesiam, qui comprehensus a gentilibus, sedente Paterno proconsule in civitate, iniquis tribunalibus præsentatur. In Martyrologio veteri incipit, Tusco et Basso Coss. in secretario: quem in modum legunt Cod. Saris. et Gal. Nimirum cum in unum Actus exsilii et passionis, in usus Ecclesiæ, commemorationis anniversariæ ergo, compingebantur; character temporum qui ad passionem solummodo pertinebat, utrique præfigebatur. FELL.

^a In secretario, Gloss. Græc. Σίςρετον, δικαστήριον, χαροῦν, ὑλάκιον. Σίςρετον, συνάδριον. Hesych. Id.

^b Delatores non esse. Illis per rescripta principum urbe exactis, et a tribunalibus depulsis. Exinde Delator habuit, quod dedit exilium. Unde recte Cyprianus ad leges provocat, et frigide diceretur, nos delatores non esse. Id.

^c Se ultro offerat. Epist. ult. Cypr. ait, « Dominus nos confiteri magis voluit, quam profiteri. » FELL.

^d Tuæ quoque censuræ hoc displiceat. Sic Arrins Antoninus, Christianis quasi manu facta mortem deposcentibus dixit, ὁ δαίμων, εἰ θέλεις ἀποθνῆσθαι, κοίμῳ ᾧ βρύχους ἔχεις. Tert. ad Scapul. Id.

A te enim quæsit inveniuntur. Proconsul dixit: Jussum est ut nulla conciliabula faciant, Act. Pass.

¹⁰ In civitatibus suis inveniuntur. Paternus proconsul dixit: A me inveniuntur. Saris. Gal.

C ¹¹ Cæmeteria ingrediantur, quod qui facere deprehensus fuerit, capite plectatur. Sanctus Cyprianus respondit: Fac quod tibi præceptum est. Et post hæc ductus est in exsilium B. Martyr per præceptum Aspasii proconsulis in civitatem Curubitanam. Post dies autem multos egressus, Act. Pass.

¹² Fac quod tibi præceptum est. Cumque Cyprianus electus a Deo de civitate Curubitana, Saris. Gal.

¹³ Principes duo ex officio proconsulis Galerii Maximi; et levantes, Act. Pass.

D ^e Strator officii. Perinde est sive stratorem, sive statorem dixeris; codices enim utrumque agnoscunt; altera vox Græcæ originis; altera Latine. Illi fere videntur esse qui postea commentarienses dicti. Egregia Constantini lex ad Florentium Rationalem, litteris aureis scribenda, hominum istorum indolem graphice depingit. Veniam dabit lector si locum integrum exhibeam, siquidem mutilari minime debeat. Cod. I, ix, tit. 4. De custodia reorum. « In quacunque causa reo exhibito, sive accusator existat, sive eum publicæ sollicitudinis cura perduxerit, statim debet quæstio fieri, ut noxius puniatur, innocens absolvatur. Quod si accusator aberit ad tempus, aut sociorum præsentia necessaria videatur, id quidem debet quam celerrime procurari. Interea vero exhibito non ferreas manicas et inherentes ossibus mitti oportet, sed prolixiores catenas, ut cruciatio desit, et permaneat fida custodia. Nec vero sedis intimæ tenebras pati debet inclusus, sed usurpando lucem vegetari: et ubi nox geminaverit custodiam, vestibulis carcerum, et salubribus locis recipi, ac revertente iterum die, ad primum solis ortum, illico ad publicum lumen educi, ne penis carceris perimatur, quod innocentibus miserum, noxiis non satis severum esse cognoscitur. Illud etiam observabitur, ut neque his qui stratorum funguntur officio, neque ministris eorum liceat crudelitatem suam accusatori-

proconsulis, qui Aspasio Paterno successerat, et alius ^a equistrator ¹ a custodiis ejusdem officii ², qui et in curriculum eum levaverunt, in medioque posuerunt, et in Sexti perduxerunt, ubi idem Galerius Maximus proconsul, bonæ valetudinis recuperandæ gratia secesserat. Et ita idem Galerius Maximus proconsul, in aliam diem Cyprianum sibi reservari præcepit. Et eo tempore beatus Cyprianus ductus ad principem et stratorem ejusdem officii Galerii Maximi proconsulis clarissimi viri secessit, et in hospitio ejus, cum eo in vico qui dicitur Saturni, ³ inter Veneriam et Salutariam ⁴, mansit. Illuc universus populus fratrum convenit. Et cum hoc sanctus Cyprianus comperisset, ⁵ custodiri puellas ⁶ præcepit, quoniam omnes in vico ante janua hospitii principis manserant. Et ita altera die, octava decima Kalendarum Octobrium, ⁷ mane, multa turba convenit ad Sexti, secundum præceptum Galerii Maximi proconsulis. Et ita idem Galerius Maximus proconsul, eadem die Cyprianum sibi offerri præcepit, in atrio Saucioledi sedenti. Cumque oblatus fuisset, Galerius Maximus proconsul Cypriano episcopo dixit: Tu es Thascius Cyprianus? Cyprianus episcopus respondit: Ego sum. Galerius Maximus proconsul dixit: Tu papam te sacrilegæ mentis hominibus præbuisi? Cyprianus episcopus respondit: Ego. Galerius Maximus proconsul dixit: Jusserunt te sacra-

mentissimi imperatores cæremoniari. Cyprianus episcopus dixit: Non facio. Galerius Maximus ait: Consule tibi. Cyprianus episcopus respondit: Fac quod tibi præceptum est: in re tam justa nulla est consultatio. Galerius Maximus ^a collocutus cum consilio, sententiam vix ægre dixit verbis hujusmodi: Diu sacrilega mente vixisti, et plurimos nefariæ ubi conspirationis homines aggregasti, et inimicum te diis Romanis et sacris legibus constituisti, nec te pii et sacratissimi principes Valerianus et Gallienus Augusti, et ^b Valerianus nobilissimus Cæsar, ad sectam cæremoniarum suarum revocare potuerunt. Et ideo cum sis nequissimorum criminum auctor et signifer deprehensus, eris ipse documento his quos scelere tuo tecum aggregasti; sanguine tuo sancietur disciplina. Et his dictis, decretum ex tabella recitavit: Thascium Cyprianum gladio animadverti placet. Cyprianus episcopus dixit: ^c Deo gratias. ^d Post hanc vero sententiam turba fratrum dicebat: Et nos cum ipso decollemur. Propter hoc tumultus fratrum exortus est, et multa turba eum prosecuta est. Et ita idem Cyprianus ^e in agrum Sexti productus est, et ibi se ^f lacerna birro expoliavit ^g, et genu in terra flexit, et in orationem se Domino prostravit. Et cum se dalmatica expoliasset, et diaconibus tradidisset, in linea ^h stetit, et cœpit spiculatorem sustinere. Cum

VARIANTES LECTIONES.

¹ Proconsularis equester, Gal., sequestrator, Saris., C. aequestrator, Ms. vet. a Gothof. laudat.

² Sed et custodes ejusdem officii, et ambo, Saris.

³ Inter Veneriam et Salutariam Coll. Montbrit. Inter duas plateas Veneriam et Salutariam Germ. 1. Gal. salariam, Imp. salutariam, alii Mss., Regressus de exilio habitabat in hortis suis, cumque ibidem moraretur, venerunt ad eum duo principes ex officio proconsulis Galerii Max. et levantes eum in curriculum suum, duxerunt ad proconsulem, ad locum ubi reparanda sanitas debebat. Et collectus ab adlatore officii, secessit ad hospitium ejus, in vicum qui dicebatur Saturni, et habitabat ibi; convenit autem ad eum universus populus fratrum, Act. Pass.

⁴ Castigari puellas, Gal. Saris. in vico orantes, Gal. nœ advenerant audire verbum Dei, quoniam ante statum principis manebant, ob amorem martyris gloriosi.

^a Mane autem facto, Act. Pass. Mane multo, Gal. Mane autem facto, oblatus est B. Cyprianus proconsuli, quem inuitus, ait illi: Es Thascius Cyprianus qui te papam sacrilegæ mentis hominibus præbuisi? Jusserunt te sacratissimi imperatores sacrificare. Consule tibi ne pereas. Tunc iratus proconsul dixit: Diu, Act. Pass.

^b Gratias ago Deo omnipotenti, qui me a vinculis hujus corporis dignatur absolvere, Gal. Act. Pass.

^c Et cum duceretur, populus plangens et ejulans dicebat: Nos cum ipso decollemur, Act. Pass.

^d Productus autem gloriosus martyr, exiit se lacernum birrum, quem indutus erat, complicans; et posuit ad genua sua, dein tunicam tulit et diaconibus tradidit, Act. Pass. Tunicam tulit, Saris.

^e Ad lineam, Saris. Stans in linea, Act. Pass. Lineis vestibus, Gal.

FELLI NOTÆ.

bus vendere, et innocentes intra carcerum septa letho dare, aut subtractos audientia longa tabe consumere. Non enim existimationis tantum, sed etiam periculi metus judici imminet, si aliquem ultra debitum tempus inedia aut quocunque modo aliquis stratorum exhauserit, et non statim eum penes quem officium custodiæ est, atque ejus ministros capitali pœnæ subjecerit. ¹ Ib.

² Equistrator. Ἀναξάρεως, mareschaleus, apud scriptores Latino-Barbaros; qui imperatorem aut ducem armatum in equum imponit. De horum genitura ait Manilius,

hic curru celsior ibit,

Aut onerabit equos armis, aut ducet in arma.

Ammianus Marcell. lib. xxx, cap. 5, Stratorem militem appollat. Ib.

³ Inter Veneriam et Salutariam. Forte Veneris et Salutis laua. FELL.

⁴ Custodire Puellas. Rigaltus ait, ^a Castigari, hoc est, admonuit ut castissime sese haberent; castitatis,

D sanctitatis, et pudicitia memores. ¹ Ib.

^a Collocutus cum consilio. Ut mos erat Romanis præsidibus, pone siparium consiliarios sedentes, de sententia ferenda consulere. Vid. Act. xxv, 12. Ib.

^b Valerianus nobilissimus Cæsar. Quem Pater ejus in Persiam properans Cæsarem renuntiavit, ubi infelicitissimus senex, hanc Christianorum persecutionem, miserrima captivitate, et miseriore, si fieri potuit, morte luebat. Ib.

^c In agrum Sexti. Martyrologium Rom., Agrum sexti in sextum milliari a Carthagine juxta mare, permutabat. Ib.

^d Lacerna birro. Lacerna sive birro; altera ex duabus vocibus pro addimento habenda. Eminentissimus cardinalis Baronius multis agit ut hinc doceatur ^e qualis esset episcoporum habitus: ^f et quidem, lynceus ille nobis ostendit, lineam ad quam stetit Cyprianus, ^g commune illud omnibus episcopis lineum indumentum quod Ephod alii dicunt, Italice vero Rochetto, ^h fuisse. Birrum ⁱ vero esse rubri co-

venisset autem speculator, jussit suis, ut eidem * spiculatori xlv aureos darent¹. Linteamina vero et manualia et fratribus ante eum mittebantur². Postea vero beatus Cyprianus manu sua oculos sibi textit. Qui cum laevissimas manuales ligare sibi non potuisset, Julianus presbyter, et Julianus subdiaconus ei ligaverunt. Et ita beatus Cyprianus passus est. Ejusque corpus propter gentiliū curiositatem in proximo positum est³ cum cereis et scolacibus, in areis Ma-

A erobii Candidi procuratoris, quæ sunt in via Mappa-
liensi juxta piscinas, cum voto et triumpho magno.
Post paucos autem dies Galerius Maximus proconsul
decessit. Passus est autem beatissimus Cyprianus
martyr die octava decima Calendarum Octobrium,
sub Valeriano et Gallieno imperatoribus : * regnante
vero Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et
gloria in sæcula sæculorum. Amen.

VARIANTES LECTIONES.

¹ *Dare præcepit. Saris.*

Fratribus vero sentes, linteamina et oraria ante, eum

ponebant, ne sanctus cruor defluens absorberetur a terra. Act. Pass.

FELLI NOTÆ.

loris, et sericum habitum clericalem. » Proinde exhiberi * exploratum antiquum episcoporum habitum, ut post vestem superinduerent lineam, et desuper eam solutam tunicam, ac denique humeros tantum tegens lacernum birrum : quò genere indumenti hodie videmus etiam sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinales atque episcopos illos qui a regularibus ad eam dignitatem prævehi sunt, » Ita jam porro discimus, Cyprianum aut cardinalem Ecclesiæ Romanæ fuisse, aut ex Regularibus ad dignitatem episcopalem prævehi. Nihil certe est, de quo partium studio addicti sibi non possunt persuadere, et etiam sperare ut aliis persuadeant. Itanè veste sua spectabiles in publicum procedunt clerici Ecclesiæ Romanæ, quando in regionibus agunt ubi sibi metuunt : gladii cincti, et, ut Campani nostratis utar verbis, *habitu dementissimo induti*? Inapte proconsul de episcopis et presbyteris detegendis fuisse sollicitus, si ex habitu essent omnibus conspicui. Obesæ prorsus est naris, qui in his que sequuntur, librorum interpolationes, sæculis et ingenii suis dignas, non deprehenderit. Illi quidem cum tunicam dignitatis Episcopali non satis respondere crediderant, officiosissimi homines, dalmaticam subministrabant. FELL.

* *Spiculatori xlv aureos darent. Largitio hæc videtur ex librorum munificentiâ facta. Sed si singuli aurei monetæ nostræ quinque solidos valeant, summa data conficiet sex libras, et quinque soli-*

A dos, pecuniarum quas sterlingas vocamus. Id.

b *Cum cereis et scolacibus. Cardinalis Baronius, ad Ann. Chr. 261, num. 36, ait : « Pristinus hic mos reserat Christianos sepeliendi, præcedente clero diversarum classium atque scholarum, accensas facces gestantibus singulis magna plane pompa. » Ita Valeriano imperium obtinente, diversas classes et scholas habuerunt Christiani; et martyrum funera præcedentes instructo agmine, ad hodiernum supplicationum ritum, celebrabant. Desideramus hic, ut alibi passim, historiæ Ecclesiasticæ fidem et dignitatem. Rigalt. ait : « In exemplaribus legitur, *Ad cereos et scolaces. Rectissime. Scolaces Græcæ originis vocabulum, 'sirpos aut funes infortos' significat, ex quibus ceratis funalia, in usum nocturni luminis. Funales et scolaces erant candelæ, quæ quoque versus arcte vinciebant thecam librorum Numæ. Erant enim sequacis ad vincula lentiliæ, et sub terram depositæ non computrescebant, stipatæ cedro ceraque. » Intempesta nocte ad corpus amovendum perrexerant fratres, ne id attentarent in Cyprianum Afri quod in Polycarpum perpetrarant gentiles Asiatici. De qua re vid. Euseb. l. iv, c. 15. Judæi Joan. xviii dicuntur venisse *ματὰ θυμὸν καὶ λυπεσθῶν. Id.***

c *Regnante Domino nostro Jesu Christo. Hanc formulam serius in Ecclesiam introductam, satis norunt erudit. Id.*

S. ARNOLFI EPISCOPI VITA ET MIRACULA SECUNDUM SURIUM A PAULO DIACONO SCRIPTA

(Ex Ven. Bedæ Opp. Colonæ Edit.)

Beatus Arnolfus episcopus, prosapia gentis Francorum altus satis et nobilis parentibus, atque opulentissimus in rebus sæculi fuit, sed nobilior deinceps et sublimior fide factus. Hujus idcirco laudabilia facta quæ gessi, nonnulla ego familiaribus illius narratibus, pleraque per memetipsum cognoscens, operæ pretium reor, ut jam ab ortu nativitatæ ejus locutionis meæ sumam exordium. Erat igitur quidam peregrinus servus Dei, nomine Stephanus, qui a patribus Italiæ veniens, habitavit in loco contiguo parentibus hujus beati viri. Cumque revelata fuisset per Spiritum eidem peregrino nativitas pueri, silentio paulisper interposito, præsaga tandem voce sic exoratus est : Schola omnes quomodo puer iste qui

D natus est summis honoribus exaltandus, magnus erit apud Dominum et homines : quod ita rei probavit eventus. Laudabilis enim indolis puer, gratia Dei præventus, cum litterarum studiis imbuendus traditus fuisset, cæteris contubernaliibus suis sagaci ingenio et capaci memoria præcallebat, ac de die in diem per gradus virtutum ascendendo proficiebat. Cum autem jam bene edoctus ad perfectam venisset ætatem, Gundulfo subregulo consiliario videbatur regis, exercitandus in virtuosis actibus commendatur : quem ille per multa experimenta probatum, Theoberti regis ministerio dignum adaptavit : in ejus servitio commorans, quanta potentia belligerando præcesserit omnes, quis enarrare sufficiat, præsertim cum

sepe phalanges adversariorum suo viriliter abegisset. **A** muerone? Quapropter effectus est in brevi omnium primus, ita ut sex provincie, quas ex tunc et nunc totidem agunt officiales, sub solius ejus arbitrio regerentur. latera eum strenuus miles iste quæ Dei sunt redderet Deo sedulo, scilicet in oratione, in jejuniis, in elemosynis, et quæ Cæsaris sunt Cæsari, fortis scilicet in bello, providus in consilio, cogentibus amicis atque parentibus, a nobilissima gente puellam quandam, præclaris moribus ornatam, dedit uxorem. Quo in facto speciale quoddam munus gratiæ suæ eidem viro Dominus indulsit, ut ex eadem videlicet egregia femina duorum filiorum gaudia susceperet mereretur: qui quasi duarum gemmarum splendidum decus, in mundo postmodum clarescere ceperunt. Temporibus illis erat in ministerio regis vir egregius, nomine Romaricus, familiari affectu beato Arnolfo copulatus. Hic cum ex assiduitate secum commanendi, desiderium beati viri quo circa monasteria vel loca sancta jugis illi meditatio fuit, agnovisset, habito inter se consilio, disponunt secundum Evangelii præceptum, relinquere omnia sua, et peregrinari pro Christi amore: sed voluntas Domini obstitit in hac causa proposito utriusque. Nec enim fas censuit fore providentia Christi, ut hi duo viri, qui quandoque veluti duæ lampades fulgerent in sæculo, sub unius modii occultarentur articulo, sed potius saper candelabrum posui, lucerent omnibus operatione sua fidei. In illis siquidem diebus accidit ut civitas Metensis viduata suo pastore, una voce parique consensu Arnolfum, domesticum atque consiliarium regis, peterent sibi ordinari episcopum. Qui licet lacrymans ac multum renitens, compulsus tandem, quia sic placitum fuit Deo, præfatum urbem gubernandam suscepit. Nec tamen primatum, quem in palatio gerebat, deserere permissus est. Sublimatus igitur episcopali dignitate, tanta tanque perfecta munificentia indigentiam pauperum revelabat [*Al.* relevabat], ut etiam de longinquis regionibus fama beati viri audita, innumerabilis virorum ac mulierum caterva ad eum refocillanda festinaret. Porro normam abstinentiæ ejus quis enarrare valeat, cum interdum post triduana vel etiam amplius protracta jejunia, pane hordeaceo seu lymphæ poculo victaret? Indutus quoque jugiter infra tunicam suam occulto cilicio, geminum ingerebat cruciatum membris vigiliis atque jeuniis vehementer exesis. Inter has assiduas corporis afflictiones, quibus ob amorem cælestis patriæ beatus Arnolfus semet spontanea voluntate castigabat, multas per eum Dominus dignatus est virtutum operationes demonstrare, de quibus hic aliquas aggrediar enarrare. Cum in contiguis partibus Vosagi, in prædiis scilicet sancti Stephani patroni Metensis loci vir Domini moraretur, et mulier quædam, nomine Becila, a dæmonio correpta, graviter ante conspectum ejus vexaretur, ut erat omni pietate suffolus, cum illis suspiris dixit: Heu miserum humanum genus, in quo tantum prævaluit inimicus, ut domicilium ipsius existat, quod potius Christus inha-

bitare debuerat! Et hæc dicens, dedit se cum lacrymis in orationem: qua finita, fugato dæmonio, sanam illico reddit mulierem. Eo tempore quo triduanum jejunium universalis celebrare consuevit Ecclesia, vir sanctus extra civitatem cum crucibus atque promiscua populi multitudine, orandi gratia secundum morem urbis processit: et ecce mulier ex mediis catervis voces emisit in cœlum. Quod audiens vir Domini, cum cognovisset eam arreptam a dæmonio, opposito crucis vexillo, liberavit eam ab hoste maligno. Alio quoque tempore cum infra urbem orationis causa ab basilicam sanctæ crucis accessisset, ibique puellam nequiter debacchantem reperisset, misericordia motus, archidiacono suo ait: Hæc nocte, frater, pro ista pauperentia vigiliis agamus, ut si per gratiam Dei sanata fuerit, crastina die læti domum redeamus. Et ita factum est. Temporibus Dagoberti regis, cum in palatio ejus maneret beatus Arnolfus, leprosus quidam clamavit ad eum, deprecans vicium sive vestitum: at ille statim jussit eum ad hospitium suum duci. Ubi cum erga languidum secundum morem suum paternam exhiberet pietatem, sciscitatus est ab eo si sacra unda baptismatis ablatus esset. Nequaquam, ait, domine mi, nam infelici mihi abjecto a populo quis hanc gratiam tribueret? Sanctus episcopus dixit: Modo, dilecte frater, crede in Dominum Jesum Christum, et continuo recipies corporis animæque medelam. Accepto igitur leprosus a beato viro baptismi sacramento, liberatus est ab omni corporis incommodo, atque de reliquo factus est in utraque substantia sanus, qui prius fuerat peccator et maculosus. Post hæc cum ad partes Thuringorum in comitatu præfati regis sanctus episcopus venisset, accidit ut quidam procerum nomine Nutilo, puerum suum, quem satis diligebat, jam extremum spiritum trahentem, magno ejulatu delferet. Cujus doloribus compatiens beatus Arnolfus, cum ille desperatus de salute dilecti pueri, nihil aliud intenderet, nisi ut amputato capite ejus, more gentilium cadaver ignibus comburendum traderetur: accessit ad lectulum languentis, et facta oratione, his eum alloquitur verbis: Pœnitere, fili, si quid male gessisti, et restitueris illico pristinæ sanitati. Quid plura? Promens ille potius singultibus quam verbis confessionem cujuslibet suæ transgressionis, perunctus est oleo benedicto per manus sacerdotis Christi, atque eadem hora ita convaluit, ac si nullam prorsus infirmitatem jam pridem passus fuisset. Quidam homo scelestus nomine Notto, ausus est irrogare cum complicitibus suis episcopo sancto injuriam, asserens scilicet eum non esse cultorem Dei, sed potius hominem deditum voluptati: ad cujus lectum nocturnis horis, non solum rex, verum etiam regina, tanquam consilium flagitantes interdum properarent. Cum ergo vir ille die quadam alvo referto vino una cum detrahente socio suo strata petisset, jubente Domino, omnia vestimenta illorum vallantur undique flamma. Quibus illico cum ingenti clamore prosilientibus, et aquam circa nates ac genitalia loca, ubi camisia illorum acerrime cremaban-

tur, inficientibus, nec omnino flammam divinitus missam extinguere valentibus, tandem ad instar porcorum luto volubri sese pariter involvunt: et ibi diu vociferantes, vix ad ultimum poenam, quam merito patiebantur, evaserunt. In quibus profecto impletum est hoc quod scriptum est in Psalmo: *Detrahentem secreta proximo suo, hunc persequar*: in tantum ut et illud divina censura factum esse non ambigamus, quod detractores isti vehementissime cremabantur in partibus illis, ubi libido de qua calumniabantur virum justum, regnare non dubitatur. Nec multo post auctor hujus detractionis, praefatus videlicet Notto, in hujusmodi criminibus diffamatus apud regem, ut scelera ejus una cum vita regalis gladius amputaret, necnon et filius ejus eisdem sententiae subjaceret. Per idem tempus cum beatus Arnolfus jam pene omnes thesauros Ecclesiae in usus pauperum erogasset, supererat adhuc discus argenteus, habens libras LXXII. Hunc quidam Hugo primas procerum dato pretio comparavit, sed omnipotens Deus non passus est ut laicus illo frueretur qui in honore beati Stephani protomartyris jam olim consecratus habebatur. Praedicto siquidem Hugone praepeti morte prostrato, discus ille Lothario regi allatus est; qui cum, referentibus quibusdam, comperisset hunc a beato Arnolfo ob alimoniam pauperum vendundatum fuisse, mox tanquam coelitus inspiratus, jubet eum velociter superpositis centum aureis, ad Metensem civitatem sancto pontifici deferri. Cum igitur quamplures virtutes per beatum virum crebrescere coepissent, soli Deo vacare volens, remotiora quaedam loca juxta Vosagium expetiit: et ibi retrusus in cellula quadam, diebus ac noctibus coelum sanctissimis precibus pulsavit. Sollicitari vero coepit interea, ne plebs sibi a Domino credita, eo remoto, de aeternae vitae pabulo aliquid jam minus acciperent: mittensque per internuntios epistolas ad regem, rogabat intentissime ut alium loco suo subrogare vellet pontificem, qui praedicationis verbo dignius se erudiret Christi plebem. Qua legatione accepta, Lotharius non modicis repletur angoribus, et quaeritans se ab omni consilio destitutum, si beatus Arnolfus a frequentia palatii remotus fuisset, rescribit ei sic inter caetera: « Hoc quod per epistolam vestram, domine Pater, rogare voluistis, ut in loco vestro alter substitueretur episcopus, nullatenus nostra praesumptio facere praesumit: sed potius omni devotione rogamus ut si in bonorum operum exercitio vitam alicubi ducere deliberatis, apud populum vobis commissum, sicut coepistis conversando, exemplum ei sitis promerendae salutis. » Nec mirum quod tanta dilectione Lotharius rex beatum virum amplexatus sit, cui et filium suum Dagobertum in principatu sublimatum, quasi propriam sobolem erudiendum commisit: et ipse quandiu vixit, per ejus consilium et providentiam quaeque regni negotia disponere satis utile duxit. Defuncto itaque Lothario rege, cum adhuc beatus Arnolfus episcopus eodem desiderio quo prius, conversandi videlicet in eremo flagraret

iterum atque iterum a Dagoberto principe, quem ipse diligentissime nutrierat, licentiam hujus rei postularet, instinctu diaboli commotus adversus eum rex, cum ei die quadam nimis importunus in petendo fuisset, arrepto mucrone voluit eum sauciatum a se remove. Tunc ille parvipendens iram morituri regis, constanter dixit: Quid agis, miser? Mala pro bonis mihi rependere vis? Nunc autem, quandoquidem ita placet, saevias in me quantum velis: ego pro illius amore mori non dubito, qui mihi vitam dedit, et pro me mortuus est. Haec eo dicente, cum unus astantium procerum blandis verbis redargueret temeritatem regis, sedatus est furor ipsius, et mediante gratia Dei, caruit effectus sceleratus affectus. Interea superveniente regina, ut audivit commotionem quae contra virum Dei sine causa incanduerat, prostravit se una cum rege pedibus ejus: et ut sui misereatur remittendo illatam injuriam, cum lacrymis postulaverunt dicentes: Perge, domine, ad eremum, sicut desideras: tantum te placatum habeamus quem injuste offendimus. Data igitur illis venia, cum egrederetur a palatio beatus Arnolfus episcopus, ecce pro foribus claudorum, caecorum et universorum pauperum astans multitudo elevatis vocibus clamabant ad eum dicentes: O sancte pastor, cur nos miseros derelinquis? Quis miserebitur nostri, vel quis tribuet nobis victum aut vestitum? His et hujusmodi lacrymosis vocibus, respondit eis pius Pater, et ipse flendo dicens: Nolite contristari, filiioli: dabit enim vobis Deus pastorem qui vos pascat in miseratione et misericordia. Estote pacati invicem, benigni, misericordes, ut dum in hac praesenti vita paupertate et miseria angustiemini, in futura vita felices cum Christo regnare mereamini, et his dictis statim ad orationum pergit certamina. Post haec paucis evoluto tempore, sanctus Goericus, cognomento Appo, hujus successor eligitur, vitae sanctitate admirabilis, et omnibus sibi commissis amabilis. Quo audito, vir egregius Romaricus, scilicet beatum Arnolfum solitariam vitam elegisse, a partibus Vosagi egressus, pergit ad eum, atque ex convenientia utriusque infra vastae eremi solitudinem, aptum sibi idem praeparat locum. Sed antequam urbem exirent, ut ad eremum pergerent, quid miraculi per beatum Arnolfum in eadem urbe sit gestum, silere non debeo. Casu namque contigit ut in una nocte jam promptuarium regis ignis vorans vexaret, atque eructans flamma domum circumquaque minaciter lamberet. Repente exsurgens omnis civitas, cum sui videret exitium, in ejulatum atque clamorem conversa est. Quo audito, praepeti gressu ad viri Dei domum pervenimus, et eum, sicut illi jugiter moris erat, psalmodiae vacantem reperimus. Statim apprehensa manu illius, ait Romaricus: Egredere, domine, ecce adsunt pro foribus equi nostri: egredere, inquam, ne, quod absit, te in hac urbe ignis iste absumat. Ad haec ille; Nequaquam, inquit, dilectissime, sed ducite me illo: et ponite prope ignem, ut videamus hoc impium quod grassatur incendium: et si igitur vult Deus ut ardeam, ecce in manu eius sum. Nos

itaque tenentes manus illius, ad larem ardentem pervenimus, et jubente illo, statim in orationem prostrati, capitulo dicto omnes exurgimus. Tum ille elevans manum, signum crucis contra flammam opposuit, moxque mirum in modum tanquam cœlitus percussus, nil alibi nocens, infra parietes totus retorsus ignis interiit. Quod nos videntes gratias Deo egimus, et dictis matutinis ad lectulos nostros remeavimus. Eadem hora uni e fratribus talis apparuit visio: intuens in cœlum, vidit tanquam flammam ignis depictum signaculum crucis, et vox facta est de cœlo dicens: Cernis hoc signum? Hac nocte Arnolfus episcopus per ipsum totam civitatem istam ab incendio liberavit. Mirantibus autem nobis omnibus virtutem quam vidimus de igne superius ab eo extincto, frater ille hanc visionem narravit, omnesque nos in majorem admirationem adduxit. His ista gestis, beatus Arnolfus relictis cunctis sæculi rebus, et facultatibus suis pauperibus erogatis, jam fidus et securus de thesauro in cœlo recondito, pauper quidem propter Christum in sæculo effectus, sed jam dives de virtute Dei, veluti novus Elias ad eremum properat, et inter bestias et feras quotidiana meditatione laudes Deo personat, ascitis secum aliquantisper monachis, quibus propriis manibus fidelissimam servitutem jugiter impendebat, calciamenta a pedibus detrahens atque detergens, capita et pedes illorum crebrius abluens, nec non et lectos ipsorum singulis diebus studiosissime componens: coquinae etiam servitium non abhorrens, coeus ipse sæpe esuriens, suos contubernalis pascebat. Sed et lectum stratus ipsius, vilem quidem in oculis hominum, sed pulcherrimum in obtutibus angelorum, spretis molibus et pretiosis vestibus, cilicio exornabat. In his igitur atque cæteris innumerabilibus bonis, dum angelicam duceret vitam, jamque Deus omnipotens athletam suum ad destinatum bravium vellet vocare, astante sibi religioso viro Romarico, familiari suo cum cæteris monachis, et gloriosum ejus transitum de hoc sæculo præstolantibus, electus Dei pontifex his eos alloquitur verbis: Amabiles domini, obsecrate Christum pro me. Jam enim adest dies in quo judici meo præsentandus apparebo. Quid faciam? Nihil boni gessi in hoc sæculo. Omnibus sceleribus et peccatis vallatus coarctor, pro quibus Dominum, ut veniam merear, obsecro, postulate. Interea venit hora ut sancta illa anima manibus angelorum ad Christum gestaretur. Fit illico gaudium magnum supernarum virtutum in cœlo, sed ingens luctus pauperum Christi atque monachorum in sæculo. Audiens autem venerabilis Goe-ricus episcopus transitum beati pontificis Arnolfi, assumptis secum duobus aîis episcopis, et coarervata ingenti caterva clericorum et laicorum pergit ad eremum, et cum magna reverentia tollentes corpus viri Dei, regrediuntur ad urbem. Cumque venissent ad quendam fluvium, cujus ripæ tenera tellus exesa euntibus lubricum præbebat meatum, posteriores qui feretrum portabant, lapsi corruunt: sed, ut reor, ibidem statim angeli adsunt. Nam priores nullo

A retardati gressu, libere gradiuntur ante se, donec illi qui lapsi fuerant, evidenter coram omnibus assurgentes, et iterum se feretro subjicientes ministerii sui locum, sicut antea, suppleverunt. Accidit et aliud in eodem itinere miraculum. Quidam siquidem homo in pago Calvomontinse, nomine Centa, incestuosus fuit: quem beatus Arnolfus cum in hac vita positus esset, sæpius ad emendationem perducere volens, nec valens, sine pœnitentia reliquit. Venientibus igitur illis qui beati viri funus portabant, ad terminos hujus incestuosi hominis, repente membra portantium obriguerunt, ita ut ulterius nullo modo procedere possent. Quo viso sacerdotes et universi populi, cum non modicum angustiari cœpissent, quid facerent, quo diverterent, præsertim cum jam dies declinata esset ad vespem, Notto dux, qui unus erat de simul gradientibus ait: Manifestum est quia sanctus iste terram hujus incestuosi hominis ingredi despiciat, et ideo, si ad mansionem meam, quæ aliquantulum hinc remota est, ante quam nox initium sumat, venire possemus, de his quæ mihi de instanti suppetunt, licet diffidam tantam multitudinem me jam posse reficere, ut pote ex improvviso adventantem, et me prorsus imparatum invenientem, necessaria ministrarem. His auditis, universus populus arripuit iter versus oppidum ejusdem ducis: et portitores feretri tanta sunt velocitate donati, ut ad destinatum locum ante terminum dei pervenientes, potius semetipsos portari sentirent, quam ipsi portarent. Tunc Notto ait: Quia parum quid in promptu habemus, sanctus Arnolfus nocte hac provideat nobis, cujus fidei verba secuta est rerum efficacia. Tanta namque abundantia cibi et potus excrevit, ut mediæ illius omnibus ad sufficientiam satiatis, adhuc in crastinum superesset. Post hæc cum magna prosperitate et lætitia ad urbem perveniunt. Hac fama provocati cives, cum crucibus et cereis, atque ingenti gaudio et admiratione obviam currunt, pastoremque suum, quem dudum judicio Dei fugacem amiserant, cœlo jam regnantem recipiunt, atque sacrum corpus illius in basilica sanctorum apostolorum cum magna reverentia recondunt. Quo sepulto, quid apud Christum in eremo mercatus fuerit civibus suis miraculis demonstravit. Nam mulier quædam nomine Julia, luminibus olim cæcata, cum ad sepulcrum viri Dei accedens fiducialiter orasset, absque mora lumen longo tempore desideratum recepit, atque per exitus viarum, quos non nisi aliena manu auxiliante calcare consueverat, propriis cernens luminibus, ad diversorium læta remeabat. Aliud rursum miraculum non sileam, quod nuper narrante viro religioso Arnegaudio abbate cognovi. Cum per idem tempus mulier quædam in suburbano degens, Dominica die operari ausa fuisset, judicio Dei tacta, utraque manu contracta est; unde illa nimis vallata angoribus ad prædictum abbatem pervenit, misericordiamque ab eo flebiliter postulavit. Qui mox præcepit ei quatenus ad sepulcrum sancti antistitis cum fide festinaret. Quo cum pervenisset, ostia monasterii clausa invenit, seque

cum lacrimis in orationem dedit orans sanctum Arnolfum ut se sanaret. Cumque diutius illa Dominum deprecata fuisset, suffragantibus meritis beati pontificis, contracti digiti resolvuntur, et optata remedia celerrime subsequuntur. Per idem quoque tempus homuncio quidam nomine Cero, ita contractos habens pedes, ut ex utroque latere sustentatus baculis, miserabilem pedetentim regeret gressum, sanatus est ad viri Dei sepulcrum: et revertitur ad domicilium suum solidatis plantis naturalibus, qui illic venerat

non innatis sibi pedibus. Hæc pauca de plurimis hujus beati pontificis miraculorum exhibitionibus scriptis, utcumque potuimus, indidimus: cæterum æi omnia quæ egit, stylo prosequente chartis inserere statuissimus, enorme volumen et nimis fastidiosum composuissimus. Nunc interim ista sufficiant benévolo lectori, qui pro beneficiis circa multorum salutem per merita sancti præsulis exhibitis benedicat nomen Domini nostri Jesu Christi, cui est potestas et imperium in sæcula sæculorum. Amen

HISTORIA MISCELLA

AB INCERTO AUCTORE CONSARCINATA,

COMPLECTENS

EUTROPII HISTORIAM,

QUAM

PAULUS DIACONUS

MULTIS ADDITIS. ROGATU ADELBERGÆ [AL., ADHILBERGÆ] BENEVENTANÆ DUCIS.

A VALENTINIANI IMPERIO USQUE AD TEMPORA JUSTINIANI DEDUXIT.

ET LANDULPHUS SAGAX,

SEU QUISQUAM ALIUS CONTINUAVIT USQUE AD ANNUM CHRISTI 816.

(Ex Muratorio Rerum Ital. Script., tom. I.)

PRÆFATIO MURATORII.

Primum locum in Collectione nostra dare mihi placuit Historiæ quæ vulgo Miscella dicitur. Cum enim consilium meum fuerit eos aggregare scriptores qui ab anno ferme quingentesimo post Christum natum Italicam historiam sunt persequuti, scriptor hic visus est viam reliquis, ut ita dicam, sternere posse, quando usque ab Urbe condita res gestas in Italia enarrare pergit, easque ad finem usque sæculi æræ Christianæ octavi deducit. Ita lectores conjuncta habebunt cum veteri Romanorum historia subsequentium sæculorum gesta, eaque ab antiquo scriptore collecta, quo et rerum series ordinatur evadet, uno nempe narrationis filo comprehensa, et a vetustis temporibus ad recentiora facilius, atque amcenior fiet legentium progressio. Miscellam autem Historiam ideo appellaverunt eruditi, quod decerpta sit et variis auctoribus, mistis eorum narrationibus in unum corpus. Sed quis istius Miscellæ auctor fuit? Vossium audiamus lib. II, cap. 30, de Histor. Latin. « Primi, inquit ille, undecim libri iidem sunt ac decem libri Eutropii, nisi quod aliqua subinde de suo addat Paulus (nempe diaconus) quod ab eo jussu factum est Adelbergæ, sive Adhiltbergæ Beneventi ductrice, cui maritus erat Arichis, pater Desiderius ultimus Longobardorum rex. Exinde Eutropium continuat Paulus, cujus sunt quinque libri sequentes. Cæteri, nempe septimus decimus, et qui consequuntur, a Landulpho Sagaxe additi sunt, in primis ex Theophane, sive Anastasio Bibliothecario, qui Theophanem vertit. » Paria Caveus habet. Dupinius vero in Biblioth. Auctor. Ecclesiasticæ, tom. VI, de Paulo diacono agens, hæc scribit: « Et quoque, sed perperam, tribuitur compendium Historiæ Romanæ deductæ et pluribus scriptoribus; quamvis enim is additionem fecerit ad Breviarium Historiæ Romanæ ab Eutropio compositum, auctor tamen non est hujus Collectionis, quæ potius Anastasium Bibliothecarium auctorem habuit. » Contra magnus Annalium parens Baronius, ad ann. 719, citat « Annales Græcorum », Auctorem Theophanem, qui Græcè scripsit Historiam illam quæ inscribitur Miscella, et sub titulo Pauli Diaconi errore circumfertur. »

Verum cautius aut accuratius procedendum erat tantis viris in investigando auctore Miscellæ. Primo siquidem a veritate longe abest Baronius, qui Miscellam integram Theophani tribuit. Eum quidem ab hujusmodi opinione absolvere nititur Vossius, inquit, ipsum Baronium, post Frontonem Ducaem, non hoc de tota Historia Miscella Theophani, vel Anastasio tribuenda sensisse, sed « de posterioribus duntaxat libris. » Sed aperta sunt Baronii verba ad annum 719 quæ supra citavimus. Exstat autem Theophanis Chronographia Græca, ac ejus versio, simulque Historia Ecclesiastica et Græco per Anastasium conversâ; et lucè

meridiana clarius elucet Miscellam in postremis quidem potissimum libris ex eodem Theophane atque Anastasio coaluisse, simul vero superiores libros aliunde fuisse consarcinatos. Quod vero Dupinius ausce Collectionis auctorem potius arbitretur Anastasium, id quoque sine tabulis affirmatum video. Nam ut ex Historia quam de Græco in Latinum verit Anastasius posteriores Miscellæ libri sint, et plerumque de verbo ad verbum deducti, attamen scriptorem neminem vetustum nullumque Codicem habemus testantem Anastasii Bibliothecarii studio Miscellam Historiam deberi. Sed nunquid dicendus ejusdem auctor Paulus Diaconus, quod sensere non pauci? Ne hoc quidem, si de integro opere sit sermo, sustineri potest. Perducitur enim Historia illa ad annum usque 813, nempe ad annum I Leonis Armeni imperatoris, non autem ad 806, ut Canisius scripsit, minime animadvertens septem annis æram Dionysianam ab Alexandrina, qua usus est Theophanes, discordare. At Paulus Diaconus circiter annum Ch. 799 et vivis excessisse creditur, ac proinde recentiori auctori tribuendam esse intelligimus Miscellæ structuram. Accedit quod a libro xvii ad xxiv omnia fere desumpta sunt ex translatione Græcæ Historiæ quæ extra omnem dubitationem ab Anastasio Bibliothecario concinnata est, hoc est ab auctore qui post mortem Pauli Diaconi ultra sesquiseculum vixit et scripsit. Qui ergo totius Miscellæ consarcinationem Paulo tribuas? Parum dixi. Et in his libris qui eruditorum consensu parentem habuisse Paulum creduntur, nempe xii et sequentibus, ut ex collatione didici, multa occurrunt ex laudata versione Anastasii desumpta. Ergo ne illa quidem portio Miscellæ, quam eruditi appendicem ad Eutropium appellant, et Paulo Diacono inscribunt, ejus nomini, et curæ attribuenda videtur.

Inter hæc difficultates opinionem quæ mihi magis probatur eruditi accipiant. Statuendum primo est negari nequaquam posse quin Paulus Warnefridi, sive diaconus, nonnulla additamenta ad Breviarium Eutropii contulerit. Hæc de re dubitare nos vix sinit Leo Marsicanus episcopus Ostiensis, scriptor plane antiquus, atque eruditus. Ita vero scribit ille, lib. i, cap. 15, Chron. Cassin., de Paulo Diacono agens: «Ejusdem Adelpergi (quam filiam Desiderii regis supra appellaverat) rogatu in Historia Romana, quam Eutropius breviter composuerat, plurima hinc inde de Historiis Ecclesiasticis addidit. Ad ultimum vero duos libellos a tempore Juliani Apostatæ, in quem ipsam Historiam Eutropius terminaverat, usque ad tempora primi Justiniani Imperatoris eidem annexuit.» Secundo cum et in iisdem libris, quos Eutropio Paulus adjecisse de suo penû dicitur, occurrant nonnullæ facinæ ex Anastasiana versione desumptæ, certum mihi videtur Miscellam hæc Historiam compactam fuisse non a Paulo Diacono, non ab Anastasio Bibliothecario, sed quidem ab aliquo, vetustissimo sane, posteriore tamen scriptore, qui et Eutropii, et Pauli, et Anastasii laboribus, aliisque antiquis libris defloratis, compagem totius Miscellæ perfecit. Imo, liceat mihi dicere, miror, cur nondum eruditi animadverterint a libris quos Eutropio Paulus addidit nihil discedere vulgatos Miscellæ libros. Habeo Eutropii Breviarium integrali suæ restitutioni per Eliam Vinetum, atque editum Amstelodami anno 1625, una cum aliis Romanæ Historiæ Breviatoribus. Ibi post decem Eutropii libros, a quibus absunt multa quæ contra in Miscellâ leguntur, sequitur Pauli Diaconi de gestis Romanorum ad Eutropii Historiam additus liber xi. Proccedit autem Paulus usque ad librum xvii, quem ita concludit: «Quia vero restant adhuc quæ de Justiniani Augusti felicitate dicantur, in sequenti, deo præsentis, libello promenda sunt.» Liber xvii subsequens narratione ad Leonem usque Isaacicum pertingit; sed nihil offert quod in Historia Langobardica non occurrat huc illuc sparsum, ut dubitari possit utrum Paulus hæc a se scripta in Historiam quoque Langobardicam intulerit, an alius quisquam ex illinc decerptis librum xviii Miscellæ confecerit. Attamen cum in antiquissimo Codice ms. Bibliothecæ Ambrosianæ in fine libri xvii legantur verba quæ antea retuli, indicantia nempe librum subsequatur, quanquam is in eodem Codice desideretur, conjici potest a Paulo compositus, isque esse qui a Vineto est editus, quem postea aut ipse Paulus, aut quisquam alius, per frustra divisum in Langobardorum Historiam rursus exhibuerit. Itaque in Editione Vineti continetur germana ac primigenia Pauli appendix ad Eutropium, quam subinde Miscellæ auctor aliis additis pinguiorem effecit. Ac proinde maxima diversitas quæ inter appendicis Paulinæ Editionem a Vineto procuratam et Miscellæ libros ab eruditis Paulo diacono inscriptos intercedit, jam tandem evincit ne ullam quidem Miscellæ ejusdem portionem unum Paulo Diacono posse tribui. Ad hujus etiam rei certiorum indaginem consulendum curavi laudatum Codicem Ambrosianum per doctissimum Saxium bibliothecæ præfectum, qui ad me scripsit, cum Vineti Editione quidem, non autem cum Editis Miscellæ libris concordare ibi additamenta ad Eutropium, librumque xi ita incipere: «Anno ab Urbe condita millesimo centesimo octavo decimo (Vinetus habet 1119) Valentinianus tricesimus octavus a Pannonia Cibalensi editus, etc.»

Postremo itaque loco tanquam verosimilius statuendum puto, Miscellam Historiam, aliquo curante, post Anastasii Bibliothecarii tempora ex diversis auctoribus coaluisse, nempe ex Eutropii, Flori, Suetonii, Victoris, Eusebii, Rufini, Orosii, Jordanis, aliorumque libris, ac potissimum ex Historia ecclesiastica quam e Græco conversam ad posteros emisit supralaudatus Anastasius. Collectorem autem istum fuisse Landulphum cognomen Sagacem, sunt qui scribant, aliquei fortasse ms. Codicis auctoritate freti. Ciaconius contra, in Vitis Romanorum pontificum auctorem Miscellæ vocat Paulum, vel potius Joannem Diaconum. Sed quicumque is fuerit, sive Landulphus Sagax, sive Joannes Diaconus, nihil de hujusmodi auctore dicendum restat, cum præter nudum illius nomen nil aliud de ipso veterum monumenta nobis reliquerint. Id solum monere juvat, temporibus supra memorati Anastasii, hoc est circiter ann. 875, floruisse Joannem Ecclesiæ Romanæ Diaconum, inter scriptores ecclesiasticos recensitum, cuius studio habemus sancti Gregorii Magni Vitam iv libris comprehensam, ac sæpe recusam. Is potuit esse auctor Miscellæ; sed non fuerit, incertum puto. Ac proinde meliori fortasse consilio utemur in posterum, si cum occasio se tulerit adhibenda hujus Historiæ, prætermisso nomine, tantummodo auctorem Miscellæ citabimus. Ambrosiana bibliotheca, ut supra innuimus, ms. Codicem membraceum possidet, magni sane faciendum, ut pote qui, si mea me conjectura fallit, ante octingentos annos, aut saltem septingentos, scriptus fuisse videtur, minutis ac rotundis characteribus. Ibi primo occurrit Historia Anglorum auctore Beda presbytero; tum Dicitis Cretensis de bello Trojanæ, absque epistola illa ad Rufinum, quæ in Editis habetur. Deinde sequitur Historia Romanæ liber primus: «Primus in Italia, ut quibusdam placet, regnavit Janus, etc.» Hæc ad Eutropium minime ibi nominatum spectant. Subinde annectuntur libri a Paulo Diacono additi, et a Miscellæ textu diversi, ipsius etiam Pauli nomine omisso. Porro ex his conjunctis conficiuntur libri xvi. desinentes in mortem Justinii I Augusti, post quem Paulus se locuturum pollicetur de imperio Justiniani I Augusti; sed hic liber ibi desideratur. Post hæc ejusdem Pauli Historia Langobardorum legitur, desinens in cap. 55 lib. vi; tum incipit prologus Historiæ Gotthorum, sed tacito Jordanis, sive Jornandis nomine, quod tamen recentiori manu Martellius vir cl. addidit. In fine habentur præter ficta Senecæ epistolæ ad Paulum apocrypha Gesta

Apollonii Tyrii, Romanensibus fabulis accensenda. Hæc autem non eadem manu, ac superiora, atque adeo minus antiqua, scripta fuerunt.

Cæterum Miscellæ Historiæ dignitatem atque utilitatem nihil attinet pluribus commendare. Habet ibi eruditorum respublica universalis historiæ, et Romanæ in primis, atque Italicæ continuatæ seriæ, collectæque in unum, quæ ex aliis auctoribus cum labore, et frustra interdum, petantur. Neque enim ideo parvi facienda est Collectio ista, quod auctorem habeat a florante Romanorum republica remotum nimis. Nam et vetustissimus est ipse consarcinator, iisque temporibus scripsit quibus complures historiæ supererant, quarum irreparabilem interitum nos serius nati inani querela dolemus. Excidere profecto tot Livii, Taciti, Trogi Pompeii, aliorumque chronographorum libri; at fortasse non exciderant omnes, cum ad Miscellam concinnandam scriptor iste se contulit. Sicubi ergo nos deliciunt egregia veterum monumenta, ad illos confugere juvat, qui quanquam nonnullis post sæculis floruerunt, veterum tamen libros felicis quam nos terere manibus potuerunt. Itaque Miscellæ quoque suus honor futurus est, eamque, ubi vetustiores historiæ aut silent, aut inter se dissentiunt, advocare testem, atque illius ope uti, eruditi simulque prudentis critici. Edita autem hæc Historia fuit Parisiis anno 1531, tum Basileæ anno 1569. Prodiit deinde Ingolstadii Henrici Canisii cura cum variantibus lectionibus anno 1695, et cum emendationibus et notis Jani Cruteri Hanoviz anno 1611. Illata quoque est in tomum XIII Bibliothecæ Patrum Lugdunensis anno 1077.

LECTORI MONITUM.

Quanta sint Historiæ huic, quam Miscellam appellavere, decursu temporum superaddita nunquam melius didicimus, quam cum paranda fuit nova isthæc Editio: quinque nos enim Codices pergameneos antiquæ notæ in refertissima bibliotheca Ambrosiana servatos ad manus habuimus, omnesque diligenter perillustratos, uno ferme contextu exaratos invenimus, quin immensam illam rerum seriæ et Græcis potissimum auctoribus decerptam contineant, quæ in Editis ut plurimum occurrit. Ea de causa collationi nostræ: vetustiore selegimus probatissimum Codicem a doctiss. Muratorio in præfatione ad hanc Historiam laudatum, et eruditorum gratiam inire credidimus, integram illius lectionem exhibentes, ut uno ferme ictu oculi lector dignosceret quidquid subsequentibus temporibus Miscellæ huic accesserit. Id vero ita ordinavimus, ut quod in nostro Codice legitur, antiquo, ut vocant, communi characterē, reliqua Italico, vulgo cursivo, imprimerentur. Si quid autem in Editis omissum est, et in nostro legebatur, id omne adjectis in calce cujuscunque pagellæ notis una cum variis lectionibus, ubique inseruimus. Atque ita factum est ut integer Ambros. Codex editus sit continuata per notas nostras et antiquam characterum formam illius lectione. Quoniam vero in altero ex Codicibus Ambrosianis reperimus pariem eam quæ Landolpho Sagaci tribuitur, atque omnino diversam ab impressa observavimus, ideo ad calcem Historiæ dare placuit, ne lectores longo notarum numero fatigaretur. Hoc minime silentio prætereundum Landolphum Sagacem, vel quemquam alium in hujusmodi additamento nihil aliud egisse, quam Pauli Diaconi Historiam compendiario repetere, illius ut plurimum verbis.

Litteræ initiales, quæ notas antecedunt hoc ordine distributæ sunt, ut littera A Codicem Ambrosianum designet, B Bongarsii Bodryæi varias lectiones. H Hersfeldense Ms. a Canisio editum, cujus præfatiunculam in suis varias lectiones hic describimus:

« Varias lectiones in Miscellam notavit cl. Jacobus Bongarsius Bodryæus ex Ms. Paulo Diacono, item ex Ms. Pithæi, et aliorum. Quas varias lectiones nacti sumus. Et quia etiam Pauli Diaconi membranas Ms. monasterii Hersfeldensis habui, ideo illas etiam contuli. Ut autem quis videre possit quid ultimus auctor Miscellæ addiderit, ideo notamus in variis lectionibus quomodo differat Eutropius, et Paulus Diaconus, et nostra Miscella; et hoc potissimum quousque finit Eutropius. Nam cæteri libri Pauli Diaconi quibus Eutropium continuat, ibique sunt obvi. Nam Paulus Diaconus prius est qui Historiam Miscellam collegit, et Eutropium pene descripsit, additis subinde quibusdam ex aliis auctoribus, deinde Landolphus Sagax auxit. Ms. Hersfeld. de P. Diacono hæc habet: « Hic Paulus monachus erat montis Cassini ordinis sancti Benedicti, qui etiam contexit Vitam sancti Gregorii papæ, ut idem dicit in libro de Longobard. Composuit et etiam idem hymnum *Ut queant laxis*, et quædam alia non inutilia. »

^a HISTORIA MISCELLA.

LIBER PRIMUS.

Primus in Italia, ut quibusdam placet, regnavit D in speluncis, aut frondibus virgultisque contextis ca-
Janus, deinde Saturnus, Jovem filium e Græcia
fugiens in civitatem quæ ex ejus nomine Saturnia
dicta est, latuit: cujus ruinæ hactenus cernuntur in
finibus Tusciæ haud procul ab Urbe. Hic Saturnus,
quia in Italia latuit, ab ejus latebra Latium appellata
est. Ipse etenim adhuc rudes populos domos ædifi-
care, terras incolere, plantare vineas docuit, atque
humanis moribus vivere, cum antea semiferi glandi-
um tantum modo alimentis vitam sustentarent, aut

cili inc.

^a Codex Ambrosianus ita inscribitur: *Eutropii Breviarium Historiæ Romanæ.*

^b In A. et H. leg. ab indocii, et rust. B., ad indo-

^c Hæc verba usque ad illa: *Post hunc ejus filius Faunus*, desunt in Ms. Paulo Diacono Hersfeld.

tum quinquaginta anni referuntur evoluti. Regnante tamen Latino, qui Latinam linguam correxit, et Latinos de suo nomine appellavit, Troja a Græcis capta est, cum apud Hebræos Labdon tertium sui principatus annum ageret, et apud Assyrios ^a Teutanes, apud Ægyptios ^b Thoos regnaret, expletis a mundi principio annis quatuor millibus, et decem et novem, ^c a diluvio mille septingentis septuaginta septem, ^d a nativitate Abrahæ, tertio anno Nini regis Assyriorum, anno octingentesimo quinto, a nativitate Moysi annis quadringentis decem, ante Urbem autem conditam annis quadringentis quatuor, ante primam quoque Olympiadem annis quadringentis sex. Capta igitur Troja, Æneas Veneris et Anchisæ filius ad Italiam venit anno tertio post Trojæ excidium, cum Turno Dauni Tuscorum regis filio dimicans eum interemit, ejusque sponsam Laviniam regis Latini filiam in conjugium accepit, de cujus etiam nomine Lavinium oppidum, quod construxerat, appellavit. Regnavit igitur Æneas Latinis annis tribus.

Quo vita decedente regnum suscepit Ascanius, qui et Iulus, ejusdem filius, quem apud Trojam ex Creusa conjuge ^e filia Priami regis genuerat, et secum in Italiam veniens adduxerat. Qui Ascanius, relicto novercæ suæ Lavinie regno, Albam Longam condidit, et Silvium Posthumum fratrem suum, qui post eum regnavit, Æneæ ex Lavinia filium summa pietate educavit, ^f deosque Penates patris sui Æneæ ex Lavinio in Albam longam transtulit. Simulacra vero Lavinium sponte redierunt. Rursus transducta in Albam Longam, iterum repetivere antiquiora delubra. Ascanius deinde ^g Iulum filium procreavit, a quo familia Juliorum exorta est ^h parvulus, et, qui necdum regendis civilibus curis idoneus erat. Cum autem ⁱ triginta et octo annis regnasset Ascanius, Silvium Posthumum fratrem suum regni reliquit hæredem.

Silvius ergo Posthumus regnavit ann. i xxix, qui Posthumus inde appellatus, quia post mortem patris est natus; Silvius, quia ruri fuerat educatus, a quo omnes Albanorum reges Silvii vocati sunt. Post quem regnavit Æneas Silvius annis triginta uno. Deinde Latinus Silvius regnavit annis l, qui etiam tempore apud Hebræos David regnabat. Post cujus obitum Alba Silvius ^k regnavit annis xxxix. Post hunc Ægyptus, sive Atvs, ejus filius, annis xxiv. Deinde Capis Silvius

A superioris regis filius annis xxviii, qui Capuam in Campania condidit. Item ^l Capetus Silvius Capis filius, annis xiii. Post Tiberinus Capeti filius annis ix. Ab hujus nomine Tiberinus fluvius dictus est, eo quod in eum decidens exstinctus est, qui prius Albula dictus est. Successit huic Agrippa Silvius regnans annis xl, cujus temporibus Homerus fuisse in Græcia perhibetur. Dehinc Remus Silvius Agrippæ superioris regis filius regnavit annis xix. Iste præsidium Albanorum inter montes, ubi nunc Roma est, posuit, qui ob impietatem fulmine ictus interit. Post hunc regnavit Aventinus Silvius annis xxxvii, qui fuit ^m Remi superioris regis filius, quique in eo monte, qui nunc pars urbis est, mortuus ac sepultus æternum loco vocabulum dedit. Successor hujus exstitit Procas Silvius, ejusdem ⁿ Aventini filius, qui regnavit annis xxii. Quo regnante ^o Phidon Argivus mensuras et pondera reperit, cum apud Hebræos ^p Aza in Judæa et Jerusalem regnaret. Et dum Procas obisset, testamentum suum duobus filiis suis Amulio et Numitori reliquit, ut unus pecuniam proivus, alter regnum susciperet. Amulius vero fratri suo Numitori electionem dedit, ut quod desideraret acciperet; Numitor vero pecuniam tulit, Amulius autem regnum obtinuit, in quo regnavit annos xliii. Et dum regnum obtineret, consuluit deos, responsumque est ei quod a stirpe fratris sui occideretur, et regnum perderet. Statimque eum de regno expulit. Numitor autem abiens, in agro suo vixit. Erant autem ei duo filii, Sergestus, et Rhea, quæ et Ilia dicta est. Metuens ergo Amulius rex responsum, Sergestum secum ad venationem duxit, et eum in silva occidit. Rheam vero, quæ et Ilia, adimendi partus gratia, virginem vestalem fecit. Quæ cum septimo patris anno geminos edidisset infantes, juxta legem in terra viva defossa est. Verum parvulos prope ripam ^q Tiberis expositos, Faustulus regii pastor armenti ad Accam Laurentiam uxorem suam detulit, ^r quæ ob pulchritudinem et rapacitatem corporis quæstuosi lupa a vicinis appellata est. Unde et ad nostram usque memoriam meretricum cellulæ lupanaria dicuntur. Pueri cum adoleviscent, collecta pastorum et latronum manu, ^s interfectoque apud Albam Amulio, avum Numitorem in regnum restituant.

^t Romanum igitur imperium, quo neque ab exordio ullum fere minus, neque incrementis toto orbe

^a A., B. et H., Tautanes.

^b B. et H., Thous.

^c H., a diluvio annis MDCCCLXXXII.

^d A. et H., a nativitate Abraham et quadragesimo tertio anno Nini regis Assyriorum annis DCCCXXXV.

^e Non leg. in citatis Ms. A., B. et H.

^f Item hæc omnia diverso charactere notata.

^g B., Julium suum.

^h A., parvulus, et qui necdum regendis civibus idoneus erat. B. et H., Parvulus, qui necdum regendis civibus idoneus erat. Ascanius cum xxxviii annis.

ⁱ A., xxxix.

^j A., xxxix. item B. et H.

^k Regnavit. Ita corrigo ex B. et H. Ms. cum vulg., vitiose, regnum suscepti CANIS.

^l A., B. et H., Carpentus.

^m A. et B., Aremuli. H., Remuli.

D ⁿ A., xliii. B., Adventini fil. qui regn. an. xliii. H. cum A.

^o B., Sidon. H., Fidon.

^p In A., B. et H., Azarias in Juda, et Jeroboam in Israel [Al., Jerusal.] regnarent. Isti quoque Amulius succedens ejus junior filius regnavit annis xliii. Numitor Procæ regis major filius a fratre Amulio regno pulsus in agro suo vixit. Filia ejus, adimendi partus gratia, virgo vestalis electa est, etc.

^q A., fluminis.

^r A., Qui ob pulchritudinem et rapacitatem corporis lupi a vicinis appellabantur. B., lupica vicinis appellabatur.

^s A., interfecto Alba Amulio.

^t Ab his verbis incipit Historiam Eutropius major. Unde patet præcedentia a Paulo Diacono addita, Canisius.

amplius humana potest memoria recordari, a Romulo habet exordium, qui Rheæ Silvæ vestalis virginis, ut præmissum est, filius, et, quantum putatus est, Martius, cum Remo fratre uno partu editus est. Is cum inter pastores latrocinaretur xviii annos natus, urbem exiguum in Palatino monte constituit x Kalendas Maias, Olympiadis sextæ anno quarto^a, post Trojæ excidium 419, sive, ut placet Orosio, 404, ante sex annos quam decem tribus Israel a Sennacherib rege Chaldæorum transferrentur in montes Medorum. Conditæ ergo civitate, quam ex nomine suo Romam vocavit, a qua et Romanis nomen inditum est, hæc fere egit. Conditio templo quod Asylum appellavit, pollicitus erat cunctis ad eum confugientibus impunitatem. Quam ob causam multitudinem finitimorum qui aliquam apud suos cives offensam contraxerant, ad se confugientem in civitatem recepit.^b Latini denique, Tusque pastores, etiam transmarini Phryges, qui sub Ænea, et Arcades, qui sub Evandro duce, venerant, influxerunt. Ita ex variis quasi elementis congregavit corpus unum, populumque Romanum effecit. Centum ex senioribus elegit, quorum consilio omnia ageret, quos senatores propter senectutem, patres ob similitudinem curæ nominavit. Mille etiam pugnatōres elegit, quos a numero milites appellavit. Tum, cum uxores ipse et populus ejus non haberent, invitavit ad spectaculum ludorum vicinas urbis Romæ nationes, atque virgines earum rapuit anno ab Urbe condita^c quarto. Tunc virginum pulcherrima, cunetorum acclamatione rapientium, Thalassio duci Romuli decernitur. Unde in nuptiarum^d adhuc solemnitatibus Thalassio vulgo clamitant, quod scilicet talis nuptia sit, quod Thalassium habere mereatur. Commotis bellis propter raptum injuriam, Cænienses vicit, Antemnates, Crustumios, Sabinos, Fidenates. Hæc omnia oppida urbem cingunt. Tunc etiam Tarpeia virgo Sabinorum clypeis in monte obruta est, qui ab ejus nomine Tarpeius est appellatus, in quo postea Capitolium est constructum. Pepigere tamen Romani cum Sabinis, quorum filias rapuerunt, amicitias, adeo ut Sabinorum rex Titus Tatius senex^e regnaret pariter cum Romulo,

^a Ms. codex Pithet habet ita ut vulgo editum est. Ms. vero Fr. Fabr. legit cccciv. Ms. A. B. et H., convenient etiam cum vulgata Editione, nisi quod vocem quarto non habeant. Eutropius Merulæ ita legit: XI Kalendas Maii, Olympiadis sextæ anno tertio, post Trojæ excidium, ut qui plurimum minimumque tradunt, 394.

^b In H. non legitur. A. habet: Latinos denique, Tusque pastores, etiam transmarinos Phryges, qui sub Ænea, Arcades, qui sub Evandro duce influxerant, ita ex variis quasi elementis congregavit corpus, ut unum pop. Rom. efficeret.

^c H., tertio. Dionysius, lib. II, ait hoc confisisse anno quarto Romuli, numerumque fuisse dclxxxiii virginum. Canis.

^d In Ms. B. et H. hæc vox abest.

^e In A., Cænienses.

^f B. et H., Fidenates, Bi entes. Item A. noster. Canis. leg. Veientes, sicut et Eutropius.

^g A. legit: regnaret cum Romulo; Sabinique, etc. B. et H., regnaret, pariter cum Romulo, Sabini-que, etc.

A quem mox, ut in societatem regni ejus assumpsit, occidit; Sabini quoque, et Romani unus populus efficerentur. Quo tempore Romani ad confirmandam conjunctionem nomina illorum suis præponebant nominibus, et invicem Sabini Romanorum. Et ex illo consuetudo tenuit, ut nemo Romanus sit absque prænomine. Propter hanc etiam societatem, cum Sabinorum more Romulus hastam longam ferret, quæ eorum lingua^h quiris appellatur, Quirinus est dictus. Romani vero sive a quiribus, id est hastis longis, sive a Quirino, Quirites nominari cœperunt. Remus denique a Fabioⁱ duce Romuli fratris sui, ejusdem, ut fertur, voluntate, rutro pastoralis extinctus est. Causa autem interitus ejus hæc fuit, quod ad tutelam novæ urbis vallum, i quem fecerant, non posse sufficere increpaverat, ejusque angustias saltu transilierat. Cum Veientibus populis adhuc prælium parvo nomine, sed magnis viribus agitatum, Cæniensium captum ac dirutum oppidum: assumpsit semel armis nunquam quies, quippe quibus egestas turpis atque obscena fames domi timerentur, si unquam acquiescent paci, aut fœderi.^k Romulus vero, cum vii Kalendas Augusti apud paludem Capræ fulmine ictus nusquam comparuisset, anno regni 39 ad deos transisse creditus est, et Quirini nomine consecratus. Deinde Romæ per quinos dies senatores imperaverunt, et his regnantibus annus unus expletus est.

Postea Numa Pompilius rex creatus est, cum apud Hebræos Ezechias regnaret. Qui bellum quidem nullum gessit, sed non minus civitati quam Romulus profuit. Nam^l et cultus deorum, et leges Romanis moresque constituit, qui consuetudine præliorum jam latrones, et semibarbari videbantur; et annum^m descripsit in decem menses prius sine aliqua supputatione confusum, et infinita Romæ sacra ac templa constituit. Morbo decessit xii imperii anno. Regnante Numa Glaucus primus ferri inter se glutinum excogitavit.

Huc successit Tullus Hostilius, qui primus Romanorum purpura et fascibus usus est, Manasse in Judæa regnante. Illic bellaⁿ reparavit, fiducia bene exercitæ juventutis, et Anis bellum, qui nunc Albani

^h A., Ciris, et Cirinus. B. et H., Cyris appellabatur, Quirinus. B. tamen habet Cirinus.

ⁱ A. et B., dubium an fratris voluntate, rutro, etc. D. hæc duo verba absunt in B. H. et A., sicut et sequentia cum Veientibus usque Romulus vero.

^k B. et H.: Romulus vero, cum apud Paludem Capræ nusquam comparuisset. Vide Dionysium, lib. II, et Valerium, lib. V, cap. 3.

^l Hæc non sunt in cit. Mss.

^m Vitiosa hujus loci interpositio Vitiæto imposuit hoc loco, eam tamen ignoscit Ms. Bongarsii. Sed H. ita: Descripsit in decem menses. Prius autem aliqua supputatione confusus erat, et infinita, etc. Eutropius, et ex hoc Paulus Numa tribuit, quod omnes Romulo. Nam Romulus divisit annum in x menses. Numa duos adjecit. Vide Macrobi., I Saturnal., cap. 1.

ⁿ In A. et H. post verbum reparavit legitur, Albanos vicit, qui ab urbe Roma xii milliario sunt, Veientes, et Fidenates, quorum alii vii milliario absunt ab urbe Roma, alii xviii, bello superavit. Urbem ampliavit, etc. B. habet pro Veientes, Vogentes.

dicuntur, et qui ab urbe xlii milliario sunt puniti, A eosque vicit sexta congressione, pessima elade. Venientes, et Fidenates, quorum alii sex milliaria ab urbe Roma absunt, alii xlviii, bello superavit. Rursus pace dirupta, Melius Suffetius Fidenate bello mediatulus dolum, dum contracta temporali pace ascitus fuerat a Romanis, ita eos deseruit ac deceptus infidus, ut in medio certamine cum exercitu suo in proximo colle consideret. Tum ingenio usus est rex Romanus Tullus Hostilius, ut diceret suo eum recessisse consilio, ob hoc ut dato signo hostilibus superveniret agminibus. Sic crectis suorum animis, qui jamjam desperaverant, separatione subsidii, et Albanis territis, vicit Fidenates. Metium vero Suffetium curribus illigatum, pro animi infidelitate divisit. Hic Urbem ampliavit adjecto Caelio monte. Cum vero xxxiii annis regnasset, fulmine lectus cum domo sua arsit. His temporibus Byzantium civitas condita b est a Pausania rege Spartanorum, quæ postea Constantinopolis appellata est.

Post hunc Ancus Martius Numa ex filia nepos, suscepit imperium, quo etiam tempore Josias regnabat apud Hebræos. Hic contra Latinos dimicavit, et vicit omnes finitimos, et potentes tunc Tuscia xlii populos innumeris concidens conflictibus. Aventinum montem civitati adjecit, et Janiculum. c Hostiam civitatem supra mare xvi milliario ab urbe Roma condidit. Vigesimo quarto anno imperii morbo periiit. Hoc etiam regnante d Epidamnus est condita, quæ postea Dyrrachium est appellata.

Deinde regnum Priscus Tarquinius accepit. Hic E numerum senatorum duplicavit, Circum Romæ edificavit. e Ludos Romanos instituit, qui ad nostram usque memoriam permanent. Vicit Idem etiam Sabinos, et non parum agrorum sublatum f Idem Romæ urbis territorio junxit, primusque triumphans Romanum intravit. Muros fecit, et cloacas, Capitolium inchoavit. Trigesimo septimo imperii anno per Anci filios occisus est, regis ejus, cui ipse successerat. Regnante Tarquinio Arion Melhymæus a Delphino g in Tanarum dicitur transportatus. Tunc etiam Massilia condita est. Eo tempore Jerusalem a Nabuchodonosor rege Chaldaeorum subversa est.

Post hunc Servius Tullius suscepit imperium, genitus ex nobili femina, captiva tamen et ancilla, regnavitque annos xxxiv. h Huic Tarquinius Prisci gre-

a In B. et H. sicut et in Eutropio hæc non sunt usque ad urbem ampliavit

b Hæc absunt in A., B. et H., sicut et illa paulo post: vicit omnes finitimos usque Aventinum.

c B. et H., apud Hostiam civitatem supra mare xvi milliario ab urbe Roma condidit. Anno 25. A., pariter 25.

d B.: Epidamnus est condita, quæ postea Diratium est nominata. H.: Epidamnus est condita quæ postea Dyrrachium est nominata. A., Duratium.

e Sunt verba Eutropii.

f B., H. et Eutropius; fides.

g A., inter marium. B., in thermarium. H., internum.

h Reliqua non leguntur in A. et cit. Mss.

i B., Caldæus. A., Chaldæus.

j B.: Sabinos subegit, montes tres Quirinalem Vi-

mio dormienti, caput ardere visum est. Quod prodigium cum Tanquil uxor regia vidisset, cum inter liberos educavit, pro qua re ad regnum pervenit. Quo regnante Balthassar imperabat i Chaldæis, sub quo Daniel scripturam mysticam in pariete legit, et interpretatus est. Hic quoque i Sabinos subegit, Venientes præno vietos, nec domitos fregit, montes Quirinalem, Viminalem, Esquilinum Urbi adjunxit, fossas circummurum duxit: primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sub eo Roma omnibus in censum delatis, habuit capita LXXXIV millia civium Romanorum cum his qui in agris erant. Occisus est scelere generi sui Tarquinii Superbi, filii ejus regis, cui ipse successerat, et filia, quam Tarquinius habebat uxorem. k Eodem tempore l Glanata quinta virgo vestalis ob crimen stupri accusata est. At illa sese purgare designata humaniter in vado Tiberis adiit navim, eamque ascendit. Ligavit zonula proram, et ait: Si virgo sum, sequere me. Moxque navis mota, ingressaque est Romam.

Lucius deinde Tarquinius Superbus septimus atque ultimus invasit imperium. Quo tempore ad relaxationem Cyri regis Persarum reversi sunt i Jerusalem xlii millia quadringenti. Iste excogitavit primus vineula, tæreas, fustes et m laminas, compedes, catenas, exilia, metalla, carceres. Volscos, quæ gens ad Campaniam entibus non longe ab Urbe est n vicit: oppida valida in Latio, id est, Oriculum; Gabios, Suessamque, Pometiamque subegit. Cum Tuscis pacem fecit, ac templum Jovi in Capitolio edificavit. Postea Ardeam oppugnans in xviii milliario ab urbe Roma positam civitatem, imperium perdidit. Nam, cum o filius ejus Sextus Tarquinius nocte armatus nobilissimam Lucretiam Lucretii Tricipitini filiam, Collatini uxorem per vim stuprasset, ea de injuria maritum, patrem, et amicos accivit e castris, vimque, quam oppressa pertulerat, fens ac pudibunda conquesta est. Solantibus illis non pertinere ad pudicitiam illatæ violentiæ crimen extraneum, non enim animum honestæ, sed corpus tantum fuisse corruptum: Nulla, inquit, impudica exin Lucretiæ se defendet exemplo. Tum ferrum, quod veste celabat, subito visceribus immersit. Propter quam causam Brutus parens etiam ipsius Tarquinii populum concitavit, et Tarquinio ademit imperium. p Mox exercitus eum quoque reliquit, qui civitatem Ardeam eum ipso rege

minalem, Erculinum. H.: Sab. subegit, montes tres Quir. Hum. Escul. A., pro Esculinum, Culinum, et mox, pro circ., citra.

k Reliqua non leg. in Ms. et Eutropio.

l A., Jerusalemam Judæi illam, etc.

m A., B. et H., pro laminas, latissimas

n A. habet post: Vicit. Gabiorum civitates et Suessam et Pometiam subegit. Similiter H.

o A., B., H., et Eutropius: Filius ejus, et ipse Tarquinius junior nobilissimam Collatini uxorem stuprasset, eaque de injuria mariti, et patri, et amicis, quæstus fuisset, in omnium conspectu se occidit, propter quam causam Brutus parens et ipse Tarquinius, etc. A., semper, Contat.

p A.: Mox exercitus quoque eum, qui civitatem Ardeam cum ipso rege oppugnabat, reliquit. H., oppugnavit.

impugnabat, veniensque ad urbem rex portis clausis exclusus est. Cumque imperasset annis xxxv, cum uxore et liberis fugit. Ita Romæ regnatum est per vii reges annis cclxiii, cum adhuc Roma, ubi plurimum, vix usque ad xv milliarium possideret. Tarquinii sane temporibus, castissima Judith Holophernem peremit. His etiam temporibus Pythagoras philosophus claruit, qui Samo oriundus ^a Crotonæ deguit, novissime Metapontum adiit, ibique sepultus est. Sed Romani quanta mala per cclxiii annos continua illa regum dominatione pertulerint, non solum unius regis expulsio, verum etiam abjuratio regii nominis et potestatis ostendit. Nam si unius tantum superbia fuisset in culpa, ipsum solum oportuisset expelli, servata dignitate melioribus.

Igitur regibus Urbe propulsis, Romani consulendum sibi, quam cuiquam suæ libertati dominandum vati, consules creaverunt. Pro uno rege duo hac cæsa creati, ut si unus malus esse voluisset, alter eum, habens potestatem similem, coerceret. Et placuit ne imperium longius quam annum haberent, ne per diuturnitatem potestatis insolentiores redderentur, sed civiles semper essent, qui se post annum scirent esse ^b privandos. Fuerunt ergo primo anno expulsis ^c regibus L. Junius Brutus, qui maxime egerat, ut Tarquinius pelleretur: et Luc. Tarquinius Collatinus maritus Lucretiæ. Sed Tarquinio Collatino statim sublata est dignitas. Placuerat enim ne quisquam prorsus in urbe maneret qui Tarquinius vocaretur. Ergo accepto omni patrimonio suo, ex urbe migravit, et in loco ipsius factus est ^e P. Valerius Publicola consul. Commovit tamen bellum urbi Romæ rex Tarquinius, qui fuerat expulsus: et collectis multis gentibus maxime Etruscorum et Veientum, ut in regnum posset restitui, dimicavit. In prima pugna Brutus consul et Aruns Tarquinii filius invicem se occiderunt: Romani tamen ^e ex ea pugna taliter victores recesserunt. Uno plus Etrusco cadente Romanus victor abiit. Brutum Romæ matronæ defensorem pudicitie suæ quasi communem patrem per annum luxerunt. Valerius Publicola Sp. Lucretium Tricipitinum collegam sibi fecit, Lucretiæ patrem. Quo morbo mortuo, iterum Horatium Pulvillum collegam sibi sumpsit. Ita primus annus v consules habuit, cum Tarquinius Collatinus propter nomen Urbe cessisset, Brutus in prælio perisset, Sp. Lucretius morbo mortuus esset. Secundo quoque anno, iterum Tarquinius, ut regnum reciperet, bellum Romanis

A intulit, auxilium ei ferente ^f Porsenna Etruriæ rege, tribusque continuis annis trepidam urbem terruit, conclusit, obsedit; et nisi hostem, vel Mutius, qui ad feriendum Porsennam ad ejus castra atque tentorium descenderat, et subregulum ejus stipendia didicentem habui purpurato occidit, regem arbitratu, captusque illico, locutus est cur venisset, dextram denique, quæ erraverat, igni qui in ara erat urendam superposuit; vel virgo Clælia, quæ post exiguum temporis interval- lum ruptis vinculis admirabili transmeatu Tiberis fluminis, audacia permovissint, profecto Romani perpulsi forent perpeti, aut captivitatem hoste insistente superati, aut servitutem recepto rege subjecti. Eadem Clælia obses fuerat Porsennæ data, quæ vigiles fessellit, et consenzo equo per Tiberim Romam rediit. Statua B ei equestris ex senatusconsulto data est. Quadam die cum Etrusci in urbem Romam irruerent per pontem publicum Tiberis, quidam Horatius Cocles in pontis fronte eis obstitit solus, donec dissoluto ponte pars ejus dirueretur; et statim cum armis se in Tiberim dedit, ac pariter et hostium victor, et fluminis, superjecta Etruscorum tela vitavit. Tertio anno post reges exactos, Tarquinius, cum suscipi non posset in regnum, neque ei Porsenna, qui pacem cum Romanis fecerat, præstaret auxilium, Tusculum se contulit, quæ civitas non longe ab Urbe est, atque ibi per xiv annos privatus cum uxore consenuit. Quarto anno post reges exactos, ^g Sabini undique corrasis copiis magno apparatu belli Romam contendunt; quo metu consternati Romani bellum paraverunt, et de his triumphatum est. Quinto anno post reges exactos P. Valerius ille Bruti collega, et quater Cos. fataliter mortuus est adeo pauper, ut collectis a populo nummis sumptum habuerit sepulturæ. Quem matronæ, sicuti Brutum, per annum luxerunt. Nono anno post reges exactos, cum gener Tarquinii ad injuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum, nova dignitas Romæ creata est, quæ Dictatura appellatur, major quam consulatus. Eodem anno etiam magister equitum factus est, qui dictatori obsequeretur. Nec quidquam similis potest dici quam dictatura antiqua huic imperiali potestati, quam nunc tranquillitas ^h vestra habet, maxime cum Augustus quoque Octavius, de quo postea dicemus, et ante eum C. Cæsar sub dictaturæ nomine et honore imperaverint. Dictator autem Romæ ⁱ primus fuit M. Valerius; magister equitum primus Sp. Cassius. Sexto decimo anno post reges exactos, ^j sequitur

^a A., B.: Et Crotonæ deguit, novissime Metapontum adiit, ibique sepultus est. Hinc consules capere pro uno rege duo hac causa creati.

^b H. et Eutropius, privatos.

^c A. post regibus leg. consules.

^d A., B. et H., Lucius Valerius.

^e A., B., H. et Eutropius: Ex ea pugna victores recesserunt. Brutum Rom.

^f A., B., H., et Eutropius: Porsenna rege Tuscie, et Romam pene cepit, verum tum quoque victus est. Tertio anno post reges exactos, Tarquinius, etc. Cætera enim, quæ interjecta sunt, absunt.

^g A., H. et Eutropius: Cum Sabini Romanis bel-

lum intulissent, victi sunt, et de his triumphatum est. Quinto anno Lucius Valerius ille.

^h Ita ex B. et H., et ex Eut., corrigo; vulgo vitiose legebatur nostra (ut in A.). Valentem imperatorem intelligit Eutropius major, ex quo hæc Paulus Diaconus. Canis.

ⁱ A., H. et B., primus fuit Largus, Eutropius, Largius.

^j A. habet seditionem populus Romæ fecit; cumque a Senatu atque a cons. opprimeretur, tum et ipse tribunos plebis. B. et H. concordant, mutato cumque in tanquam.

discessio plebis a patribus, cum, M. Valerio dictatore delectum militum agente, variis populus stimulatus injuriis, tanquam a senatu atque cons. premeretur, Sacrum montem insedit armatus. Qua pernicie, quid atrocius? cum corpus a capite defectum perditionem ejus per quod spirabat meditabatur. Tum populus sibi tribunos plebis quasi proprios judices et defensores creavit, per quos contra senatum et cons. tutus esse posset. Eodem tempore Nehemias, concedente Xerxe Persarum rege, Judæam venit, muros, urbemque restituit. Sequenti anno Volsci contra Romanos bellum^a præparaverunt, et victi acie etiam Coriolos civitatem perdiderunt, quam habuerunt optimam. Anno 18 postquam reges ejecti erant, b expulsi ab urbe Romanus dux C. Martius, qui Coriolos ceperat Volscorum civitatem, ad ipsos Volscos contendit iratus, et auxilia contra Romanos accepit. Romanos sæpe vicit, usque ad quintum milliarius Urbis accessit, oppugnaturus etiam patriam suam, legatis, qui pacem petebant repudiatis, nisi ad eum mater Veturia et uxor Volumnia ex Urbe venissent. Quorum etiam c præcatione removit exercitum, quem submovere armis Roma non poterat. Atque hic secundus post Tarquinium fuit, qui dux contra patriam suam esset. In loco autem ubi oraverant, a marito suo ara facta est Fortunæ Muliebris. T. Geganius et P. Minutius cons. duo vel maxima omnium malorum abominamenta fames, et pestilentia sessam Urbem corripere. Cessatum est paulisper a præliis, sed tamen a mortibus non est. Veientes, et Etrusci graves hostes, adjunctis sibi finitimorum copiis in bella surgentes, obviis M. Fabio, et Cn. Man. cons. excipiuntur. Ubi post sacramentum jurationis, quo se Romani devotebant, nonnisi post victoriam ad castra redituros, adeo atrox certamen fuit, et victis, victoribusque par fortuna, ut amisso plurimo exercitu, occisoque in pugna Manlio consule, M. Fabius consul oblatum sibi a senatu triumphum suscipere recusaret, eo quod frater suus fortiter faciens in illa prælii tempestate cecidisset, iniquis: Quia tantis reip. detrimentis luctus potius debetur, quam triumphus. C. Fabio et L. Virginio cons. gloriosissima illa numero et viribus Fabiorum familia Veientanum sortita certamen, quantam reip. orbitalem casu suo intulerit, infamibus usque adhuc vocabulis testes sunt fluvius Cremera, qui perdidit, et porta quæ misit. Nam cum CCCVI Fabii vere clarissima

A Romani status lumina, speciale sibi adversus hostes Veientes decennii bellum expetivissent, promittentes senatui et populo per se omne certamen implendum, ita sunt profecti omnes nobiles, et qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent. Dehinc deducti in insidias circumventique ab hostibus omnes ibidem trucidati sunt, uno tantum ad denunciandam cladem reservato, qui propter ætatem puerilem duci non poterat ad pugnam. Post hæc census in Urbe habitus, et inventa per censum sunt ibi centum et decem et septem millia trecenti XVIII. Eodem tempore Porphyria virgo vestalis ob stupri crimen riva defossa est. Romæ ergo post Urbem conditam an. 359, suspensio ad modicum bello, gravis pestilentia, quæ semper ibi inducias, aut factas intercept, aut ut fierent coegit, per universam civitatem incanduit violenter, ut merito præcedente immani prodigio cælum ardere visum sit, quando caput gentium tanto morborum igne flagrav. Nam eo anno Ebutium et Servitium ambos cons. pestilentia consumpsit, militares copias plurima ex parte consecit, multos nobiles, præcipueque plebem, sæda tæbe delevit, quamvis jam etiam superiore quarto anno oborta lues eundem populum depopulata sit. Proximo dehinc anno cives exsules, servique fugitivi, duce Herdonio viro Sabino, Romam invaserunt, incenderuntque Capitolium. Ubi fortissime quidem Valerio consule et imperatore obstitere juniores, sed adeo atrox et grave discrimen prælii fuit, ut ipse quoque consul Valerius ibi fuerit occisus, et indignam de servis victoriam insuper etiam sua morte sedaverit. Sequitur annus in quo cum victo exercitu consul obsessus est. Nam Minutium eos congressi prælio populi Equi Volscique superarunt, et fugientem in Algidio monte, qui ab Urbe XII ferme milliario abest, fame ferroque cinxerunt: actumque infelicitur foret, nisi Quintius Cincinnatus, præcipuus ille dictator, arctatam obsidionem, oppresso hoste, solvisset. Qui repertus in rure, quatuor jugerum agrum possidens manibus suis colebat. Is cum in opere et arans esset inventus, sudore detergo, ab aratro accersitus ad fasces, togam^e prætextam accepit. Mox sumpto honore, instructoque exercitu, cæsis hostibus victor effectus liberavit exercitum; jugumque boum equis imposuit, victoriamque quasi stivam tenens, subjugatos hostes præ se primus egit. Anno qui proximo trecentesimo ab Urbe condita fuit, dum legati ab Atheniensibus propter Solonis leges deferendas missi ex-

^a A., reparaverunt.

^b A., H. et Eutropius: Expulsi ex Urbe. Q. Martius dux Romanus, qui Coriolos ceperat Vulscorum, etc.

^c A. habet: deprecatione superatus, ut Hersfeld. Cetera desiderantur in utroque, usque ad C. Flavio et L. Virginio cons. Inde sequuntur trecenti nobiles homines, qui ex Fabia familia erant contra Veientes bellum susceperunt soli, promittentes senatui et populo per se omne certamen implendum; ita sunt profecti omnes nobiles, et qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent, in prælio conciderunt. Unus omnino superavit ex tanta familia, qui propter ætatem puerilem duci non poterat ad pugnam. Simile quid de Leonida Lacedæmoniorum rege Herodotus, lib. VII, ubi nota bene quod auctor sequitur hic Livium, quem tamen refutat Dionysius, lib. IX.

^d A. legit: Inventa sunt civium CXVIII., CCCXIX. Sequenti tamen anno, cum in Algidio monte ab Urbe XII fere milliario Romanus obsideretur exercitus, L. Q. Cincinnatus Dictator est factus, qui agrum 4 jug. possidens manibus suis colebat. H. vero centum et decem et septem millia trecenti XIX. In reliquis cum Ambros.

^e H. habet prætextatam, et sequitur cum A.: Accepit, et cæsis hostibus liberavit exercitum, jugumque boum equis imposuit, victoriamque quasi stivam tenens subjugatos hostes præ se primus egit. Anno trecentesimo et altero ab Urbe condita imperium consulare cessavit, et pro duobus cons. decem facti sunt, qui summam potestatem haberent, ac decemviri nominati sunt. H. habet viri, pro Xviri. Sed cum primo anno bene egissent.

spectantur, arma Romana fames, pestilentiaque com-
pescuit.

Ipsa autem trecentesimo et altero anno ab Urbe
condita imperium consulare cessavit, et pro duobus
consulibus decem facti sunt, qui summam potestatem
habuerunt constituendarum legum Atticarum gratia, qui
a numero decemviri sunt nominati, quod magnum
seip. perniciem iniecit. Nam primus ex Decemviris,
eadentibus ceteris, solus Ap. Claudius sibi continuavit
imperium. Statimque aliorum conjuratio subsecuta est,
ut mora contempto, quo insigne imperii penes unum,
potestas autem communis erat omnibus, omnia propriis
libidinibus agerent, itaque inter cetera, quæ inso-
lentissima cuncti præsumebant, repente singuli cum
duodenis fascibus, ceterisque imperatoris insignibus
processerunt. Et novo improbo ordinationis incerto,
allegata legatione consului omicuit agmen tyrannorum,
duabus tabulis legum ad decem priores additis, agentes
insolentissimo fastu plurima. Et die quo deponere ma-
gis erat, cum iisdem insignibus processerunt.
Secundo anno ex his Ap. Claudius a Virginii cujus-
dam, qui honestis jam stipendiis contra Latinos in
monte Aligdo militabat, filiam virginem nomine Vir-
giniam stupravit. Quam quæ rem adactus Virginii
pater dolere libertatis et pudore dedecoris, protractam
ad servitutem filiam, in conspectu populi, pueri-
cida prostravit. Quæ populus necessitatis atrocitate per-
motus, et periculo libertatis admonitus, montem Aven-
tinum occupavit armatus, nec tueri armis libertatem
desiit, nisi postquam a decemviris potestas ablata
est, ipsique damnati sunt. Anno ab Urbe condita
515 per totum fere annum tam crebri tanque etiam
graves in Italia terræmotus fuerunt, ut de innumeris
quæstationibus ac ruinis villarum oppidorumque assi-
duis Roma quævis fatigaretur. Dehinc ita jugis et
torrida siccitas fuit, ut præsentis tunc futurique anni
opem gignendis terra fructibus abnegarit. Et his deni-
que temporibus Fidenates contra Romanos rebella-
verunt maximorum auxiliorum manu stipante. Auxi-
lium his præstabant Veientes et rex Veientium To-
lumnus. Quæ ambæ civitates tam vicinæ Urbi sunt,
ut Fidenæ et Veientium xviii milliario ab Urbe ab-
sint. Conjunxeruntque se his et Volsci. Sed a M.
Emilio dictatore, et L. Quinctio Cincinnato magistro
equitum victi, etiam regem perdiderunt. Fidenæ

A capta, et excisa. Tanta in ipsis Fidenis erat malo-
rum animorumque contentio, ut vel domesticæ cladis
superfusa forinsecus bella obliuerant, vel post damna
belloꝝ inducias relaxatas diversæ pestes cælo terra-
que exardescerent incessabili infestatione corrumpen-
rent. His denique temporibus gravissimo terræmotu
concussa Sicilia insula, exarsuantibus Etnæ mo-
sibus ignibus, favillisque calidis, cum detrimento plurimo
agrorum, villarumque vastata est. Tunc etiam Atlante
civitas Locridis adhærens terræ, continuo repentino
maris impetu abscissa, atque in insulam desolata est.
Atheniensium quoque civitatem misera pestis invasit,
dique depopulata est. Post xx annos iidem Veientiani
rebellaverunt. Dictator contra illos missus est Fu-
rius Camillus, qui primum eos vicit acie; mox etiam
B civitatem diu obsidens, cuniculis clam cepit, anti-
quissimam Italicæ, atque diuissimam. Inventamque ibi
statuam Junonis Moneta jussit Romam transferri.
Unus autem e militibus per jocum interrogavit simul-
crum an vellet ire Romam. Respondit: volo. Postea
cepit et Faliscos non minus nobilem civitatem, sed
commota est ei domi invidia, quasi prædam male di-
visisset, damnatusque ob eam causam expulsus est
ex civitate.

Dehinc irruptione Belgicorum Gallorum, et incendium
Urbis insequitur. Cui cladi audeat quispiam si potest
motus hujus temporis comparare, quamvis non æque
pendeat præteriti mali sabula, et præsentis injuria.
Igitur Galli Senones, duce Brenno, exercitu copioso
C freti, et robusta nimis, cum urbem Clusium obside-
rent, obsidione dimissa, totis viribus Romam contende-
runt. Hos ita dire irruentes Fabius cum exercitu con-
sul excepit, nec tamen obstiit; imo potius hostis ille
impetus Romanos quasi aridas segetes succidit, stra-
vis et transiit. Testatur hanc Fabii cladem fluvius
Allia, sicut Cremera Fabiorum. Non enim facile
aliquis similem Romanæ militiæ ruinam recenseret,
etiamsi Roma insuper incensa non esset. Patentem Ur-
bem Galli penetrant, trucidant rigentes simulacrorum
modo in suis sedibus senatores, eosque incendio domo-
rum crematos lapsu culminum suorum sepeliunt uni-
versos. Cumque jam humanæ vires eis omnino resister-
e non possent, Apollinem Delphicum consuluerunt. Re-
spondit deos secum et candidas puellas Gallis pugna-
p turas. Tunc in Alpibus nivibus oppressus Brenno cum

a H., pro Virginii, habet viri.

b A. et H., pro stupravit, corrumpere voluit, et
omiss. cet. seq.: Quam pater occidit, ne stuprum ad
decemvros sustineret, et egressus ad milites morit tu-
multum. Sublata est igitur decemviris, etc.

c In A. et H. intermedia non leguntur usque ad
Fidenates, et habent: Anno ab U. C. 512, Fidenates,
etc., usque ad Tolumnus. ita etiam pene ad verbum
Eutropius, ut inde facile conficere sit Miscellam
merito dici, ubi tam multa hic inserta et immista.
CANIS.

d Hinc non leg. cætera in A., H., B., et in Eutro-
pio, usque ad: Post xx.

e B. et H. ad verbum convenit cum Eutropio: Ex-
pulsus est ex civitate. Statim Galli Senones ad Urbem
venerunt, et victos Romanos xi milliario a Roma apud
flumen Alliam secuti, etiam urbem occupaverunt, ne-

que defendi quidquam nisi Capitolium potuit. Quod
cum diu obsedissent, et jam Romani fame laborarent,
a Camillo, qui in vicina civitate exsulabat, Gallis su-
perventum, gravissimeque victi sunt. Postea tamen ac-
cepto etiam auro mille librarum, ne Capitolium obside-
rent, recesserunt, sed secutus est eos Camillus, ita ce-
cidit, ut aurum quod his datum fuerat, et omnia que
ceperant militaria signa revocaret. Ita tertio triumphans
Urbem impressus est, et appellatus secundus Romulus,
quasi et ipse patriæ conditor. Circa hæc tempora Es-
ther putatur historia conscripta. Plato quoque philoso-
phus his temporibus fuisse perhibetur. Eutropius tamen
hinc primum lib. his verbis: patriæ conditor. Cætera
non habet. CANIS.

Ambrós. cum iisdem concord. Manuscriptis.
In Hersfeld.: Explicit lib. primus de Histor. Ro-
man.

omni suo exercitu deletus est. Igitur reliquam juventutem, quam constat vix mille hominum tunc fuisse, in arce Capitolini montis latitantem obsidione concludunt, ibique infelices reliquias fame et peste, desperatione et formidine, terunt. Captumque illico Capitolium fuerat, nisi clamore anseris excitatus Manlius restitisset. Qui cum diu eos obsiderent, et jam Romani fame laborarent, fragmenta panum pro lapidibus Galli projece-
runt. Quomohrem, accepto agro mille librarum, ne Capitolium obsiderent, ex Urbe recesserunt, sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod his

datum fuerat, et omnia quae ceperant militaria signa revocaret, quamvis pridem eos gravissime cecidisset. Ita tertio Camillus triumphans Urbem ingressus est, et appellatus est secundus Romulus, quasi et ipse patriae conditor. Igitur cum iidem Galli Capitolium obsiderent, C. Fabius Dorsuo flamen Quirinalis solemni die Gabinatus sacra perferens, per hostium tentoria ad Quirinalem montem contendit, et celebrato sacrificio rediit. Circa hæc tempora Esdra putatur historia scripta. Plato quoque philosophus his temporibus fuisse perhibetur.

LIBER SECUNDUS.

Anno ab Urbe condita 365^a sævissimo terræ motu Achaia universa commota est, et duæ tunc civitates, Bura, et Helice abruptis locorum devoratae. Igitur post captam Urbem primo dignitates mutatae sunt, et pro duobus consulibus facti tribuni militares consulari potestate. Hinc jam cœpit Romana res crescere. Nam Camillus eo anno Volscorum civitatem, quæ per lxx annos bellum gesserat, vicit, et Equorum urbem, et Sutrinorum, atque omnes deletis earumdem exerciti-
bus occupavit, et tres simul triumphos egit. Titus etiam Quintius Cincinnatus Prænestinos, qui usque ad Urbis Romæ portas cum bello venerant, persecutus ad flumen Alliam vicit: octo civitates, quæ sub ipsis agebant, Romanis adjunxit, ipsam Prænestem aggressus in dedicationem accepit. Quæ omnia ab eo gesta sunt viginti diebus: triumphus ipsi decretus est. Verum dignitas tribunorum militarium non diu perseveravit. Nam post aliquantum nullos placuit fieri, et quadriennium in Urbe ita fluxit, ut potestates ibi majores non essent. Præsumperunt tamen tribuni militares consulari potestate iterum dignitatem, et triennio perseverarunt. Rursus cons. facti. L. Genutius et Q. Servilius consulibus mortuus est Camillus, honorque ei secundus post Romulum^a delatus est. Anno ab urbe condita 384. His temporibus ingens universam Romam pestilentia corripuit: non, ut asolet, plus minusve solito tempore turbata temperies, hoc est, aut intempestiva hiemis siccitas, aut repentinus calor veris, aut incongruus humor æstatis, vel autumnii divitis pinguis et indigesta illecebra, insuper etiam expirata de Calabriae salibus aura corrumpens, et repentinis aëtarum infirmitatum afferre solita transcursus; sed gravis diuturnaque, et in nullo dispar sexu, in nulla ætate dissimilis, generali cunctos per biennium

B jugiter tabe confecit, ut etiam quos non egit in mortem, turpi macie exinanitos afflictosque dimiserit. Sequenti anno secutum est satis triste prodigium. Siquidem in medio Urbis^d foro terra dissiluit, vastoque prærupto, hiantia subito inferna patere. Quod dum diutius ita maneret, cunctisque terrorem inferret, tandem interpretantibus^e aruspiciibus claudi barathri amplitudinem posse, si in eo quod esset Romæ pretiosissimum mitteretur, voluntarie diu jactatis inaniter monilibus matronarum, M. Curtius quies Romanus, domo clarus, militiæ insignibus sumptis, cum equo se in id barathrum præcipitavit, sicque^f conclusum est. Post eum sacrificantes in eundem locum jecere fruges, et mox terra in suam naturam rediit. Anno ab Urbe condita 388 iterum Gallorum terribilis inundatio juxta Anienem fluvium ad quartum ab Urbe lapidem consedit, facile sine dubio, et pondere multitudinis, et alacritate virtutis, perturbatam occupatura civitatem, nisi otio et lenitudine sui (sic) torpuisset. Ubi atrocissimam pugnam singulariter inchoavit. L. Manlius juvenis nobilissimus de senatoribus, provocantem Gallum ad singulare certamen progressus occidit, et sublata torque aurea, colloque suo imposita, in perpetuum Torquati, et sibi, et posteris cognomen obtinuit. Statimque eos Quintius dictator, cruentissima congressione confecit. Fugati ex hoc prælio plurimi Galli, instauratis iterum copiis in bellum ruentes, a C. Sulpicio dictatore superati sunt. Post paululum quoque Tuscorum pugna sub C. Martio consecuta est, ubi confici datur quantum hominum cæsum sit, quando viii milia capta sunt Tuscorum. Censui iterum habitus est. Tertio anno, in iisdem diebus, Galli se in prædam per maritima loca, subjectosque campos ob Albanis montibus diffuderunt. Et cum Latini, qui a Romanis subacti erant, milites

^a A. et H. omnino cum Eutropio convenit: Anno 365 ab U. C., post captam autem primo, dignitates mutatae sunt, pro duobus cons., etc. Vide Livium, lib. vi.

^b Al., Hebrea.

^c A., B. et H.: Delatus est. His temporibus im-
mensa per continuum biennium Romanos pestis afflixit, sequentique anno secutum est satis triste prodigium, etc. Nam cætera absunt.

^d In A. non legitur foro.

^e A., H. et B.: Aruspiciibus, quod viri hominis se-

pulturam expeleret, M. Curtius eques Romanus se in barathrum armatus injecit, siquæ, etc.

^f In iisdem post conclusum est, ita legitur: Interea T. Quintius dictator adversus Gallos, qui in Italiam venerant, missus est. Hi ab Urbe quarto milliario trans Anienem fluvium consederunt. Ibi nobilissimus de senatoribus juvenis L. Manlius provocantem, etc. et mox cognomen accepit. Galli fugati sunt, mox per C. Sulpici-
um dictatorem victi. Non multo post a C. Marcio Tuscis victi sunt: et octo milia captivorum ex his in triumphum ducta.

præstare nollent, ^a a Romanis novo militum delectu habito, thrones electi sunt. Factæque legiones x, qui modus lx, vel amplius, armatorum millia efficiebat, adversus eos processerunt; parvis adhuc Romanis rebus, ^b tanta tamen in re militari virtus erat. Quæ cum profectæ essent adversus Gallos, duce L. Furio, quidam ex Gallis unum ex Romanis, qui esset optimus provocabat. Tunc se M. Valerius tribunus militum obtulit, et cum processisset armatus, corvus ei supra dexterum brachium sedit. Mox commissa adversus Gallum pugna, idem corvus alis et unguibus Galli oculos verberavit, ne rectum posset aspicere. Ita a tribuno Valerio interfectus, non solum victoriam ei, sed etiam nomen dedit. Nam postea idem Corvinus est dictus, ac propter hoc meritum annorum ^c xiii consul est factus. Occiso enim provocatore Gallo, alii omnes terrii, sparsimque fugientes, graviter trucidati sunt. Tunc siquidem dilata nox usque ad plurimam partem diei tendi visa est. Tunc etiam ^d saxa grandini mista nubibus cecidere. Eodemque tempore Magnus Alexander, magnus vero ille gurges misæriarum atque atrocissimus turbo totius Orientis, natus est. Anno ab Urbe condita 409 Latini, qui noluerant milites dare, hoc quoque a Romanis exigere cœperunt, ut unus consul ex eorum, alter ex Romanorum populo crearetur. Quod cum esset negatum, bellum ^e contra eos intulenter, Manlio Torquato, et Decio Mure consulibus, in quo bello unus consul interfectus est, alter exstitit impie parricida. Manlius enim Torquatus filium suum juvenem victorem, interfectorem Decii Tusculani nobilis equitis, et præcipue provocantis, atque insultantis hostis occidit. Alius vero consul, cum, iterato conflictu, illud cornu cui præerat, cædi atque affligi videret, inter confertissimos hostes sponte prolapsus occubuit. Manlius quamvis victor, occursum tamen nobilium juvenum Romanorum, qui legitime exhiberi solet in triumphis, parricida non meruit. Statuæ consulibus ob meritum victoriæ in rostris positæ sunt. Eo anno etiam Alexandria ab Alexandro Macedone condita est. ^f Anno autem post hunc sequente, Minutia virgo vestalis ob admissum incestum damnata est, vivaque obruta in campo qui nunc Sceleratus dicitur. At vero exin tempore interjecto, horresco referre quod gestum est. Nam Claudio Marcello et Valerio Flacco coss., incredibili rabie et amore acclerum Romanæ matronæ exarserunt. Erat vero sæ-

A dus ille ac pestilens annus, insectæ jam undique catervatim strages mortuorum egerebantur. Et adhuc tamen penes omnes de corrupto aere simplex credulitas erat, cum existente quadam ancilla indice, et convincente, primum multæ matronæ ut biberent venena quæ coze-rant compulsæ, dein simul quæ hausere consumptæ sunt. Tanta autem multitudo fuit matronarum in his facinoribus consciarum, ut trecentæ septuaginta damnatæ ex illis simul fuisse referantur. Anno ab Urbe condita 442, Alexander rex Epirotarum Alexandri illius Magni avunculus, transiectis in Italiam copiis, cum bellum adversus Romanos pararet, et circa finitimas Romæ urbes firmaret vires exercitus sui, auxiliaque vel sibi acquirere, vel hostibus subtrahere studens bellis exerce-retur, a Samnitibus, qui Lucanæ genti suffragaban-tur, maximo bello in Lucania victus et occisus est.

Anno ab Urbe condita 426, jam Romani potentes esse cœperant. Bellum enim in cxxx fere milliario ab Urbe gerebatur apud Samnitas, qui medii sunt inter Picenum, Campaniam, et Apuliam gentem, si opulentiam eorum quæras, aureis atque argenteis armis, et discolori veste, usque ad ambitum ornatos; si insidiarum fallaciam, saltibus fere, et montium fraude grassantes; si rabiem atque furorem, sacrilégis, humanisque hostiis in exitium ^g Urbis agita-tos; si pertinaciam, sexies rupto fœdere ipsis hosti-bus ^h animosiores. Romani ergo adversum Samnitas pro Campanis et Sidicinis bellum suscepere. Omnium siquidem, non modo Italiæ tantum, sed pene tote orbe terrarum pulcherrima Campaniæ plaga est.

ⁱ Nullum hospitalius navibus mare. Hic illi nobiles portus, Cajeta, ^j Misenus, Lucrinus, et Avernus, quædam maris ostia. Hic ^k amicti vitibus montes, ^l Gaurus, Falernus, Massicus, et pulcherrimus cunctorum Vesuvius. Urbes ab mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, ^m Herculaneum, Pompeii, et ipsa caput ur-bium Capua, quondam inter tres maximas Romam, Carthaginemque nominata. Pro hac urbe, ⁿ et pro his regionibus populus Romanus Samnitas invadit. L. Papyrius Cursor cum honore dictatoris ad bellum id profectus est. Qui cum Romam redisset, Q. Fabio Maximo magistro equitum, quem apud exercitum reliquerat, præcepit, ne se absente pugnaret. Ille occa-sione reperta feliciss. ^o dimicavit, et viginti millia D Samnitarum delevit. Ob quam rem a dictatore capite damnatus, quod se vetante pugnasset, ingenti favore

^a A., B. et H., post Romanis tantum thrones, etc.

^b Ita nimirum Paulus Diaconus Ms. semper magis Eutropii verba retinet. Canis.

^c A. 23, ita B. et H.

^d A., saxa de nubibus, etc.

^e A. habet, contra eos susceptum est, et ingenti pugna superati sunt, ac de his perdomitis triumphatum est: Stat., etc. Concordant B. et H., præterquam in voce his, cujus loco habent suis perdom., etc.

^f Hinc inserta omnia usque ad verba, Jam Romani; in Mss. enim non leguntur, neque in Eutropio:

^g A., Orbis.

^h H. hic insigni accessione auctior est: Animosiores: denique priusquam cum Romanis confli-gent, Alexandrum regem Epirotarum, germanum Olympiæ matris Alexandri Magni, qui trajectis in Italiam copiis,

bellum adversus Romanos parabat, Lucanis suffragium ferentes, maximo bello in Lucania vicere. In quo et ipse Alexander Epirota exstinctus est. Romani igitur adversus Samn., etc.

A. concordat cum H. usque ad in Italiam copiis, bellum; hinc sequitur in Lucania vicere, in quo, etc.

ⁱ A., B. et H., Nihil hospitalius mari.

^j In omnibus l.: Misenus, tepentes fontibus Bajæ, Lucr., etc.

^k A., pro amicti, amici.

^l A., Gaurus. B. et H., Laurus.

^m Hyrcolanum. B. et H., Hircolanum.

ⁿ Hæc duo verba non sunt in B. et H.

^o A., B., H., et Eutropius, dimicavit et Samnitas delevit.

militum et populi liberatus est, tanta Papyrio seditione commota, ut pene ipse interficeretur. ^a Post hæc Samnites circumspiciore cura, ac majore apparatu instructo, apud Caudinas Furculas condescerunt, T. Veturio, et Sp. Posthumio cons., omnesque copias Romanorum ibidem angustiis locorum, armisque conclusas ingenti dedecore vicerunt. Quorum dux Pontius in tantum abusus est victoriæ securitate, ut Hærennium patrem consulendum putaret, utrum clausos occideret, an parceret subjugatis, ut vivos tamen decori servaret, elegit. ^b Romanos enim ante sæpissime vinci et occidi, nunquam autem capi, aut ad delitionem cogi potuisse constabat. Itaque Samnites victoria potiti, universum Romanum exercitum turpiter captum, armis, vestimentisque nudatum, tantum iugulis vilioribus operimentis ob verecundiam corporum tegendam concessis, sub iugo missum, servioque subjectum, longum agere pompæ ordinem præceperunt. Sexcentis autem equitibus Romanis in obsidatulo receptis, oneratis ignominia, cæteris rebus vacuos consules remiserunt, sub tali tamen conditione pacis, qualis facienda Samnitibus placuit. Sed si fidem fœderis, quam sibi Romani servari a subiectis volunt, ipsi subiecti Samnitibus versassent, oodie, aut omnino non essent, aut Samnio dominante servirent. ^c Posteriore siquidem anno jubente Senatu infringunt Romani firmatam cum Samnitibus pactionem, eosque in bellum cogunt. Quod Papyrio cons. insistente commissum magnas strages utriusque populi dedit, cum hinc ira recentis infamiæ, inde gloria proximæ victoriæ pugnantes instimularent. Tandem Romani pertinaciter moriendo vicerunt, nec cædi pariter, nec cadere destiterunt, nisi posteaquam victis Samnitibus, et capto duce eorum cum septem militibus jugum reposuerunt. Deinde Papyrius Satricum, expulso præsidio Samnitico, expugnavit, et cepit. Hic Papyrius adeo tunc apud Romanos bellicosissimus ac strenuissimus habebatur, ut cum Alexander Magnus disponere diceretur, ab Oriente descendens, obtinere viribus Africam, atque inde in Italiam transire, Romani inter cæteros duces, tunc in publica re sua optimos, hunc præcipuum fore, qui Alexandri imperium sustinere posset, meditarentur. Eo tempore Appius Claudius Censor ingens aquam Claudiam induxit, et viam Appiam stravit. Circa hæc tempora Joaddus apud Hierosolimam pontifex exstitit, cujus frater Manasses templum in monte Garizim construxit ^d.

Anno ab Urbe condita 450, Fabio Maximo V, Decio Mure IIII, cons., quatuor florentissimi, fortissimique Italiæ populi in unum agmen fœdusque se collegerunt. Namque Etrusci, Umbri, Samnites et Galli uno agmine

^A conspirantes, Romanos delere conati sunt. Tremefacti hoc bello Romanorum animi, et labefacta fiducia est, nec ausi sibi totum sperare de viribus, dolo divisere hostes, tutius rati pluribus se bellis implicare, quam gravibus. Itaque, cum quibusdam suis ad depopulandos hostiles agros, in Umbriam, Etruriamque præmissis, Umbrorum, Etruscorumque exercitum redire ad tuitionem suorum coegissent, cum Samnitibus, et Gallis bellum inire properarunt. In quo bello, cum Gallorum impetu Romani premerentur, Decius cos. occisus est, Fabius tamen post magnam Decianæ partis stragem, tandem vicit. Eo prælio XI millia Samnitum, sive Gallorum cæsa, Romanorum vero VII millia ex Decii tantummodo parte, qui occisus est, extincta referuntur. Fuisse autem absque Etruscis, et Umbri, quos astu

^B Romani bello avocaverant, Gallorum et Samnitum peditem CXL millia CCCXXX, equitum vero XLVII millia Livius refert, et carpentarios mille in armis contra aciem steisæ Romanam. Sed, ut sæpe dictum est, semper Romanorum, aut domesticam quietem extraneis bellis interruptam, aut extraneos proventus morbis interioribus aggravatos, tantum ut omnimodis ingentes animi undecunque premerentur: hanc cruentam, tristisque victoriam pestilentia civitatis oneravit, et triumphales pompas obvia mortuorum exsequiæ poluerunt: nec erat cui de triumpho gaudium suaderetur, cum tota civitas, aut egris suspiraret, aut mortuis. Sequitur annus, quo instaurato a Samnitibus prælio victi sunt, atque in castra fugerunt. Postea vero Samnites novum animum, habitumque sumentes, hoc est,

^C deargentatis armis, et vesibus, paratoque animo, ni vincant, mori, bello sese offerunt. Adversum quos Papyrius Cos. cum exercitu missus, cum a præliis anguribus conjectantibus, congressi prohiberetur, irridens eos tam feliciter, quam constanter arripuit bellum, confectique. Nam in hoc prælio XII millia hostium cæsa, tria millia capta referuntur. Sed hanc quoque istius vere laudandam victoriam, quam aruspices impedire non potuerunt, oborti subito corrumpere morbi. Nam tanta ac tam intolerabilis pestilentia per triennium tunc corripuit civitatem, ut propter eam quacunque ratione sedandam libros Sibyllinos consularent, quibus jubebatur ut ab Epidauro Æsculapius exhiberetur. Missi sunt legati ad urbem Græcam, quos libenter

^D Epidaurii, atque humaniter susceperunt. Ibidem se legatis serpens ostendit, raro ab incolis nisi feliciter visus. Cumque per triduum familiariter apparuisset, cunctis inspectantibus subiti in triremem Romanam et in tabernaculo legati Q. Burgonii collectus quievit. Urbe profecti Romani sunt, anguis in navi semper apparuit: Antium ventum est, descendit serpens ad li-

^a Postea Samnites Romanos T. Veturio et Sp. Posthumio cons. apud Caudinas Furculas angustiis locorum conclusos ingenti, etc.

^b A., B. et H., omis. cæt. seq., nam universum.

^c Post jubente Senatu omnes habent pax cum Samnitibus firmata soluta est. Luciusque Papyrius consul adversus eos directus est. Qui adeo tunc apud Romanos bellicosissimus habebatur, ut cum diceretur Alexander in Italiam transgredi, Romani inter cæteros duces hunc præcipue eligerent, qui Alexandri impetum sustineret.

Congressi itaque Samnites cum Papyrio superati sunt, quorum septem mil. sub iugo missis. B. et H., sub jugum, Papyrius de Samnitibus triumphavit. Eo tempore Appius Claudius Censor aquam Claud., etc.

^d Hinc Mss., omis. cæt. usque ad verba P. Cornelius, Rufinus, sequuntur cum Eutrop. Samnites reparato bello Q. Fabium Max. vicerunt, tribus mil. hominum occisis. Postea cum pater ei Fabius Max. legatus datus fuisset, et Samnitas vicit, et plurima ipsorum oppida cepit. Deinde Pub. Cornelius, etc.

men templi *Æsculapii*, et triduo inter myrtos latuit, nec ad solitos cibos processit. Dehinc rediit ad navem. Cumque ventum esset ad Tyberim, enatavit in insulam, in qua illi templum est constitutum, et mox sanitas Romanis data est. Præterea altero abhinc anno Fabius Gurges cos. male adversum Samnites pugnavit. Namque amisso exercitu, tribusque millibus perditis, victus in Urbem refugit. Itaque cum senatus de summovendo eo deliberaret, pater ejus Fabius Maximus ignominiam filii deprecatus, legatum se filio iturum ultro obtulit, si illi depellendæ ignominia, et gerendi iterum belli facultas daretur. Qua impetrata, prælioque conserto, cum subito pugnantem filium cos., insistente Pontio Samnitum duce, et infestis hostium telis conclusum videret, in medium se agmen pius senex equo vectus ingressus. Quo facto permoti Romani, tota ibi incubuere acie, donec ipsum ducem Pontium deleto hostili exercitu victum, oppressumque ceperunt. Cæsa sunt in eo prælio xx millia, capta autem iv millia cum rege suo, plurimæque oppida. Deinde P. Cornelius Rufinus, M. Curius Dentatus ambo coss. contra Samnitas missi, ingentibus præliis eos confecere, ita ruinas ipsas urbium diruentes, ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur, nec inveniri facile possit. Tum bellum cum Samnitibus per an. XLIX ^a multa Romanorum clade actum, capti ducis destitutione ^b finitum est, neque ullus hostis fuit intra Italiam, qui Romanam virtutem magis fatigaverit ^c. Anno subsequente cum Sabinis a consule bellum gestum est, ubi quot milia hominum interfecta sint, quot capta, ipse consul ostendit. Qui cum in senatu magnitudinem acquisiti agri Sabini, et multitudinem captivorum referre vellet, numerum explicare non potuit. Anno ab Urbe condita CCCCLXIII Dolabella, et Domitio coss. Lucani, Brutii, Samnites quoque cum Etruscis, et Senonibus Gallis facta societate, cum rediretur contra Romanos bellum molirentur, Romani ad exorandos Gallos misere legatos. Quos cum Galli interfecissent, Cæcilius Prætor ob ulciscendam legatorum necem, et comprimendum tumultum hostium cum exercitu missus, ab Etruscis Gallisque oppressus interiit. Septem præterea tribuni militum in ea pugna occisi sunt, multi nobiles ibidem trucidati, xiv etiam milia militum Romanorum illo bello prostrata sunt.

Anno ab Urbe condita 464, Tarentini, qui in Italia ultimi sunt, Romanam classem forte prætereuntem e

^A spectaculo theatri prospectam hostiliter invaserunt, quinque tantum navibus vix per fugam elapsi: cætera retracta in portum classis, et profligata est, præfecti navium trucidati, omnes bello utiles cæsi, reliqui pretio venditi sunt. Continuo missi Tarentum a Romanis legati, ut de illatis quererentur injuriis, pulsati ab hisdem auctas injurias insuper retulerunt. His causis ingens bellum exortum est. Romanos, qui quantique hostes circumstreperent permetientes, ultima adegit necessitas, proletarios quoque in arma cogere, hoc est eos, qui in Urbe semper sufficiens prolis causa vacabant, militiæ ascribere, quippe cum frustra de prole cura est, nisi rebus præsentibus consulatur. Itaque irrui in universos Tarentinorum fines cum Æmilio cos. Romanus exercitus, igne, ferroque vastat omnia, plurima expugnat ^B oppida, injuriam insolenter acceptam crudeliter vindicat. Continuo Tarentinos plurimis finitimorum prædiis fultos, maxime Pyrrhus auxi Epri rex, qui ex genere Achillis originem trahebat, qui etiam in se ob magnitudinem virium, consiliorumque summam belli, nomenque transduxit. Nam Tarentum, utpote ex Lacedæmonis conditam, cognatamque Græciæ civitatem vindicaturus, totas vires Epri, Thessaliæ et Macedoniæ, elephantos etiam usque in id tempus invisos Romanis numero xx in Italiam primus invexit, terra, mari, viris, equis, armis, belluis, ad postremum viribus suis, dolisque terribilibus; nisi quod Delphici illius spiritus, quem magnum ipsi valem ferunt, responso circumventus, ambiguum exitum ejus fecit, qui non consulisset. Tumque primum Romani cum transmarino hoste dimicaverunt. Missus est contra eum cos. P. Valerius Levinus. Qui cum exploratores Pyrrhi cepisset, jussit eos per castra duci et ostendi omnem exercitum, tumque dimitti, ut renuntiarent Pyrrho, quæ cum Romanis agerentur ^C. Itaque apud Heracleam Lucaniæ urbem fluviumque Urim prima inter Pyrrhum regem, et Levinum Cos. pugna commissa est. Consumpta est gravissimo certamine dies, utrinque omnibus mori intentis, fugere nescitis. Introductos autem inter currentia agmina elephantos, forma truces, odore graves, mole terribiles, ut videre Romani, novo pugnandi genere circumventi, et territi, equis maxime pavitantibus diffugerunt. Sed postquam Minutius centurio quartæ legionis primus hastatus protentum in se tam ferocis belluæ uncum, quam manum vocant, gladio desecuit, et conturbatam dolore vulneris averti bello, atque in

^a Ab hoc loco ms. Hersfel. ad verbum convenit cum Eutropio, quem Merula edidit, usque ad illa verba in Eutropio fol. 20, v. 7, armis occupaverunt, obtineret, post quæ verba paulum variat Ms. Sic: obtineret. Cynens legatus, postera die quam ingressus Romanam fuerat, et equestrum ordinem, et senatum propriis nominibus salutavit. Pax tamen, quam offerebat, displicuit. Remandatum porro est a senatu, eum cum Romanis, nisi ex Italia decessisset, etc. Nam sequentia ad verbum item Eutropii sunt in Ms., usque ad illa verba in Eutropiana Merulae editione fol. 21, versu 15, Argos Græciæ civitatem occisus est. Post quæ verba ms. H. subdit: Apud Judæos hoc tempore pontifex max., Simeon, Onias filius, clarui, cui cognomenam Justus fuit. Dehinc Tarentini Pyrrhi morte comperita, etc. CANES.

^b A. pro finitum, sublatum.

^c A. Sequitur Interjectis aliquot annis iterum se Gallorum copie contra Romanos Tusci Samnitibus junxerunt; sed cum Romam tenderent Gneo Cornelio Labella cons. deleti sunt, eodem tempore Tarentinis, qui jam in ultima Italia sunt, bellum indictum est, quia legatis Romanorum injuriam fecissent. Hi Pirrum Epri regem contra Romanos auxilio poposcerunt, quia ex genere Achillis originem trahebat. Is mox ad Italiam venit, tumque, etc.

^d A. post agerentur. Commissa mox pugna, cum jam Pirrus fugeret, elephantorum auxilio vicit, quos incognitos Romani expaverunt; sed nox prælio finem dedit. Levinus tamen per noctem fugit. Pirrus Romanos inde cepit, et eos.

suos acriter sœvire compulsi, ejusque immoderata discursu perturbari atque permisceri capere, finis pugnae etiam de beneficio noctis impositus. Levinus tamen per noctem fugit. Romanos victos fuisse turpis fuga perdidit, quorum tunc cecidisse referuntur peditum XIV millia octingenti viginti, equites autem cæsi ducenti quadraginta sex, capti septingenti XII, signa amissa XXII. Pyrrhus Romanos, quos ceperat, summo honore tractavit, occisos sepelivit. Quos cum adverso vulnere et truci vultu etiam mortuos jacere vidisset, tulisse ad cœlum manus fertur, cum hac voce: Se totius orbis dominum esse potuisse, si tales sibi milites contigissent. Nam quantus e diverso numerus sociorum Pyrrhi fuerit extinctus, memorie traditum non est, maxime quia scriptorum omnium veterum mos est ex ea parte, quæ vicerat, occisorum non commendare numerum, ne victoriae gloriam maculent damna victoris: nisi forte cum adeo pauci cadunt, ut admirationem, terroremque virtutis augeat paucitas perditorum: sicut in prima congressione Persici belli apud Alexandrum Magnum fuit, cum inter quadringenta ferme millia hostium interfecta centum viginti equites, et novem tantummodo pedites in ejus exercitu defuisse referuntur. Sed Pyrrhus atrocitatem cladis, quam hoc bello exceperat, diis suis omnibus testatus est, affigens titulum in templo Tarentini Jovis, in quo hæc scripsit:

Qui invicti ante fuere viri, pater optime Olympi,
Hos et ego in pugna vici, victisque sum ab iisdem.

Et cum a sociis increparatur, cur se victum diceret qui vicisset, respondisse fertur: Na ego, si iterum eodem modo vicerò, sine ullo milite Epirum revertar. Interea Romanus exercitus postquam victus clam fugit de castris, miserabilem belli eadem gravioribus monstris auctam, accumulataque persensit. Nam pabulatores forte digressos, velut hostilis quædam suborta tempestas, cum horribili fragore cœli correptos diris fulminibus exussit. Quippe tringenta quatuor eorum idem turbo prosternit, duo et viginti semineces relictos, jumenta exanimata, et capta quam plurima, ut merito contigisse non in signum vespationis futura, sed ipsa vastatio referatur. Post id Pyrrhus conjunctis sibi Sannitiibus, Lucanis, Brutiisque, Romam perrexit: omnia ferro, ignique vastavit; Campaniam depopulatus est, atque Præneste venit, milliario ab Urbe XVII. Mox terrore exercitus, qui cum eo cos. secuebatur, in Campaniam se recepit. Legati de redimendis capitibus ad Pyrrhum missi: Pyrrhus Lyconem et Molosum obviam eis exire jussit. Ipse autem cum exornatis militibus precessit ad portam, et ita ab eo honorifice susceptis, captivos sine pretio Romam misit. Unum ex legatis Romanorum Fabricium sic admiratus, cum eum pauperem esse cognovisset, ut quarta parte regni promissa sollicitare voluerit, ut ad se transiret, contemptusque est a Fabricio. ^a Hincque cum Pyr-

rhus propter legatos Romanorum ingenti admiratione teneretur, legatum cum eis misit, qui pacem æquis conditionibus peteret, præcipuum virum Cyneam nomine: ita ut Pyrrhus partem Italiae, quam jam suis armis occupaverat, obtineret. Cyneas legatus postero die quam ingressus fuerat Romam, et equestrem ordinem, et senatum propriis nominibus salutavit, pax tamen quam offerebat displicuit. Remandatum est Pyrrho a senatu, eum cum Romanis nisi ex Italia recessisset, pactum non posse habere. Tum Romani jusserunt captivos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi eo quod armati capi potuissent, nec ante eos ad veterem statum reversuros, quam sibi notorum hostium occisorum spolia retulissent. Ita legatus Pyrrhi reversus est. A quo cum quaereret Pyrrhus, qualem Romam comperisset, Cyneas dixit, regem se patriam vidisse: scilicet tales illic fore omnes esse, qualis unus Pyrrhus apud Epirum et reliquam Græciam putaretur. ^c Secunda inter Pyrrhum et Romanos, P. Sulpicio et Decio cons., pugna in Apuliae finibus fuit, ubi clades belli ad utroque, sed maxime ad Pyrrhum, victoria ad Romanos concederet. Nam cum diu, cunctis obnixæ in mutuum eadem ruentibus, anceps belli penderebatur eventus, Pyrrhus transfixo brachio saucius prior cessit e prælio. Sed et Fabricius legatus tunc vulneratus est. Elephantum prima pugna sauciatus, atque in fugam cogi posse deprehensus, deinde subjectis inter posteriora et mollia ignibus exagitatus, insuper ardentem machinam furore trepido circumferentes exagitavit suus fuere. Cæsa sunt in ea pugna quinque millia Romanorum: de exercitu vero Pyrrhi viginti millia prostrata sunt: regis signa ablata sunt quinquaginta tria: Romanorum undecim amissa sunt. Pyrrhus Tarentum fugatus est. Interfecto anno contra Pyrrhum Fabricius est missus, qui prius inter legatos sollicitari non poterat quarta parte regni promissa. Tunc cum vicina castra ipse, et rex haberent, medicus Pyrrhi nocte ad eum venit, promittens veneno se Pyrrhum occisurum, si sibi aliquid polliceretur. Quem Fabricius vinctum reduci jussit ad propriam domum, Pyrrhoque dixit, quæ contra caput ejus medicus sponderet. Tunc rex admiratus eum dixisse fertur: ^d Iste est Fabricius, qui difficiliori honestate, quam sol a cursu suo averti potest. Pyrrhus vero fractus bello, Agathacle rege Syracusano mortuo, ad Siciliam accersitus imperium Syracusa concessit. Fabricius, victis Lucanis et Sannitiibus, triumphavit. Sed Romanorum miseria nullis cessat induciis. Consumitur morborum malis intercapedo bellorum: et cum foris cessatur a prælio, agitur introrsus ira de cælo. Nam Fabio Gurgite iterum, C. Genutio Clepsina cons., pestilentia gravis Urbem ac fines ejus invasit. Quæ cum omnes, cum præcipue mulieres, pecudesque corripiens, necatis in utero satibus futura prole vacuabat, et im-

XXI cæsa hostium, et ex Romanis tantum VI. Pirrus Taren., etc.

^d A., Ille pro Iste.

^e A., potest. Tunc rex ad Siciliam profectus est. Fabricius vic., etc.

^a A., ob quæ cum Pirrus Rom. ingenti admirat. teneretur, legatum misit, etc.

^b A., verum.

^c A. omiss. cæst. habet. Missi sunt contra Pirrum duces Pub. Sulpicius, et Decius cons., certamine commisso Pirrus vulneratus est, elephantum interfecti,

maturis partibus cum periculo matrum extorti abortus projiciebantur: adeo ut defutura successio, et defuturum animantium genus, adempto vitalis partus legitimo ordine crederetur. Consules deinde Curius Dentatus, et Cornelius Lentulus adversus Pyrrhum ^a missi sunt. Interea reversum ex Sicilia Pyrrhum Curius Dentatus eos. excepit, tertiumque bellum contra Epirolas apud Lucaniam in Arusinis campis gestum est. Itaque primo concursu cum Pyrrhi milites Romanorum impressione trepidarent, et circumspectantes fugam bello cedere molirentur, Pyrrhus elephantes ex subsidiis jussit induci. Romani assueti jam pugnare cum belluis, cum malleolis stuppa involutos, ac pice oblitos, uncis insuper aculeis tenaces praeparavissent, eosque flammatis in terga belluarum, turresque vibrarent, non difficile furentes, ardentisque belluas in eorum excidia, quibus subsidia fuerant, retorserunt. Octoginta millia peditum in illo praelio habere regem dicunt, equitum vero sex millia. Ex his caesa referuntur viginti tria millia, capti autem sunt quadringenti. Ipse a Tarento fugatus, castra ejus capta sunt. Curius in consulatu triumphavit, primusque Romae elephantos quatuor induxit. ^b Pyrrhus xv anno quam venerat ab Italia, victus aufugit, qui post multa, gravissimaque bella, quae gessit in Graecia, apud Argos Achaiae florentissimam urbem, Spartani regni aviditate seductus, saxo ictus occubuit. Cujus pollex de dextero pede remedio erat, si ejus rennes tumentes eo tetigisset. Qui cum ab Antigono victore jussus esset aruri, sic arsit, ut idem pollex igni inveni-retur intactus. Qui digitus aureo loculo inclusus est, et antiquissimo templo Dodonaei Jovis conditus est. Hoc tempore apud Judaeos pontifex maximus Simon Oniae filius claruit, cui cognomentum ^c Justus fuit. Tum quoque apud Romanos Sextilia virgo vestalis convicta, damnataque incesti, ad portam Collinam viva defossa est. Anno ab Urbe condita 470, Tarentini, Pyrrhi morte comperta, iterum nova adversum Romanos arma sollicitant. Carthaginiensiumque auxilia per legatos poscunt, et ^d accipiunt. Conserto praelio vicere Romani. Ibi jam tunc Carthaginenses quamvis nondum hostes adjudicati, vinci tamen a Romanis se posse senserunt. ^e Sequenti anno, magnam viscerum suorum partem severitas Romana concidit. Nam, adventante dudum Pyrrho, octava legio diffidens Romanae spei, novum scelus ausa, Reginenses omnes, quibus tunc subsidio praerat, interfecit, praedam sibi omnem, atque ipsum oppidum vindicavit. Hoc facinus in tam acceleratos defectores puniendum Genuitio cos. jussum est. Qui obsessa Reginorum urbe, captisque omnibus, ipse quidem in reliquos perfugas et latrones exercuit

^a A. omiss. ext. Ita: missi sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum ejus cecidit, ipsum Tarentum fugavit, castra cepit. Ea die caesa hostium xxliiij. Cur., etc.

^b A., Pirrus etiam a Tarento mox recessit, et apud Argos Graeciae civitatem occisus est. Apud Judaeos hoc temp., etc.

^c A., Justus fuit. Dehinc Tarentini, etc.

^d A., post accipiunt: Carthaginenses a Rom. vincuntur, quamvis, etc.

^e Reliqua usque ad C. Fab. non sunt in A., neque

A digna supplicia, Romanos vero milites integræ legionis Romam misit, qui jussu populi in medio foro virgii caesi sunt, securique percussi. Tunc sibi visa est Roma vincere, cum legionem suam integram occidit, quae profecto sine dubio victa fuisset, si eam hostili gladio perdidisset. C. Fabricio Luscino, C. Claudio Canina cos. legati Alexandrini a Ptolomæo missi Romam venere, et a Romanis amicitiam, quam petierant, obtinuerunt. Anno ab Urbe condita 471, obscaena et dira prodigia, vel visa Romæ, vel nuntiata sunt. Ac ædes Salutis ictu fulminis dissoluta, pars muri sub eodem loco de cælo, ut dicunt, tacta est. Lupi tres ante lucem ingressi Urbem semesum cadaver intulerunt, sparsumque membratim in foro ipsi strepitu hominum exterriti reliquerunt. Apud Formiam multis ictibus fulminum mœnia undique ambusta et dissoluta sunt. Apud agrum Calenum repente flamma scisso hiatu terræ eructata, tribus diebus, tribusque noctibus terribiliter exæstuans, quinque agri jugera exhausto penitus ubertatis succo in cinerem extorruit, ita ut non solum fruges, sed et arbores cum imis stirpibus absumpsisse referatur. Sequenti abhinc anno, Quintio Gulone, et Fabio Pictore cos. Picentes bellum ^f commovere. Consules P. Sempronius et Appius Claudius adversum Picentes duxerunt exercitum, et cum directæ intra jactum teli utraque acies constitissent, repente ita immaniter cum nimio et horrendo fragore terra tremuit, ut stupore miraculi utrumque pavescitum agmen hebesceret. Diu attoniti utrique populi hæsitavere, præjudicata incæpti conscientia. Tandem procurso concitato iniere certamen. Triste adeo istud bellum fuit, ut merito dicatur tantum humanum sanguinem susceptura, etiam cum gemitu horrissono tunc terra tremuisse. Romani autem pauci admodum eo praelio, qui evasere, vicerunt, et de his triumphatum est. Conditæ a Romanis civitates Ariminum in Gallia, et Beneventum in Samnio. Tunc etiam a Romanis ^g Croton invaditur. Anno ab Urbe condita 487, inter multa prodigia sanguis e terra, lac visum est manare de cælo. Nam et plurimis scaturiens e fontibus cruor effluxit, et de nubibus guttatim in speciem pluviae lacte dimisso diri, ut ipsis visum est, terras imbres irrigaverunt. M. Attilio Regulo, L. Julio Libone cos. Salentinis in Apulia bellum indictum est, captique sunt cum civitate simul Brundusini, et de his triumphatum est.

^h Cum jam clarum urbis Romæ nomen esset, arma tamen extra Italiam mota non fuerant. Ut ergo cognosceretur quæ copiae Romanorum essent, census est habitus. Tum inventa sunt capita civium ducenta ⁱ nonaginta millia trecenta triginta quatuor, quando in duobus aliis mss. B. et H., A. tamen pro vinci habet superari.

^f A. et H., commovere, et ab insequentibus cos. Pul. Sempronio, Appio Claudio victi sunt, et de his triumph., etc.

^g Uterque pro Croton habet Cothrona invaditur. Eo tempore pluribus locis e fontibus cruor fluxit, et de nubibus in specie pluviae lac descendit. Marc., etc.

^h A. B., H., et Eutropius: Anno cccclxxvii, cum jam cl., etc.

ⁱ A. habet xcu.

quam a condita Urbe nunquam bella cessassent. ^a **Eo** A tempore Carthaginienses dato adversum Romanos auxilio Tarentinis, cum per legatos a senatu arguerentur, turpissimum rupti fœderis labem præsumpto accumulavere perjurio. Tunc etiam Vulsienses Etruscorum florentissimi luxuriæ pœna perierunt. Nam cum licentia in consuetudine prærogata servos suos passim liberos facerent, conviviis allegarent, conjugii honestarent, libertini in partem potestatis recepti, plenitudinem per scelus usurpare meditati sunt: et liberati servitutis iugo, ambitu dominationis exarserunt: et quos dominos subditi æquanimitè dilexerunt, eos jam liberi, quos dominos fuisse meminerant, execrati sunt. Itaque conspirantes in facinus libertini, quorum tanta manus fuit, ut sine controversia superiores essent, correptam suo tantummodo generi urbem vendicant, patrimonio, conjugia dominorum sibi per scelus usurpant, extorres dominos procul abigunt. Qui miseri exsules, egentesque Romam deferuntur. Ubi ostentata miseria, querelæque defleta, per Romanorum severitatem, et vindicati sunt, et restituti. Anno ab Urbe condita 481, pestilentia ingens apud Romam conflagravit, cujus atrocitatem significare contentus sum, quia verbis explicare non possum. Si enim spatium temporis, quo mansit, inquiratur, ultra biennium vastando porrecta est: si depulatio quam egerit, census indictus est, qui non quantum hominum deperisset, sed quantum supersuisset, inquireret: si violentia, qua affecerit, Sibyllini libri testes sunt, qui eam cælesti ira impositam responderunt. Sed ne quemquam quasi tempestate cavillationis offendat, quod Sibylla quasi iratos deos dixerit, nos iram cælestem dixisse videamur: et audiat, et intelligat, quia hæc, et si plerumque per aeris potestates fiunt, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fiunt. Eodem tempore Caparronia virgo vestalis incesti rea suspensio periiit; corruptor ejus, consciique servi supplicii affecti sunt. Anno ab urbe condita 483, Appio Claudio, Quinto Fulvio consulibus, Mamertinis, quorum Messana nobilis Siciliæ civitas erat, et auxilia contra Hieronem Syracusanum regem, et Pænorum copias Hieroni junctas petierant, Appium Claudium eos, cum exercitu misere Romani: pugnaque commissa, Appius Claudius de Pœnis et rege Siciliæ triumphavit Hierone. Insequenti anno M. Valerio, et T. Otacilio coss. in Sicilia a Romanis res magnæ gestæ sunt.

^a A. post cessasset habet, et contra Afros bellum susceptum est. Primum Appio Claudio, Q. Fulvio coss. in Sicilia contra eos pugnatum est, et Appius, etc.

Ms. B., et H. ad verbum in sequentibus conveniunt cum Eutropio editionis Merulæ, nisi quod hæc pauculæ variae lectiones sint. Ms. II. Duilium vocat, quem Eutropius Duilium. H., primam clipeam Africæ civitatis. Eutropius, primam Clypeam Africæ civitatis. Cætera omnia sunt Eutropiana usque ad illa verba: septuaginta quatuor civitates in fidem accepit, quæ in Eutropiana edit. Merulæ sunt fol. 23, vers. 17, post quæ verba in ms. B., et H. hæc sequuntur: Inter hæc apud fluvium Bagrada Regulus serpentem miræ magnitudinis occidit, cujus corium centum viginti pedum longitudinem habuit, Romamque delatum, aliquandiu cunctis miraculo fuit. Tunc victi Carthagenen-

Taurominitani, Catinenses, et præterea quinquaginta civitates in fidem acceptæ. Tercio anno in Sicilia contra Hieronem Siculorum regem et Pænos bellum paratum est, ab Appio Claudio cos., qui tam celeriter Syracusanos Pænosque superavit, ut ipse quoque rex rerum magnitudine perterritus, ante se victum quam congressum fuisse prodiderit. Qui exin fractis viribus, amissaque fiducia, cum omni nobilitate Syracusanorum pacem a Romanis supplices rogavit, jussuque consulum dedit argenti ducenta ^b talenta. Consules accepto argento, Agrigentum adierunt Siciliæ civitatem, ibique præsidia Pænorum operibus valloque cinxerunt. Cumque inclusus ea obsidione senior Annibal imperator Pænorum ad summam egestatem redactus esset, Hanno dux novus Carthaginiensium cum equitibus mille **B** quingentis, et triginta millibus peditum, triginta etiam elephantis ex improvise intercessit, expugnationemque civitatis paulisper distulit, sed continuo civitas capta est. Pæni maximo bello victi, et profligati, undecim elephantum in potestatem redacti, Agrigentini sub corona omnes venditi sunt, et de his secundo Romæ triumphatum est. Annibal senior exinde facta eruptione cum paucis diffugit. Quinto anno Punici belli, quod contra Afros gerebatur. ^c Cn. Cornelio Asina, C. Duilio coss. cum Annibal senior oram Italiæ maritimam instructa septuaginta navium classe vastaret, Romani et ipsi classem fabricari atque instrui præceperunt. Quod **C** Duilius cos. celeriter implevit. Nam intra sexaginta dies quam arbores cossæ essent, centum triginta navium classis deducta in anchoris stetit. Cornelius Asina alter cos. cum sedecim navibus rostratis, quas liburnas vocant, Liparen insulam petiit: ubi ab Annibale, quasi ad colloquium pacis evocatus, punica fraude captus, atque in vinculis necatus est. Quod ubi mox Duilius alter cos. audivit, et ipse cum triginta navibus rostratis, quas Liburnas vocant, adversus Annibalem profectus est. Commissoque navali prælio, Annibal amissa navi, qua vehebatur, scapha subductus aufugit. Triginta et una naves ejus capta, tredecim mersæ, tria millia hominum occisa, septem millia capta referuntur. Neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti terra, jam etiam mari plurimum possent. Postea Carthaginienses C. Aquilio Floro, L. Cornelio Scipione coss. Hannonem in locum Annibalis subrogatum pro Sardiis et Corsis defensandis navali prælio præfecerunt. Qui a

D ses pacem a Romanis petiverunt: quam cum Regulus nollet nisi durissimis conditionibus dare, Afri auxilium a Lacedæmonis petiverunt, et a duce Xantippo, qui a Lacedæmonis missus fuerat Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. Nam duo tantum ex omni Rom. exercitu refugerunt, quingenti cum imp. Regulo capti sunt: triginta millia occisa. Regulus ipse in catenas conjectus. Hac tempestate Ptolomæus Philadelphus, etc.

^b A. omis. cæst. post talenta: Afri in Sicilia victi sunt, et de his triumphatum est: Quinto, etc.

^c A. hinc legit: Primo Romani Gaius Duilius, et Gneo Cornelio Asina coss. in mari dimicaverunt paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. Consul Cornelius deceptus est, Duilius commisso prælio Carthaginiensium ducem vicit, xxxi naves cepit, xiv mersit, viii hostium cecit. viii occidit. Neque, etc.

Scipione Cos. victus, amisso exercitu ipse confertiss. hostibus se immiscuit, ibique interfectus est. Scipio Corsicam et Sardiniam vastavit, multaue millia inde captivorum abduxit, triumphum egit. Eodem anno tria millia servorum, et tria millia navalium sociorum in urbis Romæ excidium conjurarunt, et nisi maturata proditio consilium prævenisset, destituta præsidio civitas servili manu perisset. Anno ab hoc proximo Calatinus Cos. Camerinam Siciliae urbem petens, temere in angustias deduxit exercitum, quas Pænorum copiae jamdudum præstruxerant. Cui cum omnino nulla, vel obsistendi, vel evadendi facultas esset, Calphurnii Flammæ virtute et opera liberatus est. Qui lecta trecentorum virorum manu incessum ab hostibus tumultum occupavit, et in se Pænos omnes pugnando convertit, donec Romanus exercitus obsessas angustias hoste non urgente transiret. Cæsi sunt in eo bello omnes, solus Calphurnius, quamvis confossus vulneribus, et cadaveribus obiectus, evasit. Annibal senior a Carthaginensibus iterum classi præpositus, infelicitur cum Romanis navali prælio congressus et victus, ab exercitu seditione orta, etiam lapidibus coopertus interiit. L. Manlio Vulsone, M. Atilio Regulo coss. bellum in Africam translatum est contra Amilcarem Carthag. ducem. ^a Atilius cos. Liparen, Melitamque insulas Siciliae nobiles pervagatus evertit. Coss. in Africam bellum jussi transferre, cum trecentis triginta navibus Siciliam petierunt. Quibus Amilcar Pænorum dux, et Hanno classi præfectus occurrit. Conserto navali prælio, Carthaginenses in fugam versi, sexaginta et quatuor naves perdidērunt: Romani viginti duas amiserunt. Victores coss. in Africam transvecti sunt, primamque omnium Clypeam urbem in deditionem receperunt. Inde Carthaginem petentes, trecenta, aut eo amplius castella depopulati sunt, infesta Carthagini signa circumtulerunt. ^b Manlius cos. Africa cum vietricie classe discedens, viginti et septem millia captivorum eam ingentibus spoliis Romam revertis. Atilius Regulus cos. in Africa ^c remansit, bellum Carthaginensium instruxit, contra tres Carthaginensium duces dimicans, id est, Asdrubales duos et æcilius ex Sicilia Amilcarem, atrocissimum cum eis bellum gessit, in quo cæsa sunt Carthaginensium decem et octo millia, captivavit quinque millia, decem et octo elephantem cepit, octoginta et duas civitates in deditionem accepit. Iter cum exercitu faciens, haud procul a flumine Bagrada castra posuit: ubi cum plurimos militum aquandi necessitate ad flumen descendentes serpens

^a A. hinc sequitur in mari pugnavit, victusque est; nam perditis LXIV navibus retro se recepit.

^b A. Manlius victor Romam rediit, et XXVIII captivorum reduxit. Atil., etc.

^c A. post remansit. Is contra Afros aciem instruxit, contra tres Carthaginensium duces dimicans victor fuit, XVIII hostium cecidit, v m cum XVIII elephantis cepit, LXXI civitates in fidem accepit. Inter hæc apud fluvium Bagradam Regulus serpentem miræ magnitudinis occidit, cuius corium CXX pedum longitudinem habuit, Romamque delatum aliquandiu, etc.

^d A. pro Regulo Romanis petiverunt. Quam cum Regulus nollet nisi durissimis conditionibus dare, Afri auxilium a Lacedæmoniis petiverunt. Et duce Xan-

tippe magnitudinis devoraret. Regulus ad expugnandam bestiam cum exercitu profectus est. Sed nihil in tergo ejus proficientibus jaculis, atque omni telorum jactu irritum, quæ per horrendam squamarum cratem quasi per obliquam scutorum testitudinem labeantur, mirumque in modum, ne corpus læderent, ipso corpore pellebantur, cum insuper magnam multitudinem mortuum comminui impetu, propter anhelitum etiam pestiferum exanimari videret, balistas deferri imperavit, per quas murale saxum spinæ ejus incussum, compagem totius corporis solvit, ac mox circumventa telis facile oppressa est. Corium autem ejus Romam devectum, quod fuisse centum viginti pedum spatio ferunt, aliquandiu cunctis miraculum fuit. Igitur Carthaginenses fracti bellis et cladibus exinaniti, pacem a ^d Regulo poposcerunt. Sed cum intolerabiles, et duras pacis conditiones audissent, tutius rati sese armato mori, quam miseros vivere, pretio non solum Hispanorum, vel Gallorum auxilia, quæ jamdudum plurima habebant, sed etiam Græcorum comparanda duxerunt. Itaque Xantippum Lacedæmoniorum regem cum auxiliis accersitum, ducem bello præfecerunt. Xantippus, inspectis Pænorum copiis, atque in campum deductis, longe in melius mutato apparatu, pugnam cum Romanis consensit. Ingens ibi Romanorum virorum multitudo fuit. Nam triginta millia Romanorum militum in illa tunc congressione prostrata sunt. Regulus ille dux nobilis cum quingentis viris captus est, et in catenis coniectus. Decimo demum anno Punici belli, nobilem Carthaginensibus triumphum præbuit. Xantippus tam audacis facti conscius, rerum instabilium mutationem timens, illico ex Africa migravit in Græciam. Ille tempestate Ptolemæus Philadelphus Judæos, qui in Egypto erant, liberos esse permisit, et vasa Eleazaro pontifici Jerosolymorum votiva transmittens, divinas Scripturas in Græcam vocem ex Hebræa lingua per LXX interpretes transferri curavit, quas in Alexandrina bibliotheca habuit, quam sibi ex omni genere literaturæ comparaverat. Igitur ^e M. Æmilius Paulus, Servius Fulvius Nobilior coss. audita captivitate Reguli, et clade exercitus Romani, transire in Africam cum classe trecentarum navium jussi, Clypeam petunt. Eo confestim Carthaginenses cum pari classe venerunt, nec differri potuit navale certamen. Æmilius cos. centum et quatuor naves Carthaginensium dimersit, triginta cum pugnatoribus cepit, præterea triginta et quinque millia hostium, aut occidit, aut cepit, milites suos ingenti præda ditavit.

tippe, qui a Lacedæmoniis missus fuerat, Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. Nam duo tantum ex omni Romano exercitu refugerunt, quingenti cum imp. Regulo capti sunt, xxx m occisi. Regulus ipse in catenas coniectus. Hæc temp., etc.

^e Hersfeldensis codex, M. Æmilio, Paulo Servio Fulvio Nobilitore coss. ambo Romani coss. ad Africam profecti, et cætera, in quibus ad verbum cum Eutropio convenit, nisi quod Ms. legit ex quadringentis sexaginta navibus, ubi Eutropius 464. Item ubi Eutropius, et H. legit quindécim millia hostium, aut occidit, aut cepit, Bongarsii codex Ms. legit: quintum decimum hostium. A. pariter cum C. Bongarsii ommissa particula præterea.

Romanorum autem novem navibus depressis, mille A centum periere milites. Consules apud Clypeam castra posuerunt. Duo Hannones Pænorum duces, eo rursus cum magno exercitu venerunt: prælioque commisso novem millia perdiderunt, et subacta Africa tunc fuisset, nisi quod tanta fames erat, ut diutius exercitus expectare non posset. Consules et victrices classes, cum ad Italiam prædis onusti remearent, infandum naufragium circa Siciliam passi sunt. Nam de quadringentis sexaginta navibus, octoginta vix abjectis oneribus servari potuerunt, neque ullo tempore tanta maritima tempestas audita est. Romani tamen statim ducentas naves reparaverunt, neque in aliquo animus his a infractor clade fuit. Hoc tempore nummus argenteus primus in Urbe b signatus est. Deinde Amilcar dux Pænorum cum exercitu in Numidiam, Mauritanianque missus, postquam hostiliter, cruenturque in universos egit, quod Regulum libenter suscepisse dicerentur, mille argenti talentis, et viginti millibus boum reliquos condemnavit: principes omnium populorum patibulo affixit. Terio anno, sicut semper indomitius furor cito periculum obliviscitur, Servilius Cepio, et Sempronius Blesus coss. cum ducentis sexaginta c navibus in Africam transiecti, universam oram maritimam, quæ circa Syrtes jacet, depopulati sunt, atque in superiori progressi, captis cæcisque civitatibus plurimis, ingentem prædā ad classem duxerunt. Idem cum ad Italiam redirent, circa Palinuri promontorium, quod a Lucanis montibus in altum excurrit, illi scopulis centum quinquaginta naves onerarias, nobilemque prædā crudeliter acquisitam, infeliciter perdidērunt. Itaque cum continuæ calamitates Romanis displicerent, decrevit senatus ut a d maritimis recederetur, et tantum sexaginta naves ad præsidium Italiæ salvæ essent. Quod quidem decretum continuo adacti indomita cupiditate ruperunt. Præterea Cotta Consul in Siciliam transgressus, plurimis præliis adversum Pænos, et Siculos terra marique pugnavit, et per totam Siciliam partim hostium, partim etiam sociorum inhumatas strages reliquit. L. Cæcilio Metello, e C. Furio Placido consulibus, f Asdrubal dux novus Carthaginiensium cum elephantis centum et triginta, equitum peditumque amplius triginta millibus Lilybæum venit ex Africa, et continuo cum Metello Cos. apud Panormum pugnam consenuit. Sed Metellus vim magnam belluarum timens, prius eas magno usus constitto, vel in fugam, vel in mortem egit,

a A. pro infractor, infractus.

b Idem pro signatus est figuratus est, et omiss. cæf. Servilius, etc. Ita pariter in B. et II., omnesque conveniunt cum Eutropio.

c A. post navibus habet ad Africam profecti naufragium passi sunt. Itaque, etc.

d A., maritimis præliis rec., etc.

e Eutrop., C. Furio Pacillo. A. et H., C. Furio Placido.

f A. Hinc legit Metellus in Siciliam Afrorum ducem cum cxxx elephantis, et magnis copiis venientem superavit xx m hostium, cecidit vi, et xx elephantos cepit, reliquos errantes per Numidas, quos in auxilium habebat collegit, et Romam deduxit ingenti pompa, cum cxxx elephantorum numerus itinera omnia compleret.

et sic facile, quamvis magnam vim hostium superavit. Viginti millia Carthaginiensium in eo prælio cæsa sunt, elephantis quoque viginti et sex interfecti sunt: centum quatuor per Numidas errantes, quos in auxilium habebat, cepit, et per Italiam duxit, qui maximum Italicis populis spectaculum præbuerunt. Asdrubal cum paucis Lilybæum profugit, atque absens a Pænis capite damnatus est. Post hæc fessi tot molis Carthaginenses, petendari esse a Romanis pacem, et permutationem captivorum decreverunt. Ad quam rem Atilium Regulum ante ducem Romanorum, quem jam per quinque annos captivum detinebant, inter cæteros legatos sub sacramento præcipue mittendum putaverunt. Ille Romanam cum venisset, inductus in senatum, nihil quasi Romanus egit: dixitque se ex illa die, quæ in potestatem Afrorum venisset, esse Romanum desiisse. Itaque et uxorem a complexu suo removit, et senatui persuasit, ne pax cum Pænis fieret, illos enim fractos tot casibus spem nullam habere, tanti non esse, ut tot millia captivorum propter unum se et senem, et paucos qui ex Romanis capti erant, redderent, itaque obtinuit. Nam Afros pacem petentes nullus admisit. Ipse Carthaginem rediit, offerentibusque Romanis ut eum Romæ tenerent, negavit se in ea urbe mansurum, in qua postquam Afris serverat, dignitatem honesti civis ultra habere non posset. g Igitur regressum ad Africam, resecatis palpebris, ut usque ad mortem cruciatu intolerabili, ac dolore vigilaret, atque ut staret semper radium solis intuens, illigatum in machina necaverunt. Alter deinde Atilius Regulus, et Manlius Volso, ambo bis coss. cum classe ducentarum navium et quatuor legionibus Lilybæum profecti sunt, quod oppidum in promontorio situm Romani obsidere conati, superveniente Hannibale, qui Hamilcaris filius fuit, victi, majore exercitus sui parte perditâ, ipsi ægre evaserunt. Post hos Claudius cos. cum classe cxxx navium ad Drepani portum contra hostem profectus est. Ubi mox excepit classe Pænorum, dum contra auspicia dimicasset, statim superatus est. Et ipse quidem cum triginta navibus Lilybæum in castra confugit: reliquit omnes; hoc est, lxxx cum pugnatoribus capti sunt, cætera demersæ: novem millia militum cæsa, viginti millia capta referuntur. C. quoque Junius cos. collega Claudii Pulchri universam classem naufragio amisit, exercitum tamen salvum habuit, quia vicina littora erant. Anno etiam sequenti classis Pœnica in Italiam transit, ejusque

Post hæc mala Carthaginenses Regulum ducem, quem ceperant petiverunt, ut Romam proficisceretur, et pacem a Rom. obtineret, ac permutationem captivorum faceret. Ille, etc.

g A. et H., Regressus igitur ad Africam, circuncisis palpebris, ut usque ad mortem cruciatu intolerabili ac dolore vigilaret, demum omnibus suppliciis extinctus est. Post Claudio Pulchro, Gaio Junio coss. (II. tamen non habet C.) Claudius contra auspicia pugnavit, et a Carthaginiensibus victus est. Nam ex cxxx navibus cum xxx fugit, xc cum pugnatoribus capti demersæ sunt. Alius quoque Consul naufragio classem amisit, exercitum tamen salvum habuit, quia vicina littora erant. Atque, etc.

plurimas partes longe lateque vastavit. Dum hæc agerentur, apud Judæam pontificatum post Eleazarum suscepti Manasses avunculus ejus. ^a Interea Lutacius Catulus cum classe trecentarum navium in Siciliam transectus est, et ibi dum apud supradictam Drepanum civitatem pugna conseritur, dum inter primores pugnat, transfixo femore ægerrime, cum jam obrueretur ereptus est. Porro autem Pœni cum quadringentis navibus magnisque copiis ad Siciliam duce Hannone concurrunt. Nec Lutacius segnior, imo consilia Pœnorum mira celeritate prævenit. Postquam proximæ sibi utrorumque classes apud Egades insulas contra Lilybæum civitatem Siciliæ per totam noctem, intertextis propemodum anchoris steterunt, orta luce prior Lutacius signum bello dedit. Crudescente pugna victus Hanno navem avertit, et dux fugæ primus fuit. Aliquanta cum eo pars exercitus sui Africam petiit, alii confugere Lilybæum: septuaginta et tres naves Punicæ captæ sunt: centum triginta demersæ: triginta et duo millia hostium capta, cæsa quatuordecim millia fuerunt. Nunquam in mari tantis copiis pugnatum est. Infinitum auri, et argenti prædæ in potestatem Romanorum redactæ. Ex classe autem Romana duodecim naves mersæ. Pugnatum est vi Idus Martii. Lutacius deinde ad Erycinam civitatem, quam Pœni tenebant, venit: ibique duo millia Carthaginensium conserta pugna interfecit. Tunc Carthaginenses præcipiti festinatione ad Lutacium cos., ac deinde Romam mittunt, orant pacem, quam illico consequuntur. Captivi Romanorum, qui tenebantur a Carthaginensibus, redditi sunt. Etiam Carthaginenses petivere, ut redimi eorum captivos liceret, quos ex Afris Romani tenebant. Senatus jussit sine pretio eos dari, qui in publica custodia essent: qui autem in privatis tenerentur, ut pretio dominis reddito Carthaginem redirent, atque id pretium ex fisco magis, quam a Carthaginensibus solveretur. Carthaginenses sane sub hac conditione cum Romanis pa-

^a A. Hinc sequitur, Gaio Lutatio Catulo, Aulo Postumio Alino coss. anno 12 belli Punici a Catulo bellum contra Afros commissum est. Profectus est cum ccc navibus in Siciliam, Afri contra ipsum cccc naves paraverunt: nunquam in mari tantis copiis pugnatum. Lutacius Catulus navem æger ascendit, vulneratus enim in pugna superiore fuerat. Contra Lilybæum civitatem Siciliæ pugnatum est ingenti virtute Romanorum. Nam lxxiii Carthaginensium naves captæ sunt, xxv demersæ, xxxiii hostium capta, xiii occisa, infinitum auri, argenti, prædæ in potestatem Romanorum redactum. Ex classe Rom. xii naves submersæ. Pugnatum est vi id. Marti. Statimque Carthaginenses petiverunt, tributaque est his pax. Captivi, etc. H. concordat cum Ambro-

siæ fecerunt, ut Sicilia, Sardiniaque decederent, et per continuos viginti annos eis persolverent puri argenti tria millia talentorum. His diebus Judæorum pontifex Onias Simonis Justi filius clarus habebatur. ^b Anno ab Urbe condita 507, repentina subversio ipsius Romæ prævenit triumphum Romanorum. Neque enim temere dixerim, quam non vel modicam lætitiā Romæ superveniens repente quando gravissimus luctus oppressit. Siquidem Q. Lutacio Catulo, A. Mantlio cos. diversæ ignium, aquarumque clades pene absumpsere Urbem. Nam Tiberis insolitis auctus imbribus, et ultra opinionem, et diuturnitate, et magnitudine redundans, omnia Romæ ædificia in plano posita delevit. Diversæ qualitates locorum ad unam convenere perniciem: quoniam, et quod segnior redundatio tenuit, madefacta dissolvit: et quæ cursus torrentis invenit, impulsæ deiecit. Aquarum gravissimam cladem, gravior ignis secuta vastatio est. Qui ignis (incertum unde surrexit) plurimas civitatis partes pervagatus, cum hominum, domorumque miserabilem stragem fecit, tum etiam tantum opum uno consumpsit incendio, quantum plurimæ et peregrinæ victoriæ conferre non possunt. Dehinc, cum omnia in circuitu fori depopularet, ædem Vestæ corripuit, unde etiam Metellus cum arsueros deos eripit, viz brachio semistulatus aufugit. T. Sempronio Graccho, C. Valerio Falcone coss. bellum Faliscis intulerunt. Quæ civitas Italiæ opulenta quondam fuit, quam ambo coss. intra sex dies, quam venerant, transierunt, xv millibus hostium cæsis, pace concessa, agro tamen ex medietate sublato. Eodem anno etiam Galli Alpini novi Romani extitere hostes, adversus quos sorte varia bellatum est. Nam in primo conflictu Valerio cos. tria millia cecidere Romanorum: secundo xiv millia Gallorum cæsa, duo millia capta sunt. Sed ob priorem cladem ^c triumphus consuli denegatus est.

siano, et uterque cum Eutropio, ut notavit Canisius, præterquam in numero navium demersarum et hostium occisorum.

^b A. et II., post habebatur. Tunc etiam Q. Ennius poeta Tarenti nascitur: qui post Romæ docuit, contentus unius ancillæ ministerio. Q. Lutatius, A. Mallius coss. creati sunt, bellum Faliscis intulerunt (quæ civitas Italiæ opulenta quondam fuit) quod ambo consules intra sex dies, quam venerant transegerunt, xv hostium cæsis, cæteris pace concessa, agro tamen ex medietate sublato. Quibus verbis etiam finit Eutrop. lib. 11.

^c In edit. Canis. vitiose, triumphans.

LIBER TERTIUS.

Finito igitur Punico bello, ^a quod viginti tres annos tractum est, jam Romani clarissima gloria noti, L. Cornelio Lentulo, Fulvio Flacco coss. legatos ad Ptolomæum regem Ægypti miserunt, auxilia pro-

mittentes, quia rex Syriæ Antiochus ei bellum intulerat. Ille Romanis gratias egit, auxilia non accepit: jam enim fuerat illa pugna transacta. Eodem tempore potentissimus rex Siciliæ Hiero Romam venit ad

^a A. et II., quæ per xxii annos transactum est, Romani jam clarissima gloria noti, legatos ad Ptolomæum, etc. Eutropius etiam habet annos xxii.

ludos, et ducenta millia modiorum tritici populo A dono^a dedit. T. Manlio Torquato, C. Attilio Balbo cons. Sardinia rebellavit auctoribus Pœnis : unde mox Sardi subacti, et oppressi sunt : Carthaginiensibus autem violatoribus pacis, quam ipsi poposcissent, inferri bellum decretum est. E contra Carthaginienses pacem suppliciter poposcere : et cum bis missis legatis nihil profecissent, post etiam eorum decem principibus bis æque supplicantibus nil impetrarent, novissime Hannonis minimi hominis inter legatos oratione mervuerunt. Hoc anno porta Jani Gemini clausa est, quia nusquam eo anno bellum erat : quod sub Numa Pompilio rege provenerat. Anno ab Urbe condita 517, Amilcar dux Carthaginiensium ab Hispanis in bello, cum aliud bellum adversum Ro. clam pararet, occisus est. L. Postumius Albinus, Cn. Fulvius Centimalus cons. bellum contra Illyricos sequenti^b gesserunt anno, eo quod legati Romanorum ab Illyriis interfecti sunt. Post cum ipsis Illyriis atrocissimum bellum gestum est, in quo multis oppidis, oppidulisque deletis, reliqui se Fulvio, Postumioque cons. dederunt : ac tum primum ex Illyriis triumphatum est. Tertio deinceps anno miseram civitatem sacrilegis sacrificiis male petentes funestavere Pontifices. Nam decemviri consuetudinem præcæ superstitutionis egressi, Gallum virum, et Gallam feminam, cum muliere simul Græcæ, in foro Boario viros defoderunt. Sed obligamentum hoc magicum in contrarium continuo versum est. Namque diras illas, quas fecerant externorum mortes, sædissimis suorum cædibus expiavere. Siquidem L. Æmilio Paulo, C. Attilio Regulo cons. magna formidine consternatus est senatus defectione Cisalpinæ Galliæ, cum etiam ex ulteriore Gallia ingens adventare exercitus nuntiaretur, maxime Gesatorum, quod nomen non gentis, sed mercenariorum Gallorum est. Itaque permoti cons. totius Italiæ ad præsidium imperii contraxere vires. Quo facto, in utriusque cos. exercitu octingenta millia armatorum fuisse feruntur, sicut Fabius historicus, qui huic bello interfuit, scripsit. Ex quibus Romanorum et Campanorum fuerunt peditem cccxlviii millia ducenti : equitum vero viginti sex millia sexcenti : cætera multitudo sociorum fuit. Commisso prælio apud Aretium Attilius cos. occisus est. Octingenta millia Romanorum, nec saltem tanta, quanta eos terrere debuit, cæsa sui parte,

fugerunt. Nam tria millia eorum tunc interfecta historici tradunt. Quod ideo ignominiosius turpiusque est, tam paucis amissis tanta agmina diffugisse, quod se in aliis victoriis non viribus animorum pervalluisse, sed bellorum proventibus prodiderunt. Quinam enim, rogo, in exercitu Romanorum crederet numerum istum fuisse saltem, non dico fugisse? Post hæc secundum cum Gallis prælium gestum est, in quo plane xl millia Gallorum trucidata sunt, et triumphus Ænilio decretus est. Gallorum quidem animi feroces, corpora plusquam humana erant : sed experimento deprehensum est, quod virtus eorum, sicut primo impetu major quam virorum est, ita sequens minor quam feminarum. Alpina enim corpora humecto cælo educata habent quiddam simile nivibus suis : cum mox calore exarserint pugnae, statim in sudorem eunt, et levi motu quasi sole laxantur. Hi Brittomaro duce non prius posituros se baltea juraverunt, quam Capitolium Romæ^c ascendissent. Quod et factum est. Nam victos eos Æmilius in Capitolio discinxit. Et quia dux eorum de Romano milite Marti suo torquem auream devotasset, de ipsius^d Ariobistonis, reliquorumque Gallorum torquibus aureum trophæum Jovi erexit^e. Sequenti anno Manlius Torquatus et Fulvius Flaccus cons. contra Ligures primum trans Padum Romanas duxere legiones. Pugnatum est ibi cum Insucribus Gallis, quorum interfecta sunt viginti tria m. : quinque millia capta sunt. Eo deinde anno, qui huic proximus fuit, dira Urbem terruere prodigia. Namque in Piceno flumine sanguis effluxit : apud Faliscos cælum visum est ardere : et Arimini noctem multa luce claram effulsisse : ac tres lunas distantibus cæli regionibus exortas apparuisse : et Romæ Cn. Domitii bos locutus est, dicens : Cave tibi, Roma. Carnes etiam e cælo lapsæ sunt, quarum pars ab avibus intercepta est, pars incorrupta diu jacuit. Tunc quoque magno terræ motu Caria et Rhodus insulæ adeo concussæ sunt, ut labentibus vulgo tectis ingens quoque illa colossus rueret. Eodem anno Flaminius cos. contemptis auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, adversus Gallos conflixit, et vicit. In quo bello novem millia Gallorum cæsa, septem et decem millia capta sunt. Post hoc M. Claudius Marcellus, Cn. Cornelius Scipio, contra Gallos pugnaverunt. Marcellus cos. deinde

^a A. pro dedit, exhibuit. Hinc Lucio Cornelio Lentulo, Fulvio Flacco cons., quibus iterum Romam venerat, etiam contra Ligures intra Italiam bellum gestum est. Nam iidem cons. primi trans Padum Romanas duxere legiones. Pugnatum est ibi cum Insucribus et Liguribus, quorum interfecta sunt viginti tria millia, quinque millia capta, et de his triumphatum est. Sequenti anno in Piceno flumine sanguis effluxit, et apud Tuscos cælum ardere visum est, et Arimini nocte multa luce fulgente tres simul lunæ apparuerunt. Carthaginienses tamen bellum reparare tentabant, Sardinenses, qui ex conditione pacis Romanis parere debbant, ad rebellandum impellent. Venit tamen Romani legato Carthaginiensium, et pacem impetravit T. Manlio Torquato, Cn. Attilio Fulvio cons. de Sardinia triumphatum est, et pace omnibus locis facta, Romani nullum bellum habuerunt : quod his post Romanam conditam semel tantum Numa Pompilio rege contigerat. L. Postum., etc.

^b H. concordat cum Ambros. paucis exceptis, nam pro ccm habet cc etiam contra Ligures, legit etiam Ligures. In Piceno flumine : in Piceno flumen, etc.

^c A., et multis civitatibus captis etiam reges in dedicationem acceperunt : ac tum primum de his triumphatum est. Æmilio cos. ingentes Gallorum copię Alpes transierunt, traditumque est a Fabio historico, qui eo bello interfuit pccm. hominum parata ad id bellum fuisse. Sed res per eos. tantum prospere gesta xlm, etc.

^d H. pro pccm habet lxxm in cæteris cum nostro.

^e A. et H., incendissent.

^f A., Aurio bistonis.

^g A. continuat : Aliquot deinde annis post contra Gallos in Italia pugnatum est. Finitoque bello M. Claudio Marcello Cn. Corn. Scipione cons. Marcellus, deinde cum impru. etc. H., pugnatum est, finitumque bello.

eum imprudens in manus Gallorum incidisset, omniaque infesta vidisset, nec evadere posset, in medium hostium irrupit. Quibus inopinata audacia percussis, regem quoque eorum ^a Viridomarium nomine occidit. Atque ubi spes salutis vix fuerat, inde opima detulit spolia. Postea cum collega ingentem copiam Gallorum peremit, et inter multa Insubrium, quos ad deditionem coegerat, oppida, Mediolanum quoque urbem florentissimam expugnavit, et cepit. Grandem prædæ Romam pertulit, ac triumphans Marcellus spolia ^b Galliæ regis stipiti imposita humeris suis venit. Minutius Rufus, P. Cornelio coss. Ilistris bellum illatum est, quia latrocinati naves Romanorum fuerant, quæ frumenta exhibebant, ac multo Romanorum sanguine fuso perdomiti sunt. Hac tempestate Judæorum pontifex Simon Oniæ filius exsistit. ^c Emergit hic paululum antiquus ille Romanorum improba laudis etiam de præsumptis parricidiis appetitus. Nam Fabius Censorius Fabium Buteonem filium suum furti insinulatum interfecit: dignum scilicet facinus, quod pater vel parricidio plotendum duceret, quod ne leges quidem insinulatum pecunia, aut summi exsiliū circa quolibet hominum scelus censuerunt.

Anno ab urbe condita 534 bellum Punicum secundum Romanis illatum est per Annibalem Carthaginensium duce, qui jamdudum Hamilcari patri ad aras juraverat, cum adhuc novem esset annorum, se, ut primum posset, adversum Romanos pugnaturum: qui idem tamen hoc somnium præviderat: juvenem humana forma augustiorem, qui se hortaretur in excidium Italiæ, auctore Jove, secuturum. Deinde post tergum respiciens, intueri sibi visus est serpentem vastum cuncta populantem, audire etiam cæli fragorem, necnon et nimbos cum maligna luce cæli visere: interrogavitque juvenem præeuntem quid subsequatur? Ille ad hæc: Vides, inquit, excidium Italiæ, cætera permittite fati. Annibal ergo Saguntum florentissimam Hispaniæ civitatem Romanis amicam oppugnare aggressus est, annum ætatis agens ^d vicesimum. Huic Romani per legatos denunciavere, ut bello abstinere. ^e Is Legatos Romanorum ad se missos injuriosissime a conspectu suo etiam abstulit. Romani etiam Carthaginem miserunt, ut mandaretur Annibali, ne bellum contra socios Romani populi gereret. Dura responsa a Carthaginensibus data sunt. Saguntini interea fame victi sunt, et octavo demum mense capti ab Annibale ultimis poenis afficiuntur. Quibus hoc ante portenderat triste prodigium. Nam cum pene mulier enixa esset, in uterum regressus infans civitatis excidium significavit. Hujus tantæ cladis Annibal auctor poscitur. Tergiversantibus Pœnis, dux

^A legationis Fabius: Quæ, inquit, mora est? In hoc ego sinu bellum, pacemque porto, utrum eligis? Suecismantibus: Bellum. Igitur, inquit, accipite. Et excusso in media Curia togæ gremio, non sine horrore, quasi plane sinu bellum ferret, effudit. Tum P. Cornelius Scipio cum exercitu profectus est in Hispaniam, Tib. Sempronius in ^f Siciliam. Annibal, relicto in Hispania fratre Asdrubale, Pyrenæos montes transiit, inter ferocissimas Gallorum gentes ferro viam aperuit, et nono post demum die a Pyrenæo ad Alpes pervenit. Ubi dum montanos Gallos repellere eum ab ascensu obtinentes bello superat atque invias rupes igni, aceto, ferroque rescindit, quadriduum commoratus, quinto demum die cum maximo labore ad plana pervenit. Traditur ad Italiam cum centum millibus pedum et xx millibus equitum, xxxvii simul elephantos addaxisse. Interea multi Ligures et Galli Annibali se junxerunt. Sempronius Gracchus, cognito ad Italiam Annibali adventu, ex Sicilia exercitum Ariminum trajecit. P. Cornelius Scipio Annibali apud Ticinum primus occurrit, commissoque prælio, fugatis suis, et pene omnibus extinctis, ipse a filio Scipione admodum prætextato, qui post Africanus cognominatus est, qui vix egressus pueritiam fuerat, ab ipsa morte liberatus est: saucius tamen in castra rediit. Pugnatum est deinde eodem Cos. ad Trebiam fluvium, iterumque Romani pari clade superati sunt. Sempronius Gracchus et ipse apud eundem anem cum Annibale confixit, amissoque exercitu pene solus evasit. In eo tamen bello etiam Annibal sauciatus est. Tunc se Annibali multi Itali dedere: qui posteaquam in Etruriam ^h primo transiret, in summo Apennino tempestate correptus biduo mansit, et continuo immobiliter nivibus cum exercitu conclusus est. Ubi magnus hominum numerus, jumenta quam plurima, elephanti pene omnes frigore perierunt. Diris tunc etiam Romani prodigiis terrii sunt. Nam et solis orbis minui visus est, et apud Arpos ⁱ palmæ in cælo visæ. Sol quoque pugnasse cum Luna. Apud Capenas interdum duas ^j lunas ortas. Imbre saxatili Picena regio verberata. In Gallia iisdem temporibus lupus e vagina gladium sustulit vigili. In Sardinia sanguinem duo scuta sudarunt. Faliscis scindi cœlum velut magno hiatu vium est. Apud Antium quoque metentibus messoribus cruentas spicas in corbem decidisse visum est, et pluviam deciderunt cruentam. Igitur Annibal ad Thusciam ^k veniens, sciens Flaminium Cos. solum in castris esse, quo celerius imparatum obrueret, primo vere progressus arripuit propiorem, sed palustrem viam: et tum forte Sarnus fluvius luto redun-

^a A. et H., Vitrodmarum.

^b A., Galli Stipici. H. Galli Stipiti.

^c Ilinc A. et H.. Eodem anno bellum Punic., etc.

^d A. et H. post vicesimum, habent copias congregatis CLM. Huic, etc.

^e Ambo, hic legatos admittere nolui. Rom.

^f Post Siciliam uterque habet bellum Carthaginensibus indictum est. Annibal, etc.

^g Idem post transiit: Alpes adhuc tum ea parte

invias sibi patefecit. Traditur ad Italiam LXXX pedum, xx equitum, septem et trig., etc.

^h A., primo vere.

ⁱ A. et H., palmæ.

^j Utrique duæ lune ortæ sunt. In Sard., etc.

^k Post, veniens leg. sin A. et H., Flaminio Cos. occurrit, ipsum Flaminium incernit, Romanorum xxv casa sunt, ceteri diffugerunt. Missus, etc.

dans, pendulos et dissolutos campos reliquerat, de quibus dictum est :

Et quæ rigat æquora Sarnus.

In quos cum exercitu progressus Annibal, nebulis maxime, quæ de palude exhalabantur, prospectum auferentibus, magnam partem sociorum, jumentorumque perdidit. Ipse autem uni elephanto, qui solus superfuera, supersidens, viæ difficultatem evasit. Sed oculum quo jamdudum in Alpib. æger erat violentia frigoris, vigiliarumque ac laboris amisit. Ubi vero proximis castris Flamini consulis fuit, vastatione circumjacentium locorum Flaminium in bellum excitavit. Hæc pugna ad Trasumenum lacum facta est, ubi exercitus Romanus infelicissima arte Annibalis circumventus, funditus truncidatus est : ipso quoque Cos. occisus, viginti quinque millia Romanorum in eo prælio cæsa sunt, sex millia capta referuntur, et cæteri diffugerunt. De exercitu Annibalis duo millia ceciderunt, tanta clade Romana : maxime cum ita ad pugnandum intentus ardor exstiterit, ut gravissimum terræ motum, qui tunc forte tam vehemens factus est, ut urbes diruisse, montes transluisse, discidis rupes, et flumina retrorsum coegisse referatur, pugnares omnino non senserint. Quo quidam miles Romanus ita vulneratus est, ut uti manibus non valeret, cui cum quidam Numida detraxerit spolia vellet, cervicem hostis invasit ulnis, eique nares atque aures morsu detruncavit. Interea missus adversus Annibalem postea a Romanis Q. Fabius Maximus, is eum, differendo pugnam, ab impetu fregit. Nam per summa montium juga, et abditos nemorum saltus castra ponens, Annibalis fervorem elusit. Cumque in prælium eum evocare Annibal non posset, vastatis agris Italiæ, Maximi cunctatoris villæ pepercit, ut vel sic proditiōnis suspitionem Romanis de eo offerret. Sed bene nota Fabii fides calliditatem Annibalis irritam dedit Romanis. Interea Maximus, inventa occasione, pugnavit et vicit. Victus quoque Annibal, fertur de Fabio dixisse suis ita : Nunquid non dixi vobis, quod montana hæc nubes maxima nos in campo vi tempestatis obrueret ? Anno ab Urbe condita 540, L. Æmilius Paulus, P. Terentius Varro Coss. contra Annibalem mittuntur, Fabioque succedunt. Qui Fabius ambos consules monuit, ut Annibalem callidum et impatientem ducem non aliter vincerent quam prælium differendo. Verum cum impatientia rerum Varronis consulis, contradicente altero consule, id est Æmilio Paulo, apud vicum, qui Cannæ appellatur, in Apulia pugnatum esset, ambo Coss. ab Annibale vincuntur. Nam cum comperisset Annibal^a Ausidium amnem ingentes auras proflare mane, quæ arenarum et pulveris vertices agerent, sic direxit aciem, ut tota vis a tergo suis, Romanis in ora et oculos incideret. Eaque de causa Romanorum exercitum stravit. Nam in ea pugna quadraginta

^a A. et H., post elusit, moxque inventa occasione vicit. Victus, etc.

^b A., Fidem.

^c A. et H. inde continuant. In ea pugna tria millia Afrorum pereunt, magna pars de exercitu Annibalis sauciatur. Nullo tamen, etc. H., Nulla.

^d H., nobiles viri ccc, militum xlm.

^e A., Venesum.

A quatuor millia Romanorum intersecta sunt. De exercitu vero Annibalis tria millia cæsa sunt, et magna pars sauciata. Nullo tamen Punico bello Romani adeo ad extrema interectionis addicti sunt. Perit in eo Cos. Æmilius Paulus : qui dum saucius in quodam saxo resedisset, offerente ei Lentulo equum, quo fugeret, ut cladi superesset, noluit : atque ibi perdidit donec ab hostibus preceptus est. Perierunt autem ibi consulares, aut prætorii viginti, senatores capti, aut occisi triginta, nobiliores viri trecenti, pedestrium militum quadraginta millia, equitum tria millia quingenti. Varro Cos. cum quinquaginta equitibus Venesum fugit. Nec dubium est ultimum illum diem Romanis status futurum fuisse, si Annibal mox ad pervadendam Urbem contendisset. Sed sic successu belli elatus est, ut neminem civium suorum in castra submitteret, sed responsa eis per interpretes daret. Machabalem quoque Lacedæmonium, et ipsum sæpe contemneret, qui ei creberrime pollicebatur brevi se in Capitolio cœnaturum, si dispositio sua omnimodis audiretur. Interea Varro Romam rediit, gratiaque ei a Senatu et populo actæ sunt, quod Remp. non desperaret. Non autem vitæ cupiditate, sed Reip. amore se superfuisset, reliquo ætatis suæ tempore approbavit. Nam barbam, capillumque submitit, et postea nunquam recubans cibum cepit. Honores quoque, cum ei a populo deferrentur, renuntiavit, dicens : felicioribus magistratibus Reip. opus esse. Annibal igitur Romanis obtulit, ut captivos redimerent : responsumque est ei a Senatu, eos cives non necessarios, qui cum armati essent, capi potuissent. Ille omnes postea variis suppliciis interfecit. Idem quibusdam ima pedum amputavit, alios in castris binos inter seipos dimicare compulsi, maxime fratres aut consanguineos : nec prius spectaculum antebatur, quam unus cædibus superfuisset, sed et ipse jugulandus, et pro testimonio victoriæ suæ tres motios annulorum aureorum Carthaginem misit, quos ex manibus interfectorum Romanorum equitum, senatorumque et militum detraxerat. Usque adeo autem ultima desperatio Reip. apud residuos Romanos fuit, ut senatores de relinquenda Italia, sedibusque querendis consilium ineundum putarent. Quod auctor Cæcilio Metello confirmatum fuisset, nisi Cornelius Scipio tribunus tunc militum, idem qui post Africanus est dictus, districto gladio, deterruisset, singulis mortem inferre minitans : ac potius pro patriæ defensione in sua verba omnes jurare coegit. Romani vero ad spem vitæ, quasi ab inferis respirare ausi, dictatorem Decium Junium creant, qui, defectu habito, ab annis decem et septem immaturæ inordinatæque militiæ quatuor legiones undecunque contraxit. Tunc etiam servos spectati roboris ac voluntatis, vel oblatos, vel, si ita

^f A. et H., desperasset, et mox, pro honores, honoribus.

^g A. et H., post opus esse, legunt : In omnibus his tamen malis nemo Romanorum pacis mentionem habere dignatus est. Servis, quod nunquam ante, manumissis, et milites factis. Post eam pugnam multe Italiæ civitates, quæ Rom. paruerunt, se ad Annib. transulerunt : Annib. Rom., etc.

opus fuit, publico pretio emptos, sub titulo libertatis sacramento militiæ adegit. Arma quæ deerant, templis detraxerunt, egentis ærario privatæ opes refusæ sunt. Itaque quæstus ordo, ita plebs trepida, oblita studiorum, in commune consuluit. Junius quoque dictator antiquum Romanæ miseriæ factum recolens, pro supplemento exercitus, edicto velut asylo patefacto, homines, quicumque sceleribus ac debitis obnoxii essent, impunitate promissa, militiæ mancipavit, quorum numerus ad sex m. virorum fuit. Campania vero, vel potius omnis Italia ad Annibalem, desperata penitus Romani status reparatione, defecit. Post hoc L. Postumius prætor adversum Gallos pugnare missus, cum exercitu cæsus est. Deinde Sempronius Gracchus, Q. Fabio Max. coss. Claudius Marcellus ex prætore proconsul designatus, Annibalis exercitum prælio fudit primus. Qui post tantas Reip. ruinas, spem fecit Annibalem posse superari. Interea in Hispania, ubi Asdrubal frater Annibalis remanserat cum magno exercitu, ut eam totam Afris subiceret, a duobus germanis Scipionibus Romanis ducibus vincitur. Perdit in ea pugna triginta quinque m. hominum, ex his capiuntur decem millia, occiduntur xxv millia. Mittuntur ei a Carthaginiensibus ad reparandas vires copiarum^a xxii millia peditum, et ivm equitum, elephantum xx. Celtiberos milites, quam primam externam manum Romani in castris habere cæperunt, pretio sollicitatos, ab hostium societate in sua castra duxerunt. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano quodam in insidias inductus occisus est. Centenius Penula centurio sibi ultro bellum adversus Annibalem petit. A quo cum octo millibus militum, quos in aciem deduxerat, cæsus est. Post hæc Cn. Fulvius prætor ab Annibale victus, amisso exercitu, vix evasit. Annibal multas civitates Romanorum per Apuliam, Calabriam, Brutiamque occupavit. Quo tempore etiam rex Macedoniæ Philippus ad eum legatos misit, promittens auxilia contra Romanos, sub hac conditione, ut, deletis Romanis, ipse quoque contra Græcos ab Annibale auxilia acciperet. Captis igitur legatis Philippi, et re cognita, Romani in Macedoniam M. Valerium Levinum ire jusserunt, T. Manlium Torquatulum proconsulem in Sardiniam. Nam etiam ea sollicitata ab Annibale Romanos deseruerat. Ita uno tempore quatuor locis pugnabatur: in Italia contra Annibalem, in Hispania contra fratrem ejus Asdrubalem, in Macedonia contra Philippum, in Sardinia contra Sardos, et alterum Asdrubalem Carthag. Is a T. Manlio proconsule, qui ad Sardiniam missus fuerat, vivus captus est, occisa cum eo xii millia, capti mille quingenti; et sic a Romanis Sardinia subacta est. Manlius victor Asdrubalem,

^a A. H., et E., xiiii.

^b H., Centurius Penula cent. decerni sibi ultro bellum. A., Centurius, etc.

^c Hinc cætera desiderantur in Ms: H. usque ad illa verba dimisit Hispanos. A. vero sequitur: Anno 4, postquam ad Italiam Annibal venit Cn. Ful. proconsulem, xi præterea tribunos, et xviii militum interfecit. Marcellus consul cum Annibale apud No am triduum continuum dimicavit. Primo die pari pugna

A et captivos Romam reportavit. Interea etiam Philippus a Levino in Macedonia vincitur, et in Hispania a Scipionib. Asdrubal, et Mago tertius frater Annibalis. Pudet recordationis. Quid enim dicam? improbitatem magis, an miseriam Romanorum? imo verius vel improbam miseriam, vel miseram improbitatem. Quis credat eo tempore, quo ærarium populi Romani egenam stipem privata collatione poscebat, miles in castris nonnisi aut puer, aut servus, aut sceleratus, aut debitor, ne sic quidem numero idoneus erat; senatus in curia omnis novitius pene videbatur, postremo cum ita imminutis fractisque omnibus rebus desperabatur, ut consilium de relinquenda Italia subiretur, eo tempore cum unum domesticum, ut diximus, bellum ferri nullo modo posset, insuper tria bella transmarina

B fuisse suscepta, unum in Macedonia contra Philippum potentissimum Macedoniæ regem, alterum in Hispania contra Asdrubalem Annibalis fratrem, tertium in Sardinia contra Sardos et alterum Asdrubalem Carthaginiensium ducem, extra hoc quartum Annibalis, quo in Italia premebantur? Et tamen fortis in alternitrum desperatio in meliora profecit. Nam in his omnibus desperando pugnaverunt, pugnando vicerunt. Ex quo evidenter ostenditur non tempora tunc fuisse tranquilliora otii, sed homines miseri fortiores. Anno ab Urbe condita 543, Claudius Marcellus Syracusam opulentissimam Urbem Siciliae secunda oppugnatione vix cepit. Quam cum jam pridem obsedisset, Archimedes Syracusani civis, mirabili ingenio præditi, machinis repulsus expugnare non potuit. Decimo anno postquam

C Annibal in Italiam venerat, Cn. Fulvio, P. Sulpitio coss., Annibal de Campania movit exercitum, et eum ingenti clade omnium per Sedecinum, Suesanumque agrum via Latina profectus, ad Anienem fluvium tribus millibus ab Urbe consedit, incredibili totius civitatis metu, cum, senatu populoque diversis curis trepido, matrone quoque amantes pacore, per propugnacula currerent, et convehere in muros saxa, primæque pro muris pugnare gestirent. Ipse autem cum expeditis equitibus usque ad portam Collinam infestus accessit, deinde omnes copias in aciem direxit. Sed et coss., Fulviusque procos. non detrectare pugnam. At ubi expositæ utrinque acies constituerunt in conspectu Romæ, præmium victoriæ futuræ, tantus imber se subito et nubibus grandine misus effudit, ut turbata agmina vix armis retentis in sua se castra colligerent. Deinde cum, serenitate reddita, in campum copię atque in aciem rediissent, rursus violentior fusa tempestas, majore mortalium metu, audaciam coercuit, terrosque exercitus refugere in tentoria coegit. Tunc conversus^d in religionem Annibal dixisse fertur: Potiusdæ sibi Romæ, modo voluntatidiscussum est, sequenti victus consul, tertio victor viii hostium interfecit, ipsum Annibalem cum reliquis fugere in castra compulsi. Annibal, etc.

^d A., Fulvio Sulpicio, Cneo Fulvio coss.
^e A., post Latina legit: Ad iv milliariū Urbis accessit, equites ejus usque ad portam; mox consul cum exercitu venientium metu Annibal ad Campaniam se recepit. In Hispania a fratre, etc.

^f A., in regionem.

tem non dari, modo vero deesse potestatem. At vero in Hispania a fratre ^a Asdrubale ambo Scipiones fratres, qui per multos annos victores fuerant, interficiuntur, exercitus tamen integer mansit. Casu enim magis erant quam virtute decepti. In Campania Capua capta est a Q. Fulvio proconsole. Principes Campanorum veneno sibi mortem consciverant. Senatum omnem Capuæ, etiam prohibente senatu Romano, Fulvius supplicis necavit. Duæ autem semine e Campanis partib., id est Vescia Oppia materfamilias, et Clivia ^b Facula meretrix, benignæ suere pro statu Romano. Quippe una pro salute populi Romani semper deos precata est, altera militibus Romanis captivis alimenta præbuit. Pro quibus meritis, et libertatem in exilio Capuæ, et rem propriam retulerunt, et optandi præmii privilegia assecutæ sunt. Quo tempore etiam cos. Marcellus Siciliæ magna pars capta est, quam tenere Afri cœperant, et nobilissima, ut dixi, urbs Syracusana. Præda vero ingens Romam perlata est. Levinus in Macedonia cum Philippo, et multis Græciæ populis, et rege Asiæ Attalo amicitiam fecit, et ad Siciliam profectus est. In qua Hannonem quemdam Afrorum ducem apud Agrigentum civitatem cum ipso oppido cepit, eumque Romam cum captivis nobilissimis misit: quadraginta civitates in deditionem accepit, viginti sex expugnavit. Ita omni Sicilia recepta, Macedonia fracta, ingenti gloria Romam regressus est. Annibal itaque in Italia Cn. Fulvium subito aggressus, cum ix milibus hominum interfecit. Interea, interfectis in Hispania duobus ^c Scipionibus fratribus, et omnibus incusso pavore cunctantibus, Scipio se admodum adolescens ultro obtulit, et cum in arario penuria esset pecuniæ, Claudio Marcello, et Valerio Levino auctoribus, qui tum coss. erant, aurum, et argentum signatum ad Quæstores palam omnes senatores in publicum contulerunt, ita ut nihil præter annulos, bullasque, sibi, et filiis, ac deinde per filias, uxoresque suas singulas tantum auri uncias et argenti non amplius quam singulas libras relinquerent. Scipio annos natus viginti quatuor, vir Roma-

^a A., Asdrubalis.

^b Al., Falcula.

^c A.: Interea ad Hispanias, ubi occisis duobus Scipionibus Mallius Rom. dux erat, P. Cornelius Scipio mittitur, fil. P. Scipionis, qui ibidem bellum gesserat annos natus, etc.

^d A.: Deliberarent, cum Trib. militum esset, districto, etc. Idem post: Veluit, primusque jurans ut patriæ defensor existeret, universos similiter jurare coegit, Romanosque ad spem vitæ, quasi ab inferis, reduxit. Is Carthaginem Hispaniæ capit, in qua omne aurum, argentum, et belli apparatus Afri habebant. Nobilissimos quoque obides, quos ab Hispanis acceperat, Magonem etiam fratrem Annibalis ibidem capit, quem Romanum cum aliis mittit. Rom., etc.

^e Hinc sequitur A.: Interea in Italia cos. Pub. Fabius Max. Tarentum recepit, in qua ingentes copię Annibalis erant, et ibi etiam ducem Carthalonem occidit. Trig., etc.

^f H.: Anno 4 postquam ad Italiam Annibal venit, Cn. Fulvium, etc.

^g Hiersfeldensis habet in castra compulsi. Annibal multas civitates Rom. per Apuliam, etc., quæ ad verbum conveniunt cum Eutrop. Merula f. 51, usque f.

norum omnium et sua ætate, et posteriore fere primus. Iste est ille qui, dum senatores ob metum Annibalis, ut dixi, Italiam relinquere ^d deliberarent, districto gladio id fieri vetuit. Is imperium in Hispania proconsulare sortitus, ultionem præcipue patris et patri animo intendens, Pyrenæum transgressus, primo impetu Carthaginem novam Hispaniæ cepit, ubi stipendia maxima, præsidia valida, copię auri argenti que magnæ Pænarum habebantur, et nobilissimi obides, quos ab Hispanis acceperant. Ibi etiam Magonem fratrem Annibalis captum cum cæteris Romam misit. Romæ ingens lætitia post hoc fuit. Scipio Hispanorum obides parentibus reddidit. Denique dum quædam adulto flore virgo pulcherrima ab eo comprehensa fuisset, eam paterna pietate servavit, concedens parentibus ut eam redimerent. Ad se etiam puellæ sponsum nobilissimi generis virum venire persuadens, et ipsam quasi pius in matrimonio genitor tradidit, dotisque nomine puellæ pretium, quod a parentibus ejus acceperat, condonavit. Pro quibus factis maxime annitente puellæ sponso, ejusque parentibus omnes fere Hispaniæ ad eum transierunt. Post quæ Asdrubalem fratrem Annibalis victum fugat, et prædam maximam capit. ^e Præterea octoginta civitates, aut deditione, aut bello, in potestatem redegit, Afriqueque sub corona venditis, sine pretio dimisit Hispanos. ^f Annibal in Italia Cn. Fulvium procos., undecim præterea tribunos, et xvii milia hominum interfecit, Marcellus cos. cum Annibale apud Nolam triduo continuo dimicavit, primo die pari pugna discesum est, sequenti victus cos., tertio victor octo milia hostium interfecit. Ipsum Annibalem cum reliquis fugere ^g in castra compulsi. ^h Interea cos. Q. Fabius Maximus Tarentum, quod a Romanis descierat, iterum expugnavit, et cepit, ibique ingentes copias Annibalis cum ipso duce ejus Carthalone delevit, ⁱ triginta milia hominum captivorum vendidit, prædam militibus dissipavit, pecuniam hominum venditorum ad fiscum retulit. Tum multæ civitates, quæ ad Annibalem transierant, rursus se Fabio Maximo ^j subdide-

33, parentibus reddidit, nisi quod ubi legit Eut. P. Sulpitio Cn. Ful. consulibus Annibal usque ad iv miliarium Urbis. Ms. II. copiosius ita habet: Cn. Ful. coss. Annibal de Camp. movit exercitum, et cum ingenti clade omnium, Parsedecimum, Suessanumque agrum via Latina usque ad iv miliarium Urbis accessit, equites ejus usque ad portam, etc. Et paulo post Eut. f. 33, legit: Posteriori tempore fere primus. Is Carth. Hisp. capit, in qua omne aurum, etc., et hic Ms. II. copiosior est, et ita legit: fere. 4. Iste etenim, dum senatores ob metum Annibalis Italiam relinquere deliberarent, cum tribunus mil. esset, districto gladio id fieri vetuit; primusque jurans ut patriæ defensor existeret, universos similiter jurare coegit, Romanosque ad spem vitæ quasi ab inferis reduxit. Is Carthag. Hispaniæ capit, in qua omne aurum, etc.

^h H., Interea in Ital. cos., etc., a quibus verbis Ms. ad verbum cum Eutropio convenit usque strenue pugnans occisus est, nisi quod ubi Eutropius, fol. 34, apud Senam Piceni civitatem, Ms. legit cum Miscella aoud Metaurum fluvium.

ⁱ A., xxxv.

^j Subdiderunt. A., dederunt, et omis. cæt. lo-

runt, Annibal utrumque consulem Marcellum et Cripinum insidiis circumventos cum exercitu interfecit. Tercio anno postquam Scipio ad Hispaniam profectus fuerat, rursus res inclitas gessit. Regem Hispanorum magno praelio victum in amicitiam accepit, et primus omnium a victo hoste obsides non poposcit. Deinde desperans Annibal Hispanias contra Scipionem diu posse retineri, fratrem suum Asdrubalem ad Italiam cum omnibus copiis evocavit. ^a Is Ap. Claudio Nerone, et M. Livio Salinatore cons. ex Hispaniis per Gallias ad Italiam veniens, magna secum auxilia Hispanorum Gallorumque sumpta deduxit. Et cum maturato adventu descendisse jam ex Alpibus consilium proditus fuisset, ab exercitu Romano, ignorante Annibale, apud Metaurum fluvium in insidias compositas incidit, strenue tamen pugnans ^b occisus est. Diu quidem incertus belli eventus, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem: qui a militibus Romanis, quos a velitando velites vocant, quod genus militiae paulo ante repertum fuerat, ut lecti agilitate juvenes cum armis suis post terga equitum sederent, et mox cum ad hostem ventum esset, equis desilirent, et continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos advecti fuerant, dimicantibus, hostem proturbarent. Ab his ergo velutibus elephantis retro acti, cum regi jam a suis non possent, ferro fabrilis, id est, scalpro inter aures adacto necabantur, id genus occidendae, cum opus esset, belluae idem dux Asdrubal primus invenerat. Fuit hoc praelium pene Metaurum fluvium, ubi Asdrubal victus est, ut Trasumenus lacus, ubi exercitus Romanus, ut Cesena Piceni civitas, ut vicus ille Cannensis. Num quinquaginta et novem millia de exercitu Asdrubalis ibi grandi strage occisa sunt. Capta quinque millia quadringenti. Quatuor autem millia civium Romanorum inter eos reperta, atque revocata sunt, quod victoribus consulibus solatio fuit. Nam, et de exercitu eorum ^c octo millia ceciderunt. Magnum pondus auri atque argenti Romam relatum est. Annibali caput fratris sui Asdrubalis ante castra projectum est. Quo viso, et simul clade Paenorum cognita, anno tertiodécimo, quam in Italiam venerat, refugit in ^d Brutios. Post hæc anno continuo inter Annibalem et Romanos quies a tumultu bellorum intercessisse visa est, quia inquietudo morborum in castris erat, et gravissima pestilentia uterque exercitus agebatur. Post hæc Annibal diffidere jam de belli cœpit eventum, Romanis autem

^A ingens animus accessit. Itaque et ipsi evocaverunt ex Hispania P. Cornelium ^e Scipionem, qui jam universam Hispaniam a Pyrenæo, usque Oceanum in provinciae formam redegerat. Igitur Romam cum ingenti gloria venit. Per idem tempus Jerosolymis pontifex Max. Onias filius Simonis fuit. Q. Cæcilio, L. Valerio coss. omnes civitates quæ in Brutis ab Annibale tenebantur, Romanis se tradiderunt. Anno 14, posteaquam in Italiam Annibal venerat, Scipio, qui multa bene in Hispania egerat, eos. ^f cum Licinio Crasso creatus, et in Africam missus est: cui viro divinum quiddam inesse existimabatur, adeo ut putaretur etiam cum numinibus habere sermonem. Et revera, neque publica, neque privata negotia prius unquam attigit, quam in cella Jovis Capitolini diutissime moraretur antequam videretur a quoquam. Is in Africa contra Hannonem Hamilcaris filium ducem Pœnorum pugnavit, eumque interfecit; exercitum ejus partim cæde, partim captivitate disperdidit; castra ejus cepit. Nam in eo praelio, cum quatuor milibus et quingentis militibus undecim millia Pœnorum occidit. ^g Sempronius cos. cum Annibale congressus et victus Romam refugit. Scipio in Africa aggressus hiberna Pœnorum, atque alia Numidarum, quæ utraque haud procul ab Utica erant, noctu concubia fecit incendi. Pœni trepidi, cum casu ignem accidisse putarent, inermes ad exstinguendum concurrunt. Qua re facili ab armatis oppressi sunt. In utrisque castris quadraginta millia hominum de Carthagenensibus et Numidis igni ferroque consumpta sunt, capta quinque milia; ^C duces ipsi miserabiliter ambugi sunt, et ægre fugerunt. Asdrubal dux Carthagenem profugus venit. Itaque Syphax, et Asdrubal mox plurimum reparavere exercitum, atque iterum cum Scipione congressi sunt, victique fugerunt. Syphacem fugientem Lælius et Massinissa ceperunt. Porro cætera multitudo ad Cirtam refugit, quam Massinissa oppugnatam in deditionem accepit, Syphacem ad Scipionem catenis victum deducit. Quem Scipio cum ingentibus spoliis, plurimisque captivis perducendum Romam Lælio tradidit. Qui, cum Tiburi in custodia defecisset, sumptu publico jussit senatus honorifice sepeliri. Qua re audita omnis fere Italia Annibalem deseruit: ipse a Carthagenensibus redire in Africam jubetur, quam Scipio vastabat. Ita anno septimo decimo Italia ab Annibale liberata est, quam flets dicitur reliquisse, omnibus Ita-

git: In sequenti anno Scipio in Hispanias egregias res egit, et per se, et per fratrem suum Lucium Scipionem, LXX civitates receperunt: in Italia tamen male pugnarunt. Nam Claudius Marcus consul ab Annibale occisus est. Tercio anno postquam Scipio ad Hispanias profectus fuerat, rursus res inclitas gerit. Regem Hispanorum magno praelio victum in amicitiam accepit, et primus omnium a victo obsides non poposcit. Desperans, etc.

^a A., Is veniens a consulibus Appio Claudio Nerone, et M. Livio Salinatore apud, etc.

^b Post occisus est, A. habet: LVIII de ejus exercitu perempta, VII capta sunt, XLIV civium Romanorum inter eos reperta et revocata sunt. Magnum pondus auri et argenti Romam delatum est. Anno etc.

^e H.: Quinquaginta et octo millia de ejus exercitu capta sunt, CCCXIV civium Romanorum inter eos reperta et revocata sunt. Magnum pondus auri, atque argenti, etc., quæ ad verbum conveniunt cum Eutropio, usque ad finem, nisi quod sub finem libri tertii legit Eutropius pondo CCM, Ms. vero pondus XLV, et linea ultima Eutropius: post annum 17, Ms. post annum 19.

^d A., pro Brutios Britiam, et, omitt. cæter.: Post hæc An.

^e A., post Scipionem: Is Rom., etc.

^f A., cos. est factus: cui viro, etc.

^g A., sequitur: Syphacem Numidia regem, qui se Afris conjunxerat caput, et castra ejus invadit. Syphax cum nobilibus Numidis et infinitis spoliis Romam a Scipione mittitur. Qua re, etc.

lici generis militibus, qui sequi nollent interfectis. Legati Carthaginiensium pacem a Scipione petierunt: ab eo ad senatum Romam missi sunt, et quadraginta quinque diebus his induciæ datæ sunt, quousque ire Romam et regredi possent, et triginta millia pondo argenti ab his accepta sunt. Senatus ex arbitrio Scipionis pacem iussit cum Carthaginensibus fieri. Scipio his conditionibus dedit, ne amplius quam triginta naves haberent, et quinquaginta millia pondo argenti darent, captivos et perfugas^a redderent. Interea Annibal ad Africanum litus propinquans iussit cuidam e nauticis ascendere in arborem navis, atque speculari inde quam regionem tenerent. Sepulcrum dirutum se prospexisse respondit. Abominatus dictum Annibal, deslezo cursu, ad Leptim oppidum copias exposuit. Qui continuo resecta multitudine Carthaginem venit, et pax turbata est, multaque hostilia ab Afris facta sunt. Legati tamen eorum ex Urbe venientes a Romanis capti, et iubente Scipione dimissi sunt. Annibal quoque frequentibus præliis a Scipione victus petere et ipse jam cœpit^b pacem, et colloquium Scipionis. Ubi cum se diu attoniti admiratione mutua duo clarissimi duces torve suspexissent, et colloquium inter utrosque esset, Carthaginensibus condiciones displicuerunt, eo quod hisdem conditionibus, quibus prius, addita sunt quingentis millibus pondo argenti centum millia librarum propter novam perfidiam: jusseruntque Annibalem pugnare. Annibal tres exploratores ad castra Scipionis misit, quos captos Scipio circumduci per castra jussit, ostenditque eis totum exercitum, nihil de hostibus percontatus. Mox etiam prandium dari iussit, eisque resectis, ac recreatis equis redire permisit, ut renuntiarent Annibali, quæ apud Romanos vidissent. Interea prælium ab utroque duce^d concertum est, quod diu magnis

aducum artibus dispositum, magnis copiarum molibus gestum, quale vix ulla memoria fuit, cum peritissimi viri, ut diximus, copias suas ad bellum educerent. Scipio victor^b rediit, octoginta elephantibus ibi vel capti, vel occisi sunt. Carthaginensium militum interfecti sunt viginti millia quingenti. Annibal omnia, et ante prælium, et in prælio expertus, primum cum multis equitibus, deinde cum viginti, postremo vix cum quatuor, inter tumultum elapsus Adrumentum confugit. Postea Carthaginem post sex et triginta annos, quam parvus exierat, venit. Inventa in castris Annibalis argenti pondo viginti millia, auri octoginta: cætera^c supellectilis copiosa. Jactet se licet Roma victoriis, Annibalem tamen Campaniæ luxuriis immorantem provincia deliciosa superavit. Dum aquis innatat, dum piscibus, B atque ostreis passim inficitur, dum olet, dum potat, dum dormit, aquarum resolutio molliuit Punicam feritatem: et quem alia duraverant, Seplasia Campaniæ oppidum, arguentis odoratis labefactavit, et solvit. Igitur post id certamen Carthaginenses nullam esse residuam spem, nisi in petenda pace persuasi, ut pax daretur denuo supplicaverunt. C. Cornelio Lentulo, P. Ælio Pæto coss. Carthaginensibus pax per Scipionem, voluntate senatus, populi que concessa est. Nam etiam plusquam quingentæ naves in altum productæ in conspectu civitatis incensæ sunt. Scipio jam tunc cogmemento Africanus cum ingenti gloria triumphans Urbem ingressus est. Quem Terentius, qui postea comicus, ex nobilibus Carthaginensium subactorum civibus captus, pileatus, quod insigne indultæ libertatis fuit, post currum triumphantem secutus est. Anno ab Urbe condita quingentesimo quadragesimo quinto bellum Punicum secundum finitum est, post annum nonum decimum, quam cœperat.

^a A., post redderent: Interim Annibale veniente ad Africanam pax, etc.

^b A., post verb. pacem, cum ventum esset ad colloquium hisdem conditionibus data est, quibus prius, additis quingentis mil. ponderibus argenti centum millia libr. propter novam perfidiam. Carthaginensibus condiciones displicuerunt, jusseruntque, etc.

^c Hinc A., Inferitur a Scipione, et Massinissa rege alio Numidarum, qui amicitiam cum eo fecerat Carthagini bellum. Annibal, etc.

^d A., instructum, quale vix, etc.

^e A., pro rediit, recedit, et sequitur pene ipso Annibale capto, qui primum cum multis equitibus, deinde cum xx, postremo cum iv, evasit. Inventæ, etc.

^f A., supellex copiosa, inle legit, Post id certamen pax cum Carthaginensibus facta est. Scipio Romanum rediit, ingenti gloria triumphavit, et Africanus ex eo vocari captus est. Finem accepit secundum Punicum bellum post annum xix quam cœperat.

LIBER QUARTUS.

Transacto igitur Punico bello, secutum est Macedonicum contra regem Philippum. Quingentesimo et quinquagesimo primo anno ab Urbe condita T. Quintius Flaminius^a adversus Philippum Macedonum regem missus est. Qui post multa, et gravissima prælia, quibus Macedones vici, pacem Philippo dedit, his legibus, ne Græciæ civitatibus, quas Romani contra

Deum defenderant, bellum inferret, ut captivos et transfugas redderet, et solas naves haberet, reliquas Romanis daret: per annos x quaterna^a pondo argenti præstaret, et obsidem filium suum Demetrium^b daret. Deinde cum Lacedæmoniis pugnavit: victoque Nabide duce eorum, et quibus voluit conditionibus in fidem accepit, et ingenti gloria triumphavit. Duxit

^a H. et Eutropius, adversus Philippum regem prospere gessit, et pax ei data est his legibus, etc.

^b A., post missus est, continuat, et pax ei data est his leg., etc.

^c A., post daret. Titus Quinctius etiam Lacedæmoniis intulit bellum, ducem eorum itidem vici, et quibus, etc.

ante currum nobilissimos obsides, Demetrium Philippi filium, et Armenem Nabidis Ro. captivi. Qui sub Annibale per Græciam venditi fuerant, universi recepti, capitibus rasis ob detersam servitutem, currum triumphantis secuti sunt. Eodem tempore ^a Insubres, et Boii, a quibus Ticinum condita est, atque Cenomani, contractis in unum viribus, Cremonam Pœnorum duce, qui in Italia remanserat, Cremonam urbem, Placentiamque vastantes, difficillimo bello a L. Fulvio prætore superati sunt. Consul Marcellus in Etruria a Boiis oppressus magnam partem exercitus perdidit. Cui postea Furius alter cos. auxilio accessit, atque ita universam Boiorum gentem igni ferroque vastantes propemodum usque ad nihilum deleverunt. ^b Postea Flaminius procos. Philippum regem, et cum eo Thracas, Macedonas, Illyrios præterea, multasque gentes, quæ in auxilium ei venerant, bello subegit. Victi Macedones castra amiserunt. Octo millia hostium eo die cæsa, quinque millia capta Polybius scribit. Valerius dicit quadraginta millia trucidata: Claudius vero triginta duo millia interfecta commemorat. Sed hæc varietas scriptorum utique fallacia est. Fallaciæ autem causa profecto adulatio est, dum victoris laudes accumulare, virtutemque patriæ extollere, vel presentibus, vel posteris student. Alioquin, si inquisitus non fuisset numerus, nec qualiscunque fuisset expressus. Quod si gloriosum est duci et patriæ plurimos hostium peremisse, quanto magis lætum patriæ, et ducibus beatum potest videri, suorum, vel nullos, vel paucissimos perdidisse? Ita lucidissima re patet, quia simili impudentia mentiendi, qua occisorum hostium numero adjicitur, sociorum quoque amissorum damna minuuntur, vel etiam omnino reticentur. Igitur Sempronius Tuditanus in Hispania citiore bello oppressus, cum omni exercitu Romano interfectus est.

Transacto bello Macedonico secutum est Syriacum: ^c L. Valerio Flacco, et M. Porcio Catone coss. Antiochus rex Syriæ bellum contra populum Romanum struens in Europam transiit ex Asia. Tunc etiam Annibal propter excitandi bellii rumores, qui de eo apud Romanos ferebantur, exhiberi Romanis a senatu jussus, clam ex Africa metu profectus, ne Romanis traderetur, ad Antiochum migravit. Quem, cum apud Ephesum cunctantem invenisset, mox in bellum impulit. Tunc etiam lex, quæ ab Oppio tribuno plebis prolata fuerat, ne qua mulier plusquam semiunciam auri haberet, neve versicolori vestimento, nec vehiculo per Urbem, nec foras uteretur plusquam mille passibus, nisi sacrorum causa exegisset, post xx annos abrogata est. Sublato hoc

^a H., Insubres Boii.

^b Hinc cætera non leg. in A., neque in H. usque ad transacto bello.

^c H. et Eutropius lib. iv : P. Cornelio Scipione, M. Atilio Glabione coss. Huic Antiocho Annibal se junxerat, Carthaginem patriam suam; ne Romanis traderetur, relinquens, etc., in quibus ms. codex H. ad verbum convenit cum Eutropio, nisi quod ubi legit Eutropius fol. 58. xxxm peditum, ivm equitum eo certamine ex parte regis occisa sunt legit. Ms H. im peditum m m equitum. Item Scipionem, quem Eutrop. vocat Asiaticum, H. vocat Asiagenem.

A edicto in quamquam licentiam matronæ venerint, quid attinet dicere, cum sicut et viri luxuriarentur? P. Cornelio Scipione, M. Acilio Glabione coss. Antiochus, quamvis Thermopylas occupasset, quarum maxime tutior propter dubios belli eventus fieret, tamen commisso bello a cos. Glabione in Achaia superatus. Castra ejus nocturna pugna sunt capta, ipse dux vix cum paucis fugit et prælio, Ephesumque pervenit. Is habuisse fertur armorum lx millia, e quibus xl millia cæsa, plusquam v millia fugisse referuntur. Alter cos. Scipio cum Boiorum gente confixit, in quo prælio viginti millia interfecit. Philippo, quia contra Antiochum Romanis fuisset auxilio, filius Demetrius redditus est. Deinde P. Scipione Africano iterum, T. Sempronio Longo coss. apud Mediolanum x millia Gallorum cæsa sunt. Sequenti autem prælio xi millia Gallorum cæsa: Romanorum vero quinque millia occisa sunt. Minutius a Liguribus in extremum periculi adductus, et insidiis hostium circumventus, vix Numidarum equitum industria ^a liberatus est. Post hæc Digitus prætor Celtiberos cum proximis gentibus vicit, regemque eorum cepit. In utraque Hispania per Flaminium, Fulviumque prætores bella multum horrida cruentaque utrisque populis gesta sunt. L. Cornelio Scipione, et C. Lælio coss. Scipio Africanus fratri suo L. Cor. Scipioni cos. legatus contra Antiochum profectus est, ^b qui cum Annibale colloquium familiare habuit. Sed infecto pacis negotio ab Antiocho discessit. Sequenti anno Scipio Africanus Annibalem, qui cum Antiocho erat, navali prælio vicit. Ipse postea Antiochus circa Sipulum Magnesium Asiæ civitatem a L. Cornelio Scipione cos. ingenti prælio prostratus est. Auxilio fuit in ea pugna Romanis Eumenes, Attali regis frater, qui Eumeniam in Phrygia condidit. Quinquaginta m peditum, et tria m equitum in eo certamine ex parte regis occisa sunt. Tum rex pacem petiit, filiumque Africani, quem utrum explorantem, an in prælio cepisset, incertum est, ultro remisit. Pax autem iisdem conditionibus data est a senatu, quamquam victo, quibus antea offerebatur, ut ex Europa et Asia recederet, atque intra Taurum se contineret: xm talentorum, et xx obsides præberet: Annibalem concionatorem belli traderet. Eumeni regi donatæ sunt a senatu omnes Asiæ civitates, quas Antiochus bello perdidit, et Rhodiis, qui auxilium Romanis contra Antiochum regem tulerant, multas concesserunt. Scipio Romam rediit, et ingenti gloria triumphavit. Nomen et ipse, ad imitationem fratris, ^c Asiatici accepit, quia Asiam vicerat, sicut frater ipsius pro-

A. etiam cum Hersfel. Nos vero notamus hic variam lectionem C. nostri post verbum relinquens, ne cum Canisio lectores ad alterum laborem remittamus, relinquens. Atilius Glabrio in Achaia bene pugnavit, castra regis Antigoni pugna nocturna capta sunt, ipse fugatus. Philippo quia, etc.

^d A. post liberatus est. L. Corn., etc.

^e A. inde sequitur: Annibal, qui cum Antigono erat navale prælio victus est. Ipse, etc. Post verbum petiit omis. ext. iisdem condit., etc.

^f A. etiam, Asiagenis.

per Africam Africanus appellatur. ^a Interea in Hispania provinciae ulteriore L. Aemilius procos. a Lusitanis cum omni exercitu cæsus interit. Deinde L. Bibius in Hispaniam proficiscens, a Liguribus circumventus, cum universo exercitu occisus est: unde adeo ne nuntium quidem superfuisse constat, ut internecionem ipsam Romæ Massilienses nuntiare curaverint. ^b Fulvius cos. de Græcia in Gallograciam, quæ nunc est Galatia, transvectus, ad Olympum montem pervenit, ad quem universi Gallogræci cum conjugibus et liberis confugerant, ibique acerbissimum bellum gessit. Namque de superioribus locis, sagittis, grandibus saxis, cæterisque telis Romani graviter contriti, tandem usque ad congressum hostium proruperunt. Quadraginta millia Gallogræcorum eo prælio interfecta referuntur. ^c Marcius cos. adversus Ligures profectus, superatusque quatuor milium militum amisit, et nisi victus celeriter refugisset in castra, eandem internecionis cladem, quam Bibius dudum ab iisdem hostibus acceperat, pertulisset. M. Claudio Marcello cos. Philippus rex, qui legatos populi Romani interfecerat, propter Demetrii filii sui, quem legatum miserat, verecundissimas preces veniam meruerat: eundem continuo velut Romanis amicum, suique proditorem, fratrem quoque ipsius parricidium patris ministro patente, nihil de utroque miserum mali suspicantem veneno necavit. Sp. Postumio Albino, Q. Marcio Philippo cos., M. Fulvius de Ætolis triumphavit. Eisdem etiam diebus Annibal, victo a Romanis Antiocho, ad Prusiam Bithyniæ regem fugit, ne Romanis tradere-
tur. Repetitum autem ab eo est per Q. Flaminium: et cum tradendus esset Romanis venenum bibit, et apud Lybissam in sinib. Nicomediensis sepultus est. ^d Philopæmenes dux Achivorum a Messanis captus, et occisus est. Eodem anno Scipio Africanus ab ingrata sibi Urbe diu exsulans, apud Liternum oppidum morbo periit, ^e jussitque sepulcro suo inscribi: *Ingrata patria, ne ossa quidem mea habes. In Sicilia tunc Vulcani insula, quæ ante non fuerat, repente mari edita, cum miraculo omnium usque ad nunc permanet. His quoque diebus actum est, quod de Heliodoro in libro Machabeorum narrat historia.* ^f Q. Ful-

vius Flaccus prætor in citeriore Hispania maximo prælio xxxviii hominum fudit, ivm captivavit. Tiberius Sempronius Gracchus in Hispania ulteriore centum quinque oppida vacuata et quassata bellis ad deditionem coegit. Eadem tempestate L. Postumius in citeriore Hispania xlm hostium bello fudit: Gracchus prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnavit et cepit.

Igitur Philippo rege Macedoniæ mortuo, qui adversum Romanos bellum gesserat, et postea Romanis contra Antiochum auxilium præbuit, filius ejus Perseus in Macedonia rebellavit ingentibus copiis ^h adunatis. Gens enim Basternarum ferocissima, Lepido et Mutio cos., spe prædarum sollicitata, et trans-eundi Istri fluminis facultate, sine ulla pugna deleta est. Nam tunc forte Danubius, qui et Ister, crassa glacie superstratus pedestrem facile transitum patiebatur. Itaque, cum improvide toto et maximo simul agmine inæstimabilis multitudo hominum et jumentorum transirent, enormitate ponderis et concussionem gradientium concrepans gelu, et glacialis crusta dissilivit, et universum agmen, quod diu sustinuerat, mediis gurgitibus victa tandem, et comminuta destituit, atque eadem rursus fragmentis impredientibus superducta submersit: pauci ex omni populo per utramque ripam concisis visceribus vix evaserunt. P. Licinio Crasso, C. Cassio Longino cos., Macedonicum bellum gestum est, merito inter maxima bella referendum. Nam in auxilio Romanorum tota prius Italia: deinde Ptolemæus rex Ægypti, et Ariarates Cappadociæ, Eumenes Asiæ rex, Massinissa Numidiæ fuerunt. Prusias autem Bithyniæ rex, quanquam Persei sororem haberet, utrisque tamen se æquum ⁱ præbuit. Itaque advenienti Licinio Crasso cos. Perseus cum i Colye rege Thraciæ et rege Illyrici Gentium nomine, quos in auxilio habebat, occurrit, commissoque prælio miserabiliter victi fugere Romani. Sequenti pugna pari clade partis utriusque in hyberna discessum. Deinde Perseus, profligato multis præliis exercitu Romano, in Illyricum transgressus, ^k Huscianum oppidum defensum a præsidiis Romanis pugnando cepit. Ubi magnam Ro. præsidum multitudinem captam partim occidit, partim sub corona vendidit, partim

^a Ab hoc verbo usque ad *Deinde L. Bibius*, absunt in H., a quo loco Ms. H. cum Miscella convenit usque ad curaverint.

^b Ab hoc verbo usque ad *Martius cos.* omnia absunt in H. et A.

^c H., *Martius Cos. adversus Ligures profectus, superatusque quatuor millia militum amisit. Spurio Postumio Albino, Marco Philippo cos., Marcus Philippus de Ætolis triumphavit, et sequentia, in quibus cum Eutropio convenit usque ad sepultus est. A. pro Albino, Alveino.*

^d A., *triumphavit. Annibal, qui, victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam Bithyniæ regem fugerat. Repetit, etc.*

^e Reliqua usque ad *eodem anno* absunt in A. et H.

^f A., *post periit continuat: Tunc Vulcani. H.: Amitemum oppidum morbo periit. Tunc Vulcani insula, quæ ante non fuerat, repente mari edita. His quoque diebus actum est, quod de Heliodoro in lib. Machab. narrat historia. Philippo rege Macedoniæ mortuo, qui et adversus Rom. bellum gesserat, et postea*

Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius ejus Perseus in Macedonia rebellavit ingentibus copiis ad bellum paratis. Nam adjutores, etc. In quibus cum Eutropio convenit ad verbum usque Nicomedem senatum commendavit, ubi conferebat quæ in Miscel. sint hinc inde immista et addita. CANT.

^g A., *omiss. cæter. post verbum historia sequitur: Igitur Philip., etc.*

^h A., *adunatis. Nam adjutores habebat istum Thraciæ regem, et regem Illyrici Gentium nomine. Romanis autem in auxilium erat Eumenes Asiæ rex, Ariarates Cappadociæ, Antiochus Syriæ, Ptolemæus Ægypti, Massinissa Numidiæ. Prusias autem, etc.*

ⁱ A., *post verbum præbuit legit: Dux Romanorum Publius Licinius cos. contra eum missus est, et a rege gravi prælio victus; neque tamen Romani, quanquam superati, regi petenti pacem præstare voluerunt, nisi his conditionibus, ut se et suos senatui et populo Rom. dederet.*

^j A., *Cotto.*

^k A., *Sultanum.*

secum in Macedoniam duxit. Mox missus est contra eum L. Æmilius Paulus cos., et in Illyricum a C. Anicius prætor contra Gentium. Sed Gentius facile uno prælio victus, mox se dedit. Mater ejus, et uxor, et duo filii, frater quoque simul in potestatem Romanorum venerunt. Bello intra triginta dies peracto, ante cognitum est Gentium victum, quam bellum cœptum nuntiaretur. Cum Perseo autem Æmilius Paulus cos. tertio Nonas Septemb. dimicavit, vicitque eum. Viginti millibus peditum ejus occisis, equitatus cum rege interfugit. Romanorum exercitus c milites amisera: Macedones vero Romanis se dediderunt. Ipse rex, cum desereretur ab amicis, venit in Pauli potestatem. Sed honorem ei Æmilius Paulus cos., non quasi victo præbuit. Nam, et volentem sibi cadere ad pedes non permisit, et juxta se in sella collocavit. Quin P. Vaciens ad urbem Romani nocte vadens, vidit duos juvenes albis equis sedentes, qui jusserunt ut die sequenti senatui nuntiaret, Perseum regem Macedonum a Paulo esse captum. Vaciens quidem læta exsecutus est, sed jussu senatus missus est in carcerem, tanquam temerarius incertorum locutor. Mox litteris Pauli de die, victoriaque certa res patuit, Vaciens statim de custodia solutus agrum dona accepit. Et Vaciens iidem gemini visi ad lacum postea Juturnæ sudorem suum, equorumque abluentes. Interea Macedoniis et Illyriis a Ro. hæc leges datæ, ut liberi essent, et dimidium eorum tributum præstarent, quæ regibus præstitissent, ut appareret populum Ro. pro æquitate magis, quam pro avaritia pugnare. Itaque in conventu finitimum populorum Paulus hoc pronuntiavit, et legationes multarum gentium, quæ ad eum venerant, magnificentissimo convivio pavit, dicens ejusdem hominis esse debere, et bello vincere, et in convivii apparatu elegantem esse. Mox LXX civitates Epiri, quæ contra se rebellaverant, cepit, prædam militibus distribuit, Romam ingenti pompa rediit, in nave Persei, quæ nimis inusitatæ magnitudinis fuisse traditur, adeo ut XVI ordines remorum habuisse dicatur: triumphavit autem magnificentissime in curru aureo cum duobus filiis utroque latere astantibus. Ducti sunt ante currum duo filii regis, et ipse rex Perseus XLV annos natus: ^b et postea apud Albam in custodia defecit. Senatus questorem misit ad ejus exequias, qui eum impensa populi Ro. regie sepeliret. Filius ejus junior fabricam ærariam ob tolerandam inopiam Romæ didicit, ibique consumptus est. Post eum etiam Anicius de Illyriis triumphavit: Gentius rex cum fratre suo, et filiis ante currum ejus ductus. Ad hoc spectaculum reges multarum gentium Romam venerunt, inter quos etiam Attalus atque Eumenes reges Asiæ: et Prusias Bithyniæ

A gratulatum venit, et magno honore excepti sunt. Prusiæ autem senatus questorem P. Cornelium Scipionem Capuæ jussit occurrere, hospitiumque Romæ, et largissimum præbuit sumptum, ut alii armis subditi, alii capti moribus deservirent. Igitur, permittente senatu, dona, quæ reges attulerunt, in Capitolio posuerunt. Prusias etiam filium suum Nicomedem senatui commendavit. Plurima præterea, et satis diversis provenitibus bella multarum ubique gentium gesta sunt, quæ brevitatis causa prætermisi. Anno ab Urbe 600, ^d Lucinio Lucullo, A. Postumio Albino cos., cum omnes Romanos ingens metus Celtiberorum invasisset, et ex omnibus non esset, qui in Hispaniam vel miles, vel legatus ire auderet, P. Scipio, qui ^e posterior Africanus erit, ultro se militaturum in Hispaniam obtulit, cum jam in Macedoniam sorte deputatus esset. Itaque profectus in Hispaniam magnam stragem gentium dedit, sæpius etiam militis quam ducis usus officio. Nam et barbarum se provocantem singulariter congressus occidit. Sergius autem Galba prætor a Lusitanis magno prælio victus est, universoque exercitu amisso, ipse cum paucis vix elapsus evasit. In sequenti anno L. Minutius in Lusitania bene pugnavit. Marcellus cos. postea ibidem res prospere ^f gessit. Eodem tempore Messala censor primus theatrum in Urbe constituit censuit. Quod ne tunc feret, Scipio dictus Nasica gravissima oratione obstitit, dicens, inimicissimum hoc fore bellatori populo ad nutriendam desidiam, lasciviamque commentum: adeoque movit senatum, ut non solum omnia theatro comparata tolli jussit, sed etiam subsellia ludis prohibuerit poni, ut neque urbani, neque qui a foris mille passibus ab essent, sedentes ludos spectarent, ne fortitudo illorum mollesceret. Igitur in Hispania Sergius Galba prætor Lusitanos citra Tagum flumen habitantes, cum voluntarios in deditionem recepisset, per scelus interfecit. Simulans enim de commodis se acturum fore, ac circumpositis militibus cunctos inermes et incautos interfecit. Quæ res postea universæ Hispaniæ propter Romanorum perfidiam causa marini tumultus fuit. Eodem tempore Tucia virgo Vestæ arguebatur incesti. At illa, argumentis purgare se dedignata mortalibus, ad Tyberim cribrum detulit, ibique submersit, prece addita: O Vesta, inquit, si pia et casta sum, hanc e Tiberi aquam ad templum tuum perferam: et pertulit.

Anno ab Urbe condita 602, L. Manlio Censorino et M. Manlio cos., tertium Punicum bellum exortum est. Igitur cum senatus delendam Carthaginem censuisset, profecti in Africam cos., et Scipio, tunc tribunus militum, prope Uticam majoris Africanis castra tenuerunt. Ibi Carthaginensibus evocatis, jossisque ut arma et naves ^h traderent, nec moratis, tanta copia armorum

^a H., Gajonicius.

^b Hinc cætera non leg. in A. usque ad verba Post eum.

^c A., pro excepti legit, suscepti sunt, et permittente, etc.

^d H.: Lucio Licinio Lucullo, Postumio Alitino cos. A., Postumio Alitino.

^e H., post.

^f A. et H., post gessit: Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur sexcentesimo, et altero anno ab V. C., Lucio Mallio Censorino, et M. Mallio cos. anno 51 postquam secundum Punicum transactum. Hi profecti sunt Carthaginem. Carthaginensibus, etc.

^g In editione Canisiana, afforis.

^h A. et H., post traderent: Tanta vis armorum re-

repente tradita est, ut facile tota ex his Africa potuisset armari. Sed Carthaginenses, postquam arma tradiderunt, et, derelicta urbe, recedere procul a mari x millibus passuum jussi sunt, dolorem ad desperationem contulerunt, aut defensuri civitatem, aut cum ipsa per ipsam sepeliendi. Mox Asdrubales duos duces creaverunt, armaque facere aggressi, postquam aes, ferrumque defecit, aurea, argenteaque fecerunt. Coss. cum aliquantam muri partem machinis diruissent, tamen a Carthaginensibus victi sunt, atque a oppressi. Quos fugientes Scipio tunc tribunus militum, repulso intra muros hoste, defendit.

^b Phanea dux alius equitatu Carthaginensium præerat. Igitur Scipio tunc Scipionis Africani nepos, tribunus, ut dictum est, militum ibi militabat. ^c Huic apud omnes gentes metus et reverentia erat. Nam et paratissimus ad dimicandum, et consultissimus habebatur. Itaque per eum multa a consulibus gesta sunt, nec quidquam magis vel Phanea, vel Asdrubal vitabant, quam contra eam partem Romanorum committere, ubi Scipio dimicaret. Per idem tempus Massinissa rex Numidarum per annos lx fere amicus populi Ro. anno vitæ nonagesimo septimo ^d mortuus est, vultu maximo corpore semper perseverans. Ille est vir, qui nunquam in ^e imbre, vel maximo, caput texit, aut frigore. Tandiu in uno vestigio stetit, ut prius juvenes lassitudine cederent, quam ille loco, in quo steterat moveretur. Si stetisset, nec membrum quidem tota die movebat: si iter fuerat ingressus eques, non descendebat pedes, pedes non ascendebat. Solebatque equitans nocti sæpissime diem jungere, et sui custodiam tutelamque sævissimis canibus committebat. Post annum 86 filium genuit, cui nomen Mechinia fuit, nihil quod juvenis fecerat, avi ultimo prætermisit. Igitur Massinissa mortuo, 44 filiis relictis, Scipionem inter filios suos divisorem esse jussit. Scipio postquam Massinissæ filius Numidiæ regnum divisi, Carthaginem est reversus. Manlius Thegalam urbem expugnavit atque diripuit, xliii ibi Aforum cæsa, sex m capta sunt. Asdrubal Pænorum dux Massinissæ nepos subselliorum fragmentis in curia a suis propter Scipionis prodicionem occisus est. Anno ab Urbe cond. 606, id est, anno LI post bellum Punicum secundum, Cn. Lentulo Cornelio, L. Memmio coss. Cum igitur clarum

pente tradita est, ut facile ex ea tota Africa potuisset armari. Qui postquam arma Rom. tradiderunt, relictæ urbe, recedere procul a mari x passuum jussi sunt. Carthaginenses dolorem ad desperationem contulerunt, etc.

^a Il., oppressi atque repulsi. A., victi sunt atque repulsi.

^b A., Famea pro Phanea. Ita in H. et Eutrop.

^c A., Hujus apud omnes ingens metus, etc.

^d A. et H., mortuus xliiii fil. relictis, etc., et post verbum jussit, omis. cæi. legunt: Cum igitur clar., etc.

^e In editione Canisiana, ymbri.

^f Utrique post v., factus, et contra Carthaginem est missus: contra quam dum sex diebus noctibusque pugnasset.

^g Suppote. Locus vitiosus et mutilus, forte legendum sub noctem. CANIS.

^h A. et H.: Ac primum agmen mulierum satis mi-

A Scipionis nomen esset, juvenis adhuc cos. ⁱ factus, et delere Carthaginem ^h suppote molitus, Cottonem ingreditur, ubi cum sex diebus noctibusque pugnet, ultima Carthaginenses desperatio ad deditionem traxit, petentes ut quos belli clades reliquos fecit, saltem servire liceret. ^h Primum igitur agmen mulierum satis miserabile, post virorum magis deforme descendit. Nam fuisse mulierum triginta quinque m, virorum triginta m, memoriæ traditum est. Rex Asdrubal se ultro ⁱ dedit, suam tantum salutem obtinuit. Transugæ, qui Æsculapii templum occupaverunt, voluntario præcepto dati, igne i consumpti sunt. Quosquos habere potuit Romanos transfugas, Scipio crucibus affixit, Latinos securi percussit. Uxor Asdrubalis cum ardentem Carthaginem aspexisset, occurrit viro suo una cum duobus liberis, eique dixit:

^B Vive tu, qui superstes esse Carthaginis potis es. Nam frustra pro nobis rogasti. Et tum cum volentibus filiis, virili dolore, furore femineo, in medium se jecit incendiam, eundem nunc mortis exitum faciens norissima regina Carthaginis, quem quondam prima fecisset, ipsa autem civitas xvii continuis diebus arsit, miserrumque spectaculum de varietate conditionis humane victoribus suis ^k præbuit. Diruta est autem Carthago omni ^l murali lapide in pulverem comminuto, cujus fuisse situs hujusmodi dicitur. Viginti duo m passuum amplexa muro, tota pene mari cingebatur, absque faucibus, ^m quæ a tribus millibus passuum aperiebantur. Is locus murum xxx pedes latum habuit, saxo quadrato, in altitudine cubitorum ⁿ xl. Arx cui

^C Byrsæ nomen erat, paulo amplius quam duo m passuum tenebat. Ex una parte murus fuerat communis urbis, et Byrsæ, imminens mari. Quod mare stagnum dicitur, quoniam objectu protentæ linguæ ^o tranquillatur. Spolia ibi inventa, quæ variarum civitatum excidiis Carthago collegerat, et ornamenta urbium civitatibus Siciliæ, Italiæ, Africæ reddidit, quæ sua recognoscebant. Ita Carthago oec annis postquam condita erat delata est ^p. Multitudo omnis captivorum, exceptis paucis principibus, venundata est. In quarto, quam cœptum fuit, anno, bellum Punicum tertium terminatum est. Scipio nomen, quod avus ejus acceperat, meruit, scilicet ut propter virtutem etiam ipse Africanus ^q minor ^r vocaretur. Igitur a Ro. Car-

^D serabile, post virorum descendit. Nam fuisse mulierum xxvii, etc.

ⁱ A., dedit. Transugæ, etc.

^h A. et H.: consumpti sunt. Uxor Asdrubalis se suosque filios secum femineo furore in medium jecit incendium. Ipsa autem civitas xvi diebus continuis arsit, etc.

^k Post verbum præbuit ambo leg.: Multitudo omnis captivorum, exceptis paucis principibus, venundata est. Diruta, etc.

^l H., mirabili.

^m H., quæ tribus. Item A. noster.

ⁿ A., post xl. A., Saxo, cui nomen Byrsæ erat.

^o A., stranguilatur.

^p A. Hinc legit: Ita quarto quam cœptum fuit bellum tertium, etc.

^q A., junior.

^r A. et H. post vocaretur, omis. cæi., statim subdunt: Interim, etc.

thagine capta, spoliatus est a quibusdam Apollo veste aurea. Postea inventæ sunt cum crustis tunicæ manus eorum qui abstulerant.

Interim in Macedonia quidam Pseudophilippus arma movit, et Ro. prætorem Pub. Juventium contra se missum ad interfectionem vicit. Post eum Q. Cecilius Metellus dux a Romanis contra Pseudophilippum missus est, et a viginti millibus occisis, Macedoniam recepit: ipsum etiam Pseudophilippum in potestatem suam redegit.

Anno ab Urbe condita 606, hoc est, eodem anno quo Carthago deleta est, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummiō coss., ruinam Carthaginis eversio Corinthi subsecuta est: duarumque potentissimarum urbium parvo unius temporis intervallo per diversas partes mundi miserabile colluxit incendium. Nam cum Metellus Prætor Achæos, Bæotiosque convictos duobus bellis, hoc est, primo apud Thermopylas, iterum postea in Phocide vicisset, eorum priore bello occisa esse viginti milia, secundo vii milia cæsa Claudius historicus refert. Valerius etiam Antias in Achæia pugnatum, et viginti milia Achæorum cum duce suo Dieuco cecidisse confirmat. At vero Polybius Achivus, quamvis in Africa cum Scipione fuerit, tamen quia domesticam cladem ignorare non potuit, semel in Achæia pugnatum Critolao duce asserit. Dieucum vero adducementem ex Arcadia milites ab eodem Metello oppressum cum exercitu docet. Sed de varietate discordantium historicorum aliquanta jam diximus, quorum sufficiat detecta hæc, et male nota mendaciorum nota, quia parum credendum in cæteris evidenter ostendunt, qui in his quoque, quæ ipsi videre, diversi sunt. Igitur post extincta totius Achæiæ præsidia destitutarum eversionem urbium Metello prætorē meditante, Cos. Mummius repentinus cum paucis venit in castra. Qui, dimisso statim Metello, Corinthum nobilissimam civitatem Græciæ propter injuriam legatorum Romanorum sine mora expugnavit, toto tunc orbe longe clariss. Omnium enim artificum atque artificiorum officina, et emporium commune Asiæ, atque Europæ, per multa retro sæcula fuit. Permissa igitur crudeliter est captivos prædandi licentia: sicque omnia cædibus, ignibusque consumpta sunt, ut de murorum ambitu, quasi e camino in unum apicem coarctatum exundaret incendium. Itaque plurima parte populi ferro, flammisque consumpta, reliqua sub corona vendita est. Urbe incensa, mari funditus diruti sunt, muralis lapis in pulverem redactus: præda vero ingens erepta est. Sane, cum propter multitudinem et varietatem statuarum, simulacrorumque in illo civitatis incendio permixta in unum auri, argenti, atque æris, omniaque simul metalla fluxissent, novum genus metalli factum est. Unde usque in ho-

^a A. pro xxv habet xxv.

^b Hæc absunt in A. et H. qui breviter habent post verbum redegit: Corinthiis quoque bellum indictum est nobilissimæ Græciæ civitati propter injuriam legatorum Rom. Hanc Mummius consul cepit et diruit. Tres igitur Romæ simul celebr., etc.

^c A., Andaristus. H., Andariscus.

^d A., Pseudoperses.

^e A. et H., post verbum superatus est, omis. cæt.,

diernum diem, sive ex ipso, sive ex imitatione ejus, æs Corinthium, sicut memoriale traditum est, et Corinthia vasa dicuntur. Eodem tempore simul tres Romæ celeberrimi triumphus fuerunt: Africani ex Africa, et ante currum ejus ductus est Asdrubal: Metelli ex Macedonia, cujus currum præcessit ^e Andrisus, idem qui et Pseudophilippus: Mummii vero ex Corintho, ante quem signa ænea, et pictæ tabulæ, et alia urbis clariss. ornamenta prælata sunt. Iterum in Macedonia ^d Pseudoperseus, qui se Persei filium esse dicebat, collectis servis rebellavit, et cum jam xviii armatorum haberet, a Tremellio quaestore ^e superatus est. Interea Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummiō coss., Viriatus in Hispania, genere Lusitanus, homo pastoralis, et latro, primum infestando vias, deinde vastando provincias, postremo exercitus prætorum, et coss. Romanorum vincendo, fugando, subigendo, maximo terrori Romanis omnibus fuit. Si quidem Hiberum, et Tagum, maxima, et diversissimorum locorum flumina, late transgredienti, et pervaganti C. Vetelius prætor occurrit. Qui continuo ad interfectionem pene omni exercitu suo deleti, vix ipse prætor cum paucis fuga lapsus evasit. Deinde C. Plancium prætorem idem Viriatus multis præliis fractum fugavit. Post etiam Claudius Unimanus cum magno instructu belli contra Viriatum missus, quasi pro abolenda superiore macula, turpiorem ipse auxit infamiam. Nam congressus cum Viriato, universas, quas secum deduxerat copias, maximasque vires Ro. exercitus amisit. Viriatus trabes, fascēs, cæteraque insignia Romana, in montibus trophæum præfixit. Eodem tempore trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu contraxere pugnam, in qua lxx Lusitanos, Romanos autem trecentos viginti interfectos Claudius refert. Cum victores Lusitani sparsi ac seuri abirent, unus ex his longe a cætris segregatus, cum, circumfusus equitibus pedes ipse deprehensus, unius eorum equo lancea perfosso, ipsius gladio ad unum ictum caput desecuisset, ita omnes metu percussit, ut prospectantibus cunctis, ipse liber atque otiosus abscederet. Appio Claudio, Q. Cæcilio Metello coss., Ap. Claudius adversus Salassos Gallos congressus, et victus v milia militum perdidit: sequenti pugna v milia hostium occidit. Sed cum juxta legem, qua constitutum erat, ut quisquis v milia hostium peremisset, triumphandi potestatem haberet; iste quoque triumphum expetisset, propter superiora vero damna non impetrasset, infamē imprudentia atque ambitione usus, e suis privatis sumptibus triumphavit. L. Cæcilio Metello, Q. Fabio Maximo Serviliano coss., inter cætera prodigia Androgynus Romæ visus jussu haruspicum in mare mercus est. ^f Sed nihil impiæ expiationis procuratio profecit. Nam tanta

statim legunt: His diebus Androgynus, etc.

^f A. et H. hinc legunt: Eodem tempore Metellus in Cæliberiam missus apud Hispanos res egregias gessit, successit ei Q. Pompeius, nec multo post Q. quoque Cæpio ad idem bellum missus est, quod quidam Viriatum contra Rom. in Lusitania gerebat, quo metu Viriatus a suis interfectus est, cum xiv annos Hispaniam adversus Romanos movisset. Pastor primo fuit, mox latronum dux, postremo tantos ad bellum popu-

subito pestilentia orta est, ut ministri quoque faciendorum funerum primum non sufficerent, deinde non essent. Jamque etiam magnæ domus vacuæ viris, plenæ mortuis remanserunt: largissimæ introrsum hæreditates, et nulli penitus hæredes. Denique jam non solum in Urbe vivendi, sed etiam appropinquandi ad Urbem negabatur facultas: tam savi per totam Urbem tabescentium sub tectis, atque in stratis suis cadaverum putores exhalabantur. Expiatio illa crudelis, et viam mortis hominum, mortem hominis instruens, tandem Romanis inter miseras suas erubescens quam misera et vana esset innotuit. Ante enim in suffragium præveniendæ cladis est habita, et sic pestilentia consecuta est: quæ tamen sine ullis sacrificiorum satisfactionibus tantummodo secundum mensuram arcani iudicii expleta correptione sedata est. Quam si artifices illi circumventionum aruspices sub ipsa, ut assolet, declinatione morborum forte celebrassent, procul dubio sibi, diis, et ritibus suis reductæ sanitatis gloriam vendicassent. Igitur Metellus cos. in Celtiberia contra Lusitanos et Viriatum dimicans, Bacciam oppidum, quod Viriatus obsidebat, depulsis hostibus, liberavit, et in deditionem cum pluribus aliis castellis recepit. Fecit autem facinus, etiam ultimis barbaris Seythiæ, non dicam Romanæ fidei et moderationi, execrabile. Quingentis enim principibus eorum, quos societate invitatos deditionis jure susceperat, manus præcidit.

Q. Pompeius cos. sequentis anni, fines Numantiorum ingressus, accepta maxima clade discessit, non solum exercitu pene profligato, rerum etiam plurimis nobilium, qui ejus militiæ aderant interemptis. Viriatus autem cum per xiii annos Romanos duce: atque exercitum protrivisset, insidiis suorum interfectus est: in hoc solo Romanis circa eum fortiter agentibus, quod percussores ejus indignos præmio judicaverunt, dicentes, Romanis nunquam placuisse a suis militibus interfici imperatores. ^a At ego non modo nunc, verum etiam sæpe intextere Orientis illa inextirpabilia bella poteram, quæ raro unquam nisi sceleribus aut incipiunt, aut etiam terminantur, sed Romanorum, cum quibus nobis actio est, tanta sunt, ut jure fastidiantur aliena. Mithridates tunc siquidem rex Parthorum sextus ab Arsace, victo Demetrii præfecto, Babylonem urbem, finesque ejus unigeros victor invasit. Omnes præterea

los concitavit, ut assertor contra Romanos Hispaniæ putaretur. Huic namque primum Sex. Vetilius II., Vetilius prætor occurrit, qui, toto exercitu cæso, viz fuga lapsus evasit, deinde Gaium Plautium prætorem idem Viriatus fractum fugavit. Post hæc Claudium Unimannum, H., Unimannium, alii Unimanum, cum omni exercitu superavit. Denique cum interfectores ejus præmium a Cæpione (Eutropio Scipione) cos. peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse imperatores a suis militibus interfici. Hæc ad verbum pene cum Eutropio conveniunt, nisi quod plura Mss. habent inserta, ut vides, quam Eutropius. CAN.

^a Reliqua, usque ad verba Romæ puer, absunt in H. et A.

^b Hæc quæ sequuntur usque ad verba, Tunc Scipio Tyrestium longe aliter, et brevius habent Codices mss. H. et A. his verbis: Eo tempore Romæ puer ex ancilla natus est, quadrupes, quadrimanus, oculis

A gentes, quæ inter Hydaspem fluvium, et Indum jacent, subegit. Ad Indiam quoque cruentum extendit imperium. Demetrium ipsum secundo sibi bello occurrentem vicit et cepit. Quo capto, Diodotus quidam cum Alexandro filio regnum ejus et regium nomen usurpavit. Qui postea ipsum Alexandrum filium, quem participem periculi in pervadendo regno habuerat, ne in obtinendo consortem haberet, occidit. M. Emilio Lepido, C. Hostilio Mancino Coss., prodigia apparere diversa, et quantum in ipsis fuit, ex more enata sunt: sed non semper aucupatoribus eventuum, et structoribus fallaciarum aruspices opportuni casus suffragantur. Namque Mancinus cos., postquam a Pompeio apud Numantiam suscepit exercitum, adeo infelicitè prælia cuncta gessit, atque in id suprema desperatione perductus est, ut turpissimum sædus cum Numantinis facere cogeretur: quamvis et Pompeius aliud æque infame sædus cum eisdem Numantinis paulo ante pepigisset, senatus dissolvi sædus, et Mancinum dedi Numantinis præcepit. Qui, nudato corpore, manibusque post tergum revinctis, ante portas Numantinorum expositus, ibique usque ad noctem permanens a suis desertus, ab hostibus autem non susceptus, lacrymabile utriusque spectaculum præbuit. Is contra Numantinos bellum acturus, Laviniique sacrificaturus cum esset, emisit cavæa pullarius pullos, qui in sylvam evolaverunt, nec reperti sunt diu, multumque quæsiiti. Navigaturus idem e portu Herculis, sine auctore vocis audit: Mancine mane. Cumque scapham conscendisset, immensum anguem illic exhorruit. Tribus prodigiis nuntiata sunt infelicia tria, pugna, sædus, deditio. Interea Brutus in ulteriore Hispania lxx Gallaciorum, qui Lusitanis auxilio venerant, asperimo bello, et difficili, quamvis incautos circumvenisset, oppressit. Quorum in eo prælio xi. millia occisa, sex u capta referuntur, pauci fuga evaserunt. In citeriore Hispania Lepidus procos. Vacceos innoxiam gentem, et supplicem, etiam senatu prohibente, pertinaciter expugnare tentavit, sed mox accepta clade gravissima, improbatæ pertinaciæ penas luit. Sex mil. quippe Ro. in hoc injusto bello prius invictiss. cæsa sunt; reliqui, exustis castris, armis etiam perditis, evaserunt. Nec minus turpis hæc sub Metello clades, quam sub Mancino fuit. Ser. Fulvio Placco, Q. Caphurnio Pisone coss., Romæ puer ^b ex

D quatuor, auribus totidem, naturam virilem duplicem habens. In Bononiensi agro fruges in arboribus natæ sunt. Q. Pomp. deinde cos. a Numantinis, quæ Hispaniæ civitas fuit opulentissima, superatus, pacem ignobilem fecit. Post eum C. Hostilius Mancinus cos. iterum cum Numantinis pacem fecit infamem, quam populus, et senatus jussit infringi, atque ipsum Mancinum hostibus tradi, ut in illo, quasi auctorem fœderis vindicaret. Cumque per continuos annos xiv cos. iv (II. cum solis iv milibus) xi. millia Rom. protrivissent, post tantam igitur ignominiam, qua a Numantinis bis Romani exercitus fuerant subjugati, Publius Scipio Africanus sec. consul factus est, et ad Numantiam missus est. Is primum militem vitiosum et ignavam, exercendo magis quam puniendo, sine aliqua acerbitate correxit. Mox pugna cum Numantinis commissa, exercitus Rom., etc.

ancilla natus, quadripes, quadrimanus, oculis quatuor, auribus totidem, natura virili duplex. In Sicilia mons Aetna vastos ignes eructavit, ac fudit, qui torrentum modo per prona praecipites, proxima quaeque corripientibus exussere flammis: longinquiora autem favillis calidis cum vapore gravi late volitantibus torruerunt. Quod Siciliae semper vernaculum genus monstri, non portendere malum assolet, sed inferre. In Bononiensi agro fruges in arboribus natae sunt. Igitur in Sicilia bellum servile ortum est, quod adeo atrox, et grave multitudine servorum instructum, magnitudine copiarum, et virium fuit, ut non dicam praetores Romanos, quos penitus profligavit, sed consules quoque terruerit; nam septuaginta milia servorum tunc in arma conspirantium fuisse referuntur, excepta urbe Messana, quae servos liberaliter habitos in pace continuit. Ceterum in hoc solo Sicilia miserior, quia insula, et nunquam erga pactum vel juris idonea, nunc tyrannis subjecta, nunc servis: vel illis dominatu improbo exigentibus servitutem, vel istis praesumptione perversa commutantibus libertatem, maxime quia clausa undique mari, egerere foras non facile potest. Quae intestinum malum viperinam quoque conceptionem perditionis suae aluit, sua libidine auctam, sua morte victuram. In hoc autem servilis tumultus excitatio, quanto rarior exstat ceteris, tanto truculentior est, quia qua intentione commoveatur libera multitudo, ut patriam augeat, ea servilis ut perdat. Anno ab Urbe condita 620, cum maior pene infamia facta de fœdere apud Numantiam facto, quam apud Caudinas quondam furculas, pudorem Romanae frontis oneraret, Scipio Africanus consensu omnium tribuum secundo consul creatus, atque ad oppugnandam Numantiam cum exercitu missus est. Numantia autem citerioris Hispaniae haud procul a Vacceis et Cantabris in capite Gallitiae sita, ultima Celtiberorum fuit. Haec per annos quatuordecim cum solis quatuor millibus suorum, quadraginta millia Romanorum, non solum sustinuit, sed etiam vicit, pudentisque fœderibus affectit. Post tantam igitur ignominiam, qua a Numantinis Romani exercitus bis fuerant subjugati, P. Scipio Africanus ad expugnandam, ut diximus, Numantiam missus est. In Hispaniam ingressus, non se illico ingressit hostibus, ut quasi incautos circumveniret, sciens nunquam id genus hominum adeo in otio torpere, atque animo resolutum, ut non ipsa qualitate habitudinis suae apparatus aliorum praecelleret. Sed aliquandiu militem suum vitiosum, et ignavum exercendo magis quam puniendo sine aliqua acerbitate, in castris velut in scholis exercuit. Deinde omnia quae voluptatis causa haberentur in castris, se-

A vero submoveri jussit edicto. Denique scortorum duo milia cum laxis e procinctu loci ejus ejecta sunt. Tantumque subito sub districto duce profecit exercitus, ut Numantiam diu perniciosissimam Romani brevi solo exaquarent. Igitur cum partem aestatis, totamque hyemem, ne adepta quidem pugna transegisset, sic quoque parum propemodum haec profecit industria. Namque ubi copia pugnandi facta est, exercitus Romanus oppressus impetu Numantinorum, terga convertit. Sed increpatione et minis objectantis se consulis, manumque retinentis, tandem indignatus in hostem rediit, et quem fugiebat, fugere compulsi. Difficilis tunc in relatu fides, Numantinos fugere, et fugientes videre Romani. Unde quamvis Scipio, quia praeter spem acciderat, letatus et gloriosus esset, tamen ultra bellum adversus eos audendum non esse professus est. Itaque urbem obsidione conclusit, fossa etiam circumdedit, cujus latitudo pedibus decem, altitudo viginti pedum fuit. Ipsum deinde vallum sudibus praestructum, crebris turribus communiavit. Numantia autem in tumultu sita, haud procul e flumine Durio, tria milia passuum ambitu muri amplexabatur, quamvis aliqui asserant eam et parvo situ, et sine muro fuisse. Unde credibile est, quia hoc spatium cura alendorum, custodiendorumque pecorum, vel etiam exercendi ruris commodo, cum Romano bello premerentur, incluserint, ipsi arcem parvam natura muniam obtinentes: alioquin paucitatem hominum, tam amplum muri spatium non munire magis quam prodere potius videbatur. Igitur conclusione diu Numantini, et fame trucidati, deditio-
nem sui obtulerunt, si tolerabilia juberentur. Saepe enim orantes iuxta pugnae facultatem, ut tanquam viris mori liceret, ultimo omnes subito duabus portis erumpunt, larga prius portione usi, non vini, cuius ferax is locus non est, sed succo tritici per artem confecto, quem succum a calefaciendo celsiam vocant. Suscitatur enim ignea vis illa germinis madefactae frugis, ac deinde siccatur, et post in farinam redacta molli succo admiscetur, quo fermenti sapor austeritatis, et calor ebrietatis adjicitur. Hac igitur portione post longam famem recalescentes, bello sese obtulerunt. Atrox diu certamen, et usque ad periculum Romanorum fuit. Iterumque Romani, pugnare se adversum Numantinos fugiendo probavissent, nisi sub Scipione pugnassent. Numantini, interfectis suorum fortissimis, bello
recedunt, compositis tamen ordinibus, nec sicut fugientes in urbem revertuntur. Corpora interfectorum ad sepulchorum oblata accipere noluerunt. Novissima spe desperationis in mortem omnes destinati, clausam urbem ipsi introrsum succenderunt, cunctique pariter ferro, veneno, atque igne consumpti sunt. • Ro-

* Post compulsi. In cit. Mss. A. et H., Unde quamvis, etc., omisso caet., quae diverso caractere notavimus.

^b Post conclusit iidem legunt, vallo circumdedit. Cumque diu conclusi fame laborarent, pugnaeque facultatem exposcerent, ut mori eis quasi viris liceret, novissime larga prius portione calefactis, quae madefactis frugibus confici solet, subito super Romanos irrupere. Atrox diu, etc.

* A., cedunt.

^d Post noluerunt uterque Codex, clausaque urbe, cuncti pariter, etc.

* Romani ex his nihil aliud quam securitatem adepti sunt, seque magis evasisse Numantinos, quam vicisse dixerunt. Unum Numantinum victoris catena non tenuit, quidquid, etc. Confer haec, lector, cum Eutropio, et videbis quid Paulus Diaconus Eutropio, et quid auctor Miscellae Paulo Diacono addiderit. CANIS.

mani nihil ex his penitus habuere victis, præter securitatem suam. Neque eversa Numantia, vicisse se magis Numantinos quam evasisse dixere. Unum Numantinum victoris catena non tenuit, unde triumphum viderit Roma, quidquid supellectilis fuit, ignis absumpsit. Igitur ea tempestate, cum hæc apud Numantiam gesta sunt, apud Romam Gracchorum seditiones agitabantur. Tunc Scipio Tyresium quemdam Celticum principem consuiuit, qua de causa Numantia prius invicta durasset, et post eversa fuisset. Tyresius respondit: Concordia victoriam, discordia excidium præbuit. Quod Romani tanquam sibi, ac de se dictum exempli loco acceperunt. Quippe quibus de seditionibus discordantis totius Urbis nuntiabatur. Hæc tempestate apud Judæos, occiso Juda Machabæo, frater ejus Jonathas pontifex habetur. Tunc etiam claruit apud Brundisium Pacuvius tragædiarum scriptor. Igitur Scipio multas Hispaniæ civitates, partim cepit, partim in ditionem accepit. Numantiam a solo evertit, reliquam provinciam in fidem accepit. Eodem tempore Attalus rex^a Syriæ, frater Eumenis mortuus est, hæredemque populum Romanum reliquit. Ita Romano imperio per testamentum Asia accessit.^b Igitur Carthagine, Numantiaque deleta, oritur apud Romanos utilis de provisione collatio, et oritur infamis de ambitione contentio. Gracchus trib. pleb. iratus nobilitati, cur inter auctores Numantini foderis notatus esset, agrum a privatis eatenus possessionem, populo dividi statuit. Octavio trib. pleb. obstanti ademit imperium, et successorem Minutium dedit. His causis senatum ira, populum superbia invasit. Gracchus gratiam populi pretio appetens, invidiam legem tulit, uti pecunia, quæ fuisset Attali, populo distribueretur. Obstante Nasica, etiam Pompeius spopondit se Gracchum, cum primum magistratu abisset, accusaturum. Gracchus, cum niteretur, ut ipse trib. pleb. subsequenti anno permaneret, pullarium domi consuluit, et ab eo ire in campum prohibitus est. Sed cum pertinaciter pergeret, sic illiis mox extra januam pedem, ut ejus excideretur articulus. Deinde prodeunti ei tres corvi cum vocibus adversis involaverunt, et compugnantes legulam ante pedes ejus dejecerunt. Cumque in Capitolio consuleret, similia auspicia audivit. Et cum comitiorum die seditiones populi accenderet, auctore Nasica inflammata nobilitas, fragmentis subselliorum plebem fugavit. Gracchus per gradus, qui sunt super Calpurnium fornicem, detracto amiculo fugiens, ictus fragmento subsellii corruit: rursusque assurgens, alio ictu clavi cerebro impacti exanimatus est. Ducenti

præterea in ea seditione interfecti, eorumque corpora in Tiberim projecta sunt. Ipsius quoque Gracchi inhumatum cadaver extabuit. Interea orta in Sicilia belli servilis contagio, multas late infecit provincias. Nam et Minturnis quadringenti quinquaginta servi in crucem acti: et Sinuessæ ad septem millia servorum a Q. Metello, et Cn. Servilio Cepione oppressi sunt. In Metallia quoque Atheniensium idem tumultus servilis ab Heracleito prætore discussus est. Apud Delon etiam servi novo motu intumescens, oppidanis prævenientibus, pressi sunt: absque illo primo Siciliensis mali fomite, a quo istæ velut scintillæ micantes, diversa hæc incendia seminaverunt. In Sicilia enim post Fulvium consulem Piso consul Mamertium oppidum expugnavit, ubi octo millia fugitivorum interfecti, quos autem capere potuit, patibulo affixit. Cui cum Rutilius Cos. successisset, idem quoque Taurominium, et Ennam, firmissima fugitivorum refugia, bello recepit: amplius quam viginti millia tunc servorum trucidata referuntur. Misera profecto talis belli, et inextricabilis causa pereundi utique dominis erat, nisi insolentibus servis ferro obitum iretur. Sed tamen in ipsis quoque infelicissimis damnis pugna, et infeliciores lucris victoriæ, quanti perire vicii, tantum perdere victores. Anno ab Urbe condita 622. Motum interim in Asia bellum est ab Aristonico Eumenis filio, qui ex concubina susceptus fuerat. Ipse^c Eumenes frater Attali fuerat. Missus est adversus eum cum instructissimo exercitu P. Licinius Crassus eos. et pontifex max., habens insuper infinita regum auxilia. Nam et Bithyniæ rex Nicomedes Romanos juvit, et^d Mithridates, rex Ponti et Armeniæ, cum quo bellum postea gravissimum fuit, et Ariarates Cappadox, et Pylmenes^e Paphlagon, eorumque maximis copiis adjutus, conserto tamen bello^f victus est Crassus, et cum exercitu post plurimam cædem in fugam acto, ipse ab hostibus captus est: qui magis mori eligens, quam a barbaro abduci, virgam, qua equum agitabat, in oculum se tenentis^g injectit. Barbarus autem, cum ira et dolore exarsisset, latus Crassi gladio transverberavit. Ita ille, excogitato genere mortis, effugit cum dedecore servitutem. Caput ejus ab Aristonico sublatum, corpus Smyrnæ sepultum est^h. Iste tam cito Græce in castris expeditionibus studuit, ut sociis Aristonici Græce omni parte illius linguae sine interprete responderet. Postea Perpenna eos. Romanus, qui Crasso successor veniebat, audita belli fortuna ad Asiamⁱ properavit. Aristonicum recenti victoria seriatum, improviso bello adortus, nudatumque omnibus copiis

^a Ambrosianus, Asiæ.

^b Ambros. et Hersfel. hinc legunt: Mox etiam Decius Junius Brutus de Callicis et Lusitanis magna gloria triumphavit, et post Scipio Africanus de Numantinis secundum triumphum egit anno 14 postquam de Africa egerat. Interea in Sicilia bellum servile exortum, ac per Fulvium, et Rutilium amplius quam 11 millia tunc servorum trucidata sunt. Minturnis 60000 servi in cruce suspensi sunt. Apud Sinuessam vero 14 millia servorum a Q. Metello et Cneo Servilio oppressa narrantur. Motum interim, etc.

^c Ambros. legi, Eumenis.

^d Idem, Missus est post . Crassus habens infinita, etc.

^e A., Mithridates Ponticus, cum quo, etc.

^f Ambros., Hersfeld. et Eutropius habent, Polemenes.

^g A. brevis victus tamen Crassus, et ab, etc.

^h A. post injecti, moxque ab eo confossus est.

ⁱ Reliqua diverso charactere notata non leguntur in Ambros. et Hersf.

^j A., acceleravit, et acie victum Aristonicum apud Stratoniceis civitatem, quo fugerat, fame ad ditionem compulsi. Aristonicus, etc.

in fugam convertit. Cumque Stratonice urbem, ad quam ille confugerat, obsidione cinxisset, trucidatum fame ad deditionem coegit. Aristonicus jussu senatus in carcere strangulatus est. Triumphari enim de eo non poterat, quia Perpenna cos. apud Pergamum Romam rediens diem obierat. ^a Eodem anno Ptolemæi Alexandrinorum regis misera vita miserius vita exitum dedit. Is enim sororem suam stupro cognitam, ac deinde in matrimonium assumptam, novissime turpius quam duxit, abiecit. Privignam vero suam, hoc est, filiam sororis, et conjugis, conjugem ascivit : filium suum, quem ex sorore susceperat, necnon et filium fratris occidit. Quam ob rem tantis incestis, parricidiisque execrabilis, ab Alexandrinis regno pulsus est. Iisdem temporibus Antiochus non contentus Babylonia, atque Egbathana, totiusque Mediæ imperio, adversus Phrahatem Parthorum regem congressus et victus est : qui cum in exercitu suo centum millia armatorum habere videretur, ducenta millia amplius calorum atque lixarum immixta scortis et histrionibus trahebat. Itaque facile cum universo exercitu suo Parthorum viribus oppressus interiit. C. Sempronio Tuditano, et M. Acilio cos., P. Scipionem Africanum pridie pro concione de periculo salutis suæ contestatum, quod sibi pro patria laboranti ab improbis et ingratissimis denuntiari cognovisset, alio die mane exanimem in cubiculo suo reperiunt, non temere inter maxima Romanorum mala recensuerim, præsertim cum tantum in ea urbe Africani vigor et modestia valeret, ut facile vivo eo, neque sociale neque civile bellum posse existere crederetur. Hunc quidam uxoris suæ Sempronie, Gracchorum autem sororis, dolo necatum ferunt, ne scelerata, ut credo, familia, ad perniciem patriæ suæ nata, inter impias seditiones virorum, non etiam facinoribus mulierum esset immatior. Causa autem interitus ejus hæc fuit : C. Carbo trib. pleb. cupiens necem vindicare Gracchorum, et excitare seditionem sopitam, P. Scipionem Africanum eruta Numantia, revertentem in concione interrogavit quid de Gracchi morte sentiret? Cui Africanus, jure cæcum videri dixit. M. Æmilio, L. Oreste cos., Ætna vasto tremore concussa exundavit igneis globis. Rursusque alia die Lipare insula, et vicinum circa eam mare in tantum efferbuit, ut adustas quoque rupes dissolverit, tabulata navium liquefactis ceris extorruerit, exanimatos pisces, supernatantesque excôxerit. Homines quoque

^a Ambros. et Hersf. hinc legunt : His diebus tanta per totam Africam locustarum multitudo convalluit, ut simul fruges, herbas, arborum folia, corticesque corroderent, quæ, repentinò vento sublata, in Africano sunt pelago demersæ. Sed cum earum acervos fructus per extensa littora pertulissent, pestiferum odorem putrefacta congeries exhalavit. Unde omnium animantium, avium, pecudumque ac bestiarum pestis existens vitium corruptionis ampliavit, quia pestilentia in Numidia dccc millia hominum, circa Carthaginem vero plusquam cc millia perierunt. Romanorum vero militum, qui ibi ad præsidium erant xxx millia extincta sunt. Lucio Metello Cæcilio et T. Q. Flaminio cos. (H. L. Cæcilio Metello).

^b A. et Hersfeld. paucis admodum inter se discordantes habent : Carthago jussu senatus reparata est, quæ manet (Hersf., nunc manet) annis duobus, et xx evolutis, postquam a Scipione fuerat eversa. Deducti

A nisi qui longius potuere diffugere, reciprocato anhelitu calidi aeris, adustis introrsum vitalibus, suffocabat. M. Plautio Hypseo, M. Fulvio Flacco cos., vix dum Africa a bellorum excidiis quiescente, horribilis et inusitata perditio consecuta est. Nam cum per totam Africam immensæ locustarum multitudines convalescent, et non modo jam cunctam spem frugum abrasisent, herbasque omnes cum parte radicum, folia arborum cum teneritudine ramorum consumpsissent, verum etiam amaras cortices, atque arida ligna præroderent, repentinò arrepta vento, atque in globos coactæ, portatæque diu per aerem, Africano pelago immersæ sunt. Harum cum immensos acervos, longe undis argentibus, fluctus per extensa late littora propulissent, tetrum nimis atque ultra opinionem pestiferum odorem tabida, B et putrefacta congeries exhalavit. Unde omnium pariter animantium tanta pestilentia consecuta est, ut avium, pecudum, ac bestiarum corruptione aeris dissolutarum, putrefacta passim cadavera, vitium corruptionis augerent. At vero quanta fuerit hominum lues, ego ipse dum refero, toto corpore perhorresco. Siquidem in Numidia, in qua tunc Micipsa rex erat, octingenta millia hominum : circa oram vero maritimam, quæ maxime Carthaginensi atque Uticensi littori adjacet, plusquam ducenta millia perisse traditum est. Apud ipsam vero Uticam civitatem triginta millia Romanorum militum, quæ ad præsidium totius Africæ ordinata fuerant, extincta atque abrasa sunt. Quæ clades tam repentina ac tam violenta institit, ut tunc apud ipsam Uticam sub una die per unam portam ex illis junioribus plusquam mille quingentos mortuos elatos fuisse narretur. Verumtamen pace, et gratia omnipotentis Dei dixerim, de cuius misericordia, et in cuius fiducia hæc loquor, quamvis et temporibus nostris exoriantur aliquando, et hoc diversis terræ partibus locustæ, et plerumque etiam, sed tolerabiliter lædant, nunquam tamen temporibus Christianis tanta vis inextricabilis mali accidit, ut perniciēs locustarum, quæ nullò modo ferri viva potuisset, mortua plus noceret : et qua diu vivente peritura erant omnia, ea perditā, pereuntibus magis omnibus, optandum fuerit ne periret. Anno ab Urbe condita 627, L. Æmilio Cæcilio Metello, et T. Quintio Flaminio cos. Carthago in Africa ^b restitui jussa, vigesimo secundo demum anno, quam fuerat eversa, deductis civium Romanorum familiis, quæ eam incole-

D sunt cives Romani. Anno 627 ab H. C., Caius Cassius Longinus, et Sex. Domitius Calvinus cos. (H., Calvi) Gallis transalpinis bellum intulerunt, et Arbenorum (H., Arbenorum) tunc nobilissimæ civitati, atque eorum duci Vitutio, infinitamque multitudinem juxta Rodanum fluvium interfecerunt. Denique cum Vitutius paucitatem Romanorum vix ad escam canibus, quos in agmine habebat, sufficere posse jactaret, et ipse clxxx millia armatorum haberet, conserta pugna a Romanis superatus est, ex cuius exercitu partim in bello, partim submersi (H., submersa) cum ponte, quem sibi junctis navibus supra Rodanum extruxerant. cl. millia perierunt. Præda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est. Vitutius se Domitio deditit (H., dedit) atque ab eo Romam deductus est, magnæque gloriæ cos. ambo triumphaverunt. M. Porcio Catone, et Q. Marce Rege (H., Martio) Cos. anno 633 ab U. C. Narbonæ in Gallia colonia deducta est, annoque post a Licinio Me-

rent, restituta et repleta est, magno ante prodigio
 procedente. Nam cum mentores ad limitandum Car-
 thaginensem agrum missi, stipites terminorum indices
 fixos nocte a lupis revulsos mordicus, corrososque repe-
 rissent, aliquandiu hesitatum est utrum Romanæ paci
 ræpideret Carthaginem reformari. Eodem anno Caius
 Gracchus, Gracchi filius, qui jam occisus in seditione
 fuerat, frater, tribunus pleb. per tumultum creatus,
 magna Reip. perniciēs fuit. Nam cum sæpe populum
 Romanum largitionibus, promissisque nimis in acer-
 bissimas seditiones excitavisset, maxime legis agrariæ
 causa, pro qua etiam frater ejus Gracchus fuerat occi-
 sus, tandem a tribunatu, Minutio successore, decessit.
 Minutius tribunus plebis, cum maxima ex parte de-
 cessoris sui Gracchi statuta convulsisset, legesque abro-
 gasset, Gracchus cum Fulvio Flacco ingenti stipatus
 agmine, Capitolium, ubi concio agiabatur, ascendit.
 Ibi maximo tumultu excitato, quidam præco a Gracchia-
 nis interfectus, velut signum belli fuit. Flaccus duobus
 filiis armatis cinctus, comitante etiam Graccho togato,
 bretemque gladium sub sinistra occultante, quamvis et
 præconem frustra præmisisset, qui servos ad libertatem
 vocaret, Dianium, tanquam arcem, occupavit. E contra
 Decius Brutus, vir consularis, cum C. Publio, cum in-
 genti certamine irruit, ibique Flaccus diu obstinatissime
 dimicavit. Gracchus vero postquam in templum Minervæ
 secesserat, gladio incumbere volens, in adventu Letorii
 retentus est. Itaque cum diu anceps bellum agitaretur,
 tandem sagittarii ab Opinio missi, confertam multitu-
 dinem disturbaverunt. Duo Flacci pater filiusque, cum
 ex arde Lunæ in privatam quamdam domum desiluis-
 sent, ioresque objecissent, rescisso craticeo pariete con-
 fossi sunt. Gracchus, diu pro se amicis pugnantibus, ac
 pereuntibus, aggre ad pontem Sublitium pervenit, ibique
 ne vivus caperetur, cervicem seruo suo præbuit. Caput
 Gracchi excisum consuli allatum est, corpus ad Corne-
 liam matrem, Misenum oppidum, devectum est. Hæc
 autem Cornelia Africani majoris filia, Misenum, ut
 dixi, prioris filii morte secesserat. Bona Gracchi publi-
 cata sunt. Flaccus adolescens in robore necatus est. Ex
 factione Gracchi ducenti quinquaginta in Aventino
 monte cæsi fuisse referuntur. Opimius cos., sicut in
 bello fortis fuit, ita in questione crudelis. Nam amplius
 quam tria millia hominum supplicii necavit, ex qui-
 bus plurimi, nec dicta quidem causa, innocentes inter-
 feci sunt. Iisdem temporibus Metellus Baleares insulas

A bello pervagatus edomuit, et piraticam infestationem,
 quæ ab eisdem tunc exoriebatur, plurimum incolarum
 cæde compressit. Cn. quoque Domitius procos. Allo-
 brogas Gallos juxta oppidum Vindalium gravissimo
 bello vicit, maxime cum elephantorum nova forma equi
 hostium hostesque conterriti diffugissent. Viginti mil-
 lia ibi Allobrogum cæsa referuntur, tria millia capta
 sunt. Eodem tempore Ætna mons ultra solitum exarsit,
 et torrentibus igneis superfusus, lateque circumfluenti-
 bus, Catinam urbem, finesque ejus oppressit, ita ut
 tecta ædium calidis cineribus præusta, et prægravata
 corruerent: cujus levanda cladis causa senatus decem
 annorum vigigalia Catinensibus remisit. Anno ab Urbe
 condita 628, Fabius Cos. Bituito regi Arvernorum
 Galliarum civitatis bellum maximo instructu comparanti,
 adeo cum parvo exercitu occurrit, ut Bituitus paucita-
 tem Romanorum vix ad escam canibus, quos in agmine
 habebat, sufficere posse jactaret. Qui cum sibi ad trans-
 ferendas copias unum pontem Rhodani fluminis parum
 esse intelligeret, alium compactis lintribus caleniæque
 conexum, superstratis confixisque tabulis instruxit.
 Conserta pugna, et diu graviter agitata victi Galli,
 conversique in fugam, dum sibi quisque timeret, concervatis
 inconsulte agminibus, præpropere transitu pontis vin-
 cula ruperunt, ac mox cum ipsis lintribus mergi sunt.
 Centum quinquaginta octo millia armatorum in exercitu
 Bituiti fuisse traduntur, ex quibus centum quinquaginta
 millia, vel cæsa, vel mersa sunt. Q. Marcius cos. Gal-
 lorum gentem sub radice Alpium sitam, bello aggressus
 est. Qui cum se Romanis copiis circumseptos viderent,
 belloque impares fore intelligerent, occisis conjugibus
 ac liberis, in flammam sese projecerunt. Qui vero, præ-
 occupantibus Romanis, peragenda tunc mortis eum co-
 piam non habuerant, captique fuerant, alii ferro, alii
 suspendio, alii abnegato sibi cibo sese consumpserunt,
 nullaque omnino, vel parvulus superfuit, qui condi-
 tionem servitutis vitæ amore toleraret, et Narbone co-
 lonia deducta est Romana, et de his triumphatum est.
 Anno ab Urbe condita 635, C. Cato cos. a Scordiscis
 bellum intulit, ignominioseque pugnavit, C. Cæcilio
 Metello et Cn. Carbone coss. duo Metelli fratres
 eodem die, unum ex Thracia, alterum ex Sardinia,
 triumphum egerunt.

Publio Scipione Nasica, et L. Calphurnio Bestia
 coss. Jugurthæ Numidarum regi a bellum consensu
 populi Ro. senatus indixit. Igitur Jugurtha Micipsæ

tello, et Q. Mutio Scævola coss. de Dalmatia trium-
 phatum est. Anno 635 ab U. C., C. Cato, etc., ubi H.
 iterum convenit cum Mi-cella per paucias tantum
 linas: convenit vero omnino ad verbum cum Eutro-
 pium, usque ad finem libri iv, quem his verbis conclu-
 dit: ductus est catenatus: post quæ verba hæc codex
 Ms. II. subiungit: et mox jussu Consulis in carcere
 strangulatus est. His apud Hierosolum diebus Joan-
 nes dux Judæorum, et pontifex exstitit, qui ab eo, quod
 Hircanus bello vicerat, Hircani nomen accepit. Per id
 etiam tempus Cicero Arpinis nascitur, matre Elvia
 nomine, patre equestris ordinis ex regio Vulscorum
 genere. Eodemque tempore quadam virgo Romana in
 Apuliam pergens, iclu fulminis exanimata est, omni-
 bus sine scissura aliqua vestimentis ademptis, ac podo-
 rum pedumque vinculis dissolutis, monitibus etiam annu-

lisque discussis, illæsa corpore, nuda jacuit, equus
 quoque ejus pari modo frenis et vinculis peremptus
 jacuit dissolutus. Hæc de suo Hiersfeld. codice Cani-
 sius, quæ conveniunt etiam cum Ambrosiano. Nos
 vero lectionem nostri continuamus, ne lectoribus ad
 Eutropium remissis incommodi sinus.

^a A., Cordicis.

^b A., post egrunt, nuntiaturque Romæ est Cimbro
 e Gallia in Italiam transisse. Post Scipione Nasica,
 etc.

^c Idem post bellum illatum est, quod Adherbalem
 et Hiemalam Micipsæ filios fratres suos reges, et pop.
 Rom. amicos interemisisset. Missus adversus eum cos.
 Calpurnius Bestia, corruptus regis pecunia, pacem cum
 eo flagitiosissimam fecit, et a senatu improbatam est.
 Postea contra eundem in sequenti anno Sp. Postumius

Numidarum regis adoptivus hæres inter naturales ejus filios factus, primum cohæredes suos Hiempsalem occidit, Adherbalem bello victum ab Africa expulsi: deinde Calphurnium Bestiam eos. adversum se missum pecunia corrupti, atque ad turpissimas condiciones pacis adduxit, quæ a senatu improbata est. Præterea cum ipse Romam venisset, omnibus pecunia corruptis, aut attentatis, ad seditiosas dissensionesque male permiscuit. Quam cum egrederetur, infami satis notarii elogio dicens, *o URDEM VENALEM*, et mature perituram, si emptorem inveniret. In sequenti anno Sp. Postumium Albinum Postumii alterius cos. fratrem, quem is quadraginta millium armatorum exercitui præfecerat, apud Colanam urbem thesauri regis ibi conditis inhiantem bello oppressit. Cui victo ignominiosum iudus exegit, et universam pene Africam a Romanis deficientem regno suo junxit. Postea missus Q. Cæcilius Metellus cos. la exercitum ingenti severitate et moderatæ correctione, cum nihil in quemquam eruentum faceret, ad disciplinam Romanam reduxit. Jugurtham a duobus præliis vicit, elephantes ejus occidit, vel cepit, multas civitates ejus everit. Et cum jam vidit se præsentem vastari Numidiam suam, et non posse defendi, ab eo ad deditionem coactus, trecentos obsides dedit: insuper frumentum, atque alios commatui persolutorum se spondit: tria millia amplius perfugarum reddidit. Exin cum incertus in pace improbos non prohiberet excurans, C. Marii cos., qui non minore pene quam ipse præditus erat astutia, Romanisque viribus fractus est, maxime postquam Marius urbem Capam ab Hercule Phænice, ut ferunt, conditam, regis thesauris confertissimam, dolo circumvenit, et cepit. Diffidens deinde propriis rebus et viribus, Jugurtha societatem cum Boccho Maurorum rege fecit, cujus equitatu in immensum auctus Mariunum exercitum creberrimis incursionibus fatigavit. Postremo apud Cirtam urbem antiquam Masinissæ regiam adversum Romanos expugnationem ejus parantes, sexaginta millibus equitum instructus occurrit. Nunquam ulla Romano militumulterior pugna et terribilior fuit, adeo ut disrursu et fremitu circumstantium, et impetentium equitum suscitatis pulvis caelum obtegerit, diem ademerit, noctemque obduxerit: tantus autem telorum nimbus ingruerit, ut nulla pars corporis ab ictu tuta esset. Quippe quibus, et rixus ad prospiciendum impedimento caliginis, et expeditio ad cavendum compressione multitudinis deerat. Nec laborabat eques Maurus, ac Numida, ut bene collocatum hostem opportuno telis impetu rimaretur, sed potius in incertum tela mittebant, certi quod vulnera incerta non essent: ita coacti in unum Romani equites, in unum pedites densabantur. Intercapedinem

Albinus profectus est. Is quoque per fratrem ignominiose contra Numidas pugnavit. Tertio missus est Q. Cæcilius Metellus Cons. Is., etc.

^a A., variis.

^b Dicitur legit, multas civitates ipsius cepit, et cum jam forem bello positurus esset, successum est vi a Caio Mario. Is Jugurtham et Boccum Mauritaniam regem, qui auxilium Jugurthæ ferre ceperat, pariter superavit, ac milia armatorum ad internecionem occidit, aliquanta et ipse oppida Numidiam cepit, belloque termi-

tanti periculi nox interveniens prælium diremit. Eadem postera die, et belli periculi facie erupere in hostem, quamvis stricto miles gladio ferire non valebat, eminus jaculo repellebatur, fugere non poterat; undique enim velocior ad persequendum eques incluserat. Jam tertia dies, et nullum undecunque suffragium, dira undique mortis facies objiciebatur. Tandem Marius cos. forti desperatione spei viam fecit, universo simul agmine prorupit e vallo, campoque se simul et prælio ded. Et cum iterum circumfusi hostes, non solum agminis extrema laniarent, verum etiam media excussis telis procul caderent, turbatosque Romanos, insuper etiam æstus solis, intolerantia sitis, mortis circumstantia, usque ad extremum desperationis defatigare, subito notum illud Romanorum adversus Afros tempestatum imbriumque suffragium cælo missum insperate saluti fuit; siquidem repentina pluvia sitientibus Romanis, et æstuantibus refrigerium potumque præbuit. Porro autem Numidis hasilia telorum, quæ manu intorqueri sine amentis solent, lubrica ac per hoc inutilia reddidit. Scuta etiam, quæ elephantis corio extento, atque durulo hasilia, et tuta gestabant, cujus ea natura est, ut acceptum imbre tanquam spongia ebibat, ac per hoc intracabile repente pondere fiat, quia circumferri non poterant, defendere nequiverunt. Ita ex insperato conturbatis, destitutisque Mauris ac Numidis, Bocchus et Jugurtha fugerunt. Post hoc nonaginta milia armatorum novissimo bello ab iisdem regibus sunt objecta. Hæc quoque usque ad internecionem vincentibus Romanis cæsa referuntur. Ex hoc Bocchus spem belli abiciens, pacem petivit, atque in pretium pacis Jugurtham dolo captum, catenisque obrutum per Corneliū Syllam quæstorem legatum Marii, misit ad Mariū. Interea nuntiatum est Romæ Cimbros e Gallia in Italiam transire meditari, qui a M. Junio Syllano cos. collega Q. Metelli, in Gallia victi sunt. Ipso eodemque rursus tempore etiam a Minutio Rufo in Macedonia Scordisci, et Triballi, et a Servilio Cepione in Hispania Lusitani victi sunt, et duo triumphi de Jugurtha, primus per Metellum, secundus per Marium, acti sunt. Ante curram tamen Marii in triumphum Jugurthæ cum duobus filiis ductus est catenatus, et mox jussu eos in carcere stangulatus est. His diebus apud Jerusalem Joannes dux Judæorum et pontifex exstitit, qui ab eo quod Hircanos bello vicerat, Hircani nomen accepit. Per id etiam tempus Cicero Arpini nascitur ex matre Elvia, patre equestris ordinis ex regio Volseorum genere. ^c Eodemque tempore obscurum prodigium ac triste visum est. L. Cluvius eques Romanus cum uxore et filia de Roma in Apytham rediens, tempestate correptus, cum filiam consternatam

num posuit, capto Jugurtha per Quæstorem suum Corneliū Syllam, ingentem rivum, tradente Boccho, Jugurtham, qui pro eo ante pugnaverat. A M. Junio Syllano collega Q. Metelli Cimbri in Gallia victi sunt, et a Minutio Rufo, etc.

^c A. prosequitur: Eodemque tempore quedam visgo, etc., ut notavit Canis. in Hersfeldensi supra pag. 23. n. 70, iisdemque verbis explicit in codice nostro lib. IV.

videret, ut citius propioribus tectis succederet, relictis vehiculis, arreptisque equis, illam virginem equo insidentem in medium agmen accepit. Puella continuo lectu fulminis exanimata est: sed omnibus sine scissura aliqua restimentis ademptis, ac pectoris pedumque vinculis dissolutis, monilibus etiam, annulisque discussis, ipso quoque corpore illeso, nisi quod ob: animum in modum nuda; et lingua paululum exerta jacuit. Equus quoque ipse quo rehebatur, straturis, frenis, et cingulis dissolutis, phaleris quoque scissis passim, ac dispersis, exanimus procul iacuit. Parvoque post temporis intervallo, L. Veturus eques Romanus Emiliam virginem vestalem furto stupro polluit. Duas præterea virgines vestales eandem Emilia ad participationem incesti sollicitas contubernaliibus suis corruptioris exposuit, ac tradidit. Indicio per secerum facto supplicium de omnibus sumptum est. Hisdem præterea Jugurthinum belli tem-

poribus L. Cassius cos. in Gallia Tygurrinos usque Oceanum persecutus est. Rursusque ab eisdem insidiis circumventus, occisus est. L. quoque Piso legatus Cassii cos., vir consularis, occisus est. C. Publius alter legatus, ne residua exercitus portio, quæ in castra confugerat, deleteretur, obsides et dimidiam partem omnium rerum Tygurrinis firmissimo fœdere dedit. Qui Romanos reverts, a Cælio tribuno pleb. die dicta, eo quod Tygurrinis obsides dederat, in exilium profugit. Cæpio procos. è capta urbe Gallorum, cui nomen est Tholosa, centum millia pondo auri, et argenti centum decem millia et templo Apollinis sustulit. Quod cum ad Massiliam amicam populi Romani urbem cum præditiis misisset, interfectis etiam, sicut quidam contestantur, quibus ea custodienda et pervehenda commiserat, cuncta per scelus furatus fuisse narratur: unde etiam magna quæstio post Romæ acta est.

LIBER QUINTUS.

Dum ^a bellum in Numidia contra Jugurtham geritur, anno ab Urbe condita 642, M. Manlius cos. et Q. Cæpio proconsul, adversum Cimbros, et Teutonas, et Tygurrinos, et Ambronas, Gallorum, Germanorumque gentes, quæ tum imperium Romanorum extinguere conspiraverant, missi, provincias sibi Rhodano flumine medio disiserunt. Ubi dum inter se gravissima invidia et contentione discordant, cum in gna ignominia, et periculo Romani nominis victi sunt. Siquidem in ea pugna M. Manlius cos. captus atque interfectus est, duoque filii ejus cæsi: octoginta millia Romanorum, sociorumque ea tempestate trucidata, quadraginta millia calonum atque isarum inter se la Antias scribit. Ita ex omni penitus exercitu decem tantum homines, qui miserum nuntium ad angendas miseras reportarent, superstitibus referuntur. Hostes victis castris atque ingenti præda potiti, nova quadam, atque insolita execratione, cuncta quæ ceperant presumptederunt. Vestes scissæ, aurum argentumque in flumen abjectum, lorice virorum concissæ, phalerae equorum dispersæ, equi ipsi gurgitibus immersi, homines laqueis in collo inditis ex arboribus suspensi sunt: ita ut nihil prædæ victor, nihil misericordiae victus, cognosceret. Maximus tunc Romæ non solum luctus, verum etiam metus fuit, quantus vix Annibalis tempore Punice bellis, ^b ne confestim Cimbri Alpes transgrederentur, Italianique deleterent. Hisdem temporibus Q. Fabius Maximus filium suum adolescentem rure relegatum cum duobus servis parricidii ministris interfecit, ipsosque continuo servos

in pretium sceleris manumissit. Die dicta, Cn. Pompeio accusante damnatus est. Igitur Marius post victoriam Jugurthinam, secundo cos. est factus, bellumque ei contra Cimbros et Teutones decretum est. Tertio quoque ei et quarto delatus est consulatus, quia bellum Cimbriicum protrahabatur. Sed in quarto consulatu collegam habuit Q. Lutacium ^c Catulum, et cum juxta Isare Rhodanique flumina, ubi in sese conflunt, castra possuissent Teutones, Cimbri, et Tygurrini, et Ambrones, postquam continuo triduo circa Romanorum castra pugnarunt, si quo pacto eos excuterent vallo, atque in æquor effunderent, tribus agminibus Italianum petere destinarunt. Marius post digressum hostium castra movit, et collem occupavit, qui campo, et fluvio, ubi hostes sese diffuderant, imminabat. Cumque exercitui ejus aquæ ad potandum deessent, querelisque omnium coarqueretur, aquam quidem in conspectu esse respondit, sed eam ferro vindicandam. Primis itaque calonibus cum clamore in pugnam ruentibus, subsequutus exercitus; mox justo certamine compositis ordinibus bellum gestum est; et vicere Romani. Quarto die rursus productæ utrinque acies in campum, usque ad meridiem pene simili pugnare discrimine. Post ubi, incalente die, fluxa Gallorum corpora, in modum narium tabuerunt, usque in noctem cædes potius quam pugna protracta est. Ducenta millia armatorum Gallorum in eo bello interfecta sunt, octoginta millia capta, vix tria millia fugisse referuntur. Dux quoque eorum Theutobodus occisus est. Mulieres eorum constantiore

^d venirent. Ergo Marius post victoriam, etc.

^a In H., libri v initium ad verbum convenit cum Eutropio, usque ad Catuli exercitus xxi. A. noster quibusdam in locis variam habet lectionem ab utroque, unde notamus. Post agitur: Romani consules M. Manlius, et Q. Cæpio a Cimbria, a Teutonia, et Tugania, et Ambroniis, qui erant Germanorum et Gallorum gentes, victi sunt juxta flumen Rodani, et ingenti interfectione etiam castra sua, et magnam partem exercitus perdidit. Timor Romæ grandis fuit, quantus vix, etc.

^b A., et Eutropio Merula: ne iterum Galli Romam

^c Post Catulum: Cum Cimbri itaque conflavit, et duobus præliis cc m. hostium cecidit, lxxx m. cepit, et ducentum eorum Teutonomum perpulit. Propter quod meritum absens consul est factus, interea Cimbri, et Teutones, quorum copia adhuc infinita erat ad Italiam transierunt. Iterum a Caio Mario, et Q. Catulo contra eos dimicatum est, sed a Catuli parte feliciter, nam prælio, quod simul ambo gesserunt, cxi m. aut in pugna, aut in fuga cæsi sunt, lx m. capta. Romani, etc.

animo, quam si vicissent, consulere coss., ut si inviolata castitate virginibus, sacrisque diis servandum esset, vitam sibi reservarent. Itaque cum petita non impetravissent, parvulis suis ad saxa collis cuncta sese ferro ac suspendio premerunt. Hæc de Tygurinis et Ambronibus gesta sunt. Teutones autem, et Cimbri integris copiis Alpium nives emensi, Italiæ plana pervaserunt: quorum adeo feritas erat, læti perire in bello, in morbo cum lamenti, amisso duce vivere illicitum eis videbatur. Igitur cum plana Italiæ pervassent, et ibi cum rigidum genus diu blandioribus auris, poculis, cibis ac lavacris emollietur, Marius v. cos. et Q. Catulus ad: ersus eos missi sunt. Die ad pugnam, et campo dato, Annibalis secuti ingenium, in nebula dispossuere pugnam, in sole pugnarunt. Prima siquidem perturbatio Gallorum fuit, quod Romanam aciem prius offendere dispositam, quam adesse senserint: cumque illico vulnerati equites retro in suos cogerentur, totamque multitudinem indisposite adhuc adventantem conturbarent, et sol cum vento ortus emicuisset, ex adverso visus eorum pulvis oppletus, et splendor hebetavit. Ita factum est, ut tanta, ac tam terribilis multitudo, minima Romanorum clade, sua autem ultima internecone cæderetur; cxi. millia eorum tunc in bello cæsa, xi. millia capta dicuntur. Romani milites ex utroque exercitu trecenti periere. Tria et triginta Cimbris signa sublata sunt, ex his exercitus Marii duo reportavit, Catuli exercitus a. xxxi. Sed ab eorum mulieribus graviolem pene quam ab ipsis pugnam, Romani experti sunt. Hæ etenim plaustris b in modum castrorum dispositis, ipse desuper pugnantes, diu obstiterent Romanis. Sed cum ab eis novo cædis genere tererentur: abscessis enim cum crine c verticibus, inhoneste satis vulnere turpes relinquebantur, ferum, quod in hostes sumpserant, in se suosque vertere. Namque, d quædam concursu mutuo jugulatæ, aliæ apprehensis invicem e faucibus strangulatæ; aliæ f funibus per equorum crura consertis, ipsisque continuo equis exstimulatis, postquam suas iisdem funibus, quibus equorum crura nexuerant indidere cervices, protractæ atque exanimatæ sunt; aliæ laqueo de subrectis plaustrorum temonibus pependere. g Inventa est etiam quadam, quæ duos filios, trajectis per colla eorum laqueis, ad suos pedes vinxerit, et cum seipsa suspendio moritura dimisisset, secum traxerit occidendos. Inter hæc multa et miserabilia mortis genera, Reguli quoque duo strictis in se gladiis concurrisse referuntur. Lucius et Bojorix reges in acie ceciderunt. Clondicus et Cesorix capti sunt. Ita in his duobus præliis cccxi. millia Gallorum cæsa, et cxi. millia capta sunt, absque innumera multitudine mu-

lium, quæ se, suosque parvulos fermen furore, vi autem virili, necaverunt. h His bellis hic fuit finis: triumphus utrique decretus est. i Igitur post talem Marii triumphum Romanamque victoriam, incredibile facinus et nunquam antea auditum vel cognitum Romæ perpetratum est, quod versum in horrorem, gaudium in tota Urbe funestavit. P. Malleolus quidam, servis annitentibus, matrem suam interfecit, damnatusque parricidii, insutusque in culeum, in mare projectus est. Impleveruntque Romani et facinus, et penam: unde et Solon Atheniensis decernere non ausus fuerat, dum fieri posse non crediti: et Romani, qui se ortos a Romulo acient, etiam hoc fieri posse intelligentes, supplicium singulare sanxerunt. Anno post Urbem conditam 645, post Cimbricum et Teutonicum bellum, et quintum Marii consulatum quo status imperii Romani jure conservatus judicatur, sexto consulatu ejusdem C. Marii ita labefactatus est, ut pene usque ad extremum intestina clade conciderit. Evolvere ac percurrere discordiarum ambages, et inextricabiles seditionum causas incommodum simul, ac longum videtur. Sane breviter me dixisse sufficit; quia primus L. Apuleius Saturninus excitati tumultus auctor exstiterit, Q. Metello Numidico, viro sane primario, acerrimus inimicus, qui eum censorem creatum, protractum domo atque in Capitolium fugientem, armata multitudine obsedit. Unde Romanorum equitum indignatione dejectus est, plurima ante Capitolium cæde facta. A. Numium deinde competitorum suum Saturninus et Glaucia fraude C. Marii cos. occidere. Subsequenti anno Marius vi cos., et Glaucia prætor, et Saturninus trib. pleb. conspiraverunt Metellum Numidicum in exsilium quacumque vi agere. Die dicta, suppositis eiadem iudicibus per scelus innocens Metellus damnatus, in exsilium cum totius urbis dolore discessit. Idem Saturninus Memmiam viram acrem et integram fieri cos. timens, orta subito seditione fugientem per P. Metium satellitem informi stipite comminatum interfecit. Fremente pro tanto Reip. malis senatu populoque Ro., Marius cos. accommodato ad tempus ingenio, consensui bonorum sese immiscuit, commotamque plebem leni oratione sedavit. Saturninus infamibus ausibus concionem domi suæ habuit, ibique ab aliis rex, ab aliis imperator esse appellatus. Marius manipulatim plebe conscripta alium cos. cum præsidio in colle disposuit, ipse portas communivit, in foro prælium commissum. Saturninus a Marianis foro pulsus, in Capitolium confugit. Marius fistulas, quibus eo aqua deducebatur, incidit. Bellum deinde in atrio Capitolii horrendum satis actum est. Multi circa Sausseum et Saturninum cæsi. Saturninus palam clamitans Marium esse auctorem omnium molitionum suarum contestatus est. Cum autem ipse Saturninus, et

a A. xxxvi m.

b Hæc sunt etiam in Ms. Hersfeldensi.

c A. et Eutrop., cervicibus.

d A., aliæ.

e A. et Eutrop., facibus.

f A., funibus ad suum collum ligatis, equorumque cruribus protractæ interierunt.

g A., pependerunt. Quadam dum se suspenderet, duos filios, trajectis per colla eorum laqueis, ad suos

pedes vinxit. Ita, etc.

h A. brevius, Is belli finis fuit.

i A. hinc legit: Sex. Julio Cæsare, et Lucio Marcio Philippo coss. anno 659 ab Urbe condita, etc. Hæc absunt in ll. usque ad verba, Anno ab U. C. 649. Sex. Julio, a quo loco convenit ll. cum Eutropio, nisi quod, ubi legit Eutropius, Quinto demum anno. H. legit, quintodecimo anno finem accepit.

Sansejus, et Labienus, cogente Mario in curiam confugissent, per equites Romanos effractus foribus occisi sunt. C. Glauca extractus de domo Claudii trucidatus est. Furius tribunus pleb. lona omnium publicanda decrevit. Cn. Dolabella Saturnini frater per forum olitorium fugiens cum L. Geganio interfectus est. Itaque auctoribus tantæ seditionis occisis, quies populo fuit. Tunc Cato, atque Pompeius rogationem de reductu Metelli Numidici totius Urbis gaudio promulgarunt, quæ ne perficeretur, Marii cos. et Furius tribuni pleb. factionibus intercessum est. Rutilius vir integerrimus adeo fidei atque innocentie constantia usus, ut die sibi ob accusatoribus dicta, usque ad cognitionem, neque capillum, barbamve deniserit, neque sordida veste humiliter habitu suffragatoribus conciliari, inimicos permulserit, iudices tentaverit, orationem quoque a prætore concessam, nihilo submissiore animo habuerit, cum evidenti oppugnaretur calumnia, et opinione bonorum omnium jure absolvendus pularetur, perjurio iudicum condemnatus est. Qui Smyrnam commigrans, litterarum studiis contentus consenuit.

Anno ab Urbe condita 649, Sex. Julio Cesare et L. Martio Philippo cos., cum prope alia omnia bella cessarent, intestinæ causis sociale bellum totam commovit Italiam. Qui cum annis numerosis jam populo Romano obedirent, tum libertatem sibi æquam asserere cœperunt, perniciosum admodum hoc bellum fuit. Rutilius cos. in eo occisus est, et Cepio nobilis juvenis, ac Portius Cato alius cos. ^b Interea Livius trib. pl. Latinos omnes spe libertatis illectos, cum placitum explere non posset, in arma excitavit. ^c Eo accessit, ut mæstam urbem prodigia dira terrerent. Nam sub ortu solis globus igneus a regione Septentrionis cum maximo fragore cœli emicuit. Apud Arelinos, cum panes in convivio frangerentur, cruor e mediis paupibus, quasi e vulneribus corporum fluxit. Præterea per septem continuos dies grando lapidum, immissis etiam testarum fragmentis terram latissime verberavit. In Samnitibus vastissimo terræ hiatus flamma prorupit, et usque in cœlum extendi ^d visa est. Complures præterea in itinere videre Romani globum coloris aurei de cœlo ad terram devolvi, majoremque factum, rursus a terra oriente sole in sublime ferri, ac magnitudine sua ipsum solem obtexisse. Drusus tantis malis anxius domi suæ, incerto quidem auctore, interfectus est. Igitur Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marsucini, Samnites, Lucani, cum adhuc occultam defectionem meditarentur, C. Servium prætorem legatum ad se missum apud Asculum occiderunt, statimque

^A clausa civitate, omnes Romanos cives in dicta cade jugularunt. Continuo atrocissimam perniciem infandissima præcessere prodigia. Namque omnium generum animalia, quæ manus hominum blande perpeti atque inter homines vivere solita erant, relictis stabulis, pascuisque, cum balatu, hinnitu, mugituque miserabili, ad silvas montesque fugerunt. Canes quoque, quorum natura est extra homines esse non posse, lacrymosis ululatibus vagi luporum ritu oberrant. Nec mora, post hæc tam gravia prodigia, civilia bella secuta sunt. Ea tempestate apud Judæos primus Aristobulus rex et pontifex pariter diadematis sumpsit ^e insigne. Igitur Cn. Pompeius prætor cum Picentibus jussu senatus bellum gessit, et victus est. Post quæ sibi Samnites Papium Mutilium ducem præfecerant. Marsi autem Agamemnonem archipiratam præceptoraverant, Julius Cæsar Samnitium pugna victus cæso fugit exercitu. Rutilius cos. Marium propinquum suum legatum sibi elegit, quem assidue submonentem moram bello utilem fore, paulisper in castris exerceri militem oportere tironem, dolo id agere ratus, contempsit, seseque in insidias Marsorum cum universo agmine exercitus sui incautus iniecit, ubi ipse cos. occisus est, et multi nobiles interfecti, et octo millia militum Romanorum cæsa sunt. Arma et corpora intersectorum in conspectu Marii legati Telonus fluvius pertulit, atque in testimonium cladis eiecit. Marius, raptis continuo copiis, victores insperatus oppressit, octo millia et ipse Marsorum interfecit. Cepio autem a Vestinis et Marsis deductus in insidias, cum exercitu trucidatus est. ^C L. vero Julius Cæsar, postquam apud Eserniam victus auferat, contractis undique copiis, adversum Samnitas et Lucanos dimicans, multa millia hostium interfecit. Cumque ab exercitu imperator esset appellatus, Romanique nuntios de victoria misisset, senatus saga, hoc est, vestem mæstoris, quam exorto sociali bello sumpserat, hac spe arridente deposuit, atque antiquum togæ decorem recuperavit. Marius deinde vi millia Marsorum occidit, septem millia armis exuit. Idem Marius Syram mulierem in castris habebat sacricolam, ex cujus auctoritate assererat se omnia aggredi. Interea L. Cornelius Sylla prætor cum viginti quatuor cohortibus Eserniam missus, ubi arctissima obsidione Romani cives, militesque premebantur, maximo bello, et plurima cade hostium, v. bem sociosque servavit. Cn. Pompeius Picentes gravi prælio fudit, qua victoria senatus laticlaviam et cætera dignitatis insignia recepit, cum togas tantummodo victoria Cæsaris primo respirante sumpisset. Portius Cato prætor Etruscos, Plotius legatus Umbros,

^a A. et Eutrop.: Cessarent, in Italia gravissimum bellum Picentes, Marsi, Pelignique moverunt. Qui cum, etc.

^b A. post consul: Duces autem adversus Rom. ex Picentibus et Marsis fuerunt Titus Vectius, Hierius, Asianus, Titus Legennius, Alvus Duentius. A Romanis contra eos bene pugnatum est. A Caio Mario, qui sex cos. fuerat, et a Cneo Pompeio, maxime tamen a Lucio Cornelio Sylla, qui inter alia egregia, ita Duentium hostium ducem cum magnis copiis fudit, ut ex suis unum amitteret. Quadrienno cum gravi tamen calamitate hoc bellum tractum est, quindodecimo anno finem

accepit per Lucium Cornelium Syllam cos. cum antea in eodem bello ipse multa strenue, sed prætor gessisset. Ipso in tempore dira prodigia visa sunt. Nam sub, etc.

^c H.: Ipso in tempore dira prodigia visa sunt. Nam sub ortu solis, etc.

^d A. et H., post visa est, omisit. cæt., habent: Tunc etiam omnium generum anim., etc.

^e A., rex pariter et pont. diadem., etc.

^f A. et H., post insigne, continuant: Anno U. C. 662, primum Romæ.

plurimo sanguine impenso, et difficillimo labore vicerunt. Sylla præliatus simulacrum Apollinis Delphis ablatum suppliciter orabat in conspectu militum, ut promissa præstaret, et videbatur fretus inire bellum. Igitur Cn. Pompeio, L. Portio Catone coss. Pompeius diu obsedit Asculum civitatem, nec tamen expugnasset, nisi populum in campum prorumpentem gravissima oppressio vicisset. Decem et octo millia Marsorum in ea pugna cum Franco duce suo cæsa sunt, capta tria millia. Quatuor autem millia Italici viri ex ea cæde profugij jugum montis, coacto in unum agmine, forte conscenderant: ubi exanimati, oppressique viribus miserabili morte ruerunt. Namque ut attoniti timore hostium steterunt, alii stipitibus vel saxi r.elines, alii armis suis innitentes, patientibus cuncti oculis, dentibusque nudatis, viventiū in modum risebantur. Nec ultum erat procul intuentibus mortis indicium, nisi diuturna immobilitas, quam nullo modo humanæ vitæ vegetatio diu perpeti potest. Eodem die Picentes congressi et victi sunt, quorum dux Judacilus, convocatis ducebus suis, post magnificas epulas, largaque pocula, cunctos ad exemplum sui provocans, hantio veneno atsumptus est, cunctis factum ejus laudantibus, sed nemine subsequente. Anno ab Urbe condita 661, cum ad obsidendos Pompeios Romanus exercitus isset, et Postumius Albinus vir consularis, tunc L. Syllæ legatus, intolerabili superbia omnium in se militum odia suscitasset, lapidibus occisus est. Sylla cos. civilem cruorem nonnisi hostili sanguine expiari posse testatus est. Cujus rei conscientia motus exercitus, ita pugnam adorsus est, ut sibi unusquisque pereundum videret, nisi vicisset. Decem et octo millia Samnitium in illo prælii cæsa sunt. Inventum quoque Italicum ducem, et magnum ipsius populum persecutus occidit. Portius Cato cos. copias Marianas habens, cum aliquanta strenue gessisset, gloriatus est non majora C. Marii fecisse; et ob hoc, cum ad lacum Fucinum contra Marsus bellum gereret, a filio C. Marii in tumultu belli, quasi ab incerto auctore prostratus est. C. Gabinus legatus in expugnatione hostilium castrorum interfectus est. Marucini Vestique, Sulpicio legato Pompeii persequente, vastati sunt. Propedius et Obsidius Italici imperatores ab eodem Sulpicio apud flumen Theanum horribili prælio oppressi et occisi sunt. Pompeius Asculum ingressus præfecit, centuriones, cunctosque principes eorum virgis cecidit, securique percussit, servos prædamque omnem sub hasta vendidit: reliquos liberos quidem, sed nudos et egentes, abire præcepit; et cum de hac præda opulationem aliquam in usum stipendij publici senatus fore speraret, nihil tamen Pompeius ex ea egenti ærario contulit. Namque eodem tempore, cum penitus exhaustum esset ærarium, et ad stipendium frumenti decisset expensis, loca publica quæ in circuitu Capitolii pontifi-

A *cibus, auguribus, de enviris, et flaminibus in possessionem tradita erant, cogente inopia, vendita sunt, et sufficiens pecunie modus, qui ad tempus inopia subsidio esset, acceptus est. Et quidem tunc in sinum ipsius civitatis eversarum omnium urbium nudatarumque terrarum abrasæ undique opes congeiebantur, cum ipsa Roma turpi adigente inopia præcipuos suas portas auctio abatur. Quam ob rem consideret tunc tempora sua, cum quasi inexplebilis venter cuncta consumens, et semper esuriens, cunctis urbibus, quas miseras faciebat, ipsa miserior, nihil relinquens, nihil habebat, et subito domesica famis ad continuationem bellicæ inquietudinis trudebatur. Eisdem temporibus rex Sothimus cum magnis Thracum auxiliis Græciam ingressus, cunctos fines Macedoniae depopulatus est, tandemque a*
B *C. Sentio prætore superatus redire in regnum suum coactus est.*

Anno ab Urbe condita 662, nondum finito sociali bello, quod per quinque annos gestum est, Romæ primum civile bellum^a commotum est. Eodem anno etiam Mithridaticum. Causam bello civili C. Marius^b sexto consulatu dedit. Nam cum Sylla eos. contra Mithridatem gesturus bellum, qui Asiam et Achaiam occupaverat, mitteretur: isque cum exercitum in Campania paulisper teneret, ut belli socialis, de quo diximus, quod intra Italiam gestum fuerat, reliquæ tollerentur, Marius affectavit septimum consulatum, et ut ipse ad bellum Mithridaticum^c mitteretur. Quo Sylla cognito impatiens revera, et pertinax, intemperataque ira percitus, cum quatuor legionibus, primum ante Urbem consedit, ibi Cratidium Marii legatum quasi primam victimam belli civilis occidit. Mox Urbem cum exercitu irruit, fasses ad inflammandam Urbem poposcit, omnibus metu abditis per sacram viam citato agmine in forum venit. Marius cum permoveat nobilitatem, inflammare plebem, equestrem denique ordinem perarmare frustra attentasset, postremo servis spe libertatis et præda ad arma sollicitatis, nequaquam pugnare ausus, iamen in Capitolium concessit. Sed cum in eum Syllanæ cohortes irruissent, magna suorum cæde diffugit. Ibi tunc Sulpicius Marii collega servo suo prodente prostratus est. Servum vero ipsum, quod hostem indicaverat, manumittit, quod dominum vero prodiderat, saxo Tarpeio deijci coss. decreverunt. Marius fugiens, cum persequentium insania circumseptus esset, in Minturnensium paludibus sese abdidit. E quibus infeliciter luto oblitus, ignominiosque extractus, turpi autem spectaculo Minturnas deductus, retrususque in carcerem, percussorem ad se missum solo vultu exterruit. Deinde lapsus e vinculis in Africam transfugit, sollicitatoque ex Utica filio, ubi in custodia observabatur, continuo Romam regressus, Cornelio Cinnæ cos. societate scelerum conjunctus est. Igitur Sylla ad Asiam profectus

Cinna, ad Asiam profectus est. Hersfeldensis ab hoc loco non cum Miscella, sed cum Eutropio ad verbum convenit usque ad illa verba, contra Marium Junio-rem, ubi H. legit, contra Marium Junio-rem dimicavit, et xvij ejus occisis, cccc de suis perdidit, et cætera usque ad finem. Hersfeld. est copiosior Eutropio, sed contractor tamen quam Miscella.

^a A., post commotum est, addit: Exortum est eodem, etc.

^b A., Sexies cos.

^c A., post mitteretur: Quare Sylla commotus, cum exercitu ad Urbem venit, illic contra Marium et Sulpicium dimicavit. Prius in Urbe armatus ingressus est; Sulpicium interfecit, Marium fugavit, atque ordinis coss. in futurum annum Gneo Octavio et Cornelio

est. Mithridates, qui Ponti rex erat, atque Armeniam minorem, et totum Ponticum mare in circuitu^a cum Bosphoro tenebat, primo Nicomedem amicum populi Romani Bithynia vultu expellere, senatuique mandavit, et populo Romano, bellum se ei propter injurias, quas passus fuerat, illaturum. A senatu responsum Mithridati est, si id faceret, quod bellum a Romanis et ipse patereur. Quare iratus Cappadociam statim occupavit, et ex ea Ariobarzanem regem et amicum populi Romani fugavit. Mox etiam Bithyniam invasit, et Paphlagoniam, pulsus ex ea regibus amicis populi Romani Pylamene et Nicomede. Inde in Ephesum contendit, et per omnem Asiam litteras misit, ut ubicunque inventi essent cives Romani, uno die occiderentur. Quod et factum est. Nam octoginta milia civium Romanorum per omne regnum morantium sub una die interfecta sunt. Quis major plurimarum provinciarum, quis gemitus occidendorum pariter atque occidentium fuerat, cum singuli quique, aut prodece innocentes hospites, et amicos, aut ipsi periclitari poena hospitum cogerentur? Interea etiam^b Methone civitas Achaiae ab Aristone Atheniense Mithridati tradita est. Miserat enim jam ad Achaia Mithridates Archelaum ducem suum cum centum et triginta milibus equitum ac pedum, per quem etiam Athenae et reliqua Graecia occupata est. Sylla, cui post consulatum Mithridaticum bellum obtulerat, Archelaum apud Piraeum Atheniensium portum septemplexi muro communium diu obsedit, ipsam Atheniensium urbem vi cepit. Postea iusto praetio cum Archelao conflixit. Contum decem milia de exercitu Archelai interfecta, vix decem milia superuisse referuntur. Ex Syllae exercitu, res mira, tredecim tantum homines interficiuntur. Comperita clade Mithridates lectissima septuaginta milia militum Archelao in subsidium misit ex Asia. Secundo praetio quinquaginta milia ex his interfecta sunt, ibique Diogenes Archelai filius trucidatus est. Tertio bello omnes copiae, quas Archelaus habebat, extinctae sunt. Nam viginti milia militum ejus in paludem pulsa, cum Syllae fidem implorarent, insatiabili victoris ira interfecta sunt, totidemque alia in flumen coacta ac necuta, reliqui miserorum passim trucidati sunt. Porro autem Mithridates in Asia novissimarum urbium principes occidere, dona quoque eorum publicare animo intenderat. Cumque jam mille sexcentos ita interfecisset, Ephesii exemplum verentes, excluso praesidio ejus, portam objecerunt. Similiter Smyrnae, Sardii, Colophonii, Trallianique fecerunt. Perturbatus Mithridates iussit cum Sylla de pace agi. Interim eo tempore Sylla etiam Dardanos, Scordiscos, Dalmatas,

A et Moesos, partim vicit, partim in fidem recepit. Sed cum legati a rege Mithridate, qui pacem petebant, venissent, non aliter se daturum Sylla esse respondit, nisi rex, relictis his quas occupaverat civitatibus, ad regnum suum redisset. Postea tamen ad colloquium ambo venerunt: pax inter eos ordinata est, ut Sylla ad bellum civile festinans a tergo periculum non haberet. Igitur Marius et Cinna, dum Sylla decertans in Asia Mithridatem vicit, ad profligandam universam remp. exercitum sibi in quatuor partes dividerunt. Tres aiqueum legiones Mario datur: parti copiarum Cn. Carbo praepositus est; partem Sertorius accepit, ille scilicet Sertorius jam hic civilis belli incensor, et particeps, qui etiam, hoc finito, aliud post in Hispania bellum excitavit, quod per multos annos maximis Romanorum cladibus traxit. Caetera vero exercitus portio Cinnae secuta est. Porro autem Cn. Pompeius, qui a senatu cum exercitu accersitus erat, ut reip. optularetur, et diu esse novarum rerum occupatione suspenderat, contemptus a Mario vel Cinna, ad Cn. Octavianum alterum eos. sese contulit, et mox cum Sertorio conflixit. Infelicem pugnam interventus noctis diremit. Sexcenti ex utraque parte milites trucidati sunt. Postera die cum permixta corpora ad sepulturam discernentur, milites Pompeianus fratris sunt, quem ipse interfecerat, corpus dum apollat, cognovit. Viciis in deos conviciis corpus capuit, et sub Pompeianis castris rogo indidit, illico pectus gladio transverberans, simulque lacrymas et sanguinem fundens, super fraterum sese cadaver igni adiecit. Igitur Marius Colonia Ostiensem vi ingreccus omnia ibi genera libidinis, avaritiae et crudelitatis exercuit. Pompeius fulmine afflatus interiit; exercitus vero ejus pestilentia correptus, pena totus consumptus est. Nam undecim milia virorum de castris Pompeii morbo, sex milia autem de parte Octavii desiderata sunt. Marius Anitum et Arctium civitates hostiliter irrupit, caecosque in his praeter proditores interfecit, bona sua diripiendi permisit. Post Cinna eos cum legionibus et Marius cum fugiis Urbem ingressi, nobilissimos quoque et plurimos a senatu viros consulares interfecerunt, multos perscripterunt, ipsius Syllae domo versa, liberos et uxorem ad fugam compulerunt. Igitur Marius cum intersectorum civium capta illata conviviis, oblata Capitolii, collata rostris, ad spectaculum ornatumque congereret, maxime caput M. Antonii eximii oratoris abscissum, cum inde sanies manaret, in ipso convivio manus pertractavit, insultans insuper, illudensque conviciis, complexusque P. Annium, qui caput illud cruentum attulerat. Ac idem cum septimo consulatum cum

thridatis copiae extinctae sunt, Archelaus ipse nudus in paludibus latuit. Hac re audita Mithridates iussit, etc.

^a A.: Haberet. Nam dum Sylla in Achaia atque Asia Mithridatem vicit, Marius, qui fugatus erat, et Cornelius Cinna unus ex cons. bellum in Italia repa-

taverunt, et ingressi urbem Romanam, nobiliss., etc.

^b A.: et viros cons.

^c A.: Compulerunt. Universis reliquis senatus ex Urbe fugiens ad Syllam in Graeciam venit, orans ut patriae subveniret. Ille, etc.

^a A., in.

^b A., Malone.

^c A., cxx m.

^d A.: Piraeum, non longe ab Athenis obsedit, et ipsam cepit. Postea, etc.

^e A.: Cepit. Postea commisso praetio contra Archelaum, ita cum vicit, ut ex cxx m. vix x Archelao superessent. Ex Syllae exercitu xiv tantum homines interfecerunt. Hac pugna Mithridates cognita, cxx m. electissima ex Asia Archelao misit. Contra quem Sylla iterum commisit. Primo praetio xv m. hostium interfecta sunt, et filius Archelai Diogenes; secundo omnes Mi-

Cinna tertio eos pervasisset, in exoratio consularis imperii sera tandem morte præreptus est. Quis non jure miretur septem ejus consulatus et duos triumphos? Quis non in eum merito stupeat amplissimum testimonium Scipionis? Namque Scipio interrogatus in cæna si quid de ipso Scipione fataliter actum fuisset, quem magnum imperatorem resp. habitura esset, cum circumtulisset oculos: Vel hic, inquit. Ad Marium enim tota animositate respexerat. Interea Cinna bonorum neces malorum cædes supplevit. Nam cum introducta primarium fugitivorum manus insatiabilis prædandi esset, nullamque partem auctoribus prædæ consulibus ministraret, in forum quasi stipendii causa sollicitata, militibusque circumdata inermis extincta est. Cæsa sunt in illa die in foro Urbis octo millia fugitivorum, idemque Cinna quarto eos. ab exercitu suo interfectus est. Igitur residui senatorum, qui potentiam Cinnae, sævitiam Marii, insaniam Fimbriae, Sertorii audaciam fugam evaserant, transvecti in Græciam coegerunt precibus Syllam, ut periclitanti, imo jam pene perditæ patriæ opem ferret. Ille in Italiam trajecit, bellum civile gesturus adversus Norbanum et Scipionem coss. Mox ut Campanum littus attingit, primo prælio contra Norbanum dimicavit, non longe a Capua. ^a Tunc septem millia Romanorum Romani interfece-
runt, sex eorumdem ab hisdem capti sunt. Centum viginti quatuor suorum amisit. Inde etiam ad Scipionem se convertit, et ante prælium totum ejus exercitum sine sanguine in deditionem accepit. Sed cum Romæ mutati essent coss., et Marius Marii filius, ac Papi-
rius Carbo consulatum ^b accepissent, Syllæ duces plura
prælia adversus Marianas partes infeliciissima felicitate gesserunt. Nam et Q. Metellus Carrinatis copias ce-
cidit, et castra pervasit, et Cn. Pompeius Carbonis equitatum graviter trucidavit. Domasippus prætor, in-
centore Mario cos., Q. Scævolam, C. Carbonem, L. Domitium, P. Antistium in curiam quasi ad consul-
endum vocatos crudelissime occidit. Corpora interfe-
ctorum per carnifices unco tracta atque in Tiberim missa sunt. Syllæ deinde contra Marium Juniorem di-
micavit. In quo prælio de exercitu Marii cæsa sunt viginti quinque millia, sicut Claudius scribit, et ex
parte Syllæ quadringenti perierunt. Pompeius Carbo-
nem etiam castris exiit, fugientemque insecutus, nunc cædendo, nunc ad deditionem cogendo, plurima exer-
citus ejus parte privavit. Metellus Norbani agmen op-
pressit, ubi novem millia Mariana partis occisa sunt. Lucullus cum a Quintio obsideretur, erupit, et repen-
tina pagina obsessorem delevit exercitum. Nam plusquam

^a A.: Tum vi m. ejus occidit, sex cepit, xxiv suos amisit. Inde, etc.

^b A.: Accepissent. Syllæ contra Marium Juniorem dimicavit, et xv m. ejus occisis ccc de suis perdidit. Syllæ deinde cum Campaniæ duce, et reliquis copiis ad portam Collinam signa contulit, lxxx m. hominum occidit. Mox etiam Urbem ingressus, vii m. hominum contra fidem datam inermes peremit. Cumque magna crudelitate adversus fontes insontesque sæverent, Q. Catulus palam Syllæ dixit: Cum quibus tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace inermes occidimus? Syllæ dehinc Marco Marium de caprili casa extra-
ctum vincire jussit, ductumque trans Tiberim, effossis

A acem millia ibi tunc cæsa referuntur. Fabius vero Arianus, cui imperium pro prætore erat, regnum Africæ manu servorum affectans, a dominis eorum apud Uti-
cam conjectis sarmentis cum omni familia vivus in-
census est. Syllæ deinde, cum Lamponio Samnitum duce et Carrinatis reliquis copiis, ante ipsam Urbem
portamque Collinam ad horam diei nonam signa con-
tulit, gravissimoque prælio tandem vicit. Octoginta
millia hominum ibi fusa dicuntur, duodecim millia sese
dedidere, reliquam multitudinem in fugam versam in-
satiabilis victorum civium ira consumpsit. Syllæ mox,
ut Urbem victor intravit, tria millia hominum, qui se
per legatos dederant, contra fas et fidem datam,
inermes securosque interfecit. Plurimi tunc quoque, ut
non dicam innocentes, sed etiam ipsius Syllæ partis
B occisi sunt, quos fuisse plusquam novem millia ferunt.
Ita liberæ per urbem cædes, percussoribus passim va-
gantibus, Q. Catulus palam Syllæ dixit: Cum quibus
tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace
inermes occidimus? Tunc L. Syllæ, auctore Furfidio
primipilari, primus insanam illam tabulam proscriptio-
nis induxit. Prima siquidem proscriptio octoginta
hominum fuit, in quibus quatuor consulares erant,
Carbo, Marius, Norbanus et Scipio, et inter eos Ser-
torius tunc maxime pertimescendus. Item alia cum
quingentis hominibus proposita est. Quam cum Lolius,
quippe securus, nihique sibi conscius, legeret, ubi
suum repente nomen offendit, dum se trepidus adaperto
capite foro subtrahit, interfectus est. Sed ne ipsis qui-
dem tabulis fides, ac finis malorum videbantur. Namque
C alios, quos proscripterant, jugulabant, alios autem
postquam jugulaverant, proscribebant: nec ipsius mor-
tis erat via simplex, aut una conditio, ut in nece ci-
vium saltem jus hostium servaretur, qui nihil a victis
præter vitam exigunt. Marcium Marium siquidem de
caprili casa extractum vinciri Syllæ jussit, ductumque
trans Tiberim ad Lutaciorum sepulcrum, effossis oculis,
membrisque minutatim confRACTIS, trucidari. Post hunc
P. Lutorius senator, et Venuleius triumvir occisi sunt.
M. Marii caput Præneste missum. Quo viso C. Marius
ultima desperatione correptus, ubi a Lucretio obside-
batur, ne in manus inimicorum incideret, cum Tele-
sino mutua morte concurrat. Cumque violentius ipse in
concurrentem manus adigit, circa suum vulnus manus
percutientis hebetavit. Ita eo interfecto ipse leviter vul-
neratus cervicem servo suo præbuit. Carrinatem præ-
torem Syllæ jugulavit. Inde Præneste profectus omnes
D Marianæ militiæ principes, hoc est, legatos, questores,
præfectos, et tribunos jussit occidi. Rursus pugnam
oculis, membris minutatim exsectis vel fractis, truci-
dare. Marium Marii filium Præneste percutus obse-
dit, et ad mortem compulsi. Rursus pugnam gravissi-
mam habuit contra Lamponium et Carrinatem, duces
partis Marianaë ad portam Collinam lxx m. hostium in
eo prælio contra Syllam fuisse dicuntur, xii m. se Syllæ
dederunt, cæteri insatiabili ira victoria consumpti
sunt. Gaius quoque Carbo cos. alter ab Arimino in Si-
ciliam fugit, et ibi per Gneum Pompeium interfectus
est. Quem adolescentem Syllæ, atque annos unum et
viginti natum, cognita ejus industria, tantis exerci-
tibus præfecit cum, ut, etc.

gravissimam habuit contra Lamponium et Carrinatem duces partis Marianæ ad portam collinam. Septuaginta millia hostium in eo prælio contra Syllam stedis dicuntur. Duodecim millia se Sylla dederunt; cæteri in acie, in castris, in fuga, insatiabili ira victoris consumpti sunt. Cn. Pompeius Carbonem alterum consulem fugientem ab Arimino, et ad Cossuram insulam fugere conantem cepit, et in Siciliam retractum, compluresque cum eo socios ejus occidit; Sylla, cognita Pompeii adolescentis industria, annos viginti et unum nati, tantis exercitiis præfecit eum, ut secundus a Sylla haberetur. Occiso ergo Carbone, Siciliam Pompeius recepit, et in Africam transgressus, eruptione facta circa Uticam, decem et octo millia hominum interfecit. Quo bello Domitius dux Marianus, dum inter primores pugnat, occisus est. Idemque Pompeius Jarbam Numidiæ regem persecutus fugientem a Bogude Bocchi Maurorum regis filio spoliari omnibus copiis fecit. Quem continuo Bullam reversum, tradito sibi oppido, interfecit. Post hæc Sylla de Mithridate ingenti gloria triumphavit. Cn. etiam Pompeius, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et vigesimum annum agens de Africa triumphavit. Sylla dictator creatus est, ut dominationis et crudelitatis libido, honesti et præcipui nominis reverentia, et

^a A., post recepit: Transgressus inde ad Africam Domicium Marianæ partis ducem, et Jerdam regem Mauritanæ, qui Domicio auxilium ferebat, occidit.

^b A., post triumphavit: Hunc finem habuerunt duo, etc.

^c A.: Italicum, quod et Sociale dictum est, et Civile, quæ ambo tracta sunt per annos x.

armaretur, et velaretur, visus est tandem privatus. Creatis itaque P. Servilio et Appio Claudio coss., hoc fine conclusa sunt duo bella funestissima, ^a sociale Italicum, et civile Syllanum. Hæc per annos decem tracta sunt. Consumpserunt autem ultra centum quinquaginta millia ^d Romanorum, viros consulares ^e triginta tres, prætorios septem, ædilitios sexaginta, senatores ^f ducentos, absque innumeris Italiæ totius populis, qui sine consideratione deleti sunt. Post hæc tamen, Sylla mortuo, Lepidus Marianæ partis assertor adversus Catulum Syllanum ducem surgens, redivivos bellorum cineres suscitavit. Bis tunc acie concertatum est, plurimi ^h Romanorum ipsa jam paucitate miserorum, et adhuc illo furore insanientium cæsi sunt. Albanorum civitas, pro eo quod illic B Scipio Lepidi filius confugisset, obsidione ⁱ oppugnata est, atque excruciatâ fame, ultima miserabilium reliquiarum deditione servata est. Brutus in Cisalpinam Galliam fugiens, persequente Pompeio, apud Regium interfectus est. Ita hoc bellum civile non magis clementia Catuli quam tædio Syllanæ crudelitatis, ut ignis in stipula, eadem celeritate qua exortum est evanuit. Hoc tempore Jerosolymis Alexandra uxor Alexandri regnabat, ex cujus ætate Judæos rerum confusio et variæ oppressere clades.

^d A., hominum.

^e A., xiiii.

^f A., fere.

^g A., consurgens bellum reparavit.

^h A., Rom. extincti.

ⁱ A., expugnata, et capta est.

LIBER SEXTUS.

^a Marco Æmilio Lepido, Q. Catulo ^b coss., anno ab Urbe condita 673, sonantibus undique novis bellorum fragoribus, quorum unum in Hispania erat, aliud in Pamphylia, et Cilicia, tertium in Macedonia, quartum in Dalmatia. Nam ^c Sertorius, vir dolo atque audacia potens, cum partium Marianarum fuisset, timens fortunam cæterorum, qui interempti ^d erant, fugiens ex Africa, delapsus in Hispanias, bellicosissimas gentes Hispaniæ in arma excitavit. Adversum hunc, ut breviter definiam, duo duces missi: Q. ^e Cæcilius Metellus, filius ejus, qui Jugurtham regem vicit, et L. Domitius ^f prætor. Quorum Domitius ab Hirtuleio Sertorii duce cum exercitu oppressus est. Manlius procos. e Gallia in Hispaniam cum tribus legionibus, et mille quingentis equitibus transgressus, iniquam cum Hirtuleio pugnam conseruit. A quo

^a Hersfeldensis ad verbum convenit cum Eutropio ab initio, usque ad fol. 38. vers. gladiatores enim: et cætera: in quibus, et a Miscella et ab Eutropio ad verbum convenit usque ad Danubium penetravit.

^b A., Coss. cum Silla rempublicam composuisset, bella nova exarserunt.

^c A., Sertorius, qui partium Marianarum fuerat.

castris, copiisque nudatus, in oppidum Hilerdam pene solus refugit. Postea cum impar pugna solus Metellus pugnaret, Cn. Pompeius ad Hispaniam missus est. Metellus multis præliis fatigatus, per devia oberrans, hostem mora satigabat, donec Cn. Pompeii castris sociaretur. Ita duobus ducibus adversis, Sertorius fortuna varia sæpe pugnavit. Pompeius, contracto apud Palentiam exercitu, Lauronem obtinuit civitatem, quam tunc Sertorius, superato fugatoque Pompeio, captam vi cruentissime depopulatus est. Reliquum agmen Lauronensium, quod cadibus superfuerat, miserabili captivitate in Lusitaniam transduxit. Pompeium autem, hoc est illum Romanorum ducem a se victum fuisse gloriosus est, quem magna prædium fiducia ad hoc bellum non pro consule, sed pro consulibus Roma misisset. Fuisse tunc Pompeii triginti millia pedum, mille equites

^d A., erant, ad bellum commovit Hispanias. Missi sunt contra eum duces Q., etc.

^e A., Cecilius, et Met., etc.

^f A., Prætor a Sertorii duce Hirtuleio dormiens occisus est. Metellus vario successu contra Sertorium dimicavit. Postea cum impar pugna solus Metellus putaretur, Cn. Pomp. ad Hispanias missus est. Ita duobus ducibus adversis Sertorius fortuna varia sæpe pugnavit Octavo decimo anno per suos occisus est, et finis, etc.

Galba scribit: Sertorium autem septuaginta millia perditum, octo millia equitum habuisse commemorat. Postea vero Hirtuleius cum Metello congressus apud Italianam Baticam urbem, viginti millia militum perdidit, victusque in Lusitaniam cum paucis refugit. Pompeius B. Igidam Celtiberiae urbem cepit. Sertorius deinde cum Pompeio congressus, decem millia militum ejus interfecit, ex alio cornu, vincente Pompeio, tantumdem ipse perdidit. Multa praeterea inter eos praetia gesta sunt. Memnius Quaestor Pompeii, idemque vir sororis ejus, occisus est: Hirtulei fratres interfecit. Perpenna, qui se Sertorio junxerat comminatus est. Postremo ipse Sertorius octavo decimo anno belli inchoati, iisdem, quibus et Viriatus, suorum dolis interfectus est. Finis huic bello datur per Cn. Pompeum adolescentem, et Q. Metellum Pium, atque omnes prope Hispaniae civitates in deditionem populi Romani^a redactae: Romanisque victoriam sine gloria dedit. Quamvis Perpennam postea pars exercitus ejus secuta sit, qui a Pompeio victus cum universo exercitu suo interfectus est. Civitatibus vero cunctis ultro, ac sine mora per deditionem receptis, duae tantum resisterunt, hoc est Uxamia, et Calaguris: quarum Uxamiam Pompeius evertit: Calagurim Afranius jugi obsidione confectam, atque ad infamem escam miseranda inopia conctam, id est porcorum cadavera, atque liberorum facientes sibi cibos, ultima caede, incendioque deletit. Percussores Sertorii praemium ne petendum quidem a Romanis esse duxerunt, quippe qui meminissent antea Viriati percussoribus denegatum. Interea Macedonicum bellum Appius Claudius sortitus, levia praetia habuit contra varias gentes, quae Rodopam provinciam^b incolebant, et Macedoniam crudelissime depopulabantur: nam inter cetera dictu, auditque horrenda, quae in captivos agebant, raptis, cum poculo opus esset, humanorum capitum ossibus cruentis, capillatisque adhuc, ac per interiores cavernas male effuso cerebro oblitis utebantur: quarum cruentissimi, atque immanissimi Scordisci erant. Has itaque, ut dixi, Claudius pellere Macedoniae finibus bello putavit, magnisque se molibus objecit malorum. Unde cum animo aeger, et curis circumseptus, morbo insuper correptus esset, interiiit. Missus est ei successor C. Scribonius Cerio post^c consulatum, qui attentatam superiore bello gentium vim declinans, in Dardaniam armis convertit, eamque superavit, et usque ad Danubium^d penetravit, et intra triennium bello finem dedit. Ad Ciliciam et Pamphyliam missus est^e P. Servilius ex consule vir strenuus. Is ergo Ciliciam et Pamphyliam crudelissime adortus, dum subdere studet, pene deletit, Cili-

^a A., redactae. Ad Macedoniam missus est Ap. Claudius post consulatum.

^b A., incolebant, atque ibi morbo mortuique est.

^c A., consulatum. Is Dardanos vicit, et usque, etc.

^d A., penequirit, triumphum meruit, et intra trienn., etc.

^e A., post.

^f A., strenuus. Is Siciliam subegit, Liche urbes clarissimas oppugnavit, et cepit: in his Phaselidum, Olympum, Coricum Ciliciae, Isauras quoque aggressus ad deditionem redegit, atque intra, etc.

A. ciam, et urbes ejus obsessas, oppressasque cepit. Praeterea Olympum montem pervagatus, Phaselidem evertit, Coricum diruit. Tauri quoque montis latera in Ciliciam vergentia pervagatus, Isauras bello fractos in deditionem redegit, atque intra triennium bello finem dedit. Primus omnium^g Romanorum per Taurum duxit exercitum, ac limitem itineris fecit. Is revertens triumphum accepit, et nomen Isaurici meruit. At in Illyricum missus est C. Cosconius pro^h consule. Is protrita subactaque Dalmatia, Salonas urbem florissimam post biennium tandem expugnavit, et cepit, et composito bello Romam rediit. Iisdem temporibus eos. M. Emilius Lepidus Catuli collega civile bellum voluit commovere; intra unam tamen aetatem motus ejus oppressus est. Ita uno tempore multi simul triumphus fuerunt: Metelli de Hispania, Pompeii secundus de Hispania, Curionis ex Macedonia, Servilii ex Isauria, Anno Urbis conditae 676, L. Licinio Lucullo, et M. Aurelio Cotta cons. mortuus est Nicomedes rex Bithyniae, et testamento populum Romanum fecit heredem. Interea Fimbria Marianorum scelerum satellites, homo omnium audacissimus, Flaccum consulem, cui legatus erat, apud Nicomediam occidit: ac mox, arrepto exercitu Mithridatis, filium ex Asia ad Nicopolim jugat, stationem Mithridatis invadit, ipsumque e Pergamo polli, jugi ntemque insecutus, apud Bithyniam obsedit. Et profecto cepisset, si L. Lucullus civilibus discordiis curam reipublicae pretulisset, eumque mari coarctare objecta classe voluisset. Inde Fimbria Iliensibus iratus, a quibus pro Syllanae partis studio portuum repulsus videbatur, ipsam urbem Ilium, antiquam illam Romae parentem, jugditus caede incendioque deletit. Sed eam Sylla continuo reformavit. Idem Fimbria apud Thyatiram cum suo exercitu, Fimbriaeque profugi Mithridati sese adjunxerunt, quorum hortatu Mithridates cum Sertoria per legatos in Hispaniam missus foedus pepigit. Sertorius ad eum M. Marium firmandi federis causa misit quem rex apud se retentum brevi ducem fecit in locum Archelai, qui se jam ad Syllam cum uxore et liberis contulerat. Interea Mithridates, rupta pace, Bithyniam, et Asiam rursus voluitⁱ invadere: Marium, et Eunachum duces suos adversum Lucullum, et Cottam^j cons. misit cum magno exercitu. Sed ambo consules adversus eos non unam habuere fortunam. Cotta apud Chalcedonem victus ab^k eia acie, plurimis perditis, etiam intra oppidum coactus est, et^l obsessus, Mithridates Cizicem obsidendo fossa cinxit, ut, Cizico capto, totam Asiam invaderet. Lucullus eum alter cos. a tergo obsedit, et multis praetibus vicit, fameque

^g A., Romanorum, in Tauro iter fecit. Is revertens, etc.

^h A.: Proconsul. Is multam partem Dalmatiae subegit, et Salonas cepit, et composito bello Romam post biennium rediit.

ⁱ Hinc A. omitt. caet. sequitur Mithridates, etc.

^j A.: Invadere; adversus eum ambo cons. missi, non unam, etc.

^k A., Ea.

^l A.: obsessus. Sed cum se inde Mithridates Cizicum transulisset, ut, etc.

^m A.: Lucullus ei alter cos. occurrit, ac dum diu Mi

consumpsit, eumque quod faciebat, pati compulsi, atque ad ipsos Cizicenos, ut bono animo essent, nuntium misit, unum ex milibus natandi peritum, qui duobus sibus suspensus, mediam ipse regulam tenens, planisque subremigans, septem millia passuum transievit. Mithridates, inopia laborans, classis partem copiarum instructam armis domum abire præcepit. Quam Lucullus excipiens, universam disperdidit. Nam amplius quam quindecim millia hominum tunc interfecisse narratur. Tunc etiam Fannius, qui se Mithridati junxerat, et Metraphanes regius prætor a Mamercio victi, cum duobus millibus equitum in Mesiam profugerunt, atque a via digressi in campos, collesque arenosos inciderunt: ubi, non solum montes vasti, vel saxa, quasi quadam fuligine obfuscata cernuntur, verum etiam ambusto solo squalidi per quinquaginta millia passuum campi sine ullo ignis, vel fornacis incendio, et pendulo in profundum cinere pulvis jacent: tribus etiam locis horridæ voragine ostenduntur, quas Græci Pisas vocant, in quibus diu obstrantes, inopinatis tandem periculis exempti sunt, et clam in regis castra venerunt. Dejotarus rex Gallogræciæ præfectos regis bello trucidavit. Interea Mithridates apud Cizinum eadem hora quo obsidebat obsessus, in magnam penuriam, pestilentiamque exercituum suum coarctavit. Nam plerumque eorum hominum fame et morbo in eadem obsidione amisisse fertur. Ipse cum paucis, arrepta navi, clam fugit e castris. Lucullus inpericulo milite spectator cladis alienæ, novum genus victoriæ adeptus est, mox Marium adortus vicit, fugativique. In quo prælio plusquam undecim millia Marianorum militum interfecta referuntur. Lucullus postea cum eodem Mario navali prælio congressus, triginta et duas naves regias, et complures onerarias, aut cepit, aut demersit. Multi ex his quos Sylla proscripserat, ibi intercepti sunt. Marius postera die de spelunca, ubi latebat, extractus, meritis hostilis animi poenas luit. Eodem vero impetu Lucullus Apamiam vastavit, et sub monte Olympe Prusiam munitissimam civitatem captam, expugnatamque diruit. Mithridates adversus Byzantium instructa classe navigans, pestestate correptus, octoginta rostratas naves perdidit. Ipse autem cum quassata navi jam mergeretur, in myoparonem Seleuci piratæ, ipso pirata juvante transilivit. Inde Sinopen, ac post Amison cum magna difficultate pervenit. Eodem anno apud Romanam Catilina incesti accusatus, quod cum Fabia vestali virgine commisisset arguebatur, Catuli gratia sultus evasit.

Anno ab Urbe condita 673, Macedoniam provinciam ^b M. Licinius Lucullus accepit, consobrinus ejus, qui contra Mithridatem bellum gesserat: et in Italia novum bellum subito commotum est. ^c Gladi-

atores enim septuaginta et quatuor Capuæ a ludo Cn. Lentuli, effracto capite, diffugere, qui continuo ducibus Crizo, et Tinomao Gallia, et Spartaco Thrace Vesuvium montem occupaverunt. Unde erumpentes, Clodii prætoris, qui eos obsidione cinxerat, castra expugnaverunt, ipsoque fugato, cuncta illius in prædam verierunt. Inde per Consentiam et Metapontum circumducti, ingentia brevi agmina collegerunt. Nam Crizo decem millium multitudo, Spartaco autem triplex numerus fuisse fertur. Tinomao enim jam in superiore bello fuerat occisus. Hi itaque cum caedibus, incendiis, rapinis, stuprisque omnia miscerent, ^d in exsequiis captivæ matronæ, quæ se dolore violati pudoris necaverat, munus gladiatorum ex quadringentis captivis, scilicet, et quod spectandi fuerant spectaturi, utpote ^B Lunistæ gladiatorum potius quam militum principes, edidere. Deinde cons. Gellius et Lentulus adversus eos cum exercitu missi: quorum Gellius Crizum acerrime pugnantem prælio oppressit, Lentulus a Spartaco duce superatus aufugit. Post etiam, collatis frustra ambo cons. copiis, accepta clade fugerunt. Dehinc C. Cassium proconsulem idem Spartacus bello oppressum interfecit. Itaque, exterrita civitate, non minore propemodum metu, quam sub Annibale circa portas fremente trepidaverat, senatus M. Licinium Crasum cum legionibus consulum, novoque supplemento militum misit. Is mox, ut pugnam fugitivorum iniit, sex millia eorum interfecit, octo vero millia cepit. Inde priusquam ipsum Spartacum ad caput Silari fluminis castra metantem bello aggrediretur, Gallos auxiliatores ejus, Germanosque superavit, e quibus triginta millia hominum cum ipsis ducibus occidit. Novissime ipsum Spartacum in Apulia, disposita acie congressum, maximeque cum eo fugitivorum copias percussit. Nam sexaginta millia eorum caesa, sex millia capta referuntur, tria millia civium Romanorum recepta sunt. Cæteri qui ex hoc bello lapsi oberrabant, per complures duces frequenti indagine attriti sunt, et post multas calamitates Italiæ, tertio anno bello hinc finis impositus. Anno ab Urbe cond. 681 ^e duo tantum gravia bella in imp. Romano erant, Mithridaticum, et Macedonicum. Hæc duo Luculli agebant, L. Lucullus, et M. Lucullus. L. vero Lucullus post ^f pugnam Cizicenam, ^g quia vicerat Mithridatem, et navalem, qua duces ejus oppresserat, persecutus est eum, et recepta Paphlagonia et Bithynia etiam regnum ejus invasit. Sinopen et Amison civitates Ponti nobilissimas ^h cepit. Sea Sinopen Seleucus archipirata, et Leochares spada, qui presidii causa præerant, expulsum atque incensam reliquerunt. Lucullus miserorum hostium

thridates in obsidione Cyzici commoratur ipse eum a tergo, etc.

^a A.: consumpsit, et multis præliis vicit. Postremo Bizantium, quæ nunc Constantinopolis est, fugavit. Nazuli quoque prælio duces ejus Lucullus oppressit. Ita uno hyeme, et æstate a Lucullo a centum ferme millia regis extincta sunt. Anno, etc.

^b A., Mallius.

^c A., lxx enim, et quatuor gladiatores, ducibus Spartaco, Crizo, et Enomao, effracto Capuæ Ludo, ugerunt.

^d A.: multæque se matronæ ob dolorem pudoris violati necarent, pene non levius bellum in ea, quam Annibal moverunt. Nam multis ducibus, et multis et duobus simul Romanorum cons. victis, lx fere millium armatorum exercitum congregaverunt. Victique sunt in Apulia a M. Licinio Crasso præcos.

^e A.: Sub P. Cornelio tantum gravia, etc.

^f A., fugam.

^g A., qua.

^h A., post cepit, omitt. cæt.: Secundo prælio, etc.

intestina clade permotus, celeri occursum immissum restituit incendium. Ita misera civitas, versa vice hostium, sociorumque, unde defendenda, disperdita, et unde disperdenda, servata est. Præterea Lucullus transgressus Euphratem et Tigrim, secundo prælio apud ^a Gabira civitatem Tigranis, quo ingentes copias ex omni regno adduxerat ^b Mithridates, cum Mithridate et Tigrane congressus parvissima suorum manu magnum hostium numerum occidit. Nam triginta milia hominum eo bello interfecit. Mithridates vix sexcentis equitibus comitatus aufugit. Castra ejus direpta, diademate et thiura, ne agnosceretur, abjectis. Armenia quoque minor, quam tenebat, eidem sublata est. Susceptus tamen est Mithridates post fugam a Tigrane rege Armeniæ, qui tunc ingenti gloria imperabat, et Persas sæpe vicerat, Mesopotamiam, et Syriam, et Phœnicis partem occupaverat. Ergo Lucullus repetens hostem fugatum, imminente hieme, etiam regnum Tigranis, qui Armeniis imperabat, ingressus est, Tigranocertam civitatem ^c Arsianæ nobilissimam regni Armeniæ cepit. Ipsum regem cum septem millibus quingentis elibanariis, et centum millibus sagittariorum et armatorum venientem, cum decem et octo millibus militum vicit, ita ut magnam partem Armeniorum deleverit. Inde Nisibin profectus, eam quoque civitatem cum regis fratre cepit. Sed hi, quos in Ponto Lucullus reliquerat cum exercitus parte, ut regiones victas Romanorum tuerentur, negligenter et avare se agentes, occasionem iterum Mithridati in Pontum irrumpendi dederunt. Atque ita bellum renovatum est. Lucullo paranti post captam Nisibin contra Persas expeditionem, successor est ^d missus. Eodem tempore Metellus Siciliæ prætor, cum fœdissima illa C. Verris prætura Siciliam afflictam invenisset, maxime Pirægonem archipiratam nefariis cædibus lacerantem, qui pulsa classe Romana Syracusanum portum obtinuerat, mox cum navali pedestrique prælio committuntur Siciliæ decedere compulsi. Alter suum ^e Lucullus, qui Curioni successerat, Bessis primus Romanorum intulit bellum, atque eos ingenti prælio in monte Hænio superavit, oppidum ^f Uscudamam quod Bessi inhabitabant, eodem die quo aggressus est vicit. Cabulen cepit, et usque ad Danubium penetravit. Expugnavit etiam gentes quæ Rhodopeis ^g montibus

erant circumfusæ, quas Claudius jam Macedoniae finibus pellere putavit. Inde multas supra Pontum positas civitates aggressus est. Illic Apolloniam evertit, ^h Galatin, Parthenopolim, ⁱ Thomos, Istrum, ^j Burchaonem cepit, belloque confecto, Romam rediit. Ambo eos, magnifice triumphaverunt. Lucullus, qui contra Mithridatem pugnaverat, majore gloria, cum tantorum regnorum victor rediisset. Confecto bello Macedonico, manente Mithridatico, quod, recedente Lucullo, rex collectis auxiliis reparaverat, bellum Creticum ortum est. Ad id missus Cæcilius Metellus, ingentibus præliis, intra triennium ^k totam insulam cepit, ^l legesque Minois Romanis legibus permutavit, appellatusque est Creticus, atque ex insula Crete triumphavit. Quo tempore Libya quoque Romano imperio per testamentum Appionis, qui rex ejus fuerat, accessit, in qua inelytæ urbes erant, ^m Berenice, Ptolemais, et Cyrene. Dum hæc aguntur, piratæ per ⁿ omnia sparsi maria, et jam intercipientes navium conneatus, sed etiam insulas provinciasque vastantes, impunitate scelerum et cupiditate prædæ vulgo sese associantibus, in immensum augebantur. Quare id bellum Cn. Pompeio decretum est, qui id post multam vastationem, quam terra marique diu egerant, intra paucos menses ingenti felicitate et mira celeritate ^o confecit. Postea successor Luculli factus, in minore Armenia juxta montem Dastracum, castra Mithridatis obsidione conclusit. Rex cum omnibus copiis, eruptione per noctem facta, insuper etiam persequentem bello repellere statuit, sed Pompeius fugientem persequi intendit. Itaque bellum nocte commissum est. Luxa tunc orta a tergo Romanis erat, et milites Mithridatis longitudine umbrarum præmitatem hostium rati, cuncta in irritum tela fuderunt. Romani velut inermes postea aggressi, sine labore victrunt, castraque ceperunt. Namque de exercitu Mithridatis quadraginta milia cæsa vel eupta sunt. Romani mille vulnerati, vix autem quadraginta interfecti, et duo centuriones. Mithridates inter tumultus belli fuga lapsus, adjutus etiam beneficio sublustris noctis, evasit. Relictusque ab omnibus amicis, philosophis, scriptoribus rerum, vel carminum, ac medicis, solus per devia, equum manu trahens, atque ad omnes nocturnos strepitus trepidans, in quoddam castellum divertit, atque in Armeniam inde perrexit. Pompeius Mithridatem inso-

^a A., Gaveram. H., Gavera. Eutrop., Gabira.

^b A.: Mithridates cum xxx latissima regis a quinque mil. Romanorum vastata essent. Armenia quoque, etc. et castra ejus direpta. Armenia quoque, etc.

^c A., Arsianæ. Eutrop.: Tigranocertam civitatem Armeniæ nobilissimam cepit. H.: Tigranocertam civitatem Yrsianenæ nobilissimam regni Armeniæ accepit, ipsum regem cum viro elibanariis.

^d A., post missus, scilicet: Alter, etc.

^e A., post Lucullus, qui Macedoniam administrabat, Bessis, etc.

^f Al., Muscumoda.

^g A.: Montibus circumfusæ, inter cætera dictu audituque horrida, quæ in captivis agebant, rapis, cum poculo opus esset, humanorum caput ossibus, cruentis capillatisque adhuc, ac per interiores cavernas male effosso cerebro oblitis, avidæ, ac sine horrore tanquam veris poculis, utebantur. Inde, etc. H. cum A., sed pro circumfusæ, habet circumfusæ.

^h A., Galathiam.

ⁱ H., Tonos.

^j A., Burchaonem. H., Burtiaonem.

^k A., omnem provinciam.

^l Cætera, usque ad verbum appellatusque, non leg. in A. et H.

^m A., Vernica.

ⁿ A.: Omnia maria infestabant, ita ut Romanis toto orbe victoribus, sola navigatio tuta non esset. Quare, etc.

^o A., post confecit: Mox ei delatum etiam bellum contraregem Mithridatem in Armenia minore, nocturno prælio vici, castra diripuit, xlv ejus occidit, xx tantum de exercitu suo perdidit, et duos centuriones. Mithridates cum uxore fugit, et duobus comitibus. Neque multo post, cum in suos serviret, et complures amicos suos, necnon Exipodram Magaremq., filios suos, trucidasset, Pharnaces, etc.

culus, inter duo flumina, quæ ab uno monte diversis specubus exoriantur, hoc est, Euphratem et Arozen, urbem Nicopolim senibus, lizis, et ægris volentibus, condidit. Horodis Albanorum regis exercitum, præfatosque ejus ter prælio vicit. Postea Horodis epistolas, et munera pro pace cum Albanis instauranda libenter accepit, veniamque ei et pacem dedit. Ariacem regem Iberiæ prælio fudit, totamque Iberiam in deditionem accepit. Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi donavit, quia socius belli Mithridatici fuit. Attalo et Pylemeni Paphlagoniam reddidit. Aristochum Colchis imposuit. Mox de Ponto promovens Parthiam Ecbatana urbem, caput Parthici regni, quinquagesimo die pervenit. In Bosphoro Mithridate Cerealia sacra celebrante, terræmotus adeo gravis repente exortus est, ut magna clades ex eo urbium atque villarum secuta narretur. Eodem tempore Castor Mithridatis præfectus, qui Phænagorie præerat, interfectis amicis regis, arcem occupavit, et quatuor filios Mithridatis ad præsidia Romana transmisit. Mithridates accensus ira in scelera exarsit.

^a Nam cum plures tunc amicos suos, necnon Hypodran filium suum interfecisset, cum antea jam alio Macharem parricidio trucidasset, Pharnaces alter filius ejus exemplo fratrum territus, exercitum ad persequendum se missum sibi conciliavit, et mox adversus patrem duxit. Justo judicio, quia ille adversus patrem suum de regni jure certavit. Interea Mithridates diu ex altissimo muro filium frustra precatus, ubi inexorabilem vidit, moriturus exclamasse fertur: Quoniam Pharnaces, inquit, mori jubet, vos, si estis, patrii dii, precor, ut quandoque et ipse hanc vocem a filiis suis audiat. Statimque descendens ad uxores, pellices, ac filias suas, venenum omnibus dedit. Quod cum ipse novissimus hausisset, ^b nec tamen propter remedia, quibus vitæ suæ adversus noxios succos sæpe obstruxerat, veneno confici posset, frustra que quateretur, si quo tandem modo infusa pestis per renas vegetatione corporis acta discurreret, Gallum quemdam militem jam fracto muro discurrentem invitavit, ei que jugulum præbuit. Hunc exitum vitæ Mithridates habuit, nobisque scientiæ suæ fortissimum argumentum reliquit.

^a H. ab illis verbis: Inde multas supra Pontum, usque ad Cum in suos servaret, ad verbum convenit cum Eutropio, a quo jam variat, et ita legit: Cum in suos servaret, et complures amicos suos trucidasset, Pharnaces alter filius ejus exemplo fratrum territus exercitum ad persequendum se missum sibi conciliavit, et mox adversus patrem duxit. Mithridates diu ex altissimo muro filium frustra precatus, ubi inexorabilem vidit, ita fertur exclamasse: Quoniam, inquit, Pharnaces mori jubet, vos, si estis dii patrii, precor, ut quandoque hanc vocem ipse audiat a liberis suis; statimque descendens ad uxores, pellices, ac filias suas, venenum omnibus dedit: quod cum ipse novissimus hausisset, nec tamen propter remedia, quibus se præmuniærat, veneno confici posset, Gallum quemdam militem invitavit, ei que jugulum præbuit. Hunc finem habuit Mithridates. Perit autem apud Bosphorum, vir ingentis industriæ consilii que. Regnavit ann. LX. Vixit LXXII. Contra Rom. bellum habuit annis XL. Tigrani deinde Pompeius bellum intulit, etc., ubi pergit Miscella. Ambros. cum Hersfeld., ut suo quoque loco notavimus.

^b A.: Nec tamen propter remedia, quibus se præmuniærat, veneno, etc.

A homo omnium, ut fertur, studiosissimus: qui duarum et viginti gentium linguis, quas sub regno habuit, locutus est, ita ut nunquam legationes sub interpretibus audiret. Perit apud Bosphorum vir ingentis industriæ consilii que: regnavit annis ^a quadraginta; alii dicunt ^d triginta. Anno ab Urbe condita 689, M. Tullio Cicerone oratore et C. Antonio cos., Pompeius occisi Mithridatis nuntio accepto, Tigrani bellum intulit. Ille autem statim se ei dedit, et in castra Pompei sexto decimo milliario ab Artaxata venit, ac diadema suum, cum procubisset ad genua Pompei, in manibus ipsius collocavit. Quod ei Pompeius ^e reposuit, magnificeque eum habitum, regni tamen parte multavit et grandi pecunia. Adempta est ei ^f Syria, Cælen, Phœnices, Sophene. Sex millia præterea talentorum auri, et ^g argenti populo Romano dedit, quia bellum sine causa Romanis ^h commovisset. Mox Ituræos et Arabas vicit, urbemque eorum, quam Petram nominant, cepit; et cum venisset in Syriam, Seleuciam vicinam Antiochiæ civitatem libertate donavit, quod regem Tigranem non recepisset; Antiochensibus obsides reddidit; aliquantulum agrorum Damascensibus dedit, quo locus ipsi spatiosior fieret, delectatus loci amœnitate et aquarum abundantia. Inde ad Judæam ⁱ transgressus, quibus Aristobolus, expulsus fratre Hircano, primus ex sacerdote rex præerat, atque ad Jerosolymam urbem eorum Gabinium cum exercitu misit. Ipse continuo subsecutus, et a Patribus urbe susceptus, sed a plebe muro templi expulsus, oppugnationem ejus intendit. Id non solum natura loci, verum etiam cum ingenti muro, fossaque maxima munitum, cum aliis aliis legiones dies noctesque succedere juberet, sine requie, vix tertio mense expugnavit: ^j quatuordecim millibus Judæorum interfectis, ^k cætera multitudo se dedit; muros civitatis everti, æquarique solo imperavit, cujus circuitus quatuor millia passuum dicitur fuisse. Cumque aliquantos principes Judæorum securi percussisset, Hircano sacerdotium restituit, Aristobulum captivum Romam perduxit. Hoc bellum Orientis cum viginti et duobus regibus sese gessisse ipse Pompeius pro concione ^l narravit.

^a A., LX.

^d Ambros.: Vixit LXXII. Contra Romanos bellum habuit annis XL. Tigrani deinde Pompeius bellum, etc.

^e A., reimposuit.

^f A. et H.: Syria, Fenicia, Ofene, abest etiam verbum Cælen, in Eutrop.

^g A., argenti, que pop. Rom. daret.

^h A.: Commovisset. Pompeius mox etiam Albanis bellum intulit, et eorum regem prudentem vicit. Postremo per epistolas ac munera rogatus, veniam ei ac pacem dedit. Iberiæ quoque regem vicit acie, et in deditionem accepit. Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi donavit, qui socius belli Mithridatici fuerat. Attalo et Polemini Paphlagoniam reddidit, Aristarchum Colchis regem imposuit. Mox Ituræos, etc. Hersfeld. etiam cum nostro hic est copiosior, et ad verbum convenit cum Eutropio, usque ad Inde ad Judæam, nisi quod ubi Eutropius Daphnensibus, H. Damascensibus.

ⁱ A.: Transgressus. Jerosolymam caput gentis obedit non solum, etc.

^j Eutrop. XIII, Hersfeld. XXIII.

^k A., cæteros in fidem accepit, etc.

^l A., post narravit: His gestis in Asiam se recevit

quadraginta milia. Ita omnes in simul fuisse rejeruntur ducentia octuaginta ^a duo milia armatorum lectissima. His igitur repente e sylvis erumpentibus, exercitus Cæsaris perturbatus, atque in fugam actus, plurimis suorum amissis, lumen hortatu ducis restitit, victoresque aggressus, usque ad internecionem pene delevit. Igitur Cæsar, magnis in Gallia rebus gestis, cum in Italiam proficisci decrevisset, Galbam cum legione duodecima ad Veragros, Sedunosque misit. Qui cum hiemandi causa in vico Veragrorum, cui nomen erat Octodorus, conessisset, mediumque oppidi, quod torrente distinguebatur, accolis concessisset, quadam die eodem decessisse pariter per noctem, ac proximo incedisse colli videt. Quippe illi paucitatem viz mediae legionis respectui habentes, ultroneam nullo cessuram negotio victoriam arbitrabantur, fatisimisque suos in hanc cædis, et prædæ societatem vocaverant. Igitur Galba, tam præsentibus, et gravibus periculis circumsepto, ac trepido atque inter varias consultationes certi consilii incerto, repente Galli descensu monitis effusi, castra imperfecta circumdant, raras per vallum propugnatores saxis telisque onerant. Cumque jam castra irrumperentur Pacuvii primipilaris, et Voluseni tribuni consilio, cunctis Romani portis eruperant, incantatosque subito aggressi hostes primum perturbaverunt: deinde in fugam versos miserabili strage fuderunt: nam amplius quam xxx milia barbarorum tunc caesa referuntur. Igitur Cæsar, cum jam pacatas universas Galliarum gentes putaret, ad novum et maximum bellum retractus est. Namque cum P. Crassus adolescens cum legione septima ^b Oceano vicinus apud Andegavos hiemaret, ^c Veneti, catervique confines repente in arma conjurant, legatos Ro. vinciunt, eosque ita demum se reddituros, si obsides suos recipiant, Romanis indicant. Socioq. ad id bellum ^d Osismios, Lexovios, Nannetes, Ambibaritos, Morios, Diablintes, et Menaptos adsciunt: auxilia quoque ^e a Britannia accessunt. Cæsar per Crassum de rebellionē deditarum gentium certior factus, quamvis intelligeret quanta inveniendi belli difficultas esset, tamen rem tanti negotii non negligendam ratus est, ne cæteri exemplo huiusmodi audendi licentia laxarentur. Itaque terrestri prælio persecuti nostros frustra aggressus, quippe cum hostes per intervalla ex Oceano, ætularia, atque in accessos recessus, tutis terrarum finibus munirentur: naves longas edificari in Bigeri fultro iubet, per quem in oceanum intulerentur. Quæ mox ut hostibus visam sunt continuo ducentæ xx naves eorum paratæ, atque omni genere armorum instructissimæ progressu portu ex adverso restiterunt. Bruto circumspicienti impari longe navium esse confectum, quia barbarorum naves solido robore intertex, saxorum modo adiectis rostrobus ictus re-

A tundeant, hoc primum auxilio fuit, quod falces acutissimas non pertinaciter contis præfixas, funibus autem subnexas paraverat, quibus cum opus esset, apprehensos eminus rudentes, subductis hastilibus, per funem falcem retrahendo succiderent. His celeriter expeditis, disrupti hostilium antennarum armententæ præcepit: ita antennis rudentibus, complures illico naves velut captas immobiles reddidit. Alii hoc periculo territi suspensis velis, quæ ventus intenderet, fugere conati sunt. Cessante vero ludibrio suere Romanis. Itaque incensis omnibus navibus, et intersectis qui pugnaverant, Galli reliqui sese dederunt. Sed Cæsar maxime ob injuriam legatorum, et ut genti ad omnia consilia mobili, terribilis exempli nolam inureret, cunctis principibus tormentis intersectis, reliquos sub corona vendidit. His diebus Titurius ^e Sabinus legatus Cæsaris, Aulercos, Eburonices, Lexoviosque, qui primates suos, cum auctores belli resuscitandi esse nolent, interfecerant, eruptione facta incredibili cæde delevit. P. vero T. Crassus, cum in Aquitaniam pervenisset, bellum exceptus est. Namque Sociates magno equitatu, pedestribusque copiis præstitis Romanos adorst, diu graviter perturbaverunt. Post victi, atque in oppidum Sociatum coacti, obsessique, cum se expugnari viderent, armis traditis, in deditonem re epti sunt. Aquitani elade perhosti indigne exercitum contrahunt, de citiori quoque Hispania auxilia accersunt. Duces eos bello præficiunt, qui cum Sertorio militaverant. Hi omnes dum obsidionem Crasso parant, in castris suis Crasso obruente deleti sunt. C. Nam ex Aquitanis, et Cantabris, quorum quinquaginta milia tunc in auxilium venerant, triginta et octo milia caesa referuntur. Cæsar Germanos, quos Rhenum cum immensis copiis transierant, simul et totas Gallias subicere sibi parabant, bello adorsus, usque ad internecionem cecidit, quorum fuisse numerum ad quadringenta quadraginta milia ferant. Tunc Cæsar in Germaniam facto ponte Rhenum transgreditur ^e Sicambros, et Ubios obsidione liberat: Suevos maximam, et ferocissimam gentem, quorum esse centum pagos, et populos multi prodidere, totamque Germaniam adventu suo terret. Mox in Galliam rescisso ponte se recepit. Domuit autem annis novem omnem Galliam, quæ inter Alpes, flumenque Rhodanum, Rhenumque, et Oceanum est, et circuitu patet ad his tricies centena milia passuum. Inde ad Morinos venit, unde ad Britanniam proximus, et brevissimus transitus est. Navibus circiter onerariis, atque actuariis octoginta preparatis in Britanniam transvehit, Britannisque bellum infert, quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cogitatum erat. ^f Ibi acerba pugna primum fugatus,

^a Al., xxx.

^b Al., Oceanus. Andegavos, s. Caudicavos.

^c Al., Deditiani.

^d Al., Osismios Nannetes deditarum.

^e Al., Albinus legatus Cæsaris Alvernos, Eburonices, Luxoviosque.

^f Al., Crassus alter Legatus ex Aquitanis, et Cantabris xxxviii m. interfecit.

^g Al., Sagunt, et Vindob.

^b Nersfeldensis ab hoc loco cum Eutropio ad verbum convenit, nisi quod ubi Eutropius legit: anno U. C. 699, M. Licinius Crassus, N. legit 697, et ubi Eutropius Surena Orodis regis, N. Herodis; et ubi legit Eutropius dimissis exercitiis ad urbem redire, propter quam injuriam ab Arimino, etc., N. copiosius ita habet: ad urbem redire, et ex Marcelli cos. auctoritate ad legiones, quæ apud Luceriam erant, Pompeius cum imperio missus est. Propter quæ injuriam

Interea L. Sergius Catilina, nobilissimi generis, sed ingenii pravissimū, ad delendam patriam conjuravit cum quibusdam claris quidem, sed audacibus viris. Cujus conjuratio per eosdem dies in Urbe habita ac prodita est; in Etruria vero civili bello extincta est, sed a Cicerone Catilina Urbe expulsum est, socii ejus comprehensi, et in carcere strangulati sunt. Ab Antonio altero consule Catilina ipse in bello victus, et interfectus est. Sed hanc historiam a agente Cicerone, et describente Sallustio satis omnibus notam, nunc a nobis fuisse perstrictam sal est. Motus etiam in Pelignis ortus a Marcellis patre, et filio, per L. Betium proditus, patefacta Catilinæ conjuratione, quasi succisa radice compressus est, et de utroque per Bibulum in Pelignis, per Ciceronem in Brutis vindicatum. Anno ab Urbe cond. 660, D. Junio Syllano, et L. Murrina consulibus, Metellus de Creta triumphavit: Pompeius de bello piratico Mithridatico. Nulla unquam pompa triumphi similis fuit. Ducti sunt ante currum ejus filii Mithridatis, et filius Tigranis, et Aristobolus rex Judæorum. Præfata est ingens pecunia, et auri, atque argenti infinitum. Hoc tempore nullum per orbem terrarum grave bellum erat.

Anno ab Urbe condita 693, C. Julius Cæsar, qui postea imperavit, cum L. Bibulo eos. factus. Decreta est ei Gallia transalpina, et cisalpina, et Illiricum cum legionibus a denis in quinquennium datis: Galliam comatam postea senatus adjecit. Hanc historiam Suetonius Tranquillus plenissime explicuit, ejus nos compescentes potius decerpimus. Helvetiorum animos fortissimos Gallorum omnium gentis, ea vel maxima causa, quod perpetuo pene cum Germanis bello altercabantur, a quibus Rheno tantum flumine dirimuntur, Orglorix quidam princeps gentis, spe totius invadendi Gallias in arma accenderat. Quo cæteri optimales correpto, et ad mortem coacto, cohibere tamen animatas semel in prædā plebes nequiverunt. Qui conjuratione facta, ac die dicta exultis vicis, et domibus suis, ne quod desiderium, et spes revertendi foret, profecti sunt. Quos cum ad Rhodanum fluvium Cæsar obvios habuisset, magno difficultique bello bis vicit, victos ad deditiōem cœgit. Horum fuit, cum pri-

et finem antiquissimo bella dedit. M. Tullio Cic. oratore et Cn. Antonio coss., anno U. C. 689, Lucius Sergius, etc.

Hic usque ad vindictam non sunt in H., qui cum Entropio convenit ad verbum in sequentibus usque ad Oceanum Britannicum processit: Expugnavit namque in ea Helvetios, Tulingos, Latobojos, Rauracos, et Bojos, ex quibus XLVIII, perempta sunt, cætera diffugerunt. Dein Aurivovistum regem, cui auxilabantur Arudes, Marcomanni, Triboci, Vangiones, Nemetes, Eduses, et Suevi fugere compulsi, duasque uxores ejus, totidemque filias cepit, omnemque exercitum per L. passum insatiabiliter cecidit. Post hæc gentem Belgarum, cui adhaerant Bellovacum (aliter Bellocagum) cum LXX armatorum, Suevones LX stravit. Imberis (corrigo Nervii) priore, quorum adeo indomita feritas, ut nunquam ad se mercatores a cedere sineret, hii nihilominus LX armatorum habentes. Atrepates etiam et Ambiani, Menappi, Caleti, Velocasses, Velomandi, Aduatuci, Condurses, Eburones, Cerocemani, qui uno nomine Germani vocantur, quorum omnium cum his, quos supra diximus, CCLXXIII fuisse referuntur, hi cum repente e sylvis erumpentes

num progressa est omnis multitudo, Helvetiorum, Tulingorum, Latobrigum, Rauracorum, et Bojorum, utriusque sexus, ad centum quinquaginta septem millia. Ex his quadraginta et septem millia in bello cecidere: cæteri in terras proprias remissi sunt. Postea Cæsar contra Ariovistum regem pugnavit, excitantem, invehentemque secum incredibiles Germanorum copias, quibus nuper universos Galliarum populos se subegisse jactabat, apud Sequanos fugere compulsi. Cumque diu exercitus Cæsaris Germanorum multitudine, et virtute perterritus, pugnam detractisset, Ariovistus in Germaniam arrepta navicula Rhenum transeuntis aufugit. Uxores ejus duæ, totidemque filiarum captæ sunt. Fuerunt autem in exercitu Ariovisti, Arudes, Marcomanni, Triboci, Vangiones, Nemetes, Suebii, et Suevi. Pugna maxime gravis ex phalange Germanorum fuit, quam coacto in unum agmine, scutisque supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti, undique præstruxerant. Sed postquam Romanorum aliqui militum, agilitate, audaciaque insignes, supra obductam saliere testudinem, scutisque velut squamis singillatim revulsis, desuper nudos deprehensorum detectorum humeros perfoderunt: terribili hostes novo mortis periculo terribilem dissolvere compagem. Exinde in fugam versi, per quinquaginta millia passuum insatiabiliter cæsi sunt. Neque conji numero us Germanorum potuit, vel quantus pugna affuerit, vel quantus fuerit occisorum. Post hæc Belgarum gens, quæ tertia pars Galliarum est, adversus Cæsarem exarsit, quorum distributum copia hæc fuit. Bellocaci, qui cæteris numero et virtute præstare viderentur, habuerunt lectissima sexaginta millia armatorum: Suevones ex duodecim oppidis quinquaginta millia: Nervii, quorum adeo feritas prædicabatur, ut nunquam mercatores ad se accedere sinerent, vina, cæteraque vendita deferri, quibus inducta jucunditas torporem virtutis offerret, habere similiter quinquaginta millia: Atrepates etiam, et Ambiani decem millia: Morini viginti quinque millia: Menapii decem millia: Caleti decem millia: Velocasses, et Veromandi decem millia: Aduatuci XVII millia: Condurses, et Eburones, atque Cerocesi, et Pemani, qui uno nomine Germani vocantur,

exercitus Cæsaris perterritum, in fugam vertierant, tandem hortatu Cæsari exercitus restitit, eosque usque ad interfectionem pene delevit. Dehinc Titinius Albinus legatus Cæsaris Albercos, Eburonices, Litoriosque incredibili cæde delevit. Pub. Crassus, alter leg. ex Aquilonis, et Cantabris XXXVIII interfecit. Cæsar rursus Germanos, qui Renum transeant, et totas Galias sibi subijcere parabant, et cætera, in quibus H. cum Miscella convenit fol. 42, c. 2 B. Ex quo loco notabis, lector, varias lectiones, et ut conferre possis addam et has ex alijs ms. Codicib. CANIS.

A. Piatico; et Mithridatico.

A. filius Mithrid.

A. a denis. Primum vicit Helvetios, qui nunc Squadi appellantur. Deinde vincendo bella gravissima usque ad oceanum Britannicum processit. Expugnavit namque Helvetios, Tulingos, Latobolos, Rauracos, et Bojos, ut in Hæss. legit Canis. supra not. num. 55.

A. Al., Eduses, Eudeses; CANIS.

A. Al., Aduaci.

A. Al., Ceroceromani.

deinde adversa tempestate correptus, plurimam classis partem, et non parvum numerum militum, equitatum vero pene omnem disperdidit. Regressus in Galliam legiones in hiberna dimisit, ac de naves utriusque commodi fieri imperavit. Quibus iterum in Britanniam primo vere transvectus, dum ipse in hostem cum exercitu pergit, naves in anchoris stantes tempestate correptae, vel collisae inter se, vel arenis illis, ac dissolutae sunt, ex quibus xl. perierunt, ceterae cum magna difficultate reparatae sunt. Interea Scea miles Caesaris cum quatuor commilitonibus navicula ante transvectus est ad scopulum insulae propinquum, atque interea recessu Oceani destitutus est: complures Britanni in paucos Romanos impetum faciunt; ceteri tamen qui perrari comites ipsius fuerant, navigio redeunt. Scea imperterritus manet, undique telis obrutus: ac primo pilo resistit, postremo gladio rem gerit solus in plures. Cumque fessus, vulneratusque esset, et glebam ac scutum ictibus perdidisset, cum duabus loriceis natavit ad castra Caesaris, et poposcit ab imperatore veniam pro temeritate: quem Caesar centurionatus honore subvezit. Igitur Caesaris equitatus primo congressu a Britannis victus; ibique Labienus tribunus occisus est. Secundo praelio cum magno suorum discrimine victos Britannos in fugam vertit. Inde ad flumen Tamesim est profectus, quem uno tantum loco transmeabilem ferunt. In ulteriore ripa fluminis cum Cassobellanno duce immensa hostium multitudo considerat, ripamque fluminis, ac pene totum sub aqua vadum acutissimis sudibus praestruerant. Quod ubi a Romanis deprehensum, ac vitatum est, barbari legionum impetum non ferentes, silvis se abdidere, unde crebris eruptionibus Romanos graviter ac saepe lacerabant. Interea Trinovantum firmissima civitas, cum Androgorio duce, datis quadraginta obsidibus, Caesari se deditit. Quod exemplum secuta urbes aliae complures in saedus Romanorum venerunt, obsidibusque datis, stipendiariae factae sunt: iisdemque demonstrantibus, Caesar oppidum Cassobellanni ducis inter duas paludes situm, obtentu silvarum munitum, omnibusque rebus confertissimum, gravi tandem pugna cepit. Exin Caesar a Britannis reversus in Galliam, postquam legiones in hiberna misit, repentinis bellorum tumultibus undique circumventus et con-

ab Arimino, etc. Item ubi Eutropius apud Pharsalium. II. apud Paleosaracum productis, etc. Eutrop. Equitum in sinistro cornu vii m. H.: Equites in sinistro cornu sexcentos, in dextro quingentos. Eutrop.: ingenti contentione. II. copiosius ita legit: ingenti contentione cumque diu utrinque dubia sorte crederetur, atque ex alia parte Pompeius inter hortandum diceret: Perce civibus; nec tamen faceret, ex alia vero Caesar hoc faceret, quod urgeret dicens: Miles faciem feri, tandem universus Pompeii fugit exercitus, castraque ejus direpta, etc., in quibus iterum convenit cum Eutropio, usque ad illa verba amicitiam secutus, spadonibus missis, occidere Pompeium jussit, caput ejus, et annulum Caesari misit. Quo conspecto Caesar etiam lacrymas fuisse dicitur, tanti viri intuent caput, et generi quondam sui. Mox Caesar Alexandriam venit, ipsi quoque Ptolomaeus insidias paravit. Caesar vi insistentium hostium pressus, scapham ascendit, qua mox pondere subsequentium gravata, ac mersa, per ducentos passus ad navem una manu elata sua castas (con-

flictatus est. Namque Ambiorix cum Eburonibus, et Atuatibus conspirans, animatus Trevirorum consilio, Tivurium Sabinum et Arunculeium Cottam legatos apud Eburonas cum tota funditus legione insidiis circumventos interfecit. Ambiorix hac victoria elatus Atuatibus, et Nervios, plurimosque alios raptim in arma contrahit, atque ad Ciceronem legatum, qui similiter tunc legioni praerat, in hibernis contendit. Multitudo ex hoc hostium colligi potuit, quin cum obsidione castrorum vallum circumdandum esse a captivis Romanis docerentur, et instrumenta ruralia non haberent, gladiis concidendo terram, et sagulis exportando, vis tribus horis vallum x pedum, et fossam xv pedum per millia passuum xv in circuitu perfecerunt. Praeterea centum viginti turres mirae altitudinis exstruxerant. Et cum jam septem dies noctesque succidui hostium cunei pugnarent, ac ventus subito exortus esset plurimus, testas ferventes intorsere fundis, flammataque focis tela, ac mox concepto igne rutilantia intra castra jecerunt. Quo facto, per culmea culmina raptim ventris insistentes, sprusum animavit incendium. Sed nec sic quidem Romani, cum undique obruerentur vulneribus, laboribus, jejuniis, vigiliis, incendiisque cesserunt. Tandem Caesari nuntiatum est unam legionem deletam esse, alteram jam pene confectam. Advectante cum duabus legionibus Caesare, deserunt hostes obsidionem, atque in eum cuncti raptis copiis ruunt. Caesar parvissimis se castris consilio condidit, equitibusque praemissis, ut fugam fingeret imperavit, ut ad transitum vallis, qua media erat, sibi periculosa videbatur, hostes contemptu sui invitaret. Quibus adventantibus, insuper obstrui portas praecipit. Quo viso Galli, quasi jam vicissent, ad obducendum extrinsecus vallum conversi sunt, Caesar totis repente portis paratum effudit exercitum, acriterque cum eis dimicans, tandem vidit unum ex militibus suis segnius praetantem, scutumque ejus rapuit, et in adversos ruit. Quo facto erubuit exercitus, versosque in fugam Gallos, vastissima caede confecit. Nam sexaginta millia tunc fuisse referuntur, e quibus pauci per paludes invias eraserunt. Induciomachus Trevirorum princeps, magnas armatorum copias habens, postquam de consensu totius Galliae certior redditus, Labieni castra, legionemque cui praerat, quod facile

ex Miscella fol. 46, c. 2 B chartas) tenebat, natando pervenit. Mox navali certamine, et caetera, in quibus cum Miscella fol. 46 ibidem convenit usque ad illa verba Caesar Alexandria potius: a quibus verbis II. convenit cum Eutropio pene ad verbum usque ad finem, nisi quod post ultimum verbum lib. vi Eutropii conjungitur est. Adiecit Hla: Vir, quo nullus unquam, etc., quae sunt in Miscella, fol. 47, c. 2, B usque ad finem.

Haec de suo Hersfeld. Codice Canisius, nos Ambrosianam lectionem notis perpetuis continuamus; unde post verbum cognitum erat annectimus etiam et nostram. Eos quoque victos, obsidibus acceptis, stipendiarios fecit: Galliae autem tribui nomine annum imperavit Sestertium, Germanosque trans Rhenum aggressus immanissimis praetibus vicit. Inter tot successus ter male pugnavit apud Avernos, semel praesens, et absens bi-. Circa eadem tempora anno U. C. 697, etc.

factu arbitrabatur, delere statuit, ac deinde Eburonibus, Nervisque conjunctus, ad opprimendum Cæsarem pergere. Labienus, quibus potest artibus, timorem simulat, atque ita Induciomarum negligentem cum insultantibus copiis pro vallo oberrantem repentina eruptione prostravit. Hac victoria Labieni reliqui Gallorum conatus repressi sunt, et Cæsar paulo quietior reliqua parte hiemis fuit. Sed intelligens sibi majora belli superesse negotia, maxime quia plurima exercitus parte amissa, aliisque graviter sauciat, ne ad sustinendum quidem sibi idoneus, non dicam ad comprimendum Gallorum impetum videretur, a Cn. Pompeio procos. conscribi legiones, sibi que mitti in auxilium fecit. Itaque ante hiemem exactam tres ad eum legiones in castra venerunt. Igitur Cæsar priusquam in unum hostium copiarum coirent, ineunte verno aggredi trepidos et opprimere sparsos in suis finibus parat. Primum itaque Nerviorum fines diripit, prædam vero, quæ copiosissima erat, exercitui permittit. Deinde Menapios, qui sibi propter immensas paludes atque impeditisimas silvas munitissimi videbantur, tribus agminibus invadit, nimique cæde vulgo agitata residuos supplices in deditionem accepit. Labienus sequenti prælio omnes Treverorum copias interfecit, arte in bellum provocatas, priusquam Germanis adventantibus jungerentur, et continuo ipsam civitatem cepit. Cæsar, ulcisci mortem Sabini et Cottæ legatorum volens, in Ambiorigem et Eburones deletæ legionis auctores, postquam in Arduennam silvam refugisse comperit, quæ silva totius Galliæ maxima est, atque a ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios, usque pertingit, et in longitudinem plusquam quinquaginta millibus passum patet, permeatens rem suis maximi periculi fore, si per obstructas spatiosas silvas ignoti dividerentur, hostemque loci notissimum quærerent, omnem Galliam per nuntios invitavit, ut quisque secundum placitum suum reconditas in Arduenna silva prædas quærant, diripiantque. Quo facto, Gallis utrinque morientibus, maximas Romanorum injurias, sine cujusquam Romani discrimine vindicavit. Ita hoc tutissimo vincendi genere securus in Italiam rediit. Igitur Cæsare in Italiam reverso, rursus Gallia in arma conjurat, multique simul populi coeunt. Dux his Vercingetorix fuit, cujus consilio statim omnes Galli civitates suas ultro incenderunt, prima a suis incensa Biturico. Inde ad Cæsarem, qui magnis itineribus per Narbonensem provinciam clam ad exercitum recurrerat, impetum faciunt. Cæsar tunc oppidum nomine Cenapium obsidione concluserat, quod diu oppugnatum tandem post multas Romanorum clades, pluvia die, magna cum hostilium machinarum armenta, nervique languerent, applicitis turribus captum atque deletum est. Quadraginta millia hominum ibi fuisse referuntur: e quibus vix LXXX homines per fugam lapsi ad castra proxima Gallorum venerunt. Præterea Arverni, cæterique confines, sollicitatis etiam ad se Eduis, multis adversum Cæsarem præliis bellaverunt. Qui cum se pugnando fatigati in quoddam oppidum recepissent, milites præde inhiantes ad expugnationem oppidi animum intendunt, frustra Cæsare de loci iniquitate cau-

A sante. Itaque ibi Cæsar erumpentibus desuper hostibus pressus, multa exercitus sui parte perditâ victus aufugit. Dum hæc ad Halesiam geruntur, Vercingetorix, quem omnes consensu pari regem præoptaverant, suadet uti ex tota Gallia, omnes qui arma ferre possent, huic bello præsto sint; hoc enim esse unum bellum, quo aut perpetua libertas, aut aeterna servitus, aut mors omnium consequantur. Itaque absque eo numero, quem infinitum ante contraxerat, equitum circiter octo millia, peditum ducenta quinquaginta millia contracta sunt. Dehinc duos colles sibi invicem obversos Romani, Gallique ceperunt. Unde multis sæpe eruptionibus et variis preventibus præliantibus, tandem Romani præcipua Germanorum equitum, quos sibi jamdudum amicos nunc in auxilio asciverant, virtute vicerunt. Vercingetorix alia die congregatis omnibus qui fuga evaserant, dixit se auctorem bona fide defendendæ libertatis atque irrumpendi fœderis fuisse. Et nunc, sive Romanis sese ad mortem omnes offerant, sive se solum pro omnibus dandum paratum animo fore. Itaque Galli voluntatem, quam pudore aliquandiu tlexerant, quasi ex consilio regis assumerent, illico sibi veniam precantes, eum solum, velut auctorem magni sceleris dederunt. Bellovacii omnibus Gallorum gentibus ipsorum opinione fortiores habebantur. Hi Chorreus duce bellum instaurant, sibi que in hanc suscepti belli societatem Ambianos, Aulercos, Caletos, Bellocases, Atrebatasque conjungunt, et locum quemdam cinctum, atque impeditum undique paludibus capiunt. C. Commissoque prælio, magnam Rhemorum manum, quæ auxilio Romanis erat, trucidant. Deinde cum opportunum ipsi locum insidiis provisum occupavissent, atque hoc comperto Romani ad insidiarum locum instructi ordinatim venissent, commisso prælio Romani Gallos fugientes iisdem locorum munitionibus quibus clausi fuerant incluserunt, cunctosque ad interfectionem ceciderunt. Ibi Chorrens, vel fugam, vel deditionem detrectans, Romanos, ut vivus caperetur instantes occidendo, ut occideretur coegit. Igitur cum pacatam Galliam universam Cæsar, neque ausuram fore ad aliquos aspirare motus arbitraretur, legiones in hiberna dimisit. Ipse autem Ambiorigis fines, qui tot bella excitaverat, hominum horrenda strage vastavit. At vero C. Caninius legatus bellum apud Pictonas invenit, ubi magna hostium multitudo impeditam itinere legionem circumdedit, atque ad extremum discrimen adduxit. Porro autem Fabius legatus, acceptis Caninii litteris, in Pictonas proficiscitur, ibique a captivis de opportunitate locorum certior factus inopinantes hostes opprimit, magnisque stragibus facis, plurimas prædas agit. Deinde cum Caninio signum adventus sui dedisset, Caninius totis castris subito insiluit, seseque iniecit hosti. Ita Fabio ex una parte, et Caninio ex altera insistente, maximo et diuturno bello innumera Gallorum copiarum trucidata sunt. Inde Fabius in Carnutes profectus est. Sciebat enim Deonacum ducem antiquissimum totius rebellionis incentorem ab hoc bello elapsum, si Aremoricis gentibus adjunctus esset, maximos iterum tumultus esse in Gallia moturum. Sed eos adhuc ipsa novitate trepidantes mira vir-

tute et celeritate perdomuit. Interea Draptes unaque Literius, cum adesse Caninium et legiones in finibus suis viderent, undique collectis copiis, oppidum Lugdunum occupant. Hoc oppidum in editissima montis arce pendebat, duabus partibus per abrupta latera non parvo flumine cingebatur; medio deinde descensu largissimo fonte securnum, plurimaque introrsum copia frumenti tulum, irritos procul discursus hostium despiciebat. Caninius, quod solum Romana provisione potuit, ambos duces cum parte copiarum plurima in campum evocatos, maximo praelio superavit. Nam uno e duabus interfecto, alter cum paucissimis fugit, nullus in oppidum rediit. Sed ad id oppugnandum Cæsare opus fuit. Itaque certior per nuntios factus Cæsar occurrit, circumspexitque omnibus videt, si expugnare vi motiatur, ludo et spectaculo hostium delendum esse exercitum suum: unum solum esse presidii, si quoquomodo hostes aqua arceantur. Sed et hoc quoque, nisi Cæsar, non potuisset. Siquidem fons, quo ad potum utebantur, medio dexevi montis latere fundebatur. Cæsar ad proximum fontis admoventi vineas turrimque exstrui iubet. Fit magnus illico concursus ex oppido, quibus sine periculo præstantibus, Romani, quantis pertinaciter obisterent, crebriusque succederent, tamen complures trucidantur. Igitur exstruitur agger, et turris pedum LX, cuius vertex adæquare ad fontis locum possit, ut vel ex equo tela conjici queant, vel præcipitata desuper saxorum volumina non timeri. Oppidani autem, ubi exanimari siti non solum pecora, verum etiam infirmiores hominum ætates vident, cupas pice, sarco et scindulis repletas, ac deinde immisso igne in prona præcipitant, easque ipsi toto oppido sui subsequuntur. Ardentibus machinis, cum grave prælium suis Cæsar ne periculosum videret, cohortes in circuitu oppidi ire velociter per occultum imperat, atque undique subito vastum clamorem attollere. Quo facto consternati oppidani, dum recurrere ad munivendum oppidum volunt, ad oppugnationem turris vel demolitionem aggeris recesserunt. Illi tamen qui ad incidendas fontis venas sub obtentu aggeris tuti cuniculis perfodiebant, reperi- tos in abstruso aquarum meatu per multa dividendo tenuari in semetipsis consumique fecerunt. Oppidani, fonte siccato, ultima desperatione correpti, deditionem sui faciunt. Cæsar autem omnibus, qui arma tulerunt, manus sustulit, et vitam reliquit, quo testator esset etiam posteris pœna improborum. Multum enim ad coercendam audaciam valet propositum punitionis exemplum, cum ipsa miseri præsens forma viventis, et ad recordationem admonet concisos, et ad sciscitationem cogit ignaros. Exhaustis itaque atque edomitis Gallis securus Cæsar cum legionibus in Italiam rediit, nullos post se Gallorum motus pertimescens, certo se

^a A.: Contra Parthos missus est, et cum circa Carras contra omen et auspicia dimicasset, a Surēna Orodīs regis duce victus ad postremum interfectus est cum filio, clarissimo ac præstantissimo juvene. Reliquæ exercitus per Cassium quæstorem servatæ sunt. Qui singulari animo perditas res tanta virtute restituit, ut Persas rediens trans Euphratem crebris præliis vicerit. Hinc jam bellum civile successit, execrandum et la-

sciens, minime aliquos, qui vel moveri audeant, vel, si moveantur, timendi sint, reliquisse. Anno ab Urbe condita 697, M. Licinius Crassus collega Cn. Pompeii magni in consulatu secundo^a provinciam sortitus in Parthos, homo inexplēbilis cupiditatis, audita in Hierosolymis templi opulentia, quam Pompeius intactam reliquit, in Palestinam diverſit, Hierosolymam adit, templum pervadit, opes diripit. Inde per Mesopotamiam tendens in Parthiam, quacunq̃ iter habuit sociis civitatibus auxilia indixit, pretia exegit. Mox ut Euphratem transit, illico Bajesen ab Herode rege Parthorum ad se missum obvium habuit: a quo vehementer increpatus est, cur contra sedus Luculli et Pompeii, avaritia inductus, Euphratem transierit. Quamobrem sine mora futurum ut pro auro Parthico Serico ferro oneraretur. Inde cum prope Carras contra omnia et auspicia ventum esset, Parthi subito ingruentes cum Surena et Sylace præfectis, sagittis oppressere Romanos. Cecidere ibi plurimi senatores, aliquot etiam consulares, et prætorii viri. Crassus quoque filius Crassi lectissimus juvenis in acie occisus est. Præterea quatuor cohortes cum Vargunteio legato mediis deprehensæ campis, et interfectæ sunt. Surenas rapto equitatu Crassum persequi intendit, eumque circumventum, ac frustra colloquium ejus petentem cepit, et in castra perduxit, ac postremum uto in os ejus infuso interfecit. Pauci noctis beneficio liberati, Carras confugere. Cognita clade Romanorum multæ Orientis provinciæ a societate vel fide populi Romani defeceſſent, nisi Cassius Quæstor collectis ex

Romani defeceſſent, nisi Cassius Quæstor collectis ex fuga militibus paucis, intumescētem Syriam egregia animi virtute ac moderatione pressisset: qui et Antiochum copiasque ejus ingentes prælio vicit et interfecit, Parthos quoque ab Herode in Syriam missos, jamque ingressos Antiochiam bello expulsi, ducemque eorum Hosagen interfecit. Igitur Romani status agitur semper alterna mutatio, et velut forma Oceani maris, quæ omni die dispar, nunc succidit per septem dies tollitur incrementis, nunc insequentibus totidem diebus, naturali damno et defectu interiore subducitur. Anno ab Urbe condita 700, incertum unde coneretur, plurimam urbis partem ignis invasit. Neque unquam antea tanto incendio correptam atque vastatam civitatem ferunt. Nam quatuordecim vicos cum vico jagario consumptos fuisse memoriæ proditum est. Hinc jam bellum civile committitur, quod magnis jam dudum dissensionibus ac molitionibus parabatur. Nam Cæsar rediens victor ex Gallia, decerni sibi absenti alterum consulatum^b poposcit. Contradictum est a Marcello consule, a^c Bibulo, a Catone, annuente Pompeio. Deinde decretum est a senatu, ut in Urbem Cæsar non nisi dimisso exercitu veniret: et ex Marcelli eos au-

crymabile, quo præter lacrymabiles calamitates, quæ in præliis acciderunt, etiā pop. Rom. fortuna multata est.

^b A. post verbum poposcit, addit cum Eutropio, atque, cum sine dubietate aliqua ei deferretur, contradicendum, etc.

^c A Pompeio, a Catone, jussusque, ut dimissis exercitibus ad Urbem rediret.

cloritate ad legiones, quæ apud Luceriam erant, Cn. Pompeius cum imperio^a missus est, Cæsar Ravennam sese contulit. M. Antonius, et P. Cassius tribuni pleb. pro Cæsare intercedentes, interdicente Lentulo cos., curia, foreque prohibiti ad Cæsarem profecti sunt, Curione simul Celiisque comitantibus. Cæsar, Rubicone fluminem transmeato, mox ut Ariminum venit, quinque cohortes, quas tunc solas habebat, cum quibus, ut ait Livius, orbem terrarum adoptus est: quid facto opus esset educuit; deplorans injurias suas, causam belli civilis pro restituendis in patriam tribuniis esse testatus est. Inde per Antonium septem cohortes, quæ apud Sulmonem morabantur, a Lucretio recepit. Tres legiones, quæ cum Domitio apud Corfinium morabantur, ad suas partes transduxit. Consules cum Cn. Pompeio, senatusque omnis, atque universa nobilitas ex urbe fugit, atque in Græciam transiit. Apud Dyrrachium Epirumque: Macedoniam, et Achajam, Cn. Pompeio duce senatus contra Cæsarem bellum paravit.

Cæsar vacuum urbem ingressus dictatorem se^b fecit, negatamque sibi ex ætario pecuniam fractis foribus invasit, protulitque ex eo auri pondo quatuor millia centum triginta et quinque, argenti pondo prope^c nongenta millia. Inde digressus Ariminum ad legiones, mox Alpes transvectus, Massiliam venit: ob quam oppugnandam, cum receptus non esset, Trebonium cum tribus legionibus reliquit. Quo bello miles duodecimæ legionis adversus eos navali certamine pro Cæsare dimicans, hostilem navem dextera apprehendit. Qua amputata, lavam iniecit, neque ante dimisit, quam mergeretur. Cæsar deinde ad Hispanias contendit, quas L. Afranius, et M. Petreius, et M. Varro, Pompeiani duces cum legionibus obtinebant, ibi multis præliis Petreium, Afraniumque superatos, composita pactione dimisit. In ulteriore Hispania duas legiones a M. Varrone suscepit. Similiter et duces ejus, hinc est Curio Catonem Stellas^d expulsi, Valerius Cottian Sardinia, Tubergnem ab Africa Varus ejecit. Cæsar rediens Massiliam obsidione domitam, vita tantum et libertate concessa, cæteris rebus abstravit. At vero Dolabella partium Cæsaris in Illyrico per Octavium, et Libonem victus, copiisque exutus, ad Antonium fugit. Basilium et Sallustium, ducentes singulas legiones, quibus præerant, similiter et Antonius, Hortensius quoque ab infimo mari cum classe concurrens, omnes priter adversus Octavium et Libonem profecti et victi sunt. Antonius cum se Octavio cum quindecim cohortibus dedisset, omnes ad Pompeium a Libone deducti sunt. Curio ex Sicilia in Africam cum exercitu transgressus est: quem Juba rex continuo exceptum cum omnibus copiis trucidavit. Octavius Salonas oppugnare con-

atus, omnes copias quas duxit, amissi. Cælius a Cæsare descivit, ac se Miloni exsuli junxit. Cumque ambobus manu Capuam oppugnare molirentur, oeciisunt. Bibulus apud Corceiram padore viatus, quod custodiam ejus, quam pelago et oppido præstendebat, hostis illuserat, inedia sese, vigiliisque confecit. Appius Claudius Censorinus, qui jussu Pompeii Græciam tuebatur, jam abolitum Pythici oraculi fidem voluit experiri. Quippe ab eo adacta vales descendere in specum, respondisse fertur de bello consulenti: Nihil ad te hoc, Romane, bellum pertinet: Eubæa Cæla obtinebis. Cæla quæm vocant, Euboicum sinum. Ita Appius perplexa sorte incertus diaccessit. Interea apud Dyrrachium multi Orientis reges ad Cn. Pompeium cum auxiliis venerunt. Quo cum Cæsar venisset, Cn. Pompeium obsidione frustra cinxit, ipse terram quindecim millium passuum fossa præstruens, cum illi potenter maria, Pompeius castellum quoddam propinquum mari, quod Marcellinus tuebatur, expulsi: præsidiaque Cæsaris, quæ ibidem morabantur, occidit. Cæsar Torquatium, legionemque unam, ut expugnaret aggressus est. Hoc periculo spociorum Pompeius cognito, omnes copias eo traxit, et signa eo movente, fulmina adversa occurrerunt. Apes quoque obsedere vexilla. Quo viso subitus major confudit exercitum, fugerunt hostes in templis, conversa simulacra, alia ferverunt, alia sudarunt. Tantis vero in aere armorum strepitibus fuit, ut Antiochia quasi aduentu hostium in muros concurrerent. Interea Cæsar, omnia obsidione, ad Pompeium se convertit. Torquatus autem e vestigio prorumpens, acersum insecutus est. Ita Cæsaris milites ancipiti periculo territi, ipso Cæsare frustra obstante, fugerunt. Evasit tamen Cæsar, quia nocte interveniente Pompeius sequi noluit. Dixitque Cæsar, ne Pompeium scire vincere, et illa tantum die se potuisse^d superari. Cæsarque sunt in eo prælio quatuor millia militum Cæsaris, centuriones viginti duo, equites Romani complures. Cæsar est et in eo prælio Scæva Cæsaris miles fortissimus. Quem cum milites Pompeii, ut s. traderet hortarentur, respondisse fertur se esse fessum. Accurrit unus, velut accepturus arma. Percutitur, plures simul sternuntur. Ipse autem vulnera accepit capite, humero, femore, oculumque amisit. Scutum ejus satis constitit centum viginti ictibus petulum fuisse. Deinde Cæsar tacito agmine per Epirum in Thessaliam perexit. Pompeius cum maximis copiis est secutus, bellumque commissum est. Itaque instruitur utrinque acies. Pompeius octoginta et octo cohortes triplici ordine locavit: suæ autem peditum plusquam quadraginta millia: equites in sinistro cornu sexcenti, in dextro^e quingenti: præterea reges multi, senatores, equitesque Romani plurimi, abque lotum

^a A., missus est; propter quam injuriam ab Arimino, ubi milites congregatos habebat adversum patriam cum exercitu venit. Consules, etc.

^b A., post fecit: Inde Hispanias petiit, ibi Pompeii exercitus validissimos et fortissimos cum tribus ducibus L. Afranio, M. Petreio, M. Barone superavit. Inde regressus in Græciam transiit, adversum Pompeium dimicavit, primo prælio victus est et fugatus. Erat, etc.

^c Forte leg., nonaginta millia.

^d Post superari: Deinde in Thessalia apud Pala-farsacum cum productis utrinque ingentibus copiis dimicaverunt. Pompeii acies habuit xl. milia pedites, equites, etc.

^e A.: quingenti, præterea totius Orientis auxilia, totamque nobilitatem, innumeros senatores, et quatuor-gnorum jam bellorum victores fuissent. Cæsar in uclis sua habuit peditum non integra xxx millia, equites mille.

armaturarum magna copia. Cæsar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit, cui fere minus quam quadraginta millia peditum, equites mille. Videre ibi, et gemere erat, contractas Romanorum vires in campis Pharsalicis ad occisionem mutuo constitisse, quas si concordia rexisset, nulli populi, nulli reges ferre potuissent. Prima congressione equitatus Pompeii pulsus sinistra latera nudavit. Deinde, cum diu utrinque dubia sorte cæderentur, atque ex alia parte ^a Pompeius diceret: Parce civibus, nec tamen faceret; ex alia vero Cæsar ^b hoc faceret, quod urgeret dicens: Miles, faciem feri: tandem universus Pompeii fugit exercitus, castraque ejus ^c direpta sunt. Cæsa sunt in eo prælio Pompeianorum militum quindecim millia, Centuriones triginta tres. Hic exiit pugna ad Palæopharsalum fuit. Pompeius fugiens in ostio Penei amnis onerariam navim nactus in Asiam transiit. Inde per Cyprum fugatus Alexandriam petiit, ut a rege Ægypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter juvenilem ejus ætatem, acciperet auxilia: qui fortunam magis quam amicitiam secutus, occidit Pompeium, atque caput ejus et anulum Cæsari misit. Quo conspecto Cæsar etiam lacrymas fudisse dicitur, tanti viri intuens caput, et generi quondam ^d sui, et inundatum odoribus cremari imperavit. Pompeii uxor, filique ejus fugerunt, cæteraque Pompeiana classis direpta est, omnibus qui in ea erant crudelissime trucidatis; ibique et Pompeius Bithynicus occisus est. Lentulus vero vir consularis apud Pelusium interfectus est. Cæsar, compositis apud Thessaliam rebus, Alexandriam venit. Cumque se in regiam recepisset, eludebatur a tutoribus, quo minus pecuniam acciperet, templa sua astu spoliantibus, ut et regios thesauros vacuos esse ostenderent, et in invidiam Cæsaris populum concitarent. Præterea Achilles dux regis imbutus semel Pompeii sanguine, Cæsaris quoque necem meditabatur. Nam jussus exercitum dimittere, cui præerat, viginti millia armatorum, non modo sprevit imperium, verum etiam aciem direxit. In ipso prælio regia classis ad terram subducta jubetur incendi. Ea flamma cum partem quoque urbis invasisset, quadraginta millia librorum proximis forte ædibus condita exussit: singulare profecto monumentum studii, curæque majorum, qui tot, tantaque illustrium ingeniorum opera congesserant. Unde quamlibet hodieque in templis existant, quæ et nos vidimus armaria librorum, quibus direptis exinanita ea a nostris hominibus, nostris temporibus memorent, quod quidem verum est, tamen honestius creditur, alios libros fuisse quæsitos, qui pristinas studiorum curas æmulerentur, quam aliam ullam tunc fuisse bibliothecam.

Nunquam adhuc Romanæ copię in unum, neque majores, neque melioribus ducibus convenerant, totum terrarum orbem subacturæ, si contra barbaros ducebantur. Pugnatum est ingenti contentione. Cumque diu, etc.

^a A., Pompeius inter hortandum.

^b A., hoc facere urgeret.

^c A., post direpta sunt: Ipse, etc.

^d A., post cui: Mox Cæsar Alexandriam venit, ipsi quoque Ptolomæus insidias paravit. Cæsar vi incipientium hostium pressus, etc.

A cam, quæ extra quadringenta millia librorum fuisse, ac per hoc evasisse credatur. Postea Cæsar insulam, ubi pharus est, cepit. Eo Achilles cum Gabianinis militibus venit, ingens pugna commissa est. Magna ibi Cæsarianorum militum multitudo cecidit: omnes etiam interfectores Pompeii interfecti sunt. Cæsar quoque vi insistentium hostium pressus scapham ascendit, qua mox pondere subsequentium gravata ac mersa, per ducentos passus ad navem una manu elevata, qua chartas tenebat, natando pervenit. Mox navali certamine pulsatus, magna felicitate classem regiam aut depressit, aut cepit. Alexandrinis potentibus reddidit regem, monuitque, ut amicitiam Romanam quam arma experiri studeret. Qui tamen illico, ut liber fuit, bellum Cæsari intulit: sed continuo cum toto exercitu suo, et ipse deletus est. Nam et xx millia hominum in eo bello cæsa referuntur, duodecim millia cum ^e septuaginta longis navibus dedita, quingenti ex victoribus cecidisse dicuntur. Rex ipse adolescens scapha exceptus ut fugeret, multis insilientibus mersus, necatusque est. Corpus ejus ad litus devolutum, indicio lorice aureæ cognitum ^f fuit. Qua Cæsar præmissa Alexandriam, Alexandrinos omnes ad deditionem, desperationemque compulsi, regnumque Ægypti Cleopatrac dedit Ptolomæi sorori, cum qua stupri consuetudinem habuerat. Quæ postea regio comitatu urbem ^g ingressa est. Inde Syriam pervagatus Pharnacem Mithridatis Magni filium, qui Pompeio auxilio apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto, et multas populi Romani provincias occupantem vicit acie, ac postea in mortem coegit. Inde Romam regressus, tertio se dictatorem, et consulem fecit, cum M. Æmilio Lepido, ^h qui et magister equitum dictatoris causa ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas Romanorum cum Juba Mauritanie rege apud Tapsum bellum reparaverant. Duces autem Romani erant, P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani: hic etiam socer Magni Pompeii fuerat: M. Petreius, Varro, M. Porcius Cato, L. Cornelius Faustus Syllæ dictatoris filius. Contra hos commisso ⁱ bello, post multas dimicationes, maxima hominum multitudo cæsa, victor fuit ^j Cæsar: castra utrorumque direpta sunt, sexaginta elephanti capti. Cato apud Uticam sese occidit: Juba percussori jugulum præbuit, pretio dato: Petreius eodem gladio se perdidit: Scipio in navi, qua ad Hispanias fugere contendens, vento coactus, in Africam redierat, semetipsum jugulavit: in eadem navi T. Torquatus occisus est. Faustum Syllæ quondam dictatoris

^e A., lx.

^f A., post fuit: Cæsar Alexandria potitus regnum Cleopatrac, etc.

^g A., ingressa est. Rediens inde Cæsar Pharnacem, etc.

^h A., qui ei mag. equitum dictatori ante, etc.

ⁱ A., prælio.

^j A., Cæsar: Cato, Scipio, Petreius in via ipsi se occiderunt, Faustus Syllæ quondam dictatoris filius, Pompeii gener, a Cæsare interfectus est. Post, etc.

filium, Pompeii generum, nepotes, filiamque Pompeiam, et Afranium, et Petreium filium Cæsar præcepit occidi. Post annum inde Cæsar Romam cum quatuor triumphis ingressus. ^a Quarto dictator et cos. creatus, disposito reparatoque Reip. statu, continuo in Hispaniam contra Pompeios Pompeii filios profectus, septimo decimo quam egressus ab Urbe fuerat, die Saguntum pervenit; statimque adversus Pompeios duos, et Labienum atque Accium Varum multa bella varia sorte gessit. Ultimum bellum apud Mundam flumen gestum est, ubi tantis viribus dimicatum est, tantaque cædes acta, ut Cæsar quoque veteranis etiam suis cedere non erubescens, cum cogi cædique aciem suam cerneret, se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adolescentium natus annos sex et quinquaginta veniret. Denique reparatis suis, ^b tum versus subito in fugam Pompeianorum fugit exercitus. Eisdem eo die hoc bellum gestum est, quo Pompeius pater ab Urbe bellum gesturus aufugerat. Quatuorque annis hoc bellum civile toto orbe indesinenter intonuit. T. Labienus et Accius Varus in acie occisi sunt. Sextus Pompeius cum centum equitibus aufugit. Cn. Pompeius frater ejus contracta celeriter non parva Lusitanorum manu, cum Cæsonio congressus et victus, fugiensque interfectus est. Munda civitas cum immensa hominum cæde, Cæsare oppugnante, vix capta est. Inde Cæsar bellis civilibus toto orbe compositis Romam rediit, agere insolentius cepit contra consuetudinem Romanæ libertatis. Cum ergo honores ex sua voluntate præstaret, qui a populo antea referebantur, nec senatui ad se venienti assurgeret, aliaque regia ac pene tyrannica faceret, conjuratum est in eum a ducentis sexaginta vel amplius senatoribus equitibusque Romanis. Præcipui fuerunt inter conjuratos duo Bruti, ex eo genere Bruti qui primus Romæ cos. fuerat, et rege expulerat, et C. Cassius, et Servilius Casca.

^a A. : Quarto se consulem fecit, et statim ad Hispanias est profectus, ubi Pompeii filii Cn. et Sex. ingens bellum præparaverunt. Multa prælia fuerunt. Ultimum apud Mundam civitatem, in quo adeo Cæsar pene victus est, ut fugientibus suis se voluerit, etc.

A Ergo Cæsar, cum inter cæteros senatus quadam die venisset ad curiam, viginti et tribus cultris senatoriis confectus, vulneribusque ^c confossus interit. Quo facto senatores strictis pugionibus in Capitolium secesserunt. Diu deliberatum est utrum Capitolium cum auctoribus cædis oporteret incendi. Corpus ejus raptum populus dolore stimulatus in foro fragmentis tribunalium ac subselliorum cremavit. Eadem igitur nocte Calphurnia uxor, videlicet ejus, vidit in somnis eum fossam vulneribus in sinu suo jacere; oravit Cæsarem, ne eo mane abiret in senatum. Sed ille auspiciis saepe negligens, contempsit somnium, sed exitu probavit. Igitur ante paucos dies quam Cæsar occideretur, in curia bove ex more maciatio, cor in exitu non est reperiunt. Quod cum Spurina aruspex pronuntiasset ad vitæ periculum pertinere, ait Cæsar constantiæ memor : Miraris si bos non habet cor? sed mox ei finis vitæ fuit. Idem Spurina ante paucos dies eidem Cæsari dixerat cavendum ei esse Idus Martias. Quo die viso Spurina ait Cæsar : Idus Martiæ venerunt. Ille respondit : Sed nondum transierunt. Eodem die Cæsar confossus est, vir quo nunquam ullus homo magis bellis enituit. Ejus siquidem ductu undecies centum nonaginta et duo millia hostium cæsa sunt. Nam quantum bellis civilibus fuderit, noluit adnotare. Signis collatis quinquagies dimicavit, M. Marcellum solus supergressus, qui triginta novem vicibus pari modo fuerat præliatus. Ad hoc nullus celerius scripsit, nemo velocius legit, quaternas etiam epistolas simul dictavit. Tantæ fuit bonitatis, ut quos armis subegerat, magis clementia vicerit. Eodem tempore Romæ tres simul exorti soles, paulatim in eundem orbem coierunt. Inter cætera portenta quæ toto orbe facta sunt, bos in suburbano Romæ ad arantem locutus est, frustra se urgeri; non enim frumenta, sed homines ^d defuturos.

^b A. : Suis vicit, et Sex. Pompeii filius major occisus est, minor fugit. Inde Cæsar, etc.

^c A., confossus est vir, etc.

^d A., brevi.

LIBER SEPTIMUS.

Anno ab Urbe condita 700 fere ac nono, interfecto Julio Cæsare, civilia bella reparata sunt. Percussoribus enim Cæsaris senatus ^a favebat. Antonium cos. partium Cæsaris civilibus bellis opprimere conabatur. Ergo turbata ^b Republica inter multa scelera, quæ Antonius committebat, D. Brutum apud Mutinam obsidione concluserat, pro qua re a senatu hostis judicatus est. Missi ^c ad eum expugnandum liberandumque

^a A. : Favebat. Sed Antonius cos. etc. H. et Eutrop. cum Ambrosiano.

^b A. : Republica, multa Antonius scelera committens a senatu, etc.

^c A., ad eum persequendum duo coss.

^d A., H. et Eutrop., habent : Et Octavianus adolescens, etc.

D Brutum duo coss. Hircius et Pansa, ^d et cum his Octavius, adolescens annos natus decem et septem, patre Octavio senatore genitus, maternum genus ab Ænea per Juliam familiam sortitus, Cæsaris nepos, Accii sororis ejus filius, quem ille testamento hæredem reliquerat, et nomen suum ferre jusserat. Illic est qui postea Augustus est dictus, et ^e rerum potitus. ^f Nam, ut breviter coactionem malorum explicem, bella ci-

^a A. : Rerum summa potitus. Quare profecti contra Antonium tres duces vicerunt eum apud Mutinam, evenit tamen ut victores coss. ambo morerentur. Quare tres exercitus uni Cæsari Augusto paruerunt. Fugatus, etc.

^f Hæc usque ad fugatus Antonius non sunt in Hersfeldensi.

villā quinque gessit, Mutinense, Philippiense, Perusinum, Siculum, Accianum. Ex quibus duo, hac est, primum ac novissimum, adversus M. Antonium, secundum aduersus Brutum et Cassium, tertium adversus L. Antonium, quartum aduersus Sextum Pompeium Cn. Pompeii filium. Igitur Pansa primo veniens exceptus insidiis, inter suorum clades ipse quoque pilo graviter vulneratus, et ab eodem vulnere interpositis diebus mortuus est. Mirius auxilium collega ferens, magnas Antonii copias vasta cervice deleuit. Caesar calenus castra custodiuit. Secundo aduersus Antonium pugna magnae utrinque strages actae sunt. Namque tunc ibi Hircius eos. occisus est, Caesar victoria potius est. Cui D. Brutus de conjuratione occisi Julii Caesaris confessus preces penitentiae fudit. Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesaris equitum magister fuerat, et tunc militum copias grandes habebat: a quo susceptus est. Dolabella Trebonium unum ex intersectoribus Caesaris Smyrnæ interfecit. Consulium accisionum uterque exercitus Caesaris paruit. Postea Decimus Brutus in Gallia a Sequanis captus et occisus est. Basilus autem eques unus de percussoribus Caesaris manus aeternorum sporum necatus est. Interea Lepidus opem dante, Caesar Antonium recepit in gratiam, atque ob fidem reconciliatus est gratia Dine filiae ejus, quam matrimonio sortitus est; et ut vindicturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus est. Cumque in Urbe rumor de futura proscriptione prius esset, C. Toranius vir Pratorius nihil tale metuens, incursum militum domi suae interfecit esse, atque complures trucidati sunt. Per hos etiam Cicero Orator occisus est, multique alii nobiles; et cum Antonio ac Lepido Caesar temp. armis tenere cepit. Itaque ne latius atque effrenatius incircumscripta caedes ageretur, centum triginta et duo senatorum nomina in tabula proposita sunt, primum Lepidi praecepto et nomine, deinde Antonii, tertio Caesaris. Ibi Antonius Tullium Ciceronem inimicum suum proscripserat, ibi Lepidus Paulum fratrem suum in eundem proscriptorum gregem coniecerat. Adjecti sunt postea ad numerum proscriptorum triginta equites Romani, multae diu ac variae caedes actae, domus proscriptorum direptis omnibus dirutae sunt. At Dolabella in Syria multa cum Cassio interfectore Julii Caesaris bella gessit, a quo victus sese interfecit. Interea Brutus et Cassius interfectores Caesaris magnis exercitibus comparatis per Macedoniam et Orientem apud Athenas convenerunt, totamque Graeciam depopulati sunt. Rhodios Cassius terra marique oppugnator ad dedicationem coegit, quibus praeter

A vitam nihil reliquit. Igitur profecti sunt contra eos Caesar Octavianus Augustus et M. Antonius. Remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus. Apud Philippos Macedonice urbem contra eos magnis bellorum apparatibus pugnaverunt, eosque persecutos ad mortem compulerunt, quamvis manifestissime tunc illa pugna, non virtute partis Antonii, sed Caesaris felicitate confecta sit. Caesar enim tunc aeger, cum se in castris Pharsalicis capiendae quietis causa tenere staret, et apud Philippos luce ventura certare civile bellum inter se Romanæ manus essent, hortatu et precibus medici sui Antonii, qui per somnium a Minerva admonitus sese fatebatur, ut eo die et castris Caesarem salutis ipsius causa duceret in campum, cum lectica aegre inter copias egressus est. Sed intento eo in eventum victoriae, unus ex intersectoribus Caesaris Brutus castra ejus cepit. Sed rursus Caesariani milites Bruti et Cassii castra ceperunt. Qua re ad desperationem adacti Brutus et Cassius immaturam sibi mortem ante belli terminum conscierunt. Nam invitatis percussoribus Cassius captus, Brutus laqueo praehis. Igitur in eo bello, quod apud Philippos gestum est, visum est L. Cassio, quod purpuratum Julium Caesarem avunculum suum equo iuciatu in se irruentem videret, qui mox gemens exclamavit: Cedamus, quando nec occidisse prodest. Interea inter Augustum et Antonium sic est Respublica divisa, ut Augustus Hispanias, Gallias et Italiam teneret, Antonius Asiam, Pontum, Orientem. Sed in Italia L. Antonius consul bellum civile commovit, frater ejus qui cum Caesare contra Brutum et Cassium dimicaverat. Is apud Perusium Thusciae civitatem vicinis et captus, atque occisus est. At Romae uxor Antonii Fulvia, Caesaris socrus, dominatum ut mulier agtabat. Incertum in hac mutatione consularis regiae fastigii utrum deficientis potentiae ultima, an incipientis prima nominanda, certe etiam in eos insolens, per quos ut insolesceret agebatur. Nam et Caesarem reverentem apud Brundisium contumelias, et factionibus, atque insidiis, peti. A quo propulsata ad Antonium concessit in Graeciam. Sex. Pompeius Cn. Pompeii filius, postquam se in proscriptorum numerum relatum comperit, conversus in latrocinia omnem oram maritimam Italiae caedibus rapinisque vastavit. In Sicilia praeterea ingens bellum commovit, cum his qui superarent ex partibus Bruti et Cassii, qui ad eum confluerant, comneatibusque impeditis Romam fame affecit. Tunc per Caesarem Octavianum et M. Antonium superatus est bello. Mox cum eo pacem Triumviri, ut non dicam Tyranni, id est, Lepidus, Caesar, Antoniusque fecerunt. Sed continuo, cum contra pactum Pompeius, et Caesar, perit tamen dux nobilitatis Cassius, Secundo Brutum et infinitam nobilitatem, quae cum illis bellum gesserat, interfecerunt. Ac sic inter eos divisa est respublica, ut Aug., etc.

^a A. : Suscepit esse. Mox Lepido operam dante Caesar pacem cum Antonio fecit, et quasi vindicaturus, etc.

^b A. : Profectus, ex orsit, ut sibi anno 20 consulatus daretur. Senatum proscripsit, cum Antonio et Lepido repp. armis tenere cepit: per hos etiam Cicero orator occisus est, multique alii nobiles. Interea, etc.

^c A. : Caesaris ingens bellum moverunt. Erant enim per Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupaverant. Profecti, etc.

^d A. : Pugnaverunt. Primo praetio victus est Antio-

nus, et Caesar, perit tamen dux nobilitatis Cassius, Secundo Brutum et infinitam nobilitatem, quae cum illis bellum gesserat, interfecerunt. Ac sic inter eos divisa est respublica, ut Aug., etc.

^e A. : Neque occisus est. Interim a Sex. Pompeio Cn. Pompeii filio ingens bellum in Sicilia commotum est, his, etc.

^f A. : Ad eum confluentibus. Bellatum per Caesarem Aug. Octavianum et M. Antonium adversus Sex. Pompeium, pax postremo convenit.

peius viros allegeret, ut hostis habitus est. Mena
libertus Pompeii cum sexaginta navium classe ad Ce-
sarem defecit, eisdemque classi ipse jussu Caesaris præ-
fuit. Idemque continuo cum Statilio Taurō adversum
Mnecratem Pompeianum ducem navale bellum gessit.
Deinde ipse Cæsar adversus eundem Pompeianum cruen-
tissimum bellum confecit. Sed continuo victricem clas-
sem pene universam apud Seyllaceum naufragio ami-
sit. Eodem tempore M. Agrippa in Aquitania rem
prosperare gessit. Et L. ^a Ventidius Bassus Persas et
Parthos in Syriam irrumpentes tribus maximis bellis
fudit, regemque eorum Pacorum Horodis regis filium
in acie interfecit, ea scilicet die, qua olim Horodes
rex per ^b duces Surenam et Sulaem Crassum occide-
rat. Hic primus de Parthis justissimum triumphum
Romæ ^c egit. Interea Antonius, viz uno castello ex-
pugnato, pacem cum Antiocho fecit, ut ipse tantam
rem consummasse videretur. Ventidium Syriæ præ-
fecit, jussitque ut Antigonō bellum inferret, qui Ju-
dæos tum sorte debellaverat, captique Hierosolyma,
regnum Herodi dederat, quem continuo victum in
deditionem recepit. Mena libertus cum sexaginta na-
vibus ad Pompeium rediit, a quo clementer acceptus
Caesaris classem incendit, quamvis alteram nuper Cæ-
sar secundo naufragio perdidisset. Idemque Mena
postea ab Agrippa navali prælio circumventus, cum
sex trirēibus ad Cæsarem transiit. Sed hunc Cæsar
tertio transfugam, indulta tantum vita, segnem reli-
quit. Deinde Agrippa inter Mylas et Liparam insu-
lam adversum Demochan et Pompeium navale prælium
gessit et vicit; ibique tunc naves triginta, aut demersit,
aut cepit, reliquis taceratis Pompeius Messanā confugit.
Cæsar interea Tauroninum trajecerat, quem Pompeius
repentino impetu afflixit. Unde multis navibus suis de-
mersis, ac magna multitudine suorum militum perditā,
in statim Cæsar confugit. Nec intercurrente mōra in
Siciliam rediit, ibique Lepidum ex Africa adveniantem
obviavit, summus sibi partē terrore, minus, ac
superbia vindictam. Post dies paucos Agrippa jussu
Caesaris a litore cum acie instructa prospiciētis, atro-
cissimo navali prælio adversus Pompeium confixit, et
vicit. Nam centum sexaginta et tres naves aut demersit,
aut cepit. Pompeius cum decem et septem navibus viz
elapsus evasit. Lepidus magna viginti legionum inso-
lencia tumens, cum Messanā militibus permixtam di-
ripisset, ipsum Cæsarem ad se venientem senel, at-
que iterum sprevit, ac potius telis appeti jussit, quæ
ille, collecta in laevum brachium incerna, se protegento
vivavit. Mox immissis equis ad suos reversus, instructo-
que exercitū adversum Lepidum veniens, purius le-
giones Lepidi, paucis interfectis, transire in suam par-
tem compulsi. Lepidus tandem intelligens, quō vanitas

^a A. : Bentilius Bassus irrumpens in Syriam Persas
tribus præliis vicit, Paustorum regis, etc.

^b A. : ducem Surenā Crassum, etc.

^c A. : Eg. Interim Pompeius pacem rupit, et na-
vali prælio victus, fugiens ad Asiam interfecit est.
Antonius, qui Asiam et Orientem tenebat repudiata
sorore Caesaris Augusti Octavianā, Cleopatram reginam
Egypti duxit uxorem. Contra Persas et ipse pugnavit,
primis eos præliis vicit. Regrediens tamen fame et pe-

nia intendere, deposito paludamento, assumptaque
veste pilla, supplex Cæsari factus vitam et bona im-
petrauit, perpetuo quidem exulatus exilio. Taurus
præfectus Caesaris totam pene Siciliam ferro pertenta-
tam, contritumque in fidem recepit : XLIV legiones sub
unius tunc imperio Caesaris erant. Milites multitudine
ferociore quosdam pro accipientis agris tumultus con-
citaverant. Sed Cæsar animo ingens viginti millia mili-
tum exuctoravit, triginta milia scerorum dominis
restituit, sex millia, quorum domini non exstabant, in
crucem egit. Urbes ingressus, ut in perpetuum
tribunitie potestatis esset, a senatu decretum est. His
diebus trans Tyberim et taberna meritoria fons olei de
terra emanavit, ac per totum diem largissimo rivo pro-
fluxit. Antonius vero contra Parthos profectus, post-
quam Araxem transiit, omnibus undique malis cir-
cumventus, viz tandem Antiochiam cum paucis rediit.
Nam cum multitudinem equitum, et sagittariorum ab
omnibus præliis, quæ plura tentavit, semper victus effu-
gerit, tum præterea incertis, et ignotis regionis locis
impeditus, gravissima fame ad nefandos cibos coactus
est. Plurimi militum sese hostibus dederunt. Inde in
Græciam transit, jussitque Pompeium, qui victus a
Cæsare ex relictis, bellumque reparabat, cum paucis ad
se venire. Pompeius fugiens a Tito, et Furnio Antonia-
nis ducibus sæpe terrestri, navaliq. bello victus, et
captus, atque occisus est. Cæsar Illyricum, Pannoniam
et partem Italiæ bellis subegit et domuit. Antonius Ar-
taxazem Armenia regem proditione et dolo cepit, quem
argentea catena vinctum ad confessionem thesaurorum
regiorum coegit, expugnatque presidio, in quo condi-
tos esse prodiderat, magnam vim auri, argenteque ab-
tulit. Quæ elatus pecunia, denunciari bellum Cæsari
præcepit, atque Octaviæ sorori Caesaris uxori suæ repu-
dium indici jussit, et Cleopatram sibi ab Alexandria
occurrere imperavit. Ipse Actium profectus, ubi classem
construxerat, cum prope tertiam partem navium fame
absumptam offendisset, nihil motus, remi, inquit, modo
salvi sint; nam remiges non deerunt, quousque Græcia
homines habuerit. Contra Persas et Parthos ipse pu-
gnavit, primis eos præliis vicit, regrediens tamen fame
et pestilentia laboravit, et cum instarent Parthi fugienti,
ipse pro victo recessit. Hic quoque ingens bel-
lum civile commovit, cogente uxore Cleopatra regina
Egypti, dum cupiditate muliebri optat etiam in
D^Urbē ^d regnare. Cæsar igitur ducentis triginta rostratis
navibus in Epirum a Brundisio profectus est. Agrippa
vero præmissus a Cæsare multas onerarias naves fru-
mento armisque graves, ab Egypto, Syria, Asiâque ad
subsidiū Antonio venientes, cepit : peragratoque Pelo-
ponnensium sinu, Methonam urbem validissimo Antonio
no presidio munitam expugnavit. Inde Corcyram cepit.

stilentia laboravit; et cum instarent Parthi fugienti,
ipse pro victo recessit. His temporibus ingens bel-
lum, etc.

^d A. : regnare, victus est ab Augusto navali pugna,
clara et illustri apud Actium, qui locus in Epyro est,
ex quo fugit in Egyptum, et desperatis rebus, cum
omnes ad Augustum transirent, et ipse se interemisset.
Cleopatra, etc.

fugientes navali prælio persecutus profligavit, multisque rebus cruentissime gestis ad Cæsarem venit. Antoninus defectu et fame militum suorum permotus, bellum maturare instituit, ac repente instructis copiis ad Cæsaris castra processit, et victus est. Tercio post pugnam die Antoninus castra ad Actium transtulit, navali prælio decernere paratus. Ducenæ triginta rostratæ fuere Cæsaris naves, et triginta sine rostris triremes, velocitate pares, et octo legiones classi superpositæ absque cohortibus quinque prætoris. Classis Antonii CLXX navium fuit, quantum numero cedens, tantum magnitudine præcellens. Nam decem pedum altitudine a mari aberant. Famosum et magnum hoc bellum apud Actium fuit, qui locus in Epiro est: ab hora quinta usque in horam septimam incerta vincendi spe, gravissimæ utrinque cædes actæ. Reliquum diei cum subsequente nocte in victoriam Cæsaris declinavit. Prior regina Cleopatra cum sexaginta velocissimis navibus fugit. Antonius quoque, detracto insigni prætoris navis, fugientem secutus est uxorem. Illucescente autem die victoriam Cæsar consummavit. Ex victis duodecim millia cecidisse referuntur, sex millia vulnerata sunt, et quibus mille intercurandum defecerunt. Antonius quoque, et Cleopatra communes liberos cum parte regis gazæ ad Rubrum mare præmittendos censuerunt: ipsi præsidii circa duo Egypti cornua, Pelusium, Parætoniumque dispositis, classem et copias instaurando bello paraverunt.

^a H. cum Eutropio ad verbum convenit ab initio, usque ad hæc verba Eutropii: ipse se interemit: ubi H. ita variat: Ipse se interemit; Cleopatra exornata diversis ornamentis ad Cæsarem venit, sperans eum, ut cæteros, sua specie ad libidinem illicere. Sed ille se contra pudicitiam coarctans, ad ejus concupiscentiam minime inflexus, eam mox custodiri mandavit, quæ ex custodia elapsa, in pretioso sepulcro juxta Antonium suum se collocans, sibi aspidem admisit, et cætera, in quibus iterum cum Eutropio convenit usque ad illa verba (cum Antonio, et Lepido tenuerat) ubi ita variat: Lepido tenuerat. Denique cum de Oriente victor reversus esset, urbemque triplici triumpho ingressus esset, tunc primum Augustus, eo quod temp. auxerit, consularatus est, atque ex tunc suam rerum potestatem, quam Græci monarchiam vocant adeptus est. His diebus trans Tyberim de tabernâ meritoria fons olei e terra exundavit, ac per totum diem largissimo fluxit rivo, significans ex gentibus gratiam Christi. Tunc etiam circulus ad speciem celestis arcus circa solem apparuit. Igitor cum anno 42 firmissimam, verissimamque pacem Cæsar composuisset, Christus Dominus in Bethlehem natus est, cujus adventui pax ista famulata est. Nullo tempore ante Cæsarem magis Romana res floruit. Nam exceptis, etc., in quibus H. cum Eutropio iterum convenit, nisi quod H. legit Windicos, et Talassos in Alpibus, omnes Ponti maritimas civitates. In his nobilissimas Bosphorum, et Ponti Cappadocem. In cæteris, inquam, convenit H. cum Eutropio, usque ad illa verba: currum ipsius cucurrerunt: ubi H. ita variat: cucurrerunt. Adeo denique turbas, bella, simulatas execratas est, ut nisi iustis de causis nunquam genti cuiquam bellum indixerit. Jactantisque esse ingenii et levissimi dicebat, ardore triumphandi, et ob lauream coronam, id est folia infructuosa, in discrimen per incertos eventus certaminum securitatem civium præcipitare: neque imperatori dono, quidquam minus, quam temeritate congruere: satis celeriter fieri, quidquam commode gereretur; armaque nisi majoris emolumentum spe nequaquam movenda esse, ne compendio te-

^A Cæsar sextum imperator appellatus, et quartum ipse cum M. Licinio Crasso cos. Brundisium venit, ubi orbis terrarum præsidia divisim legionibus composuit. Inde in Syriam profectus, mox Pelusium adiit, ubi ab Antonianis præsidii ultro susceptus est. Interea Cornelius Gallus præmissus a Cæsare quatuor legiones, quas Antonius apud Cyrenas præsidii loco constituerat, suscepit in fidem: atque inde Parætonium primam Egypti a Libyæ parte civitatem victam cepit, ipsumque Antonium continuo apud Pharum vicit. Antonius equestre adversum Cæsarem init bellum, in eo quoque miserabiliter victus aufugit. Kalendis Sextilibus prima luce Antonius, cum ad instruendam classem in portum descenderet, subito universæ naves ad Cæsarem transierunt. Cumque unico præsidio spoliatus esset, trepidus se cum paucis recepit in regiam. Deinde imminente Cæsare, turbataque civitate, idem Antonius sese ferro transverberavit, ac semianimis ad Cleopatram, in monumetum, in quod illa se morituram certa condiderat, perlatus est. ^a Cleopatra exornata diversis ornamentis ad Cæsarem venit, sperans eum, ut cæteros sua specie ad libidinem illicere. Sed ille se intra ^b se coarctans ad ejus concupiscentiam minime inflexus, eam mox custodiri mandavit. ^c At illa, postquam se ad triumphum servari intellexit, e custodia elapsa, in pretioso suo sepulcro juxta Antonium se suum collocans, sibi aspidem in sinistro brachio admisit, et ejus

nui, jactura gravè, petita victoria similis sit in hamo aureo piscantibus, cujus abrupti, amissique detrimentum nullo capturæ lucro pensari potest. Avunculi quoque inventum vehementer arguebat, qui milites commilitones novo, blandoque more appellans, dum affectat charior fieri, auctoritatem principis emollierat. Denique erga cives clementissime versatus est: in amicos fidus exstitit, quorum præcipui erant ob taciturnitatem Mæcenas, ob patientiam laboris, modestiamque Agrippa; diligebat præterea Virgilium, Flaccumque poetas. Rarus quidem ad recipiendas amicitias, ad retinendas constantissimus. Liberalibus studiis, præsertim eloquentiæ in tantum incumbens, ut nullus, ne in procinctu quidem, laberetur dies, quin legeret, scriberet, declamaret; auxitque, ornavitque Romanæ ædificiis multis, isto ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jh} ^{ji} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw}

^b A., pudicitiam, pro se.

^c A., quæ ea custodia elapsa.

veneno^a exanimata est, frustra etiam Cæsare admo-
nente Payllos, qui venena serpentium e vulneribus ho-
minum haustu revocare atque exsurgere solent. Cæsar
Alexandria urbe omnium longe opulentissima et maxi-
ma victor potitus est, cum tota Ægypti regione,
præpositusque est ei Cn. Cornelius Gallus datus; nam
et Roma infantum opibus ejus aucta est, ut propter
abundantiam pecuniarum duplicia quam usque ad id
tempus fuerant, possessionum, aliarumque rerum ve-
nalium pretia statuerentur. Et ut annonæ urbis copiam
efficeret, fossas incuria vetustatis limo clausas labore
militum patefecit, et urbi annua ex Ægypto ducenties
centena millia frumenti inferebantur. Interea jussu Cæ-
saris occisi sunt major Antonii filius, et P. Canidius,
infestissimus quidem Cæsari, sed et Antonio infidus, et
Cassius Parmensis, ultima violati patris Cæsaris vi-
ctima, et Quintus Orinius, ob eam maxime notam,
quod obscenissimæ lanificio, textrinoque regniæ sena-
tor populi Romani præesse non erubuerat. Dehinc Cæ-
sar pedestribus copiis in Syriam venit, deinde in Asiam
ad hiberna concessit, ac post per Græciam Brundisium
perfectus est.

AUGUSTUS.

Anno ab Urbe condita 725, ipso imperatore Cæsare
Augusto V, et L. Apuleio cos., Cæsar victor ab Ori-
te rediens viii Idus Januarii, Urbem triplici triumpho
ingressus est. Ducti sunt ante ejus currum Sol et Luna
Cleopatæ liberi: ac tum primum ipse portas Jani, so-
pitis finitibus omnibus bellis civilibus, clausit. Hodie
primum Augustus, quod temp. auxerit, consalutatus
est: quod nomen cunctis antea inviolatum, et hucus-
que cæteris inausum, dominis tantum orbis licet usur-
patum, apicem declarat imperii, atque ex eadem die
summa rerum ac potestatum penes unum esse cepit,
et mansit, quod Græci *μοναρχίαν* vocant. Nec ullo tem-
pore ante Cæsarem Augustum magis Romana res flo-
ruit. Nam cum primo, C. Cæsare avunculo suo inter-
fecto, ex Apollonia rediens Urbem ingrederetur, hora
circiter tertia, repente puro ac liquido sereno circulus
ad speciem cælestis arcus orbem solis ambiit: quasi
eum unum, ac potentissimum in hoc mundo, solumque
clarissimum in orbe monstraret, cujus tempore venturus
esset, qui ipsum solem solus, mundumque totum et se-
cisset et regeret. Deinde cum secundo in Sicilia re-
ceptis a Pompeio, et Lepido legionibus, triginta millia
serorum dominis restituisset, et quadraginta quatuor
legiones solus imperio suo ad tutamen orbis terrarum
distribuisset, oransque urbem ingressus esset, omnia

A populi Romani debita donanda, litterarum etiam mo-
numentis abolitis censuit. Anno ab Urbe condita 726
imperatore Augusto Cæsare sexis, et bis M. Agrippa
cos., Cæsar parum in Hispania per ducentos annos
actum intelligens, si Cantabros atque Astures, duas
fortissimas Hispaniæ gentes, suis uti legibus sineret,
aperuit Jani portas atque in Hispanias ipse cum ex-
ercitu profectus est. Cantabri et Astures Gallaciæ
provincia portio sunt, qua extentum Pyrenæi jugum
haud procul secundo oceano septentrione deducitur.
Hi non solum propriam libertatem tueri parati, ve-
rum etiam finitimorum præripere ausi, Vacceos, et
Turmogos, et Aurigonas assiduis eruptionibus depo-
pulabantur. Igitur Cæsar apud Segissamam castra
posuit, tribus agminibus totam pene umplexus Canta-
briam. Diu fatigato frustra atque in periculum sæpe
ducto exercitu, tandem ab Aquitanico sinu per Ocea-
num incantibus hostibus admoventi classem atque exponi
copias jubet. Tum demum Cantabri sub mœnibus At-
ticæ maximo congressi bello, et victi, in Vinnium mon-
tem natura tutissimum confugerunt, ubi fame obsidionis
ad extremum pene consumpti sunt. Tracitum deinde
oppidum magna vi ac diu repugnans, postremo captum
ac dirutum est. Præterea ultiores Gallaciæ partes,
quæ montibus silisique consitæ Oceano terminantur,
Antistius et Firmius legati magnis gravibusque bellis
perdomuerunt. Nam et Medullium montem Minio flu-
mini imminuentem, in quo se magna multitudo hominum
tuebatur, per quindecim millia passuum fossa circum-
septum, obsidione cinxerunt. Itaque ubi se gens homi-
num trux et serox natura, neque tolerandæ obsidioni
sufficientem, neque suscipiendo bello parem intelligit,
ad voluntariam mortem servitutis timore concurrat. Nam
se pene omnes igne, ferro ac veneno necaverunt. Astures
vero, positis castris apud Asturam flumen, Romanos,
nisi provisi præventique essent, magnis consiliis et
viribus oppressissent. Tres legatos cum legionibus suis
in tria castra dirisos, tribus æque agminibus obruere
repente moliti, suorum proditione detecti sunt. Eos
postea Carnsius bello exceptos non parva etiam Roma-
norum militum clade superavit, pars eorum prælio
elapsa Lanciam confugit. Cumque milites circumdatam
urbem incendio adoriri pararent, dux Carnsius, et a
suis cessationem impetravit incendii, et a barbaris vo-
luntatem deditionis exegit. Studiosè enim nitebatur
D integram atque incolumem civitatem victoriæ suæ tes-
tem relinquere. Cantabricæ victoriæ hunc honorem
Cæsar delulit, ut tunc quoque belli portas claustris co-

^a A. : extincta est. Ægyptus per Octavianum Aug.
imperio Rom. adjecta est, præpositusque ei Cn. Cor-
nelius Gallus. Hunc primum Ægyptus Romanum ju-
dicem habuit. Ita bellis toto orbe confectis Octavianus
Aug. Romam rediit anno 12, quam cos. fuerat, ex eo
temp. per xiv annos solus obtinuit. Ante enim xii an-
nis cum Antonio et Lepido tenuerat. Denique, etc., ut
legit in H. Canisius num. 17, usque ad verba Nullo
tempore, post quæ Ambros. habet ante Cæsarem ma-
gis Rom. res floruerunt. Nam exceptis civilibus bellis,
in quibus victor fuit, Romano adiecit imp. Ægyptum,
Cantabriam, Dalmatiam sæpe ante victam, sed penitus
tunc subactam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum,
Rhætiam, Vindelicos et Thalassos in Alpibus, omnes

Ponti maritimas civitates. In his nobiliss. Bosphorum
et Ponti Cappadociæ. Vicit autem præliis Dacos, Ger-
manorum ingentes copias cecidit, ipsos quoque trans
Albem fluvium submovit, qui in barbarico longe ultra
Rhenum est. Hoc bellum tamen per Drusum privignum
suum administravit, sicut per Tiberium privignum alle-
rum Pannonicum. Quo bello cccc millia captivorum ex
Germania transtulit, et supra ripam Rheni in Gallia
collocavit. Armeniam a Parthis recepit, obsides, quod
nulli antea, Persæ ei dederunt. Reddiderunt ei signa
Romana, quæ Crasso victo ademerant. Scythæ et Indi,
quibus antea Romanorum nomen incognitum fuerat,
munera, legatosque ad eum miserunt. Galatia. etc.

hiberi iuberet. Ita tunc secundo per Cæsarem, quarto post Urbem conditam clausus est Janus. Post hoc Claudius Drusus, privignus Cæsaris Galliam, Rhaetiamque sortitus, maximas fortissimasque gentes Germaniæ armis subegit. Nam tunc veluti ad constitutum pacis diem festinarent, ita omnes ad experientiam belli, decisionemve fœderis undatim gentes commovebantur, aut susceperunt conditiones pacis, si vincerentur, aut usuræ quietæ libertate, si vincerent. Norici, Illyrici, Pannonii, Dalmatæ, Mœsii, Thracæ, Daci, Sarmatæ, plurimique et maximi Germaniæ populi, per diversos duces, vel superati, vel repressi, vel etiam objectu maximorum fluminum Rheni Danubique seclusi sunt. Drusus in Germania primo Uisipetes, deinde Tencteros, et Chattos perdomuit: ipsos quoque trans Albim fluvium submovit, qui in Barbarico longe ultra Rhenum sunt. Marcomannos quoque penè ad internecionem cecidit. Postea fortissimas nationes, et quibus natura vires, consuetudo experientiam virium dabat, Cheruscos, Suevos et Sicambros pariter uno bello etiam suis aspero superavit. Quorum ex eo considerari virtus ac feritas potest, quod mulieres quoque, si quando præventu Romanorum inter plastra sua concludebantur, deficientibus telis, vel qualibet re, qua velut telo uti furor posset, parvos filios collisos humi, in hostium ora iaciebant, in singulis filiorum necibus bis parricidæ. Tunc etiam in Africa Massulanos et Getulos latius vagantes Cossus dux Cæsaris a artibus finibus coercuit, atque a Romanis limitibus abstinere metu compulsi. Interea Cæsarem apud Tarraconem citerioris Hispaniæ legati Indorum et Scytharum, toto orbe transmissis, tandem ibi invenerunt, ultra quod quærere jam non possent; refuderuntque in Cæsarem Magni Alexandri gloriam, quem sicut Hispanorum, Gallorumque legatio in medio Oriente apud Babyloniam contemplatione pacis adiit, ita hunc apud Hispaniam in Occidentis ultimis supples cum gentilio munere Eous, Indus et Boreus Scythia oravit. Cantabrico bello per quinque annos acto, totaque Hispania in æternam pacem cum quadam respiratione lassitudinis reclinata, ac reposita, Cæsar Romam rediit, quibus etiam diebus multa per se, multaque per duces et legatos bella gessit. Nam inter ceteros Piso adversus Vindelicos missus est. Quibus subactis victor ad Cæsarem Lugdunum venit. Pannonios novo motu intumescens Tiberius privignus Cæsaris cruentissima caede delevit. Idemque continuo Germanos bello arripuit, e quibus quadraginta millia captivorum victor abduxit. Quod revera bellum maximum et formidolosissimum quindecim legionibus per triennium gestum est; nec fere ullum majus bellum, sicut Suetonius attestatur, post Punicum fuit. Sub eodem vero tempore Quintilius Varus prætor cum tribus legionibus trans Rhenum fluvium a Germanis rebellantibus, mira superbia atque avaritia in subjectos agens, funditus deletus est cum tribus et quæstoribus. Quam reipub. cladem Cæsar Augustus adeo graviter tulit, ut veste, capilloque, ac reliquiis lugentium indicis, deformis, et

A sæpe per vim doloris caput parieti collidens clamaret. Quintili Vire, reddo legiones. Bosphoranos vero Agrippa superavit, et signis Romanis, quæ illi quondam sub Mithridate abstulerant, bello recuperatis ad additionem coegit. A Parthis Armeniam recepit. Parthi, quasi toto orbe terrarum, vel domito, vel pacato, omnium oculis signarentur, atque in se solos omnis vigor Romani imperii vertendus esset; quippe quos pristina ulciscenda Crassianæ cædis conscientia mordebat, ultro signa, quæ Crasso abstulerant, ad Cæsarem remiserunt, obsidibusque regis traditis, firmum fœdus fidelissima supplicatione meruerunt. Galatia quoque sub hoc provincia facta est, cum antea regnum fuisset, primusque eam M. Lolius pro præore administravit. Tanto autem amore etiam apud barbaros fuit, ut reges populi Romani amici in honorem ejus conderent civitates, quas Cæsareas nominarent: sicut in Mauritania a rege Juba, et in Palæstina, quæ nunc est urbs clarissima. Multi autem reges ex regnis suis venerunt, ut ei obsequerentur, et habitu Romano, togati, scilicet, ad vehiculum, vel ad equum ipsius ecurrerunt. Adeo denique turbas, bellâ, simulatas, exsecratus est, ut, nisi iustis de causis, nunquam genti cuiquam bellum intulerit, jactantisque esse ingenii et levissimi dicebat, ardore triumphandi, et ob lauream coronam, id est, folia infructuosa, in discrimen per incertos eventus certaminum securitatem civium præcipitare; neque imperatori bono quidquam minus quam temeritatem congruere; satis celeriter fieri quiddid commode generetur; armaque, nisi majoris emolumenti spe, nequaquam movenda esse, ne compendio tenui, jactura gravi posita victoria similis sit hamo aureo piscantibus, cujus abrupti amissique detrimentum nullo capturæ lucro pensari potest. Avunculi quoque inventum vehementer arguebat, qui milites commilitones novo blandoque more appellans, dum affectabat charior fieri, auctoritatem principis emolliverat. ^b Iste in imperio positus tribunitiam potestatem per se exercuit. Denique erga cives clementissime versatus, in amicos fidus exstitit: quorum præcipui erant, ob taciturnitatem Mæcenas, ob patientiam laboris modestiamque Agrippa. Diligebat præterea Virgilium, Flaccumque poetas: rarus quidem ad recipiendas amicitias, ad retinendas constantissimus; liberalibus studiis, præsertim eloquentiæ, intantum incumbens, ut nullus, ne in procinctu quidem, laberetur dies quin legeret, scriberet, declamaret. *Leges alias novas, alias correctas protulit suo nomine.* Auxit ornavitque Romam ædificiis multis, isto glorians dicto: Urbem latericiam reperi, relinquo marmoream. Fuit mitis, gratus, civilis animi et lepidi, corpore toto pulcher, sed oculis ^c magis, quorum acies clarissimorum siderum modo vibrans, libenter accipiebat cedi ab intendentibus tanquam solis radiis aspectu suo. A cujus acie, dum quidam miles averteret oculos, et interrogaretur ab eo cur ita faceret, respondit: Quia fulmen oculorum tuorum ferretur, sed post emolliverat, habent Denique, etc.

^a Corrigendum forte aretis.

^b Hæc in A., H. et Eutropio Merulæ, non leguntur.

^c Ambros., *magis*.

non possum. Nec tamen vir tantus ^a carere vitiiis possit. Fuit enim paululum impatiens, leviter iracundus, occulte invidus, palam faciosus. Porro autem dominandi, supra quam aestimari potest, cupidissimus, studiosus alicuius lusor. Cumque esset ^b vini, ac cibi multum, aliquatenus vero somni abstinens, serviebat tamen libidini usque ad primum vulgaris famæ. Nam inter duodecim catamitos totidemque puellas cubare solitus erat. Abjecta quoque uxore Scribonia, amore alienæ conjugis obsessus, Liviam, quasi marito concedente, sibi conjunxit. Cujus Livie jam erant filii Tiberius et Drusus. Cumque esset luxurie serviens, erat tamen ejusdem vitii severissimus ultor, more hominum qui in ulciscendis vitiiis quibus ipsi vehementer indulgent ^c acres sunt. Nam poetam Ovidium, qui et Naso, pro eo quod tres libellos artis Anatoriæ scripserat, irrevocabili damnavit exilio. Quodque est læti animi, vel amani, delectabatur omni genere spectaculorum, præcipue ferarum incognita specie et infinito numero. Nam et in adipiscendo principatu oppressor libertatis est habitus, et in gerendo cives sic amavit, ut tridui frumento in horreis viso quodam, statuisset veneno emori, si e provinciis classes interea non venirent: quibus advectis, felicitati ejus salus patriæ est attributa. Itaque anno ab Urbe condita 752, Cæsar Augustus ab Oriente in Occidentem, a Septentrione in Meridiem, ac per totum Oceani circumcinctis gentibus una pace compositis, Jani portas tertio ipse tunc clausit, quas ex eo per duodecim fere annos, quietissimo semper observatas otio, ipsa etiam rubigo signavit. Nec unquam, nisi senectute Augusti, pulsante Athenienium seditione et Dacorum, commotione pati-
 re. Clausis igitur Jani portis remp., quam bello quieserat, pace nutrire, et amplificare studens, leges plurimas statuit, p^r quas humanum genus libera reverentia disciplinæ morem gereret, domini appellationem ut opprobrium declinavit. Nam cum eo spectante ludos, pronuntiatum esset in mimo: O dominum æquum, et bonum, universique, quasi de ipso dictum esset, exultanter approbavissent, et statim quidem manu vulgus indecoras adulationes repressit, et in sequenti die gravissimo corripuit edicto, dominumque se posthac appellari, ne a liberis quidem, aut nepotibus suis, vel serio, vel joco, passus est. Hujus temporibus Romæ sapientes insignes erant, Virgilius, Flaccus, Sallustius, Livius, Hortensius, Terentius, Horatius, Athenodorus Tarsensis, et Sotio Alexandrinus. Idem vero Augustus habitatoribus Romanæ urbis, per facies dinumeratis, invenit virorum habitantium in ea centies tricies et semel millia triginta septem. Igitur eo tempore, id est, quadragesimo secundo imperii sui anno, quo firmissimam verissimamque pacem ordinatione Dei Cæsar composuit, natus est Christus, cujus adventui pax famulata est. In cujus ortu, audientibus hominibus,

^a A., vitiiis caruit.

^b A., cibo ac vino multum deditus.

^c A. cum H., post acres sunt: Annum 7 et 70 ingressus, Nolæ morbo interit, quanquam, etc.

^d A.: Ne quia Scriboniæ utriusque filium Agrippam, etc.

A exultantes angeli cecinere: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Anno ab Urbe condita 760, quatuordecim vicos ejus, incertum unde consurgens, flamma consumpsit. Nec unquam, ut ait Livius, majore incendio vastata est, adeo ut post aliquot annos Cæsar Augustus ad reparationem eorum quæ tunc exusta erant magnam vim pecuniæ ex ærario publico largitus sit. Postquam Redemptor mundi Dominus Jesus Christus venit in terras, et Cæsaris censu ciris Romanus ascriptus est, cum per duodecim, ut dicit, annos clausæ belli portæ beatissimæ a pacis tranquillitate cohererentur, Cuius nepotem tunc Cæsar Augustus ad ordinandas Ægypti Syriæque provincias misit. Qui præteriens ab Ægypto fines Palestinæ, apud Jerosolymam in templo Dei tunc sancto et celebri adorare contempsit, sicut Suetonius Tranquillus refert.

B Quod Augustus ubi per eum comperit, pravo usus iudicio, prudenter eum fecisse laudavit. Itaque anno imperii Cæsaris 48, adeo dira fames Romanos consecuta est, ut Cæsar lanistarum familias, omnesque peregrinos, servorum quoque maximas copias, exceptis medicis et præceptoribus, trudi Urbe præceperit. Ita peccante principe in sanctum Dei, et corrupto per famem populo, quantitatem offensionis qualitas ultionis ostendit. Deinde, ut verbis Cornelii Taciti loquar, sene Augusto Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes sæpe ex usu, et aliquando cum domino quærentur, usque ad Vespasiani duravit imperium. Interea Cæsar Augustus annos natus octo et septuaginta, ingressus Nolam, mox ibi interit, quan-

C quam alii scribant dolo Livie extinctum, metuens ne quia privignum Agrippam, quem odio novæcali in insulam relegaverat, reduci compererat, eo summam rerum adepti, poenas daret. Sepultus Romæ est in campo Martio. Igitur mortuum, seu necatum, multis novisque honoribus senatus censuit decorandum. Nam præter id quod antea Patrem patriæ dixerat, templa tam Romæ quam per urbes celeberrimas ei consecravit, eunctis jactantibus vulgo: Utinam, aut non nasceretur, aut non moreretur vir, qui non immerito ex maxima parte deo similis est putatus. Neque enim facile ullus eo aut in bellis felicior fuit, aut in pace moderatior. Quadraginta et quatuor annis, quibus solus gessit imperium, civilissime vixit, in cunctis liberalissimus, in amicis fidelissimus, quos tantis exexerat honoribus, ut pene æquaret fastigio suo. Imperavit ^e annos quinquaginta et sex: duodecim cum Antonio et Lepido, quadraginta quatuor solus. Qui certe nunquam reipubl. ad se potentiam traxisset, aut tam diu ea potiretur, nisi magnis naturæ et studiorum bonis abundasset. Remp. beatissimam Tiberio successoris reliquit.

TIBERIUS.

Anno ab Urbe condita 767, Tiberius Cæsar Livie

^e H. habuit: Annos xl et sex, duodecim cum Antonio, triginta vero et quatuor solus; sed in Ms. manus anonymi corrector fecit, ex quadraginta sex, quinquaginta sex.

^f A., post reliquit, continuo egit qui privignus, etc.

filius secundus imperium adeptus est : qui privignus Caesaris, mox gener, postremo adoptione filius fuerat. Iste, quia Claudius Tiberius Nero d. cebatur, eleganter a^a *jocularibus* Caldius Biberius Mero ob violentiam nominatus est. Satis prudens in armis, satisque fortunatus ante sumptum imperium sub Augusto fuit, ut non immerito reip. dominatus ei committeretur. Inerat ei scientia litterarum multa : eloquio clarior, sed ingenio pessimo, truci, avaro, insidioso, simulans ea se velle, quæ nolle, his quasi infensus, quibus consultum cupiebat : his vero, quos oderat, quasi benevolus apparens. Repentinis responsionibus aut consiliis melior, quam ^b *quæsitis*. Denique delatum a patribus principatum, quod quidem astu perfecerat, finxit se abnere, quod singuli dicerent, vel sentirent atrociter explorans, quæ res bonos quosque pessumdedit. *Æstimantes enim ex animo eum longa oratione imperialis molestie magnitudinem declinare, cum sententias ad ejus voluntatem promunt, incidere exitia suprema.* Nusquam ipse ^c *pugnavit, sed ne per legatos quidem aliqua gravia bella gessit* : nisi quod tantum aliquantis in locis præcogniti cito gentium rumores comprimebantur. Sane quarto imperii ejus anno Germanicus Drusi filius, Caligulae pater, de Germanis, ad quos ab Augusto sene missus fuerat, triumphavit. Quosdam reges per blanditias ad se evocatos, nunquam remisit, in quibus Archelaum Cappadocem, cujus etiam regnum in provincie formam redegit, et maximam civitatem appellari suo nomine jussit, quæ nunc Cæsarea dicitur, cum antea ^d *Mazaca* diceretur. *Getulorum latrocinia repressit.* Marobodum Suevorum regem callide circumvenit. Plurima sui parte imperii, cum magna et gravi modestia reip. præfuit, adeo ut in quibusdam provinciis augenda præsidibus tributa suadentibus scripserit, boni pastoris esse, tondere pecus, non deglubere. Et postquam passus est Dominus Jesus Christus, et a mortuis resurrexit, et discipulos suos ad prædicandum misit, Pilatus præses Palestine provincie ad Tiberium imperatorem, atque ad senatum retulit de passione, et resurrectione Christi, consequentibusque virtutibus, quæ vel per ipsum palam factæ fuerant, vel per discipulos ipsius in nomine ejus fiebant, et de eo, quod certatim crescente plurimorum fide Deus crederetur. Tiberius cum suffragio magni favoris retulit ad senatum, ut Christus deus

^A *haberetur.* Senatus indignatione motus, quod non sibi prius secundum morem delatum esset, ut de suscipiendo cultu prius ipse decerneret, consecrationem Christi recusavit, edictoquo constituit, exterminandos esse Urbe Christianos : præcipue cum et Sejanus præfectus Tiberii suscipiendæ religioni obstinatissime contradiceret. Tiberius tamen edicto accusatoribus Christianorum mortem comminatus est. Nam et plurimos senatorum proscripsit, et in mortem coegit. Viginti sibi patritios viros consilii causa legerat, horum vix duos incolumes reliquit, cæteros diversis causis necavit. Sejanum præfectum suum res novas molientem interfecit : filios suos Drusum, et Germanicum, qui adoptivi erant, manifestis veneni signis perdidit. Filios Germanici filii sui interfecit. Hic tertio et vigesimo imperii sui anno, ætatis vero septuagesimo octavo, et mensæ quarto, cum immani furore insontes, noxios, suos pariter, ut diximus, externosque puniret, resolutis militiæ artibus, Armenia per Parthos, Mæsia a Dacis, Pannonia a Sarmatis, Gallia a finitimis gentibus direptæ sunt. Ipse cum ingenti omnium gaudio, insidiis Caligulae in Campania ^e *exstinctus est.* Hujus etiam imperii anno duodecimo, nova et incredibilis clades apud Fidenatium urbem accidit. Nam amphitheatri cavea, populo gladiatorum munus spectante, collapsa est, et plusquam viginti millia hominum occidit. Deinde anno ejusdem septimodecimo, cum Dominus Jesus Christus voluntarie quidem se tradidit passioni, sed impie a Judæis apprehensus, et patibulo ^f *affixus est,* maximo terræ motu per orbem facto, saxa in montibus scissa, maximarumque urbium plurimæ partes plus solita concussione ceciderunt. Eadem quoque die, a sexta hora diei usque in horam nonam, sol in totum obscuratus, etraque nox subito obducta est terris; et sicut dictum est :

Impiaque terrarum timuerunt sæcula noctem.

Usque adeo autem, neque lunam lumini solis, neque nubes obsistisse manifestum est, ut quartam decimam eo die lunam, tota cæli regione interjecta longissime a conspectu solis abfuisse, et stellas tunc diurnis horis, vel potius in illa horrenda nocte toto cælo fulsisse referatur, quod non solum sanctorum Evangeliorum fides, sed etiam aliquanti Græcorum libri attestantur. Quanquam nonodecimo anno Tiberii hæc facta referuntur. Scribens inter cæteros autem, et Phlegon, qui

^a A. pro jocularibus, jocularioribus.

^b A. pro quæsitis, meditatís, et omis. cæt. sequitur : Nusquam, etc.

^c Hershfeld. : pugnavit, bella per legatos gessit suos. Quosdam reges ad se per blanditias evocatos, nunquam remisit, etc., in quibus cum Eutropio convenit usque ad illa verba : mortuus est in Campania. Hujus imperii anno 15 D. Jesus Christus prædicationis suæ sumpsit initium. Octavo quoque, et decimo ejusdem anno Jesus Christus Filius Dei pro nobis sese morti offerens crucifixus est. Successit Tiberio C. Cesar cognomento Caligula Drusi privigni Augusti, et ipsius Tiberii nepos aceleratissimus, et qui etiam Tiberii dedecora purgaverit. Bellum contra Germanos, etc., in quibus cum Eutropio convenit usque ad illa verba : obiit ætatis anno 52, ubi H. : obiit ætatis anno 51 imp. 14, atque in eo omnis Augusti familia consumpta

est. Denique omnibus flagitiis suis etiam hoc addidit, quod sanctos Dei apostolos Petrum, Paulumque trucidavit. Huic Servius Galba successit, etc., in quibus iterum cum Eutropio H. convenit usque ad finem libri vii. Ambros. ab Hershfeld. et Eutropio Merula nonnullis in locis variam habet lectionem, easque suis locis notabimus; hic tamen post remisit, concordat cum utroque usque ad verba, quæ nunc Cæsarea dicitur, etc.

^d A., Mazaga.

^e A., in Campania mortuus est, et omis. cæt. continuat : Hujus imperii anno 15 Joannes prædicationis suæ sumpsit initium. Octavo quoque decimo ejusdem anno Jesus Christus Filius Dei pro nobis sese morti offerens crucifixus est. Successit Tiberio C. Cesar cognomento Caligula. Drusi, etc.

Olympiadas super ipsis enumerat, in tertio decimo sermone eisdem verbis asserit hæc: Porro quarto anno ducentesimæ secundæ Olympiadis facta est defectio solis maxima, et nox hora sexta diei facta est, ita ut etiam stellæ in cælo apparerent. Terræmotus etiam magnus in Bithynia factus plurimam Nicææ partem urbis subvertit.

C. CALIGULA.

Anno ab Urbe condita 790, tertius ab Augusto Caius cognomento Caligula regnare cæpit, Germanici filius, Drusi privigni Augusti, et ipsius Tiberii ^a nepos, et quia natus in exercitu fuerat, cognomentum calceamenti militaris idem Caligula sortitus est, homo omnium ante se ^b sceleratissimus, et qui etiam Tiberii dedecora ^c purgaverit. Ante principatum charus omnibus acceptusque fuit: in principatu vero talis, ut non immerito vulgaretur, atrociore illo dominum non fuisse. Nam, ut breviter magnitudinem crudelitatis ejus exponam, exclamasse fertur: Utinam populus Ro. unam cervicem haberet! Sæpe etiam de conditione temporum suorum conquestus est, quod nullis calamitatibus publicis insignirentur. Bellum ipse contra Germanos suscepit, et ingressus Sueviam nihil strenue fecit. Stupra tribus sororibus suis intulit: ex una etiam natam filiam cognovit. Incedebat habitu deorum suorum, Jovem ob incestum, de choro autem Bacchanali Liberum se asseribat. De quo nescio, an decernerit memorie prodi, nisi forte quia juvat de principibus nosse omnia, ut improbi, saltem famæ metu, declinent talia. In palatio matronas nobiles publicæ libidini subiecit. Primus diademate imposito, dominum se appellari jussit. In spatio trium millium, quod in sinu Puteolano intra molem jacet, duplici ordine naves contextens, arenæ aggestu ad terræ speciem viam solidatam, pha-

^a A., filius.

^b A., sceleratissimus, et qui, etc.

^c A., pro purgaverit, purgaret. Bellum contra, etc.

A lerato equo insignis querquea corona quasi triumphans indutus aureo paludamento, curruque bijugi decucurrit. Hisdem autem diebus Judæi, qui jam tunc, ob passionem Christi, meritis ubique cladibus exagitabantur, apud Alexandriam, seditione excitata, profligati cæde, atque ex urbe propulsi, expromendarum querrelarum causa Philonem quemdam virum sane in primis eruditum, secunda vice legatum ad Cæsarem miserant. Is Romam veniens locutus est cum apostolo Petro, ejusque amicitias habuisse fertur. Sed Caligula cum omnibus hominibus, tum præcipue Judæis infestissimus, sprete legatione Philonis, omnes Judæorum sacras ædes, atque in primis antiquum illud Jerosolymis sacrarium profanari sacrificiis gentilium, ac repleri statuis, simulacrisque imperavit, seque ut deum colli præcepit. Pilatus autem præses, qui sententiam damnationis in Christum dixerat, postquam plurimas seditiones Jerosolymis excepit, ac fecit, tantis, irrogante Caio, angoribus coarctatus est, ut sua se transverberans manu, malorum compendium mortis celeritate quasierit. Igitur Caius, cum adversus cunctos ingenti avaritia, libidine, crudelitate sæviret, interfectus est a militibus in palatio, anno ^d 38 ætatis suæ, imperii 3, mense 10, dieque 8. Qui postquam occisus est, duo libelli in secretis ejus reperti sunt, quorum alteri Pugio, alteri gladius pro scripto nominis ascriptum erat; ambo lectissim. virorum utriusque ordinis, senatorii videlicet, et equestris nomina, et notas continebant, morti destinatorum. Inventa est et arca ingens variorum venenorum, quibus mox Claudio Cæsare jubente demersis, infecta maria traduntur, non sine piscium magno exitio, quos enecatos per proxima littora passim æstus ejecit.

^d A.: 29, imperii 4, mense 10, dieque 7. Post quæ verba liber vii continuat usque ad illa, ignobiliter est sepultum.

LIBER OCTAVUS.

CLAUDIUS.

^a Anno ab Urbe condita 795 Claudius ab Augusto quartus regnum adeptus est, patruus Caligulæ, Drusi filius privigni Cæsaris Augusti, cujus Caligula nepos erat, qui apud Mogontiacum monumentum habet. Isle cum senatus censuisset gentem Cæsarum exterminari, deformi latebra latere repertus, quia vecors erat et mitissimus videbatur imprudentibus, a militibus imperator est effectus. Hic ventri, vino, libidini sæde obediens, vecors et prope hebes, ignavus et pavidus, libertorum et conjugis imperiis subditus fuit. Hujus tempore Scribonianus Camillus intra Dalmatias imperator creatus, continuo occiditur. Mauri provinciis a

Cæsare pulsî, cæsa Musulaniorum manus. Aqua Claudia Romæ introducta. Igitur in exordio regni ejus Petrus apostolus Domini nostri Jesu Christi Romam venit, et salutarem cunctis credentibus fidem fideli verbo docuit, potentissimeque virtutibus approbavit, atque exin Christiani Romæ esse cæperunt. Sensit hoc collatum fidei suæ Roma beneficium. Accidit enim eodem tempore præsentis gratiæ Dei grande miraculum. Siquidem Furius Camillus Scribonianus Dalmatiæ legatus bellum civile molitus, legiones multas, fortissimasque ad sacramenti mutationem pellezerat. Itaque, die dato, ut in unum undique ad novum imperatorem conveniretur, neque aquilæ ornari, neque convelli quoquomodo signa,

A.: Post hunc Claudius fuit patruus Caligulæ, Drusi, qui apud Moguntiacum monumentum habet, filius, cujus Caligula nepos erat. Hic Modiæ imp., etc. Eutropius: Claudius, patruus Caligulæ, Drusi, qui apud Maguntiam cum filio monumentum habet, cujus

et Caligula nepos erat, frater. Hersfeld. cum Ambros., ubi nota, quod neque Eutropius, neque Mss. novum hic librum inchoant, sed in vii libro hæc continuantur.

moverē potuere. Exercitus tanta, et tam inusitata miraculū fide motus, et conuersus in penitentium, statim quinta die Scribonianum destitutum interfecit, seseque sacramento prioris militiæ continuū. Igitur Claudius mediè imperavit, multa gerens tranquille, atque moderate, quædam crudeliter et inconsulte. Idem xxxv senatores et ccc simul equites Romanos minutis causis interfecit. Britannii bellum intulit, quos nullus Rom. post C. Cæsarem attigerat, eaque devieta per Cn. Sentium et A. Plautium illustres, et nobiles viros, triumphum celebrem egit. Quædam etiam insulas ultra Britannias in oceano positas imperio Romano addidit, quæ appellantur Orcades, Filio autem suo Britannici nomen imposuit. Tam civilis autem circa quosdam amicos exstitit, ut etiam Plautium nobilem virum, qui in expeditione Britannica multa egregie fecerat, triumphantem ipse prosequeretur, et concedenti Capitolium, laurus ^a incederet. Huius uxor Messalina primo passim quasi jure adulteris utebatur, ex quo facto plures metu abstinentes extincti sunt. Dehinc atrocius accensa, nobiliores quasque nuptas, et virgines scortorum modo secum proposuerat: coacti mares, ut adessent. Quod si quis talia horrerat, affecto crimine, in ipsum omnemque familiam sæviebat, ut magis videretur ipsa imperare viro, quam imperatori nupta esse. Ita liberti ejus summam potestatem adepti, stupris, exilio, cæde, proscriptionibus omnia fœdabant. Ex quibus Felicem legionibus Judææ præfecit. Pisonio eunucho post triumphum Britannicum inter militarium fortissimos, arma insignia tanquam participi victoriæ dono dedit. Polybium inter Consules medium incedere fecit. Hos omnes anteibat Narcissus ab epistolis, dominum se gerens ipsius domini, palamque prætorii ornamentis sublimatus, adeo dives ut, causante eo inopiam fisci, lepidissime famoso elogio vulgatum sit, abunde ei pecuniam fore, si a duobus libertis in societatem reciperetur. Hic cives Romanæ urbis describens, invenit sexies decies centena millia nongentos et quadraginta unam. Hujus imperii anno quinto inter Theram et Therasiam in mari Egæo insula de profundo emicuit, triginta stadiorum spatio extensa. Anno ejus septimo sub procuratore Judææ Cumano in Jerosolymis tanta seditio in diebus Asymorum exorta est, ut in portarum exitu populo coarctato triginta millia Judæorum cæde prostrata, et compressione suffocata referantur. Tunc et apud Athenienses superscripta est ara Ignolo Deo. Verumtamen anno ejus 8 tanta fames Romæ fuit, ut medio foro imperator correptus a populo convitiis, et fragminibus panis turpissime infestatus, ægre per pseudothyrum in palatium refugiens, furorem excitatæ plebis eraserit. Hujus temporibus visus est apud Egyptum phœnix, quam volucrem fertur anno sexcentesimo quinquagesimo quarto ex Arabia memorato loco advolare. Et Apollonius ex Tyanensibus Italiæ ortus,

A Pythagoricus philosophus Romæ pollebat, ita ut huic ipso quoque Pythagora, Philostratus, et alii, acrioris ingenii fuisse describant. Hic Agrippinam Germanici fratris sui siliam duxit uxorem, quæ filio imperium procurans, primo privignum Britannicum in palatio insidiis multiformibus appetiit, dehinc ipsum conjugem veneno interemit. Vixit annos sexaginta quatuor, imperavit annos quatuordecim. Post mortem consecratus est, Divusque ^b appellatus. Cujus funus, ut quondam in Tarquinio Prisco diu occultatum est, dum ars muliebri custodes corrupti ægrum simulant. Nero privignus ejus imperii jura suscepit.

NERO.

Anno ab Urbe condita 808, Domitius Nero, patre Domitio Enobarbo genitus, ab Augusto quintus, principatum adeptus est. Iste quinquennio tolerabilis fuit; unde quidam prodidere Trajanum solitum dicere proci distare cunctos principes Neronis quinquennio; postea in omnibus Caligulæ avunculo suo simillimus, qui Romanum et deformavit imperium, et minuit. Inusitata luxuriæ, sumptuumque, ut qui, exemplo Caligulæ, in calidis frigidisque lavaret unguentis, reibus aureis piscaretur, quæ ^c blatiis funibus extraheret. ^d Plurimos senatorum nulla existente causa bonis privavit. Necatorum omnium sub una die, tormentis quoque adhibitis, omnem penitus censum abstersit. Crudelitatis autem rabie ita effrenatus est, ut plurimum senatus partem interficeret, equestrem ordinem pene destitueret. Bonis omnibus hostis fuit. Libidinibus porro tantis exagiatas est, ut ne a matre quidem, vel sorore, ullave consanguinitatis reverentia, abstinuisse referatur; virum in uxorem duxerit; ipse a viro amictus nubentium virginum specie, palam convocato senatu, dole dicta, cunctis festa more frequentantibus, ut uxor acceptus est. Ad postremum tanto se dedecore prostituit, ut omnia pene Italiæ ac Græciæ theatra perlustrans, assumpto etiam varii vestitus dedecore, saltaret, cantaret in scena citharædico habitu, vel tragædico. Parricidia multa commisit, fratre, matre, ^e sorore interfectis. Urbem Romam per sex dies septemque noctes incendit, ut spectaculi ejus imagine cerneret qualiter olim Troja capta arserat. Et ipse ex altissima illa Mænatiana turre prospectans, lætusque flammæ pulchritudine, tragico habitu Iliada decantabat. Horresquadro structa lapide, magnæque illæ veterum insulæ, quas discurrens flamma adire non poterat, magnis machinis ad externa quondam bella præparatis labefactatæ atque inflammatae sunt. Avaritiæ autem tam prærupte exstitit, ut post hoc incendium neminem ad reliquias rerum suarum adire permiserit. Cuncta quæ flammæ quocummodo superfuerant ipse abstulit. Centies centena millia H. S. annua ad expensas senatum sibi conferre imperavit. Octaviam et Sabinam cognomento Pompeam in matrimonium duxit, viris earum trucidatis. In re militari nihil omnino ^f auxit. Britanniam pene ami-

^a A. post incederet: Vixit, etc.

^b A., post appellatus: Successit huic Nero Caligula avunculo suo simillimus, qui, etc.

^c A., blatiis.

^d A.: Infinitam senatus partem interfecit, bonis, etc.

^e A., pro sorore, uxore.

^f A., ausus.

sil. Nam duo sub eo nobilissima oppida illic capta A
atque eversa sunt. Armeniam Parthi sustulerunt,
legionesque Romanas sub iugo miserunt. Duæ tamen
sub eo provinciæ factæ sunt: Pontus Polemoniacus,
concedente rege Polemone, et Alpes Cottia, rege
Cotta^b defuncto. Tunc Galba prætor Hispaniæ, et
C. Julius imperium corripere. At ubi advenientem
Nero Galbam didicit, senatusque sententia constitutum
est ut nudus per publicum ductus, furca^c collo ejus
inserta, virgis usque ad mortem caderetur, atque
ita saxo præcipitaretur: igitur desertus undique e pa-
latio fugit, noctis medio Urbem egressus, sequentibus
eum Phaone, Epaphrodito, Neophytoque, et spadone
Sporo, quem quondam exsecium formare in mulierem
tentaverat, d et in suburbano se liberti sui, quod est
inter Salariam et Nomentanam viam, ad quartum B
Urbis^e miliarium, ictu gladii transegit, adjuvante
trepidantem manum impuro, de quo diximus, eunucho,
cum sane prius, nullo reperto a quo feriretur, exclama-
ret: Itane nec amicum, nec inimicum habeo? Dedece-
rose vixi, turpis peream. Edificavit Romæ thermas,
quæ antea Neronianæ dictæ, nunc Alexandrinæ ap-
pellantur. Obiit ætatis trigesimo primo anno, impe-
ravit xxiv, atque in eo omnis Augusti familia con-
sumpta est. Hujus temporibus portæ pollebant Romæ,
Lucanus, Juvenalis, et Persius, Senecaque Tragicus,
Musonius atque Plutarchus philosophi. Hunc Persæ
tantum dilexerant, ut legatos mitterent, orantes copiam
construendi monumenti. Cæterum adeo cunctæ provin-
ciæ omnisque Roma in interitu ejus exultavit, ut plebs
induta pileis manumissionum, tanquam salvo exempta
domino, triumpharet. Denique omnibus flagitiis suis
hoc etiam addidit, f quod primus Romæ Christianos
supplicii et mortibus affecit, ac per omnes provincias
pari persecutione excruciaci imperavit. Ipsum quoque
nomen exstirpare conatus, beatissimos Apostolos Petrum
cruce affixit, Paulum capite gladio secuit. Mox autem
acervatim miseram civitatem obortæ undique oppressere
clades. Nam subsequente autumno tanta urbi pestilentia
incubuit, ut triginta millia funerum in rationem libitinae
venirent.

GALBA.

Anno ab Urbe condita 822, de Hispania Ser. Galba
surrexit, et ab Augusto sextus, principatum adeptus
est, antiquissimæ nobilitatis senator, Sulpiciorum gente
progenitus, cum ætatis ageret annum 75, ab Hispaniis
et Gallis imperator electus, mox ab universo exer-
citu libenter acceptus. Qui mox ut Neronis mortem
comperit, Romam venit, et Pisonem nobilem industrium-
que adolescentem sibi in filium atque in regnum adopta-

^a A., Cottio.

^b A., post defuncto: Propter hoc Romane urbi exse-
crabilis, et ab omnibus simul destitutus, et a senatu
hostis judicatus, cum quereretur ad pœnam, quæ pœna
erat talis, ut nudus, etc.

^c A., capiti.

^d A., et in suburbano liberti sui, quod est, etc.

^e A., post mil. se interfecit: Edificavit, etc.

^f A.: Quod sanctos Dei apostolos Petrum Paulum-
que trucidavit. Hinc Servius Galba successit antiquæ
nobilitatis senator, cum, etc.

vit. Iste in adolescentia infamis, ad rescendum intem-
perans fuit: trium amicorum consilio, id est, Junii,
Cornelii, Icclii, cuncta disponens adeo, ut intra Pala-
tinas aedes pariter habitarent, et vulgo pædagogii dice-
rentur. Nam privata ejus vita insignis fuit militaribus,
et civilibus rebus: sæpe eos, sæpe præconsul, fre-
quenter dux, gravissimis bellis militem suum ita sever-
issime tractavit, ut ingresso eo castra, vulgaretur sta-
tim: Duce miles militare, Galba est, non Getulicus.
Hujus breve imperium fuit, quod haberet bona exor-
dia, nisi ad severitatem propensior videretur. Insi-
diis Othonis occisus est, imperii nomine 7 jugulatus
in foro Romæ, sepultus in hortis suis, qui sunt Aure-
lia via, non longe ab urbe Roma.

OTHO.

Lucius Satrius Otho, ^g occisus Galba et Pisonem, ab
Augusto septimus, invasit imperium; splendidis ortus
majoribus ex oppido Ferentino, Atiamen materno ge-
nere nobilior quam paterno, neutro tamen obscuro.
In privata vita mollis, maxime in adolescentia omni-
turpis, et Neronis familiaris, in imperio documentum
sui non potuit ostendere. Nam cum iisdem temporibus
quibus Otho Galbam occiderat, etiam Vitellius a
Germanicis exercitiis imperator factus esset, bello-
que civili contra eum suscepto, tribus primum levis
bellis, hoc est, uno apud Alpes, alio circa Placentiam,
tertio circa locum quemdam, quem Castores appellant,
contra Vitellianos duces congressus victor exstitisset,
quarto cum apud^h Bedriacum in Italia levi prælio
victus esset, ingentes tamen copias ad bellum habe-
ret, sponte semet occidit, potentibus militibus ne tam-
cito de belli desperaret evento, cum tanti se non esse
dixisset, ut propter eum bellum civile oriretur, vo-
luntaria morte obiit ætatis anno 58, imperiiⁱ die 95.
Adeo militibus propriis amobilis fuit, ut vlerique car-
pere ejus viso, suis manibus interirent.

VITELLIUS.

Dein Vitellius, VIII ab Augusto, imperio patitus
est, familia honorata magis quam nobili. Nam pater
ejus L. Vitellius non admodum clare natus, ita tamen
ordinarios gesserat consulatus. Hic tumens, crudelis,
avarusque cum profusione fuit, et cum multo dede-
core imperavit, gravique sævitia notabilis, præcipue
ingluvie et voracitate, quippe l cum die sæpe quarto
vel quinto feratur epulatus, notissima certe cœna
D memoria mandata est, quam ei Vitellius frater exhibuit,
in qua supra cæteros sumptus in milia piscium,
et vii millia avium apposita traduntur. Hic cum Ne-
roni similis esse vellet, atque id adeo præ se ferret,
ut etiam^k reliquias Neronis, quæ humiliter sepultæ

^g A., occiso Galba invasit, etc.

^h Ita vocat Eutropius. Hic, Bedriacum, cum quo Ambrosianus.

ⁱ A., post die: Deinde Vitellius, etc.

^j A. et Eutrop., de die.

^k A.: Exsecratis Neronis, quæ humiliter curata su-
rant honoraret, a Vespasiani ducibus occisus est; in-
terfecto in Urbe prius Vespasiani fratre, quem
cum Capitolio incendit. Interfectus autem est magno
delectore, tractus per urbem Romam publice nudus;
erecta coma, et capite, subjecto ad mentum gladio ster-

fuerant, honoraret, ab omnibus exosus est. Postquam autem de Vespasiano comperit, primum deponere mollius est imperium; deinde a quibusdam animatur, Sabinum Vespasiani fratrem, nil tum mali suspicantem, cum cæteris Flavianis in Capitolium compulit, succensoque templo, et mista simul flamma, ruinaque, omnes in unum pariter interitum ac tumultum dedit. At vero Vespasianus postquam apud Palæstinam imperator creatus est, in Græciam venit, gaudens, ut Græci faterentur, in his quæ audiebat a Tyanensi Apollonio de tempore imperii sui, ac cæteris bonis fortioribus, loquens cum eo apud Ægyptum ab Indis, et Bragmanis, et Gymno sophistis illic diligentibus redeunte. Igitur Vitellius a Vespasiani militibus sub muris Urbis certamine habito superatus, ab exercitu suo destitutus est, appropinquantibusque hostibus jam trepidus, cum se in quamdam proximam palatio cellulam contulisset, turpissime

core involuto, et pectus, ab omnibus obviis appetitus. Postremo jugulatus, et in Tiberum dejectus, etiam, etc.

A inde protractus, vinctis post tergum manibus, circumducitur ad spectaculum vulgi. Cumque per sacram viam publice nudus duceretur, ne impudens in extremis saltem malorum quæ gesserat rubore faciem demitteret, erecta coma, et capite, subjecto in mentum gladio, seminudus, multo cæno fimoque, et cæteris dictu turpioribus purgantibus ore et pectore involutus, in forum deductus est, atque per scalas Gemoniarum trahitur, ubi Sabinum Vespasiani fratrem permiserat necari, minutissimorum ictuum crebris ictibus excarnificatus, atque inde unco tractus in Tiberim mersus, etiam communi carni sepultura. Perit autem ætatis anno 57, imperii mense 8 et die primo. Multis autem et nefariis modis per complures dies a Vespasiani militibus adversum senatum P. Q. R. indiscreta corde sævitum est.

B Huic Vespasianus successit nonus ab Augusto.

^a Entropius, imperii mense 16 et die uno. H., mense 8 et die uno; cum H. Ambros.

LIBER NONUS.

VESPASIANUS.

^a Anno ab Urbe condita 815, brevi illa quidem, sed turbida tyrannorum caligine discussa, tranquilla sub Vespasiano serenitas rediit. Is obscure quidem natus, sed optimis comparandus, privata vita illustris, ut qui a Claudio in Germaniam, deinde Britanniam missus, tricies et bis cum hoste conflixerit, duas validissimas gentes, viginti oppida, insulam Vectam Britanniae proximam imperio Romano ^b adjecerit. Namque, ut paulo altius repetam, Judæi post passionem Christi destituti in totum gratia Dei, cum omnibus undique malis circumvenirentur, quibusdam in Carmelo monte seducti sortibus, quæ portenderent exortos a Judæa duces rerum potituros fore, prædictumque ad se trahentes in rebellionem exarserunt, extinctisque Romanis prædiis, legatum quoque Syriæ (cui Palæstina nomen est) suppetias ferentem, rapta aquila, et cæcis copiis fugaverunt. Ad hos Vespasianus a Nerone missus Titum filium suum majorem in itinere habuit. Nam multas, et validas legiones viginti et octo secum in Syriam trajecit. Itaque cum Judæos multis eorum oppidis captis in urbe Jerosolymorum, præcipue ob diem festum congregatos, obsidione clausisset, cognita Neronis morte, hortatu plurimorum regum et ducum, maxime Josephi ducis Judæorum sententia, qui captus, cum in vincula conjiceretur, constantissime dixerat, sicut Suetonius refert, continuo se ab eodem, sed imperatore solvendum, imperium adeptus est, relictoque in castris ad procurationem obsidionis Jerosolymorum filio Tio, profectus est Romam. Sed cognita interfecione Vitellii, paulisper Alexandria substitit. Titus vero magna, ac diuturna obsidione Judæos premens,

machinis, cunctisque bellicis molibus, non sine multo suorum sanguine tandem muros civitatis irrupit. Sed ad expugnandam interiorem templi munitionem, quam reclusam multitudo sacerdotum, ac principum tuebatur, majore vi et mora opus fuit. Nam intra viginti dies capta est. Quod tamen, postquam in potestatem redactum, opere mirandum atque antiquitate suspexit, diu deliberavit utrum tanquam incitamentum hostium incenderet, an in testimonium victoriæ reservaret. Itaque cum nuntiatum ei a Roma fuisset, quod pater ejus imperio potiretur, ex hilaritate nimia, sura ejus dextra clementum carnis accepit, ita ut calceamentum non reciperet. Quæ Josephi ducis Judæorum consilio, ut alia restituta est, qui jusserat ante eum transire, in quem plurimum odii habebat. Igitur Titus imperator ab exercitu pronuntiatus templum Jerosolymis incendit ac diruit, quod a die conditionis primæ, usque ad diem eversionis ultimæ manserat annis mille centum et duobus. Muros urbis universos solo æquavit. Sexcenta millia Judæorum eo bello interfecta Cornelius et Suetonius referunt. Josephus vero dux Judæorum, qui eo bello tunc præfuit, et apud Vespasianum propter prædictum imperium veniam gratiamque meruerat, scribit undecies centena millia gladio et fame periisse: reliquias vero Judæorum, diversis actas conditionibus, toto orbe dispersas, quorum numerus ad triginta millia hominum fuisse narratur. Quibus ante obscena et dira prodigia, ut idem Josephus dicit, vel visa, vel nuntiata sunt. Etenim stella præfulgens gladio similis per omnia, imminere desuper civitati, et cometes præterea exitialibus flammis ardere per totum visa est annum. Sed et ante tempus exidii ac belli, cum populi

^a In A. hæc usque ad verbum obscure non leguntur, neque novus liber incipit, sed post verb. uno habet: Vespasianus huic successit, factus apud Pa-

lestinam imperator, obscurus, etc.

^b A. post adjecerit, omis. intermediis, statim legit Romæ se, etc.

ad diem festum azymorum convenirent, octavo die mensis Aprilis noctis tempore hora nona, tantus fulgor luminis aram templumque circumdedit, ut putarent omnes diem clarissimum factum, et permansit spatio horæ dimidiæ. Quod imperitis quidem et ignaris prosperum videbatur, sed legisperitos et probos quosque doctores non latuit exitiale portentum. In eadem quoque festivitate victima sacrificiis admota, et aris assistens inter ipsas ministrorum manus enixa est agnum. Sed et janua interioris ædis, quæ respiciebat Orientem, cum esset ære solido induta, ac perinde immensi ponderis, quæ vix a viginti viris summo conatu impellentibus clauderetur, ferreis quoque vectibus, et seris munita, ac pessulis in altum dimissis teneretur obstricta, hora noctis sexta apparuit repente patefacta. Sed et transacto die festo, post aliquot dies prima et vicesima die mensis Maii prodigiosus apparuit visus, et fidem pene excedens, quod vere falsum putaretur, nisi oculorum fides confirmasset. Etenim prope solis occasum visi sunt currus, et quadrigæ in omnem regionem per aerem, et armatorum cohortes misceri nubibus, et urbem circumdare agminibus improvisis. In alio itidem die festo, qui Pentecoste appellatur, nocte sacerdotes ingressi templum ad ministeria ex more complenda, primo quidem motus quosdam, strepitusque senserunt, tum deinde voces subitas audiunt dicentes, Migremus hinc. Additur etiam his aliud terribilius. Etenim quidam Ananiæ filius Jesus nomine, vir plebeius, et rusticus, ante septimum belli annum, dum adhuc civitas in abundantia duraret, in die festo Tabernaculorum repente clamare cæpi: Vox ab Oriente, vox ab Occidente, vox a quatuor ventis, vox super Hierosolymam et templum, vox super sponsos et sponsas, vox super populum. Et indesinenter die, nocteque per omnes plateas circueiens hæc declamabat, usquequo quidam ex populo primores viri, velut infausti prodigii indignatione commoti, correptum hominem multis verberibus afficiunt. At ille nequaquam pro se aliquid loquens, sed neque eos quidem, qui se circumsteterant, deprecans, easdem voces pari obstinatione et clamore repetebat. Tunc principes numinis aliquid intelligentes (et res erat) esse in viro, producunt eum ad iudicem Romanum. Apud quem flagris ad ossa usque laniatus, neque preces, neque lacrymas fudit, sed eandem vocem miserabiliter, et cum quodam ululatu emittens, per singula pene verbera proferebat addens etiam hoc: Væ vobis Hierosolymis. Igitur Vespasianus, et Titus imperatores magnificum de Judæis triumphum agentes, urbem ingressi sunt. Pulchrum et ignotum antea cunctis mortalibus, inter trecentos viginti triumphos, qui in id tempus acti erant, hoc spectaculum fuit: patrem, et filium uno triumphali curru vectos, gloriosissimam ab his, qui patrem et filium offenderant, victoriam re-

portasse. Igitur Vespasianus Romæ se in imperio moderatissime gessit, pecuniæ tantum avidior fuit, ita ut eam nonnullis injuste auferret. Quam cum omni diligentiae provisione colligeret, tamen studiosissime largiebatur, ^a maxime indigentibus. Nec facile ante eum cujusquam principis vel major est liberalitas comperta, vel justior. Placidissimæ lenitatis, ut qui majestatis contra se atrociore reus non facile punierit ultra exilii ^c penam. Hujus inter cætera bona illud singulare fuit, oblivisci inimicitias, adeo ut Vitellii hostis filiam locupletissime dotatam splendidissimo conjungeret viro. Ferebat patienter amicorum motus, contumeliis eorum, ut erat facetissimus, jocularibus verbis respondens. Namque Licinium Mutianum, quo adjuvatore ad imperium pervenerat, fiducia meritum insolentem, lepide flectebat, adhibito aliquo utrique familiari, id unum dicens: Nosti me virum esse? Sed quid mirum in amicis, cum etiam offensarum et inimiciarum ^d immemor fuerit? Obliqua caudiciorum in se dicta, et philosophorum contumaciam leniter tulit, diligens tamen coercitor disciplinae ^e militaris. Iste exsanguem diu, fessumque terrarum orbem brevi refecit, prudentissime ratus nefaria ministeria a pluribus metu curari. Præterea legibus æquissimis monendo, quodque vehementius esset, vitæ specie vitiorum plura aboleverat: infirmus tamen, uti quidam prave putant, adversum pecuniam, cum satis constet, ærarii inopia, et clade urbium novas eum neque postea habitas vectigalium pensiones exquisisse. Hic Romam deformem incendiis veteribus, ac ruinis, permissa, si domini deessent, volentibus ædificandi copia, Capitolium, ædem Pacis, Claudii monumenta reparavit, multaque nova instituit: per omnes terras, qua jus Romanum est, renovatæ urbes cultu egregio, viæ operibus maximis munitæ sunt. Tunc cavati montes per Flaminiam sunt prono transgressi, quæ vulgariter Pertusa petra vocitatur. Mille gentes composuit, cum ducentas ægerime reperisset, extinctis sævitiis tyrannorum plerique. Rex Parthorum Vologeses metu solo in pacem coactus est. Tunc deinde sine ulla bellorum tumultibus in immensum respuit. Romana provehitur. Siquidem Achaia, Lycia, Rhodus, Byzantium, Samus, quæ liberæ ante id tempus fuerant: item Trachea Cilicia, Comagene, quam hodie Augustofratensem nominamus, quæ sub regibus amicis erant, tunc primum redactæ in provinciarum formam, iudiciis Romanis, legibusque paruerunt. Nono autem anno Imperii ejus, tres civitates Cypri terræmotu corruerunt, et Romæ magna pestilentia fuit. Hic monentibus amicis, caveret a Metio Pomposiano, de quo sermo percrebruerat regnaturum fore, cos. fecit, alludens tali cavillo: Quandoque memor erit tanti beneficii. Institutum vero uniforme omni Imperio tenuit, vigilare de nocte, publicisque actibus

Orant, in provinciarum formam redegit egerant offensarum, etc.

^d A., immemor fuit. Convicia a caudicis et philosophis in se, etc.

^e A. post militaris: Hic cum filio Tito de Hierosolymis triumphavit. Per hæc cum senatui, etc.

^a A., præcipue.

^b A., post majestatis, quoque contra, etc.

^c A. post penam legit: sub hoc Judæa, Rom. accessit imp., et Hierosolyma, quæ fuit urbs nobilissima Palestinæ, Achaia, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum, quæ liberæ ante id tempus fuerant. Item Thraciam, Ciliciam, Comagenem, quæ sub regibus amicis.

absolutis, charos admittere, dum saluatur calceamenta sumens, et regium vestitum. Post autem negotiis, quæcunque advenissent, auditis, exerceri vectione: deinde requiescere. Postremo ubi lavisset, remissione animo convivium curabat. Plura dicere studium coegit Imperatoria boni, quem ab Augusti morte post annos quinquaginta et sex, Romana resp. exsangvis tyrannorum sæcilia, quasi fato quodam ne rueret penitus, assecuta est. Post hæc cum Senatu, populo, postremo cunctis amabilis, ac jucundus esset, æris joca, quibus delectabatur, admiscens interit. Quippe prima cum crinitum sidus, quod Greci ποικύλον vocant, apparuisset, Istud, inquit, ad regem Persarum pertinet, cui est capillus effusior: deinde profluvio ventris ^a fessus, in villa propria circa ^b Sabinos, assurgens, Stantem, ait imperatorem terris excedere decet. Genituram filiorum ita cognitam habuit, ut cum multæ conjurationes contra eum fierent, quas patetactas ingenti dissimulatione contempsit, in senatu dixerit, aut filios sibi successuros, aut neminem ^c.

TITUS VESPASIANUS.

Anno ab Urbe condita 828, Titus Vespasiani et Domitilla libertæ filius, decimus ab Augusto post mortem patris, successit, qui et ipse Vespasianus dictus. Iste a puero præclaris probitatis studiis, militiæ, litterarum, instantissime delitus, quid contenderit, animi, et corporis muneribus ostendit. Hic ubi patriæ curam suscepit, incredibile est, quantum, quem imitabatur, patrem antecit, præcipue clementia, liberalitate, honorificentia ac pecuniæ contemptu. Quæ eo amplius grata fuere, quod ex nonnullis a privato adhuc patris asperior, luxuriæque, et avaritiæ amans credebatur fore. Nam præfecturam prætorianam, patre imperante, adeptus, suspectum quemque, et oppositum sibi, immisissis qui per theatra, et castra, invidiosa iunctantes ad pœnam poscerent, quasi criminis convictos oppressit. In quæ Cæcinam consularem adhibitum cœnæ, vix dum triclinio egressum, ob suspicionem stupratiæ Bereniciæ uxoris suæ jugulari jussit. Jurgia autem ab eo sub patre venundata, rapinarum quoque cupidus erat. Unde Neronem cuncti opinantes, vocantesque, summam rerum nactum graviter acceperant. Sed hæc in melius conversa, adeo ei immortalis gloriam contulere, ut deliciæ atque amor humani generis appellaretur. Denique, ut subito pondus regium, Berenicen nuptias suas sperantem regredi domum, et enervatorum greges abire præcepit. Quo facto, quasi signum protulit mutatae intemperantiæ prioris. Et cum donata, concessæ a principibus prioribus firmare. insequentes solerent, simul ut imperium cepit, talia possidentibus edicto sponte carit. Iste facundissimus, bellicosissimus, moderatissimus fuit. Causas Latine

A egit, poemata, et tragœdias Græcæ composuit. In opugnatione Hierosolymorum sub patre militans, duodecim propugnatores duodecim sagittarum ictibus confixit. Tantam autem pietatem ergo Judæos habuit, ut circiens Hierusalem, et repletos cadaveribus vallos, et humani corporis tabe potriam eorum terram rigori videns, cum ingenti gemitu elevatis ad cælum manibus, Deum invocaret tacet, hoc opus suum non esse. Romæ tantæ civilitatis in imperio fuit, ut nullum omnino puniret. Clementiam vero usque eo perduxit, ut convictos adversum se conjurationis causa dimiserit, et in eadem familiaritate habuerit, qua ante ^d habuerat. Nam, ut breviter ejus clementiam depremam, cum adversus eum duo amplissimi ordinis conjurassent, neque abnuere cogitatum scelus quirent, monuit primo: post B deductos in spectaculo se utrinque assidere jussit: petitoque mirmilonum ex industria, quorum pugna visabantur, gladio, quasi ad explorandam aciem, uni atque alteri commisit. Quibus percussis, et constantium mirantibus dicebat: Videisne potestates fato dari, frustra tentari facinus, patiundi spe, vel amittendi metu? Fratrem quoque Domitianum parantem insidias, militumque animos sollicitantem, fens sæpius oblatatus est, ne parricidio assequi cuperet, quod et sa volente esset obventurum ei, et jam haberet, cum sit particeps potestatis. Facilitatis et liberalitatis tantæ fuit, ut cum nulli quidquam negaret, et ab amicis reprehenderetur, responderit nullum tristitem debere discedere ab imperatore. Præterea cum quadam die recordatus in cœna fuisset nulli se illo die quidquam C ^e præstitisse, venerando, cœlestique dicto ait: O amici, hanc diem perdidimus. Ille Romæ amphitheatrum ædificavit, et quinque milia ferarum in dedicatione ejus ^f occidit. Hujus tempore repentinum incendium Romæ sine nocturna requie per triduum fuit, plurimæque ædes publicæ concremate sunt. Abrupto tunc etiam vertice Vesuvi montis Campaniæ magna profusa incendia ferunt, torrentibusque flammarum vicina regionis, cum urbibus hominibusque, delata esse. Lues quoque Romæ, quanta vix unquam ante, fuit: quibus tamen malis, nullo vexato, pecunia propria subvenit cunctis remedium generibus, nunc ægrotantes per semetipsum reficiens, nunc consolans suorum moribus afflictos. Post hæc, inusitato favore dilectus, morbo periit, in ea, qua pater villa, post biennium, et menses octo, D ^g diesque viginti, quam post patrem imperaverat, ætatis anno altero et ^h quadragesimo. Hujus mora credi vix potest quantum luctum Urbi provinciisque intulerit, adeo ut omnes tanquam in propria doluerint orbitate. Senatus, obitu ipsius circa vesperam nuntiato, nocte irruit in curiam, et tantas ei mortuæ laudes gratiasque ⁱ concessit, quantas nec vivo

^a A., profusa, extinctæ est.

^b A., post Sabinos, annum agens ætate 69, imperii novum, et diem septimum, atque inter divos relatus est. Genituram, etc.

^c A. post verbum neminem legit. Illic Titus filius successit, qui et ipse Vespasianus est dictus, vir omnium virtutum genere mirabilis, adeo ut amor et delicias humani generis diceretur. Facundissimus, etc.

^d A., habuerit.

^e A., post præstitisse, dixerit amici. Hodie, etc. Eut.: Amici hodie diem perdidit. H., amicis. Hodie diem perdidit.

^f A., post occidit: Per hæc, etc.

^g A., post viginti, quam imperator erat factus.

^h A., post quadragesimo: Tantus luctus eo mortuo publicus fuit, ut omnes, etc.

ⁱ A., concessit, et post egerat. Nec inter divos præsentis relatus est.

inquam egerat, et præsenti : Inter divos ^a translatus A
est.

FL. DOMITIANUS.

Anno ab Urbe condita 850 Domitianus Vespasiani
et Domicillæ libertæ filius, germanus Titi junior, un-
decimus ab Augusto suscepit imperium. Iste Neroni,
aut Caligulæ, aut Tiberio similior fuit, quam patri
aut fratri suo. Primis tamen annis moderatus in im-
perio fuit: mox ad ingentia vitia ^b profusus, libidinis,
iracondiæ, crudelitatis, avaritiæ, tantum in se odii
concitavit, ut merita fratris et patris aboleret. Inter-
fecit nobilissimos e senatu, dominum se et deum
primus appellari, scribi colique jussit. Signisque ridi-
cule, remotis omnibus, muscarum agmina persequen-
tur furens libidine, cujus sædum Exercitium Græcorum
lingua *ἀλκονόων* vocabat. Hinc percunctanti cui-
dam quisquam ne in palatio esset, responsum : Ne
musca quidem. Nullam sibi nisi auream aut argenteam
statuam in Capitolio passus est poni. Consobrinos
suos interfecit. Superbia quoque in eo execrabilis
fuit. Iste apud Romanos eunuchizari viros jussit, ut in
palatio haberet, uxoremque suam Augustiam nuncupari.
Expeditiones quatuor habuit : unam adversus Sar-
matas, alteram adversus Chattos, duas adversus
Dacos. Nam quanta fuerint Diurpaneî Dacorum regis
cum Fusco duce prælia, quantaque Romanorum clades,
ubi Oppius Sabinus consularis et Cornelius Fuscus
præfectus prætorii cum magnis exercitibus occisi sunt,
longo textu evolverem, nisi Cornelius Tacitus, qui hanc
historiam diligentissime contexuit, de reticendo inter-
sectorum numero, et Sallustium Crispum, et alios
auctores, quum plurimos sanxisse, et seipsum idem
potissimum elegisse dixisset. Domitianus autem pravis-
sima elatus jactantia, de Dacis, ^c Chattisque, sub no-
mine superatorum hostium, de extinctis suis legionibus
triumphavit. De Sarmatis solam lauream ^d usurpavit,
ubi legio ejus cum duce ^e interfecta est. Verum, cum
ob scelera universis exosus esset, Antonius accensus
maxime injuria verborum Domitiani, qua se scortum
vocari dolebat, cum curans Germaniam superiorem

^a A., post relatus est: Domitianus mox accepit im-
perium frater ipsius junior, Neroni, etc.

^b A., progressus.

^c A., Catthisque duplicem triumphum egit.

^d A., post usurpavit: Multas tamen calamitates
eadem bellis passus est; nam in Sarmathia legio, etc.

^e A., post interfecta est: Et a Dacis Oppius Sabinus
consularis, et Cornelius Fuscus præf. prætor. cum
magnis exercitibus occisi sunt. Romæ, etc.

esset, imperium corripuit, et Domitianus eum per
Norbanum Appium acie stravit. Romæ quoque multa
edificia vel capta, vel a fundamentis construxit. In his
Pantheon, Capitolium, forum transitorium, ^f odæum,
porticus, Isium, ac Serapium, et ^g stadium, horrea
piperata, Vespasiani templum, Minervam Calcidicam,
Ludum matutinum, Micam auream, Metam sudantem,
bibliothecas incendio consumptas, petitiis undique, præ-
sertim Alexandria, exemplis reparavit. Sagittarum tam
doctus fuit, ut inter patentes digitos extensæ manus
viri procul positi spicula transvolarent. Iste persecutio-
nem in Christianos agi secundus a Nerone imperavit,
qua multi martyrio coronati sunt, ut Orosius scribit.
Inter quos et Flavia Domicilla, Flavii Clementis cos. ex
sorore neptis, in insulam Pontiam ob fidei testimonium
exsiliatur. Quo tempore etiam beatissimus Joannes
apostolus in Pathmum insulam relegatus fuit. Inter
Judæos quoque acerbitate tormentorum et cruentissimæ
questionis exquiri genus David atque interfici præ-
ceptum est, quasi adhuc futurus esset ex semine David,
dum prophetis sanctis et invidetur, et creditur, qui
regnum possit adipisci. Igitur Domitianus metu crude-
litis et conscientie suæ percussus est: conjurare
plerique, impulsoribus Parthenio procurante cubiculum,
Stephanoque, et tum ob fraudem interceptæ pecuniæ
supplicium suspectante Clodiano, ascita etiam in con-
silio tyranni uxore Domitia, ob amorem Paradis histrio-
nis a principe cruciatus formidante. Domitianum mul-
tis vulneribus confodiunt, post ^h annum viæ quintum et
quadragesimum, imperii quintum decimum. At senatus
gladiatoris more funus ejus ignominiose, et cum dedecore
per vespillones efferrî jussit, radendumque nomen da-
crevit, et ignobiliter est sepultus. Hujus tempore
sæculares ludi celebrati sunt. Hactenus Romæ seu
per Italian orii imperium rexere. Hinc advenæ.
Unde compertum est urbem Romam externorum vir-
tute crevisse. Quid enim Nerva prudentius aut
moderatus? quid Trajano divinius? quid præstantius
Adriano?

^f A., multa opera fecit in his, etc.

^g A., divorum porticus, etc.

^h A., Stadium. Verum, cum ob scelera universis
exosus esse cepisset, interfectus est suorum conjura-
tione in palatio, anno ætatis trigesimo quinto, im-
per. 15. Funus ejus ingenti dedecore per vespillones
exportatum et ignobiliter est sepultum.

ⁱ Eutrop., anno ætatis 45. H., anno ætatis 35.

LIBER ^a DECIMUS.

NERVA.

^a Anno ab urbe condita 846, Vetere et Valente
coss., resp. ad prosperrimum statum rediit, bonis

^a In A. liber hic inscribitur viii, nam usque huc
continuat vii.

^b Eutrop. lib. viii. Et H.: anno octingentesimo et
quinquagesimo ab U. C., Vetere et Valente coss. Alias

principibus ingenti felicitate commissis. Domitiano
enim exitiabili tyranno interfecto, Cocceus ^c Nerva
oppido Narniensi genitus, duodecimus ab Augusto im-

per. cum Eutrop. ad verbum convenit ab initio,
exceptis pauculis variis lectionibus, quas noto.

^c A., Nerva successit in privata, etc.

perator electus est. Is in privata vita moderatus, et strenuus, nobilitatis ^a medice, senex admodum, operam dante Petronio Secundo præfecto prætorio, item Parthenio interfectore Domitiani, ^b imperator factus, æquissimum se et civilissimum ^c præbuit. Iste cum imperium suscepisset, mox, rumore orto, vivere atque affore Domitianum, perinde trepidavit, ut, colore mutato, verbis amissis, vix consisteret. Sed a Parthenio confirmatus, recepta fiducia, ad solemne deliniammentum conversus est. Qui cum in curiam a senatu gratanter acceptus esset, solus ex omnibus Arius Antoninus, vir acer, eique amicissimus, conditionem imprætantium prudenter exprimens, amplexus eum, gratulari se ait senatui, populo, provinciisque, ipsi autem nequaquam; cui satius fuerat malos semper principes eludere, quam tanti oneris vim sustinentem, non modo molestiis periculisque subijci, sed sumæ etiam inimicorum pariter, et amicorum, qui cum se mereri omnia præsumant, si quidquam non extorserint, atrociores sunt ipsis quoque hostibus. Iste quidquid cæte pænæ nomine tributis accesserat indulsit, afflictas civitates relevavit, puellas, puerosque natos egestosis parentibus, sumptu publico per Italiæ oppida ali jussit. Hic primo edicto suo cunctos exsules revocavit. Unde et Joannes apostolus hac generali indulgentia liberatus Ephesum rediit. Hic, ne accessu malevolorum terreretur, Junii Maurici constantis viri dicto sic admonetur. Qui convivio familiari adhibitus, cum Veientonem consulari honore functum quidem apud Domitianum, tamen multos occultis criminationibus persecutum, adesse vidisset, inter colloquia mentione Catuli facta, calumniatoris præcipui, dicente Nerva: Quid nunc faceret, si Domitiano supervixisset? Nobiscum, inquit, ^d Mauricius, cænaret. Hic jurgiorum disceptor maximus, et frequens fuit, et scientissimus. Calphurnium Crassum promissis ingentibus animos milium pertentantem, detectum confessumque Tarentum cum uxore removit, Patribus lenitatem ejus increpantibus. Cumque interfectores Domitiani ad exitium poscerentur, tantum consternatus est, ut neque vomitum, neque impetum ventris valuerit differre, et tamen vehementer obstetit, dictitans æquius esse mori, quam auctoritatem imperii fœdare, proditis sumendæ potentie auctoribus. Sed milites, neglecto principe, Petronium uno ictu, Parthenium vero, demptis prius genitalibus, et in os coniectis, jugularere, redempto magnis sumptibus Casperio, qui scelere tam truci insolentior, Nervam compulsi referre apud populum gratias militibus, quod pessimos nefandissimosque omnium mortalium peremissent. Reip. divina provisione consuluit, Trajanum in liberi locum et partem ^e adoptando. Qui dum, suggerente ira, voce quam maxima contra quemdam Regulum nomine incla-

A maret, sudore correptus est. Quo refrigerante, horror corporis nimis initia febri præbuit, nec multo post vitam finivit, post annum et quatuor menses imperii et dies octo, ætatis septuagesimo atque altero anno, atque inter divos ^f relatus est. Corpus a senatu, ut quondam Augusti, humeris delatum, in sepulcro Augusti in campo Martio sepultum est. Eo die quo interiit solis defectio facta est.

TRAJANUS.

Anno ab Urbe condita 847, Ulpius Crinitus Trajanus ex urbe Tudertina, Ulpius ab avo dictus, Trajanus a Trajo, paterni generis auctore, vel de nomine Trajani patris sic appellatus, decimus tertius ab Augusto imperium adeptus est, natus in Hispania, familia antiqua magis quam clara. Nam pater ejus primum cos. fuit. Imperator autem apud ^g Agrippinam, nobilem Gallie urbem, factus est, habens diligentiam in re militari, in civilibus lenitatem, in sublevandis civitatibus largitionem. Cumque duo sint quæ ab egregiis principibus expectentur, sanctitas domi, in armis fortitudo, utrobique prudentiâ, tantus in eo erat maximarum rerum modus, ut quasi temperamento quodam virtutes miscuisse videretur, nisi quod cibo vinoque paululum deditus erat. Remp. ita administravit, ut omnibus principibus merito præferatur, inusitate civilitatis et fortitudinis. Romani imperii, quod post Augustum defensum magis fuerat quam nobiliter ampliatum, fines longe lateque diffudit. Urbes trans Rhenum in Germania reparavit. Daciam Decibalo victo subegit: provincia trans Danubium facta, in his agris, quos nunc Thaphali, nunc ^h Victophali, et Tervingi habent. Ea provincia decies centena millia passuum in circuitu tenuit. Armeniam, quam occupaverant Parthi, recepit, ⁱ Pharmatasire occiso, qui eam tenebat. Albanis regem dedit. Hiberorum regem, et Sauromatarum, et Bosphoranorum, Arabum, et Hiodroenorum et Colchorum in fidem accepit. ^j Corduenos ^k Mardomedos, occupavit. Et Antemusium magnam Persidis regionem, Seleuciam et Ciesiphontem, ^l Babylonem et Edessam, vicit ac tenuit. Usque ad Indiæ fines, et ad mare rubrum accessit, atque ibi tres provincias fecit, Armeniam, Assyriam, Mesopotamiam cum his civitatibus quæ Madenam attingunt. Arabiam postea in provincie formam redegit, in mari Rubro classem instituit, ut per eam Indiæ fines vastaret. Gloriam tamen militarem civilitate et moderatione superavit, Romæ et per provincias æqualem se omnibus exhibens, amicos salutandi causa frequentans, vel ægrotantes, vel cum festos dies habuisset, convivia cum eisdem indiscreta vicissim habens, sæpe in vehiculis eorum sedens, nullum senatorum lædens, nihil injustum ad augendum fiscum agens, liberalis in cunctos, pu-

^a A., post media, qui.

^b A., imp. est factus. Æquis., etc.

^c A., post præbuit: Reip. divina, etc.

^d Al., Maturicius.

^e A., post adoptando: Mortuus est Romæ post annum, etc.

^f A.: Relatus est. Successit ei Ulpius Crinitus Trajanus, natus Italiæ in Hispania, familia, etc.

^g Agrippinam in Gallis.

^h Victophali. Ita et Eut.; sed H., Victoali. A., Victohali.

ⁱ A., Pharmatosiræ.

^j A., Corduenos.

^k Eutrop., Marchomedes. H., et A., Marcomedes.

^l A., Babylonem, Messenios vicit, etc.

blīce privatimque ditans omnes, et honoribus augens, quos vel mediocri familiaritate cognovisset, orbem terrarum ædificans, multas immunitates civitatibus tribuens, nihil non tranquillum placidumque agens, adeo ut in omni ejus ætate unus tantum senator damnatus sit, atque is tamen per senatum, ignorante Trajano. Ob hæc per orbem deo proximus nihil non venerationis meruit, et vivus, et mortuus. Inter alia dicta hoc ipsius fertur egregium. Amicis enim culpanibus quod nimium circa omnes communis esset, respondit talem se imperatorem esse privatis, ^a qualem sibi imperatorem privatus optasset. Hic ob honorem suæ, cuius studio imperium arripuerat, lavacra condidit. De quo supervacaneum videtur cuncta velle nominatim promere, cum satis sit exultum atque emendatum dixisse. Fuit enim patiens laboris, studiosus optimi cuiusque ac bellicosi, magis simpliciora ingenia quam eruditissimos (cum ipse parca esset scientiæ, moderateque eloquens) diligebat. Justitiæ vero ac juris humani diviniq̃, tam repertor novi quam inveterati custos. Quæ omnia eo majora visebantur, quod per multos atque atroces tyrannos perditio atque prostrato statu Romano, in remedium tantorum malorum dirivitus credebatur opportune datus, usque eo, ut adveniens imperium ejus pleraque mirifica denuntiaverint. In quæ præcipuum, cornicen e fastigio Capitolii Aticis sermonibus efflatam, ἔσται καλῶς. Hic in persequendis sane Christianis errore deceptus, tertius a Nerone, cum passim repertos cogi ad sacrificandum idolis, ac detrectantes interfici, præcepisset, et plurimi interficerentur, Plinii Secundi, qui inter cæteros judices, ut Tertullianus refert, persecutor datus erat, relatu admonitus est eos homines nihil morte gerere dignum, nisi quod diis non immolarent, et Christum veluti Deum ante lucem surgentes laudarent, a malis omnibus abstinentes. Ad quem Trajanus rescribit Christianos pro fide nullatenus inquirendos. Verumtamen continuo Romæ aurea domus a Nerone totia privatis publicisque rebus impensis condita, repentino conflagravit incendio, ut intelligeretur missa etiam ab alio persecuto in ipsius potissime monumentis, a quo primum exorta esset, atque in ipso auctore puniri. Terræmotu quatuor urbes Asiæ subversæ, Elæa, Myrina, Pytanæ, Cyne; et Græcæ civitates duæ, Opuntiorum et Oriciorum. Tres Galatiæ civitates eodem terræmotu dirutæ. Panthem Romæ a Domitiano constructum fulmine concrematum est. Terræmotus in Antiochia pene totam subruit civitatem. Incredibili deinde motu sub uno tempore Judæi quasi rabie efferati per diversas terrarum partes exarsere. Nam per totam Libyam adversus incolas exarserunt, et

atrocissima bella gesserunt: quæ adeo tunc interfectio cultoribus desolata est, ut nisi postea Adrianus imperator collectas undique aliunde colonias deduxisset, vacua penitus terra, abraso habitatore mansisset. Ægyptum vero totam, et Cyrenen, et Thebaidam, cruentis seditionibus turbaverunt. In Alexandria tunc commisso prælio victi et attriti sunt. In Mesopotamia quoque rebellantibus jussu imperatoris bellum illatum est. Itaque multa millia eorum vasta caede deleta sunt. Sane Salaminam urbem Cypri, interfectis omnibus accolis, deleverunt. Igitur Trajanus post ingentem gloriam belli, domique quæsitam, e Perside rediens, apud Seleuciam Isauriæ profluvio ventris extinctus est. ^b Obiit autem ætatis anno sexagesimo tertio, et mense uno, die quarto, imperii nono decimo, mense sexto, die quinto decimo. Inter divos ^c relatus est. Hujus exusti corporis cineres in urna aurea relati Romam, humatiq̃ in Trajani foro sub ejus columna, cujus altitudo centum quadraginta pedes habet: et imago superposita, sicut triumphantes solent, in Urbem invecta, senatu præeunte et exercitu. Eo tempore multo perniciosius quam sub Nerva Tiberis inundavit, magna clade ædium proximarum; et terræmotus gravis per provincias multas, atroxque pestilentia, famesque et incendia facta sunt. Quibus omnibus Trajanus per exquisita remedia multipliciter opitulatus est, statuens ne domorum altitudo sexaginta superaret pedes, ob ruinas faciles et sumptus, si quando talia contingerint, exitiosos. Unde merito Pater patriæ dictus est. Hujus tantum memoriam delatum est, ut usque ^d ad nostram ætatem non aliter in senatu principibus acclamaretur, nisi, Felicior Augusto, melior Trajano. Adeo in eo gloria bonitatis obtinuit, ut vel assentantibus, vel vere laudantibus occasionem magnificentissimi præstet ^e exempli.

ADRIANUS.

Anno ab Urbe condita 867, Ælius Adrianus stirpis Italicæ ex Hispania, Ælio Adriano, Trajani principis consobрино, Adriæ orto, genitus, quod oppidum agri Picensis, etiam mari Adriatico cognomen dedit, quartus decimus ab Augusto imperator est creatus. Hic sine aliqua voluntate Trajani imperator est factus, operam dante tamen Plotina uxore Trajani. Nam eum Trajanus, quanquam ^f consobrini sui filium, vivus noluerat adoptare. Qui Trajani gloriæ invidens, statim provincias tres ^g abstulit, ^h quas Trajanus addiderat, id est, de Assyria, Mesopotamia, Armenia, revocavit exercitus, ac finem imperii esse voluit Euphratem. Idem de Dacia facere conantem amici terruerunt, ne Romani cives ⁱ multi traderentur, propterea, quia Trajanus, victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas

^a A.: Quales esse sibi imperatores privatus optasset. Post ingentem, etc.

^b Eutrop.: Obiit autem ætatis anno 62, mens 9, et die quarto inter divos relatus est. H.: Obiit autem ætatis anno 65, mense Junio, die 4, imp. 19, mense sexto, die 15, inter divos relatus est.

^c A.: Relatus est. Solus omnium intra Urbem sepultus est. Ossa c. llata in urnam auream in foro, quod ædificavit, sub columna posita sunt, cujus, etc.

^d Ad nostram ætatem. Sunt verba Eutropii, quæ et

Paulus Diaconus, Ms. H., et Miscella, retinuit. Cæcis.

^e A.: Exempli. Defuncto Trajano Helius Adrianus creatus est princeps sine aliqua quidem voluntate Trajani, s. d. operam, etc.

^f Spartianus, Eut., Hersfel. et Amb., consobrini suæ, etc.

^g A., natus et ipse Italiciæ in Hispania.

^h A., relinquit.

ⁱ A., multi barbaris traderentur.

eo copias transtulerat, ad agros et urbes colendas. **A** dacia enim diturno bello *Decibal*^a vires fuerant exhaustae, pacem tamen omni sui imperii tempore habuit. Semel tantum per praesidem cum *Sauromatis* dimicavit, et vicit. Orbem Romanum circumivit, multa edificavit. Hic per *Quadratum* discipulum apostolorum, et *Aristidem* Atheniensem virum fide sapientiaeque plenum, et per *Serenum Granium* legatum, libris de Christiana religione compositis instructus, atque eruditus, praecipit, per epistolam ad *Minutium Fundanum* proconsulem Asiae datam, ut nemini liceret Christianos sine objectu criminis aut probatione damnare, idemque continuo Pater patriae in senatu ultra mortem maiorum appellatur, et uxor ejus *Augusta*. Textus autem epistolae hic est: « Accepi litteras ad me scriptas a decessore tuo *Serenio* *Germano* clarissimo viro, et non placet mihi relationem silentio praeterire, ne et innoxii perturbentur, et calumniatoribus latrocinandi occasio tribuatur. Itaque si evidenter provinciales huic petitioni suae adesse valent adversum Christianos, ut pro tribunali eos in aliquo arguant, hoc eis exsequi non prohibebo. Precibus autem in hoc solis, et acclamationibus, uti eis non permitto. Etenim multo aequius est, si quis volet accusare, te cognoscere de objectis. Si quis igitur accusat, et probat adversum leges quidquam agere memoratos homines, pro merito peccatorum etiam supplicia stitues. Illud mehercle magnopere curabis, ut, si quis calumniae gratia quemquam horum postulaverit reum, in hunc pro sui nequitia supplicii severioribus vindices. » Igitur *Adrianus* remp. justissimis legibus ordinavit. *Judaeos* sane perturbatione scelerum suorum exagitatos et *Palaeistinam* provinciam quondam suam depopulantes ultima cade perdomuit, excidio *Hierosolymis* novissime desolatis, ita ut nec lapis super lapidem secundum divinam vocem sit in ea relictus, ultusque sit Christianos, quos illi *Chozbea* duce, quod sibi adversus Romanos non assentirentur, excruciant. Praecipitque ne cui *Judaeo* introeundi *Hierosolymam* esset licentia, Christianis tantum civitate permissa, quam ipse in oppidi statum murorum extructione reparavit, et *Aetiam* de praenomine suo vocari jussit. Per idem tempus *Romae* *Favorinus* et *Palaeon* rhetores insignes, necnon et *Herodes* *Atheniensis* et *Marcus* habebantur. Iste facundissimus Latino sermone, Graecis litteris eruditissimus fuit, ita ut a plerisque *Graculus* appellaretur. *Atheniensium* studia moresque auxit, peritus non solum sermone, sed et ceteris disciplinis, canendi, psallendi, medendique scientia, musicus, geometra, pictor, fictorque ex aere, et marmore, proxime *Polyclethus*, et *Euphranoras*. Proinde omnino ad ista esse factus, ut elegantius nunquam quidquam humanae res experta videantur. Memor supra quam cuiquam credibile est, locos, negotia, milites, absentes quoque nominibus recensere; rem immensi laboris, quippe qui provincias

A omnes pedibus circumierat, agmen comitantium praevortens, cum oppida universa restitueret, augetet ordinibus. Namque ad speciem legionum militarium, fabros, perpendicularatores, architectos, genusque cunctum extruendorum aenium, seu decorandorum, in cohortes centuriaverat. Varius, multiplex, multiformis, atque ad vitia et virtutes quasi arbiter genitus, impetum mentis quodam artificio regens, ingenium invidum, triste, lascivum, et ad ostentationem sui insolens, callide tegebat, continentiam, clementiam, facilitatem simulans, contraque dissimulans ardorem gloriae quo flagrabat; acerrimus ad lacessendum et respondendum seriis joco maledictis, referre carmen carmini, dictum dicto, prorsus praemeditatum crederes adversus omnia. Hujus uxor *Sabina*, dum prope servilibus injuriis afficitur, ad mortem voluntariam compulsa, quae palam jactabat se, quod immane ingenium probavisset, elaborasset, ne ex eo ad humani generis perniciem gravidaretur. Hic morbo subcataneo, quem diu placide sustinuerat, victus, dolore ardens impatiensque, plures e senatu extinxit. A regibus multis pace occultis impetrata muneribus, jactabat palam plus se otio adeptum quam armis ceteros. Officia sane publica, et Palatina, necnon militiae, in eam formam statuit, quae paucis permutatis, hodie permanet. Dehinc miserabili exitu consumptus est, cruciatu membrorum omnium confectus, in tantum ut crebro sese interficiendum ministrorum fidissimis precans offerret, ac ne in semetipsum saeviret, charissimorum custodia servaretur. Hic non magnam clementiae gloriam habuit, diligentissimus tamen circa aerarium et militum disciplinam. Obiit ^d in Campania apud *Bajas*, imperii anno vigesimo primo, mense decimo, et die vigesimo: ^e aetatis sexagesimo et altero anno. Senatus ei tribuere noluit divinos honores. Tamen, cum successor ipsius *Titus Aurelius Antoninus Fulvius* hoc vehementer exigeret, et universi senatores palam resisterent, tandem obtinuit.

ANTONINUS PIUS.

Ergo *Adriano* successit quintus decimus ab *Augusto* *M. Antoninus Fulvius Bojovius*, idem etiam *Pius* postea nominatus, genere claro, sed non admodum vetere. Iste ab *Adriano* in filium adoptatus, cujus gener fuerat, vir insignis, qui merito *Numae Pompilio* conferatur, ita ut *Romulo Trajano* aequaretur. Vixit ingenti ^f honestate, privato major imperio, nulli acerbis, cunctis benignus, in re militari moderata gloria, defendere magis provincias quam ampliare studens, viros aequissimos ad administrandam remp. quaerens, bonis honorem habens, improbos sine aliqua acerbitate detestans. ^g Regibus amicis esse studens; cum orbem terrarum nullo bello per annos viginti tres sola auctoritate rexerit, adeo trementibus eum atque amantibus cunctis regibus, nationibusque, et populis, ^h parentem, seu patronum, magis quam dominum impo-

^a A., pro *Decibal*, habet civili res.

^b Al., *Graniano*. Vide *Zonaram*.

^c Euseb. Chron., *Chorebas*.

^d A.: In Campania major sexagenario, imperii anno 21, mense 10, die 22. Senatus nolebat ei, etc.

^e Ita et H., sed *Eutrop.* 29.

^f A., honestate privatus, in majori imp.

^g A.: Regibus amicis venerabilis non minus quam terribilis, adeo ut barbarorum plurimae nationes, depositis armis, ad eum controversias suas, litesque deferrent, sententiaeque parcerent. Hic.

valorem, repularent, omnesque in morem caelestium propitium optantes, de controversiis inter se iudicem poscerent. Quin etiam Indi, Bactri, Mircani legatos misere, iustitia tanti imperatoris comperta, quam ornabat ^a vultu serie pulchro, procerus membra, decenter validus; priusquam solutandus prodiret, degustans panis aliquantum, ne frigescere circum praeordia sanguine, per jejunium viribus exesis interciperetur, eoque actui publicorum minime sufficeret, quem incredibili diligentia ad speciem optimi patrisfamilias exsequebatur, appetentia gloriae carens, et ostentatione, adeo mansuetus, ut instantibus Patribus ad eos qui contra eum conjurarent, persequendos compresserit quaestionem, profecto sciens necesse non esse sceleris in semetipsum cupidos pertinacius indagari, quia si plures reperirentur, quantis odio esset intelligeretur. Hic ante imperium ditissimus fuit: omnes quidem opes suas stipendiis militum et circa ^b amicos liberaliter erogando comminuit. Verum erarium opulentum reliquit. Pius propter clementiam ^c dictus est. Hujus temporibus Justinus philosophus librum pro Christiana religione compositum eidem Antonino tradidit, benignumque eum erga Christianos homines fecit. Qui non longe post suscitante se persecutione, et crescente, scripsit universis plebibus Asiae epistolam in his verbis: « Ego quidem non ambigo, etiam ipsis diis curae esse, ne qui noxius lateat; multo enim magis ipsis convenit punire eos, qui sibi immolare nolunt, quam vobis. Sed vos confirmatis eorum quos persequimini sententiam, quam de vobis habent dicentes vos impios, et sine deo esse. Unde et optabilius habent animam ponere pro Deo suo, et mortem libenter amplecti, quam vobis acquiescere, et in vestrae religionis jura concedere. De motibus autem terrae, qui vel facti sunt, vel etiam nunc sunt, absurdum non erit maiorem vestrum iusta commotione solari. Quoniam quidem comperi, quod in hujusmodi rebus ad illorum invidiam communes casus transferitis. In quo illi quidem maiorem fiduciam accipiunt apud Deum. Vos autem in omni tempore, quo de talibus ignoratis, ceteros quidem deos negligitis, cultum vero immortalis Dei, quem Christiani colunt, expellitis et deturbatis, usque ad mortem cultores illius observantiae persequentes: super quibus plurimi ex provinciae iudices etiam venerabili patri nostro scripserant. Quibus rescriptum ab eo, ut nihil molestiae hujusmodi hominibus generarent, nisi forte arguerentur, aliquid adversum Romani regni statum moliri. Sed et mihi

A ipsi de his quamplurimi retulerunt, quibus ego patet nom secutus sententiam pari moderatione rescripti. Quod si quis, persistit hujusmodi hominibus absque ullo crimine movere negotia, ille quidem qui delatus pro hoc nomine fuerit, absolvetur, etiamsi probeatur id esse, quod ei obicitur, Christianus. Is autem qui crimen obtulit, reus pante ipsius quam obicit existat. » Proposita Ephesi publice in consensu Asiae. Per idem tempus Romae agnosciunt Ariannus philosophus Nicomediensis praetor, necnon et Maximus Tyrius, Apollonius Stoicus, Chalcedonius, Basilides, ^d Citopolitannus. Isti etiam magistri vixissimi Caesaris extitere. Igitur Antonius ^e apud Lorias villa propria, milibus passuum duodecim ab Urbe, febris paucorum dierum, post vitae annum septuagesimum septimum, imperii viceimum tertium consumptus est, atque inter divos relatus est et merito consecratus, ^f ita ut in honorem ejus templa, sacerdotes, atque infinita alia decreta sint. Usque adeo autem mitis fuit, ut cum ob inopie frumentariae suspicionem lapidibus a populo Romano perstringeretur, maluerit ratione exposita placare, quam ulcisci seditionem.

M. AURELIUS.

Anno ab Urbe condita 911, M. Aurelius Antoninus Verus, sextuadecimus ab Augusto, Imperium adeptus est, haud dubie nobilissimus: quippe cum ejus origo paterna a Numa Pompilio, materna a Salentino rege penderet, et cum eo ^g L. Annius Antoninus Verus. ^h Tumque Romana Resp. duobus aequo jure Imperium administrantibus paruit, cum usque ad eum singulos semper habuisset Augustos. Hi, et genere conjuncti inter se fuerunt, et affinitate. Nam ⁱ Verus nepos, Antoninus gener Antonini Pii fuit, per uxorem ^j Galeriam Faustinam minorem consobrinam suam. Ili bellum ^k contra Volagesum regem Parthorum gesserunt, qui post victoriam Trajani primum ^l rebellaverat, et gravi eruptione Armeniam, Cappadociam, Syriamque vastabat. L. Verus Antoninus Antoninus ad id bellum profectus est. Qui dum Athenis sacrificaret, ignis in caelo ab Occidente in Orientem ferri visus est. Qui, Antiochia et circa Armeniam agens, multa per duces suos ingentia patravit, Seleuciam Assyriae urbem nobilissimam, super Hydaspem fluvium sitam cum quadringentis milibus hominum cepit. Parthicum triumphum ^m revexit. Obiit tamen in ⁿ Venetia inter Altinum et Concordiam civitatem, cum proficisceretur,

^a Bongars., vultu invicto, et sereno, et pulchro.

^b A., amicos liberalitatibus minuit.

^c A., post dictus est: Obiit apud Orium villam suam milliario ab U. XII, vitae anno 77, imp. 23, atque, etc.

^d Eusebius Ms., Syropolitannus; impressus, Cytopolitannus.

^e Eutrop. et Euseb.: Obiit apud Lorias villam suam. H., apud Orium.

^f A., omis. cael.: Post hunc imperavit M. Antoninus Verus.

^g Ita et Eutrop. Sed H., L. Annius Antonius Severus.

^h A., Tumque primum Rom., etc.

ⁱ A., Verus Annius Antoninus gener, etc.

^j Ita et Hersfeld. Sed Eutrop., Valeriam. Vide Orosium, epitomen Victoris, et Capitolinum, ex quibus Miscella hic textu sua. Ab hoc loco, sicut alias fere semper, sicut P. Diaconus plura quondam habet, quam Eutrop., ita auctor Miscellae subinde plura addit Diacono, ut conferenti singulos patebit. CANIS.

^k A., contra Parthos gesserunt. Qui, etc.

^l A., rebellaverant. Verus Antoninus ad id profectus est. Qui Antiochia, etc.

^m A., post revexit: Cum fratre eodemque socero triumphavit. Obiit, etc.

ⁿ A.: Venetia, cum de Concordia civitate Altinum proficisceretur, et cum fratre, etc.

et cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ietus, casu morbi, quem Græci ἀκρόπληξιν^a vocant: carminum maxime tragicorum studiosus, ingenii asperi, atque lascivi, reverentia tamen fratris nihil unquam atrox ausus. Cumque obiisset undecimo anno imperii, inter divos relatus est. Post eum Marcus Antoninus Verus remp. solus tenuit, quem mirari facilius quisquam quam laudare possit: a principio vitæ tranquillissimus, adeo ut ab infantia quoque vultum nec ex gaudio, nec ex mœnore h putaverit, philosophiæ deditus Stoicæ. Ipse etiam non solum vitæ moribus, sed etiam eruditione philosophus, tantæ admirationis adhuc juvenis, ut eum successorem paraverit Adrianus relinquere; adoptato tamen Antonino Pio, ^a generum ei idcirco esse voluerit, ut hoc ordine ad imperium perveniret. Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, ad scientiam litterarum Græcarum ^d per Sextum Chersonensem, Plutarchi nepotem. Latinas autem litteras eum Fronto orator nobilissimus docuit. Hic cum omnibus Romæ æquo jure egit, ad nullam insolentiam ^e elatus est. Imperii fastigio liberaliter usus est, et promptissime. Provincias ingenti benignitate et moderatione tractavit. Contra Germanos eo principe feliciter res gestæ sunt. Iste virtutum omnium cælestisque ingenii exstitit, ærumnique publicis quasi defensor objectus est. Etenim nisi ad illa tempora natus esset, profecto quasi uno lapsu ruiscent omnia status Romani. Quippe armis quies nunquam erat; perque omnem Orientem, Illyricum Italianque bella fluebant. Terræmotus, non sine interitu civitatum, inundationes fluminum, lues crebræ, locustarum acies in agris infestæ, prorsus ut prope nihil quo summis angoribus alteri mortales solent dici seu cogitari queat quod non illo imperante sevierit. Credo divinitus attributum, ut dum mundi lex, seu natura, aliquid hominibus incognitum gignit, rectorum consiliis tanquam medicinae remediis, leniatur. Hic permisit viris clarioribus ut convivia eodem cultu quo ipse et similibus ministris exhiberent. His in diebus Parthici belli persecutionem Christianorum quarta jam post Neronem vice agi imperavit, quæ tam graves ejus præcepto existerent, ut in Asia et Gallia multi sanctorum martyrio coronati sint. Bellum unum ipse gessit Marcomanicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur. Nam eo gravius est factum, quod universi exercitus Romani perierant. Sub hoc tantus casus pestilentiæ fuit, ut post victoriam Persicam, Romæ, ac per Italiam, provinciasque, maxima hominum pars, militum omnes fere copiæ, languore defecerint. Ingenti ergo labore et moderatione cum apud Carnuntum jugi triennio perseve-

A rasset, Marcomanicum bellum confecit: ^f quod cum his Quadi, Vandali, Sarmatæ, Suevi, atque ^g omnis pene Germania, gerebant; et in Quadorum usque fines progressus exercitus, circumventusque ab hostibus, propter aquarum penuriam, cum tam sitis, quam hostis periculum sustineret, ad invocationem Christi nominis, quam subito magna fidei constantia quidam milites effusi in preces palam fecerunt, tanta vis pluvie effusa est, ut Romanos quidem largissime, ac sine injuria refecerit, barbaros autem crebris fulminum ictibus perterritos, præsertim cum plurimi eorum occiderentur, in fugam coegerit. Quorum terga Romani usque ad interiectionem cædentes, gloriosissimam victoriam, et omnibus pene antiquorum titulis præferendam, rudi parvoque militum numero, sed potentissimo **B** Christi auxilio, reportarunt. Igitur multa millia hominum interfecta; ac Pannoniis servitio liberatis, ^h Romæ rursus cum Commodo Antonino filio suo, quem Cæsarem fecerat, triumphavit. Ad hujus belli sumptum, cum, ærario exhausto, largitiones, quas militibus impenderet, nullas haberet, neque indicere senatui aut provincialibus aliquid vellet, instrumentum regii cultus, facta in foro Trajani diu sectione, distrahit, vasa aurea, pocula crystallina, et murrina, uxoriæ, ac suam sericam, et auream vestem, multa ornamenta gemmarum, ac per duos continuos menses venditio habita est, multumque auri redactum. Post victoriam tamen emptoribus pretium restituit, qui reddere comparata voluerunt, molestus nulli fuit, qui maluit semel empti ⁱ retinere. Hic in editione ^j munerum adeo magnificus fuit, ut centum ^k semel leones exhibuisse tradatur. Hujus tempore Cassius tyrannidem arripiens extinctus est. Hic etiam præteriti temporis per omnes provincias tributa donavit, omniaque simul fiscalium negotiorum calumniosa monimenta conjecta in foro jussit incendi, severioresque leges novis constitutionibus temperavit. Per idem tempus Romæ pollebat Galenus optimus medicus, genere Pergamenus. Et Salvius Julianus Romæ leges promebat, et Fronto rhetor, et Aristides Smyrnæus sophista, Oppianusque poeta, et Atticus Platonius philosophus Romæ erant. Igitur, cum fortunatam remp. virtute et mansuetudine reddidisset, obiit in Campania apud oppidum Vendobinam duodevigesimo imperii anno, ætatis ^l sexagesimo primo. De ejus morte nuntio Romam pervecto, confusa luctu publico Urbe, senatus in curiam veste tetra amictus convenit, et quod de Romulo ægre creditum est, omnes pari sensu præsumpsere, Marcum cælo receptum esse, ob cuius honorem templa, columnæ, multaque alia decreta sunt.

^a A., vocant. Vir ingenii parum civilis.

^b A., mutaverit.

^c A., genero ejus. Idcirco, etc.

^d A., per Chersonensis Plut., etc.

^e A.: Elatus est imp. fastigio. Liberalitatis promptissime. Provincias, etc.

^f A., quod Squadi.

^g A.: omnis barbaria commovit, multa millia hominum interfecit, ac Pannoniis, etc.

^h A., Romam reversus.

ⁱ A.: retinere. Hic permisit viris clarioribus, ut convivia eodem cultu quo ipse et ministris similibus exhiberent. In editione, etc.

^j A., munerum post victoriam adeo, etc.

^k A., simul.

^l A., 64 et ab omnibus certatim admittentibus inter divos relatus est.

COMMODUS.

^a Huic successit L. Aurelius Commodus filius ejus, qui et ipse Antoninus dictus, et ab Augusto decimus septimus imperator est creatus. Hic qualis futurus esset, in ipso primordio ostendit. Namque cum in supremis moneretur a patre suo attritos jam barbaros, ne permitteret vires recipere, responderat: Ab incolumi quamvis paulatim ^b negotium perfici posse, a mortuo nihil. Iste nihil paternum habuit, nisi quod contra Germanos feliciter et ipse pugnavit. Septembrem mensem ad nomen suum transferre conatus est, ut Commodus diceretur. Sed ^c luxurie et obscenitatis dedecore plurimo depravatus, gladiatoris quoque armis saepissime in ludo depugnavit. Deinceps etiam in amphitheatro cum hujusmodi ^d hominibus, et cum feris decertavit. Interfecit etiam plurimos Senatores, maxime quos animadvertit nobilitate industriaque excellere flagitia regis, ^e inter quos etiam Salvium Julianum legislatorem occidit. Pœna Urbis insequitur. Nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta inflammatio bibliothecam illam majorum cura studioque compositam, ædesque alias juxta sitas, rapaci turbine concremavit. Deinde aliud incendium postea Romæ exortum, et ædem Vestæ, et palatium, plurimamque Urbis partem, solo æquavit. Huic Martia generis libertini uxor fuit, forma tamen meretriciisque artibus pollens, quæ cum animum ejus penitus devinxisset, egresso e balneo veneni poculum obtulit. Ad extremum ab immissio validissimo palæstrita compressis ejus faucibus, expiravit in domo Vestiliani, cum annis duodecim post patrem et octo mensibus imperasset, vitæque anno vigesimo secundo.

PERTINAX.

Huic successit Helvius Pertinax, qui octavus decimus ab Augusto imperium adeptus est. Iste grandævus, et qui ^f septuagenariam attigisset ætatem, præfecturam Urbe tunc agens ex senatusconsulto, ^g coactus imperium repugnansque suscepit. Proinde tale cognomentum sortitus est. Octogesimo primo die imperii prætorianorum militum seditione, et Salvii Juliani ^h scelere, multis vulneribus obtruncatur. Hujus caput tota Urbe vectum est. Hoc exitu obiit, vir, ad humanæ conversationis exemplum, per laboris genera universa ad summos usque provectus honores, usque eo, ut Fortunæ vocaretur pila. Is origine ortus sordida, nam libertino genitus patre, apud Ligures in agro squalido Lollii Gentiani, cujus in præfectura quoque se clientem esse liberalissime fatebatur, fuit

^a A. : Hujus successor L. Antoninus Commodus.

^b Victor legit negotia.

^c A., uxoria obscenitate.

^d A. : Hominibus dimicavit. Obiit morte subita, adeo ut strangulatus, vel veneno interfectus putetur, cum annis xii post patrem, et viii mensibus imperasset, tanta execratione omnium, ut hostis humani generis etiam mortuus judicaretur.

^e Locus transpositus restituendus ex Orosio. CANIS.

^f Ita Euseb. Capitolin., et Victor sexagenariam.

^g A., S. C. imperare jussus die 80 imperii.

^h A., scelere occisus est.

ⁱ A., Sabinus.

^j A., Adriano.

A doctor litterarum, quæ a grammaticis traduntur. Blaudus magis quam beneficus. Unde eum Græco nomine χρυσόλογον appellavere. Nunquam injuria accepta ad ulciscendum ductus. Amabat simplicitatem. Communem se affatu, convivio, incessu, præbebat. Huic mortuo divi nomen decretum est. Ob cuius laudem ingeminatis ad vocis usque defectum plausibus acclamatum est: Pertinace imperante securi vizimus, neminem timuimus, Patri pio, Patri senatus, Patri omnium bonorum!

DIDIUS JULIANUS.

Post eum Didius ¹ Salvius Julianus ortu Mediolanensis, nonus decimus ab Augusto temp. invasit, vir nobilis, et jure peritissimus, nepos Salvii Juliani, qui sub divo ² Antonino perpetuum composuit ³ editum, factiosus, præceps, regni avidus. Hoc tempore Niger Pescenninus apud Antiochiam et ⁴ in Sabario Pannoniæ oppido Septimus Severus creantur Augusti. Ab hoc Severo Julianus victus est apud Milvium pontem bello civili, et fugiens in palatio captus, et in abditas palatii balneus ductus, extenta damnatorum modo cervice decollatur, caputque ejus in rostris ponitur, post septem menses quam imperare cœperat.

SEPT. SEVERUS

Anno ab Urbe condita ⁵ 947, ⁶ Septimus Severus, vigesimus post Augustum, Romani imperii administrationem suscepit. Iste ex Africa oriundus, provincia Tripolitana, oppido Lepti fuit. ⁷ Solus omni memoria, et ante, et postea, ex Africa imperator fuit. Illic primum fisci advocatus fuit, mox militaris tribunus, per multa deinde et varia officia, atque honores, usque ad administrationem totius reip. ⁸ venit. Bella multa et feliciter gessit. ⁹ Pescenninum Nigrum, hominem omnium turpitudinum, qui in Ægypto et Syria rebellaverat, apud Cizicum interfecit: Parthos vicit, et Arabas interiores, et ¹⁰ Adiabenos. Arabas eo usque superavit, ut etiam provinciam ibi faceret. Idcirco Parthicus, Arabicus, ¹¹ Adiabenicus dictus est. Multa toto orbe Romano reparavit. Sub eo etiam Clodius Albinus, qui in occidendo Pertinace socius fuerat Juliano, Cæsarem se in Gallia fecit, victusque apud Lugdunum, et interfectus est. Hic fuit bellicosissimus omnium qui ante eum fuere: acer ingenio, et ad omnia quæ intendisset usque in finem perseverans, benevolentia, quo inclinasset mirabili ac perpetua. Ad acquirendum diligens, ad largiendum liberalis, in amicos inimicosque vehemens pariter, quippe qui Lateranum Cilonem, ¹² Anulinum Bassum,

¹ A., post editum: Victus a Severo apud Milvium pontem interfectus in palatio. Vixit mensibus septem postquam, etc.

² Victor, in Pannonia Sabatia.

³ Orosio 844.

⁴ A. legit: Hinc Sept. Severus Rom., etc.

⁵ A., Solus omnium.

⁶ A.: Venit. Pertinacem se appellari voluit in honorem ejus Pertinacis, qui a Juliano fuit occisus. Parcus admodum fuit, natura servus. Multa, etc.

⁷ A., Pescennium. Victor, Pescennium.

⁸ A., Azabenos.

⁹ Item, Azabenicus,

¹⁰ Victor, Anulinum.

ceterosque alios ditaret, ædibus quoque memoratu dignis, quarum præcipuas videmus Parthorum, quæ dicuntur ac Laterani. Hic nulli in dominatu suo permisit honores venditari. Iste Judæos et Samaritanos rebellares conantes ferro coercuit. Quinta post Neronem persecutione Christianos ex cruciavit, plurimique sanctorum per diversas provincias martyrio coronati sunt. Igitur Severus, præter bellicam gloriam, etiam civilibus studiis clarus fuit, et literis Latinis doctus, philosophiæ scientiam ad plenum adeptus, Græcis sermonibus eruditus, punica eloquentia promptior. Novissimum bellum in Britannia habuit, ^a atque receptas provincias omni securitate ^b munivit. Itaque magnam fossam, firmissimumque vallum, crebris insuper turribus per centum et triginta duo millia passuum a mari ad mare ^c deduxit. Ibi apud Eboracum oppidum, cum membrorum omnium, maxime pedum dolorem pati nequirit, veneni vice, quod ei negabatur, cibos gravis ac plurimæ carnis avidius invasit. Quos cum conficere non posset, cruditate pressus expiravit, anno imperii 18, menseque decimo, vitæ anno sexagesimo quinto, divusque appellatus est. Nam filios duos successores reliquit, Bassianum, et Getam. Sed Bassiano Antonini nomen a senatu ^d petiti imponi.

CARACALLA.

Itaque dictus est M. Aurelius Antoninus ^e Bassianus Caracalla, patrique successit, Lugduni genitus. Hic Bassianus ex avi materni nomine dictus est. At cum e Gallia vestem plurimam decessisset, talaresque Caracallas scississet, coegissetque plebem ad se salutandum indutam talibus introire, de nomine hujusmodi vestis, Caracalla cognominatus est. Hic fratrem suum Getam peremit, ob quam causam furore pœnas dedit, dirarum insectatione, quæ non immerito Ultrices vocantur, a quo post furore convulsi. Hic corpore Alexandri Macedonis conspecto, Magnum Alexandrum se jussit appellari, assentantium fallacis eo usque perductus, ut truci fronte, et ad lævum humerum conversa cervice, quod in ore Alexandri notaverat, incedens, fidem vultus simillimi persuaderet sibi. Iste morum fere paternorum fuit, paulo asperior, et minax. Opus Romæ egregium fecit ^f lavari, quæ Antonianæ appellantur, nihil præterea memorabile. Impatientis libidinis, qui novercam suam Juliam uxorem ^g duxerit. Is dum moliens adversus Parthos expeditionem movisset, cum Carras iter faceret, apud Edissam in Osdroena secedens ad officia naturalia, a milite, qui quasi ad custodiam sequebatur, interfectus est, anno imperii sexto, mense secundo, vix ^h vitæ egressus

^a A., Uique.

^b A., muniret vallum per xxxiii passuum, etc.

^c A.: Deduxit. Decessit Eboraci admodum senex imp. anno 16, mense 3, et divus, etc.

^d A., voluit.

^e A., Bassianus, itemque Caracalla morum, etc.

^f A., lavacrum, quod Antonianum appellatur.

^g A.: Duxerit. Defunctus est in Osdroena apud Ede: sam moliens adversus Parthos expeditionem anno, etc.

^h A., etatis.

A quadragessimum tertium annum. Corpus ejus funere publico ⁱ Romam relatum.

MACRINUS.

Deinde Opilius Macrinus, qui præfectus prætorio erat, cum filio Diadumeno, ab exercitu imperatores creati, nihil memorabile ex temporis brevitate gesserunt. Nam imperium eorum duorum mensium et unius anni ⁱ fuit. Ambo pariter ab eodem exercitu apud Archelaidem obtruncantur, pro eo quod Macrinus militare luxuriam et stipendia profusiora compimeret.

HELIOGABALUS.

Anno ab urbe condita 972 post hos creatus est Marcus Aurelius Antonius Varius, vigesimus tertius ab Augusto imperator. Hic Antonini Caracallæ ^k ex Semea consobrina sua occulte stuprata filius. Sacerdos autem Heliogabali templi erat. Proinde Heliogabalus dictus. Hujus matris Semeæ avus Bassianus nomine fuerat, Solis sacerdos, quem Phœnices, unde erat, Heliogabalum nominabant, a quo iste Heliogabalus dictus est. Is, cum Roman ingenti et militum et senatus expectatione venisset, probris se omnibus contaminavit, impudicissime et obscenissime vixit. Cupiditatem stupri quam assequi naturæ defectu non poterat, in se convertens, Bassianam se, pro Bassiano jusserat appellari. Vestalem virginem quasi matrimonio jungens suo, abscissisque genitalibus, Magnæ matri se sacravit. Hic Marcellum, qui post Alexander dictus est, consobrinum suum, Cæsarem fecit. Bienioque post, et octo mensibus, quam imperare ceperat, Romæ tumultu militari interfectus est, anno vitæ sexto decimo, et cum eo mater ^l sua misera. Hujus corpus per Urbis vias more canini cadaveris a militibus tractum est, militari cavillo appellantium indomitæ rabidæque libidinis catulam. Novissime cum angustum foramen cloacæ corpus minime reciperet, usque ad Tiberim deductum, adjecto pondere, ne unquam emergeret, in fluvium projectum est, atque ex his quæ acciderant Tiberinus Tractitius appellatus est.

ALEX. SEVERUS.

Anno ab Urbe condita 975 huic successit in imperium vigesimus quartus ab Augusto ^m Aurelius Severus Alexander, ab exercitu Cæsar, a senatu Augustus appellatus, juvenis admodum. Susceptoque adversus Persas bello, ⁿ Xerxen eorum regem gloriosissime vicit. Militarem disciplinam severissime rexit, quasdam tumultuantes legiones integras exauctoravit. Assessorem habuit, vel scriiniorum magistrum, Ulpianum juris ^o conditorem. Cujus mater Mammea Christiana Origenem presbyterum audire curavit. Bonis

ⁱ A., elatus est.

^k A., fuit. Seditione militari ambo pariter occisi sunt.

^l A., filius putabatur.

^m A., Suriasera.

ⁿ A., Aurelianus.

^o Lamprid., Artaxeren.

^p A., Conditorem. Romæ quoque favorabilis fuit. Perit in Gallia militari tumultu imp. anno 13: et die, etc.

quoque resp. fuit, ærummosus sibi. Hujus temporibus **A** nune Romanorum est, Enphrati imminens, ædificavit, nomenque loco dedit Sepulcrum Gordiani, exsequias vero Romam revexit, ipsum divum appellavit. Hujus temporibus Porphyrius Plotini Platonici philosophi auditor Romæ habetur, Theopompus philosophus apud Cheroniam et Nicanor Sophista apud Athenas pollebant.

PHILIPPUS.

¶ Anno ab Urbe condita 907, M. Julius Philippus vigesimus septimus ab Augusto, una cum filio ^b Caio Julio Saturnino Philippo imperium invasit, atque exercitu incolumi reducto ad Italiam, ex Syria profecti sunt. Isti primi omnium imperatores Christiani Romæ facti sunt, et in die Pasche, id est, in ipsis vigiliis, cum interesse voluissent, et communicare mysteriis, a Fabiano episcopo Romano non prius est permissum, nisi confiteretur peccata sua, et inter pœnitentes staret, nec ullo modo copiam sibi mysteriorum futuram, nisi prius per pœnitentiam culpas, quæ de eo ferebantur plurimæ, diluisset. Fecit igitur libenter eum quod a sacerdote sibi imperatum fuerat suscepisse, divinum sibi inesse metum, et fidem religionis plenissimam, rebus atque operibus comprobans. His tertio anno imperantibus, millesimus annus urbis Romæ ingenti luorum apparatu spectaculorumque celebratus est. Ambo deinde ab exercitu interfecti sunt: senior Philippus Veronæ, medio capite supra ordinem dentium præciso; junior Romæ, postquam annos quinque imperaverunt. Inter divos tamen relati sunt. Ex quibus junior Philippus duodecim annorum interfectus est, qui adeo severi et tristici animi fuit, ut jam tunc a quinquenni ætate nullo prorsus commento cuiusquam ad ridendum solvi potuerit, patremque ludis sæcularibus petulantius caehinnantem, quanquam adhuc tenere, vultu aversato notaverit. Is Philippus humillimus ortus loco fuit, patre nobilissimo latronum ductore.

DECIVS.

¶ Anno ab Urbe condita 1003, Decius e Pannonia inferiore, Bubaliæ natus, vigesimus Octavus ab Augusto, interfecto Philippo, imperium invasit. Hic septimus post Neronem ad persequendos interficiendosque Christianos feratissima dispersit edicta, plurimosque sanctorum ad coronas Christi de cruciatibus suis misit. Iste bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit, Decium filium Cesarem fecit. Romæ lavacrum ^b ædificavit vir artibus, cunctisque virtutibus instructus, placidus et communis domi, in armis promptissimus. Hujus temporibus, cum plurimi Gothi Istrum fluvium transmeassent Romanorum civitates devastan-

^a A : In palatio interfecti sunt, soli Gordiano imp. reservatum. Gordianus, etc.

^b A., Cirgeso.

^c A. : Philippi duo, filius ac pater, Gordiano ocelso, imp. invaserunt, atque exere., etc.

^d Victor, Gallo.

^e A. : Post hos Decius, etc.

^f A., sumptis.

^g A. : Ædificavit. Cum biennio ipse et filius ejus impræssent, uterque in barbarico bello interfecti sunt et quibus senior gurgite, etc.

MAXIMINUS.

Post hunc ^a Julius Maximinus genere Thrax ad **B** imperium accessit, vigesimus quintus ab Augusto, anno ab Urbe condita 988. Is primus ex corpore militari imperator factus, sola militum voluntate, cum nulla senatus intercessisset auctoritas, neque ipse senator esset. Hic bello adversum Germanos feliciter ^b gesto, dum pecuniosos persequitur, insontes pariter, noxiosque, apud Aquileiam a Pupieno ocellis est, deserentibus eum militibus suis, cum filio Diadumeno nomine, adhuc puero, cum quo imperaverat triennio, et paucis diebus, cunctis militari joco conclamantibus : Ex pessimo genere ne catulum habendum. Iste persecutionem in Christianos sextus a Nerone exercuit. Hujus imperio duo Gordiani, pater et filius, principatum arripientes, unus post unum interierunt.

GORDIANUS.

¶ Deinde Gordianus, nepos Gordiani ex filio, vigesimus sextus ab Augusto imperator creatus est, ortus Romæ clarissimo patre, qui, consensu militum, cum proconsulatum Africæ gereret, Maximino imperante ^d fuit princeps electus. Itaque cum Romam venisset, Balbinus atque Pupienus ^e fratres interfecti sunt. Gordianus admodum puer, cum Tranquillinam Romæ duxisset uxorem, Jani Gemini portas aperuit, quas utrum post Vespasianum et Titum apertas constet, neminem scripsisse memini. Et ad Orientem profectus, Parthis bellum intulit, qui jam moliebantur erumpere. Quod quidem mox feliciter gessit, præliisque ingentibus Persas afflixit. Rediens haud longe ^f a Romanis finibus apud Ctesiphontem civitatem Persidis interfectus est fraude Philippi præfecti prætorii, qui post eum imperavit, accensis in seditionem militibus, anno vitæ vigesimo, imperii sexto. Miles ei tumulum vigesimo milliaro a ^g Circesio, quod castrum

^a Illis verbis incipit Eutrop., et P. Diaconus, lib. ix, et A. noster, qui habet Maximianus ex consortio militari primus ad imp. accessit sola, etc.

^b A. : Gesto, cum a militibus imp. esset appellatus, a Pupieno Aquileiæ occisus est, deserens., etc.

^c A. : Postea tres simul fuerunt Augusti, Pupienus, Balbinus, et Gordianus, duo superiores obscurissimo genere. Gordianus nobilis quippe, cuius pater senior Gordianus consensu, etc.

^d A., fuisset electus.

tes, Misam et Nicopolim capientes vastaverunt. Decius A in Ægypto Æmilianus, apud Macedonas Valens, Me- autem una cum filio illos bello aggressus, apud Abri- diolani Aureolus invasere. Tunc Gothi rursus Istrum tum, qui locus Foroterebronii dicitur, triginta milli- transeuntes, Thessalonicam urbem Illyrici vastaverunt, bus barbarorum interfectis, de suis plurimis perditis- et prædis onustati ad propria remearunt. Tunc et He- mazime Thracibus, ipse quoque eodem bello inter- ruli quingentis navibus per Mæotidas paludes ad pon- confusus turbas gurgite paludis submersus est, ita ut tum navigantes, Byzantium et Chrysopolim ceperunt. nec cadaver ejus potuerit inveniri, filiusque ejus Valerianus igitur in Mesopotamia bellum gerens a Sapore Persarum rege superatus est: mox etiam bello extinctus est, anno imperii secundo. Scythæ captus, apud Parthos ignobili servitute consenuit. vero cum plurimis spoliis et captivis reversi sunt, de- Nam quandiu vixit, rex ejusdem provincie, incur- sertam dimittentes Philippopolim civitatem Macedoniæ. vato eo pedem cervicibus imponens, equum consen- Hujus temporibus Valens Licinianus imperator effectus dere solitus erat. Illic mox ut arripuit imperium octa- illico occiditur.

GALLUS.

^b Mox exercitus imperatores creavit Virium Gal- lum, et filium Galli Volusianum. Horum temporibus Hostilianus Perpenna a senatu imperator creatus, nec multum post pestilentia consumptus est. Sub his etiam Æmilianus in Misia imperator effectus est. Contra quem imperatores ambo profecti, apud Interamniam bellum civile molientes, ab exercitu suo cæduntur, anno ætatis patris septimo circiter et quadragesimo, imperii anno secundo, creati in insula Meninge, quæ nunc Cirba dicitur. Isti nihil omnino clarum gesserunt, sola pestilentia, et morbis, atque ægitudinibus ^c noti, quod nulla fere provincia Romana, nulla civitas, nulla domus fuit, quæ non illa generali pesti- lentia correpta atque vastata sit.

ÆMILIANUS

^d Æmilianus vero Maurus genere, obscurissime na- tus, obscurus imperavit. Siquidem avarus fuit, ac quarto mense damnatus apud Spoletium, sive pontem, quem ab ejus cæde Sanguinarium accepisse nomen se- runt, inter Otriculum Narnianque, Spoletium et ur- bem Romam regione media positum, exstinguitur anno vitæ quadragesimo septimo.

VALERIANUS.

^e Anno ab Urbe condita 1008, Licinius Valerianus, cognomento Colobius, tricesimus ab Augusto, in Rhe- tia et Norico agens, ab exercitu imperator et mox Augustus est factus. Gallienus quoque filius ejus Ro- mæ a senatu Cæsar est ^f appellatus. Is parentibus est ortus splendidissimis, stolidus tamen, et multum iners, neque ad usum aliquem publici negotii consilio seu gestis accommodatus. Illic Cornelium Valerianum Gallieni filii sui filium Cæsarem fecit. Sub his etiam Germani Ravennam usque pervenerunt. His imperan- tibus Regilianus in Mæsia, Cassius Labienus Posthu- mus in Gallia, Gallieni filio interfecto, imperatores ef- fecti sunt. Pari modo ^g Loliannus apud Moguntiacum

B in Ægypto Æmilianus, apud Macedonas Valens, Me- diolani Aureolus invasere. Tunc Gothi rursus Istrum transeuntes, Thessalonicam urbem Illyrici vastaverunt, et prædis onustati ad propria remearunt. Tunc et He- ruli quingentis navibus per Mæotidas paludes ad pon- tum navigantes, Byzantium et Chrysopolim ceperunt. Valerianus igitur in Mesopotamia bellum gerens a Sapore Persarum rege superatus est: mox etiam captus, apud Parthos ignobili servitute consenuit. Nam quandiu vixit, rex ejusdem provincie, incur- vato eo pedem cervicibus imponens, equum consen- dere solitus erat. Illic mox ut arripuit imperium octa- rus a Nerone adigi per tormenta Christianos ad idolo- lairiam, abnegantesque interfici jussit, fuso per om- nem Romani regni latitudinem sanctorum sanguine.

GALIENUS.

^h Calienus igitur filius ejus in locò Cornelii filii sui Salonianum alterum filium subrogavit, amoris diverso pellicum delictus, Saloninæ conjugis, et concubinæ, quam per pactionem, concessa parte superioris Pan- noniæ, a patre Marcomannorum rege matrimonii spe- cie suscepit, ⁱ Pipam nomine. Interea Galienus, cum adolescens factus esset Augustus, ^j imperium feliciter, mox commode, ad ultimum perniciose ges- sit. Nam juvenis in Gallia et in Illyrico multa stre- nue fecit: occiso apud Mursam Ingenuo, qui purpu- ram sumpserat, ^k Regilliano, diu placidus, et qui- tus, mox in omnem lasciviam dissolutus, tenendæ reip. habenas probrosa ignavia et desperatione laxa- vit. Alemanni vastatis Gallis Italiam penetraverunt. Dacia, quæ a Trajano ultra Danubium fuerat adjecta, tum amissa est. Græcia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Gothos: Pannonia a Sarmatis Quadisque depopulata est. Germani, usque ad Hispanias pene- traverunt. Parthi, Mesopotamia occupata, Syriam sibi cœperunt vindicare. Jam desperatis rebus, et ^l deletio pene imperio Romano, Posthumus in Gallia obscurissime natus, purpuram sumpsit, et per annos decem ita imperavit, ut consumptas pene provincias ingenti virtute et moderatione reparaverit. Qui sedi- tione militum interfectus est, quod Moguntiacum, quæ adversus eum rebellaverat cum Loliano res no- vas moliente, diripiendam militibus tradere noluis- set. Post eum Marius vilissimus opifex purpuram accepit, et secundo die interfectus est. Victorinus postea Galliarum accepit imperium, vir strenuissi- mus. Sed cum libidinis nimie esset, et matrimonia aliena corrumpere, Agrippinæ occisus est, ^m actua- rio quodam dolum machinante, imperii sui anno se-

^a A.: Inveniri, digno damnatus judicio, qui perse- cutionem in Christianos movens, inter ceteros bea- tios. Laurentium levitam et martyrem exstinxit.

^b A.: Mox imp. creati sunt Gallus Hostilianus, et Galli filius Volusianus. Sub his Æmilianus in Mæ- sia rex novus molitus est, ad quem opprimendum, cum ambo profecti essent, Interamne interfecti sunt, non completo biennio. Nihil, etc.

^c A., notus eorum principatus fuit.

^d Æmilianus obscurissime natus, obscurius impera- vit, siquidem Maurus fuerat, ac tertio mense extin- ctus est.

^e A.: Hinc Licinius Valerianus in Rhetia, etc.

^f A.: Appellatus. Horum imperium Rom. nomini perniciosum, et pene exitiabile fuit, ita ut, vel infeli- citate principum, vel ignavia, Germani Ravennam usque venirent. Valerianus, etc.

^g Victor, Ælianus.

^h Pollio: Piparam.

ⁱ A., imp. primum feliciter, etc.

^j A., et Trebelliano diu, etc.

^k A., deletio postmodum pene imp., etc.

^l A., Octoario.

cundo. Huic successit Tetricus senator, qui Aquitania honore praesidis administrans, absens a militibus imperator electus est, et apud Burdegalam purpuram sumpsit, seditiones multas militum pertulit. Sed dum hæc in Gallia geruntur, in Oriente per Odenatum Persæ victi sunt, defensa Syria, recepta Mesopotamia, usque ad Ctesiphontem Odenatus penetravit. Igitur Gallieno temp. deserente, Romanum imperium in Occidente per Posthumum, per Odenatum in Oriente servatum est. Gallienus ^b interea adversus Aureolum profectus est, quem cum apud pontem, qui ex ejus nomine Aureolus appellatur, obtentum detrusumque Mediolanum obsedisset, ejusdem Aureoli ducis sui commento, una cum Valeriano fratre a suis occiditur. Regnavit annis quindecim, sex cum patre, novem solus. Vixit annos quinquaginta.

CLAUDIUS.

Anno ab Urbe condita 1024, Claudius ab Augusto trigesimus primus, ei successit electus a militibus, a senatu Augustus est appellatus. Hunc plerique putant Gordiano satum, dum adolescens a muliere matura institueretur ad uxorem. Hic Claudius Gallieni morientis sententia imperator designatur, ad quem Ticini positum per Gallonium Basilium indumenta regia direxerat. Ille Gothos, qui sub Decio dispersi Illyricum ^c Macedoniamque per quindecim annos vastaverant, ingenti prælio et incredibili strage delevit: Parcus vir, ac modestus, et justitiæ tenax, ac reip. ^d gerendæ idoneus. Extinctoque a suis Aureolo, receptis legionibus, adversus trecenta millia Alemannorum haud procul a lacu ^e Benaco dimicans, tantam multitudinem fudit, ut ægre pars dimidia superfuisset. Claudius vero, cum ex fatalibus libris, quos inspicere præceperat, cognovisset pestilentiae in senatu primi morte remedium desiderari, Pomponio Basso, qui tunc primus erat, se offerente, ipse vitam suam, haud responsa frustrari, dono reip. dedit. Qui tamen intra imperii sui biennium, apud Sirmium morbo interiit, divusque ^f appellatus est: præfatus neminem tanti ordinis primatem haberi quam imperatorem. Ea res sicut erat cunctis grata, non divinum vocabulum modo, sed ex auro quoque statuum prope ipsum Jovis simulacrum in Capitolio, atque in curia clypeum ipsi aureum, proceres sacravere.

QUINTILIUS.

Quintilius post eum, Claudii frater, consensu militum imperator electus est, unicæ moderationis vir, et civilitatis, æquandus fratri, vel præferendus, consensu senatus appellatus est Augustus, decimo septimo imperii die occisus est.

^a A., Odenachum semper vocat.

^b A.: Interea fraude Aureoli ducis sui, Mediolani cum fratre Valeriano occisus est, imperii anno 9.

^c A., Macedoniamque vastantes ingenti prælio viciit.

^d A., tenendæ.

^e A., Benaco, in silva quæ Ligana dicitur dimicans, etc.

^f A., multitudinem exercituum fudit, etc.

^g A.: Appellatus est. Senatus eum ingenti honore

AURELIANUS.

^b Anno ab Urbe condita 1027, Aurelianus (trigesimus secundus ab Augusto imperator creatus est. Iste genitus patre mediocri, et, ut quidam ferunt, Aurelii clarissimi senatoris colono, Dacia Ripensi, quæ est inter Daciam et Macedoniam, oriundus fuit, vir in bello potens, animi tamen immodici, et ad crudelitatem propensioris, quique Gothos in Danubio strenuissime vicit, ditionemque Romanam antiquis terminis statuit. Iste haud dissimilis fuit magno Alexandro, seu Cæsari dictatori. Nam ^c Romanum orbem triennio ab invasoribus receptavit, cum Alexander annis tredecim per victorias ingentes ad Indiam pervenerit, et C. Caesar decennio subegerit Gallos, adversus cives quadriennio congressus. Iste in Italia tribus præliis victor fuit, apud Placentiam, et juxta amnem Metaurum, ac Fanum Fortunæ, postremo Ticinensibus campis. Hujus temporibus apud Dalmatas ^d Septimius imperator effectus, mox a suis obruncatur. Iste primus apud Romanos diadema capiti innexit, gemmisque et omni aurata veste, quod adhuc fere incognitum Romanis moribus videbatur, usus est. Ille muris validioribus et latioribus Urbem sepsit, templum Solis ædificavit, in quo infinitum auri gemmarumque constituit. Porcinæ carnis usum populo instituit. Superavit in Gallia Tetricum apud Catalaunos, ipso Tetrico prodente exercitum suum, cujus assiduas seditiones ferre non poterat. Quin etiam per litteras occultas Aurelianus ita fuerat deprecatus, ut inter alia versu Virgiliano uteretur:

Eripe me his invictæ malis.

Quem ^e Aurelianus correctorem Lucianæ provexit, aspergens hominem eleganti joco: Sublimius habendum regere aliquam Italiae partem, quam trans Alpes regnare. Zenobiam quoque, occiso Odenato marito, qui Orientem tenebat, haud longe ab ^f Antiochia, magis prælii terrore quam prælio cepit. Ingressus Romam nobilem triumphum, quasi receptor Orientis Occidentisque egit, præcedentibus cursum Tetrico et Zenobia. Hoc imperante etiam in Urbe monetarii rebellaverunt, vitiatii pecuniis et Felicissimo ^g rationali ^h interfecto. Quos Aurelianus victos ultima crudelitate compescuit, plurimos nobiles capite damnavit, sævus, et sanguinarius, ac necessarius magis ⁱ in quibusdam, in nullo amabilis imperator, trux omni tempore, etiam ^j filio sororis interfecto, disciplinae tamen militaris et morum dissolutorum magna ex parte corrector. Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastata omni Illyrico

decoravit, scilicet ut in curia clypeus ipsi aureus, item in Capitolio statua aurea poneretur.

^b A.: Post eum Aurelianus suscepit imp.

^c A., Romanam urbem.

^d A., Septimius.

^e A., Claudius correctorem.

^f A., Antiochia sine gravi prælio vicit.

^g A., rationali.

^h Vopiscus dicit: auctore.

ⁱ A., quam in bello.

^j A., filiorum intersector.

et Mæsia, desperans eam posse retineri. Abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciæ in Mæsia media collocavit, appellavitque eam Daciam, quæ nunc duas Mæσίας dividit, et est dextera Danubio in mare fluenti, cum ante fuerit læva. Iste cum persecutionem agi adversus Christianos nonus a Nerone decerneret, fulmen ante eum magno pavore circumstantium ruit; ac non multo post in itinere occiditur servi sui fraude, qui ad quosdam militares viros amicos ipsius nomina pertulit annotata, falso manum ejus imitatus, tanquam Aurelianus ipsos pararet occidere. Itaque ut præveniretur, ab iisdem interfectus est in itineris medio, quod inter Byzantium et Heracliam est, stratz veteris locus Cenophrurium appellatur. Mors tamen ejus inulta non fuit, meruit quoque inter divos referri. Imperavit annos quinque et menses sex.

TACITUS.

Post hunc Tacitus trigesimus tertius ab Augusto imperium suscepit, vir egregie moratus, et reip. gerendæ idoneus; nihil tamen potuit ostendere. ^a Intra auentesimum enim imperii diem apud Tarsum febre moritur.

FLORIANUS.

Florianus, qui Tacito successerat, duobus mensibus et diebus viginti in imperio ^b fuit. Sed cum magna pars exercitus equitum Probum militiæ peritum legisset, Florianus quasi per ludum imperio usus, incisis a semetipso venis, effuso sanguine consumptus est.

PROBUS.

^c Anno ab Urbe condita 1033, Probus trigesimus quintus ab Augusto imperium adeptus est. Hic genitus patre agresti, hortorum studioso, Dalmatio ^d nomine gloria militari ad administrationem reip. accessit, Gallias a barbaris occupatas ingenti prætorum felicitate ^e restituit. Bella deinde civilia, et quidem plurimo sanguine, duo gessit contra quosdam imperatores ab exercitu creatos. Unum in Oriente adversus Saturninum, alterum adversus Proculum et Bonosum Agrippinæ, quos magnis certaminibus oppressit. Virens Gallos et Pannonios habere permisit; opere militari Almam montem apud Sirmium, et Aureum apud Mæsiam superiorem, viveis conseruit, et provincialibus colendos dedit. Hic cum bella innumera gessisset, pater repavit, dixit brevi milites necessarios non futuros, vir acer, strenuus, justus, et qui Aurelianum æquaret gloriæ militari, moram autem civilitate superaret, interfectus tamen est Sirmio, tumultu militum, in turri ferrata. Imperavit annos sex et menses quatuor.

CARUS.

^f Anno ab Urbe condita 1040, Carus Narbonne

^a A., intra mensem 6 imperii morte præventus.

^b A., fuit, neque quidquam dignum memoria egit.

^c A.: Post hunc Probus vir illustis gloria, etc.

^d Victor, sanguine.

^e A.: Restituit. Quosdam imperium usurpare conatos, scilicet Saturninum in Oriente, Proculum, etc.

^f A.: Post hunc Carus est factus Aug. Narbonæ.

^g A. Sohenem. al., Sohenem. Oros. Cocheu. C. M.

A natus in Gallia, trigesimus sextus ab Augusto imperavit. Iste confestim Carinum et Numerianum filios Cæsares fecit, cum quibus regnavit annis duobus. Sed dum bellum adversus Sarmatas gerit, nuntiato Persarum tumultu ad Orientem profectus est. Qui cum Antiochiæ degeret, Numerianus filius ejus voluit intrare in ecclesiam, explorare mysteria Christianorum. At vero sanctus Babylas prohibuit eum dicens: Non licet tibi videre divina Christianorum mysteria, cum sis pollutus idolis sacrificiis. Qui indignatus occidit eum. Hic contra Persas res nobiles gessit, ipsos prælio vicit, ^h Seleuciam et Ctesiphontem urbes ⁱ nobilissimas cepit. Et cum castra super Tigridem haberet, vi divini fulminis perit. Numerianus quoque filius ejus, quem secum Cæsarem duxerat ad Persas, adoleseens egregie indolis, cum oculorum dolore correptus in ^j lectulo veheretur, impulsore Apro, qui socer ejus fuerat, per insidias occisus est. Et cum dolo occideretur ipsius mors, quousque Aper invadere posset imperium, fetore cadaveris ætus est ^k proditum. Milites enim, qui eum sequebantur, putore commoti, deductis lecticulæ palliis, post aliquot dies mortem ejus notam habere potuerunt. Interea Carinus, quem Cæsarem ad Parthos proficiscens Carus in Italia, Illyrico et Gallia reliquerat, Sabianum Julianum imperium invadentem, in campis Veronensibus occidit, omnibusque se sceleribus inquinavit. Plurimos innoxios fletis eriminibus occidit, matrimonia nobilia corrupta. Condiscipulis quoque, qui eum in auditorio ^l versata satigatione

^m taxaverant, perniciosus fuit atque omnibus bonis invisus. Non multo ⁿ post interficitur, præcipue ejus tribuni dextera, cuius dicebatur conjugem polluisse. Nam de Perside victor exercitus rediens, eum Carum Augustum fulmine, Numerianum Cæsarem insidiis perdidisset, Diocletianum imperatorem creavit.

DIOCLETIANUS.

Anno ab Urbe condita 1042, Diocletianus trigesimus septimus ab Augusto imperator creatus, Dalmatia ^o oriundus, vir obscurissime natus, adeo ut a plerisque scribæ Alius, a nonnullis Anulinus senatoris libertinus fuisse credatur, matre, oppido pariter atque nomine Dioclea, quorum vocabulis, donec imperium sumeret, Diocles est appellatus. Ubi orbis Romani potentiam cepit, Cratum nomen in Romanum morem convertit. Is primum militi in concione juravit Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum juxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus, manu Diocletiani percussus est gladio. Postea Carinum, quem Carus Cæsarem in Illyrico reliquerat, omnium odio, et ^p ex-

Fabri, Sohenem.

^h A., notissimas.

ⁱ Victor, lecticula. A. item.

^j A., est prodita.

^k Victor, verbi. Ita et A.

^l A., post penas dedit.

^m A., oriundum, virum obscuriss. natum.

ⁿ A., detestatione.

secratione viventem, apud ^a *Murgum* ingenti praelio A
vicit, proditum ab exercitu suo, quem fortio-
rem habebat, certe desertum inter Viminatium et Aureum
montem. Ita rerum Romanarum potius, cum in-
tultum Rusticani in Gallia conceitavissent, et factioni
sue Bagaudarum nomen imponerent, duces autem
habere Amandum, et Elianum, ad subigendos eos
Maximianum Herculeum Caesarem misit, qui levibus
praeliis agrestes domuit, et partem Galliae reforma-
vit. Per hæc etiam tempora Carausius, qui vilissime
natus, ^b serenæ militiæ ordine famam egregiam fuerat
consecutus, cum apud Bononiam per tractum Bel-
gicæ et Armoricæ pacandum Oceanum mare acce-
pisset, quod Franci, et Saxones infestabant, multis
barbaris sæpe captis, nec præda integra, aut pro-
vincialibus reddita, aut imperatoribus missa, sed sibi
soli vendicata, cum suspicio esse cœpisset, consulto
ab eo admitti barbaros, ut transeuntes cum præda
exceperet, atque hæc se occasione ditaret, a Maxi-
miano jussus occidi, purpuram sumpsit, et Britan-
nias occupavit. Ita, cum per omnem orbem terrarum
res turbatae essent, Carausius in Britannia ^c, Achil-
leus in Ægypto, Julianus in Italia imperatores effecti,
diverso exitu perierunt. E quibus Julianus, adacto per
costas pugione, in ignem se abiecit. Narseus rex Per-
sarum Orientem debellabat. Africam Quinguentiani
^d infestabant. Diocletianus mox Aurelium Maximianum
cognomento Herculeum ex Cæsare fecit Augustum.
Constantium et Galerium Maximianum cognomento
Armentarium Cæsares creavit. Quorum Constantius
per filiam nepos Claudii imperatoris ^e traditur,
Maximianum Galerium etiam affinitate conjunxerat.
Constantius privignam Herculi Theodoram accepit,
ex qua postea sex liberos Constantini fratres habuit.
Galerius ^f fidem Diocletiani Valeriam accepit uxorem.
Ambo ^g uxores prius habuerant, sed eos repudiare
compulsi. Cum a Carausio, tamen bella ^h frustrata
essent contra virum rei militaris peritissimum, ad
postremum pax convenit. Eum post septennium so-
cius Adlectus suos occidit, atque ipse post eum Britan-
nias triennio habuit, qui ⁱ dolo Asclepiodoci præfecti
prætorio oppressus est. Ita Britannia decimo anno
recepta. Per idem tempus a Constantio Cæsare in
Gallia bene pugnatum est circa Lingonas. Die una
adversam et secundam fortunam expertus est. Nam
cum repente barbaris ingruentibus, intra civitatem
esset coactus tam præcipiti necessitate, ut clausis
portis in murum finibus tolleretur, vix quinque
horis mediis, adventante exercitu, LX fere millia
Alemanorum occidit. Maximianus quoque Augustus
bellum in Africa profligavit, domitis Quinguentia-
nis et ad pacem reductis. Diocletianus obsessum

Alexandriæ Achilleum nono mense superavit, eum-
que interfecit. Victoria acerbe usus est, totam
Ægyptum gravibus proscriptionibus cadibusque ter-
ravavit. Ea tamen occasione ordinavit proinde multa,
et disposuit, quæ ad nostram ætatem manent. Erat
autem cum ipso et Constantinus filius Constantii. Qui
cum adhuc valde juvenis esset, fortiter agebat in præ-
liis, et cum Christianis sentiebat. Quem ^k indutuens
Diocletianus intellectu animæ, et corporis robore, at-
que ingenio circa eruditionem proficere, et deprehen-
dens hunc futurum tyrannidis et ejus dogmatibus des-
tructorem, invidia ductus, dolo perimere satagebat.
Deus autem hunc inopinate salvavit, et patri restituit.
Interea Diocletianus in Oriente, Maximianus Nereus
in Occidente vastari ecclesias, affligi interfectisque Chri-
stianos decimo post Neronem loco præceperunt. Quam
persecutio omnibus fere actis diuturnior atque imma-
nior fuit. Nam per decem annos incendiis ecclesiarum,
proscriptionibus innocentium, cordibus martyrum in-
cessanter acta est. Sequitur terræmotus in Syria, ex
quo apud Tyrum et Sidonem passim labentibus tectis
multa millia hominum prostrata sunt. Galerius Maxi-
mianus primum adversus Narseum prælum secun-
dum habuit, inde inter Gallenicum, Carrasque con-
gressus, cum inconsulte magis quam ignave dimicasset
(admodum enim parva manu cum copiosissimo hoste
commisit) pulsus, et ad Diocletianum profectus, cum
ei in itinere occurrisset, tanta insolentia a Diocle-
tiano fertur exceptus, ut per aliquot millia passuum
purpuratus tradatur ante vehiculum ejus cucurrisse.
C Mox tamen per Illyricum Mæsiamque contractis co-
piis, rursus cum Narseo Hormisdæ et Saporis avo
in Armenia ^l minore pugnavit successu ingenti, nec
minore consilio simul et fortitudine, quippe qui
etiam speculatoris munus cum altero et tertio equite
susceperit. Pulso Narseo, castra ejus diripuit, uxo-
res, sorores liberos cepit, infinitam extrinsecus Per-
sarum nobilitatem abduxit, gazam Persicam copio-
sissimam, ipsum ^m in ultimis regem in solitudines
egit. Quare ad Diocletianum in Mesopotamia cum
præsidis tum morantem ovans regressus, ingenti
honore susceptus est. Varia deinceps, et simul, et
viritum bella gesserunt, Carpis et Basternis subactis,
Sarmatis victis. Quarum nationum ingentes captivo-
rum copias in Romanis finibus locaverunt. Diocle-
tianus morigeratus callide fuit, sagax præterea, et
admodum subtilis ingenio, et qui severitatem suam
aliena invidia vellet ⁿ obtegere, diligentissimus ta-
men et solertissimus princeps, et si imperio Romane
primus regis consuetudinis formam magis quam
Romane libertatis invexerat, adorarique se jussit,
cum ante eum cuncti imperatores ut iudices salu-

^a A., Margum. Vopiscus, Martium.

^b Ms. Francisci Pithœi, Severa.

^c A., rebellaret.

^d A., infestarent. Narseus Orienti bellum inferret.

^e A.: Traditur, Maximiani Galerius, qui ut etiam
affinitate conjungeretur. Constantius, etc.

^f A., filius.

^g A., uxores, quas habuerant repudiare compulsi.

^h A., cum bella frustra tentata essent.

ⁱ A., ductu.

^j A., per.

^k In Edit. Canis., indutuens, forte legendum in-
tuens vel inde autumans.

^l A., Majori.

^m A., in ultimi regni solitud., etc.

ⁿ A., explete.

tarentor. ornamentum gemmarum vestibus calceamentisque indidit. Nam prius imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliquaue communia. Hercules autem propalam ferus, et incivilis, ingenii asperitatem vultus horrore significans. Hic naturæ suæ ^a indulgens, Diocletiano in omnibus etiam severioribus consiliis obsecutus est. Cum tamen ingravescente ævo parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculo fuit, ut in vitam privatam concederent, et stationem reipublicæ tuendæ viridioribus juvenioribusque mandarent. Cui ægre collega obtemperavit, tamen uterque una die privato habitu imperii insigne mutavit, Nicomedie Diocletianus, Hercules Mediolani, post triumphum inclytum, quem Romæ ex numerosis gentibus egerant, pompâ ^b *ferculorum* illustri, qua Narsei conjuges, sororesque et liberi, ante currum ducti sunt. Concesserunt tamen, Salonam unus, alter in Lucaniam. Diocletianus privatus in villa quæ haud procul a Salonis est præclaro otio

^a A., indigens.

^b A., pro *ferculorum*, fecerunt.

A senuit. Qui dum ab Herculo atque Galerio ad recipiendum imperium rogaretur, tanquam pestem aliquam detestans, in hunc modum respondit: Utinam Salonæ possetis visere olera nostris manibus instituta, profecto nunquam istud tentandum judicaretis. Vixit annos sexaginta octo, e quibus *post imperium* in communi habitu prope novem eregit. Morte consumptus est, ut satis patuit, per formidinem voluntaria. Quippe, cum a ^c Constantino atque Licinio vocatus ad festa nuptiarum, per senectam quo minus interesse valeret, excusavisset, rescriptis minacibus acceptis, quibus increpabatur, Maxentio favisse, ac Maximiano favere, suspectans necem dedecorosam, dicitur venenum hausisse, inusitata virtute usus, ut solus omnium post conditum Romanorum imperium ex tanto fastigio sponte ad privatæ vitæ statum civilitatemque remearet. Contigit igitur ei quod nulli post natos homines, ut cum privatus obiisset, inter divos tamen referretur.

^c A., Constantio.

LIBER UNDECIMUS.

CONSTANTINUS ET GALERIUS.

^a His igitur obeuntibus, in administrationem reip. ^b *Constantinus et Galerius Augusti creati sunt, divisusque est* ^c inter eos Romanus orbis, ut Gallias, Italiam, Africam Constantius, Illyricum, Asiam, Orientem Galerius obtineret, sumptis duobus Cæsariibus, Severo per Italiam, Maximo Galerii sororis filio per Orientem. Eodemque tempore Constantinus Cæsar efficitur. Constantius tamen contentus dignitate Augusti, Italiæ atque Africæ administrandæ sollicitudinem recusavit, vir egregius et præstantissimæ civilitatis, divitiis provincialium ac privatorum studens, fisci commoda non admodum affectans, dicensque melius publicas opes privatis haberi, quam intra unum claustrum reservari. Adeo autem cultus modici, ut feriatis diebus, si cum amicis numerosioribus esset epulandum, privatorum ei argento ostiatim petito triclinia sternerentur. Hic non modo amabilis, sed venerabilis fuit. Gallis etiam præcipue, quod Diocletiani suspectam prudentiam et Maximiani sanguinariam temeritatem, imperio ejus evaserant. Obiit in Britannia Eboraci, principatus anno 13, atque inter divos relatus est. Galerius vir, et probe moratus, et egregius in re militari, cum Italiam quoque, sinente Constantio, administrationi suæ accessisse sentiret, ^d Maximum Cæsarem in Orientem direxit, et Severum in Italia reliquit. Ipse in Illyrico moratus est.

CONSTANTINUS.

Anno ab Urbe condita 1061, Constantio mortuo,

^a Ita incipit Eutropius et P. Diaconus librum decimum, qui Eutropii ultimus est.

^b A., item Constantius.

^c A., inter eos ita Rom., etc.

Constantinus ex obscuriore matrimonio ejus filius, in Britannia trigesimus octavus ab Augusto imperator creatus est, et sexto Kalendas Augusti in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Hic dum juvenulus a Galerio in urbe Roma religionis specie vice obsidis teneretur, fugam arripens, atque ad frustrandos insequentes publica jumenta, quaqua iter egerat interficiens, ad patrem in Britanniam pervenit. Et forte eisdem diebus ibidem Constantium parentem fata ultima perurgebant. Quo mortuo, cunctis qui circa eum erant annitentibus, sed præcipue Alamannorum rege ^e Eroco auxilii gratia cum Constantino comitato, imperium caput. Hic sororem suam Constantiam Licinio Mediolano accito conjungit, filiumque suum Crispum nomine, ex Minerva concubina susceptum, idem Constantinus eisdem diebus natum oppido Arelatensi, Licinianumque Licinii filium mensium fere viginti Cæsarem fecit.

MAXENTIUS.

Romæ interea prætoriani, excitato tumultu, Maxentium Herculi filium, qui in villa publica ^f morabatur, sex milibus ab Urbe discreta itinere Lavicano, Augustum nuncupaverunt. Quo nuntio Maximianus Hercules ad spem arrectus resumendi fastigii, quod invitatus amiserat, Romam advolvit e Lucania, quam sedem privatus elegerat, in agris amœnissimis con-senscens. Diocletianum quoque etiam per litteras

^d A., Maximianum, quem Orienti præfecit, et Severum, cui Italiam dedit, ipse, etc.

^e Ms. Croco.

^f A., haud procul ab Urbe.

adhortatus est, ut ^a depositas resumeret potestates, quas ille irritas habuit. Sed adversum motum prætorianorum atque Maxentii Severus Cæsar missus Romam a Galerio, cum exercitu venit, obsidensque Urbem, militum suorum scelere ^b desertus, ab Herculo ad Tres Tabernas exstinguitur, funusque ejus Gallieni sepulcro infertur, quod ab Urbe abest per viam Appiam millibus novem. Post hæc Hercules Maximianus solatio exercituum, filium Maxentium imperio nudare conatus, seditionem et convicia militum tulit. Auctæ Maxentio opes, ^c confirmatum est imperium. Hercules ad Gallias profectus est, dolo composito, tanquam a filio esset expulsus, ut Constantino genero jungeretur, moliens tamen Constantinum reperta occasione interficere, qui in Galliis, et militum, et provincialium ingenti jam ^d favore regnabat, cæsis Francis, atque Alemannis, captisque eorum regibus, quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset, objecit. Detectis igitur insidiis per ^e Faustam, quæ dolum viro nuntiaverat, profugit Hercules, Massiliæque a Constantino oppressus est. Ex ea enim navigare ad filium præparabat, sed a Constantino captus pœnas ^f dedit, mortis genere postremo, fractis laqueo cervicibus, vir ad omnem asperitatem savitiamque proclivis, infidus, incommodus, civilitatis penitus expertus, stolidus, ortu aggressi, Pannonioque, nam etiam nunc haud longe Sirmio eminet locus, palatio ab eo ibidem constructo, ubi parentes ejus exercebant opera mercenaria. Interiit ætate sexaginta annorum, vixit imperator. Genuit ex Eutropia Syra muliere Maxentium, et Faustam conjugem Constantini, cujus patri Constantio tradiderat Theodoram pristinam.

LICINIUS.

Per hoc tempus a Galerio Licinius imperator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua consuetudine, et in bello, quod adversum Narseum gesserat, strenuus laboribus, et officiis ^g acceptus. Interea Galerius persecutionem, quæ a Diocletiano et Maximiano in Christianos fuerat missa, ipse atrocioribus edictis accumulavit. Ac postquam per annos decem omni genere hominum provincias exhausti, putrefacto introrsum pectore, et vitalibus dissolutis, cum ultra horrorem humane miseriæ etiam vermes eructaret, medicique jam ultra fetorem non ferentes, crebro jussu ejus occiderentur, a quodam medico constantiam ex desperatione sumente increpitus, iram Dei esse pœnam suam, atque ideo a medicis non posse curari, edictis late missis, Christianos de exilio revocari, ipse autem cruciatus non sustinens, finem vitæ suæ attulit. Fuit, licet inculta agrestique justitia satis laudabilis, pulcher corpore, eximius et felix bellator, ortus parentibus agrariis,

^a A., depositam potestatem.

^b A., desertus est. Auctæ, etc.

^c A.: Confirmatumque imp. Severus fugiens Ravenne interfectus est. Hercules tamen Maximianus post hæc in concione exercituum filium Maxentium enudare conatus, seditionem et convicia militum tulit. Inde ad Gallias, etc.

^d A., favore.

^e A., Faustam filiam.

A pastor armentorum, unde ei cognomen Armentarius fuit, ortus Dacia Ripens, ibique sepultus est, quem locum Romulianam ex vocabulo Romulæ matris appellarat. Is insolenter affirmare ausus est matrem, more Olympiadis Alexandri Magni creatricis, compressam dracone semet concepissee. Interea respub. tum a novis quatuor imperatoribus tenebatur, Constantino, Maxentio, filiis Augustorum, Licinio, Maximino, novis hominibus. Quinto tamen imperii sui anno Constantinus bellum adversus Maxentium civile commovit ^h, pro eo, quia senatorum, et maxime nobilium, matronas publice abstrahi atque ad suam libidinem deduci imperabat, et post contaminationem viris suis reddi jubebat, non tam expleta adulterii libidine quam immutata. Tantus vero metus Patres plebemque oppresserat, uti nec hoc ipsum quidem, quod in metu erant, palam ostendere auderent. Sed ferebant insuetam servitutem gementes, et aliquid pro libertate cogitare metu inhibebantur, cum ille non jam ira, sed libidine cordis, ageretur. Denique quadam die imperat militibus suis exire per plateas totius urbis, et omnes qui occurrissent, cujuscunque ætatis, et cujuslibet sexus, gladiis caderent. Innumeraque multitudines populi Romani, non hostium, sed civium telis dejectæ sunt. Senatores vero, et hi maxime qui vel honoribus, vel opibus, clarioribus in curia videbantur, confectis criminibus, tanquam rei puniti proscriptique sunt. Magicæ quoque artis industriam summis studiis excolebat, ad quæ ministeria explenda perquirebantur mulieres nobiles gravidæ, et adhibita mediæ scindebantur, rapiebantur et parvuli infantes, eorumque exa visceribus reclusa perscrutabantur. Jugulabantur et leones, et nefandis quibusdam commentis, ac precaminibus demonica arte compositis, bella per hæc dicebantur arcere, et credebantur jus fasque regni per nefas posse servare. His vero malis omnibus etiam illud addidit, quod illi qui per cæteras urbes vel agros fuerant tyrannica crudelitate deterriti, dum sibi nihil ad vitam tutum putant, relictis agris, per loca abdita latebris eunt, omnique studio arandi serendique cessante, tanta fames urbem atque omnia loca invaserat, ut nihil reliqui ad vitam subsidium fieret. Constantinus igitur ejus copias multis præliis fudit, tamen propter magicas artes eum valde metuebat. Cumque in hæsitazione multa consisteret, nullaque secum de imminenti belli necessitate pervolvens iter ageret, atque ad cælum sapientis oculos levaret, et inde sibi auxilium divinum precaretur, vidit per soporem ad Orientem partem in cælo signum crucis igneo fulgore rutilare. Cumque tanto visu fuisset exterritus, ac novo perturbaretur aspectu, astare sibi videt angelos dicentes: EN TOTID NIKAI, Constantine; quod est: In hoc vince. Fertur autem et ipsum Christum apparuisse

^f A., dedit justissimo exitu. Vir, etc.

^g A.: Acceptus. Mors Galerium confestim secuta est. Ita Resp., etc.

^h A.: Commovit; copias ejus multis præliis fudit, ipsum postremo Romæ adversus nobiles omnibus exitiis servientem apud pontem Milvium vicit, Italiaque est potitus. Maxentium suppositum ferunt arte muliebri tenere mariti animum laborantis aspicio, gratissimi partus cappi a puero. Non multo deinceps, etc.

ei, et signum monstrasse crucis, ac præcepisse ut figuram similem faceret, et in præliis hoc auxilium haberet, quo victoriae jura conquireret. Eusebius itaque Pamphilus iurejurando ipso imperante dicente audisse se refert, quia circa meridiem, declinante jam sole, crucis signum ex lumine factum, et scripturam consertam ei dictum: In hoc vince; vidisset ipse, et milites, qui cum eo tunc essent. Pergenti namque cum aliquo exercitu pariter in loco, hoc, inquit, ei miraculum ostensum. Dumque cogitaret quid esset, nox supervenit, et dormienti Christus cum signo, quod vidit in caelo apparuit, jussisque ut fieret ejus signi figuratio, quæ foret auxilium in congressionibus præliorum. Tum vero lætus redditus, et de victoria jam securus, signum crucis quod in caelo viderat in militaria vexilla transformat, ac labarum, quem dicunt, ex auro et lapidibus pretiosis in speciem crucis dominicæ. Hoc enim signum bellicum inter alia pretiosius, eo quod imperatorem præcederet, et adorari id a militibus moris esset. Unde præcipue Constantinum reor nobilissimum deus imperii Romani in signum mutasse crucis, ut frequenti visione atque cura desuescerent a priore more subjecti, et cum solum arbitrarentur Deum, quem coleret imperator, vel quo duce atque auxiliatore eveheretur adversum hostes. Semper enim hoc signum proponebatur ante ordines universos, quod maxime laborantibus aciebus in præliis adesse præcipiebat. Constituit itaque certos signiferos, qui in eo laborarent, quorum opus erat ut vicibus humeris cum veherent, et omnes acies ita lustrarent. Fertur enim quod aliquando quidam ferens hoc signum repente hostibus invadentibus expavisset, dedissetque alteri devehendum. Cumque se de prælio subtraxisset, et jacula declinasset, subito percussus interit. Ille vero qui sacrum suscepit tropæum, multis se jaculantibus permansit illesus. Mirabiliter enim divina regente virtute, sagittæ hostium figebantur in signo, a signifero autem inter pericula protinus evolvebantur. Dicitur autem neque alium unquam hujusmodi ministrum, ut solet in bello, vulnere mortuum, aut eludem captivitatis perpersum. Igitur, cum jam Constantinus haud procul a ponte Milvio castra posuisset, subito Maxentius agitur in occursum, et proruens urbis Romæ sequi se reliquum exercitum jubet, prior ipse præcurrit armatus. Jusserat autem navibus ad decipulam compositis fluvium sterni, et superpositis pontibus exæquari. Tunc Constantinus crucem auream, quam formaverat, ante se jussit portare, factaque congressione superati sunt, qui circa Maxentium fuerant, plurimisque ex his interemptis. Maxentius autem fugiens, paulo superius a ponte Milvio, in pontem navigiis compositum a latere ingredi festinans, lapsu equi in profundum demersus est, voratunusque limo pondere thoracis corpus vix reperiit. Erat is annus imperii Constantini septimus. Inter hæc Diocletianus Salonæ defunctus est. Fertur autem Maxentium suppositam arte mulie-

* Ms., labarum.

† A.: Prævenit. Constantinus tamen vir ingens, et omnia efficere nitens quæ animo præparasset, simul principatum totius orbis affectans, Licinio bellum intulit, quanquam necessitudo et affinitas cum eo esset,

† A bri, tenere mariti animum laborantis, auspicio gratissimi partus coepti a puero (sic). Is Maxentius nulli unquam charus fuit, nec patri, aut socero quidem Galerio. Interea cives Romani, qui Constantinum poposcerant, ut in eorum exurgeret adiutorium, a maligni Maxentii tyrannide liberati, civitatem coronant, et cum gaudio victorem Constantinum una cum vivifica cruce suscipiunt, et Deum collaudantes, necnon et per septem dies adorantes, et Constantinum victorem laudibus magnificant.

MAXIMINUS.

Non multo post deinceps in Oriente quoque adversus Licinium Maximinus Cæsar res novas molitus, vicinum exitium fortuita apud Tarsum Ciliciæ et simplici morte prævenit. Hic sorore Armentarii progenitus, veroque nomine ante imperium Daza dictus, post imperium Galerius Maximinus appellabatur. Cæsar quadriennio dehinc per Orientem Augustus triennio fuit, ortu quidem atque instituto pastoralis, rerum sapientissimi cujusque, ac litterarum cultor, ingenio quieto, avidior vini, quo ebrius quædam corrupta mente aspera jubebat, quod cum pigeret factum, diffundi præcepisset in tempus sobrium ac maturum statuit.

VALENS.

Valens interea in Oriente ab exercitu imperator appellatus, ab eodem Licinio morte multatur.

ALEXANDER.

Deinde Alexander, qui apud Carthaginem imperator est factus, a Constantini exercitu jugulatur. Is est Phryx origine, ingenio timidus, inferior adversus laborem viro senectæ ætatis. Igitur Constantinus decimo quarto imperii sui anno totius Romani imperii Monocrator effectus, omnem curam transtulit ad divina, ecclesiasticam erigens, et liberaliter has ex ratione publicas dicens. Is primam legem scripsit, idolorum templa his tradi, qui Christo sunt deputati, cum eo sane leges proferebat Crispus filius ejus; secundam vero, Christianos solos militare, gentibusque ac exercitibus principari; tertiam, duas paschales hebdomadas, unam scilicet ante, et alteram post Resurrectionem, sine labore cujusquam operis celebrandas. His ita gestis, pax profunda et tranquillitas obtinuit orbem, et exultatio fideles, concurrentibus assidue omnibus nationibus ad fidem Christi, et baptizatis, ac patriæ conquassantibus simulacra. Verum enim vero, ut imperia discite concordiam custodiunt, Constantinus vir ingens, et omnia efficere nitens quæ animo præparasset, simul principatum totius orbis affectans, Licinio bellum intulit, quanquam necessitudo et affinitas cum eo esset, ac primo eum in Pannonia vici, secundo apud Cibalas juxta paludem Hiulcam nomine, Constantino castra Licinii nocte irrumpente, Licinius fugam petiit, Byzantiumque fuga volucris pervenit, ubi Martinianum officiorum magistrum Cæsarem creat. Constantinus omni Dardania, Mæsia, nam soror Constantia nupta Licinio erat, ac primo eum in Pannonia, secundo ingenti apparatu bellum apud Ciballas instrumentem repentinus oppressit, omnique Dardania, etc.

Macedonia potius, numerosas provincias occupavit. Varia deinde inter eos bella, et pax reconciliata ^a ruptaque est. Denique Licinius denuo pugnaturus contra Constantinum, spem victoriæ habebat per divinationes et sacrificia. Denique etiam Græci dicunt tunc eum expertum divinationem Delphici Geminique Apollinis, eique consulenti de bello respondisse fertur dæmonium: *O senex valde te juvenes pugnatōres observant, inaque nra soluta est, sævæque senectus te excipiet. Interea* Constantinus acie potior, Licinium navali, et terrestri prælio vicit, et eum apud Nicomediam Bithiniæ urbem indumentum regium deferentem in dedicationem cepit, et contra sacramenti religionem Thessalonice in custodiam missum, privatim una cum Martiniano jussit occidi, metuens, Herculi Maximiani socii sui exemplo, ne iterum depositam purpuram in perniciem reip. sumeret. Hic Licinius annum dominationis fere post decimum quantum, vitæ proxime sexagesimum, occiditur: avaritiæ omnium cupidine pessimus, neque alienus a luxu venereo, asper admodum, haud mediocriter impatiens, infestus litteris, quas per inscientiam immodicam virus ac pestem publicam nominabat, præcipue forensem industriam. Agraribus plane, ac rusticantibus, quod ab eo genere ^b ortus esset et altius, satis utilis, ac militiæ custos ad veterum instituta severissimus. Spadonum et aulicorum omnium vehementis domitor, tinea soricesque palatii eos appellans. Eodem tempore res Romana sub uno Augusto, et tribus Cæsaribus, quod nunquam alias fuit, cum liberi Constantini Galliæ, Orienti Italiæque præessent. Verum insolentia rerum ^c sæcularium aliquantum ^d Constantinum ex illa favorabilis animi docibitate mutavit. Primum necessitudines persecutus, egregium virum, et bonæ indolis juvenem, sororis filium, ^e Commodum interfecit; mox Crispum, Fausta conjuge, ut putant, suggerente, necari jubet, dehinc uxorem suam Faustam in balneas ardentes coniectam interemit, cum eum dolore nimio nepotis, mater Helena increparet, post numerosos interfecit amicos, vir primo imperii tempore optimis principibus, ultimo mediis comparandus. Innumerae in eo animi corporisque virtutes claruere, militaris gloriæ appetentissimus, fortuna in bellis prospera fuit, verum ita ut non superaret industriam. Nam etiam Gothos, fortissimas gentes et copiosissimas, post civile bellum, in illo ^f barbaricissimo solo, hoc est, in Sarmatarum regione, varie profligavit, pace his ad postremum palati, ingentemque apud Barbaras gentes memoriæ gratiam ^g collocavit. Colocetum quemdam in Cypro aspirantem novis rebus oppressit. Tricennalibus suis Dalmatium fratris sui Dalmati filium Cæsarem legit. Fuit vero ultra quam ætimari potest laudis avidus. Hic Trajanum herbum parietariam ob titulos multis ædibus inscriptos appel-

^A lare solitus erat. Hic pontem in Danubio construxit, habitum regium genibus, et caput exornans perpetuo diademate. Commodissimus tamen multis rebus fuit, calumnias sedare legibus severissimis, civiles nutrire artes, præcipue studia litterarum, legere ipse, scribere, medituri, audire legationes, et querimonias provinciarum, affectator vestri amoris, quem omni siti et liberalitate et docilitate quæsit, sicut in nonnullos amicos dubius, ita in reliquos egregius, nihil occasionum prætermittens, quo opulentiore eos clarioreque præstaret. Multas leges ^h erogavit, quasdam ex bono, et æquo, plerasque superfluas, nonnullas severas. Primusque urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere molitus est, ut Romæ æmulam faceret. Nam cum ei omnia prospere cederent, propriam voluit habere civitatem. Veniensque ad campum ante Ilium positum juxta Hellespontum super ⁱ Ajacis tumulum, ubi Achivi contra Trojam pugnañtes habuerunt castra, civitatem designavit, portusque fecit, quæ hactenus videntur a navigantibus. Hæc agenti per noctem Deus apparuit, monens ut altum quæreret locum, cumque monens pergere ad Byzantium Thraciæ, illuc eum habitare jussit. Quam, cum primitus Byzantium vocaretur, auxit, et maximo circumdedit muro, et diversis ornatam fabricis, æquam imperiali Romæ constitui, et denominatam Constantinopolim appellari secundam Romam lege firmavit, sicuti lex ipsa in marmorea pluma noscitur esse conscripta, et juxta equestrem statuam ejus in Strategio est constituta. Eaque summa liberalitate data, in illustribus domibus eos qui ab urbe Roma erant viros rationabiles collocavit, et ex altis locis secundum genus eligens, et domos magnas eis distribuens, ut habitaretur civitas, egit. Tunc etiam templum sanctæ Sophiæ, et sanctæ Irenæ, et apostolorum, et sancti Motii, et archangelii, Dei amicus princeps ædificavit. Tunc funditus templo Asclepii penes Ægas, et Veneris in Afficis situ destructo, multique aliis eversis, horum reditus donavit Ecclesiis. Simulacra namque ornata, publice in Constantinopolitana urbe proposuit, et tripodas Delphici: s in circo ad spectaculum dedit, quæ cum ipso videantur aspectu, superfluere feruntur. Tunc multæ gentes ad baptismum accesserunt miraculis actæ, quæ patrata sunt a captivis sacerdotibus, qui fuerant sub Gallieno captivati. Interem mater imperatoris, Helena nomine, in somnis admonita J. rosolyman propeverat, et sepulcrum Christi, quod flet difficile, tamen invenit sordibus coopertum, et desuper templum Veneris ædificatum, ubi virginis cantibus insullabant, præcepitque destrui sceleratissimum templum, ipsumque pulverem funestis sacrificiis violatum ejici, et prosut a civitate dispergi. Exin locum purgari præcipiens, statim palam monumentum Domini apparuit. Apparuerunt et circa illud suffossæ tres cruce, et

tatus.

^a A., Commodæ.

^f Ms., barbarico sinu solis.

^g A.: collocavit. Civilibus artibus, et studiis liberalibus deditus, affectator justis, etc.

^h A., irrogavit.

ⁱ Ms., Eantia.

^a A.: Ruptaque est. Postremo Licinius navali et terrestri prælio victus apud Nicomediam se dedit, et contra religionem sacramenti Thessalonice privatus occisus est. Hic, etc.

^b A., ortus, altusque erat.

^c A., secundarum.

^d A., Constantinus ex illa favor. animi docilitate mu-

clavi, simul et titulus litteris Hebraeis, Græcis et Latinis, conscriptus, JESUS NAZARENUS REX JUDÆORUM. Dicitur autem quia mortuus crucis tactu surrexit. De hoc ligno Sibylla dixit apud Paganos : O ter beatum lignum, in quo Deus extensus est. Tunc ergo, quæ crux Domini esset, quæ latronum, dubitare cæperunt. Proinde Macarius civitatis præsul hujusmodi tractatu dubitationem solvit. Mulieri namque nobilitate claræ longa ægritudine saigatæ unam illarum crucium cum oratione promptissima adhibens, virtutem Salvatoris agnovit. Mox enim ut mulierem attingit crux, passionem sævissimæ ægritudinis effugavit, et femine salutem restituit. De clavis quidem, quibus manus Christi fuerant perforatæ, alios in galeam misit imperatoris, filii capitis providentiam gerens, ut jacula bellica submoveret, alios freno equino permiscuit, et cautelam imperatoris agens, veterem philosophiam adimplens. Olim enim Zacharias propheta clamaverat dicens : Et erit quod in freno est sanctum Domino omnipotenti. Salvatoris vero crucis partem quidem aliquam filio distribuit, quam Constantinus suscipiens, et credens salvari civitatem ubi hæc particula servaretur, in sua statua, sicut fertur, in foro Constantini posita super columnam porphyriticam, devote condidit. Reliquam vero partem in argentea theca clausam, Macario sacerdoti civitatis reliquit, et undique congregans artifices, maximas illic ornatasque ecclesias ædificavit. Post hæc imperator curam habens maximam Christianorum, Paganorum superstitionem aversabatur, removique monomachias et suas imagines in templis poni præcepit, et cubitum, quo mensuratur Nilus, non jam in templum Serapidis annis singulis, sed in ecclesiis portari sancivit. Igitur Constantinus bellum adversus Parthos moliens, qui jam Mesopotamiam ^a fatigabant, trigesimo et secundo anno imperii, ætatis vero sexagesimo et sexto ægritudine captus, ex urbe Constantinopolitana, quasi ad calidas aquas egressus est Nicomediam. In villa publica morbo consumptus est, facto testamento tribus filiis, consulatu Feliciani et Taciani, undecimo Kalendas Junii. Fuit irrisor potius quam blandus, unde proverbio vulgari ^b Trachala dictus. Decem annis præstantissimus, duodecim sequentibus latro, decem novissimis pupillus, ob præfusiones immodicas nominatus. Mors ejus etiam ante biennium denuntiata est per crinitam stellam, quæ inusitatæ magnitudinis aliquandiu fulsit : eam Græci κομήτην vocant; atque inter divos meruit ^c referri. Corpus autem ejus in aureo locello collocatum, Constantinopolim est devectum, et in palatii celso loco repositum. Quod in multis honoribus atque veneratione, quasi viveret, habebatur, donec aliquis filiorum ejus assisteret. Postea vero ab Oriente Constantio veniente, cum imperialibus

A exsequiis funus ejus sepultum est in ecclesia apostolorum in sepulcro porphyretico.

Is successores filios reliquit, atque unum Dalmatii fratris filium. Hi singuli has partes regendas habuerunt. Constantinus filius ejus primus; in decennali suo ejus genitor fecit eum habere principatum super cuncta trans Alpes. Secundum Constantium in vicennali suo in Oriente constituit, a freto Propontidis in Asiam, atque Orientem. Constantem vero juniorem in tricennalibus suis in Illyricum, Italianque et Africam, ordinavit. Dalmatium in Thraciam, Macedoniamque et Achaiam. Annibalianum Dalmatii Cæsaris consanguineum in Armeniam nationesque circum socias. Verum Dalmatius Cæsar prosperrima indole, neque patris absimilis, haud multo post oppressus est ^d factione militari, et Constantio patrueli suo sinente potius quam ^e jubente. Constantinus igitur dum militum partes junioris fratris invadere, bellum contra eum commovit, et dum inconsultius apud Aquileiam bellum aggressus est, a Constantis ducibus interfectus est, et in fluvium projectus est, cui nomen Alpha est, non longe ab Aquileia, consulatu Acindini et Procli. Quam ob rem Romani imperii principatus Occidentalium quidem partium pervenit ad Constantem, Orientalis autem ad Constantium. Eodem tempore etiam remp. contigit valde turbari. Gens namque Francorum circa Gallias constituta Romanis erat infesta, quam Constans oppressit, et Rom. imperio subiecit. Tunc etiam terræmotus maximus in Oriente factus est, et præcipue in Antiochia, qua anno jugiter est commota. et Neocæsarea civitas Ponti cecidit.

CONSTANTIUS.

Constantius autem et Constans leges ediderunt, Judæum non emere servum, alioquin auferri eum, et publicis rationibus tradi. Porro, si et circumcidere ausus fuerit servum, gladio puniri talia præsumentem.

CONSTANS.

Igitur Constantis imperium strenuum aliquandiu et justum fuit. Mox cum et valetudine inprospera et amicis ^f gravioribus uteretur, ad gravia vitia conversus, cum intolerabilis provincialibus, militi injucundus ^g esset, et cum circa Gallias venandi cupidine per silvas saltusque erraret, conspirare aliquanti militares in ejus necem, auctoribus Crestio et Marcellino, simulque Magnentio. Qui, ubi patrandi negotii dies placuit, D Marcellinus natalem filii simulans plerosque ad cænam vocat. Itaque in multam noctem convivio celebrato, Magnentius quasi ad ventris solita secedens, apud Augustudunum habitum imperialem ^h capit. Ea re cognita Constans fugere conatus, apud Helenam oppidum Pyrenæo proximum non longe ab Hispaniis, a Gaisone cum lectissimis misso interficitur, anno imperii decimo se-

^a Fatigabant. Uno et trigesimo anno imp., ætatis sexto et sexagesimo, juxta Nicomediam in villa publica obiit. Mors, etc.

^b Ms., Trochela.

^c A. : Referri. Is successores filios tres reliquit, atque unum fratris filium. Verum, etc.

^d A., facinore.

^e A. : Jubente. Constantinum porro bellum fratri

inferentem, et apud Aquileiam inconsultius prælium aggressum, Constantis duces interemerunt. Ita resp. ad duos Augustos redacta. Constantis, etc.

^f A., pravioribus.

^g A. : Esset, factione Magnentii occisus est. Obiit haud longe ab Hispaniis, in castro cui Helenæ nomen est, anno, etc.

^h Vide Victorem.

primo, ætatis tricesimo. Nam Cæsar triennio fuit. Hic fuit debilis pedibus manibusque articularum dolore, fortunatus cæli temperie, fructuum proventu, nulla a barbaris formidine per omne tempus, sine gravi crudelitate terribilis. Diversa Constantii fortuna fuit. A Persis enim multa et gravia perpressus, sæpe captis oppidis, urbibus obsessis, cæcis exercitibus, nullumque ei contra Saporem prælium fuit prosperum, nisi quod apud Singarum, haud ^a dubiam victoriam militum ferocia amisit, qui pugnam seditiose et stolide contra rationem belli die jam præcipiti poposcerunt. Per idem tempus Dyrachium Dalmatiæ terræmotu collapsum est. Interea terræmotu magno, et in civitate Beryto Phænices facto, plurima pars ejus corruit, ita ut multi gentiles ingrederentur ecclesiam, se ritum Christianorum servaturos spondentes. Igitur post Constantis necem, Magnentio Italiam, Africam, Gallias obtinente, etiam Illyricum res novas ^b habuit. Vetrano enim magister militum ad imperium in Pannonia apud Nursam consensu militum electus est. Quem grandævum jam, et cunctis amabilem diuturnitate, et felicitate militiæ ad tuendum Illyricum principem creaverunt, virum probum, et veterum morum, ac jucundæ civilitatis, sed omnium liberalium artium expertem, adeo ut ne elementa quidem primarum litterarum nisi grandævus, et jam imperator ^c acceperit. Tunc Constantius imperator Gallum patrelem suum Cæsarem fecit, cui nomen suum imponens, Syriam Antiochiæ habitandam destinavit, ut partes per eum custodirentur Orientales. Quo ad Antiochiam veniente, circa Orientem signum apparuit in cælo die Pentecostes. Columna namque sub specie crucis in cælo visa est, speciem luminis habens extensam a Golgotha usque ad montem Olivarum. In circuitu autem ejus corona erat, velut Iridis speciem habens. Hoc et Constantius Gallus vidit. Interea Constantius Augustus ad ultionem fraternæ necis bellum civile ^d commoverat castrametatus in Illyricum. Cogebat enim eum fraternæ necis ultio, et maxime Vetranonis, qui per milites Augustus fuerat factus. Cumque venisset Sirmium, multo fœderibus habitis Vetranionem vidit. Factumque est ut milites qui eum constituerant transirent ad favorem Constantii : quo facto, solum Constantium imperatorem Augustum voce missa clamaverunt. Cumque de Vetranione nulla memoria ferret, ille repente sciens se traditum, ad pedes se prostravit imperatoris. Porro Constantius auferens ei coronam, simul et purpuram, elemente ei locutus est, monens ut sub schemate privato quiesceret, quod ejus utique ætati convenientius quam habere nomen sollicitudinibus onustatum. Jussitque ei sumptus uberrimos ex publicis functionibus exhiberi,

^a A., dubium.

^b A. : Habuit, Vetranione ad imp. consensu militum electo. Quem, etc.

^c A. : Acceperit. Sed a Constantio, qui ad, etc.

^d A. : Commoverat, abrogatum est Vetranioni imperium, novo inusitatoque more, consensu militum deponere insigne compulso. Romæ quoque tumultus fuit Nepotiano Constantii sororis filio per gladiatoriam manum imperium vindicante, qui sævis exordiis dignum

fuit enim prope ad stultitiam simplicissimus. Cumque in Prusa Bithyniæ Vetrano moraretur, Constantius scripsit ei dicens quia multorum bonorum ei causa fuisset, quem a tantis cogitationibus et malis sibi provenientibus liberasset ; nec se bene fecisse, quia quæ sibi præstare debuerat, illi potius impendisset. His diebus Romæ Nepotianus, Eutropiæ Constantii sororis filius, hortantibus perditis, Augusti nomen rapit. Quem octavo die vigesimoque Magnentius oppressit. Caput ejus pilo per Urbem circumlatum est, gravissimæque proscriptiones et nobilium cædes ^e fuerunt.

MAGNENTIIUS.

Hoc tempore Constantius cum Magnentio apud Nursam dimicans vicit, in quo bello pene nunquam amplius Romanæ consumptæ sunt vires, totiusque imperii fortuna pessumdada. Dehinc enim, cum se Magnentius in Italiam recepisset, apud Ticinum plures fudit, et, ut victoria solet, audacius persequentes, veniensque Romam, multos peremit senatores et populos. Ibi agnoscens vicinos esse contra se milites Constantii, accessit ad Galliæ partes occidentalis. Cumque multa et gravissima inibi prælia in alterutro exercerent, modo isti, modo illi victores esse videbantur. Novissime autem devictus Magnentius fugit, vidensque milites, quasi de perditione tristes, stans excelsiori eos nitebatur allocutionis consuetudine confortare. Tunc illi favorem solum Magnentio exhibere parati, inviti, et nolentes clamaverunt omnes una voce : Constanti Auguste, tu vincas. Hoc augurium Magnentius traxit ad semetipsum, tanquam ei divinitus concederetur imperium, et propterea ad ulteriora tendebat. Sequentibus autem Constantii militibus circa montem Seleucum facta congressione, solus fugiens venit in Lugdunensem urbem, comprehendensque suam matrem, et fratrem seniore, quem ad tuendas Gallias Cæsarem constituerat, occidit. Nec multo post a Constantii militibus ibidem coangustatus, gladio occulte proviso, ictum pulsu parietis juvenis transosso latere, ut erat vasti corporis, naribusque, et ore cruorem effundens, mense imperii quadragesimo secundo, ætatis prope quinquagesimo, exspiravit, anno imperii Constantii sexto, et Galli Constantii consulatus anno secundo, xviii Kalendas Septembris. Fuit is ortus parentibus barbaris, qui Galliæ inhabitabant. Legendi studio promptus, sermone acer, animi tumidi et immodici, timidus, artifex tamen ad occultandam audaciam specie formidinem. Ejus morte audita, Decentius frater ejus laquei fascia composito vitam finivit. In his ergo præliis ingentes Romani imperii ^f vires consumptæ sunt, ad quælibet bella externa idoneæ, quæ multum triumphorum possent securitatisque ^g conferre. Sed neque sic circa rempub. quies evenit. Nam

exitium nactus est; vigesimo enim et octavo die a Magnentianis ducibus oppressus penas dedit. Caput, etc.

^e A. : Fuerunt. Non multo post Magnentius apud Nursam prostigatus acie est, ac pene captus. Ingentes, etc.

^f A. : Vires ea dimicatione consumptæ, etc.

^g A. : Conferre. Orienti mox a Constantio Cæsar est datus patruus filius Gallus, Magnentiusque diversis præliis victus vim vitæ suæ apud Lugdunum attulit imperii

post paululum apud occidentales Gallias, Silvanus quidam res novas molitus, tyrannus est exortus, quem duces Constantii vigesimo octavo die perimunt. Fuit ingenio blandissimus, quanquam barbaro patre genitus, tamen institutione Romana satis cultus, et pius. Porro Iudæi in Diocæsarea Palaestinae residentes vicina loca turbabant, et sumentes arma tentabant resurgere Romanis. Post hæc itaque Gallus Cæsar cum Antiochia degeret, exercitum destinato eos interfecit, civitatemque vastavit. Cumque sibi videretur prospere gessisse, felicitatem non ferens, accessit ad tyrannidem, et insinuans imperatori suam intentionem, quæstorem vocabulo Magnum, et Domitianum præfectum Orientis occidit. Ob quam rem Constantius indignatus, evocavit eum. Qui cum contemnere non valeret, pergebat ad principem. Cumque contra insulam Falconensem venisset, illic eum Constantius præcepit interimi, anno imperii sui septimo, et consulatus ipsius Galli anno tertio. Vir fuit natura ferus, et ad tyrannidem ^a promptior, si suo iure imperare ^b licuisset. Solus in imperio Romano eo tempore Constantius princeps et Augustus ^c fuit. Nunc igitur de Claudio Juliano pauca dicenda sunt, ejusque genere, ac disciplina, et quomodo venerit ad imperium. Constantinus, qui Byzantium suo nomine Constantinopolim appellavit, duos habuit ex eodem patre, non ex eadem matre, germanos. Quorum unus Dalmatius, alter Constantius vocabatur. Constantius autem duos habuit natos, Gallum et Julianum. Post mortem Constantini conditoris Constantinopolitane civitatis, dum milites juniorem Dalmatium peremissent, tunc, et isti, juncto jam patre, pene mortis periculum sustinuerant cum Dalmatio, nisi Gallum quidem ægritudo, quæ putabatur inevitabilis, liberasset, Julianum ætas infantilis, erat enim annorum octo. Cumque ab eis ferreus imperatoris quievisset, Gallus circa Ephesum apud doctores erat, ubi etiam a progenitoribus possessiones habebat. Porro Julianus crescens in auditoriis Constantinopolitane urbis, exercebatur in basilica, ubi doctores erant, habitu privato procedens, habebatque pædagogum eunuchum nomine Mardonium, grammaticum Nicoclem Laconensem, rhetoricam vero legebat apud ^d Erybolum Sophistam. Erat enim Julianus ab initio Christianus. Cumque lectione proficeret, etiam fama per populum volitabat, quia posset etiam rempublicam gubernare. Quod dum latius panderetur, æstuationes induxit Constantio imperatori. Quamobrem abstulit eum ab urbe regia, et misit Nicomediam, præcipiens ne conveniret apud Libanium Sophistam Syrum. Tunc enim Libanius a pædagogis Constantinopoli expulsus, Nicomedie morabatur. Prohibebatur ergo Julianus apud Libanium legere, eo quod paganus esset, verumtamen librorum ejus lectionibus utebatur, cumque pro-

A fieret in rhetorica, supervenit in Nicomea Maximus philosophus, non ille Byzantius pater Euclidis, sed Ephesius, quem postea quasi artes magicas exercebant Valentinianus imperator præcepit occidi. Tunc igitur non ob aliam causam Nicomediam venerat, nisi Juliani fama protractus. Apud quem, cum Julianus verba philosophica prægustasset, cepit etiam dictorum imitari religionem. Is enim etiam imperii cupidinem in animum ejus immiserat. Cumque hæc non laterent aures imperatoris, inter metum spemque constitutus, suspicionem celare volens, quia qui dudum integer fuerat Christianus, postea proditor est effectus, tonsus monachicum simulabat vitam, et latenter quidem exercebatur in philosophica, in manifesto autem sacros Christianorum legebat libros. Denique in Ecclesia Nicomedie lector ^B est constitutus, et divinos Codices in ecclesia audienti populo legebat. Porro sub hoc habitu furorem declinavit imperatoris. Hæc equidem pro timore faciebat, nequaquam a spe recedens, quam mente conceperat, dicebatque plurimis amicorum suorum, felicia fore tempora, quibus ipse rerum potiretur. Post paulum vero perempto Gallo Julianus repente fit suspectus imperatori, qui etiam eum custodiri præcepit, et dum fuga lapsus fuisset, diversa circumfundo salvatus est. Vixque vero usor imperatoris Eusebia celatum inveniens, supplicavit imperatori, quatenus nihil mali pateretur, sed ut potius ad philosophandum mitteretur Athenas. Cæpit igitur Julianus imperialia sceptrâ desilire. Quamobrem discurrens universam Helladam, vates querebat responsa reddentes, consulens si ad suum imperium perveniret, invenitque virum, qui ei desiderata se dicere fateretur. Is eum perdacens ad quemdam idolorum locum, et intravit in adium, seductores demones evocavit, quibus solemniter apparentibus, terrore compellitur Julianus in fronte sua crucis signaculum formare. Tunc demones tropæi dominici figuram respicientes, repente disparuerunt. Quod agnoscens magnus, cepit culpæ Julianum. At ille terrorem significavit, et crucis se dixit obstupuisse virtutem, eo quod videntes hoc signum demones evanuerunt. Porro magnus: Non hoc suspiceris, o bone vir, quia timuerunt, sicut ais, sed abominati hoc signum potius recesserunt. Et ita capiens miserum, odio replevit Christiani signaculi Julianum. Post hæc igitur Constantius evocavit Julianum, et constituit Cæsarem septimo Idus Novembrii, ^D dansque ei conjugem Helenam sororem suam, quæ Constantii dicta est, contra barbaros eum destinavit, ad Gallias. Hi namque barbari, quorum imperator Constantius contra Magnentium solatia petierat, cum nihil profuissent contra tyrannum, Romanorum vastabant urbes, alias expugnabant. Ubique fredda vastitas ^e erat, Romanumque imperium non dubia jam cala-

anno tertio, mense septimo, frater quoque ejus Senonis, quem ad tuendas Gallias Cæsarem emiserat. Per hæc tempora etiam a Constantino multis incivilibus estis Gallus Cæsar occisus est. Vir, etc.

^a A., promptior.

^b A.: Licuisset. Silvanus quoque in Gallia res novas molitus ante diem xxx extinctus est. So-

lusque, etc.

^c A.: Fuit. Mox Julianum Cæsarem ad Gallias misit, patruelem suum Galli fratrem, tradita ei in matrimonium sorore sua, cum multa oppida barbari expugnassent, alia obsiderent. Ubique, etc.

^d M., Erybolum.

^e A., esset.

mitate ^a nutabat. Cum esset ergo juvenculus Julianus, A jussu ei imperator ut praefer consilium ducum nihil moliri praesumeret. Cumque duces accepta potestate negligerent, et propterea barbari superarent, tunc Julianus duces quidem deliciis vacare permisit: sumens autem milites, eisque spolia interemptorum hostium compromittens, militem vincendi barbaros fecit, et amore suum apud milites collocavit. Fertur itaque quod dum in quamdam civitatem fuisset ingressus, corona laurea, quibus solent civitates ornari, inter columnas pendens, rupto fune, super caput ejus deculit, cumque aptissime coronavit. Quo facto, cuncti clamare quia ei signum foret imperii. Interea Julianus, cum apud imperatorem de ducum negligentia quaereretur, alter armorum militum magister, ejus alacritati conveniens, ejus ministerio cum barbaris fiducialiter est congressus. Et dum illi per legatos litteras imperatoris eos ad provincias invitantis ostenderent, tunc ille legatos eorum misit in vincula; factaque congressione cum modicis copiis Romanorum apud Argentoratam Galliae urbem ingentes copias hostium exstinxit. Stabant acervi montium similes, fluebat cruor fluminum modo, captus rex nobilis ^b Chonodumarus, et Constantio missus, fusi omnes optimates, redditus fines Romanae possessionis. Ac postmodum cum Alamannis apud Rhenum fluvium residentibus dimicans, potentissimum eorum regem Bodoumarium cepit, claraque victoria decoratus, cum mediocritate vitae, atque mansuetudine militibus praeesset, ab eis appellatur Augustus. Cumque corona decesset imperialis, unus signa portantium, torquem quem habebat in collo sumens, Juliani capiti circumposuit.

JULIANUS.

Hoc ergo modo Julianus imperator est factus. Hoc facto, nihil de Constantio cogitans, judices ab illo factos honoribus mulcebat, et ad illius invidiam litteras proferebat, quibus ostenderet eum, propter bellum contra Magnentium gestum, in Romanorum terras barbaros induxisse. Hunc Constantius urgere legationibus, ut in statum nomenque pristinum revertatur. Julianus mandatis mollioribus refert se sub nomine celsi imperii multo officiosius pariturum. Igitur Julianus repente religione mutata, cum prius Christianus esse putaretur, semetipsum pontificem nominabat, et veniens ad templa paganorum sacrificabat, suadebatque subjectis talia colere, et Christianorum baptismata, sacrificia, et innovationibus, quas expiationes pagani vocant, et sanguine immolationum studebat abluere, et abrenuntiare Chri-

stianae professioni. Cumque Constantius propter bellum Persicum Antiochiae moraretur, sperans ille quia sine bello posset Illyricum detinere, ad eos agebat iter, dicens se velle Constantio satisfacere, tanquam non sponte, sed voluntate militum insulas imperii suscepisset. Dicitur itaque, dum ad hos terminos accessisset, vindemia jam collecta circa occasum Pleiadum, uvas denno fuisse prolatas, insuper etiam imbrem ex aere descendente in ejus vestem simul, ac caeterorum, singulus crucis signacula guttulas formasse. Hoc facto videbatur et ipsi, et aliis, quia botris extra tempus illatis, bonum ei panderetur indicium, imber autem caede vestem super quam ceciderat roboraret. Alii vero dicebant uvarum signum praeter tempus significare perditionem imperatoris, ad instar hujusmodi botrorum, et parvi temporis fore ejus imperium. Porro de cruce dicebant, praemittere hoc signum, quia sit caeleste dogma Christianorum, et oporteat signari cunctos crucis signaculo. Cum audisset itaque Constantius contra se venire Julianum, instructione belli Parthici detecta, Constantinopolim veniebat. Cumque iter faciens magis magisque ardens dolore, atque ut erat talium impatiens, acriter festinaret, in radicibus Tauri montis, apud oppidum Mopsocrenen inter Ciliciam et Cappadociam febris acerrima, quam indignatio nimia vigiliis augebat, interitit ut Nonas Novembris, consulatu Tauri et Florentii, anno imperii tricesimo octavo, aetatis quinto et sexagesimo. Ex quibus tredecim cum patre regnavit, viginti quatuor post illum, id est, septem solus, cum fratribus atque Magnentio sedecim, meruitque inter divos referri. Eodem tempore, magno terrae motu Constantinopolis pars diruta est. Isle fuit vir egregie tranquillitatis, placidus, nimium amicis et familiaribus credens, mox etiam uxoribus deditior, qui tamen in primis se imperii annis ingenti modestia egerit. Familiarium etiam locupletator, neque inhonorans, quorum laboriosa expertus fuisset officia. Ad severitatem tamen propensior, si suspicio imperii moveretur, ^d mitis fuit alias, felix bellis civilibus, externis lacrymabilis, mirus artifex in sagittis, a cibo, vinoque, et somno multum temperans, patiens laboris, facundiae cupidus, quam cum assequi ingenti non valeret tarditate, aliis invadebat, spadonum, aulicorum, vernaculorumque amoris deditus, uxorumque quibus contentus, nulla libidine transversa, aut injusta polluebatur. Sed ex conjugibus, quas plurimas sortitus est, praecipue Eusebian dilexit, decoram quidem, verum per Adamantias, et Gorgonias, et alia importuna

^b Ms., Nodoumarus.

^c A., inhonorans sinens.

^a A.: Nutaret, a quo modicis copiis apud Argentoratam Galliae urbem ingentes Alemannorum copiae extinctae sunt. Rex nobiliss. captus, Galliae restituit. Multa postea per eundem Julianum egregia adversus barbaros gesta sunt, submoti ultra Rhenum Germani, et finibus suis Rom. in p. restitutum, neque multo post cum Germaniciani exercitus a Galliarum praesidio tolleretur, consensu militum Julianus factus est Aug. Interjunctoque anno ad Illyricum obtinendum profectus est, Constantio Parthicis praetis occupato, qui rebus cognitis ad bellum civile conversus in itinere obiit inter Ciliciam Cappadociamque, anno imp. octavo et tricesimo, aetatis 45, meruitque inter divos referri. Vir, etc.

^d A.: Mitis alias, et ejus in civilibus, magis quam in externis bellis sit laudanda fortuna. Hinc Julianus rerum positus est, ingentique apparatu Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque intersui, aliqua oppida, et castella Persarum in ditionem accepit, vel vi oppugnavit, Assyriamque populatus castra apud Ctesiphontem stativa aliquandiu habuit, remansaque victor, dum se inconsultius praetis inserit, hostili manu interfectus est vi Kal. Julias, in p. anno 7, aetatis altero et trigesimo, atque inter divos relatus est. Vir egreg., etc.

ministeria, vexantem famam viri contra quam seminis modestioribus mos est, quarum sæpe præcepta maritos juvant. Namque, ut cæteras omittam, Pompeia Plotina, incredibile dictu est, quantum auxerit gloriam Trojani, cujus procuratores cum calumniis provincias agitent, adeo ut unus ex his diceretur locupletum quemque ita convenire: « Quæ habes? Unde habes? » tertium, « Pone quod habes, » illa conjugem corripuit, atque increpans quod laudis suæ esset incuriosus, talem reddidit postea, ut exactiones improbas detestans, fiscum lienem vocaret, quod eo crescente reliqui artus tabescant.

Igitur defuncto Constantio, Julianus jam Thracas obtinebat, et deinceps Constantinopolim veniens appellatus est Augustus. Interea dum Constantinopolim fuisset ingressus, cæpit cogitare sibi populum complacere, et eorum favorem decenter acquirere: quod hac arte fecit. Bene namque sciebat Constantium ab omnibus populis nomen consubstantialitatis amplectentibus odiri: ob quam rem ab ecclesiis videbantur exclusi, et episcopi confiscati, exilioque directi. Simul etiam noverat et paganos fuisse contristatos prohibitione sacrificiorum, et desiderare adipisci tempus, quo eorum aperirentur templa, ut haberent idolis immolandi licentiam. Sic igitur utrumque populum mæroribus vulneratum a defuncto cognoscens, et communiter omnes eunuchorum violentia, et præcipue Eusebii Nicomediensis episcopi rapinis ingemiscentes, qui suam sedem reliquerat, et Constantinopolitanam invaserat: Julianus ita apud omnes semetipsam artificioso velamine commendabat. Et aliis Christianis quidem amare se fingebat, aliis autem paganis per vanam gloriam largus erat, omnibus tamen qualis esset in commune religione monstrabat. Et primum quidem crudelitati Constantii circa subiectos derogans, et eam coram universo populo redarguens, jubet episcopos exsilio deportatos evocari, et confiscatas eorum redditus substantias. Tempia quoque paganorum velociter suos necessarios præcepit aperire, eos autem qui fuerant ab eunuchis oppressi, recipere, quæ male ab eis fuerant abjecta sancivit. Eusebium vero præsidem imperiali cubiculo morte damnavit, non solum quia multos oppresserat, sed quia Gallum quoque fratrem ejus consilio audierat interemptum. Et corpus quidem Constantii regio honore sepelivit. Ejecit vero e palatio eunuchos, tonsores, et coquos: eunuchos quidem, quia uxor ejus obierat, post quam non duxit aliam; coquos autem, eo quod cibis simplicibus uteretur; tonsores vero, quia multis, inquit, sufficit unus. Scripturam autem plurimos antiquæ fortunæ restituens, reliquis eorum mercedem scripturæ dare præcepit. Abscidit quoque etiam publicum cursum mularum et caballorum. Hac ejus opera laudant pauci, vituperant multi. Is enim etiam noctibus vigilans conscribebat libros, et descendens in senatu publice recitabat. Solus enim imperatorum a Julio Cæsare in curia senatus recitavit orationes. Honorabat disciplinarum cultores, maxime philosophantes. Habebat autem plurimum vanæ gloriæ vitium, et in oratione, quam de Cæsaribus scripserat, cunctos ante se principes la-

A ceravit. Hac ergo arrogantia motus, etiam contra Christianos conscripsit libros. Ut ergo coquos atque tonores expelleret, opus philosophi, non tamen imperatoris egit; ut detraheret, atque laceraret, nec philosophi, nec principis fuit. Igitur Julianus dudum studens Paganitatem in omni sua diuione dilatare, et Christianitatem exterminari, primum quidem Galilæorum filius (sic enim Salvatoris nostri cultores denominabat) præcepit ne poetarum aut philosophorum legerent disciplinas. Propriis, inquit, pennis vulneramur secundum proverbium, ex nostris enim armati conscriptionibus, contra nos bella suscipiunt. Et templa quidem erant aperta, sacrificiaque Paganorum per civitates secundum voluntatem illius procedebant; ipse autem æstabat, ne fervor ejus Christianorum abundantia frustraretur. Et maxime pulsabatur, quia multi sacerdotum suorum Christianas habebant uxores, et filios et servos. Arbitratus autem Christianitatis statum ex vita bona et conversatione consistere, studuit ubique templa paganorum instructione et ordine Christianæ religionis ornare sedibus atque processionibus: Paganorum dogmatibus atque monitionibus lectores suæ superstitionis instituit, adinstar clericorum, ut horas certas, et dies, et orationes solemniter observarent, præcipiens pariter habere curas virorum atque mulierum philosophare scientes, habitaculis peregrinorum et pauperum, aliaque providentia circa egenos exhibita, paganorum religionem componere, et pietatis habere nomen. Si quis autem sponte vel inritus peccaret, secundum traditionem Christianorum instituit, ut post penitentiam mediocrem constitutionem sustineret correptionem. Præcipue vero zelatus dicitur notas litterarum episcopaliū, quibus solent alterutris scribentes commendare peregrinos, et ubi profisciscuntur, et a quibus veniunt modis omnibus indicare, et solatia promereri, tanquam noti et amici sint, testimonio directi signaculi. Hac considerans festinabat, ut pagani Christianorum consuescerent officiis. Scribens enim Arsabo pontifici Galatiæ tali modo epistolam: « Paganorum, inquit, ritus nondum agitur secundum intentionem nostram, propter cultores ejus in negligentia positos. Nam deorum claritas, magnitudo, atque sublimitas, omni ratione, omnique spe major est; sed propitii sint nostris animis dii, propter negligentiam quam habemus, cum illorum providentia in parvo tempore tanta facta mutatio sit, quantam nec orare primitus quicunque præsumperat. Cur ergo credimus hoc posse sufficere, neque respicimus quemadmodum superstitionem Christianorum auxit cura peregrinorum, et circa sepulturas, et mortuos multa solatia, honestaque conversationis studia, non vera, sed ficta. Quas res arbitror sub veritate apud nos debere geri. Non itaque fas est te solum talem esse, sed omnes absolute circa Galatiam sacerdotes, quos aut deprecare, aut oratione flecte, aut certe festinanter a sacerdotali ministerio remove, nisi diis cum conjugibus, et filiis, atque servis, colla submiserint, non ferentes ulterius eorum servos aut filios hoc facere, contemnentes autem Galilæos impie contra deos agentes, et impietates pietatibus præponentes. Deinde cunctos admone, ut sacerdos neque ad specta-

cula procedat, neque in tabernis bibat, aut cuilibet arti, aut operibus turpibus, aut impudentibus præsit. Qui obediunt honorentur, inobedientes expelle. Xenodochia constitue per singulas civitates, ut nostra peregrini clementia perfuantur, non tantum nostri, sed etiam extranei pecuniis indigentes. Ut autem habeas unde fiat, interim decrevi singulis annis triginta millia modios tritici per universam dari Galatiam, et sexaginta millia vini sextarios. Horum quinta pars pauperibus templa observantibus debet expendi, reliqua peregrinis, indigentibusque distribui. Turpe namque est ut Judeos quidem non abjiciant, sed potius nutrant impij Galilæi et suos pariter et nostros, nostri vero nostrorum solatio deserantur. Quapropter doce etiam collationes facere paganos ad talia ministeria, paganorumque vicos offerre diis primitias frugum, eosque hujusmodi benefactis institue, docens eos hoc opus olim fuisse nostrorum. Homerus enim hoc probat, introducens Eumenem talia facientem. Nos ergo neque bona nostrorum imitamur, sed aliis remittimus, negligentia non confusi, magis autem deorum reverentiam respuentes. Si igitur hæc te facientem cognovero, ego lætitia plenus ero. Præsides provinciarum rarius domi suscipe, frequenter eis scripta transmittit. Ingressentibus eis civitatem, nullus sacerdotum occurrat. Cumque ad templa venerint deorum, intra januas eis nemo præcedat militum, aut sorte præcedentium officiorum, sed qui voluerit subsequatur. Cumque ad ipsum limen templi pervenerit, privatus existat. Tu enim, sicut nosti, iudex intus es. Hoc enim etiam sacra sanctio videtur exigere. Obedientes igitur pro veritate pii sint, reluctantes vanæ gloriæ compri-mantur. Quid enim patiatur, aut quod mereatur auxilium, qui matrem deorum propitiâ habere noluerit? Qui ergo eam neglexerint, non solum sine querela non erunt, sed etiam nostræ indignationis impetum sustinebunt. Neque enim fas est ut illi parcaur, qui deos habuerit inimicos. Suade siquidem eis ut si mea voluerint frui tuitione, omnes matri deorum studeant offerre culturam. Hæc itaque faciens imperator ad destructionem Christianorum, neque subjectis prævaluit, et aperte Christianis vim parare erubuit. Inter hæc ut ad paganitatem milites insuescerent, studuit ad priscum schema reformare signum illud labarum sublimius Romanorum, quod Constantinus, sicut prædictum est, in crucis formam mutarerat. Verum in publicis imaginibus depingebat Jovem quasi de cælo sibi coronam et purpuram deferentem, Mercurium et Martem in se respicientes, velut pro testimonio sapientis et fortis. Et hoc agebat imaginibus, ut sub occasione imperii latenter adorarentur dii, et hoc modo subjecti clanculo fallerentur. Arbitrabatur enim quia si hoc sponte eis imponeret, postea que vellet imple-ret; si vero respuentes agnosceret, venia sublata torqueret, tanquam circa Romam solemniter reluctantes, et in republica, atque ipso imperio delinquentes. Pauci siquidem etiam pænis subditi, cognoverunt dolum, quia, sicut moris erat, adorare noluerunt. Turba vero, ut assolet, per ignorantiam simpliciter imagines adorabat, quod tamen imperatori nihil profuit. Cumque multa excogitaret, quibus

A paganorum ritus extolleret, invenit modum qui plurimis Christianis militibus claræ virtutis coronam dedit. Cum venisset itaque tempus quo imperialia milites solent dona percipere (hoc enim agitur plerumque die Kalendarum Januariarum, et natali principum, et urbium regiarum), exquisivit quatenus eos simpliciter ex prisca consuetudine fallere potuisset. Jussitque ut unusquisque ad manus imperatoris accedentium, ab officiis admonitus, primo incensum offerret (erat enim ante eum thus positum, et ara) secundum antiquam Rom. consuetudinem. Tunc alij quidem licenter suam ostenderunt fortitudinem, et neque incensum offerre, neque donum accipere passi sunt. Alii vero, occasione legis et antiquitatis, neque mente perceperunt, quod committere peccatum. Verum alij propter lucrum capti, aut timore perturbati, sen jussione repentina conclusi, licet intellexerint, tamen paganitatem declinare non potuerunt. Plurimi siquidem per ignorantiam decepti, dum inter cibos, ut assolet, et pocula invocarent in alterutros Christianum, respondens quidam dixit: Quid patimini invocantes Christum, quem ante paululum denegastis, dum donum ab imperante percipientes, thus in ignem mitteretis? Cumque hoc milites audissent, et quod gesserant agnoscerent, statim exsistentes, publice currebant, atque impetu facto clamabant, Deumque suum et cunctos homines testabantur se Christianos esse, et in eo nomine permanere, atque per ignorantiam se fecisse, et, si dici posset, solam manum paganam esse, conscientiam vero nihil simul egisse. Cumque venissent ad principem, C projecerunt aurum quod acceperant, et forti voce poscebant ut reciperet quod dedisset, et occideret illos. Sic enim penitentiam agere satebantur, eo quod improvide eorum dextera peccasset, et studere propter Christum totum corpus pæne tradere. Cumque Julianus talia audisset, furore commotus, præcepit capita eorum incidere, et cum ducerentur ad mortem, sequente populo, et mirante virtutem eorum pro pietate susceptam, venerunt ad locum quo rei puniri solent. Tunc spiculatorem rogavit senior omnium, ut ante omnes caput cuiusdam nomine Romani adhuc adolescentis absunderet, ne dum aliorum respiceret mortem, frangeretur. Cumque ille genua fixisset in terra, et spiculator gladium evaginasset, venit repente nuntius clamore prohibens necem. Porro juvenculus ille occisione privatus ait: Non fuit D Romanus dignus ut Christi martyr appellaretur. Et licet sanguinem malignus imperator prohibuisset effundi, ductus invidia, verumtamen non eos in civitatibus habitare permisit, sed ad ultima Romanorum loca exsilio destinavit. Postea vero præcepit ut qui sacrificare noluerint, in palatio non intrarent, et neque collegio, neque foro eos, neque arbitrio, neque ulla dignitate, nec qualibet communione participare jussit. Interea Julianus, dum Constantinopoli apud Fortunam sacrificaret, accessit ad eum Mares episcopus Chalcedone, et publice impium, ac sine Deo, apostatanque vocavit. Ille vero solam ei impropere ferebat caritatem. Erat enim senex, et pro imbecillitate oculorum manu alterius agebatur. Super hæc etiam volens lacerare eum, consuevit dixit: Neque Galilæus Deus tuus curare te potest. Respondens vero

Mares: Ego quidem Deo mea gratias ago pro cecitate, quia hoc ideo gestum est in me, ne te videam pietate nudatum. Imperator autem nihil respondens abscessit. Sic enim putabas potius roborari paganitatem, si se patientem ac militem erga Christianos demonstrasset. Igitur dum Persarum mortuum cognovissent fuisse Constantium, capta fiducia venerunt ad terminos Romanorum, denuntiantes bellum. Ob quam rem Romanas vires contractas undique Julianus adrexit, ut ad destinationem secum traheret perditionem, misitque in Delphos, et Delum, atque Dodonem, ad percipienda responsa, si expeditet ei bella suscipere. Tunc universi rates, et pugnandi fiduciam dabant, et victoriam promittebant. Unum vero responsum pro exemplo mendacii vel seductionis inserere non pigebit. Est enim huiusmodi: Nunc omnes aggredimur dei victoria tropaeum referentes circa fluvium Tigrem. Horum ego dux ero belligerator Mars. Horum itaque carminum ridiculum convenit divulgare, qui rationalem dominum Musarumque principem Pythium eum vocant. Ego autem mendacium seductionibus ejus inveniens inditum, ingemisco. Tigrem namque fluvium Tigrim voluit appellare; quoniam Tigris ejus est nominativus, et per Assyriorum arva diacurrens, in Persicum sinum descendit. Per hac ergo responsa deceptus infelix et victoriam mente somniabat, et post Parthicum triumphum pugnam Galileis inferre parabat. Multos itaque viros, castraque detinens jam etiam civitates capiebat, Assyriamque depopulatus, castra apud Cleisiphontem civitatem habuit. In qua in tantum obsedit regem, ut crebris legationibus interetur, offerens dare suae patriae partem, si solum bello discederet, quod ille noluit, neque supplicantibus est miseris, neque mente percepit, quia vincere quidem bonum est, supervincere autem nimis invidiosum, credens praecipue magicis artibus, quas ei Maximus philosophus exhibebat, et arbitratus Alexandri Macedonis se gloriam percepturum, aut certe patiorum. Putabat enim, secundum Pythagoream Platonisque sententiam, ex mutatione corporum Alexandri animam possidere, aut esse potius in alio corpore alium Alexandrum. Ob hanc itaque causam Persarum regis noluit preces admittere. Interea cum in deserto loco captivorum primo habuisset ducatum, postea quidam senior transfuga, sub schemate proditoris, se ei compendiosum iter ostendere compromisit. Cumque tribus diebus ambulantes ad majorem solitudinem venissent, in insidias inciderunt. Statim illum quidem senem sustibus occiderunt, contentem se hoc fecisse pro patriae libertate, et libenter omnia tormenta sustinere. Cumque eum Parthi hinc urgerent, et castris jam positus, arrepto tantum clypeo procurrit. Cumque sic inconsulto ardore nititur ordines ad praelium componere, ab uno ex hostibus, et quidem fugiente, conto percutitur. Relatusque in tabernaculum, rursum ad hortandos suos egressus, paulatim sanguine

A vaenatus, circa noctis fere medium defecit. Quidam autem dicunt jaculum repente delatum discurrere per brachium ejus in latus immersum esse. Qui vero iustissimum intulit vulnus, hactenus ignoratur. Sed alii quendam invisibilem virtutum esse ferunt, alii vero unum pastorem Ismaelitarum, alii militem fame et itinere fatigatum. Sed sive homo, sive angelus fuerit, palam est quod divinis jussionibus ministravit. Calistus autem, qui inter sanctiores tunc imperatoris militabat, et heroico versu ejus conscripsit historiam, ait eum vulneratum a daemonem. Libanius vero Sophista Syrus, inter ceteras laudes, quas de vita ejus scripsit, in fine libri, sic ait: O Daemonum alumne, daemonumque discipule, et daemonum observator! Julianus ergo quarto consulatu suo, quem egerat cum Sallustio, vii Kalendas Julii interijt, anno imperii sui tertio, septimo vero ex quo Caesar a Constantio fuerat ordinatus, vitae anno trigesimo primo. Post cujus mortem ejus magiae Carris compertae sunt. Per hanc agens, quoniam per Edessam pro pie religionis cultu transire noluerat, in templum, quod a paganis colitur, est ingressus. Ubi dum quadam cum suis consortibus sacrilega celebrasset, januas et claustra disposuit, et quosdam ibi milites observare praecipit ut interior nullus accederet, donec ipse remearet. Cumque mortuus fuisset Julianus, et Jovianus pius successisset, ingredienti in templum, invenerunt mulierem a capillis appensam extensas habentem manus, cujus uterum aperuerat, ut Persarum victoriam in jecore ejus inspiceret. In qua urbe, cum ejus nuntius fuisset interitus, publicam cunei habuere festivitatem, et non solum in ecclesiis, et sepulcris martyrum exultabant, sed etiam in theatris victoriam praedicabant cum sacerdotibus exultantes. Communiter enim clamabant omnes: Maxime fame, ubi sum vaticinia tua? Vivit Deus, et Christus ejus. Hic fuit vir egregius, et reprob. insigniter moderaturus, si per fata licuisset, liberalibus disciplinis apprime eruditus. Aequare enim philosophos et Graecorum sapientissimos, facundia ingenti, usu promptior, memoriae tenacissima, atque amplissima, in amicos liberalis, sed minus diligens quam principem decuit, corpore validus quidem, sed brevis fuit, barba prolixa, oculi currentes huc illucque directi, in provinciales justissimus, et tributorum, quantum fieri posset, repressor, civilis in cunctos, mediocrem habens perarari curam, gloriae avidus, ac per eam animi plerumque immodici, nimis Christianae religionis insecutor, perinde tamen, ut a cruore abstinere. M. Antonino non absimilis, quem etiam emulari studebat, cultus numinum superstitiosus. Praefatus consulo sese de imperio nihil mandare, ne (uti solet in multitudine discrepantibus studiis amicorum) ex invidia regni praediscordia exercitus periculum pararet. Audax plusquam imperatorem decet, cui salus propria, cum semper ad securitatem

A.: Eruditus, Graecis doctior, atque adeo ut Latina eruditione quamquam cum Graeca scientia conveniret, facundia, etc.

B.: A., et prompta.

C.: A.: Amplissima. In quibusdam philosophis propior

In amicos, etc.

D.: Decuit. Fuerunt enim nonnulli qui vulnera gloriae ejus inferrent. In provinciales, etc.

E.: A., Marcio Antonio.

F.: A. Jovianus genitus, etc.

omnium, tum in bello maxime servanda est. Ita illum cupido gloriæ flagrantior pervicerat, ut neque terræ motu, neque plerisque præcægiis, quibus retabatur Persidem petere, adductus sit finem ponere ardori, ac ne noctu quidem visus ingens globus cælo lapsus ante diem belli, cautum præstitit.

JOVIANUS.

Igitur altera die absque omni dilatione Joviano infusus imperato is imponunt. Erat enim vir fortis, et nobilis, et illo tempore Millenarius, quo Julianus electionem militibus lege proposuit, ut aut sacrificarent, aut militia cederent. Qui cingulum magis elegit amittere quam imperatoris præceptionibus impiis obedire. Hunc ergo tunc Julianus propter belli necessitatem inter viros militares habebat, qui cum violenter a militibus ad imperium traheretur, clamabat dicens non se velle paganis hominibus imperare, cum ipse Christianus existeret. Cumque vox omnium communiter proclamasset, dicens tum se quoque esse Christianos, suscepit imperium. Is exercitum in Perside inopia laborante, pacem cum Sapore rege Persarum, necessariam quidem, sed ignobilem, fecit, mutatis finibus, ac nonnulla imperii Romani parte tradita, quod ante eum, ex quo Romanum imperium conditum erat, nunquam accidit. Quin etiam legiones nostræ, ita et apud Caudium per Pontium ducem Samnitium, et in Hispania apud Numantiam, et in Numidia sub jugum missæ sunt, ut nihil tamen finium traderetur. Ea pacis conditio non penitus reprehendenda foret, si fœderis necessitatem, tum cum integrum fuit, mutare voluisset, sicut a Romanis omnibus his bellis, quæcunque memoravi, factum est. Nam et Samnitibus,

^a A., exanimatum nimia cruditate, etc.

^b A., xiv Kal.

^c A., Jovianum. Illic insignis, etc.

^d A.: Studiosus ad obtinendum imperium, consensu exercitus lectus est. Commendatione partis militibus quam sua notior, qui jam turbatis rebus, exercitu quoque inopia laborante, uno a Persis atque altero prælio victus, pacem cum Sapore necessariam quidem, sed ignobilem, fecit, mutatis finibus, ac nonnulla imp. Rom. parte tradita, quod ante eum annis trecentum et duobus de viginti fere, ex quo Rom. imp. conditum erat, nunquam accidit; quin etiam legiones nostræ, et ita apud Samnium per Pontium Thelesinum, et Hispania apud Numantiam, et in Numidia, sub jugum missæ sunt, ut nihil tamen finium traderetur; ea pacis conditio non penitus reprehendenda foret, si fœderis necessitatem tum cum integrum fuit mutare voluisset, sicut a Romanis omnibus his bellis quæcunque memoravi factum est. Nam et Samnitibus, et Numantinis, et Numidis confestim bella illata sunt, neque pax rata fuit, sed dum æmulum imperii vereretur intra Orientem residens, gloriæ parum consuluit. Isque iter aggressus, neque Illyricum petens in Galatiæ finibus repentina morte obiit. Vir alias neque iners, neque imprudens.

A et Numantinis, et Numidis confestim bella illata sunt, neque pax rata fuit. Sed dum æmulum sui imperii veretur, intra Orientem residens, gloriæ parum consuluit. Tunc imperator discessit ab Antiochia, et venit ad Tarsum Ciliciæ, ibique corpus Juliani sepelivit honorifice. Et cum cuncta solemnia funeri ejus exhibuisset, designatus est consul una cum Varroniano filio suo. Dumque Constantinopolim festinaret, venit ad prædium nomine Dadastum, inter Galatiam et Bithyniam, ubi Themistius philosophus cum aliis senatoribus occurrens, consularem recitavit orationem. In prædicto namque prædio hiemis tempore languore constrictus repentina morte obiit. Multi ^a exanimatum et impetum opinantur, inter cœnandum enim nimium epulis indulserat; alii odore cubiculi, quod ex recenti tecorio calcis grave

B quiescentibus erat; quidam nimietate prunorum quas gravi frigore adoleri jusserat multas. Decessit imperii mense septimo, ^b xiii Kalend. Martii, ætatis, ut qui plurimum vel minimum tradunt, trigesimo et tertio anno, ac benignitate principum qui ei successerunt, inter divos relatus est. Hic fuit genitus patre Varroniano incola agri Singidonensis, provincie Pannoniæ. Ejus patri, cum liberos crebro amitteret, præceptum est somnio, eum qui jam instante uxoris partu edendus foret diceret ^c Jovianum. Fuit enim insignis corpore, lætus ingenio, litterarum ^d studiosus, nam et civilitati propior, et natura admodum liberalis, vir inter alias virtutes neque imprudens, neque iners. Cumque in Niceam Bithyniæ venisset exercitus, Valentinianum ordinavit imperatorem, v Kalend. Martii, virum optimum et apice principali dignissimum ^e.

Multi, etc., ut legitur supra, usque ad verba relatus est, quæ in Ambrosiano seqq. postposita leguntur, iisque statim addit: Nam et civilitate propria, et natura admodum liberalis fuit. Is status erat Romanæ rei Joviano eodem et Varroniano 700. anno U. C. 1118. Quia autem ad incyptos principes venerandosque perventum est, interim operi modum dabimus. Nam reliqua stylo majore dicenda sunt, quæ nunc, non tam prætermittimus quam ad majorem scribendi diligentiam reservamus.

^e In A.: Explicit lib. 1. Hucusque historiam Eutropius composuit, cui tamen aliqua Paulus Diaconus addidit. Ille decimus, et ultimus est Eutropii, quos Paulus Diaconus suos fecit, additis tamen subinde quibusdam. In Codice Ms. Hirsfelden., hæc erant subjuncta: Hucusque historiam Eutropius composuit; cum tamen aliqua Paulus Diaconus addidit, jubente domna Adilperga Christianissima Beneventi dactrice, conjugis domni **D** Archis sapientissimi et catholici principis. Deinceps quæ sequuntur idem Paulus ex diversis auctoribus proprio stylo conjunxit. Hæc in Ms. Porro Eutropium continuans P. Diaconus exstat, quem conferre poteris, lector, et videbis quantum auctor Miscellæ addiderit. Cassius.

LIBER DUODECIMUS.

VALENTINIANUS.

Anno ab Urbe condita ^a 1118, Valentinianus

^a A.: 58, e Pannonia Cibalensi editus, cum esset tribunus scutiariorum apud Niceam Augustus appellatus fratrem Valentem Constantinopoli in commu-

quadagesimus secundus ab Augusto imperator appellatus est, Iste fuit ^b Pannonius genero, de Cibala civitionem, etc.

^b Ms., Paulus a Pannonia Cibalensi. Ed. vulg. Cibaliensi.

tate. Cum esset tribunus scutariorum, tunc ei militum cura fuit commissa, eo quod probatissime noverat militarem disciplinam. Fuit enim vir magnanimus, et semper presenti fortuna melior apparebat, non modo fortitudine tantum, quantum prudentia, temperantia, atque iustitia, et corporis magnitudine præfulgebat. Sic enim fuit regalis, et urbanus, ut dum exercitus tentasset alium sociare consortem, ille respondisset, quod cantatur ab omnibus: Vestrum, inquit, fuit, o milites, imperatore non existente, mihi dare regimen imperii; verum ubi hoc ego suscepi, meum jam est, non est vestrum de rebus cogitare communibus. Cujus verba mirati milites, ejus secuti sunt voluntatem. Cumque Constantinopolim venisset post dies triginta imperii sui, fratrem Valentem in communionem regni assumpsit, largitus ei partes Orientales, sibi retentis Occidentales. Hujus pater Gratianus mediocri stirpe ortus apud Cibalas, Funarius appellatus est, eo quod venalitium funem portanti quinque milites nequiverint extorquere. Eo merito ascitus in militiam, usque ad præfecturæ prætorianæ potentiam ascendit. Ob cujus apud milites commendationem Valentiniano imperium allatum est. Qui cum sub Juliano Augusto Christianitatis integram fidem gereret, cum, ut dictum est, scutariorum tribunus esset, ingressus est cum Juliano in templum Fortunæ, et ministri templi ex utraque parte januarum stantes, aspersione aquæ, sicut ipsi dicebant, purgarent ingredientes, Valentinianus præcedens principem, aspersionis guttam sua vidit in chlamyde, et indignatus pugno percussit templi ministrum, dicens se maculatum potius quam mundatum. Quod respiciens Julianus, jussit eum in custodiam retrudi, dicens: Aut sacrificia idolis, aut militia excede. Qui sponte discessit. Nec mora, Juliano interfecto, Jovianoque mortuo, qui pro nomine Christi amiserat tribunatum, in locum persecutoris sui accepit imperium. Qui cum jam anno tertio imperium cum fratre Valente ageret, Gratianum filium, nec dum plene puberem, hortatu socrus et uxoris, Augustum creavit. Igitur Valentinianus, dum in initio regni sui de urbe Constantinopolitana per Thracias properaret Romam, tunc episcopi Hellespontii, Bithyniæ, et quicunque consubstantialem Patrem et Filium prædicabant, legatum miserunt ad eum Hypatium Heracleæ Perinthi episcopum, quatenus dignaretur ad emendationem dogmatis interesse. Is cum adisset imperatorem, et episcoporum legationem intimasset, respondens Valentinianus: Mihi, inquit, cum subjecio populo de hujusmodi negotiis curiose agere fas non est. Ut ergo videtur vobis sacerdotibus, facite. Tunc venientes apud Lampsacum, et duobus illis mensibus commorati, novissime irrita fecere, quæ ab Eudoxio et

A Acacio Constantinopoli sunt patrata, tenendamque fidem apud Seleuciam expositam decreverunt. Sed impius Valens, quæ apud Lampsacum gesta sunt, destruxit, et episcopos qui ibi convenerant, exsilio relegavit. Interea Valens in Antiochia plurimo tempore commoratus, omnibus licentiam dedit sua sacra celebrare, gentilibus scilicet, atque Judæis, necnon et omnibus hæreticis. Nam et gentiles festivitates agebant, dæmonibus ministrantes. Et post Julianum a Joviano idololatriæ vanitates extinctas, rursus florere permisit, et Jovis cultum, atque Dionysii, sacraque Cereri jam non in occulto tanquam sub pio imperatore celebrabant, sed per mediam plateam bacchantes ubique currebant. Illis tantummodo tunc princeps erat inimicus, qui apostolicam doctrinam prædicare videbantur. Eodem anno apud Atrebatas vera lana de nubibus pluvix mista deflavit, et Constantinopolim iv Nonas Junii grando miræ magnitudinis decedens nonnullos homines exstinxit. Quidam sane aiunt de Valente quod Dominica uxor ejus persuaserit ei ab orthodoxa fide, quam suus germanus crederet, recedere, et tam valenter Arii sensum sectari. Porro alii scribunt, quod postquam imperaverit, et ab Eudoxio rebaptizatus sit, juramento ei firmaverit in ipso baptismo cum Ario se sensurum, et Homousion minime recepturum. Interea Valente in Syria moram faciente, surrexit Constantinopolitane tyrannus Procopius nomine, qui parvo tempore multam sibi militiam catervans, festinabat adversum imperatorem, quod dum ei nuntiatum fuisset, paululum suum imperium retinuit. Cumque belli eventus interea parturiret, terræmotus factus est per universum orbem, ita ut Sicilia, et multarum insularum urbes concussæ et subrutæ, innumerabiles etiam populos ruinis oppresserint. Circa Bithyniam vero tam ingens fuit, ut Niceam subverteret urbem; sed etiam mare terminos suos immutavit, et in quibusdam locis tanto impetu inflavit, ut loca quæ pridem ambulari poterant riguerent. Ab aliis vero locis tantum recessit, ut arida tellus inveniretur. Sequenti autem anno Gratiani, Dagalaïsque consulu bella parantur. Cumque tyrannus Procopius de Constantinopoli egressus, castra moveret adversum imperatorem, audiens Valens venit ab Antiochia, et cum eo congressus est circa civitatem Phrygiæ Nacoliam. Et prima quidem pugna devictus est. Post paululum vero Procopium cepit, tradentibus eum Agelone, Gomarioque militibus, quos etiam postea inopinatis quibusdam suppliciis jussit expendi. Despicens enim iurandam, quod eis præbuerat, seris divinis crudeliter interemit. Tyrannum vero duabus vicinis arboribus flexis, singulos in eis pedes ejus ligari fecit, quæ dimissæ acrem repetentes, Procopium diriserunt. Eodem tempore dæmon quidam erroneus crudelitate

^a A. Imperium resistenti illatum, etc.

^b A. Esset, jussus ab imp. sacrilego, aut immolare idolis, aut militia excedere, sponte, etc.

^c A.: exstinxit. His diebus Procopius apud Constantinopolim tyrannidem invadens, apud Phrygiam Salutare extinctus est, plurimique ejus partis caesi, atque proscripti sunt. Circa hæc tempora terræmotus, etc.

^d A.: Ita mare litus egressum, ut Sicilia, etc.

^e A.: Oppresserint. Valens interea ab Eudoxio Ariane hæreseos episcopo baptizatus in sævissimam hæresim dilapsus est, conatusque Catholicos persequi fratris auctoritate compressus est. Ea tempestate Athanasius rex Gothorum Christianos in gente sua crudelissime persecutus, ad coronam martyrii sublimavit. Valentinianus etc.

Valentis abusus, ei persuasit ut perscrutaretur quis A disti iustitiæ convenire. Cumque post paucos dies post eum esset suscepturus imperium. Quam ob rem necromantiam fecit. Quibus artibus adimpletis, plurimos ille dæmon, non quidem aperte, sed obliqua fraude responsa proferens interemit. Nam cum de imperio consuleretur, quatuor litteras demonstravit ΘΕΟΔ dicens, hoc nomen post Valentem imperii culmen accipere. Quod dum ad aures pervenisset imperatoris, zelo ductus multos peremit, quos tyrannidem assumere iudicavit. Occidebantur itaque Theodori, Theoduli, Theodoti, et quicumque has litteras in capite sui nominis habuisset. Inter quos etiam Theodosius, vir fortis, ex Hispania provincia genus ducens, pater Theodosii, qui post imperio præfuit, occisus est. Hoc ergo timore plurimi sua nomina mutaverunt, quæ prius habuissent, negantes cum juramento, ut pericula declinarent. Interea Auxentio Ariano Mediolanensi episcopo defuncto, Valentinianus convocans episcopos, huiusmodi verba apud eos locutus est: Nostis aperte, eruditi quippe divinis eloquiis, qualem oporteat esse pontificem, quia non decet eum verbo solum, sed etiam conversatione gubernare subjectos, et totius se imitatore virtutis ostendere, testemque doctrinæ conversationem bonam habere. Talem itaque eligite, et in pontificali constituite sede, cui et nos qui gubernamus imperium, sincere capita nostra submittamus, et ejus monita, dum tanquam homines deliquerimus, necessario veluti curantis medicamenta suscipiamus. Hoc cum dixisset imperator, petiit synodus ut magis ipse decerneret, sapiens, et pius existens. At ille: Super vos, inquit, est talis electio. Vos enim gratia divina potius, et illo splendore fulgentes, melius poteritis eligere. Tunc sacerdotes congressi, de episcopali sede tractabant. Verum civitatis habitatores, ut assolet, tumultus faciebant, alii hunc, alii illum ordinari cupientes. Qui enim erant de Ariani Auxentii secta, similem sibi fieri concertabant, rursus orthodoxi sui dogmatis nitebantur habere episcopum. Hanc seditionem Ambrosius, cui tunc fuerat presidialis cura commissa, cognoscens, et metuens ne quid in urbe consurgeret, ad ecclesiam confestim accessit. At illi cessante seditione communem dederunt vocem, petentes ut pastor gregis ordinaretur Ambrosius, qui nondum fuerat baptizatus. Hoc imperator agnoscens, repente jussit baptizari, et tanquam dignum virum ordinari pontificem. Noverat enim ejus certiore omni pondere voluntatem, et totius regulæ decreta subtiliora, arbitratus etiam diuinum in eo esse iudicium, dum in ejus electione etiam pars contraria consonaret. Is ergo sacri baptismatis dono potius, gratiam quoque simul suscepit episcopatus. Quo facto optimus imperator hunc hymnum Salvatori, et Domino obtulisse fertur: Gratias, inquit, tibi ago, Domine omnipotens et Salvator noster, quia huic viro ego quidem commisi corpora, tu autem animas, et meam electionem osten-

sanctus Ambrosius cum multa fiducia apud imperatorem quereretur quia male a iudicibus agebatur, tunc imperator ait: Hanc, inquit, confidentiam tuam dudum novi, et aperte probans non solum non restiti, sed etiam in electione ordinationis tuæ socius fui. Festina itaque sanare, sicut in divina lege præcipitur, delicta animarum nostrarum. Igitur Valentinianus Saxones, gentem in Oceani litoribus et paludibus inviasitam, virtute atque agilitate terribilem, periculosam Romanis finibus, eruptionem magna mole meditantem, in ipsis Francorum finibus oppressit. Burgundionum quoque novorum hostium cæpit nomen novum, qui plusquam LXXX millia, ut fertur, armorum ripæ Rheni fluminis insederunt. Hos quondam subacta Germania interiore a Druso et Tiberio adoptivis filiis Cæsaris, per castra dispositos in magnam coaluisse gentem atque ita etiam nomen ex opere præsumpsisse, quia crebra per limitem habitacula constituta Durgos vulgo vocant, eorumque esse prævalidam, et perniciosam manum, Gallie hodieque testes sunt, in quibus præsumpta possessione consistunt, qui tamen non multo post tempore Christiani effecti sunt. Valentinus a inter hæc antequam tyrannidem invaderet, oppressus est. Valentinianus vero anno imperii sui undecimo, b cum Sauromatarum gens, quæ pusilla, et infima gens est, contra eum insurgens, sese per Pannonias diffudisset, easque c devastaret, belloque ab eo superata, apud Brigitionem oppidum d Quadorum legatis missis pacem expostularet: cum a legatis eorum sciscitaretur utrum Sauromatæ tales, et tam vilium corporum omnes existerent, respondentibus imperatori: Quia meliores eorum hic habes, et vides; tum validissime ille clamans ait: Atroxia Romanum imperium sustinet ad Valentinianum pertingens, si Sauromatæ tales existentes contra Romanos insurgunt. Ex animositate autem nimia, et plausu manuum vena corporis recisa, et plurimo erumpente sanguine, quæ Græco ἀρόλησις vocatur, voce amissa, sensu integer expiravit: quod quidem intemperantia cibi ac e securitate plures retulere; anno ætatis quinquagesimo et quinto, consulatu Gratiani et Equitii, xv Kalend. Decembris. Fuit autem imperator egregius, vultu e decorus, solers ingenio, animo f gravis, Aureliano similis, sermone cultissimus, quantum esset ad loquendum parvus, severus, vehemens, h infestus vitii, maximæque [F. leg. maxime] avaritiæ. Severitatem tamen ejus nimiam et parcitatem quidam crudelitatem et avaritiam interpretabantur. Acer in his quæ me moraturus sum, Adrianoque proximus, pingere venustissime, meminisse, nova arma meditari, fingere cera seu limo simulacra, prudenter uti locis, temporibus, sermone, atque, ut breviter concludam, si ei i infidis hominibus, quibus se quasi fidissimis prudentissimisque dederat, carere aut probatis eruditisque

a A., inter hæc in Britannia antequam, etc.

b A., cum Sarmatæ sese, etc. diffudissent.

c A., vastarent bellum in eos parum, dum apud, etc.

d A.: Squadorum legationi responderet, anno ævi quinto et quinquagesimo subita effusione sanguinis, quæ Græce apoplexis, etc.

a A., saturitate.

f A., decens.

g A., gravis, moribus Aureliano, etc.

h Ms., infestus.

i A., ædis.

monitoribus uti licuisset, perfectus haud dubie principis antipresset. Itaque eo mortuo Italiae milites sexto die post mortem ejus Valentinianum puerum ejus, filium adhuc quadriennem, auctore Equitio, et Merobande e propinquo, ubi cum matre fuerat allatum, creant imperatorem. Cujus imperium frater, et patruus, licet ingratis, quod eis ignorantibus factum sit, tamen postea susceperunt.

VALENS.

Anno ab Urbe condita 1128, Valens quadragesimus tertius imperium Orientis quatuor annis Valentinianus mortuo tenuit, Gratiano Valentiniani filio in Occidentali parte regnante, una cum Valentiniano fratre parvulo. Hic enim Valentinianus de Justina secunda uxore Valentiniani natus a erat, quam, jubente Severa conjuge priore, Valentinianus hoc modo duxisse probatur. Justus Justinæ pater, cum esset Piceni judex Constantii temporibus, vidit in somnis quomodo ex dextero femore imperialem purpuram gemitisset. Cumque visio per multos recitaretur, ad aures Constantii pervenit. At ille considerans somnium, tanquam imperator ex eo nasceretur, mittens occidit Justum, cujus filia Justina virgo permansit. Posteriore vero tempore pervenit ad notitiam Severæ, ad quam frequentius veniebat, et amabatur ab ea, ita ut etiam balneis cum ea uteretur. Cumque Severa secum lapentem Justinam diutius insperisset, pulchritudine virginis oblectata, et amore capta, dixit imperatori, quod eis esset speciosa Justina virgo, ut etiam ipsam decesset esse uxorem imperatoris. Valentinianus vero ejus sermone concepto, Justinam ducere tractabat uxorem, non tamen Severam abjicere, ex qua natus fuerat Gratianus. Legem itaque publice protulit per civitatem dispositam, ut omnes qui voluissent impuberes matrimonia suscipere. Nam ideo populosas fore gentes, quis hoc apud eas solenne est. Cumque posita lex haberetur, ipse Justinæ conjunctus est, ex qua natus est Valentinianus iste, et filiae trās, Justa, Grata, Galla. Quarum duas quidem in virginitate permanserunt. Gallam vero postea major Theodosius imperator duxit uxorem, ex qua Placidia ejus filia natus esse progenitis, quam postea de matris nomine Gallam cognomen accepit. Valens interea impietatem, quam dudum meditatus fuerat, operibus explens, lege data, ut monachi militarent, volentes per tribunos et milites suisibus interfici jussit. Quorum innumera multitudo, quæ per vastas tunc Egypti solitudines habitabat, arenasque diffusas, quæ propter sitim, ac sterilitatem, periculosissimamque serpentium abundantiam, conversatio humana non

esset, magna habitantium monachorum multitudo conpleverat, præcipueque apud Nitriam martyrii consecuta est palmam. Ac per singulas ubique provincias adversus catholicas Ecclesias, et rectæ fidei populos, diversa sunt illata incommoda. Interea in partibus Africae quidam Firmus sese, excitatis Maurorum gentibus, regem constituens, Africam Mauritaniamque vastavit. Cæsaream urbem nobilissimam Mauritanis do/o captam barbaris in prædā dedit. Contra quem Theodosius pater Theodosii, qui postmodum imperio præfuit, a comes, a Valentiniano majore missus, effusas Maurorum gentes multis præliis fudit, ipsum Firmum afflictum et oppressum ad mortem coegit. Qui postquam experientissima providentia totam cum Mauritania Africam composuisset, stimulante invidia jussus a Valente interfici, apud Carthaginem baptizari in remissionem peccatorum præoptavit. At postquam sacramentum Christi, quod quaesierat, exsecutus est, post gloriosam sæculi vitam, de vita æterna securus, percussori ultro jugulum præbuit. Circa hæc tempora Gothi trans Istrum constituti, civile bellum inter se duobus partibus commoverunt. Unius præerat Fridigerus, alterius Athalaricus. Fridigerus autem cum suis omnibus Arianus erat, Athalaricus vero cum suis paganus. Cumque prævaluisset Athalaricus, Fridigerus auxilium a Valente postulat, per Ulfiam episcopum suum Arianum, qui moratus sub Constantio fuerat cum Eudoxio et Acacio Arianis, qui etiam litteras Gothicas primus adinvenit, et Scripturas divinas in eam linguam convertit. Statim Valens præcepit Thracie militibus, ut Fridigerno auxilia commodarent. Hoc solatio victus Athalaricus etiam in fugam est conversus. Non post multum vero tempus denuo Gothi inter se compactis, Ulfias non solum Fridigerni Gothos, sed etiam Athalarici edocebat. Tunc Athalaricus religionem propriam violari dolens, multos ex suis Arianos factos supplicii tradidit, quos hactenus Ariani martyres appellabant. Quam ob rem Fridigerus cum suis occidentalem partem petiit, Athalaricus vero cum suo exercitu ibidem remansit. Hi vero, qui cum Fridigerno occidentales potuerant regiones, ab Occidente lingua patria Visigothi, id est, Occidentales Gothi, sunt appellati, hi vero qui cum Athalarico in propriis sedibus remanserant, Ostrogothi, id est, Orientales Gothi, sunt dicti. Ea tempestate gens Hunnorum din in propriis, et inaccessis clausa montibus, repentina rabie percita exarsit in Gothos, eosque conturbatos ab antiquis sedibus expulit. Nam hos, ut refert antiquitas, ita existisse comperimus, Filmer rex Gothorum Godarici magni filius, post egressum Scantie insulæ jam quinto

* A., post tenuisset. Anno, etc.

† A., 59.

‡ A.: Regnante, qui sibi Valentinianum fratrem parvulum admodum socium creandi imperii.

§ A.: Erat; nam Valentinianus senior, dudum laudante uxore sua pulchritudinem Justinæ, sibi eam sociavit in matrimonio fegesseque propter illam concessit, etc.

|| A.: Solenne est. Accepta ergo, ut diximus, Valentinianus Justinæ, edidit ex ipsa quatuor filios,

Valentinianum, quem sibi, ut præmisimus, Gratianus sociavit in regno, et Gratam, Justamque, et Gallam. Valens igitur impietatem, etc.

¶ A., solitudines effusa, præcipueque, etc.

‡ A., præfuit, pater, a Valentiniano, etc.

§ Ms. Francisci Pithæi. Cum comitacensi auxilio Theodos. magist. equitum.

|| A., fragit.

¶ A.: Præoptavit, ac demum gloriosa morte occumbens, percussori, etc.

loco tenens principatum Getharum, qui et terras Scythias cum sua gente introiit, reperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas Gothico sermone *Alyrmas* vocant, easque habens suspectas, de medio sui proturbavit, longeque ab exercitu suo fugatas, in solitudine coegit errare, quas silvestres homines, quos nonnulli *saunos phicarios* vocant, per desertum vagantes dum vidissent, et eorum complexibus in coitum emiscuissent [*F. emicuisent*], hoc genus ferocissimum ediderunt. Quod fuit primum inter paludes *Mæotidas*, minutum, tetrum, atque exile, quasi inhumanum genus, nec alia voce notum, nisi quod humani sermonis imaginem assignabat. Tali igitur stirpe Hunni creati, Gothorum finibus advenērunt. Nam et quos bello forsitan minime superabant, vultus sui terrore nimium pavorem ingerebant, et terribilitate fugabant. Eo quod erat ejus species pendente nigredinis, et velut quædam, si dici fas est, offa deformis, non facies, habensque magis puncta quam humina, quorum animi fiduciam torrens prodit aspectus, qui etiam in pignora primo die nata descēvunt. Nam viribus ferro genus secant, ut antequam lactis nutrimenta percipiant, vulneris cogant subire tolerantiam. Hinc imberbes senescunt, et sine venustate *ephebi* sunt, quia facies ferro sulcata tempestivam pistorum gratiam in cicatrices absunt. Exigui quidem forma, sed argutis motibus expediti, et ad equitandum promptissimi, scapulis latis, et ad arcus sagittasque parati, firmis cervicibus et superbia semper erecti. Hi vero sub hominum figura vivunt belluina sævitia. Quod genus expeditissimum multarumque nationum grassatorum, ut viderunt Gothi, transiit Danubio, fugientes, a Valente siue ulla facili pactione ^a suscepti sunt: tribuens eis terras Thraciarum ad habitandum, arbitratus præparatum solatium ab eis habere contra omnes barbaros, hac pro re milites de cætero negligebat, et eos qui dudum contra hostes elaboraverunt imperator despicebat. Etiam collatores suos præcepit provinciæ per vicos et civitates, per unumquemque militem octoginta solidos exigere. Hoc ergo fuit initium, ut in illo tempore Romania resp. calamitatibus subderetur. Barbari namque cum Thracias continuissent, licenter Romanorum vastabant provincias, depopulantes vicinas civitates. Interea Valens ab Antiochia Constantinopolim veniens, apud Bosphorum cognoscens Gothorum gentem commotam fuisse ad bellum, mox ad Valentinianum fratrem misit, solatia petens. At ille rescripsit ei quia religiosum non esset nec justum talem virum jura imperii regere, qui Deo rebellis existeret, sed magis esset justum ut ejus superbia sedaretur. Quod dum ille miserrimus agnovisset, licet majori necessitate constrictus, non tamen a sua nimietate cessavit, sed fuit veritati rebellis. Terentius igitur interim victor reversus est ab Armenia, vir optimus, et pietate

A decenter ornatus. Tunc ei jussit Valens poscere dona quæ vellet. At ille, quod decebat pium virum cogitare, respondit non aurum, non argentum, non prædium, non cingulum, se petere, neque domum, sed ut eis qui pro apostolica doctrina pericula sustinuerint una præberetur ecclesia. At ille petitionem ex scripto susceptam cognoscens disrupti, eumque alia postulare præcepit. Verum ille: Verba precum, inquit, suscipe, o imperator, et habeo donum, aliud vero non postulo. Intentionis mea iudex est universorum Iudex. Cum ergo Valens, Bosphoro trajecto, venisset in Thraciam, primum quidem Constantinopoli commoratus est, præparans bellum, deinde Trajanum magistrum cum expeditis contra Gothos destinavit, qui victus ignominiose est reversus, cui cum Valens molitiem exprobraret, respondit: Non ego victus sum, imperator, sed tu, qui contra Deum pugnas, et barbaris nutum ejus concessas. An nescis quos ab Ecclesiis expulisti, et quibus eas tradidisti? Interim barbari per Thracias discurrentes etiam Constantinopoleos suburbana incendiis ardibusque vastabant, non existente qui eis fortiter resistere prævaleret. Qui dum uque ad muros venissent urbis, officia civitas contra imperatorem murmurat. Ille sera peccati penitentia stimulatus, episcopos, ceterosque sanctos revocari de exiliis ^b imperavit. Circenses igitur agebantur ludi, et illi Valentem convitiis accumulabant invalidum, et bellorum fugacem, clamabant dicentes: Da arma, et nos pugnamus. Hinc ira accensus imperator in Idus Junii a Constantinopoli egressus est, interminans se penas pro injuriis, cum rediret, a Constantinopolitanis civibus exacturum, quod primi ^c ridebatur Procopio præbuisse solatium, ita ut civitatem oratio verere minaretur. Isacius vero sacer monachus tenens frenum equi regis Valentis, cum novissime egrediretur in præfium, ait ad eum: Quo vadis, imperator, adversum Deum pugnas, et Deum adversarium habens? Quam iratus carceri tradidit, mortem illi minatus si rediret, quemadmodum Michæ quondam Achab. Post congressionem autem ejus quidam ex suis confessi sunt, quod præceperit divinationes fieri de impetu belli, quod sibi imminerebat. Deduxit igitur Constantinopolitanos usque ad urbem Adrianopolim, quæ est in confinio Macedonia. Denique quinto decimo imperii sui anno, lacrymabile cum Gothis bellum commisit. Ad primum Gothorum impetum perturbatæ sunt Romanorum equitum turmae, nudatosque pedes deseruere. Qui mox equitatu hostium septi, ac sagittarum nubibus obruti, cum amentes metu huc illucque fugitarent, ^d funditus cæsi insequentium gladiis confisque periere. Ipse imperator sagitta ^e saucius, versusque in fugam, ob dolorem ^f nimium, dum de equo laberetur, in vilissima deportatus esset. Ubi supervenientibus Gothis, igne supposito, incendio

^a A.: Suscepti sunt. Deinde propter intolerabilem avaritiam Maximi Daicis, fame compulsi, in arma surgentes, victo Valente exercitu, sese per Thracias infudere, omnia cædibus incendiisque vastantes. Quibus cognitis, Valens Antiochia egressus cum adversus Gothos exercitum aptaret sera, etc.

^b A.: Imperavit. Denique lacrymabili cum Gothis bello commisso, ad primum, etc.

^c A., funditus interiere. Ipse, etc.

^d A., saucius est.

^e A., nimium, sæpe equo, etc.

* crematus est, v Idus Augusti, anno vitæ quinquagesimo, imperii anno cum fratre Valentiniano decimo tertio, post mortem ejus, annos duos, menses quinque, dies tredecim. In quo probanda hæc fuere. Fuit possessoribus, et cultoribus bonus, mutare judices rarus, in amicos fidus, irasci sine noxa, ac periculo cujusquam, sane valde timidus. Quidam autem dicunt quod divinus Isacius in carcere, dum cremaretur, fetores ejus divina gratia et munditia animo deprehenderit, prædixitque interemptionem ejus his qui secum erant, antequam nuntii advenissent, qui gesta prælii nuntiarent. Iusto itaque Dei judicio ab illis igne crematus est, quos igne perfidiæ succenderat, namque potentibus Gothis ut eis episcopos mitteret, a quibus fidei rudimenta susciperent, ille doctores Ariani dogmatis misit. Sicque ~~universa~~ gens illa Ariana effecta est. Gothi vero imperatore occiso denuo jam ^b securi, usque ad muros Constantinopoleos venientes, ejus suburbana vastabant. Quapropter cives qui arma tulerant, et portare valebant, quæ invenissent, hostibus, ut poterant, resistebant. Dominica vero uxor Valentis, præmia ex ærario publico bene pugnantis secundum consuetudinem militum ministrabat. Quibus etiam Saraceni præbuere solatia, quæ eorum Regina nomine Maria Romanorum federata direxerat.

GRATIANUS.

Anno ab Urbe condita 1132, Gratianus * XLIV ab Augusto post mortem Valentis sex annis imperium ^d tenuit. Igitur Gratianus admodum juvenis, cum inæstimabilem multitudinem hostium Rom. finibus infusam cerneret, fretus Christi potentia, longe impari militum numero sese in hostem dedit, et continuo apud * Argentoratum oppidum Galliarum formidolosissimum bellum incredibili felicitate confecit. Nam plusquam xxx millia Alamannorum, minimo Romanorum detrimento, in eo prælio interfecta ^f narrantur. Eo tempore in Galliis apud Turonos beatissimus Martinus multis lampadabat virtutibus, totoque orbe ^e doctrinis, et scientiæ lumine clari, apud Bethlehem civitatem ^b Palæstinæ Hieronymus presbyter, apud Hipponem civitatem Numidiæ Augustinus episcopus, radiabant. Porro Gratianus cum animadvertisset Thraciam Daciæque tanquam genitales terras possidentibus Gothis, Thyfalisque, atque omni pernicie atrocio-

ribus Hunnis, et Alanis, ¹ extremum omni Rom. imperio periculum instare, relicta Italia in Pannoniam venit. Ea tempestate Theodosius, iam propter parentum nobilitatem quam pro fortitudine propria nominalissimus habebatur, et ob hanc causam invidia similium judicum fatigatus, in Hispania morabatur, ubi et ortus fuerat, et nutritus. Cumque imperator quid faceret hæsiteret, quippe cum barbari elevati victoria inexpugnabiles esse viderentur, eadem provisione, qua quondam elegerat Nerva Hispanum virum Trajanum, per quem Resp. reparata est, ascivit et ipse nihilominus æque ab Hispania ⁱ Theodosium, et ejus ducatu credens Barbaros posse superari. Repente siquidem eum magistrum militum esse denuntians, cum exercitu ad barbaros destinavit. Itaque Theodosius afflictam Remp. ira Dei, credidit misericordia Dei reparandam. Omnem fiduciam sui ad opem Christi conferens, maximas illas Scythicas gentes, formidatasque cunctis majoribus, Alexandro quoque illi magno, sicut Pompeius, Corneliusque testati sunt, evitatas, ^k extunc extinctio Romano exercitu, Romanis armis, equis instructissimas, hoc est Alanos, Hunnos, Gothos, incunctanter ^l aggressus est. Barbari vero impetum non ferentes, suas acies reliquerunt, et illi quidem fugiebant, hi vero sequebantur, immensaque cædes tunc facta est barbarorum. Pauci vero, qui evaserant, latenter Istrum fluvium transierunt. Mox dux optimus, exercitu disperso per vicinas urbes, ipse velociter remeavit ad principem, ita ut ipse triumphorum suorum nuntius exstisset, quod tamen ipsi imperatori, dum miraretur factum, ^C incredibile videbatur. Invidi siquidem etiam eum fugiæ dicebant, et exercitum perdidisse. At ille derogantes sibi petiti dirigi, qui viderent multitudinem hostium peremptam. His verbis imperator flexus, direxit qui res actas inspicerent, eique nuntiarent. Porro dux optimus inter hæc divinam visionem vidit, et ab ipso omnium Deo aperte sibi monstratam conspexit. Viderat enim in somnis, quia sanctus Meletius Antiochiæ civitatis episcopus eum chlamidem vestiret imperialem, et corona caput ornaret. Hæc cum nocte vidisset, cuidam mane retulit amicorum. At ille clarum esse somnium dixit, et nihil ænigmaticum, nihil dubium continere. Cumque pauci transissent dies, qui pro victoriæ inspectione missi fuerant, remeaverunt, peremptaque hostium multa

^D lanum divino nutu episcopus cunctis fuisset electus, moxque catholico baptismate tinctus, præsul esset ordinatus, cumque pro fide catholica libros Gratiano imp. porrexisset, ac veneratione, qua debuerat susceptus esset, universa statim ad rectam fidem Italia repedavit. Eo tempore, etc.

^e A.: doctrinis et scientia clarus.

^b A.: Palæstinæ situs radiabat Hieronymus. Porro, etc.

ⁱ A.: extremum Romano omni.

^j A.: Theodosium, faventibus cunctis, apud Syrium purpura induit, etatis annum tertium trigessimumque agentem, Orientisque et Thraciæ simul imperit præfecit. Itaque, etc.

^k A.: at tunc, etc.

^l A.: aggressus, magnis, multisque præliis victi. Urbem Constantinopolim victor intravit.

* A.: Crematus est. Denique potentibus Gothis ut eis episcopos mitteret, a quibus fidei rudimenta susciperent, Valens doctores ad eos Ariani dogmatis misit, sicque universa illa gens effecta est Ariana. Iusto, etc.

^b A.: Securi, ad urbem properant Constantinopolitana, ubi tunc Dominica Augusta Valentis uxor, multa pecunia plebi largita, ab urbis vastatione hostem submovit, regnum cognatis fideliter viriliterque servavit. Anno, etc.

^c A.: XL.

^d A.: Tenuit, quamvis jamdudum ante eum patruo Valente, et cum Valentiniano fratre regnaret. Igitur, etc.

^e A.: Argentariam.

^f A.: Narrantur. Hoc denique ei recta fidei cultura tribuit. Nam cum usque ad id tempus Italia Ariana perfidiæ morbo langueret, post Auxentii seram mortem, eum Ambrosius ex pagano iudice, subito apud Medio-

milia narraverunt. Quam ob rem lætatus princeps Gratianus Theodosium, cunctis faventibus, apud Sirmium purpura induit, ætatis annum tricesimum et tertium agentem, Orientisque, et Thraciæ simul imperio præfecit, consulatu Ausonii, et Olibrii, XVIII Kal. Febr. Igitur Theodosius urbem Constantinopolim triumphans intravit. Et ne parvam ipsam Romani exercitus manum assidue bellando deterreret, fœdus cum ^a Athalarico rege Gothorum percussit. Athalaricus Constantinopolim venit ad Theodosium, quem ille mira animi jucunditate suscepit, et affectione. Denique cum urbem Athalaricus intrasset, et tam ædificia civitatis, quamque exornati quasi ad diem festum populi frequentiam cerneret, ac per singula inhæreret mente, cumque deinceps Imperatoris regiam ingressus obsequia, officiaque diversa conspiceret: Sine dubio, inquit, deus terrenus est imperator, contra quem quicumque manum levare nisus fuerit, ipse sui sanguinis reus erit. Nec mora tamen, superveniente invaletudine, rebus excessit humanis. Cujus exsequias Imperator ipse præcedens, digne eum tradidit sepulturæ. At universæ Gothorum gentes, rege defuncto, aspicientes virtutem, benignitatemque Theodosii, Romano sese imperio dederunt. In his etiam diebus ^b Parthi qui Juliano interfecto, aliisque imperatoribus sæpe victis, nunc etiam Valente acto, recentissimæ victoriæ satietatem cruda insultatione ructabant, ultro Constantinopolim ad Theodosium misere legatos, pacemque supplices poposcerunt, junctumque cum eis fœdus est. Interea Theodosius, causa fœderis a Gothis acceptis obsidibus, Thessalonicam venit. Ubi, cum in ægritudinem incurrisset, baptizari cupiens, Acolium ejus civitatis Episcopum requisivit, cujus fidei esset, quo respondente, quod Ariana pestis in Illyricum non valuisset accedere, sed inviolatam ab initio Nicæni concilii fidem conservarent, ille libenter verba ejus suscipiens, baptizatus atque ab ægritudine liberatus est. Inter hæc imperator Theodosius filium suum Arcadium designavit Augustum, consulatu Merobaudis secundo, et Saturnini, XIV Kalen. Februarii. In Italia vero puero satis existente Valentiniano, rerum curam Probus ex Consule præfectus habebat. Justina vero Valentiniani mater cum esset Ariana, vivo quidem marito lædere non præsumpsit orthodoxos; eo mortuo, et filio

^a A., Athanarico, quem semper ita nominat.

^b A.: Parthi, cæteraque barbaræ nationes Rom. prius nomini inimicæ ultro Constantinopolim ad Theodosium misere legatos, pacemque supplices poposcerunt, junctumque cum eis fœdus est. Interea cum Theodosius in Oriente, subactis barbarorum gentibus, Thracias tandem liberas ab hoste reddidisset, et Arcadium

A valde juvenculo, Mediolanum veniens Ambrosio erat infesta, ita ut cum juberet exsilio destinari. Cumque de ecclesia juberetur exire, Ambrosius ait: Ego sponte hoc non ago, ne lupis septa contradere videar, atque blasphemantibus Deum. Hic si placet occide, hoc loco mortem prona voluntate suscipiam. Ea tempestate Maximus, vir quidem ^c strenuus, et Augusto dignus, nisi contra sacramenti fidem per tyrannidem emerisset, in Britannia ab exercitu invitatus imperator creatus, in Galliam transit. At vero Gratianus, dum exercitum negligeret, et paucos ex Alanis, quos ingenti auro ad se transtulerat, veteri ac Romano militi anteferebat, adeoque barbarorum comitatu, et prope amicitia captus esset, ut nonnunquam eodem habitu iter faceret, odia contra se militum excitavit. ^B Maximus igitur ab infensis Gratiano militibus, et legionibus exceptus, eundem subita incursione perterritum atque in Italiam transire cupientem, dolis ^d circumventum interemit. Causa autem interfectionis ejus hæc fuit: Maximus enim opinionem misit in vulgus, quia uxor Gratiani suo viro festinaret occurrere, in Lugduno Galliæ civitate fluvium transeunti. Gratianus autem credens conjugem Creusam venire, quam nuper acceperat, non præcavens insidias, et veluti cæcus in foveam immanis hostis incurrit. Dum ergo venisset Gratianus quasi ad uxoris vehiculum, ex improvviso exsiliens Andragatius Gratianum interemit. Mortuus est autem consulatu Merobaudis et Saturnini, anno imperii decimoquinto, vitæ vicesimo nono. Mox Maximus Valentinianum Augustum cum matre Justina Italia expulsi in Illyricum. Deinde Constantinopolim venit, et a Theodosio paterna pietate susceptus, mox etiam imperio restitutus est. Fuit autem Gratianus Sirmii genitus, litteris hand mediocriter institutus: carmen facere, ornatè loqui, explicare controversias Rhetorum more: nihil aliud die, nocteque agere, nisi ^e spiculis meditari, summæque voluptatis, divinæque artis credere, destinata ferire, parcus cibi, somnique et vini, ac libidinis victor, cunctisque esset plenus bonis, si ad cognoscendam Reip. gerendæ scientiam animum intendisset, a qua prope alienus, non modo voluntate, sed etiam exercitio fuit, id est, plus fere lætus, quam sufficiebat, et plus verecundus, quam Reip. intererat.

^D filium suum consortem fecisset imperii, Maximus, vir, etc.

^c A., strenuus, et probus, atque Aug.

^d A.: circumventum interfecit ætatis annos novem et viginti habentem, fratremque ejus Valentinianum Aug. Italia expulsi. Valentinianus in Orientem refugiens a Theodosio paterna, etc.

^e A., quam spiculas meditari.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

THEODOSIUS.

Anno ab Urbe cond. ^a 1139, Theodosius genitus

^a A., 38. Ita et Ms. Paul. et vulgati.

^b Al., Honorio.

PATROL. XCV.

patre ^b Theodosio, matre Thermentia, ^c quadragesimus quintus ab Augusto, interfecto per Maximum Gra-

^c Al., 41 imperatorum, interfecto, etc.

tiano, imperium Romani orbis solus obtinuit, mansitque in eo annis undecim, cum jam in Orientis partibus sex annis Gratiano largiente et simul imperante ^a regnasset. Necessariisque causis ad bellum civile permotus, cum e duobus Augustis fratribus, unius interfecti ultionem; alterius restitutionem procuraret, sese adversus Maximum tyrannum sola fide major, nam longe minor universi apparatus bellici comparatione, proripuit. Aquileiæ tunc Maximus insedebat. Andragatius comes ejus summam belli administrabat, qui cum largissimis militum copiis astuto consilio omnes Alpium ac fluminum aditus communisset, dum navali expeditione incautum hostem prævenerat parat, et obruere, sponte eadem claustra, quæ obstruxerat, deseruit. Ita ergo Theodosius, nemine sentiente, vacuas Alpes intravit, atque Aquileiam improvisus adveniens, magnum hostem, ac trucem Maximum, et ab immanis-imis quoque Germanorum gentibus tributæ ac stipendia solo terrore nominis exigentem, sine controversia ^b clausit. Cumque Maximi milites impetum imperatoris sustinere non prævalerent, apprehendentes tyrannum, victum ei protinus obtulerunt. Qui eorum consulu peremptus est vi Kal. Septembris. Hanc Maximò perditionem beatus Martinus ante prædixit. Valentinianus recepto Italiæ potitus imperio est. Andragatius comes, qui peremerat Gratianum, cognita Maximi nece, ^c præcipitem e navi in vicino fluvio semetipsum projiciens suffocatus est. Theodosius incrementam victoriam Deo procurante suscepit. Victorem quoque Maximi filium, quem imperatorem pater Gallis infantiili ætate reliquerat, ^d exstinxit. Tunc igitur imperatores Valentinianus et Theodosius peracta victoria Romam venere. Erat enim cum eis Honorius adhuc puer, quem post victoriam contra Maximum gestam ab urbe Constantinopolitana evocaverat. Theodosius igitur imperator in Urbe Roma consistens multum profuit civitati, alia præbendo, alia utiliter auferendo. Duas tamen res dignas confusione prohibuit. Erat ab initio in urbe Roma domus ingenti magnitudine fabricata, in qua panis fiebat, qui universæ civitati ministrabatur. Horum mancipēs, tempore procedente, pistrina publica latrocinia esse fecerunt. Cum enim essent molæ in locis subterraneis constitutæ, per singula latera earum domuum tabernæ instituentes, meretrices in eis prostare faciebant, quatenus per eas plurimos reciperent, alios, qui pro pane veniebant, alios, qui pro luxuriæ turpitudine ibi festinabant. Arte namque mechanica in molam de taberna cadebant, et hoc patiebantur maxime peregrini, et ita talebant clausi, ut multi uoque ad senectutis tempus laborantes, inde non permitterentur exire, æstimantibus eorum propinquis esse defunctos. In hujusmodi laqueos

^a A.: Gratiano vivente regnasset. Itaque justis, necessariisque, etc.

^b A.: clausit, cepit, occidit. Hanc, etc.

^c A.: præcipitem sese e navi in undas dedit, ac suffocatus, etc.

^d A.: exstinxit. Igitur Valentinianus junior cum in Gallias transisset, ibique tranquilla Reip. in pace age-

^a miles quidam Theodosii incurrit. Cumque fuisset clausus ad molam, nec dimitteretur exire, eraginato gladio prohibentes occidit. At illi terrore detenti militem dimiserunt. Hoc agnoscens imperator, et mancipēs supplicis occidit, et ipsam pistrinam destruxit fundi us præcepit. Aliam rursus abrogavit hujusmodi causam. Si qua mulier in adulterio capta fuisset, hoc non emendabatur, sed potius ad augmentum peccandi contradebatur. Includebant eam in angusto prostibulo, et admittentes, qui cum ea fornicarentur, hora, qua turpitudinem agebant, ^e tintinnabula percutiebant, ut eo sono illius injuria fieret manifesta. Hæc audiens imperator permanere non est passus, sed ipsa prostibula fuisse destrui. Nis deus relicto Valentiniano Romæ, ipse cum Honorio Constantinopolim remeavit, consulatu ^f Daciani et Symmachi, iv Idus Novembris. Igitur Theodosius Imperator habuit passionum quoque permotionem, justoque furori immensam permiscens crudelitatem, injustam operatus est positionem. Quam rem narrare necessarium est, et pro utilitate legentium, et pro memorabili opinione virtutum. Thessalonica civitas est grandis et populosa, in qua dum orta fuisset seditio, quidam iudicium lapidati sunt atque tracti. Hinc indignus Theodosius, iracundia non refrænata infirmitatem, sed ad ludos circenses invitari cives fuisse, et super omnes ^g injustos gladios erigari præcepit, et una cum nocentibus innocentes interim: ^h septem millia hominum, sicut fertur, non præcedente iudicio, sed tanquam in messe omnes simul occisi sunt. Hujusmodi cladem gemitibus plenam audiens Ambrosius, cum princeps Mediolanum venisset, et solemniter in sacrum voluisset intrare templum, occurrit solis ad januas, et ingredientem his sermonibus a sacri liminis ingressu prohibuit dicens: Nescis, imperator, perperatæ necis quanta sit magnitudo, neque post causam tanti furoris mens tua molem præsumptionis agnoscis? Sed forte recognitionem peccati prohibet potestas imperii. Decet tamen ut vincat hic ratio potestatem. Scienda quippe natura est, ejusque mortalitas, atque resolutio, et pulvis progenitorum, ex quo facti, ad quem redigendi sumus; et non flore purpureo confidentem, infirmitates operis corporis ignorare. ⁱ Coæqualium hominum es imperator et conservorum. Unus enim omnium Dominus rex et creator. Quibus igitur oculis aspicias communis Domini templum? quibus calcabis pedibus sanctum illius pavementum? Quomodo manus extendes, de quibus adhuc sanguis stillat injustus? Quomodo hujusmodi manibus suscipies Domini corpus? Qua præsumptione ore tuo poculum sanguinis preloso percipies, cum furore sermonum tantus injuste sit effusus sanguis? Recede igitur, recede, ne secundo peccato, priorem nequitiam augere contendas. Suscipe vinculum,

ret, apud Viennam dolo Arbogastis comitis sui strangulatus, atque nt, etc.

^e Cedreno, xδδωvz.

^f Marcellino, Tatiani.

^g Ἀδὲκα ἔπει κατὰ πόντων ἐγόμενοις. Cedrenus, quem vide.

^h Zonaras, xv millia.

ⁱ Ὁμοίων σώζομεν.

quo te omnium Dominus nunc ligavit. Est enim medicina maxima sanitatis. His sermonibus imperator obediens (erat enim divinis eruditionibus enutritus) et aperte sciens quæ sint propria sacerdotum, quæ regum, gemens et deflexus, ad regalia remeavit. Cumque octo mensium continuorum transissent tempora, appropinquavit Nativitas Salvatoris nostri. Imperator autem lamentationibus assiduus in palatio residens, continuas lacrymas incessabiliter exindebat. Ingressus autem Rufinus magister, et singulariter apud principem fiduciam habens, et videns in lamentatione principem prostratum, accessit lacrymarum causas inquirere. At ille amarissime ingemiscens et vehementius lacrymas fundens: Tu, inquit, Rufine, ludis, et mea mala non sentis. Ego autem lamento et gemo calamitatem meam, quia servis quidem mendicantibus aperta sunt templâ Dei, et proprium Dominum licenter exorant, mihi vero ingressus ad eum non est. Insuper, et cæli sunt clausi. Hæc dicens, verba singula singulibus rumpebat. Rufinus: Curro, inquit, si tibi placet, et pontifici precibus persuadeo ut solvatur vinculum quod ligavit. At imperator: Non, inquit, suadebis Ambrosio. Novi ego decretum illius esse justum, neque reverebitur imperi idem potentiam, ut legem possit prævaricare divinam. Cumque Rufinus verbis plurimis uteretur, ut promitteret Ambrosium esse flectendum, imperator eum cum festinatione pergere præcepit. Ipse vero spe data post paulum est secutus, credens Rufini promissionibus. Porro vir mirandus Ambrosius, mox ut vidit Rufinum, ait: Impudentiam canum imitatus es, o Rufine; tantæ videlicet necis auctor existens, pudorem ex fronte detergens, nec erubescis, nec metuis contra imaginem latrare divinam. Cumque Rufinus supplicaret, et imperatorem diceret esse venturum, superno zelo accensus, ait: Ego tibi, Rufine, prædico quoniam eum ingredi limina prohibebo; si vero imperium in tyrannidem mutavit, necem ego libenter suscipio. Hæc et alia Rufinus audiens nuntiavit imperatori totum antistitis, monens ne de palatio forte procederet. At imperator in media platea jam cognoscens: Pergo, inquit, et justas in facie suscipio contumelias. Cumque ad sacra limina pervenisset, in sanctam quidem basilicam non præsumpsit intrare, sed veniens ad anti titem, et inveniens eum in ^a Salutorio residentem, supplicabat ut ejus vincula resolveret. At ille tyrannicam ejus dicebat esse præsentiam, et contra Deum insanire Theodosium, ejus calcare leges. Verum imperator: Non assurgo, inquit, adversus Ecclesiasticas sanctiones, nec inique ingredi limina sacra contendo, sed te solvere vincula mea deponco, et communis Domini pro me exorare clementiam, nec mihi januam claudi, quam cunctis pœnitentiam agentibus Dominus non ter aperuit. Tunc antistes: Quam pœnitentiam, inquit, ostendisti post tantas iniquitates? quibus medicamentibus incurabilia vulnera, plagasque curasti? At imperator: Tuum, inquit, opus est edocere, et medicamina temperare, meum vero oblata suscipere. Tunc sanctus Ambrosius: Quomodo furori, inquit, tuum ju-

Adicium commisisti, et non ratio protulit sententiam, sed potius iracundia? scribe legem, quæ legem furoris evacuet, et triginta diebus sententia necis atque proscriptionis tantummodo in litteris maneat, et iudicium rationis expectet. Quibus transactis diebus, ira videlicet jam cessante, ratio causam judicans apud semet ipsam, quæ cognoverit, sub veritate disponat. In his enim diebus cognoscitur, si justa sit quam protuleris sententia, aut injusta. Et si quidem ratio probaverit injusta quæ sunt prolata, disrumpet; si vero justa, firmabit. Diem vero numerus ad hæc examinanda sufficit. Hanc admonitionem imperator licenti animo suscipiens, et optimam esse confidens legem, conscribi repente præcepit, et propriæ manus litteris confirmavit. Quo facto, vincula ejus solvit Ambrosius. Quæ lex hactenus observatur. Est autem hujusmodi: Imperatores, Gratianus, Valentinianus, Theodosius, Augusti, Flaviano prætorio præfecto Illyrici. Si vindicare in aliquos severius contra nostram consuetudinem jussimus, pro causæ intuitu, nolumus statim eos, aut subire pœnam, aut excipere sententiam, sed per dies triginta super statuta eorum sors et fortuna suspensa sit. Reos sane accipiant vincula, atque custodia et excubiis solertibus vigilantèr observentur. Sic igitur sacratissimus imperator, ingredi limina præsumens, non stans Domino supplicavit, neque flexit genua, sed pronus in pavimento jacens, Davidicam proclamavit vocem: ^b Adhæsit pavimento anima mea, vivifica me secundum verbum tuum. ^c Manibus barbam capillosque evellens, frontem percutiens, et pavimento lacrymarum guttas aspergens, veniam impetrare pœcebat. Cumque tempus accederet quo minus ad altare solebat offerre, surgens cum lacrymis est ingressus. Cum vero obtulisset, sicuti solitus erat, intra ^e cancellos steti. Rursus autem Ambrosius non quievit, sed differentiam locorum edocuit. Et primo quidem requisivit quid ibidem expectaret. Imperatore dicente sustinere se sacrorum perceptionem mysteriorum, per archidiaconum r. mandavit: O imperator, interiora loca tantum sacerdotibus sunt collata, quæ ceteri nec contingere nec ingredi permittuntur. Egrede igitur, et hanc expectationem cum cæteris habe communem. ^d Purpura namque imperatores, non sacerdotes, facit. Tunc fidelissimus imperator etiam hanc traditionem gratanti animo suscipiens, remandavit: Non audacia causa intra cancellos steti, sed in Constantinopolitana urbe hanc consuetudinem esse cognovi. Unde gratius ago pro hujusmodi medicina. Tanta igitur et tali virtute præsul et imperator pollebant. Ego namque viriusque opus admiror. Illius fiduciam, hujus autem obedientiam, illius zeli fervorem, hujus fidei puritatem. Porro regulas pietatis, quas a magistro sacerdote recepit, etiam reversus in Constantinopolitana urbe servavit. Nam dum festivitatis tempore ad ecclesiæ processisset, oblatus in altare muneribus, mox egressus est. Cumque Nectarius tunc præsul Ecclesiæ mandasset, cur intus stare nolisset, mandavit princeps: Vix, inquit, potui discepe quæ distantia sit

^a Εν τῷ ἀσπαστικῷ ὀκλῷ. Pith.

^b Cedren., ἐκώληθ' τῷ εἰσάγει, etc.

^c κερυθίδων.

^d Διούργης.

imperatoris et sacerdotis. Vix enim inveni veritatis magistrum. Ambrosium namque solum novi vocari digne pontificem. Habebat igitur imperator, et aliam utilitatis causam, et occasionem, per quam de bonis operibus triumpharet. ^a Coniux enim ejus divinas leges eum saepius admonebat, seipsam tamen prius erudiens perfecte. Non enim regni fastigiis elevata est, sed potius divino amore succensa. Beneficii namque magnitudo majus ei desiderium benefactoris adhibebat. Repente namque ut venit ad purpuram, ^b claudorum atque debilitum maximam habebat curam, non servis, non ancillis, non aliis ministris utens, sed per semetipsam agens, et ad eorum habitacula veniens, et unicuique quod opus haberet praebens. Sic per Ecclesias, et per ecclesiarum xenodochia discurrens, suis manibus ministrabat infirmis, ollas eorum tergens, jus gustans, offerens coelestia, panem frangens, cibosque ministrans, calicem diluens, et alia cuncta faciens, quae servis ac ministris mos est solemniter observare. His autem qui eam rebus talibus nitebantur prohibere, dicebat: Aurum distribuere opus imperii est. Ego autem pro ipso imperio hoc opus offero, bona mihi omnia conferenti. Nam viro suo saepe dicebat: Oportet te semper, marite, cogitare qui dudum fuisti, qui modo sis. Hæc si semper cognoveris, ingratus Creatori benefactori non eris, sed imperium quod suscepisti legaliter gubernabis, et harum rerum auctorem placabis. His ergo sermonibus velut optimam quamdam utilitatem, virtutisque abundantiam, conjugis sui sermonibus offerebat. Igitur grammaticus quidam nomine Eugenius litterarum Latinarum doctor, relinquens scholas, in palatio militabat, et ratque imperatoris Valentiniani antigraphus, et propter eloquentiam a multis honoratus. Tunc ergo feritur, non mediocriter cogitans, cooperatorem assumpsisse Arbogastem de minoribus Gallis ortum, militaris ordinis ducem, virum sævum, et nequibus præparatum, cultoremque sordidissimum idolorum. ^c Quo facto declinavit ad tyrannidem, et contra Valentinianum necem machinabantur, cubicularios apud Viennam Galliæ urbem corrumpentes eunuchos. At illi dormientem principem suffocaverunt, atque ut voluntariam sibi mortem conscivisse putaretur, laqueo suspensus est. Quo extincto Arbogastes tyrannum creavit Eugenium, eligens hominem, cui titulum imperatoris imponeret, ipse acturus imperium, vir barbarus animo, consilio, manu, audacia, potentiaque nimis. Contraxit undique innumeras et invictas copias, vel Romanorum præsiidiis, vel barbarorum auxiliis, aliis potestate, aliis cognatione ^d subnixus. Hæc audiens imperator Theodosius, rursus sollicitudinibus obstructus, secunda certamina post Maximum præparabat. Congregansque militarem virtutem, et Honorium filium designans imperatorem, consulatu suo,

A et Abundantii, iv Idus Januarii, denuo ad partes Occidentis magno studio festinabat. Interea eventum belli considerans, mittit ad Thebaida, ad Joannem monachum perspicentem clara. Ad quem destinavit Eutropium eunuchum sibi met fidelissimum, ut, aut eum, si vellet venire, deduceret, aut nolentem, de eventu belli requireret. At ille Joannem quidem deducere non prævaluit, sed mandatum retulit ejus, quod vinceret, et perimeret tyrannum, et post victoriam in Italia moreretur. Igitur Theodosius, relictis ambobus filiis in urbe Constantinopolitana, cum pergeret contra Eugenium bellaturus, plurimi trans Istrum fluvium barbari sunt secuti, cum eo pugnaturi contra tyrannum, parvoque tempore cum manu maxima venit ad Gallias. Illic enim præparabat bellum, ubi jam multa millia habebat ^B exercitus. Eugenius, igitur, atque Arbogastes cum omni instructa acie Alpium transitus tenerent, et Theodosius in summis alpebus constitutus esset, expertus cibi ac somni, cum lacrymis orationi ^c incumbens, et circa galli cantum sopore compressus, vidit in somnis, quasi jaceret in campo, et astarent ei duo quidam viri in vestibus albis, et equis candidissimis residentes, eumque jubentes habere fiduciam, et diluculo armare milites ad victoriam, dicebantque se pro solatio destinatos. Quorum alter Joannem evangelistam, alter se Philipppum dicebat apostolum. Hac visione compta nequaquam ab oratione cessavit, sed lacrymas uberores effudit. Quæ visio etiam alicui militum revelata est, et per diversos venit ad principem. At ille Non propter me, inquit, iste hæc vidit, sed ne quis crederet quia ^C finxi quod ego vidi, ideoque etiam isti monstratum est. Nam primum mihi hoc Dominus communis ostendit. Cumque se a suis distinctum sciret, ab hostibus circumseptum nesciret, fiducialiter arma corripens, signo crucis signum belli dedit, ac se in prælium, etiam si nemo sequeretur, immisit, victor ^f futurus. Prima salutis via exsistit Arbitrio hostilium partium comes. Qui cum ignarum imperatorem circumpositis excepisset insidiis, conversus mox ad reverentiam ^g imperatoris, eum non solum periculo liberavit, verum etiam auxilio ^h instruxit. Fit ergo congressio circa fluvium vocabulo Frigidum. Igitur in parte qua Romani contra Romanos confluebant, bella erant aequalia, unde vero barbari auxiliares imperatoris, pars Eugenii potior esse videbatur. Imperator autem videns barbaros deperire, in maximam veniens æstuationem, et stans in edita rupe, unde et conspiciere, et conspici posset ab utroque exercitu, projectis armis ad solia se vertit auxilia, et prostratus in terra jacuit, adiutorem Deum invocans et dicens: Omnipotens Deus, tu nosti quia in nomine Christi Filii tui ultionis jus hæc ista prælia suscepi. Si sævis, in me vindica, si vero

^a Συζυγος ἢ πλεχίδα ὄνομα. Cedren.

^b Cedren., ἀλωβημένον, καὶ πεπηρωμένον.

^c Aliter Zonaras et Cedrenus. Vide paulo post Marcellinum com. ex quo Miscella.

^d A.: Subnixus. Denique exstabat genere Francus, cultorque sordidissimus idolorum. Igitur Eugenius, etc.

^e A.: Incumbens, totam noctem pervigil exegit, cum

tamen se esse a suis destitutum sciret, etc.

^f A.: Futurus immisit. Nam consultus Joannes Anachoreta eum victorem spononderat. Quem cum Arbitrio hostilium partium comes ignarum circumpositis, etc.

^g A., Augusti.

^h A.: Instruxit. Cumque ad congressionem ventum esset, vehemens turbo, etc.

cum causa probabili, et in te confisus huc veni, porrigere dextram tuis, « ne forte dicant Gentēs : Ubi est Deus eorum? » Et statim petitione frustratus non est. Quidam enim Barbarius nomine, magister militum ejus, vir fide et pietate, et virtute animi pollens, repente sic confortatus est, ut cum primis ducibus concurreret ad eam partem, qua barbari præliabantur. Quo facto, disruptis acies, et in fugam mox vertit inimicos. Fitque denuo ex hora miraculum. Turbo ventorum vehemens a parte Theodosii, in ora hostium, pectoraque illis graviter scutis everberabat, nunc impressis pertinaciter obstricta clandeabat, nunc avulsus violenter destituta nudabat, nunc oppositis jugiter in terga trudebat. Tela etiam, quæ ipsi vehementer intorserant, excepta ventis, impetu supinato, ac retrorsum coacto, in ipsos infeliciter confligebat, et ea, quæ ab ejus parte spicula erant missa, ultra mensuram humani jactus per magnum inane portata, valenter hosti infigebat. Hoc itaque modo dimicatione consumpta, tyrannus concurrens ad pedes imperatoris exorabat promereri salutem. Qui circa pedes ejus a militibus capite secatus est, xvi Kalend. Octobris, consulatus Arcadii anno tertio, et Honorii secundo. Arbogastes autem tantorum causa malorum, post duos congressionis dies fuga lapsus, cum cognovisset quia vivere non posset, proprio gladio se peremit. Præmiserat denique prius Theodosius decem millia Gothorum auxiliatorum, quæ ab Arbogaste comite funditus deleta sunt. Quos utique Theodosio perdidisse, magis lucrum quam detrimentum fuit. Ad cujus laudem ob insignem victoriam poeta quidam nomine Claudianus, eximius, sed paganus, inter cætera hujusmodi Deo et homini testimonium cecinit :

O nimium dilecte Deo, tibi militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Ea tempestate in Orientis partibus, apud Palæstinam provinciam in castello Emaus, natus est puer, perfectus ab umbilico, et sursum dirisus, ita ut haberet duo pectora, et duo capita, et unusquisque suos sensus : et unus edebat, et bibebat, et alter non edebat : unus dormiebat, et alter vigilabat, nonnunquam insimul dormiebant. Insimul tamen ludebant ad alterutrum, et flebat uterque, et percutiebant invicem. Porro vixerunt annis ferme duobus. Et unus quidem mortuus est, alter supervixit diebus quatuor. Igitur Theodosius imperator

post laborem publicum corpore fatigatus in ægritudine incurrit, et sperans se ægritudine moriturum, potius de rep. cogitabat, considerans quæ solent provenire hominibus imperatore moriente. Filium itaque Honorium de Constantinopoli evocavit, et imperatorem Romæ ornavit. Cumque Honorius Mediolanum venisset, Theodosius ex ægritudine relevatus, Circum de victoria celebrabat, et ante prandium quidem spectaculum quasi sanus exhibuit, post prandium repente prægravatus est, et ad spectaculum venire non potuit, filium tamen iudis adesse præcepit. Superveniente vero nocte defunctus est, consulatu Olibrii, et Probinus xvi Kal. Februarii, anno imperii decimo septimo, vitæ vero quinquagesimo. Huic fertur nomen somnio parentes monitos sacrasse, quod in Latinum a Deo datum potest intelligi. Fuit autem propagator reip., ac defensor eximius, moribus et corpore Trajano similis, quantum scripta veterum, et picturæ docent, a quo et originem traxit. Sic eminens status, membra eadem, par cæsaries, os, absque eo quod illi aliquantum evellendo steriles genæ, neque tam ingentes oculi erant, nescio an et tanta gratia, tantusque s flos in facie, seu tanta dignitas in incessu. Mens vero prorsus similis, adeo ut nihil de illo dici queat, quod non ex libris in utrum videatur transferri. In omnes homines honorificus, verum effusius in bonos. Simplicia ingenia diligere, erudita mirari, præsertim quorum erga se, vel parum aspero casu officia probaverat. Ita tamen ritia quibus Trajanus aspersus est, vinolentiam scilicet, et cupidinem triumphandi, usque adeo detestabatur, ut bella non moverit, sed inveniret ; ministeria lasciva, psaltriasque commensationibus adhiberi lege prohibuit, tantum pudori tribuens, et continentia, ut consobrinarum nuptias tanquam sororum interdixit. Si nimium perfectos contempleretur, litteris mediocriter doctus, sagax plane, multumque diligens ad noscenda gesta majorum. E quibus non desinebat execrari, quorum facta superba, crudelia, libertatique infesta legeret, ut Cinnam, Marium, Syllam, atque universos dominantium, præcipue tamen ingratos, et factiosos. Irasci sane rebus indignis, sed subito flecti. Unde quoque dilatione modica emollebat interdum præcepta severa, habuitque a natura munere, quod Augustus a philosophiæ doctore. Qui cum vidisset eum facile commoveri, ne asperum ali-

^a A. : Hostium ruit, qui ab ejus parte spicula missa valenter hosti infigeret, et hostii manu missa repelleret. Nec mora, parva suorum data strage, victori se Theodosio hostilis exercitus prostravit. Eugentius captus atque intersectus est. Arbogastes sua se manu percussit, præmiserat denique prius, etc.

^b A., infidelis.

^c A., hos versiculos.

^d Locus translatus est ex Cedreno.

^e Aurel. Victor 60.

^f A. : intelligi. De hoc etiam oraculo in Asia divulgatum est eum Valenti successurum, cujus nomen Θ, atque Δ litteris iniitiaretur. Qua cognatione principii deceptus Theodorus, cum sibi imperium deberi præsumeret, scelestæ cupidinis supplicia persolvit. Fuit autem heod. propagator.

^g A., flos infantie.

^h A., in incessu fuisset.

ⁱ A. : transferri : clemens animus, misericordia, communis, solo habitu differre se cæteris putans. In omnes, etc.

^j A. : mirari sed innoxia. Largiri magno animo magna, amare cives, vel privato contubernio cognitos, eosque honoribus, pecuniâ, beneficiis cæteris munere, præsertim, etc.

^k Aliter velat patrem. Francisci Pithei ms., vel patrem.

^l A. : majorum. Execrabatur cum legisset superbiæ dominantium, præcipue perfidos et ingratos.

^m A. : emollebatur. Interdum severa præcepta habuit, quæ a naturali munere, quod Augustus excellebat abhorrebant. Unde quoque aliquando correptus est a quodam philosophiæ doctore, qui, etc.

quid statueret, monuit, ubi irasci cœpisset, quatuor A
 atque viginti Græcos litteras memoria recenseret, ut
 illa coniectio, quæ momenti est, mente alio traducta,
 parvi temporis interiectu langueretur. Melior haud
 dubio, quod est paræ virtutis, post auctam annis po-
 tentiam regalem, multoque maxime post civillem victo-
 riam. Nam, et annonæ curam sollicitius attendere, et
 auri, argenteique grande pondus, sublato, atque expensi
 a tyrannidis, multis ex suo ^a restituere, cum benigni
 equidem principum vix fundos solerent nudos ac de-
 formata prædia concedere. Jam illa minutiora et, ut
 dicitur, intra aulam, quæ quia occultis sunt, magis natu-
 ra hominum curiosæ oculos auresque ad se trahunt.
 Inerat ei etiam cura pietatis eximix, patrum colore
 tanquam genitorem, fratris mortui, sororisque liberos
 habere pro suis, cognatos, ^b affinesque, et parentes
 animo complecti, elegans, lætumque convivium ma-
 gis, quam sumptuosum dare, miscere colloquia pro
 personis, studio, dignitatibus, sermone cum gravitate
 jucundo. Blandus pater, concors maritus. Exerceba-
 tur, neque ad illecebram, neque ad ^c lassitudinem.
 Ambulationibus magis, cum esset otium, reficiebat
 animum, ac vescendi continentia valetudinem rege-
 bat. Igitur vi Idus Novembris mensis eodem anno Theo-
 dosii corpus delatum est cum solenni honore Constan-
 tinopolim, et ab Arcadio filio sepultura traditur. Post
 paucos vero dies, iv Kal. Decemb. etiam exercitus, qui
 cum imperatore Theodosio fuerat contra tyrannum, re-
 versus est. Et dum imperator Arcadius secundum con-
 suetudinem ad portas occurrisset exercitui rem an-
 tique milites Ruffinum præfectum imp. ratoris pereme-
 runt. Erat enim suspectus quasi tyrannidem meditare-
 tur assumere. Dicebatur autem, quia Hunnos ipse in
 Romanorum præluces evocasset, qui tunc Armeniam
 et partes Orientis valde vastabant.

ARCADIUS, HONORIUS.

Anno ab Urbe condita d 4146, Arcadius Theodosii
 filius in Oriente, Honorius frater ejus in Occidente,
^a quadragesimo sexto loco ab Augusto commune impe-
 rium divisio tantum sedibus tenere cœperunt. Quo-
 rum pater curam potentissimis viris mandaræ habere,
 id est Rufino Orientalis aulæ, qui ab exercitu inter-
 factus est, et Stiliconi ^b Occidentale imperium. Hono-
 rius itaque suscipiens Occidentis imperium, ludum gla-
 diatorum, qui dudum Romæ celebrabatur, hujusmodi
 causæ removet. Quidam Telemachus conversatione mo-
 nachica pro hac causâ Romam venit. Cumque nefandum

illud spectaculum ageretur, et ipse intravit in stadium,
 et descendens nitebatur pugnantem adversum se gladiis
 separare. Cumque spectatores adversum eum sævirent,
 et in effusione sanguinis grassarentur, provisorem pacis
 lapidibus occiderunt. Hoc agnoscens mirabilis imperator,
 illum quidem inter victores martyres numeravit, nefan-
 dum vero spectaculum proisus absidit. Eo tempore
 Hunni transcentes Istrum fluvium, Thraciam devasta-
 bant. Isauriæ quoque latrones maxima multitudine
 e necata, usque ad Carenos et Phæniciam venien-
 tes, urbes et rivos in medio positos depopulati sunt.
 Per idem tempus Stilico Patricius magister armorum
 erat apud Honorium, magna præditus potestate, habe-
 batque sub se plurimos Romanorum atque gentium,
 qui contractis inimicitias cum Arcadii ducibus, cogita-
 bant congregi contra eos. Tunc ergo agens cum Honorio
 Alaricum ^c regem Gothorum fecit ordinari magistrum
 militum, et accessit adversus Illyricum, eique Jovium
 præfectum constituit, ut arma contra Romanos attolle-
 ret, et provinciæ Honorii subderet ditioni. Et cum
 Alaricus barbaros sub se constitutos, et per Dalmatias
 habitantes congregasset, venit ad Epirum, ubi multo
 tempore commoratus, in Italiam reverens est. Qui cum
 discedere voluisset, Honorii litteris retentus est, sicut
 ipse confessus est. Interea ingens terræmotus Constanti-
 nopoli factus est, ita ut subitus terra tremere, et desu-
 per fusa cælitus flamma penderet, tandiuque mansit,
 donec orationibus Arcadii principis, et populi Christi-
 ani, præsentem perditionem Deus exoratus averteret,
 probans se solum esse, et conservatorem humilitatis, et
 punitorem malorum. Arcadius itaque imperator erat
 vir mitis, ac quietus, et circa finem vitæ pro hujusmodi
 causâ venerabilis æstimatus. In urbe Constantinopoli
 domus est maxima, habens cognomen Caryæ, id est,
 nucis. Est enim in ejus domus vestibulo arbor nucis,
 in qua, ut sermo est, fuerat appensus martyr Acacius,
 et defunctus. Ob quam rem etiam oratorium illic est
 edificatum. Hanc Arcadius videre volens ad orationem
 venit, vtoloque completo revertebatur. Proinde cuncti
 circa oratorium habitantes, volentes imperatorem videre
 currebant. Et alii quidem foris domum præcesserant,
 ut melius aspectum principis, et ordinem viderent obse-
 quii, alii vero sequebantur. Dumque omnes cum mulie-
 ribus, atque filiis, simulque mancipiis extra domum
 fuissent egressi, repente maxima domus oratorio cohæ-
 rens subito tota corruit. Clamor cum admiratione secu-
 tus est, quomodo oratio principis tantos a ruinæ immi-

^a A., restituit. Inerat, etc.

^b A., affinesque parentis animo, etc.

^c A.: lassitudinem ambulationibus, cum esset otium. Animum reficiens, regi ad valetudinem continentia vescendi. Hujus et apud homines mansuetudo, et quantæ pietatis apud Deum devotio hoc uno monstratur exemplo. Nam cum apud Mediolanum missarum fructibus solemnibus ecclesiis vellet intrare, eumque B. Ambrosius pro quodam facinore, nisi publice poenitere, non admittarum se diceret, et prohibitionem huiusmodi per-
 tulit, et satisfactionem non crubescens, indictum ab Episcopo poenitentiae modum devotus excepit. Huic sociata in conjugio Flaccilla fuit, ex qua Arcadium, et Honorium genuit. Quæ defuncta Gallam Valentiniani majoris, et Justinæ filiam, Valentiniani quoque junioris

sororem in matrimonio duxit, quæ et Placidiam pepe-
 rit, cui postea de matris nomine Gallæ cognomen
 accessit. Itaque quinquagesimum Theodosius annum
 agens ætatis, in pace apud Mediolanum rebus excessit
 humanis, utramque rem. Utrisque filius Arcadio et
 Honorio quietam relinquens. Corpus ejus eodem anno
 Constantinopolim translatus, atque sepultum est.
 Anno, etc.

^d A. 4149.

^e A. 42.

^f A.: Occident. imperit, vixitque Arcadius post pa-
 tris excessum annis 12, imperique summam Theo-
 dosio filio parvo admodum moriens tradidit. Interea
 Gildo, etc.

^g Gothum exarchum Vandalorum ait. CEDRENO.

neitis periculo liberavit. Interea Gildo comes Africae cognita Theodosii morte arbitratu minimam in parvulis spem fore, Africam jure proprio cepit usurpare. Ilujus frater ^a Macezil perfidiam germani perhorrescens in Italiam rediit: Gildo autem duos ejus filios adolescentes, quos pater in Africana militia reliquerat, occidit dolo circumventos. Ad hunc jam ut hostem bello insequendum, Macezil frater ejus missus est. Igitur Macezil jam inde a Theodosio sciens quantum in rebus desperatissimis oratio hominis per fidem Christi clementiam Dei impetraret, Caprariam insulam adiit, inde ^b secum servos Dei aliquos permixtos suis precibus adducens, cum quibus, orationibus, ac jeuniis dies aliquot continuavit, et ^c noctes, pro qua re victoriam sine bel'o meruit, et sine caede vindictam. Igitur Ardeio fluminis nomen est, quod fuit inter Tevestem et Amedaram civitates. Ubi cum parva manu, hoc est, cum quinque millibus, ut aequal militum, contra septuaginta millia hostium castrametatus, cum interjecta mora excedere loco, appositaeque vallis praejacentis angustias transgredi vellet, incurrente nocte beatus Ambrosius episcopum Meaolanum, paulo ante defunctum, per somnium sibi videre visus est, significantem manu, et impacto ad humum ter baculo dicentem: Hic, hic, hic. Quod prudenti conjectura intellexit, merito annuntians fidem victoriae, verbo locum, numero diem significari, et subiit. Ac tertio denum die post noctem orationibus, hymnisque pervigilem ab ipsis caelestium mysteriorum sacramentis in hostem circumfusus processit, ei cum ad eum, qui primo occurrerant, pia pacis verba jactaret, signiferum quemdam insolenter obsistentem gladio percussit in brachio, eumque manu debilem ipso vulnere coegit inclinare vexillum. Quo viso auxiliarii Gildonis barbari illico terga dederunt. Gildo et ipse fugiens, aeseana navi cum in Africam rediisset, post aliquot dies strangulatus interiit. Sane idem Macezil elatus rerum secundarum insolentia, et tumens, posthabito sanctorum consortio, cum quibus antea Deo militans vicerat, etiam Ecclesiam Dei temerare ausus est, atque ex ea quosdam non dubitavit extrahere. Secuta mox poena sacrilegium est. Nam eisdem superstitionibus atque insultantibus, quos ab Ecclesia ad penam protraxerat, post aliquantulum tempus solus ipse ^d punitus est. Probarique in se uno ad utrumque semper divinum vigilare iudicium, quando, et cum speravit, adjutus est, et cum contempsit, occisus est. Arcadius itaque cum se mori cerneret, videns Theodosium filium suum parvulum esse (erat enim annorum octo),

consideransque ne a quoquam insidius appeteretur, hunc imperat. appellavit, et ei curatorem per testamentum fore statuit Hisdigerdem regem Persarum. Hisdigerdes autem Arcadii testamento suscepto, paceque sine invidia erga Romanos usus, Theodosio imperium conservavit, et Antiochum quendam mirabilem, atque rationabilem virum ei tutorem et pedagogum mittens, hunc Romano senatui scribit: Arradio dormiente, meque curatorem filii constitente, qui suppleat locum meum direxi. Ne quis ergo insidias puero conetur, ne praefectum intolerabile contra Romanos insurgat. Antiochus vero cum Constantinopolim venisset, ab Honorio imperatore libenter susceptus est, et erat pax inter Romanos et Persas, ipso Antiocho maxime pro Christianis multa scribente. Sicque dilatata est in Perside Christianitas, Marantha episcopo Mesopotamiae mediante. Arcadius vero defunctus est Kalendis Maii mensis, consulatu Bassi et Philippi, anno vitae trigesimo primo, imperii cum patre annis tredecim, solus ^e quatuordecim. Inter ea Stilico Patricius Occidentis tutor Imperii, immemor collatorum beneficiorum, immemor affinitatis (nam socer exstabat Honorio) regnum et ipse Eucherio filio affectans, ingentia reip. intulit mala. Nam cum saepe delere posset barbaros, ^f fovit, et regem Scytharum cum Gothis suis vicit, et saepe conclusit, semperque dimisit. Cui quis fuerit exitus, suo melius in loco dicitur. Inter haec omnium antiquorum, praesentiumque hostium longe immanissimus ^g Radagaisus, ^h Gothorum ⁱ totam repente impetu inundavit. Nam fuisse in ejus populo plusquam ducenta millia Gothorum ferunt. Hic super hanc incredibilem multitudinem, indomitamque virtutem, barbarus erat, et Scythia, qui omnem Romani generis sanguinem diis suis propinare deoverat. Lavavit illico Romanis pavor infusus, sit omnium paganorum in urbe concursus, acclamatur a cunctis, se ideo haec perpeti, quod neglecta fuerint magorum sacra deorum, magnis querelis ubique agitur, ac continuo de repetendis sacris agitur. Fervent tota Urbe blasphemiae. Vulgo nomen Christi, tanquam lues aliqua, probris ingraturatur. Conducuntur a Romanis adversum Radagaisum Gothorum regem duo pagani ^j duces Sarus et ^k Uldin Hunnorum. Sed non sinit Deus rem suae potentiae infidelium virtutem videri. Contritus namque divinitus Radagaisus in aspero Fesulani montis jugo, urgente undique timore, concluditur, agminaque, quibus angusta dudum videbatur Italia, latendi spe, in unum ac parvum verticem trahuntur. ^l Ubi cum fame et siti conficerentur, rex Radagaisus solus

^a A. semper Mascyzel. Aliter Mascelzel. Diacon. Ms. Mascelzel.

^b A.: secum sanctos viros adducens, cum quibus, etc.

^c A.: noctes. Ante triduum quoque cum hosti contingens fieret, cernit noctu beatus Ambrosius paulo ante defunctum, quo vel quando victoriam caperet diem sibi indicantem, et locum, ac tertio, etc.

^d A.: pervigilem, cum quinque solummodo millibus adversus 80 millia hostium pergens, eos nutu Dei, sine bello in ditionem accepit Quo viso, etc.

^e A.: punitus est. Interea Rufinus, cui a Theodosio

orientalis aula cura commissa est, malo perfidia depravatus, cum barbarorum solatiis regnum tentare invadere, morte iustissima poena luit. Stilico quoque Occidentis, etc.

^f Ἀσπονδόν.

^g Marcellinus, tredecim.

^h A., fovit, saepe Alaricum cum Gothis vicit, etc.

ⁱ A., Radagaisus, semper.

^j A., duces, Gothorum Sarus, et, etc.

^k Ms., Huldin et Saurus. P. Diaconus, Sarus et Viridinus.

^l A., Quo cum, etc.

spem fugæ sumens, captus a Romanis in vincula con-
 jicitur, ac paulisper retentus vita privatur. Tanta
 vero multitudo captivorum Gothorum fuisse fertur,
 ut vilissimarum pecudum modo singulis aureis pas-
 sim greges hominum a venderentur. Ea tempestate
 Alaricus rex Gothorum, qui ditioni Romanæ et Theo-
 dosio imperatori subjectus, atque contra Eugenium
 tyrannum solatia præbens, propterea Romanis dignita-
 tibus fuerat honoratus, felicitatem suam non ferens,
 imperare quidem non elegit, sed discedens ab Urbe
 Constantinopolitana, venit ad partes Occidentis. Cum-
 que venisset in Illyricum omnia subverberet, et trans-
 iens Thessaliam, habita congressione circa fluvium
 Pinum, apud Nicopolim Epiri, pene tria millia vi-
 rorum ejus Thessali peremerunt. Post hæc autem Ita-
 liam ingressus, cum ab Honorio sedes, quo cum suo
 exercitu consistere posset, expeteret, Honorius de-
 liberato consilio Gallias eisdem concessit. Qui dum ad
 Gallias pergens ob recuperationem jumentorum apud
 Pollentiam resedisset, Stilico Patricius in perniciem
 reip. Gothos peritans, dum eos insidiis aggredi cu-
 peret, belli summam Sauli pagano duci commisit:
 Qui ipso sacratissimo die Paschæ Gothis supplicanti-
 bus, nihilque tale sperantibus, super eos irruit,
 magnamque eorum partem prostravit. Nam primum
 perturbati Gothi, ac propter religionem cedentes,
 demum arma corripuit, more solito se cohortan-
 tur, virtute potiori prosternunt exercitum. Hinc in
 rabiem furoris excitati, ceptum iter ad iter, in
 viam contendunt petere, cuncta per quæ ierant
 ferroque vastantes. Nec mora, venientes Urbem ca-
 piunt ac devastant, plurima miraculorum ejus incen-
 dunt, multosque senatorii ordinis diversis subdere
 suppliciis, dato tamen prius præcepto, ut si qui in
 sancta loca, præcipueque in sanctorum apostolorum
 basilicas Petri et Pauli confugissent, hos in primis
 inviolatos securosque esse sinerent: deinde, in quan-
 tum possent, prædæ inhiantes a sanguine tempera-
 rent. Romanum tamen imperium deridentes, imperato-
 rem fecerunt quemdam nomine Athalum. Quem una die
 tanquam imperatorem fecerunt procedere, altera vero
 servi schemate ministrare. Captaque est Roma ix
 Kalend. Septemb. anno 4164 conditionis suæ. Die
 tertia instante, Gothi sponte discedunt ab Urbe.
 Fertur itaque quia cum Alaricus pergeret Romam, vir
 quidam venerabilis, conversatione monachus, cum mo-
 nuisset ut mala talia facere non auderet, neque necibus
 gaudere, aut sanguine; at ille: Non, inquit, ego volens
 Romam proficiscor, sed quidam quotidie molestus est,
 torquens et dicens: Perge, et Romam destrue civita-
 tem. Deinde per Campaniam, Lucaniam, Brutiamque,
 similis strage Gothi bacchantes, Rhegium pervene-

runt, in Siciliam transfretare cupientes. Quo cum
 transmare ascensis navibus vellent, perpassi nau-
 fragium, plures suorum ibi amisere. Inter hæc Ala-
 ricus dum deliberaret quid ageret, apud Consentiam
 subita morte defunctus est. Gothi Basentium am-
 nem de alveo suo captivorum labore derivantes,
 Alaricum in medio alveo cum multis opibus sepeliunt,
 amnemque meatui proprio reddentes, ne quis locum
 scire posset, captivos qui interfuerant extinguunt.
 Regem deinceps Athaulfum, Alarici affinem, Gothi
 constituentes, Romam redeunt, si quid residuum
 fuit, more locustarum, eradunt, auferentes: inde
 Galliam Placidiam, Theodosii principis filiam, soro-
 rem Honorii, quam sibi Athaulfus apud forum Cor-
 nelii conjugio sociavit, quæ multo post reip. com-
 modo fuit. Nam ad hoc mariti animum acerrimo
 ingenio subtilibus blandimentis inflexit, ut ultro a
 Romanis pacem expeteret, qui ad Gallias proficiscens,
 deinde apud Barcinonem fraude suorum occisus est.
 Post quem Segericus regnum capiens, dum pacem
 Romanis servare disponit, et ipse a suis peremptus
 est. Deinde Vallia regnandi jura suscepit, ad hoc
 electus a Gothis, ut pacem frangeret, ad hoc a Deo
 ordinatus ut confirmaret. Interea Stilico patricius
 Vandalorum perfidæ et dolosæ gentis genere editus,
 Eucherium, ut dictum est, filium jam a puero Chri-
 stianorum persecutionem meditantem, ut in imperium
 substitueret, ante biennium Romanæ irruptionis,
 comes copis viribusque intolerabiles, hoc est, Ala-
 ricum, Suevorum, Vandalorum, Burgundionum,
 multasque cum his alias gentes, ultro in arma susci-
 tavit, et mox Rhenum fluvium transeunt, Francosque
 fugare Gallia volunt, directoque impetu Pyrenæum
 usque perveniunt, ut sub hac necessitate a genero in
 filium extorquere posset imperium. Tandem ubi im-
 peratori Honorio exercituique Romano hæc tam
 ingentia damna patefacta sunt, commoto justissime
 exercitu, occisus est Stilico, qui ut unum puerum
 purpura indueret, totius fere generis humani sangui-
 nem sudit. Occisus est, et Eucherius filius ejus, pau-
 cique cum eisdem satellites tantarum molitionum
 puniti sunt. Eodem tempore clarissima Urbis loca
 fulminibus diruta sunt, quæ ab hostibus inflammari
 nequiverunt. Inter hæc apud Britannias Gratianus,
 municeps ejusdem insulæ, tyrannus mox creatus occi-
 ditur. In hujus locum Constantinus ex infima militia
 propter solam spem nominis sine merito virtutis
 eligitur. Qui ad Gallias transiens, sæpe a barbaris
 incerto fœdere illusus, detrimento reipub. magis fuit
 quam augmento. Tunc duo juvenes locupletes Didy-
 mus et Viridianus, assumptis servulis et vernaculis,
 sese patriamque a barbaris et tyranno defensare

^a A., venderentur. Interea Alaricus Italiam, etc.

^b Ms. Peneum.

^c A.: Pollentiam aliquantulum resedisset, Stilico comes.

^d A., tale suspicantibus super, etc.

^e A., cohortantur, victoremque virtute, etc.

^f Aliter Cedrenus et Marcellin.

^g A.: Urbe, facto aliquantulum ædium incendio, sed

ne tanto quidem, quantum olim a Cesare factum est. Deinde, etc.

^h A., Basentium.

ⁱ A., Barcionem.

^j A., Gallia; semper sic nominat.

^k A., comes Stilico.

^l A.: Suscitavit, easque pulsare Gallias voluit, ut sub hac, etc.

moliti sunt. Adversum hos Constantinus Constantem A filium ex monacho Cæsarem factum, cum quibusdam fœderatis barbaris in Hispaniam misit. Constans, barbarorum fultus auxilio, eos primo prælio peremit. Quibus barbaris dum claustra Pyrenæi montis commissa fuissent, ab eis tota illa eorū per Gallias

^a A., divisis.

baec habatur ferocitas gentium, Hispaniarum provinciis intromissa est. Itaque post multas strages, incendia et rapinas, tandem ^a diversis sedibus Barbari ad aratra conversi, Romanorum residuos cœperunt ut socios et amicos fovere ^b.

^b A.: Expunct. l. xii. Incipit l. tertius decimus. Igitur, etc.

LIBER DECIMUS QUARTUS.

Anno ab Urbe condita 1165, Theodosius Junior in Oriente imperator, cuius imperii anno secundo Atticus episcopus Constantinopolitanus Judæum quendam paralyticum monens, suadens atque baptizans, sanum ex lavacro eduxit, secundum Deum dicitur proventus fuisse. Igitur imperator Honorius, dum vires reipublicæ quotidianis cerneret labefactari incommodis, virum strenuum, et bellicosum ^a Constantium cum exercitu ad Gallias mittit. Is mox ut Gallias ingressus est, continuo Constantinum tyrannum apud Arelatem exstinxit. Constans vero filius ejus a Gerontio suo comite Viennæ peremptus est. In cujus locum Gerontius Maximum quemdam substituens, ipse a suis militibus jugulatus est. Maximus deinde purpura exutus, in Hispania exsulans, egens obiit. Exinde Jovinus apud Gallias mox assurgens cecidit. Sebastianus tyrannus frater ejus continuo creatus est. Tertullus consul, qui futurum se ^b principem senatu gloriatus est, pari nihilominus exitu peremptus est. Athalus, qui a Gothis imperator fuerat factus, a Constantio, missus est Honorio, truncataque manu, vitæ relictus est. Heraclianus quoque ^c Africæ comes missus, cum idem Athalus umbram gestaret imperii, Africam strenue adversum judices ab eo missos tutatus, consulatum assecutus est. Qua superbia elatus, Sabinum domesticum suum ingenio validum, industriaque solertem et sapientem nominandum, si animi vires tranquillis studiis accomodasset, generum adlegit. Cum quo quorundam periculorum suspensiones dum patitur, fecit, atque aliquandiu Africana annonæ extra ordinem detenta, ipse tandem cum immensa satis incredibili classe navium Romam contendit. Nam habuisse hunc tria millia navium, et septingentas dicitur, quem numerum, nec apud Xersen quidem præclarum Persarum regem, et Alexandrum magnum, vel quemquam alium regem, fuisse historiæ tradunt. Is simul ut cum agmine militum ad Urbem pergens littore egressus est, occursum comitis Marini terribis, et in fugam versus, arrepta navi, solus Carthaginem rediit, atque ibi continuo militari manu interfectus est. Hos omnes Honorius optima religione, magnaue Constantii industria superavit. Merito sane. Nam his diebus præcipiente Honorio, favente Constantio, sopitis apud

Africam hæreticis, pax Ecclesiæ redditur. In qua fulgentissimus tunc apud Hipponem regium totius magister Ecclesiæ florebat Augustinus. Interea Vallia rex Gothorum Dei judicio territus Galliam Placidiam apud se honeste habitam, exigente Constantio, fratri Honorio reddidit, pacemque cum eo, datis lectissimis obsidibus, pepigit, seque pro Romanis adversus barbaros, qui Hispanias invaserant, pugnaturum spopondit. Mittunt e contrario Vandalorum, Alanorum Suevorumque reges principi Honorio legationes in his verbis: Tu cum omnibus pacem habe, omnium obsides accipe. Nos nobis configimus, nobis perimus, tibi vincimus, tuæ erit quæstus reipublicæ si utrique pereamus. His ita tantis incommodis, Deo favente, sopitis, Honorius Galliam Placidiam germanam suam Constantio integerrimo, et viribus inest. ^d Aquitaniam promissam, magno cunctationis tempore, quoque qua Valentianum filium ^e genuit, qui postea Reip. Imperium gessit. Hoc in tempore fœdus firmissimum cum rege Gothorum Vallia pepigit, tribuens ei ad habitandum ^d Aquitaniam provinciam, ejusdemque provinciæ etiam quasdam civitates vicinas. Cernens itaque Honorius ubique se Constantii virtute, et ingenio, seu per bella, seu pacis moderatione tueri, eum, cunctis annitentibus, apud Ravennam in regni consortium ascivit. Qui necdum septem mensibus evolutis ex hac luce subtractus est. His diebus apud Bethlehem Palestinæ beatus Hieronymus, expletis ^e nonaginta uno annorum ad Christum migravit. Sequenti tempore Maximus apud Hispanias, factione autem Joviani, qui tunc in re militari clarus habebatur, tyrannidem ^f assumpsit. Nec multo post superati utrique et capti ab exercitu Honorii, eidem, cum apud Ravennam tricennalia sua perageret, præsentantur. Hac tempestate Britanni Scotorum, Pictorumque infestationem non ferentes, Romam mittunt, ac sui subjectione promissa, contra hostes auxilia flagitant. Quibus statim ab Honorio missa militum legio magnam barbarorum multitudinem stravit, cæterosque Britannici finibus expulit. Sed mox ut discessere Romani, advecti iterum navibus hostes,

^a A., Constantium comitem, cum, etc.

^b Oros. vii, c. 42, pontificem.

^c A.: Cum Sabino genero, cum tribus millibus et septingentis navibus, ex Africa Romam tendens, oc-

cursu comitis, etc.

^d A., Aquitaniam Galliæ prov., etc.

^e A., 91 vitæ annis, etc.

^f A., arripuit.

obvia quæque sibi conculcant ac devorant. Rursusque advolant Romani, casumque hostem trans maria fugant. Hoc tempore cum Vaudali Alanique Hispanias infestarent, Honorius ad eas defensandas Castinum ducem cum exercitu mittit. Qui Castinus præclarum virum Bonifacium, ac bellicis rebus exercitatum, inepto et injurioso imperio ab expeditionis sue societate avertit. Bonifacius vero periculum sibi, indignumque ratus eum sequi, quem discordem, superbiemque expertus esset, celeriter se ad portum Urbis, atque inde in Africam prorupit, magnamque pestundam reip. detrimentum, locisque Africæ causa exiti fuit. Castinus vero tanto a collega privatus, nihil dignum in Hispaniis gessit. Inter hæc Placidia Augusta a fratre Honorio pulsa, ad Orientem cum Honorio et Valentiniano filiis profecta, a Theodosio Augusto, Arcadii alterius germani sui ^b filio suscepta est, c Honorius annis quindecim cum imperasset, et jam ^d cum fratre antea annis tredecim, ac sub patre duobus regnasset, reimp. ut cupierat pacatam relinquens, apud urbem Romam vita exemptus est, corpusque ejus juxta beati Petri ^e apostoli in mausoleo sepultum est. Huic soboles nulla fuit. Nam dux Silbionis filia, id est Maria, et ^f Thermantia, una post alteram ejus conjugio sociata, utraque Dei judicio inopinata morte præventæ ex hac luce migraverunt. Fuit sane Honorius moribus et religione patris ^g imitator, et abasimilia. Cujus temporibus ^h et civilia bella surrexerunt, sanguine quievire. Exemplo igitur ⁱ Honorio, cultus præsidio Castini magistri militum, Joannes quidam ex imperialibus subscriptoribus imperium invadit.

THEODOSIUS.

Anno ab Urbe condita 1477, Theodosius Arcadii filius ^k quadragesimus septimus ab Augusto regum Romanorum Orientale regebat ^l imperium. Ad quem legationem mittit Joannes, in imperatorem suscipi deprecans, et ipsum deprecans Africam, quam Bonifacius obtinebat, bello reposcere, quia ad defensionem sui infirmior factus est. At vero Theodosius legatis Joannis in carcere traxis, Ardaburium prætorem mittit adversus eum, quem tyrannus apud Ravennam aggressus inclusit. Qua Theodosius agnito, Valentinianum amicum suæ Placidie filium Cæsarem effectum, cum matre Augusta ad recipiendum Occidentis imperium ^m dirigit, et Asparem Ardaburii filium mittit ante eum contra Joannem. Angelus autem Domini ap-

A parens in habitu pastora deduxit Asparem et eos qui cum illo erant, et ducit eos per paludem inviam, quæ Ravenna adjacet, qua Deus pervium operatus est. Et transmeantes per aridam, apertis portis civitatis inventis, tyrannum quidem occidere, Ardaburium autem a vinculis absolverunt, et Ravennam crudeliter depopulati sunt, eo quod illius cives maxime tyrannicæ parti favissent. Castinum vero magistrum militum damnant exilio, cujus factione arripuisse Joannes tyrannidem credebatur, data Aetio venia, eo quod Hunni, quos per ipsum Joannes in adiutorium acceperat, ejus studio ad propria remeassent. Valentinianus igitur consensu totius Italie imperator efficitur, itemque ex decreto Theodosii Augustus appellatur. Dum hæc geruntur, ⁿ Achilles nomine B oppidum Galliæ a Gothis ^o militari vi oppugnatum est, donec imminente Aetio, non impositum ^p discederent. ^q Sequenti autem anno, id est decimo sexto imperii Theodosii, Maruthus episcopus Mesopotamie filium regis Persarum Nisdegerdis a demonio vexatum sanavit. Interea Theodosius imperator multa benignitate motus, licet Persas potentissimos vicerit, parcens tamen Christianis, qui habitabant in Perside, pacem amplectitur, ejus rei gratia mittit legatos Helionem patricium, quem valde honorandum dicebat, et Anatolium Orientis prætorem. Vararanes autem sciens superationem suam, suscepit legationem, et ita persecutio cessavit, Christianos agnabatur. Victoria siquidem auxilium de Persis collata, Romani plurimi potentes conscribebant laudes imperatoris. Cujus ætate metro poemata multa confecit. Erat enim eloquens, filia Leonii sophista Atheniensis, a patre omnibus lectionibus erudita. Quam dum imperator ducturus esset uxorem, Christianam Allicus fecit episcopum, et in baptismo cum prius vocaretur Athenias, Eudoxie nomen imposuit. Eodem tempore erant Gothi, et alia gentes multe, ac maxime trans Danubium in Hyperboreis locis habitantes; ex quibus rationabiliores quatuor sunt, Gothi scilicet, Hypogothi, Gepides, et Vandali, women tantum, et nihil aliud mutantes, unaque lingua utentes: omnes autem fidei crant Ariana malignitatis. Isti sub Arcadio et Honorio Danubium transeunt, locati sunt in terra Romanorum. Et Gepides quidem, ex quibus postmodum divisi sunt Longobardi, et Avars, villas, quæ sunt circa Singidonem et Sirmium, habitare. Hypogothi vero post Alaricum Romanam depopulantes, in Gallias abierunt, et quæ ibidem sunt obtinere. Gothi autem Pannoniam habuerunt primum: deinde decimo octavo anno Theodosii

^a A.: Collega ob suam intemperantiam privatus, etc.

^b A., filio honorifice, libenterque, etc.

^c A.: Honorius vero postquam cum minore, de quo præmissum est Theodosio Arcadii germani sui filio, ausus, etc.

^d A., cum jam antea cum fratre.

^e A., Apostoli martyrium.

^f A., Hermantia.

^g A., luce virgines, etc.

^h Quadragesimus tertius.

ⁱ A.: Imp. Qui comperto patri sui Honorii funere, mox Valentinianum, etc.

^l A.: dirigit. Quo tempore Joannes dum Africam, quam Bonifacius obtinebat bello reposcit, ad defensionem sui infirmior factus est. Denique veniens Placidia Aug. et Valentinianus Cæsar, mira cum felicitate continuo opprimunt, regni gubernacula victores arripiunt, quorum tunc milites crudeliter Ravennam depopulati, etc.

ⁿ A., Achilles nobile oppid. P. Pith., Aurelia.

^o A., multa.

^p A.: discederent. Bonifacius inter hæc apud Africam potentia, gloriæque augebatur. Adversus cum Marbortius et Galio, etc.

imperatoris junioris Thraciæ villas habitaverunt, et per annos quinquaginta et octo in Thracie morantes, Occidentis quoque obtinuerunt Imperium. Porro Vandali, Alanis sibi sociatis, et Germanis, qui nunc Franci dicuntur ascitis, transeuntes Rhenum fluvium Modogisclæ duce, habitaverunt in Hispania, quæ est prima Europæ provinciarum ab Occidentali oceano. Interea Valentinianus non solum Brianniam, et Galliam, et Hispaniam salvare nequivit, sed et occidentalem Libyam, quæ videlicet regio vocatur Asrorum, amisit hoc modo. Duo prætores erant quos diximus, Aetius, et Bonifacius, quos Theodosius postulante Valentiniano Romam direxerat. Cumque Bonifacius principatum occidentalis Libyæ percepisset, et apud Africam potentia gloriaque augetur, invidia flammatus Aetius accusationem facit adversus Bonifacium, tanquam rebellionem meditantem, et obtinere Lybiam satagentem, et hæc quidem Placidia favebatur, quæ fuit mater Valentiniani. Cæterum Bonifacio scribit: Si accersitus fueris, accedere noli: incusatus enim es, et te dolose vocant imperatores. Hæc suscipiens Bonifacius, et veluti proprio servo Aetio credens, accersitus accedere disulit. Tunc imperatores Aetium quasi devotum recipiunt, et adversum Bonifacium Marcellus et Gabio mittuntur. Qui dum Bonifacium obsidere parant, eo interempti sunt. Rursus contra Bonifacium Sauldus comes dirigitur. Bonifacius igitur se non posse tuto Africam tenere, cernens periculum instare, in perniciem totius reipublice vespens, transfretans a Libya in Hispaniam, ad Alanos datos Alanosque venit. Cumque Modogisclæ vel mortuum, et filios ejus Guntharium, et Gensericum Imperium moderantes, hortatus est ut Hispaniam, Libyamque in tres partes dividerent. Qui polliciti sunt unicuique parti se una cum ipso principaturos, in communem tamen in quemlibet hostem ulturos. In talibus ergo professionibus Vandali, Alanique fretum transmontes, Libyam habitaverunt, et cunctam pene Africam ferro, flamma, rapinis crudelissime devastantes, Insuper Catholicam fidem Ariana impietate subvertentes. Sub hoc turbine beatissimus Augustinus, de quo præmissum est, Hipponensis episcopus, ne civitatis suæ ruinam cerneret, tertio ejusdem obsidionis mense, septuaginta et sex vitæ annis expletis, ex quibus quadraginta in clericatu seu episcopatu transierat, ad Christum perrexit. Eodem tempore quidam senatus Romani amici Bonifacii falsam accusationem Aetii intimaverant Placidiam, ostendentes quoque et Aetii ad Bonifacium directam pridem epistolam, quam ad eos idem miserat Bonifacius. At

A stupfacta Placidia Aetium quidem in nullo laesi: Bonifacio vero cum juramentis verbum misit exhortatorium. Porro Gunthario mortuo, Gensericus Alanorum, Vandalorumque factus est imperator. Bonifacius ergo verbo suscepto contra Vandalos armatur exercitus magno sibi veniente tam e Roma, quam a Constantinopoli, cujus Aspar erat magister. Initio autem contra Gensericum prælio, superatus est Romanorum exercitus. Sicque Bonifacius cum Aspare Romam veniens, suspicionem dissolvit, rei veritate monstrata, et accepta ab imperatore Magistri militum dignitate. Qui cum resistantem sibi Aetium prælio superasset, paucis diebus interjectis morbo extinctus est. Porro Africa taliter a Vandalis subacta est. Tunc et Martinianus, qui postmodum imperavit, cum miles esset, et Aspari deesset, vivus a Genserico deprehenditur. Aetius vero cum deposita dignitate in agro suo degeret, ibique eum quidam amulus repente incursu opprimere tentasset, profugus ad Urbem, atque illinc ad Dalmatiam, deinde in Pannonias ad Hunnos venit: quorum amicitia et auxiliis usus, pacem principum Aetius cum receptu interpolatæ potestatis obtinuit, nec multo post patriatus etiam dignitatem adeptus est. Post eam igitur, quæ præmissa est, Africæ cladem, etiam ad habitandum Vandalis necessaria magis, etiam in eisdem necessaria magis temporibus Gundis, et contra Gallias habitantibus, pacemque ei, et municipia vicina sedibus suis occupatisque essent oppido et Narniensi maximo infesti, civesque ejus extrema obsidione et fame affigerent, adveniens comes Litorius hostes in fugam convertit, et civitatem allata frumenti copia a fame liberavit. Dehinc anno sequenti bellum adversum Gothos Hunnis auxiliantibus gestum est. Hæc tempestate Gensericus apud Africam intra habitationalis suæ limites, cupiens Catholicam fidem Ariana impietate subvertere, quosdam nostrorum episcopos eatenus persecutus est, ut eos privatos jure basilicarum suarum, etiam civitatibus pelleret, cum ipsorum constantia minime superbissimi regis terroribus cederet. Circa eadem tempora multi Judæorum in Creta Christiani facti sunt propter hujusmodi passionem. Quidam Judæus seductor finxit oemotipsum esse Moysen, et cælitus destinatum, ut Judæos illam insulam habitantes per mare deduceret, ipsum se esse dicens, qui olim filios Israel per mare rubrum deduxerit. Circuibat itaque toto anno unanquam-

per Urbem rediit accepta magistri, etc.

^a A., principum, et juxta interpolatæ.

^f Male apud Prosperum: per triennium.

^g A., Narbonensi.

^h A., longa.

ⁱ A., nullis.

^j A.: cederet. His denique diebus Valentinianus Aug. ad Theodosium principem suum fratruem Constantinopolim projectus est, filiumque ejus in matrimonium accepit: per idem tempus, etc.

^a A.: sunt. Exinde gentibus, quæ uti navibus nesciebant, dum a concertantibus in auxilium vocantur, mare periculum factum est. Rursus, etc.

^b A., Sigisvultus; ita in cod. Franc., et P. Pith.

^c A.: effervescens, Vandalorum, Alanorumque gentem cum Genserico (semper) suo rege ab Hispanis evocato Africæ intravit, qui cunctam pene Africam ferro, etc.

^d A.: perrexit. Eodem tempore pace totius Orbis, et consensione mirabili, Bonifacius ab Africa ad Italiam

que illius insuæ civitatem, suadebatque Judæis ut crederent, monens ut omnes pecunias atque possessiones relinquerent, cum eo utique deducti per siccum mare ad repromissionis gaudia pervenirent. At illi hac spe capiti, omne opus proprium negligebant, contemnentes etiam possessiones suas, et dimittentes eas quibuscunque personis. Cumque venisset dies quam designaverat Judæus seductor ille, eo præcedente, sequebantur omnes cum conjugibus et parvis ætatibus, deduxitque eos ad quamdam rupem declivius incumbentem, jussitque ut comarum schemate semetipsos involverent. Hoc ergo faciebant priores, et cum venirent ad rupem, repente moriebantur, tam dilacerati acutis rupibus, quam in aqua necati; plus tamen mori potuerunt, nisi, providente Deo, quidam viri Christiani supervenissent piscatores atque negotiatores, qui alios, cum necarentur, eripientes recreaverunt; tum malum suæ stultitiæ sentientes, alios, ne semetipsos jactu interficerent, tenuerunt, nuntiantes eorum mortem qui primo ceciderant. Qui etiam cognoscentes seductionem, culpant se, eo quod facile ei credidissent. Cumque voluissent illum seductorem perimere, comprehendere nequiverunt, repente namque disparuit, deditque suspicionem quod fuerat olim dæmon erroneus, humano schemate circumamictus. Pro hac itaque re atque passionibus multi tunc Cretensium Judæorum sunt fides. Interea in Constantinopolitana factum paucis diebus, cum illi quemdam adolescentulum in aerem, et invocantur^a Achilleæ, ad quemdam locum, cum illis largus, ita ut Novatianorum^a sita. Tunc fertur Paulum episcopum, qui ecclesiæ restitisse, supplicantes, et ecclesiæ pariter cremaretur. Qui locus ereptus est, et hacenus xvi Kal. Septemb. apud Novatianos collectio celebratur. Hunc tamen locum non solum Christiani, sed etiam Pagani venerantur. Exigit nunc locus edicere de hac hæresi unde exorta videatur. Novatus igitur presbyter Ecclesiæ Romanæ, qui propter persecutionem quæ sub Decio fuerat facta se episcopum facere et Cornelium volebat ejicere, faciens oblationes, et disperdens unicuique portionem, et tradens, hoc jurare pro benedictione miseros homines coegit, tenens utramque manum accipientis, et non dimittens, donec jurans hæc dicat: Jura mihi per corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi quod nunquam aliquando me derelinquas, et ad Cornelium redeas, et infaustus homo non prius gustat quam sibi antea maledicat, et pro eo ut dicat, accepto pane illo, Amen, dicit: Ulterius non redeam ad Cornelium. De hac religione volens imperator Constantinus pacisci Ecclesias, Acesium episcopum ad concilium Nicænum evocavit. Quem post definitionem fidei requisivit, si et ipse consentiret in fide et decreto Paschalis festivitatis. At ille: Nihil, inquit, novi, o imperator, quod synodus definivit. Sic enim olim et a temporibus apostolorum ipse percepi, et terminum fidei, et tempus paschalis festivitatis. Porro imperatore denuo requirente: Cur ergo te a communione separas?

A ille ea quæ sub Decio gesta sunt replicavit, et subtilitatem acerbissimæ regulæ deduxit ad medium, dicens quia non oporteat eos qui post baptismum peccant peccato quod ad mortem esse Scripturæ divinæ pronuntiant communicatione sacramentorum fieri dignos, sed invitandos quidem ad penitentiam, spem vero remissionis non a sacerdotibus, sed a Deo solummodo sustinere, qui potestatem habet peccata dimittere. Hæc cum dixisset Acesius, imperator ait: O Acesi, pone scalam, et si potes ascendere in cælum solus, ascende. Igitur Valentinianus Augustus, Constantii et Gallæ filius, ad Theodosium principem suum consobrinum Constantinopolim profectus est, filiamque ejus Eudoxium nomine, quam sibi^b Eudoxia genuerat, in matrimonium accepit, et Romam rediit, consulatu Isidori et Senatoris. **B** Sequenti vero anno Theodosius imperator Eudoxiam uxorem suam Jerosolymam misit gratificos hymnos oblaturam Deo. Quæ plurima dona ecclesiis contulit, et adoratis tam sancta cruce, quam colendis locis, reversa est ad regalia. Trigesimo deinde imperii Theodosii anno, terræmotus magni facti sunt Constantinopoli per quatuor menses, ita ut timentes Byzantii extracivitatem in loco qui dicitur Campus essent perseverantes una cum episcopo ad Deum precibus et litanii vociferantes. Quadam ergo die fluctuante terro, et clamante Xp̄s Ἰησοῦς, circa horam octavam, omnibus videntibus, a divina contigit virginitate, cum illi quemdam adolescentulum in aerem, et invocantur^a Achilleæ, ad quemdam locum, cum illis largus, ita ut Novatianorum^a sita. Tunc fertur Paulum episcopum, qui ecclesiæ restitisse, supplicantes, et ecclesiæ pariter cremaretur. Qui locus ereptus est, et hacenus xvi Kal. Septemb. apud Novatianos collectio celebratur. Hunc tamen locum non solum Christiani, sed etiam Pagani venerantur. Exigit nunc locus edicere de hac hæresi unde exorta videatur. Novatus igitur presbyter Ecclesiæ Romanæ, qui propter persecutionem quæ sub Decio fuerat facta se episcopum facere et Cornelium volebat ejicere, faciens oblationes, et disperdens unicuique portionem, et tradens, hoc jurare pro benedictione miseros homines coegit, tenens utramque manum accipientis, et non dimittens, donec jurans hæc dicat: Jura mihi per corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi quod nunquam aliquando me derelinquas, et ad Cornelium redeas, et infaustus homo non prius gustat quam sibi antea maledicat, et pro eo ut dicat, accepto pane illo, Amen, dicit: Ulterius non redeam ad Cornelium. De hac religione volens imperator Constantinus pacisci Ecclesias, Acesium episcopum ad concilium Nicænum evocavit. Quem post definitionem fidei requisivit, si et ipse consentiret in fide et decreto Paschalis festivitatis. At ille: Nihil, inquit, novi, o imperator, quod synodus definivit. Sic enim olim et a temporibus apostolorum ipse percepi, et terminum fidei, et tempus paschalis festivitatis. Porro imperatore denuo requirente: Cur ergo te a communione separas?

D ebe attentius clamante Xp̄s Ἰησοῦς, circa horam octavam, omnibus videntibus, a divina contigit virginitate, cum illi quemdam adolescentulum in aerem, et invocantur^a Achilleæ, ad quemdam locum, cum illis largus, ita ut Novatianorum^a sita. Tunc fertur Paulum episcopum, qui ecclesiæ restitisse, supplicantes, et ecclesiæ pariter cremaretur. Qui locus ereptus est, et hacenus xvi Kal. Septemb. apud Novatianos collectio celebratur. Hunc tamen locum non solum Christiani, sed etiam Pagani venerantur. Exigit nunc locus edicere de hac hæresi unde exorta videatur. Novatus igitur presbyter Ecclesiæ Romanæ, qui propter persecutionem quæ sub Decio fuerat facta se episcopum facere et Cornelium volebat ejicere, faciens oblationes, et disperdens unicuique portionem, et tradens, hoc jurare pro benedictione miseros homines coegit, tenens utramque manum accipientis, et non dimittens, donec jurans hæc dicat: Jura mihi per corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi quod nunquam aliquando me derelinquas, et ad Cornelium redeas, et infaustus homo non prius gustat quam sibi antea maledicat, et pro eo ut dicat, accepto pane illo, Amen, dicit: Ulterius non redeam ad Cornelium. De hac religione volens imperator Constantinus pacisci Ecclesias, Acesium episcopum ad concilium Nicænum evocavit. Quem post definitionem fidei requisivit, si et ipse consentiret in fide et decreto Paschalis festivitatis. At ille: Nihil, inquit, novi, o imperator, quod synodus definivit. Sic enim olim et a temporibus apostolorum ipse percepi, et terminum fidei, et tempus paschalis festivitatis. Porro imperatore denuo requirente: Cur ergo te a communione separas?

D ebe attentius clamante Xp̄s Ἰησοῦς, circa horam octavam, omnibus videntibus, a divina contigit virginitate, cum illi quemdam adolescentulum in aerem, et invocantur^a Achilleæ, ad quemdam locum, cum illis largus, ita ut Novatianorum^a sita. Tunc fertur Paulum episcopum, qui ecclesiæ restitisse, supplicantes, et ecclesiæ pariter cremaretur. Qui locus ereptus est, et hacenus xvi Kal. Septemb. apud Novatianos collectio celebratur. Hunc tamen locum non solum Christiani, sed etiam Pagani venerantur. Exigit nunc locus edicere de hac hæresi unde exorta videatur. Novatus igitur presbyter Ecclesiæ Romanæ, qui propter persecutionem quæ sub Decio fuerat facta se episcopum facere et Cornelium volebat ejicere, faciens oblationes, et disperdens unicuique portionem, et tradens, hoc jurare pro benedictione miseros homines coegit, tenens utramque manum accipientis, et non dimittens, donec jurans hæc dicat: Jura mihi per corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi quod nunquam aliquando me derelinquas, et ad Cornelium redeas, et infaustus homo non prius gustat quam sibi antea maledicat, et pro eo ut dicat, accepto pane illo, Amen, dicit: Ulterius non redeam ad Cornelium. De hac religione volens imperator Constantinus pacisci Ecclesias, Acesium episcopum ad concilium Nicænum evocavit. Quem post definitionem fidei requisivit, si et ipse consentiret in fide et decreto Paschalis festivitatis. At ille: Nihil, inquit, novi, o imperator, quod synodus definivit. Sic enim olim et a temporibus apostolorum ipse percepi, et terminum fidei, et tempus paschalis festivitatis. Porro imperatore denuo requirente: Cur ergo te a communione separas?

^a Niceph. Cal., lib. xiv, cap. 41; Socrates vii, cap.

^b Cedren., et Marc., Eudocia.

39: Τὸ δημόσιον ὃ Ἀχελλοῦς ἐπώνυμον ἦν.

captivi populi ordinem sævus, sed præcipue nobilitati et religioni infestus, ut discerni omnino non possit hominibus magis an Deo bellum intulisset. Igitur Carthago a Vandalis hoc modo capta est, annis quingentis octoginta quinque evolutis, postquam Romano coeperat juri parere. Deinde anno sequenti Genserius ad Siciliam transiens, dum magnis eam calamitatibus affligeret, accepto nuntio de ^a Sebastiano, qui ab Hispaniis ad Africam tenderet, celeriter Carthaginem rediit, ratus periculosum sibi ac suis fore, si vis bellandi peritus recipiendæ Carthagini incubuisset. Verum ille amicum se magis quam hostem videri volens, dum de regis barbari amicitii improvisè præsumeret, infelici morte peremptus est. Post hæc imperator Theodosius bellum contra Vandalos movit, ^b Ariundo, et Ansila, atque Germano ducibus magna cum classe directis. Qui longis cunctationibus negotium differentes, Siciliæ magis oneri quam Africæ præsidio fuere. Per hæc ^c tempora Attila rex Hunnorum, vir fortis atque superbus, dum cum fratre Bleba super Hunnos principaretur, Thracias et Illyricum sæva depopulatione vastabat, omnia castella et civitates in servitutem redigens, præter Adrianopolim et Heracliam, quæ quondam Perinthus vocabatur. Tunc exercitus Romanorum, qui in Sicilia morabatur, ad defensionem orientalem provinciarum re-vertitur. Cogitur ergo Theodosius legationem ^d mittere, et sex millia librarum ei ^e pro, recedens ei mille librarum annuum tributum persolvere per-
Sub his fere diebus tam terribili terramotus concussa est, ut ^a plurimæ ædes ejus et ^b corruerint. Britanni itaque, de quibus præ-
est, cum rursus Scotorum, Pictorumque incursionibus premerentur, mittunt Aetio epistolam lacrymis ærumnisque plenam, ejusque quantocius auxilium efflagitant. Quibus dum Aetius minime assensisset, eo quod contra vicinos hostes occupatus existeret, quidam Britannorum strenue resistentes hostes abigunt, quidam vero coacti hostibus subjiciuntur. Denique, subacta Picti extrema ejusdem insulæ parte, eam sibi habitationem fecere, nec ultra exinde hactenus valuerunt expelli. At vero residui Britannorum, dum continuo Scotorum impetus formidarent, ultra jam de Romanorum præsidio diffidentes, Anglorum gentem cum suo rege Vertigerno ad defensionem suæ patriæ invitavere, quos cum amicali societate exceptos, versa in contrarium vice, hostes pro adiutoribus impugnatoresque sentire. Sequenti deinceps tempore gens Anglorum, sive Saxonum, Britanniam tribus longis navibus advehitur. Quorum dum iter prosperatum domi fama retulisset, mittitur nihilominus exercitus multiplex, qui sociatus prioribus primum hostes, propter quos petebatur, abigit; deinde in Britones arma convertit, conflictu occasione, quasi pro se eis militantibus, minus stipendia

A præparassent, totam prope insulam ob orientali ejus plaga usque in occidentalem incendio vel gladio sibi subegit. At vero Theodosius, cum absque uno et viginti superioribus annis, quos cum Honorio patruo regnaverat, septem et viginti annis imperium gessisset, et quibus cum Valentiniano genero viginti quinque transegit, apud Constantinopolim morbo obiit, ibique sepultus est. ^a Fuit autem Theodosius sic sapiens, ut inter confabulantes experimentum omnium crederetur habere causarum. Perdurabat in frigore, similiter et in æstu, plerumque jejunabat, et maxime quarta et sexta feria, studio Christianitatis, nec aliter quam monasterium regalia videbantur. Ipse namque matutino ad suas sorores pergens, divinas dicebat laudes. Quamobrem etiam sacras litteras sine Codice recitabat. Loquentibus episcopis velut olim sacerdos factus ex divina lectione respondebat. Aggre-gabat sacros Codices, et quodcumque eorum interpretes seu expositores conscripsisse videbantur, plusquam Ptolemæus studuerat Philadelphus. Patientia namque et claritas universis hominibus eminebat. Nam Julianus ^b censor, licet philosophus fuerit, non tamen Antiochum portavit injuriam, sed maxima Theodoro tormenta indignatus imposuit. Porro Theodosius multum gaudens colloquiis Aristotelis, philosophiam ^c iram, tristitiam, libidinem, et se ulcisci desiderans, ^d interrogaretur, cur ^e interrogaretur, cur ^f interrogaretur? Utinam mihi, ^g mortuos revocare! Sic ^h quispian dignum ali- ⁱ ad civitatis portas ^j clementia revocatio ^k tempore ipse in ^l spectaret, ^m clamare ⁿ artifex parabolis pugnet. At ^o inquit, ^p consuevimus nos clementer spectare. Tanta enim pietate præcebat, ut omnes quidem Deo consecratos honoraret, præcipue tamen quos audiebat veneranda actione pollere. Fertur autem quod cum Constantinopoli episcopus Chebronensis fuisset mortuus, sagum ejus valde sordidissimum quæsierit, et eo circumamictus sit, credens aliquid se ex defuncti sanctitate promereri. Cum aliquando aeris tempestas esset, et ille circa populum spectaret, pleno ^q tempestas vehementius agebatur, multo imbre diffuso. Cumque hoc feret, suam voluntatem imperator operuit, fecitque per præconem clamari quod melius esset spectaculum contemnere, et omnes rogare Deum, ut illasi ab imminente tempestate servarentur. Quo dicto, cuncti populi magno gaudio supplicantes, hymnos concorditer offerebant, et tota civitas velut una psallebat Ecclesia. In medio autem eorum imperator existens, privato schemate properabat, nec spe sua frustratus est. Repente namque aer ad serenitatem rediit, divina cle-

^a A. Sebastiano.

^b A. Ariovindo.

^c A.: tempora. Hunnis Thracias et Illyricum sæva depopulatione vastantibus, exercitus, qui, etc.

^d A., præconem.

^e Antiochus, his verbis: Explicit lib. XIII. Cætera non leguntur.

mentis revocatus, annuum præbuit frugibus universis A
uberrimum. Si quando bella moverentur, secundum
David ad Deum confugiebat, sciens eum præliorum
auctorem, et inimicos orationibus superabat. Nec
tamen luto vitio carebat. Fuit enim mobilis omni vento
circumdatus, unde et in chartis non lectis se sub-
scribebat. Interea beata Pulcheria nondum cuiquam
fratris morte Theodosii imperatoris comperta, Martino

* Hactenus Socrates, vii, cap. 2.

accessit, in religione ac pudicitia conversante, bene
videlicet et idoneo viro, dicit ei: Quoniam imperator
mortuus est, et ego te elegi, tanquam bene placentem
ex omni senatu, da mihi verbum quod custodiam virgi-
nitatem meam, quam Deo commisi, et pronuntiabo te
imperatorem. Quod ille sacramento pollicente, accessit
potentiora Anatolio pariter et senatu, pronuntiavit eum
imperatorem Romanorum.

LIBER DECIMUS QUINTUS.

ANNO ab Urbe condita 1204 Theodosio defuncto,
Martinus * quadragesimus octavus ab Augusto Orien-
tali aulae præficietur imperator. Caterum Valentiniani
tempora, hujus vel superioris imperatoris curculis
adscribuntur. Igitur Valentinianus occidui rector
imperii, ea tempestate pacis fœdera cum Genserico
rege Vandalo firmavit, certum spatium Africa
inter utrosque divisa est. Gensericus vero, dum de
rerum successu tumidus etiam apud suos superbiret,
valida b conspiratio adversus eum facta est. Quorum
molitione detecta, diversis ab eo excruciatum perire
suppliciis. Horum siquidem quidam non minus vi-
rium amisit, quam si eum occidisset. In eadem
fuisse, in eadem rex Hylephius, cuius filius
Bleba regnum intra Macedonia, Mysiam, Thraciam
d Græcias immisissimum. Bleba germanus
peremittit, ejusque sibi imperium. Itaque fortissimam
verat præsidio, ad occidentem. Intendit imperium, cujus exercitus

lium numero ferebatur, vir in concussionem orbis in
mundo natus, terrarum omnium metus, quo vul-
gatus erat. Namque superbus incessu huc se atque
illuc circumferens, ut elati potentia ipso quoque motu
corporis apparet; bellorum quidem amator, sed manu
temperans ipse, consilio validissimo, supplicantibus exor-
abilis, propitius in fidem semel receptis, forma brevis,
laio pectore, capite grandiori, oculis minutis, barba re-
rus, canis aspersus, simus naso, teter colore, originis
signa referens. Erant siquidem ejus subjecti do-
minus, rex ille Gepidarum famosissimus * Andaricus.
Walamir etiam Gothorum regnator, ipso cui tunc
erat rege nobilior, fortissimæ nihilominus gen-
tis, sive Rangi, sive Rangi cum propriis regulis, aliaque
nationes in finibus Aquilonis. Horum omnium Attila superbus im-
perans, quoniam robore facile se posse adipisci
cuperet, quod cuperet, tamen consilii astutia, quam
armorum fortitudine hostes aggredi salegebat; prævi-
dens itaque sagacitate, qua lallebat, non sibi fore u-
tum, si Gothi, qui intra Gallias morabantur, Romanis

* A., 44 in numero Martinus Orientalis, etc.

b A., conspiratio suorum, etc.

c A., Mysiam.

d A., Thracias; ita Pith.

e A., Andaricus.

f A., Tauri Lingi.

g A., quoniam virium robore, etc.

h A., cuperet: non minori tamen, etc.

i A., studio.

j A.: simulans, adversum Romanos se asserit præ-
liaturum, Romanorumque e diverso quasi amicitias ap-
petens in Gothos, eorum videlicet hostes, se pollicetur
armis moturum. Agebat itaque hoc versuta barbarie
quoniam si hos posset a societate dividere, facilius
utrosque singulari certamine proculcaret. Quas ejus
astutias Aetius non minori acumine prævidens, legatos
ad Theodoricum, qui eo tempore Gothi apud Tolosam
regnabat, dirigit, qui cum eo pacis fœdera sociarent.
Annus iuxta Aetii volum Romanorum legatis Theodo-
ricus, jussitque cum eis non minus sibi prospiciens
firmissimum fœdus, promittitque se pariter pugnaturum.
Fuit interea Romanis auxilio Burgundiones, Alani,
cum Sangibano suo rege. Franci, Saxones, Riparioli,
Bariones, Sarmathæ, Armorici, Luteciani, ac pen-
totius populi Occidentis, quos omnes Aetius, ne impar
Attilæ occurreret, ad bellum adsciverat societatem. Con-
venit ex utraque parte in campos Catamnicos, qui
centum in longitudinem leucis, et ex latitudine Lxx leu-
cis, ut Gallis mos est, feruntur. Attila itaque,
primo impetu, mox in Gallias introgressus est, Gundi-

carium Burgundionum regem sibi occurrentem protrivit.
Deinde cum ad locum certaminis ventum esset, inquiri
aruspem, si quid sibi de belli sorte venturum prædi-
ceret. Qui arte demo iaci exita pecudum perscrutans,
Attila infansia denuntiat, hoc tamen quantumcumque
solatium fore, quod summus de parte hostili in cer-
tamine ductor occurreret. Attila vero dum hæc de Aetii
interitu, cujus mortem sibi erat denuntiari putare, non
dubitavit, vel cum suorum perditione bellum committere,
dummodo Aetium suis motibus fortiter obstantem
possit extinguere. Conmittit itaque pugnam, jam in
vesperum die vergente, ut si superaretur ab hostibus,
imminentis se noctis tenebris occultaret. Conveniunt
hinc inde fortissimæ nationes, conseruntur acies, fit
bellum acre nimis, et pertinax, quæ vix ulla narratur
historia, nec antea præliandi ardore quiesce-
re, quam eis non superveniens pugnandi voluntatem adimeret. Et
siquidem prælio, CLXXX milia hominum cæsa referuntur.
Tantumque est sanguinis effusum, ut parvulus,
qui ibidem labeatur rivulus, immolatus subito torrens
effectus, cadavera secum traheret peremptorum. Attila
sanè de morte Aetii sua suspicio fœellit. Num in-
columi Aetio rex ibi Gothorum Theodoricus occubuit.
In quo prælio quoniam neuter cessasset exercitus, con-
stat tamen Attilam fuisse superatum, qui cum die
altera intra planstrorum munimenta se continens
erumpere non auderet, nec tamen cessare tubi, et cla-
more persistere, Turismundus Theodoricus regis filius,
dolens de paterno funere, statuit Attilam obsidione
coarctare, ut eum, ejusque exercitum ad internecionem

jungerentur auxilio, amicum se Gothis simulans, adversum Anrelianis urbem concitus pergit, regem Vi-

aque deleret. Tunc Attila de vitæ fiducia jam desperans ex equitatoris ingentem pyram sellis construxit, et ibidem se Gothis imminentibus, supposito igne creparet, ne aut quisquam de ejus letaretur vulnere, aut ex tentarum gentium in potestatem hostium decederet. Aetius vero incante pendens Romanos a Gothis, perempto Attila, deprimi, nec non deinceps adversum Gothos, si necessitas incurreret, habere solatium, Tormentando quasi ejus rebus consulens persuadet, ut domum reverteretur, regnum paternum arripere, ne, si ab ejus invaderetur germani s, acerrimus ei esset cultus, quam cum hostibus dimicare. Hoc ille consilium tanquam pro sua salute prolatum libenter auspicans, domum suam reversus est, regnumque paternum accepit. Ceterum Aetius ob hoc tanta machinatus est, ut Attilam ob ejus impressione subderet. Insua, hominum, quæ antea hac provisione detrimentum patitur, dum avertere cupit, ingessit! At vero Attila cernens se relicto hoste ad propria remeare, erectis armis, ac spæ solutus elevatus, Pannonias repedit, multumque potiorum exercitum concervans Italiam subundus introiit, ac primum Aquileiam civitatem in ipso Italie sinu principio expugnare aggressus est. Quam continuo triennio obsidens, cum adversus eum strenue civibus repugnantibus, nihil prævaleret, jamque marmur sui exercitus non valens famis tolerare penuriam audiret, cum die quadam civitatem circum, ut ex qua parte eum facilius posset expugnare inquireret, cernit repente aces in ædificiorum fastigiis nidificasse solitas, quæ ciconiæ vocantur, uno impetu ex arce migrare, solutisque suos subitus rostris per turres foras secus deportare. Aspicit, inquit, ad suos, acs futurorum præscitis peritiam relinquere civitatem. Statimque aithibus mactatis, tormentisque, horribus suos, acriter expugnat urbem, ac sine mora capit: diripiunt opes, captivantur, vel trucidantur cives, residuum direpti, ni igni supposito flamma committit. Fuerat æquid in a civitate seminarum nobilissima Digna nomine, forma quidem eximia, sed candore pudicitie amplius decorata; hæc dum habitacula supra ipsa nobis memia haberet, turrimque excelsum ac domum nunciatem, subter quam Nilassa fluvius vitreis obabatur fluminis, ne sortidissimis hostibus ludibrium foret, annuque pulchritudinem vel vi illius libidine vitaret, mox ingressum hostium, captamque urbem præsentem, e annima se eadem turri obvoluto capite in gurgitem precipitem deit, metumque æstidentem pudicitie memorabili exitu terminavit. Plura præterea ejusdem regionis castella immanis hostis, exstinctis, vel capicatis civibus succendit ac diruit. Concordiam, Altinum, sive Potanum vicinas Aquileie civitates illius instar demolens solo coarctavit. Exinde per universas Venetiarum urbes, hoc est Vincentiam, Veronam, Briziam, Pergamum, seu aliquas, nullo resistente Ilunni bacchanur, Mediolanum, vicinamque pari tunc diripiunt, ab igne tamen abstinentes, et ferro. Deinde Emiliæ civitatibus similiter expoliatis, novissime eo loco, quo Mincius fluvius in Padum influit, castrametati sunt. Ubi Attila consistens erat, dum, utrum adiret Romani, an desisteret, animo fluctuaret, non Urbi, cui infestus erat consulens, sed Alarici exemplum pavens, qui cupit a se Urbi non diutius supervivisse. Dum ergo has animo tempestates revocaret, repente illi legatio placidissima a Roma advenit. Nam per se vir sanctissimus Leo papa ad eum accessit. Qui cum ad regem barbarum ingressus esset, cuncta, ut optaverat obtinens, non solum Romæ, sed totius Italie salutem reportavit; terribis namque nutu Dei Attila fuerat, nec aliud Chisti sacerdoti loqui valuit, nisi quod ipse præceptabat. Fecit itaque post discessum pontificis interrogatum esse Attilam a suis, cur ultra solitum non em tantam reverentiam Romano papæ exhiberit, quandoquidem pene ad omnia, quæ ille imperasset obtemperaret, tum regem respondisse, non se ejus, qui advenerat personam reveri-

sigothorum sollicitare nris, ut pariter cum eo Romanum invadens imperium, æquis sorte possideret. Ad

tum esse, sed alium se virum juxta eum in habitu sacerdotali adstantem vidisse, forma augustiorem, canitie venerabilem, illumque exaginato gladio sibi terribiliter mortem minitantem, nisi cuncta, quæ ille expelebat explesset. Igitur Attila tali modo a sua servitia repressus, relicta Italia, Pannonias repetit, ad quem Honorius Valentiniani principis germana, dum a fratre ob decus pudicitie districte servaretur, suum eunuchum dirigit, quatenus eam sibi a fratre in matrimonium exorqueret. Accepto itaque hoc Attila nuntio, qui jam Italie fines exarserat, nec statim satigato exercitu vegræ potest, mandat Valentiniano imperatori, militans pejora se proxime illaturum Italie, nisi mox ei suam germanam cum parte regni debita transmississet. Qui reversus ad proprias sedes, supra plures quas habebat uxores, puellam valde decoram, Idicco nomine, sibi in matrimonium junxit. Ob ejus nuptias profusa convivia exercens, dum tantum vini, quantum nunquam antea inemel tibi set, cum supinus quiesceret, eruptione sanguinis, qui ei de nariis solitus erat efflueret, suffocatus, exstinctus est. Eadem ænigme apud Constantinopolim nocte Martino imperatori in somnis Dominus apparrens, arum Attilæ factum ostendit. Quo scilicet armorum genere quæ illa fidere in bello maxime solet, Dum hæc gerantur, apud Britanniam Pelagianus hæreses assertores Britannorum tentantibus subvertere fidem, qui a Gallorum episcopis auxilium petentes, ad recte fidel defensionem sanctissimum virum Germanum, multisque jam viribus clarum Athanasiodoreis ecclesiæ Episcopum accipiunt, et Lupum Treassium præselem, atque apostolicæ gratiæ virum, qui non minus signorum miraculis, quam doctrina veris, omnes ad suæ fidei concessam onem reducere. Ecce autem adhuc ibidem sanctis episcopis consistentibus, valida Saxonum Pictorumque manus Britanniam advehitur. Nihilominus Britones mox arma corripientes hostibus olivam pergunt, cum quibus beatissimus Germanus sponte se offerens una pergit ad prælium. Cumque ipse duo belli ante concertant aciem contuisset, jamque hostes conglobati propius advenarent, non turbæ clangoribus, non gladiis siliens, imposita solummodo sanctis an istes, ut cum ipse prior inclamass, omnes voce consona eundem responderent sermonem. Moxque elevata magna voce Aleidia sonuit; cumque omnis exercitus sublatu ad sidera clamore Aleidia respondisset; cunctaque per circuitum loca resullassent, continuo tantus hostes pavor invasit, ut dissoluta acie fugam arripientes, ac si singulorum cervicibus gladius lumeret, tremebundi ad propria refugerent. Igitur, quia semper virtus invidiam parit, Valentinianus imperator, quantum res edocuit, prosperos Aetii successus, ut supra præmissum est, pertimescens, eum, si ulque Batianum senatorem nobilissimum gladio peremit. Ita vir bellicosissimus Aetius, et quondam Attilæ regis potentissimi terror occubuit, cum quo pariter, et Occidentis imperium, salusque reip. corruit, nec ultra hactenus valuit relevari. Sed nequaquam Valentiniano mors Aetii impune cessit, nam et ipse anno sequenti a Transila Aetii milite, cum triginta annis imperium gessisset, confossus interit, ex quibus eum Theodosia, socero mortui quinque, cum Mariano quoque imperavit. Martino Valentiniano regni jura Maximus apud Urbem invadens, necdum duobus expletis mensibus, a Romanis præemptus est. Continuo adiecit ex Africa naribus advenit Geisericus eum validissimo suæ gentis exercitu, saltus insuper præsidio Maurorum, cum adhuc Romanæ Ecclesiæ beatissimus Leo ageret pontificatum. Percussis itaque Romanis tum terribili nuntio, nobilibusque simul ac popularibus ex Urbe fugiuntibus, Urbem omni præsidio vacuam Geisericus obtinuit, occurrente sibi extra portam eodem sancto Leone episcopo, cujus supplicatio ita eum, Deo adjuvante, leniit, ut cum omnia potestati ejus essent tradita, ab igni tamen, et eade, atque supplicis abstineretur. XIV interius dies secunda et libera scrutatione

Valentinianum vero imperatorem legatione missa pacem A tuendas Reip. Gallias, et Hispanias pergere se dolose demittit. Sed imperatore doli ejus minime latuerunt.

omnibus opibus suis Roma vacuata est, multaque millia captivorum, prout cuique aetate, aut arte placuerant, cum regina Eudoxia, quae Geisericum ad hoc facinus invicerat, duabusque ejus filiabus, Carthaginem abducta sunt. Capta itaque hoc modo a Geiseric Roma est, postquam eam primo Alaricus invaserat. Secunda jam vice expletis ab eo tempore XLIV annis, a conditione sua MCC atque VIII evolutis. Relicta itaque Roma per Campaniam seque Vandali, Maurique effundentes, cuncta ferro, flammisque consumunt, quidquid superesse potest diripiunt. Captam nobilissimam civitatem Capuam ad solum usque dejiciunt, captivum praedantur. Nolam nihilominus urbem ditissimam, aliasque quantopares pari ruina prosternunt. Neapolim praeterea, quasque ob firmitatem capere non poterant, rebus agrariis exinanitas relinquunt. Quicumque gladio superfuerint, captivitatis jugo subiciuntur. Inter has procellas vir piissimus Paulinus Nolanus urbis episcopus, postquam quidquid habere poterat in captivorum redemptionem expendit, novissime cum nihil ei aliud, nisi ipse sibi solummodo superesset, pro cuiusdam viduae filio, maternas non valens pius ferre visceribus lacrymas, cum eadem ad Africam proficiscens, qua jam hostes discesserant, sese barbaro viro vice vicaria in servitium tradidit, cujus sanctitas, cum apud eandem barbaram gentem Dei nutu cognita fuisset, demum cum omnibus suis civibus ad urbem propriam remeavit. At vero Geisericus postquam ditatus Italiae opibus ad Africam regressus est, Valentiniani principis natam, quam ab Urbe captivitatis sorte abduxerat, Trasamundo filio suo in matrimonium copulavit, ex qua videl. Hildericus natus est, qui quartus postmodum a Geisericis Vandalis apud Africam renavit. Recedente igitur ab Urbe Geisericis, Romani sequente mense exinanitas reip. imperatorem Avitum praeficiunt. Visigothae quoque circa haec tempora cum rege suo Theoderico Theodorici filio, transcensiss Pyrenaei jugis, Hispanias invadunt. Ast vero Martianus imperator cum apud Constantinopolim VII annis regnum administrasset, facta suorum conspersione peremptus est.

LIBER QUINTUS DECIMUS.

Anno ab Urbe condita 1211, post Martiani imperatoris interitum, Leo quintus ac quadragesimus Romanorum regum apud urbem Constantinopolim Augustali potius est dignitate, qui deinceps sequenti tempore Leonem filium suum imperii consortem effecit. Exempto quoque in Italia humanis rebus Avito, Majorianus apud Ravennam invadit imperium, quod cum prope IV annis obtinisset, haud procul a Vertonensi civitate juxta Iram flumen occisus est. Statimque Severus apud Ravennam imperator efficitur, atque Augustus appellatur. Tertio hujus anno imperii Biorgor rex Alanorum cum exercitu adveniens, occurrente patricio Ricimiro superatus non longe a Bergomo civitate Venetiae, atque exstinctus est. Severus vero cum quatuor annis imperasset, morte propria apud Urbem occubuit. Eodem tempore egresso inopinate igni magna Constantinopolis aedium strage cremata est. Deinde totius consensu militum post Severi mortem iura imperii Anthemius suscepit: sequenti anno Servandus Galliarum praefectus imperium tentans invadere, jussu Anthemii principis in exilium trusus est. Rursus annali emenso spatio, Romanus patricius imperatoriam fraudulenter satagens arripere dignitatem, praecipiente Anthemio capite cecus est. His quoque diebus Geisericus iterum ad Italiam navibus adventare cupiens, a Basilisco patricio navali superatus certamine, Carthaginem inglorius repedavit. At vero in Orientis partibus Aspar patricius Leoni Augusto insidias moliens, suum filium Casarem effecit. Leo victorem exercitum statim e Sicilia vocans, Asparem patricium cum norello Casare, filioque alio ejus germano, digno viue mulctavit excidio.

Hoc denique ipso in tempore inter Anthemium prin-

cipem, ejusque generum Ricimirum patricium, qui tunc Mediolani positus praerat Liguria, magnus discordiarum fomes exortus est, quibus se vir sanctitate conspicuus Epiphanius Ticinensis episcopus interponens, eos primum ad concordiam revocavit: deinde barbarica perfidia sedus Ricimirus irrumpens, erat enim Gothus prosapia, cum manu mox valida Urbem contendit, atque apud Aniconis pontem castra composuit. Divisa itaque Roma est, et quidam favebant Anthemio, quidam vero Ricimiri perfidiam sequebantur. Inter haec Olibrius a Leone Augusto missus ad Urbem venit, viroque adhuc Anthemio regiam adeptus est potestatem.

Bitimer Galliarum rector, cognita adversus Anthemium conspiratione Ricimiri, Anthemio ferre praedictum cupiens, Romam properavit. Is cum Ricimiro apud Adriani pontem praedium committens, continuo ab eo superatus atque occisus est. Exstincto Bitimero mox victor Ricimirus Urbem invadebat, quarto jam anno agentem jura imperii Anthemium gladio trucidavit.

Praeter famis denique, morboque penuria, quibus eo tempore Roma affligebatur, insuper etiam gravissime depredata est, et excepto duabus regionibus, in quibus Ricimirus cum suis manebat, caetera omnia praedatorum sunt aviditate vastata, sed non diutius de perfidia latatus est Ricimirus. Nam post mensem tertium ex-cruciatibus languoribus et ipse interit. Mortuo Ricimiro Olibrius imperator Gundiborum ejus nepotem patricium effecit.

Olibrius quoque dum septem menses imperium gessisset, morte propria defunctus est Romae. Post hujus finis Licieris domesticus a Gundibro Patricio, totius etiam voluntate exercitus, apud Ravennam imperator efficitur. Anno deinde sequenti inopinate nepos patricius cum exercitu veniens Licierum regem exuit potestate, eumque apud Salonas Dalmatarum urbem episcopum ordinavit. Eo tempore cum apud Tolosam Visigothorum populus Eoricus regnaret, ac per Italia, Galliaeque fines inter nepotem et Eoricum litium sementibus crevisset, bellumque et diverso utriusque praepararent, intereuntem Epiphano, de quo praemisimus est, Ticinensi episcopo, sederis inter eos jura firmata sunt. Haud procul ab his temporibus Theodericus cognomento Strabo Triarii filius, cum magna Ostrogothorum multitudine, usque ad quartum Urbis milliarium armatus advenit. Nulli tamen Romanorum noxius, continuoque in Illyricum reversus exstinctus est. Exigit nunc locus dicere, quam ob causam Gothorum alii Ostrogothi, alii vero Visigothi sint dicti, opportunumque est aliquantulum ad superiora tempora regredi, quatenus horum ratio vocabulorum possit exponi.

Temporibus Valentiniani superioris Augusti, cum intra Thraciae fines Gothor. tunc populi communiter habitarent, et bisarie per Alaricum regiones ab Occidente Visigothi id est Occidentales sunt appellati. Leo igitur Augustus, postquam Orientale decem et septem annis rexit imperium, diem clausit extremum.

Mortuo Leone Zeno continuo Augustalem nactus est dignitatem. Leonem itaque, de quo praemisimus est, quem pater Leo in regi assererat potestatem, mater sua Zenonis impetum formidans, occulte clericum fecit. Exigenteque vehementer Zenone ut filium proderet, pro eo alium forma similem obtulit. Qui Leo deinceps in clericali ad Justiniani usque tempora vixit. Ipso denique anno Augustulus apud Italiam adversus nepotem cum exercitu veniens, effugato eo imperio, regimen invasit. Annali deinceps circulo evoluti cum rege Vandalorum Geisericis sedus initum est ab Oreste patricio. Haec dum apud Romanos geruntur, Odoacer cum fortissima Herulorum multitudine, fretus insuper Turcilingorum, sive Scironum auxilium, Italiam ab extremis Pannoniae finibus properare contendit, qui dum adhuc

Itaque celerrime Theodericum Visigothorum regem A rem traxit, atque cum eodem Patricio contra Attilam per Aetium Patricium conveniens, in suæ partis favo- post vastatam fere omnem Galliam Aurelianus jam ob-

per Noricorum rura exercitum duceret, cognita Severini fama Christi Domini servi, qui illis tunc debebat in locis, ad eum sibi benedictionem petiturus accessit, qui dum, benedictione percepta, ab ejus egredi cellula vellet, et caput ne in supereminari ostii, eo quod proceræ esset statura, allideret, inclinasset, a Dei viro futurorum præscio mox talia audivit. Vade nunc ad Italiam, vade, Odoacer, vilissimis interim animantium pelibus indutus, multis cito plura largiturus. Hæc ille verba rerum exitu comprobavit; nam aliquantis postmodum annis totius Italia, insuper et Urbis usus est potestate.

Ingresso ergo Italiam Odoacre, statim ei apud Liguriae terminos Orestes patricius occurrit, qui adversus fortissimam multitudinem nihil se prævalere conspiciens, maxime cum eum jam quidam suorum deseruissent, metu trepidus intra Ticinum se munitionis fiducia concludit. Mox adveniens cum exercitu Odoacer expugnatam foriter ingreditur civitatem, vastantur universa rapinis, sævit ubique gladius, divina quoque, privataque ædificia ignis absumit. Captus demum Orestes ab hostibus Placentiam usque perducitur, ibique gladio detruncatur. Exinde per universas tidem barbari urbes diffusi, cunctam sine aliqua tarditate Italiam juri proprio subdidere, multasque tunc civitates parantes resistere, extinctis habitatoribus, ad solum usque dejecere. Odoacer itaque prospero sibi cernens successum accrescere, statim regiam arripuit potestatem.

Augustulus siquidem, qui imperii præsumpserat potestatem, cernens universam Italiam Odoacris viribus subdi, inopinabili metu perterritus, sponte miserabilis purpuram abiciens, cum vix xi mensibus reimp. obtinisset, imperialem deposuit majestatem. Ita Romanorum apud Roman imperium toto terrarum orbe venerabile, et Augustalis illa sublimitas, quæ ab Augusto quondam Octaviano capta est, cum hoc Augustulo perijt, anno Urbis conditæ 1209, a Caio vero Cæsare, qui primo singulare arripuit dignitatem anno 547, ab Incarnatione autem Domini anno quadringentesimo septuagesimo quinto.

Igitur dejecto ab Augustali dignitate Augustulo, Urtem Odoacer ingressus totius Italia adeptus est regnum, quod dum annos XIV nullo inquietante tenuisset, ab Orientis tunc partibus adveniens Gothor. rex Theodericus Italiam possessurus intravit. Sed ut ad liquidum ob quam causam, vel unde adveniret possit agnosci, necesse est aliquantis per ad superiora repere. Walamir Ostrogothorum rex, de quo superiori libello præmissum est, quod Attila Hunnorum regi subjectus exstiterit, mox ut Attila occubuit, ab Hunnorum se suosque dominio, avita libertatis memor, excussit. Idem quoque et Gepidarum rex Ardaricus, cæteraque hujus subjectæ faciunt nationes. Hunni vero dolentes Walamir, ejusque exercitum, non solum se a suæ ditionis jugo excussisse, sed etiam cæteris nationibus, ut similia facerent incentesores fuisse, mox ut fugitiva mancipia eos insequentes ad servitutem pristinam armis aggressi sunt revocare. Conglobatis itaque suis super Hunnos Walamir irruit, tantaque in eos cæde grassatus est, ut de reliquo, qui superjacerant Hunni, Ostrogothorum arma formidarent. Leo enim imperator cum Gothis post hæc Illyricum vastantibus sædis inijt, ac Theodericum Theodemiris filium ex Arilerva concubina genitum, Walamire ejus patruo obsidem accepit. Occiso deinde a Sciris Walamire, Theodémir ejus germanus regia jura suscepit. Diviso deinceps regno Theodemiris Orientis, Windimirus vero occidui sortitur imperium devastandum. Sed mox ut Italiam ingressus est rebus excessit humanis, successore regni Windemerum filium relinquens. Windemerus vero, acceptis a Licerio tunc imperat. muneribus, Gallias contendit, seseque cum parentibus Visigothis jungens,

unum populum effecit. Interea dum suavi patrata victoria Windemirus domum revertitur, Theodericum filium a Leone imperat. remissum granater excepit, qui Theodericus dum jam octavarum decimum annum ætatis ageret, inscio patre, aliquantis secum satellitibus ascitis, vicinam sibi Sarmatharum gentem invadens, optima ex eorum manibus patri spolia, prædamque copiosam reportavit. Theodimero itaque vita decedente, universis annitentibus ad regni gubernacula Theodericus ascendit. Quod factum cum ad Zenonem Augustum perlatum esset, granater accepit, eumque ad se rursus evocatum Constantinopolim, magno simul honore et divitiis exultit, in tantum ut etiam consularibus eum fascibus sublimaret, quæ dignitas post imperiale fastigium prima est, æreamque illi equestrem statuum ante suum palatium collocaret. At vero dum hujuscemodi Theodericus deliciis apud Constantinopolim afflueret, gens illius, id est Ostrogothæ, dum eis propter fidei sanctionem prædas agere more solito non liceret, nec tamen ab imperatore oblata stipendia sufficere possent, capere non minimam egestatis penuriam pati. Exacerant sædus compositum, vituperant inutilem pactionem, mittuntque continuo ad Theodericum, qui diceret, quas, dum ipse Græcorum epulis superflueret, inopie miseria sustinerent. Hortantur ut si suis sibi que consuleret velit, citius redeat, quatenus ne cuncta gens pessumdetur, novas ad habiandum terras exquirant.

His Theodericus cognitis, ad Augustum Zenonem accedit questus, penuriamque suorum exponit, Italiam sibi dari postulat, absolutionem efflagitat, adjiciens quia si superare Odoacrem posset, Italiamque obtinere, ad ejus redundaret gloriam, a quo directus fuisset; si in bello superatus foret, ejus nihilominus lucris accresceret, quandoquidem quotidianorum stipendiorum exactoribus careret. Talia Zeno audiens contristatus quidem est, eo quod eum nollet amittere: attamen deliberato consilio, reip. utilitati prospiciens, ejus petitionibus annuit, Italiamque ei per pragmaticum tribunum, sacri etiam velaminis dono confirmavit, et senatum illi, populumque Rom. commendans abire permisit. Egressus igitur Constantinopoli Theodericus ad Ostrogothas revertitur, hortaturque continuo, ut quamprimum parati sint, quatenus possessuri Italiam proficiscantur. Attamen priusquam Italiam adveniret, Triopisilam Gepidarum regem insidias sibi molientem bello superans exstincti, Busam quoque Vulcanorum regem magna simul cum suis agminibus cæde prostravit. Egressus itaque a Mysia cum omni Ostrogotharum multitudine, universaque suppellectili per Sirmium, Pannoniasque iter faciens, ad Italiam venit. Ac primum juxta Sontium flumen, quod non longe ab Aquileia labitur, castra componens, dum uberrimis, quæ eo loco habentur, pascuis fatigata aliquantulum ex itinere longitudine jumenta reficeret, ibi mox ei cum grandi suorum exercitu totisque Odoacer Italia viribus occurrit, quem Theodericus alacriter excipiens, magno superatum prælio, postremo in fugam convertit. Exinde Theodericus movens cum Veronam venisset, iterum adversus eum Odoacer non minori quam prius belli sese apparatu opponit. Contra quem Theodericus haud procul a Veronensi urbe confignens, nimia ejus exercitum cæde contrivit, ipsamque priter, et omnem illius multitudinem dare terga coegit. Qui dum fuge metu se præcipites in Adestim fluvium mergunt, ex magna parte rapidissimis ejus gurgitibus implicati suffocantur. Theodericus vero dum ipso impetu subsequitur fugientes, Veronam illico, pavore citibus consensuatis, invadit. Odoacer autem cum his qui evaserant fugiens, Romam contendit. Sed obseratis continuo portis, exclusus est, qui dum sibi denegari introitum cernebat, omnia quæque attingere potuit, gladio, flammisque consumpsit. Inde quoque egrediens Ravennam ingressus est. Ibi, quibus se tueri adversus hostes posset, munitionum præparare

videntem direxit. Nec mora, congregatis undique bel-
latoribus Aetius cum rege Theodorico et ejus filio
Thoriamundo obviam Hunnis fortissime pergit. Ubi
conserta incredibili pugna, cui rix post hominum
memoriam ullum simile praelium reperitur, vicere
Romani, fugato Attila, et Gothorum rege interfecto.
Hoc certamen circa nonam diei horam captum, de
utrisque partibus centum viginti millia occisorum
dedit. Sed post modicum Valentinianus Augustus
Aetium singularem populi Romani spem suis manibus,
atque autem fraudibus interemit, cum quo simul
omnis fortuna et virtus Hesperie corruit. Attila enim
continuo, resumpta fiducia, cruentus Italiam petit,
Aquitaniam captam funditus eradit. Ticinum atque
Mediolanum regias urbes excidit. Inde vastatis circum-
quaque locis, cum Romanis quoque pararet irrumpere,
Leo magnus papa missus ad eum Valentiniani impera-

obstacula cepit. Theodericus itaque a Verona digre-
diens Mediolanum pervenit, ubi dum consisteret, magna
ad eum multitudo militum, pluresque Italiae populi
convenire. Sed paucis interfectis diebus, rursus deditis
exercitus, Tusa quodam nomine instigante, Odoac-
ris se partibus reddidit. Ea res Theodericum in tantum
pe terruit ut se suumque exercitum apud Ticinensem
urbem muniret. Talium rerum varietates Burgundionum
rex Gundobatus aspiciens, Liguriam cum ingenti exer-
citu ingressus, cuncta quae reperire poterat pro voluntate
diripiens, infestam secum ad Gallias captivorum mul-
titudinem abduxit. Theodericus itaque aliquandiu intra
munitiones exercitum retinens, denum relicto ibi ma-
tre, sororibus, universi vulgi multitudine, nihil plane
dubius de Epiphani viri sanctissimi fide, cum expedi-
tis armatorum cuneis ad Odoacris obsidionem Raven-
nam perrexit, dumque eo loco, cui Pinetum nomen est,
non procul ab urbe castra posuisset, per continuum
pene triennium Odoacrem obsedit, qui dum frequenter
ex urbe cum suis egrediens ejus exercitum inquietaret,
notissime noctu in castra irruens, magna Theoderici
exercitum strage prostravit. Vicinus ad extremum, for-
tissime Gothi resistentibus, in urbem confugit. Nec
multo post a Theodorico in fidem susceptus, ab eo truci-
lente peremptus est. Egressus denique a Ticinensi
urbe post triennium Gothi, eandem mox urbem Rugi
intrare, cuncta per circuitum loca, simulque et civita-
tem per continuum biennium populatione vastantes,
cum adhuc beatissimus Epiphanius superesset, cujus in
tantis periculis sanctitate cives replebantur afflicti. Hic a
Theodorico Gallias ad Gundobatum pro captivis redi-
mendis directus, excepta innumera multitudine, pro
quibus pretium tribuit, sex millia captivorum ob solam
sanctitatis suae reverentiam concessa secum reduxit.
Igitur Theodericus, extincto apud Ravennam Odoacre,
totius Italiae adeptus est ditionem. Nec multo post
Romam profectus, a Romanis magno gaudio susceptus
est, quibus ille singulis tritici ad subsidium annis cen-
tum viginti millia modiorum concessit. Dum haec apud
Italiam geruntur, a Bulgaris universa Thracia crudi-
ter devastatur. Constantinopolis etiam ipsa diebus ma-
ximo conflagravit incendio. At vero apud Africam Hi-
mericus, qui, mortuo Geiserico, in regnum successerat,
Arianam perfidia trusus in exilium, effugatisque am-
plius quam 354 Catholicis episcopis, ecclesiis eorum
clausis, plebem variis supplicis affecit. Et quidem in-
numeris manus abscondens, linguas eorum praecidit,
nec tamen loquelam Catholicam confessionis eripere po-
tuit. Apud Britannias quoque Ambrosius Aurelianus, qui
solus sorte Romanae gentis Sax-nun cadi superfuert,
purpuram induit, victoresque Saxones, Britonum du-
cens exercitum, saepe superavit, atque ex eo tempore
nunc hi, nunc illi, palmam habuerunt. Donec Saxones
potentiores effecti, tota per longum insula potirentur.

A toris accessit: eumque adeo mihi reddidit, ut illico
promissa pace firmissima, ultra Danubium non red-
iturus abierit. Continuo enim rebus humanis excessit,
et humani generis diutina vexationi finem aliquando
vel mortuus attulit. Gothi quoque non contenti pro-
vincia, quam superius a Romanis habitandam penes
Galliam acceperant, Arvernorum et Narbonam cum suis
finibus captas invadunt, ruina videlicet Romani status,
et frequenti mutatione principum animati. Nam Va-
lentinianus imperator ab amicis Aetii, quos sibi delegerat
satellites, interficitur, et Maximus quidam, cuius dolo
id perpetratum fuerat, imperator creatur. Qui cum
viduam ejus Eudoxiam Augustam invitam suis nuptiis
adegisset, illa Genesicium, ut dicitur, Africae regem,
ut mariti vindicem adveniret, invitavit. Cujus adventu
B Maximus, vix altero imperii sui mense a comperio,
cum passim nobilitas ejus licentia, et popularium

Theodericus interea, ut sui regni vires constabiles,
Audefredam Jodoi Francorum regis filiam sibi in ma-
trimonium junxit, Amalafredam germanam suam Van-
dalorum regi Hunerico, ejusdem Amalafredae filiam
Malabergam Turingorum regi Ermenefredo, Teodico
quoque, et Ostrogotho ex concubina filias, alteram Ala-
rico Visigotharum regi, alteram Sigismundo Burgun-
dionum associavit. Amalasintham vero tertiam filiam
Eutharico ex Halamalorum stirpe venienti evocato ab
Hispania tradidit. Nec ulla fuit Italiae gens quae
Theoderico, aut conjunctionis affinitate, aut factionis
foedere sociata non fuerit. Zeno itaque Augustus cum
per annos xvii reip. praesuisset, apud urbem Constian-
tinopolim vitae terminum accepit.

LIBER DECIMUS SEXTUS.

Cessante jam Romanae urbis imperio, utilis aptius-
que mihi videtur ab annis Dominicae Incarnationis sup-
putationis lineam deducere, quid, quo tempore actum
sit, possit agnosce. Anno ab incarnatione Domini 494
post Zenonis excessum, Anastasius purpuram induit,
qui xlviii in regnum numero exstitit. Hic Romani aet-
us imperii Eutichianae haereseos illarum maculavit. Nusus
temporibus tanta propter Symmachii ac Laurentii ele-
ctionem Romae dissensio facta est, ut Festus, senatorum
nobilissimus, et exconsul, et alius exconsul Probinus,
Laurentii partibus fauentes, adversus Faustum excon-
sulem ceterosque, qui Symmacho adhaerebant, ponti-
fici bellum inferrent, multasque caedes et homicidia in
medio Urbis facientes, plerisque ex sacerdotali nu-
mero, multis etiam clericorum, per plures civium Ro-
manorum extinguere. Eo tempore Trasamundus, qui
fratri Hunerico apud Africam in Vandalorum regna
successerat, fratris, vel patris Geiserici sceus perfi-
diam, clausis Catholicorum ecclesiis, ducentos viginti
episcopos in Sardinia exilio relegavit, quibus beatus
papa Symmachus quotidiana subsidia ministrare non
desiit. Inter has tempestates beatus Fulgentius in
confessione fidei et scientia floruit. His ipsis apud
Africam diebus, dum Arianus quidam, Olympius no-
mine, corpus aquis balnearibus ablatus, indigna que-
dam, et blasphemica de sanctae Trinitatis fide verba evo-
meret, veniente subito ignito caelitus jactulo, visibiliter
combustus est. Barbos quoque quidam Arianus episco-
pus dum, contra regulam fidei, minorem scilicet Patri
Filium sanctum quoque Spiritum asserere cupiens, bap-
tizandus discessit: Baptizo te, Barbos, in nomine Pa-
tris, per Filium in Spiritu sancto, statim aqua, quae ad
baptizandum allata fuerat, nusquam comparuit. Quod
aspiciens qui baptizandus erat, confestim ad Ecclesiam
Catholicam fugiens juxta morem fidei baptismum Chri-
sti suscepit.

• Forte, completo.

caus ex Urbe profugeret, ipse quoque trepidō animo sese parabat ad fugam. Sed a ministris regis illico dilaniatus, et membratim dissectus, in Tiberim projectus est. Genserius continuo vacuam presidio civitatem capit, et occursu Leonis papæ mitigatus, ab incendio, cadibus atque suppliciis Urbem immunem servavit: omnibus tamen opibus ablatis, multa inde captivorum millia cum Augusta Eudoxia et ejus filiabus Carthaginem revexit. Hujus papæ Leonis auctoritate, et jussu Martiani principis Chalcedonensis synodus celebrata est. Romæ post Maximi necem, Avitus suscepit imperium, quod post modicum deponens, episcopus Placentiæ ordinatur. Apud Constantinopolim vero Martianus imperator obiit sexto imperii sui anno, et sexto mense completo.

LEO.

Anno ab Urbe condita 1210, Leo quadragesimus nonus ab Augusto sortitur imperium. Romæ vero post Avitum Majorianus Cæsar effectus, quarto imperii anno apud Dertonom Hispaniæ civitatem, frange Severiani, occiditur, qui tertio imperii anno Romæ occubuit. In ejus locum a Leone principe missus Arthemius, sexto imperii anno cum summa clade Romæ Urbis occiditur, succedente Olibrio, quem Glicerius apud Ravennam sumpto imperio removit, et ipse mox a Nepote privatus, Portuensis episcopus ordinatur. Leo imperator Orientis anno imperii decimo sexto defunctus, Zenoni reliquit imperium.

ZENO.

Anno ab Urbe condita 1226, Zenon quinquagesimus ab Augusto imperat. Nepotem vero Cæsarem Orestes patricium imperio privat, et filium suum Augustulum imperatorem creat. Sed continuo Odoacer rex Turcilingorum et Rugorum, pervasa Italia, Romam capit, quarta jam vice a conditione sua, et Augustulo imperatore exiliato, ipse Romæ tyrannice regnat, quem Theodoricus rex Gothorum missus a Zenone obsedit, cepit, interemit, et ipse Romæ consensu Zenonis Augusti regnavit.

ANASTASIUS.

Zenoni verò post sexdecim annos mortuo, successit Anastasius, qui inimico Chalcedonensis synodi foveus, Orthodoxos persequabatur. Eodem tempore Romæ Symmachus et Laurentius discordantibus inter se civibus electi, et ex utrisque partibus innumera strages et rapina patrata sunt; plerique ex sacerdotibus numero, multi etiam clericorum, plures civium Romæ. extincti sunt per tres circiter annos, usque quo videlicet Theodoricus princeps veniens, tunc Romam tenens, quam Arianus esset, synodo celebrata, locari Symmachum quidem episcopum Romæ firmavit: Laurentium vero in Nuceria civitate locare episcopum præcepit. Qui tamen nullo pacto quiescens, sed seditiones commovens, a Symmacho deponitur, et in exilium in Dalmatiam mittitur, et ita simulatas cessavit. Eodem tempore Transamundus, qui fratri^a Honorio apud Africam in Vandalorum regnū successerat, fratris

A vel patris Gensericus secutus perfidiam, clausis Catholicorum ecclesiis, ducentos viginti episcopos, exilio relegavit. Quibus beatus papa Symmachus quotidiana subsidia ministrare non destitit. Inter has tempestates beatus Fulgentius in confessione fidei et doctrina floruit. His ipsis apud Africam diebus, cum Arianus quidam, Olympus nomine, in Elyonensium balneo lavaretur, indignaque quædam et blasphemum de sanctæ Trinitatis fide verba evomeret, veniente subito^c desuper ignito jaculo, visibiliter combustus est. Cæterum Denterius episcopus Arianorum Byzantii baptizans quemdam virum Barban nomine, cum, contra regulam fidei, minorem scilicet Patre Filium sanctumque Spiritum asserere cupiens, baptizaturus dixisset: Baptizo te, Barbas, in nomine

B Patris per Filium in Spiritu sancto, statim aqua quæ ad baptizandum fuerat allata nusquam comparuit. Quod aspiciens qui baptizandus erat, confestim ad catholicam Ecclesiam fugiens, juxta morem fidei baptismum Christi suscepit, et omnibus notum fecit miraculum. Theodericus vero, dum per idem tempus pacifice apud Italiam regnaret, per singula quæque celebriora loca regia sibi habitacula construxit. Interea Saracenorum incursus in Phœnicem et Syriam rursus effectus est post mortem Agari, Vadicarimo fratre ejus instar turbinis, et adhuc velocius, discurrere per loca. Hoc etiam anno, id est, imperii Anastasii undecimo, Bulgares per Illyricum et Thraciam discurrunt priusquam agnoscerentur, eam crudeliter devastant. Constantinopolis etiam ipsis diebus maximo conflagravit incendio. Deinde Neocæsarea, apud quam cum futurum esset ut fieret terræmotus, miles iter faciens duos milites super eam vidit, et alium militem post tergum clamantem: Conservate domum in qua sepulcrum Gregorii est. Cum autem terræmotus factus fuisset, plurima pars civitatis corruit, excepta domo Gregorii Thaumaturgi, id est, miraculorum operatoris. Interea Juliana, illustrissima femina, quæ templum Dei Genitricis apud Honoratas construxerat, valde pro Chalcedonensi synodo satagebat, ita ut ei nec imperator quidem, multas adversus eam versutus adinveniens, Timotheo communicare persuadere valuerit, sed nec ipse Timotheus frequenter ad eam pergens hoc potuerit ei persuadere. Pompeium quoque consobrinum illius, et ejus uxorem, quæ mulier erat ornata, multis imperator Augustus humiliabat, ut ablegaret veneraturos synodi, et eos qui in exilio Macedonio episcopo largiebantur quæ necessaria erant. Deinde quosdam ex principibus præcepit in templo sancti Theodori Sparatii super ambonem Trisagii additamentum admittere, id est: Qui crucifixus est pro nobis, ita ut multitudines indignatæ per diem litaniæ illic egrederentur, quando et Timotheus per^d commentorium scriptum omnibus Ecclesiis præcepit trisagium in litaniis dicendum cum additamento, quod multi metuentes fecerunt. Monachi vero alium psalmum psallendo venerunt. Hos autem populus videns, clamavit: Benevenerunt Orthodoxi!

^a Hunerico^b A., in Sardinia.^c Cælitus.^d Commonitorium.

Simulas etiam facta est multa, et incendium domorum multarum, ac homicidia dena millia, turba vociferante adversus Anastasium, et Vitalianum imperatorem penitente, ita ut fugeret Anastasius, et latitaret, ab ipsaque Ariadne laceraretur injuriis, ut puta multorum causa malorum Christianis effectus. Alamundaro autem principe Saracenorum gentis baptizato, Severus duos episcopos macula suae pravitatis infectos direxit causa communicandi. Dei autem providentia ille baptizatus erat ab Orthodoxis qui recipiebant concilium. Cumque Severi episcopi subvertere principem a vero dogmate festinarent, mirabiliter eos arguit Alamundarus hujusmodi fabula; ait enim ad illos: Litteras accepi hodie, quia Michael archangelus mortuus. Illis vero dicentibus, hoc impossibile fore, ait princeps: Et quomodo Deus secundum vos nudus crucifixus, nisi naturarum esset duarum Christus, quandoquidem nec angelus est mortuus? Et ita cum confusione Severi recesserunt episcopi. Itaque Vitalianus, quem populus imperatorem expetierat, excepta tota Thracia, Scythia et Mysia, Bulgaros habens secum, et multitudinem Hunnorum, cepit Anchialum et Odysopolim. Comprehendit autem et Cyrillum magistrum militum Thraciae, et pervenit praedas gerendo Byzantium. Parcens vero civitati, apud Sostenum castrametatus est. Anastasius autem desperatione consternatus, mittit ex senatu quosdam, rogans eum pacisci, et jurare una cum senatu quod ab exilio revocaret episcopos apud Heracliam Thraciae. Porro Vitalianus addidit ut et principes uniuscujusque scholae jurent istud, sed et Macedonius, et Flavianus, qui nequiter pulsati fuerant, suos recipere thronos, similiter et reliqui omnes episcopi, et ita celebraretur synodus Romana, et cunctis episcopis convenientibus, communi judicio reprobandentur quae adversus Orthodoxos sunt praesumpta. Itaque cum haec imperator, senatus et reliqui principes, populi, jurassent et confirmassent ita fiendum, facta est pax, et ad propria rediit. Hormisda vero Rom. episcopus, fatigatus a Theodorico, Vitaliano favente, a Erodium episcopum misit, et Vitalianum archidiaconum ad synodum celebrandam apud Heracliam. Venerunt autem et episcopi ex diversis locis fere ducenti, qui illusi ab imperatore, et Timotheo episcopo Constantinopolitano, recesserunt inefficaces. Impius quippe imperator, pacta transgrediens, clam intimavit Romano papae ne veniret. Miserat enim Vitaliano sacram, quo transmitteret eam Romam, ut papa proficisceretur ad celebrandam synodum apud Heracliam. Omnis autem populus atque senatus in praesentia maledicebat Anastasio tanquam perjuro. Porro Vitalianus indignatus adversus Anastasium ob perjurium, multa mala exercitiis Anastasii et reliquae reip. demonstravit, occidens, rapiens, armis exuens, et postremo ad injurias ejus unumquemque militum uno aereo nummo vendens. Interea Hunni, qui dicuntur Saber, transeuntes Caspias

A portas, Armeniam, et Cappadociam, Galatiam et Pontum, depopulati sunt, ita ut Eucharitiam quoque pene pervaderent. Unde et fugiens Macedonius episcopus propemodum periclitatus, salvatus est apud Gangras. Quo comperto, Anastasius illic eum amare custodiri praecipit, mittens, ut aiunt, qui eum occiderent. Defunctus autem apud Gangras, positus est in ecclesia sancti martyris Calinici juxta reliquias ejus, nullas sanitates efficiens. Qui cum exanimis jaceret, manus fertur se signaculo crucis signasse. Theodorus autem unus ex his qui cum eo erant vidit eum in somnis dicentem sibi: Excipe, abiens lege, et dic Anastasio: Ego quidem ad patres meos vado, quorum fidem servari: non cessabo autem increscens Domino, usquequo venias, et ingrediamur judicium. Eodem anno Alexandrii multi viri, ac mulieres, et pueri, atrociter a daemonibus obsessi repente latrabant. In somnis autem quidam vidit quendam dicentem quia propter anathematismos synodi Chalcedonensis patiuntur isti. Vice-simo deinde et septimo imperii Anastasii anno, vidit idem imperator in visu virum terribilem portantem Codicem, qui hunc aperiens, et inveniens nomen imperatoris, dicit ei: Ecce propter malam fidem tuam deleo decem et quatuor, et delevit eos. Expergesfactus autem, et advocato praefecto Adamantio, dixit ei visionem. Et ego, ait ille, vidi haec ista nocte, quia assistenti mihi imperio tuo porcus magnus veniens, et comprehensa praetexta mea, projecit me in terram, et interemit. Convocato ergo Proculo conjectore, dixit ei quae visa fuerant, qui quod ambo forent post paululum morituri praedixit. Anastasius itaque cum in haereti in quam delapsus fuerat perseveraret, duasque in Christo naturas, deitatis videlicet et humanitatis, Eutychium haeresiarcham sequens, denegaret, Hormisda papa, qui Symmacho successerat, direxit Evodium Ticinensem episcopum, aliosque cum eo Constantinopolim cum catholicae fidei scripto, quatenus Anastasium ad Ecclesiae gremium reducerent, qui non solum salubria eorum monita sprevit, sed insuper etiam a suis conspectibus non sine contumelia expulit, navique fragili impositis, mandat ne uspiam per totam Graeciam ad aliquam civitatem accederent. Quam ejus impiam temeritatem divina ultio continuo subsecuta est. Nam cum vicesimum et septimum annum imperii ageret, mortuus est, et imperavit pro eo pius Justinus, vir senior, et multum peritus, qui a militibus incipiens, usque ad senatum profecit. Quidam autem aiunt quod divino fulmine Anastasius percussus perierit.

JUSTINUS.

Anno ab Incarnatione Domini 511, Justinus Cae-sar, Illyricus genere, vir catholicus, Augustali potitus est solio. Ad hunc ob causam redintegrandae fidei directus ab Hormisda pontifice, vir sanctitate praecipuus, Germanus Capuanæ urbis episcopus,

^a A., Ennodium, semper.

^b A., Grangas.

^c A., Constantinopolim legatos, etc.

^a A., ageret, ictu fulminis percussus interit. Anno, etc.

^c A., 518, punito Anastasio haeretico, Justinus catholicus, etc.

digne susceptus est, multorumque dubia corda in A fide solidavit. Eo tempore apud Africam, defuncto
^a Transmundo Vandalorum rege, Arianæ perfidiæ,
^b Childericus, ejus filius ex Eudoxia captiva, Valentiniani principis filia, ortus, Vandalorum regnum adeptus est, qui non patrem hæreticum, sed matris catholicæ monita sequens, cultor rectæ fidei enituit. Hunc pater Transmundus ad mortem veniens, quia
^c tenebat eum catholicæ parti favere, sacramenti nodis astringere curavit, ne unquam in suo regno Catholicis *faveret, atque consulere*. Qui mox ut suus genitor vita caruit, priusquam etiam regni jura assumeret, universos episcopos, quos Transmundus in exilium coegerat, regredi fecit, eisque ecclesias reformari præcepit, septuaginta jam et quatuor annis evolutis, ex quo a Genserico avo suo primitus apud Africam ecclesiæ fuere destructæ. Terto Justiniani principis anno moto bello inter Romanos et Persas, misit idem Justinus legatos et munera ad d. Zelioben regem Hunnorum, et repromisit ille cum juramento, se imperatori contra Persas auxilium præstiturum. Mittentem autem deinde ad se regem Persarum admisit, et suadenti promisit, etiam ipsi hoc præstiturum contra Romanos. Sane Justinus hæc edicens tristatus est valde. Porro direxit Zeliobes ad Persas viginti millia ad expugnandos Romanos. At vero Justinus destinavit Chuadi regi Persarum legationem pro pace, et quasi super alio quodam scribens, etiam de Zeliobe significavit, quia opitulationis juramenta cum Romanis habet, et quia munera accepit multa, et vult proditor Persarum fieri et quia oportet nos cum simus fratres, ad amicitiam venire, et non a canibus istis illudi. Tunc Chuades accersens secreto Zelioben, sciscitatus est, si accepisset a Romanis munera, hortatus eos adversum Persas. Qui dixit: Etiam. Et iratus Chuades occidit eum, et per noctem missa multitudo Persarum, interfecit populum ejus, suspicatus quod dolo ad illum venissent. Quotquot autem potuerunt fugere, redierunt ad propria. Quinto anno imperii Justiniani Zatus rex Lazorum recedens a regno Persarum, regnante Cabade, et Zatum amante, qui etiam illum in regem provexerat Lazorum, venit Byzantium ad Justinum, et rogavit eum, ut fieret Christianus, et ab ipso appellaretur imperator Lazorum. At imperator grandi cum gaudio illo suscepto, illuminavit eum, et filium appellavit. Profectus autem Lazorum imperator a Justino, portavit coronam, et chlamydem imperatoriam albam. Quo comperto Cabades Persarum rex, significavit Justino dicens: Quia cum amicitia, et pax sit inter nos, quæ inimicorum sunt agis, et eos qui sub potestate Persarum erant a sæculo, assumis. Qui remisit ei: Nos quemquam subiectorum imperio tuo neque assumpsimus, neque sub-

vertimus, sed ascendens Zatus ad imperia nostra, proci-
 dens deprecatus est, ut ab scelestis, et pagano dogmate, impiisque sacrificiis, et errore demonum liberaretur, et accederet ad creatorem omnium Dominum, et fieret Christianus. Hunc nos baptizantes absolvimus ad propriam regionem. Ex tunc ergo facta est amicitia inter Romanos et Persas. At vero in Orientis partibus, cum adhuc eo tempore per singula loca hæresis Ariana vigeret, Justinus sexto imperii sui anno, orthodoxæ fidei studio omnimodis satagere cœpit, ut hæreticorum nomen exstingeret, statuitque ut ubique eorum ecclesias catholica religione consecraret. Quod dum in Italia rex Theodoricus Ariana lue pollutus audisset, Joannem papam, simulque cum eo Theodorum ^f Hypatium, atque Agapitum consulares viros, atque Agapitum patricium Constantinopolim ad Justinum principem misit. Mandat quoque per eos, interminans, quod nisi quantocius hæreticis suas ecclesias redderet, eosque in pace degere sineret, universos Italiæ populos ipse gladio exstingeret. Qui pervenientes ad Augustum, cum ab eo, ut dignum erat, suscepti essent, magnis eum de sua suorumque salute solliciti, fletibus postulant, ut suæ legationis seriem, quanquam esset injusta, libenter exciperet, Italiaque peritura consulere. Quorum fletibus Justinus permotus, eis quod petebant concessit, Arianosque sui juris reliquit. Dum hi in itinere demorantur, Theodoricus, rabie suæ iniquitatis stimulatus, Symmachum exconsulem, ac patricium, et Boetium senatorem et exconsulem Catholicos viros, gladio trucidavit. His diebus extincto a Francis Alarico Visigothorum rege, Theodoricus per ^h Hyppam suum comitem plusquam triginta millia Francorum cædens, ⁱ Thiodem suum armigerum post mortem Alarici ^j generi, tutorem Athalarici constituit. Joannes vero pontifex revertens a Constantinopoli, dum cum his ierat, cum quibus erat profectus ad Theodoricum Ravennam venisset, Theodoricus malitia commotus, quod eum Justinus catholicæ pietatis defensor honorifice suscepisset, eum simul cum sociis carceris afflictione peremit. Sed hanc ejus immanissimam crudelitatem mox animadversio divina secuta est. Nam post hoc facinus ^k nonagesimo nono die subitanea morte defunctus est. Cujus animam solitarius quidam apud Liparam insulam, vir magnæ virtutis, aspexit inter Joannem papam, et Symmachum patricium deduci, et in ollam Vulcani, quæ ei loco proxima ^l est, demergi. Igitur Theodorico tali modo punito, Gothi sibi Athalaricum, de quo præmissum est, ex Theodorici regis filia procreatum, cum eadem Amalasuinta matre sua in regnum ^m præficiunt. Interea Cabades rex Persarum, filius Perozi, multa millia

^a A., Trasamundo.

^b A., Hildericus.

^c A., cernebat.

^d M., Zelioche.

^e Χλωδα βασιλικὴ ἀσπὴν.

^f A., Importunum.

^g A., alimque.

^h A., Ibbam.

ⁱ A., Theodem.

^j A., nepotis.

^k A., nonagesimo octavo.

^l A., erat.

^m A., præficiunt. At vero Justinus cum, etc.

Manichæorum cum episcopo eorum, ^a Indagaro, uno die peremit, una cum senioribus Persis, qui consensus eorum erant. Filium enim ejus nomine Phatuarsan Manichæi a puero instruente, repromittebant ei dicentes: Quia pater tuus senuit, et si contigerit eum mori, principes magorum unum fratrum tuorum faciunt imperatorem, eo quod teneat dogma ipsorum. Nos autem possumus per orationes nostras suadere patri tuo abrenunciare imperio, et te promovere, ut ubique confirmes dogmata Manichæorum. Qui repromisit hoc facere si imperasset. Cum autem hæc Cabades cognovisset, iussit conventum fieri, quasi facturus filium suum imperatorem; omnes jubens Manichæos una cum episcopo eorum, et mulieribus, et liberis adesse conventui, similiter et principem magorum Glonazem, et magos, et Christianorum episcopum Boazanem, dilectum a Cabade, ut medicum optimum. Et convocatis Manichæis ait: Gaudeo super dogmate vestro, et volo vobis dare dum vivo filium meum Phatuarsan, ut consentaneum vestrum, sed segregate vosmetipsos ad recipiendum eum. Qui fracti fiducia semetipsos segregaverunt. Ca-

^a A., Indazaro.

^b A., Mundi anno 6017, Divinæ Incarnationis 518, motus terra apud Antiochiam.

^c A., quintæ indictionis.

Abades autem præcipiens exercitus suos ingredi, omnes cecidit gladiis cum episcopo eorum, sub conspectu magorum principis, et Christianorum antistitis. ^b Igitur terræmotus cum apud Antiochiam adhuc teneretur, Euphrasius episcopus obrutus est, et mortuus a terræmotu, et omnis domus, et ecclesia cecidit, et pulchritudo civitatis exterminata est. Non enim facta est divinitus talis ultio in alia civitate per omnes generationes. Ac piissimus imperator Justinus, his cognitis, plurimum animo doluit, ita ut ablato diademate a capite suo, et purpura, lugeret in sacco, sedens per multos dies, adeo ut in die festo procedens ad ecclesiam, non sit passus portare coronam, vel chlamydem. Porro mense Aprili ejusdem ^c indictionis ægrotus imperator Justinus effectus, prorexit, dum adhuc viveret, in imperatorem Justinianum filium sororis suæ, qui et coimperavit ei mensibus quatuor. Mense autem Augusto ejusdem indictionis ^d quinto Justinus obiit apud Constantinopolim cum Augustalem dignitatem undecim annis ^e administrasset.

^d Puto legendum quintæ.

^e A.: Administrasset, apud Constantinopolim in pace quievit.

LIBER SEXTUS DECIMUS.

JUSTINIANUS.

Anno ab Incarnatione Domini = 521, Justinianus Romanorum solus Augustalem adeptus est principatum. Qui mox ut imperialia jura suscepit, ad reparandum reipub. statum animum intendit, ac primum per ^b Belisarium patricium, ingentem virum, Persas aggressus est, qui, transgressis Romanorum terminis, eorum regiones graviter depopulabantur. Quos Belisarius magnis præliis fudit, atque ex voluntate principis Constantinopolim triumphans ingressus est. ^c Interea rex Herulorum Gethes nomine venit Constantinopolim cum populo suo, et petiit imperatorem quod feret Christianus. Qui baptizatum in Theophaniis suscepit eum ex baptismo, repromittentem auxiliari ei in quibuscunque voluisset. Eodem anno adhæsit mulier quædam Romanis ex Hunnis, qui dicuntur Sabæ, nomine Boazer, vidua, habens secum Hunnorum centum milia. Tum et rex Hunnorum, qui sunt juxta Bosphorum, nomine Gorda, accessit ad imperatorem, et factus Christianus susceptus est ab imperatore, et multis ei præstitis donis, misit eum in regionem ipsius ad custodiendas Romanas res, et Bosphorum civitatem, quæ pro eo quod Romanis per singulos annos boves pro pecuniis inferebat, Bosphorus appellata est. Locavit autem et militum Romanorum numerum, et tribunorum custodire civitatem, propter

^a A., 329, Justinianus sororis Justini filius Rom. principum nonus, et quadragessimus Augustalem, etc.

^b Belisarium semper Amb.

^c Ms. Fr. Pithœi: Eodem anno singulare imp.

C Hunnos, et exigere tributa bonum. Promulgavit autem formam de episcopis, et æconomis, et orphanotrophiis, et xenodochiis, ne hereditate possiderent aliqua, nisi quæ priusquam proveherentur habuisse probarentur, de quibus et testamentum emittere possent. Ab hac vero hora, qua promoveretur, neminem habere licentiam disponendi, sed omnia ipsius venerabilem domum hereditari. Exposuit imperator leges validas contra libidinosos, et multi puniti sunt, et factus est timor multus, et cautela. Renovavit etiam contrarias leges, faciens singularem Codicem, et vocans eum Novellæ constitutiones, in quibus non permittit principem in locis, quibus præest, emere possessionem, aut edificare domum, aut hereditari extraneam personam, nisi qui sibi cognatus existat. Eodem anno passa est a divina indignatione rursus Antiochia post duos annos prioris passionis, et factus est terræmotus magnus, et tempestas gravissima, et litanias faciebant qui remanserant, omnes a discalceati clamantes, *κύριε ἰησοῦ*. Apparuit autem in visu Dei cultori homini, ut diceret omnibus residuis, quod superscriberent in superliminibus suis: Christus nobiscum, state. Quo facto stetit ira Dei, et rursus imperator, et Augusta multas pecunias donaverunt in recuperationem, et ædificationem Antiochensium civitatis, quam cognominavit Theopolim. Porro duodecima Kalendarum Aprilium septime

Justinianus imp. obtinuit: rex autem Herulorum Greles nomine, etc.

^d Fr., Pithœi et projicientes se super nives.

indictionis, irritis Alamundarus Zerices regulus Sarracenorum, et deprædatus est Syriam primam, usque ad terminos Antiochiæ, in locum qui dicitur Litargum, et occidit multos, et incendit exteriora Chalcedonis. Et audientes primores Romanorum, exierunt adversus eos. Quo comperto, Sarraceni una cum Persis sumpta, seu captivis, vel præda, fugere. Præterea Samaritæ, et Judæi in Palæstina, imperatorem quemdam Julianum coronantes, et arma contra Christianos commoventes, rapinas, homicidia, et incendia operati sunt, quos Deus tradidit in manus Justiniani, et interemit eos, et decollavit Julianum tyrannum. Tercio namque imperii sui anno Justinianus imperator promulgavit legem, ut non ^a essent pagani, nec hæretici, nisi soli orthodoxi Christiani, datis illis induciis usque ad menses tres ad conversionem. Interea Athalaricus rex Gothorum, cum necdum expletis ^b pueritiæ annis regnasset, immatura morte præventus, vite sphractus est. Cujus mater ^c Almaginta post ejus funus Theodatum sibi ^d adscivit in regnum. Sed Theodatus idem, collati sibi immemor beneficii, post dies aliquot eam in balneo strangulari præcepit. Et quia ipsa, dum adhuc viveret, se, suumque filium commendarat principi, audita Justinianus Augustus ejus morte, gravi mox adversus Theodatum iracundia exarsit. Sentiens se Theodatus infensum habere principem, beatum papam Agapitum Constantinopolim misit, quatenus ei apud Justinianum facti impunitatem impetraret. Qui sanctus pontifex cum Justinianum principem adisset, facta cum eodem de fide colloquutione, reperit eum in Eutychetis dogma corruisse. A quo pridem graves minas beatus Antistes perpeusus est. Sed cum illius inconcussam in fide catholica se invenisse constantiam cerneret (siquidem ad hoc usque progressum fuerat, ut talia a præsule audiret: Ego ad Justinianum imperatorem Christianissimum venire desideravi, sed nunc Diocletianum inveni), tandem ex voluntate Dei ejus monitis acquiescens, ad catholicæ fidei confessionem, pariter cum multis, qui simul desipiebant, reversus est. Anthimum quoque ejusdem regis civitatis episcopum, præfatæ hæresos defensorem, convictum publicæ communionē privavit, ac persuaso principe in exsilium coegit. Nec multo post idem pontifex apud eandem urbem ^e obiit. Septimo deinde imperii Justiniani anno facta sunt Vandalica bella, episcopus autem quidam Orientalis partis determinit Justinianum imperatorem, ex Deo sibi visionem factam, jubentem sibi ad imperatorem accedere, et postulare Christianos, qui erant in Libya, liberare a tyrannis. Quibus imperator auditis, retinere mentem ultra non potuit, sed tam exercitum quam naves circumdedit

armis, et victualia præparavit: Bilisariumque in pro-cinctu esse præcepit, in Libyam prætorem mittendum, quem, et prætorem imperator principaliter in omnibus statuit. Erat autem cum eo, et Procopius harum rerum conscriptor. Trajicientes autem a Pegia urbe abierunt Abydum, Bilisarius autem curabat, quatenus universus stotus simul navigaret, et in prælium idem ipsum diverteret: cumque ad Siciliam pervenisset, misit Procopium conscriptorem Syracusam, si forte inveniret quosdam qui se in Libyam ducerent. Ipse vero stolo accepto ad Caucanam properavit, villam ducentis a Syracusa stadiis distantem. Procopius vero Syracusam ingressus escas emitt, consecutus quoque inopinabile vitum, qui sibi fuerat a quero amicis, quique habens experimentum Libyæ locorum, et maris iter, tres tantum dies transierant, ex quo Carthaginem venerat, et asseverabat omnem securitatem illos habere, et non metuere quemquam eorum, quod adversus se moverent exercitus, ita ut a quatuor mansionibus nalis ^f Gelimer moraretur. Hunc ergo assumptum Procopius ad Caucana perveniens, Bilisario præsentavit, et exiit in quoddam prædium, aggeremque, ac vallum profundum facientes, castrametati sunt. Ubi et cum locus inagnosus esset, rallo effosso, terra protulit aquam ad omnem utilitatem animantibus, et exercitibus. Sequente vero die populus ad prædam prorupit. Prætor autem his acceritis, hæc ad eos locutus est: Violentiam quidem inferre, alienisque pasci, injustitia est in omni tempore, maximeque nobis in periculis constitutis. Ego enim in hoc situs, vos in hanc terram transivi, ut justitia, et opere bono tam Deum placemus quam Afros ad nosmetipsos attrahere progreminus. Hæc autem vestra intemperantia in contrarium nobis proveniet, et agit ut Afri Vandalis auxilientur; sed acquiescentes verbo meo, ementes escas apportate, et neque injusti esse videamini, neque amicitiam Afrorum in inimicitiam convertatis, sed Deum potius studeat placare, cessate insilire in aliena, et lucrum excutere periculis plenum. Mittens autem Bilisarius electum exercitum, urbem sine labore comprehendit. Noctē enim ad eam accedentes, et una cum introeuntibus plaustis rusticorum ingredientes, hanc obtinuerunt, et cum dies factus fuisset, tam sacerdotem quam hujus civitatis primos captantes ad prætorem destinaverunt. Belisarius itaque, Carthagine capta, commonebat milites dicens: Videte, commilitones, quam prospera facta sint nobis, quomodo sobrietatem erga Afros ostendamus: videte, et honestatem in Carthaginis conservate, et ne quis quemquam opprimat, nec quidquam ipsius subripiat. Cum enim multa mala fuissent a Vandalis barbaris viris perpeSSI, imperator noster misit nos eis ad libertatem donandam. Hæc commoneans Carthaginem introiit, et ascendens palatium in Geli-

prælio cum Vandalis commisso, eorum magnas copias fudit, regemque ipsorum Gelimerem vivum capiens Constantinopolim misit. Carthago quoque post annum auctæ excisionis 96 recepta est. Porro dum Agapitus, etc.

^f Ms. Pith., Segilbum.

^g A., quibus compertis, Belisarius transiit.

^a Ms. militarent. Vide hanc constitutionem C. de Hæreticis l. xviii, edit. Contii.

^b A., pro pueritiâ, quatuor.

^c A., Malasvinta.

^d A., socium.

^e A., diem obiit. Interea ad Africam, quam jam multis libentibus annis Vandalis possidebant, a Justiniano cum exercitu Bellisarius missus est, qui mox

meris solio sedit. Ad quem negotiatores Carthaginiſe-
nerunt, et quotquot juxta mare manebant, queritantes
se rapinam a classibus pertulisse. At vero Caloninum
navium principem juramento constrinxit, quatenus
omnia quæ rapta fuerant apportaret, et propriis do-
minis redderet. Qui defraudans ex eis, et perjurans,
non post multum vindictam exsolvit. Nam extra sensum
effectus, suam ipsius linguam comedens oblit. Ita vero
prætor sine tumultu urbem possidebat, ut nec injuriam
cuquam inferret homini, nec in foro quemquam obser-
vare domum contingeret, sed eementes milites mandu-
cabant. Eos vero Vandalos, qui ad sacra confugerant,
fide præstita educebat. Murorum vero civitatis dili-
gentiam exhibebat, cum antea per negligentiam rue-
rent. Porro dicebant et velus verbum Carthagine
dictum, videlicet, Gamma perſequebatur Beta, nunc
Beta Gamma, quod videtur esse perfectum. Prius enim
Gensericius Bonifacium inſecutus est, nunc vero Beli-
sarius Gelimerem. Præterea tot pecunias multitudo
reperit, quot in nullo loco unquam esse contigerat.
Denique Romanorum principatum depopulantes pec-
unias multas in Libyam transtulerunt. Et cum ipsa
civitas, et regio optima, et secunda esset, pecuniarum
reditus eis effecti sunt multi. Nonaginta quippe et
quinque annis Vandali Libyam tenuerunt. At cum
multas divitias collegissent, in illa die in manus Roma-
norum omnes divitiæ redierunt. In tribus enim men-
sibus, cum pugnaſſet Belisarius, id est, a Kalendis
Septembribus usque ad Kalendas Decembrias, totam
Libyam ſubdidit. Miſit autem Joannem Armenium
cum ducentis electis perſequi Gelimerem, donec eum
victum aut mortuum comprehenderent. Qui præoc-
cupans Gelimerem comprehensurus erat, nisi res conti-
giſſet hujusmodi. Uliares quidam ex Belisarii armi-
geris erat cum Joanne, qui vino inebriatus in reprobum
sensum venit. Videns autem avem super arborem ſeden-
tem, tenſo arcu jecit ad verſum avem, et avem quidem
conſecutus non est, Joannem vero retro in cervicem
percussit, qui plagatus mortuus est, multum luctum tam
imperatori Juſtiniano, quam Belisario, et cunctis Roma-
nis, et Carthaginiſibus derelinquens. Taliter Geli-
meres auſugiens illa die ad Maurusios properavit. Quem
Belisarius perſecutus; in ^a parvo monte in novissimis
Numidiæ circumcluſit, hunc obſidens per hiemem, de-
ſcientibus ei omnibus neceſſariis. Panis enim apud
Maurusios non fit, neque vinum, neque oleum, ſed far
et hordeum immaturum, ut irrationabilia animalia co-
medunt. Hos incidens Gelimerus; ſcribit ad Pharan,
quem Belisarius ad cuſtodiendum eum dereliquerat, ut
mitteret ſibi citharam, et panem unum, et ſpongiam.
Pharas autem hæſitabat quidnam eſſet hoc, donec qui
detulerat epistolam dixit quia panem deſiderat videre
Gelimer, non videns panem ex quo aſcendit in montem;
ſpongiam autem propter oculos non lotos, ac per hoc
læſos, quatenus hos ſinceros ſpongia reddit; porro ci-
tharam, ut calamitatem lamenietur et deſteat. His au-
ditis, Pharas condolens, et fortunam humanam de-
plorans, ſecundum ejus ſcripta faciebat, et multa ei

^a Ms. Pith., Pappua.

A miſit, quibuſcunque Gelimer egebat. Præterea cum
hiems tranſiſſet, metuens Gelimer obſidionem Roma-
norum et cognatorum miſertus filiorum, qui vermes in
obſidione et miſeria ſecerant, diſſolutus eſt mente, et
ſcripſit ad Pharan, quod fidei verbo recepto, ipſe et qui
ſecum eſſent, ad Bilisorium properarent. Quo hoc cer-
tum jurejurando reddente, aſſumptis omnibus, Cartha-
ginem venit: Bilisarius autem hunc gratanter accepit.
At vero Gelimer ridendo ad Bilisarium introivit. Quem
alii quidem ſuperſtuitate paſſionis exceſſiſſe, quæ ſunt
naturæ, delirumque ſuſpicabantur effectum. Amici vero
hujus, et ſagacem hominem hunc eſſe cogitabant, et
cum fuerit rex, et regii generis, et virtutem validam,
pecuniasque magnas habuerit, quomodo in fugam
verſus eſt, et multa mala pertuliſt, et nunc ut captivus
ductus eſt, nihilque præter multum riſum, dignaque
hominum arbitratu circa eum eſſe perhibebantur. Beli-
sarius autem eum cum principibus omnibus Vanda-
lorum non in dehonoratione cuſtodiebat, ut ad impera-
torem Juſtinianum Bizantium duceret. Cyrillo vero
ſtatim Bilisarius eum capite ^b Zatonis ſtratis Geli-
meris in Sardum inſulam miſſo, quæ Kirnus vocabatur,
hanc primum Romanis ſubegit. In Cæſaream vero,
quæ eſt in Mauritania, Joannem alium deſtinavit,
quæ triginta dierum itinere a Carthagine diſtans, penes
Gadira et ſolis occaſum jacet, aliumque Joannem
ex protectoribus unum in fretum, quod eſt in Gadiris,
et in caſtellum quod Septum vocant direxit. Porro in
inſulas quæ juxta Oceanum ſunt, Majoricam ſcilicet
et Minoricam, Apollinarium deſtinavit virum bonum.
C Miſit autem et in Siciliam quosdam Afrorum, et
caſtrum Vandalorum comprehendere juſſit. Gothi
quoque, qui hoc cuſtodiebant, matri Athalarici hæc
nota ſecerunt. Quæ ſcripſit ad Bilisarium; ne idem
caſtrum tyrannice obſideret, quouſque imperator
Juſtinianus ſciret, et quod ſibi viſum eſſet efficeret. In
his ergo Vandalicum bellum finem accepit. Verum in-
vidia, ut in magna felicitate fieri contigit, etiam in
Bilisarium cecidit. Quidam enim derogaverunt ei penes
imperatorem, quod tyrannidem medietetur. At impe-
rator miſſo Salomone tentat Bilisarii voluntatem, utrum
cum Gelimere et Vandalis veniret, an manens eos illuc
tranſmitteret. Bilisarius autem Byzantium proſectus
eſt, Salomone præiore apud Libyam derelicto. Cumque
D Bilisarius una cum Gelimere et Vandalis perveſiſſet,
magna præmia percipere meruit, quibus nimirum tem-
poribus præſcis Romanorum in maximis victoriis digni
efficiebantur. Sexcentis enim annis tranſactis nemo ad
talem perveſit honorem, niſi Titus, Trajanus, et alii
imporatores, qui magiſtratus contra barbaricas na-
tiones obtinentes, mirabiliter triumphaverunt. Exuviisque
oſtenſis, et ex bello mancipiis, in media urbe pompis
hæc publicavit, quod triumphum Romani vocant, ſic,
veteri quidem modo, ſed peſtredi incedens, in domum
ſuam, uſque ad Hippodromum. Erant autem exuriæ
quidquid adminiſtratorio principis ordini compete-
bat, id eſt throni aurei, et eſſedæ, quibus regum uxores
vehebantur, ornatus etiam de lapidibus vretioſis compo-

^b Ms. Pith., Lazonis.

situs, argenti quoque multa millia talentorum, et diversorum imperialium vasorum, quæ Gensericus despoliato Romano palatio in Africam tulit, inter quæ erant et Judæorum vasa, quæ Titus Vespasianus filius post captam Hierosolimam Romam delulerat. Mancipia vero erant ex triumpho, tam ipse Gelimer vestimentum quoddam portans purpureum, et cognatio ejus universa. Vandalorum quoque quotquot valde prolixe staturæ ac boni corporis erant. Cumque Gelimer in Hippodromum perrenisset, et tam imperatorem supra tribunal sedentem, quam ex utraque parte vulgus astans vidisset, non quiescebat clamans: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Pertingentem autem eum juxta imperatoris tribunal, purpura ejus ablata pronum cadere et adorare imperatorem coegerunt. At vero imperator Gelimeri prædia in Galatia multa contulit, et amœna, et cum omnibus suis cognatis in his habitare permisit. Verum in ordinem patricii non provexit, eo quod ab Arianæ secta discedere minime consentiret. Salomone præterea remp. moderante, Maurusii prælium adversus Afros moverunt. Porro Maurusii ex gentibus descendunt, quas Jesus Nave ex regione Phœnicum à Sidone ad Ægyptum, usque habitantes abegit. Qui pervenientes Ægyptum, et non recepti ab eis, ad Libyam veniunt, et hanc inhabitantibus eis, novissimo tempore imperatores Romæ terram obtinentes hanc. Hœc nominaverunt, statuentes titulos duos supra magnum fontem ex lapidibus candidis concavos habentes litteras Phœniceas dicentes hæc: Nos sumus qui fugimus a facie Jesu latronis, filii Nave. Erant autem et aliæ gentes in Africa primum indigenæ, habentes regem Asclepium, qui Herculi conregnavit, quem terræ filium esse asseveraverunt, qui Carthaginem condiderunt. Salomon autem a Carthagine sumptis exercitibus contra Maurusios properavit. Qui in fugam versi, et in præcipitia se demergentes, semetipsos interficiunt. Mortui vero in hoc bello sunt Maurusiorum ^a quinquaginta millia, Romanorum vero nullus penitus. Quin nec ictum quisquam eorum ullum accepit, sed prorsus omnes incolumes victoriam consecuti sunt. Plurimi vero principum ipsorum Romanis adjuncti sunt. Virorum, mulierum, atque puerorum tantam multitudinem Romani ceperunt, ut ovis unius pretio servum Maurusium emere volentibus vendarent. Et tunc eis vetus eloquium cujusdam divinæ semine contigit, quæ maledicens eis sic ait: Multitudo eorum a viro sine barba peribit. Salomon quippe a puero eunuchus præter voluntatem est effectus, præ passione genitales partes amittens. Porro tota Libya recepta, Carthaginem rediit. Præterea vere incipiente missus est Bilisarius Siciliam Romanis facere tributariam. Ubi eo hiemante, Romani Libyæ contra Salomonem simulas fecerunt hoc modo. Acceptis enim interemptorum uxoribus Vandalorum, habebant et agros eorum ut suos, et solvere pro eis tributa volebant imperatori. Ad vero Salomon commonebat eos dicens ne contradicerent imperatori, sed huic omnia quæ deliberata

A fuissent penitus redderent. Ceciderunt autem quidam eorum, maxime Gothorum in Arianæ sectam, quos sacerdotes Ecclesiæ segregabant, et nec liberos eorum baptizare volebant. Unde et in die festo simulas facta est. Consiliati sunt vero milites Salomonem in templo perimere. Qui, hoc audito, suadebat eis a seditione recedere. Quod non post pauca obtinuit. Porro dum Agapitus Romanus pontifex, qui a Justiniano principe pacem Theodato postularat, apud Constantinopolim obiisset, Justinianus Bilisarium patricium multis jam præliis gloriosum adversus Theodatum dirigit, ut etiam Italiam a Gothorum servitio liberaret. Bilisarius itaque, dum aliquantum temporis apud Siciliam moram faceret, rex Gothorum Theodatus exstinctus est. Hujus in locum ^b Vithegis successit, qui mox ut regnum invasit, Ravennam profectus Amalasuintæ reginæ filiam per vim auferens sibi in matrimonium junxit. Conceptas ergo contra Theodatum Bilisarius belli vires in Vithegim convertit, egressusque de Sicilia ad Campaniam, Neapolim adiit. Quem Neapolitani cives noluerunt excipere. Qui indignatus acriter ad ejusdem urbis expugnationem totis se viribus erexit, aliquantisque fortiter impugnatam diebus, tandem per vim capiens ingressus est, tantaque non solum in Gothos, qui ibi morabantur, sed etiam in cives ira desævit, ut non ætati, non sexui, postremo non sanctimonialibus, vel ipsis etiam sacerdotibus parceret. Viros in conspectu conjugum, miserabile visu, perimens, superstites matres ac liberos captivitatis iugo ^c abduxit, cuncta rapinis diripiens, nec a sacrosanctis ecclesiis exspoliandis abstinuit. Indeque egrediens Romam properavit. Quo Romam ingressus, Gothi, qui in Urbe morabantur, noctu egressi, relictis patentibus portis, Ravennam confugiunt. Vithegis, ut talia comperit, mox adversum Bilisarium Romam cum ingenti exercitu venit. Bilisarius autem non aptum sibi bellandi tempus conjiciens, intra Urbis mœnia se clausit, eamque munitionibus circumsepsit. Gothi vero Urbem obsidentes universa per circuitum direptionibus et incendiis absumunt. Quoscumque Romanos reperiunt, gladio extinguunt, cuncta loca sacra denudantes, ipsis etiam venerabilium martyrum tumulis manus impias inferunt, continue Urbem impugnant, sed cauta Bilisarii industria defensatur. Præter belli instantiam agebatur insuper Roma famis penuria. Tanta siquidem per universum mundum eo anno, maximeque apud Liguriam, fames excreverat, ut sicut vir beatus Dacius Mediolanensis antistes retulit, pleræque matres infelicitum natorum comederent membra. Cumque per annum *continuum* Gothi Romam obsedissent, demum territi Ravennam rediere. Bilisarius ^d vero sedule a populo Silerio acriter increpatus, cur tanta, ac talia homicidia Neapoli perpetrasset, tandem correptus, et penitens, rursus proficiscens Neapolim, et videns domus civitatis depo-

^a Ms. Pith., quingenta.

^b A., Vitigis, itaque semper.

^c A., addixit.

^d A.: Vero proficiscens Neapolim, eumque, ut competebat, ordinatam, etc.

pulatas, ac vacuas, tandem reperto consilio recuperandi A populi, colligens per diversas villas Neapolitanæ civitatis viros ac mulieres, domibus habitaturos immisit. id est Cumanos, Puteolanos, et alios plurimos Liguria degentes, et Playa, et Sola, et Piscinula, et Locotrocca, et Summa, aliisque villis: nec non Melanos, et Surrentinos, et de villa quæ Stabii dicitur, adjungens viros ac mulieres, simulque et de populis Cymiterii adjunxit. Non post longum tempus rursus pugnaturus cum Vandalis in Africam pergens, victoriam de eis adeptus est. Ex quorum reliquiis Africæ terræ captivorum, nec non Sicilia, et Syracusæ civitatis, simulque civitatum Calabriæ, id est Maliti, Consentia, villarumque earum populos, atque totius Apuliæ colligens, depopulatam implevit. Tamen sæpissime in collectione populorum de singulis urbibus venientium solet accrescere stultiloquium, ac propterea annualiter illis dirigebat prætor Siciliæ virum nobilem, ac sapientem, qui judicaret et discerneret ea quæ illi minime sciebant. At vero Bilisarius Neapolim ordinatam relinquens, Romam ingressus est. Statimque ei a Theodora Augusta præceptio allata est, ut papam Silverium convictum accusatione falsorum testium in exilium traderet, eo quod Anthimum hæreticum Constantinopolitanum episcopum recuperatione recipere nolui-^bset. Quod Bilisarius, licet nolens, nihil moratus effecit. Pulsus denique est papa Silverius ad Pontiam insulam, in qua et exulans obiit. Vithegis vero, coacto rursus in unum magno Gothorum exercitu, cum Bilisario conflixit, factaque maxima suorum cæde in fugam conversus est. Quem Joannes magister militum, cognomento Sanguinarius, noctu fugientem persequens, vivum comprehendit, Romamque ad Bilisarium adduxit. Patratre Bilisarius victoria, Constantinopolim rediit secum Vithegum deferens. Quo viso Justinianus valde lætatus est, eique non multo post patricio effecto administrationem, c illi Persarum tribuit terminos. Ibiq[ue] Vithegis degens vitam finivit. Bilisarius vero dignis erectus honoribus, iterato ad Africam adversus Vintarith mittitur, qui Vandalos rursus sollicitans apud eos regnavit, qui ut Africam attigit, Vintarith sub dolo pacis illico peremit, residuos Vandalorum reip. jugo substravit. Exinde Bilisarius victor Romam venit, auream crucem centum librarum, pretiosissimis geminis exornatam, in qua suas victorias descripserat, beato Petro per manus papæ Vigiliî obtulit. His ipsis temporibus apud Cassinum post solitariam vitam sancto degens cœnobio, stupendus e beatus Benedictus, nec minus futurorum præcius, radiabat virtutibus. Hac etiam ætate gens Longobardorum,

amica tunc populi Romani apud Pannonias degebat, quibus in regni gubernaculo Audoin præerat. Is eo tempore cum Turisendo Gepidarum rege conficiens, per Alboin filium suum juvenem strenuum victoriam nactus est. Denique inter ipsas Alboin acies Thurismodum Turisendi regis filium appetentem alacriter aggressus exstinxit, perturbatisque hac occasione Gepidis, suis victoriam peperit. At vero apud Urbem Romam papa Vigilius, ob eandem quam et antecessor suus causam indignationis Augustæ, per Anthimum scribonem ductus Constantinopolim, indeque in exilium actus est. Capto itaq[ue] Vithegi, Gothi Transpadani Heldebadum sibi regem constituunt, qui eodem anno perimitur, cui successit Eutarius, et ipse, necdum anno expleto, jugulatur. Dehinc Badvillam, qui et Totila dicebatur, sibi in regnum præficiunt. Moxque collecto undique exercitu universam Italiam invadit. Exinde per Campaniam et viri Dei Benedicti patris cœnobium iter faciens, audire ab eo talia meruit: Multa mala facis, multa fecisti, jam ab iniquitate compescere. Equidem mare transiturus es, Romam ingressurus, novem annis regnabis, decimo morieris. Dein a monasterio descendens, per Lucaniam ac Brutiurn fines Rhegium proficiscens, nec mora Siculum transgressus fretum Siciliam invadit. Indeque revertens, Romam petit, eamque obsidionibus cinxit, Quæ tantam famis penuriam passa est, ut præ magnitudine inopie natorum suorum carnes comedere vellent. Fessis nimium Romanis, nec valentibus moria tueri, Totila porta Ostiensi Urbem ingressus est. Qui parcere Romanis cupiens, per totam noctem clangere buccina jussit, quo se a Gothorum gladiis, aut in ecclesiis tuerentur, aut quibuscunque modis occulerent. Habitavitque aliquantum cum Romanis, quasi pater cum filiis. Hanc illi, ut conjici datur, animi benignitatem, qui nimis ante crudelitatis exstiterat, beati Patris Benedicti monito, quem olim adierat, consulit. Elapsi sane aliqui e numero senatorum Constantinopolim properant afflicti, quibus calamitatibus subjeceretur Roma, Augusto narrant. Qui statim Narsen eunuchum cubicularium suum Exarchum Italiæ fecit, Romam cum manu valida misit, ut afflictæ Romæ quantocius subveniret. Is ad Italiam veniens cum Longobardis sædus iniit, et ad Alboin legatos dirigit, quatenus ei pugnaturo cum Gothis auxilium ministraret. Tunc Alboin electa e suis manu, dixit, qui Romanis adversum Gothos suffragium ferrent. Qui per maria Adriatici sinum transvecti, sociati Romanis, magnum cum Gothis certamine iniere. Quibus ad interfectionem pene consumptis, regem Totilam, qui ultra decem annos jam regnaverat, io-

^a A., regressus est.

^b A., recuperare noluisse.

^c A., juxta Persarum terminos tribuit, ibique, etc.

^d A.: Apud eos arripuerat regnum. Belisarius ut Africam Guntharifa, etc.

^e A., Pater Benedictus.

^f Fr. Pith., Elpebadum. A., Heldebadum.

^g A., Erarius.

^h A., rursus Italiam invadens.

ⁱ A.: Iter facientes; perque Lucaniam ac Brutiurn fines Rhegium proficiscuntur; nec mora, Siculum transgressi fretum Siciliam invadunt. Inde quoque revertentes Romam petunt, eamque obsidionibus circumcludunt. Quæ, etc.

^j A., Principi.

^k A.: Veniens magno cum Gothis certamine conflixit. Quibus, etc.

perfecti, et vestimenta ejus cruenta cum corona lapide-
bus pretiosis exornata misit in regiam urbem. et facta
sunt ad pedes imperatoris coram senatu. Deinde urbes
eorum munitas duas capiens, Veronam et Brixiam et
Romanam civitatem, universamque Italiam ad reip.
jura^a reduxit, et Longobardos honoratos multis mu-
neribus ad propria remisit, omnique tempore, quo
Longobardi possederunt Pannonias, Romanæ reipub.
adversus æmulos adjutores fuerunt. Interea Salomon
Libyæ commorans, universos muros civitatis illius
muniit, et quoniam Maurusii discesserunt a Numida
victi, Zaben regionem, atque Mauritaniam, et^b Si-
phim metropolim, sub tributo Romanis effecit. Al-
terius enim Mauritanie Cæsarea prima Metropolis est.
Interea Iberum rex, Zamanardus nomine, Constanti-
nopolim ascendit ad Justinianum imperatorem cum
uxore ac senatoribus suis, rogans eum ut esset
Romanorum concertator, et germanus amicus. At
imperator hujusmodi proposito ejus accepto, multis
eum et senatores ejus munificentis honoravit. Simi-
liter et Augusta uxori ejus variata gemmis orna-
menta donavit, et dimiserunt eos pacifice ad regnum
suum. Octavo anno imperii Justiniani, passa a divina
indignatione Pompeiopolis Mysie, scissa est terra a
terræmotu, et obrutum medium civitatis cum habita-
toribus, et erant subtus terram, et voces eorum au-
diebantur clamantium ut sibi misericordia præsta-
retur. Et multa donavit imperator ad educandos et
adjuvandos, viventesque liberaliter juvit. Eodem
anno tradidit Justinianus ad psallendum in ecclesia
illud quod canitur: *Unigenitus filius, et Verbum Dei*.
Anno imperii Justiniani duodecimo, moti sunt Bul-
garum duo reges, Vulger, et Drogo, cum multitu-
dine in Scythiam et Mysiam, cum esset magister
militum Mysie Justinus, et Scythiæ Blandarius. Qui
exeuntes, contra Bulgares inierunt prælium, et occisus
est magister militum Justinus in bello, et factus est
pro eo Constantinus Florentius, et venerunt Bulgares
usque ad partes Thraciæ, et egressus est contra eos
magister militum^c Williriaci cum Hunnis, quem
suscepit imperator ex sacro baptismate, et in medium
missis Bulgaribus coniderunt eos, et occiderunt mul-
titudines copiosas, et receperunt omnem prædam, et
vicerunt potenter, occisis duobus regibus eorum.
Eodem anno cepit Chosdroes rex Persarum magnam
Antiochiam Syriæ. Anno decimo tertio imperii Justi-
niani, sociatus est Romanis Mundus ex genere Gepi-
dum derivatus. Anno imperii Justiniani decimo
quarto Chosdroes rex Persarum in Romanorum
terras quartum fecit ingressum, quem Bilsarius ab

A Hesperis veniens, sapientia sua inefficacem redire
coegit ad propria. Anno decimo quinto imperii Justi-
niani, mense Octobre, facta est mortalitas Byzantii.
Et eodem anno^d Hyppapante Domini sumpsit initium,
ut celebraretur apud Byzantium, secunda die Fe-
bruarii mensis. Anno decimo sexto imperii Justi-
niani, contigit debellare invicem reges Azumiten-
sium, Indorum, et Judæorum, ex causa hujusmodi.
Azumitensium rex ultra Ægyptum est judicans.
Romanorum autem negotiatores per Homeritensem
ingrediuntur Azumitensem, et ad interiores partes
Indorum atque Æthiopum. Negotiatores autem secun-
dum consuetudinem ingressi sunt terminos Homerita-
rum. Damianus eorum rex occidit illos, et
abstulit omnia eorum dicens: Quoniam Romani
malefaciunt Judæis, qui in regione sua sunt, et
occidunt eos, et ex hoc solverunt negotiationem in-
teriores Indorum Azumitæ. Et indignatus est Azumi-
tensium rex Adad, mittens Homeritensi: Quia læsisti
regnum meum, et interiorum Indiam, prohibens
mercatores ad nos ingredi. Et venerunt in inimi-
citiam magnam, et inierunt bellum in alterutrum. Et
cum pugnaturi essent, Adad Azumiteasium rex votum
vovit, dicens: Quia si vicerò Homeritensem, Chri-
stianus efficiar, quia pro Christianis pugno. Deique
operatione vicit potentissime, et accepit captivum
vivum Damianum regem eorum, et regionem ipsorum,
et regna. Gratiisque referens Adad rex Azumiten-
sium, misit ad Justinianum imperatorem, ut acciperet
episcopum, et clericos, et doceretur, et fieret Chri-
stianus. Et gavisus est super hoc Justinianus plu-
rimum, et jussit eis dare quemcumque voluissent. Et
elegerunt iidem legati, cum curiose quæsissem, mansio-
narium sancti Joannis magnæ Alexandriæ, virum venerabilem, et virginem, nomine Joannem,
qui sexaginta et duorum erat annorum: quo suscepto
abierunt in propriam regionem ad Adad regem suum.
Et ita crediderunt Christo, et illuminati sunt. Anno
decimo septimo imperii Justiniani, factus est terræ-
motus magnus in universo mundo. Eodemque anno
apparuit quidam ex regione lialorum, per villas
discurrens, nomine Andreas, habens secum canem
rufum, et cæcum, qui jussus ab eo faciebat miracula.
Cum enim staret ipse in foro, et turba in circuitu
adesset, clam eodem cane deferabantur astantium
annuli aurei, et argentei, et ferrei, et ponebantur in
pavimento, quos ille cooperiebat, et præcipiebat
cani, et tollebat, et dabat unicuique suum. Similiter
et diversorum imperatorum numismata mista porri-
gebat per nomina. Sed et presto turba astante, vi-
ad calcem hujus Editionis attexere, ut quisque
pro suo genio Miscellæ sortem per varia tempora
cognoscat.

^b Fr. Pith., Japhin.

^c Al., Ilirici cum Hunnis.

^d Ecclesiæ Romanæ dies festus Purificationis beatæ Mariæ virginis. Græcæ, ac Ambrosianæ dies festus Domini. Plura de ipsius institutione eruditissimus Saxius in sua dissertat. apolog. sanctorum Gervasii et Protasii, num. 14.

^a A.: Reduxit. Quia vero restant adhuc quæ de Justiniani Aug. felicitate dicantur, in sequenti, Deo præse, libello promenda sunt. Hisque verbis explicat in A. liber ultimus Eutropii. Unde nos variæ lectioni suam posuimus. Verum quia in Ambrosiana Bibliotheca alter exstat hujus Miscellæ Codex pergamene recentioris ætatis, fortasse xv sæculi, in quo ea quæ desunt in altero antiquiori, quem dedimus, descripta reperiuntur concinniori stylo, multumque a Canisii Miscellæ diverso, quippe plura in ea sunt interpolata, opportunum duximus integras pagellas ab hoc loco

rorum scilicet et mulierum, ostendebat in utero habentes, et fornicarios, et adulteros, et avaros, et magnanimos, ostendebat omnes cum veritate. Unde dicebant, quia spiritum habet Pythonis. Anno imperii Justiniani decimo octavo diffusum est mare per Thracem milliariis quatuor, et cooperuit eam terram circa partes Odyssei, et Dionysiopoleos, et multi necati sunt in aquis, et iterum præcepto restitutum est mare idem in loca sua. Anno imperii Justiniani decimo nono facta est inopia frumenti, vini, et olei, ac pluvia magna. Et factus est terræmotus magnus Constantinopoli, et eversio, die sancto Paschæ, et cœpit vulgus abstinere a carnibus mense Februario, die quarto; imperator autem præcepit alia hebdomada carnem apponi, et omnes carniū venditores occiderunt, et apposuerunt, et nemo emebat, aut edebat. Porro Pascha factum est ut imperator iussit, et inventus est populus jejunans hebdomada superflua. Anno vicesimo primo imperii ejus facti sunt terræmotus magni, et pluvia, mortuæque est Theodora Augusta. Similiter et sequenti anno facta sunt fulgura, et tonitrua, ita ut dormientes ex tonitruo læderentur, atque incendia penes Byzantium. Anno imperii Justiniani vigesimo tertio legatus Indorum venit Constantinopolim ducens elephantem, et ingressus est Hippodromum. Mense autem Martio exiliit elephas et stabulo noctu, et interfecit multos, alios vero debilitavit. Porro Junio mense facta sunt encænica sanctorum apostolorum apud Constantinopolim, et recondita sunt λαίψανα Andreæ, et Lucæ apostolorum, et transiit Menas episcopus cum sanctis λαίψανους sedens in carruca aurea imperatoria lapidibus insignita, tenens tres thecas sanctorum apostolorum in genibus suis, et ita encænica celebravit. Anno vigesimo septimo imperii Justiniani, factus est terribilis terræmotus Constantinopoli, et per alias urbes, qui tenuit dies quadraginta. Et paulatim homines compuncti sunt, litaniam agentes, et frequentantes, atque in ecclesiis commanentes. Cumque multa misericordia Dei facta fuisset, homines ad peiora delapsi sunt. Fit autem memoria terræmotus hujus per singulos annos, in campo litaniam populo agente. Vicesimo octavo imperii Justiniani anno, facta sunt tonitrua, et fulgura horrenda, et ventus Africus terribilis, ita ut caderet crux quæ stabat intra portam Rhesi. Anno vigesimo nono imperii Justiniani, seditionem concitaverunt Judæi, et Samaritæ Casareæ Palestinæ, et facti quasi in ordine Prasino, et Veneto, irruerunt in Christianos ejusdem civitatis, et multos interfecerunt, et ecclesias combusserunt, et Stephanum ipsius civitatis præfectum in prætorio peremerunt, et substantiam ejus diriperunt. Uxor vero illius fugiens in urbem, adiit imperatorem, qui iussit Adamantio magistro militum descendere in Palestinam, et occisionem exquirere Stephani. Qui veniens eorum quos reperit alios suspendit, alios decollavit, alios vero debilitavit, et publicavit. Et

A factus est timor magnus in omnibus partibus Orientalibus. Tricesimo imperii Justiniani anno apparuit in cœlo cometa ardens, quasi species lacerae, a Septentrione, usque ad Occidentem. Tricesimo primo imperii Justiniani anno, factus est terræmotus horribilis valde, qualem nullus hominum memorabat in generatione illa super terram effectum. Concutebatur enim terra nocte ac die, diebus decem, postea cessavit. At vero imperator non gestavit coronam per dies decem. Sed et sancta Christi nativitate, absque illa processit in ecclesiam, ita ut etiam b prandia, quæ ex more fiunt in decem et novem acubitus, cessare faceret, et eorum expensas egenis tribueret. Eodem anno ingressa est gens Byzantium inopinata, eorum qui dicuntur Avares, et tota civitas cucurrit ad visionem eorum, tanquam qui nunquam viderint hujusmodi gentem. Habebant enim retrorsum comas prolixas valde, atque perplexas, junctas prandeis, reliquos vero vestitus eorum similis erat caterorum Hunnorum. Isti fugientes ex regione sua venerunt in partes Scythiæ, ac Mysiæ, et direxerunt ad Justinianum legatos petentes ut reciperentur. Tricesimo vero secundo imperii Justiniani anno, ædificatus est trullus magnus ecclesiæ Constantinopolis, et exaltatus plusquam viginti pedibus in superioribus, supra ædificium, quod antea fuerat. Anno tricesimo tertio imperii sui cœpit imperator ædificare pontem c Agoreos fluminis, convertens eundem annem in alium alveum, volvitque arcus mirabiles quinque, et fecit eum meabilem, cum antea ligneus fuerit. Anno tricesimo quarto imperii Justiniani diffamatum est apud Constantinopolim, quod mortuus esset imperator. Venerat enim a Thrace, et neminem videbat. Ergo plebes raperunt subito panes ex locis in quibus fiebant, et vendebantur, et circa horam tertiam non inveniebatur panis in tota urbe. Clausa quoque sunt ergasteria, et susurrabat palatium, quia nemo ex senatu videbat imperatorem, eo quod dolorem capitis pateretur. Et ex hoc crediderunt, quod esset defunctus imperator. Interea circa horam vesperti fecit senatus consilium, et miserunt præfectum, et fecit luminaria in tota urbe, quoniam sanus factus est imperator, et hoc modo erepta est civitas a turbatione. Postquam autem sanus factus est imperator, Eugenius, qui fuerat præfectus, detraxit Georgio et Etherio curatoribus, quasi voluissent Theodorum facere imperatorem, filium Petri magistri. Cumque fuisset causa quæsitā, et nullatenus comprobata, in iram incidit imperatoris Eugenius, et domus ejus publico fisco collata est. Facta est autem et mortalitas vasta in Cilicia, et Anazarbo, et Antiochia magna, nec non et terræmotus, et congressi sunt adversus alterutrum Orthodoxi, et Severiani, et multa homicidia facta sunt. Et misso imperator Zimarcho comite Orientis inhibuit inordinatos, et multos in exilium misit, et publicavit, ac membris debilitavit. Anno tricesimo quinto imperii Justiniani,

^a Cedren., ἔσθωσαν τὰς χερσὶν πόρτας.

^b Suidas, διατόρεια.

^c Al., Sangareos.

vicesimo quinto die Novembris mensis, sero insidias A suis. Eodem anno venerunt legati Ascelti regis meditati sunt quidam, ut occiderent imperatorem. Erant autem Ablavius et Marcellus, pecuniarum venditores, et Sergius. Meditatio autem eorum erat huiusmodi. Cum sederit in triclinio sero, priusquam licentia detur, occidant eum habentem homines suos sibi ^a cooperantes intus absconditos in silentiario, et angulo incurii, ut cum facta fuerit machinatiourbationem faciant. Porro Ablavius etiam aurum accepit a Marcello argenti venditore, libras quinquaginta, ut sibi cooperaretur. Sed Deo volente sisus est Ablavius Eusebio exconsuli, qui erat comes federatorum, et Joanni Logothetæ, dicens: Quia hodie vesperi volumus imperatorem aggredi. Qui cum hoc nuntiasset imperatori, tenuit eos, et invenit eos ferentes absconditos gladios. Et Marcellus quidem argenti venditor spe frustratus, exemplo gladio, quem portabat, ^b dedit sibi tres ictus in triclinio comprehensus, et moritur. Sergius autem fugit ad Blachernas. Quo ^c educto, et interrogato, persuasum est ei confiteri quod et ^d Isacius argenti venditor, et Bilisarius gloriosissimus patricius, consilii fuerint huiusmodi machinamenti, et Vitus pecuniarum venditor, et Paulus curator, ejusdem Bilisarii consilium sciverint. Qui comprehensi et traditi Procopio præfecto, confessi sunt, et dixerunt de Bilisario, qui mox factus est imperatoris sub ira. Multi vero et fuga usi sunt. Interea quinta die mensis Decembris fecit imperator silentium, adducens Eutyrium patriarcham, et juvenes eorum recitari confessiones. Quo audito, Bilisarius ingenti est morore gravatus. Et emittens imperator comprehendit omnes homines ejus, et ipsum domi sedere præcepit custodiendum. Interea vicesima die mensis Decembris capta sunt quedam Africae a Mauritanis insurgentibus adversus Africam, ita: ^e Chutinas quidam nomine, ex ipsa gente exarchus Mauritanorum, habebat consuetudinem accipiendi a ^f principe Africae certam quantitatem auri, qui per tempus erat; cumque venisset ut acciperet illud, Joannes princeps Africae occidit illum. Porro insurrexerunt filii Chutinæ vindicantes paternum acceptum, et erecti contra illam, coeperunt ejus partes aliquas deprædare. Imperator itaque, hoc agnito, misit in auxilium Martianum magistrum militum, nepotem suum, cum exercitu ad pacificandos Mauros, et confluerunt ad eum. Sicque pace polita est Africa. Eodem anno imperator quibusdam perturbatoribus Constantinopolim concitantibus pollices absceidit, eorum duntaxat, qui cum gladiis pugnaverunt. Nona decima vero die mensis Martii, dimissus est Bilisarius Patricius, receptis omnibus dignitatibus

suis. Eodem anno venerunt legati Ascelti regis ^g Hormetionorum, qui positus est intra Barbarorum gentem juxta Oceanum, Constantinopolim. Justinianus imperii sui anno trigesimo septimo perrexit causa orationis ad ^h Mirangulos, id est, Germanicas urbem Galatiæ. Novembri vero mense introivit Byzantium Arethas patricius, et ⁱ princeps Saracenorum, debita deferre imperatori filiorum suorum, et debiti gratia, ut scilicet post obitum suum tenerent principatum tribus suæ. Tricesimo octavo imperii sui anno Justinianus de corruptibili et iacorrupibili dogmate commonens, edicto ubique alieno a pietate transmissio, Deo præoccupante defunctus est, cum imperasset triginta octo annis, mensibus septem, et diebus decem, et efficitur ei huiusmodi successor, B Justinus Curopalates.

JUSTINUS II.

Anno ab Incarnatione Domini 538, Justinus imperator, nepos Justiniani, ^j coronatur ab Eutychio patriarcha. Erat autem natione Thraz, magnanimus, ad omnia prosper. Habebat autem et uxorem Sophiam nomine, quam et coronavit Augustam. Cum autem esset pius, adornavit ecclesias, quas Justinianus ædificaverat, tam videlicet magnam ecclesiam, et Sanctos Apostolos, quam alias ecclesias et monasteria, donans eis thesauros, et omnem redditum. Eratque orthodoxus valde, et misit Photium monachum, privignum Bilisarii Patricii, dans ei potestatem contra omnem causam et personam, pacificans Ecclesias universas Ægypti et Alexandriæ. Anno vero secundo imperii Justiniani, Etherius et ^k Avitus, ac medicus qui cum ipsis erat, insidiati sunt eidem imperatori Justino, qui cogniti, interfecti sunt gladio. Tercio imperii Justiniani anno, accersitis Sophia piissima Augusta pecuniarum venditoribus, et notariis, jussit deferri cautiones debitorum, et breves, et præbuit eos debitoribus, et reddidit dominis suis, et laudata est super hoc magnopere ab universa civitate. Anno vero imperii Justiniani septimo, Romani ac Persæ pacem corruerunt, et iterum Persicum renovatum est bellum, eo quod Homeritæ ^l in dilectione ad Romanos miserint, et imperator Julianum ^m magistrum cum sacra destinaverit ad Archetem regem Æthiopum per Nilum fluvium ab Alexandria et Indico mari. Qui receptus est ab Archeta rege Æthiopum cum gaudio magno, appetente nimirum amicitiam Romanorum imperatoris. Enarrabat autem, cum redisset idem Julianus, quod quando receperit eum rex Archeta, nudus esset, habens circumcincturam, et in lumbis linea vestimenti auro contexta. Circa ventrem vero portavit indumenta scissa cum

Mariangelos, id est Germias. P. Pith., Mariangelos, id est Gernias.

¹ Al., princeps tribus.

^j Al., coronatus a Joanne. Ita et Cearen.

^k Al., Audius. Evagrius, lib. v, cap. 3. Addens.

^l Al., Indi legionem.

^m Al., Magistrum cum Sacra destinaverit ad Archetem.

^a Al., cooperantes absconditos in archangulo, et in curia.

^b Al., dati sunt.

^c Al., educto ab ecclesia.

^d Al., Hisaucius.

^e Al., Cuatinas. Al., Cutsinus.

^f Al., proconsole.

^g Al., Ermechionorum.

^h Al., Mirianglos, id est Germanias. Francisc. Pith.

margaritis pretiosis, et in brachiis quinos circulos, et aureas armillas in manibus suis; in capite autem pannum gemmatum, habentem ex utroque ligamento plectas quatuor, et torquem aureum in collo suo, et stabat super quatuor elephantes stantes, et habentes jugum, et rotas quatuor, et superius ^a currum velatum petalis aureis, ut sunt ^b principum currus, et stans supra illos ferebat scutum parvissimum rotundum, et duas lanceolas aureas, et senatus omnis ejus erat cum armis canentes modulationes musicas. Introducetus autem legatus Romanorum, cum adoravisset, jussus est erigi, et adduci ad se. Cum autem suscepisset imperatoris sacram, osculatus est signaculum, quod habebat pectusculum imperatoris. Suscepit autem et muneribus, gavisus est valde. Porro cum legisset sacram, invenit ut se contra regem Persarum armaret, et proximorum sibi Persarum perderet regionem, et ulterius cum Persis fœdera non iniret. Protinus ergo collecto exercitu rex Archetas coram legato Romanorum adversus Persas prælium movit, subjectos sibi Saracenos præmittens. Profectus autem et ipse ad regionem Persarum, depopulatus est omnia quæ in illis locis erant. Tenens autem rex Archetas caput Juliani, et datus ei pacis osculum, dimisit eum in multa benevolentia, multisque muneribus. Porro facta est et alia causa, quæ turbavit Chosdroen; Hunni quippe per illud tempus, quos Turcos dicere consuevimus, legationem dirigunt ad Justinum, per Alanorum regionem mittentes. Hoc timens Chosdroes, excusationem prætendebat rebellionem Armeniorum in se factam per accessum, quo Justino adhæserant. Sed et profugos repetebat. Impendebat enim Romanorum imperator per singulos annos quingentas libras auri, ut castra, quæ loco proxima erant, Persæ custodirent, ne ingressæ gentes utramque remp. destruerent, communibusque sumptibus castella muniebantur. At vero Justinus pacem dissolvit, asserens opprobrium esse Persis solvere tributa Romanos. Propterea locum magnum hoc Persarum et Romanorum reperit bellum. Porro Justinus Martinum Patricium, et cognatum suum prætorem creans Orientis, contra Persas direxit. Octavo imperii sui anno Justinus infirmatus est, et contristatus adversus Biduarium fratrem suum, et hene injuriis laceravit. Novissime vero præcepit cubiculariis pugnis cæsum educere illum in conspectu concilii senatorum: erat enim comes imperialium stabulorum. Quo comperto Sophia tristata est, et conquesta imperatori, qui se pœnituit, et descendens ad eum in stabulum, introivit subito cum præposito cubiculariorum. Biduarius autem, viso imperatore, fugit a loco in locum per superiora præseps præ timore imperatoris. At imperator clamabat: Adjuro te per Deum, frater mi, exspecta me. Et cum cucurrisset, tenuit eum, et amplexatus osculatus est eum, dicens: Percavi tibi, frater mi, sed suscipe me, ut

^a Al., ut currum excelsum.

^b Al., provinciarum præsidum.

^c Al., filium sibi.

^d Al., hippodromiis, quam in diebus.

fratrem tuum primum, et imperatorem. Ex diabolica enim operatione novi quod factum sit hoc. Qui cecidit ad pedes ejus, et fletus ait: Veraciter, domine, potestatem habens verumtamen in præsentia senatus deformasti servum tuum; modo, domine, his rationem redde, et ostendit ei equos. At vero imperator rogavit eum secum manducare, et pacificati sunt.

Eodem vero anno factum est bellum circa Sagarthon Romanorum atque Persarum magnum, et vice-runt Romani. Nono anno imperii Justinii Hormisdas rex Persarum Arimardanem ducem Persarum ordinans misit in Romanorum regionem depopulari, qui præda multa capta reversus est. Quo comperto Justinus consternatus mole calamitatis, capti sensus languorem incurrit, et pactum facere Hormisdam petit, qui fieri annuum consentit. Justinus imperator Tiberium comitem ^c excubitorum sibi faciens, Cæsarem appellavit, et consessorem suum constituit, tam in ^d hippodromis, quam in ædibus insignibus. Erat enim imperator pedibus captus, et per hoc magis in lectulo jacens. Anno undecimo imperii sui construxit Justinus magnum aqueductum Valentis, et largitus est urbi dapsilitatem aquarum. Anno duodecimo imperii sui Justinus imperator synagogam Judæorum, quæ erat Constantinopoli in ^e Chalco, pretiis ablata ab eis, fecit ecclesiam Domine nostræ sanctæ Dei genitricis, quæ proxima est magnæ ecclesiæ. At vero imperator infirmatus, et pauxillum a languore dimissus, advocavit tam Eutychium pontificem, et senatum, quam omnes sacerdotes, et cives, et adducto Tiberio Cæsare coram omnibus appellavit eum imperatorem, his sermonibus usus: Ecce Deus qui benefecit tibi, hunc habitum dedit tibi, non ego. Honora illum, ut tu quoque honoreris ab illo. Honora matrem tuam, quæ aliquando domina tua fuit. Nosti quod primum servus ejus fueris, nunc autem filius. Ne gratuleris in sanguinibus, ne communices homicidio, nec malum pro malo reddas, ne in malo inimicitie similis mihi efficiaris. Ego enim ut homo culpavi. Etenim culpabilis factus sum, et recepi secundum peccata mea, sed causam habeo cum his qui hoc mihi fecerunt, ante tribunal Christi. Non elevet te habitus, quemadmodum me. Sic attende de omnibus, sicut tibi. Scito quis fueris, et quis modo existas. Ne superbias, et non peccabis. Nosti quis fuerim, et quis factus sim, exstiterim, et existam. Omnes isti filii tui sunt, et servi. Scis quod pro visceribus meis honoraverim te. Hoc tu cum videas omnes, quæ reip. sunt vides. Intende militi tuo, ^f nec milites suscipies ad prandia, ne dicant tibi quidam quia decessor tuus conversatus est, hæc enim dico a quibus passus sum. Qui habent substantias, fruantur eis. His vero qui non habuerunt, dona. Et facta oratione a patriarcha, cum dixissent omnes Amen, cecidit Cæsar ad pedes imperatoris, et dixit ei: ^g Si vis, non sum. Et imperator: Deus, ait, qui

^a Al., Chalcoptatis.

^f Al., ne molles suscipias, ne dicant.

^g Al., Si vis, sum; si vis, non sum.

fecit caelum et terram, ipse omnia, quae dicere oblitus sum, in cor tuum mittat. Porro dum haec prosequeretur imperator, replebat lacrymis totum collegium. Quod cum solutum fuisset, donat subditis imperitum est, et quaecumque in imperatoris appellationibus moris existunt. Hic Justinus in initio imperii sui bonus fuit, post in omnem avaritiam incidit, id est, ^a exemptor pauperum, senatorum ex-

^a Al., contemptor.

^a LIBER DECIMUS SEPTIMUS

TIBERIUS II.

Anno Incarnationis Domini 574, ^b imperare coepit Tiberius coronatus ab Eutychio patriarcha, cum esset et ipse genere Thrax: cumque imperare coepisset, clamabant ^c partes: Anastasia Augusta, tu vincas, salva, Domine, quos imperare jussisti. Audiens autem Sophia Justini conjux, percussa est animo. Volebat namque nubere Tiberio, ut et permanere Augusta: nesciebat enim quod haberet uxorem; quidam autem dicebant, quod et in vita Justini adamicata ei fuerit, et ipsa persuasit Justino ut eum Caesarem faceret. Verum Tiberius timens duxit Anastasiam uxorem suam, et coronavit eam Augustam, et jactavit ^d rogam multam. Erat autem Tiberius justus, utilis, strenuus, sapiens, in elemosynis largus, in judicio justus, in victoria clarus, nullum despiciens, sed omnes in bona voluntate complectens. Hic cum multum de thesauris, quos Justinus aggregaverat, pauperibus erogaret, Sophia Augusta frequentius eum increpabat, quod remp. rede-gisset in paupertatem, dicens: Quod ego multis annis congregavi, tu infra paucum tempus dispergis. Alebat autem ille: Confido in Domino quia non deerit pecunia fisco nostro, tantum ut pauperes elemosynas accipiant, aut ut captivi redimantur. Hoc est magnus thesaurus, dicente Domino: The-saurizate vobis thesauros in caelo, ubi neque aerugo, nec linea corrumpit, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ergo de his quae Dominus tribuit, demus pauperibus, et congregemus thesauros in caelo, et Dominus nobis augere dignabitur in saeculo. Quadam autem die deambulans per palatium, vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua erat crux Domini sculpta, et ait: Cruce Domini nostri frontem nostram, et pectora munire debemus, et ecce eam sub pedibus calcamus. Et hoc dicto citius jussit ipsam tabulam auferri, defossaque tabula, atque erecta inveniunt subter et aliam, hoc signum habentem. Qui et ipsam jussit auferri. Quia amota inveniunt et tertiam. Jussuque ejus cum haec fuisset

^a spoliator. Cui tanta cupiditatis fuit rabies, ut arcas juberet ferreas fieri, in quibus quaecumque rapiebat auri talenta congregaret. Hujus imperii anno undecimo, qui est annus divinae Incarnationis 568, indictione prima in ipsis Kalen. April. egressi sunt Longobardi de Pannonia, et secunda indictione coepere praedari in Italia, tertia vero indictione dominari coeperunt in Italia.

ablata, inveniunt magnum thesaurum, habentem supra mille auri centenaria. Sublatumque aurum pauperibus adhuc abundantius quam consueverat largitur. Narves quoque Patricius Italiae cum multis thesauris ab Italia ad supra memoratam urbem advenit, et ibi in domo sua occulte cisternam fodit magnam, in qua multa millia centenariorum auri argentique deposuit. Interfectis autem omnibus consciis, uno tantummodo seni haec pro juramento ab eo exigens commendavit. Defuncto quoque Narsete supradictus senex ad Tiberium Caesarem veniens dixit: Si mihi aliquid prodest, magnam tibi rem, Caesar, dicam. Cui ille respondit: Quid vis? proderit enim tibi, si quid nobis profuturum esse narraveris. Thesaurum, inquit, Narsetis reconditum habeo, quem in extremo vitae positus, celare non possum.

^c Tunc Tiberius gavisus, mittit usque ad locum pueros suos: praecedente vero sene, hi sequuntur attolenti, pervenientesque ad cisternam, deopertam ingrediuntur, in qua tantum auri argentique re-per-tum est, ut per multos dies vix a deportantibus posset evacuari. Quae ille pene omnia secundum suum morem erogatione largiflua dispensavit egenis. Denique et cum Roma temporibus Benedicti papae, vastantibus omnia per circuitum Longobardis, famis penuria laboraret, multa millia frumenti navibus ab Aegypto dirigens, eam suae studio elemosynae relevavit. Hic cum Augustalem coronam accepturus es-set, eumque juxta consuetudinem ad spectaculum Circi populus exspectaret, insidias ei praeparant alii adversarii, ut Justinianum Justinii nepotem in digni-tatem imperatoriam sublimarent. Ille per loca sancta procedens ibat. Dehinc vocato ad se pontifice urbis, cum coss. ac praefectis ingressus palatium, indutus purpura, diademate coronatus, throno imperiali impositus, et immensis laudibus in gloria regni est confirmatus. Quod ejus adversarii audientes, nihilque ei, quia in Deo spem suam posuerat, nocere valentes, magna sunt confusione et pudore cooperiti. Trans-actis autem paucis diebus, adveniens Justinianus

^d cum Anastasio in eam videbit, quare quas in poste-rum citamus varias lectiones Graecas, etiam non addito nomine, scias esse Theophanis. CANISIUS.

^b Theophanes, *μὴν ὀκτώβρι ἐκδοκίον β.*

^c *Τὰ μέρη Α. Α. τοῦ βασιλ.*

^d *Ἰππαρίων.*

^a In reliquis Miscella potissimum sequitur Theophanem, ex quo pleraque ad verbum. Nos vidimus Theophanem Graecum Ms. Vidimus etiam Ms. Anastasium Bibliothecarium Rom. Theophanis interpretem. Notavit etiam ex Theophane Graeco Ms. varias lectiones Jacobus Bongarsius. Nos aliquas seligimus. Forte enim brevi Theophanes Graecus integer una

pedibus se projecit imperatoris, ob meritum gratiae quindecim auri centenaria deferens. Quem ille secundum patientiae suae ritum colligens, sibi in palatio assistere iussit. Sophia quoque Augusta immemor promissionis, quam quondam in Tiberium habuerat, insidias ei tentavit ingerere. Procedente autem eo ad villam, ut juxta ritum imperialem triginta diebus ad vindemiam jucundaretur, vocato clam Justiniano, voluit eum sublimare in regno. Quo comperto, Tiberius cursu veloci Constantinopolim rediit, apprehensamque omnibus thesauris spoliavit, solum ei victum quotidiani alimenti relinquens, segregatisque pueris ejus ab ea, alios de fidelibus suis posuit, qui ei pararent, mandavitque prorsus, ut nullus de anterioribus ad eam haberet accessum: Justinianum vero verbis solummodo objurgatum, tanto in posterum amore dilexit, ut filio ejus filiam promitteret suam, rursumque filio suo filiam ejus expeteret. Sed hæc res nescio ob quam causam minime ad effectum pervenit. Secundo imperii sui anno, misit rex Tiberius ad regem Persarum secundum morem suum, nuntians promotionem suam. Quo pacem non admittente, Tiberius magnas virtutes congregavit, et disseminatis regis thesauris multos fecit exercitus, creans magistrum Orientis quemdam supradictum Justinianum. Anno tertio imperii sui rex Persarum, sumptis virtutibus suis, in Armeniam properat. Audiens autem dux Romanorum regem Persarum per semetipsum initurum prælium expeditus est. Timor enim ingressus est in populum Rom., et idcirco Justinianus ad virtutes sermonibus usus, compe-scuit formidinem pugnae. Cum autem bellum fieret, et sagittatio multa Persarum facta fuisset, ita ut etiam solares radii celarentur, tunc videlicet clypeis jacula, quæ ex arcubus mittebantur, continuatis projicere nitebantur. Cum autem profunda consistere Romanorum acies, Persæ ferre non poterant, sed in fugam vertitur Babyloniorum caterva, et intereunt multitudines copiosæ. Accipiunt et interea Persarum suppellectilem, et regium tabernaculum, totumque clarissimum apparatus. Tenent autem et elephantes Romani, et ad Tiberium mittunt insignes, et regias illas exuvias. Itaque ponit legem Persarum rex confusionem non ferens, nunquam jam regem Persarum in prælium egressurum. At vero Romanus exercitus post Persicæ ærumnas, etiam ad intima Persidis properavit, et multum illic excidium perpetravit, et captivitatem, perveniens etiam in medium Ilyrcanici maris. Cum autem hiems adesset, non remearunt Quirites ad propria, sed in Perside hibernem transegerunt. Porro eodem anno cepit ædificare Tiberius publicum thermarum Blacernarum, et renovavit multas ecclesias, et xenodochia, et geroconia, jussitque se scribi in phœniceis litteris Tiberium Constantinum. Interea Tiberius imperator emptis corporibus gentiliū constituit militiam in nomen proprium, amiciens, et armans eos, in millia

A quindecim, dans ei ducem Mauriciū comitem fœderatorum, et subducem Narsen, et misit eos contra Persas. Bello autem facto magno valde, Romani victores efficiuntur, et abstulerunt a Persis civitates, et regiones, quas sub Justiniano et Justino ceperant. Abiens autem Mauricius Constantinopolim susceptus est ab Imperatore cum ingenti honore, et publicavit Tiberius victorias Mauricii, et generum hunc admisit ad Constantiam suam filiam Charito, utrumque Cæsarem creans. Mense vero Augusto mora comedens matutina visu digna, sed corrupta, *φθίσιν* incurrit. Et cum esset moriturus, accito patriarcha Joanne, atque senatu in tribunalium lectica est deportatus, et quia loqui non poterat, per epagnoticum, quæ rebus Romanorum erant utilia, manifesta fecit populo, et una cum consilio Augustæ Sophiæ Mauriciū generum suum pronuntiavit imperatorem. Itaque cum omnes imperatoris collaudassent consilium, atque Mauriciū imperatorem, conversus Tiberius in lecto suo obiit, cum regnasset annis sex, mensibus decem, diebus octo.

MAURICIUS.

Anno ab incarnatione Domini 577, Mauricius imperat., genere Cappadox, eodemque anno legatione funguntur Avares ad imperatorem Mauriciū, qui ante breve tempus Sirmium subegerant, insignem civitatem Europæ, postulantes octoginta millibus auri, quæ per annos singulos accipiebant a Romanis, alia superaddi viginti. Imperator vero pacem affectans, hoc admisit. Petivit autem ^a Chajanus ad videndum sibi elephantem animal Indicum mitti, cui imperator majorem omnibus misit. Quem ille visum remisit ad imperatorem. Similiter et lectum aureum mitti sibi petivit, sed et hoc imperator misit ad eum. Ipse vero et hunc contemplatum misit ad eum. Postulabat autem iterum super alia viginti millia centum addi. Quod imperatore non admittente, Chajanus Sigidonem civitatem subvertit, et multas alias urbes cepit Ilyrico subjacentes. At vero imperator Helpidium patricium cum Comentiolo legatos ad Cajanum transmisit. At vero barbarus in sponsonibus pactorum agere se pacem professus est. In Oriente Joannem Mystaconem prætorem Armeniæ fecit, qui veniens ad Nymphium amnem, ubi Tigris misceri dignoscitur, bello congregitur ^b cum Carthariga Persarum prætore, et prævalent Romani adversus barbaros. Cardarigas vero non est proprium nomen, sed dignitas maxima apud Persas. Anno secundo imperii sui, cos. Mauricius appellatur, et multos thesauros urbi donavit. Proiebat autem Philippicum prætorem Orientis, cui et Gordiam ^c filiam in conjugem tradidit. At Philippicus Persicæ arripiens partes appropinquavit Nisibin, et ingresus repente in Persidem, multam prædam sumpsit, quam per montes salvam ducens, in Medorum transiit regionem, et multis illic villis exterminatis, ad Romana rura reversus est. Porro Chajanus Ava-

^a Χατζανος.

^b Μετὰ καρδαρίγαν στρατηγόν.

^c Τὴν ἱδίαν ἀδελφὴν.

rum pacem solvere festinabat. Nam Selavinorum gentes contra Thracem armavit, qui pervenerunt usque ad longos muros multum facientes excidium. At imperator palatii eductis militibus et plebibus a civitate longos muros custodiri præcepit, et Comentiolum ducem ordinans, et armans contra barbaros misit, qui ex insperato in barbaros ruens, copiosas multitudines interfecit, hosque repulit. Cum autem pervenisset Adrianopolim, occurrit Andragasto multitudo Selavinorum prædam ducenti, et in hunc irruens, et captivitate eripuit, et victoria nudatus est. Anno tertio imperii Mauricii Philippicus, sumptis exercitibus, ad Persicam regionem profectus est, et capta Arsennene, prædam magnam obtinuit, et formidinem Persicis operatus est exercitibus. Interea Constantinopolim languens reameat, militæque sine læsione ad propria repedarunt.

Quarto imperii Mauricii anno Philippicus egressus a regia urbe, hostili sumpto apparatu, ad civitatem Amidam properat. Et collectis armatis percontabatur eos, si in promptu haberent properandi ad bellum. At Romani juramentis credulum eum redditibus se alacriter bellaturos, venit ad ^a Anazarbon. At vero Cardarigas hoc comperto, risui auditionem mandavit, somnium esse quod dicebatur opinans. Accersitisque magis interrogavit: Quis erit victoriæ dominus? Ast dæmonum placatores Persas astruebant a diis victoriam laturus. Consultabant igitur Persæ majorum læti promissionibus facti, et parabant continuo ^b compedes ex ligno ferroque, quibus Romanos vinciant compeditos. Prætor autem commonet Romanos, ne agrorum exterminent labores, ne iustitia Dei, quæ ^c malum odit, victoriam ad barbaros transferat. Postera ergo die prætor duos dirigit phylarchos Sarracenorum, et capiunt Persas viuentes, per quos motus adversariorum didicerunt, qui asseruere Deum velle ^d quotidie barbaros in Romanos irruere. Porro Philippicus diluculo valedicens Romanis, tribus phalangibus occurrit ad prælium, ipseque assumpta ^e Dei virili forma, quam ἀχιροποις-τρον, id est non manufactam, Romani prædicant, discurrens per acies, armatis divinam impertiebatur virtutem. Et stans post aciem hæc retinens ^f *αἷμα*, lacrymis multis Deum placabat, qui cælestium ordinum principes auxiliores assumpsit. Cum autem bellum ageretur, Vitalianus princeps aciei præ omnibus audacius motus, phalangem disruptit Persarum, et sarcinam tulit. Romani autem circa spolia cœpere vacare. Quos aspiciens Philippicus, ne ad exuvias etiam reliqui reversi, prælii obliviscerentur, conversique barbari perderent eos, Theodoro libino galea sua imposita, misit gladio percutere hos qui circa

exuvias vacabant. Quem videntes, et æstimantes esse Philippicum, dimissis spoliis properarunt ad bellum. Cum autem bellum per multas horas ageretur, vox sit a prætore, Persarum equos lanceis percutere. Quo facto in fugam versus est Persarum exercitus, et triumpho ingenti potiti sunt Romani, et multos ex eis peremerunt, et spoliaverunt. Postera vero die, sumptis virtutibus suis, Cardarigas rursus ad bellum armatur, et secundo prælio gesto, denuo vincunt Romani, et occidunt Persæ multæ. Comprehenduntur etiam vivi duo mille, et Byzantium mittuntur. Aufugit quoque Cardarigas, quem Persæ cum injuriis respuunt. Porro Philippicus Heraclium Heraclii patrem, qui post imperio præfuit, ^g subprætorem, exploratoremque barbarorum transmissit, sumptisque militibus Babyloniam adiit, et ^h Clomannorum castellum obsidet. At vero Cardarigas elegit milites idiotas, cum ⁱ subjugalibus, et turba collecta exercitum sese movere jactabat, et per munita loca obscura nocte in dorsa Romanorum efficiunt, nequaquam fidentes se manus in eos missuros. Timore autem importuno eadente in Philippicum, fuga ^j mirabili usus est. Quo comperto Romani in fugam vertebantur per loca ad meandum difficilia, incurrentes multa pericula. Cumque sol ortus esset, a calamitate liberantur, nemine persequente, et pervenientes ad prætorem, hunc injuriis pessimis blasphemabant. Verum Persæ fictam æstimantes fugam, persequi ausi non sunt. Porro Heraclius transmeans Tigrim, quæ Mediæ regionis erant insignia ^k præsidia igni tradebat, et sic ad Philippicum rediit cum spoliis multis. Anno quinto imperii Mauricii ^l Chajanus Avarum fœdere dissoluto, Mysiam et Scythiam atrociter expugnabat, subvertens Ratiarnam, et ^m Bonomiam, et Aquas, et Dorostolum, et Zandapa, et Martianopolim. Comentiolum vero ad maritima venit, et separato exercitu improbabilis discrevit ab optimis, et inutiles quidem virtute quadraginta millia custodire vallum jubet: electorum autem sex millia sumens, ex his duo millia Casto tradidit, et duo millia Martino, et ipse duobus millibus sumptis contra barbaros properat. Castus autem ⁿ veniens Zardapa, et Emon, repertis barbaris in desidia constitutis, multos ex eis disperdidit, prædamque multam obtinens, armigero ad salvandum tradidit. Martinus ^o circa Nean civitatem effectus, et in Chajannum ex insperato incurrens, multos virtutis ejus exstinxit, ita ut ille salutem suam fuga mercatus sit. Martinus victoria gloriosus ad prætorem revertebatur, ubi se promiserat eos expectaturum. Comentiolum autem formidine pressus Martianopolim rediit. Qui non inveniētes eum, collegerunt exercitus suos, ^p et per arcum locum Emi castra movent. At verc

^a Ἀρζαβον.

^b Εὐλοπόδας.

^c Μισοπόνηρος.

^d Τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ.

^e Θεανδρεῖν μορφήν.

^f Ὑποστράτηγον ἐπὶ κατὰσκοπῇ.

^g Χλώμαρον.

^h Ἰκποζύγιον.

ⁱ Ἀλόγως.

^j Χωρία.

^k Alter Chaganus Avarus ubique fœdere.

^l Κωνωνίαν καὶ Ἄκυσ.

^m Ἐπὶ τὰ Τζαπάρδα καὶ Αἶμον.

ⁿ Εἰς τὰ περὶ Τομζίου.

^o Ἐπὶ τοῖς στενωποῦς τοῦ Αἶμον στρατοπεδεύοντα.

Martinus videns Chajanum transeuntem fluxum, ad prætorem rediit: Castus vero transito flumine appropinquans his qui præcurrerant Avarum, obli-
net pugnis. Porro Castus a cuiusdam ducis repro-
missionibus deceptus non rediit ad prætorem, poste-
raque die tenens transitus Chajanus conclusit eum.
Scinditur igitur populus, et unusquisque ut vires
habebat per memora fugiebat. Capiantur itaque a
barbaris quidam, et indicant ubi latet Castus et hoc
capto exultabant. Chajanus sane per meridiem iter
agens contra Thracem properat, longosque muros
accepit. Ast Commentiolus, qui in sylvis Emi lati-
tabat, cum Martino exivit, et perveniens ad Chaja-
num invenit imparatum, eo quod Avarum multi-
tudo diffusa est per Thracem. Et prima vigilia no-
ctis properat adversus illum, easque profecto opus
ingens patratum, nisi eventus quidam falleret eius
conatus. Uno quippe animante opus subvertente,
quidam domino animantis acclamant opus erigere,
patria voce dicens: ^b Torna, torna, frater. Et do-
minus quidem multas voces minime sentiebat, sed
populi, hoc audito, hostes imminere existimantes,
in fugam conversi sunt, torna, torna, maximis vo-
cibus exclamantes. Chajanus autem ingenti formi-
dine indutus penitus fugiebat, et videbantur Ro-
mani, et barbari invicem fugere nemine persequente.
Præterea Chajanus, sumptis virtutibus suis, Aperiam
civitatem obsedit, inventumque Busan urbem ^c ma-
gnarium interficere nitetur, qui pecunias rogabat
ei multas præbere, si vitam sibi donaret. Ille vero
hunc ligatum urbi præcepit. At ipse querebat
habitantes urbem, ut emeretur, narrans, quam sæpe
pro civitate certaverit. Civis autem quidam persuasit
multitudini hoc minime faciendum. Quia ergo parvi-
pensus est Busan, repromittit Chajano tradere civi-
tatem. Et ^d exterminatorio instrumento facto, quod
arietem nominant, civitatem adeptus est. Disceden-
tesque barbari argumentoso ingenio, et alias urbes
in servitutem redegerunt, et cum multa captivi-
tate reversi sunt. Audientes autem Byzantii, quod
Castus captus esset a barbaris, magnis convi-
ciis contra Mauricium convertebantur, et hunc
in manifesto blasphemis appetebant. Per idem
quoque tempus Heraclius Heraclii pater Persicum
aggressus est castrum, quod ei accepit. Simili-
ter et Theodorus ^e castrum Mazarorum, et ambo
^f Bavides veniunt. Et cum castrum munitissimum
esset, miles quidam Saphires nomine, simulatos ope-
ratos, et contra compagines lapidum hos figens, per
eos aditum fecit. Cum autem fortis ille ascendisset
muri coronam, vir Persa hunc expulit. Cadit autem
Saphires deorsum, et suscipiunt eum in scutis suis
Romani, et rursus opus audenter arripit et denuo a

firmitate repellitur. Iterumque Romani hunc susci-
piunt scutis, et tertio ad machinamentum conatus
est. Cumque ad muri caput ascendisset, Persam oc-
cidit. Dehinc caput ejus Romanis præbens, hos fi-
ducia magna replevit, multisque imitantibus virum
fortem, et per palos ascendentes murum, Romanis
traditur castrum, et alios quidem Persarum occide-
runt, alios vero captivos duxerunt, una cum supel-
lectilibus igni tradito castro. Interea Philippicus
rursus Byzantium iter egit, Heraclio Romanorum
duce relicto. Veniens autem Targum, et discens
quod imperator Priscum Orientis prætorem creatum
direxerit, scribit Heraclium, dimisso exercitu, in
Armeniam venire ad Narsetem, et Prisci ei præsen-
tiam facere manifestam. Imperator enim Philippico
jusserat quarta roge parte privare militiam. Philip-
picus autem timens, ne occasio tyrannidis fieret,
super hoc imperatori non paruit, ideoque a prætura
deponitur. Priscus autem perveniens Antiochiam,
præcepit milites apud ^g Monetarium colligi. Advo-
cant autem, et Germanum, cui Edessenorum prin-
cipatus creditus erat una cum episcopo, et una cum
eis ad exercitum ibat, solemnitate Pasche cum
illis facturus. At vero duces exercitus obviam ei ve-
nerunt cum ^h duobus bandis signis procul ab exer-
citu. At Priscus secundum morem non descendit ab
equo, nec consuetis salutationibus usus est. Hinc ergo
odii exordium factum est, in communibus namque
injuriiis multitudines severius patiuntur. Post festum
autem diem demonstrabantur tetricæ imperatoris
litteræ. Confluent itaque multitudines ad prætoris
fixuram tabernaculi, aliis quidem gladios portantibus,
aliis lapides, vel ligna jactantibus. Fit igitur
pavidus Priscus, et ascendens equum fuga evasit pe-
riculum. Illi ergo scindentes fixum hujus taberna-
culum, omnia, quæ ipsius erant, diriperunt. At ille
Constantiam perveniens, a medicis de percussioni-
bus lapidum et vulneribus curabatur, et mittit epi-
scopum civitatis, rationem faciens, ac pollicens
exercitui se persuasurum imperatori, ne illos prius
aliqua conferendarum consuetudinum participatione.
At exercitus episcopum cum injuriis respuerunt, et
Germanum invitum pronuntiaverunt prætorem super
scutum elatum, imperatoriamque statuum subver-
terunt, et hujus imagines demoliti sunt, et ⁱ in ty-
rannidem prorumperent, et urbes despoliarent, nisi
Germanus id agere multa comminatione, ac exhor-
tatione vetuisset. Priscus autem hæc imperatori ma-
nifesta fecit, et imperator Philippicum denuo præ-
torem Orientis constituit. Priscus vero Byzantium
rediit. Porro exercitus se juramenti affirmabat, nul-
litenus a Mauricio imperari. Barbari sane Romanis
calamitatibus delectabantur. Verum Aristobolus

^a Aliter vani ejusdam demonis.

^b Τόρνα, τόρνα, φράτρε.

^c Μαγγάναρ. Aliter Manganarium.

^d Πολιορκητικὸν ὄργανον.

^e Τὸ μαζικὸν φρούριον.

^f Εἰς τὸ βιουόδις.

^g P. Pith., Monocertum colligi., Franc. Pith., Mo-

nocartum collegit. Ms. Gr.: Μονόχαρτον.

^h Μετὰ τὸν θάνατον ἀπὸ δύο σημείων τοῦ στρατο-
πέδου.

ⁱ Διαχωρεῖν ἡμᾶλλον καὶ τὰς πόλεις κυκλεῖν,
forte, σκυλεῖν.

^j Ταῖς βαρβαρικαῖς.

imperator a curatorem imperialium domorum ad exercitum misit, quatenus iuramentis, et donis tyrannidem solveret, quod et fecit. Tyrannidem vero destructa, sit Persarum, atque Romanorum circa Martyropolim maximum bellum. Romanis vero potentia et ducum virtute expugnantibus Persas, interficitur b Marusa Persarum prætor. Comprehenduntur etiam viventium tria millia et Persicorum c principum agmina, mille tantum reversis in Persidem. Porro Romani transmittunt e Perside ad imperatorem ex Persicis exuviis multa, et captos universos una cum bandis. Mense Decembrio, indictione sexta, Longobardi bellum adversus Romanos intulerunt, et Romanam civitatem graviter depopulantes, et exarchatum Ravennæ deprædantes, sed et Maurusiorum gentes adversus Africam magnas perturbationes perpetraverunt. In Perside autem est carcer, qui dicitur Lethe, et rex Persarum multos a diversis gentibus in hoc conclusit, una cum captivis civitatis Daræ. Illi autem desperati, insurgunt contra eos qui se custodiebant, et occiso d Marusa, caput ejus Byzantium attulerunt. Ast imperator cum gaudio magno illos suscepit, et Philippicum de novo vix prætorem recepit exercitus. Cum autem Persarum, Romanorumque bellum circa Martyropolim fieret, superantur Romani. Imperator a prætura rursus Philippico amoto, Commentiolus Orientis prætorem direxit. Heraclius autem prosperatus in bello peremit Persarum prætorem. e Asarithato autem interempto fugiunt Persæ, et insequuntur Romani. Cum autem multum fuisset in eis excidium factum, comprehendunt etiam custodiam, et multas exuvias Byzantium mittunt. Denique imperator equestribus speculationibus, commerciisque urbem splendidam reddidit. Hormisda vero rex Persarum prætorem Baram promotum, una cum potentibus multis contra Suaniam mittit. Ex improvviso autem huic instans ad Araxem fluvium castra commovit. Siquidem expugnatis Turcis, a Persis adeo Hormisda crevit, ut etiam tributa quadraginta millia auri a Turcis acciperet, cum prius æqualia Turcis ipse persolveret. Verum Mauricius hoc comperto, Romanum provehit prætorem, et in Suaniam cum potentia transmittit. Cumque pervenisset Romanus in f Lazicen, et ad Phasin fluvium accessisset, in Albaniam exercitum movit. Bara autem audiens Romanum profectum rem deridebat. Cupiebat etiam Romanani aciem manu capere. Non enim adversus Romanos bellum inierat. At vero Romanus Romanam multitudinem separavit, non probatis penes sarcinas derelictis. Decem millia etiam secum accipiens, adversus barbaros properavit, et eo duo millia præcedere jubet exercitum. Qui venientes obviam his qui præcesserant, Persas hos in

terga vertunt, et omnes interimunt. Facta quippe fuga, et e prædio sibi obstante conclusi omnes interierunt. Ast Romani usque ad barbarorum vallum venerunt, ita ut rara super hoc obstupesceret. Quod audiens Romanus, animare cepit exercitum, et præliaturi parantur in campo Albanis. Bara autem nitebatur furari bellum, frustratus tamen consilio est. Surrexit enim Romanus, et complissime parabatur. Cum autem invicem conflictus agigaretur, et multi barbarorum occisi fuissent, maxima Romanis accessit victoria. Despoliantur igitur barbari, et sepultura carentes efficiuntur bestiis esca. Hoc audito Hormisda Persarum rex, confusionem non fereas, muliebrem vestem Baræ transmisit, et hunc prætura privavit. Parat e contra rebellionem Bara, et progreditur in tyrannidem, et reciprocis injuriis per litteras Hormisdam lacescit, superscribens epistolæ hæc: a Hormisdæ filio Chosdrois Bara hoc mittit. Collectis vero militibus asserebat Hormisdam indignatum adversus militias, utpote quæ a Romanis fuerint superatæ. Ostendebat autem et fictas litteras quasi ab Hormisdæ missas ad minuendas militum rogas, ad memoriam eis redeoens atrocitatem Hormisdæ, seu crudelitatem, avaritiam, et violentiam. Et qualiter homicidiis delectatus, et a pace esset alienus, qualiter optimates vinculis dederit: quorum quidem alios gladio reciderit, alios autem necaverit tigride, et qualiter cogebat Persas in magnis præliis separari, quo disperderentur, et non contra illum tumultuarentur. Talibus igitur verbis Bara militias affatus, tyrannidem maximam adversus Hormisdam succendit: iuramentis Baram munientes, deliberabant pariter omnes, se deposituros Hormisdam. Hormisda autem i Ferrochanem magistrum suum armatum cum virtute destinat adversus Baram. Bara vero significavit Ferrochani, quia non convenit arma Persis inferre, et ad memoriam eis redeoebat Hormisdæ asperitatem, injustitiam, in sanguinibus gaudium, in homicidiis amorem, infidelitatem, jactantiam, et violentiam. Hæc sentientes ab eo veraciter dicta fuisse populi, qui circa Ferrochanem erant, occidentes eum se ad Baram uniunt, et contra Ctesiphontem abeunt. Hormisda autem in vinculis habebat Byndoen magnæ dignitatis virum. Itaque cum in magna fluctuatione negotia degerent, i D frater Byndois in custodiam insiliens, educit Byndoen fratrem suum, et congregata multitudine rustica, seu civili, tertia hora diei regalia intrant, et invento Hormisdæ super solium regio more sedente, multis hunc injuriis subdunt. Byndoes autem tenens Hormisdam abstulit diadema a capite ejus, et hunc in carcerem tradiderunt, rogabantque Chosdroem patrio solio tribui. Præterea Hormisda e custodia

a Τὸν ποιράτωρα τῶν βασιλικῶν οἴκων.

b Βάρουζας.

c Al., principes agminum, τῶν περσικῶν ταγμάτων ταξιαρχοι.

d Μαυροσάν καὶ τὴν τοῦτον ἀδελφὴν λαβόντες εἰς τὴν Βυζάντιον ἦσαν.

e Al., Asarithato.

f Al., Jazicen.

g Al., præsidio, κρημνοῦ.

h Ὁρμισδᾶ τῇ θυγατρὶ Χοσδρόου ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας.

i φερόμενον τὸν μακρὸν αὐτοῦ.

j βασιδᾶν.

sua nuntium suum misit Persis, petens loqui a præsidi quæ expedirent. In crastinum igitur collectus senatus Persarum in regalibus, una cum multitudine vinctum Hormisdam ducunt. Ast Hormisda commovebat Persas quod non oporteat hujuscemodi in reges committere, et quanta ex quo regnaverit tropæa fecerit, et in quibus erga Persas bona patriverit, et qualiter Turcos Persidi tributa solvere, Romanos pacem amare cœgerit, qualiterque Martyropolim cepit, quin et paterna beneficia narravit. Rogabat autem hæc Chosdroen a regno deponi, ut litis amicum, et ambitiosum, et sanguinis amatorem, superbum, ac injuriosum, et præliis inhiantem. Esse autem sibi alterum filium perhibebat, quem in regem provehi flagitabat. Byndoes vero ad Hormisdam respondebat, et hujus excessus in medium proponens, omnes erexit contra Hormisdam; et ducunt in medium uxorem ejus, ac filium, et ^b serra hos dividunt, et partiti sunt in medium coram Hormisdæ visibus. Hormisdam quoque oculis privantes, in carcere posuerunt. Et Chosdroes quidem aliquantulum benigne patrem tractavit in custodia, tribuens illi omnem escam. At Hormisda ex adverso injuriis hunc lacerabat, conculcans ea, quæ a rege mittebantur. Uade Chosdroes iratus, fustibus hunc sylvestribus jussit per ilia cæsum obire. Quod factum et Persas tristes reddidit, et contra Chosdroen odium auxit. Chosdroes vero, congregatis virtutibus regnorum suorum, egressus contra Baram venit in campum Zabam fluminis, ubi Bara vallum habebat. Suspiciatus autem Chosdroes, quod aliqui principum adiacerent Baræ, hos occidit. Cum autem populus turbaretur, fugam iniiit Chosdroes cum paucis quibusdam, et omnes qui erant cum Chosdroe, ad Baram accesserunt. At vero Chosdroes hæsitabat quidnam agere debuisset, nonnullis sane consilium sibi ad Turcos secedere dantibus, nonnullis autem ad Romanos. Chosdroes equum ascendens, freno laxato equi motus omnibus sequi jubet. At vero equus ad Romanas partes motus suos direxit, et apud ^c Ceresium invenitur, et legatos suos mittit, adventum suum faciens manifestum. Contigit autem ut eum Probus patricius, qui illic erat, susciperet, et de eo imperatori per litteras indicaret. Bara autem misit legatos ad Mauricium, petens ne auxiliaretur Chosdroi. Porro imperator Mauricius jubet Commentiolo prætori apud Hierapolim Chosdroen suscipere, et imperialibus obsequiis honorare. Eodem anno demonstravit imperator Mauricius in memoria Dei genitricis litaniam in Blachernis fieri, et laudes dicere Domine nostræ, nominans eam Panegyria. Mauricius filium sibi Chosdroen regem Persarum faciens, Domitianum episcopum Militinensem ad eum direxit, cognatum suum, una cum Narse, cui ducatum belli commisit. Qui venientes ad Chosdroen, omnes

A potentatus Romanicos in Persidem ducunt. Bara autem, hoc cognito, sumptis virtutibus suis in loco qui Alexandrines nominatur, castrametatus est, prohibere ratus militias ab Armenia venientes, ne Narsi unirentur. Jusserat autem Mauricius Misticoni magistro militiæ Armeniæ Joanni accipere militias, et se Narsi unire pariter contra Baram bellum constituendo. Per noctem autem unitæ sunt Romanæ virtutes, et contra Baram aciem direxerunt. Porro Bara in monte castrametatus est, pavore detentus. Cumque bellum ageretur horribile, Narses Indicis bestiis parvipensis, mediam barbarorum dissolvit phalangem. Et hoc facto cæteræ quoque Baræ infirmatæ sunt phalanges, et fit magna fuga tyranni. Narses vero sine ulla retentione persequens B Persas cæde sternebat, et sex millia vincta ad Chosdroen adduxit. Ast hos omnes Chosdroes mucrone peremit. Quotquot autem Turci erant, ad imperatorem Byzantium misit. Sane cum Turci signum haberent in fronte ^d ex cruce, interrogabantur ab imperatore, quonam modo hoc signum in fronte portarent? At vero Turci asserebant ante multos annos pestilentiam factam in Turcia, et quosdam Christianorum hoc adinvenisse, et hinc salus in patria facta est. Porro exercitus Romanorum tabernaculum Baræ, et supellectilem accipientes cum elephantis, attulere ad Chosdroen. Bara autem ad interiores partes Persidis fugam fecit, et sic eorum dissolvitur bellum. Itaque Chosdroes magna victoria circumdatus solium suum recepit. Verum Narses rediturus ad propria Chosdroi dicebat: Memor sis, Chosdroe, præsentis diei, Romani tibi regnum donant. At ille fraudulentam occisionem metuens, petiit a Mauricio mille Romanos in custodiam sui habendos. Porro Mauricius cum dilectionem haberet erga ^e Barbarum, multam postulationem ejus complevit, sicque Persicum, et Romanorum bellum cessavit. Interea solemnitate Paschali veniente, coronatus est Theodosius filius Mauricii a Joanne patriarcha Constantinopolitano. Eodemque anno imperator Mauricius ecclesiam sanctorum quadraginta Martyrum, quam Tiberius cœpit ædificare, consummavit. Interea, cum profunda pax Orientem occupasset, bellum circa Europam ^f Avanicum incumbebat. Ideoque imperator potentatus, ab Oriente in Thracem transduxit. Anno imperii sui nono, cum ver inciperet, et agmina pervenissent ad Thracem, exivit cum eis Mauricius videre quæ a barbaris essent eversa. Augusta vero et patriarcha, et senatus rogabant imperatorem ne per semetipsum bellum iniret, sed potius id prætori committeret. Ast imperator non acquievit. Exeunte autem eo ad Septimum, solis eclipsis facta est. Cumque esset apud Rhægium multitudines pecuniis animavit. Cum autem venatum pergeret, sus sylvestris valde grandis impetum contra Cæsarem fecit. Equus vero ob terrorem

^a Al., Persi. Ms. Græc., τῇ Περσίδι.

^b ἑδικοτόμισαν.

^c Κερκισίον.

^d Τοῦ σταυροῦ κεντιοῦ διὰ μέλανος. Al., frontes scd-

ratas. P. Pith. cum haberent frontes exaratas.

^e Βάρμαδον.

^f Leg. videtur, Avaram. Locus in Theophane depravate legitur.

miraculi ejicere Cæsarem niebatur. Diutius ergo A simulatus Cæsarem jactare nequivit. Itaque sus a æmine a actus abcessit. In Perinthum præterea navigio iter faciens, ventis vehementibus, et pluvia facta, nautisque desperantibus, scapha imperatoris asportabatur, ita ut inopinate salvus ad locum, qui dicitur Daonium, vix veniret. Nocte vero illa muliercula pariebat, et voces miserabiles emittebat. Cumque mane factum fuisset, misit imperator videre, quod acciderat. Et invenerunt puerum natum, oculorum et palpebrarum exortem, manusque ad brachia non habentem, a lumbis autem erat ei ut cauda piscis naturaliter hærens. Quo viso, imperator præcepit ut occideretur. Hac denique die imperatoris equus, qui aureo erat circumdatus ornato, repente scissus est cadens. At imperator his omnibus auguriis tristis erat. Postera vero die viri tres, Sclavini genere, nil aliquid ferreum bajulantes, a Romanis detenti sunt, citharas tantum ferentes. Imperator autem interrogabat, tam unde essent, quam ubinam habitatio eorum consisteret. Qui genere quidem aiunt se esse Sclavinos, circa finem vero occidentalis habitare Oceani. Chajanum autem ad se legationem misisse, et munera principibus gentis suæ, auxiliandi sibi contra Romanos gratia. Taxiarchas autem suos se direxisse rationem reddituros Chajano, quia non possunt propter itineris longitudinem mittere illi auxilia. Decem enim et octo menses asserebant in itinere se fecisse, et ita Romanos adiisse. Porro citharas se ferre, tanquam non videntes quemquam suorum armis indutum, regione sua quid sit ferrum ignorante. Imperator autem tam ætatem admirans, quam moles corporis eorum laudans, hos misit Heracliam. Cum autem venisset ad maritimam, et didicisset, quod legati Persarum, atque Francorum venissent, ad regalia remeavit. Anno decimo imperii Mauricii Chajanus quærebat augmenta pactorum accipere. Imperator vero sermones barbari non recipiebat, et idcirco Chajanus iterum bellum agit, et devastat Sigidonem, et contra Sirnium castra movet. Imperator autem prætorem Europæ Priscum ire jubet. At vero Priscus b Sylvianum subprætorem factum præcurrere jussit, et contra barbaros procedentes bellum ineunt, et vincunt Romani. Quo audito Chajanus, potentatibus sumptis, properabat ad bellum. At vero Sylvianus visis multitudinibus, stupefactus ad Priscum se contulit. Chajanus autem comperiens Romanorum recessum ad maritima se contulit, deinceps ad Sanctum Alexandrum, et hunc omnia devoranti tradidit igni. Transiens autem in c Diripera, conatur exterminare remp. devastatoria operatus instrumenta. Hi vero qui Diriperæ habitant, diutius e diverso aciem direxerunt. Nam et portas ambientes, minabantur barbaros debellare, cum essent in ingenti formidine. Tunc ergo

divina eis consuluit quædam virtus. Media namque die videre putaverunt barbari, Romanorum virtutibus egredientibus ab urbe, futurum sibi fore, ut cum eis conflictum consererent, et consternati fuga infatigabili fugiunt, et apud Perinchem efficiuntur. Priscus autem, nec visu quidem ferre multitudines barbarorum valens, Zurulum ingressus castrum muniebat. Ast barbarus Priscum obsidere conabatur. His auditis Mauricius quid foret agendum hæsitabat. Tum optimo inito consilio armatur contra infinitum numerum barbarorum, et uni excubitorum magnis donis, atque promissionibus persuadet, ut sponte in barbaros irruat, eique dat litteras ad Priscum continentes hæc : Gloriosissimo prætori Prisco. Noxium barbarorum conatum ne formides, ad perditionem enim eorum factum est hoc. Scito enim, quia cum multa confusione revertetur Chajanus in regionem suam, quæ sibi a Rom. deputata est. Propterea perseveret gloria tua penes Zurulum circumvagari faciens illos. Mitemus enim per mare naves, et captivabimus familias eorum, et cogetur ad propria confusione refertus atque jactura remeare. At vero Chajanus litteris comprehensis, ac lectis, pavens efficitur, et sponsonibus pacificis ad Priscum dispositis in muneribus paucis, atque indignis in suam terram cum fuga potenti regressus est. Undecimo anno imperii Mauricii, idem imperator Priscum cum omnibus Romanicis potentatibus ad Istrum fluvium misit, ut Sclavinorum nationes transire prohiberet. Quo apud Dorostolon habito Chajanus comperit. Qui legatis ad eum directis, calumniam inferebat, Romanis exordium dantibus belli. Priscus autem excusabat, quod non venerit adversus barbaros belligeratum, sed quod ad Sclavinorum nationes a principe fuerit destinatus. Audiens autem Priscus, quod Ardagastus multitudines Sclavinorum ad prædandum disperserit, transiens Istrum media nocte inopinate d Ardagastum adortus est. At vero Ardagastus discrimine senso, e nondum ascenso equo vix salvus evasit. Romani multitudinibus Sclavinorum occisis, et Ardagasti regione eversa, prædam copiosam captam Byzantium per Tatemerem direxerunt. Porro cum f Tatemer expeditus iter faciens, ebrietati, atque deliciis sese traderet, Sclavinorum in eum irruunt multitudines. Qui formidine pressus fugiendo Byzantium venit. Ast Romani, qui cum ipso fuisse videbantur, Sclavinis valde infensi obtinent gloriosissime barbaros, et captivitatem salvam imperatori præsentant : qui lætatus gratificos Deo hymnos, una cum tota obtulit urbe. Priscus vero, fiducia fretus, ad interiores Sclavinorum partes accessit. g Gipes vero vir Christianæ religionis, transfugiens ad Romanos, et ingressum Romanis ostendit, et barbaros tenuit. Itaque Gipedis prodicione transfretato flumine, Priscus media nocte reperit h Musacium barbarorum regem

a Legend. ictus ; τρωθείς.

b Σκληριανὸν υποστράτηγον.

c Al., Dirisipera. Ms. Græcus, Διρζήπερα.

d Al., Ardagasto conjunctus est.

e Leg., nudo : ἵππου γε γυμνὸν ἐπιδάς.

f Τατίμαρ ἐκλύτως.

g Γίπαις.

h Μουσούγιον τὸν ὄγκον τῶν βαρβάρων.

ebrietate corruptum : funebrem quippe proprii fratris celebrabat festivitatem. Quo comprehenso vivo, eadem in barbaros operatus est, multaue præda, et copiosa capta, ebrietati sese tradunt, et crapulæ. Tum barbari concervati victoribus imminere, foretque vicissitudo reciproca præcedenti virilitate savior, ut Genzo cum pedestri virtute Rom. insistsens pugna forti prohibuisset impetus barbarorum. Anno 12 imperii Mauricii, cum Priscus iterum ad Istrum pervenisset, gentesque Scelavinorum depredatus fuisset, hæud modicam imperatori deduxit prædam. Imperator autem misso ad Priscum Talemere, jubet toto illic hiemali tempore commemorari Romanos. Quo comperto Romani contradicebant, asseverantes id non posse fieri propter copias barbarorum, et pro eo quod regio esset sibi satis adversa. Priscus vero verbis satoris flexit eos ibidem hiemare, iussioneque principis consummare. Tredecimo imperii Mauricii anno, nascuntur prodigia in suburbanis Byzantii, puer videlicet quadrupes, et alter duos vertices habens. Alunt autem hi qui historias diligenti studio scribunt, non significare bona civitatibus, in quibus nascuntur huiusmodi. At vero imperator Priscum prætura privavit, et Petrum fratrem suum prætorem facit Romanæ virtutis. Itaque Priscus quidem virtutibus sumptis, priusquam Petrus pervenisset, transiit ænnem. Chajanus autem transita Romanæ exercitus audito valde miratus est, et ad Priscum misit dicere, causam querens, et prædæ sumere partem, sicque ænnem transire. Nimis enim æviebat super felicitatibus Romanorum. Priscus ergo Chajano misit super hoc legatum, Theodorum videlicet medicum; sagacitate, atque intelligentia perornatum. Iste videns Chajanum magna sapientem, responsionesque jactantius facientem, minas etiam prætendentem, cunctarum gentium se esse dominum jactantem; narratione veteri mitigavit barbaricum typhum; ait enim : Audi, Chajane, proficuum narrationem. Sesostris rex Aegyptiorum, illustris, et opido felix; opibus clarus, et inexpugnabili potentatu, plurimas; et ingentes nationes servituti subegit. Unde et in arrogantiam ruens, curru ex adherenti sibi auro, et lapidibus pretiosis constructo, sedit super eum, et subiecit iugo de exsuperatis regibus quatuor trahere currum. Cumque hoc fieret in insigni festivitate, unus ex quatuor regibus frequenter vertebat oculum retrorsum, et contemplabatur cum volveretur rota. Quem percontatus Sesostris ait : Cur post tergum obfirmas oculos? Hanc, inquit ille, rotam miror instabilem, atque tallier se moventem, et alias modo excelsa humiliantem; rursusque humiliata exaltantem. At vero Sesostri parabolam intelligenter animadvertens, legem posuit, ne currum reges ulterius traherent. His Chajanus auditis subrisit, et ait se pacem sectari. Priscus autem Chajano reddidit prædam pro transitu, et exuviis omnibus sumptis, sine dispendio ænnem transivit. Porro Chajanus his susceptis magnifice laudabatur. Priscus Byzantium venit, et Petrus præturam suscepit. Quarto decimo imperii Mauricii anno,

A jussit imperator Petro prætori, ut tertiam portionem rogæ in auro Romanis acciperet, et tertiam in armis, et aliam tertiam in vestimentis diveris. Itaque Romani hoc audito, ad tyrannidem vertebantur : prætor vero timens satisfacere militibus hoc verum non esse, et exhibebat exercitibus alias litteras jubentes sibi, quatenus hi, qui fortia gesserant, et de periculis triumphaverant, in urbe summa requie potirentur, de publicis sumptibus inter senes alendi, pueri vero militum in locis propriorum parentum inscriberentur, talique suadela populum mitigavit, et Cæsarem bonæ famæ præconio laudavere. Hæc autem Petrus imperatori denuntiavit. Cumque venisset Martiopolim, dirigit mille præcessuros, qui repertis Scelavinis, multam ducentibus Romanam prædam, hos insequentes occiderunt, multaue præda recepta, Romanica redditur ad rura. Eodem vero anno construxit imperator solarium Manauræ rotundum, et in medio atrio ejus statuum suam statuit, et illic posuit armamentum. Quindecimo imperii Mauricii anno Petro venationem exercenti sus aggressis obviam occurrit, pedemque illius ad arborem conquassavit, et importabilibus doloribus multo tempore languit. Ast imperator litteris pessimis, et improprieis gravibus ei detraxit, audito, quod multæ gentes Scelavinorum contra Byzantium motæ fuerint. Petrus vero coactus Novas pervenit. Hi vero, qui erant de civitate, una cum ignobilibus militibus, et episcopo obviam veniunt, quos prætor intuitus, et arma eorum, ac formidinem admiratus, jubet urbe dimissa Romæ misceri catervæ. Milites autem ad civitatis custodiam ordinati hoc agere reuerunt. Tum prætor in furorē versus destinavit Genzonem, una cum multitudine militum. Qui hoc agnoscentes confugerunt in ecclesiam, et clauso ostio templi perseverabant. Genzo vero pro reverentia templi recessit inefficax. Petrus autem iratus Genzonem a prætura deponit, et misso Scribone ignominiose ad se episcopum jubet adduci. Parro cives collecti Scribonem cum dedecore urbe depellunt. Cujus obseratis portis, Mauricius quidem imperatorem laudibus efferunt, prætorem autem conviciis cumulant, sicque cum opprobrio Petrus inde recessit. Præmittit præterea mille ad explorandum, qui Bulgares consequuntur numero mille. Verum Bulgares confisi super pace Chajani securi pergebant. Romani autem in Bulgares impetum fecerunt. Qui mittunt viros septem, commonescentes pacem minime dissolvendam. Hoc audientes hi qui præcurrebant, significant hæc prætori, qui dixit : Nec si imperator venerit, his paream. Congregatione vero belli facta Romani vertuntur, sed barbari non sunt persecuti eos, ne vincentes discrimen incurrerent. Porro prætor taxiarchum præcurrentium flagellavit. Et hoc comperto Chajanus destinavit legatos ad Petrum, inceptiouem ineuans, et quod Romani justam pacem sine causa dissolverent. At vero Petrus verbis seductoris usus, non se scisse motionem affirmat, duplicia tamen dare spolia pro-

cursat. Sicque barbari amissis spoliis dupla sorte receptis, paci consulunt. Petrusque contra exarchum Ardagastum properat, et barbari circa ripam fluminis huic obvii facti prohibebant transire. Romani vero a fretis sagittantes, hos vertunt, quibus in fugam conversis, percutitur illico Ardagastus, et moritur. Transeuntes autem Romani prædam multam ceperunt, et ad propria remeabant, errantibusque ductoribus, et in iniqua incidentibus loca, periclitabatur exercitus. Porro cum iter agerent, noctu veniunt ad amnem Helicium dictum. Cum vero trans flumen essent barbari ripis absconditi, eos qui hauriebant aquam, jaculabantur. Igitur magna molestia Romanis effecta militibus, in fugam vertuntur a barbaris debellati. Verum Mauricius his auditis, Petrum prætura privavit, et Priscum prætorem Thraciæ de novo misit.

Anno decimo sexto imperii Mauricii, Priscus prætor egressus in Thracem, virtutes enumeravit exercitus, et invenit quod ex eis multitudo fuerit consumpta. His autem sumptis, venit ad Istrum flumen, et Novas. Quo cognito Chajanus misit legatos, causam ipsius sciscitatus adventus. Priscus autem venationis causa se venisse fatebatur. Ast Chajanus: Non est justum, inquit, in alieno loco venari. E contra Priscus suum dicebat locum, et ei fugam ex Oriente improperabat egisse. Barbarus autem Sigidonis muro destructo, ad Romanorum terras profectus est. Quo cognito Priscus venit ad insulam Istri, et dromonibus sumptis ad Chajanum apud Constantiam venit volens loqui cum eo. Cumque Chajanus ad oram fluminis venisset, Priscus cum tristis alloquitur. Chajanus autem dixit ad eum: Quid tibi, Prisce, ac terræ meæ? An hanc vis accipere a de manibus meis? Judicet Deus inter me et Mauricius imperatorem, et requirat sanguinem exercitus Romanorum, et exercitus mei de manibus ejus. E contra Priscus: Sigidonem, inquit, civitatem redde Romanis. Qui ait: Unam civitatem a nobis conaris accipere? Videbis post paululum quinquaginta civitates Romanas Avaribus servitute redactas. Priscus autem per amnem navibus Sigidoni exhibitis, hanc depopulatus est, et ex ea Bulgares pepulit. Septimo decimo imperii Mauricii anno coacervatis virtutibus Chajanus in Dalmatiam properat, et cum venisset Balcham, quadraginta civitates, quæ circa eam sunt omnes, depopulatus est. Quibus Priscus agnitis, Gudoni ad explorationem rerum direxit, qui in valle occultabatur pusilla, et diluculo in dorsa eorum advectus, illico cunctos peremit, et acceptam prædam adduxit ad Priscum. Porro Chajanus, infortunio comperto, in regionem suam regressus est, et Priscus ad propria. Anno decimo octavo imperii Mauricii, sumptis virtutibus, Priscus Sigidonem venit. Chajanus vero, congregato proprio potentatu, subito Mysiæ adest, et Comeam urbem capere nititur. Propterea Priscus, Sigidone relicta, huic efficitur proximus. Cum autem Paschalis festivitas haberetur, et Romani fame tabe-

Ascerent, audiens Chajanus, Prisco significabat ut sibi plaustra mitteret ad deportanda illis alimenta, quatenus cum hilaritate propriam festivitatem celebrarent. Quadraginta itaque plaustra plena his mittit. Pari modo et Priscus species ludicas barbaro quasdam remisit, piper videlicet, et folium ludicum, et costum, et casiam, atque alia ex his quæ quærentur, cum Chajanus apud Sirmium resideret, qui receptis his, gavisus est valde in eis, et donec completeretur dies festus, Romani ac barbari simul habitabant, et non erat in utrisque virtutibus timor. Cumque fuisset dies festus, barbari separati sunt a Romanis, et Diriziperam venientes civitatem depopulati sunt, et Sancti Alexandri ecclesiam incenderunt, sepulcrumque illius argenteo tecto coopertum spoliant. Sed et injuriis quoque martyris corpus afficiunt, multamque in Thracæ prædam capientes epulabantur splendide contra Romanos elati. Cumque Commentiolus venisset Byzantium, maxima urbi turbatio et æstus incubuit, ita ut timore detenti, consilium caperent Europam deserendi, et in Asiam, et Chalcidiam migrandi. Quin et imperator exebitoribus, armatoque ac electo cuneo sumpto murum munivit. Vulgus autem urbem custodiebat, et senatus commonebat imperatorem legationem ad Chajanum mittendi. Deus autem vindictam martyris faciens Alexandri, pestilentiam languoris barbaris, intulit, et in uno die septem filios Chajani per febrem, et inguinariam passionem occidit, una cum aliis turpibus multis, ita ut post triumphale gaudium cum carminibus, et canticis, lamentationes, et lacrymæ, et luctus sine consolatione possideret barbaros. At vero senatus rogabat Cæsarem legationem ad Chajanum mittendi. Imperator autem Amazonem misit ad Chajanum cum mulieribus multis Dirizipera, qui verbis militibus blandiretur. At ille nolebat dona suscipere, lamento intolerabili filiorum morte detentus. Dicebat autem ad legatum: Judicet Deus inter me et imperatorem Mauricium. Ego vero captivos ei reddo, per unam animam unum numisma percepturus ab eo. Mauricius autem id dare minime passus est. Iterum Chajanus petiit, per singulas animas unum accipere nummum. At imperator nec sic dare consensit. Sed nec in quatuor siliquis. Tunc Chajanus, commotus furore, omnes occidit, et ad propria rediit, cum quinquaginta millia aureorum pactis Romanis imposuisset. Quin et Istrum flumen non se transiturum professus est. Ex hoc itaque contra Mauricius imperatorem multum commotum est odium, et ceperunt hunc subicere maledictis. Similiter et populus apud Thracem conviciis contra imperatorem commotus est. Exercitus autem procuratores ad imperatorem contra Commentiolum direxit, quod proditionem in prælio fecerit. Inter quos etiam erat Phocas, qui imperatorem allocutus severius, huic in concilio contradicebat, ita ut quidam ex patriciis hunc alapa percuteret, et barbam ejus evelleret. Verum impera-

^a Al., per mendacium, et de.

^b Al., turbis.

^c Niceph., duo:

^d Ἀνὰ πύματα δ.

tor non suscepit adversum Commentiolum populi querimoniam, sed hos inefficaces deseruit, propter quod insidiarum in principem exordium sumitur. Præterea per idem tempus apud Ægyptum in Nilo flumine, Mena præfecto, una cum populo deambulante, in loco qui Δάκκα nominatur, sole orto animalia humanæ formæ apparuerunt in flumine, vir scilicet et mulier. Et vir quidem erat pectorosus, vultusque terribilis, ruffa coma, canisque permixtis, et usque ad lumbos denudabat naturam, et cunctis demonstrabatur nudus, reliqua autem corporis membra cooperiebat aqua. Hunc præfectus iuramentis constrinxit ne destrueret aspectum, priusquam omnes saturati fierent hoc inopinato spectaculo. Porro mulier, et mamillas habebat, et semineum vultum, cæsariesque proluxas, et usque ad horam nonam omnis populus mirabatur, videntes hæc animalia, quæ hora nona in flumen demersa sunt. Sane Menas imperatori Mauricio hæc scripsit. Anno imperii Mauricii decimo nono, die autem Paschæ, Sophia Augusta uxor Justinii, una cum Constantina Mauricii conjuge, stemma constructum attulerunt imperatori. Qui hoc contemplato pergens in ecclesiam, id obtulit Deo supra sancta in mensa suspendens in triplicibus catenulis lapidibus, et auro contextis. At vero Augustæ, hoc comperto, tristatæ sunt valde, et in jurgio adversus imperatorem Constantina festum diem fecit Augusta. Cum autem imperator non attenderet militiarum querelas in Thrace positarum, iterum Commentiolus assumptis armatis venit ad Istrum, et unitur Prisco apud Sigidonem, et solvitur pax, quæ ad Avares erat. Qua dissoluta veniunt in Viminacium, quod est insula magna Istri. Quibus auditis Chajanus collectis potentatibus ad Romanica procedit rura. Quatuor ergo filios suos traditis aliis virtutibus ad custodienda vada Istri constituit. At vero Rom. rati-bus factis, fluvium transmeant, et prætor Prisco bellum cum filiis Chajani iniungunt. Commentiolus enim infirmatus in Viminacio sedebat insula. Cumque multas horas bellum tenuisset, et trecentis jam Rom. interemptis sol occubuisse, quatuor millia barbarorum intereunt. Similiter et tertia die præliantes, ab excelsioribus Rom. ad barbaros accesserunt, hosque vertentes ad stagnum, atque pellentes Avares, multos necaverunt ex illis. Inter quos, et filii Chajani necati sunt, illustremque victoriam Rom. induerunt. Chajanus vero coerceretur viribus copiosis contra Rom. progreditur. Bello autem manente, vertunt Romani barbaros, et hanc omnibus insigniorum retulere victoriam. Interea Priscus quatuor milibus præmissis, Tyro amne transmissio, barbarorum explorare motus præcepit. At vero nil eorum quæ facta fuerant barbari cognoscentes festum diem concelebrant, et pariter convivantur. In hos clanculo Romani incidentes maximum operati sunt metum. Triginta quippe millia Gepidorum, barbarorumque aliorum occiderunt, et copiosa præda comprehensa revertuntur ad Priscum. Chajanus autem rursus potentatibus cumlatis, venit ad Istrum, et inito bello

barbari superantur, et in amnis fluentis necantur, pereuntque cum his plurimi quoque Slavinarum. Vivos autem obtinuerunt Avaram quidem tria millia, Slavinarum vero octingentos, et Gepidum tria millia ducentos, nec non et duo millia barbarorum. Porro Chajanus ad imperatorem Mauricum legatos misit captos recipere nissus. At ille nondum comperta inclyta Romanorum victoria, scribit Prisco, ut Avares tantum Chajano redderet. Eodem anno quidam vir monachico circumamictus habitu, et in religione clarus, spata denudata a foro usque ad æneam gladiatoris statuam discurrens, imperatorem omnibus in occisione gladii moriturum prædixit. Similiter et Herodianus Mauricio manifeste quæ sibi fuerant ventura prædixit. Imperatore vero noctu discalceato litaniam cum tota urbe agente, et transeunte ad Carpiana loca, tumultuantes quidam ex multitudine contra imperatorem lapidibus jaciunt, ita ut vix imperator cum Theodosio suo salvaretur, et orationes compleret apud Blacernas. Anno vero imperii sui vicesimo, Mauricius in se reversus, et sciens, quod nihil Deum lateat, sed omnibus reddat secundum opera ipsorum, et recogitans excessum, quem in captivitate perpetraverat, non redimens eam, expedire iudicavit in hac vita se recipere pœnam pro peccato, et non in futura, et factas preces in scriptis transmisit ad omnes patriarchales sedes, et ad omnes civitates sibi subjectas, et ad monasteria quæ sunt in eremo, et in Jerosolymis, et ad lauros pecunias, et cereos, et incensa, ut orarent pro se, quod hic reciperet, et non in futuro sæculo. Scandalizabatur autem et in Philippicum generum suum, quod in philliteram nominaretur. Porro Philippicus diverse jurabat imperatori, quod purus esset in servitio ejus, et apud se nullum dolum haberet. Cumque Mauricius supplicaret Deo misericordiam præstandi animæ suæ, quadam nocte dormiens, in visu ante æneam palatii portam imagini Salvatoris se vidit assistere, et copiosum populum pariter assistentem. Tunc facta est vox ex caractere magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, dicens : Date Mauricium. Et tenentes eum iudiciorum ministri, exhibuerunt ante purpureum umbilicum, qui illic erat, et ait ad eum propria voce : Ubi vis reddam tibi, hic, an in futuro sæculo? Quo audito, ille respondit : Amator hominum Domine, et iudex juste, hic potius, et non in illo sæculo. Et jussit divina vox tradi Mauricium, et Constantinam uxorem ejus, et filios, et omnem cognationem domus ipsius Phocæ militi. Expergefactus ergo Mauricius, vocatum eum qui coram se dormiebat, misit ad Philippicum generum suum, ut celeriter eum duceret ad se. Cumque ille abiisset, vocavit eum. Qui consurgens advocata uxore sua Gordia osculatus est dicens : Salve, jam non me videbis. Quæ exclamavit cum fletu magna voce ad paracœmum dicens : Adjuro te per Deum, quæ est hæc causa, ob quam quærit hæc hora ? At ille juravit se ignorare, quia repente de somno exurgens imperator misit me. Philippicus ergo quæsitum corpus Christi perci-

pere, et sic ad imperatorem properare. Uxor autem ejus jacebat in terra se volutans, et plorans, et Deum adorans. Ingressus vero Philippicus cubiculum regium, projecit se ad pedes imperatoris. Imperator autem dicit ei : Ignosce mihi propter Dominum, quia peccavi tibi. Nam usque nunc scandalizabar in te; et jubens exire paracœmunem surrexit, et cecidit ad pedes Philippici, dicens : Ignosce mihi, quia modo certissime scio, quia nihil peccaveris in me. Sed dic mihi : Scis aliquem inter agmina nostra Phocam militem? At vero Philippicus recognoscens dicit ei : Unum agnosco, qui ante modicum tempus procurator ab exercitu destinatus, contradicebat imperio tuo. Ast imperator ait : Cujus est qualitatis? Qui ait : Juvenis, et temerarius, sed tamen timidus. Tunc Mauricius : Si timidus, inquit, profecto et homicida. Et referebat Philippico somnii revelationem. Porro nocte illa visa est stella in cœlo, quæ dicitur cometa. In crastino autem venit Magistriani, qui missus fuerat ad sanctos eremi Patres, ferens responsa ab eis hujusmodi : Deus recepta poenitentia tua salvabit animam tuam, et cum sanctis cum tota domo tua te constituat : ab imperio vero cum ignominia et discrimine discedes. His auditis Mauricius glorificavit magnifice Deum. Igitur autumni tempore accedente, cum Mauricius imperator jussisset Petro, ut in Sclavinorum regione hiemaret populus, restiterunt Romani hoc facere non consentientes, tam propter equorum humiliationem, quam quod copiosas circumducerent prædæ, necnon et ob multitudines barbarorum, quæ per regionem diffusæ noscebantur, et seditionem meditati sunt. Prætor autem indignatus contra populum a indemnatione eos dimisit. Incidunt itaque pluvie creberrimæ super populum, et frigus multum. Petrus autem viginti millibus procul ab exercitu morabatur. Mauricius autem Petro^a per litteras molestus erat, ut Istrum transiret, et hiemales escas populi de Sclavinorum sumeret regione, ne alimenta publica cogeret præstare Romanis. Prætor vero accersito Gadim ait : Nimis mihi gravia videntur imperatoris præcepta in aliena terra hiemare Romanos jubentis. Nam illi non obaudire sævum est, et rursus obaudire sævissimum. Nullum bonum parat avaritia, mater autem omnium malorum consistit, qua imperator languens, horum causa maximorum malorum Romanis efficitur, accersitisque populi taxiarchis, imperatoris intentionem eis aperuit. Populus autem, hoc audito, seditiones concitaverunt, et insignes quidam principes ex eis fugientes ad prætorem venerunt. Porro multitudines in unum congregatæ provehunt Phocam centurionem exarchum, et super clypeum hunc exaltatum, laudibus exarchum acclamaverunt. His Petrus auditis in fugam versus est, et omnia imperatori manifestavit. Ast imperator his difficilibus auditis, ea multitudines celare tentabat. Secunda vero die ludum

A celebravit equestrem, incommoda infelicitatis occultans. Vulgus autem Prasinorum clamabat, Constantinus, inquit, et Commentiolus, Romanorum ter Auguste, plebi tuæ molestias ingerunt, ut cruces his ponantur in ea quæ habemus peccata. Deus, qui omnia condidit, subjiciat tibi omnem inimicum, et hostem tam intestinum, quam externum sine sanguine. At vero imperator plebibus intimabat : Nil vos, inquit, turbet irrationabilium militum immoderatio, et inquietudo. Veneti autem dixerunt : Deus, qui sivit te imperare, subdat tibi omnem, qui imperium tuum impugnât. Et si Romanus est, qui fide rupta terga vertit a te, hunc tibi in servitutem redigat absque sanguine. Hos imperator armans, et sermonibus blandis compescens, una cum demarchis muros urbis custodire præcepit. Præterea filio imperatoris Theodosio, una cum Germano socero suo, apud Callicratiam venationes exercente, mittunt Romani litteras ad Theodosium ab eo imperari poscentes : sin autem, saltem Germanum imperatorem pronuntiandum. Neque enim nos, ajunt, imperari a Mauricio de cætero patiemur. His Mauricius compertis accersit ad se filium. Commentiolus vero muros observare præcepit, Germanum autem una cum filio accusabat harum fuisse calamitatum auctores. Cumque Germanus se excusare niteretur, Mauricius ait : O Germane, duo sunt argumenta suspicionis meæ, populi scilicet ad te litteræ, et quod cuncta depasti sunt, et nullis, exceptis tuis, pepercerunt. Parce, Germane, prolixum faciendi sermonem. Nihil suavius quam per gladium mori. Sane Germanus templum Dei Matris, quod appellatur Cyri, fugit. Quod cum imperator didicisset, Stephanum eunuchum direxit ad Germanum ab ecclesia educendum. Cumque Stephanus violenter hunc educere voluisset, fautores Germani resistentes expellunt Stephanum, et accipientes Germanum in ecclesiam magnam effugiunt. At vero imperator cædebat virgis filium suum Theodosium, assererat enim Germanum per eum fuisse fugatum, et mittit excubitores a magna ecclesia educendi Germanum. Hinc magnus rumor urbi incubuit. Germanus autem egredi, et dare se voluit. Verum hunc multitudines exire minime permiservunt, sed magnis conviciis imperatori derogaverunt dicentes : Non habeat pellem, qui te amat, ^b Marcionista. Igitur qui muros custodiebant, his compertis, custodiam negligentia prodiderunt. Mauricius autem exutus media nocte imperatoria stola, et privata circumamictus, dromonem ingressus cum uxore, filiisque suis, et Constantino, fugam arripuit. Copiæ vero per totam noctem pessimis injuriis imperatorem appelebant, sed et Cyriacum patriarcham reprehendebant. Turbine itaque ingenti sæviante, cum ingentibus periculis apud sanctum Autonomon salvatur Mauricius. Nocte vero superveniunt ei etiam dolores arthritici, quos manuum dolores vocant, et pedum. Porro mittit

^a Fr. Pith., in dementionem. P. Pith., in dementioni.

^b Al., Maurici.

Theodosium filium suum cum Constantino ad Chōsdroem regem Persarum, ut recordaretur eorum quæ sibi facta fuerant a se, et vicissitudinem beneficii sui rependeret filio suo. Germanus autem mittit ad Sergium demarchum Prasine partis, ut auxilia- retur sibi gratia imperandi, repromittens se partem Prasini honoraturum, ipsumque magnis dignitatibus elaturum. At vero Sergius hoc insignibus vulgi confessus est, qui minime id admiserunt, fatentes nunquam Germanum ab amore recedere Venetorum. Prasini vero exeuntes in regiam magnis laudibus tyrannum Phocam efferebant, et persuadent ei venire Septimium. Dirigit igitur Phocas Theodorum a secretis, qui ingressus magnam ecclesiam, coram populo legit, ut tam patriarcha, quam senatus, et vulgus venirent in Septimium. Hoc igitur facto, et cunctis convenientibus apud Septimium, tunc patriarcha Cyriacus a tyranno de orthodoxa fide, et ut sine perturbatione servaret Ecclesiam, extorsit professionem. Visus vero est Germanum tyrannus adhortari. Cumque Germanus nolle se simularet, et vulgus tyrannum laudaret, pronuntiatur malus, et dominus sceptrorum tyrannus provehitur: et praevalet adversus felicitatem calamitas, et sumunt principium magna infortunia Rom. Denuntiatio vero tyranni in templo Sancti Joannis Baptiste effecta est, ubi duobus morantibus diebus, tertia die introivit regalia, super imperialem sedens carrucam. Porro quinta die coronavit Leontiam uxorem suam Augustam. Hac igitur die tumultuantur partes ad invicem propter stationes locorum. Tyrannus vero Alexandrum corbellem suum misit partes compescere. Alexander vero in Cosmian Venetorum demarchum manus immittens pepulit eum, et contumeliis laceravit. Porro Veneti indignati clamabant: Vade, disce ordinem, Mauricius non est mortuus. At vero tyrannus his auditis in necem Mauricii commovetur, et missis militibus, duxit eum Chalcedonem ad Eutropium portum, et primo, quidem cruciavit eum in caedibus filiorum, post imperatorem punit. Nam quinque filii ejus maris coram visibus illius praeciduntur. Verum Mauricius patienter infelicitatem sustinens, Deum in omnibus invocabat, et crebro pronuntiavit dicens: Justus es, Domine, et rectum judicium tuum. Fit itaque mors filiorum epitaphium patris, praestendens virtutem in mole calamitatis. Cumque nutrix unum ex imperatoris pueris furata fuisset, suumque pro eo interemptioni obtulisset, Mauricius non annuit, sed suum requisivit. Aium itaque quidam, quod eo occiso lac cum cruore fluxerit, ita ut omnes insipientes dire lamentarentur. Sic ergo imperator naturæ legibus etiam celsior factus, vitam commutat. Porro ex illo tempore non defuerunt imperio variae, ac ingentes ærumnae. Denique et Chosdroes Persarum rex pacem dissolvit, et Avars Thracem devastarunt, atque Romanorum exercitus

A uterque depopulatus est. Ita ut cum Heraclius regnaret, et inquisitionem armatorum cum summa diligentia faceret, ex omni multitudine illa, quæ inventa fuerat in tyrannide Mauricii cum Phoca, neminem exceptis duobus ullatenus inveniret.

PHOCAS.

Anno ab Incarnatione Domini 595, Phocas tyrannus peremit Mauricium, ut praedictum est, una cum masculis quinque pueris ejus, et horum capita jussit poni a in campo tribunali diebus multis, et exivit ab urbe, et contemplabatur ea, usquequo feterim dederunt; interficitur autem et Petrus frater ejus, et alii proceres multi. Theodosium vero filium ejus sermo tenet lapsum, et ita salvum repertum. Præterea Chōsdroes Persarum rex famam hanc augmentavit, aliud aliterque mentitus, et hunc apud se dicens quasi providere se, Romanorum sperans obtinere imperium. Et convictus est multis modis, maxime vero ex eo, quod bellum repentina moveret, et Romanas res magnopere devastaret. Interea Calligraphus quidam Alexandria, venerabilis vir, ex matutina vigilia domum vadens media nocte videt statuas ex metallo æris abstractas, et voce grandi dicentes interemptum Mauricium, et filios ipsius, atque omnes casus, qui apud Byzantium fuerant gesti. Manè vero facto pergens hæc Augustali retulit, qui præcepit ei nulli hæc manifesta facere, scribensque diem præstolabatur exitum: die vero nona prætereunte, ecce nuntius venit indicans Mauricii interemptionem. Tunc Augustalis demonum vaticinium coram populo publicavit. Narses autem prætor quondam Romanus contra tyrannum rebellionem paravit, Edessamque obtinuit. Scribit itaque Phocas Germano prætori Edessam obsidenti. Narses vero scribit Chosdroi regi Persarum congregandi vires, et bellum constituendi contra Romanos. Porro Phocas fratrem Domentiolum fecit magistrum, et Priscum comitem excubitorum. Anno imperii Phocæ secundo Chosdroes rex Persarum collectum copiosum potentatum adversus Romanos direxit. Germanus autem timuit, verum coactus prælum inivit. Qui cum in eo vulneratus fuisset, hunc ministri, usque ad civitatem Constantiæ duxerunt, superanturque Romani. Sed et Germanus undecima die spiritum exhalavit. Phocas autem potentatus ab Europa in Asiam transtulit, Chajano pactis additis, arbitratus Avarum quiescere nationes. His ergo divisus, quosdam contra Persas misit, quosdam vero ad obsidionem Edessæ contra Narsen cum Leontio spadone, et magnate suo direxit. Chosdroes autem, collectis potentatibus, apud Daras efficitur. Porro Narses egressus Edessam Hierapolim fugit. Interea Chosdroes cum Romanis sit penes Ardumum, et munitione de elephantis constructa, bellum inivit, et victoria magna potitus est, captis Romanis non paucis, quos et capitibus resectione punivit. His itaque gestis, Chosdroes ad terram suam regressus

^a Ἐν τῷ κήμῳ τοῦ τριβουναλίου.

^b Vide Niceph. xviii, c. 41 et Cedren. Codex

Ms., ex aris. P. Pith. Ms., ex metallo, aris

^c Ἀυγουσταλίου.

est, Zongoi potentatibus relictis. Hoc comperto Phocas contra Leontium furit, et manicis ferreis cum ignominia Byzantium ducit, et creat prætorem Domentiolum nepotem suum, et curatorem palatii facit. Anno imperii Phocæ tertio, misit Chosdroes Cardarigam et Rusmaysan, qui depopulati sunt terras Romanorum. Domentiolus vero verbo dato Narsi, juramentisque non paucis credere persuasit, quod nullam injuriam apud Phocam esset passurus, et direxit eum ad Phocam. At vero Phocas hoc verbum minime servans, igne cremavit eum. Romani ergo hinc plurimum tristes effecti sunt, quod timorem magnum in Persas idem Narses haberet, adeo ut filii Persarum auditio ipsius nomine tremarent. Porro Persæ gavisī sunt gaudio magno. Anno imperii Phocæ quarto, Scolasticus eunuchus, vir gloriōsus palatii, Constantinam dominam cum tribus filiabus ejus accipiens, ad magnam ecclesiam confugit, consilio Germani patricii desiderantis imperium. Fit igitur seditio magna in urbe. Germanus autem demarcho Prasinorum talentum auri misit, ut cooperaretur ei, primores autem vulgi id admittere noluerunt. At vero tyrannus in ecclesiam ad abstrahendum mulieres destinavit. Sane patriarcha Cyriacus tunc restitit tyranno, minime passus, e templo tyrannice abduci mulieres. Verum juramentis certo eo reddito a Phoca, quod non læderet eas, educuntur e templo, et clauduntur in monasterio. Præterea eodem anno Persæ ceperunt Daras cum tota Mesopotamia, et Syria, captivitate multa, cujus non est numerus, facta. Anno imperii quinto Phocas filiam suam Domentiam Prisco patricio, et comiti excubitorum junxit, et factis in palatio Maritæ nuptiis jussit fieri ludum equestrem. Demarchi autem utriusque partis apud quatuor columnas eum imperialibus signis statuerunt Prisci, ac Domentiae signa. Quibus auditis imperator iratus est, et mittens adduxit demarchos, Theophanem scilicet et Pamphilum, et statuens nudos, jussit eos decollari. Cum enim misisset protocursorem, ut interrogaret eos, quo præcipiente fecerint hoc, dixerunt, quia secundum consuetudinem lineatoris fecerunt. Porro lineatores, sive menses interrogati, quam ob rem id fecerint, dixerunt, quia cum imperatores ab omnibus nominati sunt, hoc a nobis ipsis fecimus. Sane Priscus timore tenebatur, ne forte imperatoris iram incideret. Turbis autem clamantibus veniam concedi sibi, veniam dedit Phocas. Ex tunc ergo Priscus indignationem passus, non erat recte cum Phoca. Interea quedam mulier Petronia nomine, sit imperatrici Constantinæ ministra, quæ ad Germanum responsa ferebat. Porro cum fama dilataretur, quod Theodosius Mauricii filius viveret, spem bonam tam Constantinam, quam Germanus habebat. At vero sequestra Petronia hæc tyranno manifesta fecit. At tyrannus

^a Zonar. *δομάρχους* interpretatur tribunos plebis, male.

^b Al., *lineatiræ*.

^c Al., *Theopreceptio*.

nus Constantinam Theoprepio exarcho ad torquendum prodidit. Quæ dum torqueretur, Romanum patricium nosse interlocutiones suas confessa est. Qui comprehensus, atque discussus, etiam alios fore in insidias tyrannidis sibi cooperatores perhibuit. Comprehensus est autem Theodorus Orientis præfectus, quem tyrannus interemit, Heliadique pedes præciciens, hunc tradidit igni, Romanumque decollavit. Porro Constantinam cum tribus filiabus in loco ubi Mauricius interemptus est, gladio trucidavit. Germanum autem, et ejus filiam ore machæræ occidit. Similiter et Joannem Gizon patricium, et Theodosium, qui Subdivæ dignitate habebatur insignis, et Andream Sanctocroben, et David chariophylacem Hormisdæ. Eodem anno Persæ transmeantes Euphraten, totam Syriam, et Palestinam, et Phœnicen depopulati sunt, multo in Romanis excidio perpetrato. Anno vero imperii Phocæ sexto Priscus inluert non sustinens tam injusta homicidia, quam cætera mala, quæ a Phoca patrabantur, scripsit ad Heraclium patricium, et prætorem Africæ, quo Heraclium filium suum et Nicetam filium Gregoræ patricii subprætorem suum mitteret, quatenus contra Phocam tyrannum venirent. Audiebat enim eum rebellionem meditari in Africa, unde nec navigia hoc anno Constantinopolim conscenderunt. Occidit autem Phocas omnem cognationem Mauricii, et Commentiolum Thraciæ prætorem, et alios multos. Facta est etiam mortalitas in anno isto, et inopia omnis speciei. Præterea Persæ, una cum Cardariga egressi ceperunt Armeniam, et Cappadociam, pugnantisque Romanorum verterunt militias, ceperuntque Galatiam, et Paphlagoniam, et venerunt usque Chalcedonem, sine paritate depopulantes omnem ætatem. Et hi quidem foris portam Romanis tyrannidem inferebant. Phocas vero his pejora intrinsecus patrabat occidens, atque captivans. Anno imperii Phocæ septimo Antiocheni Judæi, simulate iniquieta commissa contra Christianos, occidunt Anastasium Magnum patriarcham Antiochiæ, mittentes naturam ejus in os ejus, et post hæc trahentes eum in plateam urbis. Interfecerunt autem et civium multos, et incenderunt eos. Phocas vero fecit comitem Orientis Bonosum, et Chotin magistrum militum, et tran-misit eos adversus illos, et non valuerunt sedare inquietudinem illorum. Coacervantes vero exercitus irruerunt in illos, et plurimos occiderunt, et quosdam eorum detruncatis artubus, ab urbe reddiderunt extorres. Phocas autem fecit Circensem ludum, et Prasini convivii eum lacessere clamantes: Iterum in gaba-basta bibisti? iterum sensum perdidisti? Et jussu Phocæ Comas præfectus urbis multos ex eis detruncavit, quosdam vero decollavit, nonnullos autem in saccos missos mari necavit. Porro Prasini coacervati miserunt ignem in prætorium, et incenderunt curiam,

^d Al., *verberans manus, ac pedes*.

^e Al., *Subdivæ*.

^f Al., *Scombram*, Al., *Scombrum*.

^g Niceph., xviii, c. 43, *Gabathâ*.

et scrinia, et carceres, ex quibus egressi victi fugerunt. Hinc iratus Phocas, ^a non eos militare jubet. Porro Heraclius prætor Africa molestias perpetuens a senatu, vocavit filium suum Heraclium contra Phocam tyrannum mittendum. Verum et subprætor ejus Gregoras misit per aridam Nicetam filium suum, statuentes ut quicumque ex his præveniret, et tyrannum superaret, imperium sumeret. Hoc vero anno hiems enormis efficitur, ita ut maris molliities in glaciei duritiam verteretur. Tum Phocas Macrobius ^b Scribonium jussit sagittari apud Septimium, pendentem in lancea, in qua thrones exercebantur, quasi consocium insidiarum suarum. Theodorus enim præfectus Cappadox, et Helpidius præpositus armamenti, et alii diversi consilium fecerunt in hippodromo Phocam occidendi. Et facto prandio Theodorus ^c præpositus prætori cepit eis texere intentionem suam.

^a Al., non militare Prasinos jubet.

^b Al., Scribonem.

A Contigit autem illic inveniri Anastasium comitem largitionum. Prandio ergo facto, et enarratis his quæ insidiarum erant, pœnituit Anastasium illic se repertum, et non dixit quæ cordi suo inerant, sed siluit. At vero Helpidius perdurabat dicens: Non vultis ut cum sederit in solio super hippodromum, hunc comprehendam, et evellam oculos ejus, et sic eum interficiam? Et pollicebatur eis dare currus. Re præterea Phocæ nota ex proditiōne Anastasii facta, jussit præfectum, et Helpidium, et primores qui sciverant rem, cum omni diligentia discuti. Cumque discuterentur quæ insidiarum fuerant confessi sunt, et quod Theodorum voluerint facere principem. Porro Phocas jussit decollari Theodorum, Helpidium, Anastasium, et cæteros qui insidias suas con-

B gnoverant.
^c P. Pith., præfectus prætorio.

LIBER DECIMUS OCTAVUS.

HERACLIUS.

Anno ab Incarnatione Domini 602, Heraclius in Africa imperator appellatus, venit cum navibus castellatis, habentibus intra se arcus, et imagines Dei matris, quemadmodum pyxides. ^a Georgius quoque perhibetur ducens exercitum copiosum ab Africa et Mauritania venisse. Similiter et Niceta filius Gregoræ patricii per Alexandriam et Pentapolim, habens secum multum populum pedestrem. Desponsaverat autem Heraclius Eudochiam filiam Rogati Afri, quæ illo tempore Constantinopoli erat, una cum Epiphania matre Heraclii. Audiens autem Phocas quod mater Heraclii in civitate esset, nec non et Eudochia, quæ sibi fuerat desponsata, tenuit eas, et observavit in dominico monasterio, quod cognominatur Novæ pœnitentiæ. Cum autem abisset Heraclius Abidum, invenit Theodorum comitem Abidi, et sciscitatus ab eo, didicit quæ Constantinopoli movebantur. At vero Phocas misit fratrem suum Domentiolum magistrum ad custodiendos muros longos. Cumque comperisset Heraclium Abidum abiisse, muris dimissis fugit, et introivit Constantinopolim. Porro Heraclius apud Abidum recepit omnes exsules principes, quos ibidem Phocas relegaverat in exsilium, et ascendit cum eis Heracliam. Stephanus autem Cizici metropolites acceptum stemma sanctæ Dei genitricis Mariæ de ecclesia detulit Heraclio, Præterea cum Constantinopolim pervenisset, divertit ad portum Sophiæ, inique bello, vicit gratia Christi tyrannum. Vulgus autem hunc comprehensum interfecerunt, et igne apud Taurum cremaverunt. Ingressus ergo Heraclius regalia, coronatus est a Sergio patriarcha in oratorio sancti Stephani in palatio sito. Coronata est vero eodem die Eudochia sponsa ejus

^a Al., ut Georgius quoque perhibet.

in Augustam, et accepit uterque a Sergio patriarcha nuptiarum coronas, et uno eodemque die imperator simul et sponsus ostenditur. Mense vero Maii castra moverunt Persæ contra Syriam, et ^b ceperunt Cappesam, et Edessam, et venerunt usque Antiochiam. Porro Romani occurrentes eis superati sunt, et perit omnis populus Romanorum, adeo ut valde pauci ex his evaderent. Anno vero imperii Heraclii secundo, ceperunt Persæ Casaream Cappadociæ, et plurima ex ea captiva duxerunt millia. Heraclius autem imperator invenit dissoluta reip. negotia. Siquidem Europam Avares reddidere desertam: Asiam vero totam Persæ exterminaverunt, et civitates de-olaverunt, et Rom. in bellis exercitum interemerunt. Quibus visis hæsitare cepit quid ageret: scrutans exercitum si forte salvus existeret, duos tantum invenit ex omnibus his, qui cum Phoca contra Mauriciū in tyrannide militarunt. Eodem anno natus est imperatori filius de Eudochia Heraclius minor, qui et Novus Constantinus appellatus est, et mortua est Augusta eadem indictione quinta decima. Tertio anno imperii Heraclii coronata est Epiphania filia Heraclii a Sergio patriarcha in Augustam in oratorio palatii. Eodem vero prima indictione coronatus est Heraclius junior filius Heraclii, qui et Constantinus, a prædicto patriarcha. Eodem anno Saraceni etiam aciem contra Syriam direxerunt, et exterminatis nonnullis vicis reversi sunt. Anno imperii Heraclii 4, ceperunt Persæ Damascum, et captivum duxerunt populum multum. Heraclius autem imperator, legatis ad Chosdroen missis, rogavit eum ut parceret hominum sanguinem immisericorditer fundere, et definiret tributa et acciperet pacta, qui legatos inefficaces dimisit, nulla eis reddita ratione, sperans compre-

^b Al., ceperunt Avamæam.

sendere Rom. modis omnibus principatum. Porro Heraclius eodem anno duxit inceste Martinam septem suam uxorem, et pronuntiavit eam coronam a Sergio patriarcha. Anno quinto imperii Heraclii ceperunt Persæ Jordanem bello, et Palestinam, et sanctam civitatem, et multos in ea per Judæorum manus interfecerunt, id est, ut quidam aiunt, millia nonaginta. Isti enim ementes Christianos, prout unusquisque habere poterat, occidebant eos. Zachariam vero Jerosolymitanum præsulem comprehensum, et pretiosa, et vivifica ligna cum multa præda adduxerunt in Persidem. Eodem anno natus est imperatori Constantinus alius, et baptizatus est in Blacernis a Sergio patriarcha. Anno imperii Heraclii sexto ceperunt Persæ totam Ægyptum, et Alexandriam, et Lybiam usque ad Æthiopiam, multaque præda consumpta, et exuviis quamplurimis, et pecuniis, ad propria remearunt. Carthaginem autem minime valuerunt capere, sed custodia dimissa, obsidendi eam recesserunt. Anno septimo imperii Heraclii castrametati sunt Persæ contra Carthaginem, quam et bello ceperunt. Eodem anno eos. factus est Constantinus junior, qui et Heraclius Heraclii filius, et prorexit in Cæsarem Constantinum minorem fratrem suum ex Heraclio genitum, et Martina. Anno octavo imperii sui rursus Heraclius misit in Persidem legatos ad Chosdroen postulans pacem. At Chosdroes iterum eos sprexit, asseverans: Non parcam vobis, donec Crucifixum abnegetis, quem Deum fatemini esse, et adoretis Solem. Anno imperii Heraclii nono, aciem direxerunt Avars contra Thracem, et missis Heraclius legatis, ad eos pacem poscebat. Cumque Chajanus hanc facere spondidisset, exiit imperator foras murum longum cum omni obsequio regio, ac muneribus multis ad suscipiendum Chajanum, recepturus ab eo juramenta faciendi invicem sponsones pacificas. At vero barbarus ille tam sponsonibus quam quæ jurata fuerant spretis, subito tyrannice contra imperatorem profectus est. Stupefactus ergo imperator super insperatæ rei molimine, fuga lapsus, in civitatem reversus est. Barbarus autem omni regio apparatu adepto, et supellectile, et quotquot ex hominibus capere potuit, subvertit villas multas depopulans ex improvise spe pacis deceptus. Anno decimo imperii sui, missis Heraclius ad Chajanum Avarum legatis, queritur super his, quæ nequiter acta fuerant ab eo, et ad pacem hortatur. Acies quippe disponens contra Persidem dirigendas, pacisci cum Chajano volebat, qui reveritus dilectionem imperatoris, se pœnituisse pollicebatur, et pacem fieri repromisit, pangentesque fœdera legati in pace reversi sunt. Eodem anno ceperunt Persæ Ancyram Galatiæ. Anno undecimo imperii Heraclii, durus Chosdroes jugum suum super omnes homines fecit in effusione sanguinis, et ratione tributorum. Elatus enim triumpho, nullo modo in constantia esse poterat. Tunc Heraclius, zelo Dei suscepto, et cum Avariis pace, ut putabat, contracta, transu-

A lit militias Europæ in Asiam, et putabat Dei cooperatione contra Persidem properare. Anno 12 imperii Heraclii, mense Aprili, die 4, indictione 10, imperator Heraclius celebrata solemnitate Paschali, mox secunda feria vesperi motus est contra Persidem. Sumptis autem mutuo venerabilium domorum pecuniis aporia coarctatus, accepit etiam Ecclesiæ magnæ multa candelas ferentia, simul et alia vasa ministratoria. Quibus conflatis exarari fecit in his ^a nummos aureos, et argenteos plurimos, dimisitque filium suum cum Sergio patriarcha in urbe disponendi negotia, una cum Bonoso patricio viro sagaci, et per cuncta sapienti, atque perito. Scripsit autem et ad Chajanum Avarum preces curam agendi super Romanorum negotiis, tanquam qui fuerit secum amicitiam pactus, tutorem filii sui compellans. Motus autem a regia urbe, exivit per locum, qui dicitur Portæ, navigio iter agens: illinc vero per cæteras regiones sibi subjectas profectus, elegit exercitum novum. Hos autem exercere orsus in hostilibus operibus erudit. Diviso enim dupliciter exercitu, acies, et congressiones invicem sine sanguine fieri jussit. Clamorem bellicum, et impetum in alterutrum surgendi hos docebat, ut reperti in bellis nil mirarentur, sed sidenter proficiscerentur in hostem. Accipiens vero imperator in manibus Dei figuram virilem, quam manus non depinxerunt, sed in *εἰκὼς* verbum, quod omnia firmat, atque componit, sine pictura formam, velut sine semine eduxit partum, et in hac sisus a Deo picta figura, **C**œpit agones juramenta dans populo, quod cum ipsis usque ad mortem esset certaturus, et tanquam propriis filiis adhæsurus. Volebat enim potestatem non tantum timore, quantum amore possidere. Cumque invenisset exercitum in desidia multa, et formidine, inquietudine, ac dedecore constitutum, et per multas terræ partes disseminatum, actutum in unum collegit, et omnes ex una quasi consonantia laudare imperium, et fortitudinem principis. Ipse autem verbis hos corroborans perhibebat: Videte, fratres, et filii, quod inimici Dei conculcaverunt regionem nostram, et urbes exterminaverunt, et altaria concremaverunt, et mensas incruentorum sacrificiorum sanguinibus et homicidiis repleverunt, et Ecclesias, quæ flagitia non admittunt, flagitiosissimis repleverunt voluptatibus. Itaque rursus cuneos ad bellicum exercitum armans, agmina duo armata ordinans, tubas quoque, ac clypeorum phalanges efficiens, et populus thorace indutus astabat. Nam cum acies statuisset cautius, congressiones agere invicem jussit. Impulsiones autem vehementer, ac percussiones in alterutrum efficiebantur, et habitus belli ostendebantur, eratque horribile visu spectaculum, sine timore periculum, et ad strages impetus sine sanguine, sed adveniente necessitate, quatenus unusquisque percepta occasione cædis innocuæ permanere tutior. Taliter autem armatis omnibus præcepit ab injustitia penitus abstinere-

¹ Νομισματα, καὶ ὑλίστρια.

dum, et pietatem sectandam. Porro cum pervenis-
set ad paries Armeniæ, præcurrere jussit electos.
Sarracenorum vero tunc sub pactis Persarum con-
stitutorum multitudo equitum clam in imperatorem
irruere meditabantur. Viri autem imperatoris qui
præcurrerant, his occurrentes prætorem ipsorum
vinctum Heraclio adduxerunt, illisque in fugam
versis, multos interemerunt. Quia vero, hieme ac-
cedente, imperator in Ponticum clima diverſit, visum
est barbaris obsidere illum in hoc hiemantem. At
ille Persas latens, atque divertens in Persidem pro-
perat. Hoc barbari cognito in rancorem causa inspe-
rati auditus devenerunt. Sarbarus vero Persarum
Prætor, accepto potentatu suo, venit in Ciliciam,
quatenus in Romaniam ingressus, hunc dare terga
compelleret. Timens autem, ne per Armeniam im-
perator ingressus, Persidem turbaret, coactus est
sequi post Romanum exercitum, furari volens bel-
lum, et per obscuram aggredi noctem. Sed e contra
plena hæc tota nocte fulgente luce cavillatione
frustratus est, et lunam, quæ sibi prius in cultu
fuerat, infamabat, quæ videlicet eclipsin ex accidente
tulisset. Ex hoc ergo formidabat Sarbarus cum im-
peratore conflictum aggredi, et montem quasi dor-
cades petiit, intuitus ab excelso, bonam, et sapienti
arte compositam militiam Romanorum. Comperita
vero imperator horum formidine, in locis morabatur
requietionis, hunc ad bellum instigans. Descenden-
tes autem de monte clam sæpe conflictum concita-
bant, sed Romani in cunctis primatum tenebant,
fiduciamque amplius exercitus eorum obtinebant,
videntes imperatorem præsilientem, et in omnibus
belligerantem. Persa vero quidam ante breve tem-
pus profugus, inter imperatoris exercitum annume-
ratur. Hic fugiens ad Persas abiit, existimans eos
Romanorum exterminaturos exercitum. Cumque
formidinem eorum videret, post decimum diem ite-
rum ad imperatorem venit, et liquido omnem bar-
barorum pavorem edixit. At vero Sarbarus ultra
commorationem non ferens in monte, coactus est
ad prælium proficisci. In tres autem partes divisus
exercitibus descendit repente, illucescente die, ante
solis ascensum præparatus ad bellum. At imperator
præsciens hoc, ordinavit exercitus in tres æque pha-
langes ad pugnam. Orto autem sole, et imperatore
ad Orientem reperto, Persas obtenebravit radius,
quem ut deum adorabant. Imperator autem finxit
populum suum quasi in fugam versum. At illi sol-
ventes phalanges hos sine retentione persequi exis-
timabant. Conversi ergo Romani, hos æquo animo
verterunt, ex his multis peremptis. Insequentes
autem eos in monte, in præcipitia et loca devia im-
miserunt, cunctis illic contritis. Inter ea præcipitia
instar caprarum sylvestrium morabantur. Multos
autem viventes comprehenderunt. Ceperunt quoque
et horum castra, et omnem suppellectilem ipsorum.
Porro Romani, extensis in cælum manibus, Deo
gratias referebant, et pro imperatore, qui se bene
probarat, indeficienter orabant. Qui enim antea

A nec Persicum audebant pulverem videre, nunc im-
mota eorum inventa tabernacula spoliant. Quis enim
speret Persarum inexpugnabile genus dorsa datu-
rum Romanis? Itaque imperator exercitu cum præ-
tore ad hiemandum in Armenia derelicto, ipse By-
zantium rediit. Anno vero imperii sui decimo ter-
tio, Heraclius profectus a regia urbe celeriter in Ar-
meniam properavit. Chosdroes autem rex Persarum,
misit Sarmanzarim cum exercitu suo in Romano-
rum terram intrandi. Heraclius autem scribebat
Chosdroi, ut aut pacem amplecteretur, aut se sci-
ret cum exercitu suo Persidem ingressurum. Chos-
droes autem nec pacem amplectebatur, nec verum
sermonem Heraclii arbitrabatur. Non enim audere
illum Persidi appropinquare putabat. Sane impera-
tor duodecima Kalendarum Maiarum ingressus est
Persidem. Quo Chosdroes comperito Sarmanzarim
reverti jussit, et collectis ex tota Perside militibus
suis, et traditis eis Sathin, velociter eas aduare
Sarmanzarim jussit, et ita contra imperatorem pro-
cedere. Heraclius autem, advocato exercitu suo, ver-
bis exhortatoriis incitabat eos dicens: Viri fratres, Dei
amorem in mente sumamus, injuriam hujus requi-
rere satagamus. Stemus igitur fortiter adversus in-
imicos, quia multa dira in Christianos operati sunt,
revereamur Romanum imperium, quod sui ipsius
est Domini, et non alterius, et stemos adversus ho-
stes impiis telis armatos. Induamus fidem, nec for-
midemus interemptionem, et interemptricem gentem.
C Recogitemus, quia intra Persarum terram consis-
timus, et ingens fuga fert periculum. Vindicemus
corruptiones virginum, rescissi commilitonum mem-
bra nostrorum videntes corde doleamus. Non sunt
hæc ullam mercedem habentis, sed vitæ perennis
premia. Stemus viriliter, et Dominus Deus coope-
rabitur, et perdet inimicos nostros. Cumque impe-
rator his, et aliis quamplurimis commonitionibus
populum exhortatus esset, respondit ei unus pro
omnibus: Expandisti angustiam cordis nostri, Domi-
ne, os tuum in admonitione dilatans. Acuerunt ser-
mones tui gladios nostros, et hos animos, qui vinci
nequeant, operati sunt. Expeditos nos tuis verbis
exhibuisti, erubescimus in pugnis te aspicientes nos
precedere, et jussiones tuas in omnibus sequimur.
D Imperator autem, sumptis militibus, mox ad Persidem
interiorem accessit, igne comburens urbes, et castra.
Fit etiam terribile hic quoddam miraculum. In
æstivali quippe solstitio æther sudore factus est ma-
didus, animos Romani exercitus recreans, adeo ut
hinc spem optimam sumerent. Audiens præterea
Heraclius, quod Chosdroes apud Gazacreon civita-
tem cum quadraginta milibus bellicosorum esset
virorum, cum impetu adversus illum perrexerit, et
præmissi quidam ab eo Sarracenorum sibi subjugato-
rum Chosdroes occurrunt vigilæ, et horum quos-
dam occiderunt, quosdam vero vinctos compedi-
bus cum prætore ipsorum imperatori præsentarunt. Hoc
comperito Chosdroes derelicta, tam civitate, quam
militia, fuga usus est. At vero Heraclius insecutus

quosdam præoccupatos occidit, cæteri autem hac, A illaque palantes dissipati sunt. Cumque pervenisset imperator ad Gazacensium civitatem, in suburbanis hujus reficiebat exercitum suum: Persæ vero qui confugerant ad eum, perhibebant, quod Chosdroes fugiens igne consumpsit omnia sata in locis illis, et pervenerit ad civitatem Thebarmam in Oriente sitam, in qua erat templum ignis, atque pecuniæ: Erisilidorum regis, et error prunarum, et his acceptis ad partes Damastager iter egerit. Imperator autem profectus a Gazacensium civitate pervenit Thebarmam, et ingressus in eam igne consumpsit templum ignis, et tota civitate combusta, persecutus est Chosdroes in angustiis regionis Medorum. Chosdroes autem in his duabus regionibus de loco ad locum peragrans latitabat, et Heraclius hunc persequens, multas civitates vastavit, et regiones. Hieme verò accedente consilium faciebat ubi nam Hiemaret cum populo, et quidam in Albania perhibebant: quidam vero contra ipsum properare Chosdroem. At imperator jussit populum tribus diebus divinum oraculum præstolantem caste, ac pure conversari, sique, responso accepto, in Albania decrevit hieme commorari. Dum vero abiens illuc iter ageret, habens secum copiosam Persarum prædam, haud paucos incursum a Persicis cuneis pertulit, ipse vero divina cooperatione triumphum de omnibus tulit. Præterea, cum vehemens tempestas eecidisset super eum in via, et hunc gelu præoccupasset in Albania, haberetque quinquaginta millia vinculatorum, compatiendi corde suo misertus vincula dissolvit, indulgentiam tribuit, et requiem impertitus est, ita ut omnes cum lacrymis exorarent, etiam eum Persidis fieri liberatorem a mundi exterminatore, et trucidatore Chosdroe.

Anno decimo quarto imperii Heraclii Chosdroes Sarrablagan prætorem constituit, virum facinorosum, et typho multo elatum, tradensque ei exercitum, eos videlicet qui dicuntur Chosdroetæ ac Peroziæ, in Albaniam eum direxit ad Heraclium. Cumque ingressi essent fines Albanie, non sunt ausi ad bellandum ante faciem imperatoris stare; sed clausuras tenere, quæ ducunt in Persidem, æstimantes in obsidendo insidiari. At vero Heraclius mox ut ver accessit, profectus de Albania per apertos campos, et escis largiter affluentes, transitum in Persidem faciebat, licet longinquitas multæ viæ spatium transegerit. Sarrablasas vero per arcum iter, utpote compendiosum satagebat, ut comprehenderet eum in Persidis regione. Heraclius autem monebat populum dicens: Novimus, fratres, quod militia Persarum in devitis locis pererrans, tam equum eorum dissolvat, quam ipsos enervet. Nos autem festinemus contra Chosdroem properare valde celeriter, ut ex improviso irruentes in eum turbe-

mus illum. At vero populus hujusmodi spernebat consilium, et maxime Lazorum, et Abasgorum, atque Hiberorum concertatores. Hinc in ærumnas incidunt. Pervenit autem et Sarbaras cum populo suo, quos omni virtute armavit Chosdroes, et destinavit per Armeniam adversus Heraclium. Sarrablasas vero sequebatur post tergum Heraclii, et non est cum eo in conflictum congressus, exspectans uniri Sarbaræ, et ita constituere prælium. Cognito autem Romani Sarbaræ impetu, ad metum conversi sunt, ad pedes imperatoris prociderunt cum lacrymis, scientes quale sit malum non cedere servum domini voluntatibus, et penitentiam agentes super inobedientia sua, quam nequiter perpetraverant, dicentes: Manum tuam, domine, priusquam percamus miseris da. Cedimus enim tibi, in quibuscunque præceperis. Tunc imperator acceleravit congregi cum Sarrablaga, priusquam uniretur populo Sarbaræ, et multis incursionibus adversus eum factis nocte, ac die, hunc in formidinem pepulit, et retro utrisque dimissis contra Chosdroem velociter insecutus est. Duo vero ex Romanis ad Persas se conferunt, et persuadent eis credere, Romanos ex formidine fugere. Contigit autem eos, et alium audire Romanum. Sathin scilicet prætoris Persarum adventum cum alia militia in auxilium, et hoc comperto, Sarrablasas et Sarbaras decertabant Heraclium instigare ad prælium, priusquam veniret Sathin, et in se transferret victoriæ gloriam. Credentes quoque profugis, properant adversus Heraclium, et appropinquantibus ei castrametati sunt, volentes in eum simul irruere. Ast Heraclius profectus a vespera iter fecit per totam noctem, et profectus ab eis invento herbifero campo, castrametati sunt in eo. Porro barbari existimantes eum formidine fugere incomposite sequebantur, ut comprehenderent illum. Ipse autem occurrens eis bellum iniit adversus illos, et apprehenso quodam colle nemoroso, coactatoque populo in ipso, cooperatione Dei barbaros vertit, et per fauces hos insecutus multitudinem copiosam occidit. Cadit autem et Sarrablasas, ense vulneratus in dorso, et cum hi in agone essent, pervenit etiam Sarbaras cum exercitu suo, et hoc imperator verso; et ex his multis occisis, reliquos fugientes dispersit. Cepit quoque et apparatus sarcinæ ipsorum. Porro Sarbaras unitus Sathin collegit barbaros qui salvati fuerant, et iterum disponebant contra Heraclium proficisci. Ast imperator in regionem Hunnorum, et per horum loca difficilia festinabat in asperis locis, ac devitis. Barbari vero sequebantur post eum. Porro Lazi, una cum Abasgis formidantes, subdixerunt se ab auxilio Romanorum, et in regionem suam reversi sunt. Sathin vero hoc advertens, furore multo, una cum Sarbara persequatur Heraclium. Sane imperator collecto exercitu hos verbis exhortatus est, et munimine delinivit di-

^a Al., Crasi Lydorum.

^b Al., Dustarger agebat.

^c Al., Thebarmeson.

^d Al., Chosdrogetæ.

^e Al., Sarbarasas.

^f Al., Rumorem.

^g Τούδον.

^h Al., Sain.

ens, multitudo vos, fratres, inimicorum non contur-
set, Deo quippe volente unus persequetur mille.
factemus ergo nosmetipsos pro salute fratrum no-
strorum, et sumamus coronam martyrii, quo et fu-
tuum tempus nos laudet, et Deus reddat mercedes.
His et aliis quampluribus verbis audaciam exercitui
conferens, hilari vultu praelium ordinat, et distantes
ab invicem intervallo pusillo, a mane usque ad ve-
esperam aggressi non sunt in alterutrum. Vespere
vero imperator, arrepto itinere, pergebat. Barbari
vero iterum post eum sequebantur^a comitantes viam,
hunc preoccupare volentes, incidunt in loca palustria,
et oberrantes in magnum discrimen deveniunt. Im-
perator autem transiens fines Persarum, per Arme-
niam peragrabat. Cum autem terra illa teneretur a
Persis, multi cum Sarbara concurrerunt, ac per hoc
populus ejus crevit. Præterea, hieme accedente, di-
persit multitudinem per loca ipsorum, ut requiesce-
rent in domibus suis. Quo comperto Heraclius nocte
furari meditabatur bellum. Cumque turbo tempesta-
tis adesset, et Sarbaræ nulla suspicio incumberet,
electis fortissimis equis, et robustioribus ab exercitu,
hos dupliciter armans, quosdam ex eis præcedere
jussit contra Sarbaram, ipse vero cum aliis post eos
subsecutus est. Accelerantibus ergo per noctem, et
pervenientibus ad prædium, cui vocabulum erat Las-
banum, hora noctis nona, Persæ, qui in eo erant, et
impetum cognoverant, insurrexerunt in eos. Ipsi
autem interfecerunt hos omnes, excepto uno qui hoc
Sarbaræ nuntiavit. At vero Sarbaras ascendit equum
nudus, atque discalceatus, fuga salutem mercatus.
Hujus autem mulieres, et omnem Persicum florem,
principesque, ac satrapas cum electis militibus, qui
in domorum tecta conscenderant, et bellum contra
se præparaverunt, per ignem deposuit, et alios qui-
dem occidit, alios vero igne consumpsit, alii vero
manicis et compedibus colligati sunt, ita ut pene
nullus ex his qui Sarbaræ fuerant, salvaretur. Acce-
perunt autem et arma Sarbaræ, aureum videlicet
clypeum, machæram etiam ejus, et lanceam æque
auream, et comptam lapidibus pretiosis zonam, ni-
bilominus et calceamenta ejus. His omnibus sumptis,
procedit contra dispersos per villas, qui scilicet
comperta Sarbuti fuga, sine retentione fugiebant.
Ipse autem insecutus multos eorum occidit, et victos
accepit, reliquique cum confusione repedarunt in
Persidem. Porro imperator, exercitu suo collecto,
cum gaudio in illis locis intrepidus hiemavit. Anno
15 imperii Heraclii, Arabum princeps Muhammad
habeatur. Heraclius autem concervato exercitu suo
consilium faciebat quamvis via pergeret. Duæ nam-
que viæ sibi adjacebant angustæ, ac devixæ, una qui-
dem Tarentum ducens, altera autem in terram Syro-
rum. Verum illa, quæ Tarentum ducebat, differentior
quidem erat, sed egestatem cunctiarum habebat esca-
rum; quæ vero in terram ducit Syrorum, Taurum
transit, et abundantiam, et dapilitatem præstat ali-

mentorum. Hanc præferunt omnes, licet abruptior
esset, et nive multa seiorior. Hac itaque multo la-
bore transacta in vii diebus perveniunt ad fluvium
Tigris, et hunc cum transmeassent, veniunt Martyro-
polim, et Amidam, et quiescunt tam exercitus quam
captivitas. Hinc et litteras Byzantium imperator po-
tuit mittere, et quæ circa se erant omnia indicare,
et ingens facere gaudium civitati. Sarbaras autem,
populo suo qui fuerat dispersus collecto, insurrexit
in illum, imperator vero electam militum aliam ad
custodiendum misit clausuras, quæ ad se ducebant,
et aditus qui ad Orientem erant. Ipse vero discurs-
rens, in faciem efficitur Sarbaræ. Cumque transmeas-
set Nymphion amnem, ad Euphratem pervenit, in
quo erat pons nexus e funibus simul et navibus. At
vero Sarbaras dissolutis funibus pontis, ab altera
ripa in totum in alteram transtulit pontem. Cum-
que imperator venisset, nec valuisset transire per
pontem, discurrens invenit meatum, et hunc Mario
mense inopinate sine discrimine transmeavit, et Sa-
mosatam pervenit. Rursusque cum Taurum præter-
isset, in Germaniciam profectus est, et cum transis-
set Adana, venit ad amnem Saron. Sarbaras autem
pontem rursus in proprium locum extenso, absque
obstaculo transfretavit Euphraten, et sequebatur
post eum. Ast imperator cum transisset pontem
Sari, inventa requie tam exercitus quam animalium,
circa ipsum castrametatus est reficiens eos. Pervenit
autem et Sarbaras in partem quæ contra ex altera
parte esse videbatur. Invento vero ponte, et propu-
gnaculis quæ in eo erant a Rom. obtentis, castrame-
tatus est. Excurrentes autem multi Romanorum per
pontem inordinate, cum Persis contulere conflictum,
multa in ipsis cæde commissa. Verum imperator hos
inordinate prohibebat discurre, ne forte iter fieret
adversariis cum illis conveniendi ad pontem, et pari-
ter comeandi. Populus autem non acquiescebat im-
perator. Porro Sarbaras quibusdam exercitibus suis
clam in locis abditis collocatis, ostendit se quasi fu-
gentem, ac sic abstraxit multos Romanos præter
votum imperatoris, ad insecutionem sui transeuntes.
Reversos autem, et his in fugam versis, quotquot
extra pontem occupavit occidit, vindictam perpe-
ssos inobedientiæ. Imperator vero, cum barbaros vidisset
insecutione ordines dissolvissse, et ex Rom. stantibus
in antemuralibus multos extinctos, contra eos pro-
secutus est. Porro vir quidam Persa giganteus impe-
ratori occurrens hunc in medio pontis aggreditur.
Ast imperator, hoc percusso, in amnis fluentia præ-
jecit. Hoc vero ruente barbari in fugam versi sunt,
et præ angustia pontis^b utraque parte semet in flu-
vium jaciebant, alii autem gladiis trucidabantur.
Porro multitudo barbarorum per fluminis ripas sagit-
tabat, ac resistebat, non sinens transire Rom. Verum
imperator transiens viriliter barbaris resistit cum
paucis quibusdam societatis suæ superagonizans, ita
ut etiam Sarbaras super hoc obstupesceret, et ad

^a Al., et commutantes.

^b Al., ut ramæ.

Cosmam quemdam juxta se stantem Rom. ^a perfulgam A qui est apud gentiles extraneus. Similiter et principes eorum supra saxa consedentes, eodem schemate procident. Obtulit autem et Zeibil imperatori filium suum primogenitum. Hujus sermonibus delectatus tam vultum quam prudentiam ejus admiratur. Electisque Zeibil xl. millibus virorum fortium dedit imperatori in auxilium. Porro ipse reversus est in regionem suam. His autem imperator acceptis, statim contra Chosdroem procedit. At vero Sarbaras Chalcedonem properans, Aavaresque Thraci urbi appropinquantes, hanc depopulari parant, multis machinis adversus eam commotis, et navium ^d sculptarum ex Istro multitudine infinita, seu innumerabili deleta, ^e sinum repleverunt maris. Decem sane dies urbem obsidentes bellum terra marique gerentes, Domini virtute pariter et cooperatione, necnon et intemperatae Dei genitricis et virginis Mariae intercessionibus, superati sunt. Quin et multitudine copiosa suorum tam in terra deposita quam in mari, cum ingenti confusione ad loca sua reversi sunt. Porro Sarbaras Chalcedonem obsidens, non emigravit, sed ibidem hiemavit, tam incursiones agens, quam deprædans confinales partes, et civitates igne disperdens. Anno decimo septimo imperii sui Heraclius mense Septembris ingressus Persidem, una cum Turcis inopinante propter hiemem, in ecstasin misit Chosdroem, cum hoc didicisset. At vero Turci tam hieme, quam frequentibus Persarum incursibus contemplatis, non ferentes pariter cum imperatore sustinere, cœperunt paulatim diffuere, et omnes, dimisso eo, C reversi sunt. At imperator allocutus est populum suum dicens: Scitote, fratres, quia nemo nobis vult auxiliari, nisi solus Deus, et quæ hunc peperit sine semine Mater, ut ostendat potentiam suam, quoniam non in multitudine populorum seu armorum est salus, sed in eos qui sperant in misericordia ejus, mittit adjutorium suum. At vero Chosdroes coacervatis militibus prætorem provehit super illos Razatem, virum bellicosum, ac fortissimum, et hunc adversus Heraclium destinat. At imperator civitates Persidis atque castella igni tradit, et accedentes Persas romphæa consumit. Septimo vero Idus Octobris pervenit in regionem Chamaña, et refocillat populum per integram hebdomadam. Razates autem veniens Ganzā post eum secutus est. Romanis autem pergentibus, et consumentibus escas, ipse vero post tergum ut canis famem patiens, vix ^f decimis eorum nutriebatur, et cum non invenisset sumptus, multa ex animantibus consumpta sunt. Kalendis Decembris venit imperator ad fluvium magnū Zabān, et cum hunc transisset, castrametatus est juxta Ninivem civitatem. Venit autem Razates, et penes vadum secutus est, et cum venisset a tribus milliaribus, reperit aliud vadum, et transivit. At imperator, misso Bathano magistro militum cum paucis electis militibus, invenit bandum prætoris Persarum et cum ejus co-

qui est apud gentiles extraneus. Similiter et principes eorum supra saxa consedentes, eodem schemate procident. Obtulit autem et Zeibil imperatori filium suum primogenitum. Hujus sermonibus delectatus tam vultum quam prudentiam ejus admiratur. Electisque Zeibil xl. millibus virorum fortium dedit imperatori in auxilium. Porro ipse reversus est in regionem suam. His autem imperator acceptis, statim contra Chosdroem procedit. At vero Sarbaras Chalcedonem properans, Aavaresque Thraci urbi appropinquantes, hanc depopulari parant, multis machinis adversus eam commotis, et navium ^d sculptarum ex Istro multitudine infinita, seu innumerabili deleta, ^e sinum repleverunt maris. Decem sane dies urbem obsidentes bellum terra marique gerentes, Domini virtute pariter et cooperatione, necnon et intemperatae Dei genitricis et virginis Mariae intercessionibus, superati sunt. Quin et multitudine copiosa suorum tam in terra deposita quam in mari, cum ingenti confusione ad loca sua reversi sunt. Porro Sarbaras Chalcedonem obsidens, non emigravit, sed ibidem hiemavit, tam incursiones agens, quam deprædans confinales partes, et civitates igne disperdens. Anno decimo septimo imperii sui Heraclius mense Septembris ingressus Persidem, una cum Turcis inopinante propter hiemem, in ecstasin misit Chosdroem, cum hoc didicisset. At vero Turci tam hieme, quam frequentibus Persarum incursibus contemplatis, non ferentes pariter cum imperatore sustinere, cœperunt paulatim diffuere, et omnes, dimisso eo, C reversi sunt. At imperator allocutus est populum suum dicens: Scitote, fratres, quia nemo nobis vult auxiliari, nisi solus Deus, et quæ hunc peperit sine semine Mater, ut ostendat potentiam suam, quoniam non in multitudine populorum seu armorum est salus, sed in eos qui sperant in misericordia ejus, mittit adjutorium suum. At vero Chosdroes coacervatis militibus prætorem provehit super illos Razatem, virum bellicosum, ac fortissimum, et hunc adversus Heraclium destinat. At imperator civitates Persidis atque castella igni tradit, et accedentes Persas romphæa consumit. Septimo vero Idus Octobris pervenit in regionem Chamaña, et refocillat populum per integram hebdomadam. Razates autem veniens Ganzā post eum secutus est. Romanis autem pergentibus, et consumentibus escas, ipse vero post tergum ut canis famem patiens, vix ^f decimis eorum nutriebatur, et cum non invenisset sumptus, multa ex animantibus consumpta sunt. Kalendis Decembris venit imperator ad fluvium magnū Zabān, et cum hunc transisset, castrametatus est juxta Ninivem civitatem. Venit autem Razates, et penes vadum secutus est, et cum venisset a tribus milliaribus, reperit aliud vadum, et transivit. At imperator, misso Bathano magistro militum cum paucis electis militibus, invenit bandum prætoris Persarum et cum ejus co-

^a Transfugam appellabant Margaritum.

^b Ex τῶν βασιλικῶν παρασώμων.

^c Χενσολόγας.

^d Al., sculptarum.

^e Al., sinistrum cornu.

^f Al., de micis.

mitem occidisset, detulit caput ejus, et totam auream spatam ejus, nonnullisque peremptis, vivos duxit ad imperatorem sex et viginti, in quibus erat spatarius Razatis, qui nuntiavit imperatori quod Razates contra eum pugnare vellet, sic a Chosdroe jussus, et tria millia armata in auxilium miserit ei, quæ tunc nondum venerant. His compertis imper. præmisit Sarcinam ante se, ipseque subsecutus est, tractans qualiter inveniret locum in quo pugnare deberet, priusquam unirentur eis illa tria millia. Reperto itaque campo apto ad prælium, allocutus populum, prælium ordinavit. Razates vero cum pervenisset illuc, et ipse prælium dirigit, in cuneis tribus contra imperatorem procedit. Pridie sane Idus Decemb. gestum est bellum, et ante omnes prosiliens imperator, principique Persarum occurrens, divina virtute, Deique genitricis opitulatione, hunc dejecit, et qui cum eo erant, exsiliens antea fugerunt. Rursusque imperatori alius occurrit, et hunc quoque deposuit. Irruit etiam adversus eum tertius, qui dedit ei cum mucrone ictum in labium, et hanc illi plagam infixit. Ast imperator et hunc exstinxit, et tubis clangentibus utraque acies invicem congressæ sunt. Et cum pugna valida generetur, plaga valida vulneratus est a peditibus imperatoris ^a equus, qui dicebatur Dorcon in femore lanceæ ictu percussus. Multas autem et spatatarum in facie percussiones accepit, sed ferens tegimen ex nervis contextum, plagam mortiferam non accepit. Cedit autem in hoc bello Razates, et tres turmarum Persarum, et principes fere cuncti, atque major pars exercitus ipsorum. Occisi autem sunt etiam Romani numero quinquaginta, et vulnerati nonnulli, ex quibus decem mortui sunt. Porro bellum gestum est a mane usque ad horam nonam. Tulerunt interea Romani banda Persarum viginti octo, exceptis his quæ confracta sunt, et despoliatis mortuis acceperunt loricas eorum, et cassides, necnon et omnes currus eorum, et manserunt ab invicem sequestrati, quantum duplex est jactus sagittæ. Fuga namque facta non est. Veruntamen Romani animalia sua nocte et adaquaverunt, et acceperunt. Equites vero qui ultra erant, steterunt usque ad horam septimam noctis, et moti repedaverunt ad castra sua. Et his acceptis abierunt, et castrametati sunt ad pedem asperi montis metuentes. Multas præterea spatæ auro circumclusas, et zonas aureas cum gemmis, et scutum Razatis totum aureo respersum acceperunt, habens petalam centum viginti, et lorica ipsius auro contextam, et ^b scaramaggin ejus detulerunt cum capite ipsius, atque dextraria, et sellam totam ex auro fabrefactam. Porro tentus est unus Barsumes princeps Iberorum sub Persis degentium. Nemo autem recolit hujusmodi bellum inter Romanæ et Persas, quod videlicet per totum diem habuit statum, vicerruntque Romani. Verum hoc factum est solo Dei

^A juvamine. Imperator vero a se conformatum exercitum contra Chosdroen minabat, quatenus hunc dederet. Porro decimo tertio Kalendas Januarias comperto imperator, quod populus Razatis, qui ex bello evasit, unitus fuerit tribus millibus, quæ a Chosdroe destinata fuerant, et sequeretur post se, cepit illico Nini-vem. Transmeansque magnum Zaban, mittit Georgium tumarchen cum mille militibus, quo curreret ad retinendum pontes minoris Zaban, priusquam id Chosdroes cognosceret. Cumque Georgius cucurrisset noctu milliariis quadraginta et octo, tenuit pontes minoris Zaban quatuor, et inventos in castellis Persas obtinuit. Decimo præterea Kalendas Januarias perveniens imperator ad pontes, transfretavit, et diverit in domos Hyesdem, et refecit tam exercitum, quam animantia, fecitque festivitatem Nativitatis Christi in eodem loco. Chosdroes vero comperto quod Romani tenerent pontes minoris Zabæ, misit ad Persicum populum, cui Razates præerat, ut oppido festinantes prævenirent imperatorem, et ad ipsum pergerent. Accelerantes autem illi, et transmeantes minorem Zaban, in aliis locis prævenirent imperatorem, atque præbant. Cumque imperator palatium, quod dicebatur Dezeridan, cepisset, hoc destruxit atque combussit. At vero Persæ, cum pontem Tornæ fluminis pertransissent, ibidem castrametati sunt. Ast imperator comprehenso alio palatio Chosdrois, quod vocabatur Rusa, et hoc subvertit. Cæterum ^c vertebat quod in ponte Tornæ fluminis hostes forent contra se bellaturi. Sed et hoc illi scientes, relicto ponte, fugerunt. Imperator vero cum sine impedimento transisset, apprehendit aliud palatium cognomento ^d Beibal, ubi et hippodromum ædificaverat, sed et istud casui dedit. Sane quidam Armeniorum qui cum Persis aderant, venerunt ad imperatorem noctu dicentes: Chosdroes cum elephantis, et exercitu suo quinque millibus contra palatium suum vocabulo ^e Damastager in loco nuncupato Bastaroth castrametatus est, et mandavit totum illuc exercitum convenire, ut adversus te prælietur. Est enim illic et fluvius meatibus carens, qui arcum pontem habet, et angustias præ habitationibus multas, nec non et fetidos rivos. Imperator ergo, consilio cum principibus inito, cum exercitu sedit in palatio Bechal. Reperit quippe in una ex porticibus saginatas aves trecentas, et in alia porticu capreas saginatas quingentas: porro in alia onagros saginatos centum, eaque cuncto populo donavit, et Kalen. Januarias illic fecerunt. Denique inventis ovibus, et porcis, et bubus, quorum non erat numerus, requievit populus universus epulantes, et glorificantes Deum. Præterea comprehensis his quæ ista deferebant, didicerunt ab illis liquidius, quod Chosdroes a vicesimo tertio die Decembris mensis, comperto quod imp. pontem transisset Tornæ, confestim motus fuerit de palatio, quod erat in

^a Al., Phalba equus.

^b P. Pith., charrure. Al., chamare. Cedr., Scaramagium.

^c Al., verebatur.

^d Al., Berlam.

^e Al., Dagestro. Al., Distagerd. Cedren., Dastagerd.

Damastager cum pugna Ctesiphontem petiturus, onustis ex omnibus pecuniis, quas habebat in palatio tam elephantis, quam camelis, atque burdonibus ministris suis scribens, et populo Razatis, ut ingrederentur idem palatium, et domus principum, et quidquid in his inveniretur auferrent. Itaque imperator dimidium quidem exercitum misit ad Damastager, ipse vero per aliam viam abiit ad aliud palatium, quod cognominabatur Beddarach, et his ruinis, et igni traditis, gratias egerunt Deo, qui per intercessionem Dei genitricis talia miracula patrat. Quis enim speravit unquam Chosdroem fugere a facie Rom. principis de palatiis suis, quæ erant in Damastager, et petere Ctesiphontem, dum a xxiv annis passus Ctesiphontem videre non fuerit, sed in Damastager regalia ejus erant. Invenierunt itaque populi Rom. in palatiis ejus apud Damastager trecenta Robanda, quæ per diversa ceperunt tempora. Invenierunt etiam species quæ remanserant multas, aloem scilicet multam, et ligna aloes magna, e quibus unumquodque lxx pondera habebat, vel octoginta librarum, et sericum copiosum, ac piper, et calbasias camisias multas, sacchar quoque, atque zinziber, et alias species ultra numerum. Quidam vero, et argentum, et holoserica vestimenta lectisternia, seu contexta tapetia, quorum erat copia multa, erantque omnia bona valde, quæ propter quod gravia essent penitus incenderunt. Sed et tentoria Chosdrois, et cortinas, quas in modum tenebat porticum, quando in campo castrametabatur, cuncta cremarunt, quin et statuas multas. Invenierunt autem et in his palatiis aviaria, et dorcades, et asinos agrestes, et pavones, et phasiones infinitæ multitudinis, nec non in vivario ejus leones, ac tigrides miræ magnitudinis vivos. De cætero confugerunt ad imperatorem plurimi ex captivis, Edesseni scilicet, et Alexandrini, sed et aliæ multitudines copiosæ. Interea fecit imperator festivitatem luminum penes Damastager lætatus, et recreans tam populum, quam jumenta. Quin et Chosdroi palatia destruens, ædificia videlicet complissima, et admiranda, domusque stupendas, quæ usque ad pavimentum deposuit, quatenus Chosdroes disceret quam durum Rom. habuerint dolorem urbibus suis desolatis ab eo nihilo minus, et incensis. Tenti autem sunt ex aulicis palatii multi, qui interrogati quando discesserit Chosdroes a Damastager, asserunt, ante novem dies priusquam vos veniretis, audito adventu vestro, latenter pertuso muro civitatis, qui est juxta palatium, temere per ^b crates exivit ipse, et uxor, et filii ejus, ne fieret tumultus in civitate, et neque militiæ ipsius cognovere, neque principes ejus, usque quo miliaris quinque perrexerit. Si quidem tunc mandavit, quod sequerentur Ctesiphontem tendentes, et is qui non poterat facere v miliaria per diem, fugiens fecit xxv millia. Mulieres, ac filii ejus, qui se prius alternitros non videbant, tunc mixtim fugiebant invicem impellentes. Cumque nox accessisset. Intro-

Aivit Chosdroes in domum agricolæ nihili, in cuius hospitio vix manere prævaluit. Quod videns Heraclius postmodum admiratus est. Per tres autem dies adit Ctesiphontem. Sane Chosdroes responsa acceperat a maleficis, atque astrologis ante xxiv annos, quando Daras depopulatus est temporibus Phocæ Rom. principis, quod tempore, quo adiret Ctesiphontem, periret. Et ideo non est passus a Damastager ex tunc in partem illam, uno saltem milliaro pergere, sed hinc fugiens ad hanc abiit. Verum nec in ipsa persistere ausus est, sed transiens pontem Tigridis fluminis ultra positam civitatem adit, quæ quidem apud nos Seleucia, apud ipsos vero Gueser vocitatur. In qua omnes pecunias reposuit, seditque illic cum Syra uxore sua, et aliis tribus mulieribus, quæ filiæ ipsius erant. Reliquas vero uxores suas, multosque liberos suos xl millibus longe transmisit ad interiorē partem Orientis in munitissimum locum. Quidam sane Persarum derogaverunt Sarbaræ penes Chosdroem, quod cum Romanis sentiret, et illi detraheret. Et misit spatarium suum cum Jussione ad Chardarigam compratorem Sarbaræ Chalcedonem, scribens ei ut Sarbaram interficeret, et ipse populo Persarum accepto acceleraret in Persidem in auxilium sui. Is autem qui litteras deferebat circa Galatiam comprehenditur a Romanis. Qui comprehenso eo, nescientibus Persis, hunc Byzantium deduxerunt, et imperatoris filio tradiderunt. At imperator cognita veritate protinus Sarbaram acersit, qui cum introisset, astitit imperatori. Imperator autem huic epistola, quam Chosdroes ad Cardarigam miserat, tradita, missoque ostenso, legit epistolam. At ille certus rei veritate effectus, continuo conversus fœdera cum filio principis, et patriarcha facit. Qui falsa Chosdrois epistola facta, addit in ea etiam alios quadringentos satrapas, et tribunos, et centuriones interimendos, et invento ingenio adimposito signaculo, congregatisque ducibus, et ipso Cardariga, et lecta epistola dixit ad Cardarigam: Perspicis ut hæc facias? At vero principes furore commoti, abdico Chosdroe, imperatori pacifica patrarunt, et mutuo inito consilio, placuit ut discederent a Chalcedone, et ad propria remearent, nil exterminaturi. Præterea Heraclius scripsit ad Chosdroem: Ego persequor, et ad pacem curro. Non enim voluntarius igne consumo Persidem, sed viam passus abs te. Projiciamus ergo saltem nunc arma, et pacem amplectamur: extinguamus ignem, priusquam universa inflammet. Cumque Chosdroes hoc non admisisset, magnopere odium populi Persidis crevit adversus eum. Movit ergo Chosdroes homines principum suorum, et omne obsequium suum, et mulierum suarum, et hos armatos direxit exercitui uniendos Razatis, et staturos apud Narbam fluvium xii millibus a Ctesiphonte distantem, et jussit eos, ut dum amnem transiret imperator, inciderent pontes. Ast imperator vii Idus Januariis motus a Damastager, cum abiisset tribus diebus ea-

^a Μεταξὺν καρβάσια καμίσια.

^b Al., hortus.

^c P. Pith., Gueserselencia.

strametatus est, duodecimque millibus procul erat a Narba flumine, ubi erat Persarum exercitus, inter quos etiam habebant elephantes ducentos. Et imperator misit Georgium turmarchen Armeniacorum, ut iret usque ad flumen, et disceret utrum Narbas vadum haberet. Et cum invenisset, quod pontes incidisset, et vadum non esset, ad imp. reversi sunt, qui motus, Zituron adiit incendens regiones, et urbes per totum Februarium mensem. Martio vero mense cum venisset in prædium, quod dicebatur Barsan, fecere vii dies, et misit Mezetium prætorem in cursum, et adjunctus est ei Gundabundas chiliarcus militiæ Sarbaræ cum aliis quinque, tribus comitibus, duobus vero axiomaticis, et duxit eos ad imperatorem, qui videlicet Gundabundas res necessarias imperatori nuntiavit, dicens: Quando fugiebat Chosdroes a Damastager, ac adiit Ctesiphontem, atque Seleuciam, dysenteriae languorem incurrit, et voluit filium suum Merdasan, quem genuit ex Syra, coronare, atque regressus annem iterum transivit, et secum duxit Merdasan, atque Serem, ac filium ejus alium Adar. Primogenitum autem suum Syroen, et fratres ejus, nec non et mulieres suas dimisit ultra flumen. Compertoque Syroes, quod Merdasan fratrem suum coronare vellet, turbatus est, et misit collectaneum suum ad Gundabundam, mandans ei et dicens: Veni cis flumen, et loquar tecum. At ille timuit Chosdroen, et non transivit, sed mandavit ei: Scribe, inquiens, mihi per collectaneum meum quidquid volueris, et scripsit ei Syroes: Quomodo nosti qualiter respubl. Persarum per nequam hominem istum Chosdroen pereat, et vult coronare Merdasan, et primogenitum suum contempsit, et si locutus fueris ad exercitum, ut recipiant me, et rogas eorum augebo, et pacem cum Rom. imperatore, ac Turcis faciam, et bene vivemus, et stude cum populo tuo, ut ego regnem, et omnes vos promoveam, et auxiliabor, et præcipue te. Gundabundas autem remisit ei per collectaneum suum dicens: Quidquid possum loquar cum prætore, et sollicitus fui, et locutus sum cum viginti duobus comitibus, et feci eos esse meæ voluntatis, sed et alios principes multos. Et hæc quidem Gundabundas mandavit Syroi. At ille remisit ei dicens, ut decimo Kalendarum Aprilium sumeret juniores, et occurreret ei apud Pontem Tigridis fluminis, et susciperent eum in exercitum, et moverentur adversus Chosdroen. Referebat autem quod cum Syroee essent duo filii Sarbaræ, et filius Hiesdem, et alii multi principum filii, atque filius Aram, omnes electi; et quod si potuerint Chosdroen perimere, bene et optime; sin autem, omnes cum Syroee confluerent ad imperatorem. Et venit Gundabundas ad imperatorem dicens: Misit me Syrois ad te, domine, veteret enim imperium Romanum, quod Chosdroen quondam salvavit, et multa mala e contra ab eo Romanorum terra passa est, et quia propter illius ingratitude nec mihi credere habet impe-

A rator. Verum ille hunc rursus ad Syroen absolvit, mandans ei ut carceres aperiret, et retentos in eis Rom. educeret, et arma eis tribueret, sique contra Chosdroen se moveret. Porro Syroes obediens imperatori, ^a retrusi educti sunt, et properavit contra patrem, Chosdroen scilicet. Cumque ille fugere tentasset, nec valuisset, tentus est, et valide victus ferreis compedibus colligatis, cui et circa collum ferrea pondera imponunt, et mittunt eum in domum tenebrarum, quam ipse munivit a novitate construens ad recondendas pecunias, panisque parum ei et aquæ tribuentes hunc fame necabant. Ait enim Syroes: Comedat aurum quod incassum collegit, propter quod etiam multos fame necavit, mundumque delevit. Porro misit Satrapas Syroes ad eum injuriis impetendum, et conspuendum, et ductum Merdasan, quem coronare volebat, filium ejus, ante se occidit, et reliquos filios ejus in conspectu ipsius peremerunt, et misit omnem inimicum ejus injuriis eum cumulare, et percutere, et conspuere illum. Denique per quinque dies hoc facto, jussit Syroes hunc arcubus interficere, sique paulatim in malis nequissimam animam suam tradidit. Tunc Syroes scripsit ad Heraclium, evangelizans ei scelerati Chosdrois interitum, pacemque cum eo jugem firmissimam pepigit, omnibus Christianis qui in carceribus et in omni Perside captivi tenebantur ei remissis, una cum Zacharia Jerosolymitano præsule, ac pretiosis, et viviticiis lignis, quæ fuerant a Sarbara, cum Jerusalem cepisset, ablata. Anno decimo octavo imperii Heraclii rex habetur Persarum Syroes, qui anno regnavit uno, quando et Muhammath Arabum, seu Saracenorum princeps sub Persis degens, sextum agebat annum perventurus ad nonum. Interea facta pax cum Persis et Romanis, direxit imperator Theodorum fratrem suum cum litteris et hominibus Syrois regis Persarum, quatenus Persæ qui in Palæstina, et Jerosolymis, et Edessa, cæterisque urbibus Romanorum essent, cum pace reverterentur in Persidem, et innocue terram Romanorum transirent. Postremo imperator, cum sex annis Persidem expugnasset, septimo anno, pace recepta, cum ingenti gaudio Constantinopolim remeavit, mysticam quamdam in hoc *theoplaton* adimplens. In sex quippe diebus Deus universa condidit, septimum requieci diem vocavit; ita et ipse in sex annis multis laboribus impensis, septimo anno reversus ad urbem cum pace ac tripudio requievit. Porro populus civitatis, audito adventu ipsius, intolerabili cuncti desiderio in ^b Jeriam obviam illi, una cum patriarcha et Constantino imperatore filio ejus egressi sunt portantes ramos olivarum, et lampades, laudantes eum cum gratulatione et lacrymis. Accedens autem filius ejus cecidit ad pedes ejus, et cum amplexatus eum esset, infuderunt ambo lacrymis terram. Hoc autem populus inspecto, universi Deo hymnos gratificos retulerunt, sique demum suscepto imperatore urbem exsultantes ingressi sunt. Anno imperii Heraclii de-

^a Al.: *Retrusus eductis, properavit contra patricidam patrem.*

^b Al.: *Jeriar*

cimo nono Persis rex Adhesyr septem mensibus præfuit. Imperator autem profectus a regia urbe, mox ut ver accessit, Jerosolymam tendit, pretiosa illuc, et vivifica ligna reportans, ad gratiarum Deo actiones reddendas. Cumque Tiberiadem adisset, accusavere Christiani Benjamin quemdam nomine, Hebreum, quasi sibi mala facientem, erat enim admodum opulentus, qui suscepit imperatorem et exercitum ejus. Ast imperator damnavit eum. Quamobrem, iniquis, molestus es Christianis, et fidei meæ? Tunc imperator admonitum hunc, et ad credendum suam baptismum in domo Eustachii Neapolitani, qui et ipse cum Christianus esset, suscepit imperatorem. Ingressus itaque imperator Jerosolymam, restituit tam Zacharia pontifice quam almæ crucis honorandis ac vivificis lignis in proprium locum, plurimasque gratias Deo egit, pulsisque ab urbe sancta Hebreis, jussit illos non habere potestatem propius almæ civitati, quam tribus millibus appropinquandi. Cum autem pervenisset ad Edessam, Orthodoxis Ecclesiam reddidit, quæ a Nestorianis a Chosdrois tempore tenebatur, et veniens Hieropolim, audivit quod Syroes rex Persarum diem clausisset extremum, et Adhesyr hujus filius ei in regni regimine successisset. Qui cum septem tenuisset mensibus principatum, insurrexit adversus eum Sarbaras, qui, eo percusso, imperavit Persis mensibus sex. Hoc autem Persæ interfecto, ^a Boranum prætulerunt in regem filium Chosdrois, qui tenuit regnum Persarum septem mensibus. Porro huic successit Hormisdas, quo a Saracenis pulso, factum est regnum Persarum ^b sub Arabibus usque in hodiernum diem. Anno vigesimo imperii Heraclii. Hormisdas regnat in Persis. Cum autem Heraclius esset apud Hieropolim, venit ad eum Athanasius patriarcha Jacobitarum, vir acris, et nequam ingenii, Syrorum inditas versutias possidens, et moto de fide ad imperatorem sermone, repromisit ei Heraclius, si Chalcedonensem synodum suscepisset, patriarcham illum Antiochiæ se fore facturum. At ille simulate suscepit synodum, confitens duas unitas in Christo naturas. Interrogavit autem imperatorem de operatione ac voluntatibus, qualiter has in Christo oportet dici, duplas an simplices. Tunc imperator vocis novitate consternatus, scripsit Sergio Constantinopoleos episcopo. Advocat etiam Cyrum Phaselidis episcopum, et hoc interrogat, reperit eum consentientem Sergio in unam voluntatem et unam operationem. Sergius enim ut pote Syrus genere, ac parentibus Jacobitis existens, unam naturalem voluntatem et unam operationem in Christo rescripsit, atque confessus est. Ast imperator utriusque acquiescens consilio, reperit et Athanasium eis consentientem. Noverat enim quia ibi una operatio reperitur, ubi et una natura cognoscitur. Certus autem imperator super hoc factus scribit ad Joannem papam Romanum prædictorum sententiam, qui nequaquam eorum sectam admisit. Porro Georgio Alexandrino defuncto, mitti-

^A tur Cyrus episcopus Alexandriæ præferendus. Qui unitus Theodoro episcopo Pharan, fecit decoloratam hydram illam, unitatem, imo vanitatem, unam et ipsi scribentes in Christo operationem. His ita prosequentibus, in ingens opprobrium Chalcedonense concilium et catholica corruit Ecclesia. Gloriabantur enim Jacobitæ ac Theodosiani, perhibentes: Quia non nos Chalcedonensi synodo, sed potius Chalcedonensis synodus nobis communicavit, per unam operationem unam confitendo naturam Christi. Inter hæc Sophronius consecratur episcopus Jerosolymitanus, qui, congregatis sub se degentibus episcopis, impium Monothelitarum dogma mucrone anathematis percudit, et synodicam Sergio Constantinopolitano, et Joanni Romano papæ transmisit. His vero auditis, Heraclius ^B confusus est, et destruere quidem propria volebat, et rursus opprobria non ferebat. Tunc Heraclius, ut magnum quiddam facere arbitrans, exponit scriptum illud, quod nuncupatur Zenonis edictum, continens neque unam neque duas operationes in Christo factentes, quo lecto hi quoque qui sectatores Severi sunt, et ita sapiunt, in popinis et balneis catholica detrahebant Ecclesiæ, perhibentes. Primum quidem quæ sunt Chalcedonitæ Nestorii sentientes respiciunt ad veritatem conversi, et uniti nobis sunt per unam operationem in unam Christi naturam. Nunc autem poenitentes super hoc, nec se habentes sensu, amiserunt utrumque, neque unam neque duas in Christo operationes confitentes. Post mortem vero Sergii Pyrrhus Constantinopolitanus suscepit thronum, qui quæ prædicta sunt a Sergio et Cyro impie roboravit. Heraclio vero mortuo, cum Constantinus filius ejus imperaret, Pyrrhus una cum Martina veneno hunc necavit, et imperat Heraclionas Martine filius. Porro senatus et tota civitas Pyrrhum ut impium cum Martina et filio ejus repulerunt, et imperat Constans filius Constantini, et consecratur Paulus episcopus Constantinopoleos et ipse hæreticus. Joannes autem Romanus præsul, collecto episcoporum concilio Monothelitarum hæresin anathematizavit. Similiter et in Africa penes ^c Byzantium, Numidiam, et Mauritaniam, diversi episcopi convenientes, Monothelitas anathemate perculerunt. Joanne sane dormiente Theodorus constituitur pro eo papa. Pyrrhus vero cum pervenisset ad Africam mutis cum sanctissimo Maximo videtur aspectibus, Abbe videlicet religiosissimo in monachicis correctionibus, necnon et divinarum illic consistentium pontificum præsentatur obtutibus. Qui hunc redargutum ac persuasum, Romam ad papam Theodorum direxerunt. Qui orthodoxiæ libello tradito papæ, ab eo receptus est. Interea cum Roma discessisset, Ravennamque pervenisset, ut canis ad vomitum suum reversus est. Quo papa comperito Theodorus, plenitudine convocata Ecclesiæ, ad sepulcrum vetricis apostolorum accessit, et divino calice expositulato, ex vivifico sanguine in atramentum stilavit, et ita propria manu depositionem Pyrrhi ex-

^a Al., Boranum. Al., Baraman. P. Pith., Doram.

^b Al., sub Michannmah.

^c Al., Byzacium.

communicari facit. Præterea cum Pyrrhus Constantinopolim pervenisset, obeunte Paulo, audaces hæretici Pyrrhum denuo throno Constantinopolitano prædicunt. Theodoro autem papa defuncto, Martinus sanctissimus Romæ consecratur antistes. Cum autem Maximus Romam pervenisset, papamque Martinum ad æmulationem accendisset, synodo centum decem episcoporum collecta, Sergium, et Pyrrhum, et Cyrum, et Paulum anathematizaverunt, duasque voluntates et operationes Christi Dei nostri expressius prædicarunt, atque firmarunt. Cæterum nono anno imperii sui Constans nepos Heraclii, indictione octava, his agnitis furore repletus, sanctum Martinum et Maximum Constantinopolim ductos, et cruciatos apud Chersonam, et alia climata exsilio relegavit, multos etiam Hesperiarum punivit. Qui moti zelo Dei, synodo sacra et ipsi convocata, Monothelitarum hæresim abdicant, duas voluntates et operationes explanant. Taliter ergo Ecclesia tunc per imperatores et impios sacerdotes turbata, surrexit desolatorius Amalech persequens populum Christi, et fit prima ruina terribilis Romani exercitus, illa scilicet quæ secundum Gabatham, et Hermucham, ac Demitharum, ad effusionem sanguinis est effecta, post Palæstinarum, et Casariensium, et Jerosolymorum excidia; dein Egyptius interitus, ac deinceps Mediterraneorum, et insularum, totiusque Romanæ captivatio, sed et patrata in Phœnice omnimoda Romani exercitus, et classis perditio, omniumque Christianarum plebium, atque locorum destructio, quæ non cessavit, donec Ecclesiæ persecutor peremptus est in Sicilia. Anno vigesimo primo imperii Heraclii moritur Muhammad Saracenorum, qui et Arabum princeps, et pseudo-propheta, promotus Ebubezer cognato suo ad principatum suum. Ipsoque tempore venit auditio ejus, et omnes extimuerunt. At vero decepti Hebræi in principio adventus, æstimaverunt illum esse qui expectatur ab eis Christus, ita ut quidam eorum qui intendebant ei, accederent ad ipsum, et ejus religionem susceperent, Moysi lege inspectoris Dei dimissa. Erant autem numero decem qui hoc faciebant, cum ipso quoque degebant usque ad cædem ejus. Porro cum eum comedentem aspicerent de camelo, cognoverunt, quod non esset quem æstimabant, et hæsitabant quid agerent, et utrum religionem ejus dimitterent, et formidantes miseri, docent eum contra nos Christianos illicita, et ita illi conversabantur cum ipso. Necessarium autem reor enarrandum de generatione hujus. Ex una generatissima tribu oriundus erat Ismaelis filii Abrahamæ. Nizarus enim Ismaelis pronepos, pater eorum omnium dicitur. Ille genuit filios duos, Muhdar scilicet, et Rabian. Muhdar genuit^a Iliez et Ziason, et Theominen, et Asydum, et alios ignotos. Hi omnes habitaverunt Madianitem eremum, et in eo nutriebant pecora, et in tabernaculis conversantes. Sunt autem

^a Al., Curasum, et Raydon.

^b Al., Chaldi.

A et his interiores, qui non sunt de tribu ipsorum, sed ex Getham, videlicet hi qui vocitantur Amonita, qui et Homerita. Quidam sane eorum negotiantur in camelis suis. Cum autem inops, et orphanus esset prædictus Muhammad, visum est sibi ad quamdam introire mulierem locupletem, et cognatam suam, nomine^b Eadigam, mercenarius ad negotiandum cum camelis ejus apud Ægyptum et Palæstinam. Paulatim autem fiducia penes ipsam mulierem percepta, quæ vidua erat, accepit eam uxorem, et habebat camelos illius atque substantiam. Cumque veniret in Palæstinam, conversabatur cum Judæis et Christianis. Capiebat autem ab eis quasdam scripturas. Porro habebat passionem epilepsiæ. Quo comperto conjux ejus valde tristabatur, utpote nobilis, et quæ se hujusmodi copulasset, egeno scilicet, et epileptico. Procurat vero et ipse placare illam taliter dicens: Quia visionem quamdam angeli Gabriels dicti contemplor, et haud ferens hujus aspectum mente deficio, et cado. Ipsa vero cum haberet quemdam monachum alterum, propter infidelitatem ibidem exsulem habitantem, amicum suum, indicavit ei omnia, et angeli nomen. At ille volens eam reddere certam, dixit ei: Veritatem locutus est. Etenim iste angelus militavit ad cunctos prophetas. Ipsa ergo primo suscepto pseudomonachi verbo, credidit ei, et prædicabat id aliis mulieribus contribulibus suis, Prophetam eum esse, et taliter ex feminis fama pervenit ad viros, primo duntaxat ad^c Ebubezer, quem successorem suum reliquit. Et tenuit hæresis ejus partem eremi, postremo per bellum. Nam primum quidem occulte decem annis, et bello decem similiter, manifeste novem. Docuit autem auditores suos, quod qui occidit inimicum, vel ab inimico occiditur, in Paradisum ingreditur. Paradisum vero dicebat carnalis cibi, et potum, et commisionis mulierum, fluviumque vini, et mellis, et lactis, et fumarum non præsentium, sed anarum commisturam multorum annorum futuram, et affluentem voluptatem, necnon et alia luxuria, et stultitia plena. Computi tamen docebat invicem, et auxiliari patienti. Porro eodem anno natus est in Oriente David filius ejus, eademque die natus est Heraclius filius Heraclii junioris, qui et Constantinus appellatus est, et baptizatus est a Sergio patriarcha.

Anno vigesimo secundo imperii Heraclii, Ebubezer dux Arabum habetur, qui tribus principatus est annis. Persæ vero insurrexerunt invicem, et se mutuo debellarunt. Per idem quoque tempus rex Indorum mittit munera congratulatoria Heraclio in Persarum victoria, margaritas scilicet et lapides pretiosos multos. Mortuus est autem Muhammad, qui statuerat quatuor amiceos expugnandi Christianos, qui ex genere Arabum fuerant, qui venerunt contra Mucheas castellum, in quo erat Theodorus^d Begarius, volentes irruere in Arabas die qua idolis immolaturi erant. Comperto autem hoc Begarius collegit

^c Al., Abubucharo.

^d Al., bligarius, id est cubicularius.

omnes milites eorum, qui eremum observabant, et diligenter sciscitans a Sarraceno diem, et horam qua erant aggressuri eos, ipse irruens in eos in prælio, quod dicebatur *μωδός*, occidit tres amireos, plurimamque populi turbam. Exsiliit autem unus amiras, Chalegus nomine, scilicet quem Gladium Dei dicunt. Erant autem Arabum juxta positorum quidam, qui accipiebant ab imperatoribus rogas pauxillas ad custodiendum stoma eremi. Eodem tempore venit quidam spado daturus militum rogas. Et cum venissent Arabes secundum consuetudinem accepturi rogas suas, eunuchus eos ad iras impulit dicens: quia dominus vix dat militibus rogas, quanto minus canibus istis? Videntes ergo Arabes hoc abierunt ad generis sui viros, et ipsi duxerunt eos in regionem Gazæ, quæ aditus erat eremi contra Sida montem, locuples valde. Anno vigesimo tertio imperii Heraclii cum misisset Eububezer quatuor prætores, qui ducti fuerant ab Arabiis, ut prætuli, venerunt, et acceperunt Ran, et totam regionem Gazæ, tandemque aliquando cum venisset prætor a Caesarea Palæstinæ cum militibus paucis, inito bello perimitur primus cum exercitu, qui trecentorum erat virorum, et multis captivis acceptis, et exuviis plurimis, reversi sunt cum victoria splendida. Porro eodem anno terremotus factus est in Palæstina et apparuit signum in celo quod dicitur *δοκίτης*, contra meridiem, prænuntians Arabum potestatem. Perduravit autem diebus triginta extantum a Mesembria usque ad Artetum: erat autem in modum gladii. Anno vigesimo quarto imperii Heraclii, Eububezer moritur, qui principatus est annis duobus et dimidio; et sumit principatum Haumar, qui destinat exercitum adversus Arabiam, capique bostra civitatem una cum aliis civitatibus. Profecti sunt autem usque Gabata. Cum his bellum aggressus Theodorus imperatoris Heraclii frater, victus est, et ad imperatorem Edessam venit. Ast imperator ordinat alium prætorem nomine Bahanem, et Theodorum sacellarium cum virtute Romaica, et adversus Arabes mittit. Cumque venisset Emesam occurrit multitudo Sarracenorum. Quibus occisis una cum his, qui eis principabantur, reliquos abigit usque Damascus, et illic juxta Bardanensium fluvium latebras fovet. Heraclius autem Syria derelicta in desperationem ruens, sublati pretiosis lignis a Jerosolyma, Constantinopolim adiit. Bahanes autem a Damasco Emesam rediit una cum Theodoro sacellario, cum haberet exercitus quadraginta millia, et insequentur Arabes ab Hesna usque Damascus. Anno vigesimo quinto imperii Heraclii, Sarraceni aciem direxerunt in Arabiam contra Damascus, cum essent multitudinis infinitæ. Quo Bahanes comperto, ad imperialem sacellarium mittit, ut veniret cum exercitu suo in auxilium sibi, cum plurima esset Arabum copia. Venit ergo sacellarius ad Bahanem. Qui profecti ab Emesa occurrerent Arabibus, et conflictu facto, prima die, quæ tertia feria hebdomadis erat mensis Augusti die vigesima tertia, superantur

^a Al., Bahantem. Al., Bohanem.

hi, qui circa sacellarium sunt inventi. Simultate autem facta, hi qui cum Bahane erant, Bahanem provehunt imperatorem, et Heraclium respuunt, tunc hi qui cum sacellario erant, discesserunt, et Sarraceni, aditu reperto, bellum ineunt. Inter hæc vento Noto spirante contra Romanos, non valentes in faciem occurrere propter pulverem superantur, et semetipsos immittentes in arctam viam Hermuctamfluminis, illic penitus interierunt. Erant autem utriusque prætoris quadraginta millia. Tunc Sarraceni splendide triumphantes contra Damascus veniunt, et hanc capiunt, et regiones Phœnices capiunt, et habitant illic, et in Ægyptum aciem dirigunt. Cyrus autem Alexandrinus episcopus, cum horum impetum cognovisset, operam dedit, et pactis firmatis pollicetur, timens avaritiam eorum, ducenta millia denariorum per singulos annos illis collaturam Ægyptum, sed et diffiniturum eis induciarum fore aurum missurum. Quibus præstitis per tres annos, Ægyptum liberam ab exterminio statuit. Accusatur interea Cyrus apud imperatorem, quod aurum Ægypti Sarracenis tribueret, qui cum iratus misisset, hunc accersivit. Manuelem vero quemdam Armenium genere destinavit Augustalem. Cum autem annus adimpletus esset, Sarracenorum actores venerunt aurum accipere. Ast Manuel inefficaces eos expellit. Non sum, inquiens, Cyrus inermis, ut tributa vobis tribuam, sed armatus sum. Cumque isti abissent, confestum armantur Sarraceni adversum Ægyptum, et Manueli bello illato, hunc abigunt. Ipse vero cum paucis quibusdam Alexandriae solus recipitur. Tunc Sarraceni Ægyptum sub tributo reddidere. Ast imperator, auditis his quæ gesta sunt, mittit Cyrum persuadendum eis ab Ægypto sub priori placito recedendi, et abiens Cyrus ad castra Sarracenorum, rationem reddit, se esse perhibens pravaricationis obnoxium, et si vellent priorem concordiam, juramentis affirmatorum. Porro Sarraceni nullatenus his acquiescentes dixerunt episcopo: Potes hanc maximam columnam devorare? Qui ait: Non potest fieri. At illi: Nec nobis, inquirunt, possibile est ulterius ab Ægypto recedere. Anno vigesimo sexto imperii Heraclii, aciem direxit Haumar contra Palæstinam, et obsidens sanctam civitatem biennii tempore cepit eam verbo. Sophronius namque Jerosolymitanus summus sacerdos verbum accepit ad totius Palæstinæ securitatem. Cumque Haumar sanctam civitatem fuisset ingressus, cilicinis ex camelis, et sordidis indumentis amictus, simulationemque satanicam ostentans, templum exquisivit quod Salomon construxerat, ad blasphemiam suæ oratorium. Hoc advertens Sophronius ait: In veritate istud est abominatio desolationis quæ dicta est per Daniele prophetam, stans in loco sancto, multisque lacrymis hic pietatis propugnator Christianam deflevit plebem. Dum vero illic Haumar esset, rogavit eum episcopus accipere sindonem cum indumento, et indui, at ille non patiebatur ea portare. Vix ergo persuasit his vestiri, donec sua lava-

rentur, et iterum reddidit ea Sophronio, et vestitus est propriis. Verum inter hæc Sophronius obiit, qui verbo et actu Jerosolymitanam adornavit Ecclesiam, et contra Heraclii, et fautorum ejus Monothelitarum, Sergii scilicet et Pyrrhi, decertavit errorem. Eodem quoque anno misit Haumar in Syriam, et subegit totam Syriam Sarracenis. Anno vigesimo septimo imperii Heraclii venit Joannes cognomento * Chatheas procurator Hozroenæ ad Hyaidum apud Chalcedonem, et spopondit ei dare per singulos annos centum millia numismatum, ne transiret Euphraten, neque ad pacem, neque ad bellum armatus, quousque auri quantitatem persolvant. Præterea Joannes Edessam venit, et annuum censum delatum ad Hyaidum transmisit. Heraclius, hoc audito, Joannem obnoxium judicabat, quod absque imperiali hoc fecerit notione, et quem accersitum exsilio damnavit. Porro pro eo destinant Ptolemæum quemdam, magistrum militum. Anno vigesimo octavo imperii Heraclii ceperunt Arabes Antiochiam, et missus est Muhavias ab Haumaro prætor, et amiras totius regionis, quæ sub Sarracenis erat, ab Ægypto videlicet usque Euphraten.

Anno vigesimo nono imperii Heraclii, transmeavit Hyaidus cum omni militia sua ad Euphraten, et venit Edessam. Edesseni autem aperientes acceperunt verbum, una cum regione, magistroque militum, ac Romanis, qui cum ipso erant. Ast illi Constantiam abeunt, depopulantesque illam accipiunt bello, et trecentos Romanos interimunt, et illinc abierunt

* Al., *Catsas*. Ms. Græcus *Kattās*.

A Daras, et hanc bello comprehenderunt, et in illa plurimos perdunt, taliterque Mesopotamiam Hyaidus cepit. Anno trigesimo imperii Heraclii Sarraceni aciem direxerunt in Persidem, et ineunt cum eis bellum, potenterque vincentes, omnes sibi Persas subditos reddunt. Hormisdas autem, qui Persis imperabat, ad interiores Persas fuga lapsus evasit, et dimisit regalia. At vero Sarraceni captivas duxerunt filias Chodrois cum omni apparatu regio, et detulerunt ad Haumar. Eodem quoque anno jussit Haumar universum describi orbem, qui sub ipso erat. Facta est autem descriptio tam hominum, quam jumentorum, et frugum.

CONSTANTINUS.

Anno trigesimo primo imperii sui Heraclius imperator moritur, hydropicus factus, cum imperasset annis triginta. Imperat autem post eum Constantinus filius ejus mensibus quatuor, venenoque propinatus a Martina noverca sua, et Pyrrho patriarcha, moritur, et imperat Heraclonas Martinæ filius cum matre Martina.

HERACLONAS.

Anno primo imperii Heraclonæ, capit Muhavias Cæsaream Palestinæ post septennium obsidionis ejus, et occidit in ea septem millia Romanorum. Eodem anno senatus repulit Heraclonam, una cum Martina matre illius, ac Valentino, lingua Martinæ, et naso Heraclonæ abscisso. Eisque in exsilium destinatis ad principatum Constantem filium Constantini, nepotem Heraclii provehunt, qui imperavit annis viginti septem.

C

LIBER UNDEVIGESIMUS.

CONSTANS.

Anno ab Incarnatione Domini 634 Constans imperare cepit. Cum primo videlicet imperii sui anno regnare cœpisset, dicebat ad synclitum : Patris mei Constantini qui me genuit, quique in vita proprii genitoris, avi mei scilicet Heraclii, sufficienti tempore cum eo imperavit, post hæc vero etiam nimis brevi, suavissimam spem Martinæ novercæ ipsius invidia concidens vita privavit, et hoc propter Heraclonam, qui ex ea et Heraclio nefarie natus est, quem Martinam cum nato vestrum cum Deo decretum jure ab imperio repulit, ne violaret tam nequam Romanorum imperium, valde provida cum esset amplissima vestra, et honesta magnificentia. Propter quod rogo vos habere vos consiliarios, et peritos ex communi subjectorum obsequio. Et his dictis dimisit senatum, hunc donis dapsilibus honorans. Anno imperii Constantis secundo cœpit Haumar ædificare templum in Jerusalem, et non stabat, sed ruebatur structura. Sciscitanti autem ei causam, dixerunt Judæi, quia nisi crux, quæ est supra templum montis Olivarum, tollatur, haud stabit structura, et propter hanc causam, sublata est crux il-

* Al., *cruces deposuerunt hi qui oderant Christum*.

line, et ita constitit illic ædificium. Propter hanc etiam causam multas * cruces fecerunt hi qui adorant Christum. Anno tertio imperii Constantis, seditionem excitavit Valentinianus patricius, mittensque imperator hunc occidit, et populum ad sui reduxit benevolentiam. Anno quarto imperii Constantis, fraude occisus est Haumar Sarracenorum dux a quodam Perse Margarita. Denique inventum cum adoraret, pupugit eum in ventre gladio affixo, et sic vivere desiit, cum amiras fuisset annis duodecim, et post eum statuitur Hoamen hujus cognatus, filius Tufan. Anno quinto imperii Constantis Hoamen Arabum princeps habetur, et similitatem concinnat Gregorius patricius Africæ, una cum Afris. Anno sexto imperii Constantis, factus est in terra ventus vehemens, qui multa germina evulsit, arborescentes radicitus extirpavit, atque multas columnas, et chorum deposuit monachorum. Eodem vero anno Sarraceni hostiliter Africam adierunt, et conflictu agitato adversus tyrannum Gregorium, hunc in fugam vertunt, et eos qui cum ipso erant, interimunt, et hunc ab Africa pellunt, atque tributis cum Afris ordinatis et pactis reversi sunt. Anno septimo im-

perii Constantis, exercitum movit Muhavias per mare adversus Cyprum. Habebat autem scaphas mille septingentas, et cepit Constantiam cum insula tota. Cum vero hanc cepisset, exterminavit. Porro audiens Carcorizum cubicularium contra se cum plurima virtute Romaica venientem, navigavit adversus Aradum, et applicans cum navigio suo apud municipium insulae, castrum conabatur capere, variis machinamentis usus. Cum autem nil agere valuisset, mittit episcopum quemdam Thomaricum nomine, deterrens eos quo dimitterent civitatem, et sub foedere suo essent, exirentque ab insula. Cum itaque ingressus ad eos episcopus fuisset, tenuerunt eum. Porro Muhavia cedere noluerunt. Igitur obsidione, quam adversus Aradum constituerat, nullius momenti effecta, Damascus reversus est. Nam hiems accesserat. Anno octavo imperii Constantis movit Muhavia exercitum valenter adversus Aradum praeliaturus, et hanc obtinuit verbo, ad habitandum dimittere cives ubicunque voluissent. Civitatem vero muris dissolutis incendit, et insulam usque ad praesens inhabitabilem statuit. Anno nono imperii Constantis, Busur princeps exercitus, una cum Arabibus acies direxit adversus Isauriam, et occisis multis cum quinque millibus captivorum reversus est. Mittit autem Imperator Constans Procopium quemdam ad Muhaviam quaerens pacem. Quod et factum est annis duobus, Gregorium filium Theodori sumentem Muhavia loco pignoris in Damascus. Anno decimo imperii Constantis, simultatem excitavit imperatori Fasagnates Armeniorum patricius, et foedera pepigit cum Muhavia dante ei filium suum. Quo audito imperator venit usque ad Caesaream Cappadociae, et desperatus ab Armenia rediit. Anno undecimo imperii Constantis cinis e caelo descendit, et timor magnus super omnes homines cecidit. Anno duodecimo imperii Constantis Muhavias Rhodum rediens, destruxit colossus ejus post mille trecentos sexaginta stabilitatis ipsius annos, quem cum Judaeus quidam Emenes negotiator emisisset, nongentos camelos ex ejus aere oneravit. Eodem anno Avidus Arabum praetor adversus Armeniam movit, qui consecutus Maurianum praetorem, insecutus est eum usque ad Caucasios montes, et regionem depradatus est. Anno decimo tertio imperii Constantis, praecepit Muhavias armaturam fieri magnam navium, quo ascenderet ad regiam urbem classis eorum. Omnis autem apparatus eorum apud Tripolim Phoenices consistebat. Verum hoc viso, duo fratres quidam Christi amici Tripolim manentes, filii buccinatoris cujusdam, zelo Dei sauciati ad carcerem civitatis cucurrerunt impetu, habebat autem multitudinem Romanorum vinculatorum, et disruptis portis, vinclisque solutis, in amaram irruerunt. Quo perempto una cum his qui cum eo erant, praeparaturaque omni igni tradita, in Romaniam navigio transierunt. Verumtamen nec sic illi ab eadem praeparatura cessaverunt. Sed Muhavias quidem militat contra Caesaream Cappadociae. Abluthar vero fabrum navalis structurae constituit, qui

veniens in locum divertim vocabulo Phoenicem Lyciae, ubi erat Constans imperator, atque Romaicus stolis, cum eo navaliter pugnaturi. Cumque futurum esset, ut imperator cum ipso navigio praeliaretur, contemplatur nocte illa visum videlicet apud Thessalonicensis esse. Porro cuidam conjectori somnolorum expergefactus narrat visionem, qui ait : O imperator, utinam nec dormisses, nec somnium aspexisses ! Nam esse Thessalonice hic *ἄλλος ὄψεαι* innuit, quod interpretatur : pone alii victoriam, id est, ad inimicum tuum victoria vertitur. Sane imperator nihil inveniens ad praelium navalis pugnae, Romanorum classes praestruxit ad bellum. Quibus in alterutrum irruentibus superantur Romani, et commixtum efficitur mare sanguine Romanorum. Induit autem imperator alium veste sua, et insiliens praedictus buccinatoris filius in regiam scapham imperatorem arripuit, et in aliam navim transductum inopinate salvavit. Porro ipse fortissimus viriliter insistens imperatoriae navi multos occidit, mortique seipsum pro imperatore contradidit. Hunc praeterea hostes circumdantes, et in medio retinentes, putabant ipsum esse imperatorem. Postquam autem multos occiderunt, interfecerunt hostes, et ipsum, una cum eis qui portabant imperatoriam vestem. Ast imperator taliter in fugam versus salvatur, et derelictis omnibus navigavit Constantinopolim. Anno decimo quarto imperii sui dolo necatus est Hoamen Arabum dux, cum amiras decem fuisset annis. Fit interea duellum in medio ipsorum. Quotquot enim penes eremum erant, alii volebant consobrinum, alii generum existentem quondam Muhammath. Hic vero qui in Syria, et Aegypto, Muhaviam cupiebant, qui et vicit, et obtinuit annis viginti quatuor. Anno quinto imperii Constantis, Arabum princeps Muhavias habetur, qui exercitum congregavit adversus Halim, et congregiuntur ambo in terra Balisum juxta Euphraten. Hi vero qui erant Muhaviae cum essent validiores, aquam obtinuerunt. Unde in sitim venientes hi, qui erant Halim, defecerunt. Porro Muhavias bellare noluit, sed sine labore victoriam tulit. Anno decimo sexto imperii Constantis exercitum movit contra Sclaviniam imperator, et captivos duxit plurimos, et subegit. Anno decimo septimo imperii Constantis facta est conventio inter Romanos et Arabes, Muhavia legationem mittente ob rebellionem, ut tribuant Romanis Arabes per singulos dies numismata mille, et equum, et servum. Eodem vero anno exsilio ductus est Martinus sanctissimus papa Romanus, pro veritate fortiter agonizans, et confessor factus, in climatibus Orientis defunctus est.

Anno decimo octavo imperii Constantis, Constans occidit Theodosium proprium fratrem suum. Cum autem essent Arabes apud Saphin, dolo necatus est Hali praedictus, et singulariter imperat Muhavias regio more Damascus inhabitans, pecuniarum illie thesauros recondens. Anno decimo nono imperii Constantis apparuit haeresis Arabii, eorum videlicet

qui dicuntur Caororgitæ. Muhavias autem hos ag-
gressus, eos qui erant in Perside humiliavit : eos
vero qui in Syria erant, exaltavit, et alios quidem
vocavit Hisamitas, alios autem Heraclitas, et Ili-
simitarum quidem donativa sublimavit usque ad du-
centa numismata : porro Heraclitarum deposuit
usque ad triginta. Anno vigesimo primo imperii sui,
exercitum moverunt Arabes contra Romaniam, et
multos depradati sunt, et loca nonnulla depopulati.
Anno vigesimo secundo imperii Constantis prædæ
patuit Ciliciæ pars, et habitaverunt Damasci volun-
tate sua. Anno vigesimo tertio imperii Constantis
factus est error Jejuniorum, et exercitum movit
Habbinnarramen * Chaldaeus adversus Romaniam, et
in ea hiemavit, et multas demolitus est regiones.
Porro Scelvini ad hunc confluentes cum ipso descen-
derunt in Syriam numero quinque millia, et habita-
bant in Apamiensium regione in castello Seleucobri.
Anno vigesimo quarto Busur exercitum in Romaniam
movit, et mortuus est Thomaricus episcopus Apa-
miæ, et incensus est episcopus Emesenus. Anno vi-
gesimo quinto imperii Constantis exercitum rursus
movit Busur in Romaniam, et exterminavit partes
Hexapoleos, et Phadalæ, illicque hiemavit. Anno
vigesimo sexto imperii Constantis, Armeniacorum
prætor Saporius, Persa genere, tumultuatus est con-
tra Constantem imperatorem, mittitque ad Muhaviam
Sergium magistrum militum, pollicens Muhaviæ sub-
jugare Romaniam, si ipse sibi auxiliaretur adversus
imperatorem. Quo comperto Constantinus filius im-
peratoris, mittit et ipse ad Muhaviam Andream cu-
bicularium cum muneribus, ne rebeli cederet. Cum-
que venisset Andreas Damascum, reperit Sergium
b prævenisse, et cum ingressus fuisset Andreas, in-
tultus cum Sergius surrexit. At vero Muhavia Ser-
gium reprehendit, dicens. Quid formidasti? Qui
respondit se juxta morem fecisse. Conversus præter-
ea Muhavia, dicit Andream, Quid quæris? Qui ait, ut
des auxilium contra rebellem. At ille : Ambo, in-
quit, inimici estis, sed ego ei c præbuerit, dabo.
Et Andreas ad eum : Ne ambigas, inquit, amiras,
quomodo tibi imperatoris meliora sunt, quam plura
rebellis. Verumtamen quod amabilius tibi fuerit age.
Et his dictis Andreas tacuit. At vero Muhavias ait :
Tractabo super hoc, et ambo jussit exire. Porro
advocato Muhavias secreto Sergio, dicit ei : Ne ulte-
rius adores Andream, alioquin nihil proficies. In
crastinum vero perveniens Sergius coram Muhavia
sedebat, et ingresso Andream, non ei assurrexit ut
heri. Andreas vero intuitus Sergium, hunc conviciis
laceravit, et commotus est ei dicens, Si vivero, de-
monstrabo tibi qui sim. Cui Sergius, Non assurgo
tibi, inquit, quia neque vir es, neque femina. Porro
Muhavia utrumque compescens, Andream dixit : As-
sentire dare, quemadmodum Sergius dat. Et quantum
est? ait Andreas. Muhavia dixit : Illationem publico-

rum præbere Arabibus. Ast Andreas : Væ tibi, ait,
Muhavia, qui consilium tribus corpus dandi, et so-
lam umbram retinendi. Quomocumque volueris
cum Sergio conveni, hoc enim ego minime facio.
Verumtamen te dimisso ad Deum qui te potentior
est, ut Romanis opituletur confugimus, et in eo
spem posuimus. His dictis Muhaviæ inquit : Salve; et
exiit a Damascensium civitate, et abiit Melitenen,
eo quod tyrannus esset in partibus illis, ad quas Ser-
gius erat iturus. Cumque adisset Arabessum, incurrit
clausurarum custodem, non enim consentiebat ty-
ranno. Huic ergo præcepit observare Sergium re-
deuntem ut adduceret ad se : ipse vero pergebat non
immemor, Sergium præstolans. Quæ vero gesta sunt,
nuntiavit imperatori. Interea Sergius tractans cum
Muhavia quæ visa fuerant, accepit Phadalam præto-
rem Arabum cum ope barbarica concertaturum, et
auxiliaturum Sapor. Cum autem præcederet Sergius
Phadalam, et ad Sarem gratulante abiret, devenit
ad clausuras, et in Andream incidit turbas, et hunc
retinentes, vinctum ad Andream advehunt. At vero
Sergius, viso Andream, jactat semetipsum ad pedes
ejus, obsecrans parcere sibi. Ille autem ad eum, Tu,
inquit, es Sergius, qui gloriaberis in virilibus coram
Muhavia, neque mulierculam appellabas. Ecce amodo
virilia tua tibi nihil proderunt, quin potius et morte
afficient. His dictis præcepit virilia ejus abscindi, et
suspendi eum in ligno. Constantinus autem audito
Phadalæ adventu in Saporis auxilium, Nicephorum
patrium destinavit cum Romana virtute res-tendi
Sapor. Erat autem Sapor Adrianopoli degens, et
cum Nicephorum ad se venire comperisset, exerce-
bat semetipsum ad prælium. Verum die quodam con-
tiguit hunc secundum consuetudinem de civitate super
equum sedentem exire, cumque portæ civitatis ap-
propinquasset, equum flagello percussit, qui jactanter
saliens, et hujus caput in portam allidens, hunc via
male privavit, et sic Deus victoriam imperatori con-
tulit. Phadalæ autem veniens in Hexapolim, et hæc
omnia discens turbatus est, et mittit ad Muhaviam
postulans adjutorium, eo quod Romani ad concor-
diam convenissent. Mittit autem Muhavias filium
suum Gizid, armans eum contra multitudines Roma-
norum. Convenerunt autem utrique apud Chalcedo-
nem, et d captivos duxerunt multos. Ceperunt autem
et Amorium Phrygiæ, et quinque millibus armato-
rum virorum dimissis in custodiam, diverterunt in
Syriam. Cum autem hiems accessisset, mittit impe-
rator eundem Andream cubicularium, et cum nix
multa esset, noctu venit, et per lignum ascendit in
murum, et ingrediuntur Amorium, et omnes inter-
ficiunt Arabes, ita ut ex quinque millibus illis nullus
penitus remaneret. Anno vigesimo septimo imperii
sui Constantinus occisus est dolo in Sicilia apud Syracu-
sam, in balneo, cui nomen erat Daphne; fuerat au-
tem causa hæc : post interemptionem fratris sui

* Al. Chaladi.

b P. Pith. : prævenisse. At vero Mauchius simulabat
se imperatori comitati. Sedebat autem Sergius.

c Al., qui plus præbuit.

d Al., captivos Arabes duxerunt.

Theodosii odio habitus est a Bizantiis, et maxime A quia Martinum sanctissimum papam ignominiose Constantinopolim duxit, et exsilio relegavit penes Chersonis climata, et maximi et sapientissimi confessoris linguam, manumque trunecavit, et multos Orthodoxorum verberibus, et exiliis, et proscriptionibus, eo quod hæresi suæ nullatenus acquiescerent, condemnavit. Quin et duos Anastasios, qui fuerant discipuli Maximi confessoris, et martyris, tormentis, et exiliis tradidit; propter talia ergo exosus effectus est. Cum autem valde metueret, voluit in urbem Romam imperium transferre. Unde imperatricem, et tres filios suos tollere a Byzantio voluit, nisi Andreas cubicularius, et Theodorus patricius Colonie hujus prohibuissent consilium. Sane in Sicilia fecit annos sex. Cumque prædictum balneum ingressus esset, introivit cum eo quidam Andreas filius Troili, obsecundans illi, et cum cœpisset a sapore gallico deliniri, sumens Andreas situlam, dedit eam in verticem imperatoris, et protinus fugit. Ast imperator cum tardaret in balneo, insiliunt ei qui foris erant, et reperiunt imperatorem occisum. Quo sepulto, Mitium quemdam Armenium imperatorem faciunt, vi cogentes eum: erat enim valde decorus, et speciosus. Audito præterea Constantinus patris obitu, cum multo navigio in Siciliam venit, et aggressus Mitium hunc interfecti cum occisoribus patri sui. Et ordinatis Hesperii Constantinopolim rediit, et Romanis una cum Tiberio et Heraclio fratribus imperat.

CONSTANTINUS.

Anno ab Incarnatione Domini 660 Constantinus imperat. Sarraceni autem moverunt exercitum in Africam, et captiva duxerunt millia, ut ferunt, octoginta. Porro hi qui Orientalium partium erant, Chrysopolim venire dicentes: Si in Trinitatem credimus, omnes tres coronemus. Turbatus ergo est Constantinus eo quod ipse solus redimitus, fratres autem ejus nullam dignitatem habebant, et misso Theodoro Patricio Colonie mitigavit eos, superlaudans illos, et assumptis majoribus natu, ut urbem ingrederentur rogavit, et cum senatu inirent consilium, ut fiat voluntas eorum. Imperator autem hos deceptos confestim in patibulo suspendit trans fretum in Syce. At illi, hoc viso, confusi abierunt dolenter ad propria. Constantinus ergo fratrum suorum mores absceidit. Anno secundo imperii Constantini^a tempestas magna effecta est, et multi periclitati sunt, tam homines, quam bestię. Phadallas autem hiemem fecit apud Cizicum. Anno tertio imperii Constantini profectus est cum hostili apparatu, et plurimis captivis ductis reversi sunt. Anno vero 4 Constantini, apparuit iris in cœlo mense Martio, et tremuit omnis caro, ita ut omnes dicerent, quod consummatio est. Eodem anno, stolo magno constructo, negatores Christi, Muhammat scilicet, et Caysus navigaverunt in Ciliciam,^c et Lyciam, et

facta est mortalitas in Ægypto. Missus est autem Sævus Amires cum alio quoque stolo in auxilium ipsorum, utpote congruentissimus, et audax ad prælium. At vero prælatus Constantinus, hujusmodi Deum impugnantium adversus Constantinopolim motu comperto, construxit et ipse trieres mirę magnitudinis ignem ferentes, atque dromones. Anno quinto imperii Constantini prædictus Deum impugnantium stolus ascendens applicavit in Thracensibus partibus, a summitate videlicet Septimii, quę vergit ad Occidentem, id est, a domo quę Magnaura dicitur, et rursus usque ad arcem, quam Cyclobium dicunt, quęque spectat ad Orientem. Per totum itaque diem congressio belli tenebatur, id est, a mane usque ad vesperam, a brachialio aureę portę usque Cyclobium, invicem utraque parte in uno pulvere impellente. In his ergo deguerunt ab Aprili mense usque ad Septembrem, et reversi Cizicum pergunt, et hæc comprehensa illic hiemabant, et omni vere ascendentes similiter conflictum cum Christianis habebant. Per septem sane annos eisdem gestis, divina, Deique genitricis ope multitudine virorum bellicosorum amissa, et vulneratione maxima in eis effecta confusi, ac reversi cum ingenti mœstitia sunt. Cum autem discessisset idem demergendus a Deo stolus, ab hiemali æsto, ac spiritu procellarum circa partes Scillei comprehenditur, et contritus totus omnino disperiit. Suphian autem filius Aruph secundus frater commisit bellum cum Floro, et Petrona, et Cypriano habentibus Romaicam virtutem, et occiduntur triginta milia. Tunc Callineus architectus ab Heliopoli Syrię ad Romanos profugus venit, qui marino igne confecto Arabum vasa exussit, et una cum animalibus incendit, et ita Romani cum triumpho reversi sunt, marino igne adinvento. Anno sexto imperii Constantini Cadallus filius Chaisi, et Phadalles hieme apud Cretam morati sunt. Anno septimo imperii Constantini apparuit signum in cœlo in die Sabbati. Anno octavo imperii Constantini facta est locusta magna per Syriam, et Mesopotamiam. Anno nono imperii Constantini ingressi sunt d Mardaitę Libanum, et tenuerunt a Mauro monte usque ad sanctam civitatem, et ceperunt cacumina Libani, et multi captivi, et servi, et indigenę confugerunt ad eos, ita ut multa milia in brevi tempore fierent. Quibus compertis Muhavias, et consiliarii ejus timerunt valde, colligentes quod imperium Romanum divinitus muniatur, et dirigit legatos ad principem Constantinum postulans pacem, et pollicitus annualia se imperatori pacta laturum. Ast imperator hujusmodi suscepti, eorumque petitione audita, destinavit cum eis in Syriam Joannem Patricium cognomento Pitzigaudin, tanquam antiquę prosapię virum, Reipublicę, et multorum negotiorum expertum, atque magnam consecutum prudentiam,

^a Al. Sapone.

^b Bozor tempestas.

^c Et Lyciam, et hiemaverunt penes Smyrnam.

^d In veteri Codice Dionysii Hugonis Floriacensis scriptum erat in margine: Mardaitas Græci Piratas appellant.

ad disputandum aptissime cum Arabibus, et quæ pacis sunt consone præstruendum. Qui cum venisset in Syriam, coconversione Muhavias tam Amireorum, quam ^a Girasinorum effecta, suscepit eum cum honore magno. Multis ergo inter eos verbis pacificis edictis, convenit inter utrumque in scriptis fieri pacis cum iurejurando sermonem super consonantia annui pacti præbendi, videlicet Romanæ Reipublicæ ab Agarenis auri librarum tria millia, viros captivos quinquaginta, et equos nobiles quinquaginta. His ex communi placito inter utramque partem firmatis, et in triginta servandis annos mutuo repromissis, amplissima pax inter Romanos et Arabes est effecta. Sicque generalibus duobus in scriptis verbis ad alterutrum cum iurejurando patratæ, et invicem traditis, sæpeditus famosus vir ad imperatorem cum muneribus quoque multis reversus est. Cum autem hæc didicissent hi qui Hesperias partes inhabitant, tam videlicet, Chajanus Avarus, et ultiores reges, quam Exarchi, et Castaldi, nec non et principes nationum ad Occidentem sitarum, per legatos muneribus imperatori transmissis pacificam erga se dilectionem poposcere firmandam. Annuens itaque imperator postulationibus eorum, confirmavit etiam circa illos donatoriam pacem, et facta est securitas magna in Oriente, nec non et Occidente. Anno decimo imperii Constantini factus est terræ motus magnus per Mesopotamiam. Corruit Edessæ ascensus, et trullus Ecclesiæ, et construxit eum Muhavias Christianorum studio. Anno undecimo imperii Constantini mortuus est Muhavias protosymbolus Saracenorum, qui fuit prætor annis viginti, et amiræ functus officio annis viginti quatuor, et principari cœpit Gizid filius ejus. Hoc quoque anno Bulgaris gens supervenit in Thracem. Verum inter hæc necesse est dicere de antiquitate quoque Onogundurensium Bulgarum, et Contragensium. In septentrionalibus namque Euxini ponti partibus, quæ meabiles sunt, et in paludibus, quæ dicuntur Mæotides, in eas immittitur fluvius maximus ab Oceano per Sarmatarum terram dilapsus, nomine Atel, cui Tanais amnis est junctus, et ipse ab Iberibus portis exiens, quæ in Caucasii montibus esse feruntur, et in eundem Atel fluens inferitur. A mixtura vero Tanais, et Atel, quæ fit supra jam dictas Mæotidas paludes, dum scinditur Atel, venit is qui dicitur Euthis fluvius in Mæotidas paludes, et redit in terminum pontici maris, juxta Necropela, et ^b acroma, quod dicitur arietis facies. A præsignatis vero paludibus simile flumen mari est, et fertur in Euxini ponti mare per terram Bospori Cimmerici, ex quo flumine capitur id quod dicitur Murzilini, et huic similia, et in partibus quidem adjacentium paludum quæ spectant ad Orientem, usque ad Phanagoriam, seu Iberos qui ibidem sunt, plurimæ nationes consistunt. Ab eisdem autem paludibus usque in amnem cui dicitur Cuphis,

^a Al., *Corasinorum*.

^b Al., *nacroma*.

A ubi Xyxtus capitur, qui dicitur Bulgaricus piscis, antiquitus Bulgaria est magna, et hi qui dicuntur Contragi, ejusdem cujus et ipsi tribus existunt. Temporibus autem Constantini, qui in Occidente regnavit, cum ^c Orbatus dominus jam dictæ legionis Bulgaricæ, seu Contragorum vitam commutaret, ac filios quinque relinqueret, testatus est ne ullo modo a mutua cohabitatione separarentur, ipsique nulli alteri nationi servirent. Post breve autem tempus mortis illius, in divisionem venientes quinque filii ejus alitrinsecus sequestrati sunt una cum populo, quem unusquisque eorum ditioni suæ subjectum habebat. Et primus quidem filius ejus qui dicebatur Buthajas, mandatum proprii custodiens patris, in progenitorum suorum terra permansit usque in præsens. B Secundus vero hujus frater nomine Contaragus Tanaim transiens fluvium, ex adverso primum habitavit fratri. Quartus autem, et quintus Istrum, id est Danubium fluvium transmeantes, unus eorum in Avariæ Pannonia Chajano Avaro se subdens, mansit illic cum potentatu suo: alter vero haud procul ab urbe Ravenna in Pentapolim veniens, sub Christianorum imperio factus est. Deinde horum tertius Hasparuch dictus, Danaprin, et Danastrin transiens, et Honglon adiens, boreos interiores Danubio fluvios, inter hunc et illos habitavit, tutum et difficilem locum hinc et inde conspiciens, dum enim esset palustris, et hinc illincque fluminibus coronatus, copiosam genti propter hostium participationem humilitate præstabat quietem. Illis autem ita in quinque divisus, et ad paucitatem devenientibus, exivit gens magna Gazarorum ex interiori profundo Berziliæ primæ Sarmatiæ, et dominata est omni perviæ terræ usque ad Ponticum mare, et primum fratrum Buthajam primæ Bulgaricæ principem substituit, ordinatis vectigalibus, quæ ab eo deferunt usque nunc. Ast imperator Constantinus comperto quod ex Triplo gens immunda et sordida ultra Danubium apud Honglon tabernaculum fixerit, et appropinquans Danubio discurret per regionem, quæ nunc tenetur ab illis, quæque tunc a Christianis possidebatur, tristatus est vehementer, et jubet transire omnes exercitus in Thracem. Et construens classem tam per terram, quam per mare, contra eos motus est, hos bello persequi volens, et contra Hoglon atque Danubium per Epirum pedites in aciem dirigens, et appropinquans littori naves adesse præcepit. Porro Bulgares hac celeritate, seu maxima multitudine visa, super salute sua desperati ad præsidium prædictum confugiunt, et sese circumquaque muniunt. Per tres autem dies et quatuor, ex hujusmodi munitione nec illis exire audentibus, nec Romanis propter adiacentium paludum occasionem prælium construendis, animadvertens polluta gens remissos Romanorum animos, recreata et alacrior facta est. Porro cum imperator pedum dolorem acris pateretur, et meri-

^c Al., *Crobatus*.

diem cogeretur ob balnei usum, una cum quinque dromonibus et propriis hominibus suis reverti, deseruit magistratus, et populum, jubens cum lanceis vibrantibus exercitari, et impetum in eos movere si fortassis exirent. Sin autem, obsiderent eos, et obeluderent munitionibus. At vero hi qui erant equestris militiæ, imperatorem fugisse diffamantes, metuque oppressi, eadem tergiversatione abusi sunt nemine persequente. Porro Bulgares, hoc viso, insequerantur post terga ipsorum, et plures quidem gladio peremerunt, multos vero vulneraverunt, persecuti eos usque ad Danubium. Quem transeuntes; et venientes usque ad eam quæ dicitur Barnan circa finem Odissi, et mediterraneo illic posito perspecto, quod in multa cautela consisteret, in posterioribus quidem propter Danubium fluvium, in anterioribus autem, et ex lateribus ob clausuras, et ponticum mare, præsertim cum dominarentur adjacentium Scelvinorum generationibus, quæ dicebantur septem: Severos quidem locaverunt ab anteriore clausura Veregaborum ad partes Orientales: in locis autem quæ sunt ad Meridiem et Occidentem usque ad Avariam, residuas septem generationes quæ sub pacto erant. Ergo cum dilatati fuissent in his, elati sunt et coeperunt ea quæ sub Romana rep. erant castra, seu prædia destruere, atque prædari. Unde vi coactus imperator fecit pacem cum eis, annua illis præbere pacta pollicitus in confusionem Romanorum ob multitudinem delictorum. Mirabile quippe ipso auditu erat his qui longe et qui prope degebant, quod is qui omnes tributarios sibi statuerat, tam videlicet eos qui ad Eoum et Occasum, quam ad Arctum et Mesembriam commorabantur, ab ista detestabili gente fuerit superatus: Verum imperator ita quidem ex providentia Dei hoc Christianis contigisse credens, evangelice tractans pacem fecit, et fuit usque ad obitum suum quietus a cunctis hostibus, studium habens præcipuum uniendi Ecclesiis universas Dei, quæ ubique divise fuerant, a temporibus Heraclii proavi sui, et Sergii vesani, ac Pyrrhi, qui indigne throno Constantinopoleos præfuere, unam voluntatem et unam operationem in Domino Deo Salvatore nostro dogmatizantium, quorum nequam opiniones idem Christianissimus imperator Concilio universali Constantinopolim convocato ducentorum et octoginta novem Patrum episcoporum, damnavit, et dogmata, quæ in antecedentibus a quinque sanctis, et universalibus conciliis fuerant confirmata, roboravit, atque pium duarum voluntatum et operationum promulgari dogma decrevit, per eandem sanctam et subtilissimam universalis concilii synodum, cui præerant tam ipse piissimus imperator Constantinus, quam pii Sacerdotes. Per idem tempus Gizid cepit esse princeps Arabum, qui tribus his præfuit annis. Anno duodecimo imperii Constantini collecta est sancta synodus et universalis sexta Constantinopolim cc octoginta et

A novem sanctorum patrum, præceptione pii patris Constantini. Anno tredecimo imperii sui repulit Constantinus ab imperio fratres suos Heraclium et Tiberium, et solus regnavit cum filio suo Tiberio. Anno decimo quarto imperii sui Muctar mendax dum tyrannidem exercuisset, obtinuit Persidem, Vocavit autem seipsum prophetam, et conturbati sunt Arabes. Anno decimo quinto imperii Constantini Arabum princeps Maruan præfectus est. Siquidem defuncto Gizid, turbati Arabes, et Theriexteri surrexerunt constituentes sibi ducem Habdallan quemdam filium Zubedir, et congregati sunt Phænices, et Palestini, et veniunt Damascus, sed et usque Gabathan, et Asan, et Amiran Palestinæ, danteque manus dextras Maruan, et sistunt eum ducem, qui Amiræ administratione fungitur in mensibus novem. Et eo mortuo Habdimelech filius ejus suscepit principatum, cum Amiras fuisset annis viginti uno et dimidio, aggredditurque tyrannos, et interfecit Habdallan filium Zubedir, nec non et Dadacum. Anno decimo sexto imperii Constantini facta est fames magna, atque mortalitas in Syria, gentemque Habdimelech obtinuit. Cumque Mardaitæ incumberent partibus Libani, et pestilentia teneretur, et fames, idem Habdimelech pacem quæ fuerat a Muhavia quesita petiit, missis ad imperatorem legatis, eademque trecenta sexaginta quinque milia numismatum auri præbere pollicitus, et illos trecentos sexaginta quinque servos pari modo nobiles, totidemque equos. Anno decimo septimo imperii sui requievit imperator pius Constantinus, cum imperasset annis decem et septem, et imperavit Justinianus filius ejus.

JUSTINIANUS.

Anno ab Incarnatione Domini 678 Justinianus imperat Romanis, Arabibus Habdimelech principatur, qui præfuit his annis viginti duobus. Hoc autem anno mittit Habdimelech ad Justinianum confirmare pacem, et convenit inter eos hujuscemodi pax, ut scilicet imperator deponeret Mardaitarum agmen a Libano, et prohiberet incursiones eorum, et Habdimelech Romanis tribueret per singulos dies numismata mille, et equum et servum, et ut haberent communem per æqualitatem tributa Cypri, Armeniæ, ac Iberiæ. Et direxit imperator Paulum magistrum ad Habdimelech ad confirmandum ea quæ placita fuerant, et facta est in scriptis securitas sub testium adstipulatione, qui liberaliter honoratus reversus est. Et mittens imperator assumpsit Mardaitarum duodecim milia, Romaica virtute recisa. Omnes enim quæ nunc habitantur ab Arabibus in confinibus posite civitates a Mopsuestia, et usque ad quartam Armeniam, infirmæ et inhabitabiles erant propter impetum Mardaitarum. Quibus repressis, omnia dira passa est Romania usque in præsentem diem. Eodem anno mittit Habdimelech Ziphien fratrem Muhavia

^a Codices Pith., sex.

^b Al., Etherii.

^c Al., Maruan.

^d Al., Zudebir.

^e Al., Amoneustia.

in Persidem contra Muctarem mendacem, atque tyrannum, et interemptus est Ziphien a Muctare. Quo audito Habbimelich venit Mesopotamiam, et tyrannidem patitur a Saïdo, quem supergressus verbo Damascum aperire fecit a se præventam, et post hoc fraudulentè occidit. Justinianus autem cum esset junior quasi annorum sedecim, et sua quæque inconsulte disponderet, misit Leontium prætorem in Armeniam cum Romano potentatu, et Sarracenis illic existentibus interemptis, subiecit hæc Romanis. Similiter et Iberiam, et Albaniam, ^a Hircaniam quoque, atque Mediam, et sub tributo regionibus actis plurimas pecunias imperatori transmisit. At vero Habbimelich his cognitis, abiit Cercesium, et Eupolim subjugavit.

Anno secundo imperii Justiniani facta est fames in Syria. Quæ de re multi Romaniam sunt ingressi. Et veniens imperator in Armeniam illic suscepit Mardaitas qui in Libano fuerant æneo muro destructo. Destruxit autem et pacem cum Bulgaribus fixam, perturbans typos, qui a patre ordinabiliter facti sunt, et jubet transire in Thoracem equestres militias, volens tam Bulgares, quam Sclavinos deprædari. Anno tertio imperii sui movit exercitum Justinianus contra Sclaviniam, et Bulgariam, et Bulgares quidem ad præsens sibi occurrentes impulit. Exsurgens autem Thessalonicens copiosas multitudines Sclavinorum partim bello peremit, partim cum ad se confugerent in partibus ^b Obsicii, cum per Abidum transfretasset, constituit. Cum autem reverteretur in itinere præpeditus a Bulgaribus in arcto clausuræ, cum cæde proprii populi, et vulneratione multa vix remerare prævaluit. Eodem anno et ^c Habdalla Zubir Musabum fratrem suum mittit contra ^d Muctar, et fugit in Syriam, quem præoccupans interfecit. Porro Habbimelich militat contra Musabum, et victum occidit, et subjugavit Persidem totam. Anno quarto imperii Justiniani misit Habbimelich contra Zubir Chajan in Macha, et occidit eum Chajan ibidem, et subdita regione Chajan adversante sibi, concremavit domum idoli ejus, una cum idolocultore ipsorum. Quamobrem ille prætorem Persidis Chajan promovit, et subacta est Habbimelich tam Persidis regio, et Mesopotamiae, quam Armenia magna, et ^e Hirii, ac per id intestina bella quieverunt. Anno quinto imperii Justiniani finem discordiæ habuit, et liberatus est ab omni bello Arabum principatus, et pace potitus est Habbimelich cunctis sibi subactis.

Anno sexto imperii sui Justinianus pacem, quam ad Habbimelich habuit, ex amicitia dissolvit, et omnem Cypriorum insulam, et populum irrationabiliter voluit transmigrare, et characterem qui missus fuerat ab Habbimelich, cum noviter visus esset, et nunquam antea factus, non admisit. Multitudo vero

A Cypriorum dum transmeare niteretur, submersa est, et ex languore peribat. Reliqui vero in Cyprium reversi sunt. Et his auditis Habbimelich satanice stimulatus rogabat ne pax solveretur, sed susciperent monetam suam, cum Arabes non susciperent Romanorum incisionem in suis nummis. Verum dato pondere auri ait: Nullum Romanis damnum efficietur, ex eo quod Arabes nova cuderent. At ille precem ex timore arbitratus effectam, non perpendit, quod studium eorum esset, ut Mardaitarum primum compescerent incursus, et ita per putativæ rationis obtentum pacem dissolveret. Quod et factum est, et misit Habbimelich ad ædificandum templum Muchan, et voluit auferre columnas sanctæ Gethsemanis, et rogaverunt eum Sergius quidam vir Christianissimus, qui erat

B generalis Mansur logotheta, et valde familiaris eidem Habbimelich, atque patricius socius ejus Christianis, qui erat in Palestina præpositus, qui cognominabatur Clausus, postulantes ne hoc fieret, sed per supplicationes suas persuaderet Justiniano mittendi sibi alias proeis, quod et factum est. Anno septimo imperii sui Justinianus elegit e Sclavis, qui se jubente transmigrarent milites triginta milia, et armatis illis, cognominavit illos populum acceptabilem, principemque in eis Nebulum nomine statuit. Fisus autem in illis, scripsit Arabibus non se permansurum in pace, quæ scripto convenerat. Et assumpto populo acceptabili, et cunctis equestribus militiis, abiit Sebastopolim maritimam. Arabes autem dissimulantes, et pacem solvere minime proponentes, sed imperatorio excessu, atque procacia hoc agendi violentiam patientes, armati et ipsi venientes adeunt Sebastopolim, protestantes, ne imperator quæ invicem cum juramentis consono pacto placita fuerant solveret, alioquin Deus vindex iudex culparum foret. Sane cum imperator nec auditu ipso hujuscemodi verba patere-
C tur percipere, illi pacis, et verbi scriptum solventes, et in excelso loco pro vexillo præcedenti ^f gratia suspendentes, contra Romanos impetu irruunt Muhammad ducem habentes, bellumque taliter inierunt. Et prius quidem superati sunt Arabes. Suggestens interea Muhammad auxilianti Romanis Sclavinorum duci, m-
D tit ei ^g marsupium numismatibus plenum, multisque promissionibus hunc seducens, persuadet hunc confugere ad se cum viginti millibus Sclavorum, et sic fugam Quiritibus acquisivit. Tunc imperator occidit horum residuos una cum liberis, et uxoribus trans præcipit locum Leocatium dictum, qui maritimus erat Nicomediensium ^h finibus. Anno octavo imperii Justiniani, Sabbis patricius Armeniæ, comperta superatione Romanorum, Armeniam Arabibus tradidit, et subjecta est eis interior Persis, quæ dicitur Cerasa, et oritur ibidem insidiator, nomine Sabinus, qui multos Arabum interfecit. Sed et ipsum Chajanum pene omnibus modis in amne necaverat. Et tunc Aga-

^a Al., Bucaniam.

^b Al., obfcii. Al., obsequii.

^c Al., Habbellan Zubin.

^d Al., ab initio Marte cum eo vertitur Muctar.

^e Al., Hyrii. Al., Ethrii.

^f Paul. Diacon., et Cedren., hasta.

^g коуепоу.

^h Al., sinum. P. Pith., sinin.

reni peramplius temerarii facti sunt Romaniam depopulantes. Anno nono Imperii Justiniani, defectio solis effecta est hora diei tertia, ita ut quaedam stelle clare apparerent. Et exercitum movit Muhammad contra Romaniam, habens secum profugos Slavos utpote expertos Romaniae, et multos duxit captivos. Porro Justinianus diligentiam circa palatii habens negotia construxit triclinium, quod Justiniani vocatur. Constituitque Stephanum Persam sacellarium suum, et spadonem primum dominum, et arbitrum, nimis insidiantem sanguini, atque crudellem, qui immisericorditer exteriores quosque verberare, sed et lapidare tam ipsos, quam horum praelatos penitus non cessabat. Cumque imperator quadam die profectus fuisset, praesumpsit agrestis bestia illa et matrem quoque ipsius Anastasiam Augustam more praeteri habentis flagellare. In his autem et in civilem copiam multis malis ostensis, exosum cunctis fecit imperatorem. Similiter et in generalis^a logothetii rebus constituit monachum quendam Theodotum nomine, qui primo inclusus fuerat in Thracensibus Augusti partibus, sed et in ipsum saevissimum existenteⁿ, qui plurimos reip. principes, et illustres viros, non tantum ex ordinatoribus, sed ex urbis quoque habitatoribus frustra, et in vanum, ac inexcusabiliter exactiones, et functiones et praescriptiones solvere faciens, funibusque suspendens, hos fumo palearum afflicebat. Insuper et praefectus imperatoria jussione plurimos viros carceribus tradens, per aliquot annos servari mandavit. Haec omnia crescere fecerunt odium populi circa imperatorem. Praeterea imperator exigebat a Callinico patriarcha orationem faciendi ut destrueret ecclesiam sanctae Dei Genitricis, quae Metropolitae dicebatur, juxta palatium sitam, volens in loco sistere phialam, et bases construere^b vulgi, ut illic imperatorem susciperent. At vero patriarcha dicebat: Orationem quidem ad statuendam ecclesiam habemus, destructionem vero ecclesiae non suscipimus. Cogente autem eum imperatore, et omnimodis exigente orationem, dixit patriarcha: Gloria Deo qui jugiter sustinens nos patitur, nunc et semper, in saecula saeculorum, Amen. Quo audito destruxerunt ecclesiam, et fecerunt phialam. Porro jam dictam ecclesiam Metropolitae fecerunt apud Petrin. Anno decimo imperii Justiniani, direxit aciem Muhammad adversus quartam Armeniam, et captivatis multis reversus est. Eodem quoque anno Justinianus pulsus est regno, hoc modo: Jussit Stephano patricio, et praetori, cognomento Ruffo, noctu interficere vulgus Constantinopolitanum, a patriarcha inchoaturum. Leontius vero patricius, et quondam magister

A militum Orientalium, qui in bellis saepe probabiliter gesserat, et tres annos in custodia transegerat, excusatus ex^c Triplo revocatur, et praetor Helladis promotus est, jussus est in tres dimitti dromones, eodemque die ab urbe moveri. Nocte vero penes Julianensium portum Sophiae, juxta ea quae dicuntur Mauri sium ad iter agendum ab urbe motus statione fixa, valedicebat amicis qui ad se veniebant, inter quos venerat ad eum germani et sodales ejus, Paulus scilicet monachus Callistrati, qui et astronomus, et Gregorius Cappadox, qui et clausuriarchus extiterat, deinde monachus factus, et Egumenus Flori, qui in custodia frequentius illum visitantes, affirmabant eum imperatorem Romanorum futurum. At vero Leontius dixit ad eos: Vos certum in custodia super imperio me esse fecistis, et nunc in malis vita mea finitur. Post modicum quippe ero per singulas horas praestolans mortem, qui dixerunt: Ne pigriteris, et hoc protinus adimpletur. Audi nos tantum, et sequere nos. Et assumptis Leontius hominibus suis, et armis, quotquot habuit, ascendit in praetorium silentio multo, et pulsantes portam imperatorem venisse fingebat, ad disponendos quosdam qui illic esse noscebantur. Cumque hoc nuntiatum fuisset praefecto, qui tunc erat, et ille concito venisset, et portas aperuisset, capitur a Leontio, et alapis cecus, ligatur manus et pedes. Ingressus autem Leontius, et carceribus reseratis, solutisque viris retru is multis, et fortibus, qui a sex et octo annis in vinculis fuerant, quorum plures milites erant, hos armavit, et in forum exivit cum eis clamans. Et omnes Christianos ad sanctam Sophiam, et per omnem regionem mittens, voce sua clamare coepit. Multitudo vero civitatis tumultuata celeriter ad luterem ecclesiae est congregata. Ipse vero cum duobus monachis amicis suis, et quibusdam ex clarioribus viris, qui e custodia fuerant egressi, patriarchum ascendit ad patriarcham. Inveniens autem et ipsum turbatum propter illa, quae jussa sunt patricio Stephano Ruffo, persuadet ei descendere ad luterem, et clamare sic: Haec est dies quam fecit Dominus. Universa vero multitudo levaverunt vocem: Effodiantur ossa Justiniani. Et ita in hippodromum omnis cucurrit populus. Cumque dies facta fuisset, educunt Justinianum in hippodromum, nasoque illius, et lingua recisa, exsulem faciunt apud Chersonam. Porro comprehensum turba Theodotum monachum, et generalem Logothetam, atque Stephanum sacellarium Persam, funibusque retrorsum, hos ligatos trahunt per mediam plateam, et ad^d Taurum ductos incenderunt. Et ita Leontium imperatorem laudaverunt

^a Γενικός λογοθέτης.^b Δόμου Venetorum.^c Al., *extemplo*.^d Al., *Taurum*.

LIBER VIGESIMUS.

Anno ab Incarnatione Domini 688, Leontius imperat Romanis. Igitur cum regnare coeisset, undique

pacifice mansit, tribusque annis imperium rexit. Anno secundo imperii Leontii, movit exercitum Sena-

lidus contra Romaniam, et multis ductis captivis reversus est, seditioneque concitata, Sergius patricius Lazicæ hanc Arabibus subdidit. Anno tertio imperii Leontii, acie Arabes in Africam mota hanc obtinuerunt, et ex proprio exercitu^a taxatos in ea quosdam constituerunt. Quibus compertis Leontius mittit Joannem patricium virum idoneum cum omnibus Romaicis classibus, qui cum Carthagine pervenisset, et bello catenam portus ejus aperuisset, inimicosque in fugam vertisset, hos viriliter insecutus universa liberavit Africæ castra, relictisque^b operatoribus, hæc Imperatori suggestit, ibidemque hie-mavit, jussionem præstolatus ab eo. At vero his compertis protosymbolus copiosum et potentiorum adversus eos transmittit, et prædictum Joannem cum stolo ipsius bello a portu depellit, et hostiliter exterius castrametatus est. Prædictus vero Joannes ad Romaniam repedavit, majorem virtutem ab imperatore accipere volens, et venit usque ad Cretam Principem aditurus. Exercitus autem per majores suos ad imperatorem ascendere nolens (obtinuerat enim eos timor, atque confusio) ad consilium sese nequissimum contulit, et huic maledixerunt, eligentes imperatorem Absimarum Drongarium Cibiretorum apud Curiositas habitum, hunc Tiberium nominantes. Itaque Leontio apud Constantinopolim posito, et Neoresium portum emundante, bubonis pestis urbi incubuit, et in quatuor mensibus multitudinem plebis consumpsit. Venit autem Absimarus, una cum exercitu qui secum erat, et applicuit ex adverso civitatis in Syces. Per aliquantum sane temporis civitatem prodere nolente Leontio, proditio facta est per singularem murum Blacernarum a principibus exteris, quibus claves terreni muri credite fuerant cum horribili jurejurando. Isti namque per insidias tradiderunt urbem. Porro ingressi classium milites civium domos, denudaverunt in his habitantes. At vero Absimarus Leontii quidem naso reciso in monasterio Dalmatii in custodia fore præcepit. Principes autem, et amicos, utpote commorantes ei, casos, atque proscriptione damnatos exsilio relegavit, Heracliumque germanum suum virum vehementer idoneum, singularem^c prætorem omnium exteriorum equestrium exercituum promotum in partes Cappadociæ ad Clausurarum discurrere, contraque hostes curam ac dispositionem facere misit.

ABSIMARUS.

Anno ab Incarnatione Domini 691 Absimarus imperator Romanorum creatus est. Qui septem annis imperavit, et tumultuatus est contra^d Abdarronem, et dominatus est ei, et persecutus est eum Abipsa Chajan.

Anno secundo imperii Absimari, Romani Syriam peragrantes, et venientes usque Samosatam, et prædantes circumquaque regionem, multa occide-

A runt millia, ut ferunt, Arabum ducenta, plurimisque spoliis sumptis, et captivatione Arabum multa, reversi sunt timore magno in eos patrato. Anno tertio imperii Absimari exercitum movit Habdella in Romaniam, et expugnans Tarentum, nihilque proficiens rediit, ac ædificavit Mopseustiam, et posuit in ea custodes. Anno quarto imperii Absimari, Baanes cognomento Heptadæmon quartam^e Armeniam subjugavit. Absimarus vero Philippicum filium Nicephori patricii in Cephaloniam exsulem misit vi imperantis omnino venundatum. Asserebat enim se in somnis vidisse, quod caput suum ab aquila protegeretur, et obumbraretur. Quibus imperator auditis, hunc protinus exsilio relegavit. Anno quinto imperii Absimari seditionem concitaverunt principes Armeniae contra Sarracenos, et eos qui erant in Armenia peremerunt, et iterum ad se Absimarum, et Romanos in regionem suam adducunt. Porro Muhammath acie adversus eos directa multos occidit, et Armeniam Sarracenis subdit, optimatesque Armeniorum coacervatos in uno loco viventes incendit. Per idem vero tempus exercitum movit Azar in Ciliciam cum decem millibus, cui cum obviu occurrisset Heraclius frater imperatoris, plurimos eorum occidit, residuos vero vinctos imperatori transmisit. Anno sexto imperii Absimari, Azidus cunei aciem contra Ciliciam movit, expugnansque erat Sisui castrum. Quod Heraclius frater imperatoris obtinuit, et bellum in eo aggressus Arabum decem millia necat. Interea Justinianus cum penes Chersonam degeret, et se iterum imperaturum concionatus denuntiaret, accolæ locorum eorumdem discrimen ex imperio venire metuentes, consiliati sunt hunc interficere, vel certe imperatori transmittere. Ipse vero cum id sensisset, fugiens, et Daras veniens, Cazarorum se poposcit Chajano præsentari, qui cum rei circumstantiam didicisset, suscepit eum cum honore ingenti, et tradidit illi uxorem Theodoram sororem suam. Post modicum vero prece oblata Chajano descendit in Phanagoriam, et illic debebat cum Theodora. His auditis Absimarus mittit ad Chajanum promittens ei præbere munera multa, si Justinianum sibi duntaxat vivum transmitteret, sin autem, saltem caput ejus. Cedens autem Chajanus hujusmodi petitioni, custodiam ei misit, quasi ne a contribulibus suis insidias pateretur, mandans Fazin, qui erat illic in personæ suæ vice deputatus, et Blagizin principi Bosphori, ut cum nuntiaret fore, eundem trucidarent Justinianum. His autem per servum Chajani Theodoræ nuntiatis, et Justiniano patefactis, convocatos ad se jam dictos principes Facin, et Blagizin quasi ad colloquendum secreto, eorum colla strangulare curavit. Confestimque Theodorum in Cazariam mittit, et ipse a Phanagoria fugiens, in Men descendit, et inventa navi parata ascendit in eam, et navigans juxta

^a Ταξιδωται.

^b Al., propriis observatoribus.

^c Μονοστράτηγον.

Al., Abderachman in Perside.

^e Al., Armeniam, Arabibus subjugavit, ut imperandi somnio. ὡς ὑνειροπολούμενον. Alter Codex Pith., ὡς ὑνειροπολούμενον.

litora, venit usque ad Symbolum juxta Chersonam. Ad quam mittens occulte tulit Barisbacurium, et Salibam fratrem ejus, et Stephanum, et Moropaulum, una cum Theophilo, qui cum navigasset cum eis Chersonam, Pharam transivit. Sique deum transfretantes Necropola, seu ostia Danapri, et Danistri, tempestate facta, super salute sua desperati sunt omnes. Majaces vero familiaris homo ipsius dixit ei: Ecce morimur, domine, vove Deo pro salute tua, ut si Deus imperium tuum tibi reddiderit, in nullum tuorum ulciscaris inimicum. At ille in furore respondens, ait: Si pepercero cuicumque eorum, in hoc loco me Deus demergat; et sine periculo ab aestu illo exivit, et introivit in Danubium amnem. Cum autem misisset Stephanum ad Trebellin dominum Bulgariae, ut sibi auxilium praestaret ad obtinendum parentale imperium suum, repromisit ei se plurima dona daturum, et filium ejus in uxorem accipiturum, ipsique in cunctis obediturum, et concursurum, iurando pollicitus. Quo ille cum ingenti honore suscepto, commovet universum sibi subditum populum Bulgarum, atque proximo anno ad regnantem urbem venerunt.

Anno septimo imperii Absimari mortuus est Haddemelich Arabum princeps, et tenuit principatum ejus Ulid filius Abdalharis. Eodem quoque anno, Justinianus cum ad regiam urbem, una cum Terbelli, venisset, cum subjectis Bulgaribus castrametatus est ad portam Carsii, et usque ad Blacernas, et per tres dies alloquens eos qui erant de civitate, conviciis dehonestabatur ab illis, qui eorum nec saltem verbum admittebant. At vero Justinianus cum paucis contribulibus bello excepto per aquaeductum ingressus, et tumultum excitans, fodiendo urbem obtinuit, et post paululum tabernacula in palatio Blacernarum tetendit.

JUSTINIANUS II.

Igitur imperii sui primo anno, id est, quo imperium suum Justinianus recepit, multa dona Trebelli tribuens, simul et regalia vasa, dimisit eum in pace. Cæterum Absimarus urbem Apolloniadem fugiens adiit, insecutionem tamen perpressus apprehenditur, et ad Justinianum deducitur. Porro Heraclius victus a Thrace adductus est cum omnibus qui ei opitulabantur, quos in muro omnes ^a suspendio interfecit. Cum autem ad Mediterranea destinasset, multos ex eis inventos, tam actores quam privatos, similiter interemit. Porro Absimarum, atque Leontium victos catenis per totam urbem pompis fecit dehonestari. Cumque ludi equestres agerentur, ipseque in solio resideret, ducti sunt publice tracti, et projecti proni ad pedes ejus, quorum ille colla usque ad solutionem primi ^b bravii calcavit, universa plebe acclamante: Super aspidem et basilicum ambulasti, et conculcasti leonem et draconem; et ita hos destinatos in vivario animantium capitis animadversione punivit, Callinicum vero patriarcham, ablatis oculis, apud Romam exsilio relegavit, et Cyrum, qui in-

A sula fuerat inclusus Amastridis, tanquam eum qui prænuntiaverat sibi restitutionem imperii, subrogatum provexit. Innumerabilem quoque multitudinem tam ex civili, quam ex militari catalogo, multos perdidit, multos etiam in saccos missos amara morte fecit necari, alios autem cum ad prandium, vel ad cenam accubitaret, mox ut surgebat, partim suspendio, partim incisione perdebat, et hinc magnus timor obtinuerat omnes. Misit iterea classem ad educendam de Cazaria uxorem suam, et multæ cum suis viris scaphæ demersæ sunt. Quo audito, Chajanus significat ei dicens: O insensate, nonne oportebat te in duabus, vel tribus scaphis accipere mulierem tuam, et non tantam occidere multitudinem? An putas quod et hanc arte decipias? Ecce peperit tibi filium, mitte, et accipe illos. At ille, misso Theophylacto cubiculario, duxit Theodoram, et filium ejus Tiberium, et coronavit eos, et imperavere simul cum ipso. Anno secundo imperii Justiniani Ulid surripuit Ecclesiam catholicam Damasci, livore pestifero in Christianos habito, stimulatus propter eminentem tanti pulchritudinem templi, et prohibuit scribi Græce publicos logothesi codices, sed in Arabicis adnotari sine computo, quoniam impossibile est illorum lingua monadem, vel dualitatem, aut trinitatem, aut octo, et dimidium, aut tria scribi, propter quod usque hodie sunt notarii cum eis Christiani. Anno tertio imperii sui Justinianus pacem inter Romanos, et Bulgares evertit, et equestres militias in Thracem transire faciens, classibus constructis, contra Bulgares, et Trebellin properavit. Cum autem venisset ad ripam, navigium quidem ante castrum applicare fecit. Populo autem sicut ovibus per campos ad colligendum fenum disperso, viderunt exploratores Bulgarum, vanam dispositionem Romanorum, et coacervati ut feræ subito irruerunt, et vehementer consumpserunt Romaicum ovile, multam prædam, et equos, et arma, exceptis his qui preempti sunt, accipientes. Porro Justinianus cum ad castrum fugisset cum his qui evaserant, per tres dies portas clausas, et obsertas tenuit. Videns vero Bulgarum perseverantiam, ipse sui equi nervos primus incidens, omnes idipsum facere jussit. Armis autem bellicis supra murum positis, noctu in scaphas ascendens latenter enavigavit, et cum confusione pervenit ad urbem. Anno quarto imperii sui exercitum movit Masalmas adversus tyrannum propter indignationem exercitus, una cum Mavinia per Marinianum occisi, et hanc obsidentes, hiemaverunt ibidem. Ad quos mittit imperator duos prætores Theodorum Cartherucam, et Theophylactum Saliban cum exercitu, et agresti populo rusticam operam daturum ad debellandum eos, et insequendum. Ipsi vero ad contentionem venientes in alterutrum, et inordinate in eos congressi, statim vertuntur, et multa millia perierunt, et captivi ducti sunt multi. At illi sarcinis eorum, et escis acceptis obsederunt

^a Ερωχισεν.

^b Βελου.

^c Al. *Procyrum*. Aliter pro eo *Cyrum*.

quousque civitatem ceperunt. Defecerat enim eis A Chersonem. Porro imperator his cognitis, misit cum esca, et per hoc recessuri erant. Porro viri tyrannenses his verbis desperati, acceperunt verbum indemnitate suae, et exierunt ad eos, et derelicta est civitas deserta usque in praesentem diem. Verum illi non servantes verbum, hos in eremum exsules transmiserunt, et multos ex his servos retinuerunt. Anno quinto imperii Justiniani movit exercitum Abas contra Romaniam, et multis in captivitatem ductis rediit, et cepit edificare Garis in regione Eupoleos. Anno sexto imperii Justiniani movit exercitum Muctam adversus Ciliciam, et multa castra accepit verbo. Proditum est eis et Camachum cum adjacentibus sibi locis. Interea Justinianus, stolo copioso armato, Maurum patricium misit Chersonam, una cum Stephano patricio cognomento Assincto malorum memoria succensus, insidiarumque recordatus contra se a Chersonitensibus, et Bosphoronianensibus, et reliquis climatibus effectarum. Omnes naves, dromones videlicet, trieres, et scaphas, chimaras, et lintres usque ad * Chelandia per collationem ab unoquoque inhabitantium urbem, senatorum videlicet, et ergasticorum, et plebeiorum, ac omnis officii collegit, quibus missis praecipit, omnes habitantes in castris illis gladio interficere, et neminem vivificare, tradens eis, et Heliam spatarium, qui deberet praetor Chersones constitui. Qui Chersonem venientes, nemine sibi resistente, castra ceperunt, et omnes gladio interfecerunt, exceptis parvulis, his parcentes, et sibi hos in servitium reservantes. Tudunum autem principem Chersonis, qui et ex persona Chajani erat, et Zelum ex linea, et genere ejus, qui et primus civium habebatur, atque alios illustres, et primores quadraginta Chersonis, una cum familia ipsorum vinctos ad imperatorem duxerunt. Alios vero ex primoribus Chersonis septem, in verubus ligneis igni applicatos assaverunt. Alios etiam viginti, post tergum horum vinctis brachiis, ad proram navis alligantes, et lapidibus hanc koplentes, in profundum miserunt. His autem Justinianus auditis, super salute puerorum sevens, jussit eos quantocius ad se venire. Cum autem stolus mense Octobri motus, et in pelago praecoccupatus fuisset, in astri ortu, quod ^b Taurus dicitur, pene totus demersus est. Sane numerati sunt eorum qui submersi sunt septuaginta tria millia. At vero Justinianus his agnitis non est tristatus, quia potius gaudio repletus, et hujusmodi adhuc vesaniae deditus, clamore magno minitans, iterum alium stolum mittit, et arari usque ad pavimentum, et illidi universos qui remanserant parvulos ad parietem jussit. Audierunt haec qui erant ex castris filii, et se munierunt, coactique contra imperatorem sapere, miserunt ad Chajanum in Cazariam petentes populum ad custodiam sui. Verum inter haec erigitur, et Helias spatarius, et Bardanes exsul, qui tunc fuerat e Cephalonia revocatus, eratque cum classe apud

A Chersonem. Porro imperator his cognitis, misit cum paucis dromonibus Gregorium patricium cognomento Syrum, et generalem logothetam, et Joannem praefectum, atque Christophorum Turmarchen Thracensium cum trecentis armatis, tradens eis Tudunum ac Zelum, qui deberent Chersonae restitui secundum quod antea fuerant, ad rationem reddendam Chajano per apocrisarium, ducendosque ad se Heliam, atque Bardanem. Quibus transmeantibus in Chersonam, his Chersonitae rationem reddere dignati sunt; in crastinum vero solos hos cives ingredi exhortati portas clausurunt, et generalem logothetam una cum praefecto gladio trucidarunt. Tudanum vero cum Zelo etiam ducto Turmarche una cum trecentis militibus Cazaris tradiderunt, et ad Chajanum mittere curaverunt. Tudano autem in itinere morituo, Cazari in susceptione ejus occiderunt Turmarchen una cum trecentis militibus. Tunc hi qui Chersones erant, caeterorumque castrorum, Justiniano mala imprecati sunt: Bardanem vero Philippicum, qui illic fuerat exsilio relegatus, etiam in imperatorem laudibus extulerunt, illis compertis, Justinianus peramplius insaniens, filios quidem Heliae Spatarii in matris sinu peremit. Hanc autem cogit conjungi coquo, qui erat genere Indus. Sicque alio navigio constructo, Maurum patricium Besum dirigit, traditis ei ad expugnationem civitatum machinis, et ariete, omnique instrumento ad urbis exterminium, mandans illis quidem muros Chersonis, omnemque urbem ad terram prosternere, nullam vero animam ex ipsis vivificare, crebrique quae agerent suggestionibus intimare. Hoc autem transmeante, perque arietem turrem quae dicebatur Centinarisia, simul et proximam ejus Syagrium vocatam, deponente, Cazarisque pervenientibus, facta sunt induciae belli. Bardanes autem fugiens ad Chajanum pergebat. Cum vero inefficax stolus effectus ad imperatorem remeare minus auderet, Justinianum quidem execrati sunt, Bardanem autem ut imperatorem laudibus extulerunt. Præterea potuerunt a Chajano ut daret sibi Philippicum. Porro Chajano verbum ab illis exigente ne proderetur ab eis, et deferretur ei per unumquemque virum numisma unum: illi protinus his datis acceperunt Philippicum imperatorem. Cum autem classis moraretur, et suggestio nulla veniret, sensit Justinianus causam, sumptisque his qui secum erant Obisicii, et parte Thracensium, ascendit usque Sinopen ad discenda quae Chersonae fuerant gesta. Cumque intueretur ultiores partes, vidit ^c classem, et ad urbem reversurus, impetum demonstravit. Verum Philippico praeviente usque ad ^d Amastrin castrametatus est. At vero Philippicus continuo mittit contra Tiberium quidem, Maurum patricium, et Joannem spatarium cognomento Struto, Heliam vero cum in conversione militari contra Justinianum in Damastria, iterumque alium contra Barisbaeaurium, qui fuga

^a Ἀπὸ μικροῦ ἔως μεγάλου.

^b Al., Arcurus.

^c Al., classem ad urbem vela moventem, se tendensque

ut leo, et ipse ad urbem.

^d Al., Damastria.

fuerat usus, et Maurus quidem una cum prædicto Struto, cum ad Blacernas abisset, invenit Tiberium altera tenentem manu columellam sanctæ mensæ Dei, et Dei Genitricis altaris, et altera pretiosa ligna, et in collo phylacteria : extra tribunal autem residentem Anastasiam patris ejus matrem, quæ Mauri provoluta pedibus, flagitabat ne suus occideretur nepos Tiberius, ut pote qui nihil gesserit pravum. Cumque ille pedes hujus teneret, et cum lacrymis supplicaret, ingressus est Strutus intra tribunal, et vi arripuit illum, et pretiosa quidem ligna ab eo sublata supra mensam posuit, phylacteriâ vero in collo suo suspendit. Puer autem foras educto, et despoliato, supraque limen expanso, guttur ejus instar ovis secarunt, et hunc in templo sanctorum ^a Anargirorum, quod Paulinæ vocatur, sepeliri mandarunt. Comprehensus præterea et Barisbacurius primus patricius et comes Obsicii est interemptus. Porro Helia una cum eo qui secum erat, ascendente in Damastrin, et ad sermones cum eo qui illuc erat exercitu veniente, verbumque impunitatis populo qui erat cum Justiniano præbente, et sequestrati sunt universi, et discesserunt a Justiniano, solum hunc deserentes, et ad partes Philippici confluentes. Tunc prædictus Helias furore repletus currens, collo ejus comprehenso, pugione quo erat accinctus, caput ejus amputavit, et per Romanum spatarium ad Philippicum misit. At vero Philippicus per eundem spatarium hoc ad Occidentales partes usque Romam transmisit. Præterea priusquam imperaret, erat quidam inclusus in monasterio Callistrati ^b prævisor, et hæreticus, qui ad se venient Philippico dixit : Imperium tibi est repositum. At ille turbatus est, et ait inclusus : Si jubet Deus, tu quam ob rem contradicis? Hoc autem dico, quia sexta synodus male facta est. Si ergo imperaveris, hanc projice, et imperium efficietur tibi forte, atque longævum, qui cum juramento spondit ei se hoc facturum. Cum autem Leontius Justiniano successisset, ascendit Philippicus ad inclusum, qui dicit ei : Ne festines, flet tibi. Cumque Absimarus imperasset, rursus ascendit ad eum, cui iterum ille ait : Ne acceleres, illud enim præstolatur. Porro cum Philippicus hoc quibusdam amicis suis fuisset confessus confidenter, ab eis Absimaro nuntiatum est, qui cæsum, et tonsum, atque ferreis vinculis alligatum hunc in Cephaleniam exsulem misit. Cum autem ^c Justinianus imperium suscepisset, revocavit eum, et cum regnaret, fecit pseudosynodum episcoporum, juxta pseudomonachi, et inclusit sermonem, et abiecit sanctam, et universalem sextam synodum. Eodem anno ille vanus oculorum cæcitatem incurrit. Quibus diebus cum in multa positus securitate degeret Justinianus, multitudinemque pecuniarum, et splendidissimarum substantiarum, illic ex multis retro temporibus ab his qui antea imperaverant, ex proscriptio-

nibus, et diversis occasionebus, maximeque a prædicto Justiniano collectarum invenisset, hæc frustra, et incassum, ac sine dolore dispersit. Et in disputationibus quidem suis rationabilis, et prudens æstimabatur, in actibus autem et honestate indigne consummans improbabilis demonstrabatur ubique. Erat autem hæreticus, et adulter.

PHILIPPICUS.

Anno ab Incarnatione Domini 704 Romanis imperat Philippicus, qui regnavit annis duobus, Arabibus autem præest Ulid, qui ducatum novem annis tenuit. Anno igitur primo imperii sui Philippicus Armenios de terra sua pellens, in Armenia quarta, et Militene habitare coegit. Porro non prævaluit sevis moveri contra sanctam Ecclesiam, et universalem sextam synodum subvertere studens, divinaque ab eo roborata sunt dogmata. Reperit autem sui sensus Joannem, quem episcopum Constantinopoleos fecit, deposito Cyro præsule, quem et exsilio relegavit in monasterio Choras, Nicolaumque diaconum Calicum effecit, qui cum medicinali esset disciplina sophista, tunc quæstor erat. Algepidum ^d diaconum magnæ ecclesiæ, atque Antiochum chartophylacem, et alios morum eorundem, quique etiam scripto anathematizare sanctam sextam synodum. Interea Bulgares per Aphileam clam in angustum incidentes, et magna cæde facta usque ad urbem discurrerent, et multos transvehentes nuptiis opulentis, et dapsilibus prandis cum vario argento, cæteroque apparatu reperientes, usque ad Auream portam discurrerent, totaque Thracie præda evacuata, illesum cum innumeris pecoribus reversi sunt ad propria. Similiter et Arabes Mistiam ceperunt, et alia castra, multa præda familiarum plurimarum, et pecorum innumerabilium facta. Anno secundo imperii Philippici, movet exercitum Habas contra Romaniam, et accepi Antiochiam Pisdiam cum multa præda, et reversus est. Factus est autem terremotus in Syria. Biennio vero imperii Philippici transacto, Ciroque natalitio, cum Prasini vicissent, visum est imperatori Sabbato Pentecostes equitem eum susceptione, ac organis ingredi, et lavari in publico balneo Zeuxippi, et cum civibus prosapiæ antiquæ prandere. Cum autem meridie requiesceret, repente per Auream portam introivit Rufus ^e primus stratorum Obsicii cognomento Buramphi, et ^f Theodorus patricius Myacesii cum taxatis, quos habebat in Thracie thematis sui, et festinans in palatium invenit Philippicum meridie quiescentem, et comprehensum eum duxit in ^g oratorium Prasinarum, et illic oculis ejus eruit nullo sciente. In crastinum autem, id est Pentecostes, coæservato in magna ecclesia populo coronatus est Artemius primus a secretis, mutato nomine Anastasius. Sabbato vero post Pentecostem oculis privatus est Theodorus Myacesii, et secundo sabbato idipsum pertulit Gre-

^a Intellig. sanctos Cosmam et Damianum quod græco facerent medicinam.

^b Ἀστρονόμος.

^c Al., Philippicus.

^d Al., a diacono caucum.

^e Πρωτοστράτηγος τοῦ Ὀφείου. Al., obssequii.

^f Al., in Theodori patricii Myacii.

^g Ἀρματοῖον τῶν Πρατίνων.

gorius Buramphus, et in exilium missi sunt apud A Thessalonicen.

ARTEMIUS.

Anno ab Incarnatione Domini 706, Artemius Romanis imperat. Masalmas igitur incursiones adversus Romaniam movit, et despoliata Galatia rediit cum praeda, et spoliis multis. Ast Artemius magistratibus in equestribus militibus idoneis, et rationabilibus in rebus civilibus ordinatis, jam requiem adeptus degabat. Cumque Arabes contra Romaniam, a Maurophorique armarentur, imperator misit principes in Syriam ad Ulid, quasi pro his quæ ad pacem pertinent locuturos, Daniele scilicet, et inter alios Sinopitem patricium, et prefectum urbis, mandans eis diligenter investigare de motu eorum, et virtute contra Romaniam instruenda. Qui cum audissent, et remeassent, nuntiaverunt imperatori, magnum contra regiam urbem per terram, ac mare instrumentum eorum. Tum ille præcepit quousque quisque haberet sumptus usque ad triennii tempus se sollicite præparare, qui autem hoc non possederit, ab urbe, inquit, discedat. Constituit autem præpositos construentium naves, et cœpit edificare dromones, et trieres igniferas, et maximas trieres, et maritimos quidem renovavit muros, similiter autem et terrenos, sistens arcobalistas, et b magnas in turribus, et argumentos alias machinas, et secundum quod possibile erat, sibi urbem munivit, frugesque plurimas in regalibus horreis posuit, atque munitissime ibi servavit. Anno secundo imperii Artemii, qui et Anastasii, mortuus est c Ulid Arabum dux, et Zulcimin filius Habdime-
 C lieh in principatu successit, qui et tribus præfuit annis. Eodemque anno translatus a Cizico urbe metropoli Germanus Constantinopolim, in quo et d commonitorium translationis, quod subinfertur, pronuntiatum est continens ita. Electione, et approbatione religiosissimorum presbyterorum, et diaconorum totius venerabilis cleri, sacrique senatus, et amici Christi populi a Deo conservandæ huius regis urbis divina gratia, quæ semper infirma curat, et ea, quæ non sunt, adimplet, transtulit Germanum sanctissimum præsulem Cizicensium metropoleos in episcopum huius a Deo conservandæ, ac imperatoris civitatis. Facta est præsens translatio in præsentia Michaelis sanctissimi presbyteri, et apocrisarii apostolicæ sedis, et reliquorum sacerdotum, ac præsulum sub Artemio imperatore. Porro cum Artemius didicisset quod classis Sarracenorum ab Alexandria in Phœnicem properaret ad incidendum lignum cypressinum, electis ex proprio stolo velocibus scaphis, misit taxatos ex themate Obsicio, omnes apud Rhodum annem colligi jussit, præposuitque prætorem ejus, et caput Joannem magnæ ecclesiæ ministrum, qui dicebatur papa Joannacis, quique generalis tunc erat logotheta. Is ergo cum Rhodum adisset,

A et navigia convenisset, alloquebatur principes super munitione, ac itinere ipsorum in Phœnicem ad incendendum lignum, et præparationem Agarenorum, quæ inveniretur. Cumque omnes alacriter obaudissent, hi, qui erant Obsicii nullatenus admiserunt, et imperatorem quidem detestati sunt, diaconum vero Joannem frameis peremerunt. e Ili ergo stolidi visi ad sua navigaverunt loca: illi vero nequam operatores contra regiam ascenderunt urbem. Cum autem Adramizium adiissent, essentque sine capite, invenerunt illic hominem indigenam nomine Theodosium, qui erat f tributorum publicorum exceptor, iners, ac idiota, et hortati sunt eum imperare. At ille fuga lapsus in monte latebat, quem inventum ut imperatorem laudibus extulerunt, vi cogentes hunc. B Quibus Artemius cognitis, præfecit urbi domesticos homines suos principes cum stolo, quem ipse construxerat, et armatis eis ipse Nicæam ingressus abiit in urbem, et ibidem se munit. Rebelles autem ascendentes, et commoto toto themate Obsicii, et Gothogræcis comprehensis, multisque pusillis, et magnis negotiatoriis scaphis per terram, et per mare Chrysopolim venerunt. Cum autem urbis classis in portum g sanctæ Mammæ stationem fixisset, singulis quibusque diebus per sex menses invicem expugnarunt. Cum autem stolus urbis ad Neorii urbis portum profectus stetisset, transiens Theodosius Thracenses obtinuit partes. Proditione vero facta per portam singularis muri Blacernarum urbem cepit. Ast iniqui Obsicii populi, una cum Gothogræcis noctu C per domos civium discurrerent, nulli parcentes maximum excidium operati sunt. Principes autem, qui in ea erant Artemii una cum Germano sanctissimo patriarcha Constantinopolitano comprehenso, duxerunt in casam Artemii, et eorum qui cum ipso erant. Porro Artemius his visis desperationem sui confessus semetipsum tradidit, verboque impunitatis accepto, monastico indutus est habitu. Quem Theodosius illæsum reservans apud Thessalonicam exilio relegavit. Porro Philippicus imperavit annis quidem duobus, et mensibus novem, Artemius vero anno uno, et mensibus tribus. Leo præterea cum esset prætor Orientalium, quoniam auxiliabatur Artemio, non est subditus Theodosio. Habebat autem conspirantem sibi, et concurrentem Artabesdum Armenium prætorem Armeniacorum, cui et spondidit filiam suam se in uxorem daturum, quod et fecit.

THEODOSIUS.

Anno ab Incarnatione Domini 708, Theodosius imperat anno uno. Cujus tempore Masalmas adversus Constantinopolim aciem dirigit, et præmisit h Zulcimin cum exercitu per siccum, Haumarum vero per mare. Porro ipse post eos cum multo apparatu venit hostili. Zulcimin autem, et Bacarius Amorium pervenientes scribunt ad Leonem prætorem Orientalium

a Al., terra marique.

b Al., mangana.

c Al., Hualid. Arabum dux et Suliman.

d λογιστήριον.

Al., hinc vero stolo divisi.

f Διοσκήτης πρῶτος τῶν δημοσίων.

g Al., Sancti Mennæ.

h Al., Sueliman. P. Pith., Suheliman.

ita : Novimus quia imperium Romanorum te decet , A
 veni ergo ad nos, et loquamur , quæ ad pacem
 sunt. ^a Innuens autem Zulcimin Amorium exer-
 citum non habere, et inimicitia penes magistratum
 jacere ob auxilium quod Artemio conferebat, obsedit
 illud, volens ille Masalman expectare. Mox autem
 ut appropinquavit civitati, cœperunt Sarraceni lau-
 dibus diffamare prætorem Leonem imperatorem, ro-
 gantes et hos qui intus erant idipsum efficere. Vi-
 dentes autem et hi, qui erant Amorii, quod Sarra-
 ceni hunc amore laudarent, laudaverunt et ipsi.
 Cognoscens vero prætor quod taxatis, ac principibus
 non existentibus petiturum foret Amorium, significat
 Zulcimin : Si vis, inquit, ut veniam ad te, et quæ
 pacis sunt loquamur, cur obsides civitatem ? At ille :
 Veni, inquit, et recedo; et, accepto ab eo verbo, prætor
 cum trecentis equitibus venit ad illum. Videntes au-
 tem eum Agareni vestiti loriceis suis venerunt ei ob-
 viam, quia manebat dimidio procul a castris eorum
 uno milliaro. Per tres sane dies eo procedente, ad
 ipsum, quæ ad pacem sunt, loquebantur, et ut a ci-
 vitate recederent. At illi asserebant : Sponde pa-
 cem, et recedimus. Comperto vero prætor quod vellent
 eum retinere, vocavit multos ex illustribus Sarra-
 cenis ad cenam, et descendentiis eis, misit Zulcimin
 tria millia loricorum ad circumdandum eum ne
 fugeret, et servandum, qui cognita custodia nun-
 tiant ei, quia multitudo equestrium Sarracenorum
 in circuitu nostro stat. Veniens autem unus ex eis
 eques nomine Zubeir, in præsentia stetit dicens :
 Servus furatus pecunias multas fugit, et propter il-
 lum equis insequimur. Porro ipsorum agnita prætor
 deceptione dixit ad eum : Ne turbemini, nam quo-
 cunque perrexerit, in castris nostris reperiemus
 eum. Tristatus autem voluit occulte per hominem
 suum innotescere his, qui Amorii erant, dicens : Ti-
 mete Deum, ne vosmetipsos prodatis : ecce enim
 et Masalmas appropinquat, et exiit etiam episcopus ad
 eum, et eadem ipsa dicit ei. Cum vero Zulcimin di-
 dicisset quod exisset ad eum episcopus, mittit ad
 prætorem dicens : Da nobis episcopum, qui mœstus
 factus abscondit eum, et cuidam hominum suorum
 præcipiens, Nobis, inquit, colloquentibus, indue eum
 aliis stolis, et quasi propter ligna, vel aquam missum,
 sine ut vadat in montes. Insistentibus autem pro eo
 Sarracenis, dicit prætor : ^b Nonne hic? verumtamen
 pergite ad Amiram, et venio ipse, et de cunctis lo-
 quemur. Ipsi autem cogitantes quod cum introisset
 ad Amiram, in medio ipsorum retinerent eum, hunc
 dimiserunt. At ille cum equo insedisset, profecturus
 cum hominibus ducentis, quasi venaturus, dedit se
 in partem sinistram. Sarraceni ergo, qui erant cum
 eo, dicunt ei : Quo vadis? qui ait : In pratis volo
 manere. At illi dixerunt, Consilium tuum non est
 bonum, et non venimus tecum. Tunc prætor dicit
 suis : Verbo nobis dato tenere nos voluerunt, et
 propter nos Christianos perdere. Verum ex his ho-

minibus, vel animantibus, qui remanserunt, nullum
 retinent. Et cum essent millibus decem, mansit. Pos-
 tera vero die mittit stratorum suorum domesticum,
 et significat eis : Quia verbum mihi dedistis, et dolo
 me retinere voluistis, idcirco recessi. At vero Ma-
 salmas clausuras tenebat, et transierat. Zulcimin
 autem hoc ignorabat. Porro temultuati sunt Amirai,
 et populus Zulcimin perhibentes, ut quid obsidemus
 muros, et incursiones non facimus? Depositisque ta-
 bernaculis discesserunt. Prætor autem ^c Nicetam
 Turmarcham cum octingentis militibus in Amorium
 introduxit, emissis multis mulieribus, et infantibus,
 et proficiscitur in Pisidiam. Cum autem Masalmas
 venisset in Cappadociam, ^d exierunt ad eum, ut se
 reciperet flagitantes. Audita vero Masalmas inimi-
 citia, quam habebat Theodosius in prætorem, volens
 hunc decipere, et pacisci cum eo, ac per ipsum Ro-
 maniam sibi subjicere, dicit eis : Non estis prætoris?
 At illi : Etiam. Qui dixit : Facitis quidquid ipse facit?
 Qui dixerunt : Etiam. Tunc dicit eis : Ite ad castra
 vestra, et quemquam timere nolite. Jussitque populo
 suo ne præderentur in cunctis provinciis. His prætor
 compertis, et intelligens, quod Zulcimin nuntiaret
 Masalmæ, quod se dimiserit, et discescit, misit
 litteras ad Masalman dicens : Ad te volebam venire,
 sed Zulcimin cum evenissem, tenere me voluit, et
 idcirco metuo venire ad te. Dicit ergo Masalmas
 homini prætoris : Novi quod illudat mihi prætor, ne
 penitus præderet provincias ejus. Dicit ei homo
 prætoris : Non est ita, sed in veritate scribit tibi.
 C Tunc interrogat : Quomodo est, inquit, Amorium
 erga illum? Ait : Bene, et in subjectione ejus. Iratus
 autem injuriis afficit eum dicens : Cur mentiris? At ille :
 Ita est, ut dixi. Et taxatas misit una cum Turmarcha
 in ipsum, et eduxit abundantiores familias. Tribu-
 latione itaque ingenti Masalmas super hoc accepta
 cum furore expulit eum. Consilium quippe habebat
 æstate capere illud, et expectandi classem, et sic
 in Asiam descendendi, atque hiemandi. Ergo qua-
 sito iterum prætoris homine sciscitabatur ab eo.
 Ille vero jurejurando dixit ad eum : Omnia quæ aio
 tibi, vera sunt, sed et multi in id taxati cum Tur-
 marcha ingressi sunt, cunctamque substantiam ibi-
 dem habitantium, et inopes familias eduxit illinc.
 D His auditis scribit prætori : Veni, inquit, ad me,
 et tecum paciscor, et universa ut vis parabo. Con-
 templaturs igitur prætor, quod Masalmæ appropin-
 quasset, et quod in aliis quinque diebus provincias
 suas transiturus esset, missis ad eum duobus consu-
 libus, significat ei dicens : Litteras tuas accepi, et
 voluntatem tuam suscepi, en ad te venio. Sed ut
 nosti, prætor sum, et pecunia, et argentum, et popu-
 lus me secuturus est. At permittite mihi per hoc super
 unoquoque ipsorum verbum. Et siquidem quemad-
 modum requiro ex vobis, causa mea fuerit facta,
 bene, et optime : sin autem, indemnus saltem, et tri-
 bulatione proficiscar excepta. Consulibus ergo per-

^a Al., intuens.^b Al., non est hic.^c Al. Niceam.^d Al., desperati super se Cappadoces exierunt.

venientibus ad eum Theodosianis, dicit illis Masalmas : Sciebam quod illuderet mihi prætor vere. At illi : Absit, inquit. Tunc facto, quod quæsierat, verbo absolvit eos, donec consules cum subscripto verbo ad prætorem fuissent reversi. Masalmas vero multitudines copiosas habens, et nusquam stare valens Acroenium adit. Præterea, cum vidisset prætor, quod ille suas transisset provincias, Nicomediam vadit, et Theodosii filium consecutus capit hunc cum omni apparatu regio, et viris primis palatii. At vero Masalmas descendens in Asiam, hiemavit illic, et Haumar in Sicilia. At prætor, assumpto imperatoris filio, et inito consilio cum his, qui secum erant, venit Chrysopolim. Porro Theodosius, compertis his quæ gesta sunt, consilio a Germano patriarcha et

A senatu percepto, per eundem patriarcham a Leone indemnitate verbum accepit, et Ecclesie sine perturbatione servandæ, et sic ei committit imperium. Porro Theodosius una cum filio suo clerici facti, residuum vite suæ transierunt in pace : veniens autem Masalmas Pergamum, hanc obsedit, et indulgentia Dei per operationem diabolicam accepit, et magisterio eujusdam magi. Adductam enim viri civitatis illius mulierem incinctam, jamque parituram inciderunt, et assumpto parvulo in cacabo coxerunt. Atque in hujusmodi Deo detestabili sacrificio omnes qui bellare volebant dexteræ manus suæ manicas intingebant, et idcirco traditi sunt inimicis.

LIBER VIGESIMUS PRIMUS.

LEO.

Anno ab Incarnatione Domini 709, Leo Romanorum provehitur imperator, qui vixit quatuor imperavit annis. Zulcimin vero Arabum dux noscitur, qui tribus præfuit annis. Hoc itaque anno Leo imperare cœpit, ex Germanicis derivatus, genere Syrus, qui a Justiniano, cum prius regnaret, transferretur in Mesembriam Thracæ. Porro posteriore imperii sui tempore, cum veniret una cum Bulgaribus, obvius ei fuit cum muneribus ovium quingentarum. Placatus autem Justinianus spatarium illum protinus fecit, et habuit hunc sicut germanum amicum. Præterea invidia ducti quidam detrahebant ei, tanquam imperium appetenti. Cum vero quæstio super hoc fieret, velut insimulatores confusi sunt. Sane hujusmodi sermo ex tunc ei cœpit dici a multis. Justinianus licet a ledere eum voluerit, tædium quidem sibi contra eum injicere, et mitti eum in Alaniam cum pecuniis ad commovendos Alanos adversus Abasgiam, Sarracenis retinentibus tam Abasgiam, quam Lazicem, et Hiberiam. At ille cum pergeret in Lazicem, pecunias quidem reposuit apud Phasidem, perpaucisque assumptis indigenis apud Apsiliam, cum transisset Caucasios montes, venit in Alaniam. Justinianus vero volens eum perdere misit, et tulit pecunias ex Phaside. Alani autem cum omni honore suscipientes spatarium, atque verba ipsius audientes introierunt, et prædati sunt Abasgiam. At vero dominus Abasgorum intimat Alanis dicens : Ut invenio alium talem ^b mentionarium Justinianus quem habuit, quem mittere debuisset, et commovere vos contra nos vicinos vestros nisi hominem istum ? Fefellit enim vos, et circa repromissionem quoque pecuniarum : mittens enim Justinianus has abstulit. Sed date nobis eum, et præbemus vobis numismata tria millia, et prisca charitas nostra non solvatur. Verum Alani dixerunt : Nos non propter pecunias obedivimus ei, sed propter dilectionem imperatoris.

^a Al. : manifeste ledere eum noluerit.

B iterum Abasgi mittunt ad eos dicentes : Date nobis eum et tribuemus vobis numismata sex millia. Porro Alani volentes discere regionem Abasgorum, repromiserunt se accipere illa numismata sex millia, et dare spatarium. Alani vero confessi sunt spatario cuncta, et dicunt : Quemadmodum vides, via qua ducit in Romaniam clausa est, et quomodo transeas non habes, sed potius callide agamus, et polliceamur quod tradamus te eis, et mittimus homines nostros cum eis, et discimus clausuras eorum, et irruimus, et exterminabimus regiones ipsorum. Apocrisarii vero Alanorum abeuntes in Abasgiam, et repromittentes spatarium prodere, plurima xenia acceperunt ab eis, et plures missos denuo mittunt simul etiam cum quantitate auri ad recipiendum spatarium.

C Alani vero spatario alunt : Homines isti, quemadmodum et ante prædiximus, ad recipiendum te venerunt, et Abasgia te præstolatur, et quoniam proximi sumus eis, negotiatores euntes ad illos non deficiunt, ergo ne prodas consilium nostrum. Trademus te manifeste, et cum nos moti recesserimus, mittimus occulte post tergum, et illos quidem occidemus, te autem occultabimus, donec coacervatur populus noster, et sic concorditer ingrediemur terram eorum, quod et factum est. Comprehenso denique spatario cum hominibus ejus, missi Abasgorum vincientes eum abibant. Dein retro venientes Alani cum Lotaxo domino suo occiderunt Abasgos, spatarium occultantes, et electis militibus motus est contra eos in Abasgiam, et insperate clausuras ingressus multam in Abasgia prædam, et exterminium operatus est.

D Quibus auditis Justinianus, et comperto, quod etiam sine pecuniis præcepta sua sunt acta, mittit litteras ad Abasgos : Quia si salvum, inquit, spatarium nostrum custodieritis, et per vos illesum transire permiseritis, omnes excessus vestros vobis innotemus. At illi cum gaudio his receptis, miserunt denuo in Alaniam perhibentes : Dabimus vobis obsides

^b Al. : alium mansionarium non quem.

filios nostros, et date nobis spatarium, ut mittamus eum ad Justinianum. Verum spatarius hoc admittere noluit asserens: Valet mihi Deus aperire ostium exeundi. Nam per Abasgiam non exeo. Post aliquod vero tempus, cum exercitus Rom. et Armeniorum ingressi essent in Lazicam, Archeopolim expugnarent, Sarracenorum auditu adventu recesserunt. Separati vero ex eis usque ad ducentos ascenderunt in partes Absilæ, atque Caucasiorum montium depredantes. Sane Sarracenis ad Lazicam venientibus fuga lapsus Romanorum, Armeniorumque populus, Phasin remeans adit. Ducenti vero illi remeantes in Caucasii stetero montibus latrocinantes, et sui desperationem patientes. Quo comperto A'ani arbitrati sunt multitudinem Romanorum in Caucasii montibus esse, gaudentesque aiunt spatario: Romani appropinquant, perge ad eos. Assumptis ergo spatarius Alanis quinquaginta, transivit cum cyclopedibus Maio mense Caucasios montes, et invenit eos. Unde multum gavius, sciscitabatur ubinam esset populus, qui dixerunt: Sarracenis irruentibus in Romaniam sunt reversi. Nos autem non valentes in Romaniam ire, ad Alaniam venimus, et dixit ad eos: Quid faciemus modo? Per regionem istam impossibile est transire nos. At vero spatarius ait: Non est possibile per aliam transire. Castrum ergo erat illie cognominatum Siderium, ^a in quo loco quidam servator habebatur Manius nomine, sub ditione Sarracenorum consistens, et pacem cum Armeniis habens. Mittit itaque spatarius, et significat ei dicens: Quandiu cum Armeniis pacem habes, paciscere et mecum, et esto sub regno meo, et da nobis auxilium descendendi ad mare, et transeundi ad Trapezuntensium loca. Eo vero patrare hoc non proponente, mittit spatarius ex hominibus suis ad Armenios precipiens eis, ut facerent occultationem, et cum exlerint, inquit, e castris ad laborem, capite ex eis quotquot potestis, portasque tenete ab his, qui foris sunt, donec et nos veniamus. Quibus abeuntibus, et facientibus occultationem, cum populus esset ad laborem, egressi subito irruerunt, et portas tenuerunt, et multos ceperunt. Cum autem Pharasmanius in castris cum paucis venisset, pervenit et spatarius, et prelocutus est cum Pharasmanio, ut aperiret cum pace, qui noluit, sed coacervavit bellum. Verum cum castrum munitum esset, capere id minime potuerunt. Marinus vero primus Absiliensium cum didicisset quod castrum expugnaretur, timore detentus est, existimans multum esse cum spatario populum, et sumptis secum trecentis, abiit ad spatarium dicens: Ego te salvum duco usque ad maritima. At vero Pharasmanius, visa necessitate, dixit ad spatarium: Sume filium meum obsidem, et profiteor imperio deservire. Qui recepto nato ejus dicit ei: Qualem servum te ipsum perhibes, qui, cum sis inclusus, loqueris nobis? Impossibile est nobis discedere,

A donec castrum capiamus. Tunc dicit Pharasmanius: Da mihi verum. At vero spatarius dedit ei verbum nihil ei nocendi, sed cum triginta, qui una secum ingrediebantur, præcepit dicens: Mox ut ingressi fuerimus, tenete portas, et introeant omnes, et hoc facto redit missurus ignem in castra. Cum autem factum fuisset incendium vastum, exiere, quidquid poterant gestare rapientes ex bonis suis, et transactis aliis triginta diebus destruxit muros usque ad terram et motus descendit in Dapsilam cum Marino primo eorum, susceptus cum ingenti honore a Dapsiliensibus. Indeque abiens ad maritima venit, et remeavit ad Justinianum. Præterea Justiniano interempto, et Philippico visu oculorum orbato, imperat Artemius, qui provexit eum Orientalium prætorem. **B** Cum vero Theodosius imperasset, et Artemius pulsus exstitisset, Romanorumque res publ. esset confusa tam ex barbarorum incurso, quam ex Justiniani homicidiis, et Philippici scelestis actibus, hic Leo stimulabatur, et pro Artemio expugnabat, Theodosioque adversabatur, quin, ut verum dicatur, ad seipsum transferre imperium decertans, quod et fecit. Habebat autem concordantem, et concurrentem sibi Artabasdum Armeniacorum prætorem, quem et generum Annæ filie suæ, postquam regnavit, convictum effecit, promovens illum, et constituens europalaten. Interea Masalmas, cum in Asia hiemasset, præstolabatur Leonis promissa, cumque nil a Leone receperisset, et comperto quod illusus esset ab ipso, abiens Abydum rursum transvexit populum copiosum in Thracem, et contra regiam urbem commotus est, scribens ad Zulcimin protosymbolum quo veniret cum preparatis classibus. Porro **xix** Kalend. Septembris obsidere cepit urbem Masalmas, depredatus quoque est Thracia castella. Circumvallato ergo terreno muro foderunt in circuitu foveam prolixam, et magnam, et super eam siccis lapidis maceriam posuerunt. Kalendis autem Septembris. primæ Indictionis ascendit impugnator Christi **b** Zulcimin cum stolo, et Amireis suis, habens miræ magnitudinis scaphas, et naves sumptus vehentes, et dromones numero ^c octingentos, et fixit stationem a Magnaura usque ad Cyclovium. Post duos sane dies Austro flante, inde profecti navigio venerunt ad urbem. Et quidam eorum ad loca, quæ dicuntur Eutropii, et Anthemii, transmearunt: quidam autem ad partes Thracæ a castello Galathi, et usque ad Clidium applicuerunt. Verum grandibus illis navibus ex onere aggravatis, atque retardatis, Dorsi custodes usque ad viginti scaphas remanserunt, habentes ^d centenos loriceatos ad has custodiendas. Præterea serenitate, quæ has in rheumate comprehendit, effecta, et Austro modicum flante, ad exteriora impulsæ sunt. Imperator vero protinus igniferis navibus contra eas directis ab ^e Atropoli, divina ope igne consumpsit, et aliæ quidem ex his ad ripæ muros pro-

^a Al.: in quo loci servator habebatur quidam Pharasmanius. Al. Ms. Pharsmavius.

^b Al., Suhelman.

^c Al., mille octingentos.

^d Al., trecentos.

^e Al., Acropoli.

jectæ sunt, aliæ vero una cum hominibus in profundum demersæ sunt, porro aliæ usque ad acutam, et latam insulam consumptæ, portatæque sunt. Ili ergo qui erant ex urbe, fiduciam perceperunt, at hostes magno pavore concussi sunt cognoscentes efficacissimam ignis operationem. Volebant enim eadem die vesperi ad ripæ muros applicare stationem, et temones supra pugnacula ponere, sed consilium eorum dissipavit Omnipotens per intercessionem castissimæ Genitricis ejus Mariæ. Eadem vero nocte imperator catenam a locis Galathi secreto removit; inimici autem æstimantes, quod volens eos decipere, hanc moverit imperator, non ausi sunt intrare usque ad ea, quæ dicuntur Galathi, vel applicare, sed navigantes ad sinum Sostenii illic munierunt navigium suum. Sane octavo Idus Octobris moritur Zulcimin dux eorum, et amiræ sumit officium Haumar filius Haddimazid. Cum autem hiems valde gravis in Thraciam venisset, adeo ut terra non pareret, atque in crystallum versa esse videretur, multitudo equorum, et camelorum, cæterorumque animalium inimicorum mortua est. Porro vernali tempore venit Suphian cum stolo, qui fuerat Ægypti constructus, habens naves frumenti quadringentas, et dromones, et comperita Romaici ignis efficacia, transcurrit in Bithyniam, et e contra transiens ad portum Boniagri applicuit. Post paululum venit et Gizid cum alio stolo, qui fuerat constructus in Africa, habens et ipse naves trecentas sexaginta, et armentum, et sumptus; similiter et ipse cum eadem didicisset de humido igne, applicuit penes Saturon, et Brian, et usque Chortam portum. Ægyptii vero duarum harum classium apud se noctu consiliati, navium ferentium frumentum sublati lintribus, ad urbem confugerunt, laudantes imperatorem, ita ut ab Heria usque ad urbem igneum videretur mare. Comperiens autem per eos imperator de absconditis in sinu duabus navibus, syphonibus constructis igniferis in dromones, atque trieres hos immittens, contra duas classes direxit. Deo autem cooperante per intercessionem intemeratæ Dei Genitricis Mariæ, protinus submersi sunt inimici, et assumptis spoliis nostri, et expensis eorum, cum gaudio reversi sunt. Adhuc autem, et Mardasan iterum a portis cum exercitu Arabum usque Niceam, et Nicomediam discurrere, Principes regni, qui in Libio, et Sophone, more Mardaitarum absconditi erant, simul et pedites in hos subito irruentes, et diversis damnis afficientes illinc fugere compulerunt. De cætero modico meabilis freti aditu invento, ab urbe Chelandia exeuntia plurimas expensas ferebant. Præterea fame magna Arabibus innixa omnes moriebantur, et animalia sua comedebant, equos videlicet, asinos et camelos. Aiunt autem etiam quidam, quod et homines mortuos, quin et sterces suum in clibanum missum, atque conspersum ederent. Incubuit autem in eos et pestilens languor, et innumerabiles ex eis perierunt. Porro coacervavit bellum in eos Bulgarum gens, et, ut aiunt qui hoc certius norunt, viginti duo millia

A ex Arabibus occiderunt. Et illo tempore multa eis acciderunt atrocia, ita ut experimento discerent, quia Deus, et sanctissima Virgo, Deique Mater Maria, hanc muniunt urbem, et Christianorum imperatorem, et non est omnimoda dimissio Dei in his, qui invocant eum in veritate, licet admodum quid castigemur propter peccata nostra. Anno secundo imperii Leonis, dux Arabum habetur Haumar, qui eis duobus præfuit annis. Eodemque anno Sergius protospatarius, et prætor Siciliæ, audito, quod Sarraceni considerent regiam urbem, coronavit illic proprium imperatorem virum Constantinopolitanum ex hominibus suis, filium Gregorii Onomaguli mutato nomine Tiberium vocitatum, qui fecit promotiones, et suos principes prædicti consilio Sergii. Ast imperator, his auditis, mittit Paulum proprium chartularium, hunc patricium ordinatum, et prætorem Siciliæ, datis in auxilium ei duobus spatariis, et in servitium ejus perpaucis hominibus, jussionibusque ad principes Occidentis, et sacra populo recitanda. Qui cum ingressi fuissent noctu in dromonem velocem, exierunt in partes Cizici. A loco autem ad locum per terram, perque mare itinere facto repente in Siciliam venerunt. Cumque Syracusam introissent, auditiv Sergius, et obstupuit, et proprio excessu perpense, confugit ad propinquos Calabriæ Longobardos. Populus vero congregatus, et sacra relecta per eam certus effectus, quod et imperium staret, et urbs promptior esset adversus gentes, necnon et enarrantibus illis, quæ facta fuerant super duobus stolis, Leonem imperatorem laudaverunt, Basilium autem Onomagulum, et principes qui ab eo profecti fuerant, vinctos prætori traderunt. Ipse vero Basilium cum singulari prætore ipsius decollavit, et capita eorum pusca condita per spatarios imperatori transmisit, reliquorum autem quosdam aut verberatos, aut tonsos, quosdam vero absceis naribus in exilium destinavit. Sicque factum est, ut hinc in Occidentalibus magna correctionis constitutio fieret. Porro Sergius verbo impunitatis accepto a prætore pariter, et petito exivit ad eum, et ita omnes pace potite sunt Hesperie partes. Inter ea Haumar cum obtinisset Arabes, præcepit Masalman redire. Sarraceni ergo moti decima octava Kalend. Augusti cum multa confusione reversi sunt. Cum autem iter ageret classis eorum, tempestas a Deo per intercessionem Dei Matris incumbens in illos, hos dispersit, et alios quidem horum penes Proconesum, et reliquas insulas, alios vero in vertiginis, et cætera demersit in æquora, residui quoque cum transissent Ægeum pelagus, extemplo pervenit in eos terribilis indignatio Dei. Grando namque ignea descendens super eos, aquam maris ebullire fecit, et pice liquefacta simul cum hominibus naves inductæ sunt in profundum, decem solis ex eis salvæ, et ipsi providentia Dei Salvatoris, ad annuntiandum nobis necnon et Arabibus magnalia Dei quæ in illis effecta sunt, quas etiam nostrates invenire potuerunt, et quinque harum comprehendere, aliæ vero quinque

salvæ in Syriam ductæ sunt Dei annuntiatione potentiam. Eodem vero anno, terræmotu magno facto, Humar civitatibus vinum inhiibuit, et Christianos apostatare coegit, et apostatantes quidem sine tributo esse faciebat, at vero non consentientes interimebat, ac per id multos martyres operatus est. Sanxit autem testimonium Christiani adversus Saracenum minime recipiendum. Fecit autem et epistolam dogmaticam ad Leonem imperatorem, ratus impius persuadere quo a fide sua recederet. Anno tertio imperii sui natus est Leoni principi filius Constantinus, qui magis illo impius fuit, et Antichristi precursor. Cæterum octava Kalend. Januarii Maria uxor Leonis coronata est in Triclinio Augusta, et processit sola cum solemnibus obsequiis sine viro suo ad magnam Ecclesiam, et oratione ante ingressum altaris effusa transiit ad baptisterium magnum, viro ejus jam cum paucis familiaribus ingressa. Ubi cum Germanus summus sacerdos Constantinum nequitie ipsorum, et imperii successorem baptizaret, dirum quiddam et sedum parvulus Constantinus eodem præignans exhibuit argumentum, cicans videlicet in sancto lavacro, ut aiunt qui diligenter hujus rei facti sunt inspectores, ita ut Germanus sanctissimus propheticè diceret: Constat maximi Christianis, et Ecclesie mali per eum efficiendi hoc signum esse futurum. Post divina sane officia cum solemnibus obsequiis Augusta Maria, una cum baptizato filio reversa est, donativis erogatis ab Ecclesia usque ad Æneam portam. Eodem etiam anno Niceta Xylinites scribit ad Artemium Thessalonicensem morantem, quod pergeret ad Terbellum, et dat ei exercitum, et quinquaginta auri centenaria, et his receptis Constantinopolim venit. Urbe sane id minime admittente, Bulgares hunc Leoni tradiderunt, et liberali dignitate honorati reversi sunt. Ast imperator hunc cum Xylinite peremit, publico quoque fisco substantiam applicans Xylinitis, qui cum magister esset, substantiam multam possederat. Sisinum patricium cognomento Rendacium, eo quod fuerit cum Artemio, Bulgares capite punierunt, et archiepiscopum Thessalonicensem Leoni principi tradiderunt, qui decolatus est cum Artemio. Similiter et Hiseum patricium, et comitem Obsicii, et Teoctistum primum a secretis, et Nicetam autarcem et comitem Thitice, ut amicos et concordēs ejus occidit, reliquos autem mutilatis naribus, et proscriptione damnatos in exilium misit. Anno quarto imperii Leonis, Gizid Arabum dux habetur, filius Habbimelich, qui eis quatuor præfuit annis. Eodem anno indictione tertia die Paschæ redimitus est Constantinus a Leone patre suo in tribunali decem et novem accubituum, Germano patriarcha faciente orationes secundum morem. Hoc etiam anno mortuus est Hammar dux Arabum, et oritur ex Perside tyrannus, et ipse nomine Gizid Mohabe, et abierunt cum eo ex Perside multi. Misso autem Gizid Masalma occidit eum, et Persidem subdidit. Anno quinto imperii Leonis, apparuit quidam Syrus pseu-

dochristus, et seduxit Hebræos, dicens se esse Christum. Anno sexto imperii Leonis, Leo coegit Hebræos et Montanos baptizari, at vero Judæi baptizati contra propositum suum diluebant baptismum, et comedentes sancto muneri participabantur, et contaminabant fidem. Porro Montani divinantes sibi, et diffinientes fidem, domos introierunt errori suo deputatis, et incenderunt semetipsos. Anno septimo imperii Leonis, Judæus quidam oriundus ex Laodicea maritima Phœnicis, maleficus, veniens ad Gizid promittit eum quadraginta annis retenturum Arabum principatum, si venerabiles, quæ in Ecclesiis in toto principatu suo imagines honorabantur, deponeret. Huic itaque credens stolidus Gizid, edictum generale contra sanctas imagines promulgavit, sed gratia Domini nostri Jesu Christi, et intercessionibus Matris ejus, omniumque sanctorum, mortuus est Gizid, pluribus adhuc nec audire volentibus satanicum ipsius edictum. Percepta ergo amara ista, et illicita nequamque doctrina, Leo imperator multorum effectus est nobis causa malorum. Porro cum invenisset indiscipline hujus consentaneum quemdam Beser nomine, qui natus quidem de Christianis fuerat, sed captivus in Syriam ductus, refuga fidei, quæ est in Christum, repertus est, Arabum dogmata sectari apparuit. Is ante tempus non multum ab illorum servitute liber effectus, cum venisset ad remp. Romanorum, ob robur corporis, et consensum pravæ opinionis honoratus est ab eodem Leone, qui et imperatoris fautor in magni hujus mali piaculo factus est. Concordabat autem ei et episcopus Nacolice, qui indiscipline hujus operam dans, consimili vita vivebat cum ipso. Anno octavo imperii Leonis, mortuus est Gizid Arabum dux, cui successit Evelid hujus filius, et cepit ædificare per civitates et regiones palatia, et novales facere, et paradisos, et aquas elucere. Movit etiam aciem contra Romaniam, multisque eorum qui secum erant amissis reversus est. Anno nono imperii sui cepit impius imperator Leo contra sanctas et venerabiles imagines facere verbum. Quod cum didicisset Gregorius papa Romanus, tributa Romanæ urbi prohibuit, et Italiae, scribens ad Leonem epistolam dogmaticam, non oportere imperatorem de fide facere verbum, et novitate violare antiqua dogmata Ecclesie catholice, quæ a sanctis Patribus sunt prædicata. Anno decimo imperii Leonis, movit exercitum Masalmas contra Romaniam, et Cesaream Cappadociæ, et cepit eam; Muhavias vero filius Evelid aciem movit contra Romaniam, et cum deambulasset, reversus est. In ipso anno æstivo tempore vapor ut ex camino ignis visus est bullire inter Theram et Therasiam insulas ex profundo maris per aliquot dies: quo paulatim incrassato, et dilatato, igniti æstus incendio totus fumus igneus monstrabatur. Porro crassitudine terrenæ substantiæ petrinis pumices grandes ut cumulos quosdam transmisit per totam minorem Asiam, et Lesbos, et Abidum, et maritima Macedoniæ, ita ut

* Vide Paul. Diac., vi Hist. Longob., cap. 49.

tota superficies maris his pumicibus esset repleta. In medio autem tanti ignis insula ex terræ congerie facta, insula, quæ Sacra dicitur, copulata est, nondum prius existens. Verum sicut prædictæ Thera et Therasia insulae quondam ebullierunt, ita et ipsa nunc temporibus impugnatoris Dei Leonis, qui divinam iram contra se pro se fore opinatus, impudentius contra sanctas et venerabiles imagines prælium excitavit, collegam et auxiliatorem habens Beser Dei abnegatorem et in irrationabilitate simillimum. Ambo quippe in ineruditione erant, et indisciplinatione, ex qua multa malorum genera veniunt. Turbæ autem quæ in regia urbe erant valde tristes super novis doctrinis, meditabantur in eum surgere, et quosdam regios homines occiderunt, Dei deponentes icona, quæ super magnam æneam portam posita cernebatur, adeo ut multi eorum pro veritate punirentur membrorum detractionibus, et flagris, et exsiliis, et rerum jacturis, maximeque illi, qui nobilitate, ac verbo clari esse videbantur: ita ut etiam eruditionum scholas, et piam eruditionem a sanctæ memoriæ Constantino Magno huc usque servatam exstingeret. Cujus videlicet cum aliis quoque multis bonis destructor Leo factus est, ejus, cujus et Sarraceni sensus existens. In his ergo zelo divino moti tumultuabantur contra eum magna congressione navales exercitus concitati, tam Helladici quam hi qui Cycladum fuerant insularum. Agallianus autem Turmarca Helladicorum erat militiæ dux, simul et Stephanus, qui et regiæ proximantes urbi quartadecima Kalend. Maias decimæ indictionis superantur, congressi cum Byzantiis, ibi confecto igne navilius concrematis, et alii quidem horum demerguntur, inter quos et Agallianus armatus seipsum præcipitavit. Porro superstilibus ad imperatorem confluentibus, Cosmas et Stephanus capite puniuntur. Crescit itaque militiæ impii Leonis, et consentanei ejus, contra pietatem extendendo persecutionem. Per æstivum vero solstitium hujus decimæ indictionis post nequam de contribulibus acceptam victoriam, contra Bithyniensium Niceam prælium construunt Sarracenorum amiræ duo, Amer scilicet in millibus quindecim expeditorum præcurrens, et insperate circumdans civitatem, et Muhavias subsequens in aliis octoginta quinque millibus, quæ post multam obsidionem, et particularem eversionem murorum, hanc quidem non obtinerunt, bene acceptis sanctorum precibus Patrum ad Deum directis, et sanctificatione faciente venerabilis templi, ubi in colendis suis characteribus eriguntur, et usque nunc ab his qui eis similis sensus sunt, honorantur. Præterea Constantinus quidam strator Artabadi videns imaginem Dei Genitricis stantem, apprehensum lapidem adversus eam projecit, et contrivit, et cum cecidisset, calcavit. Et vidit in somnis astantem sibi Dominam nostram, et dicentem: Nosti quam fortem causam in me operatus fueris? verum contra caput tuum hoc fecisti. Postea vero dum Sarraceni adversum murum congressionem facerent, et ageretur bellum, currens

A ad murum ut fortis miles infelix ille, eiecitur a lapide transmissio ex mangone, et contritum est caput ejus, et facies, dignam impietatis suæ retributionem percipiens. Præda multa et exuviis Sarraceni collectis reversi sunt, ostendente Deo etiam in hoc impio illi, quod non propter pietatem, quam ille diffamabat de contribulibus, triumphaverat, sed propter divinum et ineffabile quoddam judicium retundens, ac removens hujusmodi Arabicam fortitudinem a sanctorum Patrum civitate, intercessionibus illorum propter diligentissimos characteres ipsorum qui honorantur in eâ, in redargutionem, ac inexpugnabile judicium tyranni, et pie agentium certitudinem. Non enim solum circa venerabilium affectivam imaginum orationem errabat impius, sed et circa castissimæ Dei Genitricis intercessionem, omniumque sanctorum, quorum et reliquias scelestissimus, ut magistri ejus Arabes, abominabatur. Ex hoc igitur tempore impudenter beato Germano patriarchæ Constantinopolitano derogabat, accusans omnes antecessores suos principes, atque pontifices, et populos Christianos, quasi idololatras fuerint, super orationem sanctorum ac venerabilium iconum, non capiens idiota infidelitate captus de affectuali oratione sermones.

Anno undecimo imperii Leonis, eodem anno Muhavias capto Atheus castro reversus est. Anno duodecimo imperii Leonis, movit filius Chajani principis Cazarie contra Mediam, et Armeniam, inventumque in Arabia Gradacum Arabum prætorem trucidavit, et multitudinem quæ simul cum eo erat, et depopulatus Armeniorum et Medorum regiones, rediit metum incutiens Arabibus multum. Anno decimotertio imperii Leonis, castra movit Masalmas adversus humum Turcorum, et invicem congressi ex utraque parte cadunt in præliis, metumque perterritus Masalmas fugiens in montes Cazarie reversus est. Eodem vero anno furens Leo imperator contra rectam fidem, et adducto beato Germano cepit blandis sermonibus eum delinire. At vero beatus, summusque sacerdos dixit ad eum: Depositionem sanctorum imaginum audivimus quidem futuram, sed non tempore imperii tui. Cum autem ille cogeret eum dicere, sub cujus imperio: ait sub Cononis. At ille, re, inquit, vera ex baptismo Conon mihi nomen est. At ille dixit: Absit, domine, ut per imperium tuum istud malum perficiatur, Antichristi præcursor est qui hoc adimpleturus est, et divinx incarnationis eversor. In his ergo sævus tyrannus insanienso beato minas prætendebat, instar Herodis percussoris. Reducebat autem ad memoriam ejus patriarcha sponsores ejus ante imperium factas, qualiter sibi Deum dederit vadem, in nullo commoturum Ecclesiam a suis apostolicis, et divinitus traditis ritibus. Sed nec sic confusus est miser, observans autem, atque submittens quosdam sermones, satagebat sicubi inveniret eum contra imperium suum agentem, quatenus hunc ut conjuratorem, non ut confessorem a throno deponeret, habens in his comparticipem Anastasium discipulum, et syncellum ejus, cui spondidit utpole

impietatis suae consentaneo, throni eum adulterum successorem futurum. Quem beatus non ignorans, sic parum se affectantem, imitatus Deum suum, ac si ad alium locariotem sapienter, et mansuete eorum quae prodictionis sunt, memoriam faciebat. Quia vero eum inconvertibilem videbat, conversus calcantem ad eum aliquando posteriora stolae suae, cum ad imperatorem ingrederetur ait: Non effugiet tempus a te ingrediendi ^a Doppin. At ille super sermone hoc tristatus, cum aliis, qui hunc audierant, praesagium ignorabat, quod cum in finem post quindecim annos percepisset, tertio videlicet imperii Constantini imperatoris, et persecutoris indictionis XII omnibus credere persuasit ex divina gratia fuisse ingrato prophetae dictum. Constantinus enim post cognati sui Artabadi rebellionem cum imperium obtinisset, per ^b Doppin ingressus, nudum superacuum verso vultu sedentem pompavit, eo quod sibi una cum aliis inimicis mala fuerit imprecatus, et Artabas dum coronaverit, sicut in suo indicabitur loco. Et By antii quidem propugnator pro dogmatibus pietatis sacer hic, et egregius pollebat Germanus, ceu contra beatias pugnans adversus ^c Pheronymum hunc Leonem, et fautores ejus. In seniori vero Roma Gregorius sanctissimus vir apostolicus, et Petri apostolorum principis confessor, verbo et actu coruscus, qui removit Romam et Italiam, nec non et omnia tam Reip. quam Ecclesiastica jura in Hesperis ab obedientia Leonis, et imperii sub ipso constituti. Porro in Syria penes Damascum ^d Joannes presbyter, et monachus cognomento Chrysaroas doctor optimus, via et verbo praefulsit. Verum Leo Germanum utpote sub se constitutum a throno pellit. Gregorius autem cum per epistolas, quae multis sunt notae, manifeste redarguit, sed et Joannes hunc cum Orientis episcopis anathematibus subdidit. Porro septima Idus Januar. tertiae decimae indictionis tertio feria, impius Leo silentium contra sanctas ac venerabiles celebravit iconas in tribunali decem et novem cubituum, advocato quoque Germano sanctissimo patriarcha, ratus posse illi persuadere quo subscriberet contra sanctas iconas. Sed fortis Christi servus nullatenus acquiescens detestabili cacodoxiae ipsius, cum verbum veritatis recte direxisset, abrenuntiavit summum sacerdotium, tradens pallium, et post multos didascalicos sermones dicens: S ego sum Jonas, mitte me in mare, absque universali quippe synodo innovare fidem impossibile est. mihi secundum apostolicam doctrinam et paternam traditionem, o imperator. Et abiens ad locum qui dicitur Platanium, in parentali domo sua quieti operam dedit, summo sacerdotio functus annis quatuordecim, mensibus quinque, et diebus septem. Porro undecima Kalend. Februarii creant falsi nominis Anastasium discipulum, et syncellum ejusdem beati Germani consentientem Leonis impietati, propter amorem principatus mun-

A dani, hunc episcopum Constantinopoleos provebentes. Sane, Gregorius sanctissimus praesul Romanus, quemadmodum praedixi, Anastasium una cum libellis abiecit, Leonem per epistolas tanquam impie agentem redarguens, et Romam cum tota Italia ab illius imperio recedere faciens. Insaniens ergo tyrannus contra venerabiles imagines persecutionem tendit. Porro multi clerici, et monachi, et religiosi laici pro recto periclitati sunt verbo.

Anno decimo quarto imperii Leonis, hoc anno ^e movit Masalmas exercitum contra Romaniam, et cum venisset in Cappadociam, dolo cepit Cursianum castrum. Anno decimo quinto imperii Leonis, Masalmas castra movit adversus Turciam, et cum pervenisset usque ad Caspiae portas, metuens inde reversus est. Anno decimo sexto imperii sui, Leo imperator filiam Chajani Cazarorum arbitri filio suo Constantino, cum hanc Christianam fecisset, matrimonio sociavit, nominans eam Eirenem, quae cum sacras litteras didicisset, pietati operam dans claruit, hos impietatis redarguens. Muhavias vero filius Evelid aciem direxit contra Romaniam, et veniens usque Paphlagoniam rediit cum praeda multa. Ast imperator contra papam, atque recessum Romae, ac Italiae saeviebat, constructumque stolum magnum direxit adversus eum, Manem praetorem Cyberrotentium capiti in eis constituens. Tunc impugnator Dei per amplius saeviens, cum Arabico sensu teneretur, tributa capitalia Thraciae parti Siciliae, seu Calabriae superimposuit: ea vero quae dicuntur patrimonia sanctorum principum apostolorum, quae olim Ecclesiis auri dimidium, et tria conferebant talenta, publicae rationi exsolvi praecepit: considerare etiam ac describere natos mares jubens, ut Pharaon quondam eos qui erant ex Hebraeis, quod nec ipsi magistri ejus Arabes in Christianos, qui in eis sunt oris, fecisse noscuntur. Anno decimo septimo imperii Leonis facta est mortalitas in Syria, multique perierunt. Anno decimo octavo imperii Leonis, Zacharias praesul Romanus habetur. Eodem anno Theodorus Mansur in exilium missus est apud climata eremi, et factum est signum in caelo igneum respiciens, et Muhavias Asiam depopulatus est.

Anno decimo nono imperii Leonis movit exercitum Zulcimin adversus Armeniorum regionem, et nil profecit. Anno vigesimo imperii Leonis, Zulcimin multis ex Asia in captivitatem ductis, quemdam Pergameum pariter duxit captivum, qui se dicebat Tiberium esse filium Justiniani. Hunc Evelid in honorem filii sui, atque imperatorum terrorem, cum imperatorio atque decenti honore, militisque, ac sceptris in Hierosolymam mittit, et per totam Syriam circumduci cum magno jubet honore ad visionem cunctorum.

Anno vigesimo primo imp. Leonis movit Zulcimin exercitum contra Romaniam, et depopulatus

^a διππων, disippon.

^b Hunc Anastasii casum, et cum aliis inimicis in hippodromum.

^c Al., Pheronymum. Cedren. φερώνυμος.

^d Al., Joannes Mansur. Vide Paul. Diac. lib. vi Hist. Longobard., cap. 39.

est castrum, quod dicitur Siderum, et Entychium filium Mariani patricii duxit captivum. Anno vigesimo secundo imperii Leonis mense Maio indictionis octavæ movit exercitum Zulcimin contra Romaniam cum octoginta millibus, et magistratibus quatuor, quorum Gamer dux erat insidians in denis millibus latrunculis Asianæ partis, cujus socii erant Melich, et Bathal cum viginti millibus equitum circa Acronium debacchantes, et post hos Zulcimin cum sexaginta millibus circa Cappadociam Tyanæ progressus, quorum alii per Asiam et Cappadociam, multo excidio virorum, ac mulierum, atque jumentorum, patrato, illasi reversi sunt. Hi vero qui cum Melich et Bathal apud Acronium erant, expugnati a Leone, seu Constantino, superati sunt, et plures ex his armis ipsis cum duobus principibus periere, octingenti vero pugnatores, qui ex illis ad sex millia institerant, Sinadam confugiunt, et salvi remanentes Zulcimin sociati sunt, et ad Syriam repedarunt inglorii. Eodem etiam anno in Africa multi ab eis cum prætore Damasceno nomine perditioni patuerunt. Anno vigesimo tertio imperii Leonis, nequissimi Syri, incensi sunt fori apud Damascum a Raticensibus, qui patibulo sunt affixi. eodemque anno terræ motus factus est magnus atque terribilis Constantinopoli, vii Kalendas Novemb., indictionis nonæ feria 4, hora 8, et corruerunt ecclesie, ac monasteria, populusque multus exstinctus est. Cecidit autem et simulacrum quod stabat super Attali porta Magni Constantini, una cum ipso Attalo, et titulus Arcadii, qui supra Xerophili columna stabat, et simulacrum majoris Theodosii, quod supra Auream portam videbatur, necnon et terreni urbis muri, ac civitates, ac villæ in Thrace, et Nicomedia in Bithynia, et Prænetus, et Nicea, in qua una tantum salva remansit ecclesia. Fugit autem et mare terminos suos in quibusdam locis, et perduravit terræmotus mensibus duodecim. Ast imperator allocutus est populum dicens: Vos non valetis ædificare muros, sed nos præcipimus administratoribus, et ipsi exigunt in regulam per singulos aureos nummum argenteum unum. Quo imperator accepto, ædificavit muros, et ita facta est consuetudo dandi binas ^a siliquas administratoribus, cum annus esset a conditione quidem mundi, juxta Romanos ab Adam sextus millesimus quadragesimus octavus, secundum Ægyptios vero, seu Alexandrinos, sextus millesimus ducentesimus trigesimus se-

cundus; a Philippo, secundum Macedones millesimus sexagesimus tertius. Regnavit autem Leo ab octavo Kalendas Aprilis quintæ decimæ indictionis usque quartam decimam Kalendas Julii nonæ indictionis, cum regnasset annis viginti quatuor, mensibus duobus, diebus viginti duobus. Similiter et Constantinus filius ejus, imperii, et impietatis ipsius successor, ab eodem xiv Kalend. Julii indictionis nonæ, cum regnasset et ipse annis xxxiv, mensibus tribus, diebus duobus. Taliter ergo, ut prædiximus, eodem anno mortuus est Leo, cum animæ, et corporis morte, et imperat Constantinus filius ejus. Et quidem quæcumque sub Leone impio Christianis evenerunt, sive circa Orthodoxam fidem, sive super civilibus dispositionibus, sive super turpis lucri quæstu, et avaritia, per Siciliam, et Calabriam, et Cretam, adinventam pariter et imposita, sive in Italia: apostasia propter hujus cacodoxian, sive in fame, et pestilentia, gentiumque pressuris, ut particularia taceam, in præcedentibus ostenduntur capitulis. Dignum autem est de cætero, et imperii filii ejus, tanquam a Deo, qui omnia perspicit, contemplantem veraciter, et non superflue, ad utilitatem posteris, et miseris, qui nunc in cacodoxia illius decipiuntur, ludibria exsequi, quæ ab hac decima Indictione ipsius imperii primi anni, usque ad quartam decimam indictionem mortis illius impie gessit. Hic enim perniciosissimus, et agrestis, ferus, tyrannice, nec legitime, abusus imperio, primo quidem a Deo, et intemerata Matre ipsius, ac omnibus sanctis, abscedit, magicis maleficiis, et luxuriis, cruentisque sacrificiis, et caballinis stercorebus, atque lotio delectatus, molitie usque, ac demonum invocationibus gaudens, atque omnibus animas corrumpentibus adinventionibus a tenera ætate convivens. Quia vero paternum principatum cum malitia suscepit, non modicam in brevi tempore demonstrat nequitiam, ita ut ab omni us ob impudentiam confestim odio haberetur, et Artabaso europalati, et comiti Obsicii, qui Annam sororem ejus duxerat, vis pro capessendo imperio imponeretur. Eodemque anno Evelid interfecit Christianos captivos in omni civitate, inter quos et Entychius, filius Mariani patricii, martyr verus ostensus est in Carris Meopotamiæ, ubi et reliquie ipsius sanitates per Dei gratiam operantur, et multi alii per sanguinem consummati sunt.

^a *Viiginti tres denarios; φόχοι in singula numismata.*

LIBER VIGESIMUS SECUNDUS.

CONSTANTINUS.

Anno ab incarnatione Domini 733, Constantinus persecutor legum a Patribus traditarum imperat divinis judiciis, et multitudine nostrarum exigente culparum, qui cum quinta Kalendas Julii ad partes egressus Obsicii adversus Arabes esset, venit ad ci-

vitatem quæ dicitur Craso. Cum autem prædictus Artabasdus Dorikæ cum Obsiaco populo esset, suspicabantur adinvicem. Mittens autem Constantinus ad eum, petebat sibi dirigi filios ejus, quos quasi nepotes suos desiderabat videre. Intentio autem ejus erat comprehendendi eos, et retrudendi. At illo

cum intellexisset fraudem, immensurabilem malitiam ejus sciens, sui desperationem incurrit, populumque alloquens, et persuadens, impetu adversus illum cum omni multitudine properavit, et Bese^r quidem patricium, qui sensu erat Sarracenorum sectator, quique præcesserat, rompheis interfecerunt. At vero Constantinus misero equo forte strato reperto, cum ascendisset in eum, fugiens venit Amorium, et cum ad Orientalium thema, cujus prætor erat Lacinus, currisset, circumvenitur ab illis, quos cum magnis sollicitationibus sublevans, ad Sisinnatium mittit, qui prætor erat Thracensium thematis, et persuadet illis auxiliari sibi. Hinc ergo atrocissimæ pugnae, et conflictus subdilis generantur, cum imperator appellaretur uterque. Præterea scribit Artabasus ad Theophanen patricium, et magistrum, qui ex persona principis in urbe remanserat, et per Athanasium Silentiarium quæ gesta sunt, qui cum Artabaso faveret, coacervato populo apud catechumenia magnæ ecclesiæ, et per litteras, ei per jam dictum Athanasium persuasit omnis credere quod imperator mortuus fuerit. Artabasus autem a thematibus pronuntiatus est imperator. Tunc omnis populus cum Athanasio falsi nominis patriarcha, anathemati et testationi submiserunt Constantinum, ut arrogantem, et adversarium Dei, atque ipsius cædem amplectibiliter admiserunt tanquam a malo maximo liberati. Artabasdem vero imperatorem ut Orthodoxum prædicaverunt, et divinorum dogmatum propugnatores. Mox ergo Monotes mittit in partes Thracenses ad Nicephorum filium suum prætorem Thracensium, quo custodiam urbis muniret, et illic exercitum constitueret. Obseratis ergo portis murorum, et vigiliis positis, filios Constantini comprehensos, cæcos, ac tonsos, in custodiam posuit. Cum autem Artabasus cum Obsiciis urbem esset ingressus, pervenit Constantinus Chrysopolim cum duobus thematibus, Thracensium scilicet, atque Orientalium. Et cum nil agere valuisset, reversus apud Amorium hiemavit. Artabasus autem per totam urbem sacras exivit imagines. Interea barbari sentientes horum adversus invicem jurgium, multam prædam in Romania perpetrarunt, Zulcimin prætores ducente. Porro Anastasius pseudopatriarcha tenens honoranda et vivifica ligna, juravit populo dicens: Per eum, qui in ipsis affluxit est, sic dixit mihi imperator Constantinus asseverans: Ne existimes Filium Dei esse quem peperit Maria, quique dicitur Christus, sed purum hominem. Maria enim eum peperit, sicut me peperit mater mea, et tunc maledixit ei omnis populus. Anno secundo imperii Constantini, qui triginta quinque annos Rom. imperium tenuit, mortuus est Evild Arabum dux. Illic sanctissima Ecclesia Antiochena per annos quadraginta viduata manente, prohibentibus Arabibus patriarchani fieri in eadem, habens quemdam aman-
tissimum monachum Syrum, nomine Stephanum,

agrestem quidem, sed religiosum, jubet in Oriente positus Christianis, si vellent permitti sibi patriarcham habere, ipsum eligerent Stephanum, qui divinitus hoc fieri arbitantes, consecrant eum in sede Theopholeos. Ex tunc usque nunc discurret sine prohibitione fieri hujusmodi. Eodem anno obtinuit Gizid filius Habbimelich Arabum principatum, ad quem Constantinus quidem Andream spatarium, Artabasus autem Gregorium logothetam miserunt, auxilium quærentes utrinque. Porro pluvie defectus, et terræ motus per loca facti sunt, ita ut montes unirentur ad invicem per eremum Sabæ, et cistella in terram immergeretur absorpta. Eodem vero anno Cosmas Alexandriæ patriarcha una cum tota civitate a Monothelitarum cæcodexia rediit ad Orthodoxiam, cum tenuisset sub Cyro, qui sub Heraclio Alexandriæ patriarcha fuit. Porro exercitum movit Gamer cum Arabum multitudine adversus Romaniam, et multis in captivitatem ductis reversus est. Et apparuit signum in cælo ad Aquilonem mense Junio. Hali autem sanctissimum metropolitam Damasci lingua mutilari præcepit, tanquam arguentem palam Arabum, ac Manichæorum cognitionem, et exsulem penes felicem Eudæmonem Arabiam fecit, ubi moritur martyr pro Christi nomine percepto, cum expressius divinas missas celebraret, sicut hujus rei narratores aiunt, qui se propriis auditibus super hoc satisfactos esse testantur. Hujus æmulator et homonymus Petrus apud Mavimam ejusdem temporibus ostensus est pro Christo martyr ultroneus. Languore siquidem detentus primores Arabum advocavit, utpote assuefactos sibi, cum chartularius esset, et publica tributa facta ratione conferret, et ait illis: Mercedem quidem pro mei visitatione a Deo recipiatis, licet infidelis amici sitis: testamenti vero mei testes vos volo, cum sit tale: Omnis qui non credit in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum consubstantialtem, et divinam in monade Trinitatem, mortuus est animo, et æterno dignus tormento: talis est Muhammat pseudopropheta vester, et Antichristi præcursor. Discedite ergo, si mihi creditis testanti vobis cælum, et terram, ab illius fabulatione. Consulo enim vobis ne cruciemini simul cum illo. Cum hæc et plura cum eis de Deo ratiocinatus dissereret, audientes illi stupore, seu vesania detenti longanimiter visi sunt ferre, ex languore hunc præter sensum esse putantes, cum autem ex infirmitate convaluisset, majori cæpit voce clamare: Anathema Muhammat, et fabulosum scriptum ejus, et cuncti qui obediunt, et credunt ei. Tunc per gladium animadversionem perpressus, martyr ostensus est. Hunc declamationibus sermonum honoravit sanctus Pater noster Joannes, qui bene cognominatus est Chrysoroas, propter auream et fulgidam Spiritus sancti gratiam, quæ in ipso tam verbo, quam in vitæ actu effloruit, quem videlicet Constantinus impius imperator annuo propter eminentem orthodoxiam

^a Al., Hualid filius Hisam.

ejus anathemati submittebat, et pro Mansur, quod A
ejus avitum nomen est, quodque redemptus interpretatur, sensu Judaico, novum Ecclesiae magistrum, Manseron mutato nomine vocitabat. Eodem anno Gizid Cyrios in Syriam transtulit. Artabasus autem Nicetam filium suum monostategum, promotum ad thema direxit Armeniacorum. Porro Nicephorum æque filium suum coronavit per Anastasium patriarcham. Mense vero Maio, cum Artabasus ad partes Obsicii egressus fuisset, et milites elegisset, totam Asiam cepit depopulans eam. Quo Constantinus comperto, motus est contra eum. Cum vero ad eum in partes Sardæorum a Celbiano redeunte venisset, et cum illo bellum inisset, vertit eum, et insequitur eos usque Cizicum. At ille cum Cizicum pervenisset, dromonem ingressus in civitate salvatur. Præterea mense Augusto ejusdem decimæ indictionis Niceta monostategus filius Artabadi, cum intulisset Constantino apud Modrimem, ac Cyseum bellum, terga vertens aufugit, et quemdam Tridatem Armenium fortissimum militem, et consobrinum Artabadi cum aliis multis principibus interfecit. Utriusque vero partis casus haud modicus factus est, Armeniorum scilicet, atque Armeniacorum impugnantium adversus Orientales, atque Thracenses Constantini propugnatores. Cæterum antiquus hostis diabolus contra Christianos temporibus istis talem excitavit sevitiam, et mactationem alternam, ut filii etiam contra parentes, et fratres contra fratres commoverentur non parcentes a cæde, et immisericorditer incenderentur alternæ stationes, ac domus. Inter hæc autem et hujusmodi Stephanus papa Romanus multa mala ab Astulpho Longobardorum rege perpressus ad Francos confugit sub Pipino, qui major domus erat, et primus in omnium dispositione rerum gentis Francorum, quibus videlicet olim moris erat, domnum, id est, regem secundum genus principari, et nihil agere vel disponere, quam irrationabiliter edere, ac bibere, domique morari, et hal. Maji presidere coram tota gente, et saluare illos, et salutari ab illis, et obsequia solita impensa percipere, et illis dona impendere, et sic secum usque ad alium Maium habitare: habere autem majorem domus consilio suo, et gentis omnia ordinantem negotia. Dicebantur sane ex genere illo^a descendere Cristati, quod interpretatur Trichorachati, pilos enim habebant natos in spina veluti porci. Prædictus autem papa Stephanus vi pressus, et crudelitate coactus Astulphi, simul etiam cohortatus est ab eodem ire in Franciam, et facere quæcunque posset. Qui veniens Pipinum prorexit in regem virum probatissimum, qui tunc quoque præerat rebus post regem, et debellaverat Arabes, qui ab Africa in Hispaniam transmeaverant, quique tenent usque nunc eandem Hispaniam, et properaverant præliari nihilominus contra Francos. Quibus e contra idem Pipinus cum multitudine resistens, occidit^b quidem principem eorum Habbirracinen, filium Muhavie,

^a Al., descendentes Cristate.

^b Al., quin etiam principem eorum Habbirracinen.

qui principatum hujus tenebat gentis: interfecit autem simul et multitudinem haud facile numerabilem juxta fluvium Rhodanum, et admirationi habetur et amatur a gente non solum propter hoc, sed et propter alia præcipua gesta, et præficitur genti non ignobiliter primus, solvante scilicet eum a perjurio in regem commisso eodem Stephano, qui et totodit decessorem ejus regem, et in monasterio cum honore et requie circumscripsit. Hic Pipinus duos filios habuit Carolum, et Carolomannum fratrem ejus. Anno tertio imperii Constantini apparuit signum ad Aquilonem, et cinis descendit per loca, factusque terra motus magnus in Caspiis portis. Occisus est etiam Gizid ab Arabibus, qui præfuit anno uno, tenetque principatum^d Hyces filius ejus. Is Habbdimelich pecuniis multis erogatis obtinuit Damascum, et dextras accepit ut principaretur. Porro Constantinus mense Septembri duodecimæ indictionis descendens ad partem Chalcedonis, remeavit ad Thraceas partes, cum Sisinnius prætor Thracensium ante per Abydum remeasset, terrenumque urbis murum obsideret. At vero veniens imperator ad Carsii portam, discerit usque ad Auream portam, semetipsum turbis ostentans, et iterum reversus castrametatus est apud sanctum Maman. Cives autem angustiari ceperunt annonis deficientibus, quocirca ab Artabado misso Anastasio a secretis, et Artabado domestico suo, ad deferendos sumptus in Caspiis portis, invenit hos classis Cibiretensium et classis Abydi, et hos comprehensos ad imperatorem duxit, qui frumentum quidem populis suis donavit, Anastasium vero et Artabadam oculis confestim privavit. Post hæc vero probavit Artabasus a terra portas aperire, et prælium cum Constantino inire: verum facta congressione fugatus est exercitus Artabadi, et multi mortui sunt, inter quos Monetes perit. Constructis autem Artabadi trieribus cacabo ferentibus ignem, misit ad sanctum Maman nonnullos contra classem Cibiretensium. Cum autem venissent ad sanctum Maman, exeuntes Cibiretenses pepulerunt illos. Facta est autem in urbe valida fames, ita ut venundaretur modius hordei duodecim numismatibus, leguminis vero quindecim, milii ac lupini octo, olei autem uno libræ v, sextarius vini dimidio. Cumque populus necaretur, coactus est Artabasus dimittere illos, et foras civitatem exeundi, verum obseratis portis, quosdam eorum prohibebat, unde quidam eorum emundaverunt vultus suos, et muliebri circumamicti sunt veste: ast alii monachico schemate, atque cilicino vestimento contegebantur, et ita latere poterant, et exire. Niceta autem monostategus coacervato populo suo ab Odrina disperso venit usque Chrysopolim, et cum reverteretur, transmeans imperator persecutus est post terga ipsorum, et cum venisset Nicomediam, manu cepit eum cum curatore, qui fuerat dudum Marcellianorum episcopus, quem et decollari continuo jussit: Monostategum vero vin-

^c Al., ignorabiliter.

^d Al., Hizzidipsos.

cum per murum monstrari præcepit. Porro quarta **A** Nonas Novembris repente præliatus est post meridiem, per terrenum murum urbem captavit. At vero Artabasdu una cum ^a Bagrano patricio ingressus navem ad præsens exisse visus est Mopsien, et abiens ad castrum Puzanen semet inclusit. Quibus imperator manu captis Arabasdu cum duobus filiis privavit oculis: Bagranum autem in vivario decollavit, et hujus caput in Milio suspendit diebus tribus. Post triginta vero annos mali memor, et immisericors imperator præcepit hujus uxorem in monasterium Choras pergere, illic enim sepultus erat, et hujus ossa effodere, atque in sepulcra, quæ dicuntur Pelagii, in pallio suo portare, et una cum biothanatis mortuis jacere. O inhumanitatem! Multos autem et alios ex primoribus, qui auxiliati fuerunt Artabasdo, peremit. **B** Innumerabilesque oculis, et alios manibus, seu pedibus, ablatis debilitavit. Præcepit autem externis militibus, qui secum ingressi sunt, introire domos, et rapere familiares civium res. Multa quoque et alia, quin et innumera mala urbi monstravit. Cumque hippodromum celebraret, introduxit Artabasdu una cum filiis ejus, et amicis, ligatum in circum per Dippium simul cum Anastasio falsi nominis patriarcha, percusso publice, et in asino verso vultu sedente, quos omnes per Dippium in circum pompavit. Verum Anastasium, utpote consentaneum suum in throno sacerdotii rursus locavit, deterrens, et servituti subiciens, Sisinium vero patricium, et prætorem Thraciorum, qui multum cum eo cucurrerat, et pro ipso certaverat, ejusque consobrinus esse noscebatur, post xi dies cecavit.

Anno quarto imperii Constantini, Maruan dux Arabum noscitur, qui principatus est eis annis sex. Hoc quoque anno cometes magnus in Syria visus est, et seditionem concitavit Trebith contra Maruan, et Datch Aruriensis, quos Maruan captos occidit in terminis Emese cum multitudine bellatorum, id est decem millium. Eodem anno prece Christianorum Orientis permisit Maruan consecrari Theophylactum presbyterum Edessenum patriarcham Antiochie, Stephanum dormiente, et hunc ^b literis præcepit honorari ab Arabibus. Donis enim spiritualibus adornatus erat, et maxime pudicitia. Porro Abas, qui multum Christianorum sanguinem fudit, et populatus est multa loca, occisus est in carcere, qui apud Cithim cxx Calbenos suspendit in ligno. Venit autem quidam Ethiops missus a Maruan, et impleto folle viva calce introivit ad eum, folleque ad totum caput ac nares ejus imposito suffocavit illum, justam inveniens maleficio Abas penam. Magicis enim deceptionibus, ac demonum invocationibus, multa contra Christianos fabricatus est mala. Hic etiam sanguini communicavit Gizid.

Anno quinto imperii Constantini, Zuleimin coarctatus militibus ruptum cum Maruan bellum aggredditur, et amissis populi septem millibus superatur, et penes Palmiram salvatur, ac deinceps in Perside.

^a Al., Boqtargo.

Seditionem quoque concitaverunt Emeseni, et Heliopolitæ, et Damasceni Maruan oberantes, qui filio suo quidem misso contra Datch cum virtute ipse venit Emethsan, quam in quatuor mensibus cepit, Datch autem a Perside cum plurimo potentatu veniebat. At vero Maruan aggressus eum in Mesopotamia, cum multis collegarum occidisset, hunc comprehensum interfecit. In his Constantinus Germanicam cepit aciem dirigens contra Syriam, et Dulichium, aditu reperto propter Arabum mutuum pugnam, verbo sane Arabes inermes dimittens, qui erant in ipsis. Assumpsit autem et cognatos suos ex materna linea descendentes, et Byzantii collocavit, una cum multis Syris Monophysicis hereticis, ex quibus plures in Thrace usque nunc habitant, et **B** juxta Petrum Cnaphea, trinitatem in tri-agio crucifigunt. Porro a quarta Idus Augusti usque ad Octobris Kalendas tenebræ factæ sunt caliginosæ. Tunc Maruan victor Emethsa capta interfecit omnes cognatos, et liberos Hiscen, expugnatque muros Heliopoleos, et Damasci, et Jerusalemorum, trucidans multos potentes, et truncans residuos. Anno sexto imperii Constantini, factus est et terræmotus magnus in Palastina, et circa Jordanem, et totam Syriam, mense Januario, hora quarta, et multa millia, quin et innumerabilia mortua sunt, Ecclesiæque ac monasteria corruerunt, et maxime penes eremum sanctæ civitatis. Eodem vero anno pestilens mors a Sicilia et Calabria incipiens, veluti quidam ignis depescens, ad Monobasiam, et Helladem, atque interjacentes insulas venit, per totam quartam decimam indictionem flagellans impium Constantinum, et cohibens ab insania, quam adversus sanctas ecclesias, et sanctas ac venerabiles imagines irritabat. Verum ille, ut Pharaon quondam, incorrectus permansit. Sane pestilentia hæc bubonis discurrens, decima quinta indictione regiam pervenit ad urbem. Cœperunt autem subito fieri tam in hominum vestimentis, et in sacris Ecclesiarum indumentis, quam et in velis cruciculæ plurimæ veluti ex oleo designatæ. Facta est ergo hinc tristitia, et defectio animi multa propter dubium hujusmodi signum. Venit nihilominus et divinitus indignatio dissipans incessanter non solum urbis cives, sed et in omnibus suburbanis ejus degentes. **D** Factæ vero sunt et phantasie in multos hominum, qui in ecstasi facti existimabant se cum peregrinis quibusdam, ut putabant, et trucibus faciebus, comitari, et eos qui in itinere obvii fiebant se quasi amicos salutare ac colloqui: notatis vero his quæ dicebantur ab eis, hæc postea referebant. Contemplabantur autem eosdem domos ingredi, et alios quidem ex domo deserere, alios autem vulnerare. Contigit autem eorum quæ dicta sunt ab eis plurima ut viderunt fieri. Præterea vernali tempore primæ indictionis magis extensa est, æstivo autem prorsus incendit, ita ut integræ quoque domus penitus clauderentur, nec essent qui non deberent mortuos sepelire. Ex necessitate itaque multa excogitatum

^b Al., literis catholicis.

est quod super animalia tabulae sternerentur, et ita super has impositi mortui deferrentur. Pari modo et alii in plaustris suprapositi asportabantur. Cum autem repleta fuissent universa tam scilicet urbana, quam suburbana monumenta, et cisternae quoque sine aqua, et lacus, et plurimae vineae, nec non et interiores horti, qui intra veteres muros erant, ad huiusmodi capessendam sepulturam effossi sunt, et ita vix omnia haec ad tantam necessitatem sufficere valuerunt. Omni autem domo calamitate repleta propter depositionem quae impie facta est ab imperantibus in sacras imagines, confestim Agarenorum classis ab Alexandria venit in Cyprum, ubi et Romaeus erat stolidus. At vero praetore Cibioretarum irruente in eos, extemplo in portu Ciramea, et repleta portus fauce, cum essent triginta dromones, tres solos exsiluisse fatentur. Anno septimo imperii Constantini, occiditur Gregorius ab Aruritis, et vicit Maruan, ut praetuli. Anno octavo imperii Constantini, motus est in exterioribus Orientis partibus Persidis populus, qui dicuntur Chorosani Maurophori, contra Maruan, et omnem cognationem ejus, qui principati sunt ab ipso Muhammath pseudopropheta usque ad eundem Maruan, contra eos qui dicuntur filii Muhata. His enim post interemptionem Gizid debellantibus et constringentibus invicem, hi qui dicebantur filii Hiscem, et Halim cognati, et ipsi pseudoprophetae, sed absconditi et fugaces existentes in minori Arabia congregati, tenente in eis primatum Hybraim, filio Evelid, mittunt libertum suum quemdam Amussim dictum in Chorosam ad quosdam ibidem praeminentes, contra Maruan sibi suffragari petentes. Qui collecti apud Cactaban quemdam consiliantur, et concitant servos in dominos proprios, et occidunt multos nocte una, quorum armis, equis, et pecuniis locupletati, facti sunt potentiores. Dividuntur autem in tribus duas, Caismos scilicet, et Lamonites, quorum potentiores intuens Amussim esse a Lamonitas, concitat contra Caismos, et interfecit eis venit in Persidem cum Cactaban, et expugnans Hibin prolis Halbaren, capit cum victoria cunctos, virorum ferme centum millia. Et veniens ad Hibin, ubi erat, hostiliter cum ducentis millibus proficiscentem, et illum dissolvit, veniensque ad Maruan apud Zaban fluvium, habentem trecenta millia, debellat eum, et multitudinem infinitam occidit ex eis. Eratque visu mirabile, cum secundum scripturam unus persequeretur mille, denaque millia transmoverent duo. Quos cum ita potentialiter vincentes Maruan intuitus exisset, adiit Carras, et cum fluvium transmisset, incidit pontem ex navibus factum, et assumptis secum pecuniis, ac domo sua cum quatuor millibus viris vernaculis suis fuga lapsus est in Aegyptum. Anno nono imperii Constantini, persecutionem patitur Maruan a Maurophoris, et comprehensus ab eis occiditur, bello gesto gravissimo. Praerat autem eis Salim filius Halim, qui unus ex praetatis profugis erat, et qui destinaverant Amussim,

^a Al. Hiamanitas.

A reliqui vero congregati contra Samariam, et Thracenitidem regionem, sorte principatum distribuerunt, Abubalas scilicet, et post illum frater ejus Habballa filius Muhammath, et post hunc Hyse. Et Syriae quidem summam praeturae taxaverunt Habballam tenere filium Halim, fratrem vero Salim, ipsum autem Salim praesesse Aegypto. Porro Habballam fratrem Abubale, ab illo habere sortem principatus super Mesopotamiam statuerunt. Ipse sane Abubalas, qui et omnium primas habebat in Perside sedes, translato quoque sub se Persarum principatu, qui ei auxiliati fuerant a Damasco. Hi vero qui salvati fuerant, tam videlicet filii, quam cognati Maruan, venientes ab Aegypto in Africam, indeque transmeantes fretum angusti maris ad Oceanum positi, quod dicitur Septem, quodque definit inter Libyam et Europam, Europam Hispaniae habitaverunt usque ad praesens tempus, habentes quosdam qui ibidem habitasse antea noscebantur, a Muhavia illic trajecti navigio, cum essent ejus cognati, et ipsius religionis. Perduravit autem excidium sub Muhavia sex annis. Porro octava Kalendas Februarii ejusdem tertiae indictionis, natus est imperatori Constantino filius, quem nominavit Leonem, ex Chajani Cazarie filia. Anno vero eodem terremotus factus est in Syria, et ingens, ac terribilis casus, unde civitatum aliae quidem penitus exterminatae sunt, aliae vero mediocriter, aliae autem a montanis ad subiecta campestria cum muris, et habitationibus suis integre migraverunt, et salvae quasi ad millia sex, vel etiam modicum quid ultra. Denique asseveraverunt hi qui propriis visibus terram Mesopotamiae contemplati sunt, in longitudine disruptam fuisse ad millia duorum, et ex profundo ejus ascendisse aliam terram nimis albam et arenosam, de cujus medio ascendit, ut aiunt, animal multum incontaminatum, loquens humana voce, et praenuntians gentis incursionem ab eremo adversus Arabes, quod et factum est. Praeterea sequenti anno quartae indictionis, solemnitatem sanctae Pentecostes, coronavit Constantinus imperator Leonem filium suum imperatorem per Anastasium patriarcham consentaneum suum. Anno decimo imperii Constantini, Muhammath fit Arabum dux, qui eis praefuit annis quinque. Eodem anno similitates adversus Maurophoros Persas Chalcodonii concitaverunt, et interempta sunt ex eis in montanis Emesae per illos quatuor millia. Idipsum vero factum est, et per Arabiam in Caisinos ab eisdem Persis. Cum autem caput Maruan myrrha conditum allatum fuisset, plures a simultatibus cessaverunt. Anno undecimo imperii sui Constantinus Theodosopolim, et Militenen cepit, et captivos duxit Armenios. Theodorus quoque filius Bigarii, minoris Arabiae oriundus, obeunte sanctissimo Theophylacto, Antiochiae patriarcha praeficitur, qui sex annis praefuit ecclesiae. Anno duodecimo imperii sui Constantinus impius imperator, elatus sensu, multa contra Ecclesiam, et orthodoxam fidem meditans, et

silentia per dies singulos faciens, populum ad sensum suum flexit infeliciter sectandum, prævius future impietatis existens. Anno decimo tertio imperii Constantini, Anastasius, qui scelesti throno Constantinopolitano præfuit, mortuus est corpore simul et anima, miserabili passione, quæ dicitur cordapso, fatigatus, cum stercus per os evolvisset, dignam exsolvens vindictam pro audacia, scilicet, quam contra Deum, contraque suum magistrum exhibuit. Eodem quoque anno, Constantinus impius contra sanctas ac venerabiles imagines concilium iniquum triginta octo episcoporum congregavit in palatio Hierie, quorum primi erant Ephesius filius Absimari, et Pastillas Pergensis, qui apud se, quæ sibi visa fuerant, dogmatizarunt, nullo præsentis ex Catholicis sedibus Rom. scilicet, vel Antiochena, Alexandrina, Jerosolymitana: a quarta Idus Februarii incipientes perduraverunt usque ad sextam Idus Augusti ejusdem septimæ indictionis. Qui cum in Blaternas Dei Genetricis hostes convenissent, ascendit Constantinus imperator in ambonem tenens Constantinum monachum, qui fuit Sylei episcopus, et cum orasset, voce magna pronuntiavit dicens: Constantino universali patriarchæ multos annos. Et dein ascendit imperator cum Constantino scelerato præsule, et reliquis episcopis forum, et exclamaverunt suam divulgantes cacodoxam fidem in conspectu totius plebis: anathematizantes Germanum sanctissimum patriarcham, et Gregorium Cyprium, et Joannem Chrysoroan Damascenum nepotem Mansur, viros sanctos, et reverendos magistros. Anno decimo quarto imperii sui, Muhammath, qui et Abubalas, mortuus est, cum quinque præfuisset annis, eratque Habballas frater ejus in Macha loco blasphemix ipsorum. Scribit ergo Amussim, qui erat in Perside, conservandum sibi locum principatus, sicut sorte sibi fuerat deputatus. Qui cum didicisset Habballan filium Halim, fratrem vero Salim, summum prætorem Syriæ, principatum sibi affectantem, et venientem ad obtinendam Persidem, adversantemque Persis, et faventem his qui erant Syriæ, quique auxiliabantur ei, concitatis exercitibus suis, aggreditur apud Nisibin, et victore eo Amussim multos peremit. Erant autem plures ex his Scelvi, et Antiocheni. Ast Habballas solus salvus remanens, post paucos dies petiit verbum ab altero Habballa fratre Muhammath, veniente studio multo in Persidem a Macha, quo in domuncula putrefacta retruso, effodi fundamenta precipiens, hunc clam interfecit. Porro Amussim furentem adversus Arabes Syriæ, pro eo quod in Maurophoros insurrexerant, et multos in Palæstina, et Emesa, et maritima ceperant, atque in eos irruere meditantem cohibuit cum exercitibus. At ille iratus Habballæ ad interiorem Persidem cum multitudine properavit. Quem cum vehementer ille metueret, accessit cum suavoriis verbis et precibus, atque ipsis execrabilibus principis ipsorum symbolis destinatis, virga scilicet, atque sandaliis pseudoprophetæ Muhammath

A expetens ut ad se via unius diei diverteret, quatenus ei decentes gratiarum actiones referret. At ille deceptus venit cum centum millibus equitum, unitusque illi occiditur ab eo propriis manibus, sicque principatus Habballæ confertur, qui uno et viginti annis præfuit Arabibus. Anno decimo quinto imperii sui Constantinus Syros, et Armenios, quos a Theodosopoli, et Mitilena duxerat, in Thracem emigravit, ex quibus etiam ^a Publicanorum hæresis est dilatata. Similiter et in urbe paucis præ mortalitate factis habitatoribus ejus, duxit una cum familiis, tam ex insulis, et Hellaide, quam ex inferioribus partibus, sicque urbem habitare fecit, quam et condensam reddidit. Eodem quoque anno quasiere Bulgares pacta, propter castra, quæ constructa fuerant. Ast imperatore apocrisarium eorum dehonestare destinante, exierunt hostiliter, et usque ad longum murum venerunt, et multo excidio perpetrato illasi reversi sunt.

Anno decimo sexto imperii Constantini, ^{terme} motus haud modicus factus est in Palæstina, et Syria, septimo Idus Martii, et exsul factus est Theodorus Antiochiæ patriarcha invidia derogatus Arabum, quod crebro imperatori Constantino causas eorum per litteras indicaret, et de cætero Halim hunc exsulem misit in Moabitidem regionem patriam suam, præcepitque ibidem Halim non construendas novas ecclesias, nec videndam crucem, sed neque de fide a Christiano cum Arabibus dogmatizandum. Porro exercitum movit idem contra Romaniam cum octoginta millibus, et veniens in Cappadociam audit Constantinum adversus se venientem armatum, et territus inefficax rediit, nihil depopulatus, nisi quod paucis Armeniis ad se confluentibus assumptis reversus est. Anno decimo septimo imperii Constantini Habballas tributorum rationem Christianis ampliavit, adeo ut omnes monachos, et inclusos, atque Cionitas, qui Deo placere noscebantur, sub tributis redigeret. Signavit autem et ecclesiarum ^a cimilia, et adduxit Hebræos ad venundandum illa, et emerunt ea libere. Anno decimo octavo imperii sui Constantinus Scelvinas penes Macædoniam positas captivavit, et reliquos subjugavit. Eodem anno quidam ex Maurophoris Persis, cum magicæ religionis essent, deceptione diaboli detenti, venundata substantia sua, nudi supra muros ascendentes projiciebant semetipsos, ita ut se volare in cælum arbitrantur, qui nihil dignum ratione sortis illius habentes, artus conterebant, ad ima demersi, quorum sedecim, eos duntaxat qui in errore præminebant, Habballas per Halim interfecit in Beroea, et Chalcede. Anno decimo nono imperii Constantini, invidia Christianos prohibuerunt Arabes a publicis chartothesis ad modicum tempus. Sed rursus coacti committunt cum eis eadem ipsa, eo quod non possent ipsi scribere calculationes, aciesque direxerunt multas, et Paulum prætorem Armeniacorum bellum agentes apud

^a Al., Publicianorum. Al., Paulicianorum.

^b Al., cimiliarchia.

Melan peremerunt, necnon et quadraginta duos insignes viros captivos duxerunt, et capita multa. Imperator autem exercitum movit in Bulgariam, et venienti in Verebagan ad clausuram Bulgares obviam ei advenerunt, et multos exercitus ejus trucidaverunt, in quibus et Leonem patricium, et prætorem Thracæsiurum, et Leonem logothetam Tudromii ceperunt, et arma eorum, et populum multum, et sic inhoneste reversi sunt. Anno vigesimo Imperii Constantini factus est error Paschæ, et orthodoxi quidem in Oriente octava Idus Aprilis Pascha celebraverunt, at vero erronei hæretici Idus Aprilis. Eodem anno translatus est caput sancti Joannis præcursoris atque Baptiste a monasterio Spelei in templo suo in Emefensium civitate sito, cum esset illustre, et descensus ædificatus esset, ibi usque hodie a fidelibus honoratum, et adoratum, omni suavitatis, corporali scilicet, ac spiritali honoratur odore, et emanans effundit omnibus sanitatem, qui fide flagrantem occurrunt. Eodemque anno Docetes clarissima in Oriente apparuit per decem dies, et iterum ad Occidentem diebus viginti et uno. Quidam vero Syrus Theodorus nomine Libanites, circa regionem Helio-poleos, quæ est ad Libanum, adversus Arabes insurrexit, et cum bellum movisset in eos, ceciderunt ex utrisque multi: novissime vero terga et ipse vertens effugit, et Libanite omnes qui cum ipso erant interempti sunt. Factæ sunt et in Africa seditiones, et bella, solari eclipsi facta decima octava Kalen. Septemb., feria sexta, hora decima. Porro insurrexerunt quidam ex Maurophoris apud Dabecho dicentes, filium protosymboli Deum, ut nutritorem suum, et protulerunt dogmata hujusmodi, et introierunt domum Maurophori erroris sui, et occiderunt clavigeros sexaginta, et exierunt quidam in Barrasson, et captivos multos, et pecunias innumerosas sumpserunt. Anno vigesimo primo imperii Constantini, seditionem concitarunt Cassiothe contra Maurophoros propter mulieres. Manserant autem ex eis in domo, in qua tres fratres manebant, et voluerunt uxores eorum in pelagus jacere: surgentes autem tres fratres occiderunt, et ^a obtinuerunt illos, sed et coacervati occiderunt etiam reliquos, et cum misisset Salimus militiam, fraudulenter venere super illos, et comprehensis eis patibulo suspenderunt, et multos alios occiderunt. Porro Paschali festivitatem ingressus est ad sanctam collectam in ecclesia Catholica, cumque metropolitano episcopo astaret, et exclamaret more solito, Deo dicens: Plebs tua, et Ecclesia tua supplicat tibi: duxerunt eum, et concluderunt in carcere, et alius implevit sanctam collectam, et factus est timor magnus, et nisi metropolita moralitate ac humilibus verbis mitigasset eum, malum profecto ingens in hac hora perpetratum fuisset. Erat autem hic beatus Anastasius. Eodem quoque anno Constant. persecutor Andream memorabilem monachum, qui dicebatur Calybites, apud Blaternas flagris in hippo-

^a Al., obruerunt.

A dromio sancti Mamæ occidit, redarguentem impietatem ejus, et Valentiniianistam, ac ^b Civiliunum appellatum eum, quem et in rheuma maris jactari præcepit, nisi sorores ejus hunc rapientes in emporio Leucadii sepelissent. Anno vigesimo secundo imperii Constantini, apparuit Docetes in Oriente, et interfectus est filius Phatnix. At vero Bulgares insurgentes occiderunt dominos suos, et statuerunt virum in senatum nomine Zeletin, cum esset triginta annorum. Multi præterea Sclavi fugientes ad imperatorem confluxerunt, quos constituit super Arthanam. Porro decima septima Kalendas Julii exivit imperator in Thracem, misso navigio per Euxinum pontum usque ad octoginta chelandia, ferentia duodenos equos. At vero Zeletis, audita contra se per terram et mare ^B facta commotione, assumpsit in auxilium ex adjacentibus sibi nationibus viginti millia, et, in munitionibus his constitutus, se cautum et intrepidum reddidit. Ast imperator cum venisset, castrametatus est in campo Anchiali, et pridie Kal. Julii primæ indictionis feria quinta Zeletis apparuit cum multitudinis gentium veniens, ineuntesque bellum, occidit diutius invicem; verum Zeletis terga vertens effugit. Porro pugna tenuit ab hora quinta usque ad vespertinam, et multitudines Bulgarum numerosæ peremptæ sunt, et multi ex his capti, multique imperatori subditi facti sunt. Ast imperator hujuscemodi elatus victoria, publicavit hanc eorum urbem cum exercitibus ingressus armatis, et laudibus plebium celeberrimis diffamatus, et ex hylopanduris constrictos trahens Bulgares captos, quos extra portam Auream decollari præcepit: Zeletin vero Bulgares tumultuantes una cum principibus ejus interfecerunt, et constituerunt Sabinum generum Comersii quondam domini sui, qui videlicet Sabinus cum mox ad imperatorem misisset, et pacem fieri exquisisset, conventu Bulgares facto resisterunt robuste dicentes ei: Bulgaria per te, ut cernimus, religitur in servitutem Romanis. Factaque Sabinus similitate fugit in castrum Mesebrie, et ad imperatorem se contulit; statuerunt autem Bulgares alium sibi dominum, Paganum nomine. Anno vigesimo tertio imperii Constantini, egressi sunt Turci a Caspiis portis, et occiderunt in Armenia multos, et præda sumpta non pauci reversi sunt. Cosmas autem quidam episcopus erat ^D Epiphaniæ, quæ est civitas Apaniæ Syriæ: porro quibusdam ex civibus Epiphaniæ ad Theodorum patriarcham Antiochenum accusationem contra eundem Cosmam super diminutione sacrorum vasorum facientibus, cum ille minime potuisset restituere, discessit ab orthodoxa fide, consentaneus Constantini in hæresi, sacris adversatus imaginibus, quem communi sententia Theodorus Antiochenus patriarcha, et Theodorus Jerosolymitanus, atque Cosmas Alexandrinus, cum episcopis sibi subjectis, die sanctæ Pentecostes, post lectionem sancti Evangelii, consonantem anathematizaverunt singuli in sua civitate. Eodem anno a Kal. Octobris factum est gelu ma-

^b Al., Julianum.

gnum, et amarissimum, non solum in terra nostra, A
verum etiam in Oriente, et multo magis in Septentrionali parte, ut pelagus ponti usque ad centum milliaria præ glaciæ rigore in lapidis duritiam fuerit verum, habens cubitos in superficie ad profundum triginta, cunctis nimirum regionibus ab ipsa Lycia usque ad Danubium, et Euphræ fluvium, Danastri quoque et Danapri, atque Necropela, necnon et per reliquas ripas, et usque ad Mesembriam et Mœsiam similiter patientibus. Cumque hujuscemodi gelu nive fuisset coopertum, super alios viginti cubitos crevit, ita ut mare aridæ conformaretur, et pedibus calcaretur in superficie glaciæ a Cazaria et Bulgaria, quin et adjacentibus insulis, tam ab hominibus quam agrestibus et mansuefactis animantibus. Februario vero mense ipsius secundæ indictionis, hujuscemodi gelu per jussionem Dei in multas ac diversas in specie montium factas concisiones in Danubiam et Hieron descendit. Taliter per angustum pervenerunt ad urbem, et usque ad Propontidem, et insulas, et Abydum, omnes maritimos choros, ac ripas replentes, quarum videlicet concisionum inspectores et nos ipsi existimus descendentes super unam eorum cum quibusdam triginta coætaneis nostris. Habebat autem et animalia campestria, et mansueia, et viva, et mortua. Omnis enim quicumque vellet a Sophianis usque ad urbem et a Chrysopoli usque ad sanctum Mamam, et ad ea quæ dicuntur Galathi, per aridam sine prohibitione pergebat, et una quidem ex eis ad Acropolis scalam disrupta contrivit eam, alia vero ingentis molis ad murum collisa, hunc magno impulsu concussit, adeo ut interiores quoque domus salo comparticiparentur. Porro in tria disrupta cinxit urbem a Manganis videlicet usque ad Bosphorum, cujus altitudo muros excessit. Omnes autem tam viri quam feminæ, simul et pueri horum, visioni dantes indesinenter operam perseverabant, et cum lacrymis domum revertebantur, ignorantes quid ad id fari quivissent. Cæterum anno eodem, mense Martio, stellæ de cælo cadentes apparuerunt, ita ut omnes qui hoc viderunt, instantis sæculi consummationem esse putarent. Siccitas quoque multa effecta est, adeo ut etiam fontes exsiccarentur. Ast imperator, accersito patriarcha, dicit ei: Modo quid vos læderet, si dixerimus θεοτόκον, χριστότοκον? At ille hunc complexus ait: Miserere, Domine, ne ad contagionem tuam veniat sermo iste, nonne vides qualiter divulgatur, et anathematizetur Nestorius a tota Ecclesia? Qui respondens ait: Ego discere volens interrogavi, verum usque ad te sermo. Anno vigesimo quarto imperii Constantini exterunt iterum Turci ad Caspias portas, et Iberiam, quibus cum Arabibus bellum ineuntibus, ex utrisque perierunt multi. Habdallas vero hujuscemodi calliditate deposuit a principatu Hysebina Muze, in quem, ut superius dictum est, tertia sors tenendi post eum cecidit. Videns enim eum dolore capitis hemigrante laborantem, et scotomi

plenitudinem patientem, persuadet quod curandus foret, si ex aliqua confectione pharmica in nares ejus insufflaretur a medico suo, Moyse nomine, diacono Antiochenorum ecclesiæ, quem jam muneribus fecerat acerrimum conficere medicamen, quod simul narcoticum foret vehementer; qui videlicet cum parisset Habdallæ, suscepit per nares confectionem, et repletus in omnibus circa caput cunctisque sensibus una cum hegemoniacis operationibus defraudatus sine voce jacebat. Advocatis itaque Habdallas ducibus, ac primoribus gentis: Quid vobis, inquit, videtur super futuro rege? At illi, abnegato eo concorditer, dexteras dedere filio ejus Habdallæ Muhammad, qui nuncupabatur Madi. Porro Hyse absque sensu domum reportaverunt. Hunc autem post tertium diem convalescentem excusationibus fictis consolabatur centum auri talentis injurias recompensans. Eodem etiam anno misit Paganus dominus Bulgariae ad imperatorem, postulans ut cum eo facie ad faciem jungeretur, et accepto verbo descenderet cum eo cum Boiladis suis. Cumque imperator una cum Sabino sederet, suscepit eos, et exprobravit inordinationem eorum, et odium habitum in Sabinum, feceruntque pacem, ut putabant. Ast imperator clam mittens in Bulgariam cepit Severorum principem Sclavinum, qui in Thracia multa fecerat mala. Comprehensus est autem et Christianus, qui est Christianis Margarites, et primus Scaurorum effectus est, quem apud sanctum Thomam manibus et pedibus detruncantes, adduxere medicos, qui hunc vivum inciderunt a thorace pubentis, ad hominis cognoscendam positionem, atque structuram, et sic eum tradiderunt igni. Actutum præterea exiens imperator ab urbe, cum sine custodia invenisset ob deceptoriam pacem, per clausuras ingressus est Bulgariam usque ad Zitas, et misso igne in cohortes reversus est, cum nil forte patrasset. Anno vigesimo quinto imperii sui, duodecima Kalend. Decembris indictionis quartæ, furens impius et scelestus imperator adversus omnes timentes Deum, protomartyrem Stephanum novum abstrahi præcepit, cum inclusus esset apud sanctum Auxantium in proximo monte Amastri. Quem hi qui eruditionum ejus fructum percipiebant, et unius ac similis sensus eum eo erant, scholarii quoque, ac reliquis ordinibus deputati, accipientes pedem ipsius rudente ligantes, traxerunt usque ad ea quæ sunt pelagia prætorio, ubi et discerpentes eum projece-runt honorabiles ipsius reliquias in biothanatorum locum, eo quod multos monuerit, et adduxerit ad monasticam vitam, atque contemnere regias dignitates atque pecunias persuaserit. Reverendus quippe vir omnibus erat, pro eo quod fere sexaginta annos egerit in claustris, et virtutibus multis effluerit. Multos etiam principes ac milites accusatos, quod imagines adorarent, diversis pœnis et amarissimis tradidit verberibus. Jusjurandum etiam generale ab omnibus sub imperio suo degentibus exegit, ne quis-

^a Al, Avaribus.

^b Al, Turahani.

^c Cedren., ἀνὰς, cortes.

quam adoraret icona : cum quibus et Constantinum falsi nominis patriarcham super ambonem ascendere, et exaltare pretiosa ligna, et jurare fecit, quod non esset ex eis qui adoraret imagines. Cui mox ut ex monacho Stephanites efficeretur persuasit, et carnibus vesceretur, atque cytharcodos ad mensam regiam admitti pateretur, sed non in longum tardata ultio hunc homicidam debitis tradidit poenis. Denique duodecima Kalend. Februarii quartæ indictionis, motus est contra Bulgares, et direxit ad Achelon duo millia sexcenta chelandia exstruens ea, et armans ex cunctis thematibus. Quæ cum in Thoris stationem fixissent, flante Aquilone, contrita sunt pene omnia, et populus necatus est multus, ita ut imperator extendere retia et mortuos educere ac sepelire præceperit. Porro decima sexta Kal. Septemb. ejusdem quartæ indictionis, publice diffamavit, et debonestavit habitum monachorum in hippodromo, præcipient unumquemque monachum manu tenere mulierem, et taliter transire per hippodromum, sumptis injuriis ab omni populo cumulatis. Similiter et octavo Idus Septemb. ducti sunt ad ludos Circenses insignes principes decem et novem, et pompati sunt quasi mala contra imperatorem consiliati fuerint, non veraciter accusati, sed quia invidabat eis, eo quod essent formosi, atque robusti, et ab omnibus collaudati; quibusdam vero ex eis, et ob religionem, eo quod ad prædictum inclusum issent, et passiones ejus publice divulgarent, quos interfecit, quorum præcipui sunt, Constantinus patricius, et dudum logetheta dromi, cuique nomen imposuit Podopagurum, et hujus frater Stratejus spatarius, et domesticus excubitorum; Antiochus logetheta dromi factus, et prætor Siciliæ, David spatarius, et comes obsicii; Theophylactus protospatarius, et primus imperialium stratorum, filius patricii Bardanis; Theophylactus candidatus, et alii, quos cum in Hippodromo ludos palam traduci, et ab omni populo conspui et maledici fecisset, sententiam dedit, et illos quidem duos fratres Constantinum atque Strateium intra venationis septa capitis animadversione punivit, multo super eos universæ plebis facto lamento, adeo ut cum hoc didicisset imperator indignaretur, et Procopium præfectum cæderet, et ab administratione depelleret, tanquam id fieri permittentem : cæteros autem oculis privatos in exilium destinavit, quos per singulos mittens, cum esset omni crudelitate plenus, ad loca in quibus degebat, centenis flagris vapulare jubebat. Porro tertia Kalendas Septembris ejusdem quartæ indictionis, insaniens idem malevolus adversus æquivocum suum, et eohesentaneum suum patriarcham, et inventis quibusdam clericis ac monachis instruxit illos ut dicerent : Audivimus patriarcham cum Podopaguro adversus imperatorem loquentem, et misit eos ad patriarcham, ut arguerent illum. Cumque ille juraret, fecit eos ad pretiosa ligna jurare fatentes : A patriarcha hæc maledicta audivimus. Inter hæc ergo

* Al., Hieriam.

A misit, et bulla signavit patriarcham, et hunc exilio relegavit apud Iberiam, et rursum apud principem insulam.

Anno vigesimo sexto imperii Constantini, Habballas filius Hali mortuus est, ruente super se turre in qua custodiebatur. Habballas autem cum amire fungeretur honore, multa mala Christianis sub principatu suo degentibus demonstravit. Siquidem et cruces ecclesiarum abstulit, et vigiliis nocturnas celebrare, sed et litteras discere prohibebat. Hi vero qui dicuntur apud illos auritæ, quod interpretatur æmulatores, contra Palmirensium eremum insurrexerunt. Is autem qui Christianis ineffabilibus Dei judiciis imperabat, fortassis ut Jezabel quondam, vel vesanus Achab, multo pejora quam Arabum sit insaniam, sub imperio suo positus orthodoxis episcopis, monachis, laicis, prælatis, atque subjectis ostendit, ubique intercessionem sanctæ Virginis et Dei genitricis, ac omnium sanctorum in scriptis, ut inutiles, ac sine scripto, repellens, per quas nobis emanat omne suffragium, et sanctas eorum reliquias ejiciens, et invisas reddens. Sic ubi insignis quisquam audiebat ad animarum sanitatem, et corporum, vel sicut moris est a pie gentibus honorari, mox mortem adversus hujusmodi, tanquam impie agentes minabatur; sin autem, proscriptiones, exsilia et tormenta; Deo autem gratissimum lipsanum, ut pote quidam thesaurus possessoribus habitus, auferebatur, invisum de cætero efficiendum. Tale quid et in pretiosissimum laudabilis matris Euphemie lipsanum profanus hic imperator gessit, in profundum id cum loculo jacens, non ferens eam ex se super omnem populum suavitatem unguenti redudentem, et arguentem ejus adversus intercessionem sanctorum deliramenta : sed Deus, qui custodit ossa sibi placentium, secundum divina eloquia, illæsum hoc conservavit, rursus ostensurus illud apud Lemnum insulam. Per nocturnam ergo visionem apprens, elevandum se præcepit, et conservandum. Sub Constantino vero et Eirene piis imperatoribus, indictione quarta, cum decenti honore rediit ad templum suum, quod ipse quidem tanquam inimicus ecclesiarum commune fecit armamentarium, sterquilinumque fore decrevit, illi vero repurgatum hoc iterum sacraverunt, ad redargutionem quidem hujus impietatis, ostensionem autem horum pietatis. Hoc autem obstupendum et scriptura dignum miraculum post viginti duos annos post iniqui principis mortem, una cum piissimis imperatoribus et Thrasio sanctissimo patriarcha, nos vidimus, et cum eis complexi sumus, licet indigni magnam gratiam promerentes. Porro decima sexta Kalendas Decembris ejusdem quintæ indictionis, decreto imperatoris promovetur Nicetas eunuchus et Sclavis ortus irregulariter patriarcha Constantinopoleos, et facta est siccitas, ita ut nec ros de cælo caderet, defectaque penitus aqua ab urbe, otiosæ remanserunt tam cisternæ, quam lavacra, et fontalia fluenta, quæ prius jugiter effluebant.

Quod intuens imperator cœpit renovare aquæductum A
Valentiniani, qui cum usque ad Heraclium perdu-
rasset, ab Avaribus est destructus. Electis ergo, ex
diversis locis artificibus, ab Asia quidem duxit, et
Ponto ædificatores mille, et linitores ducentos, a
Græcia vero et insulis testacearios quingentos. Porro
ex ipsa Thrace operarios v millia hominum, et regu-
las facientes ducentos, et præposuit eis principes,
exsecutoresque operum, ac patricium unum, sicque
opere consummato aqua introivit in urbem. Cæterum
eadem die, indictione quinta, provehit sui sensus
prætores, et operarios sua nequitia condignos, Mi-
chaelem scilicet ^a Edessenum in themate Orientalium,
et Michaelem Lachanodraconem in Tracesiis: super ^b
Buccellarios vero Manen, a mania, id est, insania,
nominatum. Sed quis est idoneus ad enarrandum B
horum scelerata piacula, quæ partim in suis a nobis
perstringuntur locis? Omnia enim eorum opera si
conscriberentur, quæ ad ^c orationem imperantis sunt
effecta, nec ipsum arbitror, ut proprie cum evange-
lista dicam, capere mundum eos qui scribendi sunt
libros.

Anno vigesimo septimo imperii Constantini, Con-
stantinus falsi nominis patriarcha ductus est nona
Octobris, sexta indictione a principe insula, quem
et cecidit tyrannus, quod evadere non valeret. Jussit
autem in foro parari, et eundem sedere in gremio
ecclesiæ magnæ, eratque a secretis cum eo ferens
chartæ tomum, in quo erant scripti hujus excessus.
Omni ergo populo ex præcepto regis illic congregato,
et vidente, legebatur charta in audientia totius po-
puli, et per singula capitula percutiebat a secretis
faciem ejus, Niceta patriarcha sedente in confessione,
ac intuente. Post hæc vero cum imposuissent eum
in ambonem, et recte stare fecissent, accepit Nicetas
chartam, et misit episcopis, et ablato superhumerali
ejus, anathematizaverunt eum, et hunc ^d socium
Absin cognominantes, ab ecclesia ^e abstraxerunt.
Postera vero die cum ludi Circenses agerentur, ra-
serunt faciem ejus, et barbam denudaverunt, capitis
et supercilliorum pilis ablati, et indutum hunc laneo
brevis, ac sine manicis vestimento, sedere fecerunt
super asinum sagma ferentem, et ipsius tenere cau-
dam, et duxerunt per Dippium in Hippodromum,
cuncto populo imprecante illi mala, et conspuente.
Trahebat autem asinum Constantinus nepos ejus
naso reciso, cumque venisset ad vulgus descende-
runt, et conspuerunt, et pulverem projecerunt super
illum. Et cum adduxissent eum ad consistorium, de-
jecerunt eum de asino, et calcaverunt super collum
ejus, et collocatus contra vulgus audiebat ab illis
ludicra verba usque ad absolutionem ludorum eque-
strium. Eodem quoque mense, missis impius impe-
rator patriciis significat ei dicens: Quid dicis de fide
nostra, et concilio, quod fecimus? Qui sensibus ad

vanitatem conversis respondebat: Bene, inquiens,
et credis, et bene concilium operatus es, putans se
ob hoc illum placare sibi. At confestim illi respon-
dentes dixerunt: Nos hæc audire nolumus ab ore
tuo polluto, ex hoc ergo vade in tenebras. Et sic, ac-
cepta sententia, descendit ad claustra ferarum, et
decollatus est, et caput quidem per aures ligantes
tribus diebus in Milio suspenderunt ad ostentationem
plebis: corpus vero resti pede ligato traxerunt per
plateas usque ad loca pelagi, et sociandum biotna-
tis jactaverunt, similiter et caput ejus post tres
dies illuc delatum projecerunt. O irrationabilitatem,
et crudelitatem, atque immisericordiam immitissimæ
bestiæ! non est veritus miser sanctum lavacrum.
Duos enim filios ejus ex tertia conjugē ipsius in ul-
nas suas susceperat. Siquidem semper feralibus
moribus et immanisvetus esse probabatur. Ab hoc
autem anno ampliori est insania usus, mittens quippe
deposuit Petrum nobilem stilicem a Metra, quem ^f
virum cum suis dogmatis cedere renuisset, ligatis
pedibus ejus in prædictum ^g palatii locum inclusit,
et hunc tractum quoque per plateas projici jussit,
alios etiam in saccis vinciens, et lapidibus aggra-
vans, eruens oculos in pelagus jactari præcipiebat,
nares abscindens, flagellis excorians, et omnem tor-
menti speciem adversus eos, qui pie vivebant, exco-
gitans, et in urbe quidem per seipsum hæc, et con-
sentaneos suos, Antonium patricium, et scholarum
domesticum ac Petrum magistrum super populum
singulorum ordinum, qui a se fuerat eruditus ad ta-
lia, agebat, in exteris vero partibus per jam dictos
prætores. Ipse namque cithara delectabatur sonitu,
atque convivii, turpibus sermonibus et saltationi-
bus eos qui sibi adhærebant incessanter erudiens, et
sic ubi quisquam corruens, vel dolens, solitam Chri-
stianorum vocem emitteret dicens: Dei Genitrix,
juva, aut vigilas agens deprehenderetur, aut eccle-
siis assuetus, aut cum religione vivens, aut non pas-
sim juramenti abutens, ut inimicus imperatoris
damnabatur, et immemorabilis nominabatur. Mona-
steria vero, quæ in gloriam Dei et salvandorum re-
fugium effecta sunt, domos fore communes fautori-
bus suis militibus sanciebat. Denique Dalmatii cœno-
bium, quod inter optima Byzantii erat cœnobია,
militibus in habitaculum tribuit. Ea vero quæ dicun-
tur Calistrati, et Dii, ac Maximi, in monasteria, nec
non et alias sacras monachorum, ac virginum domos
a fundamentis destruxit. Eos autem qui monasticam
vitam subire ex insignibus ^h militibus studuerant, et
maxime illos qui sibi adhæserant, et complices
libidinis suæ et nefandorum actuum fuerant, morti
subdebat, suspectui habens confusionem, quæ sibi
ex propalationibus fieret se pronuntiantium. Unde
et Strateium Podopaguri fratrem, cum esset urba-
nus specie, assumpsit. Amabat enim talibus adhærere

^a Al., *Melissenum*, *στατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν*.

^b *Eis τὸ βουκίλλιον*.

^c Al., *curationem*.

^d *Scotiopsit*.

^e *Abstraxerunt gradientem retrorsum*.

^f Al., *virum*.

^g Al., *palagni*.

^h Al., *mil. vel senatorib. s.*

propter luxurias suas. Cumque moleste eam sensisset tulisse infandas in viros insanias suas, et beato Stephano incluso sancti Auxentii has manifestas reddidisse, salutisque remedia suscepisse, hunc quasi insidiatorem suum diffamans una cum incluso, ut praedictum est, interfecit. Fecit autem abundare ^a ornatas species in urbe. Novus enim Midas factus, aurum coacervavit, et agricolas denudavit, et ob tributorum exactionem cogebantur homines largas Dei geniminum munificentias facili seu vili pretio vendundare. Eodemque anno Nicetas falsi nominis patriarcha iconas ^b ex musivo factas, quae in patriarchio secreti minoris erant, erasit, et imagines magni secreti, quae sculptae erant in ligno, deposuit, et ceterarum imaginum facies delinivit, sed et in Abramio similiter fecit. Anno vigesimo octavo imperii sui coronavit imperator Eudoxiam uxorem suam, cum esset trigamus, et haec esset tertia conjux, in tribunali decem et novem accubituum. Kal. April. filios suos ex ipsa creatos, Christophorum scilicet, et Nicephorum postera die, qua sanctum celebratum est Pascha, Caesares ordinavit, patriarcha orationem faciente, et imperatoribus chlamydes et Caesaricas imponentibus galeas. Pari modo et Nicetae novissimo fratri eorum nobilissimo facto, superposuit ei chlamydem, et auream coronam, et ita processerunt jactantibus imperatoribus hypatiam, et trimisia, et Lemisia, et numismata nova, usque ad magnam ecclesiam. Anno vigesimo nono imperii Constantini, ingressa est Eirene ab Athenis veniens cum dromonibus, et chelandiis plurimis, adornatis sericis palliis, et proceribus urbis cum uxoribus obviam occurrentibus, et praecedentibus eam. Cumque venisset patriarcha ad palatium in ecclesiam Phari, facta sunt ad eamdem Eirenem sponsalia Leonis Imperatoris, et decima sexta Kal. Jan. coronata est in triclinio Augusta imperatrix Eirene. Hoc etiam anno facta est commutatio in Syria viri ad virum, et feminae ad feminam, et pueri ad puerum, et praecepit Habballas radi barbas eorum, et fieri ^c calamaucos cubiti unius, et semis. Anno trigesimo imperii Constantini movit exercitum Banacas contra Romaniam, et multos captivos abduxit, et Romani ingressi quartam Armeniam despoliaverunt eam. Praeterea moritur Salem, et translata est Germanicia in Palaestinam. Eodem vero anno imitatus Lachanodraco magistrum suum, omnem monachum et monacham in themate Thracesium commorantes apud Ephesum congregavit, et eduxit eos in campum, et ait: Qui vult imperatori ac nobis obedire, alba induatur veste, et uxorem hac sumat hora. Ast qui hoc facere parvipenderint, privati luminibus in Cypri exilio damnabuntur. Tumque opus pariter cum verbo consummatum est, et multi ostensi sunt martyres, multi vero deficientes et enervati perierunt, quos et familiares sibi Draco faciebat. Praeterea indictione nona, mense ~~Januario~~, natus est imperatori Leoni et

^a P. Pith., *horno*. Al., *horto*.

^b Διά ψηφιδων.

A Eirene filius, dum adhuc viveret Constantinus avus ejus. Anno trigesimo primo imperii Constantini movit exercitum Banacas contra Romaniam, et cum descendisset ab Isauria in castrum Seices, obsedit illud. Quod cum imperator audisset, scripsit ad Michaellem praetorem Orientalem, et ad Manen ^d Buccellarium, et Bardan Armeniacorum praetores, qui cum venissent, tenuerunt egressum eorum, quia erat clausura valde difficilis ad meandum. Stulus autem Cibloretarum cum Praecona spatario praetore suo veniens, applicuit in portu praedicti castris. Quod cum Banacas vidisset sui desperatus, fiduciam rursus assumpsit, suosque alacres reddit, et ascendens ad pedestres exercitus magis et repentinis vocibus cum omnibus suis clamorem dedit, sicque illos territos fugat, multisque ^B peremptis depraedatus est omnia circa regionem, et cum spoliis multis reversus est. Eodemque anno misso praetore Thracesium Lachanodraco, Leone notario suo, et Leone exmonacho, venundabat omnia monasteria virorum ac mulierum, et omnia vasa sacra, et libros, et pecora, et quaeque patrimoniorum eorum erant, et horum pretia principi detulit: quotquot autem monachicos et paternos libros reperit, igne combussit, et sicubi lipsanum sancti quicquam habens apparuisset ad custodiam, et hoc quodque nihilominus igni tradebat: cum vero qui habebat illud, ut impie agentem puniebat, et multos quidem monachorum interfecit verberibus, quosdam etiam gladiis trucidavit. Praeterea innumerabiles oculorum visibus privavit, et quorundam quidem ^C barbas cera et oleo perungens succendebat ignem, et ita tam facies eorum, quam capita cremabat. Porro alios post multos cruciatus etiam exiliis destinabat, et postremo in toto themate sibi subiecto non deseruit hominem unum monastico schemate amictum. Quod cum didicisset imperator, bonum semper exosum habens, scripsit ei gratias dicens: Inveni te virum secundum cor meum, qui facias omnes voluntates meas. Hunc ergo imitantes et ceteri similia perpetrabant. Anno trigesimo secundo imperii Constantini misit Habballas in Africam Muababicum cum exercitu multo, ingressus est Alfadalbadinar in Romaniam, et cepit captivos quingentos. Mopustenses autem obviam eis occurrentes, et bellum exagitantem occiderunt ex Arabibus mille. Ast Habballas abiens Jerosolymam jejunavit, et praecepit Christianos, et Hebraeos inscribi in manibus, et ideoque multi Christianorum in Romaniam confugerunt. Anno trigesimo tertio imperii sui movit Constantinus mense Martio, duodecima indictione, stolum chelandiorum duum milium contra Bulgariam. Et ingressus ipse in rubea chelandia motus est ad intrandum Danubium amnem, praetoribus equestrium thematum derelictis extra clausuras, si fortasse possent Bulgaribus in se intuitum intentionis figentibus introire Bulgariam. Cum autem venisset ad Barnas, formidabat, et redire meditabatur,

^c Al., *amelancos*. Al., *cammelancos*.

^d Al., *Buccellanorum*. P. Pith., *Buccellariorum*.

sed Bulgares simili pavore metuentes, et ei inviden-
tes, miserunt Hoylam, et Zigaton petentes pacem.
Quos cum vidisset imperator, gavisus est, et pacem
fecit, præstito vicissim jurejurando, quatenus neque
Bulgares exirent contra Romaniam, neque imp.
studeret contra Bulgariam intrare. Et factis super
hoc ex utraque parte scriptis adinvicem, reversus
est imperator, et urbem adiit, derelictis thematibus
in castris quæ condidit. Octobri vero mense, unde-
cima indictione, nuntium suscepit a Bulgaria ab oc-
cultis amicis suis, quod mitteret dominus Bulgaria
duodecim millia ex populo, et Boyladien ad capti-
vandam Berzitiā, et adducendum eos in Bulgariam.
Venerant enim ad eum legati domini Bulgariae, cum
adhuc hi essent in urbe, qui simulavit se adversus
Arabes exercitum movere, et transmeaverunt tam
vexilla quam supellectiles ministerii regis, et appa-
ratus. Cum autem apocrisarios dimisisset, per explo-
ratores eorum egressu comperto, assumpto exercitu
festinus iter arripuit, et coacervatis Taxatis, et
Thracesianis, et unitis ordinibus optimatibus, fecit
eos octingenta millia. Et pergens in locum, qui di-
citur Lithosoria, nullius tubæ clangore sonante, irru-
erunt super illos, et vertens eos fecit victoriam ma-
guam, et cum multis exuviis et captivis reversus est,
triumphum sui tropæi ostentans penes urbem, et
obstipatus obsecris incedens, bellumque hoc nobile
nuncupans, eo quod nemo sibi restiterit, nec macta-
tio in hoc aut effusio Christiani facta fuerit sangui-
nis. Anno trigesimo quarto imperii Constantini,
Constantinus, solvens Bulgarum pacem, construxit
iterum stolum magnum, et intronissis in eum equi-
tatu xii millibus, direxit omnes prætores classium,
omnes in illo: ipse vero timens mansit cum eque-
stri militia. Cum autem venissent usque Mesembriam,
et hanc ingressi fuissent, valenter Aquilone vento
spirante omnia pene contrita sunt, et multi peri-

runt, et rediit, cum nil utilitatis attulisset. Porro
Telericos dominus Bulgariae, comperto quod per
familiares suos consilia sua cognosceret, scribit ei
dicens: Vellem effugere, et venire ad te, trans mitte
ergo mihi verbum securitatis, et quos habeas hic
amicos, ut hoc eis credam, et mecum occurrant. At
ille levitate usus scripsit ei, qui cum hoc didicisset,
per medium eos recidit; quod audiens Constantinus,
aliquandiu canos suos evulsit. Anno trigesimo quinto
imperii sui imperator mense Augusto tertia decima
indictione exivit contra Bulgares, qui divinitus in
cruribus est plaga percussus, quæ Græce ἀνδραῖς ap-
pellatur, et hinc febre validissima detentus Archadiopolim rediit, a subjectis humeros in lecto dela-
tus, et veniens Silimbriam, navem ingressus est:
cumque ad rotundum pervenisset castellum, mise-
rabiliter in chelaudio moritur clamans, et dicens:
Vivens adhuc igni sum inextinguibili traditus, san-
ctamque Virginem et Dei genitricem laudari expo-
stulans, cum sine foedere ejus fuerit inimicus. Re-
gnavit autem post mortem patris sui annis triginta
quinque, mensibus duobus, diebus viginti sex, et
ita vitam dissolvit, sanguinibus multis infectus, et
dæmonum invocationibus, ac sacrificiis, persecutio-
nibus quoque sanctarum ecclesiarum, rectaque ac
immaculate fidei necnon et monachorum peremptio-
nibus, et violationibus monasteriorum, malisque
variis, supercrescens, non minus quam Diocletianus,
vel aliquis tyrannorum. Præterea eodem anno, et
eodem mense moritur Habballas Arabum dux. Cum
enim ambo hi velut acerrimæ bestiae diuturnis tem-
poribus ac crudelitatibus humanum genus depasti
sint, mortui sunt providentia Dei, et obtinent prin-
cipatum Leo et Mady filii eorum. Præterea eodem
anno Adilgisus Longobardorum rex, ad regiam ur-
bem veniens, imperatori se profugus contulit.

LIBER VIGESIMUS TERTIUS.

Anno ab Incarnat. Domini 768, Leo Constantini
filius imperat, et Mady dux habetur Arabum, qui
novem his præfuit annis: Leo vero imperator cœpit
expendere pecunias, quæ sibi fuerant a patre dim-
missæ, placuitque tam optimatibus quam populo,
et visus est ad breve tempus pius esse, sanctæque
Dei genitricis ac monachorum amicus: unde et mo-
nachos metropolitanos in summis sedibus colloca-
vit, militiasque themate fecit multas, et ordines in
urbe ampliavit. Quam ob rem thematum principes
commoti, omnes ingressi sunt cum multitudine po-
puli copiosa, petentes Constantinum filium impera-
torem ejus. At ille, ut moris est principibus, renun-
ciavit eis: Filius est, inquit, meus unicus mihi, et
idcirco vereor hoc facere, ne forte contingat mihi
quod humanum est, et cum adhuc sit parvulus,
morti eum tradatis, et alium promoveatis. At illi

cum juramentis se profltebantur illi satisfacturos,
neminem regnatorum præter filium ejus, etiamsi
mori eum Deus voluisset. Hoc autem a Dominica
die, qua Palmarum solemnitas agitur, usque ad
quintam feriam hebdomadæ majoris, populo in Hip-
podromo coacervato petente, sancta Parasceve
jussit jurare illos. Et juravit omnis populus in ho-
norandis et vivificis lignis, tam scilicet ex thematibus
et senatu quam etiam exterioribus ordinibus, et civi-
bus omnibus, et ergasteriis, imperatorem non ad-
mittendi, excepto Leone, seu Constantino, ac semine
ipsorum, et fecerunt scripta, quemadmodum jura-
verunt, propriæ manus, et in crastino sabbato san-
cto, exivit imperator in tribunalibus xix accubituum,
et provexit nobilissimum Eudoxium fratrem suum;
nam Anthimum vivens pater ejus provexerat. Et
processit imperator cum reliquis Caesaribus et tri-

bus nobilissimis, ac novo Constantino, ad magnam ecclesiam, et mutato indumento, sicut imperatoribus moris est, ambonem ascendit cum filio suo simul, et patriarcha, et ingressus omnis populus posuerunt scripta sua in mensa sancta. Tunc imperator allocutus est populum sic: En, Fratres, petitiones vestras adimpleo, et dono vobis filium meum imperatorem, ecce ab ecclesia et de manu Christi suscipitis. At illi clamaverunt voce magna dicentes: Fideiussor noster esto, Fili Dei, quia de manu tua suscipimus dominum Constantinum imperatorem, ad custodiendum eum, et commoriendum pro eo. Et in crastinum, quando videlicet magnus et dominicus dies Paschæ celebratus est, octava Kalend. Maii, decima quarta indictione, aurora crepusculo, exeunte imperatore una cum patriarcha in Hippodromum, delato altario, omni populo contemplante, patriarcha fecit orationem, et coronavit imp. filium suum, et ita processit ad magnam ecclesiam uterque imperator cum duobus Caesaribus, et tribus nobilissimis. Processit autem et imperatrix Eirene, cum præcessissent imperatores, sceptris obsequentibus per scholas antelatis, et ascendentibus per æneæ portæ ascensum in * catechumeni ecclesiam, non exiens in plateam Emboli. Mense vero Maio ejusdem indictionis accusatus est Nicephorus Cæsar, et frater imperatoris, quod insidias construxisset adversus eum cum quibusdam spatoriis, atque stratoribus, aliisque regis hominibus, et facto imperator silentio apud Magnauram, exposuit populo quæ de se fuerant dicta. Qui unanimiter exclamaverunt ut interque recederet e medio, non memorantes, semper perjuri, se patri eorum jurasse non admissuros post mortem ejus injuriam pati natos ejus. Ast imperator rebelles cæsos et tonsos exsilio damnavit, et apud Chersonam deportatos fore decrevit, et climata illa sub custodia et munimine conservanda. Anno secundo imperii Leonis confugit Telericus Bulgariæ dominus ad imperatorem, qui fecit eum patricium, jungens illi uxoris suæ Eirene consobrinam. Cum autem baptizatum eum ex sancta piscina suscepisset, magnifice honoravit pariter, et amavit. Anno tertio imperii Leonis sedit Ithumas apud Dabechum, et seditionem commovit. Leo autem militias Romanorum direxit, et ingressa sunt Syriam c millia, quibus duces erant Michael Lachanodraco Thracesium, ^b Artavodus Armenius Orientalium, Tazates Buccellariorum, et Basterotes Armeniacorum, et Gregorius Obsidianensium prætores, et circumdederunt Germaniciam, ubi erat * Isbal filius Mady, et apprehenderunt omnes camelos ejus, et futurum erat ut caperent etiam Germaniciam, nisi muneribus persuasisset Lachanodraconi Isbali, et recessisset a castro, et exivit in prædam regionis, et captivatis hæreticis Jacobitis Syris, iterum ad castra reversus est. Et misso Ithumas exercitu a Debecho et Amiradibus,

A bellum cum Romanis fecerunt, et ceciderunt ex Amiradibus quinque, et Arabibus sex millia, et sexta feria redierunt. Egressi enim fuerant Dominico die. Præterea ^c *notitia* facta, imperator in Sophianis sedit in solio cum filio suo, et ita divulgaverunt prætores triumphos quos sumpserant. Transtulit autem Syros hæreticos in Thracem, et locavit eos illic. Anno quarto imperii Leonis, furore accensus Arabum dux Mady, mittit Asach cum virtute multa Maurophorum scilicet Syriæ, ac Mesopotamiæ, et descendit usque ad Dorileum; verum imperator præcepit prætoribus ne debellarent eos publico bello, sed munirent civitates, et populum introducerent, ad earum custodiam destinatis et principibus magnis per singulas civitates, ipsique sumerent electorum militum tercia millia, et insequerentur eos, ne dispergerent cursus. Et incenderunt ipsi primitus tam pabula equorum quam escas ubicunque fuissent inventæ. Cum autem residerent Dorilei diebus quindecim, et defecissent sibi quæ victui sunt necessaria, exilia effecta sunt eorum animalia, multaque in eis præda patrata est. Et reversi sunt, et obsederunt Amorium die uno; quod cum vidissent munitum esse, et multam habere armaturam, reversi sunt nihil proficientes. Anno quinto imperii Leonis venit Mady Arabum dux Dabechum cum multo apparatu, atque potentatu, et misso filio suo in Romaniam, ipse rediit ad sanctam civitatem, et misit Thesian, qui dicebatur Zelotes, et dat ei potestatem apostatas faciendi Christianorum servos, et desolandi ecclesias sanctas, et venit Emesan, et reprovocavit se non compellere ad ^d *menzerizandum*, nisi eos qui dudum ex infidelibus fuissent, donec patefacti sunt Hebræi et Christiani. Et statim cœpit impie cruciare, sicut nec Lysias olim vel Agricolaui, multosque perdidit. Sane femina, gratia Christi Dei nostri, vicerunt ejus insaniam; et hæc cum nubitenses essent archidiaconi Emesæ, ac filii Isaïæ, multum cruciatæ, cum non cessissent impietati, millena quippe flagra recipientes, et aliis multis cruciatibus attentatæ, coronam victoriæ a Christo perceperunt. Pervenit autem et usque Damascus, et multas ecclesias desertas fecit, non intendens dato Christianis verbo ab Arabibus. Præterea octava Idus Feb. mortuo Niceta, de quo prædictum est, Constantinopoleos episcopo, secunda jejuniorum hebdomada, die Dominico, Paulus honorabilis, genere Cyprius, verbo et actu coruscans, post plurimam propter hæresim qua tenebatur excusationem, vi multa compellente consecratur patriarcha Constantinopoleos. Media vero hebdomada jejuniorum tentus est Jacobus protospatarius, et Papias, ac Strateius, et Theophanes, cubicularii, una cum aliis religiosis viris, eo quod imagines adorarent. Tunc denudans occultam malitiam suam, Leo persecutoris filius, et hos immisericorditer cæsos, et tonsos, et per medium urbis vinctos pompari fecit, et includi

* Al., catechumeni ecclesiar. P. Pith., catechumeni ecclesiar.

^b Al., Artanasdus.

^c Al., Isbalithius.

^d Al., Magariz.

in prætorio mandavit, inter quos dictus etiam mortitur Theophanes confessor effectus, et coronam martyrii consecutus: reliqui autem omnes post hujus obitum probati monachi inventi sunt. Ast Aaron ingressus Armeniacorum thema, obsedit Semalios castellum æstate tota, et Septembri mense cepit illud in verbo. Miserat autem Ithuman in Asiam cum quinquaginta millibus, et occurrens Michael Lachanodraco cursu modico suo debellavit eum, et jugulavit fratrem Ithumæ. Eodemque mense, quarta indictione, mortuus est Leo filius Constantini hoc modo. Cum ^a insaniret circa lapides, nimis adamavit coronam magnæ ecclesiæ, et accipiens portavit eam, et exierunt carbunculi in capite ejus, et captus a valida febre, mortuus est, cum regnasset annis quinque, diebus sex.

CONSTANTINUS, ET EIRENE.

Anno ab Incarnatione Domini 774, Eirene piissima, una cum filio suo Constantino gloriose imperium divinitus accepit, sexta Idus Septemb., indictione quarta, cum mirabilis prædicaretur Deus etiam in hoc, per viduam feminam et puerum orphanum depositus immensam contra se famulosque suos impietatem, et adversus cuctas Ecclesiis motam impugnatoris Dei Constantini tyrannidem, et olim diaboli piscatorem, et illitteratorum infirmitatem. Post quadraginta vero dies imperii ejus, cum filius ejus esset decem annorum, consilium facientes quidam senatorum voluerunt educere Nicephorum Cæsarem, et imperatorem statuere. Cum autem hoc ad notitiam suam pervenisset, tenti sunt Gregorius logotheta dromi, et Bardas dudum prætor Armeniacorum, Constantinusque vicarii spatarius, et domesticus excubitorum, et Theophylactus rangabi drongarius duodecimæ insulæ, et multi alii, quos cæsos et tonsos in diversis locis exsilio relegavit. Porro viri qui fratres, Cæsares, ac nobilissimos, tonsos sacerdotio fungi, et populo communionem in festivitate Nativitatis Christi porrigere fecit, in qua procedens imperatorio more publice cum puero, reddidit ecclesiæ stemma, quod fuerat a marito ablatum, pulcherrime fabrefactum, et lapidibus pretiosis venustatum. Promovit autem Helpidium prætorem in Sicilia, qui et illic ante prætor exstiterat. Porro decima septima Kalend. Maii accusatus est idem Helpidius, quod cum Cæsaribus sentiret, et misso Theophilo spatario, præcepit ut compendio raperet, et duceret eum; qui cum perrexisset, non dederunt eum Siculi, at illa hujus uxorem et filios cæsos, et tonsos prætori misit custodiendos. Junio autem mense omnia interiora thematis destinavit ad clausuras custodiendas, et observandi exitum Arabum, præponens ei caput Joannem sacellarium, qui erat eunuchus, et domesticus ejus: at vero misit Mady Cebir cum virtute multa, et occurrunt in locum qui dicitur Milium, et inito bello superarunt Arabes, et occiduntur ex eis multi, et ita

^a Λεθοργός.

A cum confusione sunt reversi. Cœperunt iterea piissimi principes fiducialiter agere, et verbum Domini dilatare, et qui volebant salvari, sine prohibitione mundo abrenuntiare, et glorificationem Dei exaltare, ac monasteria recreare, atque omne bonum manifestare. Hoc etiam anno in longis Thracæ muris quidam homo fodiens invenit ^b arcam lapideam, quam cum expurgasset et relevasset, reperit virum jacentem, et conglutinas arcae litteras continentes hæc: Christus nascetur ex virgine Maria, et credo in eum; sub Constantino et Eirene imperatoribus, o sol, iterum me videbis.

Anno secundo Constantini et Eirene, direxit Eirena Constantem sacellarium, et Mamalum primicerium ad Carolum Francorum regem, quo filiam suam nuptum traderet imperatori Constantino filio suo. Et facto placito ac jurejurando inter utrosque, reliquerunt Helisæum eunuchum atque notarium ad docendum illam Græcorum litteras simul et linguam, sed et ut erudiret eam secundum mores Rom. imperii. Constructis autem navibus numerosis, et electis ex thematibus populis, ac principibus, qui sufficerent, promovit Theodorum patricium eunuchum virum industrium, et direxit adversus Helpidium in Siciliam, cumque multa fierent bella, vicerunt hi qui circa he Todorum erant. Quo viso Helpidius timuit, et sumptis quotquot habebat pecuniis, cum Nicephoro transmeavit in Africam, et accepto verbo securitatis ad Arabes confluxit, quem illi susceptum, ut Romanorum tenebant imperatorem, coronantes eum incassum, et ocreis et schemate induentes. Cum autem Romanorum populus in his vacaret, egreditur Mady filius Aaron cum potentatu et apparatu nimio, tam Matrophorum quam totius Mesopotamiæ, et Syriæ, et Deserti, et venit Chrysopolim, derelicto Biruso, ad obsidendum Nacoliæ, et custodiendum dorsa sua. Misit autem et Burnice in Asiam cum triginta millibus, quæ cum debellasset Lachanodraco nem cum themate Thracæsiarum in loco Darino dicto, et ipsi cum triginta millia essent, quinque millia interfecit. Ast imperatrix, misso Antonio domestico suo cum ordinibus, obtinuit Barim, et concluserunt eos. Confugit autem ad eos Tazates Buccellariarum prætor propter odium quod contra Stauratium patricium habebat, et logothetam Tudromii, eunuchum omnibus qui tunc esse videbantur præminentem, et omnia disponentem, et dato eis consilio postulaverunt pacem. Cum autem ad hoc exissent Stauratius, et Petrus magister, et Antonius domesticus, non studuerunt subtiliter agere, ut verbum caute susceperent, et filios primorum, sed exeuntes inconsulte, tenti sunt ab illis, et compedibus vincti sunt, et coacti sunt utraq; partes ad faciendam pacem, et donaverunt invicem, Augusta videlicet et Aaron, xenia multa, pacto firmato, ut per singulos annos eis census tribueret. Et facta pace discesserunt, etiam dimittentes civitatem Nacoliæ. Tulit autem et Tazates uxorem suam, et omnem substantiam. Anno

^b Λάρνακα.

contra invicem, sed pro invicem, et qui veritatis extitimus, efficiamur sapientes, verum atque dicentes, et non sit in nobis certamen, neque dissensio, ut pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, muniat nos omnes. Et siquidem jusserint orthodoxi, et propugnatores, imperatores scilicet, vestra postulationi et meæ annuere, consentio et ego; sin autem impossibile est mihi et hoc facere, ne subijcari anathemati, et inveniar condemnatus in die Domini nostri, et justis iudicis, ubi neque imperator, neque sacerdos, neque principes, nec hominum multitudo poterit eripere me. Et quidquid placuerit vobis, fratres, date apologiæ meæ, imo vero assertioni vestræ, et reddite petitioni meæ responsum. Et libenter audierunt omnes quæ dicta sunt, assensum præbentes ut fieret synodus. At vero Tharasius rursus disputans ad populum ait: Leo imperator subvertit imagines, et quando facta est synodus subversas invenit, et propter quod imperatoria manu subversæ sunt, iterum questionem habet idem capitulum, quomodo antiquam consuetudinem in Ecclesia traditam præsumperunt, sicut eis libitum fuit, exterminare, sed veritas Dei, ut apostolice dicamus, non est alligata. Itaque octava Kalend. Januarii, ipsius octavæ indictionis consecratus est almus pater noster Tharasius patriarcha Constantinopolitanus, qui, missis synodicis Romam viris et libello fidei suæ, receptus est ab Adriano papa. Mittens autem et imperatrix petit ut mitteret litteras suas, et homines claros qui invenirentur in synodo. Qui direxit Petrum vicedonum Ecclesiæ, et Petrum hegumenum sancti Sabæ, viros honorabiles, ac omni virtute adornatos. Misit autem et Antiochiam et Alexandriam tam imperatrix quam patriarcha. Adhuc namque pax quæ facta fuerat cum Arabibus non est soluta, et duxerunt ab Antiochia quidem Joannem magnum, atque famosum verbo et opere, sanctitatis participem, qui synodus Antiocheni patriarchæ fuit, et Thomam Alexandrinum virum zelatorem, et religiosissimum, qui et Thessalonice civitatis magnæ, quæ est in Myricæ, factus archiepiscopus claruit. Interea mortuo Moyse, sit Arabum dux Aaron, qui viginti tres eis præfuit annis, et multa Christianis ostendit mala.

Anno sexto Imperii sui, mittentes imperatores convocarunt omnes qui sub eorum erant potestate antistites: perveniētibz quoque a Roma transmissis ab Adriano litteris et hominibus, ut prædiximus, et ab Antiochia et Alexandria; et septima Idus Augusti, nona indictione, præsidentes in templo sanctorum apostolorum apud regiam urbem, cœperunt sanctas Scripturas relegere, et objicere invicem, imperatoribus ac catechumenis aspicientibus. Ast populus scholariorum, et excubitum, atque ordinum cæterorum adunati a suis principibus, cum haberent etiam ipsi magistrum Constantinum Deo odibilem dudum imperatorem, irruerunt in eos nudatis gladiis, minitantes mortificare tam summum sacerdotem quam orthodoxos episcopos et abbates. Imperio vero per astan-

tes sibi familiares homines hos sedare nitente, non arquerunt, quin potius exprobraverunt. Cum autem surrexisset patriarcha, et tribunal cum episcopis et monachis esset ingressus, hi qui maligni sensus eorum erant episcopi, extierunt ad eos clamantes, et dicentes: Vicimus, et gratia Dei nemini nocuerunt furiosi illi, et inhumani, et taliter dissoluta synodo unusquisque rediit ad propria. Anno septimo Imperii sui, misso Eirene Stauratio patrio et logotheta in Thracem, mense Septembris, in initio decimæ indictionis, ad ulteriora themata, persuasit eos sibi co-operatores fieri, et depellere ab urbe impiam populum, quem nequissimus Constantinus instruxerat, et cum se fingeret, quod totum exercitum motura esset in Orientales partes, eo quod Arabes fuissent egressi, exiit omnis regius apparatus, atque supellex usque ad Malagma, et introeuntes hi quol exteriorum thematum erant, tenuerunt urbem. Mittens autem ad illos significavit eis dicens: Mittite mihi arma vestra. opus enim non habeo vobis. At illi stulti divinitus facti dederunt arma. Tunc missis familiis eorum in naves, exsules eorum misit ab urbe in propriam regionem unumquemque iubens abire, in qua et genitus esset. Et cum fecisset proprium exercitum, et principes sibi obtemperantes, ipsa iterum mense Maio mittens per omnem locum convocavit omnes episcopos, quo convenirent in Nicensium civitatem ad efficiendum illic concilium. Et per totum æstivum tempus congregati sunt omnes apud Nicæam. Siquidem eos qui ex Romæ sedis et Orientalium persona venire, non dimiserat, sed retentos secum habebat.

Anno octavo Imperii Eirenæ et Constantini, exivit Therasius archiepiscopus Constantinopoleos in Nicensium civitatem, et celebrata est sancta et universalis septima synodus episcoporum, et recepit catholica Ecclesia prisca ornamenta sua, nihil novum prædicans, sed sanctorum Patrum dogmata immota custodiens, et novam hæresim abdicans, tresque falsos nominatos patriarchas anathematizans, Anastasium scilicet, Constantinum, et Nicetam, atque omnes consentaneos eorum. Facta est autem prima conventio ac sessio episcoporum in ecclesia catholica sanctæ Sophiæ Nicenæ civitatis. Et quinto Idus Octobris undecimæ indictionis, mense Novembris, ingressi sunt omnes regiam urbem, et præsidentibus imperatoribus una cum episcopis in Magnaura, lectus est tomos, et subscripsit tam imperator quam mater ejus, firmantes pietatem secundum antiqua dogmata opera sacerdotum, et cum honorè dimiserunt eos, et pace potitæ est Ecclesia Dei catholica, quanquam inimicus zizania sua in operibus suis seminare non cesset, sed Ecclesia Dei, semper impugnata, triumphat. Anno nono Imperii sui Eirene imperatrix pace soluta cum Francis, causa nuptialis contractus direxit Theophanem protospatarium et adduxit puellam ex Armeniacis nomine Mariam ab Amnia, et junxit eam Constantino filio suo, cum ipse multum tristaretur, et nollet propter affectum, quo erga filiam Caroli

regis Francorum flagrabat quam antea desponsaverat, et consummaverunt nuptias ejus mense Novembris indictionis duodecimæ. Interea Eirene misit Joannem sacellarium et logothetam in Longobardiam, una cum ^a Adelgiso dudum majoris Longobardie rege, quem illi Theodatum dicebant, ad ultionem inferendam si possent in Carolum, et quosdam subducendos ab illo. Descenderunt ergo cum Theodoro patricio eunucho prætore Siciliæ, et inito bello, tentus a Francis, amare peremptus est. Anno decimo imperii Eirenes, movit diabolus livore pietatis imperatorum homines, qui instigaverunt matrem adversus filium, et filium adversus matrem. Inflexerunt enim eam, quasi ex præsignantibus futura cognitionibus certi facti, asserentes ei: Non est prædestinatum apud Deum tenendi filium tuum imperium, sed tuum est, a Deo tibi datum. At illa, ut mulier seducta, præsertim cum amorem quoque principatus haberet, credidit ita esse, et non recognovit quod ipsi volentes dispensare res, id sub occasione prætenderent. Ergo cum imperator jam viginti esset annorum, factus robustus, atque idoneus, videbat se nihil potestative gerentem, et tristabatur: intuens e contrario Stauratium patricium et logothetam omnia possidere, omnesque ad illum procedere, et neminem ad se frequentare audere, tum consilio inito cum familiaribus perpaucis hominibus suis, et Petro magistro suo, et Theodoro patricio, et Damiano patricio, æque firmavit quo comprehenderet eum, et exsulem in Siciliam destinaret, ipseque teneret imperium cum matre sua. Porro sexta Idus Februarii horribilis factus est terræmotus, ita ut non auderet quisquam domi dormire, sed omnes in hortis et sub dio tabernaculis factis et tentoriis degebant. Ast imperatrix una cum filio suo egressa est ad sanctum Mamman. Cum autem Stauratio nuntiata fuisset, et præsignata res, commovit Augustam contra filium, quæ comprehensos omnes imperatoris homines cecidit, atque totoludit, una cum Joanne protospatario, et bajulo ipsius, et exsilio relegavit in inferioribus partibus usque in Siciliam; Petrum vero magistrum debonestationibus submittere in domo sua sedere præcepit, similiterque Theodorum patricium. Porro Damianum patricium cæsum, ac tonsum in castrum Apolloniadem exsulem fore destinavit, percutiensque filium, convitiis multis lacessens egit ne procederet per dies non paucos. Cæpit autem juramentis submittere militiam ita dicentem: Quia quousque tu vivis, non permittimus filium tuum imperare, et jurabant omnes sic, nemine contradicere audente. Interea classis Arabum in Cyprum exivit. Quod cognoscens imperatrix coacervavit etiam ipsa omnia Romana navigia, et misit adversus eos. Cum autem usque Myra uterque prætor venisset, divertit a promontorio Chelidioniorum, et ingressus est in Attalie sinum. At vero moti Arabes de Cypro, cum serenitas eos cepisset, circumferebantur in pelago, cumque

A terræ proximi cernerentur, viderunt eos prætores, et acie directa præparati sunt ad bellandum. Theophilus autem Cibiretorum prætor, cum vir esset robustus, sisus ante omnes egressus, tentus est ab illis, qui tum ductus ad Aaron, videndus ab eo, adhortatus est ut proditor fidei fieret, et temporalia dona susciperet, qui cum hoc nullatenus admisisset, perampliusque coactus nequaquam cessisset, gladii animadversionem sustinens martyr optimus est ostensus.

Anno ab Incarnatione Domini 783, Eirene, primo imperii sui anno, mense Septembri, indictione decima quarta, misit, et venerunt qui jurabant ad Armeniacorum thema, qui jurare minime consenserunt: Quia non imperabimur a filio tuo in vita tua, sed nec præponemus, inquit, Eirenes ante Constantini nomen, sed Constantini et Eirenes, ut ab initio suscepimus. Misit autem iterum ad inflectendum eos Alexium spatarium et drogarium vigiliæ. At illi tenentes eum, ut sibi præesset, provexerunt. Nicephorum vero patricium custodiæ manciparunt, Constantinumque suum principem et imperatorem laudaverunt, et acclamaverunt. Hoc comperto reliquorum populi thematum, prætoribus suis expulsi, Constantinum tantum imperatorem et ipsi prædicabant. O maligni diaboli versutias, quomodo per multa argumenta studet genus hominum perdere! Qui enim ante quindecim annos terribili jurejurando juraverunt, et facta propriæ manus scripta in sancto altari recorderunt, iterum jurabant se a filio ejus non imperandos in vita ipsius, et rursus oblivioni hoc tradentes, Constantinum imperatorem bonæ famæ laudibus efferebant, non perpendentes miseri quod non oporteat reciprocum fieri juramentum. Necessitas enim incumbit ut omnem reciprocam jurationem perjurium subsequatur, perjurium autem abnegatio Dei est. Collecti autem mense Octobri, decima quarta indictione, hi qui ex thematibus erant apud ^b Acroam, exquiescerunt omnes communi consilio Constantinum imperatorem ^c vigesimum agentem annum; timens autem Eirene impetum populi, absolvit eum. At illi quidem imperatorem firmaverunt, hujus autem matrem respuerunt. Præterea direxit imperator Michaellem Lachandraconem, et Joannem bajulum suum, ac protospatarium, et juramentis submiserunt Armeniacos ne susciperent Eirenea matrem suam in imperatricem, Alexium vero confirmavit in prætorem suum. Et cum redisset in urbem, mense Decemb., cæsum et tonsum Stauratium exsulem fecit apud Armeniacorum thema, ad satisfactionem eorum. In exilium nihilominus et Ætium misit protospatarium spadonem, et intimum ejus, et omnes domesticos ipsius spadonis: hanc autem cum suavitate sua et affluentia locavit in palatio Eleutherii, quod ipsa construxerat, in quo et pecunias multas absconderat. Factum est autem eodem mense incendium, et concrematum est triclinium patriar-

^a Al., Theodoro.

^b Al., Tyneam.

^c Al., vigesimum quintum. Al., trigesimum.

cha, quod dicitur Thomaïtes, et quæstorium, et aliæ domus usque ad Millium. Cæterum Aprili mense Constantinus cum movisset castra contra Bulgares, venit ad castellum quod dicitur Probatî, ad rivum scilicet sancti Gregorii, et cum occurrisset Cardamo domino Bulgariae, pusillo circa vesperam facto bello, formidantes qui ex parte Romanorum erant, per noctem fugerunt, et inglorii redierunt, quin et Bulgares metuentes reversi sunt. Anno secundo imperii Constantini, mense Septemb., castra movit adversus Arabes, et profectus ab Amorio, abiit Tarsum Ciliciæ. Porro decima octava Kalend. Feb., rogatus imperator a propria matre, et a multis optimatibus, pronuntiat, eam iterum imperatricem, et laude simul cum illo attollitur, ut a primordio Constantini et Eirenes, et omnes quidem obediunt. Ast Armeniarum thema pertinaciter instans adhuc renititur, et querit Alexium, qui paulo ante prætor in eis fuerat, et ab imperatore evocatus, dignitate patricii sublimatus, penes ipsum degere videbatur. Hunc ergo propter huiusmodi requisitionem, et quosdam sermones super ipso dictos, quod videlicet regnatus esset, cædens ac tendens in prætorio posuit. Julio vero mense exercitum movit adversus Bulgares, et construxit castrum Marcellorum, et duodecima Kalend. Augusti exivit Cardamus dominus Bulgariae cum omni virtute sua, et stetit in munitionibus. Fiducia vero fretus, et a pseudopropheta imperator credere persuasus quod ejus esset victoria, incircumspecte ac inordinate bellum infert, et valido vincitur Marte, fugatusque rediit in urbem, multis amissis non solum communis populi, sed primatumum, inter quos Michael magister Lachanodracon et Bardas patricius exstiterunt, et Stephanus protospatarius, Nicetas quoque, ac Theognostes facti prætores, et homines regii non pauci, sed et Pancratius pseudopropheta, et astronomus, qui et victurum illum vaticinatus est. Abstulerunt etiam Bulgares sarcinam, pecuniam, equos, et aulæa, una cum universo regio apparatu. Cum autem collecti essent ordines in urbem, consiliani sunt educere Nicephorum, et Casarem, et imperatorem constituere. Quo comperto, Constantinus misit, et eduxit utrosque filios Constantini avi sui ad sanctum Maman, et Nicephorum quidem oculis, Christophorum atque Nicetam, Anthimum atque Eudoxium, linguis privavit: cum quibus et prædictum Alexium patricium luminibus privavit, obediens maternis et prælati Stauratii suadellis, ei asseverantium quod nisi hunc cæcum redderet, in imperatorem forent electuri. Factum est autem horum pena malorum mense Augusto, die Sabbati, indictione decima quinta, hora nona. Verumtamen non in longum Dei justitia hanc injustam ultionem dimisit inultam. Post quinquennium namque eodem mense et eodem die Sabbati orbatus est oculis a propria matre idem Constantinus. Anno tertio imperii Constantini, audientes Armeniaci de Alexio patricio, quod cæcus factus

A fuerit, custodiæ mancipant prætorem suum, Theodorum videlicet patricium Camulianum. Quo comperto, imperator misit primum quidem ad eos nonnullos; post sanctum vero Pascha ipse movit exercitum contra eosdem Armeniacos, una cum reliquis thematibus octava Kalendas Junii, indictionis primæ, die sancto Pentecostes, cum proditos eos Armeniorum fraude, qui cum ipsis erant, vicissent, comprehendit illos debellatos, et interfecit Andronicum spatarium et tumarchan, atque Gregorium episcopum synopensem, reliquos vero rerum jacturis, et sumptibus, et proscriptionibus affecit. Porro mille victos exercitus ipsorum introduxit per Blacernarum portam in urbem, quorum faciebz atramento et punctionibus superscripsit Armeniacus insidiator, et dispersit eos tam in Siciliam quam cæteras insulas. Armenii sane proditores eorum nihil ab imperatore honoris seu libertatis assecuti, castrum Amachan Arabibus tradiderunt. Anno quarto imperii Constantini, ceperunt Arabes Sebasan castrum sub verbo, propter quod et principes ejus ad propria redierunt. Anno quinto imperii sui Constantinus odio habens Mariam uxorem suam, summisionem matris suæ imperium appetentis, et quod ab omnibus reprehensibilis judicaretur, affectantis, coegit ut fieret monacha, quam cum inflexisset, totondit mense Januarii, et Aprili mense movit exercitum adversus Arabes, et mense Maio bellum iniens cum uno cursu ipsorum in loco qui dicitur Amusan vicit, vertit, et hos insecutus est usque ad amnem, et cum venisset Ephesum, et apud Dei locum orationes fecisset, commercium nundinarum, quod centum esset auri librarum, indulsit ad famulatum sancti Joannis apostoli. Augusto vero mense coronavit imperator Theodaten cubiculariam in Augustam, et desponsavit eam imperator. Anno sexto imperii sui, indictione prima celebravit imperator Constantinus cum Theodate nuptiarum principia in palatio sancti Mamæ per dies quadraginta. Mense vero Aprili ejusdem indictionis, nocturno tempore, factus est terræmotus in Sicilia et Creta valde terribilis. Mense autem Maio factus est terræmotus Constantinopoli nimis horribilis. Cardamus præterea dominus Bulgariae denunciavit imperatori dicens: Aut tribue mihi pacta, aut veniam usque ad Auream portam, et demoliar Thracem. Ast imperator posuit equina stercora in mappa, et transmisit ei: Qualia, inquit, pacta te decere prævidi, transmissi tibi. Verum quia senex es, nolo ut fatigeris usque ad hæc loca, sed ego veniam usque ad Marcellam, et tu exi, et quidquid Deus judicaverit facito. Et cum misisset imperator ad ulteriora themata, conscivit populum suum, et venit usque Versiciniam, et Cardamus usque ad lucum Abroleva, et cum formidaret, mansit in nemore. Ast imperator, confortato populo suo, abiit usque ad locum Abrolevam, invitans eum per dies septemdecim, at ille non est ausus, sed repedavit fugax ad sua. Eodem quoque anno Arabes venerunt Amorium, et cum nihil

* Al., Theophilum, Turmarcham eorum, atque Gregorium.

proficiant, reversi sunt, praeda in regionibus circumquaque facta. Eodem quoque anno Plato Sacundionis abbas se absceidit a communione Tharasii patriarchae, pro eo quod imperatorem receperit in communionem, et permisit eum tondere uxorem suam Mariam, et Joseph monacho, et abbati monasterii, quod appellatur Concarata, coronare eum Theodatus praeeperit. Quod cum didicisset imperator, misso Bardanio patricio, et scholarum domestico, cum Joanne comite obsicii Platonem introduxit in urbem, et retrusit intra claustra in templo principis militiae, quod est in palatio: reliquos vero monachos cum nepotibus ejus percussos exsilio relegavit apud Thessalonicam, quibus auxiliabatur mater imperatoris, tanquam qui filio resistebant, et eum confundebant. Anno septimo imperii sui, mense vero Septembri, egressus est imperator cum matre sua ut caleficeret apud Prusam. Octobre vero mense natus est imperatori filius, quem cognominavit Leonem; quae cum cognovisset imperator, derelicta matre apud thermas, una cum ordine regio universo, atque principibus, cursim in urbem regressus est. Quapropter hujus mater spatio reperto allocuta est, et subtrahit muneribus ac promissionibus agminum principes, ut deponeretur filius ejus, et ipsa singulariter imperaret, et alios horum per seipsam, alios vero per homines suos blandiens attraxit ad se omnes, et praestolabatur congruum invenire diem. Interea obouente Romae Adriano papa, consecratur Leo vir honorabilissimus, et per omnia reverendus. Mense vero Martio exivit imperator adversus Arabes, habens secum Stauratium patricium, et ceteros amicos matris suae, necnon et electam catervam expeditorum militum ex utrisque thematibus viginti millia. Videntibus autem, qui circa Stauratium erant alacritatem populi et imperatoris, timuerunt ne forte inito bello ille vinceret, et ipsi adinventis adversus eum frustrarentur insidiis; ergo muneratis vigilibus persuaserunt eis mentiri, perhibendo Saracenos fugisse. Imperator itaque multum tristatus, inefficax urbem ingressus est, et Kalend. Maii mortuus est filius ejus Leo, et luxit eum vehementer. Porro decima sexta Kalend. Augusti ab equestri agone ad sanctum Maman transeunte, transmeaverunt ad eum comprehendendum hi qui erant ex ordinibus, quos mater imperatoris allocuta est: quo ille cognito, in chelandium suum ingressus est, et transmeavit ad Pylas, volens ad Orientalium thema contugere. Erant autem cum eo et amici matris ejus, quos ille sic esse ignorabat. Praeterea ipse et mulier ejus exivit usque ad Tritonem. Porro, consilio inito, amici matris ejus dixerunt ad semetipsos: Si coacervatus ei fuerit populus non jam dominio constringetur, nec jam latere poterimus eum, et perdet nos. Materque ipsius, congregatis in palatio Eleuterii, qui ex ordinibus fuerant collocati, introivit in palatium, et cum didicisset populi ad imperatorem concursum, timuit nimis, et tractabat qualiter mitteret episcopos ad eum, et

^a Al., *Tonterapius*.

A acciperet verbum, et sederet in angulo. Verum scripsit occulte ad amicos qui cum ipso erant, quia nisi modum quemlibet feceritis, et tradideritis eum, verba quae habetis mecum, habeo indicare imperatori. At illi metuentes tenuerunt eum ad preces, et in chelandium deducto eo, Sabbato mane venerunt ad urbem, et incluserunt eum in domo Purpurea, in qua et natus est, et circa horam nonam crudeliter et insanabiliter oculos ejus evellunt, ita ut hunc mors subsequens confestim extingueret, consilio matris suae et consiliariorum ejus. Obtenebratus est autem sol per dies septemdecim, et non dedit radios suos, ita ut errarent naves maris, omnesque dicerent quod propter obsecrationem imper. sol obsecratus radios suos retraxerit, et taliter de cetero imperat Eirene mater ejus. Eodem etiam anno Romae cognati beatae memoriae Adriani papae commoventes populum tumultuati sunt contra Leonem papam, et tenentes caecaverunt eum, non tamen penitus lumen ejus extinguere potuerunt. At ille confugit ad Carol. regem Franc., qui ultus est inimicos ejus amare, et restituit eum in sede sua. Ceterum vicem Carolo recompensans, in imperatorem coronavit eum in templo sancti Petri apostoli, perungens oleo a capite usque ad pedes, et circumdans imperatoria veste, atque corona viii Kalendas Januarii, indictione nona. Igitur Romanis imperat Eirene annis v.

EIRENE.

C Anno ab Incarnatione Domini 791, Eirene cum secundo imperare coepisset, confestim direxit Dorotheum egomenum Chrysopolitanum, et Constantinum carthophylacem ecclesiae magnae ad Habbimelich partes Cappadociae depopulantes, atque Galaciae, intercedens pro pace, quod tamen factum non est. Octobre mense quidam rebelles in custodia positus in palatio ^a Tuterapii filius impugnantis Deum, Constantini scilicet, ad magnam persuadent Ecclesiam confugere, quasi petentes securitatem subsecutis indemnitate suae, quatenus per hujusmodi occasionem appellarent ex eis quemquam imperatorem. Et multo populo ad ecclesiam concurrente, ingressus est Aetius eunuchus patricius, et eduxit eos verbo, nemine ad eos attendente, et exsilio damnaverunt eos apud Athenas. Duo autem patricii Stauratius et Actius, qui dilecti esse noscebantur imperatrici, facti sunt in alterutrum hostes, ita ut inimicitiam manifeste monstrarent, ambo intentionem habentes post mortem ejus cognatis suis imperium acquirendi. Anno secundo imperii Eirenae, Habbimelich exivit contra Romaniam, et missis expeditorum millibus in cursum, descendit usque Malagma, et praecupans in stabulis Stauratii equos, imperatorio equitatu capto, sine lesione reversus est, et reliqui descendunt usque ^b Liliam, et multam consecuti sunt praedam. Mense autem Martio, septima indictione, voluit Achamirus Sclavinorum Belzi-

^b Al., *Lidiam*.

tie princeps, pulsatus ab Helladicis, educere filios Constantini, et ex eis promovere in imperatorem. Cum autem cognovisset imperatrix Eirene, mittit ad patricium Constantinum * Serentapicum, Theophylactum filium ejus, qui spatarius erat, et nepos ejus, et omnium oculos eruit, et dissipavit consilium eorum contra se nequiter adinventum. Porro Paschalis festivitatis secunda feria processit Eirene a sanctis apostolis, in curru aureo vecta, qui quatuor albis equis trahabatur, et a quatuor patriciis tenebatur, Bardanio videlicet prætor Tracesiorum, Sisinnio prætor Thracæ, Niceta domestico scholarum, et Constantino Boyla, jactans liberaliter hypatiam. Mense vero Maio infirmata est imperatrix pene usque ad mortem, et protenta est contentio eunuchorum Aetii et Stauratii. Aetius autem auxiliatus est Nicetæ patricio, et scholarum Domestico, et insequuntur severe Stauratium, credere facientes imperatricem quod imperium appeteret, ita ut atrociter irata illi, ascendens in palatium ^b Tenthierium, dixerit rebellionis et simultatis sollicitum eum esse sibi sceleris acquiretorem : qui ad hæc apologia facta, munebat seipsum. Insaniebat autem adversus Aetium, et Nicetam, et prædictos patricios. Anno tertio imperii Eirenæ, mense Februario, indictione octava, jam dictus Stauratius patricius tyrannidem ac simultatem in urbe regia construebat, scholarios, qui erant in ea, excubitores una cum primis eorum, pecuniis et muneribus assumens, et placans : Eirene autem pia imperatrix silentio in trichinio Justiniani facto, prohibuit omnem qui militaret adherere Stauratio, et sic adepta sunt modicam tranquillitatem negotia. Aetius vero et Nicetas cum aliis quibusdam certatim adversabantur Stauratio, qui, corde percussus, sanguinem per os emisit spumoso ex partibus pectoris et pulmonis : hoc medici aspicientes, mortale pronuntiaverunt ; ast adulatores et imperiti, non solum medici, sed et pseudomonachi, et divini, juramentis credere persuaserunt usque ad diem mortis ejus, quæ facta est Junio mense, indictione octava, quod victurus et regnaturus esset : quibus ille inopix, seditionem in Cappadociis construxit adversus Aetium fieri, quam non meruit vivens audire. Post duos namque dies mortis ejus super hoc nuntius venit, et in seditione comprehensi exsiliis sunt, et animadversionibus subditi. Anno quarto imperii Eirenæ, octava Kalend. Januarii, indictionis nonæ, Carolus rex Francorum coronatus est a Leone papa, et cum voluisset contra Siciliam classibus præliari, se penituit, conjungi potius cum Eirene volens, legatis ad hoc sequenti anno directis, indictione decima. Martio vero mense, nona indictione, Eirene pia imperatrix Byzantiis civilia donavit tributa, Hædlicæ ac Myriæ ea quæ dicuntur commercia relevavit, magnis super his et aliis multis beneficiis gratiarum ac-

^A tionibus freta. Anno quinto imperii Eirenæ Aetius patricius liber a Stauratio factus, et ideo securitate potius, imperium ad proprium fratrem transferre satagebat, quem et Monostrategum fecit in Thracæ simul et Macedonia, ipse ulteriora themata tenens, orientalis scilicet et obsidii. Cum ergo elatione refertus esset, eos principes qui sublimiores erant debonestans, pro nihilo reputabat, qui et valde mœsti adversus eos effecti, simultatem adversus imperatricem meditantes, hanc in opus duxerunt. Pervenerunt autem et apocrisarii a Carolo et Leone papa directi ad Eirenen piissimam, postulantes ut jungeretur illi ad nuptias, et veniret eo ad Hesperia, quæ profecto obaudivisset, nisi Aetius supradictus inhibuisset prævalens, et imperium in proprium fratrem usurpans. Sequenti autem anno, qui est primus annus Nicephori, pridie Kalendas Novembris, indictione undecima, quarta noctis hora, quæ feria secunda lucescit, idem Nicephorus cum esset patricius et logotheta generalis, tyrannidem adversus Eirenen piissimam concitavit, Deo quidem ineffabilibus ob nostrorum multitudinem peccatorum judiciis indulgente, cooperantibus ei Niceta patricio ac domestico scholarum, et Sisinnio patricio fratre ipsius, ^c viro perjuriis et fraudulentis pleno, et Niceta Triphilio. Erant autem et cum eo Leo patricius Musulatii, et Theoctistus patricius, et Petrus patricius, et quæstor, seducentes quosdam a populo, qui erant ex ordinibus, cumque venissent ad portam, quæ dicta est Chalce, custodesque falso ac subito deceperunt, persuaserunt eis ut crederent quod ab ipsa fuerint destinati, quatenus eundem Nicephorum imperatorem appellarent, eo quod Aetius patricius sibi vim inferret ad enuntiandum fratrem suum Leonem imperatorem, qui mendacio tanto credentes imperatorem pariter pronuntiaverunt eum qui erat tyrannus. Taliter ergo ad magnum palatium iidem patricii venientes, ingressi sunt illud, indeque per totam urbem ignobiles servos dirigentes acclamationem fecerunt ante mediam noctem, et custodes in medio palatii, quod Tuoletutherii nuncupatur, posuerunt, ubi contigit imperatricem esse. Diluculo sane accersentes eam, concluderunt eam in majori palatio, et ita processerunt ad magnam ecclesiam ad coronandum scelestum. Convenit interea universa plenitudo urbis, et omnes super his quæ gerebantur moleste ferentes, maledicebant coronanti, et coronato, cunctisque congratulantibus ei. Equidem eum religione ac ratione viventes divinum mirabantur judicium, qualiter eam permisit, quæ pro recta fide more martyrum agonizaverat, a subulco expelli, præsertim cum ei devotissimi ejus præcipue adherere propter avaritiam proposuerint, Leo scilicet patricius eunuchus, et Sacellarius Sinopeos, et Deo perosi ^d tribus filiis, ac patricii, qui su-

* Al., Tesseracondapechum.

^b Al., Tontiera.

^c Al., Viris perjuriis et fraudulentis Triphiliis.

Erant autem et cum eo Leo patricius Tesseracontapechis, Gregorius patricius Musulatii

^d Al., trium filii. Al., deos perosi filii.

perius dicti sunt, qui donis plurimis ab illa ditati sunt, et eum ea sæpe convescentes, et adulationibus cum juramentis horribilibus certam reddentes, omnibus mundi rebus se necessariorem reputare, quam haberent erga illam benevolentiam affirmabant, alii autem ut in ecstasi facti, gestorum certitudinem minime sentientes, somnium se vidisse putabant; alii autem, qui duntaxat pendere bene sciebant, præteritam felicitatem beatificabant, et futuram infelicitatem per tyrannidem lugebant, maximeque hi qui maligni voti tyranni experientiam quamdam ante perceperant. Porro universos communiter possidebat caligo, et sine consolatione mentis defectio, ne per singula illius miserandæ diei deformia verba scribens protelem sermonem. Denique sequenti die, sumptis quibusdam ex patriciis, ascendit ad imperatricem custodiæ mancipatam, simulans, ut ei moris erat, falsam benignitatem, per quam et plures decepit, et excusans se, quod invitatus ad principatum ascenderit, nec hunc unquam desideraverit. Maledicebat autem his quise provexerant, et illam insidiis appetiverant, ut proditor Domini postquam cum ipso cœnavit, quos et imitatores illius testabatur. Ostensis etiam nigris calceamentis, amare se talibus uti præter leges imperatorias affirmabat, fiduciamque dolose habere monebat eam, etiam cum juramentis de omni corporali reque, quam consequi dominam a servo deceret, nullamque arbitrari ærumnam causus illius hortabatur: commonebat postremo nil occultare a se imperialium thesaurorum, et damnabat avaritiæ vitium, hos illam habere non ferens. Languebat enim eo vehementer omnia devorans, omnemque in auro spem et fiduciam ponens. At vero

A dilecta Deo Eirene, quamvis congrueret, ut passionem tam repentinae commutationis ut pote mulier teneretur, forte prudentia dixit ad eum: Qui heri quidem servus perjurus fuerat, hodie solers, et seditiosus tyrannus ac impudens habetur. Ego quidem, o homo, Deum deputo, et pridem cum essem orphana, exaltasse me, et dein super solium cum essem indigna, provexisse me: causam vero depositionis mihimet applico, et peccatis meis ascribo, in cunctis autem ac modis omnibus sit nomen Domini benedictum. Porro modum promotionis tuæ Deo reddo; verumtamen delatas mihi contra te super dignitate, qua nunc circumdaris, auditiones non ignorabam, quas veras fuisse rerum finis ostendit, quas si molestè tulissem, facile mihi erat te interficiendi. Sed modo juramentis tuis fidendo, modo tibi parcendo, multos mihi devotos parvipendi, Deo quæ mea sunt dans, per quem reges regnant, et potentes obtinent terram. Sed et nunc, cum sis pius, et ab ipso profectus, te adoro, et peto meæ parcere infirmitati, et concede mihi domum Eleutherii a me constructam in refocillationem incomparabilis calamitatis meæ. At ille ait: Si hoc vis fieri tibi, jura mihi per omnem divinam virtutem non absconsuram te quidquam ex thesauris imperii, et adimpleo postulationes tuas, et omnem placationem faciam. Quæ juravit ei ad pretiosa et vivifica ligna: Quia non movebo a te obolum unum; quod et fecit. Verum ille consecutus quod desiderabat, protinus exsilio relegavit eam apud Principem insulam, in monasterio quod ipsa edificaverat, cum adhuc essent in urbe missi Caroli, et quæ agebantur aspicerent.

LIBER VIGESIMUS QUARTUS.

Anno ab Incarnat. Domini 795, Nicephorus vorax cunctorum imperio potitus, nec saltim parum voluit hypocrisin tegere, sed quasi recisurus justitiam, nequam in Magnaura et injustum fore constituit iudicium. Intentio namque tyranno inerat, ut res ipsæ ostenderunt, non pauperibus jura tribuendi, sed per hoc omnes qui magni erant inhonorandi, et captivandi, et ad se quæ cunctorum erant transferendi, quod et fecit. Videns autem adversum se omnes contristatos, et pavens ne forte memores Eirenæ beneficiorum adsciscerent eam iterum ad imperium, Novembre mense, hieme nimium gravi imminente, non est ipsius misertus immisericors ille, sed exsilio deportari præcepit in insulam Lesbium, et cautissime custodiri, quin et a nemine contueri. Porro pridie Kal. Maii, mortuus est Niceta Tryphylus, ut aiunt, a Nicephoro veneno extinctus, et Nonis Maii, feria quinta, cum Nicephorus ad suburbana Chalcedonis exisset, equumque mansuetissimum as-

cendisset, hunc ex providentia Dei ejiciens, dextrum pedem ejus contrivit. At vero decima quarta Kal. Augusti, feria quarta, hora prima, Bardanes patricius, et prætor Orientalium, qui cognominatus est **D** Turcus, appellatus est imperator ab omnibus utroque suis thematibus, qui multum renitens, ut evaderet illos, minime valuit, et descendens usque Chrysopolim, cum circuisset diebus octo, et minime fuisset receptus, rediit usque Malagma, qui metuens Deum, et recogitans, ne forte per se inactatio Christianorum efficeretur miseretur, misit ad Nicephorum, et accepto verbo in scriptis propriæ manus ejus, in quo et sanctissimus Tharasius patriarcha et omnes patricii subscripserunt, quod iñesus et indemnus cum omnibus qui cum ipso erant foret reservandus, sexta Idus Septembr. clam fugiens descendit in civitatem Bythinia, in monasterio Heraclii, et invento chelandio quod ab imperatore fuerat super hoc missum, tonsus est, et indutus stola monachica, et

ingressus illud abiit in insulam quæ dicebatur Prima, in qua ædificaverat monasterium, opinatus quod foret veritus terribile verbum quod dederat sibi contemptibilis Nicephorus, et in nullo esset lædendus. At ille primum quidem denudat illum substantia ejus, et occasione accepta, omnes thematum principes, et habitatores, quosdam et de regia urbe captivavit, exercitum autem privatum roga deseruit. Verum quis sermo enarrare sufficiet digne cætera quæ diebus illis ab eo gesta sunt propter indulgentiam Dei pro commissis nostris? Nona vero die, mense Augusto undecimæ indictionis defuncta est imperatrix Eirene in exsilio in insula Lesbi, et translatum est corpus ejus in insulam Principis, in monasterium quod ipsa construxit.

Anno secundo imperii sui, Nicephorus coronavit filium suum Stauratium per Tharasium sanctissimum patriarcham in ambone majoris ecclesiæ in imperatore, cum esset inutilis modis omnibus ad tantam dignitatem tam aspectu quam robore, et sensu. Cæterum Nicephorus, qui nunquam usquam veritatem servavit, Lycaonienses quosdam, imo vero Lycanthropos concordēs et consentaneos ad Protē insulam misit, et jussit eos discedere, et prædictum, quasi se ignorante, luminibus privare Bardanem, et post facinus ad ecclesiam fugere. Quo facto tam patriarcha, et senatus, quam omnes timentes Deum, acriter doluerunt. Ast imperator nequissimus Nicephorus cum juramentis omnes primores Lycaonienses simulatus exquirebat, in eos ut putabatur ulturus, omnia secundum ostentationem, et nihil secundum Deum agens. Erat enim illi præcipue cum reliquis prævaricationibus hujuscemodi mentis idioma, per quod videlicet et ante imperium multos seduxit: verumtamen in ridiculum habebatur, liquido hoc scientibus ejus studium, ita ut impudentia multa, et caligosa, et polluta facies ejus tunc inaccessible fieret per septem dies, eo dolose intra cubiculum imperatorium ejulante. Nam et naturaliter ejus muliebres aderant lacrymæ, quas multis pravis inesse, et pseudoprophetis procul dubio constat, quanquam plurimos non latuerit. Mense vero Augusto, cum adversus Arabes exisset, occurrit eis apud Crason Phrygiæ, et inito bello superat, multisque amissis cum propemodum ipse vivus foret capiendus, principum quidam fortissimi vix hunc salvabant. Anno tertio imperii sui, simultate facta in Perside, descendit Arabum dux pacificaturus eos. Nicephorus autem, spatio reorto, ædificavit Ancyram Galatiæ, et Thebasan, et Analatrasum; misit etiam et cursum, qui revertentes nihil profecerunt, sed contra multos perdiderunt. Anno 4 imperii Nicephori movit exercitum Aaron dux Arabum adversus Romaniam in virtute gravi, trecentorum scilicet milium tam Maurophoris quam Syria et Palæstina coacervatis, et cum venisset Tyana, ædificavit domum blasphemiz suæ, et obidens cepit Heraclium tunc castrum, quod erat valde munitum, et Thebasan, et Malacopan, et Sideropolim, et Andrasum. Misit autem et

A cursum sexaginta millia bellatorum, et descendit usque Ancyram, et hac visa, reversus est. Ast imperator Nicephorus, metu et impossibilitate detentus, exivit et ipse in desperatione fortia infortunii demonstraturus, et multis tropæis factis, misit ad Aaron metropolitam synodorum, et Petrum egumenum Gylei, et Gregorium œconomum, et multum disputantibus eis firmaverunt pacem, ut per unumquemque annum tribueret illis tricena millia numismatum, et tria numismata in tributum capitis imperatoris, et tria filii ejus: quibus acceptis, Aaron jucundatus est, et plus exsultavit, quam si dena millia suscepisset talenta, tanquam qui subegisset Romanum imperium. Porro convenit inter eos castra quæ destructa erant non reedificanda. Cumque Arabes regressi fuissent, construxit eadem continuo castra, et præmunivit; quo comperto Aaron misit iterum, et recepit Thebasan, missoque stolo in Cyprum, ecclesias destruxit, Cypros emigravit, et multo excidio facto pacem dissolvit. Anno quinto imperii sui Nicephorus castra movit contra Bulgares, et cum venisset Adrianopolim, et sensisset quod simultatem contra se imperatorii homines et quidam ex ordinibus meditarentur, inefficax repedavit, nihil proficiens, nisi quod triulibus suis tantum ultionem intulit, horum multos cædibus et proscriptionibus rerum submittere.

Anno sexto imperii Nicephori, mense Septembris, Aaron dux Arabum cum classe contra Rhodum Chumeid direxit, qui cum subito transieisset, Rhodumque pervenisset, multum in ea excidium fecit. Verumtamen municipium quod in ea erat non impugnatum remansit. Cum autem ipse remeasset, evidenter impugnatus est a sancto et miraculorum patratore Nicolao. Cum enim Myram venisset, et sacram ejus arcam contere tentasset, aliam pro ea contrivit, moxque classem multorum ventorum, et marinorum fluctuum, tonitruorum quoque et fulgurum, inæqualitas comprehendit, ita ut plurimæ scaphæ conquassarentur, ipseque impugnator Chumeid virtutem sancti cognosceret, et præter spem periculum evaderet. Porro decima quarta Kal. Jan. Nicephorus post multam electionem virginum ex omni potestate sibi subdita, causa copulandi Stauratium filium suum conjugi factam, Theophaniam Atheniensem cognatam beatæ Eirenæ, quæ viro desponsata erat, separavit ab eodem viro, et ipsi Stauratio misero copulavit, imprudenter ut in aliis, et in hoc quoque prævaricator effectus; alias vero duas ista pulchriores, quas cum ea elegerat, manifeste corripuit in eisdem nuptiarum diebus, ab omni idem obscenus irrisus. Denique mense Feb., simultatem excogitantes adversus eum multi ex proceribus, Arsabir quæstorem, et patricium, virum pium et rationabilissimum, elegerunt, quod cum multiformis Nicephorus agnovisset, ipsum quidem cæsum ac tonsum monachum fecit, et exsilio relegatum in Bithyniam misit: reliquos autem cædibus et tonsuris, publicationibus insuper et exsiliis subdidit,

non solum mundialis vite principes, sed et episcopos, et monachos, nec non et majoris ecclesie scelestum, et sacellarium, et chartophylacem, viros rationabiles et reverentia dignos. Anno septimo imperii Nicephori Arabum dux mortuus est in interiori Perside, quæ vocatur Curasan, et suscepit principatum Muhammad filius ejus, scrupulosus per omnia, contra quem Ha' dallas frater ejus seditionem commovens, intestini belli factus est auctor, et hinc ille qui in Syria, et Ægypto, et Libya erant, in diversos in eum principatus, tam publicas res quam alterutros subverterunt, mactationibus, et rapinis, ac diversis flagitiis, contra se contraque subditos Christianos confusi. Ac per hoc ecclesie quæ in sancta Dei nostri erant civitate, desertæ factæ sunt, et monasteria duarum magnarum fabrarum, sanctæ videlicet memorie Charitonis, et Cyriaci, atque Sabæ, necnon et reliqua sanctorum cœnobio Euthymii ac Theodosii. Theodorus autem egumenus studii, et Joseph frater ejus archiepiscopus Thessalonicenus, una cum Platone incluso, et cæteris monachis suis, a communione recesserunt Tharasii sanctissimi patriarchæ, propter Joseph vicedominum, qui prævaricatorie Constantinum et Theodaten coronaverat. Tunc Nicephorus imperator, occasione percepta, cum episcopos et egumenos congregasset, synodum adversus illos celebrari præcepit, per quam a monasterio et urbe dejecti, exilio sunt destinati, mense Januario, indictione secunda. Eodem etiam anno, dum roga penes Strumonem amnem populo distribueretur, irruentes Bulgares hanc ademerunt, auri libras centum et mille, multumque populum occiderunt, cum prætere atque principibus. Erant enim et cæterorum thematum ibidem taxati principes non pauci, qui omnes illic perierunt. Ceperunt autem et totam sarcinam, et ita reversi sunt. Eodem etiam anno ante solemnitatem Paschæ, Crunus Bulgarum dux acie contra Sardicam directa dolo hanc cepit; ex militibus autem Romanis interfecit sex millia absque multitudine privatorum. Nicephorus autem adversus eum tertia feria hebdomadæ salutaris passionis egressus, dignum quidem sermone nihil gessit. Illos autem principes, qui de cæle Burgarica salvati verbum salutis deprecant, cum dare dedignatus fuisset, amisit, inter quos erat et Cumatius Spatarius, mechanice artis expertus. At Nicephorus multo dedecore juratoris sacræ regie urbi persuadere satagebat ut crederent quod festivitatem Paschæ in aula Crunni celebraverit. Præterea cum civitatem Sardicam, quæ destructa fuerat, reedificare voluisset, multitudinibus resistentibus timens, persuadendum turbis imperatorem super ædificio pecunias ab eis cepit exigere. At illi sensu ingenuo, ut ex nequam illius argumentationibus subministrato, tumultuantur adversus illum et adversus principes suos per horas sex, et irruentes dirumpunt tabernacula ipsorum. Cum autem venissent usque ad imperatorem,

A injuriis et maledictis hunc submittuunt, ulterius se non sufferre immensam avaritiam, et nequam moliminis ejus animum dejurantes. At ille repentino simulato pavore perterritus surrexit a mensa, et primo quidem per Nicephorum et Petrum patricos juramentis et persuasibilibus verbis sedare conabatur exercitum. At illi modica quiete potiti collem quemdam ceperunt, quem quia per se in manibus habebant, oblitii sunt, *Κύριε δύνωτο* exclamantes, ac si super quodam terræmotu, vel imbrum defectu. Ille autem ut pote ad omne malum semper paratus, clandestinis muneribus noctu multis ex principibus pellectis, in crastinum ipse per se ipsum medius veniens, allocutus est turbas cum omni tranquillitate, ac super æquali cura erga natos eorum juramentis horribilibus eos certificans, et continuo regiam pervenit ad urbem, Theodosio patrio et primiscrinio, cognomento Salibra, deserto, ad perdiscedum ex alterutris eos qui seditionem patravérant. Cumque multitudines reverterentur, rogas eis apud sanctum Maman se tribuere fingens, cæcibus, ac tænsuris, et exiliis, multis ex eis punitis, Chrysopolim reliquos transduxit, calcans tanta ac tam horribilia juramenta. Illi autem propter ærumnam igneum fluvium meatum appellaverunt. Anno octavo imperii sui Nicephorus post multas impias animadversiones, militias prorsus humiliare tractans, Christianos exules ex omni themate in Selavinas ferri jussit, horum autem substantias venundari. Erat autem hæc res captivitate non minor, multis ex amentia blasphemantibus, et inimicorum cursus poscentibus, aliis nihilominus circa sepulera parentalia lamentantibus, et defunctos beatos asseverantibus; fuerunt enim et qui suspendio usi sunt, ut a tantis malis eriperentur. Etenim immobilium res quæ inerant sibi secum ferre non poterant, et substantiam quam ex parentalibus doloribus possederant perditam contemplantibus, et impossibilitas omnis omnes possidebat. Hæc quidem inchoata sunt a Sept. mense, porro circa Pascha finita sunt. Secundam vero cum hac afflictionem commovens, militare præcepit egrenos, et armari a versus compatriotas, conferre nihilominus etiam decem et octo ac dimidium numisma per singulos fisco, una cum omni proximitate ad tributa publica. Tertiam malignitatem inferens, perpendere jussit et augeri horum tributa, et præstare Cariatiorum causa siliquas binas, et ad quartam nequitiam, reliquos redditus omnes augmentari præcepit. Quinta vero afflictione illata, a venerabilium domorum inquitinis, orphanotrophii scilicet, ac hospitalium gerocomiorum, ecclesiarum quoque ac monasteriorum regularium, per singulos focos, census exigi, a primo tyrannidis ejus anno præcepit, et quæ meliora erant in rebus, in regiam curatoriam deferri jubebat. Sextam commovens afflictionem, a prætoribus inspicere jubet eos qui ex paupertate repente creati essent, et ab his pecunias exigere, quasi ab

^a Al., *librarum*. Al., *baurarum*. P. Pith., *laurarum*.

^b Al., *Cariatiorum*, Al., *Charitotis*.

inventoribus thesaurorum. Septimam quoque adinveniens, eos qui ante viginti annos invenerant, et usque ad hunc, dolium, aut vas quodcumque, omnibus propriis privari pecuniis. Oct., eos qui ex avis vel patribus hereditaverunt, et divisa substantia pauperes facti fuerunt, ex eisdem annis, viginti scilos ærario publico jubebat præbere, et eos qui emerant extra Abydum corpora servilia, bina nummata in tributum dare præcepit, maxime eos qui in Dodecasinio erant. Nona, naucleros qui maritima inhabitabant, et maxime eos tereno labore mino is Asiæ viventes, emere de rebus quæ ab illo rapiebantur cogebat, utcumque appetiarentur ab ipso. Decima, insignibus Constantinopoleos naucleris collectis, dedit ad usuram quatuor siliquarum numismata, cum auri duodecim librarum persolverent simul, et consueta commercia. Hæc ex multis summatis pauca descripta sunt, significanti multimodum ad omnem speciem avaritiæ ejus molimen. Quæ enim in regia urbe primoribus mediocribus et exiguis ostensa sint mala, nequeunt scribi, alios quidem eo investigante qualiter domi viverent, ac submitte quosdam malignorum servorum derogandi domibus, in primordiisque quasi dubitante super his quæ dicebantur, deinde vero affirmante calumnias, idipsum et super ignobilibus gerebat, dignos honoribus judicans detrahentes. Præterea domorum multas habitatorum a prima in tertiam generationem subvertebat, spe fretus, ut quanto celerius ruerent, tanto has ipse hæreditate citius possessurus esset. Digimus autem est ut et hoc, causa voluptatis et paradigmati memoræ commendemus. Cerularius quidam erat in foro ex laboribus suis locuples, et nihil agens, quo accersito omnium vorax imperator ait: Pone manum tuam in vertice meo, et jura quantum tibi sit auri. Qui parum tanquam indignus recusans, coactus est ab eo facere hoc, et centum se libras habere dixit, quas eadem hora auferri præcepit dicens: Tu quid opus habes sollicitari? prænle mecum, et tolle libras decem, et his vade contentus. Anno nono imperii sui **Nicephorus contra Christianos adinventiones extendit, inspectiones sine Deo in emptionibus animantium, diversorum fructuum injustas titulationes, et jacturas principum, fenerationes in navibus, qui omnibus legem ponebat, ne ad usuram quidquam tribueretur, et alia dena millia malorum commenta, quorum particularis historia onerosa est his qui compendiosas discere causas exquirunt. Kalend. autem Octob., tertia feria, evaginato quidam dissipatus in habitu monachi gladio, cujusdam militantium cucurrit in palatium, Nicephorum interficere querens, duo vero ex his qui circumstantabant irruentes in eum, atrociter vulnerati sunt ab eo. Comprehensus autem, et multis poenis affectus, excusavit se, dæmonium habere prætendens, nullumque prorsus accusans; at ille munivit hunc in ligno cum patientibus. Multi ergo deinceps augurati sunt enormis fore hoc miraculi signum, asseverantes tam imperantibus quam subjectis, quemadmodum et in impio Nestorio factum**

A est. Manichæorum vero, qui nunc antitiani et Atiniani dicuntur, quique in Phrygia et Lycaonia constituti, confines ejus habebantur, amicus ferventissimus erat, responsis eorum semper et immolationibus congratulatus. In quibus et cum Bardanius patricius contra eum insurrexit, hunc molitionibus eorum subegit. Taurum quippe in loco quodam ferreo palo cornibus alligans, ad terram incurvatum sic dum mugiret, et volutaretur, occidit fecit, hujusque vestem in mola versa vice molens, et incantationibus usus victoriam tulit, permittente Deo propter multitudinem peccatorum nostrorum. Isti locum sub imperio ejus adepti sunt intrepide conversandi, unde multi leviorum infandis eorum corrupti sunt scetis. In exactione vero quidam falsus eremita, **Nicolaus nomine, et quidam cum eo blasphemus, facti fuerant etiam recti sermonis, venerabiliumque imaginum adversarii, quos Nicephorus defendebat, et summum sacerdotem, et omnes secundum Deum viventes tristatos pro hac causa reddebat. Sæpe namque quiritantibus adversus eos indignatus est, inimicitias invicem agitantibus congratulans, ridens omnem Christianum proximum diligentem, veluti divinorum mandatorum eversor, cui studium erat judicii rationabilia et irrationabilia contra omnem hominem in Magnauræ poenalter admovendi, quo nemo vacaret agere adversus impietates ejus. Denique militares principes more servorum uti episcopis et inferioris ordinis clericis jussit aditris episcopia et monasteria, et his qui eorum erant auctorabiliter abusus, eos qui a saculo divinis contulerant obsequiis aurea vel argentea vasa, vituperabat, et ecclesiarum quæque sacra pro communibus haberi dignum fore dogmatizabat, instar Judæ tale quid super dominico decernentis unguento. Antecessores etiam suos imperatores universos velut improvidos accusavit, generaliter omnium providentiam aufere, simul et dicens neminem posse imperantem circumvenire, si voluerit qui imperat strenue principatum tenere; sed vanus factus est in cogitationibus suis, divinitus occidendus. Interea mense Febr. ejusdem quartæ decimæ indictionis, primo Sabbato jejuniorum, obvii facti Saraceni penes Euchaicam Leoni prætori Armeniacorum deferenti thematis rogam, hanc abstulerunt cum multitudine populi copiosa Talenta ergo erant sedecim, librarum mille trecentæ. In his nec sic redargutus Nicephorus ab avaritia sua cessavit. Igitur novus Achab signis non eruditus, quin e contra Phalaride ac Mida ambitiosior factus, contra Bulgares prælium præparat, una cum Stauratio filio suo, et Julio mense a regia urbe digressus, jussit Nicetæ patricio et generali logothetæ publicos ecclesiarum et monasteriorum census imponere, et octo annorum præteritorum redhibitiones a principum domibus exigere, et erat lamentum magnum. Cum autem querimoniam audiret a quodam proprio famulo, Theodosio videlicet Salibara patricio dicente sibi: Omnes, o domine, contra nos clamant, et in tempore tentationis casui nostro congratulabuntur,**

sic ait ad eum : Si Deus obdurans obduravit cor meum ut Pharaonis, quid boni erit his qui sub manu mea sunt a Nicephoro? Theodosi, noli expectare præter quæ a te conspiciuntur : hæc Dominus novit, ipse ego conscriptor horum viva voce audivi a Theodosio. Collectis itaque militibus, non solum ex Thracæ, verum etiam ex ulterioribus thematibus, cum his etiam egenos pedites cum propriis stipendiis contra Bulgares fundis et virgis armatos et blasphemantes minavit. Crunnum autem multitudines timens, cum essent Marcellis, pacem petebat. At ille nequam consilii et consentientium consiliorum suorum persuasionibus prohibitus est, et post multos anfractus per avia loca præcipitanter temerarius simul et pavidus ingreditur Bulgariam xiii Kal. Augusti, cum Syrius appareret cuncta consumens, frequenter ita fatus : Quis ibit, inquit, et decipiet Aehab? Quia sive Deus, sive adversarius trahit me nolentem. Porro priusquam ingressus fuisset Bulgariam Bizantius dilectus hujus famulus ad Crunnum confugit Marcellis, secum subrepta veste imperiali, et auri libris centum. Multi autem hujus fugam in malum Nicephori auspiciati sunt. Tribus quippe diebus post primos conflictus se prosperari opinatus, non prosperam facienti Deo ascribebat victoriam, sed Stauratii solius bonam fortunam bonumque consilium prædicat, et principibus, qui introitum inhibuerant, minabatur, et irrationabilia quoque animantia, et infantes, et omnem ætatem, immisericorditer occidi præcepit, et mortua comprovincialium corpora insepulta dimisit, solius spoliolum collectionis curam faciens. Claves autem et signacula penetrabilibus Crunni superimponebat, ea ut propria de cætero communis. Aures etiam, et cetera Christianorum membra, qui saltem tetigisset, ex spoliis quidquam abscondebat, et aulam incendit, quæ dicebatur Cortis Crunni, cum ipse vehementer esset humiliatus, et significasset, dicens : Ecce vicisti, tolle ergo quicquid tibi placuerit, egredere in pace. At ille cum parvis esset inimicus, hanc admittere noluit. Tunc sæviens ille in regionis introitus et exitus ligneæ munimina mittens, maceria circumdedit atque tutavit. Nicephorus autem, hoc comperto, mox attentus quidnam ageret, circumiens ignoravit, et his qui simul aderant, futuram perditionem prænuntiabat asseverans : Etiamsi pennati fuerimus, nemo speret exitum se evasurum. Hæc autem molimina erant per dies duos, quintam videlicet, et sextam feriam, et nocte sabbati turbationes barbarum armatarum circa Nicephorum, et eos qui cum ipso erant, audite acies omnes enervaverunt. Ante diei vero principium supervenientes barbari contra tabernaculum Nicephori, et magnates qui cum ipso erant, hunc miserabiliter interficiunt, inter quos erant Aetius Petrus, et Sisinnius Trifles patricii, atque Theodosius Salibaras patricius, qui contristavit, et multa mala beate ostendit Eirenæ, nec non et Eparcus patricius, et prætor Orientalium, multique protospatarii, et spatarii, et excubitus domesticus, et

ordinum princeps, seu drongarius imperialis vigilia, simul et Thracæ prætor, et multi principes thematum cum infinitis populis, omnisque Christianorum corrupta est spes, arma quoque omnia perierunt, et imperii vasa. Porro talis diei deformia verba absit ut Christiani ulterius videant, ut pote omne lamentum excedentia. Caput autem Nicephori Crunnum recisum suspendit diebus multis in ligno, in ostentationem ad se venientium nationum, et confusionem omnium nostrum. Post hæc sane accipiens illud, et denulans, argentoque forinsecus induens, bibere in illo Sclavinorum principes fecit gloriatum. Verum licet multæ viduæ ac orphanæ fuerint facti uno die, et lamentatio intolerabilis haberetur, hujus tamen occisio multorum facta est consolatio. Modum vero hujus occisionis nullus eorum qui salvati fuerant liquidius enarravit. Ferunt etiam quidam quod Christiani hunc cadentem lapidibus impetierunt; ast effeminatorum virorum, servorum scilicet ejus, cum quibus et concumbebat, alii quidem igne valli, alii vero gladiis perierunt cum ipso. Hujus principatu Christiani graviorem nullo tempore sunt consecuti. Omnes enim qui ante se imperaverunt, ambitionibus, et luxuriis, atque barbaricis crudelitatibus, superavit, de quibus per singula prosequi, et posteris incredibile, et nobis erit laboriosum. Vulneratus est autem et Stauratius periculose in dextra parte colli, et vix a pugna salvus evasit, et venit Adrianopolim atrociter plaga colaphizatus. At vero Stephanus patricius, et scholarum domesticus, cum adesset quoque Theoctistus magister, pronuntiavit Stauratium imperatorem, et disputavit populo, qui salvatus fuerat contra patrem suum, qui oppido delectati sunt. Michael sane Europalates illesus evadens admodum ab amicis rogatus est ut imperator appellaretur, et non admisit propter juramenta Nicephoro præstita, atque Stauratio. Hæc Stephanus domesticus resistebat, spe vite Stauratii. Porro Stauratius per urinam sanguine immenso prorumpente, arectus est femoribus et tibiis, adeo ut phorio veniret Byzantium. Hunc Nicephorus patriarcha valido amans affectu, consilium dabat ei ut Deum placaret, et eos qui in avaritia prægrevati erant a patre suo consolaretur, ad quem paterni sensus heres germanus dicebat non posse plus tribus reddere talentis. Hæc autem erant ex his pars injustitiæ illius; verumtamen et circa hæc pigritabatur non vivere fidens. Cum autem fœdus illibatum more paternæ mentis circa neminem servaret, frequentibus dehonestationibus submittebat Theoctistum magistrum, et Stephanum domesticum, et Michaellem Europalatem, avertens animo, et Procopiam sororem suam ut insidiantem sibi Theophaniæ Augustæ submissionibus. Mox quippe misera per beatæ imitationem Eirenæ obtinere sperabat imperium, cum sine liberis esset. Ast vero Stauratius videns se insanabiliter infirmari, habitum imperium uxori acquirere festinabat, et Bulgares in Christianos excitare supra præcedentia mala, supra quo paventes Nicephorus patriarcha, Theoctistus ma-

gister, et Stephanus domesticus, ex multa inimicitia in alternam amicitiam cum Michaelē Europolitae venire. Circa fines Septembris, indictione 5, Kal. Octob., vespere Stauratius advocatum Stephanum domesticum percontabatur quonam modo Michaelē sororis suae maritum ex propria domo posset ducere ad ejus oculos eruduens; quo perhibente hoc impossibile fore hac hora propter virtutem quae circa illum esset, et ob munitionem domus loci ejus, rogat nemini fieri nota quae dicta sunt. At ille cum verbis persuasibilibus inflexisset eum ne sollicitus esset, per totam noctem militias ordinum quae remanserant collegit in Hippodromo, una cum principibus propriis, ad pronuntiandum Michaelē imperatorem, quemadmodum in subsequentibus indicabitur. Porro Nicephorus patriarcha scriptum a Michaelē propriae manus exegit de recta fide, et ut sine sanguine manus a Christianis servaret, ac de sacris hominibus, seu monachis de toto ecclesiastico catalogo, ne percuterentur ab illo.

MICHAEL.

Anno ab Incarnatione Domini 804, indictione quinta, tertia Nonas Octob., Michael Europolitae mitissimus appellatus est imperator Rom. in Hippodromo a toto senatu atque ordinibus, qui imperavit annis duobus. Stauratius autem acclamatione hujus audita statim comam totondit, et monachiis indutus est vestimentis, et per Simeonem monachum cognatum suum valde patriarcham implorans, qui veniens in palatium una cum imper. Michaelē, Stauratium rogabat ne tristaretur super hoc, quod factum est; non enim per insidias, sed desperatione vite ipsius id gestum asseverans. At ille nequitiae paternae rabie furens, non acquievit, dicens ad eum: Amicum meliorem me non habebis. Hora vero quarta coronatus est Michael a Nicephoro patriarcha in ambone magnae ecclesiae, in quo magna exultatio facta est, et donavit patriarchae auri libras 1, et clero xxv. Vir enim magnanimus, et non avarus, omnes consolatus est qui Nicephori nequitia sunt laesi, donisque senatum ac militiam recreavit. Porro iv Idus Octobris coronata est Procopia in Triclinio Augusta, multisque donis liberalibus auxit senatum. Mulieribus vero Thematicorum militum, qui fuerant in Bulgaria perempti, auri quinque talenta dedit. Theophaniam autem uxorem Stauratii singularem vitam amplexam, et cognatos illius, qui miserabiliter sub Nicephoro vixerant, ditavit, interque alia insignem domum, et monasterium Thebraica dictum, ubi Stauratius est sepultus, illi concessit. Omnes etiam patricos et senatores, sacerdotes et summos sacerdotes, et militantes monachos, et pauperes, tam in regia urbe quam in thematibus degentes, locupletavit, adeo ut immensurabilis avaritia Nicephori, propter quam et male periit, paucis diebus disparuisse probaretur. Super multos praeterea optimos mores suos, cum piissimus et orthodoxus esset, tristabatur super his qui a sancta scindebantur Ecclesia quaque occa-

sione, sive ratione, multumque sanctissimum patriarcham, et eos qui poterant pro communi pace concurrere, rogans non quiescebat, inter quos et Theodorum egumenum studii, et Platonem, atque Joseph archiepiscopum Thessalonicensem fratrem Theodori in studiis detentos amaris, una cum principibus monasterii eorum, satagebat unire, quod et fecit. Ceterum misit ad Carolum regem Francorum pro pace atque contractu nuptiarum in Theophylactum filium suum. Nicephorus quoque sanctissimus patriarcha transmisit synodicas litteras ad Leonem sanctum papam Romanum, antea quippe faciendi hoc a Nicephoro prohibebatur. Porro octava Kal. Januar. quintae indictionis Michael tranquillissimus imperat. coronavit Theophylactum filium suum imperatorem a Nicephoro patriarcha in ambone majoris ecclesiae, feria 5, et obtulit pretiosissimum stemma in sancto altario in vasis aureis, et lapidibus venustis, et quadrangulis velis antiquitus ex auro et purpura clare contextis, atque admirabilibus sanctis imaginibus variatum. Donavit autem et patriarchae auri libras xxv, ac venerabili clero libras centum, splendendam reddens sanctam festivitatem, et filii pronuntiationem. Multo sane divino zelo imperator piissimus motus contra Manichaeos, qui nunc Pauliciani dicuntur, et Atingarios in Phrygia et Lycaonia degentes, capitalem animadversionem Nicephori sanctissimi patriarchae ac aliorum piorum praedicamentis promulgavit. Adversus est autem per alios nequam morum consiliarios obtentu poenitentiae, cum esset impossibile illos poenitentiam agere qui eorum errore decepti fuissent. Dogmatizabant autem indocte non licere sacerdotibus promulgare contra impios mortem, per omnia divinis super hoc adversantes Scripturis. Si enim Petrus vertex apostolorum Ananiam et Saphiram ab uno mendacio tantum mortificavit, et Paulus clamat: Qui talia, inquiens, agunt, digni sunt morte, et haec de solo corporali peccato, quomodo non horum contrarii erunt, qui omni spiritali et corporali spurcitia demonibus serviunt? Stauratius vero ulcere tabefactus ex mortali plaga circa spinæ loca infixa, ita ut non posset quisquam appropinquare illi ob multum fetorem, mortuus est tertia Idus Jan., indictione quinta, cum imperasset, ut putatur, mensibus duobus, diebus sex. Porro quinta Idus Maii, feria quinta, eclipsis solaris facta est magna, et septima Idus Junii egressus est imperator Michael contra Bulgares, et cum eo simul Procopia usque Zerulum. Crunus autem dux Bulgarum, cum Debeldum obsidione cepisset, et eos qui in ipso fuerant una cum episcopo transmigrasset, multitudines, quae propter malum frequentaque consilium nequam consiliariorum imperatoris ad eum confluxerant, ad insidias et injurias Obsicii maxime et Thracensium conversi sunt, quos Michael compescens, donis et admonitionibus silentio imposito, mitigavit. At vero Bulgares simulatibus militiarum compertis, et quod essent formidantes praelium, amplius confortati, praevulnerunt adversus Thracem et Macedoniam.

Tunc Ancialum et Beroem dimittentes Christiani A fugerunt, nemine persequente, Nicetamque ac Probatum castrum, et alia quædam præsidia, similiter et Philippopolim, et Philippos, et Strymonem habitantes, occasione accepta fugientes, ad propria redeunt. Hoc autem divina indignatio fecit, Nicephori vesaniam arguens, per quam putativæ correctiones ejus, in quibus gloriabatur, celeriter corruerunt, pravæque opinionis multorum, qui Deum impugnantes, et abundantes hæreses Paulitianorum, Atinganorum, Iconoclastarum et Tetraditarum desierunt accusare. Omitto enim adulteria, fornicationes, libidines atque perjuria, odia fraterna et avaritias, nec non et prævaricationes reliquas contra sanctas ac venerabiles imagines, contraque sanctum monachicum habitum: movebant linguas, beatum dicentes Deo abominabilem Constantinum, quod fortiter adversus Bulgares gesserit propter pietatem, quam, ut impie illi infelices fatebantur, habuerit. At vero hi qui in urbe regia erant, armabantur post synodum universalem ad fidem subvertendam orthodoxam, cæcos cæcis mentibus sine Deo volentes imperare filios Constantini Deum impugnantis, apud Bænormum insulam custodiæ mancipatos, quos per noctem furari voluerunt, et adducere ad exercitum. Sed Dominus hos confudit, erigens Michaellem piissimum in defensionem veritatis. Disputatis enim convenientibus de fide plebibus, regiam repedavit ad urbem, et sapienter cogitans, multos rebellionum per paucas plagas deterruit, exsilio jubens deportari filios Constantini, qui oculis orbatii esse cernebantur, in Aphusiam. Unum vero ex supra dictis seductoribus falsum eremitam, exactione maleficii socium Nicolai, qui icona sanctissimæ Dei Genitricis deposuerat, lingua recisa mutilavit, qui et mortuus est corpore et anima. Collegam autem suum Nicolaum, promittentem se penitentiam acturum, omnibus publicavit, et confitentem sua ipsius mala, tradidit illum in monasterio custodiendum, ne libera conversatione habitu proprio abuteretur. At vero Antigonus publicans exsilio tradidit per Leonem Orientalium prætorem. Porro Augusto mense, quinta indictione, Thebid contra Christianos movit exercitum, cum quo Leo bellum conferens, prosperatus est, duo millia interficiens, et equos comprehendens et arma. Muhammad autem primus filius Aaron tenens principatum gentis, inito bello in interiori Perside cum Habballa fratre suo, superatus est, et fugiens in Gabda, hanc obtinuit. Damascum vero alter tyrannus, et Ægyptum, et Africam duo partiti sunt, et alius Palestinam more latronis depastus est. Anno secundo imperii Michaelis, Cruunus Bulgarum dux per Dragomirum pro pace rursus ad imperatorem Michaellem legationem misit, quærens fœdera quæ sub Theodosio Adramitino et Germano patriarcha repromissa fuerant Cormesio, qui per illud tempus dominus erat Bulgarie, quæ terminos continebant Amelonis Turænsis: vestimenta quoque, seu coccineas pelles, usque ad pretium quinquaginta librarum auri, et

super hæc profugos utriusque partis ad alterutrum reddi si contigisset eos insidiari prelati; negotiantes vero in utraque regione per præcepta et signacula commendari; si qui vero sine signaculo inventi fuissent, diriperetur quod haberent, et inferretur publicis rationibus. Scripsit autem ad imper. : Nisi acceleraveris, inquires, ad pacem judicio tuo, præliabor contra Mesembriam. Illis receptis, imperator nequam consiliariorum admonitionibus pacem non admisit. Sub obtentu enim falsæ pietatis, et circa remp. perditionis, nequam consiliatores asserebant non oportere fugitivos reddere, perhibentes in testimonium illud evangelium Domini eloquium perhibentis : *Eum qui venit ad me non ejicam foras*. Mediante vero mense Octobri aciem dirigit Cruunus B contra Mesembriam in machinamentis, et manganis, et arietibus, quæ Nicephori causa destructoris Christianorum dicerat. Arabs enim quidam ab baptismum confugerat satis expertus mechanicæ artis, quem cum castrametatus esset, in Adrianopolim constituit, cui nullum meritum conferens, quin potius abbrevians ejus rogam, murmurantem nimis cecidit : qui super hoc tristatus fugit ad Bulgares, et docuit eos omnem mechanicam artem in his. In his insistens, nemine ob multam stultitiam resistente per totum mensem, cepit eam. Kalendis autem Novembris advocavit imperator patriarcham cum angustiaretur, et de pace consilium sumpsit. Aderant autem et metropolitani, Nicens scilicet, et Cizicenus, præsentibus quoque pravis consiliariis cum Theodoro egumeno studii; etiam patriarcha, et metropolitani antistites pacem cum imperatore amplectebantur; mali vero consilarii cum Theodoro egumeno studii hanc subvertebant fatente. In subversione divini mandati nemo pacem amplectitur. *Eum quippe qui venit ad me, ait Dominus, non ejiciam foras*. Primo quidem quomodo nemine ad nos ex eis confugiente, nos eos, qui intra Cortem erant prodidimus, valentes hos cum pace salvare? Secundo vero, quia et si fugerunt, raro quidem ad nos, pro acquirenda tamen plurimorum salute oportebat potius decertare, quam super incertis et invisibilibus locupletari. Gratus enim est Deo plures potius salvare quam paucos. Porro damnum in pluribus pati propter modicum lucrum, primæ dementiae est. Hæc Kal. facta sunt Novembrib. Porro prima die Nonas Novembris apparuit cometes in figura duarum lunarum fulgentium, adunantium se, atque separantium in diversa schemata, ita ut in acephali viri fictionem formarentur. Et in crastinum de excidio Mesembrie venit miserum nuntium, deterrens omnes ob majorum omnium malorum expectationem. Invenientes enim eam inimici plenam omnibus rebus quæ ad habitationem hominum adesse solent, hanc tenuerunt una cum Debelto, in quo et syphones æreos invenerunt triginta et sex, et ignis humidi, qui per eos emittebatur, argentique ac auri non modicam copiam. Eodem anno multi Christianorum ex Palestina ac Syria in Cyprum venire fugientes immen-

cam Arabum afflictionem. Cum enim sine generali principatu Syria esset, et Ægyptus, et Africa, et omnis principatus, qui sub ipsis est, homicidia, rapinae, adulteria, ac omnes Deo odibiles actiones in civitatibus, ac villis, ut divinitus peritura gente, perpetrabantur, inque alma Dei nostri civitate colenda loca sancta Dei Genitricis, et resurrectionis, ac Calvariae, seu reliqua, profanata sunt. Similiter autem et Lauræ eremi opinatissima, sancti Caritonis, et sancti Sabæ, et reliqua monasteria, et ecclesiae deserta factæ sunt. Alii autem percepto martyrio interempti sunt; alii vero Cyprum, et ex hac Byzantium, properarunt, quos Michael pius imperator et Nicephorus sanctissimus patriarcha benigna munificentia receperunt. Nam his qui venerunt ad urbem monasterium insigne donavit; his vero qui in Cypro remanserant, monachis et laicis, talentum auri transmisit, et hos diversis consolatus est modis. Erat quippe Michael circa omnes suavis, et clemens, circa negotiorum vero dispositionem iners, servitute subactus Theoctisto magistro, et cæteris principibus. Præterea mense Februario duo Christiani ex Bulgaria fugientes nuntiaverunt imperatori Crunnum prædaturum eos qui essent in Thrace repente festinare. Quinto decimo Kalend. Martii exivit imperator ab urbe, et Dei providentia inefficax rediit, et ascendens monasterium Tharasii sancti patriarchæ, celebratis ejus memoriis una cum Procopia Augusta, petalo argenteo librarum nonaginta quinque sacrum ejus sepulcrum vestivit. Post captam vero Mesembriam imperator Crunno pace negata, ex omnibus thematibus electam militiam ante vernale tempus in Thracem transire præcepit, ita ut omnes moleste ferrent, maxime Cappadoces, et Armeniaci. Imperatore autem exeunte cum ordinibus mense Maio exivit cum eo iterum Procopia uxor sua usque ad aqueductum juxta Heracleam. At vero multitudines super hoc duriter ferentes in derogationem ac maledictionem conversæ sunt contra Michaelæm. Porro quarta Idus Maii eclipsis facta est circa duodecimam partem Tauri juxta horologium oriente sole, et multus timor cecidit super turbas. Ast imperator circuibat Thracem cum prætoribus ac militibus, neque contra Mesembriam pergens, neque aliud quid eorum quæ agi debent ad destructionem hostium patratis, sed tantum suasus sermonibus vanis consiliariorum suorum, bellorum experientiam non habentium, ac per hoc asseverantium non audere inimicum adversum illum venire in propria regione sedentem. Et erat barbarico impetu gravior concivium certus, deficientium circa necessarias utilitates, et rapinis ac invasionibus exterminantium compatriotas. Circa initia vero Junii mensis Crunnus Bulgarum dux exit cum exercitibus suis, veritus quod multi essent Christianorum; cumque movisset exercitum in Versiniciam, quasi triginta signis ab imperialibus castris, Leo patricius, et prætor Orientalium, Joannes quoque patricius, et Macedonia prætor, cognomento Aplaces, multum prompti ad hos debellandos, prohibiti sunt

A ab imperatore per malos consiliarios. Cum autem urbs Istanis celebraret cum summo sacerdote in templo sanctorum apostolorum, quidam impiorum, Deo perosi, Constantini hæreseos, obserata porta imperialium sepulcrorum, nemine attendente propter turbæ frequentiam, quo subito cum quodam sonitu aperiretur egerunt, quasi ex quadam operatione facti prodigii, et intro insilientes procidebant seductoris monumento, hunc invocantes, et non Deum. Surge, dicentes, et auxiliare perdita reip. Diffamaveruntque quia surrexit super equum sedens, et vadit Bulgares debellaturus, qui e contrario Tartarum habitat cum dæmonibus. Qui ab urbis præfecto comprehensi, primo quidem mentiebantur, divinitus ultro fuisse apertas sepulcrorum portas, præsentati vero tribunali præfecto, et circa testimonium claudicantes, observationis fraudem ante omnem penam confessi sunt, quos merito vestibus pompæ submisit, vociferantes causam publicæ pœnæ. Sic enim nequitie inventor diabolus suos milites erudit, ut non peccata sua accusent, sed orthodoxam et patribus traditam fidem, sacrumque habitum monachorum, qui divinæ est philosophiæ gymnasium. Multi autem qui in his blasphemabant, habitu tantum Christiani erant, veritate vero Paulicani, qui non valentes detestabilia opera sua manifestare, hujuscemodi occasione indoctos adulterabant, Constantinum, qui Judaici erat sensus, beatum dicentes ut prophetam et victorem, hæresisque ipsius in subversionem incarnate dispensationis Domini nostri amplectentes.

C Porro decima Kalend. Junii prælium ineuntibus haud procul ab Adrianopoli, delinquent quidam Christiani valde dire circa bellum, obtinent autem inimici pugnam, adeo ut plures congressionem nec intuentes summa fuga uterentur, ita ut Crunnus consternatus æstimaret insidiarum argumentum esse quod factum est, ut modicum retineret suos ab insecutione; quia vero eos vidit sine ulla retentione fugere, persecutus occidit multitudines copiosas, et veniens nihilominus ad sarcinas, has cum exuviis abstulit. Ast imperator fugiens pedebat in urbem cum multitudinibus, harumque principibus sumptis insuper pollicebatur imperii depositiones dejurans, inter quas et Leonem patricium, et prætorem Orientalium, tantumquam pium, et fortissimum, et per omnia strenuum, in tenendo imperio asciscere socium voluit: qui nullatenus acquiescens, dimisit eum thematibus præesse, octava Kalend. Junii reponere volens imperium, et alium promovere, qui tamen ab uxore et filiis permissus non est, et ab his qui nequiter prævaluerant. Verum in hoc Nicephorus sanctissimus patriarcha consentiebat, et ipse, inquam, et filii ejus salvandi erunt, si taliter quis promoveatur. At vero prætores descendentes cum multitudinibus in urbem, imperatorem fugisse audientes, desperati quod ab eo de cætero imperandi forent, consiliati sunt apud semetipsos, et implorabant Leonem, quo auxiliaretur communi reip., et Christianorum religioni optularetur. At ille aliquandiu quidem vehementer disse-

rebat, temporis considerans difficultatem, et barbarorum incursionem intolerabilem, et semetipsum erga imperatores conservans rectum, et absque insidiis; quia vero ad urbem properare inimicum vidit, scribit Nicephoro patriarchæ de fide sua recta affirmans, petens etiam ut cum oratione et nutu ejus imper. sumeret, et veniens ad tribunal ante urbem positum, una cum prætoribus et exercitibus, valde legitimus Romanorum imperator ostenditur, et die media Constantinopolim per Carsii portam ingreditur, et ad regalia pervenit. Porro audita hujus acclamatione Michael in oratorium Phari accurrens, una cum Procopia, natisque suis, detonsis capillis, monastica induit vestimenta, v Idus Julii, sexta indictione, feria secunda.

LEO.

Postera vero die, Leo coronatus a Nicephoro patriarcha in ambone majoris ecclesiæ, urbis præcepit custodiri portas, et muros die ac nocte ipse per se circueiens, et exercitans cunctos, ac bonam spei fiduciam habere commonens, eo quod Deus celeriter foret inopinate facturus per intercessionem intemeratæ Dei Genitricis, et omnium sanctorum, nec omnino confundi nos esset passurus ob multitudinem

* Hactenus Anastasius Biblioth. ex Theoplane, cui in Græco exemplari subjuncta sunt quædam ex Leonis grammatici chronographia posteriorum imperatorum usque ad Constantinum Romani generum.

A culpæ nostrarum. Interea novus Sennacherib, Crunus videlicet, derelicto proprio fratre cum virtute sua ad impugnandum Adrianopolim, post sex dies imperii Leonis superveniens in viribus suis, et equis, regiam urbem gyravit juxta muros a Blacernis usque ad Auream portam, ostendens virtutem suam, et celebrato polluto dæmonico sacrificio in prato penes mare sito, postulavit ab imperatore ut figeret contum suum in eandem portam Auream; quo id fieri non permittente, reversus est ad tabernaculum suum. Cum autem admiratus fuisset muros urbis et bene ordinatam imperatoris aciem, et super obsidionem quam sperabat, desperatus effectus esset, ad conventiones convertitur, et ante pacem tentatoria verba faciebat. At imperator, accepta occasione, B conatus est huic insidiari, sed a multitudine peccatorum nostrorum hoc in finem perducere prohibitus est, administrantium hujuscemodi rusticitate, vulnerantium quidem hunc, mortalem tamen non inferentium plagam. Super hoc ergo insaniens nequissimus, misso cursu ad sanctum Mamam, palatium illic habitum incendit, et æreo Leone Hippodromi, una cum urso et dracunculo, lateribus ac marmoribus electis in plaustro impositis, reversus est, et obsessam Adrianopolim cepit.

Sequitur in Anast. P. Pith.: Hæc est collectio annorum, ut subinfertur Adam anno 230, etc. in Ex. Briss. sequitur Bosina Bissini regis uxor. Et narratio de Theodorico. CANISIUS.

LANDULPHI SAGACIS

ADDITAMENTUM AD HISTORIAM MISCELLAM

EX MS. BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ NUNC PRIMUM EDITUM.

Cum jam, ut præmissum est, Romanorum desierit apud Italos imperium, plurimæque gentes irruerent contra ipsos, adusque pertransierat pelasgum. Hac tempestate Justinianus Augustus Romanorum eundem felici sorte regebat imperium, qui et bella prospere gessit, et in causis civilibus mirificus exstitit. Nam per Belisarium patricium Persam fortiter devicit, perque ipsum Belisarium Vandalorum gentem, capto eorum rege Gelismero, usque ad internecionem delevit, Africam quoque totam, post annos nonaginta et sex, Romano imperio restituit. Parisque Belisarii viribus, Gothorum in Italia gentem, capto Withigis eorum rege, superavit. Mauros quoque post hæc Africam infestantes, eorumque regem Attilam, per Joannem exconsulem mirabili virtute prostravit, pari etiam modo et alias gentes belli jure compressit. Quam ob causam propter eorum omnium victorias, ut Alamannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanusque diceretur, habere hæc nomina meruit. Leges etiam Romanorum, quarum prolixitas nimia erat, et in-

tilis dissonantia, mirabili brevitate correxit. Nam omnes constitutiones principum, quæ utique multis in voluminibus habebantur, intra duo Jeremi libros coarctavit, idem quoque volumen Codicem Justiniani appellari præcepit. Rursusque singulorum magistratum sive judicum leges, quæ usque ad duo millia pene libros erant extensæ, intra quinquaginta librorum numerum redegit, eumque Codicem Digestorum, sive Pandectarum vocabulo nuncupavit. Quatuor etiam Institutionum libros, in quibus breviter universarum legum textus comprehenditur, noviter composuit. Novas quoque leges, quas ipse statuerat, in unum volumen redactas, id est, Codicem Novellam nuncupari sancivit. Extruxit quoque idem princeps intra Constantinopolim urbem Christo Domino, qui est Sapientia Dei Patris, templum, quod Græco vocabulo agiam Sophiam, id est, sanctam Sapientiam nominavit. Cujus opus adeo cuncta ædificia excellit, ut in totis terrarum spatiis huic simile non possit inveniri. Erat enim princeps fide catholicus, in operibus rectus, in judiciis justus, ideoque omnia

concurrerant ei in bonum. Hujus temporibus Casiodorus, apud urbem Romam tam seculari quam divina scientia claruit, qui inter cætera quæ nobiliter scripsit, psalmorum præcipue occulta potentissime reseravit. Illic primum consul, deinde senator, ad postremum vero monachus exstitit. Hoc etiam tempore * Diotusius Alba in urbe Roma constitutus, paschalem calculum miranda argumentatione composuit. Tuncque nihilominus Arator Romanæ Ecclesiæ subdiaconus, poeta mirabilis, Actus apostolorum versibus hexametris exaravit. His quoque diebus beatus Benedictus Pater, et prius in loco qui Sublacum dicitur, qui ab urbe Roma quadraginta millibus abest, et postea in castro Cassini, quod Clarum appellatur, et magnæ vitæ meritis, et apostolicis virtutibus effulsit. Igitur cum circumquaque frequenter Longobardorum victoriæ personarent, Narsis chartularius imperialis, qui tunc præerat Italiæ, bellum adversus Totilam Gothorum regem præparans, cum jam pridem Longobardos confederatos haberet, legatos ad Alboin dirigit, quatenus ei pugnatum cum Gothis auxilium ministraret. Tunc Alboin electam e suis manum direxit, qui Romanis adversum Gothos suffragium ferrent, qui per maris Adriatici sinum in Italiam transvecti, sociatique Romanis, pugnam inierunt cum Gothis. Quibus usque ad internecionem deletis, taliter cum Totila suo rege honorati multis muneribus, victores ad propria remearunt, omnique tempore quo Longobardi Pannoniam possederunt, Romanæ reipublicæ adversus æmulos adjutores fuerunt. His temporibus Narsis etiam Buccellino duci bellum intulit, quem Thendepertus rex Francorum cum in Italiam introisset, reversus ad Gallias cum Hamingo alio duce, ad subijciendam Italiam reliquerat. Tunc quoque apud Constantinopolim Priscianus Cæsariensis grammaticæ artis, ut ita dixerim, profunda rimatus est. Qui Buccellinus cum pene totam Italiam direptionibus vastaret, et Thendeperto suo regi de præda Italiæ munera copiosa conferret, cum in Campana hiemare dispo- neret, tandem in loco cui Tannecum nomen est gravi bello a Narsete superatus, exstinctus est. Hamingus vero, dum Widin Gothorum comiti contra Narse- tem rebellanti auxilium ferre conatus fuisset, utri- que a Narsete superati sunt. Widin captus Constanti- nopolim exsulatur. Hamingus vero, qui ei auxilium præbuerat, Narsedis gladio perimitur. Tertius quoque Francorum dux, nomine Leutharius, Buccellini germanus, dum multa præda onustus ad patriam cupe- ret reverti, inter Veronam et Tridentum, juxta lacum Benacum propria morte defunctus est. Habuit nihilominus Narsis certamen adversus Sindual Bren- torum regem, qui adhuc de Herulorum stirpe reman- serat, quos secum in Italiam veniens solum Olæacer adduxerat. Huic Narsis fideliter sibi primum adhæ- renti multa beneficia contulit, sed novissime superbe rebellantem, et regnare cupientem, bello superatum et captum celsa de trabe suspendit. Eo tempore quo-

A que Narsis patricius, per Dagisteum magistrum mi- litum, virum bellicosum et fortem, universos Italiæ fines obtinuit. Illic Narsis prius quidem chartularius fuit, deinde propter virtutem merito patriciatus ho- norem promeruit. Erat autem vir piissimus, in reli- gione catholicus, in pauperes munificus, in reparan- dis basilicis satis studiosus, vigiliis et orationibus in tantum studens, ut p'us supplicationibus ad Deum profusis quam armis bellicis victoriam obtineret.

Inter hæc Justiniano principe vita decedente, Jus- tinus minor reipublicam apud Constantinopolim regendam suscepit.

B His quoque temporibus Narsis patricius, cujus ad omnia studium vigilabat, Vitalem episcopum Altinæ civitatis, qui ante annos plurimos ad Francorum re- gem confugerat, hoc est, ad Gothiensem civitatem, comprehensum, apud Siciliam exsilio damnavit. Igi- tur deleta, ut dictum est, vel superata, Narsis omni Gothorum gente, his quoque, de quibus dixi, minus pari modo devictis, dum multum auri, sive argenti, seu cæterarum specierum divitiis adquisisset, mag- nam ab his pro quibus multa contra eorum hostes laboraverat invidiam pertulit, qui contra cum Ju- stino Augusto, et ejus conjugii Sophiæ, in hæc verba suggesserunt dicentes: Quia expedierat Romanis, Gothis potius servire quam Græcis, ubi Narsis eunu- chus imperat, et nos servitio premit, et hæc noster piissimus princeps ignorat. Aut libera nos de manu ejus, aut certe in civitatem Romanam, et nosmet- ipsos gentibus tradimus. Cumque hæc Narsis audisset, hæc breviter retulit verba: Si male feci cum Roma- nis, male inveniam. Tunc Augustus in tantum ad- versus Narsetem commotus est, ut statim in Italiam Longinum præfectum mitteret, qui Narsedis locum obtineret. Narsis vero his cognitis, valde pertimuit, et in tantum maxime ab eadem Sophia Augusta ter- ritus est, ut regredi ultra Constantinopolim non au- deret. Cui illa inter cætera, quia eunuchus erat, hæc fertur mandasse, ut cum puellis in gynæceo lanarum faceret pensas dividere. Ad quæ verba Narsis dicitur hæc verba dixisse: talem se eidem telam orditurum, qualem ipsa dum viveret, deponere non posset. Ita- que odio metuque exagitatus, in Neapolim Campaniæ civitatem secedens, legatos mox ad Longobardorum gentem dirigit, mandans ut paupera Pannoniæ rura desererent, ad Italiam, cunctis repletam divitiis, pos- sidendam venirent. Simulque multimoda pomorum genera, aliarumque rerum species, quarum Italia ferax est, mittit, quatenus eorum ad veniendum ani- mos posset illicere. Longobardi læta nuntia, et quæ ipsi præoptabant, gratanter suscipiunt, denique fu- turis commodis animos attollunt. Continuo apud Ita- liam terribilia noctu signa visa sunt, hoc est, igneæ acies in cælo apparuerunt, eo scilicet qui p'sta ef- fusus est sanguine coruscantes. Narsis vero de Cam- pania Romam reversus, ibidem non post multum tempus ex hac luce subtractus est. Cujus corpus po- situm in locello plumbeo cum omnibus ejusdem di- vitiis Constantinopolim est perlatum. Per hæc tem-

* In Paulo Diacono legitur *Dionysius*.

pura apud Constantinopolim, ut supra præmissum est, Justinus minor regnabat, vir omni avaritiæ de-
ditus, contemptor pauperum, senatorum spoliator. Cui tanta fuit cupiditatis rabies, ut arcas juberet
ferreas fieri, in quibus ea quæ rapiebat auri talenta
congereret, quem etiam ferunt in hæresin Pelagia-
nam dilapsum. Illic cum a divinis mandatis aurem
cordis averteret, justo Dei judicio, amisso rationis
intellectu, amens effectus est. Illic Tiberium Cæsa-
rem ascivit, qui ei palatium, vel singulas provincias
gubernaret, hominem justum, utilem, strenuum, sa-
pientem, eleemosynarium, in judiciis æquum, in vi-
ctoriis clarum, et, quod his omnibus supereminet,
verissimum Christianum. Illic cum multa de thesau-
ris quos Justinus aggregaverat pauperibus erogaret,
Sophia Augusta frequentius eum increpabat, quod
republicam redegi-set in paupertatem, dicens:
Quod ego multis annis congregavi, tu infra paucum
tempus prodige dispergis. Aiebat autem ille: Con-
fido in Domino quia non deerit pecunia fisco nostro,
tantum ut pauperes eleemosynam accipiant, aut ca-
ptivi redimantur. Hoc est magnum thesaurum facere,
dicente Domino: *Thesaurizate vobis thesauros in
celo, ubi neque ærugo, neque tinca corrumpit, et ubi
fures non effodiunt, nec furantur.* Ergo de his quæ
tribuit Dominus congregemus thesauros in celo, et
Dominus nobis augere dignabitur in sæculo. Igitur
Justinus cum undecim annis regnasset, amentiam,
quam incurrerat, tandem cum vita finivit. Bella sane
quæ per Narsetem patricium Gothis vel Francis il-
lata superius per anticipationem diximus, hujus tem-
poribus gesta sunt. Denique: et cum Roma temporibus
Benedicti papæ, vastantibus omnia per circuitum
Longobardi, famis penuria laboraret, multa
millia frumenti navibus ab Ægypto dirigens, eam sub
studio misericordiæ relevavit.

Mortuo ergo Justino, Tiberius Constantinus, Ro-
manorum regum quinquagesimus, sumpsit imperium.
Illic cum, ut superius diximus, Justino adhuc Cæ-
sare, palatium regeret, et multas quotidie eleemo-
synas faceret, magnam ei Dominus auri copiam sub-
ministravit. Nam deambulans per palatium, vidit in
pavimento domus tabulam marmoream, in qua erat
crux Dominica sculpta, et ait: Crucem Domini, qua
frontem nostram et pectora munire debemus, ecce
eam sub pedibus conculcamus. Et dicto citius jussit
eamdem tabulam auferri de fossa, qua elevata atque
erecta, inveniunt subitus et aliam hoc signum habentem,
qui et ipsam jussit auferri. Qua amota, reperiunt
et tertiam, jussuque ejus cum hæc fuisset
ablata, inveniunt magnum thesaurum, habentem su-
pra mille auri centenaria. Sublatumque aurum, pau-
peribus adhuc abundantius quam consuetus fuerat
largitur. Narsis quoque patricius Italiæ, cum in qua-
dam civitate intra Italiam domum magnam haberet,
ad supra memoratam urbem advenit, ibique in domo
sua occulte cisternam magnam fodit, in qua multa
millia centenariorum auri argenteque reposuit, in-
terfectisque omnibus conscis, uni tantummodo seni

hæc, per juramentum ab eo exigens, commendavit.
Defuncto vero Narsete, supradictus senex ad Cæsa-
rem Tiberium veniens, dixit: Si mihi, inquit, ali-
quid prodest, magnam rem, Cæsar, dicam. Cui ille:
Dic, ait, quid vis, enim proderit tibi, si quid nobis
profuturum esse narraveris. Thesaurum, inquit,
Narseti habeo reconditum, quod in extremo vite
positus celare non possum. Tunc Cæsar Tiberius ga-
visus mittit usque ad locum pueros suos, præcedente
vero sene hi sequuntur attenti. Pervenientesque ad
cisternam, deopertamque ingrediuntur, in qua tan-
tum auri vel argenti repertum est, ut per multos
dies vix a deportantibus potuisset evacuari. Quæ ille
pene omnia secundum morem suum erogatione lar-
gissima dispensavit egenis. Illic cum Augustalem co-
ronam accepturus esset, cumque secundum consue-
tudinem ad spectaculum Circi populus exspectaret,
insidiasque ei præpararet Sophia Augusta, ut Justi-
nianum, Justinii nepotem, ad dignitatem imperato-
riam sublimaret, ille per loca sancta prius præce-
dens, deinde vocato ad se pontifice urbis, cum con-
sulibus ac præfectis palatium ingressus, indutus
purpura, diademate coronatus, throno imperiali po-
situs, cum immensis laudibus in regni est gloria con-
firmatus. Quod ejus adversarii aulientes, nihilque ei,
qui in Domino spem suam posuerat, officere valen-
tes, magno sunt confusionis pudore cooperti. Trans-
actis autem paucis diebus, Justinianus projecit se
pedibus imperatoris, ob meritum gratiæ, quindecim
ei auri centenaria deferens. Quem ille secundum pa-
tientie suæ meritum colligans, sibi ut in palatio as-
sisteret jussit. Sophia vero Augusta immemor pro-
missionis quam quondam in Tiberium habuerat,
insidias ei pertentavit ingerere. Præcedente autem eo
ad villam, ubi juxta ritum imperiale triginta die-
bus ad vinilemiam jucundaretur, vocato clam Justi-
niano, voluit eum sublimare in regno. Quo comperto
Tiberius cursu veloci Constantinopolim regreditur,
apprehensamque Augustam omnibus thesauris ex-
spoliavit, solum ei victum quotidianum in alimentum
relinquens, segregatisque pueris ejus ab ea, alios de
fidelibus suis posuit, qui ei parerent, mandans prorsus
ut nullus de anterioribus ad eam haberet accessum.
Justinianum vero verbis solummodo objugatum tanto
in posterum amore dilexit, ut filio ejus filiam suam
promitteret, rursusque filio filiam suam exeteret.
Sed hæc res minime, quam ob causam nescio, ad ef-
fectum pervenit. Hujus exercitus ab eo directus Per-
sas potentissime debellavit, victorque regrediens,
tantam molem prædæ, cum viginti pariter elephan-
tis, detulit, ut humanæ crederetur posse sufficere
cupiditati. Tiberius igitur Constantinus, postquam
septem rexerat annis, sentiens sibi diem mortis im-
minere, una cum consilio Sophie Augustæ Mauricium
genere Cappadocem, virum strenuum, ad imperium
elegit, ornatamque suam filiam regalibus ornamen-
tam tradidit ei, dicens: Si tibi imperium meum cu-
hac puella concessum, utere eo felix, memor set
per ut æquitate justitiæque delecteris. Hæc po-

quam dixit, de hac luce ad aeternam patriam migravit, magnum luctum populis de sua morte reliquit. Fuit enim summæ bonitatis, in elemosynis promptus, in iudicio justus, in iudicando cautissimus, nullum despiciens, sed omnes in bona voluntate complectens, omnesque diligens, ipse quoque est dilectus a cunctis.

Quo defuncto, Mauricius indutus purpura, et redimitus diademate, ad Cirum processit, acclamatisque sibi laudibus, largitus populo munera, primus ex Græcorum genere in imperio confirmatus est. Hoc tempore Mauricius imperator Childeperto regi Francorum quinquaginta millia solidos per legatos suos direxit, ut cum exercitu super Longobardos irrueret, eosque de Italia exterminaret. Qui cum innumera Francorum multitudine in Italiam subito introivit. Longobardi vero in civitatibus se communiunt, intercurrentibus legatis, oblatisque muneribus, pacem cum Childeperto fecerunt. Qui cum ad Gallias remeasset, cognito imperator Mauricius quia cum Longobardis fœdus inierat, quod ei Longobardorum detrimentum dederat, repetere cupit. Sed ille suarum virium potentia fretus, pro hac re nec responsum reddere voluit. His itaque gestis, Autharius rex Brexillum civitatem, super Padi marginem positam, expugnare aggressus est, in quam Dotrulf dux a Longobardis confugerat, se partibus imperatoris tradens, sociatus militibus Longobardorum exercitui fortiter resistebat. Isie ex Suavorum, hoc est, Alamannorum, gente oriundus, inter Longobardos creverat, et quia erat forma idoneus, ducatus honorem meruerat. Sed cum occasionem ulciscendæ suæ captivitatis reperit, contra Longobardorum illico arma surrexit. Adversus quem Longobardi gravia bella gesserunt, tandemque eum cum militibus quos juvabat exsuperantes, Ravennam caedere compulerunt. Brexillum capta est, muri quoque ejus ad solum usque destructi sunt. Post hæc Autharius rex cum Smaragdo patricio, qui tunc Ravennæ præerat, usque in annum tertium pacem fecit. Denique post Benedictum papam, Pelagius Romanæ ecclesiæ pontifex absque jussione principis ordinatus est, eo quod Longobardi Romam per circuitum obsiderent, nec posset quisquam a Roma progredi. Hic Pelagius Heliae Aquilegiensi episcopo, nolenti tria capitula Chalcedonensis synodi suscipere, epistolam satis utilem misit, quam beatus Gregorius, cum esset adhuc diaconus, conscripsit. Rursum Mauricius Augustus legatos ad Childepertum mittens, eum ut contra Longobardos in Italiam exercitum dirigeret persuasit. Childepertus existimans suam adhuc germanam apud Constantinopolim vivere, legatis Mauricii acquiescens, ut suam posset sororem recipere, iterum adversus Longobardos Francorum exercitum ad Italiam direxit. Contra quos dum Longobardorum acies properarent, Franci et Alamanni dissensionem habentes, sine ullius lucri conquisitione, ad patriam sunt reversi. Eo tempore fuit aquæ diluvium in finibus Venetiarum, et Liguriæ, seu cæteris regi ni-

bus Italiæ, quale post Noe tempora non creditur fuisse. Factæ sunt lacunæ possessiones, seu villarum, hominumque pariter et animalium magnus interitus. Destructa sunt itinera, dissipatæ viæ; tantumque Athesis fluvius tunc excrevit, ut circa basilicam beati Zenonis martyris, quæ extra Veronensis urbis muros sita est, usque ad superiores fenestras aqua pertingeret, licet, sicut beatus Gregorius postea papa scripsit, in eandem basilicam aqua minime introiit. Urbis quoque ejusdem Veronensis muri ex parte aliqua eadem sunt inundatione subrutti. Facta est autem hæc inundatio sexto decimo Kal. Novembris. Sed et tantæ coruscationes et tonitrua fuerunt, quantæ fieri vix æstivo tempore solent. Post duos quoque menses eadem urbs Veronensium magna ex parte incendio concremata est. In hac diluvii effusione in tantum apud urbem Romam fluvius Tiberis excrevit, ut aquæ ejus super muros urbis influerent, et maxime in ea regiones occuparent. Tunc per alveum ejusdem fluminis, cum multa serpentium multitudine, draco etiam magnæ miræque magnitudinis per urbem transiens, usque ad mare descendit. Subsecuta statim est hanc inundationem gravissima pestilentia, quam inguinariam appellant, quæ tanta strage populum devastavit, ut de inæstimabili multitudine vix pauci remanerent. Prius quoque Pelagium papam, virum venerabilem, perculit, et sine mora exstinxit. Deinde pastore interempto, sese per populum extendit. In hac tanta rei tribulatione beatus Gregorius, qui tunc levita erat, a cunctis generaliter papa electus est, qui dum se difformem Italianam fieri ordinasset, intra unius horæ spatium, dum hi Dominum deprecarentur, octoginta ex eis subito ad terram corruentes, spiritum exhalarunt. Septiformis autem litania ideo dicta est, quia omnis urbis populus a beato Gregorio in septem partibus deprecaturus Dominum est divisus. In primo namque choro fuit omnis clerus; in secundo omnes abbates, cum monachis suis; in tertio omnes abbatissæ cum congregationibus suis; in quarto omnes infantes; in quinto omnes laici; in sexto universæ viduæ; in septimo omnes mulieres conjugatæ. Ideo autem de beato Gregorio plura dicere omitimus, quia jam ante aliquot annos ejus vitam, Deo auxiliante, texuimus. In ea quæ dicenda erant, juxta nostræ tenuitatis vires, universa descripsimus. Hoc tempore idem beatus Gregorius, Augustinum, et Mellitum, et Joannem, cum aliis pluribus monachis timentibus Deum, in Britanniam misit, eorumque prædicatione ad Christum Anglos convertit. His diebus defuncto Helia Aquilegiensi patriarcha, postquam quindecim annis sacerdotium gesserat, Severus huic succedens regendam suscepit ecclesiam. Quem Smaragdus patricius veniens de Ravenna in Gradus, per semetipsum ex basilica extrahens, Ravennam cum injuria duxit, cum aliis tribus ex Istria episcopis, id est Joanne Parentino, et Severo, atque Vindemio, nec non etiam Antonio jam senæ Ecclesiæ defensore. Quibus comminans exilia, atque violentiam inferens, commu-

nicare compulsi Joanni Ravennati episcopo trium capitulorum damnatori, quia tempore papæ Vigili, vel Pelagii, a Romanæ Ecclesiæ desciverat societate. Exempto vero anno, a Ravenna ad Gradus reversi sunt, quibus nec plebs communicare voluit, nec cæteri episcopi eos receperunt. Smaragdus patricius a demonio non injuste correptus, successorem Romanum patriciatu accipiens, Constantinopolim remeavit. Post hæc facta est synodus decem episcoporum in Mariano, ubi receperunt Severum patriarcham Aquileiensem, dantem libellum erroris sui, quia trium capitulorum damnatoribus communicavit Ravennæ. Nomina vero Episcoporum qui se ab hoc schismate cohibuerunt hæc sunt: Petrus de Altino clarissimus, Ingenutius de Sabione, Angelus Tridentinus, Junior Veronensis, Horontius Vicentinus, Rusticus de Trivisio, Fonteius Feltrinus, Angellus de Altillo, Laurentius Belliniensis, Maxentius Juliensis, et Adrianus Polensis. Cum patriarcha autem communicaverunt isti episcopi: Severus, Parentinus, Johannes patricius, Vindemius, et Joann s. Igitur Mauricius Augustus postquam uno et viginti annis rexit imperium cum filiis Theodosio, et Tiberio, et Constantino, a Focace, qui fuit strator Prisii patricii, occiditur. Fuit autem utilis reipublice; nam sæpe contra hostes dimicans, victoriam obtinuit. Hunni quoque, qui et Avaræ appellantur, ejus virtute devicti sunt. His diebus defuncto Severo patriarcha, ordinatur in loco ejus Joannes abbas patriarcha in Aquileia vetere, cum consensu regis, et Ghisulfi ducis. In Gradus quoque ordinatus est Romanus Candidianus antistes. Rursus mense Novembrio, et Decembrio, stella cometes apparuit. Candidiano vero defuncto, apud Gradus ordinatur patriarcha Epiphanius, qui fuerat primicerius notariorum ab episcopis qui erant sub Romanis; et ex illo tempore cœperunt duo esse patriarchæ.

Focas igitur, ut præmissum est, extincto Mauricio ejusque filiis, Romanorum regnum invadens, per octo annorum curricula principatus est. Hic rogante papa Bonifacio statuit sedem Romanæ Ecclesiæ ut caput esset omnium Ecclesiarum, quia Ecclesia Constantinopolitana primam se omnium Ecclesiarum scribebat. Idem alio papa Bonifacio petente jussit in veteri fano, quod Pantheon vocabatur, ablatis idololatricæ sordibus, ecclesiam beatæ semper virginis Mariæ, et omnium sanctorum martyrum fieri, ut ubi quondam, non deorum, sed demoniorum cultus habebatur, vel agebatur, ibi deinceps omnium fieret memoria sanctorum. Hujus tempore Prasini et Veneti per Orientem et Ægyptum civile bellum faciunt, ac sese mutua cæde prosternunt. Persæ quoque adversus rempublicam gravissima bella gerentes, multas Romanorum provincias, et ipsam Jerosolyam auferunt; et destruentes ecclesias, sancta quoque profanantes, inter ornamenta locorum sanctorum, vel communium, etiam vexillum dominicæ crucis abducunt.

Contra hunc Focacem Heraclianus, qui Africam re-

gebant, rebellavit, atque cum exercitu veniens, eum regno vitæque privavit: remque publicam Romanam Heraclius ejusdem filius regendam suscepit.

His diebus defuncto Heraclio Augusto, apud Constantinopolim, Heraclioneus ejus filius cum matre Martina regni jura suscepit, rexitque imperium duobus annis.

Quo mortuo successit in loco ejus Constantinus germanus ejusdem filius Heraclii, imperavitque mensibus sex.

Hoc etiam mortuo, Constantinus ejusdem filius ad regni dignitatem ascendit, tenuitque regnum annis octo et viginti. Circa hæc tempora regis Persarum conjux nomine Cæsara, de Perside exiens cum paucis suis fidelibus, privato habitu propter Christianæ fidei amorem Constantinopolim venit. Quæ ab imperatore honorifice suscepta, post aliquot dies, ut desiderabat, baptismum consecuta est, et ab Augusta de sacro fonte levata est. Quod vir ejus Persarum rex audiens, legatos Constantinopolim ad Augustum direxit, quatenus eidem suam uxorem redderet, qui ad imperatorem venientes, verba regis Persarum nuntiant, qui requirebat suam reginam. Imperator hoc audiens, remque omnino ignorans, eis responsum dedit dicens: De regina quam queritis fatemur nihil scire, præter quod ad nos hic aliqua mulier privato habitu advenit. Legati vero responderunt dicentes: Si placet vestro conspectui, velimus hanc, quam dicitis, mulierem videre. Cui cum jussu imperatoris advenisset, mox ut eam legati conspiciunt, ad ejus vestigia provolvuntur, eique venerabiliter ea quæ vir suus requireret suggerunt. Quibus illa respondit: Ille, renuntiate regi vestro et domino, quia nisi sicut ego jam credidi, ita ipse et in Christum crediderit, me jam ultra consortem tori habere non poterit. Quid multa? Reversi legati ad patriam universa quæ audierant regi renuntiavit. Qui nihil moratus, cum sexaginta millibus viris Constantinopolim pacifice ad imperatorem venit, a quo grante et satis digne susceptus est. Qui cum universis Christum Dominum credens, pariter cum omnibus sacri baptismatis unda perfusus, et ab Augusto de fonte levatus, catholica fide confirmatus est, multisque muneribus ab Augusto honoratus, accepta sua conjuge, lætus et gaudens ad suam patriam rediit. His diebus Constantinus, qui et Constans est appellatus, Italiam a Longobardorum manu erere cupiens, Constantinopolim egressus, per littora iter habens, Athenas venit, indeque mare transgressus, Tarentum applicuit. Qui tamen prius ad solitarium quemdam, qui prophetiæ spiritum habere dicebatur, adit, studiose ab eo sciscitans utrum gentem Longobardorum, quæ in Italia habitabat, superare et obtinere posset. A quo cum servus Dei spatium unius noctis expetisset, ut pro hoc ipso Dominum supplicaret, facto mane ita eidem Augusto respondit: Gens Longobardorum superari modo ab aliquo non potest, quia regina quædam ex alia provincia veniens basilicam beatæ

Joannis Baptistæ in Longobardorum finibus con-
 crevit, et propter hoc ipse beatus Joannes pro
 Longobardorum gente intercedit. Veniet autem tem-
 pus quando ipsum oraculum habebitur despectui, et
 tunc gens ipsa peribit. Quod nos factum ita esse proba-
 vimus, quia ante Longobardorum perditionem
 eandem beati Joannis basilicam, quæ utique in loco
 qui Modicia dicitur est constituta, per viles personas
 ordinari conspeximus, ita ut indignis et adulteris,
 non pro vitæ merito, sed præmiorum datione, largi-
 retur. Igitur cum, ut diximus, Constans Augustus
 Tarentum venisset, egressus exinde, Beneventano-
 rum fines invasit, omnesque pene per quas venerat
 Longobardorum civitates cepit. Luceriam quoque
 opulentam Apuliæ civitatem expugnatam fortius in-
 vadens diruit, et ad solum usque prostravit. Ageren-
 tiam sane, propter munitissimam loci positionem,
 capere minime potuit. Deinde cum omni suo exercitu
 Beneventum circumdedit, et eam vehementer pugna-
 re cepit, ubi Grimoaldi filius adhuc juveneculus du-
 catum tenebat. Qui statim ut imperatoris adventum
 cognovit, nutricium suum, nomine Gesualdum, ad
 patrem Grimoaldum trans Padum direxit, obsecrans
 eum ut quantocius veniret, filioque suo, ac Bene-
 ventanis, quos ipse nutrierat, potenter succurreret,
 quod Grimoaldus rex audiens, statim cum exercitu
 filio laturus auxilium Beneventum pergere cepit.
 Quem plures ex Longobardis in itinere relinquentes,
 quia expoliasset palatium, et jam non reversurus
 repeteret Beneventum, diversis machinis vehemen-
 ter expugnabat, e contra Romoaldus cum Longobar-
 dis fortiter resistebat. Qui quamvis cum tanta mul-
 titudine congregi manum propter paucitatem exer-
 citus non auderet, frequenter tamen cum expeditis
 juvenibus hostium castra irrumpens, magnas eisdem
 inferbat undique clades. Cumque Grimoaldus ejus
 pater jam properaret, eundem nutricium ejus, de
 quo præmisimus, ad filium misit, qui ei suum ad-
 ventum nuntiaret. Qui cum prope Beneventum ve-
 nisset, a Græcis captus, imperatori delatus est. Qui
 ab eo unde adveniret requirens, ille se a Grimoaldo
 rege venire dixit, eundemque regem citius adven-
 tare nuntiavit. Statimque imperator exterritus con-
 silium cum suis iniit, quatenus cum Romoaldo paci-
 sceretur, ut Neapolim posset reverti, acceptaque
 obside Romoaldi sorore, cui nomen Gisa fuit, cum
 eodem pacem fecit. Ejus vero nutritium Jesualdum
 ad muros duci præcepit, mortem eidem minatus, si
 aliquid Romoaldo aut civibus de Grimoaldi adventu
 nuntiaret, sed potius asseveraret eundem venire
 minime posse. Quod ille ita se facturum, ut ei præci-
 piebatur, promisit; sed cum prope muros advenisset,
 velle se Romoaldum videre dixit: quo cum Romoa-
 ldus citius advenisset, sic eum allocutus est: Con-
 stans esto, domine Romoalde, et habens fiduciam
 noli turbari, quia tuus genitor citius tibi præbiturus
 auxilium aderit. Nam scias eum ista nocte juxta Sa-
 tricum fluvium cum valido exercitu manere, tantum
 obsecro ut misericordiam exhibeas cum mea uxore

A et filiis, quia gens ista perfida me vivere non sinet.
 Cumque hoc divisisset, jussu imperatoris caput ejus
 abscissum, atque cum belli machina, quam petra-
 riam vocant, in urbem projectum est. Quod caput
 Romoaldus sibi jussit deferri, idque lacrymans oscu-
 latus est, digneque in loco tumulari præcepit. Me-
 tuens subito Grimoaldi regis adventum imperator,
 dimissa Beneventi obsidione, Neapolim proficiscitur.
 Cujus tamen exercitum Micola Capuanus comes juxta
 fluentia Caloris fluminis, in loco qui usque hodie
 Pugna dicitur vehementer attrivit. Postquam vero
 imperator Neapolim pervenit, unus ex ejus optima-
 tibus, cui nomen Saburrus erat, ab Augusto, ut fer-
 tur, viginti millia militum expetiit, seque cum Ro-
 moaldo pugnaturum victoremque spondit. Qui cum
 accepto exercitu ad locum cui Forinus nomen est
 advenisset, ibique castra posuisset, Grimoaldus, qui
 jam Beneventum advenerat, hæc audiens, contra eum
 proficisci voluit. Cui filius Romoaldus: Non est
 opus, inquit, sed tantum partem nobis de exercitu
 vestro tribuite. Ego Deo favente cum eo pugnabo,
 et cum vicerò major utique gloria vestræ potentie
 ascribetur. Factumque est, accepta aliqua parte de
 patris exercitu, pariterque cum suis hominibus con-
 tra Saburrum proficiscitur. Qui prius quam bellum
 cum eo iniret, a quatuor partibus tubas insonare
 præcepit. Cumque utraque acies forti intentione
 pugnarent, tunc unus de regis exercitu, nomine
 Amangus, qui regium contum ferre erat solitus,
 quemdam Græculum eodem conto utrisque manibus
 fortiter percutiens, de sella super quam equitabat
 sustulit, eumque in aera super caput suum levavit.
 Quod cernens Græcorum exercitus, immenso pavore
 perterritus, in fugam convertitur, ultimaque perni-
 cie cæsus, sibi fugiens mortem, Romoaldo et Lon-
 gobardis victoriam peperit. Ita Saburrus, qui se im-
 peratori suæ victoriæ tropæum de Longobardis
 promiserat patrare, ad eum cum paucis remeans
 ignominiam deportavit. Romoaldus vero, patrata de
 inimicis victoria, Beneventum triumphans rever-
 sus est, patrique gaudium et cunctis securitatem,
 sublato hostium timore, convexit. At vero Constans
 Augustus, cum nihil contra se Longobardos gessisse
 conspiceret, omnes sævitie suæ minas contra suos,
 hoc est Romanos, retorsit. Nam egressus Neapoli,
 Romam perrexit. Cui sexto ab urbe milliario Vita-
 lianus papa cum sacerdotibus et Romano populo oc-
 currit. Qui Augustus, cum ad beati Petri limina per-
 venisset, obtulit ibi pallium auro textum, et manens
 apud Romam diebus duodecim, omnia quæ fuerant
 antiquitus instructa ex ære in ornamentum civitatis
 deposuit, in tantum ut etiam basilicam beatæ Mariæ,
 quæ aliquando Pantheon vocabatur, et condita fue-
 rat in honorem omnium deorum, et jam ibi per
 concessionem superiorum principum locus erat om-
 nium martyrum, discooperiret, tegulasque a reas
 exinde auferret, easque simul cum aliis omnibus or-
 namentis Constantinopolim transmitteret. Deinde
 reversus imperator Neapolim, itinere terreno perrexit

in civitatem Regium, ingressusque Siciliam per indicationem septimam, habitavit Syracusas, et tales afflictiones in suo populo, seu habitatoribus, vel possessoribus Calabriae, Siciliae, Africae, atque Sardiniae exercuit, quales antea nunquam audita sunt, ita etiam ut uxores a maritis, vel filii a parentibus separarentur. Sed Italia multa et inaudita harum regionum populi sunt perpassi, ita ut alicui spes vitae non remaneret. Nam et vasa sacra, et cinelia sanctorum Dei ecclesiarum, imperiali jussu et Graecorum avaritia subdita sunt. Mansit autem in Sicilia ab indicatione septima usque in duodecimam; sed tandem tantarum iniquitatum poenas luit, atque dum se in balneo lavaret, a suis extinctus est. Interfecto igitur apud Syracusas Constante imperatore, Mezentius in Sicilia regnum arripuit, sed absque Orientalis exercitus voluntate. Contra quem Italiae milites, alii per Istriam, alii per partes Campaniae, alii vero a partibus Africae et Sardiniae venientes in Syracusas, eum vita privaverunt. Multique ex iudiciis ejus truncati, Constantinopolim perducti sunt, cum quibus pariter et falsi imperatoris caput est deportatum.

Hæc audiens gens Saracenorum, quæ jam Alexandriam et Ægyptum pervaserat, subito cum multis navibus venientes Siciliam invadunt, Syracusas ingrediuntur, multamque stragem faciunt populorum, vix paucis evadentibus, qui per munitissima castra et juga confugerunt montium. Auferentes quoque prædam nimiam, et omnem illum quem Constans Augustus a Roma abstulerat ornatum in ære et diversis speciebus, sicque Alexandriam reversi sunt. Porro regis filia, quam de Benevento obsidis nomine sublatam diximus, Siciliam veniens diem clausit extremum

Igitur extincto, ut diximus, apud Siciliam Constante Augusto, punitoque, qui ei successerat, Mezentio tyranno, Romanorum regnum Constantinus Constantii Augusti filius suscepit regendum, Romanique principatus est annis decem et septem. Constantii sane temporibus Theodorus archiepiscopus et Adrianus abbas vir doctissimus a Vitaliano papa missi in Britanniam, plurimas ecclesias Anglorum doctrinæ ecclesiasticæ fruge fecundarunt. E quibus Theodorus archiepiscopus peccantium judicia, quantis scilicet pro uno quoque peccato quis poenitere debeat, mirabili et discreta consideratione descripsit. Dum hæc geruntur, hæresis apud Constantinopolim orta est, quæ unam in Domino nostro Jesu Christo voluntatem et operationem asseverabat. Hanc autem hæresim excitarunt Georgius patriarcha Constantinopolitanus, Macarius, Pyrrhus, Paulus et Petrus. Quam ob causam Constantinus Augustus centum quinquaginta episcopos congregari fecit: inter quos etiam fuerunt legati sanctæ Romanæ Ecclesiæ, missi ab Agathone papa, Joannes Diaconus, et Joannes Portuensis episcopus, qui omnes eandem hæresim damnaverunt. Ea hora tante araneorum telæ in medio populi ceciderunt, ut omnes mirarentur, ac per hoc significatum est quod sordes

hæreticæ pravitatis depulsæ sunt. Et Georgius quidem patriarcha correptus est, cæteri vero in sua defensione perseverantes anathematis sunt ultione percussi. Eo tempore Damianus Tyeniensis Ecclesiæ episcopus, sub nomine Mansueti Mediolanensis archiepiscopi, ea de causa satis utilem rectæque fidei epistolam composuit, quæ in præfata synodo non mediocriter suffragium tulit. Recta autem et vera fides est, ut sicut in Domino nostro Jesu Christo dux sunt naturæ, hoc est, Dei et hominis, sic etiam dux traduntur esse voluntates, sive operationes. Vis audire quid deitatis est? *Ego, inquit, et Pater unum sumus.* Vis audire quid humanitatis? *Pater major me est.* Cerne secundum humanitatem eum in navi dormientem; cerne ejus divinitatem, evangelista ait: *Tunc surgens imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna.* Hæc est sexta synodus universalis, Constantinopolim celebrata, et Græco sermone conscripta, temporibus papæ Agathonis, et sequente ac residente Constantino principe intra septa palatii sui. Dehinc ad Constantinopolim imp. moritur Constantinus, et ejus minor filius Justinianus Romanorum regnum suscepit, cujus per decem annos gubernacula tenuit. Ille Africam a Saracenis abstulit, et cum eisdem pacem terra marique fecit. Ille Sergium pontificem, quia in errore illius synodi quam Constantinopolim fecerat favere et subscribere noluit, misso Zacharia protospatario suo jussit Constantinopolim deportari. Sed militia Ravennæ vicinarumque partium, jussa principum nefanda contemnens, eundem Zachariam cum contumeliis ab urbe Roma et injuriis pepulit.

Contra hunc Justinianum Leo Augustalem dignitatem arripiens, eum regno privavit; regnumque Romanorum tribus annis regens, Justinianum exsulem in Ponto serravit.

Rursusque Tiberius contra hunc Leonem insurgens, regnum ejus invasit, eum quoque toto quo ipse regnavit tempore, in eadem civitate in custodia tenuit. Hoc tempore synodus Aquilegiæ facta, ob peritiam fidei quintum universale concilium suscipere diffisit, donec salutaribus beati papæ Sergii monitis instructa, et ipsa huic cum cæteris Christi Ecclesiis annuere consentit. Facta autem est hæc synodus Constantinopolim, temporibus papæ Julii, sub Justiniano principe contra Theodorum, et omnes hæreticos, qui beatam Mariam solum hominem, non Deum et hominem genuisse affirmabant. In qua synodo catholice est institutum ut beata Maria semper virgo Theotocos diceretur, quia, sicut catholica fides habet, non hominem solum, sed vere Deum et hominem genuit. Hoc tempore apud Gallias in Francorum regnum, Anselmus Arnulfi filius, qui, de nomine Anichise, quondam Trojani, creditur appellatus, sub nomine majoris domus gerebat principatum. At vero Justinianus, qui amisso principatu in Porto exsulabat, auxilio Terebelli Burgarorum regis, regnum rursus recipiens, eos qui se expulerant patrias occidit. Leonem quoque et Tiberium, qui locum

ejus usurpaverant, cepit, et in medio circo coram A omni populo jugulari præcepit. Gallicinum vero patriarcham Constantinopolitanum, erutis oculis. Roman misit, Cypriumque abbatem, qui eum in Ponto exsulem aluerat, episcopum in loco Gallicini constituit. Illic Constantinum papam ad se venire jubens, honorifice suscepit, ac remisit. Quem prostratus in terram pro suis peccatis intercedere rogans, cuncta ejus Ecclesiæ privilegia renovavit. Qui cum exercitum in Pontum mitteret ad comprehendendum Philippicum, quem ibi relegaverat, multum eum idem venerabilis papa prohibuit ne hoc facere deberet, sed tamen inhibere non potuit. Exercitus quoque qui missus contra Philippicum fuerat ad partem se Philippici contulit, eumque imperatorem fecit. Qui Constantinopolim contra Justinianum veniens, cum eo ab urbe milliario duodecimo pugnavit, vicit et occidit, regnumque ejus adeptus est. Imperavit autem Justinianus cum filio Tiberio in hac secunda vice, annos sex, quem Leo in expulsiōe iſius nari- bus detruncavit. Qui post, iterum assumpto imperio, quoties defluentem guttam rheumatis manu detersit, pene toties aliquos ex iis qui contra eum fuerant jugulari præcepit.

At vero Philippicus, qui et Bardanis, postquam imperiali dignitate confirmatus est, Cyrum, de quo dixeramus, de Pontificatu ejectum, ad gubernandum monasterium suum, Pontum redire præcepit. Illic Philippicus Constantino papæ litteras pravi dogmatis direxit, quas ille cum apostolicæ sedis consilio respuit, et hujus rei causa fecit picturas in porticu sancti Petri, quæ gesta sex sanctorum synodorum universalium retinent. Nam et hujusmodi picturas, cum haberentur in urbe regia, Philippicus jussit auferri. Statuit populus ne hæretici imperatoris nomen, aut chartas, aut figuram solidis suscipere; unde nec ejus effigies in ecclesiam introducta est, nec nomen ad Missarum solemniam prolatum. Illic cum annum unum et sex mensibus regnum gessisset, contra eum Anastasius, qui et Artemius dictus est, insurgens, eum regno expulit, oculisque privavit, nec tamen occidit.

Illic Anastasius litteras Constantino papæ Romanæ per Scholasticum patricium et exarchum Italiæ direxit, quibus se factorem catholicæ fidei, et sanctæ sextæ synodi, vel concilii, predicatorem esse declaravit. Hoc tempore Anastasius imperator classem in Alexandriam contra Saracenos direxit, cujus exercitus ad aliud versus consilium, ab itinere medio Constantinopolitanam urbem regressus, Theodosium Orthodoxum inquirens, imperatorem elegit, atque coactum in solio imperii confirmavit. Qui Theodosius apud Nicæam civitatem Anastasium gravi prælio vicit; datoque sibi sacramento eum clericum fieri ac presbyterum fecit ordinari.

Ipse vero, ut regnum accepit, mox in regia urbe imaginem illam venerandam, in qua sancta synodus erat depicta, et a Philippico fuerat dejecta, pristinum in locum erexit. His diebus Tiberis fluvius ita inundavit, ut alveum suum egressus multa Romanæ fecerit exitia civitati, ita ut in via lata ad unam et semis staturam exeresceret, atque a porta sancti Petri usque ad pontem Milvium aquæ descendentes contingerent. Mansit autem diebus septem, donec agentibus litaniis crebras civibus, octavo demum die reversæ sunt.

Inter hæc defuncto imperatore Theodosio, qui uno solummodo imperium rexerat anno, ejus in locum Leo Augustus subrogatur. Hoc etiam tempore eadem Saracenorum gens cum immenso exercitu veniens B Constantinopolim circumdedit, ac per continuum triennium obsedit, donec civibus multa justitia ad Deum clamantibus, plurimi eorum fame et frigore, bello et pestilentia, perirent, ac sic pestasi ob-sidionis abscederent, qui inde egressi Bulgarorum gentem, quæ est super Danubium, bello aggrediuntur, et ab hac quoque victi ad suas naves refugiunt, quod cum altum peterent, ingruente subito tempestate, plurimis et mersis sive contritis navibus perierunt. Intra Constantinopolim vero, trecenta milia pestilentia interierunt. Hac tempestate Leo imperator apud Constantinopolim sanctorum imagines depositas incendit. Romano quoque pontifici similia facere, si imperialem gratiam habere vellet, mandavit. Sed hoc facere pontifex contempsit. Omnis quoque Ravennæ C exercitus, vel Venetiarum, talibus jassis uno animo restiterunt, et nisi eos prohibuisset pontifex, imperatorem super se constituere aggressi sunt. Eo tempore Longobardorum rex Luitprandus Ravennam obsedit, classem invasit, atque struxit. Tunc patricius Paulus extra Ravennam misit qui pontificem interimeret. Sed Longobardis pro defensione pontificis repugnantibus, Spoletanis in solatio positus, et ex aliis partibus Longobardis Tuscis resistentibus, consilium Ravennatum dissipatum est. Rursus cum Ravennam Hildebrandus regis nepos et Peredeo Vincentinus dux obtinerent, irruentibus subito, Peredeo viriliter pugnans occubuit. Per idem tempus Leo Augustus ad pejora progressus est, ita ut compelleret omnes Constantinopoli habitantes, tam vi quam D blanditiis, ut deponerent ubicunque haberentur imagines, tam Salvatoris quam sanctæ ejus Genitricis, vel omnium sanctorum, easque in medio civitatis incendio concremari fecit. Et quia plerique ex populo tale scelus fieri præpediebant, aliquanti ex eis capite truncati, alii corporis parte mutili sunt. Cujus errori Germanus patriarcha non consentiens, a propriæ sede depulsus est et ejus in loco Anastasius presbyter ordinatus est.

* Legendum essent.

† Lege dum destruitur.

PAULI WINFRIDI DIACONI

OPERUM OMNIUM PARS SECUNDA. — ASCETICA.

HOMILIARIUS

HOC EST PRÆSTANTISSIMORUM ECCLESIAE PATRUM SERMONES SIVE CONCIONES AD POPULUM, PRIMUM A PAULO DIACONO JUSSU CAROLI MAGNI IN UNUM COLLECTI *.

Carolus

DEI FRETUS AUXILIO REX FRANCORUM ET LANGOBARDORUM AC PATRICIUS ROMANORUM,
RELIGIOSIS LECTORIBUS NOSTRÆ DITIONI SUBJECTIS.

Cum nos divina semper domi forisque clementia, sive in bellorum eventibus, sive pacis tranquillitate custodiat; etsi rependere quidquam ejus beneficiis tenuitas humana non prævalet, quia est inestimabilis misericordiae Deus noster, devotas suæ servituti benigne approbat voluntates. Igitur quia curæ nobis est ut nostrarum ecclesiarum ad meliora semper proficiat status, oblitteratam pene majorum nostrorum desidia, reparare vigilantia studio litterarum satagimus officinam, et ad pernoscenda studia liberalium artium, nostro etiam, quos possumus, invitamus exemplo. Inter quæ jam pridem universos Veteris ac Novi Instrumenti libros, librorum imperitiâ depravatos, Deo nos in omnibus adjuvante, examussim correximus. Accensi præterea memoriæ venerandæ Pippini genitoris nostri exemplis, qui totas Galliarum ecclesias Romanæ traditionis, suo studio, cantibus decoravit, nos nihilominus solerti easdem curamus intuitu præcipuarum insignire serie lectionum. Denique qui ad nocturnale officium copulatas quorundam casso labore, licet recto intuitu, minus tamen idoneo, reperimus lectiones, quippe quæ et sine auctorum suorum vocabulis essent positæ, et infinitis vitiorum anfractibus scaterent, non sumus passi nostris in diebus, in divinis lectionibus, inter sacra officia, inconsonantes perstrepere solæcismos, atque earundem lectionum in melius reformare tramitem, mentem intendimus, idque opus Paulo Diacono familiari clientulo nostro eliminandum injunximus: scilicet, ut studiosæ catholicorum Patrum dicta percurrerent, veluti e latissimis eorum pratis certos quoque flosculos lgeret, et in unum, quæque essent utilia, quasi s-artum aptaret. Qui nostræ celsitudini devotè parere desiderans, tractatus atque sermones diversorum catholicorum Patrum perlegens, et optima quæque dererpens, in duobus voluminibus, per totius anni circulum, congruentes cuique festivitati, distincte et absque vitiis, nobis obtulit lectiones. Quarum omnium textum nostra sagacitate perpendentes, nostra eadem volumina auctoritate constabiliimus, vestræque religioni in Christi ecclesiis tradimus ad legendum.

PAULI DIACONI VERSUS NUNCUPATORII.

Utere felix
Manere Christi
Pluribus annis,
Luxque decusque
Magne tuorum,

Carole princeps,
Atque togate
Arbiter orbis,
Dardanidæque
Gloria gentis.

INCIPIUNT HOMILIAE DE TEMPORE.

HOMILIA PRIMA.

IN DOMINICA PRIMA ADVENTUS DOMINI.

(Ex Opp. beati Chrysostomi.)

In illo tempore, cum appropinquasset Jesus Jerosolymam, et venisset Bethphage ad montem Oliveti, tunc misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea, etc. (Matth. xi).

Puto res ipsa exigit, etc. *Sequentia vide a, ud sanctum Chrysostomum, Opp. in editione nostra, tomo VI, col. 831.*

A

HOMILIA II.

DE EADEM DOMINICA.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Igitur quoniam post tempus spiritualibus epulis reficere nos debemus, videamus quid evangelica lectione prosequatur. Ait enim Dominus, sicut audivimus, de adventus sui tempore: Sicut fulgur coruscans de sub caelo (Luc. xvii), in ea quæ sub caelo sunt fulget, ita erit adventus Filii hominis. Et addidit in consequentibus: In illa nocte erunt duo in lecto uno, unus assumetur, et unus relinquetur. Duæ molentes in pi-

B

* Recedimus juxta Coloniensem editionem Eucharii Cavicconi, ann. 1559.

strino, una assumetur, et una relinquetur (Matth. xxiv). Movet vos fortasse, fratres, etc. Reliqua videsis inter Opera sancti Maximi, hujusce Patrologiæ tomo LVII, col. 226.

HOMILIA III.

IN DOMINICA SECUNDA ADVENTUS.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis : Erunt signa in sole et luna et stellis, et in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris et fluctuum, ardentibus hominibus præ timore et expectatione, que supervenient universo orbi, etc. (Luc. xxi).

Dominus ac Redemptor noster, etc. Reliqua videsis apud sanctum Gregorium papam, Opp. ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1077.

HOMILIA IV.

DE EADEM DOMINICA.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Superiore Dominica capitulum evangelicum, etc. Sequentia vide inter Opera sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 227.

HOMILIA V.

IN DOMINICA TERTIA.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore cum audisset Joannes in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi : Tu es qui venturus es, etc. (Matth. xi).

Querendum est nobis, fratres charissimi, etc. Cætera videsis apud sanctum Gregorium papam, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1093.

HOMILIA VI.

DE EADEM DOMINICA.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Qui sunt in illa nocte duo in lecto, etc. Cætera vide inter Opera sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 534.

HOMILIA VII.

IN FERIA QUARTA QUATUOR TEMPORUM.

(Ex Opp. venerabilis Bedæ presbyteri.)

In illo tempore missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David, et nomen virginis Maria, etc. (Luc. i).

Exordium nostræ redemptionis, fratres charissimi, etc. Sequentia vide apud venerabilem Bedam, Opp. ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 9.

HOMILIA VIII.

DE EADEM FERIA.

(Ex Opp. sancti Leonis papæ.)

Cum de adventu regni Dei, etc. Reliqua videsis apud sanctum Leonem Magnum, Operum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 185.

HOMILIA IX.

IN FERIA SEXTA QUATUOR TEMPORUM.

(Ex Opp. ven. Bedæ.)

In illo tempore, exurgens Maria, abiit in montana cum festinatione in civitatem Juda, et intravit domum Zachariæ, et salutavit Elisabeth, etc. (Luc. i).

Lectio sancti Evangelii quam audivimus, etc. Reliqua videsis apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V.

PATROL. XCV.

A Patrologiæ XCIV, col. 15, ubi læe homilia inscribitur : IN FESTO VISITATIONIS SANCTÆ MARIE.

HOMILIA X.

DE EADEM FERIA.

(Ex Opp. beati Leonis Magni papæ.)

Præsidia, dilectissimi, etc. Reliqua vide apud sanctum Leonem Magnum papam, Operum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 182, ubi sermo hic inscribitur : DE JEJUNIO DECIMI MENSIS VII.

HOMILIA XI.

IN SABATO.

(Ex Opp. S. Gregorii papæ.)

Anno 15 imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, etc. (Luc. iii).

Redemptoris præcursor, etc. Hanc homiliam videsis apud S. Gregorium, Opp. ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1160.

HOMILIA XII.

DE EADEM SABATO.

(Ex Opp. beati Leonis papæ.)

Si fideliter, dilectissimi, etc. Hunc sermonem vide apud sanctum Leonem Magnum, Opp. ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 168, ubi sic inscribitur : DE JEJUNIO DECIMI MENSIS I.

HOMILIA XIII.

IN DOMINICA QUARTA.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore miserunt Judæi ab Hierosolymis sacerdotes et levitas, etc. (Joan. i).

Ex hujus nobis lectionis verbo, etc. Hanc homiliam videsis apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1099.

HOMILIA XIV.

DE EADEM DOMINICA.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Lætitia quanta sit, etc. Reliqua vide inter Opera sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 221.

HOMILIA XV.

(Ex Opp. sancti Augustini.)

Sanctam et desiderabilem, etc. Hanc homiliam vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 1975.

HOMILIA XVI.

IN DOMINICA ANTE NATALEM CHRISTI.

(Ex ven. Bedæ in Marci Evangelium Expositione.)

D Initium Evangelii Jesu Christi, etc. (Marc. i).

Conferendum est hoc Evangelii Marci principium, etc. Reliqua reperies apud venerabilem Bedam, Operum ejus tomo III, Patrologiæ XCII, col. 433.

HOMILIA XVII.

IN VIGILIA NATIVITATIS DOMINI.

(Ex Origene.)

In illo tempore cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto, etc. (Matth. i).

Cum desponsata esset mater ejus Maria Joseph. Quæ fuerit necessitas ut desponsata esset Maria Joseph, nisi propterea quatenus hoc sacramentum diabolo celaretur, et ille malignus fraudis commenta adversus desponsatam virginem nulla penitus invenisset ?

Vel ideo fuerat desponsata Joseph, ut nato infanti, vel ipsi Mariæ curam videretur gerere Joseph, sive in Ægyptum iens, vel inde denuo veniens: ideo desponsata fuit Joseph, non tamen in concupiscentia juncta. Mater, inquit, ejus. Mater immaculata, mater incorrupta, mater intacta. Mater ejus: cujus ejus? Mater Dei unigeniti, Domini et regis omnium, plasmatoris et creatoris cunctorum: illius qui in cœlis est sine matre, et in terris est sine patre; ipsius qui in cœlis secundum deitatem in sinu est Patris, et in terris, secundum corporis susceptionem, in sinu est matris. O magnæ admirationis gratia! o inenarrabilis suavitas! o ineffabile magnumque sacramentum! Ipsa eademque virgo, ipsa et mater Domini, ipsa et genitrix, ipsa ejus ancilla, plasmatio ejus ipsa quæ genuit. Quis unquam ista audivit? quis vidit talia? quis hoc excogitare potuit, ut mater virgo esset, et intacta generaret, quæ et virgo permansit et genuit? Sicut enim quondam rubus comburi videbatur, et ignis eum non tangebatur (*Exod. iii*), et sicut tres pueri in camino inclusi habebantur, et tamen eos non lædebat incendium, nec odor fumi erat in eis: vel quemadmodum fuit in Daniele, cui, intra lacum leonum incluso, claustris non apertis, allatum est ei prandium ab Abacuc (*Dan. iii, vi, xv*): ita et hæc sancta virgo genuit Dominum, sed intacta permansit. Mater effecta est, sed virginitatem non amisit. Genuit infantem, et (ut dictum est) virgo permansit. Virgo ergo genuit, et virgo permansit. Mater filii facta est, et castitatis sigillum non perdidit. Quare? Quia non homo iste tantum qui videbatur, sed unigenitus erat Deus qui in carnem advenerat. Nec subito carnaliter genitus est, sed perfecta deitas in corpore venit. Integer ergo iste et indivisus Deus in humano adveniens vel genitus est corpore, quique Deus et Dominus figuram servi suscepit. Non enim pars unigeniti venit in corpore, nec se ipse divisit, ut dimidius esset apud Patrem, et dimidius esset in Virgine, sed totus apud Patrem, et totus in Virgine, totus in sinu Patris et totus in humano corpore: non relinquens superna, venit querere terrena, quæ in cœlis sunt conservans, et quæ in terris sunt salvans. Ubique omnipotens, inseissus, indivisus, hic sanctus unigenitus Deus. Si enim hoc verbum humanum et corporale immissum in auribus plurimorum, non dividitur per singulos, ut pars in alio, et pars sit iterum in alio, sed in omnibus integrum et plenum habetur, ut in unoquoque totum sit, quanto magis Verbum Dei unigenitus ubique totus est, et in cœlo, et in terra, et apud Patrem, et in Virgine? Et non dividitur, ut dictum est, neque sciaditur, neque in partes efficitur, sed totus totum tenet, totum implet, totum illustrat et possidet. Hujus itaque unigeniti Dei dicitur hæc mater virgo Maria, digna digni, immaculata sancti, una unius, unica unici; nec enim alter unigenitus super terram venit, aut alia virgo unigenitum genuit. In his omnibus quæ dicta sunt, desponsata legitur mater ejus Maria. Et ait: *Inventa est in utero habens*. Cui inventa, aut a quo inventa est? Primo ab angelis custodientibus

A eam, protegentibus eam, conservantibus eam, vel ejus beatissimam animam ad honorem illius qui ab ipsa generandus erat. Dehinc inventa non incongrue putabatur ab ipso beato Joseph sancto et justo, qui pene licentia maritali, licet eam non contingeret, futuræ tamen, ut putabatur, uxoris omnia noverat. Joseph autem vir ejus, inquit, cum esset homo justus, et nollet eam traducere. Virum appellat contra Judæorum pravitatem, ut adversus virginem non sævirent: propterea et desponsata fuit ipsi Joseph, ut supra dictum est. Si enim non fuisset desponsata Joseph, omnium bonorum incredibiles et inimici Judæi lapidibus eam occidissent; ideo virum ejus hic eum evangelista appellavit. Joseph vir ejus cum esset homo justus. Justus autem in verbo, justus in facto, justus in legis consummatione, justus in initio gratiæ. Justus itaque cum fuisset, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Noluit eam traducere, noluit eam accipere, noluit eam male diffamare, sed voluit eam occulte dimittere. Occulte eam a se dimittere volebat, sicut pius, sicut mansuetus, sicut misericors. Talis ergo cum esset Joseph, cogitabat eam occulte dimittere. Hæc, inquit, illo cogitante. Quærendum est nobis nunc quid cogitaverit, ut occulte eam dimitteret. Hæc cogitabat ut eam dimitteret. Si suspicionem in ea habebat, quomodo justus erat? Si ergo non est suspicatus, vel tale aliquid cogitavit, cur eam dimittere volebat? ut immaculatam et sanctam voluit dimittere. Injustum enim et hoc erat. Sed enim simplicem sensum audi hujus dictionis. Joseph justus erat, et illa Virgo immaculata erat. Sed ideo illam dimittere volebat quoniam virtutem mysterii et sacramentum quoddam magnificentum in eadem cognoscebat, cui approximare sese indignum aestimabat. Ergo humilians se ante tantam et tam ineffabilem rem, quærebat se longe facere, sicut et beatus Petrus Domino se humilians aiebat: *Recede a me, Domine, quia homo peccator sum* (*Luc. v*). Vel sicut ille centurio ad eundem Dominum mittens, dicebat: *Non sum dignus ut intres sub tectum meum, quia nec meipsum dignum existimavi ad te venire* (*Matth. viii*). Vel sicut sancta Elisabeth ad ipsam beatam locuta est Mariam, dicens: *Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me* (*Lucæ i*)? Sic et Joseph juste humilians sese in omnibus cavebat et timebat sibi met istius tantæ sanctitatis conjunctionem adhibere; et ideo volebat eam occulte dimittere: Dimebat eam, dicens, et a me longe faciam eam, et a cognitione mea. Major est enim ejus dignitas, superexcellit ejus sanctitas, nec meæ congruit indignitati. Ideo volebat eam occulte dimittere. Hæc autem eo cogitante, angelus Domini per visum apparuit ei, dicens: Quid dubitas, Joseph? quare imprudenter cogitas? quare irrationabiliter meditaris? Deus est enim qui generatur. Hujus generationis minister es et non largitor; servus, et non Dominus; mancipium, et non plasmator. Propterea ministra, serva, custodi, ser curam, intende et huic qui nascitur et huic quæ generat. Etenim si tibi uxor nominatur, si despon-

sata tibi esse dicitur, non tamen tibi uxor est, sed Dei unigeniti electa mater est. Propterea, *Joseph, fili David*, qui has promissiones accepit, cui ista fidelia data sunt testamenta; *Joseph, fili David*, non tantum secundum carnem, sed secundum spiritum; *Joseph, fili David*: si enim filius David, juste et hæres ejus tanquam illius patris. Ideo in hæreditatem accipe ea quæ illi promissa sunt, testamenta fidelia. *Joseph, fili David, ne timueris accipere Mariam conjugem tuam*. Ne timueris, ne trepidaveris, ne conturberis, sed securus et intrepidus, accipe eam secundum legis præceptum, uxorem tibi nominatam, sed secundum nuptiarum consuetudinem et conjunctionem, longe alienam. Accipe ergo eam sicut commendatum cœlestem thesaurum, ut Deitatis divitias, sicut plenissimum sanctitatem, sicut perfectam justitiam. Accipe eam sicut Unigeniti mansionem, sicut honorabile templum, sicut domum Dei, sicut Creatoris omnium propriam, sicut regis sponsi cœlestis domum immaculatam. Ita ergo, *Joseph, fili David*, ne timueris accipere eam tibi commendatam, tuæ religiositati creditam serva, fer curam, attende fugiens ab Herode, duc in Ægyptum, iterum remeans post Herodis mortem, deduc in terram Israel. *Ne timueris accipere Mariam conjugem tuam*. Conjugem audiens, non expavescas, nec conturberis, nec tu nec quisque sequentium usque in consummationem sæculi. Conjugem eam dico propterea ut diabolo virginitatem ejus occultem, et Judæorum pravitatem excludam atque dejiciam, ut legis instituta non destruas, et in sequentibus demonstrabo quod ista nec tua conjux secundum consuetudinem conjugii habeatur, nec iste qui generatur, tuus filius esse credatur. *Quod enim nascetur ex ea, de Spiritu sancto est*, quia scilicet cooperator hujus nativitatis Spiritus sanctus est: nam unigenitus Filius, qui ante sæcula ineffabiliter ex solo Patre natus est, jam sæculi appropinquante fine, ex voluntate Patris in humano corpore, sancto cooperante Spiritu, inter homines venit. Iste est de quo Scriptura prænuntiat, dicens: *Puer natus est nobis, et Filius datus est nobis* (Isai. ix). Patris etenim unigenitus Filius ex Virgine generatus est, ut per illam Virginem priorem Evam quæ ceciderat, iterum renovaret atque erigeret: et qui per pravam voluntatem filii effecti fuerant diaboli, per adoptionem gratiæ filios efficeret Dei. *Pariet, inquit, filium, et vocabis nomen ejus Jesum*. Virgo generat, et tu hunc genitum vocabis Jesum, quod interpretatur salvator. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Vocabis, ait, nomen ejus hoc quod ante fuit, quod ante sæcula nominatum est. Non tu ei impones nomen, nec ex te ei vocabulum constitues, sed nomina et voca exsultando Jesum, id est, salvatorem. Salvatorem eum esse testare, nec ex tempore cœpisse salvare, sed etiam antiquissimum salvatorem. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Duo enim per hoc verbum præclara designantur, quod et Deus fuerit et Dominus prius ante incarnationem Christus, et quod populus ejus ab eo salvandus jam tunc annuntiabitur. Et ideo dictum est: *Ipse enim salvum*

A faciet populum suum a peccatis eorum, ut vere Deus. Dei enim est virtutis, a peccatis salvare vel peccata dimittere. Iste ergo Filius Dei habens populum suum, ipsum venit (ut dictum est) liberare a peccatis atque salvare, sive ex Judæis, sive ex gentibus, de quo ipse jam per prophetam fuerat elocutus, dicens: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te* (Psal. ii). *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*. Ipse salvabit populum suum a peccatis eorum, sanguine videlicet suo cunctos redimens, morte sua de mortis eos liberans potestate: Ipse salvabit, hoc est, salvator omnium hominum fidelium atque credentium. *Hoc autem totum factum est*. Quod totum? Hoc de Unigeniti descensione, hoc de ista Domini incarnatione, hoc de angeli ad Virginem destinatione, hoc de ipsius Virginis desponsatione, vel castitate. Hoc enim totum factum est ad totius mundi salutem: hoc totum factum est, ut unum compleretur, ut unum consummaretur. Quid illud? Quod virgo genuit, quod virgo permansit, quod mater fuit, et intacta virgo perseveravit. *Ecce virgo in utero accipiet*. Audite quod dicit, omnes filiæ Evæ: audite, omnes vos qui hæreditatem doloris et tristitiæ post illum et ex illius condemnatione sumpsistis; vos quæ in tristitia generatis filios, vel magis vos quæ concupiscentiam corruptibilem non timuistis. Audite et lætamini, audite et consolamini, audite quod virgo in utero accipiet, non ex desiderio partum concipiens. Neque serpentis persuasionem decepta est, neque ejus affligitibus venenosus infecta est, sed *virgo in utero accipiet*, prædicationem angeli suscipiens, prophetarum testimonia assumens. *Virgo in utero accipiet, ut Deum dignanter incarnatum ad mundi pariat salutem*. *Ecce, inquit, hoc ipsum quod dicit, ecce, admirantis est tanti mysterii magnitudinem, ut omnes velut e somno suscitans, ad hoc dictum evigilent*. *Ecce virgo, dicit, in utero accipiet, et pariet Filium*. Ad colligandum illum fortem armatum, ad conculcandum serpentis impii caput, ad conterendas vires ejus, ad prædam ejus diripiendam, atque captivitatem populi sui convertendam, pariet filium, ad denuo reparandum Adam, ad inobedientiam Evæ per Mariæ obedientiam excludendam, ad erigendum jacentium genus, quod per mulieris temerariam credulitatem fuerat dejectum. *Et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus*. Vocant nomen prius angeli, psallentes in ejus generatione, sicut Deum omnium et regem pacis, ad homines venientem. Deinde apostoli, Unigeniti Dei dominationem atque virtutem omnibus gentibus prædicantes. Adhuc et sancti martyres, contra ignes et gladios usque in mortem resistentes. Deinde cuncti credentes, hoc ipsum nomen usque ad consummationem sæculi memorantes atque laudantes. *Et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus*. Qui vocabunt, nisi justit quorum vocabitur in terra nomen novum, non sicut prius in figuris et in imaginibus, sed facie ad faciem apparentem? *Nobiscum Deus*. Abraham patri cre-

dentium tribus horis temporis, licet non per ipsam ineffabilem deitatis substantiam, sed potius per angelicam speciem a meridie visus est (*Gen. xviii*): nobis triginta tribus annis in terra apparuit, et cum hominibus conversari dignatus est. Jacob etiam per angelum nihilominus apparuit colloquens cum eo (*Gen. xxxii*), quique ab eo superari permisit ut hunc mundicordem merito benediceret, atque Israel nominaret. *Nobiscum Deus*, amplius magis pro nobis magnificum certamen adimplens, et usque ad mortem accedens, ut morte sua mortem occideret, et benedictionem ac immortalitatem mundo corde populo condonaret, qui fiducialiter dicit, *Nobiscum Deus* per evangelistarum et apostolorum prædicationem, per sui sancti corporis et sanguinis sacramentum, per gloriosæ crucis signaculum. Per ista ergo omnia *nobiscum Deus*, et ad nos atque in nobis, sicut ipse ait: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

IIOMILIA XVIII.

IN NOCTE NATIVITATIS DOMINI.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore exiit edictum a Cæsare Augusto ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio, etc. (*Luc. ii*).

Quia largiente Domino, etc. *Reliqua videsis apud sanctum Gregorium Magnum, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1153.*

IIOMILIA XIX.

DE EADEM NOCTE AC EVANGELIO LUCÆ II.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

Audivimus, etc. *Hanc homiliam vide apud venerabilem Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 354, ubi inscribitur: IN GALLI CANTU NATALIS DOMINI.*

IIOMILIA XX.

IN EADEM SANCTA NOCTE VEL AURORA.

(Ex eodem.)

In illo tempore pastores loquebantur adinvicem: *Transcamus usque Bethlehem*, etc. (*Luc. ii*).

Nato in Bethlehem Domino Salvatore, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 34.*

IIOMILIA XXI.

IN DIE SANCTO.

(Ex eodem.)

In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc erat in principia apud Deum (*Joan. i*).

Quia temporalem, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 8.*

IIOMILIA XXII.

DE EODEM FESTO.

(Ex sancto Isidoro.)

Natalis Domini dies ea de causa a patribus votiva solemnitate institutus est, quia in eo Christus pro redemptione mundi nasci corporaliter voluit, prodiens ex Virginis utero, qui erat in Patris impe-

* Hanc homiliam, ut perbreve, hic integram sistimus. EDIT.

rio. Cujus susceptæ carnis causa hæc est. Postquam enim invidia diaboli, parens ille primus seductus vaniter cecidit, confestim exsul et perditus in omni genere suo radicem malitiæ et peccati traduxit, crecebatque in malum vehementius omne genus humanum, diffusis ubique sceleribus, et, quod est nequius, omnium cultibus idolorum. Volens ergo Deus terminare peccatum, consuluit verbo, lege, prophetis, signis, plagis, prodigiis. Sed cum ne sic quidem errores suos admonitus agnosceret mundus, misit Deus unigenitum Filium suum ut carnem indueret, et hominibus appareret, et peccatores sanaret. Qui ideo in hominem venit, quia per semetipsum ab hominibus cognosci non potuit. Ut autem videretur, Verbum caro factum est, assumendo carnem, non mutatum in carnem. Assumpsit enim humanitatem, non amisit divinitatem. Ita idem Deus, et idem homo, in natura Dei æqualis Patri, in natura hominis factus est mortalis in nobis. Pro nobis enim manens quod erat, de nobis suscipiens quod non erat, ut liberaret quod fecerat. Hæc est ergo Dominicæ nativitatis magna solemnitas, hæc est diei hujus nova et gloriosa festivitas, adventus Dei factus ad homines. Itaque dies iste pro eo quod in eo Christus natus est, natalis dicitur. Quemque ideo observare per revolutum circulum anni festi solemnitate debemus, ut in memoriam revocetur quod natus est Christus, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

IIOMILIA XXIII.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Leonis Magni papæ.)

Salvator noster, etc. *Hanc homiliam reperies apud sanctum Leonem, Operum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 490.*

IIOMILIA XXIV.

DE EODEM FESTO.

(Ex eodem.)

Exsultemus in Domino, dilectissimi, etc. *Reliqua vide ut supra, tomo eodem, col. 493.*

IIOMILIA XXV.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Justissime, Fratres, etc. *Hanc homiliam reperies inter Opera sancti Maximi Taurinensis, Patrologiæ tomo D LVII, col. 243.*

IIOMILIA XXVI.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Augustini.)

Salvator noster, etc. *Hanc homiliam vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 1653.*

IIOMILIA XXVII.

DE EODEM FESTO.

(Ex eodem.)

Gaudeamus, fratres, etc. *Quæ sequuntur videsis apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 999.*

HOMILIA XXVIII.

DE EODEM FESTO.

(Ex eodem.)

In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. i).

Qui in principio erat, etc. Hanc homiliam videsis apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 2176, ubi inscribitur, DE FIDE CATHOLICA.

HOMILIA XXIX.

DE SANCTO STEPHANO.

(Ex beati Hieronymi in Evangelium Matthæi commentariorum libro iv.)

In illo tempore dicebat Jesus turbis Judæorum et principibus sacerdotum: Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas; et ex illis occidetis et crucifigitis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, etc. (Matth. xxiii).

Hoc quod antea dixeramus, etc. Sequentia vide apud sanctum Hieronymum, Operum ejus tomo VII, Patrologiæ XXVI, col. 172.

HOMILIA XXX.

DE EODEM FESTO.

(Ex Hierico.)

In illo tempore dicebat Jesus turbis Judæorum et principibus sacerdotum: Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes, etc. (Matth. xxiii).

Evangelicæ hujus lectionis intellectus superiori narrationi hæere videtur. Supra siquidem Redemptor noster scribas et pharisæos plurimis increpationibus objurgasse, atque inter cætera dixisse perhibetur: *Vae vobis, scribæ et pharisæi, qui ædificatis monumenta prophetarum, et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus in sanguine prophetarum socii eorum.* Atque post pauca: *Et vos, inquit, implete mensuram patrum vestrorum.* Quod est dicere: Quæ illi minus fecerunt, vos supplete. Illi occiderunt servos, vos Dominum crucifigitis: illi homines, vos Deum. Et quasi ad hæc illi possent objicere: Non habemus modo prophetas quos occidamus, adjungit: *Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas; et ex illis occidetis et crucifigitis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris; et persequimini de civitate in civitatem.* Prophetæ hic apostoli appellantur, quia per donum Spiritus sancti futurorum habebant notitiam. Ipsi sunt sapientes corde, quia sermonem proferre noverunt in tempore opportuno. Ipsi scribæ, quia legem Dei scriptam habent per Spiritum sanctum in cordibus suis. Ex illis ergo occiderunt Jacobum fratrem Joannis, et ipsum Joannem Baptistam, lapidaverunt Stephanum, crucifixerunt Petrum, flagellaverunt duodecim apostolos, quando ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt hæc pro nomine Domini pati, et persecuti sunt eos de civitate in civitatem: ut non recepti ab eis, juste ad gentes migrarent. Ut veniat super vos omnis sanguis justus qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachie, quem occidistis inter

A templum et altare. Requirendum cur sanguis omnium justorum, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, ab una Judæorum generatione requirendus prædicatur, cum neutrum eorum constet ab illis occisum. Et certe innumerabiles martyres tam in Veteri quam in Novo Testamento exstistisse legimus, quos illi non interfecerunt. Sed mos est Scripturarum duas tantum generationes, bonorum scilicet et malorum, texere: de bonorum siquidem generatione dictum est: *Generatio rectorum benedicetur* (Psal. cxi). Et, *Hæc est generatio quærentium Dominum* (Psal. xxiii). At e contra de reprobis dicitur: *Genimina viperarum, et, generatio prava atque perversa* (Matth. xxiii). Universi ergo reprobi qui in malitia similes sunt, in una generatione computantur; et omnes sancti et diverso qui se virtutibus imitantur, una generatio esse dicuntur. Quærendum rursus quis sit iste Zacharias qui occisus inter templum et altare memoratur. Et quidem alii justum Zachariam opinantur illum ipsum esse qui in ordine prophetarum undecimus ponitur. Sed licet in eo patris nomen consentiat, quia scilicet filius Barachie cognominatur, tamen quomodo inter templum et altare occisus sit non apparet, præsertim cum temporibus illius vix ruinæ templi subsisterent. Alii hunc Zachariam patrem Joannis intellexerunt, asserentes quod propterea a Judæis occisus sit, quia adventum Salvatoris prænuntiaverit. Sed hunc nos Zachariam intelligimus sine dubio, quem Joas rex Judæ inter templum et altare interfecit, sicut in Regum historia scriptum est: *Et non est recordatus Joas, inquit, patris sui Joiadæ, sed interfecit filium ejus qui se eripuerat de morte, et in templo septem annis abscondite nutrierat* (II Paral. xxxiv). Sed quæritur cur hic Barachie dicatur filius, cum in præfata historia filius Joiadæ asseratur. Quod ita solvitur: Barachias namque benedictus Domini dicitur; Joiada justitia interpretatur. Qui ergo justitia plenus est, benedictus Domini rectissime potest appellari. Unus ergo idemque homo juxta nominis interpretationem et Joiada et Barachias æque potest intelligi. Potuit etiam fieri ut ipse Barachias binomius fuerit, et sit altero nomine appellatus Joiada, sicut et Matthæus evangelista vocatus est Levi. Item quærendum cur dixerit, *a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ* a Judæis sanguinem prophetarum exquirendum. Cur enim a sanguine Abel dixerit, mirum non est; cur vero usque ad sanguinem Zachariæ, quærendum est, cum multi post eum exstiterint martyres. Ad quod dicendum quod per hos duos, quorum alter in campo, alter occisus est in templo, duo ordines martyrum designantur. Per Abel quidem, qui in campo occiditur, laici; per Zachariam vero, qui in templo necatur, hi qui ex sacerdotali dignitate ad martyrii propecti sunt palmam, figurantur. Ideo autem hos duos tantum nominatim posuit, quia ambo innocentes, et nulla justa causa existente interfecit sunt, ambo sacerdotes, ambo pastores, ille ovium, iste animarum. Et sicut ille interfecit est a fratre suo in agro, ita et

iste a consobрино et collateraneo suo in templo. *Quem occidistis*, inquit, *inter templum et altare*. Duo erant altaria in templo, unum incensi interius, alterum holocaustorum exterius, inter quod et templum Zacharias est interemptus; vel *inter templum et altare*, id est, inter consensum populi et sacerdotum, quorum alii per templum, alii per altare signantur. Postremo, quid est quod in Evangelio vel Epistolis Abel speciali testimonio justitiæ honoratur? Profecto quia decebat illum ex privilegio quodam tanto cognomine decorari, qui tribus præclaris virtutibus typum Christi in se excellentissime prætulit. Fuit enim virgo, sacerdos et martyr. Inter tot et tam varias opiniones de Zacharia quinam fuerit, quoniam ad liquidum veritas historię scrutari non potest, recurrendum est ad allegoriam. Ille enim est unicus exitus earum rerum quæ in sancto Evangelio dicta tantum, non autem facta leguntur. Per Abel designantur omnes sancti qui fuerunt ab initio mundi usque ad passionem Christi et redemptionem humani generis, quod ipsa nominis interpretatio demonstrat. Interpretatur enim luctus, vapor, funiculus, vel funiculatio, significans sanctos passionem Domini præcedentes, qui considerantes se exsules, et a paradisi beatitudine dejectos, in luctu et mœstitia erant, et præsentem vitam tanquam fumidam et transitoriam contemnentes, ad sortem et funiculum supernæ hereditatis quantocius properabant. Zacharias vero significat sanctos a passione Domini usque ad finem sæculi. Interpretatur enim Zacharias memoria Domini, sive memorans, vel recordans Domini, eosdem significans sanctos, qui, considerantes se sui Domini passione, redemptos, eum semper in memoria habere ac condignas gratiarum actiones illi agere student. Ille Zacharias occisus est inter templum et altare. Altare designat aram dominicæ crucis, in qua singularis ille Agnus pro salute humani generis Deo Patri oblatus est. Templum vero exprimit ingressum regni cœlestis, ad quod omnes sancti peracto iudicio intraturi sunt. Inter templum ergo et altare passus esse dicitur, qui, ut dictum est, eos designat qui a tempore dominicæ passionis usque ad ingressum regni cœlestis, vel passi vel passuri sunt. *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt*. Quod nomen civitatis Jerusalem in cognominando replicat, id est repetit, non saxorum ruinam, sed populi perditionem deplangit. *Quæ occidis*, inquit, *prophetas*, ut Isaiam, quem serra lignea viventem per medium secuerunt, et Amos, quem similiter transmissio vecte per tempora nefandissime necaverunt; et cæteros quos diversis et pene innumerabilibus referuntur vexasse suppliciis. Et lapidas eos qui ad te missi sunt, ut Naboth justum virum et Jereniam prophetam in *Ægypto*, sicut Epiphanius Cyprius testatur. *Quoties volui congregare filios tuos*, id est, sæpe volui, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et *noluisti*? Ponit gallinæ similitudinem, quæ circa pullos tanta affectione ducitur, ut pro eis ipsa quoque

A infirmetur, ipsa etiam raucitate vocis exprimente affectum magnæ compassionis. Qui ergo alibi Herodem vulpem vocat (*Luc. xiii*), recte se hic gallinæ similat. Ut enim vulpes gallinis vorandis juges præ-tendit insidias, sic Herodes Redemptoris nostri necem sitiens, perennibus odiis insectando infestabat. Cujus sævitia inde potissimum claret, quod cum Pilatus ad ejus iudicium Christum Dominum misisset (*Luc. xxiii*); ille eum sprexit cum exercitu suo et il-lusit. Hoc etiam genus animantis cui se Redemptor comparat, quod in cæteris difficiliter invenitur, alis suos pullos protegit, et contra milvum se erigit. Sic et mater nostra, id est Dei sapientia, quæ Christus est, per carnis susceptionem infirmata quodammodo pro nobis (sicut Apostolus ait: *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus* [*I Cor. i*]), protegit infirmitatem nostram, et resistit diabolo, ne nos in interitum rapiat. In qua tamen defensione quod gallina contra milvum conatur affectu, hoc adversum diabolum perficit potestate. Si autem gallina per significationem Deus intelligitur, dux alæ ejus Moyses et Aaron qui eduxerunt populum de *Ægypto*, seu Zorobabel vel Esdras, et Neemias, ac Jesu filius Josedech duces, qui eduxerunt eos de Babylone, et sub quibus idem populus Israeliticus de diversis captivitatibus est liberatus vel congregatus. Quid autem est quod dicit: *Quoties volui, et noluisti*? Nunquid humana voluntas voluntati Dei prævalet, cum scriptum sit: *Omnia quæcunque voluit, fecit* (*Psal. cxiii*)? Ad hoc dicendum quod liberum arbitrium Deus homini contulit, propter quod dicit, *noluisti*. Ac si diceret: Ex mea parte volui, sed tu ex tua noluisti. Aliter: Ego quidem volui, et quod volui, etiam te nolente, feci. Illa ergo filios quidem suos ab illo colligi noluit, sed ea quoque nolente, filios ejus ipse collegit quos voluit. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. Domum Judæorum, vel civitatem Hierusalem, quam juxta evangelistam nidum vocaverat, vel angustum in ea templum significat, quod primum quidem merito infidelitatis eorum a Deo desertum est, clamantibus angelicis potestatibus: Transeamus ab his sedibus. Deinde in vindictam crucis dominicæ Romanis vastantibus, et tanquam vacuum nidum diripientibus, cunctis suis hereditatibus est destitutum. *Dico autem vobis, non me videbitis amodo donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini*. Hoc de futuro tempore propinquante ad iudicium Domino dictum, quando ad prædicationem Eliæ et Enoch Judæi conversi ad fidem, Christum Domini benedictum non voce tantum, sed et operibus proclamabunt. Nam postquam hoc Dominus dixit, non legimus Judæos hujuscemodi confessionem in ejus laudem protulisse. Postea enim hoc dixit quo quando intravit in templum cum laudibus turbarum, dum hunc ipsum versiculum in laudem Christi (ut supra narratum est) decantarent. Habent igitur Judæi tempus penitentię sibi datum, ut si voluerint confiteri Christum Dei Patris Filium benedictum in nomine Domini, faciem illius intueri

mereantur, id est, potentiam divinitatis ejus intellectualibus oculis conspiciere, et æqualem Patri credere. Tunc autem benedictum illum in nomine Patris proclamabunt, cum prædicatione Eliæ et Enoch percepta (ut dictum est) fidem ejus recipient et gloriam prædicabunt, impleto Apostoli vaticinio: Quia cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus erit (Rom. xi). Illis de lectione evangelica prout posse fuit, præmissis, noverimus, quia beati Stephani primi martyris festivitati quam colimus, non solum venerationem debemus, sed et imitationem. Hunc enim primum Dominus Jesus post suam passionem pro se pati voluit, cujus dilectionem etiam circa inimicos invictam, nobis omnibus imitabilem sanxit. Sed hunc cur primum martyrem vocamus, ante quem millia parvulorum passa fuisse pro Redemptore novimus? Merito certe in Novo Testamento primus martyr dicitur, quia primus omnium post Domini prædicationem, passionem ac resurrectionem, per effusionem sanguinis meruit palmam consequi supernæ retributionis, atque ad coronam suo et nomini et labori dedicatam pertingere, præstante eodem Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXI.

IN NATALI SANCTI STEPHANI.

(Ex Opp. beati Fulgentii.)

Hæri celebravimus temporalem sempiterni regis natalem, etc. *Reliqua videsis inter Opera sancti Fulgentii, Patrologiæ tomo LXV, col. 729.*

HOMILIA XXXII.

DE EODEM SANCTO STEPHANO.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Lectio Actuum apostolorum, etc. *Hanc homiliam videsis inter Opera beati Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 379.*

HOMILIA XXXIII.

IN FESTIVITATE SANCTI STEPHANI.

(Ex Opp. sancti Augustini.)

Fratres charissimi, celebravimus hesternæ die natalem quo Rex martyrum, etc. *Reliqua videsis apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 2145.*

HOMILIA XXXIV.

DE MIRACULIS SANCTI STEPHANI.

(Ex sancto Augustino, libro xxii de Civitate Dei, cap. 8, num. 10.)

Ad Aquas Tibilitanas, etc. *Reliqua videsis apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo VII Patrologiæ XLI, col. 766.*

HOMILIA XXXV.

DE SANCTO JOANNE APOSTOLO ET EVANGELISTA.

(Ex sancti Augustini in Joannis Evangelium Tractatu, tract. 124, in cap. xxi, num. 1.)

In illo tempore dixit Jesus Petro: Sequere me. Conversus Petrus, vidit illum discipulum quem diligebat Jesus, sequentem, etc. (Joan. xxi.)

Non parva quæstio est, etc. *Reliqua vide apud*

A sanctum Augustinum, Operum ejus tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1969.

HOMILIA XXXVI.

IN DIE NATALI IJUSDEM SANCTI JOANNIS.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore dixit Jesus Petro: Sequere me. Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus, sequentem, qui et recubuit in cana super pectus ejus, et dixit: Domine, quis est qui tradet te (Joan. xxi)?

Lectio sancti Evangelii, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 44.*

HOMILIA XXXVII.

DE INNOCENTIBUS.

(Ex Opp. venerabilis Bedæ presbyteri.)

In illo tempore, angelus Domini apparuit Joseph in somnis, dicens: Surge et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Egyptum, etc. (Matth. ii.)

De morte pretiosa martyrum Christi Innocentium, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 50.*

HOMILIA XXXVIII.

IN FESTO SANCTORUM INNOCENTIUM.

(Ex sancto Severiano.)

Zelus quo tendat, quo prosiliat livor, invidia quo feratur, Herodiana hodie patefecit immanitas. Quæ dum temporalis regni æmulatur angustias, æterni regis ortum molitur exstinguere. Tunc Herodes, inquit, videns quia illus est a magis, misit ad Bethlechem, et occidit omnes pueros qui erant in ea, et in omnibus finibus ejus. Videns quia illus est. Dolet impietas se esse illusum, dilatans se crudelitas furit. Fremit dolositas se deceptam, et in se fraus reversa colliditur. Herodes stridet cadens ipse in laqueum quem tendit, hinc iniquitatem quam considerat, evaginat. De fide perfidiæ sumit arma, terreno quærit furore, quem natum cœlitus non credit. Ad sinus matrum militum cogit castra, inter ubera arcem pietatis oppugnat. In teneris uberibus ferrum durat, lac fundit antequam sanguinem, dat ante mortem sentire quam vitam, tenebras ingerit intrantibus lucem. Sic agit magister mali, minister doli, iræ artifex, inventor sceleris, impietatis auctor, pietatis prædo, inimicus innocentie, hostis naturæ, suis pejor, pessimus sibi, quem Christus non ut evaderet, sed ne videretur, aufugit. In altum tendens, cadit ab alto. Cœlum pulsans, intrat profundum, et in se vadit cum vadit in Deum. Se occidit, qui vitam conatur occidere: quia capere non potest perditionem salutis, occisionem vitæ, æternitatis finem. O ambitio quam cæca semper! o quam præsumptio pessima! o quam perdit concessa, qui inconcessa captat! Herodes obsidens terrenum regnum, impugnat cœleste. Terrenis inhians, irrui in divina, ipsamque pietatem insectatur. Audierat natum regem: destinatus ad scelus, ad piaculum promptus, paratus ad crimen, causas innocentie non requirit, jus abnegat, confundit fasque nefasque. Cui nequitia est sodalis, cui odiosa est acuitas, iniquitas est semper amica, qui

cadibus vivit, qui se munit sanguine, qui crudelita- A
tibus sævit, cui de timore stat totum, de amore
nihil constat. Herodes tunc cæcus sic Christum gla-
diis querit, investigat cruore, crudelitate rimatur :
successorem timens, incessit in auctorem. Premit
innocentes, volens innocentiam deperire, innocentis
causam facit nocentium crimen. Munus nati nato-
rum vertit in poenam. Auctoris ortum orientium
mandat occasum. Negotium salvantis salvandorum
jubet esse discrimen. Quorum lingua tacuit, oculi
nihil viderunt, nihil audierunt aures, manus nihil
fecerunt, et quibus actus nullus est, unde culpæ
sumpserunt mortem, qui vivere nescierunt ? Quibus
apud Herodem solum quod nati sunt, hoc fuit cri-
men. Quid ? Christus futurorum præcius, conscius
secretorum, cogitationum iudex, mentium perscru-
tator, quare deseruit quos sciebat quærendos esse
propter se, et propter se noverat occidendos ? Natus
Rex, et Rex cœlestis, quare neglexit milites inno-
centiæ suæ ? Coætaneum sibi quare contempsit
exercitum ? Quare cunabulis suis deputatas excubias
sic reliquit, ut regem solum quæsiturus hostis, to-
tum grassaretur in militem ? Fratres, Christus non
despexit suos milites, sed provexit, quibus ante dedit
triumphare quam vivere, quos fecit capere sine
concertatione victoriam, quos donavit coronis ante-
quam membris quos voluit virtutibus vitia prætere-
re, ante cælum possidere quam terram. Præmisit
ergo Christus suos milites, non amisit. Recepit suas
acies, non reliquit. Beati quos natos martyrio vi-
demus esse, non sæculo. Beati qui labores in re-
quiem, in refrigerium dolores, mœrores in gaudium
commutarunt. Vivunt, vivunt, quia vere vivunt, qui
pro Christo merentur occidi. Beati ventres qui por-
taverunt tales. Beata ubera quæ se talibus infuderunt.
Beata lacrymæ quæ pro talibus fuscæ fletibus gratiam
baptismatis contulerunt. Nam diverso modo,
dono uno, in lacrymis suis martyres suo sanguine
baptizantur, in martyrio filiorum matres passæ sunt.
Nam gladius filiorum pertransiens membra, ad ma-
trum corda devenit, et ideo necesse est ut sint præ-
mii consortes, quæ fuerunt sociæ passionis. Arri-
debat parvulus occisori, gladio advocabatur infan-
tulus. Nutricis loco attendebat lactens percussoris
horrorem, nescia ætas lucis moritura gaudebat,
infans filius omnem hominem non hostem respicit,
sed parentem. Matres, matres tulerunt quidquid an-
goris exstitit et doloris, et ideo non carebunt marty-
rum gaudio, martyrii lacrymas quæ fuderunt. Ille
loco attendat auditor, attendat ut intelligat mar-
tyrium non constare per meritum, sed venire per
gratiam. In parvulis quæ voluntas, quod arbitrium,
ubi captiva fuit et ipsa natura ? De martyrio ergo
demus totum Deo, nihil nobis. Vincere diabolum,
corpus tradere, contemnere vitia, tormenta expen-
dere, lassare tortorem, capere de injuriis gloriam,
de morte vitam, non virtutis humana, sed muneris
est divini.

HOMILIA XXXIX.

IN NATALI INNOCENTII.

(Ex beato Chrysostomo.)

Dedicatur novus ab infantibus sermo sanctis laudi-
bus Christi. In gloriam Domini primam vocem
aperiunt innocentes. Fiunt deserti laude, qui fuerunt
imperiti sermone. Offerunt Domino primitias linguæ,
novos oris immolant fructus, verborum principia
libant. Infantia enim, quæ per ætatem loqui non
poterat, glorias Dei cum gaudio resonabat. Norunt
laudare Christum, qui loqui non norant. Fiunt periti
laude, qui fuerant imperiti sermone. Ostendunt laudi-
bus Christum, suffragiis prædicant Christum. Fiunt
interea pueri sine magistro deserti, docti sine do-
ctore, periti sine eruditore. Agnoscunt Christum,
prædicant Dominum, non quem persuasio humana
docuerat, sed quem Divinitas innocentibus inspira-
bat. Cessant enim humana cum divina tractantur,
quia humana ipsa prodesse non poterunt, nisi divi-
norum solatio sublevetur. Necesse est enim ter-
rena succumbere, cum cœlestia prædicantur ; natu-
ralia silere, cum virtutes loquuntur. Erigitur itaque
infantium ætas in laudem, quæ delictorum non no-
verat crimen. Dignus a dignis laudatur, et innocens
innocentium testimonio prædicatur. Accipiunt enim
a Christo et reddunt : consequuntur et referunt. Uno
enim tempore et qui dederat recipit, et qui acce-
perat reddit ; uno inquam tempore sua Christo red-
duntur, dum ejus laudes illi ab infantibus referuntur.
Diximus de laude infantium, quod de lactentium
laudibus, proferemus ? quorum laudem invenire non
possumus, nisi eos ipsos qui laudaverint noverimus.
C Qui sint, ubi sint, quam laudem intulerint, quæro,
qui loqui non norant. Neque enim ætas illa poterat
posse quod natura non dederat, aut celebrari a ta-
libus poterat, quod institutio denegabat. Dicunt nam-
que Domino laudes trucidati ab Herode lactentes,
loquuntur sanguine quod lingua non possunt. Passi-
one canunt quod sermone non norunt, occisi præ-
dicant quod vivi non poterant. Nec novum quid
dicitur, ut innocens sanguis aut Deo referat laudes,
aut suas indicet passionem, cum Abel sanguis clamet
ad cælum, aut occisorum animæ ab altari vociferen-
tur ad Deum. Contulit martyrium laudem, quibus
negaverat natura sermonem. Licuit sanguine cla-
mare, quibus narrare non licebat voce : licuit sangui-
ne loqui, quibus lingua loqui non licuit. Miscet
cum Domino colloquia, quibus humana negata sunt
verba. Sed enim occisis innocentibus istis, impleta
sunt prophetiæ verba dicentis : *Vox in Rama audita
est fletus et plorationis, Rachelis fletus filios suos, et
noluit consolari, quia non sunt (Matth. ii ; Jer. xxxi).*
Rachelem primo Ecclesiæ esse personam, nemo est
qui abnuat, nemo qui aliud contra veritatem defendat.
Sed duo in illa diversa conspicio, fletus et consolati-
onis contemptus. Si enim fleuit, cur consolari
contempsit ? Aut quæ consolari contempsit, cur fle-
vit ? Aut quomodo competit consolari noluisse, cui
competit flesse ? Cur autem flere non debuit, quæ

consolari contempsit? aut consolari debuit, quæ flere non potuit, cum manifestum sit fletus consolatione tergi? Vel certe cur indigni flere, quæ non indigni consolationis sermone? Sed *noluit*, inquit Scriptura, *consolari, quia non sunt*, id est, noluit consolari quia sunt. Si idcirco noluit consolari quia sunt, quomodo voluit flere quasi illos qui non sunt? Sed ut compendio jam diversitatum causa reddatur, conditio a matre desletur, sed spe gloriæ consolatio humana contemnitur. Pietatis affectus in fletibus declaratur, sed occisorum gloria repudium consolationi indicit. Pugnant enim in matre affectus et fides, humanitas cum devotione concertat; plangit affectus, sed fides exsultat; deslet humanitas, sed devotio consolatur. Licuit enim matri humanitas flere, cui non licuit consolatione humanitas indigere. Ideo et Dominus Christus in Lazaro flevit, nec tamen ipse quoque cujusquam consolatione indigni, quia hominis fuit quod flevit, cum manifeste Deus sit qui Lazarum suscitavit. Sed o beata lactentium gloria! quibus pro Christo contigit dedicare martyria. Expungunt tempore uno nativitatem et mortem, ingressum et exitum, principium et occasum, ut ipsis posset tempore uno, ut dixi, contingere, et nascendo ingredi mundum, et dedicare martyrio cælum. Probat novos exercitus Christus, rudes milites designat, legiones lactentes victoria perpetrata coronat. Fiunt pro Christo victores, qui ætate fuerint coæquales; fiunt, inquam, infantes sine certamine fortes, sine pugna victores. Norunt vincere, qui pugnare non norant. Existunt victoriæ compotes, qui fuerant ætate imbelles. Mercantur pœna martyrium, gloriam sanguine comparant, æternam vitam temporali morte commutant. Nec timuit ætas illa moriem, nec horruit. Timere enim non potuit quæ timere non novit. Transmittit infantes infans Christus ad cælum, offert nova xenia Patri, primitias fructuum exhibet Genitori. Ostendit futuram se undissimam messem, dum in semine tantam exhibet ubertatem. Derisit se, derisit hostilis immanitas, quæ putavit turbare posse consilium Dei, gloriam Christi, salutem necessariam mundo. Sed contulit infantibus multis martyrium, dum infantem querit occidere Christum. Præstat hostis dum nocet, beneficium tribuit cum occidit; invideret enim eorum gloriæ si amaret. Sed aliæ sunt terrestres pugnae, aliæ cœlestes victoriæ. In prælio Christi moriendo vivitur, cadendo surgitur, victoria per interitum comparatur.

HOMILIA XL.

IN NATALI SANCTORUM INNOCENTII.

(Ex Opp. sancti Augustini.)

Hodie, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 2152.*

HOMILIA XLI.

SERMO DE SILENTIO.

(Anonymus in Homiliario exhibetur.)

Cum medium silentium tenerent omnia (*Sap. XVIII*). Tria sunt silentia. Primum silentium est

A ignorantia languoris, secundum silentium est desperatio curationis, tertium silentium est adeptio sanitatis. Primum silentium fuit ante legem, secundum inter legem et gratiam, tertium erit post hanc vitam. Primum ergo silentium quando homo non agnovit morbum suum, et ideo siluit, nec quærebat remedium. Sed postquam lex subintravit et ostendit languidis vulnera sua, statim ruptum est silentium, et cœperunt mox ægri salutem querere. Sed quia per opera legis ubi salus non erat, salvari volebant, quod quærebant invenire non potuerunt. Tandem igitur considerans homo per legem neminem justificari posse, quasi per diuturnos clamores fatigatus, et jam desperans, rursus loqui cessavit, et subsecutum est secundum silentium. Tunc ergo B omnipotens Verbum Dei Patris in carne veniens, rupit silentium, locutum est pacem, dedit gratiam, proposuit misericordiam, promisit veniam, et cœperunt ægri currere ad medicum, et quasi magnis clamoribus, sic pura fide cordis et vera confessione oris flagitare remedium. Hoc itaque nunc in præsentī vita agitur, ut homo per gratiam Dei sanitatem recipiat. Sed cum plenam sanitatem receperit, et ad illam felicitatem immortalitatis perductus fuerit, non erit amplius quod petat. Et tunc sequetur tertium illud beatum silentium quod nunquam habebit finem. Inter primum et medium silentium multa sonuerunt verba, sed inter medium et ultimum silentium sonat unum verbum. Multa verba fuerunt, multiplicia legis mandata quæ per Moy-en data est. C Unum Verbum est gratia Dei, quæ per Jesum Christum facta est, vel potius Jesus Christus est. Moyses famulus Dei multa verba, multos sermones protulit; Deus Pater unum Verbum, unum sermonem misit. Sed sermones Moysi omnipotentes non fuerunt, quia quod dicebant, facere non potuerunt; et ideo tandem quando in promissione deficiendo siluerunt, tunc omnipotens Verbum venit, sermo Dei qui non solum dixit, sed quæcunque voluit fecit. Iste sermo, istud Verbum adhuc loquitur, quandiu in fidelibus suis promissiones suas operatur. Atque cum promissa impleverit, quasi tunc loqui cessabit: cum autem promissa impleta fuerint, quia amplius quod petatur non erit, felix in sempiternum silentium erit. D Dum ergo medium silentium tenerent omnia; bene omnia, hoc est, non solum illi qui in petitione desperabant, sed et illi qui in promissione defecerant, et nox in suo cursu medium iter haberet. Nox etenim in sacra Scriptura aliquando pro diabolo, aliquando pro membris ejus, id est, peccatoribus et iniquis, aliquando pro ipso peccato, aliquando pro præsentī vita accipitur. Per noctem ergo in hoc loco mortalis hujus vitæ fluxus signatur, sicut per diem alibi claritas vitæ perpetuæ. Præsentis igitur vita nox est, vita vero futura dies. Nox ista habet vesperam, dies illa habet auroram. Vespera vero præsentis noctis fuit inclinatio hujus diei; aurora vero illius diei, inclinatio præsentis sæculi. Vespera quoque hujus noctis fuit ex quo Adam pec-

cavit, donec accepta mortis sententia a paradiso expulsus, in tenebras hujus mundi exiit. Aurora sequentis diei est a resurrectione Christi usque ad finem sæculi: ergo ista vita nox est. Sed quis est cursus vitæ istius? Videamus quo currat. Per mortalitatem currit ad mortem, per mortem currit ad damnationem. Igitur vita mortalis deorsum currit, sicut vita immortalis sursum. Iter sursum est in cœlis, iter deorsum est in inferis, iter medium stadium vitæ præsentis, quod nascendo intramus, vivendo percurrimus, moriendo eximus. Quando ergo nox in suo cursu medium iter habuit, nisi quando mors universos quos in stadio vitæ præsentis reperit, secum ad inferos traxit, et nemo adhuc mortalium ad vitam immortalium ascendere potuit? Vel per noctem accipere possumus peccatum, et quæ videlicet nox ab originali peccato cœpit, et per actualia currit. Quando ergo post originalem prævaricationem, primum prævaricatione naturalis legis, ac deinde scriptæ legis prævaricatione succedente, peccatum ad summum incrementum venerat, quasi nox in suo cursu medium iter habebat. Sed ista nox vera luce apparente, mox deorsum vergere cœpit, et nunc quasi quadam alterna mutatione paulatim decrescens elongatur, quousque lux crescendo ad plenam diem perveniat. Vide ergo ornatissimæ divinæ dispensationis consilium. Quando omnis recuperandæ salutis spes perierat, et mors omnia secum deorsum rapiebat, peccatum ad summum venerat, tunc omnipotens Sermo liberandis mittitur, ut amplius divinæ gratiæ munus commendetur. Venit, inquit. Quis? Unde? Quo? Sermo Altissimi, Verbum Dei, unicus Patris rex filius regis. De consensu Patris ad tolerantiam passionis. De æqualitate majestatis, ad patibulum crucis. De sede regali, ad officinam peccati. De lumine cœli usque ad tenebras inferni. Sed nunquid ideo regnum perdidit? Imo eos qui servi erant peccati liberans, usque ad conregnandum sibi sublimavit. Et idem fortassis a regalibus sedibus venit, quia in domo Patris ejus mansiones multe sunt (Joan. xiv), et regnabunt cum illo in æternum, cum acceperint regnum quod paratum est ab initio sæculi. Unicus enim regis erat, solus regnum habuit. Sed quia ad conregnandum sibi fratres adoptare venit, jam non a sede regali, sed a sedibus regalibus venire debuit, quia regnum ad quod vocantur electi Dei, præparatum est ab initio sæculi.

HOMILIA XLII.

IN DOMINICA INTRA OCTAVAM NATALIS CHRISTI.

(Ex Origene.)

In illo tempore erant Joseph et Maria mater Jesu mirantes super his quæ dicebantur de illo, etc. (Luc. xi).

Congregemus in unum ea quæ in ortu Jesu dicta scriptaque sunt de eo, et tunc scire poterimus singula quæque digna esse miraculo. Quamobrem mirabatur et pater (sic enim appellatus est Joseph, quia nutritus fuit), mirabatur et mater super omnibus quæ dicebantur de eo. Quænam ergo sunt quæ de parvulo Jesu fama disperserat? Pastores

erant in regione illa vigilantes, et observantes vigiliis noctis super gregem suum. Venit angelus sub ipsa hora nativitatis Jesu, et ait ad eos: Annuntio vobis gaudium magnum, ite et invenietis infantem involutum pannis, et positum in præsepio (Luc. ii). Necdum angelus verba finierat, ecce multitudo celestis exercitus laudare et benedicere cœpit Dominum. Cum hoc pastores trepidi perspexissent, et angelus recessisset ab eis, dixerunt ad invicem: Eamus usque Bethlehem, et videamus factum quod Dominus ostendit nobis (Ibid.). Venerunt et invenerunt parvulum. Tam illi quam parentes quæ facta fuerant mirabantur: super hoc et de Simeone scribitur quod rumorem auxerit et miraculi, vel magna pars fuerit. Tenuit enim puerum in brachiis suis, et ait: **B** Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace secundum verbum tuum, quia viderunt oculi mei salutare tuum. Fastigium et ut ita dicam culmen super his quæ jactabantur de Jesu, et pater et mater illius mirabantur, sermo Simeonis fuit. Non enim sufficit ei tenere parvulum, et ea quæ de semetipso scripta sunt proloqui, sed benedixit patri illius et matri: et de ipso quoque prophetavit infante, dicens: *Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur. Et tuam quoque ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.* Quid sibi vult hoc quod ait: *Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel?* Huic quid simile in Evangelio secundum Joannem scriptum reperit: *In iudicium ego in mundum istum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant* (Joan. ix). Quomodo ergo in iudicium venit, ut non videntes de nationibus viderent, et qui prius videbant de Israel, cæci fierent? sic venit in ruinam et in resurrectionem multorum. In adventu enim Domini Salvatoris qui prius steterant, corruerunt, et qui ceciderant, surrexerunt. Una est hæc interpretatio de eo quod dictum est: *Ecce iste positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel.* Est autem et altius quid intelligendum adversus eos vel maxime qui contra Conditorum latrant, et hinc inde de Veteri Testamento testimonia quæ non intelligunt congregans, simpliciter corda decipiunt. Aiunt enim: *Ecce Deus legis et prophetarum, videte qualis sit:* **D** *Ego, inquit, occidam et vivificabo, percutiam et ego sanabo, et non est qui se eruat de manibus meis* (Dent. xxxii). Audiunt occidam, et non audiunt vivificabo; audiunt percutiam, et audire contemnunt et ego sanabo. Istiusmodi occasionibus Creatorem calumniantur. Igitur antequam interpreter quem sensum habeant, ego interficiam et vivificabo, percutiam et sanabo, opponam eis testimonium Evangelii, dicamque adversum hæreticos. Innumerabiles quippe hæreses sunt quæ Evangelium secundum Lucam recipiunt. Si propterea cruentus et tantum iudex, et crudelis est Conditor, quia dicit: *Ego interficiam et vivificabo, percutiam et sanabo*, manifestissimum est et Jesum ipsius esse Filium. Eadem

siquidem de eo scripta sunt : *Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel*. Non in resurrectionem tantum, sed et in ruinam. Si malum est interficere, malum sit et in ruinam venire. Quid respondebant? Utrumne recedent a cultu ejus, an quarent aliquam interpretationem, et ad tropologias confugient, ut quod in ruinam venerit, benignitatem magis sonet quam austeritatem? Et quomodo justum erit, quando quid in Evangelio reperitur tale, ad allegorias et novas intelligentias confugere; quando vero in Veteri Testamento, statim accusare, et nullam explanationem, quamvis probabilis sit, recipere? Sed et hoc quod sequitur : *In judicium ego veni in mundum istum, ut non videntes videant, et qui vident, cæci fiant*, quamvis querant ut edisserant, implere non poterunt. Ego vero qui opto esse ecclesiasticus, et non ab hæresiarcha aliquo, sed a Christi vocabulo nuncupari, et habere nomen quod benedicetur super terram, et cupio tam opere quam sensu et esse et dici Christianus, æqualem et in veteri et in nova lege quæro rationem. Loquitur Deus : Ego interficiam. Libenter habeo ut interficiat. Quando enim vetus in me homo est, et vivo adhuc quasi homo, cupio ut occidat in me Deus veterem hominem, et vivificet me ex mortuis. Primus enim, ait, *homo de terra, terrenus; secundus homo de cælo, celestis*. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem celestis (I Cor. xv, 47-49). Secundum hunc sensum intelligitur et illud : *In judicium ego veni in mundum istum, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant*. Habemus in nobis omnes homines et aspectum et cæcitatem. Adam videbat, et non videbat. Eva quoque antequam aperirentur oculi ejus, vidisse describitur. Vidit, inquit, mulier lignum quia bonum erat ad comedendum, et optimum oculis ad vescendum, et tollens de fructu ligni comedit, et dedit viro suo, et comederunt (Gen. iii). Igitur non erant cæci, sed videbant. Deinde sequitur : *Et aperti sunt oculi eorum, ergo cæci fuerant, et non videbant, quorum oculi postea sunt aperti*? Sed qui bene ante viderant, postquam mandatum Domini transgressi sunt, cœperunt videre male, et aspectum obedientiae subripiente delicto, postea perdidērunt. Ego sic intelligo et illud quod dicit Dominus : *Quis fecit mutum et surdum, videntem et cæcum? Nonne ego Dominus Deus (Exod. iv)?* Est oculus corporis, cum quo terrena ista conspiciamus, oculus secundum sensum carnis. De quo oculo ait Scriptura : *Frustra incedens, et inflatus sensu carnis (Col. ii)*. Cui habemus alium contrarium, et meliorem divina sapientem, quia qui cæcus in nobis erat, venit Jesus ut faceret eum videre, ut qui non videbant viderent, et qui videbant cæci fierent. Juxta hunc ergo sensum, et hoc quod nunc in manibus habemus, intelligendum est : *Ecce iste positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel*. Habeo aliquid in me quod male stat et peccati superbia se erigit? hoc cadat, hoc subruatur. Quod si ceciderit id quod

ante corruerat, surgens stabit. Interior homo meus quondam jacebat elisus, et exterior stabat erectus. Antequam crederem in Jesum, bonum in me jacebat, malum stabat. Postquam ille venit, tunc quod in me malum fuerat corruit, et expletum est illud : *Semper mortificationem Jesu in corpore vestro circumferentes (II Cor. iv)*. Et illud : *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idololatriam, veneficia, etc. (Col. iii)*. Horum omnium utilis ruina facta est. Et de hac ruina dicitur : *Ubiunque fuerit cadaver, illic congregabuntur aquilæ (Job. xxxix)*. Cadaver quippe a casu nomen accepit. Bona est hæc ruina, ad quam primum venit Jesus, nec potest facere resurrectionem, nisi ruina præcesserit. Venit ante destruere quod in me malum fuit, ut, illo destructo et mortificato, consurgat in me, et vivificetur id quod bonum est, ut consequamur in eo regnum cælorum. Lucas scripsit : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : propter hoc et quod natum fuerit sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. i)*. Et qui manifeste nobis tradit quoniam Virginis filius fuit Jesus, nec de humano conceptus est semine, iste patrem ejus in Jerusalem Joseph testatus est, dicens : *Et erat pater ejus et mater admirantes super his quæ dicebantur de eo*. Quæ igitur causa exstitit ut eum qui pater non fuit, patrem esse memoraret? Qui simplici expositione contentus est, dicit : Honoravit eum Spiritus sanctus patris vocabulo, quia nutrierat Salvatorem. Qui autem altius aliquid inquit, potest dicere : Quoniam generationis ordo a David ad Joseph usque deducitur, non videretur Joseph frustra nominari, quia pater non fuit Salvatoris, ut generationis ordo haberet locum, pater appellatus est Domini. Admirabantur igitur pater illius et mater super his quæ dicebantur de eo tam ab angelo quam a multitudine celestis exercitus, necnon et a pastoribus. Omnia quippe hæc audientes, vehementissime admirabantur. Deinde Scriptura ait : *Benedixit eis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus : Ecce iste positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes*. Quomodo Salvator in ruinam et in resurrectionem multorum venerit, contemplandum. Qui simpliciter exponit, potest dicere in ruinam eum venisse infidelium, et in resurrectionem credentium. Qui vero curiosus interpret est, dicit nequaquam eum cadere qui ante non steterit. Da mihi igitur qui fuerit ille qui steterit, et in cujus ruinam Salvator advenit, necnon et eum qui consurgit. Nam ille utique consurgit qui ante corruerat. Videndum est itaque ne forte Salvator, non aliis atque aliis et in ruinam venerit, et in resurrectionem, sed eisdem et in ruinam et resurrectionem venerit. *In judicium, ait, ego veni, ut qui non videbant videant, et qui videbant cæci fiant (Joan. ix)*. Est enim aliud in nobis quod videbat prius et postea videre desivit, et aliud quod non

videbat et postea videre cepit. Verbi gratia : Nolo videre illis oculis quibus ante non videbam, et qui mihi postea reserati sunt, quoniam post inobedientiam Adam et Evæ oculi sunt aperti, de quibus superiori sermone tractavimus. Nunc autem interpretandum quid sibi velit hoc quod ait : *Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel.* Me oportet primum cadere, et cum cecidero, postea bene surgere, ne Salvator mihi fuerit causa malæ ruinæ. Sed propterea cadere me fecit ut consurgam, et multo mihi ruina utilior fuerit, quam illud tempus quo ante videbar stare. Stabam enim in peccato, tempore quo peccato vivebam. Et quia peccato stabam prius, mihi utilitas fuit ut caderem, et peccato morerer. Denique et sancti prophetae quando augustius aliquid contemplabantur, cadebant in faciem suam. Propterea autem cadebant ut peccata plenius per ruinam purgarentur. Hoc ipsum et Salvator tibi primum concedit ut corruas. Ethnicus eras? cadat in te ethnicus. Diligebas scorta? primum in te scortator intereat. Peccator eras? cadat in te peccator, ut possis dehinc resurgere et dicere : *Si commortui sumus, et convivemus*; et si conformes facti sumus mortis, conformes et resurrectionis erimus (*II Tim. II*; *Rom. VI*). Iste igitur in ruinam et in resurrectionem multorum positus est in Israel, hoc est, in his qui plena possunt acie et ratione conspiciere. Et in signum cui contradicatur. Omnibus quæ narrat historia de Salvatore, contradicatur. Virgo mater est, signum est cui contradicatur. Marcionistæ contradicunt huic signo, et aiunt penitus eum de muliere non esse natum. Ebionitæ contradicunt signo, dicentes eum ex viro et muliere ita natum esse ut nos quoque nascimur. Habuit corpus humanum, et hoc est signum cui contradicatur. Alii enim dicunt eum venisse de cælis, alii tale quale nos corpus habuisse, ut per similitudinem corporis, etiam corpora nostra redimeret a peccatis, et daret nobis spem resurrectionis. Resurrexit enim a mortuis, et hoc signum est cui contradicatur. Quomodo resurrexit? utrum ipse et talis qualis mortuus est, an certe in melioris substantiæ corpus resurrexit? Et est infinita contentio, aliis dicentibus : Thomæ monstravit in manibus suis fixuram clavorum; aliis e regione tractantibus, si idem corpus habuit, quomodo clausis ingressus est ostiis, et stetit? Vides igitur ut argumentis variis etiam resurrectioni ejus quæstio concietur, et sit in signum cui contradicatur. Ego et hoc quod sanctorum prophetarum ore prædictum est, puto signum esse cui contradicatur. Sunt enim plures hæretici, qui asserunt eum ab ipsis sanctis prophetis penitus non fuisse prædictum. Et quid me necesse est multa persequi? Omnia quæ de eo narrat historia, signum est cui contradicatur, non cui contradicant hi qui credunt in eum. Nos quippe scimus omnia esse vera quæ scripta sunt, sed quia apud incredulos universa quæ de eo scripta sunt, signum sint cui contradicatur. Deinde Simeon ait : *Et tuam ipsius ani-*

am pertransibit gladius. Nulla docet historia beatam Mariam ex hac vita gladii occisione migrasse, præsertim cum non anima, sed corpus soleat ferro interfici. Unde restat intelligi gladium illum de quo dicitur : *Et gladius est in labiis eorum (Psal. LVIII)*. hoc est, dolorem dominicæ passionis ejus animam pertransisse, quæ etsi Christum utpote Dei Filium sponte propria mori, mortemque ipsam non dubitaret esse devicturum, ut sua tamen carne procreatum, non sine doloris affectu potuit videre crucifigi. Nam et ferrum quod animam Joseph pertransisse canitur, nil melius quam dura tribulatio mentis intelligitur. *Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.* Cogitationes erant malæ in hominibus, quæ propterea revelatæ sunt, ut prolatae in medium, perderentur, et interfectæ atque emortuæ esse desinerent, et occideret eas ille qui pro nobis mortuus est. Quandiu enim absconditæ erant cogitationes, nec prolatae in medium, impossibile erat eas penitus interfici. Unde et nos si peccaverimus, debemus dicere : *Peccatum meum notum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi, annuntiabo injustitiam meam Domino (Psal. XXXI)*. Si enim hoc fecerimus, et revelaverimus peccata nostra non solum Deo, sed et his qui possunt mederi vulneribus nostris atque peccatis, delebuntur peccata nostra ab eo qui dixit : *Ecce ego delebo ut nubem iniquitates tuas, et sicut caliginem peccata tua (Isa. XLIV)*. Post Simeonis prophetiam, quia necesse erat ut mulieres etiam salvarentur, venit prophetissa mulier, de qua scribitur : *Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser.* Quam pulcher ordo! non venit ante virum mulier, sed prius venit Simeon, qui apprehendit infantem, et tenuit in brachiis suis : deinde mulier, cujus non sunt quidem verba digesta, sed generaliter dictum est quod confessa sit Domino, et locuta de eo omnibus qui expectabant redemptionem Israel. Et juste sancta mulier spiritum prophetandi meruit accipere, quia longa castitate longisque jejuniis ad hoc culmen ascenderat. Videte, mulieres, testimonium Annæ, et imitmini illud, si quando vobis evenerit ut perdatis viros. Considerate quid de ea scriptum sit : *Septem annis vixit a virginitate sua cum viro suo*, et reliqua. Propterea prophetissa fuit. Neque enim ut libet et fortuito Spiritus sanctus habitavit in ea. Bonum est ut primum, si qua potest virginitatis gratiam possidere; si autem hoc non potuerit, sed evenerit ei ut perdat virum, vidua perseveret. Quod quidem non solum post mortem viri, sed etiam dum vivit ille, debet habere in animo, ut etiam si non eviderit, voluntas ipsius et propositum a Domino coronetur, et dicat : *Hoc voveo atque promitto, si mihi humanum aliquid (quod non opto) contigerit, nihil aliud faciam quam ut incontaminata et vidua perseverem. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilæam, in civitatem suam Nazareth.* Prætermisit hoc loco Lucas quæ a Matthæo satis exposita noverat, Dominum videlicet post hæc re

ab Herode necandus inveniretur, Ægyptum a parentibus esse delatum, defunctoque Herode sic demum Galiliam reversum, Nazareth civitatem suam inhabitare cœpisse. Solent enim evangelistæ singuli sic omittere quædam quæ vel ab aliis commemorata viderint, vel ab aliis commemoranda in spiritu præviderint, ut continuata suæ narrationis serie, quasi nulla prætermisisse videantur, quæ tamen alterius evangelistæ considerata Scriptura, quo loco transiit fuerint, diligens lector inveniat. *Puer autem crescebat et confortabatur, plenus sapientia; et gratia Dei erat in eo.* Notanda distinctio verborum, quia Dominus Jesus Christus in eo quod puer erat, id est, habitum humanæ fragilitatis induerat, crescere et confortari habebat: in eo autem quod etiam Verbum Dei, et Deus æternus erat, nec confortari indigebat, nec habebat augeri. Unde rectissime plenus sapientia perhibetur et gratia. Sapientia quidem, quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Gratia autem, quia eidem mediatori Dei et hominum, homini Jesu Christo magna gratia donatum est, ut ex quo homo fieri cœpisset, perfectus esset et Deus. Cui simile est quod Joannes scribens eum plenum gratia et veritate, eandem ipse divinitatis excellentiam, veritatis, quam Lucas sapientiæ, nomine commendat. Tu autem.

HOMILIA XLIII.

IN CIRCUMCISIONE DOMINI.

(Ex Opp. beati Ambrosii episcopi.)

Circumciditur itaque puer. Quis est iste puer, nisi ille de quo scriptum est: *Puer natus est nobis, et filius datus est nobis (Isa. ix)? Factus est enim sub lege, ut eos qui sub lege essent lucrifaceret (I Cor. ix).* Sistitur autem in Jerusalem. Quid sit autem in Jerusalem sisti Domino, dicerem, nisi in Isaïæ commentis ante dixissem. Circumcisis enim vitii, Dominico dignus judicabatur obtutu, quia oculi Domini super justos (Psal. xxxvii). Vides omnem legis veteris seriem fuisse typum futuræ, nam et circumcisio purgationem significat delictorum. Sed quoniam prona quadam cupiditate peccandi, humanæ carnis et mentis fragilitas inextricabilibus vitiis implicatur, eo per octavam circumcisionis diem culpæ totius futura purgatio, resurrectionis octava præfiguratur ætate. Hoc est enim illud: *Quia omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur (Exod. xxxiv, et Luc. ii).* Verbis enim legis promittebatur virginis partus, et vere sanctus, quia immaculatus. Denique ipsum esse qui lege signaretur, in eundem modum ab angelo repetita verba declarant: *Quia quod ex te nascetur, inquit, sanctum, vocabitur Filius Dei.* Non enim virilis coitus vulvæ vaginalis secreta reseravit, sed immaculatum semen inviolabili utero Spiritus sanctus infudit. Solus est enim per omnia ex natis de femina, sanctus Dominus Jesus, qui terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus novitate non senserit, et cœlesti majestate depulerit. Nam si litteram sequamur, quomodo sanctum omnis masculus, cum multis sceleratissimos fuisse non la-

teat? Nunquid sanctus Achab? Nunquid sancti pseudoprophete, quos ad Eliæ preces ultor cœlestis injuriæ ignis absumpsit? Sed ille sanctus, quem in figura cœlestis mysterii, pia divinæ legis signabant præscripta, eo quod solus sanctæ Ecclesiæ virginis ad generandos populos Dei immaculatæ secunditatis aperiret genitale secretum. Ille ergo solus aperuit sibi vulvam. Nec mirum; qui enim dixerat ad prophetam: *Præquam te formarem in utero, novi te, et in vulva matris sanctificavi te (Jer. i).* Qui ergo vulvam sanctificavit alienam ut nasceretur propheta, hic est qui aperuit matris suæ vulvam, ut immaculatus exiret. Tu autem.

HOMILIA XLIV.

DE EODEM FESTO.

(Ex beato Hieronymo presbytero.)

Memores estote, etc. *Reliqua vides inter Opera beati Hieronymi, Patrologiæ tomo XXVI.*

HOMILIA XLV.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore cum consummati essent dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus Jesus. (Luc. ii).

Sanctam venerandamque, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 53.*

HOMILIA XLVI.

IN VIGILIA EPIPHANIE.

(Ex Haymone.)

In illo tempore defuncto Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, in Ægypto, dicens: Surge, etc. (Matth. ii).

Quia non dixit defunctus, sed defuncti, ex his angelis verbis intelligimus multos principes Judæorum cum Herode in necem Domini consensisse. Ideoque divina ultione factum est ut multi ex his cum illo perirent cum quo in necem Domini consenserant. Spiritualiter autem obitus Herodis terminum significat invidiosæ contentionis, qua nunc Ecclesia contra Judæam sævit. *Qui consurgens, accepit puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel.* Quod post obitum Herodis puer Jesus ad terram Israel reversus est, significat quia circa finem sæculi in synagogam est reversurus, cum per prædicationem Enoch et Eliæ in eum crediderint. Unde eum in Ægyptum deferre jubetur, et fugere hac in nocte præcipitur. Cum vero ad terram Israel revertitur, nec noctis fit mentio: quia quos nunc propter incredulitatem in tenebris perfidiæ deserit, circa finem sæculi credentes in lucem fidei recipiet. *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire: Archelaus autem unus fuit de Herodis filiis, quem post se ad regnandum in Judæa Herodes instituerat, sed postea insolentiam ejus accusantibus Judæis, et judicio senatus apud Menam [Viennam], quæ Galliarum est urbs, exsilio relegatus vitam finivit.* Archelaus autem, qui vincens leo interpretatur, Antichristum significat, qui ad tempus in sanctis victoriam habebit, et quasi leo terribilis apparebit. In illam ergo partem in qua regnabat Archelaus, cum

puero ire Joseph noluit, quia illam partem populi A
Judæorum quæ Antichristo est creditura, Christus
non inhabitabat per fidem. Post necem autem Archel-
lai, Christus ad terram Israel revertitur, quia post
interfectionem Antichristi synagoga in eum creditura
est, ut ait Apostolus: Cum plenitudo gentium intra-
verit, tunc omnis Israel salvus erit (Rom. xi). Sed
quia in Ecclesia manet et manebit, audiamus ubi
habitaverit. Et admonitus in somnis, secessit in partes
Galilææ: et veniens, habitavit in civitate quæ vocatur
Nazareth. Quia enim Nazareth flos sive virgultum
interpretatur, significat Ecclesiam, quæ et florem
habet munditiæ et virgultum justitiæ, cujus virgulti
pulchritudinem admirabatur sponsus, in Canticis
canticorum dicens: Quæ est ista quæ ascendit per
desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ et
thuris, et universi pulveris pigmentarii (Cant. iii)?
Cui iterum voce sponsi dicitur: Ego flos campi, et
lilium convallium (Cant. ii). Et quia Ecclesia de præ-
sentis vitæ amore ad cœleste desiderium transit,
recte Nazareth Galilææ dicitur, quæ transmigratio
interpretatur. Quod autem subdidit: Ut adimpleretur
quod dictum est per prophetas, et quoniam Nazareus
vocabitur, hoc testimonium in Septuaginta interpre-
tibus non habetur. Nonnulli enim de Isaïæ prophetæ
libro sumptum esse volunt, ubi scriptum est: Exiet
virga de radice Jesse, et Nazareus de radice ejus
ascendet (Isa. xi). Nos autem dicimus quia si fixum
de Scripturis posuisset Evangelista testimonium,
non dixisset per prophetas, sed per prophetam.
Omnes enim prophetæ Dominum Nazareum vocant,
quia secundum eum prædicant. Ipse enim est de
quo per Daniele dicitur: Cum venerit Sanctus
sanctorum, cessabit unctio (Dan. ix). Et David: Non
dabis Sanctum tuum videre corruptionem (Psal. xv).
Et iterum: Sciote quoniam mirificavit Dominus San-
ctum suum (Psal. iv). Defuncto autem Herode, id est,
mortua lege litteræ, vel excusso diabolo de corde
Judæorum circa finem mundi: quia dum Judæi su-
perstitiosam legem observant litteræ, regnat diabolus
in illis, et est Christus inter gentes. Postquam vero
abjecerint hæc omnia a se, tunc revertetur Filius
Dei vel fides ad eos. Ecce angelus Domini apparuit
in somnis Joseph. Qui Christum credit esse Filium
Dei, et eum portat in corde suo, recte angelus illi
apparet: Surge et accipe puerum. Surge a terra, qui
terrena relinquis. Prius puerum, et postea matrem
jubet accipere: prius Deum, et postea proximum
diligere. Et vade in terram Israel, hoc est, cœlestem
patriam. Nisi portet Christum, et diligat Deum et
proximum, non poterit intrare. Defuncti sunt enim
qui querebant animam pueri. Totum dicit pro parte.
Sic in fine mundi defuncta erit lex litteræ. Audiens
autem quod Archelaus regnaret in Judæa, timuit illo
ire. Cur ire noluit in Judæam? Cur non ibat in Ju-
dæam, ubi habitavit prius, vel Nazareth, qua proprie
habitabat? Quia putabat quod angelus eum propter
templum et orationes quæ erant in Judæa, juberet
proprie commorari in Jerusalem. Sed propter my-

sterium non potuit illuc divertere, quia qui ascendit
de Ægypto, hoc est de tenebris peccatorum, non
potest prius ire in Judæam, id est confessionem,
neque in Bethlehem, hoc est domum panis, quæ signi-
ficat Ecclesiam, nec in Jerusalem, hoc est visionem
pacis, nisi prius eat in Galilæam, ut emigret et
transvolet de malo ad bonum, de vitiis ad virtutes,
et inde transeat in Nazareth, ut faciat prius florem
et munditiam bonorum operum, et sic postea con-
scendat Judæam (prius enim fit flos, postea fructus),
inde per ordinem conscendat Bethlehem, novissime
Jerusalem, id est visionem pacis. Et ideo admoni-
tus est Joseph in somnis ab angelo, ne rediret prius
in Judæam. Archelaus autem, qui leo investigans
interpretatur, sicut Antichristum, qui regnat pro
Herode patre suo. Sic regnaturus est Antichristus in
fine mundi pro isto diabolo qui nunc Judæos regit.
A
Apud nos autem regnat Dominus noster Jesus Chri-
stus, cujus regnum et imperium permanet in sæcula
sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVII.

IN EPIPHANIA DOMINI.

(Ex Opp. sancti Leonis papæ.)

Celebrato proximæ festivitatis die, etc. Reliqua vide
apud sanctum Leonem Magnum, Operum ejus tomo I,
Patrologiæ LIV, col. 253.

HOMILIA XLVIII.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Gregorii Magni papæ.)

Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ in diebus
C Herodis, ecce magi venerunt ab Oriente Jerosoly-
mam, etc. (Matth. ii).

Sicut in lectione evangelica, etc. Hanc homiliam
videsis apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II,
Patrologiæ LXXVI, col. 1110.

HOMILIA XLIX.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

In hac, dilectissimi, etc. Reliqua videsis inter Opera
sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 71.

HOMILIA L.

INFRA OCTAVAM EPIPHANIÆ.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore vidit Joannes Jesum venientem ad
se, etc. (Joan. i).

Joannes Baptista et præcursor Domini Salvato-
ris, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus
tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 74.

HOMILIA LI.

IN OCTAVA EPIPHANIÆ.

In illo tempore venit Jesus a Galilæa in Jordanem
ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. (Matth. iii).

Lectio sancti Evangelii, etc. Hanc homiliam videsis
apud venerabilem Bedam, Operum ejus tomo V, Patro-
logiæ XCIV, col. 58.

HOMILIA LII.

DOMINICA PRIMA POST EPIPHANIAM, ID EST INFRA OCTAVAM.
(Ex Opp. ejusdem.)

In illo tempore, cum factus esset Jesus annorum

duodecim, ascendentes illis Jerosolimam, etc. A et Dominum eum invocans, adorabat eum. Sic et illi beati magi prius procidentes adoraverunt eum, et ita demum ei munera obtulerunt (Matth. ii). Eodem modo et nunc iste cadens adorabat, et sic supplicem obtulit postulationem: Domine, dicens, tu qui digne adoraris, qui merito coleris, te ego ut Dominum adoro, ideoque et Dominum dico. Opera prius contestans, et sic verba loquens. Per te enim omnia facta sunt: tu ergo, Domine, si vis, potes me mundare. Voluntas tua opus est, ideo si vis, potes me mundare. Voluisti ut hæc immundissima lepra super me veniret, sive propter mea peccata, ut correptus pœnituissem; sive propter tuam prudentiam, ut mirabiliter me mundans magnificeris. Omnia dispensanter et providenter facis, et salutem largiter tribuis. Sive ergo hanc lepram propter mea peccata portavi, dimittens culpas meas, munda me: sive propter providentiam tuam me mirabiliter munda, ut ab omnibus magnificeris. Domine, si vis, potes me mundare. Voluntas tua opus est, quia et opera voluntati tuæ obediunt, ideoque, si vis, potes me mundare. Non dubito, non fallor, non dico sicut ille qui filii salutem deprecabatur, Si quid potes, adjuva nos; sed scio quia omnia potes, ideoque non potentiam peto, non fortitudinem quero, has enim scio esse infidelitatis, sed tantum voluntatem tuam deprecor, et sequens virtus statim hanc gratiam adimplebit: Domine, si vis, potes me mundare. Mihi ad beneficium, tibi ad laudem, videntibus autem ad miraculum, proficientibus ad doctrinam [et proficiendi doctr.]. Domine, si vis, potes me mundare. Tu prius Naaman principem Syriæ per Eliseum in Jordane tingens lepra mundasti (IV Reg. v); tu et modo, si vis, potes me mundare. Cui respondens Dominus, ait: Confiteris quia ego possum, profiteris quia si ego volo, fit: ideo volo, mundare; voluntatem precaris, potentiam confiteris. Volo, mundare. Magnifice credis, magnifice et mundaris. Plenissime confiteris, plenissime et lætificaris. Volo, mundare. Non dubitasti credere, non tardo sanare. Non distulisti confessionem, non differam te mundare. Volo, mundare. Ut et magnam gratiam tibi ostendam, manum ad te porrigo. Extendens itaque Jesus manum, tetigit eum, dicens: Volo, mundare. Et quare tetigit eum Dominus, cum lex prohibuisset leprosum tangere? Propter hoc tetigit, ut ostendisset quia omnia munda mundis, quia aliorum aliis non adherent inquinamenta, quia extranea immundities immaculatos non coinquinat. Sed adhuc propter quid tetigit? Ut humilitatem demonstraret, ut nos doceret nullum spernere, nullum horrere, nullum contemptibilem ducere propter corporis lesionem, aut maculationem quæ a Domino immituntur, pro qua ipse scit rationem. Extendens ergo manum Jesus, tetigit eum. Medicus, ait, sum cælestis, corpora cum animis curare possum, propterea omnes tango, non ut infirmis mihi adhæreat, sed ideo ut ab his qui eam habent expellam. Sol sum enim, ait, incorruptibilis, et luna iustitiæ, ideoque omnibus appropio, et omnes

Aperta est nobis, etc. Vide apud ven. Bedam, tom. ut supra, col. 65.

HOMILIA LIII.

IN DOMINICA II POST EPIPHANIAM.

(Ex eodem.)

In illo tempore nuptiæ factæ sunt in Cana Galiliæ, et erat mater Jesu ibi, etc. (Joan. ii).

Quod Dominus noster, etc. Reliqua vide apud eundem Bedam, tom. ut supra, col. 68.

HOMILIA LIV.

IN DOMINICA III POST EPIPHANIAM

(Ex Origene.)

In illo tempore, cum descendisset Jesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ. Et ecce leprosus veniens rogabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare, etc. (Matth. viii).

Docente in monte Domino, discipuli venerunt ad eum sicut alacres, sicut domestici, sicut proximi, sicut amici vel fratres. Ideo ait et Dominus ad eos: Vos estis sal terræ, et, vos estis lux mundi (Matth. v). Nunc vero descendente eo de monte, turbæ secutæ sunt eum, quæ in montem ascendere non potuerunt, ut pigri populi, ut negligentes, ut imperfecti. Ita et filii Israel primitus in montem ascendere non valuerunt, ad obviandum Deo pergere non potuerunt propter suam irreligiositatem et impietatem, sed solus Moyses ascendit, et pauci cum eo seniorum Israel: ita et cum Domino discipuli soli in montem ascenderunt, et tardiores deorsum steterunt. Sic et modo vigilantes et alacres et fideles animæ, Deum timentes et Dominum diligentes, regna cælestia desiderantes, Dominum semper sequentes, post Dominum in illum cælestem montem ascendunt audientes Apostolum dicentem: Quæ sursum sunt querite, quæ arripistis, ubi Christus est in dextera Dei sedens (Coloss. iii). Descendente nunc Domino, hoc est, inclinante se ad infirmitatem et impotentiam cæterorum, misertus imperfectioni eorum vel infirmitati, secutæ sunt eum turbæ multæ, aliquanti propter charitatem, aliquanti propter doctrinam, aliquanti propter admirationem et curationem: et ecce homo leprosus unus ex illis qui curam quærebant, qui levamen desiderabant. Et ecce leprosus veniens, adorabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Deorsum currens rogat, o homo, et in monte nihil dicis? Quare sic? Quia tempus et tempora omni rei sub cælo, tempus doctrinæ, et tempus curationis. In monte docuit, illuminavit, monuit, animas curavit, corda sanavit. Propterea ergo ego illa majora tentare nolui, illa summa tardare passus sum. Ipsi ergo ab illo completis, deorsum eo de monte ad curandum descendente, sicuti de cælo, sicuti de cælestibus montibus ad salvandos carnales descendente. Venit ergo ad eum homo leprosus, adorans eum. Antequam peteret, adorare cœpit: antequam rogaret, culturam ostendit. Adoravit autem eum. Pro hoc ipso Deum

B ergo hanc lepram propter mea peccata portavi, dimittens culpas meas, munda me: sive propter providentiam tuam me mirabiliter munda, ut ab omnibus magnificeris. Domine, si vis, potes me mundare. Voluntas tua opus est, quia et opera voluntati tuæ obediunt, ideoque, si vis, potes me mundare. Non dubito, non fallor, non dico sicut ille qui filii salutem deprecabatur, Si quid potes, adjuva nos; sed scio quia omnia potes, ideoque non potentiam peto, non fortitudinem quero, has enim scio esse infidelitatis, sed tantum voluntatem tuam deprecor, et sequens virtus statim hanc gratiam adimplebit: Domine, si vis, potes me mundare. Mihi ad beneficium, tibi ad laudem, videntibus autem ad miraculum, proficientibus ad doctrinam [et proficiendi doctr.]. Domine, si vis, potes me mundare. Tu prius Naaman principem Syriæ per Eliseum in Jordane tingens lepra mundasti (IV Reg. v); tu et modo, si vis, potes me mundare. Cui respondens Dominus, ait: Confiteris quia ego possum, profiteris quia si ego volo, fit: ideo volo, mundare; voluntatem precaris, potentiam confiteris. Volo, mundare. Magnifice credis, magnifice et mundaris. Plenissime confiteris, plenissime et lætificaris. Volo, mundare. Non dubitasti credere, non tardo sanare. Non distulisti confessionem, non differam te mundare. Volo, mundare. Ut et magnam gratiam tibi ostendam, manum ad te porrigo. Extendens itaque Jesus manum, tetigit eum, dicens: Volo, mundare. Et quare tetigit eum Dominus, cum lex prohibuisset leprosum tangere? Propter hoc tetigit, ut ostendisset quia omnia munda mundis, quia aliorum aliis non adherent inquinamenta, quia extranea immundities immaculatos non coinquinat. Sed adhuc propter quid tetigit? Ut humilitatem demonstraret, ut nos doceret nullum spernere, nullum horrere, nullum contemptibilem ducere propter corporis lesionem, aut maculationem quæ a Domino immituntur, pro qua ipse scit rationem. Extendens ergo manum Jesus, tetigit eum. Medicus, ait, sum cælestis, corpora cum animis curare possum, propterea omnes tango, non ut infirmis mihi adhæreat, sed ideo ut ab his qui eam habent expellam. Sol sum enim, ait, incorruptibilis, et luna iustitiæ, ideoque omnibus appropio, et omnes

meis splendoribus ad salutem irradio, ipse vero sicut
fui permaneo, in singulari meæ sanctitatis pulchritudine. Et extendens manum, tetigit eum. Non sperno legem, sed curo vulnus. Non destruo mandatum, sed fugo atque mundo lepram. Ideoque eum extendo manum, mox effugit hæc contaminatio; meæ virtuti proximare, vel resistere meæ potentiae non poterit. Dico, *Mundare*, et manum ad tangendum extendens, effugit illico lepra. Et inventa est manus Domini non lepram, sed mundum tetigisse corpus. Consideremus et nos nunc, fratres charissimi, ut nullus peccati lepram in sua habeat anima, ut nullus contaminationes delictorum in suo retineat corde. Et si habet, instanter adorans Dominum, dicat ad eum : *Domine, si vis, potes me mundare*. Tu illum prius multa delicta committentem mundasti B Naaman, tu aliis innumerabilibus sæculo peccantibus misertus es, tu ergo, *si vis, potes me mundare*. Et Dominus mox misericordiae porrigens manum, dicit : *Volo, mundare*. Et Jesus ait illi mundato a lepra, huic cui misertus est, huic credenti Domino, qui confisus est in virtute ejus, huic ergo dixit Jesus : Credidisti, sanus es ; sperasti, mundus factus es. Noli oblivisci qualis fueris, et qualis factus sis. Non cesses gratias agere, non taceas confiteri. Hoc et nos debemus facere, o charissimi, quando a Domino nostro de aliquo periculo liberamur, quando ab aliquo dolore salvamur, sive infirmitatis, sive vulneris, sive de qualibet necessitate. Non efficiamur ingrati, non relinquamus Redemptorem nostrum, sed alacriter gratiarum actiones ei reddamus, sed et munera secundum substantiam nostram ad honorificandum eum exhibeamus. Hoc enim et illi mandavit Dominus. *Vade*, ait, *ad sacerdotem, et offer munus tuum*. Dixit ergo ei Jesus : *Vide, nemini dixeris*. Et quare, o dulcissime Domine, nunc dicis, *Nemini dixeris*? Propter meam, ait, humilitatem, propter meam dulcedinem, ut et vos doceamini quando aliquid boni facitis, non gloriari, non extolli, non inaniter placere velle in conspectu hominum, sicut consuetudo est aliquantis, sive eum aliquid boni fecerint, sive cum jejunaverint, sive in pauperum eleemosynis et largitatibus, sive in altaris honore, sive in sanctorum honorificentia. Etenim ipsi ante homines volunt glorificari, et sibi placere, ante Dominum mercedem perdentes. *Vide, nemini dixeris*. Te enim tacente hoc mirabiliter clamabit; te enim os non aperiente, omnis tui corporis substantia jubilabit. Hesterno immundus, et hodie mundus : ante pusillum horribilis, et nunc decorus. *Vide ergo, Nemini dixeris, sed vade, ostende te sacerdoti*. Ambulantem te ad templum videntes mirabuntur, et sacerdos videns expavescet, quoniam secundum legem ab eo semel vel bis ablatus, et ostendens te ipsi, mundari non potuisti. *Vade ergo, ostende te sacerdoti*, et videns cognoscat quia non per legis consuetudinem mundatus es, sed per gratiae operationem, non per terrenorum sacerdotum imaginem, sed per caelestem summi Sacerdotis splendorem. *Vade*,

ostende te sacerdoti. *Sacerdoti te ostende*, a summo Sacerdote missus. *Sacerdoti te ostende*, a summo sacerdote Dei Patris mundatus, sed non videaris in conspectu Domini inanis. Non videaris sacerdoti manu vacua ad eum venire, non venies in conspectu sancti templi infructuosus, sed offeres munus tuum. Ad illum enim tunc hoc dictum nos admonet omnes; ad illum loquens, nobis omnibus dicit, ut et nos dona et munera nostra non teneamus apud nos, sed reddamus Deo, maxime cum de aliqua liberamur tribulatione. *Offer*, inquit, *munus tuum*. Quare? Ut omnes qui te vident et portare et offerre, credant his mirabilibus, et magnificent Deum qui misertus est tui, et infidelibus per hoc increpatio et testimonium duritiae cordis ipsorum fiet. Sic et illum triginta et octo annis jacentem in infirmitate, erigens a languore, jussit portare grabatum suum, et ire in domum suam (Joan. v), ut hunc ipsum lectum portatum ab eo per mediam civitatem clamasset, salvantem se invocando et laudando. Sic et illum cæcum in natatoriam Siloam misit (Joan. ix), ut videntes eum ambulare illuc eundem cæcum, et iterum remeantem, mirati et obstupentes, crederent huic talia miracula facienti. Post hæc quæ superius dicta sunt, *Cum introisset Capharnaum civitatem Galilææ*. Sic cognominata est Capharnaum, in qua Dominus sapius virtutis suæ magnificentiam monstravit. Ingentem eum Capharnaum. Cur ibi ingressus est? Propter hoc quod et invenit, et statim manifestum est. *Accessit ad eum centurio*. Accessit vere, non dimidiis, sed totus. Non aspectu corporis tantum, sed et animæ plenitudine. Non facie tantum, sed et immaculato corde. Accessit centurio, alienigena generatione, sed domesticus corde; alienus natione, sed alacer fide. Militum princeps, sed plus angelorum gaudium. *Accessit ad eum centurio*, increpatio illorum qui quondam ad Eliam in Carmelo ascendentes quinquagenarii, mox in infidelitate sua igne combusti sunt (IV Reg. i), et iste in fide mox in sinu deputatus est Abraham. *Accessit ad eum centurio, rogans eum et dicens* : *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur*. Multi in illo tempore pro diversis rogabant infirmitatibus, alius pro filio, alius pro aliquo alio, sed nullus pro servo, nisi iste solus, et hoc ei ad augmentum beatitudinis, ad coronam gloriæ erat. Quid enim cogitabat iste beatus? Quid æstimabat iste omnibus bonis plenus centurio? Iste aiebat : Mihi servus est, et ego servus Creatoris sum. Iste me habet super terram dominum, et ego hunc magnum in cælis habeo Dominum. Si ergo ei non misereor, quomodo mihi ille miserebitur? Si ego huic non subvenio, quomodo mihi ille subveniet? Sic debent omnes qui famulos habent et famulas, cogitare, sic misereri, sic condolare eis, sic supplicare, sic curam habere de servis suis, vel de ancillis suis, sicut et ille beatus centurio fecit. Puer meus, inquit, jacet in domo. Non in una re tantum miserabilis quod jacet, sed et in alia quod paralyticus, tertia quod male torquetur. Omnia enim ista dolore congemnavit, et jacentem, et

et paralyticum, et dure detentum. Ideo ut et suæ animæ angustias demonstraret et Dominum commoveret, quatenus et illius cruciatum demonstraret, et Domini benevolentiam invitaret. *Puer meus jacet in domo.* Et huc quare non attulisti eum, sicut illi illum paralyticum in lecto portaverunt? Ideo, ait, quia non opus est ostendere illi omnia vident. Non opus est in conspectu ejus asferre, cujus potentia non terminatur, nec includitur neque excluditur. Jacet in domo paralyticus, et male torquetur. Quid ergo vis? quid cupis? quid desideras? Non multum loquor, ait, scio enim quia ad omnia cognoscentem loquor. Non sum verbosior; scio enim quia ad omnia præscientem respondeo. Ideoque iste cognoscens corda respondens, dicit: *Ego veniam et curabo eum.* Ego ad Abraham veniens, senilem Saræ uterum sanavi, in senectute eis Isaac filium donans (*Gen. xxi*); ego et nunc veniens ad te, curabo eum. Et quomodo, Domine, promittis adventum tuum huic? Nec petit, nec querit, sciens quod non acceptabile sit ei ut venias in domum ejus; propter quid omnino hoc proferis? Ob hoc, ut et vos prævaleatis, et ejus fidei similetis, vel cognoscatis quid sit iste, vel qualis in eo fidei thesaurus habeatur occultus. Jam enim et primitus Abraham tentavi, non pro hoc ut cognoscerem quem ante sciebam, sed ut vos ei similes in omni tentatione et fortissimi inveniamini. Et Job ita probavi. Non propter hoc probavi quem justum testificatus sum, sed ut vobis spem et fiduciam vel confidentiam demonstrarem. Ideo et huic dico, *Ego veniam et curabo eum*, ut et ipse magnam suam fidem proferens, dicat: Domine, terruisti me de hoc promisso, conturbasti me de hoc dicto, interfecisti fortitudinem animæ meæ in hoc verbo. Non sum dignus aspectu, non sum dignus appropinquatione, non sum dignus accessu vel introitu tuo. Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum. Moses primitus ille magnus, et tuus confabulator, ille mirabilis narrator operum tuorum, ille fidelis in tota domo tua, nimium se humiliavit, dicens: Non sum dignus ante hesternum et tertium diem. Quanto magis ego dicam, Domine, non sum dignus ut sub tectum meum intres! Alienigena sum, gentilis sum, miles sum gladio accinctus, sanguinem fundens, ad prælium exiens, ideoque non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, sed tantum veni verbo. Verbum tuum aspectus tuus est, verbum tuum opus consummatum est. Ideoque dic verbo, ostende absens corpore quod præsens spiritu consummare potens es. Ubique indeficiens tua præsentia, ubique præsens tuus aspectus. Idcirco ego accessu et introitu tuo indignus sum, et iste infirmus verbi tui visitatione indiget, et ideo dic verbo, et sanabitur puer meus. Sed et hoc nullum nostrum pertranseat, sicut pusillum aliquid, quod dixit ille beatus: Non sum dignus ut sub tectum meum intres. Intrat et nunc Dominus sub tectum credentium duplici figura vel more. Nunc enim quando sancti et religiosi et Deo acceptabiles Ecclesiarum antistites sub tectum tuum intrant, tunc ibidem Dominus per eos ingredi-

PATROL. XCV.

tur, et tu sic existimes tanquam Dominum suscipiens. Et aliud, quando sanctum sumis cibum, quando illud incorruptum accipis epulum, quando vitæ pane et poculo fruëris, quando manducas et bibis carnem et sanguinem Domini, tunc Dominus sub tectum tuum ingreditur. Et tu ergo humilians te metipsum, imitare hunc centurionem et dicito: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum. Ubi enim indigne ingreditur, ibi ad judicium ingreditur illi accipienti. Sed adhuc quid adjecit ille beatus in sequentibus? Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, et habeo sub me milites, et dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit. O prudentia! o intellectus animæ! o munditia cordis! Prior omnium manifestæ charitatis [veritatis] confessionem revelavit, et Novi Testamenti mysterium declaravit, et Ecclesiæ in sese monstravit imaginem, primitiaque ex gentibus Domino credentium factus est. Ego, ait, homo sum sub potestate regis vel principis, indignus ego habeo sub potestate mea milites et servos et tu habes sub [sanctos sub] potestate tua angelos sicut milites et omnes sanctos servos. Ego mando unicuique et facit secundum præceptum meum: et tu mandas quod et statim completur. Quod enim mandas et dicis, et fit. Mandas, et sine mora perficitur. Omnis enim creatura servit tibi, et ideo dic verbo, et perficietur velociter, et sanabitur puer meus. O fides viri, o religiositas militis, quanto te magnificemus, o dulcissime amice veritatis! Te admiratur Dominus, et tuam indeficientem magnificat fidem. Quomodo de tenebris gentium tantum lumen processit? Quomodo de errore eorum Deum non cognoscentium, tanta manifestata est justitia? Quomodo ex ore stultorum idolis servientium tam limpida effulsit fides? Audiens ergo Dominus admirabatur eum. Et quod Deus unigenitus miratur, quantum sit et quale, et quam inenarrabile et inestimabile? Percipe sensu, o charissime! quod Deo nihil est mirabile, nec aurum, nec divitiæ, nec regna, nec principatus. Ista omnia sunt in conspectu ejus tanquam umbra, et sicut nihil, sicut flos decidens. Nihil ergo in conspectu Dei mirabile est, nihil magnum, nihil pretiosum nisi tantum una fides. Hanc miratur, hanc honorificat, hanc acceptabilem sibi æstimat. Ideoque convertens se ad sequentes turbas, dixit: Amen, dico vobis, hoc est, vere dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Non quod in illo priore Israel beato Jacob tantam abneget se Dominus fidem invenisse; ille enim non tantum credidit Dominum, sed et prophetavit de eo, et apertius ejus justitiam demonstravit, et manifestum in carne adventum ejus protulit. Nisi enim credidisset ei, quomodo de eodem prophetasset? Sic hi qui de Israel processerunt. Israel etenim et ipsi nominati sunt prophetæ et justi, David, Isaïas et Jeremias. Ili omnes clare et manifeste ejus adventum prænuñtiaverunt. Omnes namque hi habuerunt fidem, habebant et prophetiam. Et iste beatus centurio fidem habuit, sed prophetiam non habuit. Ideoque Dominus admirans, magnificat fidem

38

ejus super illam qui tunc fuit Israel, hoc est, super omnes qui tunc fuerunt tribus Israel, et non super illum qui ab initio fuit Israel, nec super eos qui postea prophetae et iusti inventi sunt in Israel. Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni, sicut in gentibus, sicut in barbaris, sicut in alienigenis. Gentes Filium Dei me invocant omnipotentem, unigenitum confitentur, Dominum asserunt, et sicut Dominum diligunt, et sicut bene omnia dispensantem adorant : et Israel me non cognovit, et populus meus hic me non intellexit, ideoque Beelzebub et Samaritanum appellant, et peccatorem aestimant (*Matth. ix*). Jairus Israelis princeps, pro filia sua me petens, non dixit, *Dic verbo*, sed, *veni*, ait, velociter antequam moriatur filia mea. Nicodemus doctor Israel de fidei sacramento audiens, ait : Quomodo potest hoc fieri (*Joan. iii*) ? Maria et Martha me nimium diligentes dicunt : Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus (*Joan. xi*), tanquam dubitantes quod ubique non velox sit adesse mea potentia. Ideoque non inveni tantam fidem in Israel, sicut in isto alienigena. Dico autem vobis quod multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno caelorum. Dico vobis, testor vobis, annuntio vobis, praedico vobis, quod multi venient de quibus jam prius propheta locutus est, dicens : Et venient gentes multae, et dicent : Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob ingrediamur, et ostendat nobis vias suas, et ambulemus in eis (*Isa. ii*). Multi venient de quibus ait Dominus : *Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili*, et illas adducam, et erit unus grex et unus pastor (*Joan. x*). Multi veniunt, de quibus dictum est : Ut et filii Dei qui dispersi sunt congregentur in unum (*Joan. xi*). Isti ergo omnes venient. Unde venient ? Ab oriente et occidente, hoc est, ex omni gente quae sub sole est, ab oriente usque ad occidentem. Sicut enim per omnes gentes debet hoc Evangelium praedicari, sic ex omnibus gentibus venturi sunt ad regnum caelorum. Vel adhuc ab oriente hi qui statim illuminati transeunt, et ab occidente hi qui passiones et persecutiones usque ad mortem tolerarunt pro fide. Multi ergo venient. Et quomodo alibi dicis, o dulcissime Domine, *Multi vocati, pauci vero electi* ? Multi, ait, vocati. Omnes enim tribus hominum ab initio saeculi vocatae sunt, et pauci electi de multitudine. Etenim per diversas generationes et saecula diversa pauci electi sunt. Simul vero convenientes, et simul congregati in tempore visitationis multi inveniuntur, nimiumque innumerales. Multi enim veniunt ab oriente et occidente, et recumbent non carnaliter jacentes, sed spiritualiter requiescentes, non temporaliter potantes, sed aeternaliter epulantes. Recumbent in regno Dei, ubi lux est spes, ubi iustitia et exultatio, ubi est gloria et benedictio, ubi lux oculorum et longaevis vitae aeternae, ubi omnes jucundantur, ubi omnes gaudent, ubi patres illi beati recumbunt, ubi omnes prophetae requiescunt, ubi apostoli et evangelistae super gloriosos sedent thronos, ubi multitudo martyrum in aeterna

A gloria gloriatur, ubi copiositas virginum in saecula exultat, portans coronam immaculae virginitalis. O dulcissimi fratres, unanimis conventio, hilaris congregatio, fulgens conjunctio. Ista est a saeculo bene praedicata et annuntiata, ista est exultatio, ista est ab initio narrata requies. In istam festinaverunt ire omnes Dominum diligentes, ad istam colliguntur omnes ex gentibus Domino credentes, religiositatem servantes. In eam et nos omnes pergamus, o religiosi filii Dei, ad istam omni virtute nostra festinemus. Nihil nos revocet, nihil nos retardet, nihil nos impediat ad hoc desiderabile propriare convivium. Omnem negligentiam a nobis pellamus, omnemque de illam ab animo et corporis impedimenta a nobis projiciamus, ut hujus beatitudinis et requiei domestici efficiamur, quatenus sanctae hujus, ut dictum est, epulationis digni inveniamur. Vade, sicut credidisti, fiat tibi. Sic fiet vere unicuique homini sicut crediderit : secundum mensuram fidei metietur ei et ista a Domino gratia. Ideoque dixit ad illum Dominus : Sicut credidisti, fiat tibi. Credidisti, quia ego omnia possum ; credidisti, quia ego sum Dominus omnium : sicut credidisti, ita et fiat tibi. Credamus et nos, fratres charissimi, Jesum Christum Deum ac Dominum nostrum omnia posse, ubique praesentem esse, remissionem nobis cunctorum peccatorum ejus indulgentia (si tamen ejus praecepta servemus) largiri, ut unusquisque nostrum cum centurione isto audire mereatur : Vade, et sicut credidisti fiat tibi. Adjuvante ipso Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre in unitate Spiritus sancti vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA LV.

IN DOMINICA QUARTA POST EPIPHANIAM.

(Ex eodem.)

In illo tempore, ascendente Jesu in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus. Et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus, etc. (*Matth. viii*).

Ingressiente Domino in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus, non imbecilles, sed firmi et stabiles in fide, mansueti et pii, sperantes mundum, non duplici corde, sed simplici. Illi ergo secuti sunt eum, non tantum gressus ejus sequentes, sed magis sanctitatem comitantes, et iustitiam ejus consecutantes. Et ecce tempestas magna facta est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus. Cum enim multa magna et miranda ostendisset in terra, transit ad mare, ut et ibidem adhuc excellentiora opera demonstraret, quatenus terrae marisque Dominum se esse cunctis ostenderet. Ingressus ergo naviculam, fecit turbare mare, commovit ventos, concitavit fluctus. Cur hoc ? Ideo ut discipulos suos mitteret in timorem, et eorum auxilium postularent, suamque potentiam rogantibus manifestaret. Illa tempestas non ex sese obiora est, sed potestati parvi imperantis, ejus qui educit ventos de thesauris suis, qui terminum mari arenam constituit. Dixit enim ei : Usque huc venies, et non supergredieris, sed

in temetipso confringentur fluctus tui (*Job. xxxviii*). Hujus ergo jussione et præcepto orta est tempestas in mari, propter occasiones superius memoratas. Facta est ergo tempestas magna, et non pusilla, ut magnum opus et non pusillum ostenderetur, quantoque fluctus naviculæ irruerant, tanto magis timor discipulos conturbabat, ut plus magis desiderarent ad liberandum se per mirabilia Salvatoris. Dominus vero dormiebat. O res mirabilis et stupenda! is qui nunquam obdormit, dormit; is qui cælum et terram gubernat, dormit; is qui nunquam dormit, neque dormitat, ipse dormire dicitur. Dormiebat quidem corpore, sed vigilabat deitate; dormiebat corpore, sed conturbabat mare, erigebatque fluctus, et apostolos conferrebat suam ostensurus potentiam; dormiebat corpore, sicuti et ad puteum de itinere lassus vel fatigatus sedebat, demonstrans quia vere humanum corpus portabat, quod corruptibile induerat. Ipso corpore dormiebat, deitate vero concitabat mare, et iterum complacabat; dormiebat itaque corpore, ut apostolos suscitet et evigilare faceret, præcipue autem nos omnes ne unquam animo dormiamus, neve intellectu aut prudentia, sed vigilare in omni tempore et jubulare Domino, et salutem ab eo postulare studeamus. Nam ipse qui dormiebat corpore, illud verbum sanctum dicit: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (*Cant. v*); ad quem accedentes discipuli, suscitaverunt eum, dicentes: *Domine, salva nos, perimus*. Tanto fuerunt metu contritii, et pene animo alienati, ut irruerent in eum, et non modeste aut leniter suggererent, sed turbulenter suscitarent eum, dicentes: *Domine, salva nos, perimus*. O beati, o veraces Dei discipuli, Dominum salvatorem vobiscum habetis, et periculum timetis. Vita vobiscum est, et de morte solliciti estis. Maris turbinem timentes, creatorem ejus præsentem ita suscitatis, quasi non possit dormiente corpore fluctus sedare vel mitigare. Sed quid respondent hi dilectissimi discipuli? Parvuli, inquirunt, sumus, adhuc infirmi, et nondum robusti, ideoque timemus, ideoque trepidamus, necdum vidimus crucem, necdum nos confirmavit passio Domini et resurrectio, non ascensio in excelsis, non missio vel descensio Spiritus sancti paraclæti, propterea fragilitate nutamus, propterea et sæpe audivimus a Domino increpationem pusillæ fidei. Supportamus et toleramus libenter, voluntarie sustinemus. Unde et nunc dicit Dominus: *Quare conturbati estis, pusillæ fidei?* Cur non habetis fortitudinem? Cur non confidentiam et fiduciam apud vos tenetis? Et si mors erueret, nonne eam debuistis constantissime sustinere? Ad omne enim quidquid eveniret, fortitudo necessaria est. Ad omne enim periculum vel tribulationem usque ad animæ exitum, similiter et contra delicias et divitias et honores terrenos animi fortitudo tenenda est, ut neque extollaris, o homo, neque in superbiam erigaris. Non despicias inimicos, neque humiles spernas, neque obliviscaris Dominum, neque derelinquas Creatorem, i.e.

A que existas ingratus. Si ergo in necessitate et in periculis fortitudo necessaria est, ut viriliter cum fide tolere universa, multo magis contra delicias (ut dictum est) et luxurias fortitudo necessaria est, ne in mœcupulam incidas diaboli. Quare ergo turbati estis, pusillæ fidei? Si potentem me super terram cognoscitis, quare non creditis quod et in mari potens sim? Si Deum me vere esse creatorem omnium susce, istis, quare non creditis quod ea quæ a me facta sunt in mea habeam potestate? Quare ergo dubitastis, pusillæ fidei? Qui pusillum credit, arguetur; et qui nihil credit, contemnetur: fragiles in fide corripientur: alieni omnino a fide, punientur. Tales fuerunt Judæi et pagani, ideoque in malis suis evanuerunt. Tales etiam hæretici, ideoque in die judicii condemnabuntur. Tunc surgens imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna. Scriptum fuit: Et exsurgens tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino, et percussit inimicos suos in posteriora (*Psal. lxxvii*). Et nunc surgens imperat ventis et mari, et facta est tranquillitas magna. Imperavit ventis et mari, sicut creator, sicut suis, ut potens, ut Dominus imperavit ventis et mari, primitus ante discipulos, ut audientes firmarentur in fide. Et potentia deitatis occulta imperabat et comminabatur ei. Magis autem regibat et placabat illud, secundum quod quidam ait: Potentia mitigavit mare. Imperavit ergo ventis et mari, et facta est tranquillitas magna. De magno vento et tempestate magna, mari conturbato et timenti, facta est tranquillitas magna. Decet enim hunc magnum: magna et miranda facere. Ideoque paulo ante magna accinctus potentia, magnifice conturbavit profundum maris, et nunc iterum in eo ipso ostendens suæ magnificentiam potestatis, tranquillitatem magnam fieri jussit. Hæc ideo, ut nimium conturbati apostoli, magnifice exultant lætarentur. Dedit enim per hæc omnia nobis Dominus figuram et doctrinæ imaginem, ut et nos in omni conturbatione et contumelia patientiam teneamus, stabiles simus, fidem non deseramus. Et si omnis iste mundus tanquam mare ebulliat atque in furorem consurgat; et si omnes venti et vertigines dæmonum undique sæviant: et si omnis (ut superius diximus) tempestas maris, id est omnis principatus et potestates mundi concitentur, et in timore iracundiæ spument, ut foriant super sanctos: etsi adhuc usque ad cælos sese extollant, ut tempestates maris malignantes, ac dolos et fremitus concitantes adversus aliquem vestrum, nolite timere, nolite turbari, nolite contremiscere, nolite delirare. Omnes enim quotquot in fidei navicula cum Domino navigatis, omnes quotquot in hac nimirum sanctæ Ecclesiæ navicula, cum Domino per hunc undosum supernatatis mundum, etsi ipse Dominus dormiat, pio somno nostram patientiam et tolerantiam expectans, vel impiorum poenitentiam et conversionem sustinens, alacriter accedite ad eum, orationibus instantes, atque cum Propheta dicentes: *Exsurge*

quare obdormis, Domine? exsurge, et ne repellas nos **A** usque in finem (Psal. XLIII). Et iterum: Exsurge, Domine, adjuva nos, et redime nos propter nomen tuum (Ibid.). Et ipse surgens imperabat ventis, id est aereis demonum spiritibus. Ipsi enim maris tempestates commovent, hoc est, amarus et elatos concitant fluctus, id est principes mundi ad persecutionem sanctis omnibus immittendam, ad contumelias fidelibus ingerendas. Omnibus Dominus imperat, omnibus comminatur, omnia mitigat, facitque tranquillitatem magnam circa corpus et spiritum, pacem Ecclesiae, et serenitatem mundo. Quomodo namque saepius concilia infidelium commota sunt adversus veram et firmam Ecclesiam? Aliquoties paganorum, aliquoties haeticorum. Quemadmodum saepius sicut maris fluctus irruerant, comminantes et conterentes hujus principes mundi, per omnia perdere se Ecclesiae filios arbitrantur. Sed surgens Dominus increpavit damonum ventos, et omnes evanescere fecit audaces adversarios fidei, magnamque pacem et tranquillitatem dedit Ecclesiae suae. Homines autem illi in navicula mirati sunt. Qui homines? Scilicet hanc habentes naviculam, aut ei intendentes naviculæ. Non putes hic per homines apostolos significatos. Nusquam enim invenimus præter honorem cognominari Domini discipulos, sed semper aut apostoli, aut discipuli nominantur. Mirabantur ergo illi homines, hi qui cum eo navigabant, hi quorum erat navicula, illi qui in eadem navicula sese transigebant, hi mirabantur. Et admiratione dignum fuit, mare a profundo commotum mitigari, ejusque elatos deplacari fluctus, ventos furentes compesci. Mirabantur ergo dicentes: *Qualis est iste, quia venti et mare obediunt ei!* Non interrogantes dicunt, *Qualis est iste!* sed asserentes quod hic talis est cui mare et venti obediunt. *Qualis est iste!* hoc est, quantus, quam fortis, quam potens, quam magnus! *Qualis est iste!* major Moysse, potentior Elia. Hi enim ambo, e quibus unus ligno mari percusso, cum labore discidit, alius ictu melotæ Jordanem pertransiit. Iste vero uno verbo mandat illis qui non habent verba, et obediunt ei; hi qui non habent auditum, obtemperant; hi qui prudentiæ et intellectus expertes sunt, inclinantur jubenti: quibus neque loquela, neque, ut dixi, sermo est, obediunt. In eadem enim substantia in qua sunt, et sua natura moventur, et jussioni deserviunt, ad confusionem mortalium, ad condemnationem corruptibilium. Jubet mari, et non contemnit; dicit ventis et tempestatibus, et mox compescuntur: jubet omni creaturæ, et non supergreditur jussionem ejus. Et unum hominum genus, quod secundum similitudinem Dei honorificatum est, cui verbum et prudentia data est, hi soli homines resistunt, hi tantum inobedientes sunt, hi soli contemnunt. Ideoque et hi soli in judicio damnabuntur, et a justitia punientur, veluti deteriores mutis animalibus, vel his quæ sine spiritu et anima sunt in hoc mundo. Mirabantur ergo illi, quia mare compescuit, et venti

mitigati sunt. Admiremur et nos, quando et benignitates et benevolentias ostendit circa nos Dominus, quando nos de periculis salvare dignatur, quando de tumultibus et tribulationibus multis nos liberat, quando ab inimicis insequentibus eruit nos. Miremur et mirantes gratias agamus, et gratiæ obaudiamus, obaudientes timeamus, timentes diligamus, ut æternæ charitatis ab eodem hæredes efficiamur. Mirabantur dicentes: *Qualis est hic?* Sicut homo videtur, et sicut Deus potentiam ostendit. Sicut unus carnalium putatur esse, et super omnia carnalia magna ostendit mirabilia. Dormit sicut homo, et imperat mari et ventis sicut Deus. In navicula sedet, et omnem creaturam jussione inclinat ubi vult Jesus Christus Dominus noster, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVI.

IN FESTO PURIFICATIONIS BEATÆ MARIÆ.

(Ex Opp. Ambrosii Autperti.)

Si subtiliter a fidelibus, etc. *Sequentia vide inter Opera sancti Ambrosii Autperti, Patrologiæ tomæ LXXXIX, col. 1294.*

HOMILIA LVII.

IN PURIFICATIONE SANCTÆ MARIÆ.

(Ex Herico monacho Antissiodorensi.)

Postquam impleti sunt dies purificationis Mariæ secundum legem Moysi, tulerunt Jesum in Hierusalem, ut sisterent eum Domino, etc. (Luc. II).

Ex verbis hujus sacræ lectionis maxima nobis Redemptoris nostri dignatio, et intemperatæ genitricis ejus beatæ Mariæ humilitas commendatur, quia videlicet tam ipse Dominus quam gloriosa ejus mater, cum legi nihil deberent, legalibus tamen decretis se subdere sponte voluerunt. Præcipiebat enim lex ut infans octavo die natiuitatis circumciscus, post triginta et tres dies suæ circumcisionis ad templum deferretur Domini, et daretur hostia pro eo: et si esset primogenitus, sanctus Domino fieret. Quod si verba legis diligenter inspicimus, videbimus quia non solum Dominus sine peccato incarnatus, sed et ipsa illius genitrix ab omni subjectione legis liberrima fuerit. Dicit namque lex (Lev. XII): *Mulier si suscepto semine peperit masculum, immunda erit septem diebus, et die octava circumcidetur infantulus: ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ.* Dicens enim mulierem suscepto semine parientem, una cum prole oblati victimis debere mundari, illam utique ab hac necessitate distinguit, quæ sine suscepto viri semine virgo concepit, et virgo peperit. Reliqui namque homines idcirco cum peccato originali oriuntur, quia cum delectatione carnis atque cum ardore libidinis in materno utero concipiuntur. Dominus autem Jesus Christus, quia sicut absque virili semine, ita etiam absque carnali delectatione in utero virginis, Spiritu sancto cooperante conceptus est, ideo et sine peccato natus est. Sed sicut Christus legi subjectus esse voluit, ut nos a vinculo solveret legis, ita etiam beata Maria, cum

sub lege non esset, pro exemplo humilitatis legis instituta non refugit observare, memor illius præcepti quod quidam sapiens ait: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus* (Eccli. iii). Postquam ergo impleti sunt dies purgationis ejus, vel Domini videlicet, vel beatæ genitricis ejus, tulerunt illum parentes illius ad templum Domini in Hierusalem, ut sisterent eum Domino: hoc est, statuerent et consecrarent. Illi enim parvuli qui de toto regno Judæorum ad templum Domini portabantur, si fuissent quidem ex tribu Levi, in ministerium domus Domini perpetuo tenebantur, quia eadem tribus tota in hoc ipsum templum fuerat dedicata. Sin autem ex alia aliqua tribu, pretio dato, a parentibus primogeniti redimebantur, ad propria referendi. Et puerorum quidem purgatio in hostiarum oblatione constabat, matrum vero in hoc quod pro masculo quadraginta, pro femina vero octoginta diebus a viri thoro et ab ingressu templi Domini arcebantur. Non quod culpa sit ex legitimo connubio filios gignere, sed ipse generis humani legitimis nuptialisque conceptus non potest esse a culpa iniquitatis extraneus. Bonum enim nuptiarum ab initio generis humani divinitus institutum novimus. Propter quod et Apostolus honorabile connubium in omnibus, et thorum immaculatum sine dubitatione commendat (Hebr. xiii). Cum igitur nuptiæ laudabiliter a Deo sibi tributam possideant in fide et charitate munditiam, tamen quia sine delectatione libidinis non possunt peragi, necessario prolem edunt peccato primi hominis vitiatam. De nuptiis ergo bonis usque adeo bonum est quod nascitur, ut malum non sit etiam si de adulterio vel fornicatione nascatur. Deus enim humanæ naturæ donum fecunditatis contulit, libidinis vero malum, non creatura Dei, sed pœna peccati est. Proinde de nuptiarum munditia, mundus homo non nascitur, quia interveniente sordida libidine seminatur. Quam libidinem castitas conjugalitatis non amat, sed ad propagandos filios necessario tolerat. Ob hoc sanctus David legitimo fidelique connubio natus, non sine gravissimo dolore maculam carnalis generaturæ ita deplorat: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea* (Psal. l). Hæc diximus, ut maculam originalis peccati non in legitimis nuptiis, sed in conceptu parvulorum esse noverimus. Quod autem mulieri pro masculo filio quadraginta diebus auditus templi interdicitur, ideo juxta litteram factum est, ut quot diebus infans in utero formatur, tot etiam diebus purgatio illius peragatur. Dicitur enim conceptio humana sic perfici, ut primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem, sequentibus novem diebus convertitur in sanguinem. Deinde duodecim diebus solidatur, reliquis xviii diebus formatur usque ad perfecta lineamenta membrorum. Inde jam usque ad tempus pariendi reliquo tempore magnitudine sua augetur. Sex autem et novem, et duodecim, et xviii in unum coacti, faciunt xlv. Si ergo minorem numerum in majorem concludimus, videbimus præceptum esse tot pene diebus hominem

A purgari, quot formatur in utero. Cur autem pro femina partu diuturnior purgatio injungatur quam pro masculo inquirendum est. Sic enim dicitur: *Sin autem feminam pepererit, immunda erit xiv, et lxxvi diebus manebit in sanguine purgationis suæ* (Lev. xii). Quia ergo mulier et se et virum decepit, ideo in ortu suo majori subjacet maledictioni. Ferunt etiam physisi fluxum sanguinis pro masculo septem dierum esse, pro femina vero dierum xiv, ut quanto est sexus infirmior vel inferior, tanto sit ipsa nativitate inquinatior. Porro xiv et lxxvi lxxx faciunt. In quo numerus superior, id est quadragenarius, duplicatur, quia mulier serpentis persuasioni consensit, et virum persuasioni suæ consentire coegit. Vir autem soli mulieri consensit. Hæc juxta litteram de distantia purificationis dicta sufficiunt. Quod vero Dominus prius circumciditur, ac sic post dies aliquot in templum cum hostia offertur, significat spiritualiter quod nullus hominum in conspectu Dei valet esse acceptus, nullus etiam cœlestem Hierusalem perfecte valet conscendere, nisi circumcisi intus, et exutus omni sæce mortalitatis. Sicut scriptum est in lege Domini (Exod. xiii et xliii; Num. viii), quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur. Quod dicit, omne masculinum adaperiens vulvam, et de hominibus et de pecoribus intelligitur. Omnia enim primogenita Domino sanctificabantur et sacerdotum erant, et tamen ratione, ut pro hominis primogeniti sacerdoti pretium daretur, primo, enim quoque pecoris, quod immundum erat, quinque redimeretur siclis argenti. C Spiritualiter omnia illa primogenita significabant Dominum Jesum Christum, qui cum esset unigenitus in natura Dei Patris, factus est primogenitus omnis creaturæ, id est, omnium hominum. Et ipse est veraciter et singulariter sanctus Domino, quia peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus. Moraliter quoque omnia primogenita nostra Deo offerenda sunt, ut quidquid boni in corde concipimus, divinæ gratiæ tribuamus. Et sicut illi immunda animalia quinque siclis redimebant, sic nos prava opera quæ gerimus, redimere debemus, perfectam agentes penitentiam de omnibus peccatis quæ per quinque sensus corporis contrahimus. Quod ergo dicit: *adaperiens vulvam*, non est credendum, ut hæretici affirmare conati sunt, quod Christus uterum matris, quem ingressus sanctificaverat, egressus virginitate privaverit. Ipsa est enim porta de qua scriptum legimus: *Porta hæc clausa erit, et vir non transiet per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa*, etc. (Ezech. xlii). Deus namque veram ex Virgine suscipiens carnem, perfectionem ex ea humani corporis sumpsit, virginitatis ei gratiam non ademit. Neque enim decebat ut creator humanæ carnis Deus, qui in prima conditione homini virginitatem tribuerat, idem quod h-cerat redempturus, virginitatem carni de qua nascebatur auferret. Et ut darent hostias secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Hostia hæc pauperum erat. Præcipiebat namque lex ut qui pos-

sent agnum invenire, offerrent pro filio vel filia simul cum turture sive columba. Quod si quis agnum reperire non posset, duos saltem turtures vel columbas jubebatur offerre. Dominus ergo Jesus memor salutis nostræ, cum esset dives, pauper pro nobis fieri, pauperem pro se hostiam voluit offerri, ut nos sua paupertate divitiarum spiritualium et æterni regni donaret esse participes. Sed videamus cur hæc volueres præ cæteris in sacrificio Domini jubebantur offerri. Columba enim simplicitatem, turtur significat castitatem. Quæ adeo continentiam diligit, ut postquam semel socium perdiderit, alterum ulterius non requirat. Utraque autem avis gemitum pro cantu habet. Et ideo non immerito sanctorum in hoc sæculo designant ploratum. Merito ergo turtur et columba in hostiam Domino offeruntur, ut aperto designetur quia simplex et casta justorum conversatio gratissimum omnipotenti Deo sacrificium exhibet. Item columba, quæ gregatim volat, activam vitam significat, quæ multorum est. Turtur vero, qui solivagus est et singularitatem diligit, contemplativam vitam significat, paucissimis ac rarissimis imitabilem. Moraliter, cum juxta præceptum evangelicum intrantes in cubiculum, oramus Dominum in abscondito, turturem offerimus. Verum cum ad simile opus alios quos possumus invitamus, dicentes cum Psalmista, *Venite, adoremus et procidamus et ploremus ante Dominum qui fecit nos* (Psal. xciv), columbas ad divinum altare portamus. *Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Simeon. Adveniens in carne Dei Filius, non tantum ab angelis et prophetis, sed etiam a senioribus et justis testimonium laudis accepit: decebat namque ut quia omnis ætas, omnis sexus, omnis conditio, per Christum erat redimenda, omnes etiam illi devoto famularentur obsequio. Et homo iste justus et timoratus, expectans consolationem Israel, et Spiritus sanctus erat in eo. Recte justus et timoratus dicitur, quia justitia sine timore Dei difficile custoditur. Re enim vera justus erat, qui non suam tantum, sed totius populi consolationem expectabat, ut scilicet qui jam ex multis diebus dominio Herodis alienigenæ gravabantur, adventu Domini Salvatoris liberati, consolationem acciperent. Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Magnum desiderium antiqui sancti habebant videndi Dominum Jesum Christum, quem sciebant esse venturum. Quod huic Simeoni pro gratia meritorum sanctorum concessum est. Accepit enim responsum in maturitate a Spiritu sancto, quod non esset visurus mortem, nisi videret Dominum. Videri autem, pro experiri positum est. Et venit in spiritu in templum. Quod dicit: venit in templum in spiritu, nequaquam sine corpore venisse putandum est, sed inspiratus a Spiritu sancto, a quo responsum acceperat, advenit in templum. Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis, pro eo, et ipse accepit eum in ulnas suas, hoc est, in brachia sua. Quis autem valet perpendere quanto animi gaudio et ine-*

A narrabili alacritate perfusus fuerit Simeon, cum cœli terræque creatorem et Dominum propriis amplectens teneret in brachiis, quem et a prophetis prædictum, et ab universis retro sanctis votis multiplicibus noverat expectatum? Figuraliter Simeon senex mundum istum significat, quasi longo jam senio et ætate declivem. Simeon infantem accepit, id est, mundus Christum agnovit, et vetustate peccati exutus, ad innocentiam Christianæ conversationis rediit. *Et benedixit Deum, et dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Sciebat beatus Simeon quod beati essent oculi qui Christum essent visuri, et ideo donec illum ipse videret, nolebat morte dissolvi, quem tamen ut vidit, mox optabat in pace dimitti. Quia viderunt oculi mei salutare tuum.*

B Quod parasti ante faciem omnium populorum. Salutare Dei Patris Christum appellat, quem in primo adventu ante faciem populorum Deus Pater paravit, ut illum, quicumque in eum credere vellent, fide ac dilectione conspicerent. In secundo quoque adventu, hoc ipsum salutare ante faciem omnium populorum parabitur, ut videat eum omnis oculus, et reddat unicuique secundum opera sua. *Lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ, Israel.* Utrique quidem populo, id est Judaico et Gentili, Christus lumen est, sed Israeliico populo specialiter gloria fuit, quia ipsis est prænuntiatus, in illis carnem assumpsit, inter eos miracula fecit. Gentium quoque revelatio fuit, quia oculus mentis eorum profunda infidelitatis cæcitate dimersos, lumine suæ illustrationis revelavit, id est, aperuit et illuminavit. Et recte Christum prius ad revelationem gentium, ac deinde ad gloriam Israel venisse dixit, quia prius gentiles quam Judæos credituros esse prævidit. Tale quid et Psalmista ait: *Notum fecit Dominus salutare suum, et reliq., usque, domui Israel* (Psal. xcvi). Prius enim dixit Deum Patrem justitiam suam, quæ Christus est, gentilibus revelasse, ac deinde subjungit: *Recordatus est misericordiæ suæ, et veritatis suæ domui Israel* (Ibid.). Hinc Paulus ait: *Cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus fiet* (Rom. xi). Hæc de lectione evangelica breviter sunt dicta. Quæ licet causas hodiernæ festivitatis plene aperiat, non tamen ab re est si de ejus nomine aliquid compendiosius indagemus. Græco namque sermone *ὑπαγὰς* obviare dicitur. Inde utique ista Dominica solemnitas *ὑπαγὰς* vocatur, quod scilicet hæc ipsa allato in templum Domino, Simeon et Anna, et cæteræ fidelium personæ quæ ibi erant, tempore purificationis suæ occurrerunt. Agitur ergo ista festivitas incipiente mense Februario, qui a Februo, id est Plutone, qui lustrationum, hoc est purgationum, potens a gentilibus credebatur, ita vocatus est. Cum enim Romani tripartitum orbem sub tributo redelegissent, ita ut unaquæque ex ipsis tribus mundi partibus, Africa videlicet, Asia et Europa, per quinque annos solveret aurum, et rursus per alios quinque annos argentum, itemque per aliud quinquennium æs, quinto demum peracto anno, ac censu soluto, universa civitas mense

Februario ab universo populo lustrabatur, ut sacrificia diis infernalibus solverentur, quorum se præsidio nationes orbis subjugasse putabant. Sed hanc lustrandi consuetudinem bene mutavit Christiana religio, cum hac ipsa die festivitatis beatæ Mariæ, plebs clericusque et sacerdotes cum cereis et hymnis ecclesiarum loca circumeunt, non utique ob recordationem paganæ superstitionis, aut imperii terrestris, sed in perennem memoriam regni cælestis, quando, juxta evangelicam parabolam, omnes electi cum lampadibus sponso et sponsæ sunt occursuri, et supernæ claritatis thalamum intraturi. Et hanc quidem lustrationem pagani faciebant semper xv anno in fine mensis Februarii, hoc est vii Kalendas Martii. Postmodum vero augescente Christianitate, placuit ut in venerationem perpetuæ virginis, ad mensis initium transferretur. Cujus institutionis morem nos quoque pro modulo nostro hodierna die devote Deo juvante imitaturi, Dei genitricis summissis votis obsecremus auxilium, ut sua potenti intercessionem nobis apud filium suum purgationem impetret criminum, quæ purgationem temporalem suscepit sine sordibus peccatorum. Quæque hac die cum Filio templum Dei sacrificium oblatura conscendit, supernæ civitatis nobis obliatæ ingressum, in qua divinæ claritatis aspectibus libero intuitu perfruamur, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVIII.

IN DOMINICA QUINTA POST EPIPHANIAM.

(Ex Opp. sancti Augustini.)

In illo tempore, respondens Jesus dixit : Confiteor tibi Pater, Domine cæli et terræ, quia, etc. (Matth. xi).

Sanctum Evangelium, etc. *Sequentia requiruntur apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 455.*

HOMILIA LIX.

DOMINICA IN SEPTUAGESIMA.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc : Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam, etc. (Matth. xx).

In explanatione sua, etc. *Quæ sequuntur videsis apud sanctum Gregorium Magnum, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1155.*

HOMILIA LX.

DE EADEM DOMINICA.

Quomodo primus homo toti prælatus sit creaturæ.

(Ex Opp. beati Chrysostomi.)

Dignitas humanæ originis facile agnoscitur, considerata sublimitate auctoris. Neque enim facile poterat esse vel leve quod manus sacra confluxit et celestis manus in vitalem substantiam animavit, maxime cum idem artifex Deus potestatem suam in omnem fabricam eidem homini fuerat traditurus, ut quem secundum præsidem post se facere disponebat, eundem faceret plenum atque perfectum, habentem in se et dignitatem qua præcelleret, et potestatem qua

A cunctis animantibus imperaret, soli serviens illi a quo ei cuncta fuerant subjugata, ut imperaret mundo, serviret Deo, Creatorem suspiceret, creaturam sibi parere compelleret, tantumque ditionis sese Domino debere prospiceret, quantum ipse a creatura exigeret, habens in propria potestate et obedientiam et contemptum, obedientiam qua viveret, contemptum quo digne pro meritis interiret. Unde effectum est ut contemnendo in mortem incideret, qui obediendo vivere posset. Unde potestatem concessam dum in contemptum protulit, et vitæ privilegium perdidit, et mortis sibi sententiam acquisivit. Et tamen adhuc creatura ejus servat imperium, licet ipse Creatori suo denegaret obsequium. Unde apparet quid suæ felicitati detraxerit, cum peccatorum merita ejus statim adhuc mutare non possunt. Gravaris, homo, juste gravaris, et inexcusabili pœna astringeris. Contemnis Creatorem, et ejus imperas creaturæ. Despicis Dominum, et de ejus creatura exigis obsequium. Beneficiis Dei perfrueris, et ejus potentiam non extimescis. Et cum tibi per eum cuncta deserviant, solus ipse illi non servis. Bis delinquis, o homo, et geminum ac duplex crimen incurris, dum nec pro conditione ut servus obsequeris, nec pro potestate data Domino famularis. Tibi cælum in die lucis splendore vestitur et solis fulgoribus decoratur, in nocte clarissimo lunæ speculo et astrorum fulgore vario polus ipse illustratur, ut diei noctisque vicissitudine et numerositas temporum dignoscat, et post diurnum laborem requies miseris mortalibus præbatur.

C Tempora alternis vicibus immutantur, frondescent silvæ, amœnantur campi, prata virescunt, animantia cuncta diversis usibus procreata edunt fetus, parent imperio, obsequia servant, scantent fontes, omnes fluunt, institutis terminis maria coercentur. Gaudet post hiemem verna temperies, æstatis flagrantia decoquit menses, autumnitas temulenta suas exhibet ubertates : hiemæ macerantur imbris terra : suis institutis cuncta deserviunt, solus homo Deo non servit. Quid si tibi universa natura constanter ediceret, Ego tibi a Domino rerum parere præcepta sum ; ego circa te jussa implere, instituta servare, nascentia cuncta tribuere genitoris imperio jussa sum : denique pareo, obtempero, servio, et te mutato non mutor. Pareo, inquam, rebeli, obtempero procaci, deservio contemptori. Cæterum si mihi instituta mutare, jussa pervertere, necessaria denegare rerum Dominus præcepisset, creatura cuncta viduata homine remaneret, nec qui contemneret ulterius esset, quia contemptor homo digne ac merito interiret. Denique quisquis talis es, qui in hoc contemptu consistis, qui creaturæ imperas et Creatori non servis, qui dominatum exerces et Dominum non agnoscis, time Dominum patientem, ne severum sentias judicem. Corrigit te dilatio differentis, ne censura puniat judicantis. Facile enim obsequio tuo facies Deum propitium, si conversus jam mutaveris vitium. Usurarum enim redditur quidquid dilatione temporis feneratorur : nec esse jam poterit impunitum, cui mora

temporis non potuit dare remedium. Quid retribuam Domino? Si humana conditio genitori quid debeat, noscat, atque si ejus beneficiorum innumeram multitudinem momentis omnibus tractando intelligat, inveniet suæ servitutis obsequia continuis laudibus jugi gratulatione æquare non posse. Neque enim beneficia ab eo præstita atque collata, vel modum poterunt habere, vel numerum, certe nec terminum, quippe cum nec sensus ad investigandum sufficiat, nec scientia suppetat ad laudandum: immensitas enim beneficiorum superat cogitationes sensuum, et innumera multitudo donorum vincit volubilitatem verborum. Nec si totum vitæ tempus oris obsequia occupent, laudes teneant, gratiarum actiones insistant, poteris pensare quod debes. Quia in re danda nobis est opera, ut totis viribus devotio mentis in divina obsequia exeratur, et laudem gloriæ os nostrum per omne tempus frequentare cogatur, non quo in istis debita compensentur, sed ut nostræ devotionis voluntas his contantibus dignoscatur, ut quidquid fragilitas detrahit ad complendum, hoc devotio conferat ad promerendum, ut jam quia vis, non quia perficis expungaris, nec quia debita compensas, sed quia parere desideras. Velle enim ipsum expungitur, quia per immensitatem rerum idipsum quod cupimus explicare non datur. Quid retribuam, inquit, Domino pro omnibus quæ mihi retribuit (Psal. cxv)? Quærit Propheta sanctissimus quibus meritis beneficia divina compenset, quo famulatus genere munera percepta cœquet, quibus obsequiis tantis possit muneribus respondere, quo servitutis genere innumera debeat dona et infinita beneficiorum genera comparare. Sit licet excellens hominum meritum, sit naturæ jura conservans, sit legum jussis obtemperans, impleat fidem, justitiam teneat, virtutes exerceat, damnet vitia, peccata repellat, semet exemplum imitantibus præbeat, quidquid gesserit parum est, quidquid fecerit, minus. Omne enim meritum breve est comparatione donorum. Numerâ beneficia, si potes, et tunc considera quod mereris. Cum beneficiis cœlestibus tua facta perpende, cum divinis muneribus actus proprios meditare, nec dignum te judicabis eo quod fueris, si intelligas quod mereris. Igitur de beneficiis innumeris divina in te pietate collatis elige quod libuerit unum, huic tuum compensari totum non poterit meritum. Cæterum obtunditur sensus, confunditur animus, spiritus perturbatur, ut ab homine Deus noscatur, nec humana poterunt pensari obsequia, si divina beneficia compares, et tamen de illo loquimur qui semet peccare non patitur, qui judicium suæ mentis examinans, contendit ut placeat, ut promereatur instat, ut serviat elaborat. Cæterum quem aut peccare delectat, aut propriæ mentis segnitia, aut inconsiderati actus, aut vanitas vitæ sic mancipat vitiis, ut sit materia delictorum, minister culpæ, seminarium peccatorum, ita ut in se duplex scelus et geminum crimen admittat, et qui debita Domino servitutis non reddit obsequia, et qui innumera beneficia peccando ejus pensare nititur

A contumelia. Quare nitatur justus merita propria beneficiis cœlestibus cœquare, nitatur et peccator vitia quæ exercebat horrere. Ille incrementis sanctæ vitæ increseat, hic peccata damnando, justitiam quam non amabat exerceat. Justus ad meliora vitæ proficiat, peccator corrigatur et vivat. Ille bonis tribuat salutare exemplum, hic malis ostendat correctionis remedium. Ille præmia meriti sancti exspectet, hic supplicia semet corrigendo declinet. Sic fit ut et justus gloriam bene vivendo acquirat, et peccator correctus indulgentiam divina pietate percipiat.

HOMILIA LXI.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

In illo tempore, cum turbæ plurimæ conveniret, et de civitatibus properarent ad Jesum, dixit per similitudinem: B Exiit qui seminat seminare semen suum, etc. (Luc. viii).

Lectio sancti Evangelii, quam modo audivimus, fratres charissimi, etc. Hanc homiliam vide apud sanctum Gregorium Magnum, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1131.

HOMILIA LXII.

IN EADEM DOMINICA.

De lapsu primi hominis.

(Ex Opp. beati Chrysostomi.)

Nemo qui [est qui] nesciat principio hominem sic a Deo plasmatum ut instrueretur prudentia, consilio formaretur, rationis capax, divina providentia redderetur. Instrueretur, inquam, prudentia qua hostis calliditatem vitaret; consilio, quo salutaria ac recta perquireret; ratione, qua Deo genitori parendum esse cognosceret. Etenim Dominus Deus videns hominem quem fecerat innocentem, instruxit, monuit et armavit, quippe qui cum diabolo fuerat pugnaturus, velut qui ibusdam armis, hoc est prudentia, consilio, ratione, fuerat instruendus. Addidit præterea legem qua Dei voluntatem agnosceret, et quid continentem evenire posset, addisceret. Qui quidem homo incautus, dum plus diabolo persuadenti quam Deo jubenti consensit, et sic vitam quam habuit perdidit, et mortem quam ignorabat accepit. Stabat Adam inter uxorem et diabolum, inter Evam et hostem, inter mulierem et serpentem. Diabolus persuadet ut noceat, Eva consentit ut pereat. Diabolus mulierem astutia fallendi circumvenit, mulier incauta serpentium virus accepit. Diabolus quod per se non potuit, per uxorem Adam protoplastum circumvenit. Adam vero per uxorem invenit interitum, quam a Deo acceperat in auxilium. Proh dolor! prospera in contrarium cedunt, utilia perniciem operantur. Denique plus Adam domesticis quam inimici jaculis læditur, plus proprio quam hostili ense perimitur, plus mulieris quam externo gladio vulneratur. Accessit enim serpens subtilis ut falleret, et accessit, non ut viro, sed ut mulieri serpentinum virus infligeret. Accessit, inquam, ut unius consensu utriusque nocere potuisset. Sed soli persuadet, quod ambobus obesset: utrisque obsuit quod unius animum malitia serpentis infecti. Denique consentiens mulier talis circa virum exstitit, qualem circa se malitiam serpentis invenit.

Adeo persuasa est et persuasit, infecta est et infecta, A decepta est et decepit. Quæ quidem mulier feritur sententia duplici, altera propria, altera communi : propria, qua filios parere in dolore præcepta est ; communi, qua cum viro morti addicta est. Altera qua serpenti assensit, altera qua marito persuasit. De consensu enim in mortis sententiam incidit, de persuasione in dolore filios parere meruit. Hanc igitur sententiam, et qui non novit, dum patitur discit ; et qui nescit, dum expungitur sentit ; et qui ignorat, dum experitur agnoscit. Proh nefas ! præceptum Domini contemnitur, et persuasio serpentis auditur. Despicitur Deus providens, et serpens auditur decipiens. Spemuntur salutaria monita, et recipiuntur venenata colloquia. Unde addicitur homo ex contemptu morti, qui maluit obedire serpenti. Spoliantur gloria, dignitate privantur, facti sunt quod non erant, dum amittunt quod fuerant. Adeo gaudet serpens perpetrare quod voluit, lætatur hominem peremisse, quod optavit. Exsultat malitiæ effectus hominis deceptionem implese. Et nescit infelix vulneratum semet, dum vulnerat ; trucidatum dum trucidat, dum hominem perimit, seipsum esse peremptum. Contristatus est Deus hominem sententiam mortis [ante] meruisse quam vitæ, meruisse interitum quam salutem, gloriam contempsisse quam mortem, sed tamen plus malitiæ serpentis quam hominis contemptu commotus est, plus fallaciam diaboli quam hominis perfidiam denotavit : adeo Dominus Deus et sævitiam execratus est hostis, et casum miseratus est hominis : crudelitatem hostis exhorruit, et deceptum hominem paterna pietate condoluit, inimici atrocitate permotus est, et hominem clementer doluit qui deceptus est. Denique Dominus Deus, Ubi es, inquit, Adam ? Ad confessionem provocat dum interrogat. Vult eum fateri peccatum, dum ab eo inquitur admissum. Querit misereri, dum cum reo de culpa colloquitur. Veniam cogitat, qui causam contempte legis incusat. Objurgat culpam, ut possit retribuere veniam, ut quos formare instruendo non potuit, eos possit confitendo purgare : accipiunt indumenta pellicea, ut qui confessi jam delictum fuerant, veniam cultus humilitate perciperent. Ostendit Dominus quibus officiis possint delicta purgari, ostendit confessione et deformitate cultus veniam posse facillime impetrari. Ut enim contumacia est celare quod Deo teste commiseris, sic periculosum si splendore cultus animi innocentiam mentiaris. Nemo itaque, nemo peccatorum vitia desperata lætitia contegat, nemo infecto delictis animo dissimulationis virus infundat. Animi vitia, corporis mœrore monstrentur. Si vexatus est animus, lugeat corpus, quoniam quoties corpus in causa est, animus mœstitia condoleat. Certe quale est corporis vitia sine animi compassione esse non posse, tale est animi vitia sine corporis compassione non privari. Pariter contristentur, ut veniam pariter consequantur, quoniam utrosque simul aut beneficio foveri, aut injuria vexari necesse est. Nec enim aliud homo est, quam corporis animique con-

cretio. Hæc enim duo quantum diffinitionibus differunt, tantum hominem dum junguntur efficiunt. Ut enim in vita separari non possunt, ita nunquam boni malique merito separantur. Ut enim non potest a corporis bonis animus separari, ita ab animi malis corpus non potest dissociari. Si enim in Dei judicio utraque substantiæ aut supplicio aut præmio expurgentur, cur non et in isto sæculo pariter aut mœstitia aut lætitia perfruantur ? Unde tibi, Christiane, excusatio nulla est, qui post servitutem liberatus es, post captivitatem redemptus, post vexationem curatus, post interitum restitutus : habes in monitis quod exerceas, habes exempla quæ timeas. Adam enim nec fallaciam diaboli notat, nec decepti cujusquam casum desleverat. Qui quidem forsitan posset evadere, nisi prior cum hoste dum configit occumberet. Te jam instruit Dominus, tibi gestorum exempla proposuit. Ecce, inquit, sanus factus es, noli jam peccare, ne quid tibi deterius fiat (Joan. v.). Noli, inquit, peccare post veniam, noli vulnerari post curam, noli sordidari post gratiam. Cogita, inquit, o homo, graviores culpas esse post veniam, renovatum vulnus pejus dolere post curam, molestius hominem sordidari post gratiam. Quare indulgentiæ ingratus est, qui post veniam peccat ; sanitati indignus est, qui semetipsum postquam curatus est vulnerat, nec mundari meretur qui semetipsum post gratiam sordidat. Porro qui post absolutionem non peccat, meretur et præmium ; qui post curam cautus est, sanitatis possidet donum ; qui gratiam illasas tenuerit, æternitatis accipiet regnum. Grave est enim hominem instructum delinquere, gravius jam absolutum peccare. Servo pejor est qui patronum post datam libertatem offendit. Beneficiis ingratus est, qui datorem tumoris arrogantia despiciat. Quare aut salutem de exemplo acquirere, aut de consortio similem sententiam metue, ne severum sentias judicem, qui benignum contempseris persuasorem.

HOMILIA LXIII.

DE CUPIDITATE.

(Ex Opp. sancti Ambrosii Autpertii.)

Sanctorum ecclesiam, etc. *Reliquia videsis inter Opera sancti Autpertii, Patrologiæ tomo LXXXIX, col. 1278.*

HOMILIA LXIV.

IN DOMINICA QUINQUAGESIMÆ.

(Ex Opp. beati Gregorii Magni papæ.)

*In illo tempore assumpsit Jesus duodecim discipulos suos et ait illis : Ecce ascendimus Hierosolymam, etc. (Luc. XVIII).*Redemptor noster, etc. *Reliquia videsis apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1082.*

HOMILIA LXV.

DE EADEM DOMINICA.

De fide Abraham et de immolatione Isaac.

(Ex Opp. beati Joannis Chrysostomi.)

Fides est religionis sanctissimæ fundamentum, charitatis vinculum, amoris subsidium. Hæc sancti-

tatem firmat, castitatem roborat, dignitates exornat. In pueris splendet, in juvenibus floret, in provecitis apparet. Gubernat sexus, gradus provehit, officia cuncta custodit. In paupere grata est, in mediocri laeta, in locuplete honesta. Fides amicitias servat, collegia copulat, artes commendat. Nullum despicit, nullum contemnit, nulli deest, nisi qui ei forte defuerit. Fides mandata tenet, praecepta servat, promissa confirmat [consummat]. Fides familiares efficit Deo, amicos constituit Christo. Neque enim quisquam fidei promissa percipiet, nisi professionem actibus servet; aut praemiorum potest compos existere, qui promissam fidem conservare noluerit, ut jam aut implete fidei mercedem homini recompensetur, aut violatae poena competens tribuatur. Hujus fidei ab Abraham ducamus exordium, qui cum in excidia constitutus aetate, filium a Deo promissum se crederet accepturum, et fidei pretium in filio conspexit, et in stellarum suam sobolem numerum redundantem fide comparavit eadem. Denique unus filius Abrahæ exoptatur, et immensa ei multitudo promittitur. Solutum unius haeredis conquiritur, et innumera-bilis soboles destinatur. Nescis, inquit Dominus, nescis Abraham quid destinatum sit tibi, sed idcirco nescis quia quod merearis non respicis. Tantum enim de me tua meruit fides, tantum tua obsequia valuerunt, ut et quid desideres norim, et facere quod mereris decreverim. Namque tibi nascetur filius, cujus semen diffundetur in millia, ut et similitudini siderum coaëqueur, et arenæ immensitatibus comparetur. Credo, inquit Abraham, Domine, credo quia potes, facturum te confido quod spondes. Nec enim confectam senectutem marcescentis meae aetatis considero, aut Saræ conjugis sterilem effectamque conditionem attendo, sed tuæ majestatis potentiam tracto, nec cui talia promittantur, sed a quo promittantur agnosco. Generare enim filios senilis aetas non patitur, sed tua, Domine, jussione completur. Steriles filios habere non possunt, sed hoc posse tuæ virtutes efficiunt. Natura quidem negat, sed potentia imperat. Aetas prohibet, sed tua potestas ostendit. Impossibile quidem illud videtur nobis; non tibi, homini, non tuæ, Domine, majestati; naturæ, non Deo, servis, non Domino. Unde credo, Pater, credo, Domine, istud te facturum esse quod dicis, quia his virtutibus cunctis gentibus innotescis. Tunc Sara concepit in utero, et peperit filium, patrem multarum gentium destinatum. Nascitur Isaac ornementum generis, parentum gloria, propinquorum lætitia, familiæ decus, hereditatis spes, fidei pretium, promissæ sobolis testimonium. In cujus nativitate et Dominus promissum reddidit, et Abraham votum quod optavit, accepit. Gaudent omnes, cuncti lætantur. Fit enim Isaac dulcis cum nascitur, dulcior cum nutritur. Nec enim poterat esse non dulcis, quem et patris fides condierat, et propria innocentia commendabat. Fit et Sara ex sterili mater fecunda in filio, fecundior futura ex ipso. Redit juvenis in senem, marces aetas reparatur in juve-

nem, et manente senectutis aetate, juvenilia geruntur a matre. Denique blanditur, nutrit et lactat, et consequentia complet officia, quæ jam forsitan obli-scereatur, si suo tempore Saræ parere concederetur. Tunc locutus est Dominus ad Abraham, dicens: Accipe filium tuum quem diligis, Isaac, et vade in unum montium, et offer mihi illum in sacrificio (Gen. xxii). Mox Abraham tam celeriter decernit jussis cœlestibus esse parendum quam fuerat divinitus imperatum. Verebatur enim ne votum mora offenderet, aut jussionem tarditas impediret. Denique properat quod jussum est perficere, festinat quod præceptum est adimplere. Fuit enim latus cum eum acciperet, latioe cum eum immolandum Dominus postulatet. Ostendit Abraham charissimum quidem sibi esse filium, sed multo chariorem filio existere Dominum. Nec dulcedinem aut affectus pignoris respiciebat, qui jussionem ut perficeret, cogitabat. Totos enim affectus convertit in Deum, cui jam se noverat mancipatum. Denique illam fidem servabat in sese, cum filium juberetur offerre, quia Deum promeruerat, cum eum mereretur accipere. Adest Isaac patri quidem aetate dissimilis, sed fide ac devotione æqualis. Adest, inquam, Isaac, qui si quid pater dispo-neret, ipse fieri libenter optaret. Ita enim filius parvit patri, ut pater divinæ obtemperaret jussioni: ut de consensu filii pater securus existeret, et voluntati patriæ sese filius manciparet. Erat enim in utrisque unus animus, par sensus, et similis circa Deum affectus, ut generositatem patris in filium transfusam conspiceret, et innocentiam filii patri non deesse videret, ut et paternæ fidei particeps filius existeret, et simplicitate filii patris sublimitas redundaret. Qua securitate Abraham fretus, sternit sibi asinam, ad sacrificium ligna concidit, pueros secum adducit. Cumque ad civitatem venissent, Estote istic, inquit, ego et puer iste ibimus soli: et cum adoraverimus Dominum, revertemur ad vos. Statim pater cum filio proficiscitur solus. Ad quem idem filius: Pater, inquit, ligna video, cultum et ignem conspicio, hostiam quam immolaturus es quaero. Desine, inquit, desine istud quaerere, fili, quod sibi Dominus ad horam procurabit: desine quaerere quod sibi Dominus jam prævidit. Magnum præsagium promittentis, magna innocentia inquirentis. Isaac hostia, de hostia patrem interrogat, sacrificii effectus desiderat. Ovis ab eo quæ deerat quaeritur, ne ipse qui loquitur immolet. Ast ubi ad locum ventum est, uterque montem ascendit. Aram pater exstruxit, ligna composuit, filium colligavit. Patere me, inquit, fili, patere votum perficere, patere, inquam, per te jussionem Domini adimplere. Deus enim qui te condidit, expetit; qui dedit, quaerit; qui te creavit, te sibi desiderat immolari. Non est enim hoc parricidium, non est crudelitatis admissum, quia votum est. Nec tibi, fili, a genitore mors miseranda inferitur, sed utrisque nobis salubriter providetur. Tanto eris acceptabilis hostia, quanto libenter gloriosæ mortis acceperis beneficia. Quod

jussus pater es, perfice, inquit; quod disponis, constanter [instante] adimple. Ego enim nec renuo, nec recuso, quod voveris volo, quod optas exopto, quod desideras et ipse desidero. Denique eo voto istam mortem excipio, quo te eam mihi inferre velle cognosco. Hæc etsi uterque non dixit, tamen cuncta ista in actu ostendit. Mox pater extensa manu gladium sumit, dexteram erigit, jugulare filium, sacrificium perficere, jussu Domini voluit devotus implere: et pendenti jam atque imminenti mucrone, Parce, inquit Dominus, parce; fidem tuam quæsi, non filium ut jugulares optavi: nec amabile pignus tibi subtrahere, sed devotionem tuam volui pertentare. Nunc cognovi quia amas Dominum magis quam filium, imo magis amas filium, quia diligis Dominum: quia dum non pepercisti filio tuo propter Deum, eundem tecum constituisti Domino gloriosum. Quare te benedictionibus cumulabo, et infinitam filiorum multitudinem ex eo tibi provenire confirmabo. Statim procuratur aries, qui pro Isaac sanctissimo mereretur occidi. Nunc enim fas erat ut Isaac, qui typum Christi portabat, a patre hoc in tempore mactaretur, quia perfecta sacrificii hostia Christo Domino servabatur. Procurabatur, inquam, aries, qui pro Isaac mereretur occidi, ut et promissum patris de hostia compleretur, et perfecto sacrificio, patri Isaac incolomis redderetur. Tunc uterque lætus de monte descendit: pater, quod sacrificii tuum salvo filio perfecit; filius, quod jussa patris libenter optasset. Gaudet de patre filius, de filio pater. Gaudent propinqui, familia cuncta lætatur: gaudent, inquam, quod et opus tantum perfectum sit, et quod patrem cum filio incolumes illis Dominus revocavit.

HOMILIA LXVI.

IN DIE CINERUM.

(Ex Opp. beati Augustini, lib. II, tract. de Sermone Domini in monte, cap. 12, num. 40.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ, tristes, etc. (Matth. vi).

Manifestum est, etc. Reliqua videsis apud sanctum Augustinum, Operum ejus tom. III, Patrologiæ XXXV, col. 1287, lin. 28.

HOMILIA LXVII.

IN EODEM DIE.

(Ex Opp. ejusdem sancti Augustini.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes, etc. (Matth. vi).

Clémentis et pius Dominus Deus noster, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tom. V, Patrologiæ XXXVIII, col. 245.

HOMILIA LXVIII.

IN FERIA QUINTA POST DIEM CINERUM.

(Ex eodem.)

In illo tempore, cum introisset Jesus Capharnaum, accessit ad eum centurio, rogans, etc. (Matth. viii).

Audivimus, etc. Hanc homiliam videsis apud sanctum Augustinum, tom. ut supra, col. 111.

HOMILIA LXIX.

IN FERIA SEXTA POST DIEM CINERUM.

(Ex eodem.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Aud stis quid dictum est: Diliges proximum tuum, et odies inimicum tuum, etc. (Matth. v).

Gradum esse aliquem, etc. Reliqua videsis apud sanctum Augustinum, Operum ejus tom. V, Patrologiæ XXXIX, col. 1859.

HOMILIA LXX.

IN SABBATO POST DIEM CINERUM.

(Ex venerabilis Bedæ in Evangelium Marci expositionis lib. II, cap. 6.)

In illo tempore, cum sero esset factum, erat navis in medio mari, et Jesus solus in terra, etc. (Marc. vi).

Labor discipulorum, etc. Reliqua videsis apud ven. Bedam, Operum ejus tom. III, Patrologiæ XCII, col. 196.

HOMILIA LXXI.

DOMINICA PRIMA IN QUADRAGESIMA.

(Ex Opp. beati Leonis papæ.)

Licet nobis, dilectissimi, appropinquante, etc. Hanc homiliam videsis apud sanctum Leonem, Operum ejus tom. I, Patrologiæ LIV, col. 268.

HOMILIA LXXII.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex Opp. beati Gregorii Magni papæ.)

In illo tempore ductus est Jesus in desertum a spiritu, ut tentaretur a diabolo, etc. (Matth. iv).

Dubitari a quibusdam solet, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tom. II, Patrologiæ LXXVI, col. 1157.

HOMILIA LXXIII.

IN FERIA SECUNDA POST INVOCAVIT.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Cum venerit Filius hominis in majestate sua, etc. (Matth. xxv).

In lectione quæ hanc præcedit, proposuit Dominus similitudinem hominis peregre proficiscentis, qui vocatis servis suis distribuit illis pecunias, prout unicuique conveniebat, alii quinque talenta, alii duo, alii unum, et statim profectus est. Post multum vero temporis reversus, vocatis servis suis posuit rationem cum eis. Et bene quidem operantes pro appor-tatis lucris remuneravit, negligentem vero servum et a bono opere torpentem, damnavit. Qua finita parabola, hoc quod modo exponendum suscepimus, consequenter adjunxit, probans illam quam præmisit parabolam ad se pertinere, ait ergo: Cum venerit Filius hominis in majestate sua. Quia enim tempus passionis ejus instabat, et proxime venturo Pascha comprehendendus et alapizandus, conspuendus, flagellandus, spinis coronandus, et ad ultimum crucifigendus, aceto potandus, et morti tradendus erat, proinde se in majestate ad judicium venturum præ-nuntiat, quatenus secutura scandala passionis compensaret pollicitatio magnæ glorificationis. Ait ergo: Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo. Notandum sane quod Filium hominis in majestate venturum dicit, per quod destruit opi-

nionem quorundam hæreticorum, qui dixerunt Dominum nostrum Jesum Christum a tempore resurrectionis et ascensionis non manere in natura veraciter assumptæ humanitatis, non attendentes quod angeli dixerunt: *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Act. 1). Et hic Dominus manifeste Filium hominis fatetur venturum esse ad iudicium. Idem enim verus Filius Dei, idemque verus Filius hominis, non tamen duo, sed unus est Filius Dei, qui in iudicio per solam videndus est humanitatem. Nam in divinitate sua solis post iudicium apparebit electis, quia scriptum est: *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei* (Isa. xvi). Soli autem regem sæculorum in decore suo videbunt oculi mundi sanctorum. Cum ergo, inquit, *venerit Filius hominis in maiestate sua*, hoc est, in divinitatis suæ potentia, per quam cum Patre simul et Spiritu sancto genus humanum iudicabit, bene meritis præmia impiis, et peccatoribus digna rependens supplicia, secundum quam (ut dictum est) nunquam eum reprobi videre poterunt. Ille ergo qui quondam ad assumpto homine iudicandus veniens non clamavit, neque vocem ejus quisquam in plateis audivit, quia ita humilis venit, ut a nemine cognosceretur, nunc Deus manifeste venit, Deus noster, et non silebit, stipatus ministerio angelorum, qui cum eo ad iudicium venient, ut in eorum præsentia iudicentur qui sub eorum custodia male vixerunt. Angeli enim sunt administratorii spiritus, qui singulis hominibus ad custodiam deputantur, de quibus Dominus: *Angeli eorum semper vident faciem Patris, etc.* (Matth. xviii). Hinc et Psal. dicit: *Annuntiaverunt cæli justitiam ejus* (Psal. xxi). *Cæli namque justitiam ejus annuntiabunt*, quia sancti angeli justissimum Dei iudicium veneranter prædicabunt. Tunc *sedebit super sedem maiestatis suæ*. Sedem super quam Dominus sessurus est in iudicio, quidam juxta litteram nubem illam accipiunt, in qua Dominus ascendit in cælum, in qua etiam venturus est ad iudicium. Sed competentiùs sedes Dei sancta intelligitur Ecclesia, in qua Dominus sedebit, quia in Ecclesia sua gloriosus ipse eam glorificans apparebit. *Et congregabuntur ad eum omnes gentes*. Omnes videlicet homines a primo Adam usque ad eum qui in fine mundi nasciturus est, quique ab exordio mundi jam defuncti sunt, vel qui vivi in corpore inveniendi sunt. *Et separabit eos ab invicem sicut pastor segregat oves ab hædis. Et statuet oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris*. Sicut (inquit) pastor pecus secernit a pecore, ita Dominus noster, qui est verus pastor, quem oves suæ agnoscunt, eumque sequuntur, separabit in die iudicii bonos a malis. Nam per oves designantur sancti, simplicitate et innocentia gaudentes, qui ad dexteram Domini statuentur, quia in spe sempiternæ felicitatis collocabuntur. Per hædos autem (qui sunt petula animalia et lasciva, et ad libidinem semper fervida) designantur reprobi, voluptatibus et illecebris dediti, qui ponentur ad sinistram, quia iuste sempiternæ damnationi subiciuntur. Sed et illud attendendum, quia non capras,

sed hædos in sinistra statuendos dicit, quoniam capram in bonam accepit significationem. Signat enim sanctorum animas, quæ velut greges caprarum tonsæ et lotæ ascenderunt de lavacro (Cant. iv), et gemellos edunt fetus et sterilitatem ignorant. Sciendum vero quia in iudicio duo erunt ordines, alter bonorum, alter malorum, qui tamen quadrifarie dividuntur. Duo enim erunt ordines bonorum, unus qui non iudicabitur, sed cum Domino iudicabit, sicut erunt sancti apostoli et perfecti, quibus dictum est, *Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel* (Matth. xix). Alter erit ordo bonorum, qui iudicabitur et salvabitur, quibus dicitur: *Esurivi, et dedistis mihi manducare, etc.* (Matth. xxv). Similiter duo erunt ordines reproborum, unus eorum qui non iudicabuntur, et tamen damnabuntur, in quo erunt pagani Deum ignorantes, de quibus Psal. dicit: *Non resurgent impii in iudicio* (Psal. i). Et Dominus, *Qui non credit, jam iudicatus est* (Joan. iii). Alter erit ordo illorum qui iudicabuntur et damnabuntur, quibus dicitur: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare. Tunc dicit rex his qui a dextris ejus erunt. Venite, benedicti Patris mei, possidete præparatum vobis regnum a constitutione mundi*. Rex Christus videlicet, qui est rex regum et Dominus dominiantium, quique in die illa solus exaltabitur, et suæ potestatis auctoritate sententiam dabit. Et dicit his qui a dextris ejus erunt, hoc est sanctis qui ad sortem supernæ beatitudinis pertinebunt. *Venite, benedicti Patris mei, etc.* Vox ista desiderabilis, exoptabilis, et omni gratia suscipienda, qua sancti ad bona perpetua et ad regnum vocantur sine fine mansurum. Et merito benedicti dicuntur, hoc est, ad æternam benedictionem (quæ in Christo et per Christum est) prædestinati. Patris autem sui regnum dicit, ad illum referens omnem potestatem, cuius est Filius, quia a quo habet essentiam, ab illo habet et potentiam. Unum tamen est regnum Patris, et Filii et Spiritus sancti, sicut una est essentia eademque majestas. Quod regnum ab origine mundi illis præparatum asserit, quia ad illud ante sæcula prædestinati et præordinati sunt. Nam et apostolus dicit: *Quos præcivit et prædestinavit, illos et vocavit: et quos vocavit, hos et justificavit* (Rom. viii). Quibus vero meritis talem meruerunt remunerationem, enumerat subdens: *Esurivi, et dedistis mihi manducare. Sitivi, et dedistis mihi bibere. Hospes eram, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me; infirmus, et visitastis me. In carcere eram, et redemistis me*. Quæ verba aperte exprimunt opera pietatis, et benevolentie munificentiam, quæ corpoream tolerantibus indigentiam necessaria est. Verum si hæc spiritualiter acceperimus, gratius aliquid impletione charitatis intelligere poterimus: quia charitas non solum circa carnem fratris quandoque morituram, verum multo magis circa animam semper victuram est exhibenda. Qui igitur esurientem et sitientem pane verbi satiat et aqua sapientiæ potat, perfectæ charitatis opera adimplet. Qui errantem a via veritatis sacra admonitione revocat, et per poenitentiam in

domum sanctæ Ecclesiæ recipit, pietatis opera veraciter agit. Qui vero infirmum in fide suscipit secundum Apostolum (1 Thes. v), et tribulationum ac justitiæ carcere clauso, solatum compassionis ac sermonem consolationis impendit, hic utique veræ dilectionis jura adimplet, et ideo pietatis mercede remunerandus est. Et nota quod non virtutes maximas, sed sola dilectionis opera, quæ activæ vitæ necessaria sunt, Dominus in judicio commemorat, ut liquide ostendat quia charitatis præcepta servantibus debeantur regna coelorum, sine qua nulla virtus, nullum opus bonum Deo placere potest. Tunc respondunt justi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus? sitientem, et dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, et collegimus te nudum, et cooperuimus? Isti sancti respondebunt, stupentes ad immensam et ineffabilem majestatem regis Christi, et quia omne bonum quodecunque fecerunt, quamvis fuerit maximum, tunc illis minimum et brevissimum videbitur, præ magnitudine erroris qui tunc erit, sive præ abundantia inestimabilis retributionis. Denique et beatus Ephrem in homilia quadam de die judicii, quam plenam compunctione scripsit, dicit sanctos tunc angelos, sub quorum custodia vixerunt, interrogantes, quid unquam boni egerunt, ut tali gloria talique digni haberentur mercede? Et respondens rex, dicit illis: Amen dico vobis, quandiu fecistis uni ex minimis his fratribus meis, mihi fecistis. Miranda Domini et Salvatoris pia dignatio, qui devotionem justorum tali mercede compensat, ut se in pauperibus pastum et vestitum asserat, et quidquid illis impensum est, se suscepisse confirmet. Sane quod dicit: Quandiu fecistis uni ex minimis meis, mihi fecistis, potest quidem generaliter de omni paupere intelligi, quod videlicet elemosyna cuiquam ego propter Christum impensa, ab ipso suscipiatur. Verum cum Dominus notabiliter et quasi demonstrans dicat, uni de minimis istis, ostendens non generaliter se de quibuslibet pauperibus, sed de his videlicet tantum dicere qui spiritu pauperes sunt, qui propter Deum voluntariam perferunt egestatem, quibus maxime fideles de suis facultatibus subvenire, et sibi amicos facere debent, ut ab eis in æterna regni coelorum habitacula recipiantur: Tunc dicit a his qui a sinistris ejus erunt: Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. Reprobis ad sinistram positis (qui etiam cum in mundo viverent, sinistra semper, hoc est transitoria amaverunt, nec unquam æternorum, qui ad dexteram figurantur, curam habuerunt) dicitur: Discedite a me, maligni, in ignem æternum. Maledicti vero vocantur hi qui in malitia vitam consumentes, æternæ maledictioni seipsos præparare non timeant. Nunquam quidem mali cum Domino fuerunt, quia non habitabit juxta cum malignis, sed tunc discedere videntur, quia in præsentia mali bonis permixti videntur, a quibus in judicio separabuntur. Sagena autem sanctæ Ecclesiæ malos pisces cum bonis capit, et usque ad litus ultimi examinis per-

trahit. Sed tunc bonis in vasa collectis piscibus, mali foras projicientur. Sic et in agro Domini zizania cum tritico germinant, sed cum ad æream ventum fuerit triticum ad horreum reconditur, zizania vero fasciculis colliguntur et igni comburuntur. Sive discedere eos, hoc est, a præsentia suæ visionis jubet projici, et in tenebras exteriores expelli. Discedere ergo maledicti jubentur in ignem æternum, ut ibi sine fine ardeant, qui in præsentia ignem vitiorum in se extinguere noluerunt. Iste autem ignis diaboli et angelis ejus præparatus est, quia sicut potentia Dei justis regnum ab origine mundi præparavit, ita diabolo et angelis ejus ac reprobis ignem æternum, in quo æternaliter crucientur, præordinavit. Esurici enim, et non dedistis mihi manducare. Sitivi, et non dedistis mihi potum. Hospes eram, et non collegistis me. Nudus eram, et non operuistis me. Infirmus, et in carcere, et non venistis ad me. Metuendi multumque pertimescenda est ista sententia. Non enim dicit, aliena rapuisti, sed, non dedistis mihi manducare. Si ergo ita tenacitas damnatur, rapacitas quid meretur? Aut quid recipiet qui alienum tulerit, si sic puniatur qui de suo non dedit? Si tale judicium est ei qui non fecerit misericordiam, quale erit ei qui fecit rapinam? Tunc respondebunt et ipsi, dicentes: Domine, quando videmus te esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, vel in carcere, et non ministravimus tibi? Excusare nituntur, tanquam Deum fallere possint, sicut quondam homines decipiebant. Sed tunc nullam excusationem habere possunt, qui dum potuissent converti, noluerunt, et elemosynis peccata sua delere neglexerunt. Et respondens, dicit illis: Amen dico vobis, quandiu non fecistis uni de his fratribus meis minimis, nec mihi fecistis. Qui enim humilibus et despectis membris Christi beneficium impendere negligit, convincitur Christo minus esse devotus, atque ideonunquam se ei aliquid tribuisse gaudebit. Nam qui non diligit fratrem quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere (1 Joan. iv)? Attendendum vero quod et hic, sicut et superius, unitatis fit mentio, cum dicitur: Quandiu non fecistis uni ex minimis meis, nec mihi fecistis. Per quod innuitur quia illius largitas accepta est Deo, qui hanc simplici cordis intentione in unitate fidei catholica studet exhibere. Ceterum qui se ab unitate fidei hæretica pravitate dividit, vel de suo opere bono laudem querit humanam, hujus misericordia reproba a Christo judicatur et indigna. Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam. Origenes dogmatizat omnes reprobos, ipsum etiam diabolum et angelos ejus post multa sæcula posse indulgentiam peccatorum promereri et a suppliciis liberari, asserens divinæ pietati aptissime convenire, ut sicut hominem redemit, ita quoque prævaricatorem angelum salvet. Cui tamen apertissime hac sententia repugnatur: Ibunt hi in supplicium æternum. Sed ille ex opposito dicit, hoc Dominum dixisse ad incutiendum timorem quibusque perversis, quatenus æterna expavescant supplicia, et

peccare desistant. Cui contra respondendum quia si hoc verum non est, nec illud verum est, quod Veritas subdit: *Iusti autem in vitam æternam*. Sed (quod dictu nefas est) sicut illud falso minatus est ut timore percelleret, ita hoc falso promisit, ut vacua spe deciperet. Ad hæc fortasse aliquis dicat, injustum esse ut pro temporali et momentanea delectatione quis æternam solvat pœnam. Sed sciendum illos æternis subigi tormentis qui obstinata voluntate in malo perseverare, et nunquam suis sceleribus terminum ponere voluerunt. Insuper et si semper vixissent, semper utique peccare voluissent. Justo igitur Dei judicio tales ibunt in supplicium æternum. Proinde oranda est Dei misericordia, et corda cum manibus eleemosynarum levanda, ut in præsentī vita ignis timoris sui mala nostra decoquat, quatenus in iremendi examinis judicio a malorum sinistra locatione liberatos, in dextera cum omnibus sanctis misericorditer collocare, et in vitam æternam cum sanctis angelis connumerare dignetur, in qua vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXXIV.

IN FERIA TERTIA POST *Invocavit*.

In illo tempore, cum intrasset *Jesus Hierosolymam, commota est universa civitas*, etc. (*Matth. xxi*).

Dominus et Deus auctor et reparator humani generis Christus, ante mundi constitutionem præelegit cum Patre, et quando et ubi pateretur pro salute hominum. Impleta ergo hujus temporis plenitudine, instante jam passione, appropinquare voluit loco suæ passionis, ubi inveniri posset ab his per quos eadem passio erat celebranda, ne quasi refugiens mortem aestimaretur. Non enim metuebat mortem, sed potestate imperabat morti. Ait ergo evangelista: Quia cum intrasset *Jesus Hierosolymam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic?* Ad ingressum Salvatoris commota est civitas, admirata est populi frequentiam. Simile quid et in ejus ascensione de angelis legimus, qui dum Dominum triumphali pompa ascendentem cernerent, et carnem jam glorificatam ad cælos vehementer, admirantes dicebant: *Quis est iste rex gloriæ* (*Psal. xxiii*)? Notandum vero quod ante sex dies Paschæ, sicut alius evangelista dicit (*Joan. xii*), venit Dominus Bethaniam, ubi Lazarum suscitaverat, atque in crastinum in asino sedens, turbis divinas laudes acclamantibus, Hierosolymam ingressus est, quod olim in paschali agno mystice fuerat præsignatum. Scriptum namque est in lege (*Exod. xii*): *Decima die mensis primi tollat unusquisque agnum per familias et domus suas, et servabit eum usque ad quartum decimum diem mensis hujus, immolabitque eum omnis multitudo filiorum Israel usque ad vesperam*. Ergo secundum hanc de paschali agno prophetiam, Dominus *Jesus decima die mensis primi*, hoc est, ante quinque dies paschæ, civitatem Hierosolymam ingressus, conjurante adversum se seniorum princi-

A pumque concilio, præstolabatur horam qua pro mundi salute Deo Patri se in odorem suavitatis hostiam offerret. *Populi autem dicebant: Hic est Jesus a Nazareth propheta*. Superbis Judæis quisnam esset, qui cum tanta gloria civitatem intrabat interrogantibus, simplex turba quod noverat fatebatur. *Hic est*, inquit, *Jesus propheta*. Prophetam appellabant, quia errabant, et quid dicerent ignorabant. Nesciebant enim eum Deum aut Dei Filium appellare, sed error eorum perfecta scientia plenus erat. Nam Moses de eo dixerat: *Prophetam vobis suscitabit Dominus de fratribus vestris*, illum audietis tanquam me (*Deut. xviii*). Et ipse de se loquitur: *Non capit prophetam perire extra Jerusalem* (*Luc. xiii*). Ita vero accipiendum est *propheta*, ut sit Dominus

B prophetarum, sicut est Rex regum et Dominus dominantium. *Et intravit Jesus in templum*. Quod Dominus in civitatem ingressus, primo templum adiit, formam religiose conversationis, quam sequi debeamus, ostendit. Cum enim oppidum vel castellum, sive aliquem locum ubi domus orationis Deo sit consecrata, ingredimur, prius ad illam festinare debemus, et postquam nos per orationis studia Deo commendaverimus, sic demum ad ea quæ necessitas fragilis vite exigit, peragenda negotia protinus accedamus. *Et cepit ejicere vendentes in illo, et ementes, et mensas nummulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit*. Inter omnia miracula quæ Dominus in mundo corporaliter gessit, hoc præcellentissimum et maximum est. Plus enim fuit, ut dicit beatus Hieronymus, hoc quod unus homo inermis multa millia armatorum de templo ejecit, quam quod Lazarum quatruiduanum a mortuis suscitavit. Fulgor enim divinitatis resplendebat in aspectu humanitatis; atque ideo videntes insolitam claritatem in facie hominis radiantem, intuentes terga cædendi dabant et resistere non audebant. Et dicit eis: *Scriptum est: Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum*. Domus illa Dei ad hoc a Salomone primum, et postea a Jesu sacerdote et Zorobabel constructa fuerat, non quod Deus in manufactis templis habitet, sed ut ibi nomen ejus invocetur, ibique devotæ plebis orationes audiret, vota susceperet, munera et oblationes acceptaret.

D Sed illi eam speluncam latronum fecerant, quia ad hoc in templo residebant, ut aut non dantes munera corporaliter punirent, aut dantes spiritualiter necarent. Legis siquidem præceptum erat (*Deut. xvi*) ut ter in anno convenirent omnes ex diversis regni Judaici partibus ad augustissimum et sanctissimum in orbe templum, in Pascha videlicet, Pentecoste et Scenoegia: et ejusdem legis præceptum erat ne vacui in conspectu Domini apparerent. Et plerumque contingebat ut qui de remotioribus partibus veniebant non haberent quod in sacrificio Domini offerrent, quia ad longitudinem itineris secum pecora sua adducere non valebant: proinde sacerdotes habebant pinguisima animalia quæ usus sacrificii exposcit, et ea non habentibus vendentes,

accepta pecunia rursus empti suscipiebant, hoc A modo prædam de simplici populo facientes. Verum erant quidam ita pauperes, qui etiam sumptibus et victu indigebant, et non solum hostias, sed nec eas unde emerent non habebant. Ad hoc iidem sacerdotes nummularios in templo statuerunt, qui mutuum eis sub hac occasione pecuniam darent. Sed quia lex usuras prohibuerat, nec aperte eis duplicatam pecuniam exigere poterant, excogitaverunt rursus aliam fraudem, ut pro usuris reciperent varias species munerum, uvam passam videlicet, et diversi generis poma, ut quod in nummo non licebat, in his rebus exigerent quæ nummis emuntur. Hoc appellabant ipsi proprio sermone colybias, qui colybia, id est vilia munuscula, dabant, quæ græce tragemata, Latine bellaria dicuntur. Istiusmodi negotiationes et fraudes cernens Dominus in domo Patris sui fieri, sicut beatus Joannes dicit, facto flagello de resticulis, innumeram multitudinem de templo eiecit (Joan. 8). Attendant istud Ecclesiæ sacerdotes, et caveant ne domum Dei in speluncam latronum veriant. Latro enim est qui lucra de religione secretatur, et ex cultu sanctitatis studet occasione negotiationis. Proinde metuendum est illis, ne sicut illi de templo materiali eieci sunt, ita isti de templo spirituali ejiciantur. Quotidie enim Dominus domum Patris sui, sanctam videlicet Ecclesiam intrat, et occupatos lucris turpibus eiecit, atque unius criminis habet vendentes pariter et ementes. Vendentes enim sunt qui sacros ordines ad præmium largiuntur. Ementes vero, qui pro injuriis pecuniam tribuunt, et dato pretio patronis, emunt peccatum. Notandum vero quod dicitur, *mensas nummulariorum et cathedras vendentium columbas evertit*. Quid enim per mensas nummulariorum nisi altaria intelliguntur, quæ per avaritiam malorum sacerdotum, mensæ efficiuntur nummulariorum. Quid vero per cathedras vendentium columbas, nisi magistralis dignitas in Ecclesia accipitur, quæ et ipsa cum ad lucra deflexerit, ad nihilum redigitur? Quid vero per columbas, nisi Spiritus sanctus accipitur, qui super Dominum baptizatum in specie columbæ apparuit? Qui autem sunt qui columbas vendunt, nisi hi qui Spiritum sanctum per manus impositionem ad præmium tribuunt? Sed Dominus *cathedras vendentium columbas evertit*, quia talium sacerdotium destruit. Quicumque enim episcopus gratiam Spiritus sancti vendiderit, etiam si nunc in conspectu hominum pontificali stola fulgere videatur, jam ante Dei oculos sacerdotio privatus est. Hinc et sacri canones simoniacæ hæresis anathematizant, et sacerdotio privari præcipiunt eos qui pro spirituali gratia impensa quærent pretium. Moraliter: sicut in civitate templum cæteris ædificiis præminet, ita in plebe fidelium vita religiosorum. Templum ergo Dei est ipsa mens fidelium, dicente Apostolo: *Vos estis templum Dei et Spiritus sanctus habitat in vobis* (I Cor. 3). Hæc igitur mens fidelis si, relicta innocentia, in læsionem proximi perversas profert cogitationes, spelunca utique latro-

num efficitur, nec jam domus orationis vocatur, sed latibulum latronum. Nam illud meditatur agere, unde proximo suo possit nocere. Non ergo sit in domo pectoris nostri negotiatio, non ementium vendentiumque commercia, ne iratus Jesus intret, et flagello districtæ severitatis puniat concretas sordes sue mansionis. *Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templum, et curavit eos*. Ejectis indignis et profanatoribus templi, cæcos et claudos mirabiliter sanavit, ut per hoc virtutis suæ suis adversariis daret indicium, et vocem se laudantium puerorum, Hosanna in excelsis clamantium, tali testimonio confirmaret: ostendens opere quod illi vocibus consonabant simul etiam ut, *visa Christi tanta potentia, converterentur et crederent*. Ideo enim illis cernentibus cæcos illuminavit, ut illi fidei lumen reciperent, ideo claudos direxit, ut isti claudicationem mentis abjicerent, et meliores pedes in recta operatione habere inciperent. *Videntes autem pueros clamare in templo Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini dixerunt: Audis quid isti dicunt?* Indigne ferentes quod Christo quasi divinas laudes et quæ soli Deo conveniunt acclamarent. Verum Dominus ita responsum suum ex omni parte præmunivit, et quod diceret ita temperavit, ut nec calumniatorum insidiis pateret, vel laudes illas, quæ a pueris errantibus sibi deferrentur, abjiceret. Non enim respondebat quod illi audire volebant, Bene dicunt pueri, juste de me sentiunt. Nec rursus ait: Errant pueri, debetis ignorare inscriptat. Sed respondit: Audio, sicque voces illorum testimonio Psalmistæ confirmavit dicens: *Nunquam legis, Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem?* Deus enim Pater ex ore infantium et lactentium laudem perfecit, quia per simplices et innocentes Filio suo testimonium perhibuit, per quod inimicos suos Judæos infestissimos persecutores evidentissime confudit. *Et relicti illis, abiit foras in Bethaniam*, quæ domus obedientiæ interpretatur. Quo jam præmonstrabatur quia Synagoga erat relicturus, et ad domum obedientiæ, hoc est ad Ecclesiam gentium, transiturus. Simul et illud intuendum quod ita pauper erat, ut nec tugurium haberet; ita nulli adulabatur, ut in tanta urbe tamque populosa a nemine reciperetur. Et die quidem in Hierusalem prædicabat, sero vero revertebatur in D Bethaniam, ubi erat amicus ejus Lazarus cum Martha et Maria sororibus. Felices certe multumque beati, qui Dominum hospitem habere meruerunt, cujus præsentia tristia cuncta movebantur, salubria jucundaque omnia providebantur. Sed et illi nibilominus felicissimi, summeque beatissimi, qui ita se ab omni malitia castos immunesque custodiunt, ut illos Dominus inhabitare et apud eos manere dignetur. Hoc ergo votis sedulis, hoc sanctis desideriis exposcamus, ut ita in nobis universa vitia et quidquid fetidum, quidquid aspectibus suis est indignum, expurget: sic nos virtutum floribus exornet quatenus penetralia cordis nostri aptissimum sibi habitaculum efficere dignetur Dominus et Redemptor noster Jesus

Christus, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXXV.

IN FERIA QUARTA POST *Invocavit*.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore accesserunt ad Jesum scribæ et pharisæi dicentes: Magister, etc. (Matth. xii).

Narratur in superioribus, etc. Hanc homiliam videmus apud ven. Bedam, Operum ejus tomus V, Patrologiæ XCIV, col. 361, ubi inscribitur: IN FERIA QUARTA PRIMÆ HEBDOMADIS QUADRAGESIMÆ.

HOMILIA LXXVI.

IN FERIA QUINTA POST *Invocavit*.

In illo tempore dicebat Jesus ad eos qui crederant ex Judæis: Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, etc. (Joan. viii.)

Loquente ad turbas Domino, et divinitatis suæ mysteria annuntiante, sicut superius sanctus Joannes evangelista dicit, multi crediderunt in eum. Jam multi in eum, non tamen omnes, credebant, quia necdum omnibus prædicatum fuerat; necdum in omnem terram apostolicæ prædicationis sonus exierat, necdum apostolis præceptum fuerat: *Ite, docete omnes gentes (Matth. xxviii)*. Ad hos ergo qui in se crediderant loquebatur, dicens: *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*. Jam doctrina spirituali initiati erant, jam ibi esse ceperant, et ideo dicit: *Si manseritis in sermone meo, hoc est, in fide, quæ in vobis credentibus inesse cœpit, tunc vere discipuli mei eritis*. Discipuli utique bonitatis, discipuli justitiæ et summæ veritatis. Sed quo nobis perveniendum est? Nam fides fundamentum est. Et ex hoc fundamento ad quam celsitudinem proficimus? *Cognoscetis, inquit, veritatem*. Veritas Christus est, qui dicit: *Ego sum via, veritas et vita (Joan. xiv)*. Qui ergo veritatem cognoscit, Dominum cognoscit. Pensandum est, cognoscere illud quod nec oculus vidit, nec auris audit, nec in cor hominis ascendit (1 Cor. ii). Nam fides est quod non vides credere; veritas vero, quod credidisti videre. Hinc ipse alibi dicit: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo: et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum (Joan. xiv)*. Hoc ergo præmium hanc satietatem nobis in suo sermone permanentibus Dominus promittit, quam Psalmista exoptat, dicens: *Satiabor cum apparuerit gloria tua (Psal. xvi)*. Et veritas liberabit vos, hoc est, liberos faciet, ut liberati ab amore sæculi, Deum qui super omnia solus diligendus est, securi ametis, et cum Psalmista dicatis: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est (Psal. lxxii)*. Dixerunt ergo Judæi ad eum: *Semen Abraham sumus, et nemini servivimus unquam*. Non hoc dicebant qui crederant, sed inter eos quidam qui non credebant, quique cum audissent Dominum liberationem sibi promittentem, unde gratiosi et subditi esse debuerant, inde magis indignati sunt, quasi servos eos denotaverit, quibus libertatem pollicebatur. Et revera servi erant peccati, a qua pessima servitute non nisi per veritatem liberari

A poterant. Verum illi solum carnis libertatem cogitantes, cœperunt se de nobilitate carnis extollere, dicentes: *Semen Abraham sumus, et nemini servivimus unquam*. Stulta et vana superbia. Quid est quod dicunt: *Nemini servivimus unquam*? Joseph quippe in Ægypto servivit, de quo scriptum est: *Manus ejus in cophino servierunt (Psal. lxxx)*. Ipse etiam Judaicus populus in Ægyptum translatus gravissima servitute, non saltem auri et argenti, sed luti et lateris, a Pharaone et Ægyptiis oppressus est. Unde et sæpissime illis Dominus imputat quod eos de domo servitutis et fornace ferrea Ægypti eduxerit. Sed forte dicturi erant, patres suos, non autem se servisse, quibus Dominus tunc loquebatur. Et quid est quod Romanis tributa solvebant. Nam hinc Domino laqueum calumniæ tetenderant? quando eum in dolo interrogabant, dicentes: *Licet census dare Cæsari, an non*? Audiamus jam quid Dominus mentientibus et de vana libertate tumentibus responderit: *Amen, amen dico vobis. Omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. Amen Hebræus est sermo, Latine vere interpretari potest. Est autem si dici fas est, juramentum Domini: quod verbum solus Joannes evangelista legitur subinde iterasse, et apud omnes ita invenitur interpretes, nec ab ullo translatum est in aliam linguam, propter honorem Domini sacramenti. Ingeminat vero amen, amen, ut ipsa iteratione attentos faciat audientes. Sententia hæc cum magno timore audienda est. Quis enim non intremiscat quod Dominus dicit: *Omnis qui facit peccatum servus est peccati*? nam quis est homo qui se audeat dicere peccatorem non esse? Si ergo omnis homo est peccator, utique omnis homo servus peccati. Miserabilis plane conditio, servum esse peccati, servum et diaboli, qui peccati auctor est. Et hominum quidem plerumque servi duros et immites dominos fugiunt, fugiendo requiescunt; servus vero peccati quo fugiat non habet. Sequitur enim eum vindex conscientia, quæ ei semper inhæret excrucians eum, nec vel ad modicum cessat gravissimis agitare stimulis, quos peccatorum subministrat recordatio. Cum ergo omnis qui facit peccatum servus est peccati, quæ potest spes superesse libertatis? Sed audivimus Dominum terrentem, audiamus etiam consolantem. Ita enim timorem incutit, ut afferat securitatem. Sequitur: *Servus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum*. Dominus Dei est Ecclesia Dei. Apostolus enim loquitur fidelibus, dicens: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos (1 Cor. iii)*. *Servus autem peccati, non manet in domo in æternum*, quia qui manet in peccato, non permanet in Ecclesia. Ecce aperte ostendit quia aliud est peccare, aliud servum esse peccati. Nemo enim potest non esse peccator, sed potest non esse servus peccati. Permanere autem in peccato, hoc est servum esse peccati. Servus enim non manet in domo in æternum, quia etsi mali intra sinum Ecclesiæ videantur positi, jam tamen in Dei cuncta cernentis præsentiâ ab Ecclesia projecti, et novissimè in die judicii ab electorum societate segregati, ad

gistrum sunt statuendi. Unusquisque ergo qui se A
recognoscit servum esse peccati, studeat abjicere
jugum durissimæ servitutis : credat in Filium Dei,
obtemperet præceptis Filii, ut possit et ipse effici
Filius Dei. Hanc enim gratiam dedit credentibus et
se diligentibus unicus Filius Dei, ut ipsi quoque
mereantur fieri filii Dei. Si ergo vos filius liberave-
rit, vere liberi eritis. Hæc est vera spes, ut a libero
liberemur; et liberati a peccato, servi Christi effi-
ciamur; liberati a cupiditate, servi efficiamur cha-
ritatis. Hæc est vera et perfecta libertas, Deo Chris-
to servire, ipsumque diligere qui nos de servitute
tenebrarum eripuit, et vocavit in libertatem gloriæ
filiorum Dei. Sed Judæi de carnis suæ nobilitate
superbientes, dedignati sunt fieri liberi, cum essent
servi peccati, ideo consequenter ait Dominus : *Scio*
quia filii Abraham estis. Ac si diceret : Filii quidem
Abrahæ estis secundum carnem, sed non estis se-
cundum imitationem. Agnosco in vobis carnis ori-
ginem, sed non agnosco fidem. Sed queritis me in-
terficere. Ecce unde degeneres, ecce unde filii non
Abrahæ. Queritis me, inquit, occidere. Quod certe
nunquam cogitaretis, si filii Abrahæ essetis. Quia
verbo meo non capit in vobis, id est, non habet lo-
cum in cordibus vestris. Non, inquit, capit in vobis,
hoc est, non recipitur a vobis. Si enim caperetur
in vobis, caperet utique vos. Ego quod vidi apud
Patrem meum, hoc loquor. Quid vidit Christus apud
Patrem? Veritatem vidit, seipsum utique vidit, quia
ipse est Verbum quod erat in principio apud Deum.
Veritatem ergo vidit apud Patrem, veritatem loque-
batur in mundo, quia se et Deum Patrem annunti-
abat mundo. Et vos quæ vidistis apud patrem vestrum,
facitis. Quid facerent, supra eis dixerat. Queritis,
inquit, me occidere. Sed hoc apud Abraham patrem
non viderunt, quem amicum Dei fuisse Scriptura
testatur. De quo ergo nunc pater dicit ejus opera
facerent Judæi, in sequentibus apertissime mani-
festabitur. Dicturus est enim patrem eorum esse dia-
bolum, non quod ab eo geniti ac creati essent, sed
tamen filii ejus erant, in quantum mali erant. Filii
ejus utique erant per imitationem, non per creatio-
nem. Apud hunc itaque patrem viderant opera quæ
faciebant, quia imitatores diaboli facti fuerant, cum
non solum nollent Filium Dei suscipere, verum
etiam meditarentur occidere. Responderunt ei : Pa-
ter noster Abraham est. Quasi vero aliquid possit di-
cere contra Abraham, aut in aliquo reprehendere.
Sed Dominus non de Abraham dicebat, quia Abra-
ham non fuit talis qui reprehenderetur, sed qui po-
tius a Domino laudaretur : sed isti eum provocabant
ut diceret aliquid contra Abraham, quatenus pos-
sent in eum vindicare tanquam inimicum Abrahæ.
Sed audiamus quid eis Dominus responderit, Abra-
ham laudans, istos vero damnans. Si filii Abrahæ
essetis, opera Abrahæ faceretur. Nunc autem quæ-
ritis me occidere, hominem qui veritatem locutus sum
vobis, quam audiui a Deo : hoc Abraham non fecit.
Judæis Abraham pro se jactantibus, et in hoc ca-

lumniam Domino struentibus, non respondit Domi-
nus quod illi audire volebant : sed nolens illis locum
dare calumniæ, id quod videbant, et quod eum so-
lummmodo esse putabant, hominem appellavit. Ait
ergo : Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretur,
id est, sic me amaretis, sic de mea præsentia gau-
deretis, sicut Abraham, qui exsultavit ut videret diem
meum, et vidit, et gavisus est (Joan. xiv). Nunc autem
probat is vos non filios esse Abrahæ : quia queritis me
interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis.
Veritatem illis loquebatur, cum se et Patrem il-
lis annuntiaret, et hanc veritatem a Deo audierat,
quia ipse qui est veritas, a Deo Patre genitus erat.
Audire enim illius, nihil aliud est quam esse a Patre.
Queritis, inquit, me occidere, hoc Abraham non fecit,
B ergo ejus filios vos non esse convincitis, dum ei
contraria opera agitis. Supra enim dixerat : *Scio*
quia filii Abrahæ estis, probans in illis originem car-
nis. Sed nunc ostendit illos non esse filios Abrahæ,
quia nolebant imitari opera Abrahæ. Multo enim
melius Christiani dicuntur filii Abrahæ, imitatores
fidei et operum Abrahæ, quam Judæi, quorum caro
ex illo erat, vita autem non erat. Vos, inquit, facitis
opera patris vestri, id est diaboli, quia ille ab initio
homicida est, et vos, sequaces ejus, queritis me
interficere. Dixerunt itaque ei : Nos ex fornicatione
non sumus nati, unum patrem habemus Deum. Toties
nobilitatem generis Abrahæ præferentes, totiesque
convicti quod non essent filii Abrahæ, tandem cœ-
perunt intelligere, Dominum non de carnis genera-
tione, sed vitæ similitudine morumque imitatione
dicere. Quasi enim adinvicem loquebantur : Quoties
nominaverimus Abraham, dicturus est : Quare illum
non imitami, de cujus generatione gloriamini? Dicamus
Deum patrem nostrum, et videamus quid nobis respondeat.
Nos autem ex fornicatione non sumus nati : unum patrem habemus Deum. Legerant
in Scripturis, fornicationem spiritualem appellari
idololatriam, per quam misera anima dæmonibus
quasi prostituta subjicitur. Ideo dixerunt : Nos ex
fornicatione non sumus nati : unum patrem habemus
Deum. Jactaverunt ergo se quod semper Deum co-
luerunt, qui Israel suum primogenitum appellavit.
Sed audiamus quid illis responsum sit : Si, inquit,
Deus pater vester esset, diligeretis me utique. Ac si
diceret : Jactatis vos Deum habere patrem, agno-
scite me vel fratrem. Et si nondum me ut Deum,
aut Dei Filium vultis venerari, saltem me ut fra-
trem diligite. Ego enim ex Deo processi et veni. Pro-
cessio ista æterna est et ineffabilis absque tempore,
quia Filius processit a Patre ut Deus, et æqualis ut
Filius et verbum Patris. Processit ex Deo et venit,
quia Verbum quod erat in principio, caro factum est,
et habitavit in nobis. Venire enim humanitatis est,
sicut manere divinitatis. Processit a Patre et venit,
quia a Patre in mundum missus est, sicut dicit :
Non enim a meipso veni, sed ille me misit. Quæ mis-
sio utique incarnatio intelligenda est. Quare loque-
lam meam non cognoscitis? quia non potestis audire

sermonem meum. Quare sermonem ejus audire non poterant, nisi quia in eum credere, et a sua impietate corrigi volebant? Adhuc quare non poterant audire? quia filii diaboli elegerant manere. Unde sequitur: *Vos ex patre diabolo estis*. Filios diaboli dicit esse Judæos, non nascendo, sed imitando. Nam consuetudinis est sacræ Scripturæ, ex imitatione vel similitudine filios appellare, juxta quod Ezechiel, propheta loquitur ad Judæam. *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa* (Ezec. xvi). Quia enim Judæi imitati fuerant impietates Amorrhæorum, inde parentes illos habuisse dicuntur, de quibus in moribus nascerentur, et cum quibus pro simili scelere damnerentur. Omnis ergo homo in quantum a Deo creatus est, bonus est: in quantum ergo per liberum arbitrium peccando se subicit diabolo, patrem habet diabolum. Nam et ipse diabolus in quantum habet naturalem substantiam, et in quantum creatura est, et a Deo factus est, bonus est: in quantum vero superbiendo et inobediendo prolapsus est, diabolus factus est, et melius est. Diabolus enim interpretatur deorsum ruens. At ergo Dominus Judæis, diaboli imitatoribus: *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri perficere vultis*. Quæ erant desideria patris illorum, supra ait: *Quæritis me occidere*. Hæc erant desideria diaboli, quia et ipse invidit homini, et occidit; nam Evam per serpentem seduxit, et per illam virum decepit, siquæ occidit eum, quia ex justo ferit peccatorem, et ex immortalis fecit mortalem. Ille, inquit, *homicida erat ab initio*. Diabolus contra primum hominem non ferro accinctus, sed lethifera persuasionem armatus venit, nec gladio, sed ferro necavit. Omnis ergo qui alicui homini malum persuadet, dum illum ad peccatum pertrahit, occidit. De talibus Psalmista dicit: *Fili hominum, dentes eorum arma et sagittæ: et lingua eorum gladius acutus* (Psal. lvi). *Et in veritate non stetit, quia veritas non est in eo*. In veritate non stetit, quia prolapsus a veritate, non voluit permanere in suæ originis sanctitate. Factus enim fuerat ad imaginem et similitudinem Dei, sed superbiendo retinuit quidem imaginem, quia non perdidit naturam immortalitatis, amisit tamen veritatem similitudinis, quia ex justo et bono angelo diabolus injustus et malus factus est. De quo adhuc subditur: Cum loquitur mendacium, de propriis loquitur quia mendax est, et pater ejus, subauditur mendacii. Diabolus a semetipso mendax fuit, quia a nemine prius audivit nec didicit mendacium, sed ipse suum genuit mendacium. Et ideo cum loquitur mendacium, de propriis loquitur. Et sicut Deus verax est, et pater veritatis, ita quoque diabolus mendax est, et pater mendacii. Et quare mendax est? Quia in veritate non stetit, hoc est, in Deo non mansit, quia Deus verax est. Nam et homo quia et ipse a veritate declinavit, et peccando a Deo discessit, mendax vocatur, dicente Psalmista: *Omnis homo mendax* (Psal. cxv). Et quia homo a diabolo deceptus et mendax effectus fuerat, ideo filius diaboli erat, non natura, ut prius dictum est, sed imi-

tatione. *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Quia enim ipse eos redarguerat de eorum peccato, dat eis optionem, ut si possint, ipsi quoque eum de suo peccato reprehendant. Et considerandum, quanta sit humilitas nostri redemptoris. Ad relaxanda hominum peccata venerat, et tamen non dedignatur ostendere se peccatorem non esse, qui ex potentia divinitatis poterat peccatores justificare. *Si veritatem dico vobis, quare vos non creditis mihi?* Veritas Christus est. Et quid est aliud veritas, quam veritatem loqui? Veritatem quippe loquebatur, cum diceret: *Ego ex Deo processi et veni, quare vos non creditis mihi?* Quare? Nisi quia ex diabolo estis, et in patre mendaci permanere elegistis. *Qui ex Deo est, verba Dei audit*. Audire verba Dei, est præceptis illius quæ per Scripturas loquitur obedire. Proinde si ille verba Dei audit qui ex illo est, et audire verba ejus non potest quisquis ex illo non est, interroget se unusquisque, utrum verba Dei auditu cordis percipit, et intelligit unde sit. Jubet enim cœlestem patriam desiderare, carnis desideria calcare, mundi gloriam fugere, aliena non rapere, propria largiri. Hæc Dei vocem si quis in sui cordis aure sonuisse cognoverit, gaudens cognoscat, quod ex Deo sit. Sed quod non sine ære dici potest, sunt nonnulli qui verbum Dei nec aure quidem corporis percipere dignantur. Quid isti aliud, nisi patenter indicant, quia membra diaboli sunt, et in ejus sorte potius quam in Dei permanere elegerunt? Quotidie Dominus per Scripturas suas clamat, et nos ut perituri mundi oblectamenta fugiamus, et ad ea quæ finire nesciunt, perennium bonorum gaudia mentis desideria transeamus, invitat. Studeamus ergo nunc vocantem et admonentem sequi: ne si modo loquentis verba contemnimus, cum judex in majestate venerit, ab illo quasi ignoti et alieni contemnamur. Quin potius eum in præsentia audire, et præceptis ejus obedire festinemus, quatenus ab eo in beatam patris mansionem recipi mereamur, præstante eodem Domino nostro Jesu Christo, qui vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXXXVII.

IN FERIA SEXTA POST Invocavit.

In illo tempore erat dies festus Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis probatica piscina, etc. (Joan. v).

In evangelica lectione quam modo audivimus, quo nobis miracula recitata sunt: unum invisibiliter per angelicam administrationem patratum, alterum per Dominicam præsentiam visibiliter exhibitum. Ergo utriusque nobis sunt breviter exponenda mysteria. *Erat, inquit evangelista, dies festus Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam*. Quia enim Deus pro hominibus homo factus erat, cum hominibus solemnitates Dei lege constitutas celebrabat. *Erat autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum*. Probatica Græ-

ee, Latine dicitur pecualis, *προβατον* quippe dicitur ovis. Et piscina illa probatica vocatur, quia ibi sacerdotes, hostiarum quas in templo Dei immolabant, cadavera abluebant. Mystice, probatica quæ quinque porticibus cingebatur, significat populum Judæorum, legis custodia undique ne peccare debeat, munitum. Quinque enim porticus, legem quæ in quinque libris continetur, insinuant. Et bene idem populus per aquam significatur piscine, quia sicut aqua piscine nunc placida ventis stare, nunc eisdem ventis irruentibus turbari solet, ita ille populus in quibusdam vitæ munditiâ servare, in quibusdam immundorum spirituum solebat tentationibus agitari. Aptè quoque eadem piscina probatica vocatur, quia nimirum erant quidam in illo populo, qui merito simplicis et innocentis vitæ Deo placere, et cum Psalmista dicere poterant: *Nos autem populus tuus et oves pascuæ tuæ* (Psal. xciv). Multitudo languentium, quæ in memoratis porticibus jacebat aquæ motum expectans, designat eos qui verba legis audientes, hanc suis viribus implere non posse dolebant, atque ideo Dominicæ gratiæ auxilium totis animæ affectibus exoptabant. *Jacebat*, inquit, *multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum*. Cæci erant, qui necdum fidei lumen habebant; claudi, qui bona quæ agenda essent noverant, sed ad implenda ea boni operis grossibus assurgere non valebant; aridi qui oculum quidem scientiæ habent, sed spēs et dilectionis pinguedine egent. Tales in quinque porticibus jacebant, sed non nisi angelis in piscinam descendente sanari poterant: quia per lesem cognitio est peccati, gratia vero remissionis non nisi per Christum dari poterat. Quæ merito designabat angelus, qui visibiliter descendens in piscinam, aquam movebat, eique virtutem sanandi suggerebat. Motus enim aquæ, passionem Domini (quæ turbata gente Judæorum facta est) insinuat. Descendit ergo carne indutus, hic magni consilii angelus, id est, paternæ voluntatis nuntius, in piscinam populi Judæorum. Movit illos miraculis et doctrina sua, ut eum morte crucis afficerent, qui genus humanum non solum a languoribus peccatorum sanare, sed etiam ab ipsa morte æterna sufficeret liberare. Descendentes ergo in aquam piscine turbatam sanabantur, quia per passionem Domini, quam motus aquæ designat, redempti sumus de maledicto legis. Lex siquidem Moysi, quæ quid agendum quidve cavendum esse docuit, neminem tamen ad perfectum adduxit, quasi eductos de sedibus ignorantie prioris, in porticibus continebat languidos, nec tamen sanabat. Gratia autem et fides Dominicæ passionis, sanat omnes infirmitates iniquitatum nostrarum, et quasi ejectos de porticibus in aquam piscine turbatam immittit, quia a peccatis quæ lex ostenderat, per aquam baptismatis abluit, juxta quod Apostolus dicit: *Quotquot baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus* (Rom. vi). Notandum vero nobis est, quod dicitur: *Quia qui primus descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat, a quocunque*

A languore delineretur. Unus, inquit, ex tanta languentium multitudine sanabatur, quia unus Deus, una fides, unum baptisma (Eph. iv). Quicunque ergo in unitate catholice fidei mysteriis Christi in baptismo imbutur, ab omni prorsus peccatorum languore sanatur: qui vero ab unitate Ecclesiæ discrepat, salutem quæ ab uno et per unum est, habere non merebitur. His de primo miraculo quod per angelum invisibiliter fiebat, præmissis, nunc de sequente, quod per verum angelum Christum visibiliter patratum est, paucis loquamur, in quo etiam similiter unus sanatus est. Poterat quidem Dominus omnes qui ibi erant infirmos sanare, sed unum tantum certi causa mysterii sanare voluit, ut profecto ostenderet præter Ecclesiam nemini patere locum salutis.

B *Erat ibi homo triginta et octo annos habens in infirmitate sua: hunc cum vidisset Jesus jacentem, et cognovisset quia multum jam tempus haberet, dixit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mutet me in piscinam. Dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum et ambula. Et statim sanus factus est homo, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.* Sanaturus Dominus infirmum diuturno languore tabescentem, interrogavit utrum vellet sanus fieri, non quod eum id velle ignoraret, sed ut eum ad majus sanitatis desiderium accenderet, qui jam longa decubatione pene salutem desperaverat, nec saltem pro sua restauratione rogare noverat. Unde et ille causam impossibilitatis cœpit obtendere, et conqueri, quod hominem non haberet, qui eum post motionem aquæ in piscinam mitteret. Sed Dominus languentis miserius imbecillitatem pariterque insciantiam simplicitatem, ait illi: *Surge, tolle lectum tuum, et ambula.* Ille continuo receptis viribus, et jamdudum amissum persentiens robur, tulit lectum in quo jacebat, et abiit in domum suam. Juxta spirituales intelligentiam, homo iste multorum annorum infirmitate detentus, designat peccatorem multorum, et gravium scelerum numerositate depressum. Nam et ipsa temporis quantitas, quo languidus decumbebat, huic significationi congruit. Nam triginta et octo annos in infirmitate habuisse dicitur, duo videlicet minus de quadraginta. Quadragenarius autem numerus, qui denario quater ducto conficitur, pro perfectione rectæ operationis in Scripturis accipi solet. Ille enim recte vivit, qui decalogum legis per quatuor sancti Evangelii libros implere studuerit. A qua perfectione duobus minus habet, quisquis dilectionem Dei et proximi, quam legis et evangelii pariter Scriptura commendat, servare neglexerit. Quod et Dominus signanter expressit, qui sanaturus infirmum præcepit, dicens: *Surge, tolle lectulum tuum, et ambula.* Lectus noster intelligitur, qui nobis in corporis vel animi infirmitate solatium exhibuit, quem sanati portare præcipimur, ut ei quoque in suis necessitatibus adiutorium subministremus. Ait ergo ei Dominus quem sanabat: *Surge, tolle lectum tuum et ambula.* Surge, inquit, vitiorum torporem quem

C

D

diu sustinuisti languoris excute, et ad virtutum exercitium erigere. Tolle lectum tuum. Porta proximum tuum, ejus infirma patienter tolerando, a quo es diu multumque cum adhuc sub gravi fasce tentationum gemeres, sustentatus. Hinc et Apostolus dicit: *Alter alterius onera portate* (Gal. vi). Ambula vero quotidianis bonorum operum profectibus, de virtute in virtutem progredere. Surge peccata relinquendo, tolle lectum tuum fratri succurrendo, ambula supernam patriam desiderando, et ad videndam Creatoris faciem festinando. *Erat autem sabbatum in illa die. Dicebant ergo Judæi ei qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.* Mira et vehementer stupenda Judæorum dementia. Cum enim ad tam inopinatam hominis diu languentis sanitatem credere, et divinam potentiam laudare debuerant, e contrario scandalizabantur, et salvatorem pariterque salvatum calumniabantur. Salvatorem quidem, quod die sabbati hominem curasset, lectumque suum tollere præcepit; salvatum vero reprehendunt, quia sabbato grabatum portaverit. *Dicebant ergo ei qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.* Legis litteram stultissime defendebant, ignorantes dispensationem Domini salvatoris qui ipsam legem quondam per servum dederat, ac nunc per semetipsum veniens, eandem legem in gratiam sancti Evangelii mutare disponebat, ut quod antea juxta litteram carnaliter a carnalibus observabatur, deinceps spirituales spiritualiter observandum susciperent. Denique die septimo populus ab omni opere servili vacare præceptus fuerat. Spiritualis vero sabbati observatione, quod est in luce septiformis Spiritus sancti, ab omni peccato, quod revera servile opus accipitur, non una die, sed omni vitæ nostræ tempore feriati esse præcipimur, non solum a pravis operibus abstinere, sed etiam bonis operibus insistere jubemur. Quod et in hujus hominis sanatione liquide monstratum est, cum Dominus eum quem a languore liberabat, non solum surgere, verum etiam lectum suum tollere præcepit, videlicet aperte insinuans, eos qui volunt a vitiorum tabe resurgere, discusso torpore negligentiae, cum fraternæ charitatis pignore, ad jussionem sui conditoris debere properare, nec malorum contradictione seu persecutione a cæpto boni operis studio cessare. Nam et iste homo cum ei Judæi contradicerent, eumque ne lectum ferret prohiberent, dicentes: *Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum*, non ideo lectum deposuit, sed fiducialiter cæptis insistens, respondit: *Qui me sanum fecit, ille mihi præcepit: Tolle grabatum tuum, et ambula.* Illius potius volens obtemperare mandatis a quo sanatus fuerat, quam illorum falsæ religioni credere, qui ejus sanitati et Domini sui gloriæ invidabant. *Et interrogaverunt eum: Quis est iste homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum et ambula? Ille autem, ut ait evangelista, ignorabat quis esset.* Jam salvatus erat, sed adhuc salvatorem suum ignorabat, dignus tamen erat cui se salvator ostenderet, cujus imperio sic devotus obtemperasset. *Je,*

A *sus autem declinaverat a turba constituta in loco.* Declinaverat, inquit, a turba turbata, divino eos deserens auxilio, innuens cujus virtutibus obstinata malitia conabantur resistere. *Postea invenit eum Jesus in templo, et dixit illi: Ecce sanus factus es.* Per hoc quod is qui sanatus fuerat, Jesum non in turba, sed in templo cognoscit, mysticè nos instruimur, ut si gratiam conditoris nostri cognoscere, et ad ejus visionem desideramus pervenire, fugiamus turbam cogitationum et affectuum pravorum, declinemus sollicitate conventicula hominum improborum, qui bonum nostrum propositum, vel mala exempla demonstrando, vel nostra opera deridendo, aut etiam perhibendo, conantur impedire. Confugiamus devoti ad templum Dei, ubi illi de præceptis beneficiis gratias agere, ac pro percipiendis exorare satagamus, nosque ipsos templum Dei, in quo misericorditer venire et mansionem facere dignetur, præparare curemus. Attendere autem debemus, quid a se sanato Dominus dicit: *Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Quibus verbis ostendit, quia, propter peccata sua languerat, nec nisi illis dimissis sanari poterat. Sed credendum nobis est, quod Dominus qui eum sanavit exterius ab infirmitate, intus etiam absolvit a scelere. Unde et eum Dominus caute præmonuit, ne ulterius peccaret, ne iterum peccando gravioris sententiam damnationis incurreret. Non autem semper propter sola peccata datur hominibus infirmitas. Quinque enim modi a sanctis doctoribus prehensi sunt, quibus infirmitas hominibus contingit. Aliquando enim datur infirmitas hominibus pro gloria Dei manifestanda, sicut illi cæco nato, et sicut Lazaro, de quo Dominus dixit: *Infirmitas hæc non est ad mortem, sed ut glorificetur Filius Dei per eam* (Joan. xi). Nonnunquam vero ad probationem, et virtutum augmentum, sicut beato Job et Tobie, qui cum ante flagellum sancti exstiterint, sanctiores et flagello et probatores apparuerunt. Datur plerumque infirmitas ad virtutum custodiam, sicut beato Paulo apostolo. Datur præterea infirmitas hominibus ob delicti castigationem, sicut huic, qui triginta et octo annis decubuerat languens, et sicut illi paralytico, cui Dominus dixit: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata* (Matth. ix). De quolibet dicitur: *Flagellat Deus omnem filium quem recipit* (Heb. xii). Quintus modus reproborum est, quibus datur infirmitas ut hic torqueri incipiant, et per hæc tormenta temporalia transeant ad æterna: quemadmodum contigit Antiocho et Herodi, in quibus impletum est quod scriptum est: *Duplici contritione contene eos* (Jer. xvi). Quomodoque ergo divina providentia nos jubeat infirmari, discamus semper flagellis pii patris humiliter subdi, et judicia illius justissima venerari, arbitantes nos minus quam mereamur sustinere, illius sententiæ memores: *Beatus homo qui corripitur a Domino* (Job. v). Hoc enim agentes, et in præsentī de verberare perficere, et in futuro ad æternam requiem per flagella merebimur pervenire, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum patre et Spi-

ritu sancto vivit et regnat Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXXVIII.

SABBATO.

(Ex Opp. beati Leonis papæ.)

In illo tempore, assumpsit Jesus Petrum et Jacobum et Joannem fratrem ejus, et duxit illos in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos, etc. (Matth. xvii).

Evangelica lectio, dilectissimi, etc. Hanc homiliam videsis apud sanctum Leonem, Operum ejus tom. I, Patrologiæ LIV, col. 308, ubi inscribitur: SABBATO ANTE SECUNDAM DOMINICAM QUADRAGESIMÆ.

HOMILIA LXXIX.

IN DOMINICA SECUNDA QUADRAGESIMÆ.

(Ex eodem.)

Semper quidem nos, dilectissimi, etc. Reliqua vide apud eundem sanctum Leonem, tomo ut supra, col. 272.

HOMILIA LXXX.

DE EADEM DOMINICA QUADRAGESIMÆ.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore egressus Jesus secessit in partes Tyri et Sidonis, etc. (Matth. xv).

In lectione sancti Evangelii, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, presbyterum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 102.

HOMILIA LXXXI.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex beato Joanne Chrysostomo.)

In illo tempore, egressus Jesus secessit in partes Tyri et Sidonis, etc. (Matth. xv).

Matur evangelista. Ecce mulier vetusta armatura diaboli, quæ hominem de paradiso expulit, mater peccati initium iniquitatis, prævaricationis materia: ipsa illa mulier venit, ipsa natura. Nova res et admiranda: Judæi fugiunt, et mulier sequitur: Et ecce mulier a finibus illis egressa, rogabat eum, dicens: *Miserere mei, Domine fili David.* O præclara confessio! Evangelista fit mulier, deitatem ejus et dispensationem annuntians. Confitetur enim et dominationem et incarnationem ejus. *Miserere mei.* Vide philosophicam mulieris animam, dicentis: *Miserere mei.* Non, inquit, habeo conscientiam bonorum operum nec rectæ vitæ fiduciam. Ad misericordiam confugio, ad tranquillum portum peccantium. Ad misericordiam confugio, ubi cessat judicium; ad misericordiam confugio, ubi ineffabilis salus est. Dic mihi mulier quemadmodum ausa es, cum sis peccatrix et iniqua, accedere ad eum? Ego, inquit, novi quid agam. Vide prudentiam mulieris. Non rogat Jacobum, non obsecrat Joannem neque pergit ad Petrum, nec intendit apostolorum chorum. Non quæsit mediatorum, sed pro omnibus illis poenitentiam accepit comitem, quæ advocati locum implevit, et sic ad summum fontem perrexit. Propterea (inquit) descendit, propterea carnem assumpsit et homo factus est, ut et ego ei audeam loqui. Sursum

A in cælis Cherubim eum tremunt et Seraphim eum metuunt, et deorsum meretrix loquitur cum eo, *miserere mei.* Nudus quidem sermo, sed immensitatem salutis continens. *Miserere mei.* Propterea (inquit) venisti, propterea carnem assumpsisti, propterea factus es quod ego sum. O admiranda res! Sursum tremor, et deorsum fiducia: *miserere mei.* Non opus habeo mediatore, *miserere mei.* Quid habes opus? misericordiam, inquit, quæro. Quid pateris? *Filia,* inquit, *mea male a dæmonio vexatur.* Egressa est advocatrix filiæ. Non avertit infirmantem puellam, sed defert fidem devotam, hæc dicam semetipsam conferens et dicens: Deus est ad quem vado. Absentia videt, occulta inspicit, omnia novit. *Miserere mei, filia mea male a dæmonio vexatur.* Fletus pessimus, stimulus naturæ viscera mea dirumpit. Quid faciam misera? Vide prudentiam. Non dixit, *miserere filiæ meæ,* sed, *miserere mei.* Illa enim insensibili passione tenetur, nescit quid habet, non sentit dolorem, velatum cor habet, nequissimo spiritu obducente. *Miserere mei* spectatricis diuturnorum malorum, quotidie cruciatus meos video. Ubi vadam? quo pergam? In eremum ire non audeo, nec illam solam relinquere; in domo sedere non possum quia intrinsecus est inimicus: Fluctus in portu sunt, in tranquillitate tempestas est: et quo nomine eam vocabo, invenire non possum. Mortuam dicam? sed movetur. Vivam appellem? sed nescit quid faciat. Invenire non possum, quo eam appellem nomine. *Miserere mei.*

B Si mortua esset filia mea, non talia paterer. Tradidissem utique corpus in sinum terræ, et tempore evoluto oblivionem malorum haberem, et dolor conquiesceret. Nunc autem mortuum habeo pertinax corpus, sine sensu vivum, spectaculum lamentabile: incrementa per momenta vulnera passionum multiplicia doloris [multiplicata doloribus]. Cerno enim oculos ejus transversos, aspectum sanguineum, manus intortas, crinem dissolutum, contortum collum, ora spumantia, inimicum incendentem [incendentem], et non apparentem; tortorem clausum, et flagella resonantia; neminem interrogantem, et illam cum clamore loquentem. Adsum sermocinatrix malorum meorum, præsto sum stimulante natura. *Miserere mei.* Pessima tempestas, passio et timor. Passio naturæ, timor dæmonis. Accedere non possum neque contingere. Adigit me passio, explodit timor. *Miserere mei.* Considera mulieris philosophiam, inspic animam generosam. Non perrexit ad divinos, non vocavit magos, non alligaturas quæsit, non impostrices mulieres adduxit, illas quæ solent dæmones provocare, et invocationibus [incantationibus] suis vulnus augere. Reliquit illa omnia, dimisit diaboli falsitates, omnia purgamenta contempsit, et venit ad salutarem animarum nostrarum portum. *Miserere mei, Domine fili David, filia mea male a dæmonio vexatur.* Nostis passionem, quancunque fuistis patres. Adjuvate sermonem meum; quancunque matres vocatæ estis. Non possum interpretari tempestatem, quam sustinuit mulier illa. *Miserere mei,*

C

D

filia mea male a daemonio vexatur. Vidisti instantiam mulieris, vidisti virilitatem, vidisti longanimitatem, vidisti fidem? Qui non respondit ei sermonem. O nova rerum materies! Rogat mulier, obsecrat, deprecatur, deflet casum suum, auget tragediam, enarrat passionem, et amator hominum non respondit. Sermo tacet, fons clausus est, medicus medicamenta retinuit. Quid tam novum? quid tam admirabile? alios provocas ad sequendum, et hanc miserabilem insequentem abigis? Sed considera medici sapientiam. Qui non respondit ei verbum. Cur non respondit? quia fidem illius amplius provocabat, et animum perseverantia exercebat, et discipulorum miserationes exercitabat. Dicunt quippe ad eum discipuli ejus: *Dimitte eam, quoniam clamat post nos.* Vos, inquit, de foris clamare auditis, ego autem intrinsecus video. Grandis quidem vox ex ore procedit, sed major est mentis. *Dimitte eam, quoniam clamat post nos.* Alius evangelista dicit, *ante nos.* Diversi quidem sermones, sed una sententia est: nec est mendacium in utrisque. Utrumque enim faciebat mulier in causa doloris: prius post tergum clamabat, et cum vidisset quia non respondit, ante ecurrit, quasi canis domini vestigia lambens. *Dimitte, inquit, eam.* Theatrum nobis clamoribus excitabit, omne convocabit vulgus. Et illi quidem quasi homines ad clamorem illius erubescerant, sed Dominus temperamentum misericordiae suae noverat. *Dimitte eam, quoniam clamat post nos.* Ipse autem respondens, ait: *Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel.* Et cum hoc dixisset, pejus ejus minus effecit. Medicus enim erat, secans non ut dividat, sed ut conjungat. Ille paululum charissimi accommodare mentem vestram, thesaurum enim investigare volo absconditum. *Non sum, inquit, missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel.* O Domine hoc est totum, ideo homo factus es, ideo carnem assumpsisti, gubernantias tantas operatus es, ut unum salves angulum, et hoc pereunte, orbis terrarum universus desertus est, et Scythiae, Thraces, Indi, Mauri, Cilices, Cappadoces, Syri, Phoenices? quantamcumque sol respicit terram transisti, et propter Judaeos solos venisti? Gentes autem in desolatione constitutas despicias, et illos contemnentes patrem tuum, et idola adorantes, et incensa illis offerentes, insuper et filios suos demonibus consecrantes, haec omnia dissimulas et nos miseros expectantes te despicias? Et certe omnes prophetae et ipse proavus tuus David secundum carnem, dixit: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae (Psal. ii).* Et Isaïas qui te in sede maiestatis tuae contemplatus dicit: *Et erit radix Jesse, et qui exsurgit imperare gentibus, in ipsum gentes sperabunt (Isa. xi, Rom. xv).* Et Jacob patriarcha dicit: *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse erit expectatio gentium (Gen. xlix).* Malachias quoque propheta dicit: *Ab ortu solis usque ad occasum, glorificatur nomen meum*

A in gentibus, et in omni loco sacrificia munda offeruntur Deo (Mal. i). Et ipse David ita dicit: *Omnes gentes plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis: quia Deus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram. Ascendit Deus in júbilo, et dominus in voce tubae (Psal. xlvii).* Propheta dicit: *Laelamini gentes cum populo ejus (Rom. xv).* Et reliqui omnes adventum tuum salutarem gentibus annuntiarunt. Nam et ipse in adventu tuo magos ab oriente vocasti, et principia gentilitatis per illos cessare fecisti, et evangelistas eos ad sua remisisti. Et tu quidem magos per stellam convocasti, prophetae autem gentibus annuntiarunt. Exsurgens ab inferis, dicis discipulis tuis: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Matt. xxviii).* Et nunc cum venisset miseranda et infelix mulier, pro filiae suae infirmitate obsecrans, et casus suos deplorans, dicis: *Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel?* Nam et cum accessisset centurio, rogans pro famulo suo, dicis: *Ego veniam et curabo eum (Matt. viii).* Et latroni obsecranti respondes: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. xiii).* Et paralytico dicis: *Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam (Mar. ii).* Et Lazaro quadrupano mortuo, et jam felenti dicis: *Lazare, veni foras (Joan. xi).* Et qui leprosos mundas, mortuos suscitans, paralyticos stringis, caecos illuminas, latrones salvas, meretricem castificas, huic miseræ nihil respondes? O nova res et admiranda! Considerate, charissimi, constantiam virilitatemque mulieris, et Domini benignam sapientiam pariter et clementiam, quomodo dilatio et excusatio ejus divitias contulit obsecranti, ut et tu si oraveris, et statim non acciperis quod rogesti, non desinas deprecando. Considera enim diligentius, charissime, legis divinae secretum. Quando Judaei de Aegyptiorum dominatione et tyrannide sunt liberati, et effugientes manus Pharaonis, ad eremum perrexerunt, intraturi terram Chanaanæorum repletam idolorum cultibus, adorantem etiam ligna et lapides, legem acceperant, ut cum fuissent ingressi, non acciperent filias eorum in matrimonio, neque connubia mutuo jungerent, neque convivia sociarent, ne per societatem mutnam averterent illos a mandatis Domini, et depravarent mores eorum. *Nihil tibi, inquit, et Chanaanitis, sed esto in finibus tuis, et in gente tua negotia exerce et connubia junge: quia linguam tuam habes, et legem quam tibi per Moysen data est, quam sicut macteriam et sepe quamdam inter vos et illos posuit (Exod. xxiii, Deut. xxvii).* Sicut enim vinea aut hortus macteria circumdatur, sic Judaeis lex data est, ut transgredi non liceret. Prohibitum itaque erat a lege, ut non miscerentur Chanaanitis, neque ullam communionem haberent cum illis, ne amicitiae causa, impietatis occasio fieret. Cum ergo abominabiles Judaeis essent Chanaanæi, tanquam idololatæ et immundi, cum quibus nec fabulari fas erat, et quia ista mulier de finibus erat Chanaanæorum egressa, accessit autem ad Christum, et Christus Judaeis dicebat insidiantibus

sibi, *Quis ex vobis arguet me de peccato* (Joan. viii). At hoc fecit quod fecerat Eliseus. Sed ille quidem tangere ausus non fuit leprosum, ne contaminaretur, iste autem tetigit, et mundavit. Et ideo tetigit, ut ostenderet quoniam qui servus est, subtilis est legi, dominus autem est, qui imperat legi. *Volo, mundare. Et statim mundatus est.* Non invenit evangelista verbis edicere velocitatem curationis. Statim enim dicendo, aliud quod dicerat non invenit. Tanta enim fuit operantis auctoritas, ut in egressu sermonis fugeret infirmitas. Et ideo dicit, *vade, ostende te sacerdoti, et offer munus tuum pro emundatione tua quod praecepit Moyses in testimonium illis.* Quibus? Judeis, ne dicant praevaricasse me legem. Nam et oculis divinitatem suam manifestabat illis, ut ex operibus crederent quia Filius sit Dei; et in illa die veniens leprosus coarguat eos, cui praeceptum fuerat secundum legem offerre, et ideo multa propter Judaeos faciebat: sic et nunc responsionem suam ad preces mulieris temperat et retardat. *Miserere mei, quia filia mea male a daemonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Accedentes autem discipuli ejus dicunt: Dimitte eam, quia clamat post nos. Respondit Dominus: Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel.* Ne forte dicerent Judaei: Dimisisti nos, et ad extraneos perrexisti, et ideo non credimus tibi, ecce de gentibus veniunt, et non suscipio: vos fugientes convoco, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis* (Matth. xi), et venire non vultis? Hanc repello, et recedere non vult. Vere impletur illud quod scriptum est. *Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obediit mihi* (Psal. xvi). Et alibi: *Apparui his qui me non querebant, inventus sum ab his qui me non interrogabant* (Isai. lxi): ex quibus et Chanaanæa erat. *Dimitte, inquit, eam, quia clamat post nos.* Videamus ergo quid dicit Dominus. *Non sum, inquit, missus, nisi ad oves quae perierunt domus Israel.* Considerate clementiam Domini. Non dixit, recede a me; sed, non sum ad vos missus. Non veni propter te, sed propter Judaeos, oves perditas domus Israel. Quæ cum audisset, accessit et adoravit eum, dicens: *Domine, adjuva me.* Qui respondens, ait: *Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.* Considera precantis instantiam, et Domini temperantiam. O clementia medicum! In desperationem adducebat eam, ut amplius rogaret, et augmentum fidei faceret. *Non est bonum, inquit, sumere panem filiorum.* Quorum filiorum? Judaeorum videlicet; et mittere canibus: quibus? Sine dubio vobis. Hæc ad opprobrium dicebantur Judaeorum qui filii vocati, canes effecti sunt, dicente Paulo: *Videte canes, videte malos operarios, videte et concisionem, nos enim sumus circumcisio* (Phil. iii). Gentes vero canes appellati, facti sunt filii. *Filii mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis* (Gal. iv). Laus Judaeorum, accusatio illis erat. *Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.* At illa dixit: *Etiam, Domine.* O violenta mulieris, o intentio animi, o profectus fidei! Medicus dicit, *non*, hæc dicit, *etiam.* Dominus dicit, *non*, ista

87

88

dicit, *etiam*. Non quasi procax aut impudens reputanda est, sed laudanda magis quæ expectat salutem. *Non est*, inquit, *bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. Etiam, Domine*. Tu canem me vocas, ego te Dominum voco. Tu me injurias, ego te glorifico. *Etiam, Domine, nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum*. Non respuo opprobrium, tantum accipiam vel escam canis. Dicit rem quæ in consuetudine est. Tu fac quod debetur cani. Quia canem me vocas, da mihi micas. O Domine, advocatus meæ factus es postulationis, abnegando promittis. *Etiam, Domine. Nam et catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum*. Quid ergo? Qui abnegabat, qui repellabat, qui non respondebat, qui dicebat, *non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus; qui dicebat, non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*, in laudes mulieris subito erumpit, dicens: *O mulier*. Propterea, inquit, laudo constantiam ejus, laudo fidem, quæ injuriata permansit, et rogatione extorsit. Si enim ab initio dimissem illam, nec illa paulatim erudita fuisset, nec tu scisses virtutem animæ ejus, nec latentem fidei thesaurum, et ideo suspendi donationem, ut tu agnosceres fidem. *O mulier*. Deus dicit, *o mulier*. Audiant hæc qui jactanter orant, et fastidiose precantur, quando dico, charissime, roga Deum, obsecra eum, famulare illi, dicit: Rogavi semel, secundo et tertio, et decies et vicies, et quidnam accepi, inquis? Ne recedas quousque accipias. Finis postulantis, acceptio deprecantis est. Tunc cessa quando acceperis. Imo magis nec tunc cesses, sed tunc persevera, agens gratias pro eo quod acceperisti, ut perseveret tibi quod acceperis. Nonnulli introeuntes ecclesias, in mille versus extendunt orationem suam, quasi apud Deum multitudo sermonum opus sit, tanquam ignoranti quid postules, qui antequam cogites novit. Nam et illi quidem quid dicunt nesciunt, labia movent solummodo, mens autem sine fructu est, et aures ejus surdæ sunt. Tu non audis orationem tuam, et Dominum vis audire precem tuam? Flexi, inquit, genua. Curvasti quidem genua intus, sed mens tua foris vagatur. Corpus tuum intus, sed sensus foras. Os quidem loquebatur, sed mens usuras cogitabat, possessionum redditus supputabat, descriptiones domorum videbat, amicorum verbaolvebat, negligentias intuebatur famulorum, parasitorum urbanitates ridebat, mulierum speciem considerabat. Diabolus enim cum sit astutus, scit quoniam in tempore orationis grandia postulemus, et sæpius impetremus, impedire festinat improvidas mentes. Nam aliquoties cum resupini jacemus in lectulo, nihil tale cogitamus. Sed cum venimus ad orationem, cogitationum nos opprimunt nubes, ut nos avocent, et sine fructu efficiant. Hæc igitur sciens in orationibus fieri, imitare Chananæam, vir, mulierem, quæ vigilanter et cum summa sapientia rogabat Dominum, et ideo meruit impetrare. Sed forsitan dices: Non habeo filiam quæ dæmone plena sit, sed habes animam peccatis referatam. Et quid dixit Chana-

næa? *Miserere mei, Domine, quia filia mea male a dæmonio vexatur*. Dicitote tu: *Miserere mei, Domine*, quia anima mea male a dæmonio vexatur. Grandis enim dæmon, peccatum est. Et ille quidem in propatulo habens, velocius curari potest, qui autem occultat peccata sua hominibus, et pœnitere non vult, sed contemnens securus delinquit et odibilis est, ille quidem pro ipsa vexatione veniam habebit, iste vero responsione privabitur. *Miserere mei*. Modicus quidem sermo, sed immensum benignitatis continet pelagus. Ubi enim misericordia postulatur, ibi universa comprehensa sunt bona. Quod si foras ecclesiam es, dic tu, *miserere mei, Domine*, non solum labia movens, sed mente ingemiscens: quia et tacentes audit Deus. Non queritur locus, sed devotio mentis. Jeremias in lacu cœni mersus erat, et fideliter orans, Deum promeruit (*Jer. xxxviii*). Daniel in lacum leonum missus, ad se Dei misericordiam inclinavit (*Dan. vi*). Tres pueri in camino ardenti erant, et Deo placerunt (*Dan. iii*). Laito in cruce erat, et exauditus est fideliter postulando. Et nihil obfuit crux, sed confessio fidei paradisum aperuit (*Luc. xxv*). Job in sterquilinio erat, et per patientiam suam Deum propitiabatur (*Job. ii*). Quod si et in balneis es, ora. Ubiunque fueris, ora. *Templum Dei estis, et Spiritus sanctus habitat in vobis* (*1 Cor. iii*). Voluntas solummodo devotæ menti opus est. Quod si in judicio assistis, ora. Et cum irascitur rex, ora; ubique Deus præsens est, non clauditur loco; invocanti dicit: Adsum. Nam cum eduxisset Moyses populum de Ægypto, et per desertum ad mare Rubrum venisset, Ægyptii post tergum erant insequentes populum (*Exod. xiv*). Ante mare fremebant fluctus, Moyses in angustia erat. Tacebat quidem, sed mente grandia cogitabat. In medio tribulationis erat: inde Ægyptii insequentes, hinc mare intumescens. Ad Dominum igitur mente clamabat, et vox penitus non audiebatur. Ideo Dominus dicit ad eum, *quid clamas ad me?* cum ore quidem non clamaret, sed corde. Et tu igitur quando astiteris furenti judici ac rabido tyranno, ora ad Dominum tuum, et orante te, fluctus mitigabuntur. Judex ad te, tu ad Dominum confugito. Judex prope te, tu Deum invoca qui in [pro] te est. Nunquid longe a te est, ut vadas ad locum aliquem? Deus non includitur loco, sed semper in proximo est. Et qui loco non clauditur, fide tenetur. Nam si hominem rogare volueris, interrogas quid facit; et audies: dormit, aut: non vacat, aut certe non dignabitur minister respondere tibi. Ad Deum autem nihil horum opus est, sed ubicunque fueris et invocaveris, audit te. Non ostiarius, non mediator, non minister opus est, sed dicito: *miserere mei*, et Deus illico aderit. Adhuc te loquente, dicit, adsum. O sermo mansuetudine et benignitate plenus! Non expectat consummari orationem, sed statim tribuit petitionem. *Miserere mei*. Hanc imitemur Chananæam: *Miserere mei, Domine, filia mea male a dæmonio vexatur. O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis*. Ubi sunt hæretici? Nunquid dixit, rogabo patrem meum; observabo præ-

altorem meum? Num oratione eguit? Non utique ubi auctor salutis est et universitatis creator, et verbum Deus; ideo dixit: *O mulier, magna est fides tua*: quamvis et pro dispensatione carnis oraverit. Et quia magna est fides, copiosa effusa est gratia. Ubi autem oratio necessaria est, ibi infirmum est vas. *O mulier, magna est fides tua*. Non vidisti mortuum suscitatum nec leprosum mundatum, nec prophetas audisti, nec legem meditata es, neque mare in divisionibus scindi vidisti. Nihil horum contemplata a me es, insuper et despecta et contempta a me es, et non recessisti, sed perseverasti petendo. *O mulier, grandis est fides tua*. Mortua est mulier, et præconia ejus vigent. Ubicumque ieris, audies Christum dicentem: *O mulier, magna est fides tua*. In Sythia, in India, in Mauritania, quantamcumque sol respicit terram, clamat Christus, et non tacet verbum: *O mulier, grandis est fides tua, fiat tibi sicut vis*. Non dixit, sanetur filia tua: sed, *fiat tibi sicut vis*: tu, inquit, eam cura, esto medicus, tibi committo medicamentum ut imponas ei, *fiat tibi sicut vis*, voluntas tua curat eam. Chanaanæ voluntate curavit, et Filius Dei, sicut dicunt hic, a semetipso non curat. *Fiat tibi sicut vis*. Neque jussit mulier, neque imperavit dæmoni, sed sola mulieris voluntas curavit filiam, dæmonemque fugavit. Ubi sunt qui audent dicere, Christum per orationem virtutes fecisse? vide quid dicat. *Fiat tibi sicut vis*. Considera sermonis germanitatem. Patrem suum imitatur. Quando enim faciebat Deus cælum, dixit: *Fiat cælum*, et factum est cælum: *Fiat terra*, et facta est terra: *Fiat sol*, flant astra cœli, et facta sunt universa (Gen. 1). Jussio adduxit substantiam parentelæ, sermo communionem ostendit naturæ. *Et sanata est*, inquit, *filia ejus ex illa hora*. Ex qua hora? Non ex qua venit mater ejus domum, sed ex qua Domini sermo processit. Et cum redisset domum, invenit eam sanæ mentis, et voluntate, imo fide ejus curatam. Pro his autem omnibus gratias agamus Deo, per Christum Dominum nostrum, cum quo est Deo Patri una cum Spiritu sancto honor et gloria et potestas, per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXXXII.

IN FERIA SECUNDA POST Reminiscere.

In illo tempore: dixit Jesus turbis Judæorum: *Ego vado, et quæritis me, et in peccato vestro moriemini*, etc. (Joan. viii).

Refert superius sanctus evangelista Joannes, quia cum doceret Dominus in gazophylacio templi, et divinitatis suæ mysteria apertissime populis panderet, voluerunt eum Judæi apprehendere, sed nemo misit in eum manus, quia nondum venerat hora ejus. Nondum enim venerat voluntas ipsius, et dispositionis hora, quia sicut voluntarie natus, sic et voluntarie passus est. Quia ergo illi Dominum apprehendere voluerunt, ut ostenderet inefficaciter illos conari, quandiu ipse nollit, ideo Dominus eis dixit quod modo audivimus: *Ego vado, et quæritis me*. Ac si aliis verbis diceret: *Frustra me persequimini, incassum mihi manus inji-*

cere tentatis. Ego enim præfinivi tempus, quando pro salute humani generis pati debeam. *Ego*, inquit, *vado*, ego volens ad passionem pergo. Vos autem nec modo mali aliquid mihi potestis facere, quia ego nolo. *Et quæritis me*, non amore, sed odio. Denique cum Christus de mundo discessit, postquam per passionem oculis se hominum absentavit, quæsierunt eum Judæi, persequendo in apostolis et cæteris credentibus. Unde et Saulo persecutori dictum est: *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. ix)? Quæsierunt etiam sancti apostoli amatores ipsius, illum præsentem habere cupientes, et desiderio visionis ejus æstuantes. Hoc ergo modo inquiramus Christum, quo eum quærebant sancti apostoli, et eum semper diligamus, ædificetque ille cor nostrum, qui ait: *Quæsi vi vultum tuum, vultum tuum, Domine, requiram, ne avertas faciem tuam a me*. Illo itaque modo inquiramus Christum, non illo quo eum quæsierunt Judæi inimici Christi. Illi enim quærebant ut haberent, isti ut perderent. Unde et ne putaretur bene illos eum quæsituros, adjunxit: *Et in peccato vestro moriemini*. Ille in peccato suo moritur, qui permanet in peccato usque ad mortem. Et quia prævidebat illos in sua malitia perseveraturos, ideo dixit: *In peccato vestro moriemini*. Et quia videbat in illis omnibus unam voluntatem, similemque malitiam, ideo in singulari numero dixit, *in peccato vestro*. Quia vero pari affectu omnes eum perdere volebant, qui ad salvandos eos venerat, ideo in plurali numero dixit, *moriemini*. Quo ego vado, vos non potestis venire. Non poterant venire quo ibat, quia in eum credere nolebant, et quia eum non diligebant. Atque ideo ad illam gloriam, ad quam ille per mortem festinabat, ipsi venire non poterant. Hoc ipsum alibi apostolis loquens dixit: *Quo ego vado, vos non potestis venire modo* (Joan. xv). Neque enim tunc quo ipse ibat venire poterant, quia necdum pro illo pati erant idonei, sed postea erant venturi. Non ergo abstulit eis spem, sed prædixit dilationem. Judæi vero nunquam quo ibat venturi erant, quia in eum credere nolebant. Et ideo audierunt: *In peccato vestro moriemini*. Sed audiamus quid responderunt, verba Domini carnaliter tantum audientes, et non intelligentes. *Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit, quo ego vado, non potestis venire*? Quia cæca mens, et suis tenebris obscurata. Nunquid si Dominus interficiet se, sequi eum ad mortem non poterant? Aut nunquid mori ipsi non valebant? Ergo quo ego vado dixit, non de eo quo ibat ad mortem, sed de eo quo venturus erat post mortem, hoc est, de gloria ad quam per passionem et mortem properabat, et ad hanc illi pervenire non poterant. Sed jam videamus quid his Dominus responderit: *Vos de deorsum estis, ego de superius sum*. *De deorsum*, inquit, *estis*, terrena sapitis, et terrenis delectamini, terrenis inhiatis, sursum corda non levatis. *Ego de superius sum*, hoc est, a Patre quo nihil est superius, quia Pater de nullo est. *De superius erat*, id est de Deo pater erat, quia Verbum ejus erat, et ab illo æternus et consubstantialis

genitus fuerat ante omnem creaturam, ante tempus, vel quicquid in tempore excogitari potest. *Vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo.* De hoc mundo erant, quia peccatores, quia iniqui et infideles erant. Sed nunquid apostoli et ceteri sancti de hoc mundo non erant? De mundo erant, quia de Adam nati fuerant, sed de mundo, id est, de carnali conversatione a Domino electi fuerant, iuxta quod alibi dicit: *Ego vos elegi de mundo* (Joan. xv). De mundo ergo erant, sed jam non erant de mundo, quia electi erant de mundo, et ad eum pertinebant, per quem factus est mundus. Iudei vero quia perseverabant in peccato, permanebant in mundo. Propterea eis dictum est, *in peccato vestro moriemini. Dixi ergo vobis quia moriemini in peccato vestro.* Si enim non crederitis quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Reddit illis spem, et ostendit quomodo possint non mori in peccato suo, videlicet si in eum credant. Ergo inter eos quibus tunc Dominus loquebatur, erant plurimi, qui non erant credituri, atque ideo illi in peccato suo morituri erant, alii qui credituri erant, et hi a peccatis liberandi erant. Notandum vero quod dicit, *si non crederitis quia ego sum, nec addit quid esset.* Non dixit, si non crederitis quia ego sum Christus, vel quia ego sum Filius Dei, vel ego sum quem prophetae praedixerunt, nihil horum dixit, sed tantum *ego sum.* Nimirum, ut ostenderet se illum esse, qui olim Moysi dixerat: *Ego sum qui sum* (Exod. iii). Eodem verbo essentiae usus est loquens populo Iudeorum, quo tunc usus est ad Moysen, loquens per angelum, quem dirigebat ad liberandum populum suum. Ac si diceret: ego qui tunc veni per angelum, ut mitterem Moysen ad liberandum populum meum, ego per memetipsum veni liberare genus humanum. Nisi ergo crederitis, quia ego sum Deus, moriemini in peccato vestro. Sed illi in sua stultitia perseverantes, et verborum Domini subtilitatem non intelligentes, responderunt: *Tu quis es?* Sed Dominus ad instruendos eos qui in eum credituri erant, respondit: *Principium, qui et loquor vobis.* Principium se Dominus appellat, quia omnia per ipsum facta sunt. Ipse enim Dei sapientia est, de quo Psalmista Deo Patri dicit: *Omnia in sapientia fecisti* (Psal. ciii). Si igitur omnia fecit in sapientia, id est, in Filio suo, utique ipse est principium omnium rerum quas per eum Deus Pater creavit. Dicitur et Pater principium, quia in principio erat Verbum, id est, in Patre Filius. Unum tamen est principium Pater et Filius, quia unus Deus Pater et Filius. *Principium, ait, qui et loquor vobis.* Ac si diceret: Ego sum Deus, qui propter vos humilis factus, ad hoc descendi, ut vobis loqui possem per susceptam formam. Credite ergo me esse principium, quia ut hoc credatis, loquor vobis. *Multa habeo de vobis loqui et judicare.* In alio Evangelii loco dixit: *Ego non iudico quemquam* (Joan. viii), quid est quod nunc dicit: *Multa habeo de vobis loqui et judicare?* Sed illud de primo adventu dixit, quo non venit ut iudicaret mundum, sed ut salvaret. Quod autem nunc dicit,

Multa habeo loqui de vobis et judicare, secundum adventum suum insinuat, quando ad iudicandos vivos et mortuos venturus est. *Sed qui me misit, verax est.* Ac si diceret: Idcirco veritatem dico, quia Filius sum veracis. Pater enim verax est, Filius veritas. Et sicut est Filius a Patre, sic veritas a verace. Et attendendum, quod omnem gloriam dat Deo Patri unicus Filius, ut nos tali instructo exemplo, quia si ipse qui est coaeternus filius, omnem gloriam dat ei a quo est, multo magis nos Deum in suis operibus glorificare debemus, cujus servi sumus. *Et ego que addidi apud eum, haec loquor in mundo.* Quid audierat apud Patrem, nisi veritatem? Veritatem ergo audierat, veritatem loquebatur. Audivit autem apud Patrem, quia est a Patre. Nihil enim est illi aliud audisse nisi esse, quia ab illo habet audientiam, a quo habet essentiam. *Et non cognoverunt quia patrem ejus dicebat Deum.* Quare non cognoverunt? Quia adhuc carnalibus inhaerebant, necdum oculus cordis apertos habebant, quibus Patris et Filii aequalitatem intelligere valerent. *Dixit ergo eis: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.* Exaltationem hoc loco passionem suam notat, quia exaltatus est in cruce. Haec namque exaltatio humiliationis fuit, non glorificationis, secundum quoniam humiliavit seipsum, factus obediens Patri usque ad mortem (Phil. ii). Ait ergo: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.* Previdebat enim ibi quosdam, quos ante mundi constitutionem praedestinaverat, post suam passionem credituros: de quibus in Actibus apostolorum legimus, quia praedicante Petro una die crediderunt tria millia, alia die quinque millia, et deinceps multa millia. *Tunc, inquit, cognoscetis, quia ego sum.* Ac si diceret: Idcirco differo fidem vestram, ut impleam passionem meam. Cum vero me in cruce exaltaveritis, sicut quondam Moyses exaltavit serpentem in deserto, tunc cognoscetis me deum unius cum Patre substantiae. *Et a meipso facio nihil,* quia nec sum a meipso. Ab ipso est mihi operatio, a quo et generatio. Et sicut docuit me Pater, hoc loquor in mundo. Non sic docuit Pater Filium, quasi indoctum genuerit, sed docuit, hoc est, scientem genuit. Simplex enim natura veritatis, et hoc est illi esse quod nosse, et ab illo habet scientiam a quo habet essentiam. *Et qui me misit mecum est.* Deus Pater Filium misit, quia eum incarnari constituit. Missio enim ejus incarnatio est. Deus ergo Pater cum Filio est, quia unum sunt Pater et Filius, una est illis substantia, eademque deitas, indivisa majestas. Et tamen cum simul sint, solus Filius missus est, hoc est, solus Filius incarnatus est, et sic solus Filius passus est. Deus ergo Pater semper cum Filio fuit, et eum non reliquit, et tamen, ut dictum est, solius Filii persona carnem assumpsit, passionique et morti subjacuit. Dei autem Patris persona, ab ista incarnationis et passionis injuria fuit aliena. Ut enim aliquo notetur exemplo, sicut arbor aliqua radium solis in se suscipiens, ferro inciditur, cum tamen radius

solis nec incidi possit, nec ab arbore separari, ita Deus Pater, et ipsa in Christo divinitas, pati non potuit, sed sola humanitas Christi passibilis fuit. Quia quæ placita sunt ei, semper facio. Quæ Deo Patri placita erant, semper faciebat, quia voluntatem ejus salutem humani generis operando amplebat, et peccati totius perpetuo expers imminisque perseverabat, quia peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus. Quapropter et nos si membra ejus esse volumus, capitis nostri exempla imitari studeamus. Agamus quæ sunt placita Deo, castificemus animum ab omni concupiscentia, edomemus illicitos carnis appetitus, mala quæ nos perpetrasse meminimus, lacrymis poenitentiae diluamus, et bonis in quantum possumus operibus insistamus, quatenus Deum et iter sæculi pressuras adiutorem et protectorem habere, et in futuro ad illud summum bonum visionis ejus mereamur feliciter pervenire. Amen.

HOMILIA LXXXIII.

IN FERIA TERTIA POST Reminiscere.

(Ex Hierico monacho Antissiodorensi.)

In illo tempore, locutus est Jesus ad turbas et ad discipulos suos, dicens: Super cathedram Moysi sedent scribæ et pharisæi, etc. (Math. xxiii).

Repudiatis Dominus ut dignum erat tentatoribus, ad servos sermonem convertit, ut illorum confusio, justorum fieret disciplina. Infructuosum namque est verbum, in quo sic alter confunditur, ut non alter erudiat. Super cathedram, inquit, Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. Non quidem materialis cathedra, ex insederat Moyses, usque ad illud tempus servabatur apud Judæos, sed per cathedram Moysi intelligitur doctrina quam Scribæ et Pharisei, licet non facerent, prædicabant. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite, secundum vero opera eorum facere nolite. Tanquam diceret eis: Doctrinam quam docuit Moyses legislator prædicant et annuntiant Scribæ et Pharisei; sed quia quod ore prædicant, opere destruunt, quod vobis annuntiant servate, quod vero faciunt, facere nolite. Et mira bonitate Dominus a Phariseis tentatus, eorum machinas dissipat, nihilominus propter sacerdotii dignitatem, hortatur homines ut eis subijciantur, non opera illorum, sed doctrinam imitentur. Frequenter enim et de homine malo bona doctrina procedit, ac vilis terra pretiosum aurum producit. Alligant enim onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere. Onera gravia et importabilia, legis dicit mandata, quæ Judæis maxime propter peccata vitii adorati constat fuisse imposita. Quæ quidem mandata Scribæ et Pharisei permixtis suis traditionibus, tanquam gravissima onera simpliciiori populo imponebant, quæ ipsi nec uno digito movere, hoc est, nec in minimis quidem præceptis volebant perficere. Tales sunt modo indiscreti sacerdotes in Ecclesia, qui omnem justitiam populo mandant, sed nec ipsi modicam servant. Si enim fascem lignorum super aliqujus humeros qui ferre non valet posueris, necesse

A habet ut aut fascem a se rejiciat, aut sub pondere ruat. Sic et homini cui grave pondus poenitentiae imponitur, necesse est ut poenitentiam rejiciat, id est, scandalizatus amplius peccet. Nam et erramus modicam poenitentiam peccantibus imponentes, melius est tamen de misericordia judicari, quam de crudelitate condemnari. Qui enim vult apparere sanctus, circa vitam suam debet esse austerus, circa aliorum benignus. Omnia enim opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus. Scribæ et Pharisei quæ operabantur, ad hoc faciebant, ut ab hominibus viderentur, hoc est, ut laudem et favorem populi exterius caperent. Similiter et omnis quicumque opera sua ideo tantum facit, ut ab hominibus videatur, similis est Scribis et Phariseis. Ex proposito namque unusquisque hominis, accepit diabolus occasionem. Tollamus hoc vitium a nobis, ne velimus nos ab ipsis videri, hoc est, laudari, et sine labore omnia vitia calcabimus. Dilatant eum phylacteria sua, et magnificant fimbrias. Quia Græco sermone phylactin, servare dicitur, thora vero lex appellatur, phylacteria vocat illas membranas, quas quasi ex præcepto legis in frontibus portabant, laudem captantes popularem, ob custodiam divinorum mandatorum, quæ inibi scribebantur, non intelligentes, quia lex divina in corde sit meditanda, et non in corpore ostendenda. Præcepto etiam legis jubebatur fieri fimbria parva et brevis in quatuor summitatibus pallii, ut sicut circumcisione legis a gentibus, sic etiam veste distarent. Sed superstitiosi magistri, laudis popularis avidissimi, componebant sibi grandes fimbrias, acutissimas spinas in eis ligantes, ut ambulantes vel sedentes crebro pungerentur, et quasi admoniti ad eloquia divina meditanda recurrerent. Ex qua re creditur in Ecclesia inolevisse, quod quidam aliquam partem evangelii scriptam, vel reliquias martyrum deferre consueverunt. Sed sciendum, quod cui in auribus evangelica posita non prosunt verba, eum circa collum suspensa non salvant, quia virtus evangelii non est in figuris litterarum, sed in intellecta sensum. Sequitur: Amant enim primos recubitus in canis, et primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro. Non prohibet eos Dominus salvari in foro, neque primos discumbere in prandis, quibus jure hoc officium debetur, sed ab illis docet esse cavendum, qui cum habere hæc digni non sint, ultra modum tamen sibi ea exhiberi desiderant. Hæc autem verba Salvatoris si corporaliter intelligantur, non solum non ædificant, sed adhuc magis destruunt auditorem. Audiens enim aliquis, laudabile esse in ultimo loco discumbere, discumbit post omnes, et non solum jactantiam cordis non amittit, sed adhuc aliam jactantiam de sua humilitate requirit, ut qui prius desiderabat ab aliis videri justus, etiam humilis esse videatur. Sed hæc Domini verba potius spiritualiter sunt intelligenda. Non enim curat Deus ubi corpus hominis jaceat, sed in qua parte mens sit locata. Sine causa quippe loco se humiliavit, qui corde se præfert. Et salutationes in foro non solum exigebant Scribæ et Pharisei a populo,

ut eos salutarerent voce magna dicentes : Ave rabbi, sed ut flexis capitibus ad genua incurvarentur. Et vocari ab hominibus, rabbi. Desiderabant namque vocari rabbi, et volebant esse magistri; nomen appetebant, et officium negligebant. Vos autem nolite vocari rabbi, unus est enim magister vester. Et patrem nolite vocare vobis super terram : unus est enim pater vester, qui in cælis est. In his omnibus prohibetur, ne quod Deo debetur, hominibus deferatur. Sed cum omnia præcepta divinæ Scripturæ a Deo procedant, movet multos cur contra præceptum alterius Scripturæ quæ dicit, *honora patrem*, prohibeat vocari patres vel magistros. Nam et Paulus magistrum gentium se esse testatur. Sed aliud est esse patrem vel magistrum natura, aliud permittente indulgentia. Nos enim si hominem patrem vel magistrum vocamus, honorem deferimus his a quibus incrementum vel originem sumpsimus, non eos auctores nostræ vitæ ostendimus. Tamen secundum quod a Deo conditi sumus, et gubernamur, nec pater, nec magister vocandus est alius nisi Deus. Pater vocandus est, quia ex ipso sunt omnia; magister, quia per ipsum sunt omnia, vel quia ipse est singularis magister, qui omnes interius naturaliter edocet. Homo enim non præstat homini intellectum docendo, sed illum tantum exercet admonendo. Doctrina namque cotis officium tenet, quæ ferrum non facit. Qui major est vestrum, erit minister vester. Ac si dicat : Quicumque vult fratrem prævenire regnando, prius illum necesse est, ut præveniat obsequendo. Quod et in ipso Christo veraciter impletum esse novimus, qui cum major sit omnibus fidelibus, tamen suis non solum exteriora ministravit, sed etiam animam suam pro illis in mortem tradidit. Hoc est quod dicit : Qui major est vestrum, erit minister vester. Prælati specialiter præcipitur, ut quibus spirituali regimine principantur, eorum indulgentiam taliter relevare, atque supplementum familiaris paupertatis, studiosa subministratione procurent. Qui autem se exaltaverit, humiliabitur : et qui se humiliaverit, exaltabitur. Videmus multos honoribus et divitiis hujus sæculi florere, et in his usque ad finem perseverare cernimus; e contrario nonnullos paupertate laborare, et in eadem egestate permanere. Cum ergo isti in inchoata felicitate, et illi in pristina paupertate usque ad terminum vitæ permaneant, quomodo verum esse constat quod Dominus dicit, omnem hominem exaltatum humiliari, humiliatum exaltari? Sed quoniam veritas falli non potest, in futuro complenda non dubitamus. Omnis enim qui in præsentī vita se exaltat, ut divinis præceptis se subdere contemnat, hic in die iudicii cum superbis humiliatus, audiet a Domino : *Ite, maledicti, in ignem æternum* (Matth. xxv). Qui vero divino amore hic se humiliare studuerit, imitans illum qui dicit : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. xi), ipse in futuro iudicio a Domino exaltabitur, cum audire meruerit : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis a sæculo paratum* (Matth. xxv). Amen.

HOMILIA LXXXIV.

IN FERIA QUARTA POST *Reminiscere*.

In illo tempore, ascendens Jesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis : *Ecce ascendimus Hierosolymam, etc.* (Matth. xx).

Dominus ac redemptor noster, prævidens discipulorum animos de sua passione turbandos, longe ante eis et pœnam ejusdem passionis, et gloriam suæ resurrectionis prædicere voluit, ut cum eum morientem cernerent, resurrectionem quoque sicut eis prædixerat, minime dubitarent. Et crebro quippe hoc ipsum eis pronuntiaverat, sed quia temporis accessu quod audierant, labi a memoria poterat, idcirco iterum ad passionem, et secum eos ducturus, iterato eis futura prædixit, quatenus eos contra venientem tentationem præpararet, ne veniente crucis persecutione et passionis ignominia, terrentur. Mala enim minus officiunt quæ præsciuntur. Nam subditi casus, etiam fortissimos quosque obruere solent. Assumpsit, inquam, duodecim discipulos suos. Initio suæ prædicationis plures Dominus voluit habere discipulos, e quibus duodecim elegit, quos et apostolos nominavit, quibus evangelii sacramenta committeret, et per quos totum mundum ad suam fidem convocaret. Quibus et alibi dicit : *Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis* (Luc. xxii). His ergo assumptis, ait illis : *Ecce ascendimus Hierosolymam, et filius hominis tradetur principibus Sacerdotum et Scribis, et condemnabunt eum morte*. Attendendum quod Dominus Filium hominis tradendum et morte condemnandum dicit, qui cum sit idem Filius Dei, et Filius hominis Dominus Jesus Christus, solus tamen Filius hominis, id est, humanitas, assummi, tradi, comprehendendi, ac passioni mortique subjacere potuit. Simul et illud considerandum, quia pene in omnibus sancti Evangelii locis potius se Dominus Filium hominis quam Filium Dei appellat, ut videlicet nobis ad memoriam redeucat, quid pro nobis factus sit. Nam qui erat Deus excelsus super omnia, factus est homo humilis inter omnia. Sed quanto magis ille humanitatis suæ infima commendat, tanto magis nos sublimia divinitatis ejus venerari ac glorificare oportet. Tradetur, ait, principibus sacerdotum. Primum enim ad Annam sacerdotem, deinde ad Caiphæ domum adductus est, qui erat pontifex anni illius. Et condemnabunt eum morte. Etenim morte eum condemnaverunt, quando clamaverunt dicentes : *Reus est mortis* (Matth. xxvi). Et : *Tolle, tolle, crucifige eum* (Joan. xix). Et tradent eum gentibus ad illudendum. Traditus est gentibus, quia sicut textus passionis ejus aperte loquitur, victum adduxerunt eum, et tradiderunt eum Pontio Pilato præsidi, qui utique non Judæus erat. Ipse vero flagellatum eum tradidit militibus Romanis ad crucifigendum. Sciendum autem Dominum a multis fuisse traditum. Tradidit namque eum Deus Pater, juxta quod Apostolus ait : *Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. viii). Tradidit se ipse filius, eodem Apostolo dicente : *Qui dilexit nos, et*

tradidit semetipsum pro nobis (Gal. ii). Tradiditque eum Judas Judæis, Judæi nihilominus tradiderunt eum Pilato. Pilatus, ut dictum est, tradidit eum militibus. Si ergo Deus Pater tradidit eum, et si se ipse tradidit, quid Judas et Judæi peccaverunt? Quid tantum sceleris admiserunt, ut sic horrore et execrationi sint omnibus in Christum credentibus? Sed in re una dispar fuit affectus. Quod enim Deus Pater cum æterno sibi Filio fecit, amore et dilectione humani generis hoc fecit: Judas vero et Judæi odio et invidia hoc fecerunt. Ideoque Deus Pater dignissime cum Christo Filio suo benedicitur, et continuis laudibus prædicatur, illi vero æterna maledictione et supplicio condemnantur. *Tradetur*, inquit, *gentibus ad illudendum et flagellandum*. Illusus est Dominus, quando (sicut evangelium refert) suscipientes eum milites velaverunt faciem ejus, et induerunt eum purpura, et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, et arundinem in dexteram ejus, et venientes dixerunt: Ave, rex Judæorum. Et dabant ei alapas (Joan. xix)? Flagellatus est, ad columnam religatus, in qua usque hodie fusi cruoris indicia feruntur apparere. Quia vero prius flagellatus, deinde crucifixus est, ex Romano more factum est, qui reos et morti adjudicatos primum flagellis verberabant, deinde securi cædebant. *Et die tertia resurget*. Solet Scriptura divina tristibus læta subjungere. Unde et Dominus prædictam suæ passionis ignominiam futuræ resurrectionis gloria evacuavit, subdens: *Tertia die resurget*. Et jure die tertia, quia auctor vitæ diu a morte teneri non potuit. De quo Psalmista dicit: *De torrente in via bibet* (Psalm. cix); quia videlicet mortem nostram in transitu gustavit, et caro illius corruptionem non vidit. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: *Quid vis? At illa: Dic ut redeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram tuam, in regno tuo*. Mater filiorum Zebedæi, ipsa est Maria mater Jacobi et Joannis, cujus et in resurrectione Domini mentio agitur. Sed cum Dominus suam superius legatur prædixisse passionem, quod videlicet tradendus, illudendus et flagellandus esset, querendum unde mater filiorum Zebedæi ad hanc regni opinionem inducta sit, ut filiis quæreretur a Domino regnandi gloriam. Ea enim quæ Dominus in se implenda prædixerat, contraria videbantur gloriæ regni. Sed quia Dominus subjuncterat se die tertia resurrecturum, putavit hæc mulier post resurrectionem illico eum in mundo regnaturum, arbitrans in primo adventu Domini implendum, quod in secundo promittitur. Ideoque immemor futurorum, aviditate feminea præsentem gloriam concupiscit. Sed et usque hodie Judæorum opinio est, Christum suum cum venerit, per annos plures feliciter in mundo regnaturum, omnibusque gentibus imperaturum, ipsosque Judæos omni pace et prosperitate gavisuros, atque ab omnibus fore populus venerandos. Hac opinione corrupta fuit hæc mulier, ideoque errore muliebri et affectu materno, filius

volebat regnum impetrare. Quod vero Dominus interrogat quid illa vellet, non de ignorantia fecit, sed ex dispensatione, ut videlicet illius petitio nota fieret omnibus, sicut illi Dominus apte responderet. *Respondens Jesus dixit: Nescitis quid petatis*. Matre postulante, non matri Dominus, sed filiis respondit, quia noverat matris preces ex filiorum venire voluntate. Nesciebant enim quid peterent, qui conregnare et cedere Christo volebant, qui necdum merebantur. Necdum enim pro Christo pati poterant, ut dicit Apostolus: *Si computimur, et conregnabimus* (II Tit. ii). Delectat ergo eos culmen honoris, sed prius debet eos via exercere laboris. Jam desiderant sublimiter regnare cum Christo, sed prius debent pati pro Christo. Bonum certe erat eorum desiderium, sed inconsiderata petitio, atque ideo Dominus non voluntatem aut propositum eorum culpavit, quod de ejus amore nascebatur, sed solam ignorantiam reprehendit, dicens: *Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Nomine calicis vel baptismi, in sacro evangelio labor martyrii solet designari*. Unde alibi dicit Dominus: *Baptismate habeo baptizari, ad quod coarctior usque dum perficiatur* (Luc. xii). In passione quoque patrem orat: *Si vis, transfer calicem istum a me* (Luc. xxii). Interrogat ergo illos, si possint bibere calicem quem ipse erat bibiturus, per hoc se et illos per passionem insinuans consummandos. Quod illi intelligentes responderunt: *Possumus*. Et Dominus: *Calicem quidem bibetis*. Quæri solet, quomodo ambo hi fratres, Joannes videlicet et Jacobus, calicem Domini biberint, cum solum Jacobum legamus pro Christo ab Herode capite cæsum, Joannem vero in pace quievisse, et propitia morte vitam finisse. Sed legimus in historiis, ipsum quoque causa nominis Christi multa sustinuisse. Nam et cum cæteris apostolis cæsus in Actibus apostolorum invenitur, et deinceps a Domitiano Cæsare in ferventis olei dolium missus. Idemque ab eodem principe propter invictam evangelizandi constantiam, in Patmos insulam exsilio narratur fuisse relegatus. Videmus ergo non defuisse Joanni martyrium, et ipsum quoque bibisse calicem passionis, quamvis persecutor sanguinem ejus non fuderit. *Sedere autem ad dexteram meam et sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus pateratum est a Patre meo*. Quod dicit, *non est meum dare vobis*, ita sentire potest, non est meum, sed vestrum. Non est meum dare, quia regnum cælorum in accipientis est potestate. Quicumque enim talem se exhibuerit, ut dignus sit regno cælorum, hic talis illud accipiet, quia regnum cælorum non persona, sed vita consequitur. Si itaque et vos tales fueritis, ut sitis digni accipere illud regnum, quod Deus Pater solis victoribus, et usque in finem in bono perseverantibus præparavit, vos quoque illud absque dubio accipietis. Sive etiam alio sensu: Non est meum dare vobis, hoc est, non est meum dare illud regnum superbis et elatis, quod adhuc erant. Si ergo illud vultis accipere, nolite

esse quod estis, id est, nolite esse elati, quia tales indigni sunt accipere regnum cœlorum. Ergo prius humiliamini, et tunc vobis quoque præparabitur regnum cœlorum. *Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus.* Non contra matrem indignantur, sed ad filios referunt præsumptionem huiusmodi postulationis, quod quasi ignorantes mensuram sui, immodica cupiditate ad petendum regnum exarserint. Juxta quod Dominus quoque supra non petenti matri, sed tacentibus filiis respondit : *Nescitis quid petatis.* Ex qua Domini responsione, simul et decem apostolorum indignatione, datur intelligi, quod filii matrem instigaverint ad grandia petenda. Jesus autem vocavit eos ad se, et ait : *Scitis quia principes gentium dominantur eorum, et qui majores sunt, potestatem exercent in eos. Non ita erit inter vos, sed* **B** *quicumque voluerit inter vos major fieri, sit minister vester. Et qui voluerit inter vos primus fieri, erit vester servus.* Humilis et benignus magister, forma quoque omnium magistrorum, nec illos duos de immodica et irrationabili petitione, nec hos decem de indignatione et livore quem contra illos habebant, redarguit, sed tale ponit exemplum, quo manifeste doceat illum vere esse majorem, qui minorem se exhibuerit, illumque existere primum, qui fuerit servus omnium. Qui ergo voluerit patrem [parem] prævenire regnando, præveniat et illum se humiliando. Vineat eum obsequio, quem vult vincere dignitate. Frustra igitur illi grandia quærebant, frustra et isti de illorum insolenti desiderio indignantur, cum a Domino doceantur, ad summæ dignitatis culmen, non potentia, sed humilitate conscendere. *Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis.* Proponit illis ex seipso descendæ formam humilitatis, ut si docentis verba parvipenderent, imitarentur exempla. *Non venit, inquit, Filius hominis ministrari, id est, ut ministraretur ei, sed ministrare.* Si ego, inquit, qui cum sim Dei Filius et Deus, propter vos homo factus, non ad hoc in mundum veni, ut hominum obsequia vel ministeria mihi inquirerem, sed ut ipse potius vobis obsequerem, vobis ministrarem, quare vos homines ab hominibus, mortales a mortalibus, servitia superbia requiritis, non ut naturæ (cui satis parva sufficiunt) necessitatibus subveniatis, sed ut majores et celsiores cæteris appareatis? Attendant hoc ecclesiarum præpositi, et caveant; audiant a Domino, quia gentilis, non ecclesiasticæ consuetudinis est, subjectis dominari, et super eos quibus prælati sunt, potestatis dominium exercere. Discant igitur boni magistri exemplo, non se fastu superbiæ super minores extollere, sed potius illis se obtemperare, atque æquales in omnibus exhibere studeant, quatenus ab illo qui non venit ministrari, sed ministrare, cœlestem mereantur consequi magistratum. Ministravit autem Dominus, quando in cœna linteo se præcinxit, et omnium discipulorum pedes lavit. Ministravit etiam Dominus, cum in crucis altari se ipsum pro nostra redemptione Deo Patri

hostiam obtulit. Unde sequitur : *Et dare animam suam redemptionem pro multis.* Commendandum memoriæ, quod non pro omnibus, sed pro multis se dicit animam ponere, pro his videlicet qui credere voluerint, pro his qui sunt de numero salvandorum, et ad vitam æternam prædestinatorum. Tu autem.

HOMILIA LXXXV.

IN FERIA QUINTA POST REMINISCERE.

In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis : Homo quidam erat dives qui induebatur purpura et bysso, etc. (Luc. xvi).

Homiliam require in prima Dominica post octavas Pentecostes.

HOMILIA LXXXVI.

IN FERIA SEXTA POST REMINISCERE.

In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis et turbis Judæorum parabolam hanc : Homo quidam erat paterfamilias qui plantavit vineam, et septem circumdedit ei, etc. (Matth. xxi).

Passurus pro salute hominum Dei Filius venit Hierusalem triumphali pompa, et ab exsultantibus turbis exceptus est, quo tali gloria inimicorum suorum animos ad suam necem maturandam amplius incitaret; ibique per quinque dies non cessavit docens populum, et propositis similitudinibus, Scribarum et Pharisæorum scelera redarguens. Nam quia ipsi interrogaverant eum, cum eos de templo mirabili auctoritate ejiceret, *in qua potestate ista facis?* eique in sermone laqueos tetenderant, cum simulata veneratione interrogabant, *utrum liceret dare censum Cæsari, an non :* ideoque ipsi suis artibus superantur a Domino, et in parabolis audiunt, quod apertius audire non merebantur. Denique hæc similitudo, Judæorum invidiam quam contra salvatorem conceperant, et passionis ejus totum complectitur sacramentum. Homo iste paterfamilias, Deus omnipotens est, qui homines in mundo, quasi dominus suos famulos possidet in domo. Hic est ille paterfamilias, qui habuit duos filios, quique (secundum alterius loci parabolam) conduxit operarios in vineam suam, qui plantavit vineam, plebem videlicet Israeliticam, quam de omnibus gentibus in populum sibi peculiarem elegit. Hæc est illa vinea, de qua Isaias in cantico locutus, ad ultimum addidit : *Vinea Domini sabaoth domus Israel est (Isa. v),* de qua et Psalmista dicit : *Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantasti eam (Psal. lxxix).* Et septem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et ædificavit turrin, et locavit eam agricolis. Per septem vel murum urbis angelica præsidia designat. Septem ergo vineæ circumdedit, quia ex munimine murorum, et auxilio angelorum illam plebem vallavit. Torcular, altare : quia sicut in torculari uvæ exprimuntur, ita in altari Deo hostiæ immolantur. Hæc sunt illa torcularia, quorum titulo tres Psalmi prænotantur, ita : *In fine pro torcularibus.* Ædificavit turrin, templum scilicet. Hæc est illa turris, ad quam loquitur Micheas propheta,

dicens: *Et tu turris gregis nebulosa filia Sion* (Mich. iv). Locavit eam agricolis. Agricolas principes Judæorum dicit, quibus Deus urbem templumque et universam simul plebem tradidit gubernandam. *Et peregre profectus est*. Profectus est peregre, non loci mutatione; nam quo potest recedere, qui per prophetiam loquitur: *Cælum et terram impleo* (Jer. xxiii). Et alibi: *Deus de prope ego sum, et non Deus de longe* (Ibid.). Sed abiisse dicitur, liberum illis relinquendo arbitrium, utrum vellent operari in vinea, an non. *Cum autem tempus fructuum appropinquasset*. Tempus fructuum fuit, ex quo interfectis hostibus terram promissionis securi cæperunt incolere. Et pulchre non proventum, sed tempus fructuum dicit, quia nullus hujus vineæ proventus, nullus protervi populi exstitit boni operis fructus. *Misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus. Et agricola apprehensis servis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt*. Servi qui primum ad agricolas missi sunt, Moyses legislator, et Aaron, et reliqui sacerdotes intelliguntur, qui per quadraginta annos continuos in deserto fructum legis quam illis Deus dederat, exigebant. Sed agricola missos ad se servos occiderunt, flagellantes illos verberibus linguarum. Scriptum est enim: *Irritaverunt Moysen in castris, Aaron sanctum Domini* (Psal. cv). Et iterum: *Vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbaverunt spiritum ejus* (Ibid.). De qua vinea quid ipse Moyses sentiat, in cantico Deuteronomii declarat, dicens: *De vinea Sodomorum vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhæ. Uva eorum uva felix, et botrus amarissimus* (Deut. xxxii). Notandum quod alius evangelista dicit, *alium in capite percusserunt*. Per hunc namque servum intelligitur David, quia et ipse servus patrisfamilias erat, qui eundem populum ad superna desideria incitabat, jucundam psalmorum melodiam concipiendo. Sed hunc in capite percusserunt, quia ipsum spiritualis musicæ repertorem abjecerunt, dicentes: *Non est nobis pars in David, neque hereditas in filio Isai* (II Reg. xx). Nobile quoque regnum ejus ignobili tradiderunt, et religionem impietate mutaverunt. Sed ille hujus injuriæ immemor, pro hac vinea hunc patremfamilias precabatur, dicens: *Domine Deus virtutum convertere, respice de cælo et vide, et visita vineam istam* (Psal. lxxix). *Iterum misit alios servos plures prioribus*. Per servos qui secundo loco missi sunt, choros prophetarum debemus accipere, qui suis oraculis populo subveniebant, et quæ huic vineæ imminerent prædicebant. Sed et hos similiter persecuti sunt, et occiderunt eos qui prænuuntiabant de adventu Christi. Audiamus quid Isaias de hujus vineæ sterilitate queratur: *Ego te plantavi vineam electam, omne semen verum, quomodo conversas es in amaritudinem vitis alienæ* (Isaiæ v). *Fecerunt, inquit, illis similiter* (Jer. ii). Nam quosdam lapidaverunt, ut Ezechielem in Chaldaea, Jeremiam in Ægypto. Alios occiderunt, ut Naboth. Alios secuerunt, ut Isaiam. Nonnullos vecie ferro perdidit, ut Amos. Et ostenditur hic patientia et sus-

tentatio Domini, qui crebro servos ad malos colonos direxit, quatenus ab illis conventi [conversi] pœnitentiam agerent. Sed illi contemnescentes, iram sibi in die iræ thesaurizaverunt. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: *Verebuntur forsitan filium meum*. Novissime, inquit, filium meum misi quia (ut ait Apostolus) *quando venit plenitudo temporum, misit Deus filium suum factum ex muliere* (Gal. iv). Non autem misit, ut de malis et pœnæ obnoxiiis colonis sententiam judicalem ferret, sed adhuc post tanta scelera, post servorum suorum implas mortes, locum veniæ misericorditer reservaret. Verebuntur filium meum. Quod quasi ambigens dicit, verebuntur forsitan filium meum, non ita est accipiendum, quod ignorans dixerit. Nam Deus qui cuncta singulariter et summe novit, ignorare non potest. Sed dubitare dicitur, ut in nomine Filii potestas liberi arbitrii demonstraretur. *Agricola autem videntes filium, dixerunt: Hic est hæres, venite, occidamus eum, et habebimus hereditatem ejus*. Ex hoc loco manifestissime comprobatur, principes ipsos Judæorum non per ignorantiam, sed per invidiam crucifixisse redemptorem. Noverunt enim eum esse Filium Dei, intelligebant hunc esse illum cui loquebatur Deus Pater, *Postula a me, et dabo tibi gentes, hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Psal. ii). Agnoscebant eum ad hoc venisse in mundum, ut omnes gentes ad fidem suam converteret, ideoque quasi consulentes sibi, dicebant: *Eccæ totus mundus post ipsum abiit: et si dimittimus eum sic, omnes credent in eum* (Joan. xii). Hærentitas autem Filii, Ecclesia est, in cupetis ei data nationibus, quam non moriens Pater ei reliquit, sed ipse morte sua illam misericorditer acquisivit, atque a mortuis resurgendo, illam sub testamento vitæ æternæ possedit. De qua Apostolus: *Attendite, inquit, gregi, in quo vos posuit Christus regere Ecclesiam, quam acquisivit sanguine suo* (Act. xx). Hanc hereditatem nequam coloni occiso hærede percipere cupiebant, quia ad hoc persequabantur Christum, ut fidem, quæ per eum est, exstinguerent, et carnalem justitiam legis, justitiæ evangelii præferrent, atque omnibus gentibus imbuendis insererent. *Et apprehensum, inquit, eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt*. Extra vineam vinea: hæres occiditur, quia Christus extra civitatem in loco qui dicitur Golgotha, id est Calvariæ, crucifixus est. Unde Apostolus: *Jesus autem ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est* (Heb. xii). Sive ejecerunt eum extra vineam, et occiderunt quia prius per incredulitatem a suis eum cordibus expulerunt, ac sic crucis supplicio affecerunt. Hoc olim præsignabat quod Moyses in tabernaculo Dei, altare holocausti, in quo victimarum sanguis effundebatur, non intra tabernaculum, sed ad ostium posuit, innuens mystice, quia crucis ara extra portam Hierusalem erat erigenda, et Christus Dei Patris Filius non in domo Judæorum, hoc est, in mentibus illorum recipiendus, sed foris esset immolandus. Quod autem Marcus evangelista mutato ordine dicit, *et apprehendentes occiderunt eum, et eje-*

cerunt eum extra vineam (Matth. xxi), pertinaciam infidelitatis illorum denotat, qui nec post ejus passionem et resurrectionem credere voluerunt, sed quasi cadaver inutile projecerunt, prædicatores verbi illius a suis finibus excludentes, et ad nationum populos transmittentes. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Interrogat eos, non quod ignoret quid responsuri essent, sed ut eos propria eorum responsione condemnet. Aiunt illi: *Malos male perdet, et vineam suam aliis locabit agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis.* Veniens Dominus malos male perdidit, quia incredulos et crudeles sui homicidas, digna puniuit ultione, locum, gentem, simul et regnum eis auferendo, et per omnes mundi terminos longe lateque disseminando. Locavit autem vineam aliis agricolis, quia nobis Scripturarum mysteria, et suam cognitionem tribuit ea conditione, ut suis temporibus fructum reddamus, id est, noverrimus quid unoquoque tempore nos loqui vel agere conveniat. Sed hoc quod illi dixerunt, quod scilicet malos male perderet, et vineam suam aliis locaret dominus, ipse divinitus procuratum prophetico ostendit exemplo, respondens: *Nunquam legis in scripturis: Lapidem quem repronaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: A Domino factum est illud, et est mirabile in oculis nostris?* Ipsos quos superius colonos vocaverat, nunc ædificantes appellat, quia principes et sacerdotes Judæorum, subditam plebem ad offerendos justitiæ fructus, quasi vineam excolere, ipsi etiam hanc ut Domino ad inhabitandum digna fieret, quasi domum construere et exornare debuerunt. Nam et Apostolus huic sensui astipulatur, fidelibus loquens: *Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis* (I Cor. iii). Sed illi quasi mali coloni, fructum vineæ reddere nolunt, et quasi mali cementarii, electum et pretiosum lapidem, vel in fundamento vel in angulo domus Dei ponendum, subtrahere, hoc est, fidem Christi auditoribus conabantur eripere. Ait ergo: *Nunquam legis in Scripturis: Lapidem quem repronaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris?* Ac si diceret: Quo modo implebitur hæc prophetia, quæ lapidem ab ædificantibus reprobatum, et in caput anguli factum dicit, nisi Christus a vobis reprobatus et occisus credituris gentibus prædicetur? Ipse enim quasi lapis pretiosus (juxta quod Apostolus ait: *Petra erat Christus* [I Cor. x]) in capite anguli factus est, quia Deus duos parietes, circumcisionis et præputii, in sua fide copulavit, et unam Ecclesiam e duobus populis constituit. Ideo dico vobis, auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Regnum Dei hoc loco sanctæ Scripturæ intelligendæ sunt; quas Dominus infidelibus Judæis abstulit, et nobis tradidit, ut earum fructum faciamus. Ista est illa vinea quæ quondam locata est agricolis, sed illi nomen tantum Scripturarum habuerunt, fructum vero illarum nullum consequi meruerunt. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.

A Multum enim distat inter eum, qui per fragilitatem aut ignorantiam peccando offendit Christum, et eum qui per superbiam negat Christum. Qui ergo credens in Christum peccat, super lapidem cadit et confringitur, sed non omnino conteritur, quia reservatur ad poenitentiam. Si vero quis negaverit Christum, cadet, id est, irruet super eum lapis iste, et ita conteret eum aeterno interitu, ut ne testis quidem remaneat, in qua parum aquæ de fovea hauriatur. Potest et hoc dici, quod illi super lapidem cadebant, qui tunc eum per simplicitatem et ignorantiam contemnebant, et injuriis affliciebant, ideo conquassantur, non tamen penitus conteruntur. Qui vero illum scientes Dei Filium, per invidiam negabant, et contra suam conscientiam ejus opera Beelzebub assignabant, super hos B irruet lapis, et conteret eos sempiterna perditione, atque comminuet, ut sint impii sicut pulvis ante faciem venti. Et cum audissent principes Sacerdotum, et Pharisei parabolam ejus, cognoverunt quia de ipsis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant. Principes Sacerdotum et Scribæ propria redarguti conscientia, quærebant interficere Dominum, quasi mentientem contra se. Sed hæc agentes, probant vera esse quæ dixerat. Ipse enim erat hæres, cujus mors injusta vindicanda erat a Patre. Ipsi vero erant nequam coloni, qui ab occidendo Filio Dei ad modicum quidem humano timore retardari poterant, donec hora ejus veniret, nunquam vero divino timore aut amore cohiberi voluerunt. Hæc vero quæ de hac parabola super malitia Judæorum exposuimus, morali intellectu ad unumquemque nostrum referre posuimus. Cum enim alicui fidelium mysterium baptismi, quod operando exercere debeat, committitur, quasi ei vinea quam excolat locatur. Mititur unus et alter servus, et tertius, qui fructus accipiant, cum legitur lex, prophetia et Psalmi, quorum monitis instructus, bonorum fructus operum reddere debeat. Sed servus contumeliis affectus ejicitur, cum sermo Dei vel contemnitur, vel etiam (quod gravius est) blasphematur. Insuper et heredem quantum in se est occidit, qui immemor misericordiæ Dei omnipotentis, ipsum filium Dei respuit, et spiritui sancto quo regeneratus est, contumeliam facit. Propter quod malis agricolis male perditis, datur alteri vinea, quia dono gratiæ quod ingratus sprexit, humilis quisque datur. Sed et hoc quod de illis in fine evangelii dictum est, quia quærentes tenere Christum, timore turbarum præpediuntur, quotidie videmus agi in Ecclesia. Multi enim sunt in Ecclesia solo nomine fratres, qui in ecclesiasticæ fidei et pacis unitatem, quam non diligunt, propter cohabitantium bonorum fratrum multitudinem, aut erubescunt, aut timent impugnam. Sed his, sicut Dominus ad Job loquitur, cum tempus fuerit, in altum ale erigentur (Job. xxxix), quia nacta occasione, Ecclesiam persequi, et Christum cum Phariseis cruci addicere, et osentui conantur habere. Pertimescere debemus ipsi qui loquimur, et cavere, ne exempla Phariseorum sequamur. Curemus sollicite, ne solo nomine

tantum simus Christiani, ne sub specie pietatis titulum subcelebramus. Agamus Domino gratias, qui scripturam, in qua quondam Judei florebant, illis pro irrevocabili malitia abstulit, et nobis pro sola misericordia largitus est. Veneremur eum, non sicut simplices turbæ ut prophetam, sed ut Deum et Dominum prophetarum, salvatorem et redemptorem nostrum, qui vivit et regnat, etc.

HOMILIA LXXXVII.

IN SABBARO POST Reminiscere.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidam habuit duos filios, et dixit adolescentior ex illis patri, etc. (Luc. xv).

Scriptis et Phariseis contra nostræ salutis auctorem murmurantibus, sicut requisita quæ hanc præcedit sancti evangelii lectio declarat, proposuit Dominus duas parabolæ: alteram hominis de inventa ove perditæ gaudentis, alteram mulieris super perditâ et reperiâ drachmâ gratulabunde exultantis, ostendens, in conclusione parabolæ, quantum sit gaudium in cælo super conversis peccatoribus. Deinde dixit et hanc similitudinem, non solum suum de conversis peccatoribus gaudium demonstrans, verum etiam invidentium murmurationem reprehendens. Ait ergo: Homo quidam habuit duos filios. Homo iste, Deus omnipotens Pater intelligitur, qui duos habuit filios, quia ipse est genitor et creator duorum populorum. Et major Judæos designat, qui in cultura unius Dei permanserunt; minor vero significat populos gentium, qui relicto Creatore, colendo creaturam, etiam ad ipsum Dei inimicum diabolum adorandum pervenerunt. Et dixit adolescentior ex illis patri: Da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et divisit illis substantiam. Substantia quæ inter fratres divisa est, sensus rationalis homini a Deo attributus intelligitur. Nam vivere, intelligere, meminisse, ingenio aliquo præminere, divini muneris substantia est. Quam substantiam tunc adolescentior filius a patre expetiit, cum homo in sua volens esse potestate, per liberum arbitrium se regere conatus est, sicque Dominum creatorem suum quæsitivè superbus abiecit. Divisit ergo eis substantiam: quia fidelibus suæ protectionis gratiam, quam vere desiderabant, impartit; infidelibus vero naturalis tantum ingenii beneficium, quod sibi sufficere putabant, attribuit. Et non post multos dies congregatis omnibus, adolescentior filius profectus est in regionem longinquam. Quod non post multos dies congregatis omnibus profectus est, designat quia non multo post institutionem humani generis visum est animæ, ut bona sua per seipsam gubernaret, quæ tamen per se ad bona opera faciendâ infirma et impotens est, nisi ejus qui eam dedit fulciatur auxilio. Et dissipavit substantiam suam, vivendo luxuriose. Vivendo luxuriose dicit, amando hanc vitam prodigam, quæ pompis exterioribus spatiari gaudet, intus non metuit inanescere. Longe vero profectus est, non loci, sed animi mutatione. Quanto enim quis amplius delinquit, tanto longius a Dei conditoris sui gratia recedit. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illi.

PATROL. XCV.

A Fames in longinqua regione, indigentiam significat verbi Dei. In regione longinqua, id est, in oblivione Conditoris. De qua Dominus per prophetam minatur: Mittam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbi Dei (Amos, viii). Et ipse cæpit egere, et abiit, et adhæsit uni civium regionis illius. Merito egere cæpit, qui thesauros diviniæ sapientiæ et divitiarum cælestium dereliquit. Unus civium regionis illius, cui iste prodigus adhæsit, diabolus est, quem Dominus principem hujus mundi appellat, quia merito perversitatis suæ terrenis concupiscentiis præpositus est. Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. Villa carnalem concupiscentiam significat: de qua is, qui invitatus ad spirituales epulas ire excusatur, dicens: Villam emi, et necesse habeo

B exire, et videre illam (Luc. xiv). In villam quoque mitti, est cupiditatibus mundi subjugari. Porcos vero pascere, est ea quibus maligni spiritus delectantur operari: qui merito designantur per animal sordibus et cæno semper gaudens. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas manducabant porci. Siliqua genus est leguminis, fullibus maximum et sonorum, sed granorum paucitate sterile, et pene vacuum. Ideoque per siliquis designantur doctrinæ sæculares, sterili suavitate resonantes, in quibus laudes idolorum, id est, fabulæ et carmina poetarum concrepant, quibus porci, id est, dæmones, delectantur. His prodigus iste saturari cupiebat, quia aliquid sordidum et quod ad beatam vitam pertineret, in talibus invenire volebat, nec poterat. Hoc est enim quod sub-

C jungitur: Et nemo illi dabat. In se autem reversus, dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor! In se, inquit, reversus. Unde iste reversus fuerat? Ab his nimirum quæ foris per oblectamenta noxia illiciunt et seducunt, ad conscientie interiora mentis intentione redierat. Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor! Licet enim gentes in magna veri ignorantia, et errore cultus Dei versarentur, tamen prædicantibus apostolis comperunt quodammodo respicere, verbi saturitate percepta revocari. Mercenarii autem sunt, qui intuitu supernæ mercedis satagunt digna operari. Hi mercenarii in domo patris panibus abundant: quia tales in Ecclesia spiritualis gratiæ recipientur alimonia. Ad vero qui extra aedes hujus patris familias positi sunt, fame verbi Dei pereunt, et ventrem siliquis implere cupiunt, quia, scientiam veritatis non habentes, beatam vitam in studiis inanibus philosophiæ requirunt. Sicut enim pauci qui cor hominis confirmat, verbo Dei merito comparatur, ita siliqua (quæ foris nitida, intus vacua est, nec reficit ventrem, sed onerat) sæculari scientiæ comparatur, quæ sermone sonoro utilitate vacua est. Surgam, inquit, quia pessime me jacere sentio. Ibo ad patrem meum, a quo longe recessi. Ad patrem, inquit, ibo, quia sub porcorum principe miserabili egestate tabesco. Et quam pium et misericordem noverat patrem, qui quanquam offensus, quanquam

D magnis sceleribus irritatus non designatur patris

audire vocabulum? *Pater*, inquit, *peccavi in cælum*, hoc est, in angelis et in sanctis animabus, quæ sunt pedes Dei. *Anima*, inquit, *iusti, sedes sapientiæ*. Et Romulus dicit: *Cælum mihi sedes est* (Iac. LXVI). Addidit: *Et caram te*, hoc est, in ipso interioris conscientie secreto, quod Dei solius oculi penetrare possunt. *Et jam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum ex mercenariis tuis*. Meminit se esse filium, et pio affectu cuncta quæ patria sunt, sua non esse ambigit, sed prioris ignorantie memor, ad hæc æquanimiter aspirare præsumit. Ideoque sicut mercenarium se fieri poscit, pro mercede, non pro hereditate servitutis (servitutus), *fac me*, inquit, *sicut unum ex mercenariis tuis*. Verum ne hoc quidem nisi paterna dignatione promereri posse testatur. Quapropter taceant Pelagiani, qui ore temerario garrunt hominem sua virtute sine Dei adjutorio posse salvari, cum apertissime dicat Veritas: *Sine me nihil potestis facere* (Joan. xv). *Et surgens, venit ad patrem suum*. Ad patrem venire, est ad Ecclesiæ societatem per fidem accedere, ubi est legitima et fructuosa peccatorum confessio. Cum autem adhuc longe esset, hoc est, cum nondum adhuc Deum intellexeret, sed jam pia devotique quæreretur, vidit illum pater, hoc est, misertus est illius. Videre namque Dei, misereri est, sicut et de Petro scriptum est: *Recepit Dominus Petrum* (Luc. xxi). Et misericordia motus est; et occurrens, cecidit super collum ejus, et osculatus est eum. Revertenti filio pater occurrit, quia Deus semper fuit cum unigenito Filio. Et licet solus Filius pro nostra salute carnem assumpserit, tamen in eo Deus Pater semper mansit, et cum eo ad hanc opstram peregrinationem descendit. Apostolus enim dicit: *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi* (II Cor. v). Hinc ipse Salvator ait: *Qui me misit, mecum est, et non dereliquit me solum* (Joan. viii). Et alibi: *Pater in me manens, ipse facit opera* (Joan. xiv). *Et cecidit, inquit, super collum ejus, et osculatus est eum*. Super collum filii cadere, est in amplexu ejus brachium inclinare. Deus ergo Pater super redeuntis Filii collum cecidit, quia brachium suum, hoc est, verbum suum ad hæc mundi infima immissa misericordia iudit. Osculatus est enim eum, videlicet ad spem veniæ peccatorum verbo gratiæ reduxit, cum per Filium diceret: *Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum* (Matth. iv). Dixitque filius ad patrem: *Pater, peccavi in cælum, et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus*. Postquam ad patrem reversus est, hoc est, in Ecclesia jam positus, incipit peccata confiteri, sed non dicit omnia quæ se dicturum supra promiserat. Dixit enim: *Jam non sum dignus vocari filius tuus*, sed non addidit quæ superius se dicturum meditabatur, *Fac me sicut unum ex mercenariis tuis*. Cum enim adhuc longe esset, et patrem non haberet, cupiebat ut mercenarius esset. Ad postquam patris osculo meruit honorari generosissime, jam dedignatur mercenarius esse. Multam namque intelligit distantiam esse inter servum, mercenarium, et fi-

lium; servus namque est, qui metu pœnarum gehennæ, vel legum mundanarum formidine, a vitis abstinet; mercenarius vero est, qui spe ad desiderio regni cælestis bona agit; filius vero est, qui affectu boni et virtutum amore, delectabiliter Deo per charitatem famulatur. Quam summam et perfectionem omnium virtutum Apostolus commemorat, dicens: *Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc major autem horum est charitas* (I Cor. xiii). Ergo prodigus iste primo quasi servus ad se reversus, diræ famis cœpit supplicia formidare. Mox reverti volens ad patrem, de statu mercenarii cœpit cogitare. Postquam vero occurrens pater amplexatus est eum et osculatus, oblitus statim servi, oblitus et mercedem mercenarii, sola jam de hereditate cœpit sollicitus esse filius patris. *Dixit autem pater ad servos suos: Cito proferte stolam primam, et induite eum*. Stola prima beata vestis est innocentie, quam protoplastus Adam, bene a Deo conditus acceperat, sed a diabolo male deceptus amisit. Unde et post culpam prævaricationis, primi homines cognoverunt se esse nudos, et, amissa immortalitatis gloria, pedium mortalium acceperunt indumentum. Servi quibus hoc præcipitur, sunt sancti prædicatores, qui protulerunt primam stolam, quando homines Deo reconciliatos prædicabant esse tanta gratia sublimandos, ut non solum cives angelorum, sed etiam hæredes Dei, et cohæredes fierent Christi. *Et datus annulus in manus ejus*. Annulo solet res secreta signari. Per annulum ergo signaculum fidei debemus accipere, quo cuncta Dei promissa, in fidelium cordibus confirmantur. Annulo etiam sponsa nuptiali fide pignorat: idcirco per annulum intelligitur pignus nuptiarum Christi et Ecclesiæ. Annulum ergo prodigus filius acceperat, cum per fidem Christus Ecclesiam ex gentibus sibi associavit. Et bene in manu datur annulus, ut opera fidem astruant, et ipsa opera confirmetur. Dantur et calceamenta in pedes. Per calceamenta, officium evangelizandi signatur. Scriptum est enim: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, prædicantium bona* (Rom. x)! Ut Apostolus: *Calceati*, inquit, *pedes in præparationem evangelii* (Ephes. vi). Ergo filio ad patris pietatem reverso, manus et pedes ornantur. Manus quidem, ut quique fideles recte vivamus; pedes vero, ut piis sanctorum moniti exemplis, ad æterna gaudia properemus. *Et adducite vitulum saginatum, et occidite*. Vitulus saginatus, ipse est Filius Dei, Dominus Jesus Christus. Qui bene vitulus saginatus dicitur, quia caro ejus spiritali pinguedine et virtute fertili optima est, adeo ut sola sufficeret ad totius mundi tollenda peccata. Adducere autem vitulum præcepit et occidere, mortem ejus per apostolos significans prædicari. Quasi enim recens vitulus iste occiditur, cum ab unoquoque occisus creditur. Tunc comeditur, cum sacramentum passionis ejus casto corpore et munda mente percipitur. *Et manducatum est epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est*. Intuendum quod pluraliter

dicit, Manducemus et epulemur. Quod enim sacra carne hujus sancti vituli non solum ille qui mortuus revixerat, perditus et inventus fuerat, verum pater et servi illius epulati sunt, ostenditur quia lætitia Patris est nostra salus, et illius gaudium est nostrorum remissio peccatorum; nec solum Patris, et Filii, sed et Spiritus sancti, quia sanctæ Trinitatis una est operatio, unum gaudium, unaque dilectio. Hoc præsignabat olim, quod Abraham, tribus angelis hospitio receptis, vitulum tenerrimum et optimum legitur occidisse, et eis apponisse, quia immolata pro nostra redemptione carne Christi, totius Trinitatis est lætitia. *Et cœserunt epulari.* Epulæ istæ nunc in Ecclesia per totum orbem dilatatæ celebrantur. Quotidie enim in sancta Ecclesia vitulus iste sacerdotinus Deo Patri per sacerdotes offertur, et in vitam percipientes pascit æternam, quia cum quotidie immolatur, semper integer permanet, et immaculatus, et vivus. *Erat vero filius senior in agro.* Filius senior populus Judæorum est, qui prius habuit cognitionem Dei, quique a Deo per prophetam primogenitus appellatus est filius; qui quamvis longe a patre non discessisset, non tamen domi, sed in agro erat, quia idem populus neque cultum Creatoris ex toto propter idola deseruit, nec legis sibi datæ interiora mysteria penetravit, sed superficie tantum litteræ delectatus, exteriora, id est, terrena tantum operari noverat: unde et ei terrena per prophetam Domino dicente promittebantur: *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis (Isa. i).* Et cum veniret et appropinquaret domui, audit symphoniam et chorum. Sæpe contingit, ut aliquis diligens et studiosus doctor Judæorum, legis arcana sorutari incipiat, eumque ex eisdem Scripturis libertatem Ecclesiæ percipit, laborem sæculis operis, cui litteram legis observando intentus erat, perhorrescit. Hoc est enim quasi de agro recedere, et domui appropinquare. Audit symphoniam et chorum, hoc est, prædicatores sancto Spiritu plenos, consonis vocibus intelligit prædicare. Denique et Apostolus: *Obsecro vos, inquit, ut idipsum dicatis omnes (I Cor. i).* Et vocavit unum de servis, et interrogavit eum, quamnam hæc essent. Vocat unum de servis, cum sumit in manibus ad legendum aliquem ex prophetis, qui sunt veri servi hujus patriæfamilias. Et sollicitus investigans, quasi requirit quæ de causa jucunda Ecclesiæ festa sunt, quibus se videt minime interesse. Ideoque ei respondet: *Frater tuus venit, et occidit patrem tuum vitulum saginatum.* Quod est aperte dicere: Gentilis populus Deum eatenus ignorans, qui per errorem longe a Deo recesserat, nunc ex omnibus mundi partibus, ab extremis quoque terrarum finibus ad eum convertitur, et pro ejus salute tanta exultatione novum Deo canticum cantat. Propter quem etiam occisus est vitulus ille pinguis, qui per Psalmistam dicitur: *Holocustum tuum pingue fac (Psalm. xvi).* Indignatus est autem, et noluit intrare. Obstinato adhuc animo Judæi foris sunt, et nolunt fidem Ecclesiæ intrare. *Pater ergo illius egressus, cepit rogare illum.* Novis-

simo sæculi tempore implebitur vocatio Judæorum, quia credituri sunt ad prædicationem Eliæ et Enoch. Hanc ergo apertam Judæorum vocationem, egressum patris vocat: tunc enim quodammodo egredietur, et rogabit eum, ut ingressa jam gentium plenitudine, quasi minore filio omnis etiam Israel salvus fiat, qui ex maxima parte contigit cæcitas infidelitatis. *At ille respondens, dixit patri suo: Ecce tot annis servi tibi, et nunquam mandatum tuum præterivi.* Cum frequentissime legamus, illum populum contra mandatum Domini idola coluisse, quid est quo nunc dicit, nunquam mandatum tuum præterivi? Sed hoc non de omnibus Israelitis, sed particulariter de quibusdam accipiendum est, de his scilicet tantum, qui semper Deum coluerunt, et nunquam ad idola confluxerunt. Hi tales quamvis in terrenis tantum delectarentur, quasi in agro essent, ipsa tamen bona terrena, a solo Deo sperabant accipere. Quod et testimonio ipsius fratris confirmatur, cum respondit in sequentiis: *Et nunquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer.* Hædus animal stolidum est, et in Scripturis divinis peccatoris figuram tenere solet. Sed hoc loco, hædi nomine Christum debemus intelligere, quem ille populus in similitudine carnis peccati venisse conspiciens, peccatorem esse existimavit. Unde et cæco illuminato dixerunt: *Nos scimus quia hic homo peccator est (Joan. ix).* Et alibi Samaritanum eum esse, et daemonium habere blasphemant (*Joan. viii*). Nec mirum videri debet, si hic per hædum Christum figuratum dicimus, cum et in lege hoc nomine legator appellatus; ait enim: *Non coques hædum in lacte matris suæ (Exod. xxiii).* Quod ergo dicit, Non dedisti mihi hædum, tale est ac si dicat: Illum qui hædus mihi videbatur. Nam quia Christum profanatorem legis, et violatorem sabbati dicebant, idcirco epulis ejus jugundari non meruerunt. Quod vero sequitur, *Ut cum amicis meis epularer, ex principum persona accipiendum est, qui cum amicis, id est, reliqua plebe epulari volebant.* Non dedisti mihi hædum, id est, hac de causa illum mihi subtrahis, quia hædus mihi videbatur. Potest et ex persona populi Hierosolymitani dictum intelligi, cum cæteris populis Juda. *Sed postquam filius tuus, hic qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum.* Meretrices cum quibus substantiam suam devorasse dicitur, superstitiones gentilium et nefanda figmenta sunt, in quibus naturale totum ingenium expanderunt [expendunt]: et relicto Deo, quem virum animæ habere debuerunt, cum turba demonum turpissima cupiditate fornicati sunt. *At pater dixit: Fili, tu semper mecum es.* Non redarguit quasi mentientem, sed ejus perseverantiam in suo obsequio comprobans, ad collatandum sibi, simulque cum filio epulandum invitat. *Et omnia mea tua sunt.* Ad Patrem loquens quodam loco Filius, dicit: *Et omnia tua mea sunt, et omnia mea tua sunt (Joan. xvii).* Ecce hoc simillimum huic sonare videtur: *Et omnia mea tua sunt.* Sed distincte et multum dissi-

militer: omnia quæ Patris sunt, habet is qui per naturam est Filius Dei, principalius quam hi quos gratia fecit filios Dei. Illius enim sunt omnia Patris per naturam, istorum per donatam Dei clementiam. Ille sicut unicus omnia habet potestate, isti sicut adoptati concessa divinitus pietate. Ille habet omnia per id quod de Deo Deus Patri æqualis natus est, isti per hoc quod ex Deo renati sunt. Sane cum dicitur, Omnia mea tua sunt, non sic accipiendum est quasi non sint et sua. Nam in terrena hæreditate quædam sunt angustia, nec potest major frater habere omnia, si minor etiam partem habuerit. Sed in spirituum et cælestium bonorum hæreditate, sic a perfectis et immortalibus filiis omnia possidentur, ut et singula sint omnium, et omnia singulorum, operante in omnibus charitate, quæ nil cum angustia novit possidere. Quam Psalmista magna laude sublimans, ait: *Omnia consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis* (Psal. cxviii). Huic igitur efficacissime studeamus, per hanc mutatis profectibus congaudere discamus. Diligamus id quod est supra nos tota anima, tota mente, tota virtute. Diligamus quod est intra nos, id est, interiorem nostrum hominem, animam videlicet nostram, eamque subdere Deo semper curemus. Diligamus quod est juxta nos, id est, proximum sicut nosipsos. Diligamus quod est infra nos, carnem videlicet nostram, ut ejus illicitos appetitus frangamus, eamque spiritui obtemperare cogamus. Christum sedulo poscentes, ut spiritum, animam, simulque corpus, sine querela in suo sibi adventu custodiat, Deus et Dominus noster, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXXXVIII.

IN DOMINICA TERTIA QUADRAGESIMÆ.

(Ex Opp. beati Leonis Magni papæ.)

Prædicaturus vobis, dilectissimi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tom. I, Patrologiæ LIV, col. 275.*

HOMILIA LXXXIX.

DE EADEM DOMINICA.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore erat Jesus ejiciens dæmonium, et illud erat mutus. Et cum ejecisset dæmonium, locutus est mutus, et admiratæ sunt turbæ, etc. (Luc. xi).

Dæmoniæ iste, etc. *Reliqua videsis apud ven. Bedam, Operum ejus tom. V, Patrologiæ XCIV, col. 380.*

HOMILIA XC.

IN COMMÉMORATIONE BEATISSIMÆ VIRGINIS MARIÆ, DE EVANGELIO: *Extollens vocem quædam mulier.*

(Ex eodem.)

Factum est autem cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier, etc. (Luc. xi).

Magnæ devotionis, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, tomo ut supra, col. 421.*

HOMILIA XCI.

IN FERIA SECUNDA POST OCULI.

In illo tempore dixerunt Pharisei ad Jesum:

Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua, etc. (Luc. iv).

Refert superius evangelista, etc. *Reliqua videsis apud venerabilem Bedam, Operum ejus tomo ut supra, col. 385.*

HOMILIA XCII.

IN FERIA TERTIA POST OCULI.

In illo tempore respiciens Jesus in discipulos suos, dixit Simoni Petro: Si peccaverit in te frater tuus, etc. (Matth. xviii).

Tota hæc sancti Evangelii lectio moralibus nos præceptis instruit, et qualiter erga eos qui in nos delinquant facere debeamus, satis necessaria admonitione ostendit. Ideoque tanto propensius est audienda, tantoque studiosius addiscenda, quanto constat quod sine hujus doctrina illibatæ charitatis vinculum, quo status Ecclesiæ continetur, solidum atque induratum servari non potest. Ait ergo Dominus ad discipulos, ad habendam cum fratribus pacem erudiens: *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum.* Notandum vero prius est quod si in nos frater peccaverit, et qualibet causa animum nostrum læserit, dimittendi nobis conceditur potestas, imo ingeritur necessitas: quia aliter nobis nostra scimus debita non relaxari, nisi et nos debitoribus nostris dimiserimus. Si vero quis in Deum peccaverit, non est arbitrii nostri, sed solius est dimittere Dei. Scriptum est enim: *Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus: si autem in Deum peccaverit, quis orabit pro eo* (I Reg. ii)? Sed nos ordine converso, in ulciscenda Dei injuria, lætali pietate torpemus, in nostris vero contumeliis odia exerceamus. Prius tamen corripiendus est qui in nos peccat, seorsum, ne putet non esse peccatum quod facit, sique, amissa semel verecundia, in peccato permanere velit. Et si quidem nos audierit, lucrifacimus animam ejus: quia per illius salutem nobis quoque datur remissio peccatorum Jacobo apostolo dicente: *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum* (Jacob. v). Ergo docet quo ordine scandala vitare possimus, videlicet si neque ipsi aliquem lædimus, si peccantem zelo justitiæ corripimus, si pœnitenti viscera pietatis toto corde pandimus. Cum ergo fratrem delinquentem corripimus, si nos non audierit, adhibendi sunt fratres unus aut duo, ut qui ab uno corrigi non potuit, a pluribus corrigatur, vel eorum testimonio convincatur. Porro si nec illos audierit, tunc Ecclesiæ dicere præcipimur, ut ab omnibus detestetur et dijudicetur, quatenus, si noluit pudore corrigi, saltem corrigatur multorum opprobriis. Si autem nec Ecclesiam audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Ethnos Græco sermone gens dicitur; inde ethnicus, id est gentilis, derivatur: qui sic permanet ut natus est, et non est in Christo renatus. Publicani vero sunt qui publice peccant, vel qui publicis negotiis inserviunt per fraudes ac furta et scelerata perjuria. Sane cum incorrigibilem fratrem sicut ethnicum et publicanum dicit ha-

bendum, ostendit gravioris criminis esse reum, qui sub specie fidelis opera agit infidelium, quam eum qui aperte infidelis et publicanus existit. Sed et hic caute attendendum, quod non passim aut leviter, sed obedienti et poenitentiam commissi sui agenti, ac veniam petenti fratri dimittere jubemur. Unius enim sceleris rei tenetur apud Deum, et is qui peccantem videns fratrem, corrigere noluerit, sed negligens, parvipenderit, atque ille qui fratri poenitentiam agenti dimittere noluerit. Nam Dominus cum dixisset, *Si peccaverit frater tuus, corrippe, statim subjunxit: Si dixerit, poenitet me, dimitte.* Igitur largienda est venia post increpationem, scilicet illi qui poenitentiam egerit et se ab errore converterit: quia nec difficilis venia, nec remissa debet esse indulgentia: *Amen dico vobis, quaecunque ligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo.* Quia dixerat, durum et impoententem fratrem ut ethnicum et publicanum habendum, ne aliquis ita vecors et desperatione pestifera contemptor existeret, ut tacitus apud se loqueretur: Si me despicias, et ego te despiciam; si me honoras, utique mea sententia honoraberis: idcirco Dominus apostolis potestatem ligandi tribuit et solvendi, ut hi qui condemnantur, sciant humanam sententiam divina firmari, et quod fuerit ligatum in terra, ligari nihilominus in caelo. Haec vero potestas specialiter sanctis Ecclesiae episcopis collata est, generaliter vero omni Ecclesiae data creditur. Nam quod et Dominus alibi beato Petro hanc potestatem ligandi atque solvendi dedit, utique in Petro, qui typum gerebat Ecclesiae, omnibus fidelibus hoc concessisse non dubitatur: *Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quaecunque petierint, fiet illis a Patre meo, qui est in caelis.* Magnam fidelibus auctoritatem et fiduciam tribuit, et e contrario magnum contemptoribus metum iniecit, dicens a Patre Deo in caelis fieri quicquid duorum consensu super terram fuerit constitutum. Et hoc primo ad concordiam nos provocat, quo sollicitius festinemus ad pacem, cum se dicit inter duos vel tres aliquid statuentes medium fore. Nam sequitur: *Ubi enim fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* In medio, inquit, sum eorum, ut vel recipiam humilem poenitentem, vel projiciam superbum et contumacem. Et quicquid illi iudicando ad hominum salutem agunt in terra, meo desuper iudicio roboratur in caelo. Spiritualiter vero illud dicere possumus quia ubi spiritus, anima et corpus consenserint, nec bellum inter se discordantium habuerint voluntatum, carne adversus spiritum, et e converso spiritu adversus carnem concupiscente, de omni re quam petierint a Patre, impetrare possint. Nec dubitandum justam et acceptam esse Deo petitionem, ubi ea vult caro quae spiritus. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: *Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies? Dixit illi Jesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.* Superioribus verbis Domini provocatus apostolus Petrus, solita sibi fiducia accedens, interrogavit

A quoties deberet in se peccanti dimittere, an ne usque septies? Cui respondit Dominus: Non solum usque septies, sed usque septuagies septies, id est, quadringentis nonaginta vicibus, si toties in die peccare contigerit. Impossibile est enim quadringentis nonaginta vicibus in fratrem posse delinquere. Et haec multiplicatio secundum beatum Hieronymum facta est. Caeterum beatus Augustinus docet hunc numerum simpliciter et non multipliciter accipiendum, idcirco quod totus per adverbium fit. Ars enim arithmetica docet, ut numerus aliquis si per solum fiat adverbium, vel per solum nomen, non multiplicetur; si vero ex nomine simul et adverbio, ut verbi gratia: septies septuaginta, vel conversim septuagies septem, possunt multiplicari. Quod ergo dicit septuagies septem, LXXVII vicibus idem doctor intelligitur, sed jam veniendum est ad mysterium. Neque enim ab re esse potest quod Dominus hunc alium et alium numerum in relaxandis fratrum erratibus constituere voluit. Constat enim ex septenario et undenario: nam sive septies undecim, sive undecies septem dicamus, septuaginta septem perficiemus. Et septenarius quidem numerus est numerus sacratissimus ex donis septiformis Spiritus. Undenarius vero numerus figuram tenet omnis peccati; in undenario namque transgressio est denarii. Et nos cum peccamus, decalogum profecto, praeciptorum Dei transgredimur. Hinc est quod in tabernaculo Dei undecim saga cilicina fuisse memorantur (*Exod. xx*): cilicium namque habitum poenitentium et pro peccatis mœrentium designat. In tabernaculo ergo Dei undecim saga cilicina fieri iussa sunt, quia sancta Ecclesia non solum ex justis et immaculatis, verum etiam ex peccatoribus poenitentibus et conversis existit. Huius numeri sacramentum Petrus apostolus agnoscens, Juda perduto, noluit apostolos in undenario numero permanere, sed, electo Matthia, duodenariam summam curavit supplere. Septuagies septies ergo Dominus praecipit, ut ostendat quia quoties et quoties aliquis peccaverit, toties et toties ei dimittere, et nunquam dimittendo cessare debemus. Quod enim per hunc numerum peccatorum significatur remissio, illud quoque manifestat, quod beatus Lucas catalogum Dominicae generationis septuaginta septem generationibus terminavit, incipiens a Joseph, et usque ad ipsum Deum conditorem perveniens. Quia enim Dei Filius ad solvenda mundi peccata veniebat, ideo jure ejus incarnatio septuaginta septem generationibus textitur, et hoc ascendendo. Quia videlicet Filii Dei incarnatio nostra fuit exaltatio; et unde ille descendit, inde nostra abjectio ascendere meruit. Quod vero hic numerus ex septenario et undenario multiplicatus exurgit, significat quia omnis peccatorum remissio per gratiam Spiritus sancti fit, cujus donis privari merentur quicunque fratribus in se peccantibus dimittere noluerint. Sane aliter fratri poenitenti, aliter praecipimus inimico persequenti veniam dare. Huic namque dimittendum est, accepta remissione peccati, quo nos insontes laesit, ut socia dehinc no-

bis charitate communicet; illi vero, ut cum malum vult, nobis autem facit, nos illi semper bonum velimus, et si possumus, etiam faciamus. Non enim illis quandiu in malo perseverant, peccati sui veniam dare possumus, licet velimus. Habemus hinc duo convenientissima exempla: Josephi namque, fratribus suis salubriter castigatis, benevole ignovit (*Gen. xlv*). David vero (*II Reg. i*) persecutoribus suis penitentibus, et in malitia perdurantibus, quamvis eos flevit, veniam tamen illis præstare non potuit. Hæc ergo præcepta tenendæ charitatis, quæ a Christo, qui est auctor pacis, audivimus, sedulo operari curemus. Ne gravemur dimittere minima, cum sciamus nobis innumerabilia peccatorum in baptismo dimissa. Sed et quotidie delinquentes, quotidianam a Domino veniam postulemus. Exemplo namque suo nos ipse ad facilitatem indulgentiæ provocat, qui totius mundi peccata non solum dimittere, verum etiam proprio ore dignatus est expiare, Jesus Christus Dominus noster, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XCIII.

IN FERIA QUARTA POST Oculi.

In illo tempore, accesserunt ad Jesum scribæ et Pharisei, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? etc. (*Matth. xv*).

Quia Dei Filius pro salute omnium in mundum venerat, ideo loca singula citis gressibus percurrabat, ut omnibus prodesset, universis succurreret, postremo cunctorum in communi saluti consuleret. Denique, ut superius evangelista loquitur, venit Dominus cum discipulis in terram Gerazæ, ut illis quoque optatum levamen sua visitatione ferret: ibique Pharisei justitiæ inimici eum persecuti sunt, non studio descendæ veritatis, sed causa perstruendæ falsitatis. Nam, sicut lectum est, Accesserunt ad Jesum scribæ et Pharisei dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lavant manus suas cum panem manducant. Quam vera est confessio Domini, qua superius Deum Patrem laudans, dixerat: Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis (*Matth. xi*). Ecce Gerazeni, qui minus docti erant, ad Dominum veniunt, infirmos suos secum deferunt, remedia salutis sibi suisque tactu saltem fimbriæ Domini requirunt. Atque ideo cupitæ salutis remedia plena, id fide promerente consequuntur. At vero scribæ et Pharisei, qui populi doctores esse debuerant, non ad audiendum verbum, non ad aliquam animæ vel corporis capiendam medelam, sed ad movendas quæstionum pugnas conveniunt: eosque de non lotis manibus vituperare laborant, in quibus nil immunditiæ sordidantis reperire valebant. Revera enim seipsos magis culpæ debuerant, qui, lotas aqua manus habentes, conscientiam livore pollutam gestabant. Quare, inquit, discipuli tui transgrediuntur præcepta seniorum? Stupenda dementia! eum qui est Filius Dei,

A reprehendunt, cum hominum traditiones non servet. Non enim, aiunt, lavant manus suas cum panem manducant. Proprium et quodammodo consuetudinatum erat Judæis crebro manus lavare, et aliquando totum corpus, maxime si contigisset eos cum quolibet gentili loqui. Sed jam videamus qua sententia Veritatis revincuntur filii falsitatis. Ait illis: Quare et vos transgredimini præceptum Dei propter traditionem vestram? Ac si diceret: Cum vos præcepta Dei propter traditionem hominum negligitis, quare discipulos meos reprehenditis, quod seniorum traditiones parvipendant, et divina jussa custodiant? Nam Deus dixit: Honora patrem tuum et matrem. Et qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur (*Exod. xx*). Honor in sacro eloquio dupliciter accipitur, videlicet non solum in salutando et conquisicendo, sed etiam in elemosyna et rerum necessariorum collatione. Hinc Apostolus dicit: Presbyteri duplici honore digni habeantur, ut non solum illis officium venerationis deferatur, verum etiam opportuna subsidia ministrentur (*I Tim. v*). Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri vel matri, Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, et non honorificabit patrem aut matrem suam: et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Universorum conditor et parens Deus, imbecillitates vel ætates parentum considerans, in lege præceperat ut filii parentes honorarent, et eis vitæ necessaria ministrarent. Hanc providentiam legis Dei scribæ et Pharisei subvertentes, et impietatem pro pietate inducentes, docebant pessimos filios, ut quæ in usus pauperum et parentum erant deputanda Deo offerrent: et ita fiebat ut liberorum oblatio sub occasione templi in lucra cederet sacerdotum. Ipsi etiam parentes, ea quæ cedebant a filiis Deo consecrata, ne sacrilegium committerent, tangere volebant, ac per hoc egestate et fame afficiebantur. Cum igitur pater indigens et imbecillis a filio aliquid exposceret, respondebat ei doctus a magistris iniquitatis: O pater, noli contristari, sed patienter necessitatis hujus penurias perferre stude, quia munus quod est ex me oblatum Deo, tibi proderit, si non corporaliter, at certe spiritualiter. Potest et hunc sub interrogatione habere sensum: O pater, munus quod ex me est, tibi proderit? Ac si diceret: Exigis ut donum quod oblaturus eram Deo, in tuos usus consumam, et hoc tibi proderit. Dicebant hoc scribæ et Pharisei, ut parentes miseri timerent accipere quod oblatum videbant, et eligerent magis inopem vitam ducere, quam Deo consecratum contingere. Hypocrite, bene prophetavit de vobis Isaias, dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (*Isa. xxix*). Providens propheta Isaias Judæorum simulationem, quod contra Evangelii prædicationem venturi et Christo repugnaturi essent, bene de istis prophetavit; non quod hoc quod de illis dicebatur bonum esset, sed quia ipsa sancta prophetia optime eorum moribus conveniret. Ait ergo ex persona Domini: Populus hic labiis me honorat. Judæi Deum labiis honorabant, cum legem ab eo datam scrutaren-

tur, psalmos etiam et divinos hymnos modularentur. Sed cor eorum longe erat ab eo, quia semper in malum prout ferebantur cordibus idola colentes, de quibus scriptum erat quod reversi sunt cordibus in Aegyptum. Honorabant fabulis Deum, quando ad Christum subdola fraude dicebant: *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces (Matth. xxii).* Sed cor eorum longe erat ab eo, quia ideoque loquebantur ista, ut possent eum Caesaris tradere potestati. Hoc enim signavit evangelista cum praeiret, quia abeuntes Pharisei consilium inierunt ut caperent Jesum in sermone. *Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum. in vana illum labis et lingua colebant, quorum corda averta erunt, qui cum ceteris Dei cultoribus mercedem expectare non poterant, ipso Domino alibi dicente: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum (Matth. vii).* Doctrinas vero et mandata hominum docebant, quia praecepta Dei negligentes, suas (ut supra ostensum est) traditiones statuere volebant. *Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite et intelligite: non quod intrat in os, coquinat hominem, sed quod exit de ore.* Hoc verbum quod est communicat, sanctarum Scripturarum esse proprium. Siquidem Judaei, qui se populum et partem Dei esse jactant, communes cibos vocabant, quibus in communi omnes homines utuntur, praeter ipsos Judaeos, sicut et lepores, ostreae, suilla caro, et hujusmodi animalia, a quibus praeceptum est abstinere. Commune ergo illud vocabant, quod ceteris hominibus ad utendum patet et non est de sorte Dei, atque ideo immundum. Iude et hoc verbum quod est *communicare*, pro pollueri et coquinari ponitur apud eos, translatores posuerunt, *coquinat*. Alii ergo: *Non quod intrat in os coquinat hominem.* Ac si diceret: Nihil quod extra hominem est, et in hominem ingreditur, ipsam potest coquinare; sed quae de homine procedunt, illa hominem polluant. Officiat sane aliquis, quod intrat in os, non coquinat hominem, quare non vescimur idolothytis? Apostolus enim dicit: *Non potestis calicem Domini bibere et calicem demoniorum (I Cor. x).* Sed sciendum quia ipsi tibi et omnis creatura Dei per seipsam munda est, invocatione autem demonum dum idolis offertur, fit immunda. Et ideoque a sanctis viris juste respicitur. Tunc audientes discipuli, dixerunt ei: *Scis quia audito hoc verbo, Pharisei scandalizati sunt? Scandalizabantur, quia videbant mo sermone Domini omnes superstitiones observationum suarum elisas, qui tantummodo in cibis sumendis vel abominandis, atque lavacris et variis baptismatibus suam religionem constare arbitrabantur, ignorantes quod Apostolus dicit: Esca autem nos non commendat Deo (I Cor. vii).* Scandalum vero Graecus est sermo, quem nos offendiculum vel ruinam, id est impactionem pedis, possumus dicere. Pharisei ergo in verbo Dei scandalizabantur, qui, perversa mentis obstinatione caecati, non salutem in doctrina Christi, sed perditionis aeternae ruinam occasionem inveniebant. At ille respondens,

ait: *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur.* Hunc locum sibi favere arbitrantur hi qui dicunt duas esse naturas in hominibus, alteram bonam a Deo, alteram malam a principe tenebrarum diabolo. Et plantationem quam non plantavit Pater, naturam mali accipiunt. Sed sciendum quia omnis natura a Deo est, et bona est. Sed quia in eis hominibus liberum arbitrium, ideo bona est plantatio naturae, sed plerumque mala fit mala voluntate. Illic Jeremias ait: *Ego te plantavi vineam domum quomodo conversa es in amaritudinem vitis salinis (Jer. n)?* Ergo quod Deus plantat, nemo potest eradicare, nisi ipsa natura praebeat assensum. Sane potest hic oriri non absurda quaestio. Nam si omnis plantatio quam non plantavit Pater, eradicabitur, ergo eradicabitur et illa de qua Apostolus dicit: *Ego plantavi, Apollo rigavit (I Cor. iii).* Sed attendendum quod sequitur. *Deus autem incrementum dedit.* Igitur plantante Paulo, Apollo rigante, Deus suis operariis cooperatur, et cum eis plantat et rigat. *Sinite illos, caeci sunt et duces caecorum.* Caeci erant Pharisei, quod tenebrosas traditiones quas ipsi adinvenerant, observantes, lucem mandatorum Dei non consideraverunt. De qua Psalmista dicit: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis (Psalm. cxviii).* Non solum caeci, sed et duces caecorum dicuntur, quia tales non solum sibi non prospiciunt ne in foveam perditionis incendant, sed etiam sibi obsequentes, in praecipitium mortis secum trahunt. Hos ergo et omnes perversos doctores praecipit Salvator sinendos, et suis erroribus ac libero arbitrio dimittendos, sciens eos, postquam semel exiderint, aut vix aut nullatenus ad veritatem posse retrahi. Illic et Apostolus praecipit, dicens: *Haereticum hominem post primam et secundam correptionem devota (Tit. iii).* Respondens autem Petrus, dixit: *Edissere nobis parabolam istam. At ille dixit: Adhuc et vos sine intellectu estis? Sancti apostoli adhuc minus docti erant, et ideo verba Dei absolute prolata non intelligebant, sed quod aperte dictum fuerat et patebat auditu, parabolice dictum putabant, ideoque in re manifesta mysticam requirebant intelligentiam. Proinde corripiuntur a Domino, quia per figuras dictum putarent quod perspicue locutus fuerat Adhuc, inquit, et vos sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne quod intrat in os, in ventrem vadit, et in secessum emittitur? Hanc Domini sententiam haeretici calumniantur, eumque reprehendunt, quasi physicae disputationis ignarum, qui ait omnes cibos in ventrem ire, et in secessum digeri. Dicunt enim susceptas escas, et ex atritu dentium colligae fractas, per artus, venas, medullas, nervosque diffundi. Unde et videmus multos qui vitio stomachi perpetem patiuntur vomitum, post prandia statim evomere quod ingesserunt, et tamen corpulentos esse: quia ad primum escae attactum liquidioribus cibis et potus per membra funditur. Sed hi tales cum volunt reprehendere imperitiam alienam, ostendunt suam. Quamvis enim tenuissimus humor et liquens esca sit, tamen et*

ipsa cum artubus et venis suscepta fuerit et decocta, per occultos meatus, quos poros dicunt, ad inferiora purganda dilabitur, et sic in secessum vadit. *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, et en coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemia.* Notandum quod Dominus cogitationes malas de corde dicit exire. Nam Plato philosophus dicit sedem animæ in cerebro esse, sed oportet ut principaliorem sedem animæ in corde accipiamus, ubi quasi in quodam medullitio consistens, cogitationes disponit, et membris corporis vitalem subministrat affectum. Simul etiam hæc scientia arguuntur qui dicunt cogitationes a diabolo immitti, et non ex propria voluntate nasci. Diabolus enim adiutor et incensor esse potest malarum cogitationum, auctor vero esse non potest. Sed nequaquam recipiendum est diabolum secreta cordis posse rimari. Ille enim semper in insidiis positus, quid animo versemus, ex habitu et gestibus ipsius corporis æstimat, cum tamen penitus cogitationes cordis nequeat intueri, quod sibi soli reservavit cui dictum est: *Tu solus nosti corda filiorum hominum (III Reg. viii).* Cum ergo ipsas cogitationes videre non possit, signis quibusdam et motibus illas deprehendit. Verbi gratia: si nos viderit pulchram mulierem crebro inspicere, intelligit cor amoris jactu vulneratum, et pravis suggestionibus stimulat ad fornicandum. Si nos contra proximum rancorem vocis, vel trucem aspectum levare conspexerit, intelligit cor invidia tabescere, sicque per iram ad homicidii facinus inflammatur. Si jejuniurum tempore viderit nos ad fenestram crebro respicere, et in solis radio curiosius horam denotare, gulæ vitio convincit animum sauciatur. Si gemmarum, vel auri, vel quarumlibet rerum pulchritudinem nos ardentem intueri conspexerit, intelligit in corde latere malum avaritiæ, et idcirco provocat ad furta. Attendendum vero quod hæc quæ aperta sunt opera, Salvator cogitationes appellat, quia primum concupiscentia corde concepta cogitationum fontibus nutritur, et sic demum ad operationem perducitur. Et ideo Dominus hæc opera cogitationes vocat: quorum indicia hostis callidus per quasdam habitudines morum investigans, humanum genus decipere festinat, et ad agenda quæ divinus sermo prohibet, instigat, ut hominem ad imaginem Dei conditum polluat. Unde et Dominus, enumeratis cogitationibus malis, subiunxit: *Hæc sunt quæ coinquinant hominem: non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.* Sed Pharisei juxta litteram cuncta accipientes, et spiritualia prophetarum verba spiritualiter intelligere nolentes, quæcunque illi de cordis simul et corporis munditia præcipiebant, dicentes: *Lavamini, mundi estote (Isa. i).* Et alibi: *Mundamini qui fertis vasa Domini (Isa. lvi),* hæc isti in sola corporum munditia servanda credebant. Sed frustra manus abluiebant, frustra baptizabantur, qui fonte Salvatoris abini contemnebant. Sed quid prodest exterius excandicare cutem, et interius invidia

A et avaritia, cæterisque vitiiis sordidam gestare mentem. Tales enim recte comparantur sepulchris dealbatis, quæ a foris candidata videntur, interiori vero sordibus et fædo cadavere plena sunt. Ergo secundum Apostolum *mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus (II Cor. vii)*: satagamus habere mundam animam in corpore mundo, ut sic perficiamus sanctificationem in timore Christi, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XCIV.

IN FERIA QUINTA POST Oculi.

In illo tempore surgens Jesus de synagoga, introiit in domum Simonis, etc. (Luc. iv).

Homiliam require sabbato post Pentecosten.

HOMILIA XCV.

IN FERIA SEXTA POST Oculi.

In illo tempore venit Jesus in civitatem Samaritanorum, quæ vocatur Sichar, juxta prædium quod dedit Jacob Joseph filio suo. Erat autem ibi fons Jacob, etc. (Joan. iv).

Ex hac lectione vera nostri Redemptoris, quam ex nobis et pro nobis assumpsit, humanitas commendatur. Cum enim esset verus Filius Dei, beate summus et summe beatus, bona cuncta tribuens, nullius egens, propter nos redimendus homo factus, ita sese nostræ infirmitati contemperavit, ut omnia quæ nostræ fragilitati conveniunt, in se, excepto peccato, susciperet. Denique is qui panis vitæ erat, esuriit, fons justitiæ sitiit: fatigatus est ex itinere, qui erat via: quique lux erat mundi, nostro permisit membra sopori. Modo nempe ait evangelista: *Jesus fatigatus ex itinere, sedebat sic super fontem.* Sed videndum ex quo itinere Dominus fatigatus dicatur. Supra legitur quod cum audisset Jesus quia dixerunt de eo pharisei quod plures discipulos facit et baptizat quam Joannes, quamvis Jesus ipse non baptizaret, sed discipuli ejus, reliquit Judæam, et abiit iterum in Galilæam. *Venit ergo in civitatem Samaritanorum, quæ dicitur Sichar, juxta prædium quod dedit Jacob filio suo Joseph, ubi erat fons Jacob; ac deinde, Jesus fatigatus ex itinere.* Pro nobis ergo et ex nobis fatigari potuit, qui in se motu stabilis et statu mobilis semper fuit. Sedebat super fontem, ut lassitudinis incommodum relevaret. Et personam et dignitatem magistri intendebat. Sedere namque magistrorum est. Venit ergo Dominus in civitatem Samaritanorum, ut illis quoque in transitu doctrinæ suæ beneficium impertiret. Ad prædium vero quod dedit Jacob filio suo Joseph accessit idcirco, ut illum se esse ostenderet quem sanctus Joseph præsignaverat, quem vere sol et luna venerantur, et cui astra omnia famulantur, quemque fratres impii, Judæi videlicet, injusto odio persequiebantur. Sedit super fontem, quia ibi noverat venturam mulierem, quam credituram ante sæcula præciebat. Unde sequitur: *Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Jesus: Da mihi bibere.* Quid est quod Dominus a muliere Samaritana potum exposcit, quid in sequenti

ous spiritualis affluentiam fontis in se credentibus A
daturum promisit? Sed sitiebat, non tam aquam,
quam mulieris salutem et fidem. Denique qualis sit
sitis Domini ex sequentibus claret, ubi dicit: *Meus*
cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei. Qualis ergo
cibus ejus, talis et potus est. Hoc ergo desiderabat,
hoc sitiebat, ut in illa voluntatem Patris perficeret.
Sed carnalis adhuc mulier, sitim Domini carnaliter
accipiens, respondit: *Quomodo tu, cum Judæus sis,*
bibere a me possis, quæ sum mulier Samaritana? Ille
quare miretur ostendit subinferens: *Non enim co-*
stantur Judæi Samaritanis. Non contuntur, id est, non
communicant Samaritanis Judæi, nullius rei usum
cum illis habent, nec in aliquo participes sunt eorum.
Exsecrantur enim illos, et odium, quod ipsorum
regionem possideant, vel quod Deum simul et idola
colant. Unde et pro magna contumelia ducebant, si
quem Samaritanum vocassent, quo nomine Christum
crebro leguntur injuriasse. Sed audiamus quid Do-
minus adhuc erranti et in tenebris agenti mulieri
responderit: *Si scires, inquit, donum Dei, et quis*
et qui dicit tibi: Da mihi bibere, tu forsitan petisses
ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. Donum Dei, quid
est aliud quam Spiritus sanctus. Hoc donum post
suam ascensionem fidelibus dedit, quia *ascendens in*
altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona homi-
nibus (Ephes. iv). Et sicut alibi idem evangelista di-
cit: *Nondum erat spiritus datus, quia Jesus nondum*
erat glorificatus (Joan. vii). Ostendit ergo Dominus
se non talem sitire aquam qualem illa intelligebat.
Fidem namque ejus sitiebat, et idcirco ei sitienti
Spiritum dare volebat. Hæc est aqua de qua alibi
stans in templo, dicebat: *Qui sitit, veniat et bibat, et*
de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Ibid.). Quod expo-
nens evangelista, subiunxit: *Hoc autem dicebat de*
Spiritu quem accepturi erant credentes in eum (Ibid.).
Ait ergo: *Si scires donum Dei et quis est qui dicit*
tibi: Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, et de-
disset tibi aquam vivam. Scire Christum non poterat,
quia donum Dei, id est Spiritum sanctum non habe-
bat. Et ideo quia Christum ignorabat, aquam vivam
petere ab eo nesciebat. Sed adhuc in carnali sensu
mulier perseverans, respondit: *Domine, neque in quo*
haurias habes, et puteus altus est, unde ergo habes
aquam vivam? Nunquid tu major es patre nostro Ja-
rob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii
ejus, et pecora ejus? Notandum vero quod hic pu-
teum dicit, cum superius fontem nominaverit: quia
nimirum omnis puteus fons, non autem omnis fons
puteus. Quæ verba sicut aperta et plana transcur-
rentes, audiamus quid ei Dominus responderit, su-
periora sua verba exponens. Ait enim: *Omnis qui*
biberit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit
ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Sed
aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis
in vitam æternam. Quibus sermonibus Domini dele-
etata, et tanti muneris consors esse cupiens, et ad-
huc prudentiam carnis amplectens, respondit: *Do-*
mine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque ve-

niam huc haurire. Ait illi Dominus: *Vade, voca vi-*
rum tuum, et veni huc. Dicit ei: *Non habeo virum.*
Dicit ei Jesus: *Bene dixisti quia non habeo virum:*
quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, non
est tuus vir. Noverat certe Dominus illum non habere
virum, et ista loquebatur ut paulatim eam a carnali
intellectu retraheret, et ad intelligendum quis esset
qui cum ea loquebatur, perduceret. Denique mulier
audiens quæ circa se erant, primo eum prophetam,
postmodum Christum confessa est. Sed hæc histo-
riæ sic est plana simplicitas, ut in ea sensuum lateat
alta profunditas. Si ergo aliquid jam de hoc dono
Dei, et de spirituali aqua gustavimus, spiritualiter
ista tractemus. Et primo videamus quid significet
quod hora sexta Dominus ad puteum venisse dici-
tur. Hora sexta sextam mundi ætatem significat,
quando tanquam in senectute mundi, Dominus et
Redemptor hominem indutus, venit ad puteum, ad
tenebrosam videlicet mundi hujus profunditatem:
de illa cælorum sublimitate ad infimas terræ partes
dignatus est descendere. Hora ergo sexta Dominus
ad puteum venit, quando sol ad inferiores circulos
a summo cæli centro incœpit declinare: quia novis-
sima sæculi, ut dictum est, ætate, Filius Dei ad ter-
renum laborem nostrum dignatus est descendere, ut
nos doceret exuere veterem hominem cum actibus
suis, et induere novum, qui secundum Deum crea-
tus est. Quod fatigatus venit, infirmitatem carnis;
quod sedit, humilitatem ostendit. Fatigatus ergo
resedit, quia et imbecillitatem carnis pro nobis sus-
cepit, et homo humilis inter homines apparuit. De
hac infirmitate carnis ejus dicit propheta: *Vidimus*
eum, et non erat aspectus: et desideravimus eum, de-
spectum et novissimum virorum, virum dolorum, et
scientem infirmitatem (Isa. liii). De humilitate vero
ejus ait Apostolus: *Humiliavit semetipsum, factus*
obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Phil.
ii). Mulier hæc Samaritana gentium est Ecclesia,
quæ bene Samaritana vocatur. Samaria enim pro
idololatria solet accipi. Hinc propheta Christi præ-
nuntians incarnationem, dicit: *Antequam sciat puer*
vocare patrem aut matrem suam, accipiet virtutem
Damasci, et spolia Samariæ (Isai. viii). Christus
namque virtutem Damasci accepit, quando ei magi
aurum obtulerunt, in quo quondam ipsa potentissi-
ma civitas confidebat. Accepit spolia Samariæ, id est,
homines idololatriæ captivitate oppressos ad liberta-
tem novæ gratiæ reduxit. Apte igitur hæc mulier
Samaritana dicitur, quia sancta Ecclesia ante Christi
adventum idololatriæ dedita cultui erat: nihilque
aliud agere noverat quam circa sæculi curas vanis
cupiditatibus occupari. Hoc enim significat, quod
cum hydria ad puteum hæc mulier aquam haurire
veniebat. Poscebat Dominus ab ea bibere, salutem
gentium sitiens, quatenus eas ab errore erueret, et
ad Christianæ fidei religionem adduceret. Quinque
viri quos habuerat quinque sensus corporis accipiun-
tur, visus videlicet, auditus, gustus, odoratus et
tactus. Et visu quidem alba et nigra quoquo modo

colorata videmus. Auditu rauca sonoraque captamus. Olfactu odorifera et fetentia discernimus. Gustu dulcia simul et amara percipimus. Tactu vero, qui per omnia corporis membra diffunditur, calida et frigida, mollia et dura, lenia et aspera sentimus. Istis quinque sensibus Ecclesia gentium ante adventum Christi subdita erat : et lucem mentis non habens, carnalem vitam sine ulla intelligentia transibat. Et quia istos sensus non error reperit, sed natura contribuit, recte viri quasi legitimi dicuntur, quibus primis temporibus sæculi omnes homines serviebant. Sed jam venerat tempus quo non illis sensibus rectoribus anima meretur, sed haberet viro, id est rationalem spiritum, cui illos priores viros, id est quinque sensus, in famulatum subiceret, nec jam anima quinque viris subderetur, sed verbum Dei amplecteretur, spiritu Christo inhaereret, nec presentibus delectaretur, sed eternorum amore frueretur. Sed quoniam adhuc pristino errore tenebatur, nec ea post quinque viros, id est post tempus quinque sensuum carnalium, verbum Dei acceperat, sed diabolus complexu adulterino illeceam obtinebat, ait Dominus : *Voca virum tuum, et veni huc*, quod est dicere : Remove te ab affectione carnali in qua nunc es, et spiritu intelligentie evocato praesens adesto. Vir enim animae est quodammodo spiritus hominis, qui animalem affectionem tanquam conjugem regit. De quo Apostolus dicit : *Nemo scit hominem quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est* (I Cor. ii). Sed cum illa responderet, *Non habeo virum*, audiuit, *Bene dixisti, quinque enim viros habuisti*, et primo tempore quinque sensibus corporis servivisti. Nunc ergo quem habes non est tuus vir, quia non est in te spiritus qui intelligat Deum, cum quo legitimum possis habere conjugium : sed error diaboli dominatur, qui te adulterina commaculatione corrumpit. Et fortasse ad hoc pertinet quod haec mulier post quinque carnales responsiones, sexto jam Christum nominat. Nam prima ejus responsio fuit, *Quomodo tu, cum Judaeus sis, bibere a me poscis, quae sum mulier Samaritana?* Secunda, *Domine, neque in quo haurias habes*, et puteus altus est. Tertia, *Domine, da mihi hanc aquam*, ut non sitiam in aeternum. Quarta, *Non habeo virum*. Quinta, *Video quia propheta es tu; patres nostri in monte hoc adoraverunt*. Sexta autem jam responsione Christum facitur, dicens : *Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus*. Sed adhuc errat, quia venturam eam expectabat quem praesentem habebat. Nondum enim virum suum vocaverat, sed vicinum erat, ut error iste tanquam adulter expelleretur, et intellectus rationalis introduceretur. Ait ergo mulier : *Domine, video quia propheta es tu*. Jam quasi vir coeperat intellectus ejus appropinquare, sed nondum plene adveniebat. Prophetam enim Dominum putabat, nec per omnia errabat. Nam et ipse prophetam se vocare dignatus est, dicens : *Non capis prophetam perire extra Hierusalem* (Luc. xiii). Et longe ante Moyses de eo dixerat : *Prophetam vobis suscitabit*

A *Deus de fratribus vestris tanquam me, ipsum audite* (Deut. xviii). Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. Contentio erat inter Judaeos et Samaritanos, quia Judaei solummodo Hierosolymis in templo a Salomone constructo Deum adorabant, Samaritani vero longe positi, et ipsi Deum, sed non in illo templo adorabant. Ideoque Judaei se extollebant, et meliores se dicebant, qui Deum in templo a sapientissimo hominum aedificato colebant. Quibus dicebant Samaritani : Quare meliores nobis vos esse putatis, quia templum habetis, quod nos non habemus? Nunquid patres nostri, qui Deo placuerunt, non in monte hoc adoraverunt? et ipsi certe templum non habebant, sed hic adorabant ubi et nos adoramus.

B Utrique contendebant, illi pro templo, isti pro monte, et utrique veritatis erant ignari. Sed quid Dominus mulierem doceat, audiamus : Dixit Jesus : *Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitur Patrem. Crede, inquit, mihi*. Est enim in te qui credit, quia coepisti adesse intellectui, quando me prophetam agnovisti : *Crede ergo mihi*, quia scriptum est : *Si non credideritis, non intelligetis* (Isai. vii). Venient autem, ait, dies, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis, adorabitur Patrem. Tempus evangelicae gratiae, quod jam instabat, dicit, quando, ablata omni umbra figurarum, veritas pura luce mentes credentium illustratura erat. Deus enim non loco continetur, qui coelum et terram adimplet, nec in templis manufactis, sed in sanctis mentibus habitat.

C Vos, inquit, adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus. Multum honorem Judaeis tribuit, qui Dei cognitionem habebant, legem et prophetas acceperant, quorum est testamentum, et legislatio et promissio, quorum patres ex quibus Christus, qui est benedictus in saecula. Hoc est enim quod dicit : *Salus ex Judaeis est*, quia Salvator ex illo populo natus est. Honorabat Judaeos, sed non istos reprobat. Ipse enim erat lapis angularis qui ex gentibus parietem parieti ex Judaeis copulat. Quod vero ait, *Nos adoramus quod scimus*, non ad omnium personas est referendum, sed ad illos tantum qui sapientes et veritatis doctores erant, quales erant apostoli, quales fuerant prophetae caeterique qui vel Christum venturum fide expectaverunt, vel venientem fideliter susceperunt. Dicit illi mulier : *Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus*. Pietas catholica satis novit quia Messias Hebraice, Christus Graece, unctus Latine dicitur. Scio, inquit, ac si diceret : Quid necesse est nos pro monte, illos pro templo contendere? Cum enim Christus venerit, montem spernet, templum evertet, et nos docebit ut in spiritu et veritate adorare noscamos. Sciebat jam haec mulier a quo docenda esset, sed docentem nondum agnoscebat, ideoque digna erat quae non differretur, sed cum Christus jam manifestaretur. Dicit ei Jesus : *Ego sum, qui loquor tecum*. Ecce adest vir quem vocare jubebat. Factum est secundum Apostolum *caput*

mulieris, vir; caput autem viri, Christus (I Cor. xi). Sed illa postquam audivit, *Ego sum*, nihil respondit, quia manifeste jam Christum cognovit. Et continuo discipuli ejus venerunt, et mirabantur quod cum muliere loquebatur. Venerunt discipuli, qui erant in civitate, ut cibos emerent. Mirantur tantam Christi dignationem, tantam elementiam, qua perditam ovem quærebat, qua gentilem et erroneam mulierem docebat. Hanc ejus misericordiam, hanc ejus bonitatem inestimabilem mirabantur, non mali aliquid suspicabantur. Reliquit ergo mulier hydriam suam, et abiit in civitatem, et dicit illis hominibus: *Venite et videte hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci*. Proiecit hydriam suam, quam ob nimiam aviditatem suam non jam usui, sed oneri deputabat, ut expedita atque exonerata Christum annuntiaret. Sed et mystice sancta Ecclesia, postquam ad fidem Christi venit, hydriam proiecit, quia cupiditatibus sæculi renuntiavit. Hydria enim illa amorem sæculi figuratiter exprimebat, qua sibi homines de tenebrosa ac in inum demersa conversatione, quasi de puteo, voluptatem hauriebant. Qua percepta iterum sitiunt, quia expleta voluptas non satiat, sed ad majorem sitim mali operis accendit. *Venite*, inquit, *et videte hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci*. Paulatim venit ad prædicandum Christum. Primo vocat eum hominem, ne si Christum primo diceret, auditores irascerentur et indignarentur, sicque ad eum eire nollent. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: *Rabbi, manduca*. Ille autem dixit eis: *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis*. Dixerunt ergo discipuli ejus: *Nunquid aliquis ei attulit manducare?* Quid mirum, si mulier Samaritana superius non intelligebat quam aquam Dominus ei promitteret? ecce ipsi discipuli nunc non intelligunt de qua esca Dominus dicat. Sed verius magister instruit eos, non sicut mulierem per anfractus et sermonum circuitus, sed aperte ostendit spirituale nominare cibum. Ait enim: *Mens cibis est ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est, ut perficiam opus ejus*. Voluntas Patris est ut credamus in Filium ejus, sicut alibi dicit: *Hæc est voluntas Patris mei qui misit me, ut credatis in eum quem misit ille* (Joan. vi). Opus vero Patris provisio nostræ redemptionis. Cibus ergo Christi fides nostra et salus est. Atque ideo perficiebat voluntatem Patris, omnes in se credere docendo. Perficiebat opus ejus, humanæ redemptionis mysterium maturando. *Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* Inquit illi, et quodam fervore properandæ salutis nostræ exardescibat, jam operarios, id est prædicatores, in mundum mittere volebat. Vos, inquit, dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit. Sed ego vobis aliam messem jam ortam, jam maturam, et ad metendum paratam ostendo. *Ecce*, inquit, *dico vobis: Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albae sunt jam ad messem*. Ergo tempus est ut messores mittantur. Quod est aperte dicere, intellectu mentis considerate Deum mundo reconciliari, et

A transacta hieme infidelitatis, adesse fidei calorem, jamque parata esse corda gentium, ut ex illis messem justitiæ vestra predicatione colligatis. *In hoc enim verbum est verum, quia alius est qui seminat, alius qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis. Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis*. Non misit Dominus seminare discipulos, sed metere. Diriguntur enim ubi jam alii laboraverunt, id est, ad Judæos primum, quibus prophetæ Christum prius annuntiaverant. Et ubi laboratum erat, utique seminatum erat. Quod vero seminatum erat, jam maturum, falcem et trituram quærebat. Dirigunt ergo apostoli quo jam prædicaverant prophetæ. Ipsi enim seminaverunt hoc quod ad hujus mulieris notitiam pervenerat. Unde dicebat: *B Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus*. Hæc messis primum in Judæa collecta est, quando prædicante Petro una die crediderunt tria millia, alia die quinque millia, et deinceps multa millia (Act. iv). Etenim qui crediderant, afferbant rerum suarum pretia, ponentes ante pedes apostolorum, ut expediti a sarcinis sæculi liberi Christum sequerentur. De hac messe pauca grana per orbem sparsa, innumeram messem per totum mundum genuerunt, quæ in fine sæculi colligenda est. Intuendum vero quod supra dixit: *Ut et qui seminat simul gaudeat et qui metit*. Prophetæ enim seminatores, et apostoli messores, disparis temporis labores labuerunt, sed unam mercedem acceperunt, et fructum pariter in vitam æternam congregaverunt. *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit mihi omnia quæcunque feci*. Cum venisset ergo Samaritani ad illum, rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies, et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus. Et mulieri dicebant: *Quia jam non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim audivimus et scimus quia hic est Salvator mundi*. Primo quidem Samaritani famam Domini audierunt, postmodum conspexerunt. Nec hoc sufficit, sed etiam rogaverunt eum ut saltem aliquot dies apud illos maneret. Nec jam se propter hoc de quo mulier testimonium perhibebat, credere dicebant, sed se ipsos vere cognovisse et scisse quia ipse est Salvator mundi. Cita credulitas Samaritanorum exaggerat multum et aggravat infidelitatem Judæorum. Samaritani vero certe nullum miraculum viderant, non mortuum resuscitatum inspexerant, non mare pedibus transcurrentem acceperant, sed tantum quod mulier dicebat, quia dixit mihi omnia quæcunque feci. Judæi vero, innumera quotidie mirabilia cernentes, non solum non credebant, verum etiam suæ salutis persequabantur auctorem. Sic etiam quotidie fit apud gentiles. Cum enim a Christi amicis Christum prædicari audiunt et credunt, quasi per famam mulieris prædicantis ad Christum veniunt. Sicque eo apud illos manente, jam robustius per seipsos quanta veritas Christianæ fidei, quanta sit salus in Christum credentibus, ex tempore cognoscunt. Nec vacat quod

biduo apud eos mansisse dicitur, quia nimirum in se credentes Christus duobus praeceptis instruit charitatis, docens eos Deum diligere super omnia proximum sicut seipsos. Biduo ergo apud Samaritanos mansit, quia in eorum cordibus requiescit, quos gemina charitatis lampade fervere cognoverit. Nec illud omitendum quod nulla noctis, sed solius diei fit mentio. *Nam quæ potest esse societas luci ad tenebras?* Joannes enim dicit: *Deus charitas est* (Joan. iv). Idem quoque alibi dicit: *Deus lux est, et tenebræ non sunt in eo ullæ* (I Joan. i). Si ergo Deus charitas est, et si Deus lux est, ergo charitas lux est. Ubi ergo charitas lux est, quis tenebris locus esse potest? Et e contrario, ubi charitas non est, ibi nulla lux, sed omnia tetra obscuritate nigra sunt. Hinc Joannes: *Omnis qui non diligit fratrem suum in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit quo eat* *Qui autem diligit, in lumine manet* (I Joan. ii). Hanc igitur in quantum possumus efficaciter teneamus, ut Christo inhabitante gaudere mereamur. Projiciamus a nobis noxiarum hydriam cupiditatum, et ad bona quæ Deo inspirante cognovimus, nobiscum alios trahere festinemus. Clementiam nostri redemptoris piis vocibus ac bonis actibus exoremus, ut quibus jam suam dare dignatus est cognitionem, cum virtutum profectu ad suæ gloriæ dignetur perducere visionem. Amen.

HOMILIA XCV.

IN SABBA TO POST Oculi.

In illo tempore perrexit Jesus in montem Oliveti, et diluculo iterum venit in templum, etc. (Joan. viii).

Omnipotentissimus Dominus, conditor et benignissimus amator hominum, Dominus noster Jesus Christus, cujus universæ viæ misericordia et veritas, hanc sibi maxime circa suam passionem effecerat consuetudinem, ut in diebus quidem in templo quod Hierosolymis erat verbum Dei prædicaret, signa et miracula ostenderet, quibus se Dei esse Filium declararet: sero autem reverteretur in Bethaniam: et apud amicum suum Lazarum, sororesque ejus Mariam et Martham, noctibus hospitaretur: sicque interdu diluculo ad simile prædicationis opus Hierosolymam reverteretur. Secundum hunc igitur sibi consuetum morem, cum tota die in die festo Scenopægiæ, id est, Tabernaculorum, in templo prædicasset: vesperante jam die, sicut asserit sanctus evangelista, perrexit in montem Oliveti, et inde rursum diluculo venit in templum. Mystice, mons Oliveti sublimitatem dominicæ pietatis ac misericordiæ designat, quod in ipso satis claret vocabulo, quia mons Oliveti a misericordia nomen trahit, ἔλεος namque Græce, Latine misericordia dicitur. Natura quoque olei mysterio aptissime convenit, atque gratiam præmonstrat misericordiæ. De qua Psalmista: *Suavis Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus* (Psal. cxliv). Oleique perunctio fessis dolentibus membris solet afferre levamen. Et Psalmista miserationes Domini gratiosa laude comme-

morans: *Qui propitiatur, inquit, omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas* (Psal. cii). Pergebat ergo Dominus in montem Oliveti, ibique manebat, ut arcem in se misericordiæ constare, imo se ostenderet esse ipsam misericordiam, secundum Psalmistæ vocem. *Deus, inquit, susceptor meus es: Deus meus misericordia mea* (Psal. lvi). Tempus vero diluculi, quo prædicaturus Hierosolymam redibat, tempus novæ gratiæ exortum designat, quando, remota legalium umbra figurarum, lux evangelicæ veritatis mundo revelanda erat. *Et omnis, inquit, populus venit ad eum, et sedens docebat eos.* Sessio Domini humilitatem incarnationis ejus insinuat, per quam mundo subvenire dignatus est. Domino ergo in templo sedente, omnis populus venit ad eum, quia postquam per susceptam humanitatem, visibilem se hominibus præbuit, coeperunt multi prædicationem ejus audire, et in eum credere: et tanto libentius, quanto eum sibi per assumptam carnem proximum factum esse meminerant. Multi autem diximus, quia plurimi superba mente salutem quam attulerat contemperunt. Unde multum ante per prophetam prædictum fuerat: *Audiant mansueti, et lætentur* (Psal. xxxiii). Mansuetis igitur et simplicibus sermonem Domini mirantibus et intentissime audientibus, quid contemptores fecerint audiamus. *Adducunt autem scribæ et Pharisei mulierem in adulterio deprehensam, et statuerunt eam in medio, et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses præcepit nobis hujusmodi lapidare, tu ergo quid dicis? O captiosa veneratio! o simulatum venenatæ mentis obsequium! o labia dolosa in corde, et dolum ex corde loquentia! Interrogant non ut quod rectum est discant, sed ut veritati laqueos nectant. Sciebant enim idcirco vel maxime Dominum a turbis amari quia misericordiam prædicabat, et peccatores benignissime suscipiebat: ideoque cum invenissent mulierem in adulterio, exsultabant invenisse se tentandi occasionem. Adduxerunt ergo eam ad Dominum percontantes quid de ea fieri juberet. Dicebant enim ad invicem: Si dixerit, Lapidanda est hæc mulier juxta decretum Moysi, quasi misericordiæ oblitum quam prædicabat, deridebimus, sique eum odiosum turbis a quibus diligitur faciemus. Si vero lapidari eam prohibuerit, quasi legis adversarium et fautorem scelerum publice comprehendemus, et mortis supplicio condemnabimus. Sed quid perversitas valet humana contra potestatem divinam? Scriptum namque est: *Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum.* Sequitur enim: *Jesus autem inclinavit se deorsum, et digito scribebat in terra.* Per hoc quod se Dominus inclinavit, humilitatem assumptæ humanitatis ostendit. Per digitum qui conjunctionibus articularum compositus, atque ideo cæteris membris flexibilior est, sublimitas discretionis exprimitur. Per terram vero, humanum eor ostenditur, quia illud bonarum vel malarum actionum reddere solet fructus. Expectatur autem a*

Pharisæis Dominus, ut de adultera sententiam ferret; non statim judicat, sed prius inclinans se, in terra scribit, ac sic demum illis obnix insistentibus judicat, ut nos hoc exemplo typice moneat, quatenus cum ipsi mala proximorum conspiciamus, non statim ea temere reprehendendo damnemus; sed prius ad nostri cordis conscientiam humiliter conversi, digito discretionis ac sollicitè disquiramus, utrum sint opera Deo placencia an displicencia, sicque diligenti meditatione investigemus. Temerarium est enim judicare de erratibus alienis, si adhuc reprehenderis propriis. Hinc et Apostolus dicit: *Frates, et si præoccupatus fuerit quis in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris* (Gal. iv). Cum autem perseverarent interrogantes eum, crevit se, et dixit eis: *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat*. Pharisæi quidem et scribæ ex omni parte laqueos tetenderant, credebantque se eum posse ostendere vel immisericordem, vel injustum; sed Dominus fraudes illorum facillime sicut fila aranæ pertransiit, servans per omnia et justitiæ restrictionem et pietatis mansuetudinem. Ait enim: *Qui sine peccato est vestrum, ecce temperantia miserantis*. Rursus, *primus in illam lapidem mittat*, ecce justitiæ judicantis. Ac si patenter diceret: Dicitis quia Moyses hujusmodi lapidare præcepit, sed hoc a justis et non a peccatoribus fieri præcepit. Primo igitur justitiæ legis implete, et sic mundis manibus et corde ad lapidandam ream concurrite. Primo fidem et misericordiam, spiritualia videlicet præcepta perficite, et sic ad carnalia judicia venite. Hoc judicio dato, Dominus iterum se inclinans, scribebat in terra. Potest intelligi Dominum fecisse hoc juxta morem humanæ consuetudinis, ut quasi aliud agens, et vultu aliud intendens, liberam eis facultatem egrediendi daret, quos sua responsione perculsos et in ruborem actos, citius exituros quam plura interrogaturos esse crenebat. Denique ait evangelista: *Qui audientes, unus post unum exibant, incipientes a senioribus*. In hoc vero quod ante datam sententiam et post inclinatio se scribebat in terra, figuraliter admonuit ut et priusquam peccantem fratrem corripiamus, et postea antequam ei ministerium correptionis impenderimus, solliciti atque humili investigatione perpendamus utrum aut ipsis de quibus alium castigamus, aut aliis peccatis obnoxii simus. Sæpe enim contingit ut ille qui alium de homicidio judicat, ipse per odium fratris ante oculos Conditoris reus homicidii habeatur, quia scriptum est: *Omnis qui odit fratrem suum, homicida est* (1 Joan. iii). Nonnunquam aliquis alium de fornicatione accusat, et in se facinus superbiæ absconditum celat. Cum ergo peccantem aliquem corripiamus, pensemus sollicitè quam dejecti, quam fragiles ex nobis simus si non divinæ pietatis auxilio sustentemur. Ita enim fiet ut nequaquam contra eum quem corripiamus, superbiamus, nec protervo spiritu condemnemus: sed memores propriæ conditionis, mansueti ac leniter ad emendationem delicti

salubri exhortatione provocemus. *Erigens autem se Jesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quæ dixit: Nemo, Domine*. Nullus quippe ausus est condemnare peccatricem mulierem, quia Dominus ancipiti verbi sui gladio eorum conscientias penetrante, singuli in se cernebant quod magis damnari deberent. Sed quia accusatores justitiæ auctoritate prostravit, eam quæ accusabatur magno pietatis munere sublevavit. Sequitur enim: *Dixit ei Jesus: Nec ego te condemnabo; vade, et amplius noli peccare*. Tanquam pius præterita peccata ignoscit: et quasi justus, ne amplius peccare præsumat, interdicat. Quia enim Deus erat et homo, per id quod homo erat, accusatæ misereri potuit: per id vero quod Deus est, dimisso scelere eam absolvit. Veneremur ergo eum per id quod Deo Patri æqualis est, diligamus eum per id quod nobis proximus fieri dignatus est. Precemur ejus misericordiam piis vocibus justis operibus, ut nos ab omnibus peccatorum nexibus solvat, et de cætero non peccare concedat, sicque mentes nostras sancti amoris sui flammis accendat, ut secundum beneplacitum suum in omni bono nos perseverabiles faciat Jesus Christus Dominus noster. Amen.

HOMILIA XCVI.

IN DOMINICA Lætare.

(Ex Opp. beati Leonis Magni papæ.)

Apostolica, dilectissimi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Leonem, Operum ejus tomo I, Patrologiæ C LIV, col. 281.*

HOMILIA XCVII.

DE FADEN DOMINICA.

In illo tempore abiit Jesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis. Et sequebatur eum multitudo magna, quia viderant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur, etc. (Joan. vi).

Qui signa et miracula Domini, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 110.*

HOMILIA XCVIII.

IN FERIA SECUNDA POST Lætare.

In illo tempore prope erat Pascha Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam. Et invenit in templo vendentes oves et boves et columbas, et nummularios sedentes, etc. (Joan. ii).

Divus Joannes, qui ultimus omnium evangelistarum suum scripsit evangelium, ideoque plenius ac profundius ea quæ a tribus evangelistis ommissa fuerant, describere curavit. Illi enim ea tantum scripserunt, quæ a Domino duobus annis ante passionem ejus gesta sunt, incipientes a tempore quo Joannes Baptista missus est in carcerem. Ergo diligentissime Evangelii narratione considerata, reperimus bis Dominum salvatorem ad paschalem solemnitatem celebrandam Hierosolymam venisse. Semel primo anno suæ prædicationis, quod Joannes scribit, et iterum ipso quo passurus erat anno, quando quinto die ante

Pascha asino sedens, Hierosolymam intravit. Utraque tamen vice avaritiam Scribarum, Sacerdotumque impietatem detestans, quam in templo exercebant, eos cum omnibus qui negotia ibidem habebant, ejecit. Quia de re patet, non hanc esse ipsam lectionem quae apud Matthaeum et Lucam legitur, quoniam his idem miraculum in Pascha gestum est. Primo scilicet anno praedicationis, qui est tertius ante passionem, et secundo imminente jam hora ipsius passionis. His per excessum necessario praemissis, ad exponendam per ordinem accedamus sancti evangelii lectionem. *Prope erat Pascha Judaeorum, et ascendit Jesus Hierosolymam.* Quod Dominus appropinquante Pascha Hierosolymam ascendit, nobis profecto exemplum dedit, quanta cura et studio divinis subdi debeamus imperiis. Si enim ille qui erat Dei Filius, in infirmitate nostrae carnis apparens, decreta legis a se data implebat, solemnitates legitimas cum ceteris hominibus frequentando, quid nobis, qui servi sumus, agendum est? Quanto studio et haec et aliae festivitates bonis operibus sunt praeveniendae, et digna reverentia cum venerint celebranda? *Et invenit in templo vendentes oves, et boves, et columbas, et nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de fusticulis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et nummulariorum effudit as, et mensas subvertit.* Non est putandum quod haec venalia in ipso templo fierent, sed potius in porticibus, quibus ipsum templum cingebatur. Oves ergo et boves et columbae ad hoc ibi emebantur, ut in sacrificio Domini offerrentur. Nummularii vero ad hoc ibi residebant, ut inter emptores venditoresque hostiarum fieret prompta pecuniae taxatio. Ergo quodammodo honesta erat et licita negotiatio ista, quia ad hoc (ut dictum est) emebantur hostiae, ut Deo offerrentur. Quid ergo putamus fecisset Dominus, si invenisset eos rixis dissidentes, aut fabulosos, otiosos aut turpibus et obscenis colloquiis vacantes, aut quolibet alio scelere occupatos, si ita in eos deservit, qui ea negotiabantur in templo, quae Dominus offerre volebant? Haec contra illos dicimus, qui ecclesiam ingressi, non sicut in domo Dei cum metu et reverentia ibi consistunt, sed lascivientibus obtutibus vagi, inanibus fabulis occupantur, cachinno solvuntur, spreataque intentione orandi, peccata pro quibus exorare debuerant, augent. Quodque gravius est, si quis eos pro huiusmodi stulta praesumptione redarguere ausus fuerit, odia cum et maledictis persequuntur, nec divinum ex hoc iudicium formidant, cuius templum ausu nefario profanant. Hoc sane, quod tunc corporaliter gestum est in templo, quotidie geri in ecclesia nullus qui recte sapit ignorat. Quotidie namque Dominus sanctam spiritualiter intrat ecclesiam, et qualiter in ea unusquisque versetur, attendit. Cavendum ergo et valde pavendum est, ne improvisus veniens, perversum in nobis aliquid, unde merito flagellari, et de ecclesia ejici debeamus, inveniat. Maxime vero hoc observare debemus in ea quae spiritualiter domus Dei vocatur,

A ne quid ibi ineptum geramus, ne dicatur de nobis quod per prophetam Dominus dixit: *Dilectus meus in domo mea fecit scelera multa* (Jer. 11). Nec obliviscamur nosipsos templum Dei esse, ideoque ab omni immunditia et iniquitate conscientiam nostram immunem custodiamus, illud cum tremore recolentes quod dicit Apostolus: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet eum Dominus* (1 Cor. 11). Notandum autem est, quod vendebantur in templo oves et boves et columbae. Boves quippe terram exarant, et suscipiendis seminibus preparant. Quid ergo per boves, nisi doctrina caelestis accipitur? Boves ergo vendunt, qui verbum Evangelii non pro auditorum utilitate, nec causa amoris Christi, sed intuitu lucri temporalis auditoribus impendunt. Oves, simplicitas et mansueta animalia, vestiendis hominibus sua velera praestant. Et quid per oves, nisi opera simplicitatis et innocentiae signantur? Vendunt ergo oves, qui gratia humanae laudis opera agunt pietatis. De quibus dicitur: *Receperunt mercedem suam* (Matth. 7). Quid vero per columbas, quae felle carent, nisi Spiritus sanctus intelligitur, qui in specie columbae super baptizatum Dominum ostensus est? Columbae igitur vendunt, qui Spiritus sancti donum per impositionem manus vel ad praemium vel ad vulgi favore tribuunt, qui sacros ordines non pro vitae merito, sed pro gratia largiuntur. Nummularii vero sunt hi, qui in ecclesia aperte terrenis rebus inserviunt, quae sua sunt querentes, non quae Jesu Christi. Omnes itaque istos facto flagello de resticulis ejeci de templo. Quid per funiculum, nisi crementa intelliguntur malarum actionum? Hinc Isaias dicit: *Va qui trahitis iniquitatem in funiculo vanitatis* (Isai. 57). Et Salomon: *Funiculis peccatorum suorum unusquisque constringitur* (Prov. 5). Cum enim peccator aliquis prioribus peccatis graviora accumulatur, quasi funiculum quo flagelletur, paulatim agendo prolongat. Ejecit ergo hos Dominus, ejecit cum eis boves et oves, ceteraque venalia, quia talium doctrina pariter cum suis auctoribus reprobanda est, et a domo Dei depellenda. Nummulariorum quoque aes effunditur, et mensae subvertuntur, quia damnatis in fine mundi reprobis, etiam illarum rerum quas dilexerunt auferentur figurae, juxta quod Joannes dicit: *Mundus transiit, et concupiscentia ejus* (1 Joan. 2). Et hi qui columbas vendebant, dixit: *Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.* Venditionem columbarum in templo fieri prohibuit, quia gratia Spiritus sancti non ad praemium danda est, sed gratis accepta, et gratis debet dari. Unde omnes qui eandem pro praemio vel accipere vel dare voluerint, similes sunt Scribis et Phariseis. Domum vero Dei faciunt domum negotiationis, qui sacros ordines dando vel accipiendo praemium vel a manu vel ab ore requirunt, et ministerium quod perciperunt, non simplici intentione, sed pro humana retributione in Ecclesia peragunt; nec student ut Deus in his quae agunt glorificetur, sed ut ipsi potius laudentur et remunerentur. Sed et hoc non negli-

genter prætereundum est, quod hic utraque Domini salvatoris natura nobis commendatur. Humana quidem, quia sicut homo ad celebrandam Paschæ solemnitatem cum cæteris ascendit. Divina vero, secundum quam his quos eiciebat de templo, dixit: *Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis*. Aperte namque se Filium Dei ostendit, qui templum Dei Patris sui domum appellat. *Recordati vero discipuli sunt, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me* (Psal. lxxviii). Zelus in hoc loco, in partem bonam accipitur. Est enim zelus fervor quidam, quo mens, rejecto humano timore, pro defensione veritatis accenditur. Zelo ergo Dei Patris Salvator impios negotiatores eiecit de templo. Sed et nos quantum possumus, zelemus domum Dei, et ne quid prævum in ea geratur, studiose curemus: quod tunc recte agimus, si fratrem qui templum Dei esse debuerat, videamus vel superbia tumidum, vel luxuria enervatum, vel ebrietati deditum, seu cuiquam vitio substratum, et in quantum vires suppetunt, corrigere, et ad emendationis vitæ ordinem reducere satagimus. Vel etiam in ipsa domo orationis, ubi corporis Christi sacrosancta consecrantur mysteria, ubi angelorum et ipsius Dei præsentia esse non dubitatur, ne quid inhonestum aut indecens agatur, solliciti procuremus. *Responderunt Judæi, et dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis quia hæc facis? Respondit illis Jesus: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*. De quo templo hoc dixerit ostendit evangelista cum subdit: *Hoc autem dicebat de templo corporis sui*. Templum dignissimum, sanctum corpus suum dicit, sacrarium divinitatis, quia, ut Apostolus ait, *In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, et sunt in illo omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (Col. ii). Hoc templum solvendum erat in passione, excitandum citissima diei tertii resurrectione. Non dicit, sicut illi confinxerunt, in passione destrui, sed honesto verbo, *Vos*, inquit, *solvite*. Neque enim convenit, ut nos ipsi nobis manus inferamus. *Vos ergo* (ait) *solvite*, quia ab illis exerciendus et crucifigendus erat. Merito igitur de templo illo typico eieci fuerant, qui ipsum verum Dei templum, in quo nulla prorsus peccati macula esse poterat, solvere per mortem querebant. *Dixerunt ergo ei Judæi: Quadraginta et sex annis ædificatum est hoc templum, et tu in tribus diebus excitabis illud?* Carnaliter Domino responderunt, quia superiora ejus verba carnaliter intellexerunt. Quod enim ipse de sui corporis templo dixerat, hoc isti de materiali templo dictum putabant. Verum quod dicunt quadraginta et sex annis templum ædificatum non primam, sed secundam indicant ædificationem. Primum namque templum a Salomone, in maxima regni pace, decentissimo opere, septem annorum spatio perfectum est. Hoc destructum postea a Chaldeis, rursum post septuaginta annos jubente rege Persarum, relaxata populi captivitate, a filiis transmigrationis sub Zorobabel et Jesu principibus reædificari cœptum est. In quo opere sic impediti sunt impugnan-

tes se vicinis gentibus, ut una manu gladium tenerent, altera lapidem in parietis structuram ponerent. Atque ita factum est, ut per quadraginta sex annos inchoata templi fabrica, vix potuerit impleri. Hic autem annorum numerus, perfectioni Domini corporis aptissime congruit. Tradunt namque physici, tot dierum spatio formam humani corporis in utero matris perfici. Susceptum namque semen primis sex a conceptione diebus, lactis similitudinem habet, novem sequentibus vertitur in sanguineum, reliquis duodecim coagulatur, et in carneam soliditatem redigitur, aliis vero decem et octo formatur usque ad perfecta membrorum lineamenta, hinc jam usque ad tempus editionis magnitudine semper augetur. Sex autem et novem et duodecim, et decem, et octo in summa collecti, quadraginta quinque faciunt. Quibus si ipsum diem adjicias, quo discretum per membra corpus incipit sumere incrementum, quadraginta sex absque errore reperies. Per quod videlicet tot dies in ædificatione corporis Domini, quot annos in fabrica legimus, numerantur. Possumus quoque ipsum hunc numerum in nomine Adam, supputato ipsarum litterarum numero, invenire, cujus nomen ex principalibus quatuor climatum mundi litteris apud Græcos constat. Per quod innotuit, ipsum primum parentem nostrum de paradiso ejectum, et in totum orbem fuisse disseminatum. Nomina quippe quatuor mundi partium secundum Græcos sunt, ὄρξτος, δόσις, ἀνατολή, μεσημβρία, hoc est, oriens, occidens, septentrio, et merides. Nomen vero Adam ex α, δ, α, constat. Quarum litterarum secundum Græcos est α unum, δ quatuor, et rursus α unum, et μ quadraginta, quæ simul sunt quadraginta sex. Tot nimirum diebus corpus Christi in utero virginali formatum ac perfectum est. Per quod designabatur, primum Adam per orbem dispersum, per secundum Adam, id est, Christum, colligendum, atque in unionem fidei congregandum. *Cum ergo surrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hæc dicebat, et crediderunt Scripturæ, et sermoni quem dixit Jesus*. Nondum sancti apostoli Scripturas intelligebant, quia necdum Christus a mortuis resurrexerat, nondum illis Spiritum sanctum aperte dederat. At ipso die resurrectionis suæ apparsit illis, aperuit illis sensum, ut intelligerent omnia quæ de ipso in lege Moysi et prophetis et psalmis erant scripta. Tunc recordati sunt verborum quæ ante passionem Dominum dicentem audierant. Et crediderunt, inquit, Scripturæ prophetarum quæ cum resurrectionum prædixerat, et sermoni quem dixit eis Jesus hoc videlicet quod præmissum est: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*. *Cum autem esset Jesus Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in eum*. Ipse autem non credebatur se ipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, et non opus erat ei ut quis testimonium perhiberet de homine; ipse enim sciebat quid esset in homine. Patet causa quare Dominus ad festivitates Judæorum celebrandas corpora iter venerit, ut videlicet plures per ejus prædicationem

crederent. Ait enim evangelista, quia cum esset Jesus Hierosolymis, multi crediderunt in eum; sed ipse non credebatur semetipsum eis, quia illi non sic credebant in eum, ut digni essent cum quibus Christus familiariter habitaret. Licet enim jam credere putarentur, ipse introrsus corda eorum intuebatur. Hoc est enim quod dicitur, *eo quod ipse nosset omnes*. Nec volebat a talibus prædicari, quos prævidebat in sua passione posse scandalizari. Non enim illi opus erat, ut quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine. Illi nimirum typum tenebant catechumenorum, qui jam credunt in Christum, sed ipse non se credit eis, quia nondum renati sunt aqua baptismatis. *Nemo enim potest introire in regnum Dei, nisi prius renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto (Joan. iii)*. Inde etiam mos ecclesiasticus obtinuit ut catechumenis non credantur mysteria corporis et sanguinis Christi, quamquam ipsi se in Christum credere fateantur. Nos vero qui et in Christo jam renati, et vivificis corporis ejus sacramentis sumus initiati, agamus nomini ejus æternas gratias, ejusque misericordiam dignis in quantum sufficimus laudibus extollamus, qui nobis ita se dignatus est incomprehensibili pietate contradere, ut ipse in nobis, et nos in eo maneremus. Magnum est certe quod præsumimus, sed securi sumus de ejus veracissima promissione, qua ait: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo (Joan. vi)*. Proinde inspicimus diligenter penetralia cordium nostrorum, et quidquid vitiiis fœdum, quidquid sordidum deprehenderimus, his præcipue diebus festinemus orationibus et jejuniis ac lacrymis emundare profusis. Præveniamus faciem ejus in confessione, si cupimus ejus in futuro vultum cernere sine confusione. Ad cœlestem patriam gaudentes tendamus, ut nulla nos sæculi objecta præpediant, nec prospera revocent, nec adversa retardent. Neque enim vile aut caducum aliquid nobis promittitur, sed illud quod *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (I Cor. ii)*; ad quod mereamur pervenire, opitulante ipso, qui nos dignatus est vocare.

HOMILIA XCIX.

IN FERIA TERTIA POST *Lætare*.

In illo tempore, jam die festo mediante, ascendit Jesus Hierosolymam in templum, et docebat. Et mirabantur Judæi, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? etc. (Joan. vii).

In lectione quæ hanc præcedit, narrat sanctus evangelista quia *ambulabat Dominus in Galileam, non enim volebat ire in Judeam, quoniam Judæi quærebant eum occidere*. Cum ergo ibi esset, et (ut ita dictum sit) propter concitatam contra se persecutionem delitesceret, *essetque in proximo dies festus Scenopœgiæ, dixerunt fratres ejus ad eum: Transi hinc et vade in Judeam iterum, ut et discipuli tui videant opera tua quæ facis (Joan. vii)*. Quos videns Dominus labilem et caducam hujus mundi gloriam querere,

A et cœlestem parvipendere, respondit: *Vos ascenditis ad diem festum, ego non ascendam ad diem festum istum. Cum igitur hæc et plura alia ad redarguendos confundendosque humane laudis cupidos dixisset, tunc quidem mansit in Galilæa. Jam autem mediante die festo (nam per octo dies agebatur ipsa solemnitas, sicut nunc lectum est), et ipse Jesus ascendit. Et mirabantur Judæi dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?* Quidnam hoc est quod Dominus antequam ad festivitatem veniret, *quærebant eum, et murmur magnus erat de ipso?* Ecce adest qui quærebatur, docet qui latebat, palam loquitur, et non tenebatur. Sed illud erat exempli, hoc potestatis Latuit enim, ut nos doceret persecuti-nem fugere, secundum quod alibi præcipit: *Si persecuti vos fuerint in una civitate, fugite in aliam (Matth. x)*. Et mirabantur, inquit, Judæi. Mirabantur, non tamen ab infidelitate convertiebantur. Sed unde mirarentur aperitor, cum subditur: *Unde hic litteras scit, cum non didicerit?* Noverant ubi natus, et quomodo fuerat educatus. Nunquam eum viderant litteras discentem, audierant tamen eum de lege disputantem, legis et prophetarum testimonia proferentem, quod nemo alius faceret qui legem ipsam non legisset. Nemo autem ipsam legem legeret, nisi prius litteras didicisset. Ilac de causa mirabantur, non intelligentes eum legis auctorem esse et Dominum. Quod si credere voluissent, nequaquam mirarentur, si ille legem nosset, qui ipsam legem dedisset. Verum hæc illorum admiratio, facta est veritatis magistro, altioris doctrinæ insinuandæ occasio. Respondit enim Dominus aliquid profundum, et altentius inspicendum. Nam sequitur: *Respondit eis Jesus: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit*. Paucis verbis quasi contrarium aliquid Dominus dixisse videtur. Non enim ait, *Ista doctrina non est mea, sed Mea doctrina non est mea*. Quærendum ergo quid sit, *mea doctrina non est mea*. Si enim sua, quomodo non sua? Sed recolamus quid beatus Joannes in exordio hujus evangelii dixerit, et ibi reperire poterimus hujus solutionem questionis. Ait enim: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Quæ est ergo doctrina Patris, nisi verbum Patris? Verbum enim, alicujus est verbum. Et ideo suam doctrinam dixit non suam, quia ipse non a se est, sed verbum Patris est. Quod ergo ait: *Mea doctrina non est mea*, tale est ac si diceret: Ego qui doceo, non sum a meipso. Cum enim credamus et confiteamur Filium Patri esse æqualem per divinitatem, nec ullam recipiamus inter generantem et genitum vel naturæ vel substantiæ differentiam, tamen ille Pater, ille Filius. Et Pater quidem de nullo, quia de se Deus est. Filius vero non de se, sed de Patre genitus est Deus, sicut Spiritus sanctus a Patre procedit et Filio. Et hi tres unus Deus, unum lumen, una potentia, una majestas. Et quia hoc tam profundum mysterium videbat non omnes posse intelligere, dat consilium quid agentes ad illud pertingere valerent. *Si quis, inquit, voluerit volunta-*

tem ejus facere, cognoscet de doctrina mea, utrum ex A
Deo sit, an ego loquor a meipso. Si quis voluerit voluntatem Patris facere, hoc est, si quis voluerit in Filium ejus credere, cognoscet de doctrina mea, hoc est, intelliget. Ergo intellectus est merces fidei. Non ergo intelligendum est ut credamus, sed prius credendum ut intelligamus. Scriptum namque est: Si non credideritis, non intelligetis (Isa. vii). Ergo faciamus voluntatem Patris, hoc est, credamus in Filium Dei Patris. Hæc est voluntas Patris, juxta quod alibi idem Filius dicit: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille (Joan. vi). Cognoscenda sane est necessario hujus verbi structura; aliud enim est cum dicimus per dativum casum Credo tibi, aliud per accusativum, Credo in te. Dicimus certe nos credere Paulo, sed non in Paulum. Dicimus credere nos Petro, sed non in Petrum. Ergo aliud est credere Deo, aliud credere in Deum. Credere enim Deo, est verbis illius fidem accommodare, secundum quod etiam dæmones credunt ei, et contremiscunt. Credere vero in Deum, est Deum credendo amare, credendo diligere, membris ejus credendo incorporari. Hæc est fides quam a nobis exigit Deus, quæ per dilectionem operatur. Si quis ergo facit voluntatem Patris credendo in Filium ejus, cognoscet de doctrina Christi, quia non aliunde, non de nihilo, sed de Patre est, manens in Patre, æqualis Patri. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit. Quibus verbis Antichristum notat, thesaurum malitiæ, et perditionis filium: Qui, ut Apostolus ait, adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus (II Thes. ii). Hic ergo cum venerit, a semetipso loquetur sua se auctoritate venisse, non a Deo missum dicens, nec Dei, sed suam quæsiturus gloriam. De quo alibi dicit: Ego veni in nomine Patris mei, et non suscepistis me; si alius venerit in nomine suo, illum accipietis (Joan. v). Qui autem quærit gloriam ejus qui misit eum, hic verax est, et injustitia in illo non est. Se utique Dominus his verbis insinuat, qui cum per divinitatem æqualis esset Patri, tamen per susceptam servi formam apparens in tempore, qui erat creator temporum, non suam, sed Patris, quæsiturus gloriam. Vel nobis certe per hoc præbuit exemplum humilitatis. ut nos qui puri homines sumus, nec ex nobis boni quidquam possumus, totum Deo tribuamus, ad ejus laudem et gloriam referamus, cum vel boni aliquid facimus, vel ejus largiente clementia recte Scripturas illius intelligimus. Sed nos e contrario bona quæ agimus, nobis superbe ascribimus, mala vero nostra creatori nostro irrogamus causantes quod tales non fecerit. Christus vero Dominus noster gloriam Patris quærebat, et idcirco verax est, et injustitia in illo non est. In Antichristo vero injustitia est, et verax non est, quia suam, non Dei gloriam, quæsiturus est. Non est a Deo missus, sed venire permissus. Nonne Moyses dedit vobis legem? et nemo ex vobis facit legem: quid me quæritis interficere? Illi quidem gloriabantur se legis præcepta

PATROL. XCV.

implere, sed aperta revincuntur sententia. Lex enim homicidium vetat, quomodo ergo legem faciebant, qui Salvatorem interficere cogitabant? Nam si legem recte legissent, et opere implevissent, in ipsis Scripturis suis Christum agnoscerent, et nunquam de ejus morte tractassent. Respondit ei turba. Turba, inquit, incerta semper et turbata, nullo rationis ordine prædita. Dæmonium habes. Quis te quærit interficere? O scelus inextinguibile! o blasphemia neque in hoc sæculo neque in futuro remittenda! Nam pejus fuit hoc dicere quam Christum occidere, ei namque dicebant: Dæmonium habes, qui suo imperio dæmonia expellebat. Obturandæ essent aures ad tam sceleratam contumeliam, nisi ipsius Domini exemplo disceremus habere patientiam. Neque a furiosis et turbatis hæc audiens turbatus est, sed in sua veritate tranquillius permanens, non reddidit malum pro malo, nec maledictum pro maledicto. Quibus si respondere voluisset: Vos potius habetis dæmonium, verum utique diceret. Nisi enim pleni essent dæmonio, loqui non possent tam perverse de Deo. Respondit ergo eis: Unum opus feci, et omnes miramini. Ac si diceret: Quid tantum miramini in sanatione unius hominis quantum miraremini si omnia opera mea videretis? Unam enim rem fecerat, sanaverat in sabdato paralyticum, qui triginta et octo annis decumbebat, et torbati sunt, quia non intelligebant eum esse auctorem sabbati (Joan. v). Non destruxerat sabbatum, hominem in eo sanando, quia ad salutem hominum sabbati custodia fuerat data. Propterea C Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus. Moyses quidem legem decrevit, ut circumcisio servaretur, sed non ipse auctor est circumcisionis. Multo enim ante legem tempore Abraham primus recepit circumcisionem a Domino, in signum magnæ fidei suæ. Et in sabdato circumciditis hominem. Tanquam diceret: Revincit vos Moyses. Præcipitur in lege ut hominem octava die circumcidatis, præcipitur etiam ut sabbatizetis septimo die. Si ergo octava dies illius qui natus est, evenerit die septimo, hoc est, in sabdato, quid facietis? Vacabitis et custodietis sabbatum, an circumcidetis infantem, ut impleatis octavæ diei sacramentum? Sed novi quia circumcidetis, quoniam signum salutis est, et non debet homo in sabdato vacare a salute. Nunc D ergo mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabdato. Quia et curatus est ut sanus esset in corpore, et credidit ut sanus esset in anima. Sed si circumcisionem accipit homo in sabdato, ut non solvatur lex Moysi, mihi cur indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabdato? Illa quippe circumcisio ob tres præcipue causas data fuerat. Primo, ut signum esset magnæ fidei Abraham. Secundo, ut per eam a cæteris nationibus discernenterentur in corpore, sicut finibris palliorum distinguebantur in veste. Tercio, ut illam in virili membro suscipientes, castitatem mentis et corporis se observare debere cognoscerent. Et tantum valebat tunc circumcisio, quantum et in novo testamento baptisma, quia omnia peccata per eam

dimittebantur, excepto quod janua regni coelestis nequaquam aperire poterat. Non ergo a tam utili et proficua re, propter inanis otii sabbatum, vacare debebant. Mystice vero illa circumcisio figurabat baptismum quod nunc in Ecclesia geritur, quo verissime omnia peccata dimittuntur, et coeleste regnum credentibus aperitur. Exhibebatur vero circumcisio in virili membro, per quod humana propagatio ministratur, ut ostenderetur per unum hominem peccatum intrasse in mundum, et per peccatum mortem. Et sicut omnis homo cum praeputio nascitur, ita etiam omnis homo cum originali peccato generatur, a quo cum omnibus vitis per baptismum, quod est vera et spiritualis circumcisio, exspoliatur. Petrinis autem cultus circumcidebantur homines, quia, ut ait Apostolus, *Petra autem erat Christus* (I Cor. x). Per cuius nominis invocationem, simplex aqua baptismatis spirituali potentia fecundatur, ut hominibus spiritualem possit prestare generationem. *Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.* Secundum faciem iudicare est personam in iudicio considerare. Et isti personaliter considerabant, quia illis qui in sabbato parvulos circumcidebant, non irasciebantur; Domino autem indignabantur, quia in sabbato totum hominem salvum fecisset. *Iustum*, inquit, *iudicium iudicate*; quod si facitis, neque me, neque Moysen condemnabitis, sed veritate perspecta, nullatenus mea opera Moysi praeceptis contraire videbitis. Sane haec Domini admonitio, non solis facta est Judaeis, nos etiam Dominus monuit, nos instruxit. Sic ergo verba ejus audiamus, quasi praesens nobis loquatur. Ait enim: *Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.* Magni laboris est hoc vitium effugere, id est, non ad intuitum personae iudicare, sed iustum iudicium proferre. Nullus quippe alius hoc potest implere, nisi ille qui omnes aequaliter diligit, qui in iudicandis causis non attendit ambitum, sed meritum, nec considerat quis iudicandus, sed unde sit iudicandus. Nec hoc dicimus de illis, quos pro gradu honoris diverso, modo iubemur honorare, sed de illis quorum causas dicere ac diiudicare iubemur. *Dicebant autem quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem quaerunt interficere? Ecce palam nunc loquitur, et nihil ei dicunt.* Isti qui hoc dicebant, noverant quia Dominus a Judaeis querebatur, sed non intelligebant quod sua potentia non tenebatur, atque ideo putaverunt principes jam credidisse quia ipse esset Christus. Dicunt ei: *Nunquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?* Sed ostendunt se nondum credidisse, cum subiungunt: *Sed istum novimus unde sit. Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit.* Quid est quod dicunt: *Christus cum venerit, nemo scit unde sit?* Nam Herode locum nativitatis Christi requirente, responderunt quod in Bethlehem nasciturus esset, et ipsa sua verba, prophetica auctoritate confirmaverunt. Sed noverant locum nativitatis ejus, non autem poterant comprehendere generationem divinitatis ejus propheta dicente: *Generationem ejus quis enarrabit?* Ac si dicerent: Istum

A sicut aliquem ex ceteris hominibus novimus, nihil in illo divinum, nihil regale attendimus. Christus vero noster Deus omnipotentissimus venturus est, et universo mundo imperatorus. Haec enim erit causa mortis illorum. Ideo enim in Christum credere volebant, quia solam humanitatem considerabant, divinitatem perpendere non valebant. Unde et Dominus illis ad utrumque respondit, videlicet de humanitatis fragilitate, et de divinitatis maiestate. *Clamabat enim docens in templo: Et me scitis, et unde sim scitis.* Hoc de sua dixit humanitate, secundum quam et locum nativitatis ejus, et parentum nobilitatem, et vultus effigiem noverant. Sciebant ergo eum quia de regali stirpe descenderat, et nobilitatis lampade illustris latere non poterat. *Et a me ipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis.* Hoc ad suam retulit divinitatem, secundum quam ignorabant eum esse Dei Filium, et a Patre missum in mundum. Nesciebant etiam Deum Patrem, qui verus est ipsius genitor veritatis, quem nesciebant, quia ignorantes Filium, nec in eum credentes, ad Dei Patris notitiam pervenire non merebantur. Denique subiungit: *Ego autem novi eum.* Si ergo eum noscere vultis, a me quaerite ut sciat, quia ab illo sum, et ille misit. Pulcherrime et quam brevissime divinitatem simulque humanitatem suam complexus est: *Ab ipso, inquit, sum*, quia Filius de Deo Patre natus sum. Nam quidquid est Filius, ab ipso est, et ei debet cujus est Filius. *Et ipse me misit*, hoc est, incarnari constitit, hoc est, quod me videtis, quod me praesentem attenditis. Cum autem audiamus Deum Patrem misisse Filium, ne cogitemus naturae dissimilitudinem, sed Patris auctoritatem. *Querebant ergo eum apprehendere, et nemo in eum misit manus, quia nondum venerat hora ejus.* Nemo, inquit, in eum misit manus, hoc est, nullus vim fecit, nullus eum capere praesumpsit, quia nondum venerat hora ejus, hora videlicet voluntatis ejus. Sicut enim voluntate natus, sic et sua voluntate passus est. Nam sicut ante saecula praordinavit matrem virginem de qua nasceretur, sic etiam praescivit et praelegit mortem quam pateretur, et tempus quando pateretur. Hujus horae reminiscens dum penderet in cruce, dixit: *Consummatum est: et inclinato capite tradidit spiritum* (Joan. xix). Non ergo potuerunt eum Judaei comprehendere, quia ipse mortem suam et ministros mortis suae in qua habebat potestate, ac cum ipse voluit pati, etiam, si voluissent a nece ejus Judaei abstinere, non potuissent. In altero igitur misericordia, in altero veritas praerogata est. Misericordia quidem in humilitate carnis, qua pati voluit; veritas in potestate divinitatis, qua donec ipse voluit comprehendendi nequivit. Utrumque propter nostram salutem gestum est, propter quos homo factus fuerat, qui hominem creaverat, ne periret quod fecerat. Non ergo simus ingrati tantis beneficiis, quae ab ipso immeriti accepimus et indigni. Obediamus praeceptis ejus, ut simus compotes promissionis ejus. Queraamus spirituali desiderio vultum ejus, quaeramus faciem ejus semper. Quera-

mus eum, non sicut Judæi, ut eum occidamus, sed ut ab ipso vivificemur. Queramus non ut eum a nobis expellamus, sed ut cum eo in perpetuum maneamus. Tu autem.

HOMILIA C.

IN FERIA QUARTA POST LENTARE.

In illo tempore præteriens Jesus vidit hominem cæcum a nativitate. Et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? etc. (Joan. ix).

Venerat Filius Dei ad solemnitatem Scenopægiæ, et novissimo die ejusdem festivitatis stans in templo, docebat populum qui ad diem festum confluerat. Redarguebat Judæos infideles, et de mysteriis suæ divinitatis instruebat fideles. Sed miseri, et totius boni inimici Judæi, verba illius ferre non valentes, ad lapides confugerunt, quærentes obruere quem non poterant intelligere. Ipse autem transiens per medium illorum ibat. Necdum quippe venerat hora quam prælinierat passioni, quia non in Scenopægia, sed in Pascha pati disposuerat. Præteriens ergo Dominus, sicut nunc Evangelista loquitur, vidit hominem cæcum a nativitate, hoc est, cæcum natum, quem mater de tenebris uteri profuderat in noctem mundi. Vidit, inquit, illum, id est, misertus est illius. Videre enim illius, misereri est. Hinc scriptum est: Respexit Dominus Petrum (Luc. xxii). Et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? Noverant sancti apostoli, ob multas causas dispensatione Dei dari infirmitates hominibus, aliquando propter purgationem peccatorum, aliquando ad probationem, nonnunquam ad virtutum custodiam, sed ignorabant quare harum causa homo ille cæcus natus fuisset, ideoque interrogaverunt Dominum quasi magistrum, ut ab eo discerent quod nesciebant. Respondit eis Jesus: Neque hic peccavit, neque parentes ejus. Quid est quod dicit Saluator, neque illum neque parentes ejus peccasse? Si enim nullus hominum sine peccato, quomodo parentes cæci non peccaverunt? Nunquid etiam vivendo et conversando in mundo, non plura peccata addiderant? Si ergo hic et parentes ejus peccatum habebant, quare Dominus dixit, Neque hic peccavit, neque parentes? Sed sciendum quia Dominus ad rem de qua fuerat interrogatus respondit. Illi enim interrogaverant utrum de suo, vel parentum peccato cæcus natus fuisset. Ad hoc respondit Dominus neque illum neque parentes ejus peccasse hoc, nimirum ut ille cæcus nasceretur. Habebant ergo ipse et parentes ejus peccata innumera, sed non propter illa ipse cæcus editus erat. Quare ergo? Sed, inquit, ut manifestarentur opera Dei in illo. Veritatis magister docet, quod ad hoc sic natus sit, ut opera Dei manifestarentur in eo, quatenus ab ingenita cecitate illum liberando, et lumen restituendo, Filium Dei se esse omnibus aperte monstraret. Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est. Sicut ubique, ita et nunc

omnem gloriam Deo Patri attribuit, ejus se dicens opera facere, cujus erat filius. Ista erant opera Dei Patris, propter quæ Dei Filius venerat, illuminatio videlicet et sanatio generis humani. Nam per illuminationem hujus cæci, illuminatio significabatur humani generis. Miracula denique nostri Redemptoris, ita juxta litteram facta creduntur, ut mystice considerata, aliquid innuant faciendum. Cæcus ergo iste genus humanum præsignat, quod in primo parente cæcatum est, quia ex illo omnes traximus non solum originem mortis, sed etiam iniquitatis. Et bene non solum cæcus, sed etiam cæcus a nativitate dicitur, quia omnes homines (excepto illo qui de virgine natus est) cum peccato originali nascimur, et gravissima cecitate depressi, in mundum venimus quam cecitatem de radice primi parentis contraximus. Qui bene videns conditus fuerat, sed diabolicis persuasionibus obtemperando, cecitatem incurrerat, quam in omnes suos posteros trans mittebat. Præteriens autem Dominus vidit cæcum. Non enim stans, sed præteriens vidit, quia in similitudine carnis apparuit, sed in via peccatorum non stetit; quia peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (I Petr. ii). Hinc est quod, secundum alterius loci parabolam, Samaritanus secus saucium venit. Quod enim ibi per saucium, hoc significatur hic per cæcum. Et quod ibi dicitur, venit, hic, præterit. Venit ergo Dominus secus saucium, et præteriens vidit cæcum, quia appropinquavit viæ mortalitatis nostræ, non tamen fixit vestigium in via peccatorum. Venit enim ut cecitatem peccatorum nostrorum tolleretur, non ut eam susciperet. Hæc ergo opera Patris se dicebat oportere operari, quia venerat quærere perditam, restaurare corrupta. Donec, inquit, dies est. Venit nox quando nemo potest operari. Quam diem vellet intelligi, definite expressit, cum subjungit: Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Sed quid est quod dixit: Me oportet operari donec dies est? Nunquid enim tantummodo operatus est, quando præsentia corporali fuit in mundo? Si enim hoc receperimus, jam post ejus ascensionem est illa terribilis et metuenda nox in mundo, in qua nemo potest operari. Et recte ipse alibi repromisit: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi (Matth. xxviii). Si ergo est cum sanctis usque ad consummationem sæculi, utique semper operatur usque ad finem sæculi. Qui enim tunc præsentia corporali fuit in mundo, nunc divina potentia ubique præsens est mundo. Querendum ergo quæ sit ista nox, qua nemo potest operari? Nox ista impiorum est, quibus dicitur: Ite, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus (Matth. xxv). Nox ista erit, quando damnatis omnibus reprobis, nullus jam locus penitentiæ, nulla facultas veniæ restabit, quia in inferno nemo confitebitur Domino. Operatur ergo Dominus donec dies est, quia dum hic vivimus, exspectat et hortatur ad confessionem, et punire detrectat, adest omnibus invocantibus se in veritate. Venit nox qua nemo

potest operari, quia finito mundo, receptis caelo electis, clauso ostio, vanus labor est, et sera poenitentia. Clamantibus enim : *Domine, Domine, aperi nobis*, respondebit : *Nescio vos : discedite a me, operarii iniquitatis* (Luc. xiii). Proinde audiamus Apostolum dicentem : *Dum tempus habemus operemur bonum* (Gal. vi). Nunc est tempus operandi bonum, tunc vero recipiendi quod fueris operatus. Sed videamus quid Dominus fecerit. *Hæc cum dixisset, exspuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linxit super oculos ejus, et dixit : Vade, lava in natatoria Siloe, quod interpretatur missus*. Mirabilis et ipsa sui novitate stupenda cæci curatio, magnum, si intelligamus, commendat mysterium. Exspuens quippe in terram fecit lutum, et oculos cæci inunxit. Sputum quod a capite in os defluit, divinitatem Christi significat, quia caput Christi Deus. Et Sapientia loquitur : *Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam* (Eccli. xxiv). Et Salomon de ipsa : *Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quedam majestatis est ejus sincera* (Sap. vii). Lutum de terra, caro Christi est. Exspuens ergo in terram lutum fecit, quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i). Inunctus jam cæcus nondum videt, donec venit in natatoria Siloe, quod interpretatur missus. Non vacat a mysterio, quod evangelista hujus nominis posuit interpretationem, quod inquiring interpretatur missus. Quis enim missus nisi ille qui dicit : *Non veni a me ipso, sed a Patre missus sum*? Christus enim vere est missus, quia nisi ille fuisset missus, nullus nostrum a peccato fuisset dimissus. Piscina ergo illa, baptisimus est Christi. Lavit cæcus in piscina Siloe, quod interpretatur missus, et illuminatus est, quia in Christo baptizati illuminantur. Cum ergo inunctus est, quasi catechumenus factus est; sed egebat lavari, id est, baptizari, ut illuminaretur. Catechumenus vero inungitur ut doceatur. Nam catechumenus Græce, Latine instructus dicitur. Baptizatur vero, ut verum lumen agnoscat, et remissionem omnium peccatorum accipiat. Itaque vicini, et qui noverant eum prius, quia mendicus erat, dicebant : *Nonne hic est qui sedebat et mendicabat*? Alii dicebant quia *hic est*; alii autem : *Non, sed similis ejus est*. Hunc errorem aperti oculi fecerunt; illuminatus quasi mutaverat vultum. Sed ille non ingratus, nec colati immemor beneficii, dicebat : *Ego sum*. Conflabatur esse se illum. Dicebant ergo illi : *Quomodo aperti sunt tibi oculi*? Respondit : *Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit ex sputo, et unxit oculos meos, et dixit : Vade ad natatoria Siloe, et lava, et abii et lavi et vixeo*. Bene jam videbat, qui se gratiam sibi datam annuntiabat. Jam ergo evangelizabat Christum, prædicat illuminatorem suum. Dicebant ergo ei : *Ubi est ille*? Ait : *Nescio*. Adhuc inunctus, necdum spiritualiter erat illuminatus. Prædicabat autem Christum, sed quem prædicaret ignorabat. Nam ut supra ille ait homo, nesciens Deum dicere, quia quasi catechumenus erat, et doceri necesse habebat. *Adducunt eum ad Phariseos qui cæcus fuerat*. Erat au-

Atem sabbatum in die illa, quando lutum fecit Jesus, et aperuit oculos ejus. Iterum ergo Pharisei interrogabant eum quomodo vidisset. Ille ergo dixit eis : *Lutum posuit mihi super oculos, et lavi, et video*. Dicebant ergo ex Phariseis quidam : *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit*. Non omnes hoc dicebant, sed quidam. Jam enim inungebantur, jam veritas eorum cordibus subrutilare incipiebat. Isti vero qui Dominum reprehendebant, potius cæci erant, nec inuncti erant, nec videbant. Reprehendebant enim Dominum, quod non custodiret sabbatum, cum ipse perpetuo ab omni servili opere vacaret, quia peccatum non fecit. Hoc est namque spiritualiter sabbatum custodire, feriatum esse a peccato, quod est opus servile, quia *omnis qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. viii). Sed illis ista dicentibus, alii qui jam illuminationi appropinquabant, dicebant : *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos*. Schisma Græce, Latine scissio. Scissi ergo erant, quia pars veritati assentiebat, et pars falsitati applaudebat. Christus dies inter lucem et tenebras divisus est. Dicunt ergo cæco iterum : *Tu quid dicis de eo qui aperuit tibi oculos*? Interrogabant quid de suo illuminatore sentiret, ut occasionem invenirent quæ eum de synagoga projicerent. Sed ille quid de eo existimaret, constanter aperuit. Ait enim : *Quia propheta est*. Necdum in corde illuminatus, sed inunctus tantum, nescit dicere Filium Dei, sed confitetur prophetam esse, nec tamen errans per omnia, fallebatur. Ipse enim de se ait : *Non capio prophetam perire extra Hierusalem* (Luc. xiii), et nemo propheta sine honore, nisi in patria sua. Non crediderunt de illo, quod cæcus fuisset et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus qui viderat, et interrogaverunt eos, dicentes : *Hic est filius vester quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt*? Responderunt eis parentes ejus, et dixerunt : *Scimus quia hic est filius noster, et quia cæcus natus est : quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis ejus aperuerit oculos, nescimus*. Ipsum interrogate : *ætatem habet, ipse de se loquitur*. Videbant enim et sibi et illi calumniam strui, et ideo dicunt : *Scimus quia hic est filius noster et quia cæcus natus est*. Si autem vultis scire quomodo nunc videat, ipsum interrogare debetis, quia ætatem habet, olim loquitur. Juste quippe pro infante loqui cogerentur, quia infans per ætatem loqui rationabiliter non potest. Hæc autem illos non ob ignorantiam, sed ob metum dixisse evangelista ostendit, cum subdit : *Hæc dixerunt parentes ejus, quia timebant Judæos*. Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum profiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Pro magno apud illos tunc temporis ducebatur, si quem de synagoga ejecissent. Sicut enim modo homicidæ, vel adulteri, vel exteris capitalibus criminibus rei, ab Ecclesia peñentur, ita tunc confessores Christi a synagoga Judæorum eliminabantur. Hoc metuebant incurere parentes cæci nati,

ideoque dixerunt: *Ipsæ de se loquatur. Vocaverunt rursum hominem qui cæcus fuerat, et dixerunt ei: Da gloriam Deo. Gloriam Deo dare est veritatem de aliqua re quasi præsentem Deo loqui. Sed isti volebant ut negaret Christum. Nam quid est aliud dicere, da gloriam Deo, quam nega donum quod accepisti? cum certe hoc non sit gloriam Deo dare, sed eum blasphemare. Nos scimus quia hic homo peccator est. Sic illum volebant dare gloriam Deo, ut, sicut ipsi, diceret Christum peccatorem. Sed ille, ut neque pateret calumniam, neque veritatem subelaret, non dixit, Scio eum justum, sed respondit: Si peccator est nescio: unum scio, quia cæcus cum essem, modo viderem. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Ille qui toties interrogatus, toties responderet, jam quasi quodam tædio affectaretur, propter illorum duritiam et incredulitatem, cum quadam aporia respondit: Dixi vobis jam et audistis; quid iterum vultis audire? Nunquid et vos vultis ejus discipuli fieri? Quia enim ipse jam credebat, jam Domini discipulus factus erat, ideo dicebat: Nunquid et vos, sicut ego, vultis in eum credere, et discipulatu ejus inhærere? Maledixerunt ei, et dixerunt: Tu discipulus illius sis. Maledictum hoc veniat super nos Christianos. Si enim cor eorum intuearis, maledictum est, quia hoc maledictis affectu protulerunt. Si verba ipsa perpendas, exoptabilis est benedictio. Quis enim non desideret discipulus esse Christi? Nos, inquit, Mosi discipuli sumus. Falluntur, semetipsos decipientes. Nam si discipuli Mosi essent, crederent Mosi annuntianti Christum, et cognoscerent eum qui per Moysen prænuntiatus est. Sic enim ait Dominus: Si crederetis Mosi, crederetis et mihi (Joan. vi). Nos scimus quia Mosi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit. De-picientium verba sunt. Nam quomodo nesciebant unde esset, cum et ubi natus fuisset, et de qua tribu esset, nosset? Hinc et supra dixerunt: Sed hunc scimus unde sit. Tale quid et in libro Regum legitur: Cum enim David adolescens Goliath viris fortibus formidabilem stravisset, ait Saul ad Abner: Cujus est iste puer, Abner (I Reg. xvii)? Certe armiger ejus fuerat, citharam coram eo crebro percusserat, et tunc quis esset interrogabat. Quasi enim non agnoscebat, in quo ætatem adolescentis et habitum pastorem contemnebat. Simili modo miserandi homines, Dei Filium cernentes hominem, in tantum contemptibilem et novissimum judicabant, ut dicerent: Nescimus unde sit, consueto more hominum, qui quos alijciunt, nescire se dicunt. Respondit ille et dixit: In hoc mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperuit oculos meos. Tanquam diceret: Hic quem vos nescire vultis, latet humilitate, proditur signorum virtute. Nescitur unde sit, et sicut Deus cæcos videre facit. Scimus autem, quia Deus peccatores non audit: sed si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit. Tanquam inunctus, et necdum illuminatus loquitur: exaudit namque Deus etiam peccatores. Denique exauditus est publicanus, qui in templo Dei a longe stans, et oculos in terram demittens,*

A pectusque pugnis percitens, dicebat: Deus, propitius esto mihi peccatori (Luc. xviii). Qua confessione sic exauditus est, ut justificatus a templo rediret, qui injustus venerat ad templum. Exaudiuntur ergo, ut dictum est, peccatores, si resipiscant a peccatis, si mala præterita lacrymis abluant, et ex corde abneget se esse quod fuerunt. A sæculo non est auditum quia aperuit quis oculos cæci nati, nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam. Ingens fiducia, libera constantia. Principes sæviebant, ille indignatione eorum postposita, confessus est veritatem. Quis enim alius tanta et talia faceret, nisi Deus? Sed et si qui sunt qui aliquando fecerunt, ab ipso ut facere possent habuerunt. Ipse enim dixit: Sine me nihil potestis facere (Joan. xv). Responderunt et dixerunt: In peccatis natus es totus, id est, cum clausis oculis. Improperant enim ei, quod propter parentum peccata sic natus sit. Sed qui oculos aperuit, totum salvavit, quique foris illuminavit, ipse cor illius ab omni iniquitatis nubo purgavit? In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Ipsi certe eum interrogaverunt, ipsi coegerunt, ut diceret quid de Christo suo illuminatore sentiret, et nunc confitentem arguunt, et de synagoga propellunt. Nam sequitur: Et ejecerunt eum foras. Illi quidem eum ejiciebant, sed Christus suscipiebat. Tunc magis meruit cognoscere Christum, cum ejectus est de consortio inimicorum Christi. Audit namque Deus, quia eiecissent eum foras: et cum invenisset eum, dixit illi: Tu credis in Filium Dei? Sed ille, qui eum tantum corporeis oculis videbat, corde nondum intelligebat. Respondit: Quis est, Domine, ut credam in eum? Quibus verbis ostendit jam dudum se paratum cor ad credendum habuisse, sed in quem deberet credere ignorasse. Ait illi Dominus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum ipse est. Jam Dominus inuncti faciem lavat, jam cordis oculos illuminat, denique ille lotus et illuminatus spiritualiter respondit: Credo, Domine. Sed hoc parum fuit. Non sufficit credere, quin etiam procidens adorat eum, per hoc quodammodo contestans Deum credere, quem adorabat. Sed inter hæc, quid nobis superest, qui ista legimus, propter quos etiam scripta sunt? Quæcunque enim scripta sunt, ut ait Apostolus, ad nostram doctrinam scripta sunt (Rom. xv). Quid igitur nobis agendum est, nisi ut ea quæ in Scripturis legimus, vel audivimus, imitari satagamus? Multum est dicere, ut imitemur Petrum apostolum, cujus vestigiis mare se calcabile præbuit. Non igitur Petrum, non reliquos apostolos nobis in exemplum proponere necesse est, hunc saltem mendicium cæcum jam bene illuminatum imitemur, quem non truculentorum minæ principum, non eatenus gestæ cæcitatæ opprobrium, non solum sibi, sed et suis parentibus terribilis ac formidabilis de synagoga ejectio, non hæc neque alia potuerunt seducere, et a confessione veritatis suppressim. Audiamus prædicantem, et bene profitentem, quia si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus fecerit, hunc exaudit. Colimus ergo Dominum, non thuris vaporibus, non taurorum mugientium jugulis, sed

gratissimis fidei et dilectionis victimis; faciamus voluntatem ejus, hoc est, mandatum ejus impleamus, et timorem illius, et sanctam spem promissionum ejus in mentibus habeamus, quoniam *beneplacitum est Domino super timentes eum, et in eis qui sperant super misericordia ejus* (Psal. CXLVI). Cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CI.

IN FERIA QUINTA POST Lætare.

In illo tempore ibat Jesus in civitatem quæ vocatur Naim, et ibant cum eo discipuli ejus et turba copiosa, etc. (Luc. VII). (Require homiliam Dominica 17 post festum Pentecostes.)

HOMILIA CII.

IN FERIA SEXTA POST Lætare.

In illo tempore erat quidam languens Lazarus à Bethania, de castello Mariæ et Marthæ sororum ejus, etc. (Joan. XI).

Inter omnia miracula quæ Dei Filius, ut suam panderet divinitatem, operatus est, supereminet hoc, et quasi quemdam obtinet principatum, quod circa Lazarum fecit. Et quidem singula opera ejus admiratione dignissima sunt. Quis enim non venerabiliter admiratur, quod claudi rectis gressibus incesserunt, quod mutis linguarum claustra soluta sunt, quod cæcorum diu clausa lumina tactu sacræ manus ejus reserata sunt? Quis hæc et plura alia considerans, non divinam potentiam stupens admiretur? Sed hæc omnia parva ad ingentem Christi majestatem videbantur, nisi amicus ejus Lazarus moreretur. Quem ideo mori permisit, ut eum novo et omnibus sæculis admirando ordine suscitando, sese vitæ mortisque Dominum esse declararet. Accessit etiam ad singularem dignitatem miraculi, speciale meritum dignissimi descriptoris. Nullus quippe alius omnium evangelistarum hoc descripsit, sed soli dilecto Domini Joanni reservatum est: quia nimirum res tam unica et tam egregia nullum alium, quam dilectissimum Christo virginem habere debuit relatorem. Verum quoniam hæc lectio ex majore sui parte per se clara est, et per singula expositione non eget, capitulatim magis quam verbatim eam explanandam suscepimus, ut ad ea quæ magis necessaria sunt, veniamus. Denique supra legitur, quod cum esset Dominus in templo, et in porticu quæ Salomonis appellatur doceret, non ferentes Judæi verba divinitatis ejus, sustulerunt lapides ut lapidarent eam; Dominus vero inter manus se lapidare volentium illæsus exivit de templo, et abiit trans Jordanem ubi prius fuerat Joannes baptizans. Cum ergo ibi esset, infirmabatur Lazarus in Bethania, quod erat castellum Mariæ et Marthæ, proximum Hierosolymis. *Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, et exterxit capillis suis pedes ejus*. Quoniam tunc temporis plures erant hujus nominis, ne erremus in nomine, ostenditur ex notissima actione. Ipsa enim est Maria quæ quondam, ut Lucas evangelista narrat superius, peccatrix veniens ad pedes Domini, perunxit,

lacrymis rigavit, capillis deterisit, sicque multorum criminum veniam a Domino promeruit (Luc. VII). Miserunt ergo ad illum quoniam absens erat trans Jordanem, nuntiantes quod frater illarum Lazarus infirmabatur, ut tam sibi quam fratri succurreret, et istas dolore, illum ægritudine liberaret. Sed videamus quid nuntiantes dixerunt: *Domine, ecce quem amas, infirmatur*. Non dixerunt: Veni ut languentem sanes; non hoc certe ausæ sunt dicere: sufficiebat illis, si tantum nosset quod infirmaretur, sciebant enim quod non desereret quem amabat. Ecce, inquit, quem amas, infirmatur. Tanquam dicerent: Satis est ut hoc noveris, Domine, nec opus est ut ad nos veniens fatigeris. Ibi præcipe, et hic quod jusseris fiet. Audiens autem Jesus, dixit: *Infirmus hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam*. Quare dicis, Domine, ad mortem non est, cum Lazarus inevitabiliter sit mortuus? Noverat et hoc Dominus, et ut sic fieret ipse voluerat, sed post mortem eum suscitare decreverat. Quod ergo respondit, *infirmus hæc non est ad mortem*, tale est ac si dicatur: Mors hæc non est ad mortem. Non enim moritur, ut sicut ceteri homines mortui, a morte teneatur, sed ut mirabiliter resuscitetur. Pro gloria Dei, ut Filius Dei glorificetur per eam, subaudiendum, infirmitatem. Hæc autem glorificatio non ipsum auxit, qui summe perfectus est, et proficere non novit, sed nobis profuit, quatenus per hoc tantum miraculum in eum crederemus, et æternam animæ mortem evaderemus. Sed videamus diligentius quid dixerit: Ait enim: *Pro gloria Dei; deinde adjunxit, ut glorificetur Filius Dei per eam*. Ergo Filius Dei, Deus. Hoc contra hæreticos, qui dixerunt Christum non esse naturam Deum, sed gratia. Unde quidam illorum dixit: Non invidet Christo facto Deo, hoc et ego fieri possum si volo. *Diligebat autem Jesus Martham, et sororem ejus Mariam, et Lazarum*. Ille languebat, ille dolebat, sed spem maximam habebant, quia diligebatur ab eo qui et dolentium est consolator, et languentium sanator, ipsorum etiam mortuorum suscitator. *Ut ego audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus*. Noluit tunc Dominus venire, distulit sanare, ut posset mirabilius resuscitare. Mansit ergo illic donec quadriduum impleteretur. Denique post hæc dixit discipulis suis: *Eamus in Judæam iterum*. Territi sunt discipuli, quod audiebant illum velle iterum in Judæam venire. Noverant conspirationem immanissimam, qua illum Judæi persequabantur, et morti tradere laborabant, ideo dicebant ei: *Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc?* Respondit eis, qui humanam rabiem timere non poterat: *Nonne duodecim horæ sunt diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt. Si autem ambulaverit in nocte, offendit quia lux in eo non est*. Audierant sancti discipuli Dominum in Judæam iterum velle venire, ac formidantes ne bonus magister a Judæis comprehenderetur, quasi consilium ei dare,

et ab incepto revocare volebant. Non adhuc perfecte intellexerunt dispensationem propter quam venerat. Ad hoc enim Deus hominem induerat, ut pro salute hominum moreretur. Sic et beatus Petrus cum audisset Dominum de passione sua loquentem, quasi revocare eum volens, dixit: *Absit hoc a te, Domine; non morieris (Matth. xvi)*. Cum ergo apostoli Domino consulere quodammodo vellent, redarguit eos dicens: *Nonne duodecim sunt horæ diei? Se profecto diem appellavit, qui est dies ex die, lumen de lumine, quique de se alibi dicit: Ego sum lux mundi (Joan. viii)*. Et ut se diem ostenderet, duodecim apostolos elegit. De quibus nunc dicit: *Nonne duodecim horæ sunt diei?* Ac si diceret: Vos qui estis horæ diei, quare sic consilium dare vultis? Horæ diem sequuntur, et die moderante peraguntur. Sed forte dicat aliquis: Judas ex duodecim unus erat: nunquid et ipse hora diei erat, qui ipsum diem tradidit ad mortem? Sed quando hoc Dominus dicebat, non ipsum Judam attendebat, sed Matthiam in locum illius prævisum eligebat. Denique Juda in locum sibi debitum abeunte, electus est Matthias apostolus, et sic perfectus mansit numerus apostolicus. Christus ergo dies est, et qui in hac die ambulaverit, errare non poterit. Illi enim adhæret qui dixit: *Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vite*. Nam qui sine hac luce est, errare potest, ambulare non potest. *Hæc ait, et post hæc dixit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut a somno excitem eum*. Mortuus quidem erat, sed Christo vivebat. Nullus quippe tanta facilitate posset aliquem excitare a somno, quanta Christus Lazarum resuscitare valebat a tumulo. Denique et omnes defuncti (si potentiam Dei consideres, a quo in novissimo sunt resuscitandi) dormientes possunt vocari, juxta quod Apostolus dicit: *Nolo vos ignorare, fratres, de dormientibus (I Thes. iv)*. Et alio loco: *Omnes quidem resurgenus, sed non omnes immutabimur (I Cor. xv)*. Dicunt autem ei: Domine, si dormit, salvus erit. Sicut verba Domini intellexerunt, sic responderunt. Si dormit, inquiunt, salvus erit. Solet enim somnus in ægrotante juvene indicium esse salutis. Et Dominus quidem dixerat de morte ejus: illi autem intellexerunt quia de dormitione somni dixerat. Tunc dixit eis Jesus manifeste: *Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis, quia non eram ibi*. Lazarus languens, non mortuus fuerat nuntiatus: sed quid latere posset eum cujus oculis omnia nuda et aperta sunt? Quomodo ignoraret mortem Lazari, qui ipsum Lazarum creaverat? Gaudebat igitur propter discipulos, qui mirabantur sic eum cuncta nosse; nam per hoc verum Deum certius et manifestius eum esse credebant. Licet enim jam crederent, tamen talis erat illorum fides, quæ adhuc proficeret, quæ miraculis ædificata cresceret. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad discipulos: *Eamus et nos, et moriamur cum illo*. Quibus verbis verum prodit amantis affectum. Amabant quippe apostoli incomparabi-

liter Dominum, quia eorum vita ex illius presentia pendebat, adeo ut aut cum eo vivere, aut certe cum eo mori jucundum haberent. *Eamus, inquit, et moriamur cum eo*. Quia videmus, inquit, eum ad inimicos properare, et ad mortem; neque a tali consilio valemus revocare: eamus et nos ut cum eo moriamur, ne post ejus necem et deserti et inconsolati remaneamus. *Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies in monumento habentem*. Sic ipse voluerat, ad hoc antea venire distulerat, ut illud quadriduum impleteretur, et gloriosius resuscitaretur. Sed quoniam ea quæ sunt ad litteram, satis patent per se, ad indagandum mysterium ascendamus. Significatur ergo per hunc Lazarum peccator aliquis, qui jam non solum peccavit, verum etiam peccandi consuetudinem recepit. Sed fortassis aliquis tactus dicat. Quomodo Lazarus typum peccatoris gerebat quem sic Dominus amabat? Sed solent aliquando significationes rerum ex contrario accipi. Denique David rex et propheta adulterium in Bethsabee uxore Uriæ admisit, et ipsum fidelem et innoxium militem suum, gladio filiorum Ammon interfecit (*II Reg. xi*). In quo facto si respicias historiam, quis dubitet Uriam innocenter occisum, merito justitiæ et innocentie, David adultero et homicidæ præferendum? Sed si arcanum interrogas mysterium, per Uriam diabolus, per David ex contrario intelligitur Christus. Verumtamen cum hoc non idcirco merita diversarum partium depreciantur. Et sæpe videtur nomen diaboli deterrimum auro scriptum, nomen vero Christi splendissimum atrimento sedatum. Ergo per Lazarum, ut præmisimus, peccator aliquis figuratur. Amabatur a Christo, quia Christus pro peccatoribus suam dignatus est exhibere presentiam. Ipse enim dixit: *Non veni vocare justos, sed peccatores (Matth. ix)*. Quærendum nunc quid designetur per quatuor dies, quibus mortuus in sepulcro jacebat. Omnis homo moriturus, nascitur cum peccato originali. Hinc Apostolus dicit: *Quia per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors (Rom. v)*. Hæc est prima dies mortis, quam dedit origo propaginis. Deinde nascendo adolescit homo, venit ad annos rationis capaces, incipit in se habere naturalem legem, qua doceatur naturaliter homines, ut quod sibi fieri nolunt, aliis non faciant. Sed et hanc transgrediuntur, et pati furtum nolunt, et furtum faciunt, ecce altera dies mortis. Accessit adhuc lex data per Moysen. Præcipitur namque ibi: *Non occides, non mæchaberis, non furtum facies; honora patrem tuum et matrem (Exod. xx)*. Scripta est hæc lex, sed ipsa quoque contemnitur: et sic jam est quasi tertia dies mortis. Post hæc omnia venit Christus, attulit evangelium, prædicavit regnum, malefactoribus minatus est gehennam, bene viventibus vitam promisit æternam. Quid plura? Etiam evangelium contemnitur, et est quarta dies mortis. Possunt et aliter hi quatuor dies exponi. Diximus namque per Lazarum figurari peccatorem qui jam mala peccandi consuetudine et desperatione sepultus est. Ad consuetudinem vero peccati quarto

quodam progressu pervenitur. Primo enim est titillatio in corde, secundo consensus, tertio factum, quarto consuetudo. Quidam enim cum illicita cogitatione pulsantur, ita eam a corde repellunt, ut penitus nulla mala delectatione moveantur. Quosdam delectant quædam, sed non adducuntur ut consentiant ad delectationem; accedit consensus, et sic in opus erumpitur. Jam factum in consuetudinem vertitur, et impletur illud mortis quatruiduum, et quasi quædam sit desperatio, ut dicatur, jam felet, quatruiduanus enim est. *Martha ergo ut cognovit quia Jesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Jesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus; sed et nunc scio, quia quæcunque poposceris a Deo, dabit tibi Deus.* Quam moderatis verbis utitur, quæ ita temperanter dolet interitum fratris? Non enim dixit: Rogo te ut suscites, sed tantum, *scio quia quæcunque poposceris a Deo, dabit tibi Deus.* Tanquàm diceret: Certa quidem sum quia potes; scio potentiam in te esse indeficientem, sed si vis, facis. Non ergo præsumo a te petere ut facias, quia nescio si velis. *Dicit ei Jesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die.* Dominus quidem in præsentii fratris resurrectionem promittebat: sed Martha de ea resurrectione qua omnes homines resurrecturi sunt, eum dixisse putabat. Viderat certe crebro Dominum mortuos suscitasse, sed tantum erat quantum nec ipsa fides ausa est tentare. De illa resurrectione secunda erat, de hac autem incerta manebat. *Dicit ei Jesus: Ego sum resurrectio et vita.* Ac si diceret: Quare dubitas nunc fratrem posse resurgere, cum ego, qui sum resurrectio et vita, illum resurrecturum promittam? Per quem resurget quando resurrecturi sunt et cæteri homines, per eum potest et modo resurgere. Ipse ergo est resurrectio et vita, quia per eum resurgimus a peccato, ut vivamus iustitiæ. *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet,* hoc est, si mortuus fuerit in carne, vivet spiritu. Non est enim Deus mortuorum. De morte enim corporis hic loquitur. Quicumque enim in Christum credit, et secundum quod credit, vivit, etiam si carne moriatur, universale cunctorum hominum persolvendo, vivit tamen in anima Christo, qui vita est animæ, inhærendo. *Et omnis, inquit, qui vivit, subaudiendo in carne, et credit in me, et si mortuus fuerit ad tempus morte corporis, non morietur in æternum, propter vitam spiritus, et immortalitatem resurrectionis. Credis hoc?* Sciebat hoc, quem nil latere potest quod crederet, sed confessionem qua salvaretur quærebat. *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem (Rom. x).* Ait illi: *Utique, Domine. Ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.* Cum ergo credidit eum Filium Dei, credidit vitam et resurrectionem, quodque omnis qui in eum crederet, in æternum non morietur. Nam supra Dominus utrum hoc crederet, interrogaverat. *Et cum hæc dixisset, abiit et vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens:*

A Magister adest, et vocat te. Silentium hic suppressam vocem dixit: *Magister adest, et vocat te.* Illa ut audivit, surgit cito, et venit ad eum. *Nondum enim venerat Jesus in casellum, sed erat adhuc in loco illo ubi occurrerat ei Martha.* Judæi igitur qui erant cum ea in domo, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia cito surrexit et exiit, secuti sunt eam, dicentes: *quia vadit ad monumentum ut ploret ibi.* Putantes enim Judæi qui ad ipsam consolandam convenerant, quod ad fratris tumulum properaret, lacrymis solatium quæsitura, et dolori suo stetibus satisfactura, secuti sunt eam, divina id agente providentia, ut plures tam præclarum miraculum quatruiduani mortui resurgentis cernerent, sicut in Christum crederent. *Maria ergo cum venisset ubi erat Dominus, vidit eum, et cecidit ad pedes ejus, dicens: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.* Ac si queratur, dicens: Dum nobiscum præsens fui-ti, non mors, non infirmitas aliqua nobis appropinquare ausa fuit, apud quos vitam hospitari noverat. At ubi abscessisti, adfuit invidia, morsque fratrem nostrum adhuc positum in sæculo, acerbo funere rapuit; quod si tu adfuisses, amicus tuus Lazarus mori non potuisset. *Jesus ergo ut vidit eam plorantem et Judæos qui cum ea venerant plorantes, infremuit spiritu, et turbavit semelipsum, et dixit: Ubi posuistis eum?* O fremitus pietatis! o turbatio turbatorum sublatura mœstitiam, et æternam prærogatura lætitiarum! Turbavit ergo semelipsum Dominus potestate, quia nullus alius poterat eum turbare. Turbatus est, quia ipse voluit: sicut mortuus est, quia mortem ipse ad se venire permisit. Sed magnum aliquid in hac sua innuit perturbatione. Diximus supra per Lazarum quatruiduanum, peccatorem significari desperatum, et longa peccati consuetudine quasi mole sepulcri depressum, ac mala opinione fetentem et tabidum. Suscitaturus eum Christus infremuit, et turbavit se, ut ostendat, eum qui talis est, perturbari et ingemiscere debere, atque intimo cordis rugitu fremere, et attendere quæ fecit, et sic secum agere: Quid mihi misero contigit? dimissa erant mihi in baptismo omnia peccata: sed ecce post lavacrum sanctum pejus sordidatus sum, post medicinam gravius vulneratus, peccavi graviter, sed nec unquam peccatis meis terminum ponere volui, et semper me Dei clementia ad poenitentiam expectavit, et peccantem statim punire noluit; tamen ego miserissimam, et æternis cruciatibus dignam, ejus mansuetissimam lenitatem semper novis atque recitibus sceleribus irritare non verebar. Quando ista peccator secum plangit, jam fremit et turbatur in eo Christus. Ad hoc enim nunc fremit, ut doceret peccatorem fremere, et peccata sua accusare debere, si vult ad vitam animæ redire. *Ubi, inquit, posuistis eum?* Nunquid ignorabat ubi positus esset, quem resuscitare volebat? Sed interrogat, ut ostenderet solum ea se cognoscere quæ justa et sancta sunt, peccatorem vero ignorat, quia reprobat. Unde Adæ post peccatum dicitur: *Ubi es (Gen. iii)?* Et reprobis in judicio dicturus est: *Nescio vos unde sitis (Luc. xiii),*

Matt. xxv. Quid est enim dicere, nescio vos, nisi vos in luce justitiæ non agnosco? *Dicunt ei: Domine, veni et ride, hoc est, miserere.* Videre namque ejus, misereri est. *Et lacrymatus est Jesus*, quia lons pietatis erat. Sed illæ lacrymæ inexplicabile gaudium erant parituræ. Hinc pulchre Sedulius:

Lacrymis implevit amicum
..... Majestate Deum.

Flebat enim eum pro parte humanitatis, quem resuscitare poterat per potentiam divinitatis. Lacrymatus est etiam Dominus ea de causa, qua superius fremuit et turbatus est, ut peccatores doceret fletibus et lacrymis indigere profusis. *Dixerunt ergo Judæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?* Poterat hoc certe Dominus, sed permisit ut Lazarus moreretur, quatenus majore miraculo suscitaretur. *Jesus autem iterum fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, et lapis superpositus erat ei.* Per lapidem quo mortuus premebatur, figuratur lex, qua peccator reus condemnatur. Et bene lex per lapidem accipitur, quia in lapideis tabulis scripta fuit. Mortuus ergo sub lapide, reus est sub lege. Nam hi qui bene vivunt, sub lege non sunt, *quoniam justo lex non est posita, sed injustis ac peccatoribus (1 Tim. i).* Hunc lapidem Dominus jussit removeri, quando gratiam sancti evangelii jussit per totum orbem prædicari. *Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus erat: Domine, jam, setet, quatruiduanus enim est. Jam quasi desperabat, potiusque timebat remoto lapide fetorem excitari, quam fratrem posse resuscitari. Dicit ei Jesus: Nonne dixi tibi, quia si credideris, videbis gloriam Dei?* cum videlicet quatruiduanum et fetidum suscitavero. Sed et cum desperatus aliquis a sepulcro peccatorum eripitur, Dei potentia ab intuitibus prædicatur, quia ubi abundavit iniquitas, superabundat gratia. *Tulerunt ergo lapidem. Jesus autem, elevatis sursum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum qui circumstat, dixi, ut credant quia tu me misisti.* Quibus verbis quid aliud quam gloriam Dei Patris in hoc, ut in aliis operibus requirebat? Nam quia per humanitatem minor erat Patre, ab illo Lazari quærebat resurrectionem, atque ab eo se dicebat exauditus, et hoc propter circumstantem turbam, ut eum vel sic crederent Dei Filium, et ab eo missum, quoniam Patrem Filii compellebat affectus. Jam inferi turbabantur, jam sub pedibus Domini reseratus patuit infernus. Omnes mortui expectabant nomina sua vocari. *Clamabat ergo Jesus voce magna, dicens: Lazare, veni foras.* Uno nominatim vocato, cæteri recepti sunt. Sed quanta in hujus mortui resurrectione facta esse dicuntur? Fremuit Dominus, flevit, turbatus est, voce magna clamavit, quia videlicet difficile et cum clamore a peccati morte resurgit, quem moles malæ consuetudinis premit. *Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus manus et pedes institis, et facies ejus sudario erat li-*

gata. Dicit eis Jesus: Solvite eum, et sinite abire. Potuit quidem Dominus quem vellet mortuum sine clamore resuscitare, sed noluit secreti gratia sacramenti. Ad magnam enim vocem Domini surgit mortuus, quando magna Dei gratia respicit peccator. Prodit de monumento, quando confitetur peccata sua, sed tamen adhuc ligatus est, adhuc reus, nec suis viribus absolvi potest. Præcipit ergo Dominus discipulis ut eum absolvant, et abire sinant, quia ipsis et reliquis ministris sanctæ Ecclesiæ et successoribus eorum, data est potestas dimittendi peccata. Ait enim: *Quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelis (Matth. xviii).* Simul etiam commendata est hoc loco unitas Christi et Ecclesiæ. Quia etenim Christus caput est, et Ecclesia corpus ejus, Christus suscitavit, discipuli solvunt, ut liquide monstretur, neminem sine unitate fidei catholicæ posse a peccatorum morte suscitari. Sane non est hoc loco omittendum quod in sancto evangelio tres tantum mortuos resuscitasse Dominus legitur. Plures quidem resuscitasse mortuos non dubitatur, quoniam quidem beatus Joannes dicit: *Multa alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc (Joan. xx).* Sed tres tantum referuntur, certè causa mysterii. Denique suscitavit filiam archisynagogi adhuc intra domesticos parietes constitutam, nec permisit secum quemquam intrare, nisi Petrum, Jacobum et Joannem, et patrem et matrem puellæ (*Luc. viii*). Suscitavit etiam filium viduæ mulieris, extra portam suæ civitatis delatum, multis coram positis et cernentibus (*Luc. vii*). Suscitavit præterea Lazarum jam sepultum, jam fetidum. Ista tria genera mortuorum significant tria genera hominum peccatorum, quos et hodie suscitavit Christus: Nam per filiam archisynagogi, quæ intra domum paucis videntibus resuscitata est, designantur hi, qui peccatum intus in conscientia clausum habent, et necdum ad opus prorumpunt. Verbi gratia cum mortuus est aliquis mala conscientia, deliberat si adsit facultas implere quod illicite concupivit, jam mortuus est, sed intra domum clausus est. Dicit enim Dominus: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo (Matth. v).* Necdum corpore ad eam accessit, sed corde consentit: mortuus jam est, sed nondum elatus est. Hic si aliquando divina inspiratione deprehenderit malam conscientiam, ponit nequam consensum, reviviscit ad salutem in secreto cogitationis. Sunt alii qui post consensum ad perpetrandum facinus exeunt, et quasi mortuus de latebris animi profertur, ut quod latebat in secreto, appareat in publico. Sed hi tales plerumque divinitus admoniti convertuntur, et ad vitam animæ resuscitantur. Sunt præterea nonnulli qui faciendo quod malum est, etiam se mala consuetudine implicant, adeo ut ipsa mali consuetudo non permittat eos intelligere malum esse quod faciunt, et nonnunquam defendunt malum quod agunt, irascuntur cum reprehenduntur. Ili quasi jam sepulti, et ingenti mole, id est, pondere malæ consuetudinis li-

obruunt. Ad hos quippe dignatur Dominus venire occulto suae misericordiae instinctu, si tamen habuerint sorores, id est, spirituales animae virtutes, quarum interventu possunt revocari ad vitam. Verum quandam ostendit Dominus difficultatem cum fremitu spiritu, cum turbat seipsum, cum clamat voce maxima, ut ostendat quod magnae obijurationis clamoribus opus est adversus eum qui in peccandi consuetudine duraverit. Non ergo de his desperandum est. Ad vocem namque Domini contremuit infirmus, surrexit quatuordecim mortuus, liberatus est peccator, etiam a consuetudine committendi reatus. Sed prius eum intrinsecus per seipsum vivificat, postea per sacerdotum ministerium absolvit. Nullus quippe peccator absolvendus est, antequam per dignam poenitentiam correctus, et intrinsecus appareat vivificatus. Multi autem ex Iudeis qui venerant ad Mariam et Martham, et viderant quae fecit, crediderunt in eum. Facto tam glorioso et cunctis saeculis praedicandum miraculo, non omnes, sed multi Iudeorum credidisse dicuntur. Quo loco durissima infidelitas et convertibilis in malo pertinacia nota est. Ex revera tantum erat peccatum illorum, ut aliter non possent digne fidem Christi suscipere, nisi prius filium Dei interficerent. Hinc Psalmista : *Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine (Psalm. LXXXII)*. Prius enim confusione et ignorantia repleti sunt, cum post Christi ascensionem audientes apostolos ejus resurrectionem praedicantes, coeperunt erubescere, et pendere quantum scelus in nece salvatoris admisissent sique nomen ejus quaesierant, cum percussus timore apostolis dixerunt : *Quid faciemus, viri fratres? indicate nobis*. Quibus beatus Petrus : *Poenitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in remissionem peccatorum (Act. II)*. Sic enim ante saecula decreverat, ut morte sua illum qui habebat mortis imperium, id est, diabolus destrueret, ipsosque mortis suae ministros mortuus sibi subjugaret. Quocirca nos insigni mortis triumphatori gratias dignissima exultatione solvamus, illum diebus et noctibus laudum praconis extollamus, praecipue misericordiam illius imploremus quatenus nos ita suis per omnia faciat obedire mandatis, quo nullo in nobis regnante peccato, ipsi mente et desiderio adherere, atque ad gaudium beatae visionis mereamur feliciter pervenire.

ROMILIA CIII.

IN SABBATO POST Latare.

In illo tempore dicebat Jesus turbis Iudeorum : Ego sum lux mundi. Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae, etc. (Joan. VIII).

Postquam Dominus et redemptor noster mulierem in adulterio deprehensam, a saevitia Iudeorum se lapidare volentium eripuit, et a reatu adulterii misericordissime absolvit, ne alicui fortassis in dubium veniret, utrumnam is quem verum hominem putabant, posset peccata dimittere, dignatur apertissime quis sit, ex divinitatis potentia demonstrare. Ait

A enim : *Ego sum lux mundi*. Lux quippe erat incomprehensibilis, et incircumscripita divinitas, quae sub velamine assumptae carnis latebat, ejus auctoritate huic mulieri et cuiusque volebat, peccata dimittebat. Haec est illa vera lux, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. I), Dei videlicet sapientia, quae de illo lumine aeterno et indesinenti processit. Cujus splendorem humana fragilitas aliter sufferre non potuisset, nisi se illa sicuti nube carnis circumdedisset, per quam veluti per lucidissimum speculum divini hujus luminis claritatem humanis mentibus innotesceret. Ergo purganda est in interiori hominis acies, et ab omni vitiorum labe quasi humore noxio immunis custodienda, ut veri hujus luminis aspectu digna reddatur. Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae. Ac si verbis aliis manifestius diceret : Qui in praesenti meis jussis obsequitur, et mea in quantum sufficit exempla imitatur, in futuro non timebit tenebras aeternae damnationis, sed lumine vitae aeternae perfruetur, ubi sublato metu mortis, de sola dabitur perennitate gaudere. Haec sunt metuendae tenebrae omni nocte tetiores, nec oculis exterioribus quibus alba et nigra videmus, sed interioribus quibus justa et injusta discernimus, quibus non corporeas et visibiles formas aspicimus, sed veritatem intelligibiliter contemplamur. Responderunt ei Pharisei : *Tu de teipso testimonium perhibes : testimonium tuum non est verum*. Sic ista respondent, tanquam solus ipse testimonium perhiberet, atque verum non esset ejus testimonium, cum constet quia antequam veniret Dominus, et per carnem visibilis appareret, multos testes praemisit, et quasi lucernas spiritu prophetiae accendit, qui ejus nativitate, passionem, resurrectionem et ascensionem praedixerunt. Ex quibus praecipuus et magnus fuit Joannes Baptista, cujus magnitudinem ipse Salvator attestatur, dicens : *Inter natos mulierum non surrexit major, etc. (Matth. XI)*. Et alibi idem Dominus eundem lucernam vocat, dicens : *Ille erat lucerna ardens et lucens (Joan. V)*. Hic ergo testimonium Domino nostro Jesu Christo perhibuit, dicens : *Ergo vos baptizo, sed qui post me venit, fortior me est, cujus non sum dignus corrigiam calceamenti solvere (Luc. III)*. Sed Iudaei ista non attendentes, et horum facti immores, quasi solus sibi testimonium daret, dicebant : *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum*. Sed audiamus quid eis Dominus responderit : *Et si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum est verum, quia scio unde veni, et quo vado*. Quibus verbis se simul et Deum Patrem ostendit, cui omnem gloriam dabit unigenitus Dei Filius. Si, inquit, ego perhibeo testimonium de me, verum est meum testimonium, quod Patris testimonio confirmatur. Scio enim unde veni, quia ab eo missus sum ; et quo vado, quia peracto mysterio meae incarnationis, revertar ad Patrem. Non autem quando ad nos venit, Patrem deseruit, nec rorsum quando ad Patrem rediit, terras. Neque enim tale lumen est Christus, quod locis temporibusque comprehendatur,

sicut sol iste corporeus, qui non potest accedere ad occidentem, nisi recedat ab oriente. Non ita de illo roero lumine, quod est Christus, sentiendum est, quod ubique totum est, quod ubique ineffabiliter lucet. ipse enim alibi dicit : *Deum nemo vidit unquam* (Joan. 1). Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit. In terris loquebatur, et apud Patrem se esse dicebat, sed per ascensionem jam recessurus de mundo, promisit fidelibus, dicens : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii). Verum igitur erat testimonium quod de se perhibebat, quia a Patre missus, ejus testimonium habebat, atque hoc impleto, eo unde venerat, redibat. Vos secundum carnem judicatis, ego non judico quemquam. Hoc de primo ejus adventu accipi debet. Duo enim sunt Domini adventus. Primus misericordiae, secundus judicii; ille peractus est, iste in fine sæculi futurus est. Si enim primo Dominus judicare venisset, omnes puniendos reperisset. Prius ergo præroganda erat misericordia, post judicium exercendum. Quia et Psalmista dixit : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. c), prius misericordiam, post judicium se dixit Domino cantaturum. Per hanc misericordiam factus est pro hominibus homo, opprobria, irrisiones, sputa, flagella, et postremo ipsam crucem sustinuit, ut hominem perditum salvaret. De hoc ergo primo suo adventu, quo misericorditer venerat genus humanum redimere, ait : *Ego non judico quemquam*. Nam de secundo, quo iudex venturus est, subjungit : *Et si judico ego, judicium meum verum est*. Unde autem verum esset judicium ejus, aperit cum subdit : *Quia solus non sum; sed ego, et qui misit me, Pater*, id est, incarnari me constituit. Missio enim ista, incarnatio est. Missus ergo a Patre Filius fuerat, sed a Patre non recesserat. In mundum namque venit per humanitatem, sed mansit cum Patre per coeternam illius divinitatem. Inde ergo verum erat judicium ejus, quia ipse verus erat Dei Filius. *Et in lege*, inquit, *vestra scriptum est : Quia duorum hominum testimonium verum est* (Deut. xvii). *In lege vestra*, inquit, *scriptum est : in lege quæ vobis data est*. Sic quotidie dicimus orantes : *Pater nostrum*, id est, quem nobis dari exposcimus. Quærendum vero, quomodo duorum hominum testimonium verum sit. Nunquid illi duo falsi testes non fuerunt, qui in passione Domini falsum testimonium protulerunt? Aut nunquid illi duo presbyteri etiam falsi testes non fuerunt, qui in ipso libro Danielis contra Sosannam castissimam falsi criminis testimonium tulerunt (Dan. xiii). Sed hoc modo cum in lege diceretur : *In ore duorum vel trium stabit omne verbum*, trinitatis commendatum est mysterium, quæ etiam Susannæ castitati intus in conscientia suo testimonio suffragabatur, cum a duobus presbyteris falso accusabatur. Et est sensus : Si duorum hominum testimonium verum esse vestra lex approbat, qui nonnunquam falsum dicere possunt, etsi non studio mentiendi, tamen errore decepti, dum putant vera esse quæ falsa sunt; si ergo horum

testimonium improbare vel rejicere non audeatis, quæ ratione meum, et Dei Patris, et Spiritus sancti testimonium, quod summa veritate stabilitum est, verum non esse dicere præsumitis? Accipite potius nostrum testimonium, ne sentiatis judicium. *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso*. Ipse de seipso testimonium perhibet, nec requirit alium testem quam seipsum, quia omnia novit etiam antequam fiant, et quidquid ex quo fonte procedat, evidentissime considerat. Omnia enim nuda et aperta sunt oculis ejus, nec ab aliquo requirit qualis sit vita singulorum, qui iudex et omnium hominum, quique reddit unicuique secundum opera sua. Sequitur : *Et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater*. Non solus, inquit, de me testimonium perhibeo, quia Pater qui misit me, ipse testimonium reddit mihi. Sed Judæi verba Christi carnaliter accipientes, Patrem Christi carnaliter intellexerunt, ideoque dixerunt : *Ubi est pater tuus? Videbant namque in aperto hominem, sed non intelligebant in occulto Deum*. *Ubi*, inquit, *est pater tuus? Audivimus, aium, te dicentem quia non esses solus, sed qui te misit pater, tecum esset : te autem solum videmus, patrem tecum videre non possumus*. Ostende ergo nobis patrem tuum. *Et Dominus : Neque me scitis, neque Patrem*. Ac si diceret : Si vultis ut Patrem vobis ostendam, quasi me jam sciretis, sed adhuc neque me scitis, neque Patrem meum. Nam quia me ignoratis, idcirco meum Patrem scire non potestis. Prius est ut me cognoscatis, et tunc ad Patris mei notitiam pervenire poteritis. *Si enim me sciretis, forsitan et patrem meum sciretis*. Una est enim cognitio Patris et Filii, quorum una est substantia, nec alter sine altero cognosci potest. Noverant igitur Christum secundum carnem, secundum quam alibi de eis dixit : *Et me scitis, et unde sim scitis* (Joan. vii); sed ignorabant ejus divinitatem. Dicit autem forsitan non dubitando, sed infidelitatem increpando. Hoc enim adverbium cum ab homine dicitur, dubitationem significat; cum a Deo, cui nihil occultum esse potest, increpationem. Nam et Apostolus cum diceret : *Puto quia Spiritum Dei habeo* (I Cor. vii), non se Spiritum Dei habere dubitabat, sed dubitantes et incredulos arguebat. Cum ergo dicit : *Si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis*, increpat infideles qui nesciebant unam esse cognitionem Patris et Filii, nec alterum ab altero posse cognosci. Hinc alibi dicit Philippo poscenti, ut eis ostenderet patrem : *Qui me videt, videt et Patrem meum* (Joan. xiv), quia enim unum sunt Pater et Filius, idcirco una est cognitio, una scientia. *Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo*. Gazophylacium locus erat in templo, ubi thesauri recondebantur. Gaza quippe lingua Persica divitiarum, phylasso Græce dicitur servo. Gazophylacium ergo composito nomine vocat, quod divitiarum ibi servarentur. Magna porro constantia, ingens fiducia loquentis Domini demonstratur, qui in ipsis templi penetralibus, coram Scribis et Phariseis inimicis suis, divinitatis suæ verba imperterritus loquebatur.

Mystice vero gazophylacia mysteria designant Scripturarum, quæ templo adhærebant. Christus namque templum, cui omnia legis et prophetarum adhærebant mysteria, et ad eum pertinent, atque non nisi in eo implenda erant. Hæc gazophylacia spiritualia, post ejus resurrectionem aperienda erant, ipso apostolis intelligenda tribuente, et cuncta in seimpleta monstrante. Unde evangelista dicit, quia resurgens a mortuis, illis aperuit sensum, ut intelligerent omnia quæ de ipso scripta sunt (*Luc. xxiv*). Sed tunc Dominus in gazophylacio locutus est, quia ipsis Judæis in parabolis non intelligentibus et non credentibus loquebatur. *Et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus*. Hora videlicet voluntatis et dispositionis ipsius. Sicut enim voluntate natus, sic et voluntate passus est. Quisque si voluisset, nunquam pateretur; si non pateretur, nunquam genus humanum redimeretur; si non redimeretur, nullus hominum salvaretur. Ad hoc ergo Deus homo factus est, ut ex infirmitate humanitatis redimeret, quos ex divinitatis potentia creavit. Unus ergo idemque Filius Dei et Filius hominis, Deus et Dominus noster Jesus Christus, non confusus, nec verbo divisus, perfectus Deus et perfectus homo, cujus beneficiis æternis sit sempiterna gratiarum actio. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat.

HOMILIA CIV.

DOMINICA IN PASSIONE.

(Ex Opp. beati Leonis papæ.)

Sacramentum, dilectissimi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Gregorium papam, Operum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 315.*

HOMILIA CV.

DE EADEM DOMINICA.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore dixit Jesus turbis Judæorum et principibus sacerdotum: Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare non creditis mihi? Etc. (Joan. viii).

Pensate, fratres charissimi, mansuetudinem Dei, etc. *Reliqua videsis apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1150.*

HOMILIA CVI.

IN FERIA SECUNDA POST Judica.

In illo tempore miserunt Scribæ et Pharisei ministros, ut comprehenderent Jesum. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum qui me misit, etc. (Joan. vii).

Nemo satis digne sufficit admirari quanta fuerit in Scribarum et Phariseorum corde duritia. Cum enim redemptor noster assidua prædicatione et miraculorum operatione illos ad fidem vocaret, turbis simpliciorum credentibus, et facta Domini simul et verba glorificantibus, illi e contrario non solum in eum credere nolebant, verum etiam eum apprehendere laborabant. In amorem namque seculi radicem cordis fixerant, ideoque verba doctrinæ cœlestis reci-

A pere non valebant. *Miserunt ergo ministros ut comprehenderent eum*; sed Dominus, qui in sua potestate habebat quando et quomodo vellet mori, respondit, dicens: *Adhuc modicum tempus vobiscum sum*. Ac si diceret: Præpropere est quod nunc agere vultis. Quod enim vultis, facturi estis; sed non modo, quia ego nolo. *Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum qui misit me*. Prius ego implere debeo dispensationem susceptæ carnis et sic pervenire ad locum sustinendæ passionis. *Quæretis me, et non invenietis, et ubi ego sum, vos non potestis venire*. Quibus verbis designavit tempus suæ resurrectionis. Qui enim præsentem loquentem sibi, et miraculis se Deum contestantem recipere noluerunt, post ejus resurrectionem eum quæsierunt, cum ubique viderunt in-

B numeram multitudinem jam credentem, et longe lateque signa et miracula per apostolos fieri, illo in eis et per eos operante, qui dicit alibi: *Sine me nihil potestis facere (Joan. xv)*. Tunc ergo quæsierunt eum, et non invenerunt, quia jam præsentia corporali de mundo recesserat, et ascendendo ad Patrem cœlos penetraverat. Et ubi sum ego, vos non potestis venire. Perpendendum quod de futuro dixit: *quæretis me, et non invenietis*; de præsentia nunc dicit: *ubi ego sum, vos non potestis venire*. In sinu quippe Patris consempiternus et consubstantialis illi Filius erat. In terra loquebatur, sed apud Patrem et in Patre commorabatur, quo illi venire non poterant, qui eum Patri æqualem credere nolebant. Ad ipsum enim non loco, sed fide veniendum est. Sed Judæi moresibi consueti verba ipsius non intelligentes, et carnaliter ipsum loqui putantes, cœperunt adinvicem conqueri, dicentes: *Quo hic iturus est, quia non invenimus eum? Nunquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes?* Quod dicentes ignoraverunt quid dicerent, tamen quia ille ve nit prophetaverunt. In dispersionem namque gentium iturus erat, illasque docturus non corporali præsentia, sed per apostolos suos, per quos et in quibus ipse loquebatur, sicut quidam illorum loquitur, dicens: *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus (II Cor. xiii)? Sancti enim prædicatores pedes Christi erant, propheta dicente: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona (Isai. lii)!* Per pedes hos iturus erat ad gentes, ut

D fidem et salutem quam Judæi spreverant, gentes reciperent. In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat, dicens: *Si quis sitiit, veniat et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura (Prov. Salom.), flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Solemnitas Scenopægiæ tunc celebrabatur, id est, Tabernaculorum, in memoriam illius temporis, quando per quadraginta annos in umbraculis habitaverunt in deserto. Agebatur hæc solemnitas mense septimo, qui a Latinis September appellari consuevit. Solennizabantque eam per octo dies, et octava, id est, novissima dies erat celeberrima et sanctissima. In hac novissima die solennitatis hujus stabat Jesus, et non tantum loquendo, sed clamando advocabat, di-

ceus : Qui sitit, veniat ad me et bibat. Sitis ista non erat corporis, sed mentis. Si quis ergo sitit, hoc est, si quis vult credere et diligere Christum, veniat non passibus corporis, sed affectibus mentis; veniat non migrando corporaliter ad Christum, sed amando Christum recedat ab amore sæculi, et suscipiat amorem Christi. Qui credit in me (sicut dicit Scriptura), flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Quam aquam intelligere debeamus, necessario curavit evangelista exponere, subdens : Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Quæ igitur hæc est aqua, nisi charitas, quæ per Spiritum sanctum diffusa est in cordibus fidelium? Ait enim Apostolus : Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Rom. v). Venter quo hanc aquam recipere debemus, interior conscientia est, quæ cum hanc Spiritu sancti aquam biberit, id est, cum Christi charitatem habere coeperit, habebit fontem aquæ vivæ, imo ipsa efficietur fons. Fons enim iste de ventre conscientie fluens, benevolentia est, quæ de charitatis aqua procedens vult consulere proximo. Nam qui bonum quod habet, sibi soli putat sufficere, nec ad aliorum satagit derivare prolectum, non fluunt aquæ vivæ de ventre ejus; si vero aliis vult ex bono quod accepit prodesse, fluit aqua de ventre ejus, quia diffunditur ad proximos benevolentia illius. Nec ulla ariditate iste fons siccabitur, sed magis magisque pro cursu semper augebitur. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Spiritum sanctum dicit, quem nos tertiam personam in sancta Trinitate veneramus. Sciendum namque omnibus fidelibus est, quia tota Trinitas Deus spiritus est, Domino dicente : Deus spiritus est (Joan. iv). Pater ergo spiritus, et Filius spiritus : atque ideo ut distinctio fiat Patris et Filii, tertia trinitatis persona jam non absolute spiritus, sed cum epitheto Spiritus sanctus appellatur. Hunc Spiritum sanctum ante ascensionem apostolis promissit, et post ascensionem die Pentecostes in linguis igneis misit. Atque ideo evangelista dicit : Quem accepturi erant credentes in eum. Habebant quidem sancti apostoli et reliqui fideles Spiritum sanctum ante resurrectionem Christi, sed non ita aperta datione illum acceperunt, sicut postea accepturi erant. Habebant Spiritum sanctum, ut ipsi recte viverent, et quibusdam prodesse; acceperunt postmodum Spiritum sanctum, ut omne genus hominum ad fidem Christi convertire possent. Hoc Spiritu universaliter tota Ecclesia illuminatur, instruitur, et inter sæculi pressuras spe futurorum bonorum consolatur. Cujus efficacissimam potentiam Apostolus enumerans, ait : Alii datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii genera linguarum, et cætera, usquequo concludens, dixit : Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult. Hunc igitur devoti poscamus, ut sic mentes nostras ab omnibus desideriorum carnalium sordibus evacuet, quatenus nos suam inhabitationem efficiat,

A tota id operante omnipotentissima Trinitate. Qui vivit, etc.

HOMILIA CVII.

IN FERIA TERTIA POST Judica.

In illo tempore ambulabat Jesus in Galilæam; non enim volebat ambulare in Judæam, quia quærebant eum Judæi interficere, etc. (Joan. vii).

Dominus noster Jesus Christus, per omnia memor nostræ salutis, in cunctis quæ faciebat futuris fidelibus suis exempla quæ imitari deberent proponebat. Quia enim persecutionem infidelium videbat causa sui nominis in sancta Ecclesia excitandam, sciebat infirmiora membra sua immanitatem persecutionis tolerare non posse, ne hi tales salutem desperarent, et quasi a Christo se alienos arbitrarentur, si unquam passionem terribili refugissent, dignatus est eis Dominus præcepto simul et exemplo consulere. Præcepto quidem, quo tales ingruente persecutionis tempore fugere permisit, dicens : Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam (Matth. x). Exemplo vero, quo adhuc puer ad declinandam Herodis sævitiam, non solum de civitate in civitatem, verum etiam de regione ad regionem fugere dignatus est, delatus a parentibus in Ægyptum. Factus etiam juvenis, cum eum Judæorum principes propter evangelii prædicationem vellent interficere, crebro Judæam deseruit, et transit ad alias regiones, ne videlicet membra illius hoc facere metuerent, quod noverant in suo capite præcessisse, neve alicui pro crimine objiceretur, si quando captus formidine, fugæ præsidium requisisset. Ait enim sanctus evangelista qui lectus est : Quia ambulabat Jesus in Galilæam. Non enim volebat ambulare in Judæam, quia quærebant eum Judæi interficere. Neque enim Dominus suam amiserat potestatem, sed nostram hoc faciens consolabatur infirmitatem. Nam si vellet, poterat tutus inter illos ambulare, qui ipsam quoque mortem in potestate se habere testatur, dicens : Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam (Joan. x). Denique hanc potestatem demonstravit, quando tempore passionis ad vocem illius hi qui ad eum comprehendendum venerant, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram (Joan. xviii). Sed omnia providentissima dispensatione disponens, præbendi gratia exempli, ut dictum est, dignatus est ad tempus se persecutoribus absentare. Erat autem in proximo dies festus Judæorum Scenopægiæ. Scenopægia erat festivitas Tabernaculorum, quando mense septimo omnes Judæi in tabernaculis lege præcipiebantur inhabitare, in memoriam illius temporis, quo per xl annos in tabernaculis absque ullis domibus commorati sunt in deserto. Dies autem festus dicitur, non quo tantum una die ista ageretur festivitas, nam per vii dies in tabernaculis habitabant, sed quotquot dies essent ejusdem celebritatis, unam diem propter unam sollemnitate consueverunt appellare Judæi. Dixerunt ergo ad eum fratres ejus : Transi hinc, et vade in Judæam. Fratres Domini usitatissimo sermone sacræ Scri

pturæ, consanguinei ipsius secundum carnem, consobrii videlicet ipsius intelliguntur. Nam quod quidam hæretici dixerunt, fratres Domini appellari filios Joseph sponsi Mariæ semper virginis, de quadam uxore ejus Isca nomine, nulla auctoritate subsumum est, atque ideo a fidelibus nullo modo recipiendum. Sciendum siquidem, quod in sacro eloquio fratres tribus modis dici solent, natura, gente, et cognatione. Natura, sicut Jacob et Esau. Gente, sicut omnes Judæi, de quacunque tribu fuissent, fratres appellabantur. Unde dicitur in lege: *Si attenuatus frater tuus Hebræus vendiderit se tibi (Lev. xxv).* Cognatione, sicut Abraham et Lot fratres dicti sunt, cum Abraham patruus fuerit Lot. Scriptum est enim: *Dixit Abraham ad Lot: Ne quæso sit iurgium inter me et te, et inter pastores meos et pastores tuos: fratres enim sumus (Gen. xiii).* Quartus quoque modus addi potest religionis, secundum quam omnes Christiani fratres dicimur, qui unum Deum patrem nos habere gaudemus. Illo ergo tertio modo, quo juxta cognationem fratres vocari diximus, et hic et ubicunque fratres Domini legimus, hoc vocabulum recipere debemus. Hoc itaque modo Jacobus frater Domini dictus est, quia filius fuit materteræ Domini. *Dixerunt ergo fratres ejus ad eum: Transi hinc, et vade in Judæam, ut et discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto aliquid facit, etc. Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo. Quare ista dicerent, sanctus evangelista aperire curavit, cum adjuncta. Neque enim fratres ejus credebant in eum. Potuerunt enim secundum carnem consanguinei Christi esse, sed credere ipsa propinquitate designati sunt; et quoniam gloriam mundanam quærebant, in eum quem gloriæ hujus contemptorem noverant, credere volebant. Putabant ergo illum tantum esse hominem, at ideo eum ex se meliores, et sicut ipsi honoris erant cupidi, ita eum arbitantes ab hac cupiditate nequaquam esse immunem, quasi consolantes, et consilium ei dantes, dixerunt: Transi hinc, et vade in Judæam, ubi caput est totius regni, ubi metropolis civitas, et venerabile omni mundo templum, ubi hominibus innotescas, et ab omnibus glorificeris, ut et discipuli tui videant opera tua quæ facis. Videbant quippe sancti Domini discipuli opera ipsius, sed non ad hoc quod illi quærebant, ut ea terrenis et popularibus favoribus attollerent, quoniam divina opera divinis laudibus noverant efferenda. Sed audiamus quid amatoribus gloriæ Dominus responderit: *Tempus meum nondum advenit.* Illi quidem suadebant ire in Judæam, et suam potentiam miraculis mundo innotescere, ne latens, ignobilis et inglorius haberetur. Verum Dominus respondit nondum advenisse tempus gloriæ suæ. Prius fuit tempus humilitatis ejus, per quam ad coelestem sublimitatem disposuerat pervenire. Ait igitur: *Tempus meum, id est, tempus meæ glorificationis nondum advenit.* Primo namque passionis [passurus] et sic demum resurgendo, et ad cælos ascendendo erat glorificandus. *Tempus autem vestrum, ait, semper est**

A paratum. Tempus, scilicet gloriæ, quam semper affectatis, propter quam omnia facienda putatis. Sed licet omni studio mundi gloriam quærerent, eam consequi non valebant, quoniam gloria suos persequitur et ambit contemptores, despicit et execratur suos appetitores. Quos bene notat illa fabula, qua dicuntur quidam ita apud infernum damnati, ut saxum ingens contra montem volvant. Sicut enim qui lapidem ad altiora impellit, retroactus pondere saxi, ad inferiora relabatur: sic ambitiosi quique turpem patiuntur repulsam, nec ad id quod conantur valent assurgere. Tempus ergo gloriæ Christi nondum advenit, quod plenissima in fine sæculi erit: quando is qui venit judicandus, veniet judicaturus vivos et mortuos, et qui se exhibuit in humilitate, apparebit in majestate. *Vos ascendite ad diem festum hunc.* Ad hunc, inquit, diem ascendite, in quo vos ad mundi gloriam extenditis, nec caelestem cogitatis. Ego non ascendam, ad diem festum istum, quia tempus meum nondum impletum est. Quare dicit Dominus: *Non ascendam, cum insequentibus mediante jam die festo legimus eum ascendisse? Sed est attendendum, quod dicit ad diem festum istum.* Tunc enim non cum illis ascendit, sed post aliquot dies festivitatis emensos, quia tempus meum, hoc est, gloriæ meæ, nondum impletum est. Tunc enim erit meus festus dies, non certis diebus pertransiens, sed continua celebrata permanens. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. *Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi in occulto.* Quantum ad litteram, occulte Dominus ascendit, quia non favores hominum requirebat, non pompis sæculi, et stipantium sese turbarum obsequiis oblectabatur. Mystice vero, occultus ascendit, quia ipse in illis solemnitatibus latebat, qui typicis hostiarum quæ ibi offerebantur sacrificiis præsignatus erat, sed non intelligebatur. Jam vero sub gratia sancti evangelii manifestus est, quia quod illis in umbra et figura exhibebatur, nobis revelata luce veritatis agitur. Judæi ergo quærebant eum in die festo, quia ipse cum fratribus non ascenderat. Antequam veniret, et quærebant eum, et dicebant: *Ubi est ille? Et murmur multus erat in turba de illo. Murmur ille magnus de contentione factus est, quam inter se dissidentes habebant.* Nam sicut evangelista subiungit, *quidam dicebant quia bonus est; alii autem: non, sed seducit turbas.* Alii enim eum bonum asserebant, alii seductorem blasphemabant. Sed quod tunc de Domino ab impiis dicebatur, hoc ipsum hodieque de fidelibus servis ejus dicitur. Nam quicumque religiosus est, et Deo in simplicitate cordis serviens, ab irreligiosis et malitiosis vituperatur, et ab aliis bonus, ab aliis seductor vocatur. Hoc igitur valet plurimum ad consolationem nostram. Quare enim exhorrescant membra Christi, quod ipsi illatum est capiti suo? Non refugiant servi Christi audire a sæculi amatoribus, quod dictum est de Christo a Judæis murmuratoribus. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Judæorum. Quod dicit, nemo pa-

iam loquebatur de illo, ad illos tantum respicit qui dicebant quia bonus est: hi enim silentio et voce minima, et sono pressiore, id est, suppresso ore loquebantur. Illi vero qui dicebant, *seducit turbas*, clarius resonabant, eorum sonitus clarius audiebatur tanquam arentium foliorum. Sed Deo gratias, permixtæ sunt in melius voces. Quamvis enim necdum venerit illa gloria Christi, quam devoti præstolamur, per quam æternitatis præmia nos adepturos speramus, tamen ita per universum mundum jam dilatata crevit Ecclesia, sic sese per omnes orbis partes quaquaversum diffudit, ut ejus laudes ab omnibus fidelibus libera et excelsa voce psallantur, palamque dicatur ab universis, *quia bonus est*. Si qui vero sunt heretici, qui pauci velut navis tabulæ post naufragium remanserunt, non aperte, sed velut in angulo secretant potius quam loquantur, quia, sicut dicit Psalmista, *Obstructum est os loquentium iniqua* (Psalm. 135). Clauso namque ore infidelium, aperta sunt ora fidelium, et jam laudant nomen Christi in choro, et psallunt ei in tympano et psalterio; quia exaltatus in cruce traxit ad se omnia, ut in omnibus gentibus ipse solus colatur, et habeatur Deus super omnia benedictus in sæcula. Cui cum Patre et Spiritu sancto est honor et gloria per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CVIII.

IN FERIA QUARTA POST Judica.

In illo tempore facta sunt encenia in Hierosolymis, et hiems erat, et ambulabat Jesus in templo in porticu Salomonis, etc. (Joan. x).

Encenia plurali numero, vocabatur festivitas dedicationis templi, quam populus Judæorum ex antiqua patrum consuetudine per annos singulos celebrare solebat. Enceniare namque Græce initiare, vel inchoare Latine dicitur. Verum non ab re esse credendum est, quod sanctus evangelista tempus quoque quo ista dedicatio facta est, intimare curavit, dicens: *Et hiems erat*. Per hoc quippe ostendit, quod hæc encenia non ad primam templi dedicationem, sed ad eam quæ ultima fuit pertineret, ter namque templum ipsum dedicatum in sanctis litteris invenimus. Prima siquidem ejus dedicatio a Salomone, magna gloria, et totius regni pace autumnali tempore facta est. Secunda Zorobabel et Jesu sacerdote magno, et reliquis filiis transmigrationis, veris tempore perfecta est. Tertia a Juda Machabæo et fratribus ejus, hiemis tempore facta est, quando etiam specialiter constitutum est, ut singulis annis hæc eadem dedicatio solemnibus frequentaretur officiis. Quæ constitutio usque ad tempus salvatoris servata est, sicut ex sancti evangelii lectione datur intelligi. Verum hæc observatio ab illis cœpta, salubriter nunc in Ecclesia, venerabiliterque haberi dignoscitur, cum per annos sibi jugiter succedentes, dies anniversaria dedicationis ecclesiæ divinis laudibus a populo fidelium devote satis excolitur tantoque propensius ac majori studio celebratur, quanto esse gratissima redemptori non dubitatur adeo ut in hac die ipsum

A templum intrare, et divinitatis suæ mysteria populo pandere dignatus sit. Sane etenim per asperitatem hiemis, duritia denotatur infidelitatis, quæ in mentibus quorundam Judæorum tunc erat, quibus conveniebat illud quod Dominus alibi dicit: *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Et ambulabat Jesus in templo, in porticu Salomonis*. Porticum Salomonis dicit, in qua rex ille quondam potentissimus ad adorandum stare solitus erat, atque ideo ex ejus nomine cognominari cœperat. Solent autem porticus quibus templum illud cingebatur, nomine templi appellari. Si ergo tunc Dei Filius in templo, in quo sanguis brutorum animalium fundebatur, voluit corporaliter ambulare, multo amplius nunc domum suæ ecclesiæ, ubi corporis et sanguinis sui sacramenta consecrantur, invisere et inhabitare dignabitur et gaudebit. Et si porticum in qua rex ille, quamvis potentissimus et sapientissimus, tamen mortalis atque terrenus, stare solebat, perambulare non despexit, multo magis penetralia cordium nostrorum suæ præsentia majestatis dignabitur illustrare: si tamen nostras mentes porticum Salomonis, id est, si eas timoris sui plenas, qui est initium sapientiæ, viderit. Neque enim putare debemus, quod hæc tantum domus, in qua ad adorandum convenimus, sit templum Dei. Nos enim ipsi qui convenimus, templum Dei et dici et esse debemus, Apostolo dicente: *Vos estis templum Dei vivi* (II Cor. vi). Circumdederunt ergo eum Judæi, et dixerunt ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam. Apparet cur præmiserit evangelista, *hiems erat*. Circumdederunt eum Judæi, non studio agnoscendæ veritatis, sed gratia ingerendæ tentationis, et struendæ calumniæ, ut invenirent quomodo eum accusarent. Quousque, aiunt, animam nostram tollis? Causantur, quod animas eorum (incertos ac suspensos eos dimittendo) tolleret, qui ad hoc venerat, ut animas in se credentium salvaret. Si tu es Christus, dic nobis palam. Judæi Christum parum tantum hominem futurum, et regem cæteris excelsiorem venturum crediderunt, quod etiam posteri eorum usque in præsens faciunt. Quapropter perpressi sunt exterminium, et demoliti; ita ut vix aliquis eorum ausus sit confiteri se in publico Hebræorum fore, et quousque Antichristum pro Christo suscipiant, dementissime arbitrari non desinunt. Volebant ergo ut se Dominus Christum esse diceret, quatenus possent eum quasi Augusto repugnantem, et imperium sibi usurpantem, præsidis potestati tradere puniendum. Quapropter Dominus ita prudenter ac temperate suam responsionem circumtulit, ut illis aditum calumniæ obstrueret, et quia ipse Christus est, futuris fidelibus aperta voce pandere auderet. Respondit enim eis dicens: *Loquor vobis, et non creditis. Ecce apertissime ostendit, quod ipse sit Christus*. Dicens enim, *loquor vobis*, ostendit se Verbum, id est, Filium Dei, coæternum et consubstantialem Patri; tanquam diceret: Ego me Filium Dei esse semper operum attestazione pronuntio; sed vos vestra infidelitate cœ-

cati, nec mihi loquenti creditis, nec opera quæ facio attendere vultis. Quæ si digne consideraretis, Dei Filium me esse procul dubio crederetis. *Opera quæ, inquit, ego facio in nomine Patris mei, ipsa testimonium perhibent de me.* Et nota quod suorum operum omnem gloriam Deo Patri ascribit, cum ea in ejus se nomine facere asserit. Ipsa ergo opera quæ faciebat, cæcos illuminando, paralyticos sanitati restituendo, de paucis panibus multa millia hominum reficiendo, mortuos etiam, quatruiduanos quoque et fetidos, ad vitam revocando : ipsa inquam opera testimonium reddebant, quod esset verus Filius Dei, cujus gloriam in omnibus operibus suis requirebat. *Sed vos non creditis.* Causamque cur non crederent reddens, subdit : *Quia non estis ex ovibus meis.* Oves suas, fideles et sibi obsequentes dicit, qui eum pastorem diligunt et sequuntur, atque ad pascua æternæ satietatis boni pastoris sequendo vestigia perveniunt. Ergo hos qui in se credere volebant, dicebat non esse ex ovibus suis, quia videbat jam æternæ perditioni præparatos, nec sui sanguinis pretio ad vitam perpetuam comparandos. *Oves meæ vocem meam audiunt, et ego agnosco eas, et sequuntur me.* Usitato more sanctæ Scripturæ agnoscere pro eligere ponitur. Unde scriptum est : *Novit Dominus qui sunt ejus (II Tit. II).* Nescire vero pro improbare. Illud enim Deus ignorat, quod dignum æternæ vitæ non approbat. Unde impiis in judicio dicturus est : *Nescio vos (Matth. xxv).* Oves ergo Christi vocem ejus audiunt, quia præceptis illius ex animo obediunt. Et ipse eas cognoscit, quia ut ipse Apostolus de se et sui similibus dicit : *Elegit nos ante constitutionem mundi, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus.* Sequuntur autem eum, et hic mansuetudinis et innocentie ejus vias incedendo, et post eum ad gaudia sempiternæ vitæ feliciter intrando, unde sequitur : *Et ego vitam æternam do eis.* Hæc sunt illa pascua quæ pollicitus est se daturum ovibus suis, nulla unquam ariditate marcescentia, sed indefectiva amenitate vernantia. *Et non peribunt, inquit, in æternum,* quia pastor eorum et salvator talis est, apud quem nihil eorum omnino possit perire. Videbantur quidem perire sancti martyres oculis insipientium, cum hanc mortalem vitam per tormenta amittebant : sed non peribant in æternum, quia, soluti vinculis carnis, debita sibi præmia a Christo percipiebant. Unde consequenter adjungit : *Et non rapiet eas quisquam de manu mea, id est, potestate mea.* Eos enim quos semel prædestinando Christus assumpserit, nulla vis diaboliæ tentationis, nec immanitas humanæ persecutionis de potestate ejus potest auferre. Nam et si sunt quidam qui post perceptam gloriam de numero ovium Christi pereunt, hi certe in Dei oculis oves non sunt. Nitebantur quidem persecutores rapere pios confessores Christi de manu ejus, cum eos tormentis variis fidem Christi negare compellebant, ut eorum animas a Christo alienas efficerent; vel cum superati constantia morientium, corpora eorum aut ignibus exurenda tradebant, aut aqua

A dissolvenda immergebant, tanquam a Christo possent ea resuscitandi tollere facultatem. Sed nemo potest rapere de manu ejus, qui sanctos inter certamina ut vincant adjuvat, et victores in cælis coronat. Quibus etiam verbis illorum redarguit temeritatem, qui sibi mortis laqueos tetenderant : stultissime enim de ejus nece cogitabant, cum non solum in ipsum nihil possent agere, verumetiam neminem de suis possent auferre. Verum ne hæc dicendo suam videretur gloriam quærere, totam hanc potentiam ad Patrem refert, subjungens : *Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est.* Hoc quod Deus, Pater mediatorei Dei et hominum dedit, majus omnibus est. Dedit illi, ut sit ejus unigenitus Filius, nec natura dissimilis, nec virtute inferior, nec tempore posterior. Et hoc gignendo dedit, quia Deus Deum genuit : hoc est quod majus omnibus est. Idcirco idem Joannes locuturus de Verbo Dei, transcendit omnem angelicam et humanam creaturam et sic pervenit ad illud quod majus est omnibus, et dixit : *In principio erat Verbum.* Hoc vere [vero] quod Dei Filius habuit ante sæcula per divinitatem, accepit in tempore per humanitatem. *Et nemo potest rapere de manu Patris mei.* Supra dixit : *Non rapiet eas quisquam de manu mea.* Ille dicit : *Nemo potest rapere de manu Patris mei,* ut liquido intelligeremus hoc, virtutem suam, esse et Patris, atque Christum se esse credendum qui non, ut cæteri sancti, per gratiam acceperit et tempore, sed verus semper exstiterit Dei Filius. Quod etiam subsequenti sententia ostendit cum dicit : *Ego et Pater unum sumus.* Unum, inquit, sumus, una nobis substantia, una [divinitas], perfecta æqualitas. Quibus verbis non solum Judæorum quæestionem, qui tentantes an ipse esset Christus interrogabant, absolvit, verum etiam hæreticorum quos futuros prævidit insaniam, quam sit detestanda, monstravit. Sabellius namque dogmatizat unam personam esse Patris et Filii, quod convincit cum dicit, *Ego et Pater, ubi apertissime duæ sonant personæ.* Sed Judæi, qui extenus loquentem Dominum quasi patienter audierant, cum dixisset : *Ego et Pater unum sumus,* amplius vim verborum ejus ferre non valentes, quia ipsi corda lapidea gestabant, ad lapides cucurrerunt. Nam sequitur : *Sustulerunt lapides Judæi, ut lapidarent eum.* Verum quia ille nec tunc volebat pati, nec se ab illis lapidari disposuerat, illata jam jamque ferientia brachia suo nutu continuit, et adhuc eos alloquitur. *Respondit eis Jesus : Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo.* Videlicet in sanitatibus infirmorum, in assidua exhibitione doctrinæ et miraculorum, quæ universa ex Patre se dicit ostendisse, ut se indicaret ejus per omnia gloriam quærere. *Propter quod, inquit, eorum opus lapidatis me? Et responderunt ei : De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia.* Quanquam inviti et nolentes confitentur, nec possunt negare multorum beneficiorum bona sibi a Christo impensa fuisse, sed miseri, qui quod ille de sua et Patris æqualitate dixerat, pro blasphemia deputabant. Considerandum vero quod dicunt,

Tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Ecce infideles Judæi intellexerunt, quod Ariani adhuc intelligere negligunt. Id enim quod Dominus dixerat, *Ego et Pater unum sumus*, intellexerunt non posse dici unum, nisi ubi esset æqualitas : quod isti pro blasphemia idcirco receperant, quia cum tantum hominem esse credebant, Deum nullatenus credere volebant. Respondit eis Jesus : *Nonne scriptum est in lege vestra, Ego dixi, Dii estis (Psal. lxxxi)?* In lege vestra, dixit, in lege vobis data. Sed et hoc notandum, quod hoc psalmographi testimonium in lege scriptum dicit, quia nimirum omnes Scripturæ aliquando lex appellantur generali vocabulo, nonnunquam distincte per se lex accipitur, et a prophetis distinguitur, sicut ipse Dominus alibi dicit : *Lex et prophetæ usque ad Joannem (Matt. xi)*. Plerumque in tria sanctæ distribuuntur Scripturæ, ut est illud : *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent omnia quæ de ipso erant scripta in lege Moysi, et prophetis, et psalmis (Luc. xxiv)*. Si illos dixi deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura, hoc est, non potest argui falsitatis, atque ideo non audetis illam rejicere. Si ergo illos dixi deos ad quos sermo Dei factus est, quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis quia blasphemio, quia dixi : *Filius Dei sum*. Ac si diceret Si idcirco homines dii appellati sunt, quia sermo Dei ad ipsos factus est, ipsum Verbum Dei (quod erat in principio apud Deum) quomodo non est Deus? Si illi dii vocari meruerunt, qui participes facti sunt sermonis Dei, ipse sermo Dei, unde participant, cur non sit Deus? Notandum vero quod dicit, *Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum*. Sanctificavit namque Pater Filium, non quod unquam ille sanctus non fuerit, sed sanctificavit, quia illum sanctum genuit. Sicut enim Deus Deum, immensus immensum, sic sanctus sanctum Pater Filium genuit; et misit in mundum, quia eum incarnari constituit pro salute hominum. Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere. Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis, quia in me est Pater, et ego in Patre. Ac si diceret : Si tantummodo nudis verbis Dei Filium me esse dico, et non etiam operum exhibitione me id esse comprobo, cum eos quos aut natura imperfectos edidit, aut vitium depravavit, aut certe infirmitas afflixit, potenti majestate restauro, nolite credere mihi. Si vero illa facio quæ nullis nisi Dei Filius facere posset, si mihi non creditis, his solum operibus credite. Ut agnoscat et credatis, quia in me est Pater, et ego in Patre. Dixerat jam, operibus credite, nunc iterum dicit, ut cognoscatis et credatis. Quod tale est ac si diceret : Credite ut cognoscatis et credatis. Est vero sensus : Si mihi non creditis, operibus credite, ut cognoscatis credentes, quia in me Pater est, et ego in Patre. Vult ergo concludere quod verum dixit, *Ego et Pater unum sumus*, et immerito velint eum lapidare, quia non blasphemavit, sicut ipsi putabant. Idcirco ratione et divina operatione etiam non fugiens, nec se abscondens, lapidatores suos com-

A pescuit. Debemus ergo nos credere, ut possimus cognoscere, quia cognitio merces est fidei. Credentes enim intrabimus in potentias Domini, et cognoscemus quomodo in Filio est Pater, et Filius in Patre. Sane sciendum est, quia non sic Pater est in Filio, vel Filius in Patre, quomodo dicitur Deus esse in aliquo sancto viro, et sanctus quicumque in Deo. Filius quippe in Patre est per æqualitatem unius ejusdemque substantiæ, homo vero in Deo est per participationem gratiæ. Denique vir sanctus potest dicere, quia Deus est in me, non autem potest dicere, ego et Deus unum sumus, nec rursus, qui videt me, videt Deum, hoc enim unigenito solum Filio convenit, qui sic est in Patre, ut sit æqualis Patri, et sit unum cum Patre, cum quo illi omnis honor et gloria, in unitate Spiritus sancti per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CIX.

IN FERIA QUINTA POST JUDICA.

In illo tempore rogabat Jesum quidam Phariseus ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisei, discubuit, etc. (Luc. vii.)

(Homiliam require de sancta Maria Magdalena.)

HOMILIA CX.

IN FERIA SEXTA POST JUDICA.

In illo tempore collegerunt pontifices et Pharisei concitium adversus Jesum, et dicebant : Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? etc. (Joan. xi.)

Resuscitato a salvatore Christo Lazaro, tam ingenti miraculo multi ex Judæis qui præsentibus fuerant, et viderant quæ fecit Jesus, crediderunt in eum. Quidam vero ex ipsis, sive qui jam in eum crediderant, sive qui ad Martham et Mariam consolandi causa venerant, abierunt ad Phariseos, et nuntiaverunt eis quæ fecit Jesus, sive pio studio, ut et ipsi in eum crederent, sive gratia deferendi, ut contra eum savirent. Protinus illi malitia sua contenebrati, et quo se verterent nescientes, videbant enim se signorum evidentiæ superari, collegerunt concilium, non ut converterentur et crederent, sed ut eum nefanda conspiratione morte damnarent. Ineunt consilium ut eum perderent, non ut sibi consulerent. Quid, inquirunt, facimus? Miseri, non dicebant credamus, sed velut exacuentes et ad necem ejus sese mutuo cohortantes dicebant : Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Velint nolint consentitur, quia ille quem quasi hominem despiciebant, sicut Deus signis et miraculis coruscabat. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, et venient Romani, et tollent locum nostrum et gentem. Temporale regnum amittere timerunt, de vita autem æterna cogitare neglexerunt, atque ideo utrumque justissimo Dei judicio amiserrunt. Nam xlii anno post ejus passionem, simulque gloriosam ascensionem, venientes Romani sub Tito et Vespasiano principibus, locum simul et regnum et gentem illis abstulerunt, illosque ferro, fame et captivitate deleverunt. Et qui in Pascha Christum occiderant, in eadem solemnitate ab hostibus canivati sunt. Quique

injuria filii Patrem offenderant, ipsi a Patre et Filio, scilicet Vespasiano et Tito deleti sunt, sique rei et miseri ad aeterna supplicia transierunt, juxta quod Dominus alibi de eis dixerat: *Filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores (Matth. viii). Venient Romani, et tollent nostrum locum et gentem.* Putabant Judaei doctrinam Christi contra templum et paternas traditiones esse, ideoque timebant, ne si omnes in Christum crederent, nullus remaneret qui pro civitate et templo contra Romanos pugnando resisteret. Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: *Vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit ut unus homo moriatur pro populo, et non tota gens pereat.* Quod eum non a semetipso dixisse, sed quia pontifex erat anni illius, prophetasse, agente ipso pontificatus sacramento quod indignus gerebat, subsequens evangelista ostendit, dicens: *Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit, quia Jesus moriturus erat pro gente.* Quo loco discimus plerumque etiam malos per spiritum prophetiae futura praedicere. Unde et in iudicio Domino dicturi sunt: *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus (Matth. vii)?* Quæri vero potest, quomodo hic Caiphas dicatur pontifex anni illius, cum Dominus per legem præcepisset, ut unus tantum esset summus sacerdos, cui mortuo filius succederet, et loco patris sacerdotium administraret. Sed sciendum hoc primo ab Aarone usque ad David regis tempora servatum, qui volens augere culturas templi, plures pontifices, Domino nihilominus agente, esse decrevit, qui per ordinem vicibus sibi succederent, et per annos singulos ministrarent. Hinc Lucas evangelista de Zacharia refert: *Quia cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Dominum, sorte exiit, ut poneret incensum ingressus in templum Domini (Luc. i).* Potest etiam intelligi moderno tempore, hoc per ambitiones dignitatum et contentiones constitutum fuisse apud Judæos, ut plures essent pontifices, et vicibus in templo Domini ministrarent, quibus post annum alii succedebant. Nam et de hoc Caipha refert Josephus, quod pretio sibi unius anni sacerdotium redemerat ab Herode. Quid vero prophetaverit, videamus. *Vos nescitis quidquam, neque cogitatis, quia expedit ut unus homo moriatur pro populo, et non tota gens pereat.* Hoc autem, ait evangelista, a semetipso non dixit: sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit quia Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum. Prophetavit ergo Caiphas, quod pro Judæorum tantum gente Christum mori expediret, sed evangelista noverat eum pro salute totius humani generis passurum, quatenus illos qui ante sæcula prædestinati erant ut essent filii Dei, in unum congregaret, et ex credentibus Judæis et gentilibus unum ovile perficeret, sicut Dominus alibi dicit: *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor (Joan. x).* Non enim jam tunc filii Dei vel oves erant, sed ipse pro eis patien-

do, eosque pretioso suo sanguine redimendo, ex filiis diaboli fecit filios Dei, et ex nocentibus lupis innocentes oves esse constituit. Ab illo ergo die cogitarunt ut interficerent eum. Non quo et antea jam non hoc cogitassent, cum superius in ejus necem conspiceret et comprehendere voluisse legantur, sed quia tunc inevitabiliter se scelere perficienda mortis ejus constrinxerunt, et quo citius possent, iniqua sua consilia accelerare decreverunt. *Jesus ergo jam non pulchrum ambulabat apud Judæos, sed abiit in regionem juxta desertum in civitatem quæ dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis.* Non utique ille qui est Dominus virtutum, formidare poterat, nec eum suæ divinitatis potestas deseruerat, quia si vellet, poterat palam inter Judæos conversari et nihil mali ab illis pati. Sed recedendo, ac servitium inimicorum declinando, nobis exemplum dare dignatus est, ut si tempus persecutionis ingruerit, non dubitemus refugium latebras querere, et furorem sceleratorum hominum latendo devitare. Sane quod Dominus relictis Judæis abiit in regionem juxta desertum, significat quia illos qui quondam plebs Dei et populus acquisitionis fuerant, propter suam perfidiam et incredulitatem relicturus erat, et ad gentes quæ quondam deserta fuerant a Deo, per apostolicam prædicationem erat transiturus. Nam et civitatis ipsius vocabulum, in qua cum discipulis commoratus est, huic rei congruè aptissime. Ephrem namque fructificatio interpretatur, nimirum sanctam Ecclesiam præsignans ex gentibus, quæ quondam sterilis et infecunda, postquam verbum fidei Christi suscepit, spiritualibus bonorum operum fructibus abundare studuit. Et quæ aliquando terra perusta ac squalida, nihil virens gignere noverat, modo arboribus fructiferis, deinde diversorum fructuum gratiam simul et usum late per totum orbem propinat. Nec jam desertum, sed meliori nomine hortus deliciarum et paradisi Dei dignatus est appellari. Redemptor itaque noster, quia sciebat instare tempus suæ passionis, voluit se a Judæis modicum absentare, exspectans ut veniente Pascha, quod in proximum futurum erat, sese illorum manibus, sicut ante sæcula præfinierat, comprehendendum traderet et crucifigendum. Quam nos etiam solemnitatem, sacra dierum quadragesimalium observatione commonet vigilantissime exspectare. Ideoque necesse est ejus qui nos magno cruoris pretio redemit, clementiam votis sedulis exorare, ut nos eum remissione peccatorum cumque gratia et misericordia sua, ad eum sibi placitos faciat pervenire, qui vivit et regnat, etc.

HOMILIA CXI.

IN VIGILIA PALMARUM.

In illo tempore, sublevatis Jesus oculis in caelum, dixit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum ut Filius tuus clarificet te, etc. (Joan. xvii.)

(Homiliam require in vigilia ascensionis Domini.)

HOMILIA CXII.

IN DIE PALMARUM.

(Ex beat Augustini in psalm. xxi enarratione, num. 3.)

*Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti? (Psalm. xxi.)**Istum versum primum, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo IV, Patrologiæ XXXVI, col. 172.*

HOMILIA CXIII.

DE EADEM DOMINICA.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

*In illo tempore, cum appropinquasset Jesus hierosolymis, et venisset Bethphage ad montem Oliveti, etc. (Matth. xxi.)**Mediator Dei et hominum, etc. Reliqua vide apud venerabilem Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 121.*

HOMILIA CXIV.

IN FERIA SECUNDA POST DIEM PALMARUM.

(Ex Opp. beati Leonis Magni papæ.)

Dominicæ passionis gloria, dilectissimi, etc. Cætera ridesis apud sanctum Leonem papam, Operum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 353.

HOMILIA CXV.

IN FERIA TERTIA POST DIEM PALMARUM.

(Ex eodem.)

Scio quidem, dilectissimi, etc. Reliqua vide apud eundem sanctum Leonem, tomo ut supra, col. 352.

HOMILIA CXVI.

IN FERIA QUARTA POST DIEM PALMARUM.

(Ex eodem.)

Sacram, dilectissimi, dominicæ passionis historiam, etc. Reliqua vide apud sanctum Leonem, tomo ut supra, col. 380.

HOMILIA CXVII.

IN COENA DOMINI.

(Ex beati Augustini in psalmum lxiii enarratione II, num. 2.)

Exaudi, Deus, orationem meam dum tribulor, etc. Sævierunt, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo IV, Patrologiæ XXXVI, col. 761.

HOMILIA CXVIII.

IN COENA DOMINI.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

*Ante diem festum Paschæ, sciens Jesus quia venit hora ejus, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos, etc. (Joan. xiii.)**Scripturus evangelista Joannes, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 150.*

HOMILIA CXIX.

IN FERIA SEXTA PARASCEVES.

(Ex sancti Augustini in psalmum lxiii enarratione, num. 6.)

*Exacerunt ut gladium linguas suas, intenderunt arcum rem amaram.**Arcum dicit insidias, etc. Reliqua vide apud san-**ctum Augustinum, Operum ejus tomo IV, col. 763.*

HOMILIA CXX.

IN EADEM FERIA.

(Ex Opp. beati Leonis Magni papæ.)

De cursis, dilectissimi, etc. Reliqua ridesis apud sanctum Leonem, Operum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 337.

HOMILIA CXXI.

IN VIGILIA PASCHÆ.

(Ex sancti Augustini in psalmum lxiii enarratione, num. 13.)

*Accedet homo ad cor altum et exaltabitur Deus, etc.**Accessit homo ad ipsa consilia, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, tomo ut supra, col. 766.*

HOMILIA CXXII.

IN VIGILIA PASCHÆ.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

*Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræmotus factus est magnus, etc. (Matth. xxviii.)**Vigilias nobis hujus sacratissimæ noctis, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 133.*

HOMILIA CXXIII.

IN DIE SANCTO PASCHÆ

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

*In illo tempore Maria Magdalene et Maria Jacobi et Salome emerunt aromata ut venientes ungerent Jesum, etc. (Marc. xvi.)**Multis vobis lectionibus, fratres charissimi, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium papam, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1169.*

HOMILIA CXXIV.

IN DIE SANCTO PASCHÆ.

Dux quippe vitæ sunt hominis in corpore consistentis. Una ante mortem et alia post resurrectionem. Quarum unam omnes agendo noverant, alteram nesciebant, et humanum genus soli huic quam noverat, intendebat. Venit per carnem Dominus, et domum suscepit unam, alteram demonstravit: dum hanc nobis cognitam suscepit, illam quæ nobis est incognita ostendit. Moriendo quippe vitam exercebat quam tenemus, resurgendo aperuit quam queramus: exemplo suo nos docens quod hæc vita quam ante mortem ducimus, non propter se amanda sit, sed propter alteram toleranda. Nullus autem nostrum quid post mortem sequeretur agnosceret, nisi vitæ nostræ conditor ad pœnam usque nostræ mortis veniret. Nisi enim ipse misericorditer infima peteret, nequam nos post suam imaginem perditos juste ad summam revocaret. Unde et recte ad beatum Job dicitur: Nunquid ingressus es profunda maris, et in novissimis abyssis deambulasti? (Job xxxviii.) Ac si dicat, ut ego, qui non solum mare, id est sæculum, per assumptam humanam carnem atque animam petii, sed etiam per eam sponte in mortem positam, usque ad ultimum inferi, quasi ad maris profunda descendi. S. enim mare (more divini eloquii) sæculum debet in-

telligi, nil prohibet profunda maris inferni claustra sentiri. Quod profundum mare Dominus petiit, cum inferni novissima, electorum suorum animas erepturus, intravit. Unde et per prophetam dicitur: *Posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati* (Isa. LI). Hoc namque profundum maris ante Redemptoris adventum non via, sed carcer fuit, quia in se etiam animas bonorum, quamvis non in locis penalibus clausit. Quod tamen profundum Dominus viam posuit, quia illuc veniens electos suos a claustris inferi hodierna die ad coelestia transire concessit. Unde et apte illic dicitur, *ut transirent liberati*. Quod vero profundum maris dixerat, hoc aliis verbis replicans, abyssi novissimum vocat: quia sicut aquarum abyssus nulla nostra visione comprehenditur, ita occulta inferi nullo a nobis cogitationis sensu penetrantur. Qui enim hinc subtrahantur cernimus, sed quæ illos juxta meritum retributio suppliciorum maneant, non videmus. Vigilanti vero est cura pensandum quod in novissimis abyssi deambulasse se perhibet. Deambulare quippe non constricti, sed liberi est. Quem enim vincula astringunt, ejus nihilominus gressus impediunt. Quia igitur Dominus nulla peccati vincula pertulit, in inferno deambulavit: liber quippe ad ligatos venit, unde scriptum est: *Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber* (Psal. LXXVII). In novissimis ergo abyssi Dominum deambulare, est in locis damnationis nil suæ retentionis invenire, attestante Petro, qui ait: *Solutus doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo* (Act. II). Vel certe, quia deambulando nos cum de loco in locum ducimur, hic illicque præsententes invenimus, ambulasse in inferno Dominus dicitur, ut electis animabus in locis singulis, per divinitatis potentiam præsens fuisse monstraretur. Unde et spiritus sapientiæ mobilis describitur, ut per hoc quod nusquam deest, ubique nobis occurrere designetur. Quam descensionem eam Dominus quanto mirabiliorem respicit, tanto eam redempto homini crebrius infundit. Eam namque adhuc replicans, subdit: *Nunquid apertæ sunt tibi portæ mortis, et ostia tenebrosa vidisti?* (Job XXXVIII). Porta enim mortis sunt potestates adversæ, quas descendens Dominus aperuit, quia earum fortitudinem moriendo superavit. Quæ appellatione quoque alia tenebrosa ostia vocantur, quia dum pro occultationis suæ insidiis non videntur, deceptis mentibus viam mortis aperiant. Quæ tenebrosa ostia Dominus vidit, quia immundorum spirituum fraudulentam malitiam et respicit et premit, quos nisi ipse nobis nescientibus videndo prohiberet, et nil de insidiis mens nostra cognosceret, et iisdem in-idiis capta deperiret. Quæ tenebrosa ostia nos etiam cernimus, quando supernæ lucis radiis illustramur. Unde et per Prophetam dicitur: *Dominus mihi adjutor est, et ego videbo inimicos meos* (Psal. CXVI). Hostes igitur nostros ipse videt, qui suo eos munere nobis visibiles facit. Vel certe tenebrosa ostia tunc Dominus vidit, cum claustra inferni penetrans, crudeles spiritus percipit,

A et mortis præpositos moriendo damnavit. Quod idcirco hic non adhuc de futuro, sed etiam de præterito dicitur, quia hoc quod facturus erat in opere nimirum jam fecerat in prædestinatione. Quia vero post mortem resurrectionemque ejus crevit Ecclesia, atque in cunctis est gentibus dilatata, apte subjungitur: *Nunquid considerasti latitudinem terræ?* (Job XXXVIII.) Dum enim angustias mortis petiit, fidem suam in gentibus dilatavit, atque ad innumera corda credentium sanctam Ecclesiam extendit, cui per prophetam dicitur: *Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas. Longos fac funiculos tuos, et clavos tuos consolida. Ad dexteram enim et ad lævam penetrabis, et semen tuum gentes hæreditabunt* (Isa. LIV). Quæ latitudo terræ profecto non fieret, nisi ipse prius et vitam quam novimus, resurgendo monstraret. In morte quippe sua nostræ oculos mentis aperuit, ut quæ esset vita, quæve sequeretur, ostenderet. Unde et hunc in Evangelio ordinem tenens, discipulis dicit: *Sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die, et prædicari in nomine ejus penitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes* (Luc. XXIV). Pauci enim ex plebe Israelitica ipso prædicante crediderunt, innumeri vero gentium populi viam vitæ illo moriente secuti sunt. Superbos namque dum adhuc passibiles viveret, pertulit, a passibili vero vita mortuos stravit. Quod bene Samson in semetipso dudum figuraliter expressit, qui paucos quidem dum viveret, interemit: destructo autem templo, hostes innumeros, cum moreretur, occidit (Jud. XVI). Quia nimirum Dominus ab elevatione superbix paucos dum viveret, plures vero cum templum sui corporis solveretur exstinxit, atque electos ex gentibus quos vivendo sustinuit, simul omnes moriendo prostravit. Recte itaque postquam inferna penetrasse se edocuit, considerandam mox terræ latitudinem subjunxit. Dominus itaque noster ad humani generis redemptionem veniens, velut quemdam de se in necem diaboli hamum fecit. Assumpsit enim corpus, ut in eo Vehemoth iste quasi escam sua morte carnis appeteret, quam mortem dum in illo injuste appetit, nos quos quasi juste tenebat, amisit. In hamo ergo ejus incarnationis captus est, quia dum in illa appetit escam corporis, transfixus est aculeo divinitatis. **D** Ibi quippe inerat humanitas; quæ ad se devoratorem duceret, ibi divinitas quæ perforaret. Ibi aperta infirmitas quæ provocaret, ibi occulta virtus, quæ raptoris faucem transfigeret. In hamo igitur captus est, quia inde interiit unde devoravit. Et quidem Vehemoth iste Filium Dei incarnatum noverat, sed redemptionis nostræ ordinem nesciebat. Sciebat enim quod pro redemptione nostra incarnatus Dei Filius fuerat, sed omnino quod idem Redemptor noster illum moriendo transfigeret nesciebat. Ne ergo iste humanis morsibus [mortibus] cetus insidians, quos vellet ultra devoraret, hamus sic fauces raptoris tenuit, et sese mordentem momordit. Superest ut unusquisque nostrum tanto se plenius auctori

subjiciat, quanto contra se verius violentas adversarii vires pensat. Quid namque nos nisi pulvis sumus? Quid vero ille nisi unus atque in cœlestibus spiritibus, et quod adhuc majus, summus? Quid enim de propria virtute audeat, quando contra angelorum principem pulvis pugnat? Sed quia supernorum spirituum conditor terrenum corpus assumpsit, recte jam superbientem angelum pulvis humilis vincit. Et dignum est ut vincatur pulvere qui fortem se credit de sero Creatore, ut superatus inveniat quia defecit elatus. Valde autem sæviens anhelat, quod eum ipsum ima crucient, homo ad summa conscendat, quod in illa celsitudine subjecta caro permaneat, a qua tantus ipse spiritus sine fine projectus jacet. Sed loca mentium mutavit ordo meritorum. Sic superbia meruit dejici, sic humilitas exaltari, quatenus et cœlestis spiritus erigendo se tartarum tolleret, et terra humilis sine termino super cœlos regnet: præstante Domino nostro Jesu Christo, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CXXV.

IN FERIA SECUNDA PASCHÆ.

(Ex Opp. sancti Gregorii.)

In illo tempore duo ex discipulis Jesu ibant in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus, etc. (Luc. xxiii.)

In quotidiana vobis solemnitate, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II. Patrologiæ LXXVI, col. 1182.

HOMILIA CXXVI

IN FERIA SECUNDA PASCHÆ.

(Ex Opp. sancti Maximi.)

Exsultantem nobis est, fratres charissimi, etc. Reliqua vide inter Opera sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 590.

HOMILIA CXXVII.

IN FERIA TERTIA PASCHÆ.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore stetit Jesus in medio discipulorum suorum, et dixit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere, etc. (Luc. xxiv.)

Resurrectionis suæ gloriam Dominus et Redemptor noster, etc. Reliqua videsis apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 139.

HOMILIA CXXVIII.

IN FERIA TERTIA PASCHÆ.

(Ex Opp. sancti Cypriani.)

Sapientissimus Salomon, fons sapientiæ, censor justitiæ et magister disciplinæ, in Canticis canticorum sic fatus est: *Ubi pascis? ubi manes?* In meridiano (Cant. i). Quis interrogabat? Vox est Spiritus interrogantis Dominum Christum: ubi pascis? ubi manes? Et ille: In meridiano. Et miramur, fratres dilectissimi, quod interrogat Spiritus sanctus, eo quod non habet opus, cui totus notus est mundus, qui ante tempus fuit, nec initium habuit, sicut ille aliquando finem habebit: ne quæ æternitas habet ætatem, aut aliquando finem, quæ nescit originem.

A Sed ad hoc Spiritus sanctus cogit de passione sua Dominum Christum dicere, ut populus qui ignorabat, possit audire: *Ubi pascis, id est, ubi pateris?* Et Dominus respondet: In meridiano, cum in sexta hora per medium cœli spatium sol igneus in sua penderet libra, et axe flammigero divisa mensura cœli, subjectas umbras clypeo vibrante colligeret, cum mundi penderet umbra et inferi simul in nocte. Sic omnis Judæa vestita est cæcitate, quando furibundo impetu clamabant: *Crucifige, crucifige* (Luc. xxiii). Sicut omnis creatura sexta hora non vidit solem, sic quidquid sub cœlo jacebat, didicit majestatem (parva enim dico), sic lumen Christi qui in sole posuit tabernaculum suum, universas gentes collegit, et conscientias nostras alta nocte temporum totus

B intravit. Pependit in cruce sexta hora Dominus Christus, et sol pependit ut famulus. Cum latus Christi lancea perforatur, ab hora sexta usque ad nonam solis claritas jugulatur. Luget cœlum auctorem, perdidit oculum dies, et orbatus fibula cœli, velut nox facta est dies, et subito adveniens nox excæcat claritatem. Propterea in passione Domini Jesu Christi velut nox facta est dies, quia in ejus resurrectione nox declaravit ut dies, sicut scriptum est: *Quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur* (Psal. cxxxviii). Peccaret creatura si non lugeret Creatorem; vel dies, si suam non conscinderet vestem. Judæa jure admiserat sacrilegium, si non crimine suo sexta hora palpitaret, et solis cæcitas testimonium perhiberet. Antecedit Domini

C minum ad inferos dies, nox æterna quod ignorabat, didicit, Dies noctem quam nesciebat expavit, dicente David: *In sole posuit tabernaculum suum* (Psal. xviii). Bene ostendit tabernaculum suum Christus, crucem hospitium corporis sui, in qua una macerie destinata jugulati sunt inferi. Adhuc pendet in macerie Christi corpus, et jam debellatur inferus. Timent terrore tartari majestate peregrina. Mors ab inferis dum decipit fugit, a suis sedibus mors exclusa currit ad cœlum, vidit quam non noverat noctem. Pallent astra, tremunt terra, turbantur elementa, procedunt ex suis tumulis funera. Neque enim sepulcra aliquam partem corporis tenere potuerunt, quando gehenna simul crepuerat tota. Ad hoc enim reversus est dies ad proprium statum, quia ad verum diem reversus

D est auctor qui fecit hunc diem, sicut scriptum est: *Hæc est dies quam fecit Dominus* (Psal. cxvii). Propterea elementa recipiunt speciem suam, quia si omnia cum ruina mundi perirent, hodie non erat qui timeret, et ideo in fide Christi totus mundus unus est locus: adeo hoc nomen per terras volavit, navigavit per undas, quia spiritus non habet iter, nec fides aliquando quærit vectorem. Quid dictura est Judæa adversus Dominum Christum, quem natum stella flammigera demonstravit, et passum solis cæcitas declaravit? Jam perdidit æstimationem suam humana superbia, quia natum Dominum audit, passum vidit. Expavit populus post resurrectionem videndo novum, post inferos sanum, et post clavos

et mortem ipsum iterum ad Patrem vehiculo lucis usque ad celos evolare, populus supinis vultibus adorabat: et ne totus abiret, per sacramentum corporis in nostris cordibus se divisit. Dum cum intra conscientiam nostram per fidem portamus, martyria per sanguinem, virginitas per pudorem, totiusque (sic) populi adorabant, non fientes, sed gaudentes, quam ostendit nobis iter ad celos Dominus Christus, qui vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CXXIX.

IN FERIA QUARTA PASCHÆ.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore manifestavit se iterum Jesus discipulis suis ad mare Tiberiadis. Manifestavit autem sic, etc. (Joan. xxi.)

Lectio sancti evangelii, quæ modo in auribus vestris lecta est, fratres mei, etc. *Reliqua videsis apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1184.*

HOMILIA CXXX.

IN FERIA QUARTA PASCHÆ.

(Ex sancto Maximino.)

Liberatoris nostri piscatio nostra est liberatio. Duae autem advertimus in sancto Evangelio Domini pascationes, id est, quando ad verbum ipsius missa sunt retia. Unam prius quando discipulos elegit, et hanc alteram quando a mortuis resurrexit. Illa piscatio significat Ecclesiam qualis est modo, ista vero post resurrectionem Domini significat Ecclesiam qualis futura erit in fine sæculi. Denique in illa priore piscatione jussit mitti retia, et non dixit in quam partem, sed tantummodo ut mitterentur præcepit. Miserunt discipuli, non dictum est, in dexteram: non dictum est, in sinistram. Pisces enim homines significabant. Si ergo diceretur, in dexteram, soli boni futuri essent; si diceretur, in sinistram, soli mali. Quia vero permisti futuri erant in Ecclesia et boni et mali, sine differentia missa sunt retia, ut caperentur pisces significantes misturam bonorum et malorum. Deinde et hoc ibi scriptum est, quia tantum piscum ceperunt, ut duæ naviculæ mergerentur, hoc est, ut submersione premerentur. Non enim submersæ sunt duæ illæ naviculæ, sed periclitante multitudine piscium. Significatum est hinc quia in multitudine quam collectura erat Ecclesia, periclitatura fuerat disciplina. Et hoc adjunctum est in illa piscatione, atque narratur, quia et retia præ multitudine piscium dirupta sunt. Dirupta retia quid significaverunt, nisi futura schismata? Tria ergo ista in illa piscatione significata sunt, mistura bonorum et malorum, pressura barbarum, separationes hæreticorum. Mistura bonorum et malorum, quia nec in dexteram nec in sinistram missa sunt retia. Pressura barbarum, quia tantum captum est, ut naviculæ premerentur. Separationes hæreticorum, quia tanta fuerat multitudo, ut retia rumperentur. Respice nunc ad istam piscationem quæ hodie recitata est. Facta est enim post resurrectionem Domini, ut significaret talem futuram Ecclesiam post

nostram resurrectionem. *Mittite, inquit, rete in dexteram partem.* Discretus est ergo numerus eorum qui ad dexteram stabunt. Meministis enim Dominum dixisse, venturum se esse cum angelis suis: *Et congregabuntur ante eum omnes gentes, et dividet eas sicut pastor dividit oves ab hædis.* Oves ponet ad dexteram, hædos ad sinistram. Ovis dicturus est: Venite, percipite regnum; hædis dicturus est, ite in ignem æternum (Matth. xxv). *Mittite in dexteram.* Tanquam diceret: Jam surrexi, Ecclesiam volo significare, quæ erit in resurrectione mortuorum. *Mittite in dexteram.* Missa sunt retia in dexteram, nec poterant ea levare præ multitudine piscium, et ibi dicta est multitudo, sed certus numerus, et multitudo, et magnitudo? ibi autem non est numerus.

Modo autem antequam veniat resurrectio, et separantur boni a malis, illud implatur quod ait propheta: *Annuntiavi et locutus sum, retia misi, et quid? Multiplicati sunt super numerum (Psal. xxxix).* Numerus ad sanctos pertinet, qui sunt regnaturi cum Christo. Super numerum modo in Ecclesiam intrare possunt, in regnum non possunt. Quare admonéo ut eripiatis vos de præsentī sæculo malo; quare admonéo? ut qui vultis vivere, non imitemini malos Christianos. Non dicatis: Quare ille fidelis non est, et inebriatur? Quare ille non fidelis est, et concubinas habet? Quare ille non fidelis est, et quotidie fraudes facit? Quare ille non fidelis est, et mathematicos consulit? Modo enim qui volueritis esse grani, tunc inveniemi in massa. Qui autem volueritis esse palea, inveniemi in magno acervo, sed magno igne incendiendo. Qui ergo adduxerunt, inquit, retia ad littus? Petrus adduxit retia ad littus. Modò cum evangelium legeretur, audistis; ubi audistis littus, intelligite finem maris; ubi audistis finem maris, intelligite finem sæculi. In illa piscatione non ad littus attracta sunt retia, sed ipsi pisces qui capti sunt in naviculis fusi sunt. Hic autem traxerunt ad littus. Spera finem sæculi, venturus est finis bonus dextrorum; malus sinistrorum. Et quid pisces? Attraxerunt, inquit, retia habentia pisces centum quinquaginta tres. Et adjecit evangelista rem necessariam: *Et cum tanti, id est, tam magni essent, non est scissum rete.* Magni erunt, sed hæreses non erunt, et ideo magis hæreses non erunt, quia magni erunt.

Qui sunt magni? Lege verba ipsius Domini in Evangelio, et invenies magnos. Ait enim in quodam loco: *Non veni legem solvere, sed adimplere. Amen enim dico vobis, quoniam quicumque solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic bona dicendo, solverit male vivendo, minimus vocabitur in regno celorum (Matth. v).* Sed in quo regno celorum? In Ecclesia quæ modo est, quia et ipsa vocatur regnum celorum. Nam si non vocaretur regnum celorum et ista Ecclesia quæ colligit malos et bonos, non diceret ipse Dominus in parabola loquens: *Simile est regnum celorum sagenæ missæ in mare, et congregat omnia genera piscium (Matth. xiii).* Sed ecce quid sequitur: *Simile est regnum celorum sa-*

gentes missæ in mare. Sagena retia sunt, congregant omnia genera piscium. Sed quid? Attrahunt illa ad litus. Hoc in parabola Dominus dicit. Et cum traxerint ad litus, sedent et colligunt bonos in vascula, malos autem projiciunt. Et exposuit quod proposuit, quid enim ait? Sic erit in consummatione sæculi. Intellexistis litus? Venient, inquit, angeli et colligent malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis ardentis; *ibi erit fletus, et stridor dentium.* Tamen regnum cælorum appellat Ecclesiam: et quia antea in mari habet pisces simul natantes et bonos et malos, in isto regno cælorum, id est in Ecclesia hujus temporis, minimus vocatur ille qui docet bona et agit mala, quia ibi est et ipse. Non enim non est ibi, sed ibi est in regno cælorum, id est in ecclesia hujus temporis, minimus vocatur ille qui docet bona et agit mala, quia ibi est et ipse. Non enim non est ibi, sed ibi est in regno cælorum, id est, in Ecclesia, qualis est in illo tempore. Docet bona, agit mala. Necessarius est mercenarius. Amen, dico vobis, ait, perceperunt mercedem suam (Matth. vi). Prodest aliquid. Nam si nihil prodesse quia bona docent et male vivunt, non diceret ipse Dominus populo suo: Scribæ et Pharisei in cathedra Moysi sedent; quæ dicunt facite: quæ autem faciunt, facere nolite (Matth. xxiii). Quare? Dicunt enim, et non faciunt. Intentat ergo charitas vestra, volo enim exponere qui sunt pisces magni. Qui solverit (inquit) unum de mandatis istis minimis, minimus vocabitur in regno cælorum: ibi erit, sed minimus erit. Qui autem fecerit et docuerit sic, magnus vocabitur in regno cælorum (Matth. v). Et ecce, isti sunt illi pisces magni ad dexteram capiti. Qui fecerit et sic docuerit, bona docuerit, non sibi loquenti male vivendo contradixerit, cum malæ vitæ testem habeat linguam bonam. Qui ergo fecerit et sic docuerit, magnus vocabitur in regno cælorum. Et sequitur: Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra super scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum. Modo quomodo intelligitis regnum cælorum? Illud, unde dicitur dextris: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum (Matth. xxv). Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum. Respicite scribas illos et Phariseos qui in cathedra Moysi sedent, de quibus dictum est, quæ dicunt facite: quæ autem faciunt facere nolite, dicunt enim, et non faciunt. Ergo justitia Phariseorum est dicere, et non facere. Abundet justitia vestra super scribarum et Phariseorum, ut bona dicatis, et bene vivatis. Nunc ergo de numero centum quinquaginta et trium piscium quid opus est eadem retexere? Nostis illa, a decem et septem nascitur numerus crescens. Lucipe ab uno, perveni ad decem et septem, ut omnes addas, id est, unum addas ad duos, et fiunt tres: addas tres, et fiunt sex: addas quatuor, et fiunt decem. Sic omnes adde usque ad decem et septem, et pervenis usque ad centum et quinquaginta tres. Tota ergo intentio nostra esse non debet, nisi quid sibi

volunt decem et septem; ibi est enim fundamentum centum quinquaginta trium. Quid sibi volunt decem? Et in lege agnosce decem. Decem præcepta data sunt. Primo decalogus dicitur scriptus in tabulis digito Dei. In decem agnosce legem, in septem agnosce Spiritum sanctum. Septenario enim numero commendatur Spiritus sanctus, ideo non nominatur in lege sanctificatio, nisi septimo die. Fecit Deus lucem, non dictum est, consanctificavit eam. Fecit firmamentum, non dictum est, sanctificavit firmamentum. Jussit germinare terram. Discrevit mare a terra, non dictum est, sanctificavit. Fecit lunam et sidera, non dictum est, sanctificavit. Jussit animantia procedere de aquis natantia et volantia, non dictum est, sanctificavit. Jussit de terra exire animalia quadrupedia et omnia reptilia, non dictum est, sanctificavit. Fecit et ipsum hominem, non dictum est, sanctificavit. Ventum est ad septimum diem, ubi requievit, et ipsum sanctificavit. Per requiem suam Deus sanctificavit requiem nostram. Ibi ergo erit sanctificatio nostra plena, ubi cum illo sine fine requiescamus. Nam quare Deus requiesceret? Non enim operando fatigatus est. Tu si verbo facias non fatigeris? Si jubes, et continuo fiat, stas, integer manes. Pauca verba dixit, unde totum fecit, et subito lassatus est. Ergo agnosce legem in decem, Spiritum sanctum agnosce in septem. Jungatur spiritus legi, quia si acceperis legem, et defuerit tibi adiutorium spiritus, non imple quod legis: non imple quod jubetur tibi, sed homo sub lege insuper prævaricator tenetur. Accedat spiritus, adjuvet, et sit quod jubetur. Si desit spiritus, littera occidit te. Quare littera occidit te? Quia prævaricatore te faciet, nec potes excusari de ignorantia: qui legem accepisti, quid jam faceres didicisti. Ignorantia te non excusat, spiritus te non adjuvat, ergo peristi. Sed quid ait apostolus Paulus? Littera occidit, spiritus autem vivificat (II Cor. iii). Inde spiritus vivificat, quia facit impleri litteram ne occidat. Isti sunt sancti qui faciunt legem ex dono Dei. Lex jubere potest, juvare non potest. Accedit adiutor spiritus, et sit jussum Dei cum gaudio, cum delectatione. Nam multi faciunt a timore, sed qui faciunt legem timendo poenam, mallent non esse quod timebant; qui autem faciunt amando justitiam, gaudent ibi, quia non habent inimicam. Ideo dicit Dominus: Concorda cum adversario tuo cito dum es cum illo in via (Matth. v). Quis est adversarius tuus? sermo legis. Quæ est via? vita ista. Quomodo est ille adversarius? Dicit tibi, Non machaberis, et tu vis machari? Dicit, Non concupisces rem proximi tui, et tu vis rapere res alienas? Dicit, Honora patrem et matrem, et tu contumeliosus es in parentes? Dicit lex, Noli dicere falsum testimonium, et tu a mendacio non recedis? Quando vides, quia ille sermo aliud jubet, et tu aliud facis, non est adversarius tuus? Adversarium habes malum, non tecum intret secretarium tuum, compone dum es cum illo in via. Adest Dominus qui nos concordet. Quomodo nos concordat

Deus? Donando peccata, et inspirando iustitiam, ut fiant opera bona. Cum ergo concordaveris cum adversario tuo, id est cum decalogo legis per spiritum sanctum, pertinebis ad decem et septem. Cum pertinueris ad decem et septem, jam exinde excrescit numerus ad centum et quinquaginta tres, eris ad dextram coronandus, ne remaneas ad sinistram damnatus. Ipso adjuvante qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CXXXI.

IN FERIA QUINTA PASCHÆ.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore Maria stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fletet, inclinavit se, et prospexit in monumentum, etc. (Joan. xx.)

Maria Magdalene, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1189.

HOMILIA CXXXII.

IN FERIA SEXTA PASCHÆ.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore undecim discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus: et videntes eum odoraverunt, quidam autem dubitaverunt, etc. (Matth. xxviii.)

Evangelica lectio, fratres charissimi, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ LXXIV, col. 144.

HOMILIA CXXXIII.

IN SABBATO POST PASCHA.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore, una sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, et vidit lapidem sublatum a monumento, etc. (Joan. xx.)

Fractus longa molestia stomachus, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1174.

HOMILIA CXXXIV.

IN OCTAVA PASCHÆ.

(Ex eodem.)

In illo tempore, cum esset sero die illa una sabbatorum, et fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, etc. (Joan. xx.)

Prima lectionis hujus evangelicæ quæstio, etc. Reliqua Vide apud eundem sanctum Gregorium, tomo ut supra, col. 1197.

HOMILIA CXXXV.

IN DIE SANCTI THOMÆ.

Thomas autem unus ex duodecim qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus (Joan. xx.)

Iste unus discipulus defuit: reversus quod gestum est audivit, audita credere renuit. Venit iterum Dominus, et non credenti discipulo latus palpandum præbuit, manus ostendit, et ostensa suorum cicatrice vulnerum, infidelitatis illius vulnus sanavit. Quid, fratres charissimi, quid inter hæc animadvertitis?

A Nonquid casu gestum creditis ut electus ille discipulus tunc deesset, post autem veniens audiret, audiens dubitaret, dubitans palparet, palpans crederet. Non hoc casu, sed divina dispensatione gestum est. Egit namque miro modo superna clementia, ut discipulus dubitans, dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim nobis Thomæ infidelitas ad fidem quam fides credentium discipulorum profuit, quia dum ille ad fidem palpando reducitur, nostra mens omni dubitatione postposita in fide solidatur. Sic quippe discipulum post resurrectionem suam dubitare permisit, nec tamen in dubitatione deseruit: sicut ante nativitatem suam habere Mariam sponsum voluit, qui tamen ad ejus nuptias non pervenit. Nam ita factus est discipulus dubitans et palpans, testis veræ resurrectionis, sicut sponsus matris fuerat custos integerrimæ virginitalis. Palpavit autem et exclamavit: Dominus meus et Deus meus. Dicit ei Jesus: Quia vidisti me, credidisti. Cum Paulus apostolus dicat: Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium (Hebr. xi), profecto liquet quia fides illarum rerum argumentum est quæ apparere non possunt. Quæ etenim apparent, jam fidem non habent, sed agnitionem. Dum ergo vidit Thomas, dum palpavit, cur ei dicitur, quia vidisti me, credidisti? Sed aliud vidit, aliud credidit. A mortali quippe homine divinitas videri non potuit. Hominem igitur vidit, et Deum confessus est, dicens: Dominus meus et Deus meus. Videndo igitur credidit, qui considerando verum hominem, hunc Deum quem videre non poterat, exclamavit. Lætificat valde quod sequitur: Beati qui non viderunt, et crediderunt. In qua nimirum sententia nos specialiter signati sumus, qui eum quem in carne non vidimus, mente retinemus. Nos signati sumus, sed si fidem nostram operibus operando sequimur. Ille etenim vere credit qui exercet operando quod credit. Quod contra de his qui fidem nomine tenus retinent, Paulus dicit: Conscientur se nosse Deum, factis autem negant (Tit. i). Hinc Jacobus ait: Fides sine operibus mortua est (Jacob. i). Hinc ad beatum Job de antiquo hoste generis humani Dominus dicit: Absorbebit fluvium, et non mirabitur, et fiduciam habet quod influit Jordanis in os ejus

B **D** (Job. xi.). Quis enim per fluvium designatur, nisi humani generis fluxus. Quod videlicet genus ab ortu ad finem defluit, et quasi aquæ more, usque ad competentem terminum ex carnis liquore percurrit. Quid per Jordanem, nisi baptizatorum forma signatur? Quia enim in iordane flumine ipse auctor redemptionis nostræ baptizari dignatus est, recte Jordanis nomine eorum multitudo exprimitur qui intra sacramentum baptismatis continentur. Antiquus ergo hostis generis humani fluvium absorbit, qui a mundi origine usque ad redemptoris adventum, vix paucis electis evadentibus, in ventrem suæ malitiæ genus humanum traxit. De quo recte dicitur: Absorbebit fluvium, et non mirabitur, quia pro magno non ha-

A nus est Deo reparare quod fuit , quam creasse quod non fuit. Aut quid mirum si hominem ex pulvere reficit , qui simul omnia ex nihilo creavit ? Mirabilis namque est cœlum et terram ex nullis existentibus condidisse , quam ipsum hominem ex terra reparare. Sed cinis attenditur , et in carnem redire posse desperatur , et divinæ operationis virtus comprehendendi quasi ex ratione queritur. Qui scilicet hæc idecirco in suis cogitationibus dicunt , quia eis quotidiana Dei miracula ex assidue viliuerunt. Nam ecce in uno grano parvissimi seminis latet tota quæ nascitura est arboris moles. Constituamus namque ante oculos cujuslibet arboris miram magnitudinem , cogitemus unde oriendo cœpit quæ ad tantam molem crescendo pervenit , inveniemus procul dubio ejus originem parvissimum semen. Consideremus nunc ubi in illo parvo seminis grano latet fortitudo ligni , asperitas corticis , saporis odorisque magnitudo , ubertas fructuum , viriditas foliorum. Contrectatum namque seminis granum non est validum , unde ergo processit ligni duritia ? Non est asperum , unde asperitas corticis erupit ? Non est saporum [saporosum] , unde sapor in fructibus ? Olfactum nil redolet , unde odor in fructibus fragrat ? Nil in se viride ostendit , unde foliorum viriditas exivit ? Cuncta ergo in semine simul latent , quæ tamen non simul ex semine prodeunt. Ex semine quippe producitur radix , ex radice prodit virgultum , ex virgulto oritur fructus , in fructu etiam producitur semen. Addamus ergo quia et semen latet in semine. Quid ergo mirum si ossa , nervos , carnem capillosque reducat ex pulvere , qui lignum , fructus , folia in magna mole arboris ex parvo quotidie semine restaurat ? Cum ergo dubitans animus de resurrectionis potentia rationem querit , earum rerum ei quæstiones inferendæ sunt quæ et incessanter fiunt et tamen ratione comprehendi nequaquam possunt , ut dum non valet ex visione rei penetrare quod conspiciat , de repromissione divinæ potentiae credat quod audit. Illa ergo vobiscum , fratres charissimi , præmissa cogitate , quæ permanent , quæ vero cum tempore transeunt velut jam dimissa despicite. Ad hujus resurrectionis gloriam , quomodo in se veritas ostendit , tota intentione festinate : terrena desideria quæ ab auctore separant , fugite : quia tanto altius ad conspectum Dei omnipotentis pertingitis , quanto medietorem Dei et hominum singularius amatis , qui vivit et regnat , etc.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Eg

sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam ponit A pro ovibus suis, etc. (Joan. x.)

Audistis, fratres charissimi, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI col. 1127.

HOMILIA CXXXVIII.

IN DOMINICA TERTIA POST PASCHA

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Modicum, et jam non videbitis me: et iterum modicum et videbitis me, etc. (Joan. xvi.)

Læta Domini et Salvatoris nostri promissa, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V Patrologiæ XCIV, col. 154.

HOMILIA CXXXIX.

IN DOMINICA QUARTA POST PASCHA.

(Ex eodem.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Vado ad eum qui me misit, et nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? etc. (Joan. xvi.)

Sicut ex lectione evangelica, fratres, etc. Reliqua vide apud eundem Bedam, tomo ut supra, col. 158.

HOMILIA CXL.

IN DOMINICA QUINTA POST PASCHA.

(Ex eodem.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Amen, amen, dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo, etc. (Joan. xvi.)

Potest movere infirmos auditores, etc. Reliqua vide apud eundem Bedam, tomo ut supra, col. 168.

HOMILIA CXLI.

IN LITANIA MINORI.

(Ex venerabilis Bedæ in Lucæ Evangelium expositione, lib. III.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Quis vestrum habebit amicum et ibit ad illum media nocte, et dicet illi, etc.? (Luc. xi.)

Rogatus a discipulis Saluator, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo III, Patrologiæ XCII, col. 473, lin. 17.

HOMILIA CXLII.

IN VIGILIA ASCENSIONIS.

(Ex beati Augustini in Joannis Evangelium tractatu, tract. civ, num. 1.)

In illo tempore sublevalis Jesus oculis in cælum, dixit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te, etc. (Joan. xvii.)

Ante ista quæ nunc, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1901.

HOMILIA CXLIII.

IN DIE ASCENSIONIS DOMINI.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore, recumbentibus undecim discipulis, apparuit illis Jesus, et exprobravit incredulitatem illorum et duritiam cordis, etc. (Marc. xvi.)

Quod resurrectionem dominicam discipuli tarde crediderunt, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI col. 1213.

HOMILIA CXLIV.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Leonis papæ.)

Post beatam et gloriosam resurrectionem Domini nostri, etc. Reliqua vide apud sanctum Leonem papam, Operum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 394.

HOMILIA CXLV.

IN DOMINICA POST ASCENSIONEM.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Cum venerit Paracletus quem ego misi vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, etc. (Joan. xv.)

Ex multis sancti Evangelii locis invenimus, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 181.

HOMILIA CXLVI.

IN VIGILIA PENTECOSTES.

(Ex eodem.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Si diligitis me, mandata mea servate: et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, etc. (Joan. xiv.)

Quia sancti Spiritus, fratres charissimi, celebramus adventum, etc. Reliqua vide apud eundem Bedam, tomo ut supra, col. 189.

HOMILIA CXLVII.

IN DIE SANCTO PENTECOSTES.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus, etc. (Joan. xiv.)

Libet, fratres charissimi, evangelicæ verba lectionis sub brevitate transcurrere, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1220.

HOMILIA CXLVIII.

DE EODEM FESTO

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Nosse credo vos, fratres, quæ sit ratio, etc. Reliqua vide inter Opera sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 375.

HOMILIA CXLIX.

INFRA HEBDOMADAM PENTECOSTES.

(Ex Opp. beati Augustini.)

Dominus suavis, fratres charissimi, et mitis, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 1909.

HOMILIA CL.

IN FERIA SECUNDA PENTECOSTES.

(Ex beati Augustini in Evangelium Joannis tractatu duodecimo, passim.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipso non pereat, sed habeat vitam æternam, etc. (Joan. iii.)

Tota cordis nostri intentio, fratres, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1484, lin. 53.

HOMILIA CLI.

IN FERIA TERTIA PENTECOSTES.

(Ex sancti Augustini in Joannis Evangelium tractatu quadragesimo quinto.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Amen, amen, dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro, etc. (Joan. x.)

De illuminato illo, etc. Reliqua vide apud eundem sanctum Augustinum, tomo ut supra, col. 1719.

HOMILIA CLII.

IN FERIA QUARTA PENTECOSTES.

(Ex sancti Augustini in Joannis Evangelium tractatu vigesimo sexto.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Ego sum panis vivus qui de cælo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, etc. (Joan. vi.)

Cum Dominus noster Jesus Christus, etc. Reliqua vide tomo ut supra, col. 1606.

HOMILIA CLIII.

IN FERIA QUINTA PENTECOSTES.

(Ex beati Hieronymi in Evangelium Matthæi expositione, passim.)

In illo tempore, convocatis Jesus duodecim apostolis, dedit illis virtutem et potestatem super omnia dæmonia, et ut languores curarent, etc. (Luc. ix.)

Præcedentibus sancti hujus Evangelii locis narrat beatus Lucas, quia in illis diebus exiit Jesus in montem orare, et erat diu pernoctans in oratione Dei (Luc. vi). Et cum dies, inquit, factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis. Forma igitur præscribitur, o homo, quam debes æmulari. Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Quid te facere convenit, cum vis aliquod officium pietatis adoriri, quando Christus missurus apostolos prius orare curavit? Non autem omnis qui orat ascendit in montem. Est enim oratio quæ peccatum facit. Sed qui bene orat, qui Deum orando quærit, hic a terrenis ad superiora progrediens, verticem curiæ sublimioris ascendit. Qui vero de divitiis, aut honore sæculari, aut certe de inimici morte sollicitus obsecrat, ipse in infimis jacens, viles ad Deum preces mittit. Orat autem Dominus, non ut pro se obsecret, sed ut pro me impetret. Nam et si omnia posuerit Pater in potestate Filii, Filius tamen ut formam hominis impleret, obsecrandum Patrem putat pro nobis esse, quia advocatus noster est. Advocatum enim, inquit, habemus apud Patrem, Jesum Christum (I Joan. ii). Si advocatus est, debet pro meis intervenire pecca-

tis. Non ergo quasi infirmus, sed quasi pius obsecrat. Vis scire quia omnia quæ vellet posset? Et advocatus et iudex est. In altero pietatis officium, in altero insigne est potestatis. Vis quoque scire quia mihi non sibi oraverit? Et cum dies, inquit, factus esset vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis (Luc. vi). Ubi notandum, quod evangelica et apostolica Scriptura non solum illos duodecim appellat discipulos Christi, sed et omnes in eum credentes, qui ejus ministerio ad regnum cælorum erudiebantur. Discipuli quippe a discendo sunt vocati, de quorum multitudine quos ipse voluit elegit, quos et apostolos nominavit. Apostoli Græce, Latine missi dicuntur. Cujus sacramentum nominis exponens evangelista Marcus, ait: Et fecit ut essent

duodecim cum illò, et ut mitteret eos prædicare evangelium (Marc. vi). Et ipse Dominus dicit: Sicut misit me Pater, et ego mitto vos (Joan. xx). Qui bene duodecim sunt electi, ut videlicet mundi salutem quam verbo prædicarent, suo quoque numero mystice commendarent. Ter enim quaterni decas disponit. Hinc est illud, quia cum in typo Ecclesiæ Salomon Domino templum conderet, fecit et mare æneum, in quo sacerdotes lavarentur (II Par. iv). Duodecimque hoc bonum clunibus imposuit, quorum tres aquilonem, tres occidentem, tres meridiem, et tres aspicerent orientem: figuralliter insinuans, quoniam apostoli apostolorumque successores, cunctas orbis quadrati plagas fide et confessione sanctæ Trinitatis essent a peccatorum labe purgaturi. Quæ bene etiam in monte eliguntur. Mons ille in quo apostolos elegit Dominus, altitudinem designat justitiæ, qua instituendi erant, et quam prædicaturi hominibus. Nam quia missurus erat eos ad prædicandum evangelium regni cælestis, merito per sublimitatem loci in quo electi sunt, admonere voluit eos, non in infimis desideris animum dissolvere, sed ad superna desideranda et quærenda semper erigere debere. Sic etiam legem daturus priori populo suo, in monte apparuit, de monte quæ agenda essent innouit. Verum quia necdum erat tempus ut diceretur: Paenitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum (Matth. iii), sed tantum dicebatur: Honora patrem tuum et matrem, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi (Exod. xx). Quamvis hæc eadem verba typice regnum nobis æternum quod est in terra viventium, promittant, nequam populus loquenti in monte Domino appropinquare valuit, de inferioribus quæ dicerentur audivit, quia necdum mente capaci ad intelligenda mysteria quæ dicebantur ascendere noverat; solusque Moyses, quia legem spiritualiter audire didicerat, montis in quo erat Dominus, verticem conscendit (Exod. xix). Bene autem dicitur, quia ascendeus in montem Dominus, vocavit ad se quos voluit ipse. Non enim illorum electionis ac studii, sed divinæ erat dignationis et gratiæ, ut in apostolatum vocarentur. Unde et eis alibi dicit: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos (Joan. xv). Modo autem fratres, cum evange-

lium legeretur, audivimus, quia convocatis Jesus duodecim apostolis, dedit illis potestatem et virtutem super omnia demonia, et ut languores curarent. Benignus et clemens Dominus ac magister non invidet servis atque discipulis virtutes suas exercere. Et sicut ipse curaverat omnem languorem, et omnem infirmitatem, apostolis quoque suis tribuit potestatem, ut curarent omnem languorem, omnem infirmitatem. Sed multa distantia est inter habere et tribuere, donare et accipere. Iste quodcumque agit, potestate Domini agit. Illi quidquid faciunt, imbecillitatem suam, et virtutem Domini confitentur, dicentes: *In nomine Jesu surge et ambula* (Act. iii). Notandum autem, quod in duodecimo loco secundum Matthæum prima potestas signorum apostolis conceditur (Matth. x). Nec hoc mysterio caret, quod duodenario numero chorus apostolicus concluditur, ut scilicet mundi salus quæ verbo ab eis prædicaretur, suo etiam numero commendaretur. Ter etenim quaterni, duodecim faciunt. Et ter quaterni ad prædicandum sunt missi apostoli, ut per universas quadrati orbis plagas baptizarent gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Unde et de civitate sancta Hierusalem descendente de cælo a Deo, scriptum est, quia erant ei ab oriente portæ tres, et ab aquilone portæ tres, et ab austro portæ tres, et ab occasu portæ tres (Apoc. xxi). Ubi figuratiter ostendebatur, quia prædicantibus apostolis, apostolorumque successoribus, cunctæ per orbem nationes in fide sanctæ Trinitatis Ecclesiam essent ingressuræ. In quo etiam sacramento ita quondam filii Israel circa tabernaculum castra metabantur, ut ex omni parte quadrum, ternæ tribus manerent. Quia primitiva nimirum Ecclesia, quæ erat in Judæa, undique per circuitum sui credentibus, toto orbe nationibus, spiritualia Deo castra erat in fide et confessione sanctæ Trinitatis fixura. *Dedit, inquit, illis virtutem et potestatem super omnia demonia, et ut languores curarent.* Postquam Dominus nefandos spiritus se prædicare perhibuit, elegit sanctos, qui et immundos spiritus ejicerent, et ipsi evangelium munda mente ac lingua prædicarent; quibus etiam cæteras infirmitates curandi, necnon et mortuos suscitandi (ut Matthæus evangelista scribit) contulit facultatem (Matth. x). *Et misit illos prædicare regnum Dei, et sanare infirmos.* Fortasse enim nemo crederet hominibus illiteratis promittentibus regna celorum, ideo concessit illis primum potestatem signorum, et tunc misit prædicare regnum Dei, ut promissorum magnitudini attestaretur etiam magnitudo factorum, fidemque daret verbis virtus ostensa, et nova facerent, qui nova prædicarent; atque ad hoc visibilia miracula in sanandis infirmitatibus exhiberent, ut corda audientium ad fidem invisibilium pertraherent. Unde nunc quoque cum fidelium numerositas excrevit, intra sanctam Ecclesiam multi sunt, qui vitam virtutum tenent, et signa virtutum non habent, quia frustra miraculum foris ostenditur, si deest quod intus operetur. Nam juxta magistri gentium vocem, linguae in si-

gnum sunt non fidelibus, sed infidelibus (I Cor. xiv). Verum signa quæ tunc per apostolos corporaliter fiebant, quotidie in sancta Ecclesia per sanctos prædicatores spiritualiter fiunt, cum in fide quis infirmus, eorum prædicatione roboratur ad fidem; cum mortuus quis in peccatis, gratia et misericordia Dei compunctus, per eorum eruditionem resuscitatur ad penitentiam et confessionem peccatorum suorum, dignaque emendatione vitam merebitur sempiternam. Seductus quis a diabolo in fornicatione, aut avaritia quæ est idolorum servitus, aut etiam quorundam capitalium criminum deceptus errore, quæ omnia esse lepra animæ judicantur, per ora doctorum, vel etiam per exempla sanctitatis compuncti, redeunt ad sinum matris Ecclesie, confitentes se jugiter in maximis deliquisse, et gemitum peccatorum suorum incessabiliter ostendentes, culpas suas eleemosynis, cæterisque operibus misericordiæ redimunt, donec emendationem vitiorum quibus implicati fuerant, in penitentia permanentes percipiant: nonne hi quasi lepra muniti, salutem merentur æternam? *Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis.* Tanta ergo sacerdotibus debet in Deo esse fiducia, ut nequaquam curis terrenæ negotiationis, nec desiderii sæculi implicentur. Et quamvis præsentis vitæ sumptus non provideant, tamen hos sibi nunquam deesse certissime sciunt, si in opere voluntatis Dei, in verboque prædicationis fideliter laborent, ne dum mens eorum occupantur ad temporalia, minus sibi subjectis provideant æterna. Pauperem videlicet vitam sacerdotes debere habere demonstrat, ne viderentur causa lucri prædicare; quia qui divitias detruncavit, propemodum et necessaria vitæ amputavit, thesaurisque prohibitis, etiam gulam prohibet, cum panem portare contradicit. In virgæ prohibitionem nos admonet, non aliunde nisi a Domino auxilium querere, ut qui Domini habemus auxilium, baculi præsidia non queramus. Unde alibi dicit: *Querite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis* (Luc. xii). Cum peram prohibuit, honores terrenos vel etiam humanos favores, necnon et delectationem carnis omnimodis nos vitare debere monstrat. Cum panem contradicit, monet, ut non in crapula et ebrietate sit conversatio nostra, et qui aliis abstinentiam prædicamus, nos vitium gulae a nobis abscindamus. Porro Marcus dicit, sandalis eos calcatos esse præcipi (Marc. vi), ut neque pertectus sit, neque nudus terram tangat, id est, ut terreni commodi appetitu nequaquam prædicatione occultetur, nec etiam exempla prava a sacerdotibus subditis demonstrantur. Per pecuniam occulta sapientiæ designantur. Qui enim sapientiæ verbum habet, sed hoc erogare, proximo negligit, quasi pecuniam clausam portat. Verum quisquis officium doctoris accipit, neque omeribus sæcularium negotiorum deprimi, neque desiderii carnalibus resolvi, neque commis-

sum sibi talentum verbi sub otio debet lenti torporis abscondere. Cum duas tunicas prohibet, monet nos non duplici esse animo, aliud ore loquentes, et aliud in corde gestantes, sed benevolos et benignos nos esse ad omnes. In alio evangelio scribitur Dominum apostolos vetuisse *possidere aurum vel argentum, neque pecuniam in zonis, non peram in via*, etc. (*Matth. x*). Consequenter hoc præcipit evangelizatoribus veritatis, quibus ante dixerat. *Gratis acceptis, gratis date* (*Ibid.*). Si enim sic prædicant, ut pretium non accipiant, superflua est auri et argenti nummorumque possessio. Nam si habuissent aurum et argentum, viderentur non causa salutis hominum, sed causa lucri prædicare. *Æs* vero in sacculis ideo amputavit, ut apostoli doctores veræ religionis, qui instituebant omnia providentia gubernari, seipso ostenderent nihil cogitare de crastino. *Non peram*, inquit, *in via*. Et ex hoc præcepto arguit philosophos, qui vulgo appellantur bactroperitæ, quod contemptores sæculi, et omnia pro nihilo ducentes, cellarium secum vehant. *Neque duas tunicas*. In duabus tunicis videtur mihi duplex ostendere vestimentum, non quod in locis Scythiæ et glaciali nive rigentibus una quis tunica debeat esse contentus, sed quod in tunica vestimentum intelligamus, ne alio vestiti, aliud nobis futurorum timore reservemus. Neque calceamenta. Et Plato præcipit duas corporis summitates non esse velandas, nec assuefieri debere molliæ capitis et pedum, cum enim hæc habuerint firmitatem, cætera robustiora sunt. *Neque virgam*. Auxilium habentes a Domino, baculi præsidia cur queramus? Et quia quodammodo nudos et expositos ad prædicandum miserat apostolos, et dura videbatur esse conditio magistrorum, severitatem præcepti sequenti sententia temperavit, dicens: *Dignus est operarius cibo* (*Matth. x*). Tantum (inquit) accipite, quantum in victu et vestitu vobis necessarium est. Unde et Apostolus replicat: *Habentes victum et vestitum, his contenti sumus* (*I Tim. vi*). *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omni bono* (*Gal. vi*); ut quorum discipuli metunt spiritualia, consortes eos faciant carnalium suorum, non in avaritia, sed in necessitate. Hæc historicæ dixerimus. Cæterum secundum anagogen: Non licet magistris aurum et argentum et pecuniam quæ in zonis est, possidere. Aurum sæpe legimus pro sensu, argentum pro sermone, æs pro voce. Hæc nobis non licet ab aliis accipere, sed data a Domino possidere. Neque hæreticorum et philosophorum perversæque doctrinæ suscipere disciplinas, non sæculi pondere premi, neque duplici esse animo, neque pedes nostros mortiferis vinculis alligare, sed sanctam terram ingredientibus esse nudos, neque habere virgam quæ veritatur in colubrum, neque in aliquo præsidio carnis inniti, quia istiusmodi virga et baculus arundineus est, quem si paululum presseris, frangitur, et manum transorat incumbentis. Item neque virgam, id est, potestatis extraneæ jura non indigere, habentes virgam de radice Jesse. Nam quæcumque alia

A fuerit, non erit Christi. Solet autem queri, quomodo Matthæus et Lucas commemoraverint dixisse Dominum discipulis, ut nec virgam ferrent (*Luc. ix*), cum dicat Marcus: *Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tatum* (*Marc. vi*). Quod ita solvitur, ut intelligamus sub alia significatione dictam virgam, quæ secundum Marcum ferenda est, et sub alia illam, quæ secundum Lucam et Matthæum non est ferenda: sicut sub alia significatione intelligitur tentatio de qua dictum est, *Deus neminem tentat* (*Jacob. i*); et sub alia de qua dictum est, *Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum* (*Deuter. xiii*). Illa seductionis est, hæc probationis. Utrumque ergo accipiendum est a Domino apostolis dictum, ut nec virgam ferrent, et ut non nisi virgam ferrent.

B Cum enim secundum Matthæum diceret eis, *Nolite possidere aurum et argentum*, etc., continuo subiicit, *Dignus est operarius cibo suo* (*Matth. x*). Unde satis ostendit, cur hæc eos possidere ac ferre noluerit, non quod necessaria non sint sustentationi hujus vitæ, sed quia sic eos mittebat, ut eis hæc deberi monstraret ab eis quibus evangelium credentibus annuntiarent. Claret autem hæc ita non præcepisse Dominum, tanquam evangelistæ vivere aliunde non debeant, quam eis præbentibus quibus annuntiant evangelium. Alioquin contra hæc præceptum fecit Apostolus, qui victum de manuum suarum laboribus transigebat, ne cuiquam gravis esset (*Act. xx*), sed potestatem dedisse, in qua scirent sibi ista deberi.

C Cum enim a Domino aliquid imperatur, nisi fiat, inobedientiæ culpa est; cum autem potestas datur, licet unicuique non uti, et tanquam de suo jure cedere. Hoc ergo ordinans Dominus, quod eum ordinasse dicit Apostolus, his qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere (*I Cor. ix*), illa apostolis loquebatur, ut securi non possiderent neque portarent hujus vitæ necessaria, nec magna, nec minima. Ideo posuit, nec virgam, ostendens a fidelibus suis omnia deberi ministris suis, nulla superflua requirantibus. Ac per hoc addendo, *Dignus est enim operarius cibo suo*, prorsus aperuit et illustravit unde hæc omnia loqueretur. Hanc ergo potestatem, virgæ nomine significavit cum dicit, *Ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum*, ut intelligatur, quia per potestatem a Domino acceptam, quæ virgæ nomine significata est, etiam quæ non portantur, non deerunt. Hoc et de duabus tunicis intelligendum est, ne quisquam eorum præter eam quæ esset indutus, aliam portantam putaret, sollicitus ne opus esset, cum ex illa potestate posset accipere. Quod vero secundum Marcum non portari, vel habere duas tunicas, sed expressius indui prohibet, dicens: *Et ne induerentur duabus tunicis*, quid eos monet, nisi non dupliciter, sed simpliciter ambulare? Sufficit enim nobis semel Christus indutus, neve per pravitatem intelligentiæ nostræ altera deinceps vel hæreseos, vel veste legis induamur. Aliter: In prohibitione duarum tunicarum, monemur omnia superflua nostra indigentibus erogare. Unde et Apostolus nos monet ut

habentes victum et vestitum, his contenti simus. Non mundi pompas queramus, non divitias sæculi, sed thesaurisemus nobis thesauros in cœle, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, neque furantur. Quia ubicunque thesaurus noster est, ibi et necessario cor nostrum erit (Matth. vi). Ideo indigentibus dare oportet quæ nobis supersunt, quoniam manus pauperis, gazophylacium Christi est. Nos ergo fratres dispensatores Domini simus. Quapropter videamus et recogitemus, quia cum magna a nobis districtione exigetur, quod hic nobis ad erogandum tribuitur. Unde fideles nos esse dispensatores oportet; nam de substantia quam habemus, nullus fidelior est dispensator quam nosipsi. Dum ergo licet, et dum tempus habemus, solliciti tribuamus. Memores simus quod quidam sapiens dicit:

Munera quæ tibi dat moriens, hæc munera non sunt.

Dicit ergo, non esse [non ita] Deo placabilia munera nostra data post mortem, ut ea quæ in incolumitate hujus vitæ donantur. Quod ergo homo voluerit habere in patria æterna, præparet sibi quousque moratur in hac præsentî vitâ; quia quæ hic recondit in manu pauperis, illic inveniet in præsentia divinæ majestatis. Melius est ergo ut quisque vivens quæ habet, Deo offerat, quam alius post mortem ejus, quoniam qui semetipsum negligit, post mortem non poenitebit. Unde et Dominus fideli suo dispensatori in fine dicturus est: *Euge, serve bone, in modico fidelis, intra in gaudium Domini tui (Matth. xxv). Sequitur: Et quamcunque domum intraveritis, ibi manete, et inde ne exeatis.* Dat constantiæ generale mandatum, ut hospitalis necessitudinis jura custodiant, alienum a prædicatore regni cœlestis astruens cursitare per domos, et inviolabilis hospitii jura mutare. Nec otiose secundum Matthæum domus quam ingredientur apostoli, eligenda decernitur, ut mutandi hospitii necessitudinisque violandæ causa non suppetat. Sic enim scriptum est: *In quamcunque civitatem aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit, et ibi manete donec exeatis (Matth. x).* Super ordinatione episcopi et diaconi Apostolus loquitur: *Oportet autem testimonium eos habere bonum ab his qui foris sunt (I Tim. iii).* Apostoli novam introeuntes urbem, scire non poterant quis qualis esset. Ergo hospes fama est eligendus populi, et judicio vicinorum, ne prædicationis dignitas suscipientis infamia deturpetur. Cum universis debeant prædicare, hospes unus eligetur, non tribuens beneficium ei qui apud se mansurus est, sed accipiens. Hoc enim dicitur quis in ea dignus sit, ut magis se noverit accipere gratiam quam dare. *Et quicumque non receperit vobis, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite, etc.* Pulvis excutitur de pedibus in testimonium laboris sui, quod ingressi sunt in civitatem, et prædicatione apostolica ad illos usque pervenerit. Sive excutitur pulvis de pedibus, ut nihil ab eis accipiant; nec ad victum quidem necessarium, qui evangelium spreverint. Allegoricè autem, qui verbo humiliter intendunt, si

A quibus, ut homines, terrenæ levitatis nævis obsecrantur, per ea mox quæ recipiunt evangelicæ prædicationis vestigia purgantur. Qui vero perfidia, vel negligentia, vel etiam studio contempnunt, horum vitanda communio, fugienda synagoga censetur. Executiendus est pedum pulvis, ne gestis inanibus, et pulveri comparandis, mentis castæ vestigium polluat. Aliter: Pedes discipulorum, ipsum opus, incessumque prædicationis significant. Pulvis vero quo asperguntur, terrenæ levitas est cogitationis, a qua etiam ipsi summi doctores immunes esse nequeunt, cum pro auditoribus solliciti, salubribus curis incessanter intendunt, et quasi per itinera mundi, uno vix calcaneo terræ pulverem legunt. Qui ergo receperint verbum, ipsi afflictiones curasque doctorum,

B quas pro se tolerabant, in argumentum sibi vertunt humilitatis. Qui vero spreverint doctrinam docentium, sibi labores et pericula, tediumque sollicitudinum ad testimonium damnationis inflectunt. Et ipse est pulvis, qui in evangelii contemptores alibi extergi mandatur, et a quo per bonos auditores, evangelistarum jubentur pedes ablui, imo per ipsum salvatorem narrantur abluti (Luc. x). Egressi autem circumibant per castella, evangelizantes et curantes ubique. Quid evangelizarent, vel quomodo curarent apostoli, Marcus exponit plenius: *Prædicabant, inquit, ut poenitentiam agent, et ungebant oleo multos infirmos, et sanabantur (Marc. vi).* Dicit et Jacobus: *Infirmatur quis ex vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ ut orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et alleviabit eum Dominus: et si in peccatis sit, dimittentur ei (Jac. v).* Unum patet ab ipsis apostolis hunc sanctæ Ecclesiæ more esse contrarium, ut pontificali benedictione consecrato oleo perungantur ægroti. Prædicabant autem ut poenitentiam agent. Et supra: *Misit illos, inquit, evangelizare regnum Dei, quia videlicet utrumque (juxta Joannis Baptiste, vel ipsius Domini salvatoris exemplum) prædicabant: Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum, (Matth. iii).* Regni cœlorum januis appropinquare, est de his quemque quibus ab eo deciderat, poenitere.

HOMILIA CLIV.

IN FERIA SEXTA PENTECOSTES.

D In illo tempore factum est una dierum, et Jesus sedebat docens. Et erant Pharisei sedentes, et legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, et Judææ, et Hierusalem. Et virtus Domini erat ad sanandum eos, etc. (Luc. v.)

Salvator hominum Dominus, salutari omnia illustrat incesso, et nunc in desertis, nunc in civitate, nunc ad mare doctrinæ cœlestis, et virtutum dona turbis ministrat. Nunc in monte solus orat, nunc laborantes in mari ne perire debeant, adjuvat. Ubique munera salutis impartitur, ut omnes gradus ac conditiones ad suam gratiam pertinere demonstret. Conveniunt, inquit evangelista, turbæ multæ ut audirent Jesum, et curarentur ab infirmitatibus suis: ipse autem secedebat in desertum, et orabat. Juxta myste-

cum intellectum, post factum in civitate miraculum, perfecta utique leprosi curatione, quem supra describit evangelicus sermo Domino tangente mundatum, secedit in desertum, ibique convenientes ad se turbas benigna pietate suscipit, ut ostendat se magis quietam, et a sæculi curis remotam diligere vitam, atque ob hujus appetitum sanandis curam adhibere corporibus. Et quidem more humano quasi frequentiam se querentium declinans, nolebat manifeste civitatem introire, sed allegorice docebat, quia tumultuosus carnalium mentibus apertam sui manifestationem veritas non exhibet, sed quoscunque ab illecebris rerum temporalium viderit esse discretos, his suorum lucem donorum largius infundit. Verum quia nec carnales superna pietas deserit, quin etiam his gratiam suæ visitationis per quam ipsi spirituales effici valeant, indulget, post desertum (ut Marcus scribit) Dominus redit in civitatem, multisque ibidem convenientibus loquitur verbum, ac sanato paralytico, pluribus occasionem internæ sanationis, quæ est in fide, tribuit. Aliter : Quod in urbe Dominus miracula facit, in deserto vero, vel (ut legitur) in monte orando pernoctat, utriusque vitæ nobis, et activæ videlicet et contemplativæ, documenta præmonstrat, ut nec contemplationis studio quis proximorum curam negligat, nec cura proximorum immoderatus obligatus, contemplationis studia derelinquat, quatenus nec amorem Dei præpedit amor proximi, nec amorem proximi abiciat amor Dei. In monte quippe orare, est relictis infirmiarum cogitationum curis, tota mente quælibet ad æternam supernæ contemplationis gaudia festinare. In desertum secedere, et orare, est exurgentem intrinsecus strepitum terrenorum desideriorum premere, et quoddam sibi cum Domino intra se secretum querere, ubi cum illo, cessante exteriori tumultu, per interna desideria silenter loquatur. Quod vero legitur secundum Marcum, quia docente Domino in domo, tam multi convenerunt, ut non caperent, neque ad januam (Marc. ii), nostram proprie salvationem, qui de gentibus ad fidem venimus, designat. Quia prædicante in Judæa Domino, needum intrare ad audiendum valuimus, ad quos tamen etsi foris positos, verba suæ doctrinæ fecit pervenire, quia nos ipse per sanctorum orationem collegit, et quamvis diluxa synagogam, in qua ipse prædicabat, inventos, evangelii sui fecit esse participes. Consideratis quæ ab evangelista compendio sunt præmissa, quod sequitur de evangelio, et hodie lectum est, consequenter et nos videamus, et quod Dominus donaverit, hinc dicamus : *Et factum est in una dierum, et Jesus sedebat docens. Et erant Pharisei sedentes et legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ et Judææ, et Hierusalem. Et virtus Domini erat ad sanandum eos.* **T**UM Dominus sedens docerit, quando Scribis et Phariseis consedentibus paralyticum curavit, Lucas breviandi causa præterit; sed Matthæus et Marcus qui narrant, questionem facere videntur, quoniam quidem Matthæus in civitate

A sua, Marcus in Capharnaum hoc eum fecisse testatur (Matth. ix, Marc. ii). Quæ difficiliter solveretur, si Matthæus etiam Nazareth nominaret. Nunc vero vel ipsa Galilæa, in qua erat Nazareth, intelligenda est dicta civitas Christi, ad distinctionem videlicet regionis transmarinæ Gerazenorum : de qua transfretando, sicut Matthæus scribit, venerat Galilæam vel certe ipsa Capharnaum civitas Christi est dicta, quam non nascendo, sed virtutibus illustrando, suam ipse fecerat. *Et ecce viri portantes in lectulo hominem qui erat paralyticus, et quærebant eum inferre et ponere ante Jesum.* Obtulerunt autem eum paralyticum jacentem in lectulo, quia ipse ingredi non valebat. Curatio paralytici hujus, animæ post diuturnam illecebræ carnis inertiam, ad Christum B suspirantis indicat salvationem, quæ primo omnium ministris qui eam sublevent, et Christo offerant, id est, bonis doctoribus, qui spem sanationis opemque intercessionis suggerant, indiget. Qui bene Marco narrante, quatuor fuisse reperitur, sive quia quatuor evangelii libris omnis prædicantium virtus, omnisque sermo firmatur, seu quia quatuor sunt virtutes, quibus ad promerendam sospitatem fiducia mentis erigitur. Has namque, ut alio loco didicimus, cardinales videlicet, non immerito intelligamus. Aliarum enim virtutum in ordine istæ præcedentes, istis illæ condeperent quasi in cardine. De quibus in æternæ sapientiæ laude dicitur : *Sobrietatem enim et justitiam docet, et sapientiam et virtutem, quibus utilis nihil est in vita hominibus* (Sap. viii), quas nonnulli versis nominibus prudentiam, fortitudinem, temperantiam et justitiam appellant. *Et non inveniunt quæ parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum per tegulas.* Desiderant paralyticum Christo offerre, sed turba interposita, ab omni parte recluduntur : quia sæpe anima post infirmi corporis desidiam ad Deum respiciens, supernæque gratiæ remedio cupiens renovari, priscae consuetudinis obstaculo retardatur. Sæpe inter ipsas orationes secretæ dulcedinis, et quasi suave cum Domino colloquii, turba cogitationum interveniens, aciem mentis, ne Christus videatur, intercludit. Et quid inter hæc agendum ? Non a salutis desiderio torpendum. Non utique in infimis exterioris quæ turbæ tumultuantur, remanendum, sed tectum domus in qua Christus docet, ascendendum, id est, sacræ Scripturæ sublimitas est appetenda, lexque Domini cum psalmista die noctuque meditanda. In quo enim corrigit junior viam suam ? In custodiendo, inquit, sermones tuos (Psalm. cxviii). *Et submiserunt illum cum lecto in medio ante Jesum.* Patet facta lecto, æger ante Jesum submittitur, quia reseratis Scripturarum mysteriis, ad notitiam Christi pervenitur, hoc est, ad humilitatem fidei pietate descenditur. Et bene domus Jesu tegulis contexta describitur, quia sub contemptibili litterarum velamine, si adsit qui reseret, divina spiritualis gratiæ virtus invenitur : unde juxta alterius evangelistæ narrationem, *nudaverunt tectum*

ubi erat Jesus (Marc. II). Denudatio etenim tegularum in domo Jesu, apertio est in vilitate litterarum spiritualium sensus et arcanorum celestium. Quod autem cum lecto deponitur, significat, ab homine in ista carne adhuc constituto Christum debere cognosci. Juxta mysticum vero sensum, jam in paralytico gentium universitas offertur medenda. Et curationis ipsius Domini verba sunt contuenda. Non dicitur paralytico, salvus esto; non dicitur, surge et ambula; sed (ut Matthæus scribit) tantum dicitur: *Constans esto, fili, remissa sunt tibi peccata* (Matth. xix). In Adam uno peccata universis gentibus remittuntur. Hic itaque angelis ministrantibus curandus offertur, hic filius nuncupatur, quia primum Dei opus est. Hinc remittuntur animæ peccata, et indulgentia primæ transgressionis ex venia est. Hoc est enim quod subsequitur: *Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua*. Hominem Dominus a paralyti curaturus, primum peccatorum vincula dissolvit, ut ostenderet eum ob nexus culpæ, artum dissolutione damari, nec nisi his relaxatis, membrorum posse recuperatione sanari. Sic et illi paralytico, qui juxta probaticam piscinam diu aquæ motum frustra præstolabatur, sanato a Domino dicitur: *Ecce sanus factus es: jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat* (Joan. v). Et bene is cui peccata dimittebantur, homo vocatur: qui hoc ipso quod homo erat, non posset dicere, non peccavi. Simul etiam, ut ille qui homini errata dimittebat, intelligeretur Deus, in Matthæo et Marco ei dicitur: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua* (Matth. ix, Marc. ii). O mira humilitas! despectum et debilem, toti-que membrorum compaginibus dissolutum filium vocat, quem sacerdotes non dignabantur attingere. Aut certe ideo filium vocat, quia dimittuntur ei peccata sua. Juxta tropologiam, interdum anima jacens in corpore [torpore] suo, totis membrorum virtutibus dissolutis, a perfecto doctore curanda offertur Domino: quæ si misericordia ejus sanata fuerit, tantum roboris accipit, ut portet statim lectum suum. Intuendum sane, quanti propria cujusque fides apud Deum valeat, ubi tanti valet, aliena, ut totus homo repente, id est, exteriusque salvatus jam exurgeret, aliorumque merito aliis laxarentur errata. Et cæperunt cogitare Scribæ et Pharisei, dicentes: *Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* Legimus in prophetis, dicente Domino, *Ego sum qui deleo iniquitates tuas* (Isai. xliii). Consequenter ergo Scribæ, quia ipsum hominem putabant, et Verba Dei intelligebant, arguunt eum blasphemiam. Verum utique dicunt Pharisei, quia nemo dimittere peccata nisi solus Deus potest, qui per eos quoque dimittit, quibus dimittendi tribuit potestatem: et ideo Christus verus Deus esse probatur, quia dimittere peccata ut Deus potest. Verum Deo testimonium reddunt, sed personam Christi negantes falluntur. Errant itaque Judæi, qui cum Christum et Deum esse, et peccata dimittere posse credunt,

A Jesum tamen Christum esse non credunt. Sed multo dementius errant Ariani, qui cum Jesum Christum esse, et peccata posse dimittere evangelii verbis devicti negare non audeant, nihilominus tamen Deum negare non timent. Erroneum hoc nequiter inducere præsumunt, et fidei Christianæ verbis contraria proclamantes non erubescunt. Cum Ariani igitur hi peridi ab Ecclesia censentur esse catholica, qui nec Dominum verum Dei Filium Deum esse, neque peccata posse dimittere, in mente sua tenent erroneos. At ipse perfidus salvare desiderans, et occultorum cognitione, et virtute operum, Deum se manifestat. Respondens dicit ad illos: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Eidem namque Deo qui dicit, *Ego sum qui deleo iniquitates tuas*, sapientissimus orator ait: *Tu enim solus nosti corda omnium filiorum hominum* (III Reg. viii). Eadem ego, inquit, majestate et potentia qua cogitationes vestras intueor, possum et hominibus delicta dimittere. Ex vobis intelligite quid paralyticus consequatur. *Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata, an dicere: surge et ambula?* Inter dicere et facere, multa distantia est. Utrum sint paralytico peccata dimissa, solus noverat qui dimittebat. Surge autem et ambula, tam ille qui surgebat, quam hi qui surgentem videbant, approbare poterant. Fit igitur carnale signum, ut probeatur spirituale, quamquam ejusdem virtutis sit, et corporis et animæ vitia dimittere. Et datur nobis intelligentia, propter peccata plerasque evenire corporum debilitates: et idcirco forsitan prius dimittuntur peccata, ut causis debilitatis ablatis, sanitas restitatur. Quinque siquidem sunt differentię causarum, pro quibus in hac vita molestiis corporalibus affligimur. Aut enim ad merita augenda per patientiam justi corporis infirmitate gravantur, ut beati patres Job et Tobias, et innumeri martyres in utroque testamento. Aut ad custodiam virtutum perceptum, ne superbia tentante dispereant, sicut apostolo Paulo, *ne magnitudine revelationum extolleretur, datus est illi stimulus carnis suæ, angelus Satanæ, qui eum colaphizaret* (II Cor. xii). Aut ad intelligenda et corrigenda peccata nostra, sicut Maria soror Aaron in eremo ob verba temeritatis et superbiæ, lepra percussa est (Num. xii); et sicut paralyticus de quo tractamus, qui non nisi primo dimissis peccatis potuit ab infirmitate curari. Aut ad gloriam Dei salvantis, sive per seipsum, sive per famulos suos: sicut cæcus natus in evangelio qui neque ipse peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestarentur opera ejus in illo (Joan. ix, 11); et sicut Lazarus, cujus infirmitas non dicebatur esse ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificaretur Filius Dei per eam. Aut ad inchoationem damnationis æternæ, quod reproborum est proprium, sicut Antiochus et Herodes, qui uterque suo tempore adversus Deum repugnantes, quid tormentorum in gehenna perpetuo passuri essent, præsentium affli-

cionum miseria cunctis ostendebatur. Quibus con-
gruit illud prophetæ, *Et duplici contritione contere*
eos (Jer. xvii). Unde necesse est in omnibus quæ
adversa temporaliter patimur, cum humilitate Do-
mino gratias agamus, et infirmitatis nostræ conscii,
de collatis nobis remediis gratulemur. Necesse est
ut ad conscientiam nostram reversi, solerter opera
nostra simul et cogitationes exploremus, et quid-
quid nos peccasse deprehendimus, digna castiga-
tione purgemus, quidquid de his quæ nos recte fe-
cisse credebamus, vitio nobis elationis perisse
comperimus, et hoc humili satisfactione castige-
mus. Hoc enim nobis sæpius fuit causa flagello-
rum. Cæterum innocentes et justos ob augmenta
præmiorum flagellari, perfectorum est donum spe-
ciale virorum; verberibus autem temporalibus ad
æterna tormenta compelli, impœnitentium est pœna
reproborum. *Ut scias autem quia Filius hominis*
potestatem habet in terra dimittere peccata. Si et
Deus est nobis, juxta Psalmistam, qui quantum
distat oriens ab occasu, elongavit a nobis iniqui-
tates nostras (Psal. cii); et juxta memoratum Isaïæ
testimonium, qui delet iniquitates nostras, et Filius
hominis potestatem habet in terra dimittendi pec-
cata: ergo idem ipse et Deus, et Filius hominis
est, ut et homo Christus per divinitatis suæ poten-
tiam dimittere jam peccata possit, et Jesus Christus
per humanitatis suæ fragilitatem pro peccatoribus
mori. *Dixit paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et*
vade in domum tuam. Et anima nostra paralytica si
resurrexerit, si robur pristinum recuperaverit, por-
tat lectum suum in quo jacebat ante dissoluta, et
portat illum in domum virtutum suarum. Spiritua-
lier de lecto surgere, est animam a carnalibus de-
sideriis, ubi ægra quiescebat, extrahere. Lectum
vero tollere, est ipsam quoque carnem per conti-
nentiæ frena correctam, spe cœlestium præmiorum
deliciis privare terrenis. Ipse enim est lectus, qui
per singulas noctes lavatur a David (Psal. vi), id
est, pro unius noctis maculis, digno pœnitentiæ flu-
mine castigatur. Sublato autem lecto domum ire,
est ad paradisum redire. Ipsa est enim vera domus
quæ hominem prima suscipit, non jure amissa, sed
fraude, tandemque restituta per eum qui fraudu-
lento hosti nihil debuit. Aliter: Sanus qui languet,
lectum reportat domum, cum anima pecca-
torum remissione accepta, ad internam sui custo-
diam cum ipso se corpore refert, ne post veniam
quid, unde iterum juste feriat, admittat. Per lec-
tum enim in quo carnis est requies, ipsa caro si-
gnatur, per domum vero conscientia figuratur. Et
quia cum mente mortui in vitiis jacemus, in carnis
delectatione quiescimus, infirmi portamur in lecto.
Cum vero sanati mente fuerimus, ut jam vitiis carnis
pulsantibus resistamus, necesse est ut tentationum
contumelias de nostra infirmitate toleremus. Ergo
itaque mire ad salutem reducto præcipitur, *tolle*
lectum tuum, id est, illud in quo portatus es, quia
necesse est ut portet quisque contumeliam car-

nis, in qua prius jacebat ægrotus. Quid est ergo di-
cere, *tolle lectum tuum, et vade in domum tuam?*
nisi, porta tentationes in quibus hactenus jacuisti,
ac revertere ad conscientiam, ut videas quæ fecisti.
Et confestim surgens coram illis, tulit lectum in quo
jacebat, et abiit in domum suam magnificans Deum.
Et stupor apprehendit omnes, et magnificabant Deum.
Mira divinæ potentiæ virtus, ubi nulla temporis in-
terveniente morula, jussu Salvatoris salus festina
comitatur. Merito qui affuerant, damnatis blasphem-
iæ jaculis, ad laudem tantæ majestatis stupentia
corda convertunt. Nam primo Domini virtutem suæ
perfidæ fore ultricem turbæ timent: dehinc ces-
sante jam desperationis timore, honor Deo redditur,
quod tantam dedit hominibus potestatem. Hoc enim
sequitur: *Et repleti sunt timore, dicentes, quia vi-*
dimus mirabilia hodie. Sed soli hoc Christo erat
debitum, soli de communione paternæ substantiæ
hoc agere erat familiare. Non ergo hoc venit in ad-
mirationem quod posset ista. Quid enim Deus non
posse creditur? Alioquin laus de uno homine, non
de pluribus exstitisset. Sed delati Deo honoris hujus
causa est, quod potestas hominibus ac via data sit
per verbum ejus et peccatorum remissionis, et cor-
porum resurrectionis, et reversionis in cœlum. Tu
autem, Domine, etc.

HOMILIA CLV.

IN SABBATO POST PENTECOSTEN.

(Ex beati Ambrosii in Evangelium secundum Lucam
expositione, lib. iv, num. 55.)

In illo tempore surgens Jesus de synagoga, introiit in
domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur ma-
gnis febribus, et rogaverunt illum pro ea, etc. (Luc. iv.)

Sacrilegia Judæorum, etc. *Reliqua vide apud san-*
ctum Ambrosium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ
XV, col. 1629.

HOMILIA CLVI.

ITEM DE EODEM SABBATO.

In illo tempore surgens Jesus de synagoga, introiit
in domum Simonis, etc. (Luc. iv.)

In isto sancti Evangelii capitulo, non idem ab
evangelistis servatus est ordo. Hoc denique factum
Marcus et Lucas antequam de leproso, qui Domino
descendente de monte mundatus est, quid dicerent,
narrant (Marc. i). Matthæus vero post terminatum
in monte sermonem, leprosi præmissa mundatione,
puerique centurionis curatione, subjungit de restitu-
tione socrus Simonis Petri (Matth. viii). Sed nihil
obstat narrandi diversitas, ubi eadem res nuntiatur.
Et notandum quod leprosus ille apud Matthæum pri-
mus specialiter curatus sit, secundo puer centurio-
nis, tertio socrus Petri febriens in Capharnaum,
quarto in loco qui oblatis sunt ei dæmonio vexati,
quorum spiritus verbo ejiciebat, quando et omnes
male habentes curavit. Quoniam *invidia diaboli mors*
intravit in orbem terrarum (Sap. ii), ideo contra ipsum
mortis auctorem primo debuit medicina salutis ope-
rari, primo lingua serpentina ne ultra virus spar-
geret, ocludi; ac deinde femina, quæ prima seducta

est, a carnalis concupiscentiæ febre curari; tertio vir qui male suadentis dicta conjugis audivit, ab erroris sui lepra castigari, ut ipse apud Lucam evangelistam esset ordo restorationis, qui fuerat et casus; paulo superius enim refert, quia in synagoga erat homo habens dæmonium immundum. Cujus integra restitutione sanitatis descripta, subdit hoc quod ex lectione audivimus hodierna: *Surgens autem de synagoga Jesus, introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.* Sed et hujus revelationis [relevationis] a Domino collatæ explicita narratione, nonnullis interpositis, vir qui erat plenus lepra, subinfert mundationem. Bene autem ubi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus, ut ostendatur, non unum populum specialis alicujus civitatis, sed omnium populos fuisse sanatos. Hæc per excessum necessarium præmisimus, ut mysticum ordinem ab Evangelista servatum monstraremus, ut dictum est, restorationis in Domino, qui erat et casus in protoplastis. Intendamus nunc mentis obtutum ad hoc Evangelii capitulum, quod nobis exponendum hac lectione propositum est. Si virum a dæmonio liberatum, moraliter animum ab immunda cogitatione purgatum dixerimus significare, consequenter semina febribus tenta, sed ad imperium Domini sanata, carnem ostendit a concupiscentiæ fervore per continentiae præcepta frenatam. *Omnis enim amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia, spiritus immundi furor est* (Eph. iv). *Fornicationem vero, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malani, et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus, febrem illecebrosæ carnis intellige* (Col. iii). *Et rogaverunt illum pro ea. Et stans super illam, imperavit febre, et dimisit illam.* In Evangelio Matthæi scriptum est: *Et tetigit manum ejus, et dimisit eam febris* (Matth. viii). Modo enim Salvator rogatur, modo ultro curat ægrotos, ostendens se contra peccatorum quoque passiones et precibus semper annuere fidelium, et ea quæ ipsi minime in se intelligunt, vel intelligenda dare, vel pie petentibus etiam non intellecta dimittere, juxta quod Psalmista postulat: *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, Domine* (Psal. xviii). Tangitur verò manus mulieris, et sanatis operibus ejus, peccatorum infirmitas fugit. *Et continuo surgens, ministrabat illis.* Naturale est febricitantibus, incipiente sanitate lassescere, et ægrotationis sentire molestiam. Verum sanitas quæ Domini confertur imperio, simul tota redit, nec solum ipsa redit, sed et tanto robore comitante, ut eis continuo qui se adjuverant, ministrare sufficiat: et (juxta leges tropologiæ) membra quæ servierant immunditiæ ad iniquitatem, ut fructificarent morti, serviant justitiæ in vitam æternam. Sed et secundum mysticos intellectus, salvato centurionis puero, ac fide gentium in centurione laudata, consequenter socrus Petri, hoc est, synagoga Judaica ab æstu febrium sanatur. Domus namque Petri, plebs Israelitica intelligitur, in qua (juxta quod Paulus apostolus refert) Petrus apostolatus ministe-

rium accepit (Gal. ii). Socrus vero Petri, ejusdem plebis est synagoga, quæ mater primitivæ Ecclesiæ tanquam uxoris Petri ob hoc convenienter accipitur, quoniam ex ipsa synagoga primaria discipulorum Christi Ecclesiæ carnis originem traduxisse cognoscitur, quæ Petro veluti desponsata, sed Spiritus sancti gratia invisibiliter fecundata, in exemplum beati Joseph et Mariæ virginis salubriter creditur. At vero socrus Petri, hoc est, synagoga Judaica interim perfidiæ febribus æstuat, donec plenitudo gentium introeat, et sic omnis Israel salvus fiat (Rom. xi). Cujus manum tangere, est in ea bonas actiones informare, quia nisi mundatæ fuerint manus Judæorum, quæ sanguine sunt plenæ, synagoga eorum febricitans jacet. Sed tunc eam febris dimittit, cum multiplex perfidiæ languor ipsam deserit. Porro surgit ac ministrat, cum mortuis operibus abrenuntians, atque ea quæ sursum sunt quærens, in novitate vitæ perambulat. *Cum sol autem occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad illum. At ille singulis imponens manus, curabat eos.* Matthæus ita scribit: *Vespere, inquit, facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes, et ejiciebat spiritus verbo, et omnes male habentes curavit, ut impleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes portavit* (Matth. viii). Omnes non mane, non meridie, sed ad vespem curantur, quando sol occubiturus est, quando granum tritici in terra moritur, ut multos fructus afferat. Solis namque occubitus passionem mortemque illius significat, qui dixit: *Quandiu in mundo sum, lux mundi sum* (Joan. ix). Et sole occidente plures dæmoniaci quam ante, plures sanantes ægroti, quia temporaliter in carne vivens, paucos Judæorum docuit; calcato regno mortis, omnibus per orbem gentibus fidei salutisque dona transmisit. Cujus ministris quasi vitæ lucisque præconibus, Psalmista canit: *Ite facite ei qui ascendit super occasum* (Psal. lxxvii). Super occasum quippe Dominus ascendit, quia unde in passione occubuit, inde majorem suam gloriam resurgendo manifestavit. *Exibant autem dæmonia a multis clamantia et dicentia: quia tu es Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia ipsum sciebant esse Christum.* Dæmonia Filium Dei confitebantur, et attestante evangelista, sciebant ipsum esse Christum, quia quem dierum quadraginta jejuniatum diabolus hominem cognoverat, nec tentando valebat, an et Dei Filius esset, experiri, jam nunc per signorum potentiam vel intellexit, vel potius suspicatus est esse Filium Dei. Non ergo ideo Judæis eum crucifigere persuasit, quia Christum sive Filium Dei non esse putavit; sed quia se morte illius non prævidit esse damnandum. Vere enim de hoc mysterio a sæculis abscondito dicit Apostolus, quod nemo principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent (I Cor. xi). Quare autem dæmonia Dominus se loqui prohibebat, manifestat Psalmista, qui ait: *Peccatori autem dixit*

Deus, quare tu enarras iustitias meas (Psal. XLIX)? ne quis dum audit prædicantem, sequatur errantem. Improbis autem magister est diabolus, qui falsa veris semper permiscet, ut specie veritatis testimonium fraudis obtexat. Alias autem non soli demones qui invitii confitebantur, iubentur silere de Christo, sed et illi qui ab eo sanati sponte confiteri volebant, imo ipsi apostoli, qui eum post resurrectionem toto orbe erant prædicaturi, ante passionem ejus præcipiuntur omnino reticere de illo, ne divina videlicet majestate prædicata, passionis dispensatio differretur, et dilata passione, salus mundi quæ per hanc futura erat, negaretur. *Facta autem die, egressus ibat in desertum locum. Et turbæ requirebant eum, et venerunt usque ad ipsum, et detinebant eum ne discederet ab eis.* Quibus ille ait: *Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei.* Si occasu solis, Domini mors exprimit, quare non die redeunte resurrectio illius indicitur? Cujus manifestata luce, a credentium turbis inquiritur, et in gentium deserto inventus, ne abeat detinetur: maxime cum hæc prima sabbati, quo resurrectio celebrata est, egressio, quæsitio, et inventio contigerit. Quod autem secundum Marcum abiit in desertum locum Dominus, ibique orabat (Marc. 1), hoc facto intimatur, quia resurrectionis suæ patet gloria, abiit in desertum gentium, ibique in suis fidelibus orabat, quia corda eorum per gratiam sui spiritus ad virtutem orationis excitabat. Et nos igitur fratres exemplo eorum qui Dominum fideliter exquisierunt, et ideo invenire meruerunt, atque præsentiae ejus dulcedine capti detinebant il-
C
lum ne discederet ab eis, intendamus mentis obtutum, et adjuvante Domino, Dominum requiramus. Divini cantici vox est: *Quærite Dominum, et vivet anima vestra (Psal. LXVIII).* Quæramus inventiendum, quæramus inventum. Ut inveniendus quærat, occultus est, ut inventus quærat, immensus est. Unde et alibi dicitur: *Quærite faciem ejus semper (Psal. CIV).* Satiat enim quærentem in quantum capit, et inveniensem capaciorem facit, ut rursus quærat impleri, ubi plus capere creperit. Non ergo dictum est, quærite faciem ejus semper, quemadmodum de quibusdam, *semper discentes, et ad veritatis scientiam nunquam pervenientes (II Tim. III)*; sed potius sicut ille ait: *Cum consummaverit homo, tunc incipit (Eccli. XVIII),* donec ad illam vitam veniamus, ubi sic impleamur, ut capaciores non efficiamur, quia ita perfecti erimus, ut jam non proficiamus. Tunc enim ostenditur nobis quod sufficit nobis. Hic autem semper quæramus, et fructus inventionis non sit finis inquisitionis. Neque enim propterea non semper, quia hic tantum: sed ideo hic dicimus esse quærendum, ne aliquando hic putemus ab inquisitione cessandum. Nam et de quibus dictum est, semper discentes, et ad veritatis scientiam nunquam pervenientes, hi sunt utique discentes. Cum vero de hac vita exierint, jam non erunt discentes, sed erroris sui mercedem recipientes. Sic enim dictum est, *semper discentes, et ad veritatis scientiam nun-*

quam pervenientes, tanquam ciceretur, semper ambulantes, et nunquam ad viam pervenientes. Nos autem semper ambulemus in via, donec eo veniamus quo ducit via. Nusquam remaneamus in ea donec perducat ubi maneamus; atque ita et quærendo tendimus, et inveniendo ad aliquid pervenimus, et ad id quod restat, quærendo et inveniendo transeamus, quousque inveniendo ibi fiat finis quærendi, ubi post perfectionem non superest intentio proficiendi, in Christo Jesu Domino nostro, per quem nunc gratiam reconciliationis accepimus, et accessum habemus ex fide, justificati ex ea in gratiam spei gloriæ filiorum Dei, qui et dedit nobis pignus Spiritus (Rom. v; II Cor. v): ipsi semper gloria et virtus in Patre et Spiritu sancto ante sæcula, et nunc per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CLVII.

IN OCTAVA PENTECOSTES.

(Ex Opp. venerabilis Bedæ presbyteri.)

In illo tempore erat homo ex Phariseis Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister, etc. (Joan. III.)

Sicut ex lectione sancti Evangelii, fratres charissimi, audistis, princeps Judæorum, etc. *Reliqua require apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 197.*

HOMILIA CLVIII.

IN FESTO SANCTÆ TRINITATIS.

(Ex Hierico, monacho Antissiod.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium, etc. (Joan. XV.)

Positus in cœna Dominus cum discipulis, postquam mysteria novi testamenti corporis sanguinisque sui consecratione signavit, instante jam hora suæ traditionis, inter cætera quibus eos dignatus est erudire, monuit ne impiorum contra se persecutione sæviante terrentur, ne fessi cederent, sed in omnibus invictum robur constantiæ tenerent, advenjtu etiam Spiritus sancti promisso, cujus gratia terreno timore privarentur, et virtutis celestis robore fundarentur. Denique si divinæ Scripturæ oracula consulamus, aperte cognoscemus quod sancti apostoli ante perceptionem sancti Spiritus, qui die decimo post ejus ascensionem in cœlos super eos missus est, minus idonei et capaces fuerant ad intelligenda mysteria divinæ sublimitatis, minus etiam fortes ad toleranda adversa illata persecutionis. Adveniente autem super eos Spiritu sancto, cum augmento divinæ cognitionis constantiam perceperunt ad perferenda tormenta passionis. Quod ut exempli gratia evidentiùs pateat, ipsum apostolici culminis verticem beatum Petrum in medium deducamus, qui antequam Spiritu sancto roboraretur, adeo infirmus et pavidæ mentis fuit, ut ad vocem unius ancillæ Dominum se vel nosse negaverit

(*Matth.* xxvi). Verum postquam sancti Spiritus ignis A
 vanore ante frigidum pectus accendit, tantam subito
 fortitudinem animo concepit, ut prae cunctis apo-
 stolis ad gloriam resurrectionis Christi publice prae-
 dicandam enicaret, atque principum terculamenta
 transiret, dicens : *Obedire oportet Deo magis quam*
hominibus (*Act.* v). Et iterum : *Non possumus quae*
vidimus et audimus non loqui (*Act.* iv). Admiremur
 ergo beatum Petrum praedicantem, quem dolueram-
 us inficiantem. Tanto enim Spiritus sancti fulgore
 illustratus est, tantaque veritatis auctoritate soli-
 datus, ut ipsos qui paulo ante fuerunt interfectores
 Christi, ita converteret, quod etiam mori vellent
 pro amore Christi. Proinde loquens Dominus disci-
 pulis, et promittens eis adventum Spiritus sancti,
 qui eos doceret scientiam divinae cognitionis, et cor-
 roboraret ad fiduciam praedicationis atque constan-
 tiam passionis, dicit : *Cum venerit Paracletus quem*
ego mittam vobis a Patre, etc. Ordo verborum talis est :
Cum venerit Paracletus, ille testimonium perhibebit de
me. Paracletus namque, hoc est Spiritus sanctus,
 testimonium perhibuit de Domino Jesu Christo :
 quia cordibus apostolorum illapsus, plenissimam eis
 divinitatis et humanitatis Christi scientiam contulit :
 adeo ut, quantum mortalis fragilitas patitur, quid-
 quid de eo sentiendum est nosset, qualiter unius
 cum Patre esset substantiae ejusdemque majestatis,
 quod is qui ante saecula Deus erat apud Deum, homo
 inter homines apparuit in fine saeculorum, quod de
 virgine natus acceperit, ut idem homo idem esset et
 Deus : quod sponte passus, sua virtute a mortuis
 resurrexerit, atque caelum ascendens, in dextera
 Patris sederit, postremo quod ipse in fine mundi
 aequus omnium iudex venturus sit. Haec omnia sancti
 apostoli de Christo Spiritus sancti magisterio di-
 dicerunt. Nec solum illi, verum etiam omnes qui
 recte aliquid de Christo sentiunt, hujus Spiritus
 gratia hoc promeruisse credendi sunt. Perhibuit
 etiam testimonium, quando discipulis constantiam,
 ea quae didicerant, praedicandi inspiravit : quando
 uno eodemque Spiritu et scientiae spiritualis dote,
 et virtutis ad praedicandum ope donati sunt. Quod
 autem ait, *quem ego mittam vobis a Patre Spiritum*
veritatis, qui a Patre procedit, per interpositionem
 dictum est, quae figura Graece dicitur parenthesis,
 quam sententiam ideo interponere voluit, ut aperte
 ostenderet in Patre et Filio unam esse voluntatem
 et unam operationem cum distinctione personarum :
 ita videlicet ut intelligamus aliam quidem personam
 Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti, sed in
 tribus personis unam atque eandem potestatem
 majestatis. Intuendum vero quod Spiritum sanctum
 et a se mitti, et a Patre procedere dicit, non quo
 separabilis sit Patris et Filii operatio, sed ut di-
 stantia personarum Patris et Filii manifestetur, in
 qua tamen personarum distinctione una Filii voluntas
 atque operatio cum Patris voluntate et operatione
 concordat. Sicut ergo Spiritus sanctus mittitur a
 Filio, sic mittitur et a Patre, et sic procedit a Filio

quomodo et a Patre. Ipse Spiritus sanctus quia
 unius est voluntatis ejusdemque operationis cum
 Patre et Filio, dicitur quoque ipse sua sponte venire.
 Quod patenter in eo loco Dominus ostendit ubi
 dicit : *Spiritus ubi vult spirat* (*Joan.* iii). Et Apostolus,
 enumeratis divinarum charismatum distributionibus,
 subdit : *Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus*
(I Cor. xii). Idipsum quoque Dominus in hoc loco
 ostendit, dicens : *Cum venerit Paracletus*. Quia vero
 et a Filio mittatur subsequitur ipse Filius et dicit :
Quem ego mittam vobis. Et ut ostendat a Patre illum
 etiam procedere, subinfertur : *Spiritum veritatis qui*
a Patre procedit. Propterea quaesitu indignum non
 est cur Spiritus sanctus non natus, non genitus, non
 inginitus, sed potius procedens dicatur. Cui qua-
 B
 stioni hac ratione a Patribus obviatur : Spiritus enim
 sanctus de Patre procedit et Filio, sed ideo non
 dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filii suspicentur :
 ideo non vocatur inginitus, ne duo similiter in Tri-
 nitate Patres credantur existere. Procedens autem
 dicitur testimonio Christi, dicentis : *Spiritum veri-*
tatis qui a Patre procedit. Inter nascentem vero Fi-
 lium et procedentem Spiritum sanctum ista distantia
 est quod Filius ex uno nascitur, Spiritus vero san-
 ctus ex utroque procedit. Adventu autem suo
 Spiritus sanctus testimonium perhibuit de Domino,
 quia discipulorum mentibus infusus, omnia quae de
 eo mortalibus erant cognoscenda, clara ejus luce
 revelavit, aperte videlicet eis insinuans quomodo sit
 Pater inginitus, Filius genitus, Spiritus sanctus
 C
 neque genitus neque inginitus, sed ex utroque pro-
 cedens, et in his tribus personis una majestas atque
 una substantia. *Et vos*, inquit, *testimonium perhibe-*
bitis. Testimonium perhibuerunt apostoli Domino
 Jesu Christo, quando die Pentecotes Spiritu sancto
 illustrati, quae per illius aspirationem agnoverunt
 intrinsecus, haec forinsecus abjecto timore libere
 aliis praedicaverunt. *Quia ab initio mecum estis*.
 Quia enim ab initio praedicationis cum Domino fue-
 rant, poterant aliis praedicare quae noverant. Multum
 quippe ad fidem praedicandam, et ad perhibendum
 testimonium de Christo apostolis profuit, quod ab
 initio Dominicae praedicationis cum eo conversati
 sunt : quia et temporis quantitate, et sui assidue
 plenius caelestem disciplinam ceperunt, et (ut ita di-
 D
 ctum sit) medullitus imbibierunt. Unde et ea quae
 ab ipso viderunt et audierunt, absque ambiguitate
 aliis praedicabant. Cui recte attestatur beatus Petrus,
 qui in locum Judae proditoris, alium substituere
 volens apostolum, non hunc neophytum, id est ru-
 dem, sed longa conversatione probatum, ex tempore
 videlicet Dominicae praedicationis, eligere statuit,
 dicens : *Viri fratres, oportet ex his viris qui nobiscum*
conversati sunt in omni tempore quo intravit inter nos
Dominus Jesus et exivit, testem fieri resurrectionis eius
ad plebem, unum ex istis (*Act.* i). Matthiam scilicet,
 qui fuit unus de septuaginta discipulis, quos Dominus
 in ipso praedicationis suae exordio post apostolos ele-
 git. Quanta autem auctoritate resurrectionem Do-

mini prædicaret, alibi insinuat, ita de Christo dicens: Quem Deus suscitavit a mortuis, et dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus a Deo præordinatis, nobis qui manducavimus et bibimus cum illo postquam resurrexit a mortuis (Act. x). Hæc locutus sum vobis ut non scandalizemini. Prævidebat Dominus quæ persecutionum procellæ contra prædicantes apostolos surrecturæ essent, ideoque provide dignatus est eis post ventura prædicere, quo venientia facilius possent tolerare. Minus ergo afficiunt mala quæ prænoscentur, gravius vero improvisa perturbant. Et intuendum quia cum dixisset eos adventu Spiritus sancti illustrandos, et sibi testimonium reddituros, illico futura persecutionis adversa subjunxit. Quanto enim amplius sancti ad virtutum sublimia enituntur, eo major contra eos diaboli invidia oritur, quæ eorum profectibus resistere, et sive per se, sive per membra sua inchoati boni operis initia querit radicitus extirpare. Ait ergo Dominus: Hæc locutus sum vobis ut non scandalizemini, ac si diceret: Idecirco vobis ventura postmodum innotesco, ut præscientiæ clypeo muniti, nequaquam a statu vestræ soliditatis dejiciamini. Absque synagogis facient vos. In Evangelio invenimus conspirasse Judæos, ut si quis confiteretur Christum, extra synagogam fieret. Quod nimirum apud illos pro magno piaculo deputabatur. Hanc apud Judæos olim viguisse consuetudinem nemo dubitaverit, ut eos qui vel blasphemiam vel alicujus sceleris arguebantur, extra conventum suum expellerent. Sicut enim nunc homicidæ, vel incestuosi, vel capitalibus criminibus obnoxii, imperio canonum ab Ecclesiæ consortio et altari detruduntur, ita tunc temporis nominis Christi confessores a synagoga eliminabantur. Quod passi sunt Nicodemus et Gamaliel, multique alii, qui elegerunt ad tempus hominum societate privari, ut Christo in perpetuum adhærerent. Quod autem non solum a synagogis ejicerentur, verum etiam morte a concivibus suis plecterentur, manifestat Dominus cum subjungit: Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo. Judæi dum præcones sancti Evangelii odii mortibusque persequerentur, obsequium se præstare Deo arbitrati sunt, putantes se per hoc legis exercere vindictam. Unde et beatus Paulus testimonium illis reddidit, dicens: Emulationem legis habent, sed non secundum scientiam (Rom. x). Unde et hæc verba Domini, non de gentibus, sed de Judæis singulariter oportet intelligi, ac si diceret: Tribulationes quidem a civibus gentis vestræ passuri estis, sed tanto eas perferte libentius, quanto non tam odio vestro quam paternæ legis æmulatione vobis eas inferre tentabunt. Verum nihil prodest eis legem, quæ per servum data est, defendere, qui gratiam Evangelii, quæ per Filium facta est, noluerunt recipere. Quibus verbis non minime apostoli consolantur, dum videlicet audiunt (ut diximus) non sui odio, sed zelo divinæ legis persecutionis adversum se rabiem concitari. Et hæc facient vobis, quia non

A noverunt Patrem, neque me. Satis jam sanctæ Ecclesiæ fides accepit Patrem et Filium unius esse divinitatis et potentiæ, ac ideo Patris sive Filii cognitionem habere a nemine posse. Hinc idem Evangelista alibi dicit: Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet (I Joan. ii). Et alibi: Qui diligit eum qui genuit, diligit et eum qui genitus est ab eo (I Joan. v). Frustra ergo Judæi de Patris cognitione gloriantur, qui Filium recipere obstinato corde rennerunt. Jactent se de cultu Dei Patris quantum volunt, si fidem nostram quæ in Christo et per Christum est irrideant, nunquam certe Deo Patri placere poterunt, nunquam ad notitiam ejus pervenire valebunt, nisi Christum, in quo janua ad Patris scientiam perveniendi est, per fidem receperint, et æqualem Deo Patri per omnia crediderint. Quid vero utilitatis, quidve levaminis hæc verba Domini apostolis conferrent, illico manifestatur cum subditur: Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, id est, malorum quæ passuri estis, reminiscamini quia ego dixi vobis. Ac si diceret: Idecirco vobis ea quæ mei nominis causa passuri estis prænuntio, ut cum venerit hora, hoc est tempus eorum quæ prædicta sunt, ad memoriam reducatis me illa vobis prædixisse, sique præsentia mala sufferatis, scientes quia ego qui potui vobis prædicere, potero cum venerit liberare. Magnum si quidem genus consolationis apostolis fuit, cum reminiscerentur inter adversa a Magistro suo de talibus se fuisse præmonitos, a quo se pro laborum exercitiis sine dubio noverant remunerandos. Magnopere vero hæc verba Domini sunt ponderanda, et non otiose audienda, quibus ait, ego dixi vobis. Ego, videlicet Deus omnipotentissimus, ego qui pro vobis vestraque salute sum moriturus, vosque meo sanguine redempturus, qui in tribulatione vobis semper adjutorium ministrabo, et post tribulationes immortalibus præmiis vos victores remunerabo. Ego prædixi vobis, tanquam diceret: Cum ea quæ futura vobis prædixi, adimpleta videritis, me Filium Dei esse credatis, qui potui talia facere cum prædixissem, et prædicere antequam facerem. Notandum vero quod ipse qui hic persecutionem futuram prædixit, ipse post pauca in eadem persecutione fidelibus suis auxilium promittit, dicens: In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum (Joan. xvi). Ipse quoque alibi eisdem legitime certantibus præmium pollicetur, dicens: Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam (Matth. vi). Qui et milites suos ne vinci possent, adjuvare, et ne incassum vincant, immortalem solet post prælia palmam rependere, Jesus Christus Dominus noster, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per æterna sæcula. Amen.

HOMILIA CLIX.

IN DOMINICA II POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide, etc. (Luc. xvi.)

In verbis sacri eloquii, fratres charissimi, etc. *A promereri. Et post pauca: Estote, inquit, misericordes. In hac lectione sancti Evangelii, non solum misericordes esse docemur, sed etiam quomodo simus misericordes insinuat nobis, cum dicitur: Sicut et Pater vester cælestis misericors est. Pater noster omnipotens Deus duobus modis dicitur: vel quia cum non essemus, nos creavit, vel quia cum perditii essemus, misericorditer nos recreavit. Misericors igitur Deus Pater noster est, vel larga sua misericordia ingratis et malis temporalia bona tribuendo, super justos et injustos pluendo, super bonos et malos solem suum oriri faciendo, qua etiam jumenta pascit; eos in præsentī temporalibus ad vatum successibus nihilominus provehi permittendo, vel etiam spiritualium bonorum munera speciali*

OMILIA CLX.

IN DOMINICA III POST PENTECOSTEN.

(Ex eodem.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: *Homo quidam fecit cenam magnam, et vocavit multos. Et misit servum suum hora cænæ dicere invitatis ut venirent, etc. (Luc. XIV.)*

Hoc distare, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide apud eundem beatum Gregorium, tomo ut supra, col. 1266.*

HOMILIA CLXI

IN DOMINICA IV POST PENTECOSTEN.

(Ex eodem.)

In illo tempore accesserunt ad Jesum publicani et peccatores ut audirent illum, et murmurabant Pharisei et Scribæ, dicentes: *Quia hic peccatores recipit, etc. (Luc. xv.)*

Æstivum tempus quod corpori meo valde contrarium est, etc. *Reliqua vide apud eundem beatum Gregorium, tomo ut supra, col. 1246.*

HOMILIA CLXII.

IN DOMINICA QUINTA POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. beati Augustini.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: *Estote misericordes sicut et Pater vester misericors est. Nolite judicare, et non judicabimini, etc. (Luc. vi.)*

Modo, fratres, cum Evangelium legeretur, audivimus dicente Domino: *Nolite judicare, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 1871.*

HOMILIA CLXIII.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex Herico, monacho Antiod.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est, etc. (Luc. vi.)*

Dominus Deus ea lege hominem inter omnia condidit, tantaque dignitatis præcellentia donavit, ut si in suæ creationis voluisset beato perseverare principio, per se quæ agenda essent sciret, et ad ea implenda sine ulla contrarii ferretur repugnantia. At postquam diaboli suasionibus obtemperavit, tantam subito mutabilitatem in seipso persensit, ut non solum mortalis ex immortalī fieret, verum ipsam quoque liberi arbitrii facultatem ita vitiatam deterioratamque experiretur, ut nil jam per se boni intelligere, nedum opere implere sine auxilii divini valeat miseratione. Quia ergo impossibile erat, prolapsam genus humanum per se ad agenda quæ salutis exposcit ratio surgere, dignatus est Dominus sub habitu hominis apparens, per semetipsum apostolos quos ex omni humani generis massa elegerat, erudire, et quo pacto ad filiætam Dei reparari possemus, ostendere. Dixerat enim superius: *Inimicos vestros diligite, ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est (Matth. v.)*. Manifeste intimans sola dilectione divinæ paternitatis gratiam posse

B gratia suis electis conferendo, quos ita præsentibus uti concedit, ut eos perpetuis bonis quandoque frui faciat. Ista magna Dei misericordia nobis imitanda proponitur, si filii Dei esse desideramus. Misericors autem a misero corde dicitur, quod nostræ fragilitati propriè coaptatur, qui miseris subjacentes, ex nobis ipsis discimus qualiter aliis misereri debeamus. Miseria autem non modo in Deum cadere non potest, qui suæ naturæ beatitudine sempiternæ felicitæque permanet sempiternus, verum nec in hominem justum quidem cadit, cum miseretur alterius. Quis enim non contendit ab omni miseria liberum esse debere sapientem cum subvenit inopi, cum cibum præstat esurienti potumque sitienti, cum vestit nudum, cum recipit lecto peregrinum, cum denique humanitatem suam usque ad sepulchrum porrigit mortuorum? Nam etsi id faciat mente tranquilla, nullis aculeis doloris instinctus, sed officio bonitatis adductus, misericors tamen dicendus est, eo quod aliis condescendo miserum cor habere videatur. Hic enim nihil obest nomen, cui prodest divinorum impletio mandatorum. Misericors igitur dicitur omnipotens Deus, translato ab homine vocabulo, qui utrique supra omnem creaturam suam misericors est, quam clementi protectione disponit et ordinat, ne ad nihilum redeat, sed potius æterna stabilitate subsistat. Aliter: cum ergo Deus misericors dicitur, nequaquam per hoc substantiæ ejus proprietates demonstratur, sed potius nostro intellectui consulitur. Et quia de eo sicut est nihil cogitare possumus, agitur ut ad ejus cognitionem per id quod in nobis agitur, condescendamus. Misericors enim Deus dicitur, quia humanum genus, quod potentialiter condidit, misericorditer gubernat et regit. Quod enim salute corporum fruimur, quod fructuum ubertate gaudemus, et læto aere pascimur, quod ipsius solis calore fovemur, totum misericordissimi Dei beneficio agi non dubitatur. Scire autem debemus quod adverbium *sicut*, non semper pro æqualitate ponitur, sed nonnunquam etiam pro similitudine. Patet enim nos nulla ratione tantam habere misericordiam, quam magnam Deus habere probatur: sed Deus, sicut immensus est, immensam etiam misericordiam exhibet. Nos quoque ab ejus potentia valde dissimiles

ut pote qui puri homines sumus, in quantum intellectus et possibilitas suppediat, misericordes esse curemus, diligendo et beneficia cumulando, non solum gratis et amicis, sed etiam ingratis et inimicis. Quisquis etiam bona temporalia vel spiritualia aliis pro amore divino largitur, quisquis in se peccantibus indulgentiam misericorditer tribuit, sicut a Domino ipse veniam impetrare desiderat, hic procul dubio imitator Dei efficitur. *Nolite judicare, et non judicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini.* Quæri potest cum per Psalmistam dicat: *Recte judicate, filii hominum (Psal. lvi).* cur hic idem prohibeat fieri, dicens: *Nolite judicare?* Hoc dicendo, non tollit nobis intelligentiam judicandi, sed illud admonet ne damnemus aliquem cujus vel cogitatio nobis cognita non est, vel nescimus qualis postea futurus sit. Nullatenus enim ecclesiasticis præjudicare putandum est judiciis, quibus negligentium culpas puniri mos est, sed necessarium discretionis moderamen intimatur. Hæc enim sententia ideo nobis principaliter imperatur, ut ea facta de quibus dubitare possumus quo animo fiant, quia sunt quædam media quæ a bono et malo animo possunt agi, in meliorem semper partem interpretemur: Sicut (verbi gratia) sunt diversorum ciborum perceptiones, et exquisitæ potionum varietates, et cæteræ necessariae corporum curationes, de quibus ab Apostolo judicare prohibemur: *Qui manducat, inquit, non manducantem non spernat: et qui non manducat, manducantem non judicat (Rom. xiv),* eo quod possent humani cibi quilibet simplici animo sine vitio concupiscentiæ sumi. Horum ergo et similium operum quæ indifferenter geri possunt, tempus quo judicentur adveniet, cum, sicut Apostolus docet, *illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium (I Cor. iv).* At vero de illis judicare permittitur, de quibus dubium non est quin prava intentione gerantur, qualia sunt quæ Apostolus *opera carnis* nominat, inquit: *Homicidia, ebrietates, fornicationes (Gal. v)* et cætera talia quæ auctores suos et a regno Dei excludunt, et æternæ morti obnoxios faciunt, nisi digna penititudine dum vivitur expientur. De quibus ipse Dominus alibi dicit: *A fructibus eorum cognoscetis eos (Matth. vii).* Dum vero quædam præcipua sunt, in quibus temerarium judicium debemus refugere, cum videlicet incertum habetur, ut dictum est, quo animo quid factum sit; ubi etiam cum incertum est qualis futurus sit eras qui hodie vel bonus vel malus apparet. Verbi gratia, si quis de infirmitate stomachi conquestus, ante horam comedere voluerit, et tu id non infirmitati, sed edacitati deputaveris, temere judicasti: de hoc non oportet nos judicare, illo videlicet judicio damnationis, ut de ejus salute desperemus. Rursum si apertam ebrietatem edacitatemque cognoveris, et ita reprehenderis ut de correctione illius desperes qui hujusmodi vitio subiacet, nihilominus temere judicasti. Non ergo reprehendamus ea quæ occulta sunt, neque ita reprehendamus quæ manifesta sunt, ut

A quemquam de emendatione desperemus, et tunc vitabimus judicium de quo dicitur: *Nolite judicare, et non judicabimini: dimitte, et dimittemini: date, et dabitur vobis.* Hac sententia omnia quæ de conversando cum inimicis per campos Scripturarum sanctarum latissime continentur, eximia brevitate complexa sunt. Præcipit ut dimittamus peccantibus in nos, ut nostra a Deo nobis dimittantur peccata. Item præcipit ut demus beneficia, ut nobis quoque a Deo detur vita æterna. Dicendo ergo *dimitte, et dimittemini;* et mox addendo, *date et dabitur vobis,* ostendit quia non sufficit tantum dimittere his qui in nos peccant, nisi etiam eis quæ possumus beneficia impendamus. Quisquis enim bona temporalia vel spiritualia aliis amore divino largitur, quisquis in se peccantibus indulgentiam tribuit, sicut ipse a Domino veniam impetrare desiderat, hic procul dubio imitator Dei efficitur. *Mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et superfluentem dabant in sinum vestrum.* Quia enim nos Dominus ad pietatis officium provocat, futuræ etiam retributionis modum insinuat, quatenus tanto magis largitati inserviamus, quanto de plenissima remuneratione securi existimus. Ait enim: *Mensuram bonam, id est justam et æquam; et confertam, id est plenam; et coagitatam, id est commotam, vel hinc inde, id est undique concussam; et superfluentem, id est superabundantem, dabunt in sinum vestrum.* Qui sunt isti qui dabunt mensuram bonam, nisi pauperes quibus beneficia dederimus? Tale est et illud quod Veritas alibi dicit de pauperibus: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, etc. (Luc. xvi).* Non enim pauperes ipsi mercedem reddent his qui eleemosynam illis largiuntur, sed Christus, pro cuius dilectione hoc faciunt. Quam tamen in sinum dare dicuntur, quia ut ipsam mercedem largitores eleemosynarum a Domino promereri potuissent, pauperes ipsi occasionem dederunt, cum aut miserabiliter egentes, aut in petendo importuni existentes, fortiorum sunt beneficio sustentati, et nonnulli etiam eorum ad fidem Christi per dulcia beneficia provocati. Vel certe ut de inimicis aliquid dicamus, multi malorum contra bonos sævientes, eorum patientia vel benevolentia ad rectitudinem charitatis sunt revocati. Notandum quod in sinum nobis dare dicitur: ea enim quæ in sinu habemus, securi utique possidemus. D Pulchre ergo hæc remuneratio in sinum dari dicitur, ut cum quanta securitate possidenda, quantaque charitate retinenda sit, ostendatur. *Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Mensuræ nominæ ipsam judicii regulam significatam accipimus. Quod alius evangelista apertius ponit, dicens: *In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini (Matth. vii).* Sed nunquid si nos temere judicaverimus, temere etiam Deus judicabit, qui justus iudex est? Aut si iniqua mensura mensi fuerimus, nunquid et apud Deum iniqua mensura est, unde nobis remetietur? Sed hoc ideo dictum est quia temeritas quæ nocet alii, ipsa tibi noceat necesse est; et justitia quæ alium juvas, restat etiam ut ipsa te adjuvet. Potes

etiam hoc et de largienda eleemosyna simpliciter accipi. Unde et egregius prædicator suis auditoribus dicit : *Qui parce seminat, parce et metet ; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet (II Cor. ix).* Quanto enim quisque in hac vita erga pauperes Christi magis misericors fuerit, tanto potius in futuro a Domino recipiet mercedem. Hoc autem quid de eleemosyna impendenda dicimus, generaliter de omnibus quæ cogitamus, loquimur seu opere perficimus, sciendum est, quia unicuique secundum sua restituendum est opera. Dicebat autem illis et similitudinem : *Nunquid potest cæcus cæcum ducere ? Nonne ambo in foveam cadunt ?* Hujus versiculi sensus hæret sensui superioris sententiæ, ubi præcipitur eleemosynam tribui, et peccantibus offensam remitti. Ac si dicat : Si te contra inimicum ira concitaverit, aut contra illum qui a te eleemosynam petit, avaritia obduxerit, nunquid ejus vitium exhortando curare poteris, præsertim cum et tua mens eodem vitio teneatur obstricta ? Aut nunquid putas illum solum qui tibi injuriam fecit, reum deputandum, et non etiam te, qui injuriam portare patienter nescis, condemnandum ? E contra vero, si illius improbitas invenierit mentem tuam mitem et tranquillam, et ille ad penitentiam movebitur, et tu patientiæ munere donaberis. *Non est discipulus super magistrum.* Perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus. Magister cælestis et omnium Dominus pie viventium Christus est : a quo et in quo totius virtutis et religionis est disciplina ; discipuli ejus omnes sunt quos Christianitatis exornat titulus juxta quod ab eo alibi audiunt : *Magister vester unus est Christus (Matth. xxiii).* Hic ergo tantus, tantæque singularitatis magister homo factus est, cum esset Deus : injurias passus, et læsionis vicem non retribuit, qui ut pote Deus nutu solius voluntatis obrectatores suos punire valuit. Postremo ipsam subire mortem indignum non habuit, quod vitæ æternæ auctor exstitit. Si ergo ille qui Deus erat illatas sibi injurias patienter tulit, quare nos ejus discipuli, qui puri homines sumus, quique multa rimari, parva implere possumus, contumelias perferre dedignemur ? Si enim vere ejus discipuli esse volumus, necesse est ut perfectionis quam ab eo discimus, normam tenere studeamus. Quasi enim discipulus super magistrum erigitur, cum Christianus quis injurias audire dedignatur, seque suis viribus ulcisci conatur. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est non consideras ?* Et istud ad superiora referendum est, ubi cæcum a cæco duci, hoc est, peccantem ab eo qui gravioribus reus est criminibus, corrigi minime posse dicitur. Multi igitur cum sint superbi, fures, raptores, odium in corde tenentes, si alios vel ad modicum viderint ira irruumpente, quasi festuca irruente turbatos, et a solita mentis tranquillitate mutatos, aut in qualibet offensa vel levi detentos, acriter eos dijudicant, sua crimina aut levia aut nulla, illorum autem gravia esse censentes. Et cum Domini præceptum habeant, judicare et

A condemnare prohibentis, ipsi immemores magis volunt judicare et condemnare quam emendare et corrigere. Unde adhuc infertur : *Aut quomodo potes dicere fratri tuo : Frater, sine, ejiciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non vides ?* Oculus hoc in loco intentio cordis et mentis perspicacitas appellatur. Festuca vero est ira repentino animi impulsu excitata. Trabes autem intelligitur odium, hoc est, ira longa meditatione cordis, quasi assiduis arbor pluviis enutrita. Quantumque distat inter trabis magnitudinem et festucæ gracilitatem, quasi tantum interest inter iram et odium : odium enim est ira inveterata, ira autem subita animi perturbatio, quæ nonnunquam etiam utilis esse probatur. Potest namque fieri ut si irascamur homini, velimus eum corrigi : nunquam autem fieri potest ut eum quem odimus, corrigi aut meliorari cupiamus. Pro qua causa Dominus impossibile testatur esse ut de oculo fratris sui festucam auferat qui in suo oculo trabem portat. Et quidem non irasci impossibile est, quia irascibilis est homo naturæ. Unde et irasci permittimur indulgentia apostolica, ut ipsa ira, brevi coarctata compendio, modum non excedat. Cum enim dixisset : *Irascimini, continuo addidit, et nolite peccare (Ephes. iv).* Nihil vero inter odium et homicidium distat, Joanne attestante : *Qui odit fratrem suum, homicida est (I Joan. iii).* Non ergo potest, sicut præmissum est, festucam educere e fratris oculo qui suo in oculo trabem gestat, quia nemo aliquem ab ira potest corrigere qui odium celat in mente. Proinde merito talis acri invectione arguitur, cum dicitur : *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo.* Hypocrita Græcus sermo est, ex integro et corrupto compositus. *Hypo* siquidem falsum, *crisis* judicium Græce dicitur. Hypocrita ergo simulator dici potest qui specie tenus justitiæ sibi nomen usurpat. Tractum est autem hoc nomen a picturis, quæ diversorum fucis expressæ colorum, similitudinem verorum tantum corporum representant. Hypocrita etiam dici potest subauratus. *Hypo* namque Græce, Latine dicitur *sub, chrysos* aurum. Et hypocrita vocatur non solum qui aliud corde gerit et aliud opere agit, verum et ille qui, cum sit malus, querit reprehendere bonos. Et nonnunquam tales cum ipsi malitiæ atque odii pleni sint, eorum quos per odium corripiunt, consultores videri volunt. Quos tanto prudentius cavere atque observare debemus, quanto facilius superducta sanctitatis specie falli possumus. Dicit ergo Dominus : *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc perspicies ut eduas festucam de oculo fratris tui.* Quod est dicere : Primo repelle a te odium, quod gravius est, et deinceps poteris securius eum quem diligis emendare de levibus. Inter hæc vero sciendum est nobis, et vigilantissime attendendum, ut cujus aliquando rei utilitas quempiam posocerit corrigendum, primo cogitemus utrum illud peccatum ex quo fratrem arguimus, aliquando habuerimus necne, seu adhuc eodem impliciti teneamur. Et si quidem invenerimus nos minime habuisse, agamus Deo gra-

tias, cujus illud dono vitare potuimus: cognoscamus nos tamen homines esse, et habere potuisse. Si vero perpenderimus nos tale aliquid commisisse, et jam per donum Dei caremus, tangat mentem communis infirmitas, et quales erga nos cum adhuc similes essemus, alios esse volumus, tales quoque erga fratrem esse studeamus, eademque illi qua nobis per alios subventum novimus pietate consulamus. Quod si adhuc nos in eo quo frater arguitur errore persistere deprehenderimus, non reprehendamus neque oburgemus, sed congemiscamus, et illum non ad obtemperandum nobis, sed ad pariter conandum invitemus, atque ad remedium poenitentiae unanimiter concurremus. Et hoc summo studio providendum ut quolibet modo correctionis vigor procedat, intentio tamen ad salutem et emendationem ejus qui corrigitur tendat, quatenus ita erga fratrem districtio foris saeviat, ne intus charitatis fervor tabescat. Sic enim nobis pro aliorum salute certantibus, fit ut ipsi nostrorum consequamur veniam peccatorum. Unde prudentissime doctores sancti, inter modos quibus peccata laxantur, hoc quoque posuerunt, beato id auctorante Jacobo, qui dicit: *Quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum (Jacob. v). Tu autem.*

HOMILIA CLXIV

IN DOMINICA VI POST PENTECOSTEN.

(Ex beati Ambrosii in Evangelium secundum Lucam expositione, lib. iv, num. 68.)

In illo tempore cum turbæ irruerent ad Jesum, ut audirent verbum Dei, et ipse stabat secus stagnum Genesareth, etc. (Luc. v.)

Ubi Dominus multis impertivit varia genera sanitatum, etc. *Reliqua videsis apud sanctum Ambrosium, Operum ejus tomo II, Patrologiae XV, col. 1633.*

HOMILIA CLXV.

IN DOMINICA VII POST PENTECOSTEN.

(Ex beato Augustino, de Sermonibus Domini in monte, lib. II, cap. 7, num. 19.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Amen dico vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum caelorum, etc. (Matth. v.)

Posteaquam Dominus cohortatus est audiente, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo III, Patrologiae XXXIV, col. 1259.*

HOMILIA CLXVI.

IN DOMINICA VIII POST PENTECOSTEN.

(Ex eodem.)

In illo tempore cum multa turba esset cum Jesu, nec haberent quod manducarent, convocatis discipulis, ait illis: Misereor super turbam, etc. (Marc. viii.)

Altitudinem divinitatis suae, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiae XXXIX, col. 1902.*

HOMILIA CLXVII.

IN DOMINICA IX POST PENTECOSTEN.

(Ex beato Augustino, de Sermonibus Domini in monte, lib. II, cap. 23, num. 77.)

A In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Attende a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces, etc. (Matth. vii.)

De investiganda ac possidenda sapientia Dominus, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo III, Patrologiae XXXV, col. 1304, lin. 45.*

HOMILIA CLXVIII.

IN DOMINICA X POST PENTECOSTEN.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum, et hic diffamatus est apud illum quasi dissipasset bona ipsius, etc. (Luc. xvi.)

Quis est homo dives, nisi Christus? Dives in caelo et dives in terra, dives ubique. Dives plenus gratiae et veritatis. Et nos omnes de plenitudine ejus accepimus (Joan. I). Dives apud quem absconditi sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae. Dives in omnibus et in omnes qui invocant illum. Villicus autem est unusquisque Christianus, qui in baptismo villicationem sui accepit et proximi. Christianus enim unusquisque non tantum sui causa vivit, sed et proximi, et non tantum redditurus est rationem pro anima sua, sed et pro ejus cum quo vivit in hac vita, exercens se corpore et animo, et adjuvans proximum documentis et exemplo. Nec tantum quaerens quae sua sunt, sed et quae aliorum. Haec est Christianorum cura nobilis et sancta villicatio. Hinc est iudicium Christi tremendum, et futura exactio. Et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius. Quotidie diffamamur apud Deum, quia angeli nostri semper vident faciem Patris (Matth. xviii), et nuntiant ei omnia opera nostra. Quid ergo faciemus? Ubi abscondemur? Illi nos diffamant qui nostra interiora vident. Illi nos infamant qui omni hora nos intuentur et Deum. Intuentur omnia nostra et Deum, quia nostra intuenso nuntiant Deo. Non est obstaculum, non sunt tenebrae quibus impediuntur videre omnia nostra, quia divinum lumen quo illuminantur, penetrat omnia. Quia lux in tenebris lucet, et nox sicut dies illuminabitur (Psal. cxxxviii). Et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius. Quis omnia sibi tradita bona bene dispensat in omnibus? quis non aliquando dormitat?

Quandoque bonus dormitat Homerus

Et in multis offendimus omnes (Jac. iii). Et si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, et veritas in nobis non est (I Joan. i). Et vocavit illum, et ait illi: Quid hoc audio de te? Quotidie nos vocat Dominus: Venite, filii, audite me (Psal. cxxxiii). Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis (Matth. xi). Et: O viri, ad vos clamito, et vox mea ad filios hominum (Prov. viii). Quotidie loquitur nobis. Loquitur per prophetas, loquitur per apostolos, loquitur per seipsum in Evangelio, loquitur per doctores, loquitur in conscientia. Quid hoc audio de te? Increpat male cogitantes, increpat male loquentes, increpat prave agentes, increpat male viventem.

Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ. Quia de omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii (Matth. xii). Redde rationem villicationis tuæ: quid agas apud te, quid apud proximum, quid cogites in corde, quale proferas verbum, quid auditu delectet, et cui infigas oculum. Redde rationem villicationis tuæ. Bona mea dissipas, bonis meis male uteris, bona mea das extraneis. Voco, et non respondes: porrigo manum, et non respicis. Redde rationem villicationis tuæ. Jam enim non poteris villicare. Ad finem pervenisti, tempus est iudicii et rationis reddendæ. Jam non poteris villicare. Cito hinc abiturus, cito moriturus es, jam non poteris villicare. Post hanc enim vitam non est villicatio. Hic villicando servimus, ibi requiescendo mercedem capimus. Hic acquirimus quod ibi possideamus. Hic labor, ibi præmium. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia Dominus meus aufert a me villicationem? Felix qui de fine cogitat, felix qui quotidie cogitat se moriturum, quia melior est finis orationis quam principium (Eccl. vii). Et sancti dum finiuntur in sæculo, fiunt in cœlesti sede perpetui, quibus finis vite vivendi initium confert. Quid faciam? Quomodo de male dispensata villicatione evadam? Fodere non valeo. Postquam defecit hujus vite villicatio, non relinquitur actio post hanc vitam pro qua mereamur æternam vitam. Ibi jam non valeo fodere, quia ibi non est pauperes recreare, infirmos visitare, vigiliis sacris et orationibus insistere. Quid est enim aliud fodere, nisi sanctarum exercitiis actionum terram mentis et corporis excolere? Terram fodimus, cum a nobis exstirpamus vitia, et virtutes inserimus. Quod fieri non potest post hanc vitam, quia tempus illud non est pœnitentiæ aptum, sed retributioni bonorum sive malorum operum. Mendicare erubesco. Ne mihi dicatur quod fatuis virginibus dictum est: Ne forte non sufficiat nobis et vobis, ite potius ad vendentes, et emite vobis (Matth. xxv). Est mendicatio bona, est mendicatio mala. Mendicatio bona hic. Hic enim bene mendicamus a doctoribus sapientiam et doctrinam; a sanctis mendicamus in litiis ut orent pro nobis. In alia vita mendicatio erubescenda. Quis enim non erubescat dicere: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur (Ibid.). Ideo mendicare erubesco. Vere mendicatio erubescenda, ubi nihil recuperatur, et egestas omnium bonorum perpetua committitur. Ideo mendicare erubesco. Ibi non prodest alieni boni mendicatio ubi deficit omne bonum suum. Nec potest ab alio quisquam expectare quod ipse non meruerit, cum unicuique vix sua sufficiant, et iustus vix salvabitur (I Pet. iv). Ideo mendicare erubesco. Scio quid faciam, ut cum amotus fuero a villicatione, recipiant me in domos suas. Salubre consilium reperit ad finem qui male dispensavit villicationem, scilicet ut daret pauca, recepturus plura, et reciperetur in domos aliorum, cui propria deficiebant. Convocatis itaque singulis debitoribus Domini sui, dicebat primo: Quantum debes Domino meo? At ille

A dixit: Centum cados olei. Communem omnium habemus qui unum Deum colimus, cui omnes debemus quidquid boni possumus. Sed quia omnes villicis sumus, de jure villicationis nostræ debitorum Domini pars ad nos refertur, ut non solum inveniamur debitores Dei, sed etiam invicem nostri. Non enim solum jubemur diligere Deum, sed et proximum. Debitorum ergo sumus Dei, debitorum sumus et proximi; Deo tamen totum debemus etiam id quod ad proximum referimus, ut quidquid debemus, Deo debeamus. Habemus autem spiritualia bona, habemus et corporalia. Spiritualia, ut fidem, justitiam, charitatem et cætera, quæ Deo debemus et proximo. Corporalia, ut aurum, argentum, triticum, vinum, et cætera, unde Deo servimus, et proximum adjuvamus. Quid melius per oleum possumus intelligere quam spiritualia, quod rarius est et levius triticea soliditate, et lumen fovet et cultus virtutum, illuminat mentem ad intuendum veritatem, et præstat omnibus liquidis, ut spiritualia corporalibus? Quid per triticum, nisi corporalia? Siquidem per speciem sæpe genus intelligitur. Villicus autem primum debitori loquitur olei, quia priora sunt spiritualia corporalibus. Qui debet centum cados olei, quia debet Deo quidquid spiritualis habet boni. Sic enim sunt olei cadi plures, sicut spiritualis boni multæ species. Vas enim olei centenarium, species designat omnes spiritualium honorum. Nam et centenarius plenitudinem sæpe significat, et finitus sæpe ponitur pro infinito. Debet ergo centum cados olei, qui debet Deo perfectionem spiritualis boni. Sed multum pertinet proximo de hoc quod debetur Deo. Multum enim offendimus, nisi fidem, justitiam et charitatem proximo reddamus. Cum igitur de centum cadis olei villicus quinquaginta scribi jubet, quod debetur Deo, confirmatur scripto, quia non dimittitur quod sibi debetur: non jubet scribi, quia dimittitur. Dimittit quod suum est, relinquit quod Dei est. De hoc quod sibi debetur venia facit securum; de hoc quod debetur Deo scripto facit sollicitum. Unde sequitur: Dixit illi: Accipe cautionem tuam, et sede cito, et scribe quinquaginta. Ac si aperte diceret: Quod mihi debes, dimitto tibi; quod debes Deo, cautelam assume. Et qui superbus stas, sede cito, et humiliare: et quod parvi pendebas, vel oblivione pro nihilo ducebas, scribe in tabulis cordis, et memoria tene, ut frequenter pœniteas et expies, donec et ipsum dimittatur tibi. Sede cito, id est, ne differas de die in diem. Scribe quinquaginta. Numerus pœnitentiæ et remissionis. Unde et annus quinquagesimus remissionis, et psalmus quinquagesimus pœnitentialis. Quinquaginta ergo scribuntur, et quinquaginta dimittuntur. Similis numerus similem significat offensionem in Deum et hominem. Unde Dominus dicit in Evangelio. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua; hoc est primum et magnum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum (Matth. xxii). Nam quorum similis est dile-

etio, similis est et offensus. Sequitur : *Deinde alii dixit : Tu vero quantum debes ? Qui ait : Centum coros tritici.* Cadus liquorum mensura est, et corus seminum. Valde timendum est nobis, qui plenitudinem corporalium bonorum debemus proximis : debemus, et tamen non solvimus : debemus totum, et vix parum solvimus. Quid ergo faciemus ? Si non possumus solvere totum quod debemus aliis, dimittamus saltem quod debetur nobis. Unde sequitur : *Ait illi : Accipe litteras tuas, et scribe octoginta.* Qui enim de centum scribit octoginta, quintam partem dimittit, quia de corporalibus hoc debetur proximo, quod quinque sensus corporis exigunt. Hoc scripto commendatur quod divinæ gratiæ per octonarium relinquitur. Rapuisti meum, abstulisti præstitum, negasti commendatum. Si dimitto tibi, quid mea refert ? *scribe octoginta*, id est, commenda memoriæ quod adhuc eges venia divinæ gratiæ. Si quidem Evangelii gratia significatur per octonarium, sicut austeritas legis per septenarium. Sed meretur octonarii gratiam qui præcepta custodit quæ significantur per decem : ut per octonarium juncto quindenario gratiam intelligamus insitiam præcepto, ut qui scribit octoginta, per decalogi custodiam perveniat ad octonarii gratiam. *Et laudavit Dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset.* Mira res ! malus est villicus, et laudatur : male dispensavit, et parcitur : non emendavit quod fecit, et indulgetur. Vere prudenter egit, quia dimisit pauca, ut reciperet plura : dimisit temporalia, ut æterna perciperet. Audierat enim : *Dimittite, et dimittetur vobis (Luc. vi).* *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. vi).* Vere prudenter egit qui Deum molitur facere debitorem suum, ut exigat ab eo debitam remissionem, quia remisit. Prudenter egit, quia cui erat obnoxius, ipsum sibi facit obnoxium : et quem habebat durum exactorem, nunc pium habet debitorem, ut fiducia-liter dicat : dimitte, quia dimisi : redde quam debes veniam, quia ego dedi veniam. *Quia filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.* Filii lucis laborant, et vix merentur pretium ; currunt, et vix ad bravium perveniunt ; parturiunt, et vix evadunt. Filii sæculi post fraudes et illecebras ac illicitos mores, solummodo dimittunt, et Deum debitorem tenent ; parcut, et parcut eis ; condonant, et donantur. Ideo prudentiores sunt filii sæculi filiis lucis in generatione sua, id est, quando regenerantur Deo, et renovantur spirituali vita. *Et ego dico vobis : Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Mammona, id est divitiæ, quæ iniquitatis dicuntur, quia sine iniquitate non captantur : et quia iniquum est eas revocare in proprios usus, quas creavit communes Dominus. Unde scriptum est, *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiarum (Habac. iii).* id est, pro divitiis captandis vidi homines factos tabernacula nigredinis, id est, vitiorum et dæmonum, ut qui poterant esse tabernacula virtutum sectando paupertatem, facti sint vitiorum tentoria pro iniqui-

tate congreganda. Quis non videat multos perjuriam incurere, homicidia facere, dolos machinari contra proximos, rerum domesticarum et dominorum proditores esse propter divitias ? Illi sunt *pro iniquitate tentoria Æthiopiarum.* Sed cum villicus fecerit superius et de spiritualibus et corporalibus, cur Dominus finem concludit parabolæ suæ de solis corporalibus ? Citius dimittimus injuriam factam quam præstitam pecuniam ; *facilius damus fidem quam possessionem ;* proniores sumus dimittere odia quam expendere nostra. Ideo Dominus parabola nobis ad misericordiam instructis, in ea parte misericordiæ concludit sermonem, quam novit esse apud homines difficilior ; et ad eam nos enixius hortatur in fine, ad quam videt nos difficilior inclinari, quia *melior est finis orationis quam principium.* Faciamus ergo de divitiis iniquitatis amicos, pauperibus eas distribuendo, et debitoribus atque his qui eas abstulerint dimittendo. Sed quia iniquitatis divitiæ aliæ paterna possidentur successione, aliæ justo conquiruntur labore, aliæ usurpantur ex scelere vel impietate, de his certe amici non fiunt quæ de scelere vel impietate veniunt. Nec putet quisquam ex his adjuutores querere salutis, quas ex merimonio corrast iniquitatis. Scriptum est enim : *Hostiæ impiorum abominabiles, quæ offeruntur ex scelere (Prov. xxi).* Et immolantis ex iniquo oblatio est maculata : et qui victimat filium in conspectu patris. Cum ergo præcipitur fieri amicos de mammona iniquitatis, discernendum est, ut eas intelligamus quæ de successione vel justo labore proveniunt. Quæ tamen et ipsæ iniquitatis dicuntur, quasi inæqualitatis : quia cum eas in proprietate tenemus, æqualitatem cum aliis hominibus non servamus. Sunt ergo illæ de quibus amicos facere præcipimur, divitiæ et iniquitatis, et justitiæ. Iniquitatis quidem quantum ad Deum, qui omnia communibus creat usibus. Justitiæ vero quantum ad sæculum, quia justitia sæculari possidentur ab hominibus. Divitiæ ergo quæ juste possidentur in terra, et injustæ sunt quantum ad divinam justitiam, et justæ quantum ad terrenam. Divina justitia ejuslibet, proprietas alicujus possessionem defendit. Per terrenam justitiam homines propria colligunt, per divinam justitiam sua communia faciunt. Divitiæ vero quæ sunt ex scelere, omnino sunt injustæ, nec illas justitia divina comprobatur, quas etiam terrena condemnat. Et istæ Deo nullo modo sunt offerendæ, quæ de scelere sunt acquisitæ. Et cito tamen reddendæ sunt, imo projiciendæ, ne malefactor inveniat in malo cepto perseverare. *Ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Exponit hic quod dixerat, *recipiant vos in domos suas.* Mansiones enim æternæ, domus sunt eorum quibus impenditur misericordia. Domus inquam eorum, non possessione, sed causa. Non possessione, quod eas possideant quas forsitan non possidebunt ; sed causa, quod scilicet causa sunt suis benefactoribus possidendi. In suas ergo domos nos recipiunt, quando in æter-

has mansiones nos ire faciunt. Suas enim reputamus, quas nos nisi per eos accipimus. Quas nobis quasi retribuunt propter beneficia quæ receperunt : et propter misericordias quas acceperunt temporalium, æternorum retributores existunt, per eum qui pro ipsis reddidit quod debuerunt, Dominum nostrum Jesum Christum, qui vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CLXIX.

IN DOMINICA XI POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore cum appropinquasset Jesus Hierusalem, videns civitatem, fletit super illam, dicens : Quia si cognovisses, et tu, etc. (Luc. xix.)

Lectionem brevem sancti Evangelii, brevi, si possum, volo sermone percurrere, etc. Reliqua videbis apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 4294.

HOMILIA CLXX.

IN DOMINICA XII POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. beati Augustini.)

In illo tempore dixit Jesus ad quosdam qui in se confidebant tanquam justi, et aspernabantur cæteros, parabolam, dicens : Duo homines ascenderunt in templum ut orarent : unus Pharisæus, et alter publicanus, etc. (Luc. xviii.)

Lectio sancti Evangelii edificat nos ad orandum et credendum, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 655.

HOMILIA CLXXI.

DE EADEM DOMINICA.

(Ex Herico, monacho Antissiodorensi.)

In illo tempore duo homines ascenderunt in templum ut orarent, unus Pharisæus et alter publicanus, etc. (Luc. xviii.)

Sensus hujus lectionis hæret per omnia superioribus, ubi Dominus discipulos ad instantiam orationis provocat, judicis Deum non timentis, et viduæ in-clamantis introducta parabola, quanquam hoc modo terminavit : Verumtamen Filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra? Ne vero sibi quisquam improbe de sua fide applauderet, humilitatis illico documentum subjunxit, eam inter cunctorum bonorum operum exercitia plus valere, matremque virtutum esse demonstrans, sicut constat superbiam vitiorum omnium caput existere. Ad hujus ergo singulare meritum declarandum usus est comparatione duorum hominum, in altero quidem humilitatem laudans, in altero superbiam vituperans. Duo, inquit, homines ascenderunt in templum ut orarent, etc. Videns Dominus quosdam Judæorum de ficta se sanctitate extollere, ac per hoc (quasi excellentioris meriti essent) cæteris præferre : hanc parabolam deduxit in medium, in qua et virtus humilitatis præcipue commendatur, et præsumptiva superbia quam sit cavenda ostenditur. Dixit autem, inquit evangelista, ad quosdam qui in se confidebant tanquam justi, et aspernabantur cæteros, parabolam istam : Duo homines ascenderunt in templum. Nobile illud templum et toto orbe

A famosum, quod a Salomone Hierosolymis amuentissimis sumptibus fuerat ædificatum, in eminentiore ipsius civitatis parte situm fuerat, in monte scilicet Moria. Pulchre igitur dictum est, ascenderunt, quia civitas Hierusalem in clivo montis, hoc est, in descensu sita, ex parte erat in monte et ex parte in valle : templum autem Domini, ut diximus, in eminentiori loco ipsius civitatis fuit collocatum : et qui ad illud venire cupiebat, necesse erat ut illuc ascendendo perveniret. Unde et in sequentibus legitur : Descendit hic justificatus in domum suam ab illo, hoc est, templo; vel descendit justificatus publicanus ab illo, id est, ex comparatione Pharisæi. Et in alio Evangelio homo legitur descendisse ab Hierusalem in Hiericho, et incidisse in latrones (Luc. x). Causa quoque ascensionis eorum subditur : Ut orarent. Ad hoc enim illud templum constat ædificatum, ut ibi populus tum primitiva sua et reliqua quæ in lege præcipiebantur, offerret : tum etiam pro se sui que regni statu certis temporibus postularet. Ex his autem duobus hominibus qui ascenderunt in templum ut orarent, unus Pharisæus et alter publicanus. Pharisæi clerici et presbyteri erant Judæorum, qui pro eo quod a cæteris se dividebant, tanquam sanctioris ac potioris meriti, divisi interpretantur, a Phares filio Judæ mutato vocabulo. E quibus iste fuisse deprehenditur, qui arrogantia tumens, in templum ascendit, non tam Deum oraturus, quam se laudaturus. Publicani autem dicebantur, vel qui publicis flagitiis incumbabant, vel qui publicis negotiis inserviebant, vectigalia reipublicæ persolventes, id est, telonarii, vel etiam omnes qui per fas et nefas divitias sibi accumulabant. Deinde publicanus iste ad membra supradictæ pertinet mulieris sanctæ Ecclesiæ, de quibus supra dicitur : Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se? (Luc. xviii.) Pharisæus vero ad illos de quibus formidabilis in conclusione sententia subditur : Verumtamen Filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra? Pharisæus stans, hæc apud se orabat. Quod stans Pharisæus hic orasse perhibetur, ad morem illius populi refertur, qui ad templum Dei venientes, non solum prostrati, sed toto corpore erecti orare consueverant, quod gestus corporis testatur. Deus, gratias tibi ago, quia non sum sicut cæteri hominum. Quatuor species a sanctis doctoribus numerantur, quibus omnis tumor arrogantium deprehenditur. Prima si quidem species est, cum homo putat se habere bonum quod non habet, quem sententia Apostoli ex obliquo repercutit, dicens : Si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit (Gal. vi). Secunda species est, cum aliquis bonum quod habet, a se ipso habere se arbitratur, diabolum profecto imitans qui per elationem dixit : Nescio Dominum, et ego feci meipsum; quem redarguit Apostoli sententia, dicentis : Quid enim habes quod non acceperisti? (I Cor. iv.) Tertia vero est, cum quilibet, etsi bonum quidem quod habet, cœlis sibi datum novit, tamen hoc pro suis meritis se accepisse confidit : contrarius

apostolo Paulo dicenti : *Quis prior dedit illi, et retribuetur ei (Rom. xi.)* ? Quarta nihilominus est cum singulariter se aliquis bonum putat habere, et cæteris despectis specialiter bonus videri appetit. Quo morbo Pharisæus iste potissimum laborasse probatur, qui sub quadam generalitate, omnibus infra se positis, suaque præponderans merita, etiam publicano oranti se prætulit. *Deus*, inquit, *gratias ago tibi quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, injusti, adulteri, velut etiam hic publicanus.* Raptores sunt qui per vim aliena diripiunt; injusti, qui legem Dei, quæ summæ perfectæque justitiæ index est, non custodiunt; adulteri, qui alienum thorum violant. *Jejunio bis in sabbato.* Si quem movet cur se bis in sabbato jejunasse jactet, hujusmodi quæstio sub tali citius sensu dissolvitur : Judæos omnes dies suos a sabbato computasse manifestum est, hoc modo : prima sabbati, secunda sabbati, sicque reliqui a sabbato dies nuncupantur usque sabbatum, sicut et nos primam et secundam feriam dicere constat. Non incongrue hoc loco nomine sabbati tota hebdomada intelligitur, quæ sabbato clauditur. Nemo enim tam dementissimus esse potest, qui hunc in una die bis, quod utique impossibile est, jejunasse putet. Bis ergo in sabbato, id est, duobus diebus in hebdomada jejunasse se perhibet. *Decimas de omnium quæ possideo.* Lege præcipiebatur ut filii Israel annuatim omnium rerum suarum Domino decimas darent. Sed scribæ et Pharisæi, ut cæteris decimas dantibus sanctiores apparerent, non modo redditus frugum, verum minima quæque olerum decimabant. Unde et digne alibi a Domino redarguuntur, cum dicitur : *Væ vobis, scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimas mentihæ et anethum, et cuminum, et relinquitis quæ graviora sunt legis (Matth. xxiii),* hoc est, altiora præcepta legis, dilectionem videlicet Dei et proximi, vel iudicium et misericordiam. Hoc loco breviter commemorandum quod Ezechiel propheta in mystica visione quam refert sibi apparuisse juxta fluvium Chobar, inter reliqua dicit se vidisse quatuor animalia plena oculis ante et retro (Ezech. i). Quæ cum multiplicibus sint repleta mysteriorum sensibus, speciatim sanctorum symbolum præferunt. Hæc ergo animalia recte undique oculata esse dicuntur, quia sanctorum actio undique magna vigilantiae cura circumspecta est. Ita enim bona desiderabiliter prævident, ut mala quæque solerter caveant. Sic denique terrenorum sese impendunt actibus officiorum, ut a celestibus non secernant animum. Sic postremo noverunt frui temporalibus, ut semper intendant æternis : tantoque in bonis etiam quæ agunt solliciti et prudentes sunt, quanto hostis versutissimi fraudes etiam in bonis subrepere solere non nesciunt. At hi quos minima vel nulla sui cura exercet, dum aliis intendunt, frequenter alia negligunt : multumque his sanctis dissimiles animalibus, circumspeditionis oculum provide ad cuncta non porrigunt. Quod huic Pharisæo accidisse deprehenditur, qui ad Deo gratias agendas, ad elemosynam dandam, ad jejunia facienda

A sagaci oculo intendit, sed ad humilitatis observantiam negligenter torpuit, et quasi omnes suæ civitatis aditus diligenter emuniens, superbæ ciacritæcem reliquit, per quam feroci hostium deprædationi subjacuit. Quemadmodum enim nihil prodest quod tota civitas contra hostium custoditur incursum, si unum in ea foramen relinquitur per quod ab hostibus intretur, sic nihil juvat quod multas virtutes congregamus, si unum in nobis vitium relinquimus, per quod a diabolo capiamur. *Et publicanus a longe stans, nolebat nec oculos ad cælum levare, sed percutiebat pectus suum.* Quot in Pharisæo signa præcesserunt superbæ, tot consequenter in publicano humilitatis indicia describuntur. Ille enim sua merita prædicare, aliis se potiorē ostendere : e contra iste suorum confessione peccatorum, demissione luminum, pectoris insuper verberatione Divinitatem sibi conciliat. *A longe stabat, quia se et peccatorem et profanum veraciter intelligens, sanctuario appropinquare non audebat. A longe utique stabat, quia peccando se longe a Deo recessisse noverat. Oculos ad cælum levare nolebat, quia sciebat se illum qui in cælis est graviter offendisse, illicita conspiciendo, indignum certe existimans iisdem obtutibus Deum vel Dei templum aspicere, quibus ad concupiscendum illicita plurima fuerat conspiciatus : necdum eorum numero se sociare audebat, qui de peccatorum indulgentia fisi, cum Psalmista dicunt : *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælis (Psalm. cxxii).* Pectus quoque suum percutiebat, quoniam se noverat plurima ibi cogitasse nefanda unde Deum offenderat : et quasi supplicium sibi de seipso exigens, veniam scelorum non tam impetrabat quam extorquebat a Domino. *Deus, inquit, propitiuss esto mihi peccatori.* Magna precis brevitās, sed mira robustaque devotione commendata, quæ et iudicis sententiam permutaret, et ex injusto justificatum repente publicanum efficeret. Unde sequitur : *Dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam ab illo.* Maxima fiducia sub exemplo istius publicani digne pœnitentibus prærogatur. Qui quoniam culpas præteritas humiliter deservit, quamvis injustus ad templum venerit, justificatus tamen a templo recessit. Quod vero dicit, *ab illo*, dupliciter auctores exponunt, vel *ab illo* scilicet templo, vel *ab illo* subaudiendum Pharisæo, id est, plus quam ille. Hæc quia ad litteram per se eminent, si quid mysterii superest, requiramus. Duo isti homines duorum est typus populorum. Pharisæus quidem de meritum excellentia inaniter se efferens, Judaicum populum figuratim exprimit, qui de acceptæ legis observantia tumuit, et Redemptoris sui ad se in humilitate venientis adventum superba mente recipere detrectavit, cum inter cætera quæ culparum immanitas exposecebat, illuc recto satis ordine pervenit; ut qui olim in prioribus Patribus angelos hospitio receperat, jam secum ulterius habitare nolentes, in templo clamantes audiret : *Recedamus ab his sedibus.* Per publicanum vero, qui se humiliando, suaque*

peccata confitendo, exaltari meruit, gentilis æque designatus est populus, qui, apostolicæ prædicationis veritate suscepta, falsorum numinum portenta deseruit, suumque Creatorem condigna poenitudine sibi propitiare contendit, cuius digne satis exaltationi contigit ut qui pridem fuerat mancipium diaboli, efficeretur filius Dei. Qui quoniam a Deo conversus, peccata sua recognovit, et scelus suorum perfecte penituit, non solum veniam, sed etiam ut populum Judæorum fidei dignitate præcederet, accepit. *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: et qui se humiliat, exaltabitur.* Hæc sententia et de utroque populo valet intelligi, Judaico scilicet et gentili: quorum alter, ut dictum est, de divinis beneficiis superbiens, humiliari: alter vero devote se in confessione peccatorum humilians, meruit exaltari. Et de omni superbo et humili potest convenientissime accipi, concordante super hoc Salomonis sententia: *Ante ruinam exaltatur cor hominis, et ante gaudium humiliatur (Prov. xviii).* At videmus multos honoribus et divitiis huius sæculi florere, et in eis usque ad finem perseverare: cernimus e contra nonnullos paupertate et inopia laborare, et in eadem egestate usque ad exitum vitæ permanere. Cum ergo isti in inchoata felicitate, et illi in pristina paupertate usque ad terminum vitæ permaneant, quomodo verum esse constat quod Dominus dicit: omnem hominem exaltatum humiliari, atque humiliatum exaltari? Sed quoniam Veritas falli non potest, sciendum quia si non in præsentī hoc semper adimpleri videtur, in futuro tamen complendum non dubitamus. Omnis enim qui in præsentī vita se exaltat, ut divinis præceptis se subdere contemnat, hic in die iudicii cum superbis et impiis sociatus humiliari cogetur, a Domino auditurus: *Ite in ignem æternum (Matth. xxv).* Qui autem amore divino hic se humiliare studuerit, imitans illum qui dicit: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde (Matth. xi):* ipse in futuro iudicio a Domino exaltabitur cum optabilem vocem audire meruerit: *Venite, benedicti Patris mei (Matth. xxv).* Nos autem non solum ex humilitate publicani exemplum humilitatis colligere debemus, verum e diverso, et de verbis elati Pharisæi formam humilitatis assumere. Ille enim consideravit aliorum mala, et cepit jactanter sua proferre bona; nos e contra nostra mala debemus perpendere, et aliorum bona pie considerare. Ut sicut ille cæteris se præferens, ex eo quod alios despexit, humiliatus est ad ruinam; ita et nos bonis fidelium impares iudicantes, ex eorum imitatione exaltati, proficiamus ad gloriam. Cumque huiusmodi devotionis formam assecuti fuerimus, in quotidianis precibus hanc orationem a beato Beda editam, brevem quidem, sed omnino saluberrimam frequentando recitare studeamus. «Deus omnipotens, miserere supplici tuo, quia non sum sicut innumerī servi tui, contemptu sæculi sublimes, iustitiæ merito gloriosi, castitatis laude angelici, velut etiam multi illorum qui post flagitia publica poenitendo tibi meruerunt esse devoti: qui etiam si quid

A boni tua gratia largiente fecero, quo fine hoc faciam, quæ a te distractione pensetur, ignoro. » Tu autem, Domine.

HOMILIA CLXXII.

IN DOMINICA XIII POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore exiens Jesus de finibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ, inter medios fines Decapoleos, etc. (Marc. vii.)

Surdus ille et mutus, etc. Reliqua vide apud venerabilem Bedam presbyterum Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 234.

HOMILIA CLXXIII

IN DOMINICA XIV POST PENTECOSTEN.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis quod multi reges et prophætæ voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt: et audire quæ auditis, et non audierunt, etc. (Luc. x.)

Aperit Dominus cœleste mysterium, quod placuerit Deo ut parvulis magis quam prudentibus istius mundi suam gratiam revelaret. Quod apostolus Paulus stylo pleniori digessit, dicens: *Nonne stultum fecit Deus sapientiam huius mundi (I Cor. i)?* Nam quoniam Dei sapientiam non cognovit hic mundus per sapientiam, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Parvulum ergo accipiamus, qui se exaltare non noverit, et phaleratis sermonibus artem suæ jactare prudentiæ, quod philosophi plerique faciunt. Parvulus erat qui dixit: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. Neque ingressus sum in magnis, neque in mirabilibus super me (Psal. cxxx).* Et ut scires parvulum hunc, non ætate, non sensu fuisse, sed humilitate sui, et quadam declinatione jactantiæ, addidit, sed exaltavi animam meam. Vides quam excelsus fuerit hic parvulus, quanto virtutum sublimis vertice? Tales nos parvulos vult esse Apostolus, cum dicit: *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim sæculi, stultitia est apud Deum (I Cor. iii).* Pulcherrimus connectitur de fide locus, quando omnia sibi tradita dicit a Patre suo. Cum omnia legis, omnipotentem agnoscis, non decolorem, non degenerem Patris. Cum tradita legis, Filium confiteris, cui per naturam omnia unius substantiæ jure sint propria, non dono collata per gratiam. Addit: *Nemo scit quis est Filius nisi Pater, et quis Pater nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Ideo beatos dixit oculos illorum quibus datum est Dei salutare Christum videre. Ut scias autem quia sicut Filius Patrem quibus vult revelat, ita etiam Pater revelat quibus vult Filium, audi dicentem ipsum Dominum Jesum cum laudaret Petrum, quod eum Dei Filium esse confessus sit: *Beatus es, inquit, Simon Barjona, quia non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est (Matth. xvi).* Adhæret his lectio qua exponitur hi qui legi-periti sibi videntur, qui verba legis tenent, vim legis ignorant, et ex ipso primo

legis capitulo docet esse ignaros legis, probans quod in principio statim lex et Patrem et Filium prædicaverit, incarnationis quoque Dominicæ annuntiaverit sacramentum, dicens : *Diliges Dominum Deum tuum, et diliges proximum tuum sicut teipsum*. Unde Dominus ait ad legisperitum : *hoc fac, et vives*. At ille quasi nesciret proximum suum, quia non credebatur in Christum, respondit : *Quis proximus meus?* Ita qui Christum nescit, nescit et legem. Quomodo enim potest scire legem, cum veritatem ignoret, cum lex annuntiet veritatem? *Homo quidam ex Jerusalem descendebat in Jericho*. Ut eum locum qui propositus est nobis, plangui possimus absolvere, veterem civitatis Jericho repetamus historiam. Meminimus itaque quod Jericho, sicut legimus in libro qui scribitur Jesu Nave, magna civitas fuerit, mirabilibus septa parietibus, quæ non ferro pervia, non ariete possit esse penetrabilis; in ea Raab habitasse meretricem, quæ exploratores quos direxit Josue, hospitio recepit, consilio instruxit, postulantibus civibus abisse respondit, abscondit in tecto; ut se suosque urbis excidio posset eripere, coccum in fenestra ligavit; urbis autem ipsius inexpugnabiles muros, septem tubarum sacerdotalium sono et populi jubilantibus ululatu consono corruisse. Videte quomodo unusquisque proprium servet officium, explorator excubias, mysterium meretrix, fidem victor, religionem sacerdos. Hi periculum pro laude non metuunt, illa susceptos nec in periculis prodit. Iste sollicitus magis fidem servare, quam vincere, meretricis prius mandat salutem quam excidium civitatis. Religionis autem insignia arma sunt sacerdotis. Jam illud quis non plenum putet esse miraculi, quod ex tota urbe nemo servatus est, nisi quem meretrix liberavit? Hæc simplicis historia veritatis [historiæ veritas] est; quæ si altius consideretur, admiranda signat mysteria. Jericho enim figura istius mundi est, in quam de paradiso, hoc est, de Jerusalem illa cœlesti ejectus Adam, prævaricationis prolapsione descendit, hoc est, de vitalibus ad inferna demigrans, cui non loci, sed morum mutatio, naturæ suæ fecit exsilium. Longe enim ab illo mutatus est Adam, qui inoffensa beatitudine fruebatur, ubi in sæcularia peccata deflexit, incidit in latrones, in quos non incidisset, nisi [in] his mandati cœlestis devius se fecisset obnoxium. Qui sunt isti latrones, nisi angeli noctis atque tenebrarum, qui se nonnunquam transfigurant in angelos lucis, sed perseverare non possunt? Hi ante despoliant quæ accepimus indumenta gratiæ spiritualis, et sic vulnera inferre consueverunt. Nam si intemerata quæ sumpsimus indumenta servamus, plagas latronum sentire non possumus. Cave ergo ne ante nuderis, sicut Adam ante nudatus est, mandati cœlestis custodia destitutus, et exutus fidei testamento, et sic lethale vulnus excipit. In quo omne genus occidisset humanum, nisi Samaritanus ille descendens, vulnera ejus acerba curasset. Non medicis iste Samaritanus, qui eum quem sacerdos, quem levita despexerat, non etiam ipse despexit.

A Nec vocabulo sectæ despicias, quem verbi interpretatione miraris. Samaritani etenim vocabulo custos significatur, hoc habet interpretatio. Quis est custos nisi ille de quo dictum est : *Custodiens parvulus Dominus* (Psal. cxiv). Itaque sicut Judæus alius in littera, alius in spiritu, ita et Samaritanus alius foris, alius in occulto. Ille ergo Samaritanus descendit. *Quis est qui descendit de caelo, nisi qui ascendit in caelum, Filius hominis qui est in caelo* (Joan. iii)? Videns semivivum quem nemo poterat ante curare, sicut illam quæ fluxu sanguinis profluens, in medicos erogaverat omne patrimonium suum, venit secus eum, hoc est, factus compassionis nostræ susceptione finitimus, et misericordiæ collatione vicinus. *Et alligavit vulnera ejus, infundens vinum et oleum*. Multa medicamenta medicus habet iste, quibus sanare consuevit. Sermo ejus medicamentum est. Alius ejus sermo constringit vulnera, alius oleo fovet, alius vinum infundit. Constringit vulnera austeriori præcepto, fovet remissione peccati, sicut vino compungit denuntiatione iudicii. *Et imposuit, inquit, cum in jumentum suum*. Audi quomodo te imponat. Hic peccata nostra portat, et pro nobis dolet, et pastor imposuit ovem lassam super humeros suos. Homo enim jumentis similis factus est. Et ideo supra jumentum suum nos imposuit, ne nos essemus sicut equus et mulus, ut per nostri corporis assumptionem infirmitates nostræ carnis aboleret. Denique duxit nos in stabulum, qui eramus jumenta. Est autem stabulum, in quod defessi longo itinere succedere solent. Duxit itaque illum in stabulum Dominus, qui suscitavit a terra inopem, et de stercore erigit pauperem (Psal. cxii). Et curam ejus egit, ne æger ea quæ acceperat nequaquam præcepta servaret : in quo cognovit asina præsepe domini sui (Isaia i). Sed non vacabat Samaritano huic in terris diu degere, redeundum enim erat eo unde descenderat. Itaque altero die. Quis est iste alter dies, nisi forte ille Dominicæ resurrectionis, de quo dictum est : *Hæc est dies quam fecit Dominus* (Psal. cxvii)? *Protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait : Curam illius habere*. Qui sunt isti duo denarii, nisi forte duo Testamenta, quæ imaginem in se habent æterni regis expressam, quorum pretio vulnera nostra curantur? redempti enim sumus pretioso sanguine, ut ultimæ mortis ulcera vitaremus. Hos ergo duos denarios, licet horum quoque librorum quatuor formas non absurdum sit intelligere, accepit stabularius. Quis? ille forsitan qui ait, *hæc æstimo ut stercora, ut Christum lucrificiam* (Phil. iii), quo curam haberet hominis vulnerati. Stabularius itaque est ille qui ait : *Misit me Christus evangelizare* (I Cor. i). Stabularii sunt isti quibus dicitur : *Ite in orbem universum, et prædicate evangelium omni creaturæ*; et, *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit*; salvus utique a morte, salvus a vulnere quod infixum est a latronibus. Beatus ille stabularius, qui alterius vulnera curare potest. Beatus ille cui dixit Jesus : *Quodcumque suaverogaveris, revertens reddam tibi*. Bonus dispen-

ator Paulus, cujus sermones et epistolæ veluti ei rationi quam acceperat superfluent, moderatum Domini mandatum prope immoderato labore mentis et corporis exsecutus, ut multos ab ægritudine gravi spiritualis alloquii dispensatione relevaret. Bonus ergo stabularius, stabuli ejus in quo agnovit asinus præsepium domini sui, et in quo greges clauduntur agnorum, ne frementibus ad caulas rapacibus lupis, facilis in ovilia sit ingressus. Spondet ergo mercedem se redditurum. Quando reverteris, Domine, nisi in judicii die? Nam licet ubique sis semper, stans in medio nostrum, et non cernaris a nobis, erit tamen tempus quo universa caro te aspiciat revertentem. Redde ergo quod debes. Beati, quibus es debitor. Utinam nos simus idonei debitores. Utinam quod accepimus, possimus exsolvere, nec nos aut sacerdotii aut ministerii munus extollat. Quomodo reddes, bone Jesu? Promisisti quidem in cælo bonis copiosam esse mercedem, reddis tamen et cum dicis: *Euge serve bone, quoniam super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui (Matth. xxv)*. Ergo quoniam nemo magis proximus quam qui vulnera nostra curavit, diligamus eum quasi Dominum, diligamus et quasi proximum. Nihil enim tam proximum quam caput membris. Diligamus etiam eum qui imitator est Christi, diligamus eum qui inopiæ alterius corporis unitate compatitur. Non enim cognatio facit proximum, sed misericordia, quia misericordia secundum naturam. Nihil enim tam secundum naturam, quam juvare consortem naturæ.

HOMILIA CLXXIV.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex Herico monacho Antissiodorensi.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: *Beati oculi qui vident quæ vos videtis, etc. (Luc. x.)*

Familiaire et quodammodo proprium est divinæ Scripturæ, sequentia præcedentibus jungere, et ex præmissorum scientia ad sensum eorum quæ sequuntur, recto ordine informare. Unde oportet ad lectionis hujus seriem pernoscendam, paulo superius dicta sancti evangelistæ retexere, ubi legitur quod reversis de officio prædicationis discipulis, et ut moris est hominum exsultantibus, quod etiam dæmonia eis subicerentur, ait eis Dominus: *Nolite gaudere quia dæmonia vobis subjiciuntur, sed gaudete quia nomina vestra scripta sunt in cælis*. Et paucis interpositis, conversus ad discipulos, ait: *Beati oculi qui vident quæ vos videtis*. In quibus verbis illud maxime quæri debet, utrum omnium qui Christum videre poterant oculi, credantur ad hanc beatitudinem pertinere, cum non solum boni quique et fideles, verum etiam mali et infideles possint eum videre, nec modo ad videndum eum, sed et ad irrogandas injurias expositum haberent. Et ut scrupulus hujus questionis elucideretur, necesse est ut utriusque visionis modus distincte in Domino consideretur. Aliter enim apostolis spiritualibus, aliter scribis et Phariseis,

A seu turbis carnalibus apparebat. Apostoli et ceteri fideles hominem esse cernentes, verum quoque Deum esse non dubitabant, quod manifestat Petrus apostolus, qui pro omnibus respondit Domino dicens: *Tu es Christus Filius Dei vivi (Matth. xvi)*. Pharisei vero id quod videbant, hoc solummodo credebant. Videbant enim oculis corporeis, et tantum purum hominem esse credebant. Credebant dico, quia ab hominibus hoc credi volebant: alioquin lege et prophetis edocti, Christum illum esse non dubitabant, sed propter gloriam humanam quam perdere timebant, Christum illum consiteri metuebant. Vel ita: Pharisei vero solo visu corporis Dominum metuentes, nihil in eo divinum cæca mente intelligebant, unde nec eum persequi, et injuriis vel contumeliis ac probris insectari metuebant. Non ergo horum oculi beatificantur qui eum solummodo hominem esse putabant, sed oculi apostolorum et fidelium beati, qui Christum in decore suæ divinitatis cernere merebantur, hoc est, qui illum et verum Deum et verum hominem esse credebant, de quibus ipse superius ad Patrem loquens, dicebat: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis (Matth. xi)*, id est humilibus et mansuetis apostolis, qui etsi illum viderunt communi infirmitate circumdatum, crediderunt tamen et intellexerunt in homine latentem unum cum Patre Deum. Felices etiam eorum oculi, et hujus sine dubio beatitudinis cum apostolis conscii, qui omnium vitiorum effusione detersa, et omnis labis humore ad purum decocto purgatissima mentis acie Deum contemplari merentur, qui non solum cum multis Dominum per fidem cognoscere, sed ejus insuper divinitatis naturam, quantum ipse permittit, sapienti ratione intueri festinant. Dico enim vobis, quod multi prophetæ et reges voluerunt videre quod vos videtis, et non viderunt: et audire quæ audistis, et non audierunt. Reges, sanctos et justos appellat, qui omnes corporis motus, omnes animi appetitus juxta sui conditoris voluntatem regere et disponere noverunt, animi imperio, corporis utentes servitio. Sed cum constet Deum a pastoribus priscis temporibus visum, quid sibi vult quod dicitur: *Multi prophetæ et reges voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt*? Abraham siquidem Deum vidit, quem toties apparentem in tribus etiam angelorum personis hospitio recepit (*Gen. xviii*). Moyses quoque, ut testatur Scriptura, solitus erat cum Deo loqui facie ad faciem, sicut loquitur homo ad amicum suum (*Exod. xxxiii*). Sed et magnæ vocis Isaïas: *Vidi, inquit, Dominum sedentem super solium excelsum (Isaïa vi)*. Sic Micheas multique alii prophetæ verissime sibi Deum apparuisse confirmant. Unde et videntes sunt appellati, et pene cuncta Scriptura reliqua patres antiquos fere omnes Deum vidisse demonstrat. Si ergo sancti patres et prophetæ Deum viderunt, ut Scriptura testatur, quid est quod Dominus dicit, *Multi prophetæ et reges voluerunt videre quæ vos videtis*? Sed aliud est videre per fidem, aliud per

speciem. Viderunt siquidem sancti præmemorati Deum omnipotentem, sed per speculum, et per imagines, et in subjecta creatura. Omnes enim manifestationes quæ in Veteri Testamento ad patres factæ fuisse memorantur, per inferiores creaturas (hoc est, angelos) peractæ a doctoribus affirmantur. Si enim in sua divinitate ut est, absque ullis imaginibus Deum videbant sancti, quid est quod Moyses, ut jam dictum est, cum Domino facie ad faciem loquebatur, tamen ex bono Dominum obsecrabat, dicens : *Si inveniri gratiam in conspectu tuo, ostende mihi teipsum manifeste, ut videam te* (Exod. xxxiii)? Quem enim manifeste videre quærebat, utique usque ad illud tempus per imagines et figuras vidisse declarabat. Et beatus Stephanus de eodem Moysæ dicit : *Hic est Moyses qui fuit cum angelo qui apparuit ei in rubo* (Act. vii). Verum sancti apostoli Dominum semper præsentem habebant, et cum omni familiaritate, tum etiam in convictu illi familiarissime adhærentes, quidquid cognoscere voluissent, non per speculum, non per æigmata, sed per Dominum interrogando disciebant : unde merito omnibus retro sanctis lege beatitudinis præferuntur, audientes a Domino : *Multi reges et prophete voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt*. Nam illi qui in veteri Testamento Deum vidisse narrantur, juxta fidem defuncti sunt omnes, non acceptis reppromissionibus, sed a longe eas aspicientes et salutantes. Sciendum vero per incrementa temporum crevisse divinæ cognitionis augmentum. Apparuit enim Deus Abraham, sed longe post Moysi visus dicit : *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, et nomen meum Adonai non indicavi eis* (Exod. iii). Quibus verbis plus aliquid de Deo Moyses, quam præcedentes patres, cognovisse ostenditur. Beatus etiam David multis post sæculi temporibus natus, manifeste clamat, dicens : *Super senes intellexi* (Psal. cxviii). Quod est aperte dicere : Præcunctis qui ante me fuere patriarchis et prophetis, subtilius aliquid de Dei majestate cognovi. Quod vero de sanctis jam dicatur apostolis, qui ab ipsa et per ipsam Dei sapientiam eruditi, cuncta quæ de cælestibus et divinis humana poterat sufferre sapientia, plenissime didicerunt? Quod enim antiqui sancti maximum desiderium habuerint, ut Deum viderent in carne præsentem, quod hic ipse eos intueri desiderasse asseverat, ipsorum verba testantur, quibus se Dei Filium incarnatum videre totis affectibus concupivisse declarant. Hinc Isaias magno et incomparabili Deum videndi fervens desiderio, clamabat : *Utinam dirumpere celos, et descenderes* (Isa. lxiv) ! Hinc David, pari cupiditate exstians, aiebat : *Domine, inclina celos tuos, et descende* (Psal. cxlii). Optabant enim singuli, si fieri posset, ut suo quisque tempore Dei Filium incarnatum videret. Notandum autem, quia quos Lucas in præsentii lectione prophetas et reges dicit, Matthæus alibi distinctius loquens, prophetas et justos appellat (Matth. xiii) : ipsi enim sunt reges magni, qui et just, qui tentationum

A suarum motibus non consentiendo succumbere, sed regendo præesse noverunt. *Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans eum, et dicens : Magister, quid faciendo, vitam æternam possideo?* Ille legisperitus, id est legis doctor, ut Dominum questione tentaret, ex ipsius Domini verbis materiam sumpsit, quæ ad discipulos superius specialiter dicta fuerant : *Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cælis* (Luc. x). Hoc ipse audiens, et suum quoque nomen in cælo designari cupiens, percontatus est quid facere deberet, ut vitam æternam possideret. Intellexerat enim quia in cælo scribi, nihil aliud est quam in æternitatis memoria titulari. Verum quia a legisperito Dominus interrogatus fuerat, consequens erat ut eum ad legis scientiam mitteret, ut suis verbis sibi ipsi satisfaceret. Unde sequitur : *Ait illi Jesus : In lege quid scriptum est? quomodo legis?* Quia ipse legis doctor erat, ut dictum est, ideo de ipsa lege eum interrogat. Sed ille non tam Domino respondit, quam sibi quæstionis objectæ nodum aperit : *Diligens, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, id est, ex toto intellectu ; *et ex tota anima tua*, id est, ex tota voluntate tua, vel ex omni quod vivis et sapis ; *et ex omnibus viribus tuis*, hoc est, ex omni fortitudine ; *et ex tota mente tua*, id est, ex omni memoria vel ratione. *Et proximum tuum sicut teipsum*. Post dilectionem Dei, jure secundo loco ponitur dilectio proximi, quæ jam quondam certa determinatur mensura, cum sicut nos, ita proximum diligere præcipimur. Namque in dilectione Dei nullus modus constituitur, sed omnibus simul mentis et corporis officiis diligi mandatur. Ait enim apostolus Paulus : *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt* (Rom. xv). Dum ergo Dominus legisperito se tentanti respondere dignatur, nostram imperitiam erudit, in qua responsione iter patriæ cælestis nobis ostendit. Cum enim suo tentatori mandatum dilectionis exponenti dicit : *Recte respondisti, hoc fac et vives*, aperte nobis declarat, quia per solam dilectionem ad vitam æternam pervenire possumus, si hanc non verbo tantum, sed opere servamus, scilicet ut diligamus Deum ex tota corde, et ex tota anima, et ex omnibus viribus, et ex tota mente. Tunc etiam diligimus proximum tanquam nosmetipsos, si omnia quæ nobis a proximis fieri volumus, eadem et nos proximis faciamus. D Sciendum præterea omnem illum decalogum, in quo totius divinæ legis perfectio constat, his duabus charitatis complecti sententiis. In decalogo enim sunt tria præcepta ad dilectionem pertinentia, et septem quibus dilectionis mos instruitur. Hinc Apostolus dicit : *Quia in his duobus mandatis universa lex pendet et prophete* (Rom. xv). Nulli ergo jam de ignorantia excusandi locus conceditur, nulli de implendis mandatis Dei impossibilitatis argumentum relinquatur. Omnia enim legis et Evangelii præcepta charitatem commendant. Hæc in singulis sola, in omnibus tota præcipitur, hanc quisque eo quo in Deum et secundum Deum servanda est ordine tenuerit, omnem profecto legis et Evangelii summam, quæ ex hæc

pendet, implebit. Sola enim charitas virtutes inchoat, sola provehit, sola perficit, ut merito de hac per Psalmistam dictum sit: *Ibant sancti de virtute in virtutem (Psal. lxxxiii)*. At vero dum legisperiti Dominus responsionem approbat, et objectæ quaestionis nodum solvit, nobis, qua vitæ æternæ iter sequi debeamus, ostendit. Sed ille Domini se ore laudatum videns, majoris adhuc favoris avidus, iterato quem suum proximum scire deberet, interrogat, hoc est quod Evangelium ait: *Ille autem volens iustificare seipsum, hoc est, justum et sapientem ostendere*. Neque enim dignus erat numero eorum de quibus supra ad Patrem dixerat: *Revelasti ea parvulis (Luc. x)*, id est, mansuetis apostolis; sed illorum socius existebat de quibus ait: *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus*, Scribis scilicet et Phariseis. Quia ergo laudatus fuerat a Domino, ut supra dictum est, quod benè respondisset, quantulacunque ex hoc percepta jactantia, volens se justum ostendere, dixit ad Dominum: *Et quis est meus proximus?* Querit iste legis doctor, utrum qui consanguinitate tantum, aut propinquitate carnis affinis est, an potius omnis homo qui misericordiam alteri impendit, proximus intelligi debeat. Cui Dominus ita respondit, ut omnem hominem, qui alterius miseretur, proximum illius esse doceret: et tamen quia ipse per assumptam humanitatem proximus nobis fieri dignatus est, evidenter ostenderet. Jam vero quid Dominus fecerit, consequenter aperitur, cum subditur: *Suscipiens autem Jesus dixit*. Verbum suscipio duobus modis intelligitur. Aliquando ponitur pro eo quod est accepto, ut est illud: *Suscipiens Jesum in ulnis suas Simeon (Luc. ii)*. Aliquando vero significat respondeo, sicut in præsentī loco cum dicit: *Suscipiens Jesus*, id est respondens, dixit: *Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones*. Interrogante legisperito Dominum quis esset ejus proximus, proponit illi Dominus parabolam hominis descendentis de Jerusalem in Jericho civitatem, qui sit a latronibus in itinere despoliatus atque vulneratus, quem levita et sacerdos qui erant ex gente ipsius, invenientes pertransierunt, nec illi misericordiam impendere studuerunt. Præteriens autem Samaritanus quidam, qui gentis erat alterius, misericordia motus alligavit vulnera ejus, et imponens illi in fumentum suum, duxit in stabulum suum, hoc est, ad hospitium suum, et curam illius cepit habere. Sequenti autem die dans stabulario, videlicet hospiti suo, duos denarios, petivit ut curam illius haberet, promittens in redeundo mercedem illi restituendam. Qua proposita parabola, interrogat Dominus doctorem legis, quis horum trium fuerit proximus illi qui fuerat vulneratus: utrum levita, vel sacerdos, qui ex eadem gente, imo ex eadem civitate erant, et misericordiam non fecerunt, an potius Samaritanus alienigena qui ei impendit misericordiam. Et ex responsione Scribæ patenter approbat nullum nobis amplius proximum esse quam illum qui nostri miseretur, et cui præcipitur a Do-

mino ut pergat, et similiter agere studeat. *Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho*. Quantum ad litteram ideo hominem ab Jerusalem in Jericho descendisse narrat, quia Jerusalem in montosis, Jericho vero civitas in campestribus sita est: atque ideo de Jerusalem in Jericho non nisi descendendo pervenitur. In quo itinere feruntur latrones in quibusdam speluncis ac foveis latitare, atque subinde de transeuntibus prædas agere. Aliter: Fertur juxta litteram inter Jerusalem et Jericho vallem fuisse frequentibus permeantium deprædationibus et latrociniiis famosam, eo tempore quo decem tribus a David regno defeecerant, atque inter Roboam et Jeroboam intestina bella vigeant (*III Reg. xi*). Situs autem Jerichuntinus mirabilis fuisse a locorum scitis asseritur. Fuit enim urbs illa instar lunaris hemisphærii, septemplici muro vallata, unde lunæ nomen accepit, nam Jericho luna interpretatur. Sed ita ea quæ litteræ superficiei exposcit, tangenda sunt, ut veritas allegoriæ efficaciter requiratur, eique inconcussæ inhaereat. Homo ergo iste qui descendit de Jerusalem in Jericho et incidit latrones, Adam, et in eo causaliter genus humanum, accipitur. Jerusalem autem civitas de qua descendisse refertur, quæ visio pacis interpretatur, significat cœlestem Jerusalem, id est, illam habitationem patriæ cœlestis, ad quam perpetualiter contemplandam atque possidendam, primus homo a Deo creatus fuerat. A cujus felicitate tunc decidit, cum superbus ex paradiso expulsi-
C tus. Quandiū enim in paradiso fuit, in consortio et societate angelorum per mentis contemplationem mansit. At ubi, serpentis persuasionē motus, contra Creatorem superbiuit, statim a paradiso simul et a contemplatione sui Conditoris decidit. Et hoc significat præsens parabola, quæ narrat hominem descendisse de Jerusalem, cujus nomine videlicet Jerusalem, designatur illa beatitudo patriæ cœlestis. Quo vero deciderit ille primus parens noster, postquam a contemplatione cœlestis Jerusalem alienatus est, manifestat Dominus cum addit, in Jericho, hoc est, in hanc vitam mortalem, laboribus et defectibus plenam, in quam merito inobedientiæ infelix humana mortalitas expulsa gravissimam præsumptionem superbiæ perpetuo defert exilio. Hæc vita præsens nomine Jericho designatur. Et recte per Jericho quæ interpretatur luna, defectus nostræ mortis figuratur, cum sicut singulis mensibus luna decrescens deficit, ita vita nostræ mortalitatis singulis momentis deficiens, quotidie evanescit. Homo ergo iste tunc a Jerusalem descendit in Jericho, quando parens humani generis, in quo omnes fuimus, peccando ab illis immortalibus sedibus paradisi ad hanc mortalem et ærumnarum plenam devolutus est vitam. Et incidit in latrones. Sed videamus qui sint latrones in quos primus homo incidit, vel quomodo ab eis despoliatus atque vulneratus semivivus evaserit. Latrones olim dicebantur quos modo satellites vocamus, quod regum astarent lateribus. Sed modo latrones a latendo,

prædones et fures consuetudo obtinuit nuncupari. Per latrones qui a *latendo* dicti sunt, maligni spiritus intelliguntur, qui latrones dicuntur, quod eo nequius quo occultius sæviunt. Si enim providerentur, fortassis aliquatenus caverentur. Pro eo enim quod invisibiles sunt, iter nostrum latenter obsident. In hos latrones homo ideo incidit, quia descendit. Descensus autem hic non alius quam superbia intelligitur, de qua Dominus ait : *Qui se humiliat, exaltabitur* (Luc. xvin). Nisi ergo superbiendo descendisset, in latrones non incidisset, quia primum in se superbus, ac deinde tentatus, hostibus cessit. Scriptum namque est : *Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur* (Prov. xvi). Bene autem prius descendisse, et deinde in latrones incurrisse dicitur. Jam enim interius ante Dei oculos per superbiam ruerat, quando eum sibi hostis tentando foris tam facile sternebat. Qua de re conjici datur neminem suggestionem malorum spirituum, nisi volentem et ultro tentandi occasiones appetentem, ad peccandum posse impelli. *Qui etiam spoliaverunt eum*, quando hunc indutum illa immortalitatis et innocentie veste nudaverunt, et ex justis et immortalibus peccatores ac mortales fecerunt. Nisi enim superbiendo primus parens noster Adam peccasset, immortalis mansisset. Hoc enim merito designatum est per folia ficus quibus pudenda texerunt, asperitas scilicet peccatorum, et pruritus illicite voluptatis (Gen. iii). Sed et in vestibus pelliceis conditio præfigurata est mortalitatis. Hæc est enim illa stola quam prodigus filius recipere meruit ad pietatem patris reversus (Luc. xv). *Et plagis impositis abierunt*. Quid vulnera plagarum, nisi inflictæ corruptiones intelliguntur peccatorum? Sicut enim plagis caro sauciatur, ita peccatis anima cruciatur. Quod intuens Psalmista, flebili lacrymatione semetipsum deplorat, dicens : *Peccata mea sicut sagittæ infixæ sunt in me* (Psal. xxxvii), tanto utique nequius, quanto per hæc animæ, non corporis vita subducitur. Plagis igitur impositis, id est, peccatis cumulatis abisse dicuntur, non quo ab hominum impugnatione aliquatenus cessent, sed ipsas suas fraudes et nequitiis spirituales callide, ne caveri vel deprehendi valeant, occultando. *Semivivo relicto*. Ex ea parte qua homo Deum cognoscere potest, vivit, ex qua vero peccando Deum offendit, mortuus esse probatur, sicut legitur : *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* (Ezech. xviii). Licet meliorem in homine partem (id est animam) occiderunt, nequaquam tamen ei rationis et divinæ imaginis dignitatem auferre potuerunt. In quantum enim homo peccatis contabescit, moritur. Quantum vero ratione viget, et auctorem suum cognoscit, non mortuus, sed vivus habetur. Latrones ergo, id est dæmones, semivivum hominem reliquerunt, quia beatitudinem quidem ab eo immortalitatis tulerunt, sed rationem animi quæ Deum nosse potest, auferre minime potuerunt. *Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via, et viso illo præterivit*. Similiter et levita cum esset se-

cus locum, et videret eum, pertransiit. Per sacerdotem et levitam qui inspecto saucio transierunt, significatur lex Veteris Testamenti et sacerdotium Judæorum, quod maxime quondam in sacerdotibus et levitis emicuit. Vel ut distinctius loquamur, per sacerdotem quidem Aaron sacerdos cum omni sua progenie, per levitam vero Moyses similiter cum sua successione intelligitur. Qui levita ideo dicitur, quod legis fuerit administrator. Qui eadem via descenderunt, quia una qua et omnes mortis conditione per iter sæculi decurrerunt. Sed viso saucio, sine ullius remedii effectu pertransierunt, quia vetus illa lex et sacerdotium peccata quidem valebant tantum ostendere, sed neminem a peccato liberare. Peccatorum enim vulnera per legem et sacerdotium Judæorum tantum monstrari poterant, non autem curari. Ut enim Apostolus ait : *Impossibile erat sanguine brutorum animalium auferri peccata* (Hebr. x), donec veniret illud singulare sacrificium quod in cruce oblatum peccata mundi exterxit. Unde sequitur : *Samaritanus autem quidam, iter faciens, venit secus eum*. Samaritani non erant de populo Judæorum, sed alienigenæ potius et idolis servientes. Cum enim a rege Assyriorum decem tribus propter peccata sua translatae fuissent de Samaria, ne terra eorum habitatore vacua redigeretur in solitudinem, jussu regis Assyriorum quidam de alienigenis, Assyriis videlicet, missi sunt in Samariam, quæ erat caput decem tribuum, ut habitarent ibi, et terram excolerent. Cumque cœpissent inibi degere, et idolis (utpote Deum ignorantes) deservire, immisit in eos Dominus feroces bestias, ad quarum devastationem interibant. Quo comperto, rex Assyriorum cum suis communicato consilio, direxit eis quemdam de sacerdotibus Judæorum, qui eos legitima Dei terræ doceret. Qui cum divinam eis legem dedisset (ut Regum et Paralipomenon plenissime narrat historia), cœperunt timore cogente Deum colere, sed pristina adhuc infidelitate vigente, nihilominus idola non destiterunt adorare. Istos ergo Judæi abominationi et contemptui deputantes, Samaritanos et plenos dæmonis vocabant, eo quod dæmoniis deservirent. Unde et hoc pro summo convicio Domino Christo objecerunt, *Samaritanus es tu, et dæmonium habes* (Joan. viii). Samaritanus hic Domini Jesu Christi typus est, qui alibi Judæis se blasphemantibus et Samaritanum ac dæmonium eum habere dicentibus, Samaritanum se esse non abnuat, sed falsos illos quod dæmonium haberet succensere declaravit, dicens : *Ego dæmonium non habeo*. Non ergo se Samaritanum vocari indignum tulit, quia in nota dedecoris mysterium amplexus est veritatis. Samaritanus enim interpretatur *custos*. Custos autem nemo competentius humani generis accipitur, quam cui propheta in persona Ecclesiæ dicit : *Custos, quid de nocte* (Is. xxi)? Et Psalmista : *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilant qui custodiunt eam* (Psal. cxxvi). Et idem Psalmista ut hos latrones spirituales evitaret, hunc eundem deprecabatur, dicens : *Custodi me a*

laqueo quem statuerunt mihi (Psal. xl). Hic ergo Samaritanus, id est Dominus Jesus Christus, compassione finitimus, misericordia vicinus, iter faciens secus saucium venit, hoc est juxta genus humanum, quod peccatis erat vulneratum, quia Deus super omnia, factus homo inter omnia, temporum conditor et locorum, in tempore et loco voluit comprehendere, quando assumpta humanitate in similitudine carnis [carnis peccati] apparuit, ut per peccatum damnaret peccatum. Quasi enim quoddam iter habuit, quia de coelis venit in uterum virginis, de utero virginis in præsepe, et de præsepi ad crucem, de cruce collocatur in monumentum, de monumento iterum surgens ascendit in coelum. Hinc et in epithalamio Ecclesiae voce dicitur: *Ecce iste venit saliens in montibus, transiens colles (Cant. ii).* Hoc iter peragens Dominus, videt saucium genus humanum, hoc est, misertus est ejus. Secus saucium venisse dicitur, quia quodammodo juxta nos stetit quando similis hominibus in veritate susceptæ carnis apparuit, de quo bene dicitur: *Videns eum, misericordia motus est.* Solius enim divinæ pietatis et misericordiæ fuit, quod nos sub duræ mortis imperio constitutos indoluit, hæc justum vicit, et ut miseris subveniretur, obtinuit. *Et appropians, alligavit vulnera ejus.* Per alligationem vulnerum intelligitur abolitio peccatorum. Tunc Dominus appropians sauciati vulnera ligavit, quando veniens in hunc mundum peccata quæ in hominibus invenit, redarguendo cohibuit, dicens: *Pœnitentiam agite (Matth. iii).* Alligavit ergo vulnera, dum peccandi consuetudine submota, justitiæ et sanctitatis fascia mentes saucias astrinxit. Unde et peccatoris animam propheta a pravo opere dolens non respiscere, dicit: *Vulnus et livor et plaga tumens non est circum ligata, neque fota oleo (Isa. i).* *Infundens oleum et vinum.* Vinum plagis infusum mordet, oleum vero lenit et mollit. Per vinum autem aspera et acerba invectione peccati accipitur, per oleum vero lenis et blanda curatio designatur. Vinum enim putridas carnes resecat. Et quodammodo vinum infudit, dum peccantes et non pœniteres pœnarum severitate perterruit, dicens: *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur (Matth. iii).* Oleum nihilominus infudit, cum spem veniæ pœnitentibus repromisit, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum.* Et imponens illum in jumentum suum. Jumentum accipitur caro Salvatoris. Jumentum enim a juvando dicitur. Et caro Domini jumentum fuit, quia nobis ut ad vitam reparemur, æternum adjumentum præstitit. Imposuit ergo saucium in jumentum, quando peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. Et ea Deus dignatione jumentum factus est, ut homo jumentum fieret Dei. Jumenta enim irrationabilia erant homines quibus dicit: *Nolite fieri sicut equus et mulus (Psal. xxxi).* Unde et quasi jumenta in stabulum inducuntur, de qua humanitatis assumptione loquens propheta, dicit: *Ecce Dominus ascendet super nubem levem (Isa. xix),* hoc est, assumet cor-

pus pondere peccatorum nequaquam gravatum. Hoc est autem quod dicitur vulneratum jumento suo imposuisse, quod in alia parabola significatur, in qua pastor bonus ovem humeris suis imposuit, et sic reportavit ad gregem (*Luc. xv*). Moraliter autem tunc quilibet super jumentum Domini imponitur et in stabulum ducitur, cum ad baptismum veniens, fidem sanctæ Trinitatis percipit, et in societate sanctæ Ecclesiæ collocatur. Nam sequitur: *Duxit in stabulum.* Stabulum in quod illum duxit, præsens sancta Ecclesia accipitur, in qua sancta Dei animalia, hoc est fideles, frumento, id est verbo Dei, jugiter aluntur, et sacratissimo Dominici corporis pane confirmantur, de quibus dictum est: *Animalia tua habitabunt in ea (Psal. lxxvii).* Stabularius autem ordinem prædicatorum designat, quibus sancta Ecclesia commissa est a Christo, ut pabulo verbi divini eam reficere studeant. Stabulo etiam viatores fessi succedere solent, et sancti quique tumultuosis sæculi actionibus defatigati, intra Ecclesiam quieti consistunt. *Et curam illius egit.* Non enim sufficit Domino quod peccata prohibuit, quod vitæ præcepta proposuit, nisi etiam ægerrimo generi humano conferret, ut prohibita vitaret et præcepta impleret. Sed non vacabat Samaritano huic diutius in terra morari, redeundum erat illic unde venerat. *Et altera die protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait: Curam illius habe.* Prima dies est tempus Dominicæ incarnationis, quando, sicut scriptum est, *sedentibus in tenebris et umbra mortis, lux orta est eis (Isa. ix).* Altera vero dies est post Domini resurrectionem, in qua splendor lucis æternæ cum claritate Evangelii cunctis per orbem gentibus radiavit. Duo vero denarii, duo Testamenta significant, Vetus scilicet et Novum, in quibus æterni Regis nomen et imago, hoc est cognitio et contemplatio, continetur. Altera igitur die Dominus duos denarios protulit, et dedit stabulario, quia resurgens ex mortuis, aperuit discipulis sensum, et utriusque Testamenti mysteria ad eruditionem omnium gentium illis patefecit. Stabularius vero, ut præmissum est, ordo intelligitur prædicatorum, e quibus unus est eximius Paulus apostolus; qui legis denarium in curam saucii expendens, dicebat: *Hæc omnia contemno, et arbitror ut stercora (Phil. iii).* Duos ergo denarios stabularius accepit, quando apostolis utriusque Testamenti scientia collata est, et ad prædicationem quasi ad curam humani generis directi sunt. Quid enim est aliud dicere, Curam illius habe, nisi, *Ite in mundum universum et prædicate Evangelium omni creaturæ (Marc. xvi)?* Et quodcumque supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi. Videamus quid supererogaverunt stabularii, id est sancti prædicatores. Supererogaverunt sancti apostoli, quando super Evangelii præcepta dictis suis et epistolis salutem hominum conduxerunt. Implevit hoc magister gentium, qui fuit unus sanctæ Ecclesiæ stabularius, qui super eam quam accepit rationem aliquid erogavit, quando moderatum mandatum Domini prope immoderato labore exsecutus est, quando

etiam de his de quibus præceptum non acceperat, **A** consilium dabat, dicens : *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do (I Cor. vii).* Et rursum dicit : *Dominus ordinavit his qui evangelium nuntiant, de Evangelio vivere ; nos autem non usi sumus hac potestate inter vos, ne quem vestrum gravaremus (I Cor. ix).* Cui cum venerit, hoc est, cum in fine sæculi universæ carni apparuerit, supererogata restituet, quia juxta aliam Evangelii parabolam super omnia bona sua constituet eum (*Matth. xxv*). Magni ergo meriti est hic stabularius, cui debitor est Christus. Quis enim non gaudeat saltem idoneus debitor esse Christi? Quantus est ergo iste cujus est ille debitor, qui omnes habet debitores? Hinc ipse certus gloriatur dicens : Non negabit debitum, qui donavit indebitum. Productio vero hucusque similitudinis hujus tenore, id quod susceperat conclusurus, legisperitum interrogat, quis horum trium illi qui in latrones inciderat proximus fuisse videretur, utrum videlicet sacerdos et levita qui, genere proximi, misericordia fuerant extranei, an Samaritanus qui, natione externus, compassione fuerat vicinus. At ille quod ratio persuadebat respondit, illum scilicet magis illi fuisse proximum, qui fecit misericordiam in illum. Et Dominus ad similem eum pietatis operam provocans, *Vade, inquit, et tu fac similiter.* Quod est dicere : Ut ostendas te veraciter diligere proximum sicut teipsum, vade, et quidquid vales in utilitatem ipsius vel corporali, vel spirituali promptus operare. Imitare hujus prædicabile Samaritani exemplum, et cuicunque potueris misericordiam munus impertire. Tali argumento omnem hominem nostrum esse proximum et cognoscendo diligamus, et diligendo inopiæ ipsius affinitatis intuitu compatiatur. Plus enim misericordia quam cognatio proximum facit, quia misericordia res est naturæ. Quid enim majus secundum naturam, quam juvare consortem naturæ? Spiritualiter vero proximus noster nullus amplius est quam Christus, qui vulnera nostra curavit. Proximus itaque nobis est per divinitatem, quia non longe est ab uno quoque nostrum. *In ipso enim vivimus, movemur et sumus (Act. xvii).* Proximus etiam nobis fieri dignatus est ex humanitate, quia cum esset longe a nobis, ut pote immortalis a mortalibus, justus a peccatoribus, descendit ad nos, ut nobis fieret proximus, qui erat ante longinquus. **D** Veneremur ergo eum quasi Dominum et Deum nostrum, diligamus et quasi proximum, quia ipse est caput nostrum. Et constat quia nihil est proximius quam caput membris. Hunc semper quasi membra fidelissima caput respectemus, ejusque misericordiam jam de cætero securi poscamus. Non enim poterit non misereri subditis, quia sese proximum præbere dignatus est indevotis. Diligentes ergo se diliget, et ad contemplationem suam Patrisque introducet, Jesus Christus Dominus noster, qui regnat in sæcula.

HOMILIA CLXXV.

IN DOMINICA XV POST PENTECOSTEN.

In illo tempore dum iret Jesus in Hierusalem, transibat per medium Samariam. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, etc. (Luc. xviii).

In leprosis illis quos Dominus ita mundavit, cum ait : *Ite, ostendite vos sacerdotibus*, multa queri possunt quæ merito quærentes moveant, non solum de numero, quid sibi velit quod decem sunt, sed quod unus ex eis solum gratias agit. Hæc enim libere quærentur, ut etiam non investigata, vel nihil vel multum impediant intentionem legentis, sed illa potius cur eos ad sacerdotes miserit, ut cum irent, mundarentur. Nullum eorum quibus hæc corporalia **B** beneficia præstitit, invenitur misisse ad sacerdotes, nisi leprosos. Nam et illum a lepra mundaverat, cui dixit : *Vade, ostende te sacerdotibus, et offer pro te sacrificium quod præcepit Moyses in testimonium illis (Luc. v).* Deinde qualis mundatio spiritalis possit eorum intelligi quos ingratos exstitisse arguit. Secundum corpus enim facile est videre hominem posse non habere lepram, et tamen animi non est boni. Secundum significationem autem hujus miraculi, dici possit ingratus. Quærendum est igitur quid ipsa lepra significet. Non enim sanati, sed mundati dicuntur, qui ea caruerunt. Coloris quippe vitium est, non valetudinis aut integritatis sensuum atque membrorum. Leprosi ergo non absurde intelligi possunt qui, scientiam veræ fidei non habentes, varias doctrinas profertentur erroris. Non enim vel abscondunt imperitiam suam, sed pro summa pericia proferunt in lucem, et jactantiam sermonis ostendunt. Nulla porro falsa doctrina est, quæ non aliqua vera intermisceat. Vera ergo falsis inordinate permixta in una disputatione vel narratione hominis tanquam in unius corporis colore apparentia significant lepram tanquam veris falsisque colorum locis humana corpora variantem atque maculantem. Hi autem tam vitandi sunt Ecclesiæ, ut si fieri potest longius remoti, magno clamore Christum interpellent, sicut isti decem steterunt a longe, et levaverunt vocem, dicentes : *Jesu præceptor, miserere nostri.* Nam et quod præceptorem vocant, quo nomine nescio, utrum quisquam Dominum interpellaverit pro medicina corporali, satis puto significare lepram falsam esse doctrinam, quam bonus præceptor abstergit. Sacerdotum vero Judæorum nemo fidelium sere dubitat figuram fuisse futuri sacerdotii regalis, quod est in Ecclesia, quo consecrantur omnes pertinentes ad corpus Christi summi veri principis sacerdotum. Nam nunc et omnes unguntur, quod tunc regibus tantum et sacerdotibus fiebat. Et quod ait Petrus ad Christianum populum scribens, *regale sacerdotium (I Petr. ii)*, utrumque illi populo nomen convenire declaravit, quo illa unctio pertinebat. Cætera itaque vitia tanquam valetudines et quasi membrorum animæ atque sensuum, per seipsum interius in conscientia et intellectu Dominus sanat et corri-

git. Doctrina vero vel imbuendi per sacramenta, vel catechizandi per sermonem sonantem atque lectionem, ubi color quidam verus intelligitur atque sincerus, quia in promptu est et foris eminentissimus: non enim in oculis cogitationibus, sed in manifestis operationibus hæc aguntur, Ecclesie proprie contributa est. Itaque et Paulus, voce Domini audita, *Quid me persequeris? ego sum Jesus, quem tu persequeris* (Act. ix): ad Ananiam tamen missus est, ut illo sacerdotio quod in Ecclesia constitutum est, sacramentum fidei doctrinæ perciperet, et verus ejus approbaretur color; non quia non potest per seipsum Dominus omnia facere (nam quis alius hæc facit etiam in Ecclesia?), sed ut ipsa societas congregatorum fidelium approbando invicem, atque communicando veræ fidei doctrinam in omnibus quæ dicuntur verbis, vel signantur sacramentis, tanquam unam speciem veri coloris obducatur. Ad hoc pertinet etiam quod idem dicit apostolus: *Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto etiam Tito. Ascendi autem secundum revelationem, et exposui Evangelium quod prædico in gentibus, secum autem his qui videntur, ne forte in vacuum curro aut cucurri* (Gal. ii). Et paulo post: *Cum cognovissent, inquit, gratiam quæ data est mihi, Petrus, Jacobus et Joannes qui videbantur columnæ esse, dexteræ dederunt mihi et Barnabæ societatis* (Ibid.). Ipsa enim collatio unam doctrinæ speciem exclusa omni varietate monstrabat, quod salubriter etiam Corinthios monet, dicens: *Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes* (I Cor. i). Cornelius etiam cum et elemosynæ ejus acceptæ, et preces ejus audite illi ab angelis nuntiarentur, propter doctrinæ sacramentorumque unitatem ad Petrum jubetur mittere (Act. x), tanquam illi et suis diceretur: *Ite, ostendite vos sacerdotibus*. Nam et cum irent, mundati sunt. Jam enim ad eos venerat Petrus, sed tamen ipsi nondum accepto baptismatis sacramento, nondum spiritualiter ad sacerdotes pervenerant, et tamen infusione Spiritus sancti, et admiratione linguarum, eorum mundatio declarata est. Quæ cum ita se habeant, jam facile est etiam illud videre fieri posse, ut quisque in Ecclesie societate doctrinam integram veramque assequatur, et omnia secundum catholicæ fidei regulam disserat, distinguat a Creatore creaturam, eoque manifestetur varietate mendaciorum tanquam lepra caruisse, et tamen ingratus sit Deo et Domino mundatori suo, qui elatus superbia gratiarum agendarum pia humilitate non sternitur, similisque efficitur eis de quibus Apostolus dicit: *Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt* (Rom. i). Quod enim dicit eos Deum cognovisse, ostendit quidem a lepra fuisse mundatos, sed tamen statim accusat ingratos. Ideoque tales in novenario numero tanquam imperfecti manebunt. Unum enim si addatur ad novem, quædam effigies unitatis impletur, quo fit tanta complexio, ut ultra non progrediatur numerus, nisi

A rursus ad unum redeatur, et hæc per infinitatem, numeri regula custodiatur. Novem itaque indigent uno ut quadam unitatis forma coagulentur et decem sint. Unum autem non eis indiget ut custodiat unitatem. Quamobrem ut illi novem qui gratias non egerunt, reprobi effecti, a consortio unitatis exclusi sunt, ita ille unus qui gratias egit, unicæ Ecclesie significatione approbatus atque laudatus est. Et quia illi erant Judæi, amisisse superbia declarati sunt regnum cælorum, ubi maxime unitas custoditur. Iste vero Samaritanus, quod interpretatur custos, illi a quo accepit tribuens quod accepit, et quodammodo cantans illud de Psalmo: *Fortitudinem meam ad te custodiam* (Psal. lvi), per gratiarum actionem regi subjectus, unitatem regi humili devotione servat. B Tu autem.

HOMILIA CLXXVI.

IN DOMINICA XV POST PENTECOSTEN.

(Ex Herico monacho Antissiodorensi.)

In illo tempore dum Iret Jesus in Hierusalem, transibat per mediam Samariam, etc. (Luc. xvi).

Itinera Domini et Salvatoris nostri, tum miraculis, tum etiam mysteriis plena semper fuisse, sanctorum evangelistarum evidentissima declarat assertio. Neque enim locali tantum ambulatione explebatur necessitudo, verum etiam per hoc saluti aliquid providebatur humanæ. Ambulabat enim de loco transiens ad locum, ut omnibus subveniret, omnibus adesset, occurreret singulis, concurreret universis, hos miraculis, filios prædicationibus ad fidem cogeret. Qui et ideo cum divinitate impleveret omnia, humanitate loco voluit circumscribi, ut assumendo quod eramus, suæ nos divinitatis participes esse donaret. Verum non satis est si hoc iter Domini solummodo carnaliter accipimus, et non etiam si forte aliquid mysterii lateat, investigaverimus. Iter ergo Domini, transitus est de terris ad cælum. Ibat enim, quia mox impleta passione, transito mundo festinato ad Patrem repedabat. Ibat, quia de mortalitate ad immortalitatem, de pœna ad gloriam, de contemptu ad regnum festinabat. Dum ergo Iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam. Memor Dominus salutis humanæ ob quam restaurandam cælitus advenerat, instante jam suæ passionis articulo, ibat in Hierusalem civitatem, non reformidans gentem quamlibet atrocem, quamlibet sui effusionem sanguinis anxie sitientem. In Hierusalem erat templum Domini, ibi sacerdotium Judæorum, ibi erat cultus sacræ religionis, ibi etiam ter in anno apparebat omne masculinum Judæorum secundum præceptum legale, et ideo Dominus sæpe adibat illam civitatem, cupiens ibi plurimis annuntiare verba salutis, et sua ostendere miracula. Ut ergo nec iter illius a miraculorum præconis alienum atque immune videretur, Transiente illo per mediam Samariam et Galileam, et ingrediente quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, ita ut erant legis decreto a communi domorum vel urbium cohabitatione discreti. Samaria namque civitas vel regio sua erat, in qua olim re-

gnum decem viguerat tribuum, antequam a cultura Dei deficientes, captivitatem Assyriorum experirentur. Illis ergo a solo proprio in exsilium ductis, terras eorum missæ gentes ab Assyriis incolebant. Galilæa vero maxima pars erat Judaici regni, in qua et Nazareth fuit (si dici fas est) patria Domini. Pergens ergo Dominus in Hierusalem, ad passionem, quæ e vestigio implenda erat, properans, has quoque provincias transitu visitabat, et miraculorum insignibus illustrabat. *Et dum ingrederetur quoddam castellum.* Pulchre sanctus evangelista castelli hujus vocabulum nominatim exprimere novit, ut ostenderet hos qui Domino occurrere leprosos nullam cum hominibus habere societatem, nusquam certum consistendi locum. Legis enim decreto sequestrati fuerant a consortio communis habitationis. Notandum autem quia non legimus occurrisse Domino istos leprosos in vico aut in castello vel civitate, sed potius in itinere, quia lex præcipiebat ut quisquis leprosus esset, per ministerium sacerdotis ab omni plebe separaretur: et ideo a communi consortio segregati, non occurrunt Domino in vico aut in castello, sed potius in itinere. Ingrediente Domino castellum, occurrerunt, quia e vicino sanandi erant. Unde et aspiciendo Dominum præceptorem inelamant, a quo cum salute corporis vitæ æternæ præcepta suscipiebant. Sed Dominus ut doceret divinæ legi semper esse parendum, legis a se constitutæ mandatum exsecutus, eos ad sacerdotes direxit, dicens: *Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Præcipiebat enim lex (*Lev. xiii*) ut si quis lepræ maculam incurrisset, ad sacerdotem duceretur, ut ejus judicio mundus vel immundus judicaretur. Provida ergo dispensatione Dominus leprosos ad sacerdotes mittebat, multas ob causas. Primo quidem, ut eis aditum calumniandi obstrueret, illis magis parcens qui eorum garrula obloquia curabant. Secundo, ut videntes a Domino leprosos mundatos, quos ipsi per sacerdotium et legem curare nequiverant, aut crederent et salventur, aut si non crederent, inexcusabiles de ejus adventu redderentur. Tertio, ut per hoc sanctæ Ecclesiæ sacerdotium altius commendaret. Si enim illud sacerdotium, quod in typo et figura agebatur, adeo venerabile suo tempore exstitit, ut ab ipso Domino honoraretur, multo magis hoc quod nunc jam non in figura, sed in veritate administratur, reverendum et omni sibi honore colendum. Aliter: *Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Inter omnes quos Dominus a diversis infirmitatibus multipliciter curasse narratur, neminem illorum quibus curam impendit, præter leprosos ad sacerdotes mittere voluit. Cujus rei quidem ad litteram facilis est intellectus, quia patet illum ideo hoc egisse, ne calumniantibus sibi adversariis adversum se jacula videretur ministrare, dum quererentur illum sacerdotibus suis debitum honorem ac reverentiam non deferre, præsertim cum leprosorum curatio specialiter a sacerdotibus esset discernenda. Si vero spiritualis in hoc facto intelligentia requiratur, constat

A quod illud sacerdotium Judæorum typus erat sacerdotii regalis et Christiani, quod nunc per Dei gratiam in Ecclesia manet, quo etiam emundantur et consecrantur omnes ad veri sacerdotis membra pertinentes. *Et factum est, dum irent, mundati sunt.* Velocem obedientiam apte festina sanitas est subsequuta. Et magna gestum providentia, ut antequam ad sacerdotes venirent, mundarentur, ne si in eorum præsentia mundari eos contigisset, arbitrarentur se fortassis eorum ministerio, et non virtute mittentis fuisse curatos. Sed hæc quæ ad litteram cursim exsequimur, plena sacramentorum esse, ipse rerum ordo manifestat. Miracula enim Domini hoc sibi specialiter privilegium vindicant, ut juxta historiam veraciter facta credantur, et spiritualiter excussa, B interius reconditam mysteriorum aperiant suavitatem. Quod quando agunt, quid aliud quam obstrusis favorum intimis mella producimus? Leprosi ergo isti hæreticos non incongrue designare possunt. Lepra namque ejusmodi est naturæ, ut eutem quam infecerit, diversis coloribus respergat. Sic et hæretici, ut verum se dicere mentiantur, vera falsis permiscant, et quasi unius coloris dogma mendaciorum superducta varietate intertingunt, quia si semper vera prosequerentur, hæretici non essent; si autem semper falsa dicerent, nullus eis nisi dementissimus crederet. Permiscet ergo, ut dictum est, vera falsis, ut dum veritas superducta recipitur, latens intrinsecus falsitatis morbus irrepit, more eorum qui venena propinantes, ora calicis melle liniunt, ut dum mellis dulcedo intenditur, virtus poculi avidius insumatur. C Aliter: Sed quia lepra in una eademque cute diversis permixta coloribus fœdum hominem reddit, non incongrue juxta significationem spiritualem leprosorum homine signantur hæretici, qui unitatem fidei non habentes, diversis inficiuntur erroribus. Sciendum vero est nullam prorsus esse falsam doctrinam quæ non aliqua sit veritate permixta; ne si aut aperte mendax fuerit, non recipiatur, aut si ex toto vera, hæretica non sit. Quemadmodum autem vulnera unius corporis in cute apparentia, diversis coloribus carnem obducunt, ita in uniuscujusque hæretici doctrina falsa veris resperguntur, ut sub obtentu veritatis falsitas inimica prævaleat. Nam et qui venena porrigunt, prius melle calicis ora liniunt, ut per gustum dulcedinis perveniatur ad poculum mortis. Hujuscemodi autem pestes, auctoritate principum Ecclesiæ ita sunt propellendæ, ut auctores earum a totius Christianitatis societate dejecti, magnis Dominum Jesum vocibus pro salute recipienda necessario interpellare cogantur. Et attendendum quod sanctus evangelista ipsum quoque numerum signanter expresserit, cum quot fuerint, indicare curavit. Ait enim, *occurrerunt ei decem viri leprosi.* Pulchra quidem quantitate commendabiles, sed obscena cute deformes. Ergo hæretici intra denarium quodammodo perfectionem sese jactant comprehensos, dum divinorum quæ decalogo accipiunt, mandatorum impletores se esse confirmant, et Chri-

stantiæ fidei professores se asseverant. Delectat numerus, sed offendit sinistri dogmatis insinceritas. Hoc est quod Apostolus de talibus ait : *Habentes quidem speciem sanctitatis, virtutem autem ejus abnegantes* (II Tim. III). Hi tales a cohabitatione civitatis Dei, hoc est, a communione universalis Ecclesiæ prociendi sunt, ut saltem damnati, et ab omnium consortio sequestrati, tandem longo suæ eliminationis tædio fatigati, Christum magis vocibus inclamare et eum veritatis præceptorem fateri cogantur. Hoc enim est quod evangelista ait : *Stererunt a longe et levaverunt vocem, dicentes : Jesu præceptor, misere nostri*. Ideo a longe steterunt, nec Domino appropinquaverunt, quia, ut jam dictum est, a communi consortio separati erant. Et a longe stantes leprosi vocem ad Dominum extollunt, ne tumultuantis turbæ strepitu possent aliquatenus impediri. Merito præceptorem jam sanandi vocant, in cujus fide et doctrina se errasse considerant. Sed et in parte spirituali intelligentiæ quam congrue Jesum præceptorem hæretici vocant, in cujus verbis se recolunt deliquisse, dumque ad ejus magisterii regulam studiose recurrere festinant, mox merentur optatæ salutis beneficia invenire. Quos ut vidit, dixit : *Ite, ostendite vos sacerdotibus*. Et factum est, dum irent, mundati sunt. Lepra quatuor habet differentias significationum. Designat enim infidelitatem paganorum, perfidiam Judæorum, errorem hæreticorum et maculas gravium peccatorum. Ab hac tam multiplici lepra quicumque expiari desiderat, necesse est Ecclesiam adeat, sacerdotes requirat, ut per eorum ministerium exuatur maculis peccatorum, sine quibus constat neminem ab hujusmodi valetudine posse curari. Quod autem ad sacerdotes leprosi missi sunt, significat quia conversi hæretici, sacerdotibus vel ministris sanctæ Ecclesiæ sese offerre debent, et pravi dogmatis errorem quasi morbidæ cutis varietatem ad examinandum pandere, sique ab eis fidei catholice regulis instructi, pristinæ munditiæ et pulchritudini restituantur. Quamvis enim Dominus, qui summus pontifex verusque magister est, interna sui eruditione quod tenendum sit valeat inspirare, magna tamen dispensatione vult doctoribus obsequi, ut per hoc qui docendi sunt profunda humilitate solidentur, humiliati vero ad capiendæ fidei sacramenta potiores efficiantur. Si etenim beatus Paulus, qui divinis cœlitus revelationibus fuerat instructus, quique se dicit Evangelium non ab homine neque per hominem accepisse, sed per revelationem Jesu Christi, tum missus est ad Ananiam, ut ab eo fidei veritatem acciperet, et reliqua quæ ordo ecclesiasticus exposcit impleret (Gal. II; Act. IX). Quid verò sibi vult quod antequam ad sacerdotes venissent, mundati sunt? Forte illud præsignat quod multi fide fervente, dum pro recuperanda animarum salute doctores sanctos expetrent, tanta prævenientis Dei gratia sunt donati, ut antequam per baptismi lavacrum animæ lepram deponerent, Spiritus sancti illapsu ab originalibus peccatis emundari promeruerint. Hoc in Cornelio eisque qui

A cum eo erant impletum est, de quibus legitur : Quia, disputante diu Petro, cecidit Spiritus sanctus super eos qui audiebant verbum. Et beatus Petrus : Quis, inquit, aquam prohibere potest, ut non baptizentur hi qui Spiritum sanctum acceperunt, credentes sicut et nos? Multiplex enim Dei misericordia hanc prælati Ecclesiæ sacerdotibus potestatem contulit, ut et confitentibus pœnitentiæ sanctionem darent, et eadem salubri satisfactione purgatos, ad januum reconciliationis etiam admitterent, sic divinæ voluntatis præsidii ordinatis, ut indulgentia Dei nisi supplicationibus sacerdotum nequeat obtineri. Unus autem ex illis ut vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum. Magni meriti ingentisque fidei istum unum fuisse, ex hoc vel maxime conjici datur quod, cæteris ingratissimis remanentibus, ipse solus mundatori suo gratias acturus rediit, sacerdotum ad quos missus fuerat conspectibus sese ostendere parvipendens, et vero sacerdoti Christo, qui est sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, quique pontifex pontificum, et sacerdos est sacerdotum, sua ora studuit præsentare. Unus iste qui, cæteris ingratè abeuntibus, solus rediit, Salvatori gratias agens, unius Ecclesiæ devotam Deo humilitatem significat, qui vero Deo quotidie grates exsolvit, quia repressis præsumptionis suæ cogitationibus infirmitatem suam humiliter aspicit, de bonis quæ agit nihil sibi tribuit, sed omnia a divina clementia procedere constituit. Pulchre autem dicitur quia regressus est cum magna voce. Cum magna voce rediit, quia magnam erga se Dei misericordiam mente persensit. Recte magna voce Deum magnificans reversus est, cujus omnipotentiam in tam subita sui restauratione expertus est. Quo in facto membrum se præcipuum sanctæ Ecclesiæ ostendit, qui quotidie Christum inter blasphemias hæreticorum et Judæorum voces collaudare, eique gratias agere non desistit. De quo adhuc recte subditur, Quia cecidit in faciem suam, gratias agens. Casus iste proprie electorum est. Reprobis autem retrorsum semper est cadere, juxta quod de Domini persecutoribus scriptum est, quia dicente Domino, *Ego sum, abierunt et ceciderunt retrorsum* (Joan. XVIII). Et de sequacibus Antichristi, sub figura Dan Jacob dicit : *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, et cadit ascensor ejus retro* (Gen. XLIX). Qui enim retro cadit, ibi cadit ubi quid doli lateat nescit. Qui vero in faciem cadit, ibi utique cadit ubi cuncta quæ fuerint aspicit. Reprobis enim retro cadunt, quia dum mala præterita modo ante mentis oculos ducere negligunt, postmodum retro, hoc est, ad supplicia æterna quæ prævidere noluerunt, infelicitè devolvuntur. In faciem vero cadere, est de his quæ per ignorantiam seu per negligentiam commissa sunt, erubescere. Taliter namque in faciem cadentibus, Paulus apostolus loquitur : *Quem ergo fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis* (Rom. VI)? Quod vero sanctus evangelista de suo tam studiose interposuit, dicens : *Et hic erat Samaritanus*, non ex superfluo aut otiose additum reperimus,

si hominis mysterium consideremus. Samaritanus enim interpretatur custos. Quo nomine aptissime declaratur is qui perceptæ dona sospitatis, humilis et gratus maluit custodire, quam tumens et ingratus amittere. Ideoque veri illius Samaritani qui saucii vulnera curavit, cognomine beatificari meruit. Et hic erat Samaritanus, id est alienigena. Sæpe legimus in Evangelio, quia gentiles venientes ad Dominum ut eum audirent et sanarentur ab eo, sanitate percepta, gratias Deo referre studuerunt. Judæi vero jugiter ejus miracula videntes, et ab eo mundationem percipientes, semper ingrati persisterunt. Spiritualiter Samaritanus, qui interpretatur custos, significat universitatem populi gentilis per fidem ad Deum conversi, qui custodiam habet ad humilitatem conservandam. Dum enim gentilis populus ad Deum conversus, omne bonum quod habet, ei tribuit a quo accepit, profecto beneficia divinitus sibi collata vigilanter custodit, decantans cum Psalmista : *Fortitudinem meam ad te custodiam, quia tu Deus susceptor meus es (Psal. lvm).* Respondens autem Jesus dixit : *Nonne decem mundati sunt, et novem ubi sunt?* Merito Salvator eos qui ingrati persisterunt, quasi ignotos requirit cum dicit, *novem ubi sunt?* Sicut enim eos quos eligit, scire comprobatur, ita eos quos reprobat, non incongrue nescire dicitur. Unde et quibusdam in fine dicturus est : *Nescio vos unde sitis; discite a me, omnes operarii iniquitatis (Luc. xii),* non quo Deum aliquid lateat, sed quia impiorum vias, quorum figuram isti prætendunt leprosi, quasi ignotas reprobat. Sic et mentiri nescire vir verax dicitur qui loqui mendacium dedignatur, non quo si mentiri velit nesciat, sed quia falsa loqui veritatis amore contemnat. Loquens ergo Dominus dicit : *Nonne decem mundati sunt, et novem ubi sunt?* Novenarius numerus, si unum in augmentum sui percipiat, quamdam formam unitatis explet, et in denarium surgit. Quo numero, id est denario, tanta fit complexio, ut ultra illum alius numerus non excreseat, nisi hic idem denarius repetatur a capite, hoc est, ab unitate. Unum ergo ad unitatem suam custodiendam non indiget novem, novem vero indiget uno, ut quædam effigies unitatis compleatur, id est denarius. Similiter et illi qui intra unitatem sanctæ Ecclesiæ sunt collocati, qui designantur per unum, non indigent auxilio eorum qui extra sunt positi per infidelitatem. Illi vero qui foris sunt, indigent adjutorio electorum, ut per eorum ministerium ac intercessionem mereantur sanctæ Ecclesiæ incorporari, quoniam aliter salvari non possunt. Adhuc quoque de illis qui ingrati remanserant, subditur : *Non est inventus qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.* Supra decem mundatos asseruit, nunc autem neminem dicit inventum qui rediret et daret gloriam Deo, nisi illum alienigenam. Juxta litteram facile est hominem videri corpore sanatum, et tamen persistere ingratum. Spiritualiter autem mirum est cur istos dicat esse sanatos, qui gratia Dei de infidelitate ad fidem convertuntur, et tamen permanere

ingratos. Si enim perfecte mundus est aliquis per fidem et baptismum, quomodo est Deo ingratus cujus misericordia ab infidelitate adductus est ad fidem? Et si ingratus, quomodo mundus? Sed sciendum quia sunt quidam in congregatione fidelium qui mundantur quidem per fidem et baptismum, ingrati vero persistunt per bonam operationem. De quibus dicit apostolus Paulus : *Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt (Rom. i).* Cum enim dicit eos Dominum novisse, ostendit mundatos esse a lepra infidelitatis per baptismum; cum vero addit, non glorificasse eos Dominum, nec illi gratias egisse, accusantur ingrati. *Non est inventus qui rediret et daret gloriam Deo.* Qua sententia et deditur Judæorum clam percutit, et gentium ad credendum facilitatem collaudat. Pene enim in omnibus sancti Evangelii locis, et Judæos ad fidem tardos, et gentiles ad fidem impigros, imo paratissimos fuisse invenimus. Hoc in illo beato centurione de quo dictum est : *Non inveni tantum fidem in Israel (Math. viii).* Hoc et in gentibus quæ circa passionem Christum videre desiderabant, considerari apertissime potest : Ait ergo : *Non est inventus qui rediret et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena;* tanquam diceret : Cives oderunt, alienigenæ amplectuntur. Judæi persequantur, gentes ambiunt et venerantur. Hi laborant ut post tot beneficia perimant, illi certant ut de perceptis gratias agentes, majoribus digni existant. Et ait illi Jesus : *Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit.* Surge, videlicet a vitiis peccatorum, et vade ad operationem virtutum. Jacentem et simpliciter se adorantem laudat Dominus, eumque ut surgat divini oris affatu animat, et quod perfecte credens, profecto salvari meruit, approbat. Nihilominus et quid illi qui redire ut gratias agerent detrectarunt meruerint indicat, quia si istum fides sua salvavit, illos profecto infidelitas damnavit. Sed et illis qui jam de perpetratis peccatis erubescere cœperunt, surgendum primo, deinde indicitur ambulandum. Prius enim quasi surgimus, cum a peccatis respicimus, cum male insitæ consuetudini resistimus, cum nobis ipsis quod tales fuimus displicemus. Ambulamus vero, cum in via mandatorum Dei boni operis gressum ponimus, cum virtutum studiis desuetum jam et quasi ignavum animum exercemus. Spiritualiter quoque possumus intelligere quoniam si illos qui intra sanctam Ecclesiam consistunt, fides ipsorum salvos fecit, procul dubio eos qui extra manent infidelitas eorum damnat. Illud etiam in isto qui jacens ante pedes Domini surgere jubetur, innuitur, quia qui fidem rectam cum humilitatis observatione tenent, ac Creatori suo se humiliter subdunt, quorum figuram iste prætendit, qui mundatus ad gratias Deo agendas rediit, per divini verbi consolationem a peccatis resurgere, et ad opera virtutum exercendo jubetur accedere, donec, crescentibus quotidie virtutum incrementis, ad illam perfectionem sublimentur, in qua Deum deorum in Sion perpetuo contemplari mereantur. Tu autem.

HOMILIA CLXXVI (bis).

IN DOMINICA XVI POST PENTECOSTEN.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis : Nemo potest duobus dominis servire. Aut enim unum odio habebit, et alterum diligit : aut unum sustinebit, et alterum contemnet, etc. (Matth. vi).

Hæc verba diligenter consideranda sunt. Nam qui sint duo domini, deinceps ostendit cum dicit : *Non potestis Deo servire et mammonæ.* Mammon apud Hebræos divitiæ appellari dicuntur, congruit et Punicum nomen, nam lucrum Punice mammon dicitur. Sed qui servit mammonæ, illi utique servit qui rebus istis terrenis merito suæ perversitatis præpositus, magistratus hujus sæculi a Domino dicitur. Aut ergo hunc odio habebit homo, et alterum diligit, id est, Deum; aut alterum patietur, et alterum contemnet. Patietur enim durum et perniciosum dominum quisquis servit mammonæ : sua enim cupiditate implicatur, subditur diabolo, et eum non diligit. Quis enim est qui diligit diabolum? Sed tamen patietur, sicut in aliqua domo majore, qui ancillæ alienæ conjunctus est, propter cupiditatem suam duram patitur servitutem, etiamsi non diligit eum cujus ancillam diligit. *Alterum autem contemnet* dicit, non odio habebit. Nullius enim vere conscientia Deum potest odisse, contemnit autem, id est non timet, eum quasi de ejus bonitate securus est. Ab hac negligentia et perniciosâ securitate revocat Spiritus sanctus, cum per prophetam dicit : *Fili, ne adicias peccatum super peccatum, et ne dicas : Miserratio Dri magna est (Ecli. v)*, ignorans quia patientia Dei ad penitentiam te adducit. Cujus enim tanta misericordia credi potest, quam ejus qui omnia donat peccata conversis, et oleastrum facit participem pinguedinis? Et cujus tanta severitas, quam ejus qui naturalibus ramis non pepercit, sed propter infidelitatem fregit illos? Sed si quis vult diligere Deum et cavere ne offendant, non se arbitretur duobus dominis servire, et intentionem cordis sui rectam ab omni duplicitate explicet. Ita enim sentiet de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quæret illum. *Ideo (inquit) dico vobis, non habete sollicitudinem in anima vestra quid edatis, neque corpori quid induatis, ne forte quamvis jam superflua non querantur, propter ipsa necessaria cor duplicetur, et ad ista conquirenda nostra detorqueatur intentio, cum quasi misericorditer aliquid operamur, id est, ut cum consulere alicui videri volumus, nostrum emolumentum ibi potius quam illius utilitatem attendamus, et ideo nobis non videamur peccare, quia non superflua, sed necessaria sunt quæ consequi volumus. Dominus autem admonet, ut nimirum multo amplius nobis Deum dedisse, quod nos fecit et composuit ex anima et corpore, quam est alimentum atque tegumentum, quorum curam nobis duplicare cor non vult. Nonne anima (inquit) plus est quam esca? Ut intelligas eum qui dedit animam, multo facilius escam esse daturum, et corpus quam vestimentum, id est, plus, ut similiter intelligas eum*

A qui corpus dedit, multo facilius daturum esse vestimentum. Quo loco quæri solet utrum ad animam cibus iste pertineat, cum anima incorporea sit, iste autem cibus corporeus. Sed animam hoc loco pro ista vita positam noverimus, cujus retinaculum est alimentum istud corporeum. Secundum hanc significationem dictum est etiam illud : *Qui amat animam suam, perdet illam (Joan. xii)*. Quod nisi de hac vita acceperimus, quam oportet pro regno Dei perdere, quod potuisse martyres claruit, contrarium hoc præceptum erit illi sententiæ, quia dictum est : *Quid prodest homini si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum faciat (Marc. xvi)? Respicite (inquit) volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea sua, et Pater vester cælestis pascit ea. Nonne vos pluris estis illis?* id est, carius vos valetis, quia utique rationale animal, sicuti est homo, sublimius ordinatum est in rerum natura, quam irrationabilia, sicuti sunt aves. *Quis autem vestrum, inquit, curans potest adijcere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimento quid solliciti estis?* id est, cujus potestate atque dominatu factum est, ut ad hanc staturam corpus vestrum perduceretur, ejus providentia etiam vestiri potest. Non autem vestra cura factum esse, ut ad hanc staturam veniret corpus vestrum, ex hoc intelligi potest, quod si curetis et adijcere velitis unum cubitum huic staturæ non potestis. Illi ergo etiam legendi corporis curam relinquit, cujus videntis cura factum esse, ut tantæ staturæ corpus habeatis. Dandum etiam erat documentum propter vestimentum, sicut datum est propter alimentum. Itaque sequitur et dicit : *Considerate lilia agri quomodo crescunt : non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua sic vestitus est sicut unum ex istis. Si autem fenum agri, quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Sed illa documenta non sic allegorice discutienda sunt, ut quæramus quid significant aves cæli aut lilia agri. Posita sunt enim, ut de rebus minoribus majora persuaderentur, sicut est illud de judice qui nec Deum timebat, nec hominem reverebatur, et tamen sæpe interpellante vidua accessit ut ejus causam consideraret, non propter pietatem aut humanitatem, sed ne tedium pateretur (Luc. xviii). Non enim nullo modo ille injustus judex personam Dei allegorice sustinet, sed tantum quantum Deus, qui bonus et justus est, curet deprecantes se, hinc conjici Deus voluit, quod nec injustus homo eos qui illum assiduis precibus turbant, vel propter tedium devitandum potest contemnere. Nolite ergo, inquit, solliciti esse, dicentes : *Quid edemus, aut quid bibemus, aut quo vestiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim Pater vester quia horum omnium indigetis. Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia apponentur vobis.* Hic manifestissime ostendit, non hæc esse appetenda tanquam talia nostra bona, ut propter ipsa debeamus benefacere si quid faciamus, sed tamen esse necessaria. Quid enim intersit inter bonum quod ap-*

petendum est, et necessarium quod sumendum est, hac sententia declaravit cum ait : *Querite primum regnum Dei et iustitiam ejus, et hæc omnia apponentur vobis.* Regnum ergo et iustitia Dei, bonum nostrum est, et hoc appetendum, et ibi finis constituendus, propter quod omnia faciamus quæcunque facimus. Sed quia in hac vita militamus, ut ad illud regnum pervenire possimus, quæ vita sine his necessariis agi non potest, apponentur hæc vobis, inquit, sed vos regnum Dei et iustitiam primum querite. Cum enim dixit illud primum, significavit quia hoc posterius querendum est, non tempore, sed dignitate. Illud tanquam bonum nostrum, hoc tanquam necessarium nostrum, necessarium autem propter illud bonum. Neque enim, verbi gratia, ideo debemus evangelizare ut manducemus, sed ideo manducare ut evangelizemus. Nam si propterea evangelizemus ut manducemus, vilius habemus evangelium quam cibum : et erit jam bonum nostrum in manducando, necessarium autem in evangelizando. Quod etiam Apostolus prohibet, cum dicit licere sibi quidem et permissum esse a Domino, *ut qui Evangelium annuntiant, de Evangelio et vivant* (I Cor. ix), id est, de Evangelio habeant ea quæ huic vitæ sunt necessaria, sed tamen se non esse abusum hac potestate. Erant enim multi qui occasionem habere cupiebant acquirendi ac vivendi secundum Evangelium, quibus eam volens Apostolus amputare, manibus suis victum suum toleravit. De his enim alio loco dicit, ut amputem occasionem, quamquam etiam sicut ceteri apostoli, permissu Domini de evangelio viveret, et non in victu finem constitueret evangelizandi (II Cor. xi), sed magis ipsius victus sui finem in Evangelio collocaret, id est, ut superius dixi, non ideo evangelizaret ut perveniret ad cibum, et si qua sunt talia necessaria, sed ideo ista sumeret, ut illud impleret, ne non volens, sed necessitate evangelizaret. Hoc enim idem probat cum dicit : *Nescitis quoniam qui in templo operantur, quæ de templo sunt, edunt : et qui altario deserviunt, altario comparticipantur ? Sic et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere : ego autem nullo horum usus sum* (I Cor. ix). Hinc ostendit permissum esse, non jussum, aliquin contra preceptum Domini fecisse tenetur. Deinde sequitur et dicit : *Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me. Bonum est mihi magis mori, quam ut gloriam meam quisquam inanem faciat* (Ibid.). Hoc dixit, quia jam statuerat propter quosdam occasionem querentes, manibus suis victum transigere. *Si enim evangelizavero, inquit, non est mihi gloria*, id est, si evangelizavero ut ita faciant in me, id est, si propterea evangelizavero ut ad illa perveniam, et finem Evangelii in cibo et potu et vestitu collocavero. Sed quare non est ei gloria ? Necessitas enim mihi, inquit, incumbit, id est, ut ideo evangelizem, quia unde vivam non habeo, aut ut acquiram temporalem fructum de prædicatione æternorum. Sic enim jam necessitas erit in Evangelio, non voluntas. *Væ enim mihi erit, inquit, si non*

A evangelizavero. Sed quomodo debet evangelizare ? Scilicet ut in ipso Evangelio et in regno Dei ponat mercedem. Ita enim potest non coactus evangelizare, sed volens. Si enim volens, inquit, hoc facio, mercedem habeo ; si autem invitus, dispensatio mihi credita est : id est, si coactus inopia earum rerum quæ temporali vitæ sunt necessariae, prædico Evangelium, alii per me habebunt mercedem Evangelii, qui Evangelium ipsum me prædicante diligunt, ego autem non habeo, quia non ipsum Evangelium diligo, sed ejus pretium in illis temporalibus constitutum, quod nefas est fieri, ut non tanquam filius ministret quisquam Evangelium, sed tanquam servus, cui dispensatio credita est, ut tanquam alienum erogat, nihil inde ipse capiat præter cibaria, quæ non de participatione regni, sed ad sustentaculum miseræ servitutis dantur extrinsecus. Quamquam et alio loco dispensatorem se dicat (I Cor. iv). Potest enim et servus in filiorum numerum adoptatus, eam rem in qua coheredis sortem meruit, fideliter dispensare participissuis. Sed nunc ubi ait, *Si autem invitus, dispensatio mihi credita est, talem dispensatorem intelligi voluit, qui alienum dispensat, unde ipse nihil accipiat.* Ergo quæcunque res propter aliud aliquid queritur, sine dubio inferior est quam id propter quod queritur ; et ideo illud primum est, propter quod istam rem queris, non ista res quam propter illud quaris. Quapropter si Evangelium et regnum Dei propter cibum querimus, priorem facimus cibum, et posterius regnum Dei, ita ut si non sit cibum, non queramus regnum Dei. Hoc est ergo primum querere cibum, et deinde regnum Dei, id est, hoc priori loco ponere, illud posteriori. Si autem ideo querimus cibum, ut habeamus regnum Dei, faciamus quod dictum est : *Querite primum regnum Dei, et iustitiam ejus, et hæc omnia apponentur vobis.* Querentibus enim primum regnum et iustitiam Dei, id est, hoc præponentibus cæteris rebus, ut propter hoc cætera queramus, non debet subesse sollicitudo ne illa desint quæ huic vitæ propter regnum Dei sunt necessaria. Dixit enim superius : *Scit enim Pater vester quia horum omnium indigetis.* Et ideo cum dixisset : *Querite primum regnum Dei, et iustitiam ejus, non dixit : deinde ergo ista querite, quamvis sunt necessaria, sed ait : Hæc omnia apponentur vobis, id est, consequentur, si illa queratis, sine ullo vestro impedimento.* Et cum ista queritis, illinc avertamini, aut ne duos fines constituatis, ut et regnum Dei propter se appetatis, et ista necessaria, sed hæc potius propter illud vobis non deerunt, quia non potestis duobus dominis servire. Duobus autem dominis servire conatur, qui et regnum Dei pro magno bono appetit, et hæc temporalia. Non potest autem simplicem habere oculum, et uni Domino Deo servire, nisi quæcunque cætera si sunt necessaria, unum propter hoc assumat, id est, propter regnum Dei. Sicut autem militantes accipiunt annonam et stipendium, sic omnes evangelizantes accipiunt victum et tegumentum. Sed sicut non omnes propter salutem reipublicæ mi-

litant, sed propter illa quæ accipiunt, sic non omnes propter salutem Ecclesiæ ministrant Deo, sed propter hæc temporalia, quæ tanquam annonam et stipendia consequuntur, aut et propter hoc, et propter illud. Sed supra jam dictum est, non potestis duobus dominis servire. Ergo simplici corde tantummodo propter regnum Dei debemus operari bonum ad omnes, non autem in hac operatione vel solam, vel cum regno Dei mercedem temporalium cogitare. Quorum omnium temporalium nomine, crastinum posuit, dicens: *Nolite ergo solliciti esse de crastino*. Non enim dicitur crastinus dies, nisi in tempore, ubi præterito succedit futurum. Ergo cum aliqui boni operamur, non temporalia, sed æterna cogitemus. Tunc erit illud bonum et perfectum opus. Tu autem.

HOMILIA CLXXVII.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex Herico monacho Antissiodorensi.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Nemo potest duobus dominis servire, etc. (Matth. vi).

Dominus ad hoc homo factus est, ut nos de potestate tenebrarum eriperet, atque regnum Deo Patri nos faceret. Ait enim ipse in quodam Evangelii loco parabolice loquens, quod homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum (*Luc. xix*). Quibus verbis nullum alium quam se ipsum intelligi voluit, qui ad hoc de cœlestibus in hanc ærumnarum ac mortis regionem venire dignatus est, ut imperium diaboli quod fœdere quodam peccati, mortisque æternæ pacto persuaserat, dissiparet, et regnum suum iustitiæ ac mansuetudinis legibus exaltaret. Cum ergo jam multi a regno diaboli deficerent, et edictis cœlestibus parentes, signa fidei prompta devotione subirent, hac oratione eos rex ille victoriosissimus alloquitur: *Nemo potest duobus dominis servire*. Ac si aliis verbis ad spiritualis militiæ disciplinam exhortans dicat: Si perfecte mei imperii jus eligitis, oportet ut per omnia prioris domini servitium abnuatis. Neque enim simul utrisque obtemperari potest, cum contraria sibi sint quæ ego et quæ ille præcipimus. Ego denique quæ sanctitatis et quæ honestatis sunt jubeo impleri, ille turpia omnia atque honestati repugnantia præcipit exerceri. Ego virtutum arma meum militem pro mansuetudine, humilitateque servanda alacriter excipere, ille cogit suos pro superbia mortem insontibus irrogare. Quomodo ergo potest ambobus par exhiberi famulatus, quorum dispar est dominatus? Hæc verba Redemptoris nostri ad curas istius sæculi evitandas nos instruunt, et ut contemnere temporalia, et cœlestia studeamus semper appetere, exhortantur. Nemo, inquit, potest duobus dominis servire. Quæ sententia juxta litteram apertissime etiam non exposita claret, quia nemo scilicet duobus dominis carnalibus ita potest servire, ut ambobus æqualiter placeat, utrisque æqualiter obsequatur. Unde sequitur: *Aut enim unum odio habebit, et alterum diligit, aut unum sustinebit, et alterum contemnet*. Spirituali vero intellectu qui sint isti duo

A domini subsequenter ostendit, cum subdit: *Non potestis Deo servire et ammonæ*, id est Christo et diabolo. Quæ enim participatio Christo et diabolo? aut quæ lucis ad tenebras? Adhuc vero de duobus dominis sequitur: *Aut enim unum odio habebit, et alterum diligit: aut unum sustinebit, et alterum contemnet*. Unum odio habebit, scilicet diabolum, qui odio habendus est, non per hoc quod substantia, sed per hoc quod malus est, oderit: *et alterum diligit*, id est Christum, qui velut mansuetus dominus solummodo ex affectu præcipit amari: *Diliges*, inquit, *Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua (Matth. xxii)*. *Aut unum sustinebit*, id est, diabolum, tanquam durum et immitem dominum. Ipse enim durissimis imperiis amatores sæculi quatit, et postquam semel hominem dominari potuerit, etiam nolentem invitumque ad male agendum compellit, nec sine gravissimis laboribus imperata peragunt. Frequenter enim exsilia, naufragia, et rei familiaris damna, ipsam postremo mortem horum gratia perferunt. De talibus Scriptura dicit: *Ut male agerent, laboraverunt (Jer. ix)*. Hunc ergo talem dominum sustinent potius inviti, quam serviunt subditi: quia postquam semel ejus super se dominium sponte susceperint, nunquam de cætero suis viribus, nisi sola Dei validissima manu eripi possunt. *Et alterum, inquit, contemnet*, hoc est, Deum. Et notanda proprietas verborum Domini. Cum enim præmisisset, dicens: *Aut unum odio habebit, et alterum diligit*, non est subsecutus e contra ut diceret: *Aut unum diligit, id est, diabolum, et alterum odio habebit, id est Deum*, quia nullius conscientia, quantumvis perversissima, ad hoc potest erumpere, ut dicat se Deum odio habere, aut diabolum diligere. Contemnet vero, id est, non timebit. Contemnitur enim Deus ab illis, qui peccantes de impunitate scelerum blandiuntur, putantes aut nescire sua scelera Deum, aut visa statim indulgere: qui nesciunt quod dissimulando eos divina bonitas ad penitentiam provocet, dicente Apostolo: *An nescis quia patientia Dei ad penitentiam te adducit (Rom. ii)?* Tu autem secundum duritiam tuam, et cor impenitens thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei. Aliter: Convenienter autem addidit, aut unum sustinendum, hoc est, diabolum, aut alterum contemnendum, videlicet Deum. Contemnit enim Deum, sed tamen non odit, quisquis præcepta illius contradicendo despiciat. Sustinet vero diabolum, tanquam si quis durum et crudelem habeat dominum, sed tamen non diligit, quicumque per cupiditatem divitiarum illi se subdit, qui princeps hujus mundi habetur, dicente Domino: *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam (Joan. xiv)*. Sed licet illum sustineat tanquam crudelem dominum, non tamen diligit. Verbi gratia, si quis in majori aliqua domo, ancillæ cujuslibet hominis potentis copulatur, etiam si non diligit eum cujus ancillam diligit, propter vim tamen suæ cupidinis duram sustinet servitutem, subjiciendo se illi cujus ancillam sibi conjunctam diligit: sic et homo

diligens divitias, servus diaboli est, qui caput et princeps est amatorum mundi. Divitias enim possidere, indifferens opus est. Nam nec diviti obsunt opes si eis bene utatur, nec pauperem egestas commendabiliorem facit, si inter sordes et inopiam peccata non caveat. *Non potestis Deo servire et mammonæ.* Mammona apud Hebræos vel Syrios, divitiarum interpretatur Latine; Punice autem mammon lucrum dicitur, utrumque autem ad unum finem respicit. Et recte avaritiam specialiter posuit, ut ostenderet manifeste divitiarum servos, diaboli quoque servos existere. Nam et Apostolus avaritiam idolorum servitutem vocare non dubitavit, dicens : *Et avaritiam, quæ est idolorum servitus (Col. v).* Quo loco solerter notandum, quia non dicitur, Non potestis Deo servire et divitias possidere, sed Non potestis Deo servire et mammonæ, id est divitiis. Multos enim sanctorum Patrum legimus temporaliter et divitias habuisse, et nihilominus Deo deservisse. Abraham namque ditissimus fuit, qui cum trecentis decem et octo vernaculis reges quinque bellica expeditione superavit, et Loth fratrem suum a captivitate exemit (*Gen. xiv*). Job quoque ille maximum exemplum patientiæ, inter omnes orientales divitiis affluxisse, Scripturæ testimonio declaratur (*Job. i*). Quid de sanctissimo David dicemus, cui et divitiarum copia, et imperii magnificentia suppeditabat, eique a subjectis per circuitum nationibus munera deferebantur? Sed isti quamvis habuerunt divitias, non servierunt divitiis, sed Deo, quia nequaquam spem suam divitiis commiserunt, nec custodierunt eas ut servi, sed ingenue dispensaverunt ut domini, tenentes eas in usu, non in desiderio, et tanquam ex latere sibi datas utiliter disponentes. Hinc beatus David quando in solio regni constitutus, quod nihil in divitiis fallacibus fideret, ostendebat dicens : *Egenus sum et pauper, sicut omnes patres mei (Psal. cviii).* Divites etiam vel qui erant, vel qui esse poterant, alloquens dicebat : *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere (Psal. lvi).* Quisquis ergo custodit divitias ut servus, et non distribuit ut dominus, servus est divitiarum; et serviendo divitiis, servire compellitur diabolo, quia cupiditati divitiarum implicatus, diabolo se subdit, qui merito suæ pravitatis terrenis rebus præpositus est, et a Domino princeps huius sæculi appellatur. Quapropter audiant ista divites, et eligant magis Christi esse servi, quam mancipia divitiarum. Discant non innitendum præsentibus, sed spem omnem insecrandam perennibus, solumque ad hoc velle habere divitias, ut sit unde pauperum indigentia expleri, unde sua possint peccata redimi. *Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini.* Tanquam dicat : Quia Deo simul et cupiditatibus mundi servire non potestis, quia in incerto divitiarum confidere non debetis, ideo dico vobis, ne solliciti sitis in aggregandis divitiis, quibus mens implicita alienetur ab amore sui Creatoris. Quæri vero poterit utrum cibus iste corporeus ad animam, an ad corpus pertineat, cum

constat animam incorpoream, cibum vero esse corporeum. Sed animæ nomine in Scriptura sacra, vita præsens signari solet, juxta quod Dominus alibi ait : *Qui amat animam suam, hoc est vitam suam, perdet eam (Joan. xii).* Et apostolus Paulus : *Non facio, inquit, animam meam pretiosioram quam me (Act. xx).* Ergo et hic anima hoc sensu accipienda est, ut per animam præsens vita intelligatur, quæ alimentis retinetur et vestibus. Cujus vinculum atque conciliatio quædam est cibus iste corporeus, in cujus causa labor exercendus est ad eam sustentandam : sollicitudo autem tollenda, *ut habentes victum et vestitum, his contenti simus (I Tim. vi).* Sive anima pro ipso corpore quo continetur, est posita, a parte videlicet totum, sicut legimus Jacob descendisse in Ægyptum in animabus septuaginta (*Gen. xlii*), cum animas non absque corporibus descendisse manifestum sit. Cæterum de spiritali cibo ac vestimento valde nos oportet esse sollicitos. Adhuc tamen ipsa verba Domini ponderatius perpendenda sunt. Non enim ait : Ne quærat is quid manducetis, aut quo induamini; sed, *ne solliciti sitis*, ac propterea non labor, sed sollicitudo prohibita est. Sed cum primo homini dictum sit : *In sudore vultus tui vesceris pane tuo (Gen. iii),* quid est quod discipulis, imo cunctis fidelibus, præcipit ne solliciti sint quid manducare vel bibere vel induere debeant? Nunquid prohibet hominem laborare, qui prius jussit in sudore vultus panem comedere? Nequaquam. Cui etiam ad hoc exercendi ruris et proscindendi agri peritiam data est, ut labore proprio aleretur et vestiretur. Sed in his præceptis Dominicis illa differentia attendenda est, ut ea quæ ad cibum vel indumentum corporis sunt necessaria, unusquisque studeat procurare deficientibus his quæ naturalis fragilitas expetit, utpote sine quibus non valet subsistere, etiam ipsa vita gemino adjutorio privata deficiat. Sollicitudinem autem in his adhibere vetat, quod intelligitur cura superflua. Unde pulchre hanc veteres ita diffinierunt, ut dicerent sollicitudinem esse ægritudinem animi cum immoderata cogitatione. Ergo sollicitudo quasi res superflua et plus justo anxia tollitur, labor vero quasi res necessaria exerceri permittitur (*Psal. cxvii*). In tantum denique laboris usus minime prohibetur, ut Psalmista beatum dicat qui suis laboribus pascitur, et Apostolus laborandum manibus quod bonum est dicit, ut quis habeat unde tribuat necessitatem patientibus (*Eph. iv*). Quapropter labor exercendus est, ut necessitas eluctetur : sollicitudo tollenda, qua non necessitati, sed cupiditati consulitur. *Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum?* Ex his duabus substantiis constat homo, anima videlicet et corpore. Omne quod appetimus, aut propter se, aut propter aliud appetimus. Propter se enim sapientia, quæ Deus est, appetenda est : propter aliud vero, si quis (verbi gratia) emplastra habere cupiat, non ut emplastra possideat, sed ut ex eo sanitas corpori provideatur. Nemo vero dubitat majus esse illud quod propter se, quam illud

quod propter aliud quaeritur. Datur ergo hic intelligi animam plus esse quam escam, quia ad hoc esca requiritur, ut vita praesens illa sustentetur. Corpus quoque plus quam vestimentum, quod idcirco quaeritur, ut nuditas illo tegatur. Admonet ergo nos Dominus hac sententia, ut meminerimus nos multo amplius nobis Deum dedisse in eo quod nos cum non essemus, composuit ex anima et corpore, quam sit alimentum; ut sit sensus: Quia majora nobis praestitit, id est, corpus et animam, praestabit utique minora, victum videlicet et vestitum. Quare ergo de minoribus solliciti sumus, qui majora percepimus?

Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester caelestis pascit illa. Volatilia caeli, aves per hunc aerem discursantes appellat. Quidquid caelo vicinatus est, caelum in Scripturis nuncupari consuevit. Ducit nos Dominus ad consideranda maiora opera, quatenus de rebus minoribus maiora nobis facilius persuaderi possint. Nulli enim dubium est, quod homo majus sit quam aliquod volatile. Homo ad Dei imaginem et similitudinem factus est, volatile vero est quaedam creatura, sed tamen irrationabilis, et cum moritur, corpore et anima moritur: homo vero quamvis moriatur corpore, anima tamen vivit Deo. Ait ergo: *Respicite*, id est, considerate *volatilia caeli, quoniam non serunt*, id est non seminant, *neque metunt*, hoc est non colligunt, *neque congregant in horrea*, videlicet in granaria, *et Pater vester caelestis pascit illa*, id est, nutu Dei aluntur. Si ergo volatilia, quorum mortalis est anima, providentia Dei creatoris aluntur, multo magis homines, quibus aeternitas repromittitur, illius munificentia gubernantur. Quidam plus appetentes sapere quam oportet, voluerunt hunc locum allegorica interpretatione discutere, dicentes per volatilia caeli angelos designari, qui absque ulla cura viventes, perpetua securitate et quiete potiuntur, non attendentes quod sequitur: *Nonne vos magis pluris estis illis?* Si ergo his volatilibus, quibus nulla colendi terras industria, nullus de segetum fecunditate proventus est, indeficientem divina providentia suggerit alimoniam, turpe est homines causa sollicitudinis fatigari, quibus et elementorum temperies, et terrae fecunditas famulatur. Et merito talium imprudentia exemplo irrationabilium avium coercetur, quia aves nil sibi speciale vindicant, nesciunt aliis invidere: hi vero propria defendunt, qui communia amiserunt. Ad suam proinde intendendam dignitatem, ad considerandam originem revocantur, cum subditur: *Nonne vos magis pluris estis illis?* Non dicit, plures estis, quia plures ad numerum pertinet; sed *pluris*, ad dignitatem respiciens, id est, charioris pretii estis vos, et plus quam illa valetis. Illa enim irrationabilia sunt, nullo se intellectu regentia, quae cum moriuntur, corpore intereunt et anima: vos autem ad imaginem Dei conditi, et ad aeternitatem praedestinati, ac sublimius in rerum natura compositi estis. Debetis ergo quid sitis recolere, ne dum nimis terrenis dediti estis, in

A *terrena et infima decidatis. Quis autem vestrum cogitans, potest adicere ad staturam suam cubitum unum?* Ut facilius persuaderet nobis possidentia sine sollicitudine, dedit etiam de impossibilibus exemplum: *Quis*, inquit, *vestrum cogitans, potest adicere ad staturam suam cubitum unum?* Quasi dicat: Si est aliquis vestrum qui ad staturam suam unum cubitum adicere possit, ut vel longior vel latior videatur, cogitet et elaboret qui ejusmodi est, qualiter illud vestiat et pascat, quod ipse sibi adjecit. Ceterum quod Deus creavit, etiam sine vestra sollicitudine vestire ac pascere procuravit. Nunc ergo quia neque quod Deo minimum est, implere potestis, illius providentiae curam tegendi et alendi corporis relinquit, qui fecit ut ad staturam istam vestrum corpus perduceretur. Sed quia de alimentis datum fuerat documentum ex comparatione volatiliu caeli, dandum etiam erat et de vestimentis exemplum collatione liliorum agri. Unde et sequitur: *Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt. Non laborant in crescendo, neque nent*, id est non filant, ut suo labore operiantur. Quo morali praeepto suademur, quia si etiam ea quae sunt sensu et ratione carentia, sic Dei providentia vestiuntur, ut nullo vel usu ad gratiam egeant, vel ad ornatum, multo magis credas rationabilem hominem, si omnem sui spem in Deo colloet, nunquam posse egere, eo quod praesumpserit de favore divino. Notandum vero quod lilia agri pro omnibus herbis agri Dominus posuit, quae non laborant in crescendo, *neque nent*, id est fila non contorquent, ut pulebra sibi indumenta coaptent. De quibus sequitur: *Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis.* Speciali nota pro generali usus est, quod in sequentibus aperitur, ubi fenum agri evidentissime ponitur. Nec illud omittendum, quod quidam doctorum asserunt, nos hic angelorum exemplo esse praemonitos. Dicunt enim non otiose accipiendum quod flos homini, vel certe plus quam homini in Salomone confertur, qui pro sui excellentia plus aliquid fuit quam homo, adeo ut templum Deo conderet, et verum Salomonem, hoc est, Christum mysterio figuraret. Ergo per lilia, angelorum caelestium expressa est gloria, quorum et claritate ornatur, et odore sanctitatis delectamur. Haec ergo lilia, angelica scilicet illa agmina, nulla sollicitudine praepediuntur, nullo laboris usu exercentur, sed divinae libertatis gratiam caelestis servant dono naturae. Adhendum etiam quod lilia nullum requirant cultum, nec erga generationem hujus floris, sicut erga proventum fructuum caeterorum redeat actus in orbem sollicitus labor agricolis. Et licet dimisso flore, id quod extrinsecus est, videatur arescere, interius tamen radices virtute alitur, et mox verni temporis provocata blanditiis, floris sui honore vestitur. Sic et angelicae dignitates ex ea quam adeptae sunt originis suae sorte, ut sint semper, accipiunt. His ergo floribus Salomon, quanquam magno decore cir-

cumdati, componi non potest, quia licet infirmitatem naturæ corporeæ virtute quadam mentis et operum gloria exornaret, nullatenus angelicæ potuit comparari celsitudini, quæ humanæ fragilitatis exspers, incorruptæ bonitatis ornatum servaret. Hanc immortalitatis pulchritudinem, hunc incorruptibilem habitum, in resurrectione se Dominus electis daturum repromittit, dicens: *Erunt sicut angeli Dei in cælo* (Matth. xxii). Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Inter omnes reges Israelitarum Salomonem ditissimum fuisse regum narrat historia. Qui inter reliquas dignitatum divitiarum præcipue decore vestium, ac diversitate cum pretiositate pollebat, adeo ut singula ministrantium officia, cum omnibus sibi subjectis, propriis ac singularibus uterentur indumentis. Unde et de regina Saba, quæ a finibus terræ venerat audire sapientiam ejus, legitur: *Quia videns ordinem ministrorum, et vestes quibus in ministerio utebantur, non habebat ultra spiritum* (III Reg. x). Sed quamvis tanto honore ac splendore vestium fuerit decoratus, non est tamen tanta pulchritudine coopertus sicut unum ex istis, subauditur liliis. Et revera quæ textura aut pictura textentium mulierum, valet florum pulchritudini cœquari? Quid enim sic rubet ut rosa? Quid ita candet ut liliū? Jam vero violæ colorem pulcherrimum, nulla purpura superare, nulla valet tinctura supergredi. Quod autem ait: *Nec Salomonem in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis*; in omni gloria dicit, id est in magnitudine regni, in deliciarum pulchritudine, vel, ut diximus, in distinctione et varietate vestium. Cur autem hanc de deliciis similitudinem præmiserit, subdendo manifestat: *Si autem fenum agri, quod hodie est, et cras in clibanum ignis mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos, minimæ fidei? Fenum agri idem appellat, quod et superius lilia agri, omnes scilicet herbas pulchris coloribus decoratas. Hoc autem adverbium quod est cras, non semper pro succedenti die, sed aliquando etiam pro futuro tempore in Scripturis poni solet, juxta illud quod Samuel a pythoussa excitatus, Saul ait: Cras tu et filii tui mecum eritis* (I Reg. xxviii). Et Jacob: *Exaudiet, inquit, me cras justitia mea* (Gen. xxx). Sic ergo et hic quod dicitur, *cras in clibanum mittitur*, de futuro tempore intelligi debet, et est sensus: Si Deus ea quæ cito decidunt et marcescunt, fenum videlicet, quod hodie est in sua viriditate, et cras in ignem mittitur, tanto decore circumdat, quanto impensiore diligentia ea quæ vobis necessaria sunt providebit, qui ad æternam hæreditatem præparati estis? Quod quia non (ut oportet) creditis, sed adhuc ambigitis, ideoque minimæ fidei estis. Minimos autem fide appellat apostolos, qui needum fidei perfectæ culmen subierant. Unde et Domino dicebant: *Auge nobis fidem* (Luc. xvii). *Nolite ergo solliciti esse dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?* Notandum quod non ait, nolite querere vel solliciti esse de cibo aut potu, sed

A *quid, inquit, manducetis aut bibatis.* Ubi illi proprie notantur, qui in congregationibus constituti, spreta communione aliorum, qui sub uno præposito generaliter aluntur, aut vastantur, lautiora vel austeriora præ cæteris cum quibus habitant, alimenta sive indumenta requirunt, ut per hoc vel potentiores cæteris, vel fortiores æstimentur. Utrumque sane reprehensibile, utrumque notabile, quia et de nimis superbo habitu elatio gignitur, et de nimis abjecto et inculto vestitu quasi ex religiosa specie laus et appetendi favoris materies ministratur. Inter utrumque proinde regia via gradiendum, ut nec vestis pretiosa designet altum, nec vilis notes plus justo religiosum. Quibus vero cibi et vestitus sollicitudo conveniat, intimatur cum subinfertur: *Hæc enim omnia gentes inquirunt.* Exceptis paucis Judæis, qui legem habentes Deum cœli venerabantur, reliquæ per universum orbem nationes idolis servientes, gentes appellabantur. De quibus hic loquens Dominus dicit: *Hæc omnia gentes inquirunt.* Illi scilicet Deum ignorant, qui nesciunt alia cogitare quam terrena, quorum est proprie mundanis angi curis, quibus nulla futurorum spes est, nullus laborum respectus, sed tantum præsentibus delectantur. *Comparati enim sunt jumentis insipientibus, et similes facti sunt illis* (Psal. xlviii). Vos autem aliter instituti, et ad cœlestem compositi dignitatem, de spiritualibus et perpetuis cogitate. Nec timendum quia ista agentibus, temporalium desit usus bonorum, nec de Dei potentia diffidendum, qui et melius quam nos ipsi novit quibus indigeamus, et multo salubrius nobis prospicit, quam nos ipsi providere sciamus. Unde et subditur: *Scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis.* Hinc quidam superflue dogmatizantes objiciunt: Si Deus, aiunt, antequam petamus scit quibus indigemus, quid necesse est ut eum pro nostris necessitatibus exoremus? Ergo frustra scienti loquimur. Quibus respondendum est quia non sumus narratores, sed potius rogatores. Aliud est enim nescienti narrare, aliud scientem humiliter exorare. Vult ergo se peti a nobis, qui etiam novit ea quæ petere debemus, ut nostra petitio premium consequatur. Quid vero nobis præcipio mentis appetitu, summoque studio sit requirendum, subiecta sententia perdoceatur. *Quærite autem primum regnum Dei et justitiam ejus.* Primum, non ponitur hoc loco pro numero, sed potius pro quantitate. Primum, id est, ante omnia, et super omnia quærite regnum Dei. Regnum autem Dei in sacris Scripturis quatuor modis accipitur. Aliquando enim significat præsentem Ecclesiam, ut illud: *Omnis scriba doctus in regno cælorum* (Matth. xiii), hoc est, in præsentī Ecclesia, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. Aliquando sanctam Scripturam, ut illud: *Auferetur a vobis regnum Dei* (Matth. xxi), id est intelligētia divinarum Scripturarum. Aliquando cœlestem patriam, ut Joannes dicit: *Penitentiam agite, appropinquet enim regnum cælorum* (Matth. iii). Aliquando vero significat

ipsum Dominum Jesum Christum, sicut ipse loquitur ad Judæos : *Regnum Dei inter vos est* (Luc. xvii), id est, Christus per humanitatem inter homines habitavit. Et sicut in præsentī lectione dicit : *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus*, sive regnum supernæ illius civitatis gaudia nuncupat, ubi summa pax, veraque tranquillitas, ubi fructus certaminum, et laborum præmia sanctis debentur. Hoc regnum Dei vitæ nostræ stipendiis quæramus, ad illud continue suspiremus, et pro ejus perceptione quælibet dura et aspera libentissime perferamus. Quæramus et justitiam ejus. Justitia enim regni Dei impletio est mandatorum Dei. Justitia enim regni Dei est, omnia caduca et transitoria spernere, jacturam rerum præsentium lucra sequentium reputare. Ille nimirum justitiam Dei quærit qui, bona opera exercens, dictis et præceptis illius in omnibus obtemperat. Ita ergo nobis regnum Dei et justitiam ejus requirentibus, illa quidem summa et vera bona dabuntur, hæc vero quasi minima adjiciuntur. Quæ licet in præsentī bona videantur, media sunt, et ad illa vera bona si comparentur, jam nec bona dicenda sunt. Dantur ergo sanctis in præsentī adhuc peregrinatione desudantibus, ut his quasi quodam viatico relevati, ad ea quæ in patria sunt percepturi bona perveniant. Debet enim in usu haberi temporalitas, in voto æternitas. Nam si adsint bona præsentia, his est animus occupandus, ne nimis ingesta onerent, et quasi ne ad patriam perveniant, quodam pondere mentem gravent. Sic ergo parce et honeste bonis præsentibus uti debemus, quatenus excursis longævi hujus exsilii spatiis, sempiternis perfrui valeamus. Aliter : Et hæc omnia adjiciuntur vobis. Quia adhuc in hac vita manentes, absque alimentis et indumentis illam transire non possumus, cum præmisisset : *Primum quærite regnum Dei et justitiam ejus*, statim addit : *Et hæc omnia* (subaudiendum bona temporalia) *adjiciuntur vobis*. Ubi notandum quod ideo jubentur majora quæri, id est, regnum Dei et justitia ejus, ut minora possint consequi, id est, bona vitæ præsentis. De quibus non dixit, dabuntur, sed adjiciuntur, tanquam videlicet necessaria, quibus non fruamur, sed quasi in itinere positi utamur.

HOMILIA CLXXVIII.

IN DOMINICA XVII POST PENTECOSTEN.

(Ex beati Ambrosii in Evangelium secundum Lucam expositione, lib. v, num. 89.)

In illo tempore ibat Jesus in civitatem quæ vocatur Naim : et ibant cum illo discipuli ejus et turba copiosa, etc. (Luc. vii).

Hic locus utrinque redundat ad gratiam, ut et cito flecti divinam misericordiam matris viduæ lamentatione credamus, etc. Reliqua vide apud sanctum Ambrosium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ XV, col. 1660, n. 89.

HOMILIA CLXXIX.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex beato Ambrosio [?].)

In illo tempore ibat Jesus in civitatem quæ vocatur Naim : et ibant cum illo discipuli ejus, et turba copiosa, etc. (Luc. vii).

A Sermo evangelicus qui præcedit, narrat qualiter Dominus centurionis puerum obtentu ejus magnæ fidei sanaverit, et quomodo ipsius centurionis, imo in eum omnium gentium extulerit fidem. Illo igitur digesto miraculo, sequitur evangelista, quia post hæc ibat in civitatem quæ vocatur Naim. De miraculo properatur ad miraculum, et quodam profectu virtutis, de sanatione paralytici venit ad resuscitationem defuncti. Beato namque Hieronymo dicente didicimus, quia Naim civitas est Galilææ provincie Judæorum, duobus milliariis distans a monte Thabor, in quo monte Dominus docuit octo beatitudines et omnia pene mandata Novi Testamenti. Interpretatur vero Naim *fluctus* vel *commotio*. Cujus portæ appropinquans Dominus, obvium habuit corpus defuncti, quod ad tumulandum extra civitatem efferebatur. In qua civitate serunt chronographi esse ecclesias, quæ quondam fuerat domus viduæ, cujus Dominus legitur hic filium suscitasse. Ibat ergo Dominus virtutis eventum copiam præbiturus, ibant cum illo discipuli, illi videlicet fidelissimi comites itinerum, participes laborum, cujus præsentia pascabantur, prædicatione instruebantur, miraculis firmabantur. Naim autem civitas, quæ ut diximus, in nostra lingua dicitur fluctus sive commotio, hunc spiritualiter significat mundum, qui tranquillitate amissa semper est in fluxionibus ac commotionibus, et nunquam in eodem statu permanens. Unde et per Psalmistam dictum est : *Commovisti, Domine, terram, et conturbasti eam*, etc. (Psal. lxx). Ergo quasi Naim Dominus appropinquavit, quando nostræ fragilitatis humanitate suscepta, visibilis mundo apparere dignatus est. Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ, et hæc vidua erat, et turba civitatis multa cum illa. Non simplex hanc mulierem doloris anxietas stimulabat. Vidua erat, filii solatio destituta fuerat, cujus utcumque mortem levius tolerasset, si non unicus fuisset, si aliter qui parentis dolorem leniret, superfuisset. Verum hinc illa beata erat, quod Christi pietate mox eum receptura erat, quem sortis humanæ inclementia amiserat. Nec illud sine divina providentia gestum est, ut et cum Domino et cum hac muliere multa turba esset, quo gerendi miraculi multi fierent testes, multi etiam divinæ potentie laudatores. Quare autem multa turba ierit cum Domino, Joannes evangelista manifestat, cum dicit : *quia videbant signa quæ faciebat* (Joan. vi). Quia enim Dominus quocumque ibat, miracula faciebat, id est, Evangelium prædicando, verba salutis annuntiabat, idcirco ibant cum eo discipuli ejus adherentes ei, ibat et turba copiosa. Hæc autem virtus a Salvatore mirabiliter patrata, juxta historiam apertissima est. Cæterum spiritualiter intellecta, non modicam ædificationem audientium mentibus subministrat. Defunctus enim iste juxta spiritualem vel moralem intelligentiam, qui extra portam suæ civitatis multis intuentibus est portatus, significat

hominem peccatis mortuum, et lethifero criminum funere soporatum. Qui cum in anima mortuus esset, ipsam tamen animæ suæ mortem non jam occultis cogitationum latebris contegit, sed sicut per ostia civitatis, ita per indicium prævæ colloctionis vel malæ operationis suam pessimam vitam malo exemplo ad multorum notitiam perducit : jam peccata sua erubescenda non abscondit, sed audacior in malum factus, ea imitanda aliis proponit. De talibus propheta dicit : *Peccatum suum quasi Sodoma predicaverunt, nec absconderunt (Isaia III)*. Et rursum ad peccatricem animam : *Frons, inquit, meretricis facta est tibi, noluisse erubescere (Jer. III)*. Per portam vero civitatis qua defunctus efferebatur, unus de quinque sensibus intelligitur corporis. Quinque enim sunt notissimi corporis sensus, locis sibi convenientibus a natura compositi, videlicet visus, auditus, gustus, odoratus et tactus. Civitas enim uniuscujusque animæ corpus est ejus, in quo tanquam in civitate clausa inhabitat. Per hujus civitatis portas mortuus effertur, cum quis per aliquem corporis sensum malæ voluntatis indicium ostendens, mortuum se in anima esse declarat. Qui enim verbi gratia, mulierem ad concupiscendam eam viderit, qui sublimes oculos, et in fines terræ porrectos habuerit, iste per oculorum suorum portas signa suæ mortis emittit. Dum quilibet aurem suam aperit ad verba otiosa, et ad cantica turpia vel luxuriosa, sive suscipienda distractionis verba, hic tales aures suas efficit portas mortis animæ suæ. Qui odoribus meretriciis, et peregrini muris pellicula illectus, post odorem unguentorum Dei currere negligit, hic per narium januam extrahitur mortuus. Qui vero os ad proferendas in Deum blasphemias, et disseminandas inter fratres discordias aperit, cujus os loquitur vanitatem, qui non solum otiosis, sed et nocivis sermonibus linguam accommodat, nil aliud iste nisi mortem suæ animæ foris per ostium oris elatus prodit. Hinc et propheta quod hi nostræ civitatis aditus incaute pateant, deflet dicens : *Intravit mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras (Jer. IX)*. Rursumque propheta : *Oculus, inquit, meus deprædatus est animam meam (Thren. III)*. Quemadmodum enim si hostis per fenestras intra urbem jacula intorqueat, intus clausos sauciat et occidit, ita malignus spiritus cum per aliquem de quinque sensibus telum tentationis in mentem adegerit, mox animam a suo statu dejicit, ac pestifera interemptione perimit. Qui animæ penetrabilia irrumpere quærens, figuris se accommodat, permiscet se sonis, odoribus se ingerit, inserit saporibus, sicque dum minus vigilanter cavetur, morti (quæ seculi delectationem posita est) aditum pandit. Proinde divina providentia a nobis est humiliter imploranda, ut cunctas nostræ civitatis portas custodiat, quas ne sæviens iniducios obsideat, ipse eas contra machinas illius misericorditer claudat, et in portis nostris laudem suam jugiter annuntiarum permittat. Non autem transeunter est intuendum, quod juvenis hic defunctus filius unicus matris viduæ fuisse perhibetur. Li-

PATROL. XCV.

A cet enim Ecclesia, quæ est mater cunctorum credentium, ex multis sit collecta personis, rectissime quique fidelium qui fidei Christianæ caractere attitulantur, filii sunt unius matris, Ecclesiæ (dico) catholicæ. Quibus licet ætates diversæ, diversique sunt sexus, unum tamen in Christo gratia regenerationis efficiuntur, cum sunt per adoptionem fratres unici filii. Sed et unusquisque fidelis cum rudimentis imbuitur, fidei filius est, cum vero alios educat, mater. Sic Paulus apostolus materno affectu Corinthiis loquebatur : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis (Gal. IV)*. *Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit : Noli flere. Quia duæ erant in Christo substantiæ, Dei videlicet et hominis : ideo pulchre evangelista primo Dominum tanquam verum hominem misericordia motum fuisse demonstrat, ac deinde tanquam verum Deum commemorat mortuum suscitasse, ut et in compassionem qua viduæ misertus est, exemplum nobis imitandæ pietatis tribueret, et in effectu miraculi, potentiam divinitatemque illius qua etiam mortuum suscitavit, admirandam prædicandamque proponeret. Noli, inquit, flere. Tanquam diceret : Noli velut mortuum flere, quem protinus videbis a morte resurgere. Et accessit et tetigit loculum, hoc est, feretrum in quo mortuus ferebatur, quod a ferendo nomen accepit. Tactu loculi in quo exanimis gestabatur, evidens suæ dignationis dedit indicium. Et quidem cum posset solo verbo eum vitæ restituere, maluit primo feretrum tangere, ut per hoc et signum clementiæ suæ daret, et matris viduæ dejectum mœrore animam erigeret. Hi autem qui portabant, steterunt, virtutis effectum mirabilem sustinentes. Cum vidissent enim Dominum appropinquantem, qui mortuum ferebant steterunt, cupientes misericordiam illius in resurrectione mortui cernere. Sed hæc cum ad litteram per se satis emineant, superest ut quid mysterii contineant indagemus. Neque enim a sacramento persona hujus viduæ potest esse otiosa, quæ et gravitatis honestate, et continentie merito, necnon et exequiarum frequentia commendata, resurrectionem unici filii a Domino meruit obtinere. Significat utique sanctam Ecclesiam matrem omnium recte credentium, quæ verbo Dei feta, spirituales illi quotidie filios per lavacrum divini fontis parere non desinit. Bene vero vidua hæc mulier fuisse dicitur : Vidua quasi a viro divisa dicta, quia viduare Græci dicunt dividere. Et sancta mater nostra vidua est, quia virum suum Christum in carne præsentem non videt. Postquam enim Christus vir illius, qui et redemptor ejus est, per assumptionem humanitatis abiit in cælum, sancta Ecclesia tanquam vidua remansit in terris. Unde Salomon quoque in persona mulieris adulteræ, hoc est, hæreticorum ecclesiæ, de Christi absentia sibi blandientis dicit : *Non est vir in domo sua, abiit viam longinquam, sacculum pecuniæ secum tulit, in die plenæ lune reversurus est in domum suam (Prov. VII)*. Cujus sententiæ talis est sensus : Non est vir in domo sua, hoc est, per humanitatem non est*

Christus in Ecclesia. Abiit viam longinquam, quia surgens a mortuis coelorum sublimia longe ab hac luce et habitatione vasti aeris interjecta distantia, penetravit. Sacculum pecuniæ secum tulit, hoc est, carnem suam thesauro divinitatis super coelos exaltatam, in Patris dextera collocavit. In die plenæ lunæ reversurus est in domum suam, id est, impleto numero electorum in Ecclesia, in fine mundi rediturus est ad iudicium, ut assumat sibi sponsam suam Ecclesiam. Per loculum vero in quo defuncti cadaver bajulabatur, conscientiam hominis peccatoris accipimus, in qua jam desperando sopitus male quiescebat. Bajuli autem qui exanimem in feretro, hoc est, supremo funeris instrumento ad sepeliendum ferebant, vel immunda desideria quæ hominem ad interitum pertrahunt, accipiuntur, vel colloquia mala sociorum male decipientium. Qui dum blandis lenociniis animam in securitatem mittunt, et male agentibus favent, ac per hoc ad pejora promptiores efficiunt, quodammodo eos superjecta humo operiunt, et ne respirare valeant, facio desuper telluris aggestu obruunt. De talibus Dominus dicit: *Sine mortuos sepelire mortuos suos* (Luc. 13). Mortui namque mortuos sepeliunt, dum peccatores peccatoribus adulantur. Domino ergo loculum funeris tangente, bajuli subsistunt, quia dum Dominus cor hominis peccatoris per internam inspirationem compungit, carnalia et immunda desideria atque mala colloquia decipientium sociorum continuo conquiescunt, sique in semetipsis conversi, Dominum ad vitam vocantem audiunt, vocantique dignis conversationis suæ operibus respondent. Quidam magistrorum, per loculum, signum primariæ prævaricationis intelligunt, in quo omnes sub conditione reatus illius mortui portabamur a quatuor vectibus, quæ materialia quatuor significant elementa. Quasi his quatuor vectibus ad interitum raptabamur, cum vel cupiditatum noxio fervore exæstuares, vel frigidus luxuriæ humor inundaret, vel pigra hebetudo corporis vigorem obtunderet animorum, seu cum concreta noster spiritus labe vacuum veræ lucis aleret mentem. Verum Domino loculum tangente, acerbi hujus funeris portatores gradum continuerunt, quia Domino mortalia tangente, et in similitudine peccati apparente, nos qui jam tumulo proximi eramus, cursu his portatoribus interdicto resurgere promeruimus. Tumulus enim noster, mali mores erant: tumulus noster, perfidia erat. Guttur nostrum sepulcrum erat, iuxta quod Psalmista de reprobis dicit: *Sepulcrum patens est guttur eorum* (Psal. v). Ab hoc sepulcro tactu Christi et auditu vocis ipsius liberati sumus. Quid enim illi est tangere, nisi miserando subvenire? Quid nobis vocem ejus audire, nisi præcepta illius alacriter implere? *Et ait: Adolescens, tibi dico, surge.* Mortuus quidem erat ille, sed quia Domino omnia vivunt, mortuo velut vivo loquebatur, dicens: *Tibi dico, surge.* Inter dictum et factum Domini nulla distantia est: *Ipsæ*

enim dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt (Paul. cxviii). *Et omnia quæcumque voluit fecit in celo et in terra.* Audita ergo voce Domini, resedit qui erat mortuus, et cœpit loqui. Post resurrectionem suam mortuus loqui cœpit, ut videlicet per hoc vera resurrectio illius monstraretur, quatenus non phantasma, sed veritas crederetur. *Et dedit illum matri suæ.* Resuscitato mortuo, et perfecte sanitati restituto, dedit illum Dominus matri suæ. Spiritualliter vero mortuus residet, cum per Internam compunctionem a morte animæ peccator ad vitam resurgit, et post lethiferum peccati somnum ad bona opera se erigit. Incipit loqui, cum fidem sanctæ Trinitatis confitendo, indicia suæ vitæ aliis pandit, vel cum verbo exhortationis, atque exemplo suæ conversationis alios ad poenitentiam invitat. Redditur matri, cum per sacerdotale ministerium communioni reformatur Ecclesiæ. *Acceptit autem omnes timor, et magnificabant Deum.* Novum et sæculis antea inauditum miraculum juste magnus intuentium subsecutus est stupor, ita ut laudes Dei prius ora tacentia repente laxarent. Quo loco morale aliquid datur advertere. Sicut enim resurrectio corporalis quæ visibiliter in corpore facta est, provocavit homines ut exterius admirarentur, ita et resurrectio spiritualis quæ quotidie in animabus fidelium fit, admonet nos ut et interior a morte animæ resurgere studeamus. Quanto enim periculosior ac desperatior est mors animæ ad vitam redeuntis, tanto plures illius corriguntur exemplo, et ad vitam revocantur. De gradu enim sublimiore deterius labitur; quo vero lapsus fuerit gravior, eo fit sublevantis clementia gratior, sique dum is qui deterius ruerat erigitur, pluribus inde spes salutis generatur. Consideremus namque beatum David et Petrum, quorum alter cum esset rex et propheta, in tantam perditionis descendit siveam, ut adulterium simu. et homicidium perpetraret (II Reg. xi), alter de gradu apostolici culminis, ad præcipitum actus est irinæ negationis (Matth. xxvi). Qui dum poenitentes a morte animæ cito surxerunt, multi poenitentes salutem meruerunt. Qui quo majoris honoris et altioris gradus fuerunt, eo periculosius ceciderunt; et quo gravior casus illorum fuit, eo pietas Domini erigentis gratior in eis emicuit. Quo vero amplior Domini pietas in eis apparuit, eo firmior spes salutis cunctis ad poenitentiam ventientibus crevit. *Quia propheta magnus surrexit in nobis.* Simples turbæ ignorantes legem et prophetas, adventum Filii Dei Judæis repromittentes, cum viderent Deum et hominem inter homines corporaliter conversantem, et ex virtute divinæ potentie mirabilia opera facientem, putabant eum unum esse ex prophetis qui in populo Israelitico mirabilia facere soliti erant, et ideo errore decepti, clamabant dicentes: *Quia propheta magnus surrexit in nobis.* Magnam prophetam, non autem Deum, aut Dei Filium appellabant, quia adhuc nullo ignorantie cæcati erant, ac propterea in præcedentibus signanter tales turbarum sunt vocabulo nuncupati. Turba

enim erant, quia necdum cum apostolis divinitatis ipsius intima penetraverant. Sed quamvis cum quadam animi devotione errarent istae turbæ, non in toto tamen errabant. In hoc enim errabant, quod eum parum hominem tantum esse putabant; in hoc autem nequaquam errabant, quod eum prophetam esse dicebant. Ipse enim verus erat propheta, quia quæ ventura erant, verissima assertionem prædicabat. Nam et ipse Dominus prophetam se testatur esse cum dicit: *Non capis prophetam perire extra Jerusalem* (Luc. xiii). Et alibi: *Non est, inquit, propheta sine honore, nisi in patria sua* (Matth. xiii). Propheta ergo erat, cum Dominus esset prophetarum, sicut rex regum, et dominus dominantium. Addunt etiam: *Quia Dominus visitavit plebem suam*. Per istum videlicet qui talia miracula operatur, visitavit Deus Pater plebem suam, mittendo Verbum suum incarnatum in mundum, quod pia subventionem illam redimeret, et a longa infirmitate, imo a morte qua diutius torpebat, liberaret. Nec solum tunc plebem suam visitavit, sed etiam quotidie fideles suos visitat per Evangelium suum, per dicta prophetarum, atque exempla præcedentium patrum. Visitat etiam Dominus plebem suam, cum unicuique electorum per administrationem sancti Spiritus, vel terrorem æterni supplicii, vel dulcedinem cælestis patriæ intrinsicè demonstrat, et quemadmodum a morte animæ resurgere valeat, occulta inspiratione edocet. Sive aliter: Visitat quotidie plebem suam, eam quam præcivit et præordinavit conformem fieri imaginis Filii sui, cum per internam verbi sui inspirationem, ad amorem invisibilium excitat, eorumque mentibus ingerit quanta sint quæ eis in cælo promissa sunt gaudia: incolumitas sine debilitate, salus sine dolore, vita sine morte; facilitas sine impedimento, securitas sine fastidio, ubi electorum omnium societas sancta, solemnitas certa, requies secunda, pax vera, vita perpetua. Agamus ergo gratias Deo Patri creatori nostro, qui, prioribus nostris patribus merito suæ iniquitatis in infidelitate relictis, novissimis hujus sæculi temporibus super nos misericordiam suam confirmavit, mittendo Filium suum ad redimendum genus humanum. Agamus etiam gratias Filio ejus Domino nostro Jesu Christo, qui per assumptam humanitatem ad nos venire dignatus est, et præceptis suorum mandatorum obtemperantibus, cælestem beatitudinem repromittere. Ad quam ut pervenire quandoque, ea cum ipso feliciter vivere mereamur, adjuvet ipse, qui et præsentia suæ incarnationis nos visitavit, et sanguine suæ passionis misericorditer redemit. Interea collatis quatuor evangelistarum narrationibus, tres mortuos invenimus a Domino suscitatos, quamvis plures eum resuscitasse dubium non sit, licet scriptum non legatur. Multi ergo sine dubio sunt corporaliter a Domino suscitati, dicit beatus Augustinus, sed non frustra tres commemorati, filia scilicet archisynagogi adhuc intra domum mortua jacens, et juvenis iste extra portam civitatis delatus, et Lazarus quatuordecim annos jam fetens. Qui

tres mortui significant tria genera hominum peccatorum, quos hodieque in sancta Ecclesia a morte animæ suscitavit Christus. Sed videamus quæ sunt ista genera mortuorum. Sunt namque nonnulli qui male cogitationi consentiunt, et peccatum quidem intus in corde habent, et factio tamen nondum ostendunt. Sed ut Salvator hujusmodi in se vivificari posse significaret, suscitavit archisynagogi filiam adhuc intra domum jacentem, quasi nequitiam delicti in secreto cordis latentem. Alii perveram cogitationi inhaerentes, post consensum peccati labuntur in factum, tanquam extra ferentes mortuum, ut quod latebat in secreto, jam appareat in publico. Sed ne isti quoque si possint sint desperandi quod in anima a Domino non possint vivificari, Dominus juvenem extra portam civitatis delatum suscitavit, et matri reddidit, quia animam a peccato resurgere faciens, unitati sanctæ Ecclesiæ restituit. Quidam vero non solum cogitando vel faciendo illicita peccant, sed ipsa etiam consuetudine peccandi se quasi sepeliendo obruunt. Sed ut etiam talibus spes veniæ non deesset, si tamen adsint cogitationes sollicitæ, quæ super eorum salute Christo invigilent tanquam devotæ sorores, suscitavit Lazarum quatuor jam dies in monumento habentem. Simul etiam ut ostenderet Dominus leviora peccata quæ in corde et cogitatione sunt, levioris penitentiae remedio posse curari, puellam in conclavi jacentem, brevi ac facillima jussione evocat, dicens: *Puella, surge* (Luc. viii), quam et propter facilitatem resurgendi, jam mortuam fuisse negaverat. Ut autem demonstraret graviora peccata, quæ absque verecundia aliis imitanda proponuntur, vel quibus longa consuetudine peccator ne surgere valeat deprimitur, ampliori remedio penitentiae indigere, elato foras juveni, pluribus verbis ut resurgere valeat dicit: *Adolescens, tibi dico, surge* (Luc. vii). Lazarum vero resuscitaturus, claustra monumenti revelli præcepit, fremuit spirita, rursus fremuit, lacrymatus est, ac voce magna clamavit: *Lazare, veni foras* (Joan. xi). Quartus vero mortuus Domino a discipulis nuntiatur, sed hunc non resuscitavit, quia defuerunt vivi qui pro ejus vita Domino precarentur (Matth. viii). Qui mortuus eos significat, de quibus Joannes ait: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget quis* (1 Joan. v). Peccatum enim ad mortem est in peccato usque ad mortem perseverare. Quicumque ergo in aliqua ex supradictis tribus mortibus animæ sese jacere cognoverit, peniteat necesse est factorum, et fidelium preces nisi conjungas, divinam jugiter precatur elementiam, ut celeriter ad vitam resurgere mereatur æternam. Tu autem.

HOMILIA CLXXX.

IN DOMINICA XVIII POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore, cum intraret Jesus in domum cujusdam principis Phariseorum sabbato manducare panem: et ipsi observabant eum. Et ecce homo qui dam hydrovicius erat ante illum, etc. (Luc. xiv.)

Hydropis, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Opera ejus tomo V, Patrologia XCIV, col. 301.*

HOMILIA CLXXXI.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex Herico monacho Antissiodorensi.)

In illo tempore, cum intraret Jesus in domum cujusdam principis Phariseorum, etc. (Luc. xiv.)

Æternus atque invisibilis rerum conditor, humanum genus quod per longa sæculi transeuntis spatia mortis perpetuæ legibus astrictum erat, salvare disponens, novissimis temporibus homo fieri dignatus est, mirabili ordine, mirabili prorsus et nativitate, ut homines quos justitia censente damnaverat, clementia dictante redimeret. Et ut majorem circa nos suæ pietatis allegaret instantiam, non solum homo, verumetiam pauper et humilis homo factus est, ut nostræ condescendendo paupertati, suarum nos divitiarum participes esse donaret. Denique in tantum pauper pro nobis factus est, ut ne tugurium quidem ad subeundum haberet, juxta quod ipse alibi ait: *Vulpes foveas habent et volucres cæli nidos, Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet (Matth. viii, Luc. ix).* Ille de causa dignabatur hominum adire convivia, non quo affectaret epulas mortali manu apparatus, sed quo salutem doceret, fidemque requireret. Ad hoc sese festis hominum facile vocatus impertiebat, ut et convivas miraculis illustraret, et familiæ quæ intra dominorum ædes servitio occupatæ erant, nec liberam accedendi ad eum copiam habebant, per hanc occasionem verbum salutis audirent, et auctorem suæ salvationis agnoscerent. Nullam enim conditionem sprevit, aut a sua misericordia indignam duxit, quia miseretur omnium et nihil odit eorum quæ fecit, similiterque de omnibus illi cura est. Item aliud exordium: Adibat Dominus carnalia hominum convivia non tam ut exterioribus ministrantium epulis vesceretur, quam ut ipse qui est panis de cælo descendens, auditoribus suis dapas superni convivii erogaret. Quod inde verum esse probatur, quia ubicunque pransurus resedit, aut docuit aliquid, aut signa patravit. Quod factum in hoc constat convivio, de quo præsens lectio textitur, in quo et miraculum perpetravit, et prædicationem exhibuit. Agebat etiam hoc clementissimo pietatis affectu, ut familia quæ servitute dominorum semper occupata, libere ad illum ubicunque esset confluere nequibat, ipsorum ad habitacula dominorum dignanter veniente, in præsentia illius communiter frui, et doctrinis refici, et miraculis possent lætificari. Simul etiam Novi Testamenti futuris prædicatoribus auctoritatem præferebat, quatenus verbum salutis dominis et subiectis, liberis et servis, superioribus et inferioribus, omnibus absque differentia personarum impartirent, et ab his quibus verbum vitæ nuntiabant, humanitatis obsequia non refugerent exhiberi sibi digno commercio, ut quibus spiritualia seminant, eorum carnalia metant (1 Cor. ix). Ut ergo Dominus suæ dispensationis impleret officium, intravit in domum principis Phariseorum manducare panem.

A Dies sabbati sacerrimus, et ritu veteri celeberrimus habebatur, in quo ab omni opere cessantes, meditationibus et conviviis indulgebant. Cujus observationem mos Christianus ad diem Dominicam competentius transtulit, ob reverentiam Dominicæ resurrectionis. Quod autem vocato ad principis convivium Domino dicitur: *Et ipsi observabant eum*, de scribis et Phariseis subintelligendum est, qui ad hoc aderant, ut eum potius potuissent reprehendere, duplici videlicet malignitate. Ut sive curaret hydropicum, damnarent illum quasi legis contemptorem, et sabbati violatorem, sive non curaret, arguerent eum impietatis vel impossibilitatis. Sicut enim boni Dominum sequebantur, ut ejus prædicationem audirent, et miracula viderent, sic e contra Scribæ et Pharisei aderant, ut eum in suis actibus potuissent calumniari. Observare dicimus, honeste et vigilanter custodire. Observabant ergo eum, hoc est quod callide reprehensioni ejus intendebant. Quare vero eum observarent, ex eo quod sequitur, animadverti potest. *Et ecce, inquit, homo hydropicus erat ante illum.* Quia enim sabbatum erat, considerabant utrum languidum eo die curaret, necne. Et siquidem curaret, dicturi erant: *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit (Joan. ix).* Si vero eum curare nollet, infamarent eum de impossibilitate. *Ecce, inquit evangelista, homo hydropicus erat ante illum.* Hydrops morbus, quem Latini veterum nuncupant, ab aqua trahit originem nominis, quia Græce *hydor* aqua dicitur. Est vero intercutaneus morbus ex interruptione vesicæ natus, tumorem ventris, et anhelitus fetorem faciens. Habetque hoc proprium, ut quo amplius biberit, eo magis noxiam in se sitim exciet. **C** *Et respondens, dixit ad illos: Si licet sabbato curare? At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum ægrum sanavit eum, ac dimisit.* Quod respondisse dicitur ad eos qui nihil dixerant, ad illud respicit, quod præmissum est, *et ipsi observabant eum.* Qui enim non minus cogitatus quam opera intuetur, non immerito sic ad cogitata quasi ad dicta vel facta respondit. Interrogantur, non quo eorum Dominus spectaret sententiam, sed ut ex sua melius responsione vel taciturnitate confutentur. Unde et illi undique conclusos se aspicientes, merito interrogati tacuerunt. **D** Quidquid enim dixissent, contra se dictum videbant. Si dicerent, licet, audituri erant, quare ergo me observatis? Si autem dicerent, non licet, nec sic evadere poterant. Nam diceret illis Dominus, quod et subinde eis obiect: *Quare vos vestra pecora curatis sabbato?* Sua ergo eos conscientia repercussos et tacentes inspiciens, apprehensum ægrum sanavit ac dimisit. Ideo sanavit Dominus hydropicum ante præsentiam Scribarum ac Phariseorum, ut ostenderet eis, quia sicut ille sanatus est corpore, ita illi si in eum credere vellent, in anima sanari potuissent. Prudenti sane dispensatione Dominus ante legisperitos et Phariseos hydropicum curat, et mox contra avaritiam disputat, ut per illam aegritudinem quam ille patebatur in corpore, designaret illorum infir-

mitatem qua tabescebant in mente. Mystice vero hydropicus iste, ipsum Judæorum significat populum, qui pessimo quodam veterino avaritiæ et libidinis prægravatus erat. Nihil enim avarius gente Judæorum erat, nihil ad libidinem pronius. Hoc morbo assuetos eos Balaam hariolus præcognoverat, quando Balach hujusmodi consilium dederat, ut eos per mulierum pulchritudinem idololatriæ prostitueret (*Num. xxiv, xxv*). Quod vere de spirituali dicimus fornicatione, cui adeo eadem plebs inservivit, ut meretricis procacis et adulteræ nomine mulieris per prophetam appelletur (*Ezech. xvi*). Hydropicus vero qui sanatur, synagogam præfigurat, in qua pars illius populi fide a noxio avaritiæ et libidinis humore liberata est, adeo ut post Christi ascensionem, quotquot ex eis domorum vel agrorum possessores erant, vendentes quæ habere poterant, pretium ante pedes apostolorum deferrent, et causa amoris ejus uxoris et omnibus sæculi affectibus renuntiarent (*Act. iv*). Sed et moraliter hydropicus iste quemlibet designat avarum vel luxuriosum. Sicut enim hydropicis sitis est inextinguibilis, ita avarus quamdam sitim multiplicat, qui quo ampliora acquisierit, eo plura per fas et nefas acquirere laborat. Unde Salomon ait: *Avarus non impletur pecunia* (*Eccles. v*). Quia sitis ejus nec inopia minuitur, et nec copia expletur, illa super hoc concordante sententia, qua dicitur: Semper avarus eget. Pari modo luxuriosus quisque quo magis voluptatem carnis expleverit, eo ad pejora perpetranda accenditur, sique sit ut unde ad horam libidinis incentivum exstinguitur, inde mox deterius inflammetur. Diximus enim morbo hydropico avaritiam significari, quod sicut ille aquam, ita iste sitit pecuniam. Quo vitio Phariseos laborasse evangelista manifestat, cum post nonnullas parabolas subdit: *Audiebant enim hæc Pharisei qui erant avari, et deridebant illum* (*Luc. xvi*). Et respondens dixit ad illos. Cum nullius interrogatio præcesserit, quid vult quod tam sæpe respondisse dicitur ad legisperitos et Phariseos? Sed hæc locutio in sacris voluminibus habetur usitata. Solet enim Scriptura nullo interrogante, hoc modo respondentis voce proferre sententiam. Unde est illud quod alibi in Evangelio legimus: *In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater Domine cæli et terræ* (*Matth. xi*). Et certe illo in loco nulla vel Patris vel alicujus interrogatio præcesserat, ut eum respondisse sancta illa auctoritas testaretur. Hinc est etiam quod sanctis mulieribus ad sepulcrum Domini fletibus, nihilque interrogantibus de angelo qui perennem Christi resurrectionem nuntiare venerat, dicitur: *Respondens autem angelus dixit mulieribus: Nolite timere* (*Matth. xxviii*). Sanato vero ac dimisso hydropico, invehitur mox in avaritiam calumniatorum suorum. Nam sequitur: *Et ait illis: Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadit, et non continuo extrahet illum die sabbati?* His verbis sic Dominus se calumniantes coarguit, ut eos avaritiæ studere convincat. Ac si aliis verbis loqueretur: Si vos, inquit, vestra animalia in die sancti-

ficato, si forte in puteum casu ceciderint, eripere festinatis etiam cum labore, non ipsis animalibus, sed avaritiæ vestræ operam dantes, quare me reprehenditis cur hominem ad imaginem Dei conditum, multoque animali præstantiorem, in die sabbati curem? Et pulchra ratione hydropicum animali in puteum decidenti comparat, quia animal in puteum labens, aquæ humore laborat, quemadmodum humore gravatur hydropicus. Sicut et in alio loco mulierem curvam, quam decem et octo annis alligaverat Satanas, jumento comparavit, quod solvit ut aquatum ducatur (*Luc. xiii*). Verum in apertissimis historiæ verbis intima redolet suavis allegoriæ. Nam per bovem et asinum uterque populus, Judæorum videlicet et gentium, intelligitur. Per bovem quidem, cujus cervix jugo teritur, cujusque labora proscissa terra versatur, Judaicus convenientissimè accipitur populus, qui legis jugum durissimum traxerat; cujus superbiam legis pondus premebat, qui ob terrenam felicitatem, et rerum labentium copiam, Deo serviebat. Grave enim jugum Judæis fuit circumcissionem sufferre, festivitates Tabernaculorum sub dio, hoc est, sub asperitate imbrum, atque calore solis celebrare, otium sabbatorum seu festivitatem custodire, et cætera legis onera gravissima, in quibus retro cunctis temporibus jam servierunt, observare. Per asinum vero, animal nimis irrationale, et præ cæteris animantibus magis oneriferum, gentilis populus figuratur, qui peccatorum pondere, et malæ insitiæ sibi consuetudinis mole præpediti, nequaquam respirare, aut imponentibus resistere valebant, ad simulacra muta prout ducebantur, incedentes. Possunt quoque hæc animalia, duo hominum genera designare. Bos enim qui proventus frugum insudat, sapientes exprimit. Asinus vero, ignobile animal et insipidum, stultos quoque et verbis ratione carentes, per typum ostendit. Recte igitur Dominus in utroque loco bovem et asinum in puteum labentes, vel a præsepio solutos, sub significatione Judaici populi atque gentilis posuit, quia adveniens ipse mediator Dei et hominum in hunc mundum, omnes sive Judæos sive gentiles, seu sapientes sive hebetes, durissimis peccatorum vinculis irretitos invenit, atque in imo voluptatis et concupiscentiæ carnalis, tanquam in profunditate putei demersos reperit. Scriptum namque est: *Vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur* (*Prov. v*). Et Apostolus: *Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei* (*Rom. iii*). Aptè vero de insultatoribus Domini sequitur: *Quia non poterant ad hæc respondere illi. Splendissima namque luce veritatis evanescere videbant omnes tenebras falsitatis. Verum Dominus cum videret eos respondere non posse, et tamen a malitia et invidia nolle cessare, ad eorum qui invitati erant, exhortationem, qui fortassis ex ejus prædicatione proficere poterant, sermonem convertit. Intendebat enim non probo eos studio primos accubitus affectare. Dicebat autem et ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad eos:*

Cum vocatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco. Hæc admonitio Salvatoris ad litteram utiliter intellecta, salutiferum cunctis documentum exhibet, humilitatem præcipue commendans, et non solum apud Deum, verum etiam apud homines laudabilem esse declarat. Sed non ab re, quod sanctus evangelista hanc evangelicam lectionem, parabolam voluit nuncupare. Parabola enim Græce, Latine similitudo dicitur. In similitudine vero aliud est quod prætenditur per figuram, aliud quod innuitur per veritatem. Quod per nuptias conjunctio Christi Ecclesieque signetur, pluribus ex locis sancti Evangelii conjici datur. At enim: *Nunquid possunt filii nuptiarum jejunaire quandiu cum illis est sponsus (Marc. ii)?* Alibi quoque parabolice loquens: *Simile est, inquit, regnum celorum homini regi qui fecit nuptias filio suo (Math. xxii).* Deus enim Pater Filio suo nuptias fecit, quando per incarnationis mysterium sanctam ei Ecclesiam fidei et dilectionis dote conjunxit. In nuptiis namque sponsus sponsæ conjungitur, ut filii procreari possint. Ita unigenitus Dei Filius sponsam sibi de gentibus sanctam Ecclesiam conjunxit, et multos filios sibi spirituales per adoptionem effecit. Cujus sponsi thalamus, uterus virginis Mariæ fuit, in quo divinitatem suam humanitati nostræ per suam incarnationem dignanter sociavit. Ad has nuptias omnes invitati sumus, quicumque Christianitatis titulo insignimur, quicumque crucis stigmate præmunimur. Quisquis ergo has nuptias vocatus adierit, hoc est, quicumque per gratiam fidei, Ecclesie membris se conjunxerit, non discumbat in primo loco, hoc est, de suis meritis gloriando, quasi de singulari privilegio meritorum cæteris præferatur, sed semper humilia de se sentire studeat. *Nescit enim si forte honoratur ab illo sit invitatus, cui locum dare cogatur.* Honoratori post se invitato locum dat ille, qui securus de confidentia pristinae suæ conversationis, videt se præiri in bono opere cita agilitate ab illis qui post se vocati sunt. Verbi gratia, qui ab ipsis ætatis teneræ incrementis ad divinum servitium convertitur, illum plerumque in bonis operibus præcedunt, qui noviter de sæculi ætatibus revertentes, in sanctis actionibus fortes inveniuntur. Hi ergo et post invitantur, et primi accumbunt, quia etsi ad religionis exercitium sero veniunt, fortius tamen se justitiæ et sanctitatis lance edocent, et quod minus habent ex tempore [parte], ex studii vivacitate compensant. Et cum robore novissimum locum tenere incipit, cum de aliis quam de se meliora cognoscens, quidquid prius in sua actione magnum putabat, ex comparatione alieni meriti infirmum humillimumque judicat, cum Propheta dicens: *Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea: exaltatus autem, humiliatus sum et confusus (Psal. lxxxvii).* Quid vero nobis agendum sit, qualiter in Ecclesia conversandum sit, præceptor discipline celestis mox aperire curavit, cum, inquit, *vocatus fueris ad nuptias*, id est, cum veneris in societatem sanctæ Ecclesie, *recumbe in novissimo loco*, id est, humilia de te sentire cura,

A juxta quod scriptum est: *Quanto magnus es, humiliare te in omnibus (Eccl. iiii).* Et noli de tuis gloriari virtutibus, sed omnes tibi æstima superiores, minimum te omnium, inferiorem cunctis deputa. Tanto enim eris in Dei oculis pretiosior, quanto fueris in tuis oculis despectior, quantoque amplius tibi vilueris, tanto magis Deo placebis. *Ut cum venerit qui de invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius.* Quam sententiam etiam in præsentem constat impleri. Quotidie enim Dominus nuptiarum nuptias Ecclesie ingreditur habitus, concessus moresque judiciale convivantium: et eum quem in humilitate invenit fundatum, amici nomine sublimatum beatificat, dicens illi: *Amice, ascende superius.* Et quem locus videbatur habere inferior, ad summam ecclesiastici culminis promovet dignitatem, ut simul discumbentes, hoc est, in fide quiescentes, magna hunc admiratione glorificent, et stupentes cum Psalmista dicant: *Nisi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus (Psal. cxxxviii).* Veniens ergo Dominus Jesus Christus ad judicium, quemcumque humilem invenerit, glorificabit et exaltabit, atque ad superiora ascendere præcipiet, quia scilicet illos sublimabit in æterna beatitudine, quos in hac vita de suis virtutibus humilia sentire perspexit, juxta quod apostolus Petrus suos auditores exhortatur, dicens: *Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in die visitationis (I Pet. v).* Unde et bene subditur: *Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus.* Tunc, id est in fine mundi, erit tibi gloria. Verum quia non de presenti, sed de futuro dicitur, *tunc erit ad illam quæ in fine mundi omnibus dabitur electis beatitudinem referendum est, quando Deum quisque videbit sicut est.* Bene autem dicitur *tunc*, ne videlicet si quid boni agimus, laudem ab hominibus in presenti requiramus, sed *tunc*, id est, in futura vita, a Deo remunerationem expectemus. Scriptum namque est: *Hereditas ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit (Prov. xi).* Quisquis enim gloria vitæ præsentis fuerit delectatus, et summam gloriæ quæ in futurum debetur, in presenti possidere desideraverit, ille absque dubio æterna beatitudinis carebit, quæ electis ad supernam patriam tendentibus reservatur. Quæ sententia evangelica potest et in hac vita juxta litteram veraciter intelligi. Qui enim in novissimo loco recumbens invenitur, veniente patrefamilias altius sublimatur, quia quotidie Dominus in consortio electorum spiritualiter atque invisibiliter veniens, suas nuptias intrat, quia quotidie, ut diximus, habitus moresque fidelium considerat, et superbis resistens, eos quos humiles invenit, sæpe aliis præfert, ac tantis muneribus specialium donorum glorificat, ut tales illi qui simul discumbunt, hoc est, qui in eadem fide quiescunt, concordi admiratione efferant, proclamantes cum Psalmista: *Beati quos elegisti, et assumpsisti, Domine, etc. (Psal. lxiiv).* Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur. Hæc subjecta conclusio evangelicæ lectionis, docet præcedentem quoque

parabolas debere mystice intelligi. Patet enim quod non omnis qui se coram hominibus exaltat, mox in hac vita humiliabitur: aut qui se in conspectu hominum humiliat, exaltatur, cum contrarium nonnunquam contingere soleat, ut is qui in aliquo dignitate apice sublimari incipit, usque ad finem vite exaltari non desinat. Et rursum, is qui humilis ac verecundus esse inchoat, in ipsa sua mediocritate usque in terminum vite perduret. Ergo quia Deus falli non potest, cujus verba sunt ista, et si hoc in presenti vita non impletur, restat ut in futuro sine dubio impleatur, tunc scilicet, quando impii et superbi humiliabuntur cum diabolo in inferno audientes a Domino. *Ite in ignem æternum; iusti autem et humiles exaltabuntur a Domino*, percipientes ab eo vocem optabilem, *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv). Quam ut audire mereamur, ipse nobis largiri dignetur, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA CLXXXII.

IN FERIA QUARTA QUATUOR TEMPORUM.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore, respondens unus de turba, dixit ad Jesum: Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, qui ubicunque eum apprehenderit, allidit illum, et spumat, et stridet dentibus, et crescit, etc. (Marc. ix.)

Narratur in præcedenti huius sancti Evangelii capitulo, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam presbyterum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 342.

HOMILIA CLXXXIII.

IN FERIA SEXTA QUATUOR TEMPORUM.

(Ex beati Ambrosii in Evangelium secundum Lucam expositione, lib. vi, num. 12.)

In illo tempore rogabat Jesus quidam Phariseus, ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi, discubuit, etc. (Luc. vii.)

Hoc loco plerique videntur pati scrupulum, etc. Reliqua vide apud sanctum Ambrosium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ XV, col. 1671.

HOMILIA CLXXXIV.

IN SABBATO QUATUOR TEMPORUM.

(Ex Opp. beati Gregorii Magni papæ.)

In illo tempore dicebat Jesus turbis similitudinem hanc: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit querens fructum in illa, et non invenit, etc. (Luc. xiii.)

Dominus ac Redemptor noster per Evangelium suum aliquando verbis, aliquando rebus loquitur, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium papam, Operum ejus tom. II, Patrologiæ LXXVI, col. 1228.

HOMILIA CLXXXV.

IN DOMINICA XIX POST PENTECOSTEN.

(Ex Opere imperfecto in Mattheum, inter spuria opuscula beato Chrysostomo ascripta.)

In illo tempore accesserunt ad Jesum Pharisei, et interrogavit eum unus ex his legis doctor, tentans eum:

A Magister, quod est mandatum magnum in lege? Etc. (Matth. xxii.)

Frequenter Judæi diversis interrogationibus Christum tentantes, etc. Reliqua vide apud sanctum Joannem Chrysostomum, Operum ejus in editione nostra tom. VI, col. 872.

HOMILIA CLXXXVI.

IN DOMINICA XX POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. beati Hieronymi presbyteri.)

In illo tempore, ascendens Jesus in naviculam, transfretavit, et venit in civitatem suam, etc. (Matth. ix.)

Christum in humanis actibus divina gessisse mysteria, et in rebus visibilibus invisibilia exercuisse negotia, lectio hodierna monstravit. Ascendit, inquit, in naviculam, et transfretavit, et venit in civitatem suam.

B Nonne hic est qui fugatis fluctibus maris, profunda nudavit, ut Israeliticus populus inter stupentes undas sicco vestigio velut montium concava transiret (Exod. xiv)? Nonne ipse est qui Petri pedibus marinos vertices inclinavit, ut tunc liquidum humanis gressibus solidum præberet obsequium (Matth. xiv)? Et quid est quod ipse sibi maris sic denegat servitutem, ut brevissimi facus transitum sub mercede nautica transfretaret? Ascendit, inquit, in naviculam, et transfretavit. Et quid mirum, fratres? Christus venit suscipere infirmitates nostras, et sua nobis conferre medicamenta sanitatis, quia medicus qui non fert infirmitates, curare nescit, et qui non fuerit cum infirmo infirmatus, infirmo non potest conferre sanitatem.

C Christus ergo si in suis mansisset virtutibus, commune cum hominibus nihil haberet; et nisi impleset carnis ordinem, carnis in illo esset otiosa susceptio. Sustinuit ergo has necessitates, ut homo verus humanis necessitatibus probaretur. Ascendit in naviculam. Christus navim a sæculi fluctibus semper mitigans ascendit, ut credentes in se, ad celestem patriam tranquilla navigatione perducatur, et municipes faciat, quos humanitatis suæ fecit consortes esse. Non ergo Christus indiget navi, sed navis indiget Christo, quia sine celesti gubernatore navis Ecclesiæ per mundanum pelagus, per tanta et talia discrimina, ad celestem portum non valet pervenire. Hæc diximus, fratres, quantum ad intelligentiam spiritualem, verum ipsius historie ordinem prosequamur. Ascendens, inquit, Jesus in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam. Creator rerum orbis Dominus, posteaquam se propter nos nostra angustavit in carne, cepit habere humanam patriam, cepit civitatis Judaicæ esse civis, parentes cepit habere, parentum omnium ipse parens, ut invitaret amor, attraheret charitas, vinceret affectio, suaderet humanitas, quos fugarat dominatio, metus disperserat, et fecerat vis potestatis exteros. Venit in civitatem suam. Et obtulerunt ei paralyticum jacentem in lectulo. Et videns, inquit, Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua. Audit veniam, et tacet paralyticus, nec ullam respondet gratiam, quia

a Melius respondit, ut infra, col. 1453 D. Edit.

plus corporis quam animæ tendebat ad curam, et temporales ærumnas resoluti corporis sic desiebat, ut æternas pœnas resolutionis animæ non desleret, gratiorem sibi præsentem vitam iudicans quam futuram. Merito ergo Christus offerentium fidem respicit, et vecordiam sic jacentis respicit, ut fidei alienæ suffragio, paralytici anima ante curaretur quam corpus. *Respiciens, inquit, fidem illorum.* Cernite in hoc loco, fratres, Dominum non querere insipientium voluntates, non expectare ignorantium fidem, non infirmi stulta desideria perscrutari, sed alterius fidei subvenire. Et revera, fratres, quando medicus languentium aut querit aut respicit voluntates, cum semper contraria desideret et requirat ægrotus? Hinc est quod nunc ferrum, nunc ignem, nunc amara pocula ingerit et apponit invitis, ut curam sani sentiant, quam sentire non poterant ægrotantes. Et si homo injurias despiciit, maledicta contemnit, ut sauciatis manibus sponte vitam conferat et salutem, quanto magis Christus medicus bonitate divina morbis saucios peccatorum, et phrenesi criminum laborantes, ad salutem etiam invitos attrahit et nolentes? O si velimus, fratres, o si velimus mentis nostræ omnes paralyses semper videre, ut animam nostram virtutibus destitutam, jacere in vitiorum stratibus cerneremus, luceret nobis quemadmodum Christus, qui nostras quotidie noxias despiciit voluntates, et ad salutaria nos remedia pertrahit, ut purget invitos. *Fili, inquit, remittuntur tibi peccata tua.* Hæc dicens, Deum se volebat intelligi, qui per hominem oculis adhuc latebat humanis. Virtutibus etenim et signis comparabatur prophetis, quia per ipsum fecerant et ipsi virtutes. Peccatis, autem dare veniam, quia penes hominem non est, et est singulare deitatis insigne, Deum illum pectoribus inserebat humanis. Probat hoc pharisaicus livor; nam cum dixisset, *remittuntur tibi peccata tua*, responderunt Pharisei: *Hic blasphemat. Quis enim potest peccata dimittere, nisi solus Deus?* Phariseæ, qui sciendo nescis, confitendo negas, cum testaris impugnas. Si Deus est qui remittit peccata, cur tibi Christus Deus non est, qui in uno indulgentiæ suæ munere, totius mundi probatur abstulisse peccata? *Ecce, inquit, Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1). Ut autem possis majora capere divinitatis ejus insignia, audi eum pectoris tui penetrasse secretum. Aspice eum ad cogitationum tuarum latebras pervenisse, intellige eum cordis tui nudare consilium. *Et cum vidisset, inquit, Jesus cogitationes eorum, dixit: Quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, remittuntur tibi peccata tua, an dicere, surge et ambula? Ut sciat is autem quia Filius hominis potestatem habet dimittendi peccata, dixit paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et surrexit et abiit in domum suam.* Scrutator animorum prævenit mentium magna consilia, et deitatis suæ potentiam operis attestazione monstravit, dum dissipati corporis membra componit, nervos stringit, jungit ossa, complet viscera, firmat virtutem, regressus ad cursum suscitavit in

A vivo cadavere jam sepultos. *Tolle lectum tuum, hoc est, porta portanlem, oneris muta vices, ut quod fuit infirmitatis testimonium, sit probatio sanitatis, ut lectus doloris tui, sit meæ curationis indicium, ut receptæ fortitudinis magnitudinem, ponderis asserat magnitudo. Vade, inquit, in domum tuam, ne Christiana fide curatus, in viis Judaicæ perfidiæ jam moreris. Tu autem:*

HOMILIA CLXXXVII.

DE EADEM DOMINICA.

In illo tempore ascendens Jesus in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam, etc. (Matth. ix.)

Creator rerum Dominus Jesus, postquam se, propter nos, nostra angustavit in carne, cepit habere patriam, cepit esse civis Judaicæ civitatis, ut eos de quibus humanitatem assumpserat, ad credendum sibi invitaret, amore et charitate suaderet, et affectuosa humanitate attraheret. Loquens ergo sanctus evangelista Matthæus de Domino Jesu, dicit: *Qui ascendens in navim transfretavit*, hoc est, trans fretum abiit. Fretum dicitur angustum mare, a fervore scilicet et ebullitione, quoniam mare ibi amplius fervet, ubi angustius habetur. Fretum autem hoc loco mare Galilææ debemus intelligere, quod Dominus frequenter transnavigabat, ut multitudinem ineolarum circumquaque habitantium sua assidua prædicatione ad salutem invitaret. Civitas autem Domini secundum carnem Nazareth fuisse dicitur, conceptione pariter et nutrimento ejus decorata. Quæstio sane inter Marcum et Matthæum oboritur, quia Marcus dicit hoc ipsum miraculum paralytici in Capharnaum factum (Marc. ii), Matthæus vero ita narrat, quasi veniente Domino in civitatem suam, quam Nazareth liximus, obtulerunt ei paralyticum, quem et curavit. Quæ quæstio difficilior solveretur, si Matthæus non hoc loco etiam Nazareth nominasset. Sed quia Nazareth et Capharnaum civitates utraq; in Galilæa provincia habentur, veniens Dominus in Galilæam, rectissime in civitatem suam venisse dicitur, in quocunque oppido Galilææ fuisset. Nam et ipsa Galilæa, tota videlicet provincia, potest dici civitas Christi, siquidem et illud regnum Judæorum numerosis civitatibus quondam amplissimum, una domus Israel dicitur, nedum etiam una civitas dicatur. Et hoc quid necesse est longius protrahere? Ipsa etiam Christi Ecclesia, quæ per totum orbem diffusa est, civitas appellatur. Dicit enim Psal.: *Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei* (Psal. lxxxvi). Cum ergo Dominus hoc signum, sicut Marcus dicit, in Capharnaum fecit, non est dubium quod in sua civitate hoc fecerit, præsertim quia et ipsa Capharnaum in Galilæa, quæ erat provincia Domini, ita excelebat, ut tanquam metropolis haberetur. Alio quoque modo hæc quæstio a doctoribus solvitur, ut quod dicit Matthæus evangelista, transfretasse Dominum, et venisse in civitatem suam, prætermiserit quid ibi fecerit Dominus, et transierit ad sequens miraculum, quod factum est de paralytico in Capharnaum. Marcus enim totum ex ordine quomodo gestum sit

narrat. Vel certe ideo Capharnaum civitas Domini dicitur, quia in ea vel in finibus ejus assidue prædicaverit, et maxima miracula operatus sit, sicut ipse Dominus alibi per semetipsum illi improprians, dicit: *Vae tibi Capharnaum, quæ usque ad cælum exaltata es (Matth. xi)*, clarificatione scilicet miraculorum meorum, usque ad infernum detraheris. Quia si in Tyro et Sidone facta fuissent quæ in te facta sunt, olim in cinere et cilicio penitentiam agerent. Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Paralyticus Græci dicunt dissolutionem membrorum, qui morbus partem corporis quam occupaverit, officiis universis funditus destituit, plerumque vero et totum corpus invadit. Et videns Jesus fidem illorum, dixit paralytico: *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata tua*. Hæc dicens Deum se volebat intelligi, quia adhuc per humanitatem latebat homines, ut videlicet per hoc quod peccata dimittere poterat, quod solummodo Dei esse constat, et non hominis, ad credulitatem fidei accedere non dubitarent. Intuendum autem quantum impetrare valeat fides uniuscujusque propria, si tantum aliena valuit, ut suo interventu alteri salutem mentis et corporis subito promereri potuerit. Non enim ait evangelista Dominum vidisse fidem illius qui portabatur, sed eorum potius qui hunc offerebant. Quia in re magna quidem et utilis nobis commendatur humilitas, ut veraciter credamus per eorum qui Deo accepti sunt intercessionem adjuvari eos qui aut minus digni sunt per se exaudiri, aut etiam propriæ infirmitatis consilii, bonorum hominum se intercessionis commendant, ut eorum opere et temporale et spirituale a Deo auxilium consequantur. *Confide*, inquit Dominus, *fili*. Miranda est humilis in Redemptore nostro dignatio, qui hominem invalidum, et in toto corpore tabefactum, filium vocare dignatur, quem Scribæ et Pharisei nec dignabantur attingere. Quod si ad opus divinum quod in homine gerebatur, attendimus, merito filium vocat quem a peccatis absolvit. In hoc etiam, quod curaturus a sua infirmitate hominem, prius peccata illi dimittit, quibus eandem infirmitatem contraxit, et postea eum sanitati restituit, ostendit eum ob meritum culpæ damnatum fuisse debilitate membrorum, nec aliter posse evadere ægritudinem corporis, nisi prius liberaretur ab infirmitate incommoda cordis. *Dimittuntur*, inquit, *tibi peccata*. Audiens paralyticus veniam delictorum sibi a Domino repromitti, non aliquid Christo respondet, nec gratiam vel laudem illi rependit, quia scilicet plus corporis quam animæ desiderabat salutem, et gratiore sibi præsentem vitam judicabat, quam futuram. Sed Christus non recordiam jacentis respicit, imo fidem offerentium intendens, ingrato peccata dimittit. Et quia semper virtutibus invidia comes est, audiamus quid sequitur. *Hic blasphematur*. Non voce oris hoc dixerunt, sed in secreto cordis. Quod manifestat evangelista, cum dicit: *Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in*

cordibus vestris? Quid autem vocarent blasphemiam, Marcus manifestius exponit, dicens: Et cogitabant, inquit, quidam de Scribis in cordibus suis, dicentes: Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus (Marc. ii)? Legerant siquidem scriptum in prophetis, dicente Domino: *Ego sum qui deleo iniquitates tuas (Isai. xliii)*. Etiam indignabantur quod Christus, quem purum hominem existimabant, paralytico peccatorum veniam promississet tanquam Deus. Quamvis ergo nescientes, verum dicunt Scribæ et Pharisei, quia nemo potest peccata dimittere nisi solus Deus, qui per eos quoque dimittit quibus potestatem dimittendi tribuit. Et ideo Christus verus Deus esse probatur, quia peccata quibus vult, dimittere valet. *Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum*. Scrutator animum Deus, præveniens mentium mala consilia, ostendit Scribis blasphemantibus se Deum esse, qui potest etiam occulta cordis eorum evidenter agnoscere, et quasi faciens loquitur: *Ut cognoscatis me veraciter Deum esse, manifestum vobis sit, latebras etiam cogitationum vestrarum me apertissime cognoscere*. Ea ergo potestate deitatis, qua cogitationes vestras intueri valeo, cognoscite etiam hominibus peccata me posse dimittere. *Quid facilius est dicere, dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, surge et ambula?* Utrum paralytico peccata fuerint dimissa, solus Christus noverat, qui dimittebat. Surgentem autem et ambulantiem illum, omnes qui assistebant visu approbare poterant. Et ideo Dominus carnale signum sanitatis extrinsecus operatus est, ut spirituale signum, hoc est, veniam peccatorum, intrinsecus probaretur fecisse. *Ut scitis autem, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: surge*. Patet quia et si Deus, qui quantum occasus distat ab oriente, longe fecit a nobis iniquitates nostras, et Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata, ergo idem ipse est Christus et Deus et Filius hominis: Deus, qui per divinitatem peccata dimittit; Filius hominis, qui per humanitatem pro peccatoribus mori potuit. Quod autem dicit, *tunc ait paralytico*, verba sunt evangelistæ. *Tolle*, ait, *lectum tuum*, hoc est porta portantem te, ut quod fuit testimonium infirmitatis, sit probatio sanitatis. *Et surrexit, et abiit in domum suam*. Inter dictum Domini et factum, nulla distantia est. *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt (Psalm. cxlviii)*. *Et omnia quæcumque voluit, fecit*. Inter dicere autem nostrum et facere, plurima distantia est, quia facile quidem loqui possumus, sed cum labore operamur. Christi vero dictum mox opera comitantur, quoniam ipse dixit, et facta sunt. Ait ergo: *Quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata, an dicere, surge et ambula?* Ac si dicat: Sic ut facile est mihi, dicere paralytico: *surge*, et continuo surgit, sic facile est dicere, *dimittuntur tibi peccata*, et continuo dimittuntur. Videntes turbæ, id est populi, signum quod fecerat, timuerunt

Deum, et glorificaverunt eum qui dedit potestatem A
talem hominibus, scilicet ut homo inter homines
positus, posset sanitatem cuiusque vellet, tri-
buere. Confutatis igitur illis qui Dominum blasphem-
ia arguebant, merito stupentes turbæ, in laudem
Creatoris prosiliunt. Ad cuius Imperium nulla inter-
veniente mora, festina salus totum hominem* re-
pente possedit. Ex curatione autem istius para-
lytici, datur nobis intelligi plerasque incommodita-
tes hominibus propter peccata contingere. Quinque
siquidem differentia causarum traduntur, pro quibus
corporibus humanis temporales molestia divinitus
inferuntur. Aut enim ad augenda merita per pa-
tientiam electi in infirmitate corporis gravantur, ut
beato Job et Tobia contigit; aut ad custodiam vir-
tutum, ne superbia tentante deiciantur, sicut apo-
stolo Paulo datus est stimulus carnis, ne magnitu-
dine revelationum extolleretur (II Cor. xii); aut
ad intelligenda et corrigenda peccata, sicut Ma-
ria soror Aaron propter temeritatis verba lepra
percutta est (Num. xii), sicut etiam paralyticus de
quo agimus, qui ut potuisset curari, primum re-
missione peccatorum indiguit. Aut ad gloriam Dei,
sicut infirmitas Lazari non ad mortem, sed pro glo-
ria Dei fuit (Joan. xi). Aut ad inchoationem eternæ
damnationis, quod proprie reproborum est, sicut
Antiochus et Herodes, qui quod in gehenna passuri
erant præsentī miseria cunctis ostendebant, quibus
illud convenit prophetium: *Et duplici contritione*
contemere eos (Jerem. xvi). Unde quoniam qua causa
flagellemur scire non possumus, necesse est ut in
omnibus adversis quæ temporaliter patimur, humil-
liter Domino gratias agamus. Et quicquid nos pec-
casse deprehenderimus, humili satisfactione purge-
mus, ut quandoque de attributis divinæ pietati be-
neficiis perfecte gratulemur. Hæc curatio paralytici,
a Salvatore mirabiliter patrata, juxta litteram ma-
nifesta est. Sed quia in humanis actibus Christi
divina semper latent mysteria, considerandum quid
transfretatio Domini in suam civitatem allegorice
significet. Ait enim evangelista: *Ascendens Jesus in*
naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam.
Superius sanctus Mattheus narravit quia Dominus
postquam in mari dormivit, atque excitatus tempe-
states sedavit, venit in regionem Gerazenorū, ubi
hominem curavit quem legio dæmonum invaserat,
morque, sicut præsens lectio narrat, adjungit quin
ascensa navi *transfretavit et venit in civitatem suam.*
Allegorice per naviculam quam Dominus ascendit
significatur crux Dominicæ passionis, in quam Do-
minus ipse ascendit: vel ipsum corpus Dominicum
quod in ea pendit: vel specialiter anima unius-
cujusque fidelis, sive generaliter universa sancta
Ecclesia. Per mare autem quod Dominus transfreta-
vit designatur præsens sæculum, quod frequentissi-
mis tribulationum angustis quasi quibusdam pro-
cellis commovetur. Per Nazareth vero civitatem, in
qua Dominus conceptus et nutritus fuit, quæ inter-
pretatur flos sive custodia, non immerito designa-

tur sancta Ecclesia, hoc est multitudo electorum,
quæ, ne florem fidei aut boni operis fructum amia-
tat, gratia Dei mundatur a sordibus vitiorum et
custoditur ab incursu insidiantium dæmonum. Quod
ergo Dominus postquam in mari dormivit, regionem
Gerazenorū adiit atque inde revertens in patriam
suam remeavit, significat quia resurgens a somno
mortis ad populum gentium, ab incursu dæmonum
curandum per apostolos, transivit. Sed cum intra-
verit plenitudo gentium, mox ad cives suos Judæos
per illius temporis prædicatores revertetur. Ibi cu-
ravit paralyticum, populum scilicet Judæorum a
peccatis, tam originalibus quam actualibus, emun-
dando omnes qui præordinati sunt ad vitam æternam.
Iterum alio modo: *Ascendens Dominus in navim,*
transfretavit et venit in civitatem suam. Quia ascen-
dens in crucem, quæ designatur per navim, post
devictos et calcatos fluctus perturbationum istius
sæculi, venit in civitatem suam, id est Ecclesiam,
quæ testante Psalmista civitas Dei vocatur: *Gloriosa*
(inquit) dicta sunt de te, civitas Dei (Psal. lxxvii).
In quo loco nomine civitatis Ecclesia, hoc est mul-
titudo significatur electorum. Tunc autem Dominus
in civitatem suam, id est Ecclesiam, venit, cum per
prædicationem apostolorum in cordibus electorum
ascendit. Cum enim sancti apostoli auditores suos
ad hanc fidem sua prædicatione perducebant, ut
crederent divinitatem Filii Dei in utero Virginis
humanæ infirmitati sociatam, et in eadem carne
natum, crucifixum atque sepultum, et tertio die re-
surrexisse, ac idem corpus ad cælum assumptisse,
et in eo ad dexteram Patris in coelestibus considere,
atque in eo rediturum in fine sæculi ad iudicandos
vivos et mortuos: idem Christus in sancta Ecclesia,
hoc est in cordibus credentium per fidem ascendit.
Et ecce offerebat ei paralyticum. Paralyticus iste in
lecto jacens moraliter significat animam infelicem,
quæ in delectatione peccati tanquam in lectulo quodam
miserabiliter requiescit. Cujus paralytici curatio
designat curationem ac reparationem ejusdem lan-
guentis anime, quæ, post longum errorem carnalis
voluptatis, ad Creatorem suum reverti desiderat.
Sed et anima ut salvari queat propriis indiget porta-
toribus, hoc est bonis doctoribus, qui sua doctrina
spem salutis ei subministrent, et sua sanctitate opem
intercessionis coram Domino impendant. Qui bene,
ut Marcus ostendit (Cap. ii), quatuor fuisse repe-
riuntur, propter quatuor videlicet libros Evangelio-
rum, quibus constat fundamentum totius doctrinæ,
sive propter quatuor principales virtutes, quibus
sanitas uniuscujusque constat anima, prudentiam
scilicet, fortitudinem, temperantiam atque justitiam,
quæ ab aliis nominantur sobrietas, sapientia, forti-
tudo atque justitia, quibus utilius nihil est in vita
humana. Quæcunque enim anima doctrina quatuor
Evangeliorum fuerit imbuta, et his quatuor virtuti-
bus suffulta, merebitur a Domino integram sanita-
tem recipere. adeo ut surgat, lectum suum tollat, et
ad domum redeat. Unde et subditur: *Surge, tolle*

lectum tuum, et vade in domum tuam. Per lectum designatur corpus cujuslibet hominis. Sic enim anima in corpore quemadmodum in stratu suo requiescit. Vel certe per lectum proximus noster intelligitur, ad quem tempore tribulationis et angustiae tanquam ad repausandum securi recurrimus. Et surrexit, et abiit in domum suam magnificans Deum. Fecit Dominus signum hoc tunc in paralytico corporaliter, facit et hoc quotidie in sancta Ecclesia spiritualiter. Sicut enim praecepit paralytico ut surgeret et portaret lectum suum, a quo portatus fuerat, ita quotidie nobis in vitiis carnalibus tanquam delectabiliter in lecto jacentibus jubet divinitus ut surgamus. Et postquam a peccatis surreximus, imperat ut infirmitates quoque aliorum, sive corporum, sive morum portare curemus, quemadmodum et nos tempore nostrae infirmitatis a fratribus portari sumus. Et quoniam per lectum carnem etiam significari diximus, imperat etiam surgentibus ut lectulum nostrum portemus, hoc est, ut carnem nostram, quae nos portavit ad vitia, nos reportare studeamus ad virtutem continentiae, ut quae nos laeta traxit ad culpam, afflictio reducat ad veniam. Imperat autem hoc nobis Dominus quotidie per semetipsum, hoc est, per annuntiationem Evangelii, per dicta prophetarum et per varia ac diversorum sanctorum exempla. Ait ergo Dominus paralytico: Surge, tolle lectum tuum. Ac si animae dicat in peccatis jacenti: Surge de vitiis, scilicet carnis ad virtutes spirituales; et porta lectum tuum, hoc est, carnem corporis tui, quae te portavit ad peccatum et culpam, reporta ad veniam. Vel, porta lectum tuum, id est fratrem tuum, a quo et tu portatus es: et vade in domum tuam, id est, qui per diversa vitiorum flagitia aberrasti, revertere ad custodiam tui. Domum quippe redire est unumquemque errantem ad custodiam sui reverti, et semetipsum in mandatis sui Creatoris constringere, ut totus homo, interior videlicet et exterior, Deo possit placere. Domus etiam nostra intelligitur paradisus, a quo quia per incontinentiam cecidimus, necesse est ut per continentiam redeamus. Sed dum talis anima quae peccatis languerat, recurrit ad veniam, fit plerumque ut hoc multi videntes, in Dei laude exarDESCANT. Unde et hic subditur: Quia videntes turbæ, timuerunt et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus. Hominibus dicit, vel paralytico scilicet, qui debilitate corporis confectus, ad iussio-nem Christi statim resurgere potuit, et lectum portare: vel potius Domino nostro Jesu Christo, qui solus sermone sanitatem animae simul et corporis homini membris dissoluto restituere valuit. Simili modo et in anima hominis languentis spiritualiter fit. Nam dum is qui diutius jacuerat ad veniam recurrere conspicitur, multi infidelium glorificant Deum, qui dat potestatem talem hominibus, ut post longam vitiorum calamitatem resurgere valeant ad salutem animarum. Nam quodcumque sanitas, sive in corpore sive in anima accedit, ab ipso tribuitur. Unde et ipse Jesus, qui et Salvator vocatur, quoniam

A ipse saluum facit populum suum a peccatis eorum (Matth. 1). Qui vivit et regnat cum Patre et Spiritu sancto, etc.

HOMILIA CLXXXVIII.

IN DOMINICA XII POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. beati Gregorii Magni papae.)

In illo tempore dicebat Jesus turbis parabolam hanc: Simile factum est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, etc. (Matth. xxi.)

Lectionis evangelicæ textum, fratres charissimi, etc. Reliqua vide apud beatum Gregorium papam, Overum ejus tomo II, Patrologia: LXXVI, col. 422.

HOMILIA CLXXXIX.

IN DOMINICA XXII POST PENTECOSTEN.

(Ex eodem.)

B In illo tempore erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. Hic cum audisset quia Jesus veniret a Judaea in Galileam, abiit ad eum, et rogabat eum ut descenderet et sanaret filium ejus. Etc. (Joan. iv.)

Lectio sancti evangelii, quam modo, fratres, audistis, expositione non indiget, etc. Reliqua vide apud eundem, tomo ut supra, col. 1211.

HOMILIA CXC.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex Herico monacho Antissiodorensi.)

In illo tempore erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum, etc. (Joan. iv.)

Divina judicia quam sint incomprehensibilia quamque inscrutabilia, quantumque ab humanis judiciis longe distantia, cum in omnibus divinae Scripturae locis, tum vel maxime in praesenti sancti evangelii lectione valemus advertire. Ecce enim, sicut subsequens sermo hujus lectionis indicat, rogatus Dominus et Redemptor ut ad reguli filium pergeret invisendum, ire noluit, cum tamen alibi ad centurionis servum, etiam illo renitente et indignum se reclamante, venturum se promittere dignatus sit. Quis autem ignorat regulum majoris esse potestatis quam centurionem? Sed apud omnipotentem Deum (cujus judicia aliquando occulta sunt, semper autem vera) plus fides centurionis valuit quam purpura reguli. Sic quondam David puer majoribus et, quantum ad hominum judicia pertinet, prudentioribus fratribus reprobatis, ad regnum eligitur: et in fine saeculi non oratores et nobiles, sed piscatores ignobiles a Domino ad apostolatam vocantur. Hanc divinorum judiciorum subtilitatem Psalmista considerans aiebat. *Judicia tua, Domine, abyssus multa* (Psal. lxxv). Et iterum: *Judicia Domini vera justificata in semetipsa* (Psal. xvi). Et Isaïas de Christo praecinit: *Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet* (Isa. xi). Sed haec suo in loco melius videbuntur, quae nos breviter praefixisse non piguit, nunc ad exponendam sancti evangelii lectionem accedamus. Erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. Regulus per diminutionem nominis, quod est rex, dictus, parvus videlicet rex, nec magna potestate sublimis.

Quod nomen bene isti congruit, qui filio salutem poposcit, quia videlicet non plenam sed diminutam fidem habuisse probatur. Capharnaum autem civitas est Galilæe provinciae, in qua Dominus multa miracula ostendit, in qua etiam infirmus jacebat istius reguli filius. Hic ergo audiens Dominum advenire a Judæa in Galilæam, ubi nuper aquam in vinum converterat, abiit ad eum, rogaturus pro sanitate filii morientis. Quamvis enim omnis terra duodecim tribuum, in qua Judæi habitabant, Judæa generaliter appellaretur, præcipue tamen ac singulariter illa pars regni Judæorum in qua duæ tribus consistebant, Judæa scilicet et Benjamin, Judæa vocabatur. A qua parte veniente Domino, accessit ad eum iste regulus, rogans ut descenderet et sanaret filium ejus. Quare? Incipiebat enim mori, id est, urgebat eum vicina mors. Dicit ergo Jesus ad eum: *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis*. Signa dicuntur eo quod significant aliquid: prodigia vero quasi porrodicta, eo quod porro, id est, longe prætendant aliquid. Constat profecto Judæos quasi ex natura insitam hanc consuetudinem habuisse, ut quibuscunque rebus, licet divinis, fidem non nisi per signa commodarent. Unde et apostolus Paulus dicebat: *Judæi signa petunt (I Cor. 1)*. Sed querendum videtur cur Dominus huic regulo dicat, *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis*, cum ille ante crediderit quam signum videret. Quomodo non crederet qui salutem filio poposcit? Sed si attendamus quid petiit, aperte cognoscimus quia non plenæ fidei fuit. Poposcit namque Dominum ut descenderet et sanaret filium ejus, et sic præsentiam corporalem expetiit, quasi salutem in filio operari non posset, nisi præsens corpore fuisset. Qui si perfecte credidisset, procul dubio sciret non esse locum ubi non esset Deus. Arguit itaque hominem in fide torpentem, et tentare cupientem in sanitate filii sui quis esset, aut quantum posset. Dicit ad eum regulus: *Domine, descende priusquam moriatur filius meus*. Urgebat eum infirmitas filii, et ideo in precibus perseverans postulat illi salutem. Dicit ei Jesus: *Vade, filius tuus vivit*. Sicut alio Evangelio narrante didicimus, centurio ad Dominum venit, dicens: *Domine, puer meus jacet paralyticus in domo, et male torquetur (Matth. viii)*. Cui respondit Dominus: *Ego veniam et curabo eum (Ibid.)*. Centurio est qui centum militibus præest. Cum ergo majoris dignitatis sit regulus quam centurio, vigilanter intuentum dicitur cur ad filium reguli rogatus corporaliter ire recusat, ad servum vero centurionis etiam non rogatus se pergere pollicetur. Filio reguli non dignatur adesse, servo centurionis non dedignatur occurrere. Sed in hoc facto, sola humilitate, quæ nobis in Redemptore nostro imitanda proponitur, superbia nostra specialiter retunditur, qui in hominibus non naturam, qua ad imaginem Dei facti sunt, sed honores et divitias veneramus. Ut enim ostenderet Redemptor noster quia quæ alta sunt hominibus, hoc est dilectoribus hujus sæculi, electis

A despicienda sunt, et quæ despecta hominibus videntur, sanctis despicienda non sunt, ad filium reguli noluit ire: ad servum vero centurionis paratus fuit ire. *Credidit homo sermoni quem dixit ei Jesus, et ibat*. Ex hoc jam apparet quantum profecerit iste ex increpatione Salvatoris. Quia enim Dominus dixerat ei: *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis*, statim ut audivit a Domino, *Vade, filius tuus vivit*, continuo credens ibat. Jam autem eo descendente, servi ei occurrerunt, et nuntiaverunt, dicentes: quia filius ejus viveret. Interrogavit ergo horam ab eis in qua melius habuerat, et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris. Non est vacuum a magno mysterio, quod filium reguli evangelista narrat septima hora ab infirmitate dimissum. Non solum enim miracula Christi quæ corporaliter gessit miracula nobis existunt, sed etiam in ipsis operibus suis secreta sunt mysteria consideranda. Septenarius numerus sacratus est donis Spiritus sancti, quoniam omnia dona spiritualia quæ a Deo cunctis fidelibus largiuntur, eodem septenario numero comprehenduntur. Septem enim sunt virtutes spiritualium donorum, quibus et status hominum in præsentī vita decentissime ornatur, sapientia videlicet, intellectus, consilium et fortitudo, scientia, pietas, ac timor Domini. Sine gratia enim Dei nec sapiens quis esse potest, nec intelligens, nec consiliarius, nec fortis, nec eruditus, nec pius, nec plenus timore Domini? Quæ dona quia non aliter quam gratia Spiritus sancti homini tribuuntur, merito etiam ipse Spiritus sanctus, qui nihil aliud est quam verus Deus, eisdem nominibus nuncupatur. Sicut enim Filius a Patre procedens vocatur leo propter fortitudinem, ovis propter innocentiam, ostium quia per ipsum introitus ad Patrem, lux quia illuminat omnem hominem, vocatur et veritas atque resurrectio, multisque aliis nominibus secundum quasdam proprietates: ita quoque Spiritus sanctus procedens a Patre simul et Filio, his septem nominibus proprie appellatur, sapientia scilicet, intellectus, consilium, fortitudo, scientia, pietas ac timor. Unde et septiformis gratiæ dicitur, propter mysterium septenarii numeri, in quo summa perfectio intelligitur. Est enim compositus ex ternario et quaternario. Habet namque in ternario significationem sanctæ Trinitatis, in quaternario Evangelii. Sive enim tres per quatuor, aut quatuor per tres multiplicentur, ad duodenarium numerum consurgit, quem etiam constat esse perfectissimum, quia mysterium sanctæ Trinitatis et doctrina Evangelii per duodecim apostolos in quatuor mundi partes, orientem scilicet et occidentem, septentrionem ac meridiem derivata est. Sunt quoque quatuor mundi elementa, et quatuor orbis (ut dictum est) climata, totidemque anni tempora, quatuor etiam quibus Ecclesia subsistit habentur Evangelia. Possumus quoque ternarium numerum ad interiorem nostrum referre hominem, hoc est ad animam, quæ triplicis est naturæ. Est enim irascibilis, concupiscibilis, et rationalis. In unaquaque

etiam rationali anima tria insunt, memoria, ingenium, et intellectus. Spiritum quoque sanctum super Dominum corporaliter requieturum, Isaias propheta cum de Christo prophetaret, prædixit: *Egredietur virga de radice Jesse, Dominus videlicet Jesus de stirpe David: et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini* (Isai. xi). Ipse enim spiritus requievit super Dominum Jesum Christum, quia in ejus corpore omnis plenitudo divinitatis plenissime habitavit, nequaquam per partes, ut in cæteris sanctis, quibus aliis datur sermo sapientiæ, aliis sermo scientiæ, aliis gratia virtutum, et cæteris quibus unicuique datur secundum mensuram fidei: sed plenarie requievit super eum, perpetua mansit habitatione. Quia igitur per septenarium numerum ipse Spiritus sanctus designatur, a quo et per quem omnis sanitas, omnis fortitudo atque universa dona spiritualia cunctis fidelibus largiuntur, recte septima hora diei filius reguli sanitati redditus ab evangelista refertur: quia quæcunque sanitas, sive in corpore sive in anima datur, eodem spiritu largiente tribuitur qui per eundem septenarium numerum designatur. Bene ergo septima hora filius reguli sanatus est, quia tunc perfectam sanitatem totus homo consequitur, cum creatura Creatorem suum agnoverit, eique se digna humilitate ac servitute subdiderit. Hic enim est ordo rectissimus, ut anima Deo, corpus vero spiritui mancipetur. Idem quoque septenarius numerus donis septiformis Spiritus sanctus est, in quo et per quem vera hæc sanitas et remissio omnium peccatorum tribuitur. *Cognovit ergo pater quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit, et credidit ipse, et domus ejus tota.* In hoc eodem evangelista paulo superius legimus quod prædicante Domino in Samaria, ad vocem mulieris dicentis: *Venite et videte hominem qui mihi omnia dixit quæcunque feci* (Joan. iv), plurimi Samaritanorum absque ullius signi visione solo sermone in illum crediderunt. Ad istud autem tam magnum miraculum in Judæa patratum solus regulus cum domo sua credidit. Et hoc est quod Dominus supra dixerat: *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.* In quo etiam facto præfigurabatur quod paucitas Judæorum esset in Deum creditura, et multitudo gentium ad fidem ventura. Judæi nempe ipsum Filium Dei signa facientem viderunt, apostolos illius prædicatores et magistros habuerunt, et tamen pauci ex eis fidei jugo colla submiserunt, cæteris in infidelitate persistentibus. Proinde illis tormentis perpetuis ad infidelitatem condemnatis, nobis, si quod fide credimus, operibus exornemus, æterna beatitudo repromittitur, dicente nobis Salvatore: *Beati qui non viderunt, et crediderunt* (Joan. xx). Perfecta namque Judæorum conversio circa finem sæculi implenda est, quando ad prædicationem Eliæ et Enoch convertentur corda patrum in filios, et corda filiorum ad patres eorum, et adimplebitur quod ait Apostolus:

A Cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus erit (Rom. xi). Et Isaias: Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquæ salvæ fient (Isai. x). Et iterum: In veritate convertentur in Christo Jesu. Amen.

HOMILIA CXCI.

IN DOMINICA XIII POST PENTECOSTEN.

(Ex Opp. beati Augustini.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis similitudinem hanc: Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis, etc. (Math. xviii.)

Hesternæ die sanctum Evangelium monuit nos, etc. Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 514.

B (Post verba, et cæteri timeant, explicit sermo apud sanctum Augustinum, pergit in Homiliario.)

Redire dimissa peccata, ubi fraterna charitas non est, Dominus docet de illo servo quem cum invenisset debitorem x millium talentorum, deprecanti autem omnia dimisit. Ille autem sui conservi qui ei debebat c denarios, cum misertus non fuisset, jussit eum dominus reddere quæ ei dimiserat. Tempus ergo quo accipitur indulgentia per baptismum, tantquam tempus est reddendæ rationis, ut omnia debita quæ inventa fuerint dimittantur. Non tamen ille servus qui postea dedit conservo suo mutuam pecuniam quam ille non posset reddere, non ei misertus est, sed etiam ei debebat, et sic cesserat ut ei dimitteret dominus. Illoc indicant verba conservi, dicentis: *Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi.* Alioquin diceret, jam in hoc dimiseras, cur iterum repetis? Illoc et ipsius Domini verba manifestius aperiunt. Ait enim: *Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis, qui debebat ei c denarios.* Non dixit, cui debitum jam c denariorum dimiserat. Si enim dimiserat, non ei debebat. Quia ergo dixit: *Debebat ei*, manifestum est quia non dimiserat. Et melius quidem fuerat, atque hoc potius congruebat tanto debitori reddenti rationem, et expectanti misericordiam domini sui, ut prius ipse conservo dimitteret quod ei debebat, et sic ad rationem reddendam, ubi misericordia domini implenda erat, accederet. Nec tamen illud quod nondum conservo dimiserat, impedivit dominum ejus quominus in tempore illo accipiendæ rationis dimitteret ei omnia quæ debebat. Sed quid profuit, quando quidem in caput ejus propter odiorum perseverantiam rursus omnia continuo replicata sunt? Sic non impedimur a baptismi gratia, quominus omnia peccata dimittat, etiam si odium fraternum in ejus cui dimittuntur, animo perseverat. Solvitur enim hesternus dies, et quidquid superest solvitur, etiam ipsa hora momentumque ante et in baptismo. Deinceps autem reus incipit continuo (?), nec solum consequentium, sed etiam præteritorum dierum, horarum, momentorum, redeuntibus omnibus quæ dimissa sunt. Et sæpe ista contingunt in Ecclesia.

HOMILIA CXCLII.

IN EADEM DOMINICA.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum celorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis, etc. (Matth. xviii.)

Salvator noster, dilectissimi, cum hominibus conversationem habens, non solum peccatorum absolvere nos docuit, sed et qualiter a reatu peccatorum absolvere possemus, pio et quodam salubri consilio nos instruere curavit. Est autem consilium ejus hujusmodi, ut si volumus a debitis peccatorum nostrorum coram Deo absolvi, nos quoque offensores nostros a culpis quibus erga nos rei tenentur, absolvamus. Ad hæc autem non solum frequenter nostrorum exhortatione, sed et operis executione nos invitare dignatus est. Verborum exhortatione, cum ait: *Dimittite, et dimittentur vobis (Luc. vi).* Et rursum: *Cum stabitis ad orandum, dimittite, si quid habetis adversum aliquem (Marc. xi).* Et iterum: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester celestis peccata vestra (Matth. vi).* Et cum interrogaretur a Petro, num usque septies dimittendum esset fratri, ait: *Non dico tibi septies, sed usque septuagies septies (Matth. xviii).* Operis quoque executione grande ac memorabile hujus rei nobis reliquit exemplum. Quid enim ait cum a crucifixoribus suis myrrha polaretur et felle, et sublevaretur in crucem? *Pater, dimisisti illis, quia nesciunt quid faciunt (Luc. xxiii).* Ita, fratres, Dominus Jesus Christus factus est nobis sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans (Deut. xxxii). Parum illi visum est solis verbis nos provocasse ad volandum usque ad perfectionem qua diligantur inimici et ignoscitur debitoribus, nisi et in seipso ejusdem rei nobis exemplum ostendisset, et quasi quodam sublimi volatu suo ad imitandum se nos invitasset. Certe homini sensato et lapideum cor non habenti solum hoc sufficere debebat exemplum, etsi omnis illa verborum exhortatio premissa non fuisset. Et verbis quidem aliquando planis et manifestis ad hanc perfectionem nos invitat, sicut in premissis patet exemplis. Aliquando vero et parabolicis, sicut in evangelio quod præ manibus nunc habemus. Dicit enim: *Simile est regnum celorum, etc.* Qui sunt coeli, et quod est regnum celorum, quod assimilatum est homini regi? Si, ut ait Scriptura, anima justi sedes est Dei (Sap. vi), consequens est ut animæ sanctorum cœli sint. Sed et angelici spiritus cœli dicuntur, quos ad laudem Dei invitat Psalmista, dicens: *Laudate eum cœli celorum (Psal. cxlviii).* Regnum celorum, id est beatorum omnium, quid est nisi vita æterna? Vita autem æterna Christus est, qui ait: *Ego sum via, veritas et vita (Joan. xiv).* Ipse utique terra viventium, hereditas sanctorum. Ipse paradisi voluptatis, locus spationis in quo statuitur pes fidelium. Ipse et rex et regnum sanctorum, in quo, cum quo et per quem regnant omnes electi. Regnum itaque celorum Christus est. Bene autem hoc regnum celorum comparatur homini regi, qui misericors esse perhibetur

A debitorum absolvendo, et justus ingratus ponendo, quoniam et Christus homo, et rex regum, et multum misericors misericordiam querentibus, et iudex durus ingratis. Qui voluit rationem ponere cum servis suis. Tres sunt servi regis nostri, cum quibus rationem ponere habet de debitis suis. Unus est, qui nunquam a debito absolvi vel postulat vel meretur. Alter, qui ad tempus quidem absolvitur, sed ingratus efficitur. Tertius, qui et absolvitur, et gratus permanet. Servus qui nunquam a debito absolvitur, universus infidelium est populus, qui inextimabili debito coram Creatore suo constrictus, absolutionem nec unquam meretur, nec unquam invenit, jamque a Deo judicatus est. Duo reliqui servi duo genera hominum sunt ad fidem Ecclesiæ venientium. Nam cum electi et reprobi quotidie sacramenta ecclesiastica suscipiunt, simul cum illis in Ecclesiæ gremio nutriuntur, sed adversari illis et doloribus multis eos afficere non desinunt, et coarctat Esau Jacob in visceribus matris. Sunt ergo in Ecclesia servi duo, bonus et malus, electus et reprobus. Nam tertius ille de quo diximus, foris est. Et omnes quidem servi sunt summi regis, qui ad sibi serviendum seque laudandum omnes ad imaginem suam condidit, sed a servitio ejus duo recedunt, unus autem permanet. Sed quod est debitum quod debent singuli domino suo? Debiti nomine peccatum in Scripturis appellari ex hoc perpendimus quod dum docuisset Salvator sic nobis orandum esse: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. vi),* statim post pauca subiecit: *Si enim non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester celestis dimittet vobis peccata vestra.* Hoc autem debito omnis homo obligatus est Deo. Omnes enim in peccatis concipimur, et in peccatis nascimur, et in peccatis omni tempore vivimus. Ponit autem rationem cum servis suis Dominus, quando per ora prædicatorum, sive etiam per occultam inspirationem, culpas quorumlibet delinquentium redarguit, et satisfactionem de peccatis exigit. Audit servus ille infidelis, contemnit, induratur ad inreparationem, veniam nec querit, nec invenit, sed damnatur in infidelitate sua. Audit servus electus, compungitur, satisfacit, de peccatis absolvitur, et permanet gratus, quia et delinquentibus in se conservis suis libenter ignoscit. Quid autem agat ille servus reprobos, qui quidem cum electis ad tempus in Ecclesia conversatur, audiamus ex verbis evangelicæ lectionis; is enim est de quo dicitur: *Oblatus est unus qui debebat decem millia talenta.* Debitor plurimum talentorum est homo multorum criminalium peccatorum reus, qualia sunt adulterium, homicidium, sacrilegium, furtum, perjurium, rapina, aut etiam infidelitas et similia. Talenti autem nomine apte designantur quæ hujusmodi sunt, pro eo quod hæc gravissima sunt, sicut hoc genus ponderis inter cætera pondera quæ certis nuncupationibus distinguuntur, gravissimum est. Unde et in Zacharia propheta talenti nomine impietas designatur, cum dicitur: *Et vidi, et ecce talentum plumbi*

portabatur, et projecti illud in medio amphoræ, et dixit: *Hæc est impietas (Zach. v).* Sicut autem talenti diversæ sunt species, ita et ipsa crimina inter se differentia sunt. Et reversa fortasse, quia nomine talenti peccata gravissima intelligi voluit, non adjecit ut diceret talenta auri aut argenti, quia nomina hæc pretiosarum rerum significativa sunt, ut pote virtutum atque scientiæ, sed simpliciter dicit, *decem millia talenta.* Mille vero talenta debere dicitur, qui quodlibet grande peccatum toties iteraverit, ut etiam in consuetudinem duxerit. Apie enim per millenarium, qui quartus est in ordine eorum numerorum a quibus inchoatur numerandi progressio, consuetudo peccati intelligi potest, quæ et ipsa in progressu peccatorum quantum obtinet locum. Sicut enim ab unitate usque ad decem per adjectionem unitatum, et a decem usque ad centum per adjectionem denariorum, et a centum usque ad mille per adjectionem centenariorum numerando progredimur, sic a delectatione peccati, quæ prima est, usque ad consensum; a consensu usque ad actum; ab actu usque ad consuetudinem progressio fit. Decies autem mille talenta debet qui cuncta decalogi mandata iniqua consuetudine violavit, jamque omnis justitiæ contemptor effectus est. Sicut enim post mille quintus inter limites numerorum est decem millia, ita post peccandi consuetudinem quantum obtinet locum contemptus, juxta illud quod alibi dicitur: *Impius cum venerit in profundum vitiorum, contemnit.* Quod si cui onerosa est expositio hæc, dicat simpliciter decem millia talenta debere eum qui multa criminalia peccata commisit, sitque, ut fieri solet, numerus finitus pro infinito positus. Sequitur: *Cum autem non haberet unde redderet, fussit eum dominus suus venundari, etc.* Peccator cum arguitur a Domino per os ministri sui, sive per propriam conscientiam, non habet unde reddat debitum dum adhuc ad correptionem cor obdurat, dum nec timore concutitur, nec salubri dolore compungitur, nec ad lacrymas usque succenditur. Jubet ergo Dominus ministris suis venundare eum qui ejusmodi est, cum uxore et filiis, ut debitum possit exsolvi. Juxta eum loquendi modum, quo vivificare dicuntur animas qui vivere eas pronuntiant: et mortificare qui mortuas esse testantur. Etiam venundare peccatorem non incongrue dici possunt ministri domini, qui eum post simplicem et blandam admonitionem, aspera invectione minis gehennæ perterrent, atque in potestatem Satanæ venundatum esse pronuntiant. Moneta quippe diaboli peccatum est, pro cujus brevi delectamento in manus illius se tradit homo cum peccat. Unde in persona peccatoris Apostolus loquens, ait: *Ego autem carnalis venundatus sum sub peccato (Rom. vi).* Et per prophetam peccatoribus dicitur: *Gratis venundati estis (Isa. lii).* Utique gratis, quia peccatum pro quo se vendit homo, nullius est pretii, et nihil est, et nihil sunt homines cum peccant. Uxorem quoque peccatoris una cum filiis venundari, est concupiscentiam ejus pravam atque opera iniquitatis quæ ex ipsa propagata sunt,

A pro æternis cruciatibus venundata, firmis assertionibus comprobare. Alium quoque venundationis modum in hoc loco possumus intueri. Jubet ecclesiastica regula eos qui manifestis criminibus detinentur, et correctionem non recipiunt, per excommunicationis sententiam a communione Ecclesiæ alienos fieri, et sic Satanæ tradi, ut spiritus salvus fiat per penitentiam. Nunquid enim non bona venditio quædam est, cum tradimus Satanæ peccatorem, ut recipiamus justum penitentem? Sic vendidit Apostolus fornicatorem, de quo ad Corinthios loquitur, dicens: *Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi, tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat in die Domini nostri Jesu Christi (I Cor. v).* Sed quasi alium virum pro eo recipit, quando emendatum communioni Ecclesiæ admisit, scribens pro eo Corinthiis ut consolarentur eum, et confirmarent illum in charitate (II Cor. ii). Uxorem quoque obstinati peccatoris vendere jubemur, quia non solum secundum spirituales, sed et secundum carnalem communionem a nobis alienandus est, ut et totus Satanæ deditus appareat, videlicet spiritu et carne. Uxoris quippe nomine caro solet intelligi. Hinc Apostolus ait: *Si is qui nominatur frater, est avarus, aut fornicator, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum ejusmodi nec cibum sumere (I Cor. v).* Nunc ergo bene uxorem impij vendunt nonnulli prælatorum, qui eisdem quos spirituali communione privaverunt, vel ab aliis privatos cognoverunt, alienis familiaritatis causa carnaliter communicare non formidant? Filios similiter vendere, est eos qui consentiunt vel communicant excommunicatis eadem ferre sententia. Horrendus est uterque modus venditionis, et nonnunquam durissima corda etiam reproborum non meliocriter conturbat, ita ut iniquitate sua ad tempus dimissa, cum lacrymis humilientur coram ministris Domini, et satisfactionem quantumlibet asperam exhibeant: quod est procidere ante Dominum: de qualium numero est servus hic, de quo dicitur: *Procidens autem servus illa, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me.* Ac si diceret: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque ira tua corripias me (Psalm. vi).* Et omnia reddam tibi. Quod est dicere: *Lavabo per singulas noctes lectum meum (Ibid.),* hoc est, per singula peccata quibus iram merui, conscientiam meam emundare studebo. Sequitur: *Miserus autem Dominus servi illius, dimisit eum, ac omne debitum dimisit illi. Miserationes Domini super omnia opera ejus (Psalm. cxlii).* quia non solum electis, sed et reprobis qui ad tempus credunt, sive ad tempus fructus penitentiam exercent, per baptismum aut penitentiam peccata dimisit, sicut per prophetam promittit, dicens: Si dixero impio, *Morte morieris, et conversus egerit penitentiam a peccato suo, fecerique judicium et justitiam, omnia peccata ejus quæ peccavit non imputabuntur ei (Ezech. iiii).* Egressus autem servus ille, invenit

unum ex conservis suis qui debebat ei centum denarios. **A** Omnes justitiæ ejus quas fecerat, non recordabuntur (Ezech. xviii). Si enim omnes justitiæ quas fecit in oblivionem ducuntur, ergo et poenitentia quam pro peccatis exhibuit in nihilum reputanda est. Restat igitur ad poenam revocari peccata pro quibus poenitentia exhibita fuerat, cum nihil jam sit quod illa excuset. Sed forte querit aliquis quomodo peccatum quod imputatur peccatori ad poenam, remissum fuit ei in baptismo ad poenitentiam. Ad quod dicimus quoniam eo tempore in tali statu per gratiam Domini constitutus fuerat, in quo si permassisset nequaquam ei præterita peccata nocitura fuissent: quod utique fuit a peccatis esse solum. Quid ergo, fratres, dicemus ad hoc? Horrenda plane et supra modum timenda est sententia quam **B** audistis. Quid, obsecro, proderit nobis baptizatos esse, animas nostras sæpius afflxisse jejuniis, vigiliis et cæteris operibus poenitentiae, eleemosynas quoque pauperibus distribuisse, ut remissionem acciperemus peccatorum, si peccata nostra quæ his remediis jam nobis a Deo dimissa sunt, iterum pravitate nostra adversus nosmetipsos suscitamus? Quid prodest vulnerato plagam sanasse, si propria negligentia cicatricem corrumpat, ac denuo vulnus aperiatur? Plane juxta sermonem Domini, et Patrum assertiones, vulnera nostra a cælesti medico jam sanata, videlicet peccata jam nobis dimissa, in nostram perniciem suscitamus, ita ut in futuro examine singula cruciatum suum nobis inferant, si odium erga debitores nostros gerimus, si veniam delictorum postulantes obstinate et immisericorditer denegamus. Illud quoque attendendum quod non simpliciter, si non dimiseritis, sed si non dimiseritis, inquit, in cordibus vestris. Hoc quippe aditamento simulatam reconciliationem exclusit, quæ fit cum quis importunitate rogantium evictus, odio in corde retento, pacem cum inimico simulat, opportunum tempus vindictæ expectans. Restat ergo, charissimi, ut grande illud remedium peccatorum, quod tanta diligentia sæpius a Salvatore nobis commendatum est, et sine quo infructuosum nobis est quidquid pro obtinenda coram Deo venia delictorum agimus, solerter servare curemus. Supportemus cum omni mansuetudine injurias proximorum, simus ad ignoscendum debitoribus mansueti, ad miserendum misericordiam querentibus parati, ut et nos in conspectu districti judicis nostri misericordiam invenire possimus, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre, etc.

D **HOMILIA CXIII.**

IN DOMINICA XXIV POST PENTECOSTEN.

(Ex Opere Imperfecto in Matthæum, apud sanctum Chrysostomum, inter spuria.)

In illo tempore, abeuntes Pharisei, consilium inierunt ut caperent Jesum in sermone, etc. (Matth. xxii.)

Omnis malitia confunditur quidem aliquoties ratione veritatis, corrigitur autem nunquam, etc. Reliqua vide Operum sancti Chrysostomi in editione nostra tomo VI, col. 866,

unum ex conservis suis qui debebat ei centum denarios. **A** Omnes justitiæ ejus quas fecerat, non recordabuntur (Ezech. xviii). Si enim omnes justitiæ quas fecit in oblivionem ducuntur, ergo et poenitentia quam pro peccatis exhibuit in nihilum reputanda est. Restat igitur ad poenam revocari peccata pro quibus poenitentia exhibita fuerat, cum nihil jam sit quod illa excuset. Sed forte querit aliquis quomodo peccatum quod imputatur peccatori ad poenam, remissum fuit ei in baptismo ad poenitentiam. Ad quod dicimus quoniam eo tempore in tali statu per gratiam Domini constitutus fuerat, in quo si permassisset nequaquam ei præterita peccata nocitura fuissent: quod utique fuit a peccatis esse solum. Quid ergo, fratres, dicemus ad hoc? Horrenda plane et supra modum timenda est sententia quam **B** audistis. Quid, obsecro, proderit nobis baptizatos esse, animas nostras sæpius afflxisse jejuniis, vigiliis et cæteris operibus poenitentiae, eleemosynas quoque pauperibus distribuisse, ut remissionem acciperemus peccatorum, si peccata nostra quæ his remediis jam nobis a Deo dimissa sunt, iterum pravitate nostra adversus nosmetipsos suscitamus? Quid prodest vulnerato plagam sanasse, si propria negligentia cicatricem corrumpat, ac denuo vulnus aperiatur? Plane juxta sermonem Domini, et Patrum assertiones, vulnera nostra a cælesti medico jam sanata, videlicet peccata jam nobis dimissa, in nostram perniciem suscitamus, ita ut in futuro examine singula cruciatum suum nobis inferant, si odium erga debitores nostros gerimus, si veniam delictorum postulantes obstinate et immisericorditer denegamus. Illud quoque attendendum quod non simpliciter, si non dimiseritis, sed si non dimiseritis, inquit, in cordibus vestris. Hoc quippe aditamento simulatam reconciliationem exclusit, quæ fit cum quis importunitate rogantium evictus, odio in corde retento, pacem cum inimico simulat, opportunum tempus vindictæ expectans. Restat ergo, charissimi, ut grande illud remedium peccatorum, quod tanta diligentia sæpius a Salvatore nobis commendatum est, et sine quo infructuosum nobis est quidquid pro obtinenda coram Deo venia delictorum agimus, solerter servare curemus. Supportemus cum omni mansuetudine injurias proximorum, simus ad ignoscendum debitoribus mansueti, ad miserendum misericordiam querentibus parati, ut et nos in conspectu districti judicis nostri misericordiam invenire possimus, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre, etc.

HOMILIA CXIII.

IN DOMINICA XXIV POST PENTECOSTEN.

(Ex Opere Imperfecto in Matthæum, apud sanctum Chrysostomum, inter spuria.)

In illo tempore, abeuntes Pharisei, consilium inierunt ut caperent Jesum in sermone, etc. (Matth. xxii.)

Omnis malitia confunditur quidem aliquoties ratione veritatis, corrigitur autem nunquam, etc. Reliqua vide Operum sancti Chrysostomi in editione nostra tomo VI, col. 866,

HOMILIA CXCV.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex Herico Antissiodorensi monacho.)

In illo tempore abeuntes Pharisei consilium inierunt ut caperent Jesum in sermone, etc. (Matth. xxii).

Luca referente evangelista manifestum est quia, ipso Salvatore nato sub Cesare Augusto, in toto orbe celebrata est descriptio, et inter omnes nationes totius orbis quæ Romano imperio subjectæ erant, Judæa quoque ejus stipendiaria facta fuerat. Quam ob causam magna seditio tunc temporis in populo ferebatur. Quidam enim dignum esse judicabant ut quia Romani pro securitate et quiete omnium assidue militabant, census eis deberent persolvere. At contra Pharisei, qui sibi de falsa justitia applaudebant, nitebantur asserere quod populus Dei qui decimas solveret, primitiva daret et cætera legis decreta observaret, non deberet humanis legibus subdi. Quæ seditio intantum convaluit, ut post Domini passionem in hac ipsa pertinacia et rebellionem Judæi perdurantes, Romanis sub hac occasione in vindictam necis Salvatoris venientibus, amitterent locum, gentem et regnum, vitam etiam præsentem perderent ac futuram: malueruntque hæc omnia cæcitate avaritiæ perpeti, quam tributa Romanæ militiæ pendere. Quia ergo principes sacerdotum timore populi Dominum comprehendere non poterant, saltem ut in sermone eum caperent laborabant. Abierunt ergo Pharisei, et consilium acceperunt. Quo abierunt? Utique ad Herodianos, qui erant milites Herodis, ac exigendis tributis præpositi. Nam Cæsar Augustus Herodem filium Antipatri, alienigenam et proselytum, regem Judæis constituerat, qui tributis præesset et Romano pareret imperio. Ergo ex eo quod non dicit evangelista, conciliati sunt, sed consilium acceperunt, et ex eo quod dicit, eum Herodianis pariter convenerunt, apparet quia cum illis hujuscemodi circumventionis consilium tractaverunt. Cogitabant enim apud se sacerdotes dicentes: Si nos soli euntes interrogaverimus Christum, quamvis dixerit quia non licet Cæsari dare tributum, tamen talia dicentibus nobis contra eum, nemo credet, quia omnes jam sciunt quod inimici ejus sumus. Inimicorum autem testimonium in iudicio, etsi verum sit, tamen quasi suspectum reprobatur. Per seipsos ergo Jesum Christum interrogare volebant, quia in magna suspitione inimicitiae jam erant apud Christum, ne forte quasi suspecti circumvenire eum non possent. Et mittunt ei discipulos suos, qui, se justos simulantes, saltem in sermone eum caperent, et sic potestati præsidis traderent, ut velut ipsi a morte ejus immunes esse viderentur. Mittunt ergo discipulos suos ad illum quasi adhuc minime suspectos, ut aut facile eum deciperent, aut si vincerentur (sicut et contigit), illi qui eos miserant minus erubescerent. Nam consilio malo deprehensio tanto minor nascitur confusio, quanto fuerit persona deterior. Mittunt igitur Pharisei discipulos suos cum Herodianis militibus Herodis, seu quos illudentes Pharisei (quia Romanis tributa solvebant) Herodianos vocabant, et non divino cultui

PATROL. XCV.

A deditos. Quidam Latinorum ridicule Herodianos putant, qui Herodem Christum crederent, quod nunquam omnino legimus. Herodianos itaque (ut diximus) milites Herodis appellat, qui in exigendis tributis erant præpositi. Dicant ergo: *Magister, scimus quia verax es.* Magistrum et veracem vocant, ut quasi homo eorum adulatione delectatus, secretum sui cordis eis simpliciter aperiat. *Scimus, inquit, quia verax es, et vi m Dei, id est legem Dei, in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo, id est, in proferenda veritate, nullius vel amicitiam, vel inimicitiam curas.* Quare hoc dixerint, manifestant eum subdunt: *Non enim respicis personam hominum, id est, nec propter pauperem, nec propter divitem veritate relicta mendacium loqueris. Dic ergo nobis quid tibi videtur? Licet census dare, an non?* Tanquam dicerent: Nos servi sumus summi Regis, legem ab eo accepimus, decimas, primitias, oblationes ac victimas, juxta legis mandata, ipsi offerimus, et ideo injustum est ut terrenis regibus serviamus. Hoc autem blanda et fraudulenta interrogatione dicentes, ad hoc illum perducere laborabant ut magis Deum quam Cæsarem timens, diceret non debere Romanis tributa solvi, quatenus hoc audientes Herodianis, id est, ministri præsidis qui præsentibus erant, tenerent eum quasi seditionis principem contra Judæos. Si vero diceret tributum esse reddendum, tanquam destructorem legis illum calumniarentur. *Cognita autem Jesus nequitia illorum, hoc est, considerans dolum et fraudes eorum, dixit: Quid me tentatis, hypocritæ?* Attendendum quia non secundum sermones eorum fictos blande respondit, sed juxta conscientiam eorum crudelem aspera objecit, cogitationibus illorum non verbis respondens. Prima etenim virtus est respondentis interrogantium verba cognoscere, et non discipulos, sed tentatores vocare. Hypocrita ergo vocatur qui aliud est et aliud simulat, id est aliud opere agit, et aliud voce prætendit. Hypocritas autem ideo eos nuncupat, ut audientes ex ore ejus quæ ipsi cogitabant in corde, considerarent eum humanorum cordium cognitorem tanquam omnipotentem Deum, et quod facere in illum cogitabant, perficere non auderent. Hypocritæ autem subaurati dicuntur. *Hypo* enim Græce sub, *chrysos* aurum dicitur. Merito ergo tentatores suos hypocritas nuncupat, qui aliud nitebantur opere, aliud simulabant voce. *Ostendite mihi numisma census.* Sapientia semper egit sapienter, ut suos tentatores propriis illorum sermonibus vinceret. *Ostendite, inquit, mihi numisma, id est, inscriptionem denarii, vel, ut alii dicunt, monetam.* Dictum autem est numisma a nomine quod inscribatur denario. Est autem denarius genus nummi quod pro decem nummis imputabatur, et habebat nomen et imaginem Cæsaris. Et ait illis: *Cujus est imago hæc et superscriptio?* Ex hoc loco conijcere possumus veritatem, qui dicunt Dominum Jesum Christum causa ignorantie aliquando interrogasse Judæos, et non potius causa dispensationis. Interrogat enim cujus sit imago nummi, et superscriptio ejus, non quod ipse nesciat quod omnes scire poterant qui viderent denarium,

sed ideo ut ad sermonem eorum competenter respondere valeat. *Dicunt ei : Cæsaris.* In hoc loco Cæsar non Augustus Octavianus intelligendus est, sed Tiberius privignus ejus, qui successerat in imperio, sub quo et passus est Dominus. Sciendum vero est omnes reges Romanorum Cæsares esse appellatos, a primo Caio Julio Cæsare. Qui ideo sic appellatus est quod vel cæso utero matris in lucem eruperit, vel quod cum cæsarie capillorum fuerit natus. *Tunc ait eis : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari : et quæ sunt Dei, Deo. Reddite Cæsari quæ ejus sunt, id est, nummum, tributum et pecuniam; et quæ Dei sunt, Deo,* id est, decimas et primitias, et cætera donaria, quæ legis decreto mandantur. Quod Dominus faciendum præcepit, ipse quoque opere implevit. Nam cum venisset Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, et dixerunt : *Magister vester non solvit didrachma ? At ille ait : Etiam. Et cum introisset Petrus domum, prævenit eum Jesus, dicens : Quid tibi videtur, Simon ? Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum ? a filiis suis, an ab alienis ? At ille ait : Ab alienis. Dixit illi Jesus : Ergo liberi sunt filii (Math. xvii).* Ac si diceret : Si filii regum liberi sunt a tributo, ego qui sum filius regis æterni, atque de stirpe regis terreni generatus, a tributo liber esse deberem. *Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum : et eum piscem qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore ejus inveniens staterem : illum sumens, da eis pro me et pro te (Ibid.).* In quo loco dicit beatus Hieronymus ignorare se quid potissimum mirandum sit, utrum præscientia Salvatoris, an magnitudo ejus virtutis. Præscientia quidem, quod noverit piscem habere staterem in ore, et quod primum ipse capiendus esset. Magnitudo autem virtutis, si ad verbum illius statim stater in ore piscis creatus est, et quod futurum erat, loquendo fecerit. Ergo, ut ante dictum est, Dominus noster et secundum carnem et secundum spiritum ejus filius regis erat, vel ex David stirpe generatus, vel omnipotentis Verbum Patris. Tributa quasi regis filius non debebat, sed qui humilitatem carnis assumpserat, debuit adimplere omnem justitiam. Nosque infelices, qui Christi censemur nomine, et nihil dignum facinus tanta majestate. Ille pro nobis et crucem sustinuit, tributa non reddimus, et quasi filii regis a vectigalibus immunes sumus. Deo etiam reddidit Dominus Jesus quæ Dei sunt, quoniam in omnibus operibus suis voluntatem Patris adimplevit, juxta quod ipse loquitur : *Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me, Patris (Joan. vi).* Spiritualem, sicut Cæsar exigit denarium a suis subiectis, in quo imago ejus exprimitur, ita Deus requirit a nobis animam lumine vultus sui insignitam. Unde Psalmista ait : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine (Psal. iv).* Quemadmodum enim denarius insignitur regis imagine, ita anima nostra divini luminis illustratur claritate. Homo namque ad imaginem et similitudinem Dei conditus est, non in corpore, sed in spiritu, id est anima. Quod Paulus

A apostolus manifestat cum dicit : *Renovamini spiritus mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis (Ephes. iv).* Quibus verbis non in corpore, sed in spiritu, ad imaginem et similitudinem Dei homo creatus esse ostenditur. Creatus est ergo ad imaginem et similitudinem Dei in anima, ut sicut est Deus sanctus, justus et verus, discernitque inter bonum et malum, ita et ipse homo sanctus, justus versusque manens, discretionem æque boni malive retineat. Ad similitudinem nihilominus Dei factus est, ut sicut est Deus perpetuus et immortalis, ita esset etiam homo (nisi peccasset) immortalis atque æternus. Taliter ergo, ut diximus, ad similitudinem et imaginem Dei est homo conditus, non in corpore, sed in spiritu, ea distinctione servata, ut imago accipiat in sanctitate, similitudo autem in æternitate. Studeamus ergo renovari spiritu mentis nostræ, et induere novum hominem qui secundum Deum creatus est, ut mereamur ei reddere denarium suum, hoc est, vitam nostram sanctam et immaculatam. Aliiter Pharisæi et Herodianos, qui ad tentandum Dominum sunt missi, diversæ constat fuisse voluntatis. Alii enim nil reddere Cæsari, alii vero tantum Cæsari, omnia censebant esse reddenda. Proinde duo isti ordines tentatorum duo significant genera hæreticorum, quorum alterum docet tantummodo corpori obsequendum, et Cæsari, id est ventri, qui et in libro beati Job exactor vocatur, solummodo militandum. Alterum vero genus hæreticorum suadet corporis curam penitus omittendam, et animæ tantummodo profectibus invigilandam, nonnunquam etiam ipsi corpori causa animæ perniciem inferendam. Sed Dominus utrumque abnuens, regia via docet esse gradiendum, et corpori quidem subsidium non negandum : animæ vero profectui pro utilitate et tempore insinuat insistendum, discretionem in omnibus conservata, quatenus et corpus subjacere valeat, et animus inedia corporis non tabescat. Item alio sensu Cæsarem intellige diabolum, qui semel in paradiso homini vilem persuasionis nummum contulit, et quotidie ab eo hujus debiti reatum querit. Cui tunc non sicut ille expetit, sed sicut utilitas nostra poscit, censum reddimus, cum perversa agere despiciamus, cum peccatum quod ab eo suadente contraximus, digna poenitentiae satisfactione purgamus, cum vitia deserimus, eisque cum suo auctore abrenuntiamus, ut, tali tributo reddito, liberi ac securi deinceps vivamus. Sed postquam ita diabolo quod ab illo accepimus reddimus, necesse est ut Deo omnipotenti quod ab illo sumpsimus intemeratum restituamus, animam videlicet nostram lumine vultus ejus insignitam et immaculatam, actionibus adornatam. Moneta enim Dei sumus, a thesauro ejus decidimus, errore detritum est quod in nobis fuerat impressum. Quocirca solerter est studendum ut imaginem Dei quam peccando in nobis corrumpimus, poenitendo et digne vivendo reparare satagemus. Ipso adjuvante qui vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, etc.

HOMILIA CXCIV.

IN DOMINICA XXV POST PENTECOSTEN.

(Ex beati Ambrosii in Evangelium secundum Lucam expositione, lib. vi, num. 53.)

In illo tempore loquente Jesu ad turbas, Ecce princeps unus accessit, et adoravit eum, dicens: Domine, filia mea modo defuncta est, sed veni et impone manum super eam, et vivet, etc. (Luc. viii.)

Reliquerat in Cerasenis synagogam Christus, etc. Reliqua vide apud sanctum Ambrosium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ XV, col. 1682.

HOMILIA CXCVI.

IN EADEM DOMINICA.

(Ex ven. Bedæ presbyteri in Evangelium secundum Lucam expositione, lib. iii.)

In illo tempore loquente Jesu ad turbas, ecce princeps unus accessit, et adoravit eum, dicens, etc. (Luc. viii.)

Ecce vir venit cui nomen erat Jairus, et ipse princeps synagogæ erat. Priori lectioni quam de abjectione Synagogæ, fideque Ecclesiæ, atque iterum instauratione Synagogæ sumus interpretati, consequenter archisynagogi filia moriens subjungitur, etc. Reliqua vide apud venerabilem Bedam, Operum ejus tomo III, Patrologiæ XCII, col. 411. 441

HOMILIA CXCVII.

IN DOMINICA XXVI POST PENTECOSTEN.

(Ex beato Augustino 35, 1592)

In illo tempore cum sublevasset oculos Jesus, et vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum: Unde enemus panes, ut manducent hi, etc. (Joan. vi.)

Miracula quæ fecit Dominus noster Jesus Christus sunt quidem divina opera, et ad intelligendum Deum de visibilibus admonent humanam mentem. Quia enim ille non est talis substantia quæ videri oculis possit, et miracula ejus, quibus totum mundum regit universamque creaturam administrat, assiduitate videntur, ita ut pene nemo dignetur attendere opera Dei mira et stupenda in quolibet seminis grano, secundum ipsam suam misericordiam servavit sibi quædam quæ faceret opportuno tempore, præter usitatum ordinem cursumque naturæ, non ut majora, sed insolita videndo, stupeant, quibus quotidiana videntur. Majus enim miraculum est gubernatio totius mundi quam saturatio quinque millium hominum de quinque panibus, et tamen hæc nemo miratur. Illud mirantur homines, non quia majus est, sed quia rarum est. Quis enim et nunc pascit universum mundum, nisi ille qui de paucis granis segetes creat? Fecit ergo quomodo Deus. Unde enim multiplicat de paucis granis segetes, inde in manibus suis multiplicavit quinque panes. Potestas enim erat in manibus Christi: panes autem illi quinque quasi semina erant, non quidem terræ mandata, sed ab eo qui terram fecit multiplicata. Hoc ergo adnotum est sensibus, quo erigeretur mens, et exhibitum oculis ubi exerceret intellectus, ut invisibilem Deum per visibilia opera miraremur, et erecti ad fidem, et purgati oer fidem, etiam ipsum invisibiliter videre cupere-

A remus, quem de rebus visibilibus invisibiliter nosceremus. Nec tamen sufficit hæc intueri miraculis Christi. Interrogemus ipsa miracula quid nobis loquantur de Christo. Habent enim, si intelligantur, linguam suam. Nam quia ipse Christus Verbum Dei est, etiam factum Verbi Verbum nobis est. Hoc ergo miraculum sicut audivimus quam magnum sit, quæramus etiam quam profundum sit. Non tantum ejus superficiei delectemur, sed etiam altitudinem perscrutemur. Habet enim aliquid intus hoc quod miramur foris. Vidimus, exspectavimus magnum quiddam, præclarum quiddam et omnino divinum, quod fieri nisi a Domino non possit, laudavimus de facto factorem. Sed quemadmodum si litteras pulchras aliqui inspiceremus, non nobis sufficeret laudare scriptoris articulum, quomodo eas pariles, æquales, decorasque fecerit, nisi etiam legeremus quid nobis per illas indicaverit: ita factum hoc qui tantum aspiciit, delectatur pulchritudine facti, ut admiretur artificem. Qui autem intelligit, quasi legit. Aliter enim videtur pictura, aliter videntur litteræ. Picturam cum videris, hoc est, totum vidisse, laudasse; litteras cum videris, non est hoc totum, quoniam commoneris et legere. Etenim dicis cum videris litteras, si forte non eas nosti legere. Quid putamus esse quod hic scriptum est? Interrogas quid sit, cum jam videas aliquid. Aliud tibi demonstraturus est, a quo quæris agnoscere quod vidisti. Alios ille oculos habet, alios tu. Nonne similiter apices videtis? Sed non similiter signa cognoscitis. Tu ergo vides et laudas, ille videt, laudat, legit et intelligit. Quia ergo vidimus, quia laudavimus, legamus et intelligamus. Dominus in monte. Multo magis intelligamus, quia Dominus in monte, verbum est in altis. Proinde non quasi humiliter jacet quod in monte factum est, nec transeunter prætereundum, sed suspiciendum. Turbas vidit, esurientes agnovit, misericorditer pavit, non solum pro bonitate, verum etiam pro potestate. Quid enim sola prodesset bonitas, ubi non erat panis unde turba esuriens pascereetur? Nisi bonitati adesset potestas, jejuna illa turba remaneret, et esuriens. Denique et discipuli qui erant cum Domino in fame, et ipsi turbas volebant pascere, ut non remanerent inanes, sed unde pascere non habebant. Interrogavit Dominus unde emerentur panes ad turbas pascendas. Et ait Scriptura: Hoc autem dicebat tentans eum, discipulum scilicet Philippum quem interrogaverat. Ipse enim sciebat quid esset facturus. Cur ergo de bono tentabat, nisi quia ignorantiam discipuli demonstrabat? et forte in demonstratione ignorantie discipuli aliquid significavit. Apparebit ergo cum ipsom sacramentum de quinque panibus nobis coeperit loqui, et quid significet indicare. Ibi enim videbimus quare Dominus in hoc facto ignorantiam discipuli voluit interrogando quod sciebat ostendere. Nam interrogamus aliquando quod nescimus, audire volentes et discamus. Aliquando interrogamus quod scimus, scire volentes utrum et ille sciat quem interrogamus. Utrumque hoc noverat

Dominus : et quod interrogabat sciebat, et quid esset facturus ipse noverat, et hoc nescire Philippum sciebat similiter. Quare itaque interrogabat, nisi quia illius ignorantiam demonstrabat? Et hoc quare fecerit, ut dixi, postea intelligemus. *Andreas ait : Est hic puer quidam qui habet quinque panes et duos pisces. Sed hæc quid sunt inter tantos?* Cum dixisset Philippus interrogatus, ducentorum denariorum panes non sufficere quibus tanta illa turba reficeretur, erat ibi quidam puer portans quinque panes hordeaceos et duos pisces. *Et ait Jesus : Facite homines discumbere. Erat autem ibi multum fenum, et discubuerunt fere quinque millia hominum.* Accepit autem Dominus Jesus panes, gratias egit, jussit frangi, fracti sunt panes, positi ante discumbentes, non jam quinque panes, sed quod adjecterat qui creaverat quod autum erat : *Et de piscibus quantum sufficiebat.* Parum est turbam illam fuisse satiatam, etiam fragmenta resederunt, et etiam ipsa colligi jussa sunt ne perirent. *Et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum.* Breviter ut curramus, per quinque panes intelliguntur quinque libri Moysi, merito non triticeï, sed hordeaceï, quia ad Vetus Testamentum pertinent. Nostis autem hordeum ita creatum ut ad medullam ejus vix perveniatur : vestitur enim eadem medulla tegmine paleæ, et ipsa palea tenax et inhærens, ut cum labore exuatur. Talis est littera Veteris Testamenti, vestita tegminibus carnalium sacramentorum. Sed si ad ejus medullam perveniatur, pascit et satiat. Ferebat ergo quidam puer quinque panes et duos pisces. Si quæramus quis fuerit puer iste, forte populus Israel erat, qui sensu puerili portabat, nec manducabat. Illa enim quæ portabat, clausa onerabant, et aperta pascebant. Duo autem pisces videntur nobis significare illas duas in Veteri Testamento sublimes personas, quæ ungebantur ad populum sacrificandum et regendum, sacerdotes et reges. Et ipse in mysterio venit aliquando, qui per illas significabatur. Venit aliquando, qui per medullam hordei ostendebatur, per paleam vero hordei occultabatur; venit ipse unus utramque personam in se portans, sacerdotis et regis. Sacerdotis, per victimam quam seipsum obtulit pro nobis Deo. Regis, quia regimur ab eo, et aperiuntur quæ clausa portabantur. Gratias illi : implevit per se quod per Vetus Testamentum promittebatur. Et fracti sunt panes, frangendo multiplicati sunt. Nihil verius. Quinque enim libri Moysi, quam multos libros cum exponuntur tanquam frangendo, id est disserendo, fecerunt. Sed quia in illo hordeo ignorantia primi populi tegebatur, de quo primo populo dictum est : *Quandiu legitur Moyses, velamen supra corda eorum positum est (II Cor. iii).* Nondum enim velamen ablatum erat, quia nondum venerat Christus, nondum velum templi fuerat illo in cruce pendente conscissum. Quia ergo ignorantia populi erat in lege, propterea tentatio illa Domini ignorantiam discipuli demonstrabat. Nihil ergo vacat. Omnia eminent, sed intellectuorem requirunt. Nam et ipse numerus pasti populi

A populum significabat sub lege constitutum. Cur enim quinque millia erant, nisi quia sub lege erant, quæ lex quinque libris Moysi explicatur? Unde de quinque illis porticibus languidi prodebantur, non sanabantur. Ille enim ibi curavit languidum, qui et hic turbas de quinque panibus pavit. Nam et super fenum discumbebant. Carnaliter ergo sapiebant, et in carnalibus quiescebant. *Omnia enim caro fenum (Isa. xl).* Quæ sunt autem illa fragmenta, nisi quæ populus non potuit manducare? Intelliguntur ergo quædam secretiora intelligentiæ, quæ multitudo non potest capere. Quid ergo restat, nisi ut secretiora intelligentiæ, quæ non potest capere multitudo, illis credantur qui idonei sunt et alios docere, sicut erant apostoli? Unde duodecim cophini impleti sunt.

B Factum est hoc et mirabiliter, quia magnum; factum est et utiliter, quia spiritaliter factum est. Qui tunc viderunt, admirati sunt : nos enim nunc miramur cum audimus. Factum est autem ut illi viderent, scriptum est autem ut nos audiremus. Quod in illis oculi valuerunt, hoc in nobis fides. Cernimus quippe animo quod oculis non potuimus, et prælati illis sumus, quoniam de nobis dictum est, *Beati qui non vident, et credunt (Joan. xx).* Adde autem quia forte et intelleximus quod illa turba non intellexerit, et vere nos pasti sumus, qui ad medullam hordei pervenire potuimus. Denique homines illi qui viderunt hoc, quid putaverunt? *Ille, inquit, homines cum vidissent quod fecerat signum, dicebant, quia hic est vere propheta.* Forte adhuc ideo prophetam Christum putabant quia super fenum discumbebant. Erat autem ille Dominus prophetarum, impletor prophetarum, sanctificator prophetarum, sed et propheta. Nam et Moysi dictum est : *Suscitabo eis prophetam similem tui (Deut. xviii).* Similem secundum carnem, non secundum majestatem. Et de ipso Christo illam Domini promissionem habere intellectum, aperte in Actibus apostolorum exponitur et legitur (Act. vii). Et ipse Dominus de se ait : *Non est propheta sine honore nisi in patria sua (Marc. vi).* Propheta Dominus, et verbum Dei Dominus, et nullus propheta sine verbo Dei prophetat. Cum prophetæ Verbum Dei, et propheta Verbum Dei. Meruerunt priora tempora prophetas afflatos et impleos Verbo Dei. Meruimus nos prophetam ipsum Verbum Dei. Sic autem propheta Christus Dominus prophetarum, sicut angelus Christus Dominus angelorum. Nam et ipse dictus est *magni consilii angelus (Isa. ix).* Verumtamen alibi quid dicit propheta? Quia non legatus neque angelus, sed ipse veniens salvos faciet eos, id est, ad salvos faciendos eos non mittet eam, non mittet angelum, sed veniet ipse. Quis veniet? Ipse angelus. Certe non per angelum, nisi quia iste sic angelus, ut etiam Dominus sit angelorum. Etenim angeli nuntii sunt Latine. Si Christus nihil annuntiaret, angelus non diceretur. Christus si nihil prophetaret, propheta non diceretur. Exhortatus est nos ad fidem, et ad capessendam vitam æternam. Aliquid præsens annuntiavit, aliquid futurum præ-

dixit. Ex eo quod præsens annuntiavit, angelus erat. A Ex eo quod futurum prædixit, propheta erat. Ex eo quod Verbum Dei caro factum est, et angelorum et prophetarum Dominus erat. Tu autem, Domine.

HOMILIA CXCVIII.

IN DEDICATIONE ECCLESIAE VEL ALTARIS.

(Ex Opp. sancti Augustini.)

Quotiescunque, fratres charissimi, altaris vel templi festivitatem colimus, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 2166.*

HOMILIA CXCIX.

IN DEDICATIONE ECCLESIAE VEL ALTARIS CONSECRATIONE.

(Ex eodem.)

Recte festa Ecclesiae colunt qui se Ecclesiae filios esse cognoscunt, etc. *Reliqua vide tomo ut supra, B col. 2171.*

HOMILIA CC.

IN DEDICATIONE ALTARIUM.

(Ex Opp. venerabilis Bedæ pre-byteri.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Non est arbor bona quæ facit fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonum, etc. (*Luc. vi.*)

Quia, propitia Divinitate, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide apud venerabilem Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 433.*

HOMILIA CCI.

IN DEDICATIONE ECCLESIAE.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore facta sunt encænia in Hierosolymis, et hiems erat, et ambulabat Jesus in templo in porticu Salomonis, etc. (*Joan. x.*)

Audivimus ex lectione evangelica, fratres charissimi, quia facta sunt encænia in Hierosolymis, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 243.*

HOMILIA CCII.

IN DEDICATIONE ECCLESIAE.

(Ex eodem.)

In illo tempore, ingressus Jesus perambulabat Hiericho. Et ecce vir nomine Zachæus, et hic erat princeps publicanorum, et ipse dives, etc. (*Luc. xix.*)

Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum (*Luc. xviii*). Ecce enim camelus deposita gibbi sarcina, per foramen acus transit, etc. *Reliqua vide tomo ut supra, col. 439.*

INCIPIUNT HOMILIAE DE SANCTIS.

HOMILIA PRIMA.

IN VIGILIA SANCTI ANDREÆ APOSTOLI.

In illo tempore stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo. Et respiciens Jesus ambulantem, dixit: Ecce Agnus Dei, etc. (*Joan. i.*)

Tanta ac talis est divinæ Scripturæ sublimitas, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 256.*

HOMILIA II.

IN DIE SANCTI ANDREÆ.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore, ambulans Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare, etc. (*Matth. iv.*)

Audistis, fratres charissimi, quia ad unius jussionis vocem Petrus et Andreas, etc. *Reliqua vide apud D sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1093.*

HOMILIA III.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Augustini episcopi.)

Mirum quibusdam videtur, charissimi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 442.*

HOMILIA IV.

IN OCTAVA SANCTI ANDREÆ.

In illo tempore ambulans Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare, etc. (*Matth. iv.*)

Cunctis notissimum est quod mare Galilææ propter diversa loca sibi adjacentia diversis etiam appellationibus nuncupatur. Hoc ergo mare, sive stagnum, quia delectabiles aquas habebat ad bibendum, et copia piscium redundabat, ideo multitudinem incolarum circa se continebat. Quod Dominus idcirco frequenter transnavigabat, sicut in Evangelio legimus, ut populis circum jacentibus miracula sua ostenderet, atque verbo suæ prædicationis eos ad viam salutis invitaret. Secus hoc mare ergo Redemptor noster ambulans, vidit duos fratres pisces retia mittentes in mare. Sed merito quæritur cur ad Novi Testamenti gratiam in mundo prædicandam, non filii regum, non scribæ primo vocantur, sed pisces eliguntur. Nimirum ideo quia quæ infirma sunt apud homines, fortia sunt apud Deum. Piscatores enim vocantur et non nobiles, ne potentes sæculi istius superbirent, et dicerent quia Christus fidem suam non nisi per illos inducere mundo potuerit. Illiterati ad prædicandum militantur, ut materia superbiendi hujus sæculi sapientibus amputetur, dum vident Evangelium non per eloquentes, sed per simplices prædicatores usque ad fines terræ dilatatum. Bini autem ideo vocantur, quia geminam dilectionem prædicaturi, geminum etiam Testamentum mundo erant tradituri. Spiritualiter vero, quod ambulans Dominus secus mare Galilææ, vidit Petrum et Andream retia mittentes, significat quia incarnatus Dei Filius in mari istius mundi spirituales pisces vidit, quos ante mundi constitutionem ad opus prædicationis aptos esse præcivit. Et ait illis.

Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. **A** tus est Dominum, apud quem, ut idem evangelista narrat, uno manentes die, protinus ad prædictum magistrum suum, videlicet Joannem revertuntur Baptistam, ejusque magisterio inserviunt, quousque idem Andreas a Domino postmodum, sicut Matthæus in hoc describit evangelio, simul cum Petro ad discipulatum vocatus est. Et notandum quod isti discipuli Dominum secuturi, reliquisse dicuntur retia et patrem suum. Zebedæus namque interpretatur fugitivus, et significat ipsum diabolum. Retia autem implicamenta hujus mundi significant. Quisquis ergo Dominum fideliter sequi cupit, necesse est ut primo ab impedimentis humanarum rerum, a curis videlicet vitæ præsentis pedem excutiat, et sic diabolum tota virtute fugere satagat. Allegorice quatuor discipuli a Domino de mari vocati, duos significant populos, de sollicitudinibus et inquiete hujus sæculi ad soliditatem spiritualis studii per gratiam Dei vocatos. Nam Simon Petrus, qui interpretatur obediens, sive agnoscens, et Jacobus, qui supplantator dicitur, populum Judaicum significant, qui prior per legislationem Creatorem suum agnoscens, obedire præceptis ejus promisit, dicens per Moysen: Omnia quæ locutus est nobis Dominus, faciemus, et erimus obediētes (*Exod. xxiv.*). Qui etiam gentilem populum supplantavit, idola contemnendo et Deum colendo. Andreas vero, qui virilis dicitur, et Joannes, qui gratia Dei interpretatur, gentilem populum designant, qui postquam ad fidem pervenit, in præceptis Dei viriliter ambulare stoduit: et quicquid boni egit, non suis meritis, sed totum gratiæ Salvatoris attribuit. Moraliter quoque quatuor nomina ista in se unusquisque fidelium valet recognoscere, si illorum interpretationes in quatuor principalibus virtutibus studuerit observare. Est enim unusquisque fidelis Simon Petrus, cum per prudentiam agnoscit propria peccata, et his deletis, mandatis divinis fortem exhibet obedientiam. Est Andreas, cum viriliter per temperantiam sustinet tentationes sibi illatas. Jacobus quoque non indebite dicitur, si per fortitudinem vitia supplantare probatur. Conveniēter etiam J-annes nominari potest, si per justitiam mandata Creatoris adimplens, nil sibi deputat, sed cuncta honorum omnium largitori assignat. Quisquis ergo ad patriam cœlestem venire desiderat, studeat necesse est cum Simone Petro, qui interpretatur agnoscens sive obediens, præceptis obedire divinis, et propria recognoscere peccata, dicens cum propheta: *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco* (*Psal. l.*). Curet etiam cum Andrea virili tentationibus diaboli viriliter resistere, et cum Jacobo supplantatore omni fortitudine vitia supplantare. Satagat quoque de bonis suis actibus, bonorum omnium largitori actiones gratiarum cum Joanne, qui interpretatur gratia Dei, rependere, ut bonum quod agit non sibi, sed Deo, per omnia deputans, ab ipso in futuro remunerari mereatur, qui vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

De sancto Nicolao, quære in Communi.

B Domino de mari vocati, duos significant populos, de sollicitudinibus et inquiete hujus sæculi ad soliditatem spiritualis studii per gratiam Dei vocatos. Nam Simon Petrus, qui interpretatur obediens, sive agnoscens, et Jacobus, qui supplantator dicitur, populum Judaicum significant, qui prior per legislationem Creatorem suum agnoscens, obedire præceptis ejus promisit, dicens per Moysen: Omnia quæ locutus est nobis Dominus, faciemus, et erimus obediētes (*Exod. xxiv.*). Qui etiam gentilem populum supplantavit, idola contemnendo et Deum colendo. Andreas vero, qui virilis dicitur, et Joannes, qui gratia Dei interpretatur, gentilem populum designant, qui postquam ad fidem pervenit, in præceptis Dei viriliter ambulare stoduit: et quicquid boni egit, non suis meritis, sed totum gratiæ Salvatoris attribuit. Moraliter quoque quatuor nomina ista in se unusquisque fidelium valet recognoscere, si illorum interpretationes in quatuor principalibus virtutibus studuerit observare. Est enim unusquisque fidelis Simon Petrus, cum per prudentiam agnoscit propria peccata, et his deletis, mandatis divinis fortem exhibet obedientiam. Est Andreas, cum viriliter per temperantiam sustinet tentationes sibi illatas. Jacobus quoque non indebite dicitur, si per fortitudinem vitia supplantare probatur. Conveniēter etiam J-annes nominari potest, si per justitiam mandata Creatoris adimplens, nil sibi deputat, sed cuncta honorum omnium largitori assignat. Quisquis ergo ad patriam cœlestem venire desiderat, studeat necesse est cum Simone Petro, qui interpretatur agnoscens sive obediens, præceptis obedire divinis, et propria recognoscere peccata, dicens cum propheta: *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco* (*Psal. l.*). Curet etiam cum Andrea virili tentationibus diaboli viriliter resistere, et cum Jacobo supplantatore omni fortitudine vitia supplantare. Satagat quoque de bonis suis actibus, bonorum omnium largitori actiones gratiarum cum Joanne, qui interpretatur gratia Dei, rependere, ut bonum quod agit non sibi, sed Deo, per omnia deputans, ab ipso in futuro remunerari mereatur, qui vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

De Conceptione beatæ Mariæ, quære in nativitate ejusdem.

De sancto Thoma apostolo, quære in Communi.

De sancto Antonio, quære in communi.

HOMILIA V.

IN NATALI SANCTÆ AGNETIS.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Cum in toto mundo virgineus flos Mariæ immarcescibiles coronas innectat, etc. *Reliqua vide inter Opera sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 645.*

(Post verba, gaudia non neganda, quæ in edit. sancti Maximi sermonem concludunt, additur in Homiliario): Itaque o splendida Christo, et pulchra Dei Filio, et omnibus angelis et archangelis grata, ut nostri meminisse digneris, quibus possumus precibus exoramus, ut nobis ille tributis peccatorum indulgentiam qui tibi tuorum omnium laborum tradidit palmam, qui regnat cum Patre, etc.

HOMILIA VI.

IN CONVERSIONE SANCTI PAULI.

(Ex Opp. beati Augustini.)

Hodie, dilectissimi, nobis lectio de Actibus apostolorum, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 1268 et 1275.*

HOMILIA VII.

DE EODEM FESTO.

(Ex beati Hieronymi in Evangelium Matthæi commentario, lib. III.)

In illo tempore respondens Simon Petrus, dixit ad Jesum: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? etc. (*Matth. xix.*)

Grandis fiducia, Petrus piscator erat, etc. *Reliqua vide apud sanctum Hieronymum, Operum ejus tomo VII, Patrologiæ XXVI, col. 158.*

HOMILIA VIII.

IN PURIFICATIONE SANCTÆ MARIE.

Hodiernus dies, fratres charissimi, magnum nobis contulit gaudium, in quo Christus infans in templo est præsentatus. Exsultent virgines, virgo peperit Christum. Nihil in ea quod voverunt potuit exterminatum, mansit virgo post partum. Exsultent viduæ, infantem Christum vidua Anna cognovit. Exsultent conjugatæ, nasciturum Christum Dominum Elizabeth nupta prophetavit. Nullus gradus prætermisus est, de quo non haberet testimonium salus omnium. Nunquid enim solæ virgines ad cælorum regna perveniunt? Perveniunt et viduæ. Magni meriti fuit illa vidua sancta Anna. A virginitate enim sua septem annis vixerat cum viro suo. Quo defuncto, usque ad senilem ætatem pervenerat senectute sancta. Octoginta namque gerens annos, infantiam exspectabat Salvatoris, ut parvum videret annosa, parvum cognosceret anicula, intrantem in mundum Salvatorem videret itura. Et in masculino sexu tria ipsa genera commendata sunt. Ipse Dominus Christus natus puer est in templo præsentatus, exsultent pueri, continentiam voventes puero. Ipse vero integritatem pueritiæ consecravit, qui suæ matri secun-

ditatem attulit, virginitatem non abstulit. Simeon ille senex diu vixerat, cujus ætas comparata est Annæ, et audierat responsum quod non esset visurus mortem, nisi prius videret Christum Domini. Intelligite, fratres, quantum desiderium habebant antiqui sancti videndi Christum. Sciebant ipsum esse venturum, et omnes qui pie vivebant, dicebant: O si hic me inveniat illa nativitas! O si quod credo in Scripturis Dei, videam oculis meis! Et ut noveritis quantum desiderium habebant sancti qui noverant de Scripturis Virginem parituram, sicut audistis cum Isaias legeretur, Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel (*Isai. vii*). Emmanuel quid sit Evangelium nobis aperuit, dicens: Quod interpretatur, Nobiscum Deus (*Matth. i*).

Non tibi ergo sit incredibile, quæcumque infidelis anima, non tibi videatur impossibile, ut virgo pareret, et virgo pariens permaneret. Intellige natum Deum, et non miraberis virginis partum. Ut ergo noveritis antiquos sanctos et justos desiderasse videre quod concessum est huic seni Simeoni, Dominus noster Jesus Christus ad discipulos loquens, ait: Multi justi et prophetae voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt; et audire quæ vos auditis, et non audierunt. Multum senex iste Simeon fuit ad audiendum serus, sed ad videndum maturus. Non exspectavit ut Christum audiret loquentem, quoniam vidit infantem. Et hoc illi tantum concessum erat jam decrepito, quasi desideranti et suspiranti, et dicenti quotidie in orationibus suis: Quando veniet?

Quando nascetur? Putas videbo? Putas durabo? Putas me hic inveniat illa nativitas? Putas isti oculi videbunt, per quem cordis oculi revelabuntur? Dicebat ista in orationibus suis, et pro desiderio suo accepit responsum, quod non gustaret mortem nisi prius videret Christum Domini. Gestabat eum Maria mater ejus infantem, vidit ille et agnovit. Ubi noverat quod agnovit? Intus est revelatus, qui foris est natus, vidit et agnovit. Agnovit Simeon infantem jacentem, et occiderunt Judæi juvenem miracula facientem. Cum ergo cognovisset, accepit eum in ulnas suas, hoc est, in brachia sua, et amplexus est eum, portabat a quo portabatur. Ipse enim est Christus sapientia Dei, attingens a fine usque ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter (*Sap. viii*).

Quantus ibi erat et quam magnus, et quam parvus fuerat factus. Parvus factus, parvos quærebat. Quid est parvos quærebat? Non superbos et elatos, sed humiles et mites quærebat. In præsepi dignatus est poni, ut esset piorum cibaria jumentorum. Accepit ergo eum Simeon in brachia sua, et dixit: Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace (*Luc. ii*). Dimittis in pace, quia video pacem. Quare ergo dimittis in pace? Quia viderunt oculi mei salutare tuum (*Ibid.*). Salutare Dei Christus Dominus. Annuntiate diem ex die, salutare ejus. Habetis ergo pueri puerum Christum, sancti senes senem Simeonem. Si autem queritis, ut de conjugatis aliquis vir testimonium Domini perhibeat, Zachariam considerate. Nemo erro oua-

rat aliud fratres mei Christiani fideles, aut virgo, aut vidua, aut conjugata, aut vir, aut continens, aut uxoratus, quidquid plus esse quisque voluerit, non inveniet quod ad Christum pertineat. Sed nunquid sicut natus est Christus, sic remansit? Crevit, ad juventutem pervenit, sed in senectutem non declinavit. Crescat ergo fides tua, robur inveniat, ad senectutem pervenisse nesciat. Sic pertinebis ad Christum Filium Dei in principio Verbum, Verbum apud Deum, Verbum Deum, sed Verbum caro factum, ut habitaret in nobis. Majestas ibi latebat, ubi infirmitas apparebat. Simeon in manus suas infirmitatem accepit, sed majestatem intus agnovit. Nemo contemnat Christum natum, et infantem in templo præsentatum, si vult esse renatus. Ad illum pertinuit propter nos nasci, ad nos pertineat in illo renasci, qui venit in hunc mundum peccatores salvos facere, de quo Joannes in Evangelio dicit: *Hic est Agnus Dei, hic est qui tollit peccata mundi* (Joan. 1), Jesus Christus Dominus noster, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore, postquam impleti sunt dies purificationis Mariæ secundum legem Moysi, tulerunt Jesum in Hierusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini, etc. (Luc. 11).

Solemnitatem nobis hodiernæ celebritatis, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 79.

HOMILIA X.

IN CATHEDRA SANCTI PETRI.

Institutio festivitatis hodiernæ, a senioribus nostris Cathedralæ nomen accepit, ideo quod primus apostolorum Petrus hodie episcopatus cathedram suscepisse referatur. Recte ergo ecclesiæ per orbem sedis illius natalem colunt, quam apostolus pro earum salute suscepit, dicente Domino: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. xvi). Super hanc (inquit) petram, id est, super Dominum Salvatorem, qui fideli confessori suo participium sui nominis donavit. *Et portæ inferi non prævalerunt adversus eam.* Portæ inferi tormenta et blandimenta sunt persecutorum, quæ a stabilitate fidei aliquos deterrendo, introitum æternæ mortis aperiunt. Multæ itaque sunt portæ inferi, sed harum nulla Ecclesiæ quæ supra petram fundata est, prævalet. Merito itaque cunctis Ecclesiis honorandus, qui caput Ecclesiæ, et qui firmissimæ petre soliditatem secutus, inimicos Christi auctoritate sancti Spiritus confudit, et infatigatæ patientiæ fortitudine triumphavit, nec inferni (ut dictum est) porta adversus eum prævaluit, qui sibi portæ æternalis ingressum, regem gloriæ confessus aperuit. Aut quomodo ei non pateret porta illa vitalis, qui plenitudine sancti Spiritus repletus, in Patre Filioque Dei inscrutabile unice majestatis asseruit sacramentum, edocens et ostendens quæ esset in uno eodemque Filio

A Dei et susceptæ carnis ratio, et naturalis privilegium deitatis? Audierat profecto Salvatorem ipsum dixisse, *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x); et, *Qui me videt, videt et Patrem meum* (Joan. xiv). Hæc illum confessio et honorabilem terris et cælo reddidit gloriosum. Petrum itaque (ut diximus) fundamentum Ecclesiæ nominavit Dominus, et ideo digne hoc fundamentum generalis Ecclesia colit, supra quod ædificii sui celsitudo consurgit. Unde convenienter Psalmista dicit: *Exaltent eum in ecclesia plebis, et in cathedra seniorum laudent eum* (Psal. cvi). Dignum ergo est, ut fundamentum hoc in Ecclesia honoratur per quod ad cælum conscenditur. Quod natalis ergo Cathedralæ hodie colitur, sacerdotale officium honoratur. Quæ etiam tanto necesse est plus habeat in

B Ecclesia dignitatis, quanto sacerdotale officium plus honoris. Dies ergo hæc a nobis, fratres charissimi, merito honoratur, quia dum natalem Cathedralæ colimus, episcopatum etiam Petri apostoli veneramus. Tamen cum frequenter intra Quadragesimæ dies eveniret, facere eam nobis debet sanctorum dierum reverentia gratiorem. Et bene natalem Cathedralæ inter ipsa jejuniorum initia nobis Deus præstitit, ut dies quæ erat prius intemperantiæ, nunc sit sobrietatis; quæ erat gulæ, sit abstinentiæ; quæ erat peccati, sit sanctitatis. Hujus autem solemnii religio sic Ecclesiis introducta est: Cum enim pertransiret apostolus disseminans verbum vitæ, et jaciens fundamentum Ecclesiæ, cum appropinquaret Antiochiæ, cœpit per Niciam [Nicetam] et Aquilam tota civitas

C audire quia Petrus adventaret. Omnis autem populus Antiochiæ civitatis audientes Petrum advenire Antiochiam, occurrerunt ei, et pene omnes majores natu ac nobiles cineres sparserunt in capite, cilicio induti sunt, nudis pedibus penitentiam agentes, qui contra prædicationem ejus cum Simone Mago consensissent. Hæc et his similia prosequentes, offerunt ei vexatos languoribus et fatigatos dæmoniis, paralyticos quoque et diversa pericula patientes, et erat infinita multitudo simul languentium. Quos videns Petrus non solum penitentiam agere de his quæ de Deo male sensissent per Simonem, verum etiam tam integram fidem exhibere Deo, ut omnes diversas ægritudines patientes, crederent per eum posse salvari, expandit manus suas ad cælum, et cum lacrymis orationem effundens, gratiasque referens Deo, dicebat: Benedico te, Pater prædicande, qui omne verbum et promissum Filii tui adimplere dignaris, ut agnoscat omnis creatura quia tu solus es Deus in cælo et in terra. Hæc et his similia dicens, ascendit in eminentiorem locum, et jussit ante se poni omnium ægotantium multitudinem, quos omnes hac voce alloquitur: Similem vobis hominem me esse videntes, nolite putare quod a me possitis recuperare salutem, sed per eum qui de cælo descendens, ostendit sibi credentibus integram animæ et corporis medicinam; unde vestra fides testem habeat hunc omnem populum, quia ex toto corde creditis in Dominum Jesum Christum, ut sciant etiam

D

semetipsos ab ipso posse salvari. Cumque omnis multitudo infirmantium una voce clamaret hunc verum Deum quem Petrus annuntiat, subito immensum lumen gratiæ Dei in medio plebis apparuit, et cæperunt paralytici currere ad pedes Petri sani, cæci recepto visu clamare, claudi restaurato gressu gratias agere, languentes recepta sanitate gaudere, nonnulli etiam solo flatu viventes, jam sine sensu et sine voce, recuperati sunt, omnes quoque lunatici et demoniis pleni liberati sunt. Tantam itaque Spiritus sanctus in illa die gratiæ suæ virtutem ostendit, ut omnes a minimo usque ad maximum una voce confiterentur Deum. Et intra septem dies plusquam x millia hominum credentes Deo, baptizati sunt, et sanctificatione consecrati, ita ut omni aviditatis desiderio Theophilus, qui erat cunctis potentibus in civitate sublimior, domus suæ ingentem basilicam ecclesiæ nomine consecraret. In qua basilica Petro apostolo quasi populo constituta est cathedra, et omnis multitudo quotidie ad audiendum verbum illuc conveniens, credebatur sanæ doctrinæ, quæ omnium est efficacia sanitatum. Tunc accedens Faustinus, procidit ad pedes Petri, dicens: Semina verbi tui quæ ager mentis meæ accepit, jam nata sunt, atque ad secundam maturitatem provecta: repone me in horreo Dominico, faciens me mensæ divinæ participem. Tunc Petrus cum omni alacritate apprehendens manum ejus, tradidit eum Clementi et fratribus suis, dicens: Sicut patri filios restituit Deus, ita te Patrem filii restituunt Deo. Indixit autem jejuniū omni plebi, et veniente die Dominica baptizavit eum, atque in medio populi ex conversione ejus sumens materiam, omnes causas ejus exposuit, ita ut omnis civitas quasi angelum aspiceret, et non minorem ei gratiam quam apostolo exhiberet. Postera autem die Petrus populum convenire jubet, et uno ex his qui cum sequebantur ordinato episcopo, aliis etiam presbyteris, baptizatis quoque plurimis, et omnibus qui erant vexati demoniis vel languoribus, sanitati redditus, demoratus est ibi aliud triduum, cunctisque rite compositis, et Ecclesiam Christi constituens, et valedicens eis, Laodiceam proficiscitur multum desiderabilis. Post hæc autem Petrus Romam veniens, multas turbas populorum ad fidem Domini nostri Jesu Christi sua prædicatione convertit, cui est gloria et honor in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

IN EODEM FESTO.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore venit Jesus in partes Casaræ Philippi, et interrogabat discipulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis? etc. (Matth. xvi.)

Lectio sancti Evangelii, quam modo, fratres, audistis, tanto intentius cogitanda ac sine oblivione est jugiter retinenda, quanto constat quia magnam nobis fidei perfectionem commendat, magnum ejusdem perfectæ fidei contra omnia tentamenta robur æque demonstrat. Si enim scire volumus quomodo in Christum credi oporteat, quid lucidius eo quod ait

A ad eum Petrus, Tu es Christus Filius Dei vivi? Rursus si audire delectat quantum hæc fides valeat, quid apertius eo quod ait Dominus de Ecclesia, quæ super eum ædificanda erat, Et portæ inferi non prævalerunt adversus eam? Sed hæc suis in locis plenius exponentur. Nunc autem revertentes ad explanandam in ordine lectionem Dominicam, primo videamus de loco in quo habita memoratur. Venit (inquit) Jesus in partes Casaræ Philippi. Philippus, ut Lucas testatur, erat tetrarcha Ituræ et Trachonitidis regionis. Hic ergo statuens civitatem in loco ubi Jordanis ad radices oritur Libani montis, et est terminus Judææ contra septentrionem, appellavit eam Casaream Philippi, in memoriam videlicet sui nominis pariterque honorem Tiberii Cæsaris sub quo ipse regnabat. In cujus partes veniens Jesus, interrogabat discipulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis? Non autem quasi nesciens sententiam de se vel discipulorum vel extraneorum inquit: sed ideo discipulos quid de se sentiant interrogat, ut confessionem rectæ fidei illorum digna mercede remuneret. Nam sicut interrogatis generaliter omnibus, Petrus respondit unus pro omnibus, ita quod Petro Dominus respondit, in Petro omnibus respondit. Ideo quod alii de se sentiant inquit, ut, expositis primo sententiis errantium, discipuli probarentur veritatem suæ confessionis, non de opinione vulgata, sed de ipso percepisse Dominicæ revelationis arcano. Quem, inquit, dicunt homines esse Filium hominis? Pulchre homines appellat eos qui de filio hominis tantum loqui noverant, quia divinitatis ejus arcana nesciebant. Nam qui divinitatis ejus mysteria capere norunt, merito supra homines esse dicuntur, Apostolo attestante, qui ait: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor. ii). Qui cum hæc de hominibus, hoc est, humana solum sapientibus corde, aure et oculo, præmitteret, mox de se ac de sui similibus, quæ generalem humanitatis sententiam transcenderent, adjecit: Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum (Ibid.). Cui simile est quod hic Dominus cum interrogasset discipulos, quem eum dicerent homines esse, et illi diversas diversorum opiniones prompsissent, dicit illis: Vos autem quem me esse dicitis? Quasi ab hominum generalitate illos sequestrans, deos ac Dei filios per adoptionem factos insinuans, juxta illud Psalmistæ: Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes (Psal. lxxxi). Respondens Simon Petrus, dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Deum vivum appellat, ad distinctionem falsorum deorum, quos vario delusa errore gentilitas, vel de mortuis sibi hominibus instituit, vel majore dementia de insensibili materia quos adoraret, creavit: de qualibus canitur in Psalmis: Simulacra gentium, argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquentur, etc. (Psal. cxiii). Notet autem dilectio vestra quam miranda distinctione sit factum, ut cum de utraque ejusdem Domini et Salvatoris nostri

natura, ab ipso Domino et a fidelibus eius discipulo esset proferenda sententia, Dominus ipse humilitatem assumptæ humanitatis profiteatur, discipulus excellentiam divinæ æternitatis ostendet. Dominus de se quod minus est, discipulus de Domino intimat quod majus est. Dominus de se quod factus est propter nos, discipulus declarat de Domino quia ipse est qui fecit nos. Sic et in Evangelio Dominus multo crebrius se Filium hominis quam filium Dei appellare consuevit, ut nos admoneat ejus dispensationis quam pro nobis suscepit. Sed nos necesse est tanto humilior divinitatis ejus alta venerari, quanto illum meminimus pro nostra exaltatione ad humanitatis infima descendisse. Si enim inter sacramenta incarnationis ejus, quibus redempti sumus, potentiam divinitatis qua creati sumus pia semper mente recolimus, sit ut ipsi quoque cum Petro supernæ beatitudinis mercede donemur. Nam confitente illo Christum Filium Dei vivi, videamus quid sequitur. Respondens autem Jesus, dixit: *Beatus es, Simon Bar Jona*. Constat ergo quia post veram Christi confessionem, vera beatitudinis præmia restant. Sed intueamur intenti quale quantumve sit nomen illud quo perfectum sui nominis confessorem glorificat, ut hujus etiam nos, veraciter eum confitendo, mereamur esse consortes. *Beatus, inquit, es Simon Bar Jona*. Bar Jona Syriace, Latine dicitur filius columbæ. Filius autem columbæ recte vocatur apostolus Petrus, quia videlicet columba multum simplex est animal, et ipse prudenti ac pia simplicitate Dominum sequebatur, memor illius præcepti quod cum suis condiscipulis ab eodem magistro simplicitatis ac veritatis accepit: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Matth. x). Vix certe quia Spiritus sanctus super Dominum in columbæ specie descendit, recte filius columbæ nuncupatur, qui spirituali gratia plenus exstitisse monstratur. Et iusta laude dilectorem confessorumque suum Dominus remunerat, cum eum sancti Spiritus filium esse testatur, a quo ipse Filius Dei vivi asseveratur: quamvis hoc ipsum multum dissimiliter fieri nullus fidelium dubitat. Jesus enim Christus, Filius Dei per naturam: Petrus, sicut et cæteri electi, filius est sancti Spiritus per gratiam. Christus Filius Dei vivi, quia de ipso natus est. Petrus filius Spiritus sancti, quia de ipso renatus est. Christus Filius Dei ante tempora, ipse est enim Dei virtus, et Dei sapientia, quæ dicit: *Dominus possedit me ab initio viarum suarum antequam quidquam faceret a principio* (Prov. viii). Petrus filius Spiritus sancti ex eo tempore quo, ab ipso illuminatus, gratiam divinæ cognitionis accepit. Et quia una voluntas, eadem est operatio sanctæ Trinitatis, recte cum dixisset: *Beatus es, Simon Bar Jona*, id est, filius gratiæ spiritualis, protinus adjunxit: *Quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est*. Pater quippe filio columbæ revelavit, quia una est gratia Patris et Spiritus sancti, eadem quoque et Filii, quod facilis sacre Scripturæ probabitur exemplis. Dicit

A namque de Patre Apostolus: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra* (Gal. iv). Dicit ipse Filius de Spiritu sancto: *Cum autem venerit Paracletus quem ego mitam vobis a Patre* (Joan. xv). Dicit de Spiritu sancto Apostolus: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (I Cor. xii). Pater ergo misit spiritum, Spiritus ipse ubi vult spirat (Joan. iii), quia profecto, ut diximus, una est voluntas et operatio Patris et Filii et Spiritus sancti: et propterea convenienter dicitur quia Pater, qui in cælis est, revelaverit filio columbæ mysterium fidei, quod ei caro et sanguis revelare nequibat. Caro autem et sanguis recte intelliguntur homines sapientia carnis inflati, columbinæ simplicitatis nescii, ideoque a sapientia Spiritus omnimodis aversi: de quibus supra dictum est quia Christum non intelligentes, alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis esse dicerent. De quibus dicit Apostolus: *Carnalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei* (I Cor. ii). Sequitur: *Et ego dico tibi quia tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam*. Petrus, qui Simon antea dicebatur, ob fortitudinem fidei, et confessionis suæ constantiam, a Domino Petri nomen accepit, quia videlicet illi firma ac tenaci mente adhesit, de qua scriptum est: *Petra autem erat Christus* (I Cor. x). Et super hanc petram, id est, Dominum Salvatorem, qui fidelibus suo cognitori, amatori, confessori participium sui nominis donavit, ut videlicet a petra Petrus vocaretur, supra quam ædificatur Ecclesia, quia non nisi per fidem et dilectionem Christi, per susceptionem sacramentorum Christi, ad sortem electorum et æternam pertingitur vitam, Apostolo attestante, qui ait: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus* (I Cor. iii). Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Portæ inferi doctrinæ sunt nequam, quæ seducendo imprudentes, ad inferos trahunt. Portæ quoque inferi et tormenta et blandimenta sunt persecutorum quæ infirmos quosque deterrendo vel emolliendo a stabilitate fidei, introitus eis æternæ mortis aperiunt. Sed et prava infidelium opera, ineptaque colloquia, portæ utique sunt inferi, in quantum suis vel fautoribus vel sequacibus iter perditionis ostendunt. Nam et fides si non habeat opera, mortua est in semetipsa (Jacob. ii). Et corrumpunt bonos mores colloquia mala (I Cor. xv). Multæ itaque sunt portæ inferi, sed harum nulla Ecclesiæ, quæ supra petram fundata est, prævalet, quia qui fidem Christi intimo cordis amore perceperit, omne quicquid exterioris periculi tentantis ingruerit, facillime contemnit. At quicumque credentium fidem vel opere vel negatione depravatus perdidit, non hic super petram Domino cooperante domum suæ professionis ædificasse, sed, juxta alterius loci parabolam, super arenam sine fundamento posuisse credendus est (Matth. vii), hoc est non simplici ac vera intentione Christum sequi, sed terrenam quamlibet fragilemque ob cau-

sam habitum prætendisse Christiani. Sequitur: *Et tibi dabo claves regni cælorum. Qui regem cælorum majori præ cæteris devotione confectus est, merito præ cæteris ipse collatis clavibus regni cælestis donatus est, ut constaret omnibus quia absque ea confessione et fide regnum cælorum nullus posset intrare. Claves autem regni cælorum, ipsam discernendi scientiam potentiamque nominat, qua dignos recipere in regnum, indignos secludere deberet a regno. Unde manifeste subjungit: Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis: et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis. Quæ solvendi atque ligandi potestas, quamvis soli Petro videatur a Domino data, absque ulla tamen dubietate noscendum est quia et cæteris apostolis datur, ipso teste qui post resurrectionem passionisque triumphum apparens eis, insufflavit et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta sunt (Joan. xx). Nec non etiam nunc in episcopis ac presbyteris omni Ecclesiæ idem officium committitur, ut videlicet, agnitis peccantium causis, quoscunque humiles ac vere poenitentes aspexerit, hos jam timore perpetuæ mortis absolvat. Quos vero in peccatis quæ egerint persistere cognoverit, illos perennibus suppliciis obligandos insinuet. Unde alias Dominus de correpto semel et iterum, et tertio, sed non poenitente fratre, præcipit, dicens: Si autem Ecclesia non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus (Matth. xviii). Et ne leve quisquam putaret Ecclesiæ judicio condemnari, mox terribiliter adjunxit: Amen dico vobis, quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo: et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo. Omni ergo electorum Ecclesiæ, juxta modum culparum vel poenitentiarum, ligandi ac solvendi datur auctoritas. Sed ideo beatus Petrus, qui Christum vera fide confessus, vero est amore secutus, specialiter claves regni cælorum et principatum judicariæ potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant quia quicumque ab unitate fidei vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum solvi, nec janam possunt regni cælestis ingredi. Unde nos necesse est tota intentione, fratres charissimi, et fidei quam docuit sacramenta discere, et congruentia fidei opera demonstrare. Necesse est omni vigilantia multiplices subilesque portarum inferi cavere insidias, quatenus, juxta Psalmistæ vocem, de his adjuvante Domino eripi, atque ad annuntiationis ejus laudes, portas illius Sion, hoc est gaudia supernæ civitatis, mereamur intrare. Nec sufficere nobis ad salutem arbitremur si turbis negligentium vel quorumlibet indoctorum fide vel acibus adjuvemur, quibus in litteris sacris unica est credendi pariter et vivendi regula præscripta, sed quotiescunque nobis errantium ingeruntur exempla, nos confestim avertentes oculos mentis nostræ ne videant vanitatem, magis quid Veritas ipsa decernit, sedulo corde scrutemur, sequentes exemplum beati Petri,*

A qui, spretis errantium sectis, veræ fidei arcanum quod cognoverat indubia oris confessione protulit, inseparabilis cordis cura servavit. Nam de fiducia confessionis hoc loco cognovimus, de virtute autem unitæ in Christum dilectionis ipse alibi testatur: qui, cum discederent ab eo quidam discipulorum ejus, diceretque ille ad duodecim: *Nunquid et vos cultis abire?* respondit ei Petrus, dicens: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, et nos cognovimus et credimus quia tu es Christus Filius Dei vivi (Joan. vi).* Hujus ergo, fratres mei, pro modulo nostro exemplum si imitari satagimus, et nos cum illo beati et appellari et esse valebimus, nobis quoque Simonis, hoc est, obedientis Christo nomen congruit: nos propter simplicitatem fidei non ficta, acceptamque a Domino gratiam virtutum, filii columbæ vocabimur, congaudensque ipse spiritualibus animæ nostræ profectibus, dicet: *Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es! oculi tui columborum (Cant. iv).* Sicque sit ut nobis supra petram fidei aurum, argentum, lapides pretiosos, hoc est, perfecta virtutum opera construendis, nil tribulationum ignis detrimenti afferat, nulli temptationum turbines prævaleant, quin potius adversitatibus probati, accipiamus coronam vitæ, quam ipse nobis ante promisit, qui vivit et regnat Deus cum Patre in unitate Spiritus sancti, per omnia sæcula sæculorum, Amen.

HOMILIA XII.

IN ANNUNTIATIONE BEATÆ MARIE, VEL POTIUS IN ADVENTU DOMINI.

Vos, inquam, convenio, o Judæi, qui usque in hodiernum diem negastis Filium Dei. Nonne vox vestra est illa quando eum vidistis miracula facientem, atque tentantes dicebatis: *Quousque animas nostras suspendis? Si tu es Christus, dic nobis palam (Joan. x).* Ille autem vos ad considerationem miraculorum mittebat, dicens: *Opera quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me, ut Christo testimonium dicerent non verba, sed facta. Vos autem non agnoscentes Salvatorem, qui operabatur salutem in medio terræ vestræ, adjicientes in malo, aistis: Tu de teipso testimonium dicis, testimonium tuum non est verum (Joan. viii).* Sed ad hæc ille quid vobis responderit, advertere noluistis. Nonne scriptum est in lege vestra, quod duorum hominum testimonium verum sit? (*Ibid.*) Prævaricatores legis, intendite legem. Testimonium queritis de Christo? In lege vestra scriptum est, quod duorum hominum testimonium verum sit? (*Deut. xvii.*) Procedant ex lege non tantum duo, sed etiam plures testes Christi, et convincant auditores legis, nec factores. Dic, Isaia, testimonium Christo. *Eccæ virgo, inquit, in utero concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum Deus (Isa. vii).* Accedat et alius testis. Dic et tu, Jeremia, testimonium Christo. *Hic est, inquit, Deus noster, et non æstimabimur alius ab eo illo, qui invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc rursus est in terris, et cum hominibus conversatus est (Baruch. iii).*

Ecce duo testes idonei ex lege vestra, ex quorum testimonio non sunt compuncta corda vestra. Sed alii atque alii ex lege Christi testes introducantur, ut frontes durissimæ inimicorum conterantur. Veniat et ille Daniel sanctus, juvenis quidem ætate, senior vero scientia ac mansuetudine, convincat omnes falsos testes; sicut convicit seniores impudicos, ita suo testimonio Christi conterat inimicos. Dic, sancte Daniel, dic de Christo quod nosti. Cum venerit, inquit, Sanctus sanctorum, cessabit unctio (Dan. ix). Quare illo presente cui insultantes dicebatis, Tu de te testimonium dicis, testimonium tuum non est verum, cessavit unctio vestra, nisi quia ipse est qui venerat Sanctus sanctorum? Si, ut vos dicitis, nondum venit, sed expectatur ut veniat Sanctus sanctorum, demonstrate unctionem. Si autem (quod verum est) cessavit unctio vestra, agnoscite venisse Sanctum sanctorum. Ipse est enim et lapis ille abscissus de monte sine manibus conscindendum, id est, Christus natus de virgine sine manibus complectentium, qui tantum crevit ut mons magnus fieret, et imple-ret universam faciem terræ. De quo monte dicit Pro-pheta: Venite, ascendamus in montem Domini (Isai. ii). Et de quo dicit David: Mons Dei mons uberrimus, ut quid suspicamini montes incaseatos, montem in quo placuit Deo habitare in ipso? (Psal. lxxvii.) Cum enim ipse Dominus Christus discipulos suos inter-rogetur quem dicerent homines esse Filium hominis, responderunt, alii Eliam, alii Jeremiam, aut unum ex prophetis. Et ille: Ut quid suspicamini montes in-caseatos, montem in quo placuit Deo habitare in eo? Hunc cognovit Petrus, dicens: Tu es Christus Filius Dei vivi (Matth. xvi). Agnovit montem et ascendit in montem, testimonium dixit Veritati, et dilectus est a Veritate. Supra petram fundatus est Petrus, ut mortem susceperet, illum amando quem ter nega-verat timendo. Dic et tu, Moyses, legislator, dux populi Israel, testimonium Christo. Prophetam vobis suscitabit Dominus de fratribus vestris. Omnis anima quæ non aud erit prophetam illum, exterminabitur de populo suo (Deut. xviii). Prophetam autem dictum Christum, ipsum audi in Evangelio. Non est, inquit, propheta sine honore, nisi in patria sua (Marc. vi). Accedat autem David sanctus, testis fidelis, ex cujus semine processit ipse cui lex et prophetæ testimo-nium dicunt, dicat et ipse de Christo. Adorabunt, inquit, eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi (Psal. lxxi). Cui servient? Dic, cui servient? Vis audire cui servient? Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos sca-bellum pedum tuorum (Psal. cix). Expressius atque nominatim: Quare, inquit, tumultuæ sunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus (Psal. ii). Accedat et alius testis. Dic et Habacuc propheta testimonium Christo. Domine, inquit, audiui auditum tuum, et timui: con-sideravi opera tua, et expavi (Habac. iii). Quæ opera Dei iste miratus expavit? Nunquid fabricam mundi

A iste miratus expavit? Absit. Sed audi quid expavit. In medio, inquit, duum animalium cognosceris. Ope-ra tua, Deus, verbum caro factum est. In medio duum animalium cognosceris, qui quousque descen-dist; expavescere me fecisti, quia Verbum per quod facta sunt omnia, in præsepio jacuisti. Agnovit hos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui (Isai. i). In medio duum animalium cognosceris. Quid est, in medio duum animalium cognosceris, nisi aut in medio duorum Testamentorum, aut in medio duorum latronum, aut in medio Moysi et Eliæ, cum eo in monte sermocinantium? Ambulavit, inquit, Ver-bum, et exivit in campis. Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i). Hoc et Jeremias ait: Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conver-satus est (Baruch. iii). Ecce quemadmodum sibi con-veniunt testes veritatis, ecce quemadmodum convin-cunt filios falsitatis. Sufficiunt vobis ista, o Judei, an adhuc ad vestram confusionem ex lege et ex gen e vestra alios introducemus testes, ut illi testi-monium perhibeant cui perditam mente insultantes dicebatis: Tu testimonium de teipso perhibes, testi-monium tuum non est verum (Joan. viii). Quod si velim ex lege et prophetis omnia quæ de Christo dicta sunt colligere, facilius me tempus quam copia deserit. Verumtamen senem illum ex gente vestra natum, sed in errore vestro non relictum, Simeonem sanctum introducā, qui meruit teneri decrepitis in hac luce quousque videret veram lucem, quem quidem jam ætas compellebat ire, sed expectabat suscipere quem sciebat venire, cum iste senex ad-monitus esset a Spiritu sancto, quod non ante more-retur quam videret Christum Dei natum. Quem co-gnoscens perrexit in templum. Ubi vero eum portari matris manibus vidit, et divinam infantiam pia se-nectus agnovit, tulit infantem in manibus suis. Ille quidem Christum ferebat, sed Christus senem re-gebat. Regebat qui portabatur, ne ille ante promi-sum a corpore solveretur. Quid tamen dixerit, quem tamen confessus fuerit, advertite inimici, non Chri-sti, sed vestri. Benedicens Deum exclamavit senex iste, et dixit: Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum (Luc. ii). Illi etiam parentes Joannis Zacharias et Elizabeth juvenes steriles, in senectute fecundi, dicant etiam ipsi testimonium de Christo, dicant de Christo quid sentiant, et testem idoneum Christo nutrant. Aiunt enim suo parvulo nato: Tu puer, propheta Altissimi vocaberis, præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus (Luc. i). Ipsique matri et virgini Elizabeth ait: Unde mihi hoc, ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavi in gaudio infans in utero meo (Ibid.). Intelligens enim Joannes matrem Domini sui venisse ad suam matrem, inter ipsas angustias uteri adhuc positus, motu salutavit quem voce non poterat. Qui postea ipse Joannes præcursor et amicus et humilis et fidelissimus servus, testis idoneus factus, tanto major in natis mulierum, quanto æstimabatur esse

quod non erat. Christum enim eum Judæi esse credebant, sed ille se non esse clamabat, dicens: Quem me esse suspicamini, non sum ego, sed ecce venit post me, *cujus pelibus non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus* (Luc. III). O fidelis testis et amice veri sponsi, quanto te humiliasses, si ad corrigiam calceamenti ejus solvendam dignum te esse dixisses. Sed dum hoc te non dicis dignum, Judæis falsis testibus contradicis. Et hæc ante dicta sunt quam Christum videres, qui cum ad te venit excelsus, humilis implendæ dispensationis suæ gratia, ut a te baptizaretur, qui nullum habebat omnino peccatum, quid responderis, quem cognoveris, quale testimonium protuleris, audiant inimici qui audire nolunt. Ecce, inquit, *Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. I). Et adjecit, *Tu ad me venis baptizari?* Ego a te debeo baptizari (Matth. III). Agnovit servus Dominum, agnovit vinculis originalis peccati obligatus, ab omni nexu peccati liberum, agnovit præco judicem, agnovit creatura Creatorem, agnovit paranympus sponsum. Nam et hæc vox Joannis est: *Qui habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi stat, et audit eum, et gaudio gaudet propter vocem sponsi* (Joan. III). Sufficiunt vobis ista, o Judæi, sufficiunt vobis tanti testes et testimonium ex lege vestra, ex gente vestra, an adhuc impudentia nimia audebitis dicere quod alterius gentis vel nationis homines Christo debent testimonium perhibere? Sed si hoc dicitis, respondet quidem ille vobis, *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (Matth. XV). Sed sicut vos in Actibus apostolorum increpat Paulus, *Vobis, inquit, primum oportuerat annuntiare Verbum Dei, sed quia expulistis illud, nec vos dignos vitæ æternæ judicastis, ecce, inquit, convertimus nos ad gentes* (Act. XIII). Demonstramus etiam nos ex gentibus testimonium Christo fuisse prolatum, quoniam Veritas non tacuit, clamando etiam per linguas inimicorum suorum. Nonne quando ille poeta facundissimus, inter sua carmina (Virgil. *egloga* IV),

Jam nova progenies cælo dimittitur alto,
dicebat, Christo testimonium perhibebat? In dubium hoc veniat, nisi alios ex gentibus idoneos testes pluraque dicentes in medium introducā. Illum regem qui vestram superbiam captivando perdomuit, Nabuchodonosor regem scilicet Babylonis non præmittam. Dic, Nabuchodonosor, quid in fornace, quo tres viros justos injuste immiseras, dic quid tibi fuerit revelatum. Nonne, inquit, *tres pueros misimus in fornacem ligatos?* Et aiunt ei, *Vere, rex. Ecce, inquit, ego video quatuor viros solutos deambulantes in medio ignis, et corruptio nulla est in eis, et aspectus quartus similis est Filio Dei* (Dan. III). O alienigena, unde tibi hoc? Quis tibi annuntiavit Filium Dei? Quæ lex, quis propheta annuntiavit tibi Filium Dei? Nondum quidem mundo nascitur, et similitudo nascentis a te cognoscitur. Unde tibi hoc? Quis tibi istud annuntiavit, nisi quia sic te ignis divinus intus

illuminavit, ut cum illic apud te captivi tenerentur inimici Judæi, sic diceres testimonium Filio Dei? Sed quia in ore duorum vel trium testium stat omne verbum, sicut ipse Dominus vestram contumaciam confutans, in lege, inquit, *vestra scriptum est quod duorum hominum testimonium verum sit* (Joan. VII), et jam ex gentibus tertius testis introducatur, ut ei testimonium veritatis ex omni parte roboretur.

Quid Sibylla vaticinando etiam de Christo claverit, in medium proferamus, ut ex una lapide utrorumque frontes percutiantur, Judæorum scilicet atque paganorum, atque suo gladio, sicut Goliath, Christi omnes percutiantur inimici. Audite quid dixerit Judicii signum, tellus sudore madescet.

E cælo rex adveniet per sæcla futurus,
Scilicet in carne præsens ut judicet orbem.

Unde Deum cernent incredulus atque fidelis

Celsum cum sanctis, ævi jam termino in ipso.

Sic animæ cum carne aderunt quas judicat ipse.

Cum jacet incultus densis in vepribus orbis,
Rejicient simulacrâ viri, cunctam quoque gazam

Exuret terras ignis pontumque polumque

Inquies, tetri portas effringet Averni.

Sanctorum sed enim cunctæ lux libera carni

Tradetur, fontes æternæque flamma cremabit.

Occultos actus retegens, tunc quisque loquetur

Secreta, atque Deus reserabit pectora luci.

Tunc erit et luctus, stridentibus dentibus omnes.

Eripitur solis jubar, et chorus interit astris.

Volvetur cælum, lunaris splendor obibit.

Dejecit colles, valles extollet ab imo.

Non erit in rebus hominum sublime vel altum.

Jam aquantur campis montes, et carula ponti

Omnia cessabant, tellus contracta periit.

Sic pariter fontes torrentur, fluminaque igni.

Et tuba tunc sonitum tristem demittet ab alto

Orbe, gemens facinus miserum variisque labores.

Tartarcumque chaos monstrabit terra dehiscens.

Et coram hic Dominò rege, sistuntur ad unum.

Decidet e cælo ignisque et sulphuris annis.

Hæc de Christi nativitate, passione et resurrectione, atque secundo ejus adventu ita dicta sunt, ut si quis in Græco capita horum versuum discernere voluerit, inveniat *Ἰησοῦς Χριστός ὁ υἱὸς Θεοῦ Ἰωάννης*, id est Jesus Christus Filius Dei Salvator. Quod et in Latnum translatis eisdem versibus apparet, præterquam quod Græcarum litterarum proprietas non adeo potuit observari.

Alios versus Sibyllinos Christi passionem apertius demonstrantes, intentissime audiamus:

In manus iniquas et infidelium postea veniet.

Dabunt Deo alapas manibus incestis.

Et oribus immundis expuent salivas venenosas.

Dabit autem in verbera omnino innocens dorsum.

Et colaphos accipiens tacebit, ne quis agnoscat

Quod verbum, et unde venit, ut mortuis loquatur.

Et coronam portabit spineam,

In cibum autem fel, et in silium acetum dederunt.

Inhospitalitatis hanc monstrabant mentem.

Ipsa enim stulta, Deum tuum non cognovisti
 Ludentem mortalibus mentibus, sed et spinis
 Coronasti corona, horridumque fel miscuisti.
 Templi vero velum scindetur, et die
 Media nox tenebrosa nimis tribus horis.
 Et mortis fatum finiet trium dierum somno suscepto,
 Et tunc a mortuis regressus, in lucem venit.
 Primus resurrectionis initium provocatus ostendit.
 Credo jam vos, o inimici Judæi, tantis testibus
 ita obrutos confutatosque esse ipsa veritate, ut ni-
 hil ultra repugnare, nihil querere debeatis. Tu
 autem.

HOMILIA XIII.

IN ANNUNTIATIONE BEATÆ MARIE.

(Ex Opp. sancti Augustini.)

Adest nobis, dilectissimi, optatus dies, etc. *Reli-
 qua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus
 tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 2104.*

HOMILIA XIV.

ITEM DE EODEM FESTO.

(Ex beati Ambrosii in Evangelium secundum Lucam
 expositione, lib. II.)

In illo tempore missus est angelus Gabriel a Deo in
 civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem
 desponsatam virō cui nomen erat Joseph, de domo
 David, et nomen virginis Maria, etc. (Luc. I).

Latent quidem divina mysteria, etc. *Reliqua vide
 apud sanctum Ambrosium, Operum ejus tomo II,
 Patrologiæ XV, col. 1551.*

HOMILIA XV.

IN FESTO PHILIPPI ET JACOBI.

(Ex beati Augustini in Joannis Evangelium Tractatu,
 tract. 67-68, passim.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Non
 turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, et in me cre-
 dite. In domo Patris mei mansiones multe sunt, etc.
 (Joan. XIV).

Erigenda est nobis, fratres, ad Deum major in-
 tentio, etc. *Reliqua vide Operum sancti Augustini
 tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1812.*

HOMILIA XVI.

IN FESTO INVENTIONIS SANCTÆ CRUCIS.

(Ex eodem, ibid. tract. 11, num. 5.)

In illo tempore erat homo ex Phariseis, Nicodemus
 nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum no-
 etc, et dicit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti ma-
 gister, etc. (Joan. III).

Nicodemus ex his erat, qui crediderant in nomine
 Jesu, videntes signa et prodigia quæ faciebat, etc.
Reliqua vide tomo ut supra, col. 1476.

HOMILIA XVII.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Joannis Chrysostomi, inter spuria.)

In illo tempore accesserunt ad Jesum Pharisei ten-
 tantes eum et dicentes: Si licet homini dimittere uxo-
 rem suam quacunque ex causa? etc. (Math. XIX).

Justus Dominus omnium, qui sic diligit alios ut
 alios non contemnat. Nam sicut, etc. *Reliqua vide
 apud sanctum Chrysostomum, Operum ejus in editione
 nostra tomo VI, col. 799, lin. 24.*

A

HOMILIA XVIII.

DE SANCTIS INFRA PASCHA ET PENTECOSTEN.

(Ex beati Augustini in Joannis Evangelium Tracta-
 tu, tract. 80-81.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Ego sum
 vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmi-
 tem in me non ferentem fructum, tollet eum, etc.
 (Joan. XV).

Iste locus evangelicus, fratres, etc. *Reliqua vide
 apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo III,
 Patrologiæ XXXV, col. 1839.*

HOMILIA XIX.

IN VIGILIA BEATI JOANNIS BAPTISTÆ.

(Ex Opp. ven. Bedæ pre-byteri.)

Fuit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos qui-
 dam nomine Zacharias, de vice Abia, et uxor illi de
 Filiabus Aaron, et nomen ejus Elizabeth, etc. (Luc. I).

Venturus in carne Dominus et Redemptor noster,
 etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus
 tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 202.*

HOMILIA XX.

IN NATIVITATE SANCTI JOANNIS BAPTISTÆ.

(Ex Opp. sancti Augustini.)

Diei hodiernæ solemnitas solemnem desiderat ta-
 ta expectatione sermonem, etc. *Reliqua vide apud
 sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrolo-
 giæ XXXVIII, col. 1549.*

HOMILIA XXI.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Solemnitatem nobis diversorum martyrum, etc.
*Reliqua vide inter Opera beati Maximi, Patrologiæ
 tomo LVII, col. 385.*

HOMILIA XXII.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore Elizabeth impletum est tempus pa-
 riendi, et peperit filium. Et audierunt vicini et cognati
 ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam
 cum illa, et congratulabantur ei, etc. (Luc. I).

Præcursoris Domini nativitas, etc. *Reliqua vide
 apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ
 XCIV, col. 210.*

D

HOMILIA XXIII.

IN VIGILIA APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

(Ex eodem.)

In illo tempore dixit Jesus Petro: Simon Joannis,
 diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis
 quia amo te, e.c. (Joan. ult.)

Virtutem nobis perfectæ dilectionis, etc. *Reliqua
 vide tomo ut supra, col. 211.*

HOMILIA XXIV.

IN DIE APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

(Ex Opp. beati Leonis papæ.)

Omnium quidem solemnitatum sanctarum, dilectis-
 simi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Leonem, Ope-
 rum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 422.*

HOMILIA XXV.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Beatissimorum apostolorum Petri et Pauli, etc.
Reliqua vide inter Opera beati Maximi, Patrologia
tomò LVII, col. 397.

HOMILIA XXVI.

IN EODEM FESTO.

(Ex Herico Antissiodorensi monacho.)

In illo tempore venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi, et interrogabat discipulos suos, dicens : Quem dicunt homines esse Filium hominis ? etc. (Matth. xvi).

Herodes major, sub quo Dominus natus est, quatuor traditur filios habuisse, Philippum videlicet qui hic commemoratur, quique, ut Lucas narrat (Cap. m), fuit tetrarcha Ituræ et Trachonitidis regionis. Archelaum quoque et Lysaniam, sed et Herodem sub quo passus est Dominus. Philippus ergo iste princeps, ut præmonstratum est, quartæ partis regni Judæorum, in honorem Tiberii Cæsaris civitatem statuit ad radices Libani montis, ubi Jordanis in duobus fontibus exoritur, quam Cæsaream Philippi in memoriam sui nominis, pariterque in honorem Tiberii Cæsaris appellari constituit, quæ postea, pristino suo amisso vocabulo, Paneas dicta est : in qua etiam civitate tradunt antiqui regibus quondam tributa consuevisse persolvi. Hoc autem fecit favore hujus Cæsaris ad imitationem sui patris Herodis, quæ ex nomine Cæsaris civitatem Cæsaream nuncupavit, quæ antea Turris Stratonis vocabatur, qui etiam trans Jordanem Iliadem urbem in monumentum filiae ipsius Cæsaris condidisse in historiis invenitur. Veniens ergo Dominus in partes Cæsareæ Philippi, discipulos, cujus apud homines opinionis haberetur, inquirebat. Et pulchre satis hoc quam maxime his in partibus agere voluit, ut ubi quondam rex terrenus censum tributarium exigere solitus erat a sibi subditis, ibi veniens rex cælestis reciperet censum fidei a discipulis suis. Ubi sanctæ Ecclesiæ rectoribus exempli normam præsignavit, qui vicem Christi in administrandis gerunt negotiis, quo ipsi quoque ab his quos fidei et conversationis merito probatos familiariis cæteris colunt, cujus famæ apud subjectos sint percontentur. Et si quidem dignos se laudibus famæ esse deprehenderint, Dei totum gratiæ deputent : et tales esse quales fama vulgavit insudent. Si vero secus quam decet ferri de se testimonium senserint, sic illud in seipsis corrigere, tamque pie et juxta quod sacer præcellentiæ orao postulat, vivere studeant, ut tantus in eis sanctitatis splendor eluceat, qui omnem maliloqui oris nebulam tergat, famamque de se mentiri prohibeat. Ait enim : *Quem dicunt homines esse Filium hominis ?* Non hoc quasi insciens percontatur, tanquam ignorare potuerit quid de se homines sentirent, sed ut confessionem rectæ fidei illorum digna mercede remuneraret, et populum, traditionibus falsis scribarum et Phariseorum corruptum, ab errore liberaret. Scribæ namque et Pharisei, qui in populo Judæorum

A honore ac sapientia eminebant, videntes se a populo deseri, et Dominum Jesum Christum sequi propter vitæ sanctitatem ac prædicationem salutiferam, atque miraculorum signa quæ ab eo assidue fieri cernebant, zelo ducti invidabant ei. Et licet lege et prophetis præ cæteris edocti, Christum illum esse scirent, timentes tamen gloriam humanam perdere, si populus doctrinam eorum desereret et Domini præcepta sequeretur, laborabant quibus modis poterant corda populorum subvertere, ne Christum illum crederent qui in lege et prophetis patribus eorum fuerat repromissus. Unde et Judæi usque hodie existimant Dominum Jesum Christum necdum in hunc mundum venisse, sed adhuc venturum esse. Cernens ergo Dominus scribarum et Phariseorum traditionibus plebem corruptam, et se non Christum estimari a populo, sed potius Joannem aut Eliam, aut Jeremiam, voluit eos ab hoc errore liberare, et ideoque interrogans requirit quid alii de se sentiant, ut, expositis diversis opinantium erroribus, probarentur discipuli non de opinione vulgari percepisse veritatem suæ confessionis, sed potius revelatione divinæ inspirationis. Ait namque : *Quem dicunt homines esse filium hominis ?* Tanquam dicat : Me qui Filius hominis dicor, hoc est filius Mariæ, quem dicunt homines esse ? Nec ait : quem me dicunt homines esse, sed filium hominis ; ne jactanter vulgarem sententiam de se requirere videretur. Filium autem hominis sæpius quam Filium Dei se consuevit appellare, ut nos de dispensatione humanitatis quam pro nobis assumpsit, admoneret. Ubicumque autem in veteri Testamento filius hominis scriptum est, beatus Hieronymus in Hebræo filium Adam haberi testatur. Nam et Adam homo interpretatur. Et pulchre homines appellat eos qui de filio hominis tantum loqui noverant, hoc est, de filii humanitate, quam oculis cernebant, et deitatis illius arcana nesciebant. Homines namque erant, id est, humana tantum de eo sapiebant. Qui vero de Filio Dei jam loqui didicerunt, non jam homines, sed dii appellari merentur, quales erant sancti apostoli, qui jam Spiritus sancti magisterio edocti, non solum filium hominis Christum, verum etiam consubstantialem Dei Patris Filium illum esse intelligere meruerunt. Unde et præmissis variis hominum opinionibus, illico apostolos quem se esse dicerent sciscitatur, per hoc eos a cæterorum hominum generalitate discernens atque singularis privilegio scientiæ supra humanam demonstrans esse naturam. Quam formam interrogationis etiam doctores Ecclesiæ observare oportet. Nam et ipsi perquirere debent a suis subjectis de fama sui nominis, qualis apud vulgares et extrinsecus habeatur, ut secundum quod de se audierint, proprios mores corrigere et seipsos modestis cunctis studeant conformare. At illi dixerunt : *Alfi Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis.* Necessarium non est hic causas errorum vulgarium inquirere, cur scilicet Christum alii Eliam, alii Joannem, alii putaverunt Je-

remiam, cum sic infideles in Elia et in Jeremia errare potuerint, quomodo Herodes in Joanne erravit, dicens: *Quem ego decollavi Joannem, ipse surrexit a mortuis, et ideo virtutes operantur in eo* (Marc. vi). Sicut enim Herodes Christum miracula facientem, Joannem quem ipse decollaverat esse arbitratus est, sic nimirum vulgus indoctum eundem Christum Eliam vel Jeremiam esse putavit, quorum alter raptus in cælum legitur, alterius vero mors in Scriptura canonica aperte memoratur. Sed quæri potest quare Dominus Jesus Christus ab Herode vel a populo Joannes sit æstimatus, cum Joannes nullis miraculorum claruerit signis, Christus autem maxima ac præcipua patrauerit signa. Leprosos namque mundabat, cæcos illuminabat, demones ab obsessis corporibus eliminabat, claudis et paralyticis gressum reddebat, mortuos suscitabat: quod Joannem nunquam fecisse cognovimus. Ad quod dicendum, ideo ab Herode, sive a populo Christum Joannem æstimari potuisse, qui post resurrectionem a mortuis miracula facere potuerit, quod ante non fecerat, quoniam eandem quam et nos de resurrectione mortuorum habebant fidem, credentes videlicet opera mortuorum post resurrectionem majoris dignitatis et gloriæ futura esse quam prius. Jeremias autem non immerito Christus opinari potuit, propter nimiam sanctitatem qua in populo excelebat, sicut in Jeremia legitur qui in utero matris sanctificatus suis temporibus clarus emicuit (Jer. i). Elias vero idcirco credi poterat Dominus quod illum ante Salvatoris adventum sciebat esse venturum, dicente Malachia: *Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbitem antequam veniat dies Domini magnus et horribilis, ut convertat corda patrum in filios, et cor filiorum ad patres eorum* (Malac. iv). Dicit eis Jesus: *Vos autem quem me esse dicitis?* Quasi ab hominum generalitate æquestrans, deos ac Dei filios per adoptionem factos insinuat, juxta illud Psalmistæ: *Ego dixi, Dii estis, et filii E. celsi omnes* (Psal. lxxxi). Ac si diceret: Illis qui homines sunt diversa æstimantibus, vos qui dii estis, et per adoptionem jam filii Dei effecti, quem me esse dicitis? At vero Petrus fide ardentior, præ cæteris amore confessionis promptior, ex voce cinctorum respondit: *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Omnibus generaliter apostolis interrogatis, beatus Petrus cunctorum in se personas assumens, ex abundanti sensu respondit, *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Et revera ita expediebat ut ille qui futurus erat vertex Ecclesiæ, ore loqueretur totius Ecclesiæ. Filium autem Dei vivi dixit, ad distinctionem falsorum deorum, quos erronea gentilitas sibimet ad colendum, vel ex mortuis hominibus instituit, vel ex rebus insensibilibus quos adoraret creavit, de quibus scriptum est: *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum* (Psal. cxiii). Et hac brevi sententia omnia quæ de Christo diffusis sermonum excursibus dici possunt, decentissime comprehendit simulque humanam lasciviam, quæ secretorum investigandorum audax est, exercuit. Quare enim nos

A de Christo quomodo ex Dei Patris substantia natus sit, cum gignens sine eo qui genitus est, nunquam fuerit: vel quomodo de matris virginis utero homo factus exierit, et matrem integram intemeratamque reliquerit, quare hæc et id generis plura de Christo quæramus, cum beato Petro tantum credere suffecerit, quod ipse esset Christus Filius Dei vivi? Nam et beatus Paulus nil aliud se scire judicavit nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum (I Cor. ii). Fidei igitur Christianæ finis, in confessione constitutus est Christi Filii Dei. Non quidem licet scire quomodo sit genitus, licet tamen credere quia sit genitus. Sed et hoc intuendum quia Christus de filio hominis interrogavit, Petrus vero de Filio Dei respondit. Oportet enim tanto magis divinitatem illius venerari a nobis, quanto ipse humiliatus se submisit pro nobis. Jam vero audiendum quali Christus landatorem confessorumque suum præconio prosequitur: *Beatus es, inquit, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est*. Bar Jona Syriace, Latine dicitur filius columbæ. Jure autem beatus Petrus apostolus filius columbæ vocatur, quia prudenti ac pia simplicitate Domino adhaerebat. Nam et columba simplicissimum atque innocentissimum animal est, et præ cæteris avibus simplicitate gaudet. Quod si altius capere volumus, per columbam, in cujus specie Spiritus sanctus super Dominum baptizatum apparuit, ejusdem Spiritus sancti gratia figuratur. Merito ergo Dominus Petrum filium columbæ nominavit, quem spiritualium donorum gratia ipse repleverat: quo docente interius didicerat quod foris tam idonee proferebat. Nonnulli simpliciter arbitrantur quod idem Petrus patrem habuerit nomine Joannem, juxta quod alibi a Domino interrogatur: *Simon Joannis, diligis me* (Joan. xxi)? Voluntque ut pro Bar Joanna, quod est filio Joannis, vitio scriptorum Bar Jona scriptum sit, una syllaba dempta de medio. Interpretatur autem Joanna gratia Dei. Utrumque autem nomen ita mystice valet intelligi, ut Petrus dicatur filius columbæ, id est Spiritus sancti: et filius Joannis, id est gratiæ Dei, per quem dona spiritualia figurantur. Et notandum quam convenientissima facta est laudis retributio. Beatus enim Petrus Dominum Filium Dei esse dicebat, Christus cum filium Spiritus sancti consequenter appellat. Ergo dum beatus Petrus Spiritus sancti filius dicitur, Dei profecto filius esse confirmatur. *Deus enim Spiritus est* (Joan. iv). Sed longe aliter multumque distincte Christus Dei Filius, aliter beatus Petrus. Quod enim ille habet per naturam, hoc accepit iste per gratiam. Et quod illi est semper essentialiter proprium, isti fuit temporaliter dono accidenti collatum. Quod vero dicit, *caro et sanguis non revelavit tibi*, carnis et sanguinis nomine carnalem scribarum et Phariseorum traditionem et doctrinam accipere debemus. Caro enim et sanguis recte intelliguntur homines sapientiæ carnali inflati, columbinæ simplicitatis nescii. Caro autem et sanguis varia in sanctis Scripturis significatione ponun-

tur. Aliquando enim caro pro ipsius naturæ substantia ponitur, ut in Genesi: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea* (Gen. ii). Nonnunquam carnis appellatione synecdochicis totus homo signatur, sicut de Christo per Joannem dicitur: *Verbum caro factum est* (Joan. i). Quod est aperte dicere, Deus homo factus est. Caro etiam et sanguis pro corruptione poni solent, Apostolo dicente, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* (I Cor. xv). Plerumque etiam carnis et sanguinis nomine carnalis et spiritualis intellectus subtilitate grossescens doctrina accipitur, Paulo de seipso dicente: *Continuo non acquievi carni et sanguini* (Galat. i). Quo sensu in hoc loco accipienda est caro, carnalis videlicet, et, quantum ad Deum, stulta carnalium sapientia, quæ quanto se latius ad investiganda terrena et transitoria diffundit, tanto minus ad intellectualis et veræ philosophiæ aditum jam pervenit. Non ergo *caro et sanguis illi revelavit*, quia non mundana sapientia quod Christus Filius Dei esset, accepit, sed Deo Patre, qui solus novit Filium, inspirante didicit. Sive etiam caro et sanguis (ut præmissum est) appellantur homines carnaliter de Christo sapientes, et columbinam simplicitatem non habentes, atque ideo gratia sancti Spiritus indigni, quales illi fuere quorum superius de Christo opiniones evangelista retexit, de quolibet per Apostolum dicitur: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei* (I Cor. ii). Sed *Pater meus qui in cælis est*. Cum omnia dona spiritualia quæ a Domino fidelibus tribuuntur, a Spiritu sancto largiri certissimum sit, dicente Apostolo: *Alii datur per Spiritum sermo sapientiæ, etc., usquequo dicitur, dividens singulis, prout vult* (I Cor. xii): quomodo Dominus Jesus Christus a Patre dicit revelatum fuisse beato Petro sacramentum fidei? Sed sciendum quia sicut una est substantia Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ita est in eis et una operatio atque voluntas, ac per hoc convenienter dicitur quia Pater qui in cælis est, revelavit Petro mysterium fidei, quod caro et sanguis revelare nequibat. *Et ego dico tibi quia tu es Petrus*. Ordo verborum est: Quia tu dixisti mihi, *Tu es Christus Filius Dei vivi*, et ego dico tibi non sermone casso, et nullum habente opus, sed dico tibi veraciter, *quia tu es Petrus*. Non nunc primum accepisse Petrum hoc nomen credendum est, sed potius tunc quando in initio Dominicæ prædicationis (sicut Joannes testatur) per Andream ad Dominum adductus, in magnum fidei suæ præsagium audivit ab eo, *Tu es Simon filius Joana, tu vocaberis Cephas*, quod interpretatur *Petrus*, ut hoc nomine modo appellaverit Dominus, dicens: *Tu es Petrus*, non enim ait, *Tu vocaberis Petrus*, sed *tu es Petrus*, quod dictum fuerat antea. Sicut autem Christus dedit apostolis nomen, ut lux vel sal terræ vocarentur, ita huic egregio confessori suo, qui Simon, id est obediens, antea vocabatur, ob robur victicæ fidei Petri nomen indidit, quia videlicet illi tenaci mente in hæsit de quo scriptum est, *Petra autem erat Christus* (I Cor. x). Petra autem non per essentiam, sed per

A significationem. Quemadmodum enim leo propter fortitudinem vel agnus propter innocentiam, sic etiam petra dicitur propter firmitatem, quia sperantibus in se turris est fortitudinis a facie inimici, de quo Psalmista: *Dominus, inquit, firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus* (Psal. xvi). Et *super hanc petram*, id est, super me quem ore tuo confessus es dicens, *tu es Christus Filius Dei vivi*. Ipse est enim lapis ille pretiosus in fundamento Ecclesiæ constitutus, de quo Paulus: *Fundamentum, inquit, aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, Christus Jesus* (I Cor. iii). Sive *super hanc petram*, hoc est, super hanc fidem qua me Filium Dei vivi confessus es, *ædificabo Ecclesiam meam*. Super Christum enim ædificat qui fidem illius illibate custodit. Super Christum etiam ædificat qui per dilectionem Dei et proximi, et per observantiam mandatorum Dei, ad sortem electorum pervenire festinat. *Meam vero addidit*, ad distinctionem Ecclesiæ hæreticorum, de qua per Psalmistam dicitur: *Odi Ecclesiam malignantium* (Psal. xlv); de quibus adhuc subditur: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*. Non hoc dixit de conditione temporalis mortis, qua legimus cunctos pene apostolos martyrio consummatos, sed portas inferi vitia atque peccata vocat. Portæ namque inferi, mortifera hæreticorum dogmata sunt, quibus imprudentes quosque illiciant, et ad perpetuæ mortis damnationem pertrahunt. Portæ etiam mortis sunt persecutorum callida blandimenta, sive aspera crudelitatis intentamenta quibus vel persuadendo, vel terrores incutiendo, fideles a suæ rectitudinis statu dejicere, et æternæ morti cupiunt obnoxios reddere. Sed et pravorum hominum opera atque inepta colloquia, quæ in fidelibus introitum mortis aperiant, portæ sunt utique inferi, in quantum auditoribus vel sequacibus iter perditionis ostendunt. Sed ex his vitiorum portis nulla prævalet adversus Ecclesiam, quæ supra petram fundata est, quia quicumque supra petram, quæ Christus est, per fidem et bonam operationem firmiter fundatus fuerit, nullis tentationum insidiis a statu rectæ fidei dejici, nullis adversitatibus ad casum impelli poterit. Qui vero tentationi succumbit, hic non super petram solidam, sed super arenam pendulam fidei domum ædificasse credendus est, quia non amore veritatis, sed alicujus temporalis utilitatis obtentu, falso nomen Christi assumpsit. *Et tibi dabo claves regni cælorum*. Claves regni cælorum non debemus pueriliter opinari cujusunque esse materie, ut puta argenti vel auri, sed per claves ipsa discernendi sententia potentiaque designatur, quæ dignos sciret in regnum recipere, impios vero a beatitudine illius felicitatis excludere. Quæ claves idcirco beato Petro apostolo, qui potiori confessione præ cæteris regem cælorum confessus est, specialiter sunt collatæ, ut constaret quia absque ea confessione et fide qua ipse Christum declaravit, regnum cælorum nullus posset intrare. *Et quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis: et quod-*

cunque solveris super terram, erit solum et in cælis. Hæc solvendi atque ligandi potestas, quamvis soli Petro a Domino collata esse videatur, omnibus quoque generaliter apostolis sub ejus persona collata est. Nam et post suæ resurrectionis nobilem triumphum, apprensus illis omnibus aperte dixit: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta sunt* (Joan. xx). Nam sicut interrogatis generaliter omnibus, Petrus respondet pro omnibus, ita et quod Dominus Petro respondet, in Petro omnibus respondit. Quin etiam omnibus episcopis ac presbyteris in Ecclesia idem officium committitur, ut videlicet agnitis peccantium causis, juxta modum culparum vel poenitentiae, ligandi atque solvendi exercent potestatem, ita duntaxat ut quod etiam hoc tempore in nonnullis sacerdotibus invenitur, nec eos qui insontes vel innoxii sunt damnent, nec illos qui damnationem merentur securos tanquam de solutione præsumant reddere. Sunt enim quidam qui dum minus caute extraordinarie hac volunt uti potestate, seipsos privant confessionis munere, dum videlicet putant se posse ligare eos qui scilicet in divino conspectu soluti sunt, atque eos solvere qui apud judicium Dei proprio reatu ligati tenentur. Magna ergo vigilantia, magnoque studio sanctis Ecclesiae pastoribus hæc judiciaria severitas aequè librandæ est, et illud semper suspecte cogitandum quod de perverse cogitantibus per prophetam Dominus dicit: *Mortificabant animas quæ non moriuntur, et vivificabant animas quæ non vivunt* (Ezech. xiii). Perspecta igitur causa peccati, quos viderint digna compunctione errata delere, hos a vinculis æternæ mortis pronuntient absolutos; quos vero probaverint segnes esse in poenitentia agenda, nec solum peccata non placere, verum in illis velle permanere, illos debent damnationis perpetuæ supplicii adjudicare, ut sic apertæ damnationis ex prompta districtione, salubria poenitentiae et humilitatis decreta cogantur subire. Denique beatus Petrus, ut dictum est, qui Christum vera fide confessus, et invito est amore secutus, specialiter et claves regni cælorum, et arcem judiciariæ potestatis accepit, ut omnes in Christo credentes intelligant quia quicumque ab unitate fidei vel societatis illius quomodolibet se segregant, tales nec a vinculis peccatorum absolvi, nec regni cælestis janua ingredi possunt. Cujus quia festivitatem annuo recursu venerabilem, ut pote principis apostolorum, celebri frequentamus officiorum obsequio, ejus in quantum possumus exempla imitari satagamus, ubique suffragia poscere, ut quia ipsi sancta Ecclesia est specialiter commissa, nos qui ejus membra ultima sumus, sedulis patrociniis adjuvare, et in regni cælorum gloriam pie interveniendo dignetur inducere, præstante Domino Jesu Christo, cui laus et gloria est cum Patre Deo in unitate Spiritus sancti per cuncta semper sæcula. Amen.

HOMILIA XXVII.

IN COMMEMORATIONE SANCTI PAULI.

(Ex Opp. beati Chrysostomi.)

Divus Paulus qui tantam vim humanæ alacritatis

A ostendit, etc. *Reliqua vide apud sanctum Chrysostomum, Operum ejus in editione nostra tomo II, col. 483.*

HOMILIA XXVIII.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opere imperfecto in Matthæum, apud sanctum Chrysostomum, inter spuria.)

In illo tempore dixit Simon Petrus ad Jesum: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te; quid ergo erit nobis? etc. (Matth. xix).

Quoniam possibile fuit Deo salvare Judaicum populum multas in lege divitiis possidentem, credentium Judæorum multitudo testatur, etc. *Reliqua vide Operum sancti Chrysostomi in editione nostra tomo VI, col. 812, fin. 77.*

HOMILIA XXIX.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Cum omnes beati apostoli parem gratiam apud Dominum sanctitatis obtineant, etc. *Reliqua vide apud beatum Maximum, Patrologiæ tomo LVII, col. 402.*

HOMILIA XXX.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Augustini.)

Filioli mei, audite nos, et liberate vos, etc. Reliqua vide Operum sancti Augustini tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 2124.

HOMILIA XXXI.

DE EODEM FESTO.

(Ex eodem.)

C Notum nobis omnibus est, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide tomo ut supra, col. 2119.*

HOMILIA XXXII.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Gloriosissimos Christianæ fidei principes annuis solemnitatibus honorantes, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide inter Opera sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 391.*

HOMILIA XXXIII.

IN OCTAVA APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

(Ex Opp. beati Augustini.)

In illo tempore, jussit Jesus discipulos suos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare, etc. (Matth. xiv).

Evangelium quod recentissime recitatum est, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 479.*

HOMILIA XXXIV.

IN NATALI SANCTÆ FELICITATIS.

(Ex Opp. sancti Gregorii pape.)

In illo tempore loquente Jesu ad turbas, ecce mater ejus et fratres stabant foris, quærentes loqui ei, etc. (Matth. xii).

Sancti Evangelii, fratres charissimi, brevis est lectio recitata, etc. *Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1086.*

HOMILIA XXXV.

IN NATALI BEATÆ MARIE MAGDALENÆ.

(Ex Opp. beati Augustini.)

Quod admonemur Domini eloquiis de divinis lectionibus, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 595.*

HOMILIA XXXVI.

IN EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore, rogabat Jesum quidam Phariseus ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisei, discubuit, etc. (Luc. vii).

Cogitanti mihi de Mariæ poenitentia, flere magis libet quam aliquid dicere, etc. *Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1259.*

HOMILIA XXXVII.

IN NATALI SANCTI JACOBI APOSTOLI.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore accessit ad Jesum mater filiorum Zebedæ cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo, etc. (Matth. xx).

Dominus Jesus Christus conditor ac redemptor noster, etc. *Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 328.*

HOMILIA XXXVIII.

IN VINCULIS BEATI PETRI APOSTOLI.

Simon Joannæ filius, Petrus a petra vocatus, post pisces piscator hominum, Ecclesiæ fundamentum, confessor Dei Filii, pastor ovilis Domini, quondam despectus crucifer, modo celorum claviger, tres per anni circulum dies festivos facit et celebres. Primam consecrat Antiochiæ cathedra, secundam passio crucis gloriosa, tertia est hodierna, quæ titulatur ad Vincula. De hac a plerisque voluntur opiniones diversæ, quas non ex veritatis auctoritate, sed ex dubietatis confingunt errore. Videtur eis hodierna solemnitas inde venerationis exordium accepisse, quod in hac nocte sanctus apostolus absolutus sit carcerali compede. Sed veritati non concordat ordo temporum, cum non hodie, sed azy-morum diebus legatur in carcerem missus, et post Pascha de manu Herodis, et de omni expectatione plebis Judæorum liberatus. Qui credunt in Augusto legitimum celebrari Pascha, credant hodie Petrum evasisse vincula. Et si volunt opponere quod dicitur post Pascha, futurum aliquid significare, quasi a Pascha usque ad præsentem diem servaretur in carcere, occurrit eis et Herodis sævitia et Judæorum vesania, qui vix quo tentus est die, sivissent apostolum vivere, si paschale festum non timuissent violare. Sunt et alii qui solutionem apostolicam minime credunt hodie factam, sed statutum esse a Patribus, ut hodierna die veneretur a fidelibus, sicut apostolorum Simonis et Judæ commemoratio quinto Kalendas Novembris agitur, quorum passio Kalendis Julii facta describitur. Legimus etiam de aliis sanctis alium diem commemorationis, alium de sæculo

A migrationis, de quibus plurima suppeterent exempla, si fastidium non generaret oratio proliza. Sed quid visum fuerit Patribus hæc ita ordinasse, non est modo temporis per singula dicere: tantum sub brevitate perstringam quam hodierna festivitas habuerit causam. Si legentium displicuerit iudicio justo reprehendi de falsitate non timeo: quia non quasi alicujus auctoritatis publico mea, sed minus capacibus aliorum aperio clausa. Augusti mensis Kalendas ante Salvatoris adventum celebravit antiquitas, cuius celebritatis principium videtur sub brevitate pandendum. Octavianus Cæsar Augustus Romanis imperavit fascibus. Cui cum rebellaret Ægyptus, bellum suscepit contra fines ejus, in quo Cleopatram, in quam ceciderunt ultima regna Ptolemæorum, et incestuosum cum copiis suis contrivit Antonium. Cumque victor potitus Alexandria, victrices aquilas reportasset Romam, ut victorem decebat, ab utriusque sexus populo susceptus est honorifice. Et quia in tantum opibus Alexandriæ Romanum commodum auxit, ut duplicia quam usque ad id fuerant possessionum aliarumque rerum pretia statuerit, decretum est a primatibus civitatis ut ejus memoria victoriæ singulis recoleretur annis. Placuit igitur consilio communi, commemorationem in sextilibus Kalendis fieri, ut in ipso mense ageretur dies victoriæ, quæ ab aucta republica et Cæsare, Augustus denominaretur vocabulo. Ex hinc consuetudo inolevit, magna deliberatione primatum, ut in gloriam tanti principis per omne anniversarium Romanus populus conveniret in unum, et ob Cæsarianas victorias coronata civitas sexti mensis initia plausibus et choris honoraret, et nemo ex confluentium turba in sua remaneret, prius quam simplicem panis scilicet et vitri (sic) liquoris sumptum libasset. Sic ergo hujus observantia diei vicesimo octavo ante incarnationem Domini cœpit anno, et prævaluit apud gentiles per tempora quadringentorum septem annorum, usque in ultima Christiani principis Adriani tempora. Tunc apud paganos finem fecit, et deinceps ad Christianos transivit. Transivit ab infidelitate ad fidem, ab impietate ad pietatem, a gentium principe in Christianorum principem, ab Augusto Cæsare in evangelicum piscatorem. Tunc solemnizabatur in templis idolorum, nunc festivatur in ecclesiis sanctorum. Tunc exhibebatur dæmonibus, nunc exhibetur ei qui est Deus deorum. Procedat dicere sermo quomodo mutavit hanc Christiana religio. Arcadius imperator Augustus, magni Theodosii filius, post mortem patris imperium gubernavit quatuordecim annis. Hic sublatus de medio, regnum reliquit Theodosio juniore filio, qui vix ætatis annos contigerat octo. Cujus mater Eudoxia, memorabilis vitæ femina, virilem induens animum, strenue gubernavit imperium, et facta filio virtutum disciplina, docuit eum vitæ paternæque bonitatis sequi vestigia. De divinis enim legibus eum admonerat, et perfecte seipsam cum ipso erudiebat. Non regni fastigiis elevabatur, sed potius divino timore succende-

batur. Magnitudo beneficii auxit ei desiderium beneficiendi. Non erubuit purpuram inclinare, et pauperum debiliūque curam agere. Non servos, non ministros ad infirmorum habitacula mittebat, sed ipsa per se veniens quæ necessaria erant ministrabat. Cibos ipsa parabat, panem frangebat, epulas ministrabat, calices lavabat, potum porrigebat. Læva ægrum sustentabat, dextera manu cibabat. Alia etiam, quæ servorum erant, officia complevit humilis regina, cupiens ab ipso bene ministrandi gradum promereri qui se in suis minimis profitetur visitari. Propterea sollicitudinem gerebat maximam, sacrilego gentiliū ritu mundare patriam, et hæreticæ paleas pravitatis catholicæ fidei excutere gravis. Inter hæc pietatis opera concepit animo Hierosolymorum visitare loca, Salvatoris vestigia lacrymis rigare, crucifixum in sepulcro, non jam cum mortuis quærere, sed viventem et in cœlis regnantem adorare. Effectum habuit affectus quem inspiravit Spiritus sanctus. Cum regio comitatu profecta, suscepta est ab Hierosolymis ut regina et domina, magnisque muneribus a populo Judæorum honorata. Interfuit dona ferentibus potioris muneris unus, licet aliorum oblati videretur vilius. Alii argentum septies purgatum, alii aurum igne probatum, alii lapidem pretiosum et multum; iste argento et auro lapideque pretiosius obtulit ferrum, illas scilicet catenas quibus Petrum in carcere vinxit Herodis feritas, quasque verbi sui in conclavi disjecit angelicæ visitationis claritas. Si cui videtur incredibile Judæos vincula Petri vel pro honore servasse, vel pro honore dedisse, quippe qui ejus sanctitati non cessabant detrabere, sciat nihil impossibile divinæ voluntati, quæ quændiu voluit, talem margaritam apud immundos sues conculcari permisit, donec revelaret eam in tempore quo fieret ornamentum Ecclesiæ. Voluit qui potuit sui militis tropæum manifestare per Judæum Eudoxiæ, qui per ejusdem incredulæ gentis hominem suæ crucis stigmata detexit Helenæ, ut contrarius veritati populus tanto majori suæ confusionis suffunderetur rubore, quanto per seipsum crucifixi testes potioris confisteretur gloriæ. Quis dubitet Eudoxiam gaudio tripudiasse non minori, cum agnovisset catenas Petri, quam Helenam cum diu desideratam vidisset crucem Domini? Utriusque inventricis potuit par esse gaudium, utriusque tamen thesauri non audeo par profiteri meritum. Quem invenit Helena majoris est meriti, quantum ad personam imperatoris, ad personam Domini, ad personam magistri, ad personam sponsi, ad personam Filii Dei; quem Eudoxia reperit est minoris meriti, quantum ad personam militis, ad personam servi, ad personam discipuli, ad personam amici, ad personam pertinet hominis filii: uterque tamen sanctus, uterque magnus, uterque nullis terrenis divitiis comparandus. Major majorem sanctificavit, quia persona personam justificavit, imperator militem, Dominus servum, magister discipulum, sponsus amicum, Dei Filius hominis filium. Christus justificavit

A Petrum. A Christo Petrus accepit unde catenam suam consecraret: a seipso Christus habuit unde crucem suam sanctificavit. Crux, poena latronum, facta est corona sanctorum; crux, reprobatio mundi, facta est gloria cœli; crux, mortis supplicium, facta est vitæ remedium. Propter hoc libertatis privilegium meritis exsuperat Petri vinculum, et quamvis sancta, quamvis veneranda, boni piscatoris catena, præcellit tamen clementissimi Salvatoris crux gloriosa. Regina vero optati muneris largitate potita, grates reddidit ei a quo bona procedunt cuncta, et pro quibus venerat dispositis ad mentem, festina Romanam revisit arcem. Intulit Latio vincula quæ solvunt peccatorum ligamina, quæ jam non ligent justum et sanctum, sed ab omni impietate solvant impiū.

B Felicem silentio commisit eventum, dum in medium proferendi tempus occurreret aptum. Noluit famam rei subito intonare auribus vulgi, ne verba quæ ad horam sine opere sanarent hora transeunte transirent. Altiori consilio tractavit sic inventum thesaurum Romanis commendare, ut quoad viveret religio fidei Christianæ, perpetuum haberet in sancta Ecclesia memoriale. Aspiravit bonæ voluntati cœlestis gratia, unde optantis animo bene conveniens occurrat causa. Videns igitur fideles infidelibus in hoc gentilitatis consentire ritu, ut singulis annis ob Cæsarianæ laudem victoriæ, sextiles solemnizarent Kalendaras, copiosa toga et plebis apparatu, volebat animo lactantem nascentis Ecclesiæ infantiam, lue superstitionis erroris cito maculari posse, nisi divinæ clementia bonitatis tantæ cladibus pestilentie curaret quantocius finem imponere. Cogitavit regis majestatis auctoritate in cultores uti, sed curiæ sententiam et primum industriam evertere non erat ex facili. Durum erat a priscae consuetudinis intentione senatus decretum revocare, maxime cum per tot Christianorum imperia principum usque ad illud temporis longa senuisset ætate. Videbatur enim ejusdem fautoribus observantiæ in hoc cultu nihil se contra Christianæ religionis propositum agere, cum nec sacra imponent aris, nec thura incenderent diis, sed publicæ rei augmentum, Cæsariani plausus attollerent choreis. Et si studii senatorii ordines in suæ partis voluntatem inclinasset, minoris manus officii in seditionis versa tumultum valde restitisset.

D quippe quibus esset contrarium exterminari annum sui otii cultum. Ideo erat (ut dixi) difficile apud ipsos antiquitatis ritum subversum ire, sicut hodieque in Christiano orbe plurimi vanæ superstitionis observantur ritus, quorum memoria deleri potest aut vix aut nullatenus. Deo ergo amabilis regina egregium revocavit animum in id consilii, nequaquam in regis majestatis honorem seditionem tumultuantis excitari populi, ne inconsultatores se verterent in pejus, dum viderentur tractari durius. Disposuit humilitatis precibus impetrare quod credebat minarum terroribus sine periculo extorqueri non posse. Prudentis arcanum animi Romanæ sedis patefecit præsulī, qui ejusdem jam exstiterat voti, sed rudi

timebat Ecclesiæ si iret contra torrentem brachia **A** tendere. Fecit eum ad plebem suæ precis oratorem, ut eadem qua eatenus observantia constarent Augusti Kalendæ, sed potioris principis titularentur ex nomine. Sanior ergo pars populi assensum præbuit verbis apostolicis: qui vero timerunt cultum exterminari, nisi sunt excitare seditionem vulgi. Ut autem a prioribus intellexere, non de cultus exterminatione, sed de nominis mutatione petitionem esse, tumultuantis turbæ cessavit commotio, et communi laude approbata est potioris nominis inscriptio. Tunc Eudoxia delati ab Hierosolymis thesauri coram dedit confessionem, et ingrediens cum papa, de vinctulis Petri sermonem plenum devotionis et compunctionis verbum fecit ad plebem. Docuit in eis esse medicinam salutarem ad interioris et exterioris hominis salutem, et per eum in cujus sacratissimo consecrata sunt corpore, omnium peccatorum absolutionem promereri posse, quia multum est illi facile quidquid voluerit ab illo impetrare a quo habet in potestate animarum nexus solvere atque ligare. Inseruit etiam sermoni mentionem de illa catena quam tulit apostolus sub Neroniana custodia, quam quintus a beato Petro papatus minister curationum largam edocuit Alexander, quamque in augmentum salutis suæ revelavit Balbinæ Quirini filiæ. In conclusionem autem sermonis ex Dei voluntate obtinuit hoc petitionis, ut (sicut dixi) eadem observantia constarent Augusti mensis Kalendæ, sed principis apostolorum titularentur ex nomine, et ejusdem celebritatis gaudia, quæ eatenus Cæsaris victoria, deinceps Petri appellarentur vincula. Ad cujus deliberationis decretum sine fine confirmandum, Augustæ sumptus et papæ supplementum Domino elimaverunt et chrismaverunt templum, in quo digne reposita clementissimi Petri vincula, indigentibus plurima præstant beneficia, ibique perpetui anathematis sententia percussa est Cæsariani plausus vesania, ut apostolicæ liberationis victoria liberiori regnaret per orbem memoria. Imaginavit etiam pontifex ad impietatis similitudinem, hanc pietatis formam, sicut Augusti colæ panis et vini hodierna die libavere sumptum, ita Christicolæ Dominici corporis et sanguinis gustare sacramentum, et educti mortis ergastulo angelicum sequerentur ducatum cum Petro, qui nos peccatorum absolutos vinctulis, introducat in januam regni celestis, ubi nos reficiat sui aspectus satietate, in quem desiderant angeli semper prospicere (1 Petr. 1), cui proclamant: Sanctus, sanctus, sanctus (Isa. vi), sine intermissione, laudantes unum verum Deum in trinitate, qui vivit et regnat sine fine. Amen. Tu autem.

HOMILIA XXXIX.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Augustini.)

Audistis, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXIX, col. 2402.*

* Homiliarius titulum sic exhibet: Sermo incerti quidem auctoris, sed excellentis. F. H. T.

HOMILIA XL.

DE SANCTO LAURENTIO MARTYRE.

(Ex Opp. beati Leonis papæ.)

Cum omnium, dilectissimi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Leonem, Operum ejus tomo I, Patrologiæ LIV, col. 434.*

HOMILIA XLI.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

Sanctum est, fratres, ac Deo placitum, etc. *Reliqua vide apud beatum Maximum, Patrologiæ tomo LVII, col. 408.*

HOMILIA XLII.

DE EODEM FESTO.

(Ex beati Augustini in Joannis Evangelium Tractatu, tract. 51, n. 3.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet, etc. (Joan. xii).

Humilitatis magister est Christus, etc. *Reliqua vide Operum sancti Augustini tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1763, lin. 8.*

HOMILIA XLIII.

IN VIGILIA ASSUMPTIONIS BEATÆ MARIE.

(Ex beati Ambrosii in Evangelium secundum Lucam Expositione, lib. II, num. 19.)

Exsurgens Maria in diebus illis abiit in montana cum festinatione in civitatem Juda, et intravit in domum Zachariæ, et salutavit Elizabeth, etc. (Luc. 1).

C Morale est omnibus, ut qui fidem exigunt, fidem astruant, etc. *Reliqua vide apud sanctum Ambrosium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ XV, col. 1559.*

HOMILIA XLIV.

DE ASSUMPTIONE VIRGINIS GLORIOSÆ.

(Ex Opp. beati Hieronymi.)

Cogitis me, o Paula et Eustochium, imo charitas Christi me compellit, etc. *Reliqua vide apud beatum Hieronymum, Operum ejus tomo XI, Patrologiæ XXX, col. 122.*

* HOMILIA XLV.

IN ASSUMPTIONE SANCTÆ MARIE.

D Multæ filiæ congregaverunt divitias, mater Domini supergressa est universas (Prov. xxxi). Multæ fideles animæ pretiosas virtutum ornamenta, quibus Deo placerent, sibi thesaurizaverunt: mater Domini supergressa est universas. Supergressa est omnes in terris, supergressa est in cœlis. In die peregrinationis suæ, omnes habitatores terræ meritorum decore excessit; in die reparationis suæ, omnes habitatores cœli præmiorum honore transcendit. Filiæ Jerusalem, venite et videte matrem Domini in diademate regalis gloriæ suæ, quo coronavit eam filius suus, in die lætitiæ cordis ejus (Cant. iii), in die beatæ assumptionis ejus in cœlum. Plaudite et jucundamini super eam, omnes qui diligitis eam (Isa. lxxvi): quoniam nimis exaltata est, magnificata est vehementer. Cantemus in admiratione gloriæ ejus, cantemus

illi canticum lætitiæ, cum rege Salomone dicentes : *Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, et innixa super dilectum suum (Cant. viii) ?* Quod vel quale desertum unde ascendit ? Quo aut quando ascendit ? quibus affluens deliciis ? super quem innixa dilectum ? Ipsa opitulante, dicemus. Desertum erat gens Judaica, derelicta a Deo, privata a multiplici gratia, quam habere consueverat, secundum quod comminatus fuerat Dominus per Isaiam, dicens : *Eccæ dominator Dominus auferet a Jerusalem et Juda validum et sortem, et omne robur aquæ, et virum bellatorem, et iudicem et prophetam, et cætera quæ sequuntur (Isai. v).* Et rursum : *Auferam sepem ejus, et erit in direptionem ; diruam maceriem ejus, et erit in conculcationem, et ponam eam desertam (Isai. v).* Ab hoc deserto plorandæ miseræ, gloriosa nostra theotocos ad beatius quoddam desertum in die quo recordatus est Dominus auferre onus gemituum ejus, quibus super absentia filii ingemiscebat, gaudio plena ascendit ; ad illud, inquam, desertum ascendit, cujus meminit Saluator in parabola evangelica, dicens : *Nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quæ perierat (Luc. xv) ?* Cœlestis quippe illa habitatio sanctorum dicta est, quia ab homine fuerat derelicta ; vel pro illa nimirum similitudine loci deserti, quod pax et perpetua tranquillitas illis est : non illic coaretat vir proximum suum pro multitudine habitantium in ea ; nulla infestatione, nulla clamoritate inquietat. Nam et pro ea similitudine mens humana a sapientibus desertum dicitur, quæ nullis curarum aut vitiis clamoribus inquietatur. Ascendit, inquam, et exaltata est, sive in corpore, sive extra corpus, nescimus, Deus scit (II Cor. xii). Usquequo exaltata est ? usque ad cœlos ? Etiam certe super omnes cœlos, et super omnes cœlos cœlorum. Etiam certe super angelos, archangelos, virtutes, potestates, principatus, dominationes, thronos, cherubim atque seraphim. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris (Psal. cxvii), ut femina fragilis, vermiculus educatus in limo turbulenti hujus sæculi, tam puras, tam præclaras, tam excellentes creaturas, tam excellentes supergredi meruerit. Sed dignum et omnibus modis conveniens erat, ut omnia subicerentur sub pedibus ejus, quæ omnium genuerat creatorem. Dignum erat ut Domina esset angelorum, quæ digna fuerat esse mater Domini angelorum. Dignum erat ut angelica puritas illi subderetur in cœlis, cui totam se infuderat divina puritas in terris. Dignum erat ut amplius matrem suam honoraret quam ministros, ipse qui dixerat : *Honora patrem tuum et matrem, ut sis longævus super terram (Exod. xx).* Dignum erat ut familiaris hanc amaret, copiosius remuneraret, quæ singularius atque accedentius omni rationali creatura ipsum dilexerat. Et quis æstimare aut excogitare poterit, quanta fuit dilectio talis matris erga talem filium ? Si mala mater malum filium solius naturæ instinctu diligit, si bona mater bonum filium, tam naturæ quam virtutis in-

stinctu diligit, optima mater optimum filium quantum dilexisse æstimatur ? Diligendi causam præstabat in filio natura, virtutum plenitudo, insuper et divinitas : virtutem vero diligendi, plenitudo Spiritus sancti operabatur in matre. Quis ergo modus esse potuit dilectioni, ubi nulla deesse potuit causa diligendi ? Quia ergo plus omnibus dilexit, merito plus omnibus dilecta est a Domino et honorata. Ecce enim exaltata est super choros angelorum usque ad dexteram filii, et facta est potens materfamilias in universa domo Domini, et regina cœlorum appellata est. Quam potenter ad se traxit versiculum illum propheticum, quo dictum est : *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate (Psal. xlii) ?* Et quid est aurum vestimento ejus superdutum, nisi illa inæstimabilis charitatis flagrantia, universam vitæ sanctitatem velut rutilantis colore desuper adornans ? Quænam est et vestimenti ejus quo circumdata est, varietas ? Illa procul dubio cœlestium exercituum ei famulantium mille millena millia, quibus omnibus quasi vestimento luminis amicta est et mirifice adornata. Unde non immerito divina illa exclamatio, qua olim indignum se fecit gloriosus ille cherub, ad hanc aptissime converti potest, ut dicatur : *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum, o Maria ! sardius, topazius, jaspis, chrysolithus, onyx, beryllus, sapphirus, carbunculus et smaragdus (Ezech. xxviii).* Bene his novem pretiosissimis gemmis operiri dicitur hæc regina nostra, dum novem ordinibus angelorum singulatim comparata, tanto apparet gloriosior, quanto illis in decore suo est eminentior. Rumpere invidia, serpens inveterate, et indignatio tua scindat te medium : quia ecce mulier cujus insidiatus es calcaneo, contrivit caput tuum (Gen. iii) : et honoris tui privilegium, quod per superbiam perdidisti, virtute humilitatis traxit ad se. Ambulavit perfecta in viis suis, et ecce posita est in monte sancto Dei, in medio lapidum ignitorum, unde projecit te Dominus, quia inventa est iniquitas in te, et nihili factus es (Ezech. xxviii). Sed quid solos beatorum spirituum ordines in varietate vestimenti ejus assignavimus ? Nonne omne quod pretiosissimum de terra ad cœlos subvectum est, omnimodæ laudis et honoris illam circumdat ministerio ? Huic se inclinat patriarcharum et prophetarum veneranda canities, sub hac curvantur fulciantes aulam Dei columnæ apostolicæ ; aureus fulgor martyrum, argenteus nitor confessorum, splendori pulchritudinis ejus cum reverentia cedunt. Circumdant eam flores rosarum et lilia convallium, virginales gemmule, in sua signifera speciali tripudio exsultantes : et suum singulare canticum, ipsa præcinnente, post Agni vestigia decantantes. Adhuc autem et alia ratione, prædictos lapides operimentum θρόνου nostræ dicere possumus, pro eo videlicet quod merita gloriosa, quæ illorum proprietatibus exprimuntur, ejus pretiosa ornamenta sunt. Sardius quippe sanguinei coloris est, et martyrii gerit figuram : quod procul dubio ornamentis reginæ hujus in-

passione Filii accessit. Unde et ad eam dictum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius (Luc. 11)*. Topazius gratus regibus, duos habet colores, æthereum et aureum, contemplationem divinitatis significans. Aurum quippe divinitati, æther contemplationi adaptatur. Et quis hominum vicinior Deum contemplari potuit quam hæc, quæ familiarior omni rationali creatura, Deum in medio cordis sui suscepit, et cooperante Spiritu sancto, propria carne vestivit? Testimonium etiam perhibet ejus contemplationi Scriptura, cum dicit: *Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo (Luc. 11)*. Jaspis viridis lapis est, immarcescibilem fidei constantiam designans. Hanc quoque in illa commendat evangelicus sermo, dicens: *Et beata quæ credidit, quia perficerentur ea quæ dicta sunt ei a Domino (Luc. 1)*. Magna quippe erat virtus fidei illius, quæ tam incredibilia, tamque inaudita nuntianti angelo tam cito credidit: ac per hoc statim Spiritu sancto fecundari, et Filium Dei concipere meruit. Conservavit autem immarcescibilem fidei suæ virorem usque in finem, quæ nec in morte Filii Dei in fide hæsitavit, quominus Deum immortalem crederet, quem mori videbat ut hominem. Chrysolitus quasi scintillis argenteis respersus apparet, ejus habent similitudinem qui sermone sapientiæ per Spiritum pollent. Qui dum persuasionibus divinis proximorum corda accendunt, quid aliud nisi quasdam scintillas ignis quo intus ardent, eructuant? Et de beata virgine indubitanter credendum quod cum esset plena igne Spiritus sancti a tempore conceptionis Christi, nunquam more levium feminarum otiosa verba effudit: sed omnis sermo ejus sale sapientiæ salitus, et ad accendendum proximorum corda idoneus, quasi scintilla erat ignis illius, quem clausum gerebat intrinsecus. Pulchre in principio visitationis ejus scintillavit hic ignis, cum de plenitudine Spiritus sancti divinum illud canticum eructavit, dicens: *Magnificat anima mea Dominum: et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo*, etc. (Luc. 1). Quid etiam nisi quasdam scintillas emisit, quando et de sua visitatione, et de plurimis rebus quæ circa salvatorem nostrum Filium ejus gestæ sunt, Evangelii scriptores instruxit? Onyx colorem habet turbidum et quasi subtristem, in modum unguis humani, significans humilitatis modestiam. Est autem singulare decus, beate virginis humilitas. Quæ cum electa esset in matrem Domini, ancillam se nominavit: neque aliud quam humilitatem in se Deo placuisse professæ est, dicens: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ (Luc. 1)*. Berylli species sic est, quasi aspectus aquæ fulgore solis repercussæ. Erat in hunc modum virginæ mentis facies a sole justitiæ copiosissime irradiata, ejus uno eodemque tempore fulgor totus illi infundebatur in terris, et totus splendebat in supernis. Sapphirus sereni cœli speciem habet, et tranquillitatem puræ mentis, quæ nullis vitiorum aut sollicitudinum nubibus obscuratur, significat. Unde et thronus Dei, sapphiri speciem habere dicitur in

A propheta (Ezech. 1): quia mentem cui Deus insidet quasi throno, cœlesti puritate et tranquillitate præditam esse necesse est. Quod autem summæ tranquillitatis et quasi ætheræ puritatis beata mens virginis fuerit, ex hoc certissimum est: quoniam cum abundantia ineffabili huic supervenit Spiritus sanctus, qui non novit requiescere nisi super humilem et quietum (Isai. LXVI). Obumbravit ei virtus Altissimi, ut nullius vitii humani nube serenitas ejus posset perturbari: atque ita singularis thronus Dei præ cunctis participibus effecta est. Si enim ut filii Dei possint esse, pacificos esse necesse est (Matth. v), multum per omnia pacatam esse conveniebat sacræ virginis mentem, ut non solum filia, sed et mater Dei esse mereretur. Carbunculus per noctem lucet, in die autem obscurus apparet. Huic simili ratione sicut lucis sive auroræ, sanctitas beate matris comparatur, quæ ante filii sui adventum, videlicet dum adhuc nox antiqua cursum suum perageret, singulariter fulsit in mundo: et quasi quibusdam præcurrentibus radiis venturi solis, præ cunctis viventibus illustrabatur. Quod nimirum præcenserat qui ait: *Orietur stella ex Jacob (Num. xxiv)*. Et qui ait: *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol (Cant. vi)*? At ubi verus sol ex utero ipsius emersit, et illuxit dies quam fecit Dominus (Psal. cxvii), jam ex tunc si claritas filii comparetur claritas matris, quamvis magna sit vehementer, tamen in illius comparatione quodammodo obscura videtur, velut si soli stellam comparemus. Smaragdus tam præclaræ viriditatis est, ut etiam quosdam viriditatis radios ad ea quæ applicata ei fuerint, emittat, et sua viriditate non solum arida, sed et virentia afficiat. Cui pulchra similitudine nobilissimus ille viror virginitalis comparatur, quæ etiam a viriditate vocabulum traxit. Sicut enim mos est corruptis ad corruptelam alios libenter allicere, ita bonis virginibus proprium est, et per incorruptionem virides, ad virginitatis virtutem animare, et per corruptionem arefactos, ad continentie virorem verbo et exemplo revocare: atque ita et virentia et arida sua viriditate afficiunt. Ex quibus erat qui dixit: *Vellem autem omnes esse sicut meipsum (I Cor. vii)*. Et rursum: *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do*. Quantos ad virginitatis calmen erexit beatus ille virgo, quem diligebat Jesus, in verbo quo ait: *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt, et sequuntur Agnum quocunque ierit (Apoc. xiv)*. Et dux virginum, virgo Jesus: *Sunt qui se ipsos castraverunt propter regnum cælorum: qui potest capere, capiat (Matth. xix)*. Bene igitur et smaragdus inter ornamenta reginæ nostræ resplendet, quia mirandus cunctis gentibus virginitatis viror, in ea etiam post partum singulariter viret, et viriditatis suæ nobiles radios per omne sæculum spargit. Ecce enim gratiosa et amabilis virginitas illius prædicatur in universo mundo, et multa millia utriusque sexus ejus castitatis irradian-

tur exemplis, continentiam carnis voventes tam illi, quam virginæ proli illius. Bene itaque pro his omnibus ad eam convertitur sermo propheticus, quo dicitur: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum* (Ezech. xxviii). Quidquid enim pretiosum, quidquid amabile illorum pretiositate signatur, totum in illam divinitus congestum est. Certe nec Salomon in omni gloria sua vestitus fuit operimentis huiusmodi (Matth. vi). *Odor vestimentorum tuorum*, o Maria, sicut odor thuris (Cant. iv). Optimi odoris incensum in conspectu Altissimi sunt præclaræ virtutes tuæ, et ad deprecandam faciem ejus efficacissimæ. Quasi libanus non incisus, vaporasti habitationem tuam. Tua quippe incorrupta integritas totam domum Domini optimæ famæ replevit odoribus, et ad benedicendum et orandum Deum, mentes incitat universorum. Sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedisti: sicut myrrha electa dedisti odorem suavitatis (Eccli. xxiv). Cinnamoni in humilitate, balsamum in charitate, myrrhæ in castitate nobis spiras odorem: et ideo currimus, o Maria, post te, in suavitate unguentorum tuorum (Cant. i). Adjuva currentes, trahe lassos, subleva lapsos, ut introeamus et nos tecum. Quasi terebinthus extendisti ramos tuos super latitudinem terræ (Eccli. xxiv): et ecce confugimus ad te, ut sis nobis in umbraculum diei ab æstu, et in securitatem et in absconsionem a turbine et a pluvia. Animadvertite et videte, charissimi, quæ de hujus reginæ gloria dicta sunt, et manifestum habebitis quæ sint delicie illius, quas in ea notat sermo divinus, dicens: *Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, et innixa super dilectum suum?* Et quis est hic dilectus, nisi amantissimus filius ejus? Forti et inflexibili baculo hanc inniti oportebat in sua venerabili senectute, ad peragendum iter illud magnum et arduum, ab hac valle miseriæ usque ad altissima cælorum, quæ nemo penetraverat, præter unicum filium ejus. Ipse procul dubio Rex regum, et Dominus dominantium filius ejus, cum multitudine cælestis exercitus exultanter illi occurrit, baculum fidelem seipsum illi supposuit: portavit, a qua portatus est, matrem plenam dierum, plenam omni opulencia spirituali supra omnem plenitudinem sanctorum, usque ad conspectum throni in excelsis, et in solio ineffabilis gloriæ collocavit. Et sic in Sion firmata est, et in civitate sanctificata similiter requievit, et in Jerusalem potestas ejus. Et radicavit in populo honorificato, et in partibus Dei ejus hæreditas illius, et in plenitudine sanctorum detentio illius (Eccli. xxiv). O prædicanda toto mundo illius diei gaudia, quibus in adventu reginæ suæ lætificati sunt universi cives supernæ Jerusalem, congratulantes filio in tali matre, et matri in tali filio. Et quid mirum? Si gaudium est familiæ ejuslibet pusilli hominis, in die quo ad nuptias sponsam suam adducit, nunquid non esse debuit gaudium civibus cæli, in die quo et regi illorum sponsam ex sponsis electam, ad nuptias ducere, filiam inter filias dilectam hæreditare, matrem inter

A mulieres benedictam, condigne honorare complacuit. Ad introitum ejus omnes tubæ cælestes insonuerunt, et jubilaverunt omnes filii Dei, et beatissimam prædicaverunt, collaudantes victricem manum ejus, quæ cervicem supplantatoris antiqui potentissime humiliavit. Non sic Eva, non sic: sed tanquam pulvis quem exsufflavit serpens a facie paradisi. Si ergo, charissimi, hanc gloriosam dominam veneratur et laudat, si in ea exultat beata angelorum societas, multo magis pertinet ad nos exultare in ea, et omni honore, omni laude nomen ejus exaltare. De nobis enim exiit, nostri generis gemma pretiosa est, honor noster per illam consummatus est. Viles in conspectu angelorum per virum et feminam facti sumus a principio; sed ecce super illos uterque sexus elevatus est, virilis in Christo, femineus in Maria. Jam et virum et feminam velut socios et concives honorant, videntes utriusque generis principem super se. Contuentur supra se duo magna luminaria ex hominibus assumpta: luminare majus, et luminare minus, Jesum et Mariam, quibus solem et lunam æquiparari omnino indignissimum est. Exsulemus igitur et lætemur in ea, quia omnium nostrum fidelis advocata in cælis est. Mediator Dei et hominum, filius ejus est, mediatrix filii sui et hominum ipsa. Sicut decet matrem misericordiæ, misericordissima est, et novit compati infirmitatibus humanis, quia notum est ei signum nostrum. Propter quod et interpellare pro nobis apud filium suum non cessat, si tamen nos ipsos iniquitates nostras deplorare viderit ac detestari. Certe et ipsa poenitentiam nostram ex multitudine misericordiæ prævenit, et gladium filii ad percussionem extantum continet, orans et petens ut conversionem nostram longanimitè expectet. Si enim non tanta intercessione mundus fulciretur, nimirum justo Dei judicio subversus jam fuisset, sicut olim Sodoma et Gomorrha divino igne perierant, et sicut populus Judaicus in deserto cælestibus plagis absumptus est. Ecce enim eadem iniquitates quæ illis erant causa perditionis, et multo ampliores per universum mundum multiplicatæ sunt. Quid ergo est propitiatrix hæc domina, nisi velut nubes quædam suavissima, obumbrans nobis a facie solis, ne nimia æstuatione illius exuramur? Itaque, dilectissimi, in ea tam potenti, tam pia et tam fideli advocata nostra, toto corde gaudeamus, quæ nulli digne postulanti auxilium negat, et pro nullo apud filium frustra interpellat. Gaudeamus, inquam, in illa, et dignis obsequiis, dignis laudibus cum illis sacris angelorum legionibus eam veneremur, ac vultum ejus deprecemur cum omnibus divitiis cæli. Quæ sunt autem obsequia, quibus tantam dominam digne possimus honorare? Hoc certe illi gratissimum obsequium est, ut ejus sacratissimam vitam imitantes, amenus quod amavit, et vitemus quod vitavit. Grata est illi castitatis pulchritudo, per quam et ipsa in oculis Altissimi gratiosa facta est. Hanc igitur pro illius et filii sui reverentia in cordis nostri suscipiamus ho-

spitio, et amplectamur decorem ejus, et gratiam magnam in conspectu ejus inveniemus. Si enim immunditias luxuriæ porcorum more volutemur, abominabiles erimus coram illa, et nihil dignum in conspectu ejus agere poterimus. Dilecta est illi humilitatis modestia, propter quam ad summa honoris fastigia a Domino exaltata est. Hanc illius provocati exemplo amemus, et opere exerceamus, et gratum illi præstabimus obsequium. Si enim superbix fastu elatos nos viderit, placere illi in nullis actibus valebimus, apud quos regnat inimicus ejus. Pretiosa est in conspectu ejus divinæ charitatis flagrantia, quæ super salutem et omnem pulchritudinem Deum dilexisse cognoscitur, et idcirco super omnem creaturam a Domino dilecta est. Si ergo et in hoc ei conformes esse studuerimus, ut toto corde Deum ac Dominum nostrum salvatorem, filium ejus diligamus, in eo ipso holocaustum pingue et suavissimi odoris in conspectu ejus offeremus, nec acceptius ei ministerium unquam exhibere poterimus. Si autem a charitate divina vacui, et fraterno odio et invidia pleni exstiterimus, frustra in os nostrum laudes ejus assumemus, frustra in aliqua re obsequium illi præstare conabimur. Ipsi, fratres, judicate: Si servus nudus, aut turpiter concessis vestibus indutus, et sordidas habens manus, coram pudica et severa aliqua matrona ministrare præsumpserit, nonne abominabilis est illi? Nimirum avertet oculos cum indignatione, ac dehonestari se arbitrabitur illius ministerio magis quam honorari. Quomodo ergo coram tremenda illa totius mundi domina, quam tota cœlestis curia cum omni reverentia honorat, iniquitatibus pleni apparere, festivitatis ejus interesse, et laudes ejus pronuntiare audeamus, de qua certum est quod *diligit justitiam, et odit iniquitatem* (Eccli. xv)? Non est speciosa laus in ore peccatoris. Placere non possunt epulæ quantumvis pretiosæ, in sordido vase oblatae. Timeamus ne et nobis dicatur ab ea: Bene obtulisti, sed male divisisti. Bene enim illi offerimus, cum laudes ejus sanctas pronuntiamus, sed male dividimus, cum nosmetipsos per vitam malam ab ea alienamus. Verumtamen quantumvis horrendæ sint infirmitates nostræ, nequaquam de misericordia ejus nobis desperandum est, si in conspectu ejus nosmetipsos accusare, et inventum ejus poenitenti corde voverimus flagitare. Procul dubio videbimus auxilium ejus super nos, quia multæ sunt miserationes ejus, et multæ misericordiæ omnibus invocantibus eam. Sit nomen ejus benedictum in sæcula sempiterna. Benedictus Deus in multitudine misericordiæ suæ, qui tam potentem, tam misericordem, tam familiarem suæ majestati, nobis in superna curia dedit advocatam. Deo nostro sit jucunda decoraque laudatio, in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVI.

DE EODEM FESTO.

Hodie namque gloriosa semper virgo Maria coelos ascendit. Rogo, gaudete, quia ut ita fatear, ineffa-

biliter sublimata, cum Christo regnat in æternum. Regina mundi hodie de terris et de præsentī sæculo nequam eripitur. Iterum dico, gaudete, quia secunda de sua immarcescibili gloria, ad cœli jam pervenit palatium. Exsultate, inquam, ac gaudete, et lætetur omnis orbis, quia hodie nobis omnibus, ejus intervenientibus meritis, salus aucta est. Vobis quoque diligentibus eam honor et virtus una cum reliquis virginibus sacris amplior præstatur et gratia. Idcirco, dilectissimi, lætamine et laudate, quia si Deum ore prophetico in sanctis suis laudare jubemur, multo magis eum in hac celebritate beatæ virginis matris ejus oportet cum hymnis et canticis spiritualibus diligentius extollere, et dignis Deo jubilare præconiis, et mysticis honorare muneribus. Nulli dubium quin totum ad gloriam laudis ejus pertineat, quidquid digne genitrici suæ impensum fuerit, ac solemniter attributum. Ex quo timeo satis, et valde pertimesco, dum vestris cupio parere profectibus, ne forte sicut improbus, ita et indignus laudator inveniar, profecto cum nec sanctitas vel sacundia suppetat, ut beatam et gloriosam virginem digne laudare queam; quoniam, ut verum fatear, quidquid humanis dici potest verbis, minus est a laude cœli, quia divinis est et angelicis excellentius prædicata et laudata præconiis. A prophetis quidem prænuntiata, a patriarchis figuris et ænigmatibus præsignata, ab evangelistis exhibita et monstrata, ab angelo venerabiliter et officiosissime salutata. Præterea qualis et quanta esset, ab eodem divinitus declaratur, cum ait: Ave, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus (Luc. 1). Talibus namque decebat virginem oppignerari muneribus, ut esset gratia plena, quæ dedit cœlis gloriam, terris Deum pacemque infudit, fidem gentibus, finem vitii, vitæ ordinem, moribus disciplinam. Et bene angelus ad virginem mittitur, quia semper est angelis cognata virginitas. Profecto in carne præter carnem vivere, non terrena vita est, sed cœlestis. Unde in carne angelicam gloriam acquirere, majus est meritum quam habere. Esse enim angelum, felicitatis est, esse vero virginem, virtutis; dum hoc obtinere viribus virgo nititur cum gratia, quod habet angelus a natura, utrumque tamen et esse virginem vel angelum, divini muneris est officium, non humani.

D Ave, inquit, gratia plena. Et bene plena, quia cæteris per partes præstatur, Mariæ vero simul se tota infudit plenitudo gratiæ. Hoc quippe est quod David canit, *Descendit sicut pluvia in vellus* (Psal. Lxxi). Vellus itaque cum sit de corpore, nescit corporis passionem; sic et sancta virginitas cum sit in carne, vitia carnis nescit. Cœlestis plane imber in virgineum vellus placido se infudit illapsus, et tota divinitatis unda se contulit in carne, quando Verbum caro factum est, ac deinde per crucis patibulum expressum, terris omnibus pluviam salutis effudit, et stillicidia gratiæ humanis præstitit mentibus. Dominus tecum, inquit. Mira res. Et jam erat cum virgine qui ad virginem mittebat angelum, et præcessit nuntium

suam Deus, sed a Deo non recessit. Nec teneri potuit locis, qui omnibus habetur in locis, et totus ubique est, sine quo nihil totum. Ergo Verbum Patris nunquam a Patre discedens, homo pro nobis fieri dignatus est, secreto suo mysterio quo ipse novit. Qui quoniam totum suscepit quod est hominis, homo totus est, et totum retinens quod Dei est, omnino aliquid aliud quam Deus qui natus est ex Maria, esse non potuit. Scit enim Deus omnia et potest. Propterea quia ita est, scivit se et potuit in utero virginis sine sui corruptione misceri atque uniri, ut unus esset Christus Deus et homo, una persona, unaque substantia. Ob quod Dei genitrix electa et praelecta jure ab angelo gratia salutatur et praedicatur plena. Vere plena, per quam largo sancti Spiritus imbre superflua est omnis creatura. Et ideo satis eam devotissime primum angelus veneratur et salutatur. Miratur itaque et ipse qualis aut quanta sit quam salutatur. Non enim simplex, fateor, vel consueta fuit illa salutatio, sed omni admiratione digna. Si quidem venerationis fuit delatio, oblatio muneris, famulatus obsequii: quia et si in sanctis Patribus et prophetis gratia fuisse creditur, non tamen eatenus plena. In Mariam vero totius gratiae quae in Christo est, plenitudo venit, quamquam aliter. Et ideo, inquit, *benedicta tu inter mulieres*, id est, plus benedicta quam omnes mulieres. Ac per hoc quiddam maledictionis infusum est per Evam, totum abstulit benedictio Mariae. Insuper et gratiam refudit Christi ortus, quam non habuit prius omnis mundus. Igitur quod natura non habuit, usus nescivit, ignoravit ratio, mens non cepit humana, pavet caelum, stupet terra, creatura omnis etiam coelestis miratur. Hoc totum est quod per Gabrielem Mariae divinitus nuntiatur, et per Christum adimpletur. Qua de causa, de tali tantoque loqui me indignum fateor. Sed et puto quod nemo praesumat, nisi qui quanta sint quae panduntur, penitus ignorat. Tamen etsi ad haec nemo idoneus invenitur, votis tamen omnibus cessare non debet quilibet etiam peccator a laudibus, quamvis explere non queat quod sentitur. Unde sermo divinus cum de peccatore ageret in Psalmis: *Sacrificium*, inquit, *laudis honorificabit me*, protinus addidit, *et illic iter quo ostendum illi salutare Dei* (Psalm. XLIX). Ac si patenter dicat: illic iter est laudis ad aeternam laudem sine fine mansuram, sed nemo apprehendit illud, nisi ego praemonstravero. Propterea, charissimi, quia iter salutis nostrae in laudibus est Salvatoris, hortor vos et commoneo, in hac sacra solemnitate genitricis Dei Mariae nolite cessare a laudibus. Quod si virgo es, gaude quod meruisti et tu esse quod laudas: tantum cura ut sis quae digne laudari possis. Quod si continens et casta es, venerare ei lauda, quia non aliunde constat ut possis esse casta, quam de gratia Christi, quod fuit plenissime in Maria quam laudas. Quod si conjugata es certe aut peccatrix, nihilominus confitere et lauda, quoniam inde misericordia omnibus profluxit et gratia ut laudent. Et quamvis non sit speciosa laus in ore peccatoris, noli cessare a laude,

A quia inde tibi promittitur venia et omnibus ut laudes. Alioquin nisi juxta modulum ingenii nostri Deum laudare in sanctis suis studeamus, quomodo eum secundum quod canimus, juxta multitudinem magnitudinis ejus laudare poterimus? Omnino praetermittendum non est quod impleturi sumus quandoque quod dicitur: *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in saecula saeculorum laudabunt te* (Psalm. LXXXIII). Quod voce non possumus, nec facundia valemus, exsequamur votis et medullis cordis, quia magnus et bonus est atque immensus, tantus ac talis, quantum et qualem ipse novit, ore et spiritu confiteamur ad justitiam et salutem. Ilinc rogo omnes pariter festivitatem gloriosae semper virginis Mariae devotissime celebremus, quia haec est dies omni saeculo veneranda, in qua meruit exaltari super choros angelorum, et pervenire ultra quam nostrae humanitatis est natura. Ubi non substantia tollitur, sed gloriae magnitudo monstratur. Elevatur in dexteram Patris, ubi Christus pro nobis introitit pontifex factus in aeternum ad caeli palatium. Haec est, inquam, dies in qua usque ad throni celsitudinem intemerata mater et virgo processit, atque in regni solio sublimata, post Christum gloriosa residet. Sic utique ubique confidenter sancta Dei canit Ecclesia, quod de nullo alio sanctorum fas est credere, ut ultra angelorum vel archangelorum merita transcenderit, quia et si similitudo repromittitur sanctis, veritas tamen negatur. Hoc quippe privilegium non naturae est, sed gratiae beatae virginis Mariae, de qua natus est ipse Deus et homo. Idcirco et ipsa plus est meritis, et non natura, quam virgo et homo. Unde etsi caeterae virgines imitantur illam usque ad conceptum partus, et Gabrielis novae salutationis obsequium, deinceps totum divinum est quod operatur in ea, teste angelo, quia Spiritu sancto et virtute Altissimi obumbratur. Ante hoc ipsum sane uterus Mariae virginis quamvis mundus, quamvis impollutus et alienus a contagione peccati, quamvis sanctus, tamen adhuc vilitate humanitatis induitur (ut ita dicam) ac si lana candidissima, sive coloris dealbata. Ad quam sane cum accessit Spiritus sanctus, quia si ipsa eademque lana inficitur sanguine conchylii vel muricis, vertitur in purpuram, versa est et ipsa sine coitu in matrem, ut non sit jam amodo quod fuerat, sed purpura verissima ad indumentum et gloriam summi regis divinitus aptissime dedicata, ut nulli deinceps ea uti usu femineo licuerit, nisi Deo. Quippe, ut ita loquar, beata et gloriosa virgo Maria, eo modo quamvis dudum incomparabilis esse universis quae sub caelo sunt virginibus comprobetur, ut decenter possit in se suscipere divinitatis admisionem salva utraque natura, tamen cum gratia repletur, cum Spiritu sancto perfunditur, cum virtute Altissimi obumbratur, fit pretiosior meritis, celsis sublimior fastigiis, pulchrior sanctitate, gloriosior suorum praerogativis meritorum, ita ut nullis jam usibus sit ipsa eademque mancipanda nisi divinis. Unde, o sanctissimae virginis, et si imitari oportet tantam ac talem virginem,

tamque præclaram venerari multum convenit, et ultra angelicam quodammodo dignitatem, quantum fas est cum gaudio laudibus digne offerri, quæ, ut diximus, non temere Christi per gratiam, super choros angelorum exaltata, devotissime hodie prædicatur, quia præcessit eam Dominus et salvator noster, ex ea vera fide genitus ad cœlestia, ut pararet ei, sicut ipse suis promisit discipulis, in æthereis mansionibus locum. Hinc quoque David propheta olim gratulandus Christo canit: *A summo, inquit, cœlo egressio ejus, et occursum ejus usque ad summum e us (Psal. xviii)*. Ascendit ergo eandem gloriam resumpturus, licet non amiserat quam prius habuerat antequam mundus fieret. Ascendit et præparavit huic sanctissimæ virgini locum immortalitatis, ut cum eo regnare possit in perpetuum. Et hæc est præsentis ejus diei festivitas, in qua gloriosa et felix ad æthereum pervenit thalamum. Quæ profecto festivitas, sicuti et virgo incomparabilis est cæteris virginibus, ita et incomparabilis ista est festivitas omnium sanctorum festivitatis, et admiranda etiam virtutibus angelicis; propter quod ex persona supernorum civium in ejus ascensione admirans Spiritus sanctus ait in Canticis: *Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus (Cant. ii)*? Et bene quasi virgula fumi, quia gracilis et delicata, quia divinis extenuata disciplinis, etenim concremata intus in holocaustum incendio pii amoris, et desiderio charitatis. *Ut virgula fumi ex aromatibus*. Nimirum quia multis repleta erat virtutum odoribus, manans ex ea fragrabat suavissimus odor etiam spiritibus angelicis. Ascendebat autem de deserto præsentis sæculi virga de radice Jesse olim exorta, sed mirabantur electorum animæ præ gaudio quænam esset quæ etiam meritum virtutibus angelorum vinceret dignitatem. De qua rursus idem Spiritus sanctus in eisdem Canticis: *Quæ est ista quæ ascendit, inquit, quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata (Cant. vi)*? Admiratur autem Spiritus sanctus, qui omnes de ascensu hujus virginis admirantes facit, quod quasi novi diluculi aurora rutilans ascensu suo resplendeat, multis freta et vallata sanctorum agminibus. Unde dicitur: *Terribilis ut castrorum acies ordinata*. Siquidem terribilis suis facta virtutibus, ut castrorum acies admodum ordinata, hinc inde sanctorum angelorum fulta præsidiiis. Pulchra, inquit, ut luna, imo pulchrior quam luna, quia jam sine defectu sui coruscant cœlestibus illustrata fulgoribus; electa ut sol fulgore virtutum, quia ipse eam elegit sol justitiæ, ut nasceretur ex ea. Ad cujus profecto exsequias, quantum fas est credere, famulantur angeli, et universæ cœlorum congratulantur curiæ. Nec mirum, quia honor maternus est ejus qui natus est ex ea, quem omnis ordo cœlorum veneratur et adoratur super se elevatum cum Patre in sede majestatis Domini. Legimus ergo quam sæpe ad funera et ad sepulturas quorumlibet sanctorum angelos advenisse, et ad exsequias eorum obsequia præstitisse, nec non et animas electorum usque

A ad cœlos cum hymnis et laudibus detulisse, ubi et utriusque sexus chori commemorantur frequenter auditi, laudesque cecinisse, interea et quod perspicacius est, multo nonnunquam lumine eosdem resplenduisse, insuper et adhuc viventes in carne, ibidem miri odoris fragrantiam diutius persensisse. Quod ai ad recreandam spem, dilectissimæ, et corroborandam fidem interdum assistentium salvator noster Christus ob merita suorum amplius comprobanda, talia et tanta dignatus est exhibere per suos cœli ministros circa defunctos, quanto magis credendum hodierna die militiam cœlorum cum suis agminibus festive obviam venisse genitrici Dei, eamque ingenti lumine circumfulsisse, et usque ad thronum olim ubi etiam ante mundi constitutionem paratum, cum laudibus et canticis spiritualibus perduxisse? Nulli dubium omnem illam jam cœlestem Jerusalem tunc exultasse ineffabili lætitia, tunc jucundatam inestimabili charitate, tuncque cum omni gratulatione jubilasse, quoniam festivitas hæc, quæ nobis hodie revolvitur annua, illis omnibus facta est continua, nec immerito. Creditur enim quod salvator omnium ipse, quantum datur intelligi, per se totus festivus occurrat, et cum gaudio eam secum in throno collocavit. Alias autem quomodo implevisse creditur, quod in lege ipse præcepit? *Honora, inquit, patrem tuum et matrem (Exod. xx)*. Porro quod patrem honoraverit, ipse sibi testis est, cum ad Judæos ait: *Ego gloriam meam non quero, est qui querat et judicet, sed ego honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me (Joan. viii)*. De matre vero evangelista, cum redirent, veniens, ait, Nazareth, erat subditus illis (Luc. ii). Sed alia est natura qua Deus Pater secundum se honoratur, alia qua idem parentibus subditur: in utraque tamen unus idemque Christus recte creditur, eo quod *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i)*: unus Emmanuel, quod est nobiscum Deus. Hanc quippe unionem divinitatis atque humanitatis, inconfusam indivisamque catholicæ fides servat. Quam sane intelligendo cognoscat naturalis, atque secundum substantiam conventio unitatis, ut neque conversio in alterutram duarum substantiarum partem recipiatur, neque divisio. Sic namque credere, honorare eam matrem Domini, quæ et Deum nobis genuit et hominem, neque sine Deo hominem, neque sine homine Deum, sed Deum et hominem unum et verum Jesum Christum. Alioquin Dei genitrix dici non posset (quod multi hæreticorum negare conati sunt) nisi Deum verum genuisset incarnatum; et propterea in Christo duas recte confitemur nativitates, unam videlicet de Patre sine initio, et sine tempore sempiternam, et cœternam Deo Patri; aliam de matre cum tempore, quando miserationem induens et misericordiam, spontanea voluntate ad nos descendit natus homo Deus, ac per hoc juxta veritatem et matris gestatur utero, qui semper Deus agnoscitur. Hinc etiam theotocon eam veraciter confitemur, Dei scilicet genitricem, nec non et christotocon, non quod Verbum carnem secum detulerit, neque olim præfate

carni copulatum sit, sed tunc quando Verbum caro factum est ex carne virginis, divinitatis atque humanitatis substantia in utero ita confuse unitur, ut una persona sit Deus et homo Christus. Si quidem ex duabus naturis sine confusione alterius non nisi unus invenitur Jesus Dominus, manens Deus in forma Dei, qui *semetipsum exinanivit formam servi accipiens* (Philip. II), manens unus idemque in forma servi quam suscepit. Totus quippe Deus in carne virginis, de qua natus est, et totus homo. Hinc quoque Apostolus: *In quo habitat, inquit, corporaliter omnis plenitudo divinitatis* (Col. II). Quapropter, o filix, *estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*, ut ex prudentia perfectæ intelligentiæ annulum fidei vestræ, et margaritam pro qua omnia reliquistis, integram inviolatamque servetis, ne dotem simul et arrham Spiritus sancti, quod absit, perdat. Diligentius itaque procurete, si quo modo simplicitas columbæ, quæ fuit in Maria, illæsa inviolataque custodiatur. De qua Salomon ait in Canticis, quasi in ejus laude: *Veni, inquit, columba mea, immaculata mea, jam enim hiems abiit et recessit* (Cant. II). Ac deinde inquit, *Veni de Libano, veni, coronaberis* (Cant. IV). Nec immerito igitur venire de Libano jubetur, quia Libanus candidatio interpretatur. Erat enim candida beata virgo Maria multis meritorum virtutibus, ac dealbata nive candidius Spiritus sancti muneribus, simplicitatem columbæ in omnibus repræsentans, quoniam quidquid in ea gestum est, totum puritas et simplicitas, totum gratia et veritas fuit, totum misericordia et justitia, quæ de cælo prospexit: et ideo immaculata, quia in nullo corrupta. *Circumdedit virum* in utero, sicut Jeremias sanctus testatur, et non aliunde accepit. *Faciet, inquit, Dominus novum super terram, et mulier circumdabit virum* (Jer. XXXI). Vere novum, et omnium novitatum supereminens novitas virtutum, quando Deus, quem ferre non potest mundus, neque videre aliquis ut vivere possit, sic ingressus est hospitium ventris, ut corporis claustra nesciret, sicque gestatus, ut totus Deus in eo esset: et sic inde exiit, ut Ezechiel fatetur, *porta omnino clausa*. Unde canitur in eisdem Canticis de ea: *Hortus conclusus, fons signatus, emissiones tuæ paradisus* (Cant. IV). Vere hortus deliciarum, in quo consita sunt universa florum genera, et odorantia virtutum, sicque conclusus, ut nesciat violari neque carpum ullis insidiarum fraudibus. Fons igitur signatus sigillo totius Trinitatis, ex quo fons vite manat, in cujus lumine omnes videmus lumen, quia juxta Joannem, *ipse est qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Cujus profecto emissio uteri, supernorum civium omnium est paradisus. De isto namque ventris agro patriarcha Isaac longe odorans aiebat: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, quem benedixit Dominus* (Gen. XXVII). Quamvis putent parum intelligentes quod priores sancti minus de Christo intellexerunt mysterium incarnationis, cum et ipsi eadem salvati sint gratia. Unde constat tempus non præjudicasse sacramentum uniti hominis ac Dei, ita ut jam esset in illo per unitatem personæ ab ini-

tio sæculi, qui necdum erat natus de Maria virgine: quod multis Scripturarum declaratur indicii. Unde Dominus ad Judæos: *Antequam Abraham fieret, inquit, ego sum* (Joan. VIII). Quibus utique verbis ostendit se qui loquebatur, in eo semper fuisse mysterio unitatis, quam ut commendaret, *ante Abraham, inquit, ego sum*. Nam Abraham *antequam fieret*, humanitatis est brevitatis, *ego autem sum*, æternitatis declaratur naturæ. In qua nimirum æternitate jam fuisse qui loquebatur, per sacramentum suæ incarnationis insinuat. Quod apostolus Judas volens dilucidare apertius, *Jesus, inquit, populum ex Ægypto salvans, secundo eos qui non crediderunt, perdidit* (Jud. 5). Et alibi Paulus: *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt* (I Cor. X), non quod jam esset Jesus aut Christus natus ex Maria virgine, sed quia in illo unico Filio Dei, jam unitas personæ commendatur quæ occulta erat in mysterio. Quod et alibi evidenter, *Qui elegit nos, inquit, ante mundi constitutionem in ipso* (Ephes. I); quia profecto quidquid Deus fecit ab initio, totum fecit per unitatem sacramenti. Et ideo jam Jesus erat in filio, qui populum educebat, et Christus in eo qui tentabatur, quoniam semper per sacramenti unitatem in Deo fuisse non dubitatur. Alioquin nisi ita crederetur, aut Christus Deus non erit omnino, aut contra prophetam Deus recens videbitur. Sed ne talibus quatiatur calumniis, scrutandæ sunt Scripturæ, in quibus unitas in Christo commendatur personæ, quem non præjudicat tempus, ne unus semper dicatur. Hinc quoque beatus Petrus loquens de Patribus ait: *Per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi* (Act. V). Namque illos Dominus solus ducebat et non erat cum eo Deus alienus. Unde nec nobiscum Deus recens, quia unus idemque est qui eorum ductor fuit, et noster per passionem carnis suæ redemptor. Unus siquidem sua in carne, unus in sacramento, atque unus in spiritu: nec admittit ratio, ut alius filius hominis, alius Filius Dei intelligatur, qui nec tempore præscribitur, nec passione separatur, sed totus Deus in Christum, et Christus in Deum transiit, ut quidquid Dei Filius est, Christus dicatur, et quidquid in carne Christus pertulit, id Deus pertulisse recte credatur. Alioquin si ad rationem respicias, et ad sensus humanos nequaquam ita eatenus potuerunt inter se convenire deitas et humana conditio. Convenerunt in Christo, et unus ex ambabus Emmanuel. Rogo vos, o virgines, rogo et viduæ, imitamini Paulam matrem viduam, exemplar continentiæ et castitatis; imitamini Eustochium, quam habetis vobiscum, virginem et formam perfectæ integritatis. Quod si minus est in illis quam in matre Domini, imo quia est, habetis prolem secundam, et virginem perpetuam, quia sicut in comparatione Domini nemo bonus, ita in comparatione matris Domini nulla invenitur perfecta, quamvis virtutibus eximia comprobetur. Malui enim excipere ruborem pudoris, quam non exsequi jussionem vestram, quarum precibus nonnunquam Deus noster obedire videtur, præsertim cum habeatis nobiscum quas imitari virtu-

is est, cum quibus discere potestis affectum a me potius quam magisterium quod ad laudem huius diei requisistis.

HOMILIA XLVII.

DE EODEM FESTO.

(Ex Opp. sancti Augustini.)

In illo tempore intravit Jesus in quoddam castellum, et mulier quædam Martha nomine excepit illum in domum suam, etc. (Luc. x).

¹ Verba Domini nostri Jesu Christi, etc. *Reliqua vide Operum sancti Augustini tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 613.*

HOMILIA XLVIII.

IN EODEM FESTO.

(Ex beato Anselmo episcopo.)

In illo tempore intravit Jesus in quoddam castellum, et mulier Martha nomine excepit illum in domum suam, etc. (Luc. x).

In Scriptura sacra res una et eadem multoties invenitur diversa significare, sicut leo, hædus, ignis et aqua, vel etiam sol et alia multa. Est enim leo de tribu Juda, est leo qui circuit quærens quem devoret. Est hædus emissarius qui peccata nostra portavit, est hædus a sinistris qui damnatur. Est ignis quem misit Dominus in terram, et quem vult ut ardeat; est ignis qui super impios cadit, ut non videant solem. Est aqua cujus flumina fluunt de ventre credentis; est aqua cujus tempestas non nos demergit. Est sol iustitiæ, qui nos illuminet, est sol qui nos non urat per diem. Licet ergo castellum alias malum significet, ut illud de quo dicitur, *Ite in castellum*, ubi et additur, *quod contra vos est (Matth. xxi)*, plane manifestat quid significet, tamen hic castellum in quod intravit Jesus, singularem et intemeratam virginem ejusdem Jesu genitricem (salva Scripturarum regula) per similitudinem accipimus. Castellum enim dicitur quælibet turris et murus in circuitu ejus. Quæ duo invicem sese defendunt, ita ut hostes per murum ab arce, et a muro per arcem arceantur. Hujusmodi castello non incongrue virgo Maria assimilatur, quam virginitas mentis et corporis quasi murus ita undique vallavit, ut nullus unquam libidini esset ad eam accessus, nec sensus ejus aliqua corrumpere illecebra. Et quia virginitatem, cum libido non possit, solet impugnare superbia, est in eadem virgine turris humilitas, quæ a muro virginitatis omnem repellit superbiam. Et quia humilitatem cum superbia non possit, solet impugnare libido, murus virginitatis a turri humilitatis omnem repellit libidinem. Itaque hæc duo, murus videlicet virginitatis et turris humilitatis, ab altero muniunt, ut nunquam in humili virgine fuerit nec superbia virginitatis, nec inquinata humilitas, sed semper in ea permanserit et humilis virginitas, et virginalis humilitas. Quamvis autem quod dicitur ita verum sit, ut nihil verius fides Christiana credere possit, ponamus tamen aliqua de Evangelio virginitatis et humilitatis testimonia. Quippe cum ab angelo filius ei promitteretur, respondit : *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco*

^A (Luc. i) ? Si cuilibet virgini desponsatæ in animo suo disponenti nubere diceretur, filium habebis, non miraretur, neque interrogaret quomodo illud fieret, ut pote quia se desponsatam, et in proximo nupturam sciret, et a viro secundari usu speraret naturæ. Hæc autem non immerito mirata est, et quomodo quod promittebatur fieret, sciscitata : quoniam quamvis desponsatam, tamen se nunquam nupturam, neque virum cognituram certissime sciebat. Hoc de virginitate. De humilitate autem dicendum quod cum ab angelo salutaretur, mater Dei eligeretur, quomodo fieret salva virginitate, cui tantum timebat, doceretur, benedicta super omnes mulieres prædicaretur, respondit : *Ecce ancilla Domini*. Et in alio loco : *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ*. O sublimis virgo mater Dei, o humilis mater ancilla Dei. Quid sublimius esse posset ? quid humilior de se sentire posset ? Sunt qui castellum hoc Magdalum esse arbitrantur, a quo Maria Magdalena cognominatur. Quod si verum est, prædictæ interpretationi famulatur. Magdalus enim turris dicitur, et humilitati comparatur. Hic vero non nominatur, sed tantum quoddam dicitur quod indiscussum præterire non debemus. *Quoddam*, id est, singulare castellum fuit virgo Maria. Quamvis enim multæ aliæ et murum virginitatis habeant, et turrim humilitatis, id est, virgines sint et humiles, tamen salva virginitate matres esse non possunt, neque filios generare, quod ista sola fecit. Et ideo castellum hoc merito *quoddam*, id est singulare, dicitur, quia ista singulariter et virgo et mater fuit, quod ^C nulla alia potuit vel poterit. Verum concedamus aliquam posse et matrem esse et virginem, quamvis sit impossibile, etiam sic virgo Maria erit singularis, quia unicum Dei Filium genuit, qui sicut est unicus unico Patri, ita est unicus unicæ matri. Et ideo etiam si virgo pariat, nulla vel eundem vel alium talem generabit. Est ergo castellum quoddam, in quod intravit Jesus. Porta vero per quam intravit fides est. Quia enim credidit, perfecta sunt ei a Domino quæ ab angelo dicta sunt, sicut ait ad eam Elizabeth. Nec quia Jesus intravit in castellum hoc, violatum est. Jesus enim salvat, non violat; confracta solidat, nec confringit solida. Secundum nomen ejus, ita et opus ejus. *Et quædam mulier Martha nomine excepit illum in domum suam, et huic erat soror nomine Maria*. ^D Dux sorores istæ, sicut sancti Patres nobis plenissime exposuerunt, duas in Ecclesia sancta vitas designant : Martha scilicet activam, Maria contemplativam. Ista laborat ad exhibenda indigenti omnia humanitatis officia, illa vacat et videt quoniam Deus est. Ista circa exteriora occupatur, illa interiora contemplatur. Sicut autem mater Dei est singularis, ita et istarum effectus vitarum, quarum istæ duæ sorores typum tenent, in ea exstitit singularis. Nunquam in aliqua persona Martha sic operata est, nunquam alias sic Maria contemplationi vacavit, nunquam illa vel hæc alias quod suum est sic exhibuit. Cum Martham vel Mariam dico, earum significata intelligo. Sed jam videamus actionem hujus Marthæ, deinde coniciamus

contemplationem hujus Mariæ. Et ut planius id faciamus, quid alii per Martham operantur, et quid ista operata sit, conferamus. Alii quemlibet hospitem in domo suscipiunt, ista non quemlibet, sed proprium Dei Filium, qui non habet ubi caput reclinet, non in domo, sed in utero suscepit. Alii nudum quemlibet veste mutabili atque corruptili undelibet composita operiunt, illa Verbum Dei in eadem virginea carne in unitate personæ assumpsit, quæ sine fine incommutabilis atque incorruptibilis permanebit. Alii quemlibet esurientem et sitientem cibo et potu exteriori reficiunt; ista Deum hominem humanitus indigentem, non solum exterioribus cibis vel potibus pavit, verum etiam uteri sui lacte aluit, et ut breviter sex illa misericordiæ opera percurramus, quæ, cum unæ ex minimis ejus sunt, Deus sibi facta constituitur; ista non quemlibet ex minimis, sed summum Dei Filium hospitem suscepit, nudum carne, vel etiam pannis operuit, esurientem pavit, sitientem lacte potavit, infirmum per infantiam et ætatem non solum visitavit, sed etiam balneando, fovendo, leniendo, gestando frequentavit, ut merito de ea dicatur: *Martha autem satagebat circa frequens ministerium*. Comprehensio et crucifixio quasi in carcere posito adfuit, sicut scriptum est: *Stabat autem juxta crucem Jesu mater ejus* (Joan. xix). Inter hæc autem turbabatur, et sollicita erat cum fugeret in Ægyptum a facie Herodis, qui suum talem filium adeo persequeretur, ut multos suspectæ ætatis pueros occideret. Turbabatur cum Judæis insidiantes et mortem ei inferre molientes cognosceret. Ad ultimum turbata est valde, et juxta Simeonis vocem, suam ipsius animam pertransivit gladius (Luc. ii), cum videret suum talem filium comprehendere, ligari, flagellari, cuspi, spinis coronari, derideri, colaphizari, crucifigi, mori, sepeliri. Unde bene ei congruit quod dicitur: *Martha, Martha, sollicita es et turbaris erga plurima*. Nemo vero dubitet, quod beata virgo Maria filium suum vellet liberare de omni tribulatione, et seipsam adjuvari in liberatione a divinitate, quam eodem filio sciebat inesse per theoriā, quæ est pars Mariæ, hoc est quod Martha conqueritur quod eam soror sua reliquerit solam ministrare, et ejus auxilium in ministerio flagitat. Hæc de parte Marthæ. Porro de parte Mariæ, quæ optima prædicatur, quanta vel qualis fuit in beata Maria, quis digne loquatur? si talis est, ut diximus, imo quia melior est quam diximus, in beata Maria pars Marthæ, quæ quidem a Domino non laudatur, sed tamen non vituperatur, qualis est pars quam optimam Maria elegit, quæ sic laudatur, ut ab ea non auferri dicatur? O quam magna multitudo dulcedinis Dei fuit in beata Virgine, quando Spiritus sanctus in eam supervenit, et virtus

^a Homilia hæc fere ad verbum, excepto exordio, legitur Operum beati Chrysostomi in nostra editione tomo VIII, col. 485, inter spuria, cum hac Savili notatione: « Cum Græculus quispiam ineptus et indoctus orationem cum hujusmodi principio a Joanne nostro habitam esse apud ecclesiasticæ scriptores historia reperisset, affluxit homo impudentissimus

A Altissimi obumbravit ei, et de eodem Spiritu sancto concepit. Quid de Deo non sapiebat, in qua sapientia Dei latebat, et in cujus utero sibi corpus aptabat? *Christus est, ut ait Apostolus, Dei virtus et Dei sapientia, et in eo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* (I Cor. i; Col. ii). Christus autem in Maria, ergo Dei virtus et Dei sapientia et omnes thesauri sapientiæ et scientiæ in Maria. Hæc non tantum ad pedes, sed etiam ad caput Domini sedens, audiebat verbum ex ore ejus. Hæc conservabat omnia verba angelorum, pastorum, magorum, necnon ipsius filii sui, conferens in corde suo. Nemo unquam sicut ista gustavit quam suavis est Dominus. Inebriabatur ab ubertate domus Dei, et torrente voluptatis ejus potabatur (Psalm. xxxv). Nec mirum, quoniam apud eam, imo intra eam erat fons vitæ, de quo manabat tanta perfectio utriusque vitæ. Circa plurima vero ut Martha occupabatur, cujus unum ut Maria delectabatur, quia unum est necessarium, plurima offeruntur, unum manet. Singulariter igitur partem Marthæ peregit, singulariter optimam partem Mariæ elegit. Sed pars Marthæ ei auferitur. Jam enim non erit sollicita ut ministret ei sicut puero, cui omnes angelorum ordines ministrant sicut Domino. Jam non turbabitur fugiens in Ægyptum cum eo a facie Herodis, quia ipse ascendit in cælum, et Herodes descendit ad infernum a facie ejus. Jam non turbabitur erga plurima quæ fecerunt filio suo Judæi, quia omnia subjecta sunt ei. Jam filius Mariæ a Judæis vel militibus non flagellabitur, nec occidetur, quia Christus resurgens a mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur (Rom. vi). Pars ergo Marthæ ei auferitur, sed bono suo; pars vero Mariæ ei perficitur, quæ non auferetur ab ea. Exaltata est enim super choros angelorum. In bonis repletum est desiderium suum, videt Deum facie ad faciem sicuti est, gaudet cum filio in æternum. Hæc est pars optima, quæ non auferetur ab ea, cujus et nos participes simus meritis et precibus ejus, per Jesum Christum Dominum nostrum, qui vivit et regnat, etc.

HOMILIA XLIX.

IN FESTO SANCTI BARTHOLOMÆI APOSTOLI:

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore facta est contentio inter discipulos Jesu, quis eorum videretur esse major, etc. (Luc. xii).

Sicut boni esse moris solet in Scripturis, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 423.

^a HOMILIA L.

IN DECOLLATIONE BEATI JOANNIS BAPTISTÆ.

(Ex Opp. beati Chrysostomi [?].)

Heu me, quid agam? Unde sermonis exordium faciam? Quid dicam, vel quid taceam? Non enim ego

humano capiti corpus sane belluinum, nobisque pro verbo hunc spurium et falsissimum fetur supposuit, vix lect one, nedum emendatione dignum. Interpretationem Latinam priorem... rejecimus, novamque paravimus. Veterem nos, quam Homiliarius exhibet versionem damus. Edit.

tantum in stuporem mentis factus sum solus, sed et omnes qui audierunt Evangelii vocem, et mirantur necem vel Joannis constantiam, vel Herodis nequitiam, vel impiarum mulierum ferinam levitatem. Quid enim audivimus? Herodes, inquit, apprehensum Joannem posuit in custodiam. Quomobrem? Propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui. Et reprehendam forsitan levitatem Herodis, an furorem a mulieribus miserrime inductum? Quid dicam? Quomodo, inquam, enarrem mulierum illarum crudelem malitiam? Et quidem ego existimo nullam in hoc mundo esse bestiam comparabilem mulieri male. Sed nunc de mihi mala muliere sermo est, non de bona et honesta. Novi enim multas bonas et honestas et ornatas, in omne opus bonum promptas, quarum vitam commemorare oportet ad ædificationem audientium, et ad honorem bonarum excitandum in mentibus singulorum. Nulla ergo in hoc mundo bestia similis est mulieri male. Quid inter quadrupedia animalia leone sævius? Sed nihil ad hæc. Aut in serpentibus quid dracone atrocius? Nec hoc quidem iuxta mulierem malam et litigiosam conferri potest. Nam et leo et draco in malo inferiores sunt. Attestatur huic sermoni meo sapientissimus Salomon, dicens: *Cohabitare leoni et draconi melius est, quam cum muliere mala et litigiosa.* Et ne putes prophetico hoc vane dixisse, ex his rebus discite manifestius: Daniele leones in lacu reveriti sunt, justum vero illum Naboth Jezabel interfecit. Cetus Jonam in ventre custodivit. Dalila autem Samsonem circumventum illecebris virum suum, novacula raso capite deformatum, alienigenis tradidit. Dracones et aspidæ et cornutæ bestię Joannem Baptistam in deserto viventem subdita feritate tremuerunt. Herodias vero eidem caput abscedit, et tanti viri mortem in pretium salutationis accepit. Eliam corvi in monte paverunt, et Jezabel eum post illam reddituræ per ipsum terris pluvie gratiam persequabatur. ^Iut penam mortis ei redderet, ejus orationibus depulsa generis humani famæ, et ipsa licet indigna, vivebat (*III Reg. xix*). Quid enim dixit post illud admirabile beneficium? Si tu es Elias, et ego sum Jezabel. Hæc mihi faciant dii, et hæc apponant, nisi crastina hac hora ponam animam tuam sicut animam unius eorum qui interfecti sunt. Et timuit Elias, et abiit secundum animam suam, et perrexit in desertum, viam quadraginta dierum, et cepit quasi lædians in defectione animæ postulare ut moreretur, et dixit: Domine Deus, sufficit jam, accipe animam meam, quia non sum ego melior super patres meos. Væ mihi. Quid adhuc dicatur, si ille propheta tantus timuit mulierem, qui totius mundi statum et cœli pluviam et agri speciem in linguæ potestate portaverat, qui ignem ex cœlo eluxerat, et per virtutem orationis mortuos suscitaverat? Hic timuit mulierem? timuit, inquam; nulla enim malitia amulari potest mulierem malam. Attestatur iterum huic verbo meo sapientissimus Salomon: *Quia non est caput super caput serpentis, et non est malitia super malitiam mulieris (Eccli. xxv).* O malum summum et acu-

tissimum diaboli telum mulier! Mulier ab initio Adam in paradiso prostravit, et de paradiso exterminavit. Mulier mitissimum illum David in necem militis sui innocentis Uriæ Hethæi, ut epistolam dolo manderet, armavit. Mulier sapientissimum Salomonem in prævaricationis sacrilegium præcipitavit: mulier fortissimum Samsonem illum rasmusque cæcavit, ut et virtutum crinibus, et decore ocnlorum expoliatus, ludibrio foret hostibus, quibus fuerat ante terrori, et cum his captivus moleret, quibus dominabatur invictus. Mulier castissimum illum Joseph vinculis alligatum detraxit in carcerem. Mulier illam totius mundi lucernam Joannem capite truncavit. Et quid dicam de mulieribus? Mulier angelos de cœlo deposuit, id est, homines sanctos, qui ad cœlum pergebant, mulier cuncta omnino prostravit et jugulavit, omnes interfecit, omnes elidit, repletos ignominia, et honore vacuos. Mulier enim impudens nemini parit: non levitam honorat, non sacerdotem reveretur, non propheta defert honorem. O malum omni malo pejus, mulierem malam! sive illa pauper sit, sive dives, duplex malum est. Si habeat facultatem malitiæ suæ cooperantem, malum duplex, intolerabilis vipera, immedicabile venenum. Scio enim et ego aspidæ blandimento incantantium mitigari, et leones et tigrides et pardos domita feritate mansuescere. Mulier mala et si injuriam patitur, insanit, et si honorem accipit, extollitur. At si potentis alicujus uxor sit, non cessat die ac nocte virum suum callide stimulare, blande, nequiter, importune et violenter, donec mentem ejus extrudat impatientia, et ad sui consensum furoris exaequat, ut sibi similem faciat maritum. Improbis male suadet consilium, sicut Herodias fecit Herodi. Si vero pauperem virum habeat, ipsum quoque ad iracundias et rixas incitare non desinit. Et si viduas sit, omnes passim despicit, et ad omne mendacium spiritu superbiæ inflatur. Timore enim Dei non refrenat linguam suam, nec futurum judicium prospicit, neque ad Deum intendit. Non amicitie jura servare, non religionis fidem novit vereri. Nihil ei est virum suum tradere ad mortem. Denique justum Job mulier sua ad mortem tradebat, dicens: *Dic verbum in Dominum, et morere (Job. ii).* O malignitas ineffabilis, o voluntas impia! Non miserta est viro suo, cum videret omnia membra ejus atque vitalia ulceribus ignitis ardentia, et totam carnem ejus vermibus involutam. Non inflexa est ad misericordiam, videns eum tot doloribus volvi, et duris cruciatibus constrictum, agone funereo dimicare, et ululatu lacrymabili dolores suos intentione laterum tabidorum expressis vocibus decantare. Non mitigata est affectione mentis uxor, cum illum quem regi quondam purpura amictum viderat, nunc in aggre stercoreis nudato corpore jacentem videret. Nec recordata est pristinae cum eo consuetudinis suæ, neque quanta per ipsum gloria et divitiis et honoribus florisset, sed oblita omnium bonorum, ausulta quid ait: *Dic verbum in Dominum, et morere.* O gratia conjugalis, o sermo magnis doloribus leniendis accommodatus,

o charitatis unanims fides! Dic mihi mulier: Putasne unquam, si te in simili tribulatione positam vidisset, tale ad te verbum potuisset emittere, et non orationibus et benefactis passionem tuam abstersisset? Et non sufficiebat sibi tam gravis passio, nisi et tu doloribus et vulneribus gravior accederes, quæ sempiternam illi blasphemiae peccato adduceres poenam? An ignoras quod omne peccatum et blasphemiae remittuntur hominibus, in Spiritum autem sanctum blasphemantibus non remittetur, neque in isto sæculo, neque in futuro? Vis videre et aliam malitiæ hujus parem? Da mihi Dalilam. Nam et ipsa fortissimum Samsonem virum suum novacula rasum et vinctum, allophyllis hostibus in prædam et ludibrium tradidit. Illum cubilis sui conjugem, cui mollissime blandiebatur, cui simpliciter adulabatur, quem seipsa chariorem habere aestimabatur, quem hesterno die unanimis amplectebatur, hodie ut inimica decipit. Quem paulo ante callidis male blanda palpat illecebris ut diligens, hunc paulo post morti tradebat illudens. Et quid dicimus? Quibus odiorum causis displicuerat uxor? Forte non erat speciosus? Et quis eo pulchrior sub illo tempore videbatur, qui septem crines vertice in sepiiformis gratiæ imagine præferebat? An vero non erat fortis, et contemptu ignaviæ spernebatur? Et quis illo fortior, qui leoni terribili obvianti sibi obviat, solus et inermis innexis sibi manibus strangulat, et ut scriptum est, sicut hædum caprarum discepsit? Et qui una de vetustis ossibus asini arente maxilla allophyllis mille prostravit. Sed præterea sanctus erat, atque in tantum sanctus, ut cum sitisset post laborem pugnae in loco siccato, deprecatus in defectu animæ suæ Dominum, statim ex ipsa quam in manu tenebat maxilla erumpente aqua biberit, atque inde sitis aestum ex eodem mortui pecoris osse quo vicerat, refectus exstinxerit. Et hunc talem et tantum virum et pulchritudine et virtute et sanctitate præstantem, sua uxor sicut inimicum decipiens et alligans, allophyllis tradidit. Unde autem illa mulier illi tam viro forti prævaluit, nisi ingenua illi simplicitate bonitatis, et sibi malitiæ calliditate? Non solum enim curiosa, sed et subdola irrepsit in præcordia mariti, quem simplicibus et importunis obsecrationibus, atque illecebrosis blanditiis fatigatum, arcano illo virtutis suæ mysterio spoliavit, atque ita derasis crinibus virtute nudatum funditus evertit, ut quem multa millia hostium armata non vicerant, hunc una muliercula sine armis dolo male armata vicerit. Propter hoc annuntiat tibi propheta, et dicit: A conjugis tua custodite, ne manifestes ei cor tuum. Dic ergo mihi, quæ bestia contra masculum suum talis aliquando meditata est? Quæ dracæna vult conjugem suum perdere? vel quæ lææna marem suum jugulandum tradidit? Vides ergo quod prædixit Sapia, quoniam non est caput super caput serpentis, et non est malitia super malitiam mulieris. Et semel omnino quisquis habet mulierem malam, cognoscat quia jam iniquitatum suarum mercedem portat. Non caret testimoniis veritatis hic sermo. Audi sapientem dicentem: *Mala mulier et iniqua portio dabitur pro operibus malis*

A (Eccli. xxv). Sed hactenus mihi de muliere mala sermo habitus, hic habeat finem. Oportet enim nunc vicissim commemorare bonas, maxime propter eas quæ adsunt. Bonæ enim feminae, bonarum virtutes sicut proprias intuentur, et illarum castos labores suas esse coronas existimant. Mulier bona et hospitalis beata Sunamitis, quæ virum suum deprecata est mansionem Elisæo ædificare, ut præteriens et divertens ad eos, quod facere consueverat, secretum haberet refectionis locum. Posuit ei lectum (ut Scriptura declarat) et lucernam et mensam. Lectum utique non vacuum tegumentis, sed habentem competentia strato indumenta; et lucernam non lucernario lino, sed cum stupa et oleo habentem lumen; et mensam non sine panibus, sed instructam cibis necessariis (IV Reg. iv). Quid autem digne dicamus et de beata illa vidua quæ suscepit Eliam (III Reg. xvi), quam in nullo impedivit inopia rerum, divitem bona voluntate, cui non erat neque frumentum, neque vinum, neque pulmentum, neque aliud quid terrestris alimonie, ad paupertatis exhaustæ consolationem? Non ager illi frugifer semen panis proferebat, non vinea prædulcem fluentibus venam [uvam] racemis felicibus afferebat. Non ei vel in terra palmi locus ad arandum suberat, neque vel cubiti spatium ad viticulae plantationem habebat; sed semper messis in tempore procedens in campum, et lento incurvata progressu, raras segetis abscissæ reliquias sectabatur, et residuas vel caducas progressis messoribus spicas, brevi gremio colligebat, in quo velut dimensam et sub æstimatione numeratam pro anni spatio reponebat annonam. Ad hanc ergo missus a Domino venit Elias in tempore famis, quando fere totus orbis terrarum defectu pluviarum siccatu aruerat, et inopia gigantum tabefactus, animantibus victum negabat, quando cælum æstibus ignitis inarserat, et crassus aer nebulosis vaporibus caligabat, sed subductis imbribus nubila refrenata pendebant, quando nec herba, nec flores, nec ulla germina pullulabant. Non spicarum aristas rosida aura recreabat, quando flumina tenuata rivis, alveis breves meatus agebant, et fontium ubera torridi solis diuturno ardore refrigerant, et usitatum amari salis temperamentum non influentibus de incursu fluminum et infusione pluviarum dulcibus aquis, inaria destituta perdiderant. * Tunc venit Elias ad illam inopem viduam, et quales amoris æstus viduas etiam in tempore ubertatis pati. Nostis enim solitas viduarum angustias, quæ profecto ingravescunt, si desolatione puniantur penuriæ. Et Deus divitem misit prophetam, qui etiam in tempore famis abundaret panibus, et a monte discedens [descendens], venit ad istam pauperem. Quarem autem vir ille qui verbo ignem de cælo adduxerat, panem sibi metipsum non deposuit? Nunquid non poterat? Uique poterat. Sed ideo non fecit, ne præparata ad bonum opus vidua, hospitalitatis mercede privaretur, et propterea ut illum modicum pugillum fariæ, et stillicidium olei benedictio Domini multipli-

caret in ore suscepti prophetæ. Non enim pro sua tantum requie missus est propheta, ut ab inope pasceret, quantum ut egenum pasceret, sed ut manifestaret occultum in corde illius bonæ voluntatis affectum. Hoc etiam facit ipse Dominus, qui cum potens sit omnes qui sunt in hoc mundo per semetipsum evidenter alere, continet tamen manum suam ab impendio ministrandi, ut ad bonum promptas mentes in tempore necessitatis de fructibus humanitatis ostendat, et animarum affectiones operum qualitate discoernat. Quod si non fuerint hujus voluntatis aut dignitatis qui suscipiant sanctos Dei, tunc eos Dominus aut per aves pascit, sicut Eliam in monte secretum, aut per prophetam aliunde transmissum, sicut Daniele in lacu leonum, aut per maritimum animal, sicut Jonam per cetum, aut ipse per semetipsum Deus pastor alimenta suppeditat, sicut patribus nostris in deserto. Cum enim non essent in solitudine qui susciperent filios Israel, de cælo manna esurientibus ministrabat, et de petra aqua sitientibus diffuebat. Cum autem in hoc mundo sancti populis permixtum versantur, tunc etsi videat eos pati tribulationem, ferre permittit, ut det gratiam eis qui circa eos voluerint operari humanitatem, ut sibi de præsentī beneficio fructificent æternam salutem. Abiit ergo Elias ad viduam illam, cui nihil in promptuario erat, nisi pugillus farinæ, quem ipsum cum labore multo sibi et filiis suis in ipso tempore advenientis prophetæ præparaverat, nihil reliquum habens, et eo accepto moritura cum filiis. Et quid ait ad eam propheta? *Accipe mihi modicum aquæ in vasculum, ut bibam.* At illa mox abeunte, post ipsam iterum clamavit: *Accipe mihi et panem in manu tua.* Illa simpliciter quod non habebat, dixit; quod autem habebat, confessa est. Quid enim ait? *Vivit Dominus, si est mihi in reposito, nisi hoc modicum farinæ et exiguum olei (III Reg. xvii).* Valde mirabile, quod in tanta escarum penuria modicum ipsum quod ei residuum erat, non negavit. Quanti vero nunc qui aurum et argentum sicut lutum habent, cum rogantur ut indigentibus opem præstent, aut ad tempus commodent, renuunt, et non se habere jurant? Et si quando per multam obsecrationem flectantur ut præstent, scripturas et cautiones ordinant, et præjudicia quædam ferro validiora conscribunt, et illius mutuantis manum primum callidis conscriptionibus ligant, insuper fidejussores et interventores feneratoris commodati accipiunt. Illa autem pauper nostra, ad unam vocem quod postulata est, habere seipsam non negavit palmulam unam farinæ. Et quid illi propheta respondit? *Festina, inquit, et fac subcinericium panem in primis mihi, postea tibi facies et filiis tuis.* Tentatio erat verbum prophetæ, probatio cordis, examinatio voluntatis. Et erat sicut in libra positum cor beatæ illius viduæ, quod in prophetici sermonis imperio, quasi questionis tormento interrogabatur, et anceps in utrumque pendebat, quoniam urgeret voluntatem, sibine potius et filiis consulere, an

PATROL. XCV.

A magis prophetæ obtemperaret. Verum illa elegit prophetæ potius de inopiæ suæ residuo refectionem parare. Sciebat enim quoniam *qui prophetam suscepit in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet; et qui potaverit sitientem calice aquæ frigidæ in nomine discipuli, non perdet mercedem suam (Matth. x).* Quid est autem quod propheta dixit, *festina*? Nunquid tantum esuriebat, ut indifferenter festinatione mulieris indigeret? Non utique, sed docere illam voluit, prompto animo esse et ferventi et hilari ad boni operis effectum, non cum tristitia, neque tantum ex necessitate præbendum. *Hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor. ix).* Festina, inquit, et fac primum mihi, sicut Abraham in angelorum adventu festinavit ad oves, et vitulum inde sumpsit. B Et sicut Sara properavit ad panes sub cinere faciendos, ut acciperet illum in cœlis absconditum panem (Gen. xviii). Festina, et fac sicut Abraham hostias Deo, non primum tibi, et postea mihi, sicut Cain, et Ophni et Phinees filii Heli sacerdotis, qui despiciebant honorem Dei, primum sibi sacrificiorum primitias eligentes ex omnibus donis quas Deo offerebantur (I Reg. ii). Illa ergo vidua quod imperatum est ei a propheta, festinanter effecit, et horreum suum celeriter implevit, providens locupletem esse fructum operantibus in Deo repositum. Propheta vero præparationem viduæ suscepit, gustavit, locutus est, domum ejus replevit bonis. *Non deficiet, inquit, farina hydriz, et oleum de capsace, donec det Dominus pluviam super terram.* Et quare usque ad illud temporis, finem benedictionis dedit? C Necessario utique. Oportebat enim nova gratia sicut pluvia superveniente in terram, veterem legem terminum accipere, et consequens est opus verbo. Vides quomodo hospitalitatis mercedes benedicta vidua cito vindemiavit. Bonorum etenim laborum fructus gloriosus est, et inconcussa radix prudentiæ (Sap. iii). Audistis, o mulieres, et malarum mulierum actus, et bonarum virtutes. Illarum ergo facinora calcate, harum vero exempla sectamini. Illas exsecramini, has vero imitami, ut cum sanctorum feminarum cursum et vestigia consecutæ fueritis, in earum choris atque consortio pari gratia et laude annumeremini in Christo Jesu, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

D

HOMILIA LI.

DE EODEM FESTO.

Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore audivit Herodes tetrarcha samam Jesu, et ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista, etc. (Matth. xiv).

Natalem, fratres charissimi, Joannis diem celebrantes, etc. Reliqua vide Operum ven. Bedæ tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 257.

HOMILIA LII.

IN NATIVITATE BEATÆ MARIE VIRGINIS.

Creatoris matrem omnis creatura magnificet, ejus gloriosæ majestati se inclinent cœlum et terra, et omnis plenitudo eorum. Exaltent matrem in Ecclesia

filii, dicantque ei qui redempti sunt a Domino: Mentem et oculos pariter cum manibus ad te, regina mundi, attollimus, et coram tuæ celsitudinis gloria genu flectimus, cervicem inclinamus, ac plenas suspiriis ad te preces in cælum transmittimus. Tu de altitudine cæli beatos oculos tuos, quibus incomprehensibilem illam gloriam lucis æternæ cum desiderio semper intueris, ad tuos supplices in hanc mundi sentinam de alto projectos inclinare non despicias. Ecce coram tremendo iudice peccatores assistimus, cujus manus terribilis gladium iræ suæ vibrat super nos. Et quis avertet eam? Nemo domina tam idoneus, ut gladio Domini manum pro nobis objiciat, ut tu, Dei amantissima, per quam primum in terris suscepimus misericordiam de manu Domini Dei nostri. Aperi itaque tu, mater clementiæ, benignissimi cordis tui januam suspiriosis precatibus filiorum Adam, qui ex omnibus finibus terræ ad tuæ protectionis umbraculum confugimus a facie formidinis Domini. Ad te domina sullant oculi nostri, teque cum devotionis clamore valido obsecramus, ut filii tui iram, quam graviter peccando succendimus, erga nos mitiges, ejusque gratiam, a qua ingrati excidimus, nobis tua prece concilies. Ejus livore sanati sumus, ejus iterum medelam deposcimus, *Quia putruerunt et corruptæ sunt cicatrices nostræ, et non est in nobis sanitas (Psal. xxxvii).* Attende, domina, et vide dolores vulnerum animæ nostræ, quia tibi revelavimus causam nostram cum fiducia. Te enim inestimabilis benignitatis feminam, et revera matrem misericordiæ esse cognovimus, ex eo quod tu quæ mundum hunc immundum et lubricum impolluto calle transisti, et adhuc inter peccatores degens, tanta ante Deum sanctitate claruisti, ut sola solio æterni regis approxmare merueris. Tu peccatorem quantumlibet fetidum non horres, non despicias, si ad te suspiraverit, tuumque interventum poenitenti corde flagitaverit. Tu illum a desperationis barathro pia manu retrahis, spei medicamen aspiras, ac toti mundo despectum materno affectu amplecteris, foves, nec deserris, quousque horrendo judici miserum reconcilies. Famosum hujus tuæ benignitatis testimonium est per te restauratus gratiæ Theophilus. Nec mirum, o domina, si tam copioso misericordiæ oleo, tui cordis perfusus est sanctuarium, cum illud inestimabile opus misericordiæ, quod prædestinavit Deus ante sæcula in redemptionem nostram, primum in te a mundi artifice fabricatum sit. Quando enim complacuit gratiæ supernæ, ut habitaret in nobis, a quibus diu elongata fuerat, tu sola digna inventa es, ut in tua virginali aula Rex regum et Dominus dominantium a regalibus sedibus veniens, primam sibi mansionem inter filios hominum eligeret. Vere beneplacitum erat Deo habitare in te, quando ex ipsa illibata carnis tuæ substantia quasi de lignis Libani ineffabili architectura domum sibi edificavit Dei sapientia. Suffulcit eam septem columnis argenteis, reclinatorium aureum in ea collocavit. Hi sunt septem spiritus Dei, et hæc est unica illa, in qua sola quæ-

Asitam in omnibus requiem invenit, atque in ejus signum omnes thesauros suos absque mensura transfudit. Bene in te Spiritui sancto complacuit, o Maria, cum ad tam divina mysteria uterum tuum consecrare dignatus est. Ipse est enim ignis consumens, qui sanctissimam animam tuam in seipso inflammavit, ac splendore divinæ majestatis implevit, tuumque uterum ineffabili modo imprægnavit, fecitque ut Deum et hominem clausa conciperes, clausa pareres, et post partum virgo permaneres. Jam ergo uterum tuum, domina, velut sacratissimum Dei vivi templum totus mundus veneratur, quia in eo salus mundi initiata est. Ibi decorem indutus est Dei Filius, ac præelectæ sponsæ suæ Ecclesiæ formosus in stola candida exultanter occurrit, desideratum diu osculum porrexit, ac præordinatas a sæculo nuptias virgo cum virgine in virgine prælibavit. Ibi primum ruptus est paries inimicitiarum, quem inter cælum et terram protoplastorum inobedientiæ construxerat. Ibi confederata sunt terrenis cælestia, et obviaverunt sibi in osculo pacis misericordia et veritas, quando in unam eandemque personam concurrerunt divinitas et humanitas, factumque est novum illud super terram, ut esset Deus homo, et homo Deus. Ibi magnus Elisæus in mensuram suscitandi pueruli sese contraxit. Ibi antiquus dierum patriarcha præelecto filio suo tunicam induit polymitam. Ibi Rebecca futurorum præscia, magnificandi filii manibus pelliculas hædorum circumdedit, et colli nuda protexit. Ibi enim cooperante gratia Spiritus sancti, Filius a Deo Patre hæreditandus in omnibus gentibus, divinæ majestatis potentiam similitudine carnis peccati cooperuit, quæ absconditus est vultus ejus, unde nec reputavimus eum. Ibi alti consilii providentia inescatus est hamus, qui ad extrahendum serpentem antiquum in hoc mare magnum de cælo trajectus est. Inde egressa est armilla aurea, unde perforaretur maxilla Leviathan, ut evomeret mortuos non suos, quos ab origine mundi secure deglutiverat. Hortus deliciarum nobis est tuus sacratissimus uterus, o Maria, quia ex eo multiplices gaudii flores colligimus, quoties mente recolimus quam magna multitudo dulcedinis universo orbi inde profluxerit. Hortus conclusus tu es, sancta Dei genitrix, ad quem deflorandum manus peccatoris nunquam introivit. Tu sanctorum areola aromatum, a cælesti consita pigmentario, virtutum omnium speciosus floribus delectabiliter vernans. Inter quorum pulcherrimos trium in te miramur excellentiam. Hi sunt quorum odore suavissimo totam domum Dei repleas, o Maria, viola humilitatis, lilium castitatis, rosa charitatis. Merito de tali areola flos ille speciosus forma præ floribus paradisi egressus est, super quem requievit Spiritus Domini. Et cui te assimilabimus, o mater pulchritudinis? Vere paradus Dei tu es, quia lignum vitæ mundo protulisti, de quo qui manducaverit, vivet in æternum. Fons vitæ, qui ex ore Altissimi prodiit, de medio ventris tui exsilivit, atque inde in quatuor capita sese dispartiens, ad irrigandam faciem arentis mundi

emanavit, lætificans civitatem Dei. Omnis enim qui biberit ex eo, non sitiet in æternum. Ecce plusquam paradus hic. De illius enim aqua si quis biberit, sitiet iterum. O quantum mundo contulisti, quæ tam salubris aquæ, aquæductus esse meruisti. O lampas luculentissima, quantos lætificasti, quanto splendore gloriæ Dei illustrata, desideratum illud lumen, quo inventa est drachma decima, sedentibus in tenebris et umbra mortis protulisti? Te nimirum ille divini epithalamii præcentor a longo intuitus est, cum in admirationis vocem ita prærupit, dicens: *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata* (Can. vi)? Sicut aurora valde rutilans in mundum progressa es, o Maria, quando veri solis splendorem, tantæ sanctitatis jubar præcucurristi, ut vere diem salutis, diem propitiationis, diem quam fecit Dominus, a tua claritate initiari dignum fuerit. Felix aurora, felix diei nuntia exististi. Talem auroram talis dies, et talem diem talis aurora decuit. Et recte quidem auroræ implesti officium. Ipse enim sol justitiæ de te processurus, ortum suum quadam matutina irradiatione præveniens, in te lucis suæ radios copiose transfudit, quibus potestates tenebrarum, quas Eva induxerat, in fugam convertisti, atque ita desideratum cunctis gentibus solem mundo innoxisti. Tu pulchra ut luna diceris, eique non immerito compararis. Illa enim astrorum omnium sola soli similis, et candore venusta argenteo, cæteris in cælo præmicat sideribus. Tu veri solis imago expressissima, inter millia astrorum Deo assistentium, virginali puritate in cælis gloriosa præfulges. Illa transfuso in se solari lumine noctem illuminat. Tu virtutum a Deo tibi inditarum, magnificis exemplis ad imitationem tui nos provocas, sique nostram noctem illuminas. Qui enim vias tuas insectatus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed lumen vite inveniet. Tu ergo pulchra es ut luna, imo et pulchrior luna, quia tota pulchra es, et macula non est in te, neque vicissitudinis obumbratio. Tu electa ut sol, ille, inquam, sol solis conditor. Ille enim electus ex millibus virorum, tu electa ex millibus feminarum. Ille electus ex omnibus quæ per illum sunt, tu terribilis ut castrorum acies ordinata. Quid enim? An non horruerunt principes tenebrarum quando viderunt præter morem instructam omni armatura fortium contra se procedere feminam? Feminam fortem, et ad bella doctissimam, cujus ensis super femur suum propter timores nocturnos. Et in circuitu ejus acies valida spiritualium virtutum, suæ se invicem ordine tuentium, si quidem ordinatione perseverat dies. Sed et innumerabilem beatorum spirituum militiam ad ministerium tanti principis delegatam nullatenus ambigimus, utpote qui custodirent lectulum Salomonis gratissimum, ac providerent ne preparatum æterno regi hospitium, alienus hospes invaderet. Nimirum timor et tremor venerunt super eos, ita ut dicerent: Ecce plus quam Eva hæc. Castra Dei sunt hæc. Fugiamus Israel. Tu ergo, bellatrix egregia, primo

A eum qui primus Evam supplantavit, expugnare viriliter aggressa es. Tu enim spiritum elationis ea virtute humilitatis complosisti, quam in te respexit Dominus, ut ipsius merito supra omnes choros angelorum te sublimari dignam æstimaverit. Nunquam enim supra omnes angelos glorificata ascendisses, nisi prius infra omnes homines humiliata descendisses. Tu et ardorem vitæ concupiscentiæ virtute castitatis in tua virginea carne eatenus extinxisti, ut is in cujus conspectu nec astra munda sunt, tantæ munditiæ carnem tuam judicaverit, ut etiam vitæ puritati eam agglutinare non despexerit. His ergo primariis ducibus tenebrarum a te fortiter expugnat, omnis ante faciem tuam militia spiritualium nequitiarum in fugam conversa est. Gloriosa dicta sunt de te, genitrix Dei, sed adhuc locus est tuæ laudationi, adhuc in tuis laudibus omnis lingua balbutit. Non enim sunt loquelæ neque sermones in omni natione quæ sub cælo est, quibus amplitudo gloriæ tuæ ad plenum valeat explicari. O magna, o pia, o multum amabilis Maria. Tu nec nominari quidem potes quin accendas, nec cogitari quin recrees affectus diligentium te. Tu nunquam sine dulcedine divinitus tibi insita piæ memoriæ portas ingrederis. Et nunc sequimur te, o domina, ex totis præcordiis vociferantes ad te: Adjuva imbecillitatem nostram, aufer opprobrium nostrum. Vides hanc tunicam pelliceam, quæ nos circumdedit, tunicam Evæ parentis nostræ? Hæc est quam olim ad nos transmisit ac supervestivit carnem filiorum suorum, sicut diploide confusionis suæ. De manu quippe illius duplicis mali seminium terra nostra suscepit, et concepit et peperit nobis spinas et tribulos iniquitatis in anima, calamitates in corpore, et per hæc mortem utrobique. O infelix hæreditas, o dira humanæ carnis infirmitas, usque quo patiemur te? Multum dorsa nostra incurvasti, quia gravis es valde, et diu te portavimus; multum nos minusti ab angelis, quos et juvenis insipientibus comparasti. Nimis invaluisti, quæ non nisi morte Filii Dei sanari potuisti. Nimis supra nos te extulisti, quando et usque ad eum qui supra omnia est, incaute ascendisti. Et quis nos liberabit a corruptela miserrimæ hujus pelliculæ? Gratia salvatoris nostri filii tui, o Maria. Qui ut infirma nostra tolleret, sponte infirmatus est, et ut mors mortis nostræ ipse fieret, innocens, pro peccatoribus mortuus est. Et quis tam idoneus, ut pro nobis loquatur ad cor Domini nostri Jesu Christi, sicut tu, felix Maria, quæ in secretissimis amplexibus amantissimi filii tui suaviter cubas in meridie sempiterno, ejusque familiarissimo colloquio, cum plena cordis lætitia perfrueris? Loquere, domina, quia audit filius tuus. Invoca bonum nomen ejus super nos, ut curemur a lepra carnis et spiritus. Exure virus hoc mortiferum, quod de pomi sui reliquiis Eva nobis propinavit. Utinam poculum suum ebria illa aut totum ebibisset, aut totum effudisset. Te exorante omne jugum nostrum computrescat a facie olei misericordiæ Dei. Renovetur ut aquilæ juvenus nostra, ut novi nova

voce novum canticum novis civibus aggregati, illic ubi nova sunt omnia, iubilacum sempiternum celebrantes, in cymbalis jubilationis concinamus. Tollatur crassa hæc nebula ab oculis nostris, ut revelata facie gloriam Domini speculantes, in immensum illud pelagus divini luminis absorbeamur a Domini spiritu, ac Deo nostro in vinculis charitatis astricti, unus cum ipso spiritus efficiamur; præstet hoc nobis, o Maria, filius tuus Dominus noster Jesus Christus, cui laus et gloria et gratiarum actio in sempiterna sæcula. Amen.

HOMILIA LIII.

DE EODEM FESTO.

(Ex ven. Bedæ presbyteri et sancti Hieronymi Comm. in Evangelium Matthæi, *passim*.)

Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob, etc. (Matth. 1).

Liber generationis Jesu Christi. Secundum hanc enim Christus filius hominis est, quod se ipse sæpissime appellat, commendans nobis quid misericorditer dignatus sit esse pro nobis. Nam illa superna et æterna generatio secundum quam Filius Dei unigenitus est ante omnem creaturam, quia *omnia per ipsum facta sunt*, ita est ineffabilis, ut de illa dictum a propheta Isaia intelligatur: *Generationem ejus quis enarrabit (Isai. LIII)?* Quamquam et de temporali ejus nativitate dictum sit, qua *Verbum caro factum est*, et virgo Spiritu sancto gravida filium peperit, et virgo permansit. *Filii David, filii Abraham.* Ordo præposterus, sed necessarie commutatus. Si enim primum posuisset Abraham, et postea David, rursus ei repetendus foret Abraham, ut generationis series retexeretur. Ideo autem cæteris prætermisiss, horum filium nuncupavit, quia ad hos tantum facta est de Christo repromissio: ad Abraham: *In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes terræ (Gen. XII).* Ad David vero ait: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. CXXXI).* *Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob.* Exsequitur ergo humanam generationem Christi Matthæus ab ipso promissionis Christi exordio, hoc est, ab Abraham genitores commemorans, quos perducit ad *Joseph virum Mariæ, de qua natus est Christus.* Mystice autem quomodo de gentilitatis caligine, quasi de Ægyptiaca servitute, per quadraginta duos viros demonstrat, ac si per ejusdem numeri mansiones ad virginem Mariam plenam sancti Spiritus gurgite fluentem, ac si intelligibilem Jordanem duce Domino Jesu Christo, velut Josue filio Nun ventum sit, ipsumque Christum de Maria esse natum testatur, qui velut hamus in retis capite, sic in fine genealogiæ positus, et in mare hujus mundi a Patre missus, tortuosum serpentem aduncatum occisus occidit, atque humani generis mortem mortuus mortificavit. Et ideo velut fune duplicato, iterato videlicet uniuscujusque nomine, in retis similitudinem genealogiæ ordo contextitur, donec ab hujus principio, hoc est ab Abraham usque

ad hamum, id est, ad Christum adveniat, de quo ad sanctum Job dicitur: *Nunquid aduncabis Leviathan hamo tuo, aut armilla perforabis maxillam ejus (Job. XL)?* In hamo ergo incarnationis Christi iste captus est, qui dum in illo appetit escam corporis, transfixus est aculeo divinitatis. *Judas autem genuit Phares et Saram de Thamar.* Notandum quod in genealogia Salvatoris nullam sanctarum assumit mulierum, sed eas quas Scriptura reprehendit, ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omnium peccata deleret. Unde et in sequentibus Raab meretrix, et Ruth Moabitidis ponitur, et Bethsabee uxor Uriæ. Ad interiore vero intellectum in omnibus istis quatuor, ventura ad Dominum Ecclesia de gentilitatis errore figuratur, quæ prius aliena, B ignominiosis plena et sterilibus habebatur, sed ad Christum ut legitima conjuncta est matrona, et plures adoptivos parit filios Deo quam synagoga, quæ prius ut proprium videbatur habere Dominum virum. Thamar ergo interpretatur amaritudo, vel commutans, sive palma. Et merito hæc omnia conveniunt sanctæ Ecclesiæ, quæ amara prius fuit in idololatria et turbida conversatione, sed modo dulcis est per sletum compunctionis et studium pii laboris. Hæc commutans recte dicitur, quia ex peccatrice commutata est in justam, et ex odiosa in amatam. Quæ palmæ rite assimilatur, propter certamen laborum, et victoriæ præmium. De illa quippe bene per psalmistam dicitur: *Justus ut palma florebit, et sicut cedrus Libani multiplicabitur (Psal. xci).* Raab quoque latitudo, vel C famæ, seu impetus interpretatur. Et quid in hoc nisi sanctæ Ecclesiæ nobilitas prædicatur? Cui Isaïas dicit: *Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parvas (Isai. LIV).* Habet ergo famem ista, non famem panis, neque sitim aquæ (Amos. viii), sed audiendi verbum Dei, et faciendi voluntatem ejus. De quo quidem impetus ingreditur, quia velocitas prædicationis flante Spiritu sancto in totam mundi latitudinem dirigitur. Denique Ruth, quæ vel videns vel festinans, seu deliciens interpretatur, merito Ecclesiam significat, quæ in puritate cordis Deum contempletur, et secundum Psalmistam festinat manus ejus dare Deo. Hæc definit, id est, firmiter in fide et dilectione Dei persistere decernit. Bethsabee vero quæ interpretatur puteus septimus, D abundantiam gratiæ Spiritus sancti in Ecclesia fieri designat. Dono denique spirituali, hoc est, septenario facta est Ecclesia puteus satietatis quia factus est in ea fons aquæ salientis in vitam æternam. *Naason autem genuit Salmon.* Ipse est Naason princeps tribus Juda, sicut legimus in Numeris. *Jesse autem genuit David regem.* Regem dicit David, non quod ipse solus in ista genealogia regum fuerit positus, cum ab ipso usque ad transmigrationem Babylonis qui scribuntur, plures regnaverunt, sed quia David primus de domo David rex fuit, per quem ordo decurrit genealogiæ. *David autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Uriæ.* Queritur, cum tres reliquæ extraneæ mulieres nominibus propriis sint positæ, cur

Salomon [solummodo] non nominetur Bethsabée, A sed hoc solum dicatur quod uxor fuit Uriæ. Ideo hoc putatur factum, quia tres aliæ supra dictæ licet criminose fuerint, in partibus tamen filiorum, per quos currit genealogia, non solum non culpari, sed etiam laudari meruerunt. Hæc vero adulterio et homicidio perpetrato, David regi genuit filium, intantum culpabili conjugio, ut merito in Salvatoris genealogia non videatur nominata. Nomen vero viri ejus, id est Uriæ, quasi justus hominis ponitur, ut ex hoc etiam sceleris immanitas memoretur, dum uxoris causa occisus in memoriam revocatur. Mystice autem David Christum significat, qui interpretatur manu fortis, et desiderabilis. Et quid fortius leone, qui vicit de tribu Juda, radix David? Quomodo vero sit desiderabilis, Scriptura ostendit, dicens: *Ecce veniet desideratus cunctis gentibus* (Agg. II). Et Petrus ait: *In quem desiderant angeli prospicere* (I Pet. I). Urias vero qui interpretatur lux mea Dei, significat diabolum, qui transfiguratur se in angelum lucis, audens Deo dicere: *Lux mea Dei, et erò similis Altissimo* (Isa. XIV). Joram autem genuit Joathan. In quarto Regum volumine, de Joram Ochoziam fuisse legimus generatum, quo mortuo, Jozabeth filia regis Joram, soror Ochoziæ, tulit Joas filium fratris sui, et eum interuicini quæ exercebatur ab Athalia, subtraxit. Cui successit in regnum filius ejus Amasias, post quem regnavit Azarias filius ejus. Cernis quod secundum fidem historiæ tres reges in medio fuerunt, quos hic evangelium prætermisit, Joram autem non genuit Oziam, sed Ochoziam, et reliquos quos enumeravimus. Verum quia evangelistæ propositum erat, tres tessaradecades in diverso temporum statu ponere, et Joram generi se miscuerat impiissima Jezabel, idcirco usque ad tertiam generationem ejus memoria tollitur, ne in sanctæ nativitatis ordine poneretur. Dictum quoque ita erat per prophetam, non nisi quarta generatione in throno regni Israel quamquam de domo Achab esse sessurum. Purgata igitur labe familiæ gentilis, tribusque præteritis, jam regalis in quarta generationum consequentium origo numeratur. Et post transmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel. Si voluerimus Jechoniam in fine primæ tessaradecadis ponere, in sequenti non erunt quatuordecim, sed tredecim. Sciamus ergo Jechoniam priorem ipsum esse, quem et Joakim, secundum autem, id est Joachin filium, non patrem. Quorum prior per α et μ , sequens χ et ν scribitur. Quorum nomen scriptorum vitio et longitudine temporum apud Græcos Latinosque confusum est. Hæc beatus Hieronymus historiam sequens ita exposuit. Nam et ipse Jechonias interpretatur præparatio Dei. Sic ergo jam non quadraginta duo, quæ faciunt ter quatuordecim, sed propter unam bis numeratam, quadraginta generationes fiunt, si ipsum Christum annumeremus, qui huic regendæ vitæ nostræ temporali atque terrenæ tanquam numero quadragenario regulariter præsidet. Tu autem Domine.

HOMILIA LIV.

IN VICILIA MATTHÆI APOSTOLI.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore vidit Jesus publicanum nomine Levi, sedentem ad telonium, et ait illi: *Sequere me, etc.* (Luc. V).

Idem Levi qui et Matthæus est, etc. Reliqua vide Opp. ven. Bedæ tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 449.

HOMILIA LV.

IN DIE SANCTI MATTHÆI.

(Ex eodem).

In illo tempore cum transiret Jesus, vidit hominem sedentem in telonio Matthæum nomine, et ait illi: *Sequere me. Et surgens, secutus est eum, etc.* (Matth. IX)

B Legimus Apostolo dicente, etc. Reliqua vide tomo ut supra, col. 249.

HOMILIA LVI.

IN FESTO SANCTI MICHAELIS ARCHANGELI.

Relatio de dedicatione ecclesiæ sancti Michaelis et miraculis ostensis. = *Drab*

Memoriam beati Michaelis archangeli toto orbe venerandam, ipsius et opere condita, et consecrata nomine demonstrat ecclesia, quæ non metallorum fulgore et privilegio commendata est signorum. Vili facta schemate, sed cœlesti prædita virtute, utpote quam fragilitatis humanæ memor archangelus e cœlo veniens, ad promerendam ibi mortalibus supernorum societatem, propria manu condere dignatus est. Vertice siquidem montis excelsi posita, de corpore ejusdem saxi speluncæ instar præcavata ostenditur. Est autem locus in Apuliæ finibus, ubi inter sinum Adriaticum et montem Garganum civitas Sepontus posita est. Qui mons civitatis a mœnibus ad duodecim millia pedum erectus, in cacumine supremo beati archangeli, quam præfatus sum, gestat ecclesiam. Hanc mortalibus hoc modo cognitam, libellus in eadem ecclesia positus indicat. Erat in ea civitate vir prædives quidam Garganus nomine, qui ex eventu suo monti vocabulum indidit. Hujus dum pecora, quorum infinita multitudine pollebat, passim per devexi montis latera pascere, contigit taurum armenti communis gregis consortia spernentem, per montem singularem incedere solitum, ad extremum redeuntibus pecoribus domum non esse reversum. D Quem dominus collecta multitudine servorum per devia quæque requirens, invenit tandem in vertice ejusdem montis pro foribus cujusdam assistere speluncæ. Itaque ira permotus, cur solivagus incederet, arrepto arcu appetiit illum sagitta toxicata. Quæ veluti venti flamine retorta, eum a quo jacta est, mox reversa percussit. Turbati cives et stupefacti qualiter res fuerit effecta, non enim accedere propius audebant, consulunt episcopum, quid facto opus sit. Qui indicto jejuniis triduo, a Deo monuit esse querendum. Quo peracto, sanctus Domini archangelus episcopum per visionem alloquitur, dicens: Jam bene fecisti, quod homines latebat, a Deo querendo mysterium, causam videlicet hominis suo telo percussus. Sciat is hoc mea gestum voluntate. Ego enim

sum Michael archangelus, qui in conspectu Domini semper assisto, locumque hunc in terris incolere, tutumque servare instituens, hoc volui indicio probare, omnium quæ ibi geruntur, ipsius quoque loci me esse inspectorem atque custodem. Hac revelatione comperta, consuetudinem fecerunt cives hic Dominum precibus per sanctum deprecari Michaellem. Duas quippe januas ibi cernentes, quarum australis, quæ et major erat, aliquot gradibus in occasum vergentibus, adiri poterat, sed nec ultra cryptam intrare ausi, præ foribus quotidie orationi vacabant. Inter hæc Neapolitani pagani adhuc ritibus aberrantes, Sepontinos et Beneventanos, qui centum quinquaginta milliariibus a Seponto distant, bello lacerare tentant. Qui antistitis sui monitis edocti, tridul petunt inducias, ut triduanum jejunio liceret quasi fidele patrocinium sancti Michaelis implorare et præsidium. Quo tempore, pagani ludis scenicis falsorum invitant auxilia deorum. Ecce autem nocte ipsa quæ belli antecedebat diem, adest in visione sanctus Michael antistiti, preces dixit exauditas, victoriam spondit adfuturam, et quarta diei hora bello præmonet hostibus occurrendum. Latè ergo facti, et de angelica certi victoria, Domini coacti spiritu obviant Christiani pagani. Atque in primo belli apparatu Garganus immenso tremore concutitur, fulgura crebra volant, et caligo tenebrosa totum montis cacumen obduxit, impleta prophetia quæ Dominum laudans ait: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* (Psalm. ciii). Fugiant pagani, partim ferro hostium, partim igniferis impulsu sagittis, ad Neapolim usque sequentibus, atque extrema quæque cædentibus adversariis, mœnia tandem suæ urbis moribundi subintrant. Qui autem evasere periculum, comperto quod angelus Dei in adiutorium venerit Christianis, nam et sexcentos ferme suorum fulmine videbant interemptos, Regi regum Christo continuo colla submittent, armis induuntur fidei. Cumque domum reversi victores, vota Domino gratiarum ad templum referrent archangeli, vident manè juxta januam septentrionalem (quam prædixi instar posterulæ pusillæ) quasi hominis vestigia marmori arctius impressa, agnoscunt beatum Michaellem hoc presentis suæ signum voluisse monstrare. Ubi postea culmen appositum et altare impositum, ipsa ecclesia ob signa vestigiorum Appodonia est vocata. Multa dubitatio inter Sepontinum et Beneventanum quid de loco agerent, utrum intrare et dedicare ibi debeant ecclesiam. Unde collatione facta, ad meridiem loci illius beati Petri apostolorum principis nomine condunt ecclesiam et dedicant. In qua etiam beate semper virginis Mariæ, sanctique Baptistæ Joannis altaria statuunt. Tandem antistites salubri reperto consilio Romanum episcopum quid de his agendum sit per nuntios sciscitantur, qui tunc forte in monte Soracti quinquagesimo fere milliario a Romana urbe distante fuerat, quem incolæ sancti Sylvestri cognomine vocant, eo quod ipse ibi quondam exsul orans pro fidei persecutione deliuerat cum

A suis. Taliaque mandata remittit: Si hominis est, dilectissimi, illam dedicare basilicam, hoc maxime die quo victoria data est fieri oportet. Sin autem alias sancto provisorio loci placuerit, eodem præcipue die illius in hoc voluntas est requirenda. Hoc ergo tempore imminente, agamus ambo triduanum cum civibus nostris jejunium, sanctam Trinitatem rogantes, ut munera quæ summo suæ sedis ministro conferre dignatus est, ad certum usque finem perducatur. Factum est, ut suggererat antistes. Nocte vero constituit jejunii suprema, angelus Domini Michael episcopo Sepontino per visionem apparens: Non est, inquit, vobis opus hanc quam ædificavi dedicare ecclesiam. Ipse enim qui condidi, etiam dedicavi. Vos tantum intrate, et me assistente patrono, precibus locum frequentate. B Et te quidem ibi cras missam celebrante, populus juxta morem communicet. Meum autem erit ostendere quomodo per memet locum sacraverim ipsum. Illi adveniunt mane cum oblationibus, et magna instantia precum intrant regiam australem, et ecce longa porticus in aquilonem porrecta, atque illam attingens posterulam extra quam vestigia marmori diximus impressa. Sed priusquam huc pervenias, apparet ad orientem basilica prægrandis, qua per gradus ascenditur. Hæc cum ipsa porticu sua quingentos fere homines capere videbatur, altare venerandum, rubroque contextum palliolo, prope medium parietis meridiem ostendens. Erat autem ipsa domus angulosa, non in more operis humani parietibus erectis, sed instar speluncæ præruptis et sæpius eminentibus asperata scopulis, culmine quoque diversæ altitudinis, quod hic vertice tangi, alibi manu vix possit attingi, credo docente archangelo, Deum non ornatum lapidum, sed cordis quærere et diligere peritatem. Vertex vero montis extrinsecus partim cornea sylvæ tegitur, partim virenti plantitie dilatatur. Missarum itaque celebratione completa, magno attenti gaudio quique redierunt in sua. Episcopus autem delegato ministrorum, cantorum, sacerdotumque officio, et mansionem constructa, omnem ibidem quotidie psalmodum, hymnorum, missarumque cursum congruo præcepit ordine celebrari. Nullus autem huc nocturno est tempore ausus ingredi, sed aurora transacta matutinis ibi decantavit hymnos. Ex ipso autem saxo quo sacra tegitur ædes, ad aquilonem altaris, dulcis et nimium lucida guttatim aqua dilabitur, quam incolæ stillam vocant. Ob hoc et vitreum vas ejusdem receptui præparatum argentea pendet catena suspensum, morisque est populo communicato singulos ad vasculum ascendere per gradus, donumque cœlestis degustare liquoris. Nam et gustu suavis et tactu salubris; denique nonnulli per longas febrium flammæ hac hausta stilla, celeri confestim refrigerio potiuntur salutis. Innumeris quoque et aliis modis ibi crebro sanantur ægroti, et multa quæ angelicæ tantum congruunt potestati, gerit illic miracula comprobantur, maxime tamen ejusdem die natalis, cum et de provinciis circumpositis plus solito confluens turba recurrit, et angelicæ virtutis major quodam-

nodo creditur adesse frequentia, ut quod spiritualiter dixit Apostolus, etiam corporaliter agi videatur: Quia angeli sunt administratorii spiritus in ministeriis missi, propter eos qui hereditatem capiunt salutis, in Christo Jesu Domino nostro (Heb. i). Tu autem, Domine.

HOMILIA LVII.

DE EODEN FESTO

(Ex Opp. beati Maximi episcopi.)

In illo tempore accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Quis putas major est in regno cœlorum? Et advocans Jesus parvulum statuit eum in medio eorum, etc. (Matth. xviii).

Si diligenter, fratres, audistis, evangelicam lectionem, etc. Reliqua vide inter Opera sancti Maximi, Patrologiæ tomo LVII, col. 445

HOMILIA LVIII.

IN EODEN FESTO SANCTI MICHAELIS.

[Ex Haymona.]

In illo tempore accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Quis putas major est in regno cœlorum, etc. (Matth. xviii)?

Quoties legimus discipulos Domini de ordine prioratus inter se contendisse vel interrogasse, non livori et invidiæ deputare debemus, sed humanæ fragilitati ac infirmitati; quippe qui rudes erant ac novelli, quia audierant eum suam resurrectionem prædicantem, et nondum Spiritus sancti gratia illuminati, cœleste regnum perfecte amare didicerant, quia, ut ait evangelista Joannes, nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus (Joan. vii), putabant quod ipse resurgens a mortuis, corporaliter regnum teneret, et ipsi honoribus sublimarentur. Unde passionis illius tempore facta est contentio inter eos quis eorum major esset in regno cœlorum. Hac suspitione seducta fuerat mater filiorum Zehedæi quando accessit ad Dominum, dicens: Domine, dic ut sedeant hic duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam in regno tuo (Matth. xx). Hinc Cleophas et alius discipulus quibus cum Dominus post resurrectionem in specie peregrini apparuisset, dicebant: Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel (Luc. xxiv). Et quidam discipulorum interrogantes eum, dicebant: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel (Act. i)? Occasio autem interrogandi Dominum, quis illorum major esset in regno cœlorum, fortassis ex superioribus acciderat. Nam ut supra evangelista reulit, accesserunt ad Petrum qui didrachma accipiebant, et dixerunt ei: Magister vester non solvit didrachma? Ait etiam: Et cum intrasset domum, prævenit eum Jesus, dicens: Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ a quibus suscipiunt tributum vel censum? a filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Jesus: Ergo liberi sunt filii. Ne autem scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle, et aperto ejus ore invenies staterem, illum sumens, da eis pro me et te (Matth. xvii). Quia ergo alii discipuli viderant Petrum in reddi-

tone census Domino cœquari, computantes eum illis omnibus esse prælatum, in illa hora accesserunt ad Jesum, dicentes: Quis putas major est in regno cœlorum? Sed magister humilitatis, qui ait in evangelio: Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris (Matth. xi), ut ostenderet regnum cœlorum, non per superbiam, sed per humilitatem esse querendum, illumque fore majorem in eo qui propter Deum se humiliat. Advocans parvulum statuit eum in medio eorum, et dixit: Amen dico vobis: Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Quod duobus modis potest intelligi. Possumus enim hic parvulum Dominum Jesum Christum accipere, qui cum sit magnus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis (Psal. cxliv), ut nos excelsos faceret, parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis (Isa. ix). Et est sensus: Nisi meo exemplo vos humiliaveritis, qui non veni ministrari, sed ministrare, et factus sum in medio vestrum sicut qui ministrat, sed non qui vel quasi recumbens, regnum cœlorum quod humilibus est præparatum, intrare non potestis. Si autem simpliciter quemlibet parvulum intelligamus, facile patet, quia non solum ad humilitatem, sed etiam ad simplicitatem servandam hoc exemplo nos hortatur. Ac si diceret: Sicut parvulus iste cujus vobis exemplum proposui, videns mulierem pulchram non concupiscit, non alienas divitias appetit, læsus non reledit, non aliud cogitat, et aliud loquitur, et iratus non perpetuas tenet discordias, ita et vos nisi talem habueritis innocentiam in mente, qualem iste habet in corpore, regnum cœlorum quod humilibus et simplicibus est præparatum, intrare nequaquam potestis. Cujus viam nemo superbus graditur, pemo tumidus incedit, quia ardua via et angusta quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam (Matth. vii). Cum ergo ait: Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum, tale est si dixisset: Jam si vos delectat locus sublimis, prius exerceat humiliatio vitæ innocentis, non quod apostolos corpore vellet esse parvulos, sed ut innocentiam parvulorum in mente possiderent. Hujusmodi parvulos Dominus suos volebat esse discipulos, quibus dicebat: Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum cœlorum (Matth. xix). Et Paulus apostolus talium innocentiam parvulorum suos volebat habere discipulos, quibus per epistolam præciebat: Nolite pueri effici sensibus, sed malitiâ parvuli estote, sensibus autem perfecti sitis (I Cor. xiv). Talem se noverat rex propheticus, qui in regali solio sublimis, sed mente humilis, dicebat: Custodiens parvulos Dominus, humiliatus sum, et liberavit me (Psal. cxiv). Et iterum: Ludam, et vilior fiam plus quam factus sum, et ero humilis in oculis meis (II Reg. vi). Parvulus enim est qui sibi displicet ut Deo placeat, tantoque ante Deum erit pulchrior, quanto apud semetipsum erit humilior. Unde et subditur: Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic major est in regno cœlorum. Habeamus ergo virtutem

humilitatis, si volumus habere in regno cœlorum locum celsitudinis, quoniam, sicut Salvator ait in Evangelio: *Omnis qui se humiliat exaltabitur, et qui se exaltat humiliabitur* (Luc. xiv). Unde et nos alibi Scriptura admonet, dicens: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam* (Eccli. iii). Et iterum: *Humiliamini sub potenti manu Dei ut vos exaltet in tempore visitationis* (I Petr. v). Et ne putares illum esse contemnendum, qui propter Deum hic se humiliat, congruam sententiam adjunxit, dicens: *Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit*. Hoc est quod Dominus in futuro se promisit dicturum: *Quandiu fecistis uni ex minimis meis, mihi fecistis* (Matth. xxv). Et signanter ait: *Qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit*. Quamvis enim non sit eligendum cui juxta Scripturæ vocem benefacere debeamus, illis tamen qui propter Deum parvi et humiles esse eligunt, in cujus vitæ moribus Christum esse cognoscimus, specialem benevolentiam impendere debemus. Unde cum pius pater filium instrueret, ait: *Panem tuum et vinum tuum super sepulcrum justi constitue, et ne communicaveris ex eo cum peccatoribus* (Tob. iv). Et iterum: *Desudet elemosyna in manu tua, donec invenias justum cui tradas eam* (Eccli. xxix). Hinc et Apostolus ait: *Dum tempus habemus, opere-mur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei* (Gal. vi). Qui enim bona temporalia illis impendit, in quorum vita et moribus Christum habitare cognoscit, profecto illi tribuit pro cujus amore impendit. Unde bene dicitur, *in nomine meo*. Multi enim bona temporalia non in nomine Christi, sed ut laudem hominum captare possint, tribuunt. De quibus scriptum est: *Quæsierunt gloriam hominum, magis quam Dei* (Joan. xii). Et Dominus alibi: *Omnia enim opera sua faciunt ut videantur ab hominibus* (Matth. xxiii). Et iterum: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam* (Matth. vi). Et ne ad suscipiendos hospites vel peregrinos pigri remaneremus, seipsum in his suscipi, promisit, cum ait: *Qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit*. Unde et ipse alibi dicit: *Qui suscipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet; et qui suscipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet* (Matth. x). Et iterum: *Qui vos recipit, me recipit; et qui vos spernit, me spernit* (Ibid.). Sicut autem suscipientibus merces promittitur, ita duris et avaris pœna indicitur, cum subinfertur: *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris*. Ubi considerandum est quam grave peccatum sit scandalizare fratrem, quando etiam scandalizantibus talis vindicta comminatur. Quod autem ait: *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et in profundum maris demergatur*, juxta morem provincie loquitur, ubi apud veteres Judæos capitalia crimina hoc supplicio puniebantur. Nemo ergo arbitretur leve peccatum esse scandalum fratris, cum scandalizantibus

A talis pœna prædicitur, quoniam sicut alibi in Evangelio ait: *Qui dixerit fratri suo sature, reus erit gehennæ ignis* (Matth. v). Quod se cavere omnino Apostolus ostendit, cum ait: *Melius enim mihi est non manducare carnem, neque bibere vinum, neque aliquid in quo fratrem scandalizem* (Rom. xiv). A quo peccato etiam discipulos suos compescit, dicens: *Quare tu scandalizas fratrem tuum, aut quare spernis illum?* Igitur, in quantum possumus, juxta Apostoli admonitionem, scandalum fratrum vitare debemus, si autem pro veritate scandalum oriatur, magis veritas eligenda est, quam scandalum vitandum. Vel certe per molam asinariam quæ pondus habet, sed nullum iter explicat, volubilis amor sæculi exprimitur. Cum ergo ait: *Expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris*, carnales quosque et mundi amatores a regimine ecclesiastico prohibet, quoniam melius est quod mundi amator in sæculo vivens carnaliter, se solum perdat, quam in regimine ecclesiastico constitutus, se et alios perverse vivendo ad interitum trahat; quia cujus vita despicitur, restat ut ejus prædicatio contemnatur, quoniam dum infirmi discipuli patroni sequuntur exemplum, et ipsi pereunt, et illorum perditio in ejus caput redundat, qui auctor est criminis. Sive certe per molam asinariam doctores intelliguntur, quia sicut mola granum tritici frangitur, ut medulla ejus ad sustentationem vel refectionem humanæ naturæ ostendatur, ita quoque et doctores occultas sententias Scripturæ sacræ aperientes, interiorum sensum earum manifestant, vel vitam sive refectionem animarum sanctarum. Væ mundo ab scandalis. Mundus cui væ dicitur, non ille est quem venit Filius hominis querere et salvare, sed ille qui in maligno positus est, id est mundi amatores, de quo Dominus alibi ait: *Pater juste, mundus te non cognovit* (Joan. xvii). Qui enim mente et desiderio sæculum incolunt, recte mundus appellatur, de quibus Joannes ait: *Mundus transibit, et concupiscentia ejus* (I Joan. ii). Mundi enim amatores dum propter cupiditates sæculi alios non metuunt scandalizare, tamen ipsi scandalum sustinent, aliquando quidem corpore, semper autem mente. Et ideo væ illis, quia ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. Quibus per Jacobum dicitur: *Qui voluerit amicus esse hujus sæculi, inimicus Dei constituitur* (Jacob. iv). Ad quos pertinet quod adhuc subjungitur: *Necesse est enim ut veniant scandala, verumtamen væ homini per quem scandalum venit*. Quod autem ait, *necesse est*, tale est ac si diceret: Non potest esse ut scandala non veniant. *Oporet enim et hæreses esse*, sicut ait apostolus, ut probati manifesti fiant (I Cor. xi). Et alia scriptura: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis* (Eccli. xxvii). Pacis autem tempore non facile decerni potest quis bonus malusve sit. Sed cum scandalizatorum flaverit ventus, faciles et tennes projiciet quasi paleas ante faciem venti, grana vero congregabit in horrea Christi. Væ ergo homini

illi qui talem se exhibet, ut malum quod venturum est per ejus ministerium impleatur, de quibus Dominus ait: *Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et tradent ea in caminum ignis ardentis (Matth. xxi).* Quod facilius intelligimus, si unum ad medium deducamus, Judam scilicet Domini proditorem, de quo ipse tempore passionis suæ ait: *Filius hominis vadit, sicut scriptum est de illo, vae autem homini illi per quem tradetur (Matth. xxvi).* Necesse enim erat ut Filius Dei pro nobis passionem sustineret, sed vae Judæ qui nostrum bonum suum fecit malum. Et ne aliquis sub occasione proximorum vel amicorum a via Dei sibi recedendum putaret, omnem Magister veritatis errorem tollit, cum subjungit: *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizet te, abscinde eum, et projice abs te. Bonum est tibi ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem, mitti in gehennam ignis. Et si oculus tuus scandalizet te, erue illum, et projice abs te. Bonum est tibi cum uno oculo intrare ad vitam, quam duos oculos habentem, mitti in gehennam ignis. Juxta litteram quantum abhorreat hoc, facile patet. Sed cum a littera excludimur, spiritualis sensus est requirendus. Per hoc quod manus, pes, oculus, nostris necessitatibus necessariora sunt, propinquorum et charissimorum affectus in hoc loco designatur, ac si diceret Dominus: Si quis tibi fuerit pretiosus ut oculus, propinquus ut pes, necessarius ut manus, et a via Dei te recedere persuaserit, hujus amorem abscinde, et abs te projice. Melius est te solum intrare ad vitam, quam cum multa turba propinquorum mitti in ignem æternum. Quid proficit homini, si totum lucretur mundum, animæ autem suæ detrimentum patiatur (Marc. viii)? Verbi gratia: Blanditur uxor, minatur pater, persuadet mater, lacrymantur frater et soror, tu autem in via Domini sta firmus, ne illos inutiliter amando, a Dei amore recedas, sed juxta illud quod alibi ait: *Sine mortuis mortuos suos sepelire, tu autem sequere me (Matth. viii).* Neque hoc dicimus, quod parentibus et amicis ingrati et inobedientes esse debeamus, sed quando a via Dei remove voluerint, tunc eorum amorem abscindamus a nobis. Cæterum cum eos Deum amare cognoverimus, dupliciter nobis amandi et honorandi sunt: Primum, quia justi sunt, deinde, quia propinqui, Domino dicente in lege: *Honora patrem tuum et matrem, ut bene sit tibi, et longo vivas tempore (Deut. v).* Hinc et Apostolus ait: *Si quis suorum curam non habet, et maxime fidelium, fidem negavit, et est infideli deterior (I Tim. v).* Quantam autem sollicitudinem et curam Dominus de his habeat, qui totam spem in eo ponunt, manifestat cum subjungit: *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. Qui enim pusilli et humiles in præsentī vita propter Deum sunt, nequaquam contemnendi sunt. Pusilli namque sunt, ut diximus, qui coram oculis suis humiles sunt et despecti, de quibus Salvator ait in Evangelio: Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis**

regnum (Luc. xii). Quisquis ergo tales scandalizare non metuit, offendit Deum qui habitat in illis, sicut ipse per prophetam dicit: *Qui tangit vos, quasi per prophetam tangit pupillam oculi mei. Et iterum: Nolite tangere, christos meos, et in prophetis meis nolite malignari (Zach. ii).* De quibus valde dulce est quod adhuc subinfertur, quare non sint contemnendi. *Dico enim vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est (Matth. xviii).* In hoc loco discimus, quia unusquisque fidelium, angelum ob sui custodiam deputatum habet, qui et eum a tentationibus defendit, et in virtutibus juvat, sicut apostolus in epistola ad Hebræos ait: *Angeli sunt ministratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis (Hebr. i).* Et psalmista de Justo quolibet: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum (Psal. xc).* Hinc et de Petro in Actibus apostolorum legimus, quia cum ab angelo de carcere eductus, januam pulsare cœpisset, fideles qui convenerant, dicebant: *Non est Petrus, sed angelus ejus (Act. xii).* Angeli ergo parvulorum semper vident faciem Patris, quia sic propter nos foras exeunt, ut ab ejus visione nunquam recedant, sicut ipse angelus Raphael ad Tobiam ait: *Ego sum unus de septem spiritibus qui assistimus ante Deum (Tob. xii).* Et Daniel: *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei (Dan. vii).* Angeli enim qui custodes sunt vitæ nostræ, orationes et opera nostra Deo nuntiare creduntur, sicut angelus ait Tobie: *Cum orares, ego obtuli orationes tuas ante Deum (Tob. xii).* Et Daniel: *Ex die qua posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in conspectu Dei, exaudita sunt verba tua, et ego veni propter sermones tuos (Dan. x).* Tu autem, Domine

HOMILIA LIX.

IN NATALI SANCTI LUCÆ EVANGELISTÆ.

Cum in divinis atque sacris voluminibus studiosè lectitando perquirerem, ex qua ortus prosapia, a quibus instructus, quosque imitatus sit viros, quibusve in partibus beatissimus Lucas evangelista scripserit atque docuerit, quove pausaverit, ejusque sacrum deportatum fuerit cadaver loco, in singulis singula reperi; et post pauca de pluribus carpens, prout sensu capere potui ingenioli mei, partim stylo proprio explicare conatus sum, partim autem sicut a quibusdam reperi scripta doctoribus exarans, vestræ intentis charitatis auribus noster subsequens sermo declarabit. Igitur gloriosissimus apostolus et evangelista Jesu Christi Lucas, natione Syrus Antiochensis, arte medicus, apostolorum discipulus, almficeos eorum actus prout vidit, lucido disertoque sermone prosecutus, in brevi libello ad charissimum scripsit Theophilum. Deinde Paulum secutus egregium doctorem gentium usque ad triumphum passionis ejus, quem cum apostolo Petro Romæ excepit, individuus comes peregrinationis ejus existens, ubique cum eo permansit. Cujus præcipue peregrinationis

et sacrae doctrinae gesta, eorumdem annectens apostolorum libello, ad laudem nominis et memoriam ipsorum, et universalis Ecclesiae stabilimentum texuit. Dumque eundem gloriosissimum Paulum idem venerabilis Lucas sequeretur in plurimis terrae marisque tribulationibus, digne ab illo huiusmodi testimonii elegantia meruit laudari. Sic enim Colossensibus scribens ait de eo : *Salutat vos Lucas medicus charissimus meus in Domino (Col. iv).* Et Timotheo illustri viro scribens ait : *Lucas solus mecum est (II Tim. iv).* Et in alio loco epistolae suae ait de illo inter reliqua salutationis, Ecclesiae Dei quae est Corinthi, *misimus etiam fratrem nostrum, cuius laus est in evangelio per omnes ecclesias. Non solum autem, sed et ordinatus est ab ecclesiis, comes peregrinationis nostrae (II Cor. viii).* Vir enim (ut ita dicam) omnium ore laudabilis est hic Domini evangelista, qui meruit a tanto apostolo et doctore gentium praedicari. Laudemus ergo eum cum ipso et nos pariter, charissimi, et consona voce, corde et ore extollamus, et verum a Deo missum medicum animarum praedicemus eum. Cujus omnia doctrinae verba nihil aliud resonare videntur, nisi animae languentis medicinam. Propterea non immerito iste tale sortitus est nomen. Lucas quidem Aelice, in nostra autem lingua interpretatur consurgens sive elevans. Recte itaque consurgens sive elevans dicitur, qui terrenis despectis, sese ad caelestia consurgendo elevavit, et toto mentis conamine liber expeditusque est Dominum secutus. Unde et ejus predicare Evangelium adhuc in ergastulo corporis retentus, et suis sequacibus scribere est dignus habitus, multosque etiam verbo suae praedicationis ad Jesu Christi Domini perduxit fidem. O Luca sanctissime evangelista, Dominica atque veridica personans longe lateque verba, cujus fragor Aeliceis quidem primum intonans auribus, gyrat penetralia caelorum ad instar tonitruum, at demum ut psalmographus ait vates, non solum occiduas usque protendit partes, vox omni suavitate melliflua, sed et in omnibus terrae finibus personavit. O insignis praconii et almitatis evangelicae lucifer, ab orientibus partibus emittens nobis lumen fidei, et caelestis itineris patenter scandere volentibus callem demonstrans. O animae salubre medicamentum, beatissime Luca, qui velut nardi pisticae pretiosum unguentum redolens, et interiora pectoris nostri arcana permulcens, ad semper mansura gaudia, ubi nullus languor, nullus dolor, nullusque gemitus invenitur, voce incessabili nos invitare omnimodo non desistis. Recte enim hic versiculus poetae cujusdam epigrammatici potest aptari :

Vivere post obitum vatem vis nosse viator?
Quod legis, ecce loquor, vox tua nempe mea est.

Hic prorsus cum descripta essent evangelia, per Matthaeum quidem in Judaea, per Marcum vero in Italia, instigante Spiritu sancto, magis auditu quam jussu, in Achaiae Bithyniaeque partibus historice suum composuit Evangelium Attico sermone, sicut ab his traditum habuit, qui ab initio viderunt, eique ma-

A gistri fuerunt sermonis Dei. Incipiensque a sacerdotum regumque temporibus, in hunc videlicet modum : *Fuit in diebus Herodis regis Judaeae sacerdos quidam nomine Zacharias (Luc. i), eam historiam plena digestionem prosequitur.* Hujus quoque strenuissimi evangelistae Lucae librum, cum quatuor Evangeliorum libris intelligendum, arbitrati sunt doctores per vituli speciem figurari. Vitulus denique sacerdotalis est victima, quae in Redemptoris nostri immolatione completa est, qui pro salute totius mundi in patibulo crucis suspensus, semetipsum Patri hostiam vivam exhibuit. De quo evangelista pulchre Sedulius presbyter in paschalis descriptione carminis, heroico percurrans carmine ait :

Jura sacerdotis Lucas tenet ore virenti.

B Et Paulinus Nolanus sedis praesul de isto Domini venerabili viro, bene ludens versibus canit :

Bis medicus Lucas, prius arte, deinde loquela,
Bis medicus Lucas, ut quondam corporis aegros
Artus consolidat, et nunc in mentibus aegris,
Composit gemitos vitae medicamina libros.

Nam quid plura referam de tam veridico eximioque evangelista, qui meruit a tantis ac talibus laudari doctoribus, hoc est, Hieronymo, Ambrosio, aliisque plurimis qui muri sunt ecclesiarum et eloquentiae fontes? Quidve digne resonem ignoro, cum mihi si ferrea esset vox, et omnium membrorum meorum artus verterentur in linguas, pleniter in ejus laude minime explere valerem quae meretur. Sed amore tanti viri ductus, et non praesumptionis temeritate **C** gerens homo imperitus, sed quorundam fratrum victus precibus charitatis, haec vestrae dilectioni compulsus cum exarare. Nunc autem quae omisimus prosequamur. Ecce enim ut nostri oris ratio roboretur, ejusdem luculenti doctoris Ambrosii exempla nostro huic compendioso opusculo adhaeremus. Sic enim dicit : Sanctissimus vir Lucas velut quendam historicum tenens ordinem, plura nobis Domini miracula revelavit, ita tamen, ut omnis sapientiae virtutes evangeliorum suorum complecteretur historia. Quid enim praecellentius ad sapientiam naturalem, quam quod ex Spiritu sancto etiam Dominicam incarnationem exstitisse reseravit? Unde et David naturalem docens sapientiam, ait : *Emitte spiritum tuum, et creabuntur (Psal. ciii).* Docet moralia in eodem Evangelii sui libro, in illis beatitudinibus docens mores, quemadmodum non ferire, non percutere verberantem, quemadmodum benefacere, mutuum dare cum desperatione mercedis, merces enim facilius sequitur non expectantem. Docuit etiam et rationabilia cum lego : *Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est (Luc. xvi).* Quid adhuc de naturalibus dicam, quod docuit virtutes caelorum moveri, Dominum solum esse unigenitum Filium Dei, in cujus passione tenebrae per diem factae sunt, terra tremuit, sol refugiens radios suae claritatis abstraxit? Ergo omnem mundanam sibi prudentiam vindicat, et principatum sapientiae verae possidet spiritualis, praesertim cum audacius aliquid usur-

pans ipsa fide nostra, ipsum mysterium Trinitatis in hac triplici sapientia esse posuit, hoc est naturali, morali, rationali. Si credamus illum naturaliter Patrem qui nobis genuit redemptorem, et illum moralem qui Patri usque ad mortem secundum hominem obediens nos redemit, et illum rationalem qui rationem colendæ divinitatis et vitæ regendæ humanis pectoribus infudit, nulla ergo operationum distantia, nulla discretio est, ubi vel in Patre, vel in Filio, vel in Spiritu sancto, nulla secunda plenitudo virtutis est. Nunc ad narrationis ordinem redeamus. Omnis, ait Dominus, qui petit, accipit, et qui querit invenit, et pulsanti aperietur (Matth. vii.) Aperi ergo nobis pulsantibus, Domine, qui tenes clavem scientiæ, ut aliquid adhuc congrue in laudem tanti evangelistæ tui beati Lucæ, ad ædificationem audientium dicere valeamus. Igitur ut idem Dominus apostolus in proemio Evangelii sui testatur, plures fuerunt qui evangelicam conati sunt ordinare narrationem, rerum quæ in nobis completæ sunt, sicut tradiderunt nobis, ut superius diximus, qui ab initio viderunt sermonem Filii Dei, et ministraverunt ei, et perseverantia usque ad præsens tempus monumenta declarant, quæ diversis auctoribus edita, diversarum hæresum fuerunt principia, ut illud quod appellatur Evangelium juxta Ægyptios, secundum Thomam et Matthiam, et Bartholomæum, duodecim quoque apostolos, ac Basilidem atque Apellem, et cæteros quos enumerare longum est, dum hoc tantum in præsentia necesse est dicere, exstitisse quosdam qui sine Spiritu et gratia Dei conati sunt ordinare magis narrationem, quam historiæ texere veritatem. Quibus jure illud propheticum congruit: *Vae qui prophetant in corde suo, qui ambulat post spiritum suum, qui dicunt: Hæc dicit Dominus, et Dominus non misit eos* (Ezech. xiii). De quibus et Salvator in Evangelio dicit: *Omnes qui ante me venerunt, fures et latrones fuerunt* (Joan. x). Qui venerunt, dicit Dominus, non qui missi sunt. In venientibus præsumptio temeritatis, in missis obsequium servitutis est. Ecclesia autem quæ supra petram Domini est voce fundata, quam adduxit rex in accubitusuum, et ad quam perforamen descensionis occulte manum suam misit, similis hinnulo cervorum, quatuor fluminum paradisi instar, eructans de uno fonte quatuor Evangelia, quatuor et angulos habet, per quos quasi arca testamenti Domini lignis impubribilibus vehitur. Hæc est et illa in Zacharia quadriga quæ per orbem evecta, jugo fidei colla cunctarum gentium subjicit. Quatuor præterea flumina pulchre dicuntur de uno paradisi procedere fonte, per quæ quatuor evangelistarum numerus demonstratur, et quatuor perfectæ virtutes, id est prudentia, temperantia, fortitudo, atque justitia designantur. Nam sicut a quatuor saluberrimis luculentisque fluminibus Domini irrigatur paradisi, ita et cor nostrum irrigatur a quatuor evangelistarum instrumentis. Ex quo perlucido Jesu Christi Domini fonte sanctus iste velut Euphrates procedens, de quo nobis sermo est, apostolus Lucas evangelici disputa-

tor libri, cor nostrum sæpius rigare et madefacere non cessat. Et ut Euphrates fertilis seu frugalitas et ubertas nuncupatur, ita et iste magnæ fertilitatis atque ubertatis, seu evangelii dogmate sanctæ Ecclesiæ toto terrarum orbe diffusæ, augens verbo doctrinæ suæ, fidei incrementum, radio suæ claritatis velut jubar ab æthere veniens, ac multorum hominum pectora illustrans, quotidie illuminare non desinit, cum ejus verba veluti bonum nuntium in Ecclesia leguntur. Evangelium quippe Attice, Romane bonum nuntium dicitur, seu nova annuntiatio. Nuntiat enim incarnationem sanctamque nativitatem Christi, passionem quoque ac resurrectionem, nec non et in cælos ascensionem, venturumque eum esse ad judicium cum gloria et regno. Hæc sunt quippe septem sigilla, quibus Joannes dicit librum esse signatum, quem nullus potest aperire, neque in cælo, neque super terram, neque sub terram, et signacula ejus solvere, nisi solummodo leo de tribu Juda (Apoc. v), id est, Christus. Vel ideo evangelium bonum dicitur nuntium, quia annuntiat regnum post laborem, vitam post mortem. Recte ergo hoc ipsum evangelium iste evangelista Lucas ad eundem, ut præfati sumus, scripsit Theophilum, ad quem et librum Actuum apostolorum, id est ad Dei dilectum. Ergo et tibi convenit semper quisquis es, o homo, quia si Deum diligis, ad te scriptum est Evangelium. Et si ad te scriptum est, suscipe pretiosissimum margaritarum munus evangelistæ, pignus amici in penetralibus animi diligenter observa. O quale munus vel quale pignus, si consideres, si attendas, si mente pertractes. Quæ si bene et pervigil observaveris, ad semper mansura gaudia te felicem perducent, ubi sociatus angelorum choris, incessabiliter exsultabis. Hic etiam beatus Lucas eximissimè dicitur Græco eloquio eruditus, cui extra ea quæ evangelicæ disputationis ordo deposcit, maximæ necessitatis labor is fuit, ut primum Græcis fidelibus incarnationem Domini nostri Jesu Christi fideli narratione ostenderet, ne vel Judaicis genealogiis intenti, solo legis desiderio tenerentur, vel hæreticis fabulis et stultis sollicitationibus seducti, excedendo laberentur. Deinde velut cœlestis agricola semen doctrinæ suæ innumerabilium mentibus hominum serens, ac vomere suæ insignis linguæ nuntiando exsulcans, ad creatoris sui fidem converteret. Duplicatis etenim talentis Domini sui, et centesimum secum afferens fructum ad gemmea cœli palatia perenniter regnaturus, ardentis animi desiderio satagens properavit. Nam martyrium suo corpori assiduis lamentationibus, crebrisque vigiliis membra sua macerans indixit. Hic etenim ab ipso pueritiæ suæ tempore castus omnimodo perseverans, neque uxorem, neque filios perhibetur habuisse. Ideoque non immerito inter angelorum agmina, et gloriosum apostolorum chorum, inter laudabilem prophetarum numerum, atque candentia lilia virginum, et immarcescibiles rosas martyrum et flores coruscat, omniumque beatorum perfruitur consortiis sanctorum. Tradunt etiam nonnulli, hunc evangelistam unum esse

ex illis duobus discipulis, quibus in castellum Emmaus euntibus Dominus se sociavit, atque in peregrino habitu se ostendens, illis sensum aperuit, et in fractione panis ut eum cognoscerent, mirabiliter patrauit. Hic dum septuagesimum ætatis suæ haberet annum, obiit in Bithyniæ partibus quinto decimo Kalendas Novembris, et a viris catholicis corpus ejus humatum est. Cujus sanctum cadaver pluribus jam evolutis annorum circulis, Constantino Augusto regnante, ad Constantinopolitanam urbem cum gloria est translatum, et decenter locatum. Ubi quanta et qualia prodigiorum miracula ad nominis sui laudem, per merita hujus gloriosissimi evangelistæ Lucæ, Dominus Jesus Christus frequenter efficiat, quia ad notitiam nostram minime pervenerunt, omitto retexere. Hoc autem divina providentia constat actum, ut scilicet per plura deportatis loca hujus Lucæ evangelistæ venerabilibus reliquiis, plura virtutum signa fierent, pluresque per memoriam doctrinæ et virtutis ejus ad fidem ac dilectionem Domini nostri Jesu Christi, quem prædicavit, confluerent. Qui cum Deo Patre sanctoque Spiritu vivens, regnat per immensa sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LX.

IN EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore designavit Jesus et alios septuaginta duos, et misit illos binos ante faciem suam, in omnem civitatem et locum quo erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarii vero pauci, etc. (Luc. x).

Dominus et salvator noster, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide apud sanctum Gregorium Magnum, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1158.*

In festo undecim millium virginum, quære de virginibus.

De sancto Severino, quære in communi.

De festo sanctorum Simonis et Judæ, quære de apostolis.

HOMILIA LXI.

IN VIGILIA OMNIUM SANCTORUM.

(Ex ven. Bedæ in Evangelium secundum Lucam expositione, lib. II.)

In illo tempore elevatis Jesus oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei, etc. (Luc. vi).

Quamvis generaliter omnibus loquitur, etc. *Reliqua vide Operum ven. Bedæ, tomo III, Patrologiæ XCII, col. 401, lin. 14.*

HOMILIA LXII.

IN FESTO OMNIUM SANCTORUM.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

Hodie, dilectissimi, omnium sanctorum sub una solemnitate, etc. *Reliqua vide Operum ven. Bedæ tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 450.*

HOMILIA LXIII.

IN EODEM FESTO.

(Ex eodem.)

Legitur in ecclesiasticis historiis, etc. *Reliqua vide tomo ut supra, col. 452.*

HOMILIA LXIV.

IN EODEM FESTO.

(Ex Opp. beati Leonis Magni papæ.)

In illo tempore videns Jesus turbas, ascendit in montem. Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus. Et aperiens os suum, docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum, etc. (Matth. v).

Qualis enim doctrina sit Christi, etc. *Reliqua vide Operum sancti Leonis tomo I, Patrologiæ LIV, col. 461, lin. 37.*

In festo sancti Martini, quære de confessoribus.

De sancta Catharina, quære de virginibus.

HOMILIA LXV.

IN DIE ANIMARUM.

(Ex Opp. beati Augustini, serm. de Scripturis.)

De verbis Apostoli, *ut de dormientibus non contristemur (I Thess. iv).*

Admonet nos beatus Apostolus, etc. *Reliqua vide Operum sancti Augustini tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 935.*

HOMILIA LXVI.

IN EODEM FESTO.

(Ex eodem, inter sermones supposititios.)

De verbis Apostoli, *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi.*

Omnium Christianorum spes, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide tomo ut supra, Patrologiæ XXXIX, col. 1961.*

HOMILIA LXVII.

IN DIE OMNIUM ANIMARUM.

Ex sancti Augustini in Joannis Evangelium Tractatu tract. 49.)

De eo quod scriptum est in Evangelio sancti Joannis, cap. xi: *Erat autem quidam languens Lazarus.*

Inter omnia miracula quæ fecit Dominus noster, etc. *Reliqua vide Operum sancti Augustini tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1746.*

INCIPIT COMMUNE SANCTORUM.

HOMILIA LXVIII.

DE APOSTOLIS.

(Ex Opp. sancti Fulgentii, inter spuria.)

Delectat tantorum tractare margaritas sanctorum, etc. *Reliqua vide inter Opera sancti Fulgentii, Patrologiæ tomo LXV, col. 939.*

HOMILIA LXIX.

IN VIGILIA APOSTOLORUM.

(Ex beati Augustini in Joannis Evangelium Tractatu, tract. 80.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est, etc. (Joan. xv).

Iste locus evangelicus, fratres, etc. *Reliqua vide Operum sancti Augustini tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1839.*

HOMILIA LXX

ITEM DE APOSTOLIS.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore misit Jesus duodecim discipulos suos, præcipiens eis et dicens: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis, sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel, etc. (Matth. x).

Cum constet quia Redemptor noster in mundum pro redemptione gentium venit, etc. *Reliqua vide Operum sancti Gregorii tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1089.*

HOMILIA LXXI.

ITEM DE APOSTOLIS.

(Ex sancti Augustini in Joannis Evangelium Tractatu. tract. 87-88.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Hæc mando vobis, ut diligatis invicem. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit, etc. (Joan. xv).

In lectione evangelica quæ hanc antecedit, etc. *Reliqua vide Operum sancti Augustini tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1852.*

HOMILIA LXXII

ITEM DE APOSTOLIS.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, etc. (Joan. xv).

Cum cuncta sacra eloquia dominicis plena sint præceptis, etc. *Reliqua vide Operum sancti Gregorii tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1205.*

HOMILIA LXXIII.

IN NATALI UNUS MARTYRIS.

Quia beati martyris natalis hodie illuxit dies, quem vobiscum, fratres charissimi, nos voluit Dominus celebrare, aliquid donante illo de martyrum gloria et patientia disseramus. Gloria quidem mundana ab his contempta est, et ideo patientia probata est. Nam gloria eorum abscondita latebat in cœlis, quia patientia eorum exercebatur in terris. Qui non exhorret eorum patientiam, pervenit ad gloriam. Misera putatur pati dura et aspera in carne, quia revera molestum est. Nisi esset omnibus molestum, non esset martyribus gloriosum. Multis ergo lascivis et avaris martyres sancti insanire visi sunt, quando pro Christi nomine tanta patiebantur. Etenim ut eum negarent, urgebantur. Alii ergo virgis et flagellis diutissime sunt verberati, alii fustibus et plumbatis cæsi, alii membratim laniati, alii gladio occisi, alii excoriati, pice plumboque liquato perfusi, alii ardore prunarum excruciat, et alii flammis exusti, alii quidem in mare mersi, alii bestiis deputati, alii carcerum sunt horrore et fame necati. Quot enim genera penarum et mortium hostis excogitare poterat, tot martyribus sine ulla miseratione infligebat. Sed ipsi licet in aperto horrida paterentur, in occulto tamen ineffabiliter coronabantur. Multi quidem gloriam terrenam quæsierunt, multi viri fortes

A pro patria sanguinem fondendum esse duxerunt, nec fundere dubitaverunt, quo gloriam post mortem etiam apud posteros haberent, sed quæ illorum gloria martyribus comparatur? Quid potuit invenire imperator, quod potuit invenire piscator? Imperatorum, consulum et virorum fortium, qui orbem armis domuerunt et subjugaverunt, sepulcra sunt Romæ. Ad cujus sepulcrum intrare dignatus est imperator? Et tamen diademate deposito, ad sepulcrum suum orantem suscepit eum piscator. Ecce si terrena gloria fuerat concupiscenda martyribus, nec ipsi fraudati sunt, qui honorem tantum inter angelos quæsierunt. Videmus eorum glorias in terris, et stupemus. Quid pateremur si in cœlis videremus? Quantus nos stupor admirationis apprehenderet, si videremus martyres inter angelos gloriantes, quorum natalitia videmus populos celebrantes? Sed nos volumus gaudere cum sanctis, et tribulationem mundi nolumus sustinere cum illis. Qui enim sanctos martyres vel in quantum potuerit, noluerit imitari, ad eorum beatitudinem non poterit pervenire. Sic et Apostolus prædicat, dicens: *Si fuerimus socii passionum, erimus et consolationum (II Cor. i).* Et Dominus in Evangelio: *Si mundus, inquit, vos odit, scitote quia me priorem odio habuit (Joan. xv).* Recusat esse in corpore, qui odium mundi non vult sustinere cum capite. Sed dicit aliquis: Et quis est, qui possit beatorum martyrum vestigia sequi? Huic ergo respon-

B
C
D
deo, quia non solum martyres, sed etiam ipsum Dominum cum ipsius adjutorio, si volumus, possumus imitari. Audi non me, sed ipsum Dominum generi humano clamantem, et dicentem: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde (Matth. xi).* Audi et beatum Petrum apostolum admonentem: *Christus, inquit, pro nobis passus est, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus (I Petr. ii).* Similiter Paulus apostolus clamat: *Imitatores Dei estote, sicut filii charissimi (Eph. v).* Quid ad hæc respondebimus fratres, vel quam excusationem habere poterimus? Si tibi aliquis dicat, virtutes quas fecit Dominus, debeas imitari, justa potest esse excusatio tua, quia virtutes et mirabilia facere, non omnibus datum est, sed custodire mandata Dei, omnibus nobis præceptum est. Nam et ipse Dominus noster Jesus Christus non dixit: *Discite a me mortuos suscitare, super aquas siccis pedibus ambulare. Sed quid ait? Quia mitis sum et humilis corde. Et iterum: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos (Matth. v).* Et licet sint alia multa bona remedia quibus Deum debeamus et beatos martyres imitari, ista tamen duo præcipua sunt, id est, ut mites simus et humiles corde, et inimicos nostros toto corde et totis viribus diligamus. De diligendis inimicis, fratres charissimi, nullus unquam in veritate se poterit excusare. Potest mihi aliquis dicere, non possum jejunare, non possum res meas omnes pauperibus dare et ecclesiis. Nunquid potest dicere, non possum diligere? Sed dicit aliquis: Tanta

mala inimicus meus mihi fecit, ut eum nulla ratione possim diligere. Attendis quid fecerit tibi homo, et non attendis quid tu feceris Deo? Si conscientiam tuam diligenter discutis et inquiris, sine ulla compensatione majora peccata committis in Deum, quam in te commisit homo. Et quia forte vis ut tibi Deus dignetur dimittere multum, cur tu non acquiescis dimittere parum? Vos autem fratres quia quotidie dicitis Deo in oratione, *dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, dimitte, et dimittetur vobis* (Luc. vi). Ipsa enim veritas clamat terribiliter et dicit: *Si vos non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester celestis dimittet vobis peccata vestra* (Matth. vi). Imitemur ergo sanctos martyres in fide, in humilitate, in mansuetudine, in patientia, in longanimitate, in dilectione, et sic poterimus ipsos martyres apud Dominum habere intercessores, ita ut peccata nostra deleantur, et præmia nobis æterna conferantur, præstante Domino nostro, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXXIV.

DE UNO MARTYRE.

(Ex Opp. beati Chrysostomi.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, etc. (Matth. x).

Peragrarunt a Domino missi apostoli orbem terrarum, et infirmum eum invenientes, ad sanitatem reducerunt, et in tribulatione et in ruina positum, ad stabilitatem revocaverunt. Non scuta moventes, non arcus tendentes, non sagittas mittentes, non pecunia largientes, non eloquentiam confidentes, sed erant nudi quidem sæculo, sed induti Christo; pauperes, sed divites; pecunia indigentes, sed regnum cælorum possidentes; non humana solatia habentes, habentes autem Dominum suum. Ego, inquit, vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi (Matth. xxviii). Peragrarunt universum orbem terrarum, oves simul cum lupis. Quis vidit? Quis audivit? Dicit, *Mittam vos ut oves in medio luporum*. Quis unquam pastor oves mittit in medio luporum, sed magis si viderit lupos, congregat oves? At vero Christus contraria fecit. Oves ad lupos direxit, et vulneratæ a bestiis non sunt, sed magis lupi ad ovium mansuetudinem sunt conversi. Et ut ne dicerent illi, oves sumus, et mittis nos in escam luporum, timorem illorum uno sermone abstulit. Non dixit, ite: nec enim eorum virtute mittebat eos; sed *ecce ego mitto vos*. Infirmi quidem vos, sed qui mitti potens est. Quis es tu? Ego sum qui cælum extendi, qui terram fundavi, qui mare infrenavi, qui mortem dissolvi, qui chirographum quod contra vos erat, cruci affixi, qui veterem legem immutavi, qui vos ad pristinam patriam revocaui, qui fortia dissolvo, et dissoluta conforto. Quid mari fortius? Sed parva arena intolerabilem illius impetum retundit et continet. Ecce, inquit, *ego mitto vos, qui mortis et vitæ habeo potestatem, qui de cælo descendit*. Ecce *ego mitto vos quasi oves in medio luporum*. Tanquam

murus quidam bestiarum fiebam ovibus, ut nec fuga conservarent salutem circumvallati undique. O virtus mittentis in medio luporum oves. In circuitu lupi, et mutati sunt lupi, et facti sunt oves. Nec enim natura, sed voluntate lupi erant. Ecce ego mitto vos. Quid ergo nobis præcipis? *Estate prudentes sicut serpentes, et simplices ut columbæ. Caveat autem ab hominibus, tradent enim vos in concilia, etc.* Serpens etsi millies vulneretur, caput autem suum salvet, totus est sanus. Sic et tu si pecuniam adversarius tollere vult, libens cede. Et si omnes facultates auferre conatur, dimitte. Et si ipsam temporalem vitam tuam extorquere cupit, ne resistas. Tantummodo fidei tuæ simplicitatem custodi, illa illæsa manente, universa ingruentia mala facillima erunt.

Nudus existi de ventre matris tuæ, nudus et ibis. Sed forsitan in exsilium mittere tu dicito: *Dominus est terra, et plenitudo ejus* (Psalm. cxiii). Sed forsitan mors occupabit: non est timenda, quia transitus est. Tantummodo fidem serva, thesaurum indeficientem, divitias sempiternas. Horum quæ dico, beati martyres testes sunt tui, qui fidem non perdidērunt, et post excessum de corpore fortiores sunt vivis. Propterea, inquit, homo factus, propterea carnem indui, ut orbem universum salvarem. Multum enim Deo chara est Ecclesia, non muris circumdata, sed fide circumsepta. Propter Ecclesiam namque extensum est cælum, diffusum est mare, distensus est aer, terra fundata est, paradisi plantatus, et mirabilia multa facta sunt: pelagus scindebatur, et iterum consuebatur; petra findebatur, et iterum jungebatur; manna pluebat de cælo, et tanquam pruinosa apponebatur mensa. Propter Ecclesiam propheta, propter Ecclesiam apostoli. Et quid plura dicam? Propter Ecclesiam unigenitus Filius Dei, homo factus est, sicut dicit Paulus: *Qui proprio Filio suo non pepercit* (Rom. viii), ut Ecclesiæ mederetur, sanguinem Filii fudit propter Ecclesiam. Hic sanguis irrigat Ecclesiam. Et plantaria ejus marcescere non possunt, nec amittunt folia arbusta ejus. Non subjacet necessitati temporis, nec est conditioni obnoxia, ut per ætatem coma foliorum tegat, hieme autem amittat. Non tenetur temporum qualitate, sed sancti Spiritus eam gubernat gratia. Et ideo non senescit, nec contrahitur, et multis impugnationibus non opprimitur. Quanti enim ab initio impugnaverunt Ecclesiam, cum fidei semina jacerentur, et arma contra eam commota sunt? Sed quanto impugnabatur, tanto clarior reddebatur. Sed nunc quidem propter Dei gratiam et reges et duces et milites, ac universus orbis fide repletus est. Nam in principio, et ut ita dicam, incunabulis Ecclesiæ, reges fuere impii, duces insani, populus seditioni deditus. Edicta iudicum undique dabantur, aræ incendebantur dæmonibus, fumus et odor pessimus ipsum maculabat aerem. Terra coinquinabatur sanguine, dæmones debacchabantur, diabolus dominabatur. Pater abdicabat filium, filius inhonorabat patrem. Natura quidem scindebatur, sed pietas non

dividebatur. Ubi sunt nunc qui audebant Ecclesiam contraire? Quando novella erat, in nullo potuit lædi: et nunc quando usque ad cælum pervenit, æstimas eam posse superari? Et tunc quidem cum undecim essent apostoli, nullus eos superare potuit, sed pauci homines totum ceperunt mundum: et nunc quando terra et mare et orbis terrarum, et inhabitabiles regiones, et civitates et omnes fines terræ pietate repleti sunt, putas eam te posse tenere? Sed non poteris. Christus enim propter eam passus est, portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Facilius cælum exterminari potest, et terra perire, quam aliquid mali pati Ecclesia. Quis est qui hæc dicit? Ipse Christus loquitur: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt* (Matth. xxiv). Bene. Verbum enim Dei ipso cælo validius est, quia cælum opus verbi est. Dixit quippe Deus, *Fiat cælum*, et verbum in opus apparuit. Currebat natura: nemo impediēbat, quia naturæ Dominus imperabat, qui facere et immutare potest. Ego eam ædificavi, qui cælum statui. Sed propter cælum non fudi sanguinem, propter cælum crucifixus non sum, nec propter cælum cæleste corpus accepi. Et quid dicam cæli? Angelorum corpus non assumpsi, ut discas quoniam cælo et angelis et omni creatura honorabilior Ecclesia est. *Ideo cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt*. Adsit gentilis, adsit Judæus: si hæc inania sunt verba, redarguant. Si autem veritas est quæ dicta sunt, adorent virtutem Dei. Dicit Christus: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt*. Facilius est cælum præterire, et terram devorari, quam verba mea excidere. Quæ autem sint verba, adducamus in medium, videamus ne forte interceperint. Non dubitabundus, sed hæreticos obcludo. Quæ ergo sunt verba? Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Qui sermones? Quæ verba? *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (Matth. xvi). Super hanc petram, non dixit super Petrum. Non enim super hominem, sed super fidem ædificavit Ecclesiam suam. Quid autem erat fides? *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Petram vocavit Ecclesiam suscipientem fluctus, et non titubantem. Et enim Ecclesia suscipit quodammodo tentationes, non tamen vincitur. Quid est super petram? Hoc est, super confessionem Petri, super sermones pietatis. Sed forsitan interrogabis, utrum hæc ædificatio suscipiat lapides aut ligna, aut ferrum? Non, inquit: Nec enim est sensibilis ædificatio. Quod si talis esset, dissolveretur tempore. Confessionem autem pietatis, neque demones, neque ulla creatura vincere potest. Testantur martyres quorum latera radebantur, sed fides non frangebatur. O nova rerum materies! Paries effoditur, et thesaurus non auferitur. Caro scinditur, et fides non rumpitur. Talis quippe est martyrum virtus. *Etenim super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*. Attendite diligentius verbo:

A Portas inferi, pericula vocat quæ mortem parant. Quid ergo? In inferno intravit quisque quando periclitatur? Etiam. Sicut enim portæ introitus civitatum sunt, sic pericula introitus mortis sunt. Et cur, inquit, non prohibet tentationes? Ut ostendat virtutem ejus. Si nemo eam impugnare posset, dicere poterant: Quoniam si impugnaretur, utique vinceretur, propterea permitto eam impugnari, non ut imbecillitas repugnantium, sed fides victoriæ imputetur. Et portæ inferi, non dixit non appropinquabunt ei, sed non prævalebunt adversus eam. Quid ergo? Impugnabitur quidem, non tamen vinci poterit, tempestates suscipit Ecclesia, sed non demergitur; jacula in eam mittuntur, sed non perforatur; machinamenta præparantur, sed turbis non eliduntur. **B** Et quid dico Ecclesiam? Unum sermonem locutus est piscator, et sicut tarris immobilis perseverat. *Tu es, inquit, Christus Filius Dei vivi*. Quanti tyranni verbum hoc delere conati sunt, sed non potuerunt? supra petram enim fundatam erat. Considera tyrannos, reges, diademata, gladios acutos, bestiarum dentes mortem minantes, caminos, sartagineas, ferreas manus et uncas, et omnia machinamenta parata. Et pharetram quidem suam evacuavit diabolus, sed nihil læsit Ecclesiam: *portæ enim inferi non prævalebunt adversus eam*. Testatur res ipsa, testatur eorum quæ sunt astipulatio, quanti impugnaverunt, et nemo prævaluit. Et impugnatores quidem taciturnitati et oblivioni sunt dati, Ecclesia autem quotidie virtutibus augmentatur. Ubi nunc Claudius? ubi Nero? ubi Tiberius? Nomina sunt nuda, eorum autem nemo, nec ulla eorum mentio. Et quia Ecclesiam impugnaverunt, ideo et memoriam perdidierunt. Ecclesia autem clarior resplendet. Ubiqueque leris, ad Indos, ad Mauros, ad Britannos, ad Hispanos, usque ad ultimos terrarum fines, invenies. *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Jean. i), et universa religione plena. Ante hoc enim universa erant impietate repleta. Nunc autem non solum civitates religione florent et fide Christi, sed etiam eremus in nomine Domini gloriatur. Antea namque et reginæ in conviviiis virorum salubant, sicut filiam Herodiadis fecisse legimus (Marc. vi): nunc vero vix famula dignatur hoc facere. Antiquitas gentis Persarum filii parentibus sociabantur connubio, et soror fratri jungebatur impune: nunc vero virginitatem appetunt. Ante hoc autem erat quædam gens, quæ humanis vescebatur carnibus: nunc jejuniis reficiunt animam suam. Massagetae et Berbices miseros putant, qui ægrotatione moriantur. Et parentes, cognatos, propinquos, cum ad senectutem venerint, jugulati devorant, rectius esse dicentes, ut a se potius quam a vermibus consumantur. Nunc vero post passionem Christi et resurrectionem ejus, abstinentiæ et castitati devote militant Christo, et prope omnes gentes paratæ sunt pro nomine Domini fundere sanguinem suum. Ante hoc impii et persecutores erant reges, nunc vero ad cælum proferunt pietatem, et ingre-

dientes limina Ecclesiae, deponunt coronam, et crucem Christi in suis depingunt frontibus. Foris arma, hic mysteria; foris scuta, hic sacramentorum celebratio. Theodosii filius, et pater Theodosii, religione ac pietate insignes. Ideoque pro his omnibus gratias agamus Domino, per Christum Jesum Dominum nostrum, cui est gloria, et potestas, et Spiritui sancto, per immortalia saecula saeculorum, Amen.

HOMILIA LXXV.

ITEM DE UNO MARTYRE

(Ex Opp. beati Gregorii papae.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, et uxorem et filios, et fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus, etc. (Luc. XIV).

Si consideremus, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide Operum sancti Gregorii tomo II, Patrologiae LXX, col. 1275*

HOMILIA LXXVI.

ITEM DE UNO MARTYRE.

(Ex beati Hilarii in Matthaeum expositione, cap. x.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram: Non veni pacem mittere, sed gladium, etc. (Matth. x).

Quia ista divisio est? etc. *Reliqua vide Operum sancti Hilarii tomo I, Patrologiae LX, col. 975.*

HOMILIA LXXVII.

ITEM DE UNO MARTYRE.

(Ex Opp. sancti Gregorii papae.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me, etc. (Luc. IX).

Quia Dominus ac Redemptor noster, etc. *Reliqua vide Operum sancti Gregorii tomo II, Patrologiae LXXVI, col. 1232.*

HOMILIA LXXVIII.

ITEM DE MARTYRIBUS.

(Ex Leone papa [?].)

Quotiescunque, fratres charissimi, sanctorum martyrum solennia celebramus, ita ipsis intercedentibus expectemus a Domino consequi temporalia beneficia, ut ipsos martyres imitando, accipere mereamur aeterna. Ab eis enim sanctorum martyrum in veritate festivitatum gaudia celebrantur, qui ipsorum martyrum exempla sequuntur. Solemnitates enim martyrum, exhortationes sunt martyriorum, ut imitari non pigeat, quod celebrare delectat. Sed nos volumus gaudere cum sanctis, et tribulationem mundi nolumus sustinere cum illis. Qui enim sanctos martyres, vel in quantum potuerit, imitari noluerit, ad eorum beatitudinem non poterit pervenire. Sic enim apostolus Paulus praedicat, dicens: Si fuerimus socii passionum, erimus et consolationum (II Cor. I). Et Dominus in Evangelio: Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit (Joan. XV). Recusat esse in corpore, qui odium mundi non vult sustinere cum capite. Sed dicit aliquis: Et quis est qui possit beatorum martyrum vestigia

sequi? Huic ego respondeo, quia non solum martyres, sed ipsum Dominum cum ipsius adjutorio, si volumus, possumus imitari. Audi non me, sed ipsum Dominum generi humano clamantem: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde (Matth. XI).* Audi et beatum Petrum apostolum admonentem: *Christus pro nobis passus est, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus (I Petr. II).* Ecce Christus dicit, *discite a me*; beatus Petrus dicit, *ut sequamini vestigia ejus*. Similiter Paulus apostolus clamat: *Imitatores Dei estote, sicut filii charissimi (Eph. V).* Quid ad haec respondebimus fratres? vel quam excusationem habere poterimus? Si tibi aliquis dicat, ut virtutes quas fecit Dominus, debeas imitari, justa potest esse excusatio tua, quia virtutes et miracula facere non omnibus datum est. Juste et caste vive-

re, et charitatem cum omnibus custodire, ex adjutorio cunctis praeceptum est. Nam et ipse Dominus non dixit, *discite a me mortuos suscitare*, supra aquas siccis pedibus ambulare. Non hoc dicit. Sed quid ait? *Quia mitis sum et humilis corde.* Et iterum: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, atque orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos (Matth. V).* Et iterum: *Estote et vos perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est (Ibid.).* Et licet sint alia multa in quibus debeamus Dominum et beatos martyres imitari, ista tamen duo praecipua sunt, id est, ut mites simus et humiles corde, et inimicos nostros toto affectu diligamus. De diligendis inimicis, fratres charissimi, nullus unquam in veritate se poterit excusare. Poterit mihi aliquis dicere, non possum jejunare, non possum vigilare, nunquid potest dicere, non possum diligere? Potest dicere, non possum res meas totas pauperibus erogare, et in monasterio Deo servire; nunquid potest dicere, non possum diligere? Si dixeris, quia non possum a vino et carnibus abstinere, credimus tibi. Si autem dixeris, quod non possis in te peccantibus indulgere, omnino non credimus, quia nulla nobis remanet excusatio, dum non de cellario, sed de corde istam eleemosynam jubemur implere, ut per viam vitae ad aeternam patriam mereamur pervenire. Duobus enim praeceptis, id est, *diliges Dominum Deum tuum, et diliges proximum*, quasi duobus spiritualibus pedibus, si per viam verae charitatis volumus currere, ad caelestem possumus patriam feliciter pertingere. Istis pedibus currebat Paulus apostolus, quando dicebat: *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum (I Cor. IX).* Qui ergo dilexerit inimicos suos, illud in eo impletur quod dixit Dominus, videlicet: *Ut sitis filii Patris vestri, qui in caelis est (Matth. V).* Elige modo quod tibi placuerit. Si inimicos dilexeris, non solum amicus, sed etiam filius Dei esse mereberis. Si vero inimicos amare noluveris, propitium Deum habere non poteris, quia scriptum est: *Qui odit fratrem suum, homicida est (I Joan. III).* Et iterum: *Qui odit fratrem suum, in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit quo eat,*

quoniam tenebræ obcæcaverunt oculos ejus (I Joan. ii). Et iterum alia scriptura est: *Itinera eorum qui injuriam retinent, Dominus labefacit in mortem*. Nunquid hæc verba mea sunt, fratres charissimi? De catholicis libris et sanctis libris proferuntur. Ut ergo ne homicidæ simus, ne in tenebris remaneamus, studeamus non solum amicos, sed etiam inimicos diligere, ut pium et misericordem Dominum possimus secundum cautionis suæ vinculum libera conscientia convenire. Ipse enim dixit: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester celestis peccata vestra*. Si autem non dimiseritis, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra (Matth. vi). Diligenter attendite fratres, et scitote aliud esse in Deum peccare, aliud in hominem. Quando enim in nos peccant homines, si penitentibus veniam non indulgemus, peccatum incurrimus. Quando aliquis in Deum peccaverit, si sine grandi restrictione indulgere voluerimus, participes nos peccatis eorum efficiemur. Dicit ergo Dominus: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester celestis peccata vestra*. Rogo, fratres, quid dulcius dici potest? In potestate nostra posuit, qualiter in die judicii judicemur. Non dixit, vade in orientem, quære justitiam; naviga usque in occidentem, ut accipias indulgentiam. Dimitte inimico tuo, et dimittetur tibi; indulge, et indulgebatur tibi; da, et dabitur tibi. Nihil a te extra te quæritur. Ad teipsum et ad conscientiam tuam te Deus dirigit. In te enim posuit quod requirit. Non itaque medicamenta vulneribus tuis longe habes inquirere. Peccatorum tuorum indulgentiam si vis, intus in cellario cordis tui poteris invenire. Sed dicit aliquis: Tanta mala me inimicus meus compulit sustinere, ut cum nulla ratione possim diligere. Attendis quid tibi fecerit homo, et non attendis quid tu feceris Deo. Si conscientiam tuam diligenter discutis et inquiris, sine ulla compensatione majora tu commisisti in Deum peccata, quam in te commiserit homo. Et qua fronte vis ut tibi Deus dignetur dimittere multum, cum tu non acquiescis dimittere parum? Sed si hæc quæ supra diximus spiritualia medicamenta, sicut Deo propitiantæ consuevistis, libenter accipitis, et in armario sanctæ conscientiæ vestræ reconditum diligentissime custoditis, auxiliante Domino venena diaboli non timebitis, et per odium vel iracundiam aut nunquam vobis amara vulnera ingeruntur, aut si forte subreperint, cito per charitatem pristinam revocantur, præstante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA I.XXIX.

ITEM DE MARTYRIBUS.

(Ex Haymone.)

In illo tempore descendens Jesus de monte, stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis, etc. (Luc. vi).

Non solum per mysterium incarnationis de cœlo in terram descendens Dominus Jesus Christus, humane infirmitati condescendere dignatus est, sed

etiam in sanctis suis sermonibus ad humanam ignorantiam instruendam, ita doctrinam suam temperavit, ut non solum perfecti, sed etiam minus perfecti cibum vitæ invenire possent. Denique ut supra evangelista retulit, cum ascendisset in montem, secuti sunt eum ejus discipuli; ubi cum perfectiora mandata quasi capere valentibus dedisset, nolens propter eos simpliciores turbas relinquere, iterum descendens de monte, stetit in loco campestri. In quo suo facto ostendit, in prædicatione juxta capacitatem auditorum temperandum esse sermonem doctorum. Mons enim in hoc loco perfectionem significat doctrinam loca vero campestria, humiliorem prædicationem atque communioem. Qui enim tales sunt, ut cum apostolis audire possint: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei (Matth. xiii)*, sublimitas instruendi sunt. Qui vero propter mentis infirmitatem, ad altiore non possunt ascendere doctrinam, minimis præceptis sunt erudiendi, ut qui idonei nequaquam existunt ad facienda bona, saltem non sint proclives ad perpetranda mala. Quod alibi Dominus suo exemplo ostendit, cum cuidam quærenti, *Magister, quid faciendo vitam æternam possideo?* quasi in convallibus moranti respondit: *Mandata nosti? Non occides, non mæchaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces rem proximi tui, honora patrem et matrem*. Sed illo respondente, *Hæc omnia custodi a juventute mea, ostendit ei montem perfectioris doctrinæ, dicens: Adhuc unum tibi deest: Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me*. Sed quia hunc montem difficile qui sæculi divitiis onerati sunt, ascendere possunt, subjunctum est illico: *Ille autem abiit tristis, quia multas habebat possessiones (Matth. xix, Luc. xviii)*. Hujus quoque exemplum Paulus apostolus secutus est, quando cum discipulis montem ascenderat, quibus dicebat: *Sapientiam loquimur inter perfectos (I Cor. ii)*. Quasi cum quibusdam inæqualibus morabatur quando dicebat: *Ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus; tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam (I Cor. iii)*. Non enim omnes omnia capiunt, neque enim omnes æqualiter instruuntur. Aliter quippe admonendi sunt superbi, aliter humiles; aliter casti, aliter adulteri; aliter ebriosi, aliter sobrii; aliter viri, aliter feminae; aliter conjugati, aliter virgines; aliter pii, aliter impii; aliter contemptores mundi, aliter amatores; aliter pacifici, aliter discordes; aliter sua dantes, aliter aliena rapientes; ut et isti audiant de promissione æternæ vitæ quod ament, et illi de supplicio æterno quod timeant. Sæpe etenim quod uni morbo prodest, alteri nocet. Et venenum cum sit mors hominis, vita est serpentis; et levis sibilus equos mitigat, catulos instigat. Juxta hoc ergo exemplum doctores suam prædicationem debent temperare, ut et perfecti inveniant quod semper discant, et infirmalia audiant, in quibus non refugiant. Quod suo nobis exemplo beatus patriarcha Jacob ostendit, qui

cum oves avunculi sui Laban pasceret, et varia quæque pro mercede recepturus esset, tulit virgas populeas et amygdalinas, quas ex parte decorticavit, et ex parte cum corticibus reliquit, posuitque eas in canalibus tempore quo ducebantur ad aquandum oves, ut in earum aspectu conciperent varios fetus (*Gen. xxx*). Jacob enim pastor ovium, pastores significat animarum, quorum primo dictum est. Si diligis me, pascere oves meas (*Joan. xxi*). Aqua autem Scripturam sanctam significat, juxta illud Salomonis: *Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiæ* (*Prov. xviii*). Virgæ autem varix, sententiæ sunt Scripturarum. Ducuntur ad aquandum oves, cum ad audiendum verbum Dei conveniunt fideles. Cumque ex eloquiis divinis diversæ sententiæ ad medium proferuntur, quasi virgæ in canalibus ponuntur. Quæ ex parte decorticandæ sunt, et ex parte cum corticibus relinquendæ, quia, ut diximus, perfectiores allegorico sensu instruendi, simplices vero et minus intelligentes, juxta veritatem historiæ sunt pascendi. Unde et Dominus cum discipulis in monte docuit, et turbas in convallibus curare voluit, ostendit ut illi qui ex doctrina verborum credere non poterant, saltem ex virtutibus miraculorum crederent. Quod, ut diximus, suo Dominus exemplo declaravit, quando descendens de monte, stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis ab omni Judæa et Jerusalem, et maritima Tyri et Sidonis, qui venerant ut audirent eum. Maritima enim hic Magni maris loca intelligere debemus, maxime cum Tyrus et Sidon, quæ in corde maris sitæ sunt, memorantur. In quo loco cognoscimus, quia virtutes ejus non solum ad Judæorum regnum, sed etiam ad vicinas et externas regiones pervenerant, quando omnes concurrebant, non solum ut audirent verbum Dei, sed ut sanarentur a languoribus suis. Unde et subditur, *Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes*. Multi enim eum tangere cupiebant, a quo omnis virtus procedit, et qui est Dei virtus et Dei sapientia, et in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (*Col. ii*). Et ideo quia de illo omnis virtus exibat, omnes volebant eum tangere. Nam et supra tangendo leprosum curaverat, et nunc omnis turba quærebat eum tangere, ut intelligamus quia tactus ejus sanitas est. Quod experta est illa mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, et cum tetigisset simbriam vestimenti ejus, statim sanata est ab infirmitate sua (*Luc. viii*). Ad ejus tactum virtus de illo exibat intantum, ut quasi nescius Dominus quæreretur, *Quis me tetigit?* Et discipuli ejus ad eum: *Rabbie, turbæ te comprimunt et affligunt, et dicis, quis me tetigit?* Et ille: *Tetigit me aliquis, nam et ego novi virtutem de me exisse*. Spiritualiter vero Christum tangit, qui eum verum Deum credit, et recta fide constituit. At vero pagani, Judæi, et hæretici Christum minime tangunt, quia eum verum Deum credere contemnunt, et fide recta hunc confiteri nolunt. Unde et Mariæ

quæ Dominum resurrexisse non credebat, sed eum mortuum inter mortuos quærebat, volenti illum tangere, dictum est: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum* (*Joan. xx*). Ac si diceret: Quia manu fidei me tangere noluisti, manu corporis me tangere noli. Curatio vero dæmonum, non solum per ejus præsentiam fiebat, sed etiam per invocationem ipsius nominis in sui absentia, sicut discipuli quoque Domino gaudentes dicunt: *Domine, in tuo nomine etiam dæmonia nobis subjiciuntur* (*Luc. x*). Sequitur, *Et ipse elevatis oculis in discipulos, dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei*. Etsi generaliter Dominus omnibus loquebatur, specialiter in discipulos oculos levavit, quos majori gratia digniores fecit. Elevatio quippe oculorum Christi, amplioris misericordiæ munera significat. Et in discipulos oculos levavit, quos specialius virtutibus ditavit, juxta quod alibi legimus: *Quia cum dixisset ei quidam, ecce mater tua et fratres tui foris stant, quærentes loqui tecum, ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat: Ecce mater mea, et fratres mei* (*Marc. iii*). Quid autem elevatis oculis dicat, audiamus: *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei*. Et quæ virtus talem inter reliquas beatitudines tenere debet principatum, nisi spontanea paupertas? Ex ipsa enim cæteræ virtutes exordium quoddam et originem sumunt. Sicut denique ex una radice arboris multi rami et folia prodeunt, sic ex spontanea paupertate multæ virtutes generantur. Qui enim spontaneam amat paupertatem, erit misericors per largitatem, et non tenax per avaritiam. Erit consequenter et mitis, quia divitias non quærit per jactantiam, qui paupertatem diligit cum humilitate, erit etiam pacificus, quia non erit occasio rixandi, ubi non est voluntas acquirendi. Habebit etiam et cordis munditiam, quia sicut illi qui divitias diligunt, turbulenti sunt animo, ita qui spontaneam paupertatem amant, solliciti sunt quæ Dei sunt, quomodo placeant Deo. Sed illud diligenter considerandum, quia illa paupertas laudabilis est, quæ aut habere non cupit, aut si forte habet, propter Deum distribuenda relinquit. Unde evangelista ut hanc paupertatem ad beatitudinem pertinere ostenderet, cum additamento ait: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum* (*Matth. v*). Alii enim sunt pauperes spiritu et rebus, alii nec rebus nec spiritu, alii rebus et non spiritu, alii spiritu et non rebus. Rebus sunt pauperes et non spiritu, qui nihil habentes, multa habere concupiscunt. Spiritu sunt pauperes et non rebus, sicut illi qui secundum Apostolum, *tantum nihil habentes, et omnia possidentes sunt* (*II Cor. vi*), quales fuerunt Abraham, Jacob, et David, qui regali solio sublimatus erat, pauperem se ostendit spiritu, dicens: *Ego autem mendicus sum et pauper* (*Psal. xxxix*). Et iterum, *Egens sum, et in laboribus a juventute mea* (*Psal. lxxxvii*). Nec rebus nec spiritu sunt pauperes, divites superbi, qui facultatibus locupletati, nihilominus mente sunt turgidi. De quibus dicitur in psalmo: *Ecce ipsi peccatores et abun-*

dantes in sæculo, obtinuerunt divitias (Psal. LXXII). Rebus et spiritu sunt pauperes perfecti monachi, qui propter Deum omnia relinquentes, nec corporis proprii potestatem in suo arbitrio relinquunt: et ideo quanto hic propter Deum pauperiores, tanto in futura vita sunt ditiores, juxta promissionem Domini dicentis: *Omnia qui reliquerit domum, agros, patrem et matrem, fratres et sorores, uxorem et filios propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Matth. XIX). Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Quid esurire vel sitire debeant, qui ad beatitudinem pervenire desiderant, alius evangelista manifestius declarat, dicens: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur* (Matth. V). Justitiam quippe esurire et sitire, est præcepta Dei libenter audire, et libentius opere implere. Tales enim saturabuntur, quando ad videndum Deum, cujus hic mandata cum magna mentis esurie susceperunt, perducentur, dicentes cum psalmista: *Ego autem in justitia apparebo in conspectu tuo, satiabor dum manifestabitur gloria tua* (Psal. XVI). Unde Salomon ait: *Diligite justitiam qui judicatis terram* (Sap. I). Beati qui nunc stetit, quia ridebitis. Beati dicuntur flentes, non illi qui flent propter temporalium damna commodorum, propter amissionem clarorum, sed qui flent propter remissionem peccatorum, vel pro expectatione regni cælorum, qui veraciter cum psalmista dicere possunt: *Deus, vitam meam annuntiavi tibi, posuisti lacrymas meas in conspectu tuo* (Psal. LV). Et iterum: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, ubi est Deus tuus* (Psal. XLII). Tales enim ridebunt quando implebitur illud quod Dominus ait: *Nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis* (Joan. XVI). Risum autem hic pueriliter accipere non debemus, sed mentis exultationem et gaudium. Unde et Sara ex repromissione prolis letabunda ait: *Risum mihi fecit Deus* (Gen. XXI). De quo per beatum Job dicitur: *Et os veracium implebitur risu* (Job. VIII). De quo etiam risu in laudibus Ecclesiæ dicitur: *Accinxit fortitudine lumbos suos, et ridebit in die novissimo* (Prov. XXXI). Quia vero per humilitatis meritum pervenitur ad martyrii præmium, recte post alfas beatitudines subinfertur: *Beati eritis cum vos oderint homines, et cum separaverint vos, et exprobraverint, et ejecerint nomen vestrum tanquam malum propter Filium hominis*. Ubi ostenditur quia persecutio pravorum non est timenda, sed potius cum affuerit toleranda, quia sicut dixit Jacobus apostolus, *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se* (Jac. I). Verum subtilius discutiendum est, quia non nos ad nostram persecutionem pravorum homines commovere debemus, sed potius cum justitia et rectitudine quantum possumus, cum fuerint commoti, mitigare. Quod si quiescere noluerint, magis persecutionem tolerandam, quam justitiam relinquendam. Quod alius evangelista manifestius decla-

rat, dicens: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum* (Matth. V). Sustinent enim multas tribulationes homicidæ, adulteri, fures, alienarum rerum invasores. Nec tamen talis persecutio ad beatitudinem perducit, quæ propter justitiam sustinetur. Unde nos admonet beatus Petrus, dicens: *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut adulter, aut rapax. Si autem ut Christianus, non erubescat, sed glorificet Deum in isto nomine* (I Pet. IV). *Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? Sed et si quid patimini propter justitiam, beati* (I Pet. III). Unde recte Salvator concludit dicens: *Gaudete in illa die, et exultate, ecce enim merces vestra multa est in cælo*. Non enim dolendum est in persecutionibus, sed potius gaudendum, quia quanto hic quisque propter justitiam durius affligitur, tanto dulcius in cælo remunerabitur. Unde et Jacobus admonet, dicens: *Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestre multo pretiosior est auro quod per ignem probatur* (Jac. I). Et alia scriptura: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis* (Eccli. XXVII). Hinc et Salvator cum discipulos ad persecutionem tolerandam hortaretur, sui exemplum posuit, dicens: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur; si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt*. Et iterum: *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus* (Joan. XV). Quapropter studeamus juxta Domini præceptum vel exemplum, sæculi hujus cunctas adversitates æquanimitè ferre, scientes quia si electi sumus ab eo, non ad gaudia mundi, sed sicut ipse missus est a Patre, quem pro humani generis redemptione incarnari constituit, ad passiones mittitur in mundum. Inter scandala igitur persecutorum tolerantia sit passionum, terrena desideria quæ separant a Deo, fugientes, ut cælestia mereamur consequi præmia. Amen.

HOMILIA LXXX.

ITEM DE MARTYRIBUS.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Cum audieritis prælia et seditiones, nolite terri. Oportet primum hæc fieri, sed nondum statim finis. Tunc dicebat illis: *Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum, et terræmotus magni erunt per loca, et pestilentia, et fames, terroresque de cælo, et signa magna erunt, etc.* (Luc. XXI).

Quia longius ab urbe digressi sumus, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1250.

HOMILIA LXXXI.

ITEM DE MARTYRIBUS.

(Ex sancto Augustino, in libro cui titulus: De Ser-mone Domini in Monte secundum Matthæum.)

In illo tempore videns Jesus turbas, ascendit in montem; et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli

ejus; et aperiens os suum, docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, etc. (Matth. v).

Sermonem quem locutus est Dominus noster Jesus Christus in monte, sicut in Evangelio secundum Matthæum legimus, etc. *Reliqua vide apud sanctum Augustinum, Operum ejus tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 1229.*

HOMILIA LXXXII.

ITEM DE MARTYRIBUS.

(Ex ven. Bedæ in Lucæ Evangelium expositione, lib. iv.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Attende a sermone Phariseorum, quod est hypocrisis, etc. (Luc. xii).

Ad hoc fermentum pertinent omnia quæ recumbens apud Phariseum superius disputaverat Dominus, etc. *Reliqua vide Operum ven. Bedæ tomo III, Patrologiæ XXXV, col. 467. 8*

HOMILIA LXXXIII.

ITEM DE MARTYRIBUS.

(Ex beati Hieronymi in Evangelium Matthæi Commentariis, lib. i, cap. x.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Nihil opertum quod non reveletur, et nihil occultum quod non sciatur, etc. (Matth. x).

Et quomodo in præsentī sæculo multorum vitia nesciuntur? etc. *Reliqua vide Operum sancti Hieronymi tomo VII, Patrologiæ XXVI, col. 65.*

HOMILIA LXXXIV.

DE CONFESSORIBUS.

(Ex Opp. beati Fulgentii.)

Dominicus sermo, etc. *Reliqua vide inter Opera sancti Fulgentii, Patrologiæ tomo LXV, col. 719.*

HOMILIA LXXXV.

ITEM DE CONFESSORIBUS.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidam peregre proficiscens, vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua, etc. (Matth. xxv).

Lectio sancti Evangelii, fratres charissimi, etc. *Reliqua vide Operum sancti Gregorii tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 106.*

HOMILIA LXXXVI.

ITEM DE CONFESSORIBUS.

(Ex Haymone.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidam peregre proficiscens, vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua, etc. (Matth. xxv).

In similitudinibus quas ad ignorantiam nostram instruendam Dominus proposuit, sollicitè considerandum est, quia sic quædam ad nostram proponuntur admonitionem, ut specialiter ad ipsum Dei et hominum pertineant mediatorem. Quod in hujus lectionis serie comprobatur, cum dicitur: *Homo quidam peregre proficiscens, vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua.* Homo enim iste per similitudinem Dominus Jesus Christus accipiendus est, qui cum sit Deus ante sæcula, homo factus est in fine sæculorum, de quo scriptum est: *Homo factus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus (Psal. LXXXVI).*

A Iste autem homo peregre profectus est, quando carnem suam quam ex hominibus assumpsit, ascendendo in cælum elevavit. Ex eo enim tempore quo primo homini dictum est: *Terra es, et in terram ibis (Gen. iii)*, locus proprius carnis, terra est. Sed iste homo peregre profectus est, quia caro quam assumpsit, non corruptionem vidit, sed post resurrectionem in cælos ascendit. Hujus hominis servi, homines sunt, quos ad serviendum sibi, seque laudandum rationabiles condidit. Huic autem homini servire, summa libertas est; ab ejus servitute recedere, turpissima servitus est. Hujus se servum gloriabatur Paulus cum dicebat: *Paulus servus Christi Jesu.* Et iterum: *Gratias ago Deo meo, cui servo a progenitoribus meis (II Tim. i).* Et Psalm. *Ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ (Psal. cxv).* Et iterum, *Servus tuus sum ego (Psal. cxviii).* Bona autem hujus hominis, spiritualia dona sunt, id est, virtutes animæ, quæ de ejus bonitate sunt natæ, et illius largitate nobis collatæ, qualis est charitas, pax, patientia, humilitas, castitas, sobrietas, et his similia. Ergo peregre profecturus, vocatis servis tradidit bona sua, quia spiritualibus spiritualia dona concessit. Et quia eadem dona non omnes æqualiter accipiunt, sed secundum dantis distributionem, alius plus, alius minus proficit: recte dicitur: *Et uni dedit quinque talenta, alii duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, et profectus est statim.* Sicut talentum apud antiquos variis modis librabatur, ita dona Spiritus sancti diversa sunt juxta accipientium merita non in se, sed in illis qui ea accipiunt. Nam ab uno Domino diversa dona servis dantur, juxta illud quod ait Apostolus: *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum, alteri fides in eodem Spiritu, alii gratia sanctorum in uno Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio Spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (I Cor. xii).* In quinque ergo talentis, quinque sensus corporis designantur, per quos exterior homo regitur, visus videlicet, auditus, gustus, odoratus, et tactus: in duobus autem intellectus et operatio designantur. Et unius talenti nomine intellectus solummodo exprimitur. Plus ergo accipit cui duo, quam cui quinque talenta commissa sunt: quia sunt nonnulli qui per exteriores sensus opera quæ possunt operantur, et tamen in intellectu spirituali minus proficiunt. Sunt vero et aliqui, qui et extrinsecus magna agunt, et interius majora intelligunt. Sunt etiam aliqui qui unum tantum talentum accipiunt, quia bona quidem intelligunt, sed operari minime student, de quibus scriptum est: *Sapientes sunt ut faciant mala, bene autem facere nescierunt (Jerem. iv).* Quod autem studiose multiplicandis bonis operibus insistere debeamus, manifestatur cum subditur: *Abiit autem qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque. Similiter qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Jam superius per quinque talenta, quinque*

corporis sensus, et per duo, intellectum et operationem diximus designari. Quiaque ergo talenta geminare, est per exteriores sensus devotissime Deo servire, tribuendo esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestitum, in carcere positum requirendo, infirmum visitando, mortuum sepeliendo, aliaque pietatis opera implendo. Quasi enim talenta multiplicando geminantur, quando nonnulli tardiores in sensu per consuetudinem boni operis in intellectu spirituali proficiunt. Duo quoque talenta geminant, qui bene vivendo et docendo, Ecclesiam Dei multiplicare non negligunt, illud attendentes quod ad Timotheum scribitur: *Doctrinam quam accepisti a me, commenda hominibus qui idonei sunt et alios docere* (II Tim. II). Taliter accepta talenta servis spiritualibus geminare suadebat Apostolus cum dicebat: *Habentes donationes, secundum gratiam quæ data est nobis, differentes; sive prophetiam secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando, sive qui docet, in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate. Qui autem unum acceperat, abiens sedit in terram, et abscondit pecuniam domini sui. Quasi enim unum talentum in terra abscondit, qui ingenium quod a Deo accepit, in terrenis actibus occupat, seseque totum in mundi amore obligat. Sed veniet tempus quando spirituales de acquisito lucro gaudeant, et mundi amatores pro suis cupiditatibus erubescant; unde et subditur: Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis. Post multum tempus dominus redire dicitur, quia longum spatium est inter Domini ascensionem et secundum ejus adventum. Tunc enim ratio cum servis ponetur, quando districtæ a nobis exigit dona quæ misericorditer nobis tribuit, quando astabimus ante tribunal Christi, ut Apostolus ait, *rationem pro his quæ gessimus reddituri* (Rom. XIV). Felix autem, qui in illa hora discussionis talis inventus fuerit, qualis iste memoratur, de quo subditur: *Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ex quinque enim talentis alia quinque lucratur, qui per quinque sensus corporeos quos supra diximus, bona quæ potest, operatur. Sunt enim nonnulli in Ecclesia, qui cum tardiores videantur ingenio, tamen cum per exterius ministerium fideliter servant, ejus munere ad spiritualem intellectum perducuntur, intantum ut etiam aliquando in ecclesiasticum magisterium eligantur. Qualem autem mercedem sit recepturus, manifestatur, cum subditur: *Ait illi dominus ejus: Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Pauca enim sunt omnia præsentis vitæ ad comparisonem futurorum bonorum, quamvis magna esse videantur. Qui ergo super pauca fidelis fuit, super multa constituitur, quia is qui terrenam substantiam bene dispensavit, pro rebus transitoriis perpetuam accipiet mercedem, au-***

A diens ab ipso iudice: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est a constitutione mundi* (Matth. XXV). Accessit autem et qui duo talenta acceperat, et ait: *domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Similiter alia duo lucratur talenta, qui a domino duo acceperat, quando is qui intellectum et operationem habet, non solum bene vivendo, sed etiam bene docendo plurimos ad amorem Dei vocat. Nolandum autem quod et is qui de quinque talentis decem, et is qui de duobus quatuor reportavit, æquali voce collaudantur, cum utrique a domino dicitur: *Euge serve bone et fidelis*, quod est, bene gaude. Et qualiter servus cum domino gaudeat, declaratur, cum subinfertur: *Quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam. Cui recte dicitur: Intra in gaudium domini tui, quia cum tantis, et pro tantis mercedem accipiet, quantos bene vivendo, bene docendo, lucratus est. In quibus verbis intelligimus, quia illi majorem mercedem sunt a Domino in æterna vita recepturi, qui bene vivendo, ut diximus, et bene docendo, ad aliorum eruditionem vel doctrinam spiritualiter invigilant. Quod alibi Dominus apertius declarat, cum dicentibus apostolis: *Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes? Respondit: Quis putas est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus, quem cum venerit Dominus ejus, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum* (Luc. XII). Qui enim super omnia bona constituitur, duplicem mercedem accipiet, non solum quia sancte vixit, sed etiam quia digne docuit. Unde Daniel cum de resurrectione mortuorum loqueretur, ut ostenderet magistros spirituales super omnia bona constituendos, ait: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates* (Dan. XII). Quam desiderabilem vocem, et ineffabile gaudium audire desiderans beatissimus Pater noster, cujus hodie festivitatem celebramus, talentum sibi creditum bene docendo et bene vivendo studuit erogare, ut geminatum illud Domino reportaret, non tantum monendo pios, sed etiam comprimendo reprobos. Et ideo quia juxta Scripturæ vocem, *gaudium patris est filius sapiens* (Prov. X), tanta hujus excrescunt merita gaudiorum, quanta incrementa proficiunt spiritualium filiorum. Unde necesse est ut unusquisque nostrum, fratres charissimi, hujus beatissimi Patris nostri vestigia sequentes, talentum quod a Deo accepimus, non in terra abscondamus, sed cum magno desiderio erogare studeamus, ut geminatum Domino referamus. Et quia alius artem legendi, alius cantandi, alius prædicandi, alius pingendi, alius ea quæ ad ornatum ecclesiæ pertinent fabricandi, talentum accepit, aliis hoc quod didicistis, studeat erogare. Non solum in ecclesiasticis ministeriis, sed etiam sunt tales in hoc populo, qui diversas artes habent quibus viciantur, alii cæmentarii, alii lignarii, alii fabri, alii sectores:**

et unicuique ars qua pascitur, pro talenti commendatione reputabitur; et si in hoc quod scit, alios instruit, mercedem in futuro recipiet. Qualiter autem huiusmodi talentum quod accepit, erogare debeat, Dominus ostendit cum ait: *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. x). Unde necesse est, fratres dilectissimi, unicuique nostrum, ut cum summa diligentia vigilantiter cogitet, quatenus talentum quod accepit, duplicatum Domino repræsentet. Si autem suæ talentum utilitatis prodesse aliis non vult, timeat increpationem quam is qui talentum unum in terra abscondit, a Domino audit: *Serve male et piger, quare non dedisti pecuniam meam nummulariis, et ego veniens, recepissem utique quod meum est, cum usura?* Et implebitur quod sequitur: *Tollite ab eo talentum, et date illi qui habet decem talenta*, quia quæcunque sine charitate operatus est, bona in conspectu Dei non sunt, quamvis bona coram hominibus videantur. Tanto enim quisque ampliorem gloriam cum Domino possidebit, quanto largius talentum acceptum pro ejus amore erogaverit: quod ipse præstare dignetur qui cum Patre et Spiritu sancto vivit, etc.

HOMILIA LXXXVII.

ITEM DE CONFESSORIBUS

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti, etc. (Luc. xix).

Quoniam discipuli supra audita Domini passione, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus C tomo V, Patrologiæ XCIV, col. 471.

HOMILIA LXXXVIII.

ITEM DE CONFESSORIBUS.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes. Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis, etc. (Luc. xii).

Sancti evangelii, fratres charissimi, aperta est nobis lectio recitata, etc. Reliqua vide apud sanctum Gregorium, Operum ejus tomo II, Patrologiæ LXXVI, col. 1125.

HOMILIA LXXXIX.

ITEM DE CONFESSORIBUS.

(Ex Haymone.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris, etc. (Luc. xii).

Inter cæteras virtutes quas Dominus noster Jesus Christus discipulis tradidit et per discipulos nobis, maximam et præcipuam castitatem ostendit. Nam cum superius ad spontaneam paupertatem amandam nos incitasset, dicens: *Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis, quo fur non appropriat, nec tinea corrumpit*, continuo de servanda castitate adjecit, dicens: *Sint lumbi vestri præcincti*. Quod enim luxuria viris in lumbis sit, et feminis in umbilico, Dominus testatur cum de diabolo loquitur ad beatum Job: *Virtus ejus in lumbis*

A ejus, et fortitudo ejus in umbilico ventris ejus (Job. xl). Lumborum ergo nomine hic luxuria designatur, cum dicitur: *Sint lumbi vestri præcincti*. Lumbos enim præcingimus, cum ardorem libidinis amore castitatis refrenamus. Taliter lumbos præcinctos habebat Joannes Baptista, de quo scriptum est: *Quia erat vestitus pilis cameli, et zona pellicea circa lumbos ejus* (Marc. i); nec erat de immundis, qui propter fluxum seminis ejiciebantur extra castra, sed castitatem quam in mente habebat, in ipso habitu corporis demonstrabat. Sic et Elias zonam circa lumbos habebat (IV Reg. i). Qui enim non propter amorem filiorum junguntur, sed propter libidinem explendam, lumbos præcinctos non habent, sed potius de illis sunt qui propter immunditiam extra castra ejiciuntur, comparati jumentis insipientibus. Qui vero tollens membra Christi, facit ea membra meretricis, nequaquam lumbos habet præcinctos, quoniam sicut vere ait apostolus Paulus, *sine pace et castimonia nemo videbit Deum* (Heb. xii). Quantum enim incorruptio carnis Deo placeat, ipse per prophetam testatur, dicens: *Hæc dicit Dominus eunuchis, qui custodierint sabbata mea, et elegerint quæ volui, tenuerintque sædus meum, dabo eis in domo mea et in muris meis locum nominatum, et nomen melius a filiis et filiabus, nomen sempiternum quod non peribit* (Isai. lvi). Et in Apocalypsi de talibus dicitur: *Illi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt* (Apoc. xiv). Quod cum omnibus fidelibus generaliter observandum sit, specialiter tamen ministris ecclesiastici ordinis custodiendum injungitur, quando in veteri lege carnes agni qui in figura corporis et sanguinis Domini immolatus est, non prius comedere permissi sunt, quam renes accinctos haberent, Domino dicente: *Sic ergo comedetis illum: renes vestros accingetis, calceamenta habebitis in pedibus* (Exod. xii). Item: *Dixit Dominus ad Moysen: Loquere ad Aaron et ad filios ejus: Homo de semine vestro in quo fuerit macula, non accedat ad altare. Si gibbus fuerit, si lippus, si albuginem habens in oculo, si impetiginem in corpore, vel jugem scabiem, si cæcus fuerit vel claudus, si fracto pede, vel torto naso, si fuerit poderosus, vel herniosus* (Levit. xxi). Qui enim sacra mysteria manibus tractare, et aliis ministrare debent, dignum est, ut ab omni immunda pollutione sint alieni, ut scilicet et mente sint casti, et corpore pudici. Quod in opere David discimus: qui cum venisset ad Achimelech sacerdotem, non prius panes sanctificatos accipere voluit, quam se suosque mundos a mulieribus testaretur, non utique solum alienis, neque concubinis, sed etiam a propriis uxoribus. Ait enim: *Et quidem si de mulieribus agitur, continemus nos ab heri et nudius tertius quando egrediebamur, et fuerunt vasa puerorum munda* (I Reg. xxi). Quapropter consideret unusquisque conscientiam suam, et si se incontinentem senserit in corpore, absteineat se a sacra communione, ne forte ad judicium accipiat, quod fidelibus datum est ad remedium, timens illud quod terribiliter clamat Apostolus dicens: *Quicun-*

que manducaverit panem, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem se ipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini (I Cor. xi). Vel certe aliter lumbos præcingimus, cum omnia impedimenta mundi postponimus, ut in via mandatorum Dei gressum mentis firmiter figere valeamus. Qui enim discinctus est, ipsis suis vestimentis impeditur, ne libere ambulet. Qui vero præcinctus est, quaquaversus liber discurrere potest. Præcingitur ad prælium miles, et circa renes gladium portat, quo adversarium suum percutiat. Et tu ergo qui cupis esse miles Dei, præcinge lumbos tuos, id est, omnia fluxa et impedimenta mundi postpone, ut pugnare valeas non adversus carnem et sanguinem, sed adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in cœlestibus, ut impleatur in te quod idem apostolus subiungit: *State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorica justitiæ, et calceati pedes in præparatione evangelii pacis (Ephes. vi)*. Taliter miles castrorum lumbos præcinxerat, quando audivit: *Accinge sicut vir lumbos tuos (Job. xxxviii)*. Unde et in laude Ecclesiæ dicitur: *Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum (Prov. xxxi)*. Quisquis autem talis est, aliis ad exemplum imitationis proponendus est, quia sic ait Dominus: *Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt (Matth. v)*. Unde, postquam dixit: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes*, quid per lucernas nisi opera bona designantur? Lucernas ardentes habere, est bona opera aliis ad imitandum ostendere, juxta illud quod Dominus alibi ait: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*. Considerandum autem illud est, quod duæ sunt quæ præcipiuntur, lumbos scilicet præcingere, et lucernas ardentes habere, quia nec castitas predest sine bono opere, nec bonum opus aliquid valet sine castitate. Primum enim præcipitur lumbos restringere, et post lucernas tenere, quia ille ad aliorum exempla promovendus est, in cuius pectore salutaria desideria vigent, et cuius mentem carnalis voluptas non occupat. Quod in lege præfiguratum est, cum per Moysen præcipitur ut Levitæ usque ad quinquagesimum annum ministrent, post annum vero quinquagesimum custodes vasorum fiant, legitimum tempus attendentes, sive ad regendum, sive ad officium prædicationis suscipiendum (Num. viii). Sed quaeritur, quare præcipiat lucernas tenere, cum alibi dicat: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum (Matth. vi)*. Ad quod dicendum, quia illis præcipitur bonum opus ad exemplum aliorum ostendere, qui tam perfecti sunt, ut qui ab hominibus laudati non extollantur. Illis autem qui imperfecti sunt, aut quos favor humanus extollit, præcipitur: *Tu autem cum oraveris, intra in cu-*

biculum tuum, et cum facis eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Et quia juxta Joannis vocem: *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus in die iudicii (I Joan. iii)*, quicumque lumbos habent præcinctos, et lucernas ardentes, adventum Domini non tam timere debent quam diligere. Unde et subditur: *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, confestim aperiant ei*. Ad nuptias quippe Dominus noster abiit, quando ascendens in cœlum, multitudinem angelorum novus homo sibi sociavit. Tunc autem revertetur ad servos suos, quando per iudicium manifestari cœperit. Sive aliter: Certe Dominus nobis quotidie venit cum conscientias nostras per suam gratiam visitat, et cor nostrum suo amore inflamat. Pulsat vero quando per ægritudinis molestiam, vicinam mortem denuntiat. Cui ille statim aperit, qui lætus de corpore exit, et ejus speciem quem semper consideravit, videre concupiscit. Pulsanti iudici aperire timet, qui ejus præceptis se minime obtemperasse cognoscit, et videre eum exiens de corpore trepidat, quem contempsisse se meminit, et quasi videre iudicem metuit, cuius jussis se obtemperasse non recognoscit. Sicut enim iudicis adventum in civitate ejus iusti diligunt, fures et latrones timent, ita et adventum Domini illi timent, qui ejus præceptis minime se obtemperasse sciunt. Soli autem illi diligunt, qui recte se vivere recolunt, quod illorum est facere, qui vitam suam, quantum humana fragilitas patitur, inculpabilem custodiunt, et cor suum de terreno amore in cœlestis patriæ gaudio ponunt. Talis erat Paulus apostolus, qui de bonis actibus securus dicebat: *Ego autem jam delibor, et tempus meæ resolutionis instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi, de reliquo reposita est mihi corona justitiæ (II Tim. iv)*. Et iterum: *Cupio dissolvi et esse cum Christo, multo enim melius (Phil. i)*. Et rursus: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus (Gal. ii)*. Taliter pulsanti iudici beatus Martinus aperire paratus erat, quando inter ægritudinis molestiam constitutus, discipulorum fletibus commotus, dicebat: *Gravis est, Domine, pugna laboris qua hucusque certavi; sed si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso propter eos subire laborem, fiat voluntas tua*. Talibus qualis remuneratio præparata sit, Dominus manifestat, cum subdit: *Beati servi illi, quos, cum venerit dominus, invenerit vigilantes*. Vigilare enim est in bono opere unumquemque sollicitum esse. Ille vero bene vigilat, qui recte credit, et recte vivit. Vigilat, qui ad aspectum veri luminis apertos tenet oculos mentis. Vel certe vigilat, qui torporem et negligentiam a se excutit, et divinis mandatis ardenti animo inhæret. Taliter Paulus apostolus vigilare monebat, quibus dicebat: *Erigilate iusti, et nolite peccare (I Cor. xv)*. Et iterum: *Hora est jam nos de somno surgere (Rom. xiii)*. Et rursus: *Vigilate et orate, et state in fide (I Cor. xvi)*. Adhuc etiam ipsius remunerationis qua-

litas insinuatur, cum subditur : *Amen dico vobis, quod praeinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis.* Præcingi vero Dei, est ad retributionem se præparare. Nostrum autem discumbere, est in aeterna beatitudine quiescere juxta quod ipse alibi ait : *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno caelorum (Matth. viii).* Transire vero dicitur, cum post judicium ad regnum properat. Vel certe Dominus transiens nobis ministrabit, cum de forma humanitatis usque ad contemplandam claritatem divinitatis nos perducet. Omnibus enim in judicio in forma humanitatis apparebit, justis scilicet et injustis, sicut scriptum est : *Et videbit omnis caro salutare Dei nostri (Luc. iii).* Sed reprobis justo judicio damnatis, juxta illud quod scriptum est : *Tollatur, impius ne videat gloriam Dei (Isai. xxvi),* solis electis transiet, quos de visione humanitatis usque ad contemplandam claritatem divinitatis sublimabit, ut qui modo intuentur tantum hominem, tunc facie ad faciem mereantur videre Deum, qualiter Pater in Filio, et Filius manet in Patre. Sed quia omnibus præsentis vitæ terminus incertus est, recte subjungitur : *Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi.* Antiqui enim noctem in quatuor vigiliis dividebant, ita ut unaquæque vigilia trinas haberet horas. Varietates namque horarum, diversitatem significant humanæ vocationis. Prima enim vigilia, primævum est tempus nostræ ætatis, id est pueritia. Secunda vigilia adolescentia, vel juvenus, quæ pene idem sunt, Salomone dicente : *Lætare, juvenis, in adolescentia tua (Eccle. xi).* Tertia vigilia est senectus. Cum vero Dominus nonnullos in pueritia bene operantes ab hac vita vocat, quasi ad servos vigilantes in prima vigilia venit. Cum vero alios in adolescentia vel in juventute ab hac vita ducit, quasi in secunda vigilia venit. Si quis ergo in prima vigilia vigilare noluerit, saltem in secunda vigilet, id est, si quis in pueritia a bono opere torpuit, saltem in adolescentia vel juventute somnum torporis a se excutiat, et dum virtus corporis viget, in bono opere se exerceat. Si quis autem tam negligens et desidiosus fuerit inventus, ut nec in prima nec in secunda vigilia vigilaverit, saltem in tertia, id est, in senectute jam respiscat, et tunc vigilare non timeat, cum parvi vigilaturus est. Neque enim sero conversos divina pietas despicit, qui per prophetam ait : *Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat (Ezech. xxxiii).* Et iterum : *Peccator quacunq[ue] die conversus fuerit et ingemuerit, salvus erit (Ezech. xviii).* Sed quia solet antiquus hostis in hac parte tepidos decipere Christianos, ut quibus suadet culpam, longam promittat et vitam, adhuc Dominus admonendo similitudinem incerti finis subdit, dicens : *Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias quia hora fur veniret, vigilaret utique et non sineret perfodi domum suam.* Juxta litteram ita est, quia paterfamilias thesaurum reconditum habens in domo, si furis

adventum sciret, vigiliis instrueret, custodias adhiberet, infirmiora loca muniret, et ne sua domus aliqua fraude perfodi posset, sollicitus præcaveret. Spiritualiter autem paterfamilias iste, noster est animus, qui tunc male securus dormit, quando diem mortis obliviscens, a bono opere torpet, et brevissimum tempus vitæ præsentis, quasi longum sibi promittit. Furis autem adventus, mors est, quæ improvisa subito dum non speratur veniens, thesaurum animæ nostræ ad pœnas rapit. Hujus ergo furis adventum ut præcavere possimus, necesse est ut diem mortis semper ante oculos habeamus. Multum enim nos adversus peccatum juvat, si finis vitæ a memoria non recedat, monente Scriptura : *In omnibus operibus tuis memorare novissimam tuam, et in æternum non peccabis (Eccli. vii).* Unde et Dominus admonendo subjungit, dicens : *Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.* Si autem terminum vitæ nostræ sciremus, aliud tempus fortasse voluptati, et aliud tempus poenitentiae deputarem. Cum vero omnibus incerta sit hora mortis, non debet esse conscientia secunda a bono opere, quia Dominus omnipotens qui neminem vult perire, sed omnes ad cognitionem veritatis venire, ideo voluit nos latere ultimum diem, ut dum ignoratur unus, observentur omnes. Quod autem ait, *quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet,* si ad diem judicii referamus, manifestum est quia incertus est omnibus et incognitus, sicut ipse dicit in Evangelio : *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli, in cælo, neque Filius hominis, nisi Pater solus (Matth. xiii).* Et iterum : *Sicut fuit in diebus Noe, sic erit adventus Filii hominis (Matth. xxiv).* Et rursus : *Sicut fulgur egreditur ab oriente, et penetrat in occidentem, sic erit adventus Filii hominis (Ibid.).* Et post suam resurrectionem quærentibus discipulis ait : *Non est vestrum nosse tempora et momenta, quæ Pater posuit in sua potestate (Act. i).* Hinc Petrus apostolus dicit : *Dies Domini sicut fur in nocte ita veniet (II Pet. iii).* Sed quod tunc generaliter futurum est omnibus in resurrectione animarum et corporum, quotidie fit in singulis animabus. Dum enim non putamus, Filius hominis venit, quando subita morte præventi, ipsum habemus terminum peccandi, quem et vivendi. Et dum mala non deserimus, sed a malis deserimur, seram agimus poenitentiam, non attendentes illud quod scriptum est : *Ne tardes converti ad Deum, neque differas de die in diem, ne subito veniat ira ejus, et in tempore vindictæ disperdat te (Eccli. v).*

HOMILIA XC.

ITEM DE CONFESSORIBUS.

(Ex Opp. ven. Bedæ presbyteri.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis : Nemo accendit lucernam, et in abscondito ponit, neque sub modio, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur lumen videant, etc. (Luc. xi).

De seipso Dominus hæc loquitur, etc. Reliqua vide apud ven. Bedam, Operum ejus tomo V, Patrologia XCIV, col. 465.

HOMILIA XCI.

ITEM DE CONFESSORIBUS.

(Ex ejusdem Bedæ in Lucæ Evangelium expositione, lib. III.)

In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis: Qui vos audit, me audit: et qui vos spernit, me spernit, etc. (Luc. x).

In superioribus planxit Dominus civitates quæ post magna miracula atque virtutes factas in se, non poenitaerunt, peioresque gentibus qui naturale solummodo jus dissipabant, etc. *Reliqua vide Operum Bedæ tomo III, Patrologiæ XCII, col. 464.*

HOMILIA XCII.

ITEM DE CONFESSORIBUS.

(Ex sancto Augustino, in libro de Sermone Domini in Monte.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? etc. (Matth. v).

Sermone superiori Dominus exemplo adhortatus est quia vera dicentes solent persecutionem pati: nec tamen ideo prophetæ antiqui tempore persecutionis a veritatis prædicatione defecerunt. Rectissime itaque sequitur: etc. *Reliqua vide Operum sancti Augustini tomo III, Patrologiæ XXXIV col. 1237.*

HOMILIA XCIII.

DE VIRGINIBUS.

(Ex Haymone.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum celorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum. Etc. (Matth. xiii).

Virtus et sapientia Dei, Dominus Jesus Christus, non solum ad suscipiendam humanam naturam hominibus compati dignatus est, sed etiam humanæ ignorantie condescendens, suis sanctis sermonibus, rerum temporalium similitudines frequenter adhibuit, ut ex collatione rerum visibilibus, ad invisibilem amorem animos audientium incitaret. Unde cum cœlestem gloriam studiose amandam doceret, illarum rerum similitudinem adhibuit, quas homines plurimum diligere solent, dicens: *Simile est regnum celorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit.* Ubi thesauri nomine spiritualiter cœlestis patriæ amorem intelligere debemus, ubi sunt divitiæ quæ non deficiunt, thesaurus qui nunquam marcescit, ubi nos Dominus thesaurizare admonet, juxta quod alibi loquitur, dicens: *Theaurizate vobis thesauros in celo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt nec furantur; et ubi thesaurus tuus, ibi est et cor tuum (Matth. vi).* Qui profecto thesaurus tanto magis cumulatur, quanto magis temporalis thesaurus atque facultas studiosius pro Deo expenditur. Unde de eo qui thesaurum invenit, dicitur: *Et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum.* Ager in quo thesaurus absconditus invenitur, nos sumus si tamen in nobis manet cœleste desi-

A derium. Quem ille venditis omnibus comparat, qui corpus suum per cœlestis patriæ disciplinam affligit in jejuniis, vigiliis et orationibus. Sed et ille agrum cum thesauro invento datis omnibus emit, qui crucifigens membra sua cum vitis et concupiscentiis, Christum sequitur, et quodammodo spirituali venundatione seipsum mutat, declinando a malo, et faciendo bonum. Hunc enim thesaurum absconditum in agro, cuidam Dominus emere persuadebat, cum dicebat: *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me (Matth. xix).* Illud autem notandum, quod thesaurus inventus custoditur ut servetur, quatenus intelligamus quam studiose in bono opere vanam gloriam cavere debeamus. Sic est enim præsens vita, quasi via: latrones autem

B juxta viam, immundi sunt spiritus, qui illis maxime invident, quos cum spirituali thesauro ad cœlestem patriam tendere cognoscunt, sicut per prophetam de eorum capite dicitur: *Sedet in insidiis cum divitiis in occultis, ut interficiat innocentem (Psal. ix).* Mlorum ergo divitias isti latrones rapiunt, qui per inanem jactantiam bona sua opera coram hominibus denudant. Unde necesse est, ut cum opus bonum exterius agimus, intentionem Deo placendi semper in occulto teneamus, juxta quod ipse nos admonet, dicens: *Cum facis elemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Et iterum: Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum, et clauso ostio, ora Patrem tuum, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi (Matth. vi).* Ad accendendum autem mentem in amorem cœlestis desiderii, alia similitudo datur cum subinfertur: *Iterum simile est regnum celorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas: inventa autem una pretiosa margarita, abiit et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam.* Ubi pretiosæ margaritæ nomine, dulcedo vel claritas æternæ patriæ intelligitur, quæ pretiosior est cunctis pretiosis rebus, et suavior omnibus delectationibus. Negotiatores autem spiritualiter nos sumus, qui de terrenis facultatibus cœlestem gloriam mercari jubemur. Notandum autem quod ait, *vendidit omnia quæ habuit, et emit eam:* quia ille pretiosam margaritam unam, id est, cœlestem patriam datis omnibus emit, qui non solum terrenis facultatibus, sed etiam propriis renuntiat voluntatibus. Qui vero sua pauperibus tribuit, sed adhuc propriis voluntatibus servit, pretiosam margaritam nondum emit, quia quod charius Deo poterat offerre, retinuit. Non enim Deus nostra, sed nos quærit, qui terrenam substantiam non nisi propter lucrum animarum dare præcepit. Qui [quia] ergo negotiatori bonas margaritas quærenti, bonisque margaritis sumus comparati, servare debemus in opere quod accepimus in nomine. Et sicut terrenos negotiatores non maris pericula ab officio negotiandi prohibent, non latronum insidiæ terrent, non asperi casus itineris vetant, non hiemis frigus, non æstatis calor retinet, tantum ut terrenum lucrum acquirere possint: ita et nos qui

spirituales sumus negotiatores, ab amore cœlestis patriæ nulla mundi blandimenta retineant, nulla ejus adversitas terreat, nec aliqua tribulatio prohibeat, ut pretiosam margaritam amantes, cum Apostolo dicere valeamus: *Quis ergo nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius?* Certus sum autem, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. viii). Imitemur et aliud negotiatorum opus. Habent enim hoc proprium hi qui negotiandi operibus insistent, ut si in uno negotio damna incurrerint, studiosius negotiandi operibus insistant, quousque quod in una re perdidierunt, in alia acquirant. Ita ergo et nos, si in aliquo casu damnum animæ inciderimus, studiosius incepto bono operi insistamus, ut quod per negligentiam amisimus, per bonum opus recuperemus: quatenus ad pretiosæ margaritæ lucrum pervenire possimus, et vocem Domini audire mereamur, dicentis: *Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui* (Matth. xxv). Hæc autem margarita tam chara est, ut nullis terrenis divitiis possit comparari; tam vilis, ut sola bona voluntate possit acquiri. Hanc margaritam pretiosam multis facultatibus Zachæus comparare studuit, qui cum hujus margaritæ largitorem in domo suscepisset, præ nimio gaudio dixit: *Domine, dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si cui aliquid tuli in quadruplum restituo* (Luc. xix). Hanc quoque margaritam vidua illa duobus æris minutis in gazophylacio jactatis comparavit. Cujus pretium ipse testis conscientie, Dominus scilicet, collaudavit, dicens: *Amen dico vobis quia vidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium* (Marc. xii). Omnes enim ex eo quod abundavit illis, miserunt; hæc vero de penuria sua quod habuit, misit totum victum suum. Hujus margaritæ polchritudinem, beatissima N., cujus hodie festivam celebramus festivitatem, multis divitiis datis comparavit, quando pro ejus amore regni potentiam derelinquens, et thorum regalis matrimonii spernens, ad spontaneam paupertatem se contulit. Unde sine dubio quia regis terreni conjugium contempsit, sponsa effecta est regis cœlestis: et quæ noluit cum terreno rege regnare in mundo, regnat cum Christo in cœlo. Et quia salutationes et officia refugit regaliū ministrorum, ministrat nunc Christo, conjuncta cœlibus angelorum. Et ideo dignum est ut qui temporalem reginam honore debito veneramus, hanc Deo acceptam reginam devotis precibus supplicemus, ut quia nos suo exemplo in nomine Christi congregavit, suis nos meritis et orationibus in præsentis vite jucundos efficiat, et in futura acceptos reddat. Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ visæ in mare, et ex omni genere piscium congre-

ganti. Pulchre sagenæ assimilatur Ecclesia, quia et piscatori est commissa, et intra rete fidei quotidie homines capit. Sicut enim piscatorum est, cum sagenæ de profundis gurgitibus pisces ad litus trahere, sic quotidie Ecclesia per doctrinam prædicatorum, de turbulentis et amaris gurgitibus mundi mentes hominum ad veram lucem retrahere studet. Et quoniam quandiu est in præsentis vite, Ecclesia cum bonis colligit et malos, recte de eadem sagenæ subditur: *Quam, cum impleta esset, educentes, et secus litus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt*. Ubi cum boni et mali nominantur, præsentis temporis Ecclesia designatur. Boni enim soli nusquam sunt, nisi in cœlo; mali autem nusquam soli sunt, nisi in inferno. Hæc autem Ecclesia quæ in medio consistit, utriusque patriæ cives recipit, sicut per Psalmistam dicitur: *Annuntiavi et locutus sum, multiplicati sunt super numerum* (Psalm. xxxix). Ubi considerandum est quia super numerum electorum modo in Ecclesiam multi reprobi intrare possunt, sed in regnum cœlorum non possunt. Unde et bene dicitur: *Elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt*. In quibus verbis manifeste discretio electorum et reproborum in fine sæculi futura esse ostenditur. Sicut enim mare sæculum, sic litus maris finem significat sæculi. In litore enim sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt, quia in fine sæculi electi assumuntur ad gloriam, et reprobi separantur ad poenam, juxta quod alibi Dominus ait in Evangelio: *In illa nocte erunt duo in lecto uno, unus assumetur, et unus relinquetur* (Luc. xvi). Unde et exponens Dominus similitudinem adjunxit: *Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in cinerum ignis: ibi erit fletus et stridor dentium*. Hoc est quod Domino alibi in Evangelio dicit: *Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala* (Matth. xiii). Et item de zizanis quæ inimicus homo superseminavit tritico, interrogatus ait: *Simile utraque crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum* (Ibid.). Idipsum est quod alibi dicitur a Domino: *Cum sederit Filius hominis in sede majestatis sue, congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis, etc.* (Matth. xxv). In eo autem quod subjungitur: *Ibi erit fletus et stridor dentium*, manifeste qualitas poenarum describitur. Oculi enim præ nimio fumo fluere lacrymas solent, dentes vehementi frigore stridescere. Cum vero ait, *Ibi erit fletus et stridor dentium*, ostendit quia reprobi in gehenna et frigus intolerabile et calorem inestimabilem sustinebunt, juxta illud quod per beatum Job dicitur: *Ad calorem nimium transibunt ab aquis nivium, et usque ad inferos peccatum illius. Obliviscatur ejus misericordia, dulcedo illius vermes* (Job xxiv). Finita autem simi-

litudine, de ejus intellectu Salvator discipulos requirit, ostendens piis magistris ut alios possint erudire, aliquando interrogare debere. Ait enim: *Intellexistis hæc omnia?* Illisque dicentibus, etiam, de profectu illorum gloriabatur, dicens: *Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.* Quod specialiter ad apostolos pertinere ex eo manifestum est quod homini patrifamilias comparantur, proferenti de thesauro suo nova et vetera. Si enim per nova et vetera, Velus et Novum Testamentum accipimus, Abraham et Moysen, cæterosque patres, qui ante Domini adventum fuerunt, nova cum veteribus non protulisse cognoscimus: quia etsi nova narraverunt, Domini tamen incarnationem novam corporalibus oculis non viderunt, sicut ipse discipulis suis ait: *Multi reges et prophetae voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt (Luc. x).* Apostoli autem nova et vetera spiritualiter intellexerunt, et nova corporalibus oculis viderunt. Quibus ipse ait: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem (Joan. xiii).* Sive aliter: *Vetera ad pœnam, nova pertinent ad gloriam.* Velustum enim erat homini post peccatum ire ad pœnam, cui aliquid novum per Redemptoris adventum contigit, quando bene operantibus gloria est repromissa. Cum ergo Dominus discipulos collaudat, dicens: *Omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera,* ostendit hunc ordinem doctoribus in prædicatione servandum, ut vetera proferant de terrore supplicii, et nova de promissione præmii. Quod et in hujus lectionis serie suo exemplo Dominus ostendit, cum in prioribus similitudinibus incitavit ad præmium, et in sequentibus comminatur supplicium, ostendens, ut dictum est, doctoribus, quia sic bene operantibus debent promittere gloriam, ut non cessent peccantibus comminari pœnam. Quod etiam in lege figurate ostendit, quando per Moysen tale præceptum dedit dicens: *Non accipies loco pignoris superiorem et inferiorem molam, quia apposuit tibi animam suam (Deut. xxiv).* Superior enim et inferior mola, spes et timor accipitur.

EXPLICIT HOMILIARIUS.

PAULI WINFRIDI DIACONI HOMILIAE.

HOMILIA PRIMA.

IN ASSUMPTIONE BEATÆ MARIE VIRGINIS.

(Ex Marten. ampl. Collect. tom. IX.)

Licet omnium sanctorum, fratres charissimi, veneranda nostris sint studiis merita, præcipue tamen gloriosæ semperque virginis Dei genitricis Mariæ toto nobis affectu est veneranda festivitas. Unusquisque enim sanctorum specialibus quibusque locis variorum suffragia contulit. Hæc vero beatissima et singularis gloria virgo et mater universo mundo peccati labi tabido generaliter inexit. Sed ad tantæ promerenda

A Quasi enim a debitoribus pignus accipimus, cum confessionem peccatoris accipimus. Cui si pœnitenti spem non repromittimus, veniam negamus, superiorem molam tollimus. Si autem peccatori securitatem damus, inferiorem abstrahimus. Sed utrumque observandum est, ut sic pœnitentibus promittamus veniam, qualenus in peccato perseverantibus comminetur pœnam ut quos non provocant ad benè agendum præmia promissa, saltem denunciata terream supplicia. Tu autem.

HOMILIA XCIV.

ITEM DE VIRGINIBUS.

(Ex Opp. beati Augustini.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso et sponsæ. Etc. (Matth. xxv).

Quæ sint decem virgines dictæ, etc. Reliqua vide apud beatum Augustinum, Operum ejus tomo V, Patrologiæ XXXVIII, col. 575.

HOMILIA XCV.

ITEM DE VIRGINIBUS.

(Ex Opp. beati Gregorii papæ.)

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso et sponsæ. Etc. (Matth. xxv).

Sæpe vos, fratres charissimi, admoneo, etc. Reliqua vide Operum sancti Gregorii tomo II, Patrologiæ C LXXVI, col. 1118.

HOMILIA XCVI.

ITEM DE VIRGINIBUS.

(Ex Opere imperfecto in Matthæum, apud sanctum Chrysostomum, inter spuria.)

Tunc simile est regnum cælorum decem virginibus. Etc. (Matth. xxv).

Notandum quod priorem quidem parabolam de doctoribus dicit, hanc autem de popularibus: tamen etsi spirituales intellectum habeat parabola, nihil nocet eam interpretari etiam carnaliter. Etc. Reliqua vide Operum sancti Chrysostomi in editione nostra tomo VI, col. 929.

D laudis præconia quando tenue ingenium et aræ sufficiat lingua, cum ad hoc non possit sufficere philosophorum etiam profusa loquacitas? Nec mirum si hæc Virgo sanctissima suis in laudibus humanæ vocis modos exsuperat, quando ipsam etiam humani generis excellentibus meritis transcendit naturam. Sed non omnino ab ejus nobis est laude reticendum, quia etsi minus sufficit sensus inopia ad effectum, sufficiens tamen apud Deum est devotæ mentis effectus; nec ambigendum quin valeat hæc de se loquendi sapientiæ præbere igniculum, quæ totius

sapientiae plenitudinem castissimo portavit in utero; **A** sed in convallibus nascitur: quia superbos Christus valetque cum vult efficaciam verbi tribuere; quæ Verbum, per quod facta sunt omnia, virgineis visceribus corporatum gestavit. Sed quid primum, charissimi, quidve potissimum de tantis nobis est virtutibus decerpendum? quandoquidem nihil exile vel mediocre, sed totum summum est quod dicatur. Quæ enim, dilectissimi, huic beatæ Virgini virtus deesse potuit, quando gratiarum omnium charismatibus plena fuit? Sic namque inusitato antea modo summo est salutata ab angelo: *Ave gratia plena, Dominus tecum* (Luc. 1, 28). Quid rogo iustitiæ, quid sanctitatis Virgo hæc indigere potuit, quæ efficaci adeo misericordia gratiæ plenitudinem accepit? Aut quis potuit in ejus animo vel corpore locus esse vitiorum, quando ad vicem cœli continentis omnia, Domini effecta est templum? Hæc est revera illa domus de qua per Salomonem dicitur, salvo scilicet alio quo Ecclesia signatur intellectu: *Sapientia edificavit domum, excidit columnas septem* (Prov. ix, 1). Septem namque virginalis hæc domus columnis suffulta est, quia veneranda hæc mater Domini septem sancti Spiritus donis, id est sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis atque timoris Domini ditata fuit. Quam talem utique æterna Sapientia effecit, quæ digna omnino esset ex qua ipse carnem assumeret, inestimabile scilicet pretium salutis humanæ. Quid dignius hac, fratres charissimi, Virgine? quid sanctius in humani generis serie potuit exoriri? cui nullus patriarcharum, nullus prophetarum, nullus antiquorum, nullus sequentium Patrum, nullus prorsus poterit hominum comparari. Nam quomodo huic quisquam æstimabit conferendus, quando præter virginitatis excellentiam, tantæ sublimitatis supereminet fructus? Nec mirum si hæc tam mirabilis Virgo cunctorum celsitudinem transcendat mortalium, cum in hac parte etiam beatorum excellat meritum angelorum. De hoc fructu Deus Pater ad David loquitur inquiriens patriarcham: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (Psal. cxxxii, 11). Hanc egregiam Virginem gloriosissimus prophetarum Isaias ante multa annorum curricula præsago spiritu prævidens dixit: *Egreditur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendit* (Isa. xi, 1). Et quam decenter, charissimi, beata hæc virgo et mater virgæ appellatione signata est, quæ et perfecti operis intentionem ad superna emicuit, et vitiositatis nodis funditus carens, flexibilis per humilitatem effulsit. Inde non immerito florem protulit; quia totius orbis campos sacris floribus decoravit. Flos namque singularis est Dominus noster Jesus Christus, sicut ipse aliens in canticorum loquitur Cantico: *Ego flos campi et lilium convallium* (Cant. ii, 4). In lilio siquidem candidus color extrinsecus, intrinsecus vero flammeus cernitur: quia Redemptor noster habet candorem ex virginitate carnis; habet et ignis splendorem ex potentia deitatis; scriptum namque est: *Dominus Deus noster ignis consumens est* (Hebr. xii, 29). Quod lilium non in montibus,

A sed in convallibus nascitur: quia superbos Christus Dominus deserens, in humilium cordibus invenitur. Potest etiam lili nomine sancta hæc mater Domini, potest quoque virgo signari; unde et in eodem Cantico subinfertur: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias* (Cant. ii, 2). Quod licet et de universali Ecclesia possit accipi, convenientius tamen specialiter huic potest Virgini coaptari. Lilium siquidem flores reliquos candoris nimil nitore præcellit, odoris nihilominus jucunditate præpollet: unde satis congrue virgineo assimilatur decori. Iste namque flos, a qua altius ortus est tellure sustollitur, et repandus ad æthera totus aperitur. A foris quoque nimis est candidus, intus vero rutulo flammeus aspectu, habens præterea quasi quemdam prominentem in medio thirsulum. Sic nimirum, sic sacra virginitas toto adnusu infima despicit, et ea quæ superna sunt ambit. Candescit exterius munditia virgineæ carnis, flammeus interius amore geminæ charitatis: flagrat passus odore bonæ opinionis, extenditur ad sublimia intentione continua cordis. Sed hoc pretiosi germinis lilium, sicut sacra perhibet lectio, inter spinas invenitur; ut noverint venerandæ virgines et hominum se debere tolerare molestias, inter quos degunt, et punctorum tentamina malignorum fortiter superare spirituum, ut per hæc a Domino amicæ inter filias vocari mereantur. Ad hæc colligenda lilia venientem sponsum sponsa viderat, cum dicebat: *Dilectus meus descendit in hortum suum, ad areolam aromatis, ut filia colligat* (Cant. vi, 1). In hortum suum Dominus descendit, cum aut generaliter ad Ecclesiam, aut specialiter ad unamquamque animam venit. Areola quoque est aromatis illa anima, quæ superno munere irrigatur, et variis quasi aromatis exstat referta virtutibus. Visitat siquidem Dominus tales in Ecclesia mentes quæ virtutum germina pullulant: sed ad hoc præcipue venit, ut animas beatarum virginum ad cœlestem thalamum ducat. Ut enim unctionem frequentium docemur affatu, ad sacrum virginum obitum ipse per se solet humani generis adventare Redemptor; unde si hoc de aliis etiam virginibus creditur, multo magis de hac illius est matre sanctissima æstimandum, quod ipse eam hodierna luce ad cœlos evexerit ejusdem Filius et creator. Sed ad hunc tantæ sublimitatis tantæque gloriosæ ascensionis triumphum quæ unquam lingua, quæ valeant verba sufficere, quando ad tam excellentia cogitanda humana æstimatio succumbit? Attende ergo tibi, virgo, sollicite, ne tanto priveris honore, quæ pudicitie decore resplendens, et Christi bonus odor effecta, ceu lilium redoles, ne te male suadentis hostis venena illiciant, ne aliquo modo imminuas quod tanta claritate coruscas. Virgo carne, non animo, virginitatis præmio non potitur. Sed aliud est tentationum fortiter illecebris contraire, aliud eisdem blande irrepentibus enerviter cedere: nec tibi solus sufficit ad capeunda præmia virginitatis pudor, nisi etiam aliis fueris dotata virtutibus. Sed neque tantum po-

teris custodire thesaurum, nisi tuum possederit continua humilitatis pectus. Memento semper hujus gloriose virginis matris, quæ tanta sublimitate meruit cum esset humilis exaltari. Non quæras divitias perituras in terris, quæ perennia eris præmia possessura in coelis. Fuge superfluitatem habendi, fuge lætitiæ sæculi, quæ celo fruitura es et gavisura cum angelis suis. Serva cor tuum omni custodia, contine ab otiosis sermonibus linguam; in omnibus te talem virgo venerabilis exhibe, ut quasi lilium de horto Ecclesiæ colligaris, et regi digna sis virginum in perpetuum copulari: sed ad vos nihilominus mihi sermo est, quas ita divinus amor inflammavit, ut viros, soboles, censum et prædia relinquentes, virili animo ad Dei servitium venistis. Nolite semel ceptum iter deserere; nolite manu in aratro crucis semel posita, retro respicere, ne revertamini corde in Ægyptum, ne ceparum et peponum illecebris delectemini, sed potius id esse per humilitatem sategite quod coepistis: scientes per omnia, quod perseverantes usque in finem secundum virgine meritum præmiorum gloriam accipietis. Tibi quoque, si qua es quæ te deliquisse meministi, suadeo, ut Mariæ Magdalene confessionem recorderis; et tanquam ad vestigia posita Domini præteritas maculas lacrymarum fontibus laves, ut et tu merearis ab ipso Domino audire: *Confide, filia, fides tua te salvam fecit* (Luc. vii, 50). In domo Patris, ut ait Dominus, mansiones multe sunt (Joan. xiv, 2), et unaquæque anima pro suis illis meritis honoratur: sed tamen tantus ibi erit charitatis perpetuæ ardor; ut unusquisque et quod in se non habet, gaudeat se possidere in altero. Charitatis ergo bonum toto mentis conamine omnes pariter retinete, excludite a vestris sensibus totius invidiæ et malitiæ pestem, et iuxta vocem Apostoli, semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite, ut in hac vita, ærumnis et miseriis plena, tranquille et sobrie viuentes, in æterna patria etiam quod unicuique vestrum non tribuitur, per charitatis concordiam in altero possideatur. Habetis adjutricem vestri certaminis gloriosissimam hanc, sub cuius protectione confugistis, virginem et matrem: quia quæ toto mundo protulit languenti salutem, pro universis apud eundem suum Natum et Dominum pietate solita intercedi

HOMILIA II.

IN EVANGELIUM: *Intravit Jesus in quoddam castellum, etc.*

Sacrae lectionis series, quæ nobis evangelico de fonte manavit, licet compendioso tramite in sui superficie modica, magnis tamen intrinsecus utilitatum est spatiis dilatata. Ecce enim audivimus eum, quem secundum divinitatis suæ excellentiam non capit mundus, parvo fidelium tugurio mulierum humanitatis in forma susceptum: cui altera, quæ Martha vocitata est, corporale præbebat obsequium; altera vero, quæ Maria dicebatur, spirituali adhærebat intuitu. Sed hoc utrarumque tam diversum officium mysticis profecto est intellectibus exsequen-

A dum. Duæ siquidem vitæ a bonis fidelibus in hoc mortalitatis tempore geruntur, quarum scilicet altera activa, altera vero contemplativa vocatur: e quibus primam Græci practicen, sequentem vero theoreticen appellaverunt. Duæ ergo istæ Domino dilectæ sorores duas has vitas spirituales, quibus in præsentī sæculo sancta exercetur Ecclesia demonstrant. Martha quidem actualet, qua proximo in charitate sociamur; Maria vero contemplativam, qua in Dei amore per compunctionem suspiramus. Erat ergo una intenta operi, altera contemplationi; una activæ serviebat per exterius ministerium; altera contemplativæ per suspensionem cordis in verbo. Activa namque vita est quæ in operibus justitiæ ex proximi utilitate versatur; contemplativa autem, quæ vacans ab omni negotio, in sola Dei dilectione desiguitur. Harum una in opere bonæ conversationis, altera in contemplatione est incommutabilis veritatis: una quæ ex fide in hac peregrinatione vivit, altera quæ bene viuentes usque ad regnum perducit. Activæ enim vitæ magna sunt præmia, sed contemplativæ potiora. Activa ex bonis operibus incipit, contemplativa pervenit ad id quod intendit. Activæ vitæ opera cum corpore finiuntur; contemplativæ autem gaudia in fine amplius crescent. Illa enim, quamvis utilis et bona, tamen cum requies venerit transitura; ista vero boni operis transituri merces est et requies permansura. Contemplativa vita per Rachel ostenditur, quæ erat pulchra, sed sterilis: quia per contemplationis otium minus operum filii generantur. Activam autem vitam monstrabat Lia, lippis oculis, sed fecunda; quia actio laboriosa quidem est, minusque alta considerans; sed in eo quod se erga proximi utilitatem plus exhibet, fecundior in operibus quasi in filiis crescit. Hæ duæ vitæ apud Ezechielem significantur, cum de sanctis animalibus scribitur: *Et manus hominis sub pennis eorum* (Ezech. i, 8). Quid itaque per manus nisi activa, et quid per pennas nisi contemplativa vita signatur. Manus ergo hominis sub pennis eorum est, id est virtus operis, sub volatu contemplationis. Nam etsi per activam boni aliquid agimus, ad cœleste tamen desiderium per contemplativam volamus. Et cum utraq; istæ vitæ ex dono sint gratiæ, quandiu tamen inter proximos vivimus, una nobis in necessitate est, altera in voluntate. Quis enim cognoscens Deum ad ejus regnum ingreditur, nisi prius bene operetur? Sine contemplativa ergo vita intrare possunt ad cœlestem patriam, qui bona quæ possunt operari non negligunt: sine activa autem intrare non possunt, si negligunt operari quod possunt.

2. Hi autem qui ad contemplationis otium venire contendunt, prius se in studio activæ vitæ exercere debent; ut dum opera justitiæ facies peccatorum exhauriunt, cor mundum exhibeant ad videndum Deum. Nam mens quæ aut temporalem adhuc gloriam querit, aut carnalis concupiscentiæ tentationibus cedit, a contemplatione procul dubio prohibetur. Unde et populus dum legem acciperet, a monte, id est a sublimi contemplatione, quasi car-

naliū curiositate removebatur. Et in Evangelio curatus a dæmonum legione vult Deum per contemplationem sequi; sed jubetur domum reverti, et in activæ vitæ operatione versari. In ipso autem contemplationis vel actionis usu interdum magna differentia est animorum. Nam quibusdam sola proficit contemplatio, quibusdam vero activa sola est consolatio; his media et de utrisque composita, utilior est magis ad refovendās mentis angustias, quæ solet per unius intentionem nutriri, ut de utriusque partibus melius temperetur. Nam et quod per diem Salvator signis miraculisque in urbibus coruscabat, activam nobis commendabat vitam: quod vero in monte orationis studio pernoctabat, vitam nobis contemplativam significabat. Idcirco Dei servus juxta imitationem Christi, nec actualem vitam amittit, et contemplativam agit. Aliter enim incedens offendit. Sicut enim per contemplationem amandus est Deus, ita per actualem vitam diligendus est proximus; ac per hoc sine [utraque vita] esse non possumus, sicut et sine utraque dilectione esse nequaquam valemus. Activa enim vita est, pauperem esurienti tribuere, verbo sapientiæ nescientem docere, errantem corrigere, ad humilitatis viam superbientem proximum revocare, infirmantis curam gerere, quæque singulis quibusque expendant sollicitè dispensare, et his qui sibi commissi sunt, qualiter subsistere valeant providere. Contemplativa vero vita est, charitatem quidem Dei et proximi tota mente retinere; sed ab exteriori actione quiescere, solius desiderio conditoris inhærere; ut nihil jam agere libeat, sed, calcatis curis omnibus, ad videndam faciem creatoris sui animus inardescat: ita ut jam noverit carnis corruptibilis pondus cum mœrore portare, totisque desideriis appetere illis hymnidicis angelorum choris interesse, ac miscere se celestibus civibus, ac de æterna in conspectu Dei incorruptione gaudere.

3. Sequitur sermo evangelicus de Maria, dicens: *Quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius; Martha autem satagebat circa frequens ministerium* (Luc. x, 39). Contemplativæ siquidem vitæ uniformis est perfectio, exutam scilicet mentem a cunctis habere terrenis, eamque, quantum humana imbecillitas sinit, unire cum Christo. Activæ vero quam frequens sit ministerium, gentium magister Paulus edocet, qui creberrimis Epistolarum dictis suos pro Christo terra marique labores, sua pericula commemorat. In quibus etiam dictis visiones et revelationes Domini commendans, non minus se in speculativa virtute, quod perpaucis est imitabile, consummatum fuisse significat; unde et dicit: *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis* (II Cor. v, 15). *Quæ stetit, et ait: Domine, non est tibi curæ quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet* (Luc. x, 40). Ex illorum persona Martha loquitur, qui adhuc divinæ contemplationis ignari, solum quod didicerat fraternæ dilectionis opus Deo placitum ducunt;

A ideoque cunctos qui Christo devoti esse cupiunt, actionis esse autumant mancipandos officio. Et bene Martha stetisse, Maria vero secus pedes Domini sedisse describitur; quia vita activa laborioso desudat certamine, contemplativa vero pacatis vitiorum tumultibus, optata jam in Christo fruitur mentis quiete. *Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, sollicita es, et turbaris circa plurima; porro unum est necessarium* (Luc. x, 40). Et beatus David solum hoc necessarium homini esse diffiniens, Deo jugiter inhærere desiderat, dicens: *Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam* (Psal. lxxii, 28). Et alibi: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam voluntatem Domini, et prolegetur a templo sancto ejus* (Psal. xvi, 4). Una ergo et sola est theoria, id est Dei contemplatio, cui merito omnia justificationum merita universaque virtutum studia postponuntur. Sequitur:

4. *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea* (Luc. x, 42). Et ecce pars Marthæ non reprehenditur, sed tamen pars Mariæ laudatur: neque enim partem bonam elegisse Mariam dicit, sed optimam, ut etiam pars Marthæ esse indicaretur bona. Quare autem pars Mariæ sit optima, mox subinfertur, cum dicitur: *Quæ non auferetur ab ea*. Debemus ergo et nos, fratres charissimi, has duas vitas, activam scilicet et contemplativam, incessanti studio gerere, et modo in ista, modo autem in illa studiosè versari. Debemus nos igitur in actione sic exercere, ut ad exemplum beatissimi apostoli Pauli laboremus manibus nostris, illud etiam terribile ejus dictum: *Qui non laborat, non manducet* (II Thess. iii, 10), semper præ oculis habentes. Manuum etenim labor non solum terræ cultus aut quorumlibet operum, sed omne quod rei familiari potest esse commodum, seu quod quorumcumque imperiis obediunt majorum. Debemus quoque totis viribus ad utilitatem nos proximi impendere, ad admonendum scilicet et coercendum, ad bona suadendum, ad visitandum, ad consolandum, ad obsequendum, ad sublevandum, ad exhortandum, sive ad quoscunque usus necessitatis exhibendos. Cumque ita nos in activæ vitæ tramite exercuerimus, frequenter etiam, prout se locus dederit, recurrendum nobis est ad orationem, ad confessionem, ad recordationem priorum gestorum, ad suspiria, fontemque lacrymarum, ad actionem gratiarum, ad ipsum etiam Christum Dominum contuendum. Ita flet ut et mala quæ gessimus bonis ac præcipuis actibus deleamus; et quia a Deo aversi fueramus, ad eum per contemplationis studium revertamus, dum modo eum in speculo et in ænigmate cernimus, quandoque ejus desideratam faciem sine fine videamus. His de evangelica lectione prælibatis, jam ad gloriosæ matris Domini sacra festa quæ colimus sermonem vertamus.

5. Primumque nobis querendum est cur beata hæc mater Domini, quæ præ cæteris sanctior existi-

git, Redemptorem ac Dominum Filiumque suum inter discipulorum catervas aliasque tunc mulieres secuta non fuerit? Neque enim usquam, nisi fallor, alibi legitur Domini miraculis interfuisse, præterquam in nuptiis in Cana Galilæe celebratis. Et alibi cum de ea Domino nuntiatur: *Ecce mater tua et fratres tui stant, quærentes loqui tecum* (Matth. xii, 47). Et ad postremum, cum jam in cruce posito propius astitisse perhibetur. Sed in hoc perspicue causa rationis occurrit. Nam ipse ejusdemque Filius et Redemptor inter cætera dicitur loca dixisse: *Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (Matth. xv, 24). Et alibi: *Veni Filius hominis querere et saluum facere quod perierat* (Luc. xix, 10). Nec non et illud: *Non veni vocare justos, sed peccatores* (Luc. v, 32). Si ergo Dominus propter oves perditas missus est, et salvare quod perierat, et ut peccatores ad poenitentiam vocaret, quid necesse erat huic sanctissimæ matri et virgini inestimabilis sanctitatis lumine præditæ, ut inter publicanos et peccatores suo Domino Filioque corporaliter adhæreret, a quo procul dubio spiritualiter in tempore nunquam creditur defuisse. Ad hanc quoque nihilominus rationem pertinet, quod beatum Baptistam Joannem maximis ac præcipuis laudibus idem Dominus extulit; nec tamen intra eundem discipulorum numerum aggregavit, quia quæ intus cœlesti magisterio erudiebat, extrinsecus quasi in sua libertate reliquerat.

nitricem, qui mitis et humilis mundo apparens, non mundi cupiditatibus implicitus, non diversis reatibus astrictus, non publicanos et peccatores, non carnalibus illecebris deditas meretrices, non ipsum etiam eruentis humana cæde manibus desepxit latronem. Ad hanc igitur omnis ætas omnisque sexus concurrat; unusquisque vestrum quod sibi deesse considerat, aut etiam adesse desiderat, ab hujus efficacibus meritis plena fide deponat. Quia quæ omnium castis suis visceribus protulit Redemptorem, universis prompta est opem conferre salutis. Ad hanc accede, virgo, quæ corpus pariter et animam caste consecrare disponis. Hujus in quantum prævaleas imitare propositum, ab hac ut muniri possis, deposesce præsidium, quæ virginitalis splendide gloriæ prima arripuit, prima servavit. Ad hanc destitutæ viris accedite viduæ; ab hac vestrarum angustiarum relevationem sperate, quæ virum omnino nesciens, quantum viri solatis destituta, tantum supernis auxiliis juxta est. Ad hanc nibilo-

minus accedite, matres; ab hac utique quæ maternis est affectibus conscia, vestrarum ærumnarum medelam deposcite, quæ, quod ante ipsam nunquam auditum est, virgo simul et mater est. Ad hanc omnes qui innocuam vitam ducitis; ad hanc universi quos conscientia reatus deprimit convenite. Hujus splendidissimæ matris et virginis efficacibus meritis universorum quæ poscitis effectum præsumite. Quia quæ ipsam misericordiæ fontem Jesum Christum Deum ac Dominum peperit, ab ipso cunctis percipiens, per ipsum omnibus desiderata concessit.

^b HOMILIA III.

DE SANCTO PATRE BENEDICTO.

(Ex Mabill. Ann. ordinis S. Bened.)

B Quia Venerabilis Beda presbyter ultimam homiliarum suarum, hoc est quinquagesimam, de vita et actibus cujusdam Benedicti inclausi sui monasterii pene totam contexuit, quæ utique minime ad legendum nostris congruere videbatur officii: ego Paulus diaconus, extremus beati Benedicti servulus, ne numerus ipse quinquagenarius harum homiliarum esset diminutus, hanc quinquagesimam homiliam ad Dei gloriam et sanctissimi nostri Patris Benedicti laudem, gratia superna suffragante, composui.

Leotio sancti Evangelii secundum Lucam: *In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Nemo accendit lucernam et in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum, ut qui ingreditur lumen videant.* Et reliqua.

C Homilia Pauli diaconi et philosophi de eadem lectione.

Ilis sancti Evangelii verbis, quemadmodum auditis, fratres charissimi, paulo superius de Judeis non credentibus Dominus præmisit dicens: *Generatio hæc, generatio nequam est; signum quærit, et signum non dabitur ei, etc.*

Et post multa:

Quis potius, fratres charissimi, post sanctos apostolos, quam hic beatissimus Pater noster salis valet nomine appellari? qui ab urbe segregatus Romulea, tanquam ab instabilibus amarisque pelagi fluctibus; dum intra specus sui sese ambitum tenuit, quidquid vel modicum ex mundanæ mobilitatis liquore habere poterat, in salis soliditatem rationemque mutavit, verique solis radiis per claritatem fervoris torrefactus ad justitiæ candorem pervenit. Qui non solum tunc corporali præsentia multorum piis verbis vel actibus vitam condidit, sed usque ad præsentem diem præsens spiritu, non tantum nostrum collegium, sed et per totum maxime Occiden-

insequenti, ibidem facta versibus suis celebravit sanctus Bertharius Casinensis abbas et martyr. Ex hac porro homilia discimus Venerabilem Bedam quinquaginta homilias in festa et dominicas per annum composuisse, easque in ecclesiasticis officiis Casini jam tunc lectas fuisse, quarum quinquagesima erat ea quam de gestis beati Benedicti, cognomento Biscopi, monasterii sui conditoris et abbatis scripserat: quæ quia Casinensibus officiis minime congruebat, aliam ejus loco de sancto Patre nostro Benedicto Paulus diaconus composuit, in ejus festo

^a Hic deest pagina saltem una.

^b Hanc homiliam vel potius homiliæ fragmentum eruiimus e veteri codice Casinensi. MABILL.

^c Benedictinam regulam ante sæculum octavum per totum maxime Occidentem propagatam testatur hic Paulus Winfridus, diaconus ac monachus Casinensis, qui sub finem illius sæculi scribebat. Observatu dignum est miraculum in hac homilia relatum de loquendi facultate euidam muto concessa, quod per sanctum Benedictum ante decennium Casini patratum fuisse dicit. Alia suo tempore, id est sæculo

rem suos sequaces erudit. Qui per salubrem rationisque plenam sanctæ institutionis suæ regulam, vitam carnalium, dissolutionis labe tabidam, restringendo revocat ad salutem: cujus strictionis censura et si ut salis species, plagis videatur crudescens austeram, certum tamen est quod tolerata patientius cœlestem conferat medicinam. Unde, fratres charissimi, si quando forte acrius a prælato nobis Patre, seu ab his qui ab eo nobis præponuntur, regulariter castigamur, tanto hanc humiliori illatam perpetuæ salutis medelam nos suscipere convenit, quanto sine dubio nobis credenda est gehennæ supplicia mitigare. Quis magis, ut dicere cœperamus, quam hic index arctioris vitæ, ut lucis jubar mundo resplenduit, qui vitæ meritis et miraculorum multiplicitate non solum tunc emicuit, sed et hactenus circumquaque exrescendo clarescit? Testatur hoc quod loquitur recens illud miraculum, quod ante hoc fere decennium gestum, multisque vestrum est cognitum, mutum scilicet ante ejus hoc corpus (*id est*, cineres) sacratissimum fuisse locutum; mox ut Benedicti opem totis votis expetiit, linguæ consecutus est officium; et qui nullum ex die ortus sui verbum edere poterat, quod est admirandum vehementius, non solum loquellam propriam, hoc est barbaram, cœpit effari, sed simul etiam et Latinam. Plura sunt et relatu digna, quæ per eum quotidie Christus efficit, quæ propria, Deo præsule, serie vestræ pandenda sunt charitati. Quis igitur, ut cœpta prosequar, simplicior quam isto oculo, *id est* puriore cordis intentione, vitam transegit? qui cuncta semper peritura despiciens, mentem in cœlestibus solidavit; qui quæ ideo ad id quod voluit mox exauditus est, quia simplicitate mentis Deo complacens, duplicitalis a sua intentione rugam exclusit. *Et post nonnulla.* Cujus, inquam, corpus, quod opera significare diximus, magis quam istius, lucidum existere potuit, qui tam multis per vitæ excellentiam lumen exhibuit; aut quem potius quam hunc splendor propriæ actionis ut lucerna fulgoris illuminavit, qui innumeris exterius ad cœlum septus lampadibus, potiora utique de Creatoris visione interiorius percepturus ascendit? Quæ lucerna clarior hoc præceptore surrexit, quæ super candelabrum altioris vitæ posita, totas Occidui provincias radiavit? quæ fortasse si intra speluncæ suæ sese, ut cœperat, angustias oculuisset, videretur utique quasi sub modio, hoc est censuræ propriæ mensura, reposita, aut paucis, aut nullis fulgoris rutili crines aspergeret. Sed, aspirante Deo, supra candelabrum regiminis posita, cunctis lustrari volentibus præclarum lumen exhibuit, ut hodieque per omnes pene Christianis cultibus deditas regiones, auditis tantorum miraculorum prodigiis, cognito tantæ lumine sanctitatis, universorum ad quos hæc pervenire va-

recitandam. Ex his intelligimus, prædictas Bedæ homilias aliter apud Casinates tum dispositas fuisse, quam in duobus veterrimis codicibus bibliothecæ olim Thuanæ, nunc Colbertinæ, in quibus quadra-

gentia fidelium in divinis laudibus ora resultent. Ut enim pauca de multis loquar, quis non miretur audiens pendentem in propatulo addita, prædicentem futura; parere jussibus latices, prodire de rupibus fontes, perdere toties elementa naturam, præbere volucres obsequelam, terram susceptum cadaver evomere,... cunctis terribile est, pavidare; morbos imperiis cedere, mortem jus dominii perdere, secretum cordis patefieri, claustris retentis corporeis quo vellet spiritu properare? Postremo quis non stupeat totum ab uno homine mundum conspici, in terris positum cœli cives aspicere, carne adhuc revinctum animarum merita contemplari? Hæc et his multa similia quis aure percipiens non in Dei Patris continuo laudes erumpat, qui talia suis servis confert, et super hæc omnia regnum sine termino largitur in cœlis? Sed unde Pater hic eximius patrare ista promeruit, ut ad instar sanctorum apostolorum tot admirante mundo miraculis coruscaret, nisi quia eorumdem apostolorum vitam tenuit, et cœlestis instituta Præceptoris aure pectoris servitutus accepit? Non illum carnis illecebra, non mundi gaudia male suadentia, non hostis astuta consilia valuerunt in aliquo flectere anhelantem ad præmia sempiterna. Proinde, fratres charissimi, nos qui e diversis mundi partibus ad ejus properavimus magisterium, discamus spernere quod sprevit, discamus diligere quod dilexit; et, si sequi eum post ad gloriam cupimus, modo ipsius vestigia imitando sequamur: ne, si nunc ab ejus recitandis forma deflectimus, ab illius postmodum coacti consortio dirimamur. Certe si quem nostrum de hoc etiam conventu aliquis violentus ad carcerem traheret, magna re vera illum qui hoc pateretur confusio, ingens simul mœstitia coarctaret. Quid putamus, charissimi, ibi tunc esse confusionis, quid terroris et angustiae, si contingat (quod Deus avertat) aliquem nostrum ab illo splendissimo sancti hujus Patris nostri et præcedentium fratrum choro in perpetuum separari, et infinitis insuper tormentis immergi? Circumspiciamus quapropter, dilectissimi, undique vitam nostram; excludamus a nobis cunctas sordes omnemque malitiam; simus mites, continentes et humiles; sectemur ea quæ pacis sunt et charitatis; teneamus hujus Patris nostri præcepta; sequamur vestigia, ut cum eo pariter gaudia consequamur æterna, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Deo Patre vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA EADEM.

DE SENTENTIA EVANGELICA ET DE SANCTO BENEDICTO.
(Ex Maili Nova Collectione.)

De verbis Evangelii secundum Lucam: *Dixit Jesus discipulis suis, nemo accendit lucernam et in abscondito ponit, neque sub modio, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur lumen videant.*

gentia novem tantum homiliæ habentur, nec ea quæ de Benedicto Biscopo est, ultimum occupat locum, sed intermedium. MABILL.

Ex antiquissimo et picturis ornatissimo codice olim Casinensi, postea Vaticano, litteris Langobardiis scripto; cum sequente præfa iancula ejusdem Pauli diaconi.

Venerabilis Beda presbyter ultimam homiliarum suarum, hoc est quinquagesimam, de vita et actibus ejusdem Benedicti inclusi sui monasterii pene totam contextum, quæ utique mihi ad legendum nostris congruere videbatur offiis. Ego Paulus diaconus extremus beati Benedicti servulus, ne numerus ipse quinquagenarius harum homiliarum esset deminutus, hanc quinquagesimam homiliam ad Dei gloriam et sanctissimi Patris Benedicti laudem, gratia superna suffragante, composui.

Homilia.

His sancti Evangelii verbis quæ modo audistis, fratres karissimi, paulo superius de Judeis non credentibus Dominus præmisit dicens: *Generatio hæc, generatio nequam est; signum quærit et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ.* Et post pauca mox sub specie reginæ austri venturam ad fidem Ecclesiam ex gentibus annuntians, ait: *Regina austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit illos, quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis; et ecce plus quam Salomon hic.* Ex horum itaque occasione verborum, quia scilicet Judæorum aperte, Ecclesiæ vero typice, Veritas fecerat mentionem, sciens profecto incarnationis suæ mysterium multo magis gentibus quam Judæis profuturum, hoc quod modo lectum est subintulit dicens: *Nemo lucernam accendit, et in abscondito ponit, neque sub modio, sed super candelabrum.* Lucernam quippe Dominus accendit, cum testam fragilitatis humanæ flamma suæ divinitatis implevit: quam profecto lucernam, hoc est splendificam suæ incarnationis fidem, nec credentibus abscondere; nec modio subponere, id est mensura legis includere, vel intra unius Judææ gentis voluit terminos cohibere; sed potius sublectis sibi gentium populis tradere, eosque libet arctius illustrando unire. Candelabrum videlicet sanctam Ecclesiam significans, cui lucernam superposuit, quia nostris in frontibus fidem suæ incarnationis affixit. Causamque protinus, cur lucerna super candelabrum poni deberet, insinuans subiunxit, ut qui ingrediuntur lumen videant, id est ut qui ecclesiam fideliter ingredi voluerint, lumen veritatis et fidei palam valeant intueri. Qua sententia Judæorum quoque progenies condemnatur, qui dum signa quæerunt exterius, apertam lucis januam noluerunt intrare credendo.

Sed quia semetipsum prius Dominus lucernam dignatus est asserere, quomodo lucernæ vocabulum etiam electis ejus possit aptari, subdendo manifestat, cum dicit: *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Corpus quippe opera nostra vult intelligi, quæ palam cunctis apparent: oculum vero ipsam mentis intentionem quæ operatur; et de cujus merito eadem opera lucis an tenebrarum sint opera discernantur, sicut ipse consequenter exposuit dicens: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit;*

A si vero nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Si, inquit, pura rectaque intentione quæ potes agere bona studueris, lucis profecto sunt opera quæ facis, etiamsi coram hominibus imperfectionis aliquid habere videantur, quoniam diligenter Deum, ut ait Apostolus, omnia cooperantur in bonum. Si autem perversa est intentio quæ præcelit, pravum est omne opus quod sequitur quamvis rectum esse videatur. Quod quia summopere nobis cavendum est, aperte Veritas admonendo subiungit dicens: *Vide ergo ne lumen quod in te est tenebræ sint;* hoc est, ne ipsa cordis intentio, quæ lumen est animæ, vitiorum caligine fuscetur, sedula intentione perpende, juxta quod alibi præcipitur: *omni custodia sere tuum cor, quoniam ex ipso vita procedit.* Sequitur: *B Si ergo corpus tuum lucidum fuerit non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, et sicut lucerna fulgoris illuminabit te.* Totum corpus nostrum omnia opera nostra dicit, quia et Apostolus membra nostra nuncupat quædam opera quæ improbat, et mortificanda præcipit dicens: *Mortifica ergo membra vestra quæ sunt super terram fornicationem, immunditiam, libidinem, et cætera talia.*

Si igitur, inquit ipse, bonum bona intentione patris non habens in tua conscientia aliquam partem tenebrarum cogitationis, etiamsi contingerit aliquem proximorum tua bona actione noceri; verbi gratia, si de pecunia quam a te indigens acceperat mali aliquid fecerit vel passus fuerit, aut si de verbo exhortationis, quo errantem corrigere volebas, forte perniciosius erraverit, attamen pro tuo simplici et lucido corde hic et in futuro lucis gratia donaberis, et de fulgore propriæ actionis æternæ retributionis claritas percipies. Unde, fratres karissimi, studeamus et ipsi per Dei gratiam lucernæ esse ardentes, Deique domum ingredientibus proximis bonorum exemplo lucem præbere: studeamus et lucis operibus inservire, et solerti studio ne perversa intentio bonis se nostris actibus inserat, præcavere. Sit nostri cordis intentio pura semper et simplex, ut totius nostri operis actio et clara apud internum judicem valeat inveniri, et dignæ remunerationis luce vestiri.

Hæc in expositione lectionis evangelicæ breviter diximus. Jam vero quia beati patris nostri Benedicti diem sacratissimum colimus, quo ille corusco tramite migravit ad celos, videamus an præsentis lectionis series, ejus valeat vitæ vel meritis convenire. Sed libet prius pauca etiam de Matthæi Evangelio assumere, quæ satis huic certum est congruere lectioni, atque hujus tam sublimis viri astipulare præconiis. Refert namque beatus evangelista Matthæus dixisse inter cetera Dominum discipulis: *Vos estis sal terræ; et rursum: Vos estis lux mundi.* Quis potius, fratres karissimi, post sanctos apostolos, quam hic beatissimus Pater noster, salis valet nomine appellari? qui ab urbe segregatus Romuleæ, tanquam ab instabilibus amarisque pelagi fluctibus, dum intra specus sui sese ambitum tenuit, quicquid

vel modicum ex mundanæ mobilitatis liquore habere poterat, in salis soliditatem rationemque mutavit, verique solis radiis per castitatis fervorem torrefactus, ad iustitiæ candorem pervenit: qui non solum tunc corporali præsentiæ multorum piis verbis vel actibus vitam condidit, sed usque ad præsentem diem præsens spiritu non tantum nostrum collegium, sed per totum maxime Occidentem suos sequaces erudit: qui per salubrem rationisque plenam sanctæ institutionis suæ regulam vitam carnalium dissolutionis labe tabidam restringendo revocat ad salutem. Cujus discretionis censura, etsi ut salis species plagis videtur crudescentibus austera, certum tamen est quod tolerata patientius cælestem conferat medicinam.

Unde, fratres karissimi, siquando forte acrius a præfato nobis Patre, seu ab iis qui ab eo nobis præponuntur, regulariter castigamur, tanto hanc humiliter illatam perpetuæ salutis medelam nos suscipere convenit, quanto sine dubio nobis credenda est gehennæ supplicia mitigare. Quis magis, ut dicere cœperamus, quam hic index arctioris viæ, ut lucis jubar, mundo resplendit? qui vitæ meritis et miraculorum multiplicitate non solum tunc emicuit, sed hactenus circumquaque excrescendo clarescit? Testatur hoc quod loquimur recens illud miraculum, quod ante hoc ferme decennium gestum multisque verum est cognitum: mutum scilicet ante hoc corpus sacratissimum fuisse locutum. Mox enim ut Benedicti opem totis votis expetiit, linguæ consecutus est officium: et qui nullum ex die ortus sui verbum edere poterat, quod est admirandum vehementius, non solum loquelam propriam, hoc est barbaram, cœpit effari, sed simul etiam et latinam. Plura sunt et relatu digna, quæ per eum cotidie Christus efficit, quæ propria, Deo præsule, serie vestræ pandenda sunt caritati.

Quis igitur, ut cœpta persequamur, simpliciore quam iste oculo, id est puriore cordis intentione, vitam transegit? qui cuncta semper peritura despiciebat, mentem in cælestibus solidavit: qui quæ ideo ad id quod voluit mox exauditus est, quia simplicitate mentis Deo complacens, dupliciter a sua intentione rugam exclusit. Hinc per Salomonem de Deo dicitur: *Et cum simplicibus sermocinatio ejus.* Sed et ipsum nihilominus omnium quæ facta sunt creatorem, simplicis omnino confitemur esse naturæ. Tanto ergo quilibet efficacius exauditur in prece, quanto per intentionem simplicem, divinitatis juxta modum proprium similitudinem tenet. Cujus, inquam, corpus, quod opera significare diximus, magis quam istius lucidum existere potuit, qui tam multis per vitæ excellentiam lumen exhibuit? Aut quem potius, quam hunc, splendor propriæ actionis, ut lucerna fulgoris, illuminavit? qui innumeris exterius ad cælum septus lampadibus, potiora utique de creatoris visione interius percepturus ascendit. Quæ lucerna clarior hoc præceptore surrexit, quæ super candelabrum altioris vitæ po-

Asita, totas occidui provincias radiavit? Quæ si fortasse intra speluncæ suæ sese, ut cœperat, angustias oculuisset, videretur utique quasi sub modio, hoc est censuræ propriæ mensura retenta, aut paucis aut nullis fulgoris rutili erines aspergere. Sed aspirante Deo supra candelabrum regiminis posita, cunctis lustrari volentibus præclarum lumen exhibuit: et ita exhibuit, ut hodieque per omnes pene christianis cultibus deditas regiones, auditis tantorum miraculorum prodigiis, cognito tantæ lumine sanctitatis, universorum ad quos hæc pervenire valent fidelium in divinis laudibus ora resultent.

Ut enim pauca de multis loquar, quis non miretur audiens pandentem in propatulo addita, prædicentem futura? Parere jussibus latices, prodire de rupibus fontes, perdere totiens elementa naturam, præbere volucres obsequelam, terram susceptum cadaver evomere, cunctis terribiles pavidare, morbos imperiis cedere, mortem jus domini perdere, secretum cordis patescere, claustris retentum corporeis quo velit spiritu properare? Postremo quis non stupeat totum ab uno homine mundum conspici, in terris positum cæli cives aspicere, carne adhuc revinctum animarum merita contemplari? Hæc, et his multa similia, quis aure percipiens, non in Dei Patris continuo laudes erumpat, qui suis talia confert servulis, et super hæc omnia regnum sine termino largitur in cælis? Sed unde Pater hic eximius patrare ista promeruit, ut instar sanctorum apostolorum tot admirante mundo miraculis coruscaret, nisi quia eorundem apostolorum vitam tenuit, et cælestia instituta præceptoris aure pectoris servaturus accepit? Non illum carnis illecebra, non mundi gaudia male suadentia, non hostis astuta consilia valuerunt in aliquo flectere anhelantem ad præmia sempiterna.

Proinde, fratres karissimi, nos qui e diversis mundi partibus ad ejus properamus magisterium, discamus spernere quod sprevit, discamus diligere quod dilexit: et si sequi eum post ad gloriam cupimus, modo ipsius vestigia imitando sequamur: ne si nunc ab ejus rectitudinis norma deflectimus, ab illius postmodum cœci consortio dirimamur. Certe si quem nostrum de hoc etiam conventu aliquis violentus ad carcerem traheret, magna revera illum, qui hoc pateretur confusio, ingens simul mæstitia coartaret. Quid potamus, karissimi, ibi tunc esse confusionis, quid terroris et angustia, si contingat, quod Deus avertat, aliquem nostrum ab illo splendissimo sancti hujus Patris nostri et præcedentium fratrum choro in perpetuum separari, et infinitis insuper tormentis immergi? Circumspiciamus quapropter, dilectissimi, undique vitam nostram; excludamus a nobis cunctas sordes omnemque molitiam; simus mites, continentes et humiles, sectemur ea quæ pacis sunt et caritatis; teneamus hujus Patris nostri præcepta, sequamur vestigia, ut cum eo pariter gaudia consequamur æterna; præstante domino nostro Jesu Christo, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EXPOSITIO
PROLOGI REGULÆ SANCTI BENEDICTI.

(Ex Tosti, Storia della badia Casin.)

Tres enim sunt ecclesiasticæ disciplinæ: prima physica, id est naturalis; secunda ethica, id est moralis; tertia logica, id est rationalis. Nam physica derivatur ab eo quod est *physin*; *physin* Græcè, Latine *natura* dicitur; ethica autem derivatur ab eo quod est *ethin*: *Ethin* quippe Græcè, Latine *mores* dicuntur. Logica autem derivatur ab eo quod est *logos*, *logos* enim Græcè, Latine *ratio* dicitur. Propter has ergo tres disciplinas ecclesiasticas Salomon sapientissimus omnium regum tres libros edidit: primum librum appellavit Parabolam, secundum Ecclesiasticum, tertium Cantica canticorum. Primus quidem liber convenit parvulis, quia in eo sæpe parvulos quasi filios alloquitur, dicens: *Audi, fili mi*. unde etiam in ipso libro frequenter mentio malarum rerum fit, id est, meretricum et hæreticorum et cæterarum his similium. Secundus autem liber bene congruit majoribus, quia in ipso jam majores admonentur vanitates mundi despiciere. Unde ipse liber a vanitate inchoat, dicens: *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, vanitas vanitatum et omnia vanitas*. Tertius vero liber convenit perfectis, eo quod in eo non adversa aut tristitia, sed læta reperiuntur. Istius enim Salomonis ordinem tenens beatus Benedictus non ignarus ecclesiasticæ disciplinæ dixit: *Obsculta, o fili, præcepta magistri*, id est, sicut Salomon in primo suo libro parvulos quasi filios alloquitur, ita et ipse in principio sui libri parvulum quasi filium alloquitur, dicendo: *obsculta, o fili, præcepta magistrum*, et cætera. Nam hoc sciendum est quia quidam libri habent *ausculta*, quidam vero *obsculta*: sed sive dicas *ausculta* per *au*, sive *obsculta* per *ob*, nil obstat; eo quod *auscultare* dicitur quasi auribus scultare, hoc est, auribus audire; *obscultare* vero est, communiter audire, quia *ob* in hoc loco pro *simul* ponitur.

Nunc videndum est qua ratione sanctus Benedictus cum dixit: *Fili*, præmisit *o*; cum suffecisset illi dixisse, *fili* tantum; eo quod in eo nomine, quod est *fili*, vocatio intelligitur. Sed sciendum est quia sicut solent multa nomina pro exaggeratione, id est augmentatione, intellectus sui sibi assumere quasdam adjectiones syllabarum: verbi gratia, cum dicis *prædixes, præpotens, excelsus*, et cætera, assumpta *præ* et *ex*, hoc est, valde dives, valde potens, valde celsus; ita sanctus Benedictus ut exaggeraret vocationem suam fecisse cognoscitur, cum dixit, *fili*, præmittendo *o*: nam *o fili*, duo vocativa sunt, quasi diceret: *Fili, fili*. Filius enim multis modis dicitur, id est natura, adoptione, imitatione, doctrina, et gente. Natura autem et adoptione omnibus notum est; imitatione quidem dicitur, quia illius est filius quis, cujus opera imitatur: unde Dominus in Evangelio dicit Judæis: *Vos ex patre diabolo estis, quia ejus opera facere vultis*. Doctrina vero, sicut dicuntur filii positi submagistris, unde Apostolus dicit: *Ego vos genui per Evangelium*. Gente autem sicut fuit ille dives positus in inferno Abraham: unde cum Abraham filium vo-

A cavit, dicens: *Fili*, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. Et similiter dives Abraham patrem nominavit, dicendo: *Pater Abraham*, et reliqua. Et quanquam multis modis dicitur filius, semper ibi pater etiam si non sit positus, subintelligitur: eo quod filius non potest esse sine patre. In hoc enim loco sanctus Benedictus cum dicit *fili*, paternitatis affectum, atque magistri disciplinam erga te ostendit, se habuisse. Te vero sua oratio, qua dicitur *fili*, manifestat ad quid adducat, id est, ostendit te ducere ad paternitatis affectum, et magisteri disciplinam suscipiendam. Præcepta dicuntur, eo quod præmium capient, dum sui servatores ex illis præmia capiant. Magister vero dicitur quasi magistratus, id est, magis doctus, sicut dicitur discipulus a discendo. Queritur etiam, quare sanctus Benedictus dixit, *inclina*, cum potuisset dicere, *aperi*. Sciendum est, quia multi aperiunt aures, sed non inclinant, id est humiliant; nam ideo dixit *inclina*, quasi diceret *humilia*. Quia enim nisi superbi aures et cuncta membra erecta haberent nequaquam scriptura diceret divina: *Aures eorum aggrava, et oculos superbiorum humiliabis*: eo quod superbi semper in fastu superbiæ erecti sunt. Et hoc sciendum est, quod non ita dicuntur superbi ipsa membra superba habere, ut ipsa membra sint superba, sed quia officia membrorum superbiorum sunt superba, ideo membra dicuntur superba. Et quanquam cætera membra propter officia sua dicantur superba, tamen in oculis magis solet cognosci superbia. Est sensus, cum dicit: *Inclina aures*, hoc est, ad humilitatem discendam auribus submitte, quia inclinare est ab excelsioribus ad humilia submitti. Iterum videndum est, quare cum dicit: *aures*, subjunxit *cordis*, cum suffecisset illi dixisse, *aures*, sine adiectione cordis; eo quod scriptura divina ubi aures dicit, cordis aures requirit: unde Dominus in Evangelio dicit: *Qui habet aures audiendi audiat*. Ibi enim non de auribus corporis dicit, quia omnes qui illic aderant aures corporeas habebant: et nemo illuc venisset ad audiendum, nisi aures corporis habuisset. Sed quia Dominus cognoscens (ut Deus vidit) illic multos non aures cordis habuisse, ideo clamabat: *Qui habet aures audiendi audiat*: quasi diceret, illos enim alloquor qui aures cordis habent. Nam aures exterioris hominis sonum tantum audiunt sed non discernunt; eo quod noster homo exterior communis est cum bestiis, homo vero interior communis est cum Angelis, quia ipse ad imaginem Dei p'status existit. Sanctus vero Benedictus, quia humilibus et simplicibus hominibus loquebatur, ne aliqua difficultas esset intelligendi de quibus auribus diceret, ideo adiecit, *cordis*. Aures autem, secundum antiquorum sapientum sensum, quasi *aures dicte* sunt; eo quod audiunt: secundum autem sensum novorum sapientum, aures dicuntur ab hauriendo; eo quod hauriunt sonum. Iterum etiam queri potest quare sanctus Benedictus, cum dixit, *cordis*, subjunxit *tui*, cum illi sufficeret dixisse solummodo *cordis*: sed idem subjunxit *tui*, propter exaggerationem cordis, id est

propter nimiam intentionem cordis. Nam ea intentione Pater Benedictus dixit: *tu*, qua intentione dicit Deus ad Ezechielem prophetam *oculis tuis*. Ait enim: *Fili hominis, vide oculis tuis, et auribus tuis audi, et pone cor tuum in omnia quæ ego ostendam tibi; quia ut ostendantur tibi, adductus es hoc*. Et pulchre hic Dominus *tuis* addidit, quia oculos et aures cordis requirebat: quasi diceret: Quia non pos-

sunt hæc quæ tibi ostenduntur oculis corporeis videri, auribus corporeis audiri, idcirco dico tibi *tuis*, ut ea oculis prophetis videas et auribus spiritualibus audias. Ita et sanctus Benedictus in hoc loco addidit *tui*, quasi diceret: Quia ista quæ ego te admonere studeo, *tui*, auribus corporeis non potes audire, idcirco *tui* dico, ut ea auribus cordis intente audi s.

PAULI WINFRIDI DIACONI

OPERUM PARS TERTIA. — EPISTOLÆ ET CARMINA

SECTIO PRIMA. — EPISTOLÆ.

* EPISTOLA PRIMA.

^b Incipit epistola pauli diaconi ad Carolum regem.
(Ex Chronico Cassinensi edit. Ang. Mue.)

Propagatori ac defensori Christianæ religionis domino Carolo, Christi potentia regum sapientissimo, Theodemar exiguus, et universus beati Benedicti Patris grex vestro subditus dominatui, æternam in Domino salutem.

* Tam per epistolæ seriem quamque et per sanctum virum ^c Adelgarium episcopum & vestra lamina suscipiente, magna sumus exultatione gavisi; dum vestram sublimitatem, domnamque nostram reginam, vestrosque liberos sospites valentes esse cognovimus. Nec minori etiam tripudio exultabimus, dum vestrarum protelationem finium, victoriarumque de hostibus triumphos agnovimus. Auxit etiam nostrum illa res gaudium, quia vestram excellentiam de virtute in virtutem succe-

* Varias hujus epistolæ lectiones collegit Hæftenus: per plures collecturus, si nostram editionem præ manibus habuisset. Curam hæc lectori nos reliquimus, cui otium fuerit, ac libeat exteris editionibus domesticam nostram conferre; pro qua vetustas ipsa testimonium perhibet. Codex enim 353 non integro sæculo post Paulum, et Theodemarium compilatus fuit ab Joanne abbate. Ut propterea nihil me eruditissimi Menardi apud Hæftenum auctoritas moveat, suspicantis, hæc epistolam non esse Theodemarii: cum et tempora belle cohæreant et ipsa epistolæ phrasis Paulum auctorem prodant luculenter; præter tot nostrorum codicum fidem.

^b Inc. epist. Pauli Diaconi. Paulo inscribitur epistola, quod eam Paulus suo dictaverit marte ac ingenio: Theodemario, quod ejus nomine scripta.

^c Ad Carolum regem. Tunc regem tantum, nondum imperatorem.

^d Theodemar. Alias Theutmar.

* Tum per epist. seriem. Caroli ad Theodemarum epistolâ exiit.

^e Adelgarium episc. Cujus sedis non exploratum. Forte Trecentis, inquit Hæftenus.

* Vestra fumina. Eadem utitur voce Paulus in hymno sancti Joannis:

Ne levi saltem maculare vitam
Famule posses;

et alibi.

^b De ipso codice, quam ille suis... manibus. Tunc enim exstabat Casini Regulæ autographum, quod postea Teami conflagravit.

* Exarabit. Pro exaravit, supra exultabimus, et

B scientem, Dei agrum studiose excellere addidimus, ac monachorum religionem ad meliorem perducere statum. Certum est quia vos hoc factum beatiore efficiet, dum tale Deo nostro, tamque beneplacitum munus offeritis. Qua de re, quia ad beati Patris nostri Benedicti doctrinam et luculentæ exempla aliquos monachorum regionis illius vestræ clementiæ informari placuit, juxta præceptionem, in vobis regulam ejusdem beati Patris ^b de ipso codice quam ille suis sanctis manibus ^c exarabit transcriptam direximus. In fidem autem sacræ ejusdem regulæ ymnos, qui secundum instituta beati Patris nostri per singula officia vel festivitates cantari debent, adneximus. Si quem autem movet quare beatus Benedictus in ætatis tempore cotidianis diebus ad nocturnum officium unam tantum de Veteri Testamento sectionem præceperit legere, cognoscat: necdum eo tempore in Romana Ecclesia, sicut nunc leguntur, sacras Scri-

infra, *cænovio* pro *cænobio*, et *providentia*, vice *providentia*; et *octabum* pro *octavum*, *devitum* pro *debitum*. Reciprocè *u*, *b* et *v* consona permutabuntur, ex illius ætatis græcissante dialecto et scriptione.

ⁱ Necdum eo tempore in Rom. Eccl. sicut nunc leguntur, sacras Scripturas legi, mos fuisse. Allucinatam hic fuisse Theodematum (sive potius Paulum Diaconum) censet Hæftenus, cum jam Gelasius primus, diu ante Gregorium (uno ante Benedictum) totius anni lectiones suo ordine digessisset. Sed quisquis ille fuerit qui lectionum ordinem et numerum sancivit, sapientissime tamen sanctissimus Pater Benedictus diversum a Romana Ecclesia ritum psallendi ordinavit, ut monachi a clericis non solum conversatione, sed etiam publicarum orationum modo distinguerentur.

^d Auctor Vitæ sancti Walerii abbatis, qui fuit discipulus sancti Columbanii, apud Surium die 3 Aprilis, narrat sanctum virum utrumque cursum et monasterialem, et gallicanum sive clericalem, quotidie persolvisse. Unde liquet a ritu clericorum, etiam ex Regula sancti Columbani monachorum ritum discrepasse. Quod vero attinet ad lectiones, sanctus legislator noster ætatis tempore unam tantum diebus ferialibus ordinavit propter nocturni brevitate. Lectio vero sacræ Scripturæ, quæ deerat in officio, suppleri solebat in rectorio. Mos enim vetustissimus monachorum fuit universam sacram Scripturam singulis annis partim in choro, partim in rectorio audire, ut ex antiquis monachorum ritualibus constat.

plures legianos fuisse: sed post aliquot tempora hoc institutum esse, sive a beato papa Gregorio, sive, ut ab aliis affirmatur, ab Honorio. Qua de re nostri majores instituerunt ut hic in sacro nostro canovio, quod juxta sanctum illius corpus institutum est, tres cotidianis diebus, activo ni tempore, ex Veteri Testamento lectiones in codice legantur, ne a sancta Romana Ecclesia discrepare viderentur. Nec enim credendum est hoc beato Patri Benedicto displicere, sed potius gratum ei esse, si quis supra id quod ille in Dei laudibus instituit, propter Dei amorem adiciendum esse curaverit. Nam et de psalorum canendorum per singulos septimanæ dies divisione, si cui melius visum fuerit quam ipse beatus Pater instituit, ab ipso habet licentiam, ut melius aestimaverit, canere. Nec debent cogi monachi, si tamen vestro sapientissimo cordi ita placet, qui nunc Romano more psallunt, juxta institutionem sacræ hujus Regulæ psalmos dividere: sed possunt, si vobis ita videtur, solito modo canentes actionis vitæ normam suscipere. Direximus quoque ^a pondo ^b quatuor librarum, ad cujus æqualitatem ponderis panis debeat fieri, qui ^c quaternas quadras singulorum librarum juxta sacræ textum Regulæ, possit dividi. Quod pondus, sicut ab ipso Patre est institutum, in hoc est loco repertum. Misimus etiam mensuram potus, quæ prandii, et aliam, quæ cenæ tempore debeat fratribus præberi: ^d quas duas mensuras aestimaverunt majores nostri emine mensuras esse. Direximus etiam et mensuram unius calicis, quam ^e obsequiaturi fratres, juxta sacræ Regulæ textum, solent accipere. Beatus Pater noster insti-

^a Pondo. Non mutandum, nam et pondo recte dicitur et pondus.

^b Quatuor librarum. « Ex hoc fortassis capite » (verba sunt Hæfteni) « suspicatur eruditissimus Menardus epistolam hanc non esse Theodemari; si enim pondus libræ, ut in suis declarationibus aiunt Casinenses, sit unciarum triginta trium, et semis, ea que mensura nonnullis enormis videatur; quid dicendum de hac Theodemari quatuor librarum, sive unciarum 48; ita ut triginta due prandio, cenæ vero sexdecim deputentur? Voluit enim sanctus Benedictus tertiam partem reservari cœnatis. » Certum tamen nobis est, ex duobus ponderibus Casini adhuc servatis, quotidianum panis demensum, a sancto Patre statutum, aut triginta novem, aut quadraginta octo unciarum fuisse. Neque enormis ea mensura videbitur cogitantibus, tum varias complexiones, quibus omnibus prospicere studuit discretissimi legislatoris providentia, tum agri labores, quibus tunc monachi exercebantur: tum denique obsoniorum paritate, panis abundantia propterea compensandam, maxime jugiter jejunantibus. Consule Ferrarium nostrum in Regula cap. 31, ubi plura.

^c In quaternas quadras. In quatuor partes seu segmenta vel fragmenta dividi possit. Sane Servius ad illud vii Æneid. *Patula nec parcere quadris*, scribit, « *Quadris*, id est, aut mensis, aut quadris, fragmentis accipimus. » Hinc Juvenalis sat. 5:

Ut bona summa putes aliena vivere quadra.

Et Horat. lib. 1, epist. 18:

Et mihi dividuo findetur munere quadra.

Martialis quoque lib. vi, epigr. 73:

Cum mittis turdumve mihi quadrumve placeat.

tuit duo cocta pulmentaria in cotidiana refectione fratribus præparari, et tertium de lignuminibus crudis, aqua infusus. Nos vero ex institutione majorem nostrorum, tria cocta pulmentaria aliis diebus, quarta feria, et sexta feria, duo tantum reficiendis fratribus præparamus. Excepto quod plures ex fratribus nostris pane tantum his diebus herbisque ortensibus vescuntur: quorum plerique etiam nec vinum bibunt. Die vero Dominico, et in festivitibus præcipuis, etiam quartum addimus pulmentum. Exceptis secunda, quarta, et sexta feria, aliis diebus prandentibus fratribus, cum vinum nobis abundat, singulas fialas miscere facimus. In summis quoque festivitibus, hoc est in Nativitate Domini, et Epiphania, in Pascha, et tertia feria post Pascha, quando nobis grandis festivitas est, et in Pentecosten, et in sancti Johannis, et in sancti Petri, et in sancti Laurentii, et in sanctæ Mariæ, et in sancti Martini, et beati Benedicti, etiam his ad prandium miscere facimus. Præter hæc etiam ætatis tempore post nonam, aliquid si est de pomis, et singulas fialas nostris fratribus præbemus. ^e Cum vero tempus sectionis sæni est, etiam ^b potionem ex melle ad horam quartam laborantibus fratribus propinamus. ⁱ Volatilia numquam, nisi die Natalis Domini, si est unde, usque ad dies octo comedimus, similiter etiam Paschalis festi diebus, sed de esu volatiliū tam caute prudentissimus Pater noster in sua Regula posuit; ut si velint comedere monachi, cum opportunum est, non subiaceant culpæ: sin vero eis a suo tale edulium non præbeatur abbate, ut quasi ex debito, hoc non possit requirere. Sane,

Lege quæ de quadra ad Moretum scripsit Scaliger, et Vossius in Lexico.

^d Quas duas mensuras emine mensura esse. Alii legunt mensuram; sed utrumque sustineri potest. Porro de emina, vide laudatum Ferrarium, in cap. 40 Regulæ.

^e Obsequiaturi. Servit-res vocantur in Regula, cap. 38, neque qui mensæ inserviunt vel coquunt.

^f Ætatis tempore post nonam, de pomis, et singulas fialas, etc. Antiquum hunc morem bibendi post nonam in conventu, cum pomis aut cucumeribus, usque ad eam adolescentiam in congregatione Casini retentum vidi: nunc antiquatum. In antiquis usibus Cisterciensium caput 85 sic inscribitur: *De bib re post nonam*. Vide Hæftenum.

^g Tempus sectionis sæni. Pondera hic agrestes labores, ut mirari desinas enormem panis demensum laborantibus præfinitum. Hanc etiam locum illustrat Hæftenus.

^h Potionem ex melle, etc. Ad vires reficiendas, sitim sedandam leniendaque viscera atque mulcenda. Notum illud Asinii Pollionis, qui, centesimum excedens ætatis annum, cum ab Augusto hospite rogaretur quantum maxime ratione vigorem illum corporis animique custodisset, respondit: *Intus mulso, foris oleo*. Est vero mulsum potio ex melle et vino concinnata, sic vocatum quod venas lenitate sua mulceat.

ⁱ Volatilia, etc. Locum hunc, præter Ferrarium, disertissime enarrat Hæftenus; illum adi ad pagin. 926 et seq. Certe Theodemar et Paulus, prioresque nostri Casinates, in ea fuerunt opinione ut a legislatore volatiliū esus monachis omnino interdictus non fuerit.

quia percontari dignati estis quod vestimentum cuculla debeat intelligi. ^a Cucullam nos esse dicimus, quam alio nomine casulam vocamus. Et inde est quod hieme villosam, æstate puram, aut vetustam beatus Pater instituit; quia scilicet hoc genus indumenti solet cum villis intexi. Illud autem vestimentum, quod a Gallicanis monachis cuculla dicitur, et nos cappam vocamus, quod proprie monachorum designat habitum, melotem appellare debemus, sicut et haecenus in hac provincia a quibusdam vocatur: de quo sicut beatus Gregorius scribit in libro Dialogi: exceptus ab aqua per Maurum monachum puer Placidus dixit, Ego, cum ab aqua abstraherem, melotem super me abbas cernebam, eumque me ab aquis educere considerabam. Quod tegumentum ideo sic appellatum est quia solebat antiquitus de illius animantis pelle fieri ^b quod melos propter nuditatem sui corporis appellatur. Quod genus bestiolæ a nonnullis taxus vocatur. De quo genere tegumentum nihil beatus Benedictus in sua textu Regula locutus est; ob hoc scilicet, ut conjicere possumus, quia diverso modo hoc vidit a plerisque monachis uti tegumentum. Nam Galliarum monachi hoc laxius et prolixius induunt; Itali vero monachi, sicut nostis, brevis hujusmodi et strictius vestimentum habent: Græci vero, præter operimentum capitis, modicum quiddam tantum ante pectus et a dorso dependens; Transmarini autem monachi hujusmodi operimentum pellicium habent. Ergo, quia tantam in monachico indumento beatus Benedictus diversitatem vidit, unicuique monachorum, quod ex his potius eligere velit, proprio arbitrio dereliquit. De numero autem et qualitate vestimentorum sic beatus Pater noster in sua Regula posuit, ut tamen prolixa sit abbas quomodo debeat pro sua unicuique distribuere necessitate; sed et ipse Pater dixit quia in temperatis regionibus minus, in frigidis plus vestimenta sit opus haberi. Seniores tamen nostri et præteriti abbates instituerunt fratribus nostris, propter diversos

^a *Cucullam.... Casullam*, etc. Codex sancti Angeli ad Fornias, in archivo Casinensi asservatus, exhibet imaginem Desiderii abbatis cucullati: talari scilicet vestimento, undique clauso, nec admodum sinuoso, manicis non amplis; et hæc plane per ea tempora cucullæ forma. Anterioris ætatis nulla apud nos exstat cucullæ vel pictura, vel graphica descriptio. Et profecto non eadem omni ævo cucullæ formula, quamquam non omnino a primigenia discrepans. Vide Hæftenum, et Ferrarium.

^b *Quod melos propter nuditatem*, etc. Propter rotunditatem legendum: nam melis, animal de genere agrestium felium, fortasse quod *tarum* vocant, ut idem Paulus prodit, a Græco *melon* dicitur, quod est *malum*, eo quod instar mali corpus habeat rotundum. Hinc *melinæ* vestis, et *melotes*.

^c *Mattos*. Alii legunt *mantos* vel *mantas*. *Matta* teges est vel storea, in qua monachi cubare soliti. Fortassis ergo *matta* vocata est vel *matius* vestis texture rudiore storeæ similis.

^d *Capud*. Commutata invicem hæc elementa *d* et *t* alibi nobis notatum.

^e *Gunnas pellicias*. *Geminas pelliculas* legit Breu-

labores, tres tunicis habere; duas grossiores in hieme, unam subtiliorem in æstate; similiter et in loco cucullarum, duos, quos nos dicimus ^e *matto*s, qui ex grossiori sago sunt, et unum in æstate subtiliorem operimentum. Cucullas autem ideo non habemus, quia majoris sunt præstiti, et quia nobis Pater noster alias præcepit, talia vestimenta habere, quales possunt in provincia vilis emi. Habent autem fratres nostri et duplicia fæmoralia: multi tamen ex eis, Deo adjuvante, in tantum se continent, ut neque fæmoralia habeant, neque amplius quam duplicia, secundum regularem textum, indumenta. Statuit autem venerabilis Pater ut scapulares monachi propter opera habeant, quod ob hoc scapulare dicitur, quod scapulas præcipue tegat, et ^d *capud*, quod vestimentum pene omnes in hac terra rustici utuntur. Pro quo tegumento nos e grossiori textu ad melotis similitudinem operimentum habemus: nisi quod manicæ in hoc usque ad manus pertingentes habentur. Præter addimus unicuique sicut ei opus est: nam senibus nostris ^e *gunnas pellicias* tribuimus, infirmos etiam, et in culcitis jacere permitimus, et unicuique omnino, sicut sua exposcit necessitas præbemus. Concessum est etiam fratribus nostris habere manutergia, sive ad tonsuræ obsequium, sive ad codices quos ad legendum suscipiunt involvendo.

Præter regularia quoque jejunia, in vigiliis præcipuarum festivitatum usque ad vesperam jejunamus; et a vespera vigiliarum per totam noctem, et diem festiviatis, usque ad completorii officium ^f *jenna non flectimus*. Dominicis quoque diebus, et a Domini Nativitate, usque ad octavam diem; a Pascha quoque usque ad Pentecosten similiter ^g ad poplicum officium *jenna non flectimus*.

^h *Textum quoque promissionis*, quo ordine solebant anteriores monachi Regulam sanctam in hoc loco promittere, ecce intra hanc epistolam in brevi paginola exaratum direximus vobis. ⁱ *Joseb* quoque frater noster, quem, ut scribere nobis dignati estis, lius. Nostra lectio omnino præferenda. Vide Hæftenum.

^j *Jenna non flectimus*. Sic loquebantur, molliendo septimæ litteræ duriorum pronuntiationem, ut tertia vocali pene consonaret: ideoque sic scribebant. Contra, dum barbarorum contagio Itali tertiam vocalem asperius efferre didicissent, degenerarunt in sonum *g*, ut pro *Jesu*, *jam*, *Joannes*, pronuntient, *Gesu*, *gia*, *Gioranni*. Quod attinet ad ritum veteris Ecclesiæ, mos fuit die Dominico, et a Pascha usque ad Pentecosten, non in genua provelotus, sed stantes orare, in memoriam Christi resurrectionis. De qua re exstant canonici *Si quis presbyter*, dist. 50; *Scire debet*, dist. 76; *Quoniam*, de consecr., dist. 3.

^k *Ad poplicum officium*. *Publicus* olim fuit *populicus*, et *poplicus* quod exstat in veteri inscriptione apud Grueterum, pag. mibi 150; venit quippe a *populus*. Inde Valerius Publicola et Poplicola.

^l *Textum quoque promissionis*. In codice nostro non habemus exemplum hujus formulæ, quod hic retulit Hæftenus.

^m *Joseb* Placarchus in Hellenicis Quæstionibus auctor est, Macedones *b* usurpasse pro *ph*, et pro *Philippos* dixisse *Bilippos*. Eos in quibusdam imitati

præficere ad regendum monasterium sub Regulæ namite destinatis, habet secundum sacrorum canonum instituta largitatis facultatem, ut hoc possit facere, quæ licentiam monachis tribuunt, etiam ecclesiasticis gradibus sublimari. Videat tamen ille si sic se potest coartare ut possit suo exemplo fratribus prodesse. Grandis siquidem, et prima est in hoc monachis, et a contra Regulæ seriem restrictio; si eis sine sua electione externus aliquis præponatur, vestra tamen sagax providaque subtilitas, sicut cœcilius mentem auserit, ita disponat. De Optato venerabili monacho nostro summissis precibus, obsecramus, ut quia per ignorantiam ætatis excessit, vestra mereatur clementia relaxari. His expletis commendamus nos sacræ vestræ, poscentes Dominum nostrum tam publice quam private, ut vestram nobis vestrorumque salutem prolixis temporibus concedat, et ubique vestram gloriam. semperque custodiat. *Explicit.*

EPISTOLA II.

AD CAROLUM MAGNUM.

Ille Vocabularium suum nuncupat.

(Ex Mabill. An. Bened.)

Largitatis munere sapientia potentiaque præfulgido domino regi Carolo, regum sublimis imo, Paulus ultimus servulus.

Cupiens aliquid vestris bibliothecis addere, quia ex proprio perparum valeo, necessario ex alieno mutuavi. Festus denique Pompeius, Romanis studiis affatim eruditus, tam sermonum abditorum quam etiam quarundam causarum origines aperiens, opus suum ad viginti prolixa volumina extendit. Ex quo ego prolixitate superflua quæque et minus necessaria prætergrediens, et quædam abstrusa penitus stylo proprio enucleans, ita ut erant positi relinquens, hoc vestræ celsitudini legendum compendio obtuli, in cuius serie, si tamen lectum ire non dedignabimini, quædam secundum artem, quædam juxta etymologiam posita non inconvenienter invenietis, et præcipue civitatis vestræ Romulæ, portarum, viarum, montium, locorum tribumque vocabula diserta reperietis: ritus præterea gentilium et consuetudines varias. Dictiones quoque poetis et historiographis familiares, quas in suis opusculis frequentius posuere. Quod exiguitatis meæ munusculum, si sagax et subtilissimum vestrum ingenium non usquequaque repulerit, tenuitatem meam vita comite ad potiora excitabit.

sunt Latini, et signanter in nomine *Berenices*. Ita in præsentem *Joseb* pro *Joseph*. — Quæ hinc et deinceps præfert codex Casinensis, desiderantur in editis, ut vel hinc nostrum exemplum præferendum agnoscas.

Contra Regulæ seriem. Caput 62: « Si quis abbas sibi presbyterum, vel diaconem ordinari petierit, de suis eligat. »

Commendamus nos sacræ vestræ. Subaudi *præsentem, majestati*, etc. *Sacra* quoque vocatur epistola regia. Subnectit Hæftenus ex Codice Trevirensi distinctionem:

Vale salus patriæ, lumenque, decusque tuorum,
Maxime regnantum, noster et altus amor.

Augustus locus sanctus, etc. A. *Hoc vocabularium desinit in hac voce litteræ N. Nequiquam.*

EPISTOLA III.

AD ADHARDUM ABBATEM CORBEIENSEM.

(Ex Mabill. Ibid.)

Charissimo fratri et domino Adalardo viro Dei, Paulus supplex.

Cupieram, dilecte mi, æstate præterita videre faciem tuam, quando illis in partibus fui! sed præpeditus lassitudine sonipedum, ad te venire non potui. Interioribus tamen oculis, quibus solis valeo, tuæ fraternitatis dulcedinem frequenter aspicio. Volveram, equidem tuis imperiis jam ante parere: sed, ut pote pauper, et cui desunt librarii, prius hoc facere nequivi: maxime cum me tam prolixa valitudo contriverit, ut a mense Septembrio pene usque ad diem nativitatis Domini lectulo detentus sim: neque licuerit clericulo illi, qui hæc eadem utcumque scripsit, manum ad atramentarium mittere. Suscipe tamen, quamvis sero, epistolas quas desiderasti: et quia mihi eas relegere præ occupatione totas non liuit, triginta quatuor ex eis scito relectas, et, prout potui, emendatas esse, præter pauca loca, in quibus minus inveni, et tamen meo ea sensu supplere nolui, ne viderer tanti doctoris verba immutare; quibus in locis et forinsecus ad oram zetam, quod est vitii signum, apposui. Tua itaque fraternitas, si se facultas dederit, reliquas epistolas ad emendatiorem relegere studeat codicem, sed et loca, in quibus minus habetur, supplere. Hoc tamen sanctitati tuæ suadeo, ne passim, propter aliqua quæ in eis minus idoneos latere magis quam scire convenit, publicentur. Vale, frater amabilis, semper in bonis gliscens: et cum mentem ad superna tetenderis, memento mei.

Ante suos refluus Rhenus repedabit ad ortus,

Ante priet fontem clara Mosella suum,

Quam tuus et nostro charum ac memorabile semper

Dulce Adalard nomen pectore cedat amor.

Tu quoque, si felix vigeas de munere Christi,

Esto memor Pauli tempus in omne tui.

EPISTOLA IV.

AD THEUDEMARUM ABBATEM.

Amabilissimo et totis mihi præcordiis dilecto domno meo Patri abbati Theudemari, Paulus, pusillus filius supplex.

Quamvis prolixa terrarum spatia corpore tenus a vestro consortio dividant, tangit me tamen utcumque vestro cœtui tenax et quæ dividi nunquam poterit

Deest in nostro. Quo autem successu epistola hæc scripta fuerit, et monachi in Gallias missi, pete ab Hæftenno, pag. 1090.

Magna Paulum inter et Adalhardum abbatem Corbeiensem intercessit familiaritas, forte in secessu Casinensi contracta. Argumento est epistola illa, quam Paulus scripsit Adalardo, qui ab ipso sancti Gregorii epistolæ petierat. Ex his tantum quinquaginta quinque transcribendas curavit Paulus, easque partim sua manu emendatas amico submisit, cum prævio epistolio, quo nullum illustrius mutui inter utrumque amoris indicium afferri potest.

charitas, tantusque singulis pene momentis me vester A
meorumque seniorum et fratrum amor exerceat, quā-
tum nec epistolaris valet religio nec pagellarum
exponere brevis. Cum enim menti subeunt occu-
pata tantum in divinis operibus otia ac mei statio
hospitoli gratissima; cum vester pius et religiosus
affectus, cum sancta tantorum Christi militum, di-
vinis cultibus insudans caterva, cum singulorum fra-
trum indivisis virtutibus exempla fulgentia, cum dulcia
supernae patriae perfectionum colloquia, hæreo, stu-
peo, langueo, nec inter imo pectore tracta suspiria re-
tinere lacrymas possum. Inter catholicos et Christianis
cultibus deditos versor: bene me omnes accipiunt,
benigniter mihi affatim amore nostri Patris Benedicti
et vestris meritis exhibetur; sed ad comparationem
vestri cœnobii mihi palatium carcer est, ad collatio-
nem tantæ quæ apud vos est quietis hic mihi degere
tempestas est; solo ab hac patria debili corpuseculo
teneor, tota quæ solum valeo mente vobiscum sum:
videturque mihi nunc suavis nimum vestris inter-
esse concentibus; nunc consedere satiandis in cœna
plus corpore quam cibo, nunc singulorum conside-
rare in diversis officiis studia, nunc gravium jam
senio seu languidorum quomodo quisque valeat per-
discere causas, nunc ad instar mihi paradisi dilecta
sanctorum tētere limina. Crede, Pater et domine, crede
sæcra et venerabilis phalanx solo me aspectu miseri-
cordiæ, solis pietatis visceribus, solis animarum hic
profectibus ad tempus detineri, et quod his est am-
plius, tranquillī nostri regis et domini potestate.
Cæterum quam primum valero et mihi cœli Domi-
nus per pium principem noctem mœroris, meisque
captivis juga miseriæ demiserit, si tamen quomodo-
cunque clementissimi principis jocundum quivero

emereri promissum, mox ad vestra consortia nulla
alia, vita comite, detectus occasione repedabo. Nulla
me..... divitiæ, nullum pradium, nulla arentis me-
talli copia, nullus quorumlibet affectus a vestro po-
terit separare collegio.

Itaque, Pater dulcissime, vosque, o charissimi Pa-
tres et fratres, imploro pro me continue beatissimum
communem Patrem et præceptorem poscere digne-
mini Benedictum, ut suis apud Christum obtineat
meritis, ut me quantocius digne reddere vobis.
Spero equidem in Deo nostro qui nunquam in bonis
patitur desideriis quemquam fraudari, quod me se-
cundum anhelantis mei cordis desiderium vobis citius
restituatur cum congruo fructu. Superfluum vobis æs-
timo ut effundatis preces pro nostris dominis eorum-
B que exercitu scribere, cum sciam vos in hoc ipso
semper insistere. Pro domno illi, abbate sicut et faci-
tis Christum deprecate, cuius hic singulari post prin-
cipalem munificentiam nutrior largitate. Tanta mihi,
charissimi, vestra illuc copia existit, ut si velim vos
singulariter nuncupare, tota hæc vestris nominibus
pagina non possit sufficere. Unde generaliter omni-
bus et opto et scribo salutem, obsecrans ut non obli-
viscamini mei. Tu vero, mi domine venerabilis abbas
seu quocunque es nomine præpositus, peto ut mihi
scribi faciatis de vestra fratrumque salute, vel quales
vobis fructus præsens annus attulerit utque eorum
fratrum mihi dirigatis cum nominibus numerum, qui
mundanis exui vinculis migratur ad Christum. Nam
plurimos obisse audio, sed nominatim Nonnum il-
C Quod si vere ita est, mei cordis partem non modi-
cam abstulit secum. Vale, pater sanctissime, et me-
mor esse dignare filii tui.

SECTIO SECUNDA. — CARMINA.

CARMEN PRIMUM.

VITA SANCTI BENEDICTI ABBATIS.

(Vide lib. I *Historiæ Langobardorum*, cap. 26, hujusce
tomī col. 468.)

CARMEN II.

^a HYMNUS DE MIRACULIS SANCTI BENEDICTI.

(Ex Thesaurō hymnologico.)

Fratres, alacri pectore,
Venite concentu pari:
Fruamur hujus inclytæ
Festivitatis gaudiis.
Hæc Benedictus aurea
Ostensor arcti tramitis,
Ad regna conscendit Pater
Captans laborum præmia.
Effulsit ut sidus novum
Mundana pellens nubila.
Ætatis ipso limine
Despexit ævi florida.

^a Teste Rambachio hoc carmen per multa sæcula
cantui ecclesiastico inservit, quod equidem vix cre-
diderim. Neque in uno libro hymnorum inveni ta-

Miraculorum præpotens,
Afflatus alti flamine,
Resplenduit prodigiis
Venturo sæculo præcens.

Laturus esum pluribus,
Panis reformant vasculum,
Arctum petens ergastulum,
Exstinxit ignes ignibus.

Fregit veneni balulam
Crucis per arma cymbiam;
Coercuit mentem vagam
Leni flagello corporis.

Funduntur omnes rupibus,
Redit calyx e gurgite,
Currit per undas obsequens;
Pæplo puer vitat necem.

Virus patescit additum,
Mandata præpes efficit,

men doct. viri sententia permotus, adjece. Lucem af-
fundit plurimis locis sancti Benedicti Legenda.

Hostem ruina conerit;
Cedit fremens leo grave.
In imo fit moles levis,
Rogus migrat phantasticus,
Fractum revisit sosnitas,
Excessus absentum patet.

Rector vaser deprnderis,
Inique possessor fugis;
Futura prænoscemini
Arcana cor non contigit.

Fundantur aedes somniis,
Tellus vomit cadavera,
Dracone frenatur fugax;
Æther pluit numismata.

Vitrum resistit cautibus,
Manant olivo dolia,
Vinctum resolvit visio.
Vitam receptant funera.

Tanti potestas luminis
Voto sororis vincitur;
Quo plus amat quis plus valet,
Enare quem cernit polum.

Non ante sæclis cognitum
Noctu jubar effulgorat,
Quo totus orbis cernitur
Flammisque subvehi pius.

Ilæc inter instar nectaris
Miranda plectro claruit;
Nam pinxit apte lineas
Vitæ sacræ sequacibus.

Jam dux alumni sat potens
Adsis gregis suspiriis,
Gliscat bonis hydrium carens
Sit callis ut sequax tibi.

CARMEN III.

DE SANCTA SCHOLASTICA.

(Ex Arnoldi Vyon Ligno Vitæ.)

O benedicta soror Benedicti nomine Christi,
Eximique Patris o benedicta soror.
Seria consilio, jam tunc virguncula quamvis
Calcatrix cosmi, seria consilio,
Sponsa decora Dei, niveis tu compta lapillis
Lilia sacra feres, sponsa decora Dei.
Appetis alta poli, tempstisti dulcia sæcli,
Dindima perpetui appetis alta poli.
Cuncta perosa tibi, Phœbi sub lumine [jubare] posta
Et male suada soli, cuncta perosa tibi.
Castalides proceres præibas concita prædux,
Illuminata ovans, Castalides proceres.
Vi ginal ecce tuum...^a, conjunxeras ædi,
Staret ut invulsum virginal ecce tuum.
Unguibus a teneris, mutans superna caducis,
Victoriamque tenes, unguibus a teneris.
Ampla tropæa refers, arctes, spudela, satelles.
Filia virgo Sion, ampla tropæa refers.
Versibus heroicis, alias castissima laudes,
Scripsimus ecce tibi, versibus heroicis.

^a Supplendum forte *Christi vel fratris*.

A Quis [queis] liquido patuit, meritum lumine tacto,
Perfectum cunctis, quis [queis] liquido patuit
Sufficiat precibus, germanum vincere votum.
Invictum cunctis, sufficiat precibus.

Scribere nunc superest, natalem volvere penna,
Scandere quo jussa es, scribere nunc superest.

Virgo beata die subisti lumina cœli,
Mense Numæ in decimo, virgo beata die. Amen.

(*His adjunctus erat senarius cujusdam Germani in laudem ejusdem virginis cum ad limina B. P. N. Benedicti ex Germania venisset, compositus, sic habens:*)

Dulcis adesto meis, præclara camœna labellis,
Permixtisque modis dulcis adesto meis.

Promere quo valeam, semper sine fine beatam,
Virgineumque decus, promere quo valeam.

B Pneuma, Columba volat, nec non tibi munere spirat,
Prodiga dona ferens, Pneuma Columba volat.

CARMEN IV.

VITA SANCTI MAURI ABBATIS.

(Ex Mabill. Act. ord. S. Bened.)

Dux, via, vita, tuis, decus et laus, gloria, virtus,
Jesu lux lucis, dux, via, vita tuis.

Tu facis omnipotens animalia muta profari,
Quod tibi cunque placet, tu facis omnipotens.

Da precor ut referam sancti magnalia Mauri,
Quæ per te gessit, da precor ut referam.

Cum duodennis erat, Benedicto est traditus almo,
Contempsit mundum cum duodennis erat.

Desinit esse puer, monachus postquam incipit esse,
Moribus, haud ævo, desinit esse puer

C Quis rogo non stupeat jejunia continuata?
Exsomnes noctes quis rogo non stupeat?

O lacrymas, gemitus, o longa silentia, frigus,
Calcea strata, sagum, o lacrymas, gemitus.

Emicat a puero virtutum lumine Maurus,
Eximilis signis emicat a puero.

Quis trahat æde vagum sancta Pater aspicit almus,
Aspicit et Maurus quis trahat æde vagum.

Pusio lapsus aquis Benedicto mente videtur,
A Mauro eripitur pusio lapsus aquis.

Obstupeat ratio Maurus quod in amne ecurrit,
En Petrus alter adest, obstupeat ratio.

Gressibus, eloquio cassum luxere parentex,
Illic prece donat cum gressibus, eloquio.

Post Patris hunc obitum sperabat habere Casinus,
D Optabat Patrem post Patris hunc obitum,

Glannafoli Pater est nimium mœrente Casino,
Præcepto patris Glannafoli Pater est.

O benedictæ tuus replet omnia rumor, alumnus
A Gallis petitur o Benedictæ tuus.

Concio tota dolet quod Gallia postulet illum,
Quod se destituit concio tota dolet.

Dat Benedictus ei libram, vas atque libellum,
Oscula dant Fratres, dat Benedictus ei.

Prosequitur super hæc ad portam digredientem,
Digressum donis prosequitur super hæc.

Destinat almus ei sacra xenia reliquiarum,
Ilisque docens verbis destinat almus ei.

Accipe, care mihi, nunc ultima dona magistri,
 Extremos apices accipe, care mihi.
 Hæc tibi, mi soboles, nostrum testentur amorem,
 Munimen præsent hæc tibi, mi soboles.
 Octo decemque quater complebis tempora terris,
 Astra petes actis octo decemque quater.
 Jam valeas abiens, contraria perpetieris,
 Prosper erit Dominus, jam valeas abiens.
 Plurima dum graditur fiunt contraria Mauro,
 Signa facit Maurus plurima dum graditur.
 Fractus ab arce ruens nullo medicante valescit;
 Hoc orante valet fractus ab arce ruens,
 Ossa pedis subito casus distorsit equestris,
 Torta regit Maurus ossa pedis subito.
 Luminis officium poscit sibi cæcus ab ortu,
 Et recipit tactu luminis officium.
 Seminecem puerum flet mater, et iste dolens flet.
 Mox prece dat vegetum seminecem puerum.
 Quod Pater astra petat, videt absens, dixit ut ille,
 Angelus huic monstrat quod Pater astra petat;
 O Benedicte via conscendis ad æthera mira,
 Fac iter hac nobis, o Benedicte, via.
 Corruit æditus structo jam pariete quidam,
 Pene obit is postquam corruit æditus.
 Hunc Pater egregius deportat ad ostia templi
 Sospitat et precibus hunc Pater egregius.
 Validus obstupuit, qui venerit inscius illuc,
 Quod subito valeat validus obstupuit.
 Spiritibus Satanæ tres dat detractio fabros,
 Hos adimit Maurus spiritibus Satanæ.
 Ex tribus eripuit vitam malus angelus uni,
 Morti unum Maurus ex tribus eripuit.
 Vir benedictus ab hoc septenni ex clade valescit,
 Mox surgit sospes vir benedictus ab hoc.
 Vase merum magefit, manus hujus quod benedicit,
 Quoque magis bibitur vase merum magefit.
 Canceris ulcus habens nasum labra perdidit jam,
 Hoc signante valet canceris ulcus habens.
 Ostia basilicæ cum noctu intrare pararet,
 Ante stetit Satanæ ostia basilicæ.
 Maure agendum propriis solis nos pellere speras,
 Consule si valeas Maure agendum propriis.
 Vix tibi, vix aliqui remanebunt ex grege tanto,
 Omnes sunt nostri, vix tibi, vix aliqui.
 Ut libitum fuerit, ducam de hac plebe triumphos,
 Occidam, sternam, ut libitum fuerit.
 Inerepet omnipotens, inquit, Satana, Deus in te,
 Inque tuis verbis increpet omnipotens.
 Hæc ubi verba dedit, Satanæ velut aura reredit,
 Introit ipse domum hæc ubi verba dedit.
 Dum rogat Dominum, solatia cœlitus adsunt,
 Angelus astat ei dum rogat Dominum.

* Glannafoliense monasterium a Gaidulfo Raven-
 nate, cui a Pipino commissum fuerat, misere direp-
 tum Rorigo Andecavensium comes et Bilechildis
 ipsius uxore restaurare cœperant. Dum vero in cœpio
 opere aliquantisper tepescerent, Jacob abbas Corma-
 ticensis apud Turones semel iterumque cœlitus al-
 monitus dum eos ad opus urgere dissimulat, S. Mauro
 pœnas luit. Hæc repetenda sunt ex historia eversio-

A Desere tristitiam, Domine charissime, jussus
 Prodidit hæc Satanæ, desere tristitiam.
 Tempore quippe brevi vestrum pars major obibit,
 Tu quoque summa petes tempore quippe brevi.
 Ne metuas quod ait straturum se fore cunctos,
 Ejus nullus erit, ne metuas quod ait.
 Hæc Pater eximius præcivit munere Christi,
 Fratribus exponit hæc Pater eximius.
 Astra petens obiit parvo pars maxima fratrum,
 Ipseque post omnes astra petens obiit.
 Conditus in tumulto signorum luce coruscat,
 In cœlis regnat conditus in tumulto.
 Inde suos famulos Domino tribuente tuetur,
 Visitat, atque fovet inde suos famulos.
 B Testis adest super hoc casus per somnia a Jacob,
 Bilheil, ac Rorigo testis adest super hoc.
 Testis adest super hoc Gaidulfi terribilis mors,
 b Anaguareth visus testis adest super hoc.
 impius ille [Gaidulfus] ferox famulos distraxerat ius,
 Ejus calce perit impius ille ferox.
 Ille pius [Anaguareth] ac reverens ipsius adiverat ædes
 Ipsum spectat inus hic pius ac reverens.
 Cantica, vota, preces, tibi tunc dabat, Angele, Mau-
 Tueque dabas Domino cantica, vota, preces. [rus,
 Sæpius, inquit, ego quid agam, speculatus es isthic,
 Viso meos famulos sæpius, inquit, ego.
 Ihs sua qui rapiunt inhihentur cœlitus hostes,
 Amentes fiunt his sua qui rapiunt.
 Bis famulum perimens famulum vice reddidit ejus,
 Sed misere periit bis famulum perimens.
 C Ejus apud tumulum miracula plurima fiunt,
 Cœlica turba canit ejus apud tumulum.
 Ejus apud tumulum repetit pedis actio claudos,
 Est data lux cæcis ejus apud tumulum.
 Ejus apud tumulum valuit paralyticus una,
 Est data vox mutis ejus apud tumulum.
 Octo fuere simul vario languore gravati,
 Incolumes illic octo fuere simul.
 Omnia si referam tempus me deseret ipsum,
 Vox me deficiet omnia si referam.
 Ipse Casinus ovat potiens magnalibus ejus,
 Ejus et c exuviis ipse Casinus ovat.
 Ipsius hic meritis multis datur esse valentes,
 Salvantur plures ipsius hic meritis.
 D Ille Pater alme tuis præcens famulantibus esto,
 Auxilium confer hic Pater alme tuis.
 Ille Pater alme tui memor adsis discipulatus,
 Patris adesto comes hic Pater alme tui.
 Fac prece, fac meritis hostem superemus iniquum,
 Nos vobis socios fac prece, fac meritis.
 Te Patre nostra cohors post Patrem cassa dolebat,
 Cum Patre lætetur te Patre nostra cohors.

nis ac restaurationis Glannafoliensis quam sæculo iv
 Benedictino referemus.

b Anaguareth Brito mira ad S. Mauri sepulcrum
 vidit, ex eadem Historia.

c Auctor agere videtur hic de brachio S. Mauri a
 S. Odilone ad Cassinates transmissio, ut Leo Marci-
 canus in lib. ii Chron. Cassin., cap. 55, scribit.

Sint supra astra poli grex cum pastoribus omnis,
Cum grege pastores sint super astra poli.

CARMEN V.

* DE SANCTO JOANNE BAPTISTA.

(Ex Thesaurο hymnologico.)

UT queant laxis REsonare fibris
MIRA gestorum FAMuli tuorum,
SOLve polluti LABII reatum,
Sancte Joannes.

Nuncius celso veniens olympto,
Te Patri magnum fore nasciturum,
Nomen et vitæ seriem gerendæ
Ordine promittit.

Ille promissi dubius superni,
Perdidit promptæ modulus loquelæ,
Sed reformasti genitus preemptæ
Organa vocis.

Ventris obstruso positus cubili,
Senseras regem thalamo manentem
Hinc parens nati meritis uterque
Abdita pangit.

Antra deserti teneris sub annis,
Civium turmas fugiens, petisti,
Ne levi saltem maculare vitam
Famine posses.

Præbuit hirtum tegimen camelus,
Artubus sacris strophium bidentes,
Cui latex haustum, sociata pastum
Mella locustis.

Cæteri tantum cecinere vatum
Corde præsago jubar adfuturum,
Tu quidem mundi scelus auferentem
Indice prodixi.

Non fuit vasti spatium per orbis
Sanctior quisquam genitus Joanne,
Qui nefas sæcli meruit lavantem
Tingere lymphi.

O nimis felix meritique celsi,
Nesciens labem nivei pudoris,
Præpotens martyr eremique cultor,
Maxime vatum.

Serta ter denis alios coronant
Aucta clementis, duplicata quosdam
Trina centeno cumulata fructu
Te sacer ornant.

Nunc potens nostri meritis opimis
Pectoris duros lapides repelle,
Asperum planans iter, et reflexos
Dirige calles.

Ut pius mundi sator et redemptor,
Mentibus pulsa livione puris,
Rite dignetur veniens sacros
Ponere gressus.

* Ubique postus est hymnus in Nativitate sancti Joannis, in plurimis vero libris distributus in duas vel tres partes ad Matutinum, Laudes et Vesperas cantandas; in quibusdam diminutus. Explicatum est carmen (usque ad vers. 32) prolixo commentario in Weitzii Hæortologio, qui quid habeat artis musicæ amatoribus gravitatis et suavitatis ita præmonet:

A Laudibus cives celebrant superni
Te Deus simplex pariterque trine,
Supplices et nos veniam precamur,
Parce redemptis.
Gloriam Patri resonemus omnes,
Et tibi Christe genite superne,
Cum quibus sanctus simul et creator
Spiritus regnat.

CARMEN VI.

AD PETRUM PISANUM.

(Ex Lebaeuf, *Dissert. sur l'Hist. eccl. et civ. de Paris.*)

Candide, lumbifido proscissum vomere campum
Visu et restricis... lustrante per occas
Omnium felix conscendens igneus axem

B Perfundit radiis cujus florentia rura
Cynthia, et nebulas ardenti vertice frenans,
Gliscere dat fructus tempestatesque serenas,
Illum delectat dulci resonare camœna
Condere et altisonum gracili sub arundine carmen,
Infelix ille est tetrus cui nubibus æther
Imminet, et miseros discursat grando per agros,
Subruiturque domus gelida perflante procella,
Non libet hunc talem calatum inflare labello
Sed potius pronum male singulartia verba
Edere, et uberti perfundere gramina fletu.
O mihi si juvenis quem tecum ludere narras,
Cujus viæ palmas et odoras pandere lauros
Minciades poterat Stuzmyrne rure creatis

C Tangere colla, pedem dignatus vellet, et esset
Non tam dissimilis sicut est tua causa,
Aspicias tristi me pangere carmina versu,
Replere et densas suavi modulamine silvas,
Hujus et hoc ipsum est tenui quod canto susurro,
Postquam me proprii perfudit lumine vultus
Elicuit mihi quascunque et guttere voces
Cujus adhuc fidens de spe sustollor herili
Spes sacra regna poli tribuit, spes omnia confert.
Mortuus est quisquis de spe titubando tepescit,
Ergo age perplexos forti religamine nodos
Pandere multimoda narratione per auras
Unus non genitor quod se non sentit habere
Nam mas femineum dat prolis corpore sexum
Proditor androgeno nonnumquam sexus uterque

D Hic sine luminibus lumen dat, naribus ille
Seu pedibus manibusque carens seu parte resecti
Qualibet integrum generat sine labe puellum,
Sæpe pecus mutilum bruto dat cornua nato
Sic patre curtato cauditus gignitur agnus;
Præterea et rerum species diversa per orbem
Ex se nascenti tribuit quod non habet ipsa:
Hoc mare, hoc tellus, concæ quoque sæpe frequentant.
Hactenus incassum certans si forte cucurri

* Notatu dignum est quod Guido Aretinus, musicæ peritissimus inter ævi sui primos (sub Henrico III imperatore vixit), sex notas syllabicas, senarii numeri perfectione delectatus introduxit: UT, RE, MI, FA, SOL, LA, quas ex hymno hoc mutuatus est atque transtulit. Notarum illum numerum auxit et senis receptis comitem unam adjecit ex eodem nostro hymno bl.

Cum pietate doce flexum, sum scire paratus :
 Vatribus antiquis, parva hæc dissolve, non impar :
 Dic, rogo, quis genitor cunctis despectus in orbe,
 Seu castate carens ingenti robore natum
 Procreat, egregium nullus cui sistere contra
 Prævaleat, mundique simul quem regna pavescant.

CARMEN VII.

AD REGEM.

(Ex Lebrœuf, ibid.)

Cinthius occiduas rapidis declivus adoras
 Jam volitabat equis, jam nox se cœrula pallam
 Stilligero varii cultus fulgore micantem
 Rorantemque simul citius vestire parabat,
 Cum subito vestra clarus mihi missus ab aula
 Detulit ignitas quasi puri muneris instar
 Antiquo et caro corda mittente sodale,
 Intima et ventris penetrantes usque sagittas.
 Mane novo ad vestras quam properavimus ades,
 Et spatii pene est jam lux revoluta diurnis
 Non sivit brevitatis aut digne obponere Petrum
 Missilibus contra, spatiosæ, aut ludere telis.
 Crastina conspicuo cum lux fulgebat Eoo,
 Tinxerit et tremulus Titania purpura fluctus
 Erravitque vagis late rubor aureus undis,
 Cuncta et videbunt Phœbo radiante per orbem
 Expiet tenues arco pellente sagittas
 Qui carum ut hostem jaculis confixit acutis.
 Miror qua numeri textum non contigit arte
 Extremo nostrum tenuit quod limine carmen
 Ardua divino nitidique fulget in horto.
 Cedre vale, et celsos pertinge cacumine nimbos
 Tu quoque cum fructu, felix cyparisse, per arvom.

CARMEN VIII.

ITEM AD REGEM PRECANDO.

(Ex Lebrœuf, ibid.)

Verba tui famuli, rex summe, attende serenus
 Respice et ad fletum cum pietate meum.
 Sum miser, ut mereor, quantumque ullus in orbe est
 Semper inest luctus, tristis et hora, mihi.
 Septimus annus adest ex quo tua causa dolores
 Multiplices generat et mea corda quatit.
 Captivus vestris ex tunc germanus in oris
 Est meus afflicto pectore, nudus, egens.
 Illius in patria conjux miseranda per omnes
 Mendicat plateas, ore tremente, cibus.
 Quattuor hæc vir per mixtos sustentat ab arte
 Quos vix pannucis prævaleat illa tegi.
 Est mihi quæ primis Christo sacrata sub annis
 Excubat egregia simplicitate soror.
 Hæc sub sorte pars lucrum sine fine retentans
 Privata est oculis jam prope flendo suis.
 Quantulacunque fuit direpta est nostra supellex
 Nec est, heu! miseris qui ferat ullus opem.
 Conjux est fratris rebus exclusa paternis,
 Jamque sumus servis rusticitate pares.
 Nobilitas periit, miseris accessit egestas,
 Debuius fateor asperiora pati.

^a Dubium.

A Sed miserere, potens rector, miserere, precamur,
 Et tandem finem his, pie, pone malis.
 Captivum patriæ redde et civilibus arvis;
 Cum mollicis rebus culmina redde simul.
 Mens nostra ut Christo laudes in secla frequentet
 Reddere qui solus præmia digna potest.

CARMEN IX.

*Hymnus Pauli diaconi in translationem Beneventi un-
 corporis beati Mercurii martyris.*

(Petro Piperno, de Effectibus magicis.)

Martyr Mercuri, sæculi futuri

Perpeti dona gloriæ corona

Qui tuam toties venerantur votis

Translationem.

Qui dudum Romæ, Decio dictante.

B Multa pro Christo passus, ipso dante,

In cæsarea vir virtute ante,

Victor occumbis.

Quem Cæsar Constans instar præcessorum

Deferens secum fines Appulorum,

Proterit intrans more tyrannorum,

Cuncta consumens.

Interim urbem vastâ opulentiam

Samniam justa, vere loculentam,

Cujus ruinam Deus violentam,

Ita solatur.

Tres cœnobita, gratæ Deo vitæ,

Ista dolentes, tristes et inœrentes,

Corpus beatum, sibi commendatum,

Humant ibidem.

C Urbs desolata, ita consolata,

Super humata corporis beata

Ossa prorata, sit vi [ut?] Deo grata

Construit templum.

Cæsar progressus venit Beneventum,

Sed vi repressus sibi resistantem,

Romam festinat, Samnia declinat

Bellipotentem.

Post plures annos Arechis, insignis

Samniæ princeps, multis motus signis,

Martyris corpus, laudibus condignis,

Samniam transfert,

D nans id ara nobili præclara,

Cujus precatu omni nos restu

Pæugma beatum purget, et optatum

Conferat statum.

E Honor et virtus, regnum et potestas,

Sit Deus noster tibi, qui sic præstas

Tuos attelli contra res infestas

Opem ferendo. Amen.

^a CARMEN X.

[(Ex Tosti, Storia della badia Cassin.)]

Clara beati agnoscere Pauli dogmata qui vult
 Volvere hunc student cum magna indagine librum.
 Carmen enim vitæ retinet pariterque gehennæ,
 Ecclesiæ pretiosa Dei munilia gestat.
 Illic quoque reperiet lector frumenta animarum
 Et satiens sine fastidio requiemque beatam.

Scriptoris si forte velles cognoscere nomen,
Paulus diaconus vocetur et ipse monachus :
Hoc opus auxiliante Deo perfecti, et ille
Ipsius ad laudem et sancti archangeli Michaelis.
Oro ne Dominum cesses, lector, rogare,
Gratum ut accipiat scriptoris votum et ipse
Alius incepit ego finib'

CARMEN XI.

Epitaphium Rothaidis filiae Pipini regis.

(Ex Duchesu., Hist. Franc. script., tom. II.)

Hic ego quæ jaceo Rothaith [Rothaidis] nomine dicor,
Quæ genus excelso nimium de germine duco.
Nam mihi germanus gentes qui subdidit armis
Ansonias, fretus Carolus virtute Tonantis,
Pipinus pater est Carolo de principe cretus,
Agarum stravit magna qui cæde [elade] tyrannum.
Pipinus proavus, quo non audacior ullus.
Ast abavus Anschise potens, qui ducit ab illo
Trojano Anchisa longo post tempore nomen.
Hunc genuit pater iste sacer præsulque beatus,
Arnulphus, miris gestis qui fulget ubique,
Hic me spe cujus freti posuere parentes.

CARMEN XII.

Item epitaphium alterius filiae Adhelaidis.

(Ex Duchesu., ibid.)

Perpetualis amor capiendæ et causa salutis
Pectore quem vigili huc properare facit.
Nosse cupis cur busta sacer numerosa retentet
Hic locus, astrigeri qua patet aula poli?
Iste sacer Domini qui post servavit ovile
Legitimi fuerat germinis ante pater.
Cujus posteritis atavo confusa patrono,
Hoc cupit in sancto ponere membra loco.
Pipini hic proles Adheleid pia virgo quiescit,
Quam simul et reliquas sancte tuere Pater.

CARMEN XIII.

a Epitaphium Hildegardis reginæ Caroli Magni uxoris.
(Ex variis Edit. Baron., Duchesu., Bouquet. et ms. Metensi.)

Aurea quæ fulvis rutilant elementa figuris,
Quam clara exstiterint membra sepulta docent.
Hic regina jacet, regi præcelsa potenti
Hildegard Carolo quæ bene nupta fuit;
Quæ tantum claræ transcendit stirpis alumnos,
Quantum, quo genita est, indica gemma solum.

a Paulus Warnefridus, in libro de episcopis Metensis Ecclesie, apud Duchesne Hist. Franc. script., tom. II, pag. 202, et Bouquet., tom. V Script. Rer. Gall., pag. 192, se auctorem esse istius et sequentium epitaphiorum his verbis significat: « Hildegard apud urbem Metensem in beati Arnulphi oratorio requiescit. Pro eo denique quod a beato Arnulfo jam latè reges originem ducerent, suorum ibi charorum defuncta corpora posuere. Nam ibi humate sunt duæ regis Pipini filiae, quarum una Rothaith, altera Adelaith appellata est. Ibi quoque et junioris regis Caroli duæ nihilominus tumulate sunt natæ, scilicet Adelaith et Hildegard. Quæ Hildegard materno nuncupata nomine matrem morientem citius subsecuta est. Quarum omnia epitaphia a nobis jussu regis Caroli composita. . . . subter adnotare curavi. » Ex quibus perspicuum est eadem epitaphia primum a Baronio, tom. IX Annal., ad annum 786, pag. 512, deinde vero ab ipso etiam D. Duchesne, antequam

A Huic tam clara fuit florantis gratia formæ,
Qua non occiduo pulchrior ulla foret
Cujus haud tenerum possunt æquare decorem
Sardonix pario, lilia mixta rosas.
Attamen hanc speciem superabant lumina cordis,
Simplicitasque animæ, interiorque decor.
Tu mitis, sapiens, solers, jucunda fuisti,
Dapsilis et cunctis condecorata bonis.
Sed quid plura feram, cum non sit grandior ulla
Laus tibi, quam tanto complacuisse viro.
Cumque vir arripotens sceptris junxisset avitis
Liniferumque Padum, Romuleumque b' Tiberim :
Tu sola inventa es, fueris quæ digna tenere
Multiplicis regni aurea sceptrâ manu.
[*e* Alter ab undecimo jam te suscepit annus,
B Cum vos mellifluus consociavit amor.]
Alter ab *d* undecimo rursum te sustulit annus,
Heu genitrix regum ! Heu decus atque dolor !
Te Francus, Suevus, Germanus et ipse Britannus,
Cumque Getis duris plangit *e* Hybera cohors
Accola te Ligeris, te deslet et Itala tellus,
Ipsaque morte tua anxia Roma gemit.
Movisti ad fletus et fortia corda virorum :
En lacrymæ clypeos inter et arma cadunt.
Heu, *f* quantis sapiens et firmum robore semper
Ussisti flammis pectus herile viri !
Solatur cunctos spes hæc, sed certa, dolentes,
Pro dignis factis quod sacra regna tenes.
.
.
.
Participem fieri hanc Pater alme tuis

CARMEN XIV.

Epitaphium Hildegardis Caroli et Hildegardis filiae.

Hildegard ! rapuit subito te funus acerbum,
Ceu raptat Boreas vere ligustra novo.
Explevit necdum vitæ tibi circulus annum,
Annua nec venit lux geminata tibi.
Parvula non parvum linquis virguncula luctum,
Confodiens jaculo regia corda Patris.
Matris habens nomen renovas *g* *e* morte dolorem,
Postquam vixisti vix quadraginta dies.
Pectore nos mæsto lacrymarum fundimus annes,
Tu nimium felix gaudia longa petis.

D eidem hic Pauli Warnefridi locus innotuisset, Alcuino Operum pag. 1757 fuisse supposita. Continuum hoc carmen cum ms. Metensi, quod ad nos misit D. Franciscus ord. S. Ben. congr. SS. Vitoni et Hildulphi, vir doctus, cujus eruditus calamus occupatur in concinnanda et continuanda historia civitatis Metensis, ad eruditorum vota brevi complenda.

b Ms. Metense, *Tibum*.

c Hoc disticon restitui ex ms. Metensi.

d Multi interpretantur annum decimum tertium, adeo ut Hildegardis tredecim annos nata Carolo nupsit, et cum eo totidem annos vixerit. Obiit anno 785. Bouquet. (Consule Mab. II. tom. II Annal., lib. xxv, pag. 265. Duchesne, de Script. Franc., tom. II, pag. 205.)

e Al., *ibera*.

f Ms. Met., *Heu, quantum*.

g Al., *de corde*.

CARMEN XV.

Epitaphium alterius filiae a Adelheidis.

Hoc tumulata jacet pusilla puellula busto,

Adeleid amne sacro quæ vocitata fuit.

Hic sator est Carolus gemino diademate pollens

^b Mobilis ingenio, fortis ad arma satis.

^a Adeleidis et Hildegardis prope matrem sepultæ sunt Metis in suburbana basilica sanctorum apostolorum seu sancti Arnulphi, ex quo genus duxerunt. Ubi etiam humatæ sunt duæ Pipini regis filiae Rothaidis et Adelaidis; quarum quoque epitaphia ex-

A Sumpserat hæc ortum prope mœnia celsa Papie
Cum caperet genitor Italæ regna petens :
Sed Rhodanum properans rapta de lumine vitæ,
Ictaque sunt matris corda dolore procul.
Excessit, patrios non conspectura triumphos,
Nunc Patris æterni regna beata tenet.

stant, a Paulo Diacono composita apud Duchesne l. cit.

^b Ms. Met., *Nobilis*.

^c Anno 775.

APPENDIX AD OPERA PAULI DIACONI.

MONITUM IN OPUSCULUM SUBSEQUENS.

(Ex Maio, Spicil. Rom., tom. V.)

Inter viros illustres comobii Casinensis Petrus diaconus refert, cap. 56, Paulum Ligurem, quem temporibus Paschalis II PP. vitam illic monasticam professum, et commentarios in Prophetas, Psalterium Novumque Testamentum composuisse ait, nec non alia scripsisse volumina quæ in Petri manus nondum deveniant. De hoc Paulo ejusque libris loquuntur etiam Mabillonius, Annal. Bened. tom. V, lib. LXIX, ad an. 1100, et Legipontius Hist. litter. Bened. tom. IV, pp. 36, 41, 46, 51, et denique Lelongus B. S. T. I., p. 895, qui tamen nihil prædictis a Petro diacono addunt. Supradicta Pauli opuscula periisse cuncta existimat Marus in adnot. ad Petr., queritans simul de sæculi sui socordia in sacrorum monumentorum vestigandis thesauris. Quod tamen neque Petrus diaconus nominatim memorat, neque Marus vidit, Pauli opusculum in sacram Genesim, id mihi in Vaticano codice his annis comperit fuit, in autographo ut videtur codice, sed certe synchrono, quia scriptura ejus desinenti XI vel incipienti XII sæculo deputanda est. Utrum vero auctor ad reliquos quoque Pentateuchi libros progressus fuerit, nescio: etenim codex Vat. desinit mutilus in patriarcharum benedictionibus, Opusculi titulus est: *Incipiunt Pauli problemata de ænigmatibus ex tomis canonicis*. Porro dicuntur problemata, quia pleaque pars operis in quæstionibus earumque solutionibus vertitur. Laudantur a Paulo auctores, quantum vili, hi Christiani quidem, Ambrosius, Antonius abbas, Augustinus, Eucherius, Faustus, Gregorius papa, Hieronymus, Johannes Cassianus, Isidorus, Junilius, Orientius, Origenes, Orosius, Sulpicius, Theophilus et anonymi quidam. Ex Hebræis Interpretes LXX, Judas quidam, Annales Hebræorum, item generaliter scripta Judæorum. Denique ex ethnicis Apuleius et Virgilius. Opus ipsum incipit sic: *Vetus Testamentum, Isidorus dicit, ideo dicitur quia veniente Novo cessavit*. Mihi hoc unum propositum in præsentem est ut operis notitiam minimumque specimen præbeam, præsertim ex citatis in eo veterum auctorum locis.

INCIPIUNT PROBLEMATA.

F. 23. Judas dicit: auctoritas librorum ex procemiis **B** cognoscitur.

F. 29. Theophilus. Divisit lucem ac tenebras. Lucem appellavit diem. Id est dies, species formatæ rei; nox, privatio operis.

F. 30. Orosius. Firmamentum utrum stat, an movetur? Si movetur, quomodo firmum sit? Si stat, quomodo luminaria mundum circumveant? Id est, non ideo firmamentum dicitur quod staret immobile, sed propter firmitatem naturæ, ut vertigo poli circum æthera vehitur.

F. 40. Junilius dicit: Nihil post primum diem ostenditur factum ex non existentibus. Sola anima hominis, ut solus homo ex nihilo factus.

F. 50. De hoc paradiso Mattheus apostolus dicit a. Paradisus deliciarum, ubi Adam fuit, omnibus montibus altior, vicinus celo: et ibi non habetur quod saluti hominis nocet sive in vivo sive in mortuis creaturis: ubi neque lilia, neque rosæ marcescunt: ubi neque labor neque senectus: et omnia animalia jussu hominis famulantur, non mactanda ad escam, sed deliciis servitura angelorum et hominum. quia et sic sunt epulæ paratæ ibi ex carnibus pecudum vel piscium, ut nullus occidatur. Sic est ex peculis. Tametsi nulla digestio sordium sequitur. Neque ibi facies cœli tegitur nubibus, neque fulgura; et reliqua.

F. 57. Iterare vocabulum tribus modis fit. Increatione, ut: Ubi es Adam, ubi es Adam? Prohibitu,

ut: Abraham, Abraham, ne injicias manum tuam in puerum. Consolatione, ut Antonius dixit: Ubi eras Jesu? ubi eras Jesu?

F. 60. Orosius dicit mundum similem homini in lecto posito, et prius a capite formatur, id est a paradiso Adæ in oriente posito, et oceanum inter se et hunc mundum.

Orosius dicit aliam insulam in oriente celatam, cum amœnitate paradisi Adæ, in qua adhuc Elias et Enoch morantur.

Cod. f. 66, ubi de Lamecho homicida. Faustus. Vel adolescentulum, id est quia Cain non canus, neque senescit ullo modo more ferarum non senescuntum. Hæc in annalibus Hebræorum leguntur. Cur major ultio Lamech quam Cain? Quia ante Cain non factum est homicidium, nec correpto, nec sententia dura dicta castigavit. Non sic Lamech. Vel septuagies septies, quia hic numerus de gente Lamech in diluvio deletus est. Vel in hoc numero requiescit vindicta. **LXXVII viri ab Adam usque ad Christum completi sunt, et tunc solvetur mundus, et animæ hominum requiem invenient, etc.**

Sulpicius vero dicit quia non de Cain hoc dicit, in vulnus meum, id est, vindicta ejus super me, memorans verbum Domini.

F. 94, ubi de Isaac sacrificio. Faustus. Venerunt ad locum. Cur Abraham dixit, revertimur ad vos? Si voluit offerre filium, quomodo potuit reverti? Id est in spem contra spem credidit, quia credidit offerre

^a Videtur Paulus noster sumere sequentia ex aliquo apocrypho.

filium quia Dominus prædixit ei. Item credidit illum A de sterili et senibus dedit, potuit de morte susci-
 filium reverti, quod Dominus dixit ei, erit semen tare, etc.
 tum sicut stelle cœli. Item credidit quod illum

SEXTI POMPEII FESTI DE VERBORUM SIGNIFICATIONE FRAGMENTUM.

Ex vetustissimo exemplari bibliothecæ Farnesianæ descriptum.

PRÆFATIO.

Verrius Flaccus, ævi Augustei grammaticus nobilis, circa incipientem Tiberii principatum, scripserat **B** *de Verborum significatione vel significatu* libros xiv, quos sæculo post Chr. iii, vel iv, in compendium redegit S. Pompeius Festus, alias nulli veterum, præterquam Charisio et Macrobio memoratus. Et hoc quidem opus videtur apud homines doctos in usu fuisse, donec annis a Festo plus minus 400, Paulus Diaconus vere aureum antiquitatis Romanæ thesaurum, æqualem suorum inertia et socordie minus habilem, ætiori volumine complexus est; qui, quæ ratione vetus exemplar tractaverit, hic persequi non attinet (a). Ut autem Pompei Festi epitoma Verrianos libros, sic Pauli Diaconi libellus Pompeiana volumina vel suppressit, vel effecit ut a librariorum postea negligenter; eaque causa, cur quatuor omnino sint manuscripti codices Festi, quorum ad nos aliqua notitia pervenerit, uno tantum superstitie:

1. quem, initio sæculi p. Chr. v, Macrobius in manibus habuit; et jam non exstat.

2. quem Placidus, ætatis incertæ grammaticus, dum Glossas componeret ab Angelo Maio nuper editas (b), et jam non exstat.

3. qui fuit Pauli Diaconi, æque deperditus.

4. Farnesianus, ex Illyrico quondam allatus, quæ nunc asservatur in Regia bibliotheca Neapolitana; ab *M* littera incipiens, hæc ipsa in parte quæ necessest, misere mutilatus et al quot schedis minor, quæ apud Pomponium Lætum exstabant.

Farnesiani codicis fragmenta primis renascentium litterarum temporibus quidam descriperunt, alii describendum curaverunt, alii etiam in archetypo videntur legisse. Quamvis autem jam anno D. 1449 Angelus Politianus in Miscellaneis, cap. 73, ad eorum auctoritatem provocaverit (c) mala fortuna factum est, ut Pauli Diaconi epitoma, ante inventam artem typographicam sæpius descripta, mox typis edita an. 1471, postea plus quam decies ad exitum

sæculi xv repeteretur, genuinæ autem Festi reliquæ in privatis bibliothecis delitescerent.

Anno demum 1510 Conagus nescio quis, edenda Pauli epitoma, primus ex Paulo et Festi laciniis Farraginem composuit rudem illam et indigestam, de qua typographi monitum et versus infra descriptos volui, quia et rarissimum exemplar est, et familiam ducit, nec ulli recentiorum editorum videtur innotuisse.

« Lector. Si fragmenta Sesti (sic) Pompei Festi quæ omnia reperta hic apposita sunt ab *M*. littera incipiendo usque ad calcem non sequestrata posita sunt: sed coniuncta aliis, id industria factum est: ne replicando legentes tedio afficiantur: et quia quædam addita sunt quæ non erant in exemplari: Pii nostri: sed in alio ejusmodi: quæ adeo dura sunt ut omnino recte constare non videantur: tamen ob temeritatem vitandam: et ne quid ipsorum fragmentorum ommitteretur (sic): iusta (sic) exemplar impressa sunt: quæ si Pius ipse: qui propter sui absentiam: ea castigare nequivit: Sed nec ipsius exemplar revidere: dum imprimeretur: adisset correctiora haberentur. Itaque ne ipsi Pio attribuas eas additiones quæ (sic) sunt incorruptiores (sic): ab alieno exemplari sumptas inferius annotate (sic) sunt.

« In littera *S*. Satis verbum: maxime a perier retro.

« In littera *T*. Trium viri: per totum quod fragmentum in quodam exemplari: coniunctum est cum senonas gallos: sequendo trasalpina (sic). In littera *S*.

« In littera *T*. Topper in aliquibus locis.

« Ad festum allicit: quæ te ratione: conagus.

Lector advenit: consilium ipse probe.

Fragmenta, apposuit: quæ nunc superaddita cernes

Cavit: et ut coheant. ordine quæque (sic) su.

Si quæ: Latina parum fuerint: seu dura: latet

Ne depravaret: se variasse nihil.

(a) Ipse Verrius sæpius acriter insectatur, ut p. 136, s. v. *Salva res est*; 157, s. v. *Spondere*; 148, s. v. *Sertor*; 158, s. v. *Terentum*; 181, s. v. *Orcus*; 184, s. v. *Pictor Zeuxis*; 189, s. v. *Tatium*; 191, s. v. *Tersum diem*, etc. Cf. quæ de suo proposito refert, p. 35 sq. s. v. *Porriciam*.

(b) Auctores cla-sici e Vatic. codd. T. III, p. 427. Repetita sunt ab editoribus Germanis Annalium philol. et pædag. (an. 1833. Cf. Fr. Dübner in *Rhein. Mus.* 1835, *Inedita et n. p. e. n.* 8). Ursinus in notis Festi verba cum Placidi glossis inss. jam sæpe con-tulerat.

(c) « Quod nunc tradituri sumus, fortasse a nonnullis ut incertum et vacillans, parumque adhuc exploratum, deridebitur et exhibilabitur: sed ego mihi de eo dicendum putavi, ne vestigium illud antiquitatis pene jam abolitum, qualecumque sit, exstingueretur. Ostendit mihi Romæ abhinc quadriennium (A. D. 1485) Manilius Rallus Græcus homo, sed La-

tinis literis adprime excultus, fragmentum quoddam Sex. Pompei Festi (nam ita erat in titulo) sane quam vetustum, sed pleraque mutilatum, prorsus sumque a muribus. Quod me magnopere tenuit, si quidem reliquæ illæ qualescumque ex integro ipso volumine superabant, quod auctor Festus composuerat, non ex hoc autem compendario, quod nunc in manibus coactum violenter et decurtatum, scilicet ab ignobili et indocto quodam, nec isto quoque nomine satis bene de literis merito. Nonnullas quoque ex eodem fragmento Pomponius Lætus, vir antiquitatis et litterarum bonarum consiliosissimus, sibi pagellas retinuerat, quas itidem legendas mihi describendasque dedit. » Sequitur conjectura de vera lectione Catulliani versus, quem vide p. 114. Petri autem Victorii variae lectiones, quas et citat A. Augustinus in præf. ed. sue, editis jam dudum æ: sæpius repetitis Festi fragmentis, lucem viderunt an. D. 1553.

Prodiit liber Mediolani, cum Varrone (*de Lingua Latina*) et Nonio Marcello; et eum representant Parisinae horum trium grammaticorum edd. an. 1511 et 1519; inter quas ex temporum ratione collocanda est Aldina editio Thesauri Cornucopiae, Veneti 1515, iisdem typis repetita an. 1517, mox an. 1527, cum aliquot notis Mich. Bentini, quas recentiores omnes neglexerunt (a).

Aldinum Thesaurum alii trans Alpes citraque typographi suum fecerant, sed ita ut nihil aut pauca certe in libris Pompeii Festi, mutarent; et parum haec litteratorum studia nostro proderant, cum an. 1559 Antonius Augustinus, ille vetustatis omnis curiosus indagator, ex locupletissima bibliotheca Rainuti Farnesii cardinalis, codicem fragmenti archetypum nactus, totam Pauli epitomam, appositis Festi non solum glossis superstitibus, seu minutissimis etiam fragmentis, ordine alphabetico digessit; editores autem priores omnes, ut et eodd. mss., verba ex prima tantum littera, antiquo more, ordinaverant. Is praeterea indices scriptorum rerumque obiter dictarum, et notas addidit non nullius pretii; primus denique fragmenta Verrii Flacci diligenter collecta praemisit, quae recentiores ab hunc diem, mutatis hinc inde aliquot syllabis, recudere satis habuerunt.

Haec est Augustiniana, aut Veneta, ut alias dicitur, editio, quam Josephus Scaliger commentario et supplementis ornavit. Et de Scaligeri quidem opera multae diversae iudicaverunt; sed utcumque magno viro cesserint conatus, fatendum est fragmenta mutilarum paginarum editoris arbitrio disiecta, incertis lacunarum mensuris, incommodam conjecturam materiam praebuisse, etsi multos in locis Pauli auctoritas adjuvaret.

Sed vere Festo salutem attulit vir bono veterum litterarum natus, Fulvius Ursinus, qui notis suis ita praefatur:

« *De Festi fragmento.* »

« Vigessimus agitur annus ex quo Antonius Augustinus, archiep. Tarraconensis, Fe ti fragmentum, quod majorum memoria ex Illyrico advectum in bibliotheca Farnesiana servatur, multo quam alii diligentius cum vulgatis contulit, et primus partem alteram ejus libri mutilam excerpit, commentariisque a se illustratam et editam Venetiis, opera Caroli Sigonii. Sed ut tunc erat Romae in libris iudicandis XLVIII, aliisque gravioribus curis impeditus, nonnulla clarissimo viro deque litteris optime merito, in eis schedis describendis, exciderunt. Quam quidem editionem doctissimi viri postea secuti, tam multa in ea restituerunt, ut ex his quae Lutetiae vulgauerunt, intelligi facile possit quid facturi fuissent si emendatorem codicem nacti essent. Nos igitur, quibus has antiquitatis reliquias non solum in-piciendi, sed etiam arbitratu nostro tractandi commoditas saepe fuit, cum ex locorum aliquot collatione animadvertissemus, si fragmenti hujus schedae ad fidem archetypi exemplaris representarentur, fore ut quae mutila mancaque in his sunt, omnes antiquitatis studiosi facilius ea certiusque essent divinatori, curavimus paginas ipsas, eo quo Festus scripsit ordine, numero versuum in singulis pagellis, et litterarum in unoquoque versu, nec aucto nec diminuto, ita ut sunt in exemplari, quae potuimus diligentia, describendis. Hoc amplius, partem paginarum mutilam, habita spatio, quod supplementum fuit, ratione, infinitis locis resarcivimus: multa ex eorum scriptis, quos supra nominavimus, mutuati, multis etiam de nostro additis, non quod ea vera esse, aut ita Festum scripsisse arbitremur, sed ut doctorum ingenia excitaremus ad bene de hoc

fragmento merendum. Atque ea quidem supplementa litterarum varietate et notis etiam quibusdam ab antiquo distinctis. Ab eo autem separavimus schedas illas quas a Marullo habuisse dicitur Pomponius Laetus, quod eam archetypum exemplar non existet, et pars altera paginarum, quae margini proximior ab igne mutilata fuit, neglecta ab his qui tunc fragmentum descriperunt, in praesentia desideretur. Quas autem nos edidimus, sunt illae quidem e doctissimi viri exscripte chirographo, aliis editionibus non modo emendatioribus, verum etiam aliquot locis auctoriores: ut si qua praeter haec in vulgatis sunt, ea plane non esse Festi credendum sit, sed e Pauli epitoma, aut aliunde petita. His omnibus ultimo loco addidimus perbreves quasdam notas earum tantum rerum quae vise sunt ab aliis praetermissae. Nam quae ex epitoma Pauli aut aliorum commentariis suppleta sunt, quia in promptu omnibus, hic notare, nisi si qua imprudentibus nobis irrepserunt, supervacaneum duximus. »

Quin magna fuerit in describendo opere diligentia Fulvi Ursini, vix dubitari potest. Verum a typographis pessime habita est scriptura et per se difficilis et omnibus corruptelis depravata. Eodem vitio laborant editoris notae; index autem glossarum, ab aliquo scholastico, ut arbitror, confectus, omni mendorum genere scatet. Aliud malum, quod Schedae glossis aliquot minores ad Ursinum pervenerant, ut quaedam in editione Romana desunt, quae, illo nequidquam obloquente s. fin. praefationis, nunc a veteribus sunt repetenda.

Ursinianum librum an. 1585, nescio an emendatus, Parisi fuisse repetitum, e catalogo didici, nec editionem hanc mihi licuit inspicere. Mox in suis Auctoribus Linguae Latinae Dion. Gothofredus, ne quid eruditi homines in perlegendis Festi reliquiis desiderarent, Augustinianam compilationem et Farnesiani codicis Schedarumque paginas ex ed. Romana recudi curavit, in hoc parum diligenti typographorum opera usus; si quidem ii, multis in paginis, ut alia vitia omittam, versuum compositionem misere turbaverunt.

Augustinum sequuntur Dacierius (1681), et Dacieri editores Batavi, (Amstelodami 1700 vel 1701); nos quod isti fragmentum ex Ursino repetunt, sed paginis quadratis, rupta paginarum versuumque codi is ratione.

Quot maculas scriptura tam saepe varietate ab editoribus tractata contrahere debuerit, facile id ei harum rerum iudices intelligent. Equidem exempla praetereo, ne praefatio in commentarium exerceat. Id unum animo simplici profitebor, praeter Lindemannii editionem (b) vix alteram esse, quae fidem aliquam, maxime in mutilatis Festi paginis, mereatur. Ipse tamen Lindemannus, cujus multa et insignia in Paulum Festumque merita sunt, ut in epitoma Pauli manuscriptorum codicum ordinem restituerat, ita in fragmento Festi seorsim impresso, criticis rationibus non satis consuavit, qui suas paginas Ursinianas respondere non curaverit, sed numeris propriis initia tantum finesque signaverit. Nam quadrata charta exactam lacunarum mensuram vix recipit, sine qua omne supplementum ingenium nugatoria in alea versatur. Adde quod Ursini supplementa a textu Farnesiano non ubique recte distincta, alias nimio plus diligens libri veteris imitator.

Quae cum animadvertere, deicantante insuper bibliotheca Festum Varroni comitem in primis ab emptoribus flagitari, opera pretium fore existabam, si Farnesianam scripturam ad fidem editionis Romanae, emendatis erroribus quos supra notavi,

(a) Falluntur ergo quicumque, Augustino duce, Aldum ferraginis ejus, quam dixi, compositorem tradiderunt; nec Aldus ipse tale quiddam de se praedicat in praefatio ad lectorem, sed Paulo et ceteris

eiusdem farinae brevioribus mala praecatur, quasi nesciat aliquam certe damni partem fragmenta Festi a se edita recircire.

(b) Gramm. Latinae vet., tom. II. Lipsiae, 1852, v.

additis indicibus necessariis, accuratius edere instituerem. Tum quia, ab Antonio inde Augustino, Verriani fragmentis nemo quidquam vel addiderat vel correxerat (a), telam hanc omnino retexui, neglectis tamen iis quae apud Festum exstabant et in indice auctorum significari satis erat.

Non miraberis autem, lector benevole, si conjecturas a margine in finem cuiusque paginae translatas, si compendia typographica paulo diversa, si uncos pro diversis litteris inductos, si glossarum initia recto obelo distincta, si certam interpungendi rationem, eamque faciliorem, pro incertis et rudi, usurpatam reperies. Quippe libelli nostri elegantiae detrachere noluimus, quod fidei non adderetur. In hoc magis excusandi videmur, quod Ursini textum non modo ex erratis et notarum ipsius collatione, sed ex Augustino et veteribus ante Augustinum libris correximus; id quidem raro, et summa necessitate coacti, maxime in schedis, ut pote ab Ursino negligentius editis. Ultra tentare nec propositi nec ingenii nostri fuisset, praesertim cum is sit scriptor Festus, in quo corrigendo grammatici manus vix operis lege se contineat. In supplementis Ursini ut plura relinquimus, quo, salva sententia, versus editioni Romanae recentiori typorum modulo exprimerentur, ita ubicunque sententia male restituta claudicaret, novis conjecturis abstinere melius visum est, nisi quod uno alterove loco novam lectionem auctoritate monumentorum firmatam noluimus respuere. (V. p. 95, versu 6, coll. interpp. ad Dionem Cass. p. 36, 30.) Quas Ursinus margini conjecturas ascriptis, eas saepe falsas, ut p. 188, *Cornificius* (V. ind. Auct. s. v.), nunquam inuiles, ut p. 190, *deditione*, admodum *παρρησια* tractavimus. Fuit tamen ubi manifeste errores necessario tollerentur (V. e. g. p. 184, *pretii* pro *auctoris*). Notulae ad scripturam Farnesiani codicis pertinentes hunc in finem additae sunt, ne quid omissum critici arguerent, quo bonae vel malae lectionis utcumque veritas constaret.

In Pompeium Festum indices nondum exstabant omnibus numeris absoluti. In habebis, lector benevole, si non novos, certe renovatos et auctiores; sed quid in hac libelli parte praestiterim, melius est comparatione priorum editionum (b), quam verbis meis significari.

De Pauli epitoma, de commentariis in Varronem et Festum edendis, etsi jam destinavi aliquid, malo tamen iudicium tuum expectare.

Scribendam Idibus Octobris 1838.

M.

Pag. 1.

¶ mutum dicimus: aut quod nullius fiant vocis, cum in eas litteras incidant. ¶ Metaphoram, quam Graeci vocant, nos tralationem, id est, domo mutuatū verbū: quo utimur, inquit Verrius, [in oratione, sapius quidē honesti ac] significantis verbi defectu, ut speciosiora¹, atq. [eodem etiam] significan[ti]ore, quam proprio vo[cabulo], rem indicemus.

redit ad sua. tralatum manebit quo pervenit. as alieno perinde ac suo ab. ¶ Metaplasticos dicitur apud [poetas usurpari id,] quod propter necessitatem metri [mutare consueverunt,] quod item bar-

(a) Fogginiū excipio, qui explanationi suae Fastorum Praenestorum subjecti fragmenta Verrii non auctoria, sed alio ordine disposita:

1° p. 87-89. V. F. c. narrationes historicae, quas in ejus libris exstasse (sic) scriptores veteres testantur.

2° p. 90-95. Verborum quorundam significationes et orthographia ex Verrio Flacco apud Festum aliosque veteres scriptores [secundum alphabeti seriem digestae].

Quod Fogginiū Farnesianas etiam reliquias com-

¹ speciosiore. ² tremit. ³ id. ⁴ patris. ⁵ quilitis.

A h[ab]emus dicitur in soluta oratione conscribenda.

¶ Meta. ca a catioe.

perventura.

quod. dicere ait Ennius.

id est. ¶ Meta-

abus ut accip

gratia.

necessitate. ¶ Metonymia est tropos, cum ab eo

quod continet significatur id quod continetur,

aut superior inferiore, et inferior superiore.

Quae continet quod continetur, ut Ennius, cum

ait: Africa terribili tremis², horrida terra tumultu.

Ab eo quod continetur id quod continet, ut cum dicitur, epota amphora vini.

A superiore inferior, ut Ennius: Cum magno strepitu Volcanum ventus vegetat.

Ab inferiore superior, ut persuasit animo vinum deus, qui multo est maximus.

¶ Masculina et feminina vocabula dici melius est secundum Graecorum quoque consuetudinem,

qui non ἀνδρική et γυναικεία ea

Pag. 2.

sed ἀρσενική dicunt et θαλυκή.

¶ Matronis aurum fuisse redditum Sennius Capi-

to ait: quod [videtur hoc significare: matronis fuisse re]stitutum aurum, ex quo P. R. crateram fecerat,

et eam A[pollini] Delphos miserat: ut est testi-

monio in [dex] tabella: quod quidem aurū dederant matronae

orna[tui] demptum suo, ut votum solveret Apollini;

quidā dicunt de eo potius esse intelligendū, quod contulerunt olim matronae ad Capitolium

a Gallis Senoni[b.] liberandum. id eis postea redditum est a populo Ro.

¶ Magisterare pro regere, et temperare dicebant antiqui. Sed alias magisterare quidam [ponunt pro.

¶ Muta

isi voce

multo

intelle

rem as dici

ut cui potius con.

¶ [Mille] singulariter di [cebant antiqui, quod nunc

nō aliter dicim. cū [mille nūmū] proferimus. ¶ Munica

it. 2° ē, communicas, dicit [Verrius a munis id ē] operib.

ē aut potius co. ¶ [Mancipatus, ita adoptatus

ut patri⁴ sui heres ē]rat, adoptivus. n. ejus qui adoptet,

itā heres est, quā]si ex eo natus esset sui patris, quasi in potestate aliena non esset, ita est legitimus

et suus heres, ut [patet] manifeste ex eo, quod ait Ser. Sulpicius in ea oratio]ne, quam scripsit et habuit

pro Aufidia. ¶ [Multifacere antiqui dicebant sicut magnifacere, item et parvifacere. Testis est M. Cato

in ea, quam] scripsit contra Q. Minucium Thermū de x hominibus: [Neque fidem, neque iurandum

neq. pud]icitiā multifacit . . . quod quidem merito ab

Pag. 3.

D usu recessit, quia non aestimatur novo qua]ntitas²,

nec desiderat multitudinem, nec conti]netur numero.

¶ Magistri dicuntur in omnib.] rebus, qui magis ceteris possunt, ut ¶ Magistri e]quitum, et

¶ Magistri populi, item ludorum Apo]llinis dixe-

pilavit, etsi totas exscribere melius fuisset, recte

tamen. Quid vero Festi editionibus accedat com-

modi, si quaecunque grammaticus iste, addito Verrii

sui nomine, de verborum significatu disseruit, repe-

tita initio libri legantur, equidem non video; Festus enim totus nihil aliud est quam longissimum Verrii

Faci fragmentum.

(b) E. g., vide in eodem auctorem et monumentorum, v. Cato, Lex, Liagua; in eodem rerum, p[ri]xter

Græca verba, v. Lex, sacellum, sacra, etc.

runt antiqui: quæ nunc aliter dicuntur, velit¹ A ostendit Cato in oratione quam dixit² contra orationem.

¶ Maledictores dicebant antiqui, quos nos³ appellamus maledicos. Cato cum proficisceret in Hispani⁴: Removendi maledictores.

¶ Mihi pro mihi ipse, Cato posuit, cum dixit⁵ deicit talenta versia, atque entia item a

¶ Mansues. pro, mansuetus dixit⁶ Cato in epistola ad.

¶ Meritavere, sepe meruerit dixit Cato in.

¶ Polenorum illi: Suffices evocaverunt statim omnes cohortes, omnis etiam, qui stipendia meruerant⁷ ¶ Magnificius, pro magnificentius usurpavit Cato, in ea quâ scripsit.

¶ gna, quis homo aut pulchrius purgat aut magnificus: nunc magnificentius dicimus, cum magnifice ejus positivus sit.]

¶ Talmen, ait, cum Adili Curulis esset, Magnæ Matris ludos magnificentius, quam alii, fecit.]

¶ Magnificior⁸ quoque idem deduxisse videtur⁹ a munifice, cum dicamus nunc munificentior, quamvis munificens non sit apud nos in usu. Cato in ea, quam scripsit, in nemo] munificior.

¶ Mediocriculo

Page 4.

usus est in ea quam dixit Cato in consulu: Ridibundum magistratum genere¹⁰ pauculos homines, medicriculum exercitum obvium duci. ¶ Mutini Titini sacellum fuit in Velis¹¹, adversum murum Mustellinum in angli [portu] de quo aris sublati balnearia sunt [facta domus. CN. D [omiti] Calvini, cum mansisset ab urbe condita [ad principatum Augusti] Cæsaris inviolatum: religiosequē et sancte cultum foisset, ut ex Pontificum libris] manifestum est, nunc habet aediculā ad miliarium ab urbe sextū et vicensimum, dextra [via] iuxta diviticulum via, ubi et colitur, et [mulieres sacrificant] in ea togis prætextis via¹². ¶ Matronæ a magistratib. non summovebantur, ne pulsari ne contrectari viderentur, neve gravitate concuterentur, ob quā [etiam] casusam ait Verrius, [neg. earū viros] sedentes cum uxoribus de essequio¹³ essent[de] coactos a magistratibus quod communi vehiculo vehitur vir et uxor. ¶ Minuitur populo luctus ædis dedicatione: cum Censores lustrum condiderunt: cum votum publice susceptum solvitur: privatis aut, cum liberi natū sunt: cum honos in familia venit, cum parens aut liberi, aut vir, aut frater ab hoste captus domum redit; cum desponsa est: cum propiore quis cognatione quam his¹⁴, qui lugetur, natus est: cum in casto Cereris ē, omni gratulatione¹⁵. ¶ Maximæ dignationis Flamen Dialis est inter quindecim Flamines, et cum cetera¹⁶ discrimina majestatis suæ habeant. minimæ habetur Pomonalis, quod Pomona levissimo fructui agrorum præsidet pomis. ¶ Mundus, ut ait Capito Atejus in L. VII. Pontificalia, ter in anno patere solet, diebus his: postridie Volcanali, et ante diem VI. Id. Nov. qui, quid ita dicatur, sic refert Cato in Commentariis Juris civilis. ¶ Mundo nomen impositū est ab eo mundo, qui supra nos est: forma enim ejus est, ut ex his qui intravere cognoscere potuit¹⁷, adsimilis illi¹⁸ ejus inferiorem partē veluti consecratam Dis Manib. clausam omni tempore, nisi his dieb. qui supra scripti sunt majores consueverunt: quos dies etiam religiosos judicaverunt ea de causa, quod quo tempore ea quæ occulte et abdita¹⁹ ea religionis Deorū Manum essent veluti in lucem quandā

Page 5.

¶ Mundo nomen impositū est ab eo mundo, qui supra nos est: forma enim ejus est, ut ex his qui intravere cognoscere potuit¹⁷, adsimilis illi¹⁸ ejus inferiorem partē veluti consecratam Dis Manib. clausam omni tempore, nisi his dieb. qui supra scripti sunt majores consueverunt: quos dies etiam religiosos judicaverunt ea de causa, quod quo tempore ea quæ occulte et abdita¹⁹ ea religionis Deorū Manum essent veluti in lucem quandā

abducerentur, et patefierent, nihil eo tempore in rep. geri vulerūt. itaq. p. eos dies non cum hoste manus conserebant: non exercitus scribebatur: non comitia habebantur: nō] aliud quicquā in rep. nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur.

¶ Mos est [institutum patrum], id est, memoria veterū pertinens maxime ad religiones, [ceremoniasque antiquorum. ¶ Milium quidam putant cepisse nomen a maxima numerorum summa, quæ est mille, quod ali²⁰ Græcæ stirpis judicant esse, cum id illi χίλον vocent; tam hercules, quam panicum, μέλιλον.

¶ Municipalia sacra vocantur, quæ ab initio habuerunt ante civitatem Romanam acceptam; quæ observare eos vulerunt Pontifices, et eo more facere, quo adfuissent²¹ antiquitus. ¶ Minora templi sunt ab Auguribus, cum loca aliqua tabulis, aut linteis sapiuntur, ne uno amplius ostio pateant, certis verbis definita. Itaque templum est locus ita effatus aut ita septus, ut ea una parte pateat, angulus quod adfixus²² habeat ad terram. ¶ Munalis fons appellatur ab Auguribus puteus perennis, neque tamen spiciendus²³ videtur, quia flumen id spiciatur, quod sua sponte in amnem influat. ¶ Manes Di ab Auguribus invocantur, quod i per omnia ætheria

Page 6.

terrenæque²⁴ [manare credantur. ¶ Idem, Dii superi atque inferi] dicebantur: quos ideo invocabant Augures, quod hi [existimabantur] favere vitæ hominum. ¶ Munus, ait Verrius, dicitur administratio reip. [publicæ] item magistratus, aut præfectura, imperi, provincie: cum multitudinis universæ consensu, atque legitime in unum convenientis populi comitiis alicui mandatur per suffragia, ut capere eam [possit] jussu populi demandatam: certo ve ex [tempore] ex fide sua et certum usque ad²⁵ tempus administrare. ¶ Monstra dicuntur natura modum egredientia: ut serpens cum pedibus, avis cum quatuor alis: homo cum duobus capitibus. ¶ Muta exta dicuntur, quibus nihil divinationis, aut responsi [elicitur]. Ut contra, dicuntur adjutória, quæ [certum] aliquid eventum indicant, aut ab in[cendo] ut caveamus, aut a veneno talique [re] certum aliquid, manifestumque instare periculum [portendunt], aut indicant finem diminutionem. ¶ Minora, itemque majora auspicia, quæ dicantur, docet Messala: nam majora Consulū, Prætorum, Censorumque dici ait, reliquorum minora: cum illi [majores], hi autem minores magistratus diu consueverint. ¶ Mensæ in ædibus sacris ararum vicem obtinent, quæ legib. earum omnium sacræ quoque inensæ sunt, ut velut in ararum, vel in [pulvinaris] loco sint. Privati quoque in primis²⁶ [ipsis] locis habere solent: ubi sacras²⁷ habituri [sint], cujus modi est parentatio, non sacrificium.

¶ magno cr.

¶ tenebat aram.

Page 7.

¶ Mille orbium populū] stetit pro regno dixisse ait] Veranius in libro quem inscripsit Priscarum vo]cum, quod ei summæ videatur originem dedisse, ac] causam Græcæ sermo, χιλιάς et χιλιάδες. eo autem non omnes uti.

¶ Mutas iteras et semivocales solebant antiqui duplicare scribendo, aut legendo, et ita ait Ennius scripsisse, in eo quem de a quo muta duplicata sit primum. ¶ Manumitti dicebatur] ser. sacrorum causa, cum dominus ejus tenens [modo] caput, modo membrū aliud ejusdem servi, ita] edicite²⁸ hunc hominem liberum esse volo: ac] pro eo auri X

¹ velit. ² Hispaniam. ³ Munificior. ⁴ gerere. ⁵ Velis. ⁶ velatæ. ⁷ essedo. ⁸ is. ⁹ tione. ¹⁰ certa. ¹¹ potui. ¹² illi. ¹³ occultæ et abdite. ¹⁴ alii. ¹⁵ adsuessent. ¹⁶ angulosque adfixos. ¹⁷ spiciendus. ¹⁸ terrenæque. ¹⁹ ad. ²⁰ privis. ²¹ sacra. ²² edicit Ego.

[pari, prohi, profani mei solve, ut priusquā digre-
tar, efficiatur juris sui.] Dum his ser-
cum verbis e manu hominem liberum mit-
tebat. ¹ Mosculis Cato pro parvis (qui) morib. dixit
ne: quam scripsit.] . . . ² Migrare mensa
quod legib. ejus sacra esset, diji: quod templi posita,
inaspiciatū apud antiquos habetur, cū sequitur sua
migrante pœna. ³ Mensas aiunt quidā fuisse in tri-
visi poni solitas, quæ sint triviales appellatæ.
⁴ Mente captus dicitur, cū mens: ex hominis potestate
abiit: et idem appellatur de mens, qui (quod) de sua
mente decesserit, et] a mente (mente) abierit.

⁵ Manare solem tunc solitos esse antiquos
dicere ait Verrius,] cum solis orientis radi
splendorem jacere cōplissent, atque ideo primum
diei tempus, mane dictū: quam] vis magis addicetur
quod manū bonū dicebāt a mane, idē a mature: quod id
bonum est, quod maturum est, unde et ⁶ Matuta dicta
ita quoque videtur Mater.] ⁷ Mamertini appel-
lati sunt hac de causa, cum de toto Samnio

Pag. 8.

gravis incidisset pestilentia, Sthenius Mettius
ejus gentis princeps, convocata civium suorum
conione, exposuit se vidisse in quiete præcipien-
tem Apollinem, ut si vellent eo malo liberari, Ver
sacrum voverent, id est, quæcumque vere proximo
nata essent, immolaretur sibi. Quo facto levatis,
post annum vicenarium deinde ejusdem ge-
neris incessit pestilentia. Rursum iterum consultus
Apollo respondit, non esse periculum ab his
votum, quod homines immolati non essent: quos si
expulissent, certe fore, ut ea clade liberarentur.
Itaque i jussi patria decedere, cum in parte ea
Siciliæ consedisent, quæ, nunc] Tauricana
dicitur, forte [labo]rantib. bello no] Messanen-
sib. auxilio venerunt ultro, eosque [ab eo] liber[arunt]:
provinciales quod ob meriti eorū, ut gratiā refer-
rent; et in suū corpus, communioneq. agrorū invi-
trunt eos, et nomen acceperūt unum, ut dicerentur Ma-
mertini, quod conjunctis in sortē duodecim deorum no-
minibus, Mamers forte exierat: qui lingua Osco-
rum Mars significatur. Cujus historie auctor est Al-
fius libro primo Belli Carthaginienis. ⁸ Murra-
ta potione usos antiquos indicio est, quod etiam
nunc Ediles per, supplicationes diis addunt ad
pulvinaria, et quod XII tabulis cavetur, ne mor-
tuo indatur, ut ait Varro in Antiquitatum L. I.
⁹ Muger dici solet a Castrensiū ¹⁰ hominib. quasi
mucosus his ¹¹, qui talis male ludit. ¹² Muri ¹³ est
quemadmodum Veranius docet, ea quæ sit
ex soli sordido, in pia pisato, et in olam ficti-
lem coniecto, ibique operio, gypsatoq. et in fur-
no percocto, cui Virgines Vestales serra ferrea
secto, et in seriam coniecto, quæ est intus in æde

Pag. 9.

Vestæ in penu exteriorē, aquam jugē, vel quālibet,
præterquam quæ per fistulas venit, addent ¹⁴, atq. ea
demum in sacrificiis utuntur. ¹⁵ Mortuæ pœdis
corio calceos aut soleas fieri Flaminiis nefas ha-
betur. sed aut occisæ alioqui, aut immolatæ,
quoniā sua morte extincta omnia funesta sūt. ¹⁶ Me,
pro mihi dicebant antiqui, ut Ennius cum ait L. II:
si quid me fuerit humanitas, ut teneatis. Et Lucili-
us: Nunc ad te redeo, ut quæ res me impendat,
agatur. ¹⁷ Minorum Pontificū maximus dtr, qui pri-
mus in id collegium venit: item maximus, qui no-
vissimus. ¹⁸ Malevoli Mercarii signū erat proxime la-
num; qui] em erat in Turdellis M. os, [malevoli etiā
cognomine] appellabatur: Malevoli autem, quod
in nullius tabernam spectabat. ¹⁹ Malluvium latum ²⁰
in cōmentariū ²¹ sacrorum, significat manus qui ²² la-
vet a quo malluviz dicuntur, quibus manus sunt lau-

te pœnde, ut quib. pedes, pelluviz. ²³ Maximum
Prætores dici putant alii eum qui maximi imperi
sit; alii, quia ²⁴ ætatis maximæ pro collegio quide Augu-
rum decretum est, quod in Saluti augurio Prætores
maiores et minores appellantur: non ad ætatem,
sed ad vim imperii pertinere. ²⁵ Mortis causa stipu-
latio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quæ
ita sit, ut morte promissoris confirmetur, aut, ut
quidam dixerunt, ejus stipulationis mors fuit
causa. ²⁶ Marspedis, sive sine r. litera Maspe-
dis imprecætie solita vallium ²⁷ quid significet, ne
Messala quidem Augur in Explanatione augu-
riorum reperire se potuisse ait. ²⁸ Majorem
consulem .L. Cæsar putat dici, vel eum, pœ-
nes quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit.
Prætores autem majorem, Urbanum: minores ce-
M-N

Pag. 10.

teros. ²⁹ Menficum dici Verrius putat a mente
ejus quem fesselli fortuna, vel quod præcetur quemque
ut vitæ suæ medeatur cibo. ³⁰ Mater Matuta
manis] man, matrimonium, mater familie,
matertera. [matrices; materiz dictæ videtur,
ut ait Verrius, quia sint bona: qualia scilicet
sint, quæ] sunt matuta, vel potius a matre,
quæ est originis Græcæ, μήτηρ. ³¹ Modo
quodam id] est ratione, dicuntur ista omnia, a modo
fit commoditas, commodus, commodat, accommo-
dat. modice, modestia, moderatio, modifi-
catio.

³² Nænia est] carmen, quod in funere laudandi
gratia canitur ad tibiam, quod vocabulum Afrani-
us in Majoribus posuit. Næniam autem inter exe-
quias cantabant. sunt qui eo verbo fidem sig-
nificari crediderunt. Plautus in
abi ergo.

Idem Trucul.: Illic nom [ini] amanti mea hera
dixit domi, et apud nos de bonis næ-
niam esto ³³. Quosdam] dicunt velles ideo dici næniā
quod et ³⁴ voci s[im]ilior querimonia stentium
sit, quidam autem næniæ ductum nomen ab extre-
mi intestini vocabulo, ad quod probandum testimo-
nio utitur Plautus ³⁵ [in Bacchidibus: Si tibi est machæ-
ocō ³⁶, ad ³⁷ nobis] vervina est domi, quaquidē ego
te reddam, ubi me irritaveris. confossio-
rem soricina] nænia; sive quod extremam flen-
do efferimus eam vocem, querendoque. nam
Græci ³⁸ *νέκος* [extremum dicunt, sive quod] chor-
darum ultima ³⁹ *νέκος* [dicitur, appellavit extre-
mam cantionis] vocem, næniam. ⁴⁰ Næniæ deæ
sacellum ultra portam] Viminalem fuerat

Pag. 11.

dedicatum; nunc habet tantum] ædiculam.

⁴¹ Navali corona donator, qui prius in hostium
navem armatus transilierit: cuiusve] opera, man-
uve navis hostium capta fuerit, adeptus] est eam M.
Terentius Varro, bello Piratico, donante] CN. Pom-
peio Magno. Item alii, inter quos A. Atilius ⁴² bello
quod gestum est contra Nabin, ut scriptum est in car-
mine Saturnio, quod quidem duces ipsi sunt consueti
in tabellis publice ponere, in quo nominabantur
qui navali corā donati erāt. ⁴³ Nequā pōitur] pro nulla
tenus, pro non ita: et non etiam, significat] ut nec
⁴⁴ Nefrendes dictos asserit Q. Mucius Scaevola
aristes, quod dentibus frendere non possint. Atens
Capito, infantes esse nondum frendentes, id est,
frangentes, Livius in Odyssea veteri:] Quem ego ne-
frendem alui lacteum immulgen]is opem, et
pro nefrendib.
autē, ut antiqui dicebāt, rienes nunc dicit] usus recens.
sunt qui nefrendes dici pntent testiculos,] quo: Lann-
vini appellant nebrundines:] Græci ⁴⁵ νεφρο-

¹ tum. ² emittebat. ³ id dicitur. ⁴ Taurominitana. ⁵ Castrensisibus. ⁶ is. ⁷ Muries. ⁸ ad lunt. ⁹ da-
tum v. c. ¹⁰ Commentario. ¹¹ quia. ¹² qui. ¹³ in
¹⁴ utitur Plauti. ¹⁵ machæra. ¹⁶ at. ¹⁷ Atilius.

precatione solitaurilium. ¹⁸ Homini. ¹⁹ mesto. ²⁰ ei

de, Prænestini nefones.] Necerim, nec eum, Nemora, significat sylvas amoenas: valet enim idem; ejus autem vocabuli auctor Homerus, qui dixit in Iliade, ἐν νύκτι στυγερῶ ἐνὶ τῇ δὲν ἐμβαλε δαίμων.] dubium non est, quin eum designet locum, [qui campos et pascua habeat: νύξ; a Græcis δαίμων τὸ νόσος ἔχει ἐν αὐτῷ, appellatum.] Neimut, [nisi etiam vel nempe: usus est Cato de Potestate Tribunici¹, cū ait: arummas.] Neminis genitivo casu usus est Cato, cū dixit et quis diceret cū sit neminis. Idem de magistratib. vitio creatis, [nemini] que . . . Ennius in] Erechtheo: Lapideo sunt

Pag. 12.

corde multi, quos non miseret neminis.] Nemo compositū videtur ex ne, et homo: quod confirmatur magis, quia in persona semper ponitur, nec pluraliter formari solet, quia intelligitur pro nullo.] Neci datus proprie dicitur, qui sine vulnere interfectus est ut veneno, aut fame.] Necessarium ait esse Opilius² Aurelius, in quo non sit cessandum, aut sine quo vivi non possit: aut sine quo non bene vivatur: aut quod non possit prohiberi, quin fiat.] Necessari sunt ut Gallus Aelius ait, qui aut cognati, aut adlines sunt, in quos necessaria officia conferuntur præter ceteros.] Nec legens dictus est, non legens, neque dilectum habens, quid facere debeat, ommissa ratione officii sui.] Nec conjunctionem Grammatici fere dicunt esse disjunctivam, ut nec legit, nec scribit, cum si diligenter inspicatur, ut fecit Sinius Capito, intelligi possit eam positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII. est: Ast ei custos nec escit; item: Si adorat furto, quod nec manifestum erit; et apud Plautum in Fasnate: Nec recte si illi dixeris; et Turpilium in Demetrio: Nec recte dici mihi, quod jamdudum audio.] Nec unquam, necunquam, quemquam.] Nequalia, detrimenta.] Nequinum, pro nequeunt, ut solinunt, et ferinunt, pro solent, et ferunt dicebant antiqui. Livius in Odissia: Partim errant, neque nunc³ Græciam redire.] Nequitū et nequitur pro non posse dicebāt, ut Pacuvius, cū ait: Sed cū contendī nequitū, ut⁴ clā tendenda est plaga. Plautus in Satyrione: Retrahi nequitur, quoquo progressa est semel; et Cato Originum L. I: Fava in eo loco complura fuere: ea exauguravit, præterquam quod Terminū fanū fuit, id nequitam exaugurari.] Nequitam significare

Pag. 13.

idem quod frustra, plurimis auctorū exēplis manifestum est.] Nectere, ligare significat, et est apud plurimos auctores frequens, quin etiam in commentario sacrorum usurpatur hoc modo, Pontifex minor ex stramentis naturas⁵, neccio id est, funiculos facito, quib. sues adnectantur. Nectar Græce significat deorum potionem. Unde Vergilius ait: Stipant et dulci distendunt nectare cellas; item Lucretius L. II: Et nardi florem, nectar qui florib.⁶ halet.] Non pridem, æque et recte, et frequenter dicitur ac jam pridē, quam pridē.] Nequā aurum est, auris quod vis vehementius ambit. Hoc versu Lucili significari ait Sinius Capito, nequam esse aurū quod auris lædat: vel pondere inaurium, cum mollissima pars auris inciditur; vel ex auro intelligi pecuniam, cujus respectu, et nimia cupiditate homines ad peccandum adduci.] Nec mulieri, nec gremio credi oportere: proverbium est, quod et illa incerti et levis animi est, et plerumq. in gremio posita, cum in oblivionem venerunt pro⁷ exurguntium, procidunt.] Nexū est, ut ait Gallus Aelius, quodcuq. per æs et librā geritur, idq. nexi dicitur, quo in genere sūt hæc, testamenti factio, nexi dando⁸, nexi liberatio⁹.] Nervum appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes impe-

A diuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait: Perfidiose captus eo epol¹⁰ nervo cervices probat.] Nexum æs apud antiquos dicebatur pecunia, quæ per nexū obligatur.] Negumate in carmine c. n. Marci vatis, significat, negate, cum ait: Quamvis momentum duonum negumate.] Negritu in auguriis significat agritudo.] Nebulo dictus est, ut ait Aelius Stilo, qui nō pluris est, quā nebula, aut qui nō facile perspicui possit, qualis sit, nequam, nugator,

Pag. 14.

] Negibandum antiqui pro negantē dixerūt. Cato in ea quā scripsit negibundus.] Neutiquā pro nullo modo dici, testis est cum ait. Sed [mihi neutiquam cor consentit, cum oculor. aspectu. Cic. Indissolubiles quidē esse nō potestis, neutiquam] tamen dissolvemini.] Nepos luxuriosus a Tusce dicitur: [nam nepotes sunt luxuriosi: vitæ homines] appellati; quod non magis his res sua familiaris curæ est, quā iis, quib. pater avusque vivūt, quod nomē ductū ab eo, quod natus post patri sit, quam filius. Quidam inter quos Aristarchus interpres Homeri, Græcū esse volūt, ad quod τριτογενῆς ἐπὶ δόξαν ἵτοισιν.] afferunt ex Apollonio.] Nephasi dies notābatur. N. littera quod iis nephas est] Prætori apud¹¹ quem [item agitur, lari tria verba, do, dico, addico.] Nep. [nota designari solent qui nephasi priores sunt, [quorum pars anterior fas: his servi liberati sunt, [defectus habentur, exercitus scribuntur, et in provin[cias ire licet, sacra quoque instituta sunt, [et vota nuncupata solvi, et ædes sacra,] solent.] Nepa Afrorum lingua sidus, quod dicitur a nostris c[ancr, vel ut quidā volūt, scorpius. Plautus in] Casina: Recessim dabo me ad parietem imitabor nepam.] Nepus, non purus,] Nesi pro sine positum [est in lege dedicationis aræ Dianæ Aventinæ] sis.] Nauteam ait Opilius Aurelius, herb[æ] genus esse grani nigris, quā coriarii utuntur, [cujus videri a nausea ductum nomen, quia nauseam facit, permutatione T. et S. litterarum intermedia antiquis consueta. Plautus in Artemone:] Unguentum quod naribus mulionum nauteam fecisset

Pag. 15.

lem atq. aromaticum. Idem Circulione: Nam odor n[on]guentum omnium præ t[er]ra nautea est. In Casina, ei pro scorto supponetur hircus unctus nautea. Labeo in commentario juris pontificii ait, nauteam rubi] dum quiddā esse, quo Pontificum vestimenta quædam] colorant. Nationem, item apud antiquos natum Gincius, genus hominū qui non aliunde venerunt, sed ibi nati sunt, significare ait; qui et nationem ait non tantum universim de omnibus, set¹² et de singularibus quoque hominibus sejunctim dici soiere. Sinius autem Capito, omnia te-regenera hominū per nationes dividi, ut Curjes Sabinos Hernicos, Æquos, t[er] Volcos. In pecorib. quoq. bonus proventus futuræ bona natio dicitur.] Nautiorum familia a Trojanis oriunda est: nam fuit] eorum princeps Nautes, qui Romam detulit simulacrum] æneum Minervæ, cui postea Nautii sacrificare soliti sunt. Unde ipsa quoq. dea Nautia vocabatur¹³ de causa. Alii quod doce Naute acciti] conducti, a Brutis milites fuerint ad Messianum oppugnandum, contra quos a senatu sit] missus L. Cæcilius Metellus: qui cum ab illis inter] fectus esset: missi ad eos fuerunt expostulatū ex fœdere violato legati . . .] us, P. Veturius, qui cum aliquantisper, ob] refectionem corporis in opido quodam] inessidissent, Brutis quibus factus tunc cum] Romanis erat, bello

¹ Tribunicia. ² Opil. us. ³ nequinont. ⁴ tum. ⁵ napuras. ⁶ narib. ⁷ propeere. ⁸ datio. ⁹ liberatio.

¹⁰ xepol. ¹¹ apud. ¹² sed. ¹³ D. hæc. tr. um enim litterarum spatium in exemplari relictum est.

statim eo destiterunt; inde a principe A respondisset effici posse; jussit Rex eotem, ac Naute, familia Nautia appellata est.

† Natio[n]is diebatur negotiatio et Natinatores ex eo, seditiosi, negotia gerentes. M. Cato in tu[m] multa Macedonie. E-

Pag. 16.

truriam, Samnites, Lucanos inter se natinari, atq. factiones esse. † Nacæ appellantur vulgo fullones, ut ait Curiatius, quod nauci non sint, id quod est nullius preti. Idem sentit et Cincius. quidam aiunt, quod nua fere opera ex lana, nacæ dicantur a Græcis. † Naucum † ait Ateius Philologus poni pro nugis. Cincius, quod in oleæ nucis, quid intus sit. Alii Stilo omnium rerum putamen. Glossematorum aut scriptores, fabæ grani quod hæreat in fabulo. Quidam ex Græco vxi xxi oxi, levem hominem significari. Quidam naves juglandis, quam Verrius jugulandam † vocat, medium velut disseperimentum. Plautus in Parasito pigro: Ambo magna laude lauti, postremo ambo sumus non nauci; item in Mostellaria: Quod id esse dicam verbum nauci, nescio. et in Truculentio: Amas hominem non nauci; et Nævius (et) in Tunicularia: Ejus noctem naucio ducere. Sed Ennius: Illic † est nugator nihili non nauci homo. † Nares appellari putant, quod per ea nasi foramina odoris ejusque nari flamus. † Narica est genus piscis minuti. Plautus. Murieticam autem video in vasis stageis naricam bonam et canutam et taguna quinas factas conchas piscinarias, † Nācitor in XII. nactus erit, præno † erit. Item in fœdere Latino: Pecuniam quos † nancitor habeto: et si quid ignoris nanciscitur †, sibi habeto. † Nare a nave ductum Cornificius ait, quod aqua feratur natans, ut avis †. Ennius L. VII: Alter nare cupit, alter pugnare paratust. Plautus in Aulularia: Quasi pueri, qui nare discunt, scirpea induitur ratis. Natare igitur est, scipius nare, ut dicitur, faciliare. † Navus, coler, ac strepens, a navium velocitate videtur dictus. En-

Pag. 17.

nus L. VI. navis repertus homo Graio patre Graius homo rex. et L. XVI. Navorum imperium servare est insuperantum. Plautus in Frivolaria: Nave agere oportet, quod agas non ductarier. † Navalis scriba, qui in nave apparebat, inter aliud genus scribarum minimæ dignitatis habebatur, quod periculis quoque ejus ministeriū esse † objectū. Plautus: Nō ego te novi navalis scriba columbari impudens; sive quod columbaria in nave appellantur ea, quibus rem geminent †, sive quod columbariorum quæstus temerarius incertiusque. † Nas-iterua est genus vasis aquari ausati, et patens, quale est quo equi perfundi solēt. Plautus in Bacchidib.: Hæc quis † evocat cū nas-iterua, et cum aqua istum impurissimum? et in Nervolaria: Equis huc effert nassiteruam cum aqua sine suffragio? et Cato in ea oratione, quam composuit in Q. Sulpicium: Quoties vidi truihos nassiteruas perfusos † aqualis matellas sine ansis. † Nassa est piscatoria † vasi † genus, quo cū invit piscis, exire non potest. Plautus: Numquam hercule ex ista nassa hodie ego escam petam. † Napurus necrito, cum dixit Pontifex, funiculi exstramentis fiunt. † Naustubulum vocabant antiqui vas alvei similie vide † a navis similitudine. † Navia est uno ligno exculpto, ut navis, quo utuntur alveo in vindemia. ficus quoque in coquito appellatur Navia ab Attio Navio augure. Nam cum Tarquinius Priscus institutas tribus a Romulo mutare vellet, deterrereturq. ab Attio per augurium, ut eluderet ejus prudentiam, interrogavit eum, an fieri possit id, quod animo proposuisset suo; cui illo † permittente augurio cum

Pag. 18.

novaculam proferri, qua prolata, interrogatus augur an eos illa posset præcidi, respondissetq. posse: novaculam subito † præcidiit. quo facto statim Navium ex eo, Tarquinio nihil auso contra amplius facere, novaculam illam ac eotem sub locum consecratum, defolj dussisse; et ficum ab eo satam ibi esse intra id spatium loci, qui contentus sine sacro sit: et inq. si quando arescere contigisset, subseri, sumiq. ex ea surculos jussisse, quo facto, tantos intra temporis tractus, cum alia in eo loco complures ficus enatæ essent, atque evolusæ deinde de sacro illo loco radicibus removerentur: omnes quæ inibi tunc temporis erant, ficum † præter unam illam, ejectas fuisset, admonitu fatali, ac jussu in primis aruspicum, et divinis etiā responsis promittentib. quāvis viveret, libertatem populi R. incolumem mansuram, ideoq. coli et subseri ex illo tempore ceptam. † Nauscit cum granum fabæ se aperit nascenti gratia quod non sit dissimile navis formæ. † Navitas secundum incorruptam consuetudinem dictos, quos nunc nōs nautas dicimus, testis est Cato in ea, quam scripsit cum in Hispaniam proficisceretur, cum ait: Navitæ † quod secum portaverat vinū atq. oleum, vltus tantū eo sum. † Næviam sylvam vocitatum extra † urbem ad miliarium quartum, quod Nævii ejusdam ibi domus fuerit, a quo nemora Nævia appellata etiam fuisse, Verrius ait: quam obprobrii loco † obijci ab antiquis solere, quod in ea morari adsuessent perditū ac nequam homines, testis est M. Cato in ea, quam scripsit in M. Caelium si se appella[visset]: Orsus iter eram a porta Nævia atq. exinde in nemora Nævia

Pag. 19.

a domo proen Nævia. Unde dicunt proverbium natum esse, a domo Nævia, † quod refertur a Verrio. † Nudius tertius videtur compositum ex nunc et die tertio dicuntur † in agro quos alio nomine appellant, a parte totum significantes; quasi inde appellati sint dicuntur pa- dicitur calū cavum dicitur dam- † Nuptam novam, sponsā (ut etiā mulieres quib. in nuptiis utuntur, pronubæ ab eadem causa hoc est a nubendo dicuntur) alij qui appellatam esse volunt: nec defuerunt † tamen qui dicerent, sic appellatam, ab eo quod † vix vixpo Græci novam nuptā vocent, alij quod appellat uxorem vovō Homerus, loquendi quidam † consuetudine, quæ est antiqua Græcorum, cum ait: † ἔξ ἀν-
ος γαίης vovō ἀνδρῶν αἰχμαλώτων. Nume-
re et numero dicitur, sed numere sunt, vident esse presentis temporis, et prorsus alieju[m] numero fu-
it, quod de præterito usurpat, sive eo ordine usur-
parunt antiqui quodam consuetudine loquen-
di qua solebant proferre verba † ejusmodi: sive certa sine extremarum vocalium, quemadmodum videtur in suis scriptis † usus Pompeius Sex-
tus, apud quem reperitur extrema syllaba vocati-
vi casus producta, et ejusdem † casus eadem correpta, terminataque in † e, temporis presentis. Numero autem dixisse † antiquos, minimum-
que significare, ait † Simius Capito; esse enim ita locutum. um: vos estis minimum nisi numero perbernet, nisi cito id est minimum si isso †, qui ex eam nume-

Pag. 20.

ro estis mortui, hoc exen plo, ut pingeretis, id est, cur cito mortui estis? Item in Nela: Nunquam nume-

† Nauci. † fabæ hilo. † juglandam. † ille v. e. † flamus. † prædatus. † qui. † nancitor. † v. e. navis.
† e-set. † remi emicant. † Equis. † perusos. † piscatoriū. † vasis. † videlicet. † ille. † cito.

re matri faciemus volui¹. Idem² est nunquam niniū faciemus. Apud Nævium: Neminem vidi, qui numero sciret, quid sit, id est opus, id est, niniū sciret. An parrurgus Antonius hæc ait numero niniū cito? celeriter nimium: ut Plautus in Casina: Ere mi? quid vis mea ancilla? niniū sæpius numero dieis, niniū cito. Attius in Œnomao: Ego ut essem adlinis tibi, non ut te extinguerem, tuam peti gnatum, numero te expurgat timor. Afranius in Suspecta: Per falsum et abste creditum numero, nimis celeriter. Cæcilius in Æthinne³. Ei per, quid ita? numero venit; fuge⁴ domum. Atranius in Simulante: E⁵ misera numero, ac nequiquam egi gratias. ¶ Numerus Senatum, ait quivis Senator consuli, cum impedimento vult esse quo minus faciat S. C., postulatque ut aut res, quæ adferuntur⁶, dividantur, aut singuli consulantur; aut si tot non sint Senatores, quo numero liceat præscribi⁷ S. C. ¶ Nuptia verba dicebantur ab antiquis, quæ virginem dicere non licebat, ut Plautus in Dyscolo: Virgo sum, nondum didici nuptia verba dicere. ¶ Nuptias dictas esset ait Santra ab eo, quod nymphae dixerunt Græci antiqui, γάμον, inde novam nuptiam νέαν νύμφην Cornificius, quod nova petantur conjugia. Curriatus, quod nova ratio⁸ fiat. Aelius et Cincius, quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui obnubere vocarint⁹, ob quæ causam legem quoque Par-nistam¹⁰ jubere caput ejus obnubere, qui parentem necavisset, quod est obvolvere. ¶ Numerius prænomen nunquam ante fuisse in patricia familia dicitur, quamvis¹¹ Fabius, qui

Pag. 21.

unos post sex et trecentos ab Etruscis interfectos superavit, inductis¹² magnitudine divitiarum, uxorem duxit Otacili Maleventani, ut tum dicebantur, filiā, eacōdione, ut qui primus ratus esset, prænomen avi materni, Numerius appellaretur. ¶ Non omnibus dormio: proverbium natum a Cipio quodam, qui Pararhynchon dictus est, quod simularet dormientem. quo ipunitus uxor ejus mœcharetur, ejus meminuit Lucilius. ¶ Nucupata¹³ pecunia est, ut ait Cincius in L. II. De officio jurisconsulti, nomina¹⁴, certa, nominibus, propriis pronunciata: Cum nexum faciet, mancipiumque, uti lingua nuncupasset¹⁵, ita jus esto: ita¹⁶, uti nominarint, locutusve erit, ita jus esto. Vota nuncupata dicuntur quæ Consules, Prætores, cum in provinciā proficiscuntur, faciunt: ea in tabulis præsentibus multis referuntur. At Santra L. II. De verborum antiquitate, satis multis nuncupata conligit non de recto nominata significare, sed promissa, et quasi testificata, circumscripita, receptaq.¹⁷ etiam in votis nuncupandis esse convenientius. ¶ Nusciosum Ateius Philologus ait appellari solitum, qui propter oculorū vitii parum videret. At Popilius¹⁸ Aurelius nusciosus esse cæcitudines nocturnas. Aelius Sulo, quod plus videret vesperti, quā meridie, nec cognosceret, nisi quo l. usq. ad oculos admovisset. ¶ Nona quidam a nova Luna, quod in eas cōcurreret principiū Lunæ: alii quod sc̄per ante diem Idum nonum essent, scribiq. ideo debere primam appellationis ejus syllabam adjecta u littera. ¶ Nundinas feriatur diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi, vendendiq. causa, eūque nefastum, ne siliceret eū populo regi, interPELLarentur nundinatores. ¶ Nundina-

Pag. 22.

lem cocum Plautus dixit in Ambularia: Cocus nundin ille est, in¹⁹ nonū diē solit ire. cocū Cocū, qui nundialis²⁰ alias appellatur, manifesto significat, quæ [dixit nundinalē, quod in nonū diē coque-

¹ volup. ² id. ³ Æthinne. ⁴ fuge. ⁵ Ei. ⁶ referantur. ⁷ proscribi. ⁸ pactio. ⁹ vocarunt. ¹⁰ festum. ¹¹ quam is. ¹² inductus. ¹³ Nucupata. ¹⁴ nominata. ¹⁵ nuncupasset. ¹⁶ id est. ¹⁷ quod. ¹⁸ Opius. ¹⁹ cocus ille nundialis est. ²⁰ nascitur. ²¹ cæsus. ²² veteres Ania. ²³ τῶν. ²⁴ at. ²⁵ pena. ²⁶ Me-
ranippo. ²⁷ Chæretrato. ²⁸ mulieris est. ²⁹ proximo.

A ret. ¶ Nucul[as, Prænestinos antiqui appellabant, quod inclusi]a Prens Casilini, famē nucib. sustentaverūt: vel quod [in eorum regione plurima aux minuta pascitur²⁰, [¶ Nūmū ex Græco vocabulo νόμος estimat dictum, et tantūdem apud nos, et apud illos valere, quia [pleraq. nomina a Græcis accepim., quorū hoc propriū est. [¶ Nūtius et persona dicitur, et res ipsa. In persona dicitur, [ut nūtius advenit; in re, ut nūtius allatus est: quādam differentiam C. Cæsar in Commentariis fecisse videtur. ¶ Nuper, quasi noviper, tāquā dica[mus novissime. Estque præteritū temporis, id autem [¶ Numen quasi nutus dei ac potestas dicitur. ¶ Numella genus vinei quo quadrupel[des alligantur. solent autem ea fieri nervo, aut co[r]io crudo bovis ut plurimū. ¶ Numidas dicimus quos Græci Νομάδας. sive quod id genus hominū pecorib. negotiatur, sive quod herbis, ut pecora aluntur. ¶ Nuces [flagitantur nuptis, et jaciuntur pueris, ut novæ [nuptiæ intrantī domum novi maritū ausp[iciū] fiat secundū et solistimū.

B ¶ Numam Pompiliū Janicul[um] montē habitavisse ferunt, in quo arcam ejus in[ventam, cum libris Numæ nominis, a Terentio [quodam scriba repastinante agrum. ¶ Nonuncium [quod vulgo: Magistri ludi appellat, significat novem uncias: at teruncium, quod singulū sex[uncia dimidiū] unciaū trium sit. ¶ Nomen, sive ex Græco ὄνομα [dictum est,

Pag. 23.

quasi novimen, quod notitia faciat: si]ve familie est, ut Terentius; ponitur etiā pro debito: ut ex jactū dicim. fuisse nomen, cum a debitore exacta pecunia sit. ¶ Noctua videtur dicta a noctis tempore, eo quo canere solet, aut volare. ab ea [γλαυκωπας appellatur Minerva a Græcis, quia noctua oculis est cæcis²¹. ¶ Noneolas, vocat papillas quæ ex faucib. ca]prarū suspendent. ¶ Noctilucā cum dixit Lucilius] L. II., obsecrum significat . . . noctilucā medica.

C ¶ Noverca dicitur, quam quis liberis sublat]is, novam uxorem ducit, arcende familie] gratia, id est, coercende, prima autem memoratur apud veterannā²², quæ nupsit . . . ¶ Navibus regnante] Ser. Tullio, quod in Avētinū montē paludib. discelsū a]scēderet ab adventu sic dictū aiūt, vel quod Avē]tinus in Aventino rex Albanus sit sepultus. ¶ Novale algrū Aelius Gallus, Opilius item Aurelius eum] aiunt esse quem Græci νέον dicunt; ad quod Ho]mero quoque teste utuntur, qui dixit: ἴεμενοι νεοτο βαλῆας πῶσσον²³ ἰεῖσθαί. Sed Cincius eum esse, ubi glæba proscissa ad novam] sementem sit relicta. ¶ Nauti consulatu et] T. Sicini, Volsci populi, cum atrox prœlium] inissent adversus Romanos, Trib. Mil. in Cirjæ combustū feruntur et sepultū in crepidi]ne, quæ est proxime Circum, qui locus postea fuit lapide albo constratus. Qui pro rep. in eo prœlio occubuerunt: Opiter Verginius Tricostus . . . Valerius] Lavinius Postumus, C. Minius Auruncus, M]atilius Tolerantius, P. Veturius Geminus, A. Sempr]onius Atratinus, Verginius Tricostus, M]ulcius Scævola, Sex. Fusi]us Medullinus. ¶ Noxa] ut Ser. Sulpicius Rufus ait, damnum significat. [Apud poetas autem et

Pag. 24.

oratores ponitur pro culpa; ad²⁴ noxa peccatum, aut pro peccato pœna²⁵, ut Accius in Melanippa²⁶: Te esse huic noxæ obnoxū. Item: Cum lex jubet noxā dedere, pro peccato dedit jubet. Cæcilius in Hypobolimeo chærestato²⁷: Nam ista quidem noxa muliebrem et²⁸ magis quam viri. ¶ Noxæ Curie proximæ²⁹ compitum Fabricij ædificata sunt, quod parum

amplex erant veteres a Romulo factæ, ubi ¹ is populum et sacra in partis triginta distribue-
rat, ut in iis ea sacra curarent; quæ cum ex ve-
terib. in novas evocarentur, septem ² curiarum per re-
ligiones evocari non potuerunt. Itaque Foriensis,
Raptæ, Vellensis ³. Velitæ res divinæ sunt in
veteribus curis ⁴. ⁵ Nothum Græci natum ex uxore
non legitima vocant, qui apud nos spurio patre
natus dicitur, quod Ser. Tullius qui Rôæ regnavit, nat.
est ex concubina Spurius Tulli ⁶ tributis ⁷; nisi
forte malumus cedere ⁸ Oclisiam Corniculam cap-
tiva ⁹ eum susceptum matre servientem ¹⁰. ¹¹ Nota
alias significat signum, ut in pecoribus, tabulis,
libris, litteræ singulæ, aut binæ; alias igno-
miniam. ¹² Nobilem antiqui pro noto ponebant, et
quidem per c. litterâ ¹³, ut Plautus in Pseudolo: Pe-
regrina facies videtur hominis, atque ignobilis ¹⁴;
et: Oculis meis obviâ ignobilis ¹⁵ obicitur. Accius
in Diomede: Ergo me Argos referam, nam hic
sum nobilis ¹⁶. Livius in Virgo ¹⁷: Ornamento incēdūt
nobili ¹⁸ ignobiles. ¹⁹ Noegē quidam amulici genus
prætextum purpura; quidam candidū ac perlicidum,
quasi a navo, quod putamen quorundam pomorum
est tenuissimum non sine candore, ut Livius ait
in Odyssia: Simul ac lacrimas de ore noegeo de-
tersit; id est candido. ²⁰ Nixi Di appellantur tria

Pag. 25.

signa in Capitolio ante cellam Minervæ genibus
nixa, velut presidentes parientium nixib.; quæ sua ²¹
sunt quæ memoriæ prodiderint, Antiocho rege Sy-
riæ superato. M. Accillum ²² subtracta a populo R.
adportasse, atque ubi sunt, posuisse; etiâ qui ²³ capta
Corintho adnecta huc, quæ ibi subjecta fuerint
mensæ. ²⁴ Nictare et oculorū et aliorum mēbrorum
nisi sæpe aliquid conari, dictum est ab antiquis,
ut Lucretius in L. III: Hic ubi nexari ²⁵ nequeunt
insistere que alis: Cæcilius in Hymnide: Garrulis
medentes jactent sine nictentur perticis. Novius
in Mæcheco pone ²⁶: Actū scribere ²⁷, cum in nervo
nectabere ²⁸. Unde quidam nictationē, quidam nictū,
ut Cæcilius in pugilē ²⁹; Tum inter laudandum hunc
timidum tremulis palpebris percutere nictum; hic
gaudere et mirari. Nictit canis in odo-
randis ferarum vestigiis leviter ganniens, ut En-
nius in L. X: Veluti si quando vinchis venati-
ca venenos ³⁰, Aptia solet, si forte ex nare sago-
ci Sensit, voce sua nictus ³¹ ululatuque ibi acuta et ³².
Unde ³³ et ipsa gannitio. ³⁴ Niquis scivit centu-
ria est, quæ dicitur a Servio Tullio rege constituta,
in qua liceret ei suffragium ferre, qui non tulisset
in sua, nequis civis suffragii jure privaretur; nam
sciscito ³⁵ significat sententiam dicto ³⁶, ac suf-
fragium ferro ³⁷, unde Scita Plebis. Sed in ea centu-
ria, neq. censetur quicquā ³⁸, neque centurio præficitur,
neque centurialis potest esse, quia nemo certus est
ejus centuriæ. Est autem nequis ³⁹ scivit, nisi quis sci-
vit. ⁴⁰ Ningulus, nullus, ut Ennius L. II: Qui fer-
ro minitere, atque inte ⁴¹ ninculus ⁴², mēderi
queat. ⁴³ Niger lapis in Comitio locum funestum
significat, ut ali ⁴⁴, Romuli mortui destinatum.

Pag. 26

Sed non usu obv[enit], ut ibi sepeliretur: sed Fau-
stulum nutr[icium] ejus ibi sepultum fuisse, et Quin-
tilium avum t[ri] . . . [qui Romuli partes sequebatur,
ejus familia [dicta] Quintilia, juxta appella-
tionem ejus. [¶] Nannum Græci vas aquarum dicunt
humilem ⁴⁵ et [conca]vum, quod vulgo vocant situlum
barbatum; unde nani pumilioles appellantur.

¹ ubi. ² III. ³ Vellensis. ⁴ Curis. ⁵ sp. Tulli. ⁶ Tibur is. ⁷ credere. ⁸ Oclisia Cornicu-
lana captiva. ⁹ serviente. ¹⁰ per G. literam. ¹¹ gnobilis. ¹² gnobilis. ¹³ suam gnobilis. ¹⁴ Virgine,
ornatu incēdunt gnobilis. ¹⁵ signa. ¹⁶ M. Accillum. ¹⁷ etiamque. ¹⁸ nictari. ¹⁹ Mæcheco Copone.
²⁰ scribat. ²¹ nictabere. ²² Pugile. ²³ venox. ²⁴ nictit. ²⁵ est. ²⁶ inde. ²⁷ sciscito. ²⁸ dico. ²⁹ ferro. ³⁰ quis-
quam. ³¹ niquis. ³² nite. ³³ ningulus. ³⁴ alii. ³⁵ humile. ³⁶ Nannus. ³⁷ Thermum de.
³⁸ velimus. ³⁹ Hostilio. ⁴⁰ monte. ⁴¹ am- sa civitate ac. ⁴² oculatum.

A ¶ Necem suspiciat Verrius a Græco duci: nam illi
necyn mortuum dicunt. Inde nos dicimus, neci-
da. ¶ Nivem [Verrius interpretatur novum ex
Græco, qui id neion dicunt. N. . . . sig-
nificat da. . . .] ¶ Nequitates dicti sunt
Narnensis ⁴⁶ [qui e Nequino oppid. ejectis colo-
nias veterib.] ibi habitaverunt. Cato in oratione ad-
versus ⁴⁷ x [hominib.]
¶ Negotiū, quod n[on] sit otū. ¶ Navos a navis celeri-
tate, quæ velocissima est, dicimus. ¶ Numide di-
cuntur Nomaides, qui diutius vivere dicuntur,
unde Cato in [Numidas vivaces quod
multum vivunt] etatem, dixit. ¶ Nuces mitti
Cerialib. Capito S[er]vius solitum esse dici
ait, cum vellimus ⁴⁸ significare, missilia Ceria-
lib. in Circo mitti; [quolcum mitti nuces nos es-
set, plane, voluimus [a parte totum designare
quia adeo diligantur [supra omnia alia missilia,
præ flamma cum sint ustæ, quæ sparguntur nuc-s.]
B ¶ Novendiales feriæ [dicuntur institutæ a Tullo
Hostilio ⁴⁹ rege, ex m[on]itu, procurandis prodigi-
is, nono die, in Feriis Latinis; sive quod in
more ⁵⁰ Albano lapidib. pluisse; sive quod vox caset
exaudita, ut Albani [suo ritu facerent, quæ omise-
rant sacra. Nam ab his [illa sunt tunc revocata,
quæ, missa cratæ a ⁵¹ p[er]ne funditis de'ta,

N O

Pag. 27.

negligere temporibus sequentibus cœpissent.
¶ N. . . dicuntur inventæ a Marcello eos. opera
quibus admotis Syracusæ facilius] expugnari pos-
sent. ¶ Navalis porta, item Navalis] regio, vide-
tur utraque ab navalium vicinia ita appella-
ta fuisse. ¶ Nonarum postridie, Id[uium], Kalen-
darum dies alieni habentur. Item no[va] nuptæ
a. d. III. Kalend. Nonas, Idus diē a[ur]i inlucescere,
quoniam decreto Pontificū, atri bi dies] esse judica-
ti sunt, quod quotiescunq. Roman i duces belli ge-
rendi gratia his dieb. supplicare, [male temp. ges-
sere. SEX. POMPEI. FESTI.] DE VER-
BOR. SIGNI. LIB. XVI INCIPIT. FELICITER.
¶ OB PRÆPOSITIO ALIAS] PONITUR
pro circum, ut cum dicimus urbem] obsideri, ob-
signari, obvallari. Alias ponitur] in vicem præposi-
tionis, quæ est propter, ut ob merita,] ob superatos hos-
tes tūc obsides, ut obliques, q. obliq. patriæ: præstādā
dātur. Alias pro ad ponitur, ut Ennius:] Ob Romā noc-
tulegiones ducere cœpit, et alibi: [Ob Trojam duxit.
¶ Oculissimū, carissimū, Plau. Oculissi]mū ostiū alic.
Idem in Curculione Oculissimū dixit, significat.
q. clare aspicit; et i Pseudolo ¶ Oculatū ⁵² pro præ-
senti posuit, cum dixit: Emito] die cæra Hercule
oliū, id vendito oculata die.] Idem alibi oculatum Ar-
gū dixit, q. p. totū corpus oculis habet.] Idē: Pluris ocu-
latus testis unus, quā auriti decē; id est qui se vidisse di-
cat. Ductam aut ait Verrius hanc] formam ab oculi ap-
pellatione. ¶ Oculitus dicitur, ut fun[ditus], penitus; signifi-
catque tam carum esse, quam oculum, vel instar
oculi es-e. ¶ Odefacit dicebant] antiqui ab odore,
pro olefacit, vetere quadam] consuetudine in-
mutandi litteras, quæ sunt, ut] sæpe alias, tum in

Pag. 28.

hoc quoque libro cōtēte; quæ vox, ut quibusdā videtur,
ex Græca ὀσμή tracta est. ¶ Octavia Porticus
duæ appellantur, quarum alteram, theatro Marcelli
propiore, Octavia soror Augusti fecit; alteram the-
atro Pōpei proximā, Cn. Octavius Cn. filius, qui fuit

Æd. cur. Pr. Cos. Decemvirum¹ sacris faciendis, triumphavit. de rege Perse navali triumpho; quam combustam reficiendam curavit Cæsar Augustus. **¶** Ogygia monia Accius in Diomede appellans significat Thebas, quia eam urbem Ogygus² condidisse traditur. **¶** Occasus, opportunitas temporis casu quodā proveniens est. **¶** Occasus, interitus vel Solis, cum decidit a superis infra terras, quo vocabulo Ennius pro occasione est usus in Lib. II: Illic occasus datus est, at Oratius inclutus saltu. Item in L. V.: Inicit irritatus, tenet, occasus juvat res. Item in L. VIII: Aut occasus ubi, tempusve audere repressit. **¶** Occisuma necato distingui quidam, quod alterum a cædendo, atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu; itaque in Numæ Pompilii regis legibus scriptum est: Si hominem fulminibus³ occisit, i.e. supra genua tollito. Et alibi: Homo si fulmine occisus est, ei justa nulla fieri oportet. **¶** October equus appellatur, qui in campo Martio mense Oct. immolatur quod annis⁴ Marti, bigarum victricum dexterior; de cuius capite non levis contentio solebat esse inter Suburanenses et Sacra-vienses, ut hi in Regiæ pariete, illi ad turrim Mamiliam id figerent, ejusdemque coda tanta celeritate perfertur in Regiam, ut ex ea sanguis destillet in focum, participandæ rei divinæ gratia. Quem hostiæ loco quidam Marti bellico deo sacrari dicunt, non ut vulgus putat, quia velut supplicium

Pag. 29.

de eo sumatur, quod Romani Iliosunt oriundi, et Trojani ita effigie in equi sint capti. Multis autem gentibus equum hostiarum numero haberi testimonio sunt Lacedæmonii, qui in monte Taygeto equum ventis immolant, ibidemque adolent, ut eorum flatu cinis ejus per finis quam latissime differatur: et Sallentini, apud quos Menzanæ Jovi dicatus vivos⁵ conicitur figuē; et Rhodi, qui quod annis⁶ quadrigas Soli consecratas in mare jaciunt, quod is tali curriculum fertur circumvehi mundum. **¶** Occidamus Plautus ponit pro contra cedamus, cum plurimæ aliæ præpositiones familiares huic verbo sint. **¶** Occentassint antiqui dicebant, quod nunc, convivium fecerint, dicimus, quod id clare et cū quodā canore fit, ut procul exaudiri possit, quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putant; inde cantilenam dici, quia illam non cantus jucunditatem puto. **¶** Ocrem antiqui, ut Ateius Philologus in libro Glossematorum refert, montem confragosum vocabant, ut apud Livium: Sed qui sunt hi, qui ascendunt altū ocrem? et: Celsoq. ocreis, arvaque putria⁷, et mare magnum. Namq. Tanari celsois ocreis; et: Hlaut ut quem Chiro in Pelio docuit ocri. Unde fortasse etiam ocriæ⁸ sint dictæ inæqualiter tuberate. **¶** Occare, et occatorem Verrius putat dictum ab occædendo, quod cædat gradibus globos terræ: cū Cicero venustissime dicat ab occæcando fruges satas. **¶** Ocius secundæ collationis et deinde tertiæ occissime frequentata sunt. Alii dictas nostras tracta⁹ ex Græco, id est *ὀκτώτες*, ejus prima significatio, ex qua procedere in comparisonem debet, apud nos non est; tertiæ vero consolationis¹⁰, ejus majora exēpla sunt, auctor est Plautus in Nervolaria: Occissime nos li-

Pag. 30.

beri possimus fieri¹¹ i Cæ
quicquam occisi¹² Cæ
lius Historiarum¹³ libro concit-
antur occissime | Ælius
Lamia apud
Lamiam oport
¶ Ocimū, Græcum¹⁴ [et a celeritate nascendi est dictū.
¶ Occupaticus¹⁵ ager dicebatur ab antiquis, qui desitus a
cultoribus frequentari propriis, ab aliis est occupa-

¹ xvir. ² Ogyges. ³ fulminis ⁴ quotannis. ⁵ vivus. ⁶ quotannis. ⁷ patria. ⁸ ocreæ. ⁹ Alii non dicta nostro, sed tracta. ¹⁰ collationis. ¹¹ Ateius. ¹² matrem. ¹³ properaverant. ¹⁴ duceret. ¹⁵ alias. ¹⁶ propterea. ¹⁷ deprecatoribus.

Ari cœptus; quod in [agro Campano factum est. Nam cum Hannibal, Capuanos; qui de Punica rep. bene meriti fuerant, remunerare vellet, atque eorum agr[os], qui essent occupati devastatique, tanquam ex hoste receptos, restituere, nominandos publice edixit. Sed cum querelam audiret commu[nem eorum, quorum ager occupatus est a privatis, [jussit dare agros, non quos illi acceperant, [sed occupaticos. **¶** Orchiti Accius¹¹ Philologus [in Collectaneis ait esse genus oleæ ductum ex Græco *ὄρχις*, [quod testicularum sit magnitudinis, itaque vocari ex eo orchitin. to grandiore. [**¶** Orchestra, locus in scæna, quo antea, qui nunc plañipedes appellantur, non admittabantur [histriones, nisi tantum interim dum fabulæ explicarentur, quæ sine ipsis explicari non poterant. Ricinia autem portabant, quo aquire [habitu prodirent, atque ut inde nomen ducerent. **¶** Orea genus marinæ beluæ maximum dicitur, [ad ejus similitudinem vasa quoque flearia orea dicuntur: sunt enim teretia, atque infor[mi] specie male et ante quantæ ne

Pag. 31.

¶ Oriri, nasci, vel surgere. **¶** Orbs apud poet[as] significat privatam aliquā personam cara; apud oratores, quæ patrem amisit, aut matr. ¹² ut Ser. Sulpicius ait, quæ liberos, quasi oculos, orba est tris est ante Gal]lus Ælius O stantior in eo libro pontificatu puella sine sacre nupta al]i cui fuisset Cornificus in on Uginus interserunt natos sse. **¶** Ortygia dicta est insula, quæ vocat]atur nunc Delos, **¶** Orbis clivus videtur appellat]us esse ab orbib[us], per ejus flexuosos orbes Tullia] filia Ser. Tullii regis, et L. Tarquin]ius Superbus gener, interfecto rege propera]verat¹³ tendentes una in regiæ domus possessionem. Cæptus est autem is clivus appellari Orbis], quod, pronus cū esset, per orbes i Exquilinū colle]m ducere¹⁴; unde Orbis ab ipsis orbibus sic] appellatus est. **¶** Oratores ex Græco *ἀπαρτές* dictos existimant, quod ad reges et] gentes, qui missi erant pro republica no]stra a populo R., ii conceptis verbis solerent deos] *ἀπαθεῖν*, **D** id est testari] qui cu

Pag. 32.

Eos nostri alii¹⁵ pro legatis appellant, ut Cato in ea, quam scripsit de suis virtutibus contra Thermum: M. Fulvio consuli legatus sum in Ætolia, propterea quod ex Ætolia complures venerant: Ætolos pacem velle; de ea re oratores Romam profectos. Et in Originum L. I: Propter¹⁶ id bellum cœpit Cælius Pr. Albanus; oratores misit Romam cum Alias pro decretoribus¹⁷, ut Terent]us: Orator venio, facite exorator sim. Item et Afranius in Emancipato: Si tum si quod oritur. Alias pro disertis et eloquentibus, ab eo quod antiqui orare dicebant pro agere. Ob quam causam orationes quoque eorum vocantur. **¶** Orata ge-

nos piscis appellatur a colore auri, quod rustici orum dicebant, ut auricularis, oricularis; itaque Ser-
gii quoque quandam prædixit, quod et duob. anu-
lis aureis, et grandibus uteretur, Oratam dicunt
esse appellatum. ¶ Orae extremae partes ter-
rarum, id est, maritimæ dicuntur, unde et vestimen-
torum extremae partes, quæ quidem et primæ dici
possunt. Cæcilius in Æthiopia usus est pro initio
rei, cum ait: Oram reperire nullam, quam
expediā, quo. ¶ Orae, freni quod ori inferuntur.
Titinius in Setina: Et si tacebit, tamen gaude-
bit sibi promitti orae; et Nævius in Hariolo: De-
grandi autem Leonis obdas oreas. Cato originum
L. III: Equos respondit: oreas mihi inde, tibi
cape flagellum. Cælius pro se apud populum: E-
quosque mihi sub feminibus occisus erat, oreas
detraho inspectante Lucio Stertino. ¶ Oreos
Liber pater, et Oreades Nymphæ appellantur,
quod in montibus frequenter apparent. ¶ Ordina-
rium hominem Oppius ait dici solitum scurrā

P

Pag. 35.

est, cum ait: Cum magistratus nih. audent im-
perare, ne quid consul auspici peremat.
¶ Perihodos dicitur et in carmine lyrico pars quæ-
dam, et in soluta oratione verbis circum scrib-
ta sententia, et in gymniciis certaminibus
perihodon vicisse dicitur, qui Pythia, Isthmia,
Nemea, Olympia vicit, a circumitu eorum
spectaculorum. ¶ Perempta et interempta pro imper-
fectis poni solet a poetis. Lucretius: Cum cor-
pus simul, atque animi natura perempta. ¶ Perpet-
tem pro perpetuo dixerunt poetæ. ¶ Pacuvius Iliona:
Fae, ut cœpisti, hanc operam mihi des perpetem:
oculis traxerim. ¶ Persillum vocant sacerdo-
tes rudiculum pectatum, quo ungine Flamen
Portunalis arma Quirini unguet. ¶ Persicum
portum Plautus cum ait, mare Euboeicum vi-
detur significare, quod in eo classis Persarum dicitur
stetisse, non procul a Thebis. ¶ Personata fabula
quædam Nævii inscribitur, quam putant quidam
primum a personatis histrionibus; sed cum post
multos annos comædi et tragœdi personis
nisi experunt, verisimilius est eam fabulam, propter
inopiam comædorum, actam novam per Atella-
nos, qui proprie vocantur personati, quia jus est
is non cogi in scæna ponere personam; quod ceteris
histrionibus pati necesse est. ¶ Persicus per-
acutum significare videtur, ut Plautus: Nihil
de conciliare sibus, nisi qui persib. sap. Nævius:
Et qui fuerit persicus carpenti ad stratio. ¶ Perpetrat,
peragit, perficit. Pacuvius in Teucro: Neque perpe-
trare precibus, imperia qui detinui patriæ.
Spartam reponere instat, id si perpetrat. Quo
etiam sine præpositione usi sunt, quod conver-

Pag. 34.

sum jam in cōsuetudinem est. ¶ Perpulit, persuasit,
impulit. dicen-
do me perpulit. scilicet compulsi. ¶ Pertisum, pro pertsu-
sum dixerunt antiqui. Persuasit, impulit.
¶ Puteum [antiqui dixerunt unde sumi potest:
inde [¶ Puteolos, antiquissimū genus sepulchræ ap-
pellatus, [quod ibi in puteis sepelirentur hōines: qualis
fuerit locus, quo nunc cadavera projici solent
extra portam Exquilinam: quæ quod ibi putescerēt,
inde ploutus appellatos existimat. Puteu-
los Aelius Gallus, qui ait antiq. moris fuisse, ut patres
familias [in locum publicum extra opidum municipia
vilia proicerent, atque ita projecta, quod ibi

ea putescerent, nomen esse factum Puticulis. ¶ Putū
antiquos [pro puro dixisse ait; inde putatas vites, quib.
dicimus¹⁵ est id, [quod impedimento erat, dici Corni-
fici¹⁶ ait, neque [aliter accepit Ennius, cum dixit
in Alexandro
amidio¹⁷ purus put[us; et Plautus]: Purus putus hic
sycophanta est aurum quoque
putatū dici solet, quod est expurgatū, et ratio putata,
id est pura facta, [ut here
dib. rettulit. [¶ Putitū Plautus dixit stultū: Putitios
stultior est barbaro. [Id autem ex hac causa. ¶ Putitius cū
ad¹⁸ Hercule ritum sacrificandi accepisset, cum
milibus æris gra[vis quinquaginta edocuisse dicitur
servos publicos¹⁹ P. R.; [quo facto Putitii intra diem
xxx. cū eju- fam[iliæ xii. fui- sent, omnes interierunt.
¶ Pubes adolescens, [qui jam generare potest, vo-
catur, cui contrarium [est impubes. ¶ Pubes etiam et

Pag. 35.

plurimum numerus ejusdem ætatis dici solet.
¶ Puteolos quidam dicios aiunt ab aquæ calidæ pu-
tore; quidam a multitudine puteorum ear[undem
aquarum gratia factorum] ver-
cum autem
is vio-
illius
tra Pugna a punctiōne
id est percussione dictus. ¶ Pegasus equum] alatum
fuisse tradunt poetæ; cujus quidem ungulam sus-
citasse fontē, qui Hippocrene dictus est, [traditur; sed
ersus alia
Lucina Juno
formo-
sa ¶ Prospera
quædam nomina usurpabant antiqui in. [e. declinata
ut præscin-, extrema producta syllaba,
videlicet ut occurreret fascino,] ut ait L. Cin-
cius; quod etiam fieri consuevit in fam[iliæ pur-
gandæ sacro. ¶ Porca præcidanea dicitur,
quæ ante immolari solet; [quod genus hostiæ quod
ante novā frugē præcideretur, præcidariū appellabant.
¶ Placenta libi quoddam genus voleatur ex trib. pu-
libus factū; alii dicunt genus pultis, cum trib. liba-
mentis. ¶ Porriciam, pro porro iactiam, maxime
de extis dicebant antiqui. Plaut. in Pseudolo: Atq. in
manibus exta teneam, ut porriciam] intebæ²⁰ loci.
Porricitur autem foculo ar[is]que quod consecran-
dum est deo, dicandumque; [contra it²¹ consumi-
tur in sacro, quod est profanatum,] ut Verrius eo-
dem libro de Significatione verborum: sint dicta libe-
re, si qua contra dixerō: jã [arbitratur ob eam cau-
sam porrici exta aris et foculo, quia profana²² ea

Pag. 36.

quoque, id est deo dicta, consume²³ est necesse; cujus
opinionem, neque in hoc, neque in aliis complurib.
refutare minime necesse est, cum propositum ha-
beam ex tanto librorum ejus numero intermorta
jam et sepulta verba, atque, ipso sæpe conflante,
nullius usus aut auctoritatis, præterire, et
reliqua quam brevissime redigere in libros
admodum paucos. Ea autem, de quibus dissentio, et
aperte et breviter, ut sciero, scripta in his libris
meis invenientur. Inscrībuntur Priscorum ver-
borum cum exemplis. ¶ Porrigam dixisse antiqui
videtur, pro porrigam, propter morem non ingeminā-
darum litterarum; ducto verbo a porro regam,
aut, si id frivolum videtur, cum aperte et cito regit²⁴.
tractum sit; sed antiqui etiā porgā dixerunt, pro por-
rigam. ¶ Porcæ appellantur rari sulci, qui dicuntur²⁵.
aquæ derivandæ gratia; dicti quod porcāt²⁶, id est

¹ qua me. ² permitti oreas. ³ Leonis si. ⁴ equo, qui. (Quod hic desideratur habes in Schedis pag 172 v. 20 usque ad pag. 187 v. 29.) ⁵ interfectis. ⁶ Quirinalis. ⁷ actam. ⁸ iis. ⁹ sibi. ¹⁰ persicus ¹¹ adest, ratio. ¹² nec pretio quit; et in Niptris. ¹³ repedare. ¹⁴ decimus. ¹⁵ Cornificius. ¹⁶ dimidio. ¹⁷ ab. ¹⁸ publicos. ¹⁹ interea. ²⁰ id. ²¹ profanata. ²² consumere. ²³ rivo regam. ²⁴ ducuntur. ²⁵ percent.

prohibent¹, *aquam* frumentis nocere: nam crebriores sulci limi² vocantur. Postliminium³ receptum, Callus Aelius in libro primo Significationum quæ ad jus pertinent, ait esse eum, qui liber ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo jure, quod constitutum est de postliminis, itemque servos⁴ a nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos, redit in ejus potestatem, cujus antea fuit, jure postlimini. Equi, et muli et navis eadem ratio est postliminium receptum⁵ is quæ servi. Quæ generum ab hostibus ad nos postliminium⁶ redeunt, eadem genera rerum a nobis ad hostes redire possunt. Cum populi liberis, et confederatis, et cum regibus postliminium nobis est ita, uti cum hostibus. Quæ nationes in opinione⁷ nostra sunt, cum his⁸

Pag. 37.

proculs nt. Provorsum fulgur appellatur, quod ignora- noctu an interdiu sit factum. Itaque Jovi fulguri⁹ et Summano sit, quod diurna Jovis, nocturna Summani fulgura habentur. Propatulum late patens atq. apertu, et patuli boves, quorum cornua in diversum super¹⁰ modu patenti. Propriassit, proprium fecerit. Proprius antiquos dixisse, pro celer, testimonio est qualitatis adverbium, quod est prope. Prophetas in Adrasto Julius nominat antistites sanorum oraculorumq. interpretes: Cui capiti viridi lauro velare imperant Prophetæ, sancta ita caste qui purant¹¹ sacra. Propter viam sit sacrificiū, quod est proficisci gratia, Herculi, aut Sæco, qui scilicet idem est deus. Prodigia quod prædicunt futura, permutatione g. litteræ: nam quæ nunc e. appellatur, ab antiquis g. vocabatur. Prodit, porro dederit, ut est in lege censoria: Porticum sartam tectamque habeto, prodito; alias prodiderit. Prodegeris, consumperis, prodideris, ut Cæcilius in hymni¹²: Prodigere est, cum nihil habeas, te iniridit; et Plautus in Nervolaria: Productæ prodigium¹³ esse in¹⁴ amatorem addeceat. Prodiunt, prodeunt, ut Ennius Annali. L. III: Prodiunt famuli, tum candida lumina lucent. Probrum, stuprum, flagitium, ut Accius in Hellenib.: Qui nisi probrum, omnia alia indelicta æstimant. Cæcilius in Davo: Ea tum compressa parit huic puerum, sibi probrū. Probrū velut, prohibi, quise¹⁵ delinquendo prohibent. Prodigatores haruspices, prodigiorum interpretes. Prodit¹⁶, memoria porro dat, et fallit. Item, ex interiore loco procedit. Item, perdit, ut Ennius. L. XVI: Non in sperando cupide¹⁷ rē prodere summā. Ponicum quod appellatur,

Pag. 38.

genus [libi translatum a Pœnis. Idem appellatum fuit probrum, ceteris libris suavissimum quia videbatur. Ponicum dicitur etiam vestis nomen. Pro, significat, in, ut pro rosto]¹⁸ is¹⁹, pro æde, pro tribunali. Progenerum avus appellat neptis suæ virū. Profanū quod nō ē fanū appellatur. Plautus: Sacrū, profanū habeas, parvi peditur. Livius in²⁰ publici [Pacuvius in Periboea. inde profanationem [dici ait Verrius. Pro, ponitur pro amplificando ac palam faciendo, ut prodi, provoca, propelle. ponitur etiam pro privandi facultate, ut in propudio prohibendo, quia utrumq. abnuit [in his esse pudorem, potestatemq.; alias aliud²¹, [ut pro pecunia, pro prædio²², pro consule²³, alias pro admiratione, ut pro Jupiter; Accius in Menalippo²⁴: Pro Jupiter manu omnium²⁵.

¹ prohibeant. ² liræ. ³ postliminio. ⁴ qui servus. ⁵ iis. ⁶ postliminio. ⁷ dictione. ⁸ Fulguratori. ⁹ supra. ¹⁰ parant. ¹¹ Sango. ¹² Hymnide. ¹³ producte prodigum. ¹⁴ me. ¹⁵ Probi. ¹⁶ a. ¹⁷ Prodit. ¹⁸ cupidi. ¹⁹ rostris. ²⁰ apud, ob, ab. ²¹ prædio. ²² consilio. ²³ Menalippo. ²⁴ omnium. ²⁵ oscitans. ²⁶ iniecit. ²⁷ cap-amvæ. ²⁸ estod. ²⁹ nos, ea.

A Plautus in Condalio [. . . alias pro ante, ut pro hostio; alias pro [in, ut dicimus promittere barbam, et capillum. [Profundum dicitur id quod est altum ac fundum [longe habet. Pacuvius in Medo: Neq. [profundum. [Profesti dies dicti, quod sit procul a religiōe nominis divini. Cæcilius in. [Quod facimus profesto, fecisti tantundem [festivo die; item Afranius in Privigno: [Aque profesto, contra cum celebras. Profusus super modum sumptuosus dicebatur. Terentius in Adelphis: Profundat, perdat, pereat, nihil ad me. Alias [abiectus, jacens. et Pacuvius in Teucro: Profusus gemitu murmuro, occitians²⁶ ruat²⁷.

Pag. 39.

[. . . cant
rio
[Plauti appellantur canes, quorum aures languidæ sunt, ac flaccidæ, ut latius videantur patere. [quæ
o
[. . . uni-
vi-
cis
[Plantæ appellantur semina olerū, quod plantæ sunt, ut appellantur plantæ nostrorum pedum ex causa simili. Plantæ dicebantur tabulæ plantæ, ob quam causā et [Planci appellantur, qui supra modū pedibus planis sunt. [Plaustrum perculi, antiqui dicebant ab eo, qui pede onusta plaustra perculit, id est evertit: quod postea abiit in proverbium; id, quod a Plauto in Epidico comedia relatum est: Epidicus mihi magister fuit, perii: pene plaustrum perculi. [Plebeium magistratum neminem licet capere, nisi qui ex plebe est: cujus generis est omnis magistratus, qui appellatur isto nomine. [Plutei dicuntur crates corio crudo intentæ, quæ solebant opponi militibus] opus facientib, et appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ, quibus quid præsepitur, eodem] nomine dicuntur. [Plebei Ediles nō minus populi quā plebei scito, quæ de eo magistratu creando] suffragium tulit, ut sacris ædibus præessent, sunt constituti; quos Tribu, pl. ministros fuisse dicunt: qui una cū Plebeis Edilibus sunt creati, dissid] ente plebe a Patrib. ii tabernas fecerunt, quas Novas vocat; nos autem quinque dicimus eas esse, et septem feruntur, et plebeias quidem appellamus a genere ma-

Pag. 40.

gistratus; eas enim faciendas curaverunt M. Junius Brutus, Q. Oppius Ediles pl. [Plexa colligata significat ex Græco, cui nos etiam præpositionem adicimus, cum dicimus perplexa. [Plentur antiqui etiam sine præpositionibus dicebant [Plera dixisse antiquos testis est Pacuvius, cum ait: Plera pars pessumdatur [Ploximum appellari ait Catulus capsam in cisio, capsare²⁸, cum dixit: Gingivas vero ploximi habet veteris. [Plorare, flere, inclamare nunc significat, et cum præpositione: implorare, id est invocare: et apud antiquos plane inclamare. In regis Romuli et Tatii legibus: Si aur²⁹us³⁰ sacra divis parentum estod; in Ser. Tulli, hæc est: Si parentem puer verberit, ast olle plorassit, (pareri) puer divis parentum sacer esto³¹; id est, clamavit, dix. [Pedulla quæ dicimus nea³² πιδύλα Græcos appellare, manifestum est. [Pacem a pactione condicionum putat dictam Sannius Capito, quæ utriq. inter se populo sit observanda. [Penem antiqui eodem vocabant; a qua antiquitate etiam

nunc ossa porcina cum cauda in cenis puris
ossa penita vocatur; et peniculi, quis calca-
menta terguntur, quod e codis extremis facie-
bant antiqui, qui, tergent¹ ea. Dictum est forsitan
a pendendo. Nævius in Tunicularia²: Theodo-
tum compellat, qui aras compitalibus, sedens
in cella, circumiectus tegetibus Lares lu-
dentis peni pinxit bubulo; significat peni-
culo grandi, id est coda. ¶ Propius sobrino mi-
hi est consobrini mei filius, et consobrini meae
filia³ et patris mei consobrinus, et matris

Pag. 41.

meae consobrinus. ¶ Possessio est, ut definit Gallus Æ-
lius, usus quidam agri, aut ædifici, non ipse fundus,
aut ager; non enim possessio est⁴ reb. quæ tangi
possunt. . qui dicit, se possidere, his⁵ vere pos-
test dicere. Itaque in legitimis actionibus nemo
ex his, qui possessionem suam vocare audent, sed ad
interdictum venit, ut Prætor his verbis utatur:
Uti nunc possidetis, eū fundum Q. D. A. quod nec vi,
nec clam, nec precario alter ab altero possidetis,
ita possideatis; adversus ea vim fieri veto.

¶ Præfecturæ eae appellabantur in Italia, in quib. et
jus dicebatur, et nundinæ agebantur, et erat
quædam earum R. P. neque tamen magistratus suos
habebant; in qua⁶ his legibus præfecti mittebantur
quotannis, qui jus dicerent. Quarum genera fuerunt
duo: alterum, in quas solebant ire præfecti quat-
tor viginti sex virum nu⁷ pro populi suffragio
creati erant, in hæc oppida: Capuam, Cumas,
Casilinum, Volturnum, Liternum, Puteolos, Acer-
ras, Suessulam, Atellam, Calatium⁸; alterum, in quas
ibant, quos Prætor urbanus quod annis⁹ in quæq. lo-
ca miserat legibus, ut Fundos, Formias, Cære,
Venæreum¹⁰, Allifas¹¹, Privernum, Anagninam, Frusi-
onem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum,
aliaque complura. ¶ Parret, quod est in formulis,
debuit et producta priore syllaba pronuntiari,
et non gemino r. scribi, ut fieret parret, quod est in-
veniat, ut comparet, apparet. ¶ Portum in XII.
pro domo positum omnes fere consentiunt: Cui testi-
monium deferunt, his¹² tertius diebus ob por-
tum obvolutum ito. ¶ Patrocinia appellari
cepta sunt, cum plebs distributa est inter patres,
ut eorum opib. tuta esset. ¶ Posticam lineam in agris
dividendis Ser. Sulpicius appellavit, ab

Pag. 43.

exoriente sole ad occidentem quæ spectabat,
qua
tur
riq.
abd.
tab.
frum
danto
[Pontina tribus a Pon-
tia urbe dicta, a qua et palus quoque Pon-
tina appellata est juxta Terracinam. ¶ Pa-
piria tribus a Papirio appellata est, vel a no-
mi¹³ agri, qui circa Tusculum est. Huic Pupinia trib. ita
conjuncta fuit, ut de finib. aliquando suscepit bellum,
quod indiditum per fœtiales cum esset, duce. . . infer-
tur: bellū itaque inituræ, cum utraque tribus instruc-
tus exercitus haberet ad dimicandū, quia alterius dux
discesserat [jam ab arminis, caduceatoribus, ante quam
signum conferrent, utriusque ad exercitus missis,
rem [in] ipsorum ar[bitrio futuram denuntiavit ac po-
testate, (ac pote[state]: ita sine ulla dimicatione utriusq.
exercitus suffragio pax facta. ¶ Pupinia Tribus
ab agri nomine [dicta, qui Pupinus appellatur circa
Tusculum ubi em me-
mini invictum
est. ¶ Popillia tribus una quinque et triginta tri-

buum, tot enim fuerunt: a Popillie femine fe-
lici nomine appellata, quomodo tribus quoque
¶ Pinaria a sororis [Pinarii dicta, sive ab ejus no-
mine. ¶ Populi commune est in legibus ferendis
cum plebe suffragium; [nam Comitia centuriata
ex patribus et plebe [constant in centuriis divis; at
cum plebes sine patr[ib. tributis comitiis convenit,
quod plebes scivit, Plebi [scitum id ea de causa
appellatur. Patrum commune cum populo suffra-

Pag. 45.

gium: quibus suffragatibus sit Populicitiū ¶ Pror[ai]
limites appellantur in agrorum mensuris, qui di[rec-
ti sunt ad orientem. ¶ Pugio dictus vi[detur]
eo quod punctum pugnat¹⁴. ¶ Propilia¹⁵ tribus a [no-
mine progenitricis traxit vocabulum. Nam con[se-
verunt non solum a viris, sed a feminis q[uoq-]
tribus nominare. ¶ Præbia dicuntur curan[di] ma-
li remedia, videlicet, quæ curationis[us] cau-
sa præbeantur. ¶ Parare inter se junctus
dicebatur, cum sortitio fiebat a magistratib[us]. P. R.,
uter magistratus, utram rem [acere¹⁶
deberet: aut inter se comparabant de re [b. le-
ge mandatis. Itaque in senatu, et in comitiis quoque
sortiri, aut inter se parare solebant, utrum ex-
ire, utrum domi manere oporteret. Nam Com[un]ilib. æ-
que ac Prætoribus nov. si in provinciam ire, [atq. ex ea
rem gerere: contra abire, ami prioris [] magistra-
tib. opus erat. Lege etiā cavebatur, ut certos [intra dies
designati magi[st]ratus provincias inter se pa-
rarēt. ¶ Peregrinus Pr. d[icitur], quod alit[er] inter civis alit[er].
peregrinus jus dicebatur a Prætorib[us], ideiq[ue] lege primū fuis-
set unus tantum fuisse, postea duo id [circu] sunt creati
Prætores. ¶ Præmetiū dicitur, quod [ante] mittitur, qua-
si præcessū, prælibatōis causa. ¶ Prote[stare] d[icitur] lōge pro-
pellere, ex Græco videlicet, quod] est The¹⁷, et signi-
ficat longe. ¶ Privato sumpti] s. se alebant milites
Romani antequam stipendia [] mererentur, quod in
consuetudine fuit p[er]ne ad [id] tempus, quod fuit paulo
antequam Romana civitas [] capta est a Gallis,
a quo tempore sine publico sti] endio [] milites nō fiebāt.
¶ Porci effugies inter militaria] signa quintum locum
obtenebat, quia confecto bello, inter quos populos
pax fiebat, ea cæsa porca fœdere firmari solet.
¶ Polimenta, ait Verrius, antiqui dicebant testiculos

Pag. 44.

porcorum, cum eos castrabant, a politione segetum,
aut vestimentorum, quod similiter atq. illa, curentur.
¶ Pater patrimus dicebatur apud antiquos, qui cū jam
ipse pater esset, habebat etiam tum patrem. ¶ Portis-
culus est, ut scribit Ælius Stilo, qui in portu mo-
dum dat classi. Id autem est malleus, cujus meminit
Cato in dissuade de rege Attalo, et vectiga-
libus Asiæ: C. Licinio Pr. remiges scripti cives
Romani sub portisculum, sub flagrum conscribiti
venire passim. ¶ Pro scapulis, cum dicit Cato,
significat pro injuria verberum; nam complures
leges erant in cives rogatæ, quibus sanciebatur
pœna verberum. His significat prohib. se¹⁸ multos
suos cives in ea oratione, quæ est contra M.
Cælium: Siem percussi, sæpe incolumis abii; præterea
pro rep., pro scapulis atq. arario multum R. P. pro-
fuit. ¶ Primanus Tribunus¹⁹ apud Catonē, in ea, quæ
est contra Thermum de Suis virtutib[us]: Aliud est pro-
perare, aliud festinare. Qui unum quodq. maturo
transigit, si properat; qui multa simul incipit,
neque perficit, is festinat. ¶ Prorsus porro versus,
nisi forte ex Græco ἴσος²⁰. Cato de Feneratione
legis Junie: Camerni²¹, cives nostri, oppidum pul-
cherrum habuere, agrum optimum, atque pulcher-
rimum, rem fortunatissimam. Cum Romam venie-
bant, prorsus devertebantur pro hospitibus ad ami-
cos suos. ¶ Prohibere comitia, dicitur vitare diem
morbo, qui vulgo quidem major, ceterum ob id ip-

¹ tergerent. ² Cunicularia. ³ filius ⁴ de. ⁵ is. ⁶ quas. ⁷ numero qui. ⁸ Calatiam. ⁹ quot-
annis. ¹⁰ Venetrum. ¹¹ Allifas. ¹² is. ¹³ nomine. ¹⁴ pugnat. ¹⁵ Popillia. ¹⁶ agere. ¹⁷ lēus (sic).
¹⁸ tēdē. ¹⁹ prohibuisse. ²⁰ ἴσος. ²¹ Camerni.

sum comitalis appellatur. Cato in ea oratione, quam scripsit de Sacrilegio commissio: Domi cum auspicamus, honorem me diu¹ immortalium velim habuisse. Servi, ancillæ, si quis eorum sub centone crepuit, quod ego non sensi, nullum mihi vitium facit; si cui ibidem servo aut ancillæ

Pag. 45.

dormienti evenit, quod comitia prohibere solet, ne is quidem mihi vitium facit. Penatores qui penus gestant, Cato adversus M. Acilium quarta: Postquam nativitas² ex navibus eduxi, non ex militib. atq. nautis piscatores penatores fisci sedarum³ dedi. Pila-tes lapidis genus, cujus. m. Cato Originum L. V: Lapis candidior quam pelastes⁴. Peregrina sacra appellautur, quæ aut evocatis diis in oppugnandis urbibus Romam sunt conata⁵, aut quæ ob quasdam religiones pro pacem sunt petita, ut ex Phrygia Matris Magnæ, ex Græcia Cereris, Epidauro Æsculapi: quia coluntur eorum mores, a quib. sunt accepta. Peculatus furtum publicum dici ceptus est a pecore, quia ab eo initium ejus fraudis esse cepit; siquidem ante res aut argentum signatum, ob delicta poena gravissima erat duarum ovium et xxx bovum. Ea lege⁶ sanxerunt T. Menenius Lanatus, et P. Sestius Capitolinus cōs.; quæ pecudes, postquam ære signato uti cepit P. R. Tarpeia lege cautum est, ut hos centusib., ovis decusib. aestimaretur. Potitium, et Pinarium Herules, cum ad aram, quæ hodieque Maxima appellatur, decima bovum, quos a Geryone abductos abigebat Argos in patriam; profanasset, genus sacrificii edocuit; quæ familia et posterī ejus non defuerunt decumantibus usq. ad Ap. Claudium censorem, qui quinquaginta milia æris gravis his dedit, ut servos publicos edocerent ritum sacrificandi: quo facto, Potiti, cum essent ex familia⁷ numero duodecim, omnes intererant⁸ intra diem xxx. Pinarius quod non adfuit sacrificio, postea cautum est, ne quis Pinariorum ex eo sacrificio vesceretur. Plebeia⁹ Pudicitia sacellum in Vico Longo est, quod cum Verginia patrici generis femina, convivio¹⁰ facto inter patres et ple-

Pag. 46.

hem, nam patricia plebeio homini L. Volumino consuli nuperat. qui. bit. sere. eo jure. Portorium dictum est vectigal id, quod solvitur portitoribus, qui conduxerint. dimidiato. in vectigalibus autem portoria fruenda locantur duabus. liusq. et Ti. Corun canius Ti. F. censores. intra temporis spatium certum. quid æ. censoria majestate spreta. dam propib. et. sint. Primi¹¹genius sulcus dicitur, qui in nova urbe condenda iagro et vacca imprimitur, quod genus jumentū velut exercitum adhibebatur. utring. media p. lari judicio qui et ipse. Parilib. urbem condidit Romulus, quem diem festum præcipue habebant juniores. Prætecta pulla nulli alii licebat uti, quam ei qui funus faciebat. Idem jus magistratus habebat, qui in aliquo loco publicos ludos faciebat; nam is prætexa utitur, et scribam habere solet propter eos, quos facit, ludos. Prætecta¹² jus datum est item Consulib. et Prætorib. vota¹³ nuncupantibus ob igno-

¹ Defm. ² Navitas. ³ ferci, sed cibum. ⁴ pilates. ⁵ coacta ⁶ Eam legem. ⁷ ex familie. ⁸ interierunt. ⁹ convicio. ¹⁰ prædibus ¹¹ sacrorum novorum. ¹² item. ¹³ sine ¹⁴ censetur. ¹⁵ duos. ¹⁶ Propudians. ¹⁷ Patravisse. ¹⁸ quotannis. ¹⁹ Malleoli. ²⁰ ceperant. ²¹ vehiculis. ²² Velia. ²³ possint. ²⁴ Præbia, vel præbia.

A rantiam sacra novorum¹¹ ascitorum. Idem datum est uti emit¹² votum¹³ aliquod solventibus, quod item Valerius vicinus cum uteretur pura ex senatu, improbari ceptus est. Pila¹⁴

Pag. 47.

et viriles et muliebres effigies in compitis suspendebantur Compitalibus ex lana, quod esse leorū inlerorum hunc diem festum, quos vocant¹⁵ La-res, putarent, quib. eo de tot pilæ, quot capita servorum, tot effigies, quot essent liberi, ponebantur: ut vivis, sic enim invocantur, parcerent, et essent his pilis, et simulacris contenti. Punica¹⁶ Fortunæ ædē vovisset dicitur Corn. Scipio cum Carthagine obsideret, ne adversa ea¹⁷ Fortunæ uteretur. Idem quoq. vovit ædē Venieris, quæ cognomentum habuisse dicitur Gleanitricis, quam dedicavit, ubi primum æmulam Romanæ civitatis Carthaginiensem¹⁸ urbem expugnavit; quamvis alii dicant, aliquot post annis dedicavisse. cos. quæ Punica¹⁹ Fortunæ ædē, quam ex voto debebat primam dedicare, locandam non curasset. Pueri, impuberes dicuntur, in quo significat²⁰ utitur Alta in plurib. versib. docet. Pueri impuberes æneum signum ad salinas olim a positum fuit, quod signum allatum e fuisse ferunt, quod sunt conati quidam auferre, sed avellerē nemo unquam potuit. Alii dicunt avulsam basim præter ipsum signū a quibusdā fuisse, quiq. abstulerint, signū abierūt basi sola potit. Alii tamen tradunt simul, ut signū ipsū abstulerint, in agro Tibur²¹ti erexere ad quintum ab urbe milliariū. Plena sive Telluri Matri faciebant, quod pecudis id genus cū sororum²² satis inicium, quia rostro sem in todendo cererum pereret. Ploti appellati sunt Umbri, pedib. planis qd. esset; unde soles dimidiatis julo. utitur i venado, quod planius pedem ponerent, vocant sempitota, et ab eadem causa M. Accijus poeta, quia UMBER

Pag. 48.

Sarsina²³ erat, a pedum planicie initio Plotus, postea Plautus ceptus est dici. Postumus cognominatur post patris mortem natus. Plautus in Aulularia: Post mediam ætatem qui mediā ducit uxore domum, si eam senex anum prægnantem fortuito fecerit; quid dubitas, quin sit paratum his nomen pueris Postumi? Porcas quæ inter duci²⁴ 18 sulcos fiunt, ait Varro dici, quod porrigant frumentum. Parmulus pugnare milites soliti sunt, quarum usum sustulit C. Marius, datis in vicem earum Brutianis. Porcam auream et argenteam dici ait Capito Ateius, quæ, et si numero hostiarum non sint, nomen tamen earum habere, alteram ex auro, alteram ex argento factam adhiberi sacrificio Ceriali. Pulcher bos appellatur ad eximiam pinguitudinem deductus. Propudi ait²⁵ 16 porcus dictus est, ut ait Capito Ateius, qui in sacrificio gentis Claudie vel piammentum et exsolutio omnis contractæ religionis est. Parum cavis²⁶ 17 videri pronuntiat magistratus, cum, de consilii sententia, capitis quem condemnatus est. Piscatorii ludi vocantur qui quod annis²⁷ mense Junio trans Tiberim fieri solent a PR. Urbano pro piscatorib. Tiberinis, quorum quæstus non in Macellum pervenit, sed fere in aream Volcani, quod id genus pisciculorū vivorū datur ei Deo pro annis humanis. Publicius elivus appellatur quem duo fratres L. M. Publici Malteoli²⁸ Ediles. Cur, præcuaris condemnatis ex pecunia, quam ceperant²⁹, munierunt, ut in Aventinum vehiculi³⁰ Vel³¹ venire possit³². Prædia³³ rursus

¹ Defm. ² Navitas. ³ ferci, sed cibum. ⁴ pilates. ⁵ coacta ⁶ Eam legem. ⁷ ex familie. ⁸ interierunt. ⁹ convicio. ¹⁰ prædibus ¹¹ sacrorum novorum. ¹² item. ¹³ sine ¹⁴ censetur. ¹⁵ duos. ¹⁶ Propudians. ¹⁷ Patravisse. ¹⁸ quotannis. ¹⁹ Malleoli. ²⁰ ceperant. ²¹ vehiculis. ²² Velia. ²³ possint. ²⁴ Præbia, vel præbia.

matrimii pueri prætextati tres nubentem deducunt; duo, qui facē præfert ex spina alba, quia noctu nubebāt; quos, qui tenent nubentem. ¶ Pileus et carpentis per urbem vehi matronis concessum est, quod cū aurū non reperiretur, ex voto, quod Camillus voverat Apollini Delphico, contulerunt. ¶ Prima aut secunda hora ducant¹ sponsalib., omnis causa, ut optima ac secundissima eveniant. ¶ Prætextū² sermonē quidam putant dici, quod prætextatis nefas sit obsceno verbō uti, alii³ quod nubentib., depositis prætextis; a multitudine puerorum obscena clamentur. ¶ Palatialis Flamen constitutus est, quod in tutela ejus deæ Palatium est. ¶ Portenta ex-timarūt quidā gravia esse, ostenta bona; alii portenta quædam bona, ostenta quædam tristia appellari; portenta, quæ quid porro tendatur, indicent; ostensa, quæ tantomodo ostendant monstra: præcipiant quoque remedia. ¶ Postularia fulgura, quæ votorum ut⁴ sacrificiorum spretam religionem desiderant⁵. ¶ Pestifera, quæ mortem, aut exilium ostendant. ¶ Peremptalia, quæ superiora fulgura, ut⁶ portenta, peremunt, id est olunt⁷. ¶ Pullus Jovis dicebatur Q. Fabius, cui Eburno cognomen erat propter candorem, quod ejus natis fulmine icta erat; antiqui autem puerum, quem quis amabat, pullum ejus dicebant. ¶ Peregrinus ager est, qui neque Romanus, neque hostilis habetur. ¶ Publica sacra, quæ publico sumptu, pro populo fiunt, quæq. pro montibus, pagis, curiis, sacellis; ad⁸ privata, quæ pro singulis hominibus, familiis, gentibus fiunt. ¶ Perenne dicitur auspicari, qui annū, aut aquā, quæ ex sacro oritur, auspicato transit. ¶ Puls potissimum datur pullis in auspiciis, quia ex ea ne-

Pag. 54.

ces se decidere in terrā aliquid, quod tripudiū faceret, id est (terripavim (pavire enim ferre est) ex quo notione capient futuri; nā si pulli, per quos auspicabantur, non edissent, periculum imminere arbitrabantur: at qui prævisent, bonum augurium esse putabant, si tum ex ore eis edentibus aliquid decidisset. ¶ Portenta rerum fieri dicuntur, cum solida corpora raro se ostendunt, ut comete, turbines, barathra, tonitrua sereno cælo facta. ¶ Pedestria auspicia arbitrabantur a vulpe, lupo, serpente, equo, ceterisque animalibus quadrupedibus. Propter viam appellabantur auspicia, quæ sese propter viam ostentabant. ¶ Placularia appellabantur auspicia, id est sacrificia, antiqua loquendi consuetudine, cum aut hostia ab ara effugit, aut percussa mugitum dedit, aut in aliam quam oportuit partem corporis decedit. ¶ Pestifera auspicia sunt, cum cor in extis, aut caput non fuisset in jecinore. ¶ Pullarium a pullis appellatum quidam putant, quia non aliud, sed hoc ei peculiare est, avem auspicando observare. ¶ Præpetes aves dicuntur, quæ se ante auspicantem ferunt: nam antiqui præpetere dicebant pro anteire. ¶ Pecunia sacrificium fieri dicebant, cum frugum fructumque⁹ causa mola pulvis offerebatur in sacrificio, quia omnis res familiaris, quam nunc pecuniam dicimus, ex his rebus constabat. ¶ Projecta sacra appellabantur quæ fulgurante cælo fiunt; tunc, eni projecta depellendorū malorū fulgurū, vel procurandorū bonorum causa fiunt. ¶ Parilia festa sibi observanda judicant privatum ipsæ quoque puerperæ administrantis¹⁰; uti partiendo ab eis quasi stabiliantur¹¹. Parilia festa

Pag. 55.

Parilia] um in

¹ dicata. ² prætextatum. ³ alii. ⁴ aut. ⁵ designant. ⁶ aut. ⁷ tollunt. ⁸ at. ⁹ fructum que. ¹⁰ domi in stratis. ¹¹ stabiliantur. ¹² Sili. ¹³ uti. ¹⁴ siet. ¹⁵ vini. ¹⁶ atque. ¹⁷ vinario. ¹⁸ sexdecimque hæc. ¹⁹ multare, uti. ²⁰ parte. ²¹ im. ²² Tribuni. ²³ quosque. ²⁴ curiam. ²⁵ classium.

Publici Angures eodem jure cum ceteris Auguribus non erant: nam cum essent Augures numero] plures, publici majestate ceteros anteibant. Origo vetusta, ideoque obscura: illud manifestum, ductum soris deligi solitos, qui Augures publici P. R. Quirillum in Auguralibus dicerentur. Captabant auspicia, templo cæli regionib. designato, quod lituo, qui Quirinal appellatur, designabant, in pomerio] extra urbem] ex faci fecisti ¶ Picus rex pice ave utebatur, ut Verrius] ait, ob augurium, a quo sic dictus. Is regem Fatium, Faunū alii quem vocant, et Fatium procreavit; et ex eis Latinus ortus, Trojanos summo honore] adfecit: et etiam eorum regem fugientem Arigivos Æneam hospitio suscepit, dedit] civitatem, junxit natam connubio. ¶ Polubrum esse existimant, quam nos pelvim vocamus, cujus eadem] formula, quæ est polubri, teneturque manu sinistra, ut ejus significatio doceat. ¶ Patres appellantur, ex quibus senatus constat, quos initio urbis] condidit Romulus C. delegit, et sic appellavit, quorum consilio atque prudentia respublica administraretur atque gubernaretur; quique] agrorum partes adtribuerent tenuioribus] perinde ac liberis, ac pecunias deviderēt. Etenim] solebā jam inde a Romulo nominis auri atque] argenti signati utramvis uti, id quod] publice, et privatæ rationes commentariorum doceat. ¶ Publica pondera, quibus populus Rom. uti solet,] ex ea causa Junius in dicta sic ait], quod duo Sili] P. et M.

Pag. 56.

Trib. pleb. rogarint his verbis: Ex ponderibus publicis, quib. hac tempestate populus ceter (qui) solet, uti coæquetur sedulum, ut hi] quadrantal siet octingenta pondo siet. congius vini decemp. is] sex sextari congius siet in] duo de quinquaginta sextari quadrantal siet vini. Sextarius æquus æquo] libris] siet, sex de quip. libris in modio sient. Si quis magistratus adversus hac] d. m. pondera, modiosq. vasaq. publica, modica, minora, majorave faxit, jussit ve(re) fieri, dolumve adduit, quod ea fiat, cum quis volet magistratus multaretur] dum minore patri] familiæ taxat, licet; sive quis in] sacrum judicare voluerit, licet, ¶ Pecunia, cum dixit M. Cato per casum genitivū, a singulari casus recti formavit, quo utebantur antiqui, id est pecu, ac testu, tonitru, genu, veru, quorum omnium genitivus pluraliter geminat u luterā, nō quia dicitur pecus, ut pecus, eā, quæ in usu est, formam in de-inationib. sequitur. ¶ Præteriti senatores quondam in opprobrio non erant, quod, ut reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos, consules quoque et tribunos] militum consulari potestate conjunctissimos sibi quoque] patriciorum, et deinde plebeiorum legebant; donec Ovinia Tribunica intervenit, qua sanctum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque curiati] in senatu leg rent; quo factum est, ut qui præteriti essent et loco moti, haberentur ignominiosi. ¶ Pro censu classis juniorum, ser. Iulius cum dixit in descriptione centuriarum, accipi debet in censu, ut a M. Varro in L. VI. Rerum humanarum, sicuti pro æde Castoris, pro tribunali, pro testimonio.

Pag. 57.

¶ Proci (patriciū) in descriptione reassi] quā f. ci Ser. Tullius, significat procerū; ii enim sunt principes. Nam pr. ei dicuntur, qui possunt aliquā in matri-

monium, Græce *μυστήριον*: est enim procare, poscere, ut cū dīr in iudice cōlocando: Sialū procas, nive cum procas, hoc est poscis; unde etiam meretrices procares. ¶ Prærogativæ centuriæ dicuntur, ut docet Varro Rerum humanarum L. VI, quæ rursus Romani, qui ignorarent petitores, facilius eos animadvertere possent. Verrius probabilius iudicat esse, ut cum essent designati a prærogativis, in sermonem res veniret populi de dignis indignisque, et fierent ceteri diligentiores ad suffragia de his ferenda. ¶ Peculium servorum a pecore item dictum est, ut ex pecunia patrum familie. ¶ Puelli per diminutionem a pueris dicti sunt. Itaque et Ennius ait: Pœni soliti s(u)os sacrificare puellios; et Lucilius: Cumque hic tam formosus homo, ac te dignus puellus; et Plautus: Olim huic puellio sese venum ducier. ¶ Præcāmitatores² dicuntur qui Flamini b. Diali, Quirinali, Martiali antecedent³ exclamant feriis publicis, ut homines abstineant se opere, quia his opus facientem videre religiosum est. ¶ Pedum est quidem baculū incurvum, quo pastores utuntur ad comprehendendas oves aut capras, a pedibus, cuius m. etiam Vergilius in Bucolicis, cum ait: At tu sume pedum. Sed in eo versu, qui est in Iphigenia Enni: Procede gradum proferre pedum, niteri, cessas? id ipsum jaculum⁴ significari cum ait Verrius, mirari satis non possum, cum sit ordo talis, et pereum significatio aperta, gradum proferre pedum cessas? niteri. ¶ Pone, gravi sono, antiqui utebantur prologi⁵ significatione. Sed præcipientes vocabu-

Pag. 58.

li. ¶ [Perimit, adimit, tollit. Unde et peremptus, interfectus. ¶ Pura lautum antiqui dicebant, aqua pura lavatum. ¶ Pura vestimenta sacerdotes populi Romani, cum sacrificabant, habere soliti erant, id est, non obsoleta, non fulgurata, non funesta, non maculata, ex hac causa. voca. tiata. ¶ Proculato, pro vocato, et pro citato [etiam usurpari solet. ¶ Praefriculum vas æneum sine ausa appellatur, patens summum, velut pelvis, [quo ad sacrificia utebantur in sacratio Opis C[onsivæ. ¶ Patella, vasula parva picata, item sacris faciendis apta, quæ erant forma velut capidula quedam. ¶ Pantices dicebant frus ventris apellat a quo lus. ¶ Procineta clas[is dicebatur exercitus ad prælium instructus, et pal[ratus, quæ Diali Flamini videre non licet: antiqui enim procinctum militem dixerunt, ut nunc quoque, cum exercitus instructus est. Procineta autem [ideo, quod togis incincti ad pugnam ire soliti fuerint. Unde et testamenta prociut fieri [dicta, quæ faciūt ad pugnam ituri. ¶ Prosimul[re esse ait Antistius [in commentario Juris pontificalis, pomerium, id est locum proximum muro. Cato: Olim quidem omnes auspicabatur extra Aventinum, nunc etiā intra ædificia. Dictū aut pomeriū quasi promœrium. Solet autem his potissimum dari rus⁶ pomeri proferendi, qui [Populum Romanum

Pag. 59.

agro de hostibus capto auxerunt. Antiquissimum [Romani pomerium Palatini montis radicibus [terminabatur. Protulit id Ser. Tullius rex. Item L. Cornelius Sulla dictator, imitatus, ut [videtur. Tullium regem, proferre tentavit; [sed

¹ quo rustici. ² et. ³ præcāmitatores. ⁴ antecedentes. ⁵ meminit. ⁶ baculum. ⁷ pro loci. ⁸ ius proprium. ⁹ panis olei vini. ¹⁰ moris. ¹¹ septus. ¹² deverticulo. ¹³ etiam. ¹⁴ is. ¹⁵ spurco. ¹⁶ præsen tanea. ¹⁷ perpluere.

A pomeriū cū locus sit, qui finē urbani auspicii [ciat, intra agrum effatum certis regionibus terminatus,] ad captanda auspicia, quem liceat proferre, [nemo tamen Aventinū, cū pomerium protulit, intra] menia inclusit; cuius rei causa illa probatur, quod [Remus in eo auspicaverit, avesq. irritas habuerit.] In sequenti autem ætate inclusum aiunt. Pomerium [sitæ tum a privatis fuisse, p[er]na statuta erat. ¶ Pontificale pomerium appellabant locum illum, [agrumque pone murum, in quo Pontifices sua constituerent auspicia; cum aut pomerium proferretur, tum Augures publicos P. R. hæc verba præire [solitos: Di tutelares urbis, pomerium hoc ne minus majusve faxitis; sed his quib. terminatum e[st] region[ibus] effereatis. Dictum autem videtur pomerium, [veluti post muros id est, quod esset retro et] intro muros urbis. ¶ Prōptū pro eo quod quis ære paravit suo, videri ait positum] de ejus ære tutelæ promptum triticum in commentario tuo retulisti. At [quidam prolatum significare aiunt idem quod promptum; sed proprium² ait id dici promptum, quod in futurum factum sit, cui significationi penus contrariū] ē; cum præsertim aliud penus, aliud promptuarium [pantoleium³ appelleretur, ut est apud Plautum in Trinūmo. ¶ Potitus servitute ab antiquis dicebatur,] qui, ut ait Labeo, servitute[m] servit. Tales consuetudines proxime Græci noris⁴ sunt. eodem modo [d[eb]ebatur ab antiquis ¶ Potitus hostium. ¶ Penus [locatur locus intimus in a-

Pag. 60.

de Vestæ segetib. sæpius⁵, qui certis dieb. circa Vestalia aperitur. li die- religiosi habentur. ¶ Planta oliagina est virga foliata ex olea deplantata. ¶ Pomonal est in agro Solonio, via Ostiensi ad duodecimum lapidem deverticulum⁶ a miliario octavo. ¶ Pubes et⁷ qui pubem generare p[otes]t; his⁸ incipit esse a quatuordecim annis: femina a duodecim viri potens, sive patiens, ut quidam putant. ¶ Prandicula antiqui dicebant, quæ nunc j[n]tacula. ¶ Prodiguæ hostiæ vocantur, ut ait Veranius, quæ consumuntur, unde homines quoq. luxuriosi, prodigi. ¶ Petronia amnis est in Tiberim perfluens, quam magistratu auspicato transeūt, cum in Campo quid agere volunt; quod genus auspicii perennie vocatur; amnem autem femine antiqui enuntiabant. ¶ Penetrals sacrificium dicitur, quod interiori parte sacriari condecitur; unde et penetralia ejusque dicuntur, et ¶ Penes nos, quod in potestate nostra est. ¶ Puri, probi, profani, sui auri, dīr in manumissione sacrarū causis; ex quib. puri significat, quod in usu porco⁹ non fuerit. probi quod recte excoctū purgatūq. sit; profani, quod sacrū non sit, et quod omni religione solutū sit; sui, quod alienū nō sit. ¶ Pacione antiqui dicebant, quam nunc pactionem dicimus; unde et pacisci adhuc, et pæcio in usu remanet. ¶ Presan. porca dicitur, ut ait Veranius, quæ familie purgandæ causa Cereri immolatur, quod pars quedam ejus sacrificii sit in conspectu mortui ejus, cuius funus instituitur. ¶ Pateram perplovere¹⁰, in sacris cum dicitur, significat pertusam esse. ¶ Pastillum est in sacris libi genus rutundi. ¶ Puitia saxa esse ad portum, qui sit secundum Tiberim, ait Fabius Pictor, quem locum putat Labeo dici, ubi fuerit Ficana, via Ostiensi ad lapidem undecimum. ¶ Pave-

Pag. 61.

ri frumēta dicebant antiqui, quæ de vagina non bene exibat. ¶ Paludati in libris Auguralibus significat, ut ait Veranius, armati, ornati; omnia enim militaria ornamenta, paludamenta dici. ¶ Purpureum esse dicuntur, qui sacrorum causa toto mense in ceremoniis sunt, id est puri sint certis diebus earendo. ¶ Prox, bona vox, velut quidam præsignifi-

consecrata est. * † Quinquentium vocabant. antiqui, quem Graeci πένταθλον, ut indicat versus hic: Omnis aequalis vincebat quinquentio. Livius quoque ipsos athletas sic nominat: Quinquentiones prece in medium vocat. † Quisquilie dici putantur quidquid ex arboribus minutis surculorum foliorumve cadit; velut quidquid cadiae¹. Cæcilius: Quisquilias volantis venti spolia memoranti modo; et Novius in Togularia: Abi de turba te saxo, homo non quisquilie. Quid est? † Quin- tipor, servile nomen frequens apud antiquos erat, a prænominis domini ductum, ut Marci- por, gripor²; quamvis sint, qui a numero natorum ex ancilla quinto loco dictum putent. † Quippe significare quid ni, testimonio est Ennius L. XI³: Quippe solent reges omnes in rebus secundis. Item L. XVI: Quippe vetusta virum non est satis bella moveri. Item alii complures. † Quia- nam pro quare et cur positum et⁴ apud anti- quos, ut Navium in carmine Punici belli: Sum- me deum regnator quianam genus isti; et in Satyra (quia nā genus isti; et in Satyra): Quianā Saturnum populum pepulisti; et Ennius in L. VII: Quianam dictis nostris sententia flexa est. † Quid nisi usurparis⁵ antiquos testis est Afra- dius in Epistula: Me auctore mater abstinerebis quid nisi? † Quietalis⁶ ab antiquis dicebatur orcus.

Pag. 66.

† Quintia prata dicta sunt a Quintio Cincinnato, qui damno filio, venditis omnibus, quatuor iugerū agrum trans Tiberim paraverat; quem agrum colentē senatus dictatorem, per viatorem, salutavit Cincinnatū, qui de re benegesta acto triumpho, ad pri- vata negotia confestim rediit, deposita Dictatura pecuniamque rem et agrariam exercebat, Romanis ip- sis æmulationi fuit.

quod eo [.] † Quinctiliani Luper- ci appellati videntur a Quinctilio, qui præpositus est Luperis: ut a Fabio Fabiani dicti sunt; item Luperi, [quib. is præpositus fuerit. Fuisse autem Romuli temporibus institutos utrosque, et Fabianos et Quinctilianos, multi sunt qui existiment; quorum numerum postea sæpe auctū fuisse, quia hono- ris gratia multi Luperis adscribebantur. † Quin- taxan classē ait Verrius dictā, quod in ea Ser. Tullius rex distribuit a capite censorū multitudine, quinque fecit cum eas ordinavit. Hanc autem asserri cau- sã de capite [censorū nomine; quod ii, quo censorerent, nihil præter se haberent sumpque censuræ. Lucilius sic meminit: Quod]

adeptus. † Querque[ram] febrem, gravem et magnam. nam quidam quere[ram] dictam volunt, quod id genus arboris, cum grave sit ac durum, tum etiam in ingentem evadat altitudinem. Aurelius autem Opilius frigidam ait dici, et cum horrore tremen- tem. Santra eam ex Græco deducit, qui tremo- rem ejusmodi χάρχαρον [dicunt; unde dici etiam carcerem. Plautus in Frivolaria: Is mihi erat bilis querque[ra] tussis. Lucilius libro.] jactans me ut febris querquera ter- ret. Alibi: Querque[ra] consequitur febris, capitisque

Pag. 67.

dolores. [jus quæ quarum ex legibus quadrupli erat actio]

¹ cadit. ² Caipor. ³ XI. ⁴ est. ⁵ usurparisse. ⁶ Quictalus. ⁷ Comitavit. ⁸ edicuntur. ⁹ is. ¹⁰ ædes Vestæ. ¹¹ olī vom. ¹² E. ¹³ meminit. ¹⁴ extiterat. ¹⁵ Munda. ¹⁶ Cresphonte. ¹⁷ publicum. ¹⁸ Quaxare ¹⁹ quatenos. ²⁰ quatenos. ²¹ tum, Ennius, vel, tum et Livius. ²² manu sui. Idem in. ²³ inter Graios.

lis q: lictio- populo curia] Ca- labra] men legum in] populi do- minatu † Quando Rex Comitia sic⁷ Fas: sic notatum esse diem in fastis i]n honore regis sacrorum, aiunt qui de feriis] mensuris scrip- serunt, quæ nonis Februarii in Curia a] Rege dicuntur,⁸ eæ vero a multis scriptorib]us traditæ sunt. Nam quo die Rex in Comitum venit, ejus] pars ante- rior nefas habetur; contra autem fas:] posterior, quia sacris peractis ide] abit; quod] siquis alius pro Rege eo die in Comitio fecerit, puta Pon]tifex, tum his⁹ dies totus est fastus. † Quando ste]reus delatum, fas. Eo- dem modo in fastis notatur dies, qui talis est, ut ædis vestis¹⁰ eo die purgetur, ster]cusq. in alvum¹¹ Capitolinum ex æde Vestæ deferatur.] cum id factum sit tunc prætori liceat fari tria verba:] Quæstores dicebantur, quod quærent de reb.] capitalib; unde qui talia quærent, † Quæstores paricidi appellantur, † Quando cum gravi voce prof]untur, significat quod, quoniam, et est conjunctio, ut] Plautus in Me- næchmis: Ideo quia] mensam, quando edo,

Pag. 68.

detergeo; et in Pseudolo: Dabo, quando erit.—Duc- cito, quando habebis; et Ennius L. XVI: Nox quan- do mediis signis præincta volabit. In XII. item cum c. ¹² littera ultima scribitur, idemque sig- nificat. † Quadrata Roma in Palatio ante templum Apollinis dicitur, ubi reposita sunt, quæ solent boni omnis gratia in urbe condenda adhiberi, quia saxo munitis est initio in speciem quadratam. Ejus loci Ennius. m. ¹³ cum ait: Et quis est erat ¹⁴ Romæ regnare quadratæ. † Quadrar- bem Athenas Accius appellavit, quod scilicet ex mu- urbibus in unam domicilia contulerunt, Braurone, Eleusine, Piræo, Sunio. † Quæso, ut significat idem, quod rogo, ita quæso ponitur ab antiquis pro quære; ut est apud Ennium L. II: Ostia mu- nita est, idem loca navibus pulchris Mundo¹⁵ facit, nautisque mari quæsentibus vitam; et in Chresponte¹⁶: Ducit me uxorem liberorum sibi quæsendum gratia; et in Andromeda: Liberum quæ- sendum causa familiæ matrem tuæ. † Quadrant- tal vocabant antiqui, quam ex Græco amphoran dicunt, quod vas pedis quadrati octo et xl. cap- it sextarios. Plautus in Carculione: Anus hæc si- tit. — Quantillum sitit? — Modica est, capit qua- drantal E et Cato contra Opium: Vinum redemis- ti, prædia pro vini quadrantalibus sexaginta in pul- li¹⁷ dedisti, vinum non dedisti. † Quaxare¹⁸ ranæ dicuntur, cum vocem mittunt. † Quartarios ap- pellabant antiqui miliones mercenarios, quod quartam partem quæstus capiebant. Lucili- us: Porro homines nequam malus ut quarta- rius cippos Colligere omnes. † Quatenus signifi- cat, qua fine, ut hacienus, hac fine. At quatinus, quoniam; sed antiqui quatenoc¹⁹ dicebant, ut Sci-

Pag. 69.

pio Africanus in ea oratione, quam scripsit postquam ex Africa rediit: Uti negotium natum erat, quate- noc²⁰ castra nostra ita munita erant, ut posses partem exercitus abducere. † Quande pro quam usos esse antiquos, cum multi veteres testimonio sunt, tamen hujus²¹ in primo: Jupiter, ut muro fretus magis quande manus impe²². . . secundo: Quan- de tuas omnes legiones, ac popularis. Et Lucreti- us: Clarus ob obscuram linguam magis inter in- anes, Quande gravis tergaio²³, qui vera requirunt.

¶ Quā mox, significat quam cito; sed si per se ponas A Valerius Flaccus
mox, significabit paullo post, vel postea.

¶ Quatere, suspensum, et vicinum rei alicujus motum significat, non ut Verrius putat, fr̄ire, cum id ipsum verbum concutere ex præpositione, quæ est: con, et quatere sit compositum; ¶ quasare autem est sæpe quatere. ¶ Querquetulanæ ut re¹ putantur significari nymphæ præsidentes querqueto virescenti, quod genus sylvæ indicant fuisse intra portam, quæ ab eo dicta sit Querquetularia. Sed feminas antiqui, quas sciens² dicimus, viras appellabant. Unde adhuc permanent virgines et viragines. ¶ Ques antiqui dixerunt, inde declinatum remanet dativo casu, quibus, nā qui adhuc iū³ qui⁴ facit, ut isti istis, illi illis. ¶ Qui hoc censetis, illic transiite; qui alia omnia, in hanc partem. His verbis perit ominis videlicet causa, ne dicat, qui non censetis. ¶ Quot servi, tot hostes, in proverbio est, de quo Sinius Capito existimat errorem hominib.⁵ B intervenisse præpostere plurimis enunti-antibus; vero enim similis esse dictum initio, Quot hostis, tot servi, tot⁶ captivi fere ad servitutem adducebantur. Unde etiam mancipia, nec

Q-R.

Pag. 70.

san
ser
epti
ruti
gia
turbat
rent
uncia
Sinn[us] Capito
ut perhibent be-
nificat virtutis
omnibus [. an-
cillæ
omnis un
me part [re-
gula, sed v.
s altius fixa
ferendum qui

¶ Quōdā significat [nō solū id quod quia, et ait Verrius, apud antiquos, [sed etiam id quod postquam, hac scilicet de causa, quod [Græcum *ἐκεί* ⁷ utriusque significationem optinet. ¶ Quod significat etiam aliquid, præterquā quod in usu tere ē, et Græci dicunt *ἐκ*. ¶ Quinquennales Censores appellabatur, qui lustrū cōderet quito quoq. anno a quo nominari cæptos. ¶ Quinque genera signorum observabant Angures publici, [ex cælo, ex avibus, ex tripudiis, ex quadrupelibus, ex [diris, ut est in Auguralibus. ¶ Rufuli Tribuni militum appellabantur, quos Consul faciebat, nōn populus: de quorum jure, quod Rutilius Rufus legē tulerat, qua eis cavebatur multis modis: sic enim elevaverant eorum jus, ac tunc elevabant, qui populi suffragio creabantur: Rufuli a cognomine Rutili, aq̄ post Rutili appellati sunt,

Pag. 71.

. nas-
. æ
. Navi-
us] uit
. ad
. esen-
. Ructare,
non ructari, dicendum ait Verrius,] ut pro
. os igi-
tur] scrib-

¹ viræ. ² sagas nos. ³ quis. ⁴ quod. ⁵ etc. ⁶ in imo. ⁷ otiosus? ⁸ Nævius. ⁹ viro

¹⁰ adolescentulo. ¹¹ extraxit. ¹² Rutilus, vel, Rutilus. ¹³ Rutilæ. ¹⁴ exilius. ¹⁵ fruticibusque. ¹⁶ solius.

¹⁷ auri. ¹⁸ facie. ¹⁹ galbeas. ²⁰ dederis. ²¹ Menalippo. ²² constitit. ²³ sensim. ²⁴ rodus. ²⁵ obvium.

²⁶ saxum rodum.

respuere pulcherrima superbia.] . . . M. Cicero tamen in libro II. Philippicarum,] ructaretur dixit. ¶ Respersum, vinum significat apud antiquos, quia in sacris solvendilibus vino mortui sepulchrum spargebatur. ¶ Romani videntur ab initio nulla usi esse] artificum opera, sed ubi primum ludos facere cōperunt tunc asciti artifices ab Etruscis civitatibus fuerunt: sero autem ludi] omnes, qui nunc a Romanis celebrari solent,] sunt instituti. Quidam primos ponunt Romanos. Alii aiunt Megalenses, id est Matris] Magnæ, ac populares Cereris. Alii aiunt] in conferendis equis Trojam lussisse pueros] Romanos. Alii institutum, ut luderent elquitando, jactu, saltu, cursu, testis Pallilibus] parib. que etiam ut ludicæ cerationes a] ludentibus fierent. ¶ Rubidus panis appellatur parum coctus, cum rubro colore, rubefactus.] Plautus in Casina: In furnum condito, atque ibi torreto pro pane rubido. Item scortæ ampullæ

Pag. 72.

vetustate rugosæ, et coloris ejusdem, rubide dici solent. ¶ Romanam portam vulgus appellat, ubi ex epistyllo defluit aqua, qui locus ab antiquis appellari solitus est Statuæ Cincię, quod in eo fuit sepulcrum ejus familie. Sed porta Romana instituta est a Romulo infimo¹ clivo Victoriæ, qui locus gradibus in quadram formatus est. Appellata autem Romana a Sabinis præcipue quod ea proximus aditus erat Romam. ¶ Rutabulum est, quo rustici in proluendo igne, panis coquendi gratia. ¶ Novius in Pico: Quid ego facerem, otiosi², rodebam rutabulum. Nævius³ obscenam viri partem describens: Vel quæ sperat se nupturam viri⁴ adolescentulos⁵, ea licet senile tractet retritum rutabulum. ¶ Ruta cæsa dicuntur quæ venditor possessionis, sui usus gratia concidit, ruendoq. contraxit⁶. ¶ Rutilium⁷ rufum significat, cujus coloris studiosæ etiam antiquæ mulieres fuerunt, unde traxerunt cognomina rutilias⁸, ut indicat frequenter Afranius. ¶ Rutrum tenentis juvenis est effigies in Capitolio ephebi, more Græcorum harenam ruentis, exercitationis gratia. Quod signum Pompeius Bithynicus ex Bithynia suppellectilis regię Romanæ deportavit. ¶ Rutundam ædem Vestæ Numæ Pompilius, rex Romanorum, consecrasse videtur, quod eandem esse terram, qua vita hominum sustentarentur, crediderit, eamque pile forma esse, ut sui simili templo dea cole-retur. ¶ Ruscum est, ut ait Verrius, amplius paullo herba, et exiruis⁹ virgultis fructibusque¹⁰, non dissimile junco, cujus coloris reb. uti mulieres solite¹¹, commemorat Cato Orig-

Pag. 73.

num I. VII: Mulieres opertæ auro, purpuraque; ars¹² inhæret diadema, coronas aureas rusceæ facile¹³, galbeos¹⁴ lineas, pelles, redimicula. ¶ Rupitias in XII significat damnum dederit¹⁵. ¶ Rodus, vel raudus significat rem rudem, et imperfectam. Nam saxum quoque raudus appellat poetæ, ut Accius in Melanippo¹⁶: Constituit¹⁷, cognovit, sensit¹⁸ conlocat sese in locum celsum. Hinc manibus repetere roudus¹⁹ saxum grandem et gravem. Et in Chrysippo: Neque quisquam a telis vacuus, sed uti cuiq; obviam²⁰ fuerat, ferrum saxio rudem²¹. Vulgus

¹² ars. ¹³ facile. ¹⁴ galbeos. ¹⁵ dederit. ¹⁶ Melanippo. ¹⁷ constituit. ¹⁸ sensit. ¹⁹ rodus. ²⁰ obvium.

quidem in usu habuit, non modo pro ære imperfe-
cto, ut Lucilius, cum ait: Plumbi paxillum¹ rodus li-
niq. matexam²; sed etiam pro signato, quia in mæci-
pando, cum dicitur, Rudusculo libram serito, asse
tangitur libra. Cincius de Verbis priscis sic ait:
Quemadmodum omnis fere materia non deforma-
ta, rudis appellatur, sicut vestimentum rude,
non perpolitum: sic æs infectum rudusculum. Apud
ædem Apollinis æs conflatum jacuit: id adru-
dus appellabant. In æstimatione Censoria
æes infectum rudus appellatur. ¶ Rudiarii ab eodem
dicuntur, qui saga nova poliunt. Hominem imperi-
tum ¶ Rudem dicimus. ¶ Rudentes restes nauticæ,
et asini, cum voces mittunt. ¶ Rusparsi est
querere cribro³, ut hoc versu indicatur: Et ego
ibo, ut latebras ruspans rimarem optimas.
¶ Rustica vinalia appellantur mense Augusto
XIII kal. Sept. Jovis dies festus, quia Latini bellum
gerentes adversus Mezentium, omnis vini liba-
tionem ei Deo dedicaverunt; eodem autē die Veneri
templa sunt consecrata, alterum ad Circum Ma-
ximum, alterū in luci libitina densi⁴, quia impius⁵
Deæ tutela sunt horti. ¶ Rustum ex rubus

Page 74.

Page 75.

Page 76.

ubi incubare posset auspicii repetendi causa.
¶ Rogatio est, cū populus consulitur de uno plurib. ve
hominibus, quod nō ad omnis pertineat, et de una plu-
rib. ve reb. de quib. non omnib. sancitur; nā, quod in
omnes homines resve populus scivit, lex appellatur.
Itaq., Gallus Aelius ait, inter leges et rogationem
hoc interest: rogatio est genus legis; quæ lex, non
continuo ea rogatio est. * non potest non esse lex,
si modo iustis comitiis rogata est. ¶ Romulum
quidam a fœu Ruminati, alii, quod lupæ roma nutri-
tus est, appellatum esse ineptissime dixerunt; quem
credibile est a virum magnitudine, item fratrem
ejus, appellatos. Romam appellatam esse Cephala
Gergithius, qui de adventu Æneæ in Italiam videtur
conscribisse, ait ab homine quodam comite
Æneæ: eum enim occupato monte, qui nunc Palatius⁷
dicitur, urbem condidisse atq. eam Rhomam nominas-
se. Apollodorus in Euxenide ait, Ænea, et Lavi-
nia natos Mayllem, Mulum Rhomumque, atque ab
Rhomo urbi tractum nomen. Alcimus ait, Tyrrenia
Æneæ natum filium Romulum fuisse, atque eo ortam
Albam Æneæ neptem, cujus filius nomine Rhodius⁸
concliderit urbem Romam. Antigonus Italicæ
historiæ scribitor ait, Rhomum quandam nomine,
Iove conceptum, urbem condidisse in Palatio
Romæ, eique dedisse nomen. Historia Cumanæ
compositor, Athenis quosdam profectos Sicyonem
Thespiadasq.⁹, ex quib. porro civitatib. ob inopiam
domiciliorum compluris profectos in exteris regio-
nes, delatos in Italiam, eosque multo errore nomi-
natos Aborigines, quorum subjecti qui fuerint Cæ-
ximparum viri, unicarumque virium imperio mon-
tem Palatium, in quo frequentissimi conserderint,
appellavisse a viribus regentis Valentiam: quod no-

Page 77.

men adventu Evādrī Æneæque in Italiam cum magna
Græce loquentiū copia interpretatū, dici ceptum Rhom-
men. Agathocles Cyzicēnarū rerum conscribitor, ait,

vaticinio Heleni impulsū Ænean, Italiam petivisse
portantem, suam secum neptem, Ascani filiam, nomine
Rhōmē, eamq., ut Italia sint Phryges positi, et his¹⁰
regionibus maxime, quæ nunc sunt vicinæ urbi,
prima¹¹ omnium consecrasse in Palatio Fidei templum,
in quo monte postea cum conderetur urbs, visam
esse justā vocabuli Rōæ nominis causā, eā, quæ priore,
unde ea locum dedicavisset Fidei. Ait quidem Aga-
thocles complures esse auctores, qui dicant Ænean
sepultum in urbe Berecynthia proxime flumen
Nolon, atq. ex ejus progenie quendam nomine Rho-
mum venisse in Italiam, et urbem Romam nomina-
tam condidisse. Caltinus¹² Agathoclis Siculi qui res ges-
tas conscripsit, arbitratur e manu Trojanorum fu-
gientū illo capō, enidam fuisse nomē Latino, eumq.
habuisse conjugem Rhomam, a quo, ut Italia sit po-
titus, urbem concliderit, quam Rhomam appellavisse.
Lenibus, qui appellatur Heraclides, existimat, re-
vertentibus ab illo Achivis, quandam¹³ tempestate
dejectos in Italia regiones, secutos Tiberis decur-
sum pervenisse, ubi nunc sit Roma, ibique propter læ-
dium navigationis, impulsas captivas auctorita-
te virginis cujusdam temp-stivæ nomine Rho-
mes, incendisse classem, atque ab ea necessitate
ibi manendi urbem conditam ab his, et potissimum
ejus nomine eam appellatam, a cujus consilio eas
sedes sibi firmavissent. Galatas scribit, cum post
obitum Æneæ imperium Italicæ pervenisset ad Latinū
Telamachi Ciresq. filium, hisque¹⁴ ex Rome suscep-
set filios Romum Romulumque, urbi conditæ in Pa-
latio causam fuisse appellandæ potissimum Rho-

Page 78.

ma. [Diocles Peparethius ait Iliam, Numitor-
is Albani regis filiam, gemellos edidisse, quos
in ipsa Tiberis ripa a Faustulo, regio ministro,
expositos juxta ficum appellatam postea a
Romulo Ruminalem, sic jacentes lupam
lactasse, et picum Martium nutrisse; post, reper-
to [Accam Larentiam, Faustuli uxorem, educasse.
Plerique tamen, conscio, et alimenta præbente Nu-
mitore, nutritos aiunt, quod Iliæ ex Marte se-
peperisse eos asseverabat, ac secreto litteris, omni
denique liberali disciplina Gabii institutos
atque [excultos fuisse; atque ita in musicis pri-
mam pueritiam traduxisse, cum inter æquales
omnes præstarent corporis proceritate et forma,
nominatos, alterū Romulū, Remum alterū. Eos ubi ex
compressu Iliæ natos se cognoverint, et quod ex-
positos in [ripa Tiberis lupa lactaverit præbens ru-
mam, monte vicino descendēs, et quod reperti a Faustulo
sunt educa[t]i, Romulūque et Remum a roma no-
minati potissimum; præterea, quo cum, patre
essent procreati, intellexerint, Numitori avo primum
restituissē regnū, deinde de urbe condenda
per auguria decrevisse, uter eam conderet, nomi-
naretq., ac Deorum [manifesta approbatione, Ro-
mulum urbem condidisse, eamque nominasse Romam
potius, quam Romulam de de suo nomine, ut amplio-
re vocabuli significatione prosperiora patriæ
sue ominaretur. [Romam antea Romulam appella-
tam Terentius quidem [Varro fuisse ait ab Romulo;
deinde detortam vocalem, deitatasque literas fuisse
credibile. Ceterum causam ejus appellationis inve-
nisse ait Verrius [vetitam esse publicari.
¶ Romanam portam antea Romulam voca-
tam ferunt, quæ fuerit [ab Roma appellata.

Page 79.

¶ Romuliam Tribum appellatam ait Diohy-
sius ab Romulo, quod in agro ab eo [cap-
to de Veientibus populis, ea Tribus cen-
sebatur. Terentius Varro dictam ait, quod proxima
Romæ esset.] quæ
eiusdam

¹ paxillum. ² metexam. ³ crebro. ⁴ Luco Libitinensi. ⁵ in ipsius. ⁶ Rogatio. ⁷ Palatinus, vel, Palatium. ⁸ Rhomus. ⁹ Thespiasq. ¹⁰ in iis. ¹¹ primam. ¹² Callias. ¹³ quosdam. ¹⁴ isque.]

ep A ris esse, unam columnam efficere ab integro novam, nullo lapide redivivo. ¶ Redarguisse²⁷ per e. litterā Scipio Africanus, Pauli filius, dicitur enunti-
asse, ut idem etiam pertisum, cuius. m. Lucilius, cum ait: Quo facietior videre, et scire plus quam ceteri, pertisum hominē, non pertesum dicere ferū²⁸. Nam genus*. ¶ Redimiculum vocant mulieres catellam, qua maxime utuntur ornatus causa. ¶ Reus nunc dicitur, qui causam dicit: et itē qui quid promisit sponditve, ac debet. At Gallus Aelius Li. II. Significationum verborū quæ ad jus pertinent, ait: Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sive his²⁹ egit, sive cum eo actum est. ¶ Reus stipulando ē idē, qui stipulator dicitur; quippe suo nomine ab altero quib. populatus³⁰ est, non his³¹ qui alteri adstipulatus est. ¶ Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid prōisit, qui³² pro altero quid prōisit. At Capitolus Actus³³ in eadē quidē opinione est, sed exemplo adjuvat interpretationem. Numa³⁴ in secunda tabula, secūda lege, in qua scriptū est: Quod horū fuit unū³⁵ iudicii arbitrove, reove, eo die diffensus³⁶ es: o. Nunc uterq. actorū rei quæ³⁷ in iudicio me³⁸ vocatur, itemque accusator de vi accitū³⁹ more veterē, et consuetudine antiqua. ¶ Rivus vulgo appellatur tenuis fluor aquæ, non spe consiliove⁴⁰ factus, verum naturali suo impetu; sed hi⁴¹ rivi dicuntur, qui manu facti sunt, sive super terram fossa, sive super⁴² specu, cuius vocabuli origo ex Græco pendet. ¶ Repanda⁴³ locantur Pompina⁴⁴ flumi-

Pag. 80.

Verrius id municipium, quod in freto e regno¹ Siciliae est, quoniā in dictū est a rūpendo, quod est Græce φαρυγγία², eo quidem magis, quia in Gallia Cisalpina ubi forum Lepidi fuerat, Regium vocatur. ¶ Rhodēsiadionque³ cum dixit Lucilius, quo nomina riparum⁴ posuit, tam infestum sibi corpus et validitatem referens, quam levis sed⁵ salutis navigantium. ¶ Rhinocerotē quidam esse aiunt bovē Egyptium. ¶ Redemptores proprie, atque antiqua consuetudine dicebantur, qui cum quid publice faciendum ut⁶ præbendum condixerant⁷, effecerantque, tum de-
mun pecunias accipiebant; nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At hi nunc dicuntur redēptores, qui quid conduxerunt præbendum utendumq. ¶ Redibiturū⁸ id proprie dicitur, quod redditū ē, iprobatūq. et⁹ qui dedit, idēque rursus coactus est habere id, quod ante habuit. ¶ Redivivam quidam, alii relivivum appellant; cum circa unguis cutis se resolvit, qui-
ruere¹⁰ est solvere. Titinius in Setina: Lassitudo conservum redivivæ et flagri; et Livi.: Scabra in legendo, reduviosave offendens. ¶ Redhostire referre gratiam. Navius¹¹ in Lupo: Vel Veniens regem salutant jubæ¹² Albanū muliū¹³, comitem senem sapientem contra redhostis Menajus. Et Accius in Amphitryone: Cedo ecquid te redhostitum¹⁴, cum eas sem obiectet¹⁵ facilius. Nā et hostire, pro æquare p. suerunt. Ennius in Cressphonte: Audis atque auditis hostimentum adiungito; et in Hectoris Lytris: Quæ mea cominus machera atque hasta hōspius¹⁶ manu. Et Pacuvius in Teucro: Nisi coercoo protervitates, atque hostio ferociam. ¶ Redātrare¹⁷ dicitur in Saliorū exultationibus, cū præsul ampiravit¹⁸, quod est, motus edidit, ei¹⁹ referuntur invicem idem motus. Lucilius: Præsul

Pag. 81.

ut amptret, inde vulgus redamplavit²⁰. At Pacuvius: Proactrēda²¹ gratia. Simul cū videā Craios nihil mediocriter redamptuare²², opibusque summis persequi. ¶ Redivivū est ex vetusto renovatum. Cicero L. I. in Verrē: Urum existimatis minus ope-

¹ sese. ² alii. ³ avis. ⁴ regione. ⁵ παρὰ. ⁶ Rhodion Icadionque. ⁷ cognomina piratarum. ⁸ illa esset. ⁹ aut. ¹⁰ conduxerant. ¹¹ Redibiturū. ¹² ei. ¹³ luere. ¹⁴ Novius. ¹⁵ salvere jubet. ¹⁶ Amulium. ¹⁷ redhostitum. ¹⁸ cum in ea se obiectet. ¹⁹ hostiris. ²⁰ Redamptuare. ²¹ amptuavit. ²² et. ²³ redamptuavit. ²⁴ Promerenda. ²⁵ redamptuare. ²⁶ III. ²⁷ Redarguisse. ²⁸ ferunt. ²⁹ is. ³⁰ qui stipulatus. ³¹ is. ³² quive. ³³ Ateius. ³⁴ Nam. ³⁵ vitium. ³⁶ dies diffusus. ³⁷ actor reusque. ³⁸ rei. ³⁹ de via citu. ⁴⁰ specu inciliove. ⁴¹ ii. ⁴² subter. ⁴³ Retanda. ⁴⁴ Pompina. ⁴⁵ colore. ⁴⁶ significarunt. ⁴⁷ intentus.

ris esse, unam columnam efficere ab integro novam, nullo lapide redivivo. ¶ Redarguisse²⁷ per e. litterā Scipio Africanus, Pauli filius, dicitur enunti-
asse, ut idem etiam pertisum, cuius. m. Lucilius, cum ait: Quo facietior videre, et scire plus quam ceteri, pertisum hominē, non pertesum dicere ferū²⁸. Nam genus*. ¶ Redimiculum vocant mulieres catellam, qua maxime utuntur ornatus causa. ¶ Reus nunc dicitur, qui causam dicit: et itē qui quid promisit sponditve, ac debet. At Gallus Aelius Li. II. Significationum verborū quæ ad jus pertinent, ait: Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sive his²⁹ egit, sive cum eo actum est. ¶ Reus stipulando ē idē, qui stipulator dicitur; quippe suo nomine ab altero quib. populatus³⁰ est, non his³¹ qui alteri adstipulatus est. ¶ Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid prōisit, qui³² pro altero quid prōisit. At Capitolus Actus³³ in eadē quidē opinione est, sed exemplo adjuvat interpretationem. Numa³⁴ in secunda tabula, secūda lege, in qua scriptū est: Quod horū fuit unū³⁵ iudicii arbitrove, reove, eo die diffensus³⁶ es: o. Nunc uterq. actorū rei quæ³⁷ in iudicio me³⁸ vocatur, itemque accusator de vi accitū³⁹ more veterē, et consuetudine antiqua. ¶ Rivus vulgo appellatur tenuis fluor aquæ, non spe consiliove⁴⁰ factus, verum naturali suo impetu; sed hi⁴¹ rivi dicuntur, qui manu facti sunt, sive super terram fossa, sive super⁴² specu, cuius vocabuli origo ex Græco pendet. ¶ Repanda⁴³ locantur Pompina⁴⁴ flumi-

Pag. 82.

n[a, id est, purganda: retæ enim vocantur arbores, quæ aut ex ripis fluminum eminent, aut in alveis extant. ¶ Ri[us est mos, vel consuetudo. ¶ Rite autem bene a[c recte significat
istic. [Plautus Menæchmis: Certe hæc mulier canterino [ritu astans somniat
homi
ina
C telo
alio [facit men-
tionem [to-
lorum [so-
litum est
remo [¶ Retractare est rursus tractare. ¶ Rabidus a rabie dictus, qui morbus caninus est. Catullus [de Berecynthia et Atti: Abi in quiete molli rabidus [furor animi. ¶ Ravi coloris, raviselli appellantur [a Plauto, qui sunt inter flavos et cæsius, ravo sub con-
quod genus hominum [pessimum est. Idem in Epidico: Sed quis hæc est [muliercula, et ille ravistellus, qui venit. ¶ Rates [vocantur tigna inter se colligata, quæ per aquam agantur: quo quidem vocabulo interdum etiam na[ves ipsæ significantur. Atrianus in Epistula [Vento perculsam ratem. Item eodem nomine significarint⁴⁶ etiam re[mos. Attius in Neoptolemo. Atque ego re[percuto ratibus mare; et alio loco: Sed jam [propellunt cæruleum ratos salum. ¶ Radere [genas vetitum est in lege XII., id est, unguib. ¶ scindere. ¶ Rabula dicitur in multis intus⁴⁷ neg[otiiis, paratusq. ad radendum quid auferendumq.; [vel est ita dictus, quia acrior sit in neg[otiiis agendis, et quasi rabiosus.

Pag. 83.

¶ Rodusculana porta videtur appellata, quod

... Regifugium dies notatur in Fastis] vi kal. Martias, ut ait Verrius, ita dictus, quia eo die rex Traquinius Roma fugerit;] quod falsum esse arguit Cincius in libro Fastorum,] et Tullius de Feriis, qui Saliarum virgines et Salios adesse dicunt Regi sacrorum, cum facit sacrificium in Comitio, quo facto statim fugit: quod verum cognoverit esse, qui legerit in Fastis dies tales, quales notantur sic. Q. REX. C. F. id est, Quando Rex Comitavit, Fas; id est, ad comitium itat: his enim tantum feriis Regi sacrorum in Comitio, nec in aliis ire licet; qui mos videtur ascitus ex Etruria. Regifugium item dies notatur in Fastis,] kal. Junii, qui dies, quia totus nefastus non est,] legi debet cum nota N. non N. quod ille dies sit] e nefasto fastus. Regia dicta, quod sacrorum causa ta,] qua in fan a Pontifice convocati, in eam convenirent,] aut quod in ea sacra a Rege sacrificio erant soli ita usurpari. Regia ferie dicta videntur, quae sunt fori, conventus et mundinarum causa, in] civitate aliquem per sacerdotem, qui sit regia maiestate; sed non semper ob hanc unam causam tantum, qui hominitatis maiestatis cura datur etiam, cum expiatio ictus fulguris t, aut in procurando portento simili, quo Regia feriae fieri illam solitae sunt. Reglescit, cum dixit Plautus, significat crescit, hoc versu: vix superum dolori, qui in dies, vale mi-ero mihi ac perditio, reglescit magis magisque. Inde etiam glires

Pag. 88.

dicti videntur, quibus corpus pinguitudine adcrevit. Reapse est reipsa. Pacuvius in Armorum iudicio: Si non est ingratum reapse quod feci bene. Regimen pro regimine usurpant poete. Ennius L. XVI: Primus senex brady (in) reimen belli. peritus. Relegati dicuntur proprie, quibus ignominiae, aut poenae causa necesse est ab urbe Roma, aliove quo loco abesse lege, Senatusque consulto, aut edicto magistratus, ut etiam Aelius Gallus indicat. Religiosus est non modo Deorum sanctitatem magni aestimans, sed etiam officiosus adversus homines, dies autem religiosi, quibus nisi quod necesse est, nefas habetur facere: quales sunt sex et triginta Atri qui appellantur, et alii senes, atque hi, quibus mundus patet. esse Gallus Aelius, quod homini ita facere non liceat, ut si id faciat, contra deorum voluntatem videatur facere, quo in genere sunt haec: in aedem Bonae Deae virum introire; adversus mystica lege ad populum ferre; die nefasto apud Praetorem lege agere. Inter sacra autem, et sancta, et religiosum differentias bellissime refert. Sacrum aedificium, consecratum deo. Sanctum murum, qui sit circum oppidum. Religiosum sepulchrum, ubi mortuus sepultus, aut humatus sit, satis constare ait. Sed ita portione quadam et temporibus eadem videri posse, siquidem quod sacrum est, idem lege aut instituto maiorum sanctum esse putant, violari id sine poena non possit. Idem religiosum quoque esse, qui non iam sit aliquid, quod ibi homini facere non liceat; quod si faciat, adversus deorum voluntatem videatur facere. Similiter de muro et sepulcro debere observari, ut eadem

Pag. 89.

et sacra, et sancta, et religiosa fiant; sed quo modo, quod supra expositum est, cum de sacro diximus. Repotia postridie nuptias apud novum maritum cenatur, quia quasi reficitur potatio. Pacuvius in Iliona: Ab eo depulsum mamma paedagogandum accipit appot. talis libet. Repagula sunt, ut Verrius ait, quae patefaciendi gratia (qua) ita figuntur, ut ex contrario quae oppangun-

tur. Cicero in Verrem L. IV: Postea convolsis repagulis, effractisque valvis, demoliri signum, ac vectibus labefactare conantur. Quae poeta interdum repages appellant. Repudium Verrius ait dictum, quod sit ob rem pudendam. Accius: Repudio ejecta ab Argis jam dudum exsulo. Repedare, recedere. Pacuvius: Paulum recedere, gnate, a vestibulo gradum. Repastinari ager is dicitur, ut Verrius existimat, cuius natum mutatur fodiendo, cum aut silvester ex quo dicitur, aut lapis molitur frangendo, ut fiat pascui, vel pecoribus herba, vel hominibus satione. Cato in ea, quam scribit de Suis virtutibus contra Thermum: Ego jam a principio in parsimonia, atque in duritia, atque industria omnem adolescentiam meam abstinui, agro colendo, saxis Sabinis, silicibus repastinandis, atque conferendis. Afranius in Repudiato: Repastina serat senex, fugis. Reluere, resolvere, repignerare. Caecilius in Carine: Ut aurum et vestem, quod matris fuit, reluat, quod viva ipsi opposuit pignori. Resignare, antiqui pro rescribere ponebant, ut adhuc subsignare dicimus pro subscribere. Cato de Spoliis, ne figerentur, nisi quae de

Pag. 90.

hominibus capta essent: Sed tum ubi indivisi sunt, revertantur resignatis vectigalibus. nar. requi alia a quod n reb indi tertium ranorum positi nisi a vocabu cretum. Resultare, saepe re-lire. Restibilis ager dicitur, qui biennio continuo seritur farreo spico, id est aristato; quod ne fiat, solent qui praedia locant, excipere. Reses et residuus dicitur ignavus, quia residet. Accius in Odi residuos, summo deditos, atque inertes. Afranius in Rosa: Praeterea residues multi. Pacuvius in Armorum iudicio: Tuque desiderare mavis residem, at contra nos hic esse in labore. Resecrare, resolvere religione; utique cum reus populum comitiis oraverat per Deos, ut eo periculo liberaretur, iubebat magistratus eum resecrare. Rursus autem, idem uti se liberarent, insistebat, et quod insons innocens esset causabatur, et quod caput est, ne eidem iterum dies diceretur, neve iterum animadverti statuerent in eum, deprecabatur, cumque comitia essent dimittenda.

Pag. 91.

Plantus: Resecroque, mater, quod dudum obsecraveram. Reserjor. Res conperendinata dicitur, ut Verrius ait, iudicium in diem tertium constitutum. Ravam vocem significare ait Verrius raucam, et parum liquidam, proxime canum latratum sonantem; unde etiam caudicus pugnaciter loquen-

¹ Julius. ² quia. ³ et Alliensis. ⁴ ii. ⁵ Religiosum ait. ⁶ auspicia. ⁷ putat, ut. ⁸ quoniam. ⁹ eo. ¹⁰ quo. ¹¹ repotialis. ¹² repeda. ¹³ natura. ¹⁴ excodicitur. ¹⁵ pascuus. ¹⁶ abstinui. ¹⁷ Repastinare sero tu, senex. ¹⁸ ipsa.

s, [Rabula appellabatur, ut est apud Lucilium A
 travi-
 raviselli, nisi
 a ravi potius dictos velimus, ut est apud Plautum, qui
 ait in Aulularia: Ubi si quid] poscamus (quod)
 ad ravim poscamus prius. Et alibi: Expurga-
 bo hercle omnia ad raucam] ravim.
 [Rosea in agro Reatino campus] appellatur
 quod in eo arva rore humida semper serent.
 [Rediculi fanum extra portam] Capenam Corni-
 cius ait fuisse: qui Rediculus propterea appel-
 latus est, quia accedens ad urbem Hannibal,
 ex eo loco redierit, quibusdam visis perterritus.
 [Reserari Verrius ait] dici ab eo quæ de-
 mota sera a januæ cardine patiant
 res: inde, quæ patefacta, et] declusa sint, re-
 rata dici: seræ] neque dicantur sutes,
 qui opponuntur clausis] foribus. Pacuvius in
 Armorum iudicio: Nunc] pandite svaiva,
 remove te seras, ut] complectar.] Rema-

Pag. 92.

nant³, reptent⁴. Ennius L. I: Desunt⁵ rivos
 camposque remant⁶.] Refert cum dicimus,
 errare nos ait Verrius: esse enim rectum rei
 fert, dativo scilicet, non ablativo casu. Sed
 esse jam usu possemus.] Ridiculus proprie
 dicitur, qui in rebus turpib. ridetur.] LIBER
 XVII SEXTI POMPEI FESTI. LI-
 BER XVIII.

[RIDEO, INQUIT GALBA CAN-
 terio, proverbium est, quod Sinnius
 Capito ita interpretatur, nisi⁷, qui
 principio rei alicujus inchoatæ deficient
 animo. Sulpicius Galba, cum in provinciam
 exiens, ad portam ipsam canterium suum anim-
 advertisset cecidisse, rideo, inquit,] can-
 terio, te jam lassum esse, cum tam longum iter
 iturus, vix id sis ingressus.] Retricibus,
 cum ait Cato in ea, quam scribit, Cum edisser-
 tavit Fulvi Nobilioris censuram, significa-
 t aquam eo nomine, quæ est supra viam Ar-
 deatinam, inter lapidem secundum et tertium, qua
 irrigantur horti infra viam Ardeatinam et
 Asinariam usque ad Latinam.] Recepticium ser-
 vum, Cato in Suasione legis Voconiae cum ait,
 significat, qui ob vitium redhibitus sit: Ubi
 irata facta est, servum receptitium sectari
 aique flagitare virum jubet.] Rogat, id est,
 consulit populum, vel petit ab eo, ut id scis-
 cat, quod ferat; unde nos quoque in consue-
 tudine habemus pro petere, et orare. Cato
 in Dissuasione ne lex Bæbia derogaretur,
 ait: Hoc potius agam, quod hic rogat.] Restat,

Pag. 93.

pro distat, ait Ennius⁸ ponere, cum his⁹ dicat: Im-
 petus aut¹⁰ longe mediis regionibus restat.
] Ruri esse, non rure, dicendum, testis est Terenti-
 us in Phormione, cum ait: Ruri se contine-
 bat; ibi agrum de nostro patre.] Religioni
 est quibusdam porta Carmentali egredi, et
 in aede Jani, quæ extra eam, Senatam habe-
 ri¹¹; quod ea egressi sex et trecenti Fabii apud
 Cremeram omnes interfecti sunt, cum in aede Jani
 S. C. factum esset, uti proficiscerentur.

[Retiario pugnanti adversus murmillo-
 nem, cantatur: Non te peto, piscem peto; quid
 me fugis Galle? quia murmillicum genus
 armaturæ Gallicum, est ipsique murmillo-
 nes ante Galli appellabantur, in quorum galeis
 piscis effigies inerat. Hoc autem genus pu-
 gnæ institutum videtur a Pittaco, uno ex
 Septem Sapientibus, qui adversus Phrynonem
 dimicaturus propter controversias linum,

quæ erant inter Atticos, et Mytilenæos, re-
 te occulte lato impedit Phrynonem.] Re-
 signatum res dicitur militi, cum ob delictum aliquid
 jussu. Tr. Militum, ¹² in tabulas refertur.] Resig-
 nare enim antiqui pro scribere interdum pone-
 bant.] Rituales nominantur Etruscorum libri,
 in quibus præscriptum est, quo ritu condantur ur-
 bes, aræ, aedes sacrentur, quæ sanctitate muri, quo
 jure portæ, quomodo tribus, curiæ, centuriæ
 distribuantur, exercitus constituantur, ordinentur;
 ceteraque ejusmodi ad bellum ac pacem pertinen-
 tia.] Rutile canes, id est, non procul a rubro
 colore, immolantur, ut ait Ateius Capito, cana-
 rio sacrificio pro frugibus deprecandæ sævitie cau-
 sa sideris caniculæ.] Religionis præcipuæ ha-

Pag. 94.

betur censoria majestas, cujus in libris de Vita P. R.
 Varro exempla hæc profert: M. Fulvius Nobili-
 or, cum M. [Emilio Lepido Censor factus, cum ei
 B admodum inimicus antea exitisset, sæpeque ju-
 dicia cum ejo sibi fuissent, publicæ rei causa,
 quæ in primis spectator, statim eo delato mune-
 re, homini inimiciis remisit: quod ejus animi
 judicium fuit omnib. gratum et probatum. A Postu-
 mius, Q. [Fulvius Cens. facti, quia Fulvius duos filios
 amiserat [in Illyrico militantes, et propter gravè mor-
 bum oculos], censuram gerere non poterat, ut
 libri Sibyllini adirentur, auctor fuit, et ut pu-
 blice supplicaretur pro valetudine collegæ,
 Ti. Sempromnii, cum a Rutilio Tr. pl. censoria
 fides label factaretur, qui ob parietem dirutum iratus
 cum esset [dis]privatæ, die dicta collegam Claudium
 condemnaverat, fecit ut eodem illa, eodem que in lo-
 co erant, condemnatum absolvent centuriæ.
 L. Aemilius Paulus ¹³ [et Q. Philippi religiosa censura
 fuit. Laboravit [Paulus morbo gravi, et pæne
 amissione capitis] in eo honore. Religiosa item
 et P. Cornelii Scipionis Nasicæ, cui collega M. P.
 C. opilius, post consulem qui fratrem vidit, censura
 fuit, vadatus [enim cum esset, s. a. P. R. liberatum
 constat. M. Valerius Messala, C. Cassius Lon-
 ginus Censores, [quorum in magistratu subversa pudici-
 tia fuerat, famosi] exiterunt: nam palmam, quæ
 in Capitolio in ara ipsa Jovis Optimi Maximi, bello Per-
 sico nata fuerat, [tunc prostratam ferunt, et ibi ena-
 tam flicum, infames quæ] rursus fecit, qui sine
 ullo pudicitie respectu fuerant Censores.
 L. Cornelii Lentuli, [C. Censorini sequitur censura:
 Lentulus iudicio publico repetundarum damnatus
 fuerat.] Plurimi itaque censuram adepto damna-

Pag. 95.

tionis poenam remiserunt. P. Africani. L. Mummi
 censura insignis: sed in qua segnitia in agen-
 do notetur Munnius. Is Asellum nulla soluta po-
 na ex ærariis exemit, Africani irrita] severitate,
 qui illum fecerat ærarium. Sed et Q.] Fulvi No-
 bilioris, et ejus collegæ Appi Claudii fuit no-
 bilissima censura, nobilitati] tribus notis
 inustus severissimis. Q. Pompei et Q. Cæcili Metelli
 Macedonici censura lectus sejnatus, ad sum-
 mum senatores amoti sunt] tres, et eo lu-
 mine, qui aliorum offunderent] claritatem.
] Redinunt, significat, redeunt.] Ennius
 redinunt in
 patriam] eunt feri
] Regium est,
 quod est aut fuit regis,] ut servus
 regius et domus regia, qualis est] Numæ Pompili.
 At] Regale facinus, quod est dignum rege.
] Romanos in Lib. XI. Græcos appellat Enni-
 us, cum ait: Contentund Græcos, Graios me-
 morare solent sos, Quod Græcia lingua longos per
 temporis tractus Hispani. ¹⁴ Non Ro-

¹ quod. ² namque dicuntur. ³ Revitant. ⁴ repetant. ⁵ deserunt. ⁶ revitant. ⁷ de iis. ⁸ Ennium.
⁹ is. ¹⁰ haud. ¹¹ habere. ¹² ne stipendium ei detur. ¹³ Pauli. ¹⁴ Hos pavi.

manos ait Græce locutos,] cum Romulus urbis conditor verbis linguae Latinae locutus sit: sed quod olim lingua Græce] gentis fuerit eadem cum Latina, parum prolatione mutata. Hoc autem verum esse indicat origo ejus quæ videtur quasi Græce usurpatio. ¶ Rigido tum cæcula suro, cum ait] Ennius, loratus videtur super etymo verbi cæculi; est enim a matris nomine. Eodem verbo de eadem] re usus est et L. II: Fert sese per læta campi cæcula prata. Cæcula mare ipsum dixit] et alibi: Inde Parum per cæcula navibus ambulabant. Parum insulam

Pag. 96.

refert. Item: Unum surum surus ferre, tamen defendere possunt. Suri autem sunt rustici, et hypocoristicis surculi. ¶ Reque eapse Scipio Africanus, Pauli filius, cum Pro æde Castoris dixit, hac compositione usus est: Quibus hominibus ego sæpe, atque in multis locis opera, factis, consiliis, reque eapse sæpe beneficius spem; id est, et re ipsa. ¶ Resp. multarum civitatum pluraliter dixit C. Gracchus in ea, quam conscripsit de Lege p. Enni et peregrinis, cum ait: Eæ nationis, cum aliis reb. per avaritiam atque stultitiam, res publicas suas amiserunt. ¶ Recto fronte ceteros sequi si norit, Cato in Dissertatione consulatus. Antiquæ id consuetudinis fuit, ut cum ait Ennius quoque: A stirpe supremo; et: Iliā dia nepos; et: Lupus fura; et: Nulla metus. Etiam in commentariis Sacrorum pontificalium frequenter est hic ovis, et hæc agnus, ac porcus; quæ non ut vitia, sed ut antiquam consuetudinem testantia, debemus accipere. ¶ Recipie apud Catonem, pro recipiam, ut alia ejusmodi complura. ¶ Redemptitavere item, ut clamitavere. Cato idem in ea, qua egit de Signis et tabulis: Honorem templatavere ait, l. efacta beneficiis non redemptitavere. ¶ Repulsior, secunda conlatione, dixit Cato in ea, qua est Contra Corneliū apud populum: Hæc quis? inculcor, religiosior, desertior, publicis negotiis repulsior. ¶ Ratissima quoque, ab his, quæ rata dicimus; unde etiam rationes dicuntur. Cato in quam Thermum: Erga remp. multa beneficia ratissima atque gratissima. ¶ Regillis, tunicis albis et reticulis luteis utrisque. . . ctis, textis ssum ver-

Pag. 97.

sum a stantibus, pridie nuptiarum diem, virginis indute cubitum ibant omnis causa, ut etiam in togis virilibus dandis observari solet. ¶ Rapi simulatur virgo ex gremio matris; aut, si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum traditur, quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. ¶ Rapi solet fax, qua præluente nova nuptia deducta est ab utrisque amicis, ne aut uxor eam sub lecto viri ea nocte ponat, aut vir in sepulcro comburendam curet, quo utroque mors propinqua alterius utriusque captari putatur. ¶ Ritus est mos comprobatus in administrandis sacrificiis. ¶ Receptus mos est, quem sua sponte civitas alienum adscivit. ¶ Religiosi dicuntur, qui faciendarum prætermittendarumque rerum divinarum secundum morem civitatis defectum habent, nec se superstitionibus implicant. ¶ Renovativum fulgur vocatur, cum ex aliquo fulgure functio fieri coepit, si factum est simile fulgur, quod idem significat. ¶ Referri diem predictam, id est, anteferri, religiosum est, ut ait Veranius in eo, qui est auspiciorum de comitiis, idque exemplo comprobat L. Juli et P.

¹ jocatus. ² maris. ³ ambullabant. ⁴ possent. ⁵ fustes. ⁶ siem. ⁷ Penni. ⁸ femina. ⁹ hic. ¹⁰ emptitavere. ¹¹ malefacta. ¹² Ecquis. ¹³ iis. ¹⁴ Q. M. (Munucium). ¹⁵ rectis. ¹⁶ virgines. ¹⁷ traducitur, vel, trahitur. ¹⁸ utriusque. ¹⁹ alterutrum. ²⁰ avem, est. ²¹ at. ²² quos.

A Licini Censorum, qui id fecerunt sine ullo decreto Augurum, et ob id, lustrum parum felix fuerit. ¶ Regalia exta appellantur, quæ potentibus insperatum honorem pollicentur; privatis et humilioribus, hereditates; filio familiaræ, dominationem. ¶ Respicere autem est in auspicando, unde quis avem prospexit, cum eodem reverteritur. ¶ Religiosum ac sacrum est, ut templum omnia atque ædes, quæ etiam sacratæ dicuntur; ad quod per se religiosum

Pag. 98.

est, non utique. [sacrum est, ut sepulchra, quod ea non] sacra, sed religiosa sunt. ¶ Reus, cum pro utroque ponatur, ut ait Sinnius in eo, quem de Reo inscribit, et cum dicitur pro se, aut cum contra te agit, juramento tuo uti potest. ¶ Roscii vulgo appellari solent, in omni arte ita perfecti, ut Roscius concedus in arte sua perfectus fuerit, cui nihil deesset ad perfectionem, ut Libro I. de Oratore ait Cæro. ¶ Rustica Vinalia mense Augusto, ut est in Fastis, Veneri fiebant, quod eodem illo die ædis ei deæ consecrata est, jumentaque, et olitores ab opere cessant, quia omnes horti in tutela Veneris esse dicuntur. ¶ Raucos appellatos esse ait Verrius videri ab ariditate, [sive a similitudine quadam spicarum ariste; in specie namque flava frumenta rava appellari idem Verrius docet. ¶ Rica est vestimentum quadratum flmbratum, purpureum, quo Flaminicæ pro pallio mitræ utebantur, ut Verrius existimat. Titinius: Rica ex lana sucida, alba vestitus. Alii dicunt, pallium esse triplex, quod conficiant virgines ingenue, patrimæ, matrimæ, quod cæruleo colore infectū lavetur aqua pura. Alii, quo Flaminicæ cingat pileum. ¶ Respici avis [tunc dicebatur, cui peracto sacrificio, quasi finis impetratus esset, et quasi forent comitia perfecta, summi tunc reum jubebant sacerdotes suo more, aliique peractis juxta consuetudinem luci, in quo sacra faciebant, reo a calatoribus ingeniculato, [atque ita inclinato vinum in caput infundebant solemnem cum precatione. ¶ Remisso [exercitu, simul etiam

R-S

Pag. 99.

Augur, quo Consul in bello usus est in auspicando, discedere una] jubetur, quod tunc, illo discedente, certum est, exercitum etiam esse remissum,] ut cum opus sit, tunc si velit, discedere possit. Nam Consules et Censores non in perpetuum Anguribus presentibus utuntur, ut ait Ap. Pulcher, sed tantum in auspicio, quas postea dimittat is, a quo lege seculares habitæ sunt prius; quem et priorem] esse ait Antisthenes Labeo, quique eadem quoque lege significari, ut prior sit in auspicando, dicitur, ut ait idem Labeo in libro de] Officio Auguris. Potest autem Augur id et] in consilio facere, vel in alio, quo se det loco; pullisque pultem edentibus solistimum facit auspicium. Potest etiam, si velit, intra ponere; sin autem, in templo consistit. ¶ Repertum dicitur idem quod amissum recipere, quasi repartum et reparatum. ¶ Rictus, rixæ, rixosæ, ringitur] dici videntur, quia in diversum rumpantur,] contrariaque sunt recto, quod vocabulum a] regendo, ut commodius deductum videatur,] dictum videri potest.

¶ Sesopia in Augurali et Salia¹ri carmine appellatur, quæ alias esop²i a, pro sedilib³, dicere habemus nunc adhuc in consuetudine. ¶ Susq. deq. frequens est, pro plus minusve. Significat autem id⁴ quod antiqui usque dicere soliti erant. ¶ Sonivio significat in carmine Salia⁵ri et Augurali, sonanti. ¶ Sine sacris hereditas in proverbio dici solet, cum aliquid obtenerit sine ulla incommodi a-

Pag. 100.

ppendice, quod olim sacra non solum publica curiosissime administrabant, sed etiam privata, relictusq. heres sic⁶ pecunie, etiam sacerorum erat; ut ea diligentissime administrare esset necessarium. ¶ Suppium antiqui dicebant, quem nunc supinum dicimus, ex Græco videlicet, pro aspiratione ponentes litteram, ut cum iidem hylas dicunt, et nos sylvas; item æ sex, et ætæ septem. Ejus vocabuli meminit etiam Lucilius: Si vero das, quod rogat, et si suggeri⁷ suppus. ¶ Sempiterna borrea qui locus dicitur, in eo fuerunt lege Gracchi, ad custodiam frumenti publici. ¶ Statua est ludi⁸ ejus, qui quondam fulmine iectus in Circo, sepultus est in Janiculo; cuius ossa postea ex prodigiis oraculorumque responsis Senatus decreto intra urbem relata in Volcanali, quod est supra Comitium, obruta sunt, superq. ea columna, cum ipsius effigie, posita est. ¶ Servilius lacus appellabatur⁹ eo, qui eum faciendum curaverat in principio Vici Jugari continens basilicæ Julicæ, in quo loco fuit effigies hydræ posita a M. Agrippa. ¶ Sonitum morium in XII. significare ait Aelius Stilo certum cum justa causa; quem nonnulli putant esse, qui noceat, quod sones significat nocentes. Nævius ait: Sonitum esse oportet causam, quam ob rem perdas mulierem. ¶ Sacram viam, quidam appellatam esse existimant, quod in ea sædus ictum sit inter Romulum ac Tatium; quidam, quod eo itinere utantur sacerdotes idulum sacerorum conficiendorum causa. Itaque ne eatenus

Pag. 101.

quidem, ut vulgus opinatur, sacra appellanda est a Regia ad domum Regis sacrificuli, sed etiam a Regis domo ad sacellum Strenie, et rursus a Regia usq. in Arcem; nec¹⁰ appellari debere ait Verrius, sed disjuncte, ut ceteras vias Flaminiam, Appiam, Latinam; ut ne Novamviam quidem, sed Novam viam. ¶ Scita Plebei appellatur ea, quæ Plebs suo suffragio sine Patribus jussit, plebeio magistratu rogante. ¶ Solitaurilia hostiarum trium diversi generis immolationem significant, tauri, arietis, verris, quod omnes eæ solidi integriq. sint corporis: contra aci¹¹ . . . verberes¹² maiales qui¹³ quia sollum Osce totum et solidum significat; unde tela quædam soliferrea¹⁴ vocantur tota ferrea, et homo bonarum artium sollers, et quæ nulla parte laxata cavaque sunt, solida nominantur. Atque harum hostiarum omnium involati sunt tauri, quæ pars scilicet creditur¹⁵ in castratione. Sunt quidem qui portent¹⁶, ex trib. hostiis præcipue nomen inclusum cum solidis tauri, quod amplissima sit earum. Quidam dixerunt omnium trium vocabula confixa¹⁷ suis, ovis, tauri adfecessisse id, quod uno modo appellarentur universæ. Quod si¹⁸ a sollo, et tauris earum hostiarum ductum est nomen, antiq. consuetudinis¹⁹ per unum I. enunti-

¹ sicut. ² suggeris. ³ ludionis. ⁴ ab. ⁵ nec ita. ⁶ contrari. ⁷ verveces. ⁸ maialesq. ⁹ soliferrea. ¹⁰ cardi-
tur. ¹¹ putent. ¹² confusa. ¹³ sc. i. e. scilicet. ¹⁴ antiqua consuetudine. ¹⁵ ab. ¹⁶ strue. ¹⁷ fletu.]

Ari non est mirum, quia nulla tunc geminabatur littera in scribendo; quam consuetudinem Ennius mutavisse fertur, utpote Græcus Græco more usus, quod illi aque scribentes ac legentes duplicabant

Pag. 102.

mutas, semi[vocales et liquidas. ¶ Secordiam quidam pro ignavia posuerunt. M. Cato pro stultitia posuit, Originum Lib. VII. cum ait: . . . ob immensam t[em]eritatem ac secordiam causa erat, ne quid negotii publici, vel privati gereretur. Compos[itum] autem videtur ex se, quod est sine, [et corde. ¶ Semis, semodius, semuncia, qua ratione ex Græco trahuntur alia, quæ s. litteram pro aspiratione eorum. . . . habent, ut [æ]tæ septem, [æ]tæ silvæ, sic [ista] ab eo, quod illi [æ]tæ dicunt, [declinata] videtur. ¶ Sublicium pontem quidam putant appellatum esse [a sublicibus, peculiari vocabulo] Volscorum, quæ sunt tigna in latitudinem [extensa, quæ non aliter Formiani] vocent, quam a nomine librorum; [et quæ ab aliis auctoribus sublices vocantur, quod sub eis aqua liquens] laberetur, dicitur. in qua opinio[n]e fuit. . . . qui et meminit Sublici pontis; et Nævius, qui ait in belli [Punici] libro. . . . quam liquidum [Sublicio] tranat ponte amnem, et ali [tabulis] qui adhuc nomen retinet. . . . Sallustius libro [quarta] Historiarum, ne inrumendi pontis Sublici. . . . sublicibus cavata. . . . essent.

C ¶ Supervacaneum, ut [videtur, secludit] Verrius ab [va]cuo, quod

Pag. 103.

vacuum quidem dicatur in [tantummodo], quod sufficiat, satisq. sit familiaria; quod autem supersit, super[vacaneum] id dicitur.]

¶ Strufertarios appellabant antiqui ut ait. . . . h[om]ines con- ductos mercede, qui ad] arbores ful- guritas, piacularium] com[missarum] causa, sacrificia quædam] struæ¹⁰ et ferto sollempnibus verbis] faciant: PRECOR TE JUPPI[TER] UTI MIHI VOLENS PROPITIUS SIES, quod] et nullo etiam fiebat adhibito strufertario.

¶ Suberies, arboris genus,] ex qua cortex natatorius] detrahitur.] Lucilius

D ¶ Silicernium dicitur cæna funebris, quam alio nomine exsequium scriptores v[ocant]; sed . . . et V[er]rius existimant silicernium dici,] quod nos faci-men dicimus, quo] fletum¹⁷ familia purgabatur: quia cujus] nomine ea res instituebatur, i] jam silentium crederet. Cæcilium] Obolostate] Cre- didi silicernium ejus] me esse esurum.

¶ Sudum Verrius ait] significare subudum; sed auctor[um] omnium fere exempla volunt, ut sudu]s sicum significet; sudum enim quasi sendum, id] est, sine udo, ut securus, sine cura dictum est.]

¶ Sublesta antiqui dicebant infirma et tenuia.] Plautus in Persa: Ad

Pag. 101.

paupertatem si immigrant infamiae,
gravior paupertas fit, fides sublesti-
or; id est, infirmior. Idem in Nerve-
laria, vinum ait sublestissimum,
quia infirmos faciat vel corpore, vel
animo.

¶ Satur, et vir, et caro non habent *. ¶ Supel-
lectilis recto casu, et senis ratione di-
cebantur, quæ nunc contraria vi-
dentur esse finitioni portionis : quia
omnia vocabula x. littera finita,
per declinationes obliquorum ca-
sum syllabam accipiunt. Ilæc autem
duo desciverunt ab ea, ut alta com-
pium, quæ non ideo infirmare de-
bent præceptum.

¶ Scurra vocabulum Verrius ineptis-
sime aut ex Græco tractum ait, quod
est schypoazain, aut a sequendo, cui
magis adsentitur, quod et tenuioris
fortunæ homines, et ceteri alioqui,
qui honoris gratia prosequerentur
quempiam, non antecedere, sed sequi
sint soliti, quia videlicet dicat Lu-
cilius : Cornelius P. noster Scipiadæ
dicto, tempusq. intorquet in ip-
sum Oti, et deliciis, luci effictæ, atq.
cinando, et Sectariorum adeo ipsi suo, quo
rectius dicas : Ibat forte domum, se-
quimur multi, atque frequentes; cum
secutos videri velit, ob eorum jurgia,
non ob adsumtum officium.

Pag. 105.

¶ Secus Valgius putat ex Græco quod est *ixæç* dictū, ab-
surde scilicet; significat enim aperte aliter, exemplis
omnium fere, qui eā vocē usurpāt. ¶ Stipē esse num-
mum signatū, testimonio est et de eo quæ datur sti-
pendium militi, et cum spondetur pecunia, quod stipu-
lari dicitur. ¶ Sobrinus est, ut ait Gallus Aelius patris
mei consobrini filius, et matris meæ consobrina
filius. Femina iisdem de causis appellat
fratrem, et fratrem patruelem, et consobrinum,
et proprius consobrino, et sobrina. Idem gra-
dus in sobrina quoq. sunt. ¶ Sororium tigil-
lum appellatur hac de causa. Ex conven-
tione Tulli Hostili regis, et Metti Fufitii, du-
cis Albanorum, Trigemini Horatii et Curatii, cum
dimicassent, ut victores sequeretur
imperium, et Horatius noster exsuperasset,
victorq. domum reverteretur, obvia soror,
eugenia morte sponsi, sui fratris manu occisi,
aversata est ejus osculum; quo nomine
Horatius interfecit eam; et quamquam a patre
absolutus sceleri erat, accusatus tamen
parricidi apud Duumviros, damna-
tusq., provocavit ad populum, cuius
judicio victor, duo tigilla tertio
superjecto, quæ pater ejus consti-
tuerat, velut sub jugum Junoni
subit, consecratq. ibi aris Junoni
Sororia, et Jano Curatio, libera-
tus omni noxia sceleris est, auguriis
adprobatibus; ex quo Sororium id
tigillum est appellatum. ¶ Sororia
mamæ dicuntur puellarum,
cum primum tumescunt, ut fra-
terculare puerorum Plautus in

Pag. 106.

Fribolaria : [Tunc sororiabant
papillæ priimulū; sed illud
volui dicere, [fraterculabant. Quid
opus est verbis multis? ¶ Surregit

* proportionis. ² alia complura.³ sceleris. ⁴ Sororiare. ⁵ Livius. ⁶ Del. ⁷ puls.

A et sortus antiqui ponebant pro surrexit,
et ejus participio, quasi sit surrectus, qui-
bus L. Livillus frequenter usus
est. ¶ Sors et [patrimonium signifi-
cat, unde consories dicimus, et
deis, responsum et quod cuiq.
accidit in sortiendi. ¶ Soracum dicitur,
quo ornamēta portantur scari-
corum. Plautus in Persa : Librorum
iecillum plenum soracum habeo.

¶ Sobrium Vicum [dictum putant Cloatius
et Aelius, quod in eo nullus tabernæ
locus, neq. cauponia fuerit.

Alii, quod in eo Mercurio non lacte, sed
vino solum [sit supplicari. ¶ Soni-
vium tripudium, ut ait Appius
Pulcher, quod sonet, cum pullo exi-
dit plus, quodrupedive ex ore. ¶ Sons,
nocens, ut ex contrario insons, in-
nocens. ¶ Sodalis [quidam dictos pu-
tant, quod una sederent essenq.

Alii, quod ex suo [dapi. vesci soliti sint.
Alii, quod inter [se invicem suade-
rent, quod utile esset; eosdem, quod coeant
crebro, congre vocari a Græco
vocabulo, quod est *γῆπα*.

¶ Sodes, si audes, uti sis, [pro si vis, et illiro,
pro in loco. Terentius in Andria : Dic
sodes, quis heri Chrysidem habuit?

¶ Surum dicebant, ex quo [per demi-

Pag. 107.

notionem surculus factum est. Plau-
tus in Surum] non est tibi.
Surum dicebant palum item : nam qui-
a sapiebatur Cirjcus surculus,
longum deligebant surum, tum poli-
ebant ascia] aut asule

C Ennius : Unus Surus surum
ferre, tamen defendere possent.

¶ Surremit, sumpsit. Idem in Inq.] manum sur-
remit hastam. Idem] surrempsit,
usurpavit, pro puerum sustule-
rit.

¶ Surium] cum dixit :
qui ita appellatus] est, quod cum
in Academia et Lyicio nobilissi-
mos inter excelleret, atq. ob eam
causam, præstantissimus semper
habitus fuisset; instituit, cum
disputaretur, ut prius sumere-
tur is, qui esset] ipso dignior.

Unde] *ἐξῆρον καὶ οὐκ ἐστὶν ὀνόματι*
illum nominavi], quod si mon-
itus esset, disputan]tem non num-
quam refellebat] Socratem, quas

a se scriptum, quem] inscripserat Scy-
drium, ob eum, cujus] gratia id appel-
laverat opus. ¶ Summusi dicebantur
murmuratores. Nævius, Odi, inquit,
summusos. Proinde aperte dice
quid sit, quod times. Ennius in sexto
Annalium : Qui]ntus in oculo mussa-
bat; et Accius in Andromacha : Di-
ce, jam mater non est : nam mussare si-
ne. Cæcilius in Agnorizomene

Pag. 108.

Quod potes, sile, cela, occulta, tege,
tace, mussa, mane. ¶ Sum; pro eum
usus est Ennius Li. I : At tu non ut sum
summa servare decet rem; et Li. II :
At se se sum quæ dederat in lumi-
nis oras. ¶ Sollo Osce dicitur id, quod

⁸ id, quod. ⁹ sobrinus. ¹⁰ Metii Suffetii. ¹¹ Curatii.¹² congeras. ¹³ jam. ¹⁴ Anagnorizomene. ¹⁵ summum.

nos totum vocamus. Lucilius : suasa¹ A
 quoc. omnino dirimit non sollo²
 dupundi ; id est, non tota. Item Li-
 vius. † Sollicuria, in omni re curiosa³,
 et † Soliferreum genus teli, totum
 ferreum. † Sollers etiam in omni re pru-
 dens ; et † Sollemne, quod omnibus
 annis præstari debet. † Solla⁴
 appellantur sedilia, in quibus non
 plures singulis possint sedere,
 idcoq. soliar sternere dicuntur,
 qui † Sollisternium habent, et So-
 laria vocantur Babylonica, qui-
 bus eadem sternuntur ; quæ, ut a-
 it Verrius, omnia ducta sunt
 solo⁵. Alvei quoq. cavandi⁶ gratia
 instituti, quo singuli descendunt,
 solia dicuntur ; quæ ascendendo⁷
 potius dicta videntur, quam
 a solo⁸. † Sollistimum Ap. Pulcher B
 in Auguralis disciplinæ L. I. ait
 esse tripudium, quod aut⁹ exci-
 dit ex eo, quod illa fert ; saxumve
 solidum, aut arbos vivra lix
 ruit, quæ nec præ vitio, humani¹⁰
 cedanturve, jaciunturve, pel-
 lanturve. † Solum, terram, Ennius
 L. III : Tarquinio dedit imperium

Pag. 109.

simul et sola regni ; et aliubi¹¹ : Sed sola
 terrarum postquam permensa pa-
 rumper. † Solea, ut ait Verrius, est
 non solum ea, quæ solo pedis subicitur,
 sed etiam pro materia robusta¹², super quam
 paries craticius extruitur. † Solox,
 lana crassa, et pecus, quod passim pas-
 citur, non tectum. Titinius in Bar-
 rato¹³ : Ego ab lana soloci ad purpuram
 data ; et Lucilius : Pastali¹⁴ pecore, ac
 montano, hirtio atq. soloce. † Sos
 pro eos antiqui dicebant, ut Ennius
 L. I. : Constiti inde loci propter sos
 Dea diarum ; et L. III. : Circum sosque
 sunt magnæ gentes opulentæ. L.
 VII : Dum censent terrere minus,
 hortanturve sos. L. XI : Contendunt
 Graios, Græcos memorare solent sos.
 Interdum pro suos ponebant, ut cum
 per dativum casum idem Ennius effert :
 Postquam lumina sis oculis bonus An-
 cus reliquit. † Sultis, si voltis. Plau-
 tus in Frivolaria : Sequimini me hac
 sultis legiones omnes lavernæ ; et
 in Rudente : Curate hæc sultis mag-
 na diligentia. M. Cato pro L. Cæse-
 tio : Audite sultis, milites ; si quis ves-
 trum in bello superfluerit, si quis non
 invenerit pecuniam, egebit.
 † Solari sine præpositione dixisse
 antiquos testis est Pacuvius, cum ait :
 Solatur, auxiliatur, hortaturque me.
 † Solatum genus morbi maxime a rusti-
 cantibus dicitur, cujus meminit

Pag. 110.

etiam Afranius in
 arquato medleri, cujus nomen ab au-
 tigne¹⁵. † Solipunga genus bestiolæ
 maleficæ, quod acris concitatusque
 fit fervore solis, a quo nomen
 trahit. † Sos[pes] significat apud
 omnes ferre¹⁶ auctores salvum.
 Afranius in Epistola : Di te sospitem

servent tuis. [Vergil. L. VIII. Æneid. :
 Maxime Teuclerorum ductor, quo sospite
 numquam. Ennius in : Quo sospite
 Parentem et patriæ, Di, servate
 sospitem. Ac[c]ius in : Si
 rite ad patriam sospes pervenis-
 set. Ennius videtur servatorem signi-
 ficare, cum dixit : Quo sospite
 I ber. Ceterum [s]ospitare, Verrius
 ait esse bona spe] afficere, aut bonam
 spem non falle[re]. † Succrotilla
 tenuis dicebatur et alta vox.
 Titinius in : Feminea
 fabulare succrotilla vocula. Afra-
 nius in Epistola : Loquebatur succro-
 tilla voce serio. [Plautus in de-
 scribendis mulierum cruribus
 gracilibus in Syro : Cum extortis
 talis, cum sodellis¹⁷ er[us]culis, bel-
 le, quæ non pedibus ierent. † Su-
 cula est machinæ [genus teretis
 materiæ, et foratæ, [ac crassæ,
 quam ut uber scrofæ [porci circum-
 stant sic, versant[ur]que ductario
 fune volunt¹⁸ eodem no[m]ine
 stellas ruit quæ¹⁹ [dicunt, quas aliter

Pag. 111.

appellarunt a pluvija Hyadas. Græ-
 ci *ὄμβρος* : nostri, existimantes a subus
 dici, modo Latine loquenti, dixerint²⁰
 eas Suculas. † Succingulum ap-
 pellabant antiqui balneum. Plautus :
 Ab Hyppolyta succingulum Hercules²¹
 æque magno nequiquam abstu-
 lit periculo. † Succerdæ stercus su-
 illum dicebatur] us : simus
 succerdæ. Titinius :] Quid habes, nisi
 unam arcam sine cla[vi] ; eo condis
 succerdas. Alio nomin[e] succerda
 dicitur opicerda] . homo opicer-
 da hominem, quem Sol
 in opicerdis aspicit.] Suburanam
 tribum antea] Succisanam²²,
 per c. appellabant ex nomine
 regionis ; nam partem inam illam quoque
 tradunt fuisse Succisanam dictam.
 Verrius autem ait se miratum esse,
 cur non a nomine] pagi [Succusa-
 ni, in quo milites] exercebantur.
 † Succidanea hostia] appellatur, quæ
 secundo loco cadebat, quod quasi
 succideretur, dicta.] Quidam a suc-
 cedendo, non a succidendo, dictam
 putant. † Sugillatum] dici existimant
 ex Græco vocabulo,] quod ea pars quæ
 est sub collo, *χύλον* ab iis dicitur.
 † Sycophantas quidam ex hac causa
 dictos putant,] Atticos quondam²³
 juvenes solitos aiunt in hortos
 quorundam irrumpere, ficosque
 deligere ; qu[am] ob causam lege factum²⁴,

Pag. 112.

qui id fecisset, capite²⁵ esset ei. Quam yce-
 nam qui persequerentur ob parvula
 detrimenta, sycophantas appella-
 tos. † Sulci appellantur, qua ara-
 trum ducitur, vel sationis facien-
 dæ causa, vel urbis condendæ, vel
 fossura rectis lateribus, ubi arbores
 serantur. Fulmen quoque, qua ejus
 vestigiū, similiter appellatur :
 quod vocabulum quidam ex Græco

¹ Vasa. ² solia. ³ curiosa. ⁴ Solia. ⁵ a solio. ⁶ lavandi. ⁷ a sedendo. ⁸ sollo. ⁹ avi. ¹⁰ humanave
 vi. ¹¹ alibi. ¹² robusta. ¹³ Barbato. ¹⁴ Pascali. ¹⁵ aurigine. ¹⁶ fere. ¹⁷ totellis. ¹⁸ volvant. ¹⁹ quin-
 que. ²⁰ loquendi, diverunt. ²¹ Hercules. ²² Succisanam. ²³ quosdam. ²⁴ cautum. ²⁵ capitale.

fictum, quia illi dicant *ὄλεον*.
 † Suasura, coloso appellatur, qui fit ex stillicidio fumoso in vestimento albo. Plautus: Quia tibi suaso infecisti propudiosa pallulam. Quidam autem legunt in suaso: nec desunt, qui dicant, omnem colorem, qui fiat inficiendo, suam vocari, quod quasi persuadetur in alium ex albo transire.

† Saltum Gallus Aelius L. II. Significationum, quæ ad jus pertinent, ita definit: Salvus est, ubi silvæ et pastiones sunt, quarum causa casæ quoque. Si qua particula in eo saltui, pastiorum aut custodibus causa, aratur, ea res non peremit nomen saltui, non magis, quam fundi, qui est in agro culto, et ejus causa habet ædificium, si qua particula in eo habet silvam. † Superescit, significat supererit. Ennius: Dum quidem unus homo Romanus toga superescit. Et Acer in Chrysippo: Quin hinc superescit, Spartam atque

Pag. 113.

Amyclas trado. Sed per se † Super significat quidem supra, ut cum dicimus, super illum cedit. Verum ponitur etiam pro de, Græcæ consuetudine, ut illi dicunt, *ὄνριπ*. Plautus in Milite Glorioso: Mea opera super hac vicina, quam ego nunc concilio tibi. In Phasmate: Ehe. tandem percipio, super rebus nostris loqui te. Pacuvius in Medo: Qua super re interfectum esse Hippotem dixisti? Cato contra Annium: Nemo antea fecit super tali re cum hoc magistratu utique rem. Afranius in Virgine: Alis de rebus in qua crepisti super. † Supercilium dicitur, quod supra cilium sit, id est integumentum oculi superius. † Sub jugum mitti dicuntur hostes victi, ereptis omnibus armis, telisque, cum hastis defixis duabus in terra, tertiaque ad summum earum deligata, speciei am jubentur subeuntes transire. † Subices Ennius, in Achille, pro subjectis posuit, cum dixit: Nubes per ego Deum subices humidas, inde oritur imber sonitu sævo spiritu. † Superstitēs, testes præsentēs significat: cujus rei testimonium est, quod superstitibus præsentibus, ii, inter quos controversia est, vindicias sumere jubentur. Plautus in Artemone: Nunc mihi licet quidvis loqui, nemo hic adest superstes. Volgari quidem consue-

Pag. 114.

tudinem, ponitur pro iis, qui satis superque sint. † Superstitēs etiam liberi parentibus dicuntur. quamobrem progredi cupere ulterius vivendo: quamquam omnes superstites mihi velim. † Supervaganea avis vocatur ab Auguriis, quæ ex summo cacumine vocem emisit, quia quasi in alti[sim]is, superque omnia vagatur, appellata. † Supercilia in Junonis tela putabant, in qua dicuntur mulieres etiam, quod iis protegantur oculi, per quos luce fruimur,

† persuadeatur. † Romæ. † Accius. † si. † sedit. † Aliis. † re. † ipsi eam. † unde. † A præsentēs. † consuetudine. † Iis. † triarii. † ipsulices. † desisset. † cuneatæ. † veneat. † ab illo. † veneat.

A quam tribuat Juno. Unde ipsa dea Lucina quoque [dicta videtur. † Supernati dicuntur, quibus femina sunt succisa [in modum suillarum pernarum. [Ennius in Annalib.: is pernas succidit iniqua superbia Pœni; et Cæcilius ad Coloniā: In fossa Licari jacet supernata securi. † Suppremmum modo significat summum: ut [cum dicit. . . pater supreme heli, et armorum Mavors potens. Plautus: [Me certe supremum habuisti semper in rebus tuis. Alias extremum significat, ut in legib. XII. Solis [occasus supreme tempestas esto. . . [suppremo erimine nocte tuo. [Unde dicimus ab illo sepeliri die suppremo. . . Et quasi suppremo [ingentes tempora voltu. Cato de . . . dolentis nunquam cuique [reo apud Præto-

Pag. 115.

rem denegasse suppremam advocacionem; alias pro [maximo, cum duas oves, et triginta boves supremam multam dicerent. † Subsidium dicebatur quando milites subsidebant in extrema acie, labentique aciei succurrebant. Quod genus militum constabat ex iis, qui emeruerant stipendia, locum tamen retinebant in exercitu, quæ erat tertia acies triariorum, ut Plautus in Frivolaria: Agite nunc, subsidite omnes, quasi solent triario. Simili modo dicti præidiarii, ante eos collocati qui erant, aut in alio loco præpositi. † Subsolanæ quæ sunt solo re[s] appellantur, nec ad unius nomen rei solum conferunt. Subsolanæ enim dicuntur quæ in finem solum colunt, ut quæ in terram, supersolanæ. Dicitur inde solidum, inum solum rursus, quo planta pedis innititur. † Subsiles sunt, quas aliter ipsiles vocant, lamellæ necessariæ sacris, quæ ad rem divinam conferre dicuntur [maxime, specie virum et mulierum. † Substillum antiqui appellabant tempus ante pluviam, jam plane vividum, (dum) et post pluviam, non persiccum, quod jam stillaret, aut nondum desisset. † Subscudes appellantur cuneatæ tabellæ, quib. tabulæ inter se configuntur, quia quo ex immituntur, succeduntur. Pacuvius in Niptris: Nec

Pag. 116.

C ulla subscus cohibet compagem alvei. Plautus in Asinaria: Terebratus multum sit, et subscudes addite. † Sub corona venire dicuntur, quia captivi coronati solent venire, ut ait Cato in eo, qui est de Re militari: Ut Populus suus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronatus veniat. Id autem signum est nihil præstari a populo, quod etiam Plautus significat in Hortulo: Præco ibi adsit cum corona, cuique liceat veniat. † Sublime est in altitudinem elatum, et Ennius in Thyeste: Aspic

Pag. 116.

D ulla subscus cohibet compagem alvei. Plautus in Asinaria: Terebratus multum sit, et subscudes addite. † Sub corona venire dicuntur, quia captivi coronati solent venire, ut ait Cato in eo, qui est de Re militari: Ut Populus suus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronatus veniat. Id autem signum est nihil præstari a populo, quod etiam Plautus significat in Hortulo: Præco ibi adsit cum corona, cuique liceat veniat. † Sublime est in altitudinem elatum, et Ennius in Thyeste: Aspic

hoc sublime candens, quem vocant omnes Jovem. Vergilius in Georgicis L. I : Hic vertex nobis semper sub¹. [†]Sublimavit dixit², id est, in altum extulit. Originius L. II : In maximum decus atq. in excelssimam claritudinem sublimavit. Id autem dicitur a limine superiore, quia supra nos est. [†]Succenturiare est explende centuriæ gratia supplere, subicere. Plautus in Saturione : Subcenturia centum, require, qui te delectet domi. Et Cæcilius in Trionpho : Nunc meæ militiæ³ astutia opus est subcenturia. [†]Subrumari dicuntur hædi, cum ad manum admoventur, quia ea

Pag. 117.

his vocabantur⁴, vel quia rumina trahunt lacte sugentes. [†]Subulo Tusce tibicen dicitur; itaq. Ennius : Subulo quondam marinas propter adstrabat⁵ plagas. [†]Suburam Verrius alio libro a pago Succusano dictam ait. Hoc vero maxime probat eorum auctoritate, qui aiunt, ita appellatam et regionem urbis, et tribum a stativo præsidio, quod solitum sit succurrere Exquilis, instantibus eam partem urbis Gavinis, indicioq. esse, quod adhuc ea tribus per e. litteram non b. scribatur. [†]Subverburstam, veribus⁶ ustam significat Plautus, cum ait : Ulcerosam, compeditam, subverburstam, sordidam. [†]Suboles ab olescendo, id est crescendo, ut adolescentes quoq. et adultæ⁷, et indoles dicitur. Lucretius L. V : Sive virum suboles, sive est muliebris origo. Vergilius : Cara Deum suboles, magnum Jovis incrementum. [†]Subuculam Ælius Sulo, et Cloatius Iisdem fere verbis demonstrant vocari, quod Diis detur ex albica⁸ et oleo, et melle. Nam de tunicæ genere notum est omnibus. [†]Sub vos placo, in precibus fere cum dicitur, significat id, quod supplicio⁹, ut in legibus : Transq. dato, edendo que¹⁰ plorato. [†]Suffiscus dicebatur folliculus testiculorum arietinorum.

Pag. 118.

qui celenris usus erat pro marsupio, forsitan dictus suffiscus a fisci similitudine. [†]Subacti, mollii. Alias compulsi, et coacti, ut cum dicimus pecus sub arbore subactum. [Alias victi, [†]Supplicium a supplicis differt, ut usus arguit; quod [in usu sit, ut dicimus hæc deorum, [illud hominum : cum sumatur supplicium de aliquo, id est de poena agatur ejus, qui jubetur cædi. [†]Supplicia sunt, quæ caduceatores portant; [ea sumebantur ex verbera facie¹¹ arbore, nec enim ex alia supplicia [suis erat quæ de verberationis¹² sumi. Sin[n]us Capito ait, cum ci-

A vis necaretur, i[n]stitutum fuisse, ut Semoniæ res sacra fieret verberibus bidente, [ut eo sacrificio poena salutis¹³ c[iv]ibus, caput ipsum damnati, patri [moniumque cui delibatum esset, id fieret sacrum deo : indeq. fuisse solitum, ut [quia tunc in forum supplicandi causa [prodiret Rex sacrorum, ut id vocaretur supplicium, hoc vero semper elatum¹⁴ a multis. Quo exemplo docet supplicia dici supplicamenta. Nunc fere supplicia pro poenis dicuntur. [†]Sufes dictus Pœnorum magistratus, ut Oscanum Mediatuticus. Calidius in oratione in Q. Cæcilius : Nonne vobis J[ud]ices ignem et fumus prosequi et [flamma videtur? Sinatus¹⁵ cen[s]uit referentibus. [†]Sub vitem h[ab]itas jacere

Pag. 119.

B dicitur veles, cum eas sub manu sursum mittit. Lucilius : Ut veles bonus sub vice[m] qui subsit¹⁶ hastas. Sub vitem prælia¹⁷ dicuntur milites, cum sub vinea¹⁸ militari pugnant. Lucilius : Etq. prodire in altum, præliari, procul sub vite. [†]Sub vineam jacere dicuntur milites, cum adstantibus centurionibus, jacere coguntur sudes. [†]Supparus dicebatur puellare [vestimentum lineum, quod et s]ubucula appellabatur. Pomponius i[n] Fullonia : Velum omne quod ex lino est, dicitur supparum : puniceum vestimentum ita vocat Nevi¹⁹ de bello Punico; et in Nautis, vocat Neptuno vestem conecratam, supparum. At nunc supparos appellamus vela li]na jam²⁰ cruce[m] expansa. Mulier videtur puella supparo induta, ut Afranius ait : Puella non sum, supparo si i[n]duta sum. [†]Supra²¹ significat jacit, unde dissipat, deiecit et obsipat, obicit, et insipat] insipat²². [†]Sutela, dolosa] assuita, a similitudine suentium dicta] sunt. [†]Suspectus est diversa] significationis : a suspicor enim, et suspicio partim venit. Itaque non mirum, si non una significatio dari potest. [†]Sutrium quasi eant, utique in proverbium abiit ex hac causa. Gallico tumultu quon]dam edictum est le-

Pag. 120.

D giones Sutrii ut præsto essent cum cibo suo. Quod usurpari cepit est in iis, qui suis rebus opibusq. officii id præstarent, quibus deberent. Plautus : Sed facito dum merula per²³ versus, quod²⁴ cantat colas cum suo cuiq. facito veniant, quasi eant Sutrium. [†]Suopte, *²⁵ ipsius; ut meopie, meo ipsius; tuopie, tuo ipsius. [†]Suillum genus invisum Veneri prodiderunt poetæ ob interfectum ab apro Adonim, quem diligebat dea. Quidam autem, quod immundissimi sint sues ex omni mansueto pecore, et arden-

¹ sublimis. ² Cato. ³ malitiæ. ⁴ subcenturiata. ⁵ rumis vocabatur. ⁶ adstabat. ⁷ verberibus. ⁸ adulti. ⁹ halica. ¹⁰ supplicio. ¹¹ endoq. ¹² felici. ¹³ verberibus. ¹⁴ solutis. ¹⁵ sæpe relatum. ¹⁶ Senatus. ¹⁷ submisit. ¹⁸ Navius. ¹⁹ linea in. ²⁰ Sipat. ²¹ Injicit. ²² ollam. ²³ meminere. ²⁴ quos. ²⁵ colas, cum cibo tum quoq. eos. ²⁶ suo.

lis-imæ libidinis, ita, ut opprobrium mulieribus inde tracum sit, cum subare et subire dicuntur. ¶ Sus Minervam in proverbio est, ubi quis id docet alterum, cujus ipse inscius est. Quam rem, in medio, quod aiunt, positam, Varro et Evhemerus ineptis mythis involvere maluerunt, quam simpliciter referre. ¶ Strues generam liborum sunt, digitorum conjuntorum non dissimilia, qui superjecta panicula in transversum continentur. ¶ Struices antiqui dicebant extructiones omnium rerum. Plautus: Cerialis cænas dat, ita mensas extruit, tantas struices concinnat patinarias. Et Livius: Quo Castalia, per struices saxæ lapsu accidit. ¶ Struere, an-

Pag. 121.

tiqui dicebant pro adicere, augere, unde industrios, quæque M. Cato iure, lege, libertate, Rep. communiter uti oportet; gloria atque honore, quomodo sibi quisque struxit. Aut in XII quod est: Si calvitur, pedemve stroit: manum endo jacito. Alii putant significare retrorsum ire; alii in aliam partem; alii fure; alii gradum augere; alii minuere: ac vix pedem pedi præfert, otiose it, remoratur. ¶ Stroppus est, ut Adeius Philologus existimat, quod Græce στροπύον, vocatur. Et quid sacerdotes pro insigni habent in capite, quidam coronam esse dicunt, aut quod pro corona insigne in caput imponatur, quale sit strophium. Itaque apud Faliscos idem festum esse, qui vocetur ¶ Siruppearia, quia coronati ambulant; et a Tusculanis, quod in pulvinari imponatur Castoris struppum vocari. ¶ Strutheum in nimis præcipue vocant obscenam partem virilem, s. a salacitate videlicet passeris, qui Græce strutheos dicitur. ¶ Strenam vocamus, quæ datur die religioso, omnis boni gratia a numero, quo significatur alterum, initiumq. venturum similis commodi veluti trenam, præposita s. littera, ut in loco et lte solebant antiqui. ¶ Strebula Umbrico nomine Plautus appellat coxendices hostia-

Pag. 122.

rum, quas Græci στροβίλα dicunt, quæ in altaria imponi solebant, ut Plautus ait in Fri[volaria: Strebula agnina tene bullis. ¶ Stata genus erat navigii latum ma[is quam altum, sic appellatum a latitudine, sed ea consuetudine, qua stlocum pro locum, et stitem antiqui pro litem dicebant. ¶ Stilembus, gravis, tardus, sicut Lucilius Apulidæ pe[dibus stilembum dixit, cum refer[equum pigrum et tardum. ¶ Stielionem, glenus aiunt lacertæ quod Verrius dicitum ait, quia virus stillet cibo, potius, quam quod ali-

¹ at. ² fugere. ³ Ateius. ⁴ στροπύον. ⁵ diem
¹¹ ostium. ¹² jactu. ¹³ abiegnum. ¹⁴ abiegnos.
¹⁵ hoste.

A bi a stellarum [similitudine, quia varium est. ¶ Stipem dicebant pecuniam signatam, quod stiparetur: ideo stipulari dicitur is, qui interrogatus, spondet stipem, id est, æs. ¶ Stipem in masculino genere antiqui [usurparunt pro eo quod est, semina, metaphoricè dicentes, poetæ quæ nunc in femineo proferunt genere. Livius: Tradunt familias quorundam Romanorum, Trojano stirpe ante conditam Romam procreatas. Idem Livius: Ostrymon [quendam memorant Graio stirpe ex[stitisse. Ennius Annal: Nomine Pyrrhus, uti memorant, a stirpe supremo est, revoca fratre[m eodem stirpe prognatum, plaudite. ¶ Quam Gallus Aelius sic definit: Stirpest gentis propagatio, ut qui a quoq. est prognatus; stirpes autem

Pag. 123.

per translationem] dicuntur ab stirpibus iis, quæ sub imis arboribus nascuntur. ¶ Stipatores appellabantur corporis custodes, quos antiqui latrones dicebant, i. mercenarios qui cum ferro velut circumlabant regum corpora. ¶ Stipes fustis terræ] delixus: Afranus in Porro honeste quam fecerit, qui stipite hostium impulit, vestram imploro fidem, qui adestis eam silvam, et us in hostili in me lactu percussit lactus, ut revolvo stipite miles, qui jactu valido percussit] parmam; nisi si stipitem ponere] voluit pro telo vel hasta. Accius] in Bacchis: Eque[m stipitem abiegnum], aut alneum us. Ennius stipites abiegnum e stipitem interemit enim, quæ stipitem arripit. ¶ Stritavum antiqui dicebant pro stritavo, qui est pater atavi, et atavia, ut stitem, pro lte. ¶ Strigores in Nolei carmine pro Strigosis positum invenitur, id est, densarum virium haminiibus. Alias, strigores, exerciti. ¶ Strigæ appellabantur ordines rerum inter se continuatæ conlocatarum, a stringendo dictæ. Strigas, ut ait Verrius, Græci synia appellant,] quod maleficis mulieribus

Pag. 124.

D nomen inditum est, quas volaticas etiam vocant. Itaq. solent his verbis eas veluti avertere Græci: ΣΥΡΡΙΝΤΑ ΠΟΜΠΕΙΕΝ ΝΥΚΤΙΚΟ ΜΑΝ ΕΤΡΙΝΤΑΤΟΑΑΟΝ ΟΡΝΙΝ ΑΝΘ ΝΥΜΙΟΝ ΟΚΥΡΟΡΟΥ ΕΠΙ ΝΗΑΣ. ¶ Statuliber est, qui testamento certa conditione proposita jubetur esse liber; et si per heredem est, quo minus statuliber præstare possit, quod præstare debet, nihilominus liber esse videtur. ¶ Status dies vocatur qui iudicii causa est constitutus cum peregrino. Ejus enim generis a anti- quis hostes appellabantur, quod

⁶ tertiumq. ⁷ Stellionem. ⁸ alii. ⁹ Stirps est. ¹⁰ quis.]
¹¹ hominibus. ¹² continue. ¹³ stet. ¹⁴ peregrini.

erant pari jure cum populo R. atq. hostire ponebatur pro aquare. Plautus in Curculione : Si status conditus cum hoste intrecedit dies, tamen est eundem, quo imperant, ingratiss. ¶ Stagnum quidam dici putant, quod in eo aqua perpetuo stet; alii, quod is locus a Græcis σταγών¹ dicitur, quia bene contineat aquam. ¶ Satura, et cibi genus ex variis rebus conditum est, et lex tunc aliis² legibus conferta. Itaque in sanctione legum³ adscribitur : Nere per saturam abrogato, aut derogato. T. Annius Luscus in ea, (quam) quam dixit adversus Ti. Gracchum : Imperium quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est; et C. Laelius in ea, quam Pro se dixit : Dein postero die, quasi per saturam senten-

Pag. 125.

tiis exquisitis, in deditionem accipitur. ¶ Stata Matris simulacrum in Foro colebatur, postquam id collastravit⁴, ne lapides igne corrumpere-
rentur, qui plurimum ibi fiebat nocturno tempore. Magna pars populi in suos quique vicus rettulerunt ejus deæ cultum. ¶ Stalagmum genus inaurium videtur significare Cæcilium in Carine, cum ait : Tum ex aure ejus stalagmum domi habeo. ¶ Stolidus, stultus. Ennius L. I : Nam vi depugnare suos stolidi solidi⁵ sunt; et in Alexandro : Hominem appellat, quia lascivi stolidi non intellegit; et Cæcilium in Hypobolimo : Abi hinc tu, stolide, illi⁶, ut tibi sit pater; et in Andronico⁷ : Sed ego stolidus, gratulatur me oportet⁸ prius. ¶ Stuprum pro turpitudine antiquos dixisse apparet in Nelei carmine : Fæde stupreque castigor cotidie; et in Apuli Sententiis : Qui animi, compotem esse, nequid fraudis, stupriq. ferocia pariat. Nævius : Seseq. in perire mavolunt ibidem, quam cum stupro redire ad suos popularis. Item : Sin illos deserant fortissimos viros, magnum stuprum populo fieri pergentis⁹. ¶ Stuppam humi impolitum appellant Græci Dorii. ¶ Stura flumen in agro Laurenti est, quod quidam

Pag. 126.

Asturam vocant. ¶ Suber arbor, ac suleries, quæ natabant in thermi¹⁰. ¶ Staphilem mulierem appellabant, quam Græci σταφύλη¹¹ dicunt, quæ non capit¹² semen genitale. ¶ Sep-lasia, aut Sep-lasium, ubi unguentum memorabatur pretiosum. Pomponius in Adelphis : Di te perdant inferi, Anti-pho, quia unde hoc unguentum sit, quæris. Atqui lep-dum unde unguentum, nisi ex Sep-lasia est? ¶ Stultorum feræ appellabantur Quirinalia, qui erat dies festus Qui primi¹³, quod eo die Quirino sacrificant ii, qui solenni die, aut non potuerunt rem divinam facere, aut igno-raverunt suorum

A Fornacaliu[m] sacrorum diem, commissumque piaculum expiabant moræ, a[liq.], quod suis non fecerant, quib. p[er]mittabatur feris, sacrum faciebant. ¶ Sanctum [ait] dici Opilius Aurelius, quod [nec sacrum est, nec religiosum]. At Aelius [Stilo, quod utrumq. esse videatur, [et sacrum scilicet, et religiosum]. Pleriq. autem, [quod ei, qui id violavit, pena sit multa[ve] sancita; se ponetur¹⁴ pro [sacro tantum]. Unde et sancto dicta legum; sancta item et rogatio, qui¹⁵ [contionem rogavit, Tr. Pl. Sanquale avis appellatur, quæ in commentariis Auguralibus ossifraga dicitur, quia in [Sangi dei tutela est. ¶ Saccom[orum]¹⁶ genus est

Pag. 127.

arboris, quam dicta[m] Pomponius ait ex fico, et mor[is]¹⁷ quod ficus ea sit et morus : unde [nomen per moron et sycon deductum est. ¶ Sollem¹⁸ dici ait, quod solus sit. Eundem modo Sollem, modo Apollinem vocari :] Tu es Apollo, ut est in carmine Sæculari.] ¶ Sacrem porcum dici ait Verrius, ubi jam a partu habetur purus, a quo [re appellatum esse sacrem dici]t. Ita id adjicit, quod parum opus est; [omisit vocabuli etymon. Plautus : Adolescens, quibus hic pretiis porci] veniunt¹⁹ sacres, sinceri?] — Nummum unum. — En a me accipe, jube te[plari]²⁰ de mea pecunia. Et in Rudente : Sunt domi agni et porci sacres. Cato adversus Q. Minucium The[rmum] : Post [sa] crem in sinu mactavit. Ponitur aliquando pro hostia. Ennius : Fuso sanguine sacrem. ¶ Sacrificium quod pro uvis primis fiat, appellabatur ab antiquis : Sacruma : est autem, ut Aelius Stilo et Clo[dius] dicunt, mustum inditum in amphoram. Liberalibus, sacrificii causa, pro uvis et vino, quæ quasi sacra sunt, cum Libero fit, ut præmetium cum] Cereri. ¶ Sacrificulus Rex appellatur, qui ea sacra, quæ facere Reges suserant, facit. Primus memoratur post reges exactos Sicinius Bellutus. ¶ Sacella dicuntur loca] Diis sacra sine tee-

Pag. 128.

to. ¶ Sacrosanctum dicitur, quod jure jurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte p[œ]nas penderet. Cuius generis sunt Tr. Pl. Ediles quæ ejusdem ordinis; quod affirmat M. Cato in ea, quam scripsit, Edilis plebis sacrosanctos esse. ¶ Sacrate leges sunt, quibus sanctum est, qui quid adversus eas fecerint, sacer alicui Deorum sicut²¹ familia, pecuniaque. Sunt qui esse dicant sacratas, quas Plebes jurata in monte Sacro seiverit. ¶ Seclusa sacra dicebantur, quæ Græci mysteria appellant. ¶ Scana ab aliis, a quibusdam sacra appellatur, dolabra pontificalis. ¶ Sarrissa est hasta Macedonica ge-

¹ σταγών. ² multis aliis. ³ collustravit. ⁴ soliti. ⁵ illic. ⁶ Androgyno. ⁷ oportuit. ⁸ pergetis. ⁹ thermis. ¹⁰ concipit. ¹¹ Quirini. ¹² sed ponitur. ¹³ quique. ¹⁴ Syco[lorus]. ¹⁵ moro. ¹⁶ Solem. ¹⁷ veneunt. ¹⁸ piari. ¹⁹ sit cum.

nus. † Sacer mons appellatur
trans Anienem, paulo ultra ter-
tium miliarium: † quod eum Plebes,
cum secessisset a Patribus, creatis Tr.
Plebis, qui sibi essent auxilio, dis-
cedentes Jovi consecraverunt.
At homo sacer is est, quem populus
iudicavit ob maleficium, neq-
fas est eum immolari; sed, qui occi-
dit, parricidii non damnatur:
nam lege tribunicia prima ca-
vetur, si quis eum, qui eo Plebeiscito
sacer sit, occiderit, parricida ne
sit. Ex quo quisvis homo malus atq-
improbus, sacer appellari solet. Gal-

Pag. 129.

lus Aelius ait sacrum esse quo-
cunque modo atq. instituto civi-
tatis consecratum sit, sive adis,
sive ara, sive signum, sive locum,
sive pecunia, sive quid aliud
quod Dis dedicatum, atq. conse-
cratum sit. Quod autem privati,
sue religionis causa, aliquid
eorum rerum Deo dedecent, id Pon-
tifices Romanos non existimare
sacrum. At si qua sacra privata
suscepta sunt, quæ ex instituto
Pontificum, stato die, aut certo
loco facienda sint, ea sacra ap-
pellari, tanquam sacrificium. Ille
locus, ubi ea sacra privata facien-
da sunt, vix videtur sacer esse.
† Sacraani appellati sunt Reate or-
ti, qui ex Septimontio Ligures
Siculosq. exegerunt; nam Vere
sacro nati erant. † Sagmina
vocantur verbenæ, id est, herbæ
puræ, quia ex loco sancto arce-
bantur a Consule Prætorve, le-
gatis proficiscentibus ad fœdus
faciendum, bellumq. indicendum;
vel a sanciendo, id est confirman-
do. Nævius † Jus sacratum Jovis
jurandum sagmine. † Sagaces
appellantur multi, ac soler-
tis acuminis. Afranius in Brun-
disina: Quis tam sagaci corde
atq. ingenio unico? Lucretius
l. II: Nec minus hæc animum

Pag. 130.

cognoscere [posse sagacem. Sagacem
etiam canem dixit
invictus canis, sagax, validis vi-
ribus fretus. [† Saga quoque dicitur
mulier perita sacrorum, et vir
sapiens pro ducta prima syllaba,
forsitan propter ambiguitatem
evitandam. † Sanates quasi sana-
ti appella[n]ti, id est, sanatae mentis.
Sulpicius [autem Rufus Sanates
et Opillus [Aurelius existimant
dici interio[r]is loci gentes,
ut Tiburte[s], et alios, qui cum
populo Tiburte habitant in agro
Tiburti, id est, peregrinos, infe-
riorisq. loci gentes. Itaque scriptum est
in XII: Nex[o], solutoque,
Forti Sanatiq. idem Jus esto,
id est, bonorum, quod et peregrino,
qui et inferiorum coloniarum,
quæ sunt [deductæ in Pris-

A ros Latinos, [quas Priscus rex in-
egerit secundum [mare, supra et in-
fra Romam, in civitates Latiorum,
eo-q. Sanatis, propterea quod
præter opinio[n]em eos paravis-
set sanavisse [q. et cum eis pa-
cisci potuisset, nolminavit, ut ait
Cincius L. II de Officio juriscou-
sulti. Ne Valerius [quidem Messala
in XII. explanatio[n]e id omisit; qui ta-
men in eo libro, qu[em] de Dicit in-
volute inscribi *, For[is] et Sanatis
duas gentes finitimas [esse ait,

Pag. 131.

de quibus legem hanc scrip-
tam esse, qua cautum, ut id jus man-
ifesto, quod popul[us] R., haberent.
Neq. alios, quam For[is]tos, et Sana-
tes eam legem significare exis-
timat, hoc intellegit. Multi sunt
quib. quod alias placuit, displi-
ceat postea: ideoque a[n]t, sant forci *
significare sa[n] nati insani.
† Sarpta vinea putata, id est pura
facta; virgule enim re[n]tice imp-
dimento vitibus sole[n]t esse, quæ
ideo abscinduntur. [Inde etiam
† Sarmenta scriptores dici pu-
tant, sarpere enim a[n]tiqui pro pur-
gare dicebant. † Sar[te], in Augu-
ralibus, pro integro ponitur:
Sane sar[te]q. le audire vi-
deret. Ob quam causam opera pu-
blica, quæ locantur, ut integra præ-
sententur, sar[te] tecta vo[ca]ntur;
enim sarcire est integrum [facere.

† Sarra dicebatur, quæ nunc Epiros
dicitur. † Sardare, intelligere
significat. Na[v]ius belli Pa-
nici libro. . . Quo[d] brnti nec satis
sardare queunt. † Sardi venales
alii alio nequior, ex hoc natum
proverbium videtur, quod ludis
Capitolinis, qui sunt a vicinis,
prætextatis auctio Veletium *,
fieri solet, [in qua novissimus
quisq. deterrimus producitur
a præcone] senex, cum toga pa-

Pag. 132.

retexta *, bullaque aurea quo
cultu reges soliti sunt esse E[trus]-
corum, qui Sardi appellantur.
quia Etrusca gens orta est Sardi-
bus ex Lydia. Tyrrenus enim inde
profectus cum magna manu eorum,
occupavit eam partem Italie, quæ
nunc vocatur Etruria. At Sin-
nius Capito ait Ti. Gracchum
Consulem, collegam P. Valeri Fa-
tonis Sardiniam Corsicamq. sub-
egisse, nec prædæ quicquam aliud,
quam municipia, captum, quorum vilis-
sima multitudo fuerit. † Saren-
to in XII. Ser. Sulpicius ait signifi-
care damnum solvito, præstato.

† Sardanapalus rex Assyriorum
fuit unica luxurie inter mu-
lieres, epulasq. versatus semper
atq. omni tempore. † Sargus, piscis
genus, qui in Egyptio mari fere
nascitur. Lucilius: Quem præclarus
helops, quem Egypto sargus mo-
vebit. † Saturnia Italia et

* locus. * suscepta. * Scapos atque verbenas sagmina sumpserunt * Opilius. * inscribit. * sanati
facti. * vicinis. * Veletium. * prætexta.

mons, qui nunc est Capitolinus, Saturnius appellabatur, quod in tutela Saturni esse existimantur. Saturnii quoque dicebantur qui castrum in imo clivo Capitolino incolebant, ubi ara dicata ei deo ante bellum Trojanum videtur, quia apud eam supplicarent apertis capitibus. Nam Italici, auctore Aenea, velant ca-

Pag. 133.

pita, quod is, cum rem divinam faceret in littore Laurentis agri Veneri matri, ne ab Ulyxe cognitus interromperet sacrificium, caput adoperuit, atq. ita conspectum hostis evitavit. Saturno dies festus celebratur mense Decembri, quod eo adis est dicata, et is cultura agrorum praesidere videtur, quo etiam¹ falx est ei insigne. Versus quoq. antiquissimi, quibus Faunus fata cecinisse hominibus videtur, Saturnii appellabantur, quibus et a Nævio bellum Punicum scriptum est, et a multis aliis plura composita sunt; qui deus in Saliaribus Saturnus² nominatur, videlicet a sationibus. Sas Verrius putat significare eas, teste Ennio qui dicat in L. I: Virgines nam sibi quisque domi Romanus habet sas; cum suas magis videatur significare, sicuti ejusdem L. IIII. satendum est eam significari, cum ait: Nec quisquam (philosophiam, (quæ doctrina Latina lingua non habet) sapientia quæ perhibetur. In somnis vidit prius, quam sam discere cepit. Idem, cum ait sapsam, pro ipsa, nec alia ponit in L. XIII: Quo res sapsa loco sese ostentatque, jubetque. Et Pacuvius in Teucro: Nam Teucrum regi sapsa res restituit³. Scævam, volgus quidem et in bona, et in mala re vocat, cum aiunt

Pag. 134.

bonam et malam [scævam. At scriptores in mala ponere consueverunt, ut apud Græcos [invenitur positum. Pro sinistro scævum usurpavit Hostius in belli Histrici libro sentit scævum abiit penitus [. Saperda genus pessimi p[iscis; sapientem etiam significat, ejusit Varro: Belli, festivi, saperdæ, cum in sinu omnes. Sanderacam [ait esse genus coloris, quod Græci s[andycem appellant. Nævius: Merula sanderacino colore. Sabini quod [volunt somniant, vetus proverbium esse, et inde manasse ait Sinuus Capitolio, quod quotiescunq. sacrificium propter r[ivum fieret, hominem Sabnum at⁴ illud adhibere solebant: nam his⁵ promittebat se pro eis somniaturum; idemq. [postquam evigilasset, sacra facientibus [narrabat omne quicquid in quiete v[is]disset, quod quidem esset ex sacri-ficii religione. [Unde venisse videtur in proverbium, [Sabinos solitos quod vellent somnariare. Sed quia, propter aviditatem bibendi, quædam anus mulieres

A id somnium cap[tabant, vulgatum est illud quoq. : Anus [quod volt somniat. Fere enim quod vigilantes animo volumus, [id dormientibus apparere solet. Sam[byca organi dicitur genus, a quo Sambycistræ quoq. dicuntur. Per similitudinem etiam eam machinam appellarunt, qua

Pag. 135.

urbes expugnant; nam ut in organo chordæ, sic in [machina fones intenduntur. [S[am]nitibus nomen factum ab hastis, propter genus hastæ, quod [stavi]a appellant Græci. Alii aiunt [Sabini vere sacro voto, hoc genus hominum extra fines ejectum], Comio Castronio duce, occupasse [collem, cui nomen Samnio, a quo Samnites. Salar[iam] viam incipere ait a port[a], quæ nunc Collina a colle Quirinali dicitur. Salaria autem propterea appellabatur, quod impetratum fuerit, ut ea liceret a mari in Sabinos sal[em] portari. [Salacia dicta est quod] salum ciet; antiquos autem ait eo] vocabulo poetas pro aqua ipsa usos esse, Pacuvius in Hinc sævit[am] salaciæ fugimus, lætiq. munere] vescimur Cereris; post condor thalamo, nemo ut me tunc inde queat abducere mortali]um septem circum moero. Salutaris porta appellata est ab æde Salutis, quod ei proxima fuit; alii ob salutationes. Vocantur Megalesia qui nunc ludi, scænicos olim dicebant, quos primum fecisse C. F. Curules Aediles, memorie prodiderunt] historici. Solebant his prodire mimi] in orchestra, dum intus actus fabulæ componerentur, cum versib[us] ob]scenis. Salva res est, saltat] senex, quare parasiti

Pag. 136.

Apollinis in scena dicitent, causam Verrius in L. V. quorum prima est P. littera, reddidit. quod C. Sulpicio. C. Fulvio Cos. M. Calpurnio Pisone Pr. Urb. faciente ludos, subito ad arma exierint, nuntiatio adventus¹⁰ hostium, victoresq. in theatrum redierint, solliciti, ne intermissi religionem adferrent, instaurati qui essent; inventum esse ibi C. Pomponium¹¹, libertinum minum, magno natu, qui ad tibicinem saltaret. D Itaq. gaudio non interruptæ religionis editam vocem nunc quoq. celebrari. At in hoc libro refert Sinnii Capitonis verba quibus eos ludos Apollinares Claudio, et Fulvio Cos. factos dicit ex libris Sibyllinis, et vaticinio M. vatis institutos; nec nominatur ullus Pomponius, ridiculeq. de ip. appellatio-ne parasitorum Apollinis hic causam reddit cum in eo præterisset. Ait enim ita appellari, quod C. Volumnius, qui ad tibicinem saltarit, secundarum par-

¹ quoniam. ² Saturnus. ³ Neque. ⁴ sophiam quam doctrinam. ⁵ Teucro regnum sapsa res stabilit. ⁶ ad. ⁷ is. ⁸ P. ⁹ C. N. ¹⁰ nuntiatio adventu. ¹¹ instaurandi. ¹² Pomponium. ¹³ Marcii. ¹⁴ ipsa.

tionem fuerit, qui fere omnibus A
minis parasitus inducatur. Quam
inconstantiam Verrii nostri non
sine rubore rettuli. Salios
a sallendo et saltando dictos esse
quamvis dubitari non debeat, ta-

Pag. 137.

men Polemon ait Arcada quendam fuisse, no-
mine Salium, quem Aeneas a Mantinea in Italiam
deduxerit, qui juvenes Italicos *ἰσχυρίων* sal-
tationem docuerit. At Critolaus Saonem ex
Samothrace cum Aenea deos Penates qui Lavi-
nium transtulerit, saliare genus saltandi
intituisse: a quo appellatos Salios, quib. per omnis
dies, ubicunq. manent, quia ampla ponuntur ca-
nae, si quae aliae magnae dum², saliares appel-
lantur. Salmacis nomine *nympha*, Caeli et Ter-
rae filia, fertur causa lantis *Halicaerussae* aquae
appellandae fuisse Salmacidis, quam qui bibisset,
vitio impudicitiae mollesceret: ob eam rem, quod
ejus aditus angustatus parietibus, occasione
largitur juvenibus petulantibus antecedentium³
puerorum puellarumque violandarum, quia non
patet refugium. Ennius: Salmacida spolia sine
sanguine et sudore. Salias virgines Cincius
ait esse conducticias, quae ad Salios adhibe-
antur cum apicib. paludatae, quas Aelius Silo
scripsit sacrificium facere in Regia cum Ponti-
fice paludatas cum apicib., in modum Saliorum.
Spondere Verrius putat dictum, quod sponte
sua, id est, voluntate promittitur. Deinde
oblitus inferiore capite sponsum et sponsam
ex Graeco dictam ait, quod *ἡ σπονδή*: inter-
positis rebus divinis faciunt. Saltem idem
virgultu genus, non arboris dicit, et riden-
te interpretatur dictam, quod ea celeritate crescat,
ut salire videatur. Salium in mensa, pro
aquali, solum esse poni ait cum patella, quia ni-
hil aliud sit sal, quam aqua. Salentinus
a salo dictus, Graetas, et Illyrios, qui cum Locren-
sib. navigantes societatem fecerint, ejus re-

Pag. 138.

gionis Italiae, quam dicunt ab eis. Saeculares Iudi
Tarquini Superbi regis [in agro sunt prius facti quae
Martii consecravit] P. Valerius Poplicola
Cos. quod populus R. in [loco illo antea repertam
aram quoq. Diti, ac [Proserpine conservaverat, in
extremo Martio Campo, quod Terentium ap-
pellatur, demissam] infra terram pedes fere
viginti, in qua [pro malis avertendis populus
R. facere sacra solitus erat. Ludos postea saeculares
et nonagensi]mo quoque anno facere ibi cepit
Popillio Lenate [Duumviro sacrorum; in quib. ho-
stis furulis est] operatus tribus diebus, totidem-
que noctibus ac deinde institutum esse, cen-
tum post annos, ut fierent. Unde videntur Sa-
eculares appellati, quod centum annorum spatium
saeculi habetur. Scutiū tenue et macrum dicitur, ex
Graeco, ut cum dicimus scutulum hominem, exi-
lem aliquid, demum nostram, in quo pellicula tantū.
In pomia aliud dicimus scutulum, ut videatur scu-
tilum de scutillio derivatum, detrita r littera, sitq. is,
quod virtute potest scrutari. Sed ex Graeco nomen factū
scutulo, cum colicarium significamus. Squalidum in-
cultum et sordidum ait Verrius significare, sic dic-
tum, quod proxime [ad similitudinem squamæ pi-
scium accedit, utiq. eorū, qui in profunditatibus ab-
ditū paludum, squallent maxime. Unde Ennius
in Telepho: Quam velstitus squalida saeptus
stola. Squarrosos [ab eadem squamarum piscium
similitudine ait dictos, quorum cutis exsur-
gat ob adsiduum inluciem. Lucilius: Varo-
num ac rupicum squarrosa, incondita

A rostra. Schœniculas appellare videtur mere-
trículas Plautus propter usum unguenti schœni,
quod est pessimi generis; itaq. dixit: Diabola.

Pag. 139.

res schœniculae, mīraculae, cum extritis
talīs, eum tolellis cruculicis. Idem: Prodesdas pistorū
amicas, reliquias halicarias [i. miseras schœno dili-
butes, servilicolas, sordidas. Scorta appel-
lantur meretrices ex consuetudine rusticorum
qui, ut est apud Atellanos antiquos, solebant di-
cere, se attulisse pro scorto] delicularum⁴; omnia
namq. ex pellibus facta, scortea] appellantur.
Scortes, id est, pelles testium arie]timorum, ab iisdem
scorteis pellib. idē Verrius dictas esse ait. Scandu-
laca genus herbae frugibus injunctum, quod eas
velut hedera implicando ne]cat. Scapten-
sula locus ubi argentum effoditur, in Macedonia,
ita dictus a fo]hendo, quod est Graece *σκαπ-
τερον*. Lucretius: Quales exiret Scap-
tensula subter odores. Spara] parvissimi
generis jaculi, ab eo quod spargantur, dicta.
Lucilius Satirarum L. Tum spara, tum mu-
rices⁵, portantur tragula Por]ro. Scitum Populi
dicebatur, quod sine Plebe cunctis patricius
ordo, rogante patricio, suis suffragiis jussit;
quod autem aliquo interrogante] ex Patribus et
Plebe suffragante scitum esset: id jam leges scribē-
te dicebatur. Sed istud Plebeiscitum est, q. Tr.
Pl. sine Patriciis Plebem rogavit, id est, consu-
luit. plebesq. scivit. Plebes autem est
omnis populus praeter senatores, et praeter patricios.
Scita facie, pro] bona facie, alias, bonis
pro scitis, a poletis usurpantur. Te-
rentius in Phormione: Satis, inquit, scita; et
in Heautontimorūmeno: At si scias, quam scite
in mentem venerit. L. Ennius in libro VI: Lumen
scitus agaso. Scenam genus
fuisse cultri] manifestum est, sed futurum⁶ se-

Pag. 140.

curis, an dolabra sit, ambigitur; quam Cincius
in libro qui est ei⁷ de Verbis praeis, dolabrā ait esse
pontificiam. Livius in Lydio: Corruit quasi ietus
seena, haud multo secus. SEX POMPEI FES-
TI DE VERBORUM SIGNIFICAT. LIB. XVI
II. INCIPIT LIB. XVIII.

Scriptum⁸ est id, quod in palustribus locis na-
scitur leve et procerum, unde tegetes fiunt.
Inde proverbium est in eas natum res, quae
nullius impedimenti sunt. In scirpo nodum
querere. Ennius: Querit in scirpo, soliti quod dice-
re, nodum; et Plautus in Aulularia: Quasi pueris,
qui nare discant, scirpo indetur ratis. Novius
in Phænissis: Sume arina i. ante⁹ occident
clava scirpa. Spira dicitur et basis columnae uni-
us tori aut duorum, et genus operis pistorū, et
funis nauticus in orbem convolutus, ab eadem omnes
similitudine. Pacuvius: Quid cessatis, socii, eice-
re spiras sparteas? Ennius quidem hominum
multitudinem ita appellat, cum ait: Spiras
legionibus nexunt. Spectu sine praepositione
Pacuvius in Dulorestre usus est, cum ait: Am-
plum, rubicundum colore, et specu proptero¹⁰
ferox. Spetile¹¹ vocatur infra umbilicum suis,
quod est carnis, proprii cujusdā habitus, exos, qua
etiam antiqui per se utebantur. Plautus enu-
merandis villis¹² obsoniis in Carbonaria sic
m. Ego pernam, semen, sueres, spetile, galium¹³,
glaudia. Spicit quoque sine praepositione
dixerunt antiqui. Plautus: Flagitium est, si nihil mit-
tetur, quae superchio¹⁴ spicit; et spexit Ennius L. XVI:
Quos ubi rex [pal]ulo spexit de contib. celsis.
Spirillum vocari ait Opilius Aurelius caprae
barbam. Spintyrinx est avis genus turpis

¹ saliendo. ² sunt. ³ accedentium. ⁴ pellentiam.
pum. ⁵ jam te. ⁶ protervo. ⁷ Spetile. ⁸ sillis.

⁹ rumices. ¹⁰ utrum. ¹¹ H. i. e. secundus. ¹² Scir-
callum. ¹³ superchio. ¹⁴ montibus.

Pag. 141.

figuræ. * Occursatrix artificum, perditâ spintarnix, ea Græce dicitur, ut ait Sâtra, *σπινθαρίς*. † Spicum masculine antiqui dicebant, ut hunc stirpem et hanc annem. Versus est antiquus: Quasi messor per messim unumquemq. spicum collegit. † Speres antiqui pluraliter dicebant, ut Ennius L. II. Et simul effogit speres ita funditis nostras; et L. XVI: Spero, si speres quicquid prodesse potis sunt. † Spectio in Auguralib. ponitur pro aspersione, et nuntiatio quia ¹ omne jus sacrorum habent. Auguribus spectio domtaxat, quorum consilio rem gereret magistratus, non ut possent impedire nuntiando, quæ cum vidissent satis, spectio sine nuntiatione data est, ut ipsi auspicio rem gererent, non ut alios impedirent nuntiando. † Scripturarius ager publicus appellatur, in quo ut pecora pascantur, certum æs est, quia publicanus scribendo conficit rationem cum pastore. † Scribas proprio nomine antiqui, et librarios, et poetas vocabant. At nunc dicuntur scribæ quidem librarii, qui rationes publicas scribunt in tabulis. Itaque cum Livius Andronicus bello Punico secundo scribisset carnem, quod a virginibus est cataru, quia prosperius resp. populi R. geri coepta est, publice adtributa est et ² in Aventino ædis Minervæ in qua liceret scribis histrionib. q. consistere, ac dona ponere in honorem Livii, quia his, ³ et scribebat fabulas, et agebat. † Scriptæ dicebantur nugatoriae ac despiciendæ mulieres, ut ait unus ⁴, ab his ⁵ quæ scree idem appellabant, id est, quæ quis excreare solet, quatenus id faciendo se purgaret. Titinius in Priila: Rectius meo-caster Piculetæ Postumæ lectum hodie stratum vidi scratia mulieris. † Scrutillus appellatur venter suillus confidito farre expletus. Plautus: Venter suillus ⁶, [dicam suo nomine scri-nillum ⁷: ego me hodie... [si quid esset, quod com-essa farie liberem

Pag. 142.

† Spinther vocabatur [armilla genus, quod mulieres antiquæ gere-re solebant brachio summo sinistro. Plautus: Julbeasque spinther novum reconciannarier. † Scropi dicuntur aspera saxa et difficilia, petrae etiam attractari inusetae, aut [naufragiorum polluta scelerare. Ennius in Andromacha: Scropeo investita saxa atque hostreis ⁸, quam excaprent. Unde scrupulosam [rem dicimus quæ aliquid habet in se asperum. Cornelius Siseuna Histor. Libro III: His tum injectis est levis scrupulus et quædã dubitatio. † Scortu ab eadẽ causa qua scortum, vocabatur [pellicum, in quo sagittæ reconduntur, ab eo [quod ex pellib. factum est, quia pellib. nomen a *σχοτος*, quod Græce pellis. Unde scytica et scuta, [quia non sine pellib. sunt. † Sceleratus campus appellatur prope portam Col-linam, in quo virgines Vestales, quæ incestum fecerunt, defossæ sunt v[ivæ. † Serbonianum appellatur antea ⁹ atria [puteat, quod fecit Ser-bonius, cui negotium datum a Senatu fuerat, ut conquireret ¹⁰ sacella attacta: isque illud procuravit, quia in eo loco [attactu fulgure sacellum fuit. Quod igituraretur autem, ubi esset (ut quidam) fulgur conditum, [quod cum scitur, ne-fas est integri, semper foraminẽ ibi aper-to caelum patet. † Sceleratus V[icius appellatur, quod cū Tarquinius Superbus interficendũ curas-set Ser. Tullium regem, socerum suum, corpus

Pag. 143.

ejus jacens filia carpento supervecta est, pro-

A perans in possessionem [domus paternæ. † Seclerata porta eodem appellatur a quibusdam, quæ et Carmentalis [dicitur, quod ei proximum Car-mente sacellum fuit. † Seclerata autem, quod per eam Sex et Trecenti Fabii ejum clientium millib. quinque egressi adversus E[urascos, ad annem Cremeram omnes sunt interfecti: qua ex cau-sa factum est, ut ea porta intrare egredive omen habeatur. † Schedia [genus navigi incoediti, trahib. tantum inter [se connexis fac-ti, quo mercimonia circumferunt post amissam navem. Unde schedia us[us quoq. poemata dicit et versus, non satis perfectis ¹¹ qui essent. Appellavit schedium. [s] cum dixit: Qui schediũ facit incoeditum, et inelaboratum. † Sexagenarios de ponte olim deiciebant, [cujus causam Mani-lius hanc refert: quod Romani [qui incoluerint primi Aborigines, hominem, sexaginta annorum qui esset, immolare [Diti Patri quot-annis soliti fuerint; [quod facere eos des-tituisse adventu Herculis. Sed religio-ne postea veteris moris scrip[teas hominum ef-figies de ponte in Tiberim vetere [modo mittere instituisse. Alii dicunt, morante in Italia Hercule, quod quidam ejus comitum habitave-rint secundum ripam haberi ¹², atque Argaeos se ab Argivis vocaverint arvi ¹³, quorum pro-ditam memoriam redintegrari; eo ge-nite missum ab Græcia legatum quendam Argaeum diu cum [iis Romæ moratum esse; is ut obierit Institutum esse a sacerdotibus, ut effigies s[cirpea ex omnibus, cum quæ publicæ erant rei nuntiavisset, per flumen, ac mare

Pag. 144.

in patriam remitteretur. Sunt qui dicant, post urbem a Gallis liberatam, ob inopiam cibatus coeptos sexaginta annorum homines jaci in Tiberim, ex quo numero unus, filii pietate oc-cultatus, sæpe profuerit patriæ consilio, sub persona filii; id ut sit cognitum, ei juveni esse ignotum, et sexagenarii vita concessa; la-tebras autem ejus ¹⁴, quibus arguerit ¹⁵ senem, id est, cohibuerit, et celaverit, sanctitate dignas esse visas, ideoq. arcaea ¹⁶ appellata. Sed ex-ploratissimum illud est causæ. Quo tempore primum per pontem cæperunt comitiis suffragium ferre, juniores conclamaverunt, ut de ponte decederent sexagenarii qui jam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi quam illi deligerent imperatorem; cuius senten-tiæ est etiam Sinnius Capito. Vanam autem opi-nionem de ponte Tiberino, confirmavit Afranius in Repudiato. † Secus ¹⁷ aliter signifi-cat sexu, natura habitusque, ex Græco, quam illi vocant *ἑξω*, Afranius in Privigno sic agit ¹⁸: Orbus virili sexu adoptavit sibi. Pacuvius in Atalanta: Triplicem virili sexu partum procreat. † Spludiarea fu-nera sunt, quibus adhibentur D. T. ¹⁹ ludi, corbi-toresque. Quidam ea dixerunt esse, quibus neutrum genus interesset ludorum: nam indictiva sunt, quibus adhibentur non ludi modo, sed etiam de-sultores, quæ sunt ampli-sima. † Sex suf-fragia appellatur in equitum centuriis, quæ sunt adlectæ ²⁰ ei numero centuriarum quas Priscus Tarquinius rex constituit. † Sestertius dicitur quarta pars denarii, quo tem-pore his ²¹ decussis valebat, id est dupundius, S.

Pag. 145.

† Sinistræ aves, sinistræque est sinistimũ auspiciũ ²², i. quod sinat fieri. Varro L. V. Epistoliarũ questio-nũ ait: A deorum sede cum in meridiem species, ad

¹ iis, qui. ² ei. ³ is. ⁴ Verrinius. ⁵ iis. ⁶ suillus. ⁷ scrutillum. ⁸ saxo atq. ostreis. ⁹ ante. ¹⁰ coinqueret. ¹¹ perfecti. ¹² Tiberis. ¹³ arvis. ¹⁴ eas. ¹⁵ arcuerit. ¹⁶ Argæa. ¹⁷ Sexus. ¹⁸ ait. ¹⁹ dumtaxat. ²⁰ adlectæ. ²¹ is. ²² auspiciorum.

sinistra sunt partes mundi exorientes, ad dexteram occidentes; factum arbitror, ut sinistra meliora auspicia, quam dextera esse existimentur. Idem fere sentiunt Sinius Capito et Cincius. ¶ Sentinare, satagere, dictum a sentina, quam multæ aquæ¹ navis cum recipit, periclitatur. Cæcilius in Aethrione: Cum Mercurio capit consiliū, postquam sentinat satis. ¶ Senatores a senectute dici satis constat, quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio Remp. administraret: itaque etiam Patres appellati sunt, et nunc cum senatores adesse jubentur, quibusque in senatu sententiam dicere licet: quia hi² qui post lustrum conditum ex junioribus magistratum ceperunt, et in senatu sententiam dicunt, et non vocantur Senatores ante, quam in senioribus sunt censi. ¶ Senatus decretum a consulo Aelius Gallus sic distinguit, ut id dicat particulam quandam esse senatusconsulti, ut cum provincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatusconsulti est. ¶ Senis erinib. nubentes ornantur, quod his³ ornatus vetustissimus fuit. Quidam, quod eo Vestales virgines ornentur quarum castitatem viris suis sponoe⁴ a ceteris. ¶ Senties, cum constat esse spinas, et Afranius in Abducta dixerit: Quam sentiosa verba pertorquet turba⁵; pro spinosis accipi debet. ¶ Senium a senili acerbitate et vitii dictum, posuit Cæcilius in Hymnide: Sine suam senectutem ducat utique ad senium sorbitio. ¶ Senonas Gallos Verrius ait existimari appellari, quia novi venerint ex

Pag. 146.

transalpina regione. [ac primum appellatos ἑπεντρον postea Senofnas. ¶ Septentriones septem stellæ appellantur a septem bobus junctis, quos triplones a terra rustici appellant, quod juncti simul terram arent quasi terriones. [Quidam a septem stellis, quod id astrum Græci ἀρκτικὴν dicant, quia habet partem quandam temonis specie. Unde ait Ennius: Superat [temo stellæ. Sed et phyci eum situm [septem stellarum contenten . . . templati⁶, septentriones dici aiunt, quod ita sunt [sitæ septem stellæ, ut ternæ proximæ [specie efficiant velut trigona. ¶ Scensas [antiqui dicebant, quas nunc cænas. Quæ autem [nunc prandia, pro cænis habebant, et pro cænis vespersas appellabant. ¶ Signa, ut rerum, ita [quoque res ipsæ dicuntur, aut lapides, aut [ficile, aut si qua ejusmodi adhuc aliqua, et [signa dicuntur quæ sculptantur etiam. Sed polceia etiam in quibus sunt simulacra ad effligies sigillata. ¶ Sequester is dicitur, qui inter aliquos, [qui certant, medius, ut inter eos conveniret, [depositum ita tenet aliquid ut ei reddat, qui [id debere jure sibi constituerit. Cato in ea oratione, quam habuit de Indigitibus: Siunt miseros perire, ut bona rapiant; aut [si superstites petant, vi seques prodent⁷; et Plautus Mercatore: Iuno sic sequestro mihi data [est . . . ¶ Sepulchrum est, ut ait Gallus [Aelius, in quo mortuus sepultus est, quod antiqui bustum appellabant, hisque⁸ cippis, aut aliqua alia re, mortui causa designatus est, intra [quos sepultura est facta. ¶ Segnitia [dicitur, quod sit sine

Pag. 147.

nitendo quid utile [aut honestum: Terentius: Enimvero, Dave, nihil loci est [segnitæ neque socordia. ¶ Signare dicitur signis notare, velut in pecoribus fit. Sed antiqui eo, pro scribe-

¹ quia multum aquæ. ² ii. ³ is. ⁴ spondeant. ⁵ lupa. ⁶ contemplati. ⁷ quoi. ⁸ sequestro dent. ⁹ isque. ¹⁰ meroq. ¹¹ Fulvius. ¹² susum. ¹³ lulo. ¹⁴ afferat. ¹⁵ Histrica. ¹⁶ subscus.

re, utebantur; unde et subsignare, et consignare, invenitur positum, pro subscribere, et conscribere. ¶ Septimontium dies appellatur mense Decembri, qui dicitur in [Fastis Agonalia, quod eo die in septem montibus sunt sacrificia Palatio, Velia, Faguali, Subura, Cermalto, Cœlio, Opio, [Cispio. ¶ Silus usurpatum est pro tulbis ipsis. id quod Græce dicitur. σίλων. In lege Rivalicia sic est, quæ lata fuit rogante Populum. Ser. Sulpicio Ser. F. Rulo: Montani, pagani, si-phonibus aquam dividunt; [donec eam inter se dividerint, Pratoris judicio. esto. ¶ Sippiarium, quo in scernis mimi [utuntur, dictum ait Verrius a vela]mento, quod vocetur alias autrum. ¶ Supparum appellant dolonem, quod est velum minus in navi, ut [acation, majus Supparum autem dictum ait Sinius [Capito, velut separatum quod sit disjunctumque a dolo ne interioris mali [Sepultum] morte moroque⁹ cum ait . . . d[e] L. Terentio, Tusci vici magistro, significat [vivum de saxo Tarpeio elatum, cum eo venisset commissatum, quod mero, id est, vino es]set coactus. ¶ Seplesia forum Capuæ in [quo plurimi unguentarii erant. In Pisonem Cicero: Seplesia mæhercule, ut dici] audiebam, te ut primum aspexit, Campanum [consulem repudiavit. ¶ Saticula oppidum [in Samnio captum est, quo postea coloniam duxerunt Triumviri M.

Pag. 148.

Valerius Corvus, Junius Scæva, P. Fluvius Longus ex S. C. kal. Januarii, P. Papirio Cursore, C. Junio. Il. Cos. ¶ Segesta quæ nunc appellatur, oppidū in Sicilia est, quod videtur Æneas condidisse, præposito ibi Egesto, qui eam Egestam nominavit. Sed præposita est ei s. littera, ne obsceno nomine appellaretur, ut factum est in Malevento, quod Beneventum dictum est, et in Epidamno, quod usurpatur Dyrrachium. ¶ Seliqasira sedilia antiqui generis appellantur, d. littera in l. conversa, ut etiam in sella factum est, et subsellio, et solio, quæ non minus a sedendo dicta sunt. ¶ Silus appellatur naso s. rusus¹⁰ versus repando. Unde galeæ quoq. a similitudine, silæ dicebantur. ¶ Silvii sunt appellati Albani reges, a Lavinia filio, quem post excessum Ænæe grvida relicta, timens periculum, et suæ vitæ, et ejus, quem utero gerebat, in silvis latens, enixa est; qui restitutus in regnum est post mortem Ascanii, prælatu lulo¹¹ fratris filio, cum inter eos de regno ambigeretur. ¶ Sertorem quidam putant dictum a prendendo, quia cum cūpiam adserat¹² manum, educendi ejus gratia ex servitute in libertatem, vocetur adsertor; cum verisimilius sit dictum, qui sereret quid, ac potius adsertorem a serendo cepisse nomen, cum aliquem serat petendo in libertatem eandem, qua ipse sit, id est jungat, quia fruges cum seruntur, terræ jungit, quod totum Verrius ἀντὶ τῶν introducing. ¶ Seges dicitur ea pars agri, quæ arata et consita est, a serendo videlicet. ¶ Serilla Verrius appellari putat navigia Histrica¹³, ac

Pag. 149.

Liburnica, quæ lino ac sparto condensantur a convendendo et contexendo dicta; quia dicit Pacuvius in Niptris: Nec ulla subcus¹⁴ cohibet compagem alvei; sed suta lino, et spar teis serilib. Cum περιπαριστῶς, et dicto vo-

cabulo, usus sit pro foniculis, qui sparto conseruntur. § Servorum dies festus vulgo existimatur idus¹ Aug., quod eo die Ser. Tullius, natus servus² ædem Dianæ dedicaverit in Aventino, cuius tutelæ sint cervi, a quo³ celeritate fugitivos vocent servos. § Sero sapiunt Phryges, proverbium est natum a Trojanis, qui decimo denique anno velle cœperant Helenam, quæq. cum ea erant rapta, reddere Achivis. § Sispitem Junonem, quam vulgo sospitem appellant, antiqui usurpabant, cum ea vox ex Græco videatur sumpta, quod est σῶζεν. § Sultis si volitis significat, composito vocabulo ita, ut alia sunt, * si audes; sis, si vis; plicet⁴, ** in loco; scis licet⁵, scias licet; equidem (equo), ego quidem. Ennius: Pandite⁶, sulti, genas, et corde relinquit somnum. § Seltius⁷ a sero videtur dictum. Accius in Amphitryone: Si forte paulo, quam tu veniam sentis⁸. § Sedum, aliisadum, appellant herbam, quam Opilius Aurelius sesuvium vocari ait, eamq. in tegulis seri, nec quamobrem id fiat, indicat. § Specus feminino genere prænuntiabant antiqui, ut metus et nepos, tam hercules, quam masculino stirpis, ut⁹ frons, ut Ennius: Tum causa¹⁰ sub monte alte¹¹ specus in ius¹². patebat¹³; et Pacuvius in Chryse: Est ibi sub eo saxo penitus strata harena ingens specus. § Spondere antea ponebatur pro dicere, un-

Pag. 150.

de et respondere adhuc manet; sed postea usurpari ceptum est [etiam in promissione alterius. § Subditus dicitur is, qui in demortui, (in demortuis) iudicis locum iudex datur his¹⁴, qui eum habuerant iudicem dumtaxat in eandem rem, [vel litem. § Saturno sacrificium fit capite aperto. Ejus autem sacro Metellus Pont[Max. cum Claudium Angurem iussisset adesse, ut eum [tunc adhiberet Ser. Sulpici Ser. F. inaugurationi, ille autem excusaret se, sacra sibi familiaria obstande, quib. supplicandum esset capite operto; Saturno autem esset futurum, ut cum aperto capite res sacra facienda esset. Pontifex illum multavit; Claudius provocavit. [Sed cum reconciliatus Pontifici esset Claudius familiaris sacris peractis, Saturno sacra fecit religione solutus. § Sazum Tarpeium appellatum aint partem montis, qui ob sepultam Tarpeiam ibi virginem, quæ eum montem Sabinis [prodere pacta erat, ita nominatus est; vel ab eo, quod quidam nomine L. Tarpeius Romulo [regi cum propter raptas virgines adversaretur, in ea parte, qua saxum est, de noxio pœna [sumpta, Tarpeium dictum, noluere funestum locum [cum altera parte Capitolii conjungi. § Sceptia tribus a nomine urbis Sceptiæ [appellata, quam Pedani incolebant. § Stellatina tribus dicta, non a campo eo, qui in Cæpania est, sed eo, qui parvum abest ab urbe Cæpana, ex quo Tusci profecti, Stellatinum eum campum appellaverunt. Sabatina a lacu Sabate. § Sabinii dicti, ut ait Varro [Terentius, quod ea gens p. p.¹⁵ præcipue colat deos, sive ἀπό τοῦ σιβεῖου. § Sanqualis porta [appellata est

Pag. 151.

ab avi sanquali, id[coque eodem est nomine quo avis ipsa appellatur] § Silere, tangere¹⁶ significat, flecto verbo [a s. littera, quæ initium ejus vocis est. § Stelle Curulis locus in Circo datus est Valerio Dictatori, posterisque¹⁷ ejus honoris causa, ut proxime sacellum Mur-

ciæ spectarent, unde asp[iciebant] spectacula magistratus. § Sontica causa] dicitur a morbo sontico, propter quem, quod est gerendum agere desistimus. M. Porcius Lato de re *¹⁸ A. Auli: Quid dicam causæ extitisse, timidus ne sis, an impedimento tibi causam sonticam fuisse? § Stircidium] quasi stillicidium, cum stellæ¹⁹, concretæ frigore, cadunt. Cato. pro C. nihilominus voluit semper de stircidio in] re præsentii cognoscere; atque etiam statuere. § Sacramento dicitur quod jurisjurandi sacratione interposita actum est. Unde quis sacramen]to dicitur interrogari, quia iusjurandum interponitur. Cato in Q. Thermum de x. hominibus: Tunc vero ibi ad]erunt, ne mala facinora, bona fide, aut] scelera nefaria fierent, qui dicerent sacramen]to, traderentur, legem]tarentur. § Siremps] ponitur pro eadē, vel, proinde quasi similis res ipsa. Cato in dissuadendo legem, quæ postea relicta est: Et præterea rogas ut quemquam adversus] ea, si populus condemnaverit, siremps] lex] siet, quasi adversus legem fecisset. § Spiciunt, antiquos dixisse sine præpositione testis est Cato in ea, quam habuit in Q. Thermum] de] septem²⁰ hominib.: Ut solent evitare son]ivos, nisi qui sempiterni sunt, quos dum occurrant, ne spiciunt, neque ratos, esse volunt. § Spat]iatorem, erratorem Cato in An.²¹

Pag. 152.

Calium, Sise appellavisset: In coloniam me hercules scribere nolin, si trium virum²² sim, spat]iatorem atque fessennium. § Stata sacrificia sunt, quæ certis dieb. fieri debent. Cato in ea, quam scripsit de L. Veturio, de Sacrificio²³ commissio, cum ei equum ademit: Quod tu, quod in te fuit, sacra stat]ta, solemnia, capite sancta deseruisti. § Solemnia sacra dicuntur, quæ certis temporibus annisque fieri solent. § Serra præliarii dicitur, cum assidue acceditur recediturque, neque ullo consistitur tempore. Cato de Re militari: Sine²⁴ forte opus sit cuneo, aut globo, aut foreipe, aut turribus, aut serra, uti adoriare. § Stercus ex æde Vestæ XVII. kal. Jul. defertur in angiportum medium fere clivi Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria; tantæ sanctitatis majores nostri esse judicare. § Summissiorem aliis adem Honoris et Virtutis C. Marius fecit, ne, si forte officeret auspicii publicis, Augures eam demoliri cogerent. § Sex Vestæ sacerdotes constitutæ sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministrum sacrorum, quia civitas Romana in sex est distributa partis, in primos secundosque Titenses, Ramnes, Luceres. § Salinum cum sale in mensa ponere figulis religioni habetur, quod quondam in Esquilina regione figulo, cum fornax plena vasorum coqueretur, atque ille proxime eam convivatus, super modum potus, somno esset oppressus cum convivis suis, præteriens quidam petulans, ostio patente, ex mensa salinum conject in fornacem; atque ita, incendio excitato, figulus cum suis concrematus est. § Sacramentum, æs significat, quod pœnæ nomine penditur, sive eo quis interrogatur,

Pag. 153.

sive contenditur. Id in alijs rebus quinquaginta assiu²⁵ est, in alijs reb. quictorū, inter eos, qui iudicio inter se contendenter. Qua de re lege L. Papirii Tr. pl.²⁶ sacū ē his verbis: Quicūq. Prætor post hoc²⁷ factus erit, qd inter cives jus dicit, Tres viros Cap]itales populum rogato, hique²⁸ Tres viri [Capitales]

¹ idib. ² serva. ³ quorum. ⁴ sodes. ⁵ illicet, ire licet. ⁶ illico. ⁷ silicet. ⁸ Serius. ⁹ sultis. ¹⁰ serius. ¹¹ stirps, aut. ¹² casu. ¹³ alte. ¹⁴ intus. ¹⁵ patebant. ¹⁶ iis. ¹⁷ Penates. ¹⁸ tacere. ¹⁹ posterisque. ²⁰ Cato de re Floria. ²¹ stille. ²² decem. ²³ M. ²⁴ triumvir. ²⁵ Sacrilegio. ²⁶ Sive. ²⁷ Militum. ²⁸ H. L. R. ²⁹ iique.

quicunque [fa]ci erūt, sacramenta ex [ig]nato iudicatio- que, eodemque jure sunt, uti ex legibus, plebeique scitis exigere, iudicareque (esse), esseque oportet. Sacramenti autem nomine id res dici ceptum est, quod et propter aerarii inopiam, et sacrorū publicorū multitudinem, consumebatur id in rebus divinis. ¶ Sextantarii asses in usu esse ceperunt ex eo tempore, quod¹ propter bellū Pūicū secūdū, quod cū Hānibale gestum est, decreverunt patres, ut ex assibus qui tum erant librarii, fierent sextantarii, per quos cum solvi ceptum esset, et² populus aere alieno liberaretur, et privati quibus debitum publice solvi oportebat, non magno detrimento adicerentur. Septennium quoque (anno)³ us⁴ est, ut priore numero. ¶ Sed id non permansit in usu, nec amplius processit in maiorem. ¶ Senacula tria fuisse Romae, in quibus senatus haberi solitus sit, memoriae reddidit⁵ Nicostratus in libro, qui inscribitur de Senatu habendo: unum, ubi nunc est aedis Cōcordiae inter Capitolium et Forum, in quo solebant magistratus D. T. cum senioribus deliberare; alterum, ad portam Capenam; tertium, citra aedem Bellonae, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere volebant, senatus dabatur. ¶ Scholae dictae sunt, non ab otio ac vacatione omni, sed quod, ceteris rebus omissis, vacare liberalibus studiis pueri debent, ut etiam ludi appellantur, in quibus minime luditur, ne tristi

Pag. 154.

aliquo nomine fugiant pueri suo fungi munere. ¶ Subici ar[ist]es dicitur, qui agitur, ut caedatur, quod fit, ut ait Cincius [in libro de Officio juris- consulti, exemplo Atheniensium, apud quos expiandi gratia aries [in]iguitur ab eo, qui seculum admisit, poenae p[ro]videndae loco. ¶ Speciem quam nos dicimus, εἶδος [Graeci dixerunt. Platon quidem ideam. [Nobis species pro eadem ponitur. ¶ Sesterti nota apud antiquos fuit dep[on]di, et emissis; [unde sestertius dictus, quod semitertius. Sed auctos⁶ est [bello Punico secundo. Apud antiquos autē [denarius et quinques sis in usu erant, et valebant, de[n]arius denos asses, quadraginti, bigati; quinques sis quinque. Sed uterque auctus est. Numerum aris perductum⁷ esse aiunt lege Flaminia minus solvendi, [cum aere alieno premere- tur P. R. ¶ Solida sella, ait [Verrius sedere tū quis jubetur, cum mane surgens auspicandi gratia evigilavit, quod antiqui expresse, [mihij. ab interiore parte excavata⁸ aut laxata⁹ faciebant sedes; quas sedes, solidas ideo, quod in his nihil erat concavum, maxime appellabant, inquit Verrius, quod [scilicet essent totae; absurde, ut mihi videtur, [cum omne id quod sit totum, ait dictum solidum. ¶ Silatū antiqui pro eo q. nunc jentaculum dicimus, appellabant, quia jejuni vinum soli¹⁰ conditum ante meridiem absorbebant. ¶ Suffragato[re]s dicebantur apud maiores, hi qui vulgo in usu[er]at cādidas, nā ut melius apparerent juncta suffragia, suffragator, quem quisq. fieri vellet, notabat a[pposito] puncto, scribitis candidatorum hominum [nominib. Varro in L. VII. Rerum humanarum [hoc tradit. ¶ Struppi vocantur in pulvinari. [fasciculi

Pag. 155.

de verbenis facti, qui pro deorum capitib. ponuntur. S. apud urbem Calo Antistius Labeo dici ait magistratum publicum. ¶ Secespitam esse Antistius Labeo ait cultum ferreum, oblongum, manibrio eburneo, rotundū, solido, vincto ad caput auro argenteoq., fixum clavis aeneis, aere Cypro, quo Flaminijnes, Flaminica Virgi-

¹ quo. ² ut. ³ quod eo. ⁴ nummo. ⁵ prodidit. ⁶ dumtaxat. ⁷ auctus. ⁸ productum. ⁹ fili. ¹⁰ re-
ticulo. ¹¹ nec. ¹² ficta, vel, facta. ¹³ ubi scribae. ¹⁴ facerent. ¹⁵ defrutumve. ¹⁶ Velia. ¹⁷ Fagutali.
¹⁸ Germallo. ¹⁹ Opitire. ²⁰ Cispus. ²¹ Q. ²² Subicere.

¶ Anes, Pontificesq. ad sa[cr]ificia utuntur. Eadem alias dicitur, qua [in sacratio] utuntur. Sacra namq. in templis [rediculo] aneo olim sepiabantur, in quo [tubae] relictae sunt, per quas manib. sacra tangere licet. ¶ Sed est hoc in templo, Bonae Deae; [sed et in aliis locis; et sunt velut repaglia] quodam. Ita secespitae dicuntur duob. modis. ¶ Secius [est, quod secespitae secant libum, seu placenta, quae soleat necessariis sacrificiis adhiberi. ¶ Suffimenta sunt, quae faciebant ex faba milioq. molito, mulso sparso; ea Diis dabantur eo tempore, quo uvae calcatae praelo. ¶ Serpsit, usi sunt antiqui pro serpsit, unde videntur serpula dictae, quas nunc serpentes dicimus ex Graeco, quia illi εἰσέρτα, nos pro aspiratione eorum, [s. littera posita, ut ē sex et[ra] septem]. ¶ Suffibulum est vestimentū albū, pretextum, quod drangulum, oblongum, q. in capite virgines Vestales cum sacrificant semper habere solent; [idq. fibula comprehenditur. ¶ Silentio surgere ait] dici, ubi qui post mediam noctem auspicandi causa ex lectulo suo silentio surrexit, et liberatus a lecto, in solido se posuit, se[det]q.; ne quid eo tempore deiciat, rursusq. [se in lectum reposuit: hoc enim est proprie silentium, omnis vitii in auspiciis va-

Pag. 156.

cuitas. Veranius ait, non utiq. ex lecto, sed ex cubili, ne¹¹ rursus se in lectum reponere necesse esse. ¶ Sarpiuntur vineae, id est, putantur, ut in XII: Quandoq. sarpta, donec dempta erunt. ¶ Summanalia, liba farinacea in modum rotae fincta¹². ¶ Suffuerat, sub eodem tecto fuerat. ¶ Scribunt lapidem esse ait, et ita vocari. Antistius Labeo in agro Menullino, [divinam rem faceret] ¹³. ¶ Se quamq. seorsum quamq. ¶ Sanates dicti sunt, qui supra, infraq. Romam habitaverunt; quod nomen his fuit quia, cum defecissent a Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaq. in XII. cautum est, ut idem joris esset Sanatib., quod Forcib., id est, his, ei qui nūquā defecerant a P. R. ¶ Sublucare arbores est ramos earum supputare, et veluti suplus lucem mittere; conlucare autem; succis arborib. locum implere luce. Spurcum vinum est, quod sacris adhiberi non licet, ut ait Labeo Antistius L. X. commentarii Juris pontificii, cui aqua admixta est, de fructumve¹⁴, aut igne tactum est, mustumve ante, quam defervescat. ¶ Septimontio, ut ait Antistius Labeo, hisce montib. feriae Palatio, cui sacrificium, quod fit, Palatur dicitur, vile¹⁵ cui item sacrificium, Fagutali¹⁷, Suburae, Germallo¹⁸, Oppio, Caelio monti, Cispio monti. ¶ Oppius autem appellatus est, ut ait Varro Rerum humanarum L. VIII., ab Opita¹⁹ Oppio Tusculano qui cum praesidio Tusculanorum missus ad Romam tuendam, dum Tullus Hostilius Veios oppugnaret, consederat in Carinis, et ibi castra habuerat. Similiter

Pag. 157.

Cisitū²⁰, a Labeo Cispio Anagnino, qui ejusdē rei causa eam partem Esquiliarum, quae jacet ad vicū Patricium versus, in qua regione est aedis Meditis, tuitus est. ¶ Sistere fana cum in urbe condenda dicitur, significat loca in oppido futurorū fanorum constituere. Quam²¹ Antistius Labeo ait in Commentario XV. Juris pontificii, fana sistere esse lectisternia certis locis et diis habere. ¶ Subigere²² arietem in eodem libro Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. ¶ Benespon-

sis, beneq. volueris, in precatione Augurali, A pub. administren]t; tabernariorum, quia
Messala augur ait significare spoponde-
ris, volueris. ¹ Serpula serpserit, ait idem
Messala, serpens inrepperit. ² Solino idem
ait esse consulo. ³ Suad ted idem ait esse, sicte.
⁴ Stellam significare ait Ateius Capito lætum et
prosperrum, auctoritatem secutus P. Servilii augu-
ris, (stellam) quæ extamella ⁵ area adsimilis
stellæ locis inauguratis indigatur. ⁶ Sinistrum
in auspicio significare ait Ateius Capito lætum
et prosperum auspiciū, aut ⁷ silentiū du-
bi ⁸ duntaxat vacat vitio, igitur silentiū surge-
re cum dicitur, significat nō interpellari, quo minus
rem gerat. Ad ⁹ sinistrum hortari quoq. aspi-
cia ad agendum, quod animo quis proposuerit.
¹⁰ Satis verbum Verrio melius fuit præteri-
re, ut mihi videtur, quam tam absurdi qui ¹¹ opinio-
nes suas de eo restare ¹²; quas sciens præterit, tam
hercules, quā de ¹³ Scabro, quod proximū sequebatur.
¹⁴ Stipatores ait dictos a stippe, quam mercedis
nomine accipiant custodes ejusq. corporis.
Unde et ¹⁵ Stipam, quam ¹⁶ amphoræ cum extru-
untur, firmari solent; etiam ¹⁷ Stipites, qui ob e-
andem causam destituuntur. ¹⁸ Sollicitare

S—T

Pag. 158.

quidam dictum putant, vel ut citare ex sollo, quod est
ex suo loco ac sententia ¹ movere. Sollum autem
quin significet locum, quis ² dubitet? cum exsules
quoq. dicantur loco ³ patriæ suæ pulsi.
⁴ Tappete ⁵ ex Græco sum[psit], tap-
pete Ennius, cum ait ⁶. ⁷ Tappetem etiam dixit Turpi-
lius in Demetrio: Le ⁸. tappetem
veterem. Sic tappete neutro genere. ⁹ Terentum,
in campo Martio locum, ¹⁰ [Verrius ait ab eo
dicendum fuisse, quod ¹¹ terra ibi per ludos
Sæcularis Ditis Patris ¹² ita leviter tera-
tur ab equis quadrigariis, ut eorum levis mo-
tilitas ¹³ æquiparet motus rapidos velocis Lu-
næ. Quod quam aniliter re[latum] sit, cui-
vis manifestum est. ¹⁴ Tauri ludu in-
stituti Dis Inferis ¹⁵ ex ¹⁶ hac causa videntur.
Tarquinio regnante, cum ¹⁷ magna incidisset
pestilentia in mulieres ¹⁸ [gravidas, earum
fetu si facti ¹⁹ sunt ex carne dividenda populo
taurorum immolatorum, ob ²⁰ hoc ludu Tauri
appellati sunt, et finit ²¹ in circo Flaminio, ne
intra muros exocentur dii ²² Inferi. Sed Taurios
ludos Varro ait vocari, quod ²³ eis ludis discipulis
pendens a doctore in erudito corio tauri
solitus sit impelli, atq. usq. eo inibi cogi
docere, quoad consisteret, ²⁴ [et sola virtu-
te talorum constaret pedu[m] firmitas. ²⁵ Talas-
sionem in nuptiis Varro ait ²⁶ signum esse lani-
fici talapros id est, quasillum, ita enim so-
litum appellari Talassionem. ²⁷ [at quidam
historiarum scribtor, Talassium ait ²⁸ nomine
virum, rapta virgine unicæ ²⁹ pulchritu-
dinis, quod ei id conjugium fuerit felix, boni
hominis ³⁰ gratia nunc redintegrari. ³¹ Tribuni-

Pag. 159.

cia rogatione ¹ lex Curiata fertur, quo Hanni-
bal anno in conspectu ² Romæ cū esset, nec ex præsi-
dis discedere liceret. ³ Q. Fabius Maximus Verru-
cosus, ait per Tr. Pl. et Majrellus cos. facere in-
stituerunt, ut notavit Aelius in XII. Signi-
ficationum verborum. ⁴ T[risulcum] fulgur fuit
ab antiquis dictum, quia id, aut incendit, a-
ut afflat, aut te[re]brat. ⁵ Tugatarum
duplex genus: prætextarū, hominum fastigio, quæ
sic appellantur, ⁶ [quod togis prætextis rem-

hominib. ex ¹ cellentibus etiam humiles
permixti, ut sunt ² p[ro]lagiarii, servi deniq. et
caupone ex ³ tabularis honeste prodeant
persæpe. ⁴ Tajuras, vaccas steriles ap-
pellabant, ait Verrius, quæ non magis pariant,
quam tauri, sed vero ⁵ similis sit ex Græco dic-
tas, quia Græci vaccas ⁶ tæpas] appellant. ⁷ Todi sunt
aves parvæ, et todilli, quaram. m. Plantus in Sy-
ro, cum ait: Cum extrijis talis, cum todillis cru-
sculis. ⁸ Tubilustria ⁹ [quib. dieb. adscriptum in
Fastis est, cum in atrio Sutorio agna tube
lustrantur; ab eis ¹⁰ tubos appellant, quod genus
lustrationis ex ¹¹ Arcadia Pallanteo ¹² trans-
latum esse dicunt. ¹³ Tuditantes, tudentes,
negotium tudentes significare ait Cincius,
id est agentes. E[nnius] L. II: Hæc inter se totum ¹⁴
vi tuditantes; et Lucretius item libro II: Nec
tuditantia ¹⁵ rem cessant extrinsecus ullam.
¹⁶ Tuditis malleos appellant antiqui a tuden-
do, quamvis alii ¹⁷ * crurib. ¹⁸ tudit. Inde Ateius
Philologus existimat Tuditano cognomen
inditum, quod ¹⁹ caput malleoli simile habuerit.
²⁰ Tullios alij dixerunt esse silanos, alij rivos, alij

Pag. 160.

vehementes projectiones sanguinis ¹ arenatim
fluentis, quales sunt Tiburi in Aniene. Ennius
in Ajace: Ajax misso sanguine tepido tullii
efflantes volant. ² Topper significare ait
Artorius cito, fortasse, celeriter, temere. ³ cito.
Sic in Nelei carmine: Topper fortuna commu-
tantur hominib. (citijs). Sic C. Nævius: Capesset flam-
mā Vulcani cito ⁴. Sic in eodem: Namq. nullū pejus
macerat ⁵ humanū ⁶, quam de mare sævum. Viret ⁷
cui sunt magnæ, topper confringent inpor-
tuna unde ⁸, (fortasse). Sic Caelius L. VII: Ita
uti sese quisq. vobis studeat amulari in statu
fortunæ reip. (eadem re gesta.) topper nihilo
minore negotio acto, gratia minor esset. For-
tasse. Sic Accius in Io: Topper ut fit, patris ten-
eicit iras ⁹. (Ennius vero sic.) Topper, fortasse valet
i Enni et Pacuvii scriptis. Apud Ennium est: Topper
quam nemo melius scit. Pacuvius: Topper tecum
sit potestas faxisi, si necum velis. Ad ¹⁰ in anti-
quissimis scriptis, celeriter ac mature. In Ody-
sia vetere: Topper facit homines utrius fue-
rint. Topper citi ad ædis venimus Circe ¹¹, simul
duona eorum portant ad navis millia; ¹² alia
in iisdem ¹³ et inseruntur. ¹⁴ Tubicines ¹⁵ etiam hi ap-
pellantur, qui sacerdotes viri speciosi publice
sacra faciunt, tubarum lustrandarum gratia.
¹⁶ Torrens participialiter pro exurens ponitur, ut
est apud Pacuvium in Antiope: Flammeo vapo-
re torrens terræ fetum exuserit. Signifi-
cat etiam fluvium subitis imbrib. concitatum;
qui aliqui siccatib. exarescit; quius ¹⁷ aquā ipsam
quæ fuit, flumen recte dici ait Aelius Gallus
L. II. * quæ ad jus pertinent. Ceterum volgi con-
suetudine utrumque jam dici flumen, et perennem

Pag. 161.

fluvium et torrentem. ¹ Torum, ut significet torridū,
aridum, per unum quidem r. antiqua consuetudine
scribitur. Sed quasi per duo r. scribatur, pronuntiari
oportet; nam antiqui nec mutas, nec semivoca-
les litteras geminabant, ut fit in Ennio,
Arrio, Annio. ² Turmam equitum dictam esse ait
Curatius quasi terimam, quod terdeni equos ex
trib. tribus. Titensii, Ramaii, Luceri fiebant.
Itaque primi singularum decuriarum decuriones
dicti, qui ex eo in singulis turmis sunt etiam nunc
terni. ³ Torrerī a torro ⁴, deductum proprie signi-
ficat siccare atque arefacere, sed usurpatum

¹ lamella. ² at. ³ ubi. ⁴ At. ⁵ absurdas. ⁶ recitare. ⁷ qua. ⁸ tappete. ⁹ mobilitas. ¹⁰ fetus infecti.
¹¹ ominis. ¹² Arcadiæ Pallanteo, vel, Arcadia a Pallante. ¹³ tota. ¹⁴ alii a. ¹⁵ tudibus. ¹⁶ amnis.
¹⁷ mature. ¹⁸ topjer. ¹⁹ maci. ²⁰ homonem. ²¹ vires. ²² unde. ²³ pater istam eiecit foras. ²⁴ At.
²⁵ Circes. ²⁶ indidem. ²⁷ Tubicines. ²⁸ quamvis. ²⁹ Torrerē a torreo.

est jam pro eo, quod sit igne urere. Plautus in⁴: Una edet⁵ opera in furnum calidum condito, atque ibi torreto. ¶ Turannos⁶ Etruscos appellari solitos ait Verrius a Turrhenno duce Lydorum, a cujus gentis præcipua crudelitate etiam tyrannos dictos. ¶ Tyria maria in proverbium deductum est, quod Tyro oriundi Pœni adeo potentes maris fuerunt, ut omnibus mortalibus navigatio esset periculosa. Afranius in Epistola: Hunc serrium autem maria Tyria conciet. ¶ Torvitas a ferocia taurorum dicta est. Pacuvius in Armorum judicio: Feroci ingenio torvus prægrandi gradu; et: Cum recorder ejus ferocem et torvam confidentiam. ¶ Turbelas⁷ dixisse antiquos, quas nunc turbas appellamus, testis est Plautus in Pseudolo: Quo alto⁸ et quantas soleam turbelas dare. ¶ Tutulum vocari aiunt Flamnicarum capitis ornamentum, quod fiat villa purpurea innexa erinibus, et extractum in altitudinem. Quidam pileum lanatum forma metallicum figuratum, quo Flamines ac Pontifices atuntur, eodem nomine vocari. Ennius: Li-

Pag. 162.

oque fectores argæos, et ¶ tutulatos. ¶ Tuor video; Tueor, defendo [in usu olim fuit. Sed jam promiscue utuntur, [et ponitur tueor, pro video, et contueor, pro defendo. ¶ Tuguria a tecto appellantur [domicilia rusticorum sordida. Afranius in ¶ [irgine: Sordidum tugurium est, turpe. ¶ Cæcilium in Hypobolimeo: Habitabat in tugurio, sine opereulo. Quo nomine [Valerius in explanatione XII. ait etiam [significari. ¶ Tuscum vicum ceteri omnes quidem scriptores dictum aiunt ab eo, quod Porsena rege descendente⁹ ab obsidione, remanserint Romæ, locoque his dato, [ibi habitaverint Veientes fratres Celes et Vibena, unde post ejectionem Tarquinium Romam secum maxime reducere cupierint. M. Varro, quod ex Cælio in eum locum deducti sint. ¶ Toxicum dicitur cerva[r]ium venenum, quo quidam perunguere sagittas soliti sunt.

Cæcilium in Gamo: Ut hominem miserum toxico transegerit. Afranius in uxorium istud toxicum misit. ¶ Tuscos quidam dictos aiunt a Tusco [rege, Herculis filio. Alii quod unicus studii sit sacrificiorum, ex Græco, velut θυσακτοί. Unde ¶ Tusculum ab eadem causa sacrificiorum, vel quod aditum difficilem habeat, id est, δύσκολον. ¶ Tumulum Stilo Aelius sic definit: Tumulus est [cumulus arenæ editus secundum mare fluctibus in altum elevatus, unde similiter et manufactus, et naturalis proprie dici potest. ¶ Tumultuarii milites dicuntur lecti ob subitum timorem, unde etiam tumultum dici ait Verrius, quia non aliunde is ornatur¹⁰, quam ab Italicis et Gallicis hominibus.

Pag. 163.

qui imminjunt Italiæ. Itaque nullum tumultum, præter quam Gallicum aut domesticum nominabant. ¶ Thomices Græco nomine appellantur canabi impoliti, et spatio leviter tortæ restes, ex quibus fuses sunt. Lucilius: Vidimus

A vinctum thomice¹¹ canabina. Opillus¹² Aurelius ait mollem pulvillum, quem in collo habent, restis ne lædat, thomicem vocari. ¶ Tongere Aelius Stilo ait noscere esse, quod Prænestini tongitionem dicant, pro notationem. Significat et latius dominari. Ennius: Alii rhetorica¹³ tongent. Et vincere etiam quandoque videtur significare. ¶ Tesca Verrius ait loca augurio designata, quo termino finis in terra auguri. Opillius Aurelius loca consecrata ad augurandum scribit. Sed sancta loca undique sæpta doce[n]t Pontificis libri, in quibus scriptum est: Templum [que sedemque tesoum sive deo, sive deæ dedicaverit, ubi eos accipiat volentes, propitiosque. Hostius belli Ilistrici L. I: Per gentes alie ætherias, atque avia tesca, Perque violabis¹⁴ templa antiqua Deum. Cicero vero aspera difficilia aditu dicit, cum ait: Loca aspera, saxa tesca tuor. Accius in Philocteta: Quis tu es, morialis, qui in deserta et tesca te adportas loca. ¶ Tonsillam ait esse Verrius palum dolatum in acumen, et cuspidem præferratum, ut existimat, quem cum ligi¹⁵ in litore navis religandæ causa. Pacuvius in Medio¹⁶: Accessi adjeam, et tonsillam¹⁷ pegi læto in litore. Accius ¶ Phinidis: Tacete, et tonsillas litore lædo¹⁸ edite. ¶ Tonsam Ennius signifi-

Pag. 164.

cat remum, quod quasi tondeatur ferro cum ait L. VII: Poste recumbite, vestraque pectora pellite tonsis. Item: Pone petunt, exin referunt ad pectora tonsas; et in Asota: Alius in mari vult magno tenere tonsam. ¶ Thymbræum Apollinem Vergilius a monte Thymbræo appellavit, qui est in agro Trojano. ¶ Toleno¹⁹ est genus machinæ, quo trahitur aqua, alteram partem prægravante pondere; dictus a tollendo. ¶ Tolerare, patienter ferre. Accius in Neoptolemo: Aut²⁰ quisquam potis est tolerare acritudinem. Ennius L. II: Ferro se cæde²¹, quam dictis his toleraret. ¶ Toles tumor in faucibus, quæ per diminutionem tonsillæ dicuntur. ¶ Tullianum quod dicitur, pars quedam carceris, Ser. Tullium regem ædificasse aiunt. ¶ Taxat verbum ponitur in his²², quæ finiuntur, quoad tangi liceat. In litiis quoque arbitrove²³, cum proscribitur, quoad ei jussit statuendi.

¶ Taxatio dicitur, quæ sit certæ summæ. A tangendo autem dici etiam scenici testimonio sunt, qui taxatores dicuntur, quod alter alterum male dictis tangit. ¶ Tabernacula dicuntur a similitudine tabernarum, quæ ipsæ, quod ex tabulis olim fiebant, dictæ sunt; non, ut quidam putant, quod tabulis claudantur. ¶ Tagit, Pacuvius in Teucro: Ut ego, si quisquam me tagit, et tagam Idem in Hermiona: Aut non cernam, nisi tagam; sine dubio antiqua consuetudine usurpavit. Nam nunc ea sine præpositionibus non dicuntur, ut contigit, atigit. ¶ Tablinum proxime Atrium locus dicitur, quod antiqui magistratus in suo imperio tabulas

¹ Casina. ² ædopol. ³ Turrhenos. ⁴ turbellas. ⁵ Quales. ⁶ discedente. ⁷ oriatur. ⁸ Opillus. ⁹ volabis. ¹⁰ configi. ¹¹ Medo. ¹² tonsillam. ¹³ læto. ¹⁴ Tolleno. ¹⁵ Haud. ¹⁶ cædi. ¹⁷ iis. ¹⁸ arbitrove. ¹⁹ jus sit.

SCHEDÆ

QUÆ

[FESTI FRAGMENTO DETRACTÆ, APUD POMPONIUM LÆTUM]

[EXSTABANT.]

Ex bibliotheca Fulvi Ursini.

M

Pag. 167.

Manubiz Jovis tres creduntur esse, quarum una sit minima, quæ moneant plicatæq. sint; alteræ quæ majores sunt, ac veniant cum fragore, discantque aut divellant, quæ a Jove sint, et consilio deorum mitti existimantur; tertie his ampliores, quæ cum igne veniant: et quoniam nullum sine igne fulgur sit, hæ propriam differentiam habeant, quæ aut adorant, aut fulgine deformant, aut accendant, quæ statum mutant deorum consilio superiorum. ¶ Manias Aelius Stilo dicit ficta quæ ex farina in hominum figuras, quia turpes fiant; quas alii maniolas appellant. Manias autem, quas nutrices minituntur parvulis pueris, esse larvas, id est, Manes deos deasq., qui aut ab inferis ad superos manant, aut Mania est eorum via materna: sunt enim utriusq. opinionis auctores. ¶ Mamercus prænomen Oscum est, ab eo quod hi Martem Mamertem appellant. ¶ Mamiliorum familia progenita sit a Mamilia Telegoni filia, quam Tusculi procreavit, quando id oppidum ipse condidisset. ¶ Mantare, sæpe manere. Cæcilius in Epistola: Jam ne adeo manta. Jam hoc vide, cæcus animus. . . . adventus angli. ¶ Manticularum usus pauperibus in nummis recondendis, etiâ nostro sæculo fuit. Unde manticulari dicebantur, qui furandi gratia manticulas attrectabant. Inde poetæ pro dolose quid agendo uti sunt eo verbo. Pacuvius: Ad manticulandum astu aggreditur, scit enim quid promeruerit: modici manticulari. . . Ita me facit oppressi jugo. Item deinde: Aggrediar astu regem; manticulan-

Pag. 168.

dum est mihi; et: Machinam ordiris novam manticula tactu, an sanctiora dicis jurajuranda. Plautus hoc significare videtur: Quibus quotidie parvæ noxæ extergeantur. Frequens enim antiquis ad manus tergendas usus fuit mantelorum. ¶ Mæson persona comica appellatur, aut coci, aut nautæ, aut ejus generis, dici¹ ab inventore ejus Mæsonis comædo, ut ait Aristophanes grammaticus.

¶ Mæniana appellata sunt a Mænio censore, qui primus in Foro ultra columnas tigna projecit, quo ampliarentur superiora spectacula. ¶ Major Græcia dicta est Italia, quod eam S. culi quodam obtinuerunt; vel quod multæ magnæq. civitates in ea fuerunt ex Græcia profectæ. ¶ Maius mensis in compluribus civitatibus Latinis ante Urbem conditam fuisse videtur: qua ex causa utrum a majoribus, ut Junius a junioribus dicitur sit; an a Maia, quod Mercurio filio ejus res divinæ fiant solennes: an quod ipsi deæ in multis Latinis civitatibus sacrificia fiebant. . . . ¶ Monstrum, ut Aelius Stilo interpretatur, a monendo dictum est, velut monestrum. Item Sinius Capito, quod monstret futurum, et moneat voluntatem deorum; quod etiam ¶ Prodigium velut prædictum² et quasi prædictum, quod prædicat eadem; et ¶ Portentum, quod portendat et significet. Inde dici apparet id quartum, quod mihi visum est adiciendum, præsertim cum ex eadem significatione pendeat, et in promptu sit omnibus,

A id est, ostentum, quod item ab ostendendo dictum est apud auctores, qui monent histriones in scena, sed etiam ubi adiciuntur³ commentarii. ¶ Monile dictum est ornatus mulieris, qualem habuisse Eri-

Pag. 169.

phylam fabulæ ferunt; ex eo etiam equis præpendens a collo ornamentum, monile appellant. ¶ Molucrum non solum quo molæ teruntur⁴ dicitur, id quod Græci *μύλκρον* appellant, sed etiam tumor ventris, qui etiam virginibus incidere solet, cujus meminit Afranius in Virgine: Ferme virgini, tanquam gravidæ mulieri uterus, molucrum vocatur, transit sine doloribus. Cloatius etiam⁵ in libris Sacrorum, molucrum esse aiunt liguem quoddam quadratum, ubi immolatur. Idem Aelius in explanatione carminum Salarium eodem nomine appellari ait, quod sub mola supponatur. Aurelius Opilius appellat ubi molatur. ¶ Mola etiam vocatur far tostum, et sale parsum: quod eo molito, hostiæ aspergantur: Molas avias inepte quidam dictas putant. ¶ Mundus etiam mulieris. . . .

potest. Accius: Cum virginali mundo clam patre. Ennius: Idem loco⁶ navibus celsis Munda facie⁷. . . atq. etiam ære Cereris. Qui⁸ mundus appellatur, qui ter in anno solet patere: III. kal. Sep. et III. non. Octobr. et III. id. Nov. Qui vel omni⁹ dictus est, quod terra movetur. ¶ Mamphula appellatur panis Syriaci genus, quod, ut ait Verrius, in clibano antequam percoquatur, decidit in carbonem, cineremq.; cujus meminit Lucilius: Pistricem valida¹⁰ si nummi suppeditant, Addas empleoron, mamphulas quæ sciat omnis. ¶ Municeps est, ut ait Aelius Gallus, qui in municipio liber natus est. Item qui ex alio genere hominum munus functus est. Item, qui in municipio ex servitute se liberavit a municepe. Item municipes erant, qui ex aliis civitatib. Romam venissent, quib. non licebat magistratum capere, sed

Pag. 170.

tantum muneris partem. At Servilius¹¹ siebat initio fuisse, qui ea conditione cives Ro. fuissent, ut semper remp. separatim a populo Rom. haberent, Cumanos, Acerranos, Atellanos, qui æque cives Ro. erant et in legione merebant, sed dignitates non capiebant. ¶ Mutas quasi¹² e litteris appellatas quidam putant, quod positæ in ultimis partibus orationis, obmutescere cogant loquentem. Quidam, quod parvæ exiguæq. sint vocis, ut quando mutum oratorem aut tragædum dicimus. ¶ Mutam Osce dici putant pœnam quidam. M. Varro ait pœnam esse, sed pecuniariam, de qua subtiliter in L. I. quæstionum Epist. refert. ¶ Mulleo genus calceorum aiunt esse, quibus reges Albanorum primi, deinde patricii uti sunt. M. Cato Originum L. VII: Qui magistratum Curulem cepisset (calceos) mulleos allutacinos¹³ ceteri perones. Item Titinius in Seriana¹⁴: Jam cum mulleis te ostendisti, quos tibiatibus in calceos. Quos putant a mullando dictos, i. suendo. ¶ Multifarium dixerunt antiqui, videlicet, quod in multis locis fari poterat. ¶ Manius Egeri¹⁵. . . Nemorensem Dianæ consecravit, a quo multi et clari viri orti sunt, et per multos annos fuerunt. Unde et proverbium: Multi

¹ quædam. ² fuit. ³ al. ore. ⁴ manticulam. ⁵ dicta. ⁶ ipso mense. ⁷ prædictum. ⁸ ¶ Monitores. ⁹ libri dicuntur. ¹⁰ al. verruntur, al. vertuntur. ¹¹ et Aelius. ¹² loca. ¹³ facit. ¹⁴ Quin. ¹⁵ id omne. ¹⁶ validam. ¹⁷ al. Ser. filius. ¹⁸ quasdam. ¹⁹ alutacinos, vel, lunatos. ²⁰ Setina. ²¹ Agerius agrum,

Mani Aricie. Sinius Capito longe aliter sentit. Ait enim turpes et deformes significari, quia ¶ Manie dicuntur deformes personæ; et Aricie genus panni fieri, quod manici² appellatur. ¶ Mœne singulariter dixit Ennius: Apud emporium in campo hostium pro³ mœne. ¶ Mutire, loqui. Ennius in Telepho: Palam mutire plebeio placidum est. ¶ Mœnia, muri et cetera muniendæ urbis gratia

Pag. 171.

facta, ut Accius in Hellenibus: Signa extemplo canere, ac tela ob mœnia offerre imperat. Significat etiam officia. Plautus in Nervetaria⁴: Prohibentq. mœnia alia, unde ego fungor⁵ mea, Murinam genus . . . ¶ Manus in carminib. Sæcular. ¶ Aelius Stilo significare ait bonos; et Inferi di ¶ Manes, pro boni, dicuntur a suppliciter eos venerantibus propter metum moris, ut immanes quoq. pro valde [non bonis] dicuntur. ¶ Muscordas prima syllaba producta dicebant antiqui sterces murum. ¶ Mapalia easæ Pœniæ appellantur, in quibus quia nihil est secreti, solet solute viventibus obici id vocabulum. Cato Originum Libro quarto: Mapalia vocantur ubi habitant; ea quasi cohortes rotundæ sunt. ¶ Metall⁷ dicuntur in lege Militari quasi mercenarii. Accius Annali XXVII: Calones, famulique metalli⁸. ¶ caculeq.; a quo genere hominum Cæciliæ familiæ cognomen putat ductum. (Quod est)

¶ Manum et mentum, proverbium est ex Græco ductum, quod est: *Μετὰ τὴν πῆλιν νόταλον καὶ χαλκόν*. ¶ Calchantem vitis serentem quidam augur vicinus præteritis dixit errare: non enim ei fas esse novum vinum . . . ¶ Minusculæ Quinquatrus appellantur idus Jan., quod is dies festus est tibicinum, qui colunt Minervam; cuius deæ proprie festus dies est Quinquatrus mense Martio. ¶ Muli Mariani dici solent a C. Mari instituto, cuius milites in furca sunt posita⁹ tabella varicosius onera sua portare assueverant.

M—O

Pag. 172.

SEX POMPEI FESTI

LIBER XIII INCIPIT.

¶ Mulus [vehiculo Lunæ adhibetur, quod tā] ea sterilis ait quam mulus; vel quod, ut mulus, non suo genere, sed equis artus, sic ea Solis, non suo fulgore luceat.

¶ Muris: deo sacellum

¶ Martius mensis initium anni fuit et in Latio, et post Roman conditam, quod eo¹⁰ gens erat bellicosissima, cuius rei testimonium est, quod posteriores menses, qui annum finiunt, a numero appellati, ultimum habent Decembrem. ¶ Malo cruce, masculino, genere cum dixit Gracchus in oratione, quæ est in P. Popillium posteriorem¹¹, tam representavit antiquam consuetudinem, quam hunc frontem atq. hunc stirpem idem antiqui dixerunt, et rursus hanc lupum, hanc metum. Item cum idem in Pomptium et matronas¹² ait: Eo exemplo instituto, dignus fuit qui malo cruce periret . . .

. . . et improbum, qui assidue in litibus moraretur, ob eamque causam in ordine staret adeuntium Prætorum. At Aelius Stilo, qui minime ordine viveret, [ut M. Cato] in ea oratione, quam scribit de Suis virtutibus contra Thermum: Quid mihi fieret, si non ego stipendia (in ordine) omnia ordinarius merissem semper? Sunt quidam etiam, qui manipularem, quia infimi sit ordinis, appellatum cre-

panis. ¹³ Manii. ¹⁴ al. per. ¹⁵ Stichô. ¹⁶ al. fungar. ¹⁷ Saliaribus. ¹⁸ Metelli. ¹⁹ metellique. ²⁰ superposita. ²¹ ea. ²² posteriore. ²³ Popillium agnum marem cedito. ²⁴ (Itac cum fine pag. 52. conjungenda sunt.) ²⁵ al. in conviviis solus. ²⁶ scilicet. ²⁷ item. ²⁸ al. exorditæ. ²⁹ Viridumaro. ³⁰ bove. ³¹ Pompei regis. ³² Jano. ³³ necne. ³⁴ fuant ³⁵ al. sacratæ obscæ, al. obscitæ.

dant ordinarium. ¶ Ornatus dicitur, et bonis artibus instructus, et honores adeptus a populo; etiam

Pag. 175.

bene aptus, ut miles, aut gladiator, et acturus falulas. Atqui et ornatus dicitur cultus ipse, quo quis ornatur, ut cum dicimus aliquem tragico vel comico ornatu prodire.

.

¶ Orestiadæ nymphæ, montium cultrices.

¶ Ordo sacerdotum æstimatur deorum [majestate, ut] maximus quisq. Maximus videtur Rex, dein Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto Pontifex maximus. Itaque in solis¹⁶ Rex supra omnis accubatur: sicut¹⁷ Dialis supra Martialem et Quirinalem, Martialis supra proximum. Omnes idem¹⁸ supra Pontificem. Rex, quia potentissimus; Dialis, quia universi mundi sacerdos qui appellatur Dium; Martialis, quod Mars conditoris urbis parens; Quirinalis, socio imperii Romani Caribus ascito Quirino; Pontifex Maximus, quod iudex atq. arbitri habetur rerum divinarum humanarumque. ¶ Ordiri est rei principium facere, unde et togæ vocantur exordia¹⁹. ¶ Opaca vocantur umbrosa. ¶ Opalia, dies festi, quibus supplicatur Opti, appellantur, quorum alter . . . ¶ Optatu, quasi optuitu, a verbo, quod est tuor, et significat video. ¶ Optatam hostiam, alii optimam appellant eam, quam Aedilis tribus constitutis hostiis optat, quam immolari velit. ¶ Opima spolia dicuntur originem quidem trahentia ab ope Saturni uxore, quod ipse agrorum cultor habebatur, nominatus a satu, tenensque falcem effingitur, quæ est insigne agricolæ. Itaq. illa quoque cognomina-

Pag. 174.

tur Consiva, et esse existimatur Terra; ideoque in Regia colitur a P. R., quia omnes opes humano generi terra tribuat. Ergo et opulenti dicuntur terrestribus rebus copiosi, et hostiæ opimæ præcipue pingues, et opima magnifica et ampla. Unde spolia quoque, quæ dux P. R. duci hostium detraxit; quorum tanta raritas est, ut intra annos paulo . . . trina contigerint nomini Romano: una, quæ Romulus de Aërone; altera, quæ consul Cossus Cornelius de Tolumnio; tertia, quæ M. Marcellus Jovi Feretrio de Viridumaro²⁰, fixerunt. M. Varro ait opima spolia esse, etiam si manipularis miles detraxerit, dummodo duci hostium.

. . . non sint. Ad ædem Jovis Feretri poni testimonio esse libros Pontificum, in quibus sit: Pro primis spoliis bovem²¹, pro secundis solitaurilibus, pro tertiis agno publice fieri debere; esse etiam compelli reges²² legem opimorum spoliiorum talem: Cujus auspicio classe procincta opima spolia capiuntur, Jovi Feretrio darii oporteat, et bovem cedito, qui cepit xeris CC. Secunda spolia in Martis aram in Campo, solitaurilia utra voluerit, cedito. Tertia spolia Jani²³ Quirino agnum marem cedito, C. qui cepit ex ære, dato; cuius auspicio capta, Dis pisculum dato. Illius ædis lex nulla extat, neque templum habeat neque²⁴, scitur. Ut qui optima lege fuerint²⁵ adici solet, cum quidam magistratus creantur.

¶ Obscæ duas diversas et contrarias significationes habet. Nam Cloatius putat eo vocabulo si-

Pag. 175.

gnificari sacrum, quo etiam leges sacræ obscatæ²⁶ dicuntur, et in omnibus fere antiquis commentariis

prohibetur Opieum pro Obsco, ut in Tiini fabula A
quinta : Qui Obsce et Velsee fabulantur, nam Latine
nesciunt. A quo etiam verba impudentia et elata
appellatur obscena, quia frequentissimum fuit
voss Oseis libidinum spurcarum. Sed eodem etiam
nomine appellatur locus in agro Veienti, quo frui
soliti produnt Angures ¹. Romani. ² Obligat
antiqui dicebant pro ante agitat, ut obambulare.

³ Obiunxit, obeunt. ⁴ Objurare antiqui pro adi-
tu ponebant, ut est in . . . Penthesilea, Formida-

lant objurare.

⁵ Ob vos sacro, in quibusdam precationibus est,
pro vos obscuro, ut sub vos placo, pro supplico.

⁶ Opportune dicitur ab eo quod navigantibus ma-
ximè utilitas, optatque sunt portus. ⁷ Obherbescere, her-
bom incrementum.

⁸ Oboritur, nascitur : nam præpositionem ob, pro
ad, solitam poni, testis hic versus : Tantum gaudium
oboriri ex tumulta maximo ; et Ennius : Ob Ro-
mam noctu legiones ducere cepit. ⁹ Obnectere, o-
bligare, maxime in nuptiis frequens est. ¹⁰ Obser-
vasse dicitur, qui observat quid cujusque cau-
sa facere debet. Itaque his ¹¹ observat, coluisse ali-
quem dicitur. ¹² Ommentans, Livius in Olyssæ
quom ait : In Pylum advenies, aut ibi ommen-
tans ; significat obmanens, sed ea significatione, qua
sepe fieri dicitur ; id enim est mantare. ¹³ Ops an-
tiqui dicebant quem nunc opulentum, ut testimo-
nio est, non solum ei contrarium inops. . . .

Pag. 176.

concedit ; ego egens exortus sum. ¹ Obsidionalis co-
rona est, quæ datur imperatori ei, qui obsidione libe-
ravit ab hostibus obsessos. Ea fit ex gramine viridi
fere ex eo loco decerpto, in quo erant inclusi. Herbam
autem victoriam signum fuisse apud antiquos alii
quod ² exemplis docuimus. Quæ corona magnæ
auctoritatis fuit. Nam et P. Decio datæ duæ sunt :
una, ab exercitu universo, altera, ab his qui fue-
rant in præsidio obsessi ; et L. Sergio ³ Dentato, qui
Achilles Romæ existimatus est, ac fertur centies et
vicies pro rep. depugnasse, coronis donatus XXVI.
in his, aureis VIII. civicis XIII. muralibus
tribus, obsidionalis una. Inter obsidionalem, et
civicam hoc interesse : Altera singularis salutis signum
est ; altera, diversorum ⁴ civium servatorum. ⁵ Obsti-
tum Cloatius et Aelius Stilo esse aiunt violatum
atactumque de celo. Cincius quod ⁶, qui deo deeqe
obstitit, id est, qui viderit quod videri ⁷ nefas esset.
⁸ Obstinato, obfirmato, perseveranti, ut tenere possit,
ut Pacuvius : Obstinati exortus. Ut Accius in Amphitryone : Ut tam obstinato animo cõsus tuo. Cato in
Q. Thermum de x. hominibus : Rumorem, famam
floccificat, capitas ⁹ stupris, obstinatus insignibus fla-
gitibus. Nævius in Lycurgo : Vos qui astatis obstina-
ti. ¹⁰ Obstrudat, obsatulent, ab avide truento ¹¹ cygni-
lam ¹², non sumendo cibum ; unde et ¹³ Obstrudulen-
tum.

¹⁴ dixit Titinius : Obstrudenti aliquid, quod pectam
sedens ; aut luculentaster ¹⁵ aut formaster frigidus.
¹⁶ Obsidium, tanquã presidium, subsidium, recte dicitur ;
cujus etiam auctor C. Lælius Pro se apud po-
pulum : Ut in ¹⁷ nobis terra mariq. simul obsidium

Pag. 177.

facerent ; et Sallustius Historiarum I : Magnis ope-
ribus ¹⁸ perfectis ¹⁹ obsidium cepit per L. Catilinam
legatum. ²⁰ Obsitum, obliquum. Ennius. L. XVI :
Montibus obstitis, obstantibus, unde oritur vox ; et
in L. VIII : Amplius exaugere obstipolumve ²¹ solis.
Cæcilius in Imbros ²² : Resupina obstito capitulo sibi

¹ publici populi. ² is, qui. ³ aliquot. ⁴ Sicinio. ⁵ universorum. ⁶ eum. ⁷ qui deo, qui deæ. ⁸ al.
videre. ⁹ al. capitus. ¹⁰ al. trudentem. ¹¹ gignivam. ¹² al. hic latetaster. ¹³ Uti. ¹⁴ al. opib. ¹⁵ al.
profecit. ¹⁶ obstipo lumine. ¹⁷ al. C. Licinius Imbrix. ¹⁸ tunicula. ¹⁹ al. inter mare, et. ²⁰ al. Lu-
cilius. ²¹ efferantur. ²² al. ei. ²³ al. per sex eos. f. scilicet eos. ²⁴ Al. candens. ²⁵ alites. ²⁶ picus
autem. ²⁷ amabo. ²⁸ Volusine. ²⁹ populi. ³⁰ post.

ventum facere cunicula ¹. Lucretius : Omnia men-
dose fieri, atq. obstita necesse est. ² Obsalutare, offer-
re salutandi gratia dicebant antiqui, ut consalutare,
persalutare. ³ Obvaricator dicebatur, qui cuiquam
occurrebat, quo minus rectè iter cõficeret. ⁴ Oufen-
tinæ tribus initio causa fuit nomē fluminis Oufens,
quod est in agro Privernate, mare intra ⁵ et Tara-
cinam. Lucretius ⁶ : Priverno Oufentina venit,
fluvioque Oufente. Postea deinde a Censoribus alii
quoq. diversarum civitatum eidẽ tribui sunt ascrip-
ti. ⁷ Oscillum Santra dici ait, quod oscillant, id est
inclineat, præcipientq. afferantur ⁸. Oscillantes ait
Cornificius, ab eo quod os celare soliti person-
is propter verecundiã, qui eo genere lusus uteban-
tur. Causa autem ejus jactationis prodit Latinus
rex, qui prælio, quod eis ⁹ fuit adversus Mezentium,
Cæritum regem, nusquam apparuerit, judicatusq.
sit Jupiter factus Latiaris. Itaque scit ejus ¹⁰ dies
feriatos liberos, servosque requirere eum non solum
in terris, sed etiam qua videretur cælum posse adi-
ri per oscillationem, velut imaginem quandam vitæ
humanae, in qua altissima ad infimum interdum,
infima ad summum efferuntur ; atq. ideo memoriam
quoq. rodintegrari initio acceptæ vitæ per motus
cunarum, lactisque alimentum, quia per eos dies fe-
riarum, et oscillis moveantur, et lactata potione

Pag. 178.

utantur. Nec desunt qui exemplum Græcorum se-
cutos putent Italos, quod illi quoq. injuria interfe-
cto Icaro, Erigone filia ejus dolore impulsa suspen-
dio periisset, per simulationem

¹ Ostentum non solum pro portento poni solere, sed
etiam participialiter

testimonio est Pacuvius in Medo : Atq. eecum in ip-
so tempore ostentum senem ; et Accius in Bacchis :
Præsens præsto irridetis nobis stipe

ultra ostentum obtulit. ¹ Oscinum tripudium est,
quod oris cantu significat quod portendi ; cum ec-
cit corvus, cornix, noctua, parra, picus. ² Obstinat di-
cebat antiqui, quod nunc ostendit ; ut in veteribus
carminibus : Sed jam se celo cedens ³ aurora obsti-
net suum patrem. ⁴ Oscines aves Ap. Claudii (an) us
esse ait, quæ ore canentes faciant aspiciunt, ut cor-
vus, cornix, noctua, aut ⁵ quæ alis ac volatu ; ut bu-
leo, sanqualis, aquila, immissulus, vulturius ; picam
aut ⁶ Martius, Feroniusque, et parra, et in oscini-
bus, et in alitibus habentur. ⁷ Ostiam urbem ad
exitum Tiberis in mare fluentis Ancus Mar-
tius rex condidisse, et feminino appellasse vocabu-
lo fertur ; quod sive ad urbem, sive ad coloniam, quæ
postea condita est, refertur. Quod neutrum certe
plura[liter] proferri non debet. ⁸ Osculana pu-
gna in proverbio, quo significabatur victos vincere,
quia in eadẽ et Valerius Lævinus imperator Ro-
a Pyrrho erat victus, et brevi eundem regem device-
rat Sulpicius. . . . item imperator noster. Ejus rei meminit Titinius hoc modo :
Hæc quidem quasi Osculana pugna est.

¹ aecus, quia in fugere polsi hinc spolia colligat. ² Signi-

Pag. 179.

ficatur etiam osculo saviunt, ut Plautus in Nervola-
ria. Osculum sat est mihi
qui ambo ¹, mi pater. Quod inter cognatos, propin-
quosq. institutum ab antiquis est, maximeque femi-
nas

¹ Optima lex [cum dicebatur] in Magistro populi fa-
ciendo, qui vulgo Dictator appellatur, quam plenissi-
mum posset jus ejus esse significabatur, ut fuit Mani
Valerii, M. F., Volusinae ² gentis, qui primus Magi-
ster a populo ³ creatus est ; propter ⁴ quam vero pro-

¹ al. universorum. ² eum. ³ qui deo, qui deæ. ⁴ al.
videre. ⁵ al. capitus. ⁶ al. trudentem. ⁷ gignivam. ⁸ al. hic latetaster. ⁹ Uti. ¹⁰ al. opib. ¹¹ al.
profecit. ¹² obstipo lumine. ¹³ al. C. Licinius Imbrix. ¹⁴ tunicula. ¹⁵ al. inter mare, et. ¹⁶ al. Lu-
cilius. ¹⁷ efferantur. ¹⁸ al. ei. ¹⁹ al. per sex eos. f. scilicet eos. ²⁰ Al. candens. ²¹ alites. ²² picus
autem. ²³ amabo. ²⁴ Volusine. ²⁵ populi. ²⁶ post.

vocatio ab eo magistratu ad populum dicta¹ est, quæ ante non erat, desitum est adici : ut optima lege, utpote imminuto jure priorum Magistrorum. ¶ Origine libros quod inscripsit Cato, non satis plenum titulum propositi sui videtur amplexus, quando prægravat ea, quæ sunt rerû gestarû P. R. ¶ Optio qui nunc dicitur, antea appellabatur accensus. his², adjutor dabatur centurioni a Trib. Militum, qui ex eo tempore, quem velint, centurionibus permissum est optare ; etiam nomen ex facto sortitus est. Plautus in Asinaria : Quæ me, quæ uxorem, quæ tu servum Sauræam potes, circûduce, aufer, promitto tibi non obfuturum si id effeceris tibi, optionem sumito Leonidam. ¶ Ob-idionem potius dicendum esse, quam obsidium, adjuvat nos testimonio suo Ennius in Telamone, quom ait : Scibas natum ingentum Aj cem, cui tu obsidionem paras. Item alio loco : Hector, qui haud cessat obsidionem obducere. ¶ Orare antiquos dixisse pro agere, testimonio sunt, quod et oratores, et hi qui nunc quidem legati, tunc vero oratores, qui reip. mandata parisi agebant ; Ennius quoque, quom dixit in L. I. Annalium : Facere vero,

Pag. 180.

quod tecum precibus pater orat. ¶ Oscos quos dicamus, ait Verrius Upscos antea dictos, teste Ennio, quom dicat : De muris rem gerit Upscos. Adicit etiam, quod stuprum inconsecræ libidinis obscena dicantur, ab ejus gentis consuetudine inducta ; quod verum esse non satis adducor, quom apud antiquos omnes fere obscena dicta sint, quæ mali ominis habebantur. Ut illa Virgilii testimonio sunt, ut superiorum auctorum exempla referre non sit necesse, quom ait : Ithypias obscenas volucres ; et : Obscenamque famem. ¶ Ob præpositione antiquos usos esse pro ad, testis est Ennius, quom ait L. XIII : Omnes occisi obscensique in nocte serena ; id est, accensi³. Et in Iphigenia : Acherontem adibo⁴, ubi mortis thesauri adjacent⁵. Ejusdem autem generis esse ait obferre, obtulii, obcurrere, oblatos, objectos, mihi non satis persuadet. ¶ Ostenum, quo nunc vitum interdum prodigii vice, quin participialiter quoque dici solitum sit, non dubium facit etiam C. Gracchus de Legibus a se promulgatis, quom ait : Quod unum nobis in ostentum, ipsis in usum adportatur. ¶ Occisitantur, sæpe occiduntur ; sic C. Gracchus pro rostris in P. Popilium : Homines liberi nunc in oppido occisitantur. ¶ Osi sunt, ab odio declinasse antiquos testis est C. Gracchus in ea, quæ est de lege Minucia, quom ait : Mirum si quid his injuriæ sit, semper eos osi sunt. Quod nunc quoque cum præpositione elatum frequens est, quom dicimus semper perosi. ¶ Ostende, ostendam, ut permultis aliis exemplis ejus generis manifestum est. ¶ Optionatus, ut Decurionatus, Pontificatus dicitur, ut Cato in ea, quam habuit apud equites : Majores seorsum atque diversum pretium

Pag. 181.

paravere bonis, atque strenuis, decurionatus, optionatus, hastas donaticas, aliosque honores. ¶ Ob os, ad os significat . . . Item ut superioribus quoq. exemplis testatus⁶ est. ¶ Obsonitavere, sæpe obsonavere. Cato in suasionem de lege Orchia derogaretur⁷ : Qui antea obsonitavere, postea centenis obsonitavere. Significat autem convivari, ¶ Ostentas, sæpe ostendis gloriandi causa. Sed et participialiter id et dici debet, et dictum est, feminini genere. ¶ Ovibus duabus multabantur apud antiquos in minoribus delictis, ut in majoribus amb.⁸ ; nec hunc ultra numerû excedebat multatio ; quæ posteaquæ aere signato uti civitas cœpit, pecoraq. multatitia incuria corrumpébatur, tûde etiâ peculatus crimê usurpari cœptum est, facta æstimatio pecoralis multe, et bo-

A ves cœtenis assibus, oves denis æstimatæ. Inde suprema multa, id est, maxima appellatur tria millia æris. Item vincesis⁹ minoribus delictis. ¶ Olivivum antiqui dicebant, quom olea cogeabatur¹⁰ ; ut messem, cum frumenta, aut vindemiam, quom uvas. Quod vocabulum potius frequentari debebat, quam nullum¹¹ ejus significationis causa¹² haberemus, quamvis quidam oblivitatem meam¹³ dicant. ¶ Oppidiorum originem optime refert (Cato) Cicero lib. I. de Gloria, eamque appellatione usurpatione appellatam esse existimat, quod opem darent, adiciens, ut imitetur inertias¹⁴ Stoicorum. ¶ Oreum, quem dicimus, ait Verrius ab antiquis dictû Urugû¹⁵, quod et u. litteræ sonum per o. efferebant : per c. litteræ formam nihilominus g. usurpabant. Sed nihil averti exemplorû, ut ita esse credamus ; nisi quod his¹⁶ deus maxime nos urgeat. ¶ Obinoveto pro advoveto di-

Pag. 182.

B cebatur apud antiquos, ut alia, quæ relata sunt. ¶ Offendices aut esse Titius nodos, quibus apex retineatur et remittitur. At Veranius coriola existimat, quæ sint in loris apicia, quibus apex retineatur, et remittitur, quæ ab offendendo dicantur, nam quom ad montem perventû sit, offendit mentum. ¶ Olivatum¹⁷ Antistius Labeo ait esse mensuræ genus. ¶ Occultû offere, significat sub terram fere ponere. ¶ Objacuisse antea jacuisse. ¶ Præceptat in Saliari carne est, sæpe præcipit. ¶ Pa, pro parte ; et ¶ Po, pro potissimum¹⁸, positum est in Saliari carne. ¶ Promeneruat item, pro monet. ¶ Præditioti præopiât. ¶ Prospices, prospice. ¶ Pœnis¹⁹, pennis²⁰, ut Casmenas dicebant, pro Camenis, et Cœnas pro cœnis. ¶ Polteo, pro ulteriore. ¶ Polet, pollet : quia nondum geminabant antiqui consonantis. ¶ Plisima²¹, plurima. ¶ Pretet tremonti prætenunt, pe. ¶ Perlines, perfringas²². ¶ Promerion²³, præcipium, præter cæteros merium : aut pro medium²⁴ hoc est participat ; aut²⁵ pro indiviso dicimus. ¶ Privilegio est²⁶, privis id est, singulis. ¶ Petiâ suram, siccam et substrictam vulgo interpretatur. Scævola ait ungulam albam equi ita dici. ¶ Piltamne pople, in carmine Saliari, Romani, velut pilis uti assueti : vel quia præcipue pellant hostis. ¶ Præpetes aves quidam dici aiunt, quia secundum auspiciam faciunt præviolantes ; ali, quod (aut) ea, quæ præpetam sunt, indicet ; aut quod prætervolent, aut ex Græco tractum putant, quod ante conspectum volent nostrû ; ineptes. ex præpositione Latina componentes et Græco vocabulo. Ceterum poetæ promiscue omnis aves ita appellant. ¶ Pilare compilare. Sunt qui Græci originis . . .

Pag. 183.

¶ Picati appellantur quidam, quorum pedes formati, sunt in speciem sphingum, quod eas Dori ficas vocant. ¶ Petulantes et petulci etiam appellantur, qui protervo impetu et crebro petunt, lædendi alterius gratia. Ver. in IV. Geor. : Neq. oves hœdiqu. petulci Floribus insulant ; et : Cornigeras norunt matres . . . agnique petulci. Et Afranius in Ida : Nostrum in conventum aut consensum, ludum lapsumq. petulcum. Interdum pro veloce usi videntur antiqui, ut hoc versu intelligi potest : Exiit quasi petulcus quidam, pedibus²⁷ convibravit. ¶ Petrarum genera sunt duo, quorum alterum naturale saxum prominens in mare, ejus Ennius meminit L. XI : Alte delata, ceterisque²⁸ ingentibus tecta ; et Levius²⁹ in Centauria : Ubi ego sæpe petris ; alterum manu factum, ut docet Aelius Gallus, petra est, qui locus³⁰ dextra ac sinistra fornicem expleturisque³¹ ad libramentum summi fornicis. ¶ Peussere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, quæ sunt lacessere, et incessere : sed, ut mihi videtur, quom significabant sæpius petere,

¹ al. data. ² is. ³ al. lucenti. ⁴ al. obibo. ⁵ obajcent. ⁶ testatum. ⁷ ne legi Orchia derogaretur. ⁸ xxx bob. ⁹ vicesis. ¹⁰ al. colligebatur. ¹¹ al. nullam. ¹² al. causam. ¹³ al. oblivitatem eam. ¹⁴ al. ineptias. ¹⁵ Urgum. ¹⁶ is. ¹⁷ al. Olivatum. ¹⁸ al. populo. ¹⁹ al. Pœnis. ²⁰ al. Pœnis. ²¹ al. Plisima. ²² al. perstringas. ²³ al. promerion. ²⁴ al. medio. ²⁵ al. ut. ²⁶ privileces. ²⁷ al. pedicus. ²⁸ petrisque. ²⁹ Lævius. ³⁰ al. quæ Jovis. ³¹ al. expletura est.

ut petessant, sæpius petant. § Petrones rustici fere dicuntur propter vetustatem, et quod deterrima quæque præruptus. . . jam agri petrae vocantur, ut rupices idæ a rupicis¹. § Petauristas Lucilius a petauro appellatos existimare videtur, quom ait: Sicuti mechanici, ex alto exiluisse petauro. At Aelius Stilo quod i aere volent, cum ait: Petaurista proprie Græce, ideo quod his² *ἡρὸς ἀπὸ πέτρας*. § Petoriti, et Gallicū vehiculū esse, et nomē ejus dictum esse existimant a numero IIII rotarum; alii Œce, quod hi quoque petora quattuor vocent; alii Græce, sed *αἰολικὸς* dictum. § Petimina in his³ jumentorum ulcera, et vulgo appellant, et Lucilius

Pag. 184.

neminit, quom ait: Ut petimen naso, aut lumbos cervicibus tangat. Eo nomine autem, et inter duos armos suis quod est, aut necios⁴, solitum appellari testatur Nævius, in descriptione sillæ⁵, quom ait: Petimine piscino qui meruerat. § Pœnas antiquos fertur appellasse pœnas ex Græco, quod illi *πῆναι* ea, quæ sunt voluciora⁶, dicant. Item easdem pœnas, quæ Pictor Zeuxis risui⁷ mortuus, dum ridet effuse picta a se (anum) *ῥαῖον*, cor hoc loco relatum sit a Verrio, cum de significatu verborum scribere propositum habuerit, equidem non video, cum versiculos quoque adhæreret tulerit et inep- tos pati, sed nullus prætoris⁸ prætextio nomine; qui tamen sunt hi: Nam quid modi facturus risu denique? nisi pictor fieri vult, qui risu mortuus est. § Picta quæ nunc toga dicitur, purpurea ante vocitata est, eaque erat sine pictura. Ejus rei argumentum est pictura in æde Vertumni et Coni, quarum in altera M. Fulvius Flaccus, in altera T. Papius Corsor triumphantes ita picti sunt. Tunica autem palmata a latitudine clavorum dicebatur, quæ nunc a genere picturæ appellatur. § (Impetum, indurium, indulgentem perinde composita esse ait Verrius, atque impune et immunis. Mihi non satis persuadet.) § Pictati ædem consecratam ab Acilio⁹ aiunt eo loco, quo quondam mulier habitaverit, quæ patrem suum inclusum carcere mammis suis clam aluerit: ob hoc factum, impunitus¹⁰ ei concessa est. § Picum avem quidam dictum putant à Pico rege Aboriginum, quo dissolutus sit¹¹.

§ Piscatorium æs vetusto more appellatur, quod in

Pag. 185.

monte Albano datur pro piscibus. § Pedem vestigium humani præcipue pedis appellasse antiquos, in commentariis quibusdam inveniri solet. § Pescia in Saliari carmine Aelius Stilo dici ait capita ex pellibus agnitis facta, quod Græci pelles vocent pesce neutro genere pluraliter. § Pestiferum fulgur dicitur, quo mors exiliumve significari solet. § Pisalitem appellat Nævius Pantaleontem, id est, Pisis oriundum tyrannum, cum alioqui inde profecti nunc Pisani dicantur. § Pedibus obstitum, id est, pediculis, Titinius pedicosum appellat hoc modo: Rus detrudetur pedicosus, squalidus. Pedes autem pro pediculis, sic Plautus refert in Curculione: Item genus¹² inter homines, meo quidem animo, ut muscæ, culices, cimices, pedesq., pulicesq.; et Livius in Gladiolo: Pulicesne, an cimices, an pedes, responde mihi. Et Lucilius: Ubi me vidit, caput scabit, pedes legit. § Pestestas inter alia, quæ (si) inter precationem dicuntur¹³, cum fundus lustratur, significare videtur pestilentiam, ut intelligi ex ceteris possunt, quom dicitur: Avertas morbum, mortem, labem, nebulam, impetigiem. § Pedum baculi genus incurvum, ut Vir. in Buc., quom ait: At tu sume pedum, quod me cum sæpe rogaret. § Pedem struit in XII. significat fugit,

¹ a rupibus. ² is. ³ al. humeris. ⁴ al. pectus. ⁵ al. sillæ. ⁶ al. volueria. ⁷ risu. ⁸ ea de re retulerit, et ineptos satis, et nullius auctoris. ⁹ L. ¹⁰ impunitas. ¹¹ quod is solitus eo uti. ¹² al. est lenonum. ¹³ al. imprecatores dicunt imprecatores. ¹⁴ al. a pisendo propolitem. ¹⁵ Pinasil, Papiasil. ¹⁶ qua. ¹⁷ aliquot. ¹⁸ Nam. ¹⁹ noxiæ. ²⁰ cum facto. ²¹ quod. ²² al. ex. ²³ per cunctas res it. ²⁴ sua. ²⁵ Granus. ²⁶ aut. ²⁷ omina.

A ut ait Ser. Sulpicius. § Pistum, pisendo¹⁴ perpolitum¹⁵, antiqui frequentius usurpabant, quam nunc nos dicimus § Pedarium Senatorem significat Lucilius, quom ait: Agipes vocem mittere cepit; qui ita appellatur, quia tacitus transeundo ad eum, cujus sententiam probat, quid sentiat, indicat. § Piscatori ludii vocantur, qui mense Junio trans Tiberim fieri solent pro quæstu piscantium. § Piscinæ publicæ ho-

Pag. 186.

dieq. nomen manet, ipsa non extat; ad quam et nata- tum et exercitationis alioqui causa veniebat populus; unde Lucilius ait: Pro obtuso ore pugil, pisciniensis re-es. § Pectenatum tectum dicitur a similitudine pectinis in duas partes divisum, ut testudina- tum in quattuor. § Piarī eos velut proprio verbo ait Verrius, qui parum sint animati, cum mentis suæ non sunt, per quædam verba liberantur incommodo. § Pignosa, pignora, eo modo, quo Valeſii Auselli, Pinosi, Paisi¹⁶ dicebantur.

B § Pectusculum Palati dicta est ea regio Urbis, quam Romulus obversam posuit, ea parte, in qua plurimum erat agri Romani ad mare versus, et quia¹⁷ molli- sime adibat urbs; cum Etruscorum agrum a Roma- no Tiberis discluderet, ceteræ vicinæ civitates colles aliquos¹⁸ haberent oppositos. § Peculatus est nunc quidem qualecunq. publicum furtum, sed inductum est a pecore, ut pecunia quoque ipsa. Jam¹⁹ etiam noxi²⁰ pecore multabantur, quia neque æris ad- huc, neque argenti erat copia. Itaque suprema mul- ta etiam nunc appellatur. § Piatric dicebatur sacer- dos, quæ expiare erat solita; quam, quidem simula- tricem, alii sagam, alii expiatricem vocat; et piamen- ta, quibus utitur expiando, alii purgamenta. § Piacu- laris porta appellatur propter aliqua piacula, quæ ibidem fiebant; vel, ut ait Cloatius, cum ex sacro²¹ per aliquem piaculo solvitur, ut aliqua piandi propiti- andique causa immolatur. § Pigere interdum pro tardari, interdum pro penitere poni solet. § Pange- re, figere; unde plantæ pangi dicuntur, cum in ter- ram demittuntur. § Per- mutatur, id proprie dici videtur, quod ex alio loco

P.-T.

Pag. 187.

in alium transfertur; at commutatur, quod aliud pro alio substituitur. Sed ea jam confuse in usu sunt. § Pierides Musæ propter amœnitatem ac solitudinē Pierii montis dictæ videtur, quod²² esse²³ secretis lo- cis propter studia liberalia delectentur. § Percon- ciatio pro interrogatione dicta videtur ex nautico usu, quia conto pertentant, cognoscuntq. navigan- tes aquæ altitudinem; ob quam causam ait Verrius etiam secundam syllabam per o. solere scribi. Mihi id falsum videtur: nam est illa percunctatio, quod is, qui curiose quid interrogat, percunctari sit²⁴, ut re- cte per u. litteram scribatur. § Perfugam Gallus Aelius ait, qui liber, aut servus, aut hostis sui²⁵ volunta- te ad hostes transierit; qui idem dicitur transfuga, quanquam sunt, qui credant perfugum esse, non tam qui alios fugiat, quam qui ob spem commo- dorum ad quempiam perfugiat. § Perfacul anti- qui et per se facul dicebant, quod nunc facile dici- mus, inde permansit in consuetudine facultas. § Pe- remptalia fulgura Græcus²⁶ ait vocari, quæ superio- ra fulgura, ut²⁷ portenta vi sua peremant duobus mo- dis, prioribus tollendis; aut majore manubia, ut tertia secundæ, secunda primæ cedat. Nam ut om- nia²⁸ superentur fulgure, sic ictum fulgur manubis vinci. § Perediam et bibesiam Plautus finxit sua consuetudine, cum intelligi voluit cupiditatem edendi et bibendi. § Peremere Cincius in lib. de Verbis

præise ait significare idem, quod prohibere; at Ca-
to in H., qui est de Re militari, pro viciare usus¹.

¶ Tabem eam; quæ faceret tabescere, apud antiquos

Pag. 188.

Tabernaculum. Sallustius quoque frequenter, ut in
Catilina, cum ait: Ubi tabes plerosque civium ani-
mos invaserat; et in Li. IV. Historiarum: Qui quidem
mos, ut tabes in urbem coierit²; et Corvinus³ pro
Libornia: Propter hanc tabem atque perniciem do-
mus totius. ¶ Tabellis pro chartis utebantur anti-
qui, quibus utro citro⁴, sive privatim, sive publice
opus erat, certiores absentes faciebant; unde adhuc
tabellarii dicuntur, et tabellæ misse ab imperatori-
bus. ¶ Tagas furcunculus, a tagendo⁵, ejus vocabu-
li Lucilius meminuit: Et mutonis manum perscri-
bere⁶ posse tagē⁷. ¶ Tages nomine, Genii filius, ne-
pos Jovis, puer dicitur disciplinam dedisse arspici-
ci duodecim populis Etruriæ. ¶ Tamnia, vix silve-
stris genus, videtur Verrio dicta, quod tam mira sit
quam minimum. ¶ Talus in Sablnorum nominibus
prænominis loco videtur fuisse. ¶ Talentorum non
unum genus. Atticum est sex millium denarium;
Rhodium et⁸; Cistophorum quatuor millium et
quingentorum denarium; Alexandrinum XII. ⁹ dena-
rium; Neapolitanum sex ¹⁰ denarium; Syracusa-
num trium¹¹ denarium; Rhæginum victoriat¹². ¶ Tā-
ne, eo usque, ut Aelius Silius et Opilius¹³ Aurelius in-
terpretantur. Itaque Afranius: Tamne arcula tua ple-
na est aranearum. ¶ Thaleæ¹⁴ nomen dictum est¹⁵ alii
ab ætatis flore alunt, alii quod carmina semper
floreant. ¶ Talipedare antiqui dicebant pro vacilla-
re pedibus lassitudine, quasi qui trahit pedes, ut ta-
li videatur insistere, aut identidem tollere pedes.
¶ Tam significationem habet, cū ponimus præposi-
tivam quandam, cui subjungimus quam, ut cum di-
cimus, tam egregium opus tam parvo pretio venisse,

Pag. 189.

id est, sic; et apud Græcos quoque οὕτως ὥς. Item
ex contrario ei dicimus, quam malus Homerus, tam bonus
Cherylus¹⁶ poeta est. At antiqui tam etiam pro
tamen usi sunt, ut Nævius: Quid¹⁷ si taceat, dum
videat, tam etiam rariat, quid scriptum sit. Ennius: Ille
mea tam potis pacis potiri. Titinius: Bene cum
faciamus, tam male subimus, ut quidam perhibent
veri. Item: Quanquam estis nihili, tam escator¹⁸
simul vobis consulat. ¶ Tandem quomodo significat ali-
quando, interdum tamen ex supervacuo ponitur, ut
apud Ter. in Phormione, quomodo ait: Itane tandem
uxorem duxit Antipho in jussu meo? Non enim hic
tempus ultum significat. At Cicero etiam dupli-
cat temporalem significationem, cum ait: Tandem
aliquando. ¶ Tauri verbenæque in commentario Sacro-
rum significat fieta farinacea. ¶ Tama dicitur, cum
labore vix sanguis in crura descendit, et tumorem
facit, Lucilius¹⁹: Inguenne existat, papula; tama ne
boa noxat. ¶ Tanius, Græcam vocem, sic interpreta-
tur Verrius, ut dicat ornamentum esse lanæ capiti-
tis honorati, ut sit apud Cæciliam in Androgyno:
Sepulchrum plenum taniarum, ita ut solet; et alias:
Dum taniam, qui²⁰ volnus vinciet. Ennius in Ale-
xandro: Volans de celo cum corona et taniis. Ac-
cius in Neoptolemo: Decorare est satius, quam ur-
bem exenē²¹. ¶ Tadulum antiqui interdum pro fa-
stidioso (interdū), quod omnibus tadio esset, ponere
soliti sunt. ¶ Tatium occisum ait Lanivius²² ab ami-
cis eorum legatorum, quos interfecerant Tinii²³ la-
trones, sed sepultum in Aventiniensi laureto. Quod

A ad significationem verborum non magis pertinet,
quam plurima alia, et præterita jam, et deinceps

Pag. 190.

quæ referentur. ¶ Taurorum specie simulacra flumi-
num, id est, cum cornibus formantur; quod sunt atrocia,
ut tauri. ¶ Talionis mentionem fieri in XII. ait Ver-
rius hoc modo: Si membrum rapit²⁴, ni eum eo
pacit, talio esto; neq. id, quid significet, indicat, pro
quia notum est: permittit enim lex parem vindictā.
¶ Tarquitas scalas, quas rex Tarquinius Superbus
fecerit, abominandi ejus nominis gratia ita appella-
tas esse ait volgo existimari. ¶ Tarpeia esse²⁵ effligem
ita appellari putant quidam, in sede Jovis Metellina,
ejus videlicet in memoria virginis, quæ pacis a Sa-
binis hostibus ea, quæ in sinistris manibus haberent,
ut sibi darent, intromiserit eos cum rege Tatlo, qui
postea in pace facienda caverit a Romulo, ut ea Sa-
binis semper pateret. ¶ Tam perit, quam extrema la-
ba, in proverbio est, quod ea plerumq. aut proteritur,
aut decerpitur a prætereuntibus. ¶ Tappulam legem
convivalem ficto nomine conscripsit jocoso carmi-
ne Valerius Valentinus, ejus m. Lucilius hoc mo-
do: Tappulam ridet legem concere²⁶ opimi. ¶ Ter-
monem Ennius Græca consuetudine dixit, quæ nos
nunc terminum hoc modo: Lugenti vadit eurus,
qua redditus terminus est; et: Hortatore bono prius,
quam finibus terminus. ¶ Trientem tertium pondo eor-
nam auream dedisse se Jovi donum scripsit, T.
Quintius Dictus. . . quom per novem dies
totidem urbes et decimam²⁷ Præneste cepisset. Id
significare ait Cincius in Mystagogion L. II. duas
libras pondo et trientem, quæ consuetudine hodieq.
utimur, quom lignum bes alterum dicimus, id est,
pedem et bessem latitudinis habens, et sestertium,
id est, duos asses et semissem tertium. Item si

Pag. 191.

C tres asses sunt et ²⁸ quadrans quartus²⁹. . .
¶ Tersum diem pro sereno dictū ab antiquis, nec se
habere rei auctorem ait. ¶ Teretinatibus a flumine
cils, in exultatione tripudiat. . . a terra
pavienda: nam pavire, est ferire, a quo et pavimen-
ta. Id ex Græco, quod illi πατεω, quod nos ferire
mum intactas usur. . . et contami-
nare, dictum videlicet. . . illitate.
¶ Teres est in longitudine rotundatū, quales asseres
natura ministrat. ¶ Temetum, vinum. Plautus in
Aulularia: Cerebin' Strobile has factori nuptias?
— Qui? — Quia temeti nihil allatū video. Pomponius
in Decima: Non multi temeti, sed plurimi. Novius
in Duobus Dossenis: Sequimini preminate; sequere
temeti timor. Idem in Funere: Agite, exite, temulen-
tum³⁰ tollite; et in Surdo: Filias habeo temulen-
tas, sed eccas video incedere. Afranius in Conso-
brinis: Pot magis istius temulentæ, futilis. ¶ Tintin-
nare³¹ est apud Nævium hoc modo: Tantum ibi
molæ crepitum faciebant, tintinnabant compedes;
et apud Afranium: Ostiarii impedimenta tintinni-
re audio. ¶ Tributorum conlationem, quom sit alia
in capite, illud³² ex censu, dicitur etiam quoddam
temerarium, ut post Urbem a Gallis captam conla-
tum est, quia proximis XV. annis census alius³³ non
erat. Item bello Punico secundo, M. Valerio Lavi-
no, M. Claudio Marcello cos., quom et Senatus, et
Populus in ararium, quod habuit³⁴, detulit.
¶ Tentipellium Artorius putat esse calciamentū fer-
ratum, quo pelles extenduntur, indeque Afranium

¹ quæ sequi debent, habes supra p. 33. ² al. conjectus. ³ Cornificius. ⁴ citroque. ⁵ tagendo.
⁶ manu perscabere. ⁷ tagacem. ⁸ septem. M. ⁹ M. ¹⁰ M. ¹¹ M. ¹² Opilius. ¹³ Thaliæ. ¹⁴ esse.
¹⁵ Chæsius. ¹⁶ al. Qui. ¹⁷ tamen escator. ¹⁸ al. Lucretius. ¹⁹ qua. ²⁰ al. e taniis. ²¹ al. Lavinii.
²² al. Taitiani. ²³ rapsit, al. rapit. ²⁴ al. etiam. ²⁵ congere. ²⁶ deditione. ²⁷ quadrans. ²⁸ dicitur.
²⁹ al. temulentiamq. ³⁰ al. Titimire. ³¹ al. aliud. ³² populus. ³³ al. potuit.

T-V

Pag. 192.

divisse in Promo¹: Pro manibus credo habere *lago* illas tentipellum. Titinium ait Verrius existimare, id medicamentum esse, quo ruge extendantur, quom dicat: Tentipellum inducitur, ruge in ore extenduntur; quom ille *επονοδος* dixerit. *†* Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur, appellatur, sed etiam in vineis, ut est in XII: Tignum junctū aedibus, vineave, et concipit² ne solvito. *†* Tela proprie dici videntur ea, quae missilia sunt, ex Graeco *τελεειν* translato eorum nomine, quoniam illi *τελεειν* missa dicunt, quae nos eminus; sicut arma ea, quae ab humeris dependente retinentur manibus, quoniam quidem non minus in nobis eam partem corporis armum vocari existimandum est, quam . . . *†* Tigillum Sororium³. *†* Vici appellari incipiunt ex agris, qui ibi villas non habent, ut Marci, aut Peligui. Sed ex vicis partim habent temp. et jus dicitur, partim nihil eorum, et tamen ibi nondum aguntur⁴ negotii gerendi causa, et magistri vici, item magistri paci quotannis sunt. Altero, cum id genus aedificiorum definitur, quae continentia sunt his oppidis, quae itineribus regionibusque distributa inter se distant, nominibusque dissimilibus discriminis causa sunt disparitata. Tertio, cum id genus aedificiorum definitur, quae in oppido privo, id est, in suo quisque loco proprio ita aedificant, ut in eo aedificio pervium sit, quo itinere habitatores ad suam quisque habitationem habeat accessum, qui non dicuntur vicani, sicut hi, qui aut in oppidi vicis, aut hi, qui in agris sunt, vicani appellantur.

† Viget dictum videtur a *vigendo*, sed non vi

Pag. 193.

agendis, hostilibusque rebus, verum his, quae celer⁵ . . . concitato animo ad bonam frugem tendunt.

† Voigram avem, quae se vellit. Augures hanc eandem facillanem⁶ appellant.

† Vigintiquing, poenas in XII. significat vigintiquing, quae asses. *†* Victimam Aelius Stilo ait esse vitulum, ob ejus vigorem; alii autem, quae vincita ducatur ad altare, aut quae ad⁷ hostis victos immoletur. *†* Veticigal, aes appellatur, quod ob tributum, et stipendium, et equestre, et ordinarium populo debetur.

† Vie sunt et publicae, per[quas] . . . in⁸ omnibus licet; privatae, quibus vetium uti⁹ . . . praeter eorum, quorum sunt privatae . . . vias muniant; dionisam lapides sunt, quia volet lumen-
ta agilo. *†* Viatores appellantur, qui magistratib. apparent: eo quia initio omnium tribuum, cum agri in propinquo erant Urbis, atque assidue homines rusticabantur, crebrior opera eorum erat in via, quā Urbe, quod ex agris plerumque homines vocabantur a magistratib. *†* Verticulas cum ait Lucilius, ita appellavit vertebrae. *†* Vernae, qui in villis vere nati, quod tempus, duce natura, fetura est, et tunc rem divinam instituerit Marti Numa Pompilius, pacis concordiae re obtinendae gratia inter Sabinos Romanosque, ut vernae viverent, ne vincerent. Romanos enim vernas appellabant, id est, ibidem natos, quos vincere perniciosum arbitrium Sabinis, qui conjuncti erant cum P. R. *†* Vergiliae diciae, quod eorum ortu ver finitur, aestas incipit. *†* Vastum pro magnum. Ponitur tamen et pro inani. Accius: Jam hanc urbem ferro vastam faciet Pelcus; et Pacuvius:

Pag. 194.

Quales, scabres quod¹⁰ inculca vastitudine. *†* Ve vietis, in proverbium venisse existimatur, cum; Roma capta a Senonibus Gallis, aurum ex conventionis et pacto adpenderetur, ut recederent, quod iniquis ponderibus exigi a barbaris querente Ap. Claudio,

¹ al. Primo. ² capulo. ³ habentur. ⁴ celériter. ⁵ al. feciltram. ⁶ ob. ⁷ squalre, scabre atq. ⁸ sibi. ⁹ Vapulare ego. ¹⁰ malefice, vacerra. ¹¹ fracta. ¹² Opilius. ¹³ al. verua.

A Brennus rex Gallorum ad pondera adiecit gladium, et dixit: Ve victis. Quem postea persecutus Purius Camillus, cum insidiis circumventum occideret, et quereretur contra foedus fieri, eadem voce remunerasse dicitur. *†* Vegrande significare affi alunt male grande, ut vecors, vesanus, mali cordis, maleque sanus; alii, parvum, minutum, ut quom dicimus, vegrande framentum; et Plautus in Cistellaria: Qui nisi itroresnimum is vegrandi gradu. *†* Vecors est furibati, et mali cordis. Pacuvius in Miona: Qui veloci superstitione cum vecordi conjuge; et Novius in . . . Coactus tristimentum ex antus deturbat et vecordiam. *†* Vapula Papiria, in proverbio fuit antiquis, de quo Silius Capito sic refert, tum dici solum esse, cum vellet minantibus hi¹² significare se eos negligere et non curare, feros jure liberatis. Plautus in Feneratrice: Heus tu, in barbaria quod fecisse dicitur libertus sua patrona, ideo dico . . . liberta salve, vapula Papiria. In barbaria est, in Italia. Aelius hoc loco, vapula positum esse ait pro dolo. Varro, pro peri, teste Terentio in Phormione: Num tu . . . respis verbo; et Plauto in Curculione: Redditi, an non, mulierem prius, quam te huic meae macherae obicio — masigia? Vapula ergo te¹³ vehementer jubeo, ne me terries. *†* Vacerram Aelius et alii complures vocari alunt stipitem, ad quem equos solent religare. Ateius ve-

V-U

Pag. 195.

ro Philologus hoc nomine significari maledictum magnae acerbissimae, ut sit vecors et vesanus, teste Livio, qui dicit: Vecorde et malefica vecordia¹⁴. *†* Vagorem pro vagitu, Ennius Li. XVI: Qui clamor oppugnantis vagore volanti. Lucretius Li. II: Et superatur, ite miscetur funere vagor. *†* Valvol fuit folliculi appellati sunt, quasi vallivoli, quia velle facit¹⁵ excutiantur. *†* Vagulato in L. XII. significat questio cum convicio. Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulat¹⁶ Ro. *†* Valgos Opillos¹⁷ Aurelius, alique complures aiunt dici, qui diversas suras habeat. Plautus in Miste glorioso: Qui tales vitiosos majorem partem videas vagi salis; et in Siltergo: Sic ea mihi insignitos pueros pariat postea, aut varum, aut valgum, aut compernem, aut patum, aut boechum filium. *†* Viere alligare significat, ut hic versus demonstrat: Ibant malefici viere veneriam corollam. Unde vimina, et vasa viminea, quae vincuntur, hysta. *†* Vermina dicuntur dolores corporis cum quodam minuto motu, quasi a vermiculis scindantur. Hic dolor Graece *σπασμος* dicitur. *†* Verua pila dicuntur, quod¹⁸ habeant praetixa. Ennius L. X. . . . cursus quingentos saepe veruti. *†* Urnat, Ennius in Andromeda; significat, circumdat, ab eo sulco, qui fit in urbe condenda urvo aratri, quae sit forma similis uncinis, a curvatione buris et dentis, cui praefigitur vomer; ait autem: Circum sese urnat ad pedes a terra quadringentos caput. *†* Ungulus Oscorum lingua anulus, ut . . . si quid monumenti nacta est, qui eorum requireret, est ungulus, quem ei detraxit ebrius. Pacuvius in Miona: Repugnanti ego porro hunc vi detraxi ungalum; et in Atalanta: Su-

Pag. 196.

apensum laevo brachio ostendo ungalum. *†* Unciaria lex appellari coepit est, quam L. Sulla et Pompeius Itulus tulerunt, quae sanctum est, ut debitores decimam partem . . . *†* Venenum . . . dicebant antiqui, ejus color inficiendo mutatur, ut Ennius cum ait: Cum illud, quo jam semel est imbuta veneno. *†* Ventabant dixisse antiquos verisimile est, cum et propositione adjecta . . . adventabant. Untupum est, vel . . . quod Graeci *ύεν* dicunt. *†* Venditiones dicebantur ubi Censorum locationes, quod velut fructus publicorum locorum venibat. *†* Vimalis est porta et col-

lis appellatur, quod ibi viminū fuisse videtur silva, ubi est et ara Jovi Viminio consecrata. ¶ Vindex ab eo quod vindicat, quominus is, qui pensus est, ab alio teneatur. ¶ Vineæ, ut Verrius præcipit, quod vino feraces sunt; etiam militares quædam machinationes a similitudine appellatur. ¶ Vivatus et vividus a poetis dicuntur a vi magna. ¶ Vindiciæ appellatur res eæ, de quibus controversia; quod potius dicitur jus, quia sit inter eos, qui contendunt¹. Cato in ea, quam scribit L. Furio de Aqua: s.

* Fragmenti principium fuit vox *Manubiz*, usque ad *Malo cruce*. Hæc habentur in Schedis, p. 167-172. Post *Malo cruce* sequebatur *Mutum*, etc., quod in pag. 1 Fragmenti positum est usque *Ordinarium hominem*, p. 32. Post *Ordinarium* sequuntur ea quæ in Schedis habentur p. 172-182. Reliqua integra sunt in Fragmento usque ad *Tablinum*, p. 164. Post *Tablinum* sequuntur quæ habentur a verbo *Tabem*, p. 187, usque ad vocem *Vindiciæ* quæ finis Fragmenti fuit. Unusquis. — [Fragmenti finis, recte, inquit vir doctus,

¹ aut potius dicuntur vindiciæ inter eos qui contendunt. ² rei sive litis.

* NOTULÆ AD SCRIPTURAM FARNESIANI CODICIS PERTINENTES.

P. 4, s. v. *Mundus*. Post verbum *Volcanalia* addendum ex Pauli Epitoma: A. d. in *Non. Oct.* (Urs. Lacanum jam indicaverant editores ante Augustinum notula consuetæ *Def.* aut *Frag. Cl.* s. v. *Redarguisse*, p. 81)

P. 7, s. v. *Manumitti*: Hanc manumissionis formulam verbis quibus erat concepta, in editione Augustiniana, omissis aliis, aliis luxatis, male acceptam suæ nos integritati, nisi fallimur, restitimus.

P. 10, s. v. *Mater Matuta*. Ex Pauli verbis sargiendi sunt quæ sequuntur Festi verba. Una tamen littera diversa est: *manis* enim pro *manes* est scriptum, librarii, ut opinor, errore. A. Aug.

P. 10, s. v. *Nænia*. Glossarium: *Nænia* *ἐνέα-ηρος ἡμέρα*. Quæ in fine Græca verba addita sunt, ea in Exemplari ita plane leguntur. Notum autem *værη* quid sit.

P. 12, s. v. *Nec*. *Nec* *escit* scribendum pro *nec* *escit*. Nam *escit* pro *erit* antiqui dicebant, et *superescit* pro *supererit*.

P. 17, s. v. *Navalis*. Quid si *remi* eminent. Scribamus, pro *remi* *emicant*? Certe ad veterem scripturam propius accedemus, quæ est *rem* *geminet*.

P. 18, s. v. *Navia*. Quod post *Næviam* sequitur fragmentum *turs cælum ca.* quo pertineat ignoro. Varro, lib. 1 de L. L. (v. 19) ait cavum a chao, unde omnia orta, et a cavo cælum dictum.

P. 20, s. v. *Nuptias*. Videtur legendum *legem* quoque *funestam*, pro corrupto verbo *parenstam*.

P. 21, s. v. *Nucupata*. Ita in exemplari, pro *Nuncupata*, antiqua scribendi consuetudine, cui contraria *formonsus* et *gnemonsus*. Reliqua ita legenda, ut in ora paginæ notavimus: *Nominata cerca* et c. cum *nexure faciei*, *mancipiumque* uti lingua *nuncupavit*; ita *jus esto*, id est, uti *nominare*.

P. 25, s. v. *Noverca*. Cum in Fragmento sit *veterannia*, n. n. ut alii descriperunt, *eternannia* ex ea scriptura fecimus *veteres Annia*. Cui autem nupserit, hæc *Annia*, querendum.

Ad p. 23. Codex Farnesianus duobus columnis exaratus, charta in latitudinem ampliori, sed ejus partem fere tertiam ignis absumpsit. Cujusque folii prima et quarta columna integræ sunt; secundæ sinistra pars, tertiæ dextra, dimidiata plus minus versibus, supersunt. Deperditæ scripturæ finis nulla certa linea est, sed prout ignis grassatus est. Hic

* Quæ nullo nomine signata sunt Fulvio Ursino ascribas.

A Prætores secundum populum vindicias dicunt. . . Lucilius: Nemo hic vindicias, neque sacra, neque nomen veretur. De quo verbo Cincius sic ait: Vindiciæ olim dicebantur illæ, quæ ex fundo sumptæ in jus adlatæ erant. At Ser. Sulpicius jam singulariter formato vindiciam esse ait, quæ de re controversia est, ab eo quod vindicatur. et in XII: Si vindiciam falsam tulit, si velit is², [præ] ter arbitros tres dato, eorum arbitrio . . . fructus duplione damnum decedito³.

non Codicis Farnesiani, quem et in fine mutilum esse testantur, præter ultima verba glossæ *Vindiciæ*, voces *Vehere* et *Veredes* infra notandæ; clarius etiam significat Epitomæ Pauli extrema pars glossis *Vindiciæ* et *Vindicia* auctior in eximio codice Parisino, n. 7662, quem editorum nemo hactenus videtur consulis, Lindemannus sane tam ignorat, quam cæteros Pauli codices in Regia nostra bibliotheca assertos. Sed de his alias. E. E.]

quidem fol. vi, col. 3. Si damna damnis compenses, desunt dimidiis circiter versus, id est, in singulis 16-19 litteræ. Initio autem hujus glossæ-15 litteris vacat locus, quia duæ ad superiorem glossam pertinent. His expositis glossam infra cum supplementis meis describo:

— Novem adversarii] T. Sicini Volsci Cos. cum conjunctionem] inissent adversus eum. a pop. R. ni in cir[co] combusti feruntur. et sepulti in ea regione] quæ est proxime circum, ubi locus est lapide albo constratus. Eorum nomina fuerunt:] Opiter. Verginius Tricostus, . . . Valerius] Lævinus Postumus Cominius Anruncus, . . . Ilius Tolerinus, L. Vestusius Geminus. Sempronius Atratinus, Verginius Tricostus, Muljius Sævola. Sex. Falsus Fusus.

(Niebuhr., *Hist. Rom.* Tom. II, p. 143, qui, quomodo conjecturas suas tueatur, alias videbimus E. E.)

P. 24, s. v. *Nixi di*. Post verbum mensæ in exemplari additum est: *Tripedi*, sed alia manu, quod potest adjectum esse *σχολαστικώς*.

P. 27, s. v. *Oculissimum*. In editione Augustiniana locus hic mendosus adeo luxatusque habetur, ut Festi sententia vix in eo appareat.

P. 31, s. v. *Ortygia*. Cum in exemplari adverbium nunc a librario duabus litteris (ne) superposita linea scriptum fuisset, error inde fluxit ut pro nunc in libro Augustiniano non editum sit, atque unius sententiæ lapsa tota sententia immutata sit.

P. 32, s. v. *Oræ*. Pro *quam expediam* in ora paginæ emendavimus *qua me expediam*, et veram eam emendationem existimamus.

P. 33, s. v. *Persicus*. Plauti versus in exemplari habet *persibus*, pro *persicus*; et ita Varro lib. vi (vii, 107) de Ling. Lat.

P. 35, s. v. *Porriciam*. Varro, lib. v (vi, 54) de L. L.: « Profanatum, inquit, quod in sacris pollutum; itaque olim in fanis omne consumebatur quod profanatum erat. . . . » Hæc ad verbum profanata, quod fecimus ex duobus *profana* ea. Reliqua in editione Augustiniana cum sint suo loco mota, nos ad fidem exemplarum reposuimus et multa restituimus.

P. 37, s. v. *Oratores*. Multa hic restituimus exemplari diligentius inspecto, quæ desiderantur in editione Augustiniana. Præterea corruptam vocem

propter mutavimus in propterea, et decretoribus in A deprecatoribus.

P. 40, s. v. *Plorare*. Est od in lege Numæ habet exemplar.

P. 43, s. v. *Parare*. *Acere*, pro *agere*, in exemplari scriptum est antiqua illa consuetudine, quo c pro g ponebant.

P. 43, s. v. *Peregrinos*. Ex verbis Digest., lib. 1, tit. 11, locum Festi resarcimus qui in editione Augustiniana cum verbo *parare* male conjunctus est.

P. 44, s. v. *Primanus*. Ita plane est in exemplari. Reliqua fortasse vel Paulus addidit, vel alius, qui locum exemplo et explicatione illustrare voluit.

P. 45, s. v. *Positum*. In exemplari est *decimam lovum*, antiqua scriptura, ut *foro* bovatio infra P.

P. 49, s. v. *Prætor*. Totus hic locus in cæteris libris deeat. A. Aug.

P. 49, s. v. *Potestur*. In exemplari plane est: in ea qua vocis cum, ut fortasse emendandum sit: in ea, quæ est. Cum, Nam verbum est alia manu videtur adjectum.

P. 51, s. v. *Pascales*. In exemplari erat prius *Tarentino*; deinde in litura scriptum fuit *Terentino*.

P. 55, s. v. *Publica Pondera*. *Ostier* an *ostier* in exemplari scriptum sit, difficile est affirmare, propterea quod litteræ fugientes sunt.

P. 57, s. v. *Præclamitatores*. In exemplari plane est: ut homines ab opere se abstinant.

P. 63, s. v. *Quirites*. In exemplari illa plane est. o est præco, qui in funeris. ut videatur esse legendum: indicio est præco, qui in funeribus indicivus.

P. 79, s. v. *Rumentum*. In exemplari est. crim vis canerit, non, ut habet editio Augustiniana crimen avis canerit. Hic sane locum antiquitatis subobscurum reddidit obscuriorem.

P. 81, s. v. *Redarguisse*. Post vocem *genus* edd. Anteaugustinianæ Frag. ponunt, ut quidem solent ubique deficit scriptura veteris fragmenti. Et reipsa hic videtur aliquid excidisse. Cf. p. 4, s. v. *Mundus*.

P. 85, s. v. *Refrixa*. Vox *tevirifico* mendosa est, pro qua alii reposerunt e *tritico*. Forte scribendum revertantur.

P. 87, s. v. *Procul Patricium*. Opinor vocem patricium adjectam esse.

P. 88, s. v. *Relegati*. — Cum in exemplari sit *Senatus q. Consulto, pro Senatus c.*, placet ut pro magistratus legatur magistratus.

P. 92, s. v. *Rideo*. Hoc loco in antiquo libro est *Sex. Pomp. Festi, lib. xviii. A. Aug.*

P. 94, s. v. *Religionis*. F. Festi fragmentum habet plane in ara.

P. 96, s. v. *Recipie*. In exemplari est *recipiem*.

P. 104, s. v. *Satur*. Desunt quedam in fine; puto obliqua pro portione. Dicendum enim erat *saturis, viris, caronis*, non *saturi, viri, carnis*. Vid. Charis., lib. II. A. Aug.

P. 109, s. v. *Solutum*. In exemplari est *arguato*, ut videatur ictericos dixisse arguatos a colore auri, quia rustici dicuntur solati a colore solis; nam illud. rigine, aurigine plane est.

P. 110, s. v. *Sospes*. In editione Augustiniana hoc fragmentum adeo luxatum est, ut sanus ex eo sensus elici non possit.

P. 110, s. v. *Sucula*. Hic quoque locus in editione Augustiniana male nimis est acceptus. Nos ad fidem exemplaris edidimus, et ex corrupta voce *ruinque* fecimus *quinque*, et pro loquenti emendavimus loquendi; quæ scribendi consuetudo invenitur tum in veteribus monumentis, tum in hoc ipso fragmento persepe, in quo set pro sed, adque pro atque, quodannis pro quotannis, et alia hujusmodi reperiuntur infinita. Cf. ad p. 155.

P. 112, s. v. *Sulci*. Vide num melius sit dictum pro eo quod est in exemplari *ficium*.

P. 112, s. v. *Suasum*. Scribendum fortasse

persuadeatur pro persuadetur; nam in Epitoma manuscripta est *persuadentur*, ut ibi quoque *persuadeatur* fuisse scriptum appareat.

P. 114, s. v. *Supernata*. Politianus in Miscellaneis, cap. 73, Festi scripturam agnoscit et *supernata* exscripsit; ut mirer Antonium Augustinum scripsisse, Politianum a Marullo irrisum, quod *expernata* pro *supernata* apud Catullum reposerit.

P. 118, s. v. *Sub vitem*. Lucilius in exemplari habet *subsit*, ut nos edidimus, non autem *subit*; pro quo Paulus *submisit* in Epitoma.

P. 120, s. v. *Struere*. *Adicere* pro *adjicere*, antiqua scribendi consuetudine, in exemplari exaratum est.

P. 123, s. v. *Stipes*. Ostium sine nota aspirationis scribendum, licet in exemplari sit *hostium*, ut *hostreis* supra in *Scrupi*, pro *ostreis*.

P. 126, s. v. *Sterilem*. Verbum *capit*, quod est in exemplari, potest ferri, si id mavis quam *concipit*.

P. 126 - 127, s. v. *Sycomoros Saccor*. *Saccor*um fortasse; quid enim aliud dici possit, mihi in mentem non venit. A. A. — Isidorus, xvii, 7: «*Sycomoros*; ficus et morus sunt Græca nomina. » In vulgatis tamen sicut pro *ficus* corrupte scriptum est. Uas. — Legebat ergo Ursinus, saltem in margine, *Sycomoros*, quod nos reposuimus. In Augustini et Scaligeri edd. lacera glossæ hujus fragmenta, de suo loco mota, vix agnoscuntur; Daceries eam ex editione Romana complevit quidem, sed, contra rationem alphabeti, quam sequi se profitentur edd. omnes post Augustinum, initio litteræ S inseruit. E. E.

P. 127, s. v. *Sacrem*. In exemplari plane est *ine* (?), ex quo fecimus *sanguine*.

P. 127, s. v. *Sacrificulus*. Opinor extremis illis litteris, quæ sunt in exemplari. utus, indicari nomen Sicini, qui dictus est *Bellutus*. Fieri enim potest ut Verrius non eos quos Livius et Dionysius, qui M. Papirium primum *Sacrificulum* produnt, sed alios historicos fuerit secutus.

P. 129, s. v. *Sagmina*. Versum Nævii, qui deest in exemplari, in margine addidimus, ex Epitoma. [Ennius ap.] Cicero[nem, Offic. III, 29]: O fides alma, apta pinnis, et iusjurandum Jovis. Uas. — Sed nec ita Festi scripturam recte constare video, et alteri glossæ hujus fragmento Paulus non medetur. Errat profecto Lindemannus, qui verba *Jus sacratum Jovis sagmine* nobis pro versu Næviano exhibet. Sed de his cæterisque hujusmodi alias. E. E.

P. 137, s. v. *Salentinos*. In exemplari est *quam d*. quod operarum vitio non ita plane expressum est. Ex eo fragmento nos fecimus *quam dicunt*. Uas. — Nos alibi, Ursino monente, correximus, ut p. 126, s. v. *Sycomoros*; p. 152, s. v. *Saceramento*. Sæpe tamen et conjectura divisionis signum reposuimus, ubi plane deeat, ante vel post Græcum vocabulum, incerto id a scripturam codicis, an ad supplementa pertineret. E. E.

P. 140, s. v. *Spicit*. Ennii versum Pomponius Lætus ita legebat:

Quos ubi rex ultro spexit de montibus celsis.

In exemplari certe est: *Quos ubi rex. ulo spexit de contibus celsis*, ut *sedulo* vel *paulo* legendum sit.

P. 140, v. *Spintyrnix*. Desideratur nomen poetæ ejus verba referuntur A. Aug. — Nos lacune signum addidimus, ut sæpe alibi, tacente Ursino E. E.

P. 142, s. v. *Scrutillus*. De *sultus* fecimus *suillus*, et pro corrupto verbo *ivillum* emendavimus *scrutillum*. De verbo *suillus* non est dubitandum, quia in hoc exemplari littera loco i posita sæpe reperitur. De scrutillo memini me legisse; sed apud quem, non vacat quærere.

P. 142, s. v. *Scrupi*. Ennii versus, quem hic citat Festus, ex Andromacha, exstat apud Nonium in *Scapres*. In Exemplari est: *Ennius in An. . . non*

Ar Unde error fluxit, ut alii scriperint, **A** terum glossa *monitores* prorsus deest in edd. Anteaugust. E. E.

P. 173, s. v. *Opina*. *Pompili regis* in margine scriptus, pro *Pompili*, quia ita antiqui dicebant, ut *Duili* pro *Duili*; et Schedæ habent *Pompelli*.

P. 179, s. v. *Optima lex*. In Schedis tantum spatii relictum est quantum ad reponenda duo verba, quæ in margine notavimus satis est. *Magister populi pro a populo*; item *magistrorum pro magistratuum*, ut est in Schedis, legendum putamus.

P. 182, s. v. *Prædotium*. Ita in Schedis et recte, etc. P. 183, s. v. *Petrarum*. In Schedis *Lævis* est pro *Livius*; unde suspicor *Lævium* significari, etc.

P. 184, s. v. *Pictor Zenxis*. In Schedis ita sunt hæc verba depravata, ut tamen ad veram lectionem eliciendum quasi manu ducant, cum in eis ita sit: cum versiculos quoque adhereret tulerit et septos pati. Sed nullius prætoris prætoris nomine; nos emendavimus: cum versiculos quoque ea de re rettulerit, et ineptos satis et nullius prætoris, prætoris nomine. [An recte? Equidem facilius correxisse mihi videor. E. E.]

P. 181, s. v. *Impetum*. Est mera glossa epitomatoris Pauli quam inter fragmenta Verriana retulimus sup. p. 24, n. 39. Quomodo in textum recepta sit, incertum. Ea sane interpolatione caret Augustiniana et Anteaugustiniana edd. E. E.

P. 185, s. v. *Pisatitem*. Ita est in Schedis pro *Pisatitem*, et ita videatur legendum.

P. 190, s. v. *Tatium*. Liber manuscriptus (sic) habet *rapit pro rupit*, ut fortasse *rapit* sit legendum.

P. 191, s. v. *Tripudium*. Desiderantur hæc in aliis editionibus; v. supra in *Puls.*; . . . *Tripudium dicebatur in auspiciis* videtur fuisse in exemplari. Deinde Festus asserbat exemplum ex aliquo scriptore disciplina auguralis.

P. 191, s. v. *Tintinnare*. Pro *molle*, vel, ut alii emendarunt, *mollem*, in Schedis est *mola*, eaque vera lectio est.

P. 191, s. v. *Tributorum*. Opinor in exemplari fuisse *census populus*, et deinde verbum *populus* in aliis mutatum. Exstant lectionis antiquæ vestigia in Schedis.

P. 191, s. v. *Tentipellium*, *Indeq.* pro *idem*, melius in Schedis.

P. 192, s. v. *Vici*. Integra lectio in Schedis habetur et emendata. Nam *paci* antiqua scribendi consuetudine dictum est pro *pagi*. — Reliqua etiam emendatoria in Schedis: *Altero, cum id genus edificiorum definitur, quæ continentia sunt his oppidis, quæ itineribus regionibusque discriminis causa sunt disparita*. Et in fine in *oppidi vicis* et *vicani* utroque loco habent Schedæ.

P. 193, s. v. *Victimam*. In Schedis est *ob hostes victos* pro *ad hostes victos*, parva mutatione; nam Augustiniana emendatio [*hostibus victis*] nimis abest ab antiqua scriptura. Pro *vincta* in Schedis est *victa*, ut fortasse *vitta* scribendum sit.

P. 193, s. v. *Via*. Desideratur hæc vox in cæteris editionibus.

P. 194, s. v. *Vecors*. Exempla Pæcuvii et Novii desiderantur in aliis editionibus.

P. 194, s. v. *Ve victis*. In Schedis est *Brennus rex*, pro quo in margine, alia manu, ejus forte qui Schedas illas cum exemplari antiquo contulit, *dux* pro *rex* notatum est, et pensum pro *appendectur*.

P. 195, s. v. *Viere*. Hæc quoque in aliis editionibus desiderantur. Ennii versus exstat apud Varonem l. iv de Ling. Lat. [v, 62], apud quem *malici* est, ut in Schedis.

P. 195, s. v. *Urnat*. *Placidus* in glossis: *Oburban, circumscribis, dictum ab urbe*. Versus Ennii emendator in Schedis.

P. 195, s. v. *Ungulus*. *Nacta* legendum, et si quis requirit. Pro corrupto autem verbo *clirio*, in Schedis est *ebrio*, quæ vera lectio est.

P. 196, s. v. *Unciaria*. Quæ sequuntur, quo p-
 Ar Unde error fluxit, ut alii scriperint, **A** terum glossa *monitores* prorsus deest in edd. Anteaugust. E. E.

P. 173, s. v. *Opina*. *Pompili regis* in margine scriptus, pro *Pompili*, quia ita antiqui dicebant, ut *Duili* pro *Duili*; et Schedæ habent *Pompelli*.

P. 179, s. v. *Optima lex*. In Schedis tantum spatii relictum est quantum ad reponenda duo verba, quæ in margine notavimus satis est. *Magister populi pro a populo*; item *magistrorum pro magistratuum*, ut est in Schedis, legendum putamus.

P. 182, s. v. *Prædotium*. Ita in Schedis et recte, etc. P. 183, s. v. *Petrarum*. In Schedis *Lævis* est pro *Livius*; unde suspicor *Lævium* significari, etc.

P. 184, s. v. *Pictor Zenxis*. In Schedis ita sunt hæc verba depravata, ut tamen ad veram lectionem eliciendum quasi manu ducant, cum in eis ita sit: cum versiculos quoque adhereret tulerit et septos pati. Sed nullius prætoris prætoris nomine; nos emendavimus: cum versiculos quoque ea de re rettulerit, et ineptos satis et nullius prætoris, prætoris nomine. [An recte? Equidem facilius correxisse mihi videor. E. E.]

P. 181, s. v. *Impetum*. Est mera glossa epitomatoris Pauli quam inter fragmenta Verriana retulimus sup. p. 24, n. 39. Quomodo in textum recepta sit, incertum. Ea sane interpolatione caret Augustiniana et Anteaugustiniana edd. E. E.

P. 185, s. v. *Pisatitem*. Ita est in Schedis pro *Pisatitem*, et ita videatur legendum.

P. 190, s. v. *Tatium*. Liber manuscriptus (sic) habet *rapit pro rupit*, ut fortasse *rapit* sit legendum.

P. 191, s. v. *Tripudium*. Desiderantur hæc in aliis editionibus; v. supra in *Puls.*; . . . *Tripudium dicebatur in auspiciis* videtur fuisse in exemplari. Deinde Festus asserbat exemplum ex aliquo scriptore disciplina auguralis.

P. 191, s. v. *Tintinnare*. Pro *molle*, vel, ut alii emendarunt, *mollem*, in Schedis est *mola*, eaque vera lectio est.

P. 191, s. v. *Tributorum*. Opinor in exemplari fuisse *census populus*, et deinde verbum *populus* in aliis mutatum. Exstant lectionis antiquæ vestigia in Schedis.

P. 191, s. v. *Tentipellium*, *Indeq.* pro *idem*, melius in Schedis.

P. 192, s. v. *Vici*. Integra lectio in Schedis habetur et emendata. Nam *paci* antiqua scribendi consuetudine dictum est pro *pagi*. — Reliqua etiam emendatoria in Schedis: *Altero, cum id genus edificiorum definitur, quæ continentia sunt his oppidis, quæ itineribus regionibusque discriminis causa sunt disparita*. Et in fine in *oppidi vicis* et *vicani* utroque loco habent Schedæ.

P. 193, s. v. *Victimam*. In Schedis est *ob hostes victos* pro *ad hostes victos*, parva mutatione; nam Augustiniana emendatio [*hostibus victis*] nimis abest ab antiqua scriptura. Pro *vincta* in Schedis est *victa*, ut fortasse *vitta* scribendum sit.

P. 193, s. v. *Via*. Desideratur hæc vox in cæteris editionibus.

P. 194, s. v. *Vecors*. Exempla Pæcuvii et Novii desiderantur in aliis editionibus.

P. 194, s. v. *Ve victis*. In Schedis est *Brennus rex*, pro quo in margine, alia manu, ejus forte qui Schedas illas cum exemplari antiquo contulit, *dux* pro *rex* notatum est, et pensum pro *appendectur*.

P. 195, s. v. *Viere*. Hæc quoque in aliis editionibus desiderantur. Ennii versus exstat apud Varonem l. iv de Ling. Lat. [v, 62], apud quem *malici* est, ut in Schedis.

P. 195, s. v. *Urnat*. *Placidus* in glossis: *Oburban, circumscribis, dictum ab urbe*. Versus Ennii emendator in Schedis.

P. 195, s. v. *Ungulus*. *Nacta* legendum, et si quis requirit. Pro corrupto autem verbo *clirio*, in Schedis est *ebrio*, quæ vera lectio est.

P. 196, s. v. *Unciaria*. Quæ sequuntur, quo p-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

P. 168, s. v. *Monstrum*. Sub finem hujus glossæ lacunam significavimus, quæ certe vox *Monitores*, sequentibus versibus explicata, evanuit. A. Augustinus ad b. v.: Verba Festi dimidiata intelliges ex illis Pauli: *Monstra dicuntur*, etc. Scaliger, Gothofredus et Dacorus h. s. v., et alias, ut duplicem glossam exhibent duplicem unius glossæ scripturam. Cæ-

ineant, querendum. Incerta item sunt, quæ post verbum *ventabant* habentur.

P. 196, s. v. *Vindiciæ*. In exemplo XII tabularum

quod in fine adducit Festus, Scheda ante arbitros habent amplius dimidiatum verbum *tor*, ut integrum fortasse fuerit: *Prætor arbitros tres dabo*.

INDEX AUCTORUM ET MONUMENTORUM

QUÆ IN FESTI FRAGMENTO CITANTUR.

Numeri paginarum editionis Romanæ quam recudimus, indicant.

A

Accius, 68, 89, 110, 169, 195. — In *Amphitryone*, 80, 149, 176. — In *Andromacha*, 107 (?). — In *Bacchis*, 193, 178. — In *Chrysis*, 75, 112. — In *Dionede*, 24, 28. — In *Hellenibus*, 87, 171. — In *Io*, 160. — In *Mensippa*, 24, 38, 73, 84. — In *Neoptolemo*, 82, 164. — In *Oenomaos*, 20. — In *Philocteta*, 165. — In *Phinidis*, 168. — In *Annalibus* (?), 171.

Aelius, 20, 83, 106, 162, 194. — Lib. xii *Significatio verborum* (?), 159.

Aelius Gallus L. n. (*Significationum*) quæ ad ius pertinent, 160. — De *Significatione verborum* (?), 12, 23, 30, 51, 81, 41, 76, 81, 81, 83, 88, 106, 112, 122, 128, 129, 145, 146, 185.

Aelius Silius, 16, 21, 44, 117, 126, 127, 157, 162, 167, 168, 169 (?), 171, 172, 176, 185, 188, 193. — In *explicatione XII Tabularum* 100 (et alibi omissio libri titulo, et 136 ?). — In *explicatione carminum Salarium* (v. h. v.), 169 (et alibi omissio libri titulo, ut 185).

Aestimatio censoria, 75. Afranius, 72, 86, 110, 162, 188, 191. — In *Abducta*, 145. — In *Brundisina*, 129. — In *Consobrina*, 32, 83. — In *Epistola*, 65, 82, 110, 161. — In *Ida*, 185. — In *Materis*, 10. — In *Privigno*, 38, 114. — In *Prodito*, 85. — In *Promo*, 191, 192. — In *Repudiato*, 89, 144. — In *Rosa*, 90. — In *Simulante*, 20. — In *Virgine*, 115, 162, 169.

Agathocles, *Cyzicenarum rerum scriptor*, 77.

Alcimius, 77. Alfius, lib. i de *Bello Carthaginensi*, 8.

Annius Luscus (T.), in ea, quam dixit adversus Gracchum, 124.

Antigonas, *Italicæ historiarum scriptor*, 77.

Antistius Labeo (Q.), 39, 61, 133, 156, 182. — In *commentario Juris pontificali*. — Lib. incert. 38. — Lib. x, 157. — Lib. xi, 61. — Lib. xv, 136. — De *Officio auguris*, 99.

Apolodorus, in *Euxinde*, 76.

Apollonius (?), 14. Aprius (Claudius Cæcus?), in *Sententiis*, 175.

Aprius Claudius Pulcher, in *Augurali disciplina*, 99 (?), 106, 108, 178.

Aristarchus (?), interpres

Homeri, 14.

Aristophanes grammaticus, 168.

Arriorius, 160, 191.

Ateius Capito, 11, 48, 81, 93, 143, 178. — *Libro vii Pontificali*, 4.

Ateius Philologus, 16, 21, 30, 121. — *Lib. Glossematorum*, 20.

Atta (togatarum scriptor), 47.

Augurales libri, 59, 81, 79, 97 (?), 99, 114 (?), 126, 131, 141, 193 (?).

Auguralis precatio. *Vide* *Præcationes*.

Aurelius Optilius, 12, 14, 21, 66, 83, 126, 140, 149, 165, 169, 188, 193.

C

Cæcilius 38, 63. — In *Aethione*, 20, 32, 145. — In *Anagnorizomene*, 107. — In *Androgynio*, 125 (?), 189. — In *Carine*, 89, 123. — In *Davo*, 57. — In *Epistola*, 167. — In *Gamo*, 162. — In *Hymnoide*, 25, 37, 145. — In *Hypobolimeo Chærestrato*, 24, 85, 123, 162. — In *Imbro* (?), 177. — In *Obolostate*, 105. — In *Pugile*, 35. — In *Triumpho*, 116.

Cæsar (L.), 9. Cæsar (?), in *Commentariis*, 22.

Calpurnius in *orat. in Q. Cæciliam*, 118.

Callias, *Agathoclis Siculi rerum gestarum scriptor*, 77.

Carmen Saliare. *V. Saliare*.

Cato (M. Porcius, Censorius), 3, 7, 11, 14, 15, 18, 26, 31, 32, 58, 96, 114, 115, 121. — In *Originibus*, lib. i (cf.). 179, de *inscriptione huius operis*, 12, 32; lib. ii, 116; lib. iii, 32; lib. iv, 171; lib. v, 45; lib. vi, 72, 73, 102, 170. — In *Commentariis Juris civilis*, 5. — In *Epistola*, 3, 32. — In *libro de Re militari*, 61, 116, 153, 187. — In *oratione de Aqua (L. Furio)*, 196. — De *Agna musta pascen* (da?), 51. — De *Auguribus*, 49. — De *Conjuratone*, 53. — De *Fundo oleario*, 31, 32. — De *Indigitibus*, 148. — De *re Histria militari*, 52. — De *Signis et tabulis*, 96. — De *Spoliis*, ne figerentur, 89. — De *Potestate tribunicia*, 11. — De *Magistratibus*, 11. — Aediles sacrosanctos esse, 128. — Ne quis consul bis fieret, 52. — Cum Hispaniam proficisceretur, 18. — (Numantia?) apud equites, 180.

— Quam habuit in Consulat, 3. — *Dissertatione consularis*, 96. — De *Feneratione legis Junie*, 44. — *Dissuasione de rege Atalo*, 44. — *Dissuasione*, ne lex Bæbia derogaretur, 92. — *Dissuasione legis*, quæ postea relicta est, 151. — *Dissuasione de lege Orchia*, 32, 181. — *Suasione legis Voconie*, 92. — *Oratione pro L. Cæsetio*, 109. — *Pro Cæsare*, vel Cæsetio (?), 151. — *Ad Lites censorias*, 52. — *Contra M. Acilium quarta*, 43. — *Contra M. Cælium*, 18, 44, 52, 151, 132 (variante codicis scriptura). — In: Q. Minucium Thermum, 96, 128. — In Q. M. Thermum, de x hominibus, 2, 26, 131, 176. — *Contra Thermum*, de suis viriutibus, 32, 89, 172. — *Contra Annum (Luscum)*, 115. — *Contra Cornelium*, apud populum, 96. — *Contra Oppium*, 68. — In Q. Sulpicium, 17. — De L. Veturio de *Sacrilegio commisso*, 44, 152 (?). — Cum edisseravit M. Fulvii Nobilioris censuram, 92. — De *re Floria* (?), 151.

Cato nepos (M. Porcius), in *oratione*. . . 5.

Catullus (M. Valerius) (xvii, 49), 114. (lxvii, 38) 83. (xv, 6) 40.

Censoria lex. *V. Lex*.

Cephalon Gergethius, de adventu Aeneæ in Italiam, 78.

Cicero (M. Tullius), 1 (? 65 — Philipp., ii, 28)? 71. — De *Oratore*, (i, 23, 89. — In *Pisonem*, (ii) 147. — In *Verrem*, (i, 36) 81; (iv, 45) 89. — In *Catilinam*, (ii, init.) 189. — *Pro domo sua*, (15) 17, 50. — *Timæi Plat. fragm.*, (117) 14. — *Cato major*, (13) 26.

Cincius (L.), 13, 16, 20, 25, 35, 85, 137, 145, 159, 196. — De *Comitiis*, 49. — De *Consulum potestate*, 49. — *Pastorum* (?), 87. — *Mytagogicon* ii, 190. — In *libro de Officio jurisconsulti*, 134. — *Lib. ii*, 21, 150. — De *prisca verbis*, 85, 140, 187.

Cloathus, 106, 117, 127, 169, 174, 176, 186.

Cælius, *Historiarum libro* (?), 29. *Libro vii*, 160. — *Pro se apud populum*, 52. — *Commentarii quidam*, 183. — *Commentarii sacrorum*, *V. Libri Pontificii*.

Cornificius, 16, 20, 31, 34, 91, 177. — *Or. pro Liburnia*. *V. Messala*.

Critolaus, 136.

Cumanæ historiarum compositor, 76.

Curiatius, 16, 20, 161.

D

Dioecles Papearethius (?), 78.

Dionysius (?), 79.

E

Ennius (Q.), i, 16, 51, 57, 83, 84, 86, 87, 92, 93, 96, 100, 106, 109, 110, 112, 117, 122, 123, 137, 140, 143, 146, 149, 158, 160, 161, 169, 175, 180, 189, 190, 196. — In *Annalibus*, lib. incerto, 114, 132. — L. i, 51, 67, 92, 109, 118, 125, 133, 179; ii, 9, 18, 23, 68, 93, 118, 141, 159, 164, 196; iii, 37, 169; iv, 135; v, 18; vi, 16, 107, 159, 160; vii, 16, 63, 109, 163, 161; viii, 18, 177; x, 23, 193; xi, 63, 86, 93, 109, 183; xiv, 32, 153; xvi, 16, 57, 65, 67, 88, 141, 177, 193. — In *Achille Aristarchi* (?), 52, 115. — In *Ajace*, 160. — In *Achille Aristarchi* (?), 52, 115. — In *Ajace*, 160. — In *Andromacha*, 142. — In *Andromeda*, 68, 193. — In *Asota*, 161. — In *Cresphonte*, 68, 80. — In *Erechtheo*, 11. — In *Hectoris Lyria*, 80. — In *Iphigenia*, 57, 180. — In *Telamone*, 179. — In *Telepho*, 158, 170. — In *Thyeste*, 116.

Euhemerus, 120.

F

Fabius Pictor, 60.

Fasti, 67, 87, 98, 117, 159.

Fasti Praenestini. *Fragm.* p. 153 sqq. nostræ ed.

Flaccus, 7.

Fædus Latinum, 16.

G

Galitus, 77.

Gracchus (Caius), *oratione in Populum posteriore*, 172, 180. — De *lagibus a se promulgatis*, 180. — In *lege Minucia*, 180. — Cum *circum conciliabula iret*, 49. — De *lege Penni*, 96.

Granius, 13, 187 (?).

H

Historiarum scriptor quidam, 158.

Historici, 133.

Homerus, 11, 23.

Hostius de bello Histrico, 133. — *Lib. i*, 163.

J

Julius in *Adrasto*, 37.

Julius de *Feris*, 87.

L

Laelius (C.), Pro se apud populum, 124, 176.

Laevis in Centauris, 185.
Leges, 116, 128. — Romuli et Titii, 40. — Numae, 85. Cf. 193. — xii Tabularum, 8, 12, 16, 41, 62, 68, 75, 82, 84, 100, 130, 150, 162, 192, 193, 196.

Lex Babia, 92. — Censoria, 57. — Dedicacionis arae Dianae. — Aventinensis, 14. — Flaminia minus solvendi, 154. — De Forcibus et Senatibus, 130, 131, cf. 156.

— Gracchi, 100. — Junia, 44. — Militaria, 171. — Orchia, 152, 181. — Ovinia de Senatoribus legendis, 56, Cf. 64. — De Peculato, 45, Cf. 115. — De provinciis parandis, 45. — De publicis ponderibus, 53, 56. — Rivalicia, 147. — De Sacramentis, 155. — Tappula convivia, 190. — Tarpela de Peculorum aestimatione, 45. — Tribunicia, 123. — De Viis publicis et privatis (?), 195. — De virginis Vestalis probro, 49. — Incerta, 51.

Libri Augurales. V. Augurales. — Pontificii. V. Pontificii.

Licinius Imbrex, 177.
Lingua Faliscorum, 65, 121. — Formianorum, 102. — Graecorum. Vide voces Graecae in indice Rerum ac Verborum. — Aeoli, 185. — Dor., 125, 185. — Lanuvianorum, 11. — Latinorum, 95. — Oscorum, 8, 101, 108, 118, 167, 170, 174, 175, 180, 185, 195. — Paeonorum, 118, 171. — Praenestinarum, 11, (Cf. 22), 165. — Sabianorum, 188. — Samnitium, 153. — Tuscanorum, 65, 121. — Tuscorum, 117. — Umbro- rum, 47 (?), 121. — Volscorum, 102.

Livius (Andronicus), 141, 29, 38, 63, 80, 106, 108, 122, 195. — In Odyssea veteri, 11 (?), 12, 24, 160, 175. — In Gladiolo, 185. — In Iydio, 140. — In Virgine, 24. — In Centauris. V. Laevius.

Lucilius (C.), Satirae, 15, 66, 68, 73, 79, 80, 81, 86, 91, 100, 105, 108, 119, 122, 138, 159, 165, 188, 193, 196. — Lib. n. 25.

Lucretius (T. Carus, de Rerum natura, 1, 653), 69, (u, 576) 195. (u, 858) 129.

(u, 847) 15. (u, 1140) 159. (iv, 1226) 117. (vi, 809) 159. (vi, 835) 25.

M

Manlius, 145.
Marcus vates, 25, cf. 156.

M. Valerius Messala (Corvinus). — De Dictis involute, 150. — In Explanatione auguriorum, 9, 157. — In explanatione XII Tabularum, 62, 150, 162. — In oratione pro Libania, 188.
Mini, 121.

N

Nævius, 20, 53, 52, 71, 72, 79, 100, 107, 129, 134, 160, 184, 185, 189, 191. — De Bello Punico, 63, 102, 119, 151, 153. — In Harriolo, 52. — In Lycurgo, 176. — In Nautis, 119. — In Phenissis, 140. — In Satyra (sic), 65. — In Tunicularia, 16, 40.

Nelei carmen, 20, 123, 125, 160.

Novius, 194. — In duobus Dossenis, 191. — In Fune- re, 191. — In Lupo, 80. — In Maccho Copone, 25. — In Pico, 72. — In Surdo, 191. — In Togularia, 65.

O

Oppius, 52.

P

Pacuvius (M.), 12, 40, 80, 89, 109, 135, 140, 160, 167, 176, 195. — In Antiopa, 160. — In Armorum iudicio, 88, 90, 91, 161. — In Atalanta, 144, 195. — In Chryse, 149. — In Duloreste, 140. — In Hermiona, 86, 164. — In Iliona, 55, 89, 194, 195. — In Medo, 58, 115, 165, 178. — In Niptris, 115, 149. — In Periboea, 58. — In Teucro, 55, 58, 80, 84, 153, 164.

Plato, 154.

Plautus, 10, 16, 17, 55, 54, 58, 51, 112, 114, 117, 158, 142. — In Asinaria, (1, 1, 85) 179. — In Aulularia, (u, 4, 48) 22. (u, 5, 10) 85, 91. (u, 5, 6) 491. (iv, 1, 9) 16, 140. (iv, 7, 4) 91. — In Bacchidibus (?), 17. (iv, 8, 48) 10. — In Casina, (u, 5, 1) 71, 161. (u, 1, 9) 120. (v. fin.) 15. — In Cistellaria, vid. Cistellaria. — Carculione, (1, 1, 5) 124. (1, 2, 5) 15. (1, 2, 15) 68. (1, 2, 28)

27. (iv, 2, 14) 183. (iv, 4, 13) 194. — In Epidico, (iv, 2, 22) 39. (v, 1, 14), 82. — In Menaechnis, (1, 1, 2) 67. (1, 1, 20) 120. (u, 2, 10) 127. (u, 3, 44) 82. (u, 3, 4) 142. — In Mercatore, (iv, 5, 36) 146. — In Milite glorioso, (u, 6, 98) 17. (u, 1, 98) 140. (u, 1, 16) 195. — In Mostellaria, seu. Phasmate, (v, 1, 1) 16. (1, 3, 85) 12. (u, 2, 39) 113. — In Persa, (u, 1, 20) 105. (u, 1, 64) 106. — In Pcenulo, (1, 2, 53) 158. — In Pseudolo, (1, 1, 14) 114. (1, 1, 108) 161. (1, 3, 51) 55. (1, 5, 66) 27. (u, 1, 18) 24. — In Rudente, (iv, 6, 4) 127. — In Stichoe, seu. Nervolaria (?), (1, 2, 34) 179. (u, 2, 27) 17. (u, 1, Trinummo, (?) 59. — In Truculento, (u, 2, 16) 112. (u, 7, 30) 16. — In Artemone, 14, 85, 115. — In Astraba, 14, 116. — In Carbonaria, 140. — In Clitellaria, 194. — In Conda- lio, 58. — In Fasmate, v. Mostellaria. — In Dyscolo, 20. — In Feneratrice, 194. — In Frivolaria, 17, 66, 105, 106, 109, 115, 122. — In Hortulo, 116. — In Nervolaria, 57, 104, 171. v. Stichus. — In Parasito pigro, 16. — In Patina, 85. — In Satyrione, 12, 85, 116. — In Silitergo, 195. — In Syro, 110, 159.

Poeta incertus, 77, 141, 175, 178, 183, 193.
Poetae, 120.
Polemon, 157.
Pompeius Sextus, 19.
Pomponius, 127. — In Adelpis, 126. — In Decima, 191. — In Fullonia, 119.
Pontificii, vel Pontificales, vel Pontificum Libri, 9, 15, 17, 96, 103 (?), 162, 163, 169, 174, 189, 190.

Prætoris formulæ, 41, cf. 164. — Precationes, 9, cf. 157, 175, 185. — Preces, 105, 117.

S

Saliare carmen, 80 (?), 99, 108, 127 (?), 153, 182, 185. Fragm. Collect. n. 8. Cf. Aelius Stilo.
Sallustius, in Catilina (56), 188. — In Historia. Lib. i, 177; lib. iv, 102, 188.
Santra, 20, 65, 66, 77. — L. u. de Verborum antiquitate, 21, 85.

Saturnium carmen, 11, cf. 135.

Scævola, 11, 182.
Scipio Africanus (Æmilianus), 81. — Orat. de imperio D. Bruti, 49. — Postquam ex Africa rediit, 68. — Cum pro aede Castoris dixit, 96.

Scriptores glossematorum, 16.
Sinnius Capito, 2 (?), 13, 15, 19, 26, 40, 69, 92, 154, 156, 144, 145, 147 (?), 150, 168, 170, 194. — De Reo (?), 98.

Sisenna (Cornelius), Histor. lib. iv, 142.
Servius Sulpicius, 25, 51, 41, 152, 183, 196. — Pro Auhda, 2.

T
Tabulae XII. V. Leges.
Tarquinius, 85.
Terentius, (P.). — In Heautontimorumenno, (iv, 5, 16) 159. — In Hecyra (pre alt. 2) 52. — In Phormione, (1, 2, 60) 139. — (u, 1, 1) 189. (v, 6, 10) 194.

Titinius, 98, 110, 176, 178, 183, 189, 192. — In Fabula quinta, 175. — In Barbato, 109. — In Setina, 80, 170.

Titius, 182.
Turpilius, in Demetrio, 12, 158.

T

V
Valerius Valentinus, 190.
Valgius, 105.

Varro, 48, 78, 79, 120, 154, 150, 158, 162, 174, 194. — In Lib. Antiquitatum, 85; 1, 8. — In Quæst. Epist. 1, 170; v, 143. — In lib. Rerum humanarum, vi, 57, 76; vii, 154.

Veranius, 8, 60, 182. — In Auspicia de comitis (?), 97. — In libro priscarum Vocum, 7.

Vergilius, Ecl. (iv, 40) 117; Ecl. (iv, 88) 57; Georg. (1, 242) 116; (iv, 10), 185; (iv, 164) 15. — Aen. (iii, 85) 164. (u, 241) 180. (u, 470) 110.

Verrius, 1, 2, 4, 6, 7, 16, 18, 26, 27, 29, 55, 48, 57, 63, 66, 69, 71, 72, 78, 80, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 98, 101, 102, 103, 108, 109, 110, 111, 117, 127, 133, 156, 157, 158, 141, 145, 147, 148, 154, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 169, 184, 186, 187, 189, 190. — L. v (?), littera P. 156.

V

INDEX

GLOSSARUM, VERBORUM ET RERUM MEMORABILIMUM.

(Numeri paginam editionis Romanæ quam recudimus indicant.)

A

Aborigenes, 76.
Acation, 147.
Acerra, 41. Cf. 170.
Actiones legitime, 41.
Adrudus, 75.
Adseitor, 148.
Aedis Apollinis, 75. — Bel- lonæ, 153. — Bonæ Deæ, 65. — Castoris, 36. — Con-

cordiæ, 155. — Consi, 184. — Dianæ, in Aventino, 149. — Fidei. V. h. v. — Fortu- næ, 52. — Herculis, 52. — Honoris et Virtutis, 152. — Jovis Feretrii, 174. — Jovis Metellina, 187. — Mellitis, 137. — Minervæ in Aveni- no, 65, 141. — Pietatis, 184. — Punice Fortunæ, 47. —

Salutis, 155. — Saturni, 155. — Veneris, 98. — Vertumni, 184. — Vestæ, 9, 152.
Læp, 185.
Æs imperfectum, 75. — Resignatum, 95. — Signa- tum, 75.
Læp, 189.
Agnus (feminine), 96.
Agonalia, 147.

Agonius, 64.
Agrippa (M.), 100.
Alcibiades, 185.
Alcibiades, 19.
Alces, 171.
Allifæ, 41.
Amata, 146.
Annis (feminine), 141. Cf. 60.
Anagala, 41.

Anclia, 79.
 Ancus Martius, 64.
 Anecdota (verba), 1.
 Anepi, 19.
 Antiochus Syriæ rex, 25.
 Anus quod volt somniat, (proverb.), 134.
 Antiochus, 149.
 Anus, 19.
 Antiochus, 31.
 Argel, 145, 144. Cf. 163.
 Arpinum, 41.
 Atellani antiqui, 139. Cf. 41, 170.
 Athenæ, 68, 76.
 Atrium Libertatis, 49, 164 (?).
 Attus Navius, 17.
 Augures publici P. R., 33, 59, 99, 175.
 Auspacia, 53, 54, 55, 59, 85, 97, 145, 152, 153, 157.
 Atræ, 11.
 Aveninus mons, 23, 48, 58, 86, 141.

B

Basilica Julia, 100.
 Bætic, 23.
 Bene sponsis beneque volueris, 157.
 Bibesia, 187.
 Bos Ægyptius, 80.
 Bonus, pro scitus, 139.
 Braron, 68.

C

Cære, 41.
 Cassulæ, 84.
 Caia Cæcilia, 48.
 Caipor, 63.
 Calatium, 41.
 Camerini, 44.
 Campus Martius, 60.
 Canicula, 93.
 Cantilena, 29.
 Capiteceusi, 66.
 Capitolum, 72, 84, 94, 152, 153.
 Capus, 41.
 Carcer, 66.
 Casilinum, 41.
 Censoria severitatis exemplum, 94 sq.
 Centuria, 25, 95, 116, cf. 144.
 Ceres, 45.
 Xanthos, 171.
 Xanthos, 7.
 Circus, 26, 107, 151.
 Circus Flaminius, 158.
 Classis (exercitus), 58, 172.
 Classis Juniorum, 56. Cf. Descriptio. — Quintana, 66.
 Claudia gens, 48.
 Collatio (gradus comparationis), 29, 96.
 Collatio tributorum, 191.
 Colonia, 49, 147.
 Comitia centuriata, 42. — Justa, 76. — Tributa, 42.
 Comitia prohibere, 44.
 Comitialis morbus, 44.
 Comitum, 23, 87, 100.
 Commestus, 83.
 Conluere, 158.
 Compitalia, 40, 47, 65.
 Conscripti (Patres), 64.
 Consobrina, consobrinus, 105.
 Consultum et decretum senatus, 145.
 Corinthus, 25.
 Cremera, 95, 145.

Cumæ, 41. Cf. 76.
 Cures, 65, 64.
 D
 D in L mutatum, 148.
 Decimus, 11.
 Decimatus, 65.
 Decurio natus, 180.
 Denecales feriæ, 53.
 Decretum et (consultum) senatus, 145.
 Descriptio classium a Servio Tullio, 56, 57, cf. 25, 66.
 Diem referre, 97.
 Dies atri, 88. — Alienj, 27. — Festus, 121, 136, 153, cf. v. sacra. — Servorum, 149. — Tibicinum, 171. — Ops, 175. — Natales, 52. — Nefasti, 88, 14. — Operationis, 52. — Religiosi, 88, 121. — Stati, 124.
 Dins Fidius, 49.
 Dolabra pontificalis, 128, cf. 139, 140.
 Duplicare litteras apud antiquos inusitatum, 101, cf. 41.
 Duumviri, 162.
 Duumviri (capitales), 105, cf. 67.

E

Egea, 103.
 Egesta (Segesta), 148.
 Egea, 154.
 Egea, 11.
 Eleusine, 68.
 Epistylus, 11.
 Emer (pro accipere), 80.
 Epistylus, 102.
 Epistylus saltatio, 157.
 Epidamnus, 148.
 Epidaurus, 43.
 Epistylus, 72.
 Epistylus, 100, 102, 153.
 Equestres ludi, 71.
 Equi pro hostis, 28, 29.
 Equi (sic), 124.
 Equestres, 155.
 Escit, 12.
 Etrusci, 14.
 Etrusca civitates, 71.
 Euboicum mare, 53.
 E, 100, 153.
 E, 144.
 Exsequium, 105.
 Exta regalia, 97.
 Exultationes Saliorum, 80.

F

Fabiani, 66.
 Fabii Sex et Trecenti, 95.
 Fabius (Q.) Eburnus, 55.
 Facul, 187.
 Feriæ novendiales, 26. — Regiæ, 87.
 Fermentatus panis, 61.
 Festinare et properare, 44.
 Festus, V. (Sex.) Pompeius Festus.
 Ficus Ruminialis, 76.
 Fidei templum in Palatio, 77.
 Fidicinæ, rasores, 85.
 Figulina ars, 84.
 Figulus cum suis concretus, 152.
 Flaminiæ, 9, 85, 98, 153, 161.
 Flamen, 4, 33, 55, 57, 58, 153.
 Fluor aquæ, 81.
 Forci et Sanates, 150, 151, 156.

Formis, 41.
 Formula iudicis conlocandi, 57. — Mancipationis, 73. Cf. 85.
 Formule, 41.
 Fornacalia, 61, 64.
 Forum bovarium, 52. — Romanum, 125, 153.
 Frusino, 41.
 Fulgur renovativum, 97.
 Fundi, 41.
 Funera, 144. — Indictiva, 65, 144.

G

Gabini, 117 (ubi Codex *ganini*; contra *Fribolaria* pro *Fribolaria*, 106.
 Galli Senones, 144, 143, 194.
 Gallicus tumultus, 162, 163.
 Gallica, 106.
 Gallica, 20.
 Gallica, 25.
 Gualibus (nobilibus), 24.
 Græca lingua. V. Indicem auctorum, s. v. Lingua.
 Græcia (major), 168.
 Græci, 184.
 Græcica (verba), 1.

H

Hannibal, 50, 91.
 Hercules aut Sancus, 57.
 Hercules sacra, 61.
 Histrica navigia, 148.
 Histrones, 50, 55.
 Homo sacer, 128.
 Horatii et Curiatii, 105.
 Horrea Sempromia, 100.
 Hostie, 101, 111, 153, 169, cf. 28, 29, 60, 175, 174.
 Hostire, pro æquare, 80, 124.
 Hostis (peregrinus), 124.
 Hydræ effigies, 100.
 Hylæ (dæi), 100.
 Hypocoristici (onomatopœici), 52.
 Idea, 154.
 Idea, 23.
 Illico, 106.
 Impuber, 34, 47.
 Indictiva funera, 144.
 Industrius (ab *endo* et *struere* ?), 121.
 Ingenui (patricij), 49.
 Interemptus, 53.
 Ipsulices, 115.

I

Janus Curstus, 105.
 Jentacula, 60. Cf. 154.
 Juno Sororia, 105. — Sisipes (sispita), 149.
 Jupiter Latiaris, 177. — Menzana, 29.

K

Kάραρον, 66.
 Κάρραρον, 5.
 Κάρρα, 171.
 Κάρρα, 111.

L

L pro D, 148.
 Lana sucida, 98. — Lana solox, 109.
 Laralia, 61.
 Lares, 40, 47, 85.
 Latine colonie, 49.
 Latrones (stipatores), 125.
 Leges sacræ, 128. Cf. 175.
 Legitime (actiones), 41.
 Lex et rogatio, 76.

Lex curiata, 139. — Obeca, 175. — Optima, 179. Cf. 174. — Per saturam, 124. — Scripta, 159.
 Liber Pater, 33. Cf. 137.
 Liberalia, 127.
 Librarii (scribæ), 80, 141.
 Libri rituales Etruscorum, 95.
 Liburnica navigia, 148.
 Læ, 11.
 Læternum, 41.
 Litteræ apud antiquos nonquam geminæ, 36, 41, 101, 161, 182. — Litteræ mutæ, 170.
 Livius Andronicus, 141.
 Locationes censorum, 196.
 Locus sacer, 129.
 Ludi puerorum, 153. — Ludi Apollinares, 155. — Capitoli, 151. — Equestres, 71. — Funebres, 144. — Megalesia, 155. — Piscatorii, 185. — Saculares, 154, 158. — Scænicæ, 155. — Taurii, 158.

M

Macellum, 48.
 Maniana, 168.
 Magister, 2.
 Magistri, 5.
 Magistri pagi, 192. — Vici, 192.
 Magnificior, 5.
 Maius mensis, 168.
 Majestas censoria, 95.
 Major consul, 9.
 Major Cælia, 168.
 Major prætor, 9.
 Maledictores, 5.
 Maleventum, 148.
 Malevoli Mercurii signum, 9.
 Mallavium, 9.
 Malo cruce, 172.
 Mamercus, 167.
 Mamers, 8.
 Mamertini, 7.
 Mamiliorum familia, 167.
 Mamphula, 169.
 Manalis fons, 5.
 Manare (de sole), 7.
 Mancipatio, 49.
 Mancipatus, 2.
 Mane, 10.
 Manes di, 5.
 Manii, 167.
 Manius, 170.
 Manus, 5.
 Mantare, 167.
 Manticularum usus, 167.
 Manubia, 167.
 Manui, 171.
 Manum et mentum (proverb.), 171.
 Manumissio sacrorum causa, 60.
 Manumitti, 7.
 Mapalia, 171.
 Marcipor, 63.
 Mars, bellicus deus, 28.
 Marsipedi, 9.
 Martius, 172.
 Masculina et feminina vocabula, 1.
 Mater (et quæ ab hoc vocabulo derivant), 10.
 Mater Magna (deum), 45, 47, 71. — Matota, 7, 10. — Stata, 125.
 Matrone a magistratibus non submovebantur, 4.
 Matronis aurum redditum, 2.

- Peculatus, 45, 180.
 Peculium, 57.
 Pecunia, 63.
 Pecus, 53, 56.
 Pedarius senator, 185.
 Pedem struit, 185. Cf. 120.
 Pedes, 185.
 Pedestria auspicia, 51.
 Pedibus obstitus, 185.
 nuda, 40.
 Pedula, 40.
 Pedum, 57, 181.
 Pegasus, 55.
 Pelliculatio, 51.
 Pelvis, 55.
 nuda, 171.
 Penatus (*singulariter*), 61.
 Penatores, 45.
 Penetrare, 60.
 Penis, 40.
 Penita offa, 52.
 Pennae, 184.
 nuda, 65.
 Penus, 59.
 Percussio, 187.
 Percunctari patrisfamiliae nomen, 52.
 Peredra, 187.
 Peregrina. *V. Sacra*.
 Peregrinos inter (Prætor), 45.
 Peregrinus ager, 53.
 Peremere, 187.
 Peremptalia fulgura, 53, 187.
 Peremptus, 53.
 Perfacul, 187.
 Perenne (*sic*), 53.
 Perlines, 182.
 Perfuga, 187.
 Perimere, 58.
 Peripeteticus, 149.
 Periculatus sum, 51.
 Permutare, 186.
 Perpes perpetuus, 53.
 Perperare, 53.
 Perplovere (perpluere), 60.
 Persicus, 53.
 Persicus portus, 53.
 Persillum, 53.
 Personata fabula, 53.
 Persuasit (?), 54.
 Pertusum dolium, 51.
 Pes, 51.
 Pesce (*ciens*), 185.
 Pescia, 185.
 Pestestas, 185.
 Pesisis, 182.
 Pestifera fulgura, 53.
 Pestifera auspicia, 54.
 Pestiferum fulgur, 185.
 nuda, 185.
 Petaurista, 183.
 Petra, 184.
 Petula sura, 182.
 Petimina, 182.
 Petissere, 185.
 Petoritum, 185.
 Petrarum genera, 183.
 Petreia, 51.
 Petrones, 185.
 Petronia, 60.
 Petulantes, 185.
 Philargyros, 50.
 Piacularia auspicia, 54.
 Piacularis. *V. Porta*.
 Piam particulæ origo incerta, 64.
 Piaræ, 186.
 Patrix, 186.
 Picati, 185.
 Picta toga, 184.
 Pictor Zeuxis, 184.
 Picus, 184.
 Pictati, 185.
 Pierides, 187.
 Pigere, 186.
 Pile, 182.
 Pilates, 43.
 Pileatis matronæ vectæ, 53.
 Pilum, 182.
 Pinaria tribus, 43.
 Pinarus, 45.
 Pipulum, 62.
 Piræus, 68.
 Pisalites, 185.
 Piscatori. *V. Indi*.
 Piscatorium ars, 184.
 Piscina publica, 185.
 Pistus, 185.
 Placenta, 55.
 Planus, 59.
 Planta, 59, 60.
 Plastrum perculi (*proverb.*), 59.
 Plebei adiles, 59.
 Plebeia Puditia. *V. Sacellum*.
 Plebeius magistratus, 59.
 Plebscitum, 42, 159.
 Plena sus, 47.
 Plecur, 40.
 Plexa, 40.
 Plorare, 40.
 Ploti, 47.
 Ploximum, 40.
 Plurima, 182.
 Plutei, 40.
 Pœnas pendere, 51.
 Poni, 50, 57.
 Politi, 51, 182.
 Polimenta, 45.
 nuda, 171.
 Polio (?), 182.
 Polubrum, 53.
 Pollucere, 61.
 Pomerium, 59.
 Pomonal, 60.
 Poptus (*sic* ?), 124.
 Pompeius Bithynicus, 72.
 Pompeius Festus (S.) de se, 188. Cf. Pref. init.
 Pondera publica, 53.
 Pone, 57.
 Pontificale pomerium, 59.
 Pontificatus, 180.
 Pontifices, 2, 9, 161, 173.
 Pontina tribus, 42.
 Popularia. *V. Sacra*.
 Populi commune cum plebe suffragium, 42.
 Populiscum, 45, 159.
 Porca, 53, 56, 48, 60.
 Porci effigies, 45.
 Porcus (*f. minime*), 95.
 Porricam, 53.
 Porta Capena, 91, 153. — Carmentalis, 95, 145. — Colina, 65, 50, 152. — Navalis, 27. — Piacularis, 186. — Querquetulana, 69. — Quirinalis, 65. — Ratumena, 84. — Rodusculana, 85. — Romana, 72, 78. — Salutaris, 155. — Sangualis, 159. — Sclerata, 145. — Stercoraria, 152.
 Portenta, 53, 54.
 Portisculus, 44.
 Portorium, 46.
 Portumnus, 51.
 Portus, 41.
 Possessio, 41.
 Possessiones, 49.
 Postica linea, 41.
 Postlunium, 56.
 Postularia fulgura, 53.
 Postumus, 48.
 Potens viri femina, 60.
 Potestur, 49.
 Potitius, 45.
 Potitus hostium (?), servitute, 59.
 Præbia, 48.
 Præceptare, 182.
 Prædonuli, 52.
 Prædottum, 182.
 Præfectura, 41.
 Præfeticulum, 58.
 Præmetium, 43.
 Præmiosis, 51.
 Præpetes, 45, 182.
 Prærogativa centuria, 57.
 Præsigitio, 65.
 Præter, 182.
 Præteriti senatores, 56.
 Prætexta pulla, 46.
 Prætextatus sermo, 55.
 Prætor ad portam salutatus, 49.
 Prædiculum, 60.
 Prædium, 146.
 Præcem (*singulariter*), 52.
 Presentanea hostia, 60.
 Prima aut secunda hora in sponsalibus, 55.
 Primanus tribunus, 44.
 Primigenius, 46.
 Priscæ Latinae coloniae, 49.
 Pristinus, 62.
 Privatae feriae, 52.
 Privato sumpto milites Rom. se aiebant, 45.
 Privatae mulieres, 62.
 Privernum, 41.
 Privocles (?), 182.
 Privilegium, 49.
 Pro, 58.
 Pro censu, 56.
 Pro scapulis, 44.
 Proœdicatum, 52.
 Probrum, 57. Cf. 49.
 Procare, 57. Cf. 84.
 Procedere, 51.
 Procilli sive præcilli, 5.
 Procineta classis, 58.
 Procutiores, 61.
 Proculato, 58.
 Proculium, 61.
 Procus, 57.
 Prodegeris, 57.
 Prodicti, 57.
 Prodit memorie, 57.
 Prodicere, 62.
 Prodidisse, 52.
 Prodigia, 57.
 Prodigatores, 57.
 Prodigæ (*sic*) hostiæ, 60.
 Prodiunt, 57.
 Prodiit, 57.
 Profanum, 61.
 Profesti dies, 58.
 Profestum facere, 61.
 Profundum, 58.
 Profusus, 58.
 Progener, 58.
 Prohibere, 44.
 Projecta. *V. Sacra*.
 Prohibito aere (clypeo), 52.
 Promellere, 62.
 Promeruerat, 182.
 Promorion, 182.
 Promptum, 59.
 Pronuba, 52.
 Propatulum, 57.
 Propæram, 61.
 Properare et festinare, 44.
 Properus, 57.
 Prophetæ, 57.
 Propilia, 45.
 Propriassit, 57.
 Proprius, 40.
 Propter, 57.
 Protervia auguria, 54.
 Propudians, 48.
 Propudium, 58.
 Prorsus limites, 43.)
 Prorsus, 44.
 nuda, 44.
 Prospera, 45.
 Prospectives, 182.
 Prosmurium (?), 58.
 Pro...sta (?), 61.
 Protelare, 45.
 Provorsum, 57.
 Prox, 61.
 Pube presente, 62.
 Pubes, 54, 60.
 Publica. *V. Sacra*.
 Publici augures, 55.
 Publicus ager, 62.
 Publicus clivus, 48.
 Pudicitæ signum, 52.
 Puelli, 57.
 Pueri, 60.
 Pueri impuberis signum æreum, 47.
 Pugio, 43.
 Pugnus, 57.
 Pullia saxa, 60.
 Pulcher bos, 49.
 Pullaria, 51.
 Pollus Jovis, 53.
 Puits, 53. — Fabata, 85.
 Punctatiola (pugna), 52.
 Punica fortuna. *V. Aides*.
 Punicus, 50.
 Punicum, 57, 58.
 Pupinia tribus, 53.
 Pura vestimenta, 58.
 Pure lautum, 59.
 Purimensorio, 61.
 Purime tetinero, 63.
 Puteoli, 55, 41.
 Puteus, 54.
 Putitius, 54.
 Putus, 54.

Q

- Quadrantal, 65.
 Quadrata Roma, 68.
 Quadrubus, 68.
 Quæso, 68.
 Quæstores, 67.
 Quærare nodum in scilpro (*proverb.*), 140.
 Quam mox, 69.
 Quande, 67.
 Quando, 67.
 Quando sterces, etc., 67.
 Quartarius, 68.
 Quatenus, 68.
 Quatere, 69.
 Quaxare, 68.
 Querquera febris, 60.
 Querquetulanae viræ, 69.
 Ques, 69.
 Quianam, 65.
 Quid hoc, 65.
 Quid nisi, 65.
 Quil patres, 64.
 Quietulus, 65.
 Quincuntum, 64.
 Quinquatrus, 64. Cf. 171.
 Quinque, 70.
 Quinquennales censores, 70.
 Quinquentium, 65.
 Quintana classis, 66.
 Quintiliani, 66.
 Quintipor, 65.
 Quippe, 65.
 Quirina tribus, 64.
 Quirinalia, 64.
 Quirinalis collis, 64. —
 Porta. *V. Porta*.
 Quiritæ, 65.
 Quiritium fossæ, 64.
 Quispiam, 64.
 Quisquilæ, 65.

Quod, 70.
Quoniam, 70.
Quot servi, tot hostes
(proverb.), 69.

R

Rabidus, 82.
Rabula, 82.
Radere, 82.
Rapi (de face, de virgi-
ne), 97, 1.

Rasores, 83.
Rata, 82.
Ratissima, 96.
Ratulus quadrans, 85.
Ratomena. V. Porta.

Ratus sum, 83, 84.
Rava vox, 91.
Raucus, 98.
Ravillae, 84.

Ravis, 85, 91.
Reapse, 88.
Reate, 41.
Recellere, 84.

Receptitius servus, 92.
Receptus mos, 97.
Recinium, 84.
Reciperatio, 84.

Recipio, 96.
Reciprocare, 84.
Reconducte, 85.
Rectae, 85.

Recto fronte, 96.
Redantruar, 80.
Redarguesse, 81.
Redemptitare, 96.

Redemptores, 80.
Redibitum, 80.
Redhostire, 80. Cf. ho-
stire.

Rediculi, 91.
Redimiculum, 81.
Redinunt, 95.
Redivium, 80.

Redivivus, 81.
Referre diem, 97.
Refert, 92.
Refrigere, 83.

Refriva faba, 85.
Refutare, 86.
Regalia exta, 97.
Regia, 87.

Regiae feriae, 87.
Regifugium, 87.
Regilla, 96.
Regimen, 88.

Regius, 95.
Reg'escit, 87.
Relegati, 88.
Religionis est egredi porta

Carmentalis, 95.
Religionis, praecipuum ha-
betur censoria majestas,
95.

Religiosae censurae, 94.
Religiosi, 97.
Religiosus, 83, 97.
Reluere, 89.

Remanant, 91.
Remancipata, 85.
Remear, 85.
Remelignes, 85.

Remillum, 86.
Remisso exercitu, augur
discedere jubetur, 98.

Remora, 86.
Remorebescere, 88.
Remores, 86.
Remore, 86, 87.

Remurinus ager, 86.
Remancisci, 86.
Renovativum fulgur, 97.
Reor, 86.

Repagula, 89.
Repanda flumina, 81.
Repastinari, 89.
Repedare, 89.

Reputum, 99.

Reputia, 89.
Repudium, 89.
Repulsor, 96.
Reque apse, 96.

Res conperendinata, 91.
Resecrare, 90.
Reserari, 91.
Reses et residuus, 90.

Resignare, 89.
Resignatum res, 93.
Resperum vinum, 71.
Respicere, 97.

Respici, 98.
Respublice, 96, 1.
Restat, pro distat, 92,
93.

Restibilis, 90.
Resultare, 90.
Retiario pugnanti canta-
tur, 95.

Retractare, 82.
Retrices, 92.
Retra, 81.
Rete, 93.

Reus, 81, 98. — Promit-
tendo, 81. — Stipulando,
81.

Rhegium, 79.
Rhetor, 80.
Rhinoceros, 80.
Rhodii, 29.

Rica, 88.
Ricas et riculae, 85.
Rictus, 99.
Rideo, inquit Galba can-
terio (proverb.), 92.

Ridiculus, 92.
Rienes, 83.
Rigido suro, 87, 95.
Rimari, 86.

Rite, 82.
Rituales libri, 95.
Ritus, 82, 97.
Rivus, 81.

Rodus, 75.
Rodusculana. V. Porta.
Rogate, 92.
Rogatio, 76.

Roma, 76. — Quadrata,
68.

Romae nomen, 78.
Romana. V. Porta.
Romula tribus, 79.
Romulus, 76.

Rosci, 98.
Rosa, 91.
Rubidus panis, 71.
Ructare, 71.

Rudentes, 75.
Rudarii, 75.
Rufuli, 70.
Rumare, 79.

Rumen, 79.
Rumentum, 79.
Rumex, 79.
Ruminalis fons, 79.

Rumitare, 79.
Runa, 85.
Rupices, 183.
Rupitiae, 75.

Ruri esse, 95.
Rursus, 90.
Ruscus, 72.
Ruspari, 75.

Rustica vinalia, 73, 98.
Rustum, 75.
Rustabulum, 72.
Ruta cessa, 72.

Rutiae canes, 85.
Rutilius, 72.
Rutrum tenens juvenis, 72.
Rutunda ades Vestae, 72.

S

S, pro aspiratione Graeco-
rum, 100, 102, 155.
Sabini, 150.
Sabini quod volunt som-

niant (proverb.), 154.
Sacella, 123, 142.
Sacellum Carmentae, 145.

— Murciae, 151, 172. — Mu-
tini Titini, 4. — Nemiadem,
10. — Plebeie Pudicitiae, 45.
— Streniae, 101.

Sacconorum (sycomor-
um), 126.
Sacer mons, 128.
Sacra. V. Via.

Sacra ad arbores fulguri-
tas, 105. — Familiae pur-
gandae, 55, 60. — Fornaca-
lia, 126. — Gentis Claudiae,
48, Cf. 150. — Herculis, 61.

— Idulia, 100. — Pro malis
avertendis, 158. — Mercurii,
106, Cf. 61. — Municipa-
lia, 5. — Necessaria, 155.

— Novendialis, 11. — Pari-
lia, 61. — Penetralla, 60. —
Peregrina, 45. — Pontifica-
lia, 96. — Popularia, 61. —
Privata, 129. — Projecta,
51. — Propria, 52. — Publi-
ca, 55, 85, 155. — Propter
viam, 134, Cf. 84. — Quiri-
nalia, 64. — Saturni, 153,

150. — Seculsa, 128. — Se-
monae deae, 118. — Solem-
nia, 152. — Stata, 152.

Sacrum porcum, 127.
Sacrificulus, 127.
Sacrima, 127.
Sacrosanctum, 128.

Sacrum (a sancto et reli-
gioso differt), 88, 97, 128.
Sacrificales iudi, 158.

Saga, 150.
Sagax, 129.
Sagmen, 129.
Sal, 152, 168.

Salacia, 155.
Salaria. V. Via.
Saliae virginis, 137.
Sallii, 156.

Salina, 152.
Salinum, 157.
Salmacis, 157.
Saltus, 112.

Salutaris. V. Porta.
Salva res est dum cantat
senex (proverb.), 153.

Sambuca, 154.
Sannitum nomen, 153.
Sanates, 150, 159.
Sanctum, 88, 126.

Sancus, 49, 126.
Sanderaca, 154.
Sane sarctique, 52.
Sanquales. V. Porta

Saperda, 154.
Sarcito, 152.
Sardare, 151.
Sardi venales, alius alio
neguio (proverb.), 151.

Sardanapalus, 152.
Sargus, 152.
Sarissa, 128.
Sarperce, 151, 156.

Sarra, 151.
Sarte, 151.
Sas, 155.
Saticula, 147.

Satis, 157.
Saturn, 101.
Saturnus, 124.
Saturnia (regio), 152.

Saturnia (urbs), 41.
Saturnii versus, 155.
Saturni. V. Sacra.

Saxia, 155.
Saxum Tarpeium, 150.
Scena, 128, Cf. 159.
Scera, 155.

Scandulaca, 159.
Scandulus, 159.

Scaptensula, 159.
Scaptia tribus, 150.
Scapula, 44.

Scelerata. V. Porta.
Sceleratus campus, 142.
Sceleratus vicus, 142.
Scena. V. Scena.

Scensa, 146.
Schedia.
Scheniculae, 158.
Schola, 155.

Scipio, 11.
Scirpus, 140.
Scipitum, 104.
Scita facies, 159.

Scitum Plebei, 101, 159.
— Populi, 45, 159.
Scorta, 159.
Scortum, 142.

Scrapta, 141.
Scribe, et librarii et poe-
tae, 141.

Scribonianum, 142.
Scribus (sic) lapis, 156.
Scripturarius ager, 141.

Scrupi, 142.
Scrutulus, 142.
Scurra, 104.

Scutulum, 158, Cf. 142.
Scutulus, 150.
Secespiria, 153.

Secius, 153.
Secordia, 101.
Secus, 105.

— pro sexu, 144.
Seculsa. V. Sacra.
Sedum, 149.

Seges, 148.
Segesta, 148.
Segnitia, 146.

Seliquastra, 148.
Sella, 151.
Semis, 102.

Semonia dea, 118.
Sempronia horrea, 100.
Senacula, 155.

Senatores, 145.
Senatus decretum, 145.
Senis criobus nubentes
ornantur, 145.

Senium, 145.
Senones Galli, 145.
Sentes, sentiare, 145.

Seplasia, 147.
Septimatus, 85.
Septentriones, 146.

Septimontium, 147, 150.
Sepulchrum, 146.
Sepultum, 147.

Sequamque, 156.
Sequester, 146.
Serilla, 148.

Serra praetorii, 152.
Seriis, 149.
Sero sapient Phryges
(proverb.), 149.

Serpsit, 153, Cf. 157.
Serpula, 153, 157.
Serior, 145.

Servilius lacus, 100.
Servorum dies festus,
149.
Secespiria, 153.

Sesopia, 90.
Sesterti nota, 151.
Sestertius, 144.
Sestius (P.) Capitolinus,
45.

Sex Vestae sacerdotes,
152.
Sex suffragia, 144.
Sexagenarii de ponte de-
jecti, 145.

Sexatrus, 65.
Sextantarii asses, 155.
Sexus, 144.
Sifus, 147.
Signa, 146.

Signare, 147.
 Silatun, 154.
 Silentium, 153, 157.
 Silicernium, 103.
 Silvii, 148.
 Silus, 148.
 Simplicidanea funera, 144.
 Sine sacris hereditas (proverb.), 99.
 Sinistræ aves, 145.
 Sinistrum auspicium, 157.
 Sipare, 119.
 Siparium, 147.
 Sirens, 147.
 Siremps, 151.
 Sispes Juno, 149.
 Sistere fana, 157.
 Sistrum (?), 107.
 Sistrum, 153.
 Sobrinus, 105.
 Sobrius. V. Vicus.
 Sodalis, 106.
 Sodes, 106.
 Solari, 109.
 Solatun (morbus), 109.
 Solea, 109.
 Solemnia. V. Sacra.
 Solia, 108.
 Solipunga, 100.
 Solida sella, 154.
 Solino, 157.
 Solitaurilia, 101.
 Solters, 108.
 Sollicitare, 157.
 Sollicitus, 108.
 Soliferreum, 108.
 Solistimum, 108.
 Sollox, 109.
 Sollum, 101, 108.
 Solonius ager, 80.
 Solum, 109.
 Sonivium, 101, 106.
 Sons, 100, 108.
 Sontica, 151.
 Sonticus morbus, 100.
 Soracum, 108.
 Sororiant mammæ, 105.
 Sororium tigillum, 105.
 Sors, 106.
 Sorus, 106.
 Sos, 109.
 Sospes, 110, Cf. 140.
 Sotus, 149.
 Spara, 159.
 Spatiator, 151.
 Species, 154.
 Spectio, 141.
 Spectu, 140.
 Specus (feminino genere), 149.
 Speres, 141.
 Spetile, 140.
 Spicer, 140, 151.
 Spicus (masculine), 141.
 Spintier, 142.
 Spintyroix, 140.
 Spira, 140.
 Spirillum, 140.
 Spontis, 157.
 Spondere, 157, 149.
 Spurem, 156.
 Squalidum, 158.
 Squarrosus, 158.
 St. in verbis priscis, 122, 123.
 Stalagmium, 123.
 Stata sacrificia. V. Sacra.
 Statuliber, 124.
 Statua ludionis, 100. —
 Mercurii, 9. — Pueri impu-
 beris, 47. — Statua C.
 ciz, 72.
 Status. V. Dies.
 Statu, 124.
 Statu, 126.
 Stella, 175.
 Stello, 123.

Stellatina tribus, 150.
 Stercus, 152.
 Sterilis, 126.
 Stipatores, 125, 157.
 Stipes (masculino genere), 105, 122, 125.
 Stricidium, 151.
 Strips, 141, (masculine), 122, 140.
 Silata, 122.
 Stilembus, 122.
 Stolidus, 125.
 Strebulus, 122.
 Strena, 121.
 Striga, 125.
 Strigores, 125.
 Strigulatus (sic), 124.
 Strittavus (sic ?), 125.
 Strigulus, 121.
 Stropus, 125.
 Stropus, 121.
 Struere, 120, Cf. 183.
 Strues, 120.
 Struices, 120.
 Strufterarii, 105.
 Struppi, 154.
 Struthum, 121.
 Stultorum ferix, 126, Cf. 64.
 Stuppa, 125.
 Stupre, 125.
 Stuprum, 125.
 Stura, 125.
 Suadit (sic ?), 157.
 Suasum, 112.
 Sub corona venire, 116.
 Sub vinea, 119. — Virga, 115. — Vitis, 119. — Vos, 117.
 Subacti, 118.
 Subcenturiare, 116.
 Subditus, 150.
 Suberbes, 105.
 Subices, 115.
 Subigere arietem, 154, 157.
 Sublestus, 105.
 Sublicius pons, 102.
 Sublimare, 116.
 Sublime, 116.
 Sublucare, 156.
 Suboles, 117.
 Subrumari, 116.
 Subrumii (hædi), 79.
 Subscendes, 115.
 Subsidium, 115.
 Subsilles, 115.
 Subsolaneæ res, 115.
 Substillum, 115.
 Subucula, 117, 119.
 Subulo, 117.
 Subura, 117.
 Suburana tribus, 111.
 Suburanaenses, 28.
 Subverbusta, 117.
 Succenturiare, 116.
 Succedæ, 111.
 Succidanea, 111.
 Succingulum, 111.
 Succrotilla, 110.
 Succusani, 111, 117.
 Suclea, 110.
 Sudum, 105.
 Suessula, 41.
 Sules, 118.
 Suffibulum, 153.
 Suffiscus, 117.
 Suffragia, 144.
 Suffragatores, 154.
 Suffuerat, 155.
 Sugillatum, 111.
 Suillum genus, 120.
 Sulci, 112.
 Sultis, 109, 149.
 Sum, 118.
 Summanalia, 156.
 Summanus, 57.

Summissor ædes Honoris
 et Virtutis, 152.
 Summuss, 107.
 Summussus, 162.
 Sunlum, 68.
 Suopte, 110.
 Supellectilis, 104.
 Supercilium, 115, 114.
 Superescit, 112.
 Superstites, 115.
 Supervacaneum, 102.
 Supervaganea avis, 114.
 Supparum, 147.
 Supparus, 119.
 Suppernat, 114.
 Supplicium, 118.
 Supra, 119.
 Supremum, 114.
 Suppus, 100.
 Surregit, 106.
 Suri, Surculi, 96, 106.
 Surlus (?), 107.
 Surum, 106.
 Sus, 120.
 Sus Minervam (proverb.), 120.
 Suspectus, 119.
 Sutelæ, 119.
 Sutrrium, 119.
 Sycon (Syon), 127.
 Sycophanta, 111.
 Syrnia (Syrnia), 123.
 Syrrum (sic), 124.

T

Tabellæ, 188.
 Tabes, 187.
 Tabernacula, 164.
 Tabernarium, 159.
 Tablinum, 164.
 Tædulus, 189.
 Tænia, 189.
 Tagax, 188.
 Tages, 188.
 Tagit, 164.
 Tagitæ, 158.
 Talassio, 158.
 Talassius, 158.
 Talemum, 188.
 Talio, 190.
 Talipedare, 188.
 Talus, 188.
 Tam, 189.
 Taminare, 191.
 Taminia, 188.
 Tamne, 188.
 Tam perit, quam extrema
 faba (proverb.), 190.
 Tandem, 189.
 Tania, 189.
 Tappete, 158.
 Tappula. V. Lex in ind.

1.
 Tarpeia effigies, 198.
 Tarquitius scalæ, 190.
 Tatiis occisus, 189.
 Taurus, 159.
 Tauræ, 159.
 Taurii. V. Ludi.
 Tauri verbenæque, 189.
 Taurorum specie flumi-
 num simulacra, 190.
 Taxat, 164.
 Taxatio, 164.
 Taxatores, 164.
 Tela, 192.
 Tella, 43.
 Tella, 192.
 Tella, 25.
 Temetum, 191.
 Templum, 165.
 Tentipellium, 161.
 Tella, 14.
 Terentum, 158.
 Teres, 191.
 Teretinatibus, 191.

Ternio, 190.
 Tersus dies, 191.
 Tesca, 165.
 Testa, 56.
 Thallia nomen, 188.
 Thebæ, 38, 55.
 Thymus (verba), 2.
 Thymices, 165.
 Thurri, 161.
 Thymbræus Apollo, 164.
 Thymbræus, 162.
 Tibicines, 160, 171.
 Tigillum Sororium, 192.
 Tignum, 192.
 Tintinnare, 191.
 Todi et todili, 159.
 Togatarum duplex ge-
 nus, 159.
 Tolerare, 164.
 Toles, 164.
 Tolleno, 164.
 Tongere, 165.
 Tonsa, 165.
 Tonsilla, 165, Cf. 164.
 Topper, 160.
 Torrens, 160.
 Torrer, 161.
 Torvitas, 161.
 Torus, 161.
 Toxicum, 162.
 Transfuga, 187.
 Tribunicia rogatio, 158, 159.

Tribus, 42, 64, 79, 111,
 117, 150, 177.
 Tributorum conlatio, 191.
 Triens tertius, 190.
 Triones, 146.
 Tripudium, 191.
 Triptolitus, 192.
 Tubilustria, 159.
 Tubi, 159.
 Tudites, 159.
 Tudites, 169.
 Tueor, 162.
 Tuguria, 162.
 Tullianum, 164.
 Tullii, 159.
 Tullius Hostilius, 26.
 Tumultuarii milites, 162.
 Tumulus, 162.
 Tunica palmata, 184.
 Tuor, 162.
 Turbellæ, 161.
 Turma, 161.
 Tusci, 162.
 Tusculum, 191.
 Tuscus. V. Vicus.
 Tutulus, 161.
 Tyria maria, 161.

U

Udus, 111.
 Udu, 111.
 Udu, 102.
 Unciaria. V. Lex in ind.
 auctorum.
 Ungulus, 193.
 Udu, 115.
 Urust, 193.

V

Vacerra, 194.
 Vagor, 195.
 Vagulator, 193, Cf. 41.
 Valgus, 195.
 Valvili, 193.
 Vapula Papiria (prov.), 191.
 Vastum, 195.
 Ve (sic) victis, 194.
 Vecors, 194.
 Vectigal, 195.
 Vegrande, 194.
 Vediovi. V. Foris.

Yehere, p. 295, h. ed.
 Velites, 61.
 Venafum, 41.
 Ventare, 196.
 Ver sacrum, 8, 189, 153.
 Vergilic, 193.
 Vermina, 196.
 Vernæ, 195.
 Verticula, 193.
 Verata pila, 193.
 Vespernæ, 143.
 Via Appia, 101. — Ardea-
 tina, 93. — Asinaria, 92. —
 Flaminia, 101. — Latina, 52,
 92, 101. — Nova, 101. —
 Ostiensis, 60. — Sacra, 100,
 Cf. 28. — Salaria, 153.
 Viæ publicæ, privatæ,
 163.
 Vistores, 195.
 Victimæ, 193.
 Vici magistri, 192.
 Vicus Jugarius, 100. —
 Longus, 43. — Patricius,

157. — Secleratus, 142. —
 Sobrius, 106. — Tuscan, 147,
 162.
 Viere, 193.
 Viget, 193.
 Viginii quinque poemæ,
 193.
 Viminalis, et porta et col-
 lis, 196.
 Vindex, 196.
 Vindicis, 196.
 Vineæ, 196.

Viræ, 69.
 Viragines, 69.
 Vituare, vitium facere,
 44.
 Vivatus, 196.
 Voisgra avis, 193.
 Volsicæ, 124.
 Voltumnus, 41.
 X
 Xivæ, 146.

INDEX RERUM.

IN HISTORIAM ECCLESIASTICAM BEDÆ.

Numeri romani librum, cæribi caput vel paginam Historiæ ecclesiasticæ designant.

A

Aaron et Julius martyres, 1, 7.
 Acca, cum Ulfrido Romam vadit, narrat miracula S. Osualdi, m, 15, iv, 14, et Ulfridi visionem, v, 19. In episcopatu Hagustald. Ulfrido succedit. Ejus laudes, gesta, educatio, v, 20. Episcopus fuit Hagustald. cum Beda Historiam clauderet, v, 25. Casula ejus, 357. Ejus reliquiæ et de sudario et casula ejusdem, 358.
 Acha, soror Aedui, mater Osualdi regis, m, 6.
 Adamannus abbas, legatus ad Aldfridum catholicum Pascha suscipit, et plurimos Scottorum ab errore corrigit, scribit ab Arculfo librum de Locis Sanctis, eum Alchfrido porrigit, obiit, v, 13 et 21.
 Adamannus monachus, ejus penitentia, visio de incendio monasterii Coludani, iv, 23.
 Adharus. V. Barus.
 Ad Candidam Casam. V. Candida Casa.
 Ad Capræ Caput. V. Capræ Caput.
 Adda frater Utian, unus et quatuor presbyteris ad mediterraneos Anglos convertendos missis, m, 21.
 Addi comes cujus puerum Joannes episcopus orando a morte revocavit, v, 8.
 Adgefrin. V. Gefrin.
 Adlapidem, locus in prov. Jut., ubi fratres regis Arvaldi sunt martyrio coronati, iv, 16.
 Ad murum, vicus regis Osui, quo Penda et Sigbert. cum suis baptizati, m, 21 et 22.
 Adwifrid juxta fl. Alne. Syn. ibid. sub Theodoro qua Cadbert elect. episc., iv, 28.
 Aduisid. V. Edwald.
 Aebta amita regis Ecgridi, abbatissa monasterii in Coludi urbe, iv, 19. Ejus devotio super incendio monasterii, obitus, iv, 25.
 Aebbercunig monasterium, ejus situs, i, 12. Trumoini episcopi ab eo recessus, iv, 26.
 Aecel unus ex episcopis Orientalium Anglor. pro Bisi substitutus, iv, 5.
 Aedan rex Scottor. ab Aedilfrido prelio victus, i, 54.
 Aedan episc. tres dentes ejus, 358. Crux, 358, caput 360.
 Aedan episcopus ad Anglos venit, ejus indoles, opinio de Paschate; sedem in insula Lindisfarnensi recipit, m, 5. Ejus vita, elemosynæ, devotio, humilitas, occasio missionis, m, 5. Equum a rege Oswino datum pauperi donat, regis mortem præsignit, ipse moritur, m, 14. Tria ejus miracula, m, 15, 16, 17. Sepultura, conversatio, iudicium de Paschate, m, 17. Patienter toleratum, 25. Quot annis episcopatum tenuit, m, 36. Hildam a Cale revocat, Heiu consecrat, iv, 25. Qualem vitam inter monachos instituit, iv, 27. Pars ossium ejus a Colmano in Scotiam reventa, m, 26.
 Aedi Stephanus cantandi magister, iv, 2.
 Aedgis presbyter a quo Beda historiam incendi Coludani habuit, iv, 23.
 Aedilbald rex Merciorum cui omnes provinciæ australes ad Humbram subditæ, v, 25. Ejus charta, 390.
 Aedwaldi, seu Edwaldi regis charta de Northbourne, 586.
 Aedilbert rex Cantie, quomodo Augustinum et socios recipit, i, 25. Ejus zelum per litteras pont. Rom. Gregorius i excitat, ejusque dona mittit, i, 32. Ecclesiam Petri et Pauli Dorubernie construit et donis ditat, in qua episcoporum et regum corpora poni possint, i, 35. Omnibus Anglorum gentibus ad terminum Humbræ fluminis imperat. Ecclesiam S. Pauli Londoniæ, ecclesiam S. Andree Rhofestrie facit. Utrique ecclesiæ, sicut et Doruberniensis, possessiones adjicit, ii, 5. Epistolas a pont. Rom. Bonifacio recipit, m, 4. Ejus obitus, imperium, leges, stemma, se-
 Recusa est initio hujusce voluminis.

pultura. Status fidei Christianæ post ejus mortem, m, 5.
 Aedilbert filius et hæres Uictred, regis Cantie, v, 23.
 Aedilberg filia naturalis Anna regis Orient. Angl. monasterii Brigenis abbatissa. Ejus corpus incorruptum in ecclesiam S. Stephani ibidem translatum, m, 8.
 Aedilberge, alias Tate, filia regis Aedilberti, Aedui nupta, fidem Christianam regno Nordanhymbror. inferi, m, 9. Litteras a pont. Rom. Bonifacio et dona recipit, m, 11. Occiso Aedui Cantiam redit, m, 20.
 Aedilberge, monasterii in Hereingum a fratre Ercunualdo episcopo constructi abbatissa, iv, 6. Ejus sanctitas, miracula in morte, post mortem, iv, 9.
 Aedilfrid, rex Nordanhymbr. Ejus Gesta Aedan regem Scottor. prelio vincit, iv, 54. Brittones, eorumque monachos ad Legionem urbem sternit, m, 2. Aeduium vi et in sidis persequitur. A Redualdo in causa Aedui occiditur, m, 13. E provincia Berniciorum originem duxit, m, 1.
 Aediltheri, frater Anna regis, interemptus, m, 24.
 Aedilhid abbatissa pulvere quo S. Osualdi ossa loca sunt demoniacum sanat, m, 11.
 Aedilhun, filius regis Aedui de Aedilberga uxor, baptizatus, et Eboraci sepultus, m, 14.
 Aedilhun, frater Aedilui. Ejus visio de sodale Ecgberto. Mors, m, 27.
 Aedred, rex Mercior., maritus Osthryde. Devotio in S. Osualdum, m, 11. Cantiam vastat, provinciam Lindissi recipit, iv, 12. Illo regnante synodus Hæthfeld, iv, 17. Prelium cum Ecgrido et fratre, iv, 21. Tandem abbas Ulfrido successorem regem Coenredum conciliat, v, 19.
 Aedilthyrd, filia regis Aedui de Aedilberga uxor, baptizata et Eboraci sepulta, m, 14.
 Aedilthyrd, regina filia Anna, regis Orient. Angl., iv, 3. Ejus vita, mors, incorruptio, etc., 51, 57; iv, 19. Hymnus de illa, iv, 20.
 Aedilualch, rex Merciorum baptizatus donat Ulfrido Selaeseu, iv, 13.
 Aediluald, rex Orient. Angl. frater Annæ Suidhelmum de fonte sancto suscipit, m, 23.
 Aediluald, episc. Lindisf., v, 15.
 Aedilui, episcopus in provincia Lindissi, m, 11; iv, 12. In Hibernia instructus, m, 27.
 Aedilui, prefectus regis Osui Osuinum interfecit, m, 14.
 Aedui, rex Nordanhymbr., ortus et provincia Derorum, m, 1. Eorum qui imperium majus in Britannia tenuerunt Quintus, m, 5, 9. A Sicario vulneratur. Regem Occident. Sax. vincit, m, 9. Litteras et dona a pont. Rom. Bonifacio recipit, m, 10. Aedilfrido persequente, per visionem de adipiscendo regno ad credendum provocatus, m, 12. A Redualdo adjunctus rex efficitur. Quibus consiliis fidem amplectitur, m, 15. Baptizatus Eboraci, ecclesiam S. Petri ibidem inchoat, sed occisus est, m, 14. Eapualdo suadet idola relinquere, m, 15. Paulino baptizanti adest juxta Tionulungaester, m, 16. Pax, felicitas et excellentia regni ejus, m, 16. Litteras exhortatorias a pont. Rom. Honorio, cum decreto de jure metropolitico inter Doruberniam et Eboracum recipit, m, 17. Occisus est, m, 20. Ejus caput Eboraci sepultum, ibid. Corpus apud Sirenehalch, m, 24. Ejus vasa, crux et calix a Paulino in Cantiam feruntur, m, 20.
 Aegyptiorum mos de Pascha, m, 25.
 Aelfieda alias Aelfled, filia regis Osui, vieto Penda, Deo dicata, m, 24. Intrat monasterium de Heruteu, fit abbatissa de Sirenehalch, m, 24; iv, 26.
 Aelfuin, frater regis Ecgridi, occisus, iv, 21.
 Aella, rex provincie Derorum, ad cujus Nomen pont. Rom. Gregorius I allusit, m, 1.
 Aelli, primus imperium Anglorum ad Austrum Humbræ tenuit, m, 8.

Aethelredus, *V. Eadwald*.
Aessica, puer in monasterio in Berecingum moriens virginem morituram invocavit, iv, 8.
Aethelredi ducis Merciorum charta, 376.
Aetherius, episcopus ad quem pont. Rom. Gregorius scripsit de Augustino benigne suscipiendo, i, 24. Ab eo Augustinus ordinatus, i, 27.
Aethilredi regis Merc. charta, 370.
Aetius, consil ad quem Brittones gemitus mittunt, i, 15.
A Valentiniano imperatore occisus, i, 21.
Aetla, episcopus Dorciæstræ, e monasterio de Streaneshalch, iv, 23.
Agatha, iv, 30.
Agatho, pont. Rom. Biscopum et Ceolfriidum Romæ suscipit; Johannem Cantatorem cum eis ad exquirendam Britanorum fidem mittit, iv, 18. Synodum contra Monothelitas Romæ tenet, qua Uilfridum absolvit, v, 20.
Agilbertus, Agilberci presbyter, ii, 23.
Agilbertus, Gallus, de Hibernia veniens, fit episcopus Occident. Sax., qua occasione in Galliam redit; Parisiacæ civitatis fit episcopus; a rege Occident. Sax. revocatus, alium pro se mitti, ii, 7. Alchfridum in provincia Nordanhymbr. inivit; synodo Streaneshalch de Pascha interest; Uilfridum presbyterum a se factum ad colloquium substituit, iii, 23. Donum redit, iii, 26. Uilfridum consecrat, iii, 28. Theodorum suscipit, iv, 1. *Vid.* Iterum de eodem, v, 19.
Agnes, iv, 30.
Agricola, Severiani episc. filius, hæresin Pelagii in Britanniam intulit, i, 17.
Aidanus, *V. Aedan*.
Alani, per Gallias seviunt, i, 11.
Alaricus, rex Gothorum in Imperium Romanum irrupit, i, 11.
Albani martyrii tempus, 297. Hic non ante nonum decimum Diocletiani annum martyrio coronatur, *ibid.* Sub Constantino patre Constantini, 298.
Albanus, Conversionis et martyrii ejus historia, i, 7. In ejus sepulcrum reliquie quedam aliorum sanctorum a Germano et Lupo impositæ, et massa pulveris sepulchralis ablata, i, 18.
Albinus, abbas, a Theodoro archiepisc. et Hadriano abbate institutus; auctor Bedæ de Gestis in Cantuariorum provincia, *pref.* H. Hadriani successor. Ejus in scripturis et linguis peritia, v, 21.
Alchfrid, filius regis Osui, iv, 16. Patrem impugnat, iii, 11. Peade regi Merciorum receptionem fidei suadet, iii, 21. Patrem contra Pendan comitatur, iii, 21. Ejus de Pasche judicium, iii, 23. Scottis primum, postea Uilfrido monasterium in Rhypon donat, iii, 25; v, 30. Uilfridum in Galliam ordinandum mittit, iii, 28; v, 19. Anglorum regnum recuperat, iv, 26. Drictelmum vicinem suam narrantem audit, v, 13. Librum Arcuuli de Locis sanctis ab Adamnano porrectum recipit, v, 16. Defunctus est, v, 19.
Alcluth, civitas Brittonum. Ejus situs, i, 1, 12.
Aldberci, unus e duobus episc. Orient. Angl. cum Beda Historiam suam finiret, v, 24.
Aldfrid, post Egfridum rex Nordanhymbr., v, 1. Defunctus, v, 19.
Aldhelm, abbas monasterii ad Mailduf urbem. Episcopus Occident. Sax. scripsit lib. de Paschate et de Virginitate. Ejus laudes, v, 19.
Aldredi subreguli Huiciorum charta, 371.
Alduini, episc. Liccufelth, consecrationi Tatnai archiepisc. interest, v, 23.
Alduinus frater Aedluini, abb. monasterii de Peartanew, ii, 11.
Alduulf, rex Orient. Angl., ii, 15. Illo regnante synodus Hethfeld, iv, 17.
Alduulf post Tobiam episcopus Rhofi. Interest consecrationi Tatnai archiepisc. Cant., v, 23.
Alectus, Britanniam insulam tenet, i, 6.
Alexandri i, regis Scot., charta, 367.
Alhwini episcopi Huiciorum charta, 374.
Aliax, B. juxta quem ad Tuifrdi, iv, 28.
Alric, frater et hæres Uictredi regis Cant., v, 23.
Ambrosius Aurelianus dux Brittonum, i, 16.
Amleac, sinus maris in quo Petrus primus Dorvernæ abbas demersus, i, 33.
Amphilabi mart. pulvis, 357.
Anatolius, cujus scripta de tempore Paschæ Scotti et Picti secuti sunt, iii, 3, 23.
Anundh, dux regis Austr. Sax. Caedualiam provinciam expulit, iv, 13.
Andægum, monasterium Galliarum, in quod virgines Anglorum missæ, iii, 8.
Andreas, apostolus; secretarium ejus in civitate Hirofi, iii, 14.

Andreas monachus Italus in archiepiscopatum Doravern. Ab Hadriano pont. Rom. abb. oblat, iv, 1.
Androgus dux Trinobantem se Julio Cæsari dedit, i, 2.
Angli invitati in Britanniam, i, 15, 16. Fidem suscipiunt, i, 23. Orientales, i, 15. Fidem suscipiant, ii, 15. Eorum reges Vullingæ appellantur, ii, 13. Medterranei, i, 13. Christiani facti, iii, 21.
Anna, rex Orient. Angl., filius Eni, successor Egrieci, iii, 18. Coinalchum rex Occident. Sax. exsulem recipit, et ad fidem convertit. Ejus character, iii, 7. Caonbersborg adificiis et donariis ornat, iii, 19. A rege Penda occisus est, iii, 18. Filias habuit Aedilthydam, et Sexburgam, iv, 19.
Annonum differentia inter Hebræam et LXXII interpretum auctoritatem, iii, 24.
Apphy (Thome) episc. Carthol. indulgentia, 387.
Arculfus, Auctor libri de Locis sanctis. Excerpta de libro, v, 16, 17, 18.
Arelas, ubi Constantius comes Constantinum II occidit, i, 11. Ejus civitatis episcopo apostolos suos in Britanniam proficiscentes commendat, i, 24, 28; iv, 1.
Armaricanus Tractus, patria (ut fertur) Brittonum, i, 1.
Arius; hæresis ejus Brittaniam inficit, i, 8.
Arnald, rex Vectæ insule. Ejus fratres martyrio coronati, iv, 16.
Asclepiodotus, Britanniam recipit, i, 6.
Asserius Menevensis nihil de Oxoniensi academia loquitur, 346. Istius libro de rege Aluredo clausula mala hæc inseritur, 347.
Asserius Menevensis et Scireburnensis idem sunt, 352.
Asterius; episc. Genuensis Birinum episc. consecrat, iii, 7.
Attila, rex Hunnorum Aetium consulem bellis occupatum tenet, i, 13.
Audubald. *Vid.* Eadwald, ii, 11.
Augustinus, episc. Hippon. Respondet Pelagio, i, 10.
Augustinus alique monachi litteris pont. Rom. Greg. I persuasi proficiscuntur, i, 25. Eorum in Britanniam adventus, i, 25. Conversatio, successus *ibid.*, i, 26. Augustinus Arelate ordinatur episcopus. Questiones ejus ad Gregorium cum responsis, i, 27. Pallium, etc., a Gregorio recipit, i, 29. Instruitur quid agat circa fana, solemnitates et sacrificia idolorum, i, 30. Recipit litteras exhortatorias ne de virtutibus suis gloriatur, i, 31. Ecclesiam Salvatoris in regia civitate instaurat, et monasterium ad Orientem facit, i, 33. Convocat episc. Brittonum ad colloquium in loco Augustini dicto. Miraculum *ibidem* in eadem. In synodo secundo facta pacis condiciones proponit. Sperventibus Anglorum ultionem minitans prædicit, ii, 2. Mellitum Lundoniæ et Justum Rhofestrie episcopos facit. Ejus obitus. Epitaphium, ii, 3.
Augustinus plura millia non in finitimis Eburacæ, sed in Cantio baptizavit, 316.
Aurelianus, Ambrosius, dux Brittonum, i, 16.
Autisiodorensis civitas, sedes Germani episc., i, 17.

B

Badonicus mons. Ejus obsessio, i, 16.
Badudegn frater in mon. Lindisf. ad tumultum S. Cuthberti sanatus, iv, 30.
Baduini unus ex episc. Orient. Angl. pro Bisi substituit, iv, 5.
Bæda Historiam suam regi Ceolulfo dedicat. Auctores suos prodit. *pref.* Ejus Candor in controversia paschali, iii, 17. Ejus tunica, 358.
Baldhild Gallis regina Dalfinum episcopum jubet interfici, v, 19.
Bancornaburg, monasterium Brittonum. Monachorum ejus numerus. Conversatio, cædes ad Legacæstir, ii, 2.
Bartholomæi eremite Farn. capilli, 357.
Barua, monasterium in prov. Lindissi. Cædæ a rege Uulpheri donatum, iv, 3. De eo Uynfridi exiit, et in eo obiit, iv, 6.
Bassianus imp. Severi filius, i, 5.
Bassus miles regis Aeduini, dux Paulino, et Aedilberge Cantiam redeuntibus, ii, 20.
Beardaneu monasterium in prov. Lindissi, in quod ossa regis Osuadi, licet ægre illata sunt, ii, 2.
Bebba regina a qua Bebbanburg, iii, 6, 16.
Bebbanburg urbs Berniciorum regia uide, iii, 6, 16. In ecclesia S. Petri *ibidem* reliquie s. regis Osuadi positæ, iii, 6, 12. A Penda obsessa, precibus Aidani ab igne admoto liberata, iii, 16.
Begu sanctimonialis de Hacanor. Ejus visio de obitu Hilde, iv, 23.
Benedictus, *V. Biscop*.
Bercta regina Aedilberti. Ejus gens, religio, i, 23.

Bercigils cognomento Bonifacius ep. Orient. Angl.,
 m. 20.
 Berethun dux regem Aust. Sax. Caedualiam provincia
 expulit. Ab eo postea occisus est, iv, 15.
 Berethun abb. mon. Inderaunda narrat miracula Johan-
 nis episcopi, v, 2, 3, 4.
 Bertuald abb. Raculfe, post Theodorum archiepisc.
 Cant., v, 8, 12. Uilfridum recipit, v, 19. Aldulfum episc.
 Hrofi consecrat. Obiit, v, 23. In ecclesia app. Petri et
 Pauli sepultus, u, 5.
 Bertus, quo duce rex Egfrid Hiberniam vastavit,
 iv, 20.
 Berencingum mon. in prov. Orient. Sax., ab Earconualdo
 episcopo Sorori Aedilberge constructum, iv, 6. Miracula
 ibidem, iv, 8, 9, 10.
 Bernici. De his vide, m, 4, 6; v, 3, 15. De hac provin-
 cia ortus Aedilfrid, m, 1. Prima crux ibi erecta, m, 2.
 Bernuini, Uilfridi clericus et consanguineus cui partem
 Uectæ insule commendavit, iv, 16.
 Bethlehem, ejus situs, descriptio, loca sancta, v, 17.
 Betti, unus e quatuor presbyteris ad Med. Anglos con-
 vertendos missis, m, 21.
 Birinus episcopus quomodo Britanniam venit. Fidem
 prædicat Geniasis. Sedem accipit in civitate Dorcie. Ibi
 sepultus. In Uentam translatus, m, 7.
 Biscop, Benedict construit mon. ad ostium fl. Uiri. Ro-
 mam venit. Epistolam privilegii recipit. Johannem cantore-
 rem Britanniam perducit, iv, 18. Cum eo Uilfrid Romam
 adit, v, 20.
 Bisl, ep. Orient. Angl., Bonifacii successor, adest synodo
 Herutford. Infirmo duo episc. substituit, iv, 5.
 Bileca, præfectus Lindocollinæ civitatis a Paulino con-
 versus, u, 16.
 Bleda rex Hunnorum, i, 13.
 Blithryde, conjux Pipini, insulam in littore Suidbercto
 obtinet, v, 12.
 Bosil, præpositus de Mailros, v, 10. Cadberti magister,
 iv, 27. illum episcopum fore prædicat, iv, 28. In visione
 ad discipulum vetat Egbertum Germaniam adire, v, 10.
 Bosil liber, 356. Vestes et capilli, 358. Caput, 360. Cili-
 cium, *ibid.* Pecten, *ibid.*
 Bonifacius, pont. Rom., successor Deusdedit, u, 6. Cogit
 synodum episc. Italie. Ejus decreta cum epistola ad Lau-
 rentium archiepisc., et Aedilbertum regem per Mellitum
 mittit, m, 4. Impetrat Pantheon a Phocate, u, 4. Pallium
 Justo et epistolam mittit, u, 6. Litteras Aeduno et dona
 mittit, u, 10. Litteras Aedilbergæ reginæ et dona mittit,
 u, 11.
 Bonifacius, F. Bercigils.
 Bonifacius, archidiaconus Romæ Uilfridi magister,
 v, 10.
 Bononia, Gallie civitas, ubi Petrus ab. Doruv. sepultus,
 i, 35.
 Borcuaril, v, 10. A Suidbercto ad fidem perducti. Ab
 antiquis Saxonibus expugnati, v, 13.
 Bosa, episc. Derorum Eboraci, iv, 12. E mon. de Stre-
 naeshalch, iv, 23. Defunctus, v, 5.
 Bosanham, monast. in prov. Aust. Sax., iv, 15.
 Bosel, primus episc. Huiciorum, iv, 23.
 Bothelm, fr. Ecclesie Hagustald, brachio contrito, cru-
 cis S. Osualdi ligno sanatus, m, 2.
 Bregusoid, mater Hilde. Ejus somnium de illa, iv, 23.
 Bridius, fil. Meilochon regis Pictorum, u, 4.
 Brige, mon. Galliarum in quod virgines Anglorum misse,
 m, 8.
 Britannia. Ejus descriptio, etc., i, 1. Ejus status, post
 persecuciones usque ad Arianam vesaniam, i, 8. Post
 Romanorum discessum, i, 12, 14. Post Saxonum victo-
 rias, i, 15. Post Pelagianam hæresin, i, 22. Pestilentia,
 m, 27.
 Brittones, fame coacti hostes repellunt. Copia luxurian-
 tes pereunt. Saxones in auxilium vocant, i, 14. Ab iis in
 miseriam redacti sunt, i, 15. Vincunt Saxones Pictosque
 duce Germano episcopo, i, 20. Genti Saxonum fidem præ-
 dicare renunt, i, 23. Eorum episc. Augustini auctorita-
 tem rejiciunt. Ab Aedilfrido Anglorum rege caduntur, u,
 2. Religionem Anglorum pro nihilo habent, u, 20. Eorum
 episc. consecrationi Ceadde intersunt, m, 28. Pars eorum
 libertatem recuperat, iv, 26. Aliqui sub Occident. Sax.
 imperio verum Pascha recipiunt, v, 18. Maxima pars re-
 apunt, v, 22. Status gentis cum Beda Historiam clau-
 det, v, 23.
 Briudun mon. e quo Tatuni archiepisc. Cant., v, 23.
 Brocmail, defensor monachorum Bancorensium, in præ-
 lio Legionensi terga vertit, u, 2.
 Buchananus errat Severi murum inter Glottam et Bodo-
 triam duetum scribens, 505.

Burghelm, unus e presbyteris qui gentem Aust. Sax.
 baptizabant, iv, 15.
 Burged rex Merciorum. Compositio inter eum et Wul-
 ferdum, 578.
 Buscra, F. Uuscra.

C

Cæcilia, v, 19. Ejus Ecclesia, v, 11.
 Cædmon. Ejus donum canendi. Revelatio de morte sua,
 iv, 24.
 Cædualla, rex Brittonum. Ejus character. Aedun. occi-
 dit, u, 20. Osricum et Eanfridum occidit. Ipse ab Osualdo
 interemptus est, m, 1.
 Cædualla, de regio genere Geuissorum. Exsul. Ipse post-
 ear rex Geuissorum regem Aedilualch interfecit. Provinciam
 Aust. Sax. subigit, iv, 15. Quartam Vectæ insule partem
 Uilfrido donat, iv, 16. Regno relicto, Romam vadit. Bapti-
 zatur. Moritur, iv, 12; v, 7.
 Cælin, fr. Cedd. episc. regi Derorum Odilualdo verbum
 et sacramenta ministrat, u, 23.
 Cair Guorthigirn, 293. Muncip., *ibid.* Megnaid, *ibid.*
 Ebrauc, *ibid.* Caratauc, *ibid.* Maungud, 294. Ceint., *ibid.*
 Peris, *ibid.* Legion, *ibid.* Segeint, *ibid.* Guent, *ibid.* Le-
 rion, *ibid.* Pensauellcoit, *ibid.* Celemion, *ibid.* Guingule,
 295. Liguallid, *ibid.* Colun, *ibid.* Custeint, *ibid.* Grant,
ibid. Lundein, *ibid.* Guiragon, *ibid.* Daun, 296. Goricon,
ibid. Legion guarusic, *ibid.* Brithou, *ibid.* Darithou, *ibid.*
 Urnach, *ibid.* Luitcoyt, *ibid.* Glou, *ibid.* Cej, *ibid.* Ceri,
ibid. Dorm, *ibid.* Dauri, *ibid.* Merdin, *ibid.*
 Cair, quid significat, 296, 297.
 Calcaria, F. Kalcacastir, iv, 23.
 Calcedon concilium in synodo Hethfelth susceptum,
 iv, 17.
 Cale mon. Galliarum in quod virgines Angl. misse, u,
 8; iv, 23.
 Campodono, ubi villa regia, et basilica a Paulino facta,
 sed a paganis succensa, u, 14.
 Candida casa, sedes Ninis episc. Loci situs, religio,
 m, 4.
 Candidus, presbyter, a pont. Rom. Gregorio, Eltherio
 episc. commendatus, v, 24.
 Cantuarii; unde hausit Beda quæ de eorum provincia
 tradidit, præf. Soli Aeduni imperio exempti, u, 5. Status
 regni Hlotheri occiso, iv, 26.
 Capra caput mon. Uttan presbyteri in regno Nordh.,
 m, 21.
 Carasius imp. Quomodo Britannia occupat, i, 6. Falso
 restituens dicitur Severi murum, 509.
 Carlegion, civitas juxta quam Aedilfrid rex Angl. Brit-
 tones stravit, et monachos de Bancor interfecit, u, 2.
 Cassibellanus, dux Brittonum, Thamesis vadum sudi-
 bus contra Romanos frustra præstruit. Ejus oppidum ca-
 pitum, i, 2.
 Cataractam ejus juxta ubi Paulinus baptizavit, u, 14.
 Cædda fr. Cedd. episc., abb. Læstingæ, u, 23, 28.
 Eboracensis episc. ordinatur. Ejus mores, magister, do-
 ctina, m, 28. Reordinatio, recessus ad Læstingæ, iv, 2.
 3. Mercis et Lindisf. episc. (tertius, m, 24) datur, iv, 3.
 Mon. Adbaruc instituit. In Licciffelth sede sua episcopali
 defunctus et sepultus est. Revelatio de morte sua. Exhor-
 tatio ad fratres. Timor Domini in ventis. Sanitatum mira-
 cula ad sepulcrum, u, 3.
 Cædde mansio, quam sibi fecit, 562.
 Cearl, rex Merciorum, pater Quoeneburgæ, u, 14.
 Cesulin (Cælin), rex Occident. Sax. secundus Angl.
 Austr. imperator, u, 5.
 Cedd, unus e quatuor presbyteris ad Mediterr. Angl.
 convertendos missis, m, 21. Idem ad Orient. Angl. con-
 vertendos missus domum redit. Gradum episcopatus a Finano
 accipit. Cæptum opus explet. Necem Sigbercti prædicat.
 Suidhelm successorem baptizat, m, 22. Nordh. provinciam
 revivificat. Monasterium Læstingæ facit. Ejus obitus. Sepul-
 tura. Fratres. Historia de puero non baptizato, m, 23.
 Synodo de Strenaeshalch interest. Ad catholicum Pascha
 convertitur, u, 26. Historia de anima ejus fratris Cædde
 animam in cælum assumente, iv, 3.
 Ceolfrid, post Benedictum ab. Uiri, et Ingyrum. Ad
 regem Naiton architectos et litteras de Pascha et tonsura
 mittit, iv, 18. Catholicam observantiam Adamnano suadet,
 v, 21.
 Ceollach, Scotus post Diumam episc. M. A. episcopatum
 relinquunt, m, 21, 24.
 Ceolred, filius Aedilredi, post Coined rex Merc.,
 v, 19.
 Ceoluulf, post Osric. rex Nordh. cui Beda Historiam
 summ dedicat, præf. Frater Coenredi. Status regni ejus,
 v, 24. Ejus caput, 500.

Cerdic, rex Brittonum sub quo Hereric, pater Hildæ, exsul., iv, 23.

*Cerotesel, locus in regione Sudergeona, quo Earcwald episc. sibi monasterium construxit, iv, 6.

Chebron, v, 17.

Civitates xxviii Britannæ, 295.

Claudi in Britanniam transvectio, i, 5.

Clemens, pont. Rom., a S. Petro in adiutorem et successorem consecratus, ii, 4.

Clemens, V. Uilbrord.

Clofeshoch, synodus ibi annuatim ordinata, iv, 5. Synodus sub Bionwulfo rege Merc., 375.

Cluith, fluvius juxta vallum Severi, i, 12.

Cnobheresburgh, castrum in quo Fursai monasterium, iii, 19.

Coelestinus, pont. Rom., Palladium ad Scottos episc. mittit, i, 13.

Coenred, pater Aedilfred, rex Mercior., 368. Desperanti militi frustra penitentiam suadet, v, 15. Uilfrido amicus factus. Regno relicto, obit monachus Romæ, v, 19. Ejus tempore Hienses Cath. Pascha recipiunt, v, 22. Huius Osric succedit, v, 24.

Cofi, pontifex Regis Aedui paganus. Quibus argumentis fidem Christianam suadet. Idolorum destruit aras, ii, 15.

Coinualch, rex Occident. Sax. fidem renuit, uxorem repudiatur. Regnum perdit. Exsul fidem recipit. In regnum restituitur. Agilbertum in episc. recipit. Alium subintroduct. Agilbertum revocat. Alium ab eo missum recipit, iii, 7.

Coldingham. Chartæ quedam de villa de Coldingham, 366.

Colmanus, episc. Lindisf., ejus de Pascha conflictus, iii, 25. Ad Scotiam redit. Eitan ab Lindisf. a rege Osui impetrat. Partem ossium Aedani secum sumit. Ejus parcmunia, continentia, etc. Sæculi illius devotio, iii, 26. Quos secum abstulit, iv, 4.

Colonia, ubi Heuualdorum corpora sunt condita, v, 10.

Coludi urbs, ubi mon. Aebbe. Aedilthyra velata, iv, 19. Incendio consumptum, iv, 25.

Columba, quis, v, 10. Quando Britanniam venit. fidem Septentrionalibus Pictis prædicat. Monasteria de Hii et Dearmach facit. In priore requiescit, iii, 4. Auctor Scottis paschalis consuetudinis, iii, 25. Ejus monasteria ab Ecgbercto reformat, v, 10. Ossa, 357, 358.

Columbanus ab Brittonum more Pascha in Galliis observat, ii, 4. Ad eum inter alios pont. Rom. Joannes epistolam de Pascha, etc., mittit, ii, 19.

Compendium, vicus regius in Gallia, in quo Uilfrid consecratus est, iii, 28.

Constans, filius Constantini II, a monacho Cæsar, apud Viennam interfectus, i, 11.

Constantinopolis, fame, peste, ruinis oppressa, i, 15. Eutycheis hæresi turbata. Synodus ibidem suscepta in concilio Heithelth, iv, 17.

Constantinus I. in Britt. imp. creatus, i, 8.

Constantinus II. Occisus, i, 11.

Constantinus fil. Heracii, ii, 18.

Constantinus pont. Rom. Ejus tempore rex Coenred Romæ fit monachus, v, 20.

Constantinus I imp. in Britannia moritur, i, 8.

Constantius Comes, Constantium II apud Arelatem occidit, i, 11.

Cromanus, unus ex episc. cui pont. Rom. Johannes epistolam de Pascha, etc., mittit, ii, 19.

Cromanus, unus e presbyteris cui pont. Rom. Johannes epistolam de Pascha, etc., mittit, ii, 19.

Cudbert, episc. Lindisf. Unde hausit Beda quæ de Vita ejus scripsit, præf. Regem Ecgfridum ne Pictos aggrediretur monet, iv, 26. Ejus in religionem ingressus, mores, episcopatus, miracula, mors, incorruptio, reliquæ, tumba, iv, 27, 28, 29, 30, 31, 32.

Cudberti (S.) vexillum, 356. Imago argentea, *ibid.* Cappa in qua jacebat in terra per xi annos, *ibid.* Vestimentum tassillatum, *ibid.* Particula panni in quo jacuit per cccxviii annos et v menses, et pars casule in qua jacuit per xi annos, 357. Chirotheca, 358. Liber cum textu Evangeliorum, 359. Vita S. Cudberti, 360. Pannus cera infusus qui hujus sancti corpus circumdederat in sepulcro, et vestimentum ejusdem, 361. Lodex duplicis texture qui corpus hujus circumdederat in sepulcro, *ibid.* Pannus quo sutum fuit ejus corpus, *ibid.* Visitantibus corpus ejus indulgentia Dunblanensis episc., 387.

Cuduak, ab. sub cujus regimine Uilfrid, in mon. Inundalum obit, v, 19.

Cuicheln, rex Occident. Sax. sicarium ad Aeduinum interfectendum mittit, ii, 9.

Cuicheln, post Putiam episc. Hrofi, iv, 12.

Cyniberct, auctor Bedæ de Gestis in provincia Lindisf., præf.

Cy... quartus Lindisf. episc., iv, 12. Præest cum Beda Historiam clauderet, v, 25.

Cyniberct, ab. de Hrentford, fratribus regis Arvaldi baptismum ante mortem impetrat, iv, 16.

Cynibil, frater Codd. episc., iii, 23.

Cyniburga, filia Pendan, uxor Alchfridi regis Nordh.

Cynifrid, medicus, incorruptionem corporis Aedilthyrdæ testatur, iv, 19.

Cynigilsus, rex Occident. Sax. Baptizatus. Donat Ecclesiæ civitatem Dorcic. Successorem habet Coinualchum, iii, 7.

Cynimund, presbyter, miraculum Aidani Bedæ narrat, iii, 15.

Cynuise, regina Mercior., apud quam Ecgfrid regis Osuli filius obses tenebatur, iii, 24.

Cyrellus, Theodori et Theodoriti dogmata, et libæ epistolæ contra illum in synodo Heithfeld damnatæ, iv, 17.

D

Dacore, annis juxta quem monasterium Suidbereti, iv, 32.

Daegberet, rex Gallie, ad quem Uuscfrea, et Yffi a matre Aedilberge nutriendi mittebantur, ii, 20.

Daganus, episc. cum Romanis cibum sumere noluit, ii, 4.

Dalfinus, episc. Lugd., Uilfridum in Gallia retinere frustra tentat. Ejus mors, v, 19.

Dalreudini, unde, i, 1.

Damianus post Ithamar episc. Rhofi. A Deusedit consecratus, iii, 20. Huius succedit Putia, iv, 2.

Danal, v, 9.

Danihel, post Hæddi, et cum Aldhelmo, et Fortheri Occident. Sax. episcopus, v, 18, 25. Nonnulla de suæ et Australium S. provincie, simul et Vectæ insule Historia ecclesiastica, litteris ad Bedam mandavit, præf. Vectam insulam ad sedem episc. addidit, iv, 16. Tatani archiepisc. Cant. consecrationis interest, v, 25.

Davidis comitis, postea rex Scot. chartæ, 368.

Dearmach. Ratio nominis. Fundatio monasterii, iii, 4.

Deda, ab. de Peartanen. A Paulino baptizatus, ii, 16.

Deglastan, ubi Aedilfrid Aedanum regem Scottorum prælio vicit, i, 34.

Denisesburna, ubi Osuald Cædualiam interemit, iii, 1, 354.

Deraunda, V. Inderaunda, v, 2, 6.

Deri, alias Derici. Pont. Rom. Gregorii allusio ad nomen, ii, 1. Gens unus e duab. Nordh. provinciis. Patria regis Aedui, iii, 1. In pacem cum altera per regem Osuald compaginata, iii, 6. Proprius illi provincie episcopus a rege Ecgfrido datus, iv, 12.

Deruention, annis juxta quem Eumer Sicarius regem Aeduinum interficere tentavit, ii, 9. Ultra quem Godmundingaham situs, ii, 15.

Deruention, fluvius ad cujus primordia Hereberet Anachoreta, iv, 29.

Deusedit, Pont. Rom., Bonifacii prædecessor, ii, 7, 8.

Deusedit, archiepisc. Cant. Honorii successor. De qua gente. A quo ordinatus. Damianum episc. Rhofi consecrat, iii, 20. Obit, iii, 28; iv, 1.

Dicul, presb., cui Furseus monasterium suum reliquit, iii, 19.

Dicil, monachus Scottus, habens monasterium Bosanhammi, iv, 13.

Dinnaus, unus ex episc. Scott. cui pont. Rom. Johannes litteras de Pascha mittit, ii, 19.

Dinot, ab. monasterii Bancornaburg, ii, 2.

Diocletianus imp., ad cujus tempora Britanni fidem Christianam in pace servabant, i, 4, 6.

Diuma, unus e quatuor presb. ad Mediterr. Angli. convertendos missus. Eorum et Merciorum fit episcopus. A Finano ordinatus. Defunctus, ii, 21, 24.

Domno, sedes Felicis episc. Orient. Angl., ii, 15.

Dorcic, sedes prima epor. Occident. Sax., iii, 7.

Dorubrevis, Hrofcestre, sedes Justi episcopi. Situs urbis erga Doruvernim. Fundatio et dotatio ecclesiæ ibidem, ii, 5.

Doruvernensis civitas, metropolis imperii regis Aedilbereti. In qua mansionem dedit Augustino. Sedem et possessiones, i, 23, 26; ii, 5. Ecclesia S. Martini ibidem ante adventum Augustini, i, 26. In nomine S. Salvatoris ab Augustino sacra. Monasterium, in quo ecclesia Petri et Pauli ab Aedilbercto fundatur. Sepulchrum epor. et regum, i, 53. Civitas igni correpta. Miraculo servata, i, 6.

Dricthelm, a mortuis resurgens, quæ viderat narrat. Ejus resituti vita, v, 12.

Dunecani regis Scottorum charta, 366.

Dunelmensis Ecclesiæ reliquiarum index, 356.

Donnachad, ab., sub quo Hienses catholicum Pascha, etc., recipiunt, v, 22.

E

Eabae, regina Aust. S., Aedilvachi uxor de Hincclorum provincia. Qua prosapia. Baptizata, iv, 13.

Eadbald, v. Adulvald, et Audubald, et Aedbalduz, f. regis Aedilberti. Infidelis. Incestus, u, 5. Quomodo ad fidem conversus. Eius pietas. Ecclesiam B. Dei Genitricis in mon. S. Petri facit, u, 6. Testimonium fidei a Pont. Rom. Bonifacio recipit, 2, 8, 10, 11. Sororem Aedilbergem regi Nord. Aeduno in conjugem dat, u, 9. Paulinum cum Aedilberge redeuntem suscipit, u, 20. Regnum Earconbercto filio relinquit, u, 8.

Eadbert, dux gentis Mercior. Uulfhære contra Osunum elevat, u, 24.

Eadbert, episc. Lindisf. Cudberti successor in sede et in sepulchro, iv, 29. Ecclesiam plumbo tegit, u, 24, 25.

Eadbert ab. de Selaesau, primus Angl. Sax. episc., v, 18.

Eadbert, filius et hæres Uictred regis Cant., v, 23.

Eadfrid, filius regis Aeduni, de Quenburga. A Paulino bapt., u, 14. A Ponda rege Merc. peremptus, u, 19.

Eadgar, tertius Lindisf. episcopus, iv, 12.

Eadgari regis Angl. charta, 379.

Eadgari regis Scottorum charta, 366.

Eadgyd, virgo in mon. in Berencingum moritura a puero mortente invocata, iv, 8.

Eadhed, presb. regis Osuni. Rhypensis Ecclesie præsul. Cum Uilfrido Cantium missus, u, 28. Primus in prov. Lindisf. ordinator episcopus, u, 12.

Eadredi regis Angl. charta, 377.

Eafa, dux Merc., Uulfhære contra Osunum elevat, u, 24.

Eanfleda, regi Aeduno nata, u, 9. Prima de gente Nord. bapt. Cantium cum matre redit, u, 20. Regi Osuno conjux revertitur, u, 13. In Gellingum ab eo postulat in memoriam regis Osuni. Apud Streaneshalh sepulta, u, 24. Verum Pascha observat, u, 25. Uilfridum Roman mittendum regi Earconbercto commendat, v, 19.

Eanfrid, f. Aedilfrid, exsul apud Scottos ibique ad fidem conversus. Aeduno succedit in regno Bernicior. Ad idola revertit. Peremptus est, u, 1.

Eanfrid, pater Eabae, iv, 13.

Eanheri, fr. Eanfrid, iv, 13.

Eappa, unus e presb. qui gentem Angl. Sax. baptizabant, iv, 13. Præstet mon. de Selaesau, iv, 14.

Earcongota, filia Earconberti regis Cant. Ad mon. in Brige missa. Miraculum in obitu ejus. Aliud in sepulchro, u, 8.

Earconbert, rex Cant., f. Eadbaldi. Idola destruit. Jejunium Quadragesimale præcipit. Sexburgam filiam Anne regis Orient. Angl. uxorem ducit, u, 8. Defunctus, iv, 1. Uilfrid, et Benedic. Roman mittit, v, 19.

Earconwald, episc. Orient. Sax. Eius sanctitas. Feretri miracula. Quæ mon. construxit, iv, 6.

Eatpald, rex Orient. Angl., filius Redualdi, fidem suscipit. Ocelus est, u, 13.

Eata, unus e xu pueris Aedani, episc. Berniciorum, in Hagustald. et Lindisf., u, 26. Demum in Hagustald. sola, sedit, iv, 12, 27, 28.

Eatba, f. Aetba.

Eboraca. Ubi Severus imp. obiit, i, 5. Eius episc. constitutione Gregorii metropolitani, i, 29. Constitutione Honorii Dorovernensi equalis, u, 17, 18. Rex Aedun ibi baptizatus, u, 14. Caput ejus ibi sepultum, u, 20.

Ebroinus, major domus regie in Gallia. Theodoro et sociis copiam transiit in Britanniam concedit. Hadrianum in Gallia retinet, iv, 1.

Egbert, rex Cant., Earconberti filius. Consulto Osuni Uighardum Dorv. episc. ordinandum mittit, u, 29. Præfectum in Gallias ad assumendum Theodorum mittit, iv, 1. Obiit, iv, 5.

Egbert, sacerdos Anglus, monachos Hienses ad verum Pascha diem transfert, u, 4; v, 22. Moribundi pietas, votum, convalescentia, u, 27. Narrat visionem de anima Ceaddæ, iv, 5. Regi Egfrido ne Scottos aggrediatu suadet, iv, 26. Germanis prædicare volens, ad Columba monasteria per visionem mittitur, v, 9. Die Pasche obiit, v, 22, 23.

Egfrid, filius Osuni. Obes apud Mercios, u, 24. Patri succedit, iv, 5. Anno ejus regni octavo cometa. Uilfridum odit, 361. Pellit. Duos episcopos substituit. Provinciam Lindisf. fugato Uulstheri, oblinet, iv, 12. Illo regnante synodus Hæthfelda, iv, 17. Illo præsentate synodus Ad. Tufyrd, iv, 28. Conjugem habuit Aedilthrydam, iv, 19. Cum Aedilredo prælium conserit, iv, 21. Hibernam vastat. In Pictos exercitum ducens extinctus, iv, 26.

Egfridus rex S. Cuthberto donat villam Creec, et Iagubalam, 387.

Eggrice, cognatus, et successor Sigbercti regis Orient. Angl. In prælio contra Pendan occisus, u, 18.

Eguini episc. charta, 571.

Edmundi confessoris cappa, 337.

Edric, filius Egberti, Angl. Sax. contra Hlotheri aggregat; emulque interimit, iv, 26.

Edlun, f. Aedun.

Edwardi regis et mart. costa, 358.

Edwini archiepisc. forica, 359.

Elafus. Occurrit S. Germano, qui filium ejus sanitati restituit, i, 21.

Eleuther., pont. Rom., ad quem Lucius rex Brittonum epistolam mittit de fide suscipienda, i, 41.

Eleutherius, Occident. Sax. episc. f. Leutherius.

Elge, regio in prov. Orient. Angl. Eius descriptio. Monasterium ibi Aedilthryde, iv, 19.

Elhi, f. Aelli.

Elmete, silva, in qua mon. Tryduulf, u, 14.

Elphedi feretrum argenteum et cuculla, 360.

Emme, Senonum episc. Hadrianum in Britanniam venientem recipit, iv, 1.

Eolla, secundus Angl. Sax. episc., v, 18.

Ephesi concilium in synodo Hæthfeldi susceptum, iv, 17.

Ereunabius, patricius Francorum, Fursæum suscipit, ejusque corpus servat, u, 19.

Reus, ab., auctor Bedæ de Gestis in prov. Orient. Angl., præf.

Etherius, f. Aetherius.

Etheldreda. Stola quam illa dedit S. Alfrido, 360.

Eufoxii Vesanina in synodo Hæthfeldi damnata, iv, 17.

Eufemia, iv, 20.

Eulalia, iv, 20.

Eumer, sciarus ad occidendum Aedunum missus, u, 9.

Eutyches, ejus hæresis in synodo Hæthfeldi damnata, iv, 17.

Eutychius, episcopus Constantinop. Eius hæresis a pont. Rom. Gregorio I confutatur, u, 1.

F

Fara, abbatissa, mon. in Brige construxit, u, 8.

Farn, insula. Eius situs. Seccesus Aedani episc., u, 26.

Cudberti episc. Ubi etiam obiit, iv, 27, 29. Oidilvaldi. Qui ibidem etiam obiit, v, 1.

Faro, Meldorum episc., Hadrianum recipit, iv, 1.

Felix pont. Rom. Gregorii M. Atavus, u, 1.

Felix, episc. Burgund., fidem Orient. Angl. prædicat, u, 15; u, 18. Sedem in Domuoc recipit. Moritur, u, 15; u, 20.

Feppingum. f. Infeppingum.

Finan, episc. Lindisf. Aedani successor, u, 17. Peadan, regem Mercior., cum suis baptizat. Diuma Meditæ. Angl. et Merc. episc. ordinat, u, 21. Sigberct regem Orient. Angl. cum suis baptizat. Cedd. Orient. Angl. episc. ordinat, u, 22. Ecclesiam de Robore in ins. Lindisf. facit, u, 24. Sententie de Pascha tenax, u, 25. Quot annos episcopatum tenuit, u, 26.

Fortheri, episc. Occident. Sax., v, 19. Sed in parte tantum, v, 24.

Franci. Littora infestant, i, 6. A barbaris prostriti, i, 11. Interpretes Augustino in Britt., i, 23. In eorum mon. virgines Angl. misse, u, 18.

Fresia, Fresones, filius Uitbert fidem frustra prædicat, v, 9. Citerior a Pipino capta, v, 10.

Fresus. Cui captivus illigabilis venditus, iv, 22.

Frigyd. Præfuit mon. de Hacanor, iv, 23.

Frodheri. Miles sica Eumeri peremptus, u, 9.

Fulstanus, frater Fursei, cui mon. suum reliquit, u, 19.

Fursus, ex Hibernia, apud Orient. Angl. mon. facit. Eius visio. Navigatio in Galliam. Mon. in Latiniaco construit. Mortui corpus Perrone incorruptum servatur. Eius libellus, u, 19.

G

Gallie. Eorum mon. multe virgines Angl. advenit, u, 8. Metropolitanus archiepisc. Cant. ordinat, v, 8. A Saracenis vastata, v, 23.

Garmani, a Brittonib., corrupte, v, 9.

Gebmundus, episc. Rhodi, iv, 12.

Gefrin, villa in prov. Bernicior., ubi Paulinus baptizavit, u, 14.

Germania, ejus Nationes, v, 9. Quæ ex eis in Britt. venerunt, i, 13.

Germanus episc. Autissiodor. cum Lupo primum contra hæresin Pelagii in Britt. missus, i, 17. Utriusque transitus, mora, disputatio, miracula, prælium, i, 17, 18, 19, 20.

Germani reditus cum Severo, adventus Ravennam, mors, 421. Ejus os unum, 357.

Gerontius comes Constantem interfecit, 1, 11.

Gessoriacum, litus Morinorum, 1, 1.

Geta, imp. Severi filius, interit, 1, 5.

Gethlingum, ubi rex Osuini occisus. Mon. ibi, m, 14, 24.

Geuissæ, gens Occident. Sax., m, 7. Regem Eadwald

prolio sternunt, u, 5. Fidem recipiunt, m, 7. Eorum epi-

sopo in Venta civitate gens Angl. Sax. subiecta, iv, 15.

Gildus Britt. Historicus a Beda citatus, 1, 22.

Gleni, fl. in prov. Bernicior. quo Paulinus baptizavit,

1, 14.

Gobbanus, presb. cui Furseus mon. suum reliquit, m, 19.

Godmundingham, locus Idolorum, a suo pontifice pos-

itus. Ejus situs, u, 15.

Gofrici barba, 357, 359. Cingulum, 360. Lorica, 361.

Godwine, metropolitanus Galliarum, Berctualdum ar-

chiepisc. Cant. ordinat, v, 8.

Gordanus, pater pont. Rom. Gregorii I, u, 1.

Gospatrieli comitis de Dunbar chartæ, 369.

Gothi, frangunt Romam, 1, 11.

Gratacastir, ubi locellus corpori Aedilthyde inven-

tus, iv, 19.

Gratianus, a Maximo interfecit, 1, 9.

Gratianus, municeps, tyrannus, apud Britt. creatur et

occiditur, 1, 11.

Gregorius I, pont. Rom. Epistolæ ejus et discipulo-

rum mentio præf. Auctor cantus ecclesiastici, 533. Timore

perculsis exhortatorias litteras mittit, 1, 23, ut et Arelat.

Episc. ad hortandum suscipiendum, 1, 24. Et ad eum in

disciplina adjuvandum, 1, 28. Respondet interrogationibus

Augustini, 1, 27. Pallium edens, vasa, indumenta, reli-

quias, Codices mittit, 1, 29. Certiorem eum facit per Mel-

litum quid agat circa fana, solemnitates et sacrificia idolo-

rum, 1, 30. Hortatur eum ne de miraculis gloriatur, 1, 31.

Aedilberti regis zelum per epistolam excitat, et eidem

donæ mittit, 1, 31. Colloquium cum mercatoribus unde An-

golorum conversionem suscepit. Fecit ut super corpora

apostolorum missæ celebrarentur. Fecit ut verba *Diesque*

nostros missæ adderentur. Ejus pater, atavus, devotio,

cura pastoralis. Officium apocrisarii, scripta, agnitudo,

obitus, sepultura, epitaphium, u, 1. In honore ejus altare

in ecclesia app. Petri et Pauli Doruvernii dedicatum;

u, 5.

Gregorius II, pont. Rom. cujus tempore rex fui Romam

proficiscitur, v, 7. Cujus permissu Nothelmus pontificalis

epistolæ Roma ad Bedam attulit, præf.

Gregorius III, pont. Rom. cujus tempore Beda Hist. dæ-

dica vit, præf.

Grymi fossa, 505.

Gudfrid, ab Lindisf. Oidilualdi precibus a tempestate

liberatus, v, 1.

Gryvi. De eorum prov. Thomas Orient. Angl. episc., m,

20. In eorum regione mon. Medeshamstedi situm, iv, 6.

Australis, iv, 19.

Gyrum, mon. juxta amnem Tinam, v, 23. F. Ingyrum.

Sic diet. quia aqua de tina ibid. in parte girit (*Ms. Wes-*

ington., de Origine ordinis Monachor., etc., p. 26).

II

Hacanor mon. ab Hild constructum. Ejus situs. isio

ibidem de morte Hild, iv, 25.

Hadrianus, ab. Hiridani. Ejus laudes. In archiepisc. Do-

ruv. a pont. Rom. designatus, Andream priamum, deinde

Theodorum offert. Hunc in Britt. comitatur. Ab Ebreno

Paululum in Gallia retentus. Mon. B. Petri a Theodoro re-

cepit, iv, 1. Defunctus, v, 20.

Hadulac, aliter episc. Orient. Angl., Beda Hist. clauden-

te, v, 25.

Haede, episc. Occid. Sax. in Venta civitate, m, 7. A

Theodoro consecratus, iv, 12. Eo præsul rex Cadualla re-

gam reliquit, iv, 12. Ejus laudes. Obitus, v, 18.

Haenigis, Driethelmi visionem testatur, v, 12.

Haethfelda, synodus ibidem. Confessio fidei, iv, 17.

Haethfelth, campus, ubi rex Aeduni occisus, u, 20.

Hagustald, Ecclesia, episc. Bernicior. in sedem data, iv,

12. B. Andreae dedicata, v, 20. Fratrum devotio in vigilia

et mane occisionis regis Osualdi, u, 2.

Hearnus (Thomas), 302.

Hebron. V. Chebron.

Hebenfelth, ubi Osuald cruce erecta Cæduallam vicit,

m, 2, 351.

Heiu, sanetimonialis, Nord. prima. Mon. Heruteu funda-

trix, iv, 25.

Helean concubina Constantii, 1, 8.

Hengist, dux Angl. Ejus prosapia, 1, 15; progenies, u, 5.

Henric comitis, filii Davidis I regis Scot. chartæ, 368.

Heptarchia provinciarum limites, 291.

Heraclius, imp., u, 18.

Heraclius, Caesar, ibid.

Herebald, Johannis episcopi Ebor. clericus. Camu con-

tritus precib. ejus a morte revocatus. Tandem ab. mon. ad

ostium Tini fl., v, 6.

Herebert, presbyter. Indulgentia his datur, qui ad ejus

insulam devotionis causa sunt profecti, 367.

Hereric, nepos Aeduni regis, pater Hildæ. Quomodo

fidem suscepit. Exsul, veneno perit, iv, 25.

Heresuid, mater Alduall regis Orient. Angl., soror

Hild, et exemplum vitæ regularis in mon. Calo, iv, 25.

Heriburg, abbatissa de Vetadun, v, 3.

Hermanus, unus e presb. quibus pont. Rom. Joan., etc.,

litteras de Pascha, etc., mittit, u, 19.

Heruteu, mon. ab Heiu factum. Cujus Hild abbatissa, iv,

25. Quod Aethelred Deo dicata intravit, m, 24.

Herutford, concilium ibidem, iv, 5.

Heunaldi, duo, fidem in Saxonibus prædicantes, inter-

empti. Eorum corpora Colonia condita, v, 10.

Hibernia. Ejus descriptio. Patria Scottor., 1, 1; m, 19.

Resonat miraculis S. Osualdi, m, 15. Pestilentia ibidem.

Multi ex Anglia illo eruptionis gratia secedunt. Plaga

corrupti, m, 27. A rege Ecgfrido vastata, iv, 26. Inde præ-

dicatores in Germaniam, v, 9, 10. Verum Pascha plurima

ex parte suscipit, v, 15.

Hiddia presb. Ministrat verbum Vectæ insule, iv, 16.

Hierosolyma, v, 15, 16.

Hii, insula. Ejus monasterium, m, 5, 21. Abbatum Domi-

nium. Observantia paschalis, m, 4. Inde Aedanus venit,

m, 5. Eo Colmannus reversus est, iv, 4. Ejus monachi

catholicam Pascha ab Adamanno recipere renunt, v, 15, 21.

Eo Eogberet per visionem miasus, v, 9. A quo illud reci-

piunt, v, 22.

Hilarius, archiepisc. Rom., cum Johanne pont. Rom.

electo, etc., litteras episc., etc., Scottis, de Pascha, etc.,

mittit, u, 19.

Hild, abbatissa, primo de Heruteu, postea Sirensaenhald,

m, 24. Synodo ibi de Pascha in parte Scottorum est, m,

25. Vita et obitus ejus, iv, 25.

Hildild, post Aedilburgam abbatissa in Berecingam,

iv, 10.

Hiridanum, mon. Campaniæ, ejus ab. erat Hadrianus,

iv, 1.

Hlodius, rex Franc. Furseum suscipit, m, 19.

Hlotharius. Illo regnante synodus Haethfelth, iv, 17.

Hlothere, rex Cant., fr. Eogbereti, et sacerdos, iv, 5.

Captivum illegibalem redimit, iv, 22. Vulneratus, defun-

ctus, iv, 26.

Homelea, fl. in regione Geuissorum. Aestus ultra ejus

ostium, iv, 16.

Honorius, imp., 1, 9, 10, 11.

Honorius pont. Rom. Bonifacii successor, Paulino Fal-

sum, Aeduno litteras, mittit, m, 17. Scottis item pro Pa-

scha, m, 19. Ejus consilio Birinus Britanniam venit, m, 7.

Aidaum honore habet, m, 25.

Honorius archiepisc. Cant. a Paulino consecratus, m, 16,

18. Felicem ad prædicandum Orient. Angl. mittit, u, 15. A

pont. Rom. Honorio pallium, et litteras de jure metrop.

inter Doruvern. et Eburac. antistites recipit, u, 18. Peni-

num cum Aedilberge Cantiam redeuntem suscipit, u, 20.

Ithamar episc. Rhodi. Thomam episc. Orient. Angl. ordinat,

m, 14. Beretigilsum loco ejus substituit. Moritur, m,

20.

Horsa, dux Angl. Ejus monumentum, 1, 15.

Hrenus, fl. a barbaris transitus, 1, 11. In eum Heunaldi

corpora projecta, 3, 10. In insula ejus, Snidbereti mon.,

v, 11.

Heutford, mon. ab Cynibereti in prov. Jutorum, iv, 16.

Brof, a quo.

Hrofescestra, sedes Justit. episc. Ecclesia S. Andree, u,

5. Paulinus ejus fit episc., 2, 10. Ibi sepultus, m, 14. Sa-

ries episcoporum a Paulino ad Tobiam, m, 20; iv, 12; v, 8.

Castellum Cantuarior., iv, 5. Depopulata ab Aedilred rege

Mercior., iv, 12.

Hrypum. V. In Rhyfum.

Huiceli. In eorum confinio Augustinus ac, u, 2. Eorum

episc., iv, 25.

Humbra flumen, m, 16; v, 25.

Huani Gothos suis sedibus expellunt, v, 19.

Hanuuald, comes, regem Osuini prelit, u, 14.

Hygald, ab., in prov. Lindisf. Recitat ab Eogbercto vi-

sionem de anima Cædæ, iv, 5.

Ibas. Ejus epistolæ in syn. Haethfelth damnatæ, iv, 17.

Idæ, annis in finibus gentis Merc., ad quem Aedilfrid

occisus, u, 12.

Idi. V. Ydi.

Jiudi, urbs in Orient. sinu maris, juxta Vallum, i, 12.
 Imma, captivus cui vincula missis cantatis soluta, iv, 22.
 Immin, dux Merc. Uulfhære contra Osulium elevat, ii, 24.
 Incompendio. V. Compendium.
 Incunemungum, regio in prov. Nord. In ea visio Driethelmi, v, 12.
 Inderaunda, mon. Joannis episc. Ebor., v, 2, 6.
 Infeppungum, regio mediterr. Angl. in qua Dinma defunctus, iii, 21.
 Inguald, episc. Orient. Sax. London. Consecrationi Tatuini archiep. interest, v, 23.
 Ingryrum, mon. juxta amnem Tinam, v, 21.
 Inhyrpyum, mon. Scottis primum, deinde Uilfrido a rege Alchfrido datum, iii, 23. Eadhedum episcopum habet, iv, 12. Sepultura Uilfridi, v, 10.
 Inl, post Cædualiam regem Occident. Sax. Romam proficiscitur, v, 7.
 Inisbofnde, insula, mon. Colmanni, etc., iv, 4.
 In littore, insula Hreni qua Sulidbert mon. sibi construxit, v, 11.
 Irmenricus pater regis Aedilberti, ii, 5.
 Ithamar episc. Hrofi, iii, 40. Deusdedit archiepisc. Cant. ordinat. Moritur, iii, 20.
 Ythancestr. V. Ythancestr, iii, 22.

Jacobus, diaconus, Paulini minister, ii, 16. Eboraci relictus. Ejus zelus, mors, ii, 20. Verum Pascha observat. Synodo de Strenseshalch interest, iii, 25. Cantandi more Romano magister primus, ii, 20; iv, 2.
 Jareth, ii, 45.
 Jaruman, episc. Merc., iii, 24. Oc. S. ad fidem reducit, iii, 30.
 Joannis de Bridillington. os, 360.
 Johannes evangelista, a Scottis pro Pascha sua citatus, iii, 23.
 Johannes martyr; reliquie ejus a pont. Rom. ad regem Osui missæ, iii, 29.
 Johannes post Severinum pont. Rom. electus, litteras ad Scotos de Pascha, et Pelag. hæresi mittit, ii, 19.
 Johannes, primicerius Rom., in eisdem litteris cum Johanne elect. jungitur, ii, 19.
 Johannes consiliarius Rom. in eisdem, *ibid.*
 Johannes archiepisc. Arelat. Theodorum a pont. Rom. commendatum recipit, iv, 1.
 Johannes cantator. Synodo Hæthfeldt interest. In reditu moriens Turonis sepultus, iv, 18.
 Johannes, post Estam episc. Hagustald. Post Bosam episc. Eboracæ. Ejus Historia, v, 2, 3, 4, 5, 6.
 Johannes post Agathonem pont. Rom. Uilfridum absolvit. Regibus litteras de illo mittit, v, 19.
 Julianus de Campania, cooperator Pelagii, i, 10.
 Julius Cæsar. Adventus ejus in Britt., i, 2.
 Julius et Aaron martyres, i, 7.
 Justinus Minor, imp., i, 4.
 Justus, a pont. Rom. Greg. I ad Augustinum in Britt. missus, i, 29. Hrofi episc. ad Augustinum constitutus, ii, 5. Epistolam ad Scotos de Pascha mittit, ii, 4. Britannia cum Mellito discedit. Rediit, ii, 5. In archiepisc. succedit. Pallium et epistolam cum potestate episcopos ordinandi a pont. Rom. recipit. Paulinum ordinat, ii, 7. Moritur, ii, 17, 18.
 Jute, in qua parte Britt. sederunt, i, 15; iv, 16.

K

Kaelcacestr, Hildæ secessus, iv, 23.

L

Labiennus, tribenus occisus, i, 2.
 Laestingæu, mon. Fratres ejus auctores Bædæ de Gestis in prov. Merc. et Orient. Angl. Et de vita et obitu Cædli et Cæddæ *pref.* Descriptio loci, consecratio mon., etc., iii, 23. Ejus ab. Cædda, iii, 28. Recessus Cæddæ Oulni, iv, 5.
 Laistranus, unus ex episc. Scott. quib. pont. Rom. Joh. epistolam de Pascha, etc., mittit, ii, 19.
 Latinicum, locus Gallie, quo Furseus mon. construxit, iii, 16.
 Laurentius martyr. Ejus reliquie a pont. Rom. ad regem Osui missæ, iii, 29.
 Laurentius presb. ab Augustino ad pont. Rom. Greg. missus, i, 27. Successor Augustini. Ecclesiam Pet. et Paul. Doruv. consecrat, i, 23; ii, 4. Ejus epistola ad Britt. et Scott. de Pascha, ii, 4. Britt. relinquens ab apostolo Petro flagellis correptus rediit. Eadbaldu. regem ad fidem convertit. Ejus mors, sepultura, ii, 3.
 Legacestr, ad quam Brittones ab Aedilfrido rege fusi, ii, 2.

Legationes tres quo tempore a Brittonibus ad Romanos mittuntur, 311.
 Legionum urbs, cujus incolæ Aaron et Julius mart., i, 7.
 Leofsin episc. charta, 383.
 Leptis, oppidum Africa, a quo Severus imp., i, 5.
 Leutharius, nepos Agilberti, pro se in episcopatum Occident. Sax. missus, iii, 7. Concilio Hereford adest, iv, 5. Defunctus, iv, 12.
 Libri quos Gregorius Magnus misit in Britanniam, 313, 315.
 Lilla, minister regis Aeduini. Pro Domino occisus, ii, 9.
 Lindisfaronensis insula sedes episc. Scott., iii, 5. In ejus ecclesie cimiterio caput S. Oswaldi, iii, 12. Aedanus sepultus, iii, 17. Ad ejus Ecclesie ritus mon. Laestingæu institutum, iii, 23. Basilica ibid. de robore facta, S. Petro dicata, arundine primum, postea plumbo tecta. In eam ossa Aedani translata, iii, 17, 23.
 Lindisfarorum prov., iii, 24. Lindissis. Unde hausit Bædæ quæ de hac prov. scripsit, *pref.* Ejus situs, conversio, ii, 16. Episcopi, iv, 12.
 Lindocolina civitas, ii, 16, 18.
 Littus. V. In littore.
 Loidis, regio in qua villa olim regia, ii, 14. In eadem Osui Pendan vicit, iii, 24.
 Lothere. V. Hlothere.
 Lucius, rex Brittonum. Christianus, i, 4.
 Logubalia, civitas, qua frater Herebert S. Cudberti occurrit, iv, 29.
 Luidhard, episc. Bercæ reginæ, i, 23.
 Lundonia, metrop. Orient. Sax., ii, 5. Ejus episc. secundum ordinationem Gregorii pallium percipere debuit, i, 29. Incolæ ad idololatriam proni episc. rejiciunt, ii, 5.
 Lupus, episc. Treas. cum Germano in Britt. contra hæresim Pelagii missus, i, 17.
 Lyccidfelth, sedes, sepultura, translatio, sepulcrum Cæddæ, iv, 3.
 Lyngi Wigorn. episcopi chartæ, 584.

M

Maban, cantator, v, 20.
 Macedonius. Ejus hæresis in syn. Hæthfelth damnata, iv, 17.
 Maelmin, locus villæ regie in prov. Bernic., ii, 14.
 Mageo. V. Muigeo.
 Magistri Ecclesie, 362.
 Maiddufi urbs, mon. Aldhelmi, v, 18.
 Mailros, mon. Eata ab., ii, 26. Cudbert præpositus, iv, 27. Driethelmi recessus, v, 12.
 Malachias archiepiscopi pecten, 580.
 Mambre, v, 17.
 Marcianus, imp., i, 15.
 Margaretæ reginæ Scocie crux, 336. Dens, 357.
 Mariæ virginis ecclesia Lichfeldie dicata, iv, 5.
 Martinus, episc. Ei ecclesia Doruveni dicata, i, 26.
 Et Ad Candidam Casam, ii, 4.
 Martinus pont. Rom. Eius tempore synod. Romæ a synod. Hæthfelth suscepta, iv, 17.
 Maserfelth, locus in quo rex Oswald occisus, iii, 9.
 Massilia, per eam Theodorus in Britt. venit, iv, 1.
 Mauritius, imp., i, 23.
 Maximianus; Hercules, decimam persecutionem in Occidente orditur, i, 6.
 Maximus, imp. Aquilei occisus, i, 9.
 Meanvarorum prov. in Occident. Sax. A rege Uulfhære Aedilualcho donata, iv, 13.
 Medeshamsted, mon. in regione Gyrrior. a Sexunfo constructum, iv, 6.
 Mediterranei Angli, i, 15; iii, 21.
 Mellochon, pater Dridii, regis Pictorum, iii, 4.
 Meldorum episc. Hadrianum recipit, iv, 1. Uilfrid ibi moribundus, v, 19.
 Mellitus, a pont. Rom. Greg. I ad Augustinum in Britt. missus, i, 29. Lundoniæ episcopus ab Aug. constitutus, ii, 3, 4. Epistolam ad Britt. et Scott. de Pascha mittit. Romam de negotiis Ecclesie Angl. venit. In synodo episc. Italiae sedet. Ejus decreta in Britanniam deferunt, ii, 4. Pannem Euch. filii Sabarcti negans eiecit. Cantiam venit. Britannia discedit. Revocatus a rege Eadbaldo, rejicitur a populo. Archiepisc. factus, ii, 6. Ecclesiam S. Dei Genitricis in mon. S. Petri ab Eadbaldo factam consecrat, ii, 5. Scripta exhortatoria a pont. Rom. Bonifacio suscipit. Flammam ardentis sue civitatis orando restinguit. Ejus mors, sepultura, ii, 6.
 Merci. Unde hausit Bædæ quæ de hac prov. scripsit, *pref.* In qua parte Britt. sederunt, i, 15. Gens eorum pagana regiones Nord. impugnat, iii, 14. Australes, et Aquilonales. Victi ab Osui. Fidem recipiunt. Libertatem re-

imperant, in, 21. Series episcoporum ad Uynfridum. Eorum godes, iv, 5. Eorum regi prov. Austr. ad Hambran subditæ, v, 25.

Meva-iz insule, Anglor. imperio ab Aeduino subditæ. Earum situs. Descriptio, in, 5, 9.

Middlangli, scilicet Mediet. Angl. Fidem recipiunt, in, 21. Eorum episcopi, iv, 12.

Morini, i, 1.

Mugeo, al., Wago, mon. Anglor. in Hibernia a Columbo fundatum, iv, 4.

Murum. V. Admurum.

Murus Picticus, seu vallum, i, 5, 12. Hadrian vallum, 302. Lolli Urbici sub Anonino Pio, *ibid*: Severi, 305. Quo loco positum est, *ibid*. Cespitium fuit, 306. Murum inter et Vallum distinctio, *ibid*. Murus in Scotia cespitium a Romanis jam Britanniam relinquentibus in lapideum non conversus est, sed ille in Northumbria, 307. Severi murus a Carausio non restitutus, 309. Sub Valentiniano I Antonini vallum renovatur, 310.

N

Naitan, ton, rex Pict. Septentr. cum suis ad verum de Pascha, et tonsura iudicium perductus. Litteras ab ab. Ceolfrido de eislem recipit, v, 21.

Nero imp. pene amisit Brit., i, 5.

Nestori hæresis in syn. Hæthelth damnata, iv, 17.

Nicæna syn. de Ar. hæresis, 34, 35; i, 8. De Pascha, in, 25. In syn. Hæthelth suscepta, iv, 17.

Nid, fl. Juxta hunc syn. qua Ulfrid in episcopatum restitutus, v, 19.

Niridanum. V. Hliridanum.

Nordenhymbr, unde hausit Beda quæ de hac prov. scripsit, præf. Qui sint, i, 15; in, 7. Gentis status post Aeduinum, in, 20. Ejus Ecclesiæ status tempore Osui, in, 26. Pestilentia, in, 27. Gentis status Bæja Historiam claudens, v, 25.

Nothelm, presb. Ecclesiæ London. Epistolæ pontificum Historiæ Bedæ inserendas attulit, præf.

O

Occidentales Sax., iv, 15.

Octa, avus regis Aedilbercti, in, 8.

Offe regis Merciorum et Aldredi subreg. Huiciorum charta, 372.

Offe regis charta, 373.

Offa, f. regis Sigheri, fit monachus Romæ, v, 91.

Offa, episc. Uicior. E mon. Hilde. Ejus Vita, iv, 23.

Oiddi, unus e presb. qui Aust. Sax. baptizabant, iv, 15.

Odilwald, rex Deror., filius Osaldi; frater regis Osui, patrum impugnatus, in, 14, 24. Læstingæu mon. Cedd. episcopo donatus, in, 25.

Odilwaki, presb. Inhyrum. Tempestatem orationibus sedat. In insula defunctus, v, 1.

Oiscingæ regis Cant. Unde, in, 5.

Olivarum mons. Ecclesiæ Ascensionis, v, 17.

Orientales Angli. V. Angli, i, 15.

Orientales Sax. V. Saxones, i, 15.

Orric, cognomento Oisc, proavus regis Aedilbercti, in, 5.

Osfrid, filius regis Aedui, de Quoeburga, a Paulino bapt., in, 14. Hælo cecidit, in, 20.

Osfrid, filius Aldfridi, et successor, rex Nord., v, 18. Illo regnante Ulfrid in Ecclesiæ suam receptus, v, 19. occiso Coinred regnum suscepit, v, 22.

Osric, filius Aelfrici. Exul apud Pictos. Ad fidem conversus. Aeduino in regno Derorum succedit. Ad Idola revertit. Peremptus est, in, 1.

Osric, rex prov. Huiciorum præest, iv, 25.

Osric, post Coenred rex Nord. Vita decedit, decreto successoris Ceoluulfo, v, 25.

Othryda, regis Egfridi soror, Aedilredi uxor, iv, 21. Regina Merc. Devota S. Osuali, in, 11.

Osuald, Sextus in Britt. imp., in, 5. Aeduini successor, Ecclesiæ S. Petri Ebor. perficit, in, 14, 20. Caednuum interitit. Cruce ante pugnam erecta orat, in, 1, 2. Aednuum a Scottis antistitem accipit. Insulam fili Lindisfarneensem pro sede episcopatus tribuit. Verba episcopi populo interpretatur. Ecclesiæ constructæ. Monasteria instituta, in, 5. Ejus imperium, prosapia, eleemosynæ, miraculum in manu et brachio, in, 6. Cynigisum, regem Occident. Sax. de baptismo, et filium postea ejus in uxorem, suscipi. Eiden se in dono Dorcie civitatis iungit, in, 7. Occisus est. Miracula loci et reliquiarum, in, 9, 10, 11, 12, 13. Dies ejus anniversaria, iv, 14.

Osuald sceptrum eburneum, 358. Vexillum, 357. Lorica et crux, 358. Cornu eburneum, 359.

Osuald rex Derorum. Ejus stirps. Dotes. Cedes. Exemplum humilitatis, in, 14. Caro ejus, 357.

Ostiu, fr. Osaldi, et successor, in, 14. Pictor. et Scott. gentes tribularias facit, in, 5. Ab Iamicia, Mercis, Alchfrido, Odilualdo impugnatus. Osui occidit, in, 14. Eadfridam regis Aeduini filiam uxorem ducit, in, 15. Filium Alchfridam Peada regi Merc. locat. Regnum Merc. accipit, in, 21. Ejus instantia Orient. Sax. fidem recipiunt, in, 22. Ejus vota et victoria contra Pendan. Sepultura in Strene-halch. Imperium. Traditio regi Austr. Merc. Peada, in, 24. Ejus iudicium de Pascha in syn. Strene-halch, in, 25. Ceaddan Cantiam ordinandum mittit, in, 78, v, 19. Ille et rex Ecgbertus Ugharum Romam in episcopatum Doruv. ordinand. mittunt. Epistolam, etc., a pont. Rom. recipit, in, 29; iv, 1. Ceaddan Theodoro postulante Mercis episcopum dat. Ulfridi episcopatum ad sui imperii limites extendit, iv, 2. Mors, iv, 5.

Oswoldi episc. Wigorn. Chartæ, 378. Ejusdem archiep. Ebor., 382.

Ouin, monachus regine Aedilthryde latrat mon. Læstingæu. Testis revelationis de morte Ceaddæ, iv, 5.

Oxonienis academia non certissimis rationibus Aluredum fundatorem suum vendicat, 546. De illa nihil invenitur in Malmaburiensis libello de Glastoniensis crenobii antiquitate, 549. Neque in ejus libello de regibus, 350. Neque in Constantii Vita S. Germani, *ibid*. Neque in Vita S. Gildæ, *ibid*. Rationes omnes quibus Aluredus istius Academiæ fundator fuisse ostenditur, evertuntur, *ibid*. Tres aule Universitatis ab Aluredo non fundatæ, 353. In hoc studio educatus Ingulphus, 356.

P

Paidd, unus e presb. qui gentem Angl. Sax. baptizabant, iv, 15.

Palladius, ad Scottos primus mittitur episc., i, 15.

Pancratii reliquiæ, a pont. Rom. ad regem Osui missæ, in, 29.

Pascha, controversiæ quæ omni ævo in Ecclesiâ acciderunt de ejus celebratione, 317.

Patricii ossa, 357.

Paulinus, a pont. Rom. Greg. I ad Augustinum in Britt. missus, i, 29. A Justo ordinatus episc., cum Aedilberge ad Aeduinum venit, regem et gentem Nord. ad fidem convertit. Filium se regi precibus impetrasse asserit, in, 9. Regis Aedui visionem spiritus dicit, i, 12. Sedem episcopatus Eboracæ accipit. Prædicat. Baptizat. Basilicam in Campodono facit. Miraculum altaris ignem evadentem, in, 14. Provincie Lindissi fidem prædicat. Ecclesiâ in civitate Lindocol. facit. Honorum archiepisc. in ea consecrat. In fl. Treanta baptizat. Ejus Effigies, in, 16. Cum Aedilberge regina Cantiam redit. Fit episc. Hroth. In qua Ecclesiâ moriens pallium reliquit, in, 29. Quo anno moritur et ubi sepultus, in, 14. Illo prædicante Hereric fidem suscepit, iv, 25.

Pauli apost. ecclesiâ Londoniæ facta, in, 8. Tonsura, iv, 1.

Peada, filius Pendan regis Medietr. Angl. Alchfridam regis Osui filiam petit. Fidem recipit, in, 21. Regnum Angl. Medietr. dono regis Osui accipit. Peremptus est, in, 21.

Peanfahel, al. Pennellup, i, 12.

Peartaneu, mon. in prov. Lindissi, in, 16; in, 11.

Pecthelm desperans in visionem Bedæ narrat, v, 15. Testis miraculorum Hæddi, v, 18. Primus Candidæ Casæ episc. cum Bæja Historiam clauderet, v, 23.

Pegnalech, mon. in quo Tuda sepultus, in, 27.

Pelagius, Britto. Ejus hæresis, i, 10, 17, 21. Epistola Johannis pont. Rom. elect. contra eam, in, 19.

Penda, rex Merc. paganus, auxiliatur Cæduallo contra Aeduinum, in, 20. Coinualchum regem Occident. Sax. ob filie repudium regno privat, in, 7. Regiones Nord. vastat, in, 15. Urbem Bebban. exercitu et igne frustra adortur. Vicum quo Aedanus obit flammis absumit, destina una intacta, in, 17. Sigbertum, Eggricum, Anna, reges Orient. occidit, in, 18. Ipse ab Osui occisus, in, 21.

Pente, annis Orient. Angl. ad cujus ripam Ythanometir, in, 22.

Perrona, Gallie villa, in qua Fursei corpus servabatur, in, 19.

Petrus, apost. Corripit Laurentium archiepiscopum, in, 6. Ejus ecclesiâ Eburaci, in, 14. Alia apud Bebbanburgh, in, 6. Alia Lichfieldiæ, iv, 5. Monasterium huic dictum Uuirmothas, iv, 18.

Petri et Pauli apost. Ecclesiâ et monasterium Cantuarie, in, 33; in, 3. Reliquiæ, in, 29. Eorum monasterium ad Uu-raemuda et Ingyrum, v, 21.

Petrus, pont. Rom. Greg. I diaconus, in, 1.

Petrus, monachus, ab Augustino ad Greg. missus, i, 27. Presb., al. mox. Pet. et Paul. Doruv. Legatus in Galliam.

Demetrius. Bononiæ sepultus, i, 35.

Phocas, imp. Romanæ sedem statuit supremam, i, 34.
Panthæon ecclesiam B. Mariz et omnium martyrum facit, i, 32.

Picti, unde, i, 1, 12. Ubi sederunt, i, 1, m, 4. Mos eorum de femine regum prosapia, i, 1. In Brittones irrupunt, i, 12. Tributarii Omni, n, 4. Fidem a Scottis recipiunt. Eorum ritus de Pascha, m, 4. Septentrionales et Australes Picti, n, 4. Eborac. Ecclesie in eos iurisdicção tempore Uilfridi, iv, 5. Pictor. prov. Anglor. imperio subiecta, iv, 12. Ab Egfrido impugnsa. Libertatem recuperat, iv, 26. Status gentis cum Bæda Historiam clauderet, v, 35.

Pippinus, dux Franc. Fresie captæ fidem infert. Heunaldorum corpora Colonia condidit, v, 10. Suidbertus, insulam in littore. Uilfrido sedem in Ulsburg donat, iv, 11.

Puch, Comes, prope Iuderaunda, cuius conjugem Johannes episc. aquæ benedicta sanavit, v, 4.

Putia episc. Hroth. Modulationis Romanæ peritus, iv, 2. Conc. Herford adest, iv, 5. Ecclesia sua ab Aedilredo depopulata, altam a Sexuulo accepit. Ecclesie carmina docuit. In pace vitam finivit, iv, 12.

Q

Quantian, portus Galliz, unde Theodorus in Britt. navigavit, iv, 1.

Quoenburg, filia Cearli regis Merc., uxor Aedui, n, 14.

Quoenburg, virgo mon. Vetadun. a Johanne episc. sancta, v, 3.

R

Raculf, mon., ejus situs. Inde Berctald, v, 8.

Radagundis reliquias, 580, Soli.

Raethid, præfectus regis Egberti, ad Theodorum suscepit in Galliam missus, iv, 1.

Rathbed, rex Fresie; cui Uicbert verbum frustra prædicat, v, 9. A Pipino expulsus, v, 10.

Rathmelsigt, mon. Hiberniæ, in quo Egbert vixit, m, 27.

Reduald, rex Orient. Angl. Quartus Austr. Angl. imp.; n, 5. Aedilfridum occidit. Aeduinum in regnum elevat, n, 12. Pater Earpuidi. Sacramentis Christianæ fidei imbutus. Tamen idolis serviebat. Ejus prosapia, n, 15.

Regenhert, filius regis Redualdi, in prælio occisus, n, 12.

Reliquiarum Dunelmensis ecclesie index, 536.

Reiquia a S. Greg. ad Augustinum missæ, 515.

Rendlesham, vicus regis Orient. Angl., ubi Ceold Suidhelm baptizavit, m, 22.

Reuda, dux Scottorum, i, 1.

Rhenus. V. Hrenus.

Rhof., Rhofcestre. V. Hrof.

Rhipensis ecclesia. V. Inbrypum.

Ricbert, a quo Earpuid occisus, n, 15.

Ricula, soror Aedilberti, n, 5.

Roberti de Stanhope capilli et cilicium, 357.

Roberti episc. S. Andree chartæ, 370.

Roma, a Gothis fracta, i, 11.

Romani, in Britt. regnare cessarunt, i, 11. In Britt. auxilium revertantur. Murum de lapide loco valli Severiani collocant, m, 2. Britannia valedicunt, i, 12.

Romanus, Hrofescestre post Justum episc., n, 8. Finctibus absorptus, n, 20.

Romanus, Emsfede presb., synodo Streneshalch interesi, m, 25.

Rouan, Scottus, veri Pasche defensor, m, 25.

Rufinianus, a pont. Rom. Greg. I ad Augustinum in Britt. missus, i, 29.

Rugini, v, 9.

Rutubi portus, i, 1.

S

Saberet, rex Orient. Sax., Aedilberti nepos, n, 5.

Saba a filia dictus. Illo mortuo, filii ejus pagani idolis licentiam dant. Oblatione sancta interdicti. Pontificem expellunt. In prælium egressi corrumpunt, n, 5.

Sabrina annis. Quis populum ultra eam episc., v, 25.

Sæthrid, filius Anna, rex Orient. Angl., mon. Brige abbatissa, m, 8.

Saraceni Gallias variant, v, 25.

Saranus, doctor, seu ab. Scott., cui inter ceteros pont. Rom. Johannes, etc., litteras de Pascha mittit, n, 19.

Saxones, Austr. seu Meridionali, i, 15. Ad Christum conversi, iv, 15 Occidentales Sax. subiecti, iv, 15. Proprium habent episcopum, v, 17.

Saxones, Occident. seu Gæltiæ fidem suscipiunt, m, 7. Eorum reges Cænualla et Ini Romam adierunt, v, 7.

Saxones, Orient. Eorum metropolis Lundonia, n, 3. A fide delinunt, n, 5. Fidem recipiunt, m, 22. Iterum deficientes ab errore revocantur, m, 30.

Scellanus, unus e presb. Scottis quib. pont. Rom. Johannes episc. de Pascha, etc., mittit, n, 19.

Scholæ in Galliis sub Romanis imp., 356.

Scholæ in Gallicanis episcopis, 357, et monasteriis, 358. Item aliis in locis, 359.

Schola Cantuariorum liberalioribus scientiis florentissima, *ibid.*

Schola pluribus in Angliæ locis præter Cantiam, 340.

Schola Cantiana celeberrima sub Theodoro archiepisc., 340, 341.

Scholæ apud Gallos liberalibus studiis excelebant, 341, et Cantuarie sub Theodoro, 343.

Scholæ Sigbercti pueri, 344, 346, et paedagogi, 345.

Scholam Sigberctinam sui æ Cantabrigiæ æque validis rationibus probari potest, ac Aluredianam Oxoniæ, 346.

Schola Oxoniensis an habuit fundatorem Aluredum merito dubitatur, 350.

Schola Alurediana non Oxoniis posita, sed in aula regis, 353.

Schola Sigberctina an Cantabrigiæ fuerit, 344. Si non Cantabrigiæ, quo in loco, 356.

Scottorum patria Hibernia, i, 1.

Scotti in Britannia, i, 1, 31; v, 22. Abvenitibus Romanis Britanniam vastant, r, 12.

Scottorum septentrionalium erroneus ritus de Pascha, n, 4, 19; m, 3, 25.

Scotti Austrini tonsuram et Pascha Catholicum observant, m, 26.

Scottorum episcoporum conversio, m, 26. Cum Scottis seu Hibernis Egfridi bellum, iv, 26.

Scotti catholici ritus suscipiunt, v, 14, 21.

Scottiæ crux nigra, 346.

Sebbi, rex Orient. Sax. Fideles, m, 50; iv, 6. Ejus pietas. Visio. Mora. Miraculum in sarcolago, iv, 2.

Sedulius, ad cuius exemplum Alidelm lib. de Virginitate versu et prosa composuit, v, 18.

Segeu, unus e presb. Scott. quib. pont. Rom. John. episcopus de Pascha misit, n, 19.

Selæiseu, ejus descriptio. Uilfrido donata, iv, 13. Pueri ibidem visio, iv, 14.

Senonum episc. Emme, apud quem Hadrianus Britt. veniens hiemavit, iv, 1.

Sergius, pont. Rom. Cujus tempore rex Cædual'a Romæ baptizatus, v, 7. Suidbert et Uilfrid in Fresiam ordinati episc., v, 11.

Severianus episc., pater Agricole, qui Pelag. hæres. in Britt. intulit, i, 17.

Severinus, pont. Rom. successor Honorii, n, 19.

Severus, imp., in Britt. trahitur. Vallum ducit. Eboraci obit, i, 5. Romani juxta vallum habitabant, sed ulterius jure dominandi possidebant, i, 11.

Severus, episc. Treveris, discipulus Lupi, Germano contra Pelag. hæc. in Britt. redeunt jungitur, i, 21.

Sexburg, filia Andæ regis Orient. Angl., uxor Earconberti, n, 8. Post sororem Aedilburgem abbatissa de Elge, iv, 19.

Sexuulf, ab. Medeshamsted, episc. Merc. pro Uynfrido ordinatus, iv, 6. Putig Hrof. episc. Ecclesiam red-acti donat. Merc. simul et Mediterr. Angl. episc. De Lindisi expulsus, iv, 12.

Sigbert, fr. Eornuak, exsul in Gallia, Christianus accepit regnum. Orient. Angl. prov. ad fidem reducit. scholam instituit, n, 15; m, 18. Locum mon. Furseo donat, m, 19.

Mon. intrat. Inde in prælium eductus occisus est, m, 18.

Sigbert, rex Orient. Sax. bapt. Doctores peti, a suis intercepti, cædis occasio, m, 22.

Sigberti schola, quo in loco posita, 335.

Sighar, filius Sebbi, et successor, iv, 11.

Sigheri, rex Orient. Sax., apostata, m, 50; iv, 6.

Sigillum antiquum Dunelmensis conventus, 354.

Solvente, pelagus. Vætiæ et Britanniæ interpositum, ejus latitudo, æstus, iv, 16.

Sprot (Thomas), 515.

Stanford, terra ibidem Uilfrido donata, v, 19.

Stilico legionem Romanam ad Britanniæ litem constituit, 511.

Stillingfletus errat de tempore trium legationum ad Romanos a Britonibus missarum, *ibid.*

Strenæshalch, mon. Hilde. Cui post eam Aelfeda præfuit. In qua ipsa, et Osui, Eanfled, Aedui, etc., sepulti sunt, n, 25. Ratio nominis. Synodus ibi de Pascha, m, 23.

Ex eo quinquæ episc. iv, 25. Accessus Trumini, iv, 26.

Sualia fl. in prov. Decor., in quo Paulinus baptizavit, n, 14.

Sudergeona, regio juxta fl. Tamensem, in qua Cerotæsei, iv, 6.

Suefred, fr. Sighardi, et regni socius, iv, 11.

Suevi, per Gallias severtunt, r, 11.

Suidheret, ab. mon. de Dacore, iv, 32.
 Suidheret, episc. Fresonum. A Ulfrido ordinatus. Bonu-
 ructum verbum prædicat. Secedens mon. in litore con-
 struit. Ubi et obiit, v, 12.
 Suidhelm, rex Orient. Sax., filius Sexhaldi. Successor
 Sigberti baptizatus, iv, 23.
 Symmachus consul, i, 13.

T

Tamensis fl., vadum ejus invitis Briti. a Cæsare trans-
 meatum, i, 2. Orient. Sax. a Cantia dirimit, ii, 3. Ad ejus
 ripam Tilaburg, iii, 22. Juxta illam Cerotaeset, iv, 6.
 Tanstos, ins., in quam applicat Augustinus cum sociis.
 Ejus descriptio, i, 23.
 Tarsus, urbs Ciliciæ, Theodori patria, iv, 1.
 Tate, ab. Aedilberge, ii, 9.
 Tatfrid, a mon. Hildæ, episc. Huicior. elect. Ante con-
 secrationem obiit, iv, 23.
 Tatuini, post Bertuald archiepisc. Cant. Ejus patria,
 laus, consecratio, v, 23.
 Tecla, iv, 20.
 Theobaldi archiepisc. Ebor. ossa, 338. Vestimentum,
 ibid. Pannus intinctus in ejus sanguine, ibid.
 Theodori et Theodreti dogmata in synodo Hæthelii
 damnata, iv, 17.
 Theodorus archiepisc. Cant. Ejus natio, laudes, ordina-
 tio, adventus in Briti., iv, 1. Leutherium in Occident. Sax.
 episc. consecrat, iii, 7. Ecclesiam Lindisf. S. Petro conse-
 crat, iii, 21. Cantuariæ non Cieladæ scholam aperuit, 311.
 Hadriano socio mon. B. Petri Cant. tradit, iii, 24. Gesta
 ejus in Briti. Ceaddæ consecrationem consummat, eumque
 Mercis episcopum dari petit. Puttan episc. Hroil consecrat,
 iv, 2, etc. Ceaddæ Uynfridum substituit, iv, 3. Conc. He-
 rictfordi cogit. Bisi episc. Orient. Angl. ordinat, iv, 3. Ul-
 fridum deponit. Sexulfum substituit. Earconuald Orient.
 Sax. episc. constituit, iv, 6. Hæddi Occident. Sax., Cul-
 chelm, Gebmund Hrof., Eadricad, Eata, Bosa, Ebor, Tun-
 beret Hagust., Trumini Pictor., episc. ordinat, iv, 12.
 Syn. Hæthelii præest, iv, 16. Syn. Adusfyrdi præsedet.
 Cudbertum Lindisf. episc. consecrat, iv, 28. Pacem inter
 Egfrid. et Aedilred. facit, iv, 21. Medicinæ peritiam, v, 3.
 Obitus, epitaphium, successores, iv, 23; v, 8.
 Theodosius Britannias prætenitur munivit, 309.
 Theodosius imp. Valentinianum restituit, i, 9.
 Theodosius Jun. imp., i, 13.
 Thome Cantuar. sanguis, 337. Caro et pinguedo, 338.
 Thome comitis Lancast. unum par de bediis, 337.
 Thomas de Hatfield, 361.
 Thomas, Fælcis Orient. Angl. episc., diaconus et suc-
 cessor, ii, 20.
 Thor Longi Chartæ, 369.
 Thryldred, presb., mon. de Dacore. Reliquis Cudberti
 adolescentis oculum curavit, iv, 32.
 Thryduulf, ab. et presb. in cujus mon. servatur altare
 basilicæ in Campodono, ii, 14.
 Tiberius Constantinus imp. pont. Rom. Greg. contra
 hæres. Eutychiei juvit, ii, 1.
 Tilaburg; examen regularium, et us situs, iii, 22.
 Tilheri episc. Huiciorum, 371, 372.
 Tilmonius errat Severi murum inter Glottam et Bo-
 dotrium ducum scribens, 304.
 Tilmon, a sociis Heualdorum, cui visio de eorum corpo-
 ribus apparuit, v, 11.
 Tinnus, a, Annis, juxta eam Mansio Johannis episc. v,
 2. Mon. Ingryrum, v, 21.
 Tioulingæstir, civitas juxta Treenta, ad quam Pauli-
 nus baptizavit, ii, 16.
 Titillus, notarius in syn. Herutford, iv, 5.
 Tobias, post Gebmundum episc. Hrof. A Bertualdo or-
 dinatus, v, 8. Ejus educatio, laudes, sepultura, successor,
 v, 23.
 Tomianus, unus ex episc. Scott., cui pont. Rom. Joh.
 epistolam de Pascha, etc., misit, ii, 19.
 Tonberet, princ. Austr. Gyr., primus Aedilthyde ma-
 ritus, iv, 19.
 Toudheri, miles Osuni cum Domino occisus, iii, 14.
 Tonsura clericorum, ejusque origo, 327. Quo tempore
 Corona clericali induita est, 328. De hac controversia in-
 ter Britones et Rom., 330.
 Torcgyd, soror in mon. Berecing. Ejus visiones, iv, 9.
 Trajectum, sedes Ulbrodi episc. v, 11.
 Treceasna, civit. sedes Lupi episc., i, 17.
 Treenta, fl.; in eo Paulinus baptizat, ii, 16. Juxta eum
 Paulum inter reges E. gfrid. et Aedilred. iv, 21.
 Trinovanum, civitas Briti. J. Cæsari se debet, i, 2.
 Trumberet, Bredam in Script. erudiebat. Ceaddæ pieta-
 tem in ventis referre solebat, iv, 3.

Trumberi, propinquus, regis Osuni, ab. Ingethlingum.
 Post Ceollach episc. Mediterr. Angl., iii, 31, 34.
 Trumini, Pictor. episc. iv, 12. Cudberti episcopatum
 accipere succedat, iv, 28. Ad Stredæshalh cum suis rece-
 dit. Obiit, iv, 26.
 Tuda, post Colman episc. Lindisf. Ejus eruditio, judicium
 de Pascha, iii, 26. Plaga. Sepultura, iii, 27.
 Tulyrði. F. Actulyrði, iv, 28.
 Tunberet, episc. Hagustali, iv, 12. Depositus, iv, 23.
 Tonna, ab. mon. quod ab illo.
 Tunnæstir, iv, 23.
 Tytilus, pater Redualdi regis Orient. Angl. ii, 13.

U

Ualchstod, populorum ultra Sabrinam episc., cum Beda
 Historiam clauderet, v, 23.
 Ualdheri, Lundoniam episc., regi Sebbi habitum religio-
 nis dat. Morienti solus adest, iv, 11.
 Uhtredi subreguli Huiciorum charta, 372.
 Uicci, qui, ii, 2.
 Uictgils, pater Hengist, et Horsa, i, 13.
 Uictred, rex Cant., filius Eshbercti, regnum restituit,
 iv, 26. Quo regnante Bertuald, archiepisc. elect., v, 8.
 Defunctus. Filios tres regni hæredes reliquit, v, 23.
 Uictred Charta, 390.
 Uienaa, Geronius comes Constantem ibi interfecit,
 i, 11.
 Uighard, episc. Morte præreptus, iii, 29.
 Uilfrid, clemens Fresonum episc., v, 10, 11. Testis
 miraculorum S. Oswaldi, iii, 13.
 Uilfrædum, ubi rex Osuni exercitum remisit, iii, 14.
 Ulfrid, i. Monachus Lindisf. Romam vadit, apud Ul-
 brod. moratur, iii, 13. Et apud Dalium archiepisc. Lugd.,
 a quo tonsuram suscipit. Mon. Iubripum a rege Alechfrido
 recipit. Cum Colmano de Pascha confligit, iii, 25. In Gal-
 lias consecrandus episc. mittitur. Ibi animam demoratus
 Ceaddam ordinatum Eboracæ episc. invenit, iii, 28. Usque
 ad Theodori adventum presbyteros in Cantia et diaconos
 ordinat, iv, 2. Episc. Eborac. administrat. In North. et
 Pictos jurisdictionem extendit, iv, 3. Synodo Herutford
 per legatos adest, iv, 5. A rege Egfrido node pulsus,
 Romam petit, iv, 12, 13. Eo absente Theodorus North.
 duos antistites a dicit, iv, 12. In Fresiam vento pulsus genti
 fidem, regi baptismum ministrat. Romæ his absolvitur, v,
 19. Rediit Angl. Sax. fidem prædicat. Miracula pluvia,
 piscatus. Selaesæ a rege recipit, iv, 13. Domum revoca-
 tur, iv, 13. Quarta pars ins. Vectæ illi a Caedualda donata,
 iv, 16. Regine Aedilthyde virginital testimonium per-
 hibet. Illam velat, iv, 19. Mediterr. Angl. episcopatum
 gerit, iv, 23. In Mercior. regionib. exsulans, Ulfrid Huic-
 iorum episcopum, iv, 23. Suidheretum Fresie episc. ordi-
 nat, v, 11. Episc. Lindisf. uno anno post Cudbertum ser-
 vat, iv, 29. Ejus vita et obitus, v, 19.
 Ulfrid, ii. Episc. Ebor., v, 6, et cum Beda Hist. clau-
 deret, v, 23.
 Ulfrid, episc. Huicior. cum Beda Hist. clauderet,
 v, 23.
 Uiltaburg, sedes Ulbrodi. F. Trajectum, v, 11.
 Uini, episc. Occident. Sax., in civitate Venis. Agil-
 bercto suffectus. Inde pulsus eodem Lundonia civitatis
 emit, iii, 7. Solus in Briti. canonici episc. Ceaddam con-
 secrat, iii, 28.
 Unuæd, ii. juxta quem Osuni Pendan vicit, iii, 24.
 Uuri, fl., ad cujus ostium Biscop. mon. construxit, iv,
 18. Ad cujus Septentrionalem plagam Hild abbatissa mo-
 nasticam vitam agebat, iv, 23. Cujus mon. Ceolfrid abbas,
 v, 21.
 Urtanus, fr. Forsæl, et in eremitica vita socius, iii, 19.
 Undalum, prov. qua Ulfrid obiit, v, 19.
 Uoden, abavus Hengist et Horsa, i, 13.
 Usserius fallitur, qui Severi murum lapideum censet,
 306.
 Uta, presb., ad adducendam regi Osuni Eanfledam,
 Cantiam missus. Oleo ab Aedano dato tempestatem sedat,
 iii, 13. Fr. Adlæ. Ab. mon. Ad capræ caput, iii, 31.
 Uutta, avus Raedualdi, rex Orient. Angl. a quo reges
 Orient. Angl., ii, 13.
 Uullgar, appellati, ii, 15.
 Uulheimi Dumbanensis episc. indulgentia visitantibus
 corpus S. Cudberti, 389.
 Uulthimus Malmbsuriensis a Twyno interpolatur, 319.
 Nihil loquitur de Oxoniensi academia, 330.
 Uul elmi Ebor. dens, 760.
 Uulflure, rex Merc., filius Pendan. Quomodo in regnum
 levatus, iii, 24. Sedem Lundoniæ episcopatum vendit, iii,
 7. Ejus temporibus Trumhere episc. Mediterr. Angl., iii,
 21. Reges Occident. Sax. ei subditi. Eor. prov. ex parte
 lapsam misso Jarumano ad fidem reducit, iii, 30. Terram

Cestria ad mon. Adharum donat. Regni ejus limites, iv, 3. A rege Egrifido fugatus, iv, 12. Aedilalch rex Angl. Sax., de fonte baptisni susceptum Vecta ins. et Meant a rege prov. donat, iv, 13. De ejus filis Uulafid et Rulfina, 362.

Uulstannus. Compositio inter Wulfstanum archiepisc. Ebor. et Wulficum, 383.

Uusefres, filius regis Aedui de Aedilberga. A Paulino bapt., n, 13. Cantiam cum matre redit. Metu Eadbaldi et Osualdi regum in Galliam missus. Et in infantia ibidem defunctus, n, 20.

Uynfrid, epis. Merc. et Mediterr. Angl. et Lindisf., ib, 21. A Theodoro ordinatus, iv, 3. Adest conc. Hereford, iv, 5. A Theodoro depositus, in mon. Adharum vitam fuit, iv, 6.

V

Valens, imp., i, 9.

Valentinianus, imp., i, 9, 21.

Vandali, per Gallias aperiunt, r, 11.

Vantunum, fl. Tanaton ins. a continente seceriens, i, 25.

De Vasis aureis et argenteis a S. Greg. Augustino datus, 318.

Vecta, ins. Ejus situs, magnitudo. A Vespasiano subjugata, i, 5; iv, 16. A rege Uultheri Aedilalcho baptizata donata, iv, 13. A rege Caedualia capta. Quarta ejus pars Uulfrido donata. Quomodo fidem recipit, iv, 16. Ejus jurisdictione ad Danielem Ventanum epis. pertinet, v, 23.

Vecta, proavus Hengist et Horsa, i, 15.

Venta, Sax. Uincancesur, sedes secunda epis. Occident. Sax. Ecclesia apost. Petri et Pauli ibidem, n, 7.

Verlamacastir, civitas juxta quam S. Albanus, passus est, i, 7.

Vespasianus imp. Vectam insulam subjugavit, i, 3.

Vestimenta, quae Gregorius Magnus in Angliam misit, 314.

Vetadun, mon. quo Johannes epis. virginem de phlebotonia moribundam sanavit, v, 3.

Vicbert, quis in Fresia frustra praedicat, v, 9.

Virgilius, epis. Arelat. Cui Greg. epist. mittit, de Augustino in societatem disciplinae suscipiendo, i, 28.

Vitalianus, pont. Rom. Ejus epistola ad regem Osmiu, de episc. pro Uighard mittendo, iii, 29. Theodorum mittit, iv, 1.

Vitra, Avus Hengist et Horsa, i, 13.

Vortigernus, rex Brit., i, 14.

W

Wood (Antonius) in suis Antiq. Oxon. scholam Sigberednam grammaticalem tantum falso affirmat, 344. Perperam negat Theodorum Cantuarie scholam aperuisse, 343. Ingratis erga Aluredum qui ab Oxoniensibus istius Academiae fundator dicitur, 343. Linguam Saxonice vel non omnino vel pessime intellexit, *ibid.* Infeliter negat pueros, imo et infantes, in Alurediana schola suuuisse, 346. Omnia quae scribit de Aluredianis professoribus, Oxoniis artes et theologiam praeficientibus refutatur, 349; 352.

Werfrithi episc. Wigorn. charta, 376.

Y

Ym, filius Osfridi, filii Aedini de Quoenburga, a Paulino bapt., n, 11. Cantiam cum matre redit, n, 20.

Ythancesur, civitas Orient. Angl. Ejus situs. Ecclesiae a Cedd in ea constituta, n, 22.

ORDO RERUM

QUE IN HOC TOMO CONTINENTUR.

DISSERTATIO Chiffellii de auctore Historiae ecclesiasticae gentis Anglorum. 9

CAPUT PRIMUM. — De Bedae presbyteri aetate, ad quoque vero die obitus, varoque anno. *Ibid.*

CAP. II. — De transitu Bedae et ejus conversatione. 13

Ejusdem Chiffellii monitum. 17

Smith monitum. *Ibid.*

Bedae epistola praefatoria ad regem Ceolulphum. 21

HISTORIAE ECCLESIASTICAE LIBER PRIMUS. 23

CAPUT PRIMUM. — De situ Britanniae vel Hiberniae, et praecipue eorum incolis. *Ibid.*

CAP. II. — Ut Britanniam primus Romanorum Gaius Julius Caesar adierit. 27

CAP. III. — Ut eandem secundus Romanorum Claudius adiens, Orcadas etiam insulas Romano adiecerit imperio. Sed et Vespasianus ab eo missus, Vectam quoque insulam Romanis subdidit. 29

CAP. IV. — Ut Lucina, Britannorum rex, missa ad Eleutherum papam litteris, Christianum se fieri petierit. 30

CAP. V. — Ut Severus receptam Britanniae partem vello a cetero distinxerit. *Ibid.*

CAP. VI. — De imperio Diocletiani, et ut Christianos persecutus sit. 31

CAP. VII. — Passio S. Albani et sociorum ejus, qui eodem tempore pro Domino sanguinem fuderunt. 32

CAP. VIII. — Ut, hac cessante persecutione, Ecclesiae in Britannia aliquantulum usque ad tempora Arianae vesaniae pacem habuerit. 33

CAP. IX. — Ut, regnante Gratiano, Maximus in Britannia imperator creatus cum magno exercitu in Galliam redierit. 36

CAP. X. — Ut, Arcadio regnante, Pelagius Britto contra gratiam Dei superba bella suscepit. *Ibid.*

CAP. XI. — Ut, regnante Honorio, Gratianus et Constantinus in Britannia tyranni creati; et mox prior in Britannia, secundus in Gallia sit interempti. 37

CAP. XII. — Ut Brittones a Scottis vastati Pictisque, Romanorum auxilia quaesierint, qui, secundo venientes, murum trans insulam fecerunt, sed, hoc confestim a praefatis hostibus interrupto, majore sunt calamitate depresti. 38

CAP. XIII. — Ut, regnante Theodosio minore, ejus tempore Palladius ad Scottos in Christum credentes missus est, Brittones ab Aetio consule auxilium flagitantes non impetraverint. 40

CAP. XIV. — Ut Brittones fame famosa coacti barbaros suis et finibus populerint; nec mora, frugum copia, luxu-

ria, pestilentia, et exterminium gentis secutum sit. 41

CAP. XV. — Ut invitata in Britanniam gens Anglorum, primo quidem adversarios longius eiecerit; sed non multo post, juncto cum eis fodere, in socios arma verterit. 42

CAP. XVI. — Ut Brittones primam de gente Anglorum victoriam, duce Ambrosio Romano homine, sumperint. 44

CAP. XVII. — Ut Germanus episcopus cum Lupo in Britanniam navigans, primo maris, deinde Pelagianorum tempestatem divina virtute selaverit. 43

CAP. XVIII. — Ut idem filium tribuni caecam illuminaverit, ac deinde ad sanctum Albanum perveniens, reliquias ibidem et ipsius acciperet, et Beatorum apostolorum aive aliorum martyrum posuerit. 47

CAP. XIX. — Ut idem causa infirmitatis ibidem detentus, et incendia domorum orando restinxerit; et ipse per visionem sit a languore suo curatus. 48

CAP. XX. — Ut idem episcopus Brittonibus in pugna auxilium celeste tulerint, sicut domum reversi sint. 49

CAP. XXI. — Ut, resurgentibus virgultis Pelagianis pestis, Germanus cum Severo Britanniam reversus, prius claudo juveni incensum, deinde et populo Dei, condemnationis sive emendationis haereticis, gressum recuperavit fidei. 50

CAP. XXII. — Ut Brittones, quiescentibus ad tempus exteris, civilibus sese bellis contriverint, amidi et majoribus flagitiis submerserint. 52

CAP. XXIII. — Ut sanctus papa Gregorius Augustinum cum monachis ad praedicandum genti Anglorum missos, epistola quoque illos exhortatoria ne a laborando cessarent, confortaverit. *Ibid.*

CAP. XXIV. — Ut Arelatensi episcopo epistolam pro eorum susceptione miserit. 54

CAP. XXV. — Ut veniens Britanniam Augustinus, primo in insula Tanato, regi Cantuariorum praedicavit, et sic, accepta ab eo licentia, Cantiam praedicaturus intraverit. 53

CAP. XXVI. — Ut idem in Cantia primitivae Ecclesiae et doctrinae sit imitatus et vitam, atque in urbe regis sedem episcopatus acciperet. 56

CAP. XXVII. — Ut idem episcopus factus Gregorio papa, quae sint Britanniae gesta mandavit, et simul de necessariis ejus responsa petens acceperit. 57

CAP. XXVIII. — Ut papa Gregorius epistolam Arelatensi episcopo, pro adjuvando in opere Dei Augustino, misisset. 58

CAP. XXIX. — Ut idem Augustino pallium et epistolam, et plures verbi ministros miserit. 60

Cap. XXX. — Exemplar epistolæ quam Mellito abbati Britanniam pergenti misit. 70

Cap. XXXI. — Ut Augustinus per litteras, ne de virtutibus suis gloriaretur, hortatus sit. 71

Cap. XXXII. — Ut Ædilberto regi litteras et donum miserit. 72

Cap. XXXIII. — Ut Augustinus ecclesiam Salvatoris instauraverit, et monasterium beati Petri apostoli fecerit, et de primo ejus abbate Petro. 74

Cap. XXXIV. — Ut Ædiltrid rex Nordanhymbrorum, Scottorum gentes prælio contens, ab Anglorum finibus expulerit. 75

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBER SECUNDUS. 1bid.

Caput primum. — De obitu beati papæ Gregorii. 1bid.

Cap. II. — Ut Augustinus Britonum episcopus pro pace catholica, etiam miraculo celesti coram eis facto, monuerit, quæve illos spernentes ultio secuta sit. 81

Cap. III. — Ut idem Mellitum ac Justum episcopos fecerit, et de obitu ejus. 83

Cap. IV. — Ut Laurentius cum coepiscopis suis Scotos unitatem Ecclesie, maxime in Pascha celebrando, sequi monuerit, et ut Mellitus Romam venerit. 86

Cap. V. — Ut, defunctis Ædilberto et Saberto regibus, successores eorum idololatriam resuscitarent, quod Mellitus et Justus Britannia decesserant. 88

Cap. VI. — Ut correptus ab apostolo Petro Laurentius Æthelwaldum regem ad Christum converterit, qui, mox Mellitum et Justum ad prædicandum revocaverit. 91

Cap. VII. — Ut Mellitus episcopus flammis ardentis sue civitatis orando restinxerit. 92

Cap. VIII. — Ut Bonifacius papa Justo specessori ejus pallium et epistolam miserit. 93

Cap. IX. — De imperio regis Æduini, et ut veniens ad evangelizandum ei Paulinus, primo illam ejus cum aliis, fidei Christianæ sacramenta imbuerit. 94

Cap. X. — Ut papa Bonifacius eundem regem missis litteris sit hortatus ad fidem. 96

Cap. XI. — Ut conjungens ipsius, per epistolam, salutis illius sedulam agere curam monuerit. 99

Cap. XII. — Ut Æduini per visionem quondam sibi exsuli ostensam, sit ad credendum provocatus. 100

Cap. XIII. — Quale consilium idem cum primatibus suis de percipienda fide Christi habuerit; et ut pontifex ejus suas aras profanaverit. 103

Cap. XIV. — Ut idem Æduini cum sua gente fidelis sit factus, et ubi Paulinus baptizaverit. 103

Cap. XV. — Ut provincia Orientalium Anglorum fidem Christi susceperit. 107

Cap. XVI. — Ut Paulinus in provincia Lindissi prædicaverit, et de qualitate regni Æduini. 108

Cap. XVII. — Ut idem ab Honorio papa exhortatorias litteras acceperit, qui etiam Paulino pallium miserit. 109

Cap. XVIII. — Ut Honorius, qui Justo in episcopatum Dorovernensem successit, ab Honorio papa pallium et litteras acceperit. 111

Cap. XIX. — Ut primo idem Honorius, et post Johannes litteras genti Scottorum pro Pascha simul et pro Pelagiana hæresi miserit. 113

Cap. XX. — Ut occiso Æduino Paulinus Cantiam rediens Hrofensis Ecclesie præsulatum susceperit. 114

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBER TERTIUS. 115

Caput primum. — Ut primi successores Æduini regis et fidem sue gentis prodiderunt et regnum; porro Osualdus Christianissimus rex utrumque restauravit. 1bid.

Cap. II. — Ut de ligno crucis quod idem rex contra barbaros pugnaturus erexerat, inter innumera sanctorum miracula, quidam a dolentis brachii sit languore sanatus. 117

Cap. III. — Ut idem rex postinans de gente Scottorum antistitem, acceperit Aedanum eidemque in insula Lindisfarne sedem episcopatus donaverit. 119

Cap. IV. — Quando gens Pictorum fidem Christi suscepit. 121

Cap. V. — De vita Aedani episcopi. 123

Cap. VI. — De religione ac pietate miranda Osualdi regis. 123

Cap. VII. — Ut provincia Occidentalium Saxonum verbum Dei, prædicante Birino, suscepit, et de successoribus ejus Agilberco et Leutherio. 126

Cap. VIII. — Ut rex Cantuariorum Earconbertus idola destrui præcepit; et de illa ejus Ercongota, et propinqua Aedilberge, sacris Deo virginibus. 129

Cap. IX. — Ut in loco in quo occisus est rex Osualdus, crebra sanctorum miracula facta; atque ibi primo juvenum conjunctam vitanis, ac deinde puella paralytica sit curata. 132

Cap. X. — Ut pulvis loci illius contra ignem valuerit. 133

Cap. XI. — Ut super reliquiis ejus lux ecclesie tota nocte steterit; et ut per eas sint demoniaci curati. 134

Cap. XII. — Ut ad tumbam ejus sit puerulus a febre sanatus. 136

Cap. XIII. — Ut in Hibernia sit quidam per reliquiis ejus a mortis articulo revocatus. 1bid.

Cap. XIV. — Ut, defuncto Paulino, Ithamar pro eo Hrofensis Ecclesie præsulatum susceperit; et de humilitate mirabili regis Osuini, qui ab Osuino peremptus est. 138

Cap. XV. — Ut episcopus Aidan nautis et tempestatem futuram prædixerit, et oleum sanctum quo hanc sedarent, dederit. 141

Cap. XVI. — Ut idem admodum ab hostibus urbi regie ignem orando amoverit. 1bid.

Cap. XVII. — Ut apposta ecclesie cui idem accumbens obierat, ardente cætera domo, flammis absorbi non quiverit, et de interna vita ejus. 142

Cap. XVIII. — De vita vel morte regis Sigberti. 144

Cap. XIX. — Ut Fursen apud Orientales Anglos monasterium fecerit, et de visionibus vel sanctitate ejus, cui etiam caro post mortem incorrupta testimonium perhibuerit. 145

Cap. XX. — Ut, defuncto Hoporio, pontificali sit functus Deusdedit, et qui in tempore illo Orientalium Anglorum, qui Hrofensis Ecclesie fuerint antistites. 149

Cap. XXI. — Ut provincia mediterraneorum Anglorum sub rege Peada Christiana sit facta. 150

Cap. XXII. — Ut Orientales Saxones fidem quam dudum abjecerant, sub rege Sigberto, prædicante Ceaddo, receperint. 151

Cap. XXIII. — Ut idem episcopus Ceaddo locum monasterii construendi ab Oidilvaldo rege acripiss, orationibus ac jeuniis Domino consecraverit, et de obitu ipsius. 153

Cap. XXIV. — Ut provincia Merciorum, occiso rege Peada, fidem Christi susceperit, et Osuino, pro adepta victoria, possessiones et territoria ad construenda monasteria dederit. 155

Cap. XXV. — Ut questio sit mota de tempore Paschæ, adversus eos qui de Scotia venerant. 158

Cap. XXVI. — Ut Colman victus domum redierit; et Tuda pro illo episcopatu sit functus; qualisque illis doctoribus fuprit habitus Ecclesie. 163

Cap. XXVII. — Ut Egbert, vir sanctus de natione Anglorum, monachicam vitam in Hibernia duxerit. 165

Cap. XXVIII. — Ut defuncto Tuda, Ulfrid in Gallia, Ceadda apud Occidentales Saxones, in provincia Nordanhymbrorum sint ordinati episcopi. 167

Cap. XXIX. — Ut Ughardus presbyter ordinandus in archiepiscopum, Romam de Britannia sit missus: quem remissa mox scripta papæ apostolici ibidem habuisse narraverint. 168

Cap. XXX. — Ut Orientales Saxones tempore mortalitatis ad idololatriam reversi, sed per instantiam Jarumanni episcopi mox sint ab errore correcti. 170

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBER QUARTUS. 171

Caput primum. — Ut, defuncto Deusdedit, Ughard ad suscipiendum episcopatum, Romam sit missus; sed ille ibidem defuncto, Theodorus archiepiscopus ordinatus, et cum Hadriano abbate sit Britanniam missus. 1bid.

Cap. II. — Ut Theodoro cuncta peragrante, Anglorum Ecclesie cum catholica veritate, litterarum quoque sanctorum coepit studiis imbuti; et ut Putta pro Damiane Hrofensis Ecclesie sit factus antistes. 173

Cap. III. — Ut Ceadda provincie Merciorum sit episcopus datus; et de vita, obitu et sepultura ejus. 175

Cap. IV. — Ut Colman episcopus, relicta Britannia, due monasteria in Scotia, unum Scotia, alterum Angliæ, quos secum adduxerat, fecerit. 178

Cap. V. — De morte Osuini et Egberti regum, et de synodo facta ad locum Herutforda, cui præsidebat archiepiscopus Theodorus. 180

Cap. VI. — Ut deposito Ulfrido, Saexulf episcopaturus ejus acceperit et Earconwald Orientalibus Saxonibus sit episcopus datus. 183

Cap. VII. — Ut in monasterio Bericinnensi, ubi corpora sanctimonialium feminarum poni deberent, coelesti sit luce monstratum. 185

Cap. VIII. — Ut in eodem monasterio puerulus moriens virginem quam se erat secuturus vocaverit; utque alia de corpore egressura jam particulam futuræ lucis aspexerit. 1bid.

Cap. IX. — Quæ sint ostensa coelitus signa cum et ipsa mater congregationis illius a mundo transiret. 186

Cap. X. — Ut ad crematorium ejusdem monasterii orans cæca lumen receperit. 187

Cap. XI. — Ut rex Orientalium Saxonum nomine Sebbi vitam in monacha conversatione finierit. 188

Cap. XII. — Ut episcopatum Occidentalium Saxonum

pro Louthario Haeddi, episcopi Hrofnis Ecclesie pro-
futa Coichim, et pro ipso Gelmund acceperit; et qui
tunc Nordanhybrorum fuerit episcopi. 190

CAP. XIII. — Ut Uilfrid episcopus provinciam Australium
Saxonum ad Christum converterit. 191

CAP. XIV. — Ut intercessione Osualdi regis pestifera
mortalitas sit sublata. 193

CAP. XV. — Ut Caedwalla rex, interfecto rege Geuissor-
um Aedilualch, provinciam illam depopulatus sit. 196

CAP. XVI. — Ut Vecta insula Christianos incolae susce-
perit, cujus regii duo pueri statim post acceptum baptismum
sint interempti. 197

CAP. XVII. — De synodo facta in campo Hæthfelda,
præsident archiepiscopo Theodoro. 198

CAP. XVIII. — De Joanne cantatore sedis apostolicæ
qui propter docendum Britanniam venerit. 199

CAP. XIX. — Ut Aedilthryd regina virgo perpetua per-
manserit, cujus nec corpus in monumento corrumpi po-
tuerit. 201

CAP. XX. — Hymnus de eadem. 204

CAP. XXI. — Ut Theodorus episcopus inter Egfridum
et Aethelfredum reges pacem fecerit. 205

CAP. XXII. — Ut vincula cujusdam captivi, cum pro eo
missæ cantarentur, soluta sint. 206

CAP. XXIII. — De vita et obitu Hilde abbatissæ. 208

CAP. XXIV. — Quod in monasterio ejus fuerit frater eni-
dum cæcendi sit divinitus concessum. 212

CAP. XXV. — Qualis visio cuidam viro Dei apparuerit,
priusquam monasterium Coludane urbis esset incendio
consumptum. 215

CAP. XXVI. — De morte Egfridi et Hloteri regum. 218

CAP. XXVII. — Ut vir Domini Cadberctus sit episcopus
factus, utque in monachia adhuc vita positus vixerit vel
doceat. 220

CAP. XXVIII. — Ut idem in vita anachoretica et fontem
de arenæ terra orando produxerit, et segetem de labore
maiorem ultra tempus serendi acceperit. 222

CAP. XXIX. — Ut idem jam episcopus obitum suum pro-
xime futurum Hrehercto anachoretæ prædixerit. 224

CAP. XXX. — Ut corpus illius, post undecim annos se-
pulture, sit corruptionis immune repertum; nec multo
post successor episcopus ejus de mandato transierit. 225

CAP. XXXI. — Ut quidam ad tumbam ejus sit a paralyti
sanatus. 226

CAP. XXXII. — Ut alter ad reliquias ejus nuper fuerit
a languore curatus. 227

HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ LIBER QUINTUS. 229

CAPUT PRIMUM. — Ut Osualdus successor Cadbercti, in
anachoretica vita, laborantibus in mari fratribus tempe-
stem orando solaverit. 230

CAP. II. — Ut episcopus Joannes motum et scabiosum
benedicendo curaverit. 230

CAP. III. — Ut idem puellam languentem orando sana-
verit. 231

CAP. IV. — Ut conjugem comitis infirmam aqua benedicta
curaverit. 232

CAP. V. — Ut idem puerum comitis orando a morte re-
vocaverit. 233

CAP. VI. — Ut clericum suum cadendo contritum orando
se benedicendo etiam a morte revocaverit. 234

CAP. VII. — Ut Caedwalla, rex Occidentalis Saxonum,
baptizandus Romam venerit; sed et successor ejus illi eam-
dem bestiarum apostolorum limina devotus adierit. 235

CAP. VIII. — Ut Theodoro defuncto, archiepiscopus
gradum Bertuald suscepit; et inter plurimos quos ordi-
navit, etiam Tobiam, virum doctissimum, Hrofnis Eccle-
siæ fecerit antistitem. 238

CAP. IX. — Ut Egbertus, vir sanctus, ad prædicandum
in Germaniam venire voluerit, nec valuerit; porro Uictbert
advenit quidem, sed quia nec ipse aliquid profecisset,
rursum in Hiberniam, unde venerat, rediit. 241

CAP. X. — Ut Uiltbrord in Fresia prædicans, multos ad
Christum converterit; et ut socii ejus Hewaldi sint mar-
tyrium passi. 243

CAP. XI. — Ut viri venerabiles Suidbert in Britanni-
a, Hiltbrord Romæ sint in Fresiam ordinati episcopi. 243

CAP. XII. — Ut quidam in provincia Nordanhybrorum
a mortuis resurgens, multa et tremenda et desideranda
que viderat narraverit. 247

CAP. XIII. — Ut contra alter ad mortem veniens, obla-
tum sibi a demonibus eodem suorum viderit peccatum. 252

CAP. XIV. — Ut item alius moriturus deputatum sibi ad
inferos locum viderit. 254

CAP. XV. — Ut plurimæ Sanctorum Ecclesiæ, instante
Alamanno, catholicum Pascha suscepit; utque idem li-
brum de Locis sanctis scripserit. 255

CAP. XVI. — Quæ in eodem libro de loco Dominicæ na-
tivitatis, passionis, et resurrectionis commemoraverit. 256

CAP. XVII. — Quæ item de loco Ascensionis Dominicæ,
et sepulchri patriarcharum. 257

CAP. XVIII. — Ut Australes Saxones episcopos accepe-
rint Wadbertum et Eollam, Occidentales Danibelem et
Aldhelmum; et de scriptis ejusdem Aldhelmi. 258

CAP. XIX. — Ut Conrad Merciorum et Offa Orientalium
Saxonum reges in monachico habitu Romæ vitam finirent;
et de vita vel obitu Uilfridi episcopi. 261

CAP. XX. — Ut religioso abbati Hadriano Albionis, Uil-
frido in episcopatum Acca successerit. 269

CAP. XXI. — Ut Ceolfri abbas regi Pictorum archi-
tectos ecclesiæ simul et epistolam de catholico Pascha et
tonsurâ miserit. 271

CAP. XXII. — Ut Hilenses monachi, cum subjectis sibi
monasteriis canonicum, prædicante Egberto, celebrare
pascha creperint. 280

CAP. XXIII. — Quis sit in præsentis status gentis Anglo-
rum, vel Britannia totius. 282

CAP. XXIV. — Recapitulatio chronica totius operis et
de personarum auctoribus. 286

BEDE CHRONOLOGIA CONTINUATA, AUCTORE ANONYMO. 289

APPENDIX AD VENERABILIS BEDE OPERA,
complectens elucidationes in illa opera, præsertim vero in
HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ. 291

PAULUS WINFRIDUS DIACONUS. 413

Notitia historica. 413

PAULI WINFRIDI DIACONI OPERA HISTORICA,
SIVE OPERUM EJUS OMNIUM PARS PRIMA. 419

Ad Pauli Winfridi Diaconi Langobardicam Historiam
Præfatio Muratorii. 420

Horatii Bianci Romani ad lectorem Monitum. 431

Langobardorum regum Catalogus. 427

Epitaphium Pauli Winfridi Diaconi. 429

Epistola dedicatoria. 431

Liudbrozii Præfatio. 431

HISTORIÆ LANGOBARDICÆ LIBER PRIMUS. 433

CAPUT PRIMUM. — De Germania, quod plures austris
populos, ideoque ex ea multæ gentes egrediantur. 433

CAP. II. — De Scandinavia insula, et quia ex ea Win-
lorum, hic est, Langobardorum gens est egressa. 437

CAP. III. — Quod Ibor et Ayo, primi duces Winlorum,
cum matre sua Gamba fuerint. 441

CAP. IV. — De septem viris apud Germaniam dormien-
tibus. 442

CAP. V. — De gente Scito-Winorum. 442

CAP. VI. — De duobus umbilicis Oceani maris, qui sunt
ex utraque parte Britannia. 444

CAP. VII. — Quod Winili in Scoringam venerunt; et
quia Ambri et Assi Wandalorum duces eis tributa perso-
vere mandaverunt. 446

CAP. VIII. — De Wodan et Frea ridicula fabula. 447

CAP. IX. — Quare Winili Langobardi appellati sint, et
quod Wota ipse sit qui apud Romanos Mercurius dicitur. 448

CAP. X. — Quomodo Langobardi Wandalos vicerunt, et
de fine Langobardorum. 449

CAP. XI. — Quia Langobardi in Mauringam transire vo-
lentes, ab Assipittis sunt impediti. 450

CAP. XII. — De monomachia duorum virorum fortium,
quorum unus è Langobardis, alter ex Assipittis fuit. 450

CAP. XIII. — Quod Langobardi in Mauringam transie-
runt, ac deinde ad ulteriora loca progressi sunt. 451

CAP. XIV. — Quia, mortuis Ibor et Ayone, Langobardi
primum regem Agelmundum habuerunt. 452

CAP. XV. — De meretrice quæ septem infantes pe-
perit, ex quibus Lamissio unus fuit, et de monomachia
ejus cum Amazone. 453

CAP. XVI. — Quomodo Bulgares noctu super castra Lan-
gobardorum irrumpentes, Agelmundum regem interfice-
runt, et filium ejus captivum duxerunt. 454

CAP. XVII. — Quomodo Lamissio rex effectus est, et
qualiter Bulgares superavit. 454

CAP. XVIII. — Quod mortuo Lamissione regnum Lethu
suscepit, et post hunc filius ejus Hildehoc, post quem
quoque Bodeac regnavit. 455

CAP. XIX. — Bellum inter Edoagar regem Torcingo-
rum, et Felechum regem Rugorum, et quomodo Lan-
gobardi, superatis ab Edoacre Rugis, eorum provinciam
possederunt. 456

CAP. XX. — Mortuo Gedehoc, regnavit Claffo, et post
hunc Tato, qui deleivit regnum Herulorum. 458

CAP. XXI. — De morte Tatonis, et regno Wachonis, et
quomodo Wachō Suevo superavit, et de uxoribus ejus et
filabus, et de regno Waltari filii ejus. 461

CAP. XXII. — Mortuo Waltari regnavit Audoin, qui Lan-
gobardos in Pannoniam adduxit. 464

CAP. XXIII. — Bellum Gepidorum cum Langobardis, in quo Alboin filium regis Gepidorum exstinxit. 463

CAP. XXIV. — Quomodo Alboin cum quadraginta viris ad Turisendum regem, cujus filium interemerat, profectus est, arma ab eo petens, ut cum suo patre possit in convivio residere, et quomodo a Turisendo arma accepit. *Ibid.*

CAP. XXV. — De regno Justiniani et victoriis ejus. 467

CAP. XXVI. — De beato Benedicto, et miraculis, et laudibus ejus. 466

CAP. XXVII. — De morte Audoin et regno Alboin, et quomodo Alboin Canimundum, regem Gepidorum, superavit, et filiam ejus Rosenundam in matrimonium duxit. 474

HISTORIÆ LANGOBARDICÆ LIBER SECUNDUS. 477
CAPUT PRIMUM. — Quomodo Langobardi conducti a Narsese charitarius, eidem contra Gothos auxilium præstiterunt. *Ibid.*

CAP. II. — Quomodo Narsis Buccellinum et Amingum Francorum duces superavit, et de morte Leutharii terribilis ducis. 478

CAP. III. — Quomodo Narsis Sinduald, Herulorum regulum, sibi rebellantem exstinxit. 479

CAP. IV. — De signis pestilentie et mortalitatis, quæ tempore Narsensis Italiani vastavit. 480

CAP. V. — De invidia Romanorum adversus Narsentem. 481

CAP. VI. — Qualiter Alboin ad ipsum auxilium Saxonum accivit. 483

CAP. VII. — Quomodo Alboin cum Langobardis, relicta Pannonia, ad Italiam venit. *Ibid.*

CAP. VIII. — Quomodo Alboin ad Italianas fines veniens, montem Nigris ascendit, et de discontibus feris. 484

CAP. IX. — Quomodo Alboin Venetiarum fines ingressus in Foro Julii Gisulfum suum nepotem ducem constituit. 485

CAP. X. — Qui reges eo tempore Francis imperabant, et de Benedicto papa. 486

CAP. XI. — De morte Narsensis. 488

CAP. XII. — De felice episcopo Tarvisiano. 489

CAP. XIII. — De eodem Felice, et Fortunato sapientissimo viro. *Ibid.*

CAP. XIV. — Quomodo Alboin Venetiarum provinciam cepit. 491

CAP. XV. — De Liguria secunda Italiane provincie. 492

CAP. XVI. — De quinta Italiane provincie, quæ Alpes Cottie appellantur, et de sexta, quæ Thuscia dicitur. *Ibid.*

CAP. XVII. — De Campania Italiane septima provincie, et de Lucania sive Britia, quæ est octava. *Ibid.*

CAP. XVIII. — De Apenninis Alpibus, quæ nona est Italiane provincie, et de Æulia, quæ est decima. 493

CAP. XIX. — De Flaminia, undecima Italiane provincie, et de Piceno, quæ duodecima computatur. 494

CAP. XX. — De Valeria et Nursia quæ pro decima tertia ponitur, et Samnio, quæ est decima quarta. *Ibid.*

CAP. XXI. — De Calabria, et Apulia, et Salento, quæ decima quarta provincia appellatur. 495

CAP. XXII. — Sexta decima provincie Italiane Sicilia est; septima decima Corsica, octava decima Sardinia. *Ibid.*

CAP. XXIII. — Ob quam causam aliqua pars Italiane Cisalpinæ vocatur Gallia. *Ibid.*

CAP. XXIV. — Quare Italia sic vocatur; ut quid etiam Ausonia vel Latium dicitur. 496

CAP. XXV. — Quomodo Alboin Mediolanum ingressus est. *Ibid.*

CAP. XXVI. — Quomodo Ticinensis civitas tribus annis obsessa est, et quia Langobardi Tusciam invaserunt. 497

CAP. XXVII. — Quomodo Alboin Ticinum ingressus est. *Ibid.*

CAP. XXVIII. — Quomodo Alboin, postquam tribus regnavit annis, consilio suæ conjugis, ab Helmichis interfectus est. 498

CAP. XXIX. — Quia Helmichis regnare voluit, sed non potuit. 500

CAP. XXX. — Quomodo Longinus pater eorum mortem Albusindum cum Langobardorum thesauro imperatori direxit; et de Peredeo, quomodo in Constantinopolim Leonem occidit. *Ibid.*

CAP. XXXI. — De regno Cleph, qui secundus regnavit. 501

CAP. XXXII. — Quomodo duces Langobardorum per decem annos sine rege fuerunt, per quos Italia subjugata est. 502

HISTORIÆ LANGOBARDICÆ LIBER TERTIUS. *Ibid.*

CAPUT PRIMUM. — Quia duces Langobardorum ad prædandum in Gallia directi sunt. *Ibid.*

CAP. II. — De Langobardo qui B. Hospitium exstinguere voluit. 503

CAP. III. — Quomodo Langobardorum exercitus Amatus patricius bellum intulit, et quomodo ab eisdem victus est et occisus. 504

CAP. IV. — Quomodo Langobardi Galliam ingressi a Mummulo patricio sunt devicti. *Ibid.*

CAP. V. — Quomodo Saxones cum Langobardis in Italianam venerunt. *Ibid.*

CAP. VI. — Quomodo Saxones cum uxoribus, et parvulis suis iterum Galliam ingressi sunt. 505

CAP. VII. — Quomodo Saxones de patria sua Suevos, et alias gentes, quæ ibi residebant, expulserunt. 506

CAP. VIII. — Quomodo tres duces Langobardorum, hoc est, Anno, Zaban, et Rhodanus, a Mummulo devicti sunt. *Ibid.*

CAP. IX. — Quomodo Franci Anagnis castrum Langobardorum ceperunt, et quomodo Ragilo comes a Francorum duce Chramaiche occisus est. 507

CAP. X. — De morte Sigisberti Francorum regis, et de nuptiis Evini ducis. 508

CAP. XI. — De morte Justiniani minoris. *Ibid.*

CAP. XII. — De principatu Tib. Constantini, et de bonis actibus ejus. 509

CAP. XIII. — De aureis quos imperator direxit, et de beato Gregorio. 513

CAP. XIV. — De morte Probinii patriarchæ. 515

CAP. XV. — De morte Tiberii Constantini Augusti, et de imperio Mauricii. 516

CAP. XVI. — De regno Authari, et quanta securitas ejus tempore fuit. 517

CAP. XVII. — Quomodo Childebertus Italianam introivit, sed facta pace discessit. 518

CAP. XVIII. — De expugnatione Brexelli, et de fuga Doctrullii ducis. 519

CAP. XIX. — De morte Doctrullii, et quasi epiaphio honoratus est. 520

CAP. XX. — De sacerdotio Pelagii papæ, et errore Eliam patriarchæ. 522

CAP. XXI. — De bello Childeberti contra Hispanos. 523

CAP. XXII. — De Francorum exercitu qui in Italianam venit. 524

CAP. XXIII. — De aquæ diluvio, et miraculo quod factum est in basilica sancti Zenonis. 525

CAP. XXIV. — De pontificatu B. Gregorii, et clade quæ tum Romæ facta est. 526

CAP. XXV. — Quomodo B. Gregorius Anglos convertit. *Ibid.*

CAP. XXVI. — De morte Eliæ patriarchæ, et sacerdotii Severi. 527

CAP. XXVII. — Quomodo rex Authari sororem Childeberti in matrimonium accepit. 529

CAP. XXVIII. — Quomodo Franci in Italianam introierunt, et a Langobardis devicti sunt. *Ibid.*

CAP. XXIX. — Quomodo rex Authari in Bajoariam perrexit, ut suam sponsam videret. *Ibid.*

CAP. XXX. — Quomodo iterum Francorum exercitus in Italianam venit. 532

CAP. XXXI. — Quomodo rex Authari Beneventum perrexit. 534

CAP. XXXII. — De Zottone primo Beneventorum duce. 536

CAP. XXXIII. — Quomodo Authari rex legatos ad Guntramnum misit, et de ejus mirabili visione. *Ibid.*

CAP. XXXIV. — De morte Authari regis et de regno Agilulfi. 537

HISTORIÆ LANGOBARDICÆ LIBER QUARTUS. 537

CAPUT PRIMUM. — Quod Agilulfus rex pro captivis legatos in Galliam misit. 537

CAP. II. — De siccitate quæ eodem anno fuit, et de locustis. 538

CAP. III. — Quod rex Agilulfus Menulfum occidit, et de rebellionem Gaidulfi et Ulfari. 539

CAP. IV. — De peste apud Ravennam, et de bello Childeberti cum filio Hilperici. 540

CAP. V. — Quod codicem dialogorum B. Gregorius Theodelinde reginæ direxit. *Ibid.*

CAP. VI. — De bonis actibus Theodelinde reginæ. 541

CAP. VII. — Quod Tassilo a Childeberto Francorum rage rex ordinatus est. *Ibid.*

CAP. VIII. — Quod Romanus patricius civitates quas Langobardi tenebant invasit, et quia rex Agilulfus Mauricionem ducem occidit, et quia cum B. Gregorio et Romanis pacem fecit. 541

CAP. IX. — Epistola B. Gregorii ad Theodelindam. 542

CAP. X. — Item ejusdem epistola ad Agilulfum regem. 543

CAP. XI. — De stella comete et morte Joannis episcopi et Evini ducis, et de Bajoariis. 544

CAP. XII. — De morte Childeberti Francorum regis, et

de bello Avarorum cum Francis, et de transitu Guntramni regis. 514

Cap. XIII. — Quia Cacanum legatos ad Agilulfum misit et de pace cum Gallicino patrielo. 515

Cap. XIV. — De pace Agilulfi cum Francis, et de morte Zangrauli et Werneculii. *Ibid.*

Cap. XV. — De peste apud Ravennam et mortalitate apud Veronam. *Ibid.*

Cap. XVI. — De signo sanguineo in caelo, et bello Francorum inter se. 516

Cap. XVII. — De morte Arialdi ducis Spoletani, et de ducatu Thudelaplii. *Ibid.*

Cap. XVIII. — De predicatione facta a Langobardis in cenobio sancti Benedicti. 517

Cap. XIX. — De morte Zottonis et ducatu Arichis. 518

Cap. XX. — Epistola B. Gregorii papae ad eundem Arichis. 519

Cap. XXI. — De captivitate filiae regis Agilulfi, et quia rex Agilulfus Cacanum artilem direxit. 520

Cap. XXII. — De basilica N. Joannis in Modicia, quam Thudelinda regina edificavit. *Ibid.*

Cap. XXIII. — De palatio quod construxit. 521

Cap. XXIV. — De subversione Patavinæ urbis. 521

Cap. XXV. — De pace facta cum avaribus, et quod Langobardi sciam sunt ingressi. *Ibid.*

Cap. XXVI. — De nativitate Adaloaldi filii Agilulfi et invasione montis Silicis. *Ibid.*

Cap. XXVII. — De morte Mauricii imperatoris. 522

Cap. XXVIII. — De Gaidaldo et Gisulfo ducibus, et de baptismo Adaloaldi. *Ibid.*

Cap. XXIX. — De captu Cremonæ et Mantuæ, et de morte filiae regis, et de bello Francorum. 523

Cap. XXX. — De transitu B. Gregorii papae, et ejus sanctitate. 524

Cap. XXXI. — De regno Adaloaldi, et de pace facta cum Francis. 526

Cap. XXXII. — Bellum Francorum cum Saxonibus. *Ibid.*

Cap. XXXIII. — De pace facta cum Smaragdo patricio, et de captis Tuscia civitatibus. 527

Cap. XXXIV. — De morte Severi patriarchæ, et de sacerdotio Joannis et Candidiani. *Ibid.*

Cap. XXXV. — De invasione Neapolitanæ civitatis, et de morte Eleutherii falsi imperatoris. 528

Cap. XXXVI. — De pace facta cum imperatore. 529

Cap. XXXVII. — De Foca, Augusto et ejus necis, et imperio Eracii. *Ibid.*

Cap. XXXVIII. — De morte Gisulfi ducis, et de predatione Forojulianæ urbis, et cæteris malis, quæ Langobardi ab Hunnis sunt perpessi. 571

Cap. XXXIX. — De genealogia Pauli Arnefridi. 574

Cap. XL. — De ducatu et de morte Tasonis et Saconis. 576

Cap. XLI. — De Grasulfo duce Forojuliano, et de adventu Radoaldi et Grimoaldi in Beneventum. 577

Cap. XLII. — De facta pace cum imperatore et Francis, et depopulatione Histrie, et morte Gundualdi. *Ibid.*

Cap. XLIII. — De morte Agilulfi, et de regno Adaloaldi, et ejus expulsionis, et regno Ariperti. 578

Cap. XLIV. — De morte Arialdi, et regno Rothari, et quia dux Arichis filium suum Alonem ad regem direxit. 581

Cap. XLV. — De morte Arichis Beneventani ducis, et ducatu Alonis. 582

Cap. XLVI. — De morte Alonis et ducatu Radoaldi. 583

Cap. XLVII. — De civitatibus quas Rothari cepit. 584

Cap. XLVIII. — De morte Radoaldi ducis (*qui etiam Radoaldus dicitur*), et quia ei in ducatu Grimoaldus ejus germanus successit. 585

Cap. XLIX. — De morte Rothari regis et regno Radoaldi. 586

Cap. L. — De morte Radoaldi et regno Ariperti. 587

Cap. LI. — De morte Heraclii Augusti, et Constantini, qui ei successit, et regno altius Constantini. 588

Cap. LII. — De Cesara regina Persarum. 589

Cap. LIII. — De morte Ariperti, et Godeberti filii ejus, qui ei successit, et regno Grimoaldi, et interitu Garibaldi ducis. 590

HISTORIÆ LANGOBARDICÆ LIBER QUINTUS. 591

CAPUT PRIMUM. — Quomodo Grimoaldus, confirmato regno, uxorem duxit filiam Ariperti regis. *Ibid.*

Cap. II. — De fuga Bertaridi, et quomodo ad Grimoaldum reversus est, et iterum in Franciam fugit. 592

Cap. III. — De clementia Grimoaldi regis in Hunulfo et vestiaro Bertaridi. 595

Cap. IV. — Quomodo Grimoaldus Hunulfum et vestia-

rium Bertaridi ad eumdem Bertarium remisit. 596

Cap. V. — Bellum Grimoaldi adversus Francos, et victoria ejus. 597

Cap. VI. — Quomodo Constans Augustus Italiam veniens Beneventum obsedit. 598

Cap. VII. — Quomodo Grimoaldus invitatus a filio suo Romoaldo Beneventum adventit. 599

Cap. VIII. — Quomodo imperator, accepta obside Romoaldi sorore, a Benevento discessit. 600

Cap. IX. — Quomodo imperatoris exercitum Nicola Capuanus comes, afflixit. 601

Cap. X. — Quomodo Romoaldus Saburum ab imperatore missum, cum viginti millibus vicit. *Ibid.*

Cap. XI. — De malis quæ Constans Augustus Romanis intulit, et de predationibus quas singulis regionibus fecit: et quomodo extinctus est. 602

Cap. XII. — De imperio Mecetii, et de morte ipsi s. 603

Cap. XIII. — Quomodo Saraceni ab Alexandria venientes Siciliam depopulati sunt, et quidquid Constans Augustus de Roma abstulerat depredati sunt. *Ibid.*

Cap. XIV. — De morte Gisæ sororis Romoaldi. 604

Cap. XV. — De pluvii et tonitruis quæ eo tempore nimia facta sunt. *Ibid.*

Cap. XVI. — Quomodo rex Grimoaldus Trasemundum ducem apud Spoletum ordinavit et quæ ipsam in matrimonium tradidit. *Ibid.*

Cap. XVII. — Quod in Foro-Julii post Grasulfum Ago ducatum tenuit, et post hunc eorum ductor Lupus effectus est. 605

Cap. XVIII. — Quomodo Lupus dux contra Grimoaldum rebellavit. *Ibid.*

Cap. XIX. — Quomodo ipse dux bellum contra Avaros gessit. *Ibid.*

Cap. XX. — De morte Lupi ducis, et quomodo Avaros Forojulianorum fines depredati sunt. 606

Cap. XXI. — Quomodo Avaros nolentes de Foro-Julii exire, Grimoaldi astutia expulsi sunt. *Ibid.*

Cap. XXII. — De Wenefrido filio Lupi. *Ibid.*

Cap. XXIII. — De Wectari Forojuliano: un duce, et de ejus victoria. 607

Cap. XXIV. — De morte Wectari, et quomodo ei Laudaris successit, et de Rodoaldo qui post eum ducatum tenuit. 608

Cap. XXV. — Quomodo Grimoaldus filiam Lupi ducis Romoaldo filio suo sociavit. *Ibid.*

Cap. XXVI. — Quomodo Grimoaldus de suis contemptoribus se ultus est. *Ibid.*

Cap. XXVII. — Quomodo Grimoaldus Forum-Popili expugnans delevit. *Ibid.*

Cap. XXVIII. — De odio quod Grimoaldus adversus Romanos habuit. 609

Cap. XXIX. — De Bulgarum duce Alzecone, et quomodo in Benevento eum suis ordinatus est. *Ibid.*

Cap. XXX. — Quia, extincto tyranno Mecetio, Constantinus in locum Constantis Augusti Romanorum princeps effectus est. 610

Cap. XXXI. — De stella comete, et de operibus papæ Doni. 611

Cap. XXXII. — Quomodo Bertaridus ad regnum Saxonum in Britannia ire disposuit. *Ibid.*

Cap. XXXIII. — De morte Grimoaldi regis, et de reversione Bertaridi et regno ejus. 612

Cap. XXXIV. — De monasterio quod construxit, vel quod regina ejus edificavit. 613

Cap. XXXV. — De Bertarido et regno Cuniberti filii ejus. 614

Cap. XXXVI. — De rebellionis Alachis prima, et quomodo in gratiam rediit. *Ibid.*

Cap. XXXVII. — De morte Bertaridi et regno Cuniberti. 615

Cap. XXXVIII. — Quomodo Alachis palatium Cuniberti invasit. 616

Cap. XXXIX. — Quomodo Cunibertus rursus suum palatium ingressus est. 617

Cap. XL. — Bellum Alachis adversus Cunibertum. 619

Cap. XLI. — Item bellum Cuniberti et Alachis, et de victoria Cuniberti, et quomodo triumphans Ticinam ingressus est. 620

HISTORIÆ LANGOBARDICÆ LIBER SEXTUS. 621

CAPUT PRIMUM. — Quomodo Romoaldus Tarentum cepit, et quomodo Theuderada monasterium sancti Petri edificavit. *Ibid.*

Cap. II. — De morte Romoaldi, et quomodo corpus beati Benedicti ad Gallias delatum est. *Ibid.*

Cap. III. — De Rodoaldo duce Forojuliano, et de Ansfrit qui ejus ducatum invasit. 623

Cap. IV. — De synodo quæ apud Constantinopolim facta

est, et de epistola Damiani episcopi. 625
 Cap. V. — De eclipsi lune et solis, et de pestilentia quæ Romæ et Ticini facta est. 627
 Cap. VI. — Quomodo per antiquum hostem Aldoni et Grausoni nuntiatus est quod eos Cuniberti occidero vellet. 628
 Cap. VII. — De Felite diacono grammatico. 629
 Cap. VIII. — De Joanne Bergomensis episcopo. *Ibid.*
 Cap. IX. — De stella obscura quæ tunc apparuit, et de eructatione Vesuvii montis. 630
 Cap. X. — Quomodo gens Saracenorum Africam cepit, et Carthaginem diruit. *Ibid.*
 Cap. XI. — De morte Constantini, et regno Justiniani, et victoria ejus de Saracenis. *Ibid.*
 Cap. XII. — Quomodo Leo Justiniani in exilium trasi regnum invasit. 631
 Cap. XIII. — Quomodo Tiberius Leonem superans, et in carcerem conjiciens, Imperator effectus est. *Ibid.*
 Cap. XIV. — Quomodo papa Sergius Aquileiensem synodum, nolentem sanctam quintam synodum suscipere, correxit. *Ibid.*
 Cap. XV. — De Theodaldo rege Anglorum, quomodo Romanus veniens baptizatus est, statimque obiit. 632
 Cap. XVI. — Quomodo regnum Francorum apud Galias sub majoribus domus regie esse coepit. 634
 Cap. XVII. — De morte Cuniberti regis, et regno filii ejus Liutberti. 636
 Cap. XVIII. — De Ragunberto duce Taurinensium, quomodo superato Liutberto regnum invasit, et eo anno occubuit. 637
 Cap. XIX. — Quomodo Aripertus regnum invasit, et Liutbertum vivum comprehendit, et postea exstinxit. *Ibid.*
 Cap. XX. — Quomodo Rotharit apud Bergamum regnans, ab Ariperto captus, vitæque privatus est. 638
 Cap. XXI. — Quomodo Ansprandus in Bojoriarum fugiens, cum Theudoberto eorum dux permansit. *Ibid.*
 Cap. XXII. — Quomodo Aripertus Ansprandi uxorem filiumque ejus et hanc diversis modis deturpavit, et quomodo Liutprandus ad patrem suum in Bojoriarum ire permisit. 639
 Cap. XXIII. — Quomodo apud Galias major domus Anschis Arnulfi filius tunc erat. *Ibid.*
 Cap. XXIV. — De morte Aldonis apud Forum-Julii, et ducatu Ferdulfi, qui a Sclavis occisus est. *Ibid.*
 Cap. XXV. — De ducatu Corvuli apud Forum-Julii, qui a rege excecatus est. 641
 Cap. XXVI. — De Pemmonis Forojulianorum duce, et de nativitate trium filiorum ejus. *Ibid.*
 Cap. XXVII. — De Gisulfo Beneventanorum duce, quomodo Suram et alia castra invasit. 642
 Cap. XXVIII. — De donatione quam Aripertus Romanæ Ecclesiæ fecit, et de duobus Anglorum regibus. *Ibid.*
 Cap. XXIX. — De Benedicto Mediolanensi archiepiscopo. *Ibid.*
 Cap. XXX. — De morte Trasemundi Spoletani ducis, et ducatu filii ejus Faroaldi. 643
 Cap. XXXI. — De Justiniano imperatore, quomodo iterum regnum invasit, et suos rebelles occidit. *Ibid.*
 Cap. XXXII. — Quomodo Philippicus Justinianum peremit, et Augustale decus invasit. 644
 Cap. XXXIII. — De obitu Petri archiepis, et sacerdotio Sereni. 645
 Cap. XXXIV. — Quomodo Philippicum Anastasius superavit. *Ibid.*
 Cap. XXXV. — Quomodo Ansprandus, auxiliante sibi Theudoberto, cum Bojoriis Aripertum superavit, et de morte Ariperti in flumine; et de fuga germani ejus Cuniberti, et regno Ansprandi, et Liutprandi filii ejus. 646
 Cap. XXXVI. — Quomodo Theodosius Anastasium superavit, et regnum invasit, et de inundatione Tiberis. 648
 Cap. XXXVII. — De gente Anglorum, et rege Francorum Pippino; et bellis ejus, et quia ei Carolus suus filius successit. *Ibid.*
 Cap. XXXVIII. — Quomodo Liutprandus rex Rotharit suum rebellem occidit, et de audacia ejusdem regis. 649
 Cap. XXXIX. — De morte Gisulfi ducis Beneventani, et ducatu filii ejus Romoldi. 650
 Cap. XL. — Quomodo beatus Petronax monasterium sancti Patris Benedicti apud Cassinum reparavit, et de monasterio sancti Vincentii. *Ibid.*
 Cap. XLI. — Quomodo defuncto imperatore Theodosio, Leo ei successit in regno. 651
 Cap. XLII. — Quomodo Carolus Francorum princeps Regimundum superavit. 652
 Cap. XLIII. — Quomodo Liutprandus rex donationem Ecclesiæ confirmavit, et quomodo hanc Theudberti in conjugium accepit. *Ibid.*

Cap. XLIV. — Quomodo Faroaldus classem invasit, et quia Theudo Bojoriarum dux ad apostolorum limina Romanam venit. 653
 Cap. XLV. — Quod defuncto Sereno patriarcha, Calistus regimen Ecclesiæ suscepit; et de bello Pemmonis adversus Slavos. *Ibid.*
 Cap. XLVI. — De adventu Saracenorum in Hispaniam, et quomodo eos Carolus et Eudo in Gallia superaverunt. 654
 Cap. XLVII. — Quomodo Saraceni Constantinopolim obsederunt, et a Bulgaribus devicti sunt. *Ibid.*
 Cap. XLVIII. — Quomodo Liutprandus rex corpus beati Augustini Ticinum advexit. 655
 Cap. XLIX. — Quas civitates Romanorum Liutprandus rex invasit, et de deterioribus factis Leonis Augusti. 656
 Cap. L. — De Romoaldo Beneventano duce, et Gisulfo filio ejus. 657
 Cap. LI. — De inimicitiis Pemmonis contra Calistum patriarcham. *Ibid.*
 Cap. LII. — Bellum Ratchis contra Sclavos. 659
 Cap. LIII. — Quomodo rex Liutprandus Pippino Caroli regis filio capillum totodit. *Ibid.*
 Cap. LIV. — Saraceni rursum Gallias repetentes a Francis superantur, et quomodo Liutprandus in solatium Francorum ivit. *Ibid.*
 Cap. LV. — De Trasemundo duce Spoletano, et Gisulfo Beneventano, et Gregorio et regno Hilprandi. 660
 Cap. LVI. — Quia mortuo Gregorio Gothchaicus in Benevento factus est; et quomodo rex Liutprandus bellum in Peniapioli gessit. 667
 Cap. LVII. — Liutprandusquid Spoleti egerit, Godepchaicus, audiens adventum ejus Beneventum, fugiens a Beneventanis ex tunc est. 668
 Cap. LVIII. — Idem quid Beneventi egerit. De Bodo. Hinc miræ sanitatis viro. Huic par Theudelapius, et Petrus Ticinensis episcopus. *Ibid.*
 VITA S. GREGORII MAGNI, auctore Paulo eodem (hic tantum memorata, edita autem Patrol., tom. LXXV, col. 42-62). 673
 LIBELLUS de ordine et gestis episcoporum Metensium. *Ibid.*
 Prolegomena, sive, Dissertation sur l'origine apostolique de l'Eglise de Metz, par M. Chausser, supérieur du petit séminaire de cette ville. *Ibid.*
 INCIPIT LIBELLUS. 669
 Appendix, id est, Catalogue des évêques de Metz. 723
 PASSIO S. CYPRIANI Paulo nostro attributa. 725
 VITA S. ARNOLFI secundum Surium a Paulo nostro scripta. 751
 HISTORIA MISCELLA quam PAULUS DIACONUS multis additamentis auxit, atque a Valentini imperio usque ad tempora Justiniani deduxit, et LANDULPHUS SAGAX, seu quisquam alius continuavit usque ad annum Christi 816. 759
 PAULI WINFRIDI DIACONI OPERA ASCETICA, SIVE OPERUM OMNIUM PARS SECUNDA. — HOMILIARIUS. 1199
 Caroli Magni ad religiosos lectores epistola. *Ibid.*
 Pauli Diaconi versus nuncupatorii. *Ibid.*
 Incipiunt homilie de tempore. *Ibid.*
 HOMILIA PRIMA. — In Dominica primis adventus Domini. *Ibid.*
 Hom. II. — De eadem Dominica. 1160
 Hom. III. — In Dominica secunda Adventus. 1161
 Hom. IV. — De eadem Dominica. *Ibid.*
 Hom. V. — In Dominica tertia Adventus. *Ibid.*
 Hom. VI. — De eadem Dominica. *Ibid.*
 Hom. VII. — In feria quarta quatuor temporum. *Ibid.*
 Hom. VIII. — De eadem feria. *Ibid.*
 Hom. IX. — In feria sexta quatuor temporum. *Ibid.*
 Hom. X. — De eadem feria. 1162
 Hom. XI. — In Sabbato quatuor temporum. *Ibid.*
 Hom. XII. — De eodem sabbato. *Ibid.*
 Hom. XIII. — In Dominica quarta Adventus. *Ibid.*
 Hom. XIV. — De eadem Dominica. *Ibid.*
 Hom. XV. — De eadem Dominica. *Ibid.*
 Hom. XVI. — In Dominica ante Natalem Christi. *Ibid.*
 Hom. XVII. — In vigilia Nativitatis Domini. *Ibid.*
 Hom. XVIII. — In nocte Nativitatis Domini. 1167
 Hom. XIX. — De eadem nocte. *Ibid.*
 Hom. XX. — In eadem sancta nocte vel aurora. *Ibid.*
 Hom. XXI. — In die sancto. *Ibid.*
 Hom. XXII. — De eodem festo. *Ibid.*
 Hom. XXIII. — De eodem festo. 1168
 Hom. XXIV. — De eodem festo. *Ibid.*
 Hom. XXV. — De eodem festo. *Ibid.*
 Hom. XXVI. — De eodem festo. *Ibid.*

Hom. XXVII. — De eodem festo.	1169	Hom. C. — In feria quarta post <i>Lectare</i> .	1295
Hom. XXVIII. — De eodem festo.	1169	Hom. CI. — In feria quinta post <i>Lectare</i> .	1299
Hom. XXIX. — De sancto Stephano.	<i>Ibid.</i>	Hom. CII. — In feria sexta post <i>Lectare</i> .	<i>Ibid.</i>
Hom. XXX. — De eodem festo.	<i>Id d.</i>	Hom. CIII. — In Sabbato post <i>Lectare</i> .	1307
Hom. XXXI. — In natali sancti Stephani.	1175	Hom. CIV. — Dominica in Passione.	1311
Hom. XXXII. — De eodem sancto Stephano.	<i>Ibid.</i>	Hom. CV. — De eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>
Hom. XXXIII. — In festivitate sancti Stephani.	<i>Ibid.</i>	Hom. CVI. — In feria secunda post <i>Judica</i> .	<i>Ibid.</i>
Hom. XXXIV. — De miraculis sancti Stephani.	<i>Ibid.</i>	Hom. CVII. — In feria tertia post <i>Judica</i> .	1314
Hom. XXXV. — De sancto Joanne apostolo et evange-	<i>Ibid.</i>	Hom. CVIII. — In feria quarta post <i>Judica</i> .	1317
list.	<i>Ibid.</i>	Hom. CIX. — In feria quinta post <i>Judica</i> .	1323
Hom. XXXVI. — In die natali ejusdem sancti Joannis.	1174	Hom. CX. — In feria sexta post <i>Judica</i> .	<i>Ibid.</i>
Hom. XXXVII. — De Innocentibus.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXI. — In vigilia Palmarum.	1324
Hom. XXXVIII. — In festo sanctorum Innocentium.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXII. — In die Palmarum.	1325
Hom. XXXIX. — In natali Innocentium.	1176	Hom. CXIII. — De eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>
Hom. XL. — In natali sanctorum Innocentium.	1177	Hom. CXIV. — In feria secunda post diem Palmarum.	<i>Ibid.</i>
Hom. XLI. — Sermo de silentio.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXV. — In feria tertia post diem Palmarum.	<i>Ibid.</i>
Hom. XLII. — In Dominica intra octavam Natalis Chri-	1179	Hom. CXVI. — In feria quarta post diem Palmarum.	<i>Ibid.</i>
sti.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXVII. — In Cena Domini.	<i>Ibid.</i>
Hom. XLIII. — In Circumcisione Domini.	1185	Hom. CXVIII. — In Cena Domini.	<i>Ibid.</i>
Hom. XLIV. — De eodem festo.	1186	Hom. CXIX. — In feria sexta Parasceves.	<i>Ibid.</i>
Hom. XLV. — De eodem festo.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXX. — In eadem feria.	1326
Hom. XLVI. — In vigilia Epiphaniæ.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXI. — In vigilia Paschæ.	<i>Ibid.</i>
Hom. XLVII. — In Epiphania Domini.	1189	Hom. CXXII. — In vigilia Paschæ.	<i>Ibid.</i>
Hom. XLVIII. — De eodem festo.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXIII. — In die sancto Paschæ.	<i>Ibid.</i>
Hom. XLIX. — De eodem festo.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXIV. — In die sancto Paschæ.	<i>Ibid.</i>
Hom. L. — Infra octavam Epiphaniæ.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXV. — In feria secunda Paschæ.	1329
Hom. LI. — In octava Epiphaniæ.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXVI. — In eadem feria.	<i>Ibid.</i>
Hom. LII. — Dominica prima post Epiphaniam, id est	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXVII. — In feria tertia Paschæ.	<i>Ibid.</i>
infra octavam.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXVIII. — In eadem feria.	<i>Ibid.</i>
Hom. LIII. — In Dominica secunda post Epiphaniam.	1189	Hom. CXXIX. — In feria quarta Paschæ.	1331
Hom. LIV. — In Dominica tertia post Epiphaniam.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXX. — In eadem feria.	<i>Ibid.</i>
Hom. LV. — In Dominica quarta post Epiphaniam.	1196	Hom. CXXXI. — In feria quinta Paschæ.	1333
Hom. LVI. — In festo Purificationis beatæ Mariæ.	1190	Hom. CXXXII. — In feria sexta Paschæ.	<i>Ibid.</i>
Hom. LVII. — In Purificatione sanctæ Mariæ.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXXIII. — In Sabbato post Pascha.	<i>Ibid.</i>
Hom. LVIII. — In Dominica quinta post Epiphaniam.	1205	Hom. CXXXIV. — In octava Paschæ.	<i>Ibid.</i>
Hom. LIX. — Dominica in Septuagesima.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXXV. — In die sancti Thomæ.	<i>Ibid.</i>
Hom. LX. — De eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXXVI. — In octava Paschæ.	1338
Hom. LXI. — Dominica in Sexagesima.	1208	Hom. CXXXVII. — In Dominica secunda post Pascha.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXII. — In eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXXXVIII. — In Dominica tertia post Pascha.	1339
Hom. LXIII. — In eadem Dominica. De cupiditate.	1210	Hom. CXXXIX. — In Dominica quarta post Pascha.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXIV. — In Dominica Quinquagesimæ.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXL. — In Dominica quinta post Pascha.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXV. — De eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXLI. — In Litania minor.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXVI. — In die Clerum.	1215	Hom. CXLII. — In vigilia Ascensionis.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXVII. — In eodem die.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXLIII. — In die Ascensionis Domini.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXVIII. — In feria quinta post diem Clerum.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXLIV. — De eodem festo.	1340
Hom. LXIX. — In feria sexta post diem Clerum.	1214	Hom. CXLV. — In Dominica post Ascensionem.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXX. — In Sabbato post diem Clerum.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXLVI. — In vigilia Pentecostes.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXI. — Dominica prima in Quadragesima.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXLVII. — In die sancto Pentecostes.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXII. — In eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>	Hom. CXLVIII. — De eodem festo.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXIII. — In feria secunda post <i>Invocavit</i> .	<i>Ibid.</i>	Hom. CXLIX. — Infra hebdomadam Pentecostes.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXIV. — In feria tertia post <i>Invocavit</i> .	1219	Hom. CL. — In feria secunda Pentecostes.	1341
Hom. LXXV. — In feria quarta post <i>Invocavit</i> .	1223	Hom. CLI. — In feria tertia Pentecostes.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXVI. — In feria quinta post <i>Invocavit</i> .	<i>Ibid.</i>	Hom. CLII. — In feria quarta Pentecostes.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXVII. — In feria sexta post <i>Invocavit</i> .	1228	Hom. CLIII. — In feria quinta Pentecostes.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXVIII. — In Sabbato post <i>Invocavit</i> .	1233	Hom. CLIV. — In feria sexta Pentecostes.	1348
Hom. LXXIX. — In Dominica secunda Quadragesimæ.	<i>Ibid.</i>	Hom. CLV. — In Sabbato post Pentecosten.	1354
Hom. LXXX. — De eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>	Hom. CLVI. — De eodem Sabbato.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXXI. — In eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>	Hom. CLVII. — In octava Pentecostes.	1358
Hom. LXXXII. — In feria secunda post <i>Reminiscere</i> .	1241	Hom. CLVIII. — In festo sanctæ Trinitatis.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXXIII. — In feria tertia post <i>Reminiscere</i> .	1243	Hom. CLIX. — In Dominica secunda post Pentecosten.	1363
Hom. LXXXIV. — In feria quarta post <i>Reminiscere</i> .	1248	Hom. CLX. — In Dominica tertia post Pentecosten.	1365
Hom. LXXXV. — In feria quinta post <i>Reminiscere</i> .	1252	Hom. CLXI. — In Dominica quarta post Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXXVI. — In feria sexta post <i>Reminiscere</i> .	<i>Ibid.</i>	Hom. CLXII. — In Dominica quinta post Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXXVII. — In Sabbato post <i>Reminiscere</i> .	1257	Hom. CLXIII. — In eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>
Hom. LXXXVIII. — In Dominica tertia Quadragesimæ.	1263	Hom. CLXIV. — In Dominica sexta post Pentecosten.	1369
Hom. LXXXIX. — De eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>	Hom. CLXV. — In Dominica septima post Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. XC. — In eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>	Hom. CLXVI. — In Dominica octava post Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. XCI. — In feria secunda post <i>Oculi</i> .	<i>Ibid.</i>	Hom. CLXVII. — In Dominica nona post Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. XCII. — In feria tertia post <i>Oculi</i> .	1264	Hom. CLXVIII. — In Dominica decima post Pentecosten.	1370
Hom. XCIII. — In feria quarta post <i>Oculi</i> .	1267	Hom. CLXIX. — In Dominica undecima post Pentecosten.	1375
Hom. XCIV. — In feria quinta post <i>Oculi</i> .	1272	Hom. CLXX. — In Dominica duodecima post Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. XCV. — In feria sexta post <i>Oculi</i> .	<i>Ibid.</i>	Hom. CLXXI. — In eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>
Hom. XCV bis. — In Sabbato post <i>Oculi</i> .	1279	Hom. CLXXII. — In Dominica decima tertia post Pen-	<i>Ibid.</i>
Hom. XCVI. — In Dominica <i>Lectare</i> .	1282		
Hom. XCVII. — De eadem Dominica.	<i>Ibid.</i>		
Hom. XCVIII. — In feria secunda post <i>Lectare</i> .	<i>Ibid.</i>		
Hom. XCIX. — In feria tertia post <i>Lectare</i> .	1287		

tecosten.	1580
Hom. CLXXIII. — In Dominica decima quarta post Pen-	<i>Ibid.</i>
tecosten.	1583
Hom. CLXXIV. — In eadem Dominica.	1583
Hom. CLXXV. — In Dominica decima quinta post Pen-	1591
tecosten.	1591
Hom. CLXXVI. — In eadem Dominica.	1596
Hom. CLXXVI bis. — In Dominica decima sexta post	1403
Pentecosten.	1403
Hom. CLXXVII. — In eadem Dominica.	1407
Hom. CLXXVIII. — In Dominica decima septima post	1415
Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. CLXXIX. — In eadem Dominica.	1422
Hom. CLXXX. — In Dominica decima octava post Pen-	1422
tecosten.	1422
Hom. CLXXXI. — In eadem Dominica.	1423
Hom. CLXXXII. — In feria quarta quatuor tempo-	1429
rum.	<i>Ibid.</i>
Hom. CLXXXIII. — In feria sexta quatuor tempo-	1442
rum.	<i>Ibid.</i>
Hom. CLXXXIV. — In Sabbato quatuor temporum.	1442
Hom. CLXXXV. — In Dominica decima nona post Pen-	1442
tecosten.	1442
Hom. CLXXXVI. — In Dominica vigesima post Pen-	1450
tecosten.	1450
Hom. CLXXXVII. — De eadem Dominica.	1452
Hom. CLXXXVIII. — In Dominica vigesima prima post	1458
Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. CLXXXIX. — In Dominica vigesima secunda post	1458
Pentecosten.	<i>Ibid.</i>
Hom. CXC. — In eadem Dominica.	1458
Hom. CXCI. — In Dominica vigesima tertia post Pen-	1442
tecosten.	1442
Hom. CXCI. — In eadem Dominica.	1443
Hom. CXCI. — In Dominica vigesima quarta post Pen-	1448
tecosten.	1448
Hom. CXCV. — In eadem Dominica.	1449
Hom. CXCV. — In Dominica vigesima quinta post Pen-	1453
tecosten.	1453
Hom. CXCVI. — In eadem Dominica.	1454
Hom. CXCVII. — In Dominica vigesima sexta post Pen-	1454
tecosten.	1454
Hom. CXCVIII. — In dedicatione ecclesie vel altaris.	1457
Hom. CXCV. — In dedicatione ecclesie vel altaris con-	1457
secratione.	<i>Ibid.</i>
Hom. CC. — In dedicatione altarium.	1458
Hom. CC. — In dedicatione ecclesie.	1458
Hom. CCII. — In dedicatione ecclesie.	1457
<i>Incipit homilia de sinicia.</i>	1457
HOMILIA PRIMA. — In vigilia sancti Andreæ apostoli.	1457
Hom. II. — In die sancti Andreæ.	1457
Hom. III. — De eodem festo.	1457
Hom. IV. — In octava sancti Andreæ.	1457
Hom. V. — In natali sanctæ Agnetis.	1461
Hom. VI. — In Conversione sancti Pauli.	1461
Hom. VII. — De eodem festo.	1461
Hom. VIII. — In Purificatione sanctæ Mariæ.	1461
Hom. IX. — De eodem festo.	1463
Hom. X. — In Cathedra sancti Petri.	1463
Hom. XI. — In eodem festo.	1463
Hom. XII. — In Annuntiatione beatæ Mariæ, vel postius	1470
in adventu Domini.	1470
Hom. XIII. — In Annuntiatione beatæ Mariæ.	1475
Hom. XIV. — Item de eodem festo.	1475
Hom. XV. — In festo Philippi et Jacobi.	1475
Hom. XVI. — In festo Inventionis sanctæ crucis.	1475
Hom. XVII. — De eodem festo.	1475
Hom. XVIII. — De sanctis infra Pascha et Pentecosten.	1476
Hom. XIX. — In vigilia beati Joannis Baptiste.	1476
Hom. XX. — In nativitate sancti Joannis Baptiste.	1476
Hom. XXI. — De eodem festo.	1476
Hom. XXII. — De eodem festo.	1476
Hom. XXIII. — In vigilia apostolorum Petri et Pauli.	1476
Hom. XXIV. — In die apostolorum Petri et Pauli.	1476
Hom. XXV. — De eodem festo.	1477
Hom. XXVI. — In eodem festo.	1477
Hom. XXVII. — In Commemoratione sancti Pauli.	1483
Hom. XXVIII. — De eodem festo.	1484
Hom. XXIX. — De eodem festo.	1484
Hom. XXX. — De eodem festo.	1484
Hom. XXXI. — De eodem festo.	1484
Hom. XXXII. — De eodem festo.	1484
Hom. XXXIII. — In octava apostolorum Petri et Pauli.	1484
Hom. XXXIV. — In natali sanctæ Felicitatis.	1484

Hom. XXXV. — In natali beatæ Mariæ Magdalene.	1485
Hom. XXXVI. — In eodem festo.	1485
Hom. XXXVII. — In natali sancti Jacobi apostoli.	1485
Hom. XXXVIII. — In vinculis beati Petri.	1485
Hom. XXXIX. — De eodem festo.	1489
Hom. XL. — De sancto Laurentio martyre.	1489
Hom. XLI. — De eodem festo.	1489
Hom. XLII. — De eodem festo.	1489
Hom. XLIII. — In vigilia Assumptionis beatæ Mariæ.	1489
Hom. XLIV. — De Assumptione Virginis gloriose.	1489
Hom. XLV. — In Assumptione sanctæ Mariæ.	1497
Hom. XLVI. — De eodem festo.	1497
Hom. XLVII. — De eodem festo.	1497
Hom. XLVIII. — In eodem festo.	1497
Hom. XLIX. — In festo aspecti Bartholomæi apostoli.	1508
Hom. L. — In Decollatione beati Joannis Baptiste.	1514
Hom. LI. — De eodem festo.	1514
Hom. LII. — In Nativitate beatæ Mariæ virginis.	1519
Hom. LIII. — De eodem festo.	1519
Hom. LIV. — In vigilia Matthæi apostoli.	1522
Hom. LV. — In die sancti Matthæi.	1522
Hom. LVI. — In festo sancti Michaelis archangeli.	1525
Hom. LVII. — De eodem festo.	1525
Hom. LVIII. — In eodem festo.	1525
Hom. LIX. — In natali sancti Lucæ evangelistæ.	1530
Hom. LX. — In eodem festo.	1530
Hom. LXI. — In vigilia omnium sanctorum.	1533
Hom. LXII. — In festo omnium sanctorum.	1533
Hom. LXIII. — In eodem festo.	1533
Hom. LXIV. — In eodem festo.	1533
Hom. LXV. — In die animarum.	1533
Hom. LXVI. — In eodem festo.	1533
Hom. LXVII. — In eodem festo.	1533
<i>Incipit commune sanctorum.</i>	1533
Hom. LXVIII. — De apostolis.	1533
Hom. LXIX. — In vigilia apostolorum.	1533
Hom. LXX. — Item de apostolis.	1533
Hom. LXXI. — Item de apostolis.	1533
Hom. LXXII. — Item de apostolis.	1533
Hom. LXXIII. — In natali unius martyris.	1533
Hom. LXXIV. — De uno martyre.	1533
Hom. LXXV. — Item de uno martyre.	1533
Hom. LXXVI. — Item de uno martyre.	1533
Hom. LXXVII. — Item de uno martyre.	1533
Hom. LXXVIII. — Item de martyribus.	1533
Hom. LXXIX. — Item de martyribus.	1533
Hom. LXXX. — Item de martyribus.	1533
Hom. LXXXI. — Item de martyribus.	1533
Hom. LXXXII. — Item de martyribus.	1533
Hom. LXXXIII. — Item de martyribus.	1533
Hom. LXXXIV. — De confessoribus.	1533
Hom. LXXXV. — Item de confessoribus.	1533
Hom. LXXXVI. — Item de confessoribus.	1533
Hom. LXXXVII. — Item de confessoribus.	1533
Hom. LXXXVIII. — Item de confessoribus.	1533
Hom. LXXXIX. — Item de confessoribus.	1533
Hom. XC. — Item de confessoribus.	1533
Hom. XCI. — Item de confessoribus.	1533
Hom. XCII. — Item de confessoribus.	1533
Hom. XCIII. — De virginibus.	1533
Hom. XCIV. — Item de virginibus.	1533
Hom. XCV. — Item de virginibus.	1533
Hom. XCVI. — Item de virginibus.	1533
<i>PAULI WINFRIDI DIACONI HOMILIA.</i>	1533
HOMILIA PRIMA. — In Assumptione beatæ Mariæ virgi-	1533
nis.	1533
Hom. II. — In Evangelium: « Intravit Jesus in quoddam	1533
castellum, etc. »	1533
Hom. III. — De sancto Patre Benedicto.	1574
Homilia eadem, de sententia evangelicæ, et de sancto	1576
Benedicto.	1581
Expositio prologi regulæ sancti Benedicti.	1581
PAULI WINFRIDI DIACONI OPERUM PARS TER-	1583
TIA. — EPISTOLÆ ET CARMINA.	1583
SECTIO PRIMA. — EPISTOLÆ.	1583
EPISTOLA PRIMA. Ad Carolum regem.	1583
EPIST. II. Ad Carolum Magnum. — III. Vocabularium	1589
suum nuncupat.	1590
EPIST. III. Ad Adhaldardum abbatem Corbeiensem.	1590
EPIST. IV. Ad Theudemarum abbatem.	1591
SECTIO SECUNDA. — CARMINA.	1591
CARMEN PRIMUM. — Vita sancti Benedicti abbatis.	1591
CARM. II. — Hymnus de miraculis sancti Benedicti.	1591
CARM. III. — De sancta Scholastica.	1593
CARM. IV. — Vita sancti Mauri abbatis.	1594
CARM. V. — De sancto Joanne Baptista.	1597

- CARM. VI. — Ad Petrum Pisanum. 1538
 CARM. VII. — Ad regem. 1539
 CARM. VIII. — Item ad regem precando. *Ibid.*
 CARM. IX. — Hymnus Pauli Diaconi in translationem
 Beneventum corporis beati Mercurii martyris. 1600
 CARM. X. *Ibid.*
 CARM. XI. — Epitaphium Rothaidis filie Pippini regis. 1601
 CARM. XII. — Epitaphium alterius filie Adhelaidis. *Ibid.*
 CARM. XIII. — Epitaphium Hildegardis regine Caroli
 Magni uxoris. *Ibid.*
 CARM. XIV. — Epitaphium Hildegardis Caroli et Hilde-
 gardis filie. 1602
 CARM. XV. — Epitaphium alterius filie Adhelaidis. 1603
 APPENDIX AD OPERA PAULI DIACONI, comple-
 ctens Pauli Problematum ad ænigmatibus ex tomis canonicis,
 et Sexti Pompei Festi de verborum Significatione frag-
 mentum. *Ibid.*

FINIS TOMI NONAGESIMI QUINTI:

